

Arxiu
de Textos Catalans Antics
21
Taules dels volums XI-XX

BARCELONA
2002

Arxiu de Textos Catalans Antics

Sigla: ATCA

Anuari per a l'edició i estudi de textos catalans anteriors al segle XIX
Fundador i director: Josep Perarnau Secretari: Jaume de Puig
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya

VOLUM XXI

2002

SUMARI

ESTUDIS

- Josep AMENGUAL I BATLE, *Les Quaestiones Orosii et responsiones Augustini, obra de Consenci?*
Josep PERARNAU I ESPELT, *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París l'establiment d'escoles de llengües (Clarmont-Ferrand, BMI, ms. 96)*
Joan REQUESENS I PIQUER, *La Glossa al Cant de la Sibil·la d'Antoni Canals*
Josep HERNANDO I DELGADO, *Del llibre manuscrit al llibre imprès. La confecció del llibre a Barcelona durant el segle XV. Documentació notarial*
Jordi BRUGUERA, *La possible filiació dialectal del Llibre dels fets de Jaume I*

NOTES I DOCUMENTS

- Jaume de PUIG I OLIVER, *Sobre el nou fragment de la traducció medieval de la Bíblia en català de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla*
Josep PERARNAU I ESPELT, *Una nova font de Feliu d'Urgell*
Josep PERARNAU I ESPELT, *La Quaestio de congruo, és de Ramon Llull?*
Michael McVAUGH, «Coriandri bulliti in aceto et exsiccati». *An Arnaldian Touchstone?*
Josep PERARNAU I ESPELT, *La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candelera, 1428*
Josep HERNANDO, *Notícies sobre la Bíblia en català i la Inquisició en acabar el segle XV*
Ramon PLANES I ALBETS, *Un Llibre de l'Arxiu de la Confraria dels Llibreters, Barcelona 1635-1662*
Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Notícies de llibres als documents de Cervera (segles XIV i XV)*
Vicent MARTINES PERES, *Un tast en el fons antic de la Biblioteca Provincial d'Alacant. Materials amb interès codicològic, d'història cultural, lingüístic i didàctic*

SECCIÓ BIBLIOGRÀFIC

Butlletí bibliogràfic

- Josep AMENGUAL I BATLE, *Complement a Consentius / Severus de Menorca. Vint i cinc anys d'estudis. 1975-2000*

Recensions

Notícies bibliogràfiques

- I. Obres generals i bibliografies
- II. Escrits de referència geogràfica
- III. Escrits de referència cronològica
- IV. Sobre arxius, biblioteques i museus

TAULES

- I. De fons manuscrits i similars
- II. D'antropònims i de títols anònims

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

Adreces:

Direcció i intercanvis: Facultat de Teologia de Catalunya, Diputació, 231. 08007
Barcelona

Subscripcions: Institut d'Estudis Catalans, Carme 47. 08001 Barcelona

Preu de subscripció (IVA inclòs): 36 €. (Estranger 39 €)

Preu del volum sol (IVA inclòs): 48 €. (Estranger 51 €)

Arxiu
de Textos Catalans Antics

Arxiu
de Textos Catalans Antics
21
Taules dels volums XI-XX

BARCELONA
2002

© 2002 by «Arxiu de Textos Catalans Antics»
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya.

Compost per Editorial Claret, S.A.U.
Imprès per Limpergraf, S.L. Carrer del Riu, 17. 08291 Ripollet
Disseny gràfic: Narcís Comadira

ISSN: 0211-9811
Dipòsit legal: B. 25.453-1982

Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà
sense l'autorització escrita de l'editor.

ARTICLES

Josep AMENGUAL I BATLE

LES *QUAESTIONES OROSII ET RESPONSIONES AUGUSTINI*,
OBRA DE CONSENCI?¹

SUMARI:

Introducció.

I. La tradició manuscrita.

II. Les *Quaestiones Orosii* i els *Commentarii in Genesim in tres libros distributi* del Pseudo Euqueri de Lió.

III. La manera de treballar de l'autor de les *Quaestiones Orosii*

IV. El contingut de les *Quaestiones Orosii*: 0. Pròleg. 1. De la Trinitat (QQ. 1-12). 1.1. La Trinitat de Déu (QQ. 1-3). 1.2. El Fill (QQ. 4-8). 1. 3. L'Esperit

1. Per a citar les obres de St. Agustí ens ajustam a les abreviacions de l'*Augustinus Lexikon*, I, Basel 1986-1994, pp. XLII-XLV. Les que ens pertoquen són:

c. Adim., = *Contra Adimantum Manichaei discipulum liber unus.*

c. Faust. = *Contra Faustum Manicheum libri triginta tres.*

c. Max. = *Contra Maximinum Arrianum.*

c. mend. = *Contra mendacium liber unus.*

c. Prisc. = *Contra Priscillianistas liber unus.*

ciu. = *De ciuitate dei libri viginti duo.*

conf. = *Confessionum libri tredecim.*

conl. Max. = *Conlatio cum Maximino Arrianorum episcopo.*

cons. eu. = *De consensu euangelistarum libri quattuor.*

corrept. = *De correptione et gratia liber unus.*

diu qu., = *De diuersis quaestionibus octoginta tribus liber unus.*

Dulc. qu. = *De octo Dulciti quaestionibus liber unus.*

en. Ps. = *Enarrationes in Psalmos.*

ench. = *De fide spe et caritate liber unus.*

ep. = *Epistulae.*

Gn. adu. Man. = *De Genesi aduersus Manicheos libri duo.*

Gn. litt. = *De Genesi ad litteram libri duodecim.*

Gn. litt. inp. = *De Genesi ad litteram liber unus imperfectus.*

haer. = *De haeresibus ad Quodultdeum liber unus.*

Io. eu. tr. = *In Iohannis euangelium tractatus CXXIV.*

pecc. mer. = *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo paruulorum ad Marcellinum libri tres.*

qu. uet. te. = *De octo quaestionibus ex veteri Testamento.*

retr. = *Retractionum libri duo.*

trin. = *De trinitate libri quindecim.*

Entre les sigles poc usuals, esmentam HUWA, *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*, Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kirchenväter. Herausgegeben von... (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte,.... Band) Wien. Assenyalarem l'editor general i el del quadern i volum pertinent.

Sant (QQ. 9-12). 3. Cristologia (QQ. 13-15). 3. Antropologia (QQ. 16-20). 3.1. El mal (QQ. 16-17). 3.2. Creació de l'home (QQ. 18-20). 4. Qüestions del Gènesi (QQ. 21-62): 4.1. Criteris d'interpretació: 4.1.1. Creació del Verb. 4.1.2. Els antropomorfismes. 4.1.3. Problemes diversos en l'ordre de la creació. 4.1.4. La primera humanitat. 4.1.5. El sentit de les creatures inútils i nocives. 4.1.6. El referent de l'ordre de la creació és Déu mateix. 4.1.7. El paradís. 4.2. La sèrie inspirada en el llibre xii del *c.Faust*. (QQ. 45-62). 4.2.1. Eclesiologia del Nou Adam. 4.2.2. Caïm i Abel tipus de la Sinagoga i de l'Església. 4.2.3. Una qüestió de transició. 4.2.4. L'arca de Noè: una ecclesiologia de la família del Crist: vers la salvació pel baptisme. 5. Qüestions de quolibet.

V. Datació de les *Quaestiones Orosii*. 1. Seguint la petja de les *Quaestiones Orosii*. 2. La llengua i l'estil de les *Quaestiones Orosii*. 3. Vers l'ambient ideològic de les *Quaestiones Orosii*.

VI. Semblances de les *Quaestiones Orosii* amb els escrits de Consenci. 1. Intencions i estil. 2. Convergències d'enfocament teològic. 2.1. L'expressió ,homo assumptus'. 2.2. El terme ,deitas'. 3. Pneumatologia. 4. Unes expressions que travessen tot el llibre. 4.1. ,Trinitas quae Deus est'. 4.2. L'exclusió de la corporeïtat i de la localitat en Déu. 5. El camí aspre de la teologia. 6. Citacions dels clàssics. 7. El ,propositum' de Consenci i la sortida del món de la Q. 62. 8. Els projectes literaris de Consenci amb sant Agustí.

Conclusió provisional.

INTRODUCCIÓ

Tot referint-se al tractat que volem estudiar i que a l'edició de la Patrologia llatina du el títol de *Dialogus quaestionum LXV*, G. Bardy, a un article que ha estat força consultat, acabava amb una llarga nota, que se tancava amb aquests mots: «Le dialogue n'a aucun intérêt. Nous ne le citons que pour essayer de ne rien omettre».² Malgrat el judici del gran investigador, aquestes *Quaestiones Orosii* varen ésser una obra extraordinàriament llegida a l'antiguitat i durant l'Edat Mitjana.³ Per això, ens sorprèn que encara romanguí sense una edició crítica i sense que els investigadors li hagin assignat una data correcta. Ens agradi o ens disgusti, se tracta d'una peça imprescindible per a conèixer el valor de molts altres escrits. La pàtria sembla que és qualque indret del món hispànic.

2. *La littérature patristique des "Quaestiones et responsiones" sur l'Écriture sainte* (Suite), dins la *Revue Biblique* 41 (1932) 515-537. La nostra citació se troba a la darrera pàgina. Vegeu É. PORTALIÉ, *Augustin (Saint)*, dins «Dictionnaire de Théologie Catholique», 1/2 (Paris 1923) 2268-2472, a la c. 2309, diu: «7. Le *Dialogus quaestionum LXV*, sub titulo *Orosii percontantis et Augustini respondentis*, P. L., t. XL, col. 733-752, est un recueil d'extraits, pris çà et là, des oeuvres d'Augustin et des commentaires in *Genesim*, attribués à Eucher».

3. Vegeu Michael GORMAN, *The Encyclopedic Commentary on Genesis prepared for Charlemagne by Wigbod*, dins «Recherches Augustiniennes», 17 (1982), 173-201, esp. 178-180, 182, 185, 186, 187, 190, 192, 193, 195.

Entre les indegudes atribucions a St. Agustí i a Orosi, fa estona que hom hi compta les *Quaestiones Orosii*. Per la seva banda, l'any 1937,⁴ el P. Gabriel Seguí Vidal va proposar que s'havia d'atribuir a Consenci, car en totes les seves parts hi observava una unitat d'estil amb els escrits aleshores coneguts del resident menorquí.⁵ Més encara, pensa que la data de la composició va ser per l'any 410, per la qual cosa la citació de *ciu.*, 19, s'hi va introduir amb posterioritat a l'any 418. L'*ep.* 119 donaria un resum d'aquest escrit. Tota vegada que hem de descartar que aquesta carta sigui de l'any 410, no caldrà considerar les *Quaestiones Orosii* com anterior a aquesta data. De tota manera, deixarem per al final tota la qüestió sobre la seva datació. Que els passatges de l'*ep.* 119 siguin un resum de les *Quaestiones Orosii*, en qualsevol hipòtesi, ho consideram ben dubtós, car Consenci cita un escrit més sistemàtic. Les *Quaestiones Orosii* són més lliures i no entren en l'argumentació llargament raonada. Si exceptuam alguns passatges, quasi tot el mètode seguit és el de fer un empedrat de citacions bíbliques, encastades dins les patristiques, més que no un ver tractat.

Per una via independent, a l'any següent de la publicació de Seguí, un que esdevindria un gran investigador de la literatura patristica hispànica, José Madoz Moleres,⁶ va detenir-se més en les *Quaestiones Orosii*, i va concloure que havien d'ésser datades amb posterioritat al s. VI. És exacte el que diu Dekkers, que Madoz el retardi fins al s. IX. Machielsen fa notar altres elements.⁷

Mentre Madoz adduïa una colla de raons per retardar la composició del nostre escrit, cal lamentar que Seguí no ens mostràs més detingudament els resultats de la comparació que diu que va establir entre les *Quaestiones Orosii* i l'obra coneguda de Consenci, car això ha dificultat l'avanç en la determinació de la paternitat de l'obra que ens ocupa, que segueix classificada entre les pseudoaugustinianes.

I. LA TRADICIÓ MANUSCRITA

Noves recerques han descobert manuscrits que ens fan descartar una datació de les *Quaestiones Orosii* que sigui posterior al s. VII. Una certa dispersió dels testimonis manuscrits datats al s. VIII ens fa pensar que aquesta conclusió és prudent, car altrament hauríem d'imaginar que hom hauria creat un escriptori encarregat de difondre el nostre escrit. Una certa lentitud en la dispersió dels escrits és el mínim que hem de suposar.

Ara bé, recerques més recents forcen a descartar la tardana datació atribuïda a Madoz, car un anònim del s. VIII ja cita les *Quaestiones Orosii*. Se tracta del *Pre-*

4. PL 40, 733-752.

5. Gabriel SEGÚI, *La Carta-Encíclica del Obispo Severo. Estudio crítico de su autenticidad e integridad con un bosquejo histórico del cristianismo balear anterior al siglo VIII*, Palma de Mallorca 1937, 111.

6. José MADOZ, *Le Symbole du XIe Concile de Tolède. Ses sources, sa date, sa valeur* (Specilegium Sacrum Lovaniense. Études et Documents, fasc. 19) Louvain 1938, 190, el considera posterior al s. IX.

7. J. MACHIELSEN, *Clavis Patristica Pseudoepigraphorum Medii Aevi*. 2A: Opera theologica, exegetica, ascetica, monastica, Pars A. Praefatio, Theologica, Exegetica, Tournhut 1994, 74, n° 51.

biarii de multorum exemplaribus.⁸ per la qual cosa queda ben oberta la qüestió. Efectivament, des de l'angle de la tradició manuscrita, hem de dir que en el segle esmentat corrien exemplars de la nostra obra, com és ara el d'origen francès, conservat a Leiden.⁹ Machielsen, al seu repertori, tot i que recull informacions codicològiques, no pogué conèixer aquest darrer estat, que fa avançar d'almenys un segle el que ell coneixia sobre aquest tractat pseudoaugustinà.¹⁰ Per tant, segons els testimonis manuscrits, hem d'avançar la nostra obra vers al s. VII, com a mínim.

És prou sabut que són paleses les expressions que llegim en el nostre escrit i en els *Commentarii in Genesim in tres libros distributi*,¹¹ atribuïts indogudament a Euqueri de Lió, però que Paulí Bellet¹² assignà a Claudi de Torí (+827). Però tampoc aquest bisbe, originari de la Marca Hispànica, no en pot ésser l'autor, per les raons cronològiques, que ja hem apuntat.

Els còdexs que ens han transmès les *Quaestiones Orosii* són força antics. N'hi ha del s. VIII a Holanda. A Itàlia, el Vaticà inclòs, n'hi ha 63,¹³ el més antics dels quals són els cinc del s. XI. A les Illes Britàniques el llistat torna ser molt alt, 60¹⁴ manuscrits, sis dels quals són del s. XI. A Polònia se'n conserven 12 gairebé tots del s. XV i el que hi ha a Dinamarca també ho és.¹⁵ A la Península Ibèrica se'n conserven 12,¹⁶ dels quals dos pertanyen al s. X. A Alemanya se n'han perpetuat 23, dos dels quals són del segle novè i un del desè.¹⁷ Una dotze-

8. DEKKERS, *CPL* 373^a.

9. Marie Therese WEISER, HUWA, Herausgegeben von Adolf PRIMMER, Heft XVII. Band VIII/1: *Belgien, Luxemburg und Niederlande. Werkverzeichnis*. Nach Vorarbeiten von Barbara GIORGI. (685. Band) Wien 2000 i Heft XVIII. Band VIII/2: *Belgien, Luxemburg und Niederlande. Verzeichnis nach Bibliotheken*. Nach Vorarbeiten von Barbara GIORGI (685. Band) Wien 2000, pp. 63,257-258.

10. J. MACHIELSEN, *Clavis Patristica*, IIA, 74-75, n° 151.

11. PL 50, 893-1048.

12. Paulino BELLET, dins «Estudios Bíblicos», IX (1950), 209-223.

13. Manfred OBERLEITNER, HUWA, Band I Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. I/1. *Italien. Werkverzeichnis*, (263. Band) Wien 1969, 53-55, i Heft II. Band I/2. *Italien. Verzeichnis nach Bibliotheken*, (267. Band) Wien 1970. Per raons de brevetat i, especialment, per la fàcil consulta, ometem d'aquí en endavant les referències a cadascuna de les descripcions dels còdexs, segons la respectiva biblioteca.

14. Franz RÖMER, HUWA, Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. Heft III, II/1 *Großbritannien und Irland: Werkverzeichnis* (281. Band) Wien 1972, pp. 60-62 i Id., II/2 *Großbritannien und Irland. Verzeichnis nach Bibliotheken*, (276. Band) Wien 1972.

15. Franz RÖMER, HUWA, Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. Heft VII. Band III: *Polen. Anhang: Die Skandinavischen Staaten Dänemark – Finnland- Schweden*. (289. Band) Wien 1973, 35.

16. Als còdexs que esmenta Johannes DIVJAK, HUWA, Heft VIII. Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. Band IV: *Spanien und Portugal. Werkverzeichnis Verzeichnis nach Bibliotheken*, (292. Band) Wien 1974, 35 i, més endavant a la descripció de cadascun d'ells, segons les biblioteques que els guarden, cal afegir el de la Biblioteca Capitular de Lleida, Ms Roda 4. Pergamí, entre els ss. XI-XII, de 12 f., 240x150 mm, 39-40 línies llargues, on les *Quaestiones Orosii* figuren als ff. 3-6. Cf. Colette JEUDY, *Complément à un catalogue récent de Priscien*, dins «Scriptorium (Revue internationale des études relatives aux manuscrits)», 36 (1982), 321-322.

17. Reiner KURZ, HUWA, Heft X. Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. Heft IX. Band V/1: *Bundesrepublik Deutschland und Westberlin. Werkverzeichnis*. Unter Mitarbeit von Werner JOBST und Erich ROTH, (350. Band) Wien 1976, 81-82 i Id., *Die handschriftliche Überlieferung der*

na d'exemplars manuscrits se conserven a la República de Txèquia, tots ells a Praga. El més antic cavalca entre els segles XIII i XIV.¹⁸ A Àustria se n'han salvat 26, un del s. IX i un altre de l'XI.¹⁹ El conjunt més antic el trobam a Holanda i a Bèlgica on, entre la dotzena de còdexs existents, un és del s. VIII, un segon pertany a la transició entre el s. VIII i el IX, un altre del novè segle i l'onzena centúria compta amb el seu corresponent exemplar.²⁰ Segueix aquest grup per la seva antiguitat el còdex Stiftsbibliothek, 230, de Sankt Gallen de Suïssa, al qual s'han d'afegir un còdex del darrer terç o quart del s. VIII i un altre del s. XI, de la Burgerbibliothek, Cod. 117, de Berna; a Suïssa hi ha nou manuscrits del nostre tractat.²¹ No sabem quins ni quants són els còdexs que pugui servir l'espai de l'antiga Alemanya de l'Est i la resta de països d'Europa Oriental. Tampoc sabem què ens reserva la resta de biblioteques extra-europees. Però el que més ens fa pensar en unes possibles sorpreses és el que es pugui guardar a les franceses, car el manuscrit més antic de Leiden prové de França,²² i no seria gens sorprenent que aquest país sobrepasés els altres, tant pel nombre com per la qualitat dels còdexs.

Werke des heiligen Augustinus, Heft X. Herausgegeben von Rudolf HANSLIK. Band VI/2: *Bundesrepublik Deutschland und Westberlin. Verzeichnis nach Bibliotheken*. Unter Mitarbeit von Werner JOBST und Erich ROTH (Band 350), Wien 1979.

18. Clemens WEIDMANN, HUWA, Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kirchenväter in Zusammenarbeit mit der Akademie věd České Republiky ústar pro Klasická studia. Herausgegeben von Adolf PRIMMER und Pavel SPUNAR. Heft XIII. Band VII/1: *Tschechische Republik und Slowakische Republik. Werkverzeichnis*. Unter Mitarbeit von Hanna MÍSKOVSKÁ, Dogmar PENÍÁZOVÁ-TENOROVÁ und Zuzana SILAGIOVÁ-POSPIŠILOVA (645. Band) Wien 1997, 50-51 i ID., *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*, Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kirchenväter in Zusammenarbeit mit der Akademie věd České Republiky ústar pro Klasická studia. Herausgegeben von Adolf PRIMMER und Pavel SPUNAR Heft XIV. Band VII/2: *Tschechische Republik und Slowakische Republik. Verzeichnis nach Bibliotheken*. Unter Mitarbeit von Hanna MÍSKOVSKÁ, Dogmar PENÍÁZOVÁ-TENOROVÁ und Zuzana SILAGIOVÁ-POSPIŠILOVA (645. Band) Wien 1997.

19. Dorothea WEBER, HUWA, Herausgegeben von Adolf PRIMMER. Heft XI. Band VI/1: *Österreich. Werkverzeichnis*. (601. Band) Wien 1993, 56-57 i ID., Heft XII, Band VI/2: *Österreich. Verzeichnis nach Bibliotheken*, (601. Band) Wien 1993.

20. Marie Therese WEISER, HUWA, Herausgegeben von Adolf PRIMMER. Heft XVII. Band VIII/1: *Belgien, Luxemburg und Niederlande. Werkverzeichnis*. Nach Vorarbeiten von Barbara GIORGI (685. Band) Wien 2000, 63-64 i ID., Heft XVIII. Band VIII/2: *Belgien, Luxemburg und Niederlande. Verzeichnis nach Bibliotheken*. Nach Vorarbeiten von Barbara GIORGI (685. Band) Wien 2000.

21. Sara JANNER und Romain JUROT unter Mitarbeit von Dorothea WEBER, HUWA, Herausgegeben von Kurt SMOLAK, Heft XIX, Band IX/1: *Schweiz. Werkverzeichnis*, (688. Band) Wien 2001, 40. ID. Heft XX. Band IX/2: *Schweiz. Verzeichnis nach Bibliotheken* (688. Band) Wien 2001.

22. Ementem que en el *Catalogue des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*. Tome XIX, Amiens, E. GOYECQUE, Paris 1903, 40, on indica que al còdex al f. 99 hi ha *Incipit libellum*, comença el *Dialogus*. Sabem que un dels manuscrits bàsics de l'edició dels maurs provenia de Corbie que, segons els càlculs, devia pertànyer al s. X i altres còdexs utilitzats eren dos-cents anys més moderns, cf. *PL* 40,733. Ara bé, entre els molts dels còdexs d'aquest monestir que passaren a Amiens, no l'hem sabut trobar. Cf. Henri MARTIN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de l' Arsenal*, I, París, 1885, 213, el còdex 349 (396 T.L.), 3er. fol. 104, comencen les *Quaestiones Orosii ad sanctum Augustinum... Licet multi...*

La suma total dels manuscrits fins ara registrats per l'Acadèmia Austríaca de les Ciències de Viena dóna 206 còdexs. Possiblement el nombre real conegut s'acosti als tres centenars, la qual cosa per si mateixa ja ens fa confirmar que ens trobam amb un dels èxits literaris de la Tardana Romanitat i de l'Edat Mitjana, car els còdexs del s. XV són nombrosíssims. Tot i que traurem alguna informació d'alguns manuscrits, no pretenem encetar la tasca d'una edició crítica de les *Quaestiones Orosii*. Solament hem de deixar constància del fet que l'obra no és tan tardana com hom havia cregut.

II. LES 'QUAESTIONES OROSII' I ELS 'COMMENTARII IN GENESIM IN TRES LIBROS DISTRIBUTI', DEL PSEUDO EUQUERI DE LIÓ

No entrarem directament a discutir la datació que hom proposa per als *Commentarii*.²³ Madoz, seguint la literatura del moment, va creure que hi ha passatges que depenen d'Alcuí (+804).²⁴ Si aquesta opinió correspon a la realitat, hauríem de dir que el manuscrit c. Autun 27, f°. 63-76, París, B. N., n. a. l. 1628, f°. 63-76, que fou elaborat al començament del s. VIII, és a dir, poc després de la mort d'Alcuí, l'acostaria molt al seu origen. Una proximitat tan estreta ens fa sospitar que l'opinió de Madoz s'ha de revisar.

Madoz escriu, al mateix lloc, que: «le *Dialogus* dépend continuellement et strictement des *Commentaires*; il suffit, pour s'en rendre compte, de suivre les références à la Genèse qui son mentionnées dans les deux oeuvres».²⁵

D'aquesta manera hauríem de retardar la composició de les qüestions fins entrat el s. IX, la qual cosa s'ha d'excloure per raons codicològiques, com ja hem dit. Però amb Madoz compartim l'opinió segons la qual les *Quaestiones Orosii* tindrien moltes relacions amb la patristica hispànica.²⁶ D'aquesta manera, encara se fa més empinat admetre que pugui ser tan tardà.

Més encara, hom hauria d'explicar com fou possible que a una obra hispana tardana no s'hi hagués escolat una sola citació dels escrits dels autors hispànics dels ss. VI-VII.

Quant a l'estricta dependència dels *Commentarii*, ens agradaria que hom tingués present un grapat d'observacions que, tot i no ésser contundents, mereixen una detinguda consideració.

Comencem, en primer lloc, per anotar que Madoz se limita a apuntar les suposades dependències de les qüestions 22-25 i de la 62, pel que fa als corresponents passatges dels *Commentarii*. Serien els quatre primers i el darrer d'aquests manlleus.

23. PL 50, 893-1048.

24. José MADOZ, *Le Symbole du XIe Concile de Tolède*, 190, nota 2.

25. G. BARDY, *La littérature patristique*, 537, nota 1. També, GORMAN, *The Encyclopedic*, 178, nota 28, seguint Bardy.

26. *Ibid.*, 185.

Per la nostra part, afegiríem que també la Q. 21 conté igualment passatges que se troben als esmentats comentaris. Amb tot, els *Commentarii* prescindeixen de les *Quaestiones Orosii* a les QQ. 28, 29, 34, 35, 39-41, 44, 45, 49, 50-58, 60. Per l'altra banda, les QQ. 21, 26, 30-32, 36-38, 42, 43, 47 i 49 tenen qualche semblança, mentre els *Commentarii* inclouen passatges quasi idèntics amb els que llegim a les QQ. 22-25, 27, 33, 46, 48, 51, i 52.

Per tant, entre els 42 possibles casos d'identitat, n'hem de comptar solament 10, més 12 semblances i 20 qüestions d'inspiració diversa. Prescindim de les 20 primeres i de les 3 darreres, que no pertanyen a la temàtica dels *Commentarii*.

En la part que podria oferir-nos punts de contacte entre ambdues obres, observem que queden molts buits, la qual cosa ens indueix a pensar que l'autor de les *Quaestiones Orosii* va procedir amb molta autonomia, sigui quan treballava mogut per la seva curiositat, o se tracti de quan estudiava el que li interessava a partir dels materials disponibles. Creiem que hem de descartar la dependència estricta de què parlà Madoz, si l'hem d'estendre a l'obra com a tal. Hi ha una minoria de qüestions que porten un text comú amb els *Commentarii*.

Ara bé, si examinem aquests elements comuns, ens hem de preguntar quin dels dos escrits és el que depèn de l'altre. Madoz afirma que els Maurins²⁷ ja indicaren que les *Quaestiones Orosii* se varen inspirar en els comentaris i ell, per son compte, se conhorta adduint mitja dotzena curta de semblances que, com hem comprovat, no arriben a una quarta part de les possibles.

Però, és tan palès que la dependència s'hagi de plantejar sota la presumpció de la major antiguitat dels *Commentarii*? Tal vegada hom s'ho hauria de pensar un poc més i, com a mínim, caldria donar una oportunitat a les *Quaestiones Orosii*.

Ambdues obres se desenrotllen seguint el mètode dialogal. Si aquesta característica és necessària a les *Quaestiones Orosii*, també l'exigeix la manera de presentar-se que proposen els *Commentarii*, ja des del mateix pròleg. Amb tot, aquest comentari dels 49 capítols del Gènesi generalment enceta l'exposició dels versets bíblics adoptant un to expositiu. Però, podem observar com en l'explicació de Gn 1,1,²⁸ no comença exposant, sinó que introdueix el tema amb dues condicionals: «Si primo omnium factum est coelum et terra, angeli postmodum facti sunt; si angeli ante facti sunt», que depenen de com les *Quaestiones Orosii* proposa la Q. 21.²⁹ Més endavant, al comentar el v. 3,³⁰ torna ressonar el plantejament d'aquesta proposta, quan els *Commentarii* adopten l'entrada amb «sed quo die [...] sed quia». Quelcom semblant observem més endavant,³¹ sobre el mateix verset 3, que entra amb una condicional, «si in die dixit...», eco de la pregunta de la Q. 23.³² Afegim dues entrades més, que comencen amb

27. PL 40, 733.

28. PL 50, 893C.

29. PL 40, 739.

30. PL 50, 896A.

31. PL 50, 1038C.

32. PL 40, 740.

l'adverbi interrogatiu, 'Quomodo...', que són les següents, Gn 1,7,³³ 2,17,³⁴ que reflecteixen les QQ. 26³⁵ i 33.³⁶ Tot i que en parlarem més endavant, l'exposició del verset 11 del primer capítol del Gn immediatament pren expressament el to interrogatiu, després de recalcar: «unde quaestio nascitur».³⁷ Sense aquest èmfasi, les preguntes se succeeixen a propòsit de Gn 2,15.³⁸ És ben cert, com hem indicat, que també aquesta forma d'expressar-se cau dins les intencions de l'autor. Cal, finalment, tenir present que en l'exposició de Gn 2,24,³⁹ després dels textos bíblics, apareix doblement l'interrogatiu esmentat. No serà un simple reflex de la Q. 46?⁴⁰

Ens sembla que també podem copsar la dependència dels *Commentarii* de l'altre escrit, si retornam al mode com comenta Gn 1,11. Aquí es parla de la creació de l'herba i dels arbres. Però hi uneix l'origen dels vegetals espinosos i improductius, dels quals parla més endavant Gn 3, 18, quan recull la maledicció d'Adam. Però els *Commentarii* ometen tota explicació del verset al seu lloc. I és que, efectivament, les *Quaestiones Orosii*, s'entreenen en qüestions diverses sobre la creació i el pecat de la parella humana i a la Q. 38⁴¹ explica l'aparició dels espinalers, després de recordar que abans Déu havia creat els arbres bons.

III. LA MANERA DE TREBALLAR DE L'AUTOR DE LES 'QUAESTIONES OROSII'

Cap de les dues obres a les que ens hem referit mostra pretensions d'originalitat. Hem comprovat com Madoz i altres autors anteriors i posteriors han assenyalat per on podem trobar les fonts d'inspiració de les *Quaestiones Orosii*. També hom ha marcat quines són les dependències principals dels *Commentarii*.

Sovint el nostre autor resumeix i reorganitza la matèria, fins a donar una resposta coherent. Però també ho té bo de fer transcriure els fragments que li interessin. Solament tres vegades ho dóna a entendre. Són les dues vegades en què cita Virgili i, just a la conclusió, quan mallenya un text de St. Agustí. Són aquests casos: *Aeneid.* lib. 2, vers. 20 i *Eclog.* VIII, vers. 75 i sant Agustí, *ciu.*, XIX,19. També el qui va compondre els *Commentarii* conjunta textos i més textos anteriors, amb més tendència a copiar bocins sencers, sense donar-ne generalment la seva provinença. Un cas cridaner el tenim quan comenta

33. PL 50, 897C.

34. PL 50, 298B.

35. PL 40, 742.

36. PL 40, 744.

37. PL 50, 898B.

38. PL 50, 907D.

39. PL 50, 909D.

40. PL 40, 748.

41. PL 40, 745.

Gn 8,7.⁴² Creiem que l'autor de les *Quaestiones Orosii* se va inspirar en el *Contra Faustum* de sant Agustí, mentre qui va compondre els *Commentarii* el va saquejar simplement, i, a més, devia tenir al davant les *Quaestiones Orosii*.⁴³

Una altra mostra de la flexibilitat de l'autor de les *Quaestiones Orosii* la podem entreveure en la manera com encara una qüestió molt turbulenta durant el s. V, com és ara la distinció de les persones en la Trinitat i, més precisament, l'origen i la natura de l'Esperit Sant. Ens referim a la Q. 2. En el món hispànic hom s'hi havia aplicat a la *Regula fidei* del I Concili de Toledo (ca. 400)⁴⁴ i també se n'ocupa Consenci, *ep.* 119,1 (aa. 415-416).⁴⁵ Creiem que, d'una manera quasi contemporània, també se'n va ocupar St. Agustí a *trin.*, XV, 26, 45.⁴⁶

Les *Quaestiones Orosii* i St. Agustí manifesten que l'Esperit és *amborum*, del Pare i del Fill. Els textos de Mt 10,20 i Jo 15,26 els són comuns, cosa gens d'admirar. Passatges semblants se poden trobar a altres autors. Ens basti aquí deixar fermes dues coses: El que escriu les *Quaestiones Orosii* és ben del s. V, i per elaborar-ho recorre als materials del moment, sense necessitat de calcar-ne cap, en tota la seva extensió. Tal vegada un dels passatges més aproximats es trobi a la Q. 10, que en una meitat afavorida segueix, amb qualque canvi d'orde en els mots, el *trin.*, XV, 48,⁴⁷ que al seu torn reproduïx *Io. eu. tr.* 99, 9,⁴⁸ com comprovarem al seu lloc.

Dos vestigis augustinians els trobam a la Q. 26, ens els quals el llibre XI,29 de *ciu.*⁴⁹ es fa present. La primera d'aquestes reminiscències afecta a l'excel·lència del coneixement de la creatura en la saviesa de Déu, més gran que el coneixement de la creatura en si mateixa.

Una segona clara i literal inspiració augustiniana, de *ciu.*, XI, 7,⁵⁰ se troba a la mateixa qüestió, tot exposant la qualitat superior de l'esmentat coneixement en Déu. Les *Quaestiones Orosii*, Q. 26,⁵¹ assenyalen que el coneixement que dona la ciència dels àngels és en certa manera un enfosquiment, en relació al matí del coneixement en Déu, mentre Agustí qualifica aquella ciència com un descoloriment del coneixement.

42. Vegeu un altre text augustinia ben proper al començament dels que transcrivim: Aug. *In Jo.*, Tr. 6, PL 35, 1435: «Corvus autem ille emissus est antequam siccaret aqua: rebaptizatus redire noluit; mortuus est in his aquis».

43. Vegeu els textos de les *Quaestiones Orosii*, Q. 49, PL 40, 748, i del *Contra Faustum man.*, XII, 20, PL 42,264-265, que el va inspirar, a pp. 89-90. No transcriurem allà el Ps. Eucherius, *Commentarii*, I, c. 8,7, PL 50, 932A-B, perquè és pràcticament còpia literal del text esmentat de sant Agustí. Los possibles variants són insignificants i per a nosaltres sense interès.

44. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, (ed. J. VIVES - T. MARÍN MARTÍNEZ - G. MARTÍNEZ DÍEZ) (España Cristiana. Textos 1) Madrid-Barcelona 1963, 26.

45. CSEL 34/2, 699.

46. PL 42, 1092-1093.

47. PL 42,1095.

48. PL 35, 1890. Vegeu les pp. 42-43.

49. PL 41, 343.

50. PL 41, 322-323.

51. PL 40,740-741.

Com es palesa en els textos, no sembla discutible la dependència de les *Quaestiones Orosii* de la font augustiniana; però ensems no és menys clar que el seu autor refà el text que l'inspira. Quelcom semblant llegim a la:

Q. 28⁵²: Quamvis terra longe lateque subsidens, potuit concavas partes praebere, quae confluentes aquas susciperent, ut arida appareret.

AUGUSTINUS, *Gn. litt.* I,14, 26:⁵³ «Quanquam **, et terra longe lateque subsidens, potuit alias partes praebere concavas, quibus confluentes et corruentes aquae reciperentur, et appareret arida'** ex his partibus, unde humor abscederet».

Una reelaboració de textos augustinians, amb indicis prou clars, apareix a la Q. 30, quan ha d'explicar com el Gn 2, 6, diu que una font brollava fins a cobrir la faç de la terra. Explica com es tracta d'un llenguatge figurat, en el qual el singular s'universalitza per fer la funció del plural. Cita els Slm 77, 45, i 104, 34, que narren les plagues d'Egipte, tot dient que la mosca, el granot, el llagost foren exterminadors i, precisa el *Dialogus*, el Slm no parla de les mosques, els llagosts, etc., en plural, com en realitat va ser. St. Agustí havia adoptat els mateixos recursos a *Gn. litt.*, V,10, 26,⁵⁴ per explicar el mateix passatge. I més endavant, no sabem si en estricta dependència de sant Agustí o dels llibres de preceptiva literària que ambdós autors pogueren aprendre, recorren a l'explicació a un text de Virgili, «Uterumque armato milite complet».⁵⁵ Sant Agustí ho fa amb un simple «sicut ait ille»,⁵⁶ mentre el redactor de les *Quaestiones Orosii* és més elegant quan cita el vers atribuït al «nobilissimus quidam poetarum: ,Numero Deus impare gaudet'».⁵⁷

Si entre les qüestions sobre la Trinitat ens és més planer trobar parentiu d'enfocament teològic, especialment amb els llibres *trin.* de St. Agustí, conjuminat amb mots semblants, quan entrem en la secció dedicada a la creació, a partir de la Q. 16, observam una barreja de fonts, que ens fa pensar en un llistat de qüestions establert per l'autor, sense un ordre estricte.

Hom creuria que els temes s'encetarien sobre l'origen del món, mentre l'autor comença demanant-se quina és la font del mal, Q. 16. Pensam que la resposta l'autor l'extreu de l'*ench.*, 11,⁵⁸ mentre encara és més clar que la Q. 17, sobre la igualtat dels àngels, prové del c. 28, 9, del mateix llibre.⁵⁹

52. PL 40, 743.

53. PL 34, 256.

54. PL 34, 330.

55. (VIRGIL., *Aeneid.* lib. 2, vers. 20). Vegeu P. VIRGILI MARÓ, *Eneida*, I (Llibres I-III) Text revisat i traducció de Miquel DOLÇ (Fundació Bernat Metge) Barcelona 1972, 159, que tradueix ,miles' en plural, segons la interpretació que en donen les *Quaestiones Orosii* i el *Dialogus*: «estiben de soldats armats el ventre del monstre».

56. *ench.*, Cap. XLIV. PL 40, 254.

57. Vegeu P. VIRGILI MARÓ, *Bucòliques*. Text revisat i traducció de Miquel DOLÇ (Fundació Bernat Metge) Barcelona 1956, 203. La traducció que dóna és: «La divinitat es complau en el nombre imparell».

58. PL 40, 236.

59. PL 40, 246.

Q. 17⁶⁰: Omnes quidem Angeli aequales creati sunt; sed cadentibus illis per superbiam, caeteri Domino pia obedientia cohaeserunt, accipientes certam scientiam suae stabilitatis, quam illi nunquam habuerunt.

AUGUSTINUS, *ench.*, 28, 9:⁶¹ «caeteri pia obedientia Domino cohaeserunt, accipientes^{**} etiam, quod illi non habuerunt, certam scientiam, qua essent de sua sempiterna et ^{**}, nunquam^{**} casura stabilitate securi».

Tot i que la temàtica pertany d'una manera predominant al llibre del Gn., les QQ. 45 a la 62 no s'inspiren tant en les obres exegètiques corresponents del bisbe hiponenc, sinó que pouden en el *c. Faust.* Serà mera casualitat, o l'autor haurà cercat una obra antimaniquèa? Serà una qüestió que hom s'haurà de posar, quan s'estudiïn els *Excerpta ex operibus Sancti Augustini*. St. Agustí volgué explicar en aquell conjunt del llibre la coherència entre l'Antic i Nou Testament. Però no és aquest l'horitzó que obri el panorama que interessa a l'autor de les *Quaestiones Orosii*, car en general el preocupen les qüestions aïllades. No pretén elaborar una obra de síntesi, ans teixir un empedrat de respostes a preguntes, sovint fruit de la curiositat. Per això, no hem d'excloure que l'autor tingués als seus prestatges l'obra antimaniquèa, perquè en el seu ambient era convenient, car els priscil·lians havien estat acusats de maniquèa.

No entrarem en detalls de contingut, car els apuntarem més endavant. Ens basti observar que aquestes 18 QQ., equivalents a quasi un 28% de les preguntes, s'inspiren en uns pocs capítols del llibre XII del *c. Faust.*, que van del vuitè al vint-i-cinquè.⁶² Qui va bastir les *Quaestiones Orosii* no va seguir exactament l'ordre del seu referent, però globalment s'hi va deixar dur. La petita secció comença després d'uns capítols consagrats al valor de l'Antic Testament per al cristià. Abasta un primer capítol sobre les edats del món, tema ja indicat abans, a la Q. 26, seguit de la sort de Caïn, passant per una subsecció sobre Noè i l'arca, per acabar amb la sortida d'Abraham de la seva terra, a la Q. 62. Les *Quaestiones Orosii* trenquen el curt capítol del *c. Faust.*, XII, 25, i en lloc de recollir la reflexió que mostra que en Isaac hi havia una personificació del Crist, continua fent una aplicació del despreniment d'Abraham a la pròpia història, que és la d'una persona que ha deixat les seves riqueses i els costums mundans. En parlarem en una altra avinentesa.

Torna a aparèixer amb força l'influx del *Gn. litt.*, XII, 6, 5, sobre els diversos gèneres de visions, a la Q. 63. Tanca el volum amb les dues restants QQ., sobre l'apostolat i els criteris per discernir qui és l'enviat de Déu. En la Q. 64 és clara la inspiració en St. Jeroni, *Commentaria in ep. ad Galatas*, I, c. 1, 1.⁶³ La cloenda de l'obra ens regala una reflexió sobre el ministeri episcopal amb una ressonància ben perceptible del *ciu.*, XIX, 19.

60. PL 40, 739.

61. PL 40, 246.

62. PL 42, 258-267.

63. PL 26, 311-312.

Creiem que hem ofert prou mostres de la dependència de St. Agustí, que observam en les *Quaestiones Orosii*. Si passàssim de les semblances literals a les de contingut, podríem adduir peces de gairebé totes les 65 qüestions. Aquest trànsit d'allò que és diàfan al que és boirós, però segur, el farem a l'apartat següent.

Però no voldríem que ens quedàs inadvertit que algunes de les expressions sobre la Trinitat, en concret quant a l'exclusió d'entendre-la com una sola persona depèn de la línia hispànica, representada per Baquiari i per les confessions de fe, la paternitat de les quals s'atribueix amb fonament al tardà St. Gregori d'Il·líberis o al seu entorn. També pertany a les mateixes fonts la precisió que exclou el termes ,genitus' i ,ingenitus' com a adients per a confessar la processió de l'Esperit Sant. La data i la geografia d'aquests orígens teològics són prou significatius.

IV. EL CONTINGUT DE LES ,QUAESTIONES OROSII'

Les 65 preguntes que cridaren l'atenció a l'autor de les *Quaestiones Orosii* se poden veure distribuïdes en cinc parts, molt desiguals, precedides d'un pròleg. Tota l'obra, amb major o menor intensitat, és de clara inspiració augustiniana. De la Q. 1 a la 20 els escrits trinitaris del bisbe d'Hipona hi ressonen, i de la Q. 21 a la 53 hi ha un influx predominant del *Gn. litt.* i del *c. Faust.*, amb intercalacions, sobretot dels llibres de *ciu.* A la Q. 64 hi observam la petja de St. Jeroni i a la darrera, la 65, l'autor expressa la seva dependència de *ciu.*, XIX,19.

Si volguéssim posar un cert ordre sistemàtic en aquest escrit, podríem enquadrar les qüestions d'aquesta manera:

0 Pròleg	
1 De la Trinitat	QQ. 1-12
La Trinitat Déu	1-3
El Fill	4-8
L'Esperit Sant	9-12
2 Cristologia	13-15
3 Antropologia	16-20
3.1 El mal	16-17
3.2 Creació de l'home	18-20
4 Qüestions del Gènesi	21-62
5 Qüestions de ,quolibet'	63-65

0. Pròleg⁶⁴

Aquesta obreta tan llegida s'obri amb un pròleg, que creiem molt original, en quant l'autor declara la seva petitesa i mostra que procedirà amb un estil allunyat de l'eloquii venustatem' dels experimentats autors.⁶⁵ En els molts escrits semblants, des dels que els autors cristians del s. IV ja varen compondre, no hem sabut trobar una altra obertura, construïda amb un to semblant. Hauríem de transferir-nos a la literatura hagiogràfica, per llegir-ne qualcun que, possiblement dependria del de la Circular de Sever de Menorca. Ja Antoni Roig va cridar l'atenció sobre el fet que el llibre *De miraculis* d'Uzali, que narra com va ser rebuda la carta de Sever, comença amb un to semblant, i cita també Tobit 12, 7.⁶⁶ La semblança és més tost en el to que en el vocabulari estrictament pres. L'autor de les *Quaestiones Orosii* justifica la seva obra en primer lloc en el fet que s'ha escrit tant i amb tanta complicació i amb un llenguatge recercat, que es fa difícil poder llegir aquestes matèries. D'altra banda, aquests barons espirituals per copsar l'alçada de les Escriptures, s'enfilen per vies ocultes, que deixen els petits, com el nostre autor, plens d'ambigüitats. Però, per tal satisfer els desitjos d'entendre aquelles coses, tot i no poder-se equiparar a aquells il·lustrats autors, intentarà arribar a un coneixement semblant al seu, servint-se del diàleg, de mode que l'anònim entrevistador rebi la resposta satisfactòria del desconegut entrevistat:

*Quaestiones Orosii.*⁶⁷ «Licet multi et probatissimi viri diverso quidem stilo, sed non diversa fide innumerabilia opuscula ediderint, ita ut difficile sit eorum omnia legere; ea tamen quae leguntur, propter eloquii venustatem et difficillimas quaestionum perplexitates, minime intelliguntur. Revera enim, dum coguntur propter altitudinem Scripturae divinae occultam viam carpere, parvitati nostrae ambiguitatem non minimam reliquerunt. Sunt etiam plane spirituales viri, qui eorum assequuntur eloquium, et penetrant intellectum.

64. Més endavant proposam els capítols de les *Quaestiones Orosii*, seguits dels textos que consideram com a possibles fonts, almenys en sentit ampli. Hem adoptat el text de la Patrologia Latina, exceptuant casos en els quals hem cregut més adient una edició moderna. Per exemple, a l'ep. 119, que és de Consenci, la PL presenta fins i tot alguna paraula en la seva modalitat grega, que l'aproxima molt més que l'edició de GOLDBACHER, al CSEL. Per no induir-nos a l'engany hem descartat aquest text. Però consideram que la PL és més assequible. En els texts de les possibles fonts d'inspiració hem assenyalat amb dos asteriscs inicials determinats passatges, perquè els consideram més propers a les *Quaestiones Orosii*. No hem volgut multiplicar aquestes crides d'atenció. Per això no les hem introduïdes al text de les *Quaestiones Orosii*.

65. PL 40, 733.

66. PL 41, 833. Ja la carta de LLUCIÀ, *Ad omnem ecclesiam*, PL 40, 807 i 808, s'obria amb un reconeixement de la pròpia petitesa, tot evocant la carta als Ef 3,8. Vegeu Antoni ROIG, *De Sacris apud Minorem Balearem Antistibus Severo potissimum deque istius Espistola Exercitatio et in eandem Epistolam Animadversiones*. (Excudebat Antonius Miralles Pro-Typograph[us] Re[gius]) Palmae Balarium Anno MDCCLXXXVII, 150. Josep SASTRE PORTELLA, *La Carta de Sever de Menorca. Anàlisi de les principals citacions bíbliques*, Maó 2000, 48, ha recollit aquestes dades.

67. PL 40, 733.

Quorum nos dum concupiscentiis satisfacimus, praeclaræ eorum scientiæ non æquamur, ut eas sicut illi intelligere valeamus. Quapropter quaeso te ut percontanti mihi respondeas, et quæ obscuritatem faciunt, elucidare digneris».

Sever també vol proclamar les meravelles de Déu, però considera que fer-ho amb llenguatge recercat seria com si les amagàs.⁶⁸ Per això, per arribar al seu objectiu se servirà d'un llenguatge planer. No cal adduir les vegades que a la Circular apel·la a la seva petitesa, ja des de les primeres paraules de l'escrit, quan se considera, amb expressió manllevada d'Ef 3, 8, com el més petit de tots.

El pròleg de la *Circular*, per altra banda, se diferencia del de les *Quaestiones Orosii*, en què Sever se justifica amb una cita bíblica, presa de Tb 12, 7, i en què no obri el pas a cap composició literària dialogada. Com hem insinuat suara, l'hagiografia presenta altres casos, a més dels citats que, tot obrint l'obra, apel·len a la humilitat. Podem afegir-hi la *Vita Sancti Augustini* de Possidi, que cita també el text de *Tobit*, després de justificar que escriu quan ja ho han fet altres autors, que s'han ocupat de persones agraciades per Déu. Els ecos de la carta als Efesis, ja esmentada, també se deixen sentir.⁶⁹

68. SEVER DE MENORCA, *Circular* 1.1, *Orígens del cristianisme*, II, o. cit. a la p. 107, nota 366. 12: **«Cum ,opera Dei reuelare et confiteri honorificum esse' (Tb 12, 7) Raphael archangelus moneat, profecto silere uel celare miracula Christi periculosum est, in quibus tamen annuntian- dis maior gratia est si communi ac simplici sermone referantur. 2 Celatur, enim, quodammodo speciosissima pulchritudo uirtutis, si abundantiori eloquio circumlita fuerit ac fucata. 3 Qua- propter, ego quoque magnalia quæ apud nos Christus operatus est, beatitudini uestræ non compto sed ueridico sermone referre aggrediar»**.

69. PL 32, 33-34: **«Inspirante rerum omnium factore et gubernatore Deo, mei memor propositi, quo per gratiam Salvatoris omnipotenti ac diuinæ per fidem Trinitati seruire decrevi, et antea in vita laicorum, et nunc in officio episcoporum, studens ex qualicumque accepto inge- nio et sermone aedificationi prodesse sanctæ ac veræ Christi Domini catholice Ecclesiæ, de vita et moribus prædestinati, et suo tempore præsentati sacerdotis optimi Augustini, quæ in eodem vidi, ab eoque audiui, minime reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatum fuisse a religio- sissimis sanctæ matris Ecclesiæ catholice uiris legimus et comperimus, qui diuino afflati Spiri- tu, sermone proprio atque stilo, et auribus et oculis scire uolentium, dicendo et scribendo similia studiosorum notitiæ intulerunt, quales quantique uiri ex communi Domini gratia in rebus hu- manis, et vivere, et usque in finem obitus perseverare meruerunt. Idcirco ipse quoque dispensa- torum omnium minimus, fide non ficta, qua Domino dominantium omnibusque bonis seruiendum et placendum est fidelibus, de prædicti venerabilis uiri et exortu, et procurso, et de- bito fine, quæ per eum didici, et expertus sum, quam plurimis annis ejus inhaerens charitati, ut Dominus donauerit, explicandum suscepi. Verum summam quaeso maiestatem, quo munus hu- jusmodi a me arreptum ita geram et peragam, ut nec Patris luminum offendam ueritatem, nec bonorum Ecclesiæ filiorum ulla ex parte fraudare uidear charitatem. Nec attingam ea omnia in- sinuare, quæ idem beatissimus Augustinus in suis Confessionum libris de semetipso, qualis ante perceptam gratiam fuerit, qualisque jam sumpta uiveret, designauit. Hoc enim facere uoluit, ut ait Apostolus, ne de se quisquam hominum supra quam se esse noverat, aut de se auditum fuisset, crederet uel putaret (II Cor. XII, 6), humilitatis sanctæ more utens, et jam nullum fallens sed laudem non suam, sed sui Domini, de propria liberatione ac munere quaerens, ex iis uidelicet quæ jam perceperat; et fraternas preces poscens, de iis quæ accipere cupiebat. Sacramentum igitur regis, ut angelica auctoritate prolatum est, bonum est abscondere: opera autem Domini reue- lare et confiteri, honorificum est (Tobia XII, 7)»**.

Cap al final d'aquest escrit comentarem l'expressió «dum coguntur propter altitudinem Scripturae divinae occultam viam carpere».⁷⁰

1. *De la Trinitat, QQ. 1-12*

En la primera part, que abastaria les dotze primeres qüestions, ens trobam amb un petit catecisme sobre la Trinitat. Diguem que cap de les preguntes ni de les seves solucions són originals en el sentit que no se puguin detectar postures semblants en els autors anteriors a la primera meitat del s. V. Voldríem ressaltar, però, que tot i ésser St. Agustí el principal interlocutor, si ens hem d'atendre a una certa tradició literària, que el presenta com el qui respon a les seixanta-cinc preguntes i, molt més, si donam raó a la gran quantitat de citacions seves, que podem llegir en altres tantes respostes, tanmateix en les QQ. 1, 2 i 7, especialment, hi destriam la petja de la teologia trinitària hispànica. Se tracta de peces en un primer moment antiarrianes, com poden ésser les fórmules de fe de St. Gregori d'Il·líberis, o atribuïdes a ell, dels llibres *trin.*, hispànics, però de diversa època i de paternitat distinta. Aquesta reacció contra els arrians preparà la resposta als sabel·lians i als priscil·lians, que foren acusats de modalisme, quan presentaven la Trinitat com si se tractàs d'una sola persona, que se mostrava segons diverses funcions, d'acord amb les quals cada persona de la Trinitat rebria el nom, Pare, qui engendra, etc. Amb Baquiari i amb el I Concili de Toledo l'antipriscil·lianisme ja és declarat.

Les *Quaestiones Orosii* assoleixen encunyar expressions que recullen aquelles fórmules i les encasten en un conjunt més evolucionat, que prové del repastament de l'obra de St. Agustí. En aquest estat de les fórmules, particularment l'XI Concili de Toledo i tantes altres obres, que s'inspiraren o simplement saquejaren les *Quaestiones Orosii*, varen donar perpetuïtat a aquesta mena de catecisme, com podrem veure més endavant.

Si per al pròleg no podem presentar una font amb expressions idèntiques o semblants, sí que ho podem fer per a les qüestions. És el que assajarem de realitzar a continuació, donant en primer terme el text de cada qüestió i a continuació, acuradament distingida per la referència exacta i per la tipografia, apareix la font o les diverses fonts que varen inspirar l'autor de les *Quaestiones Orosii*, o que presenten un cert parentiu temàtic amb el que hi llegim. Comptades vegades se tracta solament de textos que solament contenen un pensament semblant.

70. Vegeu, p. 113, nota 400.

1.1 *La Trinitat Déu, QQ. 1-3**Q. 1*

Comença demanant proves sobre la Trinitat, extretes de l'Esriptura. De fet, la resposta conté un llistat bíblic que, des de Gn 1, 1, arriba a l'evangeli de Jo. Amb una precisa distinció de les persones,⁷¹ ataca els sabel·lians i els patripassians. Hi llegim un passatge que ens fa pensar en una de les poques expressions doctrinals de Consenci, *ep.* 119, 4, que tot just citarem. Avança i, per explicar l'engendrament del Fill, cita el SIm 119, 3, en la qual cosa podríem veure-hi una reminiscència prou clara de l'anònim hispànic del s. IV, al *trin.*, II.⁷² Precisa que en la Trinitat hi ha una substància —no utilitza el terme *essentia*— en tres persones distintes, la qual cosa no implica una separació en la divinitat. La fórmula tingué èxit, i podria ser al fons de la del IV Concili de Toledo (633), com indicam a un altre estudi. Diguem per avançat que St. Isidor, protagonista d'aquesta assemblea toledana, fou un gran lector del nostre tractat.⁷³ Quant a l'engendrament de la mateixa substància, també sembla que hem de veure sant Agustí com a intermediari de la resposta, que apel·la a una comparança crua, com és que cada animal engendra solament essers de la mateixa espècie. Aquest recurs escarrufava sant Agustí i provenia de l'objecció del bisbe arrià, Maximí. Del rerefons antipriscil·lià de la qüestió no hi ha dubte, car els seguidors del que fou bisbe d'Àvila, Priscil·lià, foren acusats de sabel·lians o modalistes. L'origen de les expressions el podem veure en les fórmules de fe de Gregori d'Il·líberis o, al menys, atribuïdes a ell amb prou fonament.⁷⁴ Hi observam un rebuig a una concepció d'un Déu solitari, o, en termes de les *Quaestiones Orosii*, d'un Déu considerat com si fos una sola persona. Trobam un llenguatge que intenta precisar la distinció de les persones, atesa la seva relació d'origen.⁷⁵ Contra la concepció del Déu solitari, com si fos una sola persona, se manifestà el I Concili de Braga (561).⁷⁶

Una variació de la resposta camina per la interdependència entre la creació i la divinitat de cada persona de la Trinitat. Hi ha el sotaentès que si les Persones

71. J. A. de ALDAMA, *El Símbolo toledano I. Su texto, su origen. Su posición en la historia de los símbolos*, (Analecta Gregoriana VII), Roma 1934, 94-95, 97-99.

72. PL 62, 248A-B.

73. Cf. *La pervivència de les Quaestiones Orosii et responsiones Augustini*, al proper número d'ATCA.

74. *Una trilogia agustiniana antipriscilianista y unas sugerencias para una nueva cronología*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 44 (1998), especialment 216-219.

75. José Antonio de ALDAMA, *Símbolo toledano*, 101. Vegeu, també, pel que fa a Consenci, *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 238-239.

76. I Concili de Braga, (561): *Proposita contra Priscillianam haeresem capitula*, 1.- ** «Si quis Patrem et Filium et Spiritum Sanctum non confitetur tres personas unius esse substantiae et virtutis ac potestatis, sicut catholica [et apostolica] ecclesia docet, sed unam tantum ac solitariam esse personam, ita ut ipse sit Pater qui Filius, ipse etiam sit Paraclitus Spiritus, sicut Sabellius et Priscillianus dixerunt, anathema sit.»**. *Concilios visigóticos e hispanoromanos*, 67.

creen són Déu. És clar que la creació s'atribueix originàriament al Pare. El terme ,spiritus', que llegim a Gn 1, 2, aplicat a la presència de Déu que sobrevola les aigües, facilita atribuir el caràcter creador a l'Esperit Sant. Afegim, encara, que la versió llatina de Jo 8, 25, que utilitzaven sant Agustí i l'autor de les *Quaestiones Orosii*, afavoreix el plantejament trinitari de la creació, en el sentit que s'atribueix a Jesús la condició de ,principium'. És el que llegim tot just s'enceta la resposta a la primera de les qüestions. Aquesta traducció ha fet fortuna en la teologia trinitària llatina, de manera que ha tingut repercussions disgregadores de la cristiandat, aspecte en el qual no podem entrar; però l'influx que les *Quaestiones Orosii* exerciren en les confessions de fe dels concilis de Toledo,⁷⁷ que originaren la introducció del terme ,Filioque', és història prou coneguda i força estudiada.

Tot i que són possibles, les reminiscències del *civ.* XI, 4, quan el nostre tractat se remet a la creació del món, no les creiem gaire probables. Amb tot, no podem excloure-les, car més endavant, en la mateixa resposta primera, creuríem que l'autor tenia al davant aquest llibre de la gran obra augustiniana, quan afina la terminologia trinitària, tot distingint la unitat de les persones en una sola substància, de manera que cada una manté la seva alteritat, ,alius'; però no és mai un ,aliud', és a dir una persona de natura diversa, la qual cosa queda clara a *civ.* XI, 10, 1, que citarem com a possible font, tot seguit.

Perquè aquesta qüestió és la de més volada teològica i la que més pervivència ha tingut, encara cal esbrinar més les aportacions de la primera qüestió, no tant amb la intenció d'entrar en un estudi teològic, sinó romanent en el projecte d'obrir el ventall de les possibles fonts d'inspiració del nostre conjunt de problemes. Així, hem d'excloure que l'esmentat llibre XI de *civ.* 6, i també 9, inspiri els primers passos de la resposta primera, car, com ja hem dit, el ,principium' de què parla Gn 1, 1, en l'obra augustiniana no és entès dins els esquemes teològics, sinó segons l'explicació que deriva de l'origen del món en categories temporals, que solament qualificaríem d'històriques, en el sentit que tot d'una aquell primigeni cosmos és culminat amb la creació de la parella humana. En canvi, en la nostra qüestió, el ,principium', de sobte s'entén en sentit teològic, i densament trinitari, per la seva identificació amb Jo 8, 25. En canvi, el bisbe d'Hispania enceta el *Gn. litt.* I, 1, 1,⁷⁸ amb una prolusió sobre els diversos sentits de l'Esclatúra. I els aplica al text de Gn 1, 1. És evident, aquí l'esclatúra parla del sentit metatemporalment originari de la creació. Abans no hi havia res. Però amb la creació començà el temps. I el text segueix ben clarament sota l'influx del quart evangeli quan afirma, sense més explicacions, «in principio, quod est Verbum Dei unigenitus Filius».

Encara ens hem de fixar en un incís que ha tingut moltes repercussions en les fórmules trinitàries posteriors. Ens referim a la següent expressió: «Igitur Filius Dei natura est Filius, non adoptio». Juan Tejada y Ramiro, a la seva

77. Vegeu els textos a *La Pervivència*, (cf. nota 73).

78. PL 34, 246.

magna edició dels concilis hispànics, al final de la confessió de fe de l'XI Concili de Toledo (675), dedueix d'aquesta expressió que els conciliars de Toledo eren lluny de l'adopcionisme, nascut al s. VIII, seguint Nestori, en el qual se mesclaren Elipand de Toledo i Feliu d'Urgell.⁷⁹ No creiem que avui puguem repetir aital acusació, al menys referida a Feliu. El que volem ressaltar és que la prevenició contra l'adopcionisme, a la Hispània i a altres indrets occidentals era més general, en part degut al nostre tractat, en el qual se va inspirar el susdit concili toledà.⁸⁰

És el que tot d'una veiem explicat:

Quaest. 1:⁸¹ «In primis quaero a te, utrum Deus Trinitas sit; et quibus testimoniis approbes, nosse desidero».

«Resp. Principium Geneseos evidenter ostendit. Ait enim: In principio fecit Deus coelum et terram [Gen. I,1]. Quem alium principium intelligendum putabimus, nisi Filium? Ipse enim de se ipso interrogantibus Judaeis quis esset, respondit: Principium, quia et loquor vobis (Joan. VIII, 25). Ergo principium Filius. Per Filium fecit Deus coelum et terram: Omnia per ipsum facta sunt, sicut evangelista Joannes narrat, et sine ipso factum est nihil (Id. I, 3). Procul dubio in Dei nomine Pater, in principii nomine Filius intelligendus est. Profecto cum dixisset, In principio fecit Deus coelum et terram; subsequutus adunxit, Et spiritus Dei ferebatur super aquas (Gen. I, 1, 2): qui tertia est in Trinitate persona. Igitur si Trinitas non esset, nunquam Dominus noster Jesus Christus diceret discipulis suis, Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth. XXVIII, 19): nec baptizato Domino in Jordane a Joanne, vox de coelo diceret, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: nec Spiritus sanctus in columbae specie descendisse super eum, et mansisse diceretur (Id. III, 17, 16). Miror infelicem Sabellianam haeresim, hoc est, Patripassianorum, quod sic caeci sunt mente, ut tam praeclara, tam aperta testimonia non attendant. Ipsi namque asserunt unam esse personam, id est, ipsum sibi Filium esse qui Pater est, et ipsum Spiritum sanctum. Sed nos caecitatem ipsorum relinquentes, tres personas secundum Scripturas sanctas intelligamus; id est, alium esse Patrem qui genuit, alium Filium qui genitus est a Patre, alium Spiritum sanctum: non aliud, quia substantia unum sunt. Personas distinguimus, non deitatem separamus. Igitur Filius Dei natura est Filius, non adoptione. Sic enim scriptum est: **«Ex utero, inquit, ante luciferum genui te (Psal. CIX, 3). Non quod Deus Pater uterum habeat sicut nos, aut corporeus esse credendus sit; sed per uterum substantiam intelligi voluit, de qua natus est Filius»**. Quod est Pater, hoc genuit: Deus Deum, lux lucem. Igitur, «sicut homo hominem, et canis canem gignit»: nunquam autem visum est ut

79. *Colección de cánones de la Iglesia Española* publicada en latín a espensas de nuestros reyes por el Señor Don Francisco Antonio GONZÁLEZ [...] Traducida al castellano con notas é ilustraciones por D. Juan TEJADA Y RAMIRO, (Imprenta de D. Anselmo Santa Coloma y Compañía) Madrid 1850, 438.

80. Cf. *La pervivència* (vegi's nota 73).

81. PL 40, 733-734.

homo genuerit canem. Ac per hoc non de nihilo, neque de aliqua alia substantia, sed de se ipso Filium genuit».

AUGUSTINUS, *trin.*, I, 7, 14:⁸² «His et talibus diuinarum Scripturarum testimoniis, quibus, ut dixi, priores copiosius usi, expugnauerunt haereticorum tales calumnias uel errores, insinuatur fidei nostrae unitas et aequalitas Trinitatis».

CONSENCI, *Ep* 119, 4:⁸³ «...aequalem, sed eandem, id est unicam non separatam possident substantiam Deitatis. [...] In personis autem non ita est; quia Patris persona non est Filii, nec Filii persona eadem est Spiritus sancti».

GREGORIUS HISPANIENSIS, *Fides romanorum*:⁸⁴ «2. Non sic unum Deum quasi solitarium nec eundem, qui ipse sibi Pater sit, ipse et Filius, sed Patrem uerum».

ID., *Fides catholica*, 2:⁸⁵ «...non sic unum Deum quasi solitarium nec eundem, qui ipse sibi Pater sit, ipse et Filius, sed Patrem esse qui genuit».⁸⁶

INCERTI AUTORIS HISPANICI, *trin.*, II:⁸⁷ «Interrogatio. Declara ergo mihi si verus est Filius, aut non».

«Responsio. Nonne Pater, ut nos intelligeremus, hanc significationem intulit, ut deitatem nativitatis propriam Filii sui de semetipso insinuaret, dicens: **Ex utero ante luciferum genui te (Psal. CIX, 3). Unde? Non quia Deus Pater uterum ut homo habeat, qui incomprehensibilis est: sed ideo haec de nostris exempla introducens, significans comparavit, per quod nativitatem Filii sui veram de semetipso nobis propriam insinuaret**». Considera ergo in hoc loco et tu, Ariane, qualiter sit dictum. Nunquid hic factus est, qui de utero substantiae Patris inenarrabiliter natus est?»

AUGUSTINUS: *Collatio cum Maximino arianorum episcopo*, 14:⁸⁸ «Quare verus Deus? Quia verus Dei Filius. Si enim animalibus dedit ut non generent nisi quod sunt; **homo hominem generat, canis canem**, et Deus Deum non generat? Si ergo ejusdem substantiae est, quare dicis minorem? An forte, quia homo pater quando generat filium, etsi homo hominem generat, tamen major minorem generat?»

AUGUSTINUS: *Collatio cum Maximino arianorum episcopo*, 6:⁸⁹ «In Deo enim comparatione digna uti decet. Hoc sane mihi displicet, et valde animo dolui in tua prosecutione: ut enim diceres **quod homo hominem generat, et canis canem**; tam foeda comparatio in illam tantam immensitatem produci non debuit. 7. Quis autem ignorat **quod Deus Deum genuit**».

AUGUSTINUS: *Contra Maximinum arianorum episcopum*, I, 6:⁹⁰ «Quasi ego propterea terrenarum naturarum ista exempla produxerim, ut incorruptioni corruptionem, immortalitati mortalitatem, invisibilibus visibilia, aeternis temporalia coaequarem: ac non potius ut vos in magnis et summis rebus errantes, de rebus parvulis infimisque

82. CCL 50, 44-PL 42,828.

83. CSEL 34/2, 701.

84. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*. Introducción, traducción y notas de Joaquín PASCUAL TORRÓ. Texto latino y aparato crítico de Manlio SIMONETTI (Fuentes Patristicas, 11. Editorial Ciudad Nueva) Madrid 1998, 156-*Gregorii Illiberitani episcopi quae supersunt*, Vincentius BVLHART, CCL 49, 267.

85. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*, 168.

86. Ibid., 271.

87. PL 62, 248A-B.

88. PL 42, 721.

89. PL 42, 726.

90. PL 42, 748-749.

convincerem, qui non videtis bonum quod Creator summe bonus dedit etiam extremis vilibusque creaturis, ut cum longe aliud sint quam est ipse, hoc tamen generent quod sunt ipsae. Nec attenditis quid mali dicatis, ut cum homines et canes, et caetera huiusmodi habeant filios veros, quos illis gignentibus creat veritas, non sit verus Dei Filius ipsa veritas. Aut si sancta Scriptura cogente permittitis ut verus Filius sit, rogamus permittite ut degener non sit. Et degener quomodo? Audiant catholici, unde erubescant haeretici. Filius viri fortis si non habeat fortitudinem, degener dicitur: tamen homo est, quod et pater est; atque in dissimili vita, non est tamen aliena substantia. Vos unigenitum Dei Filium ita degenerem vultis, ut ipsam Patris ei substantiam denegetis: minorem natum, minorem remansisse jactatis; non ullam datis aetatem qua possit augeri, non datis eandem formam qua possit aequari. Cujus naturae tanta subtrahitis, miror verum Filium qua fronte dicatis: nisi quia infelicissimo errore non vos putatis ad unius Patris gloriam, nisi per unici Filii contumeliam pervenire».

AUGUSTINUS: *Contra Maximinum arianorum episcopum*, I, 7.⁹¹ «De ventre matris meae Deus meus es tu (Psal. XXI, 11); ut ostenderet Patrem hinc esse Deum suum, quia homo factus est. Homo enim de ventre matris est natus, et secundum hominem de virgine natus est Deus: ut non solum Pater illi esset qui eum de se ipso genuit, verum etiam Deus ejus esset quem de ventre matris hominem creavit. Ad haec tu cum respondere voluisses, multa dixisti, et multa testimonia quae te nihil adjuvant, protulisti. Quomodo tamen dictum sit, De ventre matris meae Deus meus es tu; quamvis eadem Scripturae sanctae verba memorasses, nullo modo invenire potuisti. Cur autem in eo loco posueris psalmi alterius testimonium, ubi scriptum est, Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te (Psal. CIX, 3); omnino non video. Non enim Filii persona est dicentis, **Ex utero tuo, aut, De ventre tuo, Deus meus es tu. Illa ineffabilis generatio etiam si ex utero Patris accipitur, hoc significatum est, quia de se ipso, hoc est, de substantia sua Deus Deum** genuit, sicut ex utero matris quando natus est, homo hominem genuit: ut intelligeremus in utraque generatione non diversas ejus qui est natus, et eorum de quibus est natus, esse substantias. Diversa quidem substantia est, Deus Pater, et homo mater: non tamen diversa substantia est, Deus Pater, et Deus Filius; sicut non est diversa substantia, homo mater, et homo filius. Sed audi quid dicat in prophetia iste Filius: De ventre, inquit, matris meae Deus meus es tu. Noli multis verbis ad rem non necessariis conari operire res claras. Qui est Pater Filio ex utero suo, de ventre matris Deus ejus est, non de suo. Ad hoc ergo prorsus nihil respondere potuisti».

AUGUSTINUS: *trin.*, IV, 21, 31.⁹² «Si autem quaeritur, ipsa incarnatio quomodo facta sit: ipsum Verbum Dei dico carnem factum, id est, hominem factum, non tamen in hoc quod factum est conversum atque mutatum; ita sane factum, ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima, atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum et homo propter hominem».

Q. 2

Després d'adduir textos bíblics per provar que Déu és Trinitat, cal obviar el problema de la confusió en la Trinitat, per a la qual cosa la Q. 2 proposa el problema de la distinció de les persones i, més particularment, l'autor vol fona-

91. PL 42, 749-750.

92. CCL 50, 203-204-PL 42, 910.

mentar la divinitat de l'Esperit Sant. La producció patristica és immensa en aquest punt. Ja hem mostrat com contemporàniament hi havia una opinió feta, entre els catòlics. Observem solament que, pels volts de l'any 400, el I Concili de Toledo, a la *Regula Fidei*,⁹³ pretenia combatre un cert modalisme que caracteritzava el priscil·lianisme, com ja hem dit. Possiblement el text citat de Consenci anava en la mateixa direcció, més centrat en rebutjar el macedonianisme, que feia menor l'Esperit Sant. Les fórmules que recollim i que inspiren les *Quaestiones Orosii*, en el passatge «nec inginitus est, nec genitus; sed ab utroque procedens», precisen acuradament la procedència de l'Esperit Sant, de manera que eviten dues paternitats i dos orígens per engendrament. En la mateixa tònica antipriscil·liana hem de prendre el text de Baquiari que ja hem citat, com a possible inspirador d'alguns fragments de les QQ. 4 i 5. Amb aquest autor podem citar les fórmules de fe, 'Fides romanorum', 'Fides catholica' i 'Fides Sancti Hieronymi', que s'han atribuït a St. Gregori d'Il·liberis. M. Simonetti no contradiu aquesta atribució; però posa una distància cronològica entre les confessions esmentades i la composició del *De fide* de l'esmentat bisbe, que les hauria antecedit. Afegeix que la 'Fides Romanorum' presenta un interès per la corporeïtat de Crist, real i no aparent, que no es manifesta a l'obra esmentada. Aquesta preocupació se vincula a una reacció antipriscil·liana.⁹⁴ El to del fragment del *trin.* de St. Agustí és més general. Però, cal retenir que les *Quaestiones Orosii* afirmen que l'Esperit Sant és **ab utrisque procedens id est et a Patre et a Filio** que, en altres termes, és l',unus amborum Spiritus'. Aquesta línia, que podem qualificar de més occidental, abocarà ben prest en el 'Filioque', en el *Libellus in modum symboli parvus*, del bisbe hispà Pastor.⁹⁵ Ara bé, aquestes formulacions no troben una inspiració directa en els textos hispànics que citam, ans semblen més afectats per St. Agustí. Per això, creiem que la conclusió de de Aldama, sobre la major antiguitat de la redacció curta del símbol de Toledo, que seria la verament conciliar, és la correcta. En aquest text s'omet el *Filioque*, mentre la llarga que la conté és més tardana.⁹⁶ Nosaltres pensam que és possible que l'autor de les *Quaestiones Orosii* hagués conegut l'esmentat símbol, tot i que no podem adduir proves fefaents.

Quaest. 2:⁹⁷ De personarum distinctione, vel de geniti Filii persona satisfactum mihi esse arbitrator: nunc quaero quid credas de Spiritu sancto; **utrum et ipse inginitus sit, an genitus**.

«Resp. Spiritum sanctum neque inginitum, neque genitum fides certa declarat. Quia si dixerimus inginitum, duos patres affirmare videbimur: si autem genitum, tunc duos filios credere culpabimur. Sed quod certa fides tenet, nec

93. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 348.

94. GREGORIO DI ELVIRA, *La fede*. (Introduzione, testo critico, traduzione, commento, glossario e indici a cura di Manlio SIMONETTI (Corona patrum, 3), Torino, Società Editrice Internazionale 1975, 11-12.

95. José Antonio de ALDAMA, *Símbolo toledano*, 51 i passim. Vegeu-ne el text al n°. 3, 30.

96. *Ibid.*, 40.

97. PL 40, 734-735.

ingenitus est, nec genitus; sed ab utroque procedens, id est, et a Patre et a Filio. Et ut haec testimoniis approbem, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum discipulos suos audi docentem: Cum autem venerit, inquit, Paracletus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me (Joan. XV, 26). Et rursus ipse Dominus noster Jesus Christus, post resurrectionem suam, ut ostenderet a se procedere Spiritum sanctum sicut a Patre, insufflans in discipulos suos ait, Accipite Spiritum sanctum (Id. XX, 22): item, Ego mittam promissum Patris mei in vos (Luc. XXIV, 49). Unus ergo Spiritus est Patris et Filii, unus amborum Spiritus. Igitur quod Patris sit Spiritus, ipse Dominus et Salvator noster discipulis suis ait: Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis (Matth. X, 20). Et quod idem et Filii sit Spiritus, Paulus apostolus testis est: Si quis autem, inquit, Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. VIII, 9)».

BACHIARIUS, *Libellus de fide*, V:⁹⁸ «Pater enim principale nomen diuinitatis per se, quod creditur et quod dicitur Pater Deus. Filius Deus ex Patre, non ex se, sed Patris. Pater Deus et Filius Deus; sed non idem Pater qui Filius, sed idem esse creditur Pater quod Filius. Spiritus Sanctus non Pater ingenitus, sed Spiritus ingeniati Patris. Filius genitus, non Spiritus Filius, sed ipse est Filius super quem a Patre missus est Spiritus Sanctus. Itaque cum ingenitus Pater sit, cujus est Spiritus, incaute Spiritus **sanctus dicitur ingenitus. Spiritus Sanctus Deus ex Patre, non ex se; ne duo ingeniati aut duo patres** ab infidelibus aestimentur. Filius Patris ante saecula genitus a Patre, non potest alium genitum habere consortem, ut credatur unigenitus, et duo geniti non dicantur. Pater enim unus ingenitus; Filius unus genitus; Spiritus Sanctus a Patre Filioque procedens, Patri et Filio coaeternus».

Fides romanorum, 3:⁹⁹ **«Spiritum uero Sanctum Deum non ingeniatum neque genitum, non creatum nec factum, sed Patris et Filii**».

Fides catholica, 3:¹⁰⁰ **«Spiritum uero Sanctum Deum non ingeniatum neque genitum neque factum, sed de Patre procedentem».

Fides Sancti Hieronymi, 3:¹⁰¹ «Credo et in **Spiritum Sanctum Deum non ingeniatum neque genitum**», non creatum neque factum, sed Patri et Filio coaeternum.

Cf. INCERTI AUTORIS HISPANICI, *trin.* I. 762, 41.¹⁰²

I CONC. TOLEDO, *Regula Fidei*:¹⁰³ «**Est ergo ingenitus Pater, genitus Filius, non genitus Paraclitus** sed procedens.

CONSENCI, *ep.* 119, 1:¹⁰⁴ «Nam profecto neque Arriani, qui Filium, quem genitum confitemur, iuniorum putant, in hac impietate persistenter neque Macedoniani **spiritum sanctum, quem neque genitum neque ingeniatum credimus**», quantum in ipsis

98. JOSÉ MADDOZ, *Una nueva redacción del "Libellus de fide" de Baquiaro*, dins «Revista española de Teología», I (1940-1941), 457-488; el text és en la 467—PL 20, 1026A-1028A.

99. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*, 156. CCL 49, 267.

100. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*, 168. CCL 49, 271, amb algunes variants, que no ens afecten gaire.

101. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*, 1180. CCL 49, 275.

102. PL 62, 241.

103. *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, 26

104. CSEL 34/2, 699.

est, a diuinitatis arce detruderent, si scripturis sanctis magis quam suis ratiocinationibus accommodare fidem mallent».

[LUCIFERIANUS HISPANICUS, s. IV] *trin.*, Liber X:¹⁰⁵ «Haereticus. Ingeniti nomen Patris, et Filii geniti appellas. Quid de **Spiritu sancto** dicturus, qui utique in tertio gradu ponitur, in Scripturis **genitum eum confiteris, aut ingenitum** appellas? Si genitus, jam non est unigenitus Filius, eo quod sit et alter natus de Patre. Si non est natus, est utique et alter ingenitus, et jam non est unus Deus Pater ex quo omnia, sed duo sunt patres. Quod si neque natus de Patre est **Spiritus, neque non genitus**», superest ut creatura dicatur».

«Athanasius. Si Scripturis Domini vel Domino loquenti crederes, nunquam creatorem creaturis comparares, cum legeris: Verbo Domini coeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. XXXII, 6). Item ipse David: Emittes Spiritum eorum, et creabuntur (Psal. CIII, 30). Audivi et Patrem loquentem: Spiritus ex me prodiit (Isai. LVII, 16). Item ipse per Joel prophetam: Effundam de Spiritu meo super omnem carnem (Joel. II, 28). Et Dominus in Evangelio apostolis dicit: Mittam vobis a Patre meo Paracletum, Spiritum veritatis: hic de Patre procedit, et de meo accipit (Joan. XV, 26; XVI, 14)».

AUGUSTINUS, *ciu.* 11, 10, 1:¹⁰⁶ «Est itaque bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona, sed non simplicia, et ob hoc mutabilia. Creata sane, inquam, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est, et hoc est quod illud de quo genitum est; quae duo Patrem et Filium dicimus; et utrumque hoc cum Spiritu sancto unus est Deus: qui Spiritus Patris et Filii, Spiritus sanctus propria quadam notione hujus nominis in sacris Litteris nuncupatur. Alius est autem quam Pater et Filius, quia nec Pater est, nec **Filius: sed, Alius dixi; non, Aliud**; quia et hoc pariter simplex pariterque bonum est incommutabile et coaeternum. Et haec Trinitas unus est Deus: nec ideo non simplex, quia Trinitas. Neque enim propter hoc naturam istam boni simplicem dicimus, quia Pater in ea solus, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus; aut vero sola est ista nominis Trinitas sine subsistentia, sicut Sabelliani haeretici putaverunt sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est, excepto quod relative quaeque persona ad alteram dicitur. Nam utique Pater habet Filium, nec tamen ipse est Filius; et Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo ergo ad se ipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet: sicut ad se ipsum dicitur vivens, habendo utique vitam, et eadem vita ipse est.

AUGUSTINUS, *trin.*, XV, 26, 45:¹⁰⁷ «Deinde in illa summa Trinitate quae Deus est, intervalla temporum nulla sunt, per quae possit ostendi aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea **,de ambobus** processerit Spiritus sanctus. Quoniam Scriptura sancta Spiritum eum dicit **amborum**». Ipse est enim de quo dicit Apostolus, Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra (Galat. IV, 6): et ipse est de quo dicit idem Filius, Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis (Matth. X, 20). Et multis aliis divinatorum eloquiorum testimoniis comprobatur Patris et Filii esse Spiritum, qui proprie dicitur in Trinitate Spiritus sanctus: de quo item dicit ipse Filius, Quem ego mittam vobis a Patre (Joan. XV, 26).»

105. PL 62, 292-293.

106. PL 41, 325.

107. PL 42, 1092-1093.

Q. 3

Afinant el coneixement de la Trinitat, aporta multitud de textos confirmant que hi ha una sola substància o essència, tot i que distingeix expressament les tres Persones. Tot i que trobem en altres escrits el predicatiu ‚Graeci’ vora el terme ὁμοσίαν,¹⁰⁸ tanmateix creiem que pot ésser pertinent recollir allò que llegim a l’*ep.* 120, 17,¹⁰⁹ com ho feïm un poc més endavant. Les *Quaestiones Orosii* dues vegades en aquesta qüestió conserven la traducció ambivalent d’ο□σζα amb el mot ‚substantia’, que equival a ‚essentia’; en canvi sant Agustí, en el text de la lletra que citam, precisa que el terme grec més que ‚substantia’ significa ‚essentia’. Cal retenir aquesta diferència terminològica. En efecte, en les *Quaestiones Orosii* hi apreciariem un arcaisme, que hem de considerar. Si la persona que va conjuminar aquest escrit hagués conegut el grec, per explicar-se possiblement no hagués partit del terme compost ὁμοσίαν, que hauríem de traslladar com a ‚coessència’, que era un neologisme amb arrels en el Símbol de Nicea (325), en el passatge que diu: «unius substantiae (ὁμούσιον) cum patre, quod graeci dicunt ‚homousion’». ¹¹⁰ Al final de l’anatematisme, el llatí dóna la versió d’ἐτέρας ὑποστάσεως per ‚alia substantia’.¹¹¹ Com podem observar, el terme ‚substantia’ serveix tant per traduir ο□σζα com □πόστασις.¹¹² Aquest mode de parlar el trobam a la versió de la professió de la fe atribuïda a St. Gregori d’Il·líberis i a Rufi d’Aquileia, *De fide catholica*.¹¹³ Tornem a acarar els textos:

Quaest. 3.¹¹⁴ «De singulis personis, quod alius sit Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus; vel quod Filius sit genitus, et Spiritus sanctus procedens, secundum Scripturas sanctas advertimus: nunc vero illud scire cupio, si Deus sit Filius aut Spiritus sanctus, vel utrum una sit substantia vel essentia, quam Graeci ὁμοσίαν, vocant».

«Resp. Intento animo aduerte: quae te mouent libentius demonstrabo. Beatus Paulus apostolus, quod Filius sit Deus, ad Romanos scribens de Israelitis: Quorum patres, inquit, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula (Id. IX, 5). Et iterum in Euangelio secundum Joannem: Ut cognoscant, inquit, te solum uerum Deum, et quem misisti

108. Caldrà disposar d’una edició crítica de les *Quaestiones Orosii*, per poder precisar més. Algun còdex hispànic confirma la lectura de l’edició dels Maurins, reproduïda al Migne, cf. Lisboa, Biblioteca Nacional, ms. 416, f. 114r, segona columna. És del s. XIII.

109. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 240.

110. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. J. ALBERIGO- J. A. DOSSETTI, P.-P. JOANNOU, Claudio LEONARDI-P. PRODI- H. JEDIN, Bologna³ 1973, 5, líns. 9-11.

111. *Ibid.*, líns. 22-23, pel grec i el llatí se troba a les líns. 24-25.

112. Yves-M. CONGAR, *El Espíritu Santo*, (Biblioteca Herder. Secció de Teologia y Filosofía, 172) Barcelona 1983, 105, recordava que per als llatins la ‚substantia’ era idèntica a l’essentia’. Més tard, el vocabulari s’especialitza, i el mot □πόστασις comença a servir per designar el que els llatins anomenaven ‚persona’.

113. Cf. Manlio SIMONETTI, *Alcune osservazioni a proposito di una professione di fede attribuita a Gregorio di Elvira*, dins «Rivista di cultura classica e medioevale», 2 (1960), 308. Cf. CPL, ns. 554 i 201.

114. PL 40, 735.

Jesum Christum (Joan. XVII, 3). Ordo est uerborum: Ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum solum uerum Deum. Et rursus alia Scriptura dicit: Ut simus in uero eius Filio Jesu Christo; ipse est uerus Deus et uita aeterna (I Joan. V, 20). Et ut aequalitatem suam ostendat, ait ipse Dominus: Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30). Unum sunt, scilicet natura, non persona. Et iterum: Propterea, inquit, quaerebant Iudaei Jesum interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo (Id. V, 18). Et rursus beatus apostolus Paulus: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo (Philipp. II, 6). Non enim poterat esse rapina, ubi aequalis erat natura; quae non erat usurpata, sed nata. Non rapuit, quia habuit: et multa innumerabilia, quae ad momentum non occurrunt. Spiritum uero sanctum uerum Deum Actus Apostolorum apertissime edocent: Anania, inquit Petrus, cur tentauit satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? et infra, Non es hominibus mentitus, sed Deo (Act. V, 3, 4). Et in Euangelio secundum Joannem: Dominus, inquit, Spiritus est (Joan. IV, 24). Paulus apostolus ad Corinthios scribens: Nescitis, inquit, quia corpora uestra templum est Spiritus sancti, qui in uobis est, quem habetis a Deo, et non estis uestri? Empti enim estis pretio magno: glorificate et portate Deum in corpore uestro (I Cor. VI, 19, 20). Pater, inquam, Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus; non tres dii, sed unus Deus est. Nam si Pater maior, Filius minor, Spiritus sanctus plus quam minor, quod haeretica prauitas asserit, iam non erit unus Deus, sed tres dii; quod nefas est credere. Et ualde redarguit illos Scriptura diuina: Audi, Israel, inquit, Dominus Deus tuus, Deus unus est (Deut. VI, 4). Ac per hoc sicut non dicimus tres deos, nec tres essentias; ita nec tres sapientias, nec tres spiritus. Nam interrogati de singulis personis, si Pater sit sapientia uel Spiritus sanctus; respondemus, Pater sapientia, et Filius sapientia, et Spiritus sanctus sapientia: non tres sapientiae, nec tres spiritus, sed una sapientia est et unus spiritus; sicut est una substantia, aut una essentia: quia hoc est illi esse quod sapientem esse uel spiritum esse».

AUGUSTINUS, *Ep* 120, 17, *ad Consentium*:¹¹⁵ «...nam nonnulli nostri et maxime **Graeci** trinitatem, quae deus est, magis essentiam quam unam substantiam esse dixerunt aliquid inter haec duo nomina esse arbitantes uel intelligentes, unde nunc disputare non opus est, quod, etsi diuinitatem istam, quae aliud existimatur esse quam ipsa trinitas, non substantiam sed essentiam dixerimus, eadem falsitas consequetur. si enim alia est quam ipsa trinitas, altera erit essentia, quod absit ut catholicus sentiat. restat itaque, ut ita credamus unius esse substantiae trinitatem, ut ipsa essentia non aliud sit quam ipsa trinitas».

Ibid. 11:¹¹⁶ «...si in aliquo, eo utique, quod est aliis duobus praestantius, sicut est **sapientia**». quod si donum eius in nobis est et minus est quam illa summa et incommutabilis, quae dei 'sapientia' dicitur —puto quod non debemus dono suo inferius

115. CSEL 34/2, 719.

116. CSEL 34/2, 714.

cogitare donantem— si autem aliquis splendor eius in nobis est, quae nostra **sapiencia** dicitur».

Si haguéssim d'assenyalar textos que d'una o altra manera contenen passatges aproximats al que ens ocupa, seria impossible, atesa la seva multiplicació. Els textos bíblics dispersos, però dins context trinitari, se repeteixen sovint. Les variants sobre la negació que la Trinitat siguin tres deus té una llarga tradició. D'altra banda, l'expressió 'haeretica prauitas', sobretot a partir de St. Jeroni, és molt freqüent en el llatí dels cristians.

1.2 *El Fill, QQ. 4-8*

Q. 4

Per tal d'alliberar d'un sentit simplement literal una sèrie de textos neotestamentaris, que subratllen la humanitat del Crist, l'autor a la Q. 4, recorre a una distinció coneguda, i prou freqüent en els escrits augustinians.¹¹⁷ Segons les *Quaestiones Orosii*, cal advertir que **«Ista omnia et alia quae a te non sunt dicta, secundum formam servi, quam assumpsit, dicta sunt»**.¹¹⁸ Aquí ens trobam amb un recurs interpretatiu que ja el va conèixer sant Hilari.¹¹⁹

Quaest. 4:¹²⁰ «Et si aequales sunt Pater et Filius, quomodo ipse Filius dicit, Pater major me est (Joan. XIV, 28); et, Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem ejus qui me misit (Id. VI, 38); et, Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste (Matth. XXVI, 39); et, Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit (Joan. VII, 16)»?

«Resp. Ista omnia et alia quae a te non sunt dicta, secundum formam servi, quam assumpsit, dicta sunt. Igitur cum primus homo conditus esset a Deo, et libero arbitrio muneratus, praeceptumque ei positum esset; si custodisset quae ei Deus praeceperat, morte non corporis, neque animae multaretur. Sed ille inobediens mandato Dei, atque elatus superbia, suasioni serpentis obediens, Dei praecepta contempsit. Et haec causa exstitit ut mortis periculum incurreret, et ab illo uno homine omnis humana natura vitiosa atque peccato abnoxia mortalis existeret. Apostolus Paulus, Per unum hominem, inquit, peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Quia sicut per unum hominem omnes homines in condemnationem; ita et per unius justitiam omnes homines in justificationem vitae (Rom. V, 12, 18). Et iterum: Primus homo de terra, terre-

117. Sant AGUSTÍ, *trin.*, I, 11, 22, PL 42, 836: **«22. Regula qua intelligitur Filius in Scripturis nunc aequalis, nunc minor. Quapropter, cognita ista regula intelligendarum Scripturarum de Filio Dei, ut distinguamus quid in eis sonet secundum formam Dei, in qua aequalis est Patri, et quid secundum formam servi quam accepit»**.

Cf. el n. 23, *Ibid.*

118. PL 40, 735.

119. Alois GRILLMEIER, *Cristo en la tradición cristiana. Desde el tiempo apostólico hasta el concilio de Calcedonia (451)*. (Verdad e imagen, 143), Sígueme) Salamanca, Ediciones Sígueme, 1997, 636.

120. PL 40, 735-736.

nus; secundus homo de coelo, coelestis (I Cor. XV, 47). Hic, inquam, homo coelestis est. Coelestem itaque dico, quia non ex humano conceptus est semine, sed de Maria virgine pro nostra salute assumptus a Filio Dei, sicut evangelista Joannes testatur: Et verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. I, 14). Verbum caro factum est, non in carnem mutatum; ut non desisteret esse quod erat, sed coeperit esse quod non erat. Assumpsit enim carnem, non se convertit in carnem. Carnem istam a parte totum hominem intelligimus, id est carnem et animam rationalem. Et sicut primus homo et carne et anima mortuus fuerat, ita etiam oportuit ut per mediatorem Dei et hominum¹²¹ hominem [cf. 1 Tm 2,5] Jesum Christum et carne et anima vivificaretur. Ergo, ut supra diximus, secundum assumpti hominis formam dictum est, Pater major me est».

AUGUSTINUS, *trin.*, I, 11, 22.¹²² «Regula qua intelligitur Filius in Scripturis nunc aequalis, nunc minor. Quapropter, cognita ista regula intelligendarum Scripturarum de Filio Dei, ut distinguamus quid in eis sonet **,secundum formam Dei**, in qua aequalis est Patri, et quid secundum formam servi quam accepit, in qua minor est Patre, non conturbabimur tanquam contrariis ac repugnantibus inter se sanctorum Librorum sententiis. Nam secundum formam Dei aequalis est Patri et Filio et Spiritus sanctus, quia neuter eorum creatura est, sicut jam ostendimus: secundum autem formam servi, minor est Patre, quia ipse dixit: Pater major me est (Joan. XIV, 28) [...] Secundum formam Dei, ipse et Pater unum sunt (Joan. X, 30): **,secundum formam servi**, non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem ejus qui eum misit (Id. VI, 38). **,Secundum formam Dei**, sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Id. V, 26): **,secundum formam servi**, tristis est anima ejus usque ad mortem; et, Pater, inquit, si fieri potest, transeat a me iste calix (Matth. XXVI, 38, 39). **,Secundum formam Dei**, ipse est verus Deus et vita aeterna (I Joan. V, 20): **,secundum formam servi**, factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. II, 8).

«**23. ,Secundum formam Dei**, omnia quae habet Pater, ipsius sunt (Joan. XVI, 15): et, Omnia mea tua sunt, inquit, et tua mea (Id. XVII, 10). **,Secundum formam servi**, non est doctrina ipsius, sed illius qui eum misit (Id. VII, 16).

121. MC NALLY, CCL 108B, 191, recorda que s'ha adduït aquesta expressió, com a símptoma oriental, en les *Quaestiones S. Hysidori*. Però adverteix que no és necessari d'atribuir a aquesta obra d'origen ibèrnic un origen romà, car la Hispània visigòtica va ser la dipositària de les idees orientals, i d'aquí aquests corrents passaren a les Illes Britàniques, cf. J. N. HILLGARTH, *The East, Visigothic Spain and the Irish*, a *Studia Patristica* 4 (Texte und Untersuchungen, 79) Berlin 1961, 442-456. És evident, que en aquest cas l'origen de l'expressió és hispànic. La podeu veure amplemment a *ciu*. XI,2, PL 41, 318-319. Vegeu, José MADDOZ, *Excerpta Vincentii Lirinensis, según el códice de Ripoll, n. 151 con un estudio crítico introductorio*, (Estudios Onienses. Serie I. Vol. I.) Madrid 1947, II, 107, lín. 12 i IX, 130, líns. 9-10, que és una citació de sant Agustí, *ep.*, 187, 2, 3, CSEL 36, 83; PL 32, 833. Les referències al tema, als escriptors hispanovisigots, se repeteixen, per exemple a sant ISIDOR, *Sententiae*, I, 14, 4, PL 83, 565B, i a TAJÓ, *Sententiarum libri quinque*, II, 6 i 7, PL 80, 778B i 783B, respectivament.

122. PL 42, 836.

Q. 5

El joc de l'autor consisteix a exigir que hom expliqui que les dues maneres d'actuar, en quant Déu i en quant home, no fan que tinguem dos Fills, sinó un, car altrament la Trinitat se convertiria en quaternitat.¹²³ També se tracta d'una qüestió que, per exemple, al s. IV St. Hilari de Poitiers ja havia discutit i resolt. Fixem-nos que el llenguatge de les *Quaestiones Orosii* és arcaic. Hom esperaria que introduís el terme ,natura', per parlar de la divinitat i de la humanitat del Crist; però conserva el mot ,substantia'. Per altra banda, distingeix els termes esmentats del de ,persona', quan diu que el qui **«erat Dei Filius, factus est filius hominis in unitate personae»**. Creiem que és un indicatiu més de l'antiguitat del llibre.

Quaest. 5:¹²⁴ «Video te, dum de uno Filio Dei inquirereres, duos introducere voluisse, ut dicas Filium Dei, et filium hominis».

«Resp. Non sunt duo filii, sed unus. Quia ille qui erat Dei Filius, factus est filius hominis in unitate personae. Quia sicut anima et caro unus est homo, ita Verbum et homo unus est Christus. Duas substantias accipimus in uno Filio Dei, unam deitatis, alteram humanitatis, non duas personas. Igitur, si dixerimus duas esse personas, introducemus duos filios; et jam non erit Trinitas, sed quaternitas. Profecto enim per id quod Deus est, aequalis semper Patri, ubique praesens est, et in coelo totus, et in terra totus, et nullo contentus loco. Per id quod homo, et passus, et mortuus, et resurrexit, et ascendit in coelum, sedetque ad dexteram Patris: et sic veniet ad iudicandum vivos et mortuos, quemadmodum visus est ire in coelum, in eadem forma carnis atque substantia; cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit»

AUGUSTINUS, *Io. eu. tr.* 27, 4:¹²⁵ «Quo pertinet, nisi ut intelligamus, quod etiam pristino sermone commendavi Charitati vestrae, unam personam esse Christum Deum et hominem, non **,duas**; ne fides nostra **,non sit Trinitas, sed quaternitas**? Christus ergo unus est: Verbum, anima et caro unus Christus: Filius Dei et filius hominis unus Christus. Filius Dei semper, filius hominis ex tempore; tamen unus Christus secundum unitatem personae. In coelo erat, quando in terra loquebatur. Sic erat filius hominis in coelo, quomodo Filius Dei erat in terra; Filius Dei in terra in suscepta carne, filius hominis in coelo in unitate personae».

Ibid. tr. 78, 3:¹²⁶ «Dicat plane Dominus et Magister noster, Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est. Cum discipulis audiamus verba doctoris, non cum alienis sequamur astutiam deceptoris. Agnoscamus geminam substantiam Christi; divinam scilicet qua aequalis est Patri, humanam qua major est Pater. Utrumque autem simul **,non duo**; sed unus est Christus; **,ne sit quaternitas**; non Trinitas Deus. Sicut enim unus est homo anima rationalis et caro, sic unus est Christus Deus et homo: ac per hoc Christus, est Deus anima rationalis et caro. Christum in his omnibus, Christum in singulis confitemur. Quis est ergo per quem

123. Consenci d'alguna manera va escórrer-se aquest escull, cf. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 241.

124. PL 40, 736.

125. PL 35, 1617.

126. PL 35, 1834.

factus est mundus? Christus Jesus, sed in forma Dei. Quis est sub Pontio Pilato crucifixus? Christus Jesus, sed in forma servi. Item de singulis quibus homo constat. Quis non est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro? Christus Jesus, sed in carne sola. Dicitur ergo et in his singulis Christus. Verum haec omnia non duo, vel tres, sed unus est Christus».

*Ibid. tr. 99, 1.*¹²⁷ «Quid est quod Dominus ait de Spiritu sancto, cum eum venturum esse promitteret, et docturum discipulos ejus omnem veritatem, vel eos deducturum in omni veritate: Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet, loquetur? Simile est enim hoc ei quod de se ipse dixit, Non possum a me facere quidquam: sicut audio, judico (Joan. V, 30). Sed illud cum exponeremus, secundum hominem posse accipi diximus:¹²⁸ ut obedientiam suam qua factus est obediens usque ad mortem crucis (Philipp. II, 8), praenuntiasset Filius videretur, et in iudicio futuram, quo vivos et mortuos iudicabit; quia hoc per id facturus est quod filius hominis est. Propter quod dixit, Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio: quia in iudicio non forma Dei qua aequalis est Patri, nec ab impiis videri potest, sed forma hominis apparebit, qua minoratus est etiam modico minus ab Angelis; quamvis jam in claritate, non in pristina sit humilitate venturus, conspicuus tamen futurus et bonis et malis. Hinc ait et illud: Et potestatem dedit ei iudicium facere, quoniam filius hominis est (Joan. V, 22, 27). In quibus verbis ejus manifestatur non eam formam praesentandam esse iudicio, in qua cum esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo; sed illam quam cum semetipsum exinanisset, accepit. Semetipsum enim exinanivit formam servi accipiens (Philipp. II, 6, 7): in qua videtur etiam ad faciendum iudicium obedientiam suam commendasse, cum dixit, Non possum facere a meipso quidquam: sicut audio, judico. Adam namque per cuius unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, non sicut audivit, iudicavit; quia quod audivit praevaricavit, et a semetipso fecit malum quod fecit; quia non Dei voluntatem, sed suam fecit: iste autem per cuius unius hominis obedientiam iusti constituuntur multi (Rom. V, 19), non solum obediens fuit usque ad mortem crucis, in qua est vivus iudicatus a mortuis; sed obedientem se futurum promittens in ipso quoque iudicio, quo est de vivis iudicaturus et mortuis, Non possum, inquit, a meipso facere quidquam: sicut audio, judico. Sed numquid de Spiritu sancto quod dictum est, Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet, loquetur, secundum hominem vel secundum assumptionem cuiusquam creaturae dictum esse audebimus opinari? Solus quippe in Trinitate Filius formam servi accepit, quae forma illi ad unitatem personae coaptata est, id est, ut Filius Dei et filius hominis unus sit Jesus Christus; ne non Trinitas, sed **, quaternitas praedicetur a nobis'**, quod absit a nobis. Propter quam personam unam ex duabus substantiis divina humanae constantem, aliquando secundum id quod Deus est loquitur, ut est illud quod ait, Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30): aliquando secundum id quod homo est, sicuti est illud, Quoniam Pater major me est (Id. XIV, 28); secundum quod accepimus esse ab eo dictum et hoc unde nunc disputo, Non possum a meipso facere quidquam: sicut audio, judico. In persona vero Spiritus sancti quomodo accipiamus quod ait, Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet, loquetur; cum in ea non sit alia divinitatis, alia humanitatis, vel alterius creaturae cuiuscumque substantia, magna exoritur difficultas».

Cf. *Id., trin., I, 13, 29.*¹²⁹

127. PL 35, 1885-1886.

128. (Supra, Tract. XIX-XXII). [Ed.].

129. PL 42, 841-842.

Q. 6

La unitat de la persona se mostra resseguint la història de Jesús i les afirmacions dogmàtiques que es refereixen al Fill, des d'abans de l'Encarnació i abasten a l'escatologia, quan apareixerà com a jutge. Són diversos els textos de sant Agustí, que hem apuntat i que d'una o altra manera pogué conèixer l'autor de les *Quaestiones Orosii*, car citen entre d'altres llocs el comentari sobre l'Evangelí de sant Joan.

Si tan íntima i eterna és la unitat en la Trinitat, ja antigament va inquietar el fet que solament el Fill se va encarnar. En el fons, hi havia la pressió més o menys conscient del monarquianisme o del sabel·lianisme, que l'autor esmenta a la Q. 2. Si Déu és una sola persona, segons ells, en Déu no hi hauria pluralitat de persones, sinó pluralitat de modes de presentar-se o de manifestar-se, la qual cosa és el que se coneix com a modalisme. Així, també, podríem dir que el Pare va patir, que és la forma doctrinal coneguda com el patripassianisme, que també esmenta el nostre autor, a la susdita qüestió. La solució que trobam a la Q. 6 prové d'un recurs que s'assembla a l'explicació psicològica que ja sant Agustí va exposar, per apropar-se a la Trinitat, especialment a partir dels llibres VIII-XV del *trin.* Les *Quaestiones Orosii* conviden a fer l'ascens des de la criatura al creador. La qüestió no era nova, tot i que el text que adjuntam, de sant Agustí, no recorre a l'explicació psicològica:

Quaest. 6:¹³⁰ «Si una substantia est Patris et Filii et Spiritus sancti, quomodo Filius sine Patre et Spiritu sancto suscepit carnem?»

«Resp. Neque persona Patris, neque Spiritus sancti, sed sola Filii persona suscepit carnem. Et ut hoc intelligas, comparationibus utar, ut ex creatura intelligas Creatorem. Certe in anima est ratio, et cum unum sint, aliud anima agit, aliud ratio. Anima vivimus, ratione sapimus. Ita Pater et Filius et Spiritus sanctus cum sint una substantia tota Trinitas operata est hominem, quem non tota Trinitas assumpsit, sed sola Filii persona.»

AUGUSTINUS, *trin.*, XV, 11, 20:¹³¹ «Ideoque non Deus Pater, non Spiritus sanctus, non ipsa Trinitas, sed **,solus Filius**, quod est Verbum Dei, **,caro factum est**; quamvis Trinitate faciente: ut sequente atque imitante verbo nostro ejus exemplum, recte viveremus, hoc est, nullum habentes in verbi nostri vel contemplatione vel operatione mendacium. Verum haec hujus imaginis est quandoque futura perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit magister bonus fide christiana pietatisque doctrina, ut revelata facie a Legis velamine quod est umbra futurorum, gloriam Domini speculantes, per speculum scilicet intuentes, in eandem imaginem transformemur de gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu (II Cor. III, 18), secundum superiorem de his verbis disputationem».

130. PL 40, 735-736.

131. PL 42, 1073.

Q. 7

Tot i que no presenti cap novetat doctrinal, la present qüestió pot ésser una de les més sorprenents. En la dilucidació de si el Pare va engendrar per necessitat o per la seva lliure voluntat, l'autor ha d'excloure ambdues alternatives. Una distinció en la Trinitat, que sembli una nova realitat, és falsa. Les distincions en Déu són de raó. D'altra banda, fins i tot en termes humans, la persona és superior a la seva llibertat. Ni el Pare pot ser subjecte d'un imperatiu extern, ni el Fill és inferior a la llibertat del Pare si, com deixa establert al final de la Q. 1, el Pare engendrà de la pròpia substància: **«neque de alia substantia, sed de se ipso Filium genuit»**. Ara bé, ens topam amb el cas únic en el qual recorre a un autor, diguem-ne proper, del qual extreu el contingut d'un diàleg amb un heretge. Qualsevol fos el nom d'aquest dissident cristià, cal classificar-lo entre els arrians.¹³² El *Credo* de Nicea, en precisar que el Fill era de la mateixa substància del Pare, ja eliminava tota interpretació que pogués induir a pensar que fos el fruit de la lliure voluntat del Pare. En tal cas li seria inferior i se podria donar l'absurda hipòtesi en la teologia catòlica, que podria no haver-hi la Trinitat. Tornarem a reproduir el text de les *Quaestiones Orosii* i el de les que creiem que són les seves fonts que, al nostre veure, són d'origen polèmic. Hi comptam, per ordre cronològic, el Luciferianus hispanus, *trin.*, X, que segons Simonetti és a l'origen de la *Fides catholica*,¹³³ atribuïda a sant Gregori d'Il·liberis, i sant Agustí.¹³⁴

Acabam de precisar la importància cronològica de les fonts d'aquest tema. Precedeix la tradició cristològica hispànica, els trets de la qual se perpetuaran, al menys fins que va esclatar la pressió carolina sobre el bisbe Feliu d'Urgell, com veurem en una altra avinentesa. Ara bé, el carolí Agobard, quan considerava supèrflua la qüestió sobre la generació del Fill, que se'n planteja, a més de descurar una inquietud ben legítima, no se'n temia que també prescindia d'una preocupació agustiniana que, juntament amb la tradició hispànica, va confluïr en els concilis toledans, en els teòlegs isidorians, i en el carolí Wigbod. No solament això, sinó que també sant Tomàs d'Aquino s'hi va aturar, adduint el testimoni de sant Agustí, al qual ell atribuïa aquesta qüestió:

Quaest. 7.¹³⁵ «Voluntate genuit Pater Filium, an necessitate?»

«Resp. Nec voluntate, nec necessitate: quia necessitas in Deo non est: praeire autem voluntas sapientiam non potest, quod est Filius: igitur prius est rationabiliter sapere, quam rationabiliter velle. Nam quidam nostrum, cum eum interrogasset haereticus, utrum volens, an nolens genuerit Pater Filium; lauda-

132. Cf. I. ORTIZ DE URBINA, *Nicea y Constantinopla*, (Historia de los Concilios Euménicos, 1) Vitoria, Editorial ESET 1969, 48.

133. SIMONETTI, *Alcune osservazioni*, 318.

134. Aquí ens hem de decantar de K. KÜNSTLE, *Antipriscilliana. Dogmengeschichtliche Untersuchungen und Texte aus dem Streite gegen Priscillians Irrlehre*, Freiburg/B. 1905, 48, on afirma que aquesta expressió tingué l'origen en sant AGUSTÍ, *trin.*, XV, 22, on res hi ha que ho pugui sustentar. El bisbe d'Hipona pogué inspirar les *Quaestiones Orosii*; però també volem deixar constància del fet que, al seu torn, va poder escriure després de tenir coneixença dels esmentats textos hispànics.

135. PL 40, 736-737.

biliter respondisse fertur: Dic, inquit, et tu, haeretice, Deus Pater necessitate est Deus, an voluntate? Quod si dixisset, Necessitate; sequebatur illum grandis absurditas. Si autem, Voluntate; respondebatur illi, Ergo voluntate est Deus, non natura: et ita in laqueum quem volebat ponere, ipse incidit; et videns se convictum, obmutuit».

GREGORIUS HISPANIENSIS, *Fides catholica*:¹³⁶ **«Pater Filium genuit, non uoluntate nec necessitate, sed natura»**.¹³⁷

LUCIFERIANUS HISPANUS, *trin.*, X:¹³⁸ **«Haereticus. Deus Pater, ex voluntate genuit Filium, an ex necessitate? Responso. Nec ex voluntate, nec ex necessitate, quia Deo nulla manet necessitas. Sed et mihi interroganti: Deus bonus est, an non? Utrique bonus est. Ex **«voluntate, aut ex necessitate»**». Si ex voluntate, major jam et prior voluntas est ex qua bonus. Si ex necessitate, major est necessitas, et Deus infirmior habetur. Qua de re, Filius ex Patre, non ex voluntate, neque ex necessitate, sed ex substantia natus est, quia supra voluntatem et necessitatem est id quod est deitas».

AUGUSTINUS, *Contra sermonem arianorum*, c. I, 1-2. C. II, 3:¹³⁹ **«Sed voluntate Patris dicunt** constitutum, nolentes dicere Deum de Deo aequalem, genitum atque coaeternum. Nusquam autem legunt **voluntate** Patris Filium ante omnia saecula constitutum. Sed hoc propterea dicunt, ut prior illo videatur voluntas Patris, qua eum constitutum volunt. Et argumentatio eorum talis esse solet: **,interrogant** enim utrum Pater Filium **,volens** an nolens genuerit; ut si responsum fuerit quod **,volens** genuerit, dicant, Prior est ergo voluntas Patris. Quod autem nolens genuerit, quis potest dicere? Sed ut noverint quam inania loquantur, etiam ipsi interrogandi sunt, utrum Deus Pater volens an nolens sit Deus. Non enim audebunt eum dicere, nolle se esse Deum. Si ergo responderint quod volens sit Deus, eo modo illis inferenda est vanitas sua, qua dici potest prior illo esse voluntas ejus: quo quid dicitur stultius?»

Per més que hi hagi punts semblants entre les *Quaestiones Orosii* i l'anònim hispànic *trin.*, creiem que també la font d'inspiració s'ha de cercar en sant Agustí, *Contra sermonem arianorum*, c. I, 1-2,¹⁴⁰ car la construcció de l'exposició en la segona meitat és més pròpera entre un i altre escrit.

A qui se refereixen les *Quaestiones Orosii* quan recorden que **«quidam nostrum, cum eum interrogasset haereticus»**? Per ací al mig hi ha un heretge. A primera vista aquesta al·lusió ens podria fer pensar en l'anònim hispànic esmentat. Ara bé, creiem que, malgrat que aquest escrit se proposi en forma de diàleg entre un heretge i un catòlic, cal no oblidar que el sermó de sant Agustí és una resposta detallada a un arrià. Per això no cal sortir de l'escrit per trobar un conversador heretge. Afegim que el contingut i la manera de redactar-lo són més augustinians que acostats a l'anònim hispànic ja citat. Quin abast té aquesta al·lusió? Pensava l'autor en algú de la pròpia comunitat eclesial o en un catòlic simplement? Creiem que ens

136. GREGORIO DE ELVIRA, *La fe*, 167.

137. Aquest incís no ha estat traduït per PASCUAL TORRÓ, 169.

138. PL 62, 290D.

139. PL 42, 684-685.

140. PL 42, 684-685. A les cols. 677-684, hi ha el *Sermo Ariani cuiusdam*, que J. PERARNAU, *Una nova font de Felii d'Urgell*, en aquest volum, p. . ., indica com a referent per a Sant Agustí.

hem de decantar per la segona alternativa. Amb tot no podem treure més conseqüències de l'incís. Solament volem veure confirmada l'afirmació que hem fet abans, sobre la cura de l'autor en fer notar que transcriu textos d'un altre.

Q. 8

Avancem ja que amb aquesta qüestió setena podrem considerar les *Quaestiones Orosii* com una de les fonts del símbol de fe de l'XIe Concili de Toledo. Des d'aquest punt més clar, ens podrem orientar vers altres que no ho són tant.

Engendrant el Fill, el Pare li va donar la vida. La Q. 8 no distingeix dos moments: l'engendrament i la donació de la vida. L'interrogant que l'ocupa ja el va posar en termes semblants sant Agustí, a *Io. eu. tr.* 19, 12:¹⁴¹ **«Quomodo ergo dedit Filio vitam Pater? Non sic quasi ante fuerit Filius sine vita, atque ut viveret a Patre acceperit vitam»**. I, d'una manera que pogué inspirar el *Dialogus*, la va respondre *trin.* I, 13, 29:¹⁴² (Jo 5, 26), **«ut significaret quia sic genuit Filium»**:

Quaest. 8:¹⁴³ «Quomodo illud intelligendum est, quod legitur: Sicut Pater vitam habet in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso (Joan. V, 26)?

«Resp. Scimus Filium Dei a semetipso non esse, sed a Patre genitum esse; Patrem vero a nullo genitum esse, a nullo vitam accepisse. Dedit Pater Filio vitam gignendo: non quod prius fuerit Filius sine vita, et postea acceperit vitam; sicut nos qui per peccatum amisimus vitam, et per gratiam Salvatoris recipimus: sed ideo dicitur, Accepit vitam, quia non est a se ipso genitus; non enim existendo dedit, sed gignendo».

AUGUSTINUS, *Io. eu. tr.* 19, 12:¹⁴⁴ **«Quomodo ergo dedit Filio vitam Pater? Non sic quasi ante fuerit Filius sine vita, atque ut viveret a Patre acceperit vitam»**: nam si hoc esset, non haberet vitam in semetipso».

Id., *trin.*, I, 13, 29:¹⁴⁵ «Sic dedit Filio habere vitam in semetipso (Id. V, 22, 26), **ut significaret quia sic genuit Filium»**: an ex illa de qua loquitur Apostolus dicens, Propter quod et Deus exaltavit eum et donavit illi nomen quod est super omne nomen».

ANÒNIM, *Contra Marivadum*, cap. 65:¹⁴⁶ «Caput LXV. Ubi dicunt: Sicut Pater habet vitam in semetipso, ita et Filio dedit vitam habere in semetipso. Si tibi opposuerint quod Filius dixerit: Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso (Joan. V, 26)».

Cf. LUCIFERIANI HISPANICI. X, *Interrogationes*.?62, 92-293.¹⁴⁷

141. PL 35, 1549.

142. PL 42, 841.

143. PL 40, 737.

144. PL 35, 1549.

145. PL 42, 841.

146. PL 62, 394.

147. PL. 62, 292-293.

1.3 *L'Esperit Sant, QQ. 9-12*

Q. 9

Les *Quaestiones Orosii* entren en una tercera qüestió trinitària. La referent a l'Esperit Sant. Notem que solament una vegada, a la Q. 1, emprà l'ordinal ,tertia' per referir-se a l'Esperit Sant, com a tercera persona de la Trinitat. En tots els altres casos evita o prescindeix del terme. La Q. 9 pretén esbrinar com la missió de l'Esperit Sant no el fa inferior al Pare ni al Fill. Per a resoldre el problema pressuposa el que ja deixà establert, seguint el mètode augustinia, a la Q. 4. Hi ha una unes atribucions al Fill que se fan **,secundum substantiam** i d'altres **,secundum formam servi** . Aquesta regla s'ha d'aplicar a les formes de manifestar-se l'Esperit. No pot fer-ho directament, per la incapacitat ,dels ulls carnals', sinó que realitza les seves teofanies **,per subiectam creaturam** . Té presents expressament la manifestació en forma de colom i sota llengües de foc (cf. Mt 3, 16; Act 2, 2). Ara bé, el *trin.* augustinia, en el llibre II, després de minuciosos suggeriments hermenèutics, entra en el nostre tema, i desemboca, al c. 6, 11,¹⁴⁸ en proposar la solució de les manifestacions de l'esperit **,creatura inserviente Creatori** . En el llibre IV, cc. 20, 27, i 21, 32,¹⁴⁹ resol l'altre vessant del problema, i és que si el Fill no és menor pel fet de ser engendrat, tampoc la missió de l'Esperit no el rebaixa sota cap concepte. Creiem que les *Quaestiones Orosii* són un bon resum d'aquesta doctrina, més analíticament exposada per sant Agustí; tot i que aquest tracta el tema en diversos llocs, creiem que el paral·lel que proposam és el més acostat, car conté les dues citacions neotestamentàries que hem esmentat.

Quaest. 9:¹⁵⁰ «Quoniam et ratione et testimoniis persuasisti mihi de subiectione Filii, quod non sit secundum substantiam minor, sed secundum formam servi quam assumpsit; ideo quaero quid de missione Spiritus sancti sentias: numquid et ipse hominem assumpsit, ut missus esse dicatur?»

«Resp. Sicut nec secundum substantiam dicitur, seu missus, seu minor Filius; ita nec Spiritus sanctus. Postremo sicut ille propter hominem minor aut missus; ita iste propter columbam vel ignem missus dicitur (Matth. III, 16, et Act. II, 2): scilicet, quia non in ea substantia qua est aequalis Patri, apparuit; sed, ut dictum est, per subjectam creaturam. Non enim sicut Filius hominem assumpsit, ut sic in aeternum permaneat, sic Spiritus sanctus columbam vel ignem: sed factae illae visiones de creatura inferiore, ad manifestandum Spiritum sanctum, esse postea destiterunt. Numquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque divinitas, quae est Trinitas Deus, ab oculis carnalibus¹⁵¹ videri potest, nisi, ut dictum est, per subjectam creaturam.»

148. PL 42, 851-852

149. PL 42, 906 i 911-912.

150. PL 40, 737.

151. Vegeu l'expressió semblant a CONSENCI: *ep.* 119, 3, 3: **,...quam etiam carnalibus oculis saltem Christus aspiciat** i a *ep.* 12*, 6, 1: **,si me his carnis obtutibus carnali paternitatis tuae frui**.

AUGUSTINUS, *trin.*, II, 6, 11:¹⁵² «Ideo autem nusquam scriptum est, quod Deus Pater major sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Deo Patre, quia non sic est **,*assumpta creatura**», in qua apparet Spiritus sanctus, sicut assumptus est filius hominis, in qua forma ipsius Verbi Dei persona praesentaretur: non ut haberet Verbum Dei, sicut alii sancti sapientes, sed prae participibus suis (Hebr. I, 9); non utique quod amplius habebat Verbum, ut esset quam caeteri excellentiore sapientia, sed quod ipsum Verbum erat. Aliud est enim Verbum in carne, aliud Verbum caro; id est, aliud est Verbum in homine, aliud Verbum homo. Caro enim pro homine posita est [...] Non enim sine anima vel sine mente: sed ita omnis caro, ac si diceretur, Omnis homo. Non ergo sic est assumpta creatura, in qua apparet Spiritus sanctus, sicut assumpta est caro illa et humana illa forma ex virgine Maria. Neque enim columbam beatificavit Spiritus, vel illum flatum, vel illum ignem, sibique et personae suae in unitatem habitumque conjunxit in aeternum: aut vero mutabilis et convertibilis est natura Spiritus sancti, ut non haec ex creatura fierent, sed ipse in illud atque illud mutabiliter verteretur, sicut aqua in glaciem. Sed apparuerunt ista, sicut opportune apparere debuerunt, creatura serviente Creatori, et ad nutum ejus incommutabiliter in se ipso permanentis, ad eum significandum et demonstrandum, sicut significari et demonstrari mortalibus oportebat, mutata atque conversa. Proinde, quanquam illa columba Spiritus dicta sit (Matth. III, 16), et de illo igne cum diceretur, Visae sunt illis, inquit, linguae divisaee velut ignis, qui et insedit super unumquemque eorum, et coeperunt linguis loqui, quemadmodum Spiritus dabat eis pronuntiare (Act. II, 3, 4), ut ostenderet per illum ignem Spiritum demonstratum, sicut per columbam: non tamen ita possumus dicere Spiritum sanctum et Deum et columbam, aut et Deum et ignem, sicut dicimus Filium et Deum et hominem: nec sicut dicimus Filium agnum Dei, non solum Joanne Baptista dicente, Ecce Agnus Dei (Joan. I, 29); sed etiam Joanne evangelista vidente Agnum occisum in Apocalypsi (Apoc. V, 6). Illa quippe visio prophetica non est exhibitae oculis corporis per formas corporeas, sed in spiritu per spirituales imagines corporum... ad haec tantummodo significanda repente existerunt.»

Q. 10

Per tal de precisar quina és la diferència entre el naixement del Fill i la processió de l'Esperit Sant, el penúltim capítol del darrer llibre del *trin.* XV, 27, 48,¹⁵³ li para la resposta. Aquest bocí transcriu expressament un llarg passatge de *Io. eu. tr.* 99, 9.¹⁵⁴ Les *Quaestiones Orosii*, Q. 10, manllevem literalment la solució. Vegeu el final de la resposta. És un dels casos en els quals no ho deixa constatar expressament. Tot i que siguin paraules del comentari al Quart Evangeli, creiem que l'autor el va prendre del *trin.* Primerament, perquè la temàtica ho aconsella i, en segon lloc, perquè el passatge era més bo de recordar, car es troba gairebé al final del gruixut volum. I aquesta circumstància no és indiferent. A més, observem, que el nostre autor explicita que l'Esperit Sant, a diferència del Fill, és **,*amborum spiritus**.

152. PL 42, 851-852.

153. PL 42, 1095.

154. PL 35, 1890.

Quaest. 10:¹⁵⁵ «Filius autem Dei quomodo sit de Patre natus, Spiritus vero sanctus ab utroque procedens, declarasti. Ideoque quaero quid distat inter natiuitatem Filii, et processionem Spiritus sancti».

«Resp. Filius autem solius est Patris, non Spiritus sanctus:¹⁵⁶ amborum spiritus, id est, Patris et Filii. Quod si Spiritus sanctus filius esse diceretur:¹⁵⁷ nullus autem filius est nisi duorum, patris et matris, quod absit ut inter Deum Patrem et Filium tale aliquid suspicemur: quia nec filius hominis simul ex patre procedit, et ex matre; quia cum procedit ex patre, non tunc procedit ex matre, et cum procedit ex matre in hac luce, non tunc procedit ex patre. Spiritus vero sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit».

AUGUSTINUS, *trin.*, XV,48:¹⁵⁸ (*In Joannis Evang.* tract. 99, n. 9,¹⁵⁹) [...] (Id. VII, 16). «De Patre procedit, ut non diceret, De me non procedit? A quo autem habet Filius ut sit Deus (est enim de Deo Deus), ab illo habet utique ut de illo etiam procedat Spiritus sanctus: ac per hoc Spiritus sanctus ut etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patre. Hic utcumque etiam illud intelligitur, quantum a talibus quales nos sumus, intelligi potest, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus sanctus: quoniam si et ipse Filius diceretur, amborum utique filius diceretur; quod absurdissimum est. **,Filius quippe nullus est duorum, nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium aliquid tale suspicemur. Quia nec filius hominum simul et ex patre et ex matre procedit: sed cum in matrem procedit ex patre, non tunc procedit ex matre; et cum in hanc lucem procedit ex matre, non tunc procedit ex patre. Spiritus autem sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam; sed simul de utroque procedit'**.».

Q. 11

Per què Jo 16, 13 diu que l'Esperit no parlarà per ell mateix i això no constitueix un mancança de la seva divinitat, ho explica la Q. 11. Sant Agustí ho exposa repetides vegades. El text que més s'acosta al nostre passatge és el del *Io. eu., tr.* 4.¹⁶⁰

Quaest. 11:¹⁶¹ «Quomodo intelligendum est illud quod Joannes evangelista de Spiritu sancto dicit, quod non loquetur a semetipso. Sic enim ait: Non enim loquetur a semetipso; sed quaecumque audiet, loquetur (Joan. XVI, 13)».

«Resp. Non loquetur a semetipso, quia non est a semetipso. Pater enim a nullo est natus; Filius a Patre est genitus; Spiritus sanctus a Patre et Filio procedens.

155. PL 40, 737.

156. Com bé va observar MADDOZ, *Le Symbole*, 177, l'edició que usam de les *Quaestiones Orosii*, per haplografia, va saltar ,spiritus sancti' i va passar directament a ,spiritus sanctus', la qual cosa dificulta la comprensió del text.

157. *Ibid.*, pel que fa a l'omissió de ,duorum filius diceretur'.

158. PL 42, 1095.

159. PL 35, 1890.

160. PL 35, 1888.

161. PL 40, 737.

Ideo non loquitur a semetipso; sed quaecumque audit, loquitur. Audire illi esse est; esse autem a se non est, sed a Patre: ideo quaecumque audit, loquitur».

AUGUSTINUS, *Io. eu. tr.* 4:¹⁶² «Pater quippe solus de alio non est. Nam et Filius de Patre natus est, et Spiritus sanctus de Patre procedit: Pater autem nec natus est de alio, nec procedit. Nec ideo sane aliqua disparilitas in summa illa Trinitate cogitationi occurrat humanae: nam et Filius ei de quo natus est, et Spiritus sanctus ei de quo procedit, aequalis est. [...] Non ergo loquetur a semetipso: quia non est a semetipso. Sed quaecumque audiet, loquetur: ab illo audiet a quo procedit.»

Q. 12

El darrer interrogant sobre l'Esperit Sant, Q. 12, el provoca la manera de parlar de Rm 8, 26-27, quan esmenta els sospirs que en els creients dóna l'Esperit. L'explicació que dóna se basa en el fet que aquest mode de parlar és freqüent. Pau escriu que l'Esperit gemega, perquè provoca que el creient sospiri, pregui amb insistència. Entre les explicacions que del mateix text paulí dóna sant Agustí, podem recórrer a *Gn. adu. Man.*, 22, 34,¹⁶³ i c. *Max.*,¹⁶⁴ però ens sembla que hem de completar-los amb *Io. eu. tr.* 6. 32, 33.¹⁶⁵ No cal dir-ho, aquestes obres varen inspirar d'una altra manera altres qüestions.

Quaest. 12:¹⁶⁶ «Quid est quod dicit apostolus Paulus ad Romanos scribens: Nam quid oremus, inquit, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus; quia secundum Deum postulat pro sanctis (Rom. VIII, 26, 27)?»

«Resp. Modus iste locutionis frequenter in Scripturis sanctis invenitur, sicut dicit Dominus ad Abraham, Nunc cognovi quod timeas Deum (Gen. XXII, 12); hoc est, cognoscere te feci: sicut dicit Apostolus, Nunc cognoscentes Deum, imo nunc cogniti a Deo (Galat. IV, 9). Semper omnia in praesentia Dei sunt; antequam fiant, praesentia sunt; et futura jam facta sunt: quomodo nunc dicimur cogniti a Deo, nisi faciente Deo ut cognoscamus Deum? Sic et hic scribitur Spiritus sanctus gemere pro nobis, id est, gementes nos facere. Infundit enim nobis charitatem in Deum et proximum. Sicut dicitur laetus dies, quod laetos facit: aut tristis, quod tristes facit; aut laeta epistola, quod laetos facit: ita et hic gemere dicitur Spiritus sanctus, eo quod nos gementes facit».

AUGUSTINUS, *Gn. adu. Man.*, (Gn 2, 1-3) 22, 34:¹⁶⁷ «Primo ergo hujus locutionis regula in multis divinarum Scripturarum locis animadvertenda atque discenda est. Quid enim aliud significat, quod dicitur Deus requiescere ab omnibus operibus suis, quae fecit bona valde, nisi requiem nostram, quam nobis daturus est ab omnibus operibus nostris, si et nos bona opera fecerimus? Secundum ipsam figuram locutionis dicit et

162. PL 35, 1888.

163. PL 34, 189.

164. PL 42, 751.

165. PL 35, 1425.

166. PL 40, 737-738.

167. PL 34, 189.

Apostolus: Quid enim oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus (Rom. VIII, 26). Non enim Spiritus sanctus gemit, quasi indigeat aut angustias patiatur, qui secundum Deum interpellat pro sanctis: sed quia ipse nos movet ad orandum cum gemimus, quod ipso movente nos facimus, ipse facere dictus est.[...] Ex hac figura multae quaestiones in divinis Scripturis, eis qui jam **,genus locutionis hujus** noverunt, sine ulla difficultate solvuntur. Talibus locutionibus etiam abundat nostra consuetudo, cum **,dicimus laetum diem, quia nos laetos facit**; et pigrum frigus, quia nos pigros facit; et fossam caecam, quia nos eam non videmus; et linguam politam, quia verba polita facit: postremo etiam quietum ab omnibus molestiis tempus dicimus, in quo nos ab omnibus molestiis quieti sumus».

ID., *Io. eu. tr.* 6. 32, 33:¹⁶⁸ «(Rom. VIII, 26). Quid ergo, fratres mei, hoc dicturi sumus, quia Spiritus gemit, ubi perfecta et aeterna beatitudo est ei cum Patre et Filio? Spiritus enim sanctus Deus, sicut Dei Filius Deus, et Pater Deus. Ter dixi Deus, sed non dixi tres deos: magis enim Deus ter, quam dii tres; quia Pater et Filius et Spiritus sanctus unus Deus: hoc optime nostis. Non ergo Spiritus sanctus in semetipso apud semetipsum in illa Trinitate, in illa beatitudine, in illa aeternitate substantiae gemit: sed in nobis gemit, quia gemere nos facit».

ID., *c. Max*, I, 9:¹⁶⁹ «(Rom. VIII, 26): ne credamus Spiritum sanctum nunquam esse sine gemitibus posse, quoniam nullus dies, nulla hora, nullum momentum temporis invenitur, quo non a sanctis orationes Deo ubicumque fundantur, ab aliis hic, ab aliis alibi. Cum tamen ab orationibus sanctorum nullum sit tempus immune, quandoquidem diebus et noctibus, cum alii cibo ac potu reficiuntur, alii quodlibet aliud agunt, alii dormiunt, non utique desunt quos desiderium sanctum orare compellat; ita fit ut Spiritus sanctus, qui ubique omnibus adest, aliquantulum cessare a gemitibus non sinatur, quod est extremae miseriae, cum pro quibuscumque orantibus cogitur gemere: nisi gemitibus inenarrabilibus interpellare sic intelligatur, ut dixi, id est, quia gemitibus sanctorum desideriorum interpellare sanctos facit, quibus affectum pium gratiae spiritualis infundit. Sed cum **,similes locutionum modos**», quando per efficientem significatur id quod efficitur; sicut frigus pigrum dicimus, quia pigros facit; **,et diem tristem vel laetum, quia tristes vel laetos facit**»; etiam de Scripturis sanctis commemoraverim, ubi Deus dicit ad Abraham, Nunc cognovi (Gen. XXII, 12)[...].».

2. *Cristologia, QQ. 13-15*

Q. 13

De fet, per començar aquesta subsecció, ens topam amb tres qüestions que més tost són trivials i s'assemblen a la que va proposar Consenci al mateix Agustí, a *ep.* 205,2: **,«Quaeris utrum nunc corpus Domini ossa et sanguinem habeat, aut reliqua carnis lineamenta. Quid si adderes, utrum etiam vestimenta? Nonne augetur quaestio?***. La Q. 13 planteja la dificultat que fa sorgir Mt 12, 39-40, quan addueix el signe de Jonàs, com a preanunci de la resurrecció».

168. PL 35, 1425.

169. PL 42, 750-751.

ció de Jesús. De fet l'esdeveniment era anunciat per al tercer dia, i l'autor de les *Quaestiones Orosii* pretén justificar que la profecia se va acomplir, malgrat no haguessin transcorregut les hores pertinents. La resposta la troba en que la part és pren per el tot. La crucifixió i la resurrecció esdevenen en dies diferents, separats pel divendres d'entremig. Aquesta explicació és freqüent en la patristica. Sant Agustí la va oferir, entre altres llocs, a *trin.*, IV, 6, 10,¹⁷⁰ *ep.* 102, 34,¹⁷¹ i a *qu. Eu.*, VII.¹⁷²

Quaest. 13:¹⁷³ «Cum Judaei signum peterent a Domino Salvatore nostro, respondit illis: Generatio haec adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae. Sicut enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita erit et Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus (Matth. XII, 39, 40). Approba ergo quomodo in inferno fuerit tribus diebus, et tribus noctibus, cum die sexta sabbati quae est parasceve, hora nona emiserit spiritum, et prima sabbati ante lucem quae est Dominica, resurrexerit. Ecce non sunt tres dies pleni, nec tres noctes».

«Resp. Antiqui patres nostri hoc senserunt, ut prima dies quae est parasceve a parte ultima, et ultima quae est Dominica a parte prima, tota cum noctibus suis debeat computari: et ita denominando a parte totum, tres dies fuerunt; ultima pars feriae sextae, totum sabbatum, et prima pars Dominicae cum suis noctibus».

AUGUSTINUS, *trin.*, IV, 6, 10:¹⁷⁴ «10. Ipsum autem triduum non totum et plenum fuisse, Scriptura testis est: sed primus dies a parte extrema totus annumeratus est; dies vero tertius a parte prima, et ipse totus; medius autem inter eos, id est, secundus dies absolute totus viginti quatuor horis suis, duodecim nocturnis et duodecim diurnis. Crucifixus est enim primo Judaeorum vocibus hora tertia, cum esset dies sexta sabbati. Deinde in ipsa cruce suspensus est hora sexta, et spiritum tradidit hora nona (Id. XXVII, 23-50). Sepultus est autem cum jam sero factum esset, sicut sese habent verba Evangelii (Marc. XV, 42-46); quod intelligitur, in fine diei. Undelibet ergo incipias, etiam si alia ratio reddi potest, quomodo non sit contra Evangelium Joannis (Joan. XIX, 14), ut hora tertia ligno suspensus intelligatur; totum diem primum non comprehendis. Ergo a parte extrema totus computabitur, sicut tertius a parte prima. Nox enim usque ad diluculum, quo Domini resurrectio declarata est, ad tertium diem pertinet».

Id., *ep.* 102, 34:¹⁷⁵ «...de ipso autem triduo mortis domini Christi quo modo ratio reddatur, cum a parte totum intellegitur in die primo et nouissimo, ut toti tres dies, id est cum suis noctibus computentur, longum est disserere et in aliis sermonibus iam saepissime dictum est».

Id., *q. eu.*, VII.¹⁷⁶

170. PL 42, 894.

171. PL 33, 384.

172. PL 35, 1325.

173. PL 40, 738.

174. PL 42, 894.

175. CSEL 34, 1/1, 573-PL 33, 384.

176. PL 35, 1325.

Q. 14

Per què el Ressuscitat no va resplendir com el sol, segons va anunciar-ho Jesús per als justs (cf. Mt 13, 43), va ser perquè els ulls dels deixebles no ho haguessin pogut resistir, ens diu la Q. 14. En aquest sentit se mou sant Agustí a *ciu.*, XXII, 19.¹⁷⁷

Quaest. 14.¹⁷⁸ «Cum repromittat Dominus noster Jesus Christus sanctis quod in resurrectione fulgebunt sicut sol (Id. XIII, 43), quare ipse Dominus in resurrectione sua sic non fulsit?»

«Resp. Clarificata carne utique resurrexit; sed noluit in ea clarificatione discipulis suis apparere, quia non possent oculis suis talem claritatem perspicere. Si enim antequam moreretur pro nobis et resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli sui eum videre non potuerunt, sed prae timore in terram ceciderunt; quanto magis, clarificata carne Domini, eam videre non potuerunt?»

AUGUSTINUS, *ciu.*, XXII, 19.¹⁷⁹ «Coloris porro suavitas quanta erit, ubi justii fulgebunt sicut sol in regno Patris sui (Matth. XIII, 43)? Quae claritas in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse, quam defuisse credenda est. Non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus, quando ille a suis ita deberet attendi, ut posset agnosci. Quo pertinuit etiam, ut contrectantibus ostenderet suorum vulnere cicatrices; ut etiam cibum potumque sumeret, non alimentorum indigentia, sed ea qua et hoc poterat potestate».

Q. 15

La secció se clou amb la solució a les discrepàncies que mostren els evangelistes, especialment Mc i Jo, pel que fa a l'hora de la crucifixió de Jesús. El primer la fixa a l'hora de tèrcia i Jo a la de sexta. La resposta a la Q. 15 se manifesta en aquests termes: «Nam hora tertia clamaverunt Pilato Judaei: Crucifige, crucifige eum (Luc. XXIII, 21). Milites autem hora sexta crucifixerunt eum. Igitur quod illi lingua, hoc isti manibus effecerunt. Ne autem viderentur Judaei non crucifixisse Dominum, ideo evangelista posuit hora tertia crucifixum Dominum, quia non tantum illi crucifixerunt qui ministerium impleverunt, sed et illi qui clamaverunt». Pel que donen els textos, hom pot adonar-se que era freqüent ocupar-se de la discrepància entre els evangelistes. No devia ser cosa dels sols més erudits. Sant Agustí s'hi afanyà en moltes ocasions, *cons. eu.*, III, 13, 42, 43, 44, 49¹⁸⁰ i 1189; *Io. eu. tr.* 117, 19, 2:¹⁸¹ «Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum (Marc. XV, 23); nisi quia hora tertia crucifixus est Dominus linguis Judaeorum, hora sexta manibus militum? Ut intelligamus horam quintam jam fuisse transactam, et aliquid de sexta coeptum quando sedit pro tribu-

177. PL 41, 781.

178. PL 40, 738.

179. PL 41, 781.

180. PL 34, 1184-1185.

181. PL, 35, 1944-1945.

nali Pilatus, quae dicta est a Joanne hora quasi sexta»; *en. Ps.*, 63, 4-5.¹⁸² No és senzill precisar si realment l'autor de les *Quaestiones Orosii* es va inspirar en algun d'aquests passatges. El que coincideix ben clarament és que la discordança, en un i altres llocs, se resol si hom té present que els sinòptics donen a entendre que els jueus ,mataren' Jesús, quan cridaren a Pilat que el crucificàs:

Quaest. 15:¹⁸³ «Marcus evangelista narrat Dominum hora tertia crucifixum (Marc. XV, 25), Joannes autem sexta (Joan. XIX, 14-18); cui potius credendum est ex his duobus?»

«Resp. Et ille verum dixit, et ille similiter. Nam hora tertia clamaverunt Pilato Judaei: Crucifige, crucifige eum (Luc. XXIII, 21). Milites autem hora sexta crucifixerunt eum. Igitur quod illi lingua, hoc isti manibus effecerunt. Ne autem viderentur Judaei non crucifixisse Dominum, ideo evangelista posuit hora tertia crucifixum Dominum, quia non tantum illi crucifixerunt qui ministerium impleverunt, sed et illi qui clamaverunt. In eis enim completum est quod ait Psalmographus: Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum machaera acuta (Psal. LVI, 5). Vides qualem gladium habuerunt, unde hora tertia Dominum occiderunt.»

AUGUSTINUS, *cons. eu.*, Lib. III, Cap. XIII, 42-44:¹⁸⁴ «42. **, Quaeramus iam consequenter, cur Marcus, cum commemorasset, quod crucifigentes eum diuiserunt uestimenta eius mittentes sortes super eis, quis quid tolleret'**, secutus adiunxit: **,erat autem hora tertia et crucifixerunt eum'**. (Mc 15. 24-25) Iam certe dixerat: **,et crucifigentes eum diuiserunt uestimenta eius'**. Sic etiam caeteri adtestantur, quod eo crucifixo uestimenta diuisa sunt. Si eius rei gestae tempus uoluit commemorare Marcus, sufficeret dicere: **,erat autem hora tertia'**, ut quid adiunxit: **,et crucifixerunt eum'**, nisi quia uoluit aliquid recapitulando significare, quod quaesitum inueniretur, cum Scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus uniuersae Ecclesiae notum erat, qua hora Dominus ligno suspensus sit, unde posset huius uel error corrigi, uel mendacium refutari? Sed quia sciebat a militibus suspensum Dominum, non a Iudaeis, sicut Ioannes apertissime dicit (cf. Io 19, 23), occulte ostendere uoluit eos magis crucifixisse qui clamauerunt ut crucifigeretur, quam illos qui ministerium principi suo secundum suum officium praebuerunt. Intellegitur **,ergo hora fuisse tertia cum clamauerunt Iudaei, ut Dominus crucifigeretur'** (cf. Mt 27, 22-23; Mc 15, 13-14; Lc 23, 21-23), et ueracissime demonstratur tunc eos crucifixisse, quando clamauerunt, maxime quia nolebant uideri se hoc fecisse, et propter ea eum Pilato tradiderant, quod eorum uerba satis indicant, secundum Iohannem. [...] Quod ergo maxime uideri fecisse nolebant hoc eos hora tertia fecisse Marcus ostendit uerissime iudicans magis fuisse Domini necatricem linguam Iudaeorum quam militum manus».

«43. Quisquis autem dixerit non fuisse horam tertiam, cum hoc Iudaei primitus clamauerunt, insanissime se ostendit inimicum euangelii; nisi forte aliter potuerit eandem dissoluere quaestionem: non enim habet unde conuincat non fuisse tunc horam tertiam, et ideo ueridico euangelistae potius credendum quam contentiosis suspitionibus hominum. Vnde, inquit, probas horam tertiam fuisse? Respondeo: Quia credo

182. PL 36, 763.

183. PL 40, 738.

184. CSEL 43, 325-328; PL 34, 1184-1185.

euangelistis. Quibus et tu si credis, ostende, quemadmodum et hora sexta et hora tertia potuerit Dominus crucifigi. De sexta enim, ut fateamur, narratione Iohannis urgemur; tertiam Marcus commemorat, quibus si uterque nostrum credit, ostende tu aliter, quemadmodum fieri utrumque potuerit, libentissime adquiescam. [...]».

«44. Si autem quis dixerit se inde conuincere non fuisse horam tertiam, cum illud Iudaei clamauerunt, quia posteaquam dixit idem Marcus: **, Pilatus autem iterum respondens ait illis: quid ergo uultis faciam regi Iudaeorum? At illi iterum clamauerunt: crucifige eum' ** (Mc 15, 12-13) non interponitur aliquid morarum ab eodem Marco in eius narratione et continuo ad id peruenitur, ut traderetur ad crucem Dominus a Pilato, quod Iohannes hora quasi sexta factum esse commemorat, intellegat qui hoc dicit multa praetermissa esse quae in medio gesta sunt, cum Pilatus ageret quaerens, quomodo eum a Iudaeis eriperet et aduersus eorum insanissimam uoluntatem quibuscumque modis potuit, instantissime niteretur. [...]».

Id., *Ibid.* 49:¹⁸⁵ «Ergo ne quisquam cogitationem tanti criminis auersus a Iudaeis in milites illos conuerteret, **, erat autem, inquit, hora tertia et crucifixerunt eum' **, ut illi eum potius crucifixisse inueniantur quos hora tertia, ut crucifigeretur, clamare potuisse diligens inquisitor inueniet, cum aduerterit hoc quod a militibus factum est, hora sexta factum esse».

Id., *Io. eu. tr.* 117, 19, 2:¹⁸⁶ «Iudicante atque damnante Pilato pro tribunali, Dominum Iesum Christum hora quasi sexta susceperunt, et eduxerunt. Et baiulans sibi crucem, exiit in eum qui dicitur Caluariae locum, hebraice Golgotha, ubi crucifixerunt eum. Quid est ergo quod Marcus euangelista dicit, Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum (Marc. XV, 23); nisi quia hora tertia crucifixus est Dominus linguis Iudaeorum, hora sexta manibus militum? Ut intelligamus horam quintam iam fuisse transactam, et aliquid de sexta coeptum quando sedit pro tribunali Pilatus, quae dicta est a Ioanne hora quasi sexta: et cum duceretur, et ligno cum duobus latronibus configeretur, et iuxta eius crucem gererentur quae gesta narrantur, hora sexta integra compleretur; ex qua hora usque ad nonam sole obscurato, tenebras factas trium euangelistarum, Matthaei, Marci et Lucae contestatur auctoritas (Matth. XXVII, 45; Marc. XV, 33, et Luc. XXIII, 44). Sed quoniam Iudaei facinus interfecti Christi a se in Romanos, id est, in Pilatum et eius milites transferre conati sunt; propterea Marcus suppressa ea hora qua Christus a militibus crucifixus est, quae agi sexta iam coeperat, tertiam potius horam recordatus expressit, qua hora intelliguntur apud Pilatum clamare potuisse, Crucifige, crucifige (Ioan. XIX, 6): ut non illi tantum reperiantur crucifixisse Iesum, id est, milites qui eum ligno sexta hora suspenderunt; uerum etiam Iudaei, qui ut crucifigeretur, hora tertia clamauerunt».

Id., *en. Ps.*, 63, 4-5:¹⁸⁷ «Sed si reus quia fecit uel inuitus; illi innocentes qui coegerunt ut faceret? Nullo modo. Sed ille dixit in eum sententiam, et iussit eum crucifigi, et quasi ipse occidit; et uos, o Iudaei, occidistis. Unde occidistis? Gladio linguae: acuisit enim linguas uestras. Et quando percussistis, nisi quando clamastis, Crucifige, crucifige (Luc. XXXIII, 21)? 5. Propterea enim non est praetermittendum, quia uenit in mentem, ne forte aliquem perturbet lectio diuinorum Librorum: quidam euangelista dicit hora sexta crucifixum Dominum (Ioan. XIX, 14), et quidam hora tertia (Marc. XV, 25): nisi intelligamus, perturbamur. Et iam incipiente sexta hora dicitur Pilatus

185. CSEL 43, 335-336; PL 34, 1189.

186. PL, 35, 1944-1945.

187. PL 36, 763.

sedisse pro tribunali; et reuera quando leuatus est Dominus in ligno, hora sexta erat. Sed alius euangelista intuens animum Iudaeorum, quia uolebant se immunes uideri a morte Domini, narrando eos ostendit reos, dicens Dominum hora tertia crucifixum. Considerantes autem omnem circumstantiam lectionis, quanta agi potuerint, cum apud Pilatum Dominus accusaretur, ut crucifigeretur; inuenimus horam tertiam esse potuisse, quando illi clamauerunt, Crucifige, crucifige. Ergo uerius illi tunc occiderunt, quando clamauerunt. Apparitores potestatis hora sexta crucifixerunt; praeuaricatores Legis hora tertia clamauerunt: quod illi manibus hora sexta, hoc illi lingua hora tertia. Rei magis isti qui clamando saeuiebant, quam illi qui obtemperando administrabant. Ipsum est totum acumen Iudaeorum; hoc est quod pro magno quaesierunt: Occidamus, et non occidamus; sic occidamus, ut non ipsi occidisse iudicemur. Exacuerunt tanquam gladium linguas suas».

3. Antropologia, QQ. 16-20

3.1 *El mal*, QQ. 16-17

Q. 16

Les *Quaestiones Orosii* plantegen dos problemes centrats sobre tot en l'origen del mal. La Q. 16 sobre el mal en general, i diríem que referit especialment als éssers racionals, l'home i els àngels. La resposta és més tost d'ordre metafísic. El mal és la privació del bé. El substrat del mal és el bé creat, no el bé absolut, que és Déu.¹⁸⁸ L'home, que pot ésser l'home dolent, etc. Però el mal sense un substrat de bé no és possible. Entre les diverses explicacions que sant Agustí dóna a aquesta pregunta veuríem la de *l'ench.*, 13, com la que més pugui haver inspirat l'autor de les *Quaestiones Orosii*:

Quaest.16:¹⁸⁹ «Cum Deus omnia bona creauerit, nihilque sit quod non ab illo conditum sit, unde malum?»

«Resp. Malum natura non est; sed privatio boni hoc nomen accepit. Denique bonum potest esse sine malo, sed malum non potest esse sine bono, nec potest esse malum ubi non fuerit bonum. Ac per hoc dicimus et angelum bonum et angelum malum, et hominem bonum et hominem malum: sed bonum quod angelus, malum quod vitiosus; bonum quod homo, malum quod vitiosus. Ideoque quando dicimus bonum, naturam laudamus; quando dicimus malum, non naturam, sed vitium, quod est bonae naturae contrarium, reprehendimus.»

188. Vegeu unes dades generals a Agostino TRAPÉ, dins Johannes QUASTEN, (ed. di BERARDINO, Angelo), *Patrologia*. III, *Dal Concilio di Nicea (325), al Concilio di Calcedonia (451)*. I *Padri Latini*, Torino 1978, 394-395. (Traducció castellana *Patrología* III. La Edad de oro de la literatura patristica latina, (BAC 422), Madrid 1981).

189. PL 40, 738.

AUGUSTINUS, *ench.*, 13:¹⁹⁰ «Nullum malum, nisi quod et bonum sit. Ac per hoc nullum est quod dicitur malum, si nullum sit bonum. Sed bonum omni malo carens, integrum bonum est; cui verum inest malum, vitiatum vel vitiosum bonum est: nec malum unquam potest esse ullum, ubi bonum est nullum. Unde res mira conficitur, ut quia omnis natura, in quantum natura est, bonum est, nihil aliud dici videatur, cum vitiosa natura mala esse natura dicitur, nisi malum esse quod bonum est: nec malum esse, nisi quod bonum est; quoniam omnis natura bonum est, nec res aliqua mala esset, si res ipsa quae mala est, natura non esset. Non igitur potest esse malum, nisi aliquod bonum.[...]. Omnis itaque natura, etiamsi vitiosa est, in quantum natura est, bona est; in quantum vitiosa est, mala est».

Q. 17

Més acostat ens sembla el text de les *Quaestiones Orosii* al de sant Agustí, quan a la Q. 17 s'interroga sobre la igualtat o desigualtat dels àngels, pel fet que uns caigueren i d'altres es mantingueren en l'estabilitat de l'obediència a Déu.

Quaest. 17:¹⁹¹ «Omnes Angeli aequales an inaequales creati sunt? Et si aequales, cur non omnes firmi et stabiles fuerunt? Si vero inaequales, quo merito alii praesentiae suae stabilitatem accipere meruerunt, et alii futurum suae ruinae casum minime praevidere potuerunt?»

«Resp. Omnes quidem Angeli aequales creati sunt; sed cadentibus illis per superbiam, caeteri Domino pia obedientia cohaeserunt, accipientes certam scientiam suae stabilitatis, quam illi nunquam habuerunt. Et sic sunt gratia Dei in omnibus circumdati, ut nunquam possint cadere a beata vita, qua fruuntur Domino cohaerentes.»

AUGUSTINUS, *ench.* 28, 9:¹⁹² «Dejectis desertoribus angelis, caeteri in beatitudine formati. Angelis igitur aliquibus impia ‚superbia‘ deserentibus Deum, et in hujus aeris imam caliginem de superna coelesti habitatione dejectis, residuus numerus angelorum in aeterna cum Deo beatitudine et sanctitate permansit. [...] sed eo qui diabolus factus est, cum sociis impietatis elato, et ipsa cum eis elatione prostrato, **,caeteri pia obedientia Domino cohaeserunt, accipientes etiam, quod illi non habuerunt, certam scientiam**, qua essent de sua sempiterna et nunquam casura stabilitate securi».

3.2. Creació de l'home, QQ. 18-20

Q. 18

La creació de l'home a la imatge de Déu, segons Gn 1, 26, donarà lloc a una interpretació marcada per l'expressió de sant Pau 1Cor 11, 7. Una lectura restrictiva, que reflecteix l'ambient cultural del moment, estableix una discriminació de la dona, que no sembla provenir del Gn. Així, mentre la dona s'ha de

190. CCL 46, 54-55; PL 40, 237-238.

191. PL 40, 738-739.

192. CCL 46, 64-65; PL 40, 246.

cobrir el cap, el baró no, perquè és imatge de Déu. Se tracta d'una interpretació de l'Antic Testament pel Nou, a l'estil d'altres passatges.¹⁹³ Adduirem, vora les expressions de les *Quaestiones Orosii*, tres textos de sant Agustí, que se mantenen dins la curta llista de les obres que paulatinament confeccionam, tot seguint les referències que espigolam a partir del nostre autor:

Quaest. 18:¹⁹⁴ «Quomodo intelligendum est quod dicit Deus in Genesi: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. I, 26)?»

«Resp. In mente est ratio et intelligentia. Ipsa itaque mens quando cogitat ea quae sunt aeterna, tunc vere imago Dei dicenda est. Et cogitando aeterna, vir est: sicut ait Paulus apostolus, Vir non debet velare caput suum, cum sit imago gloriae Dei (I Cor. XI, 7). Quantoque se magis extenderit in id quod aeternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei: et ideo non est cohibenda, ut inde se contineat ac temperet. Quando vero ea agit et cogitat quae sunt temporalia, mulier appellatur: tunc non est dicenda imago Dei, et propterea debet velare caput suum, ne nimia sit ejus ad inferiora progressio, et cum licita agit, illicita concupiscat.»¹⁹⁵

AUGUSTINUS, *Gn. litt. in. XVII*, 61:¹⁹⁶ «Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [...] Est tamen et homo imago Dei, sicut apertissime ostendit Apostolus dicens: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei (I Cor. XI, 7)».

ID., *Gn. litt.*, XI, 42, 58:¹⁹⁷ «Illud magis movet, si jam spiritualis erat Adam, quamvis mente, non corpore, quomodo credere potuerit quod per serpentem dictum est, ideo Deum prohibuisse ne fructu ligni illius vescerentur, quia sciebat eos, si fecissent, futuros ut deos propter dignoscantiam boni et mali, tanquam hoc tantum bonum creaturae suae Creator inviderit: hoc mirum si homo spirituali mente praeditus credere potuisset. An quia hoc credere ipse non posset, propterea mulier addita est, quae parvi intellectus esset, et adhuc fortasse secundum sensum carnis, non secundum spiritum mentis viveret, et hoc est quod ei Apostolus non tribuit imaginem Dei? Sic enim ait: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei; mulier autem gloria viri est (I Cor. XI, 7). Non quod mens feminae eandem imaginem capere non possit, cum in illa gratia nos dicat nec masculum esse nec feminam (Galat. III, 27, 28); sed quod fortassis illa hoc nondum perceperat quod fit in agnitione Dei, et viro regente paulatim fuerat perceptura. Neque enim frustra est illud quod Apostolus ait, Adam enim primus formatus est, deinde Eva: et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione facta est».

ID., *trin.*, XII, 7, 9-10:¹⁹⁸ «9. Non itaque ita debemus intellegere hominem factum ad imaginem summae Trinitatis, hoc est ad imaginem Dei, ut eadem imago in tribus intellegatur hominibus: praesertim cum Apostolus virum dicat esse imaginem Dei, et

193. Elizabeth A. CLARK, *Reading Renunciation. Ascetism and Scripture in Early Christianity*, Princeton University Press, Princeton (N. J.) 1999.

194. PL 40, 739.

195. Cf. [*De Spiritu et Anima*, cap. 34.] [Ed.].

196. PL 34, 244.

197. PL 34, 451-453.

198. CCL 50, 325-329; PL 42, 1003-1004.

propterea velamentum ei capitis demat, quod mulieri adhibendum monet, ita loquens: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei. Mulier autem gloria viri est. Quid ergo dicemus ad haec? Si pro sua persona mulier adimplet imaginem Trinitatis, cur ea detracta de latere viri adhuc ille imago dicitur? Aut si et una persona hominis ex tribus potest dici imago Dei, sicut in ipsa summa Trinitate, et unaquaeque persona Deus est, cur et mulier non est imago Dei? Nam et propterea caput velare praecipitur, quod ille quia imago Dei est prohibetur (I Cor. XI, 7, 5). Sicut de natura mentis diximus, quia et si tota contempletur veritatem, imago Dei est; est cum ex ea distribuitur aliquid, et quadam intentione derivatur ad actionem rerum temporalium. Nihilominus ex qua parte conspectam consulit veritatem, imago Dei est; ex qua vero intenditur in agenda inferiora, non est imago Dei. Et quoniam quantumcumque se extenderit in id quod aeternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei, et propterea non est cohibenda. Ut se inde contineat ac temperet; ideo vir non debet velare caput (I Cor. XI, 7)».

Q. 19

Amb el pecat entra la mort. Aquest seria el resum de la Q. 19, car l'autor sosté que l'home hagués pogut no morir. Sant Agustí s'havia expressat en aquest sentit. Les *Quaestiones Orosii* prenen expressions seves i el moviment del seu pensament se guia pel nervi augustinià, expressat a *Gn. litt.*, 6, 25.¹⁹⁹ Vegem-ho:

Quaest. 19:²⁰⁰ «Primus homo mortalis factus est, an immortalis?»

«Resp. Et mortalis secundum aliam, et immortalis secundum aliam causam. Tale itaque corpus habebat primus homo, quale et nos, sed sine peccato. Non enim habebat legem in membris suis repugnantem legi mentis suae [Rom. 7, 23]; sed utique promeruit post praevaricationem. Igitur animale corpus habuit Adam; sed ut non senesceret nec deficeret per illius ligni virtutem, qua sustentabatur, quod in paradiso vitae nomen acceperat. Quapropter si Dei praecepta servasset, obedientiae merito in illud corpus spirituale, quale sanctis in resurrectione promittitur, esset postmodum commutandum. Ac per hoc poterat non mori, si Dei praeceptis pia obedientia cohaesisset. Non enim et sic factus fuerat, ut non posset mori, sicut caeterae naturae quae omnino mori non possunt: sed ita ut obedientia immortalem, inobedientia mortalem faceret.»

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, 6, 25:²⁰¹ **«Illud quippe ante peccatum, et mortale secundum aliam, et immortale secundum aliam causam dici poterat**»: id est mortale, quia poterat mori; immortale, quia poterat non mori. Aliud est enim non posse mori, sicut quasdam naturas immortales creavit Deus: aliud est autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis; quod ei praestabatur de ligno vitae, non de constitutione naturae: a quo ligno separatus est cum peccasset, ut posset mori, qui nisi peccasset posset non

199. PL 34, 353-354.

200. PL 40, 739.

201. CSEL 28/1, 197; PL 34, 353-354.

mori. Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio Conditoris. Si enim corpus animale, utique mortale, quia et mori poterat; quamvis et immortale, ideo quia et non mori poterat. Neque enim immortale quod mori omnino non possit, erit nisi spirituale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur. Ac per hoc illud animale et ob hoc mortale, quod propter justitiam spirituale fieret et ob hoc omni modo immortale, factum est propter peccatum non mortale, quod et antea erat, sed mortuum, quod posset non fieri, si homo non peccasset».

Q. 20

Acaba de deixar clar que als justs Déu els ha promès la resurrecció. A Q. 20, però vol resoldre la dificultat que sorgeix de 1Cor 1, 50: «La carn i la sang no posseiran el Regne de Déu», entès per alguns heretges com si no hi hagués resurrecció amb el mateix cos i la mateixa sang. La solució la pogué trobar l'autor, per exemple, a partir de la resposta de sant Agustí, amb l'*ep.* 205, I, 2 i II, 5-16, adreçada a Consenci, on tots els punts de la qüestió present foren ja elaborats, amb el recurs als mateixos textos bíblics,²⁰² quan aquest autor proposà els seus dubtes, de connotació priscil·liana, a sant Agustí. A més, el bisbe d'Hipona va resoldre en termes semblants la qüestió a *c. adu. leg.*, II, 22²⁰³ i a les *retr.*, 17 (16),²⁰⁴ *f. et symb.* Per no allargar, solament transcriurem una part del text adreçat a Consenci i dels altres dos escrits, vora el de la qüestió següent:

Quaest. 20:²⁰⁵ «Quid est quod dicit apostolus Paulus, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt? [I Cor. XV, 50].»

«Resp. Ex hoc testimonio multi minus intelligentes, ac per hoc haereticè asserunt hominem non posse in eadem, qua defunctus est, carne resurgere; sed tollentes veram carnem, nescio quale corpus aereum quod nunquam habuit, homini post resurrectionem attribuunt. Quod valde absurdum considerantibus ipsam sententiam, approbatur. Caro et sanguis, inquit, regnum Dei non possidebunt. Et idem apostolus Paulus exponens quodam modo, subsecutus, adjunxit: Neque corruptio incorruptionem possidebit. Quibus scribebat Apostolus? Nempe his qui dicebant: Manducemus et bibamus; cras enim moriemur (Id. XV, 50, 32). Hos redarguit beatus Paulus apostolus, dicens, carnem et sanguinem, hoc est opera carnis et sanguinis, non posse adipisci regnum Dei. Nam si propria hic substantia carnis accipienda est, quid dicent de his quibus scribit idem apostolus, Vos autem in carne non estis, sed in spiritu? Numquidnam Romani carnem non habebant, quibus Apostolus scribebat? Sed, in carne, inquit, non estis; id est, non estis carnales, non facitis opera carnis, quae inimica

202. Esmentam les notes que posàrem a l'edició i traducció de la carta, dins CONSENCI. *Correspondència amb Sant Agustí*, II, (Fundació Bernat Metge 268 [Escriptors cristians]) Barcelona 1991, 55-70.

203. PL 42, 649.

204. PL 32, 612.

205. PL 40, 739.

sunt Deo, quae legi Dei non subjiciuntur. Qui autem in carne sunt, inquit, Deo placere non possunt (Rom. VIII, 9, 8). Ecce qualis caro regnum Dei non possidebit. Nam quod homo in eadem qua moritur carne resurgat, Dominus noster Jesus Christus post resurrectionem suam dubitantibus discipulis, et putantibus se spiritum videre, respondit: Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. XXIV, 39). Ac per hoc credimus hominem non tantum cum carne et ossibus, sed etiam cum sanguine, vel quidquid ad naturam ejus pertinet resurgere; sed sine ulla corruptione erit illi semper aeterna vita et aeterna felicitas, contemplando Trinitatem Deum. Igitur sicut justi cum sua carne ad aeternam felicitatem, ita impii ad aeternam resurgent miseriam».

AUGUSTINUS, *ep.* 205, 2, 5:²⁰⁶ «Quod ergo legitur apud apostolum, Caro et sanguis regnum dei non possidebunt (I Cor. 15, 50), soluitur quidem quaestio etiam isto modo, quem tu commemorasti, ut carnis et sanguinis nomine opera carnis et sanguinis intelligantur; uerum, quia non de operibus sed de modo resurrectionis loquebatur apostolus et eam quaestionem disputando uersabat, melius eo loco intellegitur caro et sanguis pro corruptione carnis et sanguinis posita. si enim nomen carnis significat operationem, cur non significet etiam corruptionem, sicut dictum est: Omnis caro faenum? (Es. 40, 6-8) nam et hic ipsa corruptibilitas significata est; sequitur enim: Et omnis honor carnis ut flos faeni: faenum aruit, flos decidit. numquidnam hoc etiam illi carni competit, de qua dictum est: Palpate et videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere? (Luc. 24,39) nam quo modo arescat aut decidat, cum scriptum sit, quod Christus surgens a mortuis iam non moriatur et mors ei ultra non dominabitur (Rom. 6,9)?»

ID., *c. adu. leg.*, II, 22:²⁰⁷ «Illud autem quod Apostolus ait (nam et hoc testimonium iste posuit), Caro et sanguis regnum Dei non possidebit; non facit de anima, sed de resurrectione corporis quaestionem. Verum et ista duobus modis soluitur. Aut enim carnis et sanguinis nomine corruptionem carnis et sanguinis nuncupavit, quae in resurrectione non erit: aut carnem et sanguinem, homines ad omnes illecebras saecularium voluptatum carni et sanguini deditos, qui regnum Dei non possidebunt. Totus autem iste locus apostolici sermonis, ubi scriptum est, Caro et sanguis regnum Dei non possidebit, si consideretur diligentius, magis persuadebit corruptionem carnis sicut nunc est, his eum uocabulis appellare uoluisse, atque ad exponendum quid diceret adiunxisse, Neque corruptio incorruptionem possidebit. Quia cum facta fuerit quae in resurrectione speratur illa mutatio, non utique remanebit ulla corruptio. Quamvis ergo et post resurrectionem Dominus dixerit discipulis suis, Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. XXIV, 39): tamen secundum substantiam caro erit, non secundum corruptionem, quae nunc carni hoc nomen imponit. Unde ait propheta, Omnis caro fenum. (Isai. XL, 6,7)».

ID., *retr.*, 17 (16):²⁰⁸ *De Fide et Symbolo*, liber unus. [...] «Quod cui uidetur incredibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicae, non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus [Cap. 10, n. 23]; et caetera quae ibi de corporum terrestrium in corpora coelestia mutatione disse-

206. PL 33, 943-944.

207. PL 42, 650-651.

208. PL 32, 613.

ruí, quoniam dixit Apostolus, cum inde loqueretur, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. Sed quisquis ea sic accipit, ut existimet ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus coeleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia; procul dubio corrigendus est, commonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in eisdem membris non solum conspiciendus oculis, verum etiam manibus tractandus apparuit, carnemque se habere etiam sermone firmavit, dicens: Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. XXIV, 39). Unde constat Apostolum non carnis substantiam negasse in regno Dei futuram; sed aut homines qui secundum carnem vivunt, carnis et sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionem, quae tunc utique nulla erit. Nam cum dixisset, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt; bene intelligitur, tanquam exponendo quid dixerit, continuo subdidisse: Neque corruptio incorruptionem possidebit (I Cor. XV, 50).»

4. *Qüestions del Gènesi, QQ. 21-62*

Aquí comença la quarta part del nostre escrit, que hom ha utilitzat amb prevalència per proposar una datació adient, que seria posterior al s. VIII. S'ha observat la dependència de les *Quaestiones Orosii* amb referència als *Commentarii*, atribuïts al Pseudo Euqueri de Lió. Ja ho hem comentat i, atès que hi ha manuscrits anteriors al que hom coneixia, ja deixarem de banda aquest debat, que ja pertany als estudiosos dels *Commentarii in Genesim in tres libros distributi*,²⁰⁹ els quals hauran de precisar en quina mesura depenen de les *Quaestiones Orosii*, perquè els termes de les relacions entre ambdós escrits, segons la nostra hipòtesi, s'han invertit.

4.1. *Criteria d'interpretació*

4.1.1 Creació en el Verb

Q. 21

Evidentment, cal obrir la sèrie de temes amb allò que és realment el començament de tot. És a dir, se tracta d'establir l'ordre segons el qual Déu va crear. Així, la Q. 31 pretén omplir una llacuna del *Gènesi*. Segons la concepció tradicional, que estableix una jerarquia en els éssers creats, cal donar por assentat que els àngels són la primera criatura. Si les coses són així, hem de concloure que Gn 1, 1, no se pot prendre literalment, quan diu que «en el principi Déu va crear el cel i la terra». Per tal de salvar la veritat del text bíblic, com sant Agustí ja ho va fer, tot apel·lant al començament de l'evangeli de Jo, se'ns diu que abans del principi de la creació hi ha el qui era al principi, el Verb. Quan el Gn parla del

209. PL 50, 893-1048.

cel, les *Quaestiones Orosii*, de forma més directa que com ho digué sant Agustí, *Gn. litt*, I, c. 1, 2, 3;²¹⁰ *Gn. adu. Man.*, 1, 2, 3,²¹¹ escriuen que s'ha d'entendre que se va crear la natura angèlica. Transcriurem, vora la conclusió del text de la Q. 21 de les *Quaestiones Orosii*, un fragment del darrer llibre de sant Agustí citat, car hi ha elements molt més propers entre ambdós. L'al·lusió a la matèria i a la forma, no és tant en el sentit metafísic de l'hilemorfisme, com en el sentit que pot tenir en un taller artesanal:

Quaest. 21:²¹² «Genesis principium est: In principio fecit Deus coelum et terram (Gen. I, 1). Angeli postmodum facti sunt, an non? Si enim ante Angeli facti sunt, non primo omnium fecit Deus coelum et terram».

«Resp. Quando facta sunt simul sidera, ait Scriptura, laudauerunt me omnes Angeli mei uoce magna (Job XXXVIII, 7, sec. LXX). Quarto enim die facta sunt sidera, et iam Angeli erant. Neque enim die tertio, neque secundo facti sunt. In his enim apparet quae facta sunt. Tertio enim die arida, scilicet terra ab aquis discreta est. Secundo enim factum est firmamentum, ubi sol et luna discurrunt et sidera. Porro primus dies ipse est angelica natura, quae primo coeli nomine nuncupata est. Unde evidenter ostenditur primo die spiritualem factam, id est, angelicam naturam, et sic hoc coelum quod oculis cernimus. Nam quod ait, In principio fecit Deus coelum et terram; non est primo omnium, sicut ais: sed, In principio, id est, in Filio, imo per Filium fecit Deus omnem spiritualem corporalemque creaturam, quae et coeli et terrae nomine appellata est. Nam quod ipse sit principium, de se interrogantibus Iudaeis quis esset, respondit: Principium, quia et loquor uobis (Joan. VIII, 25). Primo igitur voluit coelum et terram velut quamdam spiritualem corporalemque materiam dicere, et sic quemadmodum singillatim facta sunt, ordine texere. Quod enim dixit coelum, hoc mihi videtur dixisse aquarum abyssum tenebrosam, atque quodam modo fluitantem vitam, nisi convertatur ad Creatorem, et fiat lux, et contempletur Trinitatem Deum esse in Deo. Neque ita dicimus, ut ista materies praecedat formam suam, sicut praecedit lignum arcam; sed sicut praecedit vox verbum: non enim tempore, sed origine. Igitur prima creatura lux non est ista quae quarta die facta est; sed spiritualis, id est, angelica natura».

AUGUSTINUS, *ciu.* XI, 9:²¹³ «Nunc, quoniam de sanctae civitatis exortu dicere institui, et prius quod ad sanctos Angelos attinet dicendum putavi, quae hujus civitatis et magna pars est, et eo beator, quod nunquam peregrinata, quae hinc divina testimonia suppetant, quantum satis videbitur, Deo largiente, explicare curabo. Ubi de mundi constitutione sacrae Litterae loquuntur, non evidenter dicitur utrum vel quo ordine creati sint Angeli: sed si praetermissi non sunt, vel coeli nomine, ubi dictum est, In principio fecit Deus coelum et terram (Gen. I, 1); vel potius lucis hujus, de qua loquor, significati sunt. Non autem praetermissos esse hinc existimo, quod scriptum est requievisse Deum in septimo die ab omnibus operibus suis quae fecit; cum liber ipse ita

210. PL 34, 247.

211. PL 34, 174.

212. PL 40, 740.

213. PL 41, 323-324.

sit exorsus, In principio fecit Deus coelum et terram: ut ante coelum et terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergo a coelo et terra coeperit, atque ipsa terra quam primitus fecit, sicut Scriptura consequentur eloquitur, invisibilis et incomposita, nondumque luce facta, utique tenebrae fuerint super abyssum, id est super quamdam terrae et aquae indistinctam confusionem (ubi enim lux non est, tenebrae sint necesse est); deinde omnia creando disposita sint, quae per sex dies consummata narrantur: quomodo Angeli praetermitterentur, tanquam non essent in operibus Dei, a quibus in die septimo requievit? Opus autem Dei esse Angelos, hic quidem etsi non praetermissum, non tamen evidenter expressum est; sed alibi hoc sancta Scriptura clarissima voce testatur. Nam et in hymno trium in camino virorum cum praedictum esset, Benedicite, omnia opera Domini, Domino; in executione eorumdem operum, etiam Angeli nominati sunt (Dan. III, 57, 58). Et in Psalmo canitur: Laudate Dominum de coelis, laudate eum in excelsis. Laudate eum, omnes Angeli ejus; laudate eum, omnes Virtutes ejus. Laudate eum, sol et luna; laudate eum, omnes stellae et lumen. Laudate eum, coeli et coelorum; et aquae quae super coelos sunt, laudent nomen Domini. Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt (Psal. CXLVIII, 1-5). Etiam hic apertissime a Deo factos esse Angelos divinitus dictum est, cum eis inter caetera coelestia commemoratis, infertur ad omnia, Ipse dixit, et facta sunt. Quis porro audebit opinari, post omnia ista quae sex diebus enumerata sunt, Angelos factos? Sed et si quisquam ita desipit, redarguit istam vanitatem illa Scriptura parvis auctoritatis, ubi Deus dicit, Quando facta sunt sidera, laudaverunt me voce magna omnes Angeli mei (Job XXXVIII, 7, sec. LXX). Jam ergo erant Angeli, quando facta sunt sidera. Facta sunt autem quarto die. Numquidnam ergo die tertio factos esse dicemus? Absit. In promptu est enim, quid illo die factum sit. Ab aquis utique terra discreta est, et distinctas sui generis species duo ista elementa sumpserunt, et produxit terra quidquid ei radicitus inhaeret. Numquidnam secundo? Ne hoc quidem: tunc enim firmamentum factum est inter aquas superiores et inferiores, coelumque appellatum est; in quo firmamento facta sunt sidera quarto die. Nimirum ergo si ad istorum dierum opera Dei pertinent Angeli, ipsi sunt lux illa quae diei nomen accepit, cujus unitas ut commendaretur, non est dictus dies primus, sed dies unus. Nec alius est dies secundus, aut tertius, aut caeteri: sed idem ipse unus ad implendum senarium vel septenarium numerum repetitus est, propter senariam vel septenariam cognitionem; senariam scilicet operum quae fecit Deus, et septenariam quietis Dei. Cum enim dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux; si recte in hac luce creatio intelligitur Angelorum, profecto facti sunt participes lux aeternae, quod est ipsa incommutabilis Sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quem dicimus unigenitum Dei Filium; ut ea luce illuminati, qua creati, fierent lux, et vocarentur dies participatione incommutabilis lucis et diei, quod est Verbum Dei, per quod et ipsi et omnia facta sunt. Lumen quippe verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. I, 9), hoc illuminat et omnem angelum mundum, ut sit lux non in se ipso, sed in Deo: a quo si avertitur angelus, fit immundus; sicut sunt omnes qui vocantur immundi spiritus, nec jam lux in Domino, sed in se ipsis tenebrae, privati participatione lucis aeternae. Mali enim nulla natura est; sed amissio boni, mali nomen accepit».

Id., *Gn. adu. Man.*, I, 6, 10:²¹⁴ «Et ideo Deus rectissime creditur omnia de nihilo fecisse, quia etiamsi omnia formata de ista materia facta sunt, haec ipsa materia tamen de omnino nihilo facta est. Non enim debemus esse similes istis qui omnipotentem Deum

214. PL 34, 178.

non credunt aliquid de nihilo facere potuisse, cum considerant fabros et quoslibet opifices non posse aliquid fabricare, nisi habuerint unde fabricent. Et ligna enim adjuvant fabrum, et argentum adjuvat argentarium, et aurum aurificem, et terra figulum adjuvat ut possit perficere opera sua. Si enim non adjuventur ea materia unde aliquid faciunt, nihil possunt facere, cum materiam ipsam ipsi non faciant. Non enim faber lignum facit, sed **,de ligno** facit aliquid: sic et caeteri omnes hujusmodi opifices.»

4.1.2. Els antropomorfismes

Malgrat que el nostre autor no pequi de sistemàtic, li hem de reconèixer unes preocupacions seguides amb un ritme molt coherent, i aquestes són primordialment d'ordre trinitari. Per això els antropomorfismes bíblics causaven problemes reals als cristians, que encara en temps de la composició de les *Quaestiones Orosii* devien ser una minoria en mig d'un món pagà.

Q. 22

Voldríem encara fer una nova observació. La resposta de la Q. 22, que és la que ens ocupa, juxtaposa, més que no sintetitza, dues dades bíbliques. La primera se refereix a la manera com explicar que l'Esperit planava sobre les aigües (Gn 1,2) i la segona recull com Déu no va crear per necessitat, sinó per amor. Creuríem que aquesta conjuminació no deriva del text sobre els orígens. Aquesta comprovació ens mena a observar que en les *Quaestiones Orosii* se va realitzar perquè l'autor va resumir d'una manera atropellada el text de sant Agustí, *Gn. litt.*, I, c. 5, 11.²¹⁵ Vegem-ho en els dos textos, i en altres que recullen la mateixa exposició:

Quaest. 22:²¹⁶ «Spiritus Dei ferebatur super aquas (Gen. I, 2): localiter ferebatur, sicut sol et luna et alia sidera, an aliter?»

«Resp. Spiritus sanctus Deus est. Quare non continetur loco aut distenditur, neque temporum motionibus subjacet, sed est ubique praesens totus. Cum modo sane nominavit creaturam, cui superferri diceretur Spiritus sanctus, non localiter, sed potentialiter dicitur. Non ex indigentia Deus fecit opera sua, sed ex beneficentia; neque horum indiget quae fecit. Indigus quippe atque egenus amor, subjacet rebus quas diligit. Ideo dictum est superferri creaturae Spiritum sanctum, quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, I, c. 5, 11:²¹⁷ «Inest enim Deo benignitas summa, et sancta et justa; et quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea priusquam scriberetur, Dixit Deus, Fiat lux; praecessit Scriptura dicens, Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. Quia sive aquae nomine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuaret unde facta et formata sint omnia, quae in suis generibus jam dignoscere possumus, appellans aquam, quia ex humida na-

215. PL 34, 234.

216. PL 40, 740.

217. PL 34, 234.

tura videmus omnia in terra per species varias formari atque concreescere; sive spiritua-lem vitam quamdam ante formam conversionis quasi fluitantem: superferebatur utique Spiritus Dei; quia subjacebat scilicet bonae voluntati Creatoris, quidquid illud erat quod formandum perficiendumque inchoaverat: ut dicente Deo in Verbo suo, Fiat lux; in bona voluntate, hoc est in beneplacito ejus pro modulo sui generis maneret quod factum est; et ideo rectum est, quod placuerit Deo, Scriptura dicente, Et facta est lux; et vidit Deus lucem quia bona est».

Citat a *In librum de octo Dulcitii Quaestionibus*, 8, 2.²¹⁸

conf., XIII, 1, 5:²¹⁹ «Quid ergo tibi deesset ad bonum quod tu tibi es, etiamsi ista vel omnino nulla essent, vel informia remanerent, quae non ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuae, cohibens atque convertens ad formam, non ut tanquam tuum gaudium compleatur ex eis? [...] Spiritus enim tuus bonus superferebatur super aquas (Ibid., 2)».

ciu. XI, 24:²²⁰ «In eo vero quod dicitur, Vidit Deus quia bonum est; satis significatur, Deum nulla necessitate, nulla suae cujusquam utilitatis indigentia, sed sola bonitate fecisse quod factum est, id est, quia bonum est: quod ideo, posteaquam factum est, dicitur, ut res quae facta est, congruere bonitati propter quam facta est, indicetur. Quae bonitas si Spiritus sanctus recte intelligitur, universa nobis Trinitas in suis operibus intimatur».

Q. 23

Les *Quaestiones Orosii*, aquí, volen ajudar a no ensopegar en el segon antropomorfisme, que sorgeix en el tercer verset del Gn. Com pogué Déu manar que existís la llum. Si Déu, per parlar en el temps, se va servir d'una criatura, per tant la llum no és la primera. Una cop més, la resposta ve de la Trinitat: el Verb era des del principi i en ell foren creades i dites totes les coses. És la solució que temptejà oferir sant Agustí. No en tots els punts el segueix el nostre autor; però ens sembla que entre els textos que proposam a continuació hi ha prou inspiració per a la resposta que dóna:

Quaest. 23:²²¹ «Dixit Deus, Fiat lux (Ibid., 3)! In die dixit, an ante omnem diem? Si in die dixit, temporaliter dixit: si temporaliter dixit, per aliquam creaturam dixit. Igitur non est prima creatura lux».

«Resp. Nec in die dixit, nec temporaliter dixit; quia ante omnem profecto creaturam Verbum suum genuit, et per Verbum omnem creaturam creavit. Dictio itaque Dei, Verbum Dei est. Sed divina Scriptura parvulis congruens, et quodam modo eos lactans, ut proficiant et cibum spiritualem capiant, voluit semper per omnem creaturae formationem dictionem Dei nuncupare. Ut, verbi gratia, si requiras, Quomodo facta est lux? audias, In Verbo Dei erat, ut fieret. Quomodo factum coelum? In Verbo Dei erat, ut fieret. Et caetera per ordinem si requiras quomodo facta sint, in Verbo Dei erant, ut fierent. Hoc est enim:

218. PL 34, 147 i PL 40, 166.

219. PL 32, 846.

220. PL 41, 338

221. PL 40, 740.

Dixit Deus, Fiat lux. Neque enim corporalibus modis loquitur divina natura; nec quoties dicitur, Dixit, toties verba formavit. Unum enim Verbum genuit coaeternum et consubstantiale sibi, in quo omnia ineffabiliter et intemporaliter dixit».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, I, 2, 4:²²² «Et quomodo dixit Deus, Fiat lux? utrum temporaliter, an in Verbi aeternitate? Et si temporaliter, utique mutabiliter; quomodo ergo possit intelligi hoc dicere Deus, nisi per creaturam; ipse quippe est incommutabilis? Et si per creaturam dixit Deus, Fiat lux; quomodo est prima creatura lux, si erat jam creatura, per quam Deus diceret, Fiat lux? An non est lux prima creatura; quia jam dictum erat, In principio fecit Deus coelum et terram; et poterat per coelestem creaturam vox fieri temporaliter atque mutabiliter, qua diceretur, Fiat lux? Quod si ita est, corporalis lux facta est ista, quam corporeis oculis cernimus, dicente Deo per creaturam spiritualem, quam Deus jam fecerat, cum in principio fecit Deus coelum et terram, Fiat lux; eo modo quo per talis creaturae interiorem et occultum motum divinitus dici potuit, Fiat lux».

Ibid. I, 2, 5: «An etiam corporaliter sonuit vox dicentis Dei, Fiat lux; sicut corporaliter sonuit vox dicentis Dei, Tu es Filius meus dilectus (Matth. III, 17): et hoc per creaturam corporalem, quam fecerat Deus [...]».

Ibid., I, 9, 15-17:²²³ «Utrum in tempore dictum sit, Fiat lux, an sine tempore. 15. Quod ergo dixit Deus, Fiat lux; et facta est lux, in aliquo die dixit, an ante omnem diem? Si enim Verbo sibi coaeterno dixit, hoc utique intemporaliter dixit: si vero temporaliter dixit, non Verbo sibi coaeterno, sed per aliquam dixit creaturam temporalem; ac per hoc non erit prima creatura lux, quia jam erat per quam temporaliter diceretur, Fiat lux».

16. «Quomodo autem per creaturam, quam fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, Fiat lux, invenire difficile est. [...]».

17. «Utrum ergo spiritualis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictum intelligimus, Fiat lux, expressus ab aeterno Deo per Verbum coaeternum in creatura spirituali, quam jam fecerat, cum dictum est, In principio fecit Deus coelum et terram, id est in illo coelo coeli? an et ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine ullo temporali motu spiritualis creaturae, in ejus mente atque ratione fixa quodammodo a Verbo Patri coaeterno, et quodammodo impressa intelligitur, secundum quam moveretur, et ad speciem converteretur inferior illa tenebrosa imperfectio naturae corporeae, et fieret lux?»

Q. 24

A l'antropomorfisme provocat per tal com el Gènesi diu que Déu va parlar, el segueix lògicament el de l'admiració de Déu, que reconeix que la llum és bona (Gn 1, 4). Tot i que l'autor dóna per resolt l'enigma, a la Q 24, la podria repetir tantes vegades com són els dies de la creació segons la lletra del Gènesi. Però no hi retornarà. És que Déu no ho sabia abans, que la llum era bona? Ho va haver d'aprendre? La resposta és que, si els humans primer pensam allò que hem

222. PL 34, 248.

223. PL 34, 251-252.

de fer, molt més Déu. Ho assevera lúcidament sant Agustí a *Io. eu. tr.* XXIV, 8:²²⁴ «Non enim aliquid Deus constituit quod ante nescivit; in Verbo ipsius erat quod factum est». Ara bé, un cop més la inspiració prové de l'obra exegetica de St. Agustí, que sovint hem citat, com ho palesa la comparació següent:

Quaest. 24:²²⁵ «Si subito Deus vidit lucem, quod esset bona (Gen. I, 4), an ante nescivit, et visio ei contulit scientiam?»

«Resp. Omne opus praecedit voluntas nostra, dum cogitamus quid operari debeamus. Nemo enim ignorans aliquid facit, dum cogitat qualiter fiant quae facienda cogitando disposuit. Et cum hoc in hominem cadere non possit, ut aliquid ignorans faciat; quanto magis in Deum, qui omnia aeterno et stabili suo consilio, quae voluit, fecit, nec aliter facta et aliter facienda esse vidit? Eo itaque modo vidit facta, quo viderat facienda».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, II, 6, 14:²²⁶ «Cum ergo audimus, Et dixit Deus, Fiat; intelligimus quod in Verbo Dei erat ut fieret. Cum vero audimus, Et sic est factum; intelligimus factam creaturam non excessisse praescriptos in Verbo Dei terminos generis sui. Cum vero audimus, Et vidit Deus quia bonum est, intelligimus in benignitate Spiritus ejus non quasi cognitum posteaquam factum est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse ut maneret factum, ubi placebat ut fieret».

4.1.3. Problemes diversos en l'ordre de la creació

Q. 25

Per ullar la font augustiniana de la Q. 25 hem de sortir de les obres exegetiques, que no atorguen un espai rellevant als àngels. Per això, cal que retornem al *ciu.* Entre les moltes disquisicions sobre aquestes criatures, en trobam una que pogué cridar l'atenció al qui va compondre el nostre llibre. Déu va crear bons tots els àngels, com ho escriví a la Q. 12, però com que tenia pre-ciència que uns se deixarien conduir per la supèrbia, els va dividir entre bons i dolents. I, seguint la teoria, que de cap manera cau en el maecanicisme, reconeix que les coses se poden dividir. I així, Déu va dividir els àngels. Els bons són llum i els dolents tenebres. De la llum va dir que era bona, que és el que va entendre també dels àngels bons. En canvi no ho digué de les tenebres, que són el pecat, i els àngels dolents. No ho va dir, per tal de no aprovar el mal. Atesa la poca presència dels àngels en els primers capítols del Gn, Agustí tampoc en parla. Adduïm una síntesi de la teoria de la divisió, que se troba a *Gn. litt.*, II, 4, 8:²²⁷ **«nullum esse quamlibet exiguum corpusculum in quo divisio finiatur, sed infinite omnia dividi; quia omnis pars corporis corpus est, et omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suae»**. Pogué servir d'inspiració a l'autor de les

224. PL 35, 1674.

225. PL 40, 741.

226. PL 34, 268.

227. PL 34, 266.

Quaestiones Orosii. Aquella obra, a I, 17, 33,²²⁸ arriba a veure en les tenebres el pecat de la creatura racional. Tanmateix, com hem insinuat, sant Agustí pogué inspirar aquesta qüestió de les *Quaestiones Orosii*, amb una altra obra que ben segur va llegir el seu autor. Ho podem besllumar en els textos que tot seguit oferim:

Quaest. 25.²²⁹ «Et divisit, inquit Scriptura, lucem a tenebris (Ibid.). Omne enim quod dividitur, etiam esse potest. Sicut ergo essentia lucis, ita est et essentia tenebrarum. Et cur non dixit Scriptura, Vidit Deus tenebras quod essent bonae, sicut de luce dictum est?»

«Resp. Deus bona et incommutabili voluntate creavit omnes Angelos bonos. Et quia ex his quosdam per superbiam praesciebat casuros per incommutabilitatem praescientiae suae, divisit inter bonos et malos. Malos igitur appellans tenebras, bonos appellans lucem: de bonis dicens, Vidit Deus quia boni sunt; de malis nullatenus hoc dixit, ne peccata, quae sunt tenebrae, approbare videretur».

AUGUSTINUS, *ciu.*, XI, 19:²³⁰ «...non mihi videtur ab operibus Dei absurda sententia, si cum lux illa prima facta est, Angeli creati intelliguntur, et inter sanctos Angelos et immundos fuisse discretum, ubi dictum est, Et divisit Deus inter lucem et tenebras; et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem. Solus quippe ille ista discernere potuit, qui potuit etiam priusquam caderent praescire casuros, et lumine privatos veritatis in tenebrosa superbia remansuros. Nam inter istum nobis notissimum diem et noctem, id est inter hanc lucem et has tenebras, vulgatissima sensibus nostris luminaria coeli ut dividerent, imperavit: Fiant, inquit, luminaria in firmamento coeli, ut luceant super terram, et dividant inter diem et noctem. [...] Inter illam vero lucem, quae sancta societas Angelorum est illustratione veritatis intelligibiliter fulgens, et ei contrarias tenebras, id est malorum angelorum aversorum a luce justitiae terribilissimas mentes, ipse dividere potuit, cui etiam futurum, non naturae, sed voluntatis malum, occultum aut incertum esse non potuit».

Q. 26

La següent qüestió s'introdueix d'una manera estranya. Retorna al que va establir a la 21, sobre la primordialitat de la creació dels àngels, en quant la creatura espiritual és anterior a la material. Així parteix la Q. 26. Afirmar la dimensió trinitària de la creació. Més tost diríem la cristocèntrica. En el Verb totes les coses tenen vida. És una expressió molt arriscada. Tanmateix no volem fer un estudi teològic, car el que ens ocupa és la inspiració del text. Per seguir-la podem recórrer a sant Agustí, *ciu.*, XI, 29.²³¹ Pensament i a voltes paraules són semblants. Segueix una reordenació de les coses creades, a partir de la primordialitat del coneixement dels àngels en Déu. La inspiració ens sembla que l'hem

228. PL 34, 259.

229. PL 40, 741.

230. PL 41, 333.

231. PL 41, 343.

de cercar a *ciu.*, XI, 7.²³² Si avançam en aquest monument literari, i saltam part damunt els dos textos esmentats fins a *ciu.*, XI, 30,²³³ veurem com, entre els molts paral·lels de l'antiguitat i de sant Agustí mateix,²³⁴ trobam una disquisició sobre la perfecció del número sis, que escau molt adientment com a inspiradora del nostre autor, que hi arriba després de moltes cavil·lacions sobre els nombres. La manipulació dels números entran en la doble mort, la de Jesús i la dels homes, a les quals morts segueix la resurrecció. Una altra vegada l'obra trinitària d'Agustí ofereix cabal abundós per al nostre autor, a *trin.*, IV, 5, 9.²³⁵ Finalment, les lucubracions numèriques acaben en la periodització de la història de la humanitat en sis edats. La trobam de bell nou a la Q. 55. Tema que és reiteratiu en el bisbe d'Hispania; però preferim considerar *trin.* IV, c. 4, 7,²³⁶ com a més a l'abast del qui va fer aquest empedrat de textos.²³⁷

Quaest. 26:²³⁸ «Primum diem spiritualem astruis esse creaturam, et quomodo habuit vespere et mane (Ibid., 5)?»

«Resp. Omnis creatura antequam tempore suo fieret, in ipso Dei Verbo prius erat ab Angelis cognoscenda, et sic suo tempore facienda. Quapropter ipsa creaturae cognitio in semetipsa vespera, in Deo erat mane: quia plus videtur ipsa creatura in Deo, quam in se ipsa videatur. Creatura plus scilicet videtur in arte qua facta est, quam ipsa in se ipsa quae facta est. Propterea enim ait evangelista Joannes, Quod factum est, in ipso vita erat (Joan. I, 3, 4). Omnia ergo quae facta sunt, et vitam non habent, in ipso Verbo Dei vita sunt, in se ipsis vita non sunt. Coelum, terra, lapis, vitam non habent, et tamen in Deo vita sunt. Vivunt igitur in Deo sine initio, atque incommutabiliter omnes rationes creaturarum. Ac per hoc plus videntur ab Angelis sanctis in Verbo Dei ubi sunt vita, quam in se ipsis; quia scientia Angelorum in comparatione Dei quodam modo vesperascit. Sic ergo in cognitione spirituum, dies primus; in cognitione firmamenti, secundus; in cognitione discretionis terrae ac maris, tertius; in cognitione solis ac lunae et stellarum, quartus; in cognitione reptilium et volatilium, quintus; in cognitione iumentorum et ferarum vel hominis, sextus. Neque enim diei unius, quem intelligimus naturam spiritualium creaturarum, id est, angelicarum, sexies facta cognitio, sex dies fecit, propter senarii numeri perfectionem. Sed de numeri senarii perfectione aliquid tibi ex Scripturis sanctis colligam. Libens adesto, et te totum ad audiendum praepara. Unum in numeris dividi non potest: ab ipso enim surgit omnis numerus. Ergo duo dividi

232. PL 41, 322-323.

233. PL 41, 343-344.

234. Vegeu, entre altres textos agustinians, *trin.* IV, c. 4, 7, PL 42, 893; *Gn. litt.* IV, 2, 3, PL 34, 297.

235. PL 42, 893-894.

236. PL 42, 893.

237. Podrem llegir divagacions semblants de sant Agustí a *trin.* IV, c. 4, 7, PL 42, 893; *qu. vet. te.*, PL 34, 821; *Io. eu. tr.* 15, 9, PL 35, 1510; *tr.* 15, 9, PL 35, 1510; *Gn. adu. Man.*, 24, PL 34, 190-193; *diu. qu.*, 38, 2, PL 40, 43; *ciu.*, XXII, 30, 5, PL 41, 804. c. *Adim.*, 7, 2, PL 42, 257-258.

238. PL 40, 741-742.

possunt: sed pars eorum unum est. Igitur divisio duorum in bis unum est: divisio trium in ter unum est. Quid autem aliud hic numerus ostendit, nisi Trinitatem quae Deus est? quae quamvis tres sint personae, unum creduntur in unitate naturae. Quaternarius duas partes habet: nam quarta ejus, unum; media ejus, duo. Unum videlicet et duo tria sunt. Ecce partes suas; nec ultra ex-crescit, nec completur; et ideo imperfectus est numerus. Quinarius non habet nisi unum, quod est quinta ejus. Senarius ergo numerus perfectus est, quia partibus suis completur: habet enim unum, quod est sexta pars ejus; duo, quae sunt tertia; tria, quae sunt media. Unum ergo, duo, et tria, sex faciunt. Ideoque propter hujus numeri perfectionem, sex diebus operatus est Deus omnem creaturam. Tres ergo hae partes senarii numeri demonstrant nobis Trinitatem Deum, in trinitate numeri, mensurae, et ponderis, fecisse omnem creaturam. Plurimum valere senarii numeri perfectionem, in Scripturis sanctis frequenter reperimus, praesertim in morte Domini simpla, et in resurrectione ejus simpla, et in morte nostra dupla, et in resurrectione nostra dupla. Mors itaque Domini nostri Jesu Christi non fuit in anima, sed in carne sola. Mors vero nostra non in carne solum, sed et in anima: in anima propter peccatum, in carne propter poenam peccati. Ille vero quia peccatum non habuit, in anima non est mortuus, nisi tantum in carne; et hoc propter similitudinem carnis peccati, quam de Adam traxerat. Igitur simpla ejus mors profuit duplae nostrae, et simpla ejus resurrectio duplae nostrae resurrectioni profuit. Est etenim mors carnis ejus et resurrectio ejus, mors carnis nostrae et resurrectio ejus, et mors animae nostrae et resurrectio ejus. Mors autem carnis ejus et resurrectio ejus, duas mortes nostras et duas resurrectiones nostras significat. Unde si addas ad unam mortem Domini et unam resurrectionem ejus, quae duo faciunt, quatuor, hoc est, duas mortes et duas resurrectiones nostras, sex fiunt. Ideoque simplum Domini bis, et duplum nostrum bis, tria bis sunt; et tria bis secundum quod supra diximus, partes sunt unde senarius numerus est. Nam et triginta sex horae quibus Dominus fuit in inferno, huic simplo et duplo congruunt. Duodecim ergo horae fuerunt diurnae, et viginti quatuor nocturnae. Item viginti quatuor ad duplam mortem nostram concinunt, et illae duodecim horae ad mortem Domini simplam. Revera enim et nativitas ejus senarium numerum habet. Quadraginta enim et sex annis aedificatum esse templum asserunt Judaei in Evangelio, quod intelligitur de corpore Domini (Joan. II, 20. 21). Quadraginta et sex anni pro diebus positi sunt. Quadraginta et sex diebus dicunt infantem formari in utero, et subinde in diem parturitionis augmentari. Quadragies sexies quippe seni, fiunt ducenti septuaginta sex, qui faciunt menses novem et dies sex. Computa ergo ab octavo calendas aprilis quando passus est Dominus (nam et tunc etiam creditur fuisse conceptus), usque in diem octavum calendas januarii, et reperies dies ducentos septuaginta sex, qui constant per senarium numerum. Quid de illa muliere in Evangelio, quam decem et octo annis curvaverat satanas, quam sanavit Dominus, dicemus (Luc. XIII, 11-13)? quia et ipsi anni senarium numerum habent. Ter enim seni octodecim sunt. Illa itaque mulier intelligitur figurare genus humanum, quod sexta aetate saeculi a captivitate diaboli

Redemptor noster Dominus Jesus liberavit. Prima aetas est ab Adam usque ad Noe. Secunda aetas est a Noe usque ad Abraham. Tertia, ab Abraham usque ad David. Quarta, a David usque ad transmirationem Babylonis. Quinta, a transmiratione Babylonis usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi. Sexta quae nunc agitur, donec Excelsus veniat ad iudicium. Sexta igitur aetate saeculi reformatur genus humanum ad imaginem Dei. Profecto enim anni decem et octo, non solum sex aetates, sed etiam tria tempora evidenter demonstrant: unum scilicet ante Legem, alterum sub Lege, tertium sub gratia. Igitur et ipse annus senario numero continetur. Habet enim dies trecentos sexaginta quinque. Sexies autem sexageni, sunt trecenti sexaginta. Remanent profecto dies quinque et quadrans. Quinque autem dies sexies, sunt mensis. Tamen etiamsi illum quadrantem pro die ponas, a parte totum, sex faciunt. Ecce quantum me Dominus adjuvit, de senarii numeri perfectione, etsi non quantum volui, tamen quantum potui, reddidi rationem».

AUGUSTINUS, *ciu.*, XI, 29:²³⁹ **«Illi quippe Angeli sancti non per verba sonantia Deum discunt; sed per ipsam praesentiam immutabilis veritatis»**, hoc est, Verbum ejus unigenitum: et ipsum Verbum et Patrem et eorum Spiritum sanctum; eamque esse inseparabilem Trinitatem, singulasque in ea personas esse unam substantiam; et tamen omnes non tres deos esse, **,sed unum Deum, ita noverunt, ut eis magis ista, quam nos ipsi nobis cogniti sumus. Ipsam quoque creaturam melius ibi, hoc est in sapientia Dei, tanquam in arte qua facta est, quam in ea ipsa sciunt: ac per hoc et se ipsos ibi melius quam in se ipsis, verumtamen et in se ipsis»**. Facti sunt enim, et aliud sunt quam ille qui fecit. Ibi ergo tanquam in cognitione diurna, in se ipsis autem tanquam in vespertina, sicut supra jam diximus (Cap. 7). [...] **,Omnia haec aliter in Verbo Dei cognoscuntur ab Angelis, ubi habent causas rationesque suas, id est, secundum quas facta sunt, incommutabiliter permanentes, aliter in se ipsis; illic clariore, hic obscuriore cognitione, velut artis atque operum: quae»** tamen opera cum ad ipsius Creatoris laudem venerationemque referuntur, tanquam mane lucescit in mentibus contemplantium».

Ibid., XI, 7:²⁴⁰ «Ita dies secundus, et caeteri. Cognitioni quippe creaturae in se ipsa decoloratior est, ut ita dicam, quam cum in Dei Sapientia cognoscitur, velut in arte qua facta est. Ideo vespera congruentius quam nox dici potest: quae tamen, ut dixi, cum ad laudandum et amandum refertur Creatorem, recurrit in mane. Et hoc cum facit **,in cognitione sui ipsius, dies unus est: cum in cognitione firmamenti, quod inter aquas inferiores et superiores coelum appellatum est, dies secundus: cum in cognitione terrae ac maris omniumque gignentium, quae radicibus continuata sunt terrae, dies tertius: cum in cognitione luminarium majoris et minoris omniumque siderum, dies quartus: cum in cognitione omnium ex aquis animalium natatiliium atque volatiliium, dies quintus: cum in cognitione omnium animalium terrenorum atque ipsius hominis, dies sextus»**.

Ibid., XI, 30:²⁴¹ «Haec autem propter senarii numeri perfectionem, eodem die sexies repetito, sex diebus perfecta narrantur: non quia Deo necessaria fuerit mora tempo-

239. PL 41, 343.

240. PL 41, 322-323.

241. PL 41, 343-344.

rum, quasi qui non potuerit creare omnia simul, quae deinceps congruis motibus peragerent tempora; sed quia per senarium numerum est operum significata perfectio. Numerus quippe senarius primus completur suis partibus, id est, sexta sui parte, et tertia, et dimidia, quae sunt unum, et duo, et tria: quae in summam ducta, sex fiunt. Partes autem in hac consideratione numerorum illae intelligendae sunt, quae quotae sint dici potest: sicut dimidia, tertia, quarta, et deinceps ab aliquo numero denominatae. Neque enim, exempli gratia, quia in novenario numero quatuor pars aliqua ejus est, ideo dici potest quota ejus sit: unum autem potest, nam nona ejus est; et tria potest, nam tertia ejus est. Conjunctae vero istae duae partes ejus, nona scilicet atque tertia, id est, unum et tria, longe sunt a tota summa ejus, quod est novem. Itemque in denario quaternarius est aliqua pars ejus; sed quota sit dici non potest: unum autem potest; nam decima pars ejus est. Habet et quintam, quod sunt duo: habet et dimidiam, quod sunt quinque. Sed hae tres partes ejus, decima et quinta et dimidia, id est unum et duo et quinque, simul ductae non complent decem: sunt enim octo. Duodenarii vero partes numeri in summam ductae, transeunt eum: habet enim duodecimam, quod est unum; habet sextam, quae sunt duo; habet quartam, quae sunt tria; habet tertiam quae sunt quatuor; habet et dimidiam, quae sunt sex: unum autem et duo et tria et quatuor et sex, non duodecim, sed amplius, id est, sexdecim fiunt. Hoc breviter commemorandum putavi ad commendandam senarii numeri perfectionem, qui primus, ut dixi, partibus suis in summam reductis ipse perficitur: in quo perfecit Deus opera sua.²⁴² Unde ratio numeri contemnenda non est, quae in multis sanctarum Scripturarum locis, quam magni aestimanda sit, elucet diligenter intuentibus. Nec frustra in laudibus Dei dictum est, Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti (Sap. XI, 21)».

Id., *trin.*, IV, 3, 5:²⁴³ «Verum quod instat in praesentia, quantum donat Deus, ediserendum est quemadmodum simplum Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi duplo nostro congruat, et quodam modo concinat ad salutem. Nos certe, quod nemo christianus ambigit, et anima et corpore mortui sumus: anima, propter peccatum; corpore, propter poenam peccati, ac per hoc et corpore propter peccatum. Utrique autem rei nostrae, id est, et animae et corpori, medicina et resurrectione opus erat, ut in melius renovaretur quod erat in deterius commutatum. Mors autem animae impietas est; et mors corporis, corruptibilitas, per quam fit et animae a corpore abscessus. Sicut enim anima Deo deserente, sic corpus anima deserente moritur: unde illa fit insipiens; hoc, exanime. Resuscitatur enim anima per poenitentiam, et in corpore adhuc mortali renovatio vitae inchoatur a fide; qua creditur in eum qui justificat impium (Rom. IV, 5), bonisque moribus augetur et roboratur de die in diem, cum magis magisque renovatur interior homo (II Cor. IV, 16). Corpus vero tanquam homo exterior, quanto est haec vita diuturnior, tanto magis magisque corrumpitur, vel aetate, vel morbo, vel variis afflictionibus, donec veniat ultimam ad quae ab omnibus mors vocatur. Ejus autem resurrectione differtur in finem; cum et ipsa justificatio nostra perficietur ineffabiliter. Tunc enim similes ei erimus, quoniam videbimus cum sicuti est (I Joan. III, 2)».

Ibid. IV, 3, 6:²⁴⁴ «Huic ergo duplae morti nostrae Salvator noster impendit simplam suam: et ad faciendam utramque resuscitationem nostram, in sacramento et exemplo praeposuit et proposuit unam suam. Neque enim fuit peccator aut impius, ut ei tan-

242. Vegeu la nota de l'editor: *Conf. lib.* IV; *de Gen. ad Litt.*, n. 2-7, et *de Trinit. lib.* IV, n. 7-9.]

243. PL 42, 889-890.

244. PL 42, 891 i 892.

quam spiritu mortuo in interiore homine renovari opus esset, et tanquam resipiscendo ad vitam justitiae revocari: sed indutus carne mortali, et sola moriens, sola resurgens, ea sola nobis ad utrumque concinuit, cum in ea fieret interioris hominis sacramentum, exterioris exemplum. [...] Una ergo mors nostri Salvatoris duabus mortibus nostris saluti fuit. Et una ejus resurrectio duas nobis resurrectiones praestitit, cum corpus ejus in utraque re, id est, et in morte et in resurrectione, et sacramento interioris hominis nostri, et exemplo exterioris, medicinali quadam convenientia ministratum est».

Ibid., IV, 5, 9:²⁴⁵ «Nec immerito in aedificatione corporis Dominici, in cujus figura templum a Judaeis destructum triduo se resuscitaturum esse dicebat, numerus ipse senarius pro anno positus intelligitur. Dixerunt enim: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum. Et quadragies sexies seni, fiunt ducenti septuaginta sex Qui numerus dierum complet novem menses et sex dies, qui tanquam decem menses parientibus feminis imputantur: non quia omnes ad sextum diem post nonum mensem perveniunt, sed quia ipsa perfectio corporis Domini tot diebus ad partum perducta comperitur, sicut a majoribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit auctoritas. Octavo enim calendis aprilis conceptus creditur, quo et passus: ita monumento novo quo sepultus est, ubi nullus erat mortuorum positus (Joan. XIX, 41, 42), nec ante, nec postea, congruit uterus virginis quo conceptus est, ubi nullus seminatus est mortalium. Natus autem traditur octavo calendis januiarias. Ab illo ergo die usque ad istum computati, ducenti septuaginta et sex reperiuntur dies, qui senarium numerum quadragies sexies habent. Quo numero annorum templum aedificatum est, quia eo numero senariorum corpus Domini perfectum est, quod mortis passione destructum, triduo resuscitavit. Dicebat enim hoc de templo corporis sui (Id. II, 19-21), sicut evidentissimo et robustissimo Evangelii testimonio declaratur, quo ait: Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus, et tribus noctibus (Matth. XII, 40)».

Ibid., IV, 4, 7:²⁴⁶ «Ratio simpli ad duplum ex perfectione senarii numeri. Senarii perfectio in Scripturis commendata. Annus senario numero pollet. Haec autem ratio simpli ad duplum oritur quidem a ternario numero; unum quippe ad duo, tria sunt: sed hoc totum quod dixi, ad senarium pervenit; unum enim et duo et tria sex fiunt. Qui numerus propterea perfectus dicitur quia partibus suis completur: habet enim illas tres, sextam, tertiam, dimidiam; nec nulla pars alia, quae dici possit quota sit, invenitur in eo. Sexta ergo ejus unum est; tertia, duo; dimidia, tria. Unum autem et duo et tria consummant eundem senarium. Cujus perfectionem nobis sancta Scriptura commendat, in eo maxime quod Deus sex diebus perfecit opera sua, et sexto die factus est homo ad imaginem Dei (Gen. I, 27). Et sexta aetate generis humani, Filius Dei venit et factus est filius hominis, ut nos reformaret ad imaginem Dei. Ea quippe nunc aetas agitur, sive milleni anni singulis distribuantur aetatibus, sive in divinis Litteris memorabiles atque insignes quasi articulos temporum vestigemus, ut prima aetas inveniatur ab Adam usque ad Noe, inde secunda usque ad Abraham: et deinceps, sicut Matthaeus evangelista distinxit, ab Abraham usque ad David, a David usque ad transmigrationem in Babyloniam, atque inde usque ad virginis partum (Matth. I, 17). Quae tres aetates conjunctae illis duabus, quinque faciunt. Proinde sextam inchoavit nativitas Domini, quae nunc agitur usque ad occultum temporis finem. Hunc senarium numerum quamdam temporis gerere figuram, etiam in illa ratione tripartitae distributionis».

245. PL 42, 893-894.

246. PL 42, 893.

Q. 27

L'aplicació de les lleis físiques a qüestions bíbliques i teològiques és de dubtosa validesa metodològica. De fet impedeix que l'explicació que l'autor de les *Quaestiones Orosii* proposa a la Q. 27 li sigui acceptable per a un lector actual. És espinós donar credibilitat a Gn 1, 6-7, que presenta una separació entre les aigües de baix i les que són sobre el cel, tot basant-nos en les lleis de la natura. No cal entrar en el fons de la concepció del firmament dels antics. Més escabrós és mesclar-hi la transformació que bíblicament suposa la resurrecció, que faria que, com les aigües, també l'home estigui part damunt el cel. Sense entrar en aquesta barreja, sant Agustí presenta uns elements que ens fan pensar que, almenys en primer aspecte, la Q. 27 depèn quasi literalment d'ell:

Quaest. 27:²⁴⁷ «Ordo elementorum et pondus non sinit ut sit aquarum substantia supra coelos. Aqua enim cedit terrae, et aer cedit aquae, et ignis cedit aeri. Nullo modo enim potest fieri ut secundum elementum, quod est aqua, sit supra quartum, quod est ignis. Et quomodo dictum est, Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis (Gen. I, 6)?

«Resp. Quomodo et qualeslibet sint aquae illae quas Scriptura docet supra coelos esse, eas esse ibidem minime dubitemus. Sicut enim nubes istae quae utique aquae sunt, feruntur supra aera, quod est tertium elementum; ita fieri posse arbitror, ut aquae tenues atque subtiles ferantur supra coelum. Nam ex hoc pondere elementorum multi philosophi resurrectionem carnis illudentes non posse fieri, inquirunt, ut homo qui utique ex terra factus est, sit in coelo. Sed hos veritas convincit, quae facit multa animalia terrena in aere volitare, et aquam esse supra aerem, et ignem quod est utique quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia quae haec facere approbatur, facit ut et homo et aqua sint supra coelum».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, II, 5, 9:²⁴⁸ «His quidam nostri conjecturis agunt adversus eos qui nolunt aquas super coelum credere, et volunt eam stellam esse frigidam, quae juxta summum coelum circuit; ut ex hoc cogantur aquarum naturam, non jam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere. **, Quoquo modo autem et qualeslibet aquae ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus**»: major est quippe Scripturae hujus auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas».

Id., *en. Ps.* 88, s. II, 5:²⁴⁹ «Nam de animi immortalitate **, multi** etiam **, philosophi** Gentium multa disputaverunt, et immortalem esse animum humanum pluribus et multiplicibus libris conscriptum memoriae reliquerunt: cum ventum fuerit ad resurrectionem carnis, non titubant, sed apertissime contradicunt, et contradictio eorum talis est, **, «ut dicant fieri non posse ut caro ista terrena possit in coelum ascendere**».

247. PL 40, 742-743.

248. PL 34, 266-267.

249. PL 37, 1134.

Q. 28

Molt simple se presenta la recerca de la inspiració de la Q. 28. El *Gn. litt.* és ben clar:

Quaest. 28:²⁵⁰ «Nonne totam terram aqua tegebat? Et quomodo Scriptura dicit, Congregentur aquae quae sub coelo sunt, in locum unum, et appareat arida (Ibid., 9)?»

«Resp. Totam terram aqua tegebat sicut rarissima nebula, quae postea in unum redacta atque collecta est, ut posset etiam terrae species apparere. Quamvis terra longe lateque subsidens, potuit concavas partes praebere, quae confluentes aquas suscipere, ut arida appareret».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, I, 14, 26:²⁵¹ «Quo ergo congregatae sunt aquae, si totam terram prius occupaverant? illae scilicet quae detractae sunt, ut terra nudaretur, in quam partem congregatae sunt? Si enim erat aliquid nudum terrae, quo congregarentur, jam apparebat arida, nec totum abyssus occupabat. Si autem totum texerant; quis erat locus quo colligerentur, ut terrae ariditas appareret. [...] **Quamquam et terra longe lateque subsidens, potuit alias partes praebere concavas, quibus confluentes et corruentes aquae reciperentur, et appareret arida ex his partibus**», unde humor abscederet».

Q. 29

Aquí l'autor torna a afrontar dades de tipus trinitari i, sobretot, cristològic, amb les dels orígens del món. Podem veure en la gran obra augustiniana *trin.*, com en el llibre primer hi ha uns passatges que resolen la qüestió, no amb referències al Gn, sinó a la doble manera de veure la bondat del Crist: com a mestre bo i com a jutge. Com a jutge solament aquells que el miraran des de la justícia el consideraran bo. Els qui el varen enclavar no. Cal fixar-se en el fet que, llevat el text de Gn 1, 31, totes les altres citacions bíbliques provenen del text augustinà: Mc 10, 18-Mt 19, 17; Mt 12, 35 i Zac. 12, 10. Aquest darrer text amb la forma verbal **,pupugerunt***, que no és exclusiva, però tampoc és ni freqüent ni pertany a la Vulgata.

Quaest. 29:²⁵² «Cum Deus omnia bona creaverit, dicente Scriptura, Et ecce omnia quae fecit Deus, bona valde (Ibid., 31); cur rursus Dominus in Evangelio dicit, Nemo bonus, nisi solus Deus (Marc. X, 18)?»

«Resp. Quod homo sit bonus, idem ipse Dominus in Evangelio dicit: Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona (Matth. XII, 35). Sed ut hoc diceret, Nemo bonus, nisi solus Deus; illi scilicet respondebat qui vitam aeternam ab eo quaerebat, illi qui tantum hominem arbitrabatur, dicens, Magister bone. Ideoque sic respondit, dicens, Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus: id est, Forma ista assumpta, quam cernis, quam videbunt boni et mali, pii et impii, non erit eis in bonum qui mala agunt. Ergo non me dicas se-

250. PL 40, 743.

251. PL 34, 255-256.

252. PL 40, 743.

cundum hanc formam bonum, quam videbunt illi qui pupugerunt [Zach. XII, 10]. Est alia forma, quam non videbunt impii, quam non videbunt nisi iusti; secundum hanc formam bonus sum eis qui digni fuerint me videre».

AUGUSTINUS, *trin.*, I, 13, 31:²⁵³ «Secundum illam visionem bonus est, secundum quam visionem Deus apparet mundis corde: quoniam, Quam bonus Deus Israel rectis corde (Psal. LXXII, 1)! Quando autem iudicem videbunt mali, non eis videbitur bonus; quia non ad eum gaudebunt corde, sed tunc se plangent omnes tribus terrae (Apoc. I, 7), in numero utique malorum omnium et infidelium. Propter hoc etiam illi qui eum dixerat magistrum bonum, quaerenti ab eo consilium consequendae vitae aeternae, respondit: Quid me interrogas de bono? Nemo bonus, nisi unus Deus (Matth. XIX, 17). Cum et hominem alio loco dicat bonum ipse Dominus: Bonus homo, inquit, de bono thesauro cordis sui profert bona; et malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala (Id. XII, 35). Sed quia ille vitam aeternam quaerebat, vita autem aeterna est in illa contemplatione, qua non ad poenam videtur Deus, sed ad gaudium sempiternum; et non intelligebat cum quo loquebatur, qui tantummodo eum filium hominis arbitrabatur: Quid me interrogas, inquit, de bono? id est, Istam formam quam vides, quid interrogas de bono, et vocas me secundum quod vides magistrum bonum? Haec forma filii hominis est, haec forma accepta est, haec forma apparebit in iudicio, non tantum iustis, sed et impiis; et huius formae visio non erit in bonum eis qui male agunt. Est autem visio formae meae, in qua cum essem, non rapinam arbitratus sum esse aequalis Deo, sed ut hanc acciperem me ipsum exinanivi (Philipp. II, 6, 7). [...] unus ergo Deus ipse est solus bonus, ob hoc, quia nemo eum videt ad luctum et planctum, sed tantum ad salutem et laetitiam veram. Secundum illam formam si me intelligis, bonus sum: si autem secundum hanc solam, quid me interrogas de bono? si inter illos es qui **, videbunt in quem pupugerunt'*** (Zach. XII, 10); et ipsa visio malum eis erit, quia poenalis erit».

Cf. *Id.*, *en. Ps.* 102, 8:²⁵⁴ «Et quid agam coronatus? Ecce adjuvabar cum luctarer, finito certamine coronabor; jam nulla residua erit inimica suggestio vel corruptio cum qua lucter. Semper enim in hac vita luctamur cum corruptione ista: sed quid scriptum est? Novissima inimica destruetur mors. Post destructionem mortis, nullum timebis inimicum: inde absorpta est mors in victoriam (I Cor. XV, 26, 54). Tunc ergo erit victoria, tunc corona. Post certamen ergo coronabor, post coronam quid agam? Qui satiat in bonis desiderium tuum. Modo enim audis bonum, et anhelas; audis bonum, et suspiras: et hoc ipsum quod forte peccas, eligendi bona aviditate falleris; et in eo reus detineris, quod bonum consilium Dei non audis, quid contemnendum et quid eligendum sit; quod forte negligis discere, si in eligendo bono fallebaris. Ubi cumque peccas quasi bonum quaeris, quasi refectionem desideras. Bona sunt ista quae quaeris; sed mala tibi erunt, deserto illo a quo bona facta sunt. Bonum tuum quaere, o anima. Est enim bonum aliud alteri, et omnes creaturae habent quoddam bonum suum, integritatis suae, et perfectionis naturae suae: interest quid cuique rei imperfectae necessarium sit, ut perficiatur; quaere tuum bonum. Nemo bonus nisi unus Deus (Matth. XIX, 17). Summum bonum, hoc est tuum bonum. Quid ergo deest cui summum bonum bonum est? Sunt enim et inferiora bona, quae aliis et aliis bona sunt. Pecori quid bonum est, fratres, nisi implere ventrem, carere indigentia, dormire, gestire, vivere, sanum esse, generare? Bonum illi est, et usque ad quendam modum habet boni sui mensuram tributam, et

253. PL 42, 843-844.

254. PL 37, 1322-1323; CCL 40, 1458.

concessam ab omnium rerum creatore Deo. Tale tu bonum quaeris? Dat et hoc Deus; sed noli solum quaerere. Cohaeres Christi, quid gaudes, quia socius es pecori? Erige spem tuam ad bonum bonorum omnium. Ipse erit bonum tuum, a quo tu in tuo genere factus es bonus, et omnia in suo genere facta sunt bona. Fecit enim Deus omnia bona valde. Ergo illud bonum quod Deus est, si dicamus valde bonum, jam et de creatura dictum est: Fecit Deus omnia bona valde (Gen. I, 31). Quid ergo illud bonum de quo dictum est, Nemo bonus nisi unus Deus? dicimus quia bonum est valde? Recurrit nobis recordatio de omnibus creaturis, quia dictum est, Fecit Deus omnia valde bona. Quid ergo dicturi sumus? Deficimus in voce, sed non in affectu. Veniat in mentem recens illa tractatio Psalmi: explicare non possumus, jubilemus. Bonum est Deus. Quale bonum, quis dicat? Ecce non possumus dicere, et non permittimur tacere. Ergo si non possumus dicere, et prae gaudio non permittimur tacere; nec loquamur, nec taceamus. Quid ergo faciamus, non loquentes et non tacentes? Jubilemus. Jubilate Deo salutari nostro, Jubilate Deo, omnis terra. Quid est, Jubilate? Efferte vocem ineffabilem gaudiorum vestrorum, et eructate in eum laetitias vestras. Et quid erit illa ructatio post sanguinem, si modo post modicas istas refectiones tantum afficitur anima nostra? quid erit, quando fiet post redemptionem ab omni corruptione, quod dictum est in isto psalmo, Qui satiatur in bonis desiderium tuum?»

Cf. ID., *En in Ps.* 109, 12.²⁵⁵

Q. 30

La font que irrigava tota la faç de la terra també és font de preocupació del nostre tractadista. La Q. 30 hi fa front. En primer lloc, cal explicar que el singular de la ,font' adquireix un valor universal, com succeeix sovint. Precisa que aquest ús és bíblic. El Pseudo Euqueri, *Commentarii*, I, 6 (Gn 2, 1)²⁵⁶ també ho recorda. Però omet les citacions dels Slm 77, 45, i 104, 34, que, com l'explicació gramatical podem llegir al *Gn. litt.* Per això, consideram aquesta obra com a font d'inspiració de la nostra qüestió. Amb tot, convé anotar que el nostre autor recorre a un text de Virgili, que possiblement tenia també en compte sant Agustí:

Quaest. 30:²⁵⁷ «Fons, inquit sancta Scriptura, ascendebat de terra, irrigans universam faciem terrae (Gen. II, 6). Si universam terram irrigabat, ergo et montes irrigabat; quia et montes utique terra sunt. Si vero et montes irrigabat, diluvium erat. Et quomodo terra germinaverat herbam virentem et facientem semen? aut quomodo habitabat homo in terra, si universam terram aqua tegebat?»

«Resp. Fons ibi ponitur singularis pro plurali numero. Hoc enim si sollicite requiramus, in Scripturis sanctis frequenter reperimus. Habes nempe in Psalmo, Misit in eos muscam caninam, et comedit eos; et ranam, et exterminavit eos (Psal. LXXVII, 45): cum utique nec una musca, nec una rana fuerit. Et alibi in Psalmo dixit, Et venit locusta (Psal. CIV, 34): non ait, locustae; sed, locusta. En habes singularem numerum pro plurali. Secundum id quod ait nobilissimus

255. PL 36, 1456.

256. PL 50, 904D.

257. PL 40, 743.

quidam poetarum, «Uterumque armato milite complent» (Virgil., *Aeneid.* lib. 2, vers. 20). Porro autem propter unitatem naturae dictum est unus fons; ut omnes intelligamus qui sunt in terra: quia quodam modo omnes ex unius abys-si natura manant. Nam quod ait, Irrigabat universam faciem terrae, non totam terram rigabat, sed partem. A toto enim partem significavit; quemadmodum dicimus, Christus mortuus est, Christus resurrexit: cum non mortuus fuerit, neque resurrexerit nisi secundum carnem».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, V, 10, 26:²⁵⁸ «Quapropter de istius fontis magnitudine vel multitudine, qui sive unam habuit alicunde eruptionem, sive propter aliquam in terrae occultis sinibus unitatem, unde omnes aquae super terram scaturit omnium fontium magnorum atque parvorum, unus fons dictus est, per omnes dispartitiones suas ascen-dens de terra et irrigans omnem faciem terrae: sive etiam, quod est credibilius, quia non ait, Unus fons ascendebat, sed ait, Fons autem ascendebat de terra, pro numero plurali posuit singularem; ut sic intelligamus fontes multos per universam terram loca vel re-giones proprias irrigantes, **, sicut dicitur miles'**, et multi intelliguntur, sicut dicta est locusta (Psal. CIV, 34) et rana (Psal. LXXVII, 45)²⁵⁹ in plagis, quibus Aegyptii per-cussi sunt, cum esset innumerabilis locustarum numerus et ranarum; jam non diutius laboremus».

Cf. *Gn. litt.*, V, 7. 9 i 10.

4.1.4. La primera humanitat

Q. 31

Sant Agustí segueix inspirant la solució de la present qüestió, a la gran pre-gunta: quin sentit tenia que Déu posàs l'home en el paradís? La resposta té ins-piració en el *Gn. litt.* Alguna expressió és quasi literalment coincident:

Quaest. 31:²⁶⁰ «Tulit ergo Dominus Deus hominem, ait Scriptura, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum (Gen. II, 15). Quid, rogo, operaretur et custodiret; paradisum, an aliud?»

«Resp. Ista sententia duplicem intelligentiam parit. Sive enim operaretur homo paradisum, id est in paradiso aliquid operaretur, non necessitate victus, sed ad delectationem operabatur: adhuc enim non peccaverat, nec ei terra spi-nas et tribulos germinaverat, ut in sudore faciei suae ederet panem suum. Hoc nempe meruit post peccatum. Ante peccatum igitur non indigentia, non nec-essitate, sed sola, ut diximus, voluptate operabatur paradisum per agricultu-ram, et custodiebat per disciplinam. Non contra bestias neque contra animalia aliqua paradisum custodiebat, sed sibi, scilicet ne amitteret peccando, quem custodire poterat obediendo. Sive ipsum hominem posuit Deus in paradiso ut operaretur et custodiret: operaretur scilicet ut bonus esset, et custodiret ut tu-tus esset. Quodlibet horum dicatur, sive homo paradisum operaretur per agri-

258. PL 34, 330.

259. He canviat l'orde de les citacions. A PL manca la del Ps. 75.

260. PL 40, 743-744.

culturam, et custodiret per disciplinam; sive ipsum hominem Deus operaretur ut bonus esset, et custodiret ut tutus esset: quodvis horum intelligas, rationi uterque intellectus congruit».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, VIII, 10, 20:²⁶¹ «Verumtamen ne forte sic dictum sit, Ut operaretur paradisum, sicut superius dictum est, Nec erat homo qui operaretur terram (eamdem quippe locutio est, operari terram, quae operari paradisum); ambiguum sententiam ad utrumque tractemus. Si enim non est necesse ut accipiamus, Paradisum custodire, sed, in paradiso; quid ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, jam ut visum est disseruimus. **,An ut quod operaretur in terra per agriculturam, in seipso custodiret per disciplinam'**,»

Cf. ID. *Ibid.*, VIII, 8, 15:²⁶² «Et sumpsit Dominus Deus hominem quem fecit, et posuit eum in paradiso, ut operaretur et custodiret. Et praecepit Dominus Deus Aadae, dicens: Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo, morte moriemini. [...] Videamus itaque quid sit quod dictum est, ut operaretur et custodiret. Quid operaretur, et quid custodiret? Numquid **,forte agriculturam'**, Dominus voluit operari primum hominem? An non est credibile quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitraremur, nisi videremus cum tanta voluptate animi agricolari quosdam, ut eis magna poena sit inde ad aliud avocari.»

Ibid., X, 21-22:²⁶³ «21. Quod si et illud intelligamus, ut paradisum operaretur, et paradisum custodiret, operari quidem paradisum posset, sicut supra diximus, per agriculturam; custodire autem non adversus improbos aut inimicos, qui nulli erant, **,sed fortassis adversus bestias'**, Quomodo istud? Aut quare? Numquid enim bestiae jam in hominem saeviebant, quod nisi peccato non fieret? Ipse quippe bestiis omnibus ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina imposuit: ipse etiam sexto die lege verbi Dei cum omnibus communes cibos accepit. Aut si erat jam quod timeretur in bestiis, quonam pacto posset unus homo illum munire paradisum? Neque enim exiguus locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire quidem ille deberet, si posset paradisum tali et tanta maceria communire, ut eo serpens non posset intrare: sed mirum si priusquam communiret, omnes serpentes inde posset excludere.»

«22. Proinde intellectum ante oculos cur praetermittimus? Positus est quippe homo in paradiso, ut operaretur eundem paradisum, sicut supra disputatum est, per agriculturam non laboriosam, sed deliciosam, et mentem prudentis magna atque utilia commonentem: **,custodiret autem eundem paradisum ipsi sibi, ne aliquid admitteret'**, quare inde mereretur expelli. Denique accepit et praeceptum, ut sit per quod sibi custodiat paradisum, id est, quo conservato non inde projiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit ut amitteret eam, etiamsi alteri salva sit, qui eam vel invenit vel accipere meruit».

Q. 32

Després d'una sèrie llarga de preguntes, en les quals les *Quaestiones Orosii* s'inspiren clarament en sant Agustí, arribam a la 32, per a la qual no trobam

261. PL 34, 380.

262. PL 34, 378-379.

263. PL 34, 381.

correspondències. La qüestió de les quatre morts, de la qual parla la Q. 32 no sembla freqüent, en la literatura cristiana antiga. En canvi sí que sovinteja la de les dues morts, com és ben sabut i usual encara ara.

Quaest. 32:²⁶⁴ «Cum Deus minetur homini mortem die quo cibum vetitum tetigerit, cur eo die mortuus non fuit? Sic enim Scriptura dicit, In quacumque die comederis ex eo, morte morieris (Gen. II, 17)?»

«Resp. Quatuor esse mortes Scriptura sancta evidenter ostendit. Prima mors est animae, quae suum deserit Creatorem: cum enim deserit, peccat. Sine, inquit Dominus in Evangelio, mortuos sepelire mortuos suos (Matth. VIII, 22). Ecce habes mortuos secundum animam, scilicet sepelientes mortuos; et quos sepeliunt, secundum carnem mortuos. Haec itaque sententia duas mortes manifestissime docet, unam animarum, alteram corporum. Tertia autem solius est animae, quam, dum ex hoc corpore exierit, patitur; secundum illud quod in Evangelio de divite legimus, Pater Abraham, inquit dives, mitte Lazarum, ut digito suo refrigeret linguam meam; quia crucior in hac flamma (Luc. XVI, 24). Quarta est mors, cum anima receperit corpus, ut in ignem mittatur aeternum; secundum illud quod Dominus in Evangelio de futuro iudicio ait, Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius (Matth. XXV, 41). Die itaque quo peccavit Adam, in anima mortuus est. Sicut enim corpus vivit ex anima, ita anima ut beatius vivat, vivit ex Deo. Ergo deserta anima Adae a Deo, iure dicitur mortua prima morte, ex qua tres postea secutae sunt mortes. Ut enim hae subsequerentur, primo praecessit desertio Dei, secundum quod eo die quo peccavit Adam mortuus est».

Q. 33

La inquietud per saber com Adam temia la mort, sense haver-la experimentada, torna tenir arrels augustinianes. El bisbe africà, al *Gn. litt.*, VIII, 14, 31-32,²⁶⁵ fa unes excel·lents disquisicions sobre l'experiència del mal. Vegem una reflexió encara més pròxima al nostre autor:

Quaest. 33:²⁶⁶ «Quomodo poterat timere mortem Adam, quam nullatenus sciebat?»

«Resp. Sicut enim nos scimus resurrectionem, quam nunquam experti sumus, nec vidimus; ita ille sciebat mortem. Scimus quoque quod exiens anima a corpore faciat mortem, et dum reversa fuerit ad corpus suum, faciet resurrectionem. Ecce scimus resurrectionem, quam nunquam experti sumus. Sic et ille sciebat utique mortem, non adhuc per experientiam, sed per scientiam. Sciebat quippe quid esset vivere, et per privationem vitae sciebat utique mortem. Sicut sciuntur tenebrae per privationem lucis, et sicut scitur silentium per privatio-

264. PL 40, 744.

265. PL 34, 384-385.

266. PL 40, 744.

nem vocis, et sicut scitur vacuum per privationem corporis; ita sciebat mortem per privationem vitae».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, VIII, 16, 34:²⁶⁷ «Et quomodo, inquiunt, intelligeret homo quod ei dicebatur lignum dignoscentiae boni et mali, quando ipsum malum quid esset omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum attendunt quemadmodum a contrariis notis sic pleraque intelligantur ignota, ut etiam verba rerum quae non sunt, cum in loquendo interponuntur, nullus caliget auditor. Hoc enim quod omnino non est, nihil vocatur; et has duas syllabas nemo non intelligit, qui latine audit et loquitur. Unde, nisi cum sensus intuetur id quod est, et ejus privatione quid etiam non sit agnoscit? Sic et inane cum dicitur, intuendo corporis plenitudinem, privatione ejus tanquam contraria, quid dicatur inane intelligimus; sicut audiendi sensu non solum de vocibus, verum etiam de silentio judicamus: sic ex vita quae inerat homini, posset ejus cavere contrarium, id est, vitae privationem quae mors vocatur; et ipsam causam qua perderet quod amabat, id est quodlibet factum suum quo fieret ut amitteret vitam, quibuslibet syllabis appellaretur, quemadmodum latine cum dicitur peccatum vel malum, tanquam signum ejus intelligeret, quod mente discerneret. Nos enim quomodo intelligimus, cum dicitur resurrectio, quam nunquam experti sumus? Nonne quia sentimus quid sit vivere, et ejus rei privationem vocamus mortem, unde reditum ad id quod sentimus, resurrectionem appellamus? et si quo alio nomine in quacumque lingua idipsum appellatur, menti utique signum insinuat in voce loquentium, quo sonante agnoscat quod etiam sine signo cogitaret. Mirum est enim quemadmodum rerum quas habet amissionem, etiam inexpertam natura devitet. Quis enim pecora docuit devitationem mortis, nisi sensus vitae? quis parvulum puerum adhaerescere bajulo suo, si eum fuerit ex alto jacere minitatus? quod ex quodam tempore incipit, sed tamen antequam aliquid hujusmodi expertus sit».

Q. 34

L'autor ofereix una resposta d'encuny augustiniana, tot i que la lletra no s'hi correspongui amplament. Els ulls de la primera parella humana se varen badar **,ad concupiscendum***. De tota manera, recull un terme, que creiem pres de *Gn. litt.*, XI, 35, 47.²⁶⁸ Se tracta de l'adverbi **,concupiscencialiter***, que solament trobam en *Gn. litt.*, en el nostre cas i en els escrits de l'hiponenc, *pecc. mer.*, II, 9, 11.²⁶⁹ II,4,45 i 46:²⁷⁰ *corrept.*, 12, 37.²⁷¹

Quaest. 34:²⁷² «Adduxit Dominus cuncta ad Adam animalia et volatilia, vidensque ea, nomina imposuit (Gen. II, 19). Et de muliere paulo post dicitur: Videns ergo mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, etc. Ecce manifestissime Scriptura ostendit amborum oculos apertos fuisse. Nec enim fas est dicere primos homines caecos factos. Et cur post paululum post ligni vetiti tac-

267. PL 34, 386.

268. PL 34, 448.

269. PL 44, 158.

270. PL 44, 178.

271. PL 44, 939.

272. PL 40, 744-745.

tum, eadem Scriptura dicit: Aperti sunt oculi amborum (Id. III, 6, 7)? Nisi enim oculos haberent apertos, nec ille animalibus nomina imponeret, nec illa videret ligni pulchritudinem».

«Resp. Hoc quippe verum est, quia apertos oculos habebant; et tamen nisi ad aliquid clausi essent, nullatenus Scriptura diceret: Aperti sunt oculi amborum. Aperti sunt, scilicet, non ob aliud nisi ad invicem concupiscendum, ut esset lex in membris repugnans legi mentis (Rom. VII, 23): ut etiam in ipsis membris esset non voluntarius motus, justa scilicet Dei vindicta, ut homo qui noluit esse subjectus Deo, non haberet subditum corpus. Ergo in eo aperti sunt oculi amborum, ut moverentur concupiscentialiter membra».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, XI, 31, 40:²⁷³ «Ergo ederunt, et aperti sunt oculi amborum. Quo, nisi ad invicem concupiscendum, ad peccati poenam carnis ipsius morte conceptam; ut jam esset corpus non animale tantum, quod poterat, si obedientiam conservarent, in meliorem spiritualemque habitum sine morte mutari, sed jam corpus mortis, in quo lex in membris repugnaret legi mentis (Rom. VII, 23)?»

Q. 35

En la nostra qüestió retorna l'esforç a interpretar la teofania en el paradís, que ens presenta Déu que passeja i parla a Adam. La interpretació torna a recórrer a l'exclusió de tota localitat i corporeïtat en Déu. Per tant, la seva manifestació va ser mitjançant una criatura, que pogués ser percebuda per l'home. Hom pensaria que l'autor podria recórrer a allò que ha exposat en altres ocasions i que també podria haver-se inspirat en *trin.*, II, 10, 17,²⁷⁴ o a *Gn. litt.* VIII, 27, 49-50²⁷⁵ i XI, 33, 43-44.²⁷⁶

Quaest. 35:²⁷⁷ «Cum audissent vocem Adam et Eva, ait Scriptura, Domini Dei deambulantis in paradiso, absconderunt se (Gen. III, 8): rogo, quae est ista deambulatio?»

«Resp. Absit ut Deus, qui est Trinitas, ex hoc quod ejus dicitur deambulatio, corporeus aut localis esse credatur. Omne siquidem corpus locale est, et omne locale utique corpus est. Deus vero incorporea res est, nec temporaliter movetur, nec loco continetur, neque de loco ad locum transfertur. Ejus namque deambulatio intelligenda est per aliquam creaturam facta, quam creaturam hominem fuisse ex ipsius circumstantia Scripturae intellectum a majoribus recolo».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, VIII, 27, 49:²⁷⁸ «Quomodo locutus sit Deus Aadae. 49. [...] Qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini; si modum quaerimus quomodo ista locutus sit Deus, modus quidem ipse a nobis proprie comprehendi non potest: certissime

273. PL 34, 445-446.

274. PL 42, 855.

275. PL 34, 392.

276. PL 34, 447-448.

277. PL 40, 745.

278. PL 34, 392.

tamen tenere debemus, Deum aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam; sed per substantiam suam non loqui nisi ad creandas omnes naturas, ad spirituales uero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas, cum iam possunt capere locutionem eius, qualis est in Verbo eius quod in principio erat apud Deum, et Deus erat Verbum, per quod facta sunt omnia (Joan. I, 1-3). Illis autem qui eam capere non possunt, cum loquitur Deus, nonnisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritualement, siue in somnis, siue in ecstasi in similitudine rerum corporaliū; aut etiam per ipsam corporalem, dum sensibus corporis uel aliqua species apparet, uel insonant uoces».

Ibid. XI, 33, 43:²⁷⁹ «Nunc tamen quod audierunt uocem Dei ambulantis in paradiso ad uesperam, nonnisi per creaturam uisibiliter factum est, ne substantia illa inuisibilis et ubique tota, quae Patris et Filii est et Spiritus sancti, corporalibus eorum sensibus locali et temporali motu apparuisse credatur.»

Q. 36

Més proximitat trobam entre la Q. 36 i *Gn litt.* II, 19, 29, que exclou el politeisme en la interpretació del plural 'un de nosaltres', referit a la creació d'Adam (*Gn* 3, 22). La pluralitat no és de déus, sinó de persones:

Quaest. 36:²⁸⁰ «Cum Deus unus sit, dicente Scriptura, Audi Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est (*Deut.* VI, 4); quomodo ipse dixit, Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est (*Gen.* III, 22)? Nobis enim pluralitatem insinuat».

«Resp. Deus quamvis unus sit, tamen Trinitas est; Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sanctus. Unus ex nobis dictum est, non propter pluralitatem deorum, sed propter pluralitatem personarum.»

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, III, 19, 29:²⁸¹ «...cum superius dictum sit, ad imaginem nostram; significatur quod non id agat **, illa pluralitas personarum, ut plures deos vel dicamus **, vel credamus, vel intelligamus; sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum, propter quam Trinitatem dictum est ad imaginem nostram, unum Deum accipiamus, propter quod dictum est, ad imaginem Dei».

4.1.5 El sentit de les creatures inútils i nocives

Q. 37

Una vegada més, amb aquesta qüestió, ens trobam sense poder identificar una font d'inspiració. De fet, no ens sorprèn gaire, car la preocupació no passa de ser una curiositat, a la qual el text bíblic dóna satisfacció d'una manera general. Quan se descriu la creació de totes les criatures, també hi va inclosa la de les bestioles de gènere ben divers, que neixen en els vegetals o animals en putrefac-

279. PL 34, 447-448.

280. PL 40, 745.

281. PL 34, 291-292.

ció. Si l'autor hagués aplicat a aquests casos el mateix criteri que l'inspira a la Q. següent, ja no hagués aixecat la pregunta.

Quaest. 37:²⁸² «Multa utique videmus animalia ex corruptione corporum, maxime mortuorum nasci: numquid tunc creata sunt, quando ipsa corpora?»

«Resp. Absit ut tunc creata dicantur, quando ipsa corpora: sed corporibus insita sunt quodam modo, quae sunt suo tempore exortura. Sicut enim semen cujuslibet arboris habet quamdam vim, ut cum obrutum fuerit in terra oriatur, et virgultum producat, deinde ramis nihilominus constipata dilatetur, et frondibus; deinde floribus decorata fructificet: ita est et in corpore, ut ita dicam, quoddam seminarium, unde suo tempore, curante providentia Dei, aliqua genera animalium oriantur».

Q. 38

L'interès per conèixer l'origen i la justificació de l'existència dels espinalers i dels arbres considerats com a no útils, el mena a veure'n l'origen abans del pecat, a la Q. 38. Sant Agustí pogué inspirar-lo:

Quaest. 38:²⁸³ «Cum Deus dixerit, Germinet terra herbam virentem, et afferentem semen et ligna fructifera (Id. I, 11); ligna infructuosa, vel spinas vel tribulos quando fecit?»

«Resp. Simul omnia Deus fecit, dicente Scriptura, Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul (Eccli. XVIII, 1). Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quae aliquo modo hominibus afferunt adjuncta: quia et revera, si non invenimus in eis aliquid ad edendum invenimus certe ad medicamentum, invenimus ad adjutorium. Nam quantae utilitates inveniantur in eis, tu ipse considera. Proinde quia a fruendo dicitur fructus, et ab omni ligno possumus habere aliquod adjutorium, jure nullum lignum dicimus infructuosum. Spinae autem et tribuli quamvis post peccatum homini nascantur ad laborem dicente Scriptura, Terra spinas et tribulos pariet tibi (Gen. III, 18); tamen non est dicendum tunc ea oriri ex terra; quia jam erant utique ad pastus pecorum vel volatilium facta, non ad augendam hominis poenam producta».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, III, 18, 28:²⁸⁴ «Et de spinis quidem ac tribulis absolutior potest esse responsio, quia post peccatum dictum est homini de terra, Spinis et tribulos pariet tibi (Gen. III, 18). Nec tamen facile dicendum est tunc coepisse ista oriri ex terra. Fortassis enim quoniam in ipsis quoque generibus seminum multae reperiuntur utilitates, poterant habere locum suum sine ulla poena hominis. Sed ut in agris in quibus jam poenaliter laborabat, etiam ista nascerentur, hoc ad cumulum poenae valere credi potest, cum possent alibi nasci, vel ad avium pecorumque pastus, vel ad ipsorum hominum aliquos usus».

282. PL 40, 745.

283. PL 40, 745.

284. PL 34, 291.

4.1.6. El referent de l'ordre de la creació és Déu mateix

Q. 39

L'autor retorna a donar un sentit trinitari a un text referit a l'ordre de la creació, que llegim a Sav 11, 20, segons el qual Déu tot ho disposà segons mesura comptada i ponderada. Un to semblant, que pogué ajudar l'autor de les *Quaestiones Orosii*, el percebem a sant Agustí, al seu citat llibre sobre el Gènesi. Són diversos els passatges en què parla d'aquesta harmonia; però solament adduïm el que fa entrar directament Déu, com a font d'aquesta convergència. La nostra qüestió té un sentit més trinitari:

Quaest. 39:²⁸⁵ «Si omnia in numero, et mensura, et pondere Deus disposuit, sicut sancta Scriptura testatur (Sap. XI, 21): ipsum numerum, et mensuram, et pondus ubi disposuit?»

«Resp. Numerus et mensura et pondus ipse Deus est. Ipse est numerus sine numero, a quo est omnis numerus. Ipse est mensura sine mensura, a quo est omnis mensura. Ipse est pondus sine pondere, a quo est omne pondus. Omnia ergo in numero, et mensura, et pondere disposuit, tanquam si diceret, Omnia in se disposuit. Non enim creaturam eam extra se, aut alicubi vidit, ut, sicut homines, memoria retineat quae faceret. Omnis igitur causa creaturae, voluntas est Creatoris. Hoc ibi est voluntas, quod natura. Sic tamen aeterna est illi natura, sic est aeterna voluntas. Non enim accidit Deo nova aliqua cogitatio ad formandas creaturas. Proinde omnia in se Trinitas. Deus disposuit, quia in se cuncta habuit quae fecit. Intelligitur et aliter: omnia in numero, et mensura, et pondere disposuit; id est, omnia quae fecit, numerum, et mensuram, et pondus habent».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, IV, 4, 10:²⁸⁶ «Jam vero si quisquam dicit creatam esse mensuram et numerum et pondus, in quibus Deum omnia disposuisse Scriptura testatur; si in illis omnia disposuit, eadem ipsa ubi disposuit? si in aliis, quomodo ergo in ipsis omnia, quando ipsa in aliis? Non itaque dubitandum est illa esse extra ea quae disposita sunt, in quibus omnia disposita sunt».

Q. 40

L'autor torna a insistir en qüestions resoltes. La Q. 40 s'ocupa de com Déu va cridar els animals per portar-los a Adam (Gn 2,19). A més d'afirmar que les bèsties i les aus del cel no són racionals, i que el moviment en Déu no és local ni temporal, recorda que els esperits se mouen en el temps però no localment. El moviment en els éssers corporals és temporal i local. De bell nou el *Gn. litt.* del bisbe d'Hipona ofereix la xarxa racional perquè el nostre autor pogués desenvolupar el seu pensament:

285. PL 40, 745-746.

286. PL 34, 300.

Quaest. 40:²⁸⁷ «Numquidnam sic adduxit Deus ad Adam cuncta animantia terrae, et universa volatilia coeli (Gen. II, 19), quomodo adducunt aucupantes vel venantes ad retia? An forsitan vox de nube facta est jussionis, quam intelligerent tanquam rationales animae, et ea audita illi omnes obedirent?»

«Resp. Non hoc acceperunt animantia vel volatilia coeli, ut sint rationis capacia, per quam obedire possint Creatori suo: in suo tamen genere obtemperant Deo, non rationali voluntatis arbitrio, sed sicut movet ille omnia temporibus opportunis, non ipse temporaliter motus. Movet itaque se ipsum sine tempore et loco, movet creatum spiritum sine loco temporaliter, movet creaturam corpoream temporaliter et localiter. Praecedit igitur substantia quae temporaliter tantum movetur, illam quae temporaliter et localiter movetur. Praecedit itaque substantia quae nec temporaliter nec localiter movetur, illam quae tantum temporaliter movetur. Ipse spiritus conditus movet se ipsum per tempus sine loco, movet corpus per tempus et locum. Spiritus vero creator movet se ipsum sine tempore et loco. Igitur spiritus rationalis, qui est in hominibus, sive irrationalis, qui est in brutis, etiam ejus jussis movetur. Sed rationalis habet intelligentiam, per quam judicare possit utrum jussis consentiat, aut non consentiat. Animalia vero reptilia ac volatilia non acceperunt hoc iudicium; pro suo tamen genere atque natura jussu aliquo acta propelluntur. Unde angelica natura jussa Dei perficiens, movet jussis omne genus animantium, docens id quod nescit. Si etenim homines possunt nonnulla animalium genera mansueta facere, ita ut quasdam voluntates hominum facere videantur, quanto magis hoc Angeli possunt?»

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, VIII, 21, 40:²⁸⁸ «Quocirca quisquis intelligere conatur quemadmodum vere aeternus et vere immortalis atque incommutabilis Deus, ipse nec per tempus nec per locum motus moveat temporaliter et localiter creaturam suam; non eum puto posse assequi, nisi prius intellexerit quemadmodum anima, hoc est spiritus creatus, non per locum, sed tantum per tempus motus, moveat corpus per tempus et locum. Si enim quod in seipso agitur capere nondum potest, quanto minus illud quod supra est?»

Q. 41

La total exclusió de temps i de lloc en Déu, fins i tot quan mou les criatures, és una de les tesis més fermes de qui va compondre el nostre conjunt de preguntes i respostes. Hi retorna a la Q. 41, seguint el discurs augustiniana, encetat en el context de l'anterior qüestió:

Quaest. 41:²⁸⁹ «Quae causa fecit ut Deus quem astruis movere, non moveatur in tempore; aut spiritus creatus qui movetur in tempore, non moveatur et loco?»

287. PL 40, 746.

288. PL 34, 388.

289. PL 40, 746-747.

«Resp. Deus qui instituit tempora, et est ante tempora, nihil in eo est praeteritum et futurum, nullum consilium novum, nullaque nova cogitatio: quia scilicet si nova, et accidens. Si vero aliquid accidit Deo, jam non immutabilis. Igitur immutabilis Deus est: nihil illi accidit, nulla nova cogitatio, nullum novum consilium; ideo non movetur in tempore. Igitur immutabilis Deus est. Spiritus vero conditus, sicut est Angelorum, quanquam sine tempore contemplentur Dei aeternitatem, veritatem, charitatem; tamen quia ex tempore in inferioribus jussa Dei perficiunt, jure creduntur moveri in tempore. Corpora vero sua in loco movent, dum descendunt de coelo, et ascendunt in coelum. Spiritus itaque hominum movetur in tempore, reminiscendo praeterita, futura exspectando, aliquid novi discendo. Neque enim, cum recordor aliquam lectionem aut aliquam civitatem, sicut motus est spiritus meus cogitando, ut haec recordaretur ex tempore, ita motus est et loco. Quod si loco moveretur, aut in coelo aut in terra moveretur; quia sine coelo et terra nullus est locus. Ubi enim fuit ipse spiritus, in coelo, an in terra, ut videret ipsam lectionem vel ipsam civitatem? Ergo si in nullo loco vidit ut recordaretur, in se ipso vidit. Et quia initium habet cogitatio, et omne quod initium habet, et tempus habet; igitur secundum supra dictam rationem, spiritus creatus per tempus moveri potest, non per locum: Spiritus creator, sine tempore et loco: corpus autem, et loco et tempore».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, VIII, 20, 39:²⁹⁰ «Hic ergo incommutabili aeternitate vivens creavit omnia simul, ex quibus current tempora, et implerentur loca, temporalibusque et localibus rerum motibus saecula volverentur. In quibus rebus quaedam spiritualia, quaedam corporalia condidit, formans materiam quam nec alius nec nullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formationem suam non tempore, sed origine praeveniret. Spiritualem autem creaturam corporali praeponit; quod spiritualis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora et loca. Exempli enim gratia, per tempus movetur animus, vel reminiscendo quod oblitus erat, vel discendo quod nesciebat, vel volendo quod nolebat: per loca autem corpus, vel a terra in coelum, vel a coelo in terram, vel ab oriente in occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod movetur per locum, non potest nisi et per tempus simul moveri: at non omne quod movetur per tempus, necesse est etiam per locum moveri. Sicut ergo substantiam quae movetur per tempus et locum, praecedit substantia quae tantum per tempus; ita ipsam praecedit illa quae nec per locum nec per tempus. Ac per hoc sicut per tempus et locum movet corpus ipse tantum per tempus motus conditus spiritus; ita per tempus movet conditum spiritum ipse nec per tempus nec per locum motus conditor Spiritus: sed spiritus creatus movet seipsum per tempus, et per tempus ac locum corpus; Spiritus autem creator movet seipsum sine tempore ac loco, movet conditum spiritum per tempus sine loco, movet corpus per tempus et locum».

Q. 42

L'horitzó teocèntric condueix el redactor de la Q. 42, per tal d'alliberar Déu de tota fatiga i cansament físic, que un lector materialista, terme entès en el

290. PL 34, 388.

sentit més elemental, podria suposar, llegint Gn 2, 2. Ja a la Q. 7 hem recollit com Déu no va crear per indigència, sinó per comunicar la seva bondat. Ara l'autor hi retorna. No repetirem els textos augustinians que ja hem esmentat vora aquella qüestió. Ara retorna a les normes d'interpretació i se serveix de Gn 22, 12, que trobam a sant Agustí, com veurem seguidament. També el bisbe d'Hipona explica com el repòs de Déu consisteix en no crear noves creatures, sinó en sustentar-les, o més literalment, a administrar allò que va crear, en la qual cosa el segueix el nostre autor. Perquè cal salvar el que llegim a Jo 5, 17, citat per sant Agustí i per la Q. 42:

Quaest. 42:²⁹¹ «Cum requies non sit nisi post laborem, cur Deus requiescere dicitur? An et ipse opere fatigatus est, ut requiescere dicatur?»

«Resp. Non in aliqua creatura tanquam ejus bono indigens requievit Deus, sed in se ipso. Denique non in aliquo dierum, sed post sexti diei opera requiescere legitur. Unde liquido apparet, nullam creaturam Deum per indigentiam, sed sola bonitate fecisse. Quod si in aliqua creatura requiesceret, aliquam creaturam indigens fecisset. Ergo quia nullam creaturam per indigentiam fecit, proinde in nulla creatura requievit. Nam quod dicit Scriptura, requievisse Deum in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit (Gen. II, 2); hoc intelligi posse arbitror, quod non in ipso die, tanquam ejus bono indigens, quo sit beator, requieverit; sed ipsum diem septimum, id est, angelicam naturam adduxisse ad requiem suam: ut viderent scilicet in Deo sicut omnem formandam creaturam, ita et illum viderent quod nullam creaturam per indigentiam, sed sola bonitate fecisset. Hoc enim arbitror posse intelligi requiem Dei. Intelligitur et aliter requies Dei, id est, cum nos post bona opera requiescere facit; secundum illum modum quo dixit Deus ad Abraham, Nunc cognovi quod timeas Deum (Id. XXII, 12); quod intelligitur, cognoscere feci: ita et hic intelligitur requiescere Deus, cum sanctis suis requiem praestat. Item aliter requiescere dicitur Deus a condendis novis creaturis; quia post editionem sex dierum operum, nullam deinceps condidit creaturam. Nam quod ait, Pater meus usque modo operatur, et ego operor (Joan. V, 17); non novam creaturam condendo intelligitur, sed quam condidit administrando».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, IV, 9, 17:²⁹² «Neque enim Deus temporaliter cognoscit quod antea non noverat; et tamen dicit ad Abraham, Nunc cognovi quoniam times Deum (Gen. XXII, 12): ubi quid aliud accipimus, nisi, Nunc feci ut cognosceretur? His locutionum modis, cum ea quae non accidunt Deo tanquam illi accidant loquimur, eum facere agnoscimus ut nobis accidant; ea duntaxat quae laudabilia sunt: et haec quantum Scripturarum usus admittit. Neque enim nos temere aliquid tale de Deo dicere debemus, quod in Scriptura ejus non legimus».

Ibid., IV, 12, 22-23:²⁹³ «22. Potest etiam intelligi Deum requievisse a condendis generibus creaturae, quia ultra jam non condidit aliqua genera nova: deinceps autem usque nunc et ultra operari eorumdem generum administrationem, quae tunc instituta

291. PL 40,747.

292. PL 34, 302.

293. PL 34, 304.

sunt; non ut ipso saltem die septimo potentia ejus a coeli et terrae, omniumque rerum quas condiderat, gubernatione cessaret, alioquin continuo dilaberentur. [...]».

«23. Proinde et quod Dominus ait, Pater meus usque nunc operatur, continuationem quamdam operis ejus, qua universam creaturam continet atque administrat, ostendit. Aliter enim posset intelligi si diceret, Et nunc operatur, ubi non esset necesse ut operis continuationem acciperemus: aliter autem cogit intelligi cum ait, Usque nunc, ex illo scilicet quo cuncta cum conderet operatus est. Et quod scriptum est de sapientia ejus, Pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter (Sap. VIII, 1); de qua item scriptum est, quod motus ejus agilior celeriorque sit omnibus motibus (Ibid. VII, 24): satis apparet recte intuentibus, hunc ipsum incomparabilem et ineffabilem, et si possit intelligi, stabilem motum suum, rebus eam praebere suaviter disponendis; quo utique subtracto, si ab hac operatione cessaverit, eas continuo perituras[...] Unde colligitur quod si hoc opus suum rebus subtraxerit, nec vivemus, nec movebimur, nec erimus. Claret igitur ne uno quidem die cessasse Deum ab opere regendi quae creavit, ne motus suos naturales quibus aguntur atque vegetantur, ut omnino naturae sint, et in eo quod sunt pro suo quaeque genere maneant, illico amitterent, et esse aliquid omnino desinerent, si eis subtraheretur motus ille Sapientiae Dei, quo disponit omnia suaviter. Quapropter sic accipimus Deum requievisse ab omnibus operibus suis quae fecit, ut jam novam naturam ulterius nullam conderet; non ut ea quae condiderat, continere et gubernare cessaret. Unde et illud verum est, quod in septimo die requievit Deus; et illud, quod usque nunc operatur».

Ibid., IV, 11, 21:²⁹⁴ «Quapropter justissima ratione compellimur indagare, si valeamus, atque eloqui, quomodo utrumque sit verum, et quod hic scriptum est, in septimo die requievisse Deum ab operibus suis, quae fecit; et quod in Evangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia, Pater meus usque nunc operatur, et ego operor (Joan. V, 17)».

4.1.7. El paradís

Q. 43

Al problema que se presenta al llegir que la serp pogué parlar per temptar Eva (Gn 3,1) la Q. 43, troba una solució al contínuament citat *Gn. litt.* No és que un animal irracional pugui parlar. Fou el diable que se serví del rèptil per induir al pecat:

Quaest. 43:²⁹⁵ «Quomodo loqui serpens poterat in paradiso (Gen. III, 1), cum aliquod appareat irrationale esse animal?»

«Resp. Serpens per se loqui non poterat, quia non hoc a Creatore acceperat. Assumpsit enim in ministerium illum diabolus, utens eo velut organo, per quod articulatum sonum emitteret. Per illum nempe verba faciebat, et tamen hoc etiam ille nesciebat. Natura ergo rationis expers subditur rationali naturae; sed tamen non tantum, quantum vult, ex ea vel in ea facit, sed quantum a Creatore acceperit».

294. PL 34, 303, 21.

295. PL 40, 747.

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, XI, 3, 5:²⁹⁶ «Nec sane debemus opinari quod serpentem sibi, per quem tentaret persuaderetque peccatum, diabolus elegerit; sed cum esset in illo propter peruersam et inuidam uoluntatem decipiendi cupiditas, nonnisi per illud animal potuit, per quod posse permissus est. Nocendi enim uoluntas potest esse a suo quoque animo praua; non est autem potestas nisi a Deo, et hoc abdita altaque iustitia, quoniam non est iniquitas apud Deum».

Q. 44

La present qüestió és clarament depenent de St. Agustí. Si els serps no són intel·ligents, no haurien d'entendre el llenguatge dels marsos, poble del Laci, que tenien l'anomenada d'encantadors i màgics:

Quaest. 44:²⁹⁷ «Et si non intelligunt serpentes, **, quomodo audiunt uerba Marsorum'**, ut ad incantationem eorum exeant de speluncis suis?»

«Resp. Licet intellectum non habeant, tamen sensu corporis nullatenus carent. Habent enim et visum, et auditum, et odoratum, et gustum, et tactum. Et ideo quamuis audiant uerba Marsorum, nequaquam tamen intelligunt. Non enim obediunt intelligendo, sed ut de antris ad uerba Marsorum exeant, permittente Deo coguntur a diabolo. Unde datur testimonium de illo primo facto, quod primum hominem diabolus per serpentem decepit in paradiso».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, XI, 28, 35:²⁹⁸ «Non itaque serpens uerborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulierem. Neque enim conuersa credenda est anima ejus in naturam rationalem [...] Nam et quod putantur **, audire et intelligere serpentes uerba Marsorum'**, ut eis incantantibus prosiliant plerumque de latebris, etiam illic diabolica uis operatur, ad cognoscendam ubique prouidentiam, quam rem cui rei naturali ordine subiciat, et quid etiam uoluntatibus malis sapientissima potestate permittat, ut hoc magis habeat usus, serpentes moueri carminibus hominum, quam ullum aliud genus animantium».

4.2. La sèrie inspirada en el llibre XII del c. *Faust*. QQ. 45-62

Començam, amb la Q. 45, la sèrie de temes que s'inspiren, com hem indicat abans, en el llibre XII c. *Faust*. De fet, totes les QQ. d'aquesta secció foren tractades pel bisbe d'Hipona en aquest llibre, una volta que hagué justificat com l'Antic Testament és vàlid per als cristians i, a més, mena a Crist. Seguidament, és a dir, a partir del capítol vuitè, s'endinsa en les qüestions de la creació i acaba, seguint pel Nou Testament, en l'obra de St. Pau, XII, 48.²⁹⁹

Per la seva banda, l'autor de les *Quaestiones Orosii* se va interessar per molts temes que St. Agustí no va comentar en el *Gn. litt.*, car no hi va avançar gaire més enllà del pecat dels primers pares. Aleshores, sembla que l'autor que, en el

296. PL 34, 429.

297. PL 40, 747.

298. PL 34, 444.

299. CSEL 25, 377; PL 42, 280.

camp exegetíc, no devia disposar d'altres recursos abundosos, fora dels provinents de St. Agustí, hagué de recórrer als llibres *c. Faust*. D'aquest fet en podem treure algunes conclusions provisionals. Una, que aleshores en el seu ambient no hi havia encara molts recursos exegetics sobre l'Antic Testament, i que per tant això ens fa pensar en un autor en part contemporani de St. Agustí, car com direm, va escriure abans de l'any 450; l'autor havia de ser hispànic, pels continguts que hem recollit al tractar les primeres qüestions de temàtica trinitària, i tercer, que aquest autor hispànic de la primera meitat del s. V era molt vinculat a l'obra augustiniana, possiblement pel seu tracte amb el bisbe d'Hipona.

4.2.1. Eclesiologia del Nou Adam

Q. 45

Que el naixement de l'Església del costat del Crist adormit sobre la creu pertany al patrimoni força conreat de la patrística,³⁰⁰ en la seva vessant cristocèntrica, com és la que presenta l'autor, no facilita la identificació de la font de les *Quaestiones Orosii*. Sant Agustí permet encetar el tema a *Gn. litt.*, IX, 5, 9,³⁰¹ on insinua que Déu podria haver fet les coses altrament. La llibertat de Déu, llegida en la formació de l'Església del costat del Traspassat, la trobam recalçada a les exposicions sobre els salms, que citam seguidament i el contingut eucarístic que caracteritza la Q. 45, apareix suficientment en el passatge del *c. Faust*:

Quaest. 45:³⁰² «Numquid quia opus erat Adae ut ei conjux fieret, aliter non poterat fieri, nisi ut dormienti costa detraheretur, ex qua conjux aedificaretur (Id. II, 20-22)?»

«Resp. Poterat Deus etiam aliter facere, sed ideo congruentius iudicavit ut sic faceret, unde aliquid significaretur. Sicut enim dormienti Adae costa detrahitur ut conjux efficiatur, ita et Christo morienti de latere sanguis effunditur, ut Ecclesia construatur. Communicando nempe corpori et sanguini Christi, efficitur Ecclesia Christi conjux».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 8:³⁰³ «...sexta aetate saeculi manifestatur reformatio nostra in nouitate mentis secundum imaginem eius qui creauit nos, sicut dicit apostolus (cf. Col 3, 10). Fit uiro dormienti coniux de latere (cf. Gen 2, 22), fit Christo morienti Ecclesia de sacramento sanguinis, qui de latere mortui profluxit (cf. Io 19, 34). Vocatur Eua uita et mater uiuorum, quae de uiri sui latere facta est: et dicit Dominus in euangelio: **,Si quis non manducauerit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non habebit in se uitam** (Io 6, 53). Et omnia quae illic intelleguntur, enucleate minutatimque tractanda, Christum et Ecclesiam prae loquuntur siue in bonis christianis

300. Vegeu un treball no gaire antic, que vàrem publicar sota el títol, *La Iglesia nacida del Costado abierto de Cristo*, dins *Contemplar al que traspasaron* (Teología y praxis desde el Corazón) (Misioneros de los SS. Corazones. Delegación del Caribe) Santo Domingo 1990, 119-148.

301. PL 34, 395.

302. PL 40, 747-748.

303. CSEL 36, 336-337; PL 42, 257-258.

siue in malis. Neque enim frustra dixit apostolus: **«Adam qui est forma futuri」** (Rom 5, 14)».

ID., *En Ps.* 66, 11:³⁰⁴ «Num enim non poterat uxorem facere primo homini etiam de latere uigilantis? aut propterea uoluit eum dormire, ne sentiret cum sibi costa detraheretur? Postremo, quis ita dormit, ut osse sibi conuulso non expergiscatur? Qui potuit sine dolore auferre costam dormienti, potuit et uigilanti. Sed quare uoluit dormienti facere? Quia dormienti Christo in cruce facta est conjux de latere».

Q. 46

Entram en una temàtica que voreja l'eclesiologia; però l'arrel xupa en el Gn 2, 24. La citació dels textos paulins, com Ef 5, 32, i Flp 2, 6-7, es troba en diversos textos augustinians, que transcriurem. El que prenem del *c. Faust.* és una continuació del que acabam de transcriure. La introducció del tema Església-sinagoga no és necessària; però ens sembla que aquesta presència ens ajuda encara més a consolidar la dependència de la Q. 46 de les meditacions de sant Agustí, que és el qui l'inclou en aquest context:

Quaest. 46:³⁰⁵ «Quomodo intelligendum est quod dicit Adam, Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una (Gen. II, 24)?»

«Resp. Beatus apostolus Paulus hoc capitulum sibi ponens exposuit, dicens: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et Ecclesia (Ephes. V, 32). Sed quomodo Christus reliquerit Patrem, cum una substantia sit cum Patre? Aut ubi esse poterit Pater sine Filio, cum de ipso Filio qui est sapientia, dicatur quod attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter (Sap. VIII, 1)? Ergo si ibi est Filius ubi et Pater, non potest esse Pater sine Filio, nec Filius sine Patre: quia scilicet sicut inseparabiles sunt in natura, ita et inseparabiles in personis. Sic enim ipse Filius de Patre dicit in Evangelio: Qui me misit, mecum est (Joan. VIII, 29). Quomodo ergo dereliquit Patrem ut adhaereret uxori suae, id est, Ecclesiae suae, nisi illo modo quo Apostolus dicit: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens (Philipp. II, 6, 7)? Ipsa ergo formae servilis acceptio est exinanitio, et ipsa exinanitio quanquam non sit diuinitatis abolitio aut naturae amissio, tamen propter formam servi in qua dignoscitur apparuisse, iure dicit Apostolus Patrem reliquisse. Reliquit et matrem, scilicet Synagoga, Veteri Testamento carnaliter inhaerentem; et adhaesit uxori suae, id est, Ecclesiae suae sanctae, ut per pacem Novi Testamenti essent duo in carne una».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 8:³⁰⁶ **,Relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Sacramentum**', inquit, **,hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in ecclesia**' (Eph 5, 31). Quis enim non agnoscat

304. PL 36, 668.

305. PL 40, 748.

306. CSEL 36, 337; PL 42, 258.

Christum eo modo reliquisse Patrem, **, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo, sed semet ipsum exinaniuit formam serui accipiens** (Phil 2,6ss), reliquisse etiam matrem, synagogam Iudaeorum ueteri testamento carnaliter inhaerentem, et adhaesisse uxori suae sanctae Ecclesiae, ut pace noui testamenti essent duo in carne una, quia cum sit Deus apud Patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem particeps noster, ut illius capitis corpus esse possemus?»

ID., *Gn. au. Man.*, II, 13. 19:³⁰⁷ «19. Quod autem additum est, Relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una, quomodo referatur ad historiam non inuenio, nisi quod plerumque in genere humano ista contingunt; sed tota prophetia est, cuius Apostolus meminit, dicens: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in Ecclesia (Ephes. V, 31, 32)».

ID., *Io. eu. tr.*, 9, 10:³⁰⁸ «Propterea relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una (Gen. II, 24). Si ergo Christus adhaesit Ecclesiae, ut essent duo in carne una, quomodo reliquit Patrem? quomodo matrem? Reliquit Patrem, quia cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens (Philipp. II, 6, 7). Hoc est enim, reliquit Patrem, non quia deseruit et recessit a Patre; sed quia non ea in forma apparuit hominibus in qua aequalis est Patri. Quomodo reliquit matrem? Relinquendo synagogam Iudaeorum, de qua secundum carnem natus est; et inhaerendo Ecclesiae, quam ex omnibus gentibus congregauit».

4.2.2. Caín i Abel tipus de la Sinagoga i de l'Església

Q. 47

Resulta ben clar que *Gn. litt.* no va inspirar les QQ. 47-62, malgrat que les primeres preguntes d'aquest grup encara entrassin d'alguna manera dins l'exposició de sant Agustí. Caín gairebé no s'hi esmenta. Ara bé, en altres obres sant Agustí contraposa Abel i Caín, fent d'aquest un tipus del poble jueu. També parla dels continguts eclesiològics i sacramentals que apareixen en aquesta secció. La gran pedrera per a l'autor de les *Quaestiones Orosii* va ser el c. *Faust.*, que nodreix l'ambient antijueu, quan declara aquest poble hereu de la maledicció contra Caín. El copia molt més literalment que no ho ha fet fins aquí. Notem que, a vegades, endureix la interpretació, com és el cas de la Q. 52, en la qual entren els que l'Església ha de tolerar, els heretges, que no llegim esmentats en el passatge inspirador de sant Agustí.

Quaest. 47:³⁰⁹ «Cur Cain ex terrae fructibus munera reprobantur, et Abel de adipibus gregis sui munera suscipiuntur (Gen. IV, 3-5)?»

«Resp. Cain typum gerebat Iudaeorum, qui illa corporalia sacramenta secundum Vetus Testamentum exercebant. Horum enim sacrificia superveniente Testamenti Novi fide, contempta et evacuata sunt; et Christianorum

307. PL 34, 206.

308. PL 35, 1463.

309. PL 40, 748.

sacrificia, quae ex innocentia Christi innocentis agni constant, laudantur, quae significabant ipsius Abel ex ovibus munera. Munera igitur Cain non accipiuntur. Unde etiam dicitur in Psalmo: Oblationes et holocausta noluisti, etc. (Psal. XXXIX, 7)».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 11:³¹⁰ «Vnde non est necesse eandem terram intellegere operari Cain, quae aperuit os accipere sanguinem fratris de manu eius; sed ideo maledictus intellegitur ab hac terra, quoniam operatur terram, quae non adiciet uirtutem suam dare illi; id est, ideo populum Iudaeorum maledictum agnoscit».

ID., *en Ps.* 77, 9:³¹¹ «...sic populo Iudaeorum praelatus est populus christianus, pro quo redimendo, quemadmodum Abel a Cain (Gen. IV, 8), sic a Iudaeis occisus est Christus».

ID., *ciu.*, XV, 7, 2:³¹² «Sed illud Dei praeceptum Cain sicut praeuicator accepit. Inualescente quippe inuidientiae uitio, fratrem insidiatus occidit. Talis erat terrenae conditor ciuitatis. Quomodo autem significauerit etiam Iudaeos, a quibus Christus occisus est pastor ouium hominum, quem pastor ouium pecorum praefigurabat Abel, quia in allegoria prophetica res est, parco nunc dicere, et quaedam hinc aduersus Faustum Manichaeum dixisse me recole».

Segueixen dues QQ., la 48 i la 49, en les quals l'autor rebleix l'oposició entre l'Església i la Sinagoga, tot navegant dins la seqüència del pensament agustinianà, exposat al *c. Faust.*

Q. 48

El capgirament de la precedència entre els pobles significats per Caín i Abel depèn de la preterició del primer per haver assassinat el germà petit:

Quaest. 48:³¹³ «Quid significat quod Cain fratrem suum Abel in agro interfecit (Gen. IV, 8)?»

«Resp. Jam superius diximus Cain significare Iudaeos, qui Christum occiderunt. Occiditur itaque Abel minor natu; occiditur Christus caput populi minoris natu a populo Iudaeorum majore natu: ille in agro, iste in Calvariae loco».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 9:³¹⁴ «Super sacrificium Cain non respicit, sed super sacrificium Abel respicit. Itaque **,occiditur Abel minor natu a fratre maiore natu: occiditur Christus caput populi minoris natu, a populo Iudaeorum maiore natu: ille in campo, iste in Caluariae loco**».

310. CSEL 36, 339-340; PL 42, 259.

311. PL 36, 990.

312. PL 41, 445.

313. PL 40, 748.

314. CSEL 36, 338; PL 42, 259.

Q. 49

No solament considera, inspirat pel *c. Faust.*, que el crim és origen de la maledicció, sinó que veu en la sang d'Abel el signe de la sang del Crist, fruit de benedicció i font d'un nou poble. És palesa la interpretació en sentit eucarístic:

Quaest. 49:³¹⁵ «Quomodo intelligendum est quod sanguis Abel legitur de terra ad Deum clamasse (Ibid., 10)?»

«Resp. Sanguis Abel significat sanguinem Christi, quo universa Ecclesia accepto dicit, Amen. Nam qualem clamorem faciat universa Ecclesia dum potatur sanguine Christi et dicit, Amen, tu ipse si potes, considera. Judaei ergo qui intelliguntur in persona Cain, quoniam non credentes in Christo, non potantur sanguine Christi, maledicti sunt super terram. Super illam scilicet terram, quae aperuit os suum per confessionem, et bibit sanguinem fratris sui, id est Christi sui. Quem quia Judaei non bibunt, ideo maledicti sunt».

AUGUSTINUS: *c. Faust.*, XII, 11:³¹⁶ **«Dicit Deus ad Cain: et nunc maledictus tu a terra, quae aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua; quoniam operaberis terram, et non adiciet uirtutem suam dare tibi; gemens et tremens eris in terra»* (Gen 4, 11. 12). Non dixit: «maledicta terra»; sed, **,maledictus tu a terra, quae aperuit os suum excipere sanguinem fratris tui de manu tua***. Maledictus est enim populus Iudaicus infidelis a terra, id est ab Ecclesia, quae aperuit os suum in confessione peccatorum accipere sanguinem Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum de manu persecutoris nolentis esse sub gratia, sed sub Lege; ut esset ab Ecclesia maledictus, id est, ut eum intelligeret et ostenderet Ecclesia maledictum, dicente Apostolo, Quicumque enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt Legis (Galat. III, 10). Deinde cum dixisset, Maledictus tu a terra, quae aperuit os suum excipere sanguinem fratris tui de manu tua; non dixit, Quoniam operaberis eam; sed ait, Quoniam operaberis terram, et non adiciet uirtutem suam dare tibi. Unde non est necesse eamdem terram intelligere operari Cain, quae aperuit os accipere sanguinem fratris de manu ejus: sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram, quae non adiciet uirtutem suam dare illi; id est, ideo populum Iudaeorum maledictum agnoscit et ostendit Ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circumcisionem, terrenum sabbatum, terrenum azymum, terrenum pascha: quae omnis terrena operatio habet occultam uirtutem intelligendae gratiae Christi, quae non datur Judaeis in impietate et infidelitate perseuerantibus, quia Nouo Testamento reuelata est; et non transeuntibus ad Dominum, non eis aufertur uelamen, quod in lectione Ueteris Testamenti manet, quia in solo Christo euacuatur, non ipsa lectio Ueteris Testamenti, quae habet absconditam uirtutem, sed uelamen quo absconditur (II Cor. III, 14-16). Unde Christo in cruce passo uelum templi conscissum est (Matth. XXVII, 51), ut per Christi passionem reuelentur secreta sacramentorum fidelibus, ad bibendum ejus sanguinem ore aperto in confessione transeuntibus. Propterea populus ille, sicut Cain, adhuc operatur terram, adhuc exercet operationem Legis carnaliter, quae non ei dat uirtutem suam, quia in ea non intelligit gratiam Christi. Propterea et in ipsa terra

315. PL 40, 748.

316. CSEL 36, 339; PL 42, 259-260.

quam Christus portauit, id est, in ejus carne, ipsi operati sunt salutem nostram crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec eis dedit eadem terra uirtutem suam, quia non justificati sunt uirtute resurrectionis ejus, qui resurrexit propter justificationem nostram (Rom. IV, 25).»

4.2.4. Una qüestió de transició

Q. 50

La Q. 50 és fruit del simbolisme que els antics sabien extreure del joc dels nombres. En el nostre cas se refereix a Enoc, que efectivament en el text bíblic és presentat d'una manera singular. Les *Quaestiones Orosii* retornen a insistir en el caminar amb Déu, **,cum Deo ambulavit**³¹⁷. L'expressió mostra que el setè descendent d'Adam fruï d'una especial intimitat amb Déu. Una orientació semblant és present en el text del bisbe d'Hipona:

Quaest. 50:³¹⁷ «Quid significat quod Enoch septimus ab Adam cum Deo ambulavit, et non apparuit (Id. V, 24)?»

«Resp. Enoch septimus ab Adam transfertur ad Deum, et septimo requies promittitur sanctis; quia in sexta aetate saeculi reformantur in agnitionem Dei, ut transferantur ad requiem».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 14:³¹⁸ «Enoch septimus ab Adam Deo placuit, et translatus est (Gen. 5, 24); et septima requies praedicatur ad quam transfertur omnis, qui tamquam sexto **,die sexta aetate saeculi** Christi aduentu formatur?»

4.2.5 L'arca de Noè:

una eclesiologia de la família del Crist: vers la salvació pel baptisme

Q. 51

Amb la Q. 51 s'ens obri una sèrie d'onze esguards sobre la història de Noè, que de veres pren una part desproporcionada dins la nostra obreta, no tant per l'extensió com per la insistència en una mateixa escena. Emergeixen unes línies eclesiològiques, que arranquen d'una concepció soteriològica de l'Església. El *c. Faust.* canalitza l'atenció en aquesta dinàmica, de manera que passa directament del setè descendent d'Adam, Enoc, com ja hem dit, al desè que és Noè, però Noè que entra a l'arca, com a lloc de salvació. De la maledicció de Caín, heretada per la Sinagoga, passa a Noè en la història de salvació, com a tipus de l'Església.³¹⁹ Tot seguint la inspiració bíblica, que mostra Noè salvat amb la

317. PL 40, 748.

318. CSEL 36, 343; PL 42, 262.

319. Vegeu el tema a Hugo RAHNER, *Symbole der Kirche. Die Ekklesiologie der Väter*, Salzburg, Otto Müller Verlag, 504-547. Per suposat, ni sant Agustí ni les *Quaestiones Orosii* no plantegen el tema de l'Església com a lloc de salvació amb l'estretor de Gregori d'Elvira, cf. 542.

seva família, també sant Agustí mostra l'Església com la família del Crist, salvada pel baptisme, en virtut de la creu.³²⁰ És allò que recullen, en termes equivalents, les *Quaestiones Orosii*:

Quaest. 51.³²¹ «Quid significat quod Noe per aquam et lignum liberatur (Id. VI-VIII)?»

«Resp. Aqua significat Baptismum, et lignum significat crucem. Sicut Noe per aquam et lignum liberatur, ita et Ecclesia Baptismo et passionis Christi signaculo liberatur».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 14.³²² «Quod Noe cum suis per aquam et lignum liberatur (Gn. 5,), **,sicut familia Christi per Baptismum crucis passione signatur**»

Q. 52

Conjugant elements augustinians, la Q. 52 comenta el significat dels llenyams quadrats, que són els sants, els quals amb llur solidesa no se belluguen i la pega per calafatejar simbolitza la caritat, que protegeix dels escàndols interns i dels heretges, que són fora de l'Església:

Quaest. 52.³²³ «Quid significat quod arca de lignis quadratis constructa, intrinsecus et extrinsecus bitumine linitur (Gen.VI,14)?»

«Resp. Sicut arca de lignis quadratis aedificatur, ita et Ecclesia de sanctis construitur. Quadratum enim in quacumque parte posueris, fortiter stat: et sancti in quibuslibet tentationibus stabiles permanent; non adversitatibus, non prosperitatibus cedunt. Bitumen enim significat charitatem; per quam sancti nec illis scandalis quae fiunt ab his qui intus sunt, cedunt, nec illis quae fiunt ab his qui foris sunt: et servant unitatem spiritus in vinculo pacis, tolerantantes et malos christianos qui sunt in Ecclesia, et haereticos qui sunt foris Ecclesiam».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 14.³²⁴ «Quod **,de lignis quadratis eadem arca fabricatur; sicut Ecclesia de sanctis construitur**», ad omne opus bonum semper paratis (II Tim. II, 21). [...] Quod **,bitumine glutinantur** arcae ligna intrinsecus et extrinsecus (Gen. VI, 14, 15): ut in compage unitatis significetur **,tolerantia charitatis**», ne scandalis **,Ecclesiam** tentantibus, siue ab eis qui intus, siue ab eis qui foris sunt, cedat fraterna junctura, et soluatur **,vinculum pacis**». Est enim bitumen feruentissimum et uiolentissimum gluten, significans dilectionis ardorem, ut magna fortitudinis ad tenendum societatem spiritualem omnia **,tolerantem**».

320. Jean DANIELOU, *Sacramentos y culto según los Santos Padres* (Libros del Monograma) Madrid, Ediciones Guadarrama 1962, 113-127. L'autor s'atura, pel que fa a la tradició occidental, en els escriptors més primerencs. Caldrà prosseguir, sota la dimensió alliberadora i no simplement destructora, que tingué el diluvi, fins i tot entès com a símbol baptismal. El caire nou, que insinua St. Agustí, de l'Església com a família de Crist, és prou important perquè sigui relançat en la recerca patristica.

321. PL 40, 749-750.

322. CSEL 36, 343; PL 42, 262.

323. PL 40, 750.

324. CSEL 36, 343-344; PL 42, 262.

Q. 53

Torna enrere en la reproducció del pensament de sant Agustí, quan la Q. 53 introdueix una curiosa pneumatologia al servei de la caritat que eixampla el cor del creient i enriqueix l'Església. La font de la caritat és l'Esperit, que l'atorga gratuïtament. L'amplària de l'arca, que era de cinquanta colzades significa el do de la Quinquagèsima,³²⁵ que és l'Esperit. La lucubració dels números segueix fins a culminar en una descripció de la riquesa evangèlica que atorga l'Esperit. L'origen d'aquestes disquisicions, com podem comprovar, pertany a St. Agustí. El fragment que citam del *c. Faust.* XII, 14, hom el llegeix després de la citació de 2 Tm 2, 21, i abans del que se referia a la pega per calafatar l'arca, que hem trobat a la citació del text esmentat de sant Agustí:

Quaest. 53:³²⁶ «Quid significat quod arca in longitudine habuit trecentos cubitos, et in latitudine quinquaginta, et in altitudine triginta (Ibid., 15)?»

«Resp. Sancta Ecclesia, ut faciat mandata Dei, adjuvatur Spiritu Dei, dicente Psalmographo: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum (Psal. CXVIII, 32). Nisi dilatatum cor habuisset, viam Domini minime cucurrisset. Et unde dilatatur cor, nisi per ‚charitatem spiritualem?‘ Hinc et beatus Paulus apostolus simili Psalmographo voce consentit: Os nostrum patet ad vos, o Corinthii; cor nostrum dilatatum est (II Cor. VI, 11). Unde, quaeso, dilatatum? Gratia, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (Rom. V, 5). Ergo accepto Spiritu sancto operatur Ecclesia cum dilatatione praecepta Dei, quae sine gratia Spiritus sancti nequaquam poterit operari. Hunc enim Spiritum septiformem Scriptura sancta commemorat et commendat (Isai. XI, 2, 3). Septies ergo septem fiunt quadraginta novem, et addito uno ut compleatur numerus, fiunt quinquaginta. Unde et Dominus ascendens in coelum, quinquagesimo die misit Spiritum sanctum (Act. I, 9, et II, 1-4), ut corda credentium dilataret. Triginta vero cubiti significant decem praecepta Legis. Decies autem triginta, fiunt trecenta. Sed haec praecepta non possunt impleri nisi charitate faciente, id est Spiritu sancto, qui significatur in latitudine quinquaginta cubitorum. Idcirco arca utrumque numerum habet. Nam et ipsa opera bona propter supernum finem facit Ecclesia, quod significant triginta cubiti altitudinis. Re enim vera spiritus est altitudo nostra, ipse scilicet tricenarius doctrinam Evangelicam consecravit. Ipse est et supernus finis, atque omni bono opere indubitanter Ecclesiam replet».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 14:³²⁷ «Quod cubitis quinquaginta latitudo eius expanditur: sicut dicit apostolus: Cor nostrum dilatatum est (2 Cor 6, 11). Vnde nisi **,caritate spiritali**? Propter quod ipse item dicit: Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis (Rom 5, 5). Quinquagesimo

325. Cf. DANÉLOU, *Sacramentos...*, 466-467. No té present els escrits que ara ens ocupen. Id. *L'entrée dans l'Histoire du salut*, (Foi Vivante 36), Paris, Éditions du Cerf 1967, 87-93, el simbolisme de l'esperit pertany més aviat al colom i no als nombres.

326. PL 40, 750.

327. CSEL 36, 344; PL 42, 262.

enim die post resurrectionem suam Christus Sanctum Spiritum misit, quo corda credentium dilatauit (cf. Act. 2, 1ss.). Quod trecentis cubitis longa est, ut sexies quinquaginta compleantur: sicut sex aetatibus omne huius saeculi tempus extenditur, in quibus omnibus Christus nunquam destitit praedicari; in quinque per prophetiam praenuntiatus, in sexta per euangelium diffamatus. Quod eius altitudo triginta cubitis surgit, quem numerum decies habet in trecentis cubitis longitudo: quia Christus est altitudo nostra, qui triginta annorum aetatem gerens doctrinam euangelicam consecrauit contestans legem non se uenisse soluere, sed implere (cf. Mat 5, 17). Legis autem cor in decem praeceptis agnoscitur: unde decies tricenis arcae longitudo perficitur; unde et ipse Noe ab Adam decimus computatur (cf. Gen 5, Lc 3, 36ss).

Q. 54

Una altra vegada el número set dels primers dies que Noè passà dins l'arca significa la plenitud del perdó, de la ****quies**** o repòs definitiu, a l'exemple del descans de Déu, després de la creació primera. Aquest repòs és el que significa el baptisme, que és la inauguració del perdó universal, que abasta els quatre vents del món:

Quaest. 54:³²⁸ «Quid significat quod post dies septem ex quo ingressus est Noe in arcam, pluit Dominus super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus (Gen. VII, 10-12)?»

«Resp. Quod post dies septem Dominus pluit super terram, hoc significat, quod omnes qui baptizantur, in spe futurae quietis, quae septimo die significata est, baptizantur. Et omnis reatus peccatorum, qui in decem Legis praeceptis admittitur per uniuersum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur, unde decem per quatuor ducta quadraginta fiunt: sive ille reatus qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, sive qui ad noctes ex rerum aduersitate contractus sit; sacramento coelestis Baptismi abluitur».

AUGUSTINUS *c. Faust.*, XII, 17:³²⁹ ****«Quod post septem dies, ex quo ingressus est Noe in arcam, factum est diluuium: quia spe futurae quietis, quae septimo die significata est, baptizamur****. Quod praeter arcam omnis caro, quam terra sustentabat, diluuium consumpta est: quia praeter Ecclesiae societatem aqua baptismi quamuis eadem sit, non solum non ualet ad salutem, sed ualet potius ad perniciem. Quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit (cf. Gen 7, 17ss): ****quia omnis reatus peccatorum, qui in decem praeceptis legis admittitur, per uniuersum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur—decem quippe quater ducta quadraginta fiunt— siue ille reatus, quod ad dies pertinet, ex rerum prosperitate, siue quod ad noctes ex rerum aduersitate contractus sit, sacramento baptismi caelestis abluitur****.

Q. 55

Retorna el tema de les edats del món. La sisena, que segueix a la vinguda del Senyor, mena a la recreació de l'home pel baptisme:

328. PL 40, 751.

329. CSEL 36, 346; PL 42, 263.

Quaest. 55:³³⁰ «Quid significat quod Noe sexcentorum erat annorum, quando diluuii aquae inundaverunt super terram (Ibid. 11)?»

«Resp. Sexcenti anni significant sex aetates saeculi. Prima aetas est ab Adam usque ad Noe. Secunda, a Noe usque ad Abraham. Tertia, ab Abraham usque ad David. Quarta, a David usque ad transmigracionem Babylonis. Quinta, a transmigracione Babylonis usque ad adventum Domini. Sexta, quae nunc agitur. Sexcentesimo anno vitae Noe factum est diluuium: ita sexta aetate saeculi reformatur homo in agnitionem Dei per Baptismum».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 18:³³¹ «Quod Noe quingentorum erat annorum, cum ei locutus est Dominus, ut arcam sibi faceret, et sexcentos agebat annos, cum in eam esset ingressus (cf. Gen 5, 31; 7, 9) —unde intelligitur per centum annos arca fabricata— quid aliud hic uidentur centum anni significare nisi aetates singulas saeculi? Vnde ista sexta aetas, quae completis quingentis usque ad sescentos significatur, in manifestacione euangelica Ecclesiam construit: et ideo qui sibi ad uitam consulit, sit uelut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum et intret in fabricam sanctam: quia et secundus mensis anni sescentissimi, quo intrat Noe in arcam, eandem senariam aetatem significat. Duo enim menses sexagenario numero concluduntur; a senario autem numero et sexaginta cognominantur et sescenti et sex millia et sexaginta millia et sescenta millia et sescenties, et quicquid deinceps in maioribus summis per eundem articulum numerus in infinita incrementa consurgit».

Q. 56

Que l'arca donàs aixopluc a les set parelles dels animals purs i a dues dels impurs ofereix a l'autor de les *Quaestiones Orosii* el pretext de retornar sobre l'Esperit Sant com a autor de la comunió contra les divisions, que provoquen els homes perversos, simbolitzats en els animals impurs. Que el número set, de les parelles dels animals purs, sigui senar permet al nostre autor exhibir el seu coneixement de la literatura llatina, tot citant Virgili. Com observam més endavant, coneixem solament dos casos més en els quals ocorre aquesta citació, i ambdós pertanyen a sant Jeroni. Per això, si és clara la inspiració augustiniana de la nostra qüestió, l'afegit del final és ben propi del qui compongué les *Quaestiones Orosii*:

Quaest. 56:³³² «Quid significat quod de omni genere animalium atque uolatilium, immunda bina inducuntur in arcam, et munda septena (Gen. VII, 2, 3)?»

«Resp. Immunda illos homines significant, qui ad schisma sunt faciles: munda uero, homines sanctos, qui Spiritum septiformem accipientes ex fide uiuunt. Hinc etiam quidam poeta ait: Numero Deus impari gaudet (Virg. *Ecllog.* VIII, vers. 75).

330. PL 40, 750.

331. CSEL 36, 346-347; PL 42, 264.

332. PL 40, 750.

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 15:³³³ «Quod cuncta animalium genera in arca clauduntur: sicut omnes gentes, quas etiam Petro demonstratus discus ille significat, ecclesia continet. Quod et munda et immunda ibi sunt animalia (cf. Act 10, 11ss): sicut in Ecclesiae sacramentis et boni et mali uersantur. Quod septena sunt munda et bina immunda (cf. Gen 7, 2): non quia pauciores sunt mali quam boni; sed quia boni seruant unitatem spiritus in uinculo pacis. **Sanctum autem Spiritum** Diuina Scriptura in **septiformi** operatione commendat sapientiae et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiae et pietatis et timoris Dei (cf. Is 11, 2ss)».

Q. 57

És ben palesa l'hermenèutica de St. Agustí, el qual sovint escriu que la interpretació literal del Gn és insuficient. Que aquest llibre ens digui que les aigües pujaren fins a quinze colzades per sobre les muntanyes més altes serveix perquè el doctor d'Hipona retorni al seu tema predilecte del número set com a número de plenitud i de repòs. Ara bé, hi ha la setmana de vuit dies,³³⁴ que és la definitiva, en la qual s'entra per la resurrecció, significada pel número vuit. La suma d'ambdós números fa quinze, que són les colzades de l'enlairament de les aigües diluuials.

Quaest. 57:³³⁵ «Quid significat quod omnes montes excelsos supercreverat aqua quindecim cubitis (Gen. VII, 20)?»

«Resp. Octo et septem quindecim faciunt. Octo nempe significant resurrectionem, et septem quietem. Hoc itaque mysterium resurrectionis et quietis, supergressum est omnem scientiam superbiorum sapientium, et nullatenus poterunt indagare scientiam resurrectionis et quietis».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 20:³³⁶ **«Quindecim** cubitis supercreuit aqua excedens altitudinem montium (Id. VII, 20): id est, hoc Sacramentum transcendit **omnem sapientiam superbiorum**». Septem quippe et octo conjuncti, quindecim fiunt. Et quia septuaginta a septem, et octoginta ab octo denominantur, conjuncto utroque numero, centum quinquaginta diebus exaltata est aqua, eandem commendans nobis atque confirmans altitudinem Baptismi in consecrando nouo homine ad tenendam **quietis et resurrectionis fidem**».

Q. 58

De la indicació que a l'arca hi varen entrar Noè i els seus fills, la seva esposa i les seves nores, sant Agustí n'extreu una separació per sexe, la qual cosa depèn de l'ambient cultural, platonitzant i en certa forma maniqueïtzant del bisbe d'Hipona, car Gn 7, 7, és simplement descriptiu, no discriminador. La lectura

333. CSEL 36, 345; PL 42, 262-263.

334. Vegeu DANÉLOU, *Sacramentos...*, 375-393, on tracta el tema en la tradició oriental; i en les 393-408, addueix nombrosos textos de sant Agustí, als quals cal afegir el que ens ocupa. La tradició se va espargar més, també, gràcies al *Dialogus...* Cf., també, ID., *L'entrée...*, 88-85.

335. PL 40, 750.

336. PL 42, 264.

sexualitzant de Gal 5, 17, indubtablement escairada, és determinant. Tornam tenir un altre cas de lectura restrictiva de l'Antic Testament, a partir del context en què va ser llegit pel Nou. Les conseqüències que ell i les *Quaestiones Orosii* extreuen d'aquesta interpretació, referides a la concupiscència sexual, que desapareixerà després de la resurrecció, són característiques de l'època cristiana tardo romana:

Quaest. 58:³³⁷ «Quare cum ingrederetur Noe in arcam, dicitur ad eum, Ingredere, tu et filii tui, uxor tua, et uxores filiorum tuorum tecum (Ibid., 1)? Seorsum ergo ponuntur viri et seorsum feminae. Et cum egrederetur de arca, dicitur ad eum, Egredere, tu et uxor tua, filii tui, et uxores filiorum tuorum (Id. VIII, 16). In ingressione nempe separati, in egressione conjuncti dicuntur».

«Resp. Eorum quippe ingressio istam vitam significat, ubi caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non quaecumque volumus illa faciamus (Galat. V, 17). Egressio autem illam vitam significat, ubi caro jam nullam habebit concupiscentiam adversus spiritum, nihilque erit ex nobis quod repugnet in nobis».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 21:³³⁸ «Sic enim dictum erat, quod intraverit in arcam Noe et filii eius et uxor eius et uxores filiorum eius (cf. Gen 7, 7): seorsum uiri, seorsum feminae commemoratae sunt. In hoc enim tempore huius sacramenti **,caro concupiscit aduersus spiritum** et spiritus aduersus carnem (cf. Gal 5, 17). Exeunt autem Noe et uxor eius et filii eius et uxores filiorum eius (cf. Gen 8, 18), nunc coniuncte commemorati masculi et feminae, quia in fine saeculi atque in resurrectione iustorum omnimoda et perfecta pace spiritui corpus adhaerebit nulla mortalitatis indigentia uel concupiscentia resistente».

Q. 59

La referència del text augustinianà als heretges que rebatejaven indueix l'autor de les *Quaestiones Orosii* a exposar la seva fe, quant a aquest fet: el baptisme dels heretges s'ha d'acceptar, quan se celebra en el nom de la Trinitat; però és un baptisme per a la perdició. Quan, com el colom de l'arca, els heretges retornen a l'Església, no els rebategen, ans aquesta reconciliació els fa fruir de l'Esperit, que no tenen els batejats fora de l'Església:

Q. 59:³³⁹ «Quid significat quod emissus corvus de arca, non est reversus (Gen. VIII, 7)?»

«Resp. Corvus ut non reverteretur, aut aquis interceptus est, aut alicui cadaveri illectus insedit: et significat illos homines, qui carnalibus dediti rebus, Dei praecepta contemnunt, et nullatenus poenitendo Ecclesiae satisfaciunt, unde et per mala opera recesserunt. Vel certe si aquis ille corvus interceptus est, illos significat qui de Ecclesia exeunt, et haereticorum Baptismo polluuntur.

337. PL 40, 750.

338. CSEL 36, 349-350; PL 42, 265.

339. PL 40, 750.

Quamvis enim unum Baptisma sit et haeticorum, eorum scilicet qui in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizant, et Ecclesiae catholicae; tamen quia foris Ecclesiam baptizantur, non sumunt Baptismum ad salutem, sed ad perniciem: Habentes nimirum speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes (II Tim. III, 5); et rursum, Animales, inquit, Spiritum non habentes (Judae 19). Et idcirco eos Ecclesia non rebaptizat, quia in nomine Trinitatis baptizati sunt. Ipsa est profecto forma Sacramenti: ideo dum reversi fuerint, accipiunt virtutem Spiritus sancti, quem ii qui foris Ecclesiam baptizantur, nondum habent».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 20:³⁴⁰ **«Quod post dies quadraginta emissus coruus non est reuersus, aut aquis utique interceptus aut aliquo supernatante cadauere inlectus, significat homines immunditia cupiditatis**» teterrimos et ob hoc ad ea, quae foris sunt in hoc mundo, nimis intentos aut rebaptizari aut ab his, quos praeter arcam, id est praeter Ecclesiam baptismus occidit, seduci et teneri. Quod columba emissa non inuenta requie reuersa est, ostendit per nouum testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam. Post quadraginta enim dies emissa est; qui numerus uitae, quae in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationem spiritualem, oliuae fructuosum surculum rettulit, quo significaret nonnullos etiam extra Ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit caritatis, posteriore tempore quasi uespere in ore columbae tanquam in osculo pacis ad unitatis societatem posse perducii. Quod post alios septem dies dimissa reuersa non est (cf. Gen 8, 6ss), significat finem saeculi, quando erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quamdiu bibitur, quod de Christi latere manauit, sed iam in ipsa perfectione salutis aeternae, cum tradetur regnum Deo et Patri (cf. 1 Cor 15, 24), ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis ueritatis nullis mysteriis corporalibus egeamus».

ID. *Io. eu. tr.* 6:³⁴¹ «Coruus autem ille emissus est antequam aqua: **,rebaptizatus redire noluit**»; mortuus est in his aquis. Auertat Deus corui illius mortem. Nam quare non est reuersus, nisi quia aquis interceptus est? At uero columba non inueniens requiem pedibus suis, cum ei undique clamaret aqua, Ueni, ueni, hic tingere; quomodo clamant isti haeretici, Ueni, ueni, hic habes: non inueniens illa requiem pedibus suis, reuersa est ad arcam».

Q. 60

No podem escatimar capacitat d'enginy a St. Agustí. La interpretació de l'embragament de Noè i que a causa d'aquest fet es desnuàs dins la tenda és insòlita. Hi veu una figura de Jesús, que patirà a causa dels seus. Les *Quaestiones Orosii*, per tal d'extreure'n la mateixa conclusió, deixen ressonar la literatura bíblica, segons la qual Israel és la vinya del Senyor, que va plantar i cultivar amb cura. Tanmateix Déu hi va ser crucificat. Cal observar com el subjecte del comentari és Déu, mentre en el text augustinà qui va patir és el Crist:

340. CSEL 36, 348-349; PL 42, 264-265.

341. PL 35, 1435.

Quaest. 60:³⁴² «Quid significat quod Noe vir justus plantavit vineam, bibensque vinum inebriatus est, et nudatus in tabernaculo suo (Gen. IX, 20, 21)?»

«Resp. Deus quodam modo plantavit gentem Judaeorum, segregando eam a cunctis gentibus. Unde et circumcisionis signum indidit, Legem dedit, sacrificia instituit, se ipsum in carne venturum in Lege praedixit: sed cui non credentes, vineae suae vino, id est, malitia populi sui passus est, crucifixus est, sputis illinitus, et illusus. Sed hoc passus est in tabernaculo suo, id est, in gente sua».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 23:³⁴³ «Iam uero illud, quod de uinea quam plantauit inebriatus Noe, nudatus est in domo sua (cf. Gen 9, 20), **,cui non appareat Christus passus in gente sua?»**

Q. 61

Cam va ser el segon dels tres fills de Noè, el qual, veient el pare nu, en lloc de cobrir-lo, va anar a comunicar-ho als altres germans. Sorprenentment, sant Agustí, tot arraconant la descendència dels jueus del primer dels germans, Sem, els veu figurats en Cam. En efecte, no cobrint el seu pare se prefigura el seu consentiment en la mort del Crist, i anunciant-lo als germans, s'anticipa com els jueus són els dipositaris dels profetes. En efecte, el poble jueu esdevé com l'arxiver dels cristians, al servei dels quals posen la Llei i els Profetes. Les *Quaestiones Orosii* segueixen quasi literalment el discurs del *c. Faust.* D'aquesta manera, podem observar com en ambdós escrits hi ha una atenuació en la polèmica antijueva, perquè la condició de dipositari de les Escripures és palesament reconeguda al poble jueu. Les *Quaestiones Orosii* consideren que aquest poble va ser el mitjà, perquè ni va obtenir la primacia de l'apostolat ni va ser el darrer en creure. Es tracta d'un incís que no sabem explicar.

Quaest. 61:³⁴⁴ «Quid significat, quod Cham pater Chanaan, videns verenda patris sui, exivit foras, et nuntiavit fratribus suis (Ibid., 22)».

«Resp. In duobus filiis maximo et minimo, duo populi figurati sunt, unam vestem a tergo portantes, sacramentum scilicet jam praeteritae atque transactae dominicae passionis: nuditatem patris tegentes, neque intuentes, qui in Christi necem non consentiunt, et eum honorant velamento, tanquam scientes unde sint nati. Medius filius, id est populus Judaeorum (ideo medius, quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus credit), vidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi. Et nuntiavit fratribus suis. Per eum quippe manifestatum est et quodam modo publicatum, quod erat prophetiae secretum. Ideoque fit fratrum suorum servus. Quid est enim aliud hodie gens ipsa, nisi scriniaria Christianorum, portans Legem et Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiae, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiant illi per litteram?»

342. PL 40,750.

343. CSEL 36, 350-351; PL 42, 266.

344. PL 40, 750-751.

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 23:³⁴⁵ **«Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, duo populi figurati unam uestem a tergo portantes —sacramentum scilicet jam praeteritae atque transactae dominicae passionis— nuditatem patris neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt; et tamen honorant uelamento tamquam scientes, unde sint nati. Medius autem filius, id est populus Iudaeorum —ideo medius, quia nec primatum apostolorum tenuit nec ultimus in gentibus credidit— uidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi et nuntiauit foras fratribus. Per eum quippe manifestatum est et quodam modo publicatum, quod erat in prophetia secretum; ideoque fit seruus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieque gens ipsa nisi quaedam scribaniaria christianorum, baiulans legem et prophetas ad testimonium assertionis ecclesiae, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiat illa per litteram?»**

Q. 62

La qüestió que ara consideram explica el sentit figurat de la invitació de Déu feta a Abraham a deixar la seva terra, la família pròpia. Abraham és la figura del Crist, que deixa el si del pare i que a la terra deixa el poble jueu per anar al poble gentil. Model i còpia són parells en aquest punt. Però allà on el text del *c. Faust.* segueix amb la tipologia d'Isaac, les *Quaestiones Orosii* sembla que entren en una nota autobiogràfica del seu autor, segons la qual l'explicació adaptada a la pròpia situació vol dir que sortim moralment de la nostra terra quan ens desprem de les riqueses i abandonam els parents, quan trencam amb els vicis passats i deixam la casa, quan abandonam la memòria del món que tenim davant els ulls. Sembla que l'autor s'havia decantat per algun tipus de vida ascètica, com tants altres 'potentiores' de la Tardana Romanitat. Aquest punt no té, òbviament, cap antecedent:

Quaest. 62:³⁴⁶ «Quid significat quod dixit Deus ad Abraham, Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui (Gen. XII, 1)?»

«Resp. Abraham personam Christi portabat. Sicut enim Abraham terram et cognationem suam dimisit, et domum patris sui, et venit in terram quam ignorabat: ita et Christus dimisit gentem suam, scilicet Iudaeorum, et venit ad populum Gentium. Hic temporalis explanatio hoc habet: moraliter autem eximus de terra nostra, quando divitias et mundi hujus facultates contemnimus; et de cognatione nostra, id est, de vitiis prioribus, quae nobis a nativitate nostra cohaerentia, velut affinitate quadam et consanguinitate conjuncta sunt; et de domo patris nostri, id est, de omni memoria mundi hujus, quae oculorum occurrit obtutibus».

AUGUSTINUS, *c. Faust.*, XII, 25:³⁴⁷ «Christum dicitis ab Israhelitis prophetis non esse praedictum, cui praedicando omnes illae paginae uigilant, si eas perscrutari pietate quam exagitare leuitate malletis. Quis alius in Abraham exit de terra sua et de cognatione sua, ut apud externos ditetur et locupletetur (cf. Gen 12, 1ss), nisi qui relicta terra

345. CSEL 36, 351; PL 42, 266.

346. PL 40, 749-750.

347. CSEL 36, 353-354; PL 42, 267.

et cognatione Iudaeorum, unde secundum carnem natus est, **,apud gentes** ita praepollet et praeualet, ut uideamus? Quis alius in Isaac lignum sibi portabat ad uictimam (cf. Gen 22, 6), nisi qui crucem sibi ad passionem ipse portabat? Quis alius aries immolandus in uepre cornibus adhaerebat, nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur?

5. *Qüestions de quodlibet, QQ. 63-65*

Q.63

Ens queden tres qüestions. La Q. 63, sobre els tres gèneres de visions, és un retorn palès al *Gn. litt.* XII, 6, 15.³⁴⁸ Sant Agustí, després d'haver lucubrat sobre el tercer cel, al qual va ser arrabassat sant Pau, dedica un capítol als tres gèneres de visions, que són els que acaparen l'atenció de l'autor:

Quaest. 63.³⁴⁹ «Quot sunt genera visionum?»

«Resp. Tria. Prima visio est corporalis; secunda, spiritualis; tertia, intellectualis. Corporalis ergo visio est quae fit per corpus. Spiritualis, cum imagines eorum quae videmus, in memoria condimus. Intellectualis nempe, cum ea quae corporaliter videmus et imaginaliter in memoria retinemus, intellectu discernimus; quod illud sit corpus, illud similitudo corporis. Hunc autem intellectum bestiae et pecora atque volatilia nullatenus habent. Vident ipsa per corpus; et eorum quae vident imaginaliter species formatur, unde et pecora praesepia recognoscunt, et aves ad nidos suos redeunt: sed nec se ipsa intelligunt quae sint, nec illa quae oculis cernunt. Postremo corporalis visio sine spirituali esse non potest. Statim ergo ut avertimus oculos ab eis quae videmus, imagines eorum quae vidimus, in memoria retinemus. Spiritualis vero visio sine corporali esse potest; unde et absentes homines recordamur, et in tenebris ea quae vidimus, imaginaliter cernimus. Intellectualis nempe nec corporali indiget nec spirituali. Per intellectum nec corpus videmus, nec imaginem corporis. Per hanc quippe videtur iustitia, charitas, ipse Deus, ipsa mens hominis, quae nullum corpus habet, nullam similitudinem corporis. Ob id et raptus fuerat apostolus Paulus in tertium coelum (II Cor. XII, 2), id est ad intellectualem visionem, ut Deum non per corpus, non per similitudinem corporis, sed sicut est ipsa veritas cerneret. Tres ergo coeli, tria sunt visionum de quibus loquimur, genera. Ad hoc profecto pervenerat Paulus, ut Deum sic in ista vita videret, sicut sancti post hanc vitam videbunt».

AUGUSTINUS, *Gn. litt.*, XII, 1-4:³⁵⁰ «In quo de paradiso et tertio coelo quo raptus est Paulus, de quae multiplici visionum genere disputatur».

348. PL 34, 458-459.

349. PL 40, 751-752.

350. PL 34, 452.

Id., *Ibid.*, XII, 6, 15:³⁵¹ «15. Quod autem non imaginaliter, sed proprie videtur, et non per corpus videtur, hoc ea visione videtur, quae omnes caeteras superat. Harum species atque differentias, quantum me Dominus adjuverit, explicare curabo. Ecce in hoc uno praecepto cum legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum (Matth. XXII, 39), **, tria genera visionum occurrunt'**: unum per oculos, quibus ipsae litterae videntur; alterum per spiritum hominis quo proximus et absens cogitatur; tertium per contuitum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus, illud primum manifestum est omnibus: in hoc enim videtur coelum et terra, et omnia quae in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterum, quo absentia corporalia cogitantur, insinuare difficile est: ipsum quippe coelum et terram, et ea quae in eis videre possumus, etiam in tenebris constituti cogitamus; ubi nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur, seu veras, sicut ipsa corpora videmus, et memoria retinemus; seu fictas, sicut cogitatio formare potuerit. Aliter enim cogitamus Carthaginem quam novimus, aliter Alexandriam quam non novimus. Tertium vero illud quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet, quae non habent imagines sui similes, quae non sunt quod ipsae. Nam homo vel arbor vel sol, et quaecumque alia corpora, sive caelestia sive terrestria, et praesentia videntur in suis formis, et absentia cogitantur imaginibus animo impressis; et faciunt duo genera visorum, unum per corporis sensus, alterum per spiritum, quo illae imagines continentur. Dilectio autem numquid aliter videtur praesens in specie qua est, et aliter absens in aliqua imagine sui simili? Non utique; sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur: si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur».

Q. 64

Sorprementent, la penúltima pregunta té com a objecte els tipus d'apostolat. La resposta prové del patrimoni de sant Jeroni, que va establir una quàdruple forma d'apostolat, força adoptada en temps posterior:

Quaest. 64:³⁵² «Quot genera sunt Apostolatus, vel quale nomen sit Apostolus, volo cognoscere».

«Resp. Apostolus interpretatur Missus. Apostolorum sunt genera quatuor: a Deo, non per hominem; a Deo, sed per hominem; per hominem tantum; et ex se. A Deo etenim missus est Moyses. A Deo et per hominem, sicut Jesus Nave. Per hominem tantum, sicut nostris temporibus multi favore vulgi in sacerdotium subrogati sunt. Ex se autem, sicut sunt ipsi pseudoprophetae».

HIERONYMUS, *Commentaria in ep. Ad Galatas*, I, cap. 1, 1:³⁵³ «**Quatuor autem genera apostolorum sunt'**. Unum, quod neque ab hominibus est, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem; aliud, quod **, a Deo'** quidem est; sed per hominem; tertium, quod ab homine, non a Deo; quartum, quod neque a Deo, neque per hominem, neque ab homine, sed a semetipso. De primo genere potest esse Isaias, caeterique prophetae, et ipse apostolus Paulus, qui neque ab hominibus, neque per hominem, sed a Deo Patre et Christo missus est. De secundo, **, Jesus filius Nave'**, qui a Deo quidem est apostolus constitutus, sed **, per hominem'**, Moysen. Tertium ge-

351. PL 34, 458-459.

352. PL 40, 752.

353. PL 26, 312B-C.

nus est, cum hominum favore et studio aliquis ordinatur. Ut nunc videmus plurimos non Dei iudicio, sed redempto favore vulgi in sacerdotium subrogari. Quartum est **,pseudoprophetarum** et pseudoapostolorum».

Q. 65

La present qüestió tanca el nostre tractat. Torna a ésser d'inspiració augustiniana, i d'una de les obres que ja hem trobat, *ciu.*, bastant al final. Se proposa establir uns criteris per a discernir qui és en veritat enviat per Déu. Podria ser que l'autor tingués present com sant Agustí, a la mateixa obra, crítica que els romans haguessin elegit els déus moguts per l'adulació. Aquesta pobra actitud pot afectar en l'elecció dels que se tenen enviats per Déu; però és la darrera frase la que més clarament prové de sant Agustí: **,intelligat non se esse episcopum, qui praeesse dilexerit, non prodesse**»:

Quaest. 65:³⁵⁴ «Quomodo possumus scire qui mittatur a Deo?»

«Resp. Illum cognosce missum a Deo, quem non paucorum hominum laudatio vel potius adulatio eligit; sed illum quem et vita et mores optimi exornant, et apostolicorum exagio sacerdotum, vel etiam qui universorum populorum iudicio comprobatur: qui non appetit praeesse, qui non pecuniam dat ut episcopatus honorem acquirat. Nam de eo qui praeesse festinat, quidam patrum eleganter expressit dicens: Sciat se non esse episcopum, qui praeesse desiderat, non prodesse (Augustinus, *de Civit. Dei*, lib. 19, cap. 19)».

AUGUSTINUS, *De civ Dei*, II, 15:³⁵⁵ «Quae autem illic eligendorum deorum etiam ipsorum falsorum ratio, ac non potius adulatio est?»

Ibid. XIX, 19:³⁵⁶ **,«ut intelligat non se esse episcopum, qui praeesse dilexerit, non prodesse**».

* * *

De moment cal desar la descripció del contingut de les *Quaestiones Orosii*, altrament hom hauria d'exposar bona part de la teologia de sant Agustí. Creiem que hem arribat a mostrar suficients aspectes de la dependència augustiniana que hom observa a tot arreu, de manera que ens sembla clar que entre les *Quaestiones Orosii* i l'obra del bisbe d'Hipona hi ha una relació directa que no admet intermediaris. La subsecció de les QQ. 45-61 és una mostra d'aquesta supeditació. Totes aquestes qüestions s'inspiren en un conjunt de capítols no gens extensos del repetidament esmentat llibre XII del *c. Faust*. Una segona obra d'inspiració, per a aquesta subsecció, fàcilment hauria distorsionant aquella unitat fontal.

354. PL 40, 752.

355. PL 41, 60.

356. PL 41, 647.

V. DATACIÓ DE LES ,QUAESTIONES OROSII'

1. *Seguint la petja de les Quaestiones Orosii*

Ens endinsam en un problema important i gens senzill. Aquest apartat no és més que un resum del que hem pogut establir sobre aquest punt. Una exposició més documentada l'hem desplaçada a un altre estudi.³⁵⁷

Ara ens pertoca dir que hem de donar de baixa qualsevol proposta que ens faci saltar més allà del s. VI, car hem trobat vestigis del nostre tractat ja en la primera meitat del s. V, en les *Instruktionen ad Salonium* de sant Euqueri de Lió. No és segur que, a finals del mateix segle o a la primeria del següent, l'abat Eugipi també se'n servís, car el cap. XVIII bis, de l'edició que va reproduir Migne, ja per la mateixa numeració se fa sospitos; però a una altra part apuntam que és possible que Eugipi tingués alguna coneixença de les *Quaestiones Orosii*. Topam amb citacions abundoses a les *Sententiae*, que Künstle va datar com a del s. VI. Un poc més tard hi ha vestigis a la confessió de fe proposada pel IV Concili de Toledo (634). Si llavors passam a la tradició manuscrita, observam que saltant un segle més, hi ha un còdex, el de Leiden, Universiteitsbibliotheek Codd. BPL 3230, que pertany al s. VIII. Per tant, tenim unes fites de diversa provenença, però de segura fiabilitat, que no ens permeten sortir de l'àmbit cronològic que no vagi entre els ss. V i VII.

Si avançam i ens detenim en la indagació de les fonts que va utilitzar l'autor, observam que totes són anteriors a la mort de sant Agustí (a. 430). Frases literals provenen de les obres augustinianes, especialment del *Gn. litt.*, dels *Io. eu. tr.*, dels llibres de *ciu.* i dels *trin.* Creiem que també una definició d'allò que és un apòstol prové de sant Jeroni, *Commentaria in ep. ad Galatas*. Se troba ben al final del tractat, a la Q. 64. Ara bé, el que més ens sorprèn és la forta presència dels llibres *c. Faust*.

Si tenim presents els textos que ens fitarien el ,terminum post quem', no tenim cap necessitat de passar de l'any 430, ja esmentat, data de la mort de sant Agustí. El termini ,ante quem' ha d'ésser, com a extrem, la data del traspàs de sant Euqueri de Lió (+450). És a dir, podem dir amb molta probabilitat que ens trobam amb una obra conjuminada durant els vint anys que corren entre ambdues dates. Ara bé, a un altre treball estudiam alguns dels camps de la transmissió de les *Quaestiones Orosii*, que són més abundosos del que hom podia besllumar.

2. La llengua i l'estil de les *Quaestiones Orosii*

Caldrà avançar amb altres instruments, per tal d'afinar més la direcció, vers una datació precisa. Fins ara, solament podem assenyalar que un element que ha

357. Vegeu *La pervivència...* (citada en la nota 71).

estat decisiu per excloure la paternitat d'Orosi ha estat el pròleg de les *Quaestiones Orosii*. Si realment l'argument en positiu fos tan senzill, diríem que precisament el pròleg és un dels indicadors que ens menen vers Consenci, la qual cosa no desdii gens de certes línies teològiques, tan trinitàries com antropològiques.

3. Vers l'ambient ideològic de les *Quaestiones Orosii*

Reconstruir el món d'una obra és senzill, si la tenim ben localitzada. No és aquest el nostre cas. Per tant, la nostra tasca s'ha d'emprendre d'una manera indirecta. Ho temptejarem, a partir dels ambients dels autors que utilitzaren el nostre escrit i que hem exposat més amunt.

Ajustant-nos a l'ordre cronològic, direm que coneixem prou bé que sant Euqueri de Lió amb la seva esposa es va retirar a l'illa de Lero, vora Lerins, abans de ser introduït en el ministeri eclesiàstic.³⁵⁸ Encara que no passi de la hipòtesi, asenyalem que s'ha parlat d'un estatge de l'abat Eugipi al mateix lloc, que no ha estat confirmada per proves segures.³⁵⁹

Ja vàrem alçar la sospita que a Lerins, Vicenç, al *Commonitorium*,³⁶⁰ mostràs un esperit crític sobre certs punts de vista de sant Agustí, tot servint-se d'expressions i algun text bíblic, com Ecl 10, 8, que ja trobam a Consenci, *ep.* 12*, 10, 2.³⁶¹ No oblidem que ens introduïm en l'àmbit d'influx d'Arle. El seu bisbe Patrocle havia mantingut un contacte estret amb Consenci, mentre pretenia atreure al seu bàndol sant Agustí. Tot ens fa subratllar la importància de l'eix de comunicacions existent entre la Menorca de Consenci i la Narbonense.³⁶²

No creiem sobrer tenir en compte l'influx de la política dels bisbes d'Arle, a partir de Patrocle, que podrien tenir un esguard suspicax sobre els ambients priscil·lians de la Hispània.

Avançam amb una reflexió sobre l'altra obra, que ens sembla contaminada per les *Quaestiones Orosii*. Recordarem que la presència del *c. Faust.*, tant en aquest llibre com en els *Excerpta* d'Eugipi, ens sembla desproporcionada. Una possible explicació per a justificar-la seria apel·lar a la vigilància contra les vel·leïtats dels priscil·lians, considerats com a maniqueïtzants. Tornem-ho a recollir: els dos textos antipriscil·lians de sant Agustí, adreçats a Orosi i recollits per Eugipi, així com les cinc citacions dels escrits adreçats a Consenci, també de

358. Vegeu el resum biogràfic de Josep. M^a. ROVIRA BELLOSO, dins *Vicenç de Lerins, Commonitori, Salvià de Marsella, a l'Església, Euqueri de Lió, Lloança del desert*, (Clàssics del cristianisme 70) Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya. Fundació Enciclopèdia Catalana. Edicions Proa 1998, 38-40.

359. PIZZANI, *Patrologia*, IV, 193.

360. *Consentius/Severus de Menorca. Vint-i-cinc anys d'estudis. 1975-2000*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 643.

361. CSEL 88, 76.

362. Vegeu *Orígens del cristianisme...*, I, el mapa de 251 i les 252-255.

tendència antipriscil·liana, ens podran orientar vers el descobriment de la pàtria de les *Quaestiones Orosii* i, per ventura, ens desvetlin la seva paternitat.

Passant a la tercera obra ja examinada, direm que de la hispanitat de les *Sententiae* i del seu sabor antipriscil·lià no n'han dubtat ni el seu editor, Künstle, ni el seu fugisser comentarista, Madoz.

L'altre món que hem de talaïar és el dels concilis hispànics. Des del que se va celebrar a Saragossa l'any 380, el priscil·lianisme va polaritzar les seves actes. Deixant de banda les qüestions eclesiàstiques, que per res incideixen en les *Quaestiones Orosii*, hem d'afirmar que el debat trinitari, sobretot el combat contra el modalisme, en certa manera engendrador de l'arrianisme, que més tard importarien a la Hispània els visigots, es va perpetuar. Els bisbes hispànics havien de combatre les reals o suposades desviacions en la doctrina trinitària dels priscil·lians i, ensems, les dels visigots arrians. Per aquest motiu les *Quaestiones Orosii* foren un bon resum de fórmules, que pogueren ésser utilitzades pels concilis dels anys 634 i 675. Pel que sembla, el nostre llibret depèn de sant Gregori d'Il·liberis i de Baquiari, pel que fa a certes formulacions trinitàries.

Les relacions de Consenci amb Orosi semblen segures. N'hem parlat en aquest anuari.³⁶³

El nostre horitzó s'ha estès fins allà on Consenci i Patrocle d'Arle ordien la campanya antipriscil·liana, fins al món de la Narbonesa, a Lerins. Però les *Quaestiones Orosii* són un escrit hispànic. L'altre extrem que abasta la nostra vista són les *Sententiae*, hispàniques, com els concilis de Toledo. Nosaltres arribam a proposar com a hipòtesi que el qui de fet lligava Arles amb Tarragona i el món hispànic continental era Consenci, de Menorca estant.

En aquest sentit, avançam uns suggeriments, que ens semblen pertinents, per tal de desbrostar un caminó que pugui apropar-nos a l'autor de les *Quaestiones Orosii*.

VII. SEMBLANCES DE LES 'QUAESTIONES OROSII' AMB ELS ESCRITS DE CONSENCI

Per tal d'avançar en l'aproximació a l'origen del nostre escrit, procedirem per la via de la comparació. Ens detindrem abans de tot en examinar si hi ha possibilitat d'establir contactes entre les *Quaestiones Orosii* i els escrits segurs de Consenci.

No entrarem, per ara, d'una manera detallada en una anàlisi filològica dels escrits que ens ocupen, amb la seguretat que persones més enteses hi puguin fer un estudi més detingut. En tot cas, aquest estudi el deixam per a una altra ocasió.

Ara ens fixarem en les línies de pensament principals i en algunes circumstàncies històriques, que poden il·luminar aquesta recerca.

363. Vegeu *Consentius/Severus de Menorca* (acabat de citar), 650 i sovint.

Aquesta passa la donam empesos, no just perquè fa estona que consideràvem que calia recollir la intuïció de Seguí, sinó perquè ens ha incitat a fer-ho ara el Prof. Josep. Perarnau i Espelt. Escorcollant catàlegs dels còdexs antics, s'ha fixat en què el manuscrit 56 de la Biblioteca Capitolare de Pistoia, a diferència del que coneixíem, atribueix a ,Consentius Hispanus' les *Quaestiones Orosii*, sota el títol de l'obra editada, *Dialogus quaestionum LXV*.³⁶⁴ De moment ignoram els fonaments que tenen els autors per a prendre aquesta opció.

Nosaltres volem avançar dient que els elements teològics que podem manejar, presos dels escrits de Consenci, se troben a l'*ep.* 119, 3-5. Qualque cosa més podem deduir de les *ep.* 205, 120, i del *c. mend.* de sant Agustí, que responen a inquietuds del nostre autor. Les seves *ep.* 11* i 12* solament ens serveixen per a establir aspectes complementaris.

Quant a les *Quaestiones Orosii*, recordem que els 15 primers números se refereixen a la problemàtica trinitària i cristològica. Les que van entre els ns. 16 i el 62 tracten de la creació, d'Adam, Eva, Caïn i Abel, Noè i Abraham. La pregunta 63 versa sobre els tipus de visions, la 64 interroga sobre l'apostolat i la darrera, la 65, demana criteris per a saber qui vertaderament és enviat, la qual acaba amb una citació expressa del *ciu.*, 19, 19, de sant Agustí, reconegut com a pare de l'Església.

Les coses així estant, hem de precisar que la comparació d'aquesta obra, amb les altres de Consenci solament és possible a partir de les 15 primeres qüestions. La resta solament ofereix qualque indici aïllat, encara que no indiferent.

Quant a les qüestions sobre la creació i altres continguts que se troben a l'Antic Testament, hem de dir que allò que podem extreure de més interès és la seva palesa inspiració augustiniana i, negativament, la no dependència d'escrits posteriors a la primera meitat del s. V. Efectivament, Consenci era més jove que sant Agustí. Però no podem postular una vida que depassés els setanta anys, més o menys.³⁶⁵ Els seus primers escrits daten del 414-415.

1. Intencions i estil

Començarem per les semblances que trobam en el pròleg. Consideram que és prou important atendre els propòsits que explicita l'autor de les *Quaestiones*

364. *I manoscritti medievali della Provincia di Pistoia*, a cura di Giovanna MURANO – Gianfranco SAVINO – Silvia ZAMPONI con la collaborazione di Sandra BERTELLI – Simona BIANCHI – Francesca Sara D'IMPERO – Silvia FIASCHI, (Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino (Regione Toscana. Giunta Regionale) Sismel) Bottai (Firenze), Edizioni del Galluzzo 1998, 24: «PISTOIA. ARCHIVIO CAPITOLARE, 1 C.54, 1489 gennaio 5. n°. 2. ff. 12r-27v [CONSENTIUS HISPANUS, *Dialogus quaestionum LXV*] (attr. Augustinus)».

365. Per més que no sortim de la hipòtesi, creiem una mica prematura la data de la mort de Consenci, que li certifica ROVIRA BELLOSO, dins *Vicenç de Lerins*, 42. Si l'*ep.* 11* és de l'any 419, que provocà la resposta de sant Agustí, amb el *c. mend.*, de l'any següent, la qual, a son torn, va ser contestada per Consenci amb l'*ep.* 12*, difícilment el podem donar per mort en el mateix any 420. La carta el mostra ple de vida i de projectes.

Orosii i, a més, la descripció del mètode que seguirà. Al pròleg, justifica la seva tasca i la considera com a un assaig emprès en to més senzill que molts altres tractats, car els doctors espirituals deixaren moltes qüestions inassequibles als lectors menys il·lustrats. Aquesta pretensió li serveix per ressaltar que, per la seva petitesa, a causa de la menor il·lustració, molts temes importants quedaven sense prou explicació: «parvitati nostrae ambiguitatem non minimam reliquerunt»

No solament hem de ressaltar aquest aspecte, comú a l'escrit de Sever i de Consenci, sinó que també, amb la Circular de Sever, coincideix a donar una gran importància al llenguatge senzill i no recercat, aspecte ponderat recentment.³⁶⁶ Per contraposició a altres autors més erudits, s'expressa així el començament de les *Quaestiones Orosii*: «...ea tamen quae leguntur, propter eloquii venustatem et difficillimas quaestionum perplexitates, minime intelliguntur». Si cercam una convergència en els mots, no la trobarem fàcilment en aquests bocins; però sí que hi ha proximitat en les pretensions, la qual cosa no se repeteix en els pròlegs d'altres escrits.

Sever de Menorca, després de presentar-se com el darrer dels cristians, obre la seva Circular tot ressaltant que la formosor de la virtut queda amagada, si hom la descriu amb un llenguatge exuberant: 1, 2: «...si abundantiori eloquio circumlita fuerit ac fucata». Ho hem deixat ja força assenyalat a altres indrets, on remarcam la preferència pel ‚sermo humilis‘, en la qual cosa el varen imitar altres obres hagiogràfiques, com els *Miracula facta Vzali* i la *Vita Martini*³⁶⁷ o la *Vita Augustini*, de Possidi, com hem assenyalat.³⁶⁸

Consenci, *ep.* 119, 1, comença amb una apologia, tot remarcant la seva petitesa i el seu estat d'ànim hesitatiu: ‚expectationem animi fluctuare‘. Per sortir-ne confiava en l'ajut d'Agustí. Diguem que els pròlegs de les obres semblants prenen un to ben diferent i no reflecteixen de cap manera aquestes mostres de petitesa i de modèstia, com tampoc ponderen la importància d'un llenguatge senzill. Aquestes són preocupacions alienes als tals escrits, tret del nostre.

Si els escrits menorquins i les *Quaestiones Orosii* convergeixen en el fet que s'introdueixen amb unes pretensions de modèstia i volen obrir-se pas apel·lant a la grandesa de l'acció de Déu o en la confiança en la saviesa del bisbe d'Hipona, hem de reconèixer que, per l'altre caire, l'autor dels *Commentarii in Genesim in tres libros distributi*, se presenta amb to batallador. Entra directament en discus-

366. Cf. Josep AMENGUAL I BATLE, *Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, I, (Els Treballs i els Dies 36) Palma de Mallorca, Editorial Moll 1991, 77, 79, i II (1992), 13, nota 3; ID., *Consentius/Severus de Menorca...*, dins «ATCA», XX (2001), 665-666; Jacques FONTAINE, *Une polémique stylistique instructive dans la "lettre encyclique de Sévère de Minorque"*, dins «EVLOGIA. Mélanges offerts à Antoon A. R. Bastiaensen à l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire», publiés par G. J. M. BARTELINK, A. HILHORST, C. H. KNEEPENS (Instrumenta patristica XXIV) Steenbrugis –The Hague 1991, 119-135.

367. Josep AMENGUAL I BATLE, *Orígens del Cristianisme a les Balears*, 194-198, entre altres.

368. Cf., més amunt, p. 20.

sió i en l'atac dels qui pensen altrament, per tal de no embafar els lectors.³⁶⁹ Vora les apel·lacions a la subjectivitat que fan els illencs, aquest altre intèrpret posa en primer terme la galeria dels lectors. Per això, ja poden ser nombroses les coincidències entre ambdues obres, tanmateix l'objectiu i la pretensió de cadascuna són ben diversos. Sigui ferm aquest punt, per tal de no cercar en les *Quaestiones Orosii* una dependència global dels *Commentarii*.

Des de la declaració d'intencions dels pròlegs, hem de dir que no hem sabut trobar textos més emparentats amb les *Quaestiones Orosii* que els escrits de Sever-Consenci.³⁷⁰

2. Convergències d'enfocament teològic

2.1. L'expressió *‘homo assumptus’*

Se tracta d'una manera d'explicar l'encarnació del Fill de Déu, prou freqüent en la teologia occidental, fins a temps medievals avançats.³⁷¹ No ens detindrem en explicacions teològiques, car no farien al cas. Però cal anotar que aquesta fórmula se repeteix en l'*ép.* 119 de Consenci. Comença per afectar al plantejament del primer llibre sobre la Trinitat que l'autor havia compost. Per tal de no errar, s'adreçava a sant Agustí: 3:³⁷² «...cum ergo circa finem primi libri, sicut procul dubio meminisse dignaris, cupiens comprobare Dominum Iesum Christum, id est **,hominem adsumptum** ita diuinam potentiam possidere, ut materia carnis humanae, quam susceperat, permaneret, —cum in illis uisceribus nihil aliud quam infirmitatem perisse docuissem, illius mihi nodus quaestionis obiectus est. “Si”, inquit, “homo ille, quem adsumpsit Christus, in deum uersus est, ergo localis esse non debuit!». Si aquí Consenci ha hagut de vèncer el perill de materialitzar el Fill de Déu, més endavant ha de protegir la seva reflexió d'introduir dues persones en Crist, la qual cosa conduiria, com tornarem a dir, a una quaternitat, en lloc de a la Trinitat: 4:³⁷³ «...ex quo intelligi debere monstrabam ,hominem quem Christus adsumpsit’, in deum quidem uersum susceptam non amisisse naturam, non tamen quasi quartam credi posse personam».

Passem ara a les *Quaestiones Orosii*. Hi observarem una notable freqüència d'aquesta fórmula. Comencem per la primera, que trobam a la resposta a la Q. 4:³⁷⁴

369. *Commentarii...*, Prol., PL 50, 893: **«Verentes multiplicia congerere, ne stomachus legentium saturatus non solum oblata renuat, sed et ingesta rejiciat, priusquam de mundi principio sit loquendum, dicendum est contra eos qui ore sacrilego de Deo disputare nituntur**».

370. Josep AMENGUAL I BATLE, *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 191-215, aporta prou indicis per a destriar la mà de Consenci en la Circular del bisbe Sever.

371. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 240-241.

372. CSEL 34/2, 700; PL 33, 450.

373. CSEL 34/2, 702; PL 33, 451.

374. PL 40, 736.

«Hic, inquam, homo coelestis est. Coelestem itaque dico, quia non ex humano conceptus est semine, sed de Maria virgine pro nostra salute **,assumptus a Filio Dei'**.». Aquí introdueix un element, el de l'Encarnació, que no llegim en els escrits coneguts de Consenci. En realitat, la seva reflexió teològica sobre aquest punt abasta un grapat de línies, no més. Evidentment, prescindim d'altres expressions com **,assumere carnem'**, que se barregen amb la que ens ocupa, perquè no presenten cap tipus de problema, i tampoc pertanyen a la literatura segura de Consenci.

Un altre passatge interessant és a la mateixa resposta, cap al final:³⁷⁵ «Ergo, ut supra diximus, secundum **,assumpti hominis'** formam dictum est, Pater major me est». Seguidament, a l'altra resposta resol la dificultat amb el recurs tradicional de distingir entre allò que diem del Crist en quant Déu i en quant home. De la mateixa manera, al final de la resposta, Q. 4,³⁷⁶ ha de servir-se de la distinció entre allò que és propi de cada persona divina i allò que és comú a la Trinitat: «Ergo, ut supra diximus, secundum **,assumpti hominis'** formam dictum est, Pater major me est».

Tan aferrat està l'autor a la fórmula que la considera útil per a esbrinar la missió de l'Esperit Sant. Pedagògicament, aquesta vegada llegim l'expressió que ens ocupa, en la pregunta o dificultat, Q. 9:³⁷⁷ «Ergo, ut supra diximus, secundum **,assumpti hominis'** formam dictum est, Pater major me est». La resposta és negativa, però per tal que poguéssim copsar l'acció de l'Esperit, ens diu que va actuar **,per subjectam creaturam'**.

2.2 *El terme ,deitas'*

Ja vàrem observar que, per remarcar la unitat de Déu i la diversitat de les persones, on sant Agustí prefereix el mot ,*diuinitas'*, el nostre teòleg utilitza l'altre, ,*deitas'*: *ep.* 119, 4, 6: «...non separatam possident substantiam deitatis». ³⁷⁸ A les *Quaestiones Orosii*, resposta a Q. 1, ³⁷⁹, en un context semblant, afirma: «Personas distinguimus, non **,deitatem'** separamus». Més endavant, a la resposta a la Q. 5, ³⁸⁰, precisa més: «Duas substantias accipimus in uno Filio Dei, unam **,deitatis'**, alteram humanitatis, non duas personas. ³⁸¹ De cap

375. PL 40, 736.

376. PL 40, 736.

377. PL 40, 737.

378. *Terminologia trinitària de Consenci (415-420): tempteigs de teologia trinitària d'un autòdidacte integrista*, dins *Fe i teologia en la història*. «Estudis en honor del Prof. Dr. Evangelista Vilanova, A cura de Joan BUSQUETS i Maria MARTINELL» (Scripta et Documenta 56), Barcelona, Bolonya, Montserrat, Facultat de Teologia de Catalunya – Istituto per le Scienze Religiose – Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 305-306.

379. PL 40, 734.

380. PL 40, 736.

381. Vicenç de LERINS, XVI: «...unum Deum in Trinitatis plenitudine et item Trinitatis aequalitatem in una Divinitate veneratur; ut neque singularitas substantiae personarum confundat

manera voldríem originar un malentès, com si creiéssim que ,deitas' fos un terme poc freqüent entre els escriptors cristians. Ben el contrari. Volem dir que és el que prefereix Consenci.

En aquest context emergeix el problema de les dues naturaleses del Crist. A l'*ep.* 119, 4,³⁸² tot servint-se de l'expressió ,homo assumptus', que acabam de comentar, precisa que en el Crist no hi ha dues persones, car d'altra manera en la Trinitat n'hauríem d'afegir una quarta: «...ex quo intellegi debere monstrabam **,hominem quem Christus adsumpsit**», in deum quidem uersum susceptam non amisisse naturam, non tamen quasi quartam credi posse personam». Aquest raonament pertany a l'obra sobre la Trinitat, que havia compost abans. Devia ésser una preocupació de la qual Consenci no se n'alliberava, i tampoc sant Agustí no arribà a alleugerir-lo.³⁸³

A les *Quaestiones Orosii*, Q. 5, en la resposta empra un llenguatge més planer, aclareix que el fet que accepti dues substàncies en l'únic Fill de Déu, no implica que en Déu hi hagi una quaternitat: «Duas substantias accipimus in uno Filio Dei, unam deitatis, alteram humanitatis, non duas personas. Igitur, si dixerimus duas esse personas, introducemus duos filios; et jam non erit Trinitas, sed quaternitas».³⁸⁴ El que a Consenci se diu amb el terme ,quartam personam' aquí s'expressa amb el mot ,quaternitas'.

Des del punt de vista de la igualtat en les persones de la Trinitat ambdós escrits parteixen de la identitat de la substància o essència divina per resoldre-la, malgrat algunes expressions bíbliques puguin rebre una interpretació, segons la qual hi ha una major antiguitat entre elles. Així Consenci, a l'*ep.* 119, 4,³⁸⁵ s'expressa d'aquesta manera: «...omnia, quae patris sunt, filii sunt et, quae filii sunt, patris sunt et, quae utriusque sunt, spiritus sancti sunt, quia non quasi aequalem sed eandem, id est uncam non separatam possident substantiam deitatis; et ideo uel maiestate uel aetate alter alterum non praecedit, quia diuidi, quod plenum est, non potest nec est in plenitudine aliquid, quod possit plenitudinem separare et maiorem uni minorem alteri facere portionem».

Per la seva part, la Q. 3, que esmentam a un altre lloc, se planteja sobre la necessitat de donar raó a partir de les Escripures a la unitat de la substància o

proprietatem, neque item Trinitatis distinctio unitatem separet **,Deitatis**». I, en context més cristològic, escriu: «XIII, Quomodo in Salvatore aliud atque aliud, non alius atque alius? Quia uidelicet altera substantia divinitatis, altera humanitatis; sed tamen **,deitas** et humanitas non alter et alter, sed unus idemque Christus».

382. CSEL 34/2, 702; PL 33, 451.

383. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, II, p. 75, nota 25, a aquest passatge.

384. Més tard, i amb esment exprés de Nestori, Vicenç de Lerins l'anatematitza d'aquesta manera: «Anathema Nestorio neganti ex Virgine Deum natum, adserenti duos Christos, et explosa Trinitatis fide, quaternitatem nobis introducenti». Atès el context, hem de dir que les *Quaestiones Orosii* no depenen de cap manera de Vicenç. La problemàtica d'aquest és posterior i, pel que sembla, desconeguda per l'autor de les *Quaestiones Orosii*. Consenci era un expert heresiòleg. Coneixia el macedonianisme, cf. *ep.* 119, 1, 6, l'origenisme i moltes heretgies occidentals, com són ara el donatisme, el priscil·lianisme, el pelagianisme, etc.

385. CSEL 34/2, 701; PL 33, 450-451.

essència divina.³⁸⁶ La resposta és afirmativa: «Unum sunt, scilicet natura, non persona.[...] Pater, inquam, Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus; non tres dii, sed unus Deus est. Nam si Pater major, Filius minor, Spiritus sanctus plus quam minor, quod haeretica pravitas asserit, jam non erit unus Deus, sed tres dii; quod nefas est credere.[...] Ac per hoc sicut non dicimus tres deos, nec tres essentias; ita nec tres sapientias, nec tres spiritus. Nam interrogati de singulis personis, si Pater sit sapientia vel Spiritus sanctus; respondemus, Pater sapientia, et Filius sapientia, et Spiritus sanctus sapientia: non tres sapientiae, nec tres spiritus, sed una sapientia est et unus spiritus; sicut est una substantia, aut una essentia: quia hoc est illi esse quod sapientem esse vel spiritum esse».³⁸⁷

No creiem que la discordància terminològica entre les *Quaestiones Orosii*, quant a l'ús del terme 'substantia', si el comparem amb el que recomanava sant Agustí a Consenci, a l'*ep.* 120, 17,³⁸⁸ sigui un entrebanc decisiu per descartar la nostra hipòtesi. Consenci se podria emparar en l',auctoritas sanctorum', *ep.* 119, 1,³⁸⁹ en lloc de seguir el parer del 'tractator' Agustí, *ep.* 12*, 12, 1,³⁹⁰ que qualque dia podrà ser condemnat com ho havia estat Orígenes. El concili de Nicea era prou conegut i reconegut i la seva lletra se reflectia en la seva carta. Per un altre cantó, ens ve la sospita que Consenci no va escriure a St. Agustí que pensava en ell com a corrector de les seves obres sense haver començat d'alguna manera a redactar-ne algunes, *ep.* 119, 6.³⁹¹

3. *Pneumatologia*

La presa de postura de Consenci, a l'*ep.* 119, 2, 6: «Spiritum sanctum, quem neque genitum neque ingenitum credimus», té com a objectiu refutar el macedonianisme, que negaria la divinitat de l'Esperit Sant.³⁹²

El *Dialogus*, també deixa caure la preocupació per allunyar-se de possibles desviacions doctrinals, el nom de les quals queda ocult però, pel que llegim, podem entendre a quin corrent se refereix la resposta a la Q. 2: «Spiritum sanctum neque ingenitum, neque genitum fides certa declarat. Quia si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare videbimur: si autem genitum, tunc duos filios credere culpabimur. Sed quod certa fides tenet, nec ingenitus est, nec genitus; sed ab utroque procedens». L'allunyament de la possibilitat d'arribar a una 'quaternitas' torna ser present.

386. PL 40, 735.

387. PL 40, 735.

388. Cf. p. 30.

389. CSEL 34/2, 699.

390. CSEL 88, 77.

391. CSEL 34/2, 703-704.

392. *Origens del Cristianisme a les Balears*, II, 71, nota 10, a aquest passatge.

4. Unes expressions que travessen tot el llibre

4.1 *Trinitas quae Deus est*

Una expressió semblant no la trobam en els escrits coneguts de Consenci. Però sí que la llegim a la resposta que va rebre de St. Agustí, amb l'*ep.* 120, 1, 6:³⁹³ «in ea trinitate quae est deus». Al n.º. 2, 7:³⁹⁴ trobam: «eadem trinitas unus deus». ³⁹⁵ Al n.º. 3, 17:³⁹⁶ «quod et diuinitas trinitatis — quae putatur alia esse quam est ipsa trinitas. [...] item si non est substantia ista diuinitas et secundum hanc est trinitas unus deus. [...] ideo, cum sit trinitas, unus est deus. [...] nam nonnulli nostri et maxime Graeci trinitatem, quae Deus est, magis essentiam quam unam substantiam esse dixerunt».

És ben possible que Consenci se donàs per ben alliçonat, i va poder aprendre aquesta expressió, que completava el seu pensament. Sigui el que sigui, observem la presència d'aquesta fórmula a les *Quaestiones Orosii*, que enceten les dotzenes de preguntes precisament amb aquesta: «In primis quaero a te, utrum Deus Trinitas sit». Repetim la citació d'un passatge, perquè adduir-lo serveix per al nostre objectiu. Pertany a la resposta a la Q. 9:³⁹⁷ «Numquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque divinitas, quae est Trinitas Deus, ab oculis carnalibus videri potest, nisi, ut dictum est, per subjectam creaturam».

Ara ja entram dins la secció explicativa de l'Antic Testament, especialment del *Gènesi*. Som a la Q. 20: «...aeterna felicitas, contemplando Trinitatem Deum». Seguint per la resposta a la Q. 21, ens trobam amb un context semblant a l'anterior: «...et contempletur Trinitatem Deum esse in Deo».

Entrant en el joc de números, a la Q. 26, respon demanant-se: «Quid autem aliud hic numerus ostendit, nisi Trinitatem quae Deus est? [...] Tres ergo hae partes senarii numeri demonstrant nobis Trinitatem Deum». De mode semblant s'expressa a la Q. 36: «Deus quamvis unus sit, tamen Trinitas est».

Si retrocedim una mica ens trobam, a la Q. 35, que diu: «Absit ut Deus, qui est Trinitas, ex hoc quod ejus dicitur deambulatio, corporeus aut localis esse credatur». Amb aquesta negació de la corporeïtat en Déu ens afanyarem un poc seguidament.

Com a segona conclusió d'aquest punt, voldríem apuntar que aquesta constància en una mateixa terminologia ens fa pensar que, almenys la part trinitària i la veterotestamentària de les *Quaestiones Orosii*, per més que siguin d'estil divers, pertanyen a un mateix autor. D'aquest indici tot sol no ho podríem concloure; però, mentre no hi hagi raons positives per pensar el contrari, som a favor del text actual.

393. CSEL 34/2, 708; PL 33, 454-455.

394. CSEL 34/2, 710; PL 33, 456.

395. Cf. Ps. EUQUERI, *Com. In Gn*, vers. 26, PL 50, 900, entre d'altres, que també empra la mateixa expressió.

396. CSEL 34/2, 719; PL 33, 460.

397. PL 40, 737.

4.2 L'exclusió de la corporeïtat i de la localitat en Déu

Començam per transcriure un passatge llarg de Consenci, en el qual planteja la seva manera d'enfocar la qüestió, *ep.* 119, 5: «Sed tu, uir, cui coelum, ut arbitrator, ipsum subtilitate cogitationum intrare concessum est —verax etenim est qui ait: “Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt” (Mt 5,8)—super omnia sidera ad ipsam contemplationem altitudinem mundi cordis attollens ais non tamquam aliquod corpus debere cogitari deum: nam etiam si quispiam animo lucem millies, quam huius solis est, clariorem maioremque confingat, nullam illic dei similitudinem comprehendi posse, quia corpus est omne, quod cerni potest».

Les *Quaestiones Orosii*, tot just a la primera entrada, s'atansen a aquest punt, Q. 1:³⁹⁸ «Non quod Deus Pater uterum habeat sicut nos, aut corporeus esse credendus sit; sed per uterum substantiam intelligi voluit, de qua natus est Filius. Quod est Pater, hoc genuit: Deus Deum, lux lucem». La generació del Fill no exigeix corporeïtat, car se mou dins la divinitat.

La mateixa preocupació se manifesta pel que fa a l'Esperit Sant, a la Q. 22:³⁹⁹ «Spiritus Dei ferebatur super aquas (Gen. I, 2): localiter ferebatur, sicut sol et luna et alia sidera, an aliter?». La resposta que segueix és fàcil de copsar: «Spiritus sanctus Deus est. Quare non continetur loco aut distenditur, neque temporum motionibus subjacet, sed est ubique praesens totus. Cum modo sane nominavit creaturam, cui superferri diceretur Spiritus sanctus, non localiter, sed potentialiter dicitur».

Després de referir-se al Pare i a l'Esperit Sant, a la Q. 35, se planteja la qüestió sobre Déu, a partir de Gn 3, 8, segons el qual Déu passejava pel Paradís, i respon que s'ha d'evitar tota expressió que indueixi a pensar que Déu se movia corporalment i temporalment.

A la qüestió 40, el text de Gn 2, 19, li dóna ocasió per a explicar com Déu va presentar les criatures a Adam. El tema li exigeix, encara, tota la qüestió 41.

Observam que la qüestió, encetada ja per Consenci en l'*ep.* 119, se resol més àmpliament en aquesta altra obra.

5. El camí aspre de la teologia

El pròleg de les *Quaestiones Orosii* critica d'alguna manera els teòlegs, perquè «dum coguntur propter altitudinem Scripturae divinae viam carpere»,⁴⁰⁰ deixen ansiosos els petits. Ara bé, aquesta és la sensació de Consenci, com se

398. PL 40, 734.

399. PL 40, 740.

400. PL 40, 733.

desprèn de les seves múltiples expressions, referides precisament a la tasca teològica.

El recurs a la comparació de la recerca teològica com a un camí aspre i tortuós és freqüent, a Consenci. Tot lamentant la seva solitud teològica, ja a l'*ep.* 119, 6⁴⁰¹ podem llegir: «...cum enim multi in illis, in quibus habitamus, insulis dum recto ad uiam pergunt aggere, in tramitem tortuosi huius erroris incurrint, eritne aliquis illic Augustinus, cuius auctoritati cedant, cuius doctrinae credant, cuius ingenio superentur? an forte ex illo paternitatis affectu mauis me occulta admonitione dirigere, quam uelut comitem prauis itineris increpare?». Una mica més endavant se justifica i s'empara en un text de sant Pau: «...neque enim stulti aestimandi sunt, quos Paulus apostolus, ne in incertum currerent admonebat dicens: "Sic currite ut comprehendatis" (I Cor. 9, 24): uia ista quam currimus, non solum relinquenda nobis uerum etiam intercludenda atque praecidenda tibi est».

Quelcom de semblant llegim a l'*ep.* 12*, 11, 1:⁴⁰² «Quid autem periculosius quam ut homo, cum possit ad uitam absque tanto inutilis doctrinae circuitu peruenire, tamen insanis curiositatis illicitae stimulis incitatus longi atque ardui itineris anfractum, de quo nemo adhuc absque uulnere euasit, arripiat?»

Els nostres resultats no són més que aproximatiu; però els podem encabir amb l'expressió del pròleg de les *Quaestiones Orosii*, com a mostra d'una mateixa mentalitat.

6. Citacions dels clàssics

Hom ha observat la bona coneixença que Consenci tenia dels clàssics llatins. L'editor de les cartes 1*-29* ho ha remarcat en les notes⁴⁰³ i ho vàrem exposar a un altre lloc, esmentant Ciceró, Virgili, Terenci, etc.⁴⁰⁴ Al nostre cas podem topar amb alguns passatges, preferentment de Virgili.

A les *Quaestiones Orosii*, en la resposta a la qüestió 30, també podem trobar-hi alguna citació important, com és ara: «Secundum id quod ait nobilissimus quidam poetarum: Uterumque armato milite complent». (Virgil., *Aeneid.* lib. 2, vers. 20).⁴⁰⁵ Els resultats de la nostra recerca ens donen una sola citació, en els Pares llatins anteriors a la primera meitat del s. V, i és a sant Agustí: *ench.*, Cp. XLIV.⁴⁰⁶ «Sed ideo etiam ipsi mori peccato plerumque dicuntur cum procul

401. CSEL 34/2, 703; PL 33, 451.

402. CSEL 88, 114-115.

403. *Sancti Aureli Augustini Opera. Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae. Epistolae 1* - 29**, cura Johannis DIVJAC editae (CSEL 88), Viennae, Österreichische Akademie der Wissenschaften 1981, 3-138: *ep.* 11* i 12*, 51-70 i 70-80, respectivament.

404. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 26-28, amb algunes indicacions bibliogràfiques.

405. Cf. pp. 15, 72.

406. CCL 46, 73; PL 40, 254.

dubio non uni sed multis peccatis omnibusque moriantur quaecumque iam propria commiserunt uel cogitatione uel locutione uel opere, quia etiam per singularem numerum pluralis numerus significari solet, sicut ait ille: Vterumque armato milite complent» (Virgil., *Aeneis* 2,20).

Per a l'altra reminiscència dels clàssics, que llegim a la resposta a la Q. 56:⁴⁰⁷ «Hinc etiam quidam poeta ait: Numero Deus impare gaudet». (Virgil., *Eclog.* VIII, vers. 75),⁴⁰⁸ coneixem dues obres de sant Jeroni, que la repeteixen; però no diríem que l'autor de les *Quaestiones Orosii* s'hi inspiràs. Més tost pensam que no. Se tracta de l'*ep.* 48, 19:⁴⁰⁹ «...et si hos audire noluerint obtrectatores mei, grammaticorum scholas eis faciam conclamare: Numero deus impare gaudet», (Vergil., *Buc.* VIII, 75) i *Commentarii in Aggaeum*, 1, 1:⁴¹⁰ «Et sextum mensem qui praeerierat, et qui numerus labori deputatur, ad unionem reuerteretur Dei, et imparem numerum solumque sequeretur, quem mundum esse gentilis quoque poeta nouit dicens: ...Numero Deus impare gaudet». (Vergil., *Eclog.* 8, 75).⁴¹¹

A més d'aquestes citacions expresses, pensam que hem de comptar amb explicacions gramaticals manllevades de qualque manual escolar, emprat aleshores a l'escola de la Tarraconense.⁴¹²

7. *El propositum de Consenci i la sortida del món de la Q. 62*

L'estil de les respostes que llegim a les *Quaestiones Orosii* origina que s'utilitzi la segona persona o la tercera, d'una forma indeterminada. Ara bé, a la segona part de la resposta a la Q. 62, es trenca aquest mode de respondre i l'autor s'implica servint-se de la primera persona del plural. No serà que ens trobam amb l'explicació dels motius que induïren Consenci a engrescar-se amb el 'propositum', *ep.* 12*, 13, 6,⁴¹³ que al moment d'escriure aquesta lletra era més aviat un projecte de viure l',otium' que era a l'abast dels 'potentiores' de l'època i que en Consenci, com en altres casos, hauria derivat cada cop més vers una vida ascètica?

Les *Quaestiones Orosii*, Q. 62,⁴¹⁴ ho exposen d'aquesta manera: «Hic temporalis explanatio hoc habet: moraliter autem eximus de terra nostra quando diuitias et mundi hujus facultates contemnimus; et de cognatione nostra, id est, de vitiis prioribus, quae nobis a nativitate nostra cohaerentia, velut affinitate qua-

407. PL 40, 750.

408. Cf. pp. 15, 94.

409. *Apologeticum ad Pammachium*, CSEL 44/1, 384; PL 22, 509.

410. CCL 76A, 714-715.

411. PL 25, 1389C.

412. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 228.

413. CSEL 88, 78.

414. PL 40, 750.

dam et consanguinitate conjuncta sunt; et de domo patris nostri, id est, de omni memoria mundi hujus, quae oculorum occurrit obtutibus».⁴¹⁵

Nosaltres veuríem en aquesta declaració personal una intenció de viure d'una manera evangèlica, que certament és proposada per la teologia com a comuna a tots els cristians, però que, en els trets que la descriu l'autor, l'apropa a l'estil monàstic. Sobretot el final, que implica un allunyament del món, no en el sentit paulí, que torna a ésser un element de l'espiritualitat cristiana, sinó seguint l'impuls de molts cristians que s'apartaven de la manera de viure general, per trencar físicament amb els lligams socials, i se retiraven. És quelcom semblant a l'estil monàstic; però el text no permet que puguem entendre que l'autor convida a aquesta vocació. Els termes tècnics del monacat no apareixen; no dona cap indicatiu que el seu objectiu anàs directament per aquest senderol. Ja vàrem assenyalar que el model més acostat al mode de viure escollit per Consenci el podríem trobar en Ausoni.⁴¹⁶

Aquesta observació ens mena a demanar-nos si, en una època més tardana, aquest tipus de convit hauria estat possible. Sembla que les condicions socials que ben prest canviaren, varen acabar progressivament amb els grans personatges retirats del món. Les noves estructures econòmiques no ho permetien, i ben prest el solitari esdevenia monjo. Aquest estil de vida se regula. Per això, considerem que el nostre autor pertany a la Romanitat Tardana i no a l'Edat Mitjana.

8. *Els projectes literaris de Consenci amb sant Agustí*

A un altre lloc ja vàrem estudiar l'obra de Consenci i alguns aspectes del seu projecte en el camp de la Teologia i va ser inevitable haver de conversar sobre les relacions amb sant Agustí, a qui encomanava de revisar-li els escrits, *ep.* 119, 6,⁴¹⁷ i a qui proposava dubtes i sospites sobre la tasca teològica.⁴¹⁸ Des que li va enviar la consulta, que va ocasionar l'*ep.* 205 (ca. 413-414) del doctor africà, sobre temes relacionats amb el priscil·lianisme,⁴¹⁹ passant per l'*ep.* 119, 1 (ca. 415-416), Consenci demana ajut i l'obté. Sant Agustí l'havia convidat a visitar-lo, per atendre les seves preocupacions i li respon amb una carta més, la 120, on li torna a solucionar proble-

415. PL 40, 751. Una possible traducció sonaria així: «Això [(Gn 12, 1), Surt de la teva terra...] té aquí una interpretació per al nostre temps: de fet sortim moralment de la nostra terra quan menyspreem les riqueses i les propietats d'aquest món. Sortim dels nostres lligams familiars, és a dir, dels nostres vicis anteriors, que ens acompanyen des del nostre naixement, i que ens són emparentats per una mena de consanguinitat i afinitat. Sortim de la casa del nostre pare, és a dir, de tota memòria d'aquest món, que es presenta a la mirada dels nostres ulls».

416. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 222-223.

417. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 239.

418. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 228-244.

419. *Una trilogia agustiniana antipriscilianista y unas sugerencias para una nueva cronología*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 44 (1998), 205-221 (cf. ATCA, XX (2001), 869, núm. 15.682).

mes de caràcter trinitari, potser provocats pel coneixement que el resident menorquí tenia del modalisme que tarava el priscil·lianisme del moment.

A més de certes temàtiques conegudes, Consenci sospitava que havia pogut errar en certes 'quaestiunculas', com s'expressa a l'*ep.* 119, 2,⁴²⁰ la qual cosa el movia a apel·lar de bell nou a qui havia triat com a mestre, i a qui ja havia escollit com a corrector de les obres que havia compost, però encara inèdites: «Tu enim non editorum jam a me librorum lector, sed probandorum emendator, ni fallor, electus es» (*ep.* 119, 6).⁴²¹ Lamentava, poc abans, que no trobaria cap altre mestre semblant i de tant de prestigi.

Passen els anys i malgrat que Consenci s'hagi sentit mortificat per les correccions de sant Agustí, torna a insistir passat l'any 420, a l'*ep.* 12*, 3 i 4,⁴²² i reitera el seu plany per mor de la seva solitud en el camp de la teologia i de l'ortodòxia, aspecte, aquest darrer, que contrasta amb l'eufòria del bisbe Sever.⁴²³ En tot cas, observa, el seu desig és enviar tot allò que escriurà a l'examen d'Agustí, com sabem per l'*ep.* 12*, 15: «Scribere autem plurima nescio [...] quae si esse possibile omnia ad tuae paternitatis examen peruenire uoluissim».⁴²⁴ Si topa amb qualche missatger de fiar, li enviarà tot allò que, encara que sigui imperfecte, té compost contra els pelagians.⁴²⁵ Les coses així estant, se queixava a causa de l'esforç que havia de fer, per resoldre els seus dubtes. Si alguns doctors haguessin estat prop, bastava recórrer-hi per resoldre les seves qüestions, 'his quaestionibus'. La seva resolució va ser compondre una obra com si fos en col·laboració: «Visum proinde est, ut omnes cogitationes meas scripta quasi duorum contione producerem, ut dementissima cordis mei rixa litterali officio comprehensa tuis sisteretur obtutibus et doctrinae tuae clementia pacaretur. Nullo autem hoc alio fieri modo quam litteris poterat» (*ep.* 12*, 5, 3).⁴²⁶

Vàrem traduir la frase «mea scripta quasi duorum contione producerem - un escrit que prengué forma d'una obra redactada en col·laboració».⁴²⁷ Jules Wankenne va optar per una versió que mostràs més la bel·licositat de Consenci: «...en rédigeant une discussion comme entre deux adversaires»,⁴²⁸ en la qual cosa fou seguit de prop pel traductor a l'italià, «mettendo, per cosí dire, in iscritto una specie de discussione tra due avversari».⁴²⁹ No ens convenç que

420. CSEL 34/2, 699; PL 33, 450.

421. CSEL 34/2, 703; PL 33, 452.

422. CSEL 88, 72.

423. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, II, 11, nota 10.

424. CSEL 88, 79.

425. *Ibid.*

426. CSEL 88, 73.

427. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, II, 113.

428. *Oeuvres de Saint Augustin, Lettres 1* - 29**. Nouvelle édition du texte critique et introduction par Johannes DIVJAK. Traduction et commentaire par divers auteurs (BA, 46 B. Études Augustiniennes) Paris 1987, 237.

429. *Sant'Agostino. Le Lettere. Supplemento (1*-29*)*. Testo latino ripreso sostanzialmente dal 'Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum'. Introduzioni, traduzione, note e indici di Luigi CARROZZI, Roma 1992, 123.

aquests traductors hagin introduït el terme ‚adversaris‘. La traducció anglesa de R. B. Eno ens convenç més, quan la dona d'aquesta faisó: «in a written dialogue between two people».⁴³⁰

Creiem que és més adient una traducció que expressi més la forma dialogada o en col·laboració, com són les nostres *Quaestiones Orosii*, que no el debat que observam en tants d'escrits polèmics, com l'*Altercatio Ecclesiae et Synagoga* o el que citam, atribuït a un luciferià hispànic, etc. Tindríem així en les *Quaestiones Orosii* l'obra de què parla Consenci? No ho creiem de cap manera. Ell se referia a una obra ja composta. Més encara, les nostres *Quaestiones Orosii* varen utilitzar obres de sant Agustí que són posteriors a l'any 420-421, com els darrers llibres de *ciu.*, els darrers llibres del *trin.* i el *c. Max.* o contemporànies, com *ench.*. De tota manera, se val dir-ho, el llibres més seguits pel nostre autor són els *c. Faust.*, de finals del s. IV, els *De Genesi*, així com també eren ja acabats els *Io. eu. tr.*

Davant aquest panorama, podem deixar per assegurat un altre extrem. El que més ens interessa és donar per fet que Consenci havia treballat en una obra composta en forma de diàleg. Per tant, tenim una baula més de la cadena que ens permet aguantar la hipòtesi sobre la seva autoria de les *Quaestiones Orosii*. Evidentment, això suposa que ens topam amb la possibilitat que Consenci havia d'adoptar l'estil escaient, divers de l'epistolar i del propi dels tractats dogmàtics. Del primer en tenim mostres suficients i del segon solament ens n'ha pervingut algun fragment.

Si ja havia treballat seguint aquest estil, no podem excloure que per aquelles saons l'inquietassin les qüestions que llegim a les *Quaestiones Orosii* que coneixem. Les primeres, són les trinitàries que, com hem vist, en part se plantegen des de l'òrbita de Consenci. També s'havia interessat per la creació del cos i per la resurrecció del Redemptor i la seva capacitat de deixar-se palpar,⁴³¹ segons ens assabenta l'*ep.* 205 de sant Agustí. Desconeixem les altres qüestions, a les quals hem al·ludit; però sembla que es tractava de problemes que li rodaven per la testa, que afectaven les Escripures. Gens sorprenent és aquest punt, car sabem ben clarament que per a ell la força de la fe cristiana provenia de les Escripures i no de les disputes, car si fos d'altra manera, solament els filòsofs i oradors assolirien la salvació, segons se va manifestar a l'*ep.* 119, 1.⁴³²

Si podem treballar amb la hipòtesi que Consenci pot ésser l'autor de les *Quaestiones Orosii*, la llarga secció que segueix el *c. Faust.* podia ja estar embastada, quan escriví per darrer cop, que sapiguem, a sant Agustí.

Que les relacions entre els dos s'enrarisin no vol dir que Consenci no pogués aprofitar el bagatge escrit que posseïa del seu mestre admirat. Tampoc hi ha cap impediment per seguir treballant amb aquesta hipòtesi en el fet que alguns manuscrits presentin l'obra com si es tractàs d'una entrevista que Orosi fa a Agus-

430. *Saint Augustine. Letters*, Vol. VI (1*-29*) Translated by Robert B. ENO (The Fathers of the Church) Washington 1989, 102.

431. *Orígens del Cristianisme a les Balears*, I, 241.

432. CSEL 34/2, 699.

tí. No sabem quan començà aquesta atribució. De totes formes, era un recurs molt estimat pels escriptors que pretenien que la seva obra fos molt coneguda editar-la sota el nom d'un autor ja famós. En el nostre cas ambdós ho eren i, a més, era ben bo de fer acceptar, car sabem que Orosi va treballar al servei de St. Agustí per molt temps i va fruit de la seva confiança. Era ben possible que un diàleg semblant s'hagués efectuat. Afegim que ambdós eren amics de Consenci i que aquest volia romandre en l'anonimat. En conclusió, l'estratagema no era gens mal de fer circular. I sempre roman l'enigma dels darrers anys dels dos hispànics, Orosi i Consenci, i del que hi pogué haver entre els dos.

Vegem, ara, algunes mostres del títol sota el qual ens ha arribat la nostra obra, perquè és segur que no és el que du l'edició dels Maurins, reproduïda per Migne, que se mostra d'aquesta manera: *Dialogus quaestionum LXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis*.⁴³³ El còdex de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, clm. 14468, del segle IX (any 821), f. 88r., comença així: *Incipit de questiunculis Sancti Augustini*. L'altre manuscrit, clm. 14492, també del s. IX, f. 1r, s'introdueix amb aquestes paraules: *Incipiunt questiones Orosii et responsiones Sancti Augustini episcopi*, i el clm. 14500, del mateix segle, f. 1, s'obri dient: *Incipit prologus de questiunculis Sancti Augustini*. El de El Escorial, de la segona meitat del mateix segle, L.IV.17, f. 61r, s'obri amb aquesta expressió: *Incipiunt questiones Orosii et responsiones Sancti Augustini [sic] episcopi*. Qualque semblança trobam amb aquest manuscrit en el de San Millán, 39, conservat a la Real Academia de la Historia de Madrid, que comença així, al f. 196v: f. 196v: *Incipit Liber Questionum Scti. Augustini [sic]*. La Universitätsbibliothek de Freiburg im Breisgau, al ms. 377, del s. X, al f. 90r, abans de l'índex de les qüestions, diu: *Incipiunt capitula interrogationum Orosii et totidem responsionum Sancti Augustini episcopi*, i abans de les qüestions, diu: *Incipiunt questiones Orosii et totidem responsiones beati Augustini sexaginta quinque*. A un nou còdex de Munic, clm. 19126, del s. XII, f. 6v, una mà posterior, va escriure: *Questiones ab Orosio propositae et a Beato Augustino expositae*. A El Escorial hi ha un còdex que pertany al final del s. XII o primera del XIII, el c.III.17, que al f. 105r, comença el llibre d'aquesta sort: *Questiones ab Orosio propositae et a beato Augustino expositae*. Més prop del títol editat és el que llegim al còdex 416 de la Biblioteca Nacional de Lisboa, f. 113v: *Incipit liber dialogorum beati Augustini episcopi percunctante Orosio presbitero*. A la Biblioteca Nacional de Madrid, el còdex del s. XIV, Ms 549, f. 76v, diu: *Incipit liber Augustini ad Orosium*, i un altre còdex de la mateixa biblioteca, ss. XIV-XV, Ms 107, f.171v, ens dóna el següent acabatall: *Explicit dyalogus beati Augustini Episcopi habitus cum Orosio*. La Biblioteca Colombina de Sevilla serva un manuscrit, el 56-3-3, del s. XIV, que conté el nostre text a partir del f. 90r., sense títol ni pròleg.⁴³⁴ Tot just acaben les *Quaestiones LXXXIII* de sant Agustí, amb aquests mots: *Explicit excerptum. Deo gratias. Amen*, i sense més indicacions,

433. PL 40, 733-752.

434. Les qüestions següents se presenten ben clarament com un diàleg. Les preguntes van precedides del nom 'Orosius' i les respostes duen el d',Augustinus'.

hi llegim: «Quaeso te ut percunctanti michi respondeas», i segueix la primera qüestió, sense el nom d'Orosi, que precedirà les altres preguntes; però a la primera resposta hi trobam el nom d'Agustí. El còdex de la Biblioteca de la Universitat de València, Ms. 503, del s. XV, f. 134, comença d'aquesta forma: *Incipiunt questiones Orosii ad beatum Augustinum*. El còdex b.III.4 d'El Escorial, del s. XV, f. 88v, s'obri així: *Incipit liber dialogorum Sancti Augustini Episcopi. Ad Orosium presbiterum*, mentre el còdex 17-17 de la Biblioteca Capitular de Toledo, també del s. XV, se presenta amb aquestes paraules, f. 46r: *Incipit liber questionum Orosi ad beatum Augustinum*.

Major varietat és ben difícil de trobar, a l'hora de cercar un títol per a un llibre. No serà sobrer que advertim que els manuscrits més antics, els de Leiden, que malauradament no hem pogut utilitzar, sembla que no ens ajudarien gaire en aquest punt, car són mutilats al principi. Uns manuscrits directament parlen de les qüestions i d'altres assenyalen que es tracta d'un llibre de qüestions. N'hi ha que ometen el nom d'Orosi i no donen a entendre que l'obra se basi en un diàleg, per fictici que pugui ser. Si el manuscrit més antic, d'entre els citats, que ha conservat la titulació, hi va escriure el mot 'quaestiunculae', no serà fora de lloc recordar que es tracta d'un terme ja emprat per Consenci, a l'*ep.* 119, 2,⁴³⁵ tot referint-se als problemes que volia proposar a sant Agustí. Caldrà prendre nota que hem d'arribar al s. XIII perquè vegem la paraula 'dialogus'. La llegim al còdex 416 de la Biblioteca Nacional de Lisboa. Ja en el segle següent comença a sovintejar.

Sorpren que les dues parelles més clares, que podem establir en els títols, la formin sengles manuscrits de Munic, amb altres sengles d'El Escorial. Observem, així, que el còdex de Munic, clm. 14492, del s. IX, i l'altre quasi contemporani, d'El Escorial, L.IV.17, coincideixen en el títol. Se'ls acosta el de la Universitat de Freiburg, ms. 377, no gaire més tardà. Tots tres inclouen el nom d'Orosi, però no parlen de 'liber', sinó que esmenten les preguntes i les respostes. Dos segles més tard, de bell nou, a un altre còdex de Munic, el clm. 19126, s. XII, f. 6v, algú hi va posar una titulació que torna ésser la que llegim al quasi contemporani c.III.17 d'El Escorial.

De rebot, sigui dit que aquesta mostra d'una selecció casual dels còdexs⁴³⁶ comença a insinuar que, en el títol, hi ha indicis que permetrien començar a establir algunes famílies en aquest cúmulo de documents. Però no serà fins que hom haurà palpat els punts més conflictius en la lectura de les *Quaestiones Orosii*, que podrem començar a pensar en una organització dels manuscrits prèvia a qualsevol edició crítica.

435. CSEL 34/2, 699.

436. En principi volíem poder donar un primer cop d'ull als manuscrits anteriors al s. XI. Atesa la impossibilitat de fer-ho, hem estès la consulta als còdexs que ens han sigut més assequibles, entre els quals, òbviament, predominen els hispànics, gràcies a la cura dels custodis llurs.

CONCLUSIÓ PROVISIONAL

L'allau de còdexs que han servat el text de les *Quaestiones Orosii* hauria de fer pensar que, tot i tractar-se d'una peça secundària de la producció patristica, no és de qualitat tan dejectable, com s'ha volgut mostrar qualche vegada. Més encara, els conciliaris toledans que se'n serviren no eren uns incults. I la difusió de què va gaudir durant uns mil anys fa que aquest escrit pertanyi necessàriament a la història de la cultura teològica medieval. Més encara, fórmules trinitàries i cristològiques de primer ordre, en els concilis toledans, s'inspiren en el nostre conjunt de temes.

Quant a precisar qui en pogué ésser l'autor, hem de reconèixer que, després d'aquest recorregut, no hem trobat cap argument que sigui tan sòlid, que ens faci concloure que l'autor de les *Quaestiones Orosii* sigui Consenci. La conclusió més segura és que ens hem d'acostar a un escriptor de la primera meitat del s. V, de nom ja conegut o per descobrir, pertanyent al món hispànic, amb vinculació a la Narbonesa i, sobretot, familiaritzat amb les obres de St. Agustí. A més, aquesta persona culturalment sembla coneixedora dels clàssics llatins. Unes darreres característiques les hem d'extreure de la seva referència a una opció per un estil de vida ascètica i allunyada del món, i del coneixement que tenim del seu projecte teològic, almenys en part realitzat, d'escriure una obra en forma dialogada amb St. Agustí.

Si aquesta descripció és correcta, hem de dir que, ara per ara, l'autor conegut més ben col·locat per rebre el reconeixement com a autor d'una de les obres més llegides fins a la tardana Edat Mitjana, com són ara de les *Quaestiones Orosii*, és Consenci. Si del 'posse ad esse non ualet illatio', almenys consideram que s'ho val d'analitzar la llengua i l'estil de l'obra que ens ocupa, almenys per descartar l'escriptor naturalitzat a Menorca. Amb tot, pensam que alguns termes i qualche expressió de les *Quaestiones Orosii* podrien ésser ben seus. Una anàlisi acurada de la llengua i de la terminologia és més valuosa que les nostres sospites.

I, en darrer terme, ens sembla que qualsevol història d'una certa amplitud del pensament cristià occidental haurà d'atorgar un petit espai a aquest escrit que ha marcat altres tractats més importants amb els seus resums de textos trinitaris hispànics i de molts altres augustinians, de contingut divers, i àdhuc s'ha encastat per a nosaltres en l'orfebreria trinitària dels concilis toledans.

Mallorca (La Real), Primavera del 2002

Josep PERARNAU I ESPELT

LA CÒPIA MANUSCRITA MEDIEVAL
DE LES TRES LLETRES DE RAMON LLULL
DEMANANT AL REI, A UN PRELAT DE FRANÇA
I A L'ESTUDI DE PARÍS
L'ESTABLIMENT D'ESCOLES DE LLENGÜES*
(CLARMONT-FERRAND, BMI, MS. 96)

Suara naixia una col·lecció, la primera publicació de la qual, signada per la màxima autoritat en temàtica de lul·lisme francès del segle XIV, s'intitu-

*Les abreviatures de bibliografia lul·liana general són explicades en els primers volums d'ATCA, I (1982), 9-10, i II (1983), 23-24; hi remeto el possible lector. D'entre la bibliografia posterior cal afegir-hi OS = Anthony BONNER, *Selected Works of Ramon Llull*, I-II, Princeton, University Press 1985 (traducció catalana: *Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)*). I-II. Edició, introducció i notes de A. B. (Els treballs i els dies, 31 i 32), Mallorca, Editorial Moll 1989, XXXII + 606 i 674 pp.).

Els projectes de Ramon Llull per a l'erecció d'escoles de llengües o de preparació de missioners enviadors a terres de l'Islam (i no cal dir el tema de la croada i de les missions) han merescut tant l'atenció dels estudiosos i els han estat dedicats tal nombre d'estudis que és impossible de recordar-los tots i per això em limito a assenyalar els següents:

– Samuel M. ZWEMER, *Raymund Lull First Missionary to the Moslems*, Nova Iork 1902 (cf. Àlvar MADUELL, *Pin i Soler traduí el llibre de Zwemer sobre Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIV (1994), 113-114).

– William Th. A. BARBER, *Raymond Lull, the illuminated Doctor. A study in medieval Missions*, Londres 1903.

– Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Franciscano*. Tomo I: (1215-1300), Quaracchi, Collegio di S. Bonaventura 1906, VIII i 480 pp., en particular 361-392 (citat: Golubovich i pàgina; sembla que data les nostres tres lletres del 1299: EL, XXII (1978), 211).

– Franz HEIDELBERGER, *Kreuzzugsversuche um die Wende des 13. Jahrhunderts* (Abhandlungen der Mittleren und Neueren Geschichte, 31), Berlín – Leipzig, Rothschild 1911, 84 pp., en particular 56-57, 66-68.

– Robert SPEER, *Ramón Lull, the Christian Crusader and his Conquest*, dins *Some Great Leaders in the World Movement*, The Cole Lectures for 1911 delivered before Vanderbilt University. Reimpresió, 1967, 11-53 (traducció catalana de l'edició original, d'E[stanislaw]. D[URAN], en *Visió de Llull per un protestant*, dins «Qvaders d'Estudi», I (1916), 204-214).

– Adam GOTTRON, *Raimund Lull Kreuzzugsideen* (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte, 39), Berlín – Leipzig, Rothschild 1912, VIII i 96 pp., en part. 65-93.

– Livarius OLIGER, *Franciscan Pioneers Amongst the Tartars*, dins «Catholic Historical Review», XVI (1930), 249-275, resumeix les dades proporcionades per les fonts publicades per Athanasius VAN DEN WYNGAERT, *Sinica Franciscana*, I, Quaracchi, Collegio S. Bonaventura 1929, CXVIII i 637 pp.: Giovanni da Pian di Carpine el març? 1246 entrava al territori dels tàrtars i en sortia l'abril? del 1247, seguit vuit anys després per Guillem de Rubruc.

la *Diplomatari lul·lià* (hom en pot llegir la recensió en la secció corresponent d'aquest volum); l'autor, l'estimat i venerat professor Jocelyn N. Hillgarth,

– Berthold ALTANER, *Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des Raymondus Lullus. Ein Beitrag zur Geschichte des Toleranzgedankens*, dins «Historisches Jahrbuch», 47 (1928), 586-610; *Sprachstudien und Sprachkenntnisse im Dienste der Mission des 13. und 14. Jahrhunderts*, dins «Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft», XXI (1931), 113-136. (*Glaubenszwang...*: 592: «Die disputierenden Gegner begegnen einander in den Umgangsformen der gebildeten Gesellschaft. Die Darlegungen der Beteiligten bleiben ruhig und ihre Redekämpfe werden streng sachlich durchgeführt. Ausdrücke, die eine andere Partei verletzen könnten, werden peinlich vermieden». Els llibres fins al *Blanquerna* són pacífics (593-602: *Contemplació, Gentil, Liber de Sancto Spiritu, Blanquerna*). En canvi, 603: «Der letzte Teil unserer Darstellung wird den Beweis liefern, dass wir eine wesentlich einschränkende Interpretation der auf den ersten Blick so ganz auf das Geistige eingestellten und gegen jegliche Zwangsmassnahmen sprechenden Äusserungen vernehmen müssen», i aquesta segona part es basa en: les dues peticions a Celestí V i a Bonifaci VIII; 3. *Disputatio Ray. christiani et Hamar saraceni*; 4. *Liber de Natali...*; 5. *De ente quod est simpliciter per se...*, *Ordinatio* 2-4; 6. *Petitio in Concilio generali ad acquirendam Terram Sanctam*; 7. *Disputatio clerici et Raymundi Phantastici*. (605-606), i el *Liber de fine* i el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* (606-607) i el *De locutione angelorum* (606, nota 57). «Wie ist Lulls widerspruchsvolle Haltung zu erklären?» (606), i respon: «Man erkennt leicht, dass auch hier seine tiefsten Sympathien eigentlich nur der Mission gehören, die ohne das Mittel des Krieges arbeitet. Um diese Einstellung noch deutlicher zu empfinden, braucht man nur seine Schriften mit den literarischen Produkten seiner Zeit zu vergleichen, die dasselbe Thema behandeln. Keine dieser Schriften verrät, dass das Hauptinteresse des Verfassers auf eine friedliche Eroberung des Orients (607) gerichtet ist. Bei Lull klingt dagegen überall die Sorge durch, es möchte der gerade jetzt ihm günstig scheinende Moment für eine Missionsaktion grossen Stils verpasst werden. Sein Augenmerk ist ganz auf eine mit friedlichen Mitteln arbeitende Missionspropaganda gerichtet...». L'última paraula és: «Die Rücksicht auf Personen und Zeitverhältnisse hat ihn zu inkonsequenten Zugeständnissen, die ihm überdies wohl eine innere Wandlung erleichtert hat, gedrängt» (610).

– Ewald MÜLLER, *Das Konzil von Vienne 1311-1312. Seine Quellen und seine Geschichte* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, XII), Münster i. W., Aschendorff 1934, XVIII i 756 pp.

– Aziz Suryal ATIYA, *Propaganda and Projects. IV Ramon Lull*, dins *The Crusade in the Later Middle Ages*, London, Methuen & Co. 1938, 74-94. (A completar amb l'apèndix III, *Aragon and Egypt*, 510-516, inventari de la correspondència entre Jaume II i Alfons III, d'una banda (1303-1327), i els soldans d'Egipte, de l'altra (1300-1330), conservada a Barcelona, ACA); pàgines ampliades pel mateix autor dins *Egypt and Aragon. Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 A. D.* (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, XXIII, 7), Leipzig, Deutsche Morgenländische Gesellschaft – F. A. Brockhaus 1938, 74 pp, amb transcripcions en àrab de les lletres d'Egipte.

– Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Un texte de Ramón Lull sur la croisade et les missions*, dins «Nova et Vetera», 21 (1946), 98-112; *Raymond Lulle, docteur des missions*, dins «Studia Monographica et Recensiones edita a Maioricensi Schola Lullistica», V (1951), 3-44; amb el mateix títol, però: *avec un choix de textes traduits et annotés* (Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft, Supplementa, V), Schöneck-Beckenried 1954, 152 pp. *Els projectes de creuada en la doctrina missional de Ramon Lull*, dins «Estudios Lulianos», IV (1960), 275-290.

– José GOÑI GAZTAMBIDE, *Un teorizante español de la cruzada: Raimundo Lulio*, dins l'obra del mateix: *Historia de la bula de la cruzada en España* (Victoriensia, 4), Vitoria, Editorial del Seminario 1958, 234-262.

hi reproduïx, entre una cinquantena d'altres, els tres textos, que també són objecte d'aquestes pàgines, de cada un dels quals i de llur conjunt afirma taxativament: «cap ms. conservat»,¹ raó per la qual ell ha hagut de basar el

– Sebastián GARCÍAS PALOU, *Las 'rationes necessariae', del bto. Ramón Llull, en los documentos presentados, por él mismo, a la Sede Romana*, dins «Estudios Lulianos», VI (1962), 311-325; i *Ramon Llull y el Islam*, Palma de Mallorca 1981, on trobem els capítols següents: *La fundación de colegios de lengua arábigo, como medio para la formación de misioneros para la evangelización del Islam*, 107-121; *'Miramar' el 'monasterio' misionero de lengua arábigo*, 123-140; i *Método apologético seguido por Ramon Llull en sus controversias teológicas con los musulmanes*, 141-171.

– METODIO DA NEMBRO, *La concezione missionaria del B. Raimondo Lullo*, dins «L'Osservatore Romano», 17 settembre 1970, p. 6.

– Bartomeu GUASP GELABERT, *Acuciantes empeño y deseo en Ramon Llull: su evangelización de los infieles con sed de martirio*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», XXXV (1976), 395-407.

– Miquel BATLLORI, *Teoria ed azione missionaria in Raimondo Lullo*, dins *Espansione del francescanesimo tra Occidente e Oriente nel secolo XIII*. Atti del VI Convegno internazionale 12-14 ottobre 1978, Assisi 1979, 187-211.

– C[harles] S[AMARAN], *Projets français de croisades de Philippe le Bel à Philippe de Valois*, dins *Histoire Littéraire de la France*. Tome XLI. *Suite du quatorzième siècle*, Paris, Imprimerie Nationale, 1981, 33-74 (= HLF 41 i pàgina).

– Josep PERARNAU I ESPELT, *Un text català de Ramon Llull desconegut: la «Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels»*. Edició i estudi, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 9-46.

– Kenneth M. SETTON, general Editor, *A History of the Crusades*, vols. I-VI, Madison (Wisconsin), The University Press 1959-1989, en particular el capítol *Missions to the East in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, dins el volum V: *The Impact of the Crusades on the Near East*, edited by Norman P. ZACOUR and Harry W. HAZARD, *ibid.*, 1985, 452-518.

– S. SCHEIN, *Fideles crucis: The Papacy, the west and the Recovery of the Holy 1274-1314*, Oxford 1991.

– Steven RUNCIMAN, *A History of the Crusades. III. The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Londres, The Folio Society 1994, 360-361 (referència a un memoràndum per al papa el 1295 (Bonifaci VIII) i resum del *Liber de Fine*) i 367 (anada a Síria i a Xipre, sense que convencés el rei Enric II de Xipre i de Jerusalem a recolzar-lo).

– Eusebi COLOMER I POUS, *El diàleg interreligiós en Ramon Llull*, dins *El pensament als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Scripta et Documenta, 54), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 113-179. I encara: *Ramon Llull i Ramon Martí: dues apologetiques divergents*, 181-238.

– FIDENTIUS DE PATAVIO, *Liber recuperationis Terrae Sanctae*, ed. GOLUBOVICH, *Biblioteca bio-bibliographica della Terra Santa e dell'Oriente Cristiano*, II. Quaracchi 1913, 1-60 (cf. Paolo EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria minoritica. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)* (Istituto Italiano per gli Studi Storici in Napoli, 43), Bologna, Il Mulino 1998, LII-632 pp.) (AFH, 92 (1999), 427-431).

– Sara MUZZI, *Raimondo Lullo: un'esperienza, un tentativo di dialogo tra Cristianesimo e Islam*, dins «Fràte Francesco. Rivista di Cultura Francescana», 67 (aprile-novembre 2001), 135-160.

1. Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*. Traducció de documents a cura de L. CIFUENTES (Col·lecció Blaquerna (sic), 1),

seu text en l'edició de MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, i per al darrer dels tres també en el del *Chartularium Universitatis Parisiensis* de DENIFLE-CHATELAIN.²

Sortosament, el fet de repetir tantes vegades que no s'ha conservat cap manuscrit dels dits textos, no ha donat pas més força a la negativa, car la realitat és que sí que se n'ha conservat un almenys de manuscrit, el de la Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire de Clarmont Ferrand, ms. núm. 96. Més encara, tenint en compte que els esmentats MARTÈNE-DURAND sí que es basaren en un manuscrit, la localització del qual consignaren al marge de l'encapçalament de la carta al rei amb aquestes paraules: «Ex ms. sancti Illidii Claromontensis», no sols ens donen la certesa que almenys fins a començaments del segle XVIII hi hagué una còpia manuscrita d'aquells textos, ans encara ens permeten de preguntar-nos si no podem disposar ara del mateix volum del monestir clarmontenc de Saint-Allyre, del qual ells transcriviren aquells tres texts; com el d'ells, també l'actual és de començaments del segle XIV, i seria una coincidència difícil de creure (qui la defensés l'hauria de demostrar), que en la mateixa ciutat haguessin coincidit els dos únics manuscrits mai coneguts de les mateixes obres lul·lianes, un dels quals, el de l'abadia, hauria desaparegut, salvant-se l'altre, que fins ara mai no havia deixat rastre explícit.³

Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2001, 51, 54 i 57, respectivament; la pàgina 14, nota 42, conté una reafirmació global: «Dels documents 23-25 (els nostres tres) no se'n conserva actualment cap manuscrit». Aquesta afirmació negativa ja es troba en el gran llibre del mateix professor, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France*, Oxford, At the Clarendon Press 1971, 50, nota 12: «The letters... are edited... from a MS. now lost», afirmació acollida en la recent edició catalana revisada, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. A cura d'Albert SOLER amb la col·laboració d'Anna ALBERNI i Joan SANTANACH (Textos i estudis de cultura catalana, 61), Barcelona, Curial i Abadia de Montserrat 1998, 77, nota 12: «...segons un manuscrit ara perdut». Uns quants anys abans, el 1964, també Erhard W. PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben - seine Werke, die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlebre)*, II. *Kataloge und Anmerkungen* (Bibliotheca Franciscana, 6), Düsseldorf, Verlag L. Schwann 1964, 57*, nota 161, deia: «Handschriftlich gibt es bislang keinen Anhaltspunkt für das Datum der Briefe...». Aquesta pretesa pèrdua o manca d'un manuscrit, que, per contra, tot porta ara a suposar encara existent (vegeu el text corresponent a les notes 3 i 4 següents), encaixa amb el fet que en la *Base de Dades Ramon Llull- Llull DB. Manuscrits d'obres de Ramon Llull* (<http://orbita.bib.ub.es/lull/ms.asp>), el dia 28/02/2002, a les 15:06 hores, en la llista de poblacions on hi ha manuscrits de Ramon Llull no figurava Clarmont Ferrand (o Clermont Ferrand).

2. Edmundus MARTÈNE, Ursinus DURAND, *Thesaurus Novus Anecdotorum*, I, París 1717, 1315-1317.

3. Hi ha una informació bàsica sobre la dita abadia en l'article d'A. BOSSUAT, *Clermont-Ferrand*, dins «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique», XII (1953), 1438 i sobretot 1450.

PRIMERA PART: EL VOLUM DE CLARMONT I ELS SEUS TEXTOS

Com no podia ésser altrament, el volum acabat de citar fou presentat per Camille Couderc en la seva informació sobre els manuscrits de la biblioteca clarmontesa,⁴ tan poc satisfactòria que explícitament no esmenta l'existència en el nostre volum d'altre text que no sigui el *Liber* (o *Disputatio catholici* (o *fidelis*) *et infidelis*, sense que, però, ni explícitament ni implícita identifiqués aquell autor, de nom 'Raymundi', consignat en el títol i repetit, amb cognom i tot, en cada una de les lletres. Per això, cal començar la nostra aportació descrivint el volum manuscrit.

Ja en la segona meitat del segle XIX, en elaborar el seu catàleg, Couderc assenyalava que el nostre llibre era 'dérélié'; segueix essent-ho, però arriba al lector relligat amb una veta blanca, únic element extern 'relligador'; deslligat, hom troba en primer lloc un foli de paper modern d'encobertar, destinat a protegir la segona part o meitat de la tapa o coberta, la posterior.

4. *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de la Ville de Clermont-Ferrand* (Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France, XIV), París, Plon 1880, 29, núm. 96; en descàrrec del prof. Hillgarth o de qualsevol altre, he de dir que la informació de Couderc es limita al primer dels texts del volum: «96 (90). Raymundi disputatio fidelis cum infideli. / Incomplet du commencement. Titre et premiers mots du chapitre qui commence, au fol. 2: «De production in divinis. Deum esse probatum est in hac jam prehabita parte... Ait catholicus. Suppono in Deo esse... Dixit infidelis. Probabile est hominem generare...» - Finit: «...ut confido, postquam huius negotii cognoverit auctoritatem.» / XIVe siècle. Parchemin. 61 feuillets à 2 col. 190 sur 140 millim. Dérélié».

Aquesta és tota la informació del volum, en la qual no hi ha cap indicació de procedència. Filant prim, hom podia preguntar-se a qui corresponia aquell 'Raymundi' del títol, com també adonar-se que l'explícit no és el de la *Disputatio fidelis cum infideli*, ans el de la *Postulatio Raymundi ad Studium Generale Parisius...*

Hi ha, però, en les notes de Couderc acabades de transcriure una dada que no m'explico, el 'Raymundi...' en el títol donat al text en començar la informació sobre el manuscrit. D'on li ve? La resposta més espontània és: figurava en un teixell de la tapa de coberta i/o en el del lloc, però ara no existeix ni l'un ni l'altre. Tenint, de més a més, en compte que ell no s'adonà que en el volum hi havia més d'un text (si se n'hagués adonat, certament en començar la primera de les tres instàncies hauria pogut llegir el nom i el cognom de l'autor, però en aquesta hipòtesi les dificultats continuen, car tampoc no s'explicaria que hagués aprofitat el nom i desestimant el cognom), no trobo cap explicació al fet que ell intitulés el contingut del manuscrit *Raymundi disputatio fidelis cum infideli*; m'inclino per la hipòtesi que ell tingué a disposició algun element que li proporcionà l'antropònim de l'autor, potser algun inventari antic de Saint-Allyre; de fet, el títol tal com ell el dona presenta una fesomia medieval indubtable. El tema resta obert; puc dir només que en la llista de manuscrits clarmontencs procedents de Saint-Allyre, que hom pot llegir en la pàgina XXXIX del catàleg que ens ocupa, no hi figura el manuscrit 96. Insisteixo: d'on arribà a Couderc el 'Raymundi'?

Encara és més escassa la informació proporcionada per B. GONOD, *Catalogue des livres imprimés et manuscrits de la Bibliothèque de la ville de Clermont-Ferrand (Puy-de-Dôme)*, Clermont-Ferrand, Imprimerie de Perol, libraire, 1839, 519: «90 Raymundi Disputatio fidelis cum infideli. / In-8, vél., à 2 col., XV (!) siècle. —Le commencement manque.»

Aquesta existeix i és la primitiva, de fusta, de 200 × 137 mm, i permet de saber quelcom de l'enquadrernació original, que lligava les dues tapes i amb elles els plecs del volum a través de quatre relligats ben visibles en el llom, aquest sí ben ,dérelié'; els quatre caps dels cordills relligadors, que literalment s'enfonsen en la tapa posterior, encara continuen ben visibles, com també ho són (ja ho hem esmentat) part dels quatre relligats en el llom. De més a més, per fora, el volum era tancat amb dos llaços de cuir, dels quals resten fragments en la mateixa tapa salvada, en la qual són visibles i sobretot palpables sis restes de claus (quatre, inicialment cinc, però un ha desaparegut totalment) paral·lels als quatre caps del relligat i dos d'altres més al centre; tenien la corresponent cabota i servien de protecció de les cobertes? Cal suposar que la coberta inicial era paral·lela de la contracoberta, potser amb un detall complementari: una franja de pergamí amb el títol del volum, que deu ésser el que s'ha transmès fins al catàleg de Couderc, el de *Raymundi disputatio fidelis cum infideli*.

L'element següent és comú a coberta i contracoberta: consisteix en un full de pergamí doblat, existent en ambdues parts; en ambdues s'ha conservat el prim fil d'empalomar que relligava el bifoli al volum, fil que en el full o bifoli de contracoberta segueix complint la seva funció; l'altra diferència entre els dos bifolis és que el posterior resta totalment en blanc.

El volum era de procedència desconeguda (o almenys no es troba entre les quatre llistes de volums de procedència coneguda, que hom pot veure en la pàgina XXV del *Catalogue...* de Couderc); abans d'ingressar a l'actual, en la biblioteca primitiva o en una d'intermitja devia correspondre-li el núm. 29, encara visible al capdamunt de la primera pàgina del primer foli de guarda, en l'angle inferior esquerre de la qual també hi ha l'etiqueta primitiva de la B[ibliothèque] C[lermont] F[errand]: 26 / G / 16; una mà del segle XIX afegí en l'angle superior dret de la mateixa pàgina: «XVe siècle», datació totalment equivocada, que Couderc no seguí; en la segona pàgina, sempre del bifoli de guarda inicial, hi ha l'etiqueta vigent: «Bibliothèque / de / Clermont Ferrand / Ms. 96». En el verso del segon foli de guarda, en la meitat superior de la pàgina, es repeteix dues vegades el títol tradicional: «Disputatio fidelis et (cum) infideli»; superfície d'aquests folis, un cop doblats: 180 × 133 mm.

El cos del volum, en el qual no incloem els folis de guarda, és ara constituït per vuit plecs de pergamí (ordre: carn - pèl - pèl - carn...), de 192 × 140 mm, els sis primers són constituïts per quatre fulls doblats (ff. 1-48), el setè és de cinc (ff. 49-58) i el darrer de només dos (ff. 59-61 i un de no numerat). Hi ha reclams al final de cada plec (menys del darrer) i el relligat era normal, al centre de cada quadern, amb cordill prim. El conjunt té actualment seixanta-sis folis. Els quaderns tenien inicialment una numeració de fulls formada per dues lletres, de vegades col·locades en línia, de vegades una en la part superior de l'altra; una de les lletres (a,b,c,d) corres-

pon al full dins el quadern, l'altra és diferent, però no en cada plec, car en els dos primers actuals em sembla que és única, una ,o'. Inicialment, el cos del volum devia tenir almenys un altre plec, car el text és incomplet del començament i a l'actual plec inicial no li manca cap foli; més encara, l'actual segon foli inicial o de guarda, conserva en la seva cara versò, en la part dreta de la meitat superior, una marca d'humitat, en la qual són visibles lletres de tres ratlles, que no coincideixen amb les de l'actual f. 1r del cos del volum, mancat de marques d'humitat; cal, doncs, suposar que entre els actuals folis de guarda i l'actual foli 1 hi havia fulls ara desapareguts i que el text mancant hi era escrit. L'actual numeració escrita amb tinta en l'angle superior dret de la cara recto de cada foli, no sembla anterior al segle XIX.

El volum inicial contenia almenys quatre textos sencers de Ramon Llull (havent perdut folis i almenys un plec inicial o potser més d'un, podia tenir algun text anterior a l'actual primer); però, essent aquesta una hipòtesi innegable, cal afegir que res no permet d'afirmar-la com a fet, perquè cap element objectiu de judici no permet d'afirmar a hores d'ara que abans de la *Disputatio catholici et infidelis* el nostre volum hagués tingut algun text.

Els quatre textos lul·lians són els següents:

1. Ff. 1r-58b. *Inc.* (truncat): ...(tris)tamur propter afflictionem sensuum nostrorum, quoniam pro illorum delectatione gaudeamus... *Exp.*: ...Sed quoniam Deus in summa excelentia est honorabilis et amabilis, inconueniens esset potestati diuine uoluntatis, bonitatis, et cetera, quod homo coacte Deum [f. 58b] diligeret et honoraret, cum maior etiam sit inde nobilitas et dei et hominis, si ipse cognoscit, diligit et honorat deum ex prima libertate, et sic non ualet positio.

Explicit iste liber catholici et infidelis, ad honorem et gloriam omnipotentis dei et gloriose beate Marie uirginis, in quorum proteccione et custodia sit liber iste (qui *add ead man in mg*) editus ad laudem et exaltationem nominis domini ihesu xristi.

Ramon LLULL, *Liber catholici et infidelis (Disputatio fidelis et infidelis)*.⁵
Incomplet en la part inicial.

5. En realitat, manca en el text de Clarmont-Ferrand tota la introducció i gairebé tota la primera de les vuit parts en què es divideix el tractat.

He pogut establir la comparació entre el text parcial del nostre manuscrit i el complet de la Bayerische Staatsbibliothek, Clm 10594, ff. 301-363 (còpia del segle XVII, relligada amb d'altres dins volum procedent ,Ex Bibliotheca Palatina Mannheim, N° VII 1476', on hom pot veure anotacions posteriors a la còpia, potser d'Iu Salzinger); el text que manca a Clarmont ocupa en la còpia ara muniquesa les disset primeres pàgines del text, més dues línies i mitja de la pàgina divuit, ff. 301r-309v. La dita primera part s'intitula *Quod Deus est* (Clm. 10594, f. 302r), i en ella «probatum Deum esse, quoniam multi sunt, qui negant Deum esse» (*ibid.*, f. 301v).

HLF XXIV; OTTAVIANO 39; LONGPRÉ IV/9 (1288-1289); AVINYÓ 35; DD 1758; PL, 49.

Ed.: MOG IV(vi)/1-53 (1729).

2. Ff. 58a-59a. *Inc.*: AD exaltationem nominis domini dei nostri regie maiestati raymundus lul... *Exp.*: ...et laboriosa fortitudine feruencium laudatorum.

Ramon LLULL, *Postulatio a rege Francorum pro studio, in quo Parisius addiscantur infidelium idioma*

HLF, XC; OTTAVIANO 42; LONGPRÉ X/1 (1289); Av 79; DD 1761; PL II, 57*, núm. 172

MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, París 1717, I, 1315-1316. HILLGARTH, *Diplomatari lul-lià*, Barcelona i Palma de Mallorca 2001, 50-51.

3. Ff. 59a-d. *Inc.*: Diuina sapientia omnes sua clementia ad esse de nichilo nos produxit... *Exp.*: ...convertantur errantes lumine veritatis in cognitionem et amorem domini ihesu christi.

Ramon LLULL, *Petitio a praelato consiliario regis Francorum ut foveat postulationem Raimundi pro studio idiomatum*

HLF XC; OTTAVIANO 42; LONGPRÉ X/1; Av 79; DD 1762; PL II, 57*, núm. 173

MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, París 1717, I, 1317. HILLGARTH, *Diplomatari lul-lià*, Barcelona i Palma de Mallorca 2001, 53

4. Ff. 59d-61b. *Inc.*: Deo fidelis est ac summa karitate succensus, qui in cognitionem et dilectionem... *Exp.*: ...exaudiet uos, ut confido, postquam huius negotii cognouerit auctoritatem.

Ramon LLULL, *Postulatio Raimundi a Studio Parisiensi ut ferventer exposcat a rege Francorum studium idiomatum*

HLF XC; OTTAVIANO 42; LONGPRÉ X/1; Av 79; DD 1763; PL II, 57*, núm. 171

MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, París 1717, I, 1317-1319. Unde DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, París 1898, I; inde Lynn THORNDIKE, *University Records and Life in the Middle Ages*, Nova Iork 1944, 125-127; ac HILLGARTH, *Diplomatari lul-lià*, Barcelona i Palma de Mallorca 2001, 55-57.

Si hom estableix la comparació amb l'edició de Magúncia 1729, manca en el manuscrit clarмонтès el text de les pàgines 1-7, o, amb més precisió, el text corresponent als números marginals 1-17 de la primera part; en la primera columna de la pàgina 8, trobem la paraula ,tristamur', al final de la línia 4 del número marginal 18; a partir d'allí, el text és paral·lel.

Caixa d'escriptura de 147 × 102 mm, a dos corondells, separats per 80 mm; tant caixa com línies són marcades, aquestes de forma sovint ara invisible; 30 línies, amb 6 mm de separació entre elles, escrites amb tinta rossa i lletra gòtica formada de 4 mm d'altura; hi ha afegits de correcció textual en tot el volum, de la mateixa mà del copista; al marge inferior del f. 28a hi ha altre complement textual escrit de mà diversa, però contemporània, també formada, potser italiana; hi ha pauta per al rubricador al f. 2a. Fins al f. 11b una altra mà ha afegit al marge anotacions explicatives i en algun cas (f. 10c) correctives del text, on substitueix ,generat' - ,generatur' per ,diligit' - ,diligatur'. Les caplletres dels capítols són escrites alternativament amb tinta vermella o blava i mínimament decorades amb línies d'arabesc. La pàgina del f. 33r és inutilitzada amb un ,va - cat', perquè repeteix el text ja copiat entre el f. 32b, línia 4, i 32d, línia 10. El text del *Liber...* inclou les rúbriques dels seus successius apartats, però, en canvi, manca la que l'hauria d'haver separat de la primera de les tres lletres i la de cada una d'aquestes. Tampoc no hi ha espai en blanc entre aquestes tres, encara que sí caplletra inicial.

Còpia de finals del segle XIII o començament del XIV, però certament, no és del «XVè segle», com diu l'anotació que ja coneixem, escrita el segle XIX en l'angle superior dret de la primera pàgina no numerada.

Descrit l'actual volum, hom pot assenyalar alguns detalls: el primer, que les tres lletres demanant la fundació i dotació d'escoles de les llengües àrab, tàrtara i grega a l'Estudi General de París, són, d'una banda, relacionades amb el precedent *Liber catholici et infidelis*,⁶ i de l'altra, com no podia ésser

6. Veient la separació que hi ha en els catàlegs lul·lians, no sols en els temàtics (com el d'Ephrem Longpré), sinó també en els cronològics (com el d'Erhard Wolfram Platzeck), entre la *Disputatio fidelis et infidelis* i les tres lletres, crec que aquest estudi hauria de modificar els catàlegs futurs en el sentit de col·locar els quatre títols de forma consecutiva d'acord amb l'ordre que tenen en l'antic manuscrit de Clarmont-Ferrand, Saint Allyre, i ara de la Bibliothèque Municipale.

A fi de confirmar que les tres lletres són conseqüència i colofó de la *Disputatio...*, transcriuré del Clm. 10594, f. 301r-v, la introducció, en la qual ressonen algunes de les idees fortes, repetides en les lletres (no assenyalo les variants de l'edició moguntina, perquè en ella l'ordenació de frases i paraules dóna un text molt divers salvant la dinàmica de les idees; si s'ha de judicar per allò que hom copsa en aquestes pàgines, Iu Salzinger edità un text de Ramon Llull reelaborat per ell); per això prefereixo donar en columnes paral·leles el títol-invocació i el primer paràgraf del manuscrit muniquès i de l'edició moguntina:

Text manuscrit de Munic:

«DEUS, AD LAUDEM TUAM ET COGNITIONEM OMNIPOTENTIS VIRTUTIS TUAE, INCIPIT LIBER DE DISPUTATIONE FIDELIS ET INFIDELIS.

Text imprès de Magúncia

«DEUS AD TUAM LAUDEM ET COGNITIONEM TUAE OMNIPOTENTIS VIRTUTIS INCIPIT LIBER de Disputatione Fidelis & Infidelis.

d'altra manera, amb les, diguem-ne obsessions, que ja s'havien manifestat abans de la fundació del monestir de Miramar i de les quals aquest fou el primer fruit.

La vinculació que acomuna les tres lletres i el precedent *Liber catholici et infidelis*, no sols és indicada pel fet de la juxtaposició sense solució de continuïtat dels dit llibre i tres peticions en aquest volum (que em fa la impressió d'ésser no sols molt primitiu, sinó també directament relacionat amb Ramon Llull),⁷ ans encara, i sobretot, pel fet d'ésser un element doctrinal, ja que l'èxplícit del llibre el declara «editus ad laudem et exaltationem nominis domini Ihesu Christi» i la primera de les peticions comença: «Ad exaltationem nominis domini Dei nostri...»: la continuïtat, doncs, entre llibre i peticions és explícitament assegurada; i encara resulta molt més clara, si hom té presents les pàgines inicials del llibre, que completen la tercera petició, l'adreçada a l'Estudi General, i obliguen a pensar que el *Liber...* anava molt directament adreçat als mestres de la Facultat de Teologia.⁸

«Deus omnipotens, cuius nomen benedictum in aeternum, amen, summè recolibilis (est *canc*), summè intelligibilis, summè amabilis: Vniversitati Parisienti, a qua totus orbis terrarum in viam veritatis se illuminari expectat, Raymundus indignus servus eius et insufficiens infidelium Procurator, ut a ferventibus et devotis viris divina scientia et veritate illustratis, convertantur a suis erroribus in veritatem, supplicat quantum potest, caritatis intuitu, quatenus predicari statuatur philosophis infidelium qui false philosophantes, ex falsis et erroneis obviantes, fidem rectam, fidem sanctam, fidem catholicam destruere nituntur».

7. Cf. les meves *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», II (1983), 123-169, en particular 124-131, sense oblidar les observacions de Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià*, dins *Franciscalia*, Barcelona 1928, 345-348.

8. «Adhibeat, ergo, summa magistrorum Parisiensium peritia huic naufragio tam crudeli propter honorem Dei et exaltationem fidei, remedium optimum: devincantur ergo infidelium falsae oppositiones (op- *canc*) et eorum objectiones contra fidem, quoniam sunt instabiles, annullentur; et positiones verae, quas ex veritate fidei facimus, integre permaneant et illesae, ita quod tua suprema scientia et honestatis vitae Parisijs edita, mundum ad cognitionem et dilectionem Dei radiet vniversum.

«Vt autem modus objectionis infidelium, quem contra fidem faciunt, et modus eas destruendi, appareat fidelibus, (f. 302v) ego, predictus Raymundus compono hunc librum, confidens Dei gratia me juvari. Hic igitur in hoc libro disputationem catholici et infidelis ex opposito constituo, ut in consequentibus apparebit. Primo, catholicus positionem suam proponit infideli, deinde infidelis illi positioni propositae objicit. Et rursus infidelis positio-

«Deus Omnipotens, summè recolibilis, summè intelligibilis, summè amabilis, cuius Nomen benedictum in aeternum. Amen.

«RAYMUNDUS indignus servus ejus et insufficiens *Procurator Infidelium*, supplicat, quantum potest, Universitati Parisiensi, à qua totus Orbis Terrarum se expectat illuminari in viam Veritatis, ut a feventibus et devotis Viris illustratis Divinâ Scientiâ convertantur a suis erroribus in Veritatem, quatenus intuitu Charitatis statuatur, ut Catholica Veritas praedicetur Philosophis Infidelium, qui falsè philosophantes ex falsis et erroneis positionibus nituntur destruere rectam Sanctam Catholicam Fidem».

Presentat, doncs, el conjunt textual del volum clarмонтenc, l'aportació d'aquestes pàgines consistirà, primer, en l'edició del text manuscrit de cada una de les dites peticions amb el corresponent aparat crític i taula de mots, text que després procurarem de col·locar, primer, en relació a intents anteriors més o menys paral·lels, i després dins el seguici de les peticions lullianes d'escoles de llengües adreçades a papes i reis durant quaranta anys; aquest darrer apartat ens permetrà de col·locar els nostres textos en el punt exacte que els correspon en l'evolució de les iniciatives de Llull en la matèria.

SEGONA PART: EDICIÓ DE LES TRES LLETRES

1. *La lletra al rei de França*

En aquest apartat tindrem, en primer lloc, i per a cada una de les peces, el text transcrit del manuscrit clarмонтenc, l'aparat únic que inclourà tant les indicacions crítiques com les referències a fonts, normalment, a les de llocs bíblics, i la taula alfabètica de mots.

Ff. 58b-59b.

Ad exaltationem nominis Domini Dei nostri, regie maiestati 1
Raymundus Lul, licet ad tanti supplicationem negotii sit indignus,
quod ab vniuersis christianis est desiderabile, supplicat deuoto et
desideratiuo animo, ut sicut ipsa regia regni Francorum magestas ab
antiquo successive pre ceteris procurare christianitatis comoda 5
sueuit, dignaretur ad laudem et magnificenciam [f. 58c] diuini
nominis merito karitatis intuituque pietatis, miseris infidelibus

nem suam facit catholico, cui positioni factae objicit catholicus, et sic, per consequens, proponente et objiciente ad invicem altero istorum ad alterum et e converso, patet cuius positiones sunt fortiores et iste est processus huius libelli».

(Segueix la divisió del tractat en vuit parts, després de la qual la introducció continua):

«In principio autem huius operis, vobis excellentissimis et honoratissimis viris sacrae paginae professoribus et aliis aliarum facultatum doctoribus et magistris Parisiensibus, ego, praedictus Raymundus, indignus, supplico quatenus dignemini et placeat audire falsas positiones quas contra nos infideles faciunt, contra fidem catholicam arguentes. Harum igitur positionum aliquas ego, qui longo tempore cum illis disputando certavi, commoditati huius operis applicavi. A vobis, igitur, tanquam a meis dominis, tanquam a meis patribus et magistris, auxilium supplex postulo, et correctionem, etiamsi in aliquo huius operis ignoranter vel minus bene dixerim, vel fortasse in aliquo repugnatorium (! repugnaverim?) veritati, valeat, opto, mihi cum divino auxilio vestri excellentis consilii gratia et succursus, et valeat procuratio mea, ut non (f. 302r) solus ego, quoniam indignus sum, sed vos potius valeatis laudem Dei praetendere et totius christianitatis comoda procurare».

uiuentibus sine Lege, morientibus sine fide, bene meritam elemosi-
 nam concedere, tante mortalitatis naufragio succurrentem, uidelicet,
 10 locum seu loca construere et dotare, in quo seu quibus a religiosis ab
 aliisque sancte conuersionis uiris, qui nunc multi sunt hoc diuino
 munere appetentes, necnon etiam secundum modum apostolicum ad
 hoc pro Christo uiuere et pro nomine Christi mori finaliter eligentes,
 addiscantur infidelium ydiomata, ut eorum linguarum uarietates
 15 docti, eorum ydiomatibus magnificarent Deum ubi non colitur, exal-
 tarent Eum ubi spernitur, predicarent Eum ubi non creditur, verita-
 tem ueritatem monstrantes, Legem chisticolarum panderent firmi-
 ter esse ueram; dignum etenim esset, necnon ualde laudabile ut a
 uilla Parysiensi, que christiane ueritatis scientieque principalis mater
 20 est fidelibus et ma-[f. 58d]-gistra, emergent ueritatis radii, qui per
 diuersa mundi climata radiant, infidelium errores, cum sint possi-
 biles ad reuocandum, suo lumine reuocarent; Ihesus Christus mor-
 tem adiit ut a morte perpetuo uniuersos homines liberaret; speran-
 dum est ideo hoc adimpleri, maxime propter ineffabile passionis
 25 Christi meritum et propter etiam laborem et fortitudinem fidelium
 tunc ad hoc feruenter laborantium vna cum Sacre Scripture iuuami-
 ne, ac similiter necessariarum rationum compulsione, quibus false
 opiniones et erronee obiectiones, que contra fidem catholicam adduci
 possunt, destruende sint leuiter, solidaque firmitate fidei roboranda
 30 sit ueritas.

Cum igitur hoc sit sanctum negotium pre ceteris sublime, pre
 ceteris nobile, et super omnia desiderabile, et sim indignus quod
 dicta mea moueant seu mouere debeant tantam regiam maiestatem,
 suppliciter deprecor per Ipsum, ad cuius gloriam hoc requiro, quod
 35 intuitu misericordie habere digne-[f. 59a]-mini consilium super
 istis, si possit tam pium tam meritoriumque negotium promoueri,
 uel quod plus cedat ad exaltationem fidei et omnipotentis Dei glo-
 riam et honorem; semper quidem patres uestri meliora pro christia-
 nitate defendenda totis uiribus elegerunt; moueant ergo desiderium
 40 uestrum eorum nobilissima et necessaria pro fide gesta; ipsi enim ad
 hoc in tantum Deum dilexerunt, quod suis meritis christianitatis
 columpne fieri mererentur, in sempiternum famam laudis de filiis in
 filios protendentem; et quoniam, sicut et ipsi christianam ueritatem
 dilexistis, vos non solum illis similem, sed potius excellentiorem
 45 animus meus desiderat esse exemplum similem ac etiam posteris
 uestris relinquentem; falsitas igitur, ueritatis fidei repugnatrix, est
 doctrina et gladio deuincenda, ut auxiliante Deo religio christiana
 preualeat et illud quod propheticum dicitur impleatur: «A solis ortu
 usque ad occasum [f. 59b] laudabile nomen Domini», sui gratia et
 50 laboriosa fortitudine feruentium laudatorum.

{Ramon LLULL, *Postulatio a rege Francorum pro studio linguarum Parisius statuendo*}⁹

MH *praemittit* Epistola (M *add* I.) Raymundi Lullii ad regem Francorum (H Francie) M *seq* Hortatur ad fundandum collegium ubi linguae orientales doceantur 2 suplicationem MH supplicationem 4 magestas M majestas H maiestas 5 comoda MH comoda 7 karitatis MH caritatis | uiuentibus sine Lege MH sine lege viventibus 8 bene meritam H benemeritam 8-9 elemosinam M eleemosynam H elemosynam 10-11 ab aliisque MH vel ab aliis 14 ydiomata H idiomata | linguarum MS lingarum (?) 14 ydiomatibus H idiomatibus 19 Parysiensi H Parisiensi 20 emergent MH emergerent 22 Ihesus H Iesus 27 finaliter MS *lect dub* finaliter/similiter MH similiter 31-32 pre ceteris nobile MH *om* 34 Ipsum MH ipsum | requiro MS reqio 36 (pium) tam MS *seq p exp* | tam meritoriumque MH tamque meritorium 38 uestri M nostri H vestri 41 Deum MS *ead man in mg* 42 columpne M 43 protendentes MS *ead man corr* producentes 45 alliis MS *ead man corr* illis MH illis 48-49 A solis... Domini Ps CXII, 3

a 10, 18, 23, 48; ab 3, 4, 10	(catholicus) catholicam 28
ac 27, 45	(cedo) cedat 37
Ad 1, 2, 6, 12, 22, 26, 34, 37, 40, 49	(ceterus) ceteris 5, 31, 32
(addisco) addiscantur 14	(christianus) christiana 47; christiane 19;
(adduco) adduci 28	christianam 43; christianis 3
(adeo) adiiit 23	(christianitas) christianitate 38-39; christi-
(adimpleo) adimpleri 24	nitatis 5, 41
(alius) aliis 11; alliis 45	(christianitas) chisticolarum 17
animus 45; animo 4	Christus 22; Christi 13, 25; Christo 13
(antiquus) antiquo 5	(clima) climata 21
(apostolicus) apostolicum 12	(colo) colitur 15
(appeto) appetentes 12	(columna) columpne 42
(auxilio) auxiliante 47	(commodum) comoda 5
bene 8	(compulsio) compulsione 27
	(concedo) concedere 9

9. En els tres aparats crítics que segueixen cada un dels tres textos lul·lians, el lector pot trobar alguna d'aquestes abreviatures:

D = Henricus DENIFLE, Aemilius CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II/1, París 1891, 83, núm. 611.

H = Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família* (Col·lecció Blaquerna (*sic!*), 1), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 201, pp. 50-57.

M = Edmundus MARTÈNE, Ursinus DURAND, *Tbesaurus Novus Anecdotorum*, París 1717, 1317-1319.

MS = Volum manuscrit de Clarmont Ferrand, Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire, ms. 96.

Els números que segueixen cada un dels lemes en les tres taules de mots són els que corresponen a les línies i consten al marge dels tres textos, de cinc en cinc línies; no són assenyalades les simples diferències de grafia, com entre ,negocium/negotium' o ,ut/vt'.

- consilium 35
 (construo) construere 10
 (consuesco) consuevit 5-6
 contra 28
 (conversatio) conuersationis 11
 (credo) creditur 1
 cum 21, 26, 31

 de 42;
 (debeo) debeant 33
 (defendo) defendenda 39
 deprecor 34
 (desiderabilis) desiderabile 3, 32
 (desidero) desiderat 45
 (desiderativus) desideratiuo 4
 desiderium 39
 (destruo) destruende 29
 (devinco) deuincenda 47
 (devotus) deuoto 3
 (Deus) Dei 1, 37; Deo 47; Deum 15, 41
 (dico) dicitur 48; dicta 33
 (digno) dignaretur 6; dignemini 35
 (dignus) dignum 18
 (diligio) dilexistis 44; dilexerunt 41
 (diversus) diuersa 21
 (divinus) diuini 6; diuino 11
 (doceo) docti 15
 doctrina 47
 (dominus) Domini 1, 49
 (doto) dotare 10

 (eligo) elegerunt 39
 (elemosina) elemosinam 8-9
 (eligo) eligentes 13
 (emerge) emergent 20
 enim 40
 ergo 39
 (erroneus) erronee 28
 (error) errores 21
 et 3, 6, 10, 13, 20, 25, 28, 32, 37, 38, 40,
 43, 47, 48, 49
 etenim 18
 etiam 12, 25, 45
 (exaltatio) exaltationem 1, 37
 (exalto) exaltarent 15-16
 (excellens) excellentiorem 44
 exemplum 45

 (facio) fieri 42
 (falsus) false 27
 falsitas 46
 (fama) famam 42

 (feruens) feruencium 50
 feruenter 26
 (fides) fidei 29, 37, 46; fidem 28; fide 8, 40;
 (fidelis) fidelium 25; fidelibus 20
 (filius) filii 42; filios 43
 finaliter 13
 (firmitas) firmitate 29
 firmiter 17-18
 (fortitudo) fortitudinem 25; fortitudine 50
 (francus) francorum 4

 (gestum) gesta 40
 (gladius) gladio 47
 (gloria) gloriam 34, 37-38
 gratia 49

 (habeo) habere 35
 (hic) hoc 11, 12, 24, 26, 31, 34, 41
 (homo) homines 23
 (honor) honorem 38

 ideo 24
 igitur 31, 46
 Ihesus 22
 (ille) illud 48; illis 44
 (impleo) impletur 48
 in 10, 41, 42
 indignus 2, 32
 (ineffabilis) ineffabile 24
 (infidelis) infidelium 14, 21; infidelibus 7
 (intuitus) intuitu 7, 35
 (ipse) ipsa 4; ipsi 40, 43; ipsum 34
 (is) eum 16; eorum 14, 15, 40
 (iste) istis 36
 (iuuamen) iuuamine 26-27

 (karitas) karitatis 7

 (labor) laborem 25
 (laboro) laborancium 26
 (laboriosus) laboriosa 50
 (laudabilis) laudabile 18, 49
 (laudo) laudatorum 50
 (laus) laudis 42; laudem 6
 (lex) legem 17; lege 8
 leuiter 29
 (libero) liberaret 23
 (liceo) licet 2
 (linguarum) linguarum 14
 (locus) locum 10; loca 10
 Lul 2
 (lumen) lumine 22

- magestas 4
 magistra 20
 (magnificentia) magnificentiam 6
 (magnifico) magnificentent 15
 (maiestas) maiestati 1; maiestatem 33
 mater 19
 maxime 24
 (melior) meliora 38
 (mereor) mererentur 42; meritam 8
 meritorium 36
 meritum 25; merito 7; meritis 41
 meus 45; mea 33
 (misericordia) misericordie 35
 (miser) miseris 7
 (modus) modum 12
 (monstro) monstrantes 17
 (mori) mori 13; morientibus 8
 (mors) mortem 22-23; morte 23
 (mortalitas) mortalitatis 9
 (moveo) moueant 33, 39; mouere 33
 (multus) multi
 (mundus) mundi 21
 (munus) munere 12

 (naufragium) naufragio 9
 (necessarius) necessaria 40, necessarium 27
 necnon 12, 18
 negotium 31, 36; negotii 2
 (nobilis) nobile 32; nobilissima 40
 nomen 49; nominis 1, 7; nomine 13
 non 15, 16, 44
 (noster) nostri 1
 nunc 11

 (obiectio) obiectiones 28
 (occasus) occasum 49
 (omnis) omnia 32
 (omniotens) omnipotentis 37
 (opinio) opiniones 28
 (ortus) ortu 48

 (pando) panderent 17
 (Parisiensis) Parysiensi 19
 (passio) passionis 24
 (pater) patres 38
 per 29, 34
 (perpetuus) perpetuo 23
 (pietas) pietatis 7
 (pius) pium 36
 plus 37
 pocius 44
 (possibilis) possibles 21-22
 (possum) possunt 29; possit 36
 (posterus) posteris 45
 pre 5, 31
 (predico) predicarent 16
 (praevaléo) praeualeat 48
 principalis 19
 pro 12, 13, 38, 40
 (procuró) procurare 5
 (promoveo) promoueri 36
 (propheticus) propheticum 48
 propter 24, 25
 (protendo) protendentes 43

 qui 11, 20; que 7, 11, 19, 28, 29, 36; quod
 3, 32, 34, 37, 41, 48; cuius 34; quo 10;
 quibus 10, 27
 quidem 38
 quoniam 43

 (radio) radiantes 21
 (radius) radii 20
 (ratio) rationum 27
 Raymundus 2
 (regius) regia 4; regie 1; regiam 33;
 (regnum) regni 4
 religio 47
 religiosus 10
 (relinquo) relinquentem 46
 (repugno) repugnatrix 46
 requiro 34
 (revoco) reuocarent 22; reuocandum 22
 (robor) roboranda 29

 (sacer) sacre 26
 (sanctus) sanctum 31; sancte 11
 (scientia) scientie 19
 (scriptura) scripture 26
 secundum 12
 sed 44
 semper 38
 (sempiternus) sempiternum 42
 seu 10, 33
 si 36
 sicut 4, 43
 (similis) simile 45; similem 44; similiter 27
 sine 8
 (sol) solis 48
 (solidus) solida 29
 (solus) solum 44
 (spero) sperandum 23-24
 (sperno) spernitur 16
 (sublimis) sublime 31

successive 5	(varietas) uarietates 14
(succurro) succurrentem 9	ubi 15, 16
(sum) est 3, 20, 24, 46; sunt 11; sim 32; sit 2, 30, 31; sint 21, 29; esset 18; esse 18, 45;	uel 37
super 32, 35	ueritas 30; ueritatis 19, 20, 46; ueritatem 16-17; ueritatem 43; ueritatum 17
(supplicatio) suplicationem 2	(verus) ueram 18
(supplicio) supplicat 3	(vester) uestri 38; uestrum 40; uestris 46
suppliciter 34	uidelicet 9
(suus) sui 49; suo 22; suis 41	uilla 19
	(uiris) uiris 11
tam 36	(vis) uiribus 39
(tantus) tanti 2; tante 9; tantam 33	(vivo) uiuere 113; uiuentibus 8
tantum 41	usque 49
(totus) totis 39	ut 4, 18, 23; ut 47
tunc 26	(unus) vna 26
	(universus) vniuersis 3; vniuersos 23
ut 14	vos 44
ualde 18	(ydioma) ydiomata 14; ydiomatibus 15

2. Lletra a un prelat del consell reial francès

Ff. 59b-59d.

- 1 Diuina sapientia omnes sua clemencia ad esse de nichilo nos pro-
duxit, vt unusquisque ad exaltationem et gloriam diuine magestatis
se senciatur obligatum. Cum autem, ad exaltationem et gloriam diuini
nominis nichil maius conueniat quam errantes in uiam ueritatis,
5 cecos in lumen claritatis, mortuos in terram uiuentium reducere,
conuertendo ignorantes in cognitionem et amorem Domini Dei nos-
tri, paternitati uestre supplicat ideo Raymundus Lullii, licet ad sup-
plicationem tam magnifici negocii sit indignus, vt intuitu karitatis
et misericordie, tanquam pius pater dignemini pro conuersione infi-
10 delium et pro exaltatione catholice fidei esse apud dominum regem
Francorum diligens intercessor. Suppliciter quidem exortatus [f. 59c]
sum ut ipse, qui principalior est inter reges et principes christianos,
christianitatis autor fieri meruit et protector, ad tanti negocii subsi-
dium largiri benemeritam elemosinam dignaretur, uidelicet ut
15 locum siue loca edificari faceret et dotaret, in quo siue quibus reli-
giosi aliique sancte conuersionis uiri, qui ad hoc celesti gratia
imbuti, nunc multi sunt pro Christo mori et uiuere scientes, disce-
rent infidelium ydiomata, doctique et ad infideles profecti, insipien-
tibus summam sapientiam, errantibus summam ueritatem, morien-
20 tibus uitam eternam, zelo karitatis per diuersa mundi climata predi-
carent, itaque glorificaretur nomen Ihesu Christi ab hiis qui uilipen-
dunt illum, et ouile dominicum augetur. Sane expediret in ciuitate

Parysiensi, que in scientia et doctrina magisterii optinet principatum, arma-[f. 59d]-to studio et disciplina veritatis generari debere fidei pugnatore. Cum, igitur, deprecationes mee, quamuis iuste sint, fiant indigne ad mouendum in tanto negotio regiam maiestatem, et circa hoc totam spem et fiduciam in uos iecerim ex antiquo, suppleat vestra reuerenda paternitas id quod mea non potest indignitas adimplere; vt, cum se facultas optulerit dignemini pietatis intuitu dominum regem ad tam pii tam necessariique negotii executionem inducere, ut uestri et ipsius meritis et aliorum ad hoc feruenter laborantium, conuertantur errantes lumine veritatis in cognitionem et amorem domini Ihesu Christi.

[Ramon LLULL, *Petitio ad prelatum consiliarium regis Francorum in favorem scholae linguarum*].

1 MH *praet* Epistola (M *add* II.) Raymundi Lullii (H *om* Lullii) ad quemdam amicum suum M *add* Ejusdem argumenti | nichilo MH nihilo 2 magestatis M majestatis H maiestatis 4 nichil MH nihil | viam MH via 8 karitatis MH caritatis 9 tanquam MH tamquam 11 exortatus MH exhortatus 13 autor MH anchora 14 elemosinam M eleemosynam | ut MS *ead man in mg* 15 siue quibus MH sive in quibus 18 ydiomata MH idiomata 18-19 insipientibus MS insipienteibus 19 sapientiam MH scientiam 20 karitatis MH caritatis 21 Ihesu M Jesu H Iesu | hiis MH his 23 Parysiensi MH Parisiensi | optinet MH obtinet 25 pugnatore H propugnatore 28 quod mea non potest MH quod non potest mea 29 optulerit MH obtulerit 30 tam necessariique MH tamque necessari 30-31 executionem MS executionem *exp prriori* M executionem 33 Domini MH *add* nostri | Ihesu HM Iesu

ab 21
ad 1, 2, 3, 7, 13, 16, 18, 26, 30, 31
(adimpleo) adimplere 29
(aeternus) eternam 20
(alius) alii 16; aliorum 31
(amor) amorem 6, 33
(antiquus) antiquo 27
apud 10
(armo) armato 24
(augeo) augetur 22
autem 3
(auctor) autor 13

(benemereo) benemeritam 14

(caecus) cecos 5
(caelestis) celesti 16

(caritas) karitatis 8, 20
(catholicus) catholice 10
(christianitas) christianitatis 13
(christianus) christianos 12
(Christus) Christi 21, 33; Christo 17
circa 27
(civitas) ciuitate 22
(claritas) claritatis 5
clemencia 1
(clima) climata 20
(cognitio) cognitionem 6, 32
(conuenio) conueniat 4
(conuersatio) conuersationis 16
(conuersio) conuersione 9
(conuerto) conuertantur 32; conuertendo 6
cum 3, 25, 29

- de 1
 (debeo) debere 24
 (deprecatio) deprecationes 25
 (Deus) Dei 6
 (dignor) dignemini 9, 29; dignaretur 14
 (diligor) diligens 11
 (disco) discerent 17-18
 disciplina 24
 (diversus) diuersa 20
 (divinus) diuina 1; divine 2; divini 3
 (doceo) docti 18
 doctrina 23
 (dominus) domini 6, 33; dominum 10, 30
 (dominicus) dominicum 22
 (doto) dotaret 15
- (edifico) edificari 15
 (eleemosina) elemosinam 14
 (erro) errantes 4, 32; errantibus 19
 et 2, 3, 6, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 22, 23,
 24, 27, 31, 33
 ex 27
 (exaltatio) exaltationem 2, 3; exaltatione 10
 (executionem) executionem 30-31
 (exhortor) exortatus 11
 (expedio) expedire 22
- (facio) faceret 15; fiant 26; fieri 13
 facultas 29
 feruenter 31
 (fides) fidei 10, 25
 (fiducia) fiduciam 27
 (francus) francorum 11
- (genero) generari 24
 (gloria) gloriam 2, 3
 (glorifico) glorificaretur 21
 gratia 16
- (hic) hoc 16, 27, 31; hiis 21
- (iacio) iecerim 27
 (is) id 28
 ideo 7
 igitur 25
 (ignoro) ignorantes 6
 (Ihesus) Ihesu 21, 33
 (ille) illum 22; se 3, 29
 (imbutus) imbuti 17
 in 4, 5, 6, 15, 22, 23, 26, 27, 32
 indignitas 28-29
 indignus 8; indigne 26
- (induco) inducere 31
 (infidelis) infideles 18; infidelium 9-10, 18
 (insipiens) insipientibus 18-19
 inter 12
 intercessor 11
 intuitu 8, 29-30
 ipse 12; ipsius 31
 itaque 21
 iuste 25
- (laboro) laborancium 32
 (largior) largiri 14
 (liceo) licet 7
 locum 15; loca 15
 (Lullus) Lullii 7
 lumen 5; lumine 32
- (magisterium) magisterii 23
 (magnificus) magnifici 8
 (magnus) maius 4
 (maiestas) magestatis 2; maiestatem 26-
 27
- (mereor) meruit 13
 (meritum) meritis 31
 (meus) mea 28; mee 25
 (misericordia) misericordie 9
 (morior) mori 17; morientibus 19-20
 (mortuus) mortuos 5
 (moveo) mouendum 26
 (multus) multi 17
 (mundus) mundi 20
- (necessarius) necessarii 30
 (negotium) negotio 26; negotii 8, 13, 30
 nichil 4; nichilo 1
 nomen 21; nominis 4
 non 1, 28
 nostri 6-7
 nunc 17
- (obligo) obligatum 3
 (onis) omnes 1
 (obtrineo) optinet 23
 (offero) optulerit 29
 ouile 22
- (Parisiensis) Parysiensi 23
 pater 9
 paternitas 28; paternitati 7
 per 20
 (pietas) pietatis 29
 pius 9; pii 30

(possum) potest 28	(studium) studio 24
(praedico) predicarent 20-21	subsidium 13-14
(principalis) principalior 12	sum 12; est 12; sunt 17; sit 8; sint 26; esse
(principatus) principatum 23-24	1, 10
(princeps) principes 12	(summa) summam 19
pro 9, 10, 17	(suppleo) suppleat 28
(produco) produxit 1-2	(supplico) supplicat 7
(proficio) profecti 18	(supplicatio) supplicationem 7-8
protector 13	suppliciter 11
(pugnator) pugnatore 25	(suus) sua 1
quam 4	tam 8, 30
quamuis 25	tanquam 9
-que 16, 18, 30	(tantus) tanti 13; tanto 26
qui 12, 16, 21; que 23; quod 28; quo 15;	(terra) terram 5
quibus 15	(totus) totam 27
quidem 11	unusquisque 2
Raymundus 7	ut 12, 14, 31; vt 2, 8, 29
(reduco) reducere 5	(veritas) ueritatem 19
(rex) regem 10, 30; reges 12	(vester) vestra 28; uestri 31; uestre 7;
(regius) regiam 26	uidelicet 14
(religiosus) religiosi 15-16	(vilipendo) uilipendunt 21-22
(reverendus) reuerenda 28	(vir) uiri 16
(sanctus) sancte 16	(vita) uitam 20
sane 22	(vivo) uiuere 17; viuencium 5
sapientia 1; sapientiam 19	(vos) uos 27
scientia 23	(veritas) veritatis 4, 24, 32
(sentio) senciati 3	(via) viam 4
(sitio) sicientes 17	(ydioma) ydiomata 18
sive 15	(zelus) zelo 20
(spes) spem 27	

3. *Petició a l'Estudi de París*

Ff. 59d-61b.

Deo fidelis est ac summa karitate succensus, qui in cognitionem 1
 et dilectionem summe sapientie et amoris ignorantes dirigens, cecos
 illuminans, mortuos in uiam uite reducens, pro testa-[f. 60a]-mento
 Dei sui aduersitates et corporalis mortis pericula non formidat: glo-
 riam et magnum decorem eius, quis enarrabit? Generationes infide- 5
 lium, qui hodierna die Deum nesciunt, quis enumerabit? Quot ab
 errorum cecitate in infernorum tenebras labuntur, quis excogitabit?
 Proth dolor, tanta dampna merito plange deuota plebs fidelium
 christiana. O fons superne sciencie, que Parysius tot tante auctorita-
 tis professores inebriasti doctrina mirifica, extende torrentes tuos ad 10
 terras infidelium, et irriga errancium corda penitus arida rore celi,

expelle tenebras, aperi eis radios eterni luminis; heu, quando ambulabunt omnes gentes in lumine tuo, et omnis homo ambulans in splendore solis tui uidebit salutare Dei? Desiderio magno desiderauit hoc ego, Raymundus Lullii, quod summe desiderabile est omnibus [f. 60b] fidelibus christianis, et ab hiis perfectibile, quorum intellectus summa sapientia diuinitus illustrauit; felix est illa vniuersitas, que tot gignit fidei defensores, et felix illa ciuitas, cuius milites armati sapientia et deuotione Christi possunt barbaras nationes subdere summo regi; quando «adorabit te omnis terra, Deus, psallet et benedicet nomini tuo»; et «omnes tribus et lingue seruient tibi».

Consideretis hoc, reuerendi patres et domini, intellectibus et uoluntatibus quorum est obiectum summa ueritas et summa bonitas, quoniam, sicut Deus est intelligibilis et amabilis, quia summe uerus, summe bonus, sic ubique et multum, quia inmensus, et in omni tempore assidue, quia eternus. O quam felices fuere apostoli et martires, quia «in omnem terram exiuit sonus eorum et in fines orbis terre uerba eorum» predicantium Ihesum Christum. O quam preciosa mors eorum [f. 60c] in conspectu Domini, que multos de morte reuocauit ad uitam. O utinam essent modo multi tales uiarum illorum reparatores, quoniam ualde gloriosum et necessarium esset toti populo christiano, quia sicut ego scio, quoniam expertus sum, multi sunt philosophi Arabum, qui ad perfidiam Macometi christicolas peruertere nituntur et inproperant nobis infideles filii, dicentes: «Ubi est deus eorum»; et preterea Iudei et Sarraceni, prout possunt, conantur Tartaros in suas sectas inducere. Et si contingat, quod absit, Tartaros esse Iudeos uel Sarracenos, uel eos condere per se sectam, timendum est ne cedat in tocius christianitatis inconparabile detrimentum, sicut accidit de secta Macometi, qua inuenta, Sarraceni irruerunt super nos, et quasi tertia pars christianitatis cecidit. Innumerabilis est illa Tartarorum generatio. In breui quidem [f. 60d] tempore multa sibi regna et principatus manu bellica subiugauit. Uidete, reuerendi patres et domini, magnum iminere periculum toti Ecclesie Dei; et nisi sapientia et deuotio uestra, qua tota christianitas sustinetur, Sarracenorum perfidie opponat clipeum salutarem, et si negligat impetuus torrentem Tartaricum refrenare, nolo ulterius dicere. Sed pensate quid poterit euenire; et mirum est quod plures sint aduersarii Dei quam defensores, et plures homines uituperent illum quam laudent, et Deus homo propter homines factus est, et ipse homo mortuus est, ut eos uiuificaret, et multi etiam ab vnitate Ecclesie Dei iam declinauerunt, ut Greci et multi alii scismatici. Consideretis quantum malum pro bono Deo redditur et quantum obprobrium ab eis qui ad laudandum eum creati sunt, et quanta persecutio nobis fidelibus imi-[f. 61a]-neat, et de qua ques-

tione simus Deo in extremo iudicio responsuri, cum requiret a nobis 55
 mortem eorum, qui nostris predicationibus et exemplis debuerant
 uita perfrui sempiterna. Hic consciencie stimulus me remordet et
 coegit me uenire ad uos, quorum summe discretionis et sapientie
 interest ordinare circa tantum negotium, tam pium, tam merito-
 rium, tam Deo gratum seruicium et utile toti mundo, uidelicet, 60
 quod hic Parysius, ubi fons diuine scientie oritur, ubi ueritatis lucer-
 na refulget populis christianis, fundaretur studium Arabicum,
 Tartaricum et Grecum, ut nos linguas aduersariorum Dei et nostro-
 rum docti, predicando et docendo illis, possimus in gladio ueritatis
 eorum uincere falsitates, et reddere populum Deo acceptabilem et 65
 inimicos conuertere in amicos; quod, si fiat (et placeat Deo quod sic),
 maximam quidem pro nobis suscipiet christianitas exaltationem et
 dilationem, et huius rei tam [f. 61b] inestimabilis eritis fundamen-
 tum; et tu, Parysius vniuersitas, nequaquam eris minima in doctori-
 bus tuis, ex te enim exiet lux vniuersis gentibus et perhibebis testi- 70
 monium ueritati, et confluent ad te magistri et discipuli tui de
 longe, et vniuersi haurient de te scientias vniuersas. Quid habebunt
 boni Greci et Arabes in uoluminibus suis, quin sit tibi notum, cum
 sine interprete linguas eorum intellexeritis? Quis extimabit quanta
 laus, quantus honor Deo, quanta karitatis compassio erga miseros 75
 errantes et quantum bonum in hoc et ex hoc loco sequetur? Et hoc
 leuiter fieri potest, si illustri regi Francie preces uestras porrexeritis
 ut ipse, qui nobilissimus est inter reges terre, huic nobilissimo nego-
 tio inter omnia negotia largiri dignetur suam benemeritam elemosi-
 nam, uidelicet predictum studium seu studia fundare et dotare. 80

Et exaudiet uos, ut confido, postquam huius negocii cognouerit auctoritatem.

{Ramon LLULL, *Postulatio a Studio generali Parisius pro studio linguarum*}

1 MH *praeit* Epistola (M *add* III.) Raymundi Lullii (H *om* Lullii) ad universi-
 tatem Parisiensem M *add* ejusdem argumenti D *praeit* Epistola Raymundi Lull
 ad Universitatem Parisiens., quam laudibus extollit, quamque hortatur ad porri-
 gendum preces suas regi, ut fundetur Parisiis studium Arabicum, Tartaricum et
 Graecum | karitate MDH caritate 4 aduersitates MDH aduersitatis 6 qui
 ms quis *exp* -s 7 errorum MDH erroris 8 Proth MDH Proh | dampna
 MDH damna 9 que MDH qui | Parysius MDH Parisius 12 expelle
 MDH et pelle | radios D radia 12-14 ambulabunt... tui cf. *Is* LX, 3 14
 salutare Dei cf. *Lc* IV, 6 | desiderio... desideravi cf. *Lc* XX, 15 | magno MDH
om 15 Lullii D Lull 16 hiis MDH his 20-21 adorabit ... tuo cf. *Ps* LXV,
 4 | omnes... tibi cf. *Dan* VII, 14 | omnes MDH omnis | lingue D lingua

22 Consideretis MDH Considerate 24-25 verus, summe DH verus et summe 25 inmensus DH immensus 26-27 martires MDH martyres 27 fines H fine 27-28 in omnem... eorum Ps XVIII, 5 28 eorum ms *ead man in mg* | Ihesum DH Iesum 28-29 pretiosa... Domini cf. Ps CXV, 15 29 que MDH qui | de morte ms *ead man in mg* 30 reuocauit MDH revocarunt 34 inproperant MDH impropertant 35 Ubi... eorum Cf. Ps CXIII*, 2 | Sarraceni D Saraceni 36 quod absit ms *ead man in mg* | absit M *add* ut 37 Sarracenos D Saracenos 38 incomparabile DH incomparabile 39 Sarraceni ms *corr* Sarraceni *exp* -re- MD Saraceni 43 magnum MDH magistri | iminere DH imminere 45 Sarracenorū D Saracenorū | clipeum MDH clypeum 46 negligat MDH negligat 47 est DH *om* 51 iam ms *ead man in mg* | scismatici MDH schismatici 52 Deo H Dei 53 obprobrium DH opprobrium | eum MDH Deum 54 imineat MDH immineat 55 sumus MDH simus 61 Parysius DH Parisius 64 illis MDH illos 65 reddere... acceptabilem cf. Tit II, 14 66 sic DH sit 69 Parysius MDH Parisius 69-70 nequaquam eris... gentibus cf. Mt II, 6 71-72 confluent... haurient cf. Is XLIX, 12; LX, 4 | haurient D aurient 74 extimabit MDH estimabit 75 karitatis MDH caritatis | compassio MDH compassio 79-80 elemosinam M elemosynam DH elemosynam 80 predictum ms *seq* locum *canc*

a 55	(benedico) benedict 21
ab 6, 16, 51, 53	(benemeritus) benemeritam 79
(absūm) absit 36	bonitas 23
ac 1	bonus 25; bonum 76; boni 73; bono 52
(acceptabilis) acceptabilem 65	(brevis) breui 41
(accido) accidit 39	(cado) cecidit 40
ad 10, 30, 33, 53, 58, 71	(caecitas) cecitate 7
(adoro) adorabit 20	(caecus) cecos 2
(adversarius) aduersarii 48; aduersariorum 63	(caelum) celi 11
(adversitas) aduersitates 4	(caritas) karitate 1; karitatis 75
(aeternus) eternus 26; eterni 12	(cedo) cedat 38
(alius) alii 52	(Christus) Christi 19; Christum 28
amabilis 24	(christianus) christiana 9; christiano 32; christianis 16, 62
(ambulo) ambulabunt 12-13; ambulans 13	christianitas 45, 67; christianitatis 38, 40
(amicus) amicos 66	(christicola) christicolos 33
(amor) amoris 2	circa 59
(aperio) aperi 12	ciuitas 18
(apostolus) apostoli 26	(clipeus) clipeum 45
(arabs) arabes 73; arabum 33	(cogo) coegit 58
(arabicus) arabicum 62	(cognitio) cognitionem 1
(aridus) arida 11	(cognosco) cognouerit 81
(armo) armati 19	(conor) conantur 36
assidue 26	(condo) condere 37
(auctoritas) auctoritatis 9-10; auctoritatem 82	confido 81
(barbarus) barbaras 19	(confluo) confluent 71
(bellicus) bellica 42	compassio 75
	(conscientia) consciencie 57

- (considero) consideretis 22, 52
 (conspicuum) conspectu 29
 (contingo) contingat 36
 (converto) conuertere 66
 (cor) corda 11
 corporalis 4
 (creo) creati 53
 cum 55, 73
- (dampnum) dampna 8
 de 29, 39, 54, 71, 72
 (debeo) debuerant 56
 (declino) declinauerunt 51
 (decor) decorem 5
 (defensor) defensores 18, 48
 (desiderabilis) desiderabile 15
 (desidero) desiderai 14
 (desidorium) desiderio 14
 detrimentum 38-39
 (devotus) deuota8
 deuotio 44; deuotione 19
 Deus 20, 24, 35, 49; Dei 4, 14, 44, 48, 51,
 63; Deo 1, 52, 55, 60, 65, 66, 75;
 Deum 6
 (dico) dicere 47; dicentes 34
 (dies) die 6
 (digno) dignetur 79
 (dilatio) dilationem 68
 (dilectionem) dilectionem 2
 (dirigo) dirigens 2
 (discipulus) discipuli 71
 (discretio) discretionis 58
 diuinitus 17
 (diuinus) diuine 61
 (doceo) docendo 64; docti 64
 (doctor) doctoribus 69-70
 doctrina 10
 dolor 8
 (dominus) domini 22, 29, 43
 (doto) dotare 80
- (Ecclesia) Ecclesie 44, 51
 ego 15, 32; me 57, 58
 (eleemosinam) elemosinam 79-80
 (enarro) enarrabit 5
 enim 70
 (numero) enumerabit 6
 erga 75
 (erro) errantes 76; errancium 11
 (error) errorum 7
 et 2, 4, 5, 11, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 31, 34, 35, 36, 40,
 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
 53, 54, 56, 57, 58, 60, 63, 64, 65, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 80,
 81
 etiam 50
 (evenio) euenire 47
 ex 70, 76
 (exaltatio) exaltationem 67
 (exaudio) exaudiet 81
 (excogito) excogitabit 7
 (exemplum) exemplis 56
 (exeo) exiuit 27; exiet 70
 (expello) expelle 12
 (experior) expertus 32
 (extendo) extende 10
 (extimo) extimabit 74
 (extremus) extremo 55
- (facio) fiat 66; fieri 77; factus 49-50
 (falsitas) falsitates 65
 felix 17, 18; felices 26
 (fides) fidei 18
 fidelis 1; fidelium 8; fidelibus 16, 54
 (filius) filii 34
 (finis) fines 27
 fons 9, 61
 (formido) formidat 4
 (Francia) Francie 77
 fundamentum 68-69
 (fundo) fundare 80; fundaretur 62
- generatio 41; generationes 5
 (gens) gentes 13; gentibus 70
 (gigno) gignit 18
 (gladium) gladio 64
 (gloria) gloriam 4-5
 (gloriosus) gloriosum 31
 (graecus) greci 51, 73; grecum 63
 (gratus) gratum 60
- (habeo) habebunt 72
 (haurio) haurient 72
 heu 12
 hic 57; hoc 15, 22, 76; huius 68, 81; huic
 78; huius 16
 hic 61
 (hodiernus) hodierna 6
 homo 13, 49, 50; homines 48, 49
 honor 75
- iam 51
 (ignoro) ignorantem 2

- (Ihesus) Ihesum 28
 (ille) illa 17, 18, 41; illum 49; sibi 42; se 37; illorum 30-31; illis 64
 (illumino) illuminans 3
 (illustro) illustravit 17
 (illustris) illustri 77
 (immineo) imineat 54; iminere 43
 (impetuosus) impetuosum 46
 in 1, 3, 7, 13, 25, 27, 29, 36, 38, 41, 55, 64, 66, 69, 73, 76
 (incomparabilis) incomparabile 38
 (induco) inducere 36
 (inebrio) inebriasti 10
 inestimabilis 68
 (infernus) infernorum 7
 (infidelis) infideles 34; infidelium 5-6, 11
 (inimici) inimicos 66
 inmensus 25
 innumerabilis 41
 (impropero) improperant 34
 intellectus 16-17; intellectibus 22
 (intelligo) intellexeritis 74
 intelligibilis 24
 inter 78, 79
 interest 59
 (interpres) interprete 74
 (invenio) inuenta 39
 ipse 50, 78
 (irriigo) irriga 11
 (irruo) irruerunt 40
 (is) eius 5; eum 53; eis 12, 53; eorum 27, 28, 29, 35, 56, 65, 74; eos 37, 50
 (Iudaeus) Iudei 35; Iudeos 37
 (iuditium) iudicio 55
- (labor) labuntur 7
 (largior) largiri 79
 (laudo) laudandum 53; laudent 49
 laus 75
 leuiter 77
 (lingua) linguae 21; linguas 63, 74
 (locus) loco 76
 longe 72
 lucerna 61-62
 (Lullus) Lullii 15
 (lumen) lumine 13; luminis 12
 lux 70
- (Macometus) Macometi 33, 39
 (magister) magistri 71
 (magnus) magnum 5, 43; magno 14
 malum 52
- (manus) manu 42
 (martyr) martires 26-27
 (maximus) maximam 67
 merito 8
 (meritorius) meritorium 59-60
 (miles) milites 18
 (minimus) minima 69
 (mirificus) mirifica 10
 (mirus) mirum 47
 (miser) miseros 75
 modo 30
 mors 29; mortis 4; mortem 56; morte 29
 mortuus 50; mortuos 3
 (multus) multum 25; multa 42; multi 30, 32, 50, 51; multos 29
 (mundus) mundo 60
- (natio) nationes 19
 ne 38
 (necessarius) necessarium 31
 (negligo) neggligat 46
 negotium 59; negotii 81; negotio 78-79; negotia 79
 nequaquam 69
 (nescio) nesciunt 6
 nisi 44
 (nitor) nituntur 34
 nobilissimus 78; nobilissimo 78
 nolo 47
 nomini 21
 non 4
 nos 40, 63; nobis 34, 54, 55, 67;
 (noster) nostris 56; nostrorum 63-64
 (nosco) notum 73
- O 9, 26, 28, 30
 obiectum 23
 obprobrium 53
 omnem 27
 omnis 13, 20; omni 25; omnem 27; omnes 13, 21; omnia 79; omnibus 15
 (oppono) opponat 45
 orbis 27
 (ordino) ordinare 59
 (orior) oritur 61
- pars 40;
 Parysius 9, 61, 69
 (pater) patres 22, 43
 penitus 11
 (penso) pensate 47
 per 37

- (perfectibilis) perfectibile 16
(perfidia) perfidie 45; perfidiam 33
(perfruo) perfrui 57
(perhibeo) perhibebis 70
periculum 43-44; pericula 4
persecutio 54
(peruerto) peruertere 34
(philosophus) philosophi 33
(pius) pium 59
(placeo) placeat 66
(plango) plange 8
plebs 8
plures 48
(populus) populo 32; populum 65; populis 62
(porrigo) porrexeritis 77
(possim) potest 77; possunt 19, 35; poterit 47; possumus 64; postquam 81
(praedico) predicancium 28; predicando 64; predictum 80
(praedicatio) predicationibus 56
(praeterea) preterea 35
(praetiosus) preciosa 28-29
(prex) preces 77
principatus 42
pro 3, 52, 67
(professor) professores 10
propter 49
proth 8
prout 35
(psallo) psallet 20
quam 26, 28, 48, 49;
quando 12, 20
quantus 75; quanta 54, 74, 75; quantum 52, 53, 76
quasi 40
(quaestio) questione 54-55
qui 1, 6, 33, 53, 56, 78; quis 5, 6, 7, 74; que 9, 18, 29; quod 15, 36, 48, 61, 66; quid 47, 72; cuius 18; qua 39, 45, 54, quorum 16, 23, 58
quia 24, 25, 26, 27, 32
quidem 41, 67
quin 73
quoniam 24, 31, 32
quot 6
(radius) radios 12
Raymundus 15
(reddo) reddere 65; redditur 52
(reduco) reducens 3
(refreno) refrenare 46
(refulgeo) refulget 62
(regnum) regna 42
(remordeo) remordet 57
(reparator) reparatores 31
(requiro) requiret 55
(res) rei
(respondeo) responsuri 55
(reverendus) reuerendi 22, 43
(revoco) reuocauit 30
(rex) regi 20, 77; reges 78
(ros) rore 11
(salutaris) salutare 14; salutarem 45-46
sapientia 17, 19, 44; sapientie 2, 58
(sarracenus) sarraceni 35, 39; sarracenorum 45; sarracenos 37
(scientia) scientie 61; sciencie 9; scientias 72
scio 32
(scismaticus) scismatici 51-52
secta 39; sectam 37; sectas 36
sed 47
(sempiternus) sempiterna 57
(sequor) sequetur 76
(servio) seruiet 21
(servitium) seruicium 60
seu 80
si 36, 46, 66, 77
sic 25, 66
sicut 24, 32, 39
sine 74
(sol) solis 14
sonus 27
(splendor) splendore 14
stimulus 57
studium 62, 80; studia 80
(subdo) subdere 19-20
(subiugo) subiugauit 42-43
succensus 1
sum 32; est 1, 15, 17, 23, 24, 35, 38, 41, 47, 50, 78; sunt 33, 53; fuere 26; eris 69; eritis 68; sit 73; simus 55; sint 48; esset 31; essent 30; esse 37;
summa 1, 17, 23; summe 2, 15, 24, 25, 58; summo 20
super 40
(supernus) superne 9
(suscipio) suscipiet 67
(sustineo) sustinetur 45
(suus) sui 4; suam 79; suas 36; suis 73
(talis) tales 30

- tam 59, 59, 60, 68
 (tantus) tanta 8; tantum 59; tante 9
 (tartaricus) tartaricum 46, 63
 (tartarus) tartarorum 41; tartaros 36, 37
 (tempus) tempore 26, 42
 (tenebra) tenebras 7, 12
 tertia 40
 terra 20; terram 27; terre 28, 78; terras 11
 (testamentum) testamento 3
 testimonium 70-71
 (timeo) timendum 38
 (totus) tota 45; totius 38; toti 31, 44, 60
 (torrens) torrentem 46; torrentes 10
 tot 9, 18
 (tres) tribus 21
 tu 69; tui 14, 71; tibi 21, 73; te 20, 70, 71, 72
 (tuus) tuo 13, 21; tuis 79; tuos 10
 (valde) ualde 31
 ubi 35, 61
 ubique 25
 (vel) uel 37
 (venire) uenire 58
 (verbum) uerba 28
 (veritas) ueritas 23; ueritatis 61, 64; ueritati 71
 (vester) uestra 45; uestras 77
 (via) uiam 3; uiarum 30
 (video) uidebit 14; uidete 43
 (videlicet) uidelicet 60, 80
 (vinco) uincere 65
 (vita) uita 57; uite 3; uitam 30
 (vitupero) uituperent 49
 (vivifico) uiuificaret 50
 ulterius 47
 (volumen) uoluminibus 73
 (voluntas) uoluntatibus 23
 (vos) uos 58, 81
 ut 50, 51, 63, 78, 81
 (utilis) utile 60
 utinam 30
 verus 24
 (unitas) vnitate 51
 (universus) uniuersi 72; vniuersas 72; vniuersis 70
 vniuersitas 17, 69

TERCERA PART: TEXTOS PER A LA COMPARACIÓ

Coneguts els texts, entrem en llur estudi.

Precedents dels escrits lul·lians

L'estudi dels precedents es podria transformar en una gran monografia, que ací és impossible, ni que només sigui per raons d'espai; per això ens limitarem a tres: el de Pere el Venerable, el de sant Francesc d'Assís en la *Regula Fratrum Minorum*, el de Roger Bacon i el dels papes del segle XIII.

1. *Pere el Venerable*. Després d'haver conegut personalment la realitat d'un país sarraí i d'haver encarregat la traducció llatina de l'*Alcorà*, Pere el Venerable escrivia el *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*, ML 189, París 1854, 663-720.

Ell, d'una banda, justifica que hagués fet traduir l'*Alcorà* amb la raó de la necessitat d'impugnar-lo per escrit (*Prologus*, col. 671, n. 15: «Sive ergo Mahumeticus error hereticus nomine deturpetur, sive gentili aut pagano infametur, agendum contra eum est, scribendum est»); de l'altra, però, si per part del cristià no hi ha dificultat a establir un intercanvi d'idees, per la del sarraí la discussió és impossible, perquè és prohibida: «Liber ad cuncta mihi poterit esse discursus, loqui volenti de uniuersis creatis, et statim ut

de ipsorum Creatore agere voluero, lex Mahumetica os obturabit, aut si quid forte contra eam dixero, vix primis verbis elapsis caput secabit. Estne hoc legis alicuius praeterquam vestrae? Vere nullius, plane nullius» (*Liber primus*, col. 677); i així, ni els savis no estan disposats a la confrontació: «Et, o homines, homines inquam, non solum natura rationales, sed et ingenio et arte rationabiles, utinam mihi hic intellectuales vestrorum cordium aures praebeatis!... Et non solum vos hoc a nullo velle audire accepi, sed ut ipsa loquendi primordia lapidibus aut gladiis, vel quolibet alio mortis genere obstruatis, vobis lege praeceptum ab Oriente vestro ad Occidentem nostrum fama diffusa fatetur» (*ibid.*, col. 675).¹⁰

2. *Sant Francesc d'Assís i la Regla franciscana*. Ambdues redaccions de la regla franciscana, la de la *Regula non bullata* d'entorn el 1220, i la de la *Vita minorum fratrum* (o *Regula bullata*), del 1223,¹¹ dediquen algunes línies a la possibilitat que els framenors vagin entre els infidels:

Regula non bullata

«[Cap. XVI. *De euntibus inter saracenos et alios infideles*]

«Dicit Dominus: “Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae” (Mt 10, 16). Unde quicumque frater voluerit ire inter saracenos et alios infideles,

Regula bullata 1223

«[Caput XII. *De euntibus inter saracenos et alios infideles*]

«Quicumque fratrum divina inspiratione voluerint ire inter saracenos et alios infideles petant inde licentiam a suis ministris provincialibus. Ministri vero nullis eundi licentiam tribuant, nisi eis quos

10. L'experiència de Ramon Llull confirmà repetidament que tota aventura dialogal desembocava o en la mort (cas del sarraí mestre) o a les seves portes (casos del mateix Llull al Nord d'Àfrica); i aquest fet d'experiència, enfortit per la legislació sarraïna, deu ésser l'explicació de la insistència contínua (que el lector pot constatar en els fragments lul·lians transcrits en la secció següent, dedicada a *Les peticions de Llull a reis i a papes*), amb què exigeix la disponibilitat total al martiri a l'aspirant a missioner que es formi o el vulgui formar en les seves escoles de llengües.

11. Sobre el tema general de l'orde franciscà i les missions, hom pot veure els estudis aplegats en el volum *Espansione del francescanesimo tra occidente e oriente nel secolo XIII* (Atti del VI Convegno Internazionale. Assisi, 12-14 ottobre 1978), Assisi, Società Internazionale di Studi Francescani 1979, 340 pp., on hom pot trobar, ultra l'estudi de Davide Bigalli sobre Roger Bacon, citat en la nota 14, i el de Miquel Batllori esmentat en la bibliografia inicial, els títols següents: Kaspar ELM, *Franz von Assisi: Busspredigt oder Heidenmission?*, 69-103, amb rica informació bibliogràfica; Francesco GABRIELI, *San Francesco e l'Oriente Islamico*, 105-122; Rosalind B. BROOKE, *La prima espansione francescana in Europa*, 123-150; Luciano PETECH, *I francescani nell'Asia Centrale e Orientale nel XIII e XIV secolo*, 213-240.

vadat de licentia sui ministri et viderint esse idoneos ad mittendum». ¹²

12. ESSER/GRAU, *Die Opuscula...* (citat en la nota següent), 371.

Fra Pèire Joan comenta així el darrer text: «Quia tamen ad hoc exigitur singularis motor et fervens ac firmum propositum et plena et approbata idoneitas personae euntis et simul cum his condigna auctoritas, idcirco haec tria seu quatuor per ordinem tangit. Primo, scilicet, ut motus iste sit non ex levitate aut a quacumque humana voluntate sed a divina inspiratione. Secundo, ut propositi soliditas per petitionis instantiam innotescat suo superiori. Tertio ut solis plene ad hoc probatis idoneis licentia detur. Quarto ut nullus vadat nisi authentice missus, et hoc a nullo inferiori praelato citra provincialem ministrum», David FLOOD, *Peter Olivi's Rule Commentary. Edition and Presentation* (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 67), Wiesbaden, Franz Steiner Verlag 1972, 192, líns. 27-34.

Fra Pèire Joan aplica al capítol XII de la *Regula* una de les dues idees fonamentals del joaquimisme, la de la ,concordia' entre esdeveniments de temps diversos: «...sicut apostoli primo missi sunt inter Iudaeorum fideles ex quibus erant nati, et tandem post mortem Christi et Iudaeorum aliquantam ad Christum attractionem, missi sunt ad gentium infidelium nationes; sic, prout aestimo, post praedictionem (! praedicationem?) latinorum fidelium mittendus est ordo ad infidelium nationes, ut sicut per Christi personam patientem in carne assumpta circa principium et medium ecclesiae conversus est orbis, sic per Christi vitam et regulam in suis membris passuram plenitudo gentium intret et omnis Israel salvus fiat (Rom. XI, 25-26), prout expresse praedicatur in Apocalypsi sub apertione sexti signaculi, et sub sexto angelo tuba canente (Apoc. VI, 12; IX, 13). Unde et angelus sexti signaculi, Franciscus scilicet, habens in se signum stigmatum Dei vivi (Apoc VII, 2), in huius mysterium sexto sue conversionis anno transiit ad Saracenos. Et quia forsan hoc compleri incipiet sub decimo tertio centenario a passione Christi, iuxta quod et decimo tertio ortus sui die apparuit Magis (Mt II, 1ss.), et decimo tertio anno a passione sua misit Barnabam et Paulum ad gentes (Act XV, 22ss.), ideo in huius mysterium Franciscus decimo tertio anno conversionis suae iterato ivit ad Saracenos, ubi multa passus et tandem praesentatus soldano multum fuit finaliter honoratus ab illo», *ibid.*, 123, líns. 6-25 (segons Boccali, citat al final del punt següent, 717, nota quarta, el darrer paràgraf és de Joaquim de Flore en l'*Expositio... in Apocalypsim*, Venècia 1527, f. 120d).

Angelo Clareno repeteix tant el paràgraf de Pèire Joan com el de Joaquim acabats de transcriure, i afegeix: «Verum, si secundum Ioachim expositionem super apertione .VI. signaculi in *Apocalypsi*, ,angelus habens signum Dei vivi', summus pontifex erit, tanquam Esdras post illam civitatis et templi destructionem, omnia innovaturus; tunc supradicta illius opinio alium effectum habebit quam sonent illa verba, quia quoscunque ex Christi statibus eliget. Innovatio vitae Christi respicit per quos illa signandorum conversio fiet. Nomen autem ordinis decipiet plurimos et Iudaica quadam carnali expectatione obtenebrabit, ut in electis spiritus fundatoris non suscipiant veritatem, et nomen et habitum venerantes, fructum et virtutalem perfectionem habitus et nominis derelinquent et ad eam converti, sui status inhonorationem et contumeliam reputabunt. Hoc est quod angelo Philadelphie dicitur: "Ecce venio cito, tene quod habes, ne alius ,accipiat coronam tuam"; propter autem humanas intelligentias et opiniones diversas, veritas non mutatur. Sed et sancto Francisco facte promissiones non sunt irritae, cum non complentur, secundum quod expectamus. Altiori vero modo in habentibus eundem ex dono divine gratie spiritum iuxta propositum Dei voluntatis accipiunt complementum. Nam secundum Apostolum «non omnes qui sunt ex Israël, hii sunt Israëlites, neque qui semen sunt Habree, omnes sunt filii, sed in Isaac vocabitur tibi semen, idest non qui filii carnis hii sunt filii Dei, sed qui filii sunt promissionis extimantur in semine. Promissionis autem filii sunt omnes qui per Christi Spiritum acci-

et non contradicat, si viderit eos idoneos ad mittendum; nam tenebitur Domino reddere rationem (cf.

piunt eiusdem perfectionis donum et gratiam, quam gratis a Christo ipse suscepit, et susceptae gratie fideliter et humiliter usque in finem cooperari non desinunt. Hoc est autem iudicium, quia sicut "is, qui secundum carnem erat, persequabatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura? Eice ancillam et filium eius. Non enim erit heres filius ancille cum filio libere", et cetera», *Expositio super regulam fratrum minorum di fratre Angelo Clareno* a cura di P. Giovanni BOCCALI. Con introduzione di Felice ACCROCCA e traduzione italiana a fronte di P. Marino BIGARONI (Pubblicazioni della biblioteca francescana. Chiesa Nuova – Assisi, 7), Santa Maria degli Angeli, Edizioni Porziuncula 1995, 716-720.

Angelo Clareno insisteix en les qualitats del postulant i en la responsabilitat del ministre: «...ministri, sine quorum obedientia nulli ire ad tam arduum opus licet, examinare et considerare cum summa diligentia debent, ne motus ire volentium ex levitate vel aliqua humana voluntate et non ex 'divina inspiratione' proveniat. Sola enim divina inspiratio et electio ydoneam et sufficientem personam efficit et propositum et perfectionem tribuit ad tantum officium. Et, sicut nullus ire debet nisi auctoritate missus, ita ministri tenentur primo de persona mittenda, utrum ydonea sit, argumentum certum habere, quia si mictendos et inspiratos ad eundem detinent, vel ex temptatione ire postulant licentiant, displicentiam et iudicium Dei ex utroque incurrunt», *Expositio regulae fratrum minorum auctore Angelo Clareno, quam nunc primum edidit notisque illustravit* Livarius OLIGER, *Ad Claras Aquas, Typis Collegii Sancti Bonaventurae* 1912, 225.

Hug de Digna és molt més genèric: «...quia tanti executores officii et industriosi ad docendum et constantes ad sustinendum esse oportet, non vult sanctus [Franciscus] omnes passim ad conversionem gentium vel martirium anhelantes nisi alias sint idonei, ad huiusmodi deputari...»; i transcrits els paràgrafs dedicats a aquest tema en la *Regula non bullata*, segueix: «Attende sanctum in duplici conversandi modo ordinandum et congruum pro infidelibus predicationis processum ostendere, ut prius praedicetur exemplo postmodum autem verbo. Nec hoc passim, sed 'cum viderint placere Deo'...»; i acaba: «Nec desiderio martirii praecipitanter agendum est sed prudenter. Mortem enim pro Christo appetere debemus et fugere ordinate», David FLOOD, *Hugh of Digne's Rule Commentary* (Spicilegium Bonaventurianum, XIV), Grottaferrata (Roma), Collegium Sti. Bonaventurae 1979, 191 i 192.

Potser cal suposar que en els primers decennis de l'orde de Framenors no hi hagué problemàtica atendible en aquest punt, car els quatre mestres en llur *Expositio quatuor magistrorum super Regulam Fratrum Minorum* no se n'ocuparen, tal com hom pot veure en l'*Expositio Quatuor Magistrorum super Regulam Fratrum Minorum (1241-1242). Accedit eiusdem Regulae Textus cum fontibus et locis parallelis*. Edidit Livarius OLIGER (Storia e Letteratura. Raccolta di Studi e Testi, 30), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1950, 166-167, on l'*Expositio* s'acaba amb el capítol XI, sense ni una paraula sobre el XII.

Cf. Noè SIMONUT, *Il metodo d'evangelizzazione dei francescani tra musulmani e mongoli nei secoli XIII-XIV*, Milano 1947: 23 i 35-38: «Il martirio è cercato per se stesso»; 24-38: «La legislazione francescana missionaria». És interessant a fi de comparar la teoria amb la pràctica, Paolo ROSSI, *Francescani e Islam. I primi cinque martiri*. Tavole di Cristina LA PORTA. Miniature di Adriana LIPPI, Anghiari (AR), Intra Tevero et Arno Editrice 2001, XII + 126 pp. (en particular 29-34, 41-48 i 63-77); en particular el *Martyrium quinque fratrum minorum apud Marochium*, *ibid.*, 107ss. (I-XXXII), amb traducció italiana, 109-119.

Lc XVI, 2), si in hoc vel in aliis processerit indiscrete. Fratres vero, qui vadunt, duobus modis inter eos possunt spiritualiter conversari. Unus modus est quod non faciant lites neque contentiones, sed sint subditi omni humanae creaturae propter Deum (1Petr II, 13) et confiteantur se esse christianos. Alius modus est, quod, cum viderint placere Domino, annuntient verbum Dei, ut credant Deum omnipotentem, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, creatorem omnium, redemptorem et salvatorem Filium, et ut baptizentur et efficiantur christiani, quia quis renatus non fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei (cfr. Jo III, 5).

«Haec et alia quae placuerint Domino, ipsis et aliis dicere possunt...

«Et omnes fratres, ubicumque sunt, recordentur, quod dederunt se et reliquerunt corpora sua Domino Jesu Christo. Et pro eius amore debent se exponere inimicis, tam visibilibus quam invisibilibus; quia dicit Dominus: “Qui perdidit animam suam propter me, salvam faciet eam (cfr. Lc 9, 24) in vitam aeternam” (Mt XXV, 24), etc.».¹³

13. Kajetan ESSER, *Textkritische Untersuchungen zur Regula non bullata der Minderbrüder* (Spicilegium Bonaventurianum, IX), Grottaferrata, Editiones Collegii Sti. Bonaventurae 1974, 23; EIUSDEM, *Die Opuscula des bl. Franziskus von Assisi*², von Engelbert GRAU (Spicilegium Bonaventurianum, 13), Grottaferrata, Editiones Collegii Sti. Bonaventurae 1989, 390-391.

3. Roger BACON, *Opus maius*, ante 1268. *The «Opus maius» of Roger Bacon edited with Introduction and Analytical Table. Supplementary Volume* by John Henry BRIDGES, Oxford, Williams & Norgate 1900, 120-122.¹⁴

El franciscà anglès exposava així la seva visió del tema a l'amic papa Climent IV dins una visió global fortament renovadora:

«Tertio, linguarum cognitio necessaria est Latinis propter conversionem infidelium. Nam in manibus Latinorum residet potestas convertendi... [121]... Graeci et Rutheni et multi alii schismatici similiter in errore perdurant quia non praedicatur eis veritas in eorum lingua, et Saraceni similiter et Pagani, ac Tartari, et caeteri infideles per totum mundum. Nec valet bellum contra eos... Nec sic convertuntur sed occiduntur et mittuntur in infernum. Residui vero qui supersunt post bella, filii eorum irritantur magis ac magis contra fidem Christianam propter istas guerras, et in infinitum a fide Christi elongantur, et inflammantur ut omnia mala quae possunt faciant christianis. Unde Saraceni propter hoc in multis mundi partibus fiunt impossibiles conversioni... [122]... Praeterea fides ingressa non est in hunc mundum per arma sed per simplicitatem praedicationis, ut manifestum est... Quartum, quod est reprobatio eorum, qui converti non possunt, magis requirit vias sapientiae quam bellicum laborem...».

4. *Els papas del segle XIII*: En el curs del segle XIII, diversos papas s'havien adreçat a les autoritats de l'Estudi de París encarregant-los d'assegurar estada i manutenció (,provisionem') en la ciutat universitària a estudiants de teologia procedents de terres orientals. La finalitat era que, acabats els estudis i retornats als propis països, treballessin en l'extensió del cristianisme. Els papas, dels quals consta la dita preocupació, pontificaren entre el 1243 i el 1287; ens fixarem sobretot en la del darrer, perquè aplega les prescripcions dels anteriors i les explicita; recordem que és deu anys posterior a la butlla de Miramar i, potser significativament, ni estén ni suggereix d'entendre a París la novetat del ,studium' mallorquí.

El 23 de gener del 1286, Honori IV insistia davant el canceller ,ecclesie Parisiensis' que es complissin les prescripcions d'Innocenci IV (1243-1254), d'Alexandre IV (1254-1261), de Climent IV (1265-1268) i de Gregori X (1271-1276), en el sentit que «cum clericos quosdam tam in Arabica quam in aliis linguis partium orientalium eruditos misisset Innocentius papa IV Parisius ad studendum, ut doctrinam sacre pagine consecuti, alios ad salutem in transmarinis erudirent... ad provisionem dictorum clericorum secundum eorumdem predecessorum Innocentii et Alexandri litterarum continentiam procedat».¹⁵

14. Davide BIGALLI, *Giudizio escatologico e tecnica di missione nei pensatori francescani: Ruggero Bacone*, dins *Espansione del francescanesimo...* (citad en la nota 11), 151-186.

15. PROU, *Les registres d'Honorius IV publiés d'après les manuscrits des archives du Vatican*, París, Ernest Thorin 1888, col. 211, núm. 274, amb referència a POTTHAST, núm. 22355, i

El text de la butlla (26 gener 1286: ASV, *Reg. Vat.*, 43, f. 74v, núm. CCLXX; DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I, París 1889, 638-639, núm. 527, que dóna el nom del canceller, Nicolau) diu:

«*Dilecto filio...*, *Cancellario ecclesie Parisiensis*. De affectione pia et moderatione prouida felicis recordationis Innocentii pape quarti, predecessoris nostri, dudum noscitur processisse, quod ipse quosdam clericos tam in Arabica quam in aliis linguis partium orientalium eruditos tali de causa mitti disposuit Parisius ad studendum, ut doctrinam sacre pagine consecuti, alios ad salutem in transmarinis partibus erudirent. Pie quoque memorie Alexander papa quartus, predecessor noster, ne iidem clerici, qui erant tunc decem Parisius, ab incepto studio pro necessariorum defectu desistere cogentur, quondam ..., Cancellario Parisiensi, predecessori tuo, ad instar ipsius predicti Innocentii, suis sub certa forma dedisse dicitur litteris in mandatis, ut ipsis decem, et totidem aliis, cum essent ibidem, ab aliquibus monasteriis uel ecclesiis regni Francie, ita tamen quod in singulis Monasteriis uel ecclesiis eisdem, singulis prefatis clericis, uidelicet viginti, uel aliis eis cedentibus uel decedentibus in loco succedentibus eorumdem, usque ad numerum pretaxatum facerent per se uel per alium in decem libris Parisiensibus [f. LXXvr] annis singulis quamdiu Parisius huiusmodi studio insisterent, prouideri dummodo Monasterium uel ecclesia quod uel que per triennium id solueret super hoc non grauaretur ulterius, eadem gratia quantum ad alia monasteria uel ecclesias in suo robore nichilominus perdurante. Contra...», etc., usque: «compescendo. Postmodum uero, felicis recordationis Clemens papa, predecessor noster, quondam magistro Odoni de Sancto Dionisio, canonico Parisiensi, suis sub certa forma dedit litteris in mandatis, ut ad prouisionem dictorum decem et aliorum decem clericorum eiusdem terre, cum Parisius essent, per se uel per alium procederet iuxta tenorem predictarum litterarum eorumdem predecessorum Innocentii et Alexandri ad dictum cancellarium directarum; ac postmodum pie memorie Gregorius papa decimus, predecessor noster, eidem magistro Odoni per suas mandauit litteras ut ad prouisionem dictorum clericorum per se uel per alium procederet secundum earundem dicti predecessoris Clementis continentiam litterarum. Nos itaque, uolentes ut quod per predictos predecessores nostros in hac parte demandatum extitit plenum consequatur effectum, districte tibi per apostolica scripta mandamus quatenus ad prouisionem dictorum clericorum per te uel per alium auctoritate nostra procedas secundum earundem dictorum predecessorum nostrorum continentiam litterarum. Non obstante si prelati uel collegiis aut

a la còpia registrada de l'ASV, *Reg. Vat.*, 43, f. 74v, núm. 270); el regist de POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, II, Berlín 1874, 1806, diu així: «Cancellario Parisiensi mandat, provideat ad exemplar Innocentii IV pp., Alexandri IV pp., et Clementis IV pp., ne clerici tam in Arabica quam in aliis linguis partium orientalium eruditi, qui ad studendum Parisius mittantur, ut doctrinam sacrae paginae consecuti alios in transmarinis partibus erudiant, pro necessariorum defectu ab incepto studio desistere cogantur».

personis monasteriorum et ecclesiarum predictorum, seu quibuscumque aliis a Sede Apostolica sit indultum quod ad prouisionem alicuius in aliquibus pensionibus minime teneantur, quodque ad id compelli seu interdici uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam de indulto huiusmodi mentionem, seu qualibus dicte sedis indulgentia cuiuscumque tenoris existat, per quam effectus presentium impediri ualeat uel differri, et de qua cuiusque toto tenore de uerbo ad uerbum oporteat nostris litteris fieri mentionem. Datum Rome apud Sanctam Sabinam, .x. kalendas februarii anno primo».¹⁶

16. Les butlles d'Innocenci IV (Lió, 22 juny 1248) i d'Alexandre IV (Viterbo, 22 abril 1258), són editades en el *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I, 212, núm. 180, i 372, núm. 324; diuen així, respectivament: «Cancellario [Parisiensi]: Quia cordi nobis est illa debita meditatione perficere, per que salus animarum proveniat et fidei christiane religio dilatato tentorii sui loco funiculos suos faciat longiores, quosdam pueros tam in arabica quam in aliis linguis orientalium partium peritos Parisius mitti disposuimus ad studendum, ut sacra pagina docente vias mandatorum Domini eruditi alios in ultramarinis partibus erudiant ad salutem. Ne igitur iidem pueri, qui iam sunt decem Parisius...»; Berthold ALTANER, *Die Heranbildung eines einheimischen Klerus in der Mission des 13. Jahrhunderts*, dins «Zeitschrift für Missionswissenschaft», 18 (1928), 193-208, defensa que Innocenci IV propugnava una institució destinada a la formació de la clerecia indígena. I Alexandre IV: «..Cancellario Parisiensi. Felicis recordationis Innocentius papa predecessor noster et nos etiam tibi litteras apostolicas sub certa forma pro dilectis filiis decem pauperibus clericis transmarinis dicimur pluries direxisse, ut eis Parisius insistentibus scolasticis disciplinis ac totidem aliis illarum partium, cum essent Parisius, ab aliquibus monasteriis vel ecclesiis Regni Francie unicuique ipsorum videlicet in decem libris parisiensibus annis singulis provideri et provisionem huiusmodi eis apud Parisius faceres assignari. Quia vero...».

Sense cap intenció de negar que les escoles per a llengües orientals de l'orde dominicà foren tingudes en compte a l'hora de concretar el projecte de Miramar, no és menys evident que les diferències foren considerables, tal com permet d'adonar-se'n la comparació entre els documents pontificis que afecten cada una de les institucions; per a les escoles dels dominicans, hom pot veure la butlla *Cum hora undecima*, d'Alexandre IV, del 27 VI 1256, publicada per José M. COLL, *Escuelas de lenguas orientales en los siglos XIII y XIV (Período Raymundiano)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XVII (1944), 115-138; la transcripció de la butlla ocupa les pàgines 136-137: tractant-se de membres de l'orde de predicadors presents en terres de sobirania sarraïna a la Península Ibèrica o al Nord d'Àfrica, és explicable que la butlla es dediqui bàsicament a precisar les facultats pastorals dels ‚fratres‘ en relació a uns fidels cristians altrament desassistits en un ambient propici a tota mena de transgressions. Hom pot veure del mateix autor un segon article amb títol idèntic, però per al *Período post-raymundiano*, dins la mateixa publicació, XVIII (1945), 59-89; també Àngel CORTARRABÍA, *Originalidad y significación de los ‚Studia linguarum‘ de los dominicos españoles de los siglos XIII y XIV*, dins «Pensamiento», XV (1969), 82ss.; *El estudio de las lenguas en la Orden dominicana*, dins «Estudios filosóficos», XIX (1970), 79-128 i 359-392; i *Los ‚studia linguarum‘ de los dominicos en los siglos XIII y XIV*, dins «Misc. Muñoz», 253-276 (resumit en la secció de ‚Notícies bibliogràfiques‘ d'aquest volum); ja abans, André BERTHIER, *Les écoles de langues orientales fondées au XIIIe siècle par les dominicains en Espagne et en Afrique*, dins «Revue Africaine», 72 (1932), 84-103.

Les peticions de Llull a reis i a papes

Al final de la seva vida, cal suposar que el mateix Ramon Llull —o almenys a base de les explicacions rebudes d'ell el redactor de la *Vita coaetanea*—, sintetitzava així la seva insistència en el punt de les escoles de llengües:

«Sed ad haec [la conversió dels infidels i el llibre destinat al mateix objectiu] sibi uenit in mentem, quod iret ad papam, ad reges etiam et principes christianos, ad excitandum eos, ac impetrandum apud ipsos, quod constituerentur in diuersis regnis seu prouinciis ad hoc aptis monasteria, in quibus electae personae religiosae et aliae ad hoc idoneae ponerentur ad addiscendum praedictorum Saracenorum et aliorum infidelium linguagia, ut ex eisdem personis, ibidem convenienter instructis, in promptu semper assumi possent et mitti personae idoneae ad praedicandum et manifestandum praedictis Saracenis et aliis infidelibus piam, quae est in Christo, fidei catholicae veritatem».¹⁷

Però aquesta és una formulació que ha passat pel filtre de les idees del redactor, n'ha resultat impregnada i fins a cert punt modificada, i respon a una visió global gens sensible als detalls i encara menys a les modificacions que aquest objectiu lul·lià, autèntica dèria en el seu nucli bàsic i constant, però mal·leable en les concrecions, experimentà durant la quarantena d'anys que va d'entorn el 1274 al final de la vida de Ramon Llull. En aquest sen-

17. *Vita coaetanea*, HARADA, CC CM, xxxiv [RLOL VIII], Turnholt 1980, 269-309, en particular 276, línies 71-80; traducció catalana antiga a cura de BATLLORI, dins OE, I, 1957, 34-54, en particular 35-36.

Per estrany que pugui semblar i si hom prescindeix de les desqualificacions, uns vuitanta anys més tard, un antilul·lista tan visceral com Nicolau Eimeric resumia aquest objectiu de Llull amb expressions notables per llur objectivitat i paral·leles a les citades: «...Raimundus... intentionem suam, licet phantasticam, domino nostro pape et predictis ceteris [capítols generals d'ordes religiosos i cúria romana] exposuit, videlicet, quod deputarentur iuvenes apti et presertim religiosi qui, spretis doctrinis aliorum quorumcumque, suis intenderent, ad infideles accederent eosque docerent, eius rationes ad probandum fidei articulos et Ecclesie sacramenta contra eos adducerent, et dubio procul pulso omnes infideles converterent, nec inuenirent infidelem quemquam valentem suis rationibus contraire, sed illarum vigore infideles ad Christi fidem converti totaliter cogerentur; sed in hiis suis intentione et petitione ab omnibus ut phantasticus est repulsus...», Nicolai EIMERIC, *Dialogus contra lullistas* (de PUIG I OLIVER, ATCA, XIX (2000), 148, líns. 163-177).

Aprofito el moment de parlar de la llibertat de l'acte de fe per cridar l'atenció sobre el núm. 16 del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació en Déu*, part del qual transcriuré en resumir tot seguit l'esmentat capítol, perquè en aquella frase «encerquen qual de les ligs demostra pus acabades vostres vertuts» hi podria haver el nucli doctrinal, a partir del qual creixeria el *Llibre del Gentil e dels tres Savis*.

tit, crec que és significatiu el fet que després de la caiguda de Sant Joan d'Acre el 1291, ell mateix modifica la formulació dels dits objectius, afegint-hi la recuperació de la Terra Santa.¹⁸ Per això ens aturarem a analitzar més de prop bon nombre dels successius texts (per ventura pràcticament tots), que sobre el tema de les escoles de llengües anaren sortint sense treva de la seva ploma.

Ephrem Longpré en l'apartat X de la seva bibliografia lul·liana, el dedicat als *Écrits sur la croisade et les missions*,¹⁹ dona la llista de nou títols, datats entre el 1289 i el 1312. En realitat els escrits que parlen del tema són més, car aquells nou són només els que porten títol que recau en aquest camp; però d'escrits sobre missions i croada (als quals s'han d'afegir alguns documents que no tenen títol de llibre), n'hi ha més, car alguns es troben dins altres títols, també anteriors al 1289.

D'acord amb la integració de la reconquesta de la Terra Santa entre els objectius bàsics de l'activitat lul·liana posterior al 1291, que acabem de documentar en la nota 18, també ací distingirem entre els escrits lul·lians sobre la creació d'estudis de llengües orientals anteriors al dit any (secció primera) i els posteriors (secció segona).

18. Així, ja immediatament després de la caiguda de Sant Joan d'Acre, Ramon Lull s'adreçava a Nicolau IV, li recordava que ell «bono zelo pro infidelium conversione diu laborare non cessavit» (RAMBAUD-BUHOT, 99), però ara li presentava unes pàgines on exposava «quomodo Terra Sancta recuperari potest» (*ibid.*, 96); i elegit el successor, Celestí V, el desembre del 1294 li presentava la *Petició a Celestí V per a la conversió dels infidels*, on també li demanava convertir en llei general de l'Església (decretal) l'actuació destinada «a conquerre les terres dels infels e la sancta terra d'oltramar» (PERARNAU, ATCA, I (1982), 32-33, líns. 30-31); hi insistia en el *Liber Apostrophe*, dedicat el 1296 a Bonifaci VIII: «...quod fides christiana vel fideles per eam possunt quamcumque aliam sectam per rationes convincere, cum inter omnes vias ad convertendum infideles et recuperationem Terre Sancte ista sit levior et amabilius ac magis congrua caritati, tantoque aliis viis fortior quanto arma spiritualia sunt corporalibus fortiora», ed. de Pere Posa, Barcelona 1504, f. xi^b; anys més tard, el 1305, associava en el *Liber de fine* els dos objectius: «...convertere infideles et reducere ad nostrae fidei catholicae unitatem, recuperando vestram carissimam sepulturam una cum civitate Ierusalem, et Terram sanctam» (MADRE, CC CM XXXV [RLOL IX, 251, líns. 47-49]; i el 1308, encetava així la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni*: «Dicitur quod quidam homo christianus arabicus, qui diu laboravit, ut infideles venirent ad sanctam fidem catholicam, et quod Terra Sancta, in qua Dominus Noster Iesus Christus vivus et passus fuit, recuperaretur...» (MADRE, CC CM CXIV [RLOL XXII], Turnholt, Brepols 1998, 172, lín. 5-8).

19. «Dictionnaire de Theologie Catholique», IX/1, 1108-1109; amb molt poca diferència, Tomàs i Joaquín CARRERAS ARTAU, *Historia de la Filosofía Española. Filosofía de los siglos XIII-XV*, I, Madrid, Asociación Española para el Progreso de las Ciencias 1939, 324-325, núms. 216-225: aquests indiquen deu títols, el primer dels quals, absent en Longpré, és el *Tractatus de modo convertendi infideles*, considerat obra indèntica amb l'*Epistola ad Nicolaum IV de recuperatione Terrae Sanctae*.

Secció primera: escrits anteriors al 1291

Tot porta a suposar que l'activitat literària de Ramon Llull començà en el decenni 1270-1280, i en llengua àrab, tal com ell mateix reafirma; de fet, el juliol del 1280 ja era acabada i copiada a Ciutat de Mallorca per Guillem Mestre, la traducció catalana del

1. *Llibre de contemplació en Déu*²⁰

Tinc la impressió que en aquest primerenc gran llibre lul·lià es troben molts dels elements, si no tots els que, esparsos, aniran apareixent en els escrits successius, elements que constituïrien l'alternativa realment cristiana (i com a tal, per ventura un pèl utòpica) a les croades, en la qual veuria dos extrems, que d'una manera o altra s'aniran repetint en els escrits amb els quals Ramon Llull durant quaranta anys intentarà de colpir la consciència dels cristians: un d'aquests extrems és individual i consisteix a exigir dels qui es vulguin oferir personalment a la dita empresa evangèlica, la disposició ascètica martirial, tal com hom pot llegir en el text del núm. 11 transcrit a continuació; recordem que aquesta serà per a Llull una auto-exigència absoluta, que encara explicarà la seva darrera aventura africana: la del llançament a l'extensió de la fe cristiana jugant-s'hi el tot pel tot; sense

20. HLF XLVIII; LONGPRÉ, I/1: AVINYÓ, 3; DD 1794; PLATZECK, 2; PERARNAU, 1. Una observació relativa als catàlegs acabats d'indicar, que normalment són els assenyalats en aquestes pàgines: es limiten als dels temps moderns, que ja són resultat dels estudis crítics desrtiant les obres autèntiques de les espúries; i assenyalen els que, ultra el títol de l'obra, proporcionen d'altra informació, de vegades considerable tant sobre el contingut de la mateixa com sobre els manuscrits i edicions que l'han transmessa o publicada; en aquest sentit, no sé si hom s'ha adonat que els de Díaz y Díaz per a les obres de Ramon Llull en llatí i el meu per a l'obra catalana es complementen almenys en el sentit que ofereixen informació de les còpies manuscrites, en la o les quals l'obra corresponent és conservada. BONNER, OS, II, 554, III.10 i III.10a, es col·loca, tal com la numeració indica, a mig camí entre la continuïtat i la independència, i es dispensa d'assenyalar manuscrits, però indica edicions.

Ed.: OBRADOR, FERRÀ, GALMÉS, ORL II-VIII, Palma de Mallorca 1906-1914, c. CXII, 10-12 (vol. IV, 58-59) i c. CCCXLVI, 10, 14 i 26 (vol. VIII, 370, 372 i 378); OE II, Barcelona 1961, 340/I, 1150-1151 i 1154; Ed. llatina: SALZINGER, MOG, IX-X (RD 302); PETIT, París 1504 (només dels dos primers llibres); el text ací reproduït és el de les ORL. El capítol CCCXLVI en traducció francesa és editat per SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle docteur des missions*, Scöneck-Beckenried 1954, 119-128.

Jaume BORRÀS I RULLAN, *Espíritu del beato Ramón Lull*, Palma 1909, dedica el primer capítol a *Ramón Lull y la conversión de los infieles*, i reporta fragments dels següents capítols del *Llibre de contemplació* segons l'edició llatina del MOG: 303, 346/18, 204/25, 112, 346; i algun del llibre, *De primera i segona intenció*, sobre l'ús de la força.

La data del 1280 per a l'acabament de la còpia del *Llibre de contemplació* consta en el colofó de l'exemplar de Milà, Ambrosiana.

cap mica de dubte, l'autodonació de Jesús fins a la mort en creu deu ésser la raó última de la inclusió de la disponibilitat martirial en una alternativa cristiana a les croades;

L'altre extrem és d'aplicació col·lectiva o institucional i ja es pot veure en els capítols CXII, 10-12, CCIV, 25-27, i CCCIII, 10. 15, del *Llibre de contemplació en Déu*: consisteix a propugnar que els cristians no facin guerra als sarraïns (o als infidels en general), ans segueixin l'exemple de Jesús i dels apòstols, tal com podem llegir en els tres punts del capítol CXII copiats a continuació; el fet de no aplicar aquesta metodologia dels inicis del cristianisme causa una doble conseqüència: la inutilitat de la croada²¹ i la no conversió al cristianisme ans l'enduriment dels infidels en llur religió.²² El judici negatiu que a Ramon Llull mereixen els cavallers segurament no s'ha de veure en clau purament social, ans eclesial, car la cavalleria era, teòricament, un servei a la comunitat cristiana (i per això, també Llull li assenyalarà el camí de l'autenticitat en el *Llibre de l'orde de cavalleria*); llegim, doncs, aquella crítica primerenca:

«Cap. CXII (GALMÉS, ORL,IV, 57-63; ARBONA, OE, II, 340/I): *Com hom se pren guarda de so que fan los cavallers*

«10-12. Gloriós Senyor, piadós, humil, douç, simple e suau, molts cavallers veig que van en la sancta terra d'outramar e cuiden aquella conquerre per força

21. Crec que cal subratllar la coincidència entre Ramon Llull i Arnau de Vilanova a l'hora de criticar la inutilitat de les croades: la de Llull resulta clara en els tres fragments del capítol CXII copiats a continuació; la d'Arnau de Vilanova es pot veure ja en el text primitiu del *De consummatione saeculi* o *De adventu anticristi*, presentat a l'Estudi de París el 1299, publicat en aquestes pàgines d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 146, lín. 508-515, al final de les quals trobem aquesta tesi, superescandalosa en aquells moments en què feia tan pocs anys que s'havia perdut (el 1291) Sant Joan d'Acre: «...cum verbum Christi sit immutabile, frustra nituntur citra tempus illud fideles possessionem illius Hierusalem acquirere et tenere pacifice», tesi reafirmada en la pàgina 149, líns. 666-668 i 672-676; i sobretot en la resposta a les primitives objeccions, *ibid.*, 163, líns. 1250-1271, que s'acaben d'aquesta manera: «Qui vero dicunt quod ipsa [Ecclesia] hortatur fideles accingi principaliter ad possidendum terrenam Hierusalem, detrahunt ei nimis, quia non tantum asserunt eam ignorare verbum Magistri et Sponsi sui, dicentis in *Luca*: ‚Hierusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora nationum’ (Lc XXI, 24), sed etiam ignorare quid ad eam proprie pertineat ex ordinatione Illius»; em permeto de suggerir que per aquest tema hom vegi les pàgines del meu *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 7-52, en particular 38 i nota 138. La diferència amb Llull és frapant: malgrat la pèrdua de Sant Joan d'Acre, Arnau de Vilanova no integrà la reconquesta de Terra Santa en el seu programa reformador; per a ell la vinguda de l'anticrist i amb ell els temps finals, eren cosa que s'havia de complir durant el segle XIV, entorn el 1370.

22. «Com sia cosa que los crestians e los sarraïns guerregen entel-lectualment en ço que no s'acorden ne-s convenen en fe ni en creença, per açò, Sényer, guerregen sensualment, per la qual guerra esdevenen los hòmens nafrats e cativats e morts e destruits...» *Llibre de contemplació*, cap. CCIV (ARBONA, OE, II, 604/I, núm. 25).

d'armes. On, com ve a la fi, tots s'hi consumen sens que no vénen a fi de ço que-s cuiden. On, par-me, Sényer, que lo conqueriment d'aquella sancta terra no-s deja conquerir sinó per la manera on la conquesés vós e-ls vostres apòstols, qui la conquerís ab amor e ab oracions e ab escampament de làgremes e de sang.

«11. Con lo sant sepulcre, Sényer, e la sancta terra d'outrammar par que-s deja conquerre per predicació mills que per força d'armes, faen-se a avant, Sényer, los sants cavallers religioses e guarnesquen-se del senyal de la creu, e umplen-se de la gràcia del Sant Espirit e vagen preïcar veritat de la vostra passió als infeels, e escampen per la vostra amor totes les aigües de lurs ulls e tota la sang de lurs cors, axí com vós feés per amor d'ells.

«12. Tant cavaller e tant noble príncep és anat en la terra d'outrammar, Sényer, per conquerre, que si a vós plagués la manera, bé par ver que l'haguessen tolt a sarraïns qui, mal nostre grat, la posseïxen. On, segons açò, Sényer, és significat als sants religioses que vós los esperats cada dia com ells facen per amor de vós ço que vós feés per amor d'ells; e poden ésser certs e segurs que si ells se giten a martire per amor de vós, que vós los exoïrets de tot so que ells volran complir en est món per donar laor de vós.»

En el capítol CCCXLVI hom por assisir a la primera gestació d'una teoria lul·liana global de la conversió dels infidels, sota aquest títol:

«Cap. CCCXLVI: *Com hom adora e contempla son Déus gloriós que li demostre art e manera per la qual pusquen ésser endreçats e convertits los infeels a carrera de perdurable benayransa.*

Caldria transcriure sencer aquest capítol CCCXLVI, però en la impossibilitat de fer-ho, en copio el text dels núms. 10, 14 i 26, afegint pel meu compte entre parèntesis quadrats el significat de cada una de les lletres majúscules, utilitzades per Llull en aquest text. Els trenta punts del dit capítol exposen les 'figures sensuales', és a dir, les tretze lletres majúscules equivalents a altres tants conceptes, a partir de dos pressupòsits, ultra l'alternativa a la qual ens acabem de referir: la reafirmació de la voluntat salvífica de Déu en el punt 27 i la del respecte escrupolós de la llibertat tant de creients com d'infidels en l'acte de fe.²³

23. La significació de les majúscules substitutives de conceptes es troba a OE, II, 1149; la voluntat salvífica és reafirmada en el núm. 27 (OE II, 1154/I); la reafirmació del respecte a la llibertat, en el núm. 24 (OE, II, 1153/II), tal com anirem trobant en aquest resum d'aquell capítol.

Les idees del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació* es troben també en *Doctrina pueril*, cap. LXXXIII, *De la manera segons la qual los infeels poden ésser convertits a la santa fe christiana* (SCHIB, *Els Nostres Clàssics*, A/104, Barcelona, 1972, 194-197); n'hi ha traducció francesa en SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle...* (citada en la nota 20), 91-93; en particular les de l'obligació de clarificar als no-cristians el sentit dels articles de fe; i de potenciar la disponibilitat de tants religiosos a missionar als infidels ensenyant-los llurs llengües.

Cal dir que aquest capítol no és sols una exposició objectiva d'idees (núm. 1), ans encara formulació d'una pedagogia que intenta de convèncer la N (és a dir, l'enteniment de l'home), «lo qual reeba totes les significances» (és a dir, si no m'erro: les idees) «damunt dites per entenció que pusca apercebre e conèixer l'art e la carrera e la manera com hom pusca convertir tot lo món a via de salvació» (núm. 2), en línia recta amb la manera de Crist i dels apòstols: «enaxí com vós ab la vostra passió e ab los apòstols començàs la manera com los errats ixen d'error, que ara retornets aquella manera e devoció que adoncs era en lo món com vós e-ls apòstols morís e ploràs per sanar e lavar nostres langors e nostres culpes» (núm. 3): tenim, doncs, formulada l'alternativa, a la qual m'he referit més amunt.

I és digna d'ésser remarcada la insistència amb què en responsabilitza tot el poble cristià, «ço és lo sant apostoli e los cardenals, e-ls prelats, e-ls religiosos, e-ls prínceps e-ls altres crestians» (núm. 4; també núm. 5): i el núm. 6 insisteix en l'obligació de tots els cristians d'actuar realment, d'obra, amb igual intensitat amb què saben, poden i volen, tenint en compte que «no ha en l'E (el món) null poble qui haja tan gran poder ni saber en honrar son creador com ha la C (tots los crestians)» (núm. 7, idea repetida en el núm. 9).

Llull, però, constata un detall, que per a ell és significativament important: el desequilibri en el cos social cristià i en l'estrat dels seus dirigents entre saber i poder, d'una banda, i voler efectiu de l'altra, tal com diu el text del núm. 10, transcrit a continuació:

«10 (GALMÉS, 370; ARBONA, OE. II, 1150-1151). Rei dels Reis e Senyor dels senyors, qui sots amor de mes amors. Qui vol ésser ajudador e consentidor com lo món venga tot a la sancta fe romana, covén-se que s'esforç aitant com pusca com la I [potència motiva] se mova aitant com lo voler de la C [tots los crestians], com és lo poder e-l saber qui és en la C [tots los crestians]. On, com la D [significació de C] demostre a la N [enteniment del home] que en la C [tots los crestians] lo sant pare apostoli e sos companyons han poder e saber de fer mostrar diverses lenguatges als sants religiosos, los quals la D [significació de C] demostra ésser en la C [tots los crestians], adoncs cové que hom s'esforç aitant com pusca com la I [potència motiva] se mova per tota la G [franc poder, saber e voler dels crestians] del apostoli e dels cardenals, per tal que la I [potència motiva] egualment se mova en la G [franc poder, saber e voler dels crestians] dels sants religiosos qui per gràcia vostra han poder e saber de convertir los infels pus que la I [potència motiva] sia egualment en lur voler ab lur poder e saber, ajudat e licenciat per la G [franc poder, saber e voler dels crestians] del Papa e dels cardenals en la qual sia la I [potència motiva] egualment en voler ab lo poder e-l saber.»

Llull, però, no es fa il·lusions, perquè constata un desequilibri, que per a ell és perillósíssim, car ataca una de les idees lul·lianes bàsiques, la de la

necessitat o de la dinàmica d'equilibri entre els valors tant humans com cristians; i veu desequilibri entre el saber i poder de la comunitat cristiana d'una banda i el voler, de l'altra, cosa que allunya de la de Déu la figura que d'ella mateixa dóna la comunitat cristiana: «...la C (comunitat de cristians) és franc a igualar la I (potència motiva) a honrar A (Jesucrist) per tota la G (la llibertat de les potències espirituals) de la C (el conjunt de cristians) car, si no ho era, la B (significació de Jesucrist) no poria demostrar a la N (entèniment de l'home) la L (acabament o realització perfecta) en l'A (Jesucrist)» (núm. 11); aquesta és una situació que afecta els més responsables de la comunitat de dues maneres: és més fàcil que l'equilibri es trobi en persones individuals que en el conjunt de l'Església (núm. 12); i segon, el conjunt de la jerarquia té la responsabilitat de fer moure tot el cos social, tal com ens diu el text del núm. 14:

«14 (GALMÉS, 372; ARBONA, OE, II, 1151/II). «...la art e la manera [com la veritat vensa son contrari] és que hom faça tant, que mova primerament la potència sensitiva d'aquell e aquells qui han major la G [franc poder, saber e voler dels crestians] en la C [tots los crestians] que ls altres individus de la C [tots los crestians], per tal que la I [potència motiva] se mova igualment en la G [franc poder, saber e voler dels crestians] del sant pare apostoli e dels cardenals e dels prelats e dels religioses e dels prínceps; car si la motiva potència mou lo poder e-l saber ab lo voler dels damunt dits, de necessària se cové que la L [acabament] entre en la C [tots los crestians], e per la C [tots los crestians] en la E [món] ab la ajuda de A [Jesucrist]; e si tant és que la I [potència motiva] no pusca moure la G [franc poder, saber e voler] dels damunt dits, cové que aquells qui són moguts per la I [potència motiva] ab equal voler del poder e-l saber, que preguen tant e adoren e contemplan tant l'A [Jesucrist] e que facen tantes d'affliccions, d'entrò que la A [Jesucrist] per mèrit d'aquells mova lo voler segons lo poder e-l saber que ha donat al sant apostoli e als altres damunt dits.»

Suposada, doncs, la campanya de tota l'Església, pregant, adorant i contemplant, fins a merèixer que Jesucrist mogui eficaçment la voluntat del papa, és lògic que desemboquem en aquella part que assenyala allò que aquest hauria d'assegurar, car «la motiva sensual no-s pot moure sens l'entel·lectual ni los individus de la C (conjunt dels cristians) no-s poden moure a convertir l'E (el món) sens lo moviment entel·lectual e sensual de la major G (capacitat de decisió lliure per poder, saber i voler), qui és en l'E (món), loctinent de l'A (Jesucrist)» (núm. 15); a ell pertoca la iniciativa en una acció diguem diplomàtica d'abast internacional: «...cové que primerament la I (potència motiva) se mova en lo cap de la C (conjunt dels cristians) per tal que tota la C se mova per lo moviment del cap a honrar A (Jesucrist), metent l'E (món) en la C (conjunt dels cristians); on, per açò cové que sien trameses missatgers als sarraïns..., los quals sarraïns vegen les

coses en les quals s'acorden e-s desacorden ab la C (conjunt dels cristians)... e en ço en què s'acorden cové que la I (potència motiva) moven en ço que-s desacorden, per tal que ab raons e ab qüestions encerquen qual de les lig's demostra pus acabades vostres vertuts a la N (enteniment de l'home)» (núm. 16).^{23bis}

No cal dir que el primer tema doctrinal en què cal la clarificació és el de la Unitrinitat de Déu i Encarnació del Verb, «car en ço que ells (els sarraïns i els jueus) oen trinitat, se cuiden que cream en tres déus, lo Pare que sia ans que-l Fill; e en ço que oen encarnació, se cuiden que cream que la deïtat s'alteràs e morís» (núm. 17; assenyalem que el darrer text lul·lià presentat en aquesta rècula de llibres lul·lians, el *Liber de participatione christianorum et sarracenorum*, la darrera paraula, doncs, de Ramon Llull en el tema incidirà i insistirà en aquest punt del, diguem-ne, intercanvi d'estudiants, que acabem de recordar); aquest és un objectiu considerat per Llull tan important, que ell accepta «que l'A (Jesucrist) ha donat poder a la C (conjunt dels cristians) que destrenya alguns sarraïns qui són catius e alguns jueus, e per força lur faça mostrar la nostra creença en qual creu en lo subject e en lo predicat, com se diu: Un Déu en Trinitat, e com se diu: Lo Fill és encarnat» (núm. 18), sempre, però, plenament respectada la llibertat de les persones: «...si l'A (Jesucrist) forçava lo franc voler dels errats e-ls constreyia a entrar en la C (conjunt dels cristians), o si forçava lo franc voler de la C que constretament forçassen los errats d'entrar en la C, la M (idea de plena realització o plenitud) demostraria a la N (enteniment de l'home) que la L (plenitud de realització) no seria en l'A (Jesucrist) ni en la C (conjunt dels cristians); on, per açò la N (enteniment de l'home) entén que l'A (Jesucrist) no vol ésser contra lo franc voler de la C (conjunt dels cristians) ni dels infeels; car si ho era, seria lo creador contra lo franc voler qui és en sa creatura; e açò és cosa impossívol» (núm. 19); en la hipòtesi contrària, la de no respectar la lliure voluntat humana, «la M (idea de perfecta realització) demostra defalliment de la L (perfecta realització) en la C (conjunt dels cristians)» i «los infeels no poden entrar en la C ni la C no és digna que ells hi entren, pus los hi vol metre contra ço que la B (idea de Jesucrist) demostra de A (Jesucrist)» (núm. 20). L'única força permesa és la de la defensa: «...és leguda cosa que per armes e per força sensual se mova la I (potència motiva) sensual de la C (conjunt de cristians) contra la I sensual dels infeels, qui vol destruir la I sensual de la C... On, si lo cap de la C prenia tant de tresor e de la renda de la G (franc poder, saber e voler de C) e l'assignava totstemps a moure la I (potència motiva) sensual e entel·lectual de la C (conjunt dels crestians) contra la I sensual e entel·lectual dels infeels, adoncs la forma potencial de

23bis. Aquestes idees són les que expliquen el *Llibre del gentil e los tres savis*, com també el fet que sembli una simple exposició, sense resultat final: n'hi havia prou d'exposar «qual de les lig's demostra pus acabades vostres virtuts a la N» (enteniment humà).

la L (realització acabada) vendria de potència en actu en l'E (món) e de l'E en la C, tant tro que tota l'E seria sotsmesa a la C, per la qual subjecció la I (potència motiva) mouria tota la G (franc poder, saber e voler de C) de l'E (món) a loar e a glorificar l'A (Jesucrist) en la C (comunitat dels cristians)» (núm. 21), car «la G (el conjunt de potències humanes lliures) qui no és en la C seria molt mellor en la C que com és fora la C» (núm. 22), cosa que serà possible quan «la C porà contenir tota la G (potències humanes lliures) de la C pus tota la I (potència motiva) se do a la primera entenció ab les coses entel·lectuals e do la segona entenció a les coses sensuais» (núm. 23), exactament igual com «més són los infeels que vostra humana natura e los apòstols meteren en la C (conjunt dels cristians) ab armes entel·lectuals, que los infeels que la C ha meses en si mateixa ab armes sensuais» (núm. 24).

El quadre mental dibuixat en els núms. 17-24 és summament important perquè hi són reafirmats uns quants principis bàsics: els de la necessitat de clarificació doctrinal oferta als infidels, ni que fos mitjançant institucions didàctiques, *ad hoc*; el del respecte absolut a la llibertat de la persona en el punt de la proposició i acceptació de la fe cristiana; i el que l'única situació en què la violència és lícita és el de la defensa davant l'atac violent. I recordem que el darrer principi, davant el fet de la pèrdua de Sant Joan d'Acre per atac bèl·lic sarraí, portarà a la integració de la croada dins la proposta lul·liana de la conversió dels infidels.

El quadre dibuixat en els dits paràgrafs no era una entelèquia, car en aquell moment eren molts els cristians de tot estament disposats a seguir el camí proposat, jugant-s'hi la vida: «molts hòmens són en la C (conjunt dels cristians), religioses e lecs, qui volrien morir per honrar l'A (Jesucrist) en l'E (món)» (núm. 25) i és responsabilitat de tots els membres de l'Església, en el grau del propi estament, assegurar que tal bona disposició no es frustri:

«26 (GALMÉS, 378; ARBONA, OE, II, 1154/I). «Celestial Senyor. Com alguns dels hòmens de la C [tots los crestians] són a açò venguts que són moguts per la I [potència motiva] entel·lectual a honrar la A [Jesucrist] per tota l'E [món] e no dubten mort a soferre per amor de l'A [Jesucrist], adoncs cové que lo cap de la C [tots los crestians] e sos conselladors e los prínceps e ls prelats se moguen a donar art e manera com los benaurats moguts entel·lectualment a honrar l'A [Jesucrist] en l'E [món], se mouen sensualment per tota l'E [món] per tal que l'A [Jesucrist] sia honrada per tota l'E [món], la qual art e manera és, Sényer, que hom lur do maestres e libres e despeses per tal que <s> pusquen moure sensualment segons lo moviment entel·lectual; e cové que ab los libres qui mills demostren veritat de la A [Jesucrist] e mills donen devoció a la C [tots los crestians], hom retorn la devoció qui era en lo temps dels apòstols; car per la innorància que la N [enteniment del home] ha com no sap reebre la B [significació de Jesucrist], no pot aver la G [franc poder, saber e voler dels crestians] devoció com se mova per la I [potència motiva] entel·lectual-

ment ni sensual, e per assò pert-se que tota la G [franc poder, saber e voler dels crestians] de l'E [món] no pot entrar en la C [tots los crestians].»

I així som arribats, primer, a veure integrades les escoles de llengües dins la teoria global de la conversió dels infidels; i a la conclusió, que reafirma la voluntat salvífica de Déu i insisteix en aquests punts:

a) «...tot lo mellor ordonament que hom pogués fer a convertir l'E (món), seria que per raons necessàries hom li feés conèixer ço que la B (significació de Jesucrist) demostra a la N (enteniment de l'home) de l'A (Jesucrist)» (núm. 27);

b) que «lo cap de la C (conjunt de cristians) ordonava que aquells on la L (realització completa) seria pus fortment fossen sos procuradors, e si los cardenals ordonaven que aquell on la L seria pus fortment fos lo cap de la C, adoncs hauria la I (potència motiva) ocasió com mugués per tota la C per tal que entràs en ella tota la G (la capacitat de les potències humanes lliures) de l'E (món)» (núm. 28);

c) la campanya de conversió ha de començar pels qui són més pròxims, els sarraïns: «...los sarraïns s'acosten més a la C (comunitat dels creients) que nulles altres creences... per açò és pus leugera cosa de convertir los sarraïns que null altre poble... pus la C hagués convertits los sarraïns, leugera cosa seria puixes tot l'als a convertir qui és el l'E (món)» (núm. 29).

La darrera conseqüència és la crida a tots els qui poden col·laborar en l'empresa: «...qui és en la C vertader amador de l'A (Jesucrist) faça's avant ab gran I (potència motiva) en la G (facultats lliures de l'esperit humà) per tractar amant, adorant, contemplant ferventment l'A (Jesucrist) com sia honrada per tota l'E (món)...» (núm. 30).

Guillem Mestre, regent les escoles de gramàtica de la Seu de Mallorca, acabava la còpia de la versió catalana del *Llibre de contemplació*, el juliol del 1280. Aquesta és, si no m'erro, l'alternativa a les croades que Ramon Llull havia reelaborat després que el segon concili de Lió, del 1274, havia dedicada la seva primera constitució a reafirmar la vigència del 'subsidiium Terrae Sanctae', és a dir, de la croada²⁴

2. *Llibre qui és contra Antichrist*, 1274.²⁵

Les idees expressades en els dos apartats que aquest llibre dedica al tema de la conversió dels infidels (els intitulats *De vida activa. De contemplació*

24. La constitució *Zelus fidei* es pot llegir en Giuseppe ALBERIGO et alii, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*,² Basilea, Herder 1962, 285-288.

25. HLF, CCXXXIX; LONGPRÉ, IV/10; AVINYÓ, 50; DD 1765; PLATZECK 61; PERARNAU, 33.

[148-154, lín. 1410-1492] i *De vida activa. De guerres e de batalles* [154-157, líns. 1493-1537, d'on no transcriu cap fragment]), són pràcticament totes les mateixes que ja coneixem pel *Llibre de contemplació* i sobretot pel seu capítol CCCXLVI, a les quals manca un punt significatiu, el de la possibilitat d'emprar la violència amb finalitat defensiva, que coneixem pel núm. 21 del citat capítol; però s'hi han afegit alguns detalls complementaris: la citació de l'*Art abreuçada d'atropar veritat*, com a llibre de referència per a la formació dels misioners lul·lians, que ens porta entorn els anys 1273-1275, en què, segons Platzeck (i d'altres), aquesta art primitiva fou escrita; que la violència de guerres i batalles (suposo que podem llegir: de croades) «és semblant a la primera segons que los sarraïns han començada e muntificada lur secta. E açò matex se segueix dels tartres e dels infaels, qui per armes de fust e de ferre alcien los hòmens, sens que no·ls endrecen ni·ls vençen ab armes de fe...» (156, lín. 1520-1524); la terça és el fragment en el qual sembla localitzar, sense dir-ho explícitament, la ubicació de Miramar; el copiem a continuació:

«...cové fer en los llochs seperats, agrests, delitables, estudis de diverses lenguatges e que en aquells studis sien hòmens savis, en scièncias de philosophia e theologia studians, per tal que vagen prehicar los infaels, los quals deu hom preïcar per rahons necessàries... Aquells preïcadors cové ésser tan devots a martire que no dubten mort ni turmens a sostenir per nostre senyor Déus. E cové que vaien als infaels e que disputen ab ells sobre·ls articles, sigüent la manera de la *Art abreuçada de trobar veritat*, la qual als infaels sia mostrada e sia a ells mostrada comuna philosophia e theologia sots breus començaments necessaris per tal que per l'effectu en philosophia sia demostrada veritat dels articles en theologia... Los preïcadors demunt dits deuen ésser triats e alets de les religions e dels hòmens setglàs covinents al sant offici damunt dit. E cové que sien

Ed.: PERARNAU, ATCA, IX (1990), 7-182, en particular 149-154: aquestes pàgines haurien d'ésser reproduïdes íntegres perquè exposen amb una certa globalitat i brevetat el pensament inicial de Ramon Llull sobre el tema; però nomès n'he reportades les frases més significatives per al punt de les escoles. SCHIB, Palma de Mallorca 1996.

Quant a la frase inicial del primer fragment, gairebé poètica, que sembla indicar, sense esmentar-la, la localització de Miramar, cal recordar que, una pàgina abans, trobem: «...ésser apartat e separat dels lochs poblats e habitar hom en los boscatges e rmitatges és afflictió per absència de sos parents e per solitud e per fretura de les coses, que hom ha necessàries en ses malalties e en altres coses necessàries semblants a aquestes», *ibid.*, 147, líns. 1394-1398: és la contrapartida i alhora ocasió de preguntar-se: per què fou escollida la Serra de Tramontana entre Valldemossa i Deià per a establir-hi un convent-col·legi de llengües orientals? Les localitzacions assenyalades en els textos posteriors van totes, gairebé sense excepció, o a la cúria romana itinerant o a ciutats universitàries: com s'explica la localització de Miramar?

Les previsions lul·lianes sobre l'Anticrist alimentarien un segle més tard les acusacions de Nicolau Eimeric a lul·listes valencians, tal com hom pot veure en l'estudi de Jaume de PUIG I OLIVER, *El 'Dialogus contra lullistas' de Nicolau Eimeric*, publicat en aquestes pàgines del volum XIX (2000), 85-88.

nodrits a morir e a desirar morir per exelçar la fe sancta. E cové que sien tremeses als infaels per llurs maiors e per lo sant apostoli... Establiment e ordonament cové ésser fet com lo sant pare apostoli tremetra als reys dels infaels que li tremeten hòmens savis en llurs sextes e que a aquells sia mostrat latí e los libres, per los quals la fe chrestiana és revelada e demostrada ésser en veritat. E que sien a aquells savis dons donats e agredablement sien servits e que retornen en llurs terres paguats del acullyment que hom a ells haurà fet. E tot aço se cové a la art de convertir los infaels, per tal que aquells la fe cathòlica recompten en llurs terres e que se'n vagen ab enteniment il·luminat e ab consciència nafrada per la sciència que enfre los chrestians hauran apresada sobre la revelació de la fe cathòlica».

3. [Petició de Ramon Llull a l'Infant Jaume de Mallorca i d'aquest al papa Joan XXI per a la fundació de Miramar. Butlla fundacional d'aquest papa, 1275-1276].²⁶

És realment mala sort que de l'únic cas en què els projectes institucionals de Ramon Llull es traduïren en un resultat tangible (i de quina importància, almenys paradigmàtica), no n'hagi restat cap altre document que el que representa la darrera paraula en la fundació i enfortiment insti-

26. Aquesta petició (o aquestes peticions) ni s'ha[n] conservat, ni, que jo sàpigui, se n'ha conservada notícia documental. Però, sobretot la segona ha d'ésser suposada amb seguretat absoluta, car és impensable que la burocràcia curial romana emanés un document oficial, sense que aquesta tingués un precedent escrit immediat, també oficial. De més a més, en la butlla consta que hom havia assegurat al papa que la fundació de Miramar per part de Jaume II de Mallorca era formulada en document públic: «prount in patentibus litteris inde confectis tuo sigillo munitis plenius dicitur contineri»; «dicitur»: si preguntem, «on al papa li és estat dita oficialment tal cosa», no crec que hi pugui haver dubte a assenyalar la instància oficial. D'altra banda, l'existència de tals súplices o instàncies escrites adreçades a la Santa Seu en petició de concessions i la conservació d'almenys algunes d'elles a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), acaba d'ésser confirmada per dues de contemporànies (una de les quals, del mateix Jaume II de Mallorca), trobades i publicades per Giulio BATELLI, *Suppliche al papa di Giacomo II, re di Maiorca, e di Giacomo II, re di Aragona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 3-32, en especial, 8-10.

La butlla papal *Laudanda tuorum* és registrada a l'ASV, *Reg. Vat.*, 38, f. 15v-16r; és publicada dins *Bullarium Franciscanum*, III, Romae 1765, 253-254; la pàgina del registre vaticà és reproduïda en fotografia per Sebastián GARCÍAS PALOU, *El Miramar de Ramon Llull*, Palma de Mallorca, làmina entre 256-257; la relació del *Llibre contra Anticrist* amb la butlla fou assenyalada per mi en *El Llibre contra Anticrist i la butlla de Joan XXI a favor de Miramar*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 233-239. Hom pot trobar una síntesi de les vicissituds de Miramar en Joan MAURA, bisbe d'Oriola, *Lo B. Ramon Llull, fundador del primer coleji de llengües orientals*, dins «Revista Lul·liana», II (1902), 260-266; Joan ROSSELLÓ, *Miramar en el devenir de la historia (XIII-XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 45 (1989), 215-231; i fins als inicis de l'Edat Moderna en Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Història de Valldemossa (1230-1516)*, (Na Fàtima, 1), Valldemossa, Obra Cultural Balear/Documenta 1999, 213-230.

tucional del convent i estudi de Miramar. Per aquella butlla papal sabem l'existència de documentació prèvia: 1. un acte públic escrit de Jaume II de Mallorca, encara príncep, 'establint i ordenant' (statuisti et etiam ordinasti... deputasti', que jo traduiria 'fundant i dotant') el dit convent-estudi; 2. un document del ministre provincial de la província d'Aragó 'ordenant i establint' (ordinationem et institutionem) per part de l'orde el dit convent i estudi dins l'Ordo Fratrum Minorum; 3. les 'patentes litterae' (és a dir: document públic) tuo sigillo munitae' de l'infant-rei de Mallorca assignant a Miramar rendes procedents de béns reials; 4. la súplica o instància de l'infant-rei al papa (supplicasti) demanant-li la confirmació papal a favor del mateix convent i estudi; i 5. una intervenció, sembla, del ministre general de Framenors precisant d'acord amb la solució donada per la Santa Seu a la voluntat franciscana de no posseir propietat, la del 'simplex facti usus', sense que l'orde pogués pretendre cap dret de propietat ni damunt Miramar ni damunt les rendes assignades a la seva financiació per l'infant-rei de Mallorca. I em pregunto si, ultra tota aquesta documentació oficial, el o els prec de Ramon Llull al seu infant-rei no deixaren cap constància escrita, tal com en deixarien les peticions al rei de França, objecte d'aquestes pàgines.

Som, doncs, en allò que afecta la institució de Miramar, obligats a limitar-nos a la butlla, per enèsima vegada transcrita també a continuació, a partir de la còpia registrada en el volum corresponent ara a l'Archivio Segreto Vaticano. I, quant al rerefons teòric, no hi trobem res d'altre que allò que ja sabem o pel *Llibre de contemplació* o pel *Llibre qui és contra Anticrist*. El primer ens fa adonar que per a Llull Miramar representava treure's de la consciència aquella acusació que hem trobat en el capítol CCCXLVI, on insistia en el desequilibri entre el saber i el poder d'una banda, i el voler 'amb acabament' o en efectiu de l'altra; el segon ens proporciona la indicació sobre l'emplaçament de la institució destinada a la formació dels 'missioners lul·lians'.

En algun punt, però, Miramar s'aparta de les propostes anteriors: en el fet que el convent és limitat a framenors, i encara a tretze, i tancat als altres possibles aspirants, quan les propostes anteriors eren explícitament obertes a tots els grups socials, tant religiosos com seglars; i pel fet d'ésser una escola per a la formació de franciscans, també resultava limitat, car no preveia aquella funció d'acolliment d'estudiants no cristians que havien de clarificar entre els seus quina és realment la doctrina cristiana sobretot en els punts de Trinitat i d'Encarnació.

Miramar demostra també el predicament o la influència de què Ramon Llull gaudia davant el seu príncep-rei, des del moment que el pogué convèncer a una empresa de tanta envergadura institucional, envergadura mesurable en el fet que li calia la implicació de la Santa Seu i de les instàncies provincial i suprema de l'orde franciscà, i en la responsabilitat assumi-

da en la financiació de l'empresa. Tot seguit és transcrita sencera la butlla papal, ni que només sigui perquè és font única d'informació, almenys per al temps de la constitució del convent- escola de Miramar; diu així:

«Laudanda tuorum progenitorum vestigia, in quibus devotionis et fidei zelus resplenduit, studiis salubribus imitans, et tamquam filius benedictionis et gratiae ad eiusdem fidei terminos ampliandos anhelans: ut qui in terris magnitudine preemines, altum tibi locum constituas in excelsis, pro tue ac eorumdem progenitorum animarum remedio statuisti et etiam ordinasti ut in insula Maioricensi ad te iure hereditario pertinente in loco qui dicitur Dayà in parochia Sancti Bartholomei Vallis de Mossa monasterium sive locus religiosus de tuis bonis propriis construatur, in quo tredecim fratres ordinis minorum qui, iuxta ordinationem et institutionem provincialis ministri, continuo in arabico studeant, commorentur, ut tandem instructi competenter in illo ad terras paganorum se conferant animarum profectibus intendentes; et ne fratrum ipsorum studium necessariorum defectus impediatur vel perturbet, quosdam redditus ad te spectantes, ex quibus eisdem fratribus huiusmodi necessaria ministrentur, specialiter deputasti, prout in patentibus litteris inde confectis tuo sigillo munitis plenius dicitur contineri; unde Nobis humiliter supplicasti ut sub protectione Apostolice Sedis et nostra locum recipientes eundem, in quo per ministrum provincialem huiusmodi fratrum numerus iam est ad hoc per Dei gratiam institutus et inibi per eosdem laudabiliter studio insistitur memorato, aliaque premissa pia intentione a te edita confirmare de benignitate Sedis Apostolice curaremus. Nos itaque, qui tuis precibus annuentes favorabiliter, quod in hac parte per te pie, ac provide factum est, ratum et firmum habentes, id auctoritate Apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communitum. Nolumus autem, prout dilecti filii..., Generalis Minister, et Fratres ipsius ordinis cupiunt et etiam de intentione prefati Nobilis processisse videtur, quod eidem ordini seu prefatis, aut quibuscumque aliis ipsius ordinis fratribus, vel aliis pro eis, in monasterio seu loco prefatis, vel in perceptione dictorum reddituum proprietatis, vel dominium, aut aliquod ius in percipiendo eosdem redditus, sive actio, vel petitio in eisdem aliquatenus acquiratur, ita quod professioni, vel regule dicti ordinis propter hoc nullatenus in aliquo derogetur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostre confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem, etc. Datum Viterbii xvi. kalendas decembris pontificatus nostri anno primo.»²⁷

27. La *Vita coetanea* resumeix així la fundació de Miramar: «Svb eodem tempore impetravit etiam Raimundus a praedicto rege Maioricarum unum monasterium construere in regno suo, et possessionibus dotari sufficientibus, ac in eodem tredecim fratres Minores institui, qui linguam ibidem discerent arabicam pro convertendis infidelibus, ut superius est expressum. Quibus, necnon et aliis succedentibus aliis in eodem monasterio, perpetuo de praedictis possessionibus ad eorum necessaria ministrarentur singulis annis quingenti floreni» (HARADA, CC CM xxxiv [RLOL viii], 282, líns. 209-216). Sobre aquest important tema, vegeu Joan MAURA I GELABERT, *Lo beat Ramón Lull fundador del primer col·legi de llengües orientals*, dins «Revista Luliana», II (1902), 260-266; i amb més amplitud, Sebastián GAR-

4. *Blanquerna*. c. 1285?²⁸

Aquest llibre i el següent (*Liber Tartari et christiani*) els veig formant una unitat, no sols perquè ambdós tenen per protagonista el personatge lul·lià de Blanquerna, cosa que el text diu de forma ben clara, sinó sobretot per la posició enfront del problema de la croada. La meua lectura és aquesta: després del concili de Lió (1274), que havia reafirmat la validesa del 'subsidiu Terrae Sanctae' ningú que, com feia constantment Ramon Llull, es declarés (i encara més qui, com ell, galegés) d'ésser 'verus catholicus' es podia permetre impunement de posar-se o d'escriure en contra. De més a més, eren els anys de la Croada contra Catalunya, en què la sensibilitat en relació a l'ortodòxia degué pujar molts graus en el terme de les sospites, a les quals Llull certament ni s'havia ni es volia exposar.

D'ací ve el capteniment doctrinal en els dos texts següents. En el *Blanquerna* l'autor emprà el subterfugi de fer exposar al papa per un ambaixador del Soldà de Babilònia la seva tesi bàsica (la que la conversió s'ha d'obtenir pel camí pacífic de Crist i dels apòstols i que l'ús de la violència no és camí cristià sinó mahometà), quan al *Llibre de contemplació* i al *Llibre qui és contra anticrist* havia propugnat les mateixes posicions a cara descoberta. I en el *Liber Tartari et Christiani*, la reculada és encara més evident: la defensa del camí evangèlic ja no és proposat com a afirmació (o com a tesi) ni que sigui en boca d'un infidel, sinó que només pot entrar en cort papal com a exercici acadèmic de discussió dialèctica, com una 'quaestio disputata'.

Segurament Ramon Llull s'adonà que propugnant posicions literalment evangèliques obtindria poc dels representants de la institució Església Romana, quan per a ell (n'és testimoni el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*), el punt essencial consistia en el fet que tots els cristians, però sobretot els jerarques, possessin el voler o decisió operativa en situació d'equilibri amb el saber i el poder: no podia prescindir de tenir en compte aquella manca de decisió eficaç. Per això, de forma significativa, la manera de tractar el problema en el *Blanquerna* consisteix a reafirmar la validesa dels ordes militars (recordem que ells sobretot eren els cavallers «que van

CIAS PALOU, *El Miramar de Ramon Llull*, Palma de Mallorca 1977, 370 pp., en particular els capítols XXI-XXIII, pàgines 222-247; i el capítol del mateix autor, intítulat *Significación misionológica-ecuménica de Ramon Llull*, dins *La formación científica de Ramon Llull*, Inca (Mallorca) 1989, 171-198.

28. HLF LXXVI; LONGPRÉ, II/1; AVINYÓ, 31; PLATZECK, 44; PERARNAU, 25.

Ed.: BONLLAVI, València 1521; GALMÉS, FERRÀ, ORL IX, Palma de Mallorca 1914; GALMÉS, «Els Nostres Clàssics», vols. 50-51, 58-59, 74 i 75, Barcelona 1935-1954; GALMÉS, *Obres essencials*, I, Barcelona 1957; GUSTÀ, «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», Barcelona, 1982.

en la terra sancta d'outramar», però també la forma com Llull els havia fue-tejat en el *Llibre de contemplació*: OE, II, 340/I, núm. 10), a insistir en l'in-tercanvi d'estudiants i a demanar, gairebé pidolant, que, pagant els supe-riors religiosos, en llurs ordes establissin alguna casa d'estudi semblant a Miramar.²⁹

«Dementre que-l apostoli pregava los cardenals [que li ajudassen a usar de son ofici a glòria de Déu], en presència d'él e dels cardenals un misacger serraí li presentà una letra de part lo soldà de Babilònia. En aquella letra eren escrites moltes paraules, entre les altres, dehia lo soldà al papa com ell se marvellava molt d'él e de tots los reys e-ls prínceps dels crestians com en conquerir la Santa Terra d'Ultra mar prenien la manera de lur profeta Mafumet, qui les terres que conqués hac per força d'armes; e cor no volien haver la manera de Jesu Crist e dels apòstols, qui per preicació e per martire convertiren lo món; e cor l'apostoli e-ls crestians no havien la manera de lurs començadors en conquerir les terres, per açò Déus no volia que ells possehis-sen la Santa Terra d'Ultramar» (GALMÉS, ENC 58-59, Barcelona, 1947, 146, líns. 7-22).

«...tramès misacges [lo papa] per diverses terres als majors dels religioses, e al mestre del Temple e del Spital, que venguessen ab ell parlar per ordenar con glòria a Déu poguesen donar... Aprés..., l'apostoli e los cardenals e-ls religioses, a honrar la glòria de Déu, ordenaren que de tots los religiosos qui havien scièn-cia, fossen assignats freres a aprendre diverses lenguatges, e que-n fossen fetes diverses cases per lo món, e que a lurs messions fossen bastantment procurats e ordenats, segons la manera del monestir de Miramar, qui és en la illa de Mallorca. A l'apostoli e a tots los altres plach aquest ordenament, e-l apostoli tramès per totes les nacions dels infeels, que hom n'amenàs per aprendre lo lur lenguatge e per ço que hom aprengués lo lur, e que ab ells ensemps hom anàs preicar als altres en lurs terres...» (GALMÉS, *ibid.*, 147, líns. 25-28; 148, líns. 25-28 i 149, líns. 1-10).

«Lo sant pare apostoli dix als .ii. maestros que, per ço que significaven les paraules demunt dites, se seguia que en honrar la glòria de Déu ambdós los maestros ordenasen com fosen un orde... e que per lurs cases e maestrats feesen cases e studis, on aprenguessen lurs cavallers alcunes breus rahons per la *Art abreuyada d'atobar veritat*, a provar los articles de la sancta fe...» (GALMÉS, *ibid.*, 151, lín. 28 i 152, líns. 1-4 i 7-10).

29. Les observacions acabades d'exposar em porten a preguntar(-me) si el *Blanquerna* no és un *Llibre de contemplació* comprimit d'una banda, però ben disfressat de l'altra, a fi que, sota el vestit de 'romanç' fossin ben acceptades unes exigències evangèliques que, proposades sense revestidura, no haurien pas estat ben acceptades, almenys en aquell moment, en les altures. També em pregunto (i crec que caldria dedicar-li una bona monografia) quina fou la posició de Ramon Llull en relació a la Croada contra Catalunya.

5. *Liber super psalmum Quicumque vult sive Liber Tartari et Christiani*, in fine: 1285?³⁰

«Respondit Blanquerma [Tartaro]:... vade ergo ad dominum papam Sanctum Patrem ut tibi conferat sacramentum baptismi portans ei et offerens hunc librum...; postea intrabis terram tuae nativitatís, et evangelizabis fidem Christi, non timeas mori pro eo, qui pro te voluit mori, desideres sustinere tibi paupertatem et vituperium, labores et tormenta et languores pro eo, qui pro te similia passus est, ut augeas commune bonum, quod valde gratum est Deo... [30]

«Et cum Largus [alio nomine: Tartarus] recessit a praesentia domini Papae et Cardinalium, dixit quidam circumstantium clericorum: ô utinam essent quamplures talium nuntiorum missi a Domino Papa per universum orbem; quoniam per eorum demonstrationem et praedicationem veritatis multi derelictis erroribus converterentur ad Catholicam Fidem, per quorum conversionem Sancta Ecclesia susciperet incrementum... [30/II]

«... isti duo Clerici litigabant ad invicem disputantes, dicente primo: quod melius esset ampliare Catholicam Fidem per scientiam et per effusionem sanguinis promerendo palmam martyrii ad modum domini nostri Ihesu Christi et sanctorum martyrum, quam per modum belli cum gladio...».

6. *Consilium petendi ab Honorio IV scolas linguarum*. 1287:³¹

D'aquella anada a cort romana i de la intenció no en tenim, que jo sàpigui, altra documentació que un petit paràgraf de la *Vita coetanea*, transcrit més avall. La convicció que el programa lul·lià de conversió dels infidels, no sols no podia prescindir de la col·laboració ans necessitava una bona empena del papa en tots els plans (el de la integració dins l'Església, el diplomàtic per a fer venir estudiants infidels i l'econòmic almenys per a la creació

30. HLF XXIII; GOLUBOVICH, 378-380; LONGPRÉ, IV/8; AVINYÓ, 34; DD 1757; PLATZECK, 46. Edició llatina: SALZINGER, MOG, IV/vi, 1929, 28-30.

31. Cf. la *Vita coetanea*, acabada de citar en la nota 21, 283, líns. 217-224, on és reportat l'intent de visita a Roma, a Honorio IV com si hagués tingut lloc immediatament després de la fundació de Miramar. Però la immediatesa en la narració de la dita vida no pot ésser interpretada, almenys en aquest punt, en sentit de seqüència temporal sense intermig o interrupció, car, tal com fa observar Miquel BATLLORI, en la seva edició del text català de la dita *Vita...* dins el *Pròleg* als dos volums de Ramon LLULL, *Obres essencials*, I, Barcelona, Selecta 1957, 40, nota 68: «Ací la *Vida coetània* tant llatina com catalana, passa de l'any 1276, data de la confirmació del col·legi de Miramar pel papa Joan XXI..., a l'any 1289». Certament, no se'n ha conservat escrita cap petició a Honorio IV, però la narració de la *Vita...* dóna testimoni que Ramon Llull, si no la portava ja formulada per escrit, la tenia ben elaborada en la seva ment; d'altra banda, si no m'erro, la situació present reverteix i clarifica en el sentit allí exposat, l'existència d'una petició escrita en el cas de Miramar, tal com he propugnat en la nota 20.

d'escoles), ho sabem des del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*. Fins ací no es presenta cap problema. El text s'expressa com si Llull pensés en la repetició de Miramar: «...monasteria pro diversis linguis discendis, per mundum institui».

Els interrogants comencen en preguntar-nos com hi anava i quins valiments podia i volia presentar: Miramar, amb tot allò que havia representat i, malgrat la Croada contra Catalunya, encara representava, car comptava amb la protecció i financiació d'un rei i amb la col·laboració d'un orde com el dels framenors, n'era certament un, i de pes, per poc que l'experiència hagués reeixit; disposava del valiment de Jaume II de Mallorca ni que només fos en forma de lletra de presentació o de recomanació? Portava lletres semblants de bisbes, d'abats i de superiors d'ordes religiosos? Com pensava plantejar la relació escoles-croada a Terra Santa? No és possible de dubtar que hauria insistit en la vertent ascètica i en la disposició martirial. Aquests, i segurament d'altres, interrogants esperen resposta.

Una cosa però és segura: l'anada de Ramon Llull a Roma marca el moment en què ell intentava saltar de la institució 'aïllada' de Miramar a un projecte global per a tota l'Església:

«Post haec iuit Raimundus ad curiam Romanam, causa impetrandi, si posset, a domino papa et cardinalibus, huiusmodi monasteria pro diuersis linguis discendis per mundum institui. Sed cum ipse ad curiam peruenisset, inuenit papam tunc recenter mortuum,³² dominum scilicet Honorium papam. Propter quod, derelicta curia, direxit versus Parisius gressus suos ad communicandum ibidem mundo, quam sibi dederat Deus, Artem».

32. Honori IV morí de mort sobtada el 3 d'abril del 1287; Ramon Llull arribà a Roma poc després, quan el papa feia poc que havia traspasat ('...recenter mortuum...'). L'anada de Llull a Roma es deu haver d'interpretar en el sentit que, en emprendre el camí, res no feia preveure que Honori IV morís; i segurament deixà Roma en veure que l'elecció del successor, Nicolau IV, es feia esperar massa, fins a gairebé onze mesos. Se n'anà a París.

Però aquesta, sembla primera, visita en cort romana és relacionada amb un problema cronològic, no sols de la mateixa visita (el text és segur: 'tunc inuenit papam recenter mortuum', ens trobem, doncs, en plena primavera del 1287), sinó del seguici de les obres lul·lianes que d'alguna manera l'acompanyaren, i concretament ací del *Blanquerna* i del *Liber super psalmum Quicumque vult sive liber Tartari et Christiani*: són escrits immediatament anteriors a la visita (com si diguessim destinats en les intencions de Llull a ésser el carnet de presentació de l'autor), o en són el resultat: personalment creuria que un clam a favor de la reforma de tots els estaments de l'Església i de la cristiandat com és el *Blanquerna* seria molt més explicable després que l'autor no sols hagués estat assabentat en teoria, ans hagués conegut de faísó personal i directa la cúria romana i la forma de pensar i de decidir dels seus responsables.

7. *Disputatio fidelis et infidelis*. 1288?³³

Aquest llibre i les tres lletres que el segueixen formen una unitat. Però ara no en direm res més, car ja els hem dedicat les pàgines inicials i al final un dels resultats d'aquest estudi consistirà a col·locar, per llur contingut doctrinal, la *Disputatio* i les tres lletres dins el conjunt de propostes lullianes.

Sense pretendre d'avançar-me al resultat de l'actual anàlisi, una cosa sí em sembla que pot ésser afirmada: en les gestions i els quatre textos de París conflueixen la línia bàsica de Miramar, d'una banda, i la voluntat universalitzadora, de l'altra, en el sentit que, si aquesta no s'havia pogut assegurar obtenint la protecció i col·laboració directes de Roma, podria ésser assegurada pel camí de la institució supranacional de la ciència teològica, la facultat de Teologia de la Universitat de París. Allò que en aquella ciutat interessava Llull era col·locar-se sota el paraigua de la Facultat de Teologia; el rei ,només' havia d'assegurar la viabilitat econòmica de la institució (com a Miramar):

«Raymundus, indignus servus eius [Dei] et insufficiens Procurator Infidelium, supplicat, quantum potest, Universitati Parisiensi, a qua totus Orbis Terrarum se expectat illuminari in viam veritatis, ut a ferventibus et devotis Viris illustratis Divinâ Scientiâ et Veritate convertantur à suis erroribus in Veritatem, quatenus intuitu Charitatis statuatur, ut Catholica Veritas praedicetur Philosophis Infidelium, qui falsè philosophantes ex falsis et erroneis positionibus, nituntur destruere rectam Sanctam Catholicam Fidem. Adhibeat ergo Summa Peritia Magistrorum Parisiensium huic tam crudeli naufragio propter Honorem Dei et Exaltationem Fidei optimum remedium; devincantur infidelium falsae positiones, et annullentur eorum objectiones contra fidem, quoniam sunt instabiles; et verae positiones, quas facimus de veritate fidei, permaneant integrae et illesae, ita quod Lux Supremae Scientiae et Honestatis Vitae Parisiis edita illuminet Mundum universum ad Cognitionem et Dilectionem Dei.»

8. *Supplicatio a rege Francorum*, 1288?³⁴

33. HLF XXIV; GOLUBOVICH 380/10; LONGPRÉ IV/9; AVINYÓ, 35; DD 1758; PLATZECK, 49.

Ed.: SALZINGER, MOG IV/VI (RD 302/IV), 1-53, en concret, p. 1/I.

34. HLF XC; GOLUBOVICH, 375/5/I (1298-1299); LONGPRÉ, X/1; AVINYÓ, 79; DD 1761; PLATZECK, 172.

Ed.: MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, París 1717, col 1315-1316. El *Chartularium Univ. Parisiensis*, II, París 1891, 83, núm. 611, data, sembla amb seguretat, la lletra a l'estudi (i les altres dues: 84, nota) els anys 1298-1299, car les xifres no són col·locades dins parèntesi; depèn de l'*Hist. Litt. de la France*: DD diu: «Has epistolas Raymundus dictavit, cum iterum Parisiis moraretur (1298-1299)»; cf. ALTANER, HJ 53 (1933), 198-199, i en parti-

9. *Supplicatio praelato consiliario regis Francorum porrecta: praecedenti coeva.*³⁵

cular nota 35, recorda les divergències en la datació: entre entorn el 1300 (Martène-Durand, [Carreras Artau]), 1298-1299 (Hauréau/Denifle); [1289], contemporani del *Fèlix* (Longpré, [Bonner]); 1286-1287 (Peers, Altaner: no, però, 1288-1289); Platzeck, 1309-1310.

És la primera de les publicades en aquestes pàgines.

Sobre la posició de Ramon Lull en relació a Felip IV de França, el Bell, és adient la lectura de Jocelyn N. HILLGARTH, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France* (Oxford-Warburg Studies), Oxford, At the Clarendon Press 1971, 107-120; si es tractés només de manifestacions individuals de Lull, hom es podria preguntar quin és llur sentit; però les pàgines citades permeten d'adonar-se que les expressions laudatòries, gairebé ditiàmbiques, dedicades per Lull a aquell rei eren moneda corrent, i no sols entre els seus súbdits.

A aquella (primera?) estada a París sembla referir-se, encara que de forma genèrica, un fragment del *Llibre de meravelles*, V (GALMÉS/GUSTÀ, «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», 36), Barcelona, Edicions 62 1980, 96; en canvi és considerat autobiogràfic i relatiu a la dita visita el fragment de diàleg del mateix llibre, VIII, XLVI, *ibid.*, que pel fet d'aportar detalls i precisions altrament desconeguts, transcriu ací: «Sényer —dix Fèlix—, ¿com poria hom créixer en lo món la santa Església e aminvar l'error qui és en aquells qui li contrasten? Fill —dix l'ermità—, un hom qui llong temps havia treballat en la utilitat de l'Església romana, venc a París, e dix al rei de França e a la Universitat de París que en París fossen fets monestirs on fossen apreses los llenguatges d'aquells qui són infels e que hom en aquells llenguatges tralladàs l'*Art demostrativa*; e que ab aquella *Art demostrativa* hom anàs als tartres, e que a aquells hom preïcàs e l'*Art* mostràs; e que d'aquells hom a París hagués, e que la nostra lletra e llenguatge los mostràs, e que puixes a llur terra los trametés. Totes aquestes coses e moltes d'altres demanà aquest hom al rei e a la Universitat de París, e que fos confermat per lo sant apostoli e fos obra perdurable.» Dos detalls no semblen encaixar a primera vista amb les nostres lletres: l'esment de l'*Art demostrativa* en comptes de l'*Art abreujada d'atrobare veritat*; i la insistència a fer venir. No és pas aquest el moment d'entretènyer-nos-hi, però cal dir que no s'exclouen amb els proposats en les lletres; i també que el fet d'esmentar l'*Art demostrativa*, contemporània d'aquella estada a París, i no la simplificada *Art inventiva* del 1289, confirma la datació tant del *Fèlix* com de les nostres tres lletres.

El *Liber natalis pueri parvuli Ihesu Christi* conté unes frases que semblen dibuixar una doctrina lul·liana sobre la funció de l'Estat dins l'Església: «...Deus Pater, ecclesiam sanctam catholicam in ipso fundando, quia supra petram, qui Christus est, ecclesia catholica fundata est; dans ei Romanum imperium ad defendendum fidele collegium christianorum, et ad extirpandum haereses alios reges et principes, et specialiter regem Franciae, in quo uiget hodie defensio veritatis...» (HARADA, CC CM XXXII, 41, líns. 272-278); per ventura, les línies d'elogi al rei de França contemporani, Felip el Bell, no contenen elements doctrinals pròpiament dits, i per això n'hi ha prou d'assenyalar-ne l'existència, *ibid.*, 69, líns. 980-987.

35. HLF XC; GOLUBOVICH, 375/5/II; LONGPRÉ, X/1; AVINYÓ, 79; DD 1762; PLATZECK, 173.

Ed.: MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, París 1717, col. 1317).

És la segona de les publicades en aquestes pàgines.

Cf. Olivier CANTEAUT, *Philippe V et son Conseil: le gouvernement royal de 1316 à 1322*, dins «Positions de thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2000 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École de Chartes, 2000, 67-75; no és l'estudi que ens interessaria, car es refereix a un altre consell reial, el del successor de Felip el Bell; el nostre prelat, en canvi, pertanyia a l'anterior, al de Felip IV de França, el Bell; però el coneixement del consell reial del successor podria ajudar almenys a saber quelcom del del predecessor.

10. *Supplicatio facultati theologiae Parisiensi porrecta, duabus praecedentibus coaeva.*³⁶

Secció segona: escrits posteriors al 1291

11. *Tractatus de modo convertendi infideles.* 1291 o 1292?³⁷

M'atreveixo a fer una afirmació rotunda: entre els texts de París, immediatament anteriors, i aquest (i el següent) hi havia hagut un daltabaix, que

No sé qui és aquest prelat; per això no es pot excloure cap hipòtesi; ací, doncs, proposo una possibilitat que, si mai s'adverés, també podria explicar la localització del volum que ens ocupa a Clarfont-Ferrand: Gil Aycelin, que el 1285 ja era canonge de Narbona, el 1290 en seria nomenat metropolità, i els anys anteriors era mestre universitari i alhora prebost de Clarfont-Ferrand (‘praepositus Claromontensis’, EUBEL); el nomenament a Narbona l'indica com a home, sembla, del bisbat de Clarfont; la prepositura el fa un ‘prelat’, només que aquesta dignitat portés annexos drets senyorials o almenys de jurisdicció eclesiàstica damunt alguna població o zona del bisbat de Clarfont (com entre nosaltres els ardiaques medievals), i la dignitat eclesiàstica i el magisteri fan plausible l'ésser membre del consell reial; la vinculació amb Clarfont, finalment, podria explicar la presència del volum en un monestir d'aquesta població. És un feix d'hipòtesis, però fins ara no n'hi havia cap. Recordem que Gil Aycelin intervingué de forma decidida a favor d'Arnau de Vilanova en el moment en què aquest fou encausat a París ‘in causa fidei’ els darrers dies del 1299, tal com hom pot veure en el meu *Sobre la primera crisi entorn el De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova: París, 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402, en particular 358, 361, 369, 379, 381 i 382. Sobre aquell personatge hom pot veure la biografia escrita per Léopold DELISLE, dins «Histoire Littéraire de la France», XXXII (1898), 474-502; i la resumida (*Aycelin, Gilles Ier*), escrita per Guillaume MOLLAT, dins el «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques», V: *Atbéisme-Azzon*, París 1931, 1274-1275, que en fa aquesta caracterització: «...fidèle serviteur de la royauté française, qui le chargea d'un grand nombre de missions de confiance», entre les quals alguna de les relacionades amb la solució dels problemes deixats a França i als seus aliats per llur desfeta en la Croada contra Catalunya.

36. HLF XC; GOLUBOVICH, 375/5/III; LONGPRÉ, X/1; AVINYÓ, 79; DD 1763; PLATZECK, 171.

Ed.: MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, París 1717, cols. 1317-1319; DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, París, 1891, 83-84). (La *Supplicatio Raymundi venerabilibus et sublimis sacratissimae theologiae professoribus ac baccalariis studii Parisiensis* [DD 1863; RIEDLINGER, CC CM, xxxiii (RLOL, VI) 225-250], del 1310, no repeteix la proposta, ans té objectiu divers, el de pressionar els teòlegs de la Facultat de París a manifestar la seva valoració doctrinal de vint raonaments utilitzats per Llull per a la conversió dels infidels).

És la terça de les publicades en aquestes pàgines. En alguns dels fragments textuais transcrits a continuació, hom pot trobar lloances de l'Estudi de París, que completen la que hem llegit en aquesta tercera lletra.

37. HLF XLI, 40-41; AVINYÓ, 49; DD 1769; PLATZECK, 66.

Ed.: RAMBAUD-BUHOT, dins *Beati Magistri Raimundi Lullii Opera latina a magistris et professoribus edita Maioricensis Scholae Lullisticae*, Fasc. III, Mallorca 1954, 99-112. Traducció francesa: RAMON SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle, docteur des missions avec un choix de*

ni el mateix Llull no havia paït a l'hora de redactar el *Tractatus* (l'intitula *De modo convertendi infideles*, quan en realitat era un tractat sobre la croada o, com diu el títol català, *Llibre de passatge*);³⁸ la lletra, en canvi, que poc temps després acompanyaria la seva presentació al papa, i és datada el 1292, ja permet de veure que en el temps entre els dos escrits se li han aclarit les idees i que per això el títol és: *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*.

La comparació entre els dos texts sembla indicar que, tan bon punt arribà a Llull la notícia de la caiguda de Sant Joan d'Acre, ell s'afanyà a escriure unes pàgines sobre la manera de recuperar la Terra Santa, destinades al papa Nicolau IV, al qual serien presentades no gaire més tard, acompanyades de la lletra escrita més tard.

Dins el text del *De modo convertendi infideles*, una frase es fa ressò de l'impacte que la pèrdua d'aquell darrer cap de pont en Terra Santa produí en el poble cristià: «...in isto tempore, in quo omnes sunt in tristitia de amissione Terrae Sanctae...» (106; recordem, de més a més, que l'abril del 1289 havia caigut Trípoli en mans de musulmans), i cal suposar que Llull vivia sota la mateixa sensació de desfeta i se sentia pressionat per l'angoixa del poble cristià. Tinc la impressió que només aquest doble sentiment de desfeta i d'angoixa explica el fet que Llull redactés un memorial, on fossin juxtaposades, i no pas amb un ordre excessiu, algunes indicacions d'estratègia bèl·lica, que no estalviava a les poblacions afectades cap dels horrors d'una guerra implacable (guerra que no gaires anys abans ell mateix qualificava d'indigna del cristianisme i de pròpia dels sarraïns), i l'exigència de practicar el ,modus Christi et apostolorum in convertendo', tot acompanyat amb una llarga exposició (la secció més extensa, la quarta) sobre la manera d'ordenar definitivament el món d'acord amb els principis de la primera i de la segona intenció.

De fet, el *De modo convertendi infideles* és un petit tractat dividit en sis apartats, els quals, posada sempre i ben de fit la vista en la reconquesta de Terra Santa, successivament, exposen en primer lloc un pla estratègic d'atac

textes traduits et annotés (Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft. Supplementa, V), Schöneck-Beckenried 1954, .

Cf. Sebastián GARCÍAS PALOU, *Circunstancias históricas que inspiraron la composición del 'Tractatus de modo convertendi infideles', del Bto. Ramón Llull*, dins «Estudios Lulianos», VII (1963), 189-202; també *¿Un error histórico de monta en el texto latino de la 'Vida coetánea' del Beato Ramon Llull?*, dins «Estudios Lulianos», X (1966), 247-261; i *Sobre la identificación del 'Libre de pasatge'*, dins «Estudios Lulianos», XVI (1972), 216-230; i *Por qué la fecha 'M CC IX II' de un documento orientalista-unionista de Ramon Llull debe leerse '1292'*, dins «Estudios Lulianos», XV (1971), 197-209.

38. Res no demostra tant que la idea predominant en la ment de Ramon Llull a l'hora d'escriure aquest *Tractatus* no era pas la de la conversió dels infidels, ans la de la recuperació bèl·lica de la Terra Santa, com els sotstítols de cada una de les sis parts, en què és dividit: 1. *De modo bellandi per mare*; 2. *De modo bellandi per terram*; 3. *De modo convertendi*; 4. *De rationibus quare posita in isto tractatu deberent fieri*; 5. *Quod per alium modum infideles ad viam veritatis converti non possunt*; i 6. *De ordinatione expensarum*.

per mar, que inclou tres estols sota altres tants almiralls (un per al Nord d'Àfrica, un per a les marines de l'Orient Mitjà i un altre per a les de l'Est d'Europa, amb la consigna de bloqueig total i d'accions bèl·liques contra les poblacions costaneres). El segon capítol exposa el pla d'atac per terra, en el qual hauria de participar el papa personalment, sota el qual un rei i els mestres generals dels ordes militars, qui, per començar, haurien de solucionar el cisma de l'Església oriental i d'associar a l'empresa l'emperador de Bisanzí, que podria veure engrandit l'imperi amb els territoris conquerits; l'atac per terra hauria d'ésser simultani dels ordes militars del Temple i de l'Hospital pel Nord d'Àfrica i per Turquia, i de l'orde Teutònic per les zones del Nord de l'Àsia Menor; el sol fet de la mobilització d'estols i exèrcits causaria tanta por en els ocupants de Terra Santa, que seria fàcil sotmetre'ls. La tercera part és dedicada a la confrontació espiritual, on figura el fragment sobre les escoles de llengües, transcrit més avall, on hom pot llegir la pluralitat de localitzacions proposades. La quarta i més extensa formula les raons favorables a la proposta, partint de les més altament teològiques, sense oblidar la doctrina sobre el mètode pròpiament i primitivament cristià de conversió d'infidels, el perill d'uns tàrtars convertits a l'Islam, o aquella idea, tan cara al *Llibre de contemplació*, de l'equilibri del voler amb el saber i el poder. L'apartat cinquè acumula raons a fi de convèncer que la proposta lul·liana és més convincent que les altres, car, tal com diu el mateix autor en resumir-la al principi, «per alium modum infideles ad viam veritatis converti non possunt». El sisè, finalment, s'encara amb el problema del finançament, per a la solució del qual proposa d'establir per decretal (ordinare), és a dir, per llei general de l'Església, un delme, però no pas un nou delme carregat damunt tothom, ans només sobre els béns dels eclesiàstics, és a dir, «decimam de bonis ecclesiasticis annuatim usque propositum antedictum ad suum finem perducatur...».

El *De modo convertendi infideles* és sobretot el termòmetre de com en fou de profund el trasbals de Ramon Llull i del poble cristià contemporani per la pèrdua de Sant Joan d'Acra, sumat a la necessitat imperiosa de presentar un projecte que fos alhora la solució definitiva de l'ofec provocat per l'Islam en el poble cristià. En la impossibilitat de reproduir tot l'opuscle, en transcripció tres fragments representatius del constant interès lul·lià pels estudis com a camí per a la conversió dels infidels, fins i tot en els moments de més profund trasbals tant personal com col·lectiu. Remarquem la presència d'aquell «Ad exaltationem fidei...», que acomunava tractat i lletres de París i ara es repeteix en començar la quarta part del tractat que ens ocupa:

Ex 2 [*De modo bellandi per terram*]: «[Dominus papa] in sua propria persona deberet ire et bonum exemplum tam prelatibus et principibus quam aliis sibi subditis prebere, quod, si hoc faceret, cruci signati multo plures se facerent. Et sint cum Domino papa, si ipse vadat, viri sancti, religiosi et seculares, scientes

ydiamata Grecorum, desiderantes mortem pati propter Christum, scientes et sapientes in theologia et philosophia, habentes rationes necessarias ad destruendum scisma eorum, et Dominus papa mittat ipsos ad disputandum de fide, denunciando eis quod, si se noluerint unire cum Ecclesia, oportebit eos terram amittere et gladium corporale subire...» (100).

Ex 3 [*De tertia parte*]: «In principio fiat registrum de sectis variis in universo, que sunt circa fidem catholicam, et fiant Studia plura, in quibus addiscantur ydiamata infidelium; addiscentes sint viri sancti et religiosi, desiderantes mori propter Christum, instructi bene in theologia, philosophia et in moribus bene ordinati; et successive mittantur ad predicandum et disputandum cum infidelibus, habentes ita rationes necessarias quibus posiciones, quas infideles facere possent, destruantur, et objectiones eorum, et posiciones quas fideles faciant et objectiones, permaneant. Iste autem rationes in sacrosancta Pagina sunt seminate et in multis viris sapientibus, quod quidem sum expertus de istis rationibus... Studium unum fiat Rome, quia est caput Ecclesie; studium autem aliud unum fiat Parisius, cum ibi sit plus de sciencia quam in aliquo alio loco, et quia plures studentes conveniunt ibi, et gaudebunt scolares de modo studii et de intentione et de rationibus necessariis quas videbunt circa infideles; aliud studium fiat in Yspania propter Sarracenos; aliud Janue, aliud Venicie, quia vadunt plus inter Sarracenos et Tartaros quam alii homines, et aliud in Prussia; aliud in Ungaria, aliud in Capha; aliud in Herminia; aliud Taurus et in pluribus aliis locis competentibus. Ad addiscendum linguas diversas et ad disputandum tam (cum?) infidelibus studia inter latinis magis ydonea sunt quam inter infideles, ratione securitatis, perpetuitatis et propter examinationem addiscentium; studentes autem in predictis locis habeant sufficienter sua necessaria. Adhuc in predictis studiis nutriantur pueri ad addiscendum infidelium ydiamata et ad habendum devotionem mori propter Christum...» (102-103).

Ex 4 [*De quarta parte*]: «Ad exaltationem fidei, Ecclesia debet conari quod sequatur modum Christi et Apostolorum et Martirum, quorum auctoritate Sancta Mater Ecclesia debet fungi, quia per illa principia, per que fides est principiata et exaltata, debet conservari et multiplicari. Ita quod sint homines vocati et missi ad predicandum et disputandum cum infidelibus, desiderantes mortem pati propter Christum, et hec juxta ordinationem datam supra in tertia parte...» (RAMBAUD-BUHOT, 105).

12. *Epistola summo pontifici Nicholao IV: Quomodo Terra Sancta recuperari potest.* 1292.³⁹

La gran diferència entre aquesta presentació i el text anterior rau sobretot en el fet que aquesta és no pas «una mena de carta de presentació o

39. HLF XLI, París 1891, 38-39; AVINYÓ, 49; DD 1770; PLATZECK, 65.

Ed.: RAMBAUD-BUHOT, *ibid.*, Mallorca 1954, 96-98; traducció francesa: SUGRANYES DE FRANCH, 1946 i 1954; traducció alemanya: PLATZECK, *Leben des seligen Raimund Lull. Die vita cõetanea und ausgewählte Texte zum Leben Lulls*, Dusseldorf 1964.

introducció» (BONNER, OS, II, 554, nota 48), ans tot un repensament abreujat del *Tractatus de modo convertendi infideles*, en el qual, ultra la brevetat, han estat revisats alguns punts: i així, ara Ramon Llull ja no programa la presència personal del papa al cap de l'exèrcit croat; i, en canvi, indica que tots els ordes militars n'han de constituir un de sol, el de l'Esperit Sant; ara ja no demana tres estols navals, sinó un de sol; ara, sobretot, dibuixa l'organigrama de comandament de l'exèrcit croat: un cardenal que asseguri l'enllaç entre l'exèrcit croat i el papa i, amb l'enllaç, el flux de moneda, procedent del me sobre els béns eclesiàstics, que ha de sostenir econòmicament l'exèrcit; un mestre d'orde militar, que hauria d'ésser un rei, i que hauria de conduir l'exèrcit de terra; un almirall per a l'estol marítim; i un mestre en teologia, responsable dels estudis de llengües, de la provisió de biblioteca i de distribuir els objectius que han d'assegurar els graduats en llengües: solucionar el cisma oriental i clarificar als sarraïns quina és la doctrina cristiana sobre Déu Unitrí i sobre l'Encarnació del Verb. No manquen algunes indicacions concretes de formes de fer la guerra o d'estratègia. I són ben presents, sobretot, les raons d'urgència, amb la por de la conversió dels tàrtars a l'Islam.⁴⁰ Les línies transcrites n'ofereixen els fragments més representatius:

Té relació amb aquesta lletra la visita de què parla la *Vita coetanea*? Diu així: «Quo facto [versione, scilicet, *Artis inventivae* in linguam arabicam Ianuae] direxit ad Romanam curiam gressus suos, cupiens ibidem, ut alias, impetrare monasteria fieri per mundum pro diversis linguis, ut supra dicitur, addiscendis» (HARADA CC CM xxxiv (RLOL, viii), 284, líns. 239-241).

La relació cronològica entre els texts núm. 11 i núm. 12 és aquesta: el núm. 11 és posterior a la caiguda de Sant Joan d'Acre: «...in isto tempore, in quo omnes [christiani] sunt in tristitia de amissione Terre Sancte...» (RAMBAUD-BUHOT, 106); d'altra banda, és anterior al núm. 12, tal com diu aquest: «Si autem ista ordinatio presens in brevi tempore non fiat vel alia, quam fecimus hic infra, que magis generalis est quam ista...» (ibid., 98); el text núm. 11 és, doncs, posterior a la pèrdua d'Acre i anterior a la instància a Nicolau IV, datada el 1292. Els dos texts són separats pel temps necessari per a repensar un punt important, el relatiu a la funció dels ordes militars: en el núm 11, aquests segueixen mantenint llur pluralitat, car el text parla dels «...magistris Templi, Hospitalis et Teutonicorum...»; en el núm. 12, en canvi, se suposen suprimits i substituïts per un orde militar únic, l'Ordo de Spiritu Sancto', tal com diuen els fragments transcrits. Crec que els texts mateixos desqualifiquen la versió fins ara rebuda, segons la qual, per dir-ho amb paraules d'Anthony Bonner (OS, I, 30-31, nota 106: «...*Tractatus de modo convertendi infideles*, precedit per una *Peticio a Nicolau IV*»: la precedència és justament la inversa, tot i que la senyora Rambaud-Buhot i els qui la segueixen no se n'hagin adonat; Hillgarth és honrosa excepció.

40. La por davant la possible islamització dels tàrtars encara no compareix en el *Llibre qui és contra anticrist* (sí, però, els tàrtars, presentats com uns de tants que combaten els cristians: ATCA, IX (1990), 156, lín. 1522); en canvi, ja és present en la lletra a l'Estudi de París, tercera de les publicades en aquest article. Sobre el successiu coneixement dels tàrtars en l'Europa occidental durant el segle XIII, hom pot veure Luciano PETECH, *I francescani nell'Asia Centrale e Orientale nel XIII e XIV secolo*, dins *Espansione del Franciscanesimo fra Occi-*

«...fiat unus ordo [ex militiis]... et iste ordo vocetur Ordo de Spiritu Sancto, et magister istius ordinis... et de isto ordine sit unus admiralus, qui sit dominus maris... Adhuc sit de predicto ordine unus magister in theologia, qui habeat secum et de ordine suo viros sanctos et devotos, qui addiscant diversas linguas in aliquo loco vel locis continue, scilicet arabicam li[n]guam, persescam, comanicam et guscama, et alias linguas s[c]ismaticas. Isti sint scientes in theologia et philosophia, qui habeant etiam devotionem mori propter Deum et predicare verbum Dei per universum mundum. Habeant etiam libros deputatos ad hoc, in quibus sint rationes necessariae ad destruendum omnes obiectioes infidelium, per quas etiam fieri possint positiones, quas infideles destruere non possint, que quidem positiones destrui possunt. Isti autem viri sancti conentur quantum possint ad uniendum scismaticos ad catholicos et ad destruendum scismata eorum... Predictus magister in theologia ordinet quod sarraceni sciant quomodo credimus de Trinitate divina et de Incarnatione... si ipsi Sarraceni scirent nostrum modum credendi, multi ad fidem nostram venirent et maxime illi, qui sunt magistri inter ipsos in scientia, qui in fide Macometi non credunt, quia ipsius errores bene advertunt. Admirallus et magister in theologia et eorum subditi sint sub expensis magistri milicie... Ad hoc dominus papa et cardinales dent decimam Ecclesie usque Terra Sancta sit acquisita...» (RAMBAUD-BUHOT, 96-97).⁴¹

dente e Oriente nel secolo XIII (Atti del VI Convegno Internazionale. Assisi, 12-14 ottobre 1978), Assisi, Società Internazionale di Studi Francescani 1979, 213-240; el 1295, almenys en el pla oficial, la islamització era completa i amb un parell o tres d'anys es podia haver escampat per Europa.

41. He exposat abans la meva convicció que la immensa distància (més que distància, capgirell) entre els texts anteriors i el *De modo convertendi infideles* només es pot explicar pel profundíssim tràngol que la pèrdua de Sant Joan d'Acre produí en Ramon Llull, ja directament ja per repercussió del que sofria el poble cristià. Si a aquest hi afegim el segon, el que per a Llull representà el fet de veure desestimada la seva proposta per part dels jerarques de l'Església, segurament ens explicarem la depressió que poc després el tingué immobilitzat a Gènova, tal com reconta la *Vita coetanea* (OE, I, 41-42, núms. 19-20, amb les notes corresponents). Voldria, encara, insistir en un detall, documentat en el text de la *Vita...* acabat d'esmentar, el del ,tan gran goig del poble' per la presència i la decisió de Ramon Llull d'anar-se'n sol al Nord d'Àfrica (*ibid.*, 42, nota 80); el contrast entre el trasbals per Acre i la decepció per Roma, d'una banda, i de l'altra les expectatives, clarament tenyides d'esperances escatològiques, del poble genovès (...«el poble en fou molt edificat, esperant que per mitjà d'ell Déu faria algun bé notable entre els mateixos sarraïns...» *ibid.*,) és explicable que encara aprofundís la depressió a l'interior de Llull. Aquest hauria pogut ésser el moment de veure que la juxtaposició del camí de les escoles i del camí de la croada comportava problemes tan profunds que no trigarien a explotar amb tota la seva força. No cal dir que, després d'haver propugnat repetidament des de la dècada del 1270-1280 un camí col·lectiu (escoles per a aspirants recolzades per institucions i en darrera instància per les supremes jerarquies de l'Església romana), la decisió de prescindir de tothom i llançar-se sol a l'aventura, havia de comportar una lluita a l'interior del protagonista.

13. *Disputació de cinc savis / Liber de quinque sapientibus*. 1294.⁴²

Vegeu en particular les pàgines 186-187 de l'edició acabada d'indicar en la nota precedent, on la següent petició a Celestí V és presentada com a resultat de la *Disputació...*:

«...partí's [lo llatí] dels sauis e anà-se'n a l'ombra d'un bel arbre e concirà longament com feés aquesta petició al senyor sant apostoli e als seyors cardenals per raó de pública vtilitat e per so que per tot lo món sia amat e conegut nostre seyor Déus».

14. *Petició de Ramon a Celestí V per a la conversió dels infidels*, Nàpols desembre 1294.⁴³15. *Petitio Raymundi pro conversione infidelium ad Bonifacium VIII*. Roma 1295.⁴⁴

Una o dues, aquesta és la petició que, en acabar la *Disputació de cinc savis*, hem deixat l'interlocutor llatí (és a dir, Ramon Llull), enfenat a redactar-la.

42. HLF IX (cf. pp. 44-45); GOLUBOVICH, 373/2; LONGPRÉ, IV/13; AVINYÓ, 55; DD 1778; PLATZECK, 72; PERARNAU, 39.

Ed.: PERARNAU, ATCA, V (1986), 7-229.

En relació a l'estada a Nàpols, que propicià la trobada amb Celestí V, diu la *Vita coaetanea*: «Qui [Raimundus] uidens se nihil posse ibi [Tunicii] pro Christi seruitio adimplere, peruenit Neapolim, ibique, legens Artem suam, moratus est usque ad electionem domini papae Caelestini quinti. Post haec iuit Raimundus ad curiam Romanam, ut aliquid impetraret sibi diu affectatum, sicut superius est expressum, pro Christi fide a Domino papa; ibique libros composuit. Aliquo vero tempore retroacto, domino Caelestino papae quinto successit dominus Bonifacius papa octauus. Cui etiam totis viribus conatus est supplicare Raimundus pro aliquibus utilitatibus fidei christianae ... Denique tamen videns Raimundus, se a summo pontifice aliquid obtinere non posse, profectus est ad ciuitatem Ianuae...» (HARADA, CC CM xxxiv [RLOL VIII], 293, lín. 478-294, lín. 493).

43. HLF IX (104-107) i HLF XLI 41-42; GOLUBOVICH, 373/3; LONGPRÉ, X/2; AVINYÓ, 55; DD 1776; PLATZECK, 73; PERARNAU, 40. Ed.: PERARNAU, ATCA I (1982), 29-43; traducció llatina de SALZINGER, MOG II/III (RD, 302/II), reproduïda per PASQUAL, *Vindictae lullianae*, I, 207-208, i GOLUBOVICH, 373-375. Traducció parcial al francès, LITRÉ, HLF, IX (104-107).

44. HLF, CCLIII, i HLF, XLI, 44. GOLUBOVICH, 375/4; LONGPRÉ, X/3; AVINYÓ, 114; DD, 1781; PLATZECK, 75.

Ed.: LONGPRÉ, «Études Franciscaines», 18 (1935), 146-149; WIERUSZOWSKI, «Estudis Franciscans», 47 (1935), 100-103; i «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 416-419; reproduïda dins «Storia e Letteratura», 121, Roma 1971, 161-164; ATIYA, *The Crusade in the Later Middle Ages*, London 1938, 487-489.

En relació a aquestes dues peticions (dues perquè foren presentades a dos papes successius i perquè ni de la primera hi ha text llatí ni de la segona text català), resta tothora el dubte de si foren inicialment dues o si la segona és traducció més o menys arranjada de la primera; el paràgraf transcrit de cada una de les dues, essent el mateix, és expressat amb construcció sintàctica prou diversa com perquè a primera vista sembli divers el text de cada una de les dues llengües. Però les diferències textuais entre català i llatí poden haver estat introduïdes per exigències de la traducció a un llatí més acostat al dels humanistes.

Després del gran desengany del 1291, hom es pot preguntar si Ramon Llull hauria tornat a presentar els seus projectes al papa, si aquest no hagués estat un 'espiritual' declarat com Celestí V; també, quina hauria estat la resposta papal, en cas que aquell papa no hagués dimitit entorn dotze dies després que Ramon Llull li havia lliurada la seva petició. De fet, ni el papa espiritual ni el papa jurista i polític donaren resposta positiva, el primer per manca de temps, el segon per manca justament d'aquell 'voler', que ja en el *Llibre de contemplació* Llull demanava que estigués a l'altura del saber i del poder. Nova decepció, doncs.

El contingut de la *Petició...* és de gran senzillesa lògica: el papa hauria d'assegurar dues línies d'actuació destinades a la conversió dels infidels: l'espiritual amb estudis per a 'sants hòmens, religiozes e seglars' disposats a oferir-se a la missió entre els infidels; i la corporal, establint per llei 'la dècima de la sgléya... a conquerre la terra dels infidels e la sancta terra d'Oltremar'; posades les dues línies, l'autor demana una actuació particular per a la reintegració dels cismàtics, i per 'a conquerre los tartres per disputació' (i ací torna el temor de llur conversió a l'Islam), i insisteix en la conveniència de fer venir estudiants infidels. És gran obligació de consciència que no s'ha de deixar a una intervenció escatològica de Déu. Transcrivim el paràgraf dedicat a l'actuació en el pla espiritual:

[14]. «...que-ls sants hòmens religiozes e seglars, qui per nostre seyor a honrar desígien pendre mort e qui són de doctrina sacra il-luminats, aprezessen diuerses lengatges, que anassen prehicar los euuangelis per tot lo món e que uós, sant pare, e uosaltes, seynors cardenals, assignàssets vn seynor cardenal, qui tractàs aquest negoci e qui feés sercar aquels per totes les terres dels crestians,

En el *Liber Apostrophe* (o *Liber de articulis fidei*), també ofert a Bonifaci VIII en aquell començament de pontificat, en la part final *De fine huius tractatus*, Llull insistia: «Ob zelum fidei animati ardenti desiderio meditentur quod, cum nichil possit resistere veritati, eo quod sit super omnia fortior, per viam et fortitudinem rationum cum dei adiutorio et virtute poterunt infideles reducere ad semitam veritatis... Et hec via ad convertendum infideles est facilius aliis omnibus. Durum enim et periculosum videtur infidelibus credulitatem suam pro aliena credulitate seu fide dimittere, sed falsum et impossibile pro vero et necessario non deserere, quis eorum poterit sustinere?» (ed. POSA, Barcelona, 1504, xi^a).

qui a aquesta sancta predicatió couinens seran e éser uolran, e que a aquels fossen mostrats tots los lenguatges del món, e que d'assò fossen estudis fets en les terres dels Crestians e dels Tartres; e que-l seynor cardenal qui aquest officí auria, feés la mesció dels estudis e dels estudiants, e assò continuamén entrò que tot lo món fos de crestians» (PERARNAU, 33/16-27).

[15]. «...in diversis locis ad hoc aptis per terram Christianorum ac in quibusdam locis etiam Tartarorum fiant studia idiomatum diversorum, in quibus viri sacra scriptura competenter imbuti tam religiosi quam seculares, qui cultum divinum per orbem terrarum desiderant ampliari, valeant ipsorum infidelium ydiomata diversa addiscere et ad eorum partes pro predicando evangelio Dei utiliter se transferre, et quod uni dominorum cardinalium hoc pium Dei negotium committatur, de cuius ordinatione et licentia illi tales ponantur in studiis et ad predicandum mittantur, qui eis, prout decens fuerit, provideat in expensis» (WIERUSZOWSKI, 417).

18. *Desconhort*. En cort Romana, 1296 (o 1305? Josep Tarré, Josep Romeu).⁴⁵

Les gestions de Ramon Llull en la cort romana de Nicolau IV havien acabat en fracàs; desencisat i aclapat, començaria d'elaborar (dic

45. HLF XCVII; LONGPRÉ, VI, 9; AVINYÓ, 59; PLATZECK, 76; PERARNAU 42.

Ed.: ROSSELLÓ, Palma de Mallorca 1859; D'ALÓS, ENC 3, Barcelona 1925 i 1928; GALMÉS, ORL XIX, Palma de Mallorca 1936; RIQUER 1936; PAGÈS, Tolosa de Llenguadoc 1938; CALDENTÉY, Madrid 1948; RIQUER 1950; TRIADÚ, Oxford 1953; RUFFINI, Florència 1953; ROMEU, OE, I, Barcelona 1957; ROMEU, Barcelona: 1986. Cf. Sebastián GARCÍAS PALOU, *La fecha del 'Desconhort', en relación con las visitas del Bto. Ramon Llull a la corte papal*, dins «Estudios Lulianos», VII (1963), 79-87.

Quant a la col·locació del *Desconhort* dins l'obra lul·liana, crec que el text d'una de les estrofes ens ofereix una base que permet de posar-lo en aquell espai de temps en què les propostes del *Tractatus de modo convertendi infideles* i del *Quomodo Terra Sancta recuperari potest* eren considerades vàlides o almenys ocupaven un lloc tan destacat en la consciència de Llull que n'asseguraven la memòria; em refereixo a la proposta d'unificació dels ordes militars en un de sol sota la direcció d'un rei, recordada en els versos 670-671 de l'estrofa LVI:

«...e que del Temple e de l'Espital fos fait un uniment
e que lur major fos rei del sant Muniment...»;

si ara hom llegeix la *Petició de Ramon a Celestí V per a la conversió dels infidels* (ATCA, I (1982), 29-43), s'adonarà que la proposta d'aquestes dues línies, no diré que hagi estat oblidada, però sí que ja no ocupa ni el primer ni cap pla en la consciència (o en la memòria) de Ramon Llull: no li és dedicada ni una paraula. Si, doncs, aquesta observació pot ésser aplicada a la cronologia, i recordem la datació explícita del *Quomodo Terra Sancta recuperari potest* (...anno nativitatis 1292), tindrem que el *Desconhort* fou escrit entre el 1292 i el 1294, i fins i tot m'atreveria a delimitar més el temps: abans del 5 de juny del 1294, en què fou elegit l'ermità Celestí V (fora del cas en què hom vegés en la inflexió de l'ermità del *Desconhort* a favor de Llull des de l'estrofa LX, una referència a l'accessibilitat del nou papa, l'ermità Pietro del Murrone, en el qual cas no crec que poguéssim anar més enllà del juliol del 1294).

,començaria', no pas ,publicaria') el *Desconhort*, que no sols reflecteix, ans esmenta explícitament el *Passatge* (= *Tractatus de modo convertendi infideles*, estrofa XXIV, vers 285): el poema és un exercici d'esgrima dialèctica, en la qual un ermità troba Llull desfet i prostrat, li pregunta la causa, i així sorgeix un diàleg en el qual l'ermità acusa Llull dels seus propis mals i aquest se'n defensa, recordant el seu maldar constant a favor de la conversió dels infidels i del millor estat del món; i així arriba l'estrofa LIV, en la qual l'ermità demana a Ramon que li digui «qual és lo fait que vós tant desirats» (vers 637) i el mig acusa d'haver equivocat el procediment «car poria ésser que-n lo fait no siats» (vers 639); Ramon contesta amb l'estrofa LV, que acomuna estudis i croada, i amb la LVI, que exposa la part del projecte relatiu als cismàtics de les esglésies orientals i a la unificació d'ordes militars sota un rei. És ací transcrita l'estrofa LV, que recorda més directament la proposta lul·liana d'estudis.

Dóno el text i la grafia del Vat, Ottob. lat. 845, ff. 64v, text, no grafia, que coincideix amb el de les edicions de Josep ROMEU I FIGUERAS i s'aparta considerablement del donat per Ramon d'ALÒS I MONER.

«LV. N'ermità, la manera con Déus fos mays amat
ja la uos ay contada, si bé u auets membrat
so és, que-l Papa agués mant ualent home letrat
qui desiràs per Ihesús ésser marturiat
per so que per tot lo món fos entès e honrat;
e que cascú lenguatgé fos mostrat,
segons que a Miramar à estat ordenat,
—e aia'n consciència qui ho à afollat!—,
e-ncara, ca-l passatge fos lo deè donat
de tot quant possexen li clergue e e-l prelat
e c'asò tant duràs tro que fos conquistat
lo Sepulcre; e d'aysò libre n'ay ordenat».

16. *Libre de home/Liber de homine*. Mallorca novembre 1300.⁴⁶

Tornem a les referències esporàdiques. El *Llibre d'home* és un tractat d'antropologia ètica, que exposa lul·lianament la doctrina sobre el constituïu de l'home (primera part) i a continuació la relativa a la mort de l'home, tant la corporal com l'espiritual; dins aquest darrer tema és col·locat el trac-

46. HLF XLV; LONGPRÉ, V/20; AVINYÓ, 86; DD 1805; PLATZECK, 105; PERARNAU, 58.

Ed. del text català: TOUS, GINARD, ORL XXI, Palma 1950, 118-119 i 121; edicions del text llatí: SALZINGER, MOG, VI/VIII (RD 302/VI); DOMÍNGUEZ, CC CM CXII (RLOL XXI), Turnholt 2000, 152-301 (264-265).

tament dels vicis, no pas en ells mateixos, ans en tant que objecte d'ascesi: «De cascuns d'aquests peccats mortals [és a dir: capitals] volem donar doctrina e art con hom sàpia destruir, e les obres de les virtuts créixer, considerant e membrant lo procés e-l destrouïment dels capítols de peccat...» (86); el darrer dels vicis analitzats és la infidelitat, que ha d'ésser combatuda tant amb les virtuts humanes com amb les teologals (118-124); i per aquest biaix del captivament virtuós entra en dues ocasions el tema de la conversió dels infidels:

«50. *Del destruïment de infidelitat ab justícia...* «...qui vol destruir infidelitat dels infeels qui non són cristians, que reta ab justícia a Déu ço que seu és, co és a saber, que-ls hòmens savis en la ley dels xristians, e qui són xristians e són de Déu, se reten a Déu en mostrar veres coses d'ell als infeels diens, preïcant e disputan a ells... On, con açò sia axí [Que Trinitat no és sobre curs de natura de Déu], si molts bons savis e devots cristians sabens los lenguatjes dels infeels, e que no dubtassen a sostenir mort per honrar Déu de qui són, e car ho requer justícia pus que per açò són, anaven preïcar e disputar per lo món ab los infeels mostrant veritat de la fe cathòlica, per aytal manera porien destruir als infels lur infidelitat, ajudant emperò la gràcia de Déu» (118-119).

«53. *Del destruïment de infidelitat ab fortitudo* «...algun crestià qui ha fort enteniment per argument e creença en saber e en creure de Déu veres coses... no ha forts volentat en amar Déu e veritat de les obres, estant él pererós e occiós de son saber e tem treball e mort de anar als infeels disputar e preïcar e mostrar veritat de la santa fe cathòlica, posant als infels posicions que-ls infeels no poden destruir e inprovant a ells totes les objeccions... demanarà Déu al dia del judici lo nombre de ses ovelles als pastors qui han hagut flach coratge en gardar ses ovelles...» (TOUS, GINARD, 121).

17. *Disputatio fidei et intellectus*. Montpeller octubre 1303.⁴⁷

Aquest és un tractat especial: fe i intel·ligència es discuteixen sota l'arbitratge d'un ermità, sense arribar a cap resultat definitiu; davant aquesta manca d'acord, cap al final intel·ligència torna a demanar la fundació de monestirs per a l'aprenentatge de llengües, petició a la qual s'associa l'ermità en la pàgina final:

«Dixit intellectus: ...adhuc, quare fides, soror mea, non procurat, quod fiant monasteria hominum sanctorum, qui addiscant linguas barbaricas et alio-

47. HLF XXVI; GOLUBOVICH 380-381/11; LONGPRÉ, IV/22; AVINYÓ, 97; DD 1813; PLATZECK, 117.

Edicions: SALZINGER, MOG, IV/VIII (RD 302/IV); EULER, CC CM CXV [RLOL xxiii], Turnholt 1998, 224-279 (278-279).

rum infidelium, et uadant ad praedicandum fidem catholicam inter ipsos, sicut preceptum est in euangelio (Mc 16, 15): ‚Ite, praedicate euangelium omni creaturae!‘

.....
 «Timens eremita, quod inde scandalum ueniret, ait illis: ...Volo etiam rogare reges, ut tractent, quod religiosi et alii in sacra pagina litterati ad prouidendum hoc, debeant laborare, et studia supradicta diuersorum idiomatum terrarum infidelium procurare, ut per ipsa studia infideles ad uiam sanctam ualeant peruenire» (EULER, 278-279).

19. *Liber de fine*, Montpeller, abril 1305⁴⁸

Després de la *Petitio...* a Bonifaci VIII i del consegüent desengany, després de Benet XI, amb el qual no sembla que Llull hagués tingut cap voluntat de trobar-se, car els anys 1303-1304 anava de Gènova a Montpeller i tornava a Gènova per refer el camí a Montpeller el 1305 (des de Gènova no li hauria costat massa d'arribar-se fins a Perusa, on aquell papa residí durant el seu breu pontificat); cap a finals del mateix any presentaria el nou llibre al nou papa a Lió, on aquest fou coronat el 14 de novembre; la *Vita coaetanea* parla de nou desengany.

El *Liber de fine* és una sistematització completada de les idees que ja coneixem pel *Llibre de passatge* o *De modo convertendi infideles*, segurament fruit de les informacions rebudes i de les reflexions fetes durant el recentísim viatge pel Pròxim Orient. I val a dir que l'estructura tant de les idees com de la concepció institucional de la proposta són convinents. Després d'una introducció, en què recorda els intents de fer-se escoltar, i els consegüents fracassos, el *Liber* es divideix en dues parts substantives i en una de complementària. Les dues parts bàsiques responen a la proposta d'encarregar a dos cardenals cada un dels aspectes, l'espiritual i el bèl·lic, necessaris per a arribar a la fi de la conversió de tots els infidels. El cardenal ‚espiritual‘ hauria de fer construir ‚extra gentium mansiones... in locis competentibus et amoenis‘ (252, líns. 75-76: notem el retorn de la idea primitiva del lloc d'emplaçament, consignada en el *Llibre contra Anticrist* i aplicada a Miramar) quatre monestirs per a l'ensenyament de llengües, i cercar els estudiants més prometedors, l'activitat posterior dels quals s'hauria de trobar en la línia de Crist i dels apòstols «in potentia sanctitatis, martyrii et laboris» (254/lín. 118).

48. HLF XLI, 45-46; GOLUBOVICH, 382-383/14; LONGPRÉ, X/4; AVINYÓ, 112; DD 1830; PLATZECK, 134.

Edicions: GOTTRON, Berlin 1912, 65-93 (parcial); MADRE CC CM, xxxv (RLOL IX), 247-291 (252-253).

Segueixen sengles capítols dedicats a la manera d'intentar de convèncer cada un dels seguidors de les diverses religions: sarraïns (255-257), jueus (257-259), tres famílies de cismàtics (grecs: 260-262, jacobins: 262-264, nestorians: 264-266) i els tàrtars (266-269).

El segon cardenal hauria d'ésser delegat per a tot allò que fa referència a la guerra: figura jurídica i abast de les seves funcions, la primera de les quals hauria d'ésser la d'establir un sol orde militar en el qual confluïssin tots els existents, i que ja no s'havia d'anomenar 'De l'Esperit Sant', ans 'Ordo de militia', el mestre del qual hauria de tenir dignitat de rei; segueixen sengles capítols dedicats a resumir la regla del dit orde (on no manca el coneixement de llibres lul·lians) (273-275), els punts en els quals caldria presentar batalla (276-277), la manera de guerrear (277-280), de l'almirallat (280-282) i de la predicació (282-284); el darrer capítol s'intitula *De mechanicis*, i s'ocupa sobretot de la intendència (284-285).

La part complementària és dedicada a la presentació de les 'arts' lul·lianes, tant de la general, com de la vintena d'especials que ell considera útils no sols per als estudis ans també per a la predicació (285-290).

No cal dir que la conclusió propugna la posada en pràctica d'aquest projecte. Transcrivim la part dedicada als estudis de llengües i als estudiants:

«Ad perpetrandum conversionem infidelium requiritur talis ordo, scilicet, quod dominus papa et etiam domini cardinales negotium commendent cuidam cardinali... Et quod de bonis ecclesiasticis faceret construere extra gentium mansiones quatuor monasteria in locis competentibus et amenis, et illa dotaret redditibus sufficientibus in perpetuum, tali modo ut inde possent uiuere audientes lingatgia, sicut dixi, et habere librorum sufficientiam et docentium illos libros. Expense vero pauce essent bonorum ecclesie in respectu... In isto etiam tractatu requiritur et monstratur, quod ille dominus cardinalis... haberet fideles nuncios et legatos, qui investigarent per clerum fideliter uniuersum. Et eligere scirent tales deuotos homines litteratos, qui cum ardenti desiderio affectarent adiscere illas linguas, ita quod cum magna caritate et patientia laborem et fastidia uellent pati et mori finaliter pro illo benignissimo Dei filio... Et quod tales homines indagati, in religionibus siue extra religiones sic reperti, inmediate habuissent licentiam a summo pontifice exeundi et in dictis monasteriis existendi. Et michi sufficientia uideretur ut in predictorum quolibet essent duodecim de conuentu, et haberent tertium decimum pro maiori, et essent taliter ordinati quod, quando duo in lingatgiis informati extra ad predicandum mitterentur, duo novi alii introirent. Ista quatuor monasteria essent etiam taliter ordinata, quod in uno lingua saracenicam doceretur, in alio iudaica, in tertio schismatica et in quarto tartarica seu paganica...» (GOTTRON, 67-68; MADRE, 252-253).

19. *Liber disputationis Raimundi christiani et Hamar saraceni*. Bugia-Pisa, abril 1308⁴⁹

Després del *Liber de fine*, el tema de les escoles per a la conversió dels infidels retorna de manera incidental, com, per exemple, al final de la disputa de Bugia, on es concentren un conjunt de referències concretes, entre les quals hi ha la següent:

«...dominus papa et reuerendi cardinales facerent in perpetuum quattuor aut quinque monasteria, in quibus religiosi et saeculares litterati et deuoti, et feruentes mori propter Deum addiscerent idioma infidelium. Et deinde irent ad predicandum euangelia per uniuersum mundum, ut preceptum est» (MADRE, 263).

20. *Liber clericorum*. Maig 1308.⁵⁰

«Quoniam istum librum specialiter fecimus propter clericos, et Parisius est nobiliss, altius et uerius Studium, quod in hoc mundo esse credimus, ideo librum hunc uenerande uersitati Parisiensi esse dicimus transmittendum. Et principaliter ipsum mittimus domino cancellario rectorique, decano, et aliis uenerabilibus consequenter, ut in memoria habeant, quod a me Raymundo, ad Dei honorem et infidelium conuersionem tria Summo Pontifici et reuerendis Cardinalibus sunt petenda.

«Primum est, quod fiant quattuor aut quinque monasteria, in quibus idioma infidelium addiscantur semper. Et ibi sint sanctae ac litteratae personae, quae mori desiderant propter Christum. Et uadant, sicut praeceptum est, per uniuersum mundum omnibus hominibus euangelium praedicatum» (MADRE, 353-354).

21. *Liber qui est de acquisitione Terrae Sanctae*, 1309.⁵¹

El mateix Llull és conscient que una revisió global de les seves propostes de conversió dels infidels i recuperació de Terra Santa ha d'ésser justificada:

49. HLF XXV; GOLUBOVICH, 383-385; LONGPRÉ, IV/29; AVINYÓ, 123; DD 1836; PLATZECK, 147.

Edicions: SALZINGER, MOG, IV/VIII; MADRE, CC CM, CXIV (RLOL XXII), Turnhout 1998, 169-264, en particular 263.

50. HLF LXXVIII; LONGPRÉ, IV/30; AVINYÓ, 126; DD 1842; PLATZECK, 150.

Edicions: LEFÈVRE D'ÉTAPLES, París 1499; OBRADOR I BENNÀSSAR, *Obres doctrinals*, I, Palma 1906, 295-386; MADRE, CC CM, CXIV (RLOL XXII), 353-354.

51. HLF CCLIV (cf. també p. 54); GOLUBOVICH, 385/16; LONGPRÉ, X/5; AVINYÓ, 141; DD 1852; PLATZECK, 165.

la justificació consisteix en el fet que, després del procés a càrrec dels Templers,⁵² la situació ha canviat i que, doncs, cal un repensament que tingui en compte el nou joc de forces.

El destinatari de la nova versió és la Santa Seu, és a dir, papa i cardenals, car només en ells es troba el tríode de ‚sapientia, potestas et caritas’, sense el qual l’eficàcia de l’empresa no seria assegurada. Dit això en la introducció, la gran diferència entre el *Liber de fine* i el nostre *De acquisitione*, consisteix en el fet que el tema de l’activitat militar ha passat a ocupar el primer pla i el de l’activitat doctrinal el segon,⁵³ i de fet, les grans novetats es troben en aquesta primera part: la supressió dels Templers havia fet desaparèixer un dels grans entebancs per a la campanya bèl·lica: la multiplicitat d’ordes militars; havent-ne restat només un, el dels Hospitalers, ja era innecessària aquella figura que en el *Liber de fine* ocupava un lloc, si no central, sí clau: el del rei, col·locat entre el cardenal delegat del papa i els capitans generals de l’exèrcit de terra i de l’estol marítim: ara tot l’afer era en mans d’institucions eclesiàstiques, que assegurarien la continuïtat de l’empresa;⁵⁴

Edicions: Ephrem LONGPRÉ, *Le Liber de acquisitione Terrae Sanctae du bienheureux Raymond Lulle*, dins «Criterion. Revista Trimestral de Filosofia», III (1927), 265-278. Eugène KAMAR, *Projet de Raymond Lull, «De acquisitione Terrae Sanctae». Introduction et édition critique du texte* (Studia Orientalia Christiana. Collectanea, 6), Le Caire 1961, 103-131 (edició del text).

El tema de l’imminent concili de Viena també suscità la vena poètica de Lull, que li dedicà *Lo concili* (ROMEU, OE, I, Barcelona 1957, 1328-1344); en llegir-lo, hom té la impressió que era per ventura més un text de propaganda (destinat a ésser repetit per qualque joglar en un moment en què el tema del concili certament suscitava la curiositat popular); no hi manquen, però, els versos que recorden punts que ens són ben coneguts, com és ara la responsabilitat dels cardenals (1332, versos 169-172), o la dels prínceps (1332/211-214), la dels religiosos en la conversió dels infidels (1336/372-378), o el tema de la croada (1342/704-707); fins i tot retorna la incitació a la presència del papa al capdavant de l’exèrcit croat, que no recordo haver trobat reepta en la literatura, diguem-ne seriosa, després del 1292 (1336/390/392); segurament entre el poble no devia mancar qui digués que per a la reconquesta de Terra Santa el papa tenia l’obligació de posar-se al davant, indicació que Lull s’hauria pogut adonar que no queia massa bé en els ambients curials.

52. «...propter casum Templariorum materiam illius [del *Liber de fine*] aliquo modo me oportet variare...», LONGPRÉ, 266; encara que no li sigui atribuïda tanta importància com a la supressió dels Templers, un altre fet nou incidia en el *De acquisitione Terrae Sanctae*: la perspectiva del concili de Viena, del qual Lull esperava la confirmació de la decretal pontifícia convertint en llei general de l’Església l’actuació a favor de la conversió dels infidels i de la recuperació de Terra Santa: «Facta praedicta ordinatione, requiritur quod sit confirmata in generali concilio apud Viennam, quod spectatur ab hoc septembri in unum annum...», LONGPRÉ, 271.

53. «In prima distinctione ostendemus modum per quem fiat ordinatio ad habendam victoriam cum armis; in secunda ostendemus modum per quem obtinebitur veritas per intellectum illuminatum et per voluntatem sanctam; in tertia enim movebimus audaciam per exempla...», LONGPRÉ, 266.

54. «...dominus papa cum collegio suo... ordinet bellum contra Sarracenos perpetuum in tanto quod sit unus consecutor magister generalis, miles religiosus, sub quo sint omnes

posades així les coses, la part dedicada a la guerra podia ésser molt més concreta: assenyalava una sèrie de materials bèl·lics que calia assegurar i els passos a seguir, concentrats en les conquestes prèvies de Constantinoble i de Ceuta. El punt que ens interessa arribava al començament de la segona part i diu així:

«...quod dominus Papa et suum collegium reverendum facerent tria monasteria, scilicet unum Romae, aliud Parisius et tertium Toletto, in quibus studebant homines sapientes, devoti, in variis linguis, et postea irent predicaturi Evangelium per totum mundum, sicut est preceptum [cf. Mc XVI, 15; Mt XXVIII, 18-20], desiderantes mori pro Christo sicut faciebant Apostoli, et quod illa monasteria haberent redditus... et sic instructi mitterentur bini et, quando missi essent duo, quod alii duo essent recepti usque ad certum numerum deputatum... Tales homines sic devoti et dispositi invenirentur, si dominus papa faceret eos perquiri per provincias et per regna...» (LONGPRÉ, 271-272).

22. *Liber natalis pueri parvuli Ihesu Christi*, 1310-1311.⁵⁵

Tornen les referències ocasionals al tema; en aquesta, adreçada al mateix rei de França, al qual havia estat adreçada una de les tres lletres, objecte d'aquest article, Llull subratlla la col·laboració de tots els poders i la unitat d'orde militar cristià:

«...quod dominus rex, magnificus atque potens, cum papa et cardinalibus ordinaret, quod Parisius et alibi essent loca et studia, in quibus diversa lingua fidelium et infidelium docerentur, ut uiri deuoti, sapientes et litterati ad exaltationem fidei per mundum uniuersum euangelium predicarent, et per Dei gratiam invenirentur plurimi, qui uellent per Christum martyres fieri, sicut apostoli et eorum discipuli uoluerunt. Et quod talis ordinatio sic firmaretur, quod duraret usquequo infidelis populus fideli populo uniretur, et esset unum ouile et unus pastor (Io X, 16), sicut est prophetatum... quod de omnibus religionis militibus fieret unus ordo, qui debellantes contra turpem populum infidelem acquirerent Terram Sanctam...» (HARADA, 70).

milites religiosi, et uno mortuo quod ponatur in loco ipsius alter et sic successive; de regibus non est sic, quoniam uno mortuo forte filius illius non habebit talem devotionem ad Terram Sanctam...» LONGPRÉ, 270.

55. HLF. XLI, LIII; GOLUBOVICH, 386-388/18; LONGPRÉ, X/6; AVINYÓ, 157; DD 1872; PLATZECK, 187.

Edicions: LEFÈVRE D'ÉTAPLES, París 1499 (RD 24 i 25); HARADA, CC CM, xxxii (RLOL VII), Turnholt 1975, 27-73 (70); la pàgina inicial del ms. de París, BN, lat. 3323, f. 2, és reproduïda fotogràficament dins GOTTRON, en la làmina entre coberta i portadella.

24. *Liber disputationis Petri et Raymundi sive Phantasticus*, 1311.⁵⁶

Som arribats al darrer capítol, el vinculat al concili de Viena. De moment, tenim el document que col·loca la conversió dels infidels al capdamunt dels objectius que Llull es proposava de propugnar en l'imminent concili:

«Ait Raimundus: Tria intendo. Primum: Vt dominus papa et reuerendi cardinales studia, in quibus uaria discantur idiomata, statuere uelint, ut postmodum auditores, per omnia mundi climata proficiscentes, sancta Dei euangelia, sicut preceptum est, predicent, utque talis ordinatio eousque, dum omnes infideles ad christianorum ritum peruenerint, perduret». (OLIVER, etc., 14).

23. *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens*, setembre 1311.⁵⁷

En el *De acquisitione Terrae Sanctae* del març del 1310 (1309) trobàvem la primera referència a un encara futur concili de Viena (cf. nota 52); un any i mig després, el setembre del 1311 arribaven, formant la distinció sisena del nou llibre, les deu propostes que Llull tenia la intenció de fer arribar a l'assemblea conciliar. L'interès rau en el fet de no limitar-se a la temàtica de conversió dels infidels i recuperació de Terra Santa, ans estendre's a tot allò que, per dir-ho amb una frase lul·liana, havia de conduir a 'tornar el món en bon estament', sota el títol de *Ordinationes generales, quas Raimundus proponit praesentare in Concilio generali*. Justament perquè es mouen en un pla tan general pot ésser útil de recordar-les: 1. Escoles de llengües en tres llocs (com en el *De acquisitione Terrae Sanctae* del 1309); 2. La reconquesta de Terra Santa ha de començar per Constantinoble i per Ceuta; 3. Per l'honor de Déu, l'Església ha de destinar un delme a la reconquesta i 4. els eclesiàstics tot allò que els és superflu; 5. suggeriments sobre l'hàbit clerical;

56. HLF LIV; GOLUBOVICH, 388/19; LONGPRÉ, X/7; AVINYÓ, 170; DD 1889; PLATZECK, 210.

Edicions llatines: LEFÈVRE D'ÉTAPLES, París 1499 (RD 24 i 25); OLIVER, SENELLART CUM DOMÍNGUEZ, CC CM, LXXVIII (RLOL, XVI), 11-30. Traducció catalana: BADIA, Barcelona, 1985; traducció italiana, POLIA, Rimini 1997.

57. HLF, CC; GOLUBOVICH, 38/20; LONGPRÉ, VII/18; AVINYÓ, 169; DD 1888, 1890; PLATZECK, 207 i 207a.

Edició completa: HARADA, CC CM, XXXIV (RLOL VIII), Turnholt 1980, 187-245 (239-240); Edicions parcials de les *Ordinationes ...*: MÜLLER, Münster in Westfalen, 1934, 693-697; LONGPRÉ, «La France franciscaine», XVIII (1935), 145-154; WIERUSZOWSKI, «Estudis Franciscans», 18 (1935), 149-154, i «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 420-425 i Roma, Storia e Letteratura, 121, 1971, p. 165.

6. mesures antiaverroistes; 7. i contra la usura; 8. introduir la predicació a jueus i a sarraïns en sobirania cristiana; 9. i 10. reformar dret i medicina segons l'art lul·liana o, la medicina, 'ex principiis innatis, sicut ego feci unam'. Fan referència a la nostra temàtica, de forma directa els punts 1-2; i de forma col·lateral, en tant que contribueixen a llur consecució, els núms. 3, 4 i 8; els dos primers repeteixen amb paraules canviades allò que ja coneixem pel *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*, tal com hom pot constatar en el text de la primera:

«*Ordinationes, quas Raimundus proponit presentare in Concilio Generali: Prima ordinatio est quod dominus papa et reuerendi domini cardinales faciant tria loca, unum Rome, aliud Parisius et tertium in Tholeta ciuitate, in quibus addiscant sapientes, bene scientes philosophiam et theologiam, linguas infidelium. Et quod sint deuoti, ut moriantur propter Christum per exaltationem fidei. Et quod uadant predicare euangelia per uniuersum mundum, ut in euangelio preceptum est. Et in illis locis sint tales homines in perpetuum addiscentes, quia quando unus bene fundatus mittetur ad predicandum, ponatur alius. Tales homines autem conuenterent totum mundum, et hoc Deo adiuuante...*» (HARADA, 239-240).

24. *Concilii Viennensis Decretum 'Inter sollicitudines', 6 maii 1312? In Clementinis, c. 1 v 1, 21 martii 1314?*⁵⁸

Encara que el text de la decretal *Inter sollicitudines* no sigui de Ramon Llull, ningú no té cap dubte que el contingut respon a la seva insistència, no sols en el fet de determinar l'establiment d'escoles de tres llengües, hebreu, àrab i caldeu (i no sols en tres, com ell acabava de suggerir, sinó en cinc ciutats universitàries), punt en el qual el concili assenyala tres camps de propagació de la fe: els jueus, els sarraïns i els tàrtars. La part decisòria diu així:

«...Illius, cuius vicem in terris, licet immeriti, gerimus, imitantes exemplum, qui ituros per uniuersum mundum ad evangelizandum apostolos in

58. Edicions: FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, II. *Decretalium collectiones*, Leipzig 1879, col. 1179; ALBERIGO et alii, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*², Freiburg, Herder 1962, 355-356.

Bernhard ALTANER, *Raymundus Lullus und der Sprachkanon (Canon 11) des Konzils von Vienne (1312)*, dins «Historisches Jahrbuch», 53 (1933), 190-219 (traducció catalana dins «Estudis Franciscans», 45 (1933), 404-408); et EIUDEM, *Die Durchführung des Viennener Konzilsbeschlusses über die Errichtung von Lehrstühlen für orientalische Sprachen*, dins «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 52 (1934), 226-236 (traducció catalana dins «Estudis Franciscans», 46 (1934), 108-115). Sebastián GARCÍAS PALOU, *Ramon Llull ante la convocación del Concilio de Vienne*, dins «Estudios Franciscanos», 76 (1975), 343-358.

omni linguarum genere fore voluit eruditos, viris catholicis notitiam linguarum habentibus, quibus utuntur infideles praecipue, abundare sanctam affectam ecclesiam, qui infideles ipsos sciant et valeant sacris institutis instruere, chisticolarumque collegio per doctrinam christianae fidei ac susceptionem sacri baptismatis aggregare. Ut igitur peritia linguarum huiusmodi possit facilius per instructionis efficaciam obtineri, hoc sacro approbante concilio scholas in subscriptarum linguarum generibus, ubicumque Romanam curiam residere contigerit, nec non in Parisiensi et Oxoniensi, Bononiensi et Salamantino studiis providimus erigendas, statuentes ut in quolibet locorum ipsorum teneantur viri catholici, sufficientem habentes Hebraicae, Arabicae et Chaldaeae linguarum notitiam, duo videlicet uniuscuiusque linguae periti, qui scholas regant inibi, et libros de linguis ipsis in latinum fideliter transferentes, alios linguas ipsas sollicite doceant eorumque peritiam studiosa in illos instructione transfundant, ut instructi et edocti sufficienter in linguis huiusmodi fructum speratum possint Deo auctore producere, fidem propugnaturi salubriter in ipsos populos infideles. Quibus equidem in Romana curia legentibus per sedem apostolicam, in studiis vero Parisiensi per regem Francie, in Oxoniensi Anglie, Scotiae Hiberniae et Walliae, in Bononiensi per Italiae, in Salamantino per Hispaniae praelatos, monasteria, capitula, conventus, collegia exempta et non exempta, et ecclesiarum rectores in stipendiis competentibus et sumptibus volumus provideri, contributionis onere singulis iuxta facultatum exigentiam imponendo, privilegiis et exemptionibus quibuscumque contrariis nequaquam obstantibus, quibus tamen nolumus quoad alia praeiudicium generari...» (ALBERIGO, 355-256).

28. *Liber de locutione angelorum*. Montpellier, maig 1312.⁵⁹

Aquest text i el següent tenen el denominador comú d'ésser posteriors al concili de Viena; també el de reflectir l'estat d'esperit de Ramon Llull, convençut d'haver obtingut dos resultats per a ell importants, l'escola de llengües i l'atribució dels béns del suprimit orde del Temple al dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem. Els paràgrafs d'ambdós texts són paral·lels, també pel fet de trobar-se en la introducció de dues obres, després considerablement diverses. Són els següents:

«Raymundus, iacens in lecto suo, volens se condormire, consideravit super aliquibus, que facta sunt in consilio generali Viane, et potissime supra duas petitiones, quas summo pontifici ipse dedit et suo collegio, videlicet quod stu-

59. HLF CCXLI; LONGPRÉ IV/46; AVINYÓ, 175; DD 1893; PLATZECK, 215.

Edició: PERARNAU, ATCA, II (1983), 104-121, en concret 104, líns. 5-19.

L'atribució dels béns dels templers a l'Orde de l'Hospital havia estat establerta per papa i concili el 22 de març del 1313 per la decretal *Ad providam* (ALBERIGO, *Conciliorum...*, 319-322).

dia fierent, in quibus lingue infidelium in perpetuum docerentur hominibus devotis, in philosophia et theologia fundatis, habentibus devotionem mori seu mortem pati pro Christo ad exaltationem fidei sacrosancte, eundo Evangelium predicatum per mundum universum, ostendendo ipsius fidei veritatem tali modo, quod illa veritas erit intelligibilis atque certa, et suum oppositum erit falsum. Secunda positio est quod bona Templariorum Hospitali Sancti Iohannis concederentur ut fortitudo multiplicetur ad tenendum certos milites et galeas in perpetuum contra sarracenos. Et quia iste due petitiones sunt concesse, Raimundus quamplurimum est gavisus ex eo quia cum predicta ordinatione sarraceni faciliter capi poterunt et devinci et, ipsis devictis, convertetur facilius totus mundus» (PERARNAU, 104).

29. *Liber de participatione Christianorum et Sarracenorum*, Mallorca juliol 1312⁶⁰

Tal com acabo d'assenyalar, Ramon Llull considerava que finalment, una instància tan suprema com un Concili general li havia donada satisfacció en els punts de les escoles de llengües i en el de la unificació dels ordes militars en el dels Hospitalers. El segon dels paràgrafs ací transcrits, demostra que ell era conscient de l'existència d'altres possibilitats, sovint recordades, com és la de l'intercanvi d'estudiants entre un país de sarraïns, Tunis, i un de cristians, l'illa de Sicília o regne de Trinàcria.

«Raymundus veniens de consilio generali, quod factum fuit in Vianensi civitate, consideravit ordinationes, que facte sunt ibi, inter quos (!) una est: quod adiscantur diversa lingagia per christianos, qui vadunt predicatum per universum mundum sanctissimum verbum Dei et disputatum cum infidelibus ad ostendendum sanctam fidem catholicam et audiendum ea cum quibus sarra-

60. HLF CCLV; GOLUBOVICH, 389/21, LONGPRÉ, X/19; AVINYÓ, 176; DD 1895; PLATZECK, 214.

Editio libri: OLIVER, SENELLART, DOMÍNGUEZ, CC CM LXXVIII (RLOL, XVI), Turnholt 1988, 243-260.

Editio prologi: WIERUSZOWSKI, dins «Estudis Franciscans», 47 (1935), 109-110; «Miscel·lànea Lul·liana», Barcelona 1935, 425-426; i Roma (Storia e Letteratura, 121), 1971, 171-172.

Cf. Johannes STÖHR, *Missionsvorstellung in Lulls Spätschriften*, dins «Estudios Lulianos», XXII, 139-154 (són els de Messina i Tunis, 1313-1315, publicats en RLOL I).

Recordem que Frederic de Trinàcria, al qual era dedicat el llibre i adreçada la petició d'intercanvi d'estudiosos, ja havia sentit d'Arnau de Vilanova quelcom de relacionat amb la conversió d'infidels, i en concret dels esclaus sarraïns que hi hagués a l'illa: «...en cascú loc farets venir los catius sarraïns davant vós o vostre lochtinent, e fer-los ets proposar la veritat del evangeli; e aquells qui-s volran convertir...», Arnau de VILANOVA, *Informació espiritual al rei Frederic de Sicília*, dins *Obres catalanes. I. Escrits religiosos* (Els nostres clàssics, A, 53-54), Barcelona, Editorial Barcino 1947, 233, líns. 3-6.

ceni impugnant sanctam fidem catholicam et concludant ea, que sunt intelligibilia, et possibilis apud Deum sine aliqua inconvenientia et impossibilitate. Secunda ordinatio vero est, quod Ordo beati Iohannis, cui dantur bona Templariorum, pugnet cum armis contra saracenos in perpetuum cum militibus et galeis perpetuis.»

«Dum sic Raymundus considerabat, proposuit venire ad nobilissimum dominum Fredericum regem Trinacie, ut ipse, cum sit fons devotionis, ordinet cum altissimo et potentissimo rege Tunicii quod christiani bene literati et lingua arabica habituati vadant Tunicium ad ostendendum veritatem de fide; et quod sarraceni bene literati veniant ad regnum Cecilie disputatum cum sapientibus christianis de fide eorum, et forte per talem modum posset esse pax inter christianos et sarracenos habendo talem modum per universum mundum, non quod christiani vadant ad destruendum sarracenos nec sarraceni christianos» (WIERUSZOWSKI, 425-426).

QUARTA PART: COMPARACIÓ

1. *Amb els textos precedents*

Una observació prèvia: l'enumeració de textos anteriors als de Ramon Llull podria ésser molt més llarga; els quatre ací reportats ho han estat per la seva clara relació amb les posicions que Ramon Llull propugnaria des d'entorn el 1275, durant, doncs, el darrer quart del segle XIII.

El precedent de Pere el Venerable es redueix a la constatació teòrica que cal una confrontació doctrinal entorn els llibres bàsics de cada una de les dues religions, i a la decisió operativa del primer pas, el de la traducció de l'*Alcorà* al llatí; però hagué de constatar que l'*Alcorà* traduït no li servia de res, car, almenys de fet, el possible interlocutor de l'altra banda té prohibit de discutir: *melius caedes quam lis*.⁶¹

La regla franciscana és en algun punt un clar precedent, en d'altres no. El precedent clar és la voluntat martirial dels aspirants a missioners entre els sarraïns; també és precedent clar, respecte a Miramar, el fet que els dits aspirants són membres de l'orde franciscà, per als quals devien valdre les indicacions de la *Regula bullata*: el superior tenia l'obligació d'enviar (missió) aquell framenor, del qual li constés que la voluntat d'anar entre musulmans era seriosa i que oferia garanties de solidesa futura. En canvi, no sembla que l'orde franciscà s'hagués plantejat el tema de la preparació intel·lectual dels candidats, i en aquest sentit Miramar podria haver estat la resposta franciscana a les Escoles de llengües dels dominics. Les propostes posteriors a Miramar s'allunyarien de la inspiració franciscana pel fet de

61. ML, 189, col. 677; vegeu més amunt les referències textuais connexes amb la nota 10.

preveure que els candidats admesos en un *Studium Arabicum* (o *Graecum* o *Tartaricum*, etc.) no havien d'ésser exclusivament de l'orde, ans podien ésser religiosos d'altres famílies, clergues seculars i laics.

Roger Bacon s'havia plantejat de forma teòrica el tema de la conversió dels no catòlics i havia arribat a alguna de les posicions que immediatament després serien les de Ramon Llull: de les dues possibilitats, la de la paraula o la de la violència sagnant, opta a favor de la primera i exclou radicalment la segona, perquè no respon a la naturalesa i a l'herència cristiana i perquè és contraproduent tant en el moment de practicar-la com per a les generacions futures; d'ací la necessitat d'aprendre llengües. Cal tenir en compte que les seves reflexions eren escoltades pel papa amic Climent IV (1265-1268).⁶² Suposada, pel fet d'ésser franciscà, la devoció martirial, només semblen mancar-li els darrers passos, els de concentrar totes les raons exposades i saltar al pla institucional que englobés la proposta d'un programa de formació contínua de missioners i de llur activitat posterior planificada per les autoritats de l'Església, alhora que sintetitzés tot l'ensenyament en un manual.

Encara que Berthold Altaner⁶³ veié en les butlles dels papes a la facultat de teologia de París l'establiment d'escoles missionals, la lletra dels documents papals com el que ací ha estat transcrit no sembla que permeti d'arribar tan enllà en les conseqüències. Allò que els papes volien assegurar era una fórmula de financiació que funcionés contínuament de forma automàtica i permetés d'oferir deu lliures anyals a cada un de vint clergues catòlics procedents de països àrabs o semblants, a fi que acabessin llurs estudis teològics a París; la dita financiació havia de recaure damunt les esglésies de França de forma circular. La previsió era que constantment vint clergues beneficiaris d'una, diguem-ne borsa d'estudi, es dediquessin a la teologia a fi que, retornats a llurs països, *alios in transmarinis partibus erudirent*, amb la finalitat, doncs, d'enfortir intel·lectualment l'actuació de l'Església catòlica en països àrabs o similars; adonem-nos, que a París no havien d'estudiar ni llengua ni pensament d'aquells països, als quals eren destinats (la llengua, almenys, era pressuposada, car en procedien), ni hom els exigia cap disponibilitat martirial.

62. La proximitat cronològica justificaria un estudi del possible influx de Roger Bacon en Ramon Llull, almenys quant al tema de la conversió dels infidels. I si, en comptes de pensar només en l'influx directe de Bacon en Llull, l'estenguéssim a Miramar, un detall encara justificaria més la conveniència d'esbrinar aquell tema: em refereixo a la disponibilitat de l'orde franciscà (o almenys, de la província d'Aragó); si, en efecte, caldria demostrar que Ramon Llull hagués tingut coneixement, ni que només fos indirecte, de les propostes de Roger Bacon a Climent IV, és, en canvi, enraonat de pensar que les autoritats de l'orde les coneixien i, pressuposada la benvolença papal i l'encaix amb els postulats fundacionals de l'orde, es decidiren a col·laborar-hi.

63. Vegeu els seus estudis citats en la nota 58.

L'atenció posada als precedents del segle XIII ens demostra que era ben sentit el problema de la conversió dels infidels, dels sarrains en particular, i que hom hi reflexionava des de pressupòsits ben diversos: el del coneixement de llurs llibres sagrats (això des del segle anterior), el d'una dedicació al coneixement i estudi particularment intentada en les escoles dominicanes i en la reflexió de Roger Bacon, el de la preparació espiritual en l'orde franciscà, i el de la financiació dels estudiants en les butlles dels papes.

2. *Amb les propostes lul·lianes*

Si hom posés en columnes paral·leles les propostes acabades d'esbrinar i les lul·lianes hi trobaria a simple vista tres grans diferències: la cronològica en el sentit que el nostre autor retornà constantment al tema des d'entorn el 1270 fins al darrer moment de la seva vida, entorn el 1315, doncs, durant quaranta-cinc anys; el doctrinal, en el sentit que Llull no es limità a suggerir o a demanar actuacions concretes, ans elaborà els pressupòsits teològics molt més explícits i conjuntats que els dels seus predecessors i construí tota una síntesi teòrica; i la innovadora, pel fet que, si la insistència es troba també en els papes del segle XIII, en Llull la repetició de propostes i peticions no és ,monòtona' o purament repetitiva, ans variada, perquè evoluciona profundament.⁶⁴

Prescindint, però, de similituds i de diferències més o menys anecdòtiques o en punts concrets, que són moltes, el fet de poder col·locar en filada pràcticament tots els texts més o menys desenvolupats, ens permet de veure sense possibilitat de cap dubte, que les presentacions lul·lianes d'aquest tema es poden aplegar sota dos aspectes: sota el punt de vista de la totalitat del tractament tenim, d'una banda, els texts que s'encaren amb la conversió dels infidels de forma més o menys global, i de l'altra els paràgrafs que foren introduïts en llibres de temàtica altra i es limiten, com de passada, a esmentar-lo o a recordar la necessitat d'escoles de llengües. Es poden consi-

64. Entre els resums de les línies bàsiques d'una missiologia lul·liana, sense oblidar alguns dels estudis esmentats en la bibliografia inicial, hom pot veure: STÖHR, «Estudios Lulianos», XXII (1978), 145/17, paràgraf segon: hi manca la disposició martirial; que es troba a 149/33. Hans DEIBER, *Der Missionar Raimundus Lullus und seine Kritik am Islam*, dins «Estudios Lulianos», XXV (1981-1983), 47-57 (introducció general i anàlisi de la *Disputatio Raimundi christiani et Hamar sarraceni*; al final (56): «...verdient Lullus unsere Bewunderung, weil er ernsthaft bemüht war, die militärische Auseinandersetzung des Kreuzzuges durch die geistige Auseinandersetzung, die theologische Disputation zu ersetzen. Denn für ihn besitzen auch andere Religionen gebildete und wahrheitsliebende Anhänger, deren Lehren man kennenlernen und ernstnehmen müsse. Hierzu empfahl und propagierte Lullus sein Leben lang das intensive Studium der orientalischen Sprachen via des Arabischen in institutionell organisierten Lehrveranstaltungen».

derar formulacions globals les que trobem en el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació en Déu*, en el *Llibre qui és contra Anticrist*, en el *Tractatus de modo convertendi infideles* i en el *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*, que l'acompanya, en les peticions a Celestí V i a Bonifaci VIII, en el *Liber de fine*, en el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* i en les *Ordinationes, quas Raimundus proponit praesentare concilio generali*.

L'altre aspecte que permet una agrupació, aquesta no pas temàtica, ans cronològica, no és una apreciació subjectiva, ans un fet objectiu, que parteix aquella quarantena d'anys en dues parts: la caiguda de Sant Joan d'Acre. Abans del 1291 en les formulacions de les propostes lul·lianes hi ha un ,sí' i un ,no': un ,sí' a tot allò que sigui integrable en la croada espiritual autènticament cristiana, ja sigui per convicció personal directa en el camp religiós o, instrumentalment, com a preparació específica en escoles destinades a formar missioners capacitats a convèncer els infidels a esdevenir cristians; i un ,no' a la croada bèl·lica, unida a una crítica radical a l'orde de cavalleria, tant si es tractava dels cavallers seglars, com dels integrats dins ordes religiosos de cavallers. Després, el ,no' es converteix en ,sí', en tractar-se de la recuperació de la Terra Santa, i aquest nou ,sí' s'integra amb el ,sí' primitiu dins un programa global de conversió dels infidels.

Amb la mateixa seguretat amb la qual acabo de diferenciar les dues etapes, l'anterior i la posterior al 1291, m'atreveixo a afirmar que les tres lletres adreçades al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París recauen en la primera etapa, car en elles no és possible de copsar res més que el sí al camí de la convicció i als mitjans que hi contribueixen, sense que ni tan sols s'esmenti el camí bèl·lic.⁶⁵ I amb la mateixa seguretat m'atreveixo a afirmar que, per tant, s'han de datar d'abans del 1291 (encara que l'objectiu d'aquestes pàgines no és pas el de donar una datació cronològica ni d'aquests ni d'altres escrits lul·lians, ans només el de col·locar-los en el seguici de l'evolució de les idees).

Una observació em confirma fins a la certesa absoluta en aquest punt de l'anterioritat al 1291: si les nostres tres lletres, i en particular l'adreçada al rei de França, fos posterior a la caiguda de Sant Joan d'Acre i contemporània al sentiment de frustració que s'estengué per tota la cristiandat europea (a la qual Llull es refereix en el *Tractatus de modo convertendi infideles*), per a mi almenys és evident que Llull no hauria pas frenat la seva ploma a l'hora de fer miroies davant els ulls del rei, amb l'esca de convèncer-lo a esdevenir

65. Precisem: en la lletra al rei de França hi ha la frase següent: «...falsitas... est doctrina et gladio devincenda...» (línies 46-47); la frase és tan genèrica, que justament per la seva inconcreció resta molt al darrere del paràgraf dedicat a l'ús de la força purament defensiva en cas d'atac en el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, paràgraf 21 (OE. II, 1152/I), i de cap manera no pot ésser vista com una incitació a l'ús de la violència relacionada amb la conversió dels infidels.

l'hereu digne de Sant Lluís rei o àdhuc superior a ell en punt de croada, assegurant i enfortint així l'influx i amb ell el poder polític de França en el Pròxim Orient (recordem que les repetides propostes de croada nascudes de la cort de Felip el Bell en el fons no cercaven altra cosa que l'extensió de la influència de França en tota la Mediterrània, i que aquesta és la gran diferència entre les propostes dels cortesans i la de Llull)⁶⁶ i a convertir-se en l'heroi predestinat a fer realitat una de les grans aspiracions de tot el poble cristià contemporani: la de treure's l'espina per la pèrdua de la terra de Jesucrist i dels Llocs Sants per excel·lència. Convençut almenys de la possibilitat, ni que fos remota, que la proposta així formulada li assegurés

66. En l'estudi comparatiu entre els projectes francesos i els de Llull, ho ha reconegut C[harles] S[AMARAN], *Projets français de croisades de Philippe le Bel à Philippe de Valois*, dins *Histoire Littéraire de la France*. Tome XLI. *Suite du quatorzième siècle*, París, Imprimerie Nationale, 1981, 33-74 (n'hi ha resum en aquest anuari, volum X (1991), 575-576, núm. 6656). Anys abans ja havia constatada la diferència Berthold ALTANER, *Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des Raymundus Lullus. Ein Beitrag zur Geschichte des Toleranzgedankens*, dins «Historisches Jahrbuch», 47 (1928), 586-610: «Man erkennt leicht, dass auch hier seine tiefsten Sympathien eigentlich nur der Mission gehören, die ohne das Mittel des Krieges arbeitet. Um diese Einstellung noch deutlicher zu empfinden, braucht man nur seine Schriften mit den literarischen Produkten seiner Zeit zu vergleichen, die dasselbe Thema behandeln. Keine dieser Schriften verrät, dass das Hauptinteresse des Verfassers auf eine friedliche Eroberung des Orients gerichtet ist. Bei Lull klingt dagegen überall die Sorge durch, es möchte der gerade jetzt ihm günstig scheinende Moment für eine Missionsaktion grossen Stils verpasst werden. Sein Augenmerk ist ganz auf eine mit friedlichen Mitteln arbeitende Missionspropaganda gerichtet...». (606-607).

Veig que, si les tres súpliques foren presentades durant la primera estada de Ramon Llull a París, després de la frustrada visita a Roma que coincidí amb la mort d'Honorí IV, i doncs, entorn el 1287, Ramon Llull difícilment podia fer referència a un 'passatge' vers la Mediterrània Oriental, quan la potència marítima de França (i de Mallorca?) al Golf de Roses (illa de les Formigues) i la dels seus sotmesos, els reis Anjou de Provença-Nàpols al golf de Nàpols, havia resultat annihilada per Roger de Llúria només feia un parell d'anys; aquella situació encara dominava les relacions internacionals, car els Anjou seguien ostatges a Siurana de Prades, i d'altra banda, hauria estat més aviat difícil a un estol francès primer arribar i després esmunyir-se per la mar de Sicília trobant-se l'illa en mans de la Casa de Barcelona. Sigui com sigui, aquest aspecte no fou ni esmentat; en aquells moments, el sol fet d'esmentar-lo podria haver sonat com una befa, quan les grans potències que s'haurien hagut de posar al front d'una croada i els seus servidors (Anjou, Mallorca) encara estaven immersos en el ridícul solemne de la Croada contra Catalunya. Dit amb altres paraules, si en aquells moments calia parlar de croada, el rei de França o els seus adlalters (Anjou, Mallorca) no eren pas l'interlocutor vàlid. I de fet, ni paraula.

Les anteriors consideracions em fan adonar d'un detall, almenys significatiu: quan després del 1291, ni que només fos per respondre al clam popular, resorgeixi en Ramon Llull el tema de la croada també en la seva ploma, ell, apartant-se de tots els precedents i experiències anteriors, posarà ambdues línies de l'actuació per ell propugnada, l'espiritual i la bèl·lica, sota el govern directe de la Santa Seu, encara que posi la coordinació de les activitats bèl·liques en mans d'un personatge reial amb títol de rei poc més que titular, però exclusivament dedicat a la reconquesta de Terra Santa, sempre, però, sota la directa autoritat i financiació del papa.

el favor reial, Ramon Llull no s'hauria pogut frenar d'aprofitar-la per als seus objectius. Però, ni paraula. Per aquesta, doncs, i per les altres raons, les tres lletres són anteriors al 1291.

Val a dir que no manquen en la lletra reial elements destinats a ensabonar el rei, però són tots relatius al passat o a situacions que ja es donen com a adquirides. El nostre autor, en efecte, es mostrà generós a l'hora de vessar pel broc gros lloances a la casa i al rei de França:⁶⁷

«...regia regni Francorum magestas ab antiquo successive pre ceteris procurare christianitatis com[m]oda consuevit...»⁶⁸

«...patres vestri meliora pro christianitate defendenda totis viribus elegerunt: moveant ergo desiderium vestrum eorum nobilissima et necessaria pro fide gesta...»⁶⁹

«Ipsi enim..., in tantum Deum dilexerunt, quod suis meritis christianitatis columpne fieri mererentur...»⁷⁰

«...principalior inter reges et principes christianos...»⁷¹

«...christianitatis au[c]tor fieri meruit et protector...»⁷²

Totes les lloances es refereixen a temps passats; quant al futur, cap altra perspectiva que la que Ramon Llull presenta al rei, en la qual no hi ha cap ni motivació ni repercussió política; les motivacions, en efecte, no sols són de tipus cristià, ans encara ben veïnes de l'ascètica, tant en relació a Déu com al proïsme infidel:

«Ad exaltationem nominis Domini Dei nostri...»⁷³

«...ad laudem et magnificentiam divini nominis...»⁷⁴

«...per Ipsum, ad cuius gloriam hoc requiro...»⁷⁵

«...ad exaltationem fidei et omnipotentis Dei gloriam et honorem...»⁷⁶

«...ad exaltationem et gloriam divini nominis...»⁷⁷

67. Sobre la posició de Llull en relació a Felip IV el Bell, vegeu allò que n'és dit més amunt en la nota 34.

68. I, 5-6. En aquesta nota i en les següents, la xifra romana indica una de les tres lletres publicades ací: I = lletra al rei; II = lletra al prelat del consell reial; III = lletra a l'estudi de París; les xifres aràbigues indiquen les línies de la respectiva lletra on es troba la frase transcrita.

69. I, 38-39.

70. I, 40-42.

71. I, 12.

72. I, 13.

73. I, 1. Recordem la presència d'aquesta fórmula en la cloenda de l'èxplícit del *Liber catholici et infidelis*, que hom pot trobar en la descripció del manuscrit de Clarmont-Ferrand.

74. I, 6-7.

75. I, 34.

76. I, 37-38.

77. II, 3-4.

I si d'una banda i en relació a Déu, la intenció ha d'ésser exclusivament encaminada a Ell (recordem la teoria lul·liana de la primera intenció, totalment aplicable ací), pel que fa als infidels, el mòbil ha d'ésser aquell mateix que mou un cristià a ajudar el proïsme en necessitat:

«...merito karitatis intuituque pietatis...»⁷⁸

«...intuitu misericordie...»⁷⁹

«...intuitu karitatis et misericordie...»⁸⁰

«...pietatis intuitu...»⁸¹

«...bene meritam elemosinam concedere...»⁸²

«...suam benemeritam elemosinam, videlicet predictum studium fundare et dotare...»⁸³

«...intuitu misericordie habere dignemini consilium super istis, si possit tam pium tam meritoriumque negotium promoveri...»⁸⁴

Res, doncs, que pugui fer pensar en una campanya bèl·lica, en una reconquesta de Terra Santa o en una perspectiva política d'expansió del poder francès per terres de la Mediterrània Oriental.

Ben al contrari, recordats els pressupòsits (ben visibles en el *Llibre de contemplació* i sintetitzats en el *Llibre qui és contra Anticrist*), els tres elements bàsics que hom preveia per a l'escola parisencs són els mateixos que valien per a Miramar: a) la fe cristiana en la voluntat salvífica universal de Déu i de la redempció de Jesucrist, voluntat que, concretada en l'Església catòlica, ha d'ésser notificada i posada a l'abast de tota criatura, la qual, en qualsevol cas ha de veure respectada la seva llibertat de decisió enfront la fe cristiana que li és proposada;

b) l'existència d'aspirants a contribuir a la dita voluntat salvífica anant a proclamar-la arreu del món, sobretot on l'Església no és present i més en particular entre els musulmans;

c) financiació de l'empresa amb diner públic.

Recordats aquests tres elements bàsics i comuns a ambdues propostes, és arribat el moment d'assenyalar les diferències.

I la primera és que ja no era considerada vàlida la decisió amb què el *Llibre contra Anticrist* proclamava (i la fundació de Miramar aplicava), la conveniència de localitzar l'estudi en llocs aspres i apartats com és a Mallor-

78. I, 7.

79. I, 35.

80. II, 8-9.

81. II, 29-30.

82. I, 8-9.

83. III, 79-80.

84. I, 35-36.

ca la Serra de Tramuntana; ara, per contra, hom proposa de localitzar la nova escola en una de les més grans ciutats europees del moment, si ja no era la més gran, i certament seu de l'Estudi més prestigiós.

La segona toca els aspirants: els ací previstos no són exclusivament framenors, ans «religiosi aliique sancte conversationis viri», tal com diu la lletra al prelat, adaptant una frase de l'adreçada al rei,⁸⁵ cap dubte que en la frase són compresos tant clergues com seglars (ultra els framenors i tota casta de religiosos).

La terça és la matèria d'estudi, que si a Miramar era l'àrab, ací s'ha ampliat a les llengües tàrtara i grega.

I, finalment, la quarta és la vinculació universitària amb l'Estudi de París, saltant per damunt del sol orde franciscà, al qual Miramar era limitat com a escola interna per a framenors.

Si he d'assenyalar un comú denominador de les quatre variants parisenques en comparació a Miramar diria que l'ocell que des de la Serra de Tramuntana limitava la seva volada a l'illa de Mallorca, encara ben poblada de sarraïns, i al màxim s'allargava fins als regnes de València o de Granada i al Nord d'Àfrica, ara ha fitat la mirada en les extensions inabastables de l'Àsia i en concret en els tàrtars. Si hom llegeix el llarg paràgraf que els és dedicat en la lletra a l'Estudi de París i la passió amb què Llull insisteix en el perill que aquell poble pot representar per a la Cristiandat,⁸⁶ s'adonarà que aquella projecció encaixa amb la indicació de les tres llengües a aprendre: el tàrtar, evidentment, però també el grec i l'àrab, que no sols són les dels països per on els missioners haurien de passar, ans encara les dels pobles que caldria reintegrar o convertir a l'Església a fi que amb els tàrtars formessin aquell ,unum ovile et unus pastor', que Llull no s'està pas de retreure.

En sentit contrari, també he d'assenyalar un silenci, que pot ésser purament circumstancial (tot fa suposar que les peticions foren presentades a París en moment que la Seu Romana era vacant), però és notable: per altres texts lul·lians, sense anar més lluny, pel *Llibre qui és contra Anticrist*, sabem que l'empresa lul·liana ha de recolzar en una decisió i prescripció papal que hauria de tenir el grau màxim de llei de l'Església, el d'una decretal pontifícia ,ad hoc' (cosa que arribarà amb el Concili de Viena, però no serà eficaç).⁸⁷ És clar que, des del moment que Llull s'adreça a l'Estudi de París, governat per autoritat pontifícia, la intervenció papal ja és implícita, en quant la proposta lul·liana afecta l'Estudi Parisenc, però el projecte global

85. La frase és de II, 15-16; equival a I, 10.

86. III, 35-47.

87. Vegeu més amunt la nota 58. Cal recordar que, si cap de les tres lletres no diu res de la confirmació papal, aquesta és explícitament esmentada en el paràgraf del *Llibre de meravelles*, transcrit més amunt dins la nota 34.

de Llull, àdhuc limitat a la conversió dels infidels per mètodes purament evangèlics, és molt més ampli i conté afers com aquest: un cop sortissin de l'estudi aràbic, tàrtar i grec les primeres fornades d'alumnes, què se n'ha de fer, quina ha d'ésser la destinació de cada un i qui la determina: el rei de França, cosa que automàticament els convertiria en emissaris de la política francesa?

Crec que s'ho val d'aturar-nos un moment a veure amb més precisió la diferència entre la documentació relativa a Miramar i la nostra parisenca. Dissortadament, no tenim en relació a Miramar cap conjunt documental que es pugui col·locar en paral·lel amb les tres lletres nostres, tot i que podem afirmar amb certesa que existiren instruments públics previs a la fundació de Miramar, ara desconeguts, si ja no perduts per sempre: hi hauria hagut proposta o propostes per escrit a l'infant-rei de Mallorca, n'hi hauria hagut al provincial de framenors posant a la seva disposició tant la possessió de Miramar com la quantitat de moneda de l'erari reial destinada al sosteniment del convent-escola; i la instància o sol·licitud del rei a Joan XXI, de la qual ja hem parlat; hi hauria hagut unes ordinacions del convent-estudi almenys en allò que fa referència a l'escola (per a la vida conventual regia la *Regula fratrum minorum*). Res d'això no ens és conegut i, doncs, qualsevol comparació és impossible, entre d'altres raons perquè les peticions parisenques mai no es concretaren en un estudi existent i, doncs, manca per a Miramar la documentació prèvia comparable a les tres lletres de França, però manca a aquestes un instrument jurídic efectiu com és la butlla confirmant Miramar amb autoritat papal.

D'entre el conjunt de documentació, al qual ens acabem de referir, ens centrarem ara a comparar la petició d'establir l'estudi de Miramar (entrevista a contrallum de la butlla de Joan XXI, tot i que aquesta no necessàriament havia d'acollir tots els extrems proposats en la ,supplicatio') i les tres lletres nostres. La discontinuïtat és frapant, car en aquestes no hi ha cap referència al papa, ans tota la decisió és col·locada i deixada en mans del rei de França, car d'ell i només d'ell dependria «locum seu loca construere et dotare, in quo seu quibus... addiscantur infidelium ydiomata»⁸⁸; és clar que aquesta frase només es refereix a la gàbia, no pas a allò que hi han de fer els qui voluntàriament hi entrin, cosa que hom deu suposar dependre de l'autoritat eclesiàstica i, doncs, del papa. Però el fet és que d'aquest no se'n diu paraula. En absolut, en comparació amb Miramar, les peticions parisenques correspondrien a aquella fase prèvia a la decisió que ja havia presa el «nobilis vir Iacobus, natus clare memorie Regis Aragonum»⁸⁹ (statuisti et etiam ordinasti), la de construir (construatur) un convent-escola. La petició de París fou escrita per arrancar del rei de França la decisió fundacional (sta-

88. I, 10-14.

89. Vegeu més amunt el text de la nota 27.

tuere seu etiam ordinare) de construir i dotar (construere et dotare) el dit estudi, cosa que la butlla de Miramar ja pressuposava ésser un fet sòlid, establert per decisió de Jaume (II) de Mallorca, encara en vida del pare, Jaume I de Catalunya-Aragó. Constatem, només, que la cort de França es negà o desestimà de donar aquest pas previ. Si la manca de voluntat⁹⁰ fou de la cort, del prelat que havia de recolzar el projecte en consell reial, o de l'Estudi és cosa que, per ara, cal deixar en suspens.

Un altre punt de diferència amb Miramar mereix d'ésser subratllat: aquest era un convent de tretze framenors, tot ell destinat a l'estudi de la llengua àrab i de la religió musulmana; el projecte de París, en canvi, fa la impressió d'ésser escola o càtedra universitària, els alumnes de la qual, religiosos o no, podien tenir procedències diverses, però amb un cert comú denominador que fa pensar en una agrupació religiosa: «ab aliisque sancte conuersionis uiris, qui nunc multi sunt hoc diuino munere appetentes, necnon etiam secundum modum apostolicum ad hec pro Christo uiuere et pro nomine Christi mori finaliter eligentes»;⁹¹ això fa tot l'efecte d'un grup religiós incipient definit per la ,sancta conversatio' (que deu significar una vida semblant a la d'una comunitat religiosa); pel ,modus apostolicus' de viure (i això ja deu ésser més definidor en un moment en què la referència a l',apostolica vivendi forma' amagava una més o menys decidida contraposició no sols a les formes antigues de vida religiosa comunitària (abadies i monestirs), poderoses i riques, ans també als ,nous' ordes mendicants, en els quals les estructures col·lectives començaven (o almenys semblava que començaven) d'ofegar la vida evangèlica dels moments inicials d'un sant Francesc d'Assís; i un cert compromís (vot religiós?) a jugar-se la vida en testimoni de Crist, és a dir, en la predicació entre els infidels, sarraïns del Nord d'Àfrica, o tàrtars de les immenses estepes de l'Àsia.⁹²

90. Recordem la importància d'aquest ,voler / no voler', car, ja des del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, sabem que per a Llull, vistes les coses en el pla antropològic, el seu projecte consistia a obtenir que el ,voler' fos tan eficaç com el saber i el poder: dit de forma intel·ligible: que els cristians, els països cristians i llurs autoritats i els jerarques de l'Església romana, tenen saber i poder: ara cal que vulguin i que el voler tingui tanta força com els altres dos verbs.

91. La frase és de la lletra I, línies 11-13.

92. Aquesta és l'ocasió de proposar un tema, sobre el qual no puc fer altra cosa que manifestar una sospita personal, per ara indemostrable: no tingué Ramon Llull la intenció de formar o constituir la pròpia comunitat religiosa, els membres de la qual complissin les condicions que ell va assenyalant per als aspirants en els seus escrits sobre les escoles de llengües? Les reduïria a tres: disposició prèvia o vocació abnegada, formació escolar específica que incloïa el compromís de seguir la forma evangèlica d'estendre la fe (en contraposició a la violent), i disponibilitat fins al martiri. M'ho fa dir no sols el fet que automàticament hom s'ha de preguntar qui i com havia d'encaminar els possibles aspirants després d'acabada llur formació espiritual i acadèmica; cal recordar que a Miramar, això restava a mans de l'orde de framenors, i no sé si el fet de posar els ,seus' missioners a les mans d'un altre satisfia els

Fou aquesta, almenys ara no massa precisa, fesomia del grup, en la qual per ventura l'únic extrem clar sembla ésser que Llull hauria intentat de ,clonar-s'hi', allò que retregué la cort de França? A Miramar, almenys, les coses eren precises: tretze framenors «iuxta ordinationem et institutionem provincialis ministri... per ministerium provincielem huiusmodi fratrum numerus iam est ad hoc per Dei gratiam institutus...»,⁹³ i la sang del martiri no entrava almenys de forma explícita en les perspectives de l'exercici de l'apostolat, car la butlla papal es limitava a indicar una destinació totalment genèrica: «ad terram paganorum se conferant animarum profectibus intendentes».⁹⁴ La cort reial o l'Estudi de París posaren condicions, que Llull considerà inacceptables? Esperem que alguna vegada les preguntes tinguin resposta.⁹⁵

designis de Ramon Llull; m'ho fa dir també, i potser sobretot, el fet que en algun moment determinat el mateix Llull sembla trair-se i permetre d'entrellucar les pròpies intencions, aquell o aquells en què posa com a punt de referència (potser com a desideratum) els grups d'«anxexins, qui scientalmén se liuren a mort per so que...» (per exemple en la *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels* (PERARNAU, «ATCA», I (1982), 41-42, líns. 70-71, amb la nota complementària corresponent): no pretenia Llull tenir el seu propi grup de col·laboradors amb vocació tant missionera com martirial? Que la pregunta resti oberta. No cal dir que aquest hauria pogut ésser un dels punts que devien portar-lo a tres capítols generals tant de dominicans com de framenors, gestions que ell mateix recordava en el *Desconbort*, versos 162-164 (OE, II, 1312). Les hipòtesis s'encadenen: atès que el Concili II de Lió, del 1274, posà fre a la multiplicació de noves famílies religioses (per aquesta raó desaparegueren els Freres de Penitència de Jesucrist, ben presents a Barcelona durant la segona meitat del segle XIII), per força m'he de preguntar si el primitiu projecte de Miramar no havia d'ésser el mitjà de formació del grup anhelat per Ramon Llull; l'esmentat concili hauria impossibilitat el naixement d'una nova família religiosa i per això, a l'hora de fer les gestions definitives sobretot davant el papa, calgué cercar un dels ordes existents i Miramar hauria nascut com a institució a l'interior de l'orde franciscà. Si les coses haguessin anat així, s'explicaria la poca vida de Miramar, sobretot tenint en compte que segurament no fou l'únic element disgregador dins la comunitat franciscana (recordem la lluita contemporània dins els framenors entre moviment carismàtic i institució jeràrquica entorn al tema de la pobresa ,sine proprio nec communi', i la incisivitat de la Croada contra Catalunya a l'interior sobretot de les institucions eclesiàstiques, en les quals l'excomunió contra la terra i els seus defensors havia de provocar tensions insostenibles).

93. Aquestes frases pertanyen a la butlla de Miramar, que hem transcrit en el text corresponent a la nota 27.

94. *Ibid.*

95. Sobre la relació del rei Felip IV de França, el Bell, amb els seus consellers, hom pot veure les dades que proporciona J. N. HILLGARTH, *Ramon Lull...* (citat en la nota 34), 51, nota 17. Darrerament, E. LALOU, *Philipp IV. der Schöne*, dins «Lexikon des Mittelalters», VI (1993), 1261-1263, resumeix així el tema en la darrera columna citada: «In der Tat liess der König die Geschäfte durch Leute, denen er sein Vertrauen schenkte, erledigen», encara que el rei seguia atent als temes i tenia la darrera paraula. Una altra dada relativa al consell reial és la preponderància dels ,legistes': foren ells els qui s'oposaren a les propostes lul·lianes i els barraren el pas? Si la poca simpatia que Llull manifesta contemporàniament envers un consell reial utòpic en el *Llibre de meravelles*, VII, XLI, és aplicable al nostre cas, sembla que cal treure'n la conclusió que les propostes lul·lianes naufragaren a mans dels ,legistes' del consell reial.

La tercera (i més elaborada) de les peticions era l'adreçada a l'Estudi; com de les altres dues, no se'n sabé mai res més. I en aquest punt, si la datació de les tres lletres que sembla més enraonada, la dels anys 1287-1289, és l'encertada, s'alça un problemà entorn l'oportunitat de la proposta. N'hi ha prou, en efecte, de fullejar el *Chartularium Universitatis Parisiensis*, per adonar-se que difícilment es podia escollir un moment més inoportú: no sols els mestres i estudiants vivien uns moments de forta commoció, ans amb ells tota la jerarquia eclesiàstica francesa, per la irrupció dels frares mendicants, en concret dominicans i framenors, en el ministeri parroquial d'absoldre en sagrament de penitència i de predicar, saltant per damunt les responsabilitats de rectors de parròquies i de bisbes.⁹⁶ Per si

Atesa la poca informació de què disposem sobre aquell consell, també resta sense resposta una pregunta que sembla inútil, almenys ara, de formular: qui era el prelat del consell, en el qual Llull tenia tanta confiança que li adreçà la segona de les tres lletres posant pràcticament en les seves mans el bon resultat de les peticions? Només m'atreveixo a dir això i encara basant-me en dos únics mots genèrics, els de 'reuerenda paternitas', sota els quals crec que s'ha d'entendre un personatge que tenia jurisdicció eclesiàstica, per tant un bisbe o un abat o un d'aquells membres dels capítols catedralicis que porten la qualificació de 'dignitats'. A partir d'ací, només hipòtesis. Però no puc deixar de recordar que quan una dotzena d'anys més tard, Arnau de Vilanova es trobarà en un mal tràngol (vegeu el meu *Sobre la primera crisi entorn el De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova – París 1299-1300*, dins «ATCA», XX (2001), 349-402), cercarà el valiment de l'arquebisbe de Narbona, Gil Aycelin I, el qual es posarà totalment al seu costat; les raons que aleshores indicava per a explicar aquest patrocini es podrien aplicar, mutatis mutandis, al cas de Llull: per la seva estada a Montpeller, era d'algun manera súbdit del dit metropolità, i si aquest hagués format part del consell reial, hauria estat normal que s'hagués adreçat a ell, el qual, d'altra banda, podria estar assabentat d'allò que passava al regne de Mallorca, una part del qual, la del bisbat d'Elna, pertanyia a la seva província eclesiàstica, i en conseqüència podia informar d'allò que representava Miramar. En aquell moment era Arnulf de Sant Omer, nomenat feia poc, segons el *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, 13-17 i l'EUBEL, *Hierarchia catholica Medii Aevi*, I, Münster 1913, 356.

No puc dir res més, sinó que el fet que els nostres texts s'hagin salvat en una abadia benedictina de Clarmont Ferrand obliga a preguntar-se també (no pas a donar resposta a) si aquell abat era del consell reial i si la petició fou adreçada a ell. No cal dir que hi podria haver d'altres hipòtesis, que hom pot trobar formulades més amunt en la nota 35 d'aquest estudi.

96. El *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, en efecte, proporciona dos documents, un de darrers de desembre del 1286 i l'altre del 1287; el primer és informació de la reunió al palau del bisbe de París, a la qual assistiren quatre arquebisbes i vint bisbes del regne de França (8-10, núm. 539); el segon és un text del bisbe d'Amiens sobre el tema llegit en aquella reunió (13-17, núm. 543).

El tema no era secundari, car enfrontava l'autoritat màxima de l'Església, tot un concili ecumènic, el IV del Laterà del 1215, que havia promulgat el cànon 21, *Omnis utriusque sexus fidelis...*, establint-hi el manament de l'Església de la confessió anyal 'proprio sacerdoti' (al rector propi), llei que, per obra de sant Ramon de Penyafort, havia passat a les *Decretals* de Gregori IX: els bisbes i la universitat s'hi feien forts. Els dos ordes mendicants, en canvi, afirmaven de tenir a favor seu l'autoritat del papa, el document demostratiu de la qual, però, es negaven a presentar. El cànon conciliar es pot veure dins ALBERIGO..., *Conciliorum...* (citat en la nota 58), 221, línies 1-23.

encara hagués calgut més llenya al foc, poc després el papa Nicolau IV intervenia manant que la facultat de teologia atorgués la llicenciatura al framenor Joan de Murro.⁹⁷

Qui fou el redactor de les tres peticions? Hillgarth les diu «redactades sens dubte per algun llatinista francès —per les referències bíbliques sembla un clergue—»;⁹⁸ aquesta frase obliga hom a fixar-se en dos extrems: si el redactor de les lletres fou només un, i si fou llatinista.

Amb el màxim de respecte envers el prof. Hillgarth, un servidor més aviat hi veuria dos redactors, un per a les dues primeres, un altre per a l'adreçada a l'Estudi de París. Les dues primeres són eixerreïdes, tal com correspon a instàncies o sol·licituds presentadores a personatges o a organismes oficials. La de l'Estudi, en canvi, té una volada, que es manifesta àdhuc en la inspiració bíblica d'alguns dels seus fragments, en els quals no sols hi ha citacions textuais bíbliques (en plural i no només una), ans encara (i aquest és el punt que permet de precisar poc o molt la fesomia de l'autor) una situació ben particular: la que el redactor escriu el seu text emprant frases bíbliques que ja se li han convertit en pensament propi i que creu innecessari de documentar a base del text escripturístic; el redactor, doncs, de la tercera lletra era, segurament un clergue, però tan amatat del text de la *Vulgata*, que arribava a pensar 'bíblicament'. Vegem-ne alguna mostra:

Líns. 90-91: «...quando ambulabunt omnes gentes in lumine tuo, et omnis homo ambulans in splendore solis tui...» = *Is* LX, 3: «Et ambulabunt gentes in lumine tuo et reges in splendore ortus tui»;

Lín. 91: «videbit salutare Dei» = *Lc* IV, 6: «...et videbit omnis caro salutare Dei»;

Lín. 137: «reddere populum Deo acceptabilem» = *Tit* II, 14: «ut mundaret sibi populum acceptabilem»;

No tinc cap argument per a recolzar aquesta observació, però el fet que les peticions de París evitin de repetir la vinculació de l'escola de llengües amb l'orde de framenors, vincle vigent a Miramar, no sols encaixa amb, ans també podria ésser degut a la situació de tensió entre església de França i amb ella la universitat de París, d'una banda, i els dos ordes mendicants, de l'altra.

No trobo que aporti cap clarícia sobre el tema Luca BIANCHI, *Censure, liberté et progrès intellectuel à l'Université de Paris au XIIIe siècle*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age», 63 (1996), 45-93, tot i l'abundant bibliografia per ell citada, ni la literatura anterior a ell, car les dades es poden integrar dins la lluita a la qual ens acabem de referir, documentada en el *Chartularium Universitatis Parisiensis*.

97. Jocelyn N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià* (citat en la nota 1), 13; en *Ramon Lull...* (citat en la nota 34), 50, nota 12, s'havia limitat a dir: «The letters, one may deduce from their elegant style, were drawn up for Lull by some Latinist in Paris».

98. *Chartularium...* (citat en les notes 95 i 96), II, 22-23, núms. 550-551.

Líns. 141-142: «nequaquam eris minima in doctoribus tuis, ex te enim exiet lux...» = *Mt* II, 6: «nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux...»;

Líns. 143-144: «confluent ad te magistri et discipuli tui de longe...» = *Lc* XLIX, 12 i LX, 4: «omnes isti congregati sunt..., filii tui de longe venient...».

No era, doncs, el redactor de la lletra a l'Estudi de París, un clergue qualsevol, sinó un en qui les circumstàncies de la seva forma de vida, ben aprofitades, havien arribat a crear una simbiosi amb el text de la *Vulgata*. I ja no m'atreveria a avançar, perquè d'aquests, a París, entre els membres dels monestirs, dels convents de mendicants i dels mestres o batxillers de la facultat de Teologia, n'hi devia haver una quantitat més que respectable, per exemple, tots aquells que per les exigències de la seqüència en els estudis i actes acadèmics, portaven en llur curriculum el bienni de ‚baccalarius biblicus‘; potser m'atreveria a pensar en aquell lul·lià de primera hora, Pierre La Cepère.⁹⁹

Era, almenys el redactor de la tercera lletra un llatí? La meua impressió és que, ja conegut el text del manuscrit, el ‚llatí‘ potser no comparegué fins a darreries del segle XVII o començaments del XVIII, a l'hora de i vora el *Thesaurus novus anecdotorum*; l'aparat crític que acompanya el text de les tres lletres demostra que Martène-Durand sotmeteren el text a una revisió que li donà un regust de bona llatinitat (l'exigida en general després de l'Humanisme dels primers temps de l'Edat Moderna, tal com aquells anys Iu Salzinger sotmetia a idèntica operació d'estètica llatina els textos lul·lians de la seva edició moguntina: vegeu la comparació textual en la nota 6) i que només després d'haver estat deixat més presentable, fou publicat. El ‚bon llatí‘, doncs, en el qual hom ha insistit des de Littré, devia pertànyer a darreries del segle XVII o començaments del XVIII.

No puc posar punt final a aquest apartat sense manifestar un dubte: tant en el manuscrit de Clarmont-Ferrand com en l'edició de Martène-Durand, l'ordre entre les tres lletres és el que indica la descripció del manuscrit en les primeres pàgines d'aquest article i llur edició en les que les segueixen; però, sense que hi pogui donar cap resposta, em pregunto si l'ordre no fou justament l'invers, almenys en el sentit que la intenció primera (també en sentit lul·lià) de Llull en emprendre viatge a París no fou la d'aixoplugar el

99. Ultra les notícies que en dóna HILLGARTH en llocs diversos del seu *Ramon Lull...*, sobretot 158 amb les notes, i d'altres llocs, que hom pot veure aplegats a 487/II: *Limoges, Pierre Lapepierre de*, cal recordar que aquell lul·lià de primera hora ha atreta l'atenció d'Albert SOLER, *Els manuscrits lul·lians de Pere de Llemotges*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 447-470 (cf. «ATCA», XIV (1995), 545-546, núm. 10273).

seu projecte dins l'estudi; i em segueixo preguntant si la dada de la *Vida coetània*, segons la qual «essent a París, legí aquí públicament en l'escola de mestre Britolt, canceller del dit Estudi»,¹⁰⁰ en realitat s'ha d'entendre que el dit canceller, rebuda la proposta que Ramon Llull li presentava per escrit, li hagués suggerit de fer una prova de la seva proposta i que, per tant, en realitat la dita lectura de l'art (fou aquella lectura l'equivalent al *Disputatio fidelis et infidelis*, que precedeix les lletres en el manuscrit de Clarmont-Ferrand?) hauria estat un intent d'iniciar dins la Universitat l'escola lul·liana de llengües, dins la qual l'art lul·liana era indispensable i de fet era sempre esmentada com a element constitutiu del projecte 'Escola de llengües'. I només després d'haver trobat un acolliment provisional en la mateixa escola de mestre Bertold a fi de convertir el dit acolliment de provisional en definitiu, haurien arribat les dues instàncies al rei i al prelat del consell reial. És, repeteixo, una pura hipòtesi; el cert és, però, que aquella primera prova (o intent) de París no tingué èxit. Fins i tot m'atreveixo a pensar que en relació als nostres texts, l'actuació a París pogué tenir tres temps: 1) l'acceptació privada de Ramon Llull per 'mestre Britolt', aleshores canceller, en la seva càtedra; 2) un primer pas demanant reconeixement oficial a l'Estudi amb la tercera de les lletres; i 3) la petició de recolzament econòmic al rei amb el valiment del consell reial.

A TALL DE CONCLUSIÓ

De tot allò (i de més enllà d'allò) que ha estat exposat en les pàgines anteriors, crec que es poden deduir algunes conclusions certes, sempre amb la limitació inherent a tot estudi global, el qual, per la seva mateixa globalitat, ha de pagar el peatge de pèrdua de precisió en el detall. En reconèixer-ho, alhora assenyalo que caldria estudiar amb més precisió, per exemple, com el tema del 'modus Christi et apostolorum' en les conversions d'infidels se salva en el projecte lul·lià posterior al 1291, en què s'hagué de sintetitzar amb la proclamació de la croada per a la recuperació de Terra Santa; un altre tema que em sembla obert seria el de la idea política subjacent als dits projectes lul·lians, i amb més precisió: quin és per a Llull el concepte (i la valoració) de la cristiandat i quin el de l'Imperi Romà i el dels regnes en què s'ha dispersat. Són només mostres, que es podrien multiplicar.

L'existència de punts mereixedors d'ulterior estudi, de cap manera no equival a dir que no hi ha nuclis doctrinals segurs, ans al contrari. Per això no replantejaré ací temes d'alguna manera doctrinals, car creuria que no cal repetir que des del començament a l'acabament hi ha hagut en les propostes

100. *Ací davall se segueix la vida e actes del reverend mestre Ramon Llull* (BATLLORI, OE, I, Barcelona 1957, 40-41, núm. 19 i notes corresponents.

lul·lianes relatives a les escoles de llengües una línia contínua, encara que més o menys ondulada, a defensar per a la conversió dels infidels el mètode de Crist i dels apòstols, mètode que, per a Llull, passa per la creació d'escoles de llengües; i que en un moment determinat, el consecutiu a la pèrdua de Sant Joan d'Acre, la línia a la que ens acabem de referir s'ha hagut d'integrar amb una altra, amb la de la reconquesta d'una terra que és pròpia, ha estat militarment envaïda, i els antics posseïdors tenen, doncs, tot el dret a reconquerir-la, i, atesa la importància per al poble cristià, és obligat de fer-ho. Doctrinalment, no crec que la línia de reconquesta quant a l'ús de la violència vagi més enllà d'allò que ja era previst i acceptat en el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, el de la defensa davant un invasor.

En aquest sentit, encara que el tema del present estudi no és el de la llibertat de l'acte de fe en Ramon Llull (i no cal dir que s'ho valdria que algú l'estudiés ,ex professo'), puc dir que no recordo haver trobat ni una lletra que permeti d'afirmar o ni tan sols d'hipotitzar que Llull ha acceptat o d'alguna manera justificat que es pugui fer violència damunt un acte de fe; tot allò que he trobat és que els països cristians es poden defensar militarment si militarment són atacats; que les autoritats supremes podrien obligar a escoltar exposicions de cristianisme a fi de clarificar intel·lectualment quina és la doctrina de l'Església; i que, havent-se donat el cas d'invasió de terra de cristians a Palestina, aquests poden recuperar la Terra Santa pel camí de la croada. Mai, però, cap exigència de conversió forçada. Crec, doncs, que cal distingir les dues etapes de la doctrina lul·liana, però només en el sentit que la segona accepta bàsicament la legitimitat de la croada per a la reconquesta de Terra Santa. En aquest sentit crec no coincidir amb la versió proposada per Berthold Altaner en les pàgines citades en la bibliografia inicial, on han estat transcrits els seus principals paràgrafs; en particular no em sento gens d'acord amb la seva ,widerspruchsvolle Haltung', que creu descobrir en la posició de Llull; evolució, sí, i encara determinada per un fet tan traumàtic com la pèrdua de Sant Joan d'Acre, però de cap manera ni contradicció ni ruptura, ans evolució i necessitat d'integrar un element, el de la croada, que aleshores no podia ésser oblidat.

En un altre ordre de coses, crec que la troballa d'un manuscrit molt primitiu haurà d'incidir en els futurs inventaris d'obres lul·lianes; la *Disputatio fidelis et infidelis* i les tres lletres ja no podran anar separades,¹⁰¹ i si nous elements de judici o noves raons no obliguen al contrari, s'hauran de col·locar entre els anys 1287-1289.

L'altra aportació es refereix a la seqüència de les primeres obres lul·lianes. Aviso que la proposta no té pròpiament parlant intenció cronològica i,

101. Bonner, II.15 (i 15a-15b) data la *Disputatio fidelis et infidelis* el 1288-1289, igual com les tres lletres (II.B.17 [i 17a-17b-17c]), però col·loca entremig el *Fèlix o Llibre de meravelles* (vol. II, 551-552).

per això, m'abstindré de fixar o proposar anys concrets, fora del cas que siguin coneguts per altres fonts, com ho és el juliol del 1280 per a la còpia catalana del *Llibre de contemplació*, ara a l'Ambrosiana de Milà, i el 1274 per al Segon Concili de Lió. Recordaré, encara, la proposta de datació del *Desconhort*, formulada en la nota 45.

Tenint en compte, d'una banda, aquestes dades cronològiques segures i de l'altra l'evolució de la doctrina, crec que caldria estudiar si l'original àrab del *Llibre de contemplació*, en el qual segurament no hi havia cap suggeriment de violència en relació a cap infidel i el *Llibre qui és contra anticrist*, en el qual el text no pot ésser més explícit en l'exclusió de la violència en la confrontació amb l'infidel, com tampoc no pot ésser més clara l'apologia de la forma d'actuar pacífica i simplement doctrinal de Crist i dels apòstols, poden ésser datats en temps posterior al II Concili de Lió, o han d'ésser-ho en el temps immediatament anterior. La insistència amb què Llull es proclama cristià i catòlic i sotmet els seus llibres a la correcció de la Santa Seu, no em permeten de pensar que el *Llibre contra Anticrist* és posterior al dit Concili, que reafirmà la validesa de la croada.

La traducció catalana, en canvi, de l'esmentat *Llibre de contemplació*, acabada de copiar el juliol del 1280, ja en temps posterior al dit concili, assumeix la possibilitat mínima de violència en la defensa davant la invasió. I ja he assenyalat que l'amplitud amb què el capítol CCCXLVI proposa tot un cos de doctrina sobre la missió cristiana, tota ella en la línia de Crist i dels apòstols, s'hagué d'encongir en els temps posteriors fins a arribar a formes testimoniales en el *Blanquerna* i en el *Liber super psalmum 'Quicumque vult', sive liber tartari et christiani*, contemporanis de les nostres lletres. Però encara que hagués de posar sordina al ,modus Christi et apostolorum', Llull seguia propugnant-lo en el gran projecte de les ,escoles de llengües'.

Barcelona, juny 2002

P.S.:

1) En revisar el text ja compaginat, m'adono que la pregunta repetida en el paràgraf penúltim de la p. 127, n. 4, troba resposta en el paràgraf successiu.

2) Durant el temps en què era tipogràficament configurat aquest estudi, ha aparegut el llibre *Vós sou sant, Senyor Déu únic. Franciscanisme i Islam*, a cura de Jacint DURAN, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya i Curs d'Estudis Franciscans, 2002, 222 p., dos articles del qual recauen plenament en el nostre tema: els de Valentín REDONDO, *Misión de Francisco entre los sarracenos*, 3-61; i Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull i l'Islam* («*Infideles sunt homines, sicut et nos*»), 115-143.

I cal completar la bibliografia amb Mark D. JOHNSTON, *Ramon Llull and the Compulsory Evangelization of Jews and Muslims*; i Pamela Drost BEATTIE, «Pro exaltatione sanctae fidei catholicae»: *Mission and Crusade in the Writings of Ramon Llull*, ambdós títols publicats dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages. Studies in Honor of Robert I. Burns* (The Medieval Mediterranean, 4), Leiden, E. J. Brill 1995, 3-37 i 113-129, respectivament.

També amb Brigitte FRAY-LEPOITTEVIN. *Le dépârtment du patrimoine de la BMIV et les manuscrits de la bibliothèbe de l'abbaye Saint-Alyre-lès-Clermont au Moyen Age*, dins «Bulletin historique et scientifique de l'Auvergne», C (1999), 175-204; en particular 202, on el nostre volum és col·locat entre els de St-Alyre, pel fet de trobar-se en el catàleg de l'abadia clarfontesa publicat per B. de Montfaucon el 1739.

APÈNDIX

Atesa la diferència redaccional entre el text ofert per Iu Salzinger en l'edició moguntina, i el de la tradició manuscrita, que hom pot veure en la nota 6 d'aquest estudi, considero enraonat d'oferir dos fragments del text clarfontenc, en els quals el possible interessat es podrà fer una idea de la qualitat d'aquell text primitiu i de les diferències amb l'actualment a l'abast en l'edició moguntina.

Fragment nùm. 1:

1. Ff. 1a-58b. *Inc.*: «[Ait infidelis: ...tris]tamur propter afflictionem sensuum nostrorum quantum pro illorum delectatione gaudeamus. Quare, si mundus sit effectus alicuius dei, plus quidem est ille deus malus quam bonus, eo quod eius effectus magis ostendit illum esse malum quam bonum; ergo, si deus est, maior quidem est in malicia quam in bonitate.-

Contra hec catholicus: Magnitudo malitie que est in errantibus est materia bonitati eorum qui sunt in ueritate ut in maxima karitate hominis ad Deum et ad creaturam Deo similimam possint hii qui sunt in lumine ueritatis magnum bonum agere conuertendo errantes a summa semita ueritatis in cognitionem et amorem ipsius summe ueritatis, et magnum inde meritum adhipisci. Quare, si Deus est, non uidetur inconueniens multos esse in errore, ut maxima sit bene agendi materia: quoniam, si hanc ma-(f. 1b)-teriam non haberent (*al man in mg sup* uel saltem habere non possent) ueritatis amatores, esset quidem bonitas Dei diminuta in potentia, nec magnum actum inde producere posset (*ead al man in mg dext* cum dicto modo non posset dare materiam bene agendi amatoribus suis). Et ratio quare maiores sentimus sensuum afflictiones quam delectationes, et maiorem triticiam quam leticiam, est quia in presenti uita, ubi hec patimur, non est finis noster. Quare, si Deus est, oportet in eo esse finem nostrum. Quare non ualet positio predicta.

Ait catholicus: Manifestum est quod ordinatio et (*man scribae in mg dext* esse) absolute concordant; et, per consequens, inordinatio et non esse. Si autem Deus non est, sequitur predictorum oppositum (*man scribae* quia *corr sed exp*) plus inordinationis quam (in *exp*) ordinationis esset in esse. Omnia enim corpora supracelestia, omnia elementa, omnes planete et omnia bruta ordinationem suam (k *exp*) haberent ad hominem et homo esset illorum finis, qui uidelicet homo, nec esset finis sui ipsius, nec ordinaretur ad aliud: et cum homo sit (f. 1c) corruptibile quid, periret omnis ordo et finis eius in illo, nec ex uirtutibus contra uicia sequeretur ordo perfectus: nemo enim diligens uirtutes et odiens uitia meritum acquireret uel

retributionem, et esset materia maior in potentia quam forma in actu; plus quidem esset (*man scribae in mg sin* obiectum) intelligibile et amabile quam intellectum et amatum (*al man in mg sin*: ab aliquo, cum nec natura unius palee possit ab aliquo totaliter comprehendi, nisi sit ille supergrediens creatam naturam ut deus ?); quoniam, si Deus non esset, nullum obiectum potest tantum attingi ratione forme quantum ratione materie, et ita materia esset maior et sine fine et incompleta quantum forma habens perfectum finem existendo in actu, quod uidetur impossibile. Quare, ex predictis inordinationibus sequitur summum inconueniens ac etiam impossibile, Deum non esse. Ergo, Deus est.

Contra hoc infidelis: Concedo et supracelestia corpora et cetera inferiora habere ordinationem suam ad hominem, homo autem corruptibilis est, et sic predicta ordinatio que est incorruptibilis, ordina-[f. 1d]-tur ad finem corruptibilem; hec autem non est ordinatio, sed potius maxima inordinatio, quia maiora et nobiliora sunt ea que se habent ad finem quam ipse finis; ac etiam homo plus potest inordinare in seipso quam ordinare; quare, ex hiis premissis patet manifeste quod inordinatio concordat cum esse et ordinatio cum privatione. Vnde, si Deus esset, plus esset ordinationis quam inordinationis; manifestum est autem vobis oppositum, per (*corr* secundum *exp*) predicta. Ergo patet Deum non esse.

Dixit infidelis: Si Deus est, ipse quidem intelligit et diligit se, aliter esset defectivus sibi ipsi, quod est impossibile; et sicut etiam intelligit et diligit se, ita similiter se deificat, se bonificat, se infinit, se eternificat, se possificat, se iustificat, se uiuificat, et sic de aliis in infinitate et eternitate, alioquin scire et uelle essent finis et ipse, uidelicet deitas, boni-[f. 2a]-tas, et sic de aliis, se haberent ad finem, quod est impossibile in Deo, si ipse est; ergo, necessarium est oppositum. Sed quoniam impossibile est reficere id idem quod semper est id idem, ergo impossibile est Deum se deificare, cum semper sit ipse Deus, et bonificare seipsum, cum sit summe bonus, et sic de aliis. Ergo, per predicta impossibilia patet impossibile Deum esse, quoniam si Deus esset, sequeretur aliquod predictorum impossibilium. Ergo, Deus non est.

Contra hec catholicus: Dico quod hec positio non ualet: Deus enim producit in se deificatum, bonificatum, etc., sicut intellectum et uolitum, nec inde sequitur aliquod inconueniens, uel impossibile; sed sequeretur ubi ipse Deus produceret ipsum deificatum, bonificatum, etc., ut in hac secunda parte consequenti probabimus. Quare, facta ipsa probatione predictae productionis non ualet predicta positio.

De productione in diuinis

Deum esse probatum est in hac iam prehabita parte. Nunc autem in ista (*in mg corr* hac *exp*) secunda parte consequen-[f. 2b]-ti intendendum est per diuinas rationes seu dignitates, seu attributa siue etiam infinitates probare in Deo esse productionem. Iste autem rationes siue dignitates sunt hec, uidelicet (*in mg, corr* scilicet *exp*): bonitas, magnitudo, eternitas, potestas, sapientia, voluntas, uirtus, ueritas, gloria, perfectio, iustitia, largitas, simplicitas, nobilitas; et sciendum est quod secundum modum probandi diuinam productionem hic intentum, largo modo loqui oportet ut melius et leuius appareant probationes; ideoque, si de Deo hic aliquando

loquamur fortassis improprie non liceat contra (circa?) hec attendere. Arbitramur enim aliquem hominem mortalem uix quicquam de Deo proprie loqui posse.

Ait catholicus: Suppono in Deo esse productionem, uidelicet quod Deus producit Deum. Hanc autem positionem sic probo: sicut magnitudo se habet obiectiue ad intellectiuam sapientiam intelligentem Deum, et (f. 2c) ad uoluntatem uolitiuam diligentem Deum, ita similiter se habet ad easdem producentes Deum, nam ipsa magnitudo magis magnificatiua est et magis completiua, si se habeat ad intellectiuam et uolitiuam et obiectiue et productiue, ita quod sapientia intelligendo Deum producat Deum, et uoluntas uolendo Deum producat Deum, quoniam si se haberet ad illas obiectiue tantum, ita quod non productiue, et hoc de se manifestum est. (Major enim est intelligentia que potest in Deum obiectiue et productiue, quam que obiectiue solum; et idem est de uoluntate) Sed quoniam id per quod magnitudo se habet melius ad sapientiam et uoluntatem, oportet (in) esse necessario magnificatiue proprietati Dei, ad hoc ne sit defectiua in se nec in bonitate, eternitate, etc. Ergo, manifeste patet in Deo productionem, uidelicet Deum producere Deum.

Contra hoc infidelis: Diuina sapientia et uoluntas attingunt Deum omnimode actu, non autem in potentia, quia si attingerent eum in potentia, magnitudo (f. 2d) quidem esset defectiua in eternitate, potestate, etc., quod est impossibile. Sed si in Deo est predicta productio, non possunt eum attingere omnimode actu, quod est impossibile, quia sic essent in eternitate productius et productibilis et producere, hoc autem natura magnitudinis, eternitatis, sustinere non posset. Quare non ualet positio.

Dixit infidelis: possibile est hominem generare hominem, sed impossibile est hominem generantem et hominem genitum idem numero remanere. Ita, simili modo, posito quod Deus Deum producat, impossibile est Deum generantem et Deum genitum idem numero consistere, quia contradictio sequeretur, eo quod si producens est idem Deus numero cum producto et distinctus ab eodem et e conuerso, ita quod alius (est *ead man in mg*) quidam illorum ab alio et e conuerso, est itaque quislibet eorum Deus et non deus. Sed hec est manifeste (f. 3a) contradictio, que est impossibilis. Patet ergo manifeste in Deo non esse productionem.

Contra hec catholicus: sicut homo pater remanet cum homine filio suo et e conuerso, idem specie humana, ita etiam et multo melius in diuina essentia Deus pater cum Deo filio et e conuerso, permanet idem essentia deitatis. Et sicut in specie humana homo est pater quoad patrem et est filius quoad filium relatiue, ita in essentia diuina Deus est pater quoad patrem et est filius quoad filium. Hoc autem potest diuina potestas perficere cum ipsa sit infinita magnitudine, eternitate, sapientia, uoluntate, etc., ita uidelicet quod Deus producens et Deus productus quoad proprietatem productiuam et proprietatem productibilem distincti sunt numero, non autem quoad deitatem et essentiam, quoniam nisi diuina potestas hoc posset, non esset utique idem numero (f. 3b) cum infinita magnitudine et uoluntate, quod est impossibile; quare, non ualet positio.

Ait catholicus: Sicut intelligere est in Deo actus sapientie, ita posse est in Deo actus potestatis. Et sicut sapientia habet in diuina essentia intelligere, ita potestas habet in ea posse, quia nisi sic esset, magnitudo quidem non esset equaliter in posse et intelligere Dei, quod est impossibile: unde, sicut sapientia in se influit obiectiue intelligere quo mediante attingit in ipsa essentia intellectum, quem in seipsam reflectit intelligendo se, ita potestas productiue in se influit posse, quo mediante in ipsa Dei essentia attingit posseificatum. Ergo patet in diuina essentia

esse productionem, nam sine productione potestas quoad se simpliciter non posset obiectum habere, sicut nec sapientia sine intelligere; quoniam si potestas uel sapientia haberet suum obiectum tantum quoad intelligere et non simpliciter (f. 3c) et equaliter quoad posse et intelligere, esset itaque intelligere Dei in maiori- tate finis, posse uero in minoritate, hoc autem est contra magnitudinem bonitatis, per- fectionis, iusticie, etc., quod est impossibile.

Contra hec infidelis: in Deo sunt idem numero sapientia et potestas; ergo, sicut sapientia obiectiue attingit in Dei essentia scitum sine productione, ita oportet potestatem attingere obiectum suum sine productione, alioquin oporteret potesta- tem esse essentialiter distinctam a sapientia, quod est impossibile, uel si potestas non potest attingere obiectum suum sine productione, sicut sapientia; non ergo est idem cum ipsa sapientia. Quare, non ualet positio.

Dixit infidelis: uoluntas, magnitudo et simplicitas sunt unum idem numero. Si, igitur, in Deo esset productio, uoluntas obiectiue se distingueret diligendo diuersa obiecta (f. 3d), et sic deficeret illi magnitudo simplicitatis et per conse- quens accederet ad compositionem et distaret a simplicitate, ac etiam et esset debi- lis in quolibet illorum obiectorum, eo quod per illa diuidetur. Esset autem maior simpliciter, si simpliciter ad vnum obiectum se haberet. Sed impossibile est diui- nam uoluntatem esse defectiuam in simplicitate et magnitudine, cum sint idem. Ergo, impossibile est in Deo productionem esse.

Contra hec catholicus: Sicut se habet diuina uoluntas ad obiectum quoad se simpliciter, ita se habet ad illud quoad magnitudinem simpliciter. Aliter non esset uoluntas idem numero cum simplicitate et magnitudine; uoluntas igitur tantum se habet ad magnificatum et simplicatum, quantum ad uoluitum. Sed ad simplifi- catum et magnificatum non se posset habere preter productionem, cum plus sit entitatis (f. 4a) essendi in magnificato et simplicato cum productione quam pre- ter productionem; ergo, si diuina uoluntas non uult se habere ad plura obiecta ne diuidatur, minuatur et componatur, non utique se (habet *exp*) potest habere ad obiecta cum magnitudine et simplicitate, quia si cum ipsis, uidelicet magnitudine et simplicitate, se haberet ad ipsa obiecta, haberet se quidem sine diuisione sue essentie et sine diminutione et compositione; quare non ualet predicta positio, cum ipsa uoluntas in maiori magnitudine et simplicitate se habeat ad plura obiecta et producendo et diligendo, permanens una indiuisa simpliciter et magna, quam habendo vnum obiectum tantum, ut non se diuidat nec diminueat, nec componat.

Ait catholicus: Deus est est (*al man add in mg* seu actus purus, qui solus uere est), et actus sui est est es-(f. 4b)-se, et sic est esse, quia est est, sine quo est esse non esset. Et quoniam magnitudo bonitatis, nobilitatis, etc., equaliter consistit in est et in actu suo, qui est esse, sequitur quod sit est, quia esse est, et e conuerso, ut dic- tum est. Alioquin est uel esse esset in maiori- tate (*et in mg ead man*) reliquum isto- rum in minoritate in Deo, quod est impossibile. Restat, ergo, quod est est, quia esse est quod uidelicet est, non posset existere actu sine productione existente in esse, et sic patet in Deo productionem esse, uidelicet quod est, quod est producens, producat cum esse est productum quod uidelicet est productum sit quia esse est actus ipsius est producentis, quoniam si secundus est, non est nisi primum. Sequit- ur quod est est actus esse et esse actus ipsius est, (*ead man in mg inf* aliter deficeret magnitudo, etc., in altero ipsorum), et sic sunt duo est et duo esse distincta, aliud quorum producit reliquum, et sic habeo propositum meum, uidelicet in Deo esse

productionem, si non fuit pri-(f. 4c)-mum et secundum est predicta, eo quod quodlibet est produceret suum actum, et quilibet actus suum est; atque primum est produceret semetipsum in agendo et primum esse semetipsum in existendo.

Contra hec infidelis: Si Deus est, est vnum (*add in mg ead man est*) producens et aliud est ab illo productum, cum ex hoc quia esse est oporteat sequi aliud est (per *exp*) secundum; ita similiter ex isto esse secundo est tertium et ab isto est tertium, et sic per consequens de tercio in quartum, de quarto in quintum, et sic ad infinitum, quod est impossibile. Quare, non ualet positio.

Dixit infidelis: Deus est vnum est ens, quod est bonitas, magnitudo, eternitas, potestas, sapientia, uoluntas, et sic de ceteris dignitatibus eius, et nulla istarum est distincta ab alia uel ab aliis, cum sint vnum idem numero, neque aliqua earum est (in se *ead man in mg*) distincta, ita quod bonitas, se indiuidet in plures bonitates et magnitudo in plures (f. 4d) magnitudines, et sic de aliis dignitatibus; et ratio quare aliqua earum indiuiduari non potest, consistit in hoc, quia quelibet earum est infinita simplicitate, magnitudine, etc.; ergo, quelibet earum inindiuiduabilis est siue indistinguibilis a se et ab aliis dignitatibus; relinquitur ergo quamlibet ipsarum dignitatum talem esse in se qualis est in aliis dignitatibus et qualis est in aliis dignitatibus unitate essentie et e conuerso. Et sic diuina essentia necessario est inindiuiduabilis, uel indistinguibilis. Sed cum productio non possit esse in Deo absque distinctione dignitatum et essentie Dei, ergo impossibile est in Deo esse productionem».

Fragment núm. 2:

[F. 57b] ... «Dixit infidelis: Cum secundum sectam christianam Deus hominem creauerit ad ymaginem et similitudinem suam super omnia animantia et constituerit ipsum de suis similitudinibus, que sunt bonitas, magnitudo, duratio, etc., probo liberum arbitrium non esse, isto modo: in Deo est intellectus, scilicet ipsa sapientia; et in homine similiter est intellectus, quem Deus creauerit in illum. Magna igitur similitudo est inter intellectum diuinum et intellectum humanum. Si ergo liberum arbitrium est in homine, sic est contrarium illi similitudini, que est inter intellectum diuinum et humanum. Ergo, similitudo predicta est minor quam similitudo que est inter Deum et cetera animantia, que non habent liberum (f. 57c) arbitrium (*add in mg inf*: quia ista sine contrarietate, illa uero cum contrarietate, eo quod liberum arbitrium) repugnat perfectioni diuine sapientie (*canc* in hoc quod predestinatus diuine sapientie), in hoc quod predestinatus, per liberum arbitrium (*add in mg inf dampnari potest ac etiam potestas uoluntatis humane per liberum arbitrium*) contradicit potestati Dei, eo quod per libertatem uoluntas humana nulli est subdita, et sic diuina potestas limitata est eo quod non potest eam cogere. Sed impossibile (*add in mg est*) diuinam potestatem esse limitatam et impossibile etiam est esse repugnantiam inter diuinas rationes et earum similitudines. Impossibile est, ergo, esse liberum arbitrium aliquid reale.

Contra catholicus: Concedo quod Deus creando assimilauit sibi hominem in tantum quantum homo similitudines eius potuit recipere, ita quod sicut intellectus diuinus, uidelicet diuina sapientia, assimilauit sibi intellectum humanum, et uoluntas diuina uoluntatem humanam, ita eodem modo libertas diuina assimilauit sibi libertatem humanam in tantum quantum homo eam recipere potuit. Homo

autem (f. 57d) finitus est; ergo, homo libertatem infinitam recipere non potuit; ergo, uoluntas humana (*iter humana cane*) libertate finita utitur necessario et recipit eam sub illa ordinatione et regula quod homo esset multum similis in bene agere Deo, qui de tota infinita bonitate sua libere se conuertit ad bene agendum, ut supra probatum est. Non autem creata est libertas uoluntati humane, ut repugnet diuinis (*add in mg* perfectionibus). Quare, non ualet positio.

Sed quoniam homo fuit nichil et modo est aliquid, non potest exuere istam naturam quin fuerit nichil, et sic habet inclinationem ad nichil, unde productus est, et in quantum se inclinat ad nichilum in tantum se elongat a Deo, qui est summum quid, quod creauit ipsum hominem, ut multum accederet ad ipsum Deum agendo de similitudinibus ipsius Dei, quas creatiue dedit homini ad multum fruendum Deo. Dum autem declinat ad nichilum propter predictam inclinationem quam habet, tunc peruertuntur omnes (f. 58a) similitudines, quas homo habet a Deo in oppositum diuine fruitionis, quia similiter declinant ad nichilum, quod est oppositum summi entis; et (*add in mg in*) hoc (*agit cane*) agendo ipse, non sunt Dei similitudines, sed potius dissimilitudines. Hanc autem inclinationem habet homo per se, sicut dictum est, non autem a Deo. Habet tamen potestatem ad hoc ex suo libero arbitrio, liberum vero arbitrium habet a Deo, quia est similitudo eius, ut predictum est, nec habet hanc potentiam ex suo libero arbitrio, ut adducat malum ad actum, sed potius ut ab illo absteineat acquirendo (*ram??: rationale?* Clm 10594, f.365v: inde) bonum, quod est uirtus, et meritum per uirtutem. Nec sequitur quod potestas humane uoluntatis propter libertatem suam repugnet diuine potestati, quia si uoluntas diuine potestatis uellet, nulla esset uoluntas nec libertas alia a uoluntate et libertate Dei».

Mostra de la còpia manuscrita corresponent a la primera pàgina actual

Joan REQUESENS I PIQUER

LA GLOSSA AL *CANT DE LA SIBIL·LA*
D'ANTONI CANALS

A la meva filla Maria Alba

Fou l'any 1875 quan Manuel de Bofarull edità la troballa d'un poema tret del manuscrit de Pere Miquel Carbonell conservat a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Girona. Eren uns versos atribuïts al dominicà Antoni Canals, nascut a València a mitjan segle XIV i que en el seu anar i venir com a estudiant de teologia passà per Manresa, Lleida i Barcelona entre les ciutats del Principat. Al llarg de més d'un segle s'ha parlat d'aquest poema, çà i lla, de manera expressa, de passada, dubtant de l'autoria de Canals, reproduint-lo d'una forma o altra, ortogràficament parlant.

Pel febrer del 2000, dedicat a la descripció de manuscrits montserratins del s. XVI, vaig topar amb un poema anònim, però que no era altre que una variant d'aquell copiat per Carbonell a finals del s. XV. La primera notícia d'aquest text montserratí l'havia donada Dom Josep Massot i Muntaner l'any 1962.¹ Aleshores pensà retornar sobre ell, però avui l'ha deixat a les meves mans. Gràcies.

Les pàgines següents reprendran, doncs, el que és avui el doble text d'un poema medieval català. Caldrà veure què n'han dit, del copiat en el manuscrit gironí, els estudiosos d'aquest segle llarg. Després faré l'edició crítica de les dues versions, les confrontaré, m'encararé amb la seva autoria i esbossaré, finalment, el comentari al seu contingut en relació a la seva font inspiradora, el *Cant de la Sibil·la*, que Carbonell igualment copià dos folis més endavant i jo també edito.

Què se n'ha dit durant cent anys

Manuel de Bofarull el presentava com una part del contingut de «unos apuntes que tomé en el Archivo de la Catedral de Gerona cuando a él recurrí

1. Cf. Josep MASSOT I MUNTANER, *Notes sobre la supervivència del teatre català antic*, dins «Estudis Romànics», XI (1962), 38.

para completar la Colección de Opúsculos inéditos del Cronista Catalán Pedro Miguel Carbonell», trets del manuscrit intítulat *Adversaria*.²

Qui primer en parlà fou Manuel Milà i Fontanals poc després de 1880 quan estudià els orígens del teatre català i va dedicar un apartat al *Cant de la Sibila*, en unes 'adiciones' un cop redactat l'estudi. Hi escríu que és cosa oportuna de tenir presents «las *Cobles del judici* de Fr. Antoni Canals, notable escritor catalán del s. XV, publicadas por nuestro archivero D. Manuel de Bofarull [...]. Estas *cobles*, aunque de carácter más individual y escritas en otro metro, fueron principalmente inspiradas por nuestro *Canto de la Sibila*, según se ve en varias expresiones y en el tema que corresponde al estribillo: *Al jorn*, etc.»³

L'any 1915, J. Ribelles Comín les editava per segona vegada -«como solamente son trece coblas las copiamos íntegras»- seguides de la font d'on les treu, l'edició primera de Bofarull, i el comentari següent: «El tema de las precedentes coblas es de cuatro versos, y las coblas, de ocho, excepto la última, que es de nueve, mezclándose enteros y quebrados. Sin embargo, el señor Milà y Fontanals todas las hace de ocho versos, sin haber advertido que la última cobla consta de nueve. Este mismo autor dice que estas coblas, aunque de carácter más individual y escritas en otro metro, fueron principalmente inspiradas por el *Canto de la Sibila*, según se ve en varias expresiones y en el lema que corresponde al estribillo: *Al jorn*, etc.»⁴

En una obra sense any d'estampació, Ernest Moliné i Brasés seleccionava aquest poema adaptant-lo ortogràficament i sense cap comentari.⁵

Per tercera volta, en 1932, Jaume Massó i Torrents en parla: «única obra poética coneguda de l'autor. Són inspirades en les divulgades [*Cant de la Sibila*], però escrites en una forma mètrica que recorda remotament la codolada i que no poden cantar-se; ni l'embolicat renaixentista que les escriví s'ho havia proposat. Són una imitació sàvia del Cant de la Sibila que En Milà descriu ràpidament servint-se, no del ms. d'En Pere Miquel Carbonell, sinó de les poesies catalanes publicades per En Manuel de Bofarull».⁶

Tres anys després ho feia Martí de Riquer en la *Notícia Preliminar* a la seva edició del *Scipió e Anibal* de Canals escrivint: «única producció poètica conservada del nostre autor; no gaire reeixida».⁷

2. Manuel DE BOFARULL, *Poetas religiosas catalanas copiadas de un códice que se custodia en el Archivo de la Catedral de Gerona y se titula Petri Michaelis Carbonelli Adversaria*, dins «Revista Histórica Latina», II (1875), 62-63.

3. Manuel MILÀ Y FONTANALS, *Obras Completas*, Tomo Sexto, Opúsculos literarios - Tercera Serie, Barcelona, Librería de Alvaro Verdager 1895, 311.

4. José RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana*, Madrid, Tip. de la «Rev. de Arch., Bibl. y Museos» 1915, 95-97.

5. Ernest MOLINÉ Y BRASÉS, *Les cent millors poesies de la llengua catalana triades per ...*, Barcelona, Antoni López [s. a.], 71-74.

6. Jaume MASSÓ TORRENTS, *Repertori de l'Antiga Literatura Catalana. La Poesia*, Vol. I, Barcelona, Alpha 1932, 376.

7. Martí DE RIQUER, *Notícia preliminar*, dins Antoni CANALS, *Scipió e Anibal, De Providència (de Sèneca), De arra de ànima (D'Hug de Sant Víctor)* a cura de..., Barcelona, Barcino 1935, 11.

Ja en els anys cinquanta apareixia, en llengua castellana, una història de la literatura catalana feta per Jordi Rubió, avui traduïda al català en l'edició de les seves obres completes. Aquestes són les seves paraules: «Per no deixar-les sense esment, em referiré a les *Cobles del judici* de fra Antoni Canals que Manuel de Bofarull va publicar a [...]. És l'única obra en vers que coneixem del seu autor. Milà i Fontanals les va filiar entre les imitacions del *Cant de la Sibil·la*».⁸

L'any 1962, en el treball ja citat, Josep Massot i Muntaner escriví d'aquestes cobles: «atribuïdes a fra Antoni Canals».⁹

Martí de Riquer, passats dos anys, variava el seu judici de l'any 1935: «Hom li atribueix unes *Cobles del judici*, no gaire reeixides».¹⁰

La darrera acollença d'aquest poema l'han feta Emili Casanova, en tenir-lo present en el seu llibre *El lèxic d'Antoni Canals*,¹¹ i Jordi Parramon en el seu *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, «tot i sospitar que l'atribució tradicional pot ser apòcrifa».¹²

Edició crítica del foli gironí

El text es pot llegir escrit amb la clara lletra de Pere Miquel Carbonell en el seu manuscrit conservat avui a l'Arxiu Capítular de la Catedral de Girona. La seva primera descripció *in extenso* la va fer Maria Antònia Adroher fa gairebé cinquanta anys i a ella cal remetre el lector.¹³

El dilluns de la setmana santa del 2000, dia 17 d'abril, llegia el manuscrit i n'admirava les característiques; després he tornat sobre la lletra a través d'una fotocòpia. Aquell dia i en un de posterior la meua filla Maria Alba ha estat al meu costat fent-me veure el traç d'una lletra o la grafia d'una altra -ha estat la mirada de qui és infant i veu la imatge sense saber-ne d'entrada el seu valor.

8. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la Literatura Catalana*, vol. I, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984, 251.

9. J. MASSOT I MUNTANER, *Notes sobre la supervivència del teatre català antic*, art. cit., 38.

10. MARTÍ DE RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, vol. II, Barcelona, Ariel 1980, 437.

11. EMILI CASANOVA, *El lèxic d'Antoni Canals*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Institut de Filologia Valenciana 1988.

12. JORDI PARRAMON I BLASCO, *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992, 39. Parteix de l'edició de Manuel de Bofarull i la classifica com a ,dansa religiosa': cf. p. 91.

13. M^a. ANTONIA ADROHER BEN, *Estudio sobre el manuscrito Petri Michaelis Carbonelli Adversaria, 1492 del Archivo Capítular de Gerona*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XI (MCMLVII), 109-162. Adverteixo que en aquesta descripció -que fa servir les xifres àrabiques si bé l'original les té romanes- s'hi ha llenegat una errada a la p. 141: es diu que el poema ocupa els folis 265r-266v, però l'últim ,6' ha de ser un ,5'. Que hom pacient també esmeni les meves errades, a més a més dels meus erraments i lapsus per a bé de tothom.

Avui, i donant per descomptat el possible error de la meua reescriptura, n'ofereixo una edició crítica amb la normalització dels accents, apòstrofs i guionets d'acord amb la normativa vigent, majúscules i puntuació, i l'ús del punt volat en absència de vocal. Tot i tractar-se de versos, els numeraré com a línies i ho faré de manera successiva en els tres textos que edito, com si fos un de sol.

La capsxa que estotja el manuscrit porta la indicació: «Pere Miquel Carbonell Ms. 69». Al llom es llegeix: «PETRI MI[CH]AELI[S] / CARBON[E]LLI / ADVERSA[RI]A / -1492-».

El foli 265, numerat amb xifres romanes, té 294 x 210 mm i la caixa d'escriptura 240 x 155 / 165 mm; el text és escrit a dues columnes i entre cobla i cobla s'hi llegeix la lletra «.C.» = ,cobla' entre dos puntets en un vermell descolorit. Tanca la transcripció un «+Deo gratias+» de lletra més grossa i amb una creueta a banda i banda.

[F. CCLXV^a] *Cobles del judici fetes per mestre
Antoni Canals, de l'Orde de Preïcadors*

Al jorn incert, quant Déu vendrà,
Conexerem

- 5 Los béns e·ls mals que fets haurem
Tot clarament.

. C .

Com fóssem del cel exilats
Per nostre mal
E pel demoni subiugats

- 10 A mort penal,
Del loch reyal
Volch deuallar portant salut
Lo Fill de Déu, qui és vengut
Tot humilment.

. C .

- 15 Crexent molt nostra prauitat,
La fi vendrà,
Lo món per foch serà purgat
E cremarà,
Tremolarà
- 20 Deuant l'Anyel tot furiós
Contre·ls mesquins de peccadors,
Iradament.

. C .

- Los peys qui viuen dins la mar
 Tots cridaran,
 25 E·ls animals, volent plorar,
 Udolaran
 Com sentiran
 La fi venir, e l'om mesquí
 Damnat serà sens hauer fi
 30 De son turment.

. C .

- Los arbres seran sangonents
 Gitant suor,
 Sentint la mort e·ls greus turments
 Del peccador,
 35 Car lo Senyor, [F. CCLXV^b]
 Per nos jutiar, irat vendrà.
 De gran dolor molt plorarà
 Tota la gent.

. C .

- Lo sol de negre se vestrà
 40 Tot esmudat,
 La luna gran claror perdrà
 Per l'hom damnat,
 Car lo peccat
 L'acusarà e·ls elaments.
 45 Mudar-se'n han los firmaments
 Del jutiament.

. C .

- Los munts capdals s'aplanaran
 Ab gran tremor,
 Les grans ciutats totes cauran
 50 Per fort pahor,
 Com lo Senyor
 Torbat vendrà e molt irat
 Contra l'hom qui li és ingrát,
 Desconaxent.

. C .

- 55 La trompa espauentará
 Lo món present
 Ab un gran crit qui gitarà
 A tots dient:
 De continent
- 60 Dels moniments leuats-vos, morts,
 Reteu rahó dels béns e torts
 Tot prestament.

. C .

- Vendrem al loch que nós diem
 De Josafat.
- 65 Lo Fill de Déu aquí veurem
 Apparellat:
 Mans, peus, costat, [F. CCLXV^c]
 Les plagues sinch, a tots monstrant,
 Los beneficis recomptant
- 70 Tot clarament.

. C .

- Mirau, dirà als peccadors,
 Ara-m veurets.
 Hoiats, pus yo morí per vós,
 Los meus retrets,
- 75 L'hom qui hauets
 Tant menyspreat, qui us ve jutiar.
 Ja no y porets res amagar
 Secretament.

. C .

- Veïats lo cap que us incliní
- 80 Perquè us besàs.
 Veïats lo costat que us obrí
 Hon vós saluàs
 E tot atràs
 Gitat m'auèu, desconexents.
- 85 Punir-vos han los greus tormentes
 Eternalment.

. C .

- Ay, lassos, mesquins, què diran
 A tal procés?
 Amichs laudòs no·ls aydaran
 90 Ne los diners:
 L'aur fi, de pes,
 Confús serà per lo gran foch.
 De fugir no trobaran loch
 Legudament.

. C .

- 95 Ladonchs a Déu malairan,
 Desesperats. [F. CCLXV^d]
 Dins e de fora cremaran
 Sententiats
 E comanats
 100 A Lucifer, que·ls do torments,
 Lunyats de tots los béns presents
 Sens finament.

. C .

- Senyor, ver Déu, qui sou vengut
 Per nós saluar,
 105 Regits-nos per vostra virtut,
 Vuyllats-nos dar,
 Per nós posar,
 Lo vostre sobiran regnat
 En l'altre món,
 110 Car aquest tot jorn nos confon
 Fort malament.

+ Deo gratias +

-
- 25 volent] *ms* volents *canc ead. manu -s*
 33 e·ls] els. Em sembla més lògica aquesta lectura que no pas la de considerar una pausa, una coma, després de ‚mort‘.
 41 La luna] la *seq* terra *canc ead. manu*
 44 e·ls] els. Em sembla més lògica aquesta lectura que no pas la de considerar l'absència de la conjunció.
 84 Gitat] *ms* Gitats *canc ead. manu*
 110 tot] *ms* tots *canc ead. manu -s*
-

En aquest aparat crític no he fet referència a l'edició de Manuel de Bofarull per les poques discrepàncies entre la seva i la meva lectura, llevat potser del «Gitat» del v. 84 que ell transcriví per ‚Girat’. La meva decisió és fruit no solament d’una atenta mirada a la grafia de Pere Miquel Carbonell, sinó també al significat del mot en l’estructura sintàctica d’aquests versos. Qui parla és Jesús dirigint-se als pecadors, els fa avinent que porta el pit obert per salvar-los, però ells «desconexents», desconsiderats se l’han tirat a l’esquena. Així els ho fa present: se m’heu tirat a l’esquena, no em féu ni cas. Una oració enllaçada a l’anterior amb la conjunció ‚e’. Si el verb fos ‚girar’ hauríem de llegir: i vosaltres m’heu tombat o girat mirant cap enrere; una expressió no pas gaire precisa i ben poc contundent en el context del Judici final, penso. La diferència de lectura en el v. 65 no em sembla tan important com l’anterior: on transcriu «aquí», M. de Bofarull posà ‚a qui’. Penso que és molt més lògica la meua que relaciona aquest adverbí amb el lloc «Josafat» del vers anterior. La divergència, però, més acusada la dono en la puntuació a penes inexistents en la seva i, en la meua, deixada així després de moltes vacil·lacions; em sembla honrat de confessar-ho, no per aviar una excusa per davant, sinó per simple pruija d’ofici.

Edició crítica del foli montserratí

El text és copiat al Ms. 840, ff. 39v-40v. de la Biblioteca del Monestir de Montserrat. Es tracta d’un manuscrit del s. XVI, sense les cobertes originals, amb una irregular numeració moderna i amb diversos folis en blanc pel mig del seu conjunt de setanta-nou.¹⁴ El seu contingut és divers: exercicis de traducció entre llatí, català i castellà, poemes catalans, un de castellà, llistat de mots i esborranys de cartes. La irregularitat de la lletra i aquesta barreja temàtica fan pensar en treballs escolars i en còpies de poemes que després han estat aplegats per fer un volum. La mala qualitat de la tinta fa il·legibles arreu una colla de folis i fragments. Malgrat, però, la pobresa aparent d’aquests papers, en el seu centre hi ha una plega de sis nadeses populars que precedeixen el poema *Al jorn incert*, sense referència a cap autor. I a continuació hi ha un altre poema nadalenc. Es troba situat, és bona cosa remarcar-ho, just entremig de les nadeses, és a dir, com si aquest poema en fos també una. I ho és en la tradició del *Cant de la Sibilla*.

Tot i que transcriu seguint el model estròfic del manuscrit gironí, cal tenir present que en el de Montserrat el text és copiat formant estrofes de quatre versos dodecasíl·labs, tretze en total, més els dos versos inicials. En aquest manuscrit l’abreviació: «Co» = ‚cobla’ no sempre senyala aquesta separació de cobles.

Pel que fa als criteris d’aquesta edició crítica, m’atinc als indicats en el poema anterior i amb la numeració continuada com ja he anunciat.

14. Cf. Alexandre OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat*, Monestir de Montserrat 1977, 214-215. És a la impremta una nova descripció d’aquest manuscrit en la sèrie de volums de l’IEC, sota la direcció d’Eulàlia DURAN, *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*.

- [F. 39^v] Al jorn incert quant Déu vindrà,
 Conexerem
 115 Los béns e·ls mals que fets haurem
 Tot clarament.

{Co}

- Com fóssem del cel exellats
 Per nostre mal
 E pel dimoni subjugats,
 120 A mort penal,
 Del loch reyal
 Volc deullar portant salut,
 Lo Fill de Déu, qui és vingut
 Molt humilment.

Co

- 125 Crexent la nostra prauatat,
 La fi vendrà,
 Lo món per foc serà purgat
 E cremarà,
 Tremolarà
 130 Denant l'Anyell tot furiós
 Contra·ls mesquins de pecadors,
 Iradament.

Co

- Los peïxs qui dins la mar viuen
 Tots cridaràn,
 135 Los animals, volent plorar,
 Udolaràn
 Com sentiran
 La fi venir, hont l'o. mesquí
 Damnat serà no sperant fi
 140 De son turment.

Co

Los arbres seran sangonents
 De grans sudors
 Sentint la mort e·ls grans turments
 Dels pecadors.

- 145 Qui per Senyor
 Déu lus donà, donchs faran dol
 Plorant per l'om qui axí-s perdrà
 Pel món present.

Co

- Lo sol de negre vestirà
 150 Tot demudat,
 La luna gran claror perdrà
 Per l'om damnat,
 Car lo pecat
 L'acusarà y els elements
 155 Mudar-se han, los fermaments
 Del jutgament. [F. 40^r]

[Co]

- Los monts capdals se aplanaran
 Ab gran terror,
 Les grans ciutats totes cauran
 160 Per gran temor,
 Com lo Senyor
 Torbat veuran e molt irat
 Contra l'om qui li és stat
 Desconexent.

Co

- 165 La trompeta spantarà
 Lo mont present
 Ab un gran crit que gitarà
 Tot clar dient:
 Leuats, leuats
 170 Dels moniments, vosaltres, morts,
 Retets rahó dels mals e torts
 Tot prestament.

Co

- Vendrà al loch que nos diem
 De Josafat.
 175 Lo Fill de Déu aquí veurem
 Aparellat

Ab las plagas
 Que portarà a tots mostrant,
 Los beneficis recomptant
 180 Tot clarament.

Co

Mirats mi, dirà als pecadors,
 Are·m vesets.
 Mirats, pus jo morí per vós,
 Los meus retrets.
 185 Ara veus l'om
 Qui menyspreàs, qui us ve jutgar
 Ya no porets res amagar
 Secretament.

Co

Veïats lo cap que us incliní
 190 Ab què·m besàs.
 Veïats lo costat que us obrí
 Ab què us saluàs.
 Hauets·ma tot
 Gitat detràs desconexents
 195 Punir·vos han los greus turments
 Eternalment.

Co

Ay, lassos, mesquins, què diran
 A tal procés?
 Amichs, llauors no·ls aydaran
 200 Ni llurs diners:
 L'or e l'argent
 Confús serà per lo gran foch.
 De fugir no y haurà loch
 Possiblement. [F. 40^v]

[Co]

205 Adonchs a Déu malehiran,
 Desesperats.
 Dins e de fora cremaran

Sententiats

E comanats

- 210 A Lucifer, qui·ls do turmens,
Llunyats de tots los béns presents
Degudament.

Co

Senyor, ver Déu, qui sou vengut
Per nós saluar,

- 215 Regits-nos per vostra virtut
E vullats-nos dar
Lo vostro subiran regnat
En l'altre món,
Que·n aquest tots jorns nos confon
220 Maluadament.

finis.

130	l'Anyell] <i>ms</i> llanyell
135	plorar] <i>ms</i> plorar <i>seq</i> tot <i>can ead. manu</i> tot
138	l'o mesquí] <i>ms</i> lomesquí
103	Regits-nos per] <i>ms</i> Regits <i>seq</i> per <i>can ead. manu</i> virtut] <i>ms</i> virtutt <i>can ead.</i>
<i>manu -t</i>	
185	veus l'om] <i>ms</i> veus <i>seq</i> u <i>can ead. manu</i>
219	Que·n] <i>ms ead</i> <i>man corr</i> que a

Confrontació de les dues versions

Una ullada que compari les dues versions pot, tot i no entretenir-s'hi massa, donar una quantificació i classificació de les semblances i de les diferències que resumeixo seguidament. Manca el vers 107 (el paral·lel seria el 217) a la versió montserratina, per això la confrontació dóna un total de cent vuit versos dels quals setanta-dos són idèntics i el percentatge de similitud, per tant, és d'unes dues terceres parts. La restant són diferències que poden agrupar-se en tres blocs: a) les lèxiques, b) les de canvi d'ordre de mots i c) les de variació més àmplia. Del primer trobem, per exemple (primerament escric la variant gironina), el v. 7/117: «exilats/exellats»; v. 44/154: «e/y»; v. 48/158: «tremor/terror»; v. 100/210: «que/qui»; etc. fins a un total de disset que varien una sola paraula. Del segon bloc, l'únic exemple que hi ha és el v. 23/133: «Los peys qui viuen dins la mar/Los peixs qui dins la mar viuen». Del tercer, trobem els versos 35-38/145-148; 58-61/168-171; 67-68/177-178; 82-84/192-194 i el 110-111/119-120, catorze en total. La característica més remarcable d'aquest

grup, al meu entendre, no és tant la seva diferència com el seu per què, causat, sembla, per una mala lectura del copista en algun cas. Els versos 145-148 no són gens clars comparats amb els de la versió de Girona. Hi llegim un fet -la suor sangonosa dels arbres que perceben la mort i el turment dels pecadors- que no té il·lació amb el que segueix, «Qui per Senyor / Déu lus donà, donchs faran dol...». Els quatre versos 168-171, contràriament, em donen la impressió de més populars en la versió montserratina enfront dels més primitius de la gironina. També em mereix un qualificatiu de popular, de més simplicitat, la variant dels v. 177-178. Què vol dir ben bé el v. 190 montserratí: «Ab què·m besàs»? Tinc la convicció d'haver llegit correctament la grafia del manuscrit i, davant la igualtat del «que us» dels vers següent idèntic amb el gironí, més aviat penso en una badada del copista; avui hem de llegir-hi un «què us». Cal encara fer notar una variació morfològica com ho és el canvi de nombre gramatical en els v. 32/142, 34/144, 52/162 (també varia el mot) i 63/173. Arribats aquí penso que es pot afirmar: són moltes més les semblances que no pas les diferències i d'aquestes n'hi ha unes quantes que qualificaria de simplificació lèxica les quals assenyalen el pas de finals del s. XV als anys de ben entrat el s. XVI. En aquest sentit considero prou clars els v. 139, 157, 160, 165, 168-170, 177-178 i altres. Hi ha darrere d'aquestes dues versions un primer original perdut? Més d'un? Pot ser. Ara per ara, però, proposo considerar la versió gironina com la més propera a l'original i la montserratina com una adaptació al gust o a la comprensió de mitjan segle XVI (pot ser-ne paradigmàtic el canvi del v. 55/165: «La trompa spauentarà/La trompeta spantarà»; o el v. 61/171 que contraposa «béns e torts» mentre que la versió montserratina només recalca les accions negatives: «mals e torts»).

L'autor d'aquest poema

Deturem l'atenció en les dues posicions en què es poden agrupar els qui han fet esment d'aquest poema. La majoritària atribuint-lo sense cap comentari a Antoni Canals; l'altra, la de Martí de Riquer, trànsfuga del primer grup quan passats uns trenta anys de la seva apreciació inicial escriví «hom li atribueix», la de J. Massot i Muntaner que havia emprat el mateix verb dos anys abans i darre-rament la de Jordi Parramon.¹⁵ Pensen que potser no és d'ell? Podem dubtar de l'autoria d'aquestes cobles? Fem-ho per confirmar-la o per bandejar definitivament -si és possible- la incertesa que arrossega el verb 'atribuir' i l'anonimat de la versió del s. XVI.

Una primera via de solució seria esbrinar un possible error del copista Pere Miquel Carbonell: atribuir, a la impensada, aquests versos al dominicà. Podria ser, però tot em fa pensar que no. Copià un text de paternitat segura per a ell i va

15. Cf. *supra* les notes 9, 10 i 12.

fer-ho empès per la seva originalitat: veié al davant una glossa del tradicional *Cant de la Sibil·la*, que per cert també copià dos folis més endavant. De més a més tenim aquestes dates: Antoni Canals morí entre el 1415 i 1419; Carbonell ho feia passat quasi un segle exacte, el 1517. En cas de ser la còpia d'aquestes cobles de començaments del segle XVI,¹⁶ a quasi cent anys de distància, podria certament fer-nos dubtar si sabia de qui eren. Però també pot ésser que les conegués des de jove, passats vint o vint-i-cinc anys de la mort de l'autor tot i que no les escrivís fins passats molts altres anys. Mirat des d'aquest angle res no ens pot induir a pensar que hi ha una falsedat volguda pel copista, si bé podria ésser en la transmissió que ell acollí. És ben cert que aquesta és avui per avui l'única composició poètica coneguda de Canals i podríem conjecturar una atribució d'autoritat, tal volta rebuscada, si ens atenem a la resta de la seva obra: traduccions de Valeri Màxim, Sèneca, Hug de Sant Víctor o escrits ascètics del propi enginy. Hom podia pensar en la seva 'autoritat' com a deixeble de sant Vicent Ferrer, predicador escatològic com escatològiques són aquestes cobles. De tota manera no ha de ser pas aquesta la via d'estudi tot i que tampoc sigui sobrer haver-ne escrit quatre mots. El camí només pot ser un altre: l'anàlisi del lèxic avui factible gràcies a l'estudi del professor Emili Casanova.

La confrontació del vocabulari d'Antoni Canals amb el llistat de mots de les *Cobles* permet escriure les ratlles que segueixen.

En primer lloc la paraula: «Lucifer» (v. 100), però com que és un nom propi i no entra en el recompte d'E. Casanova la deixo de banda.¹⁷ En segon lloc, les que aquest estudiós només ha trobat al text de les *Cobles*, ordenades alfabèticament: «aydaran» (v. 89), «esmutat» (v. 40), «finament» (v. 102), «ingrat» (v. 53), «iradament» (v. 22), «jutiament» (v. 46), «penal» (v. 10), «sobiran» (v. 108) i «udolaran» (v. 26). I en tercer lloc, una paraula de lectura un xic ambigua: «recomptant» (v. 69). «Pahor» (v. 50)¹⁸ és substituïda, en la versió montserratina, per «temor» (v. 160), «esmutat» (v. 40) per «demudat» (v. 150) i hi desapareixen «finament» i «ingrat». Aquesta darrera paraula no hi és perquè el

16. La data última en què Carbonell escriví, Massó i Torrents i M. Antònia Adroher consideren que fou l'any 1507 (Cf. J. MASSÓ TORRENTE, *Repertori de l'Antiga Literatura Catalana. La Poèsia*, op., cit., 36 i M^a. A. ADROHER BEN, *Estudio sobre el manuscrito Petri Michaelis Carbonelli Adversaria, 1492 del Archivo Capitular de Gerona*, art., cit., 129).

17. No és el lloc, aquest, on resumir la metodologia del professor Casanova. Basta de dir que la meua feina és deutora de la seva investigació i em sembla suficient de recordar, per al lector, només les obres d'Antoni Canals que tenen relació amb el lèxic ací estudiat. Són *Carta de sant Bernat a sa germana*; *Exposició del Pater noster*, *Ave Maria e Salve Regina*; *Scala de contemplació i Valeri Màxim*. Esmento aquestes perquè quan el mot de les *Cobles* només té un segon testimoni es troba en elles.

18. Faig notar de passada que en el llibre d'E. Casanova aquest mot, aplegat sota la veu 'por', només té dos testimonis extrets del *Valeri Màxim* i no hi consta el de les *Cobles*. Sí, però, que es troba en una altra traducció d'Antoni Canals que ell no té present; es tracta del *Tractat del Molí Espiritual* del qual parlaré més endavant. La referència bibliogràfica és: Albert G. HAUF, *El 'Tractat del Molí Espiritual' de Fra Antoni Canals, O. P.*, dins *D'Eiximenis a Sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Montserrat, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, 187-218. 'Paor' es troba a la p. 208, l. 29.

seu context també ha desaparegut, i «finament» és substituïda per un adverbi, «degudament», un poc més imprecís en el seu context. Els nou mots aliens a la resta de l'obra d'Antoni Canals, la versió de Montserrat els manté amb només quatre variacions, i així pot dir-se que lèxicament els dos manuscrits no es diferencien gaire.

«Aydaran» (v 89). Emili Casanova no ha trobat la forma sincopada d'aquest verb, respecte del radical llatí, en el lèxic de Canals -exceptuant-ne les *Cobles*- i sí per tot la forma provinent del radical ple. És a dir, no hi ha constatat l'alternança que començà a donar-se més acusadament a partir del s. XIII entre ,ajudar/aidar'. Joan Coromines apunta un major ús de la forma sincopada «en algunes parts i textos de València»,¹⁹ la pàtria de Canals. Tal volta es tracta d'una tria per raó mètrica.

«Esmudat» (v. 40) és una paraula que ens porta sorpresa en el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover-Moll (a partir d'ara DCVB): verb transitiu provinent de ,trasmudar' -J. Coromines l'estudia en la família de ,trasmudança', en el conjunt dels derivats del llatí MUTARE- i en dóna dos exemples, un del cèlebre diccionari de Nebrija i l'altre és ni més ni menys que el del nostre vers. L'estampació del *Lexicon seu Dictionarium* del de Nebrija ens porta a l'any 1585, que és el citat en el DCVB, però si fullegem la primera traducció dels *Dictionarium latino-hispanicum* i *Dictionarium hispano-latinum* feta per fra Gabriel Busa i editada per Carles Amorós a Barcelona el 1507, ja hi trobem el mot. Hi és en les formes que es mantindran en les edicions següents. Concretament, de les tres que conté, ens interessa l'última: «esmudar la color» (les altres són: «esmudar-se per temor» i «esmudar-se per vergonya»). El text lexicològic remet aquesta expressió al verb llatí DECOLARE, i per la traducció inversa sabem que el significat és ,per descolorar'. És el significat que s'ajusta als versos «Lo sol de negre se vestrà / tot esmudat» (v. 39-40), això és: ,tot esblaimat'. L'existència d'aquest mot sembla doncs que el tenim des del testimoni de l'any 1507 i bé hem de pensar que ja deuria ser viu des d'un temps enllà. Podem allunyar-nos fins als anys d'Antoni Canals? O hem de pensar, per contra, en una variació de la ploma de Carbonell sobre el mot antic amb la intenció de modernitzar la llengua?

«Finament» (v. 102), en el sentit d',acabament', ja es troba en textos a cavall dels segles XIV i XV, però mereix més atenció que no sembla. Així ho penso davant la seva absència en la llista de derivats i compostos en el DCELC (s.v. ,fi'). No cal dir que el meu punt de partida és d'aquí i del DCVB i em trobo amb un primer dilema: o als dos manuscrits de les *Cobles* els manca la lletra ,l', o el substantiu ,finament' és correcte; el segon: o en el DCELC hi ha un ,lapsus' tipogràfic o el seu autor oblidà l'aportació del DCVB. El primer dilema contra-

19. A partir d'ara quan parli de Joan Coromines ho faré referint-me al seu *Diccionari complementari i etimològic de la llengua catalana*, així: DCELC, en l'entrada corresponent. Aquí, s.v. ,ajudar'. Germà Colón observa que «el verb *aidar* era ben corrent a la València dels segles XIV i XV», tot i que també s'adona que entre el món de les traduccions antigues més hi abunda ,ajudar' que no pas ,aidar' (Germà COLÓN DOMÈNECH, *Les Regles d'esquivar vocables. Autoria i entorn lingüístic*, Barcelona, Societat Catalana de llengua i Literatura - IEC 2001, 72).

posa un adverbi que té el seu ètim en el substantiu FINIS, però que seria, potser, fora de lloc, gramaticalment, en companyia d'un altre adverbi com ho és «sens» en el mateix vers. ‚Finament’ no té altra explicació que ser considerat un mot postverbal del verb ‚finar’, provinent del mateix FINIS. Així el vers ens dóna un substantiu modificat per l’adverbi «sens» i els dos mots clouen semànticament tota la significació implícita en els versos precedents. El segon dilema, que vol explicar l’origen de la paraula, la seva antigor i per tant la plausibilitat ben natural d’atribuir-la al lèxic de Canals perquè ja era coneguda i usada entre els escriptors del seu tarannà, és el buit que hi ha en el diccionari de Joan Coromines. El DCVB aporta dos testimonis, un del 1394 i un altre del 1404, i afirma que és un substantiu antic. Penso en un oblit de Coromines, tant més si cal ésser lògic amb el seu propi raonament. Ens diu que el verb ‚finar’, aparegut el s. XIV -i en dóna fe la *Crònica* de Ramon Muntaner-, té un ús preferentment transitiu, però també intransitiu «amb referència a la vida i a la mort o altres coses transcendents», i a d’altres, també. Res no fa difícil de passar d’aquesta forma verbal a una de nominal en un context de transcendència religiosa o, si es vol, de memòria escatològica, realitat definitiva i absoluta a fi de comptes. Si el DCVB aporta aquest substantiu ‚finament’ en un text comercial i en un altre d’històric, no deixa de ser sorprenent que Coromines els oblidí i que no en conegués cap en el sentit de ‚transcendència’ per ell mateix exposat, llevat de la forma verbal. Res no té d’estrany, penso, l’existència d’un derivat postverbal com aquest mot, i no solament la seva aparició en aquest segle, sinó també que es trobi en un text religiós-escatològic. Aquest mot ens porta a no oblidar una versió dels *Quinze signes*, el poema medieval de la fi del món, que es troba en el manuscrit 451 de la Biblioteca de Catalunya. Tot i que «té les aparences de partànyer a la primeria del XV^{en} segle, tots els seus continguts semblen ésser traduïts en època força anterior», afirma Massó i Torrents. El text es troba en *De la vinguda de l’Anticrist* i d’ell són aquests dos versos amb dues de les nostres paraules: «Car enans que·l mont vingua a finament / Ni que vinguats a jutjament». ²⁰ Qui ens assegurarà que aquest poema en aquell temps era desconegut?²¹

«Ingrat» (v. 53) és un adjectiu que hem de lligar al temps. La seva aparició no sembla ésser pas anterior a finals del segle XV o encara de principis del XVI. Es tractaria d’un mot culte d’aquells anys i hem de pensar en dues possibilitats: o en aquest poema en tenim el primer testimoni ben matiner i atribuïble a Canals, o bé ens trobem davant d’una adaptació, modernització o esmena feta per la ploma de P. M. Carbonell. Si el manuscrit de Montserrat, tot i ésser molt posterior, no té aquesta paraula, cal filar prim. No sé estar-me de sospitar que el vers del manuscrit montserratí és més fidel a l’original que no pas el de Carbonell. Diu aquell: «Contra l’om qui li és stat / Desconexent» (v. 163-164) i rima amb ‚irat’. En aquest: «Contra l’hom qui li és ingrati, / Desconaxent» (v. 53-54)

20. J. MASSÓ TORRENTS, *Repertori de l’Antiga Literatura Catalana. La Poesia*, op., cit., 362.

21. Cf. MIQUEL COLOM MATEU, *Glossari General Lul·lià*, Palma de Mallorca, Ed. Moll 1982-1985, vol. II, s.v. ‚finament’, 461.

i rima també amb ,irat'. Ara bé, no és la rima el punt clau d'aquests versos, sinó la paraula «desconexent». En una versió es construeix sintàcticament aquesta frase: ,és estat desconeixent', un verb còpula i un atribut, mentre que en l'altra ho és aquesta: ,és irat', la mateixa estructura, però afegint un segon atribut, ,desconeixent', com a complementador del primer o com a duplicació del significat, com si diguéssim una doble oració amb la còpula elidida en la segona. Al primer cop d'ull tant pot ésser una versió com l'altra la primigènia, però atesa la manca de cap testimoni d',ingrat' anterior als darrers anys del s. XV -pel que jo sé-, se'm fa difícil de pensar que l'he trobat escrit cent anys enrere i em sembla més sensat suposar un canvi per obra i gràcia de P. M. Carbonell. L'humanista barceloní hauria forçat una construcció sintàctica més aviat estranya en molts dels altres versos. Això pot afirmar-se pensant en la seva obra d'home curós del llenguatge i preocupat per la seva riquesa i varietat si seguim Antoni M. Badia i Margarit que així ens el presenta.²² Copià, la mà que escriví en el mateix manuscrit les *Regles de esquivar vocables*, i tal volta retocà un xic les *Cobles del Judici*? Podria ser. Ja he insinuat les seves possibles intervencions en el poema en parlar del mot ,esmudat'.

«Iradament» (v. 22) és un adverbí que ens sorprèn no pas per la seva, diguem-ne rarsa significativa, que no la té, sinó més aviat per la que anomenaríem vulgaritat, ser propi del parlar de l'ampli ,vulgu's'. L'etimologia ens explica que de bon començament concorregueren en la parla els verbs ,irar' i ,airar' i les formes adjectives ,irat/airada'. Per això semblaria més aviat normal de trobar aquest adverbí en més d'una de les obres del dominicà, però no és així. Té, doncs, aquest cas únic totes les probabilitats de no haver pogut ser mai escrit per Antoni Canals? El DCVB aporta el testimoni tret del *Llibre del Consolat de Mar*, la redacció definitiva del qual és dels temps del nostre escriptor, text prou ben conegut per la seva incidència en el vast món de la gent de mar i per tant amb lèxic popular ultra els tecnicismes més jurídics. Tal volta el bon frare l'aplegà d'entre la veu plural del carrer.

«Jutiament» (v. 46). Es tracta d'una paraula que ja llegim a les *Homilies d'Organyà*. La pregunta ha de tombar cap als diversos contextos on trobar-la, essent bàsicament un, el del món judicial, o en aquells que li són anàlegs. Per això és fàcilment explicable de no topar-se amb ella en altres textos de Canals i ésser, per tant, mot únic a les *Cobles*. Oi més si no oblidem que el seu significat és el

22. En efecte, no solament el presenta com el més segur autor d'aquesta obra, sinó que ens en dóna el retrat tradicional posant l'accent, enllà d'ésser també poeta més aviat discret, en el fet d'aparèixer com «un home interessadíssim per la llengua catalana, que coneixia bé i que procurà de difondre i de millorar. [...] Totes aquestes activitats [les de sa vida professional i les de les seves afeccions], ultra satisfer els seus afanys per sobresortir, li mostraren la via per a tractar de la llengua catalana, que ell aspirava a dignificar des d'una perspectiva acurada» (Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Les Regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»* (Biblioteca Filològica, XXXVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1999, 36-37. Posteriorment ha tornat sobre ell amb expressions semblants a: Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Entorn de Pere Miquel Carbonell. Primer comentari sobre Les Regles de esquivar vocables (edició i estudi de 1999)*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XLIII* (2001), 85-86.

mateix que el de la paraula ,judici', tan patrimonial i antiga com l'altra, present també a les *Homilies d'Organyà* en un context idèntic al que comentem, el del Judici Final: «totes les prophesies cessaran el dia del judici» (cf. DCELC, s.v. ,jutge'), corresponent a la primera homilia.²³ Un deixeble molt acostat a Ramon Llull l'escriu, per exemple en aquest sintagma: «en lo dia del jutjament».²⁴ No veig cap dificultat en admetre que Canals empri de manera única aquest mot obligat per la rima demés del context. Escriu senzillament -continuem en la hipòtesi que el poema fos d'ell- l'altra variant morfològica nominal del mateix significat. O bé purament i simple reproduueix els versos dels *Quinze signes* citats en el paràgraf de la paraula ,finament'.

«Penal» (v. 10), com la paraula anterior, va lligada al món del dret i de la llei. És un adjectiu derivat de POENA amb el mateix significat de ,càstig', de ,multa' en sentit més original. Ja es troba en Francesc Eiximenis. En el vers 10 i en el context de la cobla, la seva funció és la de qualificar la mort no pas de natural, sinó de multa o càstig que cal pagar «per nostre mal» (v. 8), pel pecat que fem; més exactament, pel mal o pecat que férem en Adam i en ell meresquérem la mort com a multa o càstig per la desobediència inicial.

«Sobiran» (v. 108). Canals té escrita en la resta de la seva obra la forma ,sobirà/-na' amb el significat de ,més amunt' i també ,sobiranament' significant ,de manera sobirana', ,suprema'. Un error del copista? Potser hem de pensar en l'atenció estilística que deuria mantenir alçada mentre escrivia o traduïa les seves proses i que, aquí en els versos, admeté la forma que conserva per analogia la ,n' de l'ètim llatí. Només cal fullejar el DCVB per adonar-se de la presència constant d'aquesta forma en els textos medievals fins al *Tirant lo Blanc*. Una ullada al lèxic lul·lià ens permet de veure una naturalíssima alternança de les dues formes.²⁵ Dit això, però, hem de deixar pas al pensament de considerar aquest mot com a probable en el lèxic de Canals davant d'una carta del 1392 escrita des del convent dominicà de València on ell aleshores residia. És cert, però, que no es coneix el seu autor perquè és signada de manera col·lectiva per «lo prior ab lo convent», tots d'acord amb el seu contingut adreçat a l'infant Martí. L'original es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i fou transcrit per Jaume Riera i Sans, el qual no pot estar-se de comentar: «[...] i sobretot el seu estil retòric, fan pensar de seguida en fra Antoni Canals, que sis anys més tard seria el predicador de la cort del rei Martí [...] precisament encara no feia un any

23. Vegeu-ne el context sencer a l'edició que hi ha a: Joan COROMINES, *Entre dos llenguatges*, vol. I, Barcelona, Curial 1976, 132, penúltima línia. Parlant de ,jutjament', cal recordar que aquest mot ,medieval o renaixentista' és a *L'Atlàntida* (IV, 86) de Jacint VERDAGUER?

24. Pseudo Ramon LLULL, *Libre de Benedicta tu in mulieribus*, dins *Obres de Ramon Llull*, vol. X, Palma de Mallorca, Comissió Editora Lul·liana 1915, 318; és d'ell, en canvi, aquest vers de *Lo Desconhort*: «e car vós sòts irat car Déu fa jutjament» (v. 472), (Ramon LLULL, *Poesies*, a cura de Josep ROMEU I FIGUERES, Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1988, 121).

25. Per exemple les trobem a Ramon LLULL, *Proverbis de Ramon*, dins *Obres de Ramon Llull*, vol. XIV (1928): a les pàgines 4 i 5 «subiran bé / subirà bé»; «subirana fi / subirà esser»; o «sobiran Déu e senyor» en el *Libre de Blanquerna*, dins *Ibidem.*, vol. IX (1914), 9 contraposada a «lo objecte sobirà» en *Art de confessió*, dins *Ibidem.*, vol. I (1906), 406.

que el rei Joan havia pregat el prior que assignés a fra Antoni Canals la cel·la que havia ocupat fra Joan Montsó perquè així podria treballar més a pler en unes traduccions que li havia encomanat. Val a dir, amb tot, que els artificis literaris d'aquesta carta no es troben d'una manera tan marcada i espessa a les traduccions, preàmbuls, dedicatòries i obres originals de fra Antoni Canals, en les quals, posteriors totes elles d'alguns pocs anys, es revela relativament moderat en l'ús de recursos llatinitzants i retòrics». ²⁶ Les faig meves i així, tot i no poder afirmar que en fou Canals l'autor, també penso fundadament que pot atribuir-se-li el redactat per ser de l'hora en què s'assajava en el seu futur estil de traductor. Sol passar que els inicis són més immoderats que les madureses. Per tant, en selecciono aquests dos sintagmes que podem posar al costat del vers 108 del poema: «lo sobiran Altisme» (dues vegades) i «lo sobiran Príncipe». ²⁷

«Udolaran» (v. 26), el darrer mot no existent en el lèxic d'Antoni Canals i sí en les *Cobles*, ens fa pensar en un context més aviat restringit i amb el matís afegit de cert dramatism. Curiosament, el primer testimoni que tenim d'ell es llegeix a les *Vides de Sants rosseloneses*: «e els inferns li udolen, e els diables li criden» (cf. DCELC, s.v. ,udolar'). Com he escrit abans, ens trobem en un context escatològic: aquí, els diables i els inferns; en el poema, l'arribada del Judici i la condemna eterna. Una vegada més, la paraula no cal que sigui necessàriament present en el lèxic de Canals, atès justament el tipus de context; tot i ser el mot prou antic i fins diguem normal el seu ús, no per això cal que l'emprí un escriptor en textos allunyats del seu genuí significat. O l'afirmació contrària: la seva absència en el lèxic de Canals ens indica que les *Cobles* són d'altri.

«Recomptant» (v. 69). He anunciat que aquesta paraula podria tenir una lectura un xic ambigua. El fragment d'on prové és aquest: «Lo Fill de Déu aquí [la vall de Josafat] veurem / aparellat / Mans, peus, costat, / les plagues sinch, a tots monstrant, / los beneficis recomptant / tot clarament» (v. 65-70). És a dir, una volta tothom sigui davant el darrer Jutge, Jesús farà de manera continuada una acció: anirà mostrant, com si calgués allargar-la a fi i efecte que tota la gernació congregada pugui veure bé les cinc llagues de la seva passió. I simultàniament en farà una altra: recomptarà els beneficis que s'han derivat del seu martiri i mort en creu. Ara bé: ,recomptar' significa determinar el nombre dels beneficis o bé explicar-los? E. Casanova fa notar que en el lèxic de Canals hi ha les paraules ,recomptant' i ,recomptat' amb el significat de ,narrar' un fet, una història. La forma ,recomptat' l'ha trobada amb aquest significat en la versió del *Valeri Màxim*. ²⁸ Així,

26. Jaume RIERA I SANS, *El primer text conegut en «estil de valenciana prosa»: una carta atribuïble a fra Antoni Canals (1392)*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XXIV (1980), 519-520.

27. *Ibid.*, 518, l. 3 i 26, i 8.

28. Si ens fixem en el lèxic lul·lià, també trobarem àmpliament usada la significació de ,narrar' amb les paraules ,recomptant' i ,recomptat': «veges doncs e cogita si poria esser recontada ni declarada» i «a lexar, sapies, me conve dell recontar» (Pseudo R. LLULL, *Libre de Benedicta tu in mulieribus*, dins op. cit., 311); «devoció aporta novelles de Déu e recompta a Déu les nostres necessitats e misèries» (R. LLULL, *Proverbis de Ramon*, dins op. cit., 259) i «fill -dix lo hermità-, meraveyllar-te pories de ço que recomptaré de ·I· rey» (R. LLULL, *Libre de meravelles*, vol. IV, Barcelona, Barcelo 1934, 240).

doncs, es tracta, en aquests versos, de determinar el nombre dels beneficis o simplement d'exposar-los, d'explicar-los, és a dir, contar-los mentre mostra les nafres de la passió? La meua lectura es decanta per aquesta segona possibilitat tenint present el darrer vers de la cobla, «tot clarament». Jesús conta amb claredat quina cosa són els beneficis de la salvació més que no pas fer-ne una enumeració. Si és així, aquest mot és de Canals.

Si ara parem l'atenció damunt del text popular, el *Cant de la Sibil·la*, i tenim present que l'autor de les *Cobles*, fos qui fos, l'havia de conèixer indubtablement, veurem -només ens fixem en el lèxic- que, per exemple, el text popular copiat en el mateix manuscrit -i en altres molts també-, porta en la primera cobla «jutiament». Un dels mots que no és en el lèxic de Canals, però que ni ell n'era l'autor podia haver-lo manllevat de la versió tradicional.²⁹

Preguntem-nos ja si aquests vuit, o nou comptant «sobiran», mots poden alterar la pertinença de les *Cobles* al corpus de l'obra del dominicà. Diria que no. O ho diria amb més mirament: si no es pot dir que sí mancats com estem de cap altre testimoni positiu explícit, per la sola anàlisi del seu lèxic, no es pot dir que no.

En el darrer apartat d'aquest treball parlaré de raons teològiques que se sumaran a aquesta posició.

Edició del Cant de la Sibil·la del mateix manuscrit de Pere Miquel Carbonell

En el f. CCLXVIIr del manuscrit de P. M. Carbonell hi ha una versió del *Cant de la Sibil·la*. A la Seu gironina, com en altres moltes de la nostra àrea lingüística, de Perpinyà a València, sense oblidar l'Alguer ni Mallorca, i també en altres regions, aquest cant és una part de la nostra història religiosa i, en aquestes pàgines, ho és de la literària i de la lingüística. No sé si un dia algú farà l'estudi de tots i cadascun dels textos conservats detallant-ne semblances i diferències... avaluant-ne la transmissió i la significació... llarga feina que ara només entrelluco tenint present un dels darrers estudis entorn de les versions conservades a l'Arxiu Capitular de la Seu de Barcelona,³⁰ i l'edició d'una versió popular copiada a finals del s. XV en el missal de la parròquia de Sant Iscle de Colltort, avui conservat en el mateix Arxiu Capitular de Girona.³¹ La importància de la tradició barcelonina és de primera línia en el nostre cas per la simplicitat raó que Pere Miquel Carbonell no solament era fill del Cap i Casal, sinó perquè hi visqué i treballà sempre. Cal posar, doncs, de costat la seva

29. Es llegeix en les tres versions editades per Baucells (cf. nota següent) -v. 6- i en la impressa de la Seu d'Urgell que edità Milà i Fontanals -v. 6 també-, però no en la versió valentina.

30. Josep BAUCELLS I REIG, *El Cant de la Sibil·la a la catedral de Barcelona (Edició dels textos i estudi de la segona època de la representació: ss. XV-XVI)*, dins «Revista Catalana de Teologia», VI (1981), 175-208; els textos, exactament a les pàgines 186-191.

31. Gabriel ROURA I GÜIBAS, *Una versió del Cant de la Sibil·la*, ATCA, 7/8 (1988-1989), 293-297.

còpia i les conservades a la catedral de Barcelona i, més lateralment, la parroquial del poblet de la Garrotxa.

Girona, Arxiu Capitular, ms. 69

{F. CCLXVII^a} Lo jorn del Judici
Parrà qui haurà fet servici.

Un rey vendrà perpetual
225 Vestit de nostra carn mortal.
Del cel vendrà tot certament
Per fer de tots lo jutiament.

Ans que·l judici no·s farà
Un gran senyal se mostrarà:
230 Lo sol perdrà la resplandor,
La terra tremirà de por.

Del cel gran foch deuallará,
Com a sofre molt pudirà.
La terra crema·b furor.
235 La gent haurà molt gran terror.

Les steles s'alteraran
E del cel caure mostraran.
La luna no darà claror
Ans mostrarà molt gran negror.

240 Los arbres suaran de sanch:
Un semblant cas no fonch vist hanc.
Tot lo món serà en tristor:
No y haurà nengú que no plor.

La mar molt alt se'n puiairà
245 E prestament se baxarà,
Los peys sentran fortment cridar
E los hòmens molt entristar.

Los hòmens qui prop mar seran
A les muntanyes fugiran, {F. CCLXVII^b}
250 Hiran cridant molt congoxats,
Semblaran folls e desolats.

Aprés serà un fort senyal
D'un terratrèmol general:

Les pedres pel mig se rompran
255 E les muntanyes se fenran,

Los puigs e plans seran eguals.
Aquí venran los bons e mals,
Reys, comtes, duchs, altres barons
Qui de lurs fets daran rahons.

260 Los infants qui nats no seran
Dins en los ventres cridaran
E diran tots plorosament
Aiude'ns, Déu omnipotent.

Una gran trompa sonarà
265 Que·ls morts e vius despartarà
E manarà generalment
A tots que·s leuen prestament.

Lo Fill de Déu aquí serà,
A tots les plagues monstrarà.
270 Als bons darà vida·ternal,
Als mals, infern perpetual.

Vosaltres tots qui escoltau,
Deuotament a Déu pregau
De cor ab gran deuotió:
275 Que us aport a saluatió.

235 terror] *ms corr* pahor *canc*

237 davant de «cel», un mot de tres lletres, les dues primeres són com una taca de tinta i la tercera una ,l' (és l'esmena de «sol»?)

257 Aquí] A qui

Josep Baucells ens ofereix tres versions d'aquest cant procedents, l'una, del manuscrit *Constitutiones synodales ecclesiae Barchinonensis*, l'altra, del titulat *Lectionarium*, ambdós del s. XV, i la tercera, d'un llibre estampat l'any 1569, l'*Ordinarium Barchinonense*. Editades una al costat de l'altra són disposades en paral·lel amb el text llatí *Judicii signum*, extret del còdex 110 de la segona meitat del s. XIV del mateix Arxiu Capitular. Les quatre columnes són identificables en el mateix ordre esmentat amb les lletres A, B, C i D. Cal repetir, pensant en la font llatina inspiradora d'Antoni Canals, les paraules que Baucells escriu a propòsit de la seva transmissió: «s'ha mantingut pràcticament invariable en les innumbrables còpies d'arreu».³² Tot i l'estampació barcelonina del 1567, les dues

32. J. BAUCELLS I REIG, *El Cant de la Sibila a la catedral de Barcelona*, art. cit., 186.

més antigues són les de Vic de l'any 1547 i la de la Seu d'Urgell de l'any següent; si doncs, passats poc més de vint anys de la mort de Carbonell s'estampaven aquests dos textos -«molt uniformats, cal dir- ho», rebla J. Baucells-, hem de preguntar-nos si aquesta uniformitat que s'estenia del bisbat de la Seu d'Urgell fins als de Girona -on s'imprimí el 1550- i Barcelona, no té un testimoni general en el manuscrit de Carbonell. Però no avencem suposicions, ans fem el paral·lel entre ell i els textos impresos. Són exactament dotze quartetes les que hi ha en l'*Ordinarium Urgellense*³³ i en el de Barcelona, i tretze en el manuscrit ara gironí. La identitat, no solament semblança, és quasi absoluta entre les quartetes següents (la xifra romana és del manuscrit i l'àrbiga de les estampacions d'Urgell i Barcelona): I - 1; II - 2; III - 5; VIII - 4; IX - 8; X - 10; XIII - 12. Les restants no tenen cap similitud. El recompte dona, però, una meitat més una d'iguals. Quina és l'explicació d'aquesta quasi mitja diferència i de més de mitja igualtat? Fou Carbonell qui en varià unes estrofes per crear un paral·lelisme amb el cant eixit de la ploma de Canals? Podria haver-se donat aquest cas, però penso que és indemostrable.

Ara bé, l'opinió de Gabriel Roura es decanta, davant la versió popular que edita, a parlar de «la versió depurada d'un humanista com Pere Miquel Carbonell, el qual, en un moment poc posterior al text de Sant Iscle, en deixà còpia autògrafa».³⁴ Comparem un poc, doncs, la versió 'humanista' i la 'popular'. No cal remarcar la diferència de llengua si de mots parlem, ans també de sintagmes i de versos sencers tot i conservar, i ésser en aquest sentit semblants, el significat bàsic. La del manuscrit ja sabem que conté 13 estrofes, la del missal, només 10. Així són aparellables -de nou assigno la xifra romana al manuscrit de Carbonell i l'àrbiga a la còpia del *Missale sancti Aciscli*-: I - 1; II - 2 amb el tercer vers molt diferent («la terra gitarà sudor»); els dos versos inicials de III - 5; els dos versos darrers de V - els dos darrers de 7 amb l'ordre invers; IX - 8; els dos primers versos de XI - 4. En total mitja dotzena de similituds, o potser podríem dir coincidències entre la versió copiada per Carbonell i una de les cent i mil que granà l'època medieval i renaixentista. Si més no, és dreturera l'opinió de qui veu en aquesta confrontació la d'aires populars i la de sons humanistes. A banda, fet i fet, de la concomitància a l'Arxiu Capitular gironí entre aquesta versió parroquial i la còpia de P. M. Carbonell, cal però tenir present el paral·lel entre aquesta versió i les rescatades de l'Arxiu Capitular barceloní amb les quals ha d'arregllar-se sense més ni més.

Les cobles d'Antoni Canals. Un comentari

Més que no pas col·locar en paral·lel el text atribuïble a Antoni Canals, el popular -populars per a ser més exactes- i el llatí, potser serà prou esclaridora la

33. Cf. M. MILÀ Y FONTANALS, *Obras Completas*, op. cit., 304-307.

34. G. ROURA I GÜIBAS, *Una versió del Cant de la Sibil·la*, art. cit., 297.

comparança temàtica desgranada diversament en cada una d'aquestes tres branques del cant nadalenc medieval. Els dos cants i el poema (no sembla pas escrit per a ser musicat el del frare dominicà -per això i per evitar confusions parlaré de cants i estrofes referint-me a uns, i de poema i cobles per a l'altre-) tenen en els versos inicials el tema bàsic i principal. Aquest és l'escatològic Judici Universal que Déu farà a tot vivent i a tot mort rediviu a la fi dels temps.

Dit això, els cants fan una primera precisió, donen, si es vol dir així, el primer detall en l'estrofa inicial que ha permès a la secular tradició de cantar-lo, i d'escenificar-lo,³⁵ en la nit de Nadal: el Jutge serà Déu en la nostra mateixa carn mortal. Així ho entenen el cantor i els oients, tot i que la lletra no digui Déu sinó «Rei». La comprensió implícita dels dos versos inicials i de la primera estrofa és l'explicitació que algunes versions populars fan cap al final i que Antoni Canals ja presenta d'entrada, és a dir, la seva clara glossa i de més a més, enriquida amb dades bíbliques com ho és l'adjectiu «incert» provinent de la perícopa dels evangelistes Mat XXIV, 42 i Mc XIII, 32. Serà un judici universal en doble sentit: «tots», pels qui; judicant «los béns e-ls mals», pel què. I en la primera cobla no solament es declara que el rei celeste en la nostra carn és el Fill de Déu com a Redemptor, «portant salut» per expressa decisió seva, «volch» i devallant «del loch reyal» -hi ha patent el concepte de reialesa expressat en les versions populars, i recorda de passada la distància immesurable entre el cel i la terra que llegim en la carta paulina als *Filipencs* II, 6-8, amb el «tot humilment» del v. 12-, sinó que ens en dóna el motiu: l'engany diabòlic i el pecat comès al Paradís terrenal que allunyà l'home del cel i el féu mortal, «a mort penal» com a càstig (*Gen* III, 19).

La segona cobla és una altra amplificació del mateix tema recollint el foc que es troba a l'estrofa cinquena del cant popular i en l'última del llatí que evidentment acullen les flames escatològiques des dels profetes de l'Antic Testament, com *Isaïes* LXVI, 15-16, fins al darrer llibre del Nou, l'*Apocalipsi*, del qual també recorda la imatge de l'Anyell (cap. V).

La quarta cobla allargassa la inventiva que ha mostrat l'autor en la tercera personificant els arbres que, davant el cas del pecador condemnat, suen sang, imatge que tampoc té paral·lel -com els peixos de la cobla anterior- en el cant llatí ni en el popular, però sí arbres, peixos i animals terrestres, en les que són sisena i cinquena estrofes del cant copiat per P. M. Carbonell dos folis més endavant. És molt difícil, em passa a mi, de no pensar que aquesta còpia de Carbonell no tingui rastres de recreació seva en algunes estrofes inspirat pels versos de Canals -o a l'inrevés!-, deixant les altres exactament iguals, idèntiques algunes a les de la versió C de la Seu barcelonina... Però també és molt difícil de no pensar que tant Canals com Carbonell haguessin tingut al davant un altre

35. Cf., per exemple, Luís QUIRANTE, *Notas sobre Lo fet de la Sibila e de l'emperador Sésar*, dins *Formes teatrals de la tradició medieval*. Actes del VII Col·loqui de la Société Internationale pour l'Étude du Théâtre Médiéval. Girona, juliol de 1992, edició a cura de Francesc MASSIP, Barcelona, Institut del Teatre 1996, 453-459.

text popular on sí que hi ha els peixos, encara que no els animals plorosos ni els arbres suadors de sang, o la terra és la que la sua en la versió del missal de Sant Iscle de Colltort (segona estrofa): es tracta de la versió mallorquina que aplegà l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador, reproduïda per Milà i Fontanals, «los pexos donaran gran crit» (v. 9).³⁶ O tal volta cal pensar amb més lluc en una font comuna, els *Quinze signes*: «Et al ters jorn li peys mari, / las balenas e li dalfi, / [...] / per miegz la mar iran torbatz / e cridaran tugz motz fortzmen».³⁷ On són les fonts darreres dels folis del manuscrit de Girona? Costa de concretar-les, si més no avui a mi. Un camí d'explicació podria trobar-se, potser, allunyant enrere l'aparició d'aquestes imatges de la quarta cobla. Com a mínim, si més no, pot haver-hi la deu d'un tòpic medieval que podem llegir a les *Vides de Sants rosselloneses*: es parla del dia del Judici Final, dels senyals que el precediran i «lo quint dia los arbres e les erbes daran ros semblan a sanc».³⁸ O bé tenint present la fixació del llenguatge, com ho apunta Baucells, arran de la uniformitat que imposarà la impremta, nou sistema de transmissió un cop entrat el s. XVI.³⁹

A la cobla cinquena retrobem les imatges més tradicionals dels textos escatològics: mutacions en el sol, en la lluna i en els estels que ja anunciaven les paraules del profeta *Isaïes* XIII, 10, les repetia *Joel* II, 10 i foren represes per Mt XXIV, 29, per Mc XIII, 24-25 i per Lc XXI, 25. Són les imatges còsmiques que es llegeixen a les estrofes vuitena del cant llatí, a la tercera o quarta del popular -versió A de les barcelonines i B d'aquestes i del missal de Sant Iscle, respectivament- i, encara que només reduït al sol, en la segona del C i de la versió urgellense. Elements escatològics als quals se sumen els de la cobla següent: les muntanyes aplanades com a les estrofes novena llatina i octava popular -les barcelonines i la de Sant Iscle- amb l'afegitó de «les grans ciutats» apropant-se així, el nostre autor, un poc més al text evangèlic que les fa presents (*Lc* XXI, 21 -i potser encara més als deu primers versets del cap. XVII d'*Isaïes*).

Un tercer element o tòpic escatològic tradicional és el «tuba tum sonitum» de l'estrofa onzena del cant llatí, «un corn» en les versions populars A, B i de Sant Iscle; les trompetes, en una paraula, de l'*Apocalipsi* que són traduïdes per «trompa» en el vers de Canals i «trompeta» en la versió montserratina i per «una gran trompa» en el cant copiat per P. M. Carbonell.

Un quart element, una de les imatges més dramàtiques de la literatura escatològica localitzable en els tres sinòptics amb aquestes paraules iguals: «Ai de les qui esperin un fill o el criïn aquells dies!» (*Mt* XXIV, 19; *Mc* XIII, 17; i *Lc*

36. Cf. M. MILÀ Y FONTANALS, *Obras Completas*, op. cit., 307. Cf., també, aquesta versió amb alguna estrofa de més i menudes variants en el DCVB, s.v. 'Sibil·la'.

37. Hermann SUCHIER, *Denkmäler Provenzalischer Literatur und Sprache*, Halle, Max Niemeyer 1883, 76.

38. Vegeu el text a Joan COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club editor 1974, 336 al fragment 3 r 2. Tinguem present que aquest 'donar' dels arbres i de les plantes és una variant prosopopeica i hiperbòlica de la sang que plourà i de l'aspra rosada en el cinquè jorn dels *Quinze signes* (cf. H. SUCHIER, *Denkmäler Provenzalischer Literatur und Sprache*, op., cit., 77).

39. J. BAUCELLS I REIG, *El Cant de la Sibil·la a la catedral de Barcelona*, art. cit., 192.

XXI, 23), el tenen quasi totes les versions populars, però no pas la llatina ni tampoc la nostra. Es tracta d'aquests versos: «Los infants, qui nats no seran / dintre ses mares cridaran», provinents dels *Quinze signes* com ja apuntà en 1880 Milà i Fontanals i analitzà amb més detall Hermann Suchier tres anys després.⁴⁰ Aquesta observació ens podria fer pensar que la més directa inspiració del seu autor prové del text llatí, si bé essent com és una glossa més que no pas una traducció amb retocs, la font es torna relativa tangiblement.

Com a glossa, doncs, que és, s'acreix en la ploma del probable frare dominicà fent referència a l'infern amb l'esment de Llucifer a la cobla dotzena; també la nominació del lloc del Judici tretà del verset de *Joel* IV, 2: «Josafat», que vol dir ,Déu jutja', mot simbòlic tradicional des de sempre; detall, aquest, que es troba en la versió valenciana, «en lo vall de Josaphat» (v. 13), recollida per Jaume Villanueva i reproduïda igualment per Milà i Fontanals.⁴¹ També de la seva ploma ix el que podríem denominar una escenificació tretà de l'evangeli de Joan: la presentació de les llagues de la crucifixió el primer dia que Jesús es manifestà ressuscitat als seus amics i vuit dies després adreçant-se, imperatiu, a Tomàs (*Jn* XX, 20 i 27). Quan s'apareix mostra els senyals de la passió com a testimoni de realitat i el nostre poeta els fa presents en l'acte del Judici Universal com a senyal del Redemptor-Jutge i en contraposició a l'home que se li ha girat d'esquena, millor dit en el redactat poètic: se l'ha tirat a l'esquena, «e tot atràs / gitat m'auèu desconexents» (v. 83-84) de la cobla desena després de parlar -aquí la veu del text és la de Jesús- del seu cap inclinat en expirar a la creu -se sobreentén- (*Jn* XIX, 30) i el cor traspasat, també de *Jn* XIX, 30, coronació final després del «mans, peus, costat» (v. 67) de la cobla vuitena i d'haver citat les «plagues sinch» (v. 68), el nombre tradicional de les ferides de Jesús crucificat.

Una altra característica escatològica que cal comentar, i que no expressen ni una sola vegada el cant llatí ni les versions populars, és el tema central del poema provinent de la teologia paulina de la carta als *Romans*: «ara es revela la ira de Déu des del cel contra la impietat i la injustícia dels homes que ofeguen la veritat amb les seves accions» (*Rm* I, 18): «Ira Dei»! Recordem, però, que Pau no l'allunya al dia del Judici, sinó en el present de la predicació de l'Evangeli, la qual cosa no impedeix de fer-la present, com el seu també exacte ,nunc', en el moment del Judici darrer. Al meu entendre aquest és el punt teològic central

40. Cf. els versos en la versió que en donen: M. MILÀ Y FONTANALS, *Obras Completas*, op. cit., 306 (v. 39-40), la variant de la p. 300 (v. 55-56); J. BAUCCELLS I REIG, *El Cant de la Sibila a la catedral de Barcelona*, art. cit., 190-191 (v. diferents). Les observacions d'en Milà i Fontanals són a les pàgines 301-304 i les de Suchier a les 568-572 de les seves obres respectives ja citades. Una interessant versió on pla bé es veu l'empelt dels *Quinze signes* amb el *Cant de la Sibila* la trobem en un text del s. XIV que reproduceix Massó i Torrents: «Les fembres qui seran prins / E-l ventre cridaran l'infant» (J. MASSÓ TORRENTS, *Repertori de l'Antiga Literatura Catalana. La Poesia*, op. cit. 383).

41. Cf. M. MILÀ Y FONTANALS, *Obras Completas*, op. cit., 307. Aquest mateix text, amb diferències de transcripció, pot llegir-se en l'obra: Richard B. DONOVAN, *The Liturgical Drama in Medieval Spain*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1958, 153.

de la glossa. Tal volta una via significativa més per atribuir aquest poema al dominicà. Les paraules són aquestes:

- a) «l'Anyell tot furiós [...] iradament» (v. 20-22)
- b) «car lo Senyor per nos jutiar, irat vendrà» (v. 35-36)
- c) «com lo Senyor torbat vendrà e molt irat» (v. 51-52)

Per tres voltes, i una quarta amb el sinònim, aquí, «furiós», el concepte d',ira' és teixit en aquesta glossa amb el seu complement, el concepte de ,judici' que també es repeteix amb les paraules «jutiament» (v. 46), «jutiar» (v. 76), «sententiats» (v. 98) i encara el «comanats a Lucifer» (v. 99-100), el qui aplicarà el càstig; i potser també «procés» (v. 88) i el verb «acusarà» (v. 44) sense perdre de vista el gruix semàntic que porta la paraula «contra» en els v. 21 i 53; un expressiu «contra» que es dirigeix als anomenats per tres vegades «mesquins» (v. 21, 28 i 87) i no solament «pecadors», mot més comú teològicament parlant, juntament amb un altre concepte que reforça aquest, el de la «ingratitude», l'home ingrát del v. 53 més el sinònim, també aquí en part, «desconaxent» dels v. 54 i 84, i el «menyspreat» del v. 76 -l'acció orgullosa de menysprear.

Un últim comentari encara referit al contingut cal fer-lo entorn de la darrera cobla. És una pregària. El cant llatí no la té i de les cinc versions populars -les tres barcelonines, la urgellenca i la de Sant Iscle- que tenim més presents, solament és en la versió C. Sí que també apareix en la versió mallorquina que hem citada una vegada.⁴² Milà la considera la més moderna de les que estudia i en això coincideix amb la versió C acabada d'esmentar. Ara bé, no solament es tracta d'una pregària, sinó que, a diferència de l'estrofa mallorquina, Canals no invoca la Mare de Déu, i comparada amb el text del mateix manuscrit gironí hi ha un matís capdal que les separa. Mentre que aquesta versió no és exactament una oració, sinó la invitació a fer-la per la veu del poeta-cantor, «vosaltres tots qui escoltau» (v. 272), en la del nostre teòleg sí que ho és, adreçada en plural magestàtic al «Senyor, ver Déu, qui sou vengut» (v. 103).

Sembla evident que un cert gruix teològic havia de portar al seu sarró de poeta l'autor d'aquestes cobles: Antoni Canals... però també un altre frare, un clergue, un escrivà reial... L'any 1981 el professor Albert Hauf publicava una obra original o traducció desconeguda de Canals i ara em ve a l'escriptori per comparar-la amb els versos que estudio.

El *Tractat del Molí Espiritual*,⁴³ és un breu opuscle que vol ser un ajut per a ben confessar-se; consta d'una primera part amb la intenció de moure l'ànima cristiana a fer un bon examen de consciència i la segona, en forma de pregària, conduir-la vers una bona contrició dels seus pecats. Albert Hauf apunta que principalment la segona part és un «enfilall de fragments» provinents d'alguna col·lecció més àmplia, de la qual Canals podria ser autor, o només el traductor

42. Cf. M. MILÀ Y FONTANALS, *Obras Completas*, op. cit., 307-308.

43. La primera edició aparegué dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / II* (1981), 185-215. Aquí seguiré l'edició de la nota 18, cf. *supra*.

d'un text atribuït avui a Guillem d'Auvergne, de manera fragmentària. Deixo aquesta doble qüestió al marge perquè, fos o no fos més o menys d'ell, el fet és que del contingut del *Tractat del Molí Espiritual* se'n poden espletar uns temes que són a les *Cobles* i que no es troben, en canvi, en els seus paral·lels llatí ni populars. Tres exactament. En la primera part de l'opuscle, l'àngel de la guarda fa veure a l'ànima pecadora com Jesucrist, per a salvar-la, «fon pres, lligat, açotat, d'espines coronat, de fel abeurat, en la santa creu clavat». ⁴⁴ I al començament de la segona, l'ànima que prega profereix: «Lo meu Déu he menyspreat, qui per mi pres, per mi lligat, per mi escopit, per mi colpejat, per mi açotat, per mi de spines coronat, per mi a mort jutjat, per mi en la creu clavat, per mi ubert lo costat, e, per tal que'm remés de la mort, la sua sanch preciosa ha escampada ab molt habundosa caritat!» ⁴⁵ Imatges de la passió que s'apropen a les cobles vuitena, novena i desena amb una petita coincidència lèxica, l'expressió «he menyspreat», el mateix verb que en el v. 76. A punt i seguit d'aquestes paraules es llegeix: «O sanch de l'Anyell pur [...]»: una altra menuda coincidència amb el v. 20 que més amunt he remès a l'*Apocalipsi* com a possible font inspiradora.

Cap a la meitat de la pregària hi ha tot un paràgraf el tema del qual és ,la ira de Déu' amb aquestes expressions: «Soplich, Senyor, que no vullats guardar a mi peccador, car no trobarets res en mi de què no us dejats aïrrar contra mi»; «per la qual mort [de Jesús en creu] yo hagués per segur escut ab lo qual me cobrés de la vostra ira, e Ell, ab la sua mort, axí com un escut, de la vostra justícia me guardàs, de la vostra ira, e de la mort que yo merexia». ⁴⁶ No cal parlar de semblança temàtica puix que prou hi brilla.

El tercer és la invocació a Déu de l'última cobla i que en l'opuscle ocupa més de la meitat de l'oració després d'haver resat a Jesús, a l'Esperit Sant, a sant Pere i a Maria, la mare de Jesús. L'acostament en el detall entre la cobla i l'oració es troba en el tema de ,la potència divina'. Resa el v. 105: «Regits-nos per vostra virtut'. S'entén aquí que ,virtut' no vol pas dir disposició d'ànim per a fer el bé, sinó, a les clares, força, poder, potència divines. La pregària resa: «car ab aquell poder de la saviesa vostra e bonea, ab lo qual digués: *-Fiat*, e són fetes les coses, ab aquell mateix poder de la saviea de la vostra misericòrdia, podets dir fàcilment: *-Fiat!*, e seran totes les coses reparades». ⁴⁷ En aquesta el poder de Déu refà, renova tota cosa, ofenses i pecats inclosos. En aquella, el poder de Déu pot dur-nos a la glòria.

I dos mots més per a comparar. La persona pecadora ha ofès el seu Déu, diu l'opuscle, perquè no solament és folla, presumptuosa i mancada de vergonya, sinó també «desconexent» (p. 208), el mot qualificatiu dels pecadors en els v. 54 i 84 de les *Cobles*. L'ànima d'aquesta prosa, quan resa, se sent «O mi, peccadora. O mi, lassa, mesquina!»- (p. 209). De ,mesquí' és qualificat el pecador en

44. *Ibid.*, 206.

45. *Ibid.*, 209-210.

46. *Ibid.*, 212 i 123.

47. *Ibid.*, 214.

els v. 21 i 28 i en el v. 87 amb aquestes paraules: «Ay, lassos, mesquins...». Sorprenent semblança. Tanta que em retorna a una anàlisi lèxica.

Dues entrades del DCELC -,ai', ,llas/las'- ens porten a la història no solament d'una paraula, sinó d'una locució que les ha unides des d'època medieval; i a vegades s'ha dilatat a tres paraules, com també veurem. De LASSUS el català n'ha heretat la significació de ,cansat/fatigat/debilitat' i el més interessant per a nosaltres és, en paraules de Joan Coromines, que «ja en els primers decennis de la nostra literatura, apareix molt sovint -sigui sol o combinat amb interjeccions (*ai*, *ab*, *oh*)- a manera d'interjecció de lament o de desesperança» (s.v. ,llas'). «Ai», una interjecció que ha servit i serveix per a «l'expressió d'una persona que se sent dèbil, per doldre's d'una desgràcia, sovint amb matís retòric, que a l'Edat Mitjana fou sobre tot ,las!' (pròpiament adjectiu, 'desgraciat'), o en forma femenina, *lassa!*, i ,lasseta!', tan freqüent en la lírica...» (s.v. ,ai'). En l'exposició del nostre gran lingüista queden enllaçades les dues paraules i a més ens fa pensar que es tracta d'un idiotisme amb un cert aire popular tot i que avui el pouem de textos literaris. Dels testimonis que addueix en cito un de l'entrada ,ai': «ay las, que perduda és la taciturnitat o callament de la regla, toltà és la santedat de la religió...!», que va escriure el traductor Antoni Canals en la *Carta de sant Bernat a sa germana*. ,Ay las' coincideixen amb les dues primeres interjeccions del v. 87. Afegim-hi ara ,mesquins', el significat etimològic del qual es manté en la llengua dels primers segles, continua ensenyant-nos J. Coromines, i que no és altre que: ,mancat de béns/pobre/indigent'. Exactament el significat present a les *Cobles* (i en el *Tractat del Molí Espiritual*) i que amb el sintagma del v. 87, «Ay, lassos, mesquins», qui l'escriví reprenia a la impensada un «ha, las, mesquí! en qual ira e en qual dolor est esdevengut caytiu!» de Ramon Llull (s.v. ,llas'). Tenim, doncs, la conjunció semàntica de ,debilitat' com a desesperança anímica i moral de ,las', i la d',indigència i pobresa' absolutes de ,mesquí' davant de Déu.

Tot plegat, un solatge teològic que tot i poder-se atribuir a molts per ser patrimoni de la tradició, no deixa de ser desconcertant de trobar-lo prou igual entre les *Cobles* i aquest opuscle «ordenat per lo reverent mestre Antoni Canals, del sant Orde de Predicadors, Mestre en Theologia molt famós, e Lector de la Seu de València». ⁴⁸ Si ratlles amunt m'era costós de dir un no rodó a l'autoria d'Antoni Canals damunt d'aquests versos considerant les dissemblances lèxiques, ara tampoc m'ho permet de dir el mesurament de les semblances teològiques suara evidenciades amb les que exposaré un poc més avall. Un doble argument que pot reforçar-se per la banda religiosa a partir dels judicis valoratius de dos historiadors de la nostra literatura.

Jordi Rubió i Balaguer ha deixat el seu així: «Els escrits religiosos de Canals són els que més bé ens revelen el secret del seu esperit, més decantat a la vida interior i contemplativa que a l'activitat pública. [...] És la veu de l'ànima, individual i inconfusible [...] i a més a més, parla de manera elegant. [...] Canals cerca

48. *Ibid.*, 215.

en els clàssics normes de vida i d'espiritualitat, i al seu torn en rep el sentit de l'estil i de la noblesa del període».⁴⁹ Per la seva part, Martí de Riquer considera que «la bellesa de la prosa de la traducció *De arra de ànima* és indicatiu que el que escriu Canals amb més de gust i amb més de fervor és, malgrat tot, la matèria d'elevació espiritual cristiana. La societat l'obligà a acostar-se als clàssics, i fins i tot s'hi trobà amb plaer, però en el fons la seva vocació el menava vers l'especulació espiritual i l'efusió mística». I en comentar *La Scala de contemplació*, referma el seu judici de manera breu i segura: «crec que ací trobem el més autèntic de fra Antoni Canals».⁵⁰ Tot i que el professor Albert Hauf considera aquest doble veredicte «potser exagerat»,⁵¹ i en part també ho penso, puix no és el mateix un místic que un escriptor de tractats místics que en coneix, això sí, i en deleja la dolçor. Malgrat molta o poca exageració, doncs, sí que ens perfilen un fra Canals no solament traductor i moralista cristià, ans un escriptor pregonament espiritual com perquè un dia s'esplaiés de cor en un tema de doctrina, de predicació i de devoció com ho són els novíssims: mort, judici, infern i glòria. I ho fes de bo i de veres versegant.

Si al contingut afegim uns mots de comentari estilístic, trobarem un caient de versos que remintolen competència de literat.

La dansa era un dels gèneres poètics més apreciat pels trobadors. Pot localitzar-se'n l'antecedent en un manuscrit de Sant Marçal de Llemotges, on per a una mateixa melodia d'un himne llatí nadalenc hi ha una cançó occitana amb el refrany o respòs, o tornada com en el model religiós, que és una de les característiques d'aquest gènere; més ençà de l'època trobadoresca el model perviu en els nostres goigs tradicionals.⁵² Jordi Parramon afirma que el poema que estudiem és un conjunt de tretze cobles singulars; el seu recompte sil·làbic: 8 4 8 4 4 8 8 4 amb el refrany de quatre versos: 8 4 8 4; quatre conjunts de rimes i la variant errònia o deliberada de l'última cobla amb nou versos.⁵³ De factura molt semblant només se'n coneix un d'anònim.

L'explicació d'aquestes dades escarides ens diria d'antuvi que el seu autor no temptejava uns versos, sinó que més aviat els tallava amb mà segura i propeera a la venustat, sense descurar una pàtina d'estil popular. Treball de poeta,

49. J. RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la Literatura Catalana*, vol. I, op. cit., 245 i 251.

50. M. DE RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, vol. II, op. cit., 458 i 460.

51. A. G. HAUF, *El «Tractat del Molí Espiritual» de Fra Antoni Canals*, op. cit., 188.

52. Cf. Peter DRONKE, *La lírica en la Edat Mitjana*, Barcelona, Ariel 1995, 60-61; en aquest llibre hi ha un apèndix musical i s'hi pot veure la notació d'aquest doble cant religiós llatí-llemosí a la p. 303. Cf., també, Martín DE RIQUER, *Los trovadores. Historia literaria y textos*, vol. I, Barcelona, Planeta 1975, 47-48, on esmenta aquest origen religiós i perllongació en els goigs amb bibliografia a la nota 7.

53. En la nota 13 he parlat d'errades i d'errors que tots cometem i que se'ns escapen. Novament em cal redir-ho puix que en el llibre de J. Parramon, en l'esquematització d'aquest poema, hi ha escrites a la segona columna les xifres -corresponents a les estrofes- VIII i XIV quan han de ser VII i XIII (p. 91); i a la p. 284, quan remet al número de classificació dels esquemes estròfics, hi ha escrit «(106:2)», però el ,6' ha de ser un ,5'. Ho repeteixo: que hom pacient també esmeni els meus erraments, lapsus i errades.

tècnicament parlant, damunt d'uns coneixements ben remarcables del significat del *Cant de la Sibil·la* i de la litúrgia nadalenca.

Els textos litúrgics d'Advent i de Nadal podríem dir que són un conjunt de conceptes teològics i mots clau, essent el primer entre tots el d'aquesta expressió: «Dominus veniet ad salvandas gentes», de l'introit de la II dominica d'Advent, repetida amb variacions moltes altres vegades al llarg d'aquest temps litúrgic. És el Senyor que, entre altres, té els epítets de ‚Fill i Unigènit del Pare‘, ‚Profeta magne‘ (antífona de les vespres de la I dom.) o els provinents de la perícopa d'*Isaïes* 9, 5: «Conseller prodigiós, Déu heroi, Pare per sempre, Príncep de pau», llegida en el I nocturn de les matines de Nadal i a l'introit de la missa matinal. N'hi ha, però, dos que sobresurten quantitativament, el de ‚Rei‘ i el de ‚Salvador‘.⁵⁴ El primer apareix a l'estrofa inicial de les versions populars, «un rei vendrà perpetua» -en la copiada per P. M. Carbonell- i en el text llatí, «E caelo rex adveniet». No hi trobarem, en canvi, l'epítet ‚Salvador‘. Contràriament, en el poema atribuït a Canals, és aquest el que hi domina i mai no hi llegirem el de ‚Rei‘. Poc costa de pensar en un sòtol teològic diferent en aquells del d'aquest. El text llatí i les versions populars del *Cant de la Sibil·la* coincideixen amb la litúrgia nadalenca pel concepte limitat als dos mots inicials d'antífones diverses i altres textos: «Dominus veniet», i només a ells dos, i es completa amb el concepte judicial: «ut iudicet orbem», vers de la versió llatina; una perllongació, tal volta, del matís escatològic que té l'evangeli de *Lluc*, 21, 25-33 de la I dom. d'Advent si bé la resta de peces litúrgiques remarquen la vinguda del jutge com l'apropament de la redempció -«quoniam appropinquat redemptio vestra». El poema que estudiem ens dóna aquesta mateixa teologia judicial, però també i amb més ènfasi tal volta, la que omple el temps nadalenc i expressa amb claredat, no solament l'epítet ‚Salvador‘, ans multitud de textos començant pel ja esmentat de la II dom. d'Advent: «ad salvandas gentes». Si és cert que en aquesta litúrgia un ràpid recompte m'ha donat quasi les mateixes vegades ‚Rex‘ que ‚Salvator‘, al concepte d'aquest mot cal sumar-hi ‚salvare‘ i ‚salus‘ i ‚salutare‘. Amb més detall crec veure, en la primera estrofa, una refosa conceptual, i fins i tot un poc lèxica, de la cinquena antífona de les vespres de la IV dom. d'Advent: «Omnipotens sermo tuus Domine a regalibus sedibus veniet» (que es repeteix en la segona part de l'antífona del Magníficat de les I vespres i a l'introit de la missa de la dominica «infra octavam»), i del primer responsori del I nocturn de les matines de Nadal: «Hodie nobis caelorum Rex de Virgine nasci dignatus est, ut hominem perditum ad caelestia regna revocaret [...]». Dit altrament, des del principi el poema proposa una teologia de salvació per damunt de la ju-

54. «Rex»: antífona major dels dies 22 i 23; ofertori del dissabte de Tèmpores; ofertori de la vigília de Nadal; antífones 1^a, 2^a i del Magníficat de les I vespres de Nadal; 1^r responsori de matines, 2ª antífona de laudes i comunió de la missa d'alba del dia de Nadal; gradual de la missa de l'octava. «Salvator»: segones antífones de les vespres de les dominiques II i III d'Advent; antífona major del dia 23; introit de la IV dom. d'Advent; al·leluia de la missa i antífona i responsori de sexta de la vigília de Nadal; 5e responsori de matines, 3ª antífona de laudes i comunió de la missa d'alba del dia de Nadal; antífona del Magníficat de les II vespres de Nadal.

dicial. I tot i ésser-hi, aquesta, com ja he fet notar pàgines enrere en el sentit paulí de la «ira Dei», també ho és la salvífica explícitament invocada en el v. 12, «portant salut», represa en el v. 82, «Hon vós saluàs», i present en la darrera estrofa, en els v. 103-104, «Senyor, ver Déu, qui sou vengut / Per nós saluar». El ressò, diria, per exemple, de l'antífona major del dia 23: «O Emmanuel, Rex et legifer noster, expectatio gentium, et Salvator earum: veni ad salvandum nos Domine Deus noster». O el ressò, en la darrera estrofa, de la segona part del tercer gradual de la missa del dissabte de Tèmpores: «Excita, Domine, potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos». Si a més a més parem esment en el contingut d'algunes de les oracions, com per exemple les de la missa d'aquest mateix dissabte, ens trobarem novament amb una refosa conceptual i també una quasi repetició lèxica. «Deus, qui conspicias, ex nostra pravitate affligimur [...]» (I or.) que ens mena al v. 15, «Crexent molt nostra prauitat»; «[...] qui sub peccati jugo ex vetusta servitute deprimimur [...]» (II or,) al «subiugats» del v. 9, a més a més de recordar-nos l'«status naturae lapsae» que hi ha al dessota de tot.

L'arquitectura del poema em sembla que és la següent. Comença amb la constatació de la natura humana caiguda, de la qual som víctimes, «Per nostre mal» (v. 8), però tot seguit és el concepte teològic de ,salvació', el que omple la primera estrofa. Després vindrà el gruix del poema, glossa més propera a la forma popular del *Cant de la Sibil·la*, per tancar-se amb la repetició d'aquesta teologia de salvació. Fins pot veure's un paral·lelisme retòric entre els versos primers i els finals. En aquells, «Volch deuallar portant salut / Lo Fill de Déu» (v. 12-13); en aquests, «Senyor, ver Déu, qui sou vengut / Per nós saluar» (v. 103-104); observant la temporalitat: ,volgué venir i ja ha devallat'; com a subjecte de les estructures oracionals: ,el Fill de Déu que és verament Déu'. En aquells baixa «Del loch reyal»; en aquests li supliquem «Per nós posar / En l'altre món» (v. 107 i 109). En aquells, el Salvador ve d'un setial reial (v. 11); en aquests, li demanem «Vuyllats-nos dar / Lo vostre sobiran regnat» (v. 106 i 108). Les mateixes idees obren i clouen el poema: la cristologia soteriològica, la qual també ha estat escrita amb summa bellesa al centre del poema: «Veiats lo cap que us incliní / Perquè us besàs» (v. 79-80), l'antítesi al bes de Judes.

Una primera lectura et dona la impressió de versos una mica populars, la segona te'ls fa veure amb variacions de fragments litúrgics nadalencs i a la tercera t'adones que els requisits teològics s'entrellacen amb la forma retòrica més enllà que no ho té el *Cant de la Sibil·la* popular i el resultat final és la lectura d'un poema més dens que una senzilla glossa a un càntic paralitúrgic de la nit de Nadal.

Fou la mà del mestre teòleg i humanista traductor Antoni Canals la que va escriure les *Cobles del Judici*?

Quod nimis probat, nihil probat

Ésser conscient de la veritat d'aquest aforisme escolàstic és el mínim que em pot demanar el pacient lector. La voluntat i els errors han estat meus i ja són estampats. Però si malgrat aquests i per la bondat d'aquella aquestes pàgines, tot i no provar l'autoria segura del dominicà Antoni Canals sobre les *Cobles del Judici* desempedreguen una mica el camí per arribar-hi, les donaré per ben suades i millor cobrades.

Manresa, setmana santa de 2000
Pentecosta de 2002

TAULA DE MOTS

Aquest inventari de totes les formes o lemes que es troben en els tres texts publicats en aquest article, segueixen les pautes dels que són normals en les edicions textuals del present anuari.

- a* 10, 58, 68, 88, 95, 100, 120, 178, 198, 205, 210, 233, 249, 267, 269, 273, 275
ab 48, 57, 158, 167, 177, 190, 192, 274, ·b 234
 (acusar) acusarà 44, 154
adonchs 205
 (ajudar) aiude 263, aydaran 89, 199
alt 244
 (alterar) alteraran 236
altre 109, 218,
altres 258
amagar 77, 187
amichs 89, 199
animals 25, 135
 (anar) hiran 250
ans 228, 239
Antoni 2
Anyell 130, anyel 20
aparellat 176, aparellat 66
 (aplanar) aplanaran 47, 157
 (aportar) aport 275
après 252
aquest 110, 219
aquí 65, 175, 257, 268
ara 72, 185, are 182
arbres 31, 141, 240
argent 201
atràs 83
aur 91
axí 147
 (ai) ay 197
- barons* 258
 (baixar) baxarà 245
beneficis 69, 179
béns 5, 61, 101, 115, 211
 (besar) besàs 80, 190
bons 257, 270
- Canals* 2
cap 79, 189
capdals 47, 157
car 35, 43, 110, 153
carn 225
cas 241
caure 237, cauran 49, 159
cel 17, 117, 226, 232, 237
certament 226
ciutats 49, 159
clar 168
clarament 6, 70, 116, 180
claror 41, 151, 238
cobles 1
com 233
comanats 99, 209
comtes 258
 (conèixer) conexerem 4, 114
 (confondre) confon 110, 219, confús 92, 202
congocats 250
continent 59
contra 53, 131, 163, contre 21
cor 274
costat 67, 81, 191
 (cremar) crema 234,
cremarà 18, 128,
cremaran 97, 207
 (créixer) crexent 15, 125
cridar 246, cridaran 24, 134, 261, cridant 250
crit 57, 167
- damnat* 29, 42, 139, 152
dar 106, 216, darà 238, 270, daran 259
de 2, 225, 227, 240, 259
degudament 212
demudat 150
deuant 130
Deo 112

- desconaxent 54, 164, desconexents 84, 194
 desesperats 96, 206
 desolats 251
 (despertar) despartarà 265
 detràs 194
 deuant 20
 Déu 3, 13, 65, 95, 103, 113, 123, 146, 175, 205, 213, 263, 268, 273,
 deuallar 12, 122,
 deuallarà 232
 deuotament 273
 deuotió 274
 dimoni 119, demoni 9
 diners 90, 200
 dins 23, 97, 133, 207, 261
 (dir) diem 63, 173, dirà 71, 181, diran 87, 197, 262, dient 58, 168
 do 100, 210
 dol 146
 dolor 37
 (donar) donà 146
 donchs 146
 duchs 258
- e* 5, 9, 18, 25, 28, 33, 44, 52, 61, 83, 97, 99, 115, 119, 128, 143, 162, 171, 201, 207, 209, 216, 237, 245, 247, 251, 255, 256, 257, 262, 265, 266
 eguals 256
 elements 154, elaments 44,
 (em) -ma 193, -m 72, 182, 190, m' 84
 (en *pron.*) 'n 45, 244
 en 109, 218, 242, 261, -n 219
 entristar 247
 (es *pron.*) se 39, 157, 229, 244, 245, 254, 255, -se 45, 155, s' 47, 236, -s 147, 228, 267
 (ésser) és 13, 123, 53, 163, sou 103, 21 fóssem 7, fonch 241, 117, serà 17, 29, 92, 127, 139, 202, 242, 252, 268, seran 31, 141, 248, 256, 260
 (escoltar) escoltau 272
 esmudat 40
 (espantar) spantarà 165
 (espaventar)
 espauentarà 55 (esperar) sperant 139
 (estar) stat 163
 (eternal) ·ternal 270
- eternalment 86, 196
 exellats 117
 exilats 7
- fer* 227, farà 228,
 faran 146, 255, fet 223, fets 5, 115, 259, fetes 1
 fi 16, 28, 29, 91, 126, 138, 139
 Fill 13, 65, 123, 175, 268
 finament 102
 finis 221
 firmaments 45, fermaments 155
 foc 127, 17, 92, 202, 232
 folls 251
 fora 97, 207
 fort 50, 111, 252,
 fortment 246
 fugir 93, 203, fugiran 249
 furiós 20, 130
 furor 234
- general* 253
 generalment 266
 gent 38, 235
 (gitar) gitarà 57, 167, gitat 84, 194, gitant 32
 gran 37, 41, 48, 57, 92, 151, 158, 160, 167, 202, 229, 232, 235, 239, 264, 274, grans 49, 142, 143, 159
 gratias 112
 greus 33, 85, 195
- (*baver*) hauer 29, aueu 84, han 45, 85, 155, 195, hauets 75, 193, haurà 203, 223, 235, 243,
 haurem 5, 115,
 hanc 241
 (home) hom 42, 53, 75, hòmens 247, 248, om 28, 147, 152, 163, 185, o 138
 hon 82, hont 138
 humilment 14, 124
- (*i*) y 77, 154, 203, 243
 incert 3, 113
 (inclinat) incliní 79, 189
 infants 260
 infern 271
 ingrát 53

- iradament 22, 132
 irat 36, 52, 162
- ja* 77, *ya* 187
jo 183, *yo* 73
jorn 3, 110, 113, 222, *jorns* 219
Josafat 64, 174
judici 1, 222, 228
 (jutjament) *jutgament* 156, *jutiament* 46, 227
 (jutjar) *jutgar* 186, *jutiar* 36, 76
- ladonchs* 95
lassos 87, 197,
 (llavors) *llauors* 199, *lauòs* 89
legudament 94
 (llevar) *leuen* 267,
leuats 60, 169
li (*pron.*) 53, 163
lo 13, 17, 35, 39, 43, 51, 56, 65, 79, 81, 92, 108, 123, 127, 149, 153, 161, 166, 175, 189, 191, 202, 217, 222, 227, 230, 242, 268, *los* 5, 23, 31, 45, 47, 69, 74, 85, 90, 101, 115, 133, 135, 141, 155, 157, 179, 184, 195, 211, 240, 246, 247, 248, 256, 257, 260, 261, *els* 154, *les* 236, 249, 254, 269, *la* 23, 55, 133, 165, 230, 231, *las* 177, *lus* (*pron.*) 146, *l'* 20, 28, 42, 53, 75, 109, 130, 138, 147, 152, 163, 185, 201, 218, ·l 228. ·ls (*pron.*) 89, 100, 199, 210
loch 11, 63, 93, 121, 173, 203
Lucifer 100, 210
luna 41, 151, 238
lunyats 101
llunyats 211
llurs 200, *lurs* 259
- mal* 8, 118, *mals* 5, 115, 171, 257, 271
 (maleir) *malairan* 95, *malehiran* 205
malament 111
maluadament 220
 (manar) *manarà* 266
mans 67
mar 23, 133, 244, 248
 (menysprear) *menyspreàs* 186,
menyspreat 76
mesquí 28, 138,
- mesquins* 21, 87, 131, 197
mestre 1
meus 74, 184
mi 181
mig 254
 (mirar) *mirau* 71, *mirats* 181, 183
molt 15, 37, 52, 124, 162, 233, 235, 239, 244, 247, 250
món 17, 109, 127, 148, 218, 242, *mont* 166
 (monstrar) *monstrarà* 229, 239, 269, *monstraran* 237, *monstrant* 68, *mostrant* 178
monts 157, *munts* 47
 (monuments) *moniments* 60, 170
 (morir) *morí* 73, 183,
mort 10, 33, 120, 143, *morts* 60, 170, 265
mortal 225
mudar 45, 155
muntanyes 249, 255
- nats* 260
negre 39, 149
negror 239
nengú 243
ni 200, *ne* 90
no 77, 89, 93, 139, 187, 199, 203, 228, 238, 241, 243, 243, 260
nós 63, 104, 105, 106, 107, 214, (-nos) 36, 215, 216, (ens) *nos* 110, 219
 (nosaltres) *nos* 173, 'ns 263
nostre 8, 118, *nostra* 15, 125, 225
- o* 138
 (obrir) *obrí* 81, 191
 (oir) *hoiats* 73
omnipotent 263
or 201
Orde 2
- pabor* 50
 (perir) *parrà* 223
 (pecador) *peccador* 34, *peccadors* 131, 144, 181, *peccadors* 21, 71
pecat 153, *peccat* 43
pedres 254
 (peixos) *peixs* 133, *peys* 23, 246
penal 10, 120

- per 1, 8, 17, 183
 (perdre) perdrà 41, 147, 151, 230
 perpetual 224, 271
 perquè 80
 pes 91
 peus 67
 plagues 68, 269, plagas 177
 plans 256
 plor 243
 plorar 25, 135, plorarà 37, plorant 147
 plorosament 262
 (poder) porets 77, 187
 por 231
 (portar) portarà 178 portant 12, 122
 posar 107
 possiblement 204
 prauitat 15, prauatat 125
 (pregar) pregau 273
 Preicadors 2
 present 56, 148, 166, presents 101, 211
 prestament 62, 172, 245, 267
 procés 88, 198
 prop 248
 (pudir) pudirà 233, 244
 puigs 256
 punir 85, 195
 purgat 17, 127
 pus 73, 183
- (quan)* com 7, 27, 51, 117, 137, 161
 quant 3, 113
 què 87, 190, 192, 197
 que 5, 63, 79, 81 100, 115, 167, 173,
 178, 189, 191, 219, 228, 243, 265,
 267, 275
 qui 13, 23, 53, 57, 75, 76, 103, 123, 133,
 145, 147, 163, 186, 210, 213, 223,
 248, 259, 260, 272
- rabó* 61, 171, rahons 259
 recomptant 69, 179
 regits 105, 215
 regnat 108, 217
 res 77, 187
 resplandor 230
 (retre) reteu 61, retets 171
 retrets 74, 184
 (rei) rey 224, reys 258
 reyal 11,121
- (rompre) rompran 254
- (salvar)* saluar 104, 214, saluàs 82, 192
 saluatió 275
 salut 12, 122
 sanch 240
 sangonents 31, 141
 se 39, 157, 229, 244, 245, 254, 255
 secretament 78, 188
 (semblar) semblaran 251, semblant 241
 sens 29, 102
 sentenciats 98, 208
 (sentir) sentiran 27, 137, sentran 246,
 sentint 33, 143
 senyal 229, 1252
 Senyor 35, 51, 103, 145, 161, 213
 servici 223
 (seu) son 30, 140
 sinch 68
 sobiran 108
 sofre 233
 sol 149, 230, 139
 (sonar) sonarà 264
 steles 236
 (suar) suaran 240
 subiran 217
 subjugats 119, subiugats 9
 suor 32, sudors 142
- tal* 88, 198
 tant 76
 temor 160
 terra 231, 234
 terratrèmol 253
 terror 158, 235
 torbat 52, 162
 torments 85, 100
 torts 61, 171, turment 30, 140,
 turments 33, 143, 195, turmens 210
 tot 6, 14, 20, 40, 62, 70, 83, 110, 116,
 130, 150, 168, 172, 180, 193, 226,
 242, tots 24, 58, 68, 101, 134, 178,
 211, 219, 227, 262, 267, 269 272,
 tota 38, totes 49, 159,
 (tremir) tremirà 231
 (tremolar) tremolarà 19, 129
 tremor 48
 tristor 242
 (trobar) trobaran 93

- trompa 55, 264
 trompeta 165
 (udular) udolaran 26, 136

un 57, 167, 224, 229, 241, 252, 253,
 una 264
 us 76, 79, 80, 81, 186, 189, 191, 192,
 275

venir 28, 138, ve 76, 186, vindrà 113,
 vendrà 3, 16, 36, 52, 126, 173, 224,
 226, vendrem 63, vingut 123, vengut
 13, 103, 213, 257
 (veure) veus 185, veïats 79, 81, 189, 191,
 vesets 182, veurem 65, 175, veurets
 72, veuran 162, vist 241

 ventres 261
 ver 103, 213
 (vestir) vestirà 149, vestrà 39
 vestit 225
 vida 270
 virtut 105, 215
 (viure) viuen 23, 133
 vius 265
 (voler) volc 122, volch 12, vullats 216,
 vuyllats 106,
 volent 25, 135
 vosaltres 170, 272, vostre 108, vostro
 217, vostra 105, 215, vós 73, 82, 183,
 -vos 60, 85, 195

Josep HERNANDO I DELGADO

DEL LLIBRE MANUSCRIT AL LLIBRE IMPRÈS.
LA CONFECCIÓ DEL LLIBRE A BARCELONA
DURANT EL SEGLE XV.
DOCUMENTACIÓ NOTARIAL

Introducció

Qui escrivia els llibres i per a qui?¹ Quins llibres escrivia? Qui confeccionava els llibres? Amb què es feien els llibres i com? Qui els enquadrava? Com els enquadrava i per a qui? Qui feia la tasca d'intermediació entre uns i altres? Els mateixos interrogants podrien fer-se, ‚mutatis mutandis‘, en parlar del llibre imprès. La bibliografia existent sobre el llibre medieval, manuscrit i imprès, continua creixent i ja és tan abundosa que comença a ésser una tasca força feixuga poder abastar-la². Tanmateix, quan hom esguarda els estudis sistemàtics i de síntesi sobre el llibre en un període de temps, d'un segle, per exemple, troba a faltar l'estudi del llibre des del vessant de la confecció o producció. Això es deu a la tipologia de fonts usades, sobre tot els inventaris ‚post mortem‘ i, en molt menor nombre, els testaments³. En el cas dels estudis sistemàtics sobre períodes de temps a partir de la presència de la impremta, la tasca feta per J. Rubió i Balaguer, amb la col·laboració inestimable de J. M. Madurell, ha facilitat el treball fet pels autors de les síntesis en tesis doctorals, algunes de les quals no aporten cap document inèdit sobre el tema de la confecció i/o producció del llibre⁴. Cal, per això, la recerca sistemàtica de documenta-

1. Les preguntes que segueixen i les seves respostes ja les férem en la recerca sobre el llibre durant el segle XIV. Vegeu J. HERNANDO I DELGADO, *Escrivans, il·luminadors, lligadors, argenters i el llibre a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notarials*, dins «Miscel·lània de Textos Medievals», 7 (1994), 189-258; ID., *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, 2 vols., Fundació Noguera, Barcelona 1995, 16-21.

2. No repetirem la bibliografia sobre el llibre a l'Època Medieval. Hom la pot trobar a les publicacions citades a la nota anterior i també a les obres de síntesi que citarem més endavant. En el lloc que calgui, citarem aquells estudis que considerem adients.

3. Vegeu M. PEÑA DÍAZ, *Cataluña en el Renacimiento, libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, Ed. Milenio, Lleida 1996; ID., *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, E. Pirámide, Madrid 1977. Vegeu també J. A. IGLESIAS FONSECA, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV*, Bellaterra 1996 (tesi doctoral inèdita). Joan A. Iglesias exposa amb claretat i precisió el "status quaestionis" de la producció bibliogràfica sobre el tema, fins a l'any 1993, a *El llibre i la Catalunya baix-medieval. Notes per a un estat de la qüestió*, dins «Faventia», 15/2 (1993), pàgs. 39-73.

4. Dels nombrosos estudis de Josep M. Madurell sobre el llibre destaquem, aquest en col·laboració amb Jordi Rubió i Balaguer, *Documentos para la Historia de la imprenta y la librería en Barcelona (1474-1553)*, Gremio de Editores, de Libreros y de Maestros Impresores, Barcelona 1955; també *Manuscritos en català anteriors a la imprenta (1321-1474). Contribució al seu estudi*,

ció sobre el tema. Aquesta tasca permet de veure el llibre des de perspectives diferents i completa el que ja sabem sobre ell⁵.

Els documents que aportem en aquest recull són el fruit d'haver escorcollat els protocols notariais del segle XV dels arxius de Barcelona. El resultat és la co-neixença d'una gran munió de professionals de l'escriptura del llibre, de la il·luminació, de la producció del llibre, la qual cosa porta a poder afirmar que la feina entorn al llibre no es un aspecte menor de la societat barcelonina del segle XV i que aquests professionals no han de ser menystinguts, tant des del vessant cultural com de l'econòmic. Aquests documents ens permeten conèixer un capítol de la història del treball en la societat barcelonina del segle XV.

Ens interessa, doncs, el llibre des de la persona que hi ha darrere: qui el fa i amb què; qui l'escriu i què escriu i per a qui⁶. És per això que en aquesta introducció sistematitzem el contingut de la documentació en aquests apartats: l'aprenent d'escrivent, l'escrivent professional o no i el llibre; l'aprenent de llibreter, que, com veurem, no és un simple botiguer despatxant llibres; els lligadors i/o llibreters i la seva obra. Creiem que si hom estudia el llibre des de la confecció del mateix, li interessarà disposar de tots aquells documents que parlin de la matèria usada per a fer-lo. És per això que en el nostre recull aportem aquells documents que informen sobre aquest aspecte. El recull que presentem parla de la confecció del llibre durant el segle XV. És per això que era difícil deixar de banda la impremta i el llibre imprès, la introducció de la qual, l'últim quart del segle XV, va sopsosar un canvi que podem qualificar, sense que això signifiqui una exageració,

Associació Nacional de Bibliotecaris, Arxivers i Arqueòlegs, Barcelona 1974. Com hom pot veure, en comparar aquests dos estudis, ambdós es complementen.

5. El buidat sistemàtic dels protocols notariais del segle XV ens va permetre veure l'ús fet del llibre pels barcelonins no tan sols com objecte de cultura sinó també com objecte econòmic. Durant el segle XV va ésser cosa general que el pagament d'una renda o pensió, en contractes de venda de censals morts i violaris, fos garantit mitjançant l'obligació d'un bé immoble o moble. És a dir, en el cas que la garantia fos la generalitat dels béns del venedor de la renda, aquest solia presentar fiadors. Tanmateix, la garantia del pagament de la renda solia ésser un bé concret: béns immobles (terres, cases), béns mobles (joies, roba, eines, matèries primeres, esclaus, parament de la llar, llibres), productes financers (altres rendes de qualsevol mena). Doncs bé, l'interès per la cultura a Catalunya el segle XV va fer que ens fixéssim en aquests contractes com a font important sobre el llibre i els seus posseïdors i també el valor econòmic dels mateixos. Els 569 documents sobre les vendes de rendes garantides amb llibres que vàrem trobar als arxius de Barcelona demostren la importància d'aquests instruments pel que fa a la cultura. Cal, però, anar amb compte amb aquesta documentació. Qui comprava una renda, és a dir, qui deixava o prestava un capital a un interès pactat, i rebia, com a garantia del pagament de la renda, un llibre o diversos llibres, rebia més aviat un bé econòmic que no pas un objecte de cultura. Doncs bé, alguns, en llegir aquests instruments, dedueixen l'interès per la cultura per part d'aquells que rebien els llibres i, per tant, la importància d'algunes biblioteques formades mitjançant aquests instruments de crèdit. No neguem que això pogués passar en algun cas, però la lògica i la realitat dels fets ens indiquen que no és aquest el cas. Vegeu J. HERNANDO I DELGADO, *Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XVIII (Barcelona), 2000, 7-222.

6. Per a l'estudi del llibre manuscrit en català i el llibre imprès a sobre tot a Barcelona, vegeu els treballs de J. M. Madurell i J. Rubió i Balaguer citats a la nota n. 4.

de revolucionari. Aquest aspecte del llibre ha estat estudiat pel gran mestre i erudit Jordi Rubió i Balaguer, com ja hem dit amb la col·laboració de Josep M. Madurell. Ambdós varen fer un treball quasi exhaustiu de la història del llibre imprès a Barcelona des dels orígens. La trobada, per part nostra, de documentació amb informació del llibre imprès és fruit de la recerca de documents als protocols notariais sobre el llibre i el lector del segle XV, el nombre del quals documents arriba a quasi 3000. Dubtàvem d'incloure-hi aquest documents. Pensem, però, que la nostra és una nova transcripció. Els documents són transcrits en la seva integritat, i no pas parcialment, amb aparat crític i, en alguns casos, amb una interpretació diferent⁷. Endemés, una vintena de documents sobre el llibre imprès i impressors són inèdits⁸. Tot això ens ha portat a incloure en aquest recull els documents sobre impressors i el llibre imprès. Tot aquest material pot servir a estudiosos d'aquest aspecte de la nostra cultura, mancats sovint de documentació seriada. La presentació del contingut d'aquests documents en tots els seus aspectes ocuparia molt més espai del que hom disposa. És per això que per tal de que hom pugui copsar el contingut dels documents hem elaborat un quadres que permetin sintetitzar-los en poc d'espai en tots els seus aspectes.

Els aprenents de lletra rodona

Barcelona, fins a l'arribada de la impremta, va ser un centre molt actiu en l'elaboració del llibre manuscrit. Ho demostra la llarga lista dels professionals, la tasca dels quals era l'escriptura de llibres, és a dir, els escriptors de lletra rodona, *scriptor littere rotunde*⁹. Més encara, malgrat el nombre relativament reduït dels contractes d'aprenentatge d'aquesta professió¹⁰, trobats durant

7. Dels documents aplegats per Jordi Rubió i Balaguer i Josep M. Madurell al seu estudi *Documentos para la Historia de la imprenta y la librería en Barcelona (1474-1553)*, citat a la nota n. 4, vegeu, per exemple, aquests que segueixen, dels quals indiquem tan sols el número, que caldria revisar, uns per la seva transcripció, altres perquè caldria precisar millor el seu contingut en fer el regest: 14, 18, 23, 26, 29, 33, 57, 61, 64, 77, 84, 85, 90, 100, 107, 114, 115, 116, 125, 128, 132, 135, 142, 144, 145, 146, 147, 152, 155, 165.

8. Vegeu de l'apèndix documental els docs. 149, 159, 170, 199, 215, 218, 219, 224, 227, 231, 233, 235, 236, 247, 248, 261.

9. En la documentació notarial era nomenat *scriptor* tot aquell que tenia com a professió fer d'escriptor. Hom els pot trobar a les oficines de notaris, juristes, mercaders, i també a les de les diverses institucions. Nosaltres ens limitem als professionals escriptors de llibres que no siguin purament administratius o de comptes, tret d'algun cas molt concret justificable en el context en què es troba. Sobre la terminologia usada i el seu sentit, tant pel que fa al professional de l'escriptura com a l'objecte d'aquesta, vegeu M. Josepa ARNALL I JUAN, *El llibre manuscrit*, servei de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, Eumo Editorial, Barcelona 2002.

10. Vegeu J. M. MADURELL, *Vicente Panyella, maestro de escribir cuatrocentista*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXII (1949), 183-192; ID., *Il·luminadors, escriptors de lletra rodona formada i de llibres de cor*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 23 (1967), 147-170.

l'examen dels protocols del segle XV, tanmateix la presència a Barcelona d'aprenents no tan sols de la ciutat de Barcelona, sinó també d'altres indrets de Catalunya (Castelló de Farfanya, La Bisbal), d'Aragó (Tarassona), de Mallorca, així com de regnes com Castella (Sevilla), Navarra, Portugal (Lisboa) i França (ducat de Savoia, vila de Conflent de la diòcesi de Llemotges, i les ciutats de Vila i Lió), demostra la importància de Barcelona en l'ensenyament d'aquesta professió. Malgrat que la denominació habitual d'aquests professionals és la d'escrivent de lletra rodona, els mestres dedicats a l'ensenyament de la tècnica de l'escriptura de llibres rebien altres denominacions: ‚magister scribendi‘, ‚magister litteras scribendi‘, ‚magister litterarum scribendi‘. Si els contractes d'aprenentatge ens indiquen que el tipus de lletra objecte d'aprenentatge era sobretot la lletra rodona, els mestres ensenyaven altres varietats de la lletra gòtica, cada una de les quals suposava una tècnica pròpia, que anava des de la pròpia dels llibres litúrgics i científics fins a la lletra en ús en els llibres de mercaders, en els llibres dels notaris o en la simple correspondència en llengua vulgar. Com hom pot veure en el Quadre nº 1: *Els aprenents de lletra rodona*, les denominacions de les lletres són: lletra rodona, rodona bolonyesa, capçada bolonyesa, avinyonch posat o posada avinyonesa, bastarda, brisada, capsada nostra, d'art posada, tirat del posat, mercantívola, tirada catalana¹¹. L'aprenent, però, era ensinistrat també en la tècnica de fer les caplletres, dites capvives i capsalmes, perquè eren les lletres inicials dels salms o dels versicles d'aquests (docs. 82, 83, 85, 87, 88, 89). L'escrivent de lletra rodona havia de saber també midar i calcular l'extensió d'un text i distribuir-lo proporcionalment, és a dir, havia de ser ensinistrat en ‚compassar llibres‘. Podia també aprendre com havia de tallar els pergamins, com fer tinta, com destrempar o dissoldre o fer perdre el tremp de la matèria bàsica per als colors de les caplletres¹². Alguns dels mestres de lletra rodona eren també il·luminadors i ensenyaren les dues tècniques als seus deixebles (docs. 11 i 117).

L'edat dels aprenents de lletra rodona, segons els contractes trobats, va des d'aquell que té 9 anys, 11 anys, 13 anys, 14 anys, fins al que té 20 anys. El temps, però, d'aprenentatge no sembla que estigui en relació directa amb l'edat dels aprenents, sinó amb el grau de coneixements d'aquests, que com més joves, per lògica, menys coneixements devien tenir, com hom pot veure en el cas del

11. Vegeu J. TRENCHS, *Nomenclaturas escriturarias en inventarios de los siglos XIV-XV del área documental catalana*, dins *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, Generalitat Valenciana 1985, 117-126. J. MATEU IBARS y M^a. D. MATEU IBARS, *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón (siglos IX-XVIII)*, Universitat de Barcelona, Barcelona 1980-1991, 2 vols.

12. Vegeu J. P. GUMBERT, *The speed of scribes*, dins Comité Internacional de Paleografía Latina. Coloquio (10° 1993: Erice) (Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1995), 57-69; F. M. GIMENO BLAY, *Copistas y 'committenza' de manuscritos en catalán, siglo XIV-XV*, *Ibidem*, 167-185; K. W. HUMPREYS, *Dominicans: the copying of books*, *ibidem*, 125-143; E. A. OVERGAW, *Les hésitations des copistes devant la littera gothica hybrida pendant le deuxième quart du XVe siècle*, *ibidem*, 347-357; C. BOZZOLO, *L'artisan médiéval et la page: peut-on déceler des procédés géométriques de mise en page?*, dins *Artistes, artisans et production au Moyen Age*, Ed. Picard, Paris 1990, 295-304.

nen de 9 anys, l'ensenyament del qual havia de durar nou anys (doc. 117). Hom pot observar que tres dels aprenents són clergues tonsurats, que havien de tenir per força coneixements de lectura i escriptura (docs. 82, 83, 85, 87). Destaquem també l'aprenentatge d'un ofici que, sens dubte, representava un canvi qualitatiu de feina en relació a l'ofici dels pares: frener, sastre, mercader, carnisser.

La tipologia d'aquests contractes és l'habitual dels contractes d'aprenentatge: l'aprenent es compromet a viure amb el mestre per tal d'aprendre i servir-lo i fa seus els habituals compromisos de no fugir, recuperar els temps perdut etc.; per la seva banda el mestre prometia ensenyar a l'aprenent, assegurar-li aliments i vestit i, si s'esqueia, calçat, fins i tot a donar-li una paga (doc. 11) i, en algun cas, fer-li fer la barba cada 15 dies (doc. 92). Sovint, tanmateix, el document es limita al compromís del mestre d'ensenyar fins que l'aprenent sabés el tipus de lletra o les lletres pactades. Aquest és el cas de la majoria dels contractes en què el mestre és Vicenç Panyella. Els seus deixebles no es comprometien a viure amb ell, essent per ell alimentats i calçats, sinó que eren alumnes que acudien al seu obrador a aprendre la tècnica de l'escriptura, pagant un estipendi al mestre en numerari o en espècie (doc. 93) o amb el compromís d'escriure algun llibre (docs. 82, 83).

Quadre n° 1: Els aprenents de lletra rodona (pàg. 286)

La importància d'aquesta professió resulta palesa quan hom veu el nombre d'escriptors de lletra rodona citats aquí i allà dins els protocols del segle XV en instruments que no sempre fan referència, directament o indirecta, al llibre manuscrit¹³: Altimir, Galceran; Andreu, Francesc; Aynat, Antoni¹⁴; Beart, Enric, d'Holanda, r. Alemanya; Bellmunt, Joan de; Benet, Pere Climent; Blanc, Pere¹⁵; Bruguera, Pere¹⁶; Busquet, Pere; Calderons, Mateu¹⁷; Ciera, Antoni¹⁸; Clavaria, Garcia; Colls, Arnau des; Eiximenis, Pere; Escura, Pere; Esteve, Joan;

13. Els noms dels escriptors de lletra rodona que es troben dins els documents del nostre recull poden ésser cercats fent ús de l'índex. En el cas dels escriptors que no figuren dins els documents, donem a les notes una referència arxivística.

14. Vegeu J. M. MADURELL, *Il·luminadors, escriptors*, citat a la nota n. 10, pàg. 11.

15. Vegeu la nota anterior.

16. Vegeu AHPB, Ferrer VERDAGUER, *Llibre de testaments* 1431, desembre, 12 - 1448, gener, 17, fol. 19v. (Instrument: 1437, febrer, 20).

17. Mateu Calderons era il·luminador. Sabem que escriptors de lletra rodona eren també il·luminadors de llibres. Tan sols en un instrument hem llegit que Mateu Calderons era escriptor de lletra rodona: ACB, Gabriel CANYELLES *Septimum capibrevium comune* 1404, febrer, 6 - 1404, octubre, 6, s.n. (Instrument: 1404, abril, 8).

18. Vegeu AHPB, Pere BASTAT, *Manual* 1461, agost, 22 - 1462, desembre, 24, s.n. (Instrument: 1462, desembre, 20).

Fàbregues, Rafael; Faiol, Gaspar; Folgueres, Pere Ramon; Foliandi, Pere Joan¹⁹; Garcia, Antoni; Gassol, Guillem²⁰; Haylo, Joan, d'Holanda, r. Alemanya; Joan, Antoni; Jover, Bernat²¹; Llombart, Roger; Martí, Jaume; Miralpeix, Joan²²; Miravet, Miquel; Mont-real, Pere de; Nàpols, Pau de²³; Panyella, Vicenç; Pellisser, Gabriel²⁴; Perrot, Antoni; Pinalt, Francesc; Ponç, Guillem; Pont, Joan; Prats, Pere; Puig, Pere; Rabat, Joan; Rambo, Nicolau²⁵; Roca, Pere; Ros, Alà²⁶; Santo Domingo, Rodrigo²⁷; Savi, Simon; Serra, Francesc; Serra, Pere²⁸; Sureda, Joan; Vasques, Lluc; Verdú, Bartomeu²⁹; Vidal, Francesc; Vidal, Guiot; Vila, Antoni³⁰; Vilagut, Gabriel; Viló, Antoni.

Els aprenents d'il·luminador

La feina d'il·luminació anava lligada a la dels escriptors de lletra rodona i sovint n'era complementària; tant és així que alguns escriptors, com hem vist, eren també il·luminadors i ensenyaven tant de lletra com els secrets de la il·luminació³¹. Aquest és el cas de Pere des Puig (doc. 11) i de Joan Pont (doc. 117). Pere des Puig, endemés, formà societat amb Castruccio Perpiliani, oriünd de Pisa, perquè aquest exercís per a ell l'ofici d'il·luminador (doc. 15), després d'haver après l'ofici amb Mateu Calderons, potser l'il·luminador més important

19. Vegeu AHPB, Jaume ISERN, *Manual* 1418, desembre, 31 - 1419, novembre, 20, s.n. (Instrument: 1419, agost, 2).

20. Vegeu AHPB, Berenguer ESCUDER, *Manuale contractuum* 1401, desembre, 27 - 1402, desembre, 20, fol. 76v. (Instrument: 1402, novembre, 16).

21. Vegeu AHPB, Joan PEDROL, *Duodecimum manuale omnium instrumentorum* 1442, abril, 18 - 1443, setembre, 12, s.n. (Instrument: 1442, maig, 8).

22. Vegeu AHPB, Joan FLUVIÀ, *Primum manuale* 1462, març, 8 - 1460, abril, 14, s.n. (Instrument: 1465, setembre, 19).

23. Vegeu la nota n. 5.

24. Vegeu AHPB, Pere FOLGUERES, *Manual* 1403, febrer, 23 - 1403, agost, 27, s.n.

25. Vegeu AHPB, Antoni CREIXELL, *Manual* 1424, febrer, 29 - 1431, setembre, 26, s.n. (Instrument: 1426, maig, 29).

26. Vegeu AHPB, Berenguer ESCUDER, *Manuale contractuum* 1401, desembre, 27 - 1402, desembre, 20, fol. 67r-v. (Instrument: 1402, setembre, 26).

27. Rodrigo de Santo Domingo, escriptor de lletra rodona, era oriünd del regne de Castella, però habitava a Barcelona. Vegeu AHPB, Joan UBAC, *Manuale quintum* 1424, juliol, 3 - 1426, febrer, 9, s.n. (Instrument: 1425, febrer, 27)

28. Pere Serra, escriptor de lletra rodona, establí societat "in docendo pueros", amb Berenguer Guerau, mestre d'escolars, el dia 20 d'octubre de 1428. Vegeu AHPB, Pere Bartomeu VALLS, *Manual* 1427, agost, 16 - 1428, octubre, 21, s.n. (Instrument: 1416, novembre, 6).

29. Vegeu AHPB, Pere DEVESA, *Liber testamentorum* 1428, octubre, 2 - 1457, gener, 11, fol. 10r-v. (Instrument: 1436, juliol, 10).

30. Vegeu AHPB, Miquel FRANQUESA, *Manuale* 1478, juliol, 28 - 1479, abril, 16, s.n. (Instrument: 1478, setembre, 19).

31. Vegeu J. M. MADURELL, *Il·luminadors, escriptors*, citat a la nota n. 10. Vegeu també J. MAS, *Notes sobre antics il·luminadors a Catalunya*, dins Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, VII (1913 y 1914), 280-284.

del segle XV (docs. 5). Aquest, per altra banda, consta també com escrivent de lletra rodona en alguns instruments notariais i també ensenyà de llegir i d'escriure, a més de l'ofici d'il·luminar, al nen Salvador Cortal, de Sant Just Desvern (doc. 38).

Els pocs contractes d'aprenentatge d'il·luminador trobats ens indiquen, com passa amb els escrivents de lletra rodona, l'origen divers dels aprenents: Sant Just Desvern, Vilafranca del Penedès, Sevilla, Pisa. També el canvi qualitatiu en relació a l'ofici patern (doc. 117). Hom podia començar aviat l'aprenentatge, als 8 anys, o 9 anys o 13 anys, o bé als 16 anys, com és el cas d'Antoni Morros, fill de l'il·luminador Antoni Morros, que durant dos anys aprendrà a il·luminar i historiar llibres amb el canonge de Brussel·les Franc de Thimo, que fixarà el seu domicili a Barcelona i formarà part en endavant del clergat de Barcelona. Que no es tracta d'un aprenentatge de principiant ho demostra el fet que l'aprenent paga al mestre, pel mestratge i el manteniment, la important quantitat de 24 lliures per dos anys (doc. 122).

Els contractes d'aprenentatge d'il·luminador presenten les característiques formals del contracte d'aprenentatge tipus: l'aprenent, el seu pare o el seu tutor o curador en nom seu, es compromet a viure amb el mestre i aprendre l'ofici del mestre i a servir-lo, a no fugir i a complir tot el temps pactat. El mestre, per la seva part, es compromet a ensenyar-li el seu ofici, a mantenir-lo, vestir-lo i calçar-lo en quasi tots els casos, i a donar-li, a vegades, una paga, tret del cas ja esmentat d'Antoni Morros. No hem trobat cap contracte de treball d'il·luminador, tret de la referència a un conflicte entre l'il·luminador Bernat Rouric, recolzat pel seu pare, el també il·luminador Pere Rouric, que havia treballat al taller d'il·luminació de Mateu Calderons, perquè aquest devia la soldada a Bernat Rouric. Hom trobà la solució sometent-se a la decisió d'uns àrbitres (doc. 61).

Quadre nº 2: Els aprenents d'il·luminador (pag. 288)

Com hem vist en parlar dels escrivents de lletra rodona, els professionals de la il·luminació de llibres que poden ésser trobats dins els protocols notariais, són molts més que no pas els dels documents aquí aplegats³²: Adzuara, Domènec; Benavent, Bernat de³³; Benet, Pere Climent; Calderons, Mateu; Cortal, Salvador; Estanyol, Francesc³⁴; Garcia, Antoni; Gregori, Rafael³⁵; Lledó,

32. Posem la referència arxivística en nota quan els noms dels il·luminadors no es troben en el nostre recull documental i, per tant, tampoc a l'índex.

33. Vegeu AHPB, Francesc FUSTER, *Decimum manuale* 1409, juny, 25 - 1411, abril, 23, fol. 54v. (Instrument: 1410, gener, 31).

34. Vegeu, AHPPB, Joan UBAC, *Manuale tertium* 1420, octubre, 29 - 1422, abril, 5, s.n. (Instrument: 1420, octubre, 20).

35. Vegeu J. M. MADURELL, *Il·luminadors, escrivans*, citat a la nota n. 10, pàg. 12.

Tomàs; Llobregat, Simon³⁶; Morros, Antoni, pare; Morros, Antoni, fill; Pasqual, Joan³⁷; Pena, Arnau de la³⁸; Perpiliani, Castruccio; Pont, Joan, escriptent de lletra rodona; Puig, Pere des, escriptent de lletra rodona; Rouric, Bernat; Rouric, Guillem³⁹; Rouric, Montserrat; Rouric, Pere; Salvatge, Guillem, il·luminador del rei; Thimo, Francesc; Torrents, Rafael des⁴⁰; Torres, Joan; Vendrell, Joan.

Escriptents i il·luminadors

Com es pot veure en el Quadre nº 3: *Escriptents, il·luminadors i el llibre manuscrit*, la informació sobre escriptents de llibres i els llibres que aquests varen escriure, la trobem en tota mena d'instruments dels protocols notarials: els contractes que contenen el compromís d'un escriptent per a escriure i il·luminar un llibre o uns llibres o d'un il·luminador per a il·luminar un llibre (docs. 3, 17, 31, 34, 42, 47, 73, 125, 127, 162, 184); els rebuts o àpoques signades per un escriptent, o per altre en el seu nom, per haver escrit i il·luminat un llibre o uns llibres o per haver il·luminat un llibre o llibres (docs. 1, 20, 23, 25, 39, 43, 49, 54, 52, 54, 55, 65, 66, 69, 71, 114, 127, 129, 132, 191); o bé, els debitoris per la mateixa raó dels rebuts (docs. 9, 111, 134); contractes de treball d'un escriptent promentent viure amb el contractant per tal d'escriure-li un llibre o els llibres que li siguin indicats (docs. 41, 72, 84); les cancel·lacions d'un contracte pel qual un escriptent havia d'escriure un llibre (doc. 131); les donacions d'un llibre escrit pel mateix donador o per altre (docs. 28, 216); les vendes d'un llibre escrit pel venedor o per altre (57, 59, 113); els testaments contentint llegats de llibres escrits pel testador ,manu mea propria' (docs. 2, 16, 21, 58, 80, 105, 120, 148, 151, 155, 168); els inventaris ,post mortem' contenint llibres escrits pel difunt ,manu sua propria' (docs. 44, 48, 50, 62, 67, 77, 106, 147, 171, 203, 237); les vendes de censals morts i violaris garantits mitjançant la venda simulada de diversos béns mobles i, entre aquests, de llibres (doc. 136); cessió dels drets que hom té sobre un escriptent de lletra rodona que ha d'escriure-li un lli-

36. Vegeu AHPB, Pau GUARDIOLA, *Manuale tertium* 1435, gener, 30 - 1437, juny, 13, s.n. (Instrument: 1435, maig, 26).

37. Joan Pasqual, il·luminador de llibres, era també pintor i exercí el seu ofici des de l'any 1409 fins l'any 1443. Vegeu AHPB, Joan FRANC, *Vicesimum nonum manuale* 1439, desembre, 29 - 1440, desembre, 22, s.n. (Instrument: 1440, febrer, 16).

38. Arnau de la Pena, el més important il·luminador del segle XIV, seguí en la seva tasca durant els primers anys del segle XV, malgrat que no hem trobat cap document que faci referència a una obra seva. Vegeu, tanmateix, AHPB, Bernat NADAL, *Manual* 1403, maig, 1 - 1403, desembre, 11, fol. 5r. Cf. JOSEP HERNANDO, *Escriptents, il·luminadors*, citat a la nota n. 1.

39. Vegeu AHPB, Pere SOLER, *Manual* 1445, agost - 1447, febrer, 10, s.n. (Instrument: 1446, novembre, 3).

40. Vegeu ACB, Gabriel CANYELLES, *Quintum capibrevium comune* 1402, novembre, 29 - 1403, juny 13, s.n. (Instrument: 1403, març, 10).

bre (doc. 131); confessió d'un corredor d'haver subastat públicament diversos llibres escrits pel propietari dels mateixos (doc. 141); instrument contenint el compromís d'entrar a la presó del veguer de Barcelona en cas d'incompliment del deure d'escriure un llibre (docs. 73, 74); compromís d'estar-se en arrest a Barcelona fins que el llibre pactat hagi estat escrit (doc. 127); pagament de la quantitat prestada o mutuada amb un llibre que hom promet escriure, notar i enquadrar (doc. 195); compromís del pagament del diner mutuat o prestat a un escriptor perquè pogués pagar les despeses fetes mentre era empresonat, mitjançant la promesa d'escriure al creditor un llibre (docs. 143, 144)⁴¹.

Segons la tipologia documental esmentada i com hom pot veure en el Quadre nº 3: *Escriptors i il·luminadors i el llibre manuscrit*, els professionals en la confecció del llibre, és a dir, de l'escriptura i de la il·luminació, eren els escriptors de lletra rodona, dits alguna vegada escriptors de lletra formada, i també designats de vegades amb la denominació tan sols d'escriptors, i els il·luminadors, que signen contracte per a escriure o il·luminar un o diversos llibres a canvi d'una remuneració pecuniària (doc. 9, 17, 20, 23, 34, 39, 41, 42, 43, 51, 52, 54, 55, 57, 69, 71, 73, 74, 125, 127, 129, 131, 132, 134, 143, 144, 150, 191, 150, 184). També, però, els clergues, preveres o no, per als quals la lletra era quelcom indispensable, tant perquè eren autodidactes com per haver après l'ofici d'escriptor de lletra rodona i d'il·luminador, com hem vist en parlar de l'aprenentatge d'aquests oficis, podien contractar-se amb algú per escriure i/o il·luminar un llibre i també fins i tot enquadrar, cobrant per això un preu pactat o bé essent el llibre el preu per un servei rebut (docs. 1, 3, 25, 31, 33, 47, 82, 111, 113, 114, 162, 195). Aquest podia ésser també el cas d'un escolar del rei que havia d'escriure un Missal (doc. 21). Hem aplegat en el recull documental, com a testimoni d'una documentació que fa referència a llibres de comptes, llibres de l'administració d'una institució, de processos i d'altres, alguns instruments notariais en què escriptors i arxivers reials o escriptors d'un ofici o notaris i, fins i tot, clergues que escriptors de llibres i cobraven per això (docs. 43, 49, 65, 66, 148).

Molts dels llibres manuscrits, de gèneres literaris diversos, com es pot veure en el quadre que segueix, foren escrits per ús propi, com mostren en especial els testaments, inventaris 'post mortem' i vendes referents a individus, per als quals la lletra era una prioritària: batxiller en arts (doc. 105); clergues, com preveres, beneficiats, canonges (docs. 28, 58, 77, 120, 151); escriptor del rei (doc. 155); juristes amb diversa titulació i especialització (16, 48, 67, 147, 168, 171, 237); notaris (docs. 50, 106, 136). També, però, ciutadans de Barcelona, en concret mercaders, escriptors de llibres per a l'ús propi (44, 59, 203). Mereix especial atenció el cas del llibrer del rei ('librarius regis', 'librarie regis scriptor'),

41. Vegeu J. ALTURO, *Le statut du scribe en Catalogne (XIIe-XIIIe siècles)*, a *Le statut du scribe au Moyen Âge. Actes du XIIe colloque scientifique du Comité International de Paléographie Latine* (Cluny 17-20 juillet 1998), Paris, École des Chartres, 2000, 41-50. A. IGLESIAS, *Le statut du scribe en Catalogne (XIVe-XVe siècles): une approche*, Ibidem, 229-257.

Gabriel Altadell, que, nomenat per a aquesta tasca l'any 1447⁴², l'exercí fins a l'any 1470, any de la seva mort, en què els llibres escrits per ell i de la seva propietat foren subhastats públicament o venuts pels seus hereus (docs. 141, 142).

Escriure, il·luminar, historiar i caplletrar eren feines complementàries. Res d'estrany, doncs, com hem vist ja en el cas dels contractes d'aprenentatge de lletra rodona, que les tasques d'escriure i d'il·luminar o caplletrar les realitzés un mateix professional: escriptors de lletra rodona, entre aquests Miquel Miravet, bidell de la Seu de Barcelona i escriptor de lletra rodona, l'activitat del qual durà més de 34 anys (docs. 42, 184), preveres (docs. 3, 31, 47, 111, 113, 114). Fins i tot, en el cas dels clergues, alguns d'aquests hauran de fer la tasca de tallar els pergamins, lligar el quaderns i enquadernar, en haver escrit el text (33, 47, 162, 184, 195). Dels il·luminadors, destaquem els del rei, Joan Pasqual (doc. 21), Bernat Rouric (docs. 39, 51, 54) i Antoni de Morros (doc. 132).

Els llibres manuscrits

Els professionals de l'escriptura de llibres, els anomenats, de manera genèrica, escriptors de lletra rodona, podien contractar-se a temps complet, és a dir, amb dedicació exclusiva, vivint amb el contractant per a escriure els llibres que li serien indicats (doc. 41); o bé, en el cas d'un contractant que és doctor en lleis, per a escriure-li llibres de l'especialitat de dret (doc. 84); o bé, en el cas d'un mercader, tindrà cura del ,manual' i ,llibre' dels negocis del mercader (doc. 72). Generalment, però, es contractaven per a escriure diversos llibres o un llibre en concret.⁴³ Com hom pot veure en el Quadre n° 3, escrivien llibres litúrgics com *Breviaris i Diürnals, Llegenders i Missals*, la *Bíblia*; llibres de dret com *Lectura super toto Codice* de Bartolomeu de Saliceto (+ 1412/17), i *Lectura super Codice* de Baldo degli Ubaldi (1320-1400); també el *Rerum senilium libri* de Francesco Petrarca (1304-1374).

La tasca d'escriure llibres per a d'altres a canvi d'un estipendi va ésser també cosa de molts clergues. Com en el cas dels escriptors, el llibre que predomina és el litúrgic: *Missals, Ferials, Oficiers, Dominicals i Santorals, Consueta i Vita Canònica*, i

42. Sabem la data del nomenament gràcies a un instrument notarial en què Gabriel Altadell, en nomenar un procurador, el dia 20 de juliol de 1458, perquè recuperés diverses quantitats que hom li devia per raó del seu ofici, fa referència a aquell: "Noverint universi quod ego Gabriel Altadellus, notarius, civis Barchinone, attendens iam prestis (sic) temporibus excellentissimum et potentissimum dominum nostrum dominum Alfonso, Aragonum et utriusque Sicilie et ceterorum regem gloriose memorie, dum bellum contra florentinos gereret, in eius librarium sive librerie scriptorem benigne me suscepisse cum quitatione et aliis iuribus dicto officio pertinentibus et ordinariis, ut constat quadam certificatione papirea facta per dominum Anthonium Olzina, tunc regie portionis scribam, sigillo cere viridis in dorso munitam, in civitate Tiburtina scriptam sexta die mensis madii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo...", AHPB, Bartomeu COSTA, major, *Vicesimus tercius liber comunis* 1458, maig, 16 - 1459, gener, 22, s.n.

43. Vegeu J. ALTURO, *El llibre manuscrit a Catalunya i Orígens i esplendor*, Departament de la Presidència (Generalitat de Catalunya); Ed. 92, Barcelona, 2000.

tambè *Saltiris i Salms penitencials*. Altres llibres escrits per clergues són els llibres de comptes com un *Delmari o Decimari*⁴⁴, registre d'un delmer o subcol·lector de delmes de la ciutat i diòcesi de Barcelona (doc. 1), o el registre dels malalts de l'hospital de la Santa Creu, o en el cas d'un prevere i notari apostòlic, l'escriptura d'un gran procés, que hem inclòs com exemple d'aquesta tipologia d'instruments.

També d'altres que tenien la lectura i l'escriptura com a eines bàsiques per a la seva professió, escriviren llibres a canvi d'un estipendi, ja sigui per motiu professional, com és el cas d'escrivans i arxivers reials (docs. 49, 66), i notaris (doc. 65); i també per motius purament econòmics, com és el cas de l'escolar de la capella reial que escriví un *Missal* (doc. 21).

Com hem vist, els testaments i els inventaris 'post mortem' contenen informació sobre els llibres escrits per testadors i aquells els béns dels quals eren inventariats. Són els llibres que hom identifica amb l'expressió d'haver estat escrits 'manu mea propria' o 'manu sua propria'. Aquests llibres eren escrits, quasi bé sempre, per a ús propi. Destaquem el col·lectiu dels juristes que escriviren sobretot llibres del gènere del dret, però també llibres de contingut religiós i de caràcter laic. Aquest és el cas de Francesc Castanyer, 'professor utriusque iuris' i canonge de Barcelona, corrector de tota la *Summa aurea* de l'Hostiensis i que escriví altres llibres; del doctor en lleis Bernat Miquel, que escriví *Lectura del Saltiri* de Hugo de Sancto Caro (s. XII-1263); del també doctor en lleis Joan Ubac, que escriví el llibre *Factorum ac dictorum memorabilium libri novem* de Valeri Màxim (s. I aC - s. I pC) i els *Epistulae ad familiares* de Ciceró (106-43 aC) amb alguns *Exordia* o introduccions; el doctor en ambdós drets Jaume Antoni escriví tres volums de *Repertoria* de contingut jurídic i l'*Excitatorium mentis ad Deum* del valencià Bernat Oliver (s. XIII - 1348); i el jurista Lluís Lull, que escriví un llibre amb les *Pàssies* i diverses oracions. Mereixen especial atenció els juristes Jaume Callís (c. 1370 - 1434) i Tomàs Mieres, perquè són autors d'obres consignades als inventaris com 'manu sua propria' escrites. De Jaume Callís hom fa constar els coneguts com *Directorium pacis et treguae* i *Super Usaticos Barchinone*, dels quals n'era autor, i el dit *Pracmàtiques i lleis de la terra*, escrit en part per ell, perquè es tractava d'una traducció dels *Usatges, Constitucions i altres lleis de Catalunya*, en la qual foren també traductors Bonanat de Pera i Narcís de Santdionís (doc. 67). Tomàs Mieres (1400-1447), llicenciat en ambdós drets, posseïa escrits per ell, en tot o en part, *Liber de ordine iudiciario* de Roffredo da Benevento (1170-1234), el *Notabilia sive singularia* de Matteo Mattesilani (s. XIV), dues còpies de l'*Elucidarium soni emissi* o *Summula regalie soni emissi* de Jaume Callís (c. 1370-1434), el *De pace et tregua* de

44. A l'Arxiu de la Catedral de Barcelona es troba una còpia feta en aquest segle XV, de 248 folis, que mostra les característiques formals d'aquestes llibres i el seu contingut: "Còpia del llibre *Decimari* indicat per la província... E per clarificació dels qui hauran a collir les dèssimes, serà dividit dit llibre en sinch partides: Primerament, serà posada la Seu ab les sis esglésies parroquials. Segonament, los monastirs que són dins lo clos de la ciutat. Terçament, les esglésies parroquials de Sant Andreu de Palomar circuint tot lo Vellers fins a Serrià. Quartament, les parròquies comensant al Spitalet circuint tot lo Deganat de Penedès. Quintament, tots los monastirs e priorats fora ciutat, de Vallonzella fins a Sanctes Creus", ACB, Procures: Dècima, Subsidi i Excussat (1357-1837).

Guillem Pabord o Prepòsit (s. XIV-XV); n'era autor i posseïa, escrits per ell, els llibres coneguts com *Repertoria super Usaticis Barchinonae*, *Apparatus super Constitutionibus Cathaloniae* en dos volums, *Praelectiones super Sacramentali Gerundae*; també escriví, entre d'altres obres de les quals tan sols consta l'incipit, el recull de privilegis gironins, en dos volums, conegut com *Llibre vert*.

Els clergues posseïen en llurs biblioteques llibres escrits per ells per al propi ús. A més de llibres litúrgics com Breviaris, Diürnals i Missals, hom pot trobar una *Confessio*⁴⁵ en llatí, que el seu copista atribueix a l'autor de la *Summa Iohannina* Joan de Friburg (+ 1314); el *Pastorale* de Francesc Eiximenis (c. 1327-1409); i dels clàssics, un *Terenci* o *Terencius*, és a dir, *Comediae* de Publi Terenci Àfer (190-159 aC) i un volum amb *Epístoles* de Ciceró (106-43 aC).

Per raó del seu ofici, res d'estrany que un llibrer del rei posseís llibres copiats o transcrits per ell. Aquest és el cas de Gabriel Altadell, ja esmentat abans. Els llibres venuts després de la seva mort demostren la qualitat literària d'aquest llibrer del rei i la seva actualitat bibliogràfica. Dels clàssics són esmentats: *Epistulae* d'Horaci (65-8 aC); *Satirae* de Persi (34-62 pC); *Orationes* o discursos de Ciceró i també d'aquest *De senectute*; *Statius* o *Thebais* d'Estaci (45-96 pC); *Epistulae ad Lucillum* o simplement *Epístoles* de Sèneca (4 aC - 65 pC). De les obres humanístiques o renaixentistes en posseïa diverses escrites per ell. De l'humanista Gasparino Barzizza (c. 1359-1431) copià o transcriví el *De compositione* o *De composició e punctuar*, tractat de retòrica, i *Metrificadura ab l'accent*, és a dir, el seu manual d'ortografia llatina. De Guarino o Garino de Verona (1374-1460), que havia estat mestre de Gasparino de Barzizza, tenia les *Regulae Grammaticae*, manual de sintaxi llatina. De l'historiador i humanista Bartolomeo Facio (1400-1457), que havia estat ambaixador de Gènova prop d'Alfons el Magnànim i que esdevingué el seu secretari, copià o transcriví *De felicitate vitae*⁴⁶. Del també humanista Lorenzo Valla (1407-1457), que havia estat secretari del rei Alfons el Magnànim, escriví, les *Fabelle* o *Faules*. També copià o transcriví dues obres de lògica: *Breviarium totius scientie logicalis* de Nicolau Eimeric (1320-1399) i *Lògica dirigida al rei Alfonso de gloriosa memòria*.

Escrivans, notaris, mestres en arts i medicina i estudiants d'arts escrivien també llibres per al propi ús. Posseïa una biblioteca important l'escrivà del rei Pere sa Sala,⁴⁷ el qual escriví també llibres: l'*Ètica* o *Liber Ethicorum* d'Aristòtil

45. La *Confessio* se sol trobar separada de la *Summa*. Per exemple: el prevere Antoni Vila, batxiller en decrets i vicari perpetu de l'església de Santa Maria del Mar, fa donació a parents seus, el dia 10 de novembre de 1418, de diversos llibres: "*Liber Angelorum, Segon libre del Crestià, Lo Terç libre del Crestià, Dominicale, Summa Ioanina, Albertà, Confessio ordinata per fratrem Iohannem in Summa Confessorum, etiam Confessio ordinata per magistrum Franciscum Eximeno de ordine Fratrum Minorum, Historiale, Sermones fratris Guillelmi de Peralta, Sermones Dominicales, Sermones beati Augustini*", AHPB, Bernat Pi, *Manual* 1418, octubre, 17 - 1419, abril, 20, s.n.

46. Bartolomeo Facio dedicà l'obra *De vitae felicitate* a Alfons el Magnànim. Vegeu la notícia bibliogràfica d'aquesta obra, donada per Josep Perarnau i Espelt, a «Arxiu de Textos Catalans Antics», 4 (1985), 669-670.

47. Vegeu J. HERNANDO, *El libro, instrumento de cultura y objeto económico. Pere Sala, escribano real (siglo XV)*, dins "Anuario de Estudios Medievales", 29 (1999), 409-427.

(384-322 aC) i el *De officiis* de Ciceró, endemés lliurà perquè fos copiat o transcrit el llibre *Contemplacions* de Bernat de Claravall (1090-1153). L'*Aurora*, és a dir, la *Summa artis notariae* de Rolandino Passageri (1207-1310) va ser transcrita per un notari. Un notari i escrivà del rei transcriví el *Viridiarum consolationis*, és a dir, la *Summa dictaminis* de Guido Faba (s. XIII); i altres, diversos formularis útils per a llur ofici de notari. Els notaris, però, no es limitaren a llibres de la seva especialitat. Com exemple d'altres gèneres literaris trobem el popular llibre *Troya* o *Històries Troyanes*, és a dir, *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne (s. XIII), traduït al català per Jaume Conesa (c. 1320-1390). Interès per la poesia demostrà el notari Joan Ubach en escriure un "llibre qui ere de la Gaya Sciència", sobre la composició poètica, potser una de les redaccions de la compilació de Guilhem Molinier (1328-1355) (doc. 106). El mestre en arts i medicina Joan Esplugues (doc. 62), també canonge de la Seu de Barcelona, escriví o transcriví un llibre de medicina i el *Primus liber de consideratione quinte essentie*, és a dir, la primera part del llibre d'alquímia *De secretis naturae sive De quinta essentia libri duo* atribuït a Ramon Llull (1232/33-1315/16). Hom sol trobar llibres que contenen transcripcions de matèria tocant la professió d'aquests mestres en medicina amb la genèrica denominació d'*Arengues e Repeticions* (doc. 80). Jaume Solsona, batxiller en arts escriví alguns siterns del llibre d'Aristòtil *Posteriora*, és a dir, els *Analytica posteriora* sobre el sil·logisme, i dels opuscles *Parva Naturalia*, no se'n diu si tots o sols alguns. Potser copià aquests llibres quan era estudiant d'arts, cosa que sembla demostrar el fet que que els llegà a un mestre d'escolars (doc. 105).

Transcriure llibres va ser també obra de professionals com els mercaders. Aquest és el cas de Pere Vicenç que tenia escrits per ell un Saltiri, el llibre *Doctrina compendiosa* de Francesc Eiximenis, i el tercer volum de l'*Historial*, és a dir, del *Speculum Historiale* de Vincent de Beauvais (+ c. 1264) (doc. 44). Pere Fort, també mercader de Barcelona, transcriví un *Vita Christi*, no indentificable en mancar cap altra especificació, que vengué al notari de Barcelona Joan Ferrer per 9 lliures i 10 sous (doc. 59). Per últim, destaquem el fet que el draper Bernat Marimon escriví cinc llibres del *Crestia* de Franceesc Eiximenis, fent servir els quaderns llargs i estrets destinats a comptes (doc. 203).

Quadre nº 3: Escrivents, il·luminadors i el llibre manuscrit (pàg. 290)

Els llibreters

El llibreter va ser element essencial en la confecció del llibre, en tots els seus aspectes, en la difusió del llibre i en la valoració del llibre. L'existència de tants de llibreters a Barcelona durant el segle XV demostra la importància d'aquesta professió tant des del vessant econòmic com el cultural. El llibreter, en la docu-

mentació dit ,libraterius', ,libreterius' i ,lipreterius', rebé també, per la feina específica que feia, el nom de ,ligator librorum', ,curritor librorum', ,mercator librorum', ,venditor librorum'. És aquell que exercia l',officium libreterie', l',artem librarie' o qui es guanyava la vida ,operando in botigia de librater'. La tasca del llibreter era la d'aquell professional que venia paper, pergamí, plomes, tinta, llibres sense escriure i altres eines o estris per a escriure; relligava llibres i els enquadernava; valorava llibres, era protagonista en els encants o subastes de llibres, comprava llibres i els venia, importava i exportava llibres. La denominació de llibreter podia referir-se a cada una d'aquestes activitats i no tots els llibreters exerciren o controlaren totes aquestes activitats. Cal, per tant, distingir entre el llibreter empresari, el llibreter treballador a sou en un obrador o botiga de llibreter, i l'aprenent, també, a la fi, fent feines de llibreter mentre aprèn l'ofici, sense oblidar el llibreter exercint l'ofici de llibreter especialment mercadejant amb llibres, conjuntament amb altres activitats alienes al llibre.

La transmissió de l'ofici de pares a fills fins a arribar a constituir veritables llinatges és quelcom que caracteritza aquest ofici⁴⁸. Altre és el predomini dels jueus i després dels conversos en la professió de llibreter⁴⁹. El buidat dels protocols notarials del segle XIV i XV ens ha permès identificar alguns d'aquests llinatges. Aquest és el cas dels conversos Bertran: Ramon Bertran, dit en la primera menció notarial corredor de llibres, llibreter exercint l'ofici durant la segona meitat del segle XIV, serà succeït pel seu fill Francesc Bertran que contraurà matrimoni amb Elionor, filla del llibreter Joan sa Coma, membre d'un altre dels llinatges de llibreters. Un altre dels llinatges va ésser el dels Bosc: a Guillem de Bosch, que exercia l'ofici al menys des de 1352, el seguí Miquel de Bosc; a aquest, Cristòfor de Bosc; i a aquest, Pere de Bosc, que es contractava com a aprenent, l'any 1499, amb el també llibreter Gabriel Prats. Els conversos Cardona, llibreters exercint l'ofici durant tot el segle XV: Joan Cardona, Francesc Cardona i el fill d'aquest Pere Cardona. Un altre dels llinatges importants de llibreters, aquest de conversos, va ser el format pels Sa Coma, que emparentaren amb els Bertran, com hem dit: a Antoni sa Coma, llibreter de la segona meitat del segle XIV, el seguí el seu fill Guillem sa Coma, membre molt actiu de la confraria de la Santíssima Trinitat, la confraria dels llibreters, de la qual va ser majordom, essent també durant molts anys obrer de l'església de Sant Jaume de Barcelona; a aquest el seguiren Pere sa Coma i Joan sa Coma; i a aquest, Guillem sa Coma. Un altre dels llinatges va ésser el dels conversos Sa

48. Vegeu J. RUBIÓ I BALAGUER, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993. Vegeu sobretot la primera part del llibre *Impremta i llibreria a Barcelona (1474-1553)*, 19-194. Aquest llibre és un recull de diversos treballs de diversos anys. Serví de base per al llibre de M. PEÑA DÍAZ, *Cataluña en el Renacimiento, libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, Ed. Milenio, Lleida 1996; ID., *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, E. Piràmide, Madrid 1977, sense que aquestes obres aportessin res de nou.

49. Vegeu J. M. MADURELL MARIMON, *Encuadernadores y librerías barceloneses judíos y conversos (1322-1458)*, dins "Sefarad" XXI (1961), 300-338; XXII (1962), 345-372; XXIII (1963), 74-103.

Conomina, del qual coneixem dos Guillem sa Conomina. També els conversos Des Feu: Joan des Feu i Bartomeu des Feu. I els també conversos Mascaró: Francesc Mascaró, llibreter, tingué quatre fills, dels quals Claret i Salvador moriren joves i Francesc i Pere exerciren l'ofici de llibreter i foren membres actius de la confraria de la Santíssima Trinitat (doc. 46). Un dels llinatges de llibreters més importants del segle XV va ser el dels Ramon, coneguts amb l'àlies de Corró. El sobrenom ve de Joan Corró, avi matern de Francesc Ramon, corredor d'animals, pare dels llibreters Joan Ramon i d'Antoni Ramon, succeït aquest per Joan Ramon, també llibreter, un descendent dels quals emparentaria amb els llinatges de llibreters Cortey i Trinxer. Un altre grup familiar va ésser el format pels Roger, oriünds de Tortosa, on exercí Arnau Roger, que va enviar a Barcelona el seu fill Bartomeu, essent aprenent amb Bartomeu Sastre. Els Sastre eren originaris de la vila de Solsona, on exercia l'ofici de sastre Francesc Sastre, els fills del qual foren llibreters a Barcelona: Manuel, Guerau, Bartomeu i Gabriel, aquests dos socis durant un temps. Una de les famílies més importants exercint l'ofici de llibreters foren els Trinxer. El primer del llinatge va ser Joan Trinxer, corredor d'orella i ciutadà de Barcelona. Casat amb Agnès, tingué quatre fills, tots llibreters: Lluís, Joan, Pere i Gaspar. Joan Trinxer exercí el mestratge de llibreter amb eficàcia, com demostra el gran nombre d'aprenents que tingué, entre ells els seus germans Lluís i Pere. Gaspar i Pere s'establiren com llibreters a València i Lluís ho va fer a Montpeller.

Els aprenents de llibreter

Els contractes d'aprenentatge de l'ofici de llibreter demostren la importància d'aquesta activitat i el prestigi dels llibreters de Barcelona. Apleguem en el Quadre n° 4: *Els aprenents de llibreter* els contractes d'aprenentatge descoberts en examinar els protocols notariais del segle XV que es troben als diversos arxius de Barcelona.

Quadre n° 4: Els aprenents de llibreter (pàg. 296)

Per lògica, una part important dels aprenents eren de Barcelona. Però vingueren a aquesta ciutat nois d'arreu a aprendre l'ofici: de Constantí, de l'Espluga Calba, de Guissona, de Lleida, d'Ossó, de Torre-serona, tots indrets del Principat; també de Mallorca, de Gènova, de Capdenac i de Tours, aquestes dues últimes poblacions del regne de França.

Hem vist les famílies o llinatges de llibreters. Per tant, cal suposar que molts de llibreters feren l'aprenentatge amb llurs pares, sense que calgués protocolitzar el compromís d'aprenentatge. Tanmateix, com hem vist, en el cas de

mestre i aprenent germans, hom validava davant notari el compromís d'aprenentatge i mestratge, com és el cas de Lluís i Joan Trinxer. En alguns casos, els pares llibreters lliuraven el propi fill a un altre llibreter perquè aquest li ensenyés l'ofici (docs. 179, 234, 271). L'aprenentatge, però, de l'ofici de llibreter comportà el canvi de feina del fill en relació a l'ofici del pare: agricultor (docs. 208, 229, 278), cirurgia (doc. 140), coraler (docs. 27, 145), corredor d'animals (docs. 24, 45), corredor d'orella (docs. 13, 153, 158, 226, 264), giponer (doc. 135), mercader (doc. 223), metge (docs. 240, 268), paraire (doc. 255), peller (docs. 112, 152), sabater (doc. 116), sastre (docs. 101, 102), teixidor de vels (docs. 126, 128, 206, 220), teixidor de draps de seda (doc. 267), teixidor de draps de lli.

Hom podia començar l'aprenentatge de l'ofici de llibreter molt aviat: als 8 anys, 9 anys, 10 anys, 12 anys, 13 anys. Sembla, però, que l'edat de 14 anys, en haver après de lletra, devia ésser el moment a partir del qual era adient l'aprenentatge de llibreter. Després d'aquesta edat, trobem nois de 15 anys, de 16 anys, de 17 anys i de 19 anys. I també nois que devien ésser majors de 14 anys, perquè són ells qui es contracten amb un mestre, malgrat que l'edat exacta no consti. L'aprenentatge dels nois menors de 14 anys havia de durar, segons el contracte, entre 4 anys i 8 anys. Els aprenents majors de 14 anys, tret de dos que ho fan per quatre anys, la majoria signà contracte per 2 anys, 2 anys i mig o 3 anys. En algun cas l'aprenentatge es fa per a millorar el coneixement ja adquirit, com hom pot veure en el cas del genovès Benet Escariot, que és diu llibreter i es contracta durant 2 anys amb Joan Trinxer, a la botiga del qual treballarà, rebent per això una paga de 10 ducats cada any (doc. 275).

Alguns dels aprenents que havien après l'ofici amb professionals de fora de la seva família o amb algun parent proper, com pot ésser el germà, arribaran a ser mestres ben experimentats que ensenyaran, en llurs botigues, l'ofici a altres aprenents no pertanyents a la parentela del mestre. Aquest és el cas de Gabriel Prats (doc. 126, 135, 140, 234, 271), d'Antoni Ramon (docs. 45, 112), de Joan Ramon (doc. 24), de Pere Sargossa (docs. 102, 126), de Bartomeu Sastre (docs. 101, 128, 152, 158, 166, 179).

Treballadors llibreters

L'aprenent era també un servidor del mestre. Això comportava fer feines alienes de les de l'ofici que havia d'aprendre, com servir la família del mestre i a casa d'aquest. Hom aprenia, tanmateix, treballant (doc. 271). En alguns casos aprenent i mestre limiten la feina de l'aprenent a tan sols el treball de llibreter a la botiga del mestre (doc. 220). En el cas d'un aprenent que vol cancel·lar un contracte d'aprenentatge per tres anys, dels quals tan sols va complir 14 mesos, és obligat a treballar per al seu mestre durant 8 mesos, essent-li perdonada la resta de temps (doc. 265). El treball contractat amb un bon mestre comportava

una millora de coneixements, cosa que sovint es pactava en el contracte de treball (doc. 164). Algun llibreter va haver de contractar-se com a treballador a la botiga d'un mestre per tal de poder fer honor a un deute amb el mestre que el contracta (doc. 221). Generalment, però, el contracte de treball de llibreter presenta les característiques pròpies d'aquesta mena de contractes, segons les quals el treballador es comprometia a viure amb el mestre, treballar per a ell durant un temps, tot rebent, en tot o en part, per aquesta feina aliment, vestit, calçat i una paga, com es pot veure en el Quadre nº 5: *Treballadors llibreters*.

Quadre nº 5: Treballadors llibreters (pàg. 300)

Societats o companyies de llibreters

El compromís de treball d'un llibreter a l'obrador o botiga d'un altre llibreter podia presentar-se en forma de societat. Aquest és el cas del llibreter Francesc Senant, oriünd de València, i del llibreter Guerau Sastre, ciutadà de Barcelona, que signaren contracte de societat de l'ofici de llibreter, durador un any, segons el qual Francesc Senant habitaria a casa de Guerau Sastre fent la tasca de llibreter tant a casa com a la botiga. Els guanys serien repartats a mitges, deduïdes les despeses per la fusta, les eines i altres coses necessàries per a sisternar i lligar llibres. En absència de Guerau Sastre, Francesc Senant havia de tenir cura de la botiga venent els llibres. Francesc Senant seria mantingut per Guerau Sastre, que rebria per aquest manteniment 20 sous per mes. Tanmateix, Francesc Senant podria anar a menjar allà on vulgués. Tot guany obtingut per amdós socis en altra feina diferent a la de llibreter també seria repartit a mitges (doc. 165).

Obra i material dels llibreters

Hom ha dit que la causa de la presència de tants de llibreters a Barcelona es devia al fet de basar el seu negoci no tant en la venda de llibres, objectes sobretot de cultura, com en la venda de paper en blanc per a escriure, quaderns de paper en blanc, llibres de paper en blanc, relligats i enquadernats per ells o per altres, en els quals escrivien mercaders, notaris, advocats, ensenyants, els diversos oficials de les institucions públiques, seculars i eclesiàstiques, com els de la cúria reial, els de la Generalitat, els de la ciutat, els dels diversos departaments episcopals, els dels diversos tribunals, els convents, la Taula de Canvi, el Consolat del Mar, i particulars en general. Creiem, malgrat tot, que tan important com això era l'acció del llibreter en relació amb el llibre, manuscrit primer i després imprès, en quant objecte de cultura, com demostren els milers d'instruments notariais del segle XV en què hom troba mencions de llibreters com-

prant i venent llibres, encantant llibres, fent d'intermediaris en les alienacions de llibres, prestant llibres, fixant el valor i, per tant, el preu dels llibres, per exemple en les marmessories. Sigui el que sigui, en el Quadre nº 6: *Obra i material dels llibreters o lligadors de llibres* podem veure l'activitat dels llibreters, o lligadors de llibres, o corredors de llibres, o mercaders de llibres, o venedors de llibres, relligant, enquadernant, venent paper i llibres en blanc a particulars i institucions. També, relligant, enquadernant i daurant llibres manuscrits o impresos, com *Missals*, *Breviaris*, *De bello iudaico* de Flavius Iosephus, *Textus Aristotelis*, és a dir, contenint l'Ètica, la Política i l'Econòmica, també el *Rerum Senilium* de Petrarca.

Quadre nº 6: Obra i material dels llibreters o lligadors de llibres (pàg. 300)

Els llibreters de Barcelona durant el segle XV

El llistat que segueix presenta els llibreters o relligadors de llibres trobats en examinar els protocols notarials dels arxius de Barcelona, cosa que demostra la importància, econòmica i cultural d'aquesta professió en una ciutat com la Barcelona del segle XV, no pas massa poblada i afectada per la conjuntura no pas massa favorable, com era la d'aquell segle. Hom trobarà a l'índex la referència remetent a l'apèndix documental. En nota fem constar la referència arxivística d'aquells llibreters que no consten a l'apèndix documental, però que hem trobat als protocols notarials: Alexandrano, Joan; Almogàver, Gabriel; Aluja, Francesc; Bages, Pere; Batallós, Rigald; Bertran, Francesc⁵⁰; Bertran, Ramon⁵¹; Blanc, Pere⁵²; Bosc, Cristòfor; Bosc, Pere; Cabrit, Gabriel; Cabrit, Pere; Calm, Francesc sa; Camporells, Joan de; Cardona, Joan⁵³; Cardona, Pere⁵⁴; Carmini, Ferrer; Casasaia, Bonanat; Castanyer, Francesc Benet; Castanyer, Benet⁵⁵; Català, Francesc; Cellent, Joan⁵⁶; Coll, Bonanat des; Coma, Guillem sa; Coma,

50. Vegeu AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Liber apocharum et aliorum contractuum facientium pro manumissoria inclite infantisse domine Iohanne, comitisse Fuxii* 1408, gener, 19 - 1416, desembre, 5, s.n. (Instrument: 1408, març, 16).

51. Vegeu AHPB, Pere RIFÓS, *Manuale primum* 1412, desembre, 21 - 1414, novembre, 12, s.n. (Instrument: 1413, maç, 30).

52. Vegeu AHPB, Antoni Benet JOAN, *Reportorium* 1500, gener, 9 - 1500, desembre, 29, s.n. (Instrument: 1500, juny, 5)

53. Vegeu AHPB, Ferrer VERDAGUER, *Llibre de testaments* 1431, desembre, 12 - 1448, gener, 17, fol. 21r-v. (Instrument: 1436, setembre, 9).

54. Vegeu AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Manuale instrumentorum tricesimum octavum connumeratum* 1496, novembre, 9 - 1498, setembre, 18, s.n. (Instrument: 1497, gener, 12).

55. Vegeu AHPB, Andreu MIR, *Plec d'inventaris i encants* 1468 - 1487, Inv. 2, s.n. (Instrument: 1459, octubre, 26).

56. Vegeu AHPB, Miquel FORTUNY, *Vicesimum quartum manuale* 1500, maig, 27 - 1500, novembre, 4, fol. 36v. (Instrument: 1500, juliol, 17).

Joan sa⁵⁷; Coma, Pere sa⁵⁸; Conomina, Guillem sa⁵⁹; Costa, Guillem⁶⁰; Cuberga, o Koberger, Joan⁶¹; Domènec, Arnau; Escariot, Pere; Fanians, Baltasar; Far, Pere; Ferrer, Jaume; Feu, Bartomeu⁶²; Flandes, Adrià de⁶³; Galí, Agustí⁶⁴; Garriga, Joan; Gavarró, Pere Ramon; Guerau, Llorenç; Huguet, Bernat; Huguet, Joan; Isach, Ramon d'; Labià, Pere; Marquina, Martí⁶⁵; Mascaró, Francesc; Mascaró, Guillem; Mascaró, Pere; Mazan, Nicolau; Miquel, Jaume; Miquel, Pere; Mir, Gaspar⁶⁶; Molins, Arnau⁶⁷; Morvedre, Bernat; Pallars, Roger de⁶⁸; Palou, Lluís; Pla, Joan des; Porta, Joan de la⁶⁹; Prats, Gabriel; Prats, Joan; Ramon, Antoni; Ramon, Joan; Requesens, Lluís⁷⁰; Ripoll, Asbert; Ripoll, Pere⁷¹; Riubregós, Bartomeu; Roger, Bartomeu; Roger, Pere⁷²; Rosàs, Antoni⁷³; Rosàs, Ramon; Sabater, Salvador; Salat, Jaume; Salitons, Bartomeu; Sallent, Joan; Salom, Antoni; Saragossa, Pere; Sastre, Bartomeu; Sastre, Gabriel; Sastre, Gue-

57. Vegeu, AHPB, Antoni PALOMERES, *Manuale quartum* 1464, març, 1 - 1465, desembre, 23, s.n. (Instrument: 1464, juliol, 7).

58. Vegeu AHPB, Antoni PIQUER, *Manuale XXII* 1412, febrer, 1 - 1413, desembre, 23, fol. 4r. (Instrument: 1412, febrer, 6).

59. Vegeu AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Liber apocharum et aliorum contractuum facientium pro manumissoria inclite infantisse domine Iobanne comitisse Fuxii* 1408, gener, 19 - 1416, desembre 5, s.n. (Instrument: 1408, març, 16).

60. Vegeu AHPB, Joan FLUVIÀ, *Primum manuale* 1462, març, 8 - 1469, abril, 14, s.n. (Instrument: 1463, juliol, 1).

61. Joan Cuberga era "natione theutonicus". Ha estat identificat com nadiu de Nüremberg, Alemanya, el cognom del qual seria Koberger. Vegeu AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum et instrumentorum decimum octavum numero* 1497, març, 2 - 1497, setembre, 27, fols. 16v-17r. (Instrument: 1498, juny, 30).

62. Vegeu AHPB, Narcís BRU, *Tercium manuale* 1427, juliol, 19 - 1430, novembre, 7, fol. 156r. (Instrument: 1430, gener, 26).

63. Vegeu AHBC, *Manuals notariales* 8-fol., s.n. (Instrument: 1492, juliol, 17).

64. Vegeu AHPB, Pere BASTAT, *Liber primus apocharum diversarum manumissoriarum et tutelarum* 1451 - 1464, s.n. (Instrument: 1460, desembre, 31).

65. Vegeu AHPB, Antoni JOAN, *Manuale quadragesimum octavum* 1487, març, 13 - 1487, desembre, 5, s.n. (Instrument: 1487, abril, 7).

66. Vegeu AHCB, Arxiu notarial, IX. 4 (Instrument: 1498, març, 28); AHPB, Antoni Benet JOAN, *Esborrany* 1498, gener, 8 - 1498, desembre, 15, s.n. (Instrument: 1489, abril, 20).

67. Vegeu ACB, Julià ROURE, *Inventaris i encants* 1433, agost, 14 - 1436, maig, 30, s.n. (Instrument: 1433, juny, 17).

68. Vegeu AHPB, Antoni PALOMERES, *Manuale quartum* 1464, març, 1 - 1465, desembre, 23, s.n. (Instrument: 1464, novembre, 24).

69. Vegeu AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Liber apocharum et aliorum contractuum facientium pro manumissoria inclite infantisse domine Iobanne comitisse Fuxii* 1408, gener, 19 - 1416, desembre 5, s.n. (Instrument: 1408, març, 16).

70. Vegeu AHPB, Antoni VILANOVA, *Primus liber manumissoriarum et tutelarum* 1448 - 1458, s.n. (Instrument: 1451, desembre, 14).

71. Vegeu AHPB, Antoni PALOMERES, *Manuale quartum* 1464, març, 1 - 1465, desembre, 23, s.n. (Instrument: 1464, juliol, 17).

72. Vegeu AHPB, Jaume MAS, *Nonum manuale* 1473, març, 24 - 1475, novembre, 13, s.n. (Instrument: 1475, març, 15).

73. Vegeu ACB, Julià ROURE, *Inventaris i encants* 1433, agost, 14 - 1436, maig, 30, s.n. (Instrument: 1433, juny, 17).

rau; Soler, Pere; Trinxer, Gaspar; Trinxer, Joan; Trinxer, Lluís; Trinxer, Pere; Tubunal, Jaume⁷⁴; Valls, Manuel des; Vernet, Antoni; Vilaloban, Joan de⁷⁵; Vil·lèlla, Tomàs⁷⁶; Vives, Pere⁷⁷; Xarmat, Miquel.

Els impressors

La notícia més antiga d'impressió donada pel nostre recull la trobem al document 124, datat el dia 1 de gener de 1461, segons el qual Joan Oliver, mercer de Bretanya, garanteix el pagament d'un deute lliurant un motllo de coure per a la impressió de mapesmundi. Es tracta d'una xilografia introduïda a Europa durant el segle XIV i a Catalunya el segle XV⁷⁸. La xilografia, preparà l'adveniment dels tipus mòbils, primer de fusta, després metàl·lics, podent-se realitzar el conjunt del procediment d'impressió tipogràfica: confecció de matrius, fosa del caràcters, composició de texts i impressió en premsa. La introducció de la impressió tipogràfica a Barcelona l'últim quart, sembla, del segle XV va comportar una veritable revolució en la confecció o producció del llibre, tant pel que fa al llibre com a element econòmic com al llibre com a element cultural⁷⁹.

Hom passà de l'exclusivitat i predomini del llibre manuscrit a un lent i imparable ascens del llibre imprès, cosa que comportà l'aparició de noves feines lligades a la impressió, que comportava l'ús de noves eines i noves activitats. Si un llibre manuscrit requeria l'atenció total d'una persona, l'escrivent, des de la primera lletra escrita a la darrera, durant un temps considerable sempre, ara en el mateix temps hom podia reproduir el mateix llibre tantes vegades com la capacitat de la màquina i de l'home que la menava admetés. La conseqüència va ésser l'abaratiment del llibre i, per tant, la possibilitat d'accés a ell de més i més

74. Vegeu AHPB, Pere PASQUAL, *Tricesimum tertium manuale comune* 1494, març, 7 - 1495, juny, 26, s.n. (Instrument: 1494, octubre, 24).

75. Vegeu AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1498, febrer, 21 - 1498, setembre, 15, fol. 97v. (Instrument: 1498, setembre, 10).

76. Vegeu AHPB, Bartomeu del BOSCH, *Tertium manuale* 1458, desembre, 2 - 1459, juny, 14, s.n. (Instrument: 1459, gener, 18).

77. Vegeu AHPB, Gabriel CANYELLES, *Quintum decimum manuale comune* 1414, desembre, 29 - 1415, desembre, 24, fol. 25v. (Instrument: 1415, març, 2).

78. Josep M. Madurell va fer referència a aquest document i ho relacionava amb l'art d'il·luminar i ho considerava «com un antecedent dels preliminars de la introducció de la impremta a Barcelona». Vegeu J. M. MADURELL, *Il·luminadors, escriptors de lletra rodona*, citat a la nota n. 10, pàgs. 149 i 162.

79. Vegeu els excel·lents treballs de Jordi Rubió i Balaguer: *Documentos para la Historia de la imprenta i la librería en Barcelona (1474-1553)*, Gremio de Editores, de Libreros y de Maestros Impresores, Barcelona 1955 i *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993. A la primera obra, tots els documents són comentats i en el cas dels llibres impresos, en concret els incunables, objecte també del nostre estudi, s'intenta la seva possible localització. La segona és un recull de diversos treballs publicats abans fent ús de la seva gran erudició i de les enormes possibilitats del recull documental que es troba a la primera. No cal pas dir que ens en sentim deutors.

membres de la societat⁸⁰. Més encara, la professió d'escrivent, l'escrivent de lletra rodona, minvà. Els professionals d'alguna activitat en què el llibre és una eina indispensable i, amb més raó, els estudiants, i també altres, seguiran escrivint llibres. Tanmateix, escriure un llibre serà, cada vegada més, una feina cara, perquè un sol llibre requeria tot l'esforç i el temps d'una sola persona, per la qual cosa poca gent podria pagar aquesta feina⁸¹.

Són diverses les denominacions dels professionals de la impressió que hom troba en els documents: ,estamper', ,empremtador', ,mestre de stampa', ,mestre de letre de stampa', aquestes en català; en llatí: ,empremtator librorum', ,empremtator librorum de stampa', ,emprantator', ,empransator', ,impressor librorum', ,impressor librorum stampe', ,magister de stampa', ,magister librorum de stampa', ,stampator librorum', ,stamperius'. És un fet conegut que molts dels primers impressors de l'últim quart del segle XV exercint a Barcelona són oriünds d'Alemanya: Nicolau Spindeler, de Zwickau, Saxònia; Girard o Girardus, ciutadà de Tortosa; Joan Gherlinch; Joan Rosenbach, de Heidelberg; Joan Luschner, de Lichtenberg; Gerard Preuss; Vendelin Rosenheyer. Pere Brun, de la Savoia, és dit ,francigena'. Mateu de Bonet era venecià. Sebastià d'Escòcia era oriünd de Cigales, regne de Castella. També eren originaris de

80. La importància de la reproducció seriada mitjançant la impremta perquè l'accés al contingut d'un llibre fos immediat, ràpid i segur la tenim en la sentència del rei Ferran sobre els remences, l'estampació de la qual va ésser feta per Joan Rosenbach l'any 1498 (docs. 258/a, 258/b). Hom tenia consciència dels efectes positius de la impremta perquè una decisió tan important arribés a tothom i aconseguís els efectes que pretenia. L'instrument que segueix el rebut signat per l'impressor Joan Rosenbach, ho demostra: «Dicta die, presente et vocato me Michaele Fortuny, notario publico Barchinone infrascripto, et presentibus etiam testibus subscriptis: Requerrim vós, En notari, que-ns leuue carta pública devant aquestos testimonis, qui ací són, com nosaltres Johan Almar, Lorens Spígol, síndichs en lo bisbat de Gerona, havent potestat dels altres consíndichs nostres de dit bisbat de Gerona, Anthoni Feliu, alias Morera, síndich en lo bisbat de Barchinona, e Bernat Verdaguer, síndich en lo bisbat de Vich, attenents nosaltres haver fetes stampar D formes de la sentència reyal dada entre los senyors, de una part, e los pagesos olim de remensa, de la part altra, e de la interpretació dada per la majestat del senyor rey sobre dita sentència, les quals formes volem donar franchises e quitíes a quants ne demanaran per totes les parròquies de dits bisbats, a fi e effecte que dites sentència e interpretació sien bèn servades e nengú no pugue ignorància al-legar, e hagen constat (sic) vint e dues liures, les quals per nosaltres mossèn Jaume Poble, mercader, ciutadà de dita ciutat, ha bestretes al mestre qui les ha stampades, e per ço assignam e diem a vós mossèn Pere Antich Matheu, notari, receptor general de les peccúnies dels talls de les remences, doneu al dit Jaume Poble les dites XXII liures que per nosaltres ha bestretes al dit mestre stamper...», AHPB, Miquel FORTUNY, *Libre d'èpoques de l'impost de redempció dels pagesos de remença* 1488, setembre, 16 - 1501, maig, 11, fol. 94r-v.

81. Si hom examina el quadre que fa referència al llibre manuscrit, podrà veure com en l'últim quart del segle XV, és a dir, per a 25 anys, tan sols hem trobat cinc instruments notariais on es contracta un escrivent per a la escriptura d'un llibre. D'aquests, tres fa referència a Miquel Miravet, escrivent de lletra rodona i bidell de la Seu de Barcelona, que és contractat perquè escrigui tres *Missals*: per 16 lliures i 3 sous, el primer; per 28 lliures, el segon; i per 37 lliures i 10 sous el tercer (docs. 150, 184, 191). Els altres dos instruments que contenen un contracte per a escriure un llibre fan referència a dos preveres, que han d'escriure, i fer part de la feina d'un relligador de llibres, un *Oficier* per 6 lliures i 16 sous i un *Dominical i Santoral* per 4 lliures i 10 sous (docs. 162, 195).

Castella Joan de Valdés, Diego de Gumiel i el deixeble d'aquest Jordi Costilla⁸². Joan Blanc i Pere de la Pedra són habitants de Barcelona, cosa que implica que són vinguts de fora de Barcelona. Bartomeu Labarola, primer estudiant d'arts i de medicina i després estampador⁸³, Pere Miquel, primer llibreter i després estampador, i Vicenç Casal són ciutadans de Barcelona. Francesc Barceló, que era seder, i Tomàs Baltasar, flassader, foren socis en una obra d'impressió de Bartomeu Labarola. Per últim, cal citar mestre Àngel, de l'origen del qual no se'ns diu res.

La manca de recursos financers per a exercir l'ofici d'impressor va ser un problema endèmic en els orígens de la impremta barcelonina, com demostra el fet d'haver d'empenyorar tota mena de béns mobles: joies, roba, parament de la llar i fins i tot els tipus mòbils i les premses per a l'estampació. Una situació que devia ser dramàtica per a alguns impressors, com demostra l'instrument notarial en què la paga pactada per als impressors és destinada en part per pagar deutes, en part és destinada a l'alimentació dels impressors mentre durés la feina i la resta els seria donada en haver acabar la feina d'estampació (doc. 232). En un altre cas, l'impressor riscava anar a presó a causa dels deutes, per la qual cosa no dubtà en empenyorar-ho tot (doc. 209, 225).

La via d'accés al capital, és a dir, al finançament, seguida pels impressors de l'últim quart del segle XV, sempre va ésser la monetària, és a dir, la de crèdits a curt termini mitjançant els préstecs sota la forma de mutuum o préstec, la constitució de rendes i la seva venda, els censals morts i violaris, i els contractes societaris sota la forma de societats pròpiament dites i les concòrdies. En el cas dels préstecs i dels censals morts i violaris, la cessió del capital, petit o gran, anava seguit, quasi bé sempre durant el segle XV, de la concessió d'una garantia o penyora, que figurava quasi bé sempre separada del contracte de 'mutuum' (docs. 149, 160) o, en el seu cas, del contracte de venda de rendes, i presentada en la forma d'una venda simulada: el deutor, venia' al creditor un bé moble, en el cas dels impressors obra impresa o eines o tipus mòbils per a imprimir o premses, per un preu un mica superior al capital prestat, que equivalia al capital i, més o menys, una renda, això últim en el cas dels censals morts i els violaris (docs. 169, 197 i 201, 198, 209 i 225, 224, 227, 231 i 261, 233 i 247, 236, 262, 269).

L'impressor pogué accedir al finançament mitjançant els contractes societaris. Un d'aquests era la societat pròpiament dita, en què un soci, és a dir, l'impressor aportava el treball, i el capital era aportat per l'altre soci, el soci capitalista; o ambdós aportaven treball i capital. Si eren tres o més socis,

82. Vegeu AHCB, Notarial, IX.4 (Instrument: 1500, novembre, 5).

83. Hom ha posat en dubte que Bartomeu Labarola fos del país pel fet que era un estudiant d'arts i de medicina que després va ser impressor com passava a Alemanya. Hom troba el cognom Labarola en gent de Catalunya. No cal que posem cap referència. Les bases de dades dels Arxius Històrics de Barcelona ho confirmen. I el fet que els estudiants entressin en el negoci dels llibres, no mereix cap comentari. Un altre estudiant d'arts ficat en el negoci dels llibres, és Gabriel Torosa (blocs. 181, 182, 183).

l'aportació de treball i capital podia combinar-se entre ells. En el cas de les societats per a la impressió de llibres de les darreries del segle XV, hom pot veure en el quadre fet ,ad hoc' societats de dos socis: un impressor que aporta el treball i un capitalista (un prevere, doc. 172; un mercader, doc. 173; un llibreter, doc. 246, 250). Societat de tres socis: els tres aportant capital i treball (un estudiant en arts i medicina, un flassader, un seder, doc. 163); o bé, un impressor que aporta treball i part del capital, un prevere aportant capital i un llibreter aportant capital i treball (doc. 210); o bé, un impressor i dos llibreters, que aporten el capital (doc. 217); o bé, un impressor i un canonge i un cavaller, aquests aportant el capital (doc. 249); o bé, un impressor i el capital essent aportat per un mercader i un batifuller (doc. 254); o bé, dos impressors que aporten el treball i part del capital i l'altre soci, un llibreter, aportant capital (doc. 274). En una societat per a imprimir llibres hom troba fins a quatre socis: l'impressor aporta el treball i els altres tres socis, dos llibreters i un mercer, aporten el capital (doc. 246).

L'altre tipus de contracte societari és l'anomenada concòrdia, tal com podem veure en els instruments dels protocols. No és una societat, malgrat que s'apropa a aquest contracte. La concòrdia és un pacte, un acord entre dues parts. En algun cas l'impressor havia de fer la feina d'estampació i rebre una paga de tant per llibre. Aquest és el cas de la concòrdia entre un impressor i un llibreter: el treball total es valorava a tant per llibre i el llibreter havia de pagar a l'impressor, des del principi, de mica en mica una part de la paga total i l'altra part, en haver passat dos mesos (doc. 181). En una altra concòrdia, en haver acabat la feina, l'impressor rebia la paga pactada (doc. 187). O bé, hom pagava per avançat a l'impressor una part de la paga pactada i la resta, en haver acabat l'obra d'estampació (doc. 188). O bé, dos impressors pacten un tant per llibre amb l'altra part, el bisbe de Vic. Aquest bestreu una part per tal de pagar a un tercer un deute anterior dels impressors; una altra part és destinada al manteniment dels impressors; i la resta els serà donada en acabar l'obra d'estampació (doc. 232)⁸⁴.

Els llibres impresos

L'escrivent de lletra rodona, en ésser contractat, escrivia un llibre per a un client. En el cas de la impressió de llibres, hom imprimia molts volums, oferta, per a un mercat potencial, del qual hom suposa una demanda. Res d'estrany, doncs, que el llibre litúrgic, amb una gran demanda, es trobi al capdavant dels llibres impresos. L'impressor alemany Nicolau Spindeler havia d'haver imprès,

84. Pensem que la denominació d'editors emprada per alguns per qualificar, de manera especial, la funció del membre de les concòrdies que aporta el capital, és una mica anacrònica, perquè diu més que no era la seva actuació en aquests contractes. Vegeu J. RUBIÓ I BALAGUER, *Documentos para la Historia de la imprenta i la librería en Barcelona (1474-1553)*, i també *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, citats a la nota n. 4.

l'any 1482, *Breviariis* per al bisbat de Vic, cosa que no va fer (doc. 161). També el mestre Àngel havia d'haver imprès 300 *Breviariis* del bisbat d'Urgell, l'any 1485. L'any 1486, hom constituïa societat per a la impressió, per part de Joan Gherlinch, oriünd d'Alemanya, de 300 peces del *Breviari* del bisbat de Girona, amb un capital de 400 lliures (docs. 173, 175, 176, 177, 178). Joan Rosenbach, també impresor alemany, l'any 1497, comprava paper per a la impressió, entre d'altres llibres, de *Breviariis* de l'arquebisbat de Tarragona (docs. 253, 257) i l'any, 1498, estampà 400 volums del *Breviari* del bisbat de Vic (docs. 260, 263, 266, 268).

L'alemany Joan Rosenbach, després d'haver comprat paper en societat amb d'altres estampadors, imprimia, l'any 1495, formant equip amb el també alemany Joan Luschner, 400 peces del *Missal* del bisbat de Vic (docs. 230, 232, 242, 269). El mateix Joan Rosenbach pretenia aconseguir el contracte per a la impressió de *Missals* per al bisbat d'Urgell, per la qual cosa prometé una participació en els guanys a Galceran des Coll per la seva intermediació (doc. 251). I aquest mateix impresor garantí el pagament de diversos deutes amb allò que aconseguís estampant *Breviariis*, *Diürnals* i *Missals* per a l'arquebisbat de Tarragona (doc. 253)⁸⁵.

El *Diürnal* va ésser un altre dels llibres litúrgics reiteradament impresos. Joan Gherlinch imprimí, l'any 1489, 400 peces del *Diürnal* del bisbat de Vic amb el capital aportat pel llibreter Pere Miquel, que va formar societat amb l'estudiant d'arts Gabriel Tortosa, el qual havia de vendre, en exclusiva, els diürnals impresos (docs. 181, 182, 183). Joan Rosenbach pretenia imprimir *Diürnals* de l'arquebisbat de Tarragona (doc. 253) i, l'any 1497, imprimí 400 peces de *Diürnals* del bisbat de Barcelona, tot formant societat amb un mercader i un batifuller que aportaren el capital (docs. 254, 259).

Els llibres d'Hores tingueren també, en tant que devocionaris, una gran difusió, tant és així que és un llibre que no solia mancar a les biblioteques, com demostren les diverses edicions: l'any 1483, un estudiant d'arts i de medicina, després impresor, formant societat amb un seder i un flassader, projectaren l'edició de 150 peces del llibre d'Hores de Nostra Dona en llatí i d'altres 150 peces en llengua catalana (doc. 163). Més endavant, l'any 1498, l'impresor alemany Joan Gherlinch en féu una edició de 1000 volums (docs. 185, 186). I poc després, l'any 1490, el mateix impresor féu concòrdia amb el llibreter Pere Miquel per a una edició de 900 volums (doc. 189).

El *Manipulus curatorum* de Guido de Monte Rocherio (s. XIV), per a ús dels sacerdots, va ésser també imprès a Barcelona per l'impresor alemany Nicolau Spindeler, ciutadà de Barcelona almenys des de l'any 1481, el qual, l'any 1484,

85. El doc. 249, en què Diego de Gumiel estableix amb d'altres societat, entre aquests el canonge de la Seu de Barcelona Jordi Sans, per a l'estampació de llibres, sense que l'instrument contingui cap altra especificació, ha estat considerat, en hipòtesi, com a relacionat amb el *Missal de Barcelona* imprès per Diego de Gumiel el 28 de març de 1498. Pensem que del fet de la presència d'un canonge en la societat no es pot arribar a una tal conclusió. Vegeu, J. RUBIÓ, *Documentos par la historia de la imprenta*, cit. a la nota n. 4, pàg. 250.

en venia 100 volums per 20 lliures (doc. 167). Un altre dels llibres que la impremta va fer que encara tingués una major difusió, va ser el *Libre del Àngels* de Francesc Eiximenis, del qual Joan Rosenbach n'imprimia, l'any 1494, 700 peces (docs. 210, 211, 212, 213, 214, 218). També hom pot dir el mateix del *Flos Sanctorum*: per a fer-ne una edició de 450 volums historiat es va constituir una societat, l'any 1500, de la qual foren membres l'impressor Sebastià d'Escòcia, el llibreter Gabriel Pou, que també havia de fer feines d'estampador, i el també llibreter Joan Trinxer, el qual aportava part del paper i part del capital en moneda (274).

Els membres de la comunitat educativa, els docents i els discent, varen ésser, per exigències de llur professió, consumidors de llibres. Res d'estrany, doncs, que hom imprimís diverses gramàtiques. De la *Gramàtica i Retòrica* de mestre Joan Serra (s. XIV-XV)⁸⁶, Bartomeu Labarola, que passà d'estudiant d'arts i medicina a impressor, havia d'estampar 110 peces i fer-ne fer la il·luminació (doc. 172). De la *Gramàtica* d'Elio Antonio de Nebrija, l'any 1497, Joan Rosenbach, en societat amb el llibreter francès Nicolau Mazan, que aportava el capital, havia d'imprimir, en cinc mesos, 500 volums (doc. 250). El dia 28 de novembre de l'any 1500, l'impressor Nicolau Spindeler, mancat de numerari, venia, amb pacte de retrovenda, 50 volums de la *Grammatica Nova* del mateix Nebrija, tot lliurant 11 quaderns de cada volum i prometent lliurar la resta fins a la festa de Nadal (doc. 279). L'*Ètica*, la *Política* i l'*Econòmica* d'Aristòtil, que sovint hom identifica, en la documentació notarial, amb el denominació genèrica de *Text d'Aristòtil*, és a dir, el contingut de la «Philosophia practica sive moralis», va ser imprès diverses vegades: cap a l'any 1477 per Joan Blanc i l'any 1481, potser, per Nicolau Spindeler (docs. 149, 160)⁸⁷.

Els professionals del dret formaren un altre dels col·lectius compradors de llibres. Ja abans de l'aparició de la impremta, una gran part dels llibres manuscrits eren de matèria jurídica. Amb l'aparició de la impremta, l'accés d'aquests professionals al llibre jurídic va ser més fàcil tant per l'abundor de títols i la rapidesa en la reproducció com per l'abaratiment de les còpies. Com a prova d'això, tenim el *De testamentis* d'Andreas Siculus de Barbatia (1400-1479), professor de Dret Romà i Canònic a Bolònia, els anys compresos entre 1442 i 1478, llibre dit en vulgar *Barbasso* (docs. 199, 204, 222). D'aquest llibre, l'any 1493,

86. Sobre l'humanista Joan Serra, nascut a València, secretari primer del rei de Catalunya i Aragó i després de l'emperador d'Alemanya, vegeu Josep PERARNAU i ESPELT, *L'humanista Joan Serra i la seva Ars Nova epistolarum*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 4 (1985), 444-447. Vegeu en aquest volum, a la secció *Notícies bibliogràfiques*, pàgs. 669 i 670, referències, aplegades per Josep Perarnau, a obres de Joan Serra, en especial l'obra *De institutione rethorica dialogus*.

87. De la presència i intervenció de l'impressor Joan Blanc i de tan gran nombre de peces de les obres d'Aristòtil no se'n sabia res. El document, tipològicament, conté un instrument de préstec i tot seguit una venda simulada, en realitat una penyora, de llibres d'Aristòtil. El document que conté la referència a l'impressor Nicolau Spindeler i als llibres d'Aristòtil, és també un instrument de préstec i una penyora de llibres en forma de venda simulada dels mateixos, cosa que va fer confondre a J. Rubió en la interpretació d'aquesta mena de documents. Vegeu J. RUBIÓ, *Documentos para la historia de la imprenta*, citat a la nota n. 4, pàg. 21-23.

varen ser impresos 500 volums. Que l'edició de les *Nove Constitutiones*, estampades per Pere Miquel, devia ser també de molts volums, ho demostra el fet de la cessió dels drets sobre 120 lliures que havia de rebre el seu estampador Pere Miquel i que eren tan sols part del seu cost (doc. 235).

Els llibres dels escriptors llatins i grecs, en llengua grega i llatina, i també traduïts i comentats, foren, per raons òbvies, objecte de gran demanda. De les *Comediae* de Publi Terenci Àfer (190 - 159 aC), comentat per Titus Calpurnius Siculus (s. I) i per Aelius Donatus (s. IV), Joan Rosenbach, l'any 1497, n'imprimí 800 peces (docs. 254, 259). L'any 1494, el llibreter i impressor Pere Miquel constituïa societat amb el donzell Carles Santcliment i l'humanista Francesc Alegre per a la impressió de 1000 peces de *Metamorphoseos* d'Ovidi, dit *Transformacions*, en traducció i comentari del mateix Francesc Alegre (doc. 207).

És interessant el cas de l'edició impresa de *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell que pretenia fer, l'any 1496, el llibreter Carmini Ferrer, per a la qual cosa contractà dos impressors, el venecià Mateu de Bonet i Vicenç Casal, i que, a la fi, va acabar Diego de Gumiel, prometent imprimir-ne 300 volums en 6 mesos, després d'haver contractat el dit Mateu de Bonet, que l'havia iniciada, i Sebastià d'Escòcia, oriünd de Cigales, del regne de Castella (docs. 243, 244, 245, 246, 248, 256).

L'*Ars chirurgie* de Guido de Cauliaco, és a dir, Guiu de Chaulhac (1300-1368), obra citada en la documentació notarial amb el nom del seu autor o simplement amb el vocable *Guido*⁸⁸, va ésser objecte d'un projecte d'edició de 600 volums, dels quals, de fet, van ser impresos 598 volums, a un preu de 5 sous per volum. Per últim, apleguem en aquest recull l'estampació de 1015 peces del llibre *Lunari* (doc. 188)⁸⁹, de 2124 butlles d'indulgències (doc. 156), de 360 còmputs o còmputos (doc. 187), de 500 peces de la sentència del rei Ferran sobre els remences i la seva interpretació (doc. 258).

Hom no dubta de l'interès dels instruments notariaus que ens assabenten, en voler saber tot el que és possible sobre la confecció del llibre, de la compra de partides de pergamí i paper, la seva destinació i els preus; i també en el cas dels impressors, de l'adquisició de les eines i tot el que calia per a la impressió. L'impressor alemany Joan Rosenbach va comprar 200 dotzenes de pergamins

88. Hom ha especulat amb el fet que en dir l'instrument "Guidos", podria referir-se al jurista Guido de Baysio, perquè el comprador és un doctor en ambdós drets. Mai, però, una obra d'aquest autor és així citada. Tanmateix, l'*Ars chirurgie* de Guido de Cauliaco és citada amb la paraula "Guido". Vegeu AHPB, Bernat NADAL, *Manual* 1399, setembre, 22 - 1400, març, 2, fol. 80r. Vegeu també ACB, Julià ROURE, *Fragment de manual* 1421, octubre, 6 - 1422, gener, 2, s.n. (Instrument: 1421, desembre, 30).

89. Del contracte que conté la concòrdia per a la impressió del llibre *Lunari* existeix una cèdula a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. El seu estat de conservació és força deficient. Això va fer que A. Duran Sanpere manifestés alguna reserva en la lectura de la paraula *Lunaris*, és a dir, el títol del llibre. J. Rubió i Balaguer afirmà que «después de examinado detenidamente el pasaje dudoso, tampoco veo clara la lectura». Doncs bé, exposat el text als raigs ultraviolats, es pot afirmar que hom ha de llegir *Lunaris*, sense que hi hagi d'haver cap mena de reserva. Vegeu J. RUBIÓ Y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta*, citat a la nota n. 4, pàgs. 136-137.

blancs i rasos i a punt per a escriure-hi, a un pergaminer de París, a raó de 19 sous per dotzena, per la qual cosa havia de pagar 190 lliures (doc. 196). Aquest mateix impressor comprà a un mercader genovès 20 bales de paper pel preu de 114 lliures (doc. 115). Ell mateix, en societat amb altres impressors alemanys, Joan Luschner, Vendelin Rosenheyer i Gerard Preuss, compraren a un mercader alemany 11 bales de paper per a la impressió de *Missals* del bisbat de Vic (doc. 230). I també Joan Rosenbach, ara en solitari, comprà diverses partides de paper: primer 120 raimes per a imprimir *Missals* de l'arquebisbat de Tarragona (doc. 252); i més endavant 68 raimes per a l'estampació de *Breviaris* i *Diürnals* del mateix arquebisbat de Tarragona. Diego de Gumiel, poc després d'haver constituït societat per a l'estampació de *Tirant lo Blanc* i poc abans de constituir nova societat per a la impressió d'una nova obra, comprava 130 raimes de paper de forma mitjana, el cost de les quals va ésser de 123 lliures i 10 sous, a raó de 10 sous per raima (doc. 248, 256). Ja hem parlat de les dificultats econòmiques dels impressors establerts a Barcelona. És per aquestes mancances que no dubtaren en empenyorar el paper adquirit per a imprimir, les lletres de plom i d'estany, les premses i els bancs per a aquestes, en concedir-los numerari algunes vegades amb el contracte de prèstec o mutuum, primer molt habitual, i a partir del segle XV amb el contracte de venda de rendes, sobretot amb violaris, i un contracte addicional de venda del paper, eines, lletres i altres coses, en realitat un venda simulada, perquè era de fet una penyora o obligació (docs. 149, 160, 192, 209 i 225, 227, 231 i 2661, 233 i 247, 236, 262).

Els preus dels llibres impresos

El cost d'un llibre depèn de múltiples variables: paper o pergamí, els tipus de lletra, la tinta, la caplletració i il·luminació, del relligat, de l'enquadernació, del nombre de còpies, de la tècnica d'impressió. És un fet que la impremta tingué com a conseqüència l'abaratiment del llibre, cosa que va comportar l'accés al llibre d'un nombre creixent de lectors. Si hom observa el quadre que fa referència a escriptors i llibres, podem veure el que era el cost d'un llibre manuscrit. Posem només un exemple: Miquel Miravet, escriptor de lletra rodona i qualificat professional, l'any 1463, va rebre 30 florins per la feina d'escriure un *Breviari*, o bé 16 lliures i 10 sous, i disposava de 4 mesos per a fer-ho (doc. 129). El mateix Miquel Miravet, l'any 1477, havia de retornar 16 lliures i 13 sous que havia rebut per escriure un *Missal* per a la confraria de Sant Sebastià de Solsona (doc. 150). L'ús de la impremta va comportar un capgirament total del cost del llibre. La impressió de cada volum del *Manipulus curatorum* valia 5 sous i 5 diners (doc. 172). Un *Breviari* del bisbat de Girona valia 1 lliura i 10 sous (doc. 173, 175, 176, 177). Cada *Breviari*, però, del bisbat de Vic havia de valer 11 sous i 6 diners (doc. 260). Un *Diürnal* del bisbat de Vic havia de valer 5 sous. El cost d'unes *Hores de nostra Dona*, sense enquadrar, va ésser fixat en 12 diners

(doc. 185). Un volum del *De testamentis* d'Andreas Barbatia, que comprenia 4 quaderns de 14 fulls cada quadern, havia de costar 1 sou i 7 diners (doc. 199). Un volum del *De Chirurgia* de Guiu de Chauliac, és a dir, un *Guido*, costava 5 sous (doc. 200). Una peça de les *Transformacions* d'Ovidi havia de valer 5 sous (doc. 200). El cost d'una peça del *Missal* del bisbat de Vic, imprès, corregit i enquadernat, havia de ser de poc més de 1 lliura i 1 sou (doc. 232). Per últim, el cost de la *Grammatica* de Nebrija havia ésser de 6 sous i 6 diners (doc. 250).

Quadre n° 7: Els impressors i el llibre imprès (pàg. 304)

Pergamí, paper i eines

Apleguem en el Quadre n° 8: *Pergamí, paper i eines* aquells documents en què llibreters, impressors, funcionaris de les institucions, clergues i mercaders adquirien el material que calia per a escriure-hi o per a imprimir-hi. També hi hem aplegat aquells que fan referència a eines i instruments per a imprimir. Consten en el quadre el preu i la destinació, si s'escau, d'aquest material o la causa del seu alienament.⁹⁰

Quadre n° 8: Pergamí, paper, eines (pàg. 312)

Els documents

Com hom podrà veure, els instruments notarials trobats als protocols del segle XV dels diversos arxius de Barcelona estan redactats uns en llegua llatina i altres en llengua catalana, aquests sobretot quan es tracta de concòrdies i societats. En l'edició dels documents redactats en llengua llatina hem procurat ser fidels, sempre que ha estat possible, al text dels instruments dels protocols. És per això que hom observarà grafies diverses d'una mateixa paraula i/o dels seus derivats. Hem respectat la grafia del text de doble consonant, si no és inicial. O bé la grafia d'una sola consonant, malgrat que la forma correcta sigui de doble consonant. Hem normalitzat la *u* i la *j* (i llarga) amb valor consonàntic, escrivint en aquests casos *v* i *i*. Degut, però, a la grafia a vegades confosa de *c* i *t* davant la vocal *i*, ens hem decidit, si s'escau, per la seva normalització. Hom observa, un una mateixa paraula, l'ús de *c* i *ch*. L'ús de *c* i *qu*. L'ús de *d* i *c*. L'ús de *c* i *s*. L'ús de *b* i *p*. L'ús de *ph* i *f*. L'ús de *c*, *s* i *ss*. L'ús de *s* i *x*. L'ús de *u* després de *g*.

90. Hem inclòs a l'apèndix documental, un contracte d'aprenentatge de l'ofici de pergami-ner (doc. 95).

L'ús de *o* i *u*. L'ús de *e* i *a*, o *a* i *e*. L'ús de *ll* i *y*. El verb *disco* presenta grafies diverses. I també l'expressió *noctequē*. El verb *doceo*, que regeix doble acusatiu, apareix també sovint amb un acusatiu de cosa i un datiu de persona. Hom observarà que l'ablatiu en *i* dels adjectius de la tercera declinació és escrit també en *e*. I també hom pot veure les vacil·lacions en el genitiu plural *um* i *ium* de la tercera declinació. També, en la concordància pel que fa al gènere. Hom veurà confusions de declinació pel que fa a paraules de la segona i quarta declinació. També hom podrà veure errors del copista pel que fa al singular i plural, i al temps dels verbs. A vegades, hom erra en la persona. Es poden veure vacil·lacions en l'ús dels verbs deponents. Quan hem considerat que l'ús de certs casos gramaticals i certes grafies del text i que certs mots feien malentendre el text, hem introduït correccions, cosa que fem constar a l'aparat crític. També fem constar les mancances d'una paraula o de part del text. Hem conservat la grafia de les xifres romanes en tots els casos. Posem en lletra cursiva els títols dels llibres i també els mots aïllats en llengua catalana que es troben dins el text llatí, però no ho fem en els altres casos, és a dir, en el cas de parts de text en llatí i en català. Tan sols, però, accentuem els cognoms en català, és a dir, no llatinitzats, que segueixen el nom en llatí.

En el cas dels documents redactats en llengua catalana, per tal de fer més lògica i entenedora l'exposició del text, fem ús de l'accent, la dièresi i la separació de les paraules foses segons els normes següents: si és la primera paraula la que ha perdut elements, hem fet ús de l'apòstrof; si és la segona, hem fet ús del punt volat; o bé separem els mots, però no deixem les consonants dobles inicials. No fem ús de la *y* amb dièresi ni la *y* accentuada. Al text manuscrit els numerals van gairebé sempre precedits i seguits per punts volats. Hom podrà observar a la transcripció dels textos confusions de *a* i *e* àtones. Es conserva l'ús de *b* i *p*. L'ús de *b* i *v*. L'ús de *c*, *cc*, *ch*, *qu*, amb so fort. L'ús de *c* i *g*. L'ús de *f*, *ff*, *sf*. L'ús de *e* i *i*. L'ús de *es* i *s* quan inicien una paraula. No es canvia res en l'ús o absència de *u* darrera *g*. La lletra *g* en ocasions cal llegir-la *j*. L'ús de *b* és sovint capriciós. Es respecta l'ús de *i*, *j*, *y* amb valor consonàntic. L'ús de *i* i *y* amb valor vocàlic. Mantenim l'ús del copista quant a la *l* i *ll*, que grafiam *l·l* quan cal. L'ús de *m*, *mp* i *n*. L'ús de *nn* i *gn*. L'ús o absència de *n* davant *v*. L'ús de *nt* i *n* final de paraula. L'ús de *ny*, *ni* i *yn*. L'ús de *o* i *u* tòniques. L'ús de *p* i *pp*. L'ús de *r* i *rr* amb so fort o no. L'ús de *r* en síl·laba final tònica. Es conserva l'ús de *s*, *ss* i *ç* amb so fort. L'ús de *x* i *ss*. L'ús de *tz* i *cs*. L'ús de *t* i *tt*. Regularitzem l'ús de minúscules i majúscules

Pel que fa a la puntuació i a l'ús de les majúscules ens atenem als criteris moderns. Per últim, a l'aparat crític, indiquem els diversos accidents que afecten el text: correccions del copista, cancel·lacions, repeticions, llacunes, interlineats, omissions, escrits marginals, abreviatures supèrflues, etc.

Les sigles utilitzades referents als diversos arxius són les habituals: ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona; AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; AHBC = Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya; ms = manuscrit; s. = sive.

Quadre nº 1: Els aprenents de lletra rodona

Data	Aprenent	Edat	Filiació	Mestre
1405/09/12	Garcia, Antoni		Sevilla, r. Castella	Puig, Pere des, escrivent de lletra rodona, il·luminador
1439/08/04	Roca, Pere	13 a.	fill de Roca, Joan, frener, de Mallorca	Panyella, Vicenç, escrivent de lletra rodona, mestre d'escolars
1441/10/02 1441/11/13	Eximenis, Pere		clergue "in sacris", diòcesi de Tarassona	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure
1442/07/19	Faiol, Gaspar		clergue tonsurat, de Castelló de Farfanya	Panyella, Vicenç, mestre de lletres
1442/08/20	Vasques, Lluç		regne de Portugal	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure lletres
1442/08/30	Andreu, Francesc		clergue tonsurat, ducat de Savoia,	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure lletres
1442/11/15	Clavaria, Garcia, escriptor		Barcelona	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure
1442/11/15	Viló, Antoni, escriptor		Barcelona	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure
1443/02/27 1443/03/01	Folgueres, Pere Ramon		Barcelona	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure
1443/03/26	Martí, Jaume		Lisboa, regne de Portugal	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure lletres
1443/06/17	Escura, Pere Perrot, Antoni		Vila, regne de França Lió, regne de França	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure
1443/09/06	Vilagut, Gabriel		fill de Joan Vilagut, notari, de Barcelona	Panyella, Vicenç, mestre d'escriure
1444/11/04	Pellisser, Gabriel, estudiant d'arts		La Bisbal, dioc. Girona	Panyella, Vicenç, escrivent de lletra rodona
1447/02/15	Busquet, Pere	11 a.	fill de Pere Busquet, sastre, de Barcelona	Joan, Antoni, escrivent de lletra rodona, de Barcelona

Aprenentatge	Temps	Provisió	Paga	Obligació-aprenent	Doc
lletra rodona, il·luminar	3 a.	aliments, calçat, vestit	10 fl.		11
lletra rodona	6 a.	aliments, calçat, vestit			79
lletres: capçada bolonyesa, capvives, compassar llibres, tallar pergamins, destrempar vermelló i els tenors de les caplletres, fer tinta	fins que en sabrà			escriure: Saltiri, dues dotzenes de Salms Penitencials; en compensació: 8 ll. 12 s.; no tenir escoles a Barcelona	82 83
escriure: lletra bastarda	fins que en sabrà				85
lletres diverses	fins que en sabrà				86
lletres: bastarda, avinyonench posat	fins que en sabrà			estipendi : 3 florins; no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	87
lletres: brisada, capsada nostrada, lletra rodona, lletra d'art posada, capvives de noms propis, capsalmes de lletres grans	fins que en sabrà			estipendi: 4 florins; no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	88
lletres: brisada, capsada nostrada, lletra rodona, lletra d'art posada, capvives de noms propis, capsalmes de lletres grans	fins que en sabrà			estipendi: 4 florins; no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	89
escriure	fins que en sabrà			estipendi: 27 s. 6 dr.; no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	90 91
lletres: capçada nostrada, rodona bolonyesa, posada avinyonesa, tirat del posat, mercantívola	1 a.	aliments, calçat, vestit, dues camises noves, dos parells de calces noves, quatre parells de sabates; fer-li fer la barba cada 15 dies		no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	92
lletres: rodona bastarda, rodona avinyonesa	fins que en sabran			túnica d'home, una capa; no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	93
escriure de lletres	fins que en sabrà			estipendi: 33 s.; no tenir escoles a Barcelona; no ensenyar a canvi de paga	94
lletres: bolonyesa rodona, avinyonesa, tirada catalana	fins que en sabrà			estipendi: 6 fl.: 66 s.; no tenir escoles a Barcelona	96
la ciència de llegir i escriure	3 a.	aliments, calçat, vestit			99

1447/04/14	Vidal, Guiot		fill de Joan Vidal, mercader, de Conflent, diòc. Llemotges, r. França	Joan, Antoni, escriptent de lletra rodona, de Barcelona
1459/02/08	Benet, Pere Climent	9 a.	fill de Domènec, carnisser, de Barcelona	Pont, Joan, escriptent de lletra rodona, de Barcelona
1460/12/05	Montreal, Pere de	20 a.	regne de Navarra	Altimir, Galceran, escriptent de lletra rodona, de Barcelona
1466/01/29	Pinalt, Francesc	14 a.	fill de Pere Pinalt, fuster, de Barcelona	Fabre, Rafael, escriptent de lletra rodona, de Barcelona

Quadre nº 2: Els aprenents d'il·luminador

Data	Aprenent	Edat	Filiació	Mestre
1403/06/13 1404/06/06 1404/08/04	Perpilià, Castruccio		Pisa	Calderons, Mateu, il·luminador, cB
1404/12/04	Torres, Joan	9 a.	Vilafranca del Penedès	Salvatge, Guillem, il·luminador del rei, cB
1405/09/12	Garcia, Antoni		Sevilla, r. Castella	Puig, Pere des, escriptent de lletra rodona, il·luminador, cB
1413/02/13	Vendrell, Joan	13 a.	Vilafranca del Penedès	Calderons, Mateu, il·luminador, cB
1417/12/03	Cortal, Salvador	8 a.	Sant Just Desvern	Calderons, Mateu, il·luminador, cB
1459/02/08	Benet, Pere Climent	9 a.	carnisser, Barcelona	Pont, Joan, escriptent de lletra rodona, cB
1460/12/01	Morros, Antoni de	16 a.	Antoni de Morros, il·luminador, cB	Thimo, Franc de, canonge de Brussel·les, il·luminador

escriure	1 a.	aliments, calçat, 2 camises de drap nou, 2 calces			100
art d'escrivent de lletra rodona i d'il·luminador	9 a.	aliments, calçat, vestit			117
art d'escrivent de lletra rodona, lletra mercantil i de comptes de 4 espècies	3 a.	aliments, calçat, vestit			123
art d'escrivent de lletra rodona o art de llegir i escriure, gramàtica	5 a.	aliments, calçat i vestit			130

Aprenentatge	Temps	Provisió	Paga	Doc
il·luminar	2 a.	mantenir, calçar	15 fl.	5
il·luminar	4 a.	mantenir, vestir, calçar		6
lletra rodona, il·luminar	3 a.	mantenir, vestir, calçar	10 fl.	11
il·luminar	4 1/2 a.	mantenir, vestir, calçar		26
il·luminar, llegir, escriure	8 a.	mantenir, vestir, calçar		38
lletra rodona, il·luminar	9 a.	mantenir, vestir, calçar		117
il·luminar, historiar llibres	2 a.	l'aprenent paga al mestre pel mestratge i manteniment: 24 ll.		122

Quadre nº 3: Escrivents, il·luminadors i el llibre manuscrit

Data	Escriv.-Il·luminad.	Categoria professional	Llibre
1401/10/03	Sarrió, Pere	prevere	<i>Decimari</i>
1402/06/21	Carrera, Jaume	notari	<i>Aurora</i> , de Rolandino Passageri
1402/06/17	Olives, Miquel d'	prevere	<i>Missal</i> , mixt
1405/04/09	Colls, Arnau de	escrivent de lletra rodona	llibres diversos
1407/07/27	Castanyer, Francesc	jurista	<i>Summa Hostiensis</i> i altres llibres
1408/05/08	Soses, Vicenç	escrivent	<i>Lectura super Codice</i> , de Bartomeu de Salicet
1409/03/14	Bertós, Jaume	frare de la Mercè	<i>Ferial</i>
1409/11/11	Pasqual, Joan	il·luminador del rei	<i>Missal</i>
1409/11/11	Fonolleda, Miquel	escolar del rei	<i>Missal</i>
1410/06/21	Adzuara, Domènec	il·luminador	<i>Missal</i>
1412/06/21	Sant Martí, Marc de	prevere, vicari de Sant Joan d'Horta	<i>Vita canonica</i> , <i>Compter</i> [87 cartes]
1415/06/14	Vila, Pere	prevere, vicari de Santa Maria del Mar	<i>Confessió</i> , de Joan de Friburg
1416/02/13	Pujol, Pere	prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	<i>Missal</i>
1416/07/08	Torres, Jaume	prevere	<i>Consueta</i> , regla de Barcelona
1416/12/16	Rabat, Joan	escrivent de lletra rodona	<i>Breviari</i>
1418/03/23	Rouric, Bernat	il·luminador	<i>Breviari</i>
1419/03/04	Olives, Pere Pau ses	escrivent, 18 a.	llibres que hom indicarà
1419/03/30	Savi, Simon	escrivent de lletra rodona	<i>Legender officii dominicalis</i>
1419/11/14	Caselles, Mateu	escrivent	<i>Tertium administrationis</i>
1420/12/03	Vicenç, Pere	ciutadà de B.	<i>Saltiri</i> <i>Doctrina compendiosa</i> de Francesc Eiximenis <i>Historial</i> de Vincent de Beauvais
1424/11/04	Pujol, Pere	prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	<i>Missal</i> , mixt
1424/12/29	Miquel, Bernat	doctor en lleis	<i>Lectura del Saltiri</i> d'Hugues de Saint-Chaire
1425/03/14	Garcia, Diego	escrivà i arxiver reial	Capbreu de rendes del marquesat de la diòcesi d'Urgell
1425/09/26	Font, Antoni sa	notari i escrivà reial	<i>Troyà</i> o <i>Històries Troyanes</i> de Guido delle Colonne <i>Viridarium</i> de Guido de Faba
1426/05/02	Rouric, Bernat	il·luminador	<i>Missal</i> , mixt: caplletres mitjanes i petites
1426/08/22	Pi, Francesc	escrivent	<i>Llibre setè</i> , proc. Rosselló-Cerdanya

Activitat	Preu-Paga	Temps	Destinatari	Doc
escriure	60 sous		subcol·lector de delmes	1
escriure			Pere Carrera, parent	2
escriure, il·luminar	60 florins	6 m.	canonge de la Seu de Barcelona	3
escriure	63 lliures		rector de Sant Esteve de Bagà	9
escriure, corregir			llibreria de la Seu de Barcelona	16
escriure	14 s. per sistern: 49 ll.		llicenciat en lleis de Barcelona	17
escriure	60 fl.: 33 ll		esgl. St. Joan de Jerusalem, Berga	20
il·luminar			capella Santa Espina, Seu de Barcelona	21
escriure			església Santa Llúcia, Siracusa	21
il·luminar	12 ll. 2 s.		canonge de la Seu Barcelona	23
escriure	17 ll. 8 s.		Casa de la Caritat de la Seu de Barcelona	25
escriure			una església	28
escriure, caplletrar	100 fl.:55 ll.		marmessors d'un prevere de Solsona	31
escriure, lligar, enquadernar	50 fl.	1 a.	església d'Argentona	33
escriure	1 s. 4 dr. per carta		ardiaca d'Urgell	34
il·luminar	30 fl.: 16 ll. 1/2		ardiaca d'Urgell	39
escriure	11 ll. per any	1 a.	cavaller	41
escriure en lletra rodona, caplletrar, corregir	2 s. 4 dr. per full	1 a.	canonge de la Seu de Barcelona	42
escriure	10 fl.: 5 ll. 10 s.		procurador reial a Rosselló-Cerdanya	43
escriure				44
escriure, caplletrar, corregir, enquadernar	100 fl.: 55 ll.	8 m.	canonge de la Seu de Barcelona (Felip de Malla)	47
escriure				48
escriure	16 ll. 10 s.		ciutadà de Lleida	49
escriure	1 ll. 7 s. 6 dr.		venut a un castellà	50
il·luminar	19 ll. 5 s.		Santa Maria de Jonqueres	51
escriure	10 fl.: 5 ll. 10 s.		procurador	52

1427/01/10	Rouric, Bernat	il·luminador	<i>Rerum Senilium</i> , de Francesco Petrarca
1427/06/06	Peiró, Ferrer	escriptent	<i>Rerum Senilium</i> , de Francesco Petrarca
1427/12/22	Beart, Enric	escriptent, d'Holanda	<i>Lectura sobre lo Codi</i> de Baldo degli Ubaldi
1428/05/26	Gibert, Romeu	prevere, beneficiat de Santa Maria del Mar	<i>Missal</i>
1429/09/16	Fort, Pere	mercader	<i>Vita Cbristi</i>
1430/07/8	Esplugues, Joan	mestre en arts i medicina, canonge de Barcelona	<i>Liber primus De consideratione quinte essentie</i> , de Ps.-Ramon Llull llibre de medicina
1430/08/22	Rossell, En		<i>Hores de Santa Maria</i>
1433/04/04	Batlle, Bernat	notari	llibres de comptes proc. Rosselló-Cerdanya
1434/08/18	Garcia, Diego	escrivà i arxiver reial	<i>Constitucions de Catalunya</i>
1434/02/17	Callís, Jaume	jurista	<i>Glosses dels Usatges</i> de Jaume Callís <i>Pracmàtiques i Leys de la Terra</i> <i>Obra de Pau e Treva</i> de Jaume Callís
1436/07/16	Rabat, Joan	escriptent de lletra rodona	[..] completes (190 cartes)
1437/06/06	Calderons, Mateu	il·luminador	<i>Missale dominicale</i>
1437/06/08	Guió, Cristòfol		Manual, Llibre de mercader
1437/08/02	Lledó, Tomàs	il·luminador	llibres
1438/08/19	Bernat, Francesc	canonge de Barcelona	<i>Terenci o Comediae</i> de Publi Terenci <i>Epístoles</i> de Ciceró
1440/10/01	Vinyes, Mateu	mestre en arts i medicina	Arengues i repeticions
1441/10/02	Eiximenis, Pere	clergue	<i>Salterium, Salms penitencials</i>
1442/01/08	Bensen, Joan		llibres de dret
1450/07/04	Solsona, Jaume	batxiller en arts	<i>Posteriora</i> d'Aristòtil (2 sisterns) <i>Parva naturalia</i> d'Aristòtil (1 sistern)
1450/12/04	Ubac, Joan	notari	Gaia Ciència, La
1451/04/15	Marc, Joan	prevere, notari apostòlic	procés per un litigi (trasllat: 800 folis)
1453/04/12	Buesa, Jaume	prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	<i>Missal</i> , de 9 lliçons
1454/09/16	Buesa, Jaume	prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	<i>Missal</i> , mixt
1460/03/23	Torrent, Francesc	prevere, beneficiat a Santa Maria de Jonqueres	<i>Breviari</i> , comú
1461/09/02	Vidal, Francesc	escriptent de lletra rodona	<i>Missal</i> , votiu
1463/01/26	Miravet, Miquel	escriptent de lletra rodona	<i>Breviari</i>
1465/04/02	Llombart, Roger	escriptent de lletra rodona	<i>Breviari</i> i <i>Diümal</i> , FM de l'Observança

lletres florejades, versos, paràfrs (210)	28 s.		notari de Barcelona	54
escriure: continuar, acabar	4 ll. 8 s.		notari de Barcelona	55
escriure	55 ll. (preu)		jurista de Barcelona	57
escriure			benefici de Sant Vicenç de Cardona	58
escriure	9 ll. 10 s. (preu)		notari de Barcelona	59
escriure				62
escriure				63
escriure	10 ll.		procurador de Rosselló i Cerdanya	65
escriure, comprovar	15 fl.: 8 ll. 15 s.		cònsuls de Perpinyà	66
escrit i fet per ell escrit en gran part escrit i fet per ell				67
escriure	19 ll. 16 s.: 2 dr. per carta		monestir de Sant Pere	69
il·luminar, fer les capvives	17 s.		prevere de Barcelona	71
escriure	16 fl.		botiguer de Barcelona	72
il·luminar		15 d.	prior de Sant Pere de Riudevittles	73 74
escriure (8 quaderns) escriure (6 quaderns)	5 ll. 4 s. 6 dr. 8 ll.		venut a Jayme de Cardona venut al bisbe d'Urgell	77
escriure			mestre en arts i medicina, Barcelona	80
escriure: 2 dotzenes	per aprenentatge		Vicenç Panyella, mestre seu	82
escriure	88 s. i paga al mestre	1 a.	doctor en lleis de Barcelona	84
escriure			mestre d'escolars de Barcelona	105
escriure				106
escriure	14 ll.		apòtecarí d'Igualada	109
escriure, il·luminar	27 ll. 10 s.		benefici de Sant Benet de la Seu de Barcelona	111
escriure, il·luminar	38 ll. 10 s.	4 m.	confraria Sant Elm, dels mariners	113 114
escriure			prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	120
escriure	30 fl.: 16 ll. 10 s.	6 m.	prevere de Barcelona	125
escriure	30 fl.: 16 ll. 10 s.	4 m.	frare de l'ordre FM, València	127
escriure	20 ll. 9 s.		frare de l'ordre FM de l'Observança	129

1466/08/13	Fàbregues, Rafael	escrivent de lletra rodona	<i>Breviari</i>
1467/12/06	Morros, Antoni de	il·luminador	<i>Salteri</i> <i>Hores</i>
1468/02/27	Fàbregues, Rafael	escrivent de lletra rodona	<i>Missal</i>
1469/08/27	Salvà, Joan	notari	Formulari (400 cartes) Formulari
1470/09/22	Altadell, Gabriel	llibrer del rei	<i>Orationes Tulli</i> <i>Staius</i> o <i>Tbebaïs</i> d'Estaci <i>De senectute</i> de Ciceró <i>De compositió e de punctuar</i> de Gasparino Barbiza <i>Regule Gramaticæ</i> de Guarino de Verona <i>Lapus contra mores Romane Ecclesie</i> <i>Epistole</i> d'Horaci <i>Satiræ</i> de Perci <i>De vite felicitate</i> de Bartolomeo Facio <i>Fabelle</i> de Lourenzo Valla <i>Metrificadura ab l'accent</i> de Gasparino Barzizza <i>Logica, Dialectica et Tractatus de anima</i> <i>Breviarium totius scientie logicalis</i> de Nicolau Eimeric, O.P. <i>Lógica dirigida al rey Alfonso</i>
1470/09/24	Altadell, Gabriel	llibrer del rei	<i>Epístoles</i> de Sèneca
1470/11/08	Fortià, Galceran	escrivent	<i>Bíblia</i>
1475/12/01	Mieres, Tomàs	jurista	<i>Decret</i> (títol) <i>Liber de Ordine iudiciorum</i> (rubricat) de Roffredo Beneventano llibre (notaments) <i>Notabilia</i> de Matheus de Mathaselanis <i>Repertoria super Usaticis Barchinone</i> de Tomàs Mieres <i>Secunda pars Constitutionum</i> <i>Ultima pars Constitutionum</i> (la major part) <i>Sagramental de Girona</i> <i>De sumula regalie soni amissi</i> de Tomàs Mieres <i>Lucidari Soni Emissi</i> de Jaume Callís <i>Primer Libre Vert</i> (la major part) <i>De sono misso</i> <i>De Pace et Tregua</i> de Guillem Prepòsit <i>Segon Libre Vert</i> (la major part) tractat Libre de Dret Civil
1476//05/24	Santlleí, Joan	prevere	Registre dels malalts de l'Hospital Santa Creu
1477/02/25	Miravet, Miquel	escrivent de lletra rodona, bidell de la Seu de B.	<i>Missal</i>
1477/02/25	Sureda, Joan	escrivent de lletra rodona	<i>Missal</i>
1478/04/21	Marí, Joan	prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	<i>Breviari</i> , regla nova <i>Diürnal</i>

escriure		6 m	rector de Sant Sadurní de la Roca	131
il·luminar	2 ll. 10 s.		ciutadà de Barcelona	132
escriure	7 ll. (preu: part)		confraria de Sant Miquel, flequers	134
escriure	[Viol.: penyora]		notari de Barcelona	136
escriure	3 ll. 7 s. 6 dr. (preu de venda de tots els llibres)		notari de Barcelona	141
escriure [venda]	6 ll. 11 s. (preu de venda)		notari de Barcelona	142
escriure	11 ll. (preu per sortir de la presó)		llibreter de Barcelona	143 144
escriure				147
escriure	54 s.			148
escriure	16 ll. 13 s.		confraria Sant Sebastià de l'església de Santa Maria de Solsona	150
escriure [soci M. Miravet]				150
escriure			canonge de la Seu de Barcelona	151

1480/04/12	Sala, Pere sa	escrivà del rei	<i>Ètica</i> d'Aristòtil <i>De officiis</i> , de Ciceró [Contemplacions de Sant Bernat]
1483/05/23	Cristòfol, Pere	prevere, beneficiat a la Seu de Bazas, r. França	<i>Oficier</i> amb el <i>Compter</i>
1485/06	Ubac, Joan	doctor en lleis	<i>Valeri Màxim</i> <i>Exordia libri Epistole Familiares</i> , de Ciceró
1485/11/08	Antoni, Jaume	doctor "utriusque iuris"	<i>Repertori</i> , 3 vols. <i>Excitatorium mentis ad Deum</i> de Bernat Oliver, i epistola de St. Bernat
1485/11/08	Coll, En		<i>Usatges</i>
1489/03/28	Miravet, Miquel	escrivent de lletra rodona, bidell de la Seu de B.	<i>Missal</i> , mixt
1490/12/07	Miravet, Miquel	escrivent de lletra rodona, bidell de la Seu de b.	<i>Missal</i>
1492/01/26	Cristòfol, Pere	prevere, beneficiat a l'església de Sant Just	<i>Dominical e Sanctoral</i>
1493/08/24	Marimon, Bernat de	ciutadà de Barcelona	<i>Crestià</i> , de Fr. Eiximenis, 5 llibres
1494/08/26	Marí, Joan	prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona	<i>Pastorale</i> , de Francesc Eiximenis <i>Missal</i> <i>Breviari</i>
1496/04/29	Llull, Lluís	jurista	Pässies i Oracions

Quadre n° 4: Els aprenents de llibreter

Datació	Aprenents	Edat	Filiació	Origen
1403/01/31	Valls, Manuel des	9 a.	Valls, Galceran des	Lleida
1406/09/14	Casasaia, Bonanat	9 a.	Casasaia, Francesc, corredor d'orella	Barcelona
1411/05/30	Ramon, Joan	14 a.	Ramon, Francesc, corredor d'animals	Barcelona
1414/06/21	Coll, Bonanat des	14 a.	Coll, Antoni des, coraler	Barcelona
1422/01/28	Ramon, Antoni	14 a.	Ramon, Francesc, corredor d'animals	Barcelona
1447/11/21	Sastre, Bartomeu	17 a.	Sastre, Francesc, sastre	Barcelona
1448/03/04	Saragossa, Pere	12 a.	Saragossa, Pere, sastre	Constantí
1454/08/27	Castanyer, Francesc Benet	15 a.	Castanyer, Francesc, peller	Barcelona
1458/01/18	Bussot, Antoni	8 a.	Bussot, Antoni, sabater	Barcelona
1460/03/18	Riubregós, Bartomeu	12 a.	Riubregós, Antoni, clergue, cosí	Barcelona

escriure			monestir de Sant Jeroni de la Murtra	155
escriure, corregir, lligar, tallar els pergamins	6 ll 16 s. i els pergamins		monestir de Santa Maria dels Àngels	162
escriure			doctor en lleis de Barcelona	168
escriure				171
escriure				171
escriure, il·luminar, lligar	28 ll.	10 m.	parròquia de Sant Pere de Gavà	184
escriure	37 ll. 10 s.		parròquia de Sant Andreu de Llavaneres	191
escriure, notar, enquadrar	4 ll. 10 s. (= préstec)		monja de Valldonzella	195
escriure				203
escriure escriure escriure			llegat al seu nebot llegat al seu nebot llegat a Felip de Malla	216
escriure				237

Mestres	Temps	Condicions	Salari	Doc
Pla, Joan des	4 a.	aliment, calçat		4
Pla, Joan des	4 a.	aliment, calçat		13
Pla, Joan des	3 a.	aliment		24
Camporells, Joan de	2 a.	aliment, calçat	15 fl.	27
Ramon, Joan, germà	2 a.	aliment, calçat, vestit túnica: 22 s. per cana		45
Mascaró, Pere	2 a.	aliment, calçat	20 fl.	101
Garriga, Joan	5 a. 6 m.	aliment, calçat, vestit, vestit nou		102
Ramon, Antoni	3 a.	aliment	3 fl..	112
Coma, Guillem sa	5 a.	aliment, calçat, vestit, llegir i escriure		116
Trinxer, Joan	4 a.	aliment, calçat, vestit		119

1461/10/08	Prats, Gabriel		Prats, Jaume, teixidor de vels	Barcelona
1464/11/21	Domènec, Arnau	14 a.	Domènec, Cristòfol, teixidor de vels	Barcelona
1468/07/19	Rosàs, Ramon	12 a.	Rosàs, Feliu, giponer	Barcelona
1470/06/13	Almogàver, Gabriel	13 a.	Almogàver, Joan, cirurgià	Barcelona
1474/05/24	Oluja, Francesc	13 a.	Oluja, Berenguer, coraler	Barcelona
1478/07/28	Cabrit, Pere	10 a.	Cabrit, Dalmau, peller	Barcelona
1479/04/21	Morvedre, Bernat	14 a.	Morvedre, Bernat, corredor d'orella	Barcelona
1481/02/18	Morvedre, Bernat	16 a.	Morvedre, Bernat, corredor d'orella	Barcelona
1484/09/20	Alexandrano, Joan	16 a.		
1488/06/28	Roger, Bartomeu	16 a.	Roger, Arnau, llibreter	Tortosa
1491/05/13	Palou, Lluís		Palou, Galceran	Barcelona
1491/07/27	Català, Francesc		Català, Francesc	Esplugua Calba
1493/08/05	Huguet, Joan		Huguet, Jaume	Barcelona
1493/10/29	Xarmat, Miquel	14 a.	Xarmat, Mateu	Torre-serona
1494/02/18	Bages, Pere	15 a.	Bages, Ramon, teixidor de vels	Barcelona
1494/03/17	Batallós, Rigald		Batallós, Jaume, agricultor	Capdenac
1494/12/09	Bages, Pere	16 a.	Bages, Ramon, teixidor de vels	Barcelona
1495/02/11	Prats, Joan	15 a.	Prats, Ferrer, mercader	Mallorca
1495/05/27	Trinxer, Lluís	14 a.	Trinxer, Joan, corredor d'orella	Barcelona
1495/12/05	Ferrer, Jaume	8 a.	Ferrer, Jaume, agricultor	Ossó, Urgell
1496/02/27	Bosc, Pere	16 a.	Bosc, Cristòfor, llibreter	Barcelona
1496/08/23	Salom, Antoni		Salom, Pere, metge	Barcelona
1498/01/09	Guerau, Llorenç	14 a.	Guerau, Melcior, paraire	Mallorca
1498/08/25	Trinxer, Lluís, llibreter	15 a.	Trinxer, Joan, corredor d'orella	Barcelona
1498/10/24	Salom, Antoni		Salom, Pere, metge	Barcelona
1498/11/12	Cabrit, Gabriel	10 a.	Cabrit, Bernat, teixidor draps seda	Barcelona
1499/02/05	Fanians, Baltasar	12 a.	Fanians, Manuel, teixidor draps lli	Lleida
1499/04/29	Bosc, Pere	19 a.	Bosc, Cristòfor, llibreter	Barcelona
1499/11/13	Soler, Pere	19 a.	Soler, Pere	Tours
1500/06/13	Escariot, Benet			Gènova
1500/11/12	Salitons, Bartomeu	12 a.	Salitons, Joan, agricultor	Guissona

Saragossa, Pere	4 a. 6 m.			126
Sastre, Bartomeu	5 a. 6 m.	aliment, calçat, vestit, 1 ^{er} a.: vestit		128
Prats Gabriel	7 a.	aliment, calçat, vestit, vestit i calçat nous		135
Prats Gabriel	7 a.	aliment, calçat, vestit, vestit i calçat nous		140
Ramon, Antoni	5 a.	aliment, calçat, vestit		145
Sastre, Bartomeu	5 a.	aliment, calçat, vestit		152
Sastre, Guerau	3 a.	aliment		153
Sastre, Bartomeu	2 a. 6 m.			158
Sastre, Bartomeu	3 a.	aliment	5 ll. 10 s.	166
Sastre, Bartomeu	2 a.	aliment	9 ll.	179
Miquel, Pere	3 a.	aliment, vestit, vestit nou		193
Miquel, Pere	3 a.	aliment	22 fl.	194
Trinxer, Joan	2 a.	aliment	12 ll.	202
Gavarró, Pere	4 a.	aliment, calçat, vestit, vestit nou		205
Trinxer, Joan	2 a.	aliment	5 fl..	206
Gavarró, Pere	3 a.	aliment, calçat, vestit	8 fl.	208
Trinxer, Joan	2 a.	aliment		220
Trinxer, Joan	2 a.	aliment, calçat, vestit	3 fl..	223
Trinxer, Joan	3 a.	aliment, calçat, vestit, vestit nou		226
Trinxer, Joan	8 a.	aliment, calçat, vestit		229
Prats, Gabriel	4 a.	aliment, calçat, vestit		234
Trinxer, Joan	3 a.	aliment, calçat, capús		240
Trinxer, Joan	5 a.	aliment, calçat, vestit, vestit nou		255
Trinxer, Joan	2 a.			264
Trinxer, Joan	8 m.			265
Ramon Corró, Joan	5 a.	aliment, calçat, vestit		267
Mazan, Nicolau	5 a.	aliment, calçat, vestit, vestit nou		270
Prats, Gabriel	2 a.	aliment, calçat	3 ll. any	271
Trinxer, Joan	2 a.	aliment, calçat, vestit		272
Trinxer, Joan	2 a.		20 ducats	275
Labià, Pere	6 a.	aliment, calçat, vestit, llegir i escriure		278

Quadre nº 5: Treballadors llibreters

Data	Treballador	Edat	Filiació	Origen
1480/03/16	Far, Pere, llibreter		Far, Francesc, calceter	Barcelona
1484/01/03	Morvedre, Bernat	17 a.	Morvedre, Bernat, corredor d'orella	Barcelona
1494/12/09	Bages, Pere	16 a.	Bages, Ramon, teixidor de vels	Barcelona
1494/12/09	Roger, Bartomeu, llibreter	20 a.	Roger, Arnau	
1498/10/24	Salom, Antoni		Salom, Pere	Barcelona
1499/04/29	Bosc, Pere, llibreter	19 a.	Bosc, Cristòfor, llibreter	Barcelona
1500/06/13	Escarriot, Benet			Gènova

Quadre nº 6: Obra i material dels llibreters o lligadors de llibres

Data	Treballador	Ofici	Obra i Material
1405/01/22	Pla, Joan des	lligador de llibres, convers, cBarcelona	lligar <i>Missal</i> mixt, oripells, pergamins, tancadors, giradors per al <i>Missal</i>
1405/09/02	Mascaró, Guillem	lligador de llibres, convers, cB	20 mans de paper per a 3 llibres 26 mans de paper per a 2 manuals i un llibre 3 cordovans claus i tencadors 45 mans de paper 1 llibre treball per fer els llibres
1406/03/09	Mascaró, Guillem	lligador de llibres, convers, cB	paper, cordovà, tancadors, llibres
1406/12/07	Mascaró, Guillem	lligador de llibres, convers, cB	paper, cordovà, tancadors, llibres
1408/07/31	Calm, Francesc sa	lligador de llibres, convers, cB	paper, cordovà, tancadors, llibres
1410/05/23	Calm, Francesc sa	lligador de llibres, cB	paper, cordovà, tancadors, llibres
1415/12/31	Camporells, Joan de	lligador de llibres, convers, cB	24 mans de paper 3 llibres amb 4 1/2 mans de paper
1416/04/07	Calm, Francesc sa	llibreter, cB	3 registres, enquadernació, paper, cèdules i enquadernació
1417/01/29	Camporells, Joan de	lligador de llibres, cB	5 llibres 28 mans de paper
1417/02/06	Costa, Llorenç	lligador de llibres, cB	1 registre de paper 1 llibre de paper

Mestre	Temps	Provisió	Salari	Doc
Sastre, Bartomeu	3 a.	aliment, calçat, vestit	38 ll.	154
Sastre, Bartomeu	1 a.	calçat, instrucció	9 ll.	164
Trinxer, Joan	2 a.	aliment	5 fl.	220
Prats, Gabriel		canc.: mutuum 4 ll.	4 ll.	221
Trinxer, Joan	8 m.	[v. doc. 240]		265
Prats, Gabriel	2 a.	aliment, calçat	6 ll.	271
Trinxer, Joan	2 a.		20 duc.	275

Preu	Destinatari	Doc
3 fl. 8 fl.	benefici de l'altar de St. Antoni, Seu de Barcelona	7
15 ll. 6 s.	Taula de Canvi de Barcelona	10
4 ll. 18 s. 6 dr.	Taula de Canvi de Barcelona	12
95 s.	Taula de Canvi de Barcelona	14
16 ll. 7 s.	Taula de Canvi de Barcelona	19
8 ll. 8 s. 6 dr.	Taula de Canvi de Barcelona	22
49 s.	recaptador del dret a la llotja de la mar de B.	30
49 s.	conseller i tresorer del rei	32
77 s. 8 dr.	defensor de la mercaderia i clavari del dret per la mateixa	35
10 s. 5 s.	defensor de la mercaderia i clavari del dret per la mateixa	36

1417/07/10	Sabater, Salvador	llibreter, cB	6 llibres de paper 1 llibre 1/2 raima de paper
1418/05/24	Coma, Guillem sa	llibreter, cB	llibres
1427/01/09	Pla, Joan des	lligador de llibres, cB	enquadernar: Petrarcha, <i>Rerum Senilium</i> pergamins per a l'enquadernació
1427/09/03	Sabater, Salvador	llibreter, cB	paper, pergamins
1430/04/27	Sabater, Salvador	llibreter, cB	paper i pergamins per a llibres lligadura dels llibres enquadernament dels llibres
1432/05/23	Mascaró, Francesc	llibreter, cB	1 raima de paper i pergamins 3 cèdules, 3 registres 2 registres
1437/01/23	Pla, Joan des	llibreter, cB	1 registre 1 registre de 3 mans 1 llibre d'una mà de paper 2 mans de paper 2 Saltiris 3 mans de paper
1437/08/07	Pla, Joan des	llibreter, cB	1 llibre de 4 mans de paper 1 llibre per a registre 1 llibre d'una mà de paper 9 mans de paper
1438/05/16	Pla, Joan des	llibreter, cB	1 llibre de 4 mans de paper 1 llibre d'una mà de paper paper
1439/03/03	Ramon, Antoni	llibreter, cB	3 llibre d'una mà de paper 1 mà de paper 11 mans de paper de paper 2 llibres d'una mà i mitja 1 manual de 4 mans de paper 12 plomes
1441/01/31	Mascaró, Francesc	llibreter, cB	15 llibres 2 mans de paper
1446/12/22	Mascaró, Pere	llibreter, cB	1 llibre de 4 mans de paper 1 llibre de 2 mans de paper 3 raimes de paper 1 llibre d'una mà de paper 5 pergamins 4 registres adaptar 2 registres amb 6 mans de paper
1447/01/4	Mascaró, Pere	llibreter, cB	1 llibre de 4 mans de paper 1 llibre de 2 mans de paper 2 raimes de paper 1 llibre d'una mà de paper 5 pergamins 4 registres adaptar 2 registres amb 6 mans de paper
1448/03/22	Ramon, Antoni	llibreter, cB	paper lligadures de llibres

100 s.	procurador reial al regne de Sardènyia	37
8 s.	marmessoria de Domènec Ponç, canonge de Barcelona	40
23 s. 5 s.	Antoni de Banyaloca, notari cB	53
40 s.	Antoni de Banyaloca, notari cB	56
49 s. 8 dr.	tresoreria reial	60
88 s.	tresoreria reial	64
31 s. 2 dr.	monestir de Santa Maria de Pedralbes	70
27 s. 6 dr.	marmessoria de Bartomeu Colell, rector de Piera	75
24 s. 8 dr.	monestir de Santa Maria de Pedralbes	76
2 ll. 2 s. 6 dr.	canviador de monedes	78
36 s.	recaptador de l'impost de farina	81
119 s.	tresoreria reial	97
100 s.	tresoreria reial	98
10 ll.	Joan des Pla, llibreter, cB	103

1448/06/12	Huguet, Bernat	llibreter, cB	1 raima de paper "del carro" 5 mans de paper "de rosa"
1456/09/20	Sastre, Bartomeu	llibreter, cB	lligar llibre: <i>Textus Aristotelis</i>
1460/03/13	Ramon, Antoni	llibreter, cB	bales de paper d'escriure
1460/05/12	Saragossa, Pere de	llibreter, cB	paper
1470/04/02	Ramon, Antoni, al. Corró	llibreter, cB	paper i llibres
1470/04/02	Ramon, Antoni, al. Corró	llibreter, cB	paper i llibres
1475/06/01	Sastre, Bartomeu	llibreter, cB	paper i enquadernar llibres
1487/05/31	Morvedre, Bernat	llibreter, cB	lligar 50 peces del llibre d'estampa <i>Josef</i> altres llibres
1496/10/03	Prats, Gabriel	llibreter, cB	llibres
1498/10/26	Orcays, Jeroni	llibreter, cB	lligar <i>Breviaris</i> , diòcesi de Vic
1500/08/31	Sallent, Joan	llibreter, cB	enquadernar, lligar i daurar 32 <i>Breviaris</i> , diòcesi de Vic

Quadre nº 7: Els impressors i el llibre imprès

Data	Impressor	Llibres	Temps	Preu-Paga
1477/01/27	Blanc, Joan	<i>Ètiques</i> : 80 <i>Econòmiques</i> : 80 <i>Polítiques</i> : 80		53 ll.
1480/06/10	Spindeler, Nicolau	Butlles: Saint Pierre de Saintes 2012 en pergami, 212 en paper		9 ll. 5 s. 4 dr. [1 dr. per carta]
1481/05/2	Girard Brun, Pere Spindeler, Nicolau			
1481/06/26	Spindeler, Nicolau	<i>Ètiques</i> : 50 <i>Polítiques</i> : 53 <i>Econòmiques</i> : 53		16 ll. 10 s.
1482/08/08	Spindeler, Nicolau	<i>Breviaris</i> , bisbat de Vic		
1483/08/06	Labarola, Bartomeu Barceló, Francesc Tomàs, Baltasar	<i>Hores de Nostra Dona</i> , ritual romà, llatí: 150 català: 150		

22 s.	Joan des Pla, llibreter, cB	104
23 s. 4 dr.	per a servei del rei	115
140 ll.	comprat per a ús del seu ofici	118
22 ll. 5 s.	comprat per a ús del seu ofici	121
2 ll. 6 s. 2 dr.	col·lector dels terços	138
37 s.	col·lector dels terços	139
10 ll. 11 s.	sacristia de la Seu de Barcelona	146
20 ll.	Jaume Jové, mercader, cB	174
25 ll. 8 s.	Pere Trinxer, llibreter, cB	241
68 s. 8 dr.	Jaume Poble, mercader, cB	266
143 ll. 12 s.	Jaume Poble, mercader, cB	277

Condicció	Socis-Concordants-Creditors-Fiadors	Doc
garantia en forma de venda simultània en un préstec de 50 ll.	deutor: Joan Blanc creditor: Joana Martina, vídua soci de Joan Blanc: Pere Joan Negre, estudiant d'arts	149
	beneficiari: Capítol de la Seu de Barcelona	156
societat: estampar llibres		159
garantia en forma de venda simultània per préstec	deutor: Nicolau Spindeler, la seva muller Caterina creditor: Joan Ramon, llibreter, de Barcelona	160
concordia per a la impressió de llibres; el fiador respon per no haver-se fet l'obra	impressor: Nicolau Spindeler beneficiari: Bisbe de Vic fiador: Miquel Miravet, bidell de la Seu de Barcelona	161
societat: estampar llibres	Francesc Barceló, seder: treball d'estampar, 12 ll. 6 s. per a coses necessàries per a estampar Baltasar Tomàs, flassader: treball d'estampar, 4 ll. per a plom i estany Bartomeu Labarola, estudiant d'arts i medicina: treball d'estampar, buidat i igualar lletres	163

1484/10/14	Spindeler, Nicolau	<i>Manipulus Curatorum</i> : 100		20 ll.
1485/10/01	Spindeler, Nicolau	<i>Bíblia</i>		10 ll. 10 s.
1485/11/07	Angel, mestre	<i>Breviariis</i> , bisbat d'Urgell: 300		
1485/12/02	Labarola, Bartomeu	<i>Gramàtica i Retòrica</i> de mestre Joan Serra: 110	3 mes.	30 ll.
1486/10/14 1487/11/24 1488/01/12 1488/01/12 1488/01/12	Gherlinch, Joan	<i>Breviariis</i> , bisbat de Girona: 300	1 a.	450 ll.
1488/01/12	Gherlinch, Joan	<i>Breviariis</i> , bisbat de Girona: 300	1 a.	relació de despeses de la impressió: paper, pergamins, soldades, etc.
1489/01/30 1489/07/10 1489/02/25	Gherlinch, Joan	<i>Diürnals</i> , bisbat de Vic: 400	5 mes.	100 ll.
1489/04/15 1489/04/15	Gherlinch, Joan	<i>Hores de Nostra Dona</i> : 1000	1 a.	50 ll.: 12 dr. per llibre; venda: preu mínim de 2 s. per llibre; no enquadernats
1489/07/27	Gherlinch, Joan	<i>Còmputs</i> : 360	1 setm.	60 s. paper a part
1489/09/30	Gherlinch, Joan	<i>Lunaris</i> , paper: 1015	1 a.	35 ll. paper a part
1490/02/03	Gherlinch, Joan	<i>Hores</i> , paper: 960		30 ll.
1491/05/11	Spindeler, Nicolau	eina per a buidar lletres, punxons i matris		21 ll. pagament: 1/2 en numèrari, 1/2 en obra impresa
1492/04/06	Rosenbach, Joan	pergamins: 200 dotzenes blancs, rasos, per a escriure		190 ll: 19 s. per dotzena
1492/04/07 1493/05/04	Rosenbach, Joan	pergamins: 14 dotzenes		13 ll.
1492/04/12	Rosenbach, Joan	paper: 20 raimes		11 ll.
1493/02/07 1493/09/27 1495/01/15	Miquel, Pere	<i>De testamentis</i> , Andreas Barbatia: 500 [de 4 quaderns, de 14 fulls cada quadern]	30 dies	40 ll.

venda	venedor: Nicolau Spindeler comprador: Vicenç Cabrer, c. de Tarragona	167
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 26 s., preu de 9 ll. 2 s.	venedor: Nicolau Spindeler comprador: Joan Ramon Ferrer, doctor "utriusque iuris", de Barcelona	169
Concòrdia: estampar llibres. El fiador respon amb 24 ll. per no haver-se fet l'obra	impressor: mestre Àngel beneficiari: bisbe d'Urgell fiador: Gabriel Prats, llibreter, de Barcelona	170
concòrdia: estampar llibres	Bartomeu Labarola: impressió i fer fer la il·luminació a raó de 20 s. cada 15 dies Gabriel Cardona, prevere: aporta les 30 ll	172
societat: estampar llibres	Joan Gherlinch: treball, eines, rep 6 ducats per mes Jeroni de Negre, mercader genovès: capital per a paper, encàustic, aliments, salaris i habitatge per als fàmuls beneficiari: bisbe de Girona	173 175 176 177 178
societat: estampar llibres	Joan Gherlinch: treball, eines, rep 6 ducats per mes Jeroni de Negre, mercader genovès: capital per a paper, encàustic, aliments, salaris i habitatge per als fàmuls beneficiari: bisbe de Girona [V. docs. anteriors]	176
concòrdia: estampar llibres. societat: vendre els llibres	Joan Gherlinch: treball, rep 5 s. per cada Diürnal Pere Miquel, llibreter, aporta el capital: 100 lliures Gabriel Tortosa, estudiant d'arts, formant societat amb Pere Miquel, vendrà els Diürnals	181 182 183
concòrdia: estampar llibres	Joan Gherlinch: impressió: 12 drs per peça: 50 ll Pere Miquel, llibreter: 1/3 de capital; 1/3 d'obra Antoni Robinell, mercader: 1/3 capital, 1/3 d'obra Ramon Isach, llibreter: 1/3 capital, 1/3 d'obra	185 186
concòrdia: estampar còmputos	Joan Gherlinch: treball d'impressió, 60 s. Jaume Salat, llibreter: capital i paper	187
concòrdia: estampar llibres	Joan Gherlinch: treball d'impressió, 35 ll. Jaume de Casafra, notari, escrivà del rei: paper i el que cal per a l'estampació i el capital	188
concòrdia: estampar llibres	Gherlinch, Joan: treball d'impressió Miquel, Pere, llibreter: capital	189
venda: eines per a estampar	compradors: Pere Miquel, llibreter i Nicolau Spindeler venedor: Joan Robinell, mercader	192
venda: pergamins	comprador: Joan Rosenbach venedor: Pere Rossell, pergaminer, oriünd de París	196
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 30 s., preu de 10 ll.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Joana, vídua de Francesc Carbonell, apotecari, de Barcelona	197 201
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 26 s., preu de 11 ll.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Miquel Carbonell, fill de Francesc Carbonell, apotecari, de Barcelona	198
convenció: estampar	Pere Miquel: posa paper i tinta, pel treball d'estampació rep 40 ll., fa 50 vols. de gràcia Joan Bener Meians i Miquel Pla, especier: capital de 40 ll. a mitjes	199 204 222

1493/04/6	Miquel, Pere	<i>Guidons</i> estampats: 598 [<i>Ars Chirurgie</i> de Guido de Caylach]		149 ll.: 5 s. per llibre
1494/03/07	Miquel, Pere	<i>Ovidi</i> i comentari en català de Francesc Alegre [<i>Metamorphoseos</i> libri XV]: 1000	3 m.	400 ll.: 8 s. per llibre
1494/04/17 1495/05/25	Rosenbach, Joan	paper. 2 raimes premses per a imprimir bancs de premses lletres de plom: 2 quintars i mig i al- tres objectes de casa		43 ll.
1494/04/22 1494/04/26 1494/05/24 1494/06/10 1494/06/20 1494/09/16	Rosenbach, Joan	<i>Llibre dels Àngels</i> : 700 de 3 mans de paper per volum		
1494/08/21	Rosenbach, Joan	paper: 20 bales		114 ll.
1494/09/11	Gumiell, Diego de Valdés, Joan			
1494/10/24	Rosenbach, Joan			
1495/03/05	Rosenbach, Joan	<i>Llibre del Àngels</i> i altres objectes		35 ll.
1495/09/18	Rosenbach, Joan	paper: 4 bales de senyal d'estela		19 ll.
1495/10/29	Rosenbach, Joan	figures pintades: 22	20 dies	20 dr. per peça
1495/12/16	Rosenbach, Joan Luschner, Joan Rosenheyer, Vendelin Preuss, Gerard	paper: 11 bales per a la impressió de <i>Missals</i> de la diòcesi de Vic		66 ll.
1495/12/17 1498/06/28	Rosenbach, Joan Luschner, Joan	paper: 10 bales de senyal de la mà i de l'estela		35 ll.
1495/12/18 1496/12/10	Rosenbach, Joan Luschner, Joan	<i>Missals</i> , bisbat de Vic: 400	4 mesos	330 ll.: impressió 20 ll.: correcció 86 ll. 2 s. 6 drs.: enqua- dernació
1496/01/12 1497/04/07	Rosenbach, Joan	estany obrat de lletres d'estampa 1 bala de paper d'estela		36 ll.

venda	venedor: Pere Miquel comprador: Francesc Franc, doctor ,utriusque iuris'	200
societat: estampar llibres	Pere Miquel: treball d'impressió, 100 ll. de capital, 1/4 del guany Carles Santcliment, donzell, i Francesc Alegre: 300 ll. de capital i 3/4 del guany	207
garantia en forma de venda simulada en un censal: pensió de 40 s., preu de 40 ll.	venedor: Joan Rosenbach compradors: Joan Luschner, Vendelin Rosenyehner, Pere de la Pedra, mestres de llibres d'estampa, de Barcelona finalitat: pagar un deute de 30 ll. de València a Agustina, vídua de Joan Robinell, mercader, per raó d'una societat avinença: 60 ll. i volums de <i>Llibre de les Dones</i>	209 225
societat: estampar llibres	Joan Rosenbach: treball d'impressió; paga: 1 s. 10 dr. per volum; 1/3 de les despeses. Va rebre 50 lliures per tota la seva part [doc. 219] Macià Ferrer, prevere: 1/3 de les despeses Pere Ramon Gavarró, llibreter: 1/3 de les despeses; venedor dels llibres: rep 6 diners per lliura	210 211 212 213 214 218
venda amb fiadors	comprador: Joan Rosenbach venedor: Cosme Lomali, mercader genovès fiadors: Joan Serré, Miquel de Mediona, Pere Martí	215
societat: estampar llibres	Diego de Gumiel: treball d'impressió Joan Valdés: treball d'impressió Gabriel Prats, llibreter: capital Pere Ramon Gavarró, llibreter: capital	217
societat: estampar llibres	Joan Rosenbach: treball d'impressió Pere Miquel, llibreter: capital	219
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 4 ll. 10 s.; preu de 31 ll. 10 s.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Joana, vídua de Francesc Carbonell, apotecari, de Barcelona	224
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 40 s., preu de 16 ll.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei, de Barcelona.	227
venda	comprador: Joan Rosenbach venedor: Ferran de Lepe, argenter, de Barcelona	228
debitori per compra de paper	compradors: Joan Rosenbach, Joan Luschner, Vendelin Rosenyehner, Gue-rau Preuss venedor: Franc Ferber, mercader alemany, de Barcelona	230
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 5 ll. 3 s., preu de 36 ll.	venedors i deutors: Joan Rosenbach i Joan Luschner comprador i creditor: Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei, de Barcelona	231 261
concordia: estampar llibres	Joan Rosenbach i Joan Luschner: treball d'estampar Bisbe de Vic: capital de 330 ll. per a la impressió, més les despeses per correcció i enquadernació	232 242
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 4 ll., preu de 30 ll. 10 s.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei, de Barcelona	233 247

1496/04/18	Miquel, Pere	<i>Nove Constitutiones</i>		120 ll.
1496/04/27	Rosenbach, Joan	paper: 4 raimes, i draps i or		[manca el preu al ms.]
1496/08/11	Rosenbach, Joan			
1496/12/30	Bonet, Mateu de, Casal, Vicenç	<i>Tirant lo Blanc</i> : 3 formes [per dia]		3 ll. cada mes 2 dc. cada mes
1497/01/21	Bonet, Mateu de Gumiel, Diego de		1 a.	55 s. cada mes alimentació
1497/01/21	Escòcia, Sebastià d' Gumiel, Diego de		1 a	34 s. cada mes alimentació
1497/02/18	Gumiel, Diego de	<i>Tirant lo Blanc</i> : 300	6 mesos	1 ducat per raima estampada
1497/03/08 1498/03/05	Gumiel, Diego de	paper: 130 raimes de forma mitjana		123 ll. 10 s.: 19 s. per raima
1497/04/06	Gumiel, Diego de			
1497/04/24	Rosenbach, Joan	<i>Grammatica Antonii Nebricensis</i> : 500 peces	5 mesos	6 1/2 s. per volum 162 1/2 ll. preu total
1497/05/12	Rosenbach, Joan	<i>Missals</i> , bisbat d'Urgell		
1497/10/12	Rosenbach, Joan	paper: 120 raimes, per a estampar <i>Missals</i>		120 ducats: 1 ducat per raima
1497/10/17	Rosenbach, Joan	<i>Breviaris</i> , <i>Diürnals</i> , <i>Missals</i> , arquebisbat de Tarragona		
1497/12/18 1498/04/03	Rosenbach, Joan	<i>Diürnals</i> , bisbat de Barcelona: 400 <i>Terenci</i> amb els comentaris de Donat i Calphurnius: 800		100 ll.: paper i altres despeses per la impressió
1498/03/09	Rosenbach, Joan	paper: 68 raimes per a <i>Breviaris</i> , arquebisbat de Tarragona, i altres llibres		91 ll. 12 s.
1498/03/31	Rosenbach, Joan	sentència i interpretació dels remences: 500 formes		22 ll.
1498/05/25 1498/07/21 1498/10/26 1499/01/16	Rosenbach, Joan	<i>Breviaris</i> , diòcesi de Vic: 400 peces		230 ll.

part del preu d'estampació	estampador i creditor: Pere Miquel deutors: Jaume de Casafra, lloctinent de la tresoreria reial; Joan May, doctor en lleis; Francesc Franc, doctor en lleis; Miquel Benaula, notari, tots de Barcelona	235
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 50 s., preu de 17 ll. 10 s.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei, de Barcelona	236
procura	Joan Rosenbach nomena procurador per a rebre el preu de llibres impresos cedits a un prevere de Mallorca per a venda	239
contracte de treball	treballadors: Mateu de Bonet i Vicens Casal contractant: Carmini Ferrer, llibreter	243
contracte de treball	treballador: Mateu Bonet mestre: Diego de Gumiel	244
contracte de treball	treballador: Sebastià d'Escòcia mestre: Diego de Gumiel	245
societat: estampar llibres	Diego de Gumiel: treball d'estampar, paper, paga d'1 ducat per raima estampada, retindrà 75 volums Carmini Ferrer: 1/3 del capital, rebrà 75 v. Joan Trinxer, llibreter: 1/3 del capital, rebrà 75 v. Pere Duran, mercer: 1/3 del capital, rebrà 75 v.	246
venda: paper	comprador: Diego de Gumiel venedor: Guillem Bou, mercader, de Barcelona	248 256
societat: estampar llibres	estampador: Diego de Gumiel soci: Jordi Sanç, canonge de la Seu de Barcelona soci: Galceran Duray, cavaller, de Barcelona	249
societat: estampar llibres	estampador: Joan Rosenbach: treball soci: Nicolau Mazan: capital per al paper, treball etc.	250
intermediació: promesa de participació en els guanys	estampador: Joan Rosenbach intermediari per a aconseguir el contracte: Galceran des Coll, ciutadà de Barcelona	251
venda: paper	comprador: Joan Rosenbach venedor: Franc Ferber, mercader, d'Ulm, d'Alemanya	252
deute: 328 ll. 10 s.; garantia: obligació del diner aconseguit per l'estampació	deutor: Joan Rosenbach creditor: Miquel Mediona, mercader, de Barcelona	253
societat: estampar llibres	estampador: Joan Rosenbach: 4 s. 3 drs. pel treball soci: Miquel Mediona, mercader: capital soci: Pere Rossell, batifuller d'or i argent: capital	254 259
venda: paper	comprador: Joan Rosenbach venedor: Franc Ferber, mercader, d'Ulm, d'Alemanya	257
cobrament per haver estampat	Joan Rosenbach: treball d'impressió deutor: Síndics dels homes i pagesos de remença	258 a i b
societat: estampar llibres	estampador: Joan Rosenbach soci: Jaume Poble, mercader, de Barcelona lligador: Jeroni Orcays, llibreter, de Barcelona beneficiari i deutor: bisbe de Vic	260 263 266 268

1498/07/16	Luschner, Joan	estany en lletra: un quintar, una tona		7 ll.
1499/02/04	Rosenbach, Joan	<i>Missal</i> , bisbat de Vic, i argent i roba		11 ll.
1500/03/31	Escòcia, Sebastià d' Pou, Gabriel, llibreter	<i>Flos Sanctorum</i> , historiat, en pla: 450 volums	fins la fi de la venda	
1500/11/28	Spindeler, Nicolau	<i>Grammatica Nova</i> , Elio Antonio de Nebrija: 50 [<i>Brixes</i>]		12 ll. 12 s.

Quadre n° 8: Pergamí, paper, eines

Data	Comprador	Venedor
1405/02/11	Francesc Soler, prevere, eremita de Sant Bartomeu, terme de Solsona	Pere de Trilla, mercader, ciutadà de Barcelona
1408/07/20	Francesc Roig, de Càller, illa de Sardenya	Antoni Mulner, blanquer, ciutadà de Barcelona
1415/09/04	Pere Grau, mercader, ciutadà de Barcelona	Joan Garró, mercader, ciutadà de Barcelona
1427/09/03	Antoni Banyaloca, notari, ciutadà de Barcelona	Salvador Sabater, llibreter, ciutadà de Barcelona
1450/05/04	Ofici de la tresoreria reial	
1450/12/24	Jaume de Montpalau, abat de Sant Salvador de Breda, diòcesi de Girona	Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona
1452/04/27	Pere Farreres, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona	Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona
1460/03/13	Antoni Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona	Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona
1460/05/12	Pere Saragossa, llibreter, ciutadà de Barcelona	Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona
1469712/16	Mateu sa Font, notari, regent l'escrivania de la vegueria de B., ciutadà de Barcelona	Romeu Llull, ciutadà de Barcelona
1469/09/11	Pere Eixerrat, notari, escrivà del rei, regent l'escrivania de la vegueria de Barcelona	Romeu Llull, ciutadà de Barcelona
1488/01/12	societat estampar llibres: Jeroni Negre i Joan Gherlinch	Jordi Res Carles Ferrer Girart Franch

garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 20 s., preu de 7 ll.	venedor i deutor: Joan Luschner comprador i creditor: Esteve Ferrer, apotecari, de Barcelona	262
garantia en forma de venda simulada en un violari: pensió de 26 s., preu de 9 ll.	venedor i deutor: Joan Rosenbach comprador i creditor: Úrsula Mateua Ferrera	269
societat: estampar llibres	estampador: Sebastià d'Escòcia, treball, 1/3 del paper, 1/2 de altres coses necessàries. Rebrà 1/3 dels llibres estampats estampador: Gabriel Pou, llibreter, treball, 1/3 del paper, 1/2 de altres coses necessàries. Rebrà 1/3 dels llibres estampats soci: Joan Trinxer, llibreter, 1/3 del paper, 10 s. per raima de paper estampat. Rebrà 1/3 dels llibres	274
venda	estampador i venedor: Nicolau Spindeler comprador: Joan Claperós, mercader, ciutadà de Barcelona	279

Objecte	Preu	Condicions	Doc
pergamins	20 fl.	fer llibres per a l'església de Solsona	8
un costalet de reemudes i de pergamins	30 ll. 8 s. 8 dr.		18
12 dotzenes de pergamins	430 ll. 6 dr.		29
pergamins i paper	40 s.		56
10 mans paper fi <i>de carro</i> 6 mans paper fi <i>de carro</i> 3 mans paper fi <i>de serp</i>	16 s. 8 dr. 8 s. 4 s. 6 dr.	servei de l'ofici de la tresoreria	107
10 bales de paper d'escriure: 100 raimes	66 ll.		108
2 bales de paper blanc: 20 raimes	14 ll.	per a mercadejar	110
bales de paper d'escriure	140 ll.		118
paper	22 ll. 5 s.		121
1 caixa de paper	7 ll.	per a ús de l'escrivania de la vegueria de Barcelona	133
½ caixa de paper	4 ll.	per a ús de l'escrivania de la vegueria de Barcelona	137
paper paper paper	20 ll. 21 ll. 12 s. 8 dr. 24 ll.	impressió de llibres	176

1488/10/25	Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona	Joan Miquel Gilabert, ciutadà de Barcelona
1491/05/11	Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona Nicolau Spindeler, mestre de llibres d'estampa	Joan Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona
1492/04/06	Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona	Pere Rossell, pergaminer, ciutadà de Barcelona
1492/04/07 1493/05/04	Joana, vídua de Francesc Carbonell, apotecari, ciutadà de Barcelona	Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona
1492/04/12	Pere Carbonell, fill de Francesc Carbonell	Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona
1494/04/17	Joan Luschner, mestre de llibres d'estampa Vendelin Rosenheyer, mestre de ll. estampa Pere de la Pedra, mestre de ll. d'estampa	Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona
1494/08/21	Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona	Cosme Lomalí, mercader genovès, habitant de Barcelona
1495/09/18	Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona	Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei
1495/12/16	Joan Rosenbach, m. de ll. d'estampa, de B. Joan Luschner, m. de ll. d'estampa, de B. Vendelin Rosenheyer, m. de ll. d'est., de B. Gerald Preuss, m. de ll. d'estampa, de B.	Franc Ferber, mercader alemany, de Barcelona
1495/12/17 1497/02/25 1498/06/28	Joan Rosenbach, m. de ll. d'estampa, c. de B. Joan Luschner, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei, ciutadà de Barcelona
1496/01/12	Joan Rosenbach, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei
1496/04/27	Joan Rosenbach, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei
1496/06/14	Albert Trabuçer, mercader, de Lleida	Cosme Lomalí, mercader genovès, habitant de Barcelona
1497/03/08 1498/03/05	Diego de Gumiel, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Guillem Bou, mercader, ciutadà de Barcelona
1497/10/12	Joan Rosenbach, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Franc Ferber, mercader teutònic, d'Ulm, Alemanya
1498/03/09	Joan Rosenbach, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Franc Ferber, mercader teutònic, d'Ulm, Alemanya
1498//07/14	Joan Luschner, m. de ll. d'estampa, c. de B.	Esteve Ferrer, apotecari, ciutadà de Barcelona
1500/07/07	Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona	Nicolau Capa, assaonador, ciutadà de Barcelona

4 grosses de pergamins: 12 dotzenes per grossa	20 ll.: 5 ll. per grossa		180
instrument per a buidar lletres punxons i matrius	21 ll.	1/2: en dr. comptant; 1/2: en obra impresa a raó de 3 sous per mà de paper escrit	192
200 dotzenes de pergamins, blancs, rasos, per a escriure	190 ll.: 19 sous per dotzena	impressió de llibres	196
14 dotzenes de pergamins rapats	13 ll.	garantia d'un violari (préstec)	197 201
20 raimes de paper	11 ll.	garantia d'un violari (préstec)	198
2 raimes de paper 2 quintars i mig de lletres de plom d'estampa 2 premses d'estampar 1 banc per a premses altres objectes	43 ll.	garantia d'un censal (préstec)	209
20 bales de paper	114 ll.	impressió de llibres	215
4 bales de paper del senyal d'estela	19 ll.	garantia d'un violari	227
11 bales de paper	66 ll.	per a imprimir <i>Missals</i> de la diòcesi de Vic	230
10 bales de paper del senyal d'estela i de la mà	6 ll. 12 s.	garantia d'un violari (préstec)	231 261
4 1/2 quintars d'estany obrat de lletres d'estampa 1 bala de paper d'estela	36 ll.	garantia d'un violari (préstec)	233 247
draps i 40 raimes de paper de forma mitjana i un geserant	4 1/2 ll.	garantia d'un violari (préstec)	236
1 bala de paper: forma comuna llibres d'estampa	46 ll.		238
130 raimes de paper: forma mitjana, bo i fi	123 ll. 10 s.: 19 s. per raima	impressió de llibres	248 256
120 raimes de paper: forma mitjana	120 dc.: 1 dc. per raima	impressió de <i>Missals</i>	252 253 257
68 raimes de paper	91 ll. 12 s.	impressió de <i>Breviaris</i> i altres llibres, arquebisbat de Tarragona	257
1 quintar 1 tona e VIII ll. d'estany: lletres i troços	7 ll.	garantia d'un violari (préstec)	262
25 ll. de couro	23 ll. 10 s. 6 dr.	enquadernar llibres	276

DOCUMENTS

1

1401, octubre, 3. Barcelona

Pere Sarrió, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat Miret, prevere, beneficiat a l'església de Sant Pere de Barcelona, subcol·lector dels delmes per al papa a la ciutat i diòcesi de Barcelona, 60 sous per haver-li escrit el llibre dit Decimari o Delmari.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Tercium capitibrevium comune* 1401, maig, 3 - 1402, abril, 4, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Petrus^b Sarrioni, presbiter, beneficiatus in ecclesia Beate Marie de Pinu Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Bernardo Mireti, presbitero, beneficiato in ecclesia Sancti Petri Barchinone, succollectori^c in civitate et diocesi Barchinone nunc currentis^d, quod dedistis et solvistis michi, voluntati mee, sexaginta solidos Barchinone, michi debitos pro salario et laboribus cuiusdam libri vocati *Decimari*, quod^e ordinatione vestra vobis scripsi et translatavi. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute pecunie et dolo malo, facio vobis de predictis sexaginta solidis presentem apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, tertia die octobris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o primo.

Sig+num Petri Sarrioni, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes: Franciscus Pellicerii et Iacobus Canyelles, scriptores.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Sic al ms* - d. *Sic al ms* - e. *Sic al ms*.

2

1402, juny, 21. Barcelona

Jaume de Carrera, notari, ciutadà de Barcelona, fa testament i lliga a Pere de Carrera, fill del seu cosí germà, el llibre de l'art de notaria dit Aurora de Rolandino de Passageri, escrit per ell mateix.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Primus liber testamentorum* 1399, desembre, 18 - 1424, desembre, 9, fols. 16v-18v.

Noverint universi quod die mercurii, vicesima prima die iunii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo secundo, discretus^a Iacobus de Carraria, notarius et civis Barchinone, constitutus personaliter in civitate Barchinone, in scribania scilicet mei Gabrielis Canyelles, notarii Barchinone infrascripti, per Dei gratiam mentis et corporis perfruens sanitate, vocavit me dictum notarium et in presentia venerabilis Periconi Ballistarii et Raymundi Roig, civium supradicte civitatis, testium ad hec per ipsum Iacobum vocatorum et rogatorum, tradidit michi dicto notario quandam papiri cedulam clausam et cum filo transfixam et tribus sigillis cere virmilie sigillatam, quam asseruit fore scriptam sua propria manu. Quamque cedulam dixit et asseruit velle esse suum testamentum seu ultimam voluntatem. Et si non valeret seu non posset valere iure testamenti, voluit quod valeret iure codicillorum vel alterius cuiuslibet ultime sui voluntatis. Requirens me dictum notarium quod, cum ipsum mori contigerit, predictum testamentum publicarem seu de eo facerem tot originalia instrumenta quot manumissores et heredes sui petierint. Cuius siquidem papiri cedula, testamentum predictum continentis, tenor est talis: In Christi nomine. Ego Iacobus de Carraria, notarius, civis Barchinone, filius venerabilium Dalmacii de Carraria, mercatoris, civis Barchinone, et domine Constancie, eius uxoris, quondam, volens disponere de bonis meis, dum per Dei gratiam mentis et corporis^b perfruor sanitate, meum facio et ordino testamentum, in quo eligo manumissores et huius mei testamenti exeutores dictum dominum patrem meum, Franciscum Vilardelli, argentarium, et Galcerandum de Podio, apothecarium, cives Barchinone... Item, Petro de Carraria, filio consobrini germani mei, centum solidos. Et etiam lego sibi omnes libros formularios meos et *Auroram Rotlandini*, manu mea scriptam, et librum etiam Rotlandini, scriptum in pergamenis, meum. Et deprecor ei quod oret ad Dominum pro anima mea. ... Item, dimitto scripturas scribanie mee et aliorum notariorum, que in posse meo fuerint die mei obitus, discreto Gabrieli Canyelles, notario, in cuius posse hoc meum testamentum firmo. ...

Actum est hoc Barchinone, die, anno et loco predictis, ut supra tangitur, presente me notario et presentibus etiam testibus supradictis, ad hec, ut est dictum, per ipsum testatorem adhibitis et rogatis.

a. *Sequeix ratllat* Dalmacius - b. mentis et corporis, *al ms* mente et corpore.

3

1402, agost, 17. Barcelona

Miquel d'Olives, rector de l'església de Sant Iscle de les Feixes, diòcesi de Barcelona, promet a Ferrer de Pujol, canonge de Barcelona, que d'aquí a la festa de Nadal propviuent escriurà i il·luminarà en pergamins de cabrit un Missale mixtum. Ferrer de Pujol pagarà per aquesta feina 60 florins: 25 ara i la resta en haver lliurat el Missal.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Tercium manuale comune* 1402, març, 30 - 1403, abril, 24, fol. 84v.

Ego^a Michael^b de Olivis, rector ecclesie Sancti Aciscli de Fexiis, diocesis Barchinone, ex certa scientia convenio et promitto vobis honorabili Ferrario de Podiolo, canonico Barchinone, hiis presenti, sub pena XXV^c librarum Barchinone, acquirenda *et cetera*, et qua comissa vel non nichilominus *et cetera*, quod hinc ad festum Natalis Domini perfecero et^c dabo vobis quoddam *Missale mixtum*^d talis forme in littera qualis^e vobis dedi iam aliquos quaternos, perfectum: scilicet *los pergamins bons de cabrit et il·luminat* et alias *perfectament acabat tro a ligar* exclusive, sine dilatione *et cetera*. Et quod restituam *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis complendis obligo omnia bona mea et iuro *et cetera*. Et ego Ferrarius^d de Podiolo promitto dare vobis pro salario dicti operis sexaginta florenos hoc modo solvendo: scilicet, de presenti XXVe et restantes completo et tradito michi dicto *Missali*. Et pro hiis *et cetera*. Fiant duo instrumenta.

Testes: discretus Iohannes Textoris, presbiter, beneficiatus in Sede, et Marchus Canyís, argerterius, civis Barchinone.

a. *Al marge esquerre* in comuni - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat dederó* - d. *Segueix ratllat rec* - e. *Sic al ms* - f. *Segueix ratllat flo* - g. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

4

1403, gener, 31. Barcelona

Galceran des Valls, de la ciutat de Lleida, lliura el seu fill Manuel, de nou anys, a Joan des Pla, llibreter de Barcelona, perquè durant quatre anys aprenqui l'ofici de llibreter. Joan des Pla, durant aquest temps, el mantindrà, proveirà i calçarà

ACB, Gabriel CANYELLES, *Tercium manuale* 1402, març, 30 - 1403, abril, 24, fol. 162r-v.

Die mercurii, XXXI^a die ianuarii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o tertio.

Ego^a Galcerandus^b dez Valls, civitatis Ilerde, ex certa scientia, ad quatuor annos completos et continue sequuturos, qui currere incipiant crastina die, que erit prima dies febroarii, mitto et affirmo vobiscum Iohanne de Plano, libraterio Barchinone, Emanuelem, filium meum, in etate novem annorum vel circa constitutum, causa adiscendi officium vestrum, et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, nocte^c dieque. Promittens me facturum et curaturum et daturum operam cum effectum, omni exceptione remota, quod dictus filius meus per totum dictum tempus stabit vobiscum et quod non recedet a vobis nec servitio vestro. Quod si faceret^d, dono vobis plenam et liberam potestatem quod, ubicumque eum inveneritis, possitis eum capere *et cetera*. Et quod emendabit vobis omnes dies *et cetera*. Et si quod malum *et cetera*, illud promitto vobis emendare ad notitiam duorum comunium amicorum. Et pro hiis^e et pro omnibus missionibus *et cetera*, obligo vobis omnia bona mea. Ad hec ego Iohannes^f de Plano, acceptans ad dictum servitium, convenio et promitto vobis quod dictum filium vestrum docebo in dicto meo officio. Et quod providebo eum per totum dictum tempus sanum et egrum ad usum et consuetu-

dinem Barchinone in cibo et potu, et^g calciatu pedum de caligis et^h sotularibus. Et pro hiis obligo vobis et dicto Emanueli omnia bona mea. Et iuro *et cetera*ⁱ. Et volumus fieri duo instrumenta.

Testes: venerabilis Arnaldus sa Riera, de domo domini regis, civis Barchinone, Petrus Iordani et Raimundus Baiuli, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre persolvit dictus Galcerandus I solidum. In comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - c. *nocte, al ms nocu* - d. *faceret, al ms facerem* - e. *Segueix ratllat vb* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* - g. *Segueix ratllat ve* - h. *Segueix ratllat sol* - i. *et iuro et cetera interlineat.*

5

1403, juny, 13 i 1404, juny 6 i agost 4. Barcelona

Castruccio Perpiliani, de la ciutat de Pisa, promet a Mateu Calderons, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, que durant dos anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici d'il·luminador. Mateu Calderons el mantindrà i calçarà i li donarà una paga de 15 florins: la meitat a la fi del primer any i l'altra meitat a la fi del segon any. Tanmateix, l'instrument d'aprenentatge va ser cancel·lat en haver passat un any, el dia 6 de juny de 1404, tot prometent Castruccio que, si volia fer l'ofici d'il·luminador, compliria primer l'any que li mancava com aprenent. El dia 6 d'agost d'aquest mateix any, Mateu Calderons renuncià a aquest jurament fet per Castruccio. [V. doc. 15]

ACB, Gabriel CANYELLES, *Quartum manuale* 1403, abril, 26 - 1404, agost, 2, fol. 26v.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Quintum capibrevium comune* 1402, novembre, 29 - 1403, juny, 13, s.n. [parcial]

Die mercurii predicta proxime.

Ego^a Castruccio^b Perpilionis, pisanus, ex certa scientia, ad duos annos continuos, qui currere incipiant prima die iulii proxime venienti, afirmo me vobiscum Matheo Calderoni, illuminatore, cive Barchinone, causa adiscendi officium vestrum *de il·luminador*, et alias serviendi vobis in omnibus vobis necessariis, tamen licitis et honestis. Promittens vobis quod per totum dictum tempus vobiscum stabo et a vobis non recedam sine vestri voluntate. Quod si facerem, possitis me capere seu capi facere et me^c forciare ad complendum dictum tempus. Vos tamen teneamini michi providere in comestione et potu et sotularibus, et dare seu solvere michi pro dictis duobus annis pro solidata quindecim florenos, solvendo per hos terminos: videlicet, medietatem in fine primi anni et aliam medietatem completis dictis duobus annis. Obligo personam meam *et cetera*. Et iuro. Et ego dictus Matheus^d Calderoni, acceptans predicta, laudo hec et firmo. Et promitto

solvere per ipsas solutiones dictos XV florenos, et alias facere et complere omnia supradicta. Et pro his complendis obligo omnia bona mea *et cetera*. Fiant duo instrumenta.

Testes: Bernardus Figerola, mercator, Iohannes de Plano, libraterius, cives, et Petrus Iordani, scriptor Barchinone^c.

Die veneris, VI^a die iunii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o quarto.

Dicti Matheus et Castruccio venerunt ad scribaniam mei Gabrielis Canyelles, notarii, et voluerunt dictum instrumentum cancellari, nam dictus Castruccio noluit uti dicto officio. Sed promisit et iuravit quod, si forsan ipse ipso officio utetur, ipse complebit dicto Matheo tempus prefatum sub obligatione bonorum suorum. Promittens non contraveniere ratione minoris etatis *et cetera*.

Testes: Matheus Serra^f et Franciscus de Casanova, scriptores.

Die lune, IIII^a die augusti, anno predicto, dictus Matheus Calderons renuntiavit dicte promissioni et iuramento, et voluit pure dictum instrumentum cancellari, presentibus testibus: Geraldo Basseti et Raimundo Baiuli, scriptoribus^g.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - c. *me interlineat* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla ondulada per a indicar la cancel·lació* - f. *Serra, al ms serrea* - g. *La cancel·lació del contracte d'aprenentatge i la renúncia al jurament van ser afegides, en les dates de les notes i en lletra d'altra mà, a la fi del contracte d'aprenentatge al marge inferior del full del protocol.*

6

1404, desembre, 4. Barcelona

Joan Torres, de Vilafranca del Penedès, lliura el seu fill Joan, de 9 anys, a Guillem Salvatge, il·luminador de la casa del rei, ciutadà de Barcelona, perquè durant 4 anys aprengui l'ofici d'il·luminador. Guillem Salvatge, durant aquest temps, el mantindrà, vestirà i calçarà.

AHPB, Pere DE FOLGUERES, *Manual* 1404, juny, 15 - 1406, juliol, 16, s.n.

Ego Iohannes Torres, Ville Franche Penitensis, ex certa scientia, a festo Natalis Domini proxime instanti ad quatuor annos primo venturos, mitto et affirmo vobiscum Guillermo Salvatge, illuminatore de domo domini regis civeque Barchinone, Iohannem, meum filium, in nono anno

sue etatis constitutum, causa adiscendi dictum vestrum officium, et alias pro serviendo vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die nocteque. Promittens vobis quod ego dabo operam cum effectu, omni exceptione remota, quod per totum dictum tempus dictus filius meus morabitur vobiscum, et erit vobis fidelis *et cetera*. Et quod non recedet a vobis seu a servitio vestro. Quod si fecerit, dono vobis plenum posse quod possitis filium meum capere seu capi facere, et captum in posse vestro reducere et tornare, et cogere ipsum ut serviat vobis per totum dictum tempus. Promitto etiam vobis quod dictus filius meus in fine dicti temporis emendabit vobis omnes dies *et cetera*, et omnes missiones *et cetera*. Et si quid mali aut dampni fecerit vel intulerit vobis aut bonis vestris, quod absit, *et cetera*. Et pro hiis obligo dictum filium meum personaliter et omnia bona mea^a. Renuntio legi dicenti quod prius conveniatur his pro quo aliquis se obligat *et cetera*, et omni alii iuri *et cetera*. Necnon iuro *et cetera*. Ad hec ego Guillelmus^b Salvatge, acceptans dictum Iohannetum Torres, filium vestri dicti Iohannis Torres, in discipulum meum, promitto vobis, eidem Iohanni Torres, quod per totum dictum tempus providebo dicto filio vestro in cibo et potu, calciatu et vestitu, bene et condementer. Et colam te sanum et infirmum ad usum et^c consuetudinem Barchinone. Et^d docebo te dictum meum officium^e. Et pro hiis complendis, obligo bona mea *et cetera*^f. Et volumus^g nos dicti^h contrahentes de predictis omnibus fieri duo publica consimilia instrumenta, quorum unum utrique nostrum tradatur *et cetera*.

Testes: Iacobus Bosch, sartorⁱ, et Anthonius de Riquena, de officio scuderie domini regis^k, civis Barchinone.

a. *Segueix ratllat* nec - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. usum et *interlineat* - d. *Segueix ratllat* et pro hiis - e. *Segueix ratllat* vos - f. *Segueix ratllat* renuntio legi dicenti quod prius conveniatur principalis et cetera et - g. *Segueix ratllat* dc - h. *Segueix ratllat* contrahentes - i. *Segueix ratllat* civis - k. *Segueix ratllat* predictorum qui hec laudamus et firmamus civis.

7

1405, gener, 22. Barcelona

Joan des Pla, lligador de llibres, convers de Barcelona, confessa haver rebut dels marmessors del testament de Valença, muller de Bernat Muner, paraire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, 11 florins d'or d'Aragó: 3 florins per lligar un Missal mixt, que Valença va fer fer per al benefici per ella instituït a la Seu de Barcelona a l'altar de Sant Antoni, i 8 florins per oripells, pergamins, tancadors i giradors per al dit Missal mixt.

AHPB, Guillem BASSET, *Primum manuale* 1404, setembre, 23 - 1405, juny, 15, fol. 5r-v.

Sit omnibus notum quod ego Iohannes^a de Plano, ligator librorum, conversus Barchinone, confiteor et recognosco vobis dictis manumissoribus [Anthonio Gençani, presbitero, beneficiato in Ecclesia Barchinone, et Michaeli de Roda, mercatori, civi dicte civitatis, manumissoribus et

exequitoribus testamenti seu ultime voluntatis domine Valençe, quondam, uxoris Bernardi Munerii, quondam, paratoris pannorum lane, civis dicte civitatis], quod de bonis dicte manumissorie et per manus vestri dicti Anthonii Gençani dedistis michi undecim florenos auri Aragonum: videlicet, tres florenos michi debitos et pertinentes pro ligando quoddam *Missale* mixtum, quod fieri fecistis ad opus beneficii quod dicta defuncta instituit in Sede Barchinone in altari Sancti Anthonii; et octo florenos quos pro vobis bistraxi pro duobus *oripells*, quatuor pergamenis vitulorum, que misi in dicto *Missali*, et pro *los tancadors* inter argentum et siricum, ac pro *los giradors* eiusdem *Missalis*. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute peccunie et dolo malo, facio vobis de predictis undecim florenis presens apoche instrumentum.

Actum est hoc Barchinone.

Testes: Iacobus Marchi, garbellator specierie, conversus, et Franciscus de Cases Noves, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

8

1405, febrer, 11. Barcelona

Pere de Trilla, mercader, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de fra Francesc Soler, prevere, eremita, que viu al puig de Sant Bartomeu, del terme de la vila de Solsona, 120 florins d'or d'Aragó: 100 florins per a dues capes processionals i 20 florins per a pergamins per a fer llibres per al servei de l'església de Solsona.

AHPB, Bernat NADAL, *Manual* 1404, novembre, 8 - 1405, maig, 14, fol. 46r.

Sit^a omnibus notum quod ego^b Petrus^c de Trilea, mercator, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto fratri Francisco Solerii, presbitero, heremite, comoranti in podio Sancti Bartholomei termini ville Celsone, quod vicesima quinta die mensis ianuarii proxime lapsi^d dedistis et tradidistis michi centum viginti florenos auri de Aragonia animo quod ego de centum florenis^e fieri^f faciam^g duas capas processionales ad opus et in servitium ecclesie Celsone^h; de residuis viginti florenis emam et emere habeam pergamenos ad opus faciendi libros pro servitioⁱ dicte ecclesie Celsone. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et per vos michi non tradite et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de recepto.

Actum est hoc Barchinone, XI^a die mensis febroarii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o V^o.

Sig+num Petri de Trilea, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt^k: Franciscus Castellar, Laurentius de Casanova et Iohannes Vinyoles, scriptores Barchinone^l.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Sit omnibus notum interlineat* - c. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - d. *vicesima quinta ... lapsi interlineat* - e. *ego de centum florenis interlineat* - f. *fieri interlineat* - g. *Segueix ratllat fieri* - h. *opus et in servitium ecclesie Celsonne interlineat* - i. *pro servitio interlineat* - k. *huius rei sunt interlineat* - l. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

9

1405, abril, 9. Barcelona

Jaume Saborit, prevere, capellà del rei, rector de l'església de Sant Esteve de Bagà, diòcesi d'Urgell, reconeix deure a Arnau des Colls, escriptent de lletra rodona, habitant de Barcelona, 63 lliures per haver escrit diversos llibres per al seu servei.

AHPB, Joan DE PERICOLIS, *Tercium capibrevium* 1403, maig, 27 - 1405, maig, 7, s.n.

Noverint^a universi quod ego Iacobus^b Saborit, presbiter, capellanus domini regis, rectorque ecclesie Sancti Stephani de Baganano, diocesis Urgellensis, ex certa scientia confiteor et recognosco vobis Arnaldo de Collis, scriptori littere rotunde, habitatori Barchinone, quod debeo vobis sexaginta tres libras monete Barchinone de terno ratione et ex causa^c librorum per vos michi et ad opus mei in pergameno scriptorum. Et ideo renuntiando exceptioni dicte pecunie per me vobis previa ratione non debite et doli mali et actioni in factum, et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus, convenio et bona fide promitto vobis quod predictas sexaginta tres libras dicte monete solvam et tradam et deliberabo vobis vel vestris, aut cui sive quibus volueritis, ad vestram et eorum voluntatem franchas et quitias ab omnibus et missionibus et expensis hinc et per totum mensem augusti proxime futurum. Et si forsan ego non solvero vobis vel vestris in hiis successoribus, suo inde statuto termino, prefatum vestrum debitum dictarum LX^a trium librarum et propterea oporteret vos seu vestros in propria persona ire seu mittere ad me vel heredem aut successores meos nuntium vel procuratorem pro petendo, exigendo aut recuperando prefatas LXIII libras debiti supradicti aut aliquam earum partem seu [..].^d Hec igitur omnia et singula supradicta facio, paciscor, convenio et promitto ego dictus Iacobus Saborit per me et meos vobis Arnaldo de Collis et vestris in hiis successoribus, et notario infrascripto, tanquam publice persone, pro vobis et pro personis omnibus quarum interest et intererit, recipienti et paciscenti ac etiam legittime stipulanti.

Actum est hoc Barchinone, nona die mensis aprilis, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quinto.

Sig+num Iacobi Saborit, predicti, qui hec laudo.

Testes huius rei sunt: Raymundus Puigalquer, spaherius, et Salvator Martini, tapinerius, civis Barchinone^e.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat diversorum* - d. *Una taca d'humitat afecta a part de l'instrument i impedeix la lectura d'una part del text, cosa que indiquem amb [...] - e. Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

10

1405, setembre, 2. Barcelona

Guillem Mascaró, convers, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Guillem de Cabanelles, mercader, ciutadà de Barcelona, administrador de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, 15 lliures i 6 sous per diverses quantitats de paper, cordovà, tencadors i divers altre material amb què varen ésser fets diversos llibres per a ús de la dita taula de canvi.

AHPB, Bernat NADAL, *Manual* 1405, maig, 14 - 1405, setembre, 2, fol. 96r.

Sit omnibus notum quod ego Guillelmus^a Mascoroni, conversus, ligator librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Guillermo de Cabanellis, mercatori, civi dicte civitatis, rectori et administratori nunc^b tabule cambi dicte civitatis, quod dedistis et solvistis michi quindecim libras et sex solidos monete Barchinone de terno, que michi debebantur rationibus infrascriptis: videlicet, tres libre, sexdecim solidi et octo denarii ratione et pro pretio viginti manuum papiri forme maioris^c, de quibus facti fuerunt tres libri, sive^d capibrevia, iurati ad opus dicte tabule; et una libra, quatuordecim solidi et octo denarii ratione et pro pretio viginti sex manuum et medie papiri forme minoris, de quibus facta fuerunt duo manualia et unus liber de *comptants*; et una libra et unus solidus ratione et pro pretio^e trium coreaminum de *cordovà* vir-miliorum, de quibus fuerunt cohoptera dicta capibrevia; et due libre ratione et pro pretio clavorum, *tenchadures* et postium fustis^f ad opus dictorum librorum sive capibreviorum^g; et due libre, undecim solidi et octo denarii ratione et pro pretio quadraginta quinque manuum papiri forme minoris ad opus et pro servitio dicte tabule; et quinque solidi et sex denarii ratione et pro pretio unius libri papiri trium manuum; et tres libre et quindecim solidi pro salario michi pertinenti pro^h facturis et laboribus per me sustentis in etⁱ pro faciendo dictos libros et manualia; et^k unus solidus et sex denarii, quos dedi notario infrascripto pro salario presentis apoce instrumenti^l. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, secunda die mensis septembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o V^o.

Sig+num Guillelmi Mascaroni, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Iohannes Vinyoles et Bernardus Pi, scriptores Barchinone^m.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *nunc interlineat* - c. *Segueix ratllat que misse fuerunt* - d. *sive interlineat i escrit damunt vel ratllat* - e. *Segueix ratllat unus* - f. *fustis interlineat* - g. *sive capibrevia interlineat* - h. *Segueix ratllat faci* - i. *in et interlineat* - k. *et interlineat i segueix ratllat* et ideo renun - l. *instrumenti interlineat* - m. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

11

1405, setembre, 12. Barcelona

Antoni Garcia, oriünd de Sevilla, regne de Castella, promet a Pere des Puig, escriptent de lletra rodona i il·luminador de llibres, que durant 3 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici d'escriure amb lletra rodona i d'il·luminar llibres. Pere des Puig el mantindrà, el vestirà i el calçarà i li donarà una paga de 10 florins d'or d'Aragó.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Nonum capibrevium comune* 1405, juliol, 20 – 1406, juny, 11, s.n.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Quintum manuale* 1404, agost, 2 - 1405, novembre, 21, fol. 190v.

Die sabbati, XII^a die septembris, anno predicto.

Noverint universi quod ego Anthonius^a Garcia, oriundus civitatis Sibilie regni Castell^b, ex certa scientia ad tres annos completos primo et continue sequuturos, qui^c incipiant currere^d die presenti, qua hoc conficitur instrumentum, mitto et affirmo^e me vobiscum Petro des Puig, scriptore^f littere rotunde, cive Barchinone, causa adiscendi dictum vestrum officium, [quod est scribere litteram rotundam et illuminare libros], et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, de die pariter et de nocte. Promittens vobis quod per totum dictum tempus stabo vobiscum et serviam vobis bene, fideliter et legaliter, utilia procurando et inutilia evitando pro prosse. Et quod non recedam a vobis nec servitio vestro. Quod si facerem, dono et confero vobis plenariam potestatem quod absque faticha et requisitione alicuius curie et persone possitis me, ubicumque inventus fuero, capere et captum in vestro posse reducere et tornare. Quodque emandabo vobis omnes dies quibus a vobis vestroque servitio fuero absens causa fuge, infirmitatis seu alias; et etiam omne malum vel dampnum, si quod vobis aut in bonis vestris intulero, ad cognitionem duorum proborum hominum, per me et vos comuniter eligendorum. Et pro predictis omnibus et singulis et pro omnibus missionibus, damnis et interesse vestris littis et extra, obligo vobis et vestris omnia bona mea, mobilia et immobilia, habita et habenda. Iurans sponte per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus meis corporaliter tacta, predicta omnia et singula attendere et complere, tenere et observare, et in aliquo non contrafacere vel venire iure aliquo sive causa. Ad hec ego dictus Petrus^h dez Puig, predictus, acceptans ad dictum meum officium atque servitium vos dictum Anthonium Garcia, convenio et promitto vobis quod docebo et instruam vos in dicto meo officio pro posse meo. Et quod per totum dictum tempus trium annorum providebo vos in cibo et potu sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone, et vestitu ac etiam calciatu secundum statum vestrum Et quod in fine dictorum trium annorum dabo vobis decem florenos auri Aragonie pro solidata vestra et servitii supradicti.

Et pro hiis complendis, obligo vobis omnia bona mea, habita et habenda. Iurans sponte per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus meis corporaliter tacta, predicta tenere et servare et non contraffacere quavis causa. Et hec, que dicta sunt supra, facimus, paciscimur et promittimus nos, dicti Anthonius et Petrus^h dez Puig, alter scilicet alteri et vicissim, et successoribus alterutrius nostrum, et notario infrascripto, tanquam publice persone pro personis omnibus, quarum interest et intererit, recipienti et paciscenti ac etiam legitime stipulanti. Volumus autem nos dicte partes quod de hiis fiant duo consimilia instrumenta, quorum unum utriusque nostrum tradatur per notarium infrascriptum,

Actum est hoc Barchinone, XII^a die septembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o quinto.

Testes: Castruxusⁱ Perpilionis, Petrus de Ferraria et Michael Lópiz, scriptores Barchinone^k.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. civitatis Sibilie regni Castelle *interlineat i escrit damunt* regni Castelle *ratllat* - c. *Segueix ratllat* currere - d. *currere interlineat* - e. *qua hoc...* affirmo *interlineat i escrit damunt* affirmo *ratllat* - f. *scriptore, al ms* scriptori - g. *emanadabo, sic al ms* - h. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - i. *Castruxus, al ms* Castruxus - k. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

12

1406, març, 9. Barcelona

Guillem Mascaró, convers, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat Serra i Guillem de Cabanelles, administradors de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, 4 lliures, 18 sous i 6 diners, per diverses quantitats de paper, cordovà, tençadors i divers altre material amb què varen ésser fets diversos llibres per a ús de la dita taula de canvi.

AHPB, Bernat NADAL, *Manual* 1406, gener, 26 - 1406, juny, 26, fol. 29r-v.

Sit^a omnibus notum quod ego Guillelmus^b Mascaroni, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabilibus Bernardo Serra et Guillermo de Cabanellis, rectoribus et administratoribus tabule cambi civitatis Barchinone, quod dedistis et solvistis michi quatuor libras, decem octo solidos et sex denarios monete Barchinone de terno, que michi debebantur rationibus infrascriptis: videlicet, triginta solidi et octo denarii pro quodam libro octo manuum papiri forme maioris, ad rationem trium solidorum et decem denariorum pro qualibet manu; et decem solidi pro decem clavis de leutono, qui positi fuerunt supra *postes*^d eiusdem libri; et unus solidus pro postibus dicti libri; et octo solidi pro quodam coreo cordovani, quo dicti *postes* fuerunt cohoperti; et duo solidi et quatuor denarii pro *tanquadors* et tatxiis ad opus dicti libri; et viginti quinque solidi pro faciendo dictum librum; et viginti solidi pro quindecim manibus et sex foleis papiri, que intrarunt et misse fuerunt^f in quodam manuali et in quodam libro vocato *dé comptants*, et in quodam alio libro *dé rúblicas*, ad rationem sexdecim denariorum

pro qualibet^k manu; et unus solidus et sex denarii pro presenti apoce instrumento. Que omnia supradicta^l a me emistis, habuistis et recepistis ad opus dicte tabule. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, nona die mensis martii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o sexto.

Sig+num Guillermi Mascharoni, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Iohannes Vinyoles et Franciscus Castellar, scriptores Barchinone^m.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *qualibet interlineat* - d. *postes interlineat* - e. *Segueix ratllat solidis* - f. *et misse fuerunt interlineat* - g. *de interlineat* - h. *de interlineat* - i. *Segueix ratllat dco* - k. *qualibet interlineat* - l. *supradicta interlineat* - m. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

13

1406, setembre, 14. Barcelona

Francesc de Casasaia, corredor d'orella, lliura a Joan des Pla, convers, llibreter, el seu fill Bonanat, de 9 anys, perquè durant 4 anys aprenqui l'ofici de llibreter. Joan des Pla, durant aquest temps, el mantindrà i calçarà.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Sextum manuale* 1405, novembre, 23 - 1406, desembre, 24, fols. 122v-123r.

Ego^a Franciscus^b de Casesage, curritor auris, ad quatuor annos continuos, qui currere incipiant^c in festo Sancte Marie mensis setembris^d proxime lapso, affirmo vobiscum Iohanne^e de Plano, converso, libraterio, Bonanatum, filium meum, in etate novem annorum vel circa constitutum, causa adicendi officium vestrum, et alias serviendi *et cetera*. Promittens vobis quod per totum dictum tempus stabit *et cetera*. Et non recedet *et cetera*. Quod si faceret, possitis ipsum capere *et cetera*. Et quod emendabit omnes dies *et cetera*. Et si quod malum *et cetera*, illud emendabo vobis ad cognitionem proborum hominum. Et pro hiis obligo vobis omnia bona mea. Et iuro. Et ego dictus Iohannes^f, acceptans dictum Bonanatum, promitto ipsum instruere *et cetera*, providere sanum et egrum in cibo et potu ad usum et consuetudinem Barchinone, et in calciatu caligarum et sotularum^g. Et pro hiis obligo omnia bona *et cetera*.

Testes: Iacobus sa Font, mercator, civis Barchinone, et Petrus Iordani, notarius.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat e* - d. *setembris, sic al ms* - e.

Iohanne, *al ms Iohanni* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur - g. sotularum, sic al ms.*

14

1406, desembre, 7. Barcelona

Guillem Mascaró, convers, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Guillem de Cabanelles, mercader, ciutadà de Barcelona, administrador de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona conjuntament amb Bernat Serra, ciutadà de Barcelona, 95 sous per diverses quantitats de paper, cordovà, tencadors i divers altre material amb què varen ésser fets diversos llibres per a ús de la dita taula de canvi.

AHPB, Bernat NADAL, *Manual* 1406, novembre, 27 - 1407, abril, 27, fol. 7r-v.

Sit omnibus notum quod ego Guillermus^a Mascaroni, conversus, ligator librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Guillermo de Cabanellis, mercatori, civi dicte civitatis, rectori, una cum venerabili Bernardo Serra, cive dicte civitatis, tabule cambii eiusdem civitatis, quod dedistis et solvistis michi nonaginta quinque^b solidos^c monete Barchinone de terno, qui michi debebantur rationibus infrascriptis: videlicet, triginta solidi et octo denarii ratione et pro pretio octo manuum papiri forme maioris, de quo factus fuit unus^e liber maior ad opus dicte tabule, ad rationem videlicet trium solidorum et decem denariorum pro qualibet manu; et decem solidi ratione et pro pretio decem clavorum de lautono, qui missi et clavati^f fuerunt in dicto libro; et septem solidi ratione et pro pretio cuiusdam pellis de *cordovà* virmillii coloris pro cohoptis dicti libri; et unus solidus ratione et pro pretio duarum postium fustis, de quibus fuit^g cohoptus dictus liber; et unus solidus ratione et pro pretio duorum planxorum sive *tencadors* dicti libri; et viginti quinque solidi^h pro laboribus per me sustentis in faciendo dictum librum; et quindecim solidi et quatuor denarii ratione et pro pretio undecim manuum et medie papiri forme minoris ad rationem sexdecim denariorum pro qualibet manu, de quo papiro fuit factum quoddam manuale et unus liber rubricarum; et tres solidi et sex denarii ratione et pro pretio trium manuum et medie papiri, quas^k a me emistis, habuistis^l et recepistis ad opus et pro servitio^m dicte tabule ad rationem unius solidi pro qualibet manu; et residuus unus solidus et sex denarii, quos ego dedi et solvi notario infrascripto pro salario presentis apoce instrumenti. Et ideo renuntiando exceptioni pecunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, septima die mensis decembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o sexto.

Sig+num Guillermi Mascaroni, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Iohannes Vinyoles et Bernardus Pi, scriptores Barchinoneⁿ.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *quinque interlineat* - c. *Segueix ratllat et sex denarios* - d. *Segueix ratllat vig* - e. *Segueix ratllat quidam* - f. *et calvati interlineat* - g. *Segueix ratllat cohor* - h. *Segueix ratllat rone* - i. *Segueix ratllat medii ratione* - k. *quas, al ms que* - l. *habuistis interlineat* - m. *et pro servitio interlineat* - n. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

15

1406, desembre, 16. Barcelona

Pere des Puig, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, i Castruccio Perpiliàni, il·luminador de Barcelona, formen societat per a il·luminar llibres. Pere des Puig pagarà totes les despeses per causa dels colors i de tot el que calgui a l'ofici d'il·luminar de Castruccio, el qual serà mantingut per Pere de Puig, que farà que li sigui rentada la roba. Pere de Puig rebrà dues terceres parts del guany i Castruccio Perpiliàni l'altra tercera part. [V. doc. 5]

ACB, Gabriel CANYELLES, *Sextum manuale* 1405, novembre, 23 - 1406, desembre, 24, fol. 168r.

Instrumentum societatis durature inter Petrum de Podio, scriptorem littere rotunde, civem Barchinone, ex una^a, et Struxo Parpilionis, illuminatorem Barchinone, partibus ex altera^b, per unum annum et medium continuos, qui incipiet^c currere prima die ianuarii proxime venturi, hoc videlicet modo: scilicet, quod dictus Petrus de Podio teneatur se parare omnibus missionibus que fient in officio illuminature dicti Struxi tam in^d coloribus quam aliis necessariis in dicto officio; et quod providebit dictum Struxo, scilicet per totum dictum tempus in victu et potu; et quod faciet ei ablueri camisias et familiaria^e sua. Est tamen certum quod dictus Petrus de Podio habet et habere debet duas partes in omnibus lucris que dictus Struxo faciet in dicto officio suo, retenta tamen penes se tertia dictorum lucrorum, factis inde tribus partibus equalibus. Et de hoc dictus Struxo promisit dicto Petro de Podio bene et fideliter dare sibi duas partes dictorum lucrorum, prout superius continetur, omni fraude postposita^f atque dolo. Et pro hiis et cetera. Et iurarunt. Fiat largo modo.

Testes: Iohannes dez Pla, libraterius^g, conversus, civis, et Iacobus Canyelles, scriptor.

a. *Segueix ratllat parte* - b. *partibus ex altera interlineat* - c. *incipiet, sic al ms* - d. *Segueix ratllat colob* - e. *familiaria, sic al ms* - f. *postposita, después de post segueix repetit i ratllat post* - e. *Segueix ratllat civis.*

1407, juliol, 27. Barcelona

Francesc Castanyer, professor “utriusque iuris”, canonge i ardiaca del Vallès a la Seu de Barcelona, fa testament i llega a la llibreria de la Seu els llibres Summa Hostiensis, és a dir, la Summa Aurea d’Enrico da Susa, corregida tota per ell mateix, i Rosarium super Decretum de Guido da Baisio. Llega també al seu parent Pere Castanyer, si fos ordenat de sotsdiaca, el seu Breviari, els seus llibres de gramàtica, d’arts, de filosofia, de medicina, de sermons i d’altres matèries per ell mateix escrits.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Primus liber testamentorum* 1399, desembre, 18 - 1424, desembre, 9, fols. 58v-63r.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Plec de testaments* 1397 - 1409, s.n.

In^a nomine Domini nostri Ihesu Christi, qui pro salute humani generis testamentum saluberrimum edidit inter suos. Ego Franciscus^b Castanyerii, utriusque iuris professor, canonicus et archidiaconus Vallensis in Sede Barchinone, attendens quod natura humana est mortis legibus obligata, et quod mortis hora velut dubia et incerta debet prudentis animo suspecta semper existere, rememorans Eius quod scriptum est “Vigilate et stote parati, quia nescitis diem neque horam”, cum lege civili attestante nil sit morte certius et nil incertius hora mortis, et sic certissimus sim quod moriar, sed ubi, qualiter et quando hoc ignoro penitus, quare suplico divine Clementie totis meis affectibus quod finis ac vite mee terminus sit Ei acceptabilis et anime mee profficiuus, idcirco, licet languens corpore, tamen mente sana et cum firma loquela, Ihesu Christi gratia invocata, de bonis meis disponens, meum facio, condo et ordino testamentum, prout sequitur. ...Item, lego meam bibliothecam, sine tamen libris, sacristie dicte Sedis, si deservire ibi poterit, prout modo stat seu in forma in qua nunch est. Et quod de facto ibi ordinetur ad perpetuo deservendum, alias nolo locum habere legatum, sed volo quod vendatur cum aliis bonis meis. ... Item, lego librerie dicte Sedis *Summam* meam Hostiensis, que dicitur copiosa, pulcram et manu mea correctam a principio usque ad finem, et meum *Rosarium super Decretum*, sub tamen tali pacto: quod sacristia antedicta, ad quam spectat libraria ipsa, faciat michi scribi duo aniversaria inter aniversaria ordinaria dicte Sedis, alias nolo quod habeat locum dictum legatum. Et volo quod, ubi hoc legatum cum hoc onere fuerit acceptatum, dicti libri collocentur in dicta libraria, in loco scilicet ydoneo, cum cathena ad modum aliorum librorum per meos manumissores ubi legatum locum vindicaverit. ... Item, lego dicto Petro Castanyerii, consanguineo meo, ultra legatum manumissorie, pro adiutorio vite sue centum solidos. Item, lego sibi, si infra annum a die obitus mei se fecerit ad sacros ordines subdiaconatus promoveri, et non aliter, meum *Breviarium* et omnes libros gramatices. Item, omnes libros artium, quos habuero, et omnes libros naturalis philopsophie et medicine, et omnes libros sermonum et omnes libros cuiuscumque facultatis manu mea scriptos, et omnes scripturas vagantes non coniunctas in libro, et omnes libros orationum et alios parvulinos, ut sibi profficiant et alieni non arripiant labores meos, ut etiam partem faciant Iohanneto, fratri suo, prout debebit. Lego etiam sibi unum de gatzofilaciis meis, quod magis voluerit, in quo recondantur omnes dicti libri una cum *Breviario*. Quod quidem gatzofilacium clausum cum dictis libris teneat penes se unus ex dictis manumissoribus meis, quousque dictus Petrus realiter et de facto, scilicet infra annum post mei obitum, sacrum subdiaconatus ordinem fuerit assequutus ...

Actum est hoc Barchinone, in domo iam dicti testatoris, quam fovet prope Ecclesiam Barchinone, vicesima septima die iulii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo septimo.

Sig+num Francisci Castanyerii, predicti, qui hoc meum testamentum, quod est ultima voluntas mea, laudo, concedo et firmo.

Testes vocati et rogati huius mei testamenti sunt: Salvator Libra, scholaris Sedis Barchinone, et Bartholomeus Rippol, sartor, civis Barchinone^f.

a. *Al marge esquerre clausum traditum unum Petro Castanyerii altero de manumissoribus de voluntate dictorum manumissorum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - c. Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

17

1408, maig, 8. Barcelona

Vicenç Soses, escriptent, oriünd de València, habitant de Barcelona, promet a Gabriel Cardona, llicenciat en lleis, ciutadà de Barcelona, que a partir del dia 1 de juny propviuent començarà a escriure el llibre Lectura super toto Codice de Bartolomeo de Saliceto, que ocuparà uns 70 sisterns, de 12 cartes cada un, en pergamins de cabrits o de vedells. Cada setmana li lliurarà escrit un sistern i 4 cartes. En cada corondell escriurà trenta línies. La tasca d'escriure la farà a casa de Gabriel Cardona, on hi dormirà. Vicenç Soses rebrà una paga de 14 sous per cada sistern. En el cas de menjar a casa de Gabriel Cardona, aquest li retindrà de la paga 12 diners.

AHPB, Pere GRANYANA, *Manual septimum decimum* 1407, gener, 11 - 1408, desembre, 15, fols. 143v-144r.

Die veneris, XVIII^a die madii, anno M^o CCCC^o octavo.

Ego Vincentius^a Soses, scriptor, oriundus Valencie, nunc vero habitator Barchinone, asserens me virtute iuramenti per me inferius prestiti maiorem esse XXVe annis, per firmam et solem-nem stipulationem convenio et promitto vobis venerabili Gabrieli Cardona, in legibus licentia-to, civi Barchinone, presenti, quod prima die mensis iunii proxime instantis incipiam vobis scribere in domo vestra quendam librum vocatum *La Lectura* sive glosa de Barthomeu de Scilicet *super toto Codice*, comuni extimatione occupantem septuaginta *sisterns* vel circa. Et quod ipso libro incepto, continuabo ipsum scribere et scribam et scriptum vobis tradam in qualibet septimana continue^b unum *sistern* et quatuor *cartes*, computando in quolibet *sistern* duodecim *cartes*. Quem librum vobis scribere promitto in pergamenis *de cabrits* o *de vedells*. Et continuabo ipsam scriptu-ram per totum ipsum librum, prout primus *sisternus* erit continuatus. Et quod in quolibet co-rondello dicti libri scribam triginta paria de lineis. Quodque quousque ipsum librum perfecero, non scribam aliud opus nec divertam ad alios actus propter quos scriptura dicti libri nec opus eiusdem dilatetur, nisi tantum in casu ardue et evidentis necessitatis, sine vestri licentia, ymo semper et continue ipsum librum scribam et continuabo sine aliquo medio. Et hec omnia facere

promitto sine dilatione *et cetera*. Et restituere missiones *et cetera*. Et sub pena quinquaginta librarum Barchinone *et cetera*. Et pro hiis obligo me et omnia bona mea *et cetera*. Et facio scripturam tertii in curia vicarii Barchinone. Et pro maiori vestri corroboracione facio homagium honorabili Rogerio de Planella, regenti vicariam Barchinone^c, nomine regis recipienti *et cetera*. Et iuro *et cetera*. Ad hec ego Gabriel^d Cardona, predictus, laudans predicta, promitto vobis dicto Vincentio quod, dum vos scribetis et continuabitis dictum librum, providebo vos in cibo et potu bene et decenter, prout alios scutiferos meos. Et quod cubetis in domo mea. Et dabo vobis pro salario cuiuslibet sisterni quatuordecim solidos Barchinone, in solutione quorum retinebo penes me duodecim denarios pro qualibet die qua in domo mea comedetis. Et predictas solutiones vobis facere promitto sine omni dilatione *et cetera*. Et restituere missiones *et cetera*. Et obligo vobis omnia bona mea *et cetera*. Et iuro *et cetera*. Et volumus fieri duo *et cetera*.

Testes: discretus Guillelmus Salt, notarius Maioricarum, Franciscus Gerdaldi, porterius domini regis, et Raymundus Ferrarii, tinctorerius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i les abreviatures iur (iuravit) per a indicar el jurament i ho (fecit homagium) per a indicar l'homenatge* - b. *continue interlineat* - c. *regenti vicariam Barchinone interlineat* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur.*

18

1408, juliol, 20. Barcelona

Antoni Mulner, blanquer, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Francesc Roig, habitant de Càller, illa de Sardenya, 9 lliures, 15 sous i 8 diners, que hom li devia encara per un costalet de reemudes i de pergamins.

AHPB, Joan NADAL, *Manual* 1408, abril, 3 - 1408, setembre, 20, fol. 58r.

Die veneris, XX^a die mensis iulii, anno predicto.

Anthוניus^a Mulnerii, blanquerius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Francisco Roig, habitatori castri Calleri, insule Sardinie, licet absenti, quod per manus venerabilis Leonardus de Doni, mercatoris, civis Barchinone, dedistis et solvistis michi novem libras, duodecim solidos et undecim denarios Barchinone de terno, bene valentes illas quindecim libras, quindecim solidos et octo denarios monete Callariensis, quas vos michi dari et tradi mandastis per dictum venerabilem Leonardum de Doni cum quadam vestra littera papirea dicto venerabili Leonardo de Doni missa. Que quidem XV libre XV, solidi et octo denarii monete Callariensis michi tantum restabant ad solvendum ex illis triginta libris, octo solidis et octo denariis pretacte monete Callariensis, que nitide habite fuerunt ex quodam costaletto *de reemudes et de pergamins*, quod vobis, plures anni effluerunt, comendavi, ut eum venderetis in dicta insula. Renuntiando *et cetera*, finem nedum de dictis XV libris XV solidis et octo denariis, immo etiam de dictis XXX libris, octo solidis et octo denariis ac aliis *et cetera*.

Testes: Guillelmus Puiolli, conversus, Iohannes Pau, curritores, civesque Barchinone, et Bernardus Genesta, scriptor Barchinone^b.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla vertical.*

19

1408, juliol, 31. Barcelona

Francesc sa Calm, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Antoni Bussot, ciutadà de Barcelona, un dels rectors de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, 16 lliures i 7 sous per diversos llibres i pel paper, cordovà, tencadors i altre material amb què varen ésser fets els dits llibres per a ús de la dita taula de canvi.

AHPB, Joan NADAL, *Manual* 1408, abril, 3 - 1408, setembre, 20, fol. 64r-v.

Franciscus^a ça Calm, ligator librorum, civisque Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Antonio Buçoti, civi dicte civitatis, rectorique una cum venerabili Bernardo ça Closa, cive eiusdem civitatis, tabule cambi civitatis Barchinone, quod dedistis et solvistis michi sexdecim libras et septem solidos barchinonenses de terno rationibus sequentibus: scilicet, tres libras, unum solidum et quatuor denarios pro pretio duorum librorum vocatorum *capbreus*, quorum unus est in numero quartus, et alter quintus, in quorum utroque misse fuerunt octo manus papiri forme maioris ad rationem trium solidorum et decem denariorum pro qualibet manu. Item, duos solidos pro pretio quatuor postium fustis quibus dicti libri cohoptati fuerunt. Item, tresdecim solidos pro pretio duorum *cordovans* qui missi fuerunt in cohoperiendo dictos postes. Item^b, unum solidum et sex denarios pro pretio viginti *claus* de lautono *ab taxes*, qui missi fuerunt in dictis postibus. Item, duos solidos, sex denarios pro pretio duorum parium plangorum lautonis, que misse fuerunt in dictis capibreviis^c. Item, duas libras pro pretio triginta manuum papiri forme comunis ad rationem sexdecim denariorum pro qualibet manu, de quibus XX^d manus misse fuerunt in faciendo duo manualia ad opus dictorum librorum et quatuor manus in faciendo duas rubricas, et quatuor manus in faciendo unum librum de *comptants*, et residue due manus^d, que adite fuerunt in quodam manuali *vell*. Item, duas libras et decem solidos pro laboribus per me sustentis in construhendo dictos duos *capbreus*, libros^e et manualia. Item, tres solidos et sex denarios pro pretio trium librorum forme large vocatorum *manualets*^f, in quibus misse fuerunt due manus papiri. Item, quatuor solidos pro aliis tribus libris similibus, in quibus misse fuerunt due manus et media papiri. Item, duos solidos et octo denarios pro pretio quatuor manuum papiri sotilis ad rationem VIII° denario^o pro qualibet manu. Item, unam libram pro pretio unius rayme papiri. Item, unam libram^h, decem solidos et octo denarios pro pretio alterius libri vocati *capbreu maior* in numero sextusⁱ, in quo misse fuerunt^k octo manus papiri forme maioris ad rationem trium solidorum et decem denariorum pro qualibet manu. Item, unum solidum pro duabus postibus fustis quibus^l proxime dictus liber fuit cohoptatus. Item, sex solidos et sex denarios pro quodam cordovano, quo proxime dicte postes fuerunt cohoptate. Item, decem solidos pro decem

claus lautonnis missis in dictis postibus. Item, duos solidos pro uno pari *de planxes*. Item, unam libram et octo solidos pro XXI manibus papiri forme comunis ad dictam rationem sexdecim denariorum pro qualibet manu, de quibus misse fuerunt duodecim manus in faciendo unum manuale, et due manus in faciendo unam rubricam, et quatuor manus in faciendo unum librum de *comptants*, et residue tres manus fuerunt addite in quodam manuali *vell*. Item, unam libram et quinque solidos pro *fabedures* dicatorum librorum. Et residuos tres solidos et quatuor denarios pro tribus libris forme large vocatis *manualets*, in quibus misse fuerunt due manus et media papiri. Que omnia fuerunt facta ad opus et pro servitio dicte tabule. Renuntiando *et cetera*.

Testes: discretus Anthonius Oliverii, notarius, et Philipus Vallesii, scriptor Barchinone^m.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat* viginti - c. Item duos solidos ... in dictis capibreviis *interlineat* - d. *Segueix ratllat* in faciendo unum - e. capbreus *interlineat* - f. *Segueix ratllat* dicta duo - g. *Segueix ratllat* de duas mans - h. libram, *al ms* libras - i. in numero sextus *interlineat* - k. *Segueix ratllat* sex manus - l. quibus *manca al ms* - m. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla vertical*.

20

1409, març, 14. Barcelona

Fra Jaume Bertós, del convent de l'orde de Santa Maria de la Mercè de la ciutat de Barcelona, reconeix haver rebut de Joan de Puig, prevere, beneficiat a l'església de Sant Miquel de Barcelona, procurador dels preveres beneficiats a l'església de Sant Joan de Jerusalem de la vila de Berga, 15 florins d'or d'Aragó, que són part dels 60 florins pels quals havia d'escriure el llibre litúrgic Ferier o Ferial per a ús de la dita església.

AHPB, Francesc DE MANRESA, *Manual* 1409, març, 10 - 1410, maig, 31, fol. 2r-v.

Ego frater Iacobus^a Bertós, ordinis Sancte Marie de Mercede civitatis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Iohanni de Podio, presbitero, beneficiato in ecclesia Sancti Michaelis Barchinone, procuratori constituto presbiterorum beneficiatorum in ecclesia Sancti Iohannis Iherosolimitani ville Berge, quod ex illis sexaginta florenis auri de Aragonia, pro quibus conveni et promissi^b dictis beneficiatis, principalibus vestris, facere seu scribere ad opus dicte ecclesie Sancti Iohannis Iherosolimitani quendam librum vocatum *Ferier*, solvistis et bistraxistis michi quindecim florenis auri predicti. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie *et cetera*.

Testes: discretus Franciscus Portella, presbiter, beneficiatus in ecclesia de Mari, et Anthonius Compay^c, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. promissi, *sic al ms* - c. Compay, *sic al ms*.

21

1409, novembre, 11. Barcelona

Ponç Tahús, canonge de la Seu de Barcelona, fa testament i llega a la capella de la Santa Espina de la Seu de Barcelona un Missal, que té, per a ser il·luminat, Joan Pasqual, il·luminador de llibres del rei. Llega també un Missal, que li escriu Miquel de Fonolles, escolar del rei, a l'església de Santa Llúcia de la ciutat de Siracusa del regne de Sicília.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Primus liber testamentorum* 1399, desembre, 18 - 1424, desembre, 9, fols. 79v-81r

In Christi nomine, amen. Ego Poncius^a Tahús, canonicus Barchinone, licet corpore languens, mentis tamen perfruens ratione et cum firma loquela, meum facio, condo et ordino testamentum. ... Item, dimitto capelle Sancte Spine dicte Sedis, pro usu et servitio beneficiati ipsius Sancte Spine, unum *Missale* meum, quem^b tenet ad illuminandum Iohannes, illuminator librorum domini regis. Item, dimitto ecclesie Sancte Lucie civitatis Siracusie regni Sicilie aliud *Missale* meum, quem^b michi scribit Michael de Fonolles, scholaris domini regis. Si vero reverendus dominus episcopus Siracusie questionem aliquam fecerit in bonis meis et aliquid exegerit ab ipsis, tunch huiusmodi legatum sit cassum et nullum et ipsum *Missale* hereditati mee revertatur. ...

Actum est hoc Barchinone, in domo dicti testatoris, quam habet in loco ubi erat olim callus iudaycus maior, ubi dictus testator egratabat, undecima die novembris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o nono.

Sig+num Poncii Tahús, predicti, qui hoc meum testamentum seu meam ultimam voluntatem laudo, concedo et firmo.

Testes rogati huius testamenti sunt: discreti Bernardus de Vineamatha, Bernardus Letonis, presbiteri, beneficiati in Sede Barchinone, et Berengarius Roure, notarius, civis dicte civitatis^c.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *quem, sic al ms per quod* - c. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

22

1410, maig, 23. Barcelona

Francesc sa Calm, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Gilabert de Malla, ciutadà de Barcelona, un dels rectors de la taula de canvi de la ciutat de Bar-

celona, 8 lliures, 8 sous i 6 diners per diversos llibres per ell fets i pel paper, claus i altre material amb què varen ésser fets els dits llibres per a ús de la dita taula de canvi.

AHPB, Joan NADAL, *Manual* 1410, maig, 9 - 1410, octubre, 16, fol. 13r.

Sit^a omnibus notum quod ego^b Franciscus^c ça Calm, libreterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Gilaberto de Medalia, civi Barchinone, rectori et administratori, una cum venerabili Michaeli de Gualbes, cive eiusdem civitatis, tabule cambii assecurate per dictam civitatem Barchinone, quod dedistis et solvistis michi octo libras, octo solidos et sex denarios barchinonenses de terno, michi debitas tam pro laboribus per me sustentis in faciendo certos libros^d et quaternos papiri^e, in quibus continentur compota dicte tabule, quam ratione et pro pretio papirus^f, clavorum et aliorum apparatusum per me missorum in faciendo dictos libros ac etiam^f aliarum rerum quas a me emistis, habuistis et recepistis ad opus et pro servitio dicte tabule, prout distinctim apparet in quodam folio papiri quod vobis tradidi. Et ideo renuntiando^g exceptioni peccunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, XXIII die mensis madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o decimo.

Sig+num Francisci ça Calm, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes: venerabilis Arnaldus Osquet, Antonius Cases, cives Barchinone, et Philipus Vallesii, scriptor eiusdem civitatis^h.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Sit omnibus notum quod ego interlineat* - c. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - d. *Segueix ratllat ad c* - e. *Segueix ratllat ad f* - f. *papirus sic al ms* - g. *Segueix ratllat certe quant* - g. *Segueix ratllat et cetera* - h. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1410, juny, 21. Barcelona

Domènec Adzuara, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut dels marmessors del testament de Ponç Taús, canonge de la Seu de Barcelona, 12 lliures i 2 sous per haver-li il·luminat un Missal.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Decimum manuale* 1409, desembre, 28 - 1410, desembre, 23, fol. 57r.

Die sabbati, XXI^a die iunii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o decimo predicto.

Sit omnibus notum quod ego Dominicus^a Adzuare, illuminator, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis dictis manumissoribus quod per manus vestri dicti Petri Pujol^b [presbiteri, beneficiati in Sede Barchinone], dedistis et solvistis michi, voluntati mee, duodecim libras et duos solidos Barchinone^c, ratione videlicet quia illuminavi quoddam *Missale*, quod erat^d dicti venerabilis^e defuncti, in pergamenis scriptum *a corondells*, quod incipit "Ad te levavi animam meam", et finit "in officio defunctorum". Et ideo.

Testes: Iohannes Corroni et Petrus Castilionis, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. per manus vestri dicti Petri Pujol *interlineat* - c. Barchinone *interlineat* - d. erat, *al ms era* - e. venerabilis *interlineat*.

24

1411, maig, 30. Barcelona

Joan Ramon, fill del difunt Francesc Ramon, corredor d'animals, ciutadà de Barcelona, promet a Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, que durant 3 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreteria. Joan des Pla, durant aquest temps, el mantindrà.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Undecimum manuale comune* 1410, desembre, 29 - 1411, desembre, 24, fols. 105v-106r.

Die sabbati, XXX^a die madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XI°.

Ego Iohannes^a Raymundi, filius Francisci Raymundi, quondam, curritoris animalium, civis Barchinone, agens in hiis ad cautelam de et cum consensu et voluntate Iohannis Corroni, payerii, avi mei materni, ex certa scientia, ad tres annos, qui currere incipiant prima die febroarii proxime preteriti, mitto et affirmo me vobiscum Iohanni^b de Plano, libraterio, civi Barchinone, causa adiscendi officium vestrum librerie, et alias serviendi vobis in omnibus mandatis, licitis et honestis, nocte dieque, omne commodum acquirendo et omne dampnum pro viribus evitando. Et quod a vobis seu a dicto vestro servitio non recedam. Quod si facerem, dono vobis plenum posse *et cetera*. Et quod emendabo omnes dies *et cetera*, et omnes missiones *et cetera*. Et pro hiis complendis, obligo me et omnia bona mea. Et quia minor sum, iuro non contravenire ratione minoris etatis nec alias, renuntians *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes^d Corroni, avus ex parte matris, predictis omnibus consentio tanquam si facta essent de assensu et voluntate meis. Ego itaque Iohannes^e de Plano, predictus, convenio et promitto tibi dicto Iohanni Raymundi quod docebo tibi dictum meum officium iuxta posse. Et quod providebo tibi per totum dictum tempus in cibo et potu, sanum et egrum, iuxta usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis obligo omnia bona mea *et cetera*.

Testes: Ferrarius Verdagerii et Iohannes Balcebra, scriptores Barchinone^f.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. *Iohanni, sic al ms per Iohanne* - c. *civi, sic al ms per cive* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Tot l'instrument ratllat amb una ratllat ondulada per a indicar la cancel·lació, que consta en nota marginal: Die lune, XIII^a marcii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XIII°, fuit cancellatum sequens instrumentum de voluntate infrascripti Iohannis de Plano et Iohanni (sic) Raymundi, infrascripti, presentibus Raymundo Loral, Iohanne Muleti et Ferrario Verdagerii, scriptoribus Barchinone.*

25

1412, juny, 21. Barcelona

Bernat de Pla, canonge de la Seu de Barcelona, confessa haver rebut de Joan de Sant Hilari, canonge de la Seu de Barcelona, procurador de la Casa de la Caritat de la Seu de Barcelona, 17 lliures i 8 sous per 87 cartes del llibre Vita canonica i el Compter, que va fer escriure, per manament del capítol de la dita Seu, a Marc de Sant Martí, prevere, vicari de l'església de Sant Joan d'Horta, diòcesi de Barcelona.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Duodecimum manuale* 1411, desembre, 28 - 1412, desembre, 24, 76v.

Sit^a omnibus notum quod ego Bernardus^b de Plano, canonicus Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Iohanni de Sancto Ilario, concanonico meo, procuratorique domus caritatis Sedis Barchinone, quod dedistis et solvistis michi decem septem libras et octo solidos barchinonenses, quas michi debebat^c dicta domus caritatis, pro octuaginta septem cartulis libri vocati *Vita canonica* simul cum comperio sive *compter*, quas et quod ego de mandato honorabilis capituli dicte Sedis feci scribi^d discreto Marcho de Sancto Martino, presbitero, vicario ecclesie mee Sancti Iohannis de Orta diocesis Barchinone. Et ideo.

Testes huius rei sunt: discretus Bernardus Prats, presbiter, beneficiatus in Sede, et Iohannes Balcebre, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat tur* - d. *Segueix ratllat Marcho.*

1413, febrer, 13. Barcelona

Antoni Vendrell, habitant de Vilafranca del Penedès, diòcesi de Barcelona, lliura el seu germà Joanet, de 13 anys, fills ambdós de Pere Vendrell, de la dita vila, a Mateu Calderons, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, perquè durant quatre anys i mig aprenqui l'ofici d'il·luminar llibres. Durant aquest temps Mateu Calderons el matindrà, vestirà i calçarà.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Tercium decimum manuale comune* 1412, desembre, 29 - 1413, desembre, 24, fol. 33r.

Ego^a Anthonius^b Venrelli, habitator Villefranche Penitensis, diocesis Barchinone, gratis et ex certa scientia, nomine meo proprio, per firmam, validam et solemnem stipulationem convenio et promitto^c me facturum, daturum et curaturum operam cum effectu, omni exceptione remota, quod^d a presenti die ad quatuor annos et medium^e proxime venturos et sequentes, Iohannetus, frater meus ex utroque latere, filius Petri Venrelli, quondam, de dicta villa, patris mei, in XIII° anno sue etatis vel circa constitutus, quique^f, prout assero, nullum habet tutorem nec curatorem, stabit et morabitur vobiscum Matheo Calderons, illuminatore librorum, cive Barchinone, hiis presenti, causa adiscendi officium vestrum et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque, iuxta sui posse. Promittens vobis meo nomine proprio quod dictus Iohannetus per dictum tempus serviet vobis bene et legaliter, utilia procurando et inutilia evitando. Et quod non recedet *et cetera*. Quod si faceret, dono vobis licentiam quod, ubicumque ipsum inveneritis, absque faticha et requisitione alicuius curie et persone possitis ipsum capere *et cetera*, et reducere in posse vestro, aut ego ipsum teneat et promitto, meis propriis sumptibus et expensis^g, vobis restituere et tornare. Et quod emendabit vobis omnes dies quibus a vobis absens fuerit ratione fuge vel infirmitatis aut alias. Et si quod malum aut dampnum vobis aut in bonis vestris intulerit, illud promito vobis de meo proprio emendare et solvere ad cognitionem proborum hominum per vos et me comuniter eligendorum. Promitto inquam vobis me daturum^h operam cum effectu quod, cum dictus Iohannetus etatem quatuordecim attigerit, predicta omnia laudabit et approbabit et in predictis se obligabit. Et hec promitto complere et perficere cum effectu sine omni dilatione *et cetera*. Et restituere omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Obligans pro hiis omnibus omnia bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*^k. Et iuro *et cetera*. Ad hec ego Matheus^l Calderons, predictus, acceptans predicta, convenio et promitto vobis dicto Anthonio Venrelli, recipienti nomine dicti Iohanneti, fratris vestri, quod docebo ipsum officium meum predictum. Et providebo ipsum per dictum tempus in cibo et potu, vestitu et calciatu, bene et decenter, prout ipsum decebit. Et colam ipsum sanum et infirmum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis et pro omnibus missionibus, dampnis et interesse littis et extra, obligo vobis omnia bona mea *et cetera*. Et volumus quod fiant de predictis duo consimilia instrumenta.

Actum Barchinone *et cetera*.

Testes: discretus Petrus Boschani, presbiter Barchinone, Petrus de Pratis et Iohannes de Pulcromonte, scriptores littere rotunde, et Guillelmus de Bellvehí, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* in comuni. Solvit dictus Anthonius unum solidum - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat vob* - d. *Segueix ratllat* Iohannetum - e. *Segueix ratllat* qui - f. *Segueix ratllat* nullum -

g. meis propriis sumptibus et expensis *interlineat* - h. *Segueix ratllat* vo - i. Renuntio et cetera *interlineat* - k. Renuntio et cetera *interlineat* - l. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

27

1414, juny, 21. Barcelona

Bonanat des Coll, de 14 anys, fill d'Antoni des Coll, coraler, ciutadà de Barcelona, promet a Joan de Camporells, llibreter, ciutadà de Barcelona, que durant 2 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreteria. Joan de Camporells, durant aquest temps, el mantindrà, el calçarà i li donarà una paga de 15 florins d'or d'Aragó.

ACB, Julià ROURE, *Manuale nonum* 1412, desembre, 26 - 1414, desembre, 11, s.n.

Die iovis, XXI^a iunii, anno^a predicto M^o CCCC^o XIII°.

Ego Bonanatus^b dez Coll, filius Anthonii dez Coll, corallerii, civis Barchinone, gratis *et cetera*, agens in hiis cum consensu et voluntate dicti patris mei, hiis presentis et inferius consentientis, ad duos annos primo et continue venturos, qui currere incipiant die presenti, affirmo me vobiscum Iohanne de Camporells, libraterio, cive dicte civitatis, causa adiscendi officium vestrum, et alias pro serviendo vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis. Promittens vobis quod per totum dictum tempus duorum annorum morabor vobiscum, et quod non recedam a vobis nec a servitio vestro sine licentia *et cetera*. Quod si fecero, dono vobis licentiam et plenum posse *et cetera*. Convenio etiam et promitto vobis quod ero bonus *et cetera*. Et in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies *et cetera*. Et si quid mali *et cetera*, ad cognitionem duorum proborum hominum, inter me et vos eligendorum. Et pro hiis *et cetera*, obligo personam et bona *et cetera*. Et dono vobis fideiussorem dictum Anthonium^c dez Coll, patrem meum, qui mecum et sine me *et cetera*. Ad hec ego dictus fideiussor *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Et ego dictus Bonanatus, beneficio minoris etatis *et cetera*, quia sum minor XXV annis, maior tamen XIII^{im} annis. Et nos ambo iuramus *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes^d Camporells, laudans predicta *et cetera*, ac acceptans predictum Bonanatum in discipulum^e et servitorem meum, convenio et promitto tibi quod per totum dictum tempus duorum annorum providebo te in comestione et potu et in calciatu sotularium^f secundum tui conditionem. Et colam te sanum et infirmum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et docebo tibi dictum meum officium, prout ipsum melius adiscere poteris. Et dabo tibi pro solidata dicti temporis XV florenos auri Aragonie, bonos et fideles ac recti ponderis, solvendos tibi infra dictum tempus de sex in sex mensibus. Et omnia alia faciam et complebo, ad que iuxta predicta tenear. Et pro hiis *et cetera*, obligo bona *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: Franciscus Fontstar, curritor auris, et Guillelmus Andree, notarius, cives Barchinone.

a. *Segueix ratllat* a nat - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i*

l'abreviatura iur - d. Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma - e. discipulum, al ms dicipulum - f. sotularium interlineat i escrit damunt pedum ratllat.

28

1415, juny, 14. Barcelona

Pere Vila, prevere, vicari perpetu de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, fa donació a una església, el nom de la qual es reserva, de diversos llibres, entre els quals hi ha una Confessió de Joan de Friburg, escrita pel mateix Pere Vila.

AHPB, Tomàs DE BELLMUNT, *Manuale comune vicesimum nonum* 1415, gener, 14 - 1415, juliol, 31, fol. 84v.

In Dei nomine. Ego Petrus^a Vila, presbiter, vicariusque perpetuus ecclesie Beate Marie de Mari Barchinone, gratis et cetera, ob Dei reverentiam^b dono et ex causa donationis inter vivos concedo^c illi ecclesie, cui alias ego cum instrumento inde facto in posse discreti Dominici Donastasio, notarii publici, XV die octobris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o decimo, dederam certa bona, quam ecclesiam pronunc hic et ex causa nominare nolo, libros^d qui in romancio proxime subscribuntur: Primo, scilicet, una *Suma Jobanina*, en forma de breviarí, molt bella. E comença en la segona fulla ,directe^e, e feneix la taula de la dita *Summa* en la penúltima carta ,quid de uxore'. Item, una *Confessió^f* en latí, escrita en paper de mà del dit Pere Vila, e són tres sisterns, la qual confessió és stada dictada per lo actor de la dita *Summa Iobannina*. Item, uns *Sermons de Voràgens quaresmals*. Començen en la segona carta ,malos modos'. Item, un altre libre de *Sermons dominicals*. Començen en la segona carta ,to fuerit'. Item, un altre libre de *Sermons* de frare Peralta. E començen en la segona carta ,trado facere'. Item, un altre libre de sermons. Començen en la segona carta ,ydolatrix maxime'. Item, un altre libre de sermons. Començen en la segona carta ,Ecclesiastici XXIII° capitulo'. Item, uns sermons de Sent Agostí. E començen en la segona carta ,opere patere'. Item, una epístola escrita en paper de Sent Bernat. Comensa en la segona carta ,primo et ibi notatur', Item, les *Concordances del Decret e de la Bíblia*, scrites en paper. Comensen en la segona carta ,alias contra Adam'. Item, un *Doctrinal* e un *Ebreart* en un volum, scrits en pergami. Comense en la segona carta ,endum nepotes suos' [..]^g.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament - b. Segueix ratllat et propter - c. Segueix ratllat vobis - d. libros interlineat i escrit damunt bona ratllat - e. Segueix ratllat un mot il·legible - f. Segueix ratllat en - g. La resta de l'instrument no va ser copiada.*

1415, setembre, 4. Barcelona

Joan Garró, mercader, ciutadà de Barcelona, ven a Pere Grau, mercader, ciutadà de Barcelona, 12 dotzenes de pergamins pel preu de 430 lliures, 19 sous i 6 diners.

AHPB, Pere PELLISSER, *Manual* 1415, juliol, 2 -1416, juny, 26, fol. 18v.

Die mercurii, IIII^a mensis septembris, anno predicto.

Instrumentum venditionis firmate per Iohannem^a Garró, mercatorem, civem Barchinone, filium venerabilis Iohannis Garró, quondam, mercatoris, civis Barchinone, venerabili Petro Grau, mercatori, civi Barchinone, de bonis, rebus et mercanciis sequentibus: Primo, de XII duodenis pergameneorum *et cetera*, inserantur prout in quodam quaterno continuantur bona ipsa. Inducens in possessionem predictorum per traditionem quam iam ei fecerat de eisdem *et cetera*. Preterea ex causa huiusmodi *et cetera*, dedit, cessit *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. De evictione *et cetera*. Obligat bona *et cetera*. Et iurat. Fiat largo modo. Pretium predictorum est quadringente triginta sex libre, decem novem solidi et sex denarii Barchinone *et cetera*. Quas confessus fuit habuisse *et cetera*. Renuntiando *et cetera*. Deditque et remisit *et cetera*. Insuper promisit teneri de evictione *et cetera*. Et de restitutione omnium et singulorum damnorum *et cetera*. Et obligat omnia bona sua *et cetera*. Et iurat large. Et consencierunt predictis omnibus et singulis *et cetera* domina Caterina^b, uxor dicti venerabilis Iohannis Garró, quondam, et Ludovicus^c Garroni, filius dictorum coniugum. Promittentes non contravenire, scilicet dicta Caterina ratione dotis et sponsalitiu, et dictus Ludovicus ratione legatorum vel substitutionum vel fideicomissorum *et cetera*. Renuntiant *et cetera*. Laudarunt etiam, approbarunt et ratificarunt *et cetera* dicti Caterina et Ludovicus venditionem aliam per dictum Iohannem Garroni factam dicto Petro Grau de certis aliis raupis sine instrumento *et cetera*. Large *et cetera*.

Testes: Bernardus Romei, textor pannorum lini, civis, et Bernardus Noves, scriptor.

Testes firmarum dictorum Caterine et Ludovici, qui firmarunt die martis, XII die novembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XVII°, sunt: Guillelmus Capell, mercator, Bernardus Noves, scriptor Barchinone, et Petrus Torrenteller, ville Celsone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i les abreviatures iur ma XXIII annis* (iuravit maiorem esse XXIII annis).

1415, desembre, 31. Barcelona

Joan de Camporells, convers, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Nicolau Marí, recaptador del dret que es recapta a la llotja de la mar de Barcelona, 49 sous per paper i llibres per a ús del dit ofici.

AHPB, Joan BAGES, *Manuale secundum* 1415, desembre, 30 - 1417, octubre, 12, fol. 2r.

Die martis, ultima die decembris, anno predicto a nativitate Domini M^o CCCC^o XVI°.

Ego Iohannes^a Camporrelles, conversus, ligator librorum, civis Barchinone^b, confiteor et recognosco vobis venerabili Nicholao Marii, deffensori^c, receptori et distributori iuris quod colligitur in logia maris dicte civitatis, quod solvistis michi bene et plenarie ad meam voluntatem omnes illos quadraginta novem^d solidos Barchinone, qui michi^e debebantur pro XXVIII manibus papiri et tribus libris, in quibus erant quatuor manus et media^f papiri forme maioris. Que omnia venerabilis Michael Marquet, receptor tabule sive iuris predicti^g, a me emit, habuit et recepit ratione dicti sui^h officii a III die aprilis anni presentis *et cetera*ⁱ. Et ideo *et cetera*.

Testes: Guillelmus Folquer, civis, et Bartholomeus Domènech, scriptor^k Barchinone^l.

a. *Damnt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. civis Barchinone *interlineat* - c. *Segueix ratllat artis mercantilis* - d. *novem interlineat i escrit damunt quinque ratllat* - e. *Segueix ratllat per vos* - f. *media, al ms medie* - g. *predicti interlineat i escrit damunt logie quod colligitur in logia maris dicte civitatis ratllat* - h. *sui interlineat* - i. *anni presentis et cetera interlineat* - k. *Segueix ratllat cives* - l. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1416, febrer, 13. Barcelona

Pere Pujol, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, promet a Joan de Llobera, ciutadà de Barcelona i Pere Prat, prevere de la vila de Solsona, marmessors del testament de Pere d'Aguilar, prevere, batxiller en decrets, que d'aquí fins el dia 15 de novembre propinent escriurà i caplletrà un Missal. Pere Pujol rebrà per la tasca d'escriure, caplletrar, pels pergamins i tot el necessari per al Missal, 100 florins d'or d'Aragó, que valen 55 lliures, dels quals rep ara 35 florins.

AHPB, Bernat PI, *Manuale comune* 1415, setembre, 3 - 1416, febrer, 20, fols. 89v-90r.

Petrus^a Pujol, presbiter, beneficiatus in Sede Barchinone, gratis *et cetera*, convenio et promitto vobis venerabili Iohanni de Lobera, mercatori, civi Barchinone, et Petro Prat, presbitero ville Celsone, manumissoribus et executoribus testamenti seu ultime voluntatis discreti Petri de Aguilaro, quondam, presbiteri, in decretis bacallarii, quod hinc ad et per totam quintam decimam diem mensis novembris proxime venturi, ego scripsero seu scribi fecero quoddam *Missale* in pergamenis, de illa scilicet littera, qua iam est inceptum. Quod *Missale* ego abstraham a quodam exemplare sive originali quod ego teneo a Petro ça Trilla, canonico dicte ville, quodque vos dictus Iohannes de Lobera michi acomodare fecistis. Quodque *Missale* ego habeam facere et perficere iuxta seriem et tenorem cuiusdam albarani papirei manu mea propria scripti et per me vobis sive pro vobis notario infrascripto traditi. In quo quidem *Missale* ego habeam facere *los capletres d'aïr*, que secuntur: primo, ‚Ad te levavi’ *et cetera*, est in principio Adventus^b, in feriali; item, ‚Puer natus est nobis’ in Nathali; item, ‚Resurrexi’ *et cetera*, a Pasqua; item, ‚Quem credidistis super astra’ *et cetera*, in die Ascensionis Domini, ad missam incipit trapus; item, ‚Spiritus Domini replevit orbem terrarum alleluya’ *et cetera*, a Pentecostes; item, ‚Cibavit eos ex adipe frumenti’ *et cetera*, a Corpus Christi; item, crucifixum cum Virgine^c Maria et cum Sancto Iohanne in una parte, et in alia parte magestatem Domini cum quatuor evangelistis; item, *lo*, ‚Te igitur clementissime pater’ *et cetera*; item, in storiali ‚Etenim sederunt principes’ *et cetera*, in Sancto Steffano, in storiali; item, ‚Protexistis me a conventu malignantium’ *et cetera*, in die Sancti Petri martiris, fiat totum officium largo modo de predicta die Sancti Petri martiris; item, ‚Gaudeamus omnes in Domino’ *et cetera*, in festo Sancte Marie augusti; item, ‚Sapientiam sanctorum narrent populi’ *et cetera*, in die Sanctorum Cosme et Damiani, et ista littera fiat caplittera Sancti Petri martiris^d; item, ‚Celi enarrant gloriam Dei’ *et cetera*, incipit officium comune Omnium Sanctorum et primo in vigilia unius apostoli. Alie vero *capletres* dicti *Missalis* habeam^e facere et promitto facere *de vermelló* et *de atzur perfilades* tantum. Et hec promitto vobis facere, attendere et complere, vobis dantibus et solventibus michi pro opere et laboribus^f meis faciendi dictum *Missale* et pro pergamenis et aliis necessariis dicto *Missali*, ut in dicto albarano continetur, centum florenos auri Aragonie, sive pro eis quinquaginta quinque libras, per terminos et solutiones in dicto albarano contentos, de quibus michi solvistis et confiteor me a vobis habuisse et recepisse triginta quinque florenos. Et predicta promitto facere, attendere et complere sub pena viginti librarum Barchinone, medietas curie *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Renuntiando *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Ad hec nos dicti Iohannes^g de Lobera et Petrus Prat, ut manumissores predicti Petri de Aguilaro, promittimus vobis dicto Petro Pujol dare et solvere pro dicto *Breviario*^h residuos sexaginta quinque florenos ad complementum dictorum centum florenorum per terminos et solutiones in dicto albarano contentos, sine *et cetera*. Dampna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligamus bona dicte manumissorie modo et immo *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes: Andreas Figuerosa, mercator, civis Barchinone, et Anthonius de Viladecans, comorans cum dicto Iohanne de Lobera.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat en lo* - c. *Virgine, al ms virgo* - d. *martiris, al ms martiri* - e. *Sic al ms* - f. *Segueix ratllat et* - g. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - h. *Breviario, sic al ms per Missali*.

1416, abril, 7. Barcelona

Francisc sa Calm, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Ramon Fivaller, conseller i tresorer d'Alfons (el Magnànim), rei d'Aragó, 49 sous per tres registres, la seva enquadernació i altre material per a ús del seu ofici.

AHPB, Tomàs VIVES, *Manual* 1415, juliol, 30 - 1416, maig, 11, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Franciscus ça Calm, libreterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Raymundo Fivellerii, serenissimi domini^b Alfonsi, Dei gratia regis Aragonum, consiliario et thesaurario, quod solvistis michi, ad meam voluntatem, rationibus subscriptis^c, quadraginta novem solidos monete Barchinone de terno^d: scilicet, pro tribus registris, in quibus sunt^e octo manus papiri, duodecim solidos; item, pro quaternando^f et perficiendo illos registros, alios duodecim solidos, et^g pro octo manibus papiri, duodecim solidos; item, pro quatuor cedulais, in quibus sunt^h sex manus papiri, novem solidos; item, pro muniendo et caternando cedulais et pro pergamenis, quatuor solidos. Que facta fuerunt ad opus officii vestriⁱ. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute peccunie et dolo malo, facio vobis de predictis quadraginta novem solidis, quatuor florenos et quinque solidos valentibus, presens apoche instrumentum in testimonium premissorum.

Quod est actum Barchinone, VII die aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XVI°.

Sig+num Francisci ça Calm, predicti, qui hec laudo et firmo,

Testes huius rei sunt: Alvaro de Sancta Creu, civis Sesarauguste, et Petrus Iordani, scriptor Barchinone^k.

a. *Al marge esquerra* clausum traditum, est in libro - b. *Segueix ratllat* regis - c. rationibus subscriptis *interlineat* - d. *Segueix ratllat* primo - e. sunt *interlineat i escrit damunt* habet *ratllat* - f. quaternando *interlineat i escrit damunt* caternare *ratllat* - g. et *interlineat i escrit damunt* Item *ratllat* - h. sunt *interlineat i escrit damunt* habet *ratllat* - i. novem solidos ... officii vestri *interlineat i escrit damunt* item pro caternare et pregamenos quatuor solidos *ratllat* - k. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1416, juliol, 8. Barcelona

Jaume Torres, prevere de Barcelona, promet a Mateu Serra, prevere, rector de l'església parroquial d'Argentona, diòcesi de Barcelona, i a Antoni Lledó, obrer de la

dita església, que en el termini d'un any escriurà amb lletra negra i vermella un llibre dit Consueta segons l'ordinació de Barcelona, essent el model la Consueta de l'església de les Penedides de Barcelona. Jaume Torres lliurarà el llibre lligat i enquadernat i rebrà pel seu treball 50 florins d'or d'Aragó.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Sextum decimum manuale* 1415, desembre, 30 - 1416, desembre, 24, fol. 82r.

Die mercurii, VIII^a iulii anni Mⁱ CCCCⁱ XVⁱ predicti^a, licet hic notetur.

Ego^b Iacobus^c Torres, presbiter Barchinone, gratis et ex certa scientia convenio et promitto vobis discreto Matheo Serra, presbitero, rectori ecclesie parochialis de Argentona, diocesis Barchinone, et vobis Anthonio Ledó, operario dicte ecclesie, et alteri^d vestrum, quod a presenti die, qua hoc conficitur instrumentum^e, ad unum annum primo et continue venturum, dabo opperam cum effectum, scilicet quod faciam seu scribam de littera nigra et rubea, ut est assuetum fieri in similibus libris, unum librum vocatum *Consueta* secundum^f ordinationem Barchinone, scriptum scilicet in pregamenis de *anyines* ad formam et tenorem cuiusdam *Consuete* noviter facte in ecclesia de *les Penedides* dicte civitatis, una cum orationibus et capitulis tam dominicalibus et ferialibus quam totius sanctoralis. Et in fine dicte *Consuete* scribam officium defunctorum, necnon et officium beate Marie Virginis assuetum fieri diebus sabbatinis secundum ordinationem Barchinone cum regulis eiusdem officii. Quodque^g librum scribam littere similis cuidam materie per me vobis tradite seriey sequentis: "In quibus estis et vos vocati Ihesu Christi Domini nostri omnibus qui sunt Rome dilectis^h Dei vocatiⁱ". Et quod librum promitto vobis tradere per dictum tempus perfectum, ligatum et cohoptum de coreo vituli pilosi et paratum ponere ad ambonem, sine dilatione, excusatione *et cetera*. Et si pro dicto libro habendo, haberetis facere aliquas missiones, promitto vobis eas restituere. Et nos dicti Matheus^k Serres, rector, et Anthonius^k Ledó, opperarius dicte ecclesie de Argentona, et uterque nostrum insolidum, convenimus et promittimus vobis dicto discreto^l Iacobo Torres quod hinc et per totum dictum tempus, dum tamen dicta *Consueta* fuerit perfecta, tradere et deliberare realiter et de facto vobis, vel quibus volueritis^m, quinquaginta florenos auri Aragonie recti ponderis et valoris, sine omni dilatione *et cetera*^m. Quodque restituemus omnes missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*ⁿ. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligamus omnia bona nostra et dicte ecclesie^o *et cetera*. Et iuramus.

Testes: Bernardus Noves et Iohannes Muleti, scriptores Barchinone.

a. XVⁱ predicti, *al ms* XV° predicto - b. *Al marge esquerre* in comuni - c. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - d. alteri, -i *escrit sobre o* - e. *Segueix ratllat m* - f. *Segueix ratllat* constitutionem - g. Quodque, *sic al ms* - h. dilectis, -i- *escrit sobre e* - i. vocati, *segueix ratllat s* - k. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur - l. discreto *interlineat* - m. vobis vel quibus volueritis *interlineat* - n. *Segueix ratllat* testes - o. Quodque restituemus omnes missiones et *cetera interlineat*.

1416, desembre, 16. Barcelona

Joan Rabat, escriptent de lletra rodona, oriünd del comtat de Foix, promet a Guillem Novell, ardiaca d'Urgell, que escriurà un Breviari i que el lliurarà perfet i corregit. L'escriptent rebrà per aquesta feina 1 sou i 4 diners per cada carta del Breviari. N'és fjadora Blanca, vídua de Guillem Gras, mercader, ciutadà de Barcelona.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Sextum decimum manuale* 1415, desembre, 30 - 1416, desembre, 24, fol. 149v.

Die mercurii, XVI^a die decembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XVI°.

Ego^a Iohannes^b Rabbati, scriptor littere rotunde, oriundus committatus Fluxi, gratis et ex certa scientia, per firmam et solemnem stipulationem, convenio et promitto^c vobis Elie de Fonte, clerico Barchinone, procuratori honorabilis Guillermi Novelli^d, archidiaconi Urgellensis^e, pro dicto honorabili domino archidiacono recipienti et acceptanti, et dicto etiam domino archidiacono, licet absentis^f, quod scribam et perficiam dicto domino archidiacono^g, iuxta meum posse^h, quoddam *Breviarium* per me iam inceptumⁱ cum simili littera vel meliori, cum qua iam eum^j scribere incepi, scilicet^k cum bono encausto et bene gomato. Promitto etiam eum^j rubricare cum bono virmilione. Item, convenio et promitto vobis quod, perfecto per me *Breviario* supradicto et satisfacto per vos michi in eo quod michi deberetur ratione salarii mei, et non ante^m, restituam et tradam vobis, aut cui volueritis loco vestri, exemplar seu *Breviarium*, a quo dictumⁿ *Breviarium* translato, seu ea quaterna que eo tunc tenebo seu penes me erunt^o et etiam pergamena et quaterna per me scripta^p. Item, promitto vobis quod de decem in decem diebus dabo vobis omnia quaterna que scripserim una cum quaternis exemplaris predicti sub pacto tamen et conditione: quod dictus dominus principalis vester teneatur et habeat dare et solvere michi pro qualibet quarta dicti *Breviarii* scripta ratione salarii mei unum solidum et^q quatuor denarios barchinonenses. Quam quantitatem teneatur^r dare et solvere michi quocienscumque tradam et portabo vobis seu dicto principali vestro quaterna per me scripta et sub pacto: quod ego non teneam adaptare^s ea que adaptanda fuerint, queque corrigenda inveneritis male facta^t, nisi durante tempore perfectionis dicti *Breviarii* per me fiendi, sic quod, perfecto ipso *Breviario*, per dictum honorabilem archidiaconum non possim impediri quin possim a presenti civitate recedere aut^u quod michi placuerit facere, non^v obstante correctione predicta. Et sub pacto et conditione: quod, ductis^w per me ad effectum omnibus^x per me superius promissis, dictus dominus principalis vester teneatur cancellare et a presenti securitate me liberare suis propriis missionibus et expensis. Et predicta facere promitto, salvis michi pactis predictis, sine aliqua dilatione *et cetera*. Et promitto restituere missiones *et cetera*. Et pro hiis complendis obligo vobis dicto nomine *et cetera* omnia bona mea *et cetera*. Et ut super restitutione dicti exemplaris ac dicti *Breviarii* per me scribendi vobis diligentius cautum sit, dono vobis fideiubentem: dominam Blancham, uxorem Guillermi Gras, quondam, mercatoris, civis Barchinone, que *et cetera*. Ad hec ego dicta Blancha^y, suscipiens in me sponte hanc fideiussionem, convenio et promitto vobis dicto Elie, nomine predicto^z acceptanti, quod cum dicto principali meo et sine eo tenebor vobis^{ab} ad restitutionem ditorum exemplaris ac quorumvis quaternorum, qui penes dictum meum principalem existant, et ad restitutionem quarumvis missionum *et cetera*. Et pro hiis obligo omnia bona *et cetera*, renuntians legi dicenti quod prius conveniatur *et cetera*. Et quod sublato *et cetera*. Necnon beneficio Velleyani *et cetera*. Ego itaque dictus Elias^{ad} de Fonte, procurator a dicto domino archidiacono constitutus cum instrumento die presenti in posse notarii subscripti confecto, nomine predicto, convenio et promitto vobis dicto Iohanni Rabbati quod dictus principalis meus dabit vobis pro qualibet carta predicti *Bre-*

viarii in modum predictum dictum unum solidum et quatuor denarios, tenebitque et servabit vobis ac attendet omnia et singula supradicta, quatenus per eum fuerint attendenda *et cetera*. Et quod restituet missiones *et cetera*. Et pro his complendis obligo vobis omnia bona dicti principalis mei *et cetera*. Et ut predicta maiori gaudeant firmitate, nos omnes iuramus, scilicet nos dicti Iohannes et Banca, in animas^{ad} nostras, et ego dictus Elias in animam dicti principalis mei *et cetera*.

Testes: Raymundus Athesii, comorans cum domino cardinali Tholose, et Matheus de Teseracho, notarius Barchinone^{ac}.

a. *Al marge esquerre* solvit II solidos - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat* honorabili Guillermo Novelli, archidiacono Urgellensi licet absenti et vobis - d. Guillermi Novelli *interlineat* - e. Urgellensis *interlineat* - f. et dicto etiam ... licet absenti *interlineat* - g. dicto domino archidiacono *interlineat* - h. iuxta meum posse *interlineat* - i. *Segueix ratllat* facto - j. eum, *sic al ms per quod* - k. scilicet *interlineat* - l. promitto etiam eum *interlineat* - m. et non ante *interlineat* - n. dictum *interlineat* i *escrit damunt* dictum *ratllat* - o. seu penes me erunt *interlineat* - p. *Segueix ratllat* sine aliqua - q. *Segueix ratllat* sex dr - r. *Segueix ratllat* mini - s. *Segueix ratllat* seu corrigere - t. male facta *interlineat* - u. *Segueix ratllat* pro - v. *Segueix ratllat* obstando - w. *Precedeix ratllat* de - x. *Segueix ratllat* me - y. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur - z. *Segueix ratllat* recip - ab. vobis *interlineat* - ac. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur - ad. animas, *al ms. animam* - ae. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació expressada textualment*: Die lune, XXIII^a die madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XVII°, fuit cancellatum sequens instrumentum de voluntate partium ibidem presentium, presente Petro Morelli, scriptore iurato sub me Gabriele Canyelles, notario Barchinone, presentibus etiam testibus Ugone Terreni, civitatis Carquessone, et Francisco Stadella, ville Sancte Columbe de Queralto, diocesis Vicensis.

1417, gener, 29. Barcelona

Joan de Camporells, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Fuster, defensor de la mercaderia i clavari del dret que es recapta per la mateixa, 77 sous i 8 diners per 5 llibres i 28 mans de paper per a ús del dit ofici.

AHPB, Joan BAGES, *Manuale secundum* 1415, desembre, 30 - 1417, octubre, 12, fol. 62r.

Sit omnibus notum quod ego Iohannes de Camporells, lligator librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Petro Fusterii, deffensori mercancie, clavarioque iuris quod colligitur pro eadem, quod solvistis michi bene et plenarie, ad meam voluntatem, septuaginta septem solidos et octo denarios Barchinone, michi debitos et pertinentes pro V^e libris papiri maioris forme et XXVIII manibus papiri, quas Michael Marquet, collector dicti iuris, a me

emit dicto pretio, habuit et recepit a II die mensis ianuarii, anno M CCCC XVI citra, ad opus et servitium^b collecte dicti iuris. Et ideo *et cetera*.

Testes: Petrus Cosquella, notarius, et Iohannes Cenrós, scriptor, cives Barchinone^c.

a. *Segueix ratllat hui* - b. *Segueix ratllat dicti* - c. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

36

1417, febrer, 6. Barcelona

Llorenç Costa, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Fuster, defensor de la mercaderia i clavari del dret que es recapta per la mateixa, 15 sous: 10 sous per un registre de paper i 5 sous per un llibre també de paper per a ús del dit ofici.

AHPB, Joan BAGES, *Manuale secundum* 1415, desembre, 30 - 1417, octubre, 12, fol. 65r.

Sit omnibus notum quod ego Laurentius^a Costa, ligator librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Petro Fusterii, deffensori mercancie, clavarioque iuris quod colligitur pro eadem, quod solvistis michi bene et plenarie, ad meam voluntatem, omnes illos quindecim solidos Barchinone, qui michi debentur^b: videlicet, decem solidos pro quodam registro^c papireo cum cohoptis corei albi ad opus et pro servitio albaranorum qui fiunt pro distributione dicti iuris; et quinque solidos dicte monete^d pro quodam libro papireo, in quo debent scribi et continuari inventarium, encantum et computa per venerabilem Guillermmum de Cabanyellas et Petrum de Gualbis facta de preda [..]^e sarracenorum. Et ideo *et cetera*.

Testes: Petrus Tosquella, notarius, Iohannes Bertrandi et Iohannes Cenrós, scriptores Barchinone^f.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat pro* - c. *Segueix ratllat cum* - d. *quinque solidos dicte monete interlineat* - e. *Una taca d'humitat impedeix la lectura de part del text* - f. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

1417, juliol, 10. Barcelona

Salvador Sabater, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Bartomeu Vidal, ciutadà de Barcelona, procurador reial al regne de Sardenya, 100 sous per diversos llibres i paper per a ús del dit ofici.

AHPB, Pere ROIG, *Manual* 1417, juliol, 8 - 1417, novembre, 6, s.n.

Sit omnibus notum quod ego^a Salvator Çabaterii, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Bartholomeo Vithalis^b, civi dicte civitatis, procuratorique regali in regno Sardinie, quod solvistis et tradidistis michi centum solidos Barchinone de terno, qui michi debebantur et pertinebant ratione et pro pretio^c sex librorum papiri^d, in quibus sunt tres cum cohoptis virmiliiis, et tres cum cohoptis albis, quos a me emistis pro registrando negotia dicti vestri officii; et etiam ratione et pro pretio alterius^e libri comunis^f de forma maiori cum cohoptis corei vadelli virmilii, et unius^g manualis, in quo sunt^h sex manus papiri cum cohoptis pergameni cum corrigio et fivella; et etiam ratione medieⁱ rayme papiri, que servivit pro scribendo^k litteras pro factis et negotiis dicte procuracionis^l. Quos quidem tres libros et papirum, ut predicatur^m, a me emistis tanquam procurator regalis antedictus ad opus et pro servitio dicti officii vestri et pro scribendo in ipsis libris facta et negotia eiusdem officii. Et ideo renuntiandoⁿ exceptioni non numerate et non solute pecunie et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, decima die iulii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o decimo septimo.

Sig+num Salvatoris Sabaterii, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes: Raymundus Badia^o, Petrus Radon, mercatores^p, et Anthonius Vinyes, scriptor, cives Barchinone^q.

a. Sit omnibus notum quod ego *interlineat*. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat* mercatoris - c. et pertinebant ... pretio *interlineat* - d. *Segueix ratllat* apellate registris - e. quos a me ... pro pretio alterius *interlineat* - f. *Segueix ratllat* pro q - g. unius *interlineat* i escrit *damunt* pro quodam *ratllat* - h. sunt *interlineat* i escrit *damunt* erant *ratllat* - i. etiam ratione medie *interlineat* i escrit *damunt* pro media - k. *Segueix ratllat* litted - l. *Segueix ratllat* et ideo renun - m. ut predicatur *interlineat* - n. *Segueix ratllat* facio apocham - o. *Segueix ratllat* mercator Anthonius Vinyes scriptor - p. *Segueix ratllat* cives Barchinone - q. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

1417, desembre, 3. Barcelona

Berenguer Torrent, mercader, ciutadà de Barcelona, tutor de Salvador Cortal, fill i hereu de Bartomeu Cortal, de Sant Just Desvern, i de la seva muller Francesca, difunts, lliura a Mateu Calderons, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, el dit Salvador Cortal, de 8 anys, perquè durant 8 anys visqui amb ell per tal d'aprendre l'ofici d'il·luminador de llibres. Mateu Calderons, durant aquest temps, el mantindrà, el vestirà i el calçarà. L'ensenyarà de llegir i escriure i l'ofici d'il·luminar llibres.

ACB, Julià ROURE, *Manuale undecimum* 1416, agost, 13 - 1418, febrer, 6, s.n.

Ego Berengarius^a Torrent, mercator, civis Barchinone, tutor datus, constitutus et assignatus per venerabilem Petrum Mathes, civem dicte civitatis, comorantem in parrochia Sancti Iohannis de Pinu, baiulum pro honorabili Elemosina Pauperum Sedis Barchinone in dicta parrochia et in parrochia Sancti Iusti de Vercio ac in villa Sancti Felicis de Lupricato, persone et bonis Salvatoris Cortal, pupilli filii et heredis Bartholomei Cortal, quondam, dicte parrochie Sancti Iusti de Vercio, et domine Franciscè^b, quondam, eius uxoris, prout de datione et assignatione dicte tutele plene constat per instrumentum^c inde receptum in posse notarii infrascripti sextadecima die novembris proxime lapsi, gratis et cetera, dicto nomine, ad octo annos primo et continue venturos ac completos, qui currere incipient in festo Nativitatis Domini proxime venturo, afirmo vobiscum Matheo Calderons, illuminatore librorum, cive dicte civitatis, dictum Salvatorem Cortal, pupillum, in etate octo annorum vel inde circa constitutum, causa adiscedi officium vestrum de il·luminador, et alias pro serviendo vobis in omnibus mandatis vestris et cetera. Conveniens et promittens vobis quod dictus Salvator per totum dictum tempus morabitur vobiscum, et quod non recedet a vobis nec a servitio vestro sine licentia et cetera. Quod si fecerit et cetera. Convenio etiam et promito, dicto nomine, vobis quod dictus Salvator per totum dictum tempus erit bonus et cetera, et in fine dicti temporis emendabit vobis omnes dies et cetera. Et si quid mali et cetera, ad cognitionem duorum proborum hominum^d inter me, dicto nomine, seu dictum Salvatorem tunc adultum, et vos comuniter eligendorum. Et pro hiis et cetera, dicto nomine, obligo vobis omnia bona dicti pupilli et cetera. Bona autem mea non vobis obligo et cetera. Ad hec ego dictus Matheus^e Calderons, laudans predicta et cetera, convenio et promitto vobis dicto Berengario Torrent quod per totum dictum tempus octo annorum providebo dictum Salvatorem in comestione et potu, vestitu et calciatu, lane, lini et sotularium. Et faciam sibi edocere^f legendi^g litteram et scribendi, necnon docebo dicto Salvatori dictum meum officium de il·luminador, prout ipsum melius adiscere poterit. Et colam ipsum sanum et^h infirmum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et omnia alia faciam et complebo ad que iuxta predicta tenear. Et pro hiis et cetera, obligo bona et cetera. Hec igitur et cetera. Fiat largo modo et fiant duo instrumenta et cetera.

Testes: Franciscus Folch, carnifex, et Iacobus Salort, frenerius, cives Barchinone.

a. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - b. Franciscè interlineat i escrit damunt Eulalie ratllat - c. Segueix ratllat pl - d. hominum manca al ms - e. Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma - f. Segueix ratllat litteram et - g. Segueix ratllat et scribendi litteram laycam - h. Segueix al ms in.

1418, març, 23. Barcelona

Bernat Rouric, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Guillem Novell, prevere, ardiaca de Llimiana a la Seu d'Urgell, 30 florins d'or d'Aragó per haver-li il·luminat el seu Breviari. [V. doc. 34]

AHPB, Joan FRANC, *Septimum manuale* 1418, gener, 3 - 1418, desembre, 28, s.n.

Die mercurii, XXIII^a martii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XVIII°.

Sit omnibus notum quod ego Bernardus Rourich, illuminator librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Guillermo Novelli, presbitero, archidiacono de Liminiana in ecclesia Urgellensi, quod solvistis michi, ad meam voluntatem, omnes ipsos triginta florenos auri Aragonie^b, quos michi debebatis pro pretio de *il·luminar* quoddam *Breviarium* vestrum. Et ideo *et cetera*. Et^c viceversa ego dictus Guillelmus^d Novelli volo quod omnia instrumenta et scripture, in quibus contineatur seu appareat vos dictum Bernardum Rourich michi teneri occasione predictorum, sint cassa et vana ac casse et vane et nullius eficacie seu valoris et pro talibus habeantur et censeantur.

Testes: Franciscus Cardona, mercator, civis, et Iohannes Osona, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat pro* - c. *Segueix ratllat volo quod omnia* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

1418, maig, 24. Barcelona

Guillem sa Coma, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut dels marmessors del testament de Domènec Ponç, canonge de Barcelona, 8 sous per diversos llibres per a ús de la dita marmessoria.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Decimum octavum manuale* 1417, desembre, 29 - 1418, desembre, 17, fol. 70v.

Die martis, XXIII^a die madii, anno predicto a nativitate Domini M^o CCCC^o XVIII°

Sit^a omnibus notum quod ego Guillelmus^b ça Coma, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis dictis^c manumissoribus quod per manus venerabilis Guillelmi Torrent, manumissoris surrogati testamenti seu ultime voluntatis honorabilis Dominici Poncii, quondam, canonici Barchinone, dedistis et solvistis michi, voluntati mee, octo solidos barchinonenses ratione^d laborum diversorum librorum dicte manumissorie, quos vendidi. Et ideo *et cetera*.

Testes: Iohannes Muleti et Petrus Morell, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre* Dominici Poncii - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat* manubus - d. *Segueix ratllat* diversorum.

41

1419, març, 4. Barcelona

Pere Pau ses Olives, de 18 anys, escrivent, oriünd de la ciutat de Girona, habitant de Barcelona, promet a Jaume Roure, cavaller, domiciliat a la vila de Tràpena (Trapani) de l'illa de Sicília, que durant un any viurà amb ell per tal de escriure tots els llibres que li indiqui. Jaume Roure el mantindrà i li donarà una paga d'11 lliures: 5 lliures i 10 sous ara i la resta en acabar el dit any de contracte.

AHPB, Francesc FERRER, *Manuale comune tertium* 1416, octubre, 20 - 1426, febrer, 4, s.n.

Die sabbati, IIII^a die mensis martii, anno predicto.

Petrus^a Paulus çes Olives, scriptor, oriundus civitatis Gerunde, habitatorque pro nunc Barchinone, sciens et asserens atque concedens iuramento per me inferius prestito me etatem decem octo annorum et amplius plenarie excessisse, minorem vero fore viginti quinque annis, et non habere nec habere velle aliquem quoad hec in curatorem, gratis *et cetera*, a die lune proxime venienti, qua computabitur sexta dies presentis et infrascripti mensis martii, ad unum annum ex tunch primo et continue venturum et sequiturum, promitto stare vobiscum honorabili Iacobo Roura, milite, in villa Trapani regni Sicilie domiciliato, hiis presenti, causa videlicet scribendi vobis libros, et alias serviendo vobis ubique in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, tam de die quam de nocte, iuxta meum posse. Promittens vobis quod per totum dictum tempus ero vobis et vestris bonus, legalis, humilis, patiens, obediens, sollicitus et intentus, omne comodum vobis et bonis vestris perquirendo, et omne dampnum pro meis viribus evitando. Et quod infra dictum tempus unius anni non recedam a vobis nec servitio vestro, absque vestris expressis licentia, voluntate et mandato. Quod si fecero, dono et confero vobis licentiam et plenum posse quod vos vestra propria auctoritate et sine fatica et requisitione alicuius curie et persone, possitis me ubique capere seu capi facere, et captum cogere et fortiare sive cogi et fortiari facere me ut serviam vobis per totum dictum tempus unius anni integriter et complete. Promittens inquam vobis quod in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies et horas, quibus a vobis seu servitio vestro absens fuero, tam ratione fuge, infirmitatis quam aliter, culpa mei. Et quod satisfaciam, sol-

vam et emendabo vobis et vestris si quid mali vel dampni vobis seu bonis vestris fecero aut intulero quovis modo, sine aliqua videlicet dilatione *et cetera*. Quodque restituam *et cetera* omnes et singulas missiones *et cetera*. Super quibus quidem missionibus *et cetera*, credatur vobis et vestris *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, obligo vobis et vestris me personaliter et omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Et pro maiori premissorum corroboracione iuro *et cetera*. Renunciando quantum ad hec beneficio minoris etatis et ignorantie *et cetera*. Ad hec ego Iacobus^b Roura, predictus, laudans predicta *et cetera*, et acceptans vos dictum Petrum Paulum çes Olives in scriptorem et servitorem meum, convenio et bona fide promitto vobis dicto Petro Paulo çes Olives quod per totum dictum tempus unius anni providebo vos in comestione et potu. Et dabo et solvam vobis pro solidata persone vestre totius dicti temporis unius anni undecim libras monete Barchinone de terno, quas vobis dare et solvere teneat et promitto hoc modo: scilicet, die presenti quinque libras et decem solidos dicte monete, et residuas quinque libras et decem solidos ad complementum totius dicte solidate in fine dicti temporis sive anni. Et alias colam vos sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et hoc promitto facere *et cetera*. Sine *et cetera*. Quodque restituam *et cetera* omnes et singulas missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera* credatur vobis et vestris *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea *et cetera*. Iuro *et cetera*. Premissa igitur *et cetera*. Fiat utrique parti nostrum unum instrumentum in forma *et cetera*.

Actum est hoc *et cetera*.

Testes: Michael Costa, Bartholomeus Beuda et Vincentius [...], magister domorum, cives Barchinone^c.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament.* - c. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla vertical i segueix l'apoca o rebut de la part que hom pagà del sou del treballador o escrivent.*

1419, març, 30. Barcelona

Simon Savi, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, promet a Ferrer de Pujol, canonge de la Seu de Barcelona, que en el termini d'un any escriurà en lletra rodona, caplletrarà i li lliurarà perfet i corregit el llibre Legendarius officii dominicalis, del qual ja li ha lliurat tres quaderns. Ferrer de Puig lliurarà a Simon Savi els pergamins i li donarà una paga de 2 sous i 4 diners per cada full escrit del llibre. La paga li serà donada cada tres quaderns acabats.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Decimum nonum manuale* 1418, desembre, 29 - 1419, desembre, 22, fol. 45v.

Die iovis, XXX^a die martii, anno predicto.

Ego^a Simon^b Savi, scriptor littere rotunde, civis Barchinone, de certa scientia, per firmam et solemnem stipulationem et sub pena quindecim librarum Barchinone, convenio et promitto vobis honorabili Ferrario de Podiolo, canonico Barchinone^c, quod^d a festo Pentecostes proxime venturo ad unum annum proxime sequiturum faciam, scribam et perficiam vobis quendam librum vocatum *Legender officii dominicalis* de littera rotunda, de simili forma et littera^e de qua iam feci, scripsi et perfici^f et vobis iam tradidi tria quaterna, vobis dante et solvente michi pergamena ad opus ipsius libri^g, et quod omnia et singula que corrigendo inveneritis in ipso libro fore emendanda emendabo^h, ipsamque capudlitterabo seuⁱ capudlitterari faciam meis sumptibus et expensis. Et predicta facere promitto et complere sine dilatione *et cetera* et sine dampno *et cetera*. Et quod restituam omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Vos vero teneamini michi dare et solvere pro qualibet folia ipsius libri duos solidos et quatuor denarios Barchinone. Et pro hiis complendis, obligo vobis omnia bona mea et iuro *et cetera*. Et ego dictus Ferrarius^k de Podiolo promitto vobis^l dicto Simoni Savi quod dabo vobis pergamena necessaria ad dictum librum. Daboque etiam et solvam vobis^m pro salario vestro seu mercede dicta duos solidos et quatuor denarios pro qualibet folia dicti libriⁿ, quos solvam vobis de tribus in tribus quaternis. Et de presenti bistratham et solvam vobis decem florenos in solum pro rata dicti vestri salarii^o sine omni dilatione, excusatione *et cetera*^p et sine dampno *et cetera*. Et quod restituam missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis omnia bona mea *et cetera*^q. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Matheus de Thesaracho, notarius, et Petrus Morell, scriptor Barchinone.

Item, dictus Simon^r Savi firmavit apocam dicto honorabili Ferrario de Podiolo de decem florenis auri Aragonie de dicto salario.

Testes predicti.

a. *Al marge esquerre* Solvit dictus Simon unum solidum et sex denarios - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. convenio et ... Barchinone *interlineat* - d. *Segueix ratllat* hinc ad - e. et littera *interlineat i escrit damunt que ratllat* - f. *Segueix ratllat* tria q - g. *Segueix ratllat* ipn - h. *Segueix ratllat* et predicta faciam - i. *Segueix ratllat* capiliterari - k. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - l. *Segueix ratllat* et quod dabo et - m. quod dabo vobis ... solvam vobis *interlineat* - n. *Segueix ratllat* et - o. et de presenti ... vestri salarii *interlineat* - p. *Segueix ratllat* et q - q. *Segueix ratllat* et iuro - r. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma*.

1420, març, 9. Barcelona

Francesc Olivella, de l'ofici del mestre racional de la cúria del rei, reconeix haver rebut de Bartomeu Miralles, procurador reial als Comtats de Rosselló i Cerdanya, 14 florins d'or d'Aragó que ell havia pagat a Mateu Caselles, escrivent de Barcelona, per haver copiat dos llibres: 4 florins pel llibre Del dret del quirat de les robes que van a

la terra del soldà de Babilònia; i 10 florins pel llibre de comptes Tertium administrationis de l'ofici de procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya.

AHPB, Pere GRANYANA, *Vicesimum octavum manuale* 1419, desembre, 26 - 1421, maig, 2, fol. 20r.

Sit omnibus notum quod ego Franciscus^a d'Olivella, de officio magistri rationalis curie domini regis, civis Barchinone, confiteor et recognoscho vobis honorabili Bartholomeo Miralles, procuratori regio comitatum Rossilionis et Ceritanie, quod solvistis et dedistis michi bene et plenarie ad meam voluntatem numerando, per manus venerabilis Petri Roura, locumtenentis vestri, omnes illos quatuordecim florenos auri Aragonie recti ponderis et valoris^b, quos ego pro vobis bistraxeram Matheo de Casellis, scriptori Barchinone, videlicet quatuor florenos pro translato quendam librum vocatum *Del dret del quirat de les robes que van a la terra del soldà de Babilònia*; et residuos decem florenos pro translato quendam compotum sive librum intitulatum *Tertium administrationis* dicti vestri officii. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie predictae non numerate et non solute et doli mali, facio vobis de predictis quatuordecim florenis per vos michi, ut predicatur, persolutis presentem apocham de soluto in testimonium premissorum.

Actum est hoc Barchinone, nona die martii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o vicesimo.

Sig+num Francischi d'Olivella, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Anthonius Coma et Franciscus Thome, scriptores, cives Barchinone^c.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. auri Aragonum recti ponderis et valoris *interlineat* - c. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

44

1420, desembre, 3. Barcelona

Entre els béns inventariats del difunt Pere Vicenç, mercader, ciutadà de Barcelona, hom trobà diversos llibres escrits de la mà del dit Pere Vicenç: dos llibres de comptes, el Saltiri, la Doctrina compendiosa atribuït a Francesc Eiximenis, tretze quaderns de l'Historial, és a dir, del Speculum Historiale de Vincent de Beauvais, i un capbreu.

AHPB, Simon CARNER, *Secundus liber inventariorum et encantum* 1415 - 1429, fols. 172r-181v.

Die martis, III^a die decembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XX°.

Inventarium factum de hereditate et bonis que fuerunt venerabilis Petri Vincentii, quondam, civis Barchinone, per venerabilem dominam Constantiam, uxorem dicti venerabilis Petri Vincentii, quondam, ut tenentem et possidentem omnia et singula bona que fuerunt dicti quondam viri sui pro suis dote et sponsalio et aliis iuribus suis obligata et ypothecata, iuxta scriptam consuetudinem Barchinone et constitutionem Cathalonie generalem, in villa Perpiniani cathalanis editam celebratam, necnon, in quantum opus sit, ut matrem et coniunctam personam Iacmeti Vincentii, filii sui, a presenti civitate pro nunc absentis. ... Item, atrobe en la scriptori qui és en lo cap de la scala les coses següents: ...

Item, un libre de la forma maior^a de *deu e deig*, que lo dit defunt féu com fou clavari de la ciutat de Barchinona, de l'any M CCCC XVI, ab cubertes de cuiro vermell de vadell ab una fivella e un correig.

Item, VIII libres cuberts de cuyr vermell de tot lo full, los quals lo dit deffunt féu com fou clavari de la ciutat de Barchinona, del propdit any. ...

Item, XII quèrns de pergamins^b del *Saltiri*, en forma de full, los quals lo dit difunt havia scrits. ...

Item, un altre libre ab cubertes blaves engrutades, apellat *Doctrina compendiosa*, scrit de mà del dit deffunt. E comensa en la primera fulla del dit libre ‚En nom de Déu e de la humil Verge Maria' et cetera. E fenex la dita fulla ‚tots los seus sans' et cetera. E comensa la darrera fulla del dit libra ‚s'atropa tot cubert de plomes blanques'. E fenex la dita fulla ‚Déus vos tinga en sa guarda, amen'.

Item, XIII quèrns^c de paper tots descornats, scrit de mà del dit deffunt. E comensave lo primer quèrn ‚Comensa lo terç volum del compendi *Istorial* del molt alt senyor' et cetera. Los altres quèrns no venien bé arreu.

Item, un capbreu de paper de la mà maior, molt antich, ab cubertes de pergami, en lo qual lo dit deffunt scrivia en temps passat les rebudes que fahia dels seus censals e morabatins. ...

a. de la forma maior *interlineat* - b. *Segueix ratllat* poch - c. *Segueix ratllat* scrits.

1422, gener, 28. Barcelona

Antoni Ramon, de 14 anys, fill de Francesc Ramon, difunt, corredor d'animals, ciutadà de Barcelona, promet al seu germà Joan Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, que durant 2 anys viurà amb ell per tal d'aprendre el seu ofici de llibreter. Antoni Ramon, durant aquest temps, serà mantingut, vestit i calçat. Per a la festa de la Pentecosta propvinent li serà feta una túnica d'un valor de 22 sous cada cana.

AHPB, Francesc VERDAGUER, *Manual* 1421, desembre, 30 - 1423, desembre, 18, s.n.

Die mercurii predicta.

Ego^a Anthonius^b Ramon, filius Francisci Ramon, quondam, curritoris animalium, civis Barchinone, asserens me virtute iuramenti infrascripti etatem XIII^{im} annorum plenarie excessisse, et non habere nec habere velle curatorem, ad duos annos continuos, qui currere incipiant die presenti, mitto et affirmo me vobiscum Iohanne Ramon, libraterio, fratre meo, causa adicendi dictum vestrum officium, et alias serviendi vobis *et cetera*. *Dictetur largo modo cum clausulis solitis et opportunis*. Et ego dictus Iohannes^c accepto te dictum Anthonium et promitto tibi quod providebo te sanum et egrum in cibo et potu, calciatuque et vestitu iuxta tui decentiam et conditionem. Et in festo Pentecostes proxime venturo dabo^d et faciam tibi unam tunicam panni *de la terra*, valoris viginti duorum solidorum *la cana*. Et docebo te dictum meum officium bene et legaliter *et cetera*. *Dictetur largo modo*.

Testes: venerabilis Iacobus de Gualbis, civis, et Petrus Simon, boterius, civis Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Segueix ratllat tibi*.

46

1424, abril, 15. Barcelona

Pere Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, i Francesc Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, germans, signen diversos capitols. Pere Mascaró reconeix haver rebut del seu germà Francesc Mascaró un llegat testamentari del seu pare Guillem Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, i diversos drets per la successió del seu germà Salvador i de la seva germana Clareta.

ACB, Julià ROURE, *Manuale sextum decimum* 1423, agost, 20 - 1425, març, 28, s.n.

Die sabbati, XV^a aprilis, anno predicto.

Instrumentum quorundam capitulorum firmatorum et sequutorum inter Petrum^a Mascaró, libraterium, civem Barchinone, ex una parte, et Francischum^b Mascaró, libraterium, civem dicte civitatis, ex parte altera, *et cetera*. *Est in nota*.

Testes: Iacobus Dusay, parrochie Sancti Cipriani de Cabaneis, diocesis, et Anthonius Martini, notarii, habitator Barchinone.

Item, cum alio instrumento. Ego dictus Petrus^c Mascaró confiteor et recognosco vobis dicto Francischo Mascaró, fratri meo, heredi universali^d Guillermi Mascaró, quondam, libraterii, civis

dicte civitatis, patris mei^e et vestri, hiis presenti, quod solvistis michi bene *et cetera* centum viginti libras Barchinone, per vos michi debitas rationibus sequentibus: Primo, pro legato per dictum patrem meum michi in eius ultimo testamento facto, quadraginta libras. Item, pro successione Salvatoris Mascaró, quondam, fratris mei et vestri, quadraginta libras. Item, pro successione Clarete, quondam, sororis mee et vestre, alias quadraginta libras. Et ideo renuntiando *et cetera*, facio apocham *et cetera*.

Testes proxime dicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Segueix ratllat ffra* - e. *Segueix ratllat s*.

47

1424, novembre, 4. Barcelona

Felip de Malla, mestre en teologia, canonge i ardiaca del Penedés a la Seu de Barcelona, i Pere Pujol, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, signen uns capítols, segons els quals Pere Pujol li haurà d'escriure un Missal mixt complet, segons l'ús del bisbat de Barcelona, escrit de la mà de l'escrivent que ja ha escrit uns quaderns. El Missal haurà d'ésser lliurat perfet, corregit, caplletrat i enquadernat, a la fi de 8 mesos a partir de la signatura dels capítols. Felip de Malla donarà a Pere Pujol per aquesta feina 100 florins, que valen 55 lliures.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Vicesimum tertium manuale* 1424, desembre, 30 - 1424, gener, 12, fol. 106r-v.

Ego Philipus^a de Medalia, magister in sacra pagina, canonicus et archidiaconus Penitensis in Ecclesia Barchinone, ex una parte, et ego Petrus^b Pujol, presbiter, beneficiatus in dicta Ecclesia, ex parte altera, confitemur et recognoscimus, una pars nostrum alteri et nobis ad invicem, quod inter nos dictas partes fuerunt facta, conventa, firmata et iurata quedam capitula huius seriey:

Convengut e concordat és stat entre lo reverent mestre Philip de Malla, de una part, e lo discret mossèn Pere Puiol, prevera, beneficiat en la Seu de Barchinona, d'altra part, que lo dit Pere Puiol li haia a donar un *Missal* mist e complit de tots officis, veys e novells, tro la jor[na]da^c deiús escrita segons ús e costum del bisbat de Barchinona. Lo qual *Missal* sia continuat e scrit de la mà del scrivent qui ha scrits los coherens qui són continuats tro la jornada de Pascha en lo offici dominical. Los quals coherens lo dit mestre Philip té per penyora e resene per alguna quantitat que de present li ha a bestraura per comprar pergamins e altres coses a compliment del dit *Missal*.

Item, és convengut que en lo dit *Missal* sien tots los prefacis notats, ferials e festivals, e los comensaments de les ,glòries in excelsis' e de credos e paternoster, ferial e festival, e los ,ite missa

est', et ,benedicamus', de una part. E d'altre part sien los prefacis e ,comunicantes' et ,Hanc igitur' no notats, continuats ans de ,Te igitur' *et cetera*. E que en lo dit *Missal* haia decem caps de letras belles e floreïades d'or e d'altres colors segons la primera letra del comensament del dit *Missal*, qui comensa ,Ad te levavi', és comensade, o pus belles, si fer se pot, a voluntat del dit Pere Puiol. Si plus de X letras e volrà lo dit mestre Philip, que les se haia a pagar. Axí mateix lo dit Pere Puiol haia a fer fer un gentil e bell crucifix ab ,sede magestatis' en lo dit *Missal* de bona mà de pintor. E haia a fer compter, segons ús del dit bisbat de Barchinona en lo dit *Missal*.

Item, és convengut que lo dit Pere Puiol haia a donar lo dit *Missal* bo e complit e corregit e ligat e cornat de bona mà. E que en lo dit *Missal* no haia remissions negunes, si donchs no de intròits de missa e de epístolas e de evangelis e altres totes remissions qui's remetén al comú.

Item, és convengut que lo dit Pere Puiol haia a donar bon acabament que lo dit *Missal* sia perfet e acabat d'essí a vuyt mesos primers vinents, comptadors del dia que los presents capítols se fermaran.

Item, és convengut que lo dit mestre Philip haia a donar al dit Pere Puiol per lo dit *Missal*, totes les coses dessus dites complides, cent florins d'or d'Aragó de bon pes. Entès, emperò, que si lo dit *Missal* no apparia ben acabat al dit mestre Philip, que no sie tengut de pendre-lo. Ans si res haurà prestat en diners al dit Pere Puiol, que aquells li haia a tornar prestament sens dilació.

Et ideo nos dicte partes, laudantes, approbantes, ratificantes et confirmantes^d capitula preinserta et omnia et singula in ea contenta et renuntiantes *et cetera*, de certa scientia, convenimus et promittimus, scilicet una pars nostrum alteri et nobis ad invicem, quod dicta capitula et omnes et singulas conventiones et pacta aliqua in ea contenta, attendemus, tenebimus, complebimus et observabimus, in quantum utrumque nostrum tangunt, sine omni dilatione *et cetera*. Et quod restituemus et solvemus unus nostrum alteri et nobis ad invicem omnes missiones, sumptus, dampna *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligamus nos dicte partes nobis ad invicem omnia bona nostra, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Et ut predicta omnia et singula maiori gaudeant firmitate, iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Actum *et cetera*.

Testes: discretus Petrus de Vilarasa, in ecclesia Beate Marie de Mari, et Bernardus Sayol, in ecclesia monasterii Sancti Petri Puellarum Barchinone presbiteri beneficiati.

Sit omnibus notum quod ego Petrus^e Pujol, presbiter, beneficiatus in^f Sede Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Philipo de Medalia, magistro in sacra pagina, canonico et archidiacono Penitensis in ecclesia Barchinone, quod dedistis et solvistis michi terdecim libras et quindécim solidos barchinonenses ex illis quinquaginta quinque libris, quas iuxta tenorem certorum capitulorum die presenti inter vos et me factorum et firmatorum in posse notarii infrascripti michi dare debetis, et pro quarum pretio ego debeo facere et perficere unum *Missale* mixtum et completum secundum usum Ecclesie Barchinone, prout de dictis capitulis continetur. Et ideo.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament*. - c. *jornada, al ms jorda* - d. *Segueix ratllat vobis de* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Segueix ratllat ecclesia*.

48

1424, desembre, 29. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Bernat Miquel, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, aquest posseïa, en morir, diversos llibres de dret, i també el llibre Lectura del Saltiri de Hugues de Saint-Cher, escrit de la seva pròpia mà.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Plec d'inventaris i encants 1420 - 1429*, s.n.

[..]

Item, una *Lectura del Saltiri*, ab cubertas de posts trencades, de mà del dit deffunt. E fo feta per mestre Hugo de Sent Caro vel de Molendinis. ...

49

1425, març, 14. Barcelona

Diego Garcia, escrivà del rei, que té cura de l'arxiu reial, reconeix haver rebut de Nicolau Gralla, ciutadà de Lleida, 16 lliures i 10 sous, pel trasllat per ell fet d'un capbreu de rendes i emoluments de la terra del marquesat de la diòcesi d'Urgell.

AHPB, Bernat Pi, *Manual 1424*, octubre, 9 - 1425, maig, 22, fol. 70v.

Sit omnibus notum quod ego Didacus^a Garsie, scriptor domini regis ac tenens calves archivi regii Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Nicholao Gralla, civi civitatis Ilerde, quod per manus Iohannis Font, draperii, civis Barchinone, dedistis et solvistis michi omnes illas sexdecim libras^b et decem solidos barchinoneses, quas et quos^c vos michi dare et solvere tenebamini ratione translati per me fiendi^d de capibrevio reddituum et emolumentorum^e terre marchionatus^b diocesis Urgellensis. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocam de soluto.

Actum est hoc Barchinone, XIII die mensis martii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXV.

Sig+num Didaci Garsie, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Petrus Rabins et Simon Miró, scriptores, habitatores Barchinone^f.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat barchinonenses* - c. *quos interlineat* - d. *Segueix ratllat aliquorum* - e. *fiendi interlineat i escrit damunt fiende vobis factorum de et et obstante de dicto anthonio* - f. *Segueix ratllat aliquibus* - g. *Segueix ratllat del* - h. *Segueix ratllat siti in episcopatu* - i. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

50

1425, setembre, 26. Barcelona

Segons l'inventari dels béns d'Antoni sa Font, notari, ciutadà de Barcelona, aquest posseïa, en morir, entre d'altres llibres, un Viridiari ordenat pel dit Antoni sa Font, és a dir, la Summa dictaminis de Guido Faba, i també Troya o Històries Troyanes, en llatí, de Guido delle Colonne, escrit també de mà d'Antoni sa Font, llibre que va ser venut a un castellà pel preu d'una lliura, 7 sous i 6 diners..

ACB, Gabriel CANYELLES, *Plec d'inventaris i encants* 1420 - 1429, fols. 1r-41r.

[..]

Item, un *Viridiari* scrit e ordenat per lo dit defunt, scrit ab paper ab cubertes de pergami. E comença la primera pàgina ,Incipit Viridarium'. E feneix ,et gorgiam'. E la penúltima fenex la penúltima carta ,hostes'. ...

Item, un *Troya*, scrit ab paper de mà del dit defunt. ...

Item, unes *Històries Troyanes*, en latí, a un castellà: I ll., VII ss., VI.

51

1426, maig, 2. Barcelona

Bernat Rouric, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut del monestir de Santa Maria de Jonqueres, mitjançant procurador, 9 lliures, 16 sous i 6 diners per les capelletes mitjanes i 9 lliures, 8 sous i 6 diners per les capelletes petites fetes en un Missal mixt del dit monestir.

AHPB, Joan UBAC, *Manuale sextum* 1426, febrer, 11 - 1426, juny, 12, s.n.

[..]^a quod ego Bernardus^b Rourich, illuminator^c librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Simoni Marthorelli, presbitero Barchinone, procuratori [..] conventus monasterii Beate Marie de Ionqueriis civitatis [..] de^d peccuniis dicti conventus solvistis michi novem libras, sexdecim solidos, sex denarios monete Barchinone de terno, michi debitas et pertinentes rationibus que [..] pro mille centum triginta una *capletres miganes*, quas [..] predictorum pro quolibet^e *capletra* feci in quodam *Missali*^f mixto [..] novem libras et octo solidos et^g sex denarios^h [..] octingentos *capletres petites*, quos ad rationem duodecim [..] centenario feci in dicto *Missali*, octo solidos. Et ideo renuntiando exceptioni.

Testes huius rei sunt: discretus Franciscus de Feudo, presbiter, et Petrus Anglada, scriptor Barchinone.

a. *Un estrip afecta diversos fulls del manuscrit. Indiquem les mancances de text de l'instrument amb [..]*
 - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat librum* - d. *Segueix ratllat* b - e. *Hom alterna el gènere masculí i femení de la paraula "capletra"* - f. *Segueix ratllat da* - g. *Segueix ratllat decem* - h. *novem ... denarios interlineat.*

52

1426, agost, 22. Barcelona

Francesc d'Olivella, de l'ofici del mestre racional de la cúria del rei, reconeix haver rebut de Pere Roure, que havia estat procurador del rei als comtats de Rosselló i Cerdanya, 10 florins d'or d'Aragó, que per ell havia pagat a Francesc de Pi, escriptent de Barcelona, pel trasllat del llibre setè de Bartomeu Miralles, que havia estat procurador del rei als dits comtats. La finalitat del trasllat era dipositar-lo a l'arxiu de dita procuració.

AHPB, Joan NADAL, *Manual* 1426, febrer, 25 - 1427, març, 28, fol. 45v.

Die iovis, XXII die mensis augusti, anno predicto.

Ego Franciscus^a d'Olivella, de officio magistri rationalis curie domini regis, civisque Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Petro Roura, olim regenti officium procurationis^b regii comitatum Rossilionis et Ceritanie, quod dedistis et solvistis michi decem florenos auri Aragonie, quos pro vobis bistraxeram Francisco de Pinu, scriptori Barchinone, pro translato libro seu compositum septimum venerabilis Bartholomei Miralles, olim procuratoris regii dictorum comitatum, pro conservando illum in arxivo dicte procurationis, ut est assuetum, Et ideo *et cetera*.

Testes^c: Speransindeo^d Baró, scriptor, et Petrus Paulus Pujades, notarius, habitatores Barchinone^e.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *procuracionis, sic al ms per procuratoris* - c. *Segueix ratllat Sperande* - d. *Segueix ratllat cardona* - e. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla vertical.*

53

1427, gener, 9. Barcelona

Joan des Pla, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Agnès, vídua d'Antoni de Banyaloca, notari de Barcelona, tutora de llur fill Gabriel Pau, hereu universal del seu pare, 28 sous: 23 sous per haver enquadernat el llibre Rerum Senilium libri de Francesco Petrarca, i 5 sous pels cinc pergamins usats en la dita enquadernació.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Primum manuale* 1425, novembre, 27 - 1428, abril, 29, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Iohannes^b de Plano, ligator librorum, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili domine Agneti, uxori venerabilis Anthonii de Banyaloca, quondam, notarii Barchinone, tutrici *et cetera* [Gabrielis Pauli, filii et heredis universalis dicti venerabilis viri vestri], quod solvistis et tradidistis michi, mee voluntati, viginti octo solidos barchinonenses, qui michi debebantur: scilicet, pro^c quodam libro nuncupato [*Patrarcha Rerum Senilium*]^d, quem caternavi cum *emprentes*, viginti tres solidos; et pro quinque pergamenis eduli rasis, quos^e in dicto libro, in principio scilicet et in fine ipsius, misi, quinque solidos. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate, non habite et non recepte, et doli mali et actioni in factum, facio vobis de predictis viginti octo solidis presentem apocam de soluto et bonum finem cum pacto de ulterius non petendo *et cetera*.

Testes: discretus Iohannes Ferrarii, notarius, civis, et Anthonius de Vallfogona, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre Banyaloca* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *pro interlineat* - d. *Patrarcha Rerum Senilium manca al ms, però consta en un minuta dins la bossa del manual* - e. *Segueix ratllat misi.*

1427, gener, 10. Barcelona

Bernat Rouric, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Agnès, vídua d'Antoni de Banyaloca, notari de Barcelona, tutora de llur fill Gabriel Pau, hereu universal del seu pare, 28 sous per 210 lletres florejadades i 1360 versos i pàrrafs fets en el llibre Rerum Senilium libri de Francesco Petrarca.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Primum manuale* 1425, novembre, 27 - 1428, abril, 29, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Bernardus^b Rourich, illuminator, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili domine Agneti, uxori discreti Anthonii de Banyaloca, quondam, notarii, civis dicte civitatis, tutrici [Gabrielis Pauli, filii et heredis universalis dicti venerabilis viri vestri], *et cetera*, quod solvistis et tradidistis michi, mee voluntati, viginti octo solidos barchinonenses, qui michi debebantur, scilicet pro ducentis decem litteris *floretgades* et mille trecentis sexaginta quatuor *versos* et *pàrraffs*, quos feci in quodam libro dicti venerabilis viri vestri, nuncupato [*Patrarcha Rerum Senilium*]^c. Et ideo *et cetera*.

Testes: discretus Iohannes Ubach, notarius, civis, et Raymundus Peytaví, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre Banyaloca* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - c. *Patrarcha Rerum Senilium manca al ms, però consta en una minuta dins la bossa del manual.*

1427, juny, 6. Barcelona

Ferrer Peiró, escriptent, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Agnès, vídua d'Antoni de Banyaloca, notari de Barcelona, tutora de llur fill Gabriel Pau, hereu universal del seu pare, 4 lliures i 8 sous per haver continuat i acabat el llibre Rerum Senilium libri de Francesco Petrarca.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Primum manuale* 1425, novembre, 27 - 1428, abril, 29, s.n.

Die veneris, sexta predictorum mensis et anni.

Sit^a omnibus notum quod ego Ferrarius^b Peyró, scriptor, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili domine Agneti, uxori venerabilis Anthonii de Banyaloca, quondam, notarii, civis dicte civitatis, tutrici testamentarie [Gabrielis Pauli, filii et heredis universalis dicti venerabilis viri vestri] *et cetera*, quod solvistis et tradidistis michi, mee voluntati, quatuor libras et octo solidos, que michi debebantur pro stipendio et laboribus per me sustentis in continuando et perficiendo quendam librum vocatum *Patrarcha Rerum Senilium*. Et ideo *et cetera*.

Testes: Marturianus Magistri et Raymundus Mora, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre de Banyaloca* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma*.

1427, setembre, 3. Barcelona

Salvador Sabater, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Agnès, vídua d'Antoni de Banyaloca, notari de Barcelona, tutora de llur fill Gabriel Pau, hereu universal del seu pare, 40 sous que li eren deguts pel paper i pergamins que Antoni de Banyaloca li havia comprat.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Primum manuale* 1425, novembre, 27 - 1428, abril, 29, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Salvator^b Sabaterii, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili domine Agneti, uxori venerabilis et discreti Anthonii de Banyaloca, quondam, notarii, civis Barchinone, tutrici Gabrielis Pauli, filii et heredis universalis dicti venerabilis viri vestri, quod dedistis et solvistis michi, mee voluntati, quos michi pro vobis dici et scribi fecit in tabula cambii Barchinone Anthonius de Vallfogona, notarius, quadraginta solidos barchinonenses, qui michi debebantur pro resta papiri et pergamenorum, que dictus honorabilis vir vester, dum vivebat, a me emerat. Et ideo *et cetera*, facio vobis nedum de predictis quadraginta solidis per modum predictum et ratione predicta michi^c exsolutis, set etiam de omnibus et singulis aliis peccunie quantitibus et rebus que michi comodolibet deberentur usque in presentem diem inclusive tam per dictum venerabilem virum vestrum quam per vos.

Actum *et cetera*.

Testes huius rei sunt: Anthonius de Vallfogona, notarius, et Bertrandus Comes, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre de Banyaloca* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *michi interlineat*.

1427, desembre, 22. Barcelona

Enric Beart, escriptent, oriünd de la província d'Holanda a Alemanya, ven a Guillem de Salavert, doctor en lleis, jutge ordinari del comtat de Cardona, el llibre de dret civil Lectura sobre el Codi de Baldo degli Ubaldi, escrit per ell, pel preu de 55 lliures.

AHPB, Antoni VINYES, *Manual* 1424, setembre, 2 - 1431, juny, 18, s.n.

Die lune XXII^a decembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXVII°.

Ego Enricus^a Beart, scriptor, oriundus provincie de Olandia, in Alamania, comorans pro nunc cum venerabili Iacobo Prats, in legibus licentiatu, cive Barchinone, gratis vendo vobis honorabili Guillermo de Salavert, legum doctore, iudici ordinario camitatus Cardone, presenti^b, *Lecturam del Baldo sobre lo Codi*, manu mea scriptam, pretio quinquaginta quinque librarum Barchinone. Est venditio in quibusdam capitulis in plano sive romancio scriptis, que sunt in cohopena huiusmodi manualis.

Testes firme Guillelmi de Salavert et dicti venditoris, qui firmarunt dicta die: Iohannes Stephani, scriptor Barchinone, Iohannes Haylo, scriptor dicte provincie Olandie.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat g.*

1428, maig, 6, 26. Barcelona

Romeu Gibert, prevere, oriünd de la vila de Cardona, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, fa testament i llega al segon beneficiat instituït a l'altar de Santa Maria del monestir de Sant Vicenç de la vila de Cardona, un Missal que ell mateix havia escrit.

AHPB, Pere FOLGUERES, *Tercius liber testamentorum* 1405, octubre, 13 - 1442, agost, 30, fols. 19r-22r, 51v-52v.

In nomine Domini nostri Ihesu Christi. Ego Romeus^a Giberti, presbiter, oriundus ville Cardone, beneficiatusque in ecclesia Beate Marie de Mari civitatis Barchinone, habitatorque eius-

dem civitatis, attendens quod presentis vite conditio statum habet instabilem et ea que visibilem habent essentiam tendunt visibiliter ad non esse; attendens etiam quod finis universe carnis est mors; consideransque quomodo rapide multos vitam differre^b credentes mors incerta prevenit et quod unaqueque dies est tanquam ultima providenda, hocque unusquisque salubri debet meditatione pensare, ut diem sue peregrinationis extremum dispositione possit testamentaria prevenire; idcirco per Dei gratiam mentis et corporis perfruens sanitate, in meo pleno sensu memoriaque integra cum firma mea loquela^c, revocatis et annullatis primitus omnibus testamentis et donationibus per me quibusvis personis factis et firmatis de bonis meis, presens meum facio et ordino testamentum. ... Item, dimitto secundo beneficiato instituto in altari Beate Marie monasterii Sancti Vincentii Cardone, cuius sum beneficiatus^d, unum vestimentum sacerdotale album, et unum *Missale*, quod ego^e scripsi, et etiam caxiam quam ego emi ad opus dicti beneficii. ...

Actum est hoc Barchinone, sexta die madii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo VIII°.

Sig+num Romei Giberti, testatoris predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes rogati huius rei sunt: discretus Petrus Sunyerii, presbiter Barchinone, oriundusque Cardone, et Iacobus Ballistarii, scriptor, ac Petrus Alost, oriundus ville Oulesie, comorantes Barchinone^f.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat cedentes* - c. *Segueix ratllat revocatis* - d. *Segueix ratllat meum* - e. *Segueix ratllat pp* - f. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la seva cancel·lació.*

1429, setembre, 16. Barcelona

Pere Fort, mercader, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joan Ferrer, notari, ciutadà de Barcelona, 9 lliures i 10 sous, que són el preu de la venda del llibre Vita Christi, que ell mateix havia escrit.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Manual* 1428, maig, 10 - 1430, setembre, 6, s.n.

Die veneris, XVI^a dictorum mensis et anni.

Ego Petrus^a Fort, mercator, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Iohanni Ferrarii, notario, civi eiusdem civitatis, hiis presenti, quod solvistis michi numerando ad meam voluntatem novem libras et decem solidos barchinonenses, pro quibus seu quarum pretio vendidi vobis et vestris, et quibus volueritis, quendam librum meum, mea propria manu scriptum, in papiro, cum cohoptertis postium cohoptertarum pellis nigre cum quatuor *tancadors*, vocatum *Vita Christi*. Et ideo renutiando et cetera.

Testes: discretus Raphael Mora, notarius, Guillelmus Roure, barberius, cives^b, et Bernardus Baiuli, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Guillelmus Roure barberius cives *interlineat*.

60

1430, abril, 27. Barcelona

Salvador Sabater, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joan de Font, de la tresoreria del rei, ciutadà de Barcelona, 49 sous i 8 diners per paper i els pergamins per a la confecció de llibres i per llur lligadura i l'enquadernament.

AHPB, Guillem BASSET, *Decimum manuale* 1429, setembre, 10 - 1432, agost, 27, s.n.

Die iovis, XXVII die aprilis, anno predicto, licet hic notetur.

Sit^a omnibus notum quod ego Salvator^b Sabaterii, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Iohanni de Fonte, de thesauraria domini regis, civi dicte civitatis, quod dedistis et solvistis michi, voluntati mee, per manus Bernardi Venrelli, camporis monetarum, civis Barchinone^c, quadraginta novem solidos et octo denarios Barchinone, michi debitos et pertinentes ratione papiri et pergamenorum, que a me emistis, et etiam ratione ligandi libros, ac ratione librorum quos vobis feci inter cohoptoria et ligando eos. Et hoc a mense madii proxime lapsi, anni a nativitate Domini Mⁱ CCCCⁱ XXIXⁱ usque^e in hanc presentem. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute peccunie et dolo malo, facio vobis nedum de predictis, sed etiam de omnibus et singulis peccunie quantitibus, in quibus vobis tenear ratione predictorum infra dictum tempus, presentem apocham de soluto ac bonum et perpetuum finem.

Testes: Iohannes Tudó, causidicus, et Matheus Figuera, curritor felpe, cives Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *per manus ... civis Barchinone interlineat* - d. *Segueix ratllat hoc a mense* - e. *Segueix repetit usque*.

1430, juny, 30. Barcelona

Mateu Calderons, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, per una part, i Bernat Rouric, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, i el seu fill Pere Rouric, il·luminador, ciutadà de Barcelona, per altra part, elegeixen com a àrbitres Berenguer Agell, cirurgià, i Pere Fort, mercader, ciutadans de Barcelona, per tal que facin de mitjancers en el conflicte entre ambdues parts: Bernat Rouric al·legava que Mateu Calderons li devia la soldada corresponent al molt de temps que havia treballat per a ell, cosa que Mateu Calderons negava.

AHPB, Joan FRANC, *Decimum nonum manuale* 1429, desembre, 29 - 1430, desembre, 23, s.n.

Ego Matheus^a Calderons, illuminator librorum, civis Barchinone, parte ex una, et nos Bernardus^b Rourich, illuminator librorum, civis dicte civitatis, et Petrus^c Rourich, eius filius, parte ex alia, gratis et cetera, compromittimus in vos Berengarium Agell, chirurgicum, et Petrum Fort, mercatorem, cives Barchinone, tanquam in arbitros, arbitratores, laudatores et amicabile compositores a nobis dictis partibus comuniter et concorditer electos, sub pena quinquaginta librarum monete Barchinone de terno, vobis et nobis ad invicem per stipulationem promissa, super omnibus et singulis actionibus, questionibus, petitionibus et demandis que sunt et esse possunt inter nos dictas partes, seu quas una pars contra alteram et econverso possit et valeat facere, proponere et movere tam ratione certe solidate^d michi dicto Bernardo Rourich, ut assero, debite per dictum Matheum Calderons de multo tempore quod secum moratus fui, me dicto Matheo contrarium asserente, quam aliis quibuscumque rationibus, iuribus, titulis sive causis, quocumque nomine ceaseantur; et super omnibus et singulis exceptionibus et deffensionibus quas utraque pars habeat et possit facere^e contra petitiones et demandas alterius partis; et super omnibus et singulis ex predictis deppendentibus et cetera. Promittentes quod comparebimus coram vobis et cetera. Et tornabimus in posse vestro dictam penam et cetera. Et quicquid vos dixeritis, pronuntiaveritis, sententiaveritis seu arbitrati fueritis de iure, laudo vel amicabili compositione, id ratum habebimus et cetera. Et non appellabimus et cetera, nec recurremus arbitrio boni viri et cetera, cui et cetera. Renuntiamus et cetera. Et damus vobis licentiam et plenum posse quod possitis procedere et cetera in scriptis vel sine et cetera. Item, cognoscere de comissione dicte pene et cetera. De qua pena, que totiens comittatur et cetera, due partes parti complenti et residua tertia pars inde curie exequationem facienti. Qua pena et cetera. Nichilominus et cetera. Item, promittimus non opponere exceptionem et cetera. Ulterius nos dicte partes volumus et consentimus quod si vos dicti arbitri et arbitratores non possetis in unum dictam sententiam seu pronuntiationem concordare, ipso casu eligimus in tertium arbitrum et arbitrum et arbitratorem Franciscum Iohannem de Aroles, apotecarium, civem Barchinone, qui, in casu discordie^f, vobiscum seu altero vestrum, cum quo concordabit, possit pronuntiare, sententiare et arbitrari in predictis, cui donamus^g tantam et similem potestatem, quam dedimus dictis arbitris et arbitratoribus predictis. Fiat largo modo et cetera. Et pro hiis et cetera. Obligamus et cetera. Renuntiamus et cetera. Iuramus et cetera.

Testes firme dicti Mathei Calderons: discretus Geraldus Cathalani, presbiter, beneficiatus in ecclesia Sancti Iacobi, et Iohannes de Plano, libraterius, civis Barchinone.

Testes firme dicti Bernardi Rourich: Arnaldus de Capdevila, civis, et Franciscus de Molis, scriptor Barchinone.

Testes firme dicti Petri Rourich: Michael de Sancto Iohanne, civis, et dictus Franciscus de Molis, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* - d. *Segueix ratllat quam ego* - e. *Segueix ratllat propro nere* - f. *in casu discordi interlineat* - g. *donamus, al ms dono.*

62

1430, juliol, 8. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Joan Esplugues, mestre en arts i en medicina, canonge de la Seu de Barcelona, aquest posseïa, entre d'altres, aquests llibres escrits per ell mateix: Primus liber de consideratione quinte essencie atribuït a Ramon Llull, i un altre de medicina no acabat.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Plec d'inventaris i encants 1430 - 1443*, s.n.

[..]

Item, un libret scrit en pergamins de mà del dit deffunct, intitulat *Primus liber de consideratione quinte essencie*. E comença "dixit Salamon". E feneix "erogatur". ...

Item, un scrit de medicina en paper ab cuberta de pergami, de mà del dit defunt, no acabat. ...

63

1430, agost, 22. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Pere Gros, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, aquest posseïa, en morir, entre d'altres béns, el llibre Hores de Santa Maria, escrit de la mà d'En Rossell.

AHPB, Simon CARNER, *Tercius liber inventariorum* 1430 - 1438, fols. 13r-26r.

Die martis, XXII^a augusti, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XXX°.

Inventarium factum de hereditate et bonis que fuerunt discreti Petri Gros, quondam, presbiteri, beneficiati in ecclesia Sedis Barchinone et in ecclesia Beate Marie de Mari Barchinone, per honorabilem Franciscum Mullers, presbiterum, et discretum Narcissum Segrera, presbiterum, beneficiatos in Sede, ut manumissores et executores testamenti seu ultime voluntatis dicti discreti Petri Gros, quondam. Primo atrobam ... Item, un libret apellat *Ores de Sancta Maria*, scrit de la mà d'En Rossell, en pergamins, cubert de cuyro vermell, enprempat, ab un gafet de lautó. ...

64

1432, maig, 23. Barcelona

Francesc Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat Sirvent, conseller i tresorer del rei, 88 sous de moneda de reials de València pel paper, pels pergamins i per diversos llibres per a ús del seu ofici.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, XI. 18: *Fragment de llibre* 1427, juliol, 11 i 1432, abril, 26 - 1432, octubre, 1.

Sit omnibus notum quod ego Franciscus^a Mascaró, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Bernardo Sirvent, consiliario et thesaurario domini regis, quod dedistis et tradidistis michi numerando octuaginta octo solidos monete regalium Valencie, michi debitos et pertinentes, tam pro una rayma papiri et pergamenis quam pro tribus cedulis tribusque registris cohoptis: unum pellis livide, aliud pellis viride^b et aliud pellis virmilie. Et pro duobus registris cohoptis pellis albe pro continuando compota officii vestri et alia expediendo tangentia expeditionem dicti officii. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute pecunie et doli, facio vobis de predictis LXXXVIII solidis dicte monete presentem apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, XXIII^a die madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXII°.

Sig+num Francisci Mascaró, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: discretus Iacobus Gil, de thesauraria domini regis, et Leonardus Junchós, notarius, civis Barchinone^c.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *viride, al ms viridi* - c. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1433, abril, 4. Barcelona

Bernat Batlle, notari, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat Albert, procurador reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya, 10 lliures pel salari a ell degut per escriure en quatre llibres els comptes de l'ofici de la procuració reial de dits comtats.

AHPB, Bernat BATLLE, *Primum manuale* 1432, abril, 7 - 1441, octubre, 20, fol. 68r.

Sit omnibus notum quod ego Bernardus Baiuli, notarius, civis Barchinone, infrascriptus, confiteor et recognosco vobis honorabili Bernardo Albert, militi, procuratori regio comitatum Rossilionis et Ceritanie, quod per manus venerabilis Petri Roure, notarii ville Perpiniani, locumtenentis vestri, dedistis et solvistis michi, ad meam voluntatem, decem libras monete Barchinone de terno, michi debitas et pertinentes pro salario scribendi in quatuor libris compotorum officii dicte procuracionis regie, videlicet in uno originali et eius translato libri intitulati *Novè libre*, et in alio originali et eius translato libri intitulati *Deén libre*; et etiam scribendi in aliis libris compotorum dicte procuracionis regie iam auditorum proxime transactis; necnon et scribendi seu registrandi plurimas supplicationes et negotia dicte procuracionis regie concernentes; et inquam pro diversis laboribus per me in redditione compotorum per dictum locumtenentem vestrum michi facta et alias multimodis passis et sustentis. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie predicte non numerate, non habite et non recepte et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio^b apocham de soluto, ac bonum et perpetuum^c finem et pactum de ulterius non petendo.

Actum est hoc Barchinone, quarta die aprilis, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo tertio.

Sig+num Bernardi Baiuli, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: discretus Guillelms Pereyerii, notarius, Geraldus Reffart, Nicholaus Cortade, scriptores, cives Barchinone^d.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat apoca* - c. *Segueix ratllat fim* - d. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1434, agost, 18. Barcelona

Diego Garcia, escrivà del rei, que té cura de l'arxiu reial, reconeix haver rebut dels cònsols de la vila de Perpinyà 15 florins d'or d'Aragó, que valen 8 lliures i 15 sous, per

baver escrit i comprovat algunes Constitucions de Catalunya en romanç que fan referència al dit ofici del consolat de la vila de Perpinyà.

AHPB, Bernat Pt, *Manual* 1434, maig, 7 - 1435, gener, 25, s.n.

Sit omnibus notum quod ego Didacus^a Garcie, scriptor domini regis, tenens claves sui archivi Barchinone, civisque dicte civitatis, confiteor et recognosco vobis venerabilibus consulis ville Perpiniani quod dedistis et solvistis michi per manus Arnaldi Iohannis, mercatoris, civis Barchinone^b, quindecim florenos Aragonie, sive pro ipsis octo libras et quinque solidos barchinonenses, ratione scribendi et comprobandi quasdam constitutiones Cathalonie in romancio dicti vestri officii consulatus^c dicte ville Perpiniani. Et ideo renuntiando exceptioni pecunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum, presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, octava decima die mensis augusti, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XXX° quarto.

Sig+num Didaci Garcie, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Simon Manera, collector iurium lezdarum Dertuse, et Anthonius de Vilanova, scriptor, civis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. mercatoris civis Barchinone *interlineat* - c. *Segueix ratllat* et ideo.

1434, febrer, 17. Barcelona

Segons l'inventari dels llibres del jurisconsult Jaume Callís, ciutadà de Barcelona, hom trobà els llibres Gloses dels Usatges fet i escrit de mà de Jaume Callís, Pracmàtiques e leys de la terra escrit en gran part de la mà del mateix Jaume Callís, i Obre de pau e treva també fet i escrit de mà del dit Jaume Callís.

AHPB, Anònim segle XV, *Inventari i encant de Jaume Callís, jurisconsult*, 1r-17r.

Capítols fets e acordats per los dos hereus, cascú per meytat, de l'honorable mossèn Jacme Calliç, quondam, sobre la divisió de la heretat en la forma sagüent: Primerament, s'és feta divisió dels llibres en dues parts solempnament per hòmens de sciència notable e^a libraris experts, ço és, en dues parts cascuna, en summa de MCLII florins e mig d'or d'Aragó. E cascú dels dits hereus per la sua meytat de heretat ha aguda la part dels llibres a ell contingent sots la dita summa. ...

Item, un altre libre, forma de un full de paper, de forma menor, escrit en paper, ab cubertes vermelles engruntades, ab correychs, appellat *Glosas dels Usatges*, fetas per lo dit mossèn Jacme e scrites de mà del dit deffunt. ...

Item, un altre libra, escrit en paper, de la forma menor, ab cubertes engruntades verdes ab correychs, ont ha *Pracmàtiques e leys de la terra*, scrites en gran part de la mà del testador.

Item, un altre libra, ab cubertes vermelles engruntades, intitulat *Obra de pau e de treva*, feta per lo dit deffunt e escrita de sa pròpria mà. ...

a. *Segueix ratllat* enletrats.

68

1435, octubre, 26. Barcelona

Francesc Serra, argenter, ciudadà de Barcelona, nomena procurador seu Galceran Peris, argenter, habitant de Mallorca, perquè reclami de Gabriel de Vallseca, mestre de cartes de navegar, abans ciudadà de Barcelona, ara ciudadà de Mallorca, 10 florins que aquest li deu.

AHPB, Pere ROIG, *Manual* 1435, octubre, 26 - 1436, maig, 24, s.n.

Die mercurii, XXVI die octobris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXV°.

Franciscus^a Serra, argenterius, civis Barchinone, constituo vos Galcerandum Peris, argenterium, habitatorem Maioricarum, absentem, procuratorem meum certum et specialem ad petendum, exhigendum et recipiendum pro me et nomine meo a Gabriele de Vallseque, magistro cartarum de navegar, olim cive^b Barchinone, nunc vero cive Maioricarum, et eius bonis, omnes illos decem florenos, quos ipse Gabriel michi debet, cum quodam suo albarano, manu sua propria scripto, quod vobis trado^c sive mitto cum presenti integrum et sincerum. Et super predictis apocas et cetera. Ad faciendum et cetera. Ad causas et cetera. Promittens et cetera.

Testes: venerabilis Petrus Ribalta et Cipprianus Buadella, scriptor, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *civem amb abreviatura supèrflua ratllada* - c. *trado, al ms tradi.*

1436, juliol, 16. Barcelona

Joan Rabat, escrivent de lletra rodona, oriünd del comtat de Foix, habitant de Barcelona, reconeix haver rebut 19 lliures i 16 sous per raó del llibre {..}, que li havien encarregat els preveres de l'església del monestir de Sant Pere. Les cartes escrites del dit llibre són 190 a raó de 2 sous per carta.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Sextum manuale* 1436, juliol, 10 - 1438, febrer, 28, s.n.

Sit omnibus notum quod ego Iohannes^a Rabati, scriptor [littere rotunde, oriundus comitatus de Fuxio], comorans in civitate Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Iohanni Oliverii, notario, civi dicte civitatis, quod dedistis et solvistis michi, voluntati mee, novem decem libras et sexdecim solidos michi debitas ratione cuiusdam libri vocati [..]^b -r *completes*, ordinati per presbiteros ecclesie dicti monasterii Sancti Petri, quem ego scripsi. In quo libro sunt cartule scripte centum nonaginta, ad rationem duorum solidorum pro qualibet carta. Quas quidem novem decem libras et sexdecim solidos^c solvistis hoc modo: quod vos dedistis michi quinque florenos valentes duas libras et quindecim solidos, et restantes decem septem libras et unum solidum recepi per manus discreti Iohannis^d Pi, presbiteri, beneficiati in dicta ecclesia. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: discretus Bartholomeus Boria, presbiter, Petrus [..], hostalerius, civis Minorisse, et Gabriel Rigual, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *El mal estat del protocol i un estrip impedeixen la lectura del títol del llibre, cosa que indiquem amb [..]* - c. *Segueix ratllat recepi* - d. *Iohannis, al ms Iohannes.*

1437, gener, 23. Barcelona

Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Esteve de Busquets, prevere, procurador del monestir de Santa Maria de Predalbes, de l'orde de Santa Clara, del territori de Barcelona, 31 sous i 2 diners, que són el preu per la venda de diversos registres, diverses quantitats de paper i de dos Saltiris.

AHPB, Gerard BASSET, *Primum manuale monasterii Beate Marie de Petralba* 1436, desembre, 19 - 1439, març, 9, s.n.

AHPB, Gerard BASSET, *Manuale negotiorum monasterii Beate Marie de Petralba territorii Barchinone, ordinis Sancte Clare* 1436, desembre, 19 - 1439, febrer, 17, s.n.

Die mercurii, XXIII^a ianuarii, anno predicto.

Sit omnibus notum quod ego Iohannes^a de Plano, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Stephano de Busquetis, presbitero, procuratori predicto, quod dedistis et solvistis michi, voluntati mee, triginta unum solidos et duos denarios Barchinone, michi debitos et pertinentes rationibus sequentibus, contentis in quadam papiri cedula huiusmodi tenoris: primo, per un registre, octo solidos; item, per un altre de IIII mans, V solidos, VI; item, per un libre de una mà, I solidum, VIII; item, per II mans de paper, I solidum, VIII; item, per dos *Psaltiris* a obs de la esgleya, deu solidos; item, per una mà de paper, I solidum, VIII; item, per altres II mans de paper, I solidum, VI. Et ideo renuntiando.

Testes: discreti Guillermus Petrus Squerit et Petrus Stephani, notarii, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

71

1437, juny, 6. Barcelona

Mateu Calderons, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat Domènec, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 61 sous: 44 sous que són el preu de 23 quaderns de pergami del llibre Missale dominicale, i 17 sous per il·luminar i fer les capvives d'atzur i vermelló en dits quaderns.

AHPB, Nicolau DE MEDIONA, *Manual* 1437, maig, 23 - 1438, març, 26, fol. 5v.

Die iovis^a, VI^a iunii, anno predicto.

Sit omnibus notum^b quod ego Matheus Calderó, inluminator librorum, civis Barchinone^c, confiteor et recognosco vobis discreto Bernardo Dominici^d, presbitero, beneficiato in ecclesia Beate Marie de Mari Barchinone, quod tradidistis et solvistis michi bene et plenarie ad meam voluntatem^e LXI solidos barchinonenses: scilicet, XXXXIIII solidos pro viginti tribus caternis cuiusdam libri vocati^f *Missale dominicale*, scripti in pergamenis, quem^g a me emistis et habuistis^h; et decem septem solidos pro illuminando et faciendo *les capvives de atzur e de vermelló* in dictis caterinis. Et ideo renuntiando exceptioni pecunie non numerate, non solute et non tradite et doli mali et in factum actioni, et alii iuri hiis obvianti, facio vobis et vestris de dictis LXI solidis presentem apocam de soluto.

Actum est hoc.

Testes sunt: Iohannes Faradell et Iohannes Gerdali, scriptores.

a. iovis *interlineat i escrit damunt veneris ratllat* - b. Sit omnibus notum *interlineat* - c. civis Barchinone *interlineat* - d. Dominici *interlineat i escrit damunt Domingo ratllat* - e. et plenarie ad meam voluntatem *interlineat* - f. libri vocati *interlineat* - g. quem, *al ms que* - h. dominicalis ... habuistis *interlineat*.

72

1437, juny, 8. Barcelona

Cristòfor Guió, fill de Ramon Guió, de la vila de Berga, promet a Miquel de Roda, botiguer, ciutadà de Barcelona, que durant un any viurà amb ell per tal de cobrar els deutes i portar els comptes en el Manual i el Llibre. Miquel de Roda durant aquest temps el mantindrà i li donarà, a la fi de l'any, una paga de 16 florins.

AHPB, Nicolau DE MEDIONA, *Manual* 1437, maig, 23 - 1438, març, 26, fol. 6v.

Die sabbati, VIII iunii, anno predicto.

Ego Christoforus^a Guió, filius Raymundi Guió, ville Berge, gratis *et cetera*, per unum annum proxime venturum, qui currere incipiat die presenti, afirmo et stare promitto vobiscum venerabili Michele de Roda, botigero, civ^b Barchinone, causa levandi debita que vobis debentur, scribendi et continuandi in manuali^c et in libro, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die nocteque, iuxta meum posse. Promitto vobis quod per dictum tempus unius anni ero vobis bonus, fidelis et legalis, patiens et obediens, utilia querendo et inutilia evitando. Atque non recedam a vobis sine licentia vestra *et cetera*. Et si fecero, possitis me capere *et cetera*. Promittens vobis quod restituam omnes dies et horas quas ratione fuge, infirmitatis et alias a vobis seu a vestro servitio absens fuero, simul cum omni damno et missione que inde feceritis. Pro quibus *et cetera*, obligo me et bona mea *et cetera*. Et quoad damna et missiones ac interesse, dono vobis fideiussorem: Marchum Clot, paratorem, civem Barchinone, qui mecum *et cetera*. Ad hec ego dictus fideiussor, acceptans dictam fideiussionem *et cetera*, convenio et promitto vobis *et cetera*. Et pro hiis obligamus *et cetera*, et iuramus. Intellecto tamen quod si ex aliquo casu inopinato et coacto [...] possim recedere a vestro servitio et vos habeatis michi satisfacere pro rata ad predictam rationem. Ad hec ego dictus Michael^d, acceptans, convenio et promitto tibi providere in cibo et potu. Et in fine dicti temporis dabo tibi pro solidata sexdecim florenos. Et pro hiis obligo *et cetera*. Et iuro *et cetera*.

Testes: Bonenatus Pujada, curritor auris, et Iacobus Sala, mercator, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. *Michaelē... cive, al ms Michaeli... civi* - c. *Segueix ratllat alias ser* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

73

1437, agost, 2. Barcelona

Tomàs Lledó, il·luminador de llibres, oriünd de Mallorca, habitant de Barcelona, promet a Joan Vilalba, prior del monestir de Sant Pere de Riudevilles, que, des d'ara fins el dia 15 del present mes d'agost, haurà acabat d'il·luminar els llibres que li havia lliurat per a ésser il·luminats. En cas de no complir-ho, entrarà en el càrrec del veguer de Barcelona. [V. doc. 74]

AHPB, Pere DEVESA, *Manuale quintum instrumentorum* 1436, novembre, 20 - 1438, desembre, 16, fols. 32v-33r.

Die veneris, II augusti, anno predicto M^o CCCC XXXVII.

Thomas^a Ledó, illuminator, oriundus Maioricarum, pro nunc Barchinone degens, gratis et cetera, per firmam, validam et solempnem stipulationem convenio et promitto vobis honorabili Iohanni Vilalba, priori monasterii Sancti Petri de Rivobirlarum, licet absenti, et notario infrascripto, tanquam publice persone, pro vobis in his inde venienti, quod hinc et per totam XV diem presentis mensis augusti, ego perfecerim^b illuminari omnes illos libros quos a vobis teneo causa illuminandi, et illos tradidero pro vobis Leonardo Chrispià, carcerario castri curie honorabilis vicarii Barchinone. Et si non fecero, absque aliqua requisitione, non guidatum nec assecuratum, sed de foro et iurisdictione honorabilis vicarii Barchinone, intrabo personaliter intus dictum carcerem et ab eodem non recedam absque vestri seu dicti Leonardi obtenta licentia. Et alterum predictorum facere promitto sine et cetera. Dampna et cetera. Obligo personaliter et bona et cetera. Iuro et cetera. Et ad maiorem cautelam facio et presto homagium ore et manibus comendatum in posse dicti Leonardi, recipientis nomine domini regis ex licentia sibi atributa per honorabilem vicarium Barchinone.

Testes: Marchus ça Vila, barberius, et Petrus Salvatoris, parator, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *perfecerim, sic al ms.*

1437, agost, 2. Barcelona

Tomàs Lledó, il·luminador de llibres, oriünd de Mallorca, habitant de Barcelona, promet a Lleonard Crespià, carceller del càrcer del veguer de Barcelona, que, des d'ara fins el proper dimecres, li tornarà tots els cisterns que li havia lliurat perquè els il·luminés. En cas de no complir-ho, entrarà en el càrcer del veguer de Barcelona. [V. doc. 73]

AHPB, Pere DEVESA, *Manuale quintum instrumentorum* 1436, novembre, 20 - 1438, desembre, 16, fol. 33r.

Thomàs^b Ledó, predictus, facio aliam similem promissionem vobis dicto Leonardo Chrispià, de tradendo vobis, hinc ad diem mercurii proxime venturum, omnes et quoscumque cisternos quos a vobis teneam causa illuminandi, vel absque requisitione intrabo dictum carcerem, ut supra et cetera. Obligo personaliter et bona et cetera. Iuro et cetera. Et facio homagium in posse Berengarii Banyeres, locumtenentis carcerarii dicti castri ex commissione per dominum vicarium sibi facta.

Testes proxime dicti [Marchus ça Vila, barberius, et Petrus Salvatoris, parator, cives Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

1437, agost, 7. Barcelona

Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut dels marmessors del testament de Bartomeu Colell, rector de la vila de Piera, 27 sous i 6 diners per tres llibres i nou mans de paper.

AHPB, Joan UBAC, *Primus liber apocharum diversarum manumissoriarum* 1424 - 1449, s.n.

Die mercurii, septima die augusti, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXVII°.

Sit omnibus notum quod ego Iohannes dez Pla, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis dictis^o discretis manumissoribus [et executoribus testamenti seu ultime volunta-

tis honorabilis Bartholomei Colell, quondam, rectoris ville Apiarie] quod de bonis dicte manumissorie solvistis michi viginti septem solidos et sex denarios^b causis et rationibus sequentibus: videlicet, pro quodam libro, qui quatuor papiri manus habebat, octo solidos; et ratione^c alterius libri causa faciendi registrum, decem solidos; et ratione unius libri, qui unam papiri manum continebat, duos solidos; et ratione novem manuum^d papiri, septem solidos et sex denarios. Et ideo *et cetera*.

Testes huius rei sunt: Raymundus Surada, carnicerius, et Monserratus Rourich, illuminator.

a. dictis *interlineat* - b. *Segueix ratllat* hoc videlicet modo - c. *Segueix ratllat* unius lib altrio - d. manuum, *al ms* manium.

76

1438, maig, 16. Barcelona

Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut d'Esteve de Busquets, prevere, procurador del monestir de Santa Maria de Predalbes, de l'orde de Santa Clara, del territori de Barcelona, 24 sous i 8 diners, que són el preu per la venda de dos llibres i paper.

AHPB, Gerard BASSET, *Primum manuale monasterii Beate Marie de Petralba* 1436, desembre, 19 - 1439, març, 9, s.n.

AHPB, Gerard BASSET, *Manuale negotiorum monasterii Beate Marie de Petralba, territorii Barchinone, ordinis Sancte Clare* 1436, desembre, 19 - 1439, febrer, 17, s.n.

Sit omnibus notum quod ego Ioannes^a de Plano, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Stephano de Busquetis, procuratori predicto, quod dedistis et solvistis michi, voluntati mee, viginti quatuor solidos et octo denarios Barchinone, michi debitos et pertinentes pro uno libro papireo quatuor manuum, cum cohoptera de pergamento, vocato *Registro*; item, pro uno libro papireo^b unius manus et pro papiro quem^c a me emistis ad opus compotorum et alias^d procuracionis dicti monasterii. Et ideo renuntiando [...].

Testes predicti [discretus Guillermus Petrus Squerit, notarius, civis, et Matheus ça Font, scriptor Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat* unus - c. quem, *al ms* quam - d. *Segueix ratllat* conventus pr.

1438, agost, 19. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Francesc Bernat, canonge de la Seu de Barcelona, aquest posseïa, en morir, entre d'altres llibres, 9 quaderns del Terenci, és a dir, les Comediae de Publius Terentius, i 6 quaderns del llibre Epístoles de Tul·li, és a dir, de Marc Tul·li Ciceró, escrits de mà del dit Francesc Bernat. El Terenci va ésser venut al noble Jaume de Cardona per 5 lliures, 4 sous i 6 diners. El llibre Epístoles de Tul·li va ésser venut al bisbe d'Urgell per 8 lliures.

ACB, Gabriel CANYELLES, *Plec d'inventaris i encants 1430 - 1443*, s.n.

[..]

Item, VIII° quoerns de *Terenci*, en pergami, inperfet, scrit de mà del dit deffunt.

Item, VI° quoerns de *Epístoles de Tul·li*, scrit de mà del dit deffunt, inperfet, en pergamins.

[ENCANT]

Primo, I libre appellat *Terencius*, al noble don Jayme de Cardona: V ll., IIII ss., VI.

Item, les *Epístoles de Tul·li*, a mossén Gay, canonge de la Seu, per lo bisbe d'Urgell: VIII ll. ...

1439, març, 3. Barcelona

Antoni Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut dels tutors testamentaris d'Angelina, filla i hereva universal de Pere Jaume de Sant Joan, canviador de monedes, ciutadà de Barcelona, 1 lliura i 10 sous, que són part de 2 lliures, 2 sous i 6 diners, que li devia Pere Jaume de Sant Joan per diversos llibres i unes quantitats de paper.

AHPB, Francesc CERDÀ, *Primus liber apocharum et aliorum contractuum faciencium pro tutela et hereditate Petri Iacobi de Sancto Jobanne, quondam 1438*, maig, 7 - 1439, abril, 20, s.n.

Sit omnibus notum quod ego Anthonius^a Raymundi, libraterius, civis Barchinone^b, confiteor et^c recognosco vobis honorabili Paulo de Erolis, legum doctori^d, Iacobo de Sancto Iohanne, causidico, civibus Barchinone, reverendo fratri Iacobo de Sancto Iohanne, magistro in sacra pagina, de ordine Fratrum Predicatorum conventus Barchinone, et domine Angeline, uxori venerabilis Petri Iacobi de Sancto Iohanne, quondam, camporis monetarum, civis dicte civitatis, tutoribus et trutrici testamentariis datis, constitutis et assignatis persone et bonis Angelinete, pupille filie et heredis universalis dicti quondam Petri Iacobi de Sancto Iohanne, de quibus datione, constitutione et assignatione dicte tutele et herentia dicte pupille constat per ultimum testamentum, quod dictus Petrus Iacobus de Sancto Iohanne manu sua propria scripsit et firmavit in posse Francisci Cerdà, notarii infrascripti, decima octava die mensis iulii anni a nativitate Domini millesimi CCCC XXXe septimi, quod per manus Iohannis Ferragut, procuratoris et actoris dicte tutele, solvistis et tradidistis michi bene et plenarie, ad meam voluntatem^e, unam libram et decem solidos monete Barchinone de terno, ex illis duabus libris, duobus solidis et sex denariis dicte monete, facta^f gratia de duodecim solidis et sex denariis, quas dictus defunctus michi debebat, rationibus^g in quodam compoto contentis seriey sequentis: Deu lo sènyer en Pere Jacme un libre de una mà, I sou, VI; item, ell mateix, una mà de paper, I sou; item, una mà de paper, I sou; item, per sich mans de paper, V sous; item, per un libre de una mà, I sou, VI; item, per una mà de paper, I sou; item, per un libre de una mà, I sou, VI; item, per metre^h al manual una mà de paper de forma maior, IIII sous; item, per un libre de una màⁱ e mige de paper, II sous, VI; item, per un manual de quatre mans de forma maior, XVI sous; item, per una mà de paper, I sou; item, per dues mans de paper fi, II sous, VI; item, per un libre de una mà e mige, II sous, VI; item, per una dotzena de plomes, sis diners; item, per una mà de paper, I sou. Suma per tot: II lliures, II sous, VI. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non solute et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, tertia die mensis martii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo nono.

Sig+num Anthonii Raymundi, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: discretus Franciscus Vilardelli, presbiter, beneficiatus in ecclesia Beate Marie de Mari, et Bartholomeus Pou, mercator, civis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat confiteor et recognosco vobis* - c. *Segueix ratllat reg* - d. *doctori, al ms doctore. El copista erra el cas dels mots següents fratre domina Angelina uxore que al ms es troben en ablatiu i que posem en datiu que és el cas en què haurien de trobar-se* - e. *Segueix ratllat omnes illas* - f. *Segueix ratllat de* - g. *Segueix ratllat gertorum* - h. *Segueix ratllat una ma de paper* - i. *mà, manca al ms.*

1439, agost, 4. Barcelona

Pere Roca, de 13 anys, fill de Joan Roca, frener, ara ciutadà de Mallorca, és lliurat a Vicenç Panyella, escriptent de lletra rodona i mestre d'escolars, ciutadà de Barcelona,

perquè visqui amb ell durant 6 anys per tal d'aprendre art d'escriure de lletra rodona. Vicenç Panyella el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Bernat MONTSERRAT, *Tercium decimum manuale* 1439, maig, 11 - 1439, desembre, 20, s.n.

Die martis, IIII^a mensis augusti, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XXX° nono.

Gabriel^a Roig, parxerius, civis Barchinone, procurator ad hec legitime constitutus a Iohanne Rocha, frenerio, nunc cive civitatis Maioricarum, avunculo meo, prout de ipsa procuracione plene constat instrumento inde recepto in posse notarii infrascripti, VI^a die mensis iulii proxime lapsi, gratis *et cetera*, nomine procuratorio predicto, a presenti die *et cetera* ad sex annos primo et continue venturos et completos, mitto et afirmo Petrum, in etate tresdecim annorum vel circa constitutum, filium dicti Iohannis Rocha, principalis mei, patris et legitimi administratoris eiusdem, et domine Andreue, quondam, eius uxoris, vobiscum Vincentio Panyella, scriptore littere rotunde et magistro scolarium, cive Barchinone, avunculoque dicti Petri, causa addicendi artem vestram legendi et scribendi, et alias pro serviendo vobis in omnibus mandatis vestris, licitis *et cetera*. Promittens dicto nomine vobis quod dictus principalis meus dabit operam cum effectu *et cetera*, quod dictus Petrus, filius suus, stabit vobiscum per totum dictum tempus et erit vobis bonus, obediens *et cetera*, omne commodum vobis et bonis vestris perquirendo omneque dampnum pro suis viribus evitando. Et quod a vobis seu a servitio vestro non recedet infra dictum tempus ratione muttationis artis sive officii nec alias absque vestri licentia *et cetera*. Quod si fecerit, dono dicto nomine vobis posse quod vestra propria auctoritate *et cetera* possitis ubique capi facere *et cetera*, et captum *et cetera*, et cogere eum *et cetera*. Et emendabit dies. Et si quid mali *et cetera*. Credatur *et cetera*. Preter hec promitto preffato nomine^b vobis quod, si forte dictus Petrus a vobis seu a servitio vestro recederet infra dictum tempus, predictus principalis meus, eius pater, incontinenti cum a vobis vel vestris fuerit requisitus verbo, littera seu scriptis, suis propriis missionibus *et cetera* ipsum perquiret et in posse vestro reducet et tornabit, ut serviat vobis per totum dictum tempus. Ulterius nomine meo proprio, fideiubendo in hiis dicto principali meo, convenio et promitto vobis quod, si forte dictus Petrus a vobis seu a servitio vestro recesserit infra dictum tempus et fugam arripuerit ad insulam Maioricarum et in ipsa insula fuerit, ego in dicto casu et non alias, incontinenti cum a vobis vel vestris fuero requisitus, meis propriis missionibus *et cetera*, ipsum in posse vestro reducam et tornabo, ut serviat *et cetera*. Obligo dictis nominibus et utroque insolidum, scilicet modo predicto, dictum Petrum personaliter et bona dicti principalis mei et mea propria *et cetera*. Renuntio *et cetera*, et legi de fideiussoribus *et cetera*, et omni iuri *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Ad hec ego dictus Vincentius^c Panyella, laudans predicta et acceptans dictum Petrum in discipulum meum, promitto docere ipsum dictam meam artem legendi et scribendi meo posse et prout ipse melius addiscere poterit. Et providere ipsum infra dictum tempus in comestione et potu, vestitu et calciatu concecenter. Et alias colere sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Obligo bona *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes: Anthonius Torrent, Franciscus Sagarra et Petrus Figuerola, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. *Segueix ratllat q* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur.*

1440, octubre, 1. Barcelona

Mateu Vinyes, mestre en arts i en medicina, ciutadà de Barcelona, fa testament i lliga a Bernat de Granollacs, mestre en arts i en medicina, ciutadà de Barcelona, un llibre, escrit de la seva mà, que conté Arengues i Repeticions.

AHPB, Antoni VINYES, *Liber testamentorum* 1427, setembre, 24 - 1480, març, 21, fols. 38r-39r.

In Christi nomine^a. Ego Matheus^b Vinyes, magister in artibus et in medicina, civis Barchinone, infirmitate detentus, de qua mori timeo, tamen in meo pleno sensu, sana et integra memoria et cum firma loquela, meum facio et ordino testamentum, in quo eligo manumissores et huius mei testamenti executores honorabiles et religiosum fratrem Iohannem Ros, magistrum in sacra pagina, ordinis Beati Francisci, conventus Barchinone, Bernardum de Granullachs et Petrum Martini, magistros in artibus et in medicina, cives dicte civitatis. ... Item, dimitto Bernardo de Granullachs quendam librum meum, continentem *Arengues* et *Repetitionem*, quem ego manu mea propria scripsi. ... Item, ex alia parte debeo dicto magistro Bernardo de Granullachs, ratione mutui per ipsum michi gratiose facti, duos florenos, tamen ipse tenet^c a me unum librum de *Philosophia Naturali*, quem ego manu mea propria scripsi. ... Item, etiam hic pono ad memoriam quod in villa Cervarie et in posse Bernardi Ferrarii sunt tria gatzofilacia mea sive *còffrens* cum aliquibus libris meis. ...

Actum est hoc Barchinone, prima die octobris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC XXXX.

Sig+num Mathei Vinyes^d, testatoris predicti, qui hoc meum testamentum, quod est ultima voluntas mea, laudo et firmo.

Testes rogati huius testamenti sunt: discretus Petrus Vallmanya, notarius, civis Barchinone, Raymundus Casadevall, parator pannorum lane, ville Bisulduni, et Petrus Romei, alias de Corró, studens in medicina.

a. *Segueix ratllat* no - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. tenet, *manca al ms* - d. *Segueix ratllat* pred.

1441, gener, 31. Barcelona

Francesc Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Plana, mercader, ciutadà de Barcelona, recaptador de l'impost de la farina de diversos mesos dels anys 1440 i 1441, 36 sous per 15 llibres i dues mans de paper per al servei del dit impost.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Francischus^b Mascharó, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Iacobo Plana, mercatori, civi dicte civitatis, generali receptori pecuniarum impositionis farine eiusdem civitatis tertie mensium novembris, decembris anni millesimi quadringentesimi quadragiesimi, et ianuarii anni millesimi quadringentesimi quadragiesimi primi et infrascripti, quod dedistis et solvistis michi, ad meam voluntatem, triginta sex solidos monete Barchinone de terno, pro quindecim libris et duabus manibus papiri, quos ratione dicte impositionis a me emistis, habuistis et recepistis. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non solute et doli mali, facio vobis de predictis triginta sex solidis presentem apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, tricesima prima et ultima die mensis ianuarii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quadragiesimo primo.

Sig+num Francischi Mascharó, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Michael Ferran et Iohannes Franch, scriptores Barchinone^c.

a. Al marge esquerre clausum traditum - b. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - c. Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.

1441, octubre, 2. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, promet a Pere Eiximenis, clergue ordenat 'in sacris', de la diòcesi de Tarassona, que li ensenyarà d'escriure les lletres següents: la lletra capçada bolonyesa i diverses menes de capvives. Li ensenyarà també l'art de compassar llibres, tallar pergamins, destrempar vermelló i els torns de les caplletres de vermelló i d'atzur. També li ensenyarà la millor recepta per a fer tinta.

Pere Eiximenis, en haver estat instruït, quan Vicenç Panyella li dirà, haurà d'escriure, de sa pròpia mà, el llibre Salterium amb les antífones i els responsos, i dues dotzenes de Salms Penitencials. Pere Eiximenis es compromet a no tenir escoles a Barcelona. Dóna com a fiador el seu oncle Martí Eiximenis, mercader, ciutadà de Barcelona. [V. doc. 83]

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Die lune, II^a mensis octobris, anno predicto M^o CCCC^o XXXXI°.

Ego^a Vincentius^b Panyella^c, magister scribendi, civis Barchinone, gratis et ex certa scientia, per firmam et validam stipulationem, convenio et bona fide promitto vobis discreto Petro Eximeno, clerico in sacris ordinibus constituto, diocesis Tirasonensis, pro nunc degenti in domo venerabilis Martini Eximeno, mercatoris, civis Barchinone, avunculi vestri, quod ego docebo vos quam citius et prout melius potero, et vos de me adiscere volueritis, de scribendo literas sequentes et alia infrascripta: Et primo litteram capçade bolunyesa e capvives de nom propriis de diverses maneres. Item etiam, ex alia parte, de compassar libres et de tallar pergamins e de destemperar vermelló e los torns de les capletres de vermelló e de atzur. Item més, de mostrar-vos de fer la millor rcepta per a fer tinta. Et predicta et singula promitto attendere et complere sub hac contemplatione vel retentione: scilicet, quod^d, vobis instructo in predictis^e, quando vobis dixerit et requisivero quod scribatis de vestra propria manu michi in pergamenis unum *Salterium* perfectum cum antifonis et responsis, et dues dotzenes de *Psalms Penitencials*, eo casu dictum *Salterium* et *Salms* de vestra propria manu et non aliena teneamini michi et pro me scribere, omni dolo et fraude cessantibus. Et sub hac conditione promitto, ut dictum est, vobis docere dictas literas et alia predicta quam citius potero sub pena triginta librarum Barchinone. De qua pena acquirantur due partes vobis et *cetera*, et tertia pars curie et *cetera*. Et ultra dictam penam, promitto restituere dampna et *cetera*. Super quibus credatur et *cetera*. Et pro hiis et *cetera*, obligo bona et *cetera*. Renuntio et *cetera*. Iuro et *cetera*. Et ego dictus Petrus Eximeno, laudans predicta et *cetera*, promitto vobis dicto Vincentio Panyella quod, doctis michi per vos literis premissis et aliis predictis, ego scribam^f de mea manu vobis, quando michi dixeritis et requisiveritis, *Salterium* et les dites II dotzenes de *Salms*, prout superius continetur. Et nichilominus promitto vobis quod, sciens ego predicta per vos michi docenda, de illis non tenebo scolam in civitate Barchinone sine licentia vestra Et predicta et singula promitto attendere et complere sub pena aliarum XXX librarum dicte monete. De qua pena, casu quo comittatur, acquirantur due partes vobis et tertia pars curie et *cetera*. Et ultra dictam penam, promitto restituere dampnum et *cetera*. Super quibus credatur et *cetera*. Et ut de predictis vobis diligentius cautum sit, dono vobis dicto Vincentio Panyella fideiussorem dictum Martinum Eximeno, avunculum meum, qui mecum et *cetera*. Eaque et *cetera*. Et ego dictus fideiussor, suscipiens et *cetera*, promitto dare operam cum effectu quod dictus nepos meus faciet et *cetera* [...] vobis compleri premissa vel volo incidi in penam predictam, modo et forma predictis adquirendam. Ultra quam penam promitto restituere dampna, prout melius et plenius superius continetur. Et pro hiis tam principalis quam fideiussor, scilicet uterque nostrum insolidum, obligamus bona et *cetera*. Renuntiamus et *cetera*. Iuramus et *cetera*. Fiat utrique parti nostrum unum instrumentum et *cetera*.

Testes: Paschasius Permanyer, rahorerius, Iacobus Gotzemps, cives, et Michael Ferran, scriptor Barchinone^g.

a. *Al marge esquerre* Die lune, XIII^a mensis novembris, anno prefato M^o CCCC^o XXXXI°, fuit cancellatum sequens instrumentum de voluntate dictorum Vincentii Panyella et Petri Eximeno ac Martini Eximeno, presentibus testibus Iohanne Comella et Iohanne Jordà, cuyracerii, civibus Barchinone - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i*

L'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament - c. Segueix ratllat scriptor civis Barchinone - d. Segueix ratllat quando - e. Segueix ratllat quando - f. Segueix ratllat vol - g. Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada.

83

1441, novembre, 13. Barcelona

Vicenç Panyella, escriptur i mestre d'escriure lletres, reconeix haver rebut de Pere Eiximenis, clergue ordenat ,in sacris', 6 lliures i 12 sous per la feina d'haver-li ensenyat d'escriure diversos tipus de lletres i en compensació perquè Pere Eiximenis no li havia escrit diversos llibres tal com havia estat pactat entre amdues parts. [V. doc. 88]

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Sit omnibus notum quod ego Vincentius^a Panyella, scriptor et magister literas scribendi, confiteor et recognosco vobis discreto Petro Eximeno, clerico in sacris ordinibus constituto, diocesis Tirasonensis, quod per manus Martini Eximeno, mercatoris, civis Barchinone, dedistis et solvistis michi^b realiter numerando sex libras et duodecim solidos barchinonenses, pro quibus docui et diversas literas, quas vobis docui et monstravi de faciendo et scribendo, et etiam in compensationem vel pro interesse aliquorum librorum, quos de vestra propria manu scribere pro me tenebamini et strictus eratis iuxta compositionem et avinentiam inter me et vos factam^c in et super doctione^d dictarum literarum per me vobis promissa, de qua factum fuit instrumentum inde receptum in posse notarii infrascripti, IIe mensis octobris^e proxime lapsi. Quod instrumentum de voluntate mei et vestri die presenti et presentibus testibus infrascriptis fuit cancellatum. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes huius rei sut: Iohannes Comellas et Iohannes Jordà, cives Barchinone.

a. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - b. Segueix ratllat sex libras - c. Segueix ratllat doccio - d. Segueix ratllat liter - e. Segueix ratllat anno.

1442, gener, 8. Barcelona

Joan Bensen, del regne de França, promet a Miquel Albiol, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, que durant un any viurà amb ell per tal d'escriure els llibres de dret i d'altres matèries que Miquel Albiol li indicarà. Joan Bensen, durant aquest temps, serà mantingut i rebrà una paga de 88 sous. Endemès Miquel Albiol pagarà al mestre que li ensenyarà d'escriure.

AHPB, Joan PEDROL, *Undecimum manuale omnium instrumentorum* 1439, desembre, 2 - 1442, abril, 16, s.n.

Iohannes^a Bensen, regni Francie, gratis, de prima die mensis febroarii ad unum annum continuum^b, affirmo me et promitto stare vobiscum honorabili Michaelae Albiol, legum doctore^c, cive Barchinone, causa^d serviendi et scribendi libros iuris et omnes alios libros quos vos volueritis. Et promitto vobis quod infra dictum tempus^e ero vobis bonus, fidelis et cetera. Et quod non recedam et cetera. Et si dampnum aliquod intulero et cetera. Salvo tamen quod per totum dictum tempus vos teneamini providere in cibo et potu^f, et colere me sanum et infirmum ad usum Barchinone, et dare michi pro solidata octuaginta octo solidos. Et ultra hoc teneamini solvere magistro qui me instruit in scribendo. Ad hec ego dictus Michael, laudans et cetera, promittens et cetera. Et pro his alter alteri obligamus bona nostra et cetera. Renuntiamus et cetera. Et volumus et cetera.

Testes: Franciscus Vinader et Franciscus Guerau, alias Miquel, sartor, cives Barchinone.

a. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i XVIII per a indicar la minoria d'edat de Joan Bensen - b. continuum, al ms continuum - c. Michaelae i doctore, al ms Michaeli i doctori - d. causa, al ms cause - e. Segueix ratllat non - f. Segueix ratllat vestitu et calcia.

1442, juliol, 19. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure lletres, ciutadà de Barcelona, havia promès a Gaspar Faiol, clergue tan sols tonsurat, oriünd de Castelló de Farfanya, habitant de Barcelona, ensenyar-li d'escriure la lletra bastarda, sense que aquest hagués de pagar res per l'ensinistrament. Ara Gaspar Faiol, tot renovant un compromís anterior, promet a Vicenç Panyella que no tindrà escoles ni ensenyarà la lletra bastarda a Barcelona i al seu territori.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum primum manuale* 1441, desembre, 26 - 1442, desembre, 24, s.n.

Die iovis, XVIII^a mensis iulii, anno predicto M^o CCCC^o XXXXII°.

Ego^a Gaspar^b Faiol, clericus simpliciter tonsuratus, oriundus^c Castilionis de Farfanya, pro nunc habitator Barchinone, quia respectu facultatis qua pro nunc indigeo, intuituque pietatis et Dei amore et absque^d stipendio, promisistis vos Vincentius Panyella, magister scribendi^e litterarum et civis Barchinone, ac^f obtulistis me docere litteram vulgariter dictam *bastarda*, me tamen faciente et promittente vobis que inferius describuntur, pro tanto gratis *et cetera* et contemplatione dicti beneficii per vos michi gratis fieri promissi, ut prefertur, et alias, promitto vobis dicto Vincentio quod de dicta littera *bastarda* nec de aliqua quacumque, per me tamen per doctionem et instructionem vestri situris^g et non alias, non tenebo scholas nec docebo eas litteras quospiam in civitate tamen Barchinone et eius territoriis, a quibus accipiam logerium vel merces. Et predicta et singula promitto attendere et complere sine dilatione *et cetera*. Et sub pena quadraginta librarum Barchinone adquirendarum pro duabus partibus vobis dicto Vincentio, et pro tertia parte, factis de eadem pena tribus equalibus partibus, curie inde exequutionem facienti. Et pro hiis obligo bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes sunt: Michael Ferran et Iohannes Franch^h, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre* Persolvit inter ambos I solidum - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat G* - d. *Segueix ratllat aliquo* - e. *Segueix ratllat* et - f. *ac interlineat i escrit damunt ab ratllat* - g. *situris sic al ms probablement per scituris* - h. *Segueix ratllat scrib*.

1442, agost, 20. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure lletres, ciutadà de Barcelona, havia promès a Lluç Vasques, del regne de Portugal, ara habitant de Barcelona, ensenyar-li els secrets d'escriure diverses lletres, sense que aquest hagués de pagar res per l'ensinistrament. Ara Lluç Vasques, tot renovant el compromís anterior, promet a Vicenç Panyella que no tindrà escoles ni ensenyarà la lletra bastarda a Barcelona i al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum primum manuale* 1441, desembre, 26 - 1442, desembre, 24, s.n.

Die lune, XX^a mensis augusti, anno predicto M^o CCCC^o XXXXII.

Ego^a Luchas^b Vasques, regni Portugalie, pro nunc habitator Barchinone, quia respectu facultatis qua pro nunc indigeo, intuituque pietatis et Dei amore et absque^d stipendio, promisistis vos Vincentius Panyella, magister scribendi litterarum et civis Barchinone, ac obtulistis me docere sacreta scribendi aliquas litteras, me tamen faciente et promittente vobis que inferius describuntur, pro tanto gratis *et cetera* et contemplatione dicti beneficii per vos michi gratis fieri promissi, ut prefertur, et alias, promitto vobis dicto Vincentio quod^c non tenebo scolas scribendi nec docebo eas litteras quasvis personas in civitate tamen Barchinone et eius territoriis, a quibus accipiam logerium vel merces. Et predicta et singula promitto attendere et complere sine dilatione *et cetera*. Et sub pena quadraginta librarum Barchinone acquirendarum pro duabus partibus vobis dicto Vincentio, et pro tertia parte, factis de eadem pena tribus equalibus partibus, curie inde executionem facienti. Et pro hiis obligo bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes sunt: Ferdinandus de Burgos, giponerius, habitator, et Iohannes Franch^e, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* persolvit VI denarios - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat* de dicto.

87

1442, agost, 30. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure lletres, ciutadà de Barcelona, havia promès a Francesc Andreu, clergue només tonsurat, oriünd del ducat de Savoia, ara habitant de Barcelona, ensenyar-li els secrets d'escriure les lletres bastarda i avinyonesa, tot rebent d'aquest una paga de tres florins d'or Aragó. Ara Francesc Andreu, tot renovant un compromís anterior, promet a Vicenç Panyella donar-li ara la meitat dels dits tres florins i l'altra meitat quan sabrà escriure les dites lletres, sempre i quan això passi abans de la fi del proper mes de setembre. Promet també que no tindrà escoles d'escriure ni ensenyarà les dites lletres a Barcelona i al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum primum manuale* 1441, desembre, 26 - 1442, desembre, 24, s.n.

Die iovis, XXX^a mensis augusti, anno predicto M^o CCCC^o XXXXII.

Ego^a Francischus^b Andreas, clericus simpliciter tonsuratus, ducatus Sevoie, pro nunc habitator Barchinone, quia respectu facultatis qua pro nunc indigeo, intuituque pietatis et Dei amore et cum stipendio trium florenorum auri de Aragonia, promisistis vos Vincentius Panyella, magister scribendi litterarum et civis Barchinone, ac obtulistis me docere scribendi litteras *bastarda* et *avinyonech* posat, me tamen dante vobis dictos tres florenos et promittente que inferius describuntur, pro tanto gratis *et cetera* et contemplatione dicti beneficii per vos michi gratis fieri

promissi, ut prefertur, et alias, promitto vobis dicto Vincentio quod nunc de presenti dabo vobis medietatem dictorum trium florenorum et alteram medietatem incontinenti cum sciverim scribere dictas litteras, si forte eas scribere scivero ante finem mensis septembris proxime venturi, sin autem promitto vobis ipsam medietatem dare^c in fine dicti mensis septembris. Vos vero teneamini me docere dictas litteras tamdiu quousque eas sciverim. Necnon respectu gratie quam michi impenditis, ut prefertur, promitto vobis dicto Vincentio quod non tenebo scolas scribendi nec docebo eas litteras quasvis personas in civitate tamen Barchinone et eius territoriis, a quibus accipiam logerium vel merces. Et predicta et singula promitto attendere et complere sine dilatione *et cetera*. Et sub pena quadraginta librarum Barchinone acquirendarum pro duabus^d partibus vobis dicto Vincentio, et pro tertia parte, factis de eadem pena tribus equalibus partibus, curie inde exequionem facienti. Et ego dictus Vincentius^e Panyella, laudans predicta, promitto vobis dicto Francischo quod docebo vos dictas litteras, prout superius continetur, prout melius potero et vos eas adiscere volueritis. Et pro hiis uterque obligamus bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*.

Testes sunt: Michael de Sancto Iohanne, civis, et Iohannes Franch⁸, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* persolvit VI denarios - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *dare interlineat* - d. *Segueix ratllat* pro duabus - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit).

1442, novembre, 15. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, promet a Garcia de Clavaria, escrivent, habitant de Barcelona, que li ensenyarà, durant el temps que calgui, d'escriure les lletres següents: lletra brisada, lletra capsada nostrada, lletra rodona, lletra d'art posada, les captives de noms propis, les capsalmes de lletres grans. Garcia de Clavaria promet a Vicenç Panyella que li donarà per aquest mestratge 4 florins d'or d'Aragó: dos florins dins els propers quinze dies i els altres dos florins durant el mes que seguirà. Garcia de Clavaria promet també que no tindrà escoles d'escriure ni ensenyarà les dites lletres a Barcelona i al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Die iovis, XV mensis novembris, anno predicto.

Ego Vincentius^a Panyella, magister scribendi, civis Barchinone, gratis et ex certa scientia et bona fide, convenio et bona fide promitto vobis discreto Garcie de Claveria, scriptori, habitatori dicte civitatis, quod ego docebo vos^b de literis sequentibus, quousque eas vos sciveritis scribere et prout melius potero et vos ipsas sequentes literas adiscere volueritis: videlicet, de litera *brisade*, de

litera *capsade nostrade*, de litera rotunda; item, de litera *de art posade*; item, *capvives* de nominibus propriis; item, *capsalmes de lettres grans*. Et dictas literas incipiam vos docere incontinenti cum vobis placuerit. Et predicta promitto attendere occasione infrascriptorum per vos michi promissorum, sine dilatione *et cetera*. Item, solvere missiones *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et ego dictus Garcias de Claveria, laudans predicta *et cetera*, et occasione oblationis et promissionis michi, ut supra patet, factarum, gratis *et cetera*, promitto vobis dicto Vincentio Panyella quod ego dabo vobis et solvam vobis pro vestris laboribus IIIII° florenos auri Aragonie, scilicet hinc ad XV dies proxime duos florenos, et alios II florenos a dicta XV die ad unum mensem tunc proxime^d. Et etiam sub pena tamen quadraginta librarum Barchinone, promitto vobis quod non tenebo scholas *de scriure* palam vel occulte, directe vel indirecte, in civitate Barchinone nec in termino eiusdem, nec docere quospiam *de scriure* pro denariis et stipendiis, nisi cum expressis licentia et permissu vestri. De qua pena, due partes vobis *et cetera*, et tertia pars curie *et cetera* penitus acquiratur. Et ultra dictam penam, promitto vobis dare et restituere ac emendare omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obli-go bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Fiat utrique parti nostrum unum instrumentum *et cetera*.

Testes: Anthonius Viloni, scriptor, habitator, Iohannes Franch et Michael Ferran, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - b. *Segueix ratllat* de litera scolastica - c. *Segueix ratllat* et inde - d. quod ego dabo et solvam vobis ... ad unum mensem tunc proxime *interlineat*. *I segueix ratllat* quod cum fuero proventus et instructus in dictis literis et a vobis pro parte vestra fuero requisitus ego scribam vobis et pro vobis unum psalterium.

1442, novembre, 15. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, promet a Antoni Viló, escriptent, habitant de Barcelona, que li ensenyarà, durant el temps que calgui, d'escriure les lletres següents: lletra brisada, lletra capsada nostrada, lletra rodona, lletra d'art posada, les capvives de noms propis, les capsalmes de lletres grans. Antoni Viló promet a Vicenç Panyella que li donarà per aquest mestratge 4 florins d'or d'Aragó, cosa que ja ha fet en signar el contracte, malgrat el compromís d'ajornar el pagament d'una part fins pasat un mes i mig. Antoni Viló promet també que no tindrà escoles d'escriure ni ensenyarà les dites lletres a Barcelona i al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga.

Item^a, in alio instrumento. Ego dictus Vincentius^b Panyella, [magister scribendi, civis Barchinone], gratis et *cetera* promitto vobis Anthonio Viloni, scriptori, habitatori Barchinone, quod ego docebo vos^c scribere de literis sequentibus, quousque eas vos sciveritis et prout melius potero et vos ipsas sequentes literas adiscere volueritis: videlicet, de litera *brisade*, de litera *capsade nostrade*, de litera rotunda; item, de litera *de art posade*; item, *capvives* de nominibus propriis; item, *capsalmes de letres grans*. Et dictas literas incipiam vos docere incontinenti seu cum vobis placuerit. Et predicta promitto attendere et complere^d pro IIII florenis, quos michi dare promisistis, scilicet, de presenti unum florenum et medium et residuum, quos realiter michi exsolvistis^e, ad complementum dictorum IIII^{of} florenorum promisistis michi dare et exsolvere a die presenti ad unum mensem cum dimidio proxime venturum. Et etiam in hiis per vos michi inferius promissis, sine dilatione et *cetera*. Item, solvere missiones et *cetera*. Super quibus credatur et *cetera*. Et pro hiis obligo bona et *cetera*. Renuntio et *cetera*. Iuro et *cetera*. Et ego dictus Anthonius^f Viloni, gratis et *cetera*, promitto vobis dicto Vincentio Panyella quod residuum dictorum IIII^{of} florenorum exsolvam vobis in termino predicto^g. Et etiam sub pena tamen quadraginta librarum Barchinone, promitto vobis quod non tenebo scholas *de scriure* palam vel occulte, directe vel indirecte, in civitate Barchinone nec in termino eiusdem, nec docere quospiam *de scriure* pro denariis et stipendiis, nisi cum expressis licentia et permissu vestri. De qua pena, due partes vobis et *cetera*, et tertia pars curie et *cetera* penitus acquiratur. Et ultra dictam penam, promitto vobis dare et restituere ac emendare omnes missiones et *cetera*. Super quibus et *cetera*. Et pro hiis obligo bona mea et *cetera*. Renuntio et *cetera*. Iuro et *cetera*. Fiat utrique parti nostrum unum instrumentum et *cetera*.

Testes: Garcias de Claveria, predictus, ac etiam dicti Iohannes Franch et Michael Ferran, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre* persolvit VI denarios - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat de literis* - d. *attendere et complere interlineat* - e. *quos realiter michi exsolvistis interlineat* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) - g. *Segueix ratllat et cum fuero proventus et instructus in dictis literis et a vobis pro parte vestra fuero requisitus ego scribam vobis et pro vobis unum salterium.*

1443, febrer, 27. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Ramon de Folgueres, habitant de Barcelona, 27 sous i 6 diners pels quals li ensenyarà d'escriure. Ramon Folgueres promet a Vicenç Panyella que no tindrà escoles d'escriure ni ensenyarà les lletres apreses ni a Barcelona ni al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga. [V. doc. 99]

Ego^a Vincentius^b Panyella, magister scribendi, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Petro Raymundo de Folgueriis^c, habitatori Barchinone, et cupienti scire^d competenter et bene scribere, quod dedistis et solvistis michi viginti septem solidos et sex denarios Barchinone de terno, pro quibus, per pactum inter me et vos conventum, teneor vos docere de scribendo^e. Et ideo renutiando *et cetera*^f. Gratis *et cetera* promitto vobis quod docebo vos de scribendo, prout melius potero et vos adiscere volueritis. Hanc vero promissionem facio vobis pro predicta quantitate et cum conditione tamen sequenti: quod non audeas docere Barchinone quasvis personas de litera, taliter ut inde haberetis salarium, nec tenere scholas scribendi absque licentia et obtentu meis. Et si secus feceritis, quod incidatis in penam triginta librarum Barchinone, adquirendarum pro II partibus michi et pro tertia parte curie *et cetera*. Ad hec ego Petrus^g Raymundus de Folgueres, laudans predicta *et cetera*, promitto ea et eorum singula attendere *et cetera*, prout superius continetur. Et si secus fecero, incidar in penam predictam et modo et forma predictis dividendam. Et hec nos dicte partes promittimus, scilicet pars parti *et cetera*, omnia a se dicta *et cetera* attendere *et cetera*, sine dilatione *et cetera*. Item, solvere missiones *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et pro hiis obligamus pars parti *et cetera* bona nostra *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*.

Testes: Petrus Mascurt, Iohannes Franch, scriptores, et Michael Ferran, notarius Barchinone^h.

*Item*ⁱ, *in alio instrumento*. Ego Petrus^k Raymundus de Folgueres firmo instrumentum comande pure vobis dicto Vincentio Panyella de triginta octo solidis et sex denariis dicte monete^l. Renuntio *et cetera*. Promitto restituere voluntati *et cetera*. Sine *et cetera*. Dampna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo personaliter et bona *et cetera*.

Testes proxime dicti^m.

a. *Al marge esquerre* Die iovis, XXVIII febroarii anno predicto millesimo CCCC^o XXXXIII° fuit cancellatum hoc instrumentum de voluntate dictorum Vincentii Panyella et Petri Raymundi de Folgueres, presentibus testibus Bernardo Carrera, notario, et Michaele de Sancto Iohanne, civibus Barchinone - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat* sc - d. *Segueix ratllat* scri - e. *Segueix ratllat* per ca - f. *Segueix ratllat* pro - g. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) - h. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada* - i. *Al marge esquerre* Item, fuit cancellatum - k. *Segueix ratllat* quos vobis - l. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada*.

1443, març, 1. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Ramon de Folgueres, habitant de Barcelona, 27 sous i 6 diners pels quals li ensenyarà d'escriure. Ramon Folgueres promet a Vicenç Panyella que no tindrà escoles

d'escriure ni ensenyarà les lletres apreses a Barcelona a ningú de qui pogués rebre una paga. [V. doc. 96]

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Die veneris, prima die mensis martii, anno predicto M^o CCCC^o XXXXIII°.

Ego^a Vincentius^b Panyella, magister scribendi, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Petro Raymundo de Folgueriis, habitatori Barchinone, et cupienti scire competenter et bene scribere, quod dedistis et solvistis michi viginti septem solidos et^c sex denarios Barchinone de terno, pro quibus, per pactum inter me et vos inhitum et conventum, teneor vos docere de scribendo. Et ideo renutiando *et cetera*. Gratis *et cetera*, promitto vobis quod docebo vos de scribendo, prout melius potero et vos adiscere volueritis. Hanc vero promissionem facio vobis pro predicta quantitate et cum conditione tamen sequenti: quod non audeas docere Barchinone quasvis personas de litera scribendi, taliter ut inde haberetis salarium, nec tenere scolas scribendi in dicta civitate absque licentia et obtentu meis. Et si secus feceritis, quod incidatis in penam triginta librarum Barchinone, acquirendarum pro II partibus michi et pro tertia parte curie *et cetera*. Ad hec ego Petrus^d Raymundus de Folgueres, laudans predicta *et cetera*, promitto ea et eorum singula attendere *et cetera*, prout superius continetur. Et si secus fecero, incidar in penam predictam et modo et forma predictis^e dividendam. Et hec nos dicte partes promittimus, scilicet pars parti *et cetera*, omnia a se dicta *et cetera* attendere *et cetera*, sine dilatione *et cetera*. Item, solvere missiones *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et pro hiis obligamus pars parti *et cetera* bona nostra *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*.

Testes: Michael Ferran, notarius, Michael de Besiens et Iohannes Franch, scriptores Barchinone.

Item, in alio instrumento. Ego Petrus^f Raymundus de Folgueriis firmo instrumentum comande pure vobis dicto Vincentio Panyella de triginta octo solidis et sex denariis dicte monete. Renuntio *et cetera*. Promitto restituere voluntati *et cetera*. Sine dilatione *et cetera*. Dampna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo personaliter et bona *et cetera*.

Testes proxime dicti.

Item, in alio instrumento firmo^g apocham de dicta comanda *et cetera*.

Testes proxime dicti.

a. *Al marge esquerre* persolvit VIII denarios - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqüies per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat dictos* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) - e. *Segueix ratllat domini* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - g. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

1443, març, 26. Barcelona

Jaume Martí, habitant de Barcelona, oriünd de la ciutat de Lisboa, regne de Portugal, promet a Vicenç Panyella, mestre d'escriure lletres, ciutadà de Barcelona, que durant un any viurà amb ell per tal d'aprendre d'escriure les lletres següents: lletra capçada nostrada, lletra rodona bolonyesa, lletra posada avinyonesa, lletra d'art posada i lletra mercantívola. Jaume Martí promet també que no tindrà escoles d'escriure ni ensenyarà les dites lletres a Barcelona i al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga. Jaume Martí dona com a fiadors: Joan de Lisboa, mariner, i Jaume Barbors, mestre de cant, ciutadans de Barcelona. Vicenç Panyella promet a Jaume Martí que durant aquest temps el mantindrà, vestirà i calçarà. Cada 15 dies li farà fer la barba.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Die martis, XXVII^a mensis martii, anno predicto.

Ego^a Iacobus^b Martini, habitator Barchinone, oriundus civitatis de Lisbona, regni Portugalie, gratis *et cetera*, a die presenti ad unum annum primo et continue venturum, mitto sive affirmo me vobiscum Vincentio Panyella, magistro scribendi litteras, causa adiscendi a vobis de literis sequentibus: scilicet, de littera *capçade nostrade*; item, de littera rotunda *bolunyesa*; item, de litera *posade avinyonencha*; item, *lo tirat del posat*; item, de litera *mercantívol*; et alias serviendi vobis in omnibus mandatis *et cetera*. Et per dictum tempus ero vobis bonus et fidelis. Et quod non recedam a vobis seu servitio vestro *et cetera*. Et promitto vobis quod non tenebo Barchinone scolas *de scriure*, nec docebo quibusvis personis intus Barchinonam pro habendo lucrum absque licentia vestri. Et si contra predicta et singula eorum fecero, volo incidi in penam triginta librarum Barchinone. De qua pena adquirantur II partes vobis et tertia pars, factis inde tribus equalibus partibus, curie inde executionem facienti. Et ultra dictam penam, promitto restituere dampna *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et si quid mali vel dampni vobis seu bonis vestris intulero, promitto vobis quod, quicquid fuerit, vobis restituam et emendabo, omnibus dilationibus et exceptionibus semotis^d. Et pro predictis obligo personaliter et bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et ut de predictis vobis et vestris diligentius cautum sit, dono vobis fideiussores: Iohannem^e de Lisbona, marinerium, et Iacobum Barbors, magistrum *de cant*, cives Barchinone, qui mecum *et cetera*. Et nos dicti fideiussores, recipientes in nos sponte *et cetera*, promittimus vobis quod faciemus et curabimus quod per dictum tempus dictus Iacobus morabitur vobiscum bene, fideliter et legaliter^f. Et quod non tenebit Barchinone scolas, prout superius continetur. Et^g de aliis predictis per ipsum vobis supra promissis cum ipso et sine ipso tenebimur vobis et vestris, prout superius continetur, scilicet uterque nostrum pro sua parte et non insolidum, sub pena predicta, modo et forma iamdictis acquirenda. Et pro hiis *et cetera*, obligamus bona nostra *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Ego itaque Vincentius^h Panyella, laudans predicta *et cetera*, et acceptans vos dictum Iacobum in discipulum meum, promitto vobis quod ego infra dictum tempus docebo vos de dictis literis superius descriptis, prout melius potero et vos eas adiscere volueritis. Et per dictum tempus providebo vos in comestione et potu. Et infra dictum tempus, promitto vobis dare ad servitium vestri corporis unum par camisiarum novarum, et duo paria famularium sive *panyos nous*. Item, infra dictum tempus dabo vobis IIIIⁱ paria sotularium. Et infra dictum tempus, scilicet, de XV in XV diebus faciam vobis fieri *la barba*, vel dabo vobis denarios ad illam faciendum. Et hec promitto attendere *et cetera*. Sine dilatione *et cetera*. Item, solvere mis-

siones et cetera. Super quibus credatur et cetera. Et pro hiis obligo bona mea et cetera. Renuntio et cetera. Iuro et cetera. Fiat utrique parti nostrum unum instrumentum et cetera.

Testes: Iohannes Franch, scriptor, et Petrus Stephani et Michael Ferran, notarii, cives Barchinoneⁱ.

a. *Al marge esquerre* Ex precepto michi Iohanni Franch, notario, facto per multum honorabilem dominum gubernatorem Cathalonie generalem, registrato in curia vicarii Barchinone sub kalendario de III die mensis decembris anni predicti, cancellavi ego dictus notarius afirmamenti instrumentum, die scilicet IIII^a mensis decembris anni predicti Mⁱ CCCCⁱ XXXXIIIⁱ, presentibus testibus Michaele Ferran, notario, Nicholao Moreta, mercatore, cive, et Iohanne Franch, scriptore Barchinone. Quodque preceptum factum fuit ad instantiam dicti Iacobi Martini, prout in eodem continetur - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. Et pro hiis ... iuro et cetera *interlineat* - d. *semotis sic al ms* - e. *Damunt els noms dels fiadors, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) - f. *Segueix ratllat* prout superius continetur et alia - g. *Segueix ratllat alia* - h. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) - i. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació.*

1443, juny, 17. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, promet a Pere Escura, del lloc de Vila, regne de França, i a Antoni Perrot, de la ciutat de Lió, també del regne de França, que, tan aviat com pugui, els ensenyarà d'escriure les lletres següents: lletra rodona, lletra bastarda rodona i lletra avinyonesa. Els ensenyarà també l'art de les dites lletres. Per aquest mestratge, Vivenç Panyella reconeix haver rebut una túnica d'home de drap de merdocat folrada de drap de blanquet, i una capa de fustany burell amb el collar de xamellot. Pere Escura i Antoni Perrot es comprometen a no tenir escoles i a no ensenyar les dites lletres a Barcelona i al seu territori a ningú de qui pogués rebre una paga.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Ego^a Vincentius^b Panyella, magister scribendi, civis Barchinone^c, gratis et cetera, promitto vobis Petro Scura, loci de Villa, regni Francie, et Anthonio Perrot, civitatis de Lió, dicti regni, et utrique vestrum, quod ego docebo vos et utrumque vestrum, citius quam potero et vos et utrumque^d vestrum adiscere volueritis seu potueritis, de scribendo literas que secuntur: videlicet, de litera rotunda, e *lo bestard rodó*, et de litera *avinyonencha*. Et etiam docebo vos et utrumque vestrum artem dictarum literarum. Et predicta promitto attendere sine dilatione et cetera. Item, solvere missiones et cetera. Super quibus credatur et cetera. Et pro hiis obligo bona et cetera. Renuntio et cetera. Iuro et cetera. Et inde confiteor quod dedistis et tradidistis michi, scilicet, vos dictus Antho-

nus pro vobis et pro dicto Petro Scura, unam tunicam hominis panni *de merdocat* folreatam panni *de blanquet*; et unam diploidem *de fustani burell ab lo collar de xemellot*. Et ideo renuntiando *et cetera*. Ad hec nos dicti Petrus^c Scura et Anthonius Perrot, laudantes *et cetera*, promittimus vobis quod tempore doctionis per vos nobis fiende de predictis literis et de arte ipsarum erimus boni et fideles *et cetera*. Et promittimus etiam quod non tenebimus Barchinone scholas *de scriure*, nec docebimus personis intus Barchinonam pro habendo lucrum absque licentia *et cetera*. Et si contra predicta et singula eorum fecerimus et uterque nostrum fecerit, volumus incidi in penam triginta librarum Barchinone. De qua pena, acquirantur due partes vobis, et tertia pars, factis inde tribus equalibus partibus, curie inde exequitionem facienti. Et ultra dictam penam, promittimus restituere dampna *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et pro hiis uterque nostrum insolidum obligamus bona *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Fiat utrique parti nostrum unum instrumentum *et cetera*.

Testes: Iacobus Martini, habitator Barchinone, Iohannes Franch et Petrus Raymundus de Loteres, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre* persolvit unum solidum - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i l'abreviatura* iur (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *civis Barchinone interlineat* - d. *utrumque sic al ms* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura* iur.

1443, setembre, 6. Barcelona

Vicenç Panyella, mestre d'escriure, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Gabriel Vilagut, fill de Joan Vilagut, notari, ciutadà de Barcelona, 33 sous, pels quals promet que li ensenyarà d'escriure. Gabriel Vilagut promet que, mentre el mestre Vicenç Panyella visqui, ell no tindrà escoles d'escriure les lletres que el mestre Vicenç li haurà ensenyat.

AHPB, Joan FRANC, *Tricesimum manuale* 1440, desembre, 29 - 1441, desembre, 22, s.n.

Ego^a Vincentius^b Panyella, magister sribendi^c, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Gabrieli Vilagut, filio Iohannis Vilagut, notarii, civis dicte civitatis, quod per manus dicti patris vestri dedistis michi triginta tres solidos barchinonenses de terno. Renuntiando *et cetera*. Et pro quibus promitto vobis docere *d'escriure*, prout melius potero et vos de scribendo adiscere volueritis. Et hec promitto attendere *et cetera*, sine dilatione *et cetera*. Item, solve re missiones *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et predictam promissionem vobis facio, alias non facturus^d, sub promissione infrascripta per vos michi facta. Et ego Gabriel^e Vilagut, laudans predicta, ex pacto inter me et vos dictum Vincentium Panyella comprehenso, promitto vobis quod, vobis vivente, non tenebo scolam *de scriura* de litteris, quas a vobis adiscerim, sub pena XXX librarum Barchinone adquirendarum pro II partibus

vobis et pro tertia parte curie *et cetera*. Et ultra dictam penam promitto restituere dampna *et cetera*. Super quibus credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et ego Iohannes^f Vilagut, pater dicti Gabrielis, consentio predictis *et cetera*.

Testes: discretus Iohannes Bruió, notarius, Michael de Sancto Iohanne, cives, et Iohannes Franch, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* persolvit unum solidum - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. *Segueix ratllat confiteor* - d. *alias non facturus interlineat* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur*.

1444, octubre, 24. Barcelona

Andreu València, de 15 anys, fill de Joan València, paraire de draps, habitant de Barcelona, promet a Joan Rodrigo, paraire de pergamins, ciutadà de Barcelona, que, durant quatre anys i mig, viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de pergaminer. Joan Rodrigo promet a Andreu València que, durant aquest temps, el mantindrà, el vestirà i el calçarà, però no li donarà cap paga.

AHPB, Joan BRUJÓ, *Manuale sextum* 1444, març, 30 - 1445, febrer, 15, s.n.

Die sabbati, XXIII° octobris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o XXXXIII°.

Ego Andreas Valencia, filius Iohannis Valencia, quondam, paratoris pannorum, habitatoris Barchinone, gratis *et cetera*, ad quatuor annos et medium^a, primo et continue sequuturos, afirmo me vobiscum Iohanne^b Rodorichi, paratori pergamenorum, cive Barchinone, hiis presenti, causa addiscendi dictum vestrum officium, et alias serviendi vobis et in domo vestra, nocte^c dieque, in omnibus servitiis, licitis et honestis, iuxta meum posse. Promittens quod per totum dictum tempus morabor vobiscum et in servitio vestro. Et inde non exiam *et cetera*. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me capere *et cetera*. Et in fine temporis emendabo omnes dies *et cetera*. Et resarciam omnia dampna *et cetera*, simul cum omnibus missionibus *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et ego dictus Iohannes Rodrigo, acceptans *et cetera*, promitto tibi quod instruam te in dicto officio, ut melius potero *et cetera*. Et colam te *et cetera*. Et providebo te^d in cibo, potu^e, calciatu^f et vestitu^f iuxta tuam condecenciam^g. Non tamen teneat tibi dare solidatam aliquam. Et predicta promitto complere *et cetera*. Sine *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro quia minor XXV, maior tamen XV. Renuntio *et cetera*. Fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: Vincentius Dossa, cultor, civis, et Iohannes Alegra, scutiffer, habitator Barchinone.

a. et medium *interlineat* - b. *Segueix ratllat* rodrigo - c. *Segueix ratllat* dique - d. *Segueix ratllat* san - e. *Segueix ratllat* et - f. et vestitu *interlineat* - g. *Segueix ratllat* et.

96

1444, novembre, 4. Barcelona

Vicenç Panyella, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, promet a Gabriel Pellisser, estudiant d'arts, del lloc de La Bisbal, diòcesi de Girona, que li ensenyarà d'escriure en les lletres següents: lletra bolonyesa rodona, lletra avinyonesa i lletra tirada catalana. Gabriel Pellisser promet a Vicenç Panyella que li donarà per aquest mestratge 6 florins d'or d'Aragó, que valen 66 sous de moneda de Barcelona de tern, cosa que ja ha fet en signar el contracte. Gabriel Pellisser promet també que no tindrà escoles d'escriure ni ensenyarà les dites lletres a la ciutat de Barcelona.

AHPB, Francesc TERRASSA, *Primum manuale* 1438, gener, 10 - 1445, febrer, 13, s.n.

Ego^a Vincentius^b Panyella, scriptor littere rotunde, civis Barchinone, per firmam et solemnem stipulationem, convenio et promitto vobis Gabrieli Pallicer, studenti in artibus, loci de Bisbal, diocesis Gerundensis, quod docebo vobis in scribendo de litteris sequentibus, bene et diligenter, pro meo posse: scilicet, de littera *abolunyencha rodona*^c, et de littera *avinyonencha*, et de littera *tirada cathalana*. Sub pacto tamen et conditione: quod pro laboribus meis detis et solvatis michi sex florenos auri Aragonie, valentes sexaginta sex solidos monete Barchinone de terno, et quos iam realiter et de facto exsolvistis ac ipsos confiteor me a vobis habuisse et recepisse. Et etiam sub pena quadraginta librarum monete Barchinone de terno, modo infrascripto acquirenda, non possitis tenere scholas de scribendo in presenti civitate Barchinone sine mei licentia. De qua pena, casu quo comittatur, medietas michi et meis et altera medietas honorabili officiali reverendi domini Barchinonensis episcopi, aut illi officiali seu curie qui de hiis executionem fecerit, adquiratur, sine omni dilatione *et cetera*. Et restituam omnes missiones *et cetera*. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligo vobis et vestris omnia bona mea, mobilia et immobilia, habita et habenda. Et iuro. Ad hec ego dictus Gabriel^d Pallicer, laudans predicta, convenio et promitto vobis dicto Vincentio Panyella, sub dicta pena quadraginta librarum, modo predicto acquirenda, quod cum vos docueritis michi de scribendo litteras predictas, non tenebo in presenti civitate Barchinone scholas pro docendo alicui persone sine vestri licentia, obligando proinde omnia bona mea *et cetera*. Et iuro *et cetera*.

Testes: discretus Gabriel Terraça, notarius, et Iohannes Sagner, apothecarius, cives Barchinone.

a. *Al marge esquerre* persolvit unum solidum IIII - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. et rodona *interlineat* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur*.

1446, desembre, 22. Barcelona

Pere Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Roig, lloctinent de la tresoreria del rei, 119 sous, que són el preu de diversos llibres i diverses quantitats de paper i de pergami comprats a la seva botiga per al servei de l'ofici de la tresoreria reial.

AHPB, Nicolau BERNAT, *Manuale primum comune* 1446, març, 13 - 1448, maig, 4, s.n.

Die iovis, XXII^a decembris, anno predicto

Sit^a omnibus notum quod ego Petrus^b Mascharó, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Petro Roig, locumtenenti thesaurarie serenissimi domini regis, quod in modum inferius designatum solvistis et tradidistis michi centum et decem novem solidos barchinonenses, michi debitos et pertinentes ratione et seu pro pretio nonnullarum^c rauparum, quas^d a me sive a botigia libraterie mee^e emistis, habuistis et recepistis ad opus et servitium in officio thesaurarie dicti domini regis: Et primo pro quodam libro^f, pergamenei cuberto, factoque ex^g quatuor papiri manibus, septem solidos; item, pro quodam alio simili libro, tamen solum facto ex duabus^h papiri manibus, quatuor solidos; item^k, pro tribus papiri raymis, LVII solidos, ad rationemⁱ decem novem solidorum pro qualibet rayma; item, pro quodam libro largo, unius papiri manus, pergamenei cuberto, duos solidos; item^m, pro quinque pergameneis, ad rationem unius solidi pro pergameneo, V solidosⁿ; item^o, pro quatuor registris, ad rationem septem solidorum pro quolibet registro, viginti octo solidos^p; item, pro faciendo sive iterando duo ex dictis registris et pro sex manibus papiri, que fuerunt ad opus predictorum registrarum, sexdecim solidos. Que quidem quantitates in universo sumam capiunt predictorum centum^q decem novem solidorum. Et ideo.

Testes huius rei sunt: discretus Petrus Camprodó, notarius, et Petrus Perpinyà, scriptor, habitatores Barchinone^r.

a. *Al marge superior esquerre* Presens instrumentum est verum quod fuit firmatum per dictum Petrum Mascharó, sed tamen, ut non oporteret dictum locumtenentem thesaurarie habere cautelam domine regine, discretus Mascharó firmavit aliam de C solidis, ut est in alio loco huius manualis, ideo ista pro nulla habeatur - b. *Damunt el nom dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i el mot* Petrus *interlineat* i *escrit damunt* Francischus *ratllat* - c. nonnullarum *interlineat* i *escrit damunt* aliquarum *ratllat* - d. *quas, al ms quam* - e. *Segueix ratllat* habuistis - f. *Segueix ratllat* qua - g. *factoque ex interlineat* - h. *duabus, al ms duobus* - i. *papiri interlineat* - k. *Segueix ratllat* sexaginta solidos septem solidos - l. *Segueix ratllat* decem oc - m. *Segueix ratllat* quinque solidos - n. pro pergameneo quinque solidos *interlineat* - o. *Segueix ratllat* viginti - p. *Segueix ratllat* pro q item quinque solidos pro quinque manibus papiri que fuerunt ad opus predictorum registrarum que quidam quantitates in universo sumam capiunt predictorum centum item sexdecim solidos barchinonenses item - q. *Segueix ratllat* et no - r. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla en diagonal.*

1447, gener, 4. Barcelona

Pere Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Roig, lloctinent de la tresoreria del rei, 100 sous, que són el preu de diversos llibres i diverses quantitats de paper i de pergami comprats a la seva botiga per al servei del seu ofici de la tresoreria reial.

AHPB, Nicolau BERNAT, *Manuale primum comune* 1446, març, 13 - 1448, maig, 4, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Petrus^b Mascharó, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Petro Roig, locumtenenti thesaurarie serenissimi domini regis, quod^c in modum inferius designatum dedistis et solvistis michi centum solidos barchinonenses, michi debitos et pertinentes ratione et seu pro pretio nonnullarum rauparum, quas a me sive a botigia libraterie mee emistis, habuistis et recepistis ad oppus et servitium in officio thesaurarie dicti domini regis: et primo pro quodam libro, pergamenei cuberto, factoque ex quatuor papiri^d manibus, septem solidos; item, pro quodam alio simili libro, solum facto ex duobus papiri manibus, quatuor solidos; item, pro duabus papiri raymis, ad rationem decem novem solidorum pro qualibet rayma, triginta octo solidos; item, pro quodam libro largo, ex pergameneo, unius manus papiri, duos solidos; item, pro quinque pergameneis, ad rationem unius solidi pro quolibet pergameneo, quinque solidos; item, pro quatuor registris, ad rationem septem solidorum pro quolibet registro, viginti octo solidos; item, pro iterando sive adaptando duo ex dictis registris et pro sex manibus papiri, que fuerunt ad oppus dictorum duorum registrarum, sexdecim solidos eiusdem monete. Que quidem quantitates in universo sumam capiunt predictorum centum solidorum. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute peccunie et doli, in testimonium premissorum presentem vobis facio apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, quarta die ianuarii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^e XXXX° septimo.

Sig+num Petri^e Mescharó, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: venerabilis Petrus de Mura, candalerius cere, et Asbertus Ripoll, libraterius, civis Barchinone^f.

a. *Al marge superior esquerra* apocha de C solidis fuit firmata per Petrum Mascharó honorabili locumtenenti thesaurarie - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i el mot Petrus interlineat i escrit damunt Francischus ratllat* - c. *Segueix ratllat* dedistis et solvistis - d. *Segueix ratllat* manib - e. *Petri interlineat i escrit damunt Francischus ratllat* - f. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1447, febrer, 15. Barcelona

Joan Busquet, sastre, ciutadà de Barcelona, lliura el seu fill Pere, d'11 anys, a Antoni Joan, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, perquè durant tres anys visqui amb ell i aprengui la ciència de llegir i escriure. Antoni Joan durant aquest temps el mantindrà, el vestirà i el calçarà.

AHPB, Joan FERRER, XXVIII *manuale* 1446, agost, 26 - 1448, març, 5, s.n.

Die mercurii, XV^a mensis febroarii, anno predicto M^o CCCC^o XLVII°.

Ego Iohannes^a Busquet, sartor, civis Barchinone, gratis *et cetera*, a presenti die qua hoc presens conficitur instrumentum ad tres annos primo et continue venturos, afirmo vobiscum Anthonio Iohannis, scriptore littere rotunde, cive Barchinone, Petrum, filium comunem michi et domine Margarite, uxori mee, nunc in etate undecim annorum vel inde circa constitutum, causa adiscendi scientiam legendi et scribendi, et alias pro serviendo vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, iuxta suum posse, dum tamen habitationem vestram feceritis in hac dicta civitate Barchinone seu vestrum domicilium tenueritis^b. Promittens vobis dare operam cum effectu, omni exceptione remota, quod dictus filius meus serviet vobis, ut est dictum, per dictum tempus et quod non recedet a vobis seu a vestro servitio infra dictum tempus sine expressis licentia et voluntate vestri. Quodque restitutam et solvam vobis et vestris omnes missiones, sumptus, dampna et interesse *et cetera*. Vos vero possitis propria auctoritate et sine fathica et requisitione alicuius curie et persone, causa fugue, dictum filium meum apprehendere *et cetera*, ut serviat vobis per dictum tempus, compellere *et cetera*. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligo vobis et vestris omnia bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Ad hec ego dictus Anthonius^c Iohannis, acceptans predicta *et cetera*, convenio et promitto vobis dicto Iohanni Bosquet quod iuxta meum posse instruam dictum filium vestrum in legendo et scribendo, prout melius poterò, bona fide. Quodque providebo^d ipsum in cibo et potu, vestitu et calciatu condeceniter per dictum tempus ad mei notitiam, et alias colam ipsum sanum et infirmum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligo omnia bona mea *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et volumus quod fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: honorabilis Franciscus ça Sala, miles, in civitate Barchinone domiciliatus, et Valentinus Rovires, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *tenueritis interlineat* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Segueix ratllat eum*.

1447, abril, 14. Barcelona

Guiot Vidal, oriünd de la vila de Conflent, diòcesi de Llemotges, regne de França, fill de Joan Vidal mercader, de la dita vila de Conflent, promet a Antoni Joan, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, que durant un any viurà amb ell per tal d'aprendre d'escriure. Antoni Joan durant aquest temps el mantindrà i a la fi de l'any el vestirà i li dormarà 11 sous.

AHPB, Joan FERRER, XXVIII *manuale* 1446, agost, 26 - 1448, març, 5, s.n.

Ego Guiot^a Vithalis, oriundus ville de Confolent, diocesis Limonensis, regni Francie, filius Iohannis Vithalis, mercatoris dicte ville, gratis *et cetera*, a festo Pasche Ressionis Domini proxime venientis ad unum annum primo et continue venturum, promitto morari vobiscum Anthonio Iohanni, scriptori littere rotunde, civi Barchinone, causa addicendi *de scriure* et alias causa serviendi, vobis in omnibus mandatis vestris *et cetera*. Promittens vobis quod per totum dictum tempus ero vobis patiens, humilis, fidelis et legalis *et cetera*. Et quod non recedam a vobis seu a servitio vestro absque vestris licentia et permissu. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me ubique capere seu capi facere et in vestrum posse reducere et tornare. Et si quod malum vel dampnum vobis seu bonis vestris dederò seu intulero, quod absit, promitto illud vobis emendare ad requisitionem proborum hominum. Et emendabo vobis et vestris omnes et singulos dies quibus absens fuero a vobis seu a servitio vestro tam causa^b fuge, infirmitatis quam alias culpa mea. Et predicta attendere et complere promitto sub pena centum solidorum Barchinone, de qua, casu quo comittatur, habeatis vos et vestri medietatem et alteram medietatem habeat honorabilis vicarius Barchinone, aut alius officialis regius, pro exequitione inde fienda. Que totiens comittatur, quotiens *et cetera*. Et pro hiis obligo me personaliter ^e omnia bona mea *et cetera*^d. Iuro *et cetera*. Et etiam presto sacramentum et homagium ore et manibus comandatum, ut est moris, in manu et posse Ioahnnis Moyó, capitis scubiarum Barchinone, hec nomine domini regis recipientis. Ad hec ego dictus Anthonius^e Iohannes, laudans *et cetera*, convenio et promitto tibi dicto Guiot quod per totum dictum tempus providebo te in cibo et potu condeceter ad mei notitiam. Et quod in fine dicti temporis dabo tibi pro laboribus tuis unum par caligarum panni lane novi et unum par camisiarum et famularium panni lini, et undecim solidos barchinonenses. Et alias docebo et instruem te in scribendo, prout melius potero, bona fide^f. Et alias colam te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis obligo omnia bona mea *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et volumus quod fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: discretus Vincentius Mir, notarius, et Valentinus Rovires, scriptor, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *causa, al ms cause* - c. *me personaliter et interlineat* - d. *Segueix ratllat et de hiis* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Segueix ratllat et.*

1447, novembre, 21. Barcelona

Bartomeu Sastre, de 17 anys, fill de Francesc Sastre, sastre, ciutadà de Barcelona, promet a Pere Mascaró, llibreter, ciutadà de Barcelona, que, durant 2 anys, viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreteria. Bartomeu Sastre dona com a fiador el seu oncle Gabriel Sastre, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona. Pere Mascaró promet que durant aquest temps el mantindrà, el calçarà i li donarà una paga pels dos anys de 20 florins d'or d'Aragó.

AHPB, Antoni VILANOVA, *Manual* 1447, agost, 30 - 1448, febrer, 20, s.n.

Bartholomeus^a Sartre, filius Francisci Sartre, sartoris, civis Barchinone, asserens me virtute iuramenti a me inferius prestiti etatem decem septem annorum excessisse, et quoad hec tutorem seu curatorem non habere seu habere velle, gratis *et cetera*, a prima die^b presentis mensis novembris ad duos annos primo et continue venturos, promitto stare vobiscum Petro Mascaró, libraterio, cive dicte civitatis, causa addiscendi officium vestrum libraterie, et alias pro serviendo vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis *et cetera*. Et ero vobis bonus, humilis, sollicitus et intentus, nocte dieque, omne commodum vobis et bonis vestris perquirendo, omne damnum pro viribus evitando. Et a servitio vestro non^c recedam infra dictum tempus absque vestri licentia et permissu *et cetera*. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me, ubique inveneritis, capere *et cetera*, et cogere me *et cetera*, et emendare dies *et cetera*. Et si quid mali *et cetera*. Pena est quinquaginta solidi barchinonenses, tertium curie *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*, nichilominus *et cetera*. Missiones *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo me personaliter et omnia bona mea, mobilia et immobilia *et cetera*. Renuntio *et cetera* et beneficio minoris etatis *et cetera*, et legi *et cetera*. Iuro *et cetera*. Fideiussor: Gabriel^d Sartre, curritor auris, civis Barchinone, avunculus meus, nomine suo proprio et etiam tanquam procurator dicti domini patris mei, de ratihibitione dicti domini patris mei vobis et vestris firmiter teneatur *et cetera*. Qui *et cetera*. Obligo dictis nominibus et vestroque nomine insolidum bona mea, mobilia et immobilia *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Ad hec ego dictus Petrus^e Mascaró, laudans predicta et acceptans te^f dictum Bartholomeum Sartre in discipulum meum, promitto te docere dictum officium meum libraterie iuxta meum posse, et providere te per dictum tempus dictorum duorum annorum in comestione et potu, et caligare te pedibus, et dare tibi pro solidata dictorum duorum annorum viginti florenos auri Aragonie recti et iusti ponderis. Et alias colam te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et hec promitto facere sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo bona mea, mobilia et immobilia, *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes: Iohannes Ferrarii, campsor, civis, et Iohannes Godall, scriptor Barchinone. Testes firme dicti Gabrielis Sartre, qui firmavit XXII° dicti mensis novembris: Andreas de Bellpuig, botiguerius, civis, et Iohannes Godall, scriptor predictus. Testes firme dicti Petri Mascaró, qui firmavit XXIII° dicti mensis novembris: Berengarius Pujades, causidicus, et Iohannes Godall, scriptor Barchinone.

a. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - b. Segueix ratllat mensis - c. non manca al ms - d. Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma - e. Id. - f. te interlineat i escrit damunt vos ratllat.

1448, març, 4. Barcelona

Pere Saragossa, sastre, del lloc de Constantí, del Camp de Tarragona, lliura el seu fill Pere, de 12 anys, a Joan Garriga, de 22 anys, llibreter, ciutadà de Barcelona, perquè durant 5 anys i mig visqui amb ell i aprengui el seu ofici de llibreter. Joan Garriga, durant aquest temps, el mantindrà, el vestirà i el calçarà. A la fi dels 5 anys i mig, en lloc de paga, el vestirà amb un vestit nou.

AHPB, Joan FRANC, menor, *Manuale primum* 1445, agost, 12 - 1448, desembre, 19, fol. 32r-v.

Item, in alio instrumento. Ego dictus Petrus^a Saragoça, [sartor, loci de Constantí, Campi Terrachone], gratis *et cetera*, a die presenti ad quinque annos et medium primo venturos, mitto sive affirmo vobiscum dicto Iohanne Garriga, [libraterio, cive Barchinone] *et cetera*, et vestris, Petrum, filium meum, in etate XII annorum vel inde constitutum, causa^b morandi vobiscum et adiscendi dictum vestrum officium *de librater*. Promittens vobis quod per totum dictum tempus dictus Petrus non recedet a vobis seu servitio vestro absque vestris licentia seu permissu. Quod si fecerit, dono vobis plenum posse quod possitis ipsum capere seu capi facere et captum in posse vestro reducere et tornare, et cogere ipsum ut serviat vobis per totum dictum tempus. Promittens etiam quod in fine dicti temporis emendabit dictus Petrus omnes dies et horas *et cetera*. Promittens inquam^c quod dictus Petrus erit vobis bonus, fidelis et legalis *et cetera*. Et si quid mali intulerit, promitto illud restituere et emendare *et cetera*. Et pro hiis obligo personam dicti Petri et omnia bona mea et sua *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro in animam meam. Ad hec ego dictus Iohannes Garriga, laudans predicta et acceptans dictum Petrum in discipulum meum, promitto ipsum totis viribus instruere in dicto meo officio *de librater*, prout melius potero et ipse ipsum adiscere voluerit. Et providere ipsum per totum dictum tempus in comestione et potu, vestitu et calsiatu bene et condecenter secundum suam conditionem. Et colere ipsum sanum et infirmum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et in fine dicti temporis promitto ipsum Petrum pro solidata totaliter induere de novo. Et hec sine dilatione *et cetera*. Item, solvere missiones *et cetera*. Et pro hiis obligo bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*: minor XXVe annis, maior tamen XXII annis *et cetera*. Fiant duo instrumenta.

Testes proxime dicti [Asbertus Ripoll, libraterius, civis, et Christoforus Serra, scriptor Barchinone.

a. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament - b. causa interlineat - c. Segueix ratllat in - d. Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur (iuravit).

1448, març, 22. Barcelona

Antoni Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joana, vídua i hereva universal de Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, 10 lliures que hom li devia pel paper venut al dit Joan des Pla i per les lligadures de llibres que va fer per a ell.

AHPB, Joan FRANC, menor, *Manuale primum* 1445, agost, 12 - 1448, desembre, 19, fol. 34r.

Die mercurii, XXVII^a martii, anno predicto M^o CCCC^o XXXX° octavo.

Sit^a omnibus notum quod ego Antonius^b Ramon, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis domine Iohanne, uxori et heredi Iohannis dez Pla, quondam, libraterii, civis dicte civitatis, quod per manus Laurentii Salt, mercatoris, civis dicte civitatis, fratris vestri, dedistis et solvistis michi, ad meam voluntatem, realiter numerando decem libras monete Barchinone de terno, que michi debebantur tam ratione papyrus^c per me venditi dicto defuncto *e per lligadures de llibres* quam aliis diversis rationibus. Et ideo renuntiando.

Testes huius rei sunt: discretus Petrus Tallada, notarius, civis, et Iacobus Ferrerius Carnerii, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* Ioannis dez Pla - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. papyrus, *sic al ms.*

1448, juny, 12. Barcelona

Bernat Huguet, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joana, vídua i hereva universal de Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, 22 sous que hom li devia pel preu del paper venut al dit Joan des Pla: una raima de paper amb el signe del carro i cinc mans de paper amb el signe de la rosa.

AHPB, Joan FRANC, menor, *Manuale primum* 1445, agost, 12 - 1448, desembre, 19, fol. 110v.

Dicta die mercurii, XII iunii, anno predicto.

Sit^a omnibus notum quod ego Bernardus Uguet, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis domine Iohanne, uxori et heredi Iohannis dez Pla, quondam, libraterii, civis dicte civitatis, quod per manus Laurentii Salt, mercatoris, civis eiusdem civitatis, fratris et procuratoris vestri, dedistis et solvistis michi, ad meam voluntatem, realiter numerando, XXII solidos et novem denarios monete Barchinone de terno, michi debitos et pertinentes ratione et pro pretio unius rayme papiri *del carro*, et quinque manus papiri *de rosa*, quem^b papirum ipse deffunctus, dum in humanis agebat, a me emit. Et ideo renuntiando.

Testes huius rei sunt: discretus Iohannes Gerald, notarius, civis, et Christoforus Serra, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* Iohanis des Pla - b. quem, *al ms* quam.

105

1450, juliol, 4. Barcelona

Jaume Solsona, batxiller en arts, oriünd del lloc de Mosquerola, de l'arquebisbat de Saragossa, fa testament i llega a Antoni Ponç, mestre d'escolars de Barcelona, dos sisterns escrits de la seva mà del llibre Posteriora, és a dir, els Analitica posteriora d'Aristòtil, però Antoni Ponç haurà de restituir un sistern seu del llibre Parva naturalia també d'Aristòtil. Fa constar que hom li deu diverses quantitats per préstecs o per haver ensenyat de lletra i també els llibres per ell prestats o que ell té en penyora.

AHPB, Bartomeu COSTA, major, *Primus liber testamentorum et codicillorum* 1439, juliol, 28 - 14464, setembre, 21, fols. 22v-23v.

In Christi nomine. Ego Iacobus^a Solsona, bacallarius in artibus, oriündus loci de Moscarola, archiepiscopatus Cesaruguste, infirmitate detentus, de qua mori timeo, in meo tamen pleno sensu et integra memoria, firmaque^b loquela existens, meum facio et ordino testamentum. ... Item, dimitto magistro Anthonio Poncii, magistro scholarum dicte civitatis, illa duo sisterna *Posteriorum* manu mea scripta, ita quod ipse teneatur restituere unum sisternum meum *De Parvis naturalibus* manu mea scriptum. ...Item, me deu en Johan Cabisso, qui stà en case d'en Puyades, setze sous e sis diners e un *Boeci, De scolarium disciplina*, que li he prestat. Item, me deu en Gispert, qui stà en case d'en Gibert, sinch sous e sis diners. Item, me deu un fadrí, qui aprén ab mi, qui és fillastre d'en Salva, lo notari, prorata de nou mesos, a rahó de quatorse sous per any. Item, me deu lo fill d'en Adam, porgador de blat, qui stà a la devellade de Sent Just, per a mostrar-li prorata de vuyt mesos, a rahó de dotze sous per anys. Item, me deu lo mestre del Pagés de la senyora reyna dos florins, per los quals tinch en penyora un *Precià major*.

Actum est hoc Barchinone, quarta die mensis iulii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo.

Sig+num Iacobi Solsona, testatoris predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes rogati huius rei sunt: Gaspar Rubey, scutiffer, et Raphael Ferrarii, studens in artibus, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat loquella.*

1450, desembre, 4. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Joan Ubac, notari, ciutadà de Barcelona, aquest posseïa, en morir, el llibre La Gaya Sciència escrit pel mateix Joan Ubac.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Llibre d'inventaris* 1441, octubre, 31 - 1451, gener, 13, fols. 229r-231r.

Noverint universi quod ego Caterina^a, uxor discreti Iohannis Ubach, quondam, notarii, civis Barchinone, ut tenens et possidens pro meis dote, sponsalio ac aliis [...]^b. Quod quidem inventarium cepit exordium die IIII mensis decembris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC quinquagesimo. ... Item, un libra scrit en paper, cubert de posts de cuyro vermell, ab bolles, scrit de ma del dit Joan Ubach, qui ere de *la Gaya Sciència*. ...

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Una taca d'humitat afecta a part del text, cosa que indiquem amb [...].*

1450, maig, 4. Perpinyà

Andreu Català, escrivà del rei, reconeix haver rebut de Pere Roig, lloctinent de la tresoreria reial, 110 sous i 11 diners de reials de Perpinyà que ell havia bestret per diverses quantitats de paper i per altres despeses fetes per al servei de l'ofici de la tresoreria reial.

AHPB, Nicolau BERNAT, *Prima manus huius libri quarti comunis notularum, apocharum et nonnullorum actuum sive instrumentorum* 1450, abril, 22 - 1451, febrer, 8, s.n.

Die lune, IIII^a mensis madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o quinquagesimo, Perpiniani.

Sit^a omnibus notum quod ego Andreas^b Català, regius scriptor^c, gratis *ut supra in proxima*, quod dedistis et solvistis michi realiter numerando^d centum decem solidos et undecim denarios regalium Perpiniani, per me ad opus et servitium vestri dicti domini officii bistractos pro rebus infrascriptis: et primo pro quadam cana panni encerati, XI solidos; item, pro decem manibus papiri fini *del carro*, ad rationem unius solidi et octo denariorum pro qualibet dictarum manuum, XVI solidos et VIII denarios; item, pro cera gomada, VIII° denarios; item, alia vice pro sex manibus papiri predicti *del carro*, ad rationem unius solidi et sex denariorum pro qualibet dictarum manuum, VIII° solidos. Item, bistraxi Petro Deulosal, notario Perpiniani^e in solutum et pro rata viagii, quod fecit una cum honorabili^f Iohanne de Montboy, algutzirio, ad nonnullas partes principatus Cathalonie pro inquirendo de quibusdam fabricatoribus falçe monete, XXIII° solidos. Item, Nicholao Bernardi, notario infrascripto, pro aliquibus expensis ac missionibus per eum factis in viagio quod fecit ad civitatem Barchinone pro aliquibus apochis et aliis actis valde^g dicto vestro officio necessariis recipiendis, et etiam pro quadam informatione in civitate Gerunde requirenda in vim Usatici "Simili modo", XXXV solidos. Ultimo vero pro tribus manibus papiri fini signi *de serp*, ad rationem unius solidi et sex denariorum pro qualibet dictarum manuum, IIII° solidos et sex denarios^h. Que quidem quantitates in universo sumam capiunt predictorum CX solidorum et XI denariorum predicte monete. Et ideo *et cetera. Fiat ut supra*.

Sig+num mei Andree Català, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rey sunt: honorabilis Marchus de Niort, de domo vicecomitis, et Guillelmus Puig, barbitursor Perpiniani.

a. *Al marge esquerre* persolvit, clausum traditum - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat* perpiniani - d. realiter numerando *interlineat i escrit damunt* realiter un *ratllat* - e. *Segueix ratllat* pro q - f. honorabili *interlineat* - g. *Segueix ratllat* ad dco - h. IIII solidos et sex denarios *interlineat*.

1450, desembre, 24. Barcelona

Jaume de Montpalau, abat del monestir de Sant Salvador de Breda, diòcesi de Girona, reconeix deure a Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona, 66 lliures, que són el preu de 10 bales de paper d'escriure, en les quals hi ha cent raïmes. Promet que les pagarà des d'ara fins la fi del propïnent mes d'abril. En són fiadors Antoni Gual, fuster, i Jaume Costa, peller, ciutadans de Barcelona.

AHPB, Antoni VILANOVA, *Vicesimum quartum manuale* 1450, julio, 17 - 1451, gener, 30, s.n.

Nos, Iacobus^a de Montepalacio, Dei gratia abbas monasterii Sancti Salvatoris de Breda, diocesis Gerundensis, confiteor et recognosco vobis venerabili Raphaeli Ollarii, mercatori, civi Barchinone, presenti, quod debemus vobis sexaginta sex libras barchinonenses ratione et pro pretio decem balarum papiri scribendi, in quibus sunt centum rayme, quas a vobis emimus, habuimus et recepimus mercantiliter^b per manus Bartholomei Feu, curritoris auris dicte civitatis Barchinone. Et ideo renuntiando *et cetera*. Promittens vobis dare et solvere vobis, au cui volueritis, dictas sexaginta sex libras hinc ad et per totum mensem aprilis primo venturum, sine *et cetera*. Salarium procuratoris est intus dictam civitatem decem, et extra viginti solidi Barchinone, ultra quos *et cetera*. Fideiussor: Anthonius^c Gual, fusterius, et Iacobus^d Costa, payerius, cives dicte civitatis, et uterque eorum insolidum, qui *et cetera*: preter hec tam principalis quam fideiussor promittimus non firmare ius nec impretare aliquod privilegium, guidaticum *et cetera*. Pena est quingenti solidi Barchinone, tertium curie *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligamus tam principalis quam fideiussor omnia bona nostra et cuiuslibet nostrum insolidum, mobilia et inmobilia *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Et legi *et cetera*. Et omnibus predictis privilegiis, elongamentis *et cetera*, et foro nostro proprio *et cetera*. Submittentes nos et bona nostra foro, districtui et iurisdictioni honorabilium consulum maris dicte civitatis vel illius curie *et cetera*. Et nichilominus nos dicti principales promittimus audire sententiam excommunicationis et interdicti in curia reverendi domini Barchinone episcopi vel eius honorabilis officialis. Verum quia circa predictam sententiam audiendam *et cetera* interesse personaliter non possumus, constituimus et ordinamus Iacobum Hudet, mercatorem, civem dicte civitatis, ad comparendum pro me in dicta curia dicti honorabilis officialis et ibidem, si oppus fuerit, dictam sententiam excommunicationis et interdicti et condempnationis audiendum. Et nos dicti fideiussores facimus et firmamus scripturam tertii in curia honorabilis vicarii Barchinone cum obligatione persone et bonorum nostrorum et utriusque nostrum insolidum et pro toto cui *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Franciscus Borrell et Iacobus Barús, scriptores, habitatores Barchinone^f.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat ad* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*. - e. *Segueix ratllat audiendum* - f. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

1451, abril, 15. Barcelona

Joan Marc, prevere, rector de l'església de Sant Miquel de Barcelona, notari apostòlic, reconeix haver rebut de Joan Sabater, prevere de Barcelona, marmessor del testament de Bartomeu Padriça, apotecari, de la vila d'Igualada, 14 lliures per 800 folis d'un trasllat d'un procés per raó d'un litigi entre aquest marmessor i Joana, muller de Fran-

cesc Ferrer, filla de Joan de Coll, difunt, jurista. Aquest procés ha estat enviat a la Cúria Romana.

AHPB, Nicolau DE MEDIONA, *Apoce et albarana facientia pro manumissoria Bartholomei Padriça, quondam, apothecarii ville Aqualate* 1443, juny, 5 - 1447, febrer, 21, , s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Iohannes March, presbiter, rector ecclesie Sancti Michaelis Barchinone, notariusque apostolicus, confiteor et recognosco vobis discreto Iohanni Çabaterii, presbitero Barchinone, manumissori et executori testamenti seu ultime voluntatis Bartholomei Padriça, quondam, apothecarii, ville Aqualate, quod de bonis dicte manumissorie solvistis et tradidistis michi quatuordecim libras Barchinone, que michi debebantur pro octingentis foleis papii cuiusdam translati cuiusdam originalis processus, in posse meo ut notarii predicti accitati^c, ratione litigii [...] dicte inter vos ut manumissorem predictum, ex una parte, et dominam Iohannam, uxorem Francisci Ferrarii, filiam honorabilis Iohannis de Colle^e, quondam, iurisperiti, partibus ex altera. Quod quidem translatum, per me tabelionatum, fuit per vos missum in curia romana, ubi nunc dicta questio inter vos et ipsam dominam *et cetera*. Et ideo *et cetera*.

Testes: venerabilis Petrus Bell-loch et Rogerius de Sancto Minato, domicelli, domiciliati in Vallensi^f.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Segueix ratllat dicta* - c. *accitati interlineat i escrit damunt dicti ratllat* - d. *Un estrip impedeix la lectura d'una paraula* - e. *Segueix ratllat iu* - f. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

110

1452, abril, 27. Barcelona

Pere de Ferreres, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona, 14 lliures, que són el preu de dues bales de paper blanc, on hi ha vint raimes, a raó de 14 sous per raima. Aquest paper havia estat comprat per a mercadejar.

AHPB, Bernat MONTSERRAT, *Tricesimum tercium manuale* 1451, desembre, 3 - 1452, juliol, 19, s.n.

Petrus^a de Farreres, curritor auris, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Raphaeli Oller, mercatori, civi dicte civitatis, quod debeo vobis quatuordecim libras barchinonenses de terno ratione et pro pretio duarum balarum papii albi^b, in quibus suunt viginti rayme ad rationem quatuordecim solidorum pro rayma. Quem papirum ego a vobis emi, habui et recepi causa mercandi. Et ideo renuntiando *et cetera*, promittens eas vobis vel vestris, aut cui volueritis,

solvere hinc ad et per totum mensem octobris primo venturum, sine *et cetera*. Salarium est intus dictam civitatem quinque solidi, et extra, decem solidi dicte monete. Ultra quos restituam missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Preter hec promitto non firmare ius *et cetera*, nec impetrare guidaticum *et cetera*. Pena est quinquaginta solidi ipsius monete: tertium curie *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Obligo bona mea *et cetera*^c. Renuntio legi *et cetera*, et omnibus guidaticis *et cetera*, et spatiis *et cetera*. Et foro meo proprio *et cetera*. Submittens foro, iurisdictioni *et cetera* honorabilis vicarii Barchionone et seu illius curie seu iudicis *et cetera*, quos possitis mutare, variare *et cetera*. Renuntio legi "Si convenerit" Digesti *et cetera*, et omni alii iuri *et cetera*. Et facio et firmo scripturam sub pena tertii in curia dicti honorabilis vicarii Barchionone *et cetera*, cui *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Gabriel^d Fàbregues, fusterius, civis, Iohannes Fogassot et Raphael Fàbregues, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - b. albi, *al ms albe* - c. *Segueix ratllat regi* - d. *Gabriel interlineat i escrit damunt Raphael ratllat*.

111

1453, abril, 12. Barcelona

Jaume Buesa, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, reconeix deure a Pere Joan, prevere, beneficiat del benefici de Sant Benet instituït a la Seu de Barcelona, 27 lliures i 10 sous, que són el preu d'un Missal de nou lligons que Jaume de Buesa ha d'escriure i lliurar perfet en pergamins i també il·luminat per al servei del dit benefici.

AHPB, Miquel FERRAN, *Quintum manuale* 1452, octubre, 25 - 1455, juny, 30, s.n.

Die iovis, XII^a dictorum mensis et anni.

Ego Iacobus Buesa, presbiter, beneficiatus in Sede Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Petro Iohannis, presbitero, beneficiato beneficii Sancti Benedicti, in eadem Sede instituti, quod debeo vobis XXVII libras et X solidos barchinonenses, pro pretio cuiusdam *Missalis* novem lectionum, quem factururus sum ad opus dicti vestri beneficii. Promittens dictum *Missale* vobis facere, scribere et perficere cum pergameneis, et etiam illuminare bene et ut decet, et infra tempus competens. Obligo pro hiis bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Bartholomeus Calders, parator, civis, et Petrus Salas, scriptor Barchinone.

1454, agost, 27. Barcelona

Francesc Castanyer, peller, ciutadà de Barcelona, promet a Antoni Ramon, àlies Corró, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Francesc Benet Castanyer, de 15 anys, viurà amb ell durant 3 anys per tal d'aprendre el seu ofici de llibreter. Antoni Ramon, àlies Corró, durant aquest temps, el mantindrà i a la fi dels tres anys li donarà tres florins per al calçat.

AHPB, Bartomeu COSTA, major, *Nonum manuale* 1454, juny, 12 - 1455, novembre, 21, s.n.

Die martis, XXVII^a mensis augusti, anno predicto.

Ego^a Franciscus^b Castanyer, payerius, civis Barchinone, gratis *et cetera*, a prima die septembris proxime futuri ad tres annos primo et continuo venturos^c, promitto vobis Anthonio Raymundo Corró, libraterio, civi dicte civitatis, quod a dicta prima die septembris ad tres annos predictos Franciscus Benet Castanyer, filius meus, in etate XV annorum constitutus, morabit^d vobiscum causa addicendi officium vestrum *de librater*, et alias ad serviendum vos in omnibus mandatis, licitis et honestis, die noctuque, iuxta suum posse. Promittens vobis quod infra dictum tempus dictus fillius meus a vestro servitio non recedet^e absque vestris licentia et permissu. Quod si fecerit, dono vobis plenum posse quod possitis ipsum capere et in vestrum servitium redire. Et in fine dicti temporis emendabit vobis omnes dies, quos a vobis absens fuerit, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Nec restituam et solvam vobis si quid mali et dampni in bonis vestris intulerit sine dilatione *et cetera*. Promittens restituere missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Ad hec ego Anthonius^f Corró, acceptans *et cetera*, convenio et promitto vobis dicto Francisco Castanyer quod instruam *et cetera*. Et in fine dicti temporis dabo vobis pro^g sotularibus tres florenos. Et pro hiis obligo *et cetera*. Ad hec ego dictus Franciscus^h Benedictus Castanyer, iurans *et cetera*, promitto *et cetera*.

Testes: Agostinus Galí, libraterius, civis, etⁱ Anthonius Company, scriptor Barchinone^k.

a. *Al marge esquerre* Die sabbati XVIII^a mensis octobris *per a indicar la data de la cancel·lació* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat mitto* - d. *morabit, sic al ms per morabitur* - e. *recedet, al ms recedat* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - g. *Segueix ratllat solut* - h. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - i. *civis et interlineat* - k. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació, de la qual consta la data: die sabbati XVIII^a mensis octobris.*

1454, setembre, 16. Barcelona

Jaume Buesa, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, ven als administradors d'aquest any de la confraria de Sant Elm dels mariners de la ciutat de Barcelona, per a ús de la dita confraria, un Missal mixt, escrit per ell en pergamins, que promet il·luminar i lliurar perfet des d'ara fins la festa de Nadal propiament. El preu del dit Missal és de 38 lliures i 10 sous, que hom pagarà en ser lliurat el dit Missal. [V. doc. 114]

AHPB, Bernat MONTSERRAT, *Tricesimum septimum manuale comune* 1454, març, 18 - 1454, octubre, 15, s.n.

Iacobus^a Bueso^b, presbiter, beneficiatus in Sede Barchinone, gratis et cetera, vendo vobis venerabili Petro Cardona, olim patrono navis, Graciano Amat, patrono calaverie, Petro Mora, marinerio, et Moneto Ballistari, mercatori, civibus Barchinone, administratoribus anno presenti confratrie Sancti Elmi marineriorum civitatis predictae, et vestris in dicta confratria^c administratoribus, et eidem confratrie et suis, quoddam *Missale mist*, quod est scriptum in pergamenis. Et ipsum promitto illuminare et alia facere, prout fuit conventum et concordatum inter discretum Iohannem Pont, presbiterum, beneficiatum in ecclesia Beate Marie de Mari Barchinone, et me. Quodque *Missale* illuminatum et perfectum promitto dare et tradere vobis dicto nomine hinc ad festum Nathalis Domini primo venturum, sine et cetera. *Dampna et cetera*. *Credatur et cetera*. Et nichilominus cedo vobis dicto nomine omnia iura et cetera. *Quibus et cetera*. *Constituens et cetera*. Pretium est triginta octo libre et decem solidi Barchinone de terno, quas solvatis michi vel meis hoc modo: scilicet, de presenti decem libras et residuas viginti octo libras et decem solidos^d incontinenti cum ego vobis dicto nomine^e tradidero ipsum *Missale*. Et ideo renuntiando et cetera. *Dando et cetera*. *Promittens facere habere et cetera*. *Teneri de evictione et cetera*. *Obligo bona mea et cetera*. *Renuntio et cetera*. *Iuro et cetera*. *Hec igitur et cetera*.

Testes: Bartholomeus Bertrandi, mercator, civis, Stephanus Soley et Raphael Fàbregues, scriptores [littere rotunde] Barchinone.

Iacobus Bueso, predictus, firmavit apocam vobis predictis administratoribus dicte confratrie, de decem libris receptis numerando ex pretio predicto ipsius *Missalis*^g.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - b. Bueso, *sic al ms per Buesa* - c. *Segueix ratllat successoribus* - d. *Segueix ratllat cum* - e. *Segueix ratllat tro* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - g. *Missalis, al ms Missale*.

1455, març, 13. Barcelona

Jaume Buesa, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, reconeix haver rebut dels administradors d'aquest any de la confraria de Sant Elm dels mariners de la ciutat de Barcelona, 24 sous que restaven a pagar de 38 lliures i 10 sous, preu d'un Missal mixt, per ell escrit en pergamins i il·luminat per a ús de la dita confraria. Rep també 2 sous i 4 diners pels pergamins afegits al Missal per a algunes oracions. [V. doc. 113]

AHPB, Bernat MONTSERRAT, *Tricesimum octavum manuale comune* 1454, octubre, 5 - 1455, abril, 1, fols. 89v-90r.

Die veneris, XIII^{ta} mensis martii, anno predicto.

Iacobus^a Buesa, presbiter^b, beneficiatus in Sede Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Petro Cardona, olim patrono navis, Graciano^c Amat, patrono calavere, Petro Mora, marinerio, et Moneto Ballistarii, mercatori, civibus Barchinone, tanquam^d administratoribus anno presenti confratrie Sancti Elmi marineriorum dicte civitatis, quod per manus venerabilis Arnaldi Pla, olim patroni navis, civis civitatis predicte, ut locumtenentis vestrorum dicatorum administratorum, dedistis et solvistis michi numerando, ex una parte, viginti quatuor solidos barchinonenses, qui tantum michi restabant ad solvendum ex illis triginta octo libris et decem solidis dicte monete, que fuerunt^e pretium cuiusdam *Missalis* per me facti ad opus eiusdem confratrie. Et, ex alia parte, duos solidos et quatuor denarios^f ratione duorum pergaminorum, per me missorum in dicto *Missale*^g pro continuando aliquas orationes. Et ideo renuntiando *et cetera*, facio vobis dicto nomine nedum de predictis duabus quantitibus summam capientibus viginti sex solidorum et quatuor denariorum michi solutis, ut est dictum, immo etiam de omnibus predictis XXXVIII libris et decem solidis^h, que fuerunt pretium eiusdem *Missalis*, bonum et perpetuum finem *et cetera*, in testimonium *et cetera*.

Testes: venerabilis Bartholomeus Miró, mercator, civis, et Stephanus Soley [scriptor littere rotunde Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - b. presbiter, *al ms* prebiter - c. *Segueix ratllat* amat - d. *Segueix ratllat* ad - e. *Segueix ratllat* pre - f. *Segueix ratllat* de - g. *Missale, sic al ms* per *Missali* - h. *Segueix ratllat* en.

1456, setembre, 20. Barcelona

Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Torres, canonge de la Seu de València, bibliotecari major del rei, 23 sous i 4 diners, que són el preu de lligar el llibre Textus Aristotelis, és a dir, el llibre que conté les Ètiques, la Política i l'Econòmica d'Aristòtil, comprat pel dit Jaume Torres per a ús del rei.

AHPB, Mateu SAFONT, *Tercium manuale* 1456, setembre, 4 - 1458, abril, 17, s.n.

Die lune, XX^a septembris, anno predicto fuit receptum sequens instrumentum, licet hic continetur.

Sit omnibus notum quod ego Bartholomeus Sartre, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Iacobo Torres, canonico Sedis Valentine, bllibioce^b maiori serenissimi domini regis, quod solvistis et tradidistis michi bene et plenarie ad meam voluntatem viginti tres solidos et quatuor denarios barchinonenses, pro pretio ligandi quendam^c librum vocatum^d *Testus Aristotilis*, per vos emptum ad opus et pro servitio dicti serenissimi domini regis. Et ideo renuntiando.

Testes huius rei sunt: Petrus Maurisi, mercator, civis Barchinone^e, et Petrus Rabassa, scutifer, comorans cum dicto honorabili Iacobo Torres.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *bibliotece, al ms bllibiocece* - c. *Segueix ratllat un* - d. *Segueix ratllat hoc* - e. *civis Barchinone interlineat.*

1458, gener, 18. Barcelona

Antoni Bussot, sabater, ciutadà de Barcelona, lliura a Guillem sa Coma, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Antoni, de 8 anys, perquè durant 5 anys visqui amb ell i aprengui l'art de llibreteria. Durant aquest temps, Guillem sa Coma ensenyarà a Antoni aquest art i de llegir i escriure. També el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Pere SOLER, *Manuale nonum* 1456, febrer, 14 - 1459, octubre, 3, s.n.

Die mercurii, XVIII^a ianuarii, anno a nativitate Domini M CCCC LVIII°.

Ego^a Anthonius^b Bussot, sutor, civis Barchinone, gratis *et cetera*, a die presenti, qua hoc presens conficitur instrumentum, ad quinque annos deinde sequuturos, affirmo vobiscum Guillermo ça Coma, libraterio, cive^c Barchinone, Anthonium, filium meum, etatis VIII annorum^d, causa adiscendi dictum artem, et alias vobis serviendi in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis. Promittens vobis quod dabo operam cum effectu quod dictus filius meus serviet vobis bene, fideliter et legaliter. Et quod a dicto servitio non recedet absque licentia et voluntate vestri. Quod si fecerit, volo quod ipsum possitis capi et in vestri servitio tornari. Quodque emendabit vobis omnes dies per quos fuerit absens a dicto servitio, et omne dampnum, quod Deus avertat, faciet in bonis vestris. Et pro his obligo vobis omnia bona mea et iuro *et cetera*. Ad hec ego Guillelmus^e ça Coma, acceptans dictum affirmamentum, convenio et promitto vobis dicto Anthonio Bussot et dicto filio vestro quod docebo dicto filio vestro dictum artem librarie, in quantum mea possibilitas nosci scivit, et facere legere et scribere^f. Et providebo eum sanum et infirmum iuxta ordinationem Barchinone. Et induam sibi et calsiabo toto tempore vite sue, iuxta eius conditionem. Et pro his obligo omnia bona mea et iuro *et cetera*.

Testes: Iohannes Gassull, agricultor, et Guillelmus Leo, textor lini, cives Barchinone.

a. *Al marge esquerre solvit VIII denarios* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur* (iuravit) *per a indicar el jurament* - c. cive, *al ms* civi - d. VIII annorum *interlineat* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* - f. legere et scribere *interlineat i la frase* nosci scivit et facere legere et scribere *sic al ms*.

117

1459, febrer, 8. Barcelona

Domènec Benet, carnisser, ciutadà de Barcelona, lliura a Joan Pont, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, el seu fill Pere Climent Benet, de 9 anys, perquè durant 9 anys visqui amb ell i aprengui el seu ofici o art d'escriptent de lletra rodona i d'il·luminador de llibres. N'és fiador Tomàs Balaguer, argenter, ciutadà de Barcelona. Joan Pont, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Bartomeu del Bosc, *Tercium manuale* 1458, desembre, 2 - 1459, juny, 14, s.n.

Die iovis, VIII febroarii, anno predicto.

Ego^a Dominicus^b Benedicto^c, carnifex, civis Barchinone, pater et legitimus administrator Petri Clementis Benedicti, filii mei, in mea patria potestate constituti, ad novem annos primo et continue venturos, qui incurrere incipiant in festo Pasce Resurrectionis Domini, proxime et immediate sequuturo, mitto et affirmo vobiscum Iohanne Pont, scriptore littere rotunde, cive Barchinone, per dictum tempus, dictum Petrum Clementem, filium meum, in etate novem

annorum constitutum, causa adiscendi officium seu artem vestrum scriptoris et illuminatoris, et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, de nocteque *et cetera*. Promittens vobis quod ipse filius meus serviet et morabitur vobiscum per dictum tempus *et cetera*. Et quod a vobis et a servitio vestro non recedet sine expressis licentia et permisso vestris *et cetera*. Et si fecerit, possitis ipsum capere *et cetera*, seu capi *et cetera*, et cogere ut serviat *et cetera*. Et si quos dies in servitio vestro deffuerit *et cetera*, in fine temporis emendabit *et cetera*. Et si quid mali fecerit, emendabo et restituam. Et ut de hiis diligentius cautum sit, dono vobis fideiussorem: Thomam Balaguer, argenterium, civem Barchinone, qui mecum et sine me teneatur vobis et vestris de predictis omnibus et singulis per me vobis supra promissis *et cetera*. Ad hec ego Thomas Balaguer, fideiussor qui supra, acceptans libere et sponte hanc fideiussionem, convenio et promitto vobis dicto Johanni Pont quod cum dicto principali meo et sine eo tenebor vobis *et cetera*, eaque *et cetera*. Et pro hiis tam principalis quam fideiussor obligamus uterque nostrum insolidum vobis dicto Iohanni Pont omnia et singula bona nostra et utriusque nostrum mobilia *et cetera*, renuntiantes beneficio *et cetera*. Et ego dictus fideiussor legi sive iuri dicenti quod prius conveniatur pincipalis quam fideiussor *et cetera*, et alii dicenti quod sublato principali tollatur *et cetera*, et alii quod fideiussores tenendo *et cetera*. Et ambo legi dicenti quod qui factum promittit, solvendo interesse, liberetur *et cetera*, et omni *et cetera*. Et ut predicta *et cetera*, iuramus *et cetera*. Ad hec ego Iohannes^d Pont, acceptans dictum Petrum Clementem in discipulum meum et servitalem, convenio et promitto vobis dicto Dominico Benedicti^e, notarioque *et cetera* eidem Petro Clementi *et cetera*, quod eidem docebo meum artem sive officium, prout potero et ipse pro suo ingenio melius ipsum adiscere poterit *et cetera*, et ipsum moribus optimis instruam ac tempore quo, ut predicatur, mecum morabitur, et in fine etiam ipsum induam et calciabo, et in cibo et potu providebo sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis complendis, obligo omnia bona mea *et cetera*.

Testes: Iohannes de Pedralbes, curritor auris^f, et Petrus Sebiudo, carnifex, cives Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament* - c. *Benedicto sic al ms* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma i l'abreviatura iur* - e. *Benedicti interlineat i escrit damunt clementis ratllat* - f. *Seigneix ratllat civis*.

1460, març, 13. Barcelona

Isabel, vídua de Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona, que posseix els béns del seu marit a causa del seu dot i sponsalici, amb el consentiment dels marmessors del seu testament i de Francesc Oller, fill i hereu universal de Rafael Oller, en satisfacció de 214 lliures, que resten de 246 lliures i 15 sous, que devia el difunt Rafael Oller a Antoni Demesa, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, cedeix a aquest els drets que Rafael Oller tenia contra Antoni Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona per raó de 140 lliures que aquest devia a Rafael Oller per diverses bales de paper d'escriure; li cedeix també els drets

contra Guerau de Cervelló, mercader, ciutadà de Barcelona, per raó de 50 lliures que aquest li devia per diverses operacions comercials. [V. doc. 121]

AHPB, Bernat MONTERRAT, *Quadragesimum septimum manuale* 1460, març, 8 - 1480, desembre, 8, s.n.

Die iovis, XIII mensis martii, anno predicto.

Isabel^a, uxor venerabilis Raphaelis Oller, quondam, mercatoris, civis Barchinone, tenens et possidens hereditatem et bona ac iura omnia que fuerunt dicti quondam mariti mei, michi obligata et ypothecata pro dote et sponsalicio meis *et cetera*, gratis *et cetera*, nomine predicto, agensque in hiis de et cum consensu, licentia et voluntate honorabilis Bernardi Desllor, magistri in medicina, Nicholai Albanell [...] ^b et Iohannis Farissa, mercatoris, civium Barchinone, manumissorum et exequutorum una mecum et cum Francisco Oller, filio et herede dicti quondam mariti mei, testamenti seu ultime voluntatis eiusdem quondam mariti mei, ac venerabilis Bernardus Muntanyola, mercator^c Ville Franche Penitensis, de parentela et consanguinitate dicti deffuncti, in solutum et satisfactionem centum nonaginta librarum Barchinone pro prorata illarum ducentarum quatuordecim librarum Barchinone, restantium ex et de illis CCXVI libris et quindecim solidis dicte monete, vobis honorabili Anthonio Damesa, legum doctori, civi Barchinone, per dictum quondam maritum meum debitis, cum quodam albarano papireo per ipsum vobis facto die et anno et prout in ipso albarano continetur cum evictione subscripta, do, cedo et transfero atque mando vobis dicto honorabili Anthonio Damesa et vestris omnia iura *et cetera*, michi dicto nomine et seu dicto heredi competentia *et cetera*, adversus seu contra Anthonium Raymundi, libraterium, civem Barchinone, ratione scilicet illarum CXXXX librarum eiusdem monete per ipsum debitarum dicto deffuncto, dum vivebat, et nunc dicto heredi, ratione et pro pretio certarum balarum piperis^d scribendi, per ipsum ab ipso deffuncto, dum vivebat, emptarum, habitarum et receptorum; et etiam contra Gueraldum de Cervilione, mercatorem, civem Barchinone, ratione illarum quinquaginta librarum dicte monete, per ipsum dicto deffuncto, dum vivebat, debitarum certa de causa mercantiliter. Quibus iuribus *et cetera*. Et dictas duas pecunie quantitates petendo *et cetera*. Et inde apocas, fines et cessiones firmando *et cetera*. Et quascumque exequutiones, fortias *et cetera* faciendo. Et omnia alia faciendo *et cetera*. Constituens *et cetera*. Dicens *et cetera*. Promittens dicto nomine ipsas duas pecunie quantitates facere habere *et cetera*. Et teneri de evictione in omni casu *et cetera*. Ita quod, si ipsas quantitates integriter habere et recipere non poteritis^e a prenomatis obligatas, prout tenentur et obligati existunt, incontinenti cum a vobis vel vestris fuero requisita, et seu dictus heres fuerit requisitus, de bonis dicte hereditatis dabo et solvam, et seu dabit et solvet, vobis vel vestris, aut cui volueritis, ipsas duas pecunie quantitates, et seu ipsam earum partem, quam vobis vel vestris tunc restaverit ad solvendum ex eisdem, sine omni dilatione *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo nomine predicto bona dicte hereditatis *et cetera*, bona autem mea propria nullatenus obligando. Hec igitur *et cetera*. Ad hec nos dicti Bernardus^f Desllor, Nicholaus^f Albanell et Iohannes^f Farissa, manumissores predicti, ac Bernardus^f Muntanyola consentimus predictis omnibus et singulis per dictam dominam Isabellem dicto nomine factis et firmatis, tanquam de nostris consensu *et cetera*, laudamus.

Testes firme dicte domine Isabelis: Stephanus Poncii, Benedictus Bayona et Stephanus Malet, scriptores Barchinone.

Testes firme dicti honorabilis Bernardi Desllor, qui firmavit XIII^a dicti mensis: discreti Anthonius Lombart et Nicholaus Sala, notarii, cives Barchinone.

Testes dicti honorabilis Nicholai Albanell, qui firmavit proxime dicta die: Raymundus Dalmacius sa Carrera, mercator, civis Barchinone, et Gaspar Cardona, scutiffer, comorans cum dicto honorabili Nicholao Albanell.

Testes firme dicti Iohannis Farissa, qui firmavit proxime dicta die: predicti primi.

Testes firme dicti Bernardi Muntanyola, qui firmavit proxime dicta die: dicti primi.

a. *Al marge esquerre persolvit dictus honorabilis Anthonius Damesa cum pedagiis IIII solidos VI. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Indiquem amb [...] un espai en blanc deixat per a la filiació de Nicolau Albanell* - c. mercator, *al ms mercatoris* - d. piperis *sic al ms* - e. *Segueix ratllat prout* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

119

1460, març, 18. Barcelona

Antoni Riubregós, clergue de la diòcesi de Barcelona, lliura a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu cosí germà Bartomeu Riubregós, de 12 anys, perquè visqui amb ell durant 4 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Pere PASQUAL, *Quintus venditionum liber* 1459, octubre, 29 - 1460, novembre, 4, s.n.

Anthonius^a [Riubregós]^b, clericus diocesis Barchinone, gratis *et cetera*, a vicesima die presentis mensis ad quatuor annos^c proxime venturos, afirmo vobiscum Ioanne Trinxer, libraterio, cive Barchinone, Bartholomeum Ribrigós^d, consobrinum meum, etatis duodecim annorum vel circa, causa addicendi officium vestrum, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis *et cetera*. Promittens vobis quod dictus Bartholomeus per dictum tempus erit vobis bonus, fidelis et legalis. Et non recedet a vobis *et cetera*, seu a servitio vestro absque vestri licentia. Quod si fecerit, dono vobis potestatem ipsum capiendi et cogendi ut serviat vobis *et cetera*. Et si quit mali vel dampni vobis intulerit, restituet vobis in fine dicti temporis una cum omnibus diebus et oris quibus a servitio vestro absens fuerit tam ratione fugae, infirmitatis quam alias. Et ut vobis diligentius cautum sit, constituo me in his fideiussorem. Et pro his obligo personam dicti Bartholomei et omnia bona sua atque mea. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Ad hec ego dictus Ioannes^e Trinxer, acceptans dictum Bartholomeum in servitium meum, promitto ipsum docere officium meum, prout melius potero, et providere ipsum in cibo et potu, vestitu et calciatu ad meam cognitionem, sanum et egrum ad usum Barchinone. Et pro his obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Orticho Valls, barbitonsor, et Anthonius Vernet, libraterius, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Un forat en el paper impedeix la lectura del cognom* - c. annos, *al ms anno* - d. Ribrigós *sic al ms* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

120

1460, març, 23. Barcelona

Francesc Torrent, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona, fa testament i llega a Antoni Palau, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, un seu Breviari comú, escrit de la seva mà.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Liber notularum instrumentorum et codicillorum primus* 1452, març, 8 - 1470, set, 2, fol. 50r-v.

In nomine Domini nostri Ihesu Christi, amen. Ego Franciscus^a Torrent, presbiter, beneficiatus in ecclesia Beate Marie de Ionqueriis Barchinone, attendens quod nulli mortalium notus est terminus finis sui, et quod nil est morte certius nilque incertius hora mortis, idcirco, dum per Dei gratiam mentis et corporis perfruo^r sanitate, licet senio amfractus, disponendo de bonis meis, meum facio et ordino testamentum. ... Ulterius dimitto dicto discreto Anthonio Palau, [presbitero, beneficiato in Sede Barchinone], manumissori meo, ultra legatum dicte manumissorie, quoddam *Breviarium* meum comune, quod ego mea propria manu scripsi, quodque est cohoptum de cohoptis nigris, de forma parum plus maioris de quatuor cartulis foli papiri. ...

Actum est hoc Barchinone, vicesima tertia die mensis martii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LX°.

Sig+num Francisci Torrent, testatoris predicti, qui hec laudo, concedo et firmo.

Testes rogati huius rei sunt: discretus Matheus Manso, presbiter, befficiatus in dicta ecclesia Beate Marie de Pinu, Andreas Garcia, Petrus Iohannes Dela et Paulus Marata, omnes studentes et pro nunch scholares eiusdem ecclesie, ac Bartholomeus Requesens, notarius Barchinone infrascriptus^b.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

121

1460, maig, 12. Barcelona

Pere de Saragossa, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Francesc Oller, estudiant de lleis, ciutadà de Barcelona, hereu universal del seu pare Rafael Oller, mer-

cader, ciutadà de Barcelona, 22 lliures i 5 sous, que són part del preu del paper que havia comprat al seu pare. Promet pagar cada any 50 sous. [V. doc. 118]

AHPB, Bernat MONTSERRAT, *Quadragesimum septimum manuale comune* 1460, març, 8 - 1460, desembre, 8, s.n.

Petrus de Saragossa, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Francisco Oller, studenti in legibus, civi dicte civitatis, filio et heredi universali venerabilis Raphaelis Oller, quondam, mercatoris, civis eiusdem civitatis, presenti, quod debeo vobis, ut heredi predicto, viginti duas libras et quinque solidos barchinonenses pro resta compoti maioris pecunie quantitatis, per me debite dicto quondam patri vestro, ratione et pro pretio *de paper*, ab ipso, dum vivebat, empto. Et ideo renuntiando *et cetera*, promitto vobis, ut heredi predicto, quod predictas viginti duas libras et quinque solidos dabo et solvam vobis vel vestris, aut cui volueritis, hoc modo: scilicet, hinc ad unum annum primo et continue venturum, quinquaginta solidos; et sich deinde anno quolibet alios quinquaginta solidos; et hoc tamdiu donech omnes dicte viginti due libre et quinque solidi fuerint persolute. Et quamlibet dictarum solutionum promitto facere et attendere anno quolibet in suo termino, sine omni dilatione *et cetera*. Salarium procuratoris est intus dictam civitatem quinque solidi; et extra, decem solidi dicte monete. Ultra quos restituum missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Preter hec promitto non firmare ius *et cetera*, nec impetrare guidaticum, privilegium *et cetera*. Pena est decem libre Barchinone: tertium curie *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Obligo bona mea *et cetera*. Renuntio legi *et cetera*, et omnibus guidaticis, privilegiis *et cetera*, et spatiis *et cetera*. Et foro meo proprio, submittens me et bona mea foro, iurisdictioni *et cetera* honorabilis vicarii Barchinone vel alterius curie seu iudicis *et cetera*, quos possitis mutare, variare *et cetera*. Renuntio legi "Si convenerit" Digesti *et cetera*, et omni alii iuri *et cetera*. Et facio et firmo scripturam^b sub pena tertii in libro tertiorum curie dicti vicarii Barchinone, cui *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Petrus de Guimerà, curritor auris, et Petrus Rotlan, sabaterius, cives Barchinone^b.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat tertii* - c. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació que consta també per escrit al marge superior de l'instrument: Dei martis, decima mensis novembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o sexagesimo primo, fuit cancellatum sequens debitorium instrumentum de voluntate subscripti Francisci Oller. Testes: venerabilis Petrus de Plano, mercator, civis, et Stephanus Pontici, scriptor Barchinone*

1460, desembre, 1. Barcelona

Antoni de Morros, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, lliura a Franc de Thimo, canonge de Brussel·les de la diòcesi de Cambrai, i il·luminador de llibres, el seu fill Antoni de Morros, de 16 anys, perquè durant 2 anys visqui amb ell per tal

d'aprendre l'ofici d'il·luminar i historiar llibres. Antoni Morros promet pagar a Franc de Thimo pel seu mestratge i pel manteniment del seu fill Antoni 25 lliures: 5 lliures ara i 5 lliures en terminis de mig any.

AHPB, Antoni VINYES, XLIII *manuale comune* 1460, octubre, 3 - 1461, setembre, 9, fol. 22r-v.

Die lune, prima decembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC LX°.

Antonius^a de Morros, illuminator, civis Barchinone, gratis *et cetera*, promitto dare operam cum effectu, omni exceptione remota, quod Antonius de Morros, filius meus, in etate sexdecim annorum vel circa constitutus, a die presenti ad duos annos et medium proxime sequentes, stabit^b et ego dictus Antonius, filius dicti Antonii de Morros, per dictum tempus promitto stare vobiscum venerabili et dicreto Francho de Thimo, canonico Bruchelensis Cameranensis diocesis, ac illuminatori, causa^d adiscendi artem sive officium illuminandi et ystoriandi et ea que ad eandem artem pertineant, et alias serviendi vobis in omnibus vestris mandatis, licitis et honestis, die nocteque *et cetera*. Promittentes vobis quod ego dictus Antonius, filius, serviam vobis bene et legaliter *et cetera*. Et quod a servitio vestro non recedam *et cetera*. Quodque, si fecero, possitis ubique me capere *et cetera*, et me cogere ut vobis serviam per dictum tempus *et cetera*. Et quod in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies et horas *et cetera*. Et si quid mali aut damni *et cetera*. Et etiam promittimus vobis dare vobis dicta causa adiscendi dictam artem, scilicet pro missione et seu provisione cibi et potus, viginti quinque libras per totum dictum tempus, quas promittimus vobis exsolvere in hunc modum: scilicet, de presenti quinque libras; et a die presenti ad medium annum, alias quinque libras; et sic deinde per similes terminos et similes solutiones anticipatas, donec dicte viginti quinque libre fuerint integritate persoluite. Obligo personam meam dicti Antonii, filii, et bona utriusque nostrum dictorum patris et filii insolidum *et cetera*. Iuro *et cetera*. Virtute cuius iuramenti ego dictus Antonius, filius, assero me etatem sexdecim annorum *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Ad hec ego dictus Franchus^d de Thimo, acceptans dictum Antonium in servitorem et discipulum meum, promitto ipsum docere dictam meam artem illuminandi et ymaginandi, prout melius^e adiscere voluerit. Et alias, degens in Barchinona^f, providere in cibo et potu, et colere sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone; et extra ipsam civitatem Barchinone, tenere^g, colere et providere ipsum sanum et egrum in omnibus suis infirmitatibus necessariis. Obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: venerabiles Franciscus de Aguilar et Petrus Geroni, mercatores, cive Barchinone.

a. *Al marge esquerre persolvit unum regale dictus Antonius. Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat vob* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Id.* - e. *Segueix ratllat ipse* - f. *Segueix ratllat colere* - g. *Segueix repetit tenere*.

1460, desembre, 5. Barcelona

Pere de Mont-real, de 20 anys, oriünd del regne de Navarra, habitant de Barcelona, promet a Galceran Altimir, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, que durant 3 anys viurà amb ell per tal d'aprendre el seu art d'escrivent de lletra rodona i de comptes. Galceran Altimir promet que li ensenyarà d'escriure en lletra mercantil i en comptes en quatre espècies i de tot el que toca al seu art. Pere de Mont-real serà mantingut i vestit i calçat per Galceran Altimir.

AHPB, Esteve MIR, *Manuale vicesimum quartum contractuum comunium* 1460, abril, 22 - 1460, desembre, 15, fol. 94v.

Die veneris, quinta mensis decembris, anno predicto.

Petrus^a de Montreal, oriundus regni Navarre, pro nunch habitator Barchinone, in etate XX annorum constitutus, gratis, a die presenti ad tres annos primo et continue venturos, afirmo me^b vobiscum Galcerando Altimir, scriptore littere rotunde, civi Barchinone, presenti, causa addicendi artem vestram et compotorum, et alias serviendi vobis et domui vestre tam de^c die quam de nocte, in omnibus mandatis, licitis et honestis. Promittens per dictum tempus non recedere a domo vestra nec a servitio vestro. Quo si fecero, dono vobis licentiam capiendi me seu capi faciendi, et in servitium vestrum reducere et tornari. Et in fine dicti temporis et emendabo vobis omnes dies et horas quas a servitio vestro absens fuero culpa mei, et omne dampnum *et cetera*. Et vos teneamini me providere in cibo et potu, sanum et egrum, et in calciatu et vestitu, ad usum et consuetudinem Barchinone. Ad hec ego dictus Galcerandus Altimir, laudans *et cetera*, acceptans te dictum Petrum de Muntreal in discipulum meum, promitto te instruere in bonis moribus, et docere te bene scribere littera mercantili et compotis in quattuor speciebus et aliis circa dictum artem agentibus. Et providere te in cibo et potu, calciatu et vestitu, sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis pars parti obligamus bona *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes: Stephanus Comelles, notarius, et Anthonius Marchi, scriptor, habitatores Barchinone.

a. *Al marge esquerre persolvit II sollidos. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *me interlineat* - c. *de interlineat*.

124

1461, gener, 1. Barcelona

Joan Oliver, mercer, de la vila de Muncoutor, de la terra de Bretanya, reconeix deure a Joan Batart de Drol-la, mercer, habitant de Barcelona, 18 florins d'or, que valen 11 lliures i 14 sous, que són part del preu d'objectes de merceria que li comprà. Com garantia li lliura un motllo de coure per a imprimir mapesmundi i 30 dotzenes de papers pintats o impresos amb el mapamundi, que recuperarà en cas de satisfer el deute.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Manuale instrumentorum sextum* 1460, gener, 30 - 1461, febrer, 3, fols. 91v-92r.

Oliverius^a Iohannis, mercerius^b, ville de Muncoutor terre Britanie, confiteor et recognosco vobis Iohanni Batart de Drol-la, mercerio, habitatori Barchinone, presenti, quod debeo vobis decemocto florenos auri, valentes undecim libras et quatuordecim solidos monete barchinonensis, ratione reste pretii diverse mercerie, quam mercantiliter a vobis emi, habui et recepi in presenti civitate Barchinone ad opus dicti mei officii et causa utendi eodem. Renuntiando *et cetera*, solvere in primo venturo festo Pasce Resurrectionis Domini sine dilatione *et cetera*. Salarium nuntii seu procuratoris est intus Barchinonam III solidos et extra decem solidos, ultra quos missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro maiori tutione vestra tradidi Iohanni Blanxart, stanyerio, civi Barchinone, quoddam *motllo* cupri, abtum pro faciendo instoriam vulgariter dictam *papamundi*, et XXX^c duodenas *de papers pintats* de dicta istoria *de papamundi*, quod et quas per pactum inter me et vos inhitum et conventum ab ipso Iohanne Blanxart repetam nec repetere seu habere possim, donech vobis satisfecero in predicto vestro debito. Immo, si non exsolvero vobis predictam quantitatem in termino precontento, dono vobis licentiam et plenum posse quod, incontinenti dicto termino transacto, vos possitis petere et apud vos habere predictum *motlo* et papireos depictos a predicto Iohanne Blanxart [...]^d

a. Al marge esquerre in comuni. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - b. mercerius interlineat - c. Segueix ratllat dud - d. Una taca d'humitat impedeix la lectura i transcripció de la resta de l'instrument.

125

1461, setembre, 2. Barcelona

Francesc Vidal, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joan Vallès, prevere de Barcelona, un Missal complet per a servir d'original d'un

altre Missal votiu, que, des d'ara fins la festa de Pasqua de Resurrecció, ha d'escriure pel preu de 30 florins, dels quals rep en bestreta 10 florins. N'és fiador Miquel Soler, vidrier, ciutadà de Barcelona.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Manuale instrumentorum septimum* 1461, febrer, 5 - 162, abril, 8, fol. 51r.

Die mercurii, secunda die mensis septembris et anni proxime dictorum.

Franciscus^a Vitalis, scriptor littere rotunde, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Iohanni Vallès, presbitero dicte civitatis, quod tradidistis michi unum *Missale* completum pro originali cuiusdam alterius *Missalis* votivi quod vobis scribere habeo et promitto hinc ad festum Pasce Resurrectionis Domini proxime instantis, iuxta quedam capitula manu mea scripta per me vobis tradita, pretio triginta florenorum, ex quo pretio anticipando bistraxistis michi decem florenos. Et ideo renuntiando *et cetera*, gratis *et cetera*, promitto vobis ipsum *Missale* hinc ad dictum festum scribere et predictum originale restituere sub pena viginti quinque librarum Barchinone, quam michi gratis impono^b, salvo tamen iusto inpedimento. Que totiens *et cetera*, de qua tertium curie *et cetera*, et residue due partes vobis adquirantur. Qua quidem pena comissa *et cetera*, nichilominus *et cetera*. Ultra quam penam promitto restituere missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: Michaelem^c Soler, vitriarium, civem Barchinone, qui *et cetera*. Ego itaque dictus fideiussor, acceptans *et cetera*. Et pro hiis obligamus ambo dicti principalis et fideiussor, scilicet uterque nostrum insolidum, bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*, et legi dicenti quod qui factum promittit *et cetera*, et legi prohibenti penam dari *et cetera*. Et ego dictus fideiussor, legi dicenti quod prius conveniatur principalis *et cetera*, et alii *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: discretus Franciscus ça Rovira, presbiter, beneficiatus in capella Mercucii, et Benedictus Fàbregues, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat que totiens* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

1461, octubre, 8. Barcelona

Pere de Saragossa, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Prats, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 13 florins, que valen 7 lliures i 3 sous, com compensació per la cancel·lació del contracte d'aprenentatge, segons el qual Gabriel Prats, fill del dit Jaume Prats, havia d'estar-se amb Pere de Saragossa per tal d'aprendre l'ofici de llibreter durant 4 anys i mig a partir de l'any 1458.

AHPB, Nicolau DE MEDIONA, *Manual* 1460, febrer, 13 - 1461, octubre, 8, s.n.

Die iovis, VIII^a predictorum mensis et anni.

Ego Petrus^a de Seragossa, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Iacobo Prats, textori velorum, civi dicte civitatis, quod in presentia notarii et testium infrascriptorum solvistis et tradidistis michi numerando XIII florenos currentes, valentes septem libras et tres solidos barchinonenses, ad quas composuimus et avinentiam fecimus de et super illis quatuor annis et medio, qui currere inceperunt die [..]^b anni millesimi CCCC quinquagesimi octavi, per quos mecum stare tenebatur Gabriel Prats, filius vester, causa addiscendi meum officium *de librater*, et alias serviendi michi et domui mee iuxta quoddam affirmamenti instrumentum per vos michi firmatum in posse notarii subscripti die *et cetera*, in quo hec et alia continentur. Et ideo renuntiando *et cetera*. Et nichilominus absolvo, difinio et remitto vobis et dicto filio vestro totum residuum dicti temporis, per quod idem filius^c vester michi servire tenebatur iuxta proxime dictum instrumentum, volens esse cassum *et cetera*.

Testes sunt: Iacobus Rubei et Petrus Vincentius de Mediona, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Indiquem amb [..] un espai en blanc al manuscrit deixat per al dia i mes* - c. *Segueix ratllat meus*.

127

1463, gener, 26. Barcelona

Miquel Miravet, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, i la seva muller Eulàlia reconeixen haver rebut de fra Pere Font, del convent de Santa Maria de Jesús de l'orde de Sant Francesc, de València, 30 florins d'or, que són el preu pel qual Miquel Miravet ha d'escriure-li un Breviari. Ambdues parts acorden que Miquel Miravet, a partir de la festa de Resurrecció fins a 4 mesos, s'estarà en arrest a Barcelona i haurà d'haver acabat d'escriure el Breviari.

AHPB, Joan MAS, *Manual* 1462, abril, 29 - 1464, juliol, 10, s.n.

Nos Michael^a Miravet, scriptor [littere rotunde], civis Barchinone, et Eulalia^b, eius uxor, confitemur et recognoscimus vobis fratri Petro Font, monasterii Beate Marie de Ihesu ordinis Sancti Francisici, quod habuimus et recepimus a vobis triginta florenos auri in solutum et satisfactionem^c consimilis peccunie quantitatatis, quam michi dare et solvere tenebamini ratione illius *Breviarii* quod vobis facere teneor^d ego dictus Michael. Et ideo renuntiando *et cetera*, promittimus vobis iuxta avinentiam inter nos et vos factam quod hinc ad festum Pasche Resurrectionis Domini proxime venientis, ego dictus Michael, qui de proximo sum iturus pro meis negotiis ad civitatem Dertuse, venero intus hanc civitatem Barchinone, nisi iusto impedimento turbatus fuero, et,

advento ibidem, permanebo sub illo arresto quo nunc sum, quod pro ipso viatico faciendo michi solvatis, et hoc donec dictum *Breviarium* perfectum vobis tradidero. Et quod perficere promitto ab ipso festo ad quatuor menses primo et continuo sequentes sine dilatione *et cetera*. Et si forsan ego non venero vel infra dictum tempus ipsum *Breviarium* completum et perfectum vobis non tradidero, ambo insimul promittimus restituere dictos triginta florenos sine dilatione *et cetera*. Et quod restituemus missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis uterque insolidum obligamus bona *et cetera* Renuntiamus *et cetera* doti *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Et firmamus scripturam tertii in curia baiuli Barchinone.

Testes sunt: Michael Geroni, causidicus, et Franciscus Vidal, scriptor [littere rotunde], cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Segueix ratllat illius brevi* - d. *Segueix ratllat et ideo*.

128

1464, novembre, 21. Barcelona

Arnau Domènec, de 14 anys, fill de Cristòfor Domènec, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, s'aferma amb Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, durant 5 anys i mig, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. N'és fiador el seu pare Cristòfol Domènecb. Bartomeu Sartre, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà, tret del primer any en què Arnau s'haurà de vestir.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Manuale decimum instrumentorum* 1464, abril, 18 - 1465, febrer, 11, s.n.

Die mercurii, XXI^a die mensis novembris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXIII°.

Arnaldus^a, filius Christofori Domènec, textoris velorum, civis Barchinone, gratis et agens hec de consilio et assensu dicti patris mei, hiis presentis et inferius fideiubendo firmantis, a festo Nativitatis Domini proxime instantis ad quinque annos et medium primo et continue venturos, mitto me sive affirmo vobiscum Bartholomeo Sartre, libraterio, cive dicte civitatis, presenti, causa addicendi dictum vestrum officium *de librater*, et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis tamen et honestis. Promittens vobis stare vobiscum per totum dictum tempus et quod ero bonus, fidelis *et cetera*. Et quod non recedam a vobis seu servitio vestris sine vestris licentia et permissu *et cetera*. Quod si fecero, dono vobis licentiam et posse capiendi *et cetera*, et captum in posse vestro reducere et cogere me ut vobis serviam per totum dictum tempus. Et quod in fine dicti temporis restituam et emendabo vobis et vestris omnes dies et horas quibus a vobis seu servitio vestro absens fuero tam ratione fuge et infirmitatis quam alias, simul cum omni damno, si quod vobis seu bonis vestris intulero, sine omni dilatione *et cetera*. *Damna et cetera*. *Credatur et cete-*

ra. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem dictum dominum patrem meum, qui mecum et sine me teneatur et cetera quoad missiones, damna et interesse et cetera. Ego itaque Christoforus^b Domènech, fideiussor et cetera, acceptans dictam fideiussionem et cetera. Et pro hiis obligo, scilicet ego dictus principalis personaliter, et ambo, scilicet uterque nostrum in solidum, bona et cetera. Renuntiamus et cetera, et legi dicenti quod qui factum promittit et cetera. Et ego dictus fideiussor, legi dicenti quod prius et cetera. Ad hec ego Bartholomeus^c Sartre, predictus, acceptans te dictum Arnaldum in discipulum meum, promitto te providere per totum dictum tempus in potu, cibo, calciatu et vestitu bene et condecenter iuxta tuam conditionem, dempto primo anno quo te habes induere. Et docebo tibi dictum meum officium et cetera. Et alias colam te sanum et egrum per totum dictum tempus ad usum Barchinone. Et pro hiis obligamus bona et cetera. Iuramus omnes et cetera, virtute cuius assero ego dictus Arnaldus fore maiorem XIII annis, minorem tamen XXV annis, ob quod renuntio beneficio ipsius minoris etatis et cetera. Hec igitur et cetera. Fiat utrique parti nostrum unum et cetera.

Testes: Bonanatus Colomer, ortolanus, civis, et Anthonius Pastor, scriptor, habitator Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*. - d. *Segueix repetit te.*

129

1465, abril, 2. Barcelona

Roger Llombart, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joan Arnau, apotecari, ciutadà de Barcelona, 20 lliures i 9 sous, que hom li devia per haver escrit els llibres Breviari i Diornal de l'orde de Sant Francesc de l'Observança. Els llibres eren per a ús de fra Lleonard Cristià, de l'orde de Sant Francesc, cunyat de Joan Arnau.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Manuale instrumentorum undecimum* 1465, febrer, 11 - 1466, gener, 3, s.n.

Rogerus^a Lombart, scriptor littere rotunde, civis Barchinone, confiteor et recconosco vobis Iohanni Arnaldi, apothecario, civi dicte civitatis, presenti, quod inter diversas partitas tradidistis et solvistis michi numerando omnes illas viginti libras et novem solidos Barchinone, que michi debebantur pro laboribus per me sustentis in scribendo quoddam *Breviarium* et quoddam *Diornale* de ordine Sancti Francisci *de la observance*, que fieri fecistis pro servitio sive usu religiosi fratris Lehonardi Cristià, dicti ordinis, sororii vestri sive *cunyat*, quamdiu de vestro processerit beneplacito et non ultra, ita quod ipse Lehonardus dictos libros tenere, dicitis, debet ad sui servitium, quamdiu vobis placuerit et non ultra. Renuntio *et cetera*.

Testes: discretus Petrus Iohannes Beyona, presbiter, beneficiatus in Sede, Franciscus Berengarius Lobera, notarius, civis Barchinone.

a. *Al marge esquerre in comuni. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

130

1466, gener, 29. Barcelona

Pere Pinalt, fuster, ciutadà de Barcelona, promet a Rafael Fabre, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Francesc, de 14 anys, viurà amb ell, durant 5 anys, per tal d'aprendre el seu art d'escriure. Rafael Fabre promet ensenyar a Francesc l'art de llegir i escriure i fer-lo instruir en gramàtica. També el mantindrà i el vestirà i calçarà. En el cas que Francesc canviés d'ofici, el seu pare Pere Pinalt haurà de pagar les despeses fetes pel seu manteniment.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Manuale decimum octavum* 1465, juny, 19 - 1466, octubre, 7, s.n.

Die mercurii XXVIII^a.

Ego Petrus^a Pinalt, fusterius, civis Barchinone, gratis *et cetera*, promitto vobis Raphaeli Fabre, scriptori littere rotunde, civi dicte civitatis, dare operam cum effectum, omni exceptione remota, quod Franciscus, fillius meus, in etate quatuordecim annorum constitutum, a presenti die qua hoc presens conficitur instrumentum ad quinque annos primo et continue venturos^b, morabitur vobiscum causa adiscendi^c artem vestram scribendi, et alias serviendi vos in omnibus mandatis, licitis et honestis. Promittens vobis quod dictus Franciscus, fillius meus, a servitio et domu vestra non recedet absque vestris licentia vel permissu. Quod si fecerit, dono vobis plenum posse quod vestra propria auctoritate possitis illum capere et in vestrum servitium redire. Et in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies quos a vestro servitio absens fuerit^d tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Necnon restituam et solvam vobis, si quid mali vel dampni^e in bonis vestris intulerit, sine dilatione *et cetera*. Promittens restituere omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Ad hec ego Raphael^f Fabre, laudans predicta, promitto vobis quod dictum fillium vestrum instruem in arte legendi et scribendi, necnon ipsum instrui faciam in gramatica. Et intra dictum tempus providebo ipsum in vestitu et calsiatu, cibo et potu, sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Volo tamen iuxta pactum inter vos et me inhitum quod si, dictis quinque annis durantibus^g, dictus Franciscus mutabitur officio vel arte, quod vos dictus Petrus Pinalt teneamini michi solvere provisionem sibi factam. Et ego dictus Petrus^h Pinalt acceptans [..].

Testes: Anthonius Pont, apothecarius, et Franciscus Fexes, clericus Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *a presenti ... venturos interlineat* - c. *Segueix ratllat off* - d. *Segueix ratllat absque* - e. *Segueix ratllat a vestro servitio absens* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - g. *Segueix ratllat bos* - h. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

131

1466, agost, 13. Barcelona

Miquel Riquer, prevere, comensal de Tarragona, en satisfacció de la pecúnia que deu a Antoni Coloma, prevere, rector de l'església de Sant Sadurní de la Roca (del Vallès), cedeix a aquest els drets i les accions que té contra Rafael Fàbregues, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, que havia d'haver-li escrit el llibre Breviari. Miquel Riquer, amb el consentiment d'Antoni Coloma, concedeix a Rafael Fàbregues un allargament del termini per a escriure el Breviari fins la festa de Nadal propinent.

AHPB, Miquel FERRAN, *Manual* 1465, novembre, 6 - 1466, gener, 25; 1466, abril, 17 - 1466, octubre, 20, s.n.

Ego Michael Riquer, presbiter, comensalis Terrachone, gratis *et cetera*, in solutum et satisfactionem consimilis peccunie quantitatis quam debeo^a certis et iustis de causis vobis discreto Anthonio Coloma, presbitero^b, rectori ecclesie Sancti Saturnini de Ruppe, do, cedo et mando vobis omnia iura, omnesque actiones *et cetera* in et adversus seu contra Rafealem Fàbregues, scriptorem littere rotunde, civem Barchinone, ratione et occasione cuiusdam *Breviari*, quod michi perficere et scribere tenebatis et tenetis^c infra certum tempus, quod credo est iam efluxum, prout in quibusdam capitulis inter me et ipsum factis et firmatis larguo modo continetur, cum certa pena et aliis obligationibus testificatis per discretum Anthonium Vallmanya, notarium, civem Barchinone, quondam, die et anno in illis contentis *et cetera*. Quibus iuribus et actionibus possitis uti *et cetera*. Dictumque librum petere et habere *et cetera*. Penas et alias exequutiones iuxta dicta capitula facere *et cetera*. Et de receptis apocham *et cetera*. Et omnia *et cetera*. Insuper *et cetera*. Fiat evictio pro contractibus, culpis et pro non iure *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Est tamen verum et certum quod dictus Riquer de voluntate dicti Coloma *et cetera*, sine tamen preiudicio premissorum, nisi quoad tempus, defero sive alarguo vobis dicto Rafaeli Fàbregues tempus perficiendi predictum *Breviarium* hinch ad festum Nathalis Domini proxime venientis. Et nichilominus intimavit dicto Rafaeli Fàbregues ibidem presenti *et cetera*. Et dictus Fàbregues gratanter dictum mandatum acceptavit et predicta adimplere dicto Coloma promisit *et cetera*. Ad hec dictus Coloma, laudans *et cetera*, consentiit *et cetera*.

Testes: honorabilis Bartholomeus Calelles, mercator, et Gaspar Domènech, sederius, cives Barchinone.

a. *Segueix ratllat vobis* - b. *presbitero, al ms prebitero* - c. *tenebatis et tenetis sic al ms referint aquests verbs a Rafael Fàbregues, escrivent de lletra rodona, que ha d'escriure el llibre.*

1467, desembre, 6. Barcelona

Antoni de Morros, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Joan Brigit Boschà, ciutadà de Barcelona, 2 lliures i 10 sous per haver il·luminat diverses lletres i per altres treballs fets en els llibres Saltiri i d'Hores, pertanyents al seu fill Joan Boschà. Antoni de Morros rep ara 3 sous i la resta, és a dir, 47 sous, són inscrits en la taula de canvi de la ciutat de Barcelona.

AHPB, Bartomeu del BOSC, *Decimum septimum manuale* 1467, octubre, 1 - 1468, juliol, 18, s.n.

Die sabbati, sexta mensis decembris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LX° septimo.

Ego Anthonius^a de Morros, illuminator, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili Iohanni Brigit Boschà, civi dicte civitatis, quod sub pacto, quod vobis cessionem, tuitionem et securitatem facerem infrascriptas, dedistis et solvistis michi modo infrascripto omnes illas duas libras et decem solidos barchinonenses, michi debitas ratione illuminationis diversarum litterarum et laborum per me^b sustentatorum^c et oppositarum in quibusdam *Salterio et Oris* honorabilis Iohannis Boschà, filii vestri, et de quibus quidem duabus libris et decem solidis vos ditam planam et mercantilem, prout assero, michi fecistis de solvendo. Modus vero solutionis talis fuit: quoniam in tabula cambii sive depositorum dicte civitatis Barchinone michi dici et scribi fecistis quadraginta septem solidos, residuum vero ad complementum dictorum quinquaginta solidorum michi dedistis et solvistis realiter numerando. Quam ditam et solutionem ratas *et cetera*. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et in modum predictum michi non solute et doli mali *et cetera*, facio apocam *et cetera* cum pacto de ulterius aliquid non petendo, solemnii stipulatione vallato *et cetera*, sicut melius *et cetera*. Et quia ante dictam solutionem et in actu etiam eiusdem fuit actum et conventum et in pactum deductum inter me et vos quatenus vobis facerem et firmarem cessionem et tuitionem infrascriptas, idcirco cum evictione et bonorum meorum omnium obligatione ac securitate infrascriptis *et cetera*, cedo vobis omnia iura. Quibus iuribus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Dicens *et cetera*. Promittens habere rata *et cetera*. Et quia esitatur per vos ne in futurum apareat dictam quantitatem esse indebite et iniuste michi solutam nonnullis rationibus, quas causa brevitatibus obmitto, quasque hic pro expressis et specificatis haberi volo, et valeat tantum ac si in presenti instrumento continerentur specialiter et expresse, ea propter fuit conventum et in pactum inter vos et me deductum et inhitum quatenus vobis tuitionem et securitatem infrascriptas facerem *et cetera*. Idcirco volens pactis et conventis deducere totaliter ad effectum, gratis *et cetera*, convenio et bona fide promitto vobis, solemnii stipulatione interveniente, quod si forte in futurum quavis ratione seu causa aparebit vos prefatam quantitatem male, iniuste et indebite exsolvisse, ilico illam vel totum id quitquid et quantum aparebit me iniuste, ut prefertur, recepisse, vobis, aut cui volueritis, postquam a vobis vel vestris fuero requisitus *et cetera*, restituiam, solvam et tradam cum omni integritate et sine dilatione *et cetera*. Quodque restituiam missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et ut vobis et vestris melius et diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem Marchum de Morros, ferrerium, civem Barchinone, qui una mecum et sine me in predictis omnibus et singulis teneatur *et cetera*, eaque compleat *et cetera*. Ad hec ego dictus Marchus^d de Morros, fideiussor predictus, acceptans sponte hanc fideiussionem, convenio et promitto vobis dicto Iohanni Boschà, quod cum dicto principali meo et sine ipso tenebor vobis et vestris *et cetera*, eaque attendam et complebo *et cetera*. Renuntiamus tam principalis

quam fideiussor beneficio novarum constitutionum *et cetera*, et consuetudini Barchinone *et cetera*. Et dictus fideiussor, legi quod prius *et cetera*. Et omnes, omni *et cetera*. Et pro hiis obligamus bona utriusque nostrum *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes omnium predictorum, tam principalis quam fideiussoris, sunt: Raphael Cervera et Iohannes Clapers, scriptor, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *me interlineat* - c. *sustentatorum, al ms sustantorum* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

133

1467, desembre, 16. Barcelona

Romeu Llull, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Mateu sa Font, notari, abans regent de l'escrivania de la cúria del veguer de Barcelona, 7 lliures, que són el preu d'una caixa de paper per a ús de la dita escrivania.

AHPB, Antoni PALOMERES, *Manuale sextum* 1467, setembre, 7 - 1470, febrer, 3, s.n.

Die mercurii, XVI^a mensis decembris, anno predicto.

Ego Romeus^a Lull, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Matheo ça Font, notario, olim regenti scribaniam curie vicarie Barchinone, quod dedistis et solvistis michi bene *et cetera*, illas septem libras barchinonenses, pro quibus seu quarum pretio vendidi vobis unam^b caxiam papiri ad opus scribanie. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: Petrus Ferrarii, causidicus, et Iohannes Rabins, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat capi*.

1468, febrer, 27. Barcelona

Rafael Fàbregues, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, promet als pròcers d'aquest any de la confraria de Sant Miquel de l'ofici de forneria de flaquers de la ciutat de Barcelona, que si la dita confraria patís algun dany a causa de l'empara feta per Joan Riba, argenter, ciutadà de Barcelona, sobre 7 lliures que encara hom li deu i que són part del preu per haver escrit per a la dita confraria un Missal, Rafael Fabre farà seu aquest dany.

AHPB, Climent VILAR, *Manual* 1466, maig, 5 - 1467, abril, 26, s.n.

Raphael^a Fabra^b, scriptor littere rotunde, civis Barchinone, gratis, per firmam et validam stipulationem convenio et promitto vobis Baltazari Bobot, Iacobo Iohannis, Petro Anthonii et Anthonio Mulet, fornariis, civibus dicte civitatis, proceribus anno presenti confratrie Sancti Michaelis officii fornarie de flaquerio dicte civitatis, quod si forsan pretextu cuiusdam empare penes vos facte ad instantiam Iohannis Riba, argenterii, civis dicte civitatis, in illis septem libris michi restantibus ad solvendum ex maiori pecunie quantitate michi debita per dictam confratriam ratione constructionis cuiusdam *Missalis*, quod ego nuper construxi seu scripsi vobis dicto nomine ad opus dicte confratrie, quas septem libras precibus et amore meis et respectu presentis obligationis, non obstante empara iam dicta, michi dici et scribi fecistis in tabula cambii sive depositorum civitatis Barchinone, vos dicto nomine seu dicta confratria dampnum aliquod sustinueritis aut missiones aliquas pati vel sustinere, totum id, quicquid et quantum fuerit, promitto vobis dicto nomine seu dicte confratrie solvere et restituere incontinenti cum a vobis seu vestris in predicto officio procerie successoribus fuero requisitus, sine aliqua dilatione *et cetera*. Promitto restituere damna *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut de his vobis dicto nomine diligentius cautum sit, dono vobis fideiussorem: discretum Vincentium Pagès, presbiterum^c, in Sede Gerunde beneficiatum, pro nunch habitatorem Barchinone, qui mecum et sine me teneatur vobis et vestris *et cetera*. Ad hec ego dictus Vincentius^d Pagès, fideiussor supradatus, suscipiens in me sponte hanc fideiussionem, gratis promitto vobis dictis proceribus nomine dicte confratrie quod una cum dicto principali meo et sine eo tenebor vobis et vestris *et cetera*. Et pro his nos ambo, tam principalis quam fideiussor, obligamus bona nostra et utriusque nostrum insolidum *et cetera*. Renuntiamus beneficio novarum constitutionum *et cetera*. Et ego dictus fideiussor, legi de fideiussoribus *et cetera*, et omni alii iuri *et cetera*. Et iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Petrus ça Coromina, mercator, et Salvator Serroli, curritor auris, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Fabra, *sic al ms per Fàbregues* - c. presbiterum, *al ms prebiterum* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

1468, juliol, 19. Barcelona

Francina, vídua de Feliu Rosàs, giponer, ciutadà de Barcelona, promet a Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Ramon Rosàs, de 12 anys, viurà amb ell durant 7 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Gabriel Prats, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi del temps d'aprenentatge el vestirà i calçarà amb vestits i calçat nous.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Vicesimum manuale* 1467, desembre, 23 - 1469, febrer, 8, s.n.

Die martis, XVIII^a mensis iulii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXVIII°.

Ego Francina^a, uxor Phelicii Rosàs, quondam, giponerii, civis Barchinone, per firmam et validam stipulationem, convenio et promitto vobis Gabrieli Prats, libraterio, civi dicte civitatis, dare operam cum effectu, omni exceptione remota, quod Raymundus Rosàs^b, filius meus, in etate duodecim annorum vel inde circa constitutus, a festo Nativitatis Domini proxime instantis anni M^o CCCC^o LXVIII° ad septem annos primo venturos, morabitur vobiscum causa adiscendi officium vestrum *de librater*, et alias ad serviendum vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque, iuxta suum posse. Promittens vobis quod dictus filius meus per totum dictum tempus, tam ratione mutationis officii quam alias^c, a vestro servitio non recedet absque vestris licentia et permissu. Quod si fecerit, dono vobis plenum posse quod, ubicumque eum inveneritis, possitis eum capere et in vestrum servitium redire. Et in fine dicti temporis emendabit vobis omnes dies quos ratione fuge, infirmitatis aut alias a vestro servitio absens fuerit. Necnon si quid mali vel damni in bonis vestris intulerit, sine dilatione *et cetera*. Promittens restituere missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro his obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Ad hec ego Gabriel^d Prats, laudans predicta, promitto instruere dictum Raymundum Rosàs in dicto meo officio *de librater*, et alias in bonis moribus. Necnon providebo illum in cibo et potu, sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Necnon illum induam et calciabo per totum dictum tempus ad mei cognitionem. Et in fine dicti temporis vestiam et calciabo ipsum de novo ad mei cognitionem. Et pro his obligo bona *et cetera*. Et iuro *et cetera*.

Testes: Petrus Ferriç, mercator, et Bartholomeus Costa, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Rosàs interlineat i escrit damunt martiniç ratllat* - c. *tam ratione ... quam alias interlineat* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *Segueix ratllat illum*.

1469, agost, 27. Barcelona

Joan Salvà, notari, ciutadà de Barcelona, ven a Joan Montagut, notari, ciutadà de Barcelona, un violari de 10 sous de pensió o renda per un preu o capital de 70 sous, que és garantit mitjançant la venda simulada dels llibres: Formulari escrit de mà de Joan Salvà, Formulari antic, Constitutiones en pla, Tractaturi de Rolandino de Passageri.

AHPB, Antoni JOAN, *Vicesimum octavum manuale* 1469, juliol, 6 - 1470, juny, 15, s.n.

*Item, in alio instrumento. Ego Iohannes^a Salvani vendo vobis discreto Iohanni Muntagut, notario, civi Barchinone, tanquam plus danti et offerenti in encantu publico, libros sequentes: videlicet, un libre appellat *Famulari*, scrit de la mà mia, ab cobertes de pergami, en lo qual pot haver CCCC cartes. Item, una altre *Famulari*, semblant al demunt dit^b, antich, que no és tan gran com l'altra. Item, un altra libre appellat *Constitutiones* en pla. Item, un altra^d libre appellat *Tractaturi* ab cubertes de pergami.*

Testes predicti [discretus Iohannes Flovià, notarius, et Bartholomeus Guilera, textor pannorum lini, cives Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat antiqui* - c. *Segueix ratllat da* - d. *Segueix ratllat app.*

1469, setembre, 11. Barcelona

Romeu Llull, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Pere Eixerrat, notari, escrivà del rei i regent de l'escrivania de la cúria de la vegueria de Barcelona, 4 lliures per mitja caixa de paper per a ús de la dita scrivania en temps de la seva regència.

AHPB, Francesc ROMEU, *Primum manuale* 1469, maig, 2 - 1478, desembre, 12, s.n.

Die lune, XI dicti mensis septembris.

Ego Romeus^a Lull, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Petro Exerrat, notario, scribe domini regis et regenti scribaniam curie vicarie Barchinone, quod solvistis michi

bene et cetera, numerando, quatuor libras barchinonenses pro medio tecacio papiri, quod vobis vendidi tempore vestre administrationis ad opus dicte scribanie curie vicarie. Renuntiando et cetera, facio vobis apocham de soluto et cetera.

Testes sunt: discretus^b Petrus Anthonius Puig, notarius de scribania domini regis, civis, et Gaspar Fita, alias Leyda, scriptor Barchinone^c.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat Antho* - c. *Tot l'instrument ratllat amb una ratlla vertical.*

138

1470, abril, 2. Barcelona

Antoni Ramon, àlias Corró, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Miquel Sala, notari, ciutadà de Barcelona, abans col·lector i receptor dels terços de la cùria de la vegueria de Barcelona, 2 lliures, 6 sous i 2 diners per raó del paper i dels llibres comprats per a ús del dit ofici.

AHPB, Bartomeu DEL BOSCH, *Vicesimum manuale* 1469, desembre, 5 - 1470, agost, 6, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Antonius^b Ramon, alias Corró, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Michaeli Sala, notario, civi Barchinone, olimque collectori ac receptori tertiorum curie vicarie Barchinone, quod realiter numerando et per manus Vincentii Planas, locumtenentis vestri, inter duas solutiones^c dedistis et solvistis michi duas libras, sex solidos et duos denarios Barchinone^d michi debitas ratione papiri et librorum per vos a me emptorum ad opus officii^e prefati tercerii et eius exercitii. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute peccunie, et doli mali et in factum actioni, et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus, facio vobis de predictis duabus libris, sex solidis et duobus denariis presentem apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, secunda die aprilis, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo.

Sig+num Antonii Ramon, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: discretus Bartolomeus Nesplàs, notarius, et Franciscus Benaïam, scriptor, habitatores Barchinone.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *inter duas solutiones interlineat* - d. *Segueix ratllat p ratione* - e. *Segueix ratllat vestri*

1470, abril, 2. Barcelona

Antoni Ramon, àlias Corró, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Miquel Sala, notari, ciutadà de Barcelona, abans col·lector i receptor dels terços de la cúria de la vegueria de Barcelona, 37 sous per raó del paper i dels llibres comprats per a ús del dit ofici.

AHPB, Bartomeu DEL BOSC, *Vicesimum manuale* 1469, desembre, 5 - 1470, agost, 6, s.n.

Sit^a omnibus notum quod ego Antonius^b Raymundus, alias Corró^c, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognoscho vobis venerabili Michaeli Sala, notario, civi Barchinone, olimque collectori ac receptori tertiorum curie vicarie Barchinone, presenti, quod dedistis et solvistis michi, per manus discreti Gabrielis Devesa, notarii et locumtenentis seu pro vobis regentis vestrum officium tercerii^d, triginta septem solidos Barchinone^d michi debitos ratione papiri et librorum per vos a me emptorum ad opus dicti officii. Et ideo renuntiando exceptioni non numerate et non solute peccunie et doli mali et in factum actioni, et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus, facio vobis de predictis triginta septem solidis presentem apocham de soluto.

Actum est hoc Barchinone, secunda die aprilis, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo.

Sig+num Antonii Raymundi, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt predicti [discretus Bartolomeus Nesplàs, notarius, et Franciscus Benaiam, scriptor, habitatores Barchinone].

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma. Segueix ratllat mayans* - c. *Segueix ratllat predictus* - d. *tercerii interlineat i escrit damunt prefati ratllat.*

1470, juny, 13. Barcelona

Sellida, vídua de Joan Almogàver, cirurgia, ciutadà de Barcelona, promet a Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Gabriel, de 13 anys, viurà amb ell durant 7 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Gabriel Prats, durant

aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi del temps d'aprenentatge el vestirà i calçarà amb vestits i calçat nous.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Vicesimum primum manuale* 1469, febrer, 9 - 1470, agost, 14, s.n.

Die mercurii, tertia decima mensis iunii, anno predicto.

Ego Sellida^a, uxor Iohannis Almugaver, quondam, chirurgicus, civis Barchinone, gratis *et cetera*, a die qua hoc presens conficitur instrumentum ad septem annos primo et continue sequutos, mitto et affirmo vobiscum Gabriele Prats, libraterio, cive^b dicte civitatis, Gabrielem, filium comunem michi et dicto quondam viro meo, pro nunch in etate terdecim annorum constitutum, causa adiscendi officium vestrum libraterii, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque, iuxta suum posse. Promittens vobis dare operam cum effectu quod dictus filius meus per totum dictum tempus serviet vobis, ut predicatur, et a vobis seu a servitio vestro non recedet absque vestris licentia et permissu. Quod si fecerit, promitto illum vobis restituere et tornare in vestro servitio. Et vos possitis illum ubique capere et in servitio vestro redire. Necnon etiam faciam et curabo quod dictus filius meus emendabit vobis omnes dies quos a vestro servitio absens fuerit seu illud facere distulerit^c aut non potuerit tam ratione fugue et infirmitatis quam alias. Et ego etiam promitto vobis emendare, si quod malum aut dampnum in bonis vestris, quod absit, intulerit. Et si quas missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo personam dicti filii mei et omnia bona mea mobilia *et cetera*. Et iuro *et cetera*. Ad hec ego Gabriel^d Prats iam dictus, laudans, approbans, ratificans et confirmans predicta omnia et singula, acceptansque predictum Gabrielem, filium vestri predictae domine Sellida, in discipulum meum, convenio et promitto vobis quod dictum Gabrielem, filium vestrum, instruam in dicto officio meo et bonis moribus, in quantum potero et ipse adiscere voluerit. Necnon providebo ipsum in cibo et potu, calciatu et vestitu, bene et decenter: videlicet, quod de duobus in duobus annis faciam seu fieri faciam sibi unam diploydem et unam tunicam vel unum gonellum sive *gonell*, et calciabo ipsum caligis et sotularibus per totum dictum tempus, bene et decenter ad mei notitiam. Et colam ipsum per totum dictum tempus, sanum et infirmum. Necnon et in fine totius temporis predicti induam ipsum de novo in omnibus sibi necessariis: videlicet, camisia, diployde, tunica vel gonello et capa vel manto panni condacentis valoris, et birro sive *barret*, et caligis et sotularibus, prout decet, sine dilatione *et cetera*. Solvere missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Et iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: honorabilis Manuel de Sancto Martino, magister in artibus et medicina, et discretus Raymundus Sala, presbiter Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. Gabriele Prats libraterio cive, *al ms* Gabrieli Prats libraterio civi - c. *Segueix ratllat tam* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

1470, setembre, 22. Barcelona

Mateu Lledó, corredor de felpa públic i jurat de la ciutat de Barcelona, confessa haver subastat públicament a la ciutat de Barcelona, per manament de Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, i haver lliurat a Pere Miquel Carbonell, notari, ciutadà de Barcelona, nou llibres, escrits de mà de Gabriel Altadell, llibrer del rei Alfons: Orationes Tulli, Statius, és a dir, el Thebais de Publius Papinuis Statius, De senectute de Ciceró i alguns discursos de Ciceró, tot en un volum; De composició e de punctuar de Gasparino Barzizza; Regule Gramatice de Garino o Gaurino de Verona; Lapsus contra mores Romane Ecclesie; Epistolae d'Horaci; Satirae d'Aulus Persius Flaccus; De vite felicitate de Bartolomeo Facio; Fabelle o Faules de Laurenzo Valla; Matrisficadura ab l'accent de Gasparino Barzizza; Logica, Dialèctica e Tractatus de anima; Breviarium totius scientie logicalis de Nicolau Eimeric; i Lògica dirigida al rey Alfonso, de gloriosa memòria.

AHPB, Esteve COMELLES, *Quartum manuale contractuum comunium* 1470, agost, 28 - 1472, abril, 3, s.n.

Die sabbati, XXII° septembris, anno predicto.

Dicta die Matheus Ledó, curritor phelpe publicus et iuratus civitatis Barchinone, constitutus personaliter in scribania mei notarii infrascripti, que est ante logiam maris dicte civitatis, virtute iuramenti per ipsum in introhitu dicti sui officii prestiti, confessus fuit ac retulit et fidem michi Stephano Comelles, notario infrascripto, fecit, quod ipse subastavit palam et publice per loca solita dicte civitatis libros^a inferius nominatos atque designatos, et de voluntate ac mandato Gabrielis Prats, libraterii, civis Barchinone, qui sibi dederat ad vendendum libros ipsos, tradidit eosdem libros discreto Petro Michaeli Carbonell, notario, civi dicte civitatis, tanquam plus danti et offerenti in cantu publico pretio seu pretiis trium librarum, septem solidorum et sex denariorum Barchinone, quas, ipso curritore presente, dictus emptor iam solverat dicto libraterio. Designationem vero dictorum librorum dictus curritor tradidit michi dicto et infrascripto notario in hunc qui sequitur modum: Vené en Gabriel Prats, librater, mijansant corredor públich, a-n Carbonell, notari, los VIII libes següents, los quals eren scrits de mà d'En Gabriel Altadell, quondam, librer del senyor rey Alfonso, de gloriosa memòria, per preu de II lliures I sou VI, primo *Orationes Tulli, Statius* ab lo *De senectute* e algunes oracions de Tul-li, tot en un volum; *Gaspari de composició e de puntuar; Regule gramatice domini Garini Veronensis; Lapsus contra mores Romane Ecclesie; Epistole Oracii; Saptire Percii; De vite felicitate* ab les *Fabelles de Laurenço Valla* et ab algunes epístolas e obretes, tot en un volum; *Matrisficadura ab l'accent*. Item, altre libre scrit de mà del dit Altadell appellat *Lògica, dialèctica e tractatus de anima*, per preu de XVIII sous. Item, dos altres libes, ço és, *Breviarium totius scientie logicalis editum a fratre Nicholao Aymerici, ordinis Fratrum Predicatorum*; e l'altre appellat *Lògica dirigida al dit rey Alfonso, de gloriosa memòria*, per preu de VIII sous. De quibus petiit et requisivit fieri publicum instrumentum emptori predicto ac aliis quorum intersit per me dictum et infrascriptum notarium, presentibus venerabili Galcerando Fivaller, domicello, populato, et Petro Benedicti, mercatore, cive Barchinone, testibus ad premissa vocatis specialiter et assumptis, prout superius continetur.

a. *Segueix ratllat sequentes* - b. *Segueix ratllat logice*.

1470, setembre, 24. Barcelona

Joan Altadell, cirurgià, ciutadà de Barcelona, ven a Pere Miquel Carbonell, notari, ciutadà de Barcelona, el llibre Epístoles de Sèneca, escrit de mà de seu cosí germà Gabriel Altadell, difunt, llibrer del rei Alfons, pel preu de 6 lliures i un sou.

AHPB, Esteve COMELLES, *Quartum manuale contractuum comunium* 1470, agost, 28 - 1472, abril, 3, s.n.

Iohannes^a Altadell, chirurgicus, civis Barchinone, gratis *et cetera*, in encantu publico et mediante curritore infrascripto, vendo vobis discreto Petro Michaeli Carbonell, notario, civi Barchinone, et vestris et quibus volueritis, quendam librum scriptum manu Gabrielis Altadell, quondam, librarii domini regis Alfonsi, consobrini mei, vocatum *Epistolas de Seneba*, in papiro scriptum. Et incipit in prima pagina de littera virmilea "Lucii Annei Senece". Et in littera nigra "ita fac mi Lucili". Et finit in penultima "parthorum vel ger". Inducens vos in corporalem possessionem eiusdem libri per realem traditionem quam de eodem vobis feci. Cedens iura *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est sex libre, unus solidus barchinonenses. Quod pretium confiteor habuisse *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Dono *et cetera*. Insuper promitto facere habere, tenerique de evictione largo modo. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Ad hec ego Petrus^b Bell-loch, curritor phelpe, confiteor et recognosco vobis dicto Petro Michaeli Carbonell quod ego substavi dictum librum de voluntate dicti venditoris per loca solita dicte civitatis, et cum multi *et cetera*, ipsum vobis tradidi tanquam plus danti in encantu publico pretio supradicto.

Testes: venerabilis Nicholaus Julià, mercator, et Gabriel Prats, libraterius, cives Barchinone.

Item, firmavit^c apocham de predictis VI libris, I solido, quas michi numerastis et tradidistis in presentia notarii et testium infrascriptorum.

Testes proxime dicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

1470, novembre, 8. Barcelona

Galceran Fortià, escriptent, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Pere Saragossa, llibreter, ciutadà de Barcelona, 8 lliures, que aquest ha pagat al carceller del Castell Nou per les despeses fetes per Gabriel Fortià a causa del seu empresonament, que encara dura. En compensació promet escriure-li una Bíblia abans de sortir del càrrec. [V. doc. 144]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Manual* 1470, abril, 12 - 1471, agost, 10, s.n.

Ego Galcerandus^a Fortià, scriptor, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Petro Çaragoça, libraterio, civi dicte civitatis, quod debeo vobis octo libras barchinonenses, quas pro me dedistis et solvistis carcellario Castri Novi pro missionibus quas feci in dicto castro ratione mee captionis, in qua nunc sum captus. Et ideo renuntiando, convenio et promitto pro illis et ratione illarum perficere vobis causa scribendi unam^b *Bibliam*, antequam non exiam a dicto Castro Novo, in quo nunc sum detentus, sine aliqua videlicet dilatione *et cetera*. Quodque restituam omnes et singulas missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Cum pena quinquaginta librarum monete Barchinone. De qua pena *et cetera*. Qua quidem pena *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Iuro *et cetera*. Et facio ac firmo scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone, cui per hoc instrumentum *et cetera*.

Testes: Gabriell Rassacs, hostalerius, Bartholomeus Abella, baynerius, Petrus Paulus Pontgem, scriptor, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat bibiam.*

1470, novembre, 8. Barcelona

Pere Saragossa, llibreter, ciutadà de Barcelona, promet a Gabriel Fortià, escriptent, ciutadà de Barcelona, que en haver acabat d'escriure-li una Bíblia en compensació del pagament fet per Pere Saragossa de les despeses fetes per Gabriel Fortià a causa del seu empresonament, el treurà de la presó i pagarà pel seu empresonament fins a 3 lliures, que són el complement d'11 lliures per les quals està obligat a escriure-li la Bíblia. [V. doc. 143]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Manual* 1470, abril, 12 - 1471, agost, 10, s.n.

Ego Petrus^a Çaragoça, libraterius, civis Barchinone, gratis *et cetera*, convenio et bona fide promitto vobis Gabrieli Fortià, scriptori, civi Barchinone, quod^b sub pena X librarum Barchinone, quas gratiose michi impono, incontinenti cum per vos fuerit data opera cum effectu quod quadam^c *Biblia*, quam vos michi scribitis et estis obligatus illam scribere intus Castrum Novum, esset perfecta, dabo operam cum effectu asimili quod^d abstraham vos a dicto carcere, in quo nunc stis captus, et promitto vobis bistrahere pro carcelagio usque ad quantitatem trium librarum, quod est complementum quantitatis undecim librarum, pro quibus vos michi stis obligatus et pactatus scribere dictam *Bibliam*. Et etiam, si necesse est, promitto bistrahere vobis XXX^a solidos sine dilatione *et cetera*. Quodque reddam omnes missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Et pro his obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Iuro *et cetera*.

Testes: proxime dicti [Gabriel Rassacs, hostalerius, Bartholomeus Abella, baynerius, Petrus Paulus Pontgem, scriptor, cives Barchinone]

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat incon* - c. *Segueix ratllat trad.*

145

1474, juny, 27. Barcelona

Berenguer Oluja, coraler, ciutadà de Barcelona, lliura a Antoni Ramon, àlias Corró, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Francesc Oluja, de 13 anys, perquè durant 5 anys visqui amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Antoni Ramon, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Antoni JOAN, *Tricesimum tertium manuale* 1474, gener, 21 - 1474, desembre, 10, s.n.

Die lune, XXVII^a predicti mensis iunii, anno predicto.

Ego Berengarius^a Uluya, corelerius, civis Barchinone, gratis *et cetera*, a prima die iulii proxime^b venturi ad quinque annos primo venturos, mitto et seu^c afirmo vobiscum Anthonio Raymundo, alias Corró, lipreterio^d, cive^e Barchinone, Franciscum Uluya, filium meum, etatis terdecim annorum parum plus vel minus, causa addiscendi officium vestrum, et alias serviendi vobis, uxori et familie vestre in omnibus necessariis^f, licitis et honestis. Promittens vobis quod dictus Franciscus, filius meus, per totum dictum tempus quinque annorum, erit humilis, patiens, obediens, sollicitus et intentus, omne comodum perquirendo et omne dampnum pro viribus evitando. Et quod durante dicto tempore non recedet a vobis seu servitio vestris^g. Quod si fecerit, possitis ipsum capere ubique locorum et captum in vestrum servitium adducere. Et in

fine dicti temporis emendabit^h omnes dies quibus a vestro servitio absens fuerit. Et nichilominus restituam et solvam omnes et singulas missiones, sumptus, dampna et interesse *et cetera*, quos, quas et que vos et vestri facietis et sustinebitis *et cetera*. Super quibus missionibus, sumptibus, dampnisⁱ et interesse *et cetera*. Et pro hiis obligo personam dicti Francisci^k et omnia et singula bona mea, mobilia et imobilia *et cetera*. Salvo et retento quod vos teneamini dictum Franciscum, filium meum, instruere in bonis moribus, et providere per totum dictum tempus in cibo et potu, calciatu et vestitu^l ad vestram cognitionem. Ad hec ego Anthonius^m Raymundi, libreterius, laudans et approbans *et cetera*, convenio et promitto vobis dicto Berengario Uluya quod ego instruamⁿ dictum Franciscum Uluya, filium vestrum, in bonis moribus. Et providebo per totum dictum tempus in cibo et potu, calciatu et vestitu ad meam cognitionem. Et docebo^o sibi^p officium meum bene et legaliter, prout capacitas sua addicere poterit. Et pro hiis obligo omnia mea^q, *et cetera*. Et iuro.

Testes: Iacobus Costa, mercerius, et Bartholomeus Bosch, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i segueix ratllat* pred - c. mitto et seu *interlineat* - d. libreterio *sic al ms* - e. cive, *al ms* civi - f. necessariis, *al ms* necesari - g. vestris, *sic al ms* - h. emendabit, *al ms* emedabit - i. sumptibus dampnis, *al ms* suptibus dapnis - k. personam dicti Francisci *interlineat* - l. *Segueix al ms* tu - m. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - n. instruam, *al ms* instrum - o. docebo, *al ms* dobo - p. sibi, *al ms* vobis - q. mea, *al ms* ma.

1475, juny, 1. Barcelona

Francesc Febrer, àlias Santacana, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, abans sagristà de la dita Seu, reconeix deure a Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, 10 lliures i 11 sous, per raó del paper i de l'enquadernament de llibres i altres treballs fets per a la dita sagristia.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1475, gener, 18 - 1475, novembre, 27, s.n.

Die iovis, prima mensis iunii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXX° quinto.

Ego Franciscus^a Febrer, alias Sanctacana, presbiter, beneficiatus in Sede Barchinone, et olim sacristano Ecclesie Barchinone, confiteor et recognosco vobis Bartholomeo Sartra, libraterio, civi^b Barchinone, quod debeo vobis decem libras, undecim solidos, debitas pro papiro, *cornar libras* et alias ad opus dicte sacristie, ut constat per compota dicte sacristie, solvendas hinch ad festum Nathalis Domini proxime venientis, sine omni videlicet dilatione, excusatione *et cetera*. Et cum restitutione missionum *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Cum salario procuratoris intus V solidorum, et extra X solidorum *et cetera*^c. Pena de non firmando ius *et cetera*, nec allegare guidaticum *et cetera*, XXX solidorum. Qua pena comissa vel non *et cetera*. De qua pena, casu quo

comittatur, fiant dues partes: tertium curie et reliqua vobis et cetera. *Fiat large cum renuntiationibus solitis et assuetis et cetera, et cum scriptura tertii in curia honorabilis vicarii Barchinone.*

Testes: discretus Iohannes Sagarra, presbiter in Sede Barchinone, et Petrus Plamols, scutifer Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *civi, al ms cive* - c. *cum salario ... et cetera interlineat.*

147

1475, desembre, 1 - 1476, setembre, 27. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Gaspar Mieres, llicenciat 'in utroque iure', ciutadà de Barcelona, aquest posseïa, en morir, diversos llibres que havien format la biblioteca del seu pare Tomàs Mieres, llicenciat en decrets, entre els quals hom trobà escrit, en tot o en part, de la mà de Tomàs Mieres els llibres que segueixen: del Decret, el seu títol; Liber de ordine iudiciorum de Roffredo Beneventano, rubricat per Tomàs de Mieres; un altre llibre amb anotacions del dit Tomàs Mieres; el llibre Notabilia de Matheus de Mathaselanis escrit de la mà de Tomàs Mieres; Repertoria super Usaticis Barchinone escrit de la mà de Tomàs Mieres i obra seva; el llibre Secunda pars Constitutionum, escrit de la mà de Tomàs de Mieres; el llibre Ultima pars Constitutionum, en la major part escrit de la mà de Tomàs Mieres; el llibre Segremental de Gerona, escrit de la mà de Tomàs Mieres; també escrit de la mà de Tomàs Mieres i obra seva el De summula regalie soni emissi i escrit de la seva mà l'Elucidarium soni emissi de Jaume Callís; també el llibre Primer Libre Vert, escrit de la mà de Tomàs Mieres en la major part; el llibre De sono emissi, seguit de tres tractats escrits de la mà de Tomàs Mieres; el de De pace et tregua de Guillem Pabord o Prepòsit, seguit de dos tractats escrits també de la mà de Tomàs Mieres; la major part del Segon libre vert; el Compendium Usaticorum, Constitutionum et aliorum iurium Cathalonie ab honorabili domino Narcisso de Sancto Dionisio, legum professore, compositum, seguit d'un tractat escrit també de la mà de Tomàs Mieres; i un llibre de dret civil escrit també de la mà de Tomàs Mieres.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, I. 13.

Inventarium initum de hereditate et bonis que fuerunt honorabilis et providi viri domini Gasparis Mieres, in legibus licentiatii. Cepit exordium prima decembris, anno M CCCC LXX quinto.

In Dei nomine. Noverint universi quod cum propter doli maculam evitandam et omnis fraudis suspicionem tollendam [...].

Primo atrobam ... En lo estudi, lo qual lo dit honorable misser Gaspar tenie en una cambre, qui és contigüe devers sol ixent al dit menjador: ...

Item^a, un libre, scrit en pregamins, a corendells, textual, apellat *Decret*^b, lo qual comensa en letres vermelles e blaves "In prima parte". E segueix-se après en letres negres "Agitur de iustitia naturali". E en la fi ha un títol de la tenor següent, scrit de la mà del dit misser Thomàs: "Són en aquest Decret DXXXXV fòlee. Dur en le primere part" *et cetera*. Cubert de posts cubertes de cuyro blanc ab stalvis al[s] cantons de leutó ab quatre tanquadors. Manquen-hi los tres mascles. ...

Item^c, un altre libre, scrit en pergamins^d, a corandells, de forme migane, lo qual era stat rubricat per lo dit honorable misser Thomàs. E és intitulat en letres vermelles "Incipit *Liber de ordine iudiciorum* compositus a Rofredo Beneventano" *et cetera*. E segueix-se en letres negres ,Si considerarent ingenium et scientie" *et cetera*. E feneix ,Opusculum componentis'. E après se segueixen certes ròbriques de mà del dit misser Thomàs. Cubert de posts cubertes a les ligadures de pell grogue, ab dos tenquadors. ...

Item, un altre libre scrit en paper e a corendells, quant la primera part, lo qual comensa ,In nomine Domini. Omne bonum quanto comunius est et diffusius, tanto melius et diffusivus' *et cetera*. E après del primer compendi ha diversos notaments fets de mà del dit defunt. Ab les cubertes^e angrutades cubertes de cuyro vermell. ...

Item, un altre libre scrit en paper, de forma de fuy comú, scrit de mà de l'honorable misser Thomàs Mieres, lo qual comensa ,Incipiunt quedam *Notabilia* collecta per dominum Matheum de Mathaselanis'. Ab cubertes de posts cubertes de cuyro negre, ab dos gaffets.

Item^h, un altre libre de paper, de forma de fuy comú, lo qual és stat scrit de mà del dit honorable misser Thomàs Mieres, lo qual és intitulat ,Hec sunt *Reportoria* que ego Thomàs Mieres scripsi *super Usaticis Barchinone*, postquam prius feceram *Apparatum* per me scriptum super constitutiones curiarum generalium Cathalonie' *et cetera*. És cubert de cubertes engrutades cubertes de cuyro blanc.

Itemⁱ, un altre libre scrit en paper, de forma de full comú, scrit axí mateix de mà del dit honorable misser Thomàs Mieras, lo qual comensa ,Dominus rex non fundat intentionem suam' *et cetera*. Cubert de posts cubertes de cuyro^h vermell, ab dos gaffets. És intitulat *Secunda pars Constitutionum*.

Item^j, un altre libre scrit en paper, de forma de full comú, scrit la maior part de mà del dit honorable misser Thomàs Mieres, lo qual és intitulat *Ultima pars Constitutionum*, lo qual comensa ,Pracmatica regia super luycionibus iureddiccionum' *et cetera*. E après se segueix ,Nos Petrus Dei gratia' *et cetera*. Cubert de posts cubertes de alude verde, ab dos gaffets. ...

Item^k, un altre libre scrit en paper, de forma de full comú, scrit de mà del dit honorable misser Thomàs Mieres, lo qual és appellat *Segremental de Gerona*, cubert de posts cubertes de cuyro blau, ab dos gaffets.

Item^l, un altre libre scrit en paper, de forma de full comú, lo qual apar ésser scrit de mà del dit honorable misser Thomàs Mieres, lo qual amostre ésser *Lucidari soni amissi*. Lo qual après la taule comensa un tractat petit, qui comença ,Non ideo minus' *et cetera*. E après se segueix lo dit tractat^m *De sumula regalie soni amissi*. Cubert de posts cubertes de cuyro de color de brasil, ab dos gaffets. ...

Itemⁿ, un altre libre scrit en paper, de forma de full, scrit per la maior part de mà del dit honorable misser Thomàs Mieras, appellat *Primer Libre Vert*. E comensa après la ròbrica ,Petrus Dei gratia' *et cetera*. Cubert de posts cubertes de cuyro vert, ab dos gaffets.

Item^o, un altre libre escrit en paper, a corendells^p, de forme de full comú, appellat *De Sono Amisso*. Comensa après la ròbrique e un tractat petit, que té al devant, en letres vermelles ,In nomine Domini nostri Ihesu Christi' et *cetera*. E negres ,Quia intellectus est principium scientie' et *cetera*. E fine ,ab exilio amen'. Après se segueixen tres tractats de mà scrits del dit misser Thomàs. Cubert de posts cubertes de cuyro barrat vermell e groch, ab dos gaffets. ...

Item^q, un altre libre escrit en paper, a corendells, de forme de full comú, intitulat en letres vermelles ,Prologus Guillermi Prepositi *De pace et tregua* feliciter incipit'. E en negres ,Venerabilibus et magne circumspectionis' et *cetera*. E feneix en letres^s vermelles ,Tractuculus Guillermi Prepositi de privilegio militari feliciter explicit'. Après se segueix dos tractats petits: la hu scrit en pregamins, l'altro en paper, scrits de mà del dit honorable misser Thomàs Mieres, cubert de posts cubertes de cuyro: la hune vermell, l'altro groch, ab bolells ab dos gaffets. ...

Item^t, un altre libre escrit en paper, de forme de full, scrit per la maior part de mà del dit misser Thomàs Mieres, appellat *Segon Libre Vert*. E comensa après les rúbriques ,Ei autem dilatio penitus est deneganda' et *cetera*. Et feneix^u ,Sufficit intimatio'. Ab cubertes engrutades cubertes de cuyro vert. ...

Item^v, un libre escrit en paper, de forme de full, intitulat *Compendium usaticorum, constitutionum et aliorum iurium Cathalonie' ab honorabili domino Narcisso de Sancto Dionisio, legum professore, compositum*. Comensa ,Quoniam constitutiones generales Cathalonie'. E feneix^w ,Christiani non vendant'. Après se segueix un altro tractat scrit de mà de l'honorable misser Thomàs Mieres, qui comensa ,In Christi nomine amen'. Cubert de posts cubertes de cuyro vermell bolonat, ab dos gaffets. ...

Item, un altre libre escrit en paper, de forma de full comú, de mà del dit misser Thomàs Mieres. Comensa en letres vermelles ,Rubrice iuris civilis'. E feneix ,diligendo'. Ab cubertes de pell burella....

Dicta die martis, secunda mensis ianuarii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXXVI^p, predictum inventarium fuit firmatum per dictas honorabiles Ysabelem et Francinam, socrum et noram, quibus supra nominibus, cum protestationibus assuetis. Et etiam per ipsam dominam Ysabelem cum protestatione quod non fiat sibi preiudicium iuribus et actionibus eidem pertinentibus in bonis que fuerunt dicti honorabilis Thome Mieres, viri, et Gasparis Mieres, filii suorum. Et per ipsam dominam Francinam assimili cum protestatione quod non fiat sibi preiudicium doti et aliis iuribus que habet in predictis et bonis, presentibus testibus infrascriptis.

Testes: Salvator Boschà, parrochie Sancti Vincentii de Serriano, territorii, Anthonius Iohannes Mestre, parrochie Sancti Iohannis de Pinu in Lupricato, diocesis, Michael Vilert, in artibus studens, et Iohannes Foguet, scriptor, habitatores Barchinone. ...

Memorial dels libres qui's venen de la heretat de l'honorable micer Gaspar Mieres, quondam, licenciat in quiscun dret e ciutadà de Barchinona. ...

Item, a IIII de març del propdit any MCCCCLXX set, foren venuts per les dites mesdones al discret An Miquel Ferran, notari de Barchinona, sinch libres fets e ordenats per lo dit honorable micer Thomàs Mieres: los IIII sobre les *Constitucions* e l'altre sobre los *Usatges*, per preu de quatorze lliures, franques de corredures, les quals de voluntat de la dita madona Isabel són estades^{sc} girades en la taula de la ciutat a la dite venerable madona Francina. ...

Item, a tres de juny del dit any setante set, foren venuts de voluntat de la dite honorable madona Isabel per An Roger de Pallàs, venedor de libres, ja desús dit, tres libres scrits en paper: la hun appellat *Lucidari de sono emisso*, e l'altre appellat *Guillelmus Prepositi, De pace et tregua*, per quatre lliures, de les quals, deduïts quatre sous, que hac lo dit Roger per sos treballs, restan III lliures XVI solidos, les quals foren liurades a la dite honorable madona Isabel. ...

a. *Al marge esquerre* Decret - b. apellat Decret *interlineat* - c. *Al marge esquerre* Rofredus super ordine iudiciario - d. pergamins, *al ms* pegamins - e. scientie, *al ms* sciencie - f. posts, *al ms* post - g. *Segueix ratllat* de - h. *Al marge esquerre* Repertorium super Usaticis - i. *Al marge esquerre* Secunda pars Constitutionum - k. *Segueix ratllat* vel - l. *Al marge esquerre* Ultima pars Constitutionum - m. *Al marge esquerre* Sagramental de Gerona - n. *Al marge esquerre* Lucidari soni emissi - o. *Segueix ratllat* regalie - p. *Al marge esquerre* Primer Libre Vert - q. *Al marge esquerre* De sono emisso - r. a corondells *interlineat* - s. *Al marge esquerre* Guillermus Prepositi de pace et treuga - t. *Segueix ratllat* appellat - u. letres, *al ms* letes - v. *Al marge esquerre* Segon Libre Vert - w. *ei correxit sobre ea* - x. *Segueix ratllat* ex - - y. *Al marge esquerre* Compendium usaticorum, constitutionum et aliorum iurium Cathalonie - z. *Segueix ratllat* et cetera - ab. E feneix *manca al ms* - ac. *Segueix ratllat* liurades.

148

1476, maig, 24. Barcelona

Joan Santlleí, prevere de Barcelona, fa testament, llega a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona una Bíblia i fa saber que va tenir cura, durant 4 anys i mig, del llibre on es registraven els malalts del dit hospital, per la qual feina hom prometé donar-li 54 sous.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Primus liber testamentorum* 1460, maig, 20 - 1485, octubre, 31, fols. 51v-52v.

In Dei nomine, amen. Ego Iohannes^a Sentleyr, presbiter Barchinone, detentus infirmitate, de qua mori timeo morte corporali, atamen in meo bono et pleno sensu, sana et integra memoria, ac cum firma loquela existens, meum facio et ordino testamentum ... Item, dimitto dicto hospitali [Sancte Crucis civitatis Barchinone], amore Dei, unam *Bibliam* meam, super quam ego prestiti cuidam infirmo nominato Galiot, antequam veniret in dicto hospitali. Item, dimitto dicto Petro Sentleyr, [parator pannorum lane, civi Barchione], fratri et manumissorio meo, omnes libros quos teneo in dicto hospitali. ... Item, pono etiam ad memoriam quod ego regi^b librum in quo describuntur infirmi dicte domus hospitalis per spatium quatuor annorum et medii, et fuit promissum michi dare quinquaginta quatuor solidos Barchinone.

Actum est hoc Barchinone, vicesima quarta die mensis madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXVI°.

Sig+num Iohannis Sentleyr, testatoris predicti, qui hoc meum testamentum laudo et firmo.

Testes vocati et rogati huius mei testamenti sunt: Salvator Mirada, boterius, et Petrus Ferragut, parator pannorum lane, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. regi, *sic al ms* per rexi.

149

1477, gener, 27. Barcelona

Joan Blanc, impressor de llibres, habitant de Barcelona, reconeix deure a Joana Martina, vídua, 50 lliures per raó d'un préstec a ell fet, que promet tornar durant el proper mes de maig. Com garantia obliga, mitjançant una venda simulada, els llibres següents impresos en paper: 80 Ètiques, 80 Econòmiques, 80 Polítiques d'Aristòtil, per un preu de 53 lliures. Hi consenteix Pere Joan Negre, estudiant d'arts, soci de Joan Blanc. El deute va ser cancel·lat el dia 6 de setembre de 1477.

AHPB, Joan MAS, *Manual* 1476, novembre, 13 - 1478, juliol, 4, s.n.

Die lune, XXVII^a ianuarii, anno iamdicto.

Ego Iohannes^a Blanch, impressor librorum, habitator Barchinone, confiteor et recognosco vobis domine Iohanne Martine, vidue, quod debeo vobis quinquaginta libras barchinonenses ratione mutui per vos michi gratis et bono amore facti. Et ideo renuntiando *et cetera*, promitto vobis quod ipsas vobis restituam hinc et per totum mensem madii proxime venientem sine dilatione *et cetera*. Cum salario procuratoris ubique laborantis decem solidorum. Penaque de non firmando ius, nec aliam opponere exceptionem, quinquaginta solidorum, acquirendorum pro medietate^b vobis et pro altera medietate honorabili vicario Barchinone ac alii officiali *et cetera*. Quodque restituam missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Obligo pro hiis bona *et cetera*. Et firmo scripturam tertii in curia honorabilis baiuli Barchinone.

Testes sunt: discretus Gabriel Anglès, notarius, civis, et Petrus Bertran, scriptor Barchinone^c.

Item, cum alio instrumento. Dictus Iohannes Blanch, mediante et interveniente Petro Basset, curritore publico et iurato huius civitatis Barchinone, vendidit dicte domine Iohanne Martine, vidue, ementi in encantu publico ut plus offerenti, libros sequentes: primo, octuaginta *Ètiques*; item, octuaginta *Econòmiques*; item, et octuaginta *Polítiques*, omnes impresos in papiro foli formae minoris. Quos sibi tradidit realiter et de facto. Hanc venditionem *et cetera*. Sicut melius *et cetera*. Extrahens *et cetera*. Eademque *et cetera*. Cedens iura *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. Ipse enim *et cetera*. Pretium est quinquaginta trium librarum Barchinone. Et ideo renuntiando *et cetera*. Dans *et cetera*. Insuper promisit predictos libros facere habere *et cetera*. Et teneri de evictione *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et in hiis consentiit Petrus^e Iohannes Nigri, studens in artibus, et promisit non contravenire ratione cuiuscumque societatis quam haberet cum dicto Iohanne Blanch de dictis libris, nec alia ratione *et cetera*. Et in hiis firmavit Petrus^f Basset, curritor phelpe et iuratus huius civitatis, fatens se ipsos libros vendidisse in encantu publico *et cetera*.

Testes firme dictorum Iohannis Blanch et Petri Iohannis Nigri, qui firmarunt dicta die, sunt proxime dicti [discretus Gabriel Anglès, notarius, civis, et Petrus Bertran, scriptor Barchinone].

Testes firme dicti Petri Basset, qui firmavit dicta die, sunt: dictus discretus Gabriel Anglès, notarius, et Michael Gironí, scriptor, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat parti* - c. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació, expressada també amb el següent*

text: Die sabbati, VI septembris, anno iamdicto M CCCC LXXVII, fuit cancellatum infrascriptum debitorium de voluntate partium, presentibus testibus Mathia Ardite, apuntatore, cive, et Petro Benejam, scriptore Barchinone - d. Econòmiques, *corregit sobre* Conòmiques - e. Petrus *interlineat*. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

150

1477, febrer, 25. Barcelona

Miquel Miravet, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, bidell de la Seu de Barcelona, havia d'haver escrit, conjuntament amb Joan Sureda, escriptent de lletra rodona, un Missal per a la confraria de Sant Sebastià de l'església de Santa Maria de la vila de Solsona. La guerra del Principat i la mort de Joan Sureda impediren fer-ho. Els priors de la confraria havien bestret 16 lliures i 13 sous per la feina d'escriure el Missal. Miquel Miravet promet ara retornar les 16 lliures i 13 sous des d'ara fins la propera festa de Santa Maria d'Agost.

AHPB, Guillem Pere TRAVESSET, *Manual* 1472, desembre, 7 - 1479, juliol, 17, s.n.

Die martis, XXV^a mensis febroarii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXX° septimo.

Ego Michael^l Miravet, scriptor littere rotunde, civis Barchinone, badellus Sedis Barchinone, quia superioribus temporibus ego una et insolidum cum Iohanne Sureda, quondam, scriptore dicte littere, tenebamur scribere seu scribi facere certo pretio quoddam *Missale* ad opus confratrie Beati Sabestiani, in ecclesia Beate Marie ville Celsone institute; quia inquam, adveniente guerra, que in principatu Cathalonie diebus superioribus fuit, et etiam, adveniente morte dicti Iohannis Sureda, dictum *Missale* facere non potuimus; et quoniam per priores tempore avinentie dicti *Missalis* fuerunt michi et dicto Iohanni Sureda bistracte sexdecim libre, terdecim solidi Barchinone, quas vos Bartholomeus Ortoneda, fusterius dicte ville Celsone, anno presenti prior una cum Petro Altalló, fusterio iam dicte confratrie, a me petebatis, et contra me et bona mea exequationem pro predictis XVI libris, XIII solidis facere volebatis; quia denique, intervenientibus aliquibus notabilibus personis, fuit conventum inter me et vos et in pactum deductum ut pro predictis sexdecim libris, terdecim solidis obligationem facerem sequentem, idcirco *et cetera*, convenio et bona fide promitto vobis dicto Bartholomeo Ortoneda, priori, nomine dicte confratrie, et ipsi etiam confratrie, quod iam dictas sexdecim libras, terdecim solidos dabo, solvam et deslberabo vobis dicto Bartholomeo Ortoneda, ut priori predicto, et prioribus pro tempore existentibus iam dicte confratrie, hinc ad festum Beate Marie mensis augusti proxime instantis, sine dilatione *et cetera*. Me autem predicta non complente *et cetera*, dabo procuratori, pro predictis laboranti, pro qualibet die intus Barchinone quinque solidos et extra X solidos dicte monete, ultra quos *et cetera*. *Missiones et cetera*. Super quibus *et cetera*. Pena de non firmando ius nec impetrare aliquod privilegium *et cetera*, est quinquaginta solidorum dicte monete. Qua pena *et cetera*, due partes vobis *et cetera*, tertia pars curie honorabilis *et cetera*. Renuntio omnibus privilegiis, guidaticis *et cetera*, et

omni alii iuri *et cetera*. Submittens me *et cetera*, forum cuius seu quorum *et cetera*. Et facio et firmo scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone, cum obligatione persone et bonorum meorum, mobilium et immobilium *et cetera*, cui *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: honorabilis Bartholomeus Travasset, decretorum doctor, canonicus, et Anthonius Codó, presbiter^b, beneficiatus Ecclesie Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. presbiter, *al ms prebiter*.

151

1478, abril, 21. Barcelona

Joan Marí, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, fa testament i llega a Francesc de Malla, canonge de la Seu de Barcelona, que havia estat deixeble seu, els llibres següents escrits de la seva mà: un Breviari nou de regla nova i un Diornal.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Quintus liber testamentorum et aliarum ultimarum voluntatum* 1482, març, 27 - 1504, desembre. 21, s.n. / Bossa.

In nomine Domini nostri Ihesu Christi. Quia non est in aliquo alio salus neque aliud nomen sub celo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri, ut inquit Beatus Petrus apostolus, ego Iohannes^a Marí, presbiter indignus ac Barchinone Ecclesie inmeritus beneficio et inutilis beneficiatus, sciens quod nil est morte certius, nichilque incertius hora mortis, volensque humane conditionis inevitabile debitum prevenire in bona convalescentia, bono et pleno sensu, sanaque et integra memoria ac firma loquela existens, mea propria manu facio et scribo et ordino testamentum. ... Item, dimitto dicto venerabili ac provido viro domino Iohanni Font de Borrell, canonico Barchinone, ultra legatum manumissorie, quandam librum de pergamo, parvulum, qui dicitur *Preparatio missarum*, cohoptum *de posts ab curo vermell, ab una mà d'argent per tancador*. Et incipit sic: "Memento quod quilibet" *et cetera*. Item, dimitto dicto discreto domino Iohanni Planes, presbitero, manumissori meo, ultra legatum manumissorie, unum superpellicium de meis melioribus, et unum librum appellatum *Horas per fer offici, de pergami, de duas que tinch, las millors*. Et pro missis celenbrandis, XII^m solidos. ... Item, dimitto Francisco de Medalia, canonico Barchinone, qui fuit discipulus meus karissimus, in recognitionem bone familiaritatis et conversationis, quas circa me semper habuit, centum solidos Barchinonenses. Et si aliquem librum de meis voluerit, quod tradatur sibi ad suum libitum et voluntatem. Et si dictus Franciscus de Medalia ecclesiasticus fuerit, dimitto sibi *Breviarum* meum novum et regula nova, de pergamo, quod ego feci et manu mea scripsi. Item, dimitto^b dicto Francisco unum librum de pergamo vocatum *Diornal*, quod ego scripsi et composui. Et pro me oret ad Dominum Ihesum Christum et pro anima mea. ... Item, dimitto Raphaeli Valls, filio eorum [Francisci Valls, cognati mei sive *cunyat*, chirurgici, et Anthonie, uxoris eius, et sororis mee], nepoti meo, omnes libros meos: videlicet, de gramatica, logica, philosophia et libros poetarum tam in plano quam in latino, ut com-

prehendantur *Boetius de consolatione et Liber angelorum*. Item, dimitto dicto Raphaeli *lo meu faristoll de scriure ab tots los arreus de aquell per scriure. ...*

Actum est hoc Barchinone, XXI^a aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXVIII°.

Testes rogati huius rey sunt: venerabilis Iohannes de Maçanet, civis, discretus Franciscus Rovira, notarius, et Iohannes Foquet, scriptor, habitatores, ac Bartholomeus Requesens, notarius Barchinone infrascriptus.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat feli*.

1478, juliol, 28. Barcelona

Dalmau Cabrit, peller, ciutadà de Barcelona, lliura a Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Pere Cabrit, de 10 anys, perque visqui amb ell durant 5 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Bartomeu Sastre, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1477, agost, 25 - 1478, juliol, 28, s.n.

Die martis, XXVIII mensis iulii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXXVIII.

Ego Dalmacius^a Cabrit, pallerius, civis Barchinone, gratis, ad quinque annos et medium, qui currere incipient die presenti et infrascripta, mitto sive affirmo vobiscum discreto Bartholomeo Sastre, libraterio, cive^b dicte civitatis, presenti, Petrum Cabrit, filium meum, in etate decem annorum vel inde circa constitutum, causa^c addicendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus^d et *cetera*. Promittens vobis dare operam cum effectu, omni exceptione remota, quod dictus filius meus stabit vobiscum per totum dictum tempus quinque annorum et medii. Et quod erit vobis bonus, fidelis et legalis. Et quod non recedet a vobis seu servitio vestro intra dictum tempus. Quod si non fecerit, dono vobis licentiam capiendi ubique eum inveneritis et *cetera*. Promitto inquam vobis quod in fine dicti temporis dictus Petrus Cabrit, filius meus, emendabit vobis omnes dies et horas quibus a vobis seu servitio vestro absens fuerit tam ratione fuge quam infirmitatis quam alias, simul cum omni dampno, si aliquod vobis seu domui vestre et bonis vestris intulerit. Et hec faciam et facere^e attendere et complere promitto sine dilatione et *cetera*. Damna et *cetera*. Credatur et *cetera*. Sub tali tamen pacto: quod vos dictus Bartholomeus Sastre habeatis et teneamini^f dicto Petro Cabrit calciare et induere per dictum tempus ad suam conditionem et *cetera*. Et pro hiis obligo personam^g dicti filii mei et omnia bona mea et *cetera*. Ego itaque Bartholomeus^h Sastre, acceptansⁱ dictum Petrum Cabrit in discipulum meum, promitto ipsum providere intra dictum tempus in cibo et potu, vestitu et calciatu ad sui conditionem et ad honorem meum, prout dictum est, et tenere ipsum sanum et egrum ad usum

et consuetudinem Barcinone, sine dilatione *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro his obligo bona *et cetera*. Iuramus ambo *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiat utrique unum *et cetera*.

Testes: discretus Ioannes Cortés, presbyter, et Franciscus Rovira, notarius, civis Barcinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. *cive, al ms civi* - c. *Segueix ratllat serviendi* - d. *Segueix ratllat mand* - e. *Segueix ratllat et* - f. *Segueix ratllat dare* - g. *Segueix ratllat et bona* - h. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - i. *Segueix ratllat te*.

153

1479, abril, 21. Barcelona

Bernat Morvedre, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, lliura a Guerau Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Bernat Morvedre, de 14 anys, perquè visqui amb ell durant 3 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Guerau Sastre, durant aquest temps, el mantindrà. [V. docs. 157, 158]

AHPB, Guillem Pere TRAVESSET, *Manual* 1472, desembre, 7 - 1479, juliol, 17, s.n.

Die mercurii, XXI^a mensis aprilis, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXX° nono.

Ego Bernardus^a Morvedre, curritor auris, civis Barchinone, gratis *et cetera*, ad tres annos, qui currere incipient prima die mensis madii proxime instantis, affirmo vobiscum Geraldo Sartre, libraterio, cive^b dicte civitatis Barchinone, Bernardum Morvedre, filium meum, etatis quatuordecim annorum vel inde circa, hiis presentem, causa adiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et uxori vestre in domo vestra in omnibus vobis necessariis, licitis tamen et honestis. Promittens vobis quod per totum dictum tempus non recedet a servitio vestro sine licentia vestra. Quod si fecerit, dono vobis potestatem quod illum possitis capere seu capi facere *et cetera*. Et quod per idem tempus erit vobis fidelis *et cetera*. Et quod nil tanget *et cetera*. Promitto vobis totum id quod a vobis receperit simul cum omnibus missionibus et damnis restituere *et cetera*, sine dilatione *et cetera*. Sub tali tamen pacto, forma et conditione: quod vos teneamini dictum filium meum per totum dictum tempus providere in cibo et potu, vivente tamen dicto filio meo sano. Et si forte, quod Deus avertat, dictus filius meus, durante dicto tempore, infirmus fuerit, dicto casu promitto dictum filium meum providere in omnibus sibi necessariis, durante ipsa infirmitate. Et etiam sub tali pacto: quod vos teneamini iuxta vestri posse docere eidem filio meo dictum officium vestrum *de librater*. Ad hec ego Geraldus^c Sartre, predictus, acceptans dictum Bernardum Morvedre in discipulum^d, promitto docere illi dictum officium meum *de librater* iuxta mei posse, et providere ipsum in cibo et potu, prout superius continetur. Et pro hiis *et cetera*, una pars alteri obligamus omnia bona, mobilia et immobilia, *et cetera*. Immo *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Et volumus quod de hiis fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: discreti Ioannes Comes, presbiter diocesis Ilerdensis, et Petrus Colell, notarius, civis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *cive, al ms civi* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *discipulum, al ms dicipulum*.

154

1480, març, 16. Barcelona

Francesc Far, calceter, ciutadà de Barcelona, lliura a Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Pere, llibreter, perquè durant 3 anys visqui amb ell per tal de treballar en l'ofici de llibreter. Bartomeu Sastre, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. Li donarà també una paga de 38 lliures pels tres anys, a raó de 12 lliures i 4 diners per any.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1480, desembre, 9 - 1481, juliol, 20, s.n.

Ego Franciscus^a Far, calsaterius, civis Barchinone, ad tres annos continue venturos, qui curre-
re incipient in festo Pasce proxime futuro, afirmo vobiscum Bartholomeo Sartre, libraterio, cive^b
dicte civitatis, Petrum^c, filium meum, libraterium, causa serviendi vobis in officio *de librater*, et
in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque. Promittens vobis quod dictus fi-
lius meus per dictum tempus stabit vobiscum et serviet vobis in dicto officio *de librater*, sicut dili-
gentius et securius poterit. Et quod a vobis nec servitio vestro per dictum tempus non recedet. Et
si contrarium fecerit, dono vobis potestatem quod vestra propria auctoritate possitis ipsum cape-
re, et captum in vestro servitio tornare. Et quod emendabit omnes dies quibus a vobis et a vestro
servitio absens fuerit ratione fuge seu infirmitatis aut alias. Sub tali tamen pacto, forma et condi-
tione: quod vos teneamini per dictum tempus trium annorum ipsum providere in cibo et potu^d,
sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et dare dicto filio meo pro solidata per
dictum tempus trium annorum triginta octo libras, scilicet pro quolibet anno duodecim libras,
terdecim solidos et quatuor denarios. Ultra quas tenamini annuatim dare et facere duo paria ca-
lligarum et induere pedibus ad vestri cognitionem. Et ego Bartholomeus^e Sartre, suscipiens dic-
tum Petrum Far^f in servitorem et discipulum meum per dictum tempus, convenio et promitto
tibi^g dicto Petro Far quod ego^h per dictum tempus providebo te in cibo et potu sanum et egrum.
Et dabo tibi pro solidata dictas triginta octo libras. Et annuatim duo paria calligarum et induere
te pedibus. Et alia faciam, prout superius continetur. Et pro his complendis *et cetera*, obligamus
una pars nostrum alteri et ad invicem ac vicissim omnia bona nostra *et cetera*. Iuramus *et cetera*.
Hec igitur *et cetera*. Fiant duo publica consimilia instrumenta *et cetera*.

Testes: Iohannes de Viladecans, textor velorum, et Iacobus Uguet, formenterius, cives Bar-
chinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *cive, al ms civi* - c. *Segueix ratllat file* - d. *Segueix ratllat calciatu et vestitu* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Far, al ms Sartre* - g. *tibi interlineat i escrit damunt vel quod ratllat* - h. *Segueix al ms tenebo*.

155

1480, abril, 12. Barcelona

Pere sa Sala, escrivà del rei, ciutadà de Barcelona, fill de Miquel sa Sala, mercader, i de la muller d'aquest Margarida, difunts, fa testament i nomena marmessors el prior del monestir de Sant Jeroni de la Murtra i Rafael Cervera, notari públic de Barcelona. Designa hereu universal dels seus béns el monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Hom fa constar en un memorial els llibres i altres béns de la seva propietat en poder de tercers i els llibres i altres béns d'altres en el seu poder. Entre els llibres consten l'Èthica d'Aristòtil i el De officiis de Ciceró transcrits o copiats per ell mateix. Fa constar que hom ha de recupear el llibre Contemplacions de Sant Bernat que havia prestat perquè fos copiat.

AHPB, Miquel FRANQUESA, *Llibre de testaments* 1475, maig, 15 - 1480, agost, 9, fols. 190r-193r.

In^a Dei nomine eiusque gloriosissime matris Marie virginis. Ego Petrus^b ça Sala, domini regis scribe et civis Barchinone, filius venerabilis Michaelis ça Sala, mercatoris, et domine Margari-te, eius uxoris, defunctorum, frequenter cogitans quod nil certius morte nech incertius hora^c mortis, licet corpore languens et infirmitate detentus, de qua mori timeo, tamen in meo pleno sensu, sana et integra memoria, cum firma loquela existens, meum^d his scriptis facio et ordino testamentum seu ultimam voluntatem, eligens manumissores et huius mei testamenti exequo-res: reverendum et honorabilem priorem monasterii Sancti Hieronimi vocati *de la Murtra* dioce-sis Barchinone, et discretum Raphaelem Cervera^e, notarium publicum Barchinone, quos affectuose^f rogo ut hanc meam compleant et exequantur voluntatem, prout de his confido. In pri-mis... Item, dimitto Petro de Albalat, servitori meo, decem florenos, valentes quinque libras et decem solidos, et quandam *Ethicam* manu mea scriptam, quam sibi acomodavi, et quandam *Tu-llium De officiis* per me scriptum, qui est in camera super carraria domus mee. ... La viuda Bertra-na té un libre xiquet de *Contemplacions*: li he prestat, sia cobrat com lo hage fet copiar. ...

Actum est hoc Barchinone, duodecima die mensis aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXXX°.

Sig+num Petri ça Sala, testatoris predicti, qui hoc meum testamentum laudo, concedo et firmo.

Testes rogati huius mei testamenti sunt: reverendus frater Guillelmus Carreres, conventualis monasterii Predicatorum, et discreti Petri Camps, apothecarius, et Petrus Palegrí, notarius, cives Barchinone^g.

a. *Al marge esquerre clausum traditum unum fratri Benedicto de Sent Johan, ut procuratori monasterii Sancti Hieronimi de la Murta, heredi infrascripto* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *hora, al ms ora* - d. *Segueix ratllat in* - e. *Cervera interlineat i escrit damunt servera ratllat* - f. *affectuose interlineat i escrit damunt affectuose ratllat* - g. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals per a indicar el clausum traditum.*

156

1480, juny, 10. Barcelona

Pere Guillem Travasset, notari, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Berenguer Vila, canonge de la Seu de Barcelona, per manament del Capítol de la dita Seu, 32 lliures, 16 sous i 9 diners per les despeses ocasionades per la confecció, impressió i divulgació de les butlles de les indulgències a favor de l'Església de Saint Pierre de Saintes.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1480, març, 22 - 1480, desembre, 9, s.n.

Sit omnibus notum quod ego Petrus^a Guillelmus Travasset, notarius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis honorabili et provido viro domino Berengario Vila, canonico Ecclesie Barchinone, quod vigore cuiusdam precepti per honorabile capitulum vobis facti sexta presentis^b mensis iunii^c, dedistis et solvistis michi triginta duas libras, sexdecim^d solidos et novem denarios Barchinone, michi debitas rationibus contentis in quodam compoto, manu mea propria et notario infrascripto tradito, huiusmodi seriey:

Compte del que és degut a mi, Pere Guillem Travasset, notari, per lo comissari de les bulles de la sglésia de Sant Pere de Sanctes:

Primo, a XVI de març, any mil CCCC LXXVIII, per sis pergamins comprí d'En Sartre, librater, maior de dies, per fer los translats de les bulles e dels articles e de la exequtòria del senyor rey - II, VII s.

Item, doní a-n Ballester, pintor, per pintar les armes de nostro Sant Pare e del senyor rey en los pregamins: III, - s.

Item, doní a-n Gual, notari, per scriure dits translats de la bulla: - II, X s, VI.

Item, doní a-n Basse, notari, per fer scriure en pregamí tota la sustància de les bulles en romans, e mes en un full de paper: - II, XIII s.

Item, per sinch dotzenes de pergamins comprí de dit Sartre per fer les cartes de les indulgències: III II, - s.

Item, a XXVIII de dit mes, per dues dotzenes de pregamins^e e per hun pregamí comprí d'En Planes: I II, V s.

Item, per sinch liures de cera gomada, a rahó de IIII sous per liura:	II l, - s.
Item, per quatre fulls de paper de la forma maior:	- II, - s, VIII.
Item, a XXX de març, per una dotzena de pregamins comprí d'En Corró:	- II, XIII s.
Item, comprí d'En Planes de Caldes quatre dotzenes de pergamins:	I II, XVII s.
Item ^f , doní al dit Gual, notari, per dos translats que ^g féu en paper de dits articles:	II, VI s.
Item, dimecres, a XXXI del dit mes, comprí del dit Sartre IIII dotzenes de pergamins:	II II, VIII s, VIII.
Item, lo primer de abril, comprí d'En Planes XX pergamins:	I II, - s.
Item, a dos de abril, comprí del dit Sartre tres dotzenes de pergamins:	I II, XVIII s.
Item, a VI de abril, per dues dotzenes de pergamins d'En Sartre, menor:	I II, VI s.
Item, per quatre mans de paper per les cubertes dels sagells:	- II, III s, IIII.
Item, he donat a mestre Nicolau per empretar dues mília XII cartes en pregamins, e per CCXII cartes en paper, a rahó de un diner per carta: ..nou liures, sinch sous e quatre diners ^h .	
Item, los quals doní al prothonotari del senyor rey per la licència de dites indulgències, deu florins d'or, a rahó de XVI sous VI per florí:	VIII II, V s.
Item, per un translat dels articles tramesos a Leyda e per un translat autèntich de la licència del senyor bisbe de Barchinona, per tot:	VI s.
Item, per sis cartells se publicaren per les sglésies:	III s.
Item, per un altre translat autèntich de la dita licència del dit senyor bisbe:	III s.
Item, per registrar les bulles:	- II, X s.
Item, per la bulla de les ànimes de porgatori:	- II, VII s.
Item, per potestat del dit comissari:	- II, V s.
Item, per la carta de la taxació de les dites indulgències:	X s.
Item, los quals doní al discret En Pere Colell, notari, que m'haydave a sagellar les cartes, per bestreta:	II II, XII s.
Item, m'és dagut per mos treballs de sagellar e agolar e desempatxar dites dues mília CCXXII cartes, a rahó de II diners per carta:	XVIII II, VIII s.

Item, per molts e diversos treballs haguí per fer desempaxar la licència del dit senyor rey e del senyor bisbe de Barchinona, e per fer pintar dits pergamins, e molts altres treballs, los quals ramet al dit comissari.

Et ideo renuntiando exceptioni pecunie non numerate et non solute et dolo malo, facio vobis de predictis triginta duabus libris, sexdecim solidis et novem denariis Barchinoneⁱ, presentem apocham de soluto.

Actum est hoch Barchinone, decima die mensis iunii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo.

Sig+num Petri^k Guillermi Travasset, predicti, qui hech laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Iohannes Rossell et Iohannes Vilana, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *presentis interlineat* - c. *Segueix ratllat presentis* - d. *sexdecim interlineat i escrit damunt duos ratllat* - e. *Segueix ratllat compri* - f. *Segueix ratllat dit* - g. *que, manca al ms* - h. *nou liures ... diners escrit al marge esquerre* - i. *triginta ... Barchinone escrit al marge esquerre* - k. *Petri interlineat*.

157

1481, gener, 27. Barcelona

Guerau Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, i Bernat Morvedre, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, cancel·len el contracte d'aprenentatge de l'ofici de llibreter de Bernat Morvedre, fill del dit Bernat Morvedre. El contracte havia estat signat el dia 21 d'abril de 1479. [V. docs. 153, 158]

AHPB, Guillem Pere TRAVESSET, *Manual* 1479, agost, 19 - 1483, gener, 31, s.n.

Die sabbati, XXVII^a mensis ianuarii, anno predicto.

Hic fiat instrumentum renuntiationis et cancellationis factum et firmatum per Geraldum Sartre, librarium, civem Barchinone, et Bernardum Morvedre, curratorem auris, civem dicte civitatis, de afirmamento facto per dictum Bernardum Morvedra de Bernardo Morvedre, eius filio, cum dicto Geraldo Sartre, causa adiscendi officium *de librater, et cetera*. Fiat large. Cancelletur dictum instrumentum afirmamenti, quod est apud notarium infrascriptum, die XXI^a aprilis, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXVIII.

Testes dicti Sartre, qui dicta die firmavit: Bernardus Petri, botiguerius, civis, et Narcissius Verneda, studens in artibus, habitator Barchinone. Testes firme dicti Morvedre qui [...]^a

a. *Manquen al ms els noms dels testimonis de la signatura de Bernat Morvedre.*

1481, febrer, 18. Barcelona

Bernat Morvedre, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, col·loca amb Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Bernardí Morvedre, perquè durant 2 anys i mig visqui amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Bernat Morvedre mantindrà, vestirà i calçarà el seu fill.

AHPB, Guillem Pere TRAVESSET, *Manual* 1479, agost, 19 - 1483, gener, 31, s.n.

Die dominica, XVIII^a mensis februarii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXX° primo.

Ego Bernardus^a Morvedre, curritor auris, civis Barchinone, gratis *et cetera*, ad duos annos et medium, qui currere inceperunt prima die presentis et subscripti mensis febroarii proxime venientis, affirmo vobiscum Bartholomeo Sastre, libraterio, cive^b dicte civitatis, Bernadinum Morvedre, filium meum, causa adiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis in omnibus necessariis et honestis iuxta sui posse *et cetera*. Promittens quod non recedet per totum dictum tempus a servitio vestro sine licentia *et cetera*. Quod si fecerit *et cetera*, dono vobis licentiam et plenum posse quod possitis ipsum, ubique inveneritis, capere *et cetera*, et captum in posse vestro reducere et tornare *et cetera*. Et emendabit dies *et cetera*. Et si quid mali *et cetera*, promitto illud restituere *et cetera*. Necnon providebo illum per totum dictum tempus in cibo, potu, calsiatu et vestitu, et in omnibus sibi necessariis, tam in sanitate quam in infirmitate *et cetera*. Vos tamen teneamini illi docere officium vestrum *de librater* iuxta conscientiam et posse vestros^c. Ad hec ego Bartholomeus Sastre, libraterius predictus, acceptans prefatum Bernadinum Morvedre in discipulum meum, convenio et bona fide promitto vobis quod docebo eidem Bernadino dictum officium meum *de librater* bene, et alias instruam illum in bonis moribus iuxta mei posse *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, obligo omnia bona mea^d, mobilia et immobilia, *et cetera*. Iuro *et cetera*. Fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes firme dicti Bernardi Morvedra, qui dicta die firmavit: discretus Bartholomeus Massons, notarius, et venerabilis Iacobus Fexes, mercator, cives Barchinone. Testes firme Bartholomei Sastre, qui firmavit [..].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *cive, al ms civi* - c. *vestros, sic al ms* - d. *mea, al ms nostra* - e. *Manquen al ms els noms dels testimonis de la signatura de Bartomeu Sastre.*

1481, maig, 2 i juny 28. Barcelona

Girard, alemany, ciutadà de Tortosa, per una part, i Pere Brun, francès, i Nicolau Spindeler, alemany, ciutadans de Barcelona, tots tres mestres de llibres d'estampa, havien constituït societat per a la impressió de llibres. En haver venut el mestre Girard alguns dels llibres impresos i ésser-li reclamats els llibres de comptes de la societat, hom li concedeix dues pròrrogues consecutives per a presentar els dits llibres de comptes.

AHPB, *Manuale quadragesimum* 1480, novembre, 10 - 1481, novembre 10, s.n.

Die mercurii, secunda mensis madii, anno a nativitate Domini, millesimo CCCC LXXXI°.

Ego Girardus^a, alamannus, magister^b de stampa^c, civis Dertuse, ex una, Petrus^d Bru, francigena, et Nicholaus^e Pindeler, alamannus, cives Barchinone, partibus ex altera, que quidem partes fecimus inter nos societatem de certis operis de stampa, et quia ego dictus Girardus feci aliquas venditiones de dictis libris de stampa^f, de quibus teneo comptum dicte societati formatum, et^g vos Petrus et Nicholaus petitis michi dictum comptum, et ego afirmo me non tenere hic libros comptorum dicte societatis et sich non possum vobis dare dictum comptum, idcirco fuimus concordés quod ego a presenti die ad duos menses ero ego seu procurator meus cum dictis comptis hic Barchinone^h causa dandi comptumⁱ vobis. Est pena X librarum^k.

Testes: Iohannes Aragonès, Petrus Iohannes, argenterius, et Baltasar Thomas, flacerderius.

Item, die iovis, XXVIII mensis iunii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXXI°, fuit porrogatum dictum tempus duorum mensium dicto Girart, alamanno, per dictum Nicholaum Pindeler, alamannum, ad tres menses, ad instantiam Baltasaris Thome, flacerderii, procuratoris dicti Girardi.

Testes: Bartholomeus Bosch et Anthonius Benedictus Iohannis, scriptores, cives^l.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat in sacra pagina* - c. *Segueix ratllat es una* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *de dictis libris de stampa interlineat* - g. *formatum et, al ms formati e* - h. *hic Barchinone interlineat* - i. *comptum, al ms copotum* - k. *Est pena X librarum escrit al marge esquerre* - l. *L'instrument de la pròrroga va ser escrit al marge inferior.*

160

1481, juny, 26. Barcelona

Nicolau Spindeler, impressor de llibres, ciutadà de Barcelona, i la seva muller Caterina, reconeixen deure a Joan Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, 16 lliures i 10 sous, que són el preu dels llibres següents: 50 peces de la Política d'Aristòtil, 53 peces de l'Ètica d'Aristòtil i 50 peces de les Econòmiques. Reconeixen deure-li també 14 lliures i 10 sous, que són part d'un altre deute de 31 lliures. Joan Ramon, llibreter, reconeix haver rebut de Nicolau Spindeler i la seva muller Caterina, 7 lliures en una bala de paper a compte del deute de 14 lliures i 10 sous.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Sextum decimum manuale* 1481, març, 13 - 1481, octubre, 24, s.n.

Die martis, XXVI^a mensis iunii, anno iam dicto.

Nos Nicholaus^a Spindaler, empremtator librorum de stampa, civis Barchinone, et Caterina, eius uxor, gratis et ex nostris certis scientiis, confitemur et recognoscimus vobis Iohanni Raymundo, libraterio, civi dicte civitatis, quod debemus vobis sexdecim libras et decem solidos Barchinonenses, ratione et pro pretio librorum infrascriptorum: videlicet, quinquaginta *Políticas del test de Aristòtil*, quinquaginta tres *Èticas* et quinquaginta *Canònicas*^b, quos a vobis ego dictus Nicholaus emi. Et ideo renuntiando *et cetera*, convenimus et promittimus illas vobis solvere incontinenti cum a vobis vel vestris fuerimus requisiti, seu alter nostrum fuerit requisitus, sine dilatione *et cetera*. Quodque reddemus omnes missiones, sumptus, dampna *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Et pro his obligamus vobis et vestris omnia et singula bona nostra^c et utriusque nostrum insolidum, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Renuntiantes beneficio novarum constitutionum et dividendarum actionum, et epistole divi Adriani *et cetera*. Et ego dicta Caterina, beneficio Vellejani Senatus Consulti, et auctentice incipienti *et cetera*, et doti et sponsalio meis *et cetera*, et omni alii iuri, legi, rationi *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Intellecto tamen quod predictas XVI libras et decem solidos nos non habeamus nec possimus solvere illas, nisi prius per vos fuerimus requisiti, seu alter nostrum fuerit requisitus, et solvendo illas vobis vos habeatis et teneamini incontinenti tradere nobis seu altero nostrum, qui illas vobis solverit, predictos libros.

Testes firme dicti Nicholai sunt: honorabilis Petrus Gallart, mercator, civis, et Franciscus Oliver, notarius, habitator Barchinone, et Baltassar Thomàs, flacsaderius, civis Barchinone.

Testes firme dicte Caterine, que^d firmavit in dicta die, presentibus testibus: Segismundo Mauri, studente in artibus, et Francisco Oliver, notario, habitatoribus Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Canònicas al ms per Econòmicas* - c. *Segueix ratllat mobilia et immobilia ubique h* - d. *que, al ms qui*.

Item, cum alio instrumento. Nos^a, predicti coniuges, confitemur et recognoscimus vobis dicto Iohanni Ramon, libraterio, civi Barchinone, quod debemus vobis quatuordecim libras et X solidos barchinonenses, ratione et pro resta cuiusdam debitorii per nos vobis facti de XXXI libris, in posse discreti Francisci Costa, auctoritate regia notarii publici Barchinone, die *et cetera*. Et ideo

renuntiando, convenimus et promittimus vobis illas solvere: videlicet, de presenti septem libras et restantes VII libras X solidos hinch ad unum mensem tunch proxime venientem, sine dilatio-
ne *et cetera*, cum restitutione omnium missionum, sumptuum^b, dampnorum et interesse. Super
quibus *et cetera*. Et pro his obligamus vobis et vestris omnia et singula bona nostra et utriusque
nostrum insolidum, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Et iuramus. Renuntiantes *et*
cetera. Et ego dicta Caterina^c, beneficio Velleyani, et doti et sponsalio meis *et cetera*, *ut in alio*. Et
facimus ac firmamus^d scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone
per hoch instrumentum.

Testes proxime dicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. sumptuum, *al ms* sumptum - c.
Caterina *interlineat* - d. ac firmamus *interlineat*.

Item, cum alio instrumento. Ego Iohannes^a Ramon, libraterius, civis Barchinone, confiteor et re-
cognosco vobis, dictis coniugibus, quod dedistis et solvistis michi, pro debitorio ultimo facto et
firmato per vos, septem libras in una bala papiri. Et ideo renuntiando *et cetera*. Volens quod debi-
torium instrumentum per vos factum in posse discreti Francisci Costa, notarii Barchinone, sit
cassum et vanum, taliter quod michi nec meis prodesse, nec vobis nec vestris obesse valeat ullo
modo. Intellecto tamen quod vos non possitis a me petere aliquid preter^b ea que sint designata in
scriptura predicta.

Testes proxime dicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat G*.

1482, agost, 8. Barcelona

*Joan Guasc, prevere, secretari del bisbe de Vic {Guillem Ramon de Montcada} i pro-
curador seu, requereix a Miquel Miravet, bidell de la Seu de Barcelona, que va ser fia-
dor en el contracte signat per Nicolau Spindeler, mestre d'estampa, per a la impressió de
Breviaris per al bisbat de Vic, que posi remei perquè els dits Breviaris siguin fets. Altra-
ment, haurà de fer honor a les penes que consten al contracte i als danys i despeses que se'n
segueixin.*

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX.4.

Die iovis, VIII° mensis augusti, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXXII°, pre-
sente et vocato Gabriele Bells, scriptore iurato sub me Dalmacio Ginebret, notario, et presenti-

bus etiam discreto Petro Catarro, presbitero, et Bartholomeo Agostí, sutore Barchinone, pro testibus ad hec vocatis specialiter et assumptis, venerabilis et discretus Iohannes Guasch, presbiter, secretarius^a reverendissimi domini Vicensis episcopi, nomine suo proprio et etiam ut procurator, ut dixit, eiusdem reverendissimi domini Vicensis episcopi, verbo petiit et requisivit^b discretum Michaelem Miravet, bitellum Sedis Barchinone, tanquam fideiussorio nomine una cum discreto [...] Baltesar, principaliter et insolidum obligatum^d, ratione quorumdam *Breviariorum* faciendorum pro dicto archiepiscopatu^e Vicensi per magistrum Nicholaum, magistrum de stampa, principaliter obligatum^f in quodam contractu inter ipsum Nicholaum et ipsos^g episcopum et Iohannem Guasch facto et firmato [...] die mensis [...] anno a nativitate Domini M^o CCCC [...], in posse discreti [...], quatenus faciat operam et complementum dare, prout tenetur, in operatione dictorum *Breviariorum*^h, et quod alias protestabatur contra eum de penis in dicto contractu appositis et contentis, et de damnis et expensis hac de causa faciendis, et de omnibus licitis protestari. Qui quidem Michael Miravet respondens dixit quod, habita copia de predictis, consilio sui advocatus et predicto Balthesare, confideiussoreⁱ suo, consultato de predictis^k, respondebit, prout iuris fuerit et rationis. Et quod non curreret sibi tempus, donech copiam habuerit de predictis.

a. *Segueix ratllat dni* - b. *Segueix ratllat vener et* - c. *Indiquem amb [...] diversos espais en blanc deixats per l'escrivent per a noms i dates* - d. *obligatum interlineat* - e. *archiepiscopatu, sic al ms* - f. *obligatum interlineat* - g. *Segueix ratllat ioh* - h. *Segueix ratllat intra* - i. *confideiussore, al ms confideiussori* - k. *predictis, al ms predietis*.

162

1483, maig, 23. Barcelona

Els procuradors del monestir de Santa Maria dels Àngels, del territori de Barcelona, i Pere Cristòfol, prevere, beneficiat a la Seu de Basés, del regne de França, signen contracte perquè aquest escrigui i caplletri el llibre Oficier amb el Compter. El monestir li donarà els pergamins de moltó rasos i apunt per a escriure-hi. Aquests pergamins seran tallats i igualats per Pere Cristòfol. Aquest lliurarà el llibre corregit i lligat. Pere Cristòfol rebrà per tot el treball 6 escuts d'or, que valen 6 lliures i 12 sous de moneda de Barcelona.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX.4.

En nom de Déu sia, amen. Capítols inhits, fets e concordats entre lo^a honorable mossèn Francesch Muntaner, prevera, Anthoni Lonch, menor de dies, et Pau Bach, speciés, ciutadans de Barchinona, procuradors del monastir de la Verga Maria dels Àngells, del territori de Barchinona, de una part, e lo discret mossèn Pere Christòfol, prevera^b, beneficiat en sglésia catedral de Basés, del regna de Fransa, de la part altre^c, sobra^d la scriptura fahedora per ell en hun libra appellat *Officier* en lo dit monestir, segons se segueix:

Primerament, lo dit mossèn Pere Christòfol ha scriura en pergamins hun libra appellat *Officier* de la letra segons forma del patró, ell deurà a sotscriura de mà sua^f. E lo dit libra serà capletrat de vermelló e de atzur^f, e rubricat de vermelló, e lo *Compter* ab son compliment. E lo dit monastir o sos procuradors han a donar al dit mossèn Pere Christòfol tant solament los pergamins de moltó rasos e apunt per scriura. Entès, emperò, que lo dit mossèn Pere hage a tellar e agualar los dits pergamins. E lo dit libra acabat ab son compliment, lo dit mossèn Pere ha aquell ligar bé e degudament de aquella color que lo dit monastir elegirà. E aquell liurerà coregit bé e degudament.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit monastir o sos procuradors hagen a donar al dit mossèn Pere per paga e preu de la scriptura del dit libra e altres coses demunt dites sis scuts d'or, valents sis liures dotze sólidos Barchinonins. Lo qual preu se hage a pagar a coneguda dels dits procuradors en manera que^g, acabat lo dit libra, lo dit preu li sia pagat. E les sobres dels pergamins són del dit monastir.

Item, és concordat entre les dites parts que^h lo dit mossèn Pere Christòfol no puxa empenbra altre obra fins aquesta sia acabada. E si ell del.liberava partir-se de aquesta ciutat per qualsevullaⁱ causa, e no volia o no podia acabar la dita obra, en lo dit cars lo dit mossèn Pere no puxi haver res de la dita obra, ans sia tengut a pagar los pergamins que comprats haurien per fer la dita obra.

E les dites parts loants, aprovants, ratificants e confirmants les dites coses, convenen e prometen, la una part a la altre, que les dites coses tendran e observaran sens tota dilació. E per ço atendra e complir, tenir e observar, lo dit mossèn Pere Christòfol dóna per fermansa mestre Johan de Leó, sastra, qui ab ell e sens ell serà tengut en les dites coses. E lo dit mestre Johan de Leó, acceptant de bon grat la dita fermansa, convé e promet que ab lo dit principal seu e sens ell seran tenguts en les dites coses. E tots, axí principals com fermanses, obliguen tots lurs béns, mobles e immobles, tenguts e havadors. Renuncien *et cetera*. Juran *et cetera*.

Die veneris, XXIII^a mensis madii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXXIII° fuerunt firmata et iurata preinserta capitula per dictas partes et fideiussorem, presentibus testibus discreto Geronimo çà Font, notario, et Guillermo des Pres^k, ducatus Picardie.

a. *Segueix ratllat dit* - b. *Segueix ratllat del b* - c. altre *interlineat* - d. *Segueix ratllat fig* - e. *Segueix ratllat* e lo de - f. *Segueix ratllat les* - g. *Segueix ratllat aquell* - h. *Segueix ratllat si* - i. *Segueix ratllat* e les dites parts loants aprovant retificants e confirmants - k. des Pres *interlineat i escrit damunt* o Picard *ratllat*.

1483, agost, 6. Barcelona

Francesc Barceló, seder, Baltasar Tomàs, flassader, i Bartomeu Labarola, estudiant d'arts i medicina, constitueixen societat per a estampar llibres. Francesc Barceló hi posa 12 lliures i 6 sous, Baltasar Tomàs 4 lliures per a plom i estany i Bartomeu Labarola

farà el treball de buidar i igualar les lletres. La primera obra que estamparan serà 300 Hores de Nostra Dona, segons el ritual romà, 150 en llatí i les altres 150 que estamparan seran en llengua catalana. Els guanys, deduïdes les quantitats que aporten Francesc Barceló i Baltasar Tomàs i l'assignada a Bartomeu Labarola pel treball de buidar les lletres, seran repartits en parts iguals.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX.4.

Ihesus.

Die mercurii, VI augusti, anno M CCCC LXXXIII.

En nom de Déu, amen. Capítols fets, concordats e fermats^a per e entre En Franci Barceló, seder^b, de una part, e En Baltasar Thomàs, flassader^c, de altre part, En Barthomeu Labarola, student en arts e medicina, de part altre, sobre la companyia entre les dites parts concordada sobre los^d llibres, los quals les dites parts volen stampar. Los quals capítols són de la sèrie e tenor següents:

Primerament, és concordat entre les dites parts que lo dit Franci Barceló meta en la dita companyia dotze liures sis sòlidos, convertidores en aquelles coses que conexeran les dites parts a obs de la dita companyia^e. E lo dit Baltasar Thomàs, quatre^f liures, convertidores en plom e stany a obs de la dita companyia. E lo dit Barthomeu Labarola meta en dita companyia los treballs en buydar e agualar totes les letres^g que hauran a servir per dit stampar. E tots tres meten los treballs en stampar les obres qui occorreran^h e-s concordaran les dites parts. Les quals quantitats confessen les dites parts ésser ja convertides en dita companyia.

Item, és concordat entre les dites parts que la primera obre que stamparan sien CCCⁱ Hores de Nostra Dona, segons consuetud^k romana, ço és, CL en letí, e les altres en romans e lengua cathalana.

Item, que lo qui procehirà^l de la dita companyia, deduïdes les dites XII liures, VI sous^m de cabal del dit Franci Barceló, e les dites quatreⁿ liures de cabal del dit Baltasar Thomàs, e d'altre part tres liures les quals en loc de cabal^o les dites parts assignen al dit Barthomeu Labarola per los treballs del dit buydar^p, tota la resta sia partida entre les dites parts per eguals parts.

Item, que les dites^q parts no-s pusquen partir de la dita companyia fins a tant que la dita obre de les dites CCC Hores de Nostra Dona sien acabades^r. Après, emperò, acabada la dita obre de les dites Hores, ço és, passats tres mesos e no abans, si lo dit Barthomeu Labarola volrà, li^s sie lícit lexar e partir-se de la dita companyia^t, pus, emperò, no fos après de haver comensada alguna altre obre. Car en cas que altre obre fos comensada, volen les dites parts que^u lo dit Labarola^v hage e sie tengut donar una persona sufficient en loch seu per acabar aquella obre que lavors seria comensada. E més, que si acabada la dita obre de les dites CCC Hores o qualsevol altre obre, lo dit Labarola^w, passats los tres mesos^x, se volrà partir de la dita companyia, que sie tengut de pagar als altres tot lo que haurien e tendrien en dita companyia. E si no ho podie o no ho volia fer, que en tal cas perda la part que hauria en dita companyia, la qual part sie dels altres dos de les dites parts. Emperò volen les dites parts que algú d'ells no pusque ésser tret de la dita companyia^y, axí que si^z los dos de les dites parts volien continuar la dita companyia e volien traure l'altre de la dita companyia, que no ho pusquen fer, ans tots tresos stíguen e tenguen la dita companyia^{ab}, la qual companyia dur per tant temps com volran les dites parts, servades les dites coses.

Item, és convengut entre les dites parts que sien stampades aquelles obres que volran^{ac} e-s concordaran les dites parts, tots concordablement o los dos d'ells.

Item, lo dit Labarola promet que, acabades que sien les dites CCC Hores, dins sis dies après següents^{ad}, ell^{ae} pendrà e pagarà aquellas a la dita companyia a rahó de XVIII diners per quascunas Hores^{af}. E si dins los dits sis dies no les pagava, com dit és^{ag}, se posa pena e és content que perda tota la part^{ah} que ell hauria en les dites Hores^{ai}.

E totes les dites coses prometen fer, tenir e complir les dites parts bé e degudament, tota frau cessant. E sobre aquells se retran e donaran quascuna de les dites parts als altres e endessemps bo, vertader e leyal compte. E restituiran los uns als altres tot ço e quant sien tenguts de restituir. Les quals coses, totes e sengles, prometen fer e complir sots pena de XX liures, obligants los uns als altres tots lurs béns, ab totes renunciacions pertanyents. E axí ho juren largament.

Testes: venerabilis Gabriel Leopard, apotecarius, civis, et Petrus Reig, scriptor Barchinone.

a. *Segueix ratllat* sobre la companyia - b. seder *interlineat i escrit damunt* seder texidor de seda Baltasar *ratllat* - c. flassader *interlineat i escrit damunt* axeloner *ratllat* - d. *Segueix ratllat* stampar dels - e. a obs de la dita companyia *interlineat* - f. quatre *interlineat* - g. E lo dit Barthomeu ... les lretres *interlineat* - h. *Segueix ratllat* segons en les - i. *Segueix ratllat* de - k. procehirà *interlineat i escrit damunt* proceria *ratllat* - l. *Segueix ratllat* llrs - m. quatre *interlineat i escrit damunt* tres *ratllat* - n. *Segueix ratllat* assignat - o. per los treballs del dit buydar *interlineat* - p. *Segueix ratllat* dites - q. sien acabades *interlineat* - r. ço és ... volrà li *interlineat i escrit damunt* a casquna de les dites parts *ratllat* - s. *Segueix ratllat* si ho volrà fer però que no pusque ésser - t. *Segueix ratllat* aquell dells qui de la dita companyia se volria partir - u. lo dit Labarola *interlineat* - v. lo dit Labarola *interlineat i escrit damunt* algú de les dites parts *ratllat* - w. passats los dits tres mesos *escrit a la pàgina contigua* - x. companyia. E si no ... de la dita companyia *escrit al marge esquerre* - y. *Segueix ratllat* lo dit - z. *Segueix ratllat* tant com - ab. *Segueix ratllat* tant com - ac. dins sis dies après següents *escrit a la pàgina contigua* - ad. *Segueix ratllat* pagarà - ae. *Segueix ratllat* e pagar lo - af. no les pagava com dit és *escrit a la pàgina contigua* - ag. *Segueix ratllat* dels - ah. En les dites Hores *escrit a la pàgina contigua* - ai. *Segueix ratllat* sobre.

164

1484, gener, 3. Barcelona

Bernat Morvedre, llibreter, de 17 anys, fill de Bernat Morvedre, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, signa contracte amb Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, per tal d'exercir l'ofici de llibreter, durant un any, a la botiga del dit Bartomeu Sastre, tot rebent per aquest treball 9 lliures i un parell de sandàlies, i també la instrucció en el dit ofici que li calgui.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1483, desembre, 22 - 1484, juny, 2, s.n.

Die sabbati, III^a mensis ianuarii, anno a nativitate Domini M^o LXXX^a quarto.

Ego Bernardus^b Morvedre, minor dierum *et cetera*, degens in arte libreterii, filius Bernardi Morvedre, curritoris, civis dicte civitatis, asserens me virtute iuramenti per me inferius prestiti etatem decem septem annorum plenarie excessisse, agensque hec cum consensu et voluntate ac iussu dicti patris mei, inferius consentientis, per firmam et solemnem stipulationem, ac sub pena viginti quinque librarum, quam michi gratis impono, convenio et promitto vobis Bartholomeo Sastre, libraterio, civi dicte civitatis, quod per tempus unius anni, qui currere incipit die presenti et infrascripta, serviam vobis et in botigia vestra in officio vestro *de libreter*, assidue et continue, de die et de nocte, de et prout consuetum est fieri per alios servientes dicto officio. Et quod intra dictum tempus a vobis et a servitio vestro non desistam aliquo modo. Quod si fecero, vos possitis me stringere ad vobis serviendum per totum dictum tempus cum effectu. Et quod ero vobis et domui vestre bonus, obediens, sollicitus et intentus, utilia vobis procurando et inutilia evitando. Et quod emendabo vobis et vestris omnes dies quos per absentiam, infirmitatem seu alias a servitio vestro absens fuero, scilicet de^c uno die alium, ut moris est. Necnon, et si quid damni ratione^d dicti officii vobis intulero. Et ego dictus Bartholomeus Sastre accepto te dictum Bernardum Morvedre in discipulum meum. Convenio et promitto tibi quod instruam et doceam te in dicto officio sine dolo seu fraude, et prout per te melius poterit apprehendi. Et nichilominus in fine dicti unius anni dabo et solvam tibi novem libras Barchinonenses de solidata. Et etiam unum par caligarum, ad cognitionem mei, novarum tamen. Et hec facere promittimus nos dicti contrahentes sine dilatione *et cetera*. Promittimus restituere missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligamus una pars alteri bona *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Intelligatur tamen quod ego dictus Bernardus Morvedre non teneam ad serviendum vobis in domo vestra nisi tantum in dicto officio *de librater*. Et ego dictus Bartholomeus Sastre non teneam te providere in cibo et potu, neque aliquid dare nisi dictas novem libras et unum par caligarum. Ad hec ego Bernardus Morvedre, maior dierum, predictis consentio *et cetera*.

Testes firme dicti Bartholomei Sastre et Bernardi Morvedre, minoris^e: Iohannes Bruna, clericus Urgellensis, et Petrus Far, libraterius, habitatores Barchinone.

a. *Segueix ratllat* tertio - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat* die - d. *ratione, al ms rationi* - e. *Segueix ratllat* Bernardus.

165

1484, agost, 2. Barcelona

Guerau Sastre, libreter, ciutadà de Barcelona, i Francesc Senant, de 18 anys, libreter, oriünd de València, habitant de Barcelona, signen contracte de societat de l'ofici de libreter duradora un any. Francesc Senant habitarà a casa de Guerau Sastre fent la tasca de libreter tant a casa com a la botiga. Els guanys seran repartits a mitges, deduides les despeses per la fusta, les eines i altres coses necessàries per a sisternar i lligar llibres. En absència de Guerau Sastre, Francesc Senant tindrà cura de la botiga venent els llibres. Francesc Senant serà mantingut per Guerau Sastre, que rebrà per aquest manteniment 20 sous per mes. Tanmateix, Francesc Senant podrà anar a menjar allà on vulgui.

Tot guany obtingut en altra tasca diferent a la de llibreter per ambdós socis també serà repartit a mitges.

AHPB, Galceran BALAGUER, *Manual* 1484, juliol, 17 -1484, desembre, 9, fol. fol. 19r*.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

Ihesus.

Die lune, II^a augusti, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXXXIII°.

En nom de Déu sia e de la gloriosa Verge Madona Sancta Maria, mare sua, amen.

Capítols^a inhits, fets, e fermats sobre la companya^b, la concòrdia e avenença^c feta entre lo sènyer en Guerau^d Sastre, librater, ciutadà de Barchinona, de una part, e en Francesch^e Senant, librater, nadiu de la ciutat de València, ara, emperò, habitant en Barchinona, de part altra^c, duradora de ací a un any propvinent, de e sobre les coses deíus scrites:

Primerament, és concordat entre les dites parts que lo dit Francesch Senant, durant lo temps de la dita companya^f, stiga e habite en casa del dit Guerau Sastre, fahent fahena per lo dit Sastre^g de son art, axí en llur botiga com en casa lur^h. E que tots los guanysⁱ que-s faran en la dita botiga sien a miges entre ells dits Guerau Sastre e Francesch Senant, deduhides, emperò, totes e qualsevol despeses, qui lo dit Guerau Sastre farà per rahó e ocasió de la fusta, aynes e altres coses necessàries a sisternar e ligar dits libres; lo restant^k, ço és a saber, tant del que ells dits Guerau Sastre et Francesch Senant guanyaran, quant encara un fadrí que lo dit Sastre té, axí en sisternar e ligar los libres, com encara en altre qualsevol e totmanera, sie, com dit és, entre elles dites parts a miges^l. Exceptat, emperò, que dels guanys que-s faran en dita botiga per rahó de alguns libres que porten a vendre^m al dit Sastre e ell compraⁿ, que en aquells no y haia participar en^o res lo dit Francesch Senant, sinó tant solament lo dit Guerau Sastre^p.

Item, lo dit Francesch Senant convé e promet que, durant la present companya e en la forma dessus dita, treballarà de lur art e que en absència del dit Sastre vendrà e aviarà, si mester serà^q, los libres e altres coses^r que de dita botiga demanaran^s per aquell^t preu o preus^u com millor porà. E que tot lo que rebrà et tot quant guany que farà, axí en comprar com en vendre qualsevol coses que toquen lur art en qualsevol manera, donarà e liurarà al dit Guerau Sastre, axí com ho guanyarà e pendrà. E durant la present companya no farà fahena per altri de lur art ni per si matex. E que sobre aquestes coses dessus dites, totes e sengles, donarà bo, leal e vertader compte e rahó al dit Sastre, tota frau e engan cessant, e treballarà axí en obrar e sisternar e vendre dins lo temps de la present concòrdia de lur art, axí diligentment e lealment com si era per ell matex e millor s:i porà.

Item, lo dit Guerau Sastre promet^v al dit Francesch Senant que decontinent e axí com rebrà los diners e guanys pertinents de les fahenes de la dita botiga, com dit és, donarà e pagarà al dit Francesch Senant la meytat de aquells^w, e de aquells li darà bo e leal compte, tota frau e engan cessant.

Item^y, és convengut entre les dites parts que lo dit Guerau Sastre, durant lo dit temps de la dita companya haia e sia tengut al dit Francesch Senant provehir-lo en menjar e beure. E que^z lo dit Francesch Senant sia tengut e obligat de donar^{ab} al dit Guerau Sastre subvenció e ajuda de la dita missió per quiscun mes XX sous. E si cas era qui si dins lo dit temps de la dita companya, lo que Déus no vulla, se seguia que lo dit Francesch Senant fos malalt, és convengut entre elles dites parts que en lo dit cas lo dit Francesch Senant haia a^{ac} fer socors e ajuda per les medicines e metje e altres coses a ell necessàries, ell dit Sastre, de X sous, que seria lo mes, compresos los XX sous,

XXX sous, los quals XX sous o XXX sous en dit cas lo dit Sastre se pusca aturar de la part dels guanyans provenints al dit Senant^{ad}. Aquells lo dit Francesch Senant sia tengut pagar en aquesta manera: ço és, que haia donar al dit Sastre V sous per cascuna setmana per dita messiò, com dit és.

Item, és convengut entre les dites parts que, si lo dit Francesch Senant trobarà en altra part que li fes la messiò per menys dels dits XX sous, que en tal cas lo dit Senant pusca anar a menjar allà hon per menys, com dit és, li faran la messiò, puys sia dins la present ciutat de Barchinona^{ac}. Emperò, que lo dit Senant no haia mancar en les hores acostumades de fer fahena en dita botiga e com los altres libraters han acostumat^{af}.

Item, és convengut entre les dites parts que si^{ag} ultra les dites coses les dites parts guanyaran, ço és, lo dit Guerau Sastre en ancostrar de fer sabó o daurar, e lo dit Francesch Senant en amostar de fer olis e de fer ambre e ventalls e altres coses que saben fer^{ah} quiscuna de les dites parts de ses mans, que tot lo que per dita causa^{ai} guanyaran sie entre elles dites parts a miges, com dit és, e allò se haien a partir decontinent o hauran rebut.

E totes les dites coses, totes e sengles, segons dessús són dites e expressades, les dites parts prometen fer, complir e servir, la una part a l'altra, bé e fehelment, tota frau e engan cessant, sots pena de X liures Barchinonines. La qual pena tantes vegades quantes per les dites parts o alguna de aquelles seria contrafet. De la qual pena, en cas que sia^{ak} comesa, sia guanyada la terça part a l'official qui de aquella faria la execució, e les restants dues parts a la part obediènt e les dites coses complir volent. La qual pena, comesa o no, pagada o no, o graciosament remesa, no resmenys les dites parts volen ésser tengudes e obligades en fer e complir les dites coses. E per totes aquestes coses tenir, complir e servir, ne obliguen, ço és^{al}, la una part a l'altra e abdues ensemps tots e sengles béns lurs e de quiscun d'ells, per lo tot ab totes renunciacions pertanyents. E axí ho juren. En virtut del qual jurament, lo dit Francesch Senant afferma ésser menor de XXV anys, maior, emperò, de XVIII anys, promet contra dites coses no fer ni venir per rahó de menor edat, ni per altre qualsevol rahó o causa. Renunciant quant an açò a benifet de menor edat e de restitució ab íntegre, e a tot altre dret contra açò venint^{am}. E-n fan e fermen scriptura de terç en la cort del veguer de Barchinona ab obligació de les persones e dels béns e de quiscú d'ells per lo tot.

Testes: Franciscus Parets et Iacobus Serra, scriptores Barchinone^{an}.

* *El protocol conté tan sols la referència del contracte: Instrumentum capitulorum ratione cuiusdam societatis facte inter Geraldum Sastre, libraterium, civem Barchinone, ex una parte, et Franciscum Senant, libraterium, oriundumque civitatis Valentie, et cetera. Sunt in bursa. Testes ibidem. a. Segueix ratllat concòrdia e avinença - b. companya interlineat - c. Segueix ratllat e companya - d. Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma - e. Segueix ratllat de e sobre les coses deius - f. durant ... companya interlineat - g. Sastre interlineat - h. casa lur interlineat i escrit damunt altra part ratllat - i. Segueix ratllat e emoluments e - k. deduhides ... lo restant escrit al marge esquerre - l. sie com ... a miges interlineat - m. Segueix ratllat a lo dit - n. e ell compra interlineat - o. participar en interlineat - p. Segueix cancel·lat amb una línia ondulada Item, lo dit Guerau Sastre promet que donarà e metrà del seu propi tota fusta, aynes e altres coses necessàries per a sisternar e ligar, e axí com lo dit seu offici requer, tot a son càrrech. E en les dites despeses no haia contribuir^a ni participar lo dit - q. Segueix ratllat al - r. e altres coses interlineat - s. Segueix ratllat e - t. Segueix ratllat s - u. Segueix ratllat que - v. Segueix ratllat que - w. Segueix ratllat tota frau e engan cessant - x. Segueix ratllat engan - y. Segueix ratllat lo dit f - z. Segueix ratllat per sub - ab. de donar interlineat - ac. Segueix ratllat justar - ad. Segueix ratllat e los - ae. Segueix ratllat e que - af. Segueix ratllat Item és vonvegut entre les dites parts que durant lo dit temps de la dita companya haien a comptar dels guanyans que pervindran de dita botiga quiscuna. Item lo dit Guerau Sastre promet Francesch Senant promet al dit Guerau - ag. si interlineat - ah. e ventalls ...saber fer interlineat - ai. Causa interlineat i escrit damunt tam ratllat - ak. sia interlineat i escrit damunt fos ratllat - al. ço és interlineat - am. Segueix ratllat e axí ho.*

1484, setembre, 20. Barcelona

Joan Alexandrano, de 16 anys, promet a Bartomeu Sastre que durant 3 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Bartomeu Sastre, durant aquest temps, el mantindrà i li donarà una paga de 5 lliures i 10 sous per any, amb les quals pugui vestir-se i calçar-se.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1484, juny, 2 - 1485, gener, 21, s.n.

Dicta die lune, XX^a mensis septembris, anno predicto millesimo CCCC LXXX quarto.

Iohannes^a Alexandrano, adultus, asserens me, virtute iuramenti per me inferius prestiti, etatem sexdecim annorum plenarie accessisse, et curatorem non habere nec habere velle, ad tres annos, qui currere incipiant a die castrina, in antea computandos, affirmo me vobiscum Bartholomeo Sastre, libraterio, cive Barchinone, causa addiendi dictum officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque. Promittens vobis quod per totum dictum tempus morabor vobiscum *et cetera*. Et quod ero vobis et domui vestre bonus, obediens, fidelis, legalis et intentus, utilia querendo *et cetera*. Et quod in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies *et cetera*. Et si arripuero fugam, dono vobis posse plenum^b quod possitis me capere et captum in servitio vestro tornare. Ad hec ego dictus Bartholomeus^c Sastre, acceptans te dictum Iohannem, promitto te edocere dictum officium absque dolo, et providere in cibo et potu, sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et dare et solvere tibi pro tui solidata in quolibet anno dictorum trium annorum quinque libras et decem solidos, que tibi servant in necessariis tuis vestimentis et calceamentis, sine dilatione, cum restitutione expensarum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligamus bona nos ad invicem *et cetera*. Iuramus *et cetera*.

Testes: discreti Anthonius Codó et Iacobus Busquets, presbiteri, in dicta Ecclesia Barchinone beneficiati.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma. Al marge esquerre debet* - b. *Segueix repetit posse* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

167

1484, octubre, 14. Barcelona

Nicolau Spindeler, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Barcelona, ven a Vicenç Cabrer, ciutadà de Tarragona, 100 peces del llibre imprès Manipulus curatorum de Gui de Montrocher, pel preu de 20 lliures.

AHPB, Jaume VILAR, *Tercium manuale* 1484, octubre, 13 - 1485, octubre, 12, s.n.

Die iovis, XIII^a mensis octobris, anno predicto.

Ego^a Nicholaus^b Spindoler, alamannus, magister stampe, gratis *et cetera*, vendo vobis Vincencio Cabrer, civi civitatis Terracone, presenti, centum libros stampe nominatos seu intitulos *Manipulos Curatorum*, quos vobis iam die erina tradidi realiter et de facto. Cedens vobis omnia iura *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est viginti librarum barchinensium. Et ideo renuntiando *et cetera*, dono scienter et remitto *et cetera*. Insuper convenio et promitto *et cetera*. Fiat evictio *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Michael Miravet, badellus, et Stephanus de Boscho, pelliparius, civis Barchinone.

Item, firmavit^c apocham de dictis viginti libris numerando habitis *et cetera*.

Testes: proxime dicti.

a. Al marge esquerre in venditionum libro - b. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - c. Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.

168

1485, juny, 27. Barcelona

Joan Ubac, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, fill de Joan Ubac, notari, ciutadà de Barcelona, fa testament i llega a Jaume de Torrent, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, el seu llibre Valeri Màxim, escrit per ell mateix. Li llega també el llibre Epistolae Familiares de Marc Tul·li Ciceró que conté alguns Exordia, la major part dels quals han estat escrits també per ell mateix.

AHPB, Joan Marc MIQUEL, *Primus liber testamentorum* 1480, mig 12 - 1509, gener, 9, fols. 10r-12v.

Ihesus + Christus + Ihesu Christe, filli Dei vivi, miserere mei. In nomine sanctissime ac individue Trinitatis ac beate et gloriose semperque Virginis Marie, Domini nostri Iesu Christi Salvatoris, filii Dei, genitricis gloriosissime^a, atque beati Michaelis Archangeli, signiferi Iesu Christi totiusque curie celestis. Ego Iacobus Ubac, legum doctor, civis Barchinone, fillius honorabilis Iohannis Ubac, notarii publici dicte civitatis Barchinone, et domine Eufrasine, illius uxoris, defunctorum, Dei gratia mentis et corporis perfruens sanitate et in meo pleno sensu, sana et integra memoria, meum facio et ordino testamentum. ... Item, lego honorabili Iacobo de Torrente, legum doctori, civi Barchinone, quendam librum meum vocatum *Valerio Maximo*, manu mea scriptum. Et etiam lego eidem Iacobo de Torrente alium librum de nigro cohoptum, in quo sunt scripte *Epistole Familiares Tulli Ciceronis*, et aliqua *Exordia* in eodem libro^b pro maiori parte manu mea scripta. Item, volo dari universitati generalis studii ville Montispesullani quinquaginta solidos, ad quorum restitutionem sibi teneor. ...

Actum est hoc Barchinone, anno, diebus et locis predictis [anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, die vero lune, vicesima septima mensis iunii intitulata], presentibusque me dicto notario [Michaele Ferran, notario publico Barchinone] et testibus predictis [nobili Geraldo Alamanni de Cervilione, milite, et venerabili et discreto Michaele Ferran, notario publico Barchinone], ad hec vocatis et rogatis, ut supra latius continetur^c.

a. gloriosissime, *al ms* gloriosissime - b. *Segueix ratllat* scripta - c. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals*.

1485, octubre, 1. Barcelona

Nicolau Spindeler, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, ven a Joan Ramon Ferrer, doctor, utriusque iuris, habitant de Barcelona, un violari de 26 sous de pensió o renda per un preu o capital de 9 lliures i 2 sous, que són garantits mitjançant la venda simulada del llibre Bíblia, escrit en pergamins, pel preu de 10 lliures i 10 sous. Redempció i cancel·lació: 6 de maig de 1486.

AHPB, Antoni JOAN, *Manuale quadragesimum sextum* 1485, setembre, 3 - 1486, maig, 30, s.n.

Item, in alio instrumento. Ego Nicholaus^a de Spindaler, [magister de stampa, civis Barchinone], gratis et cetera, vendo vobis honorabili Iohanni Raymundo Ferrarii, [utriusque iuris doctori, habitatori Barchinone], tanquam plus danti et offerenti in cantu publico, quendam librum vocatum *Biblia*, scriptum in pargamenis a corandellis [..].

Testes predicti.

Item, in alio instrumento firmavit^b apocham de dictis decem libris, X solidis.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

170

1485, novembre, 7. Barcelona

Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, i la seva muller Isabel, reconeixen deure a Pere {de Cardona}, bisbe electe d'Urgell, 20 ducats d'or, que valen 24 lliures de moneda de Barcelona, per l'avinença feta sobre la fiança de Gabriel Prats a favor de mestre Àngel que havia d'haver estampat 300 volums de Breviaris segons la regla del bisbat d'Urgell. Pagaran el deute en dos terminis: dins el 4 mesos propinents 10 ducats, i la resta dins els 4 mesos següents.

AHBC, MANUALS NOTARIALS, 5 - fol.

Die lune, VII^a mensis novembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXXXV°.

Nos Gabriel^a Prats, libraterius, civis Barchinone, et Isabel, eius uxor, confitemur et recognoscimus vobis reverendissimo in Christo patri domino domino Petro, electo^b ecclesie Urgellensis, quod debemus vobis viginti ducatos auri valentes XXIII libras barchinonenses, ratione ex causa transactionis, compositionis et avinentie intra dominationem vestram, ex una parte, et nos dictos coniuges^c, parte altera, factarum, interveniente honorabili et circumspecto viro domino Martino Petro Poncii, canonico Urgellensi, pretextu questionis et controversie inter nos dictas partes suscitata ratione cuiusdam fideiussionis per me dictum Gabrielem Prats facte vobis dicto^d reverendissimo domino electo pro magistro Angelo in quodam contractu promissionis per eum paternitati vestre de stampando CCC volumina *Breviariorum* ordinis sive regule episcopatus Urgellensis. Que volumina dictus magister Angelus intra tempus statutum nec post non perfecit, ex quo pretendebatis ipsum incidisse in penam in dicto contractu appositam et contentam. Que pena est quinquaginta ducatorum auri. Ad solutionem cuius pene et damnorum et interesse instabatur iudicialiter contra me dictum Gabrielem Prats executionem fieri, ut in processu inde accitato in regia audientia apud Anthonium Rocha, regium scribam, latius continetur. Et ideo renuntiando *et cetera*, promittimus vobis dicto reverendissimo domino electo quod dictos viginti ducatos dabimus, trademus et solvemus vobis, aut cui volueritis, per duos terminos sive solutiones: videlicet, hinc ad quatuor menses proxime venturos X ducatos, et alios decem ducatos intra alios quatuor menses ex tunc proxime et immediate secuturos. Et predictas solutiones et utramque earum facere promittimus sine dilatione *et cetera*. Fiat cum salario procuratoris V solidorum intra Barchinonam, et extra decem solidorum. Pena de non firmando ius est quinquaginta solidorum *et cetera*. Que pena totiens comittatur *et cetera*. Et ipsa pena comissa vel non *et cetera*. Et pro hiis obligamus bona nostra et utriusque nostrum insolidum *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Po-

nantur renuntiationes necessarie. Et specialiter ego Isabel, cerciorata de iuribus meis, renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et firmamus scripturam tertii in curia vicarii Barchinone.

Testes firme dicti Gabrielis Prats, qui firmavit dicta die, sunt: Marchus Coromines, clericus, et Franciscus Parets, scriptor, habitatores Barchinone.

Testes firme dicte domine Isabelis, uxoris dicti Guillermi Prats, que firmavit die XVIII^a mensis decembris, anno predicto, sunt: Petrus Raymundus Gavarró, libraterius, civis, et Franciscus Parets, scriptor, habitator Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat in episcopa* - c. *Segueix ratllat s* - d. *Segueix ratllat d*.

171

1485, novembre, 8. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Jaume Antoni, doctor 'utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, aquest posseïa en morir els llibres: tres volums de Repertori escrits per ell mateix, i Excitatorium mentis ad Deum de Bernat Oliver, també escrit per ell. Posseïa també el llibre Usatges escrit per En Coll.

AHPB, Antoni MIR, *Plec d'inventaris i encants 1471 - 1488*, inventari 8.

Inventarium factum de bonis honorabilis Iacobi Anthonii, quondam, utriusque iuris doctoris, civis Barchinone. Die martis VIII^a menis novembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXV^a, cepit exordium de bonis honorabilis Iacobi Anthonii, utriusque iuris doctoris. ... Item, un altre libre appellat *Reportori*, de paper, scrit de mà del dit deffunt. ... Item, un *Reportori*, de sa mà, de forma petita, scrit. ... Item,, un *Reportori*, scrit^a de sa mà cubert^b de pergami, de diverses dictats, de forma petita. Item, un libre en paper, scrit de mà de mícer Coll, que són sobre los *Usatges*, e altres coses, ab cubertes de pergami. ... Item, un libre ab cubertes de pergami, appellat *Accitatoria mentis ad Deum*, e en la fi à una^c epístola de Sant Bernat, scrit de mà del dit deffunt. ... Item, un libre appellat *Reportori*, de sa mà, ab alguns dictats, de pocha vàlua, a manera de un cartapàs. ...Ego Isabel, uxor honorabilis Iacobi Anthonii, quondam, utriusque iuris doctoris, tenens ac possidens pro meis dote et sponsalio omnia bona dicti viri mei *et cetera*, firmavi inventarium predictum.

Testes: honorabilis Franciscus Merquilles, mercator, Petrus Cantarer, cocus, cives Barchinone.

a. scrit *interlineat* - b. cubert *interlineat* - c. *Segueix ratllat sp*.

1485, desembre, 2. Barcelona

Gabriel Cardona, prevere, mestre en teologia, beneficiat a l'església del monestir de Santa Maria de Montsió, i Bartomeu Labarola, mestre de lletra d'estampa, signen contracte per a la estampació, en el termini de 3 mesos, de 110 volums contenint la Gramàtica completa i la Retòrica de mestre Serra. Bartomeu Labarola farà l'obra d'estampa i farà fer el treball d'il·luminació tot lliurant cada setmana l'obra feta. Gabriel Cardona donarà a Bartomeu Labarola per aquesta feina 30 lliures, que inclouen el cost del paper i la seva paga, de la qual rebrà Bartomeu 20 sous cada 15 dies. Bartomeu Labarola haurà de lliurar a Gabriel Cardona el llibre d'estampa Arbre de la Ciència de Ramon Llull.

AHPB, Galceran BALAGUER, XVII *manuale* 1485, setembre, 10 - 1485, desembre, 23, fol. 66r.*

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

Die veneris, II decembris, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXV.

En nom de Déu sie, amen.

Capítols inhits, fets et fermats per e entre lo reverend mestre Gabriel Cardona, prevere, en sacra theologia mestre e beneficiat en la sglésia del monastir de^a Montission, de una part, e mestre^b Barthomeu Labarola, mestre de letre de stampa, ciutedà de Barchinona, de part altre, sobre les obres devall scrites, per lo dit mestre Barthomeu stampadores^c, e sobre les altres coses, segons devall se contenen:

Primerament, lo dit mestre Barthomeu Labarola promet que a totes despeses e treballs seus^d stamparà, de^e semblant letre de stampa, com és la mostre, la qual ha liurada al dit reverend mestre Gabriel Cardona, cent e deu volums de forma de quatre cartes lo^f full comú^g e ab aquells spays que dites parts se concordaran^h. En quescú dels quals volums seran scrits de la ditaⁱ stampa la *Gramàtica* complida^k e la *Retòrica*, compostes e fetas per mestre Serra, ab totes les parts de las dites *Gramàtica* e *Retòrica*, sense les figures o arbres de aquellas. Los quals CX volums dóna acabats dins tres mesos propvients.

Item, promet lo dit mestre Barthomeu que ell farà il·luminar les dites obres, ço és, que en aquellas farà fer les capvives vermelles a despeses sues.

Item, promet dit^l mestre Barthomeu que quascuna setmana donarà e liurarà al dit mestre Cardona tot lo que quascuna setmana haurà fet de la dita obre.

Item, és concordat que lo dit mestre^m Gabriel Cardona donarà e pagaràⁿ al dit mestre Barthomeu per preu e satisfacció dels dits CX volums trenta liures de moneda de Barchinona en aquesta forma e tèrmens: ço és, que farà donar al dit mestre Barthomeu tant paper quant e axí com haurà mester per la dita obre, lo cost del qual paper se levarà del dit preu. E axí matex li donarà de present^o e d'assí a XV dies altres^p vint sòlidos, e axí d'equí enlè de XV en XV dies altres vint sòlidos. E acabada dins los dits tres mesos tota la dita obre, ço és, dits CX volums e aquells liurats al dit

mestre Cardona, lo dit mestre Cardona donarà e pagarà al dit mestre Barthomeu tota la resta del dit preu⁹.

Item, és concordat que si los deu volums dels dits CX volums no eren⁹ ben nets e eren corruptes, que dit mestre Barthomeu no y sie tengut, com los dits X volums se donen per smena e per suplir als altres volums, si en alguns lochs seran corruptes.

Item, lo dit mestre Barthomeu promet^f que donarà al dit mestre Cardona un libre de stampa appellat *L'Arbre de sciència* de mestre Ramon Lull⁸ dins lo dit temps. E si cas era que no podie haver dit libre, que en tal cas donarà o és content que dit mestre Cardona se atur del dit mestre preu vint sòlidos per smena del dit libre.

Item, és concordat que lo dit mestre Barthomeu^t, sens expressa licència e voluntat demandes e obtengudes del dit mestre Cardona, no pusque fer més dels dits volums ne de aquells pusque donar o vendre a altri algú o alguns dels dits volums, exceptats solament dos volums, lo hu dels quals se atur ves si, e l'altre do al dit Barceló^u e un altre que sie tengut donar al notari dels presents capítols per satisfacció del salari dels presents capítols, però que per aquests tres volums no sie disminuïts lo nombre dels dits CX volums.

Item, que lo paper de la dita obre hage ésser bo e fi.

Item, és concordat que si cas era que algú dels obrers, que dit mestre Barthomeu per la dita obre haurà, li mancàs, que lo dit temps li sie allergat per temps de VIII dies.

E^l les dites coses prometen fer, atendre e complir^v les dites parts, segons dessús són dites, contengudes e narrades, dins lo dit temps, sens dilació alguna, sots pena de deu liures^w, ab restitució de totes despeses e dans. E per maior seguretat de les dites coses per lo dit mestre Barthomeu promeses ne dóna per fermansa en Franci Barceló, seder, ciutedà de Barchinona. E lo dit mestre Cardona per les coses per ell dessús promeses ne dóna per fermanse en Johan Uguet, mercader, ciutedà de Barchinona^r. Les quals fermanses acceptant la dita fermanse e prometen que ab los dits principals seus e sens aquells li serà tengut en les dites coses per los dits lurs^y principals dessús promeses. E per les dites coses atendre e complir ne obliguen, ço és, los de la una part a l'altre tots e sengles béns lurs e de quascun d'ells per lo tot ab totes renunciacions pertanyents^z. E axí ho juren tots los dessús dits et cetera^{ab}.

Testes: Iohannes Serramijana^{ac} et Laurentius Thous, textores lini, cives Barchinone.

* *El protocol XVII manuale conté tan sols Capitula concordie et avinentie factarum et firmatarum per et inter reverendum dominum Gabrielem Cardona, presbiterum, beneficiatum in ecclesia monasterii sororum Predicatricum Barchinone, ex una parte, et Bartholomeum Labarola, magistrum litterarum de stampa, parte ex altera et cetera. Sunt in cedula. Testes in cedula. - a. Segueix ratllat les monges - b. mestre interlineat - c. Segueix ratllat sug - d. Segueix ratllat e sens pte - e. Segueix ratllat letr - f. Segueix ratllat fil - g. Segueix ratllat en lo - h. e ab aquells ... se concordaran interlineat - i. Segueix ratllat to - k. complida interlineat - l. Segueix ratllat mossèn l - m. Segueix ratllat al dit - n. Segueix ratllat al dit - o. de present interlineat - p. altres interlineat - q. Els item que segueixen que hom identificà amb les lletres a b c d e varen ser escrits posteriorment a la primera redacció de l'instrument al vers del foli. Amb les lletres hom indicava l'ordre - q'. eren, al ms reren - r. Segueix repetit promet - s. Segueix ratllat e si - t. Segueix ratllat moya prev - u. Precedeix la lletra e per a indicar l'ordre dels items - v. Segueix ratllat lo dit - w. lo dit temps sens dilació interlineat - x. e lo dit mestre ciutedà de Barchinona escrit al marge esquerre - y. lurs interlineat - z. Ab totes renunciacions pertanyents interlineat i escrit damunt e lo dit mossèn Gabriel Cardona obliga tots e sengles béns seus ratllat - ab. Segueix ratllat ab totes renunciacions pertanyents - ac. Segueix ratllat textor lane et lini.*

1486, octubre, 14. Barcelona

Joan Gherlinch, mestre de llibres d'estampa, oriünd d'Alemanya, i Jeroni de Negre, mercader genovès, habitant de Barcelona, contitueixen societat, duradora un any, per a imprimir i vendre llibres. Jeroni de Negre hi posa la casa i el capital per al paper, l'encàustic i tot el que cal per a la impressió de llibres, també les despeses pels aliments i els salaris i l'habitatge per als fàmuls. Joan Gherlinch farà el treball d'impressió, aportarà les eines i rebrà una paga mensual de 6 ducats d'or. Deduïdes totes les despeses i la paga de 6 ducats mensuals, els guanys seran repartits entre ambdós a mitges. [V. docs. 175, 176, 177, 178]

AHCB, ARXIU NOTARIAL IX. 4.

Die sabbati, XIII° octobris, anno M CCCC LXXXVI°.

Iohannes^a Gherlinc, empremtator librorum, de Alamannia, ex una parte, et ego Geronimus de Nigro, mercator Ianuensis, Barchinone degens, ex parte alia, gratis et cetera, super empremtandis libris vocatis vulgariter de stampa, et super illis exaugandis et vendendis, prout inter nos dictas partes fuerit concordatum, contrahimus inter nos dictas partes societatem sequentem, duraturam per unum annum primo venturum et postea ad beneplacitum partium^b:

Pro qua societate exercenda et tenenda est conventum et promito ego dictus Geronimus de Nigro vobis dicto magistro Iohanni quod ego dabo vobis staticum sive locum in domibus meis, in quibus inhabito. In quo loco vos possitis et habeatis operari^c tot libros de stampa, illarum scilicet facultatum quam^d inter me et vos fuerit conventum, quot operari poteritis, huiusmodi societate durante. Et etiam promito vobis quod ego tenebo vobis de peccuniis meis propriis capitale necessarium in dicto exercitio tam papirorum quam encausti quam aliarum rerum ad dictum officium exercendum necessarium. Et providebo vos et famulos vobis necessarios ad dictum opus exercendum in cibo et potu. Et solvam solidatas ipsorum. Et etiam dabo vobis lectos^e fornitos pro vobis et pro familia vestra et ademprium dicte domus mee vobis et ipsis necessarium. Intelligatur tamen quod omnia necessaria dicto operi que ego solvero semper sint in dominio et potestate meis, et etiam opus quod inde feceritis, huiusmodi societate durante.

Et ego dictus Iohannes Gherlinch promito vobis dicto Geronimo de Nigro quod ego fideliter, sollicitate atque bene, omni fraude cessante, operabor et exercebo dictum officium empremtandi libros, et illud fideliter exerceri faciam per illos quos ego conduxero pro dicto opere faciendo. Et in his^f cum illa meliori perfectione qua potero, me habebō tam in operando et operari faciendo quam in exercendo dictam artem seu opus^g.

Est enim inter nos dictas partes conventum, pactatum et concordatum quod^h libri qui empremtati et perfecti fuerint, sint et stent, ut supraⁱ dicitur, una cum utensilibus eiusdem operis in dominio et potestate mei dicti Geronimi et de comuni voluntate amborum, dictarum partium, vendantur et exaugentur, prout nobis fuerit bene visum. Et quod pro laboribus mei, dicti Iohannis Gherlinch, ego dictus Iohannes habeam sex ducatos auri quolibet mense.

Et sich nos dicte partes, huiusmodi societatem laudantes, promittimus dictam societatem promovere et exercere bene, fideliter et legaliter, omni fraude cessante, et in ipsa exercitacione

sumam diligentiam adhibere. Et in omnibus sequemur bonam fidem et veritatem. Et tenebimus inter nos bonum et verum compotum. Et computabimus inter nos quocienscumque unus alteri duxerit requirendum. Et facto dicto compoto et reddita ratione, est conventum quod, deductis primitus expensis tam cibi quam potus quam solidatarum, quam eorum que necessaria fuerint in dicto opere exercendo, quam etiam dictorum sex ducatorum, quos ego dictus Iohannes pro meis laboribus quolibet mense habere debeo, residuum inter nos dictas partes medio per medium dividatur et utraque pars nostrum habeat de ipso residuo medietatem.

Et etiam est conventum quod utensilia sive *eynes* empreptandi libros sint semper mei dicti Iohannis et in eis seu de eis ego dictus Geronimus nullam partem habeam seu habere dicam.

Intelligatur tamen quod de primis venditionibus^b librorum, que fient, habeant prius^l deduci omnes expense^m capitalis, videlicet, quodⁿ ego dictus Geronimus ibi scilicet in huiusmodi societate tenebo, et etiam dicti sex ducati, quos ego dictus Iohannes quolibet mense habere habeo. Et postea de aliis venditionibus^o, deductis missionibus, lucrum sit comune et medio per medium dividatur.

Que omnia et singula promittimus pars parti^p vicissim attendere et complere *et cetera*. Sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligamus pars parti bona *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes: Andreas de^q Conexa, parxerius, et Iohannes Ottobonus de Mari, mercator Barchinone degens.

Ego Ieronimus de Nigro afirmo scripta superius, promittendo servare ut supra. Ego Iohannes Gherlinc afirmo scripta superius dicta et promitto servare ut supra^r.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. primo venturum... partium *es-crit al marge dret* - c. *Segueix ratllat* de - d. *quam, sic al ms* - e. *Segueix ratllat* et - f. *Segueix ratllat* totum - g. *Segueix ratllat* et - h. *Segueix ratllat* f - i. *supra interlineat* - k. *Segueix ratllat* seu venditioe - l. prius *interlineat* - m. *Segueix ratllat* prius - n. quod *interlineat* - o. *Segueix ratllat* mea - p. *Segueix ratllat* ad - q. *Segueix ratllat* coll - r. Et ego Jeronimus ... ut *supra interlineat*.

1487, maig, 31. Barcelona

Bernat Morvedre, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut del procurador de Jaume Jové, mercader, ciutadà de Barcelona, 20 lliures per l'enquadernació de 50 peces del llibre imprès Josef i també per altres llibres. Bernat Morvedre rep per les 20 lliures 8 peces de sàndolls vermells que pesen 7 arroves i una lliura.

AHPB, Guillem JORDÀ (menor), *Vicesimum quintum manuale* 1487, gener, 23 - 1487, agost, 14, s.n.

Ego^a Bernardus^b Morvedre, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili [..] Verdeguer, presbitero, beneficiato in Ecclesia, procuratori Iacobi Jové, mercatoris, civis dicte civitatis Barchinone, quod modo subscripto dedistis et solvistis michi viginti libras^d barchinonenses, michi debitas causa ligandi quinquaginta^c libros de stampa, vocatos *Iocesss*, et etiam alios libros quos^e sibi dederat dictus Iacobus Jové. Et quos quinquaginta libros vos tradidistis honorabili Hieronimo Rajola, mercatori, civi Barchinone. Modus autem solutionis talis fuit: quoniam dictus Hieronimus Rajola dedit michi^f in solutionem dictarum viginti librarum octo *trossos* sive *pesses de sàndolls vermells* ponderis septem rovarum et unius libre. Et ideo renuntiando *et cetera*. Promittens vobis quod si in fututum per dictum Iacobum Jové aut alias monstrabitur^h me non deberi dictas XX libras, promitto incontinenti hoc quod erit restituere et solvere sine dilatione *et cetera*. Et quod reddam omnes missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Iurans *et cetera*.

Testes: honorabilis Guillelmus Bret, mercator, et Iohannes Trulolls, curritor auris, cives Barchinone.

a. *Al marge esquerre* Jové - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Indiquem amb [..] un espai en blanc deixat per al nom que no va ésser escrit* - d. *Segueix repetit* michi viginti libras - e. *Segueix ratllat* libras - f. *Segueix ratllat* eod - g. *Segueix ratllat* pro - h. *Segueix ratllat* michi no.

175

1487, novembre, 24. Barcelona

Berenguer de Pau i de Perapertusa, bisbe de Girona, reconeix deure a Joan Gberlinch, impressor de llibres alemany, 450 lliures, que són el preu de 300 Breviaris de la diòcesi de Girona impresos en paper. Berenguer es compromet a pagar el preu en el termini de 6 mesos. [V. docs. 173, 176, 177, 178]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale comune contractuum numero sextum* 1487, juny, 1 - 1488, julio, 11, s.n.

Nos Berengarius^a, Dei gratia episcopus Gerundensis, confitemur et recognoscimus vobis Ioanni Glierlinch, empremtatori librorum, de Alamannia, presenti, quod debemus vobis quadringentas quinquaginta libras barchinonenses, ratione et pro pretio trescentorum voluminum de *Breviariis*, empremtatorum in papiro, de diocesi Gerundensi, quos a vobis emimus, habuimus et recepimus. Renuntiando *et cetera* solvere vobis in presenti civitate Barchinone hinc ad sex menses proxime et immediate sequuturos, sine *et cetera*. *Damna et cetera*. *Credatur et cetera*. Obligamus bona *et cetera*. Iuramus ad sancta Dei Evangelia per impositionem manus in pectore *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: discretus Anthonius Marquès, presbiter, in sacra theologia presentatus, et honorabilis Gaspar Barard, domicellus, in civitate Maioricarum domiciliatus.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

176

1488, gener, 12. Barcelona

Jeroni de Negre, mercader genovès, habitant de Barcelona, i Joan Gberlinch, mestre d'estampa, oriünd d'Alemanya, socis d'una companyia per a la impressió de llibres, reconeixen haver fet diverses despeses i pagaments per la impressió de Breviaris del bisbat de Vic. [V. doc. 173, 175, 177, 178]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale comune contractuum sextum* 1487, juny, 1 - 1488, juliol, 11, s.n.

Die sabbati, XII^a mensis ianuarii, anno predicto.

Geronimus^a de Negro, mercator Ianuensis, Barchinone mercantiliter degens, ex una parte, et ego Iohannes Gherlinch, empremtator librorum, alamannus, ex parte altera, confitemur et recognoscimus nobis, scilicet una pars nostrum alteri vicissim, quod ex causa societatis que super empremtandis libris inter nos dictas partes facta et promotata fuit et continuatur in domo mei dicti Geronimi de Negro, fuerunt expense et solute quantitates peccunie scripte et continuate in medio folio papiri, scripto manu mei dicti Geronimi de Negro et notario infrascripto tradito, tenoris sequentis:

Deven los <i>Breviaris</i> obrats per mestre Iohan per despeses fetes fins lo primer de maig, per menut, de acordi	liures 385.
Més, per paper pres de Jordi Res:	liures 20.
Més, per paper pres de Carles Ferrer:	21, 12, 8.
Més, per paper pres de Girart Franch:	24.
Més, per despeses fetes per mestre Iohan:	10, 4, 4.
Més, per despeses fetes per mi:	45, 10, 3.
Més, per despeses fetes del farrer Caselles:	liures 3, 16, 6.
Més, per los sis <i>Breviaris</i> furtats:	5, 9.
Més, per vernís pres de Calbó, specier:	9, 5, 3.
Més, per despeses fetes en les galotxes:	25, 19, 5.
Més, per pregamins presos d'en Sastre, en dos partides:	9, —, 6.
Més, per la soldade de mestre Iohan, per XIII mesos, a rahó de VI ducats, finits a XIII de desembre 1487:	100, 16.
Més, per la soldade de Andrià, per lo dit temps, a rahó de un ducat:	16, 16.
Més, per la soldade de Bernat, per VIII mesos y mig, a rahó de II ducats:	20, —, 8.

Més, per la soldade de Martí, per XI mesos, a rahó de I ducat lo mes:	1, 9.
Més, per la soldade de Iohan Pla, per sis mesos, a rahó de XXX sous:	9.
Més, per la soldade de Luis, per tres mesos e XXV dies, a rahó de II escuts:	8, 8, 8.
Més, per la soldada de Peres, per V mesos y dos jorns:	6, 8.
Més, per la soldade de Roger, per tres mesos y dos terços, a rahó de XXX sous:	5, 9.
Més, per la soldade de Joan d'Avinyó, per dos mesos y XXIII dies:	3, —, 8.
Més, per certs lansols e flaçades, per tot:	liures 18, 20.
Més, doní a Pobla per loguer de la mula:	1, 8.
Més, per les despeses e soldade de mossèn Marquès:	5, 3.
Més, per lo paper pres d'en Corró y de Prats e de Girart Franch, lo que serà [..]. ^e	
Més, per les despeses de [..] lo temps que stigué en casa [..].	
Més, per les despeses dels demunt dits obrers del temps que són stats en casa [..].	
Més, per lo que havia despès Ottobó [..].	

Que quidem quantitates particulariter scripte et continueate in dicto compoto et etiam ille que deficiunt et continueate sunt in partitis in quibus posite non sunt, asserimus et confitemur nos dicte partes quod fuerunt solute et solvende sunt deficientes de pecuniis propriis mei dicti Geronimi de Negro. Et ego dictus Iohannes Gherlinch confiteor et assero nichil solutum fuisse nec solvendum esse de pecuniis meis propriis. Quapropter nos dicte partes, volentes de predictis apparere in testimonium veritatis sich inter nos geste et per nos altera alteri confessate, iubemus de predictis fieri et tradi utrique nostrum unum et plura ac tot quot petierimus et habere voluerimus publica consimilia instrumenta per notarium infrascriptum.

Testes: honorabilis Bartholomeus Gentilis, mercator ianuensis, Balthesar Thomas, flassaderius, et Anthonius Figueres, çabaterius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat cal* - c. *Indiquem amb [..] espais en blanc deixats per a diverses quantitats numeràries.*

177

1488, gener, 12. Barcelona

Joan Gherlinch, mestre d'estampa, oriünd d'Alemanya, cedeix a Jeroni de Negre, mercader genovès, habitant de Barcelona, en compensació del capital que ha posat en la societat instituïda per ells per a la impressió de llibres, els drets que té sobre el que li pertoca de 450 lliures que Berenguer {de Pau i de Perapertusa}, bisbe de Girona, deu per 300 volums de Breviaris segons la regla del bisbat de Girona, i en altres quantitats que sacerdots i clergues de la diòcesi de Girona deuen pels Breviaris a ells venuts. [V. docs. 173, 175, 176, 178]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale comune contractuum sextum* 1487, juny, 1 - 1488, juliol, 11, s.n.

Ioannes^a Gherlinch, predictus, in solutum et satisfactionem prorata maioris pecunie quantitatis, quam vos Geronimus de Negro, mercator ianuensis, predictus, expendidistis de vestro proprio et recuperaturus estis ex societate que inter me et vos contractata et promotata fuit super empreptandis libris, iuxta formam cuiusdam instrumenti societatis, de qua receptum fuit instrumentum apud notarium infrascriptum, ut in eo continetur, sine tamen evictione et bonorum meorum obligatione^b, gratis et *cetera*, do, cedo et mando vobis dicto Geronimo de Negro, presenti, et vestris, omnia iura omnesque actiones, reales et *cetera*, michi competentia et competentes et competere debentia et debentes, tam in illis CCCCL libris barchinonensibus, quas reverendus dominus Berengarius, Dei gratia episcopus Gerundensis, cum instrumento penes notarium infrascriptum recepto XXIII novembris proxime preteriti, michi confessus fuit debere ratione et pro pretio trescentorum voluminum de *Breviariis* episcopatus Gerunde, et in aliis quibuscumque pecunie quantitibus, quas diversi sacerdotes et clerici dicte diocesis Gerundensis michi solve-
re tenentur pro *Breviariis* per me eis venditis. Quibus iuribus et *cetera*. Ego enim et *cetera*. Dicens et *cetera*. Insuper promitto predicta rata habere et *cetera*. Iuro et *cetera*. Hec igitur.

Testes predicti [honorabilis Bartholomeus Gentilis, mercator ianuensis, Balthesar Thomas, flassaderius, et Anthonius Figueres, çabaterius, cives Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat do cedo et cetera*.

178

1488, gener, 12. Barcelona

Joan Gherlinch, mestre d'estampa, oriünd d'Alemanya, nomena procurador seu Jeroni de Negre, mercader genovès, habitant de Barcelona, perquè reclami en nom seu de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona i d'altres taules de canvi les quantitats a ell degudes i escrites en les dites taules. Jeroni de Negre podrà retenir aquestes quantitats en pagament i prorata del que li és degut pel capital posat en la companyia entre ambdós constituïda per a la impressió de llibres. [V. docs. 173, 175, 176, 177]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale comune contractuum sextum* 1487, juny, 1 - 1488, juliol, 11, s.n.

Iohannes^a Gherlinch, predictus, ex certa scientia, constituo et ordino vos dictum Geronimum de Negro, presentem, procuratorem meum certum et specialem, videlicet ad petendum, exhigendum, recipiendum et habendum et levandum pro me et nomine meo a tabula cambii seu depositorum dicte civitatis Barchinone, et etiam ab aliis quorumcumque camporum dicte civitatis tabulis, quascumque pecunie quantitates michi in eisdem tabula vel tabulis ditas et scriptas et decetero dicendas et scribendas per quasvis personas. Et de ipsis in toto vel in parte ditam seu ditas faciendum illi vel illis personis quibus vobis videbitur. Et si opus fuerit, administratoribus dictarum tabularum apochas firmare. Et ipsas pecunie quantitates penes vos retinendum in solutum prorata eius quod debetur vobis ratione societatis inter me et vos facte et promote super

libris de stampa, prout in instrumento eiusdem societatis continetur de eadem societate. Et deum *et cetera*. Promittens et iurans in animam meam per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus meis corporaliter tacta, huiusmodi mandatum non revocare, sed semper ratum habere quicquid per vos factum et procuratum fuerit, sub bonorum meorum omnium ypotecha.

Testes predicti [honorabilis Bartholomeus Gentilis, mercator ianuensis, Balthesar Thomas, flassaderius, et Anthonius Figueres, çabaterius, cives Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

179

1488, juny, 28. Barcelona

Bartomeu Roger, de 16 anys, fill d'Arnau Roger, difunt, llibreter, i d'Eufrasina, promet a Bartomeu Sastre, llibreter, ciutadà de Barcelona, que durant 2 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Bartomeu Sastre, durant aquest temps, el mantindrà i li donarà una paga de 9 lliures: el primer any 70 sous i la resta el segon any.

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manuale vicesimum tertium* 1488, abril, 29 - 1489, maig, 18, s.n.

Ego Bartholomeus^a Roger, filius quondam Arnaldi Roger, libraterii, et domine Eufrazine, eius uxoris, asserens me, virtute iuramenti per me inferius prestiti, etatem sexdecim annorum plenarie accessisse, et curatorem non habere nec habere velle, ad duos annos, qui currere incipiant die presenti et subscripto, mitto et affirmo me vobiscum Bartholomeo Sastre, libraterio, cive Barchinone, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis. Promittens vobis quod per dictum tempus stabo vobiscum et ero vobis et domui vestre bonus, fidelis et legalis, omne comodum procurando et incomodum evitando. Et a vobis seu a vestro servitio non recedam absque vestris licentia et permissu, dicto tempore durante. Quod si fecero, dono vobis potestatem quod possitis me capere et captum detinere. Et in fine temporis emendabo vobis et vestris omnes dies quibus a vestro servitio absens fuero tam ratione fuge, infirmitatis quam alias quovis modo. Sub pacto: quod vos teneamini me providere in cibo, potu, et tenere sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et quod teneamini michi solvere, pro servitio dictorum duorum annorum, novem libras hoc modo: in primo anno septuaginta solidos, residuum vero in secundo anno. Ultra quas novem libras teneamini facere sotulares^b, quotienscumque opus fuerit. Et ego dictus Bartholomeus Sastre, acceptans te dictum Bartholomeum Roger in discipulum meum, convenio et promitto quod docebo te dictum officium *de librater*, prout facilius potero et tu adiscere volueris. Necnon providebo tibi in cibo et potu. Et solvere novem libras^c et solvere sotulares modo et forma iam dictis, et alia facere, prout superius continetur. Et pro his complendis, obligamus unus nostrum alteri et nobis ad invicem ac vicisim omnia et singula bona nostra. Iuramus *et cetera*. Et volumus quod fiant duo instrumenta. Hec igitur *et cetera*.

Testes: discretus Ioannes Boffill, presbiter^d, in ecclesia Barchinone beneficiatus, et Honofrius Folch, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat* quotiens opus fuerit - c. *Segueix ratllat* mon - d. presbiter, *al ms* presbiter.

180

1488, octubre, 25. Barcelona

Joan Miquel Gilabert, notari, ciutadà de Barcelona, ven a Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, 4 grosses de pergamins, a raó de 12 dotzenes per cada grossa. El preu és de 20 lliures, a raó de 5 lliures per grossa.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Vicesimum octavum manuale* 1488, setembre, 24 - 1489, març, 23, s.n.

Die sabbati, XXV^a mensis octobris, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVIII°.

Ego Iohannes ^a Michael Gilabert, notarius, civis Barchinone, gratis et ex certa scientia, per me et omnes heredes et successores meos quoscumque, vendo et causa venditionis concedo vobis Petro Michelet, libraterio, civi dicte civitatis, et vestris et quibus volueritis, quatuor grossas *de pergamins* bonis, receptibilibus et mercantilibus, ad rationem duodecim *dotzenes* pro qualibet grossa. Hanch autem venditionem *et cetera*. Sicut melius dici potest *et cetera*. Et extraho *et cetera*. Eademque *et cetera*. Promittens tradere vobis possessionem corporalem de predictis pergamenis hinch ad vigiliam Nativitatis Domini [...] ^b possessionem *et cetera*. Et ex causa huius venditionis et alias [...] et vestris omnia iura *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est viginti libre barchinonenses, ad rationem quinque librarum pro qualibet grossa. Et ideo renuntiando exceptioni *et cetera*, dono *et cetera*. Insuper promitto teneri de evictione et etiam promitto quod intra dictum tempus, ego non vendam per me nec per interpositam personam, directe vel indirecte, et hoc sub pena viginti librarum Barchinone, dividenda *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Iohannes Egidii, studens in utroque iure, Iohannes Garlinch, magister de stampa, civis, et Anthonius Simon, scriptor^f, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Indiquem amb [...] la part del text il·legible a causa del mal estat del protocol* - c. scriptor, *al ms* scriptores. *Segueix al protocol l'instrument debitori del preu de 20 lliures signat pel comprador Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona.*

1489, gener, 30. Barcelona

Joan Gberlinch, mestre d'estampa alemany, i Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, fan concòrdia per a la impressió de llibres. Joan Gberlinch imprimirà 400 Diürnals en bon paper, que lliurarà corregits, del bisbat que Pere Miquel dirà i segons l'original que aquest li donarà. La impressió haurà d'estar acabada abans de la fi del proper mes de juny. Joan Gberlinch rebrà una paga de 5 sous per cada Diürnal caplletrat de vermell, és a dir, 100 lliures per tota la feina: 50 lliures les rebrà poc a poc des del principi de l'obra d'impressió fins haver acabat l'estampació dels 400 Diürnals i les altres 50 lliures les rebrà dos mesos després d'haver acabat l'obra d'impressió. [V. docs. 182, 183]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Vicesimum octavum manuale* 1488, setembre, 24 - 1489, març, 23, s.n.

En nom de Déu sia e de la gloriosa Verge Madona Sancta Maria, mare sua, amen. Concòrdia feta per he entre mestre Johan Garlinch, mestre de stampa alamaney, de una part, e En Pere Miquel, librater, ciutadà de Barchinona, de la part altre, sobre certs *Diornalls* faheedors^a per lo dit mestre Iohan Guarlinch. Són entre les dites parts fets e concordats los capítolls e cartes següents:

Primerament, que lo dit mestre Johan Garlinch sia tengut de fer quatre-cents *Diornalls* de stampa, de paper de senyal de pilar, o de cap de moro fi, o d'altre senyal, que sia tan bo com aquell. De aquell bisbat que lo dit Pere Miquell li dirà, segons la forma e mostra de un full que té lo dit Pere Miquell, lo qual lo dit mestre Johan li ha donat. E fets aquells, ha haver lo dit mestre Johan sinch sous per cadahun *Diornal* capletrat de vermell, acceptat los caps dels officis, que són per tots los CCCC *Diornalls*: cent liures barchaloneses.

Item, és convengut entre les dites parts que lo dit Pere Miquell sia tengut de pagar les dites cent liures en aquesta forma: ço és, a poch a poch del jorn que lo dit mestre Johan Garlinch començarà la dita obra fins^b sien fets, cinquanta liures. E les restants cinquanta liures lo dit Pere Miquell sia tengut de donar-li aquelles dins spay de dos mesos aprés següents que seran acabats^c los dits CCCC *Diornalls*.

Item, és convengut entre les dites parts que lo dit mestre Johan Garlinch hage de acabar los dits *Diornalls* per tot lo mes de juny primer vinent, salvat just impediment, e que no gos fer ne fer fer ne aturar-se full negú de dits *Diornalls* que se'n pogés millorar, si donchs aprés dos anys que los dessus dits fossen acabats e aquells talls ell fos tengut a principiar de nou.

Item, és convengut entre les dites parts que lo dit Pere Miquell sia tengut en donar lo original al dit mestre Johan Garlinch. E lo dit mestre Johan Garlinch li sia tengut donar los dits *Diornalls* corregits juxta la forma del dit original dins lo dit temps.

Item, és convengut entre les dites parts que si lo dit Pere Miquell ne volrà fer en nombre de XV de pergamins, que lo dit mestre Johan sita tengut de fer-los, pus no passen lo nombre de CCCC e lo dit Per Miquell sia tengut de donar los pergamins.

Item, és convengut entre les dites parts que si, ço que Déu no vulla, mestre Johan Garlinch per mort o per altre quallsevulla cars fortuit, no podia acabar los dits CCCC *Diornalls*, que en tall

cars, los qui resterian per lo dit mestre Johan, e als qualls resterian les aynes e la lena per tirar e acabar la dita obra, sien tenguts de fer-le-y tirar ab què lo dit Pere Miquell sia tengut pagar en aquells les restants cinquanta liures a compliment de les dites cent liures, e lo dit Pere Miquell se'n puxa aportar tota hora que volrà los fulls o fulls que fets e tirats seran. E si lo dit mestre Johan volia ésser segur del dit Pere Miquell de les L liures restants a pagar dins los dits dos mesos, lo dit Pere Miquell sia tengut donar-le-y.

E per attendre e complir les dites coses la una part a l'altre e endecemps prometen cascú d'ells per la porció llur de fer tot lo dessus dit. E açò sotz pena de cent florins d'or, de la qual pena les dues parts sien adquirides a la part complint los dits capitolls, e per la terça part en aquella cort, jutge o official qui-n feria la execució. E per açò attendre e complir, tenir e observar la una part a l'altre e endecemps ne obliguen tots llurs béns, mobles e immobles, haguts e per haver. E-u juren.

Testes: Bartholomeus Quintana et Hieronimus de Negro, mercatores, cives, ac Anthonius Simon, scriptor Barchinone.

a. faheedors, *corregit sobre* faheedores - b. fins, *corregit sobre* fites - c. acabats, *corregit sobre* acabades

Ego Iohannes^a Garlinch, alamannus, magister stampe, confiteor et recognosco vobis Petro Miquell, libraterio, civi Barchinone, quod in solutum pro rata illarum quinquaginta librarum Barchinone, quas vos michi tenetis dare pro faciendo vobis quadringentos^b *Diornalls*, dedistis et solvistis michi quindecim libras Barchinone numerando *et cetera*. Renuntiando *et cetera*.

Testes proxime dicti.

Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - b. quadringentos, *al ms* quadringentis.

182

1489, febrer, 10. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, i Gabriel Tortosa, estudiant d'arts, oriünd del lloc de Constantí, diòcesi de Tarragona, constitueixen societat sobre la venda de llibres d'estampa Diornals. Pere Miquel aportarà i lliurarà a Gabriel Tortosa tots els Diürnals de la regla del bisbat de Vic, que Gabriel pugui vendre. Els preus dels Diürnals, tant en diners com en forment, seran lliurats per Gabriel Tortosa a Pere Miquel, el qual pagarà a Gabriel Tortosa un reial d'argent per Diürnal venut. Gabriel Tortosa no podrà vendre altres llibres d'estampa en el bisbat de Vic. [V. docs. 181, 183]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Vicesimum octavum manuale* 1488, setembre, 24 - 1489, març, 23, s.n.

In Dei nomine [...]. En nom de Déu e de la gloriosa Verge Madona Sancta Maria, mare sua, sia, amen. Concòrdia feta entre lo honorable En Pere Miquell, librater, ciutedà de Barchinona, de una part, e En Gabriell Tortosa, student en arts, nadiu del loch de Costantí, de la diòcesi de Tarragona, de la part altre, sobre la venda de certs *Diornalls* per lo dit Gabriell Tortosa faheedora.

Primerament, són de acort les dites parts que lo dit Pere Miquell do e liura al dit Gabriell Tortosa tants *Diornalls* del bisbat de Vich de stampa, quants lo dit Gabriell Tortosa ne porà vendre e exeugar en lo dit bisbat de Vich per ahon fan o en qualsevulla altre part.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit Gabriell Tortosa sia tengut de recobrar los preus de dits *Diornalls* e donar e liurar-los al dit Pere Miquel axí en dinés com en forment.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit Pere Miquell sia tengut donar per treballs de vendre los dits *Diornalls* al dit Gabriell Tortosa un reall de argent per cascun dells dits *Diornalls*.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit Gabriell Tortosa no puga ne li sia^a lícit de vendre *Diornalls* ne altres libres de stampa en lo dit bisbat de Vich, sinó los del dit Pere Miquell.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit Gabriell Tortosa sia tengut de anar per lo bisbat de Vich per veure quants dels dits *Diornalls* se poran exeugar en aquell. Per la qual anada lo dit Pere Miquell sia tengut donar al dit Gabriell Tortosa de béns seus mobles quaranta sous. E si per fet de ventura lo dit Gabriell Tortosa volrà per la dita anada més dels dits quaranta sous, que en tall cars lo dit Pere Miquell fos tengut donar e pagar al dit Gabriell ço que muntaria més anant dels dits XXXX sous.

Item, és concordat e pactat entre les dites parts que lo dit Pere Miquell no puga ne li sia lícit de revocar lo dit Gabriell Tortosa de la dita negació dessus dita. Entès, emperò, e declarat que, si lo dit Gabriell Tortosa volrà renunciar en aquella, tota hora que vulla que ho pusqua fer.

E totes les dessus dites coses les dites parts convenen he prometen tenir, complir e observar, tant quant tocha lo interès de cascuna de les parts. E açò sotz pena de deu liures bacheloneses, guanyadora per les dues parts a la part les coses dessus dites complint e servant, e per la terça part en aquella cort, jutge o official qui-n feria la execució. E per açò attendre e complir, tenir e observar, la una part a la altre e endesemps na obliguen tots llurs béns, mobles e immobles, haguts^b e havedors. E-u juren.

Testes: Bartholomeus de Primeran, porterius domini regis, civis, et Anthonius Simon, scriptor Barchinone.

sia, *corregit sobre serà* - b. *Segueix ratllat* e per.

1489, febrer, 25. Barcelona

Joan Garlinch, mestre d'estampa alemany, habitant de Barcelona, que havia fet concòrdia amb Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, per a la impressió de 400 Diürnals, promet a aquest que en el cas que el rei imposés l'ofici segons l'Església Romana a tots els seus regnes, ell farà l'obra d'impressió que Pere Miquel li indiqui en lloc d'aquells Diürnals que no poguessin ésser venuts. [V. doc. 181, 182]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Vicesimum octavum manuale* 1488, setembre, 24 - 1489, març, 23, s.n.

Ego Iohannes^a Garlinch, magister de stampa, alamannus, habitator Barchinone, attendens me fecisse vobiscum Petro Miquell, libraterio, civi dicte civitatis, certam concordiam in posse Guillermi Iordani, notarii infrascripti, XXX^a die ianuarii proxime lapsi, super quadringentos *Diornalls*; attendens vos dubitasse quod serenissimus dominus^b noster rex vult facere celebrare officium secundum Romanam Ecclesiam in omnibus regnis suis, et, si fieret, quod dictos CCC *Diornalls* illos non perdidisset; attendens vos donasse michi unam *Bibliam* pro eo ut vobis facerem obligationem et promissionem sequentem, idcirco, gratis et ex certa scientia, convenio et bona fide promitto vobis dicto Petro Miquelo et vestris quod, si forsan casus evenerit quod talia dictus dominus noster rex faceret, de accipiendo vobis dictos *Diornalls*, que tunch in posse vestro remanserint et non erint^c venditi, et pro illis facere vobis illa opera et tanta qualis^d vos eligeritis, et hoch incontinenti cum a vobis vel vestris fuero requisitus, sine dilatione *et cetera*. Quodque reddam omnes missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea et etiam *les aynes*, prout in dicta obligatione facta per me dictum Iohannem Garlinch vobis dicto Petro Michaelle *et cetera*.

Testes: venerabilis Anthonius Capdepós, presbiter^e, beneficiatus in ecclesia ville Sancti Petri de Auro, et Petrus Paulus Bojossa, parator, habitator dicte ville.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat nr* - c. *sic al ms* - d. *illa opera et tanta qualis, sic al ms per illam operam et tantam qualem* - e. *presbiter, al ms prebiter*.

1489, març, 28. Barcelona

Els proboms i sagritans de la parròquia de Sant Pere de Gavà, bisbat de Barcelona, i Miquel Miravet, escrivent de lletra rodona i bidell de la Seu de Barcelona, fan concòrdia

sobre la confecció i escriptura d'un Missal mixt segons la Consueta de la Seu de Barcelona. Miquel Miravet promet escriure, lligar i il·luminar el dit Missal en pergamins d'aquí a 10 mesos. El preu per aquesta feina és de 28 lliures: 8 lliures són lliurades ara, 10 lliures seran donades en haver acabat el Dominical del Missal; la resta, en haver acabat i haver corregit el Missal. Per a la correcció Pere Miquel Miravet disposarà de dos mesos addicionals.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Tricesimum sextum manuale* 1488, setembre, 5 - 1490, març, 11, s.n.

Die sabbati, XXVIII^a martii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXXVIII°.

Concordat convingut és entre en Barthomeu^a Rocha, Anthoni Ferriol, Johan Pujals e Pera Tintorer, prohòmens e sagristans de la parròchia de Sent Pera de^b Gavà, del bisbat de Barchinona, de una part, e lo sènyer en Miquel Miravet, scrivent e badell^c de la Seu de Barchinona, de la part altre, sobre la construcció, factura e scriptura de hun *Missal* mixst, acabat segons la consueta de la Seu de Barchinona.

Primerament, lo dit sènyer en Miquel Miravet convé e promet als dits prohòmens e sagristans que ell de ací a deu mesos primer vinents farà e scriurà, lligarà e il·luminarà ab tot compliment, posts e feristol lo dit *Missal* miste, scrit en pregamí de moltó, de forma de full migà, sots aquell patró de letra de la qual ha ya donat mostra a mossèn Julià Garbí, vicari de la dita sglésia de Gavà. Promettent que, dins lo dit temps, ell darà lo dit *Misal*, segons demunt és dit, als dits prohòmens e sagristans, sens tota dilació *et cetera*. Ab salari de procurador V sous. E ab restitució de totes missions e despeses *et cetera*. E per maior tuyció dóna per fermança, qui en ço ab ell e sens ell serà tengut e obligat: madona Eulàlia, muller sua, sots pena de vint liures Barchaloneses. La qual pena *et cetera*. E la dita madona Eulàlia^d, acceptant la dita fermança, convé e promet que ab lo dit marit seu e sens ell serà tenguda en les dites coses. E tots, axí principal con fermança, obliguen tots lurs béns, mobles e immobles, haguts e havedors. Renunciants largament e jurants e ab scriptura de terç en la cort del veguer de Barchinona obligant-ne lo dit Miquel Miravet la persona e los dos tots sos béns. Lo preu del dit libre *Misal* són vint-hi-vuyt liures Barchaloneses, pegadores en aquesta manera: ço és, de present vuyt liures; e acabat lo *Dominical* del dit libre, deu liures; e les restants deu liures acabat e corregit lo dit libre. E per corregir lo dit libre, hage lo dit Miquel Miravet dos mesos, ultra los dits deu mesos.

E los dits prohòmens e sagristans, loant e aprovant les dites coses, convenen e prometen al dit Miquel Miravet que ells daran e pagaran les dites vint-hi-vuyt liures, preu del dit *Missal*, per los térmens e pagues demunt contingudes, sens dilació *et cetera*. Obliguen-ne per ço los béns de la dita comunitat.

Item, lo dit Miquell^e Miravet ferma àpocha als dits prohòmens^f de vuyt liures decomptants a ell pagades.

Testes: Petrus Costa et Iohannes Comes, scriptores Barchinone.

a. *Damunt els noms, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat Gaf* - c. *Segueix ratllat ciutedà de Barchinona* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.* - f. *Segueix ratllat apocha.*

1489, abril, 15. Barcelona

Joan Gberlinch, mestre d'estampa alemany, d'una part, i Pere Miquel, llibreter, Antoni Robinell, mercader, i Ramon d'Isach, llibreter, ciutadans de Barcelona, de l'altra part, fan concòrdia sobre la impressió del llibre Hores de nostra Dona. Joan Gberlinch imprimirà 1000 peces, en bon paper, d'aquí a Quinquagèsima {Pentecosta}, tot rebent 12 diners per cada peça, és a dir, en total rebrà 50 lliures: ara 16 lliures, 13 sous i 4 diners, la resta en acabar l'obra. Pere Miquel, Antoni Robinell i Ramon d'Isach aportaran l'original i el capital: un terç cadascú. [V. doc. 186]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Vicesimum nonum manuale* 1489, març, 27 - 1489, desembre, 12, fols. 10v-11r.

Die mercurii, XV^a mensis aprilis, anno a nativitate Domini M^o LXXXVIII°.

In Dei nomine, amen. [...] En nom de Déu sia e de la gloriosa Verge Madona Sancta Maria, mare sua, amen. Concòrdia feta per he entre mestre Johan Garlinch, mestre de stampa almany, de una part, e los honorables En Pere Miquell, librater, e Anthoni Robinell, mercader, e Ramon de Isach, librater, ciutedans de Barchinona, de la part altre, sobre certes *Oras de nostra Dona*. Són entre les dites parts fets e concordats los capítolls e cartes següents:

Primerament, que lo dit mestre Johan Garlinch sia tengut de fer mill *Oras de nostra Dona*, de stampa, de paper de senyall de cap de moro, o de pillar fi, o d'altre senyal, que sia tan bo com aquell, segons lo original que li serà donat per los dits Pere Miquell, Anthoni Robinell e Ramon de Isach. E que hi sia mes lo "obsecro". E, fetes aquelles, ha haver lo dit mestre Johan Garlinch per cascuna de les dites *Oras* dotze dinés, capletrades de vermell, que són per totes mill, cinquanta liures.

Item, és convengut entre les dites parts que los dits Pere Miquell, Anthoni Robinell e Ramon de Isach sien tenguts de pagar les dites L liures al dit mestre Johan Garlinch, ço és, de present XVI liures, XIII sous, IIII; e les restants, com sien acabades les dites *Oras*.

Item, és convengut entre les dites parts que lo dit mestre Johan^a Garlinch sia tengut de donar acabades les dites *Oras* de ací a Cinchogesma primer vinent.

Item, és convengut entre les dites parts que los dessús dits sien tenguts en donar lo original al dit mestre Johan Garlinch, e lo dit mestre Johan Garlinch^b li sia tengut donar les dites *Oras* corregides, iuxta la forma del dit original, dins lo dit temps, e les qualls sien de la letra dels *Diornalls* que lo dit Pere Miquell fa fer, e istoriades de tantes istòrias com havia en les primeres que lo dit mestre Johan Garlinch féu.

Item, és convengut entre les dites parts que lo dit mestre Johan Garlinch non puga fer ni fer fer per via directa ni indirecta més anant de les dites mill *Oras*.

E prometten les dites parts, ço és, la una a l'altre e endesemps, que les demunt dites coses totes e sengles cascuna de les dites parts compliran e attendran, e açò sotzs pena de L liures Barcheloneses, adquiridora per les dues parts a la part servant e complint les dites coses, e per la terça

part en aquella cort, jutge o official qui-n feria la execució *et cetera*. E per açò attendre e complir, tenir e observar, ne obliguen la una part a l'altre e endesemps tots e sengles béns llurs, mobles e immobles, haguts e per haver. E-u juren.

Testes: Jacobus Oller, mercator, et Petrus Colomer, calsterius, cives Barchinone.

Johan *interlineat* - b. *Segueix ratllat* li.

186

1489, abril, 15. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, Antoni Robinell, mercader, i Ramon d'Isach, llibreter, ciutadans de Barcelona, ratifiquen la concòrdia entre ells feta i Joan Gherlinch, mestre d'estampa alemany, per a la impressió de 1000 peces del llibre Hores de nostra Dona. Convenen que dividiran en tres parts els llibres impresos i pagarà cada un d'ells un terç de la paga de Joan Gherlinch. I estableixen que el preu mínim de cada peça sense enquadrar serà de 2 sous. [V. doc. 185]

AHPB, Guillem JORDÀ, *Vicesimum nonum manuale* 1489, març, 27 - 1489, desembre, 12, fols. 10v-11v.

Nos Petrus^a Miquell, libraterius, ex una, Anthonius Robinell, mercator, ex alia, et Raymondus Ysach, libraterius, omnes cives Barchinone, ex altera partibus, attendens^b nos omnes facimus facere mille *Oras gloriosse Virginis Marie* magistro Iohanni Garlinch, de stampa, pro pretio duodecim denariorum pro qualibet earum; attendens^c esset inter nos conventum et concordatum quod incontinenti quod essent facte, ipsas illas a manibus nostris habeamus et illas dividere habeamur per tres partes equales, unam^d quarum quilibet nostrum accipiat et solvat dicto magistro Iohanni Galinch suam tertiam partem; attendentes esset inter nos conventum quod quilibet nostrum non possit illas^e vendere nisi adminus pro duobus solidis descornatas, et si forte fieret, quod ille qui contrafaciet, incidat in penam decem librarum Barchinone, dividendam^e pro duabus partibus illi seu illis^f qui non contrafaciet, et pro residua tertia parte illi officiali, curie sive iudici de his executionem facienti; idcircho volentes facere et firmare quod inter nos concordatum est, convenimus pars parti nostrum et nobis ad invicem quod predicta omnia et singula supra narrata attendebimus^g et complebimus et in nullo contrafaciemus vel veniemus aliquo iure, causa vel etiam ratione. Et pro his quilibet nostrum obligamus pars parti nostrum et ad invicem omnia et singula bona nostra, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Iuramus *et cetera*.

Testes proxime dicti [Jacobus Oller, mercator, et Petrus Colomer, calsterius, cives Barchinone].

a. *Damunt els noms, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. attendens, *sic al ms per attendentes. Segueix ratllat nos* - c. *Segueix ratllat dare cuiq* - d. unam, *al ms una* - e. *adquirendam, al ms acquirenda* - f. *seu illis interlineat* - g. *attendebimus, sic al ms per attendemus.*

187

1489, juliol, 27. Barcelona

Jaume Salat, llibreter, ciutadà de Barcelona, i Joan Gherlinch, mestre d'estampa alemany, habitant de Barcelona, fan concòrdia sobre la feina d'estampació. Joan Gherlinch estamparà 360 Còmputs durant la present setmana i promet que en dos anys no imprimirà més exemplars. Joan Salat pagarà a Joan Gherlinch 60 sous per la feina i li donarà el paper que calgui.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Manuale instrumentorum in numero tricesimo secundo* 1488, agost, 21 - 1490, febrer, 19, s.n.

Iacobus^a Salat, libraterius, civis Barchinone, ex una, et Iohannes Garlin, alamannus, magister de stampa sive *stampador* et habitator in dicta civitate, partibus ex altera, confitemur et recognoscimus pars parti alteri et nobis ad invicem et vicissim quod super factione voluminum subscriptorum venimus ad pactum et concordiam sequentes: videlicet, quod ego dictus Iohannes Garlin faciam et stampem, et facere et stampare promitto pro vobis dicto Iacobo Salat, per totam presentem ebdomadam, trescentos sexaginta *Còmputs* iuxta originale per vos michi tradendum. Et promitto vobis quod intra duos annos primo et continue venturos non extampabo nec vendam seu dabo cuiquam alteri de ipsis seu similibus *Còmputs*, ad finem quod vos ipsos per me vobis tradendos facilius vendere et axeugare possitis et valeatis. Et si contrafecero, volo incidi in penam decem librarum monete barchinonensis, vobis pro duabus partibus, et officiali proinde executionem facienti pro residua tertia parte, factis de ipsa pena tribus equalibus partibus, adquirendam. Et quod vos dictus Iacobus Salat habeatis michi dare pro factione ipsorum *Còmputs* sexaginta solidos dicte monete barchinonensis, et etiam papirum pro ipsis *Còmputs* stampandis, quod fuerit necessarium. Et ut de predicta pena, casu quo comittatur, vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: Baltasarem^m Thomam, flaçaderium, civem Barchinone, qui mecum et sine me teneatur in dicta pena *et cetera*. Et ego dictus fideiussor, acceptans sponte dictam fideiussionem, promitto cum dicto principali meo et sine ipso teneri *et cetera*. Et pro hiis obligamus ambo, dicti principalis et fideiussor, scilicet uterque nostrum, prout dicta sunt et promissa, bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Et specialiter ego dictus fideiussor, legi dicenti quod prius *et cetera*, et alii *et cetera*. Et ambo, omni alii *et cetera*. Et ego Iacobus^s Salat, qui supra, acceptans dictam promissionem, per vos dictum magistrum Iohannem Garlin michi supra factam, de faciendo et stampando predictos trescentos sexaginta *Còmputs*, pro quibus^d habeam et promitto exsolvere vobis, incontinenti cum ipsos habuero et recepero, dictos sexaginta solidos, et tradam vobis papirum, quod pro factione ipsorum fuerit necessarium, sine omni dilatione *et cetera*. Damna et missiones *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuramus omnes dicti contrahentes *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiat utrique parti nostrum unum *et cetera*.

Testes: discretus Petrus Raymundus Nathalis, civis, et Petrus Texidor, ambo scriptores Barchinone.

a. *Damunt els noms, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Segueix ratllat exsolvere.*

188

1489, setembre, 30. Barcelona

Jaume de Casafranca, notari i escrivà del rei, ciutadà de Barcelona, i Joan Gherlinch, mestre d'estampa alemany, habitant de Barcelona, fan concòrdia sobre l'estampació de llibres. Joan Gherlinch estamparà 1015 peces del llibre Lunari, en bon paper, segons l'original lliurat per Jaume de Casafranca. En un any i mig no imprimirà més peces del dit llibre ni lliurarà a un altre l'original perquè ho faci. Jaume de Casafranca, per esmena i satisfacció del paper i de tot el que calgui per a la feina d'impressió, pagarà a Joan Gherlinch 35 lliures: ara, 15 lliures; i la resta, en acabar la feina d'impressió.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

En nom de Déu sia, amen.

Capítols e concòrdia sobre les coses davall scrites fets e fermats entre lo honorable mossèn Jaume^a de Casafrancha, notari et scrivà del senyor rey, ciutedà de Barchinona, de una part, e mestre Johan^b Garlinç, mestre de letra de stampa, de Alemanya, ara emperò habitant^c en Barchinona, de la part altra, per [...]^d.

Primerament, lo dit mestre Garlinç promet al dit mossèn Jacme Casafrancha, sots pena de XXV liures de moneda Barchalonesa, la qual graciosament se impose, que de aci e per tot lo mes de octubre prop sdevenidor ferà e enpremtarà de letra de stampa e liurarà realment y de fet al dit mossèn Jacme de Casafrancha mil e quinze peces o libres appellats *Lunaris*, segons lo original, lo qual per lo dit mossèn Casafrancha li és liurat, scrits o stempats en bon paper de bona stampa, segons la mostra que de present lo dit Garlinç ha liurada al dit mossèn Casafrancha.

Item, promet sots la dita pena de XXV liures, [...] dins temps [...] any e mig propvinent^e [...] no farà ni ferà més dels dits libes, per si o per altres, directament o indirecta, [...] ne prestarà o comunicarà per alguna via lo original [...] translats del dit libe, ans promet que lo dit original gorderà bé e degudament en manera que per algun [...] comunicats a algú ni de aquells permetre ésser tret translats.

Item, promet, sots la dita pena, que dins lo dit temps^f [...] no farà ni ferà [...] directament ni indirecta més anant dels dits mil [...] o trestats. E que de aquells ne d'altres no-n vendrà [...] -ment laxerà a algú o alguns per alguna via.

Item, lo dit mossèn Jacme de Casafrancha promet al dit [...] Johan Garlinç que per smena e total satisfacció de la dita [...] del paper e altres coses necessàries, les quals totes venen a càrrech del dit mestre Garlinc, donerà e pagarà al dit mestre Garlinc trenta cinch liures Barchaloneses, ço és, de present quinze liures e les restants vint liures acabada e liurada la dita obra, com dit és.

E prometen dites parts, ço és, la una a l'altre e endesemps, que les dites coses totes e sengles, ço és, quiscuna de aquelles lo que li tocha, atendran, compliran e serveran sens dilació alguna, ab restitució de tots dans e despeses, e⁶ lo dit mestre⁶ Garlinç sots la dita pena de XXV liures, la qual tantes vegades sia comesa quantes seria contrafet, la qual pena comesa o no⁴, o graciosament remesa, no resmenys lo dit mestre Garlinç vol ésser tengut en les dites coses. E per maior seguretat⁵ dóne per fermances En Baltesar Thomàs, flassader, e Pere Miquel, librater, ciutedans de Barchinona, e quiscú d'ells per lo tot¹, les quals fermances accepten la dita fermaça e prometen que ab lo dit lur principal e sens aquells, seran tenguts e obligats en les dites coses. E ultres les dites despeses e pena prometen les dites parts, ço és, la una a l'altre endesemps pagar per salari^m de elles e de lurs procuradors per⁶ quascun dia cinch sous [...] axí mateix sobre les dites coses no alleguar [...] sobreceiment ne ferma de dret, ne posar alguna [...] sots pena de deu liures, la qual pena tantes [...] sia comesa quantes serà contrafet, de la qual [...] cars que [...] sa sia gonyada la terça [...] official qui de aquella faria execució e les [...] dues parts a la part obedient, e les dites coses complint. La qual pena comesa o no, pagada o no, noresmenys [...] dites parts prometen tenir e complir les dites coses [...] attendre e complir, ne obliguen, ço és, lo dit mestre [...] e les dites fermances al dit mossèn Casafrancha [...] mossèn Casafrancha al dit mestre Garlinc, tosts [...] sengles béns lurs e de cascun d'ells per lo tot. E axí ho juren [...] Senyor Déu e los seus sants quatre Evangelis per ells corporalment tocats ab totes renunciacions axí de drets e de fermances com altres largament. E noresmenys per les dites coses totes e sengles prometen fer e fermar scriptura de terç en lo libre dels terços de la cort del vaguer larguament. E per quant lo die present és festa de Sent Jherònim e feriat e la dita scriptura de terç no-s pot fermar, per ço *et alias* les dites parts, axí principal com fermances, fan e constituexen procuradors lurs per fermar la dita scriptura de terç En Barthomeu Torrent, notari, e En Johan Senya, scrivent de Barchinona, e quiscun de aquells *insolidum* per fermar la dita scriptura de terç largament⁶.

Deinde autem die iovis, prima mensis octobris, anno predicto, intitulata, Bartholomeus Torrent, notarius, civis, et Iohannes Senya, scriptor Barchinone, procuratores supra constituti, firmarunt dictam tertii scripturam in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone, obligantes dicto nomine personas et bona dictorum eorumdem principalium *et cetera*.

Testes: honorabiles Michael Marquès, mercator, Anthonius Bonet, notarius et regius scriba domini regis, Gabriel Prats, libraterius, cives, et Franciscus Jover, scriptor Barchinone.

Item, dictus Iohannes^p Garlinc firmavit apocham de dictis XV libris, que solvende erant die³ presenti, quas dictus Casafrancha eidem Iohanni Garlinc scribi fecit in tabula cambii sive depositorum Barchinone. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Id. I segueix ratllada una paraula il·legible* - c. *habitant, al ms habint* - d. *Indiquem amb [...] les parts il·legibles de l'instrument a causa del mal estat de la minuta* - e. *dins propvinent interlmeat* - f. *dins lo dit temps interlineat* - g. *Segueix ratllat de* - h. *Segueix ratllat Gal* - i. *Segueix ratllat o* - k. *Segueix ratllat dona* - l. *Segueix ratllat una part del text* - m. *Segueix ratllat a* - n. *Segueix ratllat a* - o. *Segueix ratllat Deinde autem die iovis prima mensis octobris* - p. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - die, *al ms de*.

1490, febrer, 3. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Francesc Fageda, causídic, ciutadà de Barcelona, 22 lliures i 4 sous, que són part d'un deute de 30 lliures, que són el preu de 960 peces del llibre Hores, impreses en paper per Joan Gberlinch, estamador de llibres, el qual deu les dites 30 lliures a Pere Miquel. Aquest promet pagar-les d'aquí a mitja Quaresma. Pere Miquel signa instrument d'indemnitat a Baltasar Tomàs, flassader, ciutadà de Barcelona, per raó de la seva fiança.

AHPB, Pere TRITER, *Octavum manuale contractuum venditionum et aliarum alienationum et aliorum quorumcumque contractuum* 1489, juliol, 6 - 1490, abril, 29, fol. 72v.

Die mercurii, tertia mensis febroarii, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX.

Petrus^a Miquel, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Francisco Fageda, causidico, civi dicte civitatis, presenti, quod debeo vobis viginti duas libras et quatuor solidos barchinonenses, vobis ad solvendum restantes ad complementum illarum triginta librarum Barchinone, quas vobis debebam ratione et pro pretio nongentarum sexaginta *Horarum*, in papiro scriptarum de stampa, bonarum et perfectarum, quas a vobis emi, habui et recepi, ad opus officii mei et causa utendi eodem. Renuntiando *et cetera*, solvere vobis mercantiliter et de plano hinch ad mediam Kadragesimam proxime venturam, sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Fideiussor: Balthesar^b Thomas, flassaderius, civis Barchinone, qui mecum *et cetera*. Qui acceptans promitto teneri *et cetera*. Obligamus tam principalis quam fideiussor, scilicet uterque insolidum, bona *et cetera*. Renuntiamus et specialiter ego dictus fideiussor renuntio legi sive iuri dicenti quod prius conveniatur principalis quam fideiussor *et cetera*. Et omnes insimul omni alii iuri *et cetera*. Et est sciendum quod de predictis omnibus et singulis facimus et firmamus vobis scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Cui *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Raphael Oliver, mercator, et Anthonius Folch, notarius, cives Barchinone.

Dictus Petrus^c Miquel firmavit instrumentum indemnitatis dicto Balthesari Thome ratione fideiussionis predicte. Fiat cum similibus obligationibus et cum speciali obligatione illius debiti triginta librarum, quas Iohannes Glierlinch, empremtator librorum, sibi debet et solvere tenetur. Fiat large *et cetera* cum obligatione bonorum suorum et scriptura tertii *et cetera*. Iurat *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Iheronimus de Negro, mercator Ianuensis, et dictus Anthonius Folch, notarius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües pera indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

1490, juny, 3. Barcelona

Ramon d'Isach, llibreter, ciutadà de Barcelona, fa testament i fa constar que va deixar a Bernat Dalmau, de la parròquia de Santa Coloma de Vinyoles, diòcesi de Vic, un Missal perquè fos examinat pels parroquians de Santa Coloma, que volien comprar-lo per al servei de la dita parròquia. Diu també que En Duran, tirasser de la ciutat de Vic, té en comanda 7 llibres d'oracions d'estampa. Disposa que aquest llibres o llur preu siguin tornats a la seva muller Eufràsia.

AHPB, Jaume VILAR, *Primus liber testamentorum* 1479, gener, 24 - 1497, deembre, 21, fols. 29v-30r.

In^a Christi nomine, amen. Ego Raymundus^b de Ysacho, libraterius, civis Barchinone, oriundus loci de Tostato, comitatus Vigore, infirmitate detentus, de qua mori timeo, in meo tamen pleno sensu, sana et integra memoria et cum firma loquela existens, disponens de bonis meis, meum facio, condo et ordino testamentum. ... Et pono hich ad memoriam quod Bernardus Dalmacii, parrochie Sancte Columbe de Vineolis, diocesis Vicensis, tenet a me quendam librum sive *Missale*, quod hiis proxime lapsis diebus sibi missi causa comprobandi et recognoscendi ipsum librum a parrochianis dicte parrochie et aliis qui ipsum librum emi volebant ad opus ecclesie eiusdem parrochie. Item, tenet a me, in comendam ad vendendum eum, *En Duran*, tiraterius civitatis Vici, septem libros orationis stampe sive *stampa*. Que omnia aut pretia eorumdem volo dicte uxori et heredi mee predictae [Eufrasinie], restitui et tornari, mora quacumque cessante.

Actum est hoc Barchinone, tertia die mensis iunii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo.

Sig+num Raymundi de Ysacho, testatoris predicti, qui hoch meum testamentum seu hanc meam ultimam voluntatem laudo, concedo et firmo.

Testes vocati et rogati huius testamenti sunt: Bartholomeus Alzadar Matha, lanserius, et Petrus Miró, pelliparius, cives Barchinone^c.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

1490, desembre, 7. Barcelona

Miquel Miravet, escrivent de lletra rodona i bidell de la Seu de Barcelona, reconeix haver rebut del obrers i procuradors de l'església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres, 12 lliures i 10 sous, que són part del preu de 37 lliures i 10 sous, pel qual ha d'escriure un Missal per al servei de la dita església.

AHPB, Miquel FORTUNY, *Sextum manuale* 1490, setembre, 20 - 1491, setembre, 15, s.n.

Die martis, VII^a mensis decembris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXXXX.

Instrumentum capitulorum factorum et firmatorum per et inter Michaelē Miravet, badellum Sedis Barchinone, ex una parte, et operarios ecclesie parrochialis Sancti Andree de Lavanes, diocesis Barchinone, et procuratores eiusdem parrochie, ex altera partibus *et cetera*. Fiat large, inedula *et cetera*.

Testes in dicta cedula.

Ego Michael^a Miravet, badellus Sedis Barchinone, confiteor et recognosco vobis operariis et proceribus ecclesie parrochialis Sancti Andree de Levaneres, diocesis Barchinone, quod modo infrascripto dedistis et solvistis michi bene et plenarie, ad meam omnimodam voluntatem, illas duodecim libras et decem solidos monete Barchinone, que sunt in solutum pro rata illarum triginta septem librarum et decem solidorum, pro quibus seu quarum pretio teneor scribere quoddam *Missale* ad opus dicte ecclesie de Levaneres, prout constat in quibusdam capitulis inter me, ex una, et vos, partibus ex altera. De quibus testificatum fuit instrumentum in posse Michaelis Fortuny, notarii publici Barchinone, die presenti et subscripta. Modus vero solutionis dictarum duodecim librarum et decem solidorum talis fuit: quoniam Bartholomeus Terrés, mercator, civis Barchinone, pro vobis michi dedit in *lenya* duas libras et decem solidos; residuas vero decem libras, ad complementum dictarum duodecim librarum et decem solidorum, tradidistis michi per manus Galcerandi Pere, operarii dicte ecclesie de Levaneres. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: Bartholomeus Carqueses, parrochie Sancti Vincentii de Levaneres, et Bernardus Pasqual, parrochie Beate Marie de Corbera, diocesis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

1491, maig, 11. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Joan Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona, 21 lliures, que són el preu d'un instrument que serveix per a buidar lletres, i punxons i matrisus, comprats per Pere Miquel i Nicolau Spindeler, mestre de llibres d'estampa. Pere Miquel promet pagar la meitat d'aquí a sis mesos i la resta la pagarà en obra impresa a raó de 3 sous per mà de paper escrit.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Tricesimum primum manuale* 1491, gener, 22 - 1491, setembre, 2, s.n.

Ego Petrus^a Miquell, libraterius, civis Barchinone, gratis et ex certa scientia, confiteor et recognosco vobis honorabili Iohanni Rabinell, mercatori, civi Barchinone, quod debeo vobis viginti unam libras Barchinonenses ratione et pro pretio cuiusdam instrumenti *per buydar lletres, e punxons, e matrices*, quas a vobis ego et Nicholaus Spindoler emimus, habuimus et recepimus pretio predicto. Et ideo renuntiando *et cetera*, convenio et promitto illas vobis solvere: videlicet, medietatem hinch ad sex menses proxime venientes, decem libras et decem solidos, et restantes decem libras et decem solidos in opera per me facienda. Que quidem opera veniat ad placitum vestrum, ad rationem trium solidorum *per mà de paper scrit "En Simon^b contentabitur"*. Vobis dabo ipsas decem libras et decem solidos hinch ad duos annos tunch proxime et continue venturos, sine dilatione *et cetera*. Cum salario procuratoris intus civitatem Barchinone, V solidos; et extra, decem solidos. Ultra quos *et cetera*. Omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Renuntians *et cetera*. Iurans *et cetera*. Et facio ac firmo scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone, cui per hoc instrumentum [...].

Testes: venerabilis Vincentius Granell, presbiter Barchinone, et Gualcerandus Fabre, civis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat contesta* - c. *Indiquem amb [...] la manca de la resta de l'instrument que no va ésser escrita al ms.*

1491, maig, 13. Barcelona

Galceran Palou, peller, ciutadà de Barcelona, promet a Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Lluís Palou viurà amb ell durant 3 anys per tal

d'aprendre l'ofici de llibreter. Pere Miquel, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà. A la fi dels tres anys el vestirà amb roba nova.

AHPB, Guillem JORDÀ, *Tricesimum primum manuale* 1491, gener, 22 - 1491, setembre, 2, s.n.

Ego Gualcerandus^a Palou, payerius, civis Barchinone, gratis *et cetera*, a quintadecima presentis et infrascripti mensis madii ad tres annos primo et continue venturos, afirmo vobiscum Petro Michael, libraterio, cive^b Barchinone, Ludovicum Palou, filium meum, causa addicendi dictum officium vestrum *de libretre*. Promittens quod, durante dicto tempore, serviet vobis et uxori et familie vestris, de die et de nocte, in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis. Et quod non recedet a servitio vestro nisi prius obtenta licentia a vobis. Quodque si fecerit, dono vobis licentiam et facultatem quod sine interventu alicuius curie seu persone possitis illum capere, et captum in vestro servitio reysterare. Et quod per dictum tempus non furabitur, seu^c malum aliquid vobis et domui vestre faciet seu intemptabit. Quod si faceret, promitto vobis illud restituere sine dilatione *et cetera*. Quodque reddam omnes missiones *et cetera*. Super quibus missionibus *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda *et cetera*. Sub tali tamen pacto: quod habeatis dictum filium meum per dictum tempus tenere sanum et egrum ad usum Barchinone. Et quod habeatis et teneamini ipsum tenere indutum bene et decenter per dictum tempus. Et in fine dicti temporis habeatis ipsum induere de novo de panno XVIII^f. Ad hec ego Petrus^d Miquell, predictus, laudans predicta, acceptansque dictum Ludovicum Palou, filium vestrum, in discipulum^e meum, promitto vobis et dicto filio vestro quod per dictum tempus instruam ipsum bene, quantum in me erit, in dicto officio meo^f *de libretre*. Et quod tenebo ipsum sanum et egrum ad usum Barchinone. Et quod tenebo ipsum indutum per dictum tempus bene et decenter secundum conditionem suam. Et in fine dicti temporis induam ipsum de novo de panno XVIII^f, sine dilatione *et cetera*. Quodque reddam omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda.

Testes: honorabilis Galcerandus Fabra, Bartholomeus de Primeran, porteriis, cives, et Anthonius Simon Fonol, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. cive, *al ms civi* - c. seu, *al ms sed* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. discipulum, *al ms dicipulum* - e. meo *interlineat i escrit damunt vestro ratllat*.

1491, setembre, 27. Barcelona

Jaume Català, agricultor, ciutadà de Barcelona, promet a Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu nebot Francesc Català, fill de Francesc Català, del lloc

de l'Espluga Calba, viurà amb ell durant 3 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Pere Miquel, durant aquest temps, el mantindrà i li donarà una paga de 22 florins, a raó de 7 florins per any per a vestit i calçat.

AHPB, Joan VILANA, *Secundum manuale sive protbocollum* 1491, abril, 12 - 1492, setembre, 1, fol. 32r.

Ego Iacobus^a Català, agricola, civis Barchinone, gratis et ex certa scientia, constituens me in his tentum et obligatum ac fideiussorem, per firmam et validam stipulationem, convenio et promitto vobis Petro Michaelis, libraterio, civi Barchinone, me facturum et curaturum ac daturum opera^b cum effectu quod Franciscus Català, filius Francisci Català, loci de la Spluga Calda^c, nepos meus sive *nebot*, morabitur vobiscum per tempus trium annorum, qui currere incipiunt die presenti, causa addicendi vestrum officium *de librater*, et alias serviendi vobis, domui et familie vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis. Et quod intra dictum tempus a servitio vestro non recedet. Et emendabit vobis omnes dies quos a vestro servitio absens fuerit ratione fuge, infirmitatis aut alias. Et quod nullum dampnum faciet seu inferet vobis nec domui vestre culpa sui. Necnon vobis restituet et emendabit quicquid damni intulerit culpa sui. Et ego dictus Petrus Michael, acceptans dictum Franciscum in discipulum, promitto ipsum docere in dicto officio, prout melius potero, bona fide. Et intra dictum tempus providebo ipsum in cibo et potu, et collam ipsum sanum et egrum ad consuetudinem Barchinone. Et per totum dictum tempus pro sua solidata dabo et solvam eidem viginti duos florenos currentes, ad rationem septem florenorum pro quolibet anno, de quibus se possit induere et^d calciare. Que omnia et singula promittimus nos dicti contrahentes, prout ad quemlibet pertinent et spectant, attendere et complere *et cetera*. Sine dilatione *et cetera*, cum restitutione expensarum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro his complendis *et cetera*. Obligamus ad invicem bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*.

Testes: discreti Iohannes Palomeres et Ludovicus Mir, notarii et cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *opera, sic al ms* - c. *Calba, sic als ms per Calba* - d. *Segueix ratllat callc*.

1492, gener, 26. Barcelona

Pere Cristòfol, prevere, beneficiat a l'església parroquial de Sant Just de la ciutat de Barcelona, reconeix deure, per causa d'un préstec, a Joana Vives, monja del monestir de Santa Maria de Vallldonzella, del territori de Barcelona, 4 lliures i 10 sous. En un altre instrument, Pere Cristòfol promet que escriurà, notará i enquadernarà el llibre Dominical e Santoral. Aquesta tasca és valorada en 4 lliures i 10 sous. [V. doc. 172]

AHPB, Dalmau GINEBRET, *Manual* 1491, maig, 13 - 1492, juny, 25, s.n.

Ego Petrus Christoforus, presbiter, in ecclesia^a parrochiali Sancti Iusti Barchinone beneficiatus, confiteor et recognosco vobis venerabili domine Ioanne Vives, moniali monasterii Beate Marie Vallis Domicelle, territorii Barchinone, quod debeo vobis quatuor libras et decem solidos monete Barchinone, ratione mutui per vos michi gratis et bono amore facti. Et ideo renuntiando *et cetera*, convenio et promitto vobis quod dictas quatuor libras et decem solidos dicte monete dabo et solvam vobis et vestris hinc et per totum mensem^b aprilis proxime futurum, sine dilatione *et cetera*. Cum salario procuratoris, tam intus quam extra civitatem Barchinone, quinque solidorum *et cetera*. Cum restitutione sumptuum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Promittens non firmare ius *et cetera* sub pena quinquaginta solidorum *et cetera*. Cuius pene *et cetera*. Que pena *et cetera*. Qua quidem pena *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem Guillelmum Príncipe, alias Gricot, sartorem, civem Barchinone, qui mecum et sine me de predictis omnibus et singulis vobis et vestris firmiter teneatur. Et ego dictus Guillelmus Príncipe, alias Gricot, fideiussor suppradatus, suscipiens in me sponte onus dicte fideiussionis, promitto vobis quod una cum dicto principali meo et sine ipso vobis et vestris^c firmiter tenebor et teneri volo. Et pro predictis *et cetera*, obligamus tam principalis quam fideiussor^d vobis et vestris omnia et singula bona^e nostra et utriusque nostrum insolidum *et cetera*. Renuntio ego dictus fideiussor legi dicenti quod prius conveniatur principalis quam fideiussor et alii dicenti quod, sublato principali^f, tollatur^g accessorium. Et omnes insimul, omnibus aliis legibus *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Fiat cum scriptura tertii in curia honorabilis vicarii Barchinone.

Testes sunt: discretus Petrus Stanyol, presbiter, in ecclesia Barchinone beneficiatus, Berengarius Franciscus de Maçanet et Iohannes Franciscus de Maçanet, cives Barcinone.

Item, cum alio instrumento. Dictus Petrus Christoforus firmavit apocham dicte domine Ioanne Vives, moniali, de predictis quatuor libris et decem solidis Barchinone, numerando receptis.

Testes: proxime dicti.

Item, cum alio instrumento. Dictus Petrus Christoforus, per legitimam et solemnem stipulationem ac sub pena decem librarum, convenit et bona fide promisit dicte domine Ioanne Vives, moniali, quod, omni adiecta renuntiatione, dabit operam cum effectu quod hinc et per totum mensem aprilis proxime futurum scribet, notabit et muniet pro dicta domina Ioanna Vives, moniali, quendam librum vocatum^h *Dominical e Santoral*, qui etiam in aliquibus locis obfuscatus reparari habet, pretio videlicet dictarum quatuor librarum et decem solidorum Barchinone. Et ideo renuntiando *et cetera*. Sine dilatione *et cetera*. Cum restitutioneⁱ sumptuum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, obligo omnia bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Et pro dicta pena firmo scripturam tertii in curia honorabilis vicarii Barchinone.

Testes sunt proxime dicti.

a. *Segueix ratllat* Barchinone - b. mensem, *sic al ms per mensis* - c. vestris *manca al ms* - d. *Segueix ratllat* es - e. *Segueix ratllat* utr - f. *Segueix ratllat* fideiussor - g. *Segueix ratllat* asse - h. *Segueix ratllat* se - i. *Segueix ratllat* es.

1492, abril, 6. Barcelona

Pere Rossell, pergaminer, oriünd de la ciutat de París, regne de França, ciutadà de Barcelona, ven a Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, oriünd de la ciutat d'Heidelberg, d'Alemanya, ciutadà de Barcelona, 200 dotzenes de pergamins, blancs, rasos i a punt per a escriure-bi, pel preu de 190 lliures, a raó de 19 sous per cada dotzena.

AHPB, Marc BUSQUETS, *Secundum manuale* 1492, febrer, 17 - 1493, maig, 11, s.n.

Die veneris, VI^a aprilis, anno a nativitate Domini M CCCC^o LXXXX secundo.

Sobre la venda de doscentes dotzenas de pregamins en la forma e manera devall escrita, fahedora per En Pere Rossell, pergaminer, nadiu de la ciutat de París, del regne de França, ara, emperò, ciutedà de Barchinona, a mestre Johan Arrosbac, stamper, nadiu de la ciutat de Adilberc, de Alamanya, ara ciutedà de la dita ciutat de Barchinona, de una part, e lo dit Iohan Arrosbach, de la part altra, són stats fets e concordats los capítols següents:

Primerament, que lo dit Pere^a Rossell, pergaminer, dins lo temps de sis mesos primer vients liurarà al dit mestre Iohan Arrosbac docentes dotzenas de pregamins blancs, rasos e apunt de scriure, ço és, que de quiscun pregamí puixen exir dos fulls de la forma mitgana. E los quals li liurarà en aquesta manera: ço és, d'así a tres mesos primer venidors cent dotzenas e les restants cent dotzenes dins los restants tres mesos, que són compliment dels demunt dits sis mesos. E açò per preu de cent noranta liures de moneda de^b Barchinona, a rahó e for de denou sòlidos per quiscuna dotzena, pagadores dites cent noranta liures en aquesta manera: ço és, que tota hora e quant dins lo temps demunt dit lo dit Pere Rossell liurarà al dit mestre Johan Arrosbac dels dits pregamins, lo dit mestre Johan Arrosbac li^c haie pagar la meytat de la quantitat que dits pregamins pujaran quiscuna vegada. E a la fi de la tradició e liuració de dits pregamins li hage pagar tot ço e quant li restaria degut a compliment de les dites CLXXXX liures.

Item, que^d lo dit mestre Johan^e Arrosbach sie tengut donar e pagar al dit mestre Pere Rossell les demunt dites CLXXXX liures dins lo temps dels sis mesos demunt dits en e sots la forma en lo prop capítol contenguda, per preu de les quals lo dit mestre Pere Rossell li ha de fer venda de les demunt dites docentes dotzenes de pregamins rasos de la sort dessús mencionada, la qual ara per lavors li fa.

Item, lo dit mestre Pere Rossell, de una part, e lo dit mestre Johan Arrosbach, de la part altra, convenen e prometen la hu a l'altre e endesemps, e agradablement se posen pena de XXV liures de la dita moneda, de les quals en cas de comissió de aquelles *et cetera*, que les coses demunt dites totes e sengles, quant a la huna part e a l'altra han sguart, compliran e atendran en la forma e manera demunt dites, sens dilació alguna, ab restitució de tots dans, messions e interessos, que l'altre d'ells haguessen a fer *et cetera*. E per compliment obliguen la una part a l'altre e a ells endesemps tots e sengles béns lurs, mobles e immobles, haguts e per haver, ab aquelles clàusules e cautelas e renunciacions necessàries e oportunes e en semblants actes acostumar posades largament e bastant a coneguda del notari del present acte.

Firmata et iurata fuerunt huiusmodi capitula et instrumenta inde dependentia per dictas partes, presentibus testibus: venerabili et discreto Dideco Salamentino, canonico abulensi, et Vincentio Alexandre, habitatore Barquinone.

Apocha firmata per dictum Petrum^f Rossell dicto Iohanni Arrosbach de viginti septem florenis auri, ad rationem decem septem solidorum pro quolibet floreno, quos sibi tradidit numerando et qui sunt pretium quindecim dotzenarum pergamenorum in dictis capitulis contentorum, quos iam sibi tradidit. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes proxime dicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *de manca al ms* - c. *li interlineat* - d. *que interlineat* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

197

1492, abril, 7. Barcelona

Joan Rosenbach, estampador o impressor de llibres, ciutadà de Barcelona, ven a Joana, vídua de Francesc Carbonell, ciutadà de Barcelona, un violari de 30 sous de pensió o renda per un preu o capital de 10 lliures, que hom garanteix mitjançant la venda simulada de 14 dotzenes de pergamins rapats, pel preu de 13 lliures. Redempció i cancel·lació: 4 de maig de 1493. [V. doc. 201]

AHPB, Antoni JOAN, *Manuale quinquagesimum quintum* 1492, abril, 7 - 1493, març, 4, s.n..

*Item^a, in alio instrumento. Ego Iohannes^b Rosach^c [stampador librorum, civis Barchinone], vendo vobis domine Iohanne, uxori Francisci Carbonell, quondam, [apothecarii, civis Barchinone], mediante Bartholomeo Vitalis, cursore felpe, XIIIⁱⁱ dozenas de pergamins rapats en quiscuna banda. Inducens in posesionem per traditionem quam de presenti vobis facio, cedens vobis et vestris omnia iura, omnes actiones, reales et personales. Quibus iuribus et actionibus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est XIII libre. Quodque tenebor vobis et vestris *et cetera*. Et pro his obligo omnia bona mea, mobilia et inmobilia *et cetera*. Et iuro.*

Testes predicti^d [Iohannes Campamar, emprantator, et Anthonius Benedictus Iohannis].

a. *Al marge esquerre Hoc erronee fuit cancellatum. Die martis, XXIIIⁱⁱ mensis iulii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXXⁱⁱ fuit huiusmodi instrumentum cancellatum de partium voluntate et dictas XIIIⁱⁱ dozenas de pergamins. Die sabbati, IIII^a mensis madii fuit cancellatum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Rosbach, a l'instrument de venda* - d. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació*.

1492, abril, 12. Barcelona

Joan Rosenbach, estampador o impressor de llibres, ciutadà de Barcelona, ven a Pere Miquel Carbonell, fill de Francesc Carbonell, apotecari, i de la seva muller Joana, ciutadà de Barcelona, un violari de 26 sous de pensió o renda per un preu o capital de 9 lliures i 2 sous, que hom garanteix mitjançant la venda simulada de 20 raimes de paper pel preu d'11 lliures. Redempció i cancel·lació: 24 de juliol de 1492.

AHPB, Antoni JOAN, *Manuale quinquagesimum quintum* 1492, abril, 7 - 1493, març, 4, s.n..

Item^a, in alio instrumento. Ego Iohannes^b Rosbach, emprantor librorum, [civis Barchinone], vendo vobis Micaeli Carbonel, mediante Michaelae Sala^c, tanquam plus danti et oferenti in ancanto publico, XX reymes de paper, inducens vos in posecionem corporalem per traditionem quam de presenti vobis facio^d, cedens vobis omnia iura, omnesque actiones, reales et personales, mistas et directas. Quibus iuribus et actionibus et cetera. Ego enim et cetera. Pretium est undecim librarum. Quodque tenebor vobis et vestris. Et pro his obligo omnia bona mea et cetera. Et iuro.

Testes predicti [Iohannes Campamar, empransator, et Andreas, alias Alfonso, scriptor, cives Barchinone].

a. *Al marge esquerre* Die martis, XXIII iulii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LXXXII fuit huiusmodi instrumentum cancellatum de partium voluntate et dictas XX raymes de paper - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques pera indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat* raymes de paper - d. *facio manca al ms.*

1493, febrer, 7. Barcelona

Joan Benet Meians, mercader, i Miquel Pla, apotecari, per una part, i Pere Miquel, llibreter, per altra, tots ciutadans de Barcelona, fan composició sobre alguns capítols entre ells firmats per raó de certa obra d'impressió. [V. docs. 204, 222]

AHPB, Marc BUSQUETS (menor), *Secundum manuale* 1492, febrer, 17 - 1493, maig, 11, s.n.

Die iovis, VII febroarii, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX tertio.

Conventio, compositio et transactio facte inter Iohannem Benedictum Mayans, mercatorem, et Michaellem Pla, apothecarium, cives Barcehinone, ex una, et Petrum Michaelis, libraterium, civem dicte civitatis, partibus ex alia, super certis capitulis inter ipsos firmatis ratione certe stampe et cetera. *Est in nota.*

Testes ibidem.

200

1493, abril, 6. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Francesc Franch, doctor, utriusque iuris, ciutadà de Barcelona, 149 lliures, que són el preu de 598 Guidos, estampats per ell, és a dir, Ars chirurgie de Guido de Cauliaco o Gui de Chaulbac. Malgrat tot, en lliura tan sols 501 volums. L'edició contractada era de 600 volums.

AHPB, Miquel FORTUNY, *Octavum manuale* 1492, juliol, 18 - 1493, abril, 220, s.n.

Die sabbati, VI^a mensis aprilis, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXXXVIII°.

Ego^a Petrus^b Michaelis, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis magnifico viro domino Francisco Franch, utriusque iuris doctori, civi Barchinone, quod inter diversas vias sive solutiones dedistis et solvistis michi bene et plenarie, ad meam omnimodam voluntatem, centum quadraginta novem libras et decem solidos monete barchinonensis, pro pretio quingentorum nonaginta octo *Guidorum*, quos vobis vendidi. Et de quibus tradidi vobis quingentos unum *Guidos*, et remanent penes me nonaginta septem *Guidos*^c, de quibus teneor vobis reddere legale compotum et rationem. Et licet in capitulis inter vos et me inhitis et firmatis in posse notarii infrascripti venditionem vobis fecissem de sexcentis *Guidis* stampatis, pretio quinque solidorum pro *Guido*, tamen non fuerunt per me stampati nisi predicti quingenti nonaginta octo *Guidi*, pro quibus dictam quantitatem michi solvistis. Et promitto adimplere omnia in dictis contenta. Et sine preiudicio, novatione et derogatione eorum facio vobis presentem apocham de dicta quantitate de centum quadraginta novem libris et decem solidis. Et ideo renuntiando et cetera.

Testes: honorabilis Anthonius Delmares, domicellus, domiciliatus in civitate, et Martinus Iohannis, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre* in comuni - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma-* c. *guidos, sic al ms.*

1493, maig, 4. Barcelona

Execució de la carta de gràcia del violari venut per Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, el dia 10 d'abril de 1492. Són retornats les 14 dotzenes de pergamins rapats, que eren la garantia del violari. [V. doc. 197]

AHPB, Antoni JOAN, *Manuale quinquagesimum sextum* 1493, març, 6 - 1484, gener, 5, s.n..

Ego Iohannes^a Rossat^b, magister librorum de stamba^c, confiteor et recognosco vobis Petro Michael Carbonell, notario, quod restituistis michi, voluntati mee, omnes pergamenos, quos vobis vendidi pro securitate cuiusdam violarii pensionis^d XXX solidorum et pretii X librarum, X solidorum, quod vobis vendidi in mense aprilis, anno M CCCC LXXXII, quod die presenti lui vobis. Et ideo renuntio *et cetera*.

Testes predicti [honorabilis Anthonius Benedictus Iohannis, notarius, et Francischus].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Rossat, *sic al ms per Rosbach o Rosembach* - c. stamba, *sic al ms* - d. pensionis, *al ms pensis*.

1493, agost, 5. Barcelona

Joan Huguet, fill de Jaume Huguet, mercader, ciutadà de Barcelona, promet a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 2 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i li donarà una paga de 12 lliures.

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1492, novembre, 24 - 1493, setembre, 13, fol. 86r-v.

Ego Iohannes^a Uguet, filius Iacobi Uguet, mercatoris, civis Barchinone, pro nunch in regno Neapolis moram trahens, gratis *et cetera*, a die presenti ad duos annos primo et continue venturos, afirmo me vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive^b dicte civitatis, presenti, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, noctu dieque. Promittens vobis quod, dicto tempore durante, serviam vobis bene et dessenter, utilia procurando et inutilia pro posse evitando. Quodque a servitio vestro non

recedam ratione fuge seu alias. Quod si fecero, promitto vobis emendare omnes dies quibus a servitio vestro absens fuero tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et si quid mali in bonis vestris intulero, totum id, quitquid et quantum fuerit, promitto de bonis meis propriis vobis solvere, restituere et emendare sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: Arnaldum Vuguet, coralerium, civem dicte civitatis Barchinone, qui mecum *et cetera*. Ad hec ego Arnaldus Vuguet, fideiussor qui supra, laudans *et cetera*. *Fiat acceptatio*. Et pro hiis complendis obligamus tam principalis quam fideiussor omnia bona nostra et utriusque nostrum insolidum, mobilia *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes Trinxer, laudans *et cetera*, acceptansque te dictum Iohannem Vuguet in discipulum et servitorem meum, convenio et bona fide promitto tibi docere dictum officium meum *de librater* bene et decenter, prout tu melius addiscere potueris, quodque colam te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et etiam intra dictum tempus dabo tibi pro solidata et nomine solidate duodecim libras monete Barchinone sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Franciscus Cardona, curritor auris, et Iohannes Rull et Iacobus Coxí, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Iohanne Trinxer libraterio cive, *al ms Iohanni Trinxer libraterio civi*.

203

1493, agost, 24. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Beatriu, vídua de Bernat de Marimon, ciutadà de Barcelona, hom trobà cinc llibres del Crestià de Francesc Eiximenis, escrit de la mà de Bernat Marimon, a més d'altres llibres que pertanyien a aquest.

AHPB, Galceran BALAGUER, *Plec d'inventaris i encants 1476 - 1519*, plec 26.

Inventarium factum per honorabilem Geraldum de Marimon, clericum, filium et^a heredem universalem honorabilis domine Beatricis, uxoris honorabilis Bernardi de Marimon, quondam, civis Barchinone, ut patet in eius ultimo testamento, quod fecit et ordinavit apud Galcerandum Balaguer, notarium infrascriptum^b, de bonis repertis in hereditate dicte domine Beatricis. Que bona partim sunt de hereditate dicti quondam honorabilis Bernardi de Marimon, mariti eius, et partim de hereditate ipsius domine Beatricis, ut infra patet. Quod inventarium habuit exordium XXIII mensis augusti, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXIII.

... Item, una caixa de fust, lisa, petita, ab clau e pany, dins la qual ha un libre *Contre lo jueu* e un altre de les *Istòries Troianes*, en latí, de paper sotil, de dit mossèn Marimon.

Item, un traslat en paper descuernat del sobredit libre *Contra lo jueu*, de dit mossèn Marimon.

Item, sinch libres del *Crestià*, escrits en paper, larchs e rodons, a forma de libre de comptes, ab cubertas de pergamí, escrits de mà de mossèn Bernat de Marimon, quondam, marit de dita defuncta, de dit mossèn Marimon.

Item, un libre escrit en pergamins ab cubertas engrutades, apellat *Dels universals segons Sent Tomàs*, de dit mossèn Marimon.

Item, un altre libre de pergamí, de la forma de quart, ab cubertas de pergamí, *De lògica*, de dit mossèn Marimon. ...

Fuit firmatum per dictum Geraldum de Marimon XVII mensis septembris, anno predicto, cum protestationibus et salvitibus insertis *et cetera*, presentibus testibus: honorabili Petro Ferrer, presbitero, et Petro Seragossa, scriptore Barchinone.

a. filium et *interlineat* - b. *Segueix ratllat* de bonis que ipsa domina beatrix habet - c. ut infra patet *interlineat* - d. *Segueix ratllat* ab - e. ab cubertas de pergamí *interlineat*.

204

1493, setembre, 27. Barcelona

Joan Benet Meians i Miquel Pla, especier, d'una part, i Pere Miquel, llibreter i estampador de llibres, d'altra part, constitueixen societat per a l'estampació d'un llibre de matèria testamentària, és a dir, De testamentis d'Andreas de Barbatia, de 4 quaderns de forma major, de 14 fulls cada quadern. L'edició serà de 500 volums. L'estampació es farà en un termini de 30 dies. Pere Miquel hi posarà el paper i la tinta. Joan Benet Meians i Miquel Pla pagaran a Pere Miquel, per l'obra d'estampació, 40 lliures: a mitja obra feta, 20 lliures; la resta, dins un any. Pere Miquel farà de gràcia, a despesa seva, 50 volums. [V. docs. 199, 222]

AHPB, Marc BUSQUETS, *Tertium manuale* 1493, maig, 13 - 1494, abril 5, s.n.

Die veneris, XXVII^a septembris, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX tertio.

En nom de Déu sie [..].

Capítols fets e concordats per e entre En Johan^a Benet Meyans e Miquel^b Pla, especier, de una part, e En Pere^c Miquel, librater e stamper, de la part altre, sobre la stampa per ell fahedora de quatre coherns stampats, de forma maior, tractants de matèria testamentària fet per Andreu Bar-

basso, en los quals coherns ha scrites XIII fulls^d de paper^e, lo primer dels quals comensa en letra vermella [...] e lo derrer fina [...]. E més, mig full paper escrit de mà. Los quals los dits Johan e Miquel han liurat al dit Pere Miquel. Encara stampar la taula qui ocuparà tot hun full.

E primerament, és convengut entre les dites parts que lo dit Pere Miquel faça o faça fer la dita stampa de aquella letra que ha stampat hun libre anomenat Barbasso a obs dels dits Johan e Miquel, ab bona tinta e bon paper, e axí com mils ell porà, tot frau cessant.

E més, lo dit Pere Miquel donarà e metrà tant paper e tinta quant serà mester a cinch-cents volums dels dits coherns o libres, a sa pròpia despesa.

Item, lo dit Pere Miquel convé e en bona fe promet que tots los dits cinch-cents libres o volums haurà stampats o fets stampar dins trenta^g dies primer vinents, qui comensaran a córrer lo derrer die del present mes, entès sien fayners.

Item, que acabats tots los dits libres o volums e quinternats, com se pertany, portarà o portar farà aquells dins casa d'En Meyans.

Item, los dits Johan Meyans e Miquel Pla prometen donar e pagar al dit Pere Miquel, o a qui ell voldrà, per dits cinch-cents volums, axí per paper, mans, com per altra qualsevol cosa qui seran mester, a la factura de aquells, quoranta liures, en aquesta manera: ço és, a mitge obre feta, XX liures; e la restant meytat, dins hun any primer vinent. Entès, emperò, que ultra los dits cinch-cents volums, lo dit Miquel és tengut fer de gràcia cinquanta volums més, a totes ses despeses.

Item, és convengut entre les dites parts que lo dit Pere Miquel, per via directa ne indirecta, no pugue retenir ne fer, per si ne per altre, volum algú dels demunt dits, *pena XXⁱⁱ librarum parti parenti totaliter aplicanda*.

Testes firme dictorum Iohannis Benedicti Meyans et Petri Michaelisⁱ sunt: Petrus Raymundus Gavarró, libraterius, civis, et Stephanus Solanelles, notarius, habitator Barchinone.

Testes dicti Michaelis Pla, qui firmavit XXVIII^a dictorum mensis et anni, sunt: Anthonius Almunie, mercator, Petrus Palegrí, textor, ville Aqualate, diocesis Vicensis, et dictus Stephanus Solanelles.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - d. *fulls, corregit sobre fulles* - e. *de paper interlineat* - f. *Indiquem amb [...] un espai en blanc deixat per als mots que indiquen el principi i la fi del text del llibre* - g. *Segueix repetit* dins trenta - h. *pena... aplicanda escrit al marge esquerre* - i. *Segueix ratllat fur*.

1493, octubre, 29. Barcelona

Mateu Xarmat, del lloc de Torre-serona, del territori de Lleida, havia afermat, el dia 23 de novembre de 1491, el seu fill Miquel Xarmat amb Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, perquè aprengués l'ofici de llibreter. Tanmateix, Miquel Xarmat no va entrar al seu servei fins la festa de Nadal de 1492. El mestre Pere Ramon Gavarró requerí a Miquel Xarmat que, malgrat el contracte signat pel seu pare, ell s'afermés amb contracte propi. És per això que Miquel Xarmat, de 14 anys, promet que viurà amb Pere Ramon Gavarró durant 4 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Pere Ramon Gavarró, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. L'últim any el vestirà amb roba nova.

AHPB, Guillem BALLESTER, *Tricesimum sextum manuale* 1493, juny, 14 - 1493, novembre, 16, s.n.

Die martis, XXVIII mensis octobris, LXXXXIII.

Ego^a Michael Xarmat, filius Mathei Xarmat, loci de Torra Serrana, territorii civitatis Illerde, quia dictus pater meus firmavit et promissit vobis Petro Raymundo Gavarró^b, libraterio, civi Barchinone, seu Laurentio de Riubragós, procuratori vestro infrascripto [...], XXIII mensis novembris anni millesimi quadringentesimi nonagesimi primi, sub certis pactis inde facto contentis dicta die per discretum Galcerandum Riubragós, presbiterum, quod quidem albarum penes vos est; quia ego etiam non intravi dictum servitium vobiscum usque in festo^d Nathalis Domini anni LXXXXII; et quia vos me requisivistis ut ego me vobiscum affirmarem, non obstante afirmamento per dictum patrem meum facto; idcirco, sine tamen preiudicio, novatione et derogatione iurium et actionum contra dictum patrem meum et me vobis competentium, gratis *et cetera*, a dicto festo Nathalis Domini anni LXXXX secundi ad quatuor annos nunch currentes et completos, afirmo me vobiscum dicto Petro Raymundo Gavarró causa addicendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die nocteque, iuxta meum posse, prout usquequo feci et melius, si melius potero, et per dictum tempus, et vobis bonus, fidelis et obediens, fidelis et legalis vobis et domui vestre, utilia querendo et inutilia pro viribus evitando. Et non recedam *et cetera*. Quod si *et cetera*, dono vobis potestatem capiendi et cogendi *et cetera*. Et si quid mali, damni *et cetera*, id restituam vobis in fine dicti temporis una cum omnibus diebus et oris^e quibus a dicto vestro servitio absens fuero tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et pro hiis obligo me personaliter et etiam omnia bona mea *et cetera*. Iuro *et cetera*. Virtute cuius iuramenti assero me esse minorem XXV annis, maiorem vero quatuordecim annis. Et ideo renutiando *et cetera*. Ad hec ego dictus Petrus Raymundus Gaverró, laudans et *et cetera*, et acceptans, prout iam acceptavi, te dictum Michaelem in servitium meum, promitto te^f docere dictum officium meum, prout melius potero, et induere^g. Promittens providere sanum et egrum. Et providere in sibo et potu, calciatu et vestitu ad mei cognitionem. Et in ultimo anno dicti mei^h servitii induam te de novo iuxta meamⁱ conditionem et ad notitiam mei et Vincentii de Riubragós, mercatoris, habitatoris Barchinone, sine dilatione *et cetera*. Restituo damna *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: discretus Petrus Mas, notarius, et Iacobus Iranco, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat libratero* - c. *Indiquem amb [...] un espai en blanc per a part de la clàusula referent al procurador que no va ser copiada* - d. *festo, sic al ms* - e. *oris, sic al ms* - f. *Segueix ratllat dare* - g. *Sic al ms* - h. *mei, sic al ms per vestri* - i. *meam, al ms mam*.

206

1494, febrer, 18. Barcelona

Pere Bages, de 15 anys, llibreter, fill de Ramon Bages, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, i de la muller d'aquest Serena, promet a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que durant 2 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà. A la fi dels dos anys li donarà una paga de 5 florins. [V. doc. 220]

AHPB, Bartomeu COSTA, *Quadragesimum manuale* 1493, setembre, 13 - 1494, novembre, 18, s.n.

Petrus^a Bages, libraterius^b, filius Raymundi Bages, textoris velorum, civis Barchinone, et domine Serene, uxoris sue, viventium, in etate XV annorum constitutus^c, a prima die mensis martii proxime instantis ad duos annos primo venturos, promitto vobis Iohanni Trinxer, libreterio, civi Barchinone, quod morabor vobiscum causa adiscendi officium vestrum *de librater*, et alias ad serviendum vobis in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque. Promittens vobis quod, dicto tempore durante, a vestro servitio non recedam absque vestris licentia et permissu. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me capere et in vestrum servitium reducere. Et in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies quos a vestro servitio absens fuero, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Necnon si quid mali vel dampni in bonis vestris intulero, sine omni videlicet dilatione *et cetera*. Promittens restituere missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro his obligo personam meam *et cetera*. Et quia sum minor XXV annis, maior vero XV, renuntio beneficio minoris etatis et iuro *et cetera*^d. Ad hec ego Iohannes^e Trinxer, laudans predicta, promitto tibi dicto Petro Bages quod instruam te, dicto tempore durante, in dicto officio. Necnon providebo tibi in cibo et potu ad usum et consuetudinem Barchinone. Et in fine dicti temporis dabo tibi pro solidata [quinque]^f florenos sine dilatione *et cetera*. Et pro hiis obligo bona et iuro.

Testes: honorabilis Matheus Carbonell, legum doctor, civis, et Franciscus Torrent, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat civis* - c. *Segueix ratllat duos annos* - d. *et quia ... et cetera escrit al marge esquerre* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Indiquem amb [...] el lloc on hauria de constar la paga, impossible de llegir per un estrip*.

1494, març, 7. Barcelona

Carles de Santcliment, donzell, domiciliat a Barcelona, i Francesc Alegre, ciutadà de Barcelona, d'una part, i Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, d'altra, signen contracte per a la impressió de 1000 peces del llibre Ovidi [Metamorphoseon libri XV], traduït per Francesc Alegre, que també n'ha fet l'al·legoria. Pere Miquel farà l'impressió. El cost de l'edició es fixa al for de 8 sous per peça, és a dir, el cost total de l'edició de les 1000 peces és de 400 lliures. L'original corregit serà cosa de Francesc Alegre a les seves despeses. En haver acabat la impressió dins el proper mes de maig, els llibres, i també el producte de la seva venda, seran lliurats a Antoni Trobat, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona. Els llibres seran venuts al preu que els contractants pactaran en secret. A Pere Miquel hom li assigna una quarta part del capital i a Carles de Santcliment i Francesc Alegre les altres tres quartes parts del capital a mitges. El mateix repartiment es farà amb el guany obtingut per la venda dels llibres.

AHPB, Lluís Carles MIR, *Manuale tertium contractuum comunium* 1493, gener, 3 - 1493, desembre, 20, s.n.*

AHPB, Lluís Carles MIR, *Varia* 21, leg. 4.

En^a nom de Déu sie e de la gloriosa Verge Madona Sancta Maria, amen.

Capítols fets e concordats per e entre^b los magnífichs mossèn Carles de Sancliment, donzell, domiciliat en Barchinona, e Francesch Alegra, menor de dies, ciutadà de la dita ciutat^c, de una part, e mestre Pere Miquel, librater, ciutadà de Barchinona, de la part altra, sobre les coses davall contingudes.

Primerament, lo dit mestre Pere Miquel fa venda als dits mossèn Sancliment et Francesch Alegra^d de mil llibres de stampa del llibre appellat^e *Ovidi*, fet et^f treduhit en vulgar cathalà per lo dit^g mossèn Francesch Alegre^h, ensemps ab la *Al·legoria*, loⁱ qual lo dit Francesch Alegre ha feta sobre lo dit llibre, de aquella letra de la qual per lo dit mestre Pere Miquel és stada donada una mostra als dits mossèn Carles Santcliment e Francesch Alegraⁱ, la qual resta en poder del notari dels presents capítols, ço és, de tan bona letra com la dita mostra ho millor. Les quals mil peces de llibres promet lo dit mestre Pere Miquel fer e ho fer fer de forma de full comú, a corandells, ab semblants spays com són stats donats en la dita mostra. Les quals M^j peces de llibres lo dit mestre Pere Miquel promet dar e liurar^k a mossèn Anthoni Trobat, prevere, menor de dies, beneficiat en la sglésia de Sancta Maria de la Mar de Bachinona^l, acabats e ab tot son degut compliment, de paper bo e rebedor per tot lo mes de^m maig primer vinentⁿ. Lo preu dels quals M^j llibres és a rahó ho for de vuyt sous barchelonesos^o per quascuna peça de llibre: CCCC liures barcheloneses. Lo qual preu se pagarà en la forma davall continguda.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit mossèn Francesch Alegra^p haie et sie tengut haver original bo e ben correcte a ses pròpies despeses. E la correcció de aquell axí mateix sie a càrrech del dit mossèn^q Francesch Alegra.

Item, és concordat entre les dites parts que lo dit mestre Pere Miquel no puixe ne li sie lícit fer e ho fer fer més libres de la demunt dita obra, sinó los dits Mⁱ, fins a tant que tots los dits Mⁱ libres sien acabats de vendre. Entès, emperò, e declarat que sie lícit e permès al dit mestre Pere Miquel fer dotze ho quinze libres de la dita obra més dels dits Mⁱ. E si^s aquells farà, li haien a ésser pagats al dit for ho rahó per quiscuna peça, e que aquells haie e sie tengut liurar al dit^t mossèn Anthoni Trobat^o. E no resmenys sie lícit e permès al dit mestre Pere Miquel fer ho fer fer menys dels dits Mⁱ libres dotze ho quinze. E en lo propdit cas se haie a defalcarg del dit preu per sou e per liura a rahó de vuyt sous per cascuna peça.

Item, és concordat entre les dites parts que^v tots los damunt dits libres encontinent e axí com seran fets, haien a venir en mà e poder del dit mossèn Anthoni Trobat, e que de aquells lo dit mossèn Anthoni Trobat ne lo dit mestre Pere Miquel ne los dits Sancliment e Alegra^v no puixen vendre a menys preu, sinó a aquell que entre^x ells^y serà concordat en secret. E si lo contrari ere fet, se haie de pagar del lur propri.

Item, és concordat entre les dites parts que algú d'ells particularment^z no puixen donar per ninguna via nengú dels dits libres. E si aquells volran donar, ho puxen fer, pagant emperò lo preu de aquell libre, que donat haurien, del lur propri lo que entre les dites parts serà concordat.

Item, los dits mossèn Sancliment e mossèn Francesch^{ab} Alegra acullen^{ac} al dit mestre Pere Miquel en hun quart de la dita obra, en axí que lo dit mestre Pere Miquel restarà parçoner en hun quart de la dita obra. E los dits mossèn Sancliment e Francesch Alegra^{ad} en los restants tres quarts. E és venngut que tot lo procehit dels dits libres haie a venir en mà e poder del dit mossèn Anthoni Trobat, lo qual haie a rebre totes peccúnies que procehiran dels dits libres, tant e tan longament fins que tots sien venuts. E^{ac} lo procehit de aquells se haie a partir en aquesta forma: ço és, que primer se haien a deduhir les dites CCCC liures que són preu dels dits libres. De les quals CCCC liures haie haver lo dit mossèn Carles Sancliment^{af} per los tres quarts que participen ell e lo dit Alegra^{ae} en los dits libres CCC liures e lo dit mestre Pere Miquel per lo seu restant de un quart C liures. E deduhides totes les dites CCCC liures del^{ah} guany, que nostre Senyor Déu hi donarà, se haien a fer quatre eguals parts, de les quals ne haie haver lo dit mossèn Sancliment^{ai} tres parts^{ak}, les quals tres parts del guany^{al} se ajen a partir en dos parts yguals entre lo dit Sancliment e lo dit Alegra. E la restant una part sia del mestre Pera Miquel.

Item, és concordat entre les dites parts que totora e quant la una part demanarà compte a l'altra, que les dites parts sien tengudes comptar entre elles tota hora e quant cascuna de les parts ne serà requesta.

Item, és concordat entre les dites parts que lo preu damunt dit se haie de pagar en aquesta forma: ço és, que lo dit mestre Pere Miquel se retingue ves si cent liures per lo hun quart que ell participe en la dita obra. E les restants CCC liures haie de pagar lo dit mossèn Sancliment^{am} en aquesta manera: ço és, ara de present cent liures; e, acabada la mitat de la dita obra, altres cent liures; e les restants cent liures, a compliment de tot lo preu damunt dit, encontinent que sie acabada tota la dita obra.

E les dites coses totes e sengles, segons damunt són contengudes, prometen les dites parts attendre e complir, tenir e servir e contra aquelles no fer ho venir per alguna causa ho rahó sots pena de CCCC liures^{an} barcheloneses, guanyadora per lo tot a la part obedient e^{ao} les coses damunt dites complint e servant, e perdedora per lo tot a la part contrafahent e les coses damunt dites no^{ap} complint ne servant. La qual pena pagada ho no, ho graciosament remesa, no resmenys les coses en los presents capítols contengudes se haien a complir e servir ab tot effecte. E per ço attendre e complir^{aq}, la una part a l'altra e endessemps ne obliguen tots sos béns^{af}. E ho juren.

E volen les dites parts que dels presents capítols e de les coses en aquells contengudes sien fetes a les dites parts e a cascuna de aquelles tantes cartes com demanades e requestes seran, ab totes

clàusules descents e necessàries, per lo notari dels presents capítols, substància no mudada. Et ideo [...]»

Testes firme dicti Petri Michaelis, qui firmavit VII martii, anno^{at} predicto, sunt: Franciscus Ianuarii et Iacobus Coromines, scriptores, habitatores Barchinone.

Testes firme dicti Caroli de Sancto Clemente, qui firmavit XIII martii, anno predicto, sunt proxime dicti.

Testes firme dicti Francisci Alegra, qui firmavit^{au} XVIII^a dictorum mensis et anni, sunt proxime dicti.

* *El protocol tan sols conté la referència als capítols: Capitula facta et firmata et in vulgari catalano ordinata per et inter magnificos Carolum de Sancto Clemente, domicellum, domiciliatum, et Franciscum Alegra, iuniorem, civem Barchinone, ex una parte, et Petrum Michaelis, librarium, civem dicte civitatis, parte ex altera. Sunt large tacta in cedula aposita in secundis cohoperitis presentis manualis. Testes in cedula. - a. Al marge superior Die veneris VII mensis martii anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXXXIII° in Dei nomine noverint universi quod - b. Segueix ratllat lo venerable Anthoni Trobat prevere menor de dies beneficiat en la sglésia de Senta Maria de la Mar de Barchinona - c. los magnífichs... dita ciutat interlineat - d. e Francesch Alegra interlineat i escrit damunt Anthoni Trobat ratllat - e. Segueix ratllat l - f. Segueix ratllat ss - g. dit interlineat i escrit damunt magnífich ratllat - h. Segueix ratllat menor de dies ciutadà de Barchinona - i. mossèn... Alegra interlineat i escrit damunt mossèn Anthoni Trobat ratllat - k. Segueixen ratllats diversos mots il·legibles - l. prevere menor... de Barchinona escrit al marge esquerre - m. per tot lo mes de maig interlineat i escrit damunt de VIII mesos ratllat - n. vinent interlineat i escrit damunt venidor ratllat - o. barchinonesos interlineat - p. Francesch Alegra interlineat i escrit damunt Anthoni Trobat ratllat - q. Segueix ratllat Anthoni Trobat - r. Francesch interlineat - s. si interlineat - t. al dit interlineat i escrit damunt al dit ratllat - u. Segueixen lletres ratllades il·legibles - v. que interlineat i escrit damunt de ratllat - w. ne los dits Sancliment et Alegra escrit al marge dret - x. Segueix ratllat los dits mossèn Anthoni Trobat e mestre Pere Miquel - y. ell interlineat - z. algú Pere Miquel ratllat - ab. mossèn Francesch interlineat - ac. Sancliment e Alegra acullen interlineat i escrit damunt Anthoni Trobat acull ratllat - ad. Sancliment e Alegra interlineat i escrit damunt Anthoni Trobat ratllat - ae. Segueix ratllat que - af. Carles Sancliment interlineat d'ells particularment interlineat i escrit damunt lo dit mossèn Anthoni Trobat ne lo dit mestre i escrit damunt Anthoni Trobat ratllat - ag. ell e lo dit alegre interlineat - ah. Segueix ratllat o - ai. mossèn Sancliment escrit al marge esquerre i segueix ratllat mossèn Anthoni Trobat - ak. Segueix ratllat e la restant una part lo dit mestre Pere Miquel - al. tres parts de guany interlineat - am. Sancliment interlineat i escrit damunt Anthoni Trobat ratllat - an. Segueix ratllat de cent - ao. Segueix ratllat perdedora - ap. no interlineat - aq. Segueix ratllat les dites - ar. Segueix ratllat e de quiscú d'ells - as. Segueix ratllat Item és concordat entre los dits mossèn Sancliment e Alegra que dels demunt dits tres quarts del guany se ha a fer dos iguals parts la una per lo dit Alegra la altre per lo dit mossèn Sancliment - at. Segueix ratllat a nativitate - au. firmavit manca al ms.*

1494, març, 17. Barcelona

Rigald Batallós, fill de Jaume Batallós, agricultor, del lloc de Capdenac, de la diòcesi de Cauris (Cabors), promet a Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, que durant 3 anys viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter i de llegir. Pere Ramon Gavarró el mantindrà i el vestirà i calçarà. L'últim any li donarà, per a vestits i altres necessitats, 8 florins, que valen 4 lliures i 8 sous.

AHPB, Guillem BALLESTER, *Tricesimum septimum manuale* 1493, novembre, 18 - 1494, abril, 19, s.n.

Die lune, XVII martii, anno predicto millesimo CCCC LXXXX quarto.

Ego Rigaldus^a Batallós, filius Iacobi Batallós, agricultoris, loci de Capdenach^b, diocesis Caorcensis, a die octava mensis octobris proxime lapsi ad tres annos proxime venturos, mito et afirmo me vobiscum Petro Raymundo Gavarró, libraterio, cive Barchinone, causa adiscendi officium vestrum *de librater* et etiam legendi, et alias serviendi vobis et domui^c vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die nocteque, iuxta meum posse. Promittens vobis quod^d per dictum tempus ero vobis bonus, fidelis, sollicitus et intentus, vobis et domui vestre utilia procurando et pro viribus inutilia evitando. Et non recedam a dicto vestro servitio sine vestri licentia, quibus petita et obtenta^e. Quod si *et cetera*, dono vobis potestatem capiendi et reducendi ad dictum vestrum servitium. Et si quid mali, dampni *et cetera*, vobis restituam in fine dicti temporis, una cum omnibus diebus et horis quibus a dicto vestro servitio absens fuero, tam ratione fuge, egritudinis quam alias. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem Bertrandum Batallós, sartorem, habitatorem Barchinone, fratrem meum, qui mecum et sine me teneatur de omnibus et singulis per me vobis supra promissis. Ad hec ego dictus fideiussor, laudans *et cetera*, promitto quod cum dicto principali et fratre meo et sine ipso tenebor vobis et vestris de omnibus et singulis per ipsum supra promissis. Et pro his obligamus personam mei dicti principalis et bona nostra dicatorum principalis et fideiussoris, et utriusque insolidum *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Ad hec ego dictus Petrus Raymundus Gavarró, laudans *et cetera*, et acceptans te dictum Rigaldum Batallós in^f servitium meum, promitto te docere officium meum *de librater*, et etiam instruere te in legendo, prout melius potero et tu adiscere poteris. Et providebo tibi in cibo et potu per totum dictum tempus. Et induam te in duobus annis et calsiabo ad meam cognitionem iuxta meam^g conditionem. In ultimo vero anno dabo tibi, tam pro induendo te quam pro aliis necessitatibus tuis, octo florenos currentes, valentes quatuor libras et octo solidos monete Barchinonensis, sine dilatione *et cetera*. Restituam dampna *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro his obligo omnia bona mea *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Petrus Ceragossa et Iacobus Yranço, notarii, habitatores, et Ioannes de Scobat, spaserius, civis Barchinone^h.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat decreici* - c. *domui interlineat i escrit damunt domini ratllat* - d. *quod, manca al ms* - e. *quibus petita et obtenta, sic al ms* - f. *in manca al ms* - g. *meam, al ms mea* - h. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació expressada també amb* Fuit cancellatum subscriptum instrumentum de voluntate subscriptorum Rigaldi Batallés et Petri Raymundi Gavarró, die mercurii, secunda mensis

novembris, anno a nativitate Domini millesimo CCCC° LXXXXVI, presentibus testibus Francisco Voltermo et Hieronimo Lorens, scriptoribus Barchinone.

209

1494, abril, 17. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, per a poder pagar 30 lliures de moneda de València que deu a Agustina, vídua de Joan Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona, i per diverses despeses, ven a Joan Luchsner, Vendelin Rosenheyner i Pere de la Pedra, impressors, habitants de Barcelona, un censal de 40 sous pel preu de 40 lliures, que garanteix mitjançant la venda simulada de diversos objects, entre els quals hi ha caixes de lletres de plom i premses d'imprimir. [V. doc. 225]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Sextum manuale* 1492, setembre 17 - 1495, desembre 22, s.n.

Die iovis, XVII aprilis, anno predicto a nativitate Domini M° CCCC LXXXXIII.

Ego Iohannes^a Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, gratis, pro solvendo et habendo illas XXX libras monete Valencie^b, quas ego deponere habeo ut a carceribus liberarem occasione cuiusdam retroclami expositi contra me per dominam [Agustinam]^c uxorem Iohannis Robinell, quondam, quoniam alias non habeo modum neque viam ipsas habendi, per me et meos, vendo vobis Iohanni Luzner, Vendelin Rosenheyner et Petro de la Pedra, stamperiiis, degentibus Barchinone, ut plus offerentibus in encantu publico, et cui sive quibus volueritis^d, mediante et interveniente Michaelae Salvat, curritore publico et iurato dicte civitatis, bona^e sequencia:

Primo, una taula et cetera. *Sunt specificata in quodam memoriali quod est in copertis huius manualis^f. Inserantur.* Hanch autem venditionem et cetera. *Fiat largo modo.* Pretium est XXXX^g librarum monete Barchinone. *Fiat largo modo.*

Testes: venerabilis Iohannes Sala, mercator, et Leonardus de Malines, pelliparius, cives Barchinone.

Cum alio instrumento firmavit apocham de dictis XXXX libris, quas de mei voluntate tradidistis discreto Petro Roig, tercerio curie vicarie Barchinone, iuxta quantitatem retroclami et tercio debito racione dicti retroclami: XXXVI libras Barchinone. Residuum ad complementum dedistis michi numerando.

Testes predicti

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

De la venda feta per mestre Johan Rosenbach.

Primo, una taula plagadisa de camp.

Item, un tinel grox de fusta d'albé bocelat, ab sa pastera, tot nou.

Item, quatre canalobres de leutó.

Item, tres cubertós de taula pintats^h de diversos colós.

Item, dues rames de stampa gornides.

Item, una caixa de letres de plom de stampa, que són ab les desús scrites dos quintars e mix.

Item, lo lit maior e cortines. Són V peses pintades ab fontsⁱ. Ab son^k matalaf^l, II lansols de IIII telles^m, treveser eⁿ una flacada cardada.

Item, una vànova prima blanca bastada.

Item, dues prenses de stampa gran gornides ab son exercici de ferro.

Item, un banch alt de les dites prenses.

Item, dos banchs baxos, qui són de IIII petges.

Item^o, dues caxas ab letres de misal, altre de les constitucions.

Item, tres pedres de ffer colors

Item, un^p altre lit ab IIII posts, banchs e màrfegua plena de palles.

Item, un parell de lancols de II telles.

Item, un matalaf blanc e blau de lana sardesqua.

Item, un traversser de ploma^q.

Item, una altra flacada cardada.

Item, una caldera de aram^r mitgana.

Item, una paella.

Item, un drap de pinzell vell.

Die iovis, XVII aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVIII, Iohannes Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, vendidit Iohanni Luzner, Vendelin Rosenheyner, et Petro de la Pedra, alamannis, stamperiis, degentibus Barchinone, pro solvendo et satisfaciendo domine Agustine, uxori Iohannis Robinel, quondam, illas XXX libras, de quibus exposuit retroclamum et pro expensis inde fiendis XXXX solidos censuales pro pretio XXXX librarum *et cetera*.

Et cum alio instrumento vendidit predictis, ut plus offerentibus in encantu publico, bona supradicta, mediante [...] curritore publico, precio XXXXIII librarum.

Testes: venerabilis Iohannes Sala, mercator, et Leonardus de Mealines, pelliparius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *monete Valencie interlineat* - c. *Indiquem amb [...] un espai en blanc per al nom que no va ésser escrit* - d. *volueritis, al ms voluitis per manca d'abreviatura* - e. *Segueix ratllat contenta et* - f. *manualis, al ms manuali* - g. *Segueix ratllat un mot il·legible* - h. *pintats, al ms pintat* - i. *Són V peses pintades ab fonts interlineat* - k. *son, -n escrit sobre s* - l. *Segueix ratllat s* - m. *III telles interlineat* - n. *Segueix ratllat flasades* - o. *Segueix ratllat dos* - p. *Segueix ratllat lit* - q. *Segueix ratllat item un coxí de li d* - r. *Segueix ratllat petita* - s. *Indiquem amb [...] un espai en blanc per al nom que no va ésser escrit.*

210

1494, abril, 22. Barcelona

Macià Ferrer, prevere, beneficiat a l'església del Pi de la ciutat de Barcelona, d'una part, i Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, i Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, de l'altra part, constitueixen societat sobre l'estampació de 700 volums del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis. Els tres socis participen en terços en totes les despeses: paper, estampació i escriptura. L'estampació serà feta per Joan Rosenbach en la forma en què ja ha estat començada. Aquest haurà de lliurar els llibres corregits, en el paper que li lliuraran els altres dos socis, no podent començar altra obra fins que haurà acabat l'estampació d'aquests 700 volums del Llibre dels Àngels. Joan Rosenbach rebrà una paga d'un sou i 10 diners per volum, que es deduirà de la terça part a ell pertanyent. La venda dels llibres, en haver estat estampats, serà cosa de Pere Ramon Gavarró, que podrà retenir 6 diners per lliura. El guany serà dividit entre els tres socis. [V. docs. 211, 212, 213, 214, 218]

AHC B, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

Die martis, XXII mensis aprilis, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXVIII.

Concòrdia, capítols e apuntaments sobre la companyia^a devall escrita^b fets^c, fermats e jurats^d per e entre lo discret mossèn Macià^e Ferrer, prevere e beneficiat^f en la sglésia del Pi de la present ciutat de Barchinona, de una part^g, e lo sènher En Pere^h Ramon Gavarró, librater, ciutedà de la dita ciutat, de la part altreⁱ, e lo sènher En Joan^k Rosanbach, stamper, ciutedà de la dita ciutat, de la part altre^l, los quals són de la sèrie e tenor següents:

Primerament, les dites parts fan e contracten companyia sobre aquells set-cents boloms de llibres appellats *dels Àngells*, los quals lo dit Iohan Rosanbach^m convé e promet en bona fe que ell bé e diligentment stamparà e farà stamparⁿ en la forma que ja són principiats^o, e aquells corregits degudament acabarà, lo més prest porà, sens que no farà altre obra fins aquesta sia acabada, sens licència e voluntat dels dits mossèn Macià Ferrer e^p Pere Ramon Gavarró, donant tinta e altres coses necessàries per la dita obra.

Item, los dits mossèn Macià Ferrer e Pere Ramon Gavarró convenen e en bona fe prometen al dit sènher En Joan Rosanbach que ells li⁹ donaran sens dilació alguna tot lo paper que per açò serà necessari fins a compliment dels dits llibres⁵.

E més, és convengut e concordat entre les dites parts que sia pagat al dit Joan Rosanbach per salari dels treballs de la scriptura de dita stampa a raó de un sòlido e deu diners per bolum⁶. En la qual paga hage ell meteix participar per la terça part a ell romanent. E axí meteix hage a participar en lo terç del paper qui entrarà en los dits llibres.

E més⁷, los dits mossèn Macià Ferrer e Pere Ramon Gavarró prometen e convenen en bona fe al dit Joan Rosanbach que ells⁸, encontinent que la dita obra serà acabada, li donaran y pagaran tot lo que hage haver y li pertanga per lo dit treball de stampar, comptant enperò e prenent a sa part a dita rahó la terça part dels dits llibres, e deduint axí meteix lo cost del paper que en los dits llibres serà stat necessari⁹. Axí que egualment tots participen per terços de totes les despeses axí de paper com de la stampa e scriptura. E que, mentre la dita obra se farà¹⁰, li sia donat per adiuutori de les despeses y treballs trenta liures.

Item, més anant és concordat que, si per cars¹¹ havie mester en quesquí dels dits llibres o bolums més de tres mans de paper, que en aquell cas sie satisfet al dit Joan Rosanbach per sos treballs e despeses¹², segons que per les tres mans demunt és stat taxat, per mà e per full del que més anant y serie necessari. E si no y eren necessàries tres mans, que dels dits I sou X diners sie levat en la forma demunt dita per¹³ mà y per full.

Item, més anant és entre les dites parts¹⁴ concordat que, encontinent acabats los dits set-cents bolums o llibres, tots venguen en mà e poder del dit Pere Ramon Gavarró, e aquells sien per aquell venuts e no sie lícit a alguna de les dites parts pendre la sua part ne aquella vendre¹⁵, perquè los uns no fassen mal als altres, ans, com dit és, per lo dit Pere Ramon Gavarró sien venuts e aviats a utilitat de les dites parts, lo procehit¹⁶ dels quals llibres o bolums¹⁷, encontinent que venuts seran, sie partit en tres parts, la una de les quals lo dit mestre Pere Ramon Gavarró se pusque aturar, e sie tengut e promet donar¹⁸ les altres dues parts als dits mossèn Macià Ferrer e Joan Rosan¹⁹, ço és, a quesquí d'ells una.

Item, és concordat entre les dites parts que per treballs de vendre los dits llibres hage e se puga retenir lo dit Pere Ramon Gavarró vers si²⁰ sis diners per²¹ liura dels que per ell seran venuts.

E açò prometen les dites parts attendre, complir, tenir e servir la una a l'altre y endesemps sots pena de cent liuras *et cetera*. E per ço ne obliguen la una part a l'altre y endesemps tots lurs béns *et cetera*. E ho juran.

Testes: Pere Darderich, boterius, civis, et Petrus Cartanyà, boterius, habitator, et Petrus Mas, notarius, civis Barchinone.

a. companyia escrit *damunt* coses ratllat - b. *Segueix ratllat* s - c. *Segueix ratllat* e - d. e jurats *interlineat* - e. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - f. beneficiat, *al ms neficiat* - g. de una part *interlineat* - h. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - i. altre *interlineat* - k. . *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma. La primera vocal "a" de la paraula Rosanbach, en tots els casos, té un afegitó en forma de cua per a indicar la lletra "e", cosa que va ser feta en època contemporània* - l. *Segueix ratllat* los fets fermats e posats - m. *Segueix ratllat* té e promet stampar per la dita companyia en la forma e manera següent ço és que lo dit Joan Rosanbach - n. *Segueix ratllat* setcents bolums dels dits - o. en la forma que ja són principiats *interlineat* - p. *Segueix ratllat* en - q. li *interlineat* - r. *Segueix ratllat* item les dites parts entre les dites parts es convengut que fets e acabats los dits set-cents llibres o bolums que de aquells sien fetes tres parts eguals e quen sie donada e liurada a ques-cuna de les dites parts la una part - s. *Segueix ratllat* la per - t. *Segueix ratllat* és concordat entre les dites parts - u. *Segueix ratllat* aca - v. *Segueix ratllat* retitu - w. *Segueix ratllat* en la - x. mentre la

dita obra se farà *interlineat i escrit damunt* en lo entretant *ratllat - y. Segueix ratllat* com - z. e despeses *interlineat - ab. Segueix ratllat full - ac. Segueix ratllat es - ad. Segueix ratllat ans com - ae.* lo procehit *interlineat - af. Segueix ratllat* e lo procehit de aquells - ag. donar *interlineat - ah.* Rosan, *sic al ms per* Rosembach - ai. *Segueix ratllat* retenir - ak. *Segueix ratllat* quescun libre.

211

1494, abril, 26. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Macià Ferrer, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, i Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, socis seus en l'obra d'impressió del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis, 10 lliures a compte, que necessita per a poder compensar la tasca d'impressió del dit llibre. [V. doc. 210, 212, 213, 214, 218]

AHPB, Galceran BALAGUER, *Tricesimum octavum manuale* 1494, abril, 21 - 1494, juliol, 22, s.n.

Ego Iohannes Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Mathie Ferrer, presbitero, beneficiato in ecclesia Beate Marie de Pinu, et Petro Raymundo Gavarró, libraterio, civi Barchinone, quod dedistis et tradidistis michi realiter de de facto numerando decem libras monete barchinonensis pro adiutorio certarum^a operum, prout in quadam concordia inter vos et me firmata apud notarium infrascriptum XXII mensis presentis continetur. Et ideo renuntiando *et cetera*, facio epocham *et cetera*.

Testes: Anthonius Ferran et Petrus^b Mas, notarius, cives, et Petrus Çaragossa, notarius, habitator Barchinone.

a. certarum, *sic al ms per* certorum - b. *Segueix ratllat* çarag.

212

1494, maig, 24. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Macià Ferrer, prevere, i de Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, 10 lliures per la societat constituïda entre ells tres per a l'estampació del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis. [V. docs. 210, 211, 213, 214, 218]

AHPB, Guillem BALAGUER, *Tricesimum octavum manuale* 1494, abril, 21 - 1494, juliol, 228, s.n.

Ego Iohannes Rosanbach, magister de stampa, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis discreto Maciano Ferrer, presbitero, et Petro Raymundo Gavarró, libraterio, civi Barchinone, quod dedistis et solvistis michi realiter et de facto numerando, per manus vestri dicti Petri Raymundi Gavarró, decem libras ratione et pro quadam societate inter vos et me contracta de faciendo et stampando opus *Angelorum*. De qua societate constat instrumento recepto apud notarium infrascriptum. Et ideo renuntiando *et cetera*, et facio apocham.

Testes: Petrus Mas, Anthonius Ferran, notarii, cives, et Petrus Seragossa, notarius, habitator Barchinone.

213

1494, juny, 10. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, signa àpoca a Macià Ferrer, prevere, i a Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, socis seus en l'obra d'impressió del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis, de 10 lliures a compte, que necessita per a poder començar la tasca d'impressió del dit llibre. [V. doc. 210, 211, 212, 214, 218]

AHPB, Galceran BALAGUER, *Tricesimum octavum manuale* 1494, abril, 21 - 1494, juliol, 22, s.n.

Ego Iohannes^a Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, firmavi apocham discreto Mathie Ferrer, presbitero, et Petro Raymundo Gavarró, libraterio, civi Barchinone, de decem libris ad complementum illarum triginta librarum que michi solvende et tradende erant pro laboribus per me sustentis in opere *Angelorum*, quod pro nunch stampatur in presenti civitate, iuxta que-

dam capitula super societate contracta de dictis libris apud Galcerandum Balaguer, notarium infrascriptum, die [...] mensis [...] proxime lapsi. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: Petrus Mas, notarius, civis, Petrus Seragossa et Iacobus Yranço, notarii, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Indiquem amb [...] un espai en blanc deixat tant per al número del dia com del mes.*

214

1494, juny, 20. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, Macià Ferrer, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, i Pere Ramon Gavarró, llibreter, ciutadà de Barcelona, havien constituït societat per a l'estampació de 700 volums del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis, amb una participació per terços en les despeses i els guanys. Ara és pactat que Joan Rosenbach rebí 50 lliures on hom inclogui els guanys i les despeses a ell pertanyents. És per això que Joan Rosenbach renuncia a qualsevol dret sobre la tercera part pactada en constituir-se la societat. [V. docs. 210, 211, 212, 213, 218]

AHPB, Guillem BALAGUER, *Tricesimum octavum manuale* 1494, abril, 21 - 1494, juliol, 228, s.n.

Ego Iohannes Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, quia in et cum quibusdam capitulis cuiusdam societatis inter vos^a discretum Matiam Ferrer, presbiterum, in Ecclesia Barchinone beneficiatum, et Petrum Raymundum Gavarró, libraterium, civem Barchinone, ex una parte, et me, ex altera partibus, firmatum fuit, conventum et concordatum quod in illis septingentis libris sive voluminibus librorum dictorum *Dels Àngells*, tunch^b per me stampare promissis et nunch perfectis, ego participarem in tertia parte expensarum et lucris dictorum librorum, et nunch fuit conventum et pactatum inter vos et me ut pro mea parte tam pro lucris quam expensis per me factis in stampandis dictis voluminibus et alias daretis^d et traderetis michi quinquaginta libras monete Barchinone, in quibus comprehenduntur quecumque^e quantitates per me a vobis recepte, de quibus feci et firmavi diversa apocharum instrumenta apud notarium infrascriptum, que volo cum presenti comprehendí^f, et ego^g dem et absolvam totam dictam tertiam partem, et ideo renuntiando *et cetera*, confitens me a vobis habuisse et recepisse dictas quinquaginta libras realiter et de facto numerando, super quibus expensis non numerate et non solute peccunie et doli renuntio, gratis et ex certa scientia do, absolvo, diffinio et remitto vobis dictis discretis Mathie Ferrer et Petro Raymundo Gavarró totam dictam tertiam partem michi pertinentem in dictis voluminibus et totum ius et quitquid et quantum iuris, acciones, questiones, petitiones et demandas^h, michi pertinet in eisdem. Promittens vobis dicta volumina vobis tradere, quod vos de illis possi-

tis vestras facere voluntates. Preterea cedens iura *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. Insuper promitto sub bonorum meorum obligatione ratum habere *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Petrus Mas, notarius, civis, Petrus Çaragossa et Iacobus Yranço, notarius, habitatores Barchinone¹.

a. *Segueix ratllat discretum* ji - b. *tunch repetit al ms* - c. *Segueix ratllat lucrorum* - d. *daretis, al ms deretis* - e. *Segueix ratllat prout* - f. *comprehendi, al ms comprendi* - g. *Segueix ratllat adecii* - h. *Sic al ms* - i. *Al marge esquerre la nota de cancel·lació*: Huiusmodi instrumentum fuit cancellatum XVI septembris anni presentis, vide ibi.

215

1494, agost, 21. Barcelona

Joan Serré, doctor 'utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, Miquel Mediona, mercader, ciutadà de Barcelona, Pere Martí, paraire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, bavien signat fiança en favor de Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, a Cosme Lomali, mercader genovès, habitant de Barcelona, per raó del preu de 114 lliures per 20 bales de paper per aquest venudes a Joan Rosenbach. Aquesta fiança estava condicionada a que Joan Serré fes instrument d'indemnitat a Miquel Mediona. És per això que Joan Serré promet a Miquel de Mediona que el servarà sense dany en el cas que hagués de pagar quelcom per la seva fiança.

AHPB, Pere TRITER, *Manual* 1494, gener, 19 - 1494, octubre, 8, s.n.

Iohannes^a Serré, utriusque iuris doctor, civis Barchinone, quia vos Michael Mediona, mercator, civis Barchinone, precibus et amore meis, una mecum et Petro Martí, paratore pannorum lane, cive Barchinone, ditam et promissionem fecistis pro Iohanne Rossembach, empreptatore librorum, venerabili Cosme Lomali, mercatori Ianuensi, Barchinone degenti, de solvendo eidem centum quatuordecim libras barchinonenses, ratione et pro pretio viginti balarum papiri per dictum Cosmam Lomali dicto Iohanni Rossembach venditi, prout in albarano dicto Cosme Lomali facto, scripto decima octava^b presentis mensis augusti, dicto Cosme Lomali tradito, ad quod me refero, continetur; et quia dictam obligationem fecistis, pacto previo, ut per me vobis fieret indemnitatis huiusmodi instrumentum; idcirco gratis *et cetera*, convenio et promitto vobis dicto Michaeli Mediona et vestris quod a predicta obligatione et dita et promissione per vos facta servabo vos et vestros penitus sine dammo, ita videlicet quod^c, si^d occasione predicta opportuerit vos aliquid solvere aut damna aliqua sustinere, totum id, quitquid et quantum fuerit, vobis seu vestris dare, solvere et emendare promitto indilate. Et hec faciam *et cetera*. Sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Et facio et firmo vobis scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Cui *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Iacobus Mont Argull, sartor, civis Barchinone, et Petrus Panyella, parrochie Sancti Baudilii de Lupricato, diocesis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat augusti* - c. *Segueix ratllat sine damno et* - d. *si manca al ms.*

216

1494, agost, 26. Barcelona

Joan Marí, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, fa donació al seu nebot Rafael Caraner del llibre Pastoral de Francesc Eiximenis, i un Missal, escrits pel mateix Joan Marí. Dóna també a Felip de Malla, fill d'Andreu de Malla, un Breviari també escrit de la seva mà.

AHPB, Bartomeu REQUESENS, *Quartus liber testamentorum et aliarum ultimarum voluntatum* 1482, març, 27 -1504, desembre, 21, fols. 13r-14v.

In Dei nomine. Noverint universi quod^a ego Iohannes^b Marí, presbiter, beneficiatus in ecclesia Sedis Barchinone, filius Christofori Marí et domine Caterine, eius uxoris, defunctorum, ville Ciutadelle, insule Minoricarum, videns propter^c transgressionem primi parentis me mortalitati subiectum et necessario quandocumque moriturum, volens propterea, dum per Dei gratiam mentis et corporis perfruo sanitatem, de bonis michi a Domino Deo in hac urbe et diocesi Barchinone, et etiam^d in villa Ciutadelle Minoricarum, diocesi Maioricarum collatis, et etiam usque ad obitum meum collandis, causa mortis disponere, gratis et ex certa scientia per me et omnes heredes et successores meos quoscumque, donatione causa mortis, dono et ex causa huiusmodi donationis concedo ... Item volo quod detis amore Dei Bartholomeue, filie dicti Francisci Valls [cirurgici, ville Ciutadelle] et vestre dicte domine Anthonie, [uxoris sue], quinquaginta solidos eiusdem monete Minoricarum et quasdam *Horas* pergameneas, historiatas in Alamannia. ... Et volo quod ipse Raphael Valls, [filius Francisci Valls, cirurgici, ville Ciutadelle, et Anthonie, uxoris eius, nepos meus], ad cognitionem suam, det illos libros gramaticales et logicales, quos ego habeo in civitate Barchinone, Bernardo Martini, filio Bernardi Martini, sartoris, et Iohanne, uxoris sue, et hoc ad totam voluntatem suam. ... Et volo quod dentur Raphaeli Caraner, [beneficiato in capella Sancti Michaelis ecclesie parrochialis ville Ciutadelle], nepoti meo sive *nebot*, unum librum vocatum *Rationale*, de stampa, et alterum librum appellatum *Pastorale* magistri Eximenis, scriptum manu mea, et unum librum dictum *Missale*, sisternatum, ex pergamento, mea manu scriptum. Et volo quod *Breviarium* meum, scriptum manu mea, ex pergamento, officii Barchinone, detur Philipo de Madalia, filio domini Andree de Madalia, quondam, et aliud *Breviarium*, de stampa, ex officio Romano, quod erat avunculi sui, canonici. ...

Actum est hoc Barchinone, vicesima sexta die mensis augusti, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto.

Sig+num Iohannis Marí, donatoris predicti, qui hec laudo, concedo et firmo.

Testes rogati huius rei sunt: discreti domini Simon Bernardus Matosas et Iohannes Blanch, ambo presbíteri, et Gabriel Gili, agricultor, civis Barchinone.

a. Noverint universi quod *interlineat* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *propter interlineat*.

217

1494, setembre, 11. Barcelona

Gabriel Prats i Pere Ramon Gavarró, ambdós llibreTERS, per una part, i Diego de Gumiel i Joan Valdés, ambdós impressors, per altra, tots ciutadans de Barcelona, constitueixen societat per a la impressió de llibres.

AHPB, Galceran BALAGUER, *Tricesimum nonum manuale* 1494, juliol, 29 - 1495, febrer, 6, s.n.

Die iovis, XI dictorum mensis et anni.

Ego Gabriel Prats [...]^a. *Est quedam societas per viam capitulorum firmata per et inter dictum Gabrielem Prats, ex una parte, et Petrum Raymundum Gavarró, parte ex alia, et Iacobum sive Diego de Gumiel et Iobannem de Valdés, parte ex alia, et cetera. Sunt in cedula.*

Testes in cedula.

a. *El contingut de l'instrument no va ser copiat. Expresssem amb [...] aquesta mancança.*

218

1494, setembre, 16. Barcelona

Macià Ferrer, prevere, i Pere Ramon Gavarró, llibreTER, ciutadà de Barcelona, per una part, i Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, per altra,

socis en l'obra d'impressió del Llibre dels Àngels de Francesc Eiximenis, cancel·len l'instrument, signat el dia 10 del proppassat mes de juny, pel qual Joan Rosenbach signà àpoca de 10 lliures a compte, que necessitava per a poder començar la tasca d'impressió del dit llibre. [V. doc. 210, 211, 212, 213, 214]

AHPB, Galceran BALAGUER, *Tricesimum nonum manuale* 1494, juliol, 29 - 1495, febrer, 6, s.n.

Die martis, XVI mensis septembris, anno a nativitate Domini M CCCC° LXXXX quarto.

Discretus^a Mathias Ferrer, presbiter, et Petrus Raymundus Gavarró, libraterius, ex una parte, et Iohannes Rosembach, stamperius, civis Barchinone, ex alia parte, cancellarunt illud instrumentum, firmatum die X iunii proxime preteriti, certe recognitionis et aliorum ibidem contentorum, firmatum per dictum Iohannem Rosembach *et cetera*. Volentes dicte partes quod ipse restent in omnibus in eo puncto in quo erant ante firmam dicti instrumenti ach nunc sunt, si et casu quo ipsum instrumentum firmatum non fuisset.

Testes: discretus Iohannes Palomeres, notarius, et Petrus Corró, blanquerius, civis Barchinone.

a. Discretus *interlineat i escrit damunt nos ratllat*.

219

1494, octubre, 24. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Barcelona, i Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, signen pacte per a la impressió de llibres.

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Sextum manuale* 1491, setembre, 17 - 1495, desembre, 22, s.n.

Die veneris, XXIII octobris, anno predicto.

Capitula pactionalia facta et firmata inter Iohannem^a Rosbach, alamannum, magistrum de stampa, ex una, et magistrum Petrum^b Miquell, libraterium, partibus ex altera. *Sunt in sedula*. Est pena de tenendo et complendo omnia et singula in dictis capitulis contenta quinquaginta librarum, adquirenda pro duabus partibus parti obedienti, et pro tertia parte curie inde exequenti.

Testes sunt in sedula.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

1494, desembre, 9. Barcelona

Pere Bages, de 16 anys, fill de Ramon Bages i de la muller d'aquest Serena, cancel·lant primer un contracte anterior, promet ara a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell, durant 2 anys, tan sols per tal d'aprendre l'ofici de llibreter i per tal de treballar de llibreter a la seva botiga. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i a la fi dels dos anys li donarà una paga de 5 florins. [v. doc. 206]

AHPB, Bartomeu COSTA, *Quadragesimum primum manuale* 1494, novembre, 21 - 1496, juliol, 6, s.n.

Ego Petrus^a Bages, fillius Raymundi Bages et domine Serene, uxoris sue, cancellando primitus, cassando et anulando priorem obligationem per me vobis Iohanni Trinxer^b, libraterio, factam, necnon illam novando^c, convenio et promitto vobis dicto Iohanni Trinxer quod a festo Nathalis Domini proxime venturo^d morabor vobiscum causa adiscendi dictum officium vestrum *de librater*, et ad serviendum et operandum in vestra botigia *de librater* et non aliter. Promittens vobis quod^e a dicto vestro officio et botigia non recedam, dicto tempore unius anni durante, absque vestris licentia et permissu. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me capere et in vestrum servitium redire. Et in fine dicti temporis emendabo omnes dies quos a vestro servitio absens fuero^f tam ratione fuge, infirmitatis quam alias^g. Necnon si quid mali vel dampni^h in bonis vestris intulero, sine dilatione *et cetera*. Promittens restituere missiones. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo personam et omnia bona mea. Et quia sum minor XXV annis, maior vero XVI, renuntio *et cetera*. Et iuro *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannesⁱ Trinxer, laudans predicta, promitto tibi^k dicto Petro Bages quod, dicto tempore durante, instruum te in dicto officio *de librater*^l. Necnon providebo te in cibo et potu, sanum et egrum, ad usum et consuetudinem Barchinone. Et in fine dicti temporis dabo tibi pro solidata quinque florenos currentes. Et pro his obligo bona *et cetera*. Et iuro *et cetera*.

Testes: discretus Petrus Martini, notarius, Iohannes Savina et Dominicus Ferns, scriptores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat sarto* - c. *Segueix ratllat illam* - d. *venturo, al ms venturum* - e. *quod manca al ms* - f. *fuero, al ms fuero* - g. *tam ratione ... quam alias interlineat* - h. *vel dampni repetit al ms* - i. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - k. *tibi interlineat* - l. *Segueix ratllat intra dictum tempore*.

1494, desembre, 9. Barcelona

Bartomeu Roger, de 20 anys, fill d'Arnau Roger, reconeix deure a Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, 4 lliures per raó d'un préstec a ell fet, En garantia del préstec, promet viure amb ell fent l'ofici de llibreter, fins que haurà tornat les 4 lliures a ell prestades.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Quadragesimum primum manuale* 1494, novembre, 21 - 1496, juliol, 6, s.n.

Die martis, nona mensis decembris, anno predicto.

Ego Bartholomeus^a Roger, libraterius, filius^b Arnaldi Rogerii, confiteor et reconosco^c vobis Gabrieli Prats, libraterio, civi^d Barchinone, quod^e debeo vobis quatuor libras Barchinone, quas vos michi gratiose mutuastis. Pro quibus et tuitione illarum promitto vobis stare in domo vestra et in cirvicio^f vestro et dicti vestri officii *de librater*, et alias in omnibus mandatis vestris, licitis et onestis, die noctuque. Promittens quod a vestro servitio^g, nech a domo vestra, nec a dicta civitate^h ultra unam leucam non recedam absque vestris licentia et permissu. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me capere et in vestro servitio redire, donech dictasⁱ quatuor libras, per vos michi gratiose mutuatas, vobis restituero. Necnon si quid danni vel mali in bonis vestris intulero^j, sine dilatione *et cetera*. Promittens restituere missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis complendis, obligo personam et omnia bona mea. Et iuro *et cetera*. Et quia sum minor viginti quinque annis, maior vero viginti, renuntio beneficio^m minoris etatis. Necnon facio scripturam tertii in curia vicarii Barchinone.

Testes: Gaspar Mir et Anthonius Lonch, apotecarius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat* Abar - c. reconosco, *sic al ms* - d. *Segueix ratllat* s - e. quod, *al ms* quoduod - f. cirvicio, *sic al ms* - g. *Segueix repetit* vestro - h. *Segueix ratllat* non recedam - i. dictas *interlineat* - k. danni, *sic al ms* - l. *Segueix ratllat* fine - m. beneficio, *sic al ms*.

1495, gener, 15. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, signa àpoca a Joan Benet Meians, mercader, i Miquel Pla, apotecari, tots ciutadans de Barcelona, de 19 lliures i 18 sous, que són el complement de

la quantitat a ell deguda per la impressió del llibre Barbassos, és a dir, De Testamentis d'Andreas de Barbatia. Pere Miquel promet que en el cas que algun volum tingues algun defecte per manca de lletres, per mala tinta, per mala lletra, per folis estripats o per manca de folis, posarà remei segons la mostra lliurada per a la impressió i el seu original. [V. docs. 199, 204]

AHPB, Marc BUSQUETS (menor), *Quantum manuale* 1494, abril, 6 - 1495, juny, 27, s.n.

Die iovis, XV dictorum mensis et anni.

Apocha firmata per Petrum^a Michaelis, libraterium, civem Barchinone, venerabili Ioanni Benedicto Mayans, mercatori, et Miquaeli Pla, apothecario, civibus Barchinone, de decem novem libris et decem octo solidis monete Barchinone sibi solutis hoc modo: scilicet, novem libras, decem novem solidos, quas dictus Ioannes Benedictus Mayans sibi dici et scribi fecit in tabula cambii honorabilis Sebestiani Ponç, camporis, civis dicte civitatis; et restantes novem libras, decem novem solidos recepit numerando per manus Michaelis Pla, apothecarii. Que quidem decem novem libre, decem octo solidi sunt ad complementum quarumvis peccunie quantitatum et aliarum rerum sibi debitarum occasione et pretextu *dels Barbassos* per ipsum stampatorum. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: Raphael Faner et Matheus Casselles, cuyraserii, cives Barchinone.

Item, cum alio instrumento. Dictus Petrus^b Michael, libraterius, confessus fuit et bona fied promissit predictis Iohanni Benedicto Mayans et Michaeli Pla quod quostienscumque aparuerit et legitime monstrabitur quod in dictis libris, dictis *Lo Barbasso* per ipsum, ut predicatur, stampatis, inventi fuerint, nunch vel in futurum, errores alique, tam per defectum litterarum, quam etiam occasione de mala tinta, quam etiam male littere et foleorum fractorum et non receptorum seu recipiendorum, quod ipse, incontinenti cum requisitus fuerit, infra tres menses a die requisitionis continue venturos, ipse refficiet suis missionibus et expensis totum id quod necessarium fuerit, iuxta monstram ipsorum *Barbassorum* et originale ipsius penes notarium infrascriptum traditurus sum^c. Et hoc faciat sine dilatione *et cetera*. Cum restitutione omnium missionum *et cetera*. Et pro hiis obligavit omnia bona sua *et cetera*. Iuravit *et cetera*. Et fecit et firmavit scripturam tertii in curia honorabilis vicarii Barchinone cum obligatione persone et bonorum suorum. Cui *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes proxime dicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *traditurus sum, sic al ms.*

1495, febrer, 11. Barcelona

Joan Prats, de 15 anys, fill del difunt Ferrer Prats, mercader, ciutadà de Mallorca, promet viure, durant 2 anys, amb Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi dels dos anys el vestirà amb roba nova i li donarà una paga de 3 florins, que valen 33 sous.

AHBC, MANUALS NOTARIALS, 10 - fol.

Ego Iohannes^a Prats, filius Ferrarii Prats, quondam, mercatoris, civis Maioricarum, gratis et cetera, ad tempus duorum annorum, qui currere inceperunt XV^a die mensis ianuarii proxime lapsi, mitto et afirmo me vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive dicte civitatis, his presente, causa addicendi dictum vestrum officium *de librater* et alias pro^b serviendo vobis et domui vestre in omnibus mandatis, licitis et honestis. Promittens vobis quod per dictum tempus morabor vobiscum et ero vobis bonus, fidelis et legalis. Et quod non recedam *et cetera*. Quod si fecero, possitis me capere et capi facere *et cetera*. Et in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies *et cetera*. Et si quid mali *et cetera*. Et ut de his vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: Iohannem Mir, botiguerium, civem Barchinone, qui mecum et sine me *et cetera*. Et dictus Ioannes^c Mir acceptavit *et cetera*. Promittens *et cetera*. Et ambo, tam principalis quam fideiussor, obligarunt bona *et cetera*, et uterque insolidum *et cetera*. Renuntiant *et cetera*. Iurant *et cetera*. Virtute cuius iuramenti dictus Ioannes Prats asseruit minorem XXVe annis, maiorem vero XV annorum^d. Renuntiat *et cetera*. Et dictus Ioannes^e Trinxer acceptavit dictum Ioannem Prats in discipulum suum et promisit quod, durante dicto tempore, docebit et instruet eum in dicto officio, prout melius poterit *et cetera*. Et alias providebit eum in cibo et potu, calciatu et vestitu et aliis sibi necessariis. Quodque colet eum, durante dicto tempore, sanum et egrum ad usum Barchinone, et in ultimo anno dictorum duorum annorum induet eum de novo bene et decenter secundum eius conditionem^f. Et ultra preterita dabit sibi pro solidata sua tres florenos currentes, valentes triginta tres solidos archinonenses. Et pro hiis obligat bona *et cetera*. Iurat *et cetera*. Fiant duo instrumenta.

Testes sunt: Petrus Martí, notarius, et Ioannes Savina, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat de* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. XXVe annis ... XV annorum *sic al ms* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Segueix ratllat condinem*.

224

1495, març, 5. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, ven a Joana, vídua de Francesc Carbonell, apotecari, ciutadà de Barcelona, un violari de 4 lliures i 10 sous de pensió o renda pel preu o capital de 31 lliures i 10 sous, que hom garanteix mitjançant la venda simulada de diversos objectes, d'estany i de llibres: 30 llibres d'estampa del Libre dels Àngels de Francesc Eiximenis, pel preu de 35 lliures.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale secundum* 1495, febrer, 5 - 1496, agost, 5, s.n.

Item, [Ego Iohannes^a Rosbach, magister stampe, civis Barchinone] vendo^b vobis [domine Iohanne, uxori honorabilis Francisci Carbonel, quondam, apothecarii], mediante Michaele Salvat, curritore felpe, tres quintanos stanni vell; item, un gesserant molt xic, de poca vàlua, pessan VII argents^c; item, XXX llibres dels Àngels, de stampra, desligats; un cint negra obrat de fill d'argent cap e civella e platons d'argent ab una scarcela brodada de fill d'or. Inducens et cetera. Cedens et cetera. Quibus iuribus et cetera. Ego enim et cetera. Pretium est XXXV librarum. Et ideo et cetera. Et pro hiis obligo et cetera^d.

Testes predicti [Iohannes Stephani, tapinerius, et Guillermus Puyades, campsor, cives Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat med* - c. *Segueix ratllat e mija* - d. *Segueix ratllat et pro hiis.*

225

1495, maig, 25. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, per una part, i Antoni Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona, i Agustina, vídua de Joan Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona, per altra, fan avinença sobre el plet entre ambdues parts per raó d'una societat: Joan Rosenbach pagarà a l'altra part 60 lliures de moneda de Barcelona o bé li lliurarà algunes peces del Libre de les Dones de Francesc Eiximeis, i Antoni Robinell i Agustina alliberaran a Joan Rosenbach de la inscripció en la taula de canvi de la ciutat de Barcelona a nom d'Agustina de 33 lliures que li devia. [V. doc. 209]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Sextum manuale* 1491, setembre 17 - 1495, desembre, 22, s.n.

Nos Anthonius^a Robinel, mercator, et Agustina^b, uxor Iohannis Robinel, quondam, mercatoris, ex una, et ego Iohannes^c Rosenbach, stamperius, cives Barchinone, ex altera, confitemur et recognoscimus, una pars^d nostrum alteri et nobis ad invicem, quod super omnibus et singulis questionibus, petitionibus et demandis, quas una pars^e nostrum contra alteram habeat et seu habere poterit occasione quorundam capitulorum societatis inter nos firmatorum in posse discreti Iohannis Navarro, quondam, notarii, et cuius debitorio^f ex ipsis resultanti ac littium occasione ipsa habitatum, venimus ad transactionem, compositionem et avenientiam sequentes: videlicet, quod vos dictus magister Iohannes Rosenbach habeatis et teneamini dare^g michi dicto Anthonio Rubinel sexaginta libras monete Barchinone, seu pro eis certos libros *De les dones*; et nos habeamus et teneamur tornare, soltare et deliberare vobis illas XXXIII libras quas vos in preteritis diebus dixistis et scripsistis in tabula cambii civitatis Barchinone dicte domine Augustine virtute cuiusdam retroclami per ipsam vobis facti; et quod de expensis factis in litigio super hiis habito inter nos, quod unusquisque solvat partem suam et quod bistractum est usque nunc, quod alter non teneatur nil de bistractis restituere, et quod omnes et quevis^h securitates facte dicta ratione sint abinde case et nulle nulliusque eficacie seu valoris et cum presenti eas cancellant et annullant. Et hec omnia promittimus attendere *et cetera*, sine dilatione *et cetera*, cum restitutione omnium missionum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligamus pars parti omnia et singula bona nostra *et cetera*. Et iuramus *et cetera*.

Testes: reverendus dominus Ludovicus de Claramunt, abbas monasterii beate Marie de Serrateix, et Ambertus de Frisa, coquerius, et Anthonius Salvat, mercator, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *pars, al ms pares* - e. *pars, al ms pares* - f. *debitorio, al ms debitori* - g. *Segueix ratllat nobis* - h. *quevis, al ms quasvis*.

226

1495, maig, 27. Barcelona

Lluís Trinxer, de 14 anys, fill de Joan Trinxer, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, i de la muller d'aquest Agnès, promet al seu germà Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi del contracte el vestirà amb roba nova. [V. doc. 264]

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1494, desembre, 3 - 1495, juliol, 16, s.n.

Die mercurii, XXVII° mensis madii, anno predicto.

Ego Ludovicus^a Trinxer, filius Iohannis Trinxer, curritoris auris, civis Barchinone, et domine Agnetes^b, illius uxoris, viventium, asserens me virtute iuramenti per me inferius prestiti, etatem XIII^{im} annorum plenarie accessisse, et curatorem aliquem non habere nec habere velle, agens hec ad uberiorem cauthelam, cum consensu, interventu et voluntate dicti patris mei, afirmo me vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive dicte civitatis, fratre^c et germano meo, inferius acceptanti, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, noctu dieque. Promittens vobis quod, dicto tempore durante, serviam vobis bene et decenter. Et ero vobis bonus, legalis, fidelis, sollicitus et intentus, utilia vobis querendo et inutilia pro viribus evitando. Et quod, dicto tempore durante, a dicto vestro servitio non recedam. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me capere et seu capi facere, et in posse et servitio vestro reducere et tornare. Et etiam promitto emendare vobis omnes dies quibus a dicto vestro servitio absens fuero tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et si quid mali in bonis vestris intulero, totum id, quitquid et quantum fuerit, vobis emendare promitto, sine aliqua videlicet dilatione *et cetera*. Restituam missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: dictum honorabilem patrem meum et vestrum, qui mecum *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes Trinxer, fideiussor supradictus, laudans *et cetera*. *Fiat acceptatio*. Et promitto quod cum dicto principali et filio meo et sine eo, tenebor vobis et vestris de predictis omnibus et singulis, per eum supra vobis promissis. Et pro his complendis *et cetera*, tam principalis quam fideiussor, obligamus vobis et vestris omnia et singula bona nostra, et utriusque nostrum insolidum, mobilia *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Et specialiter ego dictus fideiussor, legi de principali prius conveniendo *et cetera*. Et ambo *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes Trinxer, minor dierum, laudans et acceptansque te dictum Ludovicum Trinxer in discipulum meum, promitto tibi docere bene et decenter, et prout tu melius addiscere poteris, dictum officium meum *de librater*. Et dicto tempore durante, providebo te in cibo et potu, vestitu et calsiatu, et colam te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et in fine dicti temporis induam te de novo ad cognitionem dicti patris mei, sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Virtute cuius iuramenti ego idem Ludovicus Trinxer assero me minorem fore XXV annis, maiorem vero XIII annorum. Renuntio beneficio minoris etatis *et cetera*.

Testes firme dicti Ludovici Trinxer sunt: Michael Aguiló, curritor auris, civis, et Iacobus Sastre, scriptor Barchinone.

Testes firme dicti Iohannis Trinxer, minoris dierum, qui firmavit ipsa die, sunt: Vincentius Alexandre, causidicus, et Petrus Cardona, libraterius, habitatores Barchinone.

Testes firme dicti Iohannis Trinxer, minoris^d dierum, qui firmavit [..]^e.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Agnetes, sic al ms* - c. *Iohanne Trinxer libraterio cive dicte civitatis fratre, al ms Iohanni Trinxer libraterio civi dicte civitatis fratri* - d. *minoris, al ms maioris* - e. *Manca al ms la data de la signatura de Joan Trinxer i els testimonis d'aquesta*.

1495, setembre, 18. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, ven a Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari i arxiver del rei, ciutadà de Barcelona, un violari de 40 sous de pensió o renda pel preu o capital de 16 lliures, mitjançant la venda simulada de 4 bales de paper del senyal de l'estela, pel preu de 19 lliures.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale secundum* 1495, febrer, 5 - 1496, agost, 5, s.n.

Item, [ego Iohannes^a Rosbach, magister stampe, civis Barchinone], vendo vobis [domine Eulalie, uxori honorabilis Petri Michaelis Carbonel, notarii, arxivarii domini regis], mediante^b Bernardo Mironi, curritore phelpe, quatuor balas papiri del senyal de la ma estela. Inducens et cetera. Cedens vobis omnia iura. Quibus iuribus et cetera. Ego enim et cetera. Pretium est XVIII librarum. Et ideo et cetera. Et pro hiis obligo omnia bona mea, mobilia et immobilia^c, habita et habenda. Et renuntio et cetera. Ad hec ego Bernardus Mironi, curritor et cetera.

Testes predicti [Gabriel Quart, textor lini, et Verdoletus Guiorti].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat Bartholomeo* - c. *Segueix al ms habilia.*

1495, octubre, 29. Barcelona

Ferran de Lepe, argenter, ciutadà de Barcelona, promet a Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, habitant de Barcelona, que, d'aquí al proper dia 20 de novembre, li lliurarà 22 figures pintades: 12 amb els signes dels mesos i 20 amb figures de sants. Per les primeres rebrà 23 sous i per les altres, 20 sous a raó de 20 diners per cada peça.

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Sextum manuale* 1491, set, 17 - 1495, desembre, 22, s.n.

Die iovis, XXVIII octobris, anno predicto.

Ego Ferdinandus^a de Lepe, argenterius, civis Barchinone, gratis et cetera, per firmam et validam stipulationem, convenio et bona fide promitto vobis magistro Iohanni Rosenbach, stampe-

rio, Barchinone degenti, quod hinch ad XX diem mensis novenbris proxime venturi, ego dabo vobis cum omnimoda perfectione XXXII^b figuraras, iuxta ordines quos vos michi dixeritis, depictas scilicet XII signis et menses^c, et XX sanctos pictos^d, prout vos dixeritis. Et hoc promitto attendere et complere sine dilatione *et cetera*. Et sub pena X librarum, adquirenda pro duabus partibus vobis, et pro tertia parte curie inde executionem facienti. Et cum restitutione omnium missionum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligo omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia, habita ubique et habenda. Salvo quod, facto dicto opere, vos teneamini michi dare: scilicet, pro dictis XII signis et mensibus XXIII solidos, et pro residuis XX ad rationem XX denariorum pro qualibet pecia. Ad hec ego Iohannes Rosenbach, acceptans *et cetera, fiat acceptatio, obligando omnia bona et cum iuramento et cetera*.

Testes: Bernardus Fluvià, scriptor, et Anthonius Bosch, notarius, civis Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. XXXII, *al ms* XXXIII - c. mensibus, *al ms* menses - d. sanctos pictos, *sic al ms per* sanctis pictis.

229

1495, desembre, 5. Barcelona

Jaume Ferrer, de la parròquia de Santa Maria d'Ossó, diòcesi d'Urgell, promet a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Jaume, de 8 anys, viurà amb ell, durant 8 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1495, juliol, 16 - 1496, gener, 23, fol. 74v.

Die iovis, X^a die mensis decembris, anno LXXXXV°.

Ego Iacobus^a Ferrer, parrochie ac termini d'Ossó, sub invocatione Sancte Marie Septembris, Urgellensis diocesis, ad octo annos primo et continue venturos, qui currere incipient in festo Nathalis Domini proxime, afirmo vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive^b Barchinone, presenti, Iacobum, filium meum, etatis octo annorum vel inde circa, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die noctuque. Promittens vobis quod, dicto tempore durante, dabo operam cum effectu, omni exceptione remota, quod dictus Iacobus serviet vobis. Et quod non recedet a vestro servitio, dicto tempore durante. Quod si fecerit, promitto vobis quod emendabit omnes dies quibus a dicto vestro servitio absens fuerit, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et si quid mali in bonis vestris intulerit, quod Deus avertat, promitto de bonis meis solvere et emendare, sine aliqua videlicet dilatione. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*, credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes Trinxer, acceptans dictum Iacobum in servitium meum, convenio et promitto vobis quod, dicto tempore durante, providebo eum in cibo, potu, calciatu et vestitu. Et colam eum sanum et egrum ad usum et

consuetudinem Barchinone. Et docebo eidem officium meum *de librater* iuxta meum posse et prout ipse melius addiscere potuerit. Et hec promitto facere sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Bartholomeus Luch, scutifer cum magnifico Bernardo Geraldí^c de Marimundo, habitator, et Iacobus Sastre, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. Iohanne Trinxer libraterio cive, *al ms Iohanni Trinxer libraterio civi* - c. Geraldí, *corregit sobre Geraldo*.

230

1495, desembre, 16. Barcelona

Joan Rosenbach, Joan Luschnner, Vendelin Rosenbeyher i Gerard Preuss, mestres de llibres d'estampa alemanys, habitants de Barcelona, reconeixen deure a Franc Ferber, mercader alemany, habitant de Barcelona, 66 lliures que són el preu d'11 bales de paper per a la impressió de Missals per a la diòcesi de Vic. Pagaran la meitat en haver acabat la impressió dels Missals; i l'altra meitat, quatre mesos després de la impressió.

AHPB, Pere TRITER, *Manuale quintum decimum contractuum* 1495, juny, 25 - 1496, gener, 21, fol. 85r-v.

Die mercurii, XVI mensis decembris, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX quinto.

Iohannes^a Rossembach, Iohannes^b Luxanen, Venden Rossahaya et Geraldus Prauis, stampatores teutonici, habitatores Barchinone, confitemur et recognoscimus vobis venerabili Francho Ferber, mercatori teutonico, Barchinone mercantiliter degenti, quod debemus vobis sexaginta sex libras barchinonenses ratione et pro pretio undecim balarum papiri, quem a vobis emimus, habuimus et recepimus ratione officii nostri et causa utendi eodem. Renuntiando *et cetera*, solvere quilibet nostrum insolidum vobis in presenti civitate Barchinone mercantiliter et de plano hoch modo: scilicet, medietatem perfectis *Missalibus* quos operamur pro diocesi et civitate Vici; et residuum medietatem quatuor mensibus post perfectionem dictorum *Missalium* in antea currendis. Et utramque dictarum solutionum quilibet nostrum insolidum faciemus et facere promittimus sine *et cetera*. Salarium nuntii seu procuratoris est pro qualibet die intus Barchinonam V solidi, et extra dictam civitatem decem solidi barchinonenses, ultra quos *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Preter hec promittimus non firmare ius *et cetera*. Pena est decem librarum barchinonensium: tertium curie *et cetera*, due partes vobis *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Obligamus quilibet nostrum insolidum bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera* et foro nostro et cuiuslibet nostrum proprio *et cetera*, submitentes nos et quemlibet nostrum et bona nostra et cuiuslibet nostrum insolidum foro, examini, districtui et examini et executioni honorabilium consulum maris civitatis^c Barchinone *et cetera*. Renuntiamus omni firme iuris et

omni alii iuri *et cetera*. Et facimus et firmamus vobis scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Cui *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes firme dictorum Iohannis Rossembach et Iohannis Luxanen sunt: Anthonius Iohannes Maior, campsor, et Iohannes Ripoll^d, mercator, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. civitatis, *al ms vicarii* - d. *Segueix ratllat campsor*.

231

1495, desembre, 17. Barcelona

Joan Rosenbach i Joan Luschner, mestres de llibres d'estampa alemanys, ciutadans de Barcelona, venen a Pere Miquel Carbonell, arxiver del rei, notari públic de Barcelona, un violari de 5 lliures de pensió o renda pel preu o capital de 36 lliures, que hom garanteix mitjançant la venda simulada de 10 bales de paper ab la senyal de la mà i de la stela, pel preu de 35 lliures. Redempció i cancel·lació: 28 de juny de 1498. [V. doc. 261]

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale secundum* 1495, febrer, 5 - 1496, agost, 5, s.n.

*Item, [ego Iohannes^a Rosbach et Iohannes Luschner, magistri^b stampe, alamanni, cives Barchinone], vendimus^c vobis [venerabili Petro Michaeli Carbonel. archivario domini regis notarioque publico Barchinone, mediante^d Barnardo Mironi, curritore felpe, decem balas papiri ab senyal de la stela. Inducens *et cetera*. Cedens vobis omnia iura. Quibus iuribus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est triginta quinque librarum. Et ideo renuntiando *et cetera*. Et pro hiis obligo omnia bona mea, mobilia *et cetera*. Et ad hec ego Barnardus^e Mironi *et cetera*.*

Testes predicti [Poncius Romagossa, termini de Cervilione, et Paulus Puyol].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *magistri, al ms magister* - c. *vendimus, al ms vendo* - d. *Segueix ratllat michael* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

1495, desembre, 16. Barcelona

El bisbe de Vic [Joan de Peralta], d'una part, i Joan Rosenbach i Joan Luschner, mestres de llibres d'estampa alemanys, habitants de Barcelona, de l'altra part, fan concòrdia, signada el dia 16 de desembre de 1495, sobre l'estampació de 400 Missals en paper per al bisbat de Vic. Els mestres d'estampa lliuren la mostra o model al bisbe de Vic, i aquest els dona un Missal d'original, i a partir d'aquest moment fins 4 mesos hauran d'haver imprès els Missals. Rebran una paga de 330 lliures: 75 d'aquestes són per a pagar un deute, 55 lliures són per a llur manteniment, la resta, és a dir, 200 lliures, les rebran en acabar l'estampació dels Missals. Si el bisbe de Vic volgués 15 o 20 Missals en pergami, aquest haurà de pagar el pergami i hom restaria aquesta quantitat dels 400 Missals que han de ser estampats en paper. [V. doc. 242]

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, fol. 1r-v.

Concòrdia^a feta entre lo reverendíssimo senyor bisbe de Vich, de una part, e mestra Johan Rosenbach, e mestra Johan Luschner, almayns, mestres de stampa, habitans en la ciutat de Barchinona, de la part altra, sobre quatre-cens *Misals*, de paper, fahedors per lo bisbat de Vich, fets e concordats dimecres a XVI de desembre M CCCC noranta sinch.

Primo, són de acordi lo reverendíssimo senyor bisbe e los desús dits mestres de stampa que els estamperan e faran quatre-cens *Misals* de paper, justa forma de hunes mostrars de *Misals* que los dits mestras an donades al dit senyor bisbe. E de aquella matexa mostra, per segurat de totes les parts, ne resta huna altra mostra en poder del notari del present contracta. E dits mestras feran dits CCCC *Misals* seguons aquelles mostrars de paper, com dit és^b.

Item, són de acordi lo reverendíssimo senyor bisbe e los desús dits mestres de stampa que lo dit senyor los donerà hun *Misal* per original. E seguons aquel horiginal los desús dits mestres agen e sien tenguts de estampar los desús dits CCCC *Misals*, dins spay de IIII mesos, comptadós^c del jorn que lo dit *Misal* per original serà donat als desús dits mestras. Continuada la jornada per lo notari de dit contracta^d, e de aquella jornada en havant comptadora, los desús dits mestres agen e sien tenguts de donar los dits *Misals*, bons e acabats, dins los desús dits IIII mesos^e.

Item, són de acordi que lo dit senyor bisbe donarà als desús dits mestres de stampa, per los desús dits CCCC *Misals* de paper, trecentes trenta liures moneda Barcalonesa, paguadores en aquesta manera: ço és, que lo senyor bisbe pendrà a tot son càrrech de pagar a mossèn Johan Berenguer Aguilar, ciutadà, setanta cinch liures, que los desús dits mestres stampadós deuen al dit mossèn Johan Berenguer Aguilar. E lo dit senyor bisbe sie tengut de fer escancellar al dit mossèn Aguilar lo contracta o debitori quant per dites LXXV liures^f, en què los dits mestres diuen ésser^g obligats al dit mossèn Aguilar. E axí matex la ora que ls serà dat lo original^h, per provisió de menjar e de beure, e per lurs viuresⁱ, e altres cosas necessàries als dits mestres, lo dit senyor los farà donar, en comptans^k, cinquanta-e-sinch liures^l. E axí seran per tot cent trenta liures.

Item, són de acordi lo dit senyor bisbe e los desús dits mestres que, acabats que sien los dits CCCC *Misals* dins los dits IIII mesos, com desús és dit, e liurats al dit senyor o a qui ell volrà^m, lo

dit senyor bisbe donarà als desús dits mestres docentes liures de comptants, a compliment de totes les dites^o CCC XXX liures, que és lo preu dels dits CCCC *Missals*. E aquelles los donarà a totes lurs voluntats e sens dilació alguna.

Item, són de acordi lo dit senyor bisbe e los desús dits mestres que, si lo dit senyor bisbe volrà XV ho XX° *Missals* de preguamí, paguant lo senyor bisbe los preguamins, e defalcant altres tants *Missals* dels dits CCCC de paper, éls seran contents e tenguts^p de stampar-los-y. Entès, emperò, que lo dit senyor no-ls dilatàs donar e fer donar los preguamins, ans aquells los age ha donar al principi de dit obra. E ont no-u fes, que en tal cas, perquè los dits IIII mesos no-ls pesasan, ells dits mestres puxen metre mà en acabar tots los dits IIII cents *Missals* de paper.

E per atendre e complir tot lo que en los presents capítols és contengut, lo dit senyor bisbe per lo per ell promès, hoblígue tots sos béns e de sa mensa, e los dits mestres se hoblíguan larguament e bestant, e-n donen per fermances qui, ab ells e sens ells, en açò sien tenguts, en Franch Farber, mercader, alamaný, e mestra Nicholau Meyà, flaquer, alamaný, e Johan Sala^q, e cascú d'éls *insolidum*, e Salvador Bertran, mercader, per docentes liures *tantum et cetera*. Los quals, acceptant de bon grat la dita fermaça, convenen e prometen que, una ab lurs principals e sens ells, en les coses per dits principals e per ells promeses seran obligats e tenguts. E per ço principals e fermances ne volgen obligat tots lurs béns e de cada hu d'ells *insolidum, excepto* lo dit Salvador Bertran, qui solament vol ésser obligat en docentes liures *tantum*, mobles e immobles, aguts e per haver. En fan e fermen scriptura de terç en la cort del veguer de Barchinona, per la qual los dits principals e lo dit Johan Sala, fermaça, ne obliguen la persona e los béns, e les altres fermances tots lurs béns. E ho juren *et cetera*.

Testes firme domini episcopi et principalium et Ioannis Sala: Georgius Miquel, Aymerich Niler et discretus Ludovicus Ferrer, civitatis Minorise'.

a. *Consta la referència següent al protocol*: Die veneris, XVIII decembris, anno predicto. Capitula paccionalia facta et firmata inter reverendum dominum episcopum Vicensem, ex una parte, et magistrum Iohannem Rosenbach et Iohannem Luschner, stamperios, degentes Barchinone, super quibusdam *Missalibus* per ipsos fiendis. *Sunt in nota*. *Testes sunt in nota* - b. com dit és *interlineat i escrit damunt* essent lo paper axí bo ho millor que aquell *ratllat* - c. *Segueix ratllat* en aquesta manera que - d. *Segueix ratllat* que lo original serà donat per part del senyor bisbe al desús dits mestras que - e. *Segueix ratllat* aren comptadós al dit senyor bisbe - f. quant per dites LXXV *interlineat i liures manca al ms* - g. diuen ésser *interlineat* - h. la ora que ls serà dat lo original *interlineat i*. *Segueixn ratllats uns mots il·legibles* - k. *Segueix ratllat* fins en - l. *Segueix ratllat* compres les setanta sinch de mossèn Aguilar que lo dit senyor pren a son càrrech de pagar - m. e liurat al dit senyor o a qui ell volrà *interlineat* - n. dites *interlineat* - o. XV ho XX *interlineat i escrit damunt* sinch *ratllat* - p. e tengut de *interlineat* - q. *Segueix ratllat* mercader - r. *Tot seguit consta la carta d'indemnitat de la reponsabilitat de Salvador Bertran per la seva fermaça, signada la carta el dia 28 de desembre de 1496*: Die martis, XXVIII decembris M^o CCCC LXXXVI°. Cum alio instrumento. Tots los desús principals e fermances fermaren carta de indemnitat al dit Salvador Bertran, prometent-li que, si per la fermaça per ell e los desús dits capítols feta reportave dan algú o li convenie res pagar, que ells tots e cada hu d'ells *insolidum* li-u restituïren e pagarien sens dan ne messions, mes obligant-ne quant per açò tots lurs béns e de cada hu d'ells *insolidum*, fent e fermant-ne scriptura de terç en la cort del veguer e ab jurament, dant-li plen poder que, si res li'n convenie a pagar per causa de dita fermaça e decontinent no li'n restituïran request, que ell ho puxa matlevar a cambi e a altre interès sobre lls e lurs béns largament. Testes firme omnium predictorum, demto magistro Nicholao Meyà: Petrus Solonelles, curritor, et Petrus Boschà, custos maris, cives Barchinone. Testes firme dicti magistri Nicholay Meyà, qui firmavit die lune, quarta ianuarii anno LXXXVI, fuerunt: Bartholomeus Figueres et Petrus Ossa, agricultores, cives Barchinone.

1496, gener, 12. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, ven a Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, notari, arxiver del rei, ciutadà de Barcelona, un violari de 4 lliures de pensió o renda pel preu o capital de 30 lliures i 10 sous que hom garanteix mitjançant la venda simulada de quatre quintars e mig d'estanys obrat de lletres d'estampa i d'una bala de paper de la stela, pel preu de 36 lliures. Redempció i cancel·lació: 10 d'octubre de 1497. [V. doc. 247]

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale secundum* 1495, febrer, 5 - 1496, agost, 5, s.n.

Item^a, in alio. [Ego Iohannes^b Rosbach, magister stampe, civis Barchinone] vendo vobis [honorabili Eulalie, uxori honorabilis Petri Michaelis Carbonel, arxivarii domini regis], mediante Barnardo Mironi, curritore^c, *quatra quintàs e mig d'estany obrat de lletres d'estampa encamarats dins una caixa*; item, *una bala de paper^d de la stela*. Quibus iuribus et cetera. Ego enim et cetera. Pretium est triginta sex librarum. Et ideo renuntiando et cetera. Quibus iuribus et cetera^e. Et pro hiis obligo omnia bona mea et cetera. Et renuntio et cetera. Ad hec ego Barnardus Mironi et cetera.

Testes predicti^f [honorabilis Iacobus Bartrandi et Ferdinandus Badós, domicellus].

a. *Al marge esquerre dicta die* [die X^a octobris, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVII] dictus Iohannes Rosbach recuperavit omnia bona. *I segueix ratllat* firmavit - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. Barnardo Mironi curritore *interlineat* - d. *Segueix ratllat e* - e. *Segueix ratllat* ego enim et cetera - f. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació.*

1496, febrer, 27. Barcelona

Pere Bosc, de 16 anys, fill del difunt Cristòfor Bosc, llibreter, ciutadà de Barcelona, promet a Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 4 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Gabriel Prats, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Guillem BALAGUER, *Quadragesimum secundum manuale* 1496, feber, 8 - 1496, agost, 10, s.n.

Ego Petrus^a Bosch, filius Christophori Bosch, quondam, libraterii, civis Barchinone, et domine Mandine, eius uxoris, asserens me, virtute iuramenti inferius per me inferius^b prestiti, maiorem esse sexdecim annis et non habere nec habere velle quoad hec aliquem curatorem, gratis et cetera, a prima die proxime venturi mensis martii ad quatuor annos ex tunc primo et continue venturos, mitto et affirmo me ac stare promitto vobiscum Gabriele Prats, libraterio, cive Barchinone, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris et cetera. Promitto vobis quod per dictum tempus ero vobis bonus et cetera. Et non recedam et cetera. Quod si fecero, dono vobis plenum posse quod possitis me capere et cetera. Et si quid mali et cetera. Et in fine dicti temporis emendare dies et horas et cetera, una cum missionibus et cetera. Super quibus et cetera, credatur et cetera. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: honorabilem Ioannem Ferrando, mercatorem, civem Barchinone, sororium meum sive *cunyat*, qui mecum et sine me et cetera, excepto^c dicta servitute personali, sed de omnibus aliis predictis teneatur vobis. Ad hec ego dictus Iohannes Ferrando, fideiussor et cetera. Et pro his obligamus, scilicet ego dictus principalis me personaliter, et ambo, tam principalis quam fideiussor, bona nostra et utriusque nostrum et cetera. Renuntiamus et cetera. Iuramus et cetera. Ad hec ego dictus Gabriel Prats, acceptans te dictum Petrum Bosch in discipulum^d meum, promitto te docere dictum meum officium intra dictum tempus bene et fideliter, prout melius potero et adiscere volueritis. Et providebo tibi per dictum tempus in cibo et potu, calciatu et vestitu ad mei notitiam. Et alias colam te sanum et egrum ad consuetudinem Barchinone. Et hec promitto sine dilatione et cetera. Et quod reddam missiones et cetera. Credatur et cetera. Et obligo bona et cetera. Renuntio et cetera. Iuro et cetera. Fiant duo et cetera.

Testes: Petrus Seragossa, notarius^e, et Hieronimus Lorés, scriptor, habitator Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *inferius, al ms repetit* - c. *excepto, sic al ms, no concordant amb servitute* - d. *discipulum, al ms dicipulum* - e. *notarius interlineat.*

235

1496, abril, 18. Barcelona

Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, per raó de l'obligació de la seva muller en un censal mort, feta a prec d'Amador Mir, rector del castell i la vila de Sitges, parent de la seva muller, amb la promesa de lluir-lo ell mateix amb els primers diners recuperats dels seus deutors, o permetre que Amador Mir ho fes, cedeix a aquest els drets que té contra Jaume de Casafanqa, lloctinent de la tresoreria del rei al principat de Catalunya, i Joan May i Francesc Franc, doctors en lleis, i Miquel Benaula, notari, tots ciutadans de Barcelona, sobre 120 lliures que són part d'allò que li és degut per raó de les Nove Constituciones per ell estampades.

AHPB, Antoni PALOMERES, *Manual* 1494, novembre, 20 - 1495, agost, 11, s.n.

Die lune, XVIII^a mensis aprilis, anno predicto.

Ego Petrus^a Michael, libraterius, civis Barchinone, attendens dominam Isabelem, uxorem meam, se obligasse seu se obligari debere in quodam censuali mortuo pretii centum et quinque librarum Barchinone, per me vendendo et incarricando discreto Raphaeli Cervera, notario Barchinone; et dictam obligationem dictam^b uxorem meam facere ad intercessus vestri discreti Amatoris Mir, presbiteri, rectoris castri et ville de Citgiis, consanguinei dicte uxoris mee, et sub promissione per me vobis dicto Amatori Mir facta quod de primis peccuniis per me exhigendis a debitoribus meis luam et quitabo dictum censuale, seu vos possitis et valeatis ipsum luere et quitare ex peccuniis infrascriptis ac aliis bonis meis; gratis cedo vobis omnia iura michi competentia adversus et contra magnificos Iacobum de Casafrancha, locumtenentem thesaurarie^c illustrissimi domini regis in principatu Cathalonie, Iohannem May et Franciscum Franch, legum doctores, et Michaellem Benaula, notarium, cives Barchinone, pro aliis centum viginti libris ex illa maiori quantitate, in qua michi tenentur ratione *Novarum Constitutionum* per me factarum in stampa et cetera. Quibus iuribus et cetera. Ego enim et cetera. Dicens et cetera. Promittens^d hanc cessionem habere ratam et cetera. Et pro hiis obligo bona et cetera. Et iuro et cetera.

Testes: Iohannes Palomeres, notarius, et Iacobus Reyo, scriptor, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. dictam, *al ms* dictum - c. thesaurarie, *corregit sobre* thesaurariu - d. *Segueix ratllat* et cetera.

236

1496, abril, 27. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, ven a Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, arxiver del rei, notari, ciutadà de Barcelona, un violari de 50 sous de pensió o renda pel preu o capital de 17 lliures i 10 sous, que hom garanteix mitjançant la venda simulada de draps, argent i de 4 raimes de paper de forma mitjana.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale secundum* 1495, febrer, 5 - 1496, agost, 5, s.n.

Item, in alio instrumento. [Ego Iohannes^a Rosbachs, magister stampe, civis Barchinone] vendo vobis [domine Eulalie, uxori honorabilis et discreti Petri Michaelis Carbonell, archivarii domini regis], mediante Barnardo Mironi, curritore phelpe, *tres canes de drap e sinch palms negra^b, dos canes dos palms gris, dos canes e sis palms, tot en tres trossos, ço és, negra, gris e mescla; item, quatre raymes^c de paper de forma mitjana; item, un genessant^d d'or de poca vàlua, val circa quatre lliures o fins en quatre lliures e mitge.* Inducens et cetera. Cedens vobis omnia iura et cetera. Quibus iuribus et cetera. Ego enim et cetera.

Testes predicti [discretus Petrus Rocha, presbiter, et Iohannes Martini].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *negra interlineat* - c. *Segueix ratllat e mitge* - d. *genessant, sic al ms per gesserant*.

237

1496, abril, 29. Barcelona

Segons l'inventari dels béns de Lluís Lull, jurista, ciutadà de Barcelona, aquest posseïa, en morir, entre d'altres llibres de diverses disciplines, un llibre on hi havia escrits les Pàssies i diverses oracions de mà del propi Lluís Lull.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, I. 18.

Habuit exordium die XXVIII^a mensis aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXXVI°.

... Item, un libre de forma petita, ab posts e cubertes de cuyro vermell, en què són scrites les *Pàssies* et altres *oracions* de mà del dit diffunt, scrit en pergamins. ...

Die mercurii, VIII^a mensis iunii anni predicti a nativitate Domini M^o CCCC LXXXXVI, honorabilis Iohannes Lull et Galcerandus Sestrada, tutores, cum protestationibus assuetis, firmarunt predictum inventarium, presentibus testibus^a honorabili Francisco de Gualbis e^b de Sent Climent, domicellus, et discretus Anthonius Pelicer, apothecarius, civis Barchinone.

a. *Segueix ratllat frat* - b. e, *sic al ms*.

238

1496, juny, 14. Barcelona

Albert Trabuquer, mercader, habitant de la ciutat de Lleida, reconeix deure a Cosme Lomali, mercader genovès, habitant de Barcelona, 46 lliures, que són el preu d'una bala de paper de forma comuna i per diversos llibres d'estampa. Albert Trabuquer pagarà el preu abans de la fi del proper mes de setembre.

AHPB, Pere TRITER, *Manuale sextum decimum contractuum* 1496, gener, 21 - 1496, agost, 8, fols. 69v-70r.

Die martis, XIII^a mensis iunii, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX sexto.

Albertus^a Trabuquer, mercator, habitator civitatis Illerde, confiteor et recognosco vobis honorabili Cosme Lomali, mercatori ianuensi, Barchinone mercantiliter degenti, quod debeo vobis quadraginta sex libras barchinonenses ratione et pro pretio unius bale papiri forme comunis et certorum librorum de stampa diversarum facultatum, quos a vobis emi, habui et recepi. Renuntio *et cetera*. Solvere vobis mercantiliter et de plano in presenti civitate Barchinone ad mei risicum, periculum et fortunam, salve, pariter et secure, hinch et per totum mensem septembris proxime venturi, sine *et cetera*. Salarium procuratoris aut nuntii vestri est pro qualibet die intus Barchinonam quinque solidi, et extra dictam civitatem decem solidi Barchinone, ultra quos *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Preter hec promito non firmare nec allegare aliquod guidaticum, ellongamentum, supersedimentum *et cetera*. Pena est centum solidorum barchinonensium: tertium curie *et cetera*, due partes vobis *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*, et foro meo proprio et beneficio seu privilegio ipsius fori, submittens me et bona mea, quoad hec, foro et iurisdictioni honorabilis vicarii Barchinone, consulum maris dicte civitatis et alterius officialis *et cetera*. Renuntio omni firme iuris *et cetera*, et omnibus guidaticis *et cetera*. Renuntio omni alii iuri *et cetera*. Et facio et firmo vobis scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Cui *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Gabriel Vidal et Iacobus Trinxet, mercatores, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació expressada amb una nota escrita al marge superior de l'instrument*: Die lune, II^a ianuarii, anno M CCCC VII fuit cancellatum de voluntate partium, presentibus testibus Paulo Badia et Martino de Ricaldo, mercatoribus, civibus Barchinone.

1496, agost, 11. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, habitant de Barcelona, nomena procurador seu Joan de la Font, venedor de llibres, que viu amb ell, perquè reclami de Rafael Llopart, prevere de la ciutat de Mallorca, uns llibres impresos, que Joan Rosenbach havia encomanat a Rafael Llopart, o bé allò que n'obtingui per la seva venda.

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, s.n.

Die XI^a augusti, anno predicto.

Procuratio firmata per magistrum Iohannem^a Rosenbach, impresorem librorum stampe, residentem Barchinone, Iohanni de la Font, venditori librorum, secum comoranti, ad petendum et recipiendum a Raphaele Leopart, presbitero civitatis Maioricarum, et eius bonis, et ab aliis etiam personis ad hec qualitercumque tentis vel obligatis, et bonis earum, certos libros impresos, seu eorum processus, per dictum magistrum Iohannem comendatos. Et super eis, si necesse fuerit, componendi et transhigendi et in arbitrum vel arbitros compromittendi. Et apochas et difinitiones firmandi. Et ad litted largo modo *et cetera*.

Testes: venerabilis Iohannes Sala, mercator, et Laurentius Folgueres, cinterius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma*

240

1496, agost, 23. Barcelona

Blanquina, vídua de Pere Salom, metge, ciutadà de Barcelona, ara muller de Martí Baró, mercader, ciutadà de Barcelona, lliura a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, el seu fill Antoni Salom i promet que viurà amb ell durant 3 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i sols el calçarà. A la fi del contracte li farà un capítol. [V. doc. 265]

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1496, juliol, 21 - 1497, febrer, 8, fol. 20v-21r.

Ego^a Blanquina^b, uxor que fui Petri Çalom, quondam, medici, civis Barchinone, nunc vero honorabilis Martini Baró, mercatoris, civis Barchinone, gratis *et cetera*, ad tres annos primo et continue venturos, qui currere incipiant die presenti et infrascripta, mitto et afirmo vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive^c dicte civitatis, presenti et inferius acceptanti, Anthonium Çalom, filium meum, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias pro serviendo vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die nocteque^d, iuxta suum posse. Promittens vobis quod per totum dictum tempus dictorum trium annorum stabit vobiscum et erit vobis bonus et fidelis, legalis, humilis et patiens, intentus, utilia vobis procurando et inutilia pro posse evitando. Et quod infra dictum tempus a vobis seu servitio vestro non recedet absque licentia et permissu vestris prius petitis et obtentis. Quod si fecerit, dono vobis licentiam et facultatem quod vestra propria auctoritate et absque licentia et permissu meis ac alterius persone, possitis capere seu capi facere et captum in posse vestro reducere et tornare, et cogere eum ut serviat vobis per dictum tempus. Et in fine dicti temporis promitto vobis quod emendabit omnes dies quibus a dicto servitio absens fuerit, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias, sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro his obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes Trinxer, laudans *et cetera*, et acceptans te dictum Anthonium in servicialem meum, convenio et promito docere te dictum officium meum *de librater*, prout melius potero et ipse^e addiscere voluerit. Necnon providere eum in cibo, potu ac solum

et dumtaxat de caligis et sotularibus. Et colam eum sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barcinone. Et in fine dicti temporis faciam ei quendam capucium ad mei notitiam. Et hec faciam et promitto facere sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Franciscus Murtra, tapinerius, civis, et Iacobus Sastre, notarius.

a. *Al marge esquerre fuit facta remissio [...] XXIII^a octobris 1498 - b. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - c. Iohanne Trinxer libraterio cive, al ms Iohanni Trinxer libraterio civi - e. A partir d'aquí l'escrivent canvia la redacció a la tercera persona.*

241

1496, octubre, 3. Barcelona

Pere Trinxer, llibreter, habitant de València, reconeix deure a Antoni Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona, 25 lliures per raó d'uns llibres que li havia comprat. N'és fiador, però tan sols per 5 lliures, el seu cosí germà Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona. També reconeix deure a Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, 25 lliures i 8 sous per diversos llibres a ell comprats. N'és fiador Joan Trinxer. També reconeix deure 22 lliures i 7 sous a Pere de Sussan, mercader, ciutadà de Barcelona, per raó de sumacs a ell comprats.

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1496, juliol, 21 - 1497, febrer, 8, fol. 39r-v.

Ego^a Petrus^b Trinxer, libraterius, habitator Valentie, confiteor et recognosco vobis honorabili Antonio Robinell, mercatori, civi Barcinone, quod debeo vobis viginti quinque libras monete Barchinone, ratione librorum per me a vobis emptorum, receptorum et habitorum, et de quibus XXV libris vobis feci quoddam albaranum mea propria manu scriptum, quod penes vos retinetis. [...] Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem per quinque libras et V solidos^c ex dictis XXI libris restantibus ex dictis XXV libris tantum et dumtaxat Iohannem Trinxer, libraterium, civem dicte civitatis Barchinone, fratrem et germanum meum, qui mecum *et cetera*. [...]

Testes: honorabilis Arnaldus Sanç Dualda, domicellus, domiciliatus, et Gaspar Mir, sartor, cives^d Barchinone.

Item, cum alio instrumento. Ego dictus Petrus Trinxer confiteor et recognosco vobis Gabrieli Prats, libraterio, civi Barcinone, quod debeo vobis viginti quinque libras et octo solidos monete Barchinone, ratione librorum per me a vobis emptorum, receptorum et habitorum. [...] Et ut vobis diligentius cauthum sit, dono vobis in fideiussorem Iohannem Trinxer, libraterium, fratrem et germanum meum, civem Barcinone. [...]

Testes predicti.

Item, cum alio instrumento. Ego dictus Petrus Trinxer, confiteor et recognosco vobis honorabili Petro de Sussan, mercatori, civi Barcinone, quod debeo vobis viginti duas libras et septem solidos monete Barcinone, ratione reste maioris quantitatis per me vobis debite, ratione *de sumachs* per me a vobis emptorum et habitorum. [...] Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem. [...] Iohannem Trinxer, libraterium, civem Barchinone, fratrem et germanum meum. [...]

Testes predicti.

a. *Al marge esquerre* in comuni. Est apocha [...] VIII^a novembris. Est alia apocha de restantibus duabus libris et quindecim solidis [...] ianuarii, anno 1501 - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - c. per quinque libras et V solidos, *sic al ms* - d. cives, *sic al ms* per civis.

242

1496, desembre, 10. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut del bisbe de Vic [Joan de Peralta] 426 lliures, 2 sous i 6 diners: 330 lliures són el preu per la impressió de 400 Missals; 20 lliures són per la correcció dels dits Missals; i 86 lliures, 2 sous i 6 diners, per la sisternació de part dels Missals. [V. doc. 232]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, s.n.

Die sabati, X^a decembris, anno predicto.

Ego Ioannes^a Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis reverendissimo domino Vicensi episcopo quod dedistis et solvistis michi bene et plenarie, ad meam voluntatem, per manus venerabilis Iacobi Pobla, omnes illas quadringentas viginti sex libras, duos solidos et sex denarios michi dibitas: scilicet, trescentas triginta libras pro impressione quadringentorum *Missalium* per me vobis^b impressorum; et viginti libras pro correctione dictorum *Missalium*; et octuaginta sex libras, duos solidos et sex denarios pro sisternando partem ipsorum *Missalium*. Et ideo *et cetera*. Fiat diffinitio largo modo *et cetera*.

Testes: venerabilis Iohannes Sala, mercator, et discretus Anthonius Roques, presbiter, degens Barchinone.

Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma - a. vobis *interlineat*.

1496, desembre, 30. Barcelona

Mateu Bonet, oriünd de Venècia, i Vicenç Casal, impressors de llibres, prometen a Carmini Ferrer, llibreter, habitant de Barcelona, imprimir per dia tres peces del llibre Tirant lo Blanc de Joanot Martorell. Carmini Ferrer pagarà totes les despeses per la impressió dels llibres, mantindrà els impressors i donarà cada mes una paga de 3 lliures a Mateu de Bonet, i de 2 ducats a Vicenç Casal.

AHPB, Dalmau GINEBRET, XXXIII *manuale* 1496, octubre, 3 - 1497, agost, 7, s.n.

Die veneris, XXX^a mensis decembris, anno millesimo CCCC LXXXX septimo.

Nos Mateus^a de Bonet et Vincentius^b Casal, inpressores librorum, convenimus et promittimus vobis per firmam et solempnem stipulationem et sub pena decem ducatorum auri quod dabimus vobis Carminio Ferrer, libraterio, habitatori Barchinone, dabimus et trademus tres formas libri vulgariter dicti *Tirant lo Blanch*, sub conditione tamen quod vos teneamini dare et solvere pro logerio sive salario ac laboribus nostris: scilicet michi, dicto Matheo, tres libras; et michi, dicto Vincensio Casal, duos ducatos quolibet mense, durante dicto opere. Ultra quas quidem quantitates teneamini^c nobis providere in cibo et potu, et facere^d vestris propriis expensis et sumptibus omnia que erunt necessaria ad faciendum dictum opus. Quod quidem opus currere^e incipiet die presenti et subscripto. Promitentes vobis non divertere ad alia, donech dictum opus sit perfectum. Et si contrarium facerimus, volumus incidi in dictam penam. Et ego dictus Carminius Ferrari promitto quolibet mense solvere unum ducatum utrique vestrum et, perfecto dicto opere, residuum vobis pertinens *et cetera*. Obligamus una pars alteri et ad invicem omnia et singula eorum bona. Iuramus *et cetera*.

Testes sunt: Petrus Plana, notarius, et Gabriel Mestre, scriptor, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *teneamini, al ms teamini per manca d'abreviatura* - d. *Segueix ratllat vobis* - e. *currere, al ms curre per manca d'abreviatura*.

1497, gener, 21. Barcelona

Mateu Bonet, estampador, oriünd de Venècia, habitant de Barcelona, promet a Diego de Gumiel, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, que s'estarà amb ell durant

un any, per tal d'exercir, a casa seva, el seu ofici d'estampador. Diego de Gumiel, durant aquest temps, el mantindrà i li donarà una paga de 55 sous per mes. [V. doc. 245]

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1496, juliol, 21 - 1497, febrer, 8, fols. 89v-90r.

Ego Matheus^a Bonet, stamperius, oriundus comunitatis Vanecie, nunc vero Barchinone degens, gratis et cetera, per tempus unius anni, a primo die mensis aprilis proxime venturi in antea computandi, affirmo me vobiscum Didaco Gomieli, etiam stamperio, cive^b Barchinone, hiis presenti et inferius acceptanti, causa serviendi vobis exercendique officium meum *de stamper* in domo vestra, bene videlicet et decenter, die noctique. Promittens vobis quod, dicto tempore durante, a dicto exercitio^c et domo vestra, servitio et mandato vestris non recedam. Eroque vobis sollicitus et intentus, utilia vobis querendo et inutilia pro posse evitando. Et si contrarium fecero, promitto vobis quod emendabo vobis omnes dies quibus a dicto exercitio^c et domo vestris absens fuero, tam ratione infirmitatis quam alias. Et si quid mali in bonis vestris intulero, totum id, quidquid et quantum fuerit, de bonis meis solvere et emendare promitto, sine dilatione et cetera. *Missiones et cetera. Super quibus et cetera. Credatur et cetera. Obligo bona et cetera. Renuntio et cetera.* Ad hec ego dictus Didacus Gomieli, laudans et cetera, acceptansque vos dictum Matheum Bonet in servitorem meum, convenio et bona fide promitto vobis quod, dicto tempore durante, providebo vobis in cibo et potu. Et dabo vobis pro solidata quinquaginta quinque solidos pro quolibet mense et in fine eiusdem. Et hec promitto facere sine dilatione et cetera. *Missiones et cetera. Super quibus et cetera. Credatur et cetera. Obligo bona et cetera. Renuntio et cetera. Iuramus et cetera.*

Testes: Iacobus Xicot, sartor, civis, et Iacobus Garcia, scriptor Barchinone^d.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *cive, al ms civi* - c. *exercitio, al ms exercicio* - d. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació que és expressada amb la nota escrita al marge esquerre: Sequens instrumentum fuit cancellatum de voluntate partium XX^a die novembris, anno LXXXXVII, presentibus testibus Petro Soler, calderario, et Iohanne Mas, curritore animalium, civibus Barchinone.*

245

1497, gener, 21. Barcelona

Sebastià d'Escòcia, estampador, oriünd del lloc de Cigales, del regne de Castella, promet a Diego de Gumiel, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, que s'estarà amb ell, durant un any, per tal d'exercir, a casa seva, el seu ofici d'estampador. Diego de Gumiel, durant aquest temps, el mantindrà i li donarà una paga de 34 sous per mes. [V. doc. 244]

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1496, juliol, 21 - 1497, febrer, 8, fols. 89v-90r.

Ego Sabastianus^a d'Escoci, stamperius, oriundus loci de Sigadas^b, regni Castelle, gratis *et cetera*, ad unum annum, primo et continue venturum, qui currere incipiat prima die mensis aprilis proxime venturi, affirmo me vobiscum honorabili Didaco Gomiell, stamperio, cive^c Barchinone, hiis presenti *fiat ut in proxime usque* Et dabo vobis pro solidata triginta quatuor solidos Barchinone pro quolibet mense et in fine eiusdem. Sine dilatione *et cetera. Ut in proxime.*

Testes predicti [Iacobus Xicot, sartor, civis, et Iacobus Garcia, scriptor Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Sigadas, *sic al ms* - c. cive, *al ms* civi.

246

1497, febrer, 18. Barcelona

Carmini Ferrer, Joan Trinxer, llibreters, ciutadans de Barcelona, i Pere Duran, mercer, habitant de Barcelona, d'una part, i Diego de Gumiel, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, d'altra part, constitueixen societat per a l'estampació de 300 volums del llibre Tirant lo Blanc de Joanot Martorell, dels quals Diego de Gumiel lliurarà 75 volums a cada un dels altres socis. Diego de Gumiel rebrà d'ells un ducat per cada raima estampada. També rebrà d'ells en bestreta el paper i, el primer mes, 5 lliures i la mateixa quantitat el segon mes.

AHPB, Bartomeu COSTA, *Quadragesimum secundum manuale* 1496, juliol, 7 - 1497, desembre, 26, s.n.

Die XVIII mensis febroarii, anno predicto.

Capítols inhits, fets e concordats e fermats^a entre los honorables En Carmini Ferrer, Johan Trinxer, libratés, ciutadans de Barchinona, e Pere Duran, mercer, habitant en la ciutat de Tortosa, de una part, e mestre Diego de Gumiel, stamper, ciutadà de la predita ciutat^b.

Primerament, és concordat que lo mestre Diego de Gumiel, stamper, ciutadà de Barchinona, promet als dits Carmini Ferrer, Johan Trinxer e Pere Duran, que del die present a sis mesos los acabarà de stampar hun libre anomenat *Tirant lo Blanch*, ço és, a saber, trecents bolums de aquel, ço és, del dit *Tirant*, a cada hu per hun quart, ço és, a saber^c, a cada hu de ells dits Carmini Ferrer, Johan Trinxer e Pere Duran, cetanta-cinch bolums bons e complits e acabats, e sens falcies, segons lo original que li serà donat al dit mestre Diego, e de semblant letra e tals spays com los coerns que són comensats, los quals són set coerns e hun ful, e són en poder del dit Carmini Ferrer, librater, los quals seran comptats al preu dels altres bolums.

E més, és concordat que de cada rayme de paper stampada del dit *Tirant*, de la sus dita letra, les dites parts agen a donar al dit mestre Diego de sos treballs un ducat per rayme stampada, bas-

trahent-li primerament lo paper, e la paga dels dinés, ancabat que age les dites raymes del dit llibre e rebent lo paper del preu de la dita cantitat.

Item, prometen les dites parts que d'esí a hun mes bastrauran al dit mestra Diego cinch liures e aprés d'esí a dos mesos li bastrauran altres cinch liures, sots pena de deu liures fehent lo contrari, gonyadores a la part obedient e a l'oficial qui feria la execució.

Item, lo dit mestre Diego convé e promet sots la dita pena tenir, conplir e observar la dita promesa.

Item, prometen los dits Carmini Ferrer, Johan Trinxer, libratés, e Pere Duran, mercer, tenir e observar la dita promesa al dit mestre Diego, feta sots obligació de lurs^a béns e de cascú de aquell, prometent-li pagar les predites cantitats tota ora e quant lo dit mestre Deigo age acabada la dita obra.

Item, les dites parts prometen la huna a l'altra endesems conplir e observar les dites coses sots les penes predites ab obligació^e de tots lurs béns e de^f cascú de ells *et cetera*.

Testes: Anthonius Rubinell, mercator, et Nicholaus Fermet, illuminator, habitatores Barchinone.

a. e fermat *interlineat* - b. *Segueix ratllat* testes Albertus Iacobus Besant et Albertus Mallor notarius habitatores Barchinone - c. *Segueix ratllat* hu - d. lurs *interlineat* - e. *Segueix ratllat* ns - f. *Segueix ratllat* sots.

247

1497, febrer, 25. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, promet a Pere Miquel Carbonell, arxiver del rei, notari públic de Barcelona, que d'aquí fins la Pasqua de Resurrecció lliurarà o quitarà el violari venut el dia 12 de gener de 1496, en el qual obligà 4 quintars e mig d'estany obrat de lletres d'estampa. Pere Miquel considerava que aquest violari era el menys segur dels tres violaris a ell venuts. [V. doc. 233]

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale secundum* 1495, febrer, 5 - 1496, agost, 5, s.n.

Ego Iohannes^a Rosbach, magister stampe, civis Barchinone, attendens facere vobis^b honorabili Petro Michaeli Carbonell, regio archivario, notarioque publico Barchinone, et vestris, instrumento tamen gratie redimendi mediante, tres violarios certis pretiis et pencionibus et^c bonis per me vobis venditis pro tuitione dictorum violariorum, ut constat per instrumenta in posse notarii infrascripti; attendens etiam vos dictus Carbonell timetis non esse securus de uno violario ex

ipsis tribus violariis iamdictis; idcirco sine derogatione ipsorum contractuum, ymmo quoad roborandum, volo quod vos dictus Carbonell possitis de bonis per me venditis in dictis tribus^d violariis possitis vendere bona que vos tenetis in pignora et satisfacere vobis in illo violario minus tuto et vobis securo tam in pretio et pencionibus debitis et decetero debendis. Item, ex alia parte, promitto vobis luere violarium *de les letres* hinch ad festum Pasche Resurrectionis Domini proxime venientis, sine dilatione *et cetera*. Cum salario nuntii seu procuratoris intus Barchinonam quinque solidorum, et extra decem solidorum. Nichilominus *et cetera*. Super quibus *et cetera*, credatur vobis et vestris *et cetera*. Et pro hiis obligo omnia bona mea, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Et renuntio *et cetera*. Et iuro.

Testes: Franciscus Rovira, speserius, et Iohannes Ferrer, sutor.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. vobis, *al ms vos* - c. *et interlineat* - d. *tribus interlineat*.

248

1497, març, 8. Barcelona

Guillem Bou, mercader, ciutadà de Barcelona, ven a Diego de Gumiel, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, 130 raimes de paper de forma mitjana, bo i fi. Li lliura ara 70 raimes i la resta la lliurarà dins els propers 4 mesos. El preu és 123 lliures i 10 sous a raó de 19 sous per raima. Diego de Gumiel pagarà 20 lliures d'aquí a la festa de Pasqua de Resurrecció, 20 lliures les pagarà 4 mesos després d'aquesta festa, i la resta ho farà dins els 6 mesos que seguiran després d'aquest segon termini. [V. doc. 256]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale numero decimum septimum contratum* 1496, agost, 9 - 1497, març, 8, fol. 100v.

Guillelmus^a Bou, mercator, civis Barchinone, gratis vendo vobis Didaco de Gumiel, stamperio librorum de stampa, civi dicte civitatis, presenti, centum triginta *raymes* papiri forme mediocris, boni et fini, de tali forma quam vobis tradidi et de tali bonitate. Hanch autem *et cetera*, sicut melius *et cetera*. Promitens vobis quod dictas CXXX *raymes* dicti papiri tradam vobis intus presentem civitatem Barchinone hoch modo: scilicet, de presenti LXX *raymes* et residuum ad complementum dictarum CXXX *raymes* hinch ad quatuor menses proxime venturos, sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Pretium est centum viginti tres libre et decem solidi Barchinone, ad rationem seu forum XVIII solidorum pro qualibet rayma. Quod pretium est conventum michi solvatis per solutiones sequentes: scilicet, viginti libras hinch ad festum Pasche Resurrectionis Domini^b proxime venturum, et alias viginti libras quatuor mensibus post dictum festum Pasche immediate sequentis, et residuum ad complementum dictarum CXXXIII librarum, X solidorum finitis dictis quatuor mensibus, infra sex menses tunch proxime sequuturos. Renuntiando *et cetera*. Dando *et cetera*. Insuper promitto dictam traditionem dictarum CXXX raymarum facere

prout superius continetur. Et tenebor vobis de eviczione *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Ad hec ego dictus Didacus^c Gumiel, laudans predicta et acceptans dictam venditionem, prout superius continetur, promito vobis dicto Guillermo Bou solvere vobis mercantiliter et de plano intus presentem civitatem et intus hospitium habitationis vestre dictas CXXIII libras, X solidos, que sunt pretium dictarum CXXX raymes per vos michi venditarum in terminis predictis. Et hec faciam *et cetera*, sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis fideiussores: honorabiles Georgium^d Sans, canonicum Sedis Barchinone, et Geraldum^e Durall, militem, Barchinone domiciliatum, et utrumque ipsorum insolidum, qui mecum *et cetera*. Qui acceptantes promittimus insolidum teneri *et cetera*. Obligamus tam principalis quam fideiussores, scilicet quilibet insolidum, bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Et specialiter dicti fideiussores renuntiamus legi dicenti quod prius conveniatur principalis quam fideiussor *et cetera*. Et omnes insimul, principalis et fideiussores, foro nostro et cuiuslibet nostrum proprio, submitentes nos et bona nostra foro honorabilis vicarii et etiam consulum maris Barchinone *et cetera*. Renuntiamus ego dictus Georgius Sanç privilegio clericali et tonsure *et cetera*, et ego dictus Geraldus Durall privilegio militari et citationi XXVI dierum *et cetera*. Renuntiamus omnes insimul omni alii iuri *et cetera*. Et nos omnes dicti contrahentes, scilicet emptor et fideiussores et venditor, facimus et firmamus scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Cui *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes firme dictorum Guillermi Bou et Didaci de Gumiel sunt: Franciscus Ribera, mercator, et Petrus Serraclara, candelarius cere, cives Barchinone.

Testes firme dicti Georgii Sans, fideiussoris, qui firmavit VI^a aprilis, anno predicto, sunt: honorabilis Dalmacius de Navel, Gaspar Sala, mercatores, cives Barchinone.

Testes firme dicti Geraldus Durall, qui firmavit II^a madii, anno predicto, sunt: Petrus Oliver, mercator, et [..] Parada, fusterius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqüies per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat et alias* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *Una taca d'humitat impedeix la lectura de part de l'instrument.*

1497, abril, 6. Barcelona

Jordi Sans, canonge de la Seu de Barcelona, Galceran Durall, cavaller, domiciliat a Barcelona, d'una part, i Diego de Gumiel, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, d'altra part, constitueixen societat sobre l'estampació de llibres.

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum et instrumentorum decimum octavum numero 1497*, març, 2 - 1497, setembre, 27, fol. 19v.

Capitula facta, firmata et iurata per et inter honorabiles Georgium^a Sans, canonicum Sedis Barchinone, Galcerandum Duray, militem, Barchinone domiciliatum, ex una parte, et Didacum^b de Gumiel, magistrum librorum de stampa, ex parte altera. *Sunt large in cedula que est in cobopertis huiusmodi manualis.*

Testes *ut in cedula.*

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

250

1497, abril, 24. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, d'una part, i Nicolau Mazan, llibreter, ciutadà de Barcelona, constitueixen societat per a l'estampació de llibres. Joan Rosenbach, d'aquí a la fi del proper mes de setembre, estamparà en paper, a despeses seves, 500 volums del llibre Grammatica Antonii Nebricensis, és a dir, d'Elio Antonio de Nebrija, segons l'original que Nicolau Mazan li donarà. Aquesta obra la farà en exclusiva per a Nicolau Mazan fins i tot en haver acabat l'estampació que ara contracten. Miquel Mazan pagarà a Joan Rosenbach, pel treball, el paper i les altre despeses, 6 sous i mig per volum, cosa que farà així: ara li comprarà el paper necessari; de la resta li pagarà un terç al principi de l'obra d'estampació; un altre terç, mig feta l'obra d'estampació; la resta, en acabar.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

Die lune, XXIII mensis aprilis, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXXXVII.

Entre mestre Iohan Rosenbach, stamper, ciutedà de Barchinona, de una part, e mestre Nicolau Mazà, librater, ciutedà de Barchinona, de la part altre, són stats fets e concordats los capitols e avinences següents:

Primerament, lo dit mestre Johan Rosenbach convé e en bona fe promet al dit mestre Nicolau Mazà, que ell bé e degudament stamparà e farà en stampa, de forma de full comú, ab bon paper, a totes ses despeses^a, cinch-cents volums de un libre appellat *Grammatica Antonii Nobricensis*, ço és, lo test e coment, segons lo original que lo dit mestre Nicolau Mazà li donarà, bons e vertaders, segons lo dit original, afegint al dit original les al·legacions en los marges de les fulles. E los dits volums farà^b de aquella mostre de letra del test e de la glosa o coment, la qual és stada donada al dit mestre Nicolau Masà. E aquells cinch-cents volums, bé e degudament acabats, promet donar d'ecí per tot lo mes de setembre propvinent, sens dilació alguna, e ab restitució de tots dans, dampnatges e interessors largament.

Item, és concordat entre les dites parts e lo dit mestre Rosenbach promet que ell no farà ne stamparà ensemps ne après apartadament alguns altres bolums del dit libre dels dits D volums, sens licència e voluntat del mestre Nicolau Masà primer demenada e per lo dit mestre Nicolau atorgada, sots la pena devall escrita.

Item, lo dit mestre Nicolau Mazà convé e en bona fe promet al dit mestre Johan Rozenbach que ell per preu e salari del dits D bolums^c per traballs, paper e altres despeses per ell fahedores, li donarà e pagarà^d a raó de sis sòlidos e mig per volum. Lo qual preu pagarà al dit mestre Rosenbach en aquesta manera: ço és, que de present li comprarà tant paper quant haurà mester per los dits volums; la resth del dit preu pagarà^e: en lo principi de la obra, la terça part; e mig feta la obra, l'altre terça part; e acabada la dita obra, la restant terça part, sens dilació alguna e ab restitució de tots dans largament.

E les dites coses prometen les dites coses attendre e complir, tenir e servir, sots pena de C liures de moneda de Barchinona.

Testes: Iohannes Michael, causidicus, civis, Petrus Seragossa, notarius, et Franciscus Voltormà et Hieronimus Lorens, scriptores Barchinone.

a. de forma de full ... despeses *interlineat* - b. e los dits volums farà *interlineat* - c. *Segueix ratllat* li donarà - d. li donarà e pagarà *interlineat* - e. *Segueix ratllat* ara de present la rest.

251

1497, maig, 12. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, promet a Galceran des Coll, ciutadà de Barcelona, que en cas d'aconseguir del bisbe d'Urgell el contracte per a estampar Missals i altres llibres, li donarà la quarta part del guany.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale tertium* 1496, agost, 6 - 1498, gener, 11, fol. 78r.

Ego^a Iohannes Rosbach, magister stampe, civis Barchinone, per firmam et validam stipulationem convenio et promitto vobis honorabili Galcerando deç Coll, civi Barchinone, quod si casu quo vos dabit operam per efectum^b quod ego faciam illos *Missales* et alios libros quos reverendus episcopus Urgellensis fieri voluerit de stampa, promitto vobis, si ego facio dictam operam, vobis^c mediante, dabo vobis quartam partem^d lucri. Et pro hiis obligo omnia bona mea, mobilia et inmobilia, habita et habenda. Et renuntio *et cetera*. Et iuro.

Testes: Nicholaus Torreles, mercator, et Usias Pintor, Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. per efectum, *sic al ms* - c. vobis, *al ms vos* - d. *Segueix ratllat* del qui.

1497, octubre, 12. Barcelona

Franc Ferber, mercader alemany, de la vila d'Ulm, a Alemanya, ven a Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, 120 raimes de paper, de forma mitjana, per a estampar Missals. El paper li serà lliurat dins els propers 4 mesos. El preu del paper és 120 ducats d'or, a raó d'un ducat per raima. El preu s'haurà de pagar dins els propers 6 mesos després d'haver lliurat el paper. [V. doc. 256]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum decimum nonum* 1497, setembre, 27 - 1498, març, 5, fols. 6v-7r.

Die iovis, XII^a mensis octobris, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXVII.

Franchus^a Ferber, mercator theutonicus, ville de Ulma in Alamannia, gratis *et cetera*, vendo vobis Iohanni Rossebach, empremtatori librorum de stampa, presenti, et vestris *et cetera*, centum viginti *raymes* papiri, forme mediocris, pro faciendo et stampando in eis *Missalia*. Hanch autem *et cetera*. Conveniens et promitens vobis quod predictas centum viginti *raymes* dicti papiri pro dictis *Missalibus* stampandis tradam vobis et vos ipsas recipere teneamini hinch ad quatuor menses proxime venturos, vel ante, si ante potero. Pretium vero dictarum CXX *raymes* papiri est centum viginti ducati auri in auro, ad rationem unius ducati pro qualibet *rayma*. Renuntiando *et cetera*. Dando *et cetera*. Quos centum viginti duchatos solvere habeatis et teneamini infra sex menses a die traditionis dictarum CXX *raymarum*, per me vobis faciente, in antea numerandos. Ad hec ego dictus Iohannes Rossebach, acceptans dictam venditionem, promito vobis dicto Franchcho Ferber, quod hinch ad quatuor menses proxime venturos vel ante, si ante michi tradetis, recipiam dictas centum viginti *raymes* dicti papiri, et infra sex menses a die dicte traditionis dicti papiri^d, per vos michi faciente, in antea successive computandos, mercantiliter et de plano solvam vobis dictos centum viginti ducatos, qui sunt pretium dictarum CXX *raymes* dicti papiri. Et hec faciam *et cetera*. Sine *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussores: honorabilem Iohannem Ferrarium de Busquets, mercatorem, civem Barchinone, in nonaginta libris; et Michaelem Mediona, mercatorem, in restantibus quinquaginta quatuor libris, ad complementum dictorum centum viginti ducatorum, Qui mecum et sine me teneantur vobis in dictis particularibus quantitatibus supra expressis. Ad hec nos dicti Iohannes Ferrarius de Busquets, pro dictis nonaginta libris, et Michael Mediona pro restantibus quinquaginta quatuor libris, suscipientes et acceptantes in nos sponte hanch fideiussionem, promitimus pro dictis particularibus quantitatibus teneri *et cetera*, eaque attendere *et cetera*. Obligamus nos dicti contrahentes, scilicet ego dictus Franchus Ferber vobis dicto Iohanni Rosembach, omnia et singula bona mea *et cetera*; et ego dictus Iohannes Rossebach et Iohannes Ferrarius de Busquets et Michael Mediona, fideiussores, obligamus vobis dicto Franchcho Ferber, scilicet ego dictus Iohannes Rossebach, principalis, pro omnibus predictis centum viginti duchatis et pro predictis omnibus et singulis complendis; et ego dictus Iohannes Ferrarius de Busquets pro dictis nonaginta libris, et ego dictus Michael Mediona pro restantibus quinquaginta quatuor libris, obligamus omnia et singula bona nostra, mobilia *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Et specialiter nos dicti fideiussores renuntiamus legi dicenti quod prius conveniatur principalis quam fideiussor *et cetera*. Et omnes dicti contrahentes insimul renuntiamus omni alii iuri *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes firme dictorum Franchi Ferber et Iohannis Rossembach sunt: Iohannes Gual, mercator, et Georgius Bertran, scutifer, cives Barchinone^c.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *centum interlineat* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - d. *papiri interlineat i escrit damunt frumenti ratllat* - e. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació expressada també amb una nota escrita al marge esquerre*: Die lune, II iunii, anno MD undecimo fuit cancellatum instrumentum de voluntate Luche Ferber, procuratoris magnifici Petri Farber, militis, heredis futuri Franci Ferber et Iohannis Rosembanch, ex eo quia dixit dictus Luchas dictum Rosembanch solvisse infrascriptam quantitatem, vivente dicto Francho Ferber, dicto Francho. Testes: Ioannes Martí et Petrus Janer, notarii, cives Barchinone. Est facta potestas discreti Luche in posse Stephani Sunyerii, notarii, XVIII ianuarii, anno MDVIII.

253

1497, octubre, 17. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa alemany, habitant de Barcelona, reconeix deure a Miquel Mediona, mercader, ciutadà de Barcelona, 328 lliures i 10 sous per raó de préstecs a ell fets. Promet pagar-les dins els propers 8 mesos. En garantia obliga la pecúnia que obtindrà per l'estampació de Breviaris, Diürnals i Missals que ha de fer a la ciutat de Tarragona per al Capítol de la Seu. [V. docs. 257]

AHPB, Lluís Carles MIR, *Septimum manuale contractuum comunium* 1497, juliol, 17 - 1498, juny, 1, s.n.

Iohannes^a Rosembach, alamannus, magister stampe, pro nunch Barchinone degens, confiteor et recognosco vobis honorabili Michaeli Mediona, mercatori, civi dicte civitatis, quod debeo vobis trescentas viginti octo libras et decem solidos barchinonenses, quas vos in diversis partitis michi mutuastis et aliis pro me exsolvistis. Renuntio *et cetera*. Gratis promitto vobis solvere, vel cui volueritis, predictas CCC XXVIII^b libras, X solidos Barchinone hinch ad octo menses primo et continue venturos, sine *et cetera*. Salarium procuratoris, tam intus quam extra Barchinonam, X solidorum Barchinone, ultra quos restituum *et cetera*. Dampna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Preterea per pactum *et cetera*, promitto non firmare ius nech gaudere privilegio *et cetera*, sub pena centum solidorum Barchinone. De qua tertium curie *et cetera*. Que totiens *et cetera*, quotiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*, nichilominus *et cetera*. Et ad eorum observationem *et cetera*. Et pro hiis complendis *et cetera*, obligo specialiter et expresse omnes et singulas pecunias proventuras et seu processuras ex et de quibusdam *Breviaris*^c, *Diornalibus* et *Missalibus*, quos et que ego sum facturus in civitate Tarracone pro Capitulo Sedis eiusdem civitatis, constituens vos receptorem dictarum peccuniarum, donech et quousque vobis et vestris satisfactum fuerit in omnibus predictis CCC XXVIII libris, X solidis, et in missionibus et expensis inde faciendis. Dans vobis facultatem *et cetera*. *Ponatur cursus specialis obligationis large ut in similibus*. Generaliter vero sine preiudicio *et cetera*, obli-

go bona et cetera. Renuntio legi dicenti quod prius transeundum sit et cetera, et alii et cetera. Ponantur omnes renuntiationes large ut in similibus. Renuntio inquam foro propriorum, submittens foro vicarii et consulum maris civitatis Barchinone et alterius officialis et cetera^d. Et firmo scripturam tertii in curia honorabilis vicarii Barchinone. Cui et cetera. Hech igitur et cetera.

Testes: Ludovicus Guerau, notarius, et Petrus Michael Mir, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *XXVIII interlineat* - c. *Breviariis, al ms Brivariis i segueix ratllat dioc* - d. *Segueix ratllat firmo scri*.

254

1497, desembre, 18. Barcelona

Miquel Mediona, mercader, Pere Rossell, batifuller d'or i d'argent, d'una part, i Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, d'altra, tots ciutadans de Barcelona, signen contracte per a la impressió de 400 Diürnals del bisbat de Barcelona i 800 peces del llibre Terenci amb els comentaris de Donat i Calphurnius, la mostra dels quals és la Gramàtica d'Elio Antonio de Nebrija que Joan Rosenbach ha estampat. Miquel Mediona i Pere Rossell lliuraran a Joan Rosenbach 100 lliures per al paper i tot el que calgui per la impressió dels llibres, que serà començada el dia 2 de febrer de 1498. Si amb el paper comprat hom podia imprimir més peces de les pactades, aquestes seran lliurades als dits Miquel Mediona i Pere Rossell, éssent pagades al preu de les altres. En el cas que el paper no abastés per a les peces pactades, hom li deduiria el seu preu, si el nombre no passés de 10, 15 ó 20. Joan Rosenbach rebrà una paga de 4 sous i 3 diners per cada llibre imprès i es compromet a treballar en exclusiva per a Miquel Mediona i Pere Rossell i a no imprimir cap d'aquests llibres, tant a Barcelona com a altre indret, durant els propers dos anys. [V. doc. 259]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum decimum nonum* 1497, setembre, 27 - 1498, març, 5, s.n.*

AHPB, Pere TRITER, *Libre comú* 1497, agost, 19 - 1498, gener, 18, s.n.

Noverint universi quod ego Michael^a Mediona, mercator, et Petrus Rossell, verberator folee auri et argenti, cives Barchinone, ex una parte, et Iohannes Ressembach, empremtator librorum de stampa, civis dicte civitatis, ex parte altera, ex certis nostris scientiis, confitemur et recognoscimus nobis dictis partibus, scilicet una pars nostrum alteri et nobis ad invicem et vicissim, quod super infrascriptis fuerunt inter nos dictas partes facta, conventa, firmata et iurata capitula infrascripta in romancio ordinata. Quorum quidem capitulorum series sich se habet:

En nom de Déu sia, amen.

Capítols fets e concordats per e entre los honorables En Miquel Mediona, mercader, Pere Rossell, batifulla, ciutadà de Barchinona, de una part, e En Joan Rosembach, mestre de llibres de stampa, ciutadà de la dita ciutat, de la part altra, sobre les coses deiús scrites^b, segons se segueix:

Primerament, és convingut entre les dites parts que lo dit Joan Rosembach fàcia de bona stampa quatre-cents *Diiürnals* del bisbat de Barchinona, et vuyt-cents cinquanta *Terencis* ab los dos comentos.

Item, lo dit Joan Rosembach promet als dits Miquel Mediona e Pere Rossell que, donant a ell cent liures barchaloneses axí per lo paper com per altres coses necessàries a l'exercici de l'ofici de stampar llibres, les quals cent liures rebrà lo dit Rosembach axí en paga prorata que entrarà en dits quatre-cents *Diiürnals* e en dits vuyt-cents cinquanta *Terencis* ab los dos comentos, ell de for devall designat per ell stampadors, com encara de sos treballs, lo segon dia del mes de janer de l'any propvenidor mil quatre-cents noranta vuyt, començarà stampar ab aquella millor perfecció que sabrà e porà, segons la monstra de les *Brixes*, que als ja dits Miquel Mediona ha donada e à mostrada, los dits quatre-cents *Diiürnals* e vuyt-cents cinquanta *Terencis* ab los dos comentos. E la dita obra prosseguirà sens intermedi algú de alguna altre obra, la qual no li sia lícit ne permès de emprendre ne fer fins dits quatre-cents *Diiürnals* e vuyt-cents cinquanta *Terencis* sien acabats e liurats als dits Miquel Mediona e Pera Rossell, o al dit Pere Rossell per los dos. E que acabada que haurà una bala de paper dels dits *Diiürnals* e *Terencis*, aquella liurarà al dit Pere Rossell. Entès, emperò, que tant paper quant lo dit mestre Rosembach haurà mester per acabar aquells, li hage ésser dat per los dits Pere Rossell e Miquel Mediona en paga prorata del preu dels dits quatre-cents *Diiürnals* e vuyt-cents cinquanta *Terencis*.

Item, és concordat que, si^c acabats que sien dits *Diiürnals* e *Terencis*, del paper que^d serà stat donat al dit mestre Joan Rosembach, n'i restaran més dels nombres demunt dits, que aquells lo dit Joan Rosembach haie liurar tots dits *Diiürnals* e *Terencis* als dits Miquel Mediona per lo preu devall scrit, segons que seran en més nombre e summa, o n-o liurarà. Axí matex se hage a disminuir lo preu de aquells que manco seran a la rahó o for devall scrit, pus la demasia no sia més nombre de X^o, quinze o vint, poch més o menys.

Item, és concordat que lo dit Rosembach, fahent lo dit exercici de dits *Diiürnals* e *Terencis*, no puxa stampar per si ne per altres persones, directament ni indirecta, sinó per los dits Miquel Mediona e Pere Rossell.

Item, los dits Miquel Mediona e Pere Rossell prometen^e al dit Joan Rosembach que per lo preu dels dits quatre-cents *Diiürnals* e vuyt-cents cinquanta^f *Terencis* ab los dos comentos, li donaran e pagaran, rebuts que-ls hagen, a rahó de quatre sous e tres diners per cascú de aquells, uns ab altres.

Item, és avengut entre les dites parts, e axí ho promet lo dit Joan Rosembach, que dins temps de dos anys primer venidors, sots les penes e jurament devall contenguts, ell no farà ne stamparà semblants *Diiürnals* e *Terencis* en Barchinona ne fora Barchinona, ne per altres stampar farà, sens licència e voluntat dels dits Miquel Mediona e Pere Rossell.

Et ideo nos dicte partes, laudantes, aprobantes, ratificantes et confirmantes preinserta capitula et unumquodque eorum et omnia et singula in eis et in unoquoque eorum contenta et specificata, convenimus et bona fide promittimus nobis^g dictis partibus, scilicet una pars nostrum alteri et nobis ad invicem et vicissim, sub pena infrascripta, modo et forma infrascriptis committenda et adquirenda quod preinserta capitula et unumquodque eorum et omnia et singula in eis et in unoquoque eorum contenta et specificata, prout utrumque nostrum dictarum partium tangunt et^h stringunt, complebimus et attendemus, complebimus et observabimus, prout melius et plenius in eis et unoquoque eorum continetur. Et hec faciemus et facere promittimus sine aliqua

videlicet dilatione, excusatione et exceptione, compensatione, deductione et retentione, et absque omni damno, missionibus et interesse utriusque partis nostrum et nostrorum. Et sub pena centum librarum Barchinone, in qua nos dicte partes incidamus et incidi volumus, quotiens per nos dictas partes seu alteram nostrum fuerit contrafactum vel ventum. Que totiens comittatur et exhigi possit, quotiens per nos dictas partes seu alteram nostrum fuerit contrafactum vel ventum. Et de qua pena, casu quo committatur, acquirantur due partes parti nostrum predicta capitula complenti et observanti, et residua tertia pars honorabili vicario Barchinone aut illi officiali curie sive iudici, que vel qui de hiis executionem fecerit, forum cuius seu quorum in nos dictas partes et bona nostra quoad hec suscipimus et prorogamus cum presenti. Qua quidem pena, commissa vel non, soluta vel non, semel aut pluries, sive gratiose remissa, nichilominus predicta et infrascripta omnia et singula rata maneant perpetuo atque firma. Et ad eorum observationem efficaciter teneamur et stringamur et teneri et stringi volumus omnino efficaciter et cum effectum. Ultra quam penam promittimus nobisⁱ, scilicet una pars nostrum alteri et nobis ad invicem et vicissim, quod reddemus, restituemus et solvemus et emendabimus nobisⁱ, scilicet una pars nostrum alteri et nobis ad invicem et vicissim, omnes et singulas missiones et expensas, sumptus, damna et interesse, si quas vel si que unam partem nostrum ob culpam alterius predicta adimplere nolentis oportuerit facere vel modo aliquo sustinere pro predictis aut alteri in iudicio vel extra iudicium. Super quibus quidem missionibus et expensis, sumptibus, damnis et interesse predictis credatur illi parti nostrum qui eas fecerit et sustinuerit plano et simplici verbo, nullo alio probationum genere requisito. Et pro hiis complendis et firmiter attendendis, tenendis et observandis, obligamus nobisⁱ, scilicet una pars nostrum alteri et vicissim, omnia et singula bona utriusque partis nostrum, mobilia et immobilia, habita et habenda, etiam quovis modo et iure privilegiata. Renuntiantes quantum ad hec legi sive iuri dicenti quod qui factum promittit, solvendo interesse vel alias^k, liberetur ab ipsa promissione, et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus. Et ut predicta omnia et singula maiori gaudeant firmitate, non vi nec dolo sed sponte iuramus nos dicte partes in animas nostras per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris corporaliter tacta, predicta omnia et singula attendere et complere, tenere et observare et in aliquo non contrafacere vel venire aliquo iure, causa vel etiam ratione. Hec igitur omnia et singula, que dicta sunt supra, facimus, paciscimur, convenimus et promittimus nos dicte partes, scilicet una pars nostrum^l, a se dicta et promissa alteri ad invicem et vicissim et nostris, necnon et notario etiam infrascripto, tanquam publice persone, pro^m utraque parte nostrum et nostris et pro aliis etiam personis omnibus, quarum interest et intererit, recipienti et paciscenti ac etiam legitime stipulanti. Novissime volumus nos dicte partes quod de hiis fiant et fieri possint duo publica consimilia instrumenta, quorum unum utrique parti nostrum tradatur per notarium infrascriptum.

Actum est hocⁿ Barchinone, decima octava die mensis decembris, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo.

Sig+++na Michaelis Mediona, Petri Rossell et Ioannis Rosembach, predictorum, qui hec laudamus, firmamus et iuramus.

Testes huius rei sunt: Petrus Salvat et Gaspar Stradé, textores panni lini, cives Barchinone.

* *El Manuale conté tan sols la referència a l'instrument que es troba al Liber Comunis: Die lune, XVIIII^a mensis decembris, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX septimo. Capitula facta, firmata et iurata per et inter Michaellem Mediona, mercatorem, Petrum Rossell, verberatorem follee auri et argenti, cives Barchinone, ex una parte, et Iohannem Rossembach, magistrum librorum de stampa, civem dicte civitatis, ex parte altera. Sunt largo modo in cedula. Testes ut in cedula - a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *de ius scrites, al ms de ius scrites* - c. *Segueix ratllat* ab - d. *que manca al ms* - e. *prometen manca al ms* - f. *cinquanta manca al ms* - g. *nobis, al ms vobis* - h. *Segueix ratllat eorum contenta* - i. *nobis, al ms vobis* - k. *vel alias interlineat* - l. *Segueix ratllat alteri* - m. *Segueix repetit* pro - n. *Segueix ratllat* Bar.*

1498, gener, 9. Barcelona

Llorenç Guerau, de 14 anys, fill de Melcior Guerau, pareire, ciutadà de Mallorca, promet a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 5 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi del contracte el vestirà amb roba nova.

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1497, agost, 25 - 1498, setembre, 15, s.n.

Ego Laurentius^a Guerau, filius Melchioris Guerau, paratoris, civis civitatis Maioricarum, et domine [...] ^b, eius uxoris, defunctorum, asserens me, virtute iuramenti per me inferius prestiti, etatem quatuordecim annorum plenarie accessisse et curatorem aliquem non habere nech habere velle quoad hec, gratis *et cetera*, ad quinque annos primo et continue venturos, qui currere incipiant in festo Sancti Anthonii proxime venturo et mensis currentis et infrascripti, affirmo me vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive^c Barcinone, hiis presenti et inferius acceptanti, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, noctu dieque. Promittens vobis quod, dicto tempore durante, serviam vobis bene et descender^d, et ero vobis bonus, legalis, fidelis, sollicitus et intentus, utilia vobis querendo et inutilia pro posse evitando. Et a dicto vestro servitio non recedam. Quod si fecero, promitto vobis in fine dicti temporis emendare vobis omnes dies quibus a dicto vestro servitio absens fuero, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et si quid mali in bonis vestris intulero, totum id, quitquid et quantum fuerit, de bonis meis solvere et emendare promitto, sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: honorabilem Iohannem Mir, botigerium telarum, civem dicte civitatis Barcinone, qui mecum *et cetera*, vobis et vestris de predictis omnibus et singulis, excepto de furto, firmiter teneatur. Ad hec ego dictus Iohannes^e Mir, laudans *et cetera*. *Fiat acceptatio*. Et pro hiis complendis *et cetera*, tam principalis quam fideiussor, obligamus omnia bona nostra et utriusque nostrum insolidum, mobilia *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*, et specialiter ego dictus fideiussor *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Virtute cuius iuramenti ego dictus Laurentius Guerau assero me minorem fore XXV annis, maiorem vero XIII annorum^f. Renuntio *et cetera*. Ad hec ego dictus Iohannes^g Trinxer, laudans *et cetera*. *Fiat acceptatio*. Et promitto te dictum Laurentium Guerau providere in cibo et potu, vestitu et calciatu. Et colam te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barcinone. Et in fine dicti temporis induam te de novo, sine dilatione *et cetera*. Missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Obligo bona *et cetera*. Renuntio *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*. Fiant duo *et cetera*.

Testes: Iohannes Rotlan de Flandes, cantonerius, et Iohannes Bernardus, sartor, cives, et Iohannes Eximénez, scriptor Barcinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Indiquem amb [...] un espai en blanc al manuscrit per al nom de la muller de Melcior Guerau* - c. *Iohanne Trinxer libraterio cive, al ms Iohanni Trinxer libraterio civi* - d. *descender, sic al ms per decenter* - e. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - f. *annorum, sic al ms* - g. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma*.

256

1498, març, 5. Barcelona

Diego de Gumiel, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Guillem Bou, mercader, ciutadà de Barcelona, 60 raimes de paper, que són part de les 130 raimes que li havia comprat. [V. doc. 248]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum* 1498, març, 5 - 1498, setembre, 10, fol. 2r.

Die lune, V mensis martii, anno predicto.

Didacus^a de Gumiel, stamperius librorum de stampa, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Guillermo Bou, mercatori, civi dicte civitatis, quod modo infrascripto dedistis et tradidistis michi sexaginta raymas papiri^b, ad complementum illarum centum triginta raymarum^c papiri, de quibus michi venditionem fecisti cum instrumento recepto in posse notarii infrascripti octava die mensis martii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC nonagesimo septimo. Predictas autem sexaginta raymes papiri michi dedistis hoch modo: quoniam ipsas pro vobis venerabilis Franchus Ferber, mercator teuthonicus ipsas michi tradidit. Renuntiando *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Raphael Oliver et Franciscus Spanó, mercatores, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat* de quibus vos michi ven - c. raymarum, *al ms ramarum*.

257

1498, març, 9. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Franc Ferber, mercader alemany, de la vila d'Ulm, a Alemanya, habitant de Barcelona, 91 lliures i 12 sous per raó i preu de 68 raimes de paper a ell comprat per a estampar-hi Breviaris i altres llibres per a l'arquebisbat de Tarragona. [V. docs. 253]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum* 1498, març, 5 - 1498, setembre, 10, s.n

Die veneris, VIII^a mensis martii, anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX octavo.

Iohannes^a Rosebach, empremtor librorum de stampa, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Francho Ferber, mercatori theutonico, ville de Ulma in Alamannia, habitatori Barchinone, quod debeo vobis nonaginta unam libras et duodecim solidos barchinonenses, ratione et pro pretio sexaginta octo *raymes* papiri, per me a vobis empti, habiti et recepti, pro stampando *Breviaria* et alios libros pro archiepiscopatu Tarrachone. Renuntiando *et cetera*, solvere vobis in presenti civitate Barchinone hoch modo: scilicet, principiatio dicto opere, in civitate Tarrachone, decem mensibus post dictum opus principiatum, mercantiliter et de plano, sine *et cetera*. Salarium procuratoris est pro qualibet die intus Barchinonam V solidi, et extra dictam civitatem decem solidi barchinonenses, ultra quos *et cetera*. Damna *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et ut vobis diligentius cautum sit, dono vobis fideiussorem: honorabilem Ioannem Ferrarium de Busquets, mercatorem, civem Barchinone, qui mecum *et cetera*. Qui acceptans *et cetera*, promito teneri *et cetera*. Pena de non firmando ius est XXV libre *et cetera*^b. Obligamus tam principalis quam fideiussor, scilicet uterque nostrum insolidum, bona *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Et specialiter ego dictus fideiussor beneficio nove constitutionis de fideiussoribus *et cetera*. Et ambo insolidum renuntiamus foro nostro et utriusque nostrum proprio *et cetera*, submittent nos et bona nostra, quoad hec, foro, examini et exequitioni honorabilis vicarii Barchinone, consulum maris dicte civitatis *et cetera*. Renuntiamus omni alii iuri *et cetera*. Et facimus et firmamus vobis scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Cui *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes firme dicti Iohannis Rossembach sunt: venerabiles Petrus Mathei, mercator, et Petrus^c Corder, notarius, cives Barchinone.

Testes firme dicti Ioannis Ferrarii de Busquets, fideiussoris, qui firmavit dicta die, sunt: Philipus Tapiés, mercator, et dictus Petrus Corder, notarius, cives Barchinone^d.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *pena de non ... et cetera interlineat* - c. *Segueix ratllat trinxer* - d. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació*.

258/a

1498, març, 31. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut 22 lliures de mans de Jaume Poble, mercader, ciutadà de Barcelona, en nom dels síndics de les remences, per la impressió de 500 exemplars contenint la sentència del rei Ferran i la seva interpretació.

AHPB, Miquel FORTUNY, *Llibre d'èpoques de l'impost de redempció dels pagesos de remença* 1488, juny, 19 - 1501, maig, 11; 1503, setembre, 16 - 1508, març, 2, fol. 93v-94v.

Die mercurii, XXVIII^a mensis martii, anno predicto.

Ego Iohannes^a Rosambach, magister stampe, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabilibus sindicis et procuratoribus pagencium et hominum de redimencia, quod per manus venerabilis Jacobi Poble, mercatoris, civis Barchinone, dedistis et solvistis michi bene et plenarie, ad meam omnimodam voluntatem, numerando, illas viginti duas libras monete barchinonensis, pro quibus stampavi vobis quingentas formas sententiarum et interpretationis serenissimi domini regis super huiusmodi negotio redimentiarum. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: Bartholomeus Ribes, curritor auris, civis, et Benedictus Johannis, scriptor Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

258/b

1498, març, 31. Barcelona

Jaume Poble, mercader, ciutadà de Barcelona, reconeix que Pere Antic Mateu, notari, ciutadà de Barcelona, receptor de la pecúnia dels homes de remença, ha inscrit al seu nom, en la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, 22 lliures que, en nom dels síndics de les remences, ell va lliurar a Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, per la impressió de 500 exemplars contenint la sentència del rei Ferran i la seva interpretació.

AHPB, Miquel FORTUNY, *Llibre d'èpoques de l'impost de redempció dels pagesos de remença* 1488, juny, 19 - 1501, abril, 1, fol. 210v.

Sit^a omnibus notum quod ego Iacobus^b Poble, mercator, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Petro Anticho Mathei, notario, civi Barchinone, receptori generali pecuniarum hominum de redimencia, quod die erina dici et scribi fecistis michi in tabula cambii seu depositorum civitatis Barchinone, illas viginti duas libras monete barchinonensis, quas pro ipsis sindicis redimentiarum exsolvi Iohanni Rosambach, magistro stampe, pro quingentis formis stampe sententie regie inter seniores, ex una, et pagenses hominum olim de redimencia, et interpretationis eiusdem regie sententie. Et ideo renuntiando exceptioni peccunie non numerate et non solute ac non dite, et dolo malo et actioni in factum, et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus, facio vobis de predictis viginti duabus libris presentem apocham de soluto in testimonium premissorum.

Actum est hoc Barchinone, die tricesima prima et ultima mensis martii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

Sig+num Iacobi Poble, predicti, qui hec laudo et firmo.

Testes huius rei sunt: Laurentius Gomar, mercator, civis, et Benedictus Iohannis, scriptor Barchinone.

a. *Al marge esquerre clausum traditum* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

259

1498, abril, 3. Barcelona

Miquel Mediona, mercader, ciutadà de Barcelona, Pere Rossell, batifuller o verberador de fulles d'or i d'argent, ciutadà de Barcelona, d'una part, i Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, d'altra part, nomenen àrbitres seus Guillem Pere Comes, mercader, ciutadà de Barcelona, i Franc Ferber, mercader alemany, de la vila d'Ulm, a Alemanya, sobre totes les qüestions i controvèrsies que poguessin sorgir entre ells per raó de l'estampació que Joan Rosenbach havia de fer segons el contracte signat el dia 18 del proppassat mes de desembre. [V. doc. 254]

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum* 1498, març, 5 - 1498, setembre, 10, fol. 15r.

Michael^a de Mediona, mercator, et Petrus Rossell, verberator folie auri et argenti, cives Barchinone, ex una parte, et ego Iohannes Rosembach, empremtator librorum de stampa, civis dicte civitatis, ex parte altera, ex nostris certis scientiis, compromitimus in vos venerabilem Guillelmum Petrum Comes, mercatorem, civem Barchinone, et Franchum Ferber, mercatorem theutonicum, ville de Ulma in Alamannia, habitatorem Barchinone, tanquam in arbitros et arbitratores, laudatores et amicabiles compositores, a nobis dictis partibus comuniter et concorditer electos, sub pena XXV librarum Barchinone vobis dictis arbitris et arbitratoribus et nobis dictis partibus ad invicem et vicissim per sollempnem stipulationem promissa, super omnibus et singulis actionibus, questionibus, petitionibus et demandis, littibus et controversiis que sint inter nos dictas partes ratione certorum librorum de stampa per me dictum Iohannem Rosembach faciendorum iuxta formam et tenorem quorundam capitulorum inde inter nos dictas partes factorum et firmatorum in posse notarii infrascripti decima octava die mensis decembris proxime preteriti. Et super omnibus et singulis exceptionibus *et cetera*. Et generaliter super deppendentibus, incidentibus seu emergentibus ex predictis. Promitentes nos dicte partes vobis dictis arbitris et arbitratoribus *et cetera*, quod super predictis comparebimus coram vobis diebus, horis et locis per vos nobis prefigendis *et cetera*. Et quod quitquid vos dicti arbitri et arbitratores^b unum dictum, sententiam sive pronuntiationem concordantes, nobis dictis partibus in nostris difarenciis et iuribus ad plenum auditis super predictis, dixeritis, sententiaveritis aut arbitrati fueritis de iure, laudabili et amicabile compositione, id ratum, gratum et firmum habebimus, tenebimus, complebimus et observabimus et non appellabimus nec ad arbitrium boni viri recurremus sub dicta pena *et cetera*. Tertium curie *et cetera*, due partes vobis *et cetera*. Que totiens *et cetera*. Qua soluta *et cetera*. Nichilominus *et cetera*. Fiat large *et cetera*. Terminus est hinch ad diem iovis proxi-

me^c venturum. Obligamus pars parti et vicissim bona. Iuramus *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Hec igitur *et cetera*^d.

Testes: Anthonius Petrus Maçot et Petrus Corder, notarius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat in* - c. *Segueix ratllat primo* - d. *Terminus ... hec igitur et cetera escrit al marge inferior.*

260

1498, maig, 25. Barcelona

Jaume Poble, taverner, ciutadà de Barcelona, i Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa, signen contracte per a la impressió de 400 Breviaris de la diòcesi de Vic. El cost de la impressió es fixa en 230 lliures. Joan Rosenbach signa àpoca de 129 lliures, que són part del preu de 230 lliures. [V. docs. 263, 266, 268]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, s.n.

Die veneris, XXV madii, anno predicto a nativitate Domini M^o CCCC LXXXXVIII.

Capitula paccionalia facta et firmata inter venerabilem Iacobum^a Poble, tabernarium, civem, et Iohannem^b Rosenbach, stamperium, cives^c Barchinone, super faccione quadringentorum *Breviariorum* per dictum Ioannem Rosenbach fiendorum pro pretio CCXXX librarum. *Sunt in sedula.*

Testes: venerabilis et religiosus frater Bartholomeus Boyons, camerarius monasterii Beate Marie Rivipulli, et Iohannes Sala, mercator, civis Barchinone.

Cum alio instrumento. Predictus magister Ioannes^d Rosenbach firmavit apocham predicto Iacobo Poble de centum viginti novem libris ex illis CCXXX libris que sunt pretium predictorum CCCC *Breviariorum*, quas sibi tradidit inter diversas vices sive solutiones, iuxta quoddam compositum factum per venerabilem Ioannem Sala, mercatorem, super hiis electum. Et ideo *et cetera.*

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *cives, sic al ms* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.*

261

1498, juny, 28. Barcelona

Execució de la carta de gràcia del censal mort venut el dia 17 de desembre de 1495 per Joan Rosenbach i Joan Luschner, mestres de llibres d'estampa alemanys, ciutadans de Barcelona. Són retornades 10 bales de paper ab la senyal de la mà i de la stela. [V. doc. 231]

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Quartum manuale* 1498, gener, 11 - 1499, abril, 18, f. 3v-4r.

Ego Franciscus^a Febrer^b, mercator, alamani^c, confiteor et recognosco vobis discreto Petro Michaeli Carbonel, arxivario domini regis, quod habui et recepi a vobis illas decem balas papiri cum signo de la mà e de la stela, quas^d vobis vendite fuerunt ratione violarii venditi per Iohannem Rosenbach et Iohannem Lussner, magistros stampe. Quod violarium michi die presenti [...].

Testes predicti [honorabilis Franciscus Matei, mercator, et Manuel Rayol, sutor].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Febrer, *sic al ms per Ferber* - c. alamani, *sic al ms per alamannus* - d. *quas, sic al ms per que*.

262

1498, juliol, 16. Barcelona

Joan Luschner, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Barcelona, ven a Esteve Ferrer, apotecari, ciutadà de Barcelona, un violari de 20 sous de pensió o renda pel preu o capital de 7 lliures mitjançant la venda simulada d'un quintar, una rova e VIII lliures d'estany entre letra d'estany e trosos d'estany e plom, pel preu de 7 lliures. Redempció i cancel·lació: 20 febrer de 1499.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Quartum manuale* 1498, gener, 11 - 1499, abril, 18, fols. 55v-56r.

Ego^a Iohannes^b Fuster^c, magister stampe, civis Barchinone, gratis vendo vobis Stephano Ferrarii, apotecario, civi dicte civitatis, et vestris, instrumento gratie redimendi^d mediante, XX solidos de violario, franchos siquidem quitios toto tempore vite vestre et mei venditoris. Hanc autem *et cetera*. Sicut melius *et cetera*. Promitens *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est septem li-

brarum monete Barchinone. Et ideo *et cetera*. Et dono in fideiusem: Ludovicum Lonch Mercer, pallipererium, civem dicte civitatis, qui mecum et sine me firmiter teneatur. Ad hec ego dictus fideiusem *et cetera*. Et pro his obligamus omnia bona nostra et renuntiamus. Et ego dictus fideiusem: quod prius conveniatur principalis quam fideiusem. Et scribimus predicta sub pena tertii. Et iuramus.

Testes: Gabriel Soldevila, portarius deputatorum Generalis Cathalonie, et Guillelmus Masager, diputator^e.

Item^f, firmavit apocham de dictis septem libris, quas dictus Iohannes Luster recepit numerando. Et ideo *et cetera*.

Item^g, vendo vobis unum *quintar, una rova e VIII liures d'estany entra letres d'estany e trosos d'estany e plom*. Inducens *et cetera*. Cedens vobis *et cetera*.

Testes predicti^h.

a. *Al marge esquerre* Die lune, XXV^a mensis febroarii, anno a nativitate Domini millesimo CCCC LXXXVIII, fuit cancellatum eo quia dictus Stephanus Ferrarii fuit satisfactus in pretio et prorrata debitis usque in presentem diem, presentibus testibus: honorabilis Franciscus de Bellfort, domicellus, et Iohannes Geraldii, mercator (sic) - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - c. Fuster, *sic al ms per Lustner* - d. redimendi, *al ms redimedi* - e. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació* - f. *Damunt Item les dues ratlletes de la ferma* - g. *Damunt Item les dues ratlletes de la ferma. Al marge esquerre* Fuit cancellatum eo quia dictus Iohannes Lusiner recuperavit omnia bona - h. *Tot l'instrument ratllat amb una línia ondulada per a indicar la cancel·lació*.

1498, juliol, 21. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut 68 lliures 17 sous i 2 diners, que són part del preu de 230 lliures per haver imprès 400 Breviaris de la diòcesi de Vic. Malgrat que Jaume Poble havia signat a Joan Rosenbach àpoca de la totalitat del preu, li confessa haver retingut 30 lliures, perquè hom ha d'examinar els Breviaris impresos per Joan Rosenbach i veure si són perfectes i complets. En haver estat aprovada l'edició pel bisbe de Vic, Joan Rosenbach rebrà les 30 lliures. [V. docs. 260, 266, 268]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, s.n.

Die sabati, XXI iulii, anno predicto a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVIII°.

Ego Iohannes^a Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Iacobo Pobra, mercatori, civi dicte civitatis, quod modo infrascripto dedistis et solvistis michi sexaginta octo libras, decem septem solidos et duos denarios. Et sunt ad complementum illarum ducentarum treginta^b librarum que fuerunt pretium quadringentorum *Breviariorum*, quos ego vobis stampavi et pro quibus vos michi tradere habebatis predictas ducentas treginta libras. Et ideo *et cetera*. Quas sexaginta octo libras, decem septem solidos et duos denarios solvistis^c michi inter diversas vices numerando. Et ideo *et cetera*. Fiat apocha et diffinitio largo modo.

Testes: venerabilis Iohannes Sala, mercator, civis Barchinone, et Iacobus Pujol, portarius curie domini regis et civis dicte civitatis.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. treginta, *sic al ms* - c. *Segueix ratllat* hoc modo.

Cum alio instrumento. Dictus Iacobus^a Pobra confessus fuit et recognovit predicto magistro Iohanni Rosenbach quod, licet ipse firmaverit sibi apocham et diffinitionem de omnibus illis ducentis treginta libris, que fuerunt pretium illorum CCCC *Missalium*^b, per ipsum sibi stampatorum, quod revera restant ad solvendum treginta libras^c et ipsas XXX libras confitetur sibi debere, eo quia ipsas penes se retinuit, eo quia dicta *Breviaria* habent recognosci si sunt facta et perfecta iuxta formam originalis sibi traditi, et quas promissit sibi solvere a die qua per reverendum dominum episcopum Vicensem dictum fuerit verbo aut per litteras quod dicta *Breviaria* sunt bene facta et receptibilia, ad duos menses proxime sequentes. Sine dilatione *et cetera*. Cum restitutione omnium missionum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligavit omnia eius bona, mobilia et immobilia, habita ubique et habenda. Et fecit et firmavit tertii scripturam in curia honorabilis vicarii Barchinone. Et iuravit.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Missalium, sic al ms per Breviariorum* - c. treginta libras, *sic al ms*.

Cum alio instrumento. Dictus Iohannes^a Rosenbach promisit dicto Iacobo Pobra, sub pena ducentarum librarum, quod ipse per totum diem presentem portabit in domo venerabilis Iohannis Sala, mercatoris, predicta quadringenta *Breviaria* consignata predicto Iacobo Pobra, adquirenda pro duabus partibus dicto Pobra, et pro residua tertia parte curie inde executionem facienti. *Fiat largo modo*.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma*.

Cum alio instrumento. Venerabilis Iohannes^a Sala, mercator, civis Barchinone, firmavit apocham predicto honorabili Iacobo Pobra, mercatori, de decem libris, quas ipse Iohannes Sala habuit ab ipso Iacobo Pobra, eo quia rexit compota inter dictos^b Iacobum Pobra et magistrum Iohannem Rosenbach transacta et tenta occasione factionis dictorum CCCC *Breviariorum* et solutionum fiendarum ipsorum occasione. Que quidem decem libre sibi fuerunt adjudicate pro ambabus partibus. Quas habuit a dicto Iacobo Pobra numerando. Et ideo *et cetera*.

Testes predicti: Ioannes Cerdanya, gornimenterius, et Iacobus Pujol, portarius, cives Barcinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat iabuco* - c. *Segueix ratllat per.*

264

1498, agost, 25. Barcelona

Lluís Trinxer, de 15 anys, llibreter, habitant de Barcelona, promet a Joan Trinxer, germà seu, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 2 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. [V. doc. 226]

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1498, febrer, 21 - 1498, setembre, 15, fol. 93r.

Item, cum alio instrumento. Ego dictus Ludovicus Trinxer, gratis et cetera, ad duos annos qui currere inceperunt XV^a presentis et subscripti mensis augusti, afirmo me vobiscum dicto Ioanne Trinxer, fratre meo, causa addiendi^a officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis^b, licitis et onestis^c, noctu dieque^d. Promitens quod, dicto tempore durante, ero vobis bonus, fidelis et legalis, sollicitus et intentus, utilia vobis querendo et inutilia pro posse evitando. Quod si fecero, dono vobis facultatem me capiendi seu capi faciendi et in servitio vestro reduci cogendi. Et etiam promitto quod in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies quibus a dicto vestro servitio absens fuero, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et si quid mali in bonis vestris intulero, totum id, quitquid et quantum fuerit, de bonis meis restituere et emendare promitto, sine dilatione et cetera. *Missiones et cetera.* Super quibus et cetera. *Credatur et cetera.* Et pro hiis complendis et cetera, obligo vobis personam et omnia et singula bona mea, mobilia et immobilia et cetera. *Renuntio et cetera.* Iuro et cetera. Virtute cuius quidem iuramenti ego dictus Ludovicus Trinxer assero me minorem fore XXV annis, maiorem vero XV annorum. *Renuntio et cetera [..]*^e

a. *addiendi, sic al ms* - b. *mandatis, al ms madatis* - c. *onestis sic al ms* - d. *Segueix ratllat iuxta meum posse* - e. *La resta del text de l'instrument no va ser escrita.*

1498, octubre, 24. Barcelona

El dia 23 d'agost de 1496 fou signat contracte d'aprenentatge de l'ofici de llibreter per 3 anys, sent el mestre Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona i l'aprenent Antoni Salom, fill de Blanquina, vídua de Pere Salom, metge, ciutadà de Barcelona, ara muller de Martí Baró. Antoni Salom tan sols va estar amb Joan Trinxer 14 mesos, perquè va voler canviar d'ofici. Ara mestre i aprenent arriben a un acord: Antoni Salom viurà amb el mestre Joan Trinxer durant 8 mesos i treballarà cada dia des de l'hora sexta fins l'hora nona. La resta de temps del contracte li és perdonada. [V. doc. 240]

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Manual* 1498, setembre, 15 - 1499, febrer, 16, fol. 28r-v.

AHPB, Bartomeu TORRENT, *Varia* 21, leg. 4.

Ego^a Iohannes^b Trinxer, libraterius, civis Barchinone, quia cum instrumento recepto apud Bartholomeum Torrent, notarium infrascriptum, vicesima tertia mensis augusti, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, domina Blanchina, uxor que fuit Petri Çalem, quondam, medici, civis Barchinone, affirmavit mecum te Anthonium Çalem causa adicendi officium meum *de librater*, per tempus trium annorum, a dicto vicesimo tertio mensis augusti in antea computandorum, prout hec et alia in dicto instrumento cerni possunt, de quibus tribus annis comorasti mecum et in servitio meo per quatuordecim menses, et consequenter restant viginti duo^c menses, et consequenter quibus me servire habes et mecum comorari; verumtamen tu, nescio qua intentione ductus, per dictum tempus servire et mecum habitare non vis, ymmo decrevistis potius alium officium mutare; finaliter intercessu aliquarum personarum fuit actum et conventum ac in pactum deductum inter me, ex una, et te, partibus ex alia, ut, te stante in servitio meo et mecum comorante per tempus octo mensium, a die presenti in antea computandorum, et serviendo quolibet die ac laborante a sexta hora ante meridiem usque ad nonam horam post meridiem, facerem tibi ex alio restanti tempore remissionem et relaxationem ac etiam promissionem sequentes, idcirco gratis *et cetera*, cum conditione tamen et pacto ut tu predictum^c tempus octo mensium servias et pro nemine alio, dictum officium extraho et absolvo^c et remitto tibi totum dictum tempus restans, et etiam promitto tibi dare, dicto tempore octo mensium durante, sotulares. Ad hec ego dictus Anthonius Çalom, in hiis presens et predictam remissionem acceptans, convenioque et promitto vobis servire per totum dictum tempus octo mensium bene et legaliter in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, vicelicet quolibet die, a sexta hora ante meridiem usque ad nonam horam postmodum meridiem ispius diey. Et quod, dicto tempore durante, non recedam a dicto vestro servitio. Quod si fecero *et cetera*, possitis me capere *et cetera*. Promittens restituere dies quibus a dicto vestro servitio absens fuero, tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et pro hiis obligo ex pacto personam et bona *et cetera*. Iuramus.

Testes: Ioannes Boschà et Ioannes Martorell, scriptores Barchinone.

a. *Al marge esquerre* in comuni - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat pretium* - c. duo, *al ms* duos.

266

1498, octubre, 26. Barcelona

Jeroni Orcays, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Poble, mercader, ciutadà de Barcelona, 68 sous i 8 diners, que són part del preu a ell degut per haver enquadernat diversos Breviaris de la diòcesi de Vic. [V. doc. 260, 263, 268]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, s.n.

Die veneris, XXVI predictorum mensis et anni.

Ego Ieronimus^a Orcays, libreterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Iacobo Poble, mercatori, civi dicte civitatis, quod solvistis michi sexaginta octo solidos et octo denarios ad complementum omnium et singulorum per vos michi debitorum occasione librorum per me vobis gornitorum seu ligatorum. Et ideo *et cetera*. Fiat apocha.

Testes: discretus Petrus de Mediona, notarius, et Didaconus de Gomiell, stamperius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.*

267

1498, novembre, 22. Barcelona

Guillem Vicenç, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, i la seva muller Gabriela, primer muller de Bernat Cabrit, teixidor de draps de seda, ciutadà de Barcelona, prometen a Joan Ramon Corró, llibreter, ciutadà de Barcelona, que Gabriel Cabrit, de 10 anys, fill del difunt Bernat Cabrit i de Gabriela, viurà amb ell durant 5 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Ramon Corró, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Joan VILAR, *Vicesimum manuale* 1498, abril, 28 - 1499, novembre, 26, s.n.

Nos Guillelmus^a Vincentii, curritor auris, civis Barchinone, et Gabriela, eius uxor, que primo fui uxor Bernardi Cabrit, textoris panni cirici, civis dicte civitatis, gratis *et cetera*, ad quinque annos, qui iam currere inceperunt in festo Sancte Lucie anni proxime lapsi, anni LXXXXVII,

afirmamus vobis Iohanni Raymundo Corró, libraterio, civi Barchinone, Gabrielem Cabrit, filium dictorum Bernardi Cabrit, quondam, et mei^b domine Gabriele, etatis decem annorum vel inde circa, causa addicendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, noctu dieque. Promittentes vobis dare operam cum effectu, omni exceptione remota^c, quod dictus Gabriel erit vobis et domui vestre bonus, fidelis, legalis, sollicitus, intentus et honestus, perquirendo vobis utilia et inutilia pro viribus evitando. Et quod, durante dicto tempore, a servitio vestro non recedet. Quod si fecerit, damus et concedimus facultatem, licentiam et plenum posse quod vos vestra propria auctoritate et sine licentia, fatica et requisitione alicuius curie vel persone possitis ipsum Gabrielem Cabrit capere seu capi facere, et ipsum in vestro servitio reducere et tornare. Et nos promittimus vobis emendare omnes dies quibus ipse Gabriel a vobis et a vestro servitio absens fuerit, et si quid mali in bonis vestris intulerit. Et pro hiis *et cetera*, obligamus vobis et vestris omnia et singula bona nostra et utriusque nostrum insolidum, mobilia *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Renuntiamus etiam legi sive iuri dicenti quod qui factum promittit, solvendo interesse, liberetur ab ipsa promissione, et omni alii iuri *et cetera*. Ad hec ego Iohannes^d Raymundus Corró, laudans *et cetera*, acceptansque dictum Gabrielem Cabrit in discipulum^e, convenio et promitto vobis Guillermo Vincentii et domine Gabriele quod ipsum Gabrielem instruam bonis moribus et in officio predicto *de librater*. Et ipsum providere in cibo, potu, vestitu et calsiatu ad mei notitiam. Et eum colam sanum et egrum ad usum^f et consuetudinem Barchinone. Et pro hiis *et cetera*, obligo omnia bona mea, mobilia *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes firme dictorum Guillermi Vincentii et Iohannis Raymundi Corró, qui firmarunt ipsa die, sunt: discretus Iohannes Michael Verdaguer, studens in artibus, Guillermus Palacii, [scriptor Barchinone].

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *mei interlineat* - c. *dare operam ... remota interlineat i escrit al marge dret* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *discipulum, al ms dicipulum* - f. *Segueix ratllat et usum*.

268

1499, gener, 16. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Poble, mercader, ciutadà de Barcelona, 30 lliures que li mancaven del preu de 230 lliures per haver imprès 400 Breviaris de la diòcesi de Vic. Joan Rosenbach es compromet a tornar el preu del Breviari o dels Breviaris en què, segons el judici de Joan Sallent, llibreter, hi hagués alguna mancança. [V. docs. 260, 263, 266]

AHPB, Joan FLUVIÀ, *Manuale VII* 1495, desembre, 28 - 1500, desembre, 23, s.n.

Die mercurii, XVI ianuarii.

Ego Ioannes^a Rosenbach, stamperius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis venerabili Iacobo Pobra, mercatori, civi dicte civitatis, quod dedistis et solvistis michi, ad meam voluntatem, illas treginta^b libras que michi restabant ad solvendum ex illis^c ducentis treginta libris que fuerunt pretium quadringentorum *Breviariorum* per me vobis stampatorum, iuxta formam quorundam capitulorum in posse notarii infrascripti factorum et firmatorum. Quas solvistis michi hoc modo: videlicet, numerando septem libras et quatuor solidos; residuum vero in tabula Francisci Balester, camporis, civis Barchinone. Et ideo *et cetera*. Fiat apocha. Est verum quod ego te neor tradere vobis compotum quoddam quod est in posse Iohannis Sala. Fiat^d diffinitio de omnibus rebus usque in presentem diem secutis.

Testes: Franciscus Roig, mercator, et Blasius Lenes, mercator, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *treginta sic al ms* - c. *Segueix ratlletat centum* - d. *Fiat, al ms* fia.

Cum alio instrumento. Dictus Ioannes^a Rosenbach promissit dicto Iacobo Pobra quod, si in futurum apparuerit quod *Breviaria* per ipsum stampata non fuissent completa seu in eis aut aliquo ipsorum defficeret aliquid aut falta aliqua esset, quod non essent recepturi^e, ad cognitionem Iohannis^b Sellent, libreterii, qui medio iuramento hoc dicere habeat, quod ipse dabit, restituet et solvet eidem Iacobo Pobra pretium talis *Breviarii* seu talium *Breviariorum* non completorum seu non recipiendorum, computando dictum forum ad forum quod ipse Rosenbach fecit iuxta formam capitulorum inter ipsos dicta occasione factorum et firmatorum in posse notarii infrascripti. Sine dilatione *et cetera*. Cum restitutione omnium missionum *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Et pro hiis obligavit omnia bona sua *et cetera*. Et iuravit *et cetera*.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Iohannis, al ms* Iohamis - c. *recepturi, sic al ms*.

1499, febrer, 4. Barcelona

Joan Rosenbach, mestre de llibres d'estampa alemany, habitant ara de Tarragona, ven a Úrsula Mateua Ferrera un violari de 26 sous de pensió o renda pel preu o capital de 9 lliures, que hom garanteix mitjançant la venda simulada d'argent i roba i del llibre: Missale diocesis Vicensis, pel preu d'11 lliures.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Quartum manuale* 1498, gener, 11 - 1499, abril, 18, fols. 3v-4r.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Esborrany* 1499, gener, 7 - 1500, gener, 8, s.n.

Item, [Ego Iohannes^a Rosbach, magister stampe, pro nunch habitator civitatis Terracone], vendo vobis [domine Ursole Matheua], mediante Barnardo Mironi, curritore phelpe, primo *un Missal, scrit de stampa, en pergamins, ligat e gornit de posts, ab IIII gafets de lautó, parxo negre, les posts vermeles picades, e-s del bisbat de^b Vicb*; item, *un cint d'argent tirat blanch ab sa scarcella obrada d'argent tirat ussada*; item, *un sayet de seti carmasí ab mànagues^c*; item, *una gonella de drap rossat feta a la francesa ussada*. Inducens *et cetera*. Cedens *et cetera*. Quibus iuribus *et cetera*. Ego enim *et cetera*. Pretium est undecim librarum monete Barchinone. Et ideo *et cetera*. Et pro hiis obligo omnia et singula bona mea. Et renuntio *et cetera*. Ad hec ego Barnardus^d Mironi, curritor *et cetera*, tradidi dicta bona in encantu publico pretio supradicto.

Testes predicti [Iohannes Busquets, manobre, et Anthonius Balell, vitriarius, et Michael Roig, mercator].

Item^e, firmavit apocham *et cetera*.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Segueix ratllat gerona* - c. *Segueix ratllat testes predictis* - d. *Barnardus, entre Bar i nardus escrit i ratllat chin* - e. *Damunt Item les dues ratlletes de la ferma*.

270

1499, febrer, 5. Barcelona

Joan Fanians, sastre, habitant de Barcelona, oriünd de la ciutat de Lleida, comissionat pel seu pare Manuel Fanians, teixidor de draps de lli, de la ciutat de Lleida, promet a Nicolau Mazan, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu germà Baltasar Fanians, de 12 anys, viurà amb ell durant 5 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Nicolau Mazan, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi del contracte el vestirà amb roba nova.

AHPB, Joan VILAR, *Vicesimum secundum manuale* 1498, desembre, 1 - 1499, agost, 14, s.n.

Ego Iohannes^a Fanians, sartor, habitator Barchinone, oriundus civitatis Ilerde, filius Manue-
lis Fanians, textoris panni lini, dicte civitatis Ilerde, et domine Constancie, eius uxoris, viven-
tium, habens de infrascriptis, ut asero, comissionem a dicto patre meo, gratis *et cetera*, ad quinque
annos, qui incipiant currere prima die presentis et infrascripti mensis aprilis, afirmo vobiscum
Nicholao Mazan^b, libraterio, civi^c Barchinone, Baltasarem Fanians, fratrem meum ex utroque pa-
rente, etatis duodecim annorum vel inde circa, causa addicendi dictum vestrum officium *de libra-*
ter, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, noctu
dieque. Promittens vobis dare operam cum effectu, omni exceptione postposita, quod dictus fra-
ter meus manebit vobiscum per dictum tempus et erit vobis bonus, fidelis, legalis *et cetera*. Et
quod non recedet a servitio vestro absque licentia et permissu vestris nisi in casu mortalitatis,

quo casu liceat sibi a dicto servitio exire et stare, ipsis mortalitatibus durantibus. Quibus mortalitatibus transactis, ipse frater meus teneatur in posse vestro redire et dictum tempus adimplere. Et emandare omnes dies, quos absens fuerit tam ratione mortalitatis, infirmitatis quam alias, et si quit mali in bonis vestris intulerit. Ad hec ego Nicholaus^d Mazan, libraterius, laudans predicta, acceptansque dictum Baltasarem in discipulum^e meum, convenio et promitto vobis dicto Iohanni Fanians, quod instruam ipsum bonis moribus et in officio predicto *de librater*, prout melius potuero et ipse^f addiscere potuerit. Et providere eum in cibo, potu, vestitu et calciatu. Et colam eum sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et in fine dicti temporis induam dictum Baltasarem de novo, ut in similibus est fieri assuetum. Quodque restituemus missiones unus alteri *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, obligamus unus alteri omnia et singula bona nostra *et cetera*. Renuntiamus *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Fiant duo instrumenta *et cetera*.

Testes: Iacobus Voltor et Guillelmus Palacii, scriptores, habitatores Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Mazan escrit al marge esquerre i segueix ratllat mathei* - c. *cive, al ms civi* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. *discipulum, al ms dicipulum* - f. *Segueix ratllat addixerit*.

271

1499, abril, 29. Barcelona

Pere Bosc, de 19 anys, llibreter, fill del difunt Cristòfor Bosc, llibreter, ciutadà de Barcelona, i de la seva muller Mandina, promet a Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 2 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Gabriel Prats el mantindrà i li donarà una paga de 6 lliures, a raó de 3 lliures per any, i tot el calçat que necessiti. [V. doc. 234]

AHPB, Galceran BALAGUER, XXXXVIII *manuale contractuum* 1499, març, 9 - 1499, setembre, 16, s.n.

Ego Petrus Bosch, libratherius, filius Christophori Bosch, quondam, libraterii, civis dicte civitatis, et domine Mandine, illius uxoris, viventis, asserens me, virtute iuramenti infrascripti, etatem decem novem annorum plenarie accessisse, et non habere nech habere velle aliquem in curatorem quoad hec, gratis *et cetera*^a, a die presenti ad duos annos proxime venturos, mitto et affirmo me vobiscum Gabriele Prats, libraterio, cive Barchinone, causa addiscendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, die nocteque, iuxta meum posse. Promittens vobis quod per dictum tempus ero vobis bonus, fidelis, obediens, sollicitus et intentus vobis et domui vestre, omne comodum inquirendo omneque dampnum pro viribus evitando. Et non recedam a dicto vestro servitio sine^b expressis licentia et permissu a vobis primum petitis et obtentis. Et si quid mali, dampni seu nocumenti vobis aut

bonis vestris fecero seu intulero culpa mei, id, quicquid et quantum fuerit, vobis dabo et restitutam in fine dicti temporis una cum omnibus diebus et horis quibus a dicto vestro servitio absens fuero tam ratione fuge, infirmitatis quam alias. Et ut de predictis vobis et vestris diligentius cautum sit, dono vobis in fideiussorem: dictam dominam Mandinam, matrem meam, que^e mecum et sine me teneatur de omnibus et singulis per me vobis supra promissis. Ad hec ego dicta Mandina *et cetera*, laudans et acceptans dictam fideiussionem, gratis *et cetera*, promitto vobis dicto Gabrieli Prats quod cum dicto filio et principali meo tenebor vobis et vestris de omnibus et singulis, per ipsum vobis supra promissis, aut saltem ad eorum interesse *et cetera*. Et pro his tam principalis quam fideiussor obligamus, scilicet ego dictus principalis personam, et omnes omnia bona nostra et utriusque insolidum. Renuntiamus *et cetera*. Et specialiter ego dicta Mandina, cerciorata, renuntio beneficio Velleyani *et cetera*. Et omnes omni alii iuri *et cetera*. Iuramus *et cetera*. Virtute cuius iuramenti assero^d ego dictus Petrus Bosch me minorem XXV annis, maiorem vero decem novem. Et ideo renuntiando beneficio minoris etatis *et cetera*. Ad hec ego Gabriel Prats, laudans *et cetera*, et acceptans te dictum Petrum in servitium meum, promitto te docere officium meum, prout melius potero et tu discere poteris. Et colere te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone. Et providere te in cibo et potu per dictum tempus. Et dabo tibi pro solidata totius dicti temporis sex libras, scilicet tres libras pro utroque anno. Et ultra dictam solidatam dabo tibi per dictum tempus omnes sotulares tibi necessarios. Et pro his obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: discretus Michael Cabrera, chirurgicus, et Ioannes Miravet, fusterius, cives Barchinone.

a. *Segueix ratllat* pro tem - b. *Segueix ratllat* vr - c. que, *al ms* qui - d. *Segueix ratllat* me.

272

1499, novembre, 13. Barcelona

Pere Soler, de 19 anys, fill del difunt Pere Soler, ciutadà de Tours, regne de França, promet a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 2 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter. Joan Trinxer el mantindrà i el vestirà i calçarà.

AHPB, Joan VILAR, *Vicesimum secundum manuale* 1499, agost, 19 - 1499, desembre, 30, s.n.

Die mercurii, XIII^a mensis novembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXXXXVIII^o, licet hich continuetur.

Ego Petrus^a Soler, filius Petri Soler, quondam, mercatoris, civis civitatis Turulensis, regni Francie, et domine Isabelis, adhuc viventis, asserens me, virtute iuramenti per me inferius presciti, etatem decem novem annorum plenarie accessisse et curatorem aliquem quoad hec non habere nech habere velle, gratis *et cetera*, ad duos annos, qui michi incipient currere die presenti et

infrascripta, afirmo me vobiscum Iohanne^b Trinxer, libraterio, cive Barchinone, causa addicendi officium vestrum *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, nocte dieque. Promittens vobis quod ero vobis bonus, fidelis et legalis, sollicitus, intentus et honestus, procurando vobis utilia et inutilia pro viribus evitando. Et quod non recedam, dicto tempore durante, a servitio vestro. Quod si fecero, emendabo vobis omnes dies, tam ratione dictē^c absentie quam ratione infirmitatis. Et si quit mali in bonis vestris intulero. Et pro hiis obligo bona *et cetera*. Iuro *et cetera*. Virtute cuius siquidem iuramenti assero me maiorem fore viginti quinque annis, moioem vero decem novem annis. Renuntio beneficio minoris etatis et ignorantie et restitutionis in integrum, et omni alii iuri hiis obvianti. Ad hec ego dictus Iohannes^d Trinxer, laudans *et cetera*, acceptansque te dictum Petrum Soler in discipulum, convenio et promitto vobis quod bene et diligenter docere^e tibi dictum officium. Et providere te in cibo, potu, vestitu et calciatu. Et colam te sanum et egrum ad usum et consuetudinem Barchinone.

Testes: Iacobus Ferrucola, studens in artibus, parrochie Montis Acuti, Gerundensis diocesis, et Thomas Belsolà, parrochie Legordani dicte diocesis Gerundensis.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. Iohanne ... cive, *al ms Iohanni ... civi* - c. *Segueix ratllat inf* - d. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - e. docere, *sic al ms malgrat que l'oració subordinada a la qual pertany és iniciada amb la conjunció quod, cosa que exigeix que el verb estigui en forma personal.*

273

1500, febrer, 8. Barcelona

Gabriel Pou, libbreter, ciutadà de Barcelona, d'una part, i Carmini Ferrer, libbreter, ciutadà de Barcelona, d'altra, signen contracte.

AHPB, Miquel FORTUNY, *Vicesimum tertium manuale* 1500, gener, 13 - 1500, maig, 26, fol. 18r.

Die sabbati, VIII^a mensis februarii, anno predicto.

Instrumentum^a capitulorum factorum et firmatorum per et inter Gabrielem^a Pou, libraterium, civem Barchinone, ex una, et Carminum^b Ferrer, libraterium, civem dicte civitatis, partibus ex altera, *et cetera. Est large in cedula.*

Testes in dicta cedula.

a. *Al marge esquerre in comuni* - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Damunt el nom, les dues ratlletes obliqües de la ferma.*

1500, març, 31. Barcelona

Joan Trinxer, Gabriel Pou, llibreTERS, i Sebastià d'Escòcia, estampador de llibres, tots ciutadans de Barcelona, constitueixen societat per a l'estampació de 450 volums del llibre Flos Sanctorum en pla i historiat. Cada un dels socis posarà la seva part en paper i en el treball que calgui. A més a més, Joan Trinxer hi posarà 10 sous per raima de paper estampada. En haver estat estampats els llibres, cada un dels socis rebrà 150 volums per a vendre'ls al for que es concordarà, tot donant raó als altres del que haurà venut. La companyia durarà fins que els llibres hauran estat venuts.

AHCB, ARXIU NOTARIAL, IX. 4.

Die martis, XXXI^a mensis martii, anno a nativitate Domini M^o D^o.

En nom de Déu sia e de la gloriosa Mare sua. Que Déus dó bon guany e bona ventura.

Capítols fets e concordats entre los senyors En Johan Trincher, librater, Gabriel Pou, librater, e Sabastian d'Ezcòcia, empremtador, ciutadans^o de Barchinona, sobre la companyia entre ells concordada sobre les coses següents:

Primerament, és concordat entre les dites parts que los dits Gabriel Pou e Sebastià d'Ezcoci haïen anpremtar CCCCL llibres de *Flor Sanctorum*, en pla, ystoriats. Posant en dita companyia a quascú sa part de paper. E los dits stampadors haïen a métrer lurs treballs e altres coses necessàries que són menester a obs de fer dits llibres. E lo dit Johan Trincher, ultra la part sua del paper, té a donar X sous per rayma de paper stampada, per la part sua, qui són CL llibres. E la dita obra sia continuada sens interval·l de altra obra qui muntàs a pus de X cuhens.

E fets e stampats los dits llibres, aquells se haïen a partir per terç entre los damunt dits de dita companyia: ço és, quascú d'ells CL llibres, al for que serà concordat per ells tots tres. E donar compte e rahó la hu a l'altre del que serà venut, tostemp qualsevol d'ells ho requerís. E que nengun d'ells no puxe vendre's sinó al dit for que serà concordat, altrament ho haia a pagar del seu.

E la dita companyia sia durable e dur fins tant los dits llibres seran venuts, si donchs entre dites parts no era concordat del contrari.

E la dita companyia e totes e sengles coses en aquella contengudes prometten les dites parts, quant a quascuna d'elles se sguarden, tenir e servir, e en aquella haver-se bé e lealment, tot frau postposant, sots pena de C florins d'or d'Aragó, pagadós per la terça part a l'honorable veguer de Barchinona o altre oficial qui de açò faria la execució, e adquisidora per les dues parts a la part obedient e qui tindrà e servarà dita companyia, e pagadora per la part qui contrafaria, obligant-ne per açò la hu a l'altre, *et vicisim*, tots e sengles béns lurs, axí mobles com immobles, haguts e per haver. E ho juren a nostre Senyor Déu e als seus quatre Evangelis, per ells corporalment tocats. E volen les dites parts que de la present concòrdia e companyia ne sia feta carta pública, una e moltes et tantes com ne seran demanades, per lo notari daval scrit, per memòria del sdevenidor.

E lo dit Johan Trincher haie de donar dit paper per compliment de CL dels dits llibres, e los dits X sous per rayma per los treballs de empremtar, sens dilació alguna, tota ora e quant request

ne sia. E los dits Gabriel Pou e Sabastià d'Escoci haien a donar los dits libres ben acabats e em-premtats e ystoriats, en tan breu temps com fer se puxa, en axí que no-s puxa dir que per dilació lur la dita obra no-s continuàs. En absència o deffaliment de algú dels dits stampadós, l'altre d'ells hagués a donar compliment en dita obra, de manera que lo dit Johan Trincher, en tot cars, hagués los dits CL libres qui vénen a la sua part. E per ço ne obliguen la una part a l'altra tots lurs béns. E ho juren. E que no puxen los dits stampadors fer més anant dels dits libres, sinó los dits CCCCL libres sots la pena damunt dita.

Testes: Anthonius Vilar, parator pannorum lane, et Iohannes Pallerès, scriptor, habitatores Barchinone.

a. ciutadans, *al ms ciutadas per manca del signe d'abreviació.*

275

1500, juny, 13. Barcelona

Benet Escariot, genovès, llibreter, promet a Joan Trinxer, llibreter, ciutadà de Barcelona, que viurà amb ell durant 2 anys per tal d'aprendre l'ofici de llibreter i treballar del dit ofici a la botiga del mestre Joan Trinxer. Joan Trinxer, durant aquest temps, li donarà una paga de 20 ducats, a raó de 10 ducats per any.

AHPB, Joan VILAR, *Vicesimum tertium manuale contractuum et aliorum instrumentorum* 1500, maig, 11 - 1501, maig, 9, s.n.

Ego Benedictus^a Schariot, genuensis, libraterius, gratis *et cetera*, ad duos annos, qui currere incipiant decima die presentis et infrascripti mensis iunii, afirmo me vobiscum Iohanne Trinxer, libraterio, cive Barchinone, causa discendi dictum officium *de librater*, et alias serviendi vobis et domui vestre in omnibus mandatis vestris, licitis et honestis. Promittens vobis quod ero bonus, fidelis, legalis, sollicitus, intentus et honestus, procurando vobis utilia et inutilia pro viribus evitando, et pro viribus meis laborando circa dictum officium *de librater* in dicta vestra botigia. Et quod in fine dicti temporis emendabo vobis omnes dies quibus absens fuero. Et si quid mali in bonis vestris impulero^b. Et dictus Iohannes Trinxer acceptavit dictum Benedictum Scariot. Et promisit sibi dare pro sui solidata viginti ducatos per totum dictum tempus dictorum duorum annorum, ad rationem decem ducatorum pro anno, sine dilatione *et cetera*. Obligarunt unus alteri omnia bona. Iurarunt. Et etiam dictus Benedictus obligavit personam.

Testes: Anthonius Luch, assahunator pellium, et Iohannes de la Font, traginerius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *impulero sic al ms.*

276

1500, juliol, 7. Barcelona

*Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix deure a Nicolau Capa, as-
saonador, ciutadà de Barcelona, 23 lliures, 10 sous i 6 diners, que són part del preu de
25 lliures pel cuiro que li comprà. Promet que pagarà a raó d'un florí per mes.*

AHPB, Miquel FORTUNY, *Vicesimum quartum manuale* 1500, maig, 27 - 1500, novembre, 4, fol. 30r-v.

Die martis, VII^a mensis iulii, anno predicto.

Ego^a Gabriel^b Prats, libraterius, civis Barchinone, gratis *et cetera*, confiteor et recognosco vobis Nicholao Capa, asseunatori, civi Barchinone, presenti, quod debeo vobis viginti tres libras, decem octo solidos et sex denarios monete barchinonensis, ratione reste illarum viginti quinque librarum, quas vobis debebam pro coreyo per me a vobis empto. Et ideo renuntiando *et cetera*, convenio et promitto vobis quod dictas viginti tres libras, decem octo solidos et sex denarios dabo et solvam vobis, aut cui volueritis loco vestri, in hunch videlicet modum: scilicet per totum presentem mensem iulii^c unum florenum auri valentem decem septem solidos monete Barchinonenses, et per totum mensem augusti proxime venturum alium florenum auri, et sich deinde in quolibet mense unum florenum auri, donech et quousque solutus et satisfactus sitis in predictis viginti tribus libris, decem octo solidis et sex denariis. Et hec promitto attendere et complere *et cetera*, sine dilatione *et cetera*. Est salarium procuratoris, scilicet, intus quinque et extra decem *et cetera*. Ultra quod salarium promitto solvere omnes missiones *et cetera*. Super quibus *et cetera*. Credatur *et cetera*. Et pro predictis *et cetera*, obligo vobis et vestris omnia et singula bona mea *et cetera*. Renuntio omnibus guidaticis *et cetera*. Renuntio foro meo proprio et ipsius fori privilegio *et cetera*. Submittens foro et iurisdictioni honorabilis vicarii Barchinone aut alterius officialis *et cetera*. In quo *et cetera*. Et pro hiis *et cetera*, facio et firmo scripturam tertii in libro tertiorum curie honorabilis vicarii Barchinone *et cetera*. Obligo proinde personam et omnia bona mea *et cetera*. Iuro *et cetera*.

Testes: Petrus Julià, curritor publicus et iuratus civitatis, et Benedictus Iohannis, ac Geraldus Respall, scriptores Barchinone.

a. Al marge esquerre in comuni - b. Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma - c. Segueix ratllat quod.

1500, agost, 31. Barcelona

Joan Sallent, llibreter, ciutadà de Barcelona, reconeix haver rebut de Jaume Poble, mercader, ciutadà de Barcelona, 12 lliures que completen el preu de 143 lliures i 12 sous per les quals va enquadrernar, lligar i daurar 32 Breviaris de l'ofici de Vic.

AHPB, Miquel FORTUNY, *Vicesimum secundum manuale* 1500, maig, 27 - 1500, novembre, 4, fol. 56v.

Die lune, XXXI^a et ultima mensis augusti, anno a nativitate Domini millesimo quinquagesimo.

Ego^a Iohannes^b Sallent, libraterius, civis Barchinone, confiteor et recognosco vobis Iacobo Poble, mercatori, civi Barchinone, presenti, et ad complementum illarum centum quadraginta trium librarum et duodecim^c solidorum monete barchinonensis, pro quibus cornavi seu ligavi trescenta triginta duo *Breviaria* officii diocesis Vicensis, et de ipsis deauravi triginta duo *Breviaria*, et tam pro ipsa ligatura quam pro ipso deuramento, ad complementum ipsius quantitatis dedistis et solvistis seu dici et scribi fecistis michi in tabula cambii Francisci Balester, camporis, civis Barchinone, duodecim libras monete barchinonensis predicte. Et ideo renuntiando *et cetera*.

Testes: venerabilis frater Iohannes Fluvià, monacus et prepositus monasterii Sancti Pauli de Campo, et discretus Petrus Monger, presbiter Barchinone.

a. *Al marge esquerre* in comuni - b. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - c. *Segueix ratllat* denariorum.

1500, novembre, 12. Barcelona

Joan Salitons, de la vila de Guissona, bisbat d'Urgell, promet a Pere Labià, llibreter, ciutadà de Barcelona, que el seu fill Bartomeu Salitons, de 12 anys, viurà amb ell durant 6 anys, per tal d'aprendre l'ofici de llibreter i de llegir i escriure. Pere Labià, durant aquest temps, el mantindrà i el vestirà i calçarà. A la fi del contracte el vestirà amb roba nova.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Reportorium* 1500, gener, 9 - 1500, desembre, 29, s.n.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manuale V* 1499, abril, 18 - 1500, maig, 19, s.n.

Ego Iohannes^a Salitons, ville Guissone, diocesis Urgellensis, gratis, a XIII^a presentis^b mensis novembris, anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo, ad sex annos, afirmo vobis Petro Labia, libraterio Barchinone^c, Bartholomeum Salitons, filium meum, etatis XII^m annorum vel inde circa, causa addicendi officium vestrum, alias servire vobis in omnibus licitis et honestis. Promittens quod, durante dicto tempore, non recedet a vestro servitio sine licentia vestra primitus petita^d et optenta. Et in fine temporis emendabit omnes dies quos absens fuerit una cum damnis et missionibus. Tamen vos^e habeatis ipsum instruere in bonis moribus, et docere officium vestrum *de librater*, et docere *de legir e scriura*^f. Et providere sibi in sibo et potu, qualciatu et vestitu, ad vestram cognitionem. Et in fine temporis habeatis vestire totum de novo ad usum et consuetudinem Barchinone. Ad hec ego Petrus^g Labia, acceptans dictum Bartholomeum in discipulum^h, convenio et promitto vobis doceamⁱ officium meum *de librater* et *de legir*. Et induam ipsum durante dicto tempore et in fine temporis totum de novo. Et pro hiis utraque pars nostrum alteri obligamus omnia et singula bona nostra, mobilia et immobilia, habita et habenda. Et renuntiamus omni alii iuri, rationi, usui et consuetudini contra hec repugnantibus. Et iuramus.

Testes: discretus Iohannes Senya, presbiter, beneficiatus in Sede Barchinone, et Franciscus Murtra, tapinerius, cives Barchinone.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliques per a indicar la ferma* - b. *presentis interlineat* - c. *Segueix repetit Barchinone* - d. *petita manca al ms* - e. *vos interlineat* - f. *Segueix al ms providere* - g. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - h. *discipulum, al ms dicipulum* - i. *doceam, sic al ms* - k. *meum de librater et interlineat* - l. *Segueix ratllat du*.

279

1500, novembre, 28. Barcelona

Nicolau Spindeler, mestre de llibres d'estampa alemany, habitant de Barcelona, ven a Joan Claperós, mercader, ciutadà de Barcelona, 50 volums de la Gramàtica Nova d'Elío Antonio de Nebrija pel preu de 12 lliures i 10 sous. Nicolau Spindeler lliura tan sols 11 quaderns de cada volum, la resta serà lliurada d'aquí fins la festa de Nadal. Joan Claperós paga tan sols 7 lliures i la resta serà lliurada en rebre els quaderns que manquen. La venda es fa amb la condició de retrovenda executable en el termini de 4 mesos.

AHPB, Pere TRITER, *Manuale contractuum numero vicesimum quartum* 1500, maig, 12 -1501, febrer, 5, fol. 77r.

Die sabbati, XXVIII^a dictorum mensis et anni.

Nicolaus^a Spindaler, stampator librorum de stampa, habitator Barchinone, gratis *et cetera*, vendo vobis venerabili Iohanni Claperós, mercatori, civi dicte civitatis, presenti, quinquaginta *Brixes Grammaticæ Nove*, stampatas in papiro, de quibus vobis tradidi undecim quaternos de quolibet *Brixa*. Et residuum ad complementum cuiuslibet *Brixæ*, usque ad dictum numerum dictarum quinquaginta *Brixarum*, vobis tradere promito hinc ad festum Nathalis Domini proxime venturi, pro pretio et nomine pretii pro omnibus predictis quinquaginta *Brixis* duodecim librarum et decem solidorum. De quo pretio michi bistraxistis et solvistis, et ego a vobis confiteor habuisse et recepisse, septem libras, X solidos Barchinone hoch modo: scilicet, duas libras, X solidos numerando, et restantes quinque libras ad complementum dictarum VII librarum, X solidorum michi dici et scribi fecistis in tabula cambii seu depositorum dicte civitatis Barchinone, exceptioni dictarum VII librarum, X solidorum michi modo predicto non solutarum, non habitatarum et non receptorum omnino renuntians. Viceversa ego Iohannes^b Claperós, laudans predicta et acceptans dictam venditionem, promitto vobis dicto Nicholao Spindaler quod ego tradam et solvam residuum dicti pretii ad complementum dictarum XII librarum, X solidorum, incontinenti tradito per vos michi complemento dictarum quinquaginta *Brixarum*. Que omnia et singula nos dicti contrahentes, scilicet ego dictus Nicholaus Spindaler, venditor, ex una parte, et ego dictus Iohannes Claperós, emptor, ex parte altera, promittimus pars parti et vicissim, prout utraque^c nostrum dictarum partium alteri et vicissim fieri et attendi ac compleri habeat^d, facere, attendere et complere, tenere et observare. Sine *et cetera*... *Damna et cetera*. *Credatur et cetera*. *Obligamus pars parti ad invicem et vicissim bona et cetera*. *Renuntiamus et cetera*. *Iuramus et cetera*. *Hec igitur et cetera*. *Fiant duo et cetera*.

Testes: Vincentius Alaxandre, causidicus, et Iohannes Ramon Corró, libraterius, cives Barchinone.

Iohannes Claperós, predictus, gratis *et cetera*, sollemni stipulatione convenio et promitto vobis dicto Nicholao Spindaler, presenti, quod si hinc ad quatuor menses proxime venturos vos restituetis, dabitis et solvetis michi dictas XII libras, X solidos, que sunt pretium dictarum L *Brixarum*, ego restituam et dicto pretio revendam vobis et tradam dictas L *Brixas*. Et proinde cartam rationabilem vobis faciam cum clausulis debitis et oportunis. Et hec faciam *et cetera*. Sine *et cetera*. *Damna et cetera*. *Credatur et cetera*. *Obligo bona et cetera*. *Renuntio et cetera*. *Iuro et cetera*. *Hec igitur et cetera*.

Testes predicti.

a. *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* - b. *Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma* - c. *utraque, al ms utramque* - d. *habeat, al ms amb abreviatura supèrflua*.

ÍNDIX TOPONOMÀSTIC

N. B.: Ells números d'aquesta taula remetent a la xifra idèntica amb què són numerats els documents aplegats en aquest estudi.

- Abella, Bartomeu, bainer, ciutadà de Barcelona, 143, 144.
- Adam, porgador de blat, 105.
- Adzuara, Domènec, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 23.
- Agell, Berenguier, cirurgià, ciutadà de Barcelona, 61.
- Agnès, muller d'Antoni de Banyaloca, notari, ciutadà de Barcelona, 53, 54, 55, 56.
- Agnès, muller de Joan Trinxer, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 226.
- Aguilar, Francesc d', mercader, ciutadà de Barcelona, 122.
- Aguilar, Pere d', prevere, batxiller en decrets, 31.
- Aguiló, Miquel, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 226.
- Agustina, muller de Joan Robinell, mercader, ciutadà de Barcelona, 209, 225.
- Albalat, Pere d', servidor de Pere sa Sala, escrivà del rei, ciutadà de Barcelona, 155.
- Albanell, Nicolau, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
- Albert, Bernat, cavaller, procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya, 65.
- Albiol, Miquel, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 84.
- Alegre, Francesc, menor, ciutadà de Barcelona, 207.
- Alegre, Joan, escuder, habitant de Barcelona, 95.
- Alemanya, imperi, 57, 73, 196, 252, 256, 259, 261.
- Alexandrano, Joan, llibreter, 166.
- Alexandre, Vicenç, causídic, habitant de Barcelona, 196, 226, 279.
- Alfons [el Magnànim], rei d'Aragó, 32.
- Almogàver, Gabriel, fill de Joan Almogàver, ciutadà de Barcelona, 140.
- Almogàver, Joan, ciutadà de Barcelona, 140.
- Almoína dels Pobres de la Seu de Barcelona, 38.
- Almúnia, Antoni, mercader, de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 204.
- Alost, Pere, oriünd de la vila d'Olesa, habitant de Barcelona, 58.
- Altadell, Gabriel, llibrer del rei, ciutadà de Barcelona, 141, 142.
- Altalló, Pere, fuster, de la vila de Solsona, 150.
- Altimir, Galceran, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 123.
- Alzadar Matha, Bartomeu, llancer, ciutadà de Barcelona, 190.
- Amat, Gracià, patró de calavera, ciutadà de Barcelona, 113, 114.
- Andreas, Francesc, clergue tonsurat, oriünd del ducat de Savoia, habitant de Barcelona, 87.
- Andreu, Francesc, alias Alfonso, escrivent, ciutadà de Barcelona, 198.
- Andreu, Guillem, notari, ciutadà de Barcelona, 27.
- Andreu, muller de Joan Roca, frener, ciutadà de Mallorca, 79.
- Angelina, muller de Pere Jaume de Sant Joan, canviador de monedes, ciutadà de Barcelona, 78.
- Angelineta, filla de Pere Jaume de Sant Joan, canviador de monedes, ciutadà de Barcelona, 78.
- Anglada, Pere, escrivent de Barcelona, 51.
- Anglès, Gabriel, notari, ciutadà de Barcelona, 149.
- Antoni, Jaume, doctor 'utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, 171.
- Antoni, Pere, forner, ciutadà de Barcelona, 134.
- Antònia, muller de Francesc Valls, cirurgià, ciutadà de Barcelona, 151.
- Antònia, muller de Francesc Valls, cirurgià, de la vila de Ciutadella, illa de Menorca, 216.
- Aragonès, Joan, ciutadà de Barcelona, 159.
- Argentona, església parroquial, diòcesi de Barcelona, 33.
- Arnau, Joan, apotecari, ciutadà de Barcelona, 129.
- Aroles, Francesc Joan d', apotecari, ciutadà de Barcelona, 61.
- Àvila, ciutat, regne de Castella, 196.
- Bac, Pau, especier, ciutadà de Barcelona, 162.
- Badia, Ramon, mercader, ciutadà de Barcelona, 37.
- Badós, Ferran, donzell, 233.
- Bages, Pere, llibreter, fill de Ramon Bages, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 205, 220.
- Baiona, Benet, escrivent de Barcelona, 118.
- Baiona, Pere Joan, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 129.
- Balaguer, Galceran, notari, ciutadà de Barcelona, 203, 213.
- Balaguer, Tomàs, argenter, ciutadà de Barcelona, 117.
- Balcebre, Joan, escrivent de Barcelona, 24, 25.
- Balell, Antoni, vidrier, ciutadà de Barcelona, 269.
- Ballester, Francesc, canviador, ciutadà de Barcelona, 268.
- Ballester, Jaume, escrivent, habitant de Barcelona, 58.
- Ballester, Monet, mercader, ciutadà de Barcelona, 113, 114.

- Ballester, Pericó, ciutadà de Barcelona, 2.
 Ballester, pintor, 156.
 Banyaloca, Antoni, notari, ciutadà de Barcelona, 53, 54, 55, 56.
 Banyeres, Berenguer, lloctinent del carceller del castell del veguer de Barcelona, 74.
 Barad, Gaspar, donzell, domiciliat a la ciutat de Mallorca, 175.
 Baró, Esperandéu, escriptent, habitant de Barcelona, 52.
 Baró, Martí, mercader, ciutadà de Barcelona, 240.
 Bartomeua, filla de Francesc Valls, cirurgià, de la vila de Ciutadella, illa de Menorca, 216.
 Barús, Jaume, escriptent, habitant de Barcelona, 107.
 Basés, ciutat, regne de França, 162.
 Basset, Pere, corredor públic i jurat, ciutadà de Barcelona, 149.
 Batallós, Bertran, sastre, habitant de Barcelona, 208.
 Batallós, Rigalt, fill de Jaume Batallós, agricultor, del lloc de Capdenach, diòcesi de Cahors, 208.
 Batlle, Bernat, escriptent de Barcelona, 59; notari, 65.
 Batlle, Pere, barber, ciutadà de Barcelona, 67.
 Batlle, Ramon, escriptent de Barcelona, 4.
 Beart, Enric, escriptent, oriünd d'Holanda, província d'Alemanya, 57.
 Beatriu, muller de Bernat Marimon, ciutadà de Barcelona, 203.
 Bell-lloc, Pere, corredor de felpa, ciutadà de Barcelona, 142.
 Bellmunt, Joan de, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 26.
 Bellpuig, Andreu, botiguer, ciutadà de Barcelona, 101.
 Bells, Gabriel, escriptura jurat, ciutadà de Barcelona, 161.
 Bellsolà, Tomàs, de la parròquia de Lejordani, diòcesi de Girona, 272.
 Bellveí, Guillem de, escriptent de Barcelona, 26.
 Benajam, Francesc, escriptent, habitant de Barcelona, 138, 139.
 Benet, Domènec, carnisser, ciutadà de Barcelona, 117.
 Benet, Pere Climent, escriptent de lletra rodona, fill de Domènec Benet, carnisser, ciutadà de Barcelona, 117.
 Benet, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 141.
 Bensen, Joan, del regne de França, habitant de Barcelona, 84.
 Berenguer [de Pau i de Perapertusa], bisbe de Girona, 175, 177.
 Berga, vila, 20, 72.
 Bernat, Joan, sastre, ciutadà de Barcelona, 255.
 Bertós, Jaume, fra, del convent de l'orde de Santa Maria de la Mercè de la ciutat de Barcelona, 20.
 Bertran, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 113.
 Bertran, Jaume, 233.
 Bertran, Joan, escriptent de Barcelona, 36.
 Bertran, Jordi, escuder, ciutadà de Barcelona, 252.
 Bertran, Pere, escriptent de Barcelona, 149.
 Bertran, Salvador, mercader, ciutadà de Barcelona, 232.
 Bertrana, vídua, 155.
 Besalú, vila, 80.
 Besiens, Miquel, escriptent de Barcelona, 91.
 Beuda, Bartomeu, ciutadà de Barcelona, 41.
 Bigorra, comtat, 185, 186, 190.
 Bisbal, La, vila, 96.
 Blanc, Joan, impressor de llibres, habitant de Barcelona, 149.
 Blanc, Joan, prevere de Barcelona, 216.
 Blanca, muller de Guillem Gras, mercader, ciutadà de Barcelona, 34.
 Blanquina, vídua de Pere Salom, metge, ciutadà de Barcelona; muller de Martí Baró, mercader, ciutadà de Barcelona, 240, 265.
 Blanxart, Joan, estanyer, ciutadà de Barcelona, 124.
 Boadella, Cebrià, escriptent, ciutadà de Barcelona, 68.
 Bobot, Baltasar, forner, ciutadà de Barcelona, 134.
 Boions, Bartomeu, cambrer del monestir de Santa Maria de Ripoll, 260.
 Bojossa, Pere Pau, paraire, habitant de Santpedor, 183.
 Bonet, Antoni, notari, escriptura del rei, ciutadà de Barcelona, 188.
 Bonet, Mateu de, mestre de llibres d'estampa, oriünd de Venècia, habitant de Barcelona, 243, 244.
 Bòria, Bartomeu, prevere de Manresa, 69.
 Borrell, Francesc, escriptent, habitant de Barcelona, 107.
 Bosc, Antoni, notari, ciutadà de Barcelona, 228.
 Bosc, Bartomeu, escriptent de Barcelona, 145, 159.
 Bosc, Cristòfor, llibreter, ciutadà de Barcelona, 234, 271.
 Bosc, Esteve, peller, ciutadà de Barcelona, 167.
 Bosc, Jaume, sastre, ciutadà de Barcelona, 6.
 Bosc, Pere, fill de Cristòfor Bosc, llibreter, ciutadà de Barcelona, 234; llibreter, 271.
 Boscà, Joan Brigit, ciutadà de Barcelona, 132.
 Boscà, Joan, escriptent de Barcelona, 265.
 Boscà, Joan, fill de Joan Brigit Boscà, ciutadà de Barcelona, 132.
 Boscà, Pere, prevere de Barcelona, 26.
 Boscà, Salvador, de la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, del territori de Barcelona, 147.
 Bou, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, 248, 256.
 Bret, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, 174.
 Bretanya, regió, 124.
 Brujó, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 94.
 Brun, Pere, mestre de llibres d'estampa francès, ciutadà de Barcelona, 124.

- Bruna, Joan, clergue de la diòcesi d'Urgell, 164.
 Brussel·les, ciutat, diòcesi de Cambrai, 122.
 Buesa, Jaume, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 111, 113, 114.
 Burgos, Ferran, escrivent de Barcelona, 86.
 Busquet, Joan, sastre, ciutadà de Barcelona, 99.
 Busquet, Pere, escrivent de lletra rodona, fill de Joan Busquet, sastre, ciutadà de Barcelona, 99.
 Busquets, Esteve, prevere, procurador del monestir de Santa Maria de Pedralbes, orde de Santa Clara, 70, 76.
 Busquets, Jaume, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 166.
 Busquets, Joan Ferrer, mercader, ciutadà de Barcelona, 252, 257.
 Busquets, Joan, manobre, ciutadà de Barcelona, 269.
 Bussot, Antoni, rector de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, ciutadà de Barcelona, 19.
 Bussot, Antoni, sabater, ciutadà de Barcelona, 116.
 Cabanelles, Guillem de, mercader, rector de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, ciutadà de Barcelona 10, 12, 14.
 Cabanyelles, Guillem, 36.
 Cabisso, Joan, 105.
 Cabrer, Vicenç, ciutadà de Tarragona, 167.
 Cabrera, Miquel, cirurgià, ciutadà de Barcelona, 271.
 Cabrit, Bernat, teixidor de draps de seda, ciutadà de Barcelona, 267.
 Cabrit, Dalmau, peller, ciutadà de Barcelona, 152.
 Cabrit, Gabriel, fill de Bernat Cabrit, teixidor de draps de seda, ciutadà de Barcelona, 267.
 Cabrit, Pere, fill de Dalmau Cabrit, peller, ciutadà de Barcelona, 152.
 Cahors, diòcesi, 208.
 Calderons, Mateu, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 5, 26, 38, 61, 71.
 Calders, Bartomeu, paraire, ciutadà de Barcelona, 111.
 Caleselles, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 131.
 Càller, ciutat, illa de Sardenya, 18.
 Callís, Jaume, jurista, ciutadà de Barcelona, 67.
 Calm, Francesc sa, llibreter o lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, 19, 22, 32.
 Cambrai, diòcesi, 122.
 Camp de Tarragona, regió, 102.
 Campamar, Joan, impressor de llibres, ciutadà de Barcelona, 197, 198.
 Camporrells, Joan de, llibreter o lligador de llibres, convers, ciutadà de Barcelona, 27, 30, 35.
 Campronon, Pere, notari, habitant de Barcelona, 97.
 Camps, Pere, apotecari, ciutadà de Barcelona, 155.
 Cantarer, Pere, cuiner, ciutadà de Barcelona, 171.
 Canyelles, Gabriel, notari, ciutadà de Barcelona, 2.
 Canyelles, Jaume, escrivent de Barcelona, 1, 15.
 Canyís, Marc, argenter, ciutadà de Barcelona, 3.
 Capa, Nicolau, assaonador, ciutadà de Barcelona, 276.
 Capdenac, vila, diòcesi de Cahors, 208.
 Capdepós, Antoni, prevere, beneficiat a l'església de la vila de Santpedor, 183.
 Capdevila, Arnau de, ciutadà de Barcelona, 61.
 Capell, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, 29.
 Caraner, Rafael, beneficiat a la capella de Sant Miquel de l'església parroquial de la vila de Ciutadella, nebot de Joan Marí, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 216.
 Carbonell, Francesc, apotecari, ciutadà de Barcelona, 197, 198, 224.
 Carbonell, Mateu, doctor en lleis, de Barcelona, 21.
 Carbonell, Pere Miquel, notari, ciutadà de Barcelona, fill de Francesc Carbonell, apotecari, ciutadà de Barcelona, 141, 142, 198, 201; arxiver del rei, 227, 233, 236, 247, 261.
 Carcassona, ciutat, 34.
 Cardona, comtat, 57; vila, 58.
 Cardona, Francesc, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 202.
 Cardona, Francesc, mercader, ciutadà de Barcelona, 39.
 Cardona, Gabriel, llicenciat en lleis, ciutadà de Barcelona, 17.
 Cardona, Gabriel, prevere, mestre en teologia, beneficiat a l'església del monestir de Santa Maria de Montsió, 172.
 Cardona, Gaspar, escuder de Nicolau Albanell, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
 Cardona, Pere, llibreter, ciutadà de Barcelona, 226.
 Cardona, Pere, patró de nau, ciutadà de Barcelona, 113, 114.
 Carner, Jaume Ferrer, escrivent de Barcelona, 103.
 Carqueses, Bartomeu, obrer i procurador de l'església de Sant Andreu de Llavaneres, 191.
 Carrera, Dalmau sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
 Carrera, Dalmau sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 2.
 Carrera, Jaume sa, notari, ciutadà de Barcelona, fill de Dalmau sa Carrera, mercader, ciutadà de Barcelona, 2.
 Carrera, Pere sa, parent de Jaume sa Carrera, notari, ciutadà de Barcelona, 2.
 Carreres, Guillem, frare del convent dels Frares Predicadors de Barcelona, 155.
 Cartanyà, Pere, boter, habitant de Barcelona, 210.
 Casa de la Caritat de la Seu de Barcelona, 25.
 Casadevall, Ramon, paraire de draps de llana, de la vila de Besalú, 80.
 Casafanra, Jaume de, notari, escrivà del rei, ciutadà de Barcelona, 188; lloctinent de la tresoreria del rei a Catalunya, 235.

- Casal, Vicenç, impressor de llibres, ciutadà de Barcelona, 243.
- Casanova, Francesc, escriptor de Barcelona, 5.
- Casanova, Llorenç de, escriptor de Barcelona, 8.
- Casasaia, Bonanat, fill de Francesc de Casasaia, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 13.
- Casasaia, Francesc de, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 13.
- Caselles, Mateu, cuirasser, ciutadà de Barcelona, 222.
- Caselles, Mateu, escriptor, ciutadà de Barcelona, 43.
- Cases, Antoni, ciutadà de Barcelona, 22.
- Casesnoves, Francesc de, escriptor de Barcelona, 7.
- Castanyer, Antoni Ramon, fill de Francesc Castanyer, peller, ciutadà de Barcelona, 112.
- Castanyer, Francesc Benet, fill de Francesc Castanyer, peller, ciutadà de Barcelona, 112.
- Castanyer, Francesc, peller, ciutadà de Barcelona, 112.
- Castanyer, Francesc, professor en ambdós drets, canonge i ardiaca del Vallés a la Seu de Barcelona, 16.
- Castanyer, Pere, parent de Francesc Castanyer, professor en ambdós drets, canonge i ardiaca del Vallés a la Seu de Barcelona, 16.
- Castella, regne, 11, 245.
- Castellar, Francesc, escriptor de Barcelona, 8, 12.
- Castelló, Pere, escriptor de Barcelona, 23.
- Català, Andreu, escriptor reial, 108.
- Català, Francesc, fill de Jaume Català, agricultor, ciutadà de Barcelona, 194.
- Català, Guerau, prevere, beneficiat a l'església de Sant Jaume de la ciutat de Barcelona, 61.
- Català, Jaume, agricultor, ciutadà de Barcelona, 194.
- Catalunya, principat, 235.
- Catarro, Pere, prevere de Barcelona, 161.
- Caterina, muller de Cristòfor Marí, de la vila de Ciutadella, illa de Menorca, 216.
- Caterina, muller de Joan Garró, mercader, ciutadà de Barcelona, 29.
- Caterina, muller de Joan Ubac, notari, ciutadà de Barcelona, 106.
- Caterina, muller de Nicolau Spindeler, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, 160.
- Cellers, Dalmau, escriptor, habitant de Barcelona, 66.
- Cenrós, Joan, escriptor, ciutadà de Barcelona, 35.
- Cerdanya, comtat, 52, 65.
- Cerdanya, Joan, guarnimenter, ciutadà de Barcelona, 263.
- Cervelló, Guerau Alemany de, cavaller, 168.
- Cervelló, Guerau de, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
- Cervelló, terme, 231.
- Cervera, Rafael, habitant de Barcelona, 132.
- Cervera, Rafael, notari, ciutadà de Barcelona, 155, 235.
- Cervera, vila, 80.
- Cigales, vila, regne de Castella, 245.
- Ciutadella, vila, illa de Menorca, 216.
- Claperós, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 279.
- Clapers, Joan, escriptor, habitant de Barcelona, 132.
- Claramunt, Lluís de, abat del monestir de Santa Maria de Serrateix, 225.
- Claveria, Garcia de, escriptor de lletra rodona, habitant de Barcelona, 88, 89.
- Closa, Bernat sa, rector de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, ciutadà de Barcelona, 19.
- Clot, Marc, paraire, ciutadà de Barcelona, 72.
- Codó, Antoni, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 150, 166.
- Coixí, Jaume, escriptor de Barcelona, 202.
- Colell, Bartomeu, rector de la vila de Piera, 75.
- Colell, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 153, 156.
- Coll, Antoni des, coraler, ciutadà de Barcelona, 27.
- Coll, Bonanat des, fill d'Antoni des Coll, coraler, ciutadà de Barcelona, 27.
- Coll, Galceran des, ciutadà de Barcelona, 251.
- Coll, Joan de, jurista, ciutadà de Barcelona, 109.
- Colls, Arnau de, escriptor de lletra rodona, habitant de Barcelona, 9.
- Coloma, Antoni, prevere, rector de l'església de Sant Sadurní de la Roca, 131.
- Colomer, Bonanat, hortà, ciutadà de Barcelona, 128.
- Colomer, Pere, calceter, ciutadà de Barcelona, 185, 186.
- Coma, Antoni sa, fill de Guillem sa Coma, llibreter, ciutadà de Barcelona, 116.
- Coma, Antoni, escriptor, ciutadà de Barcelona, 43.
- Coma, Guillem sa, llibreter o venedor de llibres, ciutadà de Barcelona, 40, 116.
- Comelles, Esteve, notari, ciutadà de Barcelona, 123, 141.
- Comelles, Joan, ciutadà de Barcelona, 83.
- Comes, Bertran, escriptor de Barcelona, 56.
- Comes, Guillem Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 259.
- Comes, Joan, escriptor de Barcelona, 184.
- Comes, Joan, prevere de la diòcesi de Lleida, 153.
- Company, Antoni, escriptor de Barcelona, 20, 110.
- Conesa, Andreu de, parxer, ciutadà de Barcelona, 173.
- Conflent, vila, diòcesi de Limoges, regne de França, 100.
- Constança, muller de Dalmau sa Carrera, mercader, ciutadà de Barcelona, 2.
- Constança, muller de Manuel Fanians, teixidor de draps de lli, habitant de Barcelona, 270.
- Constança, muller de Pere Vicenç, mercader, ciutadà de Barcelona, 44.
- Constantí, vila, del Camp de Tarragona, diòcesi de Tarragona, 102, 182.

- Corder, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 257, 259.
- Coromina, Pere sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 134.
- Coromines, Jaume, escriptent, habitant de Barcelona, 207.
- Coromines, Marc, clergue de Barcelona, 173.
- Corró, àlias d'Antoni Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, 112, 138, 139, 145, 279.
- Corró, Joan, escriptent de Barcelona, 23.
- Corró, Joan, peller, ciutadà de Barcelona, 24.
- Corró, Pere, blanquer, ciutadà de Barcelona, 218.
- Cortada, Nicolau, escriptent, ciutadà de Barcelona, 65.
- Cortal, Bartomeu, de la parròquia de Sant Just Desvern, 38.
- Cortal, Salvador, fill de Bartomeu Cortal, de la parròquia de Sant Just Desvern, 38.
- Cortés, Joan, prevere de Barcelona, 152.
- Cosquella, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 35, 36.
- Costa, Bartomeu, escriptent de Barcelona, 135.
- Costa, Jaume, mercer de Barcelona, 145.
- Costa, Jaume, peller, ciutadà de Barcelona, 107.
- Costa, Llorenç, lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, 36.
- Costa, Miquel, ciutadà de Barcelona, 41.
- Costa, Pere, escriptent de Barcelona, 184.
- Crespità, Lleonard, carceller del castell del veguer de Barcelona, ciutadà de Barcelona, 73, 74.
- Cristià, Lleonard, fra, de l'orde de Sant Francesc, 129.
- Cristòfol, Pere, prevere, beneficiat a la catedral de Basés, regne de França, 173; beneficiat a l'església parroquial de Sant Just de Barcelona, 195.
- Dalmau, Bernat, de la parròquia de Santa Coloma de Vinyoles, diòcesi de Vic, 190.
- Darderich, Pere, boter, ciutadà de Barcelona, 210.
- Dela, Pere Joan, estudiant, escolar de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, 120.
- Delmares, Antoni, donzell, habitant de Barcelona, 200.
- Demesa, Antoni, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 118.
- Desllor, Bernat, mestre en medicina, ciutadà de Barcelona, 118.
- Deulosal, Pere, notari, de la vila de Perpinyà, 108.
- Devesa, Gabriel, notari, ciutadà de Barcelona, 139.
- Diputació del General de Catalunya, 262.
- Domènec, Arnau, fill de Cristòfor Domènech, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 128.
- Domènec, Bartomeu, escriptent de Barcelona, 30.
- Domènec, Bernat, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 71.
- Domènec, Cristòfor, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 128.
- Domènec, Gaspar, seder, ciutadà de Barcelona, 131.
- Donastasio, Domènec, notari, 28.
- Doni, Leonardo de, mercader, ciutadà de Barcelona, 18.
- Dossa, Vicenç, agricultor, ciutadà de Barcelona, 95.
- Drol-la, Joan Batart, mercer, habitant de Barcelona, 124.
- Dualda, Arnau Sans, donzell, habitant de Barcelona, 241.
- Durall, Galceran, cavaller, habitant de Barcelona, 248, 249.
- Duran, En, tirasser, de la ciutat de Vic, 190.
- Duran, Pere, mercer, habitant de Tortosa, 246.
- Dusay, Jaume, notari, de la parròquia de Sant Cebrià de Cabanyes, diòcesi de Barcelona, 46.
- Eixerat, Pere, notari, escriptent del rei i regent l'escrivania de la vegueria de Barcelona, 137.
- Eiximénez, Joan, escriptent de Barcelona, 255.
- Eiximenis, Martí, mercader, ciutadà de Barcelona, 82, 83.
- Eiximenis, Pere, clergue ordenat 'in sacris', de la diòcesi de Tarassona, escriptent de lletra rodona, 82, 83.
- Eroles, Pau d', doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 78.
- Escariot, Benet, llibreter genovès, 275.
- Escobat, Joan d', espaser, ciutadà de Barcelona, 208.
- Escòcia, Sebastià d', mestre de llibres d'estampa, oriünd del lloc de Cigales, regne de Castella, 245, 274.
- Escura, Pere, escriptent de lletra rodona, del lloc de Vila, regne de França, 93.
- Espanyó, Rafael, mercader, ciutadà de Barcelona, 256.
- Esplugues, Joan, mestre en arts i en medicina, canonge de la Seu de Barcelona, 62.
- Esquerit, Guillem Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 70, 76.
- Estadella, Francesc, de la vila de Santa Coloma de Queralt, diòcesi de Vic, 34.
- Estanyol, Pere, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 195.
- Esteve, Joan, escriptent de lletra rodona, de Barcelona, 55.
- Esteve, Joan, tapiner, ciutadà de Barcelona, 224.
- Esteve, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 70, 92.
- Estradé, Gaspar, teixidor de draps de lli, ciutadà de Barcelona, 254.
- Eufrasina, muller de Jona Ubac, notari, ciutadà de Barcelona, 168.
- Eufrasina, muller de Ramon Isach, llibreter, ciutadà de Barcelona, 190.
- Eulàlia, muller de Miquel Miravet, escriptent, ciutadà de Barcelona, 127.
- Eulàlia, muller de Pere Miquel Carbonell, arxiver del rei, ciutadà de Barcelona, 227, 236.
- Fabre, Galceran, ciutadà de Barcelona, 192, 193.
- Fabre, Rafael, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 130, 134; dit també Fàbregues, 110, 113, 131.
- Fàbregues, Benet, escriptent de Barcelona, 125.
- Fàbregues, Gabriel, fuster, ciutadà de Barcelona, 110.

- Fàbregues, Rafael, v. Fabre, Rafael.
- Fageda, Francesc, causídic, ciutadà de Barcelona, 189.
- Fajol, Gaspar, clergue tonsurat, escriptent de lletra rodona, oriünd de Castelló de Farfanya, habitant de Barcelona, 85.
- Faner, Rafael, cuirasser, ciutadà de Barcelona, 222.
- Fanians, Baltasar, fill de Manuel Fanians, teixidor de draps de lli, habitant de Barcelona, 270.
- Fanians, Joan, sastre, oriünd de la ciutat de Lleida, fill de Manuel Fanians, teixidor de draps de lli, habitant de Barcelona, 270.
- Fanians, Manuel, teixidor de draps de lli, habitant de Barcelona, 270.
- Far, Francesc, calceter, ciutadà de Barcelona, 154.
- Far, Pere, llibreter, fill de Francesc Far, calceter, ciutadà de Barcelona, 154, 164.
- Faradell, Joan, escriptent de Barcelona, 71.
- Farber, Fanc, mercader, alemany, habitant de Barcelona, 232.
- Farissa, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
- Febrer, Francesc, alias Santacana, prevere, beneficiat i sagristà a la Seu de Barcelona, 146.
- Feixes, Francesc, clergue de Barcelona, 130.
- Feixes, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 158.
- Ferber s. Febrer, Francesc, mercader alemany, de la vila d'Ulm, d'Alemanya, 230, 252, 256, 257, 259, 261.
- Fermet, Nicolau, il·luminador de llibres, habitant de Barcelona, 246.
- Ferns, Domènec, escriptent de Barcelona, 220.
- Ferragut, Joan, ciutadà de Barcelona, 78.
- Ferragut, Pere, paraire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, 148.
- Ferran, Antoni, notari, ciutadà de Barcelona, 211, 212.
- Ferran, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 234.
- Ferran, Miquel, escriptent de Barcelona, 81, 82, 85, 88, 89; notari, ciutadà de Barcelona, 90, 91, 92, 168.
- Ferrer, Bernat, de la vila de Cervera, 80.
- Ferrer, Carmini, llibreter, habitant de Barcelona, 243; ciutadà de Barcelona, 246, 273.
- Ferrer, Esteve, apotecari, ciutadà de Barcelona, 262.
- Ferrer, Francesc, ciutadà de Barcelona, 109.
- Ferrer, Jaume, de la parròquia de Santa Maria d'Ossó, diòcesi d'Urgell, 229.
- Ferrer, Jaume, fill de Jaume Ferrer, de la parròquia de Santa Maria d'Ossó, diòcesi d'Urgell, 229.
- Ferrer, Joan Ramon, doctor 'utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, 169.
- Ferrer, Joan, canviador, ciutadà de Barcelona, 101.
- Ferrer, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 53, 59.
- Ferrer, Joan, sabater, ciutadà de Barcelona, 247.
- Ferrer, Macià, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, 210, 211, 212, 213; beneficiat a la Seu de Barcelona, 214, 218.
- Ferrer, Pere, causídic, ciutadà de Barcelona, 133.
- Ferrer, Pere, prevere de Barcelona, 203.
- Ferrer, Ramon, tintorer, ciutadà de Barcelona, 17.
- Ferrera, Pere de, escriptent de Barcelona, 11.
- Ferrerres, Pere de, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 110.
- Ferriol, Antoni, prohò i sagristà de la parròquia de Sant Pere de Gavà, diòcesi de Barcelona, 184.
- Ferrís, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 36.
- Ferruçola, Jaume, estudiant d'arts, de la parròquia de Montagut, diòcesi de Girona, 272.
- Feu, Bartomeu, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 107.
- Feu, Francesc de, prevere de Barcelona, 51.
- Figuera, Mateu, corredor de felpa, ciutadà de Barcelona, 60.
- Figueres, Antoni, sabater, ciutadà de Barcelona, 177, 178.
- Figuerola, Bernat, mercader, ciutadà de Barcelona, 5.
- Figuerola, Pere, escriptent, habitant de Barcelona, 79.
- Figuerosa, Andreu, mercader, ciutadà de Barcelona, 31.
- Fita, Gaspar, alias Lleida, escriptent de Barcelona, 137.
- Fivaller, Galceran, donzell, ciutadà de Barcelona, 141, 142.
- Fivaller, Ramon, conseller i tresorer d'Alfons, rei d'Aragó, 32.
- Flandes, Joan Rotlan, cantoner, ciutadà de Barcelona, 255.
- Fluvià, Bernat, escriptent de Barcelona, 228.
- Fluvià, Joan, monjo, prepòsit del monestir de Sant Pau del Camp, de Barcelona, 277.
- Fluvià, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 136.
- Fogassot, Joan, escriptent de Barcelona, 110.
- Foguet, Joan, escriptent, habitant de Barcelona, 147.
- Foix, comtat, 34, 69.
- Folc, Antoni, notari, ciutadà de Barcelona, 189.
- Folc, Francesc, carnisser, ciutadà de Barcelona, 38.
- Folgueres, Llorenç, cinter, ciutadà de Barcelona, 238.
- Folgueres, Pere Ramon de, escriptent de lletra rodona, habitant de Barcelona, 90, 91.
- Folquer, Guillem, ciutadà de Barcelona, 30.
- Fonoll, Antoni Simon, escriptent de Barcelona, 193.
- Fonolles, Miquel de, escolar del rei, 21.
- Font de Borrell, Joan, canonge de la Seu de Barcelona, 151.
- Font, Elies de, clergue de Barcelona, 34.
- Font, Jaume sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 13.
- Font, Jeroni sa, notari, ciutadà de Barcelona, 162.
- Font, Joan, draper, ciutadà de Barcelona, 49.
- Font, Joan de, de la tresoreria del rei, ciutadà de Barcelona, 60.
- Font, Joan de la, tragner, ciutadà de Barcelona, 275.

- Font, Joan de la, venedor de llibres, de Barcelona, 239.
- Font, Mateu sa, escriptent de Barcelona, 76.
- Font, Mateu sa, notari, regent l'escrivania de la veueria de Barcelona, ciutadà de Barcelona, 133.
- Font, Pere, fra, del convent de Santa Maria de Jesús de l'orde de Sant Francesc, 127.
- Fontscar, Francesc, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 27.
- Foquet, Joan, escriptent, habitant de Barcelona, 151.
- Fort, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 59.
- Fort, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 61.
- Fortià, Galceran, escriptent, ciutadà de Barcelona, 143, 144.
- Fortuny, Miquel, notari, ciutadà de Barcelona, 191.
- Franc, Francesc, doctor 'utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, 200, 235.
- Franc, Joan, escriptent de Barcelona, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91; ciutadà de Barcelona, 92, 93, 94.
- França, regne, 84, 93, 100, 162, 272.
- Francesca, muller de Bartomeu Cortal, de la parròquia de Sant Just Desvern, 38.
- Francina, muller de Feliu Rosàs, giponer, ciutadà de Barcelona, 135.
- Francina, muller de Gaspar Mieres, llicenciat 'in utroque iure', ciutadà de Barcelona, 147.
- Frares Predicadors, orde, 78.
- Frisa, Ambert de, roquer, ciutadà de Barcelona, 225.
- Fuster, Pere, defensor de la mercadera i clavari del dret que es recapta per la mateixa, 35, 36.
- Gabriela, muller de Guillem Vicenç, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 267.
- Galf, Agustí, llibreter, ciutadà de Barcelona, 112.
- Gallart, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 160.
- Garcia, Andreu, estudiant, escolar de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, 120.
- Garcia, Antoni, escriptent de lletra rodona, oriünd de la ciutat de Sevilla, regne de Castella, 11.
- Garcia, Diego, escrivà i arxiver reial, ciutadà de Barcelona, 49, 66.
- Garcia, Jaume, escriptent de Barcelona, 244, 245.
- Garriga, Joan, llibreter, ciutadà de Barcelona, 102.
- Garró, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 29.
- Garró, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, fill de, Joan Garró, mercader, ciutadà de Barcelona, 29.
- Garró, Lluís, fill de Joan Garró, mercader, ciutadà de Barcelona, 29.
- Gassull, Joan, agricultor, ciutadà de Barcelona, 116.
- Gavarró, Pere Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, 170, 204, 205, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 218.
- Gençana, Antoni, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 7.
- Gener, Francesc, escriptent, habitant de Barcelona, 207.
- Genesta, Bernat, escriptent de Barcelona, 18.
- Gentil, Bartomeu, mercader genovès, ciutadà de Barcelona, 177, 178.
- Gherlinch, Joan, mestre de llibres d'estampa, oriünd d'Alemanya, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188.
- Gibert, Romeu, prevere, oriünd de la vila de Cardona, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 58.
- Gil, Jaume, de la tresoreria del rei, 64.
- Gil, Joan, estudiant d'ambdós drets, habitant de Barcelona, 180.
- Gilabert, Joan Miquel, notari, ciutadà de Barcelona, 180.
- Gili, Gabriel, agricultor, ciutadà de Barcelona, 216.
- Ginebret, Dalmau, notari, ciutadà de Barcelona, 161.
- Girard s. Girart, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Tortosa, 159, 176.
- Girona, ciutat, diòcesi, 41, 107, 175, 177.
- Gironí, Miquel, escriptent, ciutadà de Barcelona, 149.
- Godall, Joan escriptent de Barcelona, 101.
- Gomar, Llorenç, mercader, ciutadà de Barcelona, 258.
- Gotzemps, Jaume, ciutadà de Barcelona, 82.
- Gralla, Nicolau, ciutadà de Lleida, 49.
- Granell, Vicenç, prevere de Barcelona, 192.
- Granollacs, Bernat de, mestre en arts i en medicina, ciutadà de Barcelona, 80.
- Gras, Guillem, mercader, ciutadà de Barcelona, 34.
- Grau, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 29.
- Gros, Pere, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona i a l'església de Santa Maria del Mar de la ciutat de Barcelona, 63.
- Gual, Antoni, fuster, ciutadà de Barcelona, 107.
- Gual, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 252.
- Gualbes, Miquel de, ciutadà de Barcelona, rector de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, 22.
- Gualbes, Pere, ciutadà de Barcelona, 36, 45.
- Gualbes i de Sant Climent, Francesc, donzell, 237.
- Guasc, Joan, prevere, segretari del bisbe de Vic, 161.
- Guerau, Francesc, àlies Miquel, sastre, ciutadà de Barcelona, 84.
- Guerau, Francesc, porter del rei, ciutadà de Barcelona, 17.
- Guerau, Joan, escriptent de Barcelona, 71.
- Guerau, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 104.
- Guerau, Llorenç, fill de Melcior Guerau, paraire, ciutadà de Mallorca, 255.
- Guerau, Lluís, notari, ciutadà de Barcelona, 253.
- Guerau, Melcior, paraire, ciutadà de Mallorca, 255.
- Guilera, Bartomeu, teixidor de draps de lli, ciutadà de Barcelona, 136.

- Guimerà, Pere de, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 121.
- Guió, Cristòfor, fill de Ramon Guió, de la vila de Berga, 72.
- Guió, Ramon, de la vila de Berga, 72.
- Guiort, Verdolet, 227.
- Guiot, Vidal, oriünd de la vila de Conflent, diòcesi de Limoges, regne de França, fill de Joan Vidal, mercader, 100.
- Guissona, vila, diòcesi d'Urgell, 278.
- Gumiel, Diego de, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, 217, 244, 245, 246, 248, 249, 256, 266.
- Haylo, Joan, escriptent, oriünd d'Holanda, província d'Alemanya, 57.
- Heidelberg, ciutat d'Alemanya, 196.
- Holanda, província d'Alemanya, 57.
- Hortonedà, Bartomeu, fuster, de la vila de Solsona, 150.
- Hudet, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 107.
- Huguet, Arnau, coraler, ciutadà de Barcelona, 202.
- Huguet, Bernat, llibreter, ciutadà de Barcelona, 104.
- Huguet, Jaume, formenter, ciutadà de Barcelona, 154.
- Huguet, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 202.
- Huguet, Joan, fill de Jaume Huguet, mercader, ciutadà de Barcelona, 172, 202.
- Igualada, vila, diòcesi de Vic, 204.
- Iraño, Jaume, escriptent de Barcelona, 205; notari, 208, 213, 214.
- Isabel, muller de Gabriel Prats, llibreter, ciutadà de Barcelona, 170.
- Isabel, muller de Jaume Antoni, doctor ,utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, 171.
- Isabel, muller de Pere Miquel, llibreter, ciutadà de Barcelona, 235.
- Isabel, muller de Pere Soler, mercader, ciutadà de Tours, regne de França, 272.
- Isabel, muller de Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
- Isabel, muller de Tomàs Mieres, llicenciat en decrets, ciutadà de Barcelona, 147.
- Isach, Ramon d', llibreter, oriünd de Tostat, comtat de Bigorra, ciutadà de Barcelona, 185, 186, 190.
- Jeroni, Miquel, causidic, ciutadà de Barcelona, 127.
- Jeroni, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 122.
- Joan Vidal, mercader, de la vila de Conflent, diòcesi de Limoges, regne de França, 100.
- Joan, Antoni, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 99, 100.
- Joan, Antoni Benet, escriptent, ciutadà de Barcelona, 159; notari, 197, 201.
- Joan, Arnau, mercader, ciutadà de Barcelona, 66.
- Joan, Benet, escriptent de Barcelona, 258/a, 258/b, 276.
- Joan, il·luminador de llibres del rei, 21.
- Joan, Jaume, forner, ciutadà de Barcelona, 134.
- Joan, Martí, escriptent de Barcelona, 200.
- Joan, Oliver, mercer, de la vila de Muncoutor, de Bretanya, 124.
- Joan, Pere, argenter, ciutadà de Barcelona, 159.
- Joan, Pere, prevere, beneficiat del benifet de Sant Benet instituït a la Seu de Barcelona, 111.
- Joana Martina, vídua, de Barcelona, 149.
- Joana, muller de Francesc Carbonell, apotecari, ciutadà de Barcelona, 197, 224.
- Joana, muller de Francesc Ferrer, filla de Joan de Coll, jurista, ciutadà de Barcelona, 109.
- Joana, muller de Joan des Pla, llibreter, ciutadà de Barcelona, 1033, 104.
- Jordà, Guillem, notari, ciutadà de Barcelona, 183.
- Jordà, Joan, ciutadà de Barcelona, 83.
- Jordà, Pere, escriptent de Barcelona, 4, 5, 32.
- Jordà, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 13.
- Jové, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 174.
- Jover, Francesc, escriptent de Barcelona, 188.
- Julia, Nicolau, mercader, ciutadà de Barcelona, 142.
- Julia, Pere, corredor públic i jurat, ciutadà de Barcelona, 276.
- Juncós, Lleonard, notari, ciutadà de Barcelona, 64.
- Labarola, Bartomeu, estudiant d'arts i de medicina, habitant de Barcelona, 163; mestre de llibres d'estampa 172.
- Labià, Pere, llibreter, ciutadà de Barcelona, 278.
- Lambart, Roger, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 129.
- Lenes, Blai, mercader, ciutadà de Barcelona, 268.
- Lepe, Ferrand de, argenter, ciutadà de Barcelona, 228.
- Lisboa, ciutat, regne de Portugal, 92.
- Lledó, Antoni, obrer de l'església parroquial d'Argentona, diòcesi de Barcelona, 33.
- Lledó, Bernat, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 21.
- Lledó, Mateu, corredor de felpa públic i jurat, ciutadà de Barcelona, 143.
- Lledó, Tomàs, il·luminador de llibres, oriünd de Mallorca, habitant de Barcelona, 73, 74.
- Lleida, ciutat, diòcesi, 4, 153, 205, 270.
- Lleó, Guillem, teixidor de lli, ciutadà de Barcelona, 116.
- Lleopard, Gabriel, apotecari, ciutadà de Barcelona, 163.
- Lleopard, Rafael, prevere, de la ciutat de Mallorca, 239.
- Llibre, Salvador, escolar de la Seu de Barcelona, 16.
- Lligordà, la Garrotxa
- Llobera, Francesc Berenguer, notari, ciutadà de Barcelona, 129.
- Llobera, Joan, ciutadà de Barcelona, 31.

- Llombart, Antoni, notari, ciutadà de Barcelona, 118.
- Llong Mercer, Lluís, peller, ciutadà de Barcelona, 262.
- Llong, Antoni, apotecari, ciutadà de Barcelona, 162, 221.
- Llopis, Miquel, escriptent de Barcelona, 11.
- Llorenç, Jeroni, escriptent de Barcelona, 250.
- Lluc, Antoni, assaonador de pells, ciutadà de Barcelona, 275.
- Lluc, Bartomeu, escuder, habitant de Barcelona, 229.
- Llull, Joan, ciutadà de Barcelona, 237.
- Llull, Lluís, ciutadà de Barcelona, 237.
- Llull, Romeu, ciutadà de Barcelona, 133, 137.
- Lomali, Cosme, mercader genovès, habitant de Barcelona, 215, 238.
- Lorés, Jeroni, escriptent, habitant de Barcelona, 234.
- Loterès, Pere Ramon, escriptent de Barcelona, 93.
- Luschner, Joan, mestre de llibres d'estampa alemany, ciutadà de Barcelona, 209, 230, 231, 232, 261, 262.
- Maçanet, Joan de, ciutadà de Barcelona, 151.
- Maçanet, Joan Francesc, ciutadà de Barcelona, 196.
- Maçot, Antoni Pere, ciutadà de Barcelona, 259.
- Major, Antoni Joan, canviador, ciutadà de Barcelona, 230.
- Malet, Esteve, escriptent de Barcelona, 118.
- Malines, Lleonard, peller, ciutadà de Barcelona, 209.
- Mall, Joan, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 235.
- Malla, Felip de, fill d'Andreu de Malla, 216.
- Malla, Felip de, mestre en teologia, canonge i ardiaca de la Seu de Barcelona, 47.
- Malla, Francesc de, canonge de la Seu de Barcelona, 151.
- Malla, Gelibert de, ciutadà de Barcelona, rector de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, 22.
- Mallorca, ciutat, 17, 68, 73, 175, 223, 239.
- Mandina, muller de Cristòfor Bosc, llibreter, ciutadà de Barcelona, 234, 271.
- Manera, Simon, col·lector de la lleuda de Tortosa, 66.
- Mar, Joan Otobó, mercader, ciutadà de Barcelona, 173.
- Marata, Pau, estudiant, escolar de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, 120.
- Marc, Antoni, escriptent, habitant de Barcelona, 123.
- Marc, Jaume, garbellador d'especieria, convers de Barcelona, 7.
- Marc, Joan, prevere, rector de l'església de Sant Miquel de la ciutat de Barcelona, notari apostòlic, 109.
- Margarida, muller de Joan Busquet, sastre, ciutadà de Barcelona, 99.
- Margarida, muller de Miquel sa Sala, mercader, ciutadà de Barcelona, 155.
- Marí, Cristòfor, de la vila de Ciutadella, illa de Menorca, 216.
- Marí, Joan, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 151, 216.
- Marí, Nicolau, recaptador del dret que es recapta a la llotja de la mar de Barcelona, 30.
- Marimon, Bernat Guerau, 229.
- Marimon, Bernat, ciutadà de Barcelona, 203.
- Marimon, Guerau, clergue, fill de Bernat Marimon, ciutadà de Barcelona, 203.
- Marquès, Antoni, prevere, 175.
- Marquès, Miquel, mercader, ciutadà de Barcelona, 188.
- Marquet, Miquel, recaptador del dret que es recapta a la llotja de lla mar de Barcelona, 30, 35.
- Marquilles, Francesc, mercader, ciutadà de Barcelona, 171.
- Martí, Antoni, notari, habitant de Barcelona, 46.
- Martí, Bernat, fill de Bernat Martí, sastre, ciutadà de Barcelona, 216.
- Martí, Bernat, sastre, ciutadà de Barcelona, 216.
- Martí, Jaume, escriptent de lletra rodona, habitant de Barcelona, oriünd de la ciutat de Lisboa, regne de Portugal, 92, 93.
- Martí, Joan, 236.
- Martí, Pere, mestre en arts i en medicina, ciutadà de Barcelona, 80.
- Martí, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 220, 223.
- Martí, Pere, paraire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, 215.
- Martí, Salvador, tapiner, ciutadà de Barcelona, 9.
- Martorell, Joan, escriptent de Barcelona, 265.
- Martorell, Simon, prevere de Barcelona, 51.
- Mas, Mateu, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, 120.
- Mas, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 210, 211, 212, 213, 214.
- Mascaró, Francesc, llibreter, ciutadà de Barcelona, 46, 64, 81.
- Mascaró, Guillem, convers, lligador de llibres o llibreter, ciutadà de Barcelona, 10, 12, 14, 46.
- Mascaró, Pere, llibreter, ciutadà de Barcelona, 46, 97, 98, 101.
- Mascurt, Pere, escriptent de Barcelona, 90.
- Masons, Bartomeu, notari, ciutadà de Barcelona, 158.
- Massaquer, Guillem, diputat de la Diputació del General de Catalunya, 262.
- Mates, Pere, ciutadà de Barcelona, habitant de la parròquia de Sant Joan Despí, batlle per l'Almoina dels Pobres de la Seu de Barcelona a la parròquia de Sant Joan Despí, a Sant Just Desvern i a Sant Feliu de Llobregat, 38.
- Mateu, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 257.
- Mateu, Pere Antic, notari, ciutadà de Barcelona, 258.
- Matoses, Simon Bernat, prevere de Barcelona, 216.

- Mauri, Segimon, estudiant d'arts, habitant de Barcelona, 160.
- Maurici, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 115.
- Mazan s. Mazà, Nicolau, llibreter, ciutadà de Barcelona, 250, 270.
- Mediona, Miquel, mercader, ciutadà de Barcelona, 215, 252, 253, 254, 259.
- Mediona, Pere de, notari, ciutadà de Barcelona, 266.
- Mediona, Pere Vicenç, escriptent de Barcelona, 126.
- Meià, Nicolau, flaquer alemany, habitant de Barcelona, 232.
- Meians, Benet, mercader, ciutadà de Barcelona, 199.
- Meians, Joan Benet, especier, ciutadà de Barcelona, 204, 222.
- Menorca, illa, 216.
- Mestre, Antoni Joan, de la parròquia de Sant Joan Despí, diòcesi de Barcelona, 147.
- Mestre, Gabriel, escriptent, habitant de Barcelona, 243.
- Mestre, Marturià, escriptent de Barcelona, 55.
- Mieres, Gaspar, llicenciat 'in utroque iure', ciutadà de Barcelona, fill de Tomàs Mieres, llicenciat en decrets, ciutadà de Barcelona, 147.
- Mieres, Tomàs, llicenciat en decrets, ciutadà de Barcelona, 147.
- Miquel, Bernat, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 48.
- Miquel, Joan, causídic, ciutadà de Barcelona, 250.
- Miquel, Pere, llibreter i i estampador de llibres, ciutadà de Barcelona, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 188, 192, 193, 194, 199, 200, 205, 219, 222, 235, 236.
- Mir, Amador, prevere, rector del castell i de la vila de Sitges, 235.
- Mir, Gaspar, sastre, ciutadà de Barcelona, 221, 241.
- Mir, Joan, botiguer de teles, ciutadà de Barcelona, 223, 255.
- Mir, Luis, notari, ciutadà de Barcelona, 194.
- Mir, Pere Miquel, escriptent de Barcelona, 253.
- Mir, Vicenç, notari, ciutadà de Barcelona, 100.
- Mirada, Salvador, borer, ciutadà de Barcelona, 148.
- Miralles, Bartomeu, procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya, 43.
- Miravet, Joan, fuster, ciutadà de Barcelona, 271.
- Miravet, Miquel, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, bidell de la Seu de Barcelona, 127, 150, 161, 167, 184, 191.
- Miret, Bernat, presvere, beneficiat a l'església de Sant Pere de Barcelona, subcol·lector a la ciutat i bisbat de Barcelona, 1.
- Miró, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 114.
- Miró, Bernat, corredor de felpa, ciutadà de Barcelona, 227, 231, 233, 236.
- Miró, Pere, escriptent de Barcelona, 49.
- Miró, Pere, peller, ciutadà de Barcelona, 193.
- Miró, Simon, escriptent, habitant de Barcelona, 49.
- Moles, Francesc de, escriptent de Barcelona, 61.
- Montagut, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 136.
- Montbui, Joan de, algtuzir, de la vila de Perpinyà, 108.
- Montcada, Guillem Ramon, bisbe de Vic, 161.
- Montorgull, Jaume, sastre, ciutadà de Barcelona, 214.
- Montpalau, Jaume de, abat de Sant Salvador de Breda, diòcesi de Girona, 107.
- Mont-real, Pere de, escriptent de lletra rodona, oriünd del regne de Navarra, habitant de Barcelona, 123.
- Mora, Pere, mariner, ciutadà de Barcelona, 113, 114.
- Mora, Rafael, notari, ciutadà de Barcelona, 59.
- Mora, Ramon, escriptent de Barcelona, 55.
- Morell, Pere, escriptent jurat, ciutadà de Barcelona, 34, 40, 42.
- Morros, Antoni de, fill d'Antoni de Morros, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 122.
- Morros, Antoni de, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 122, 132.
- Morros, Marc de, ferrer, ciutadà de Barcelona, 132.
- Morvedre, Bernat, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 153, 157, 158, 164.
- Morvedre, Bernat, fill de Bernat Morvedre, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 153, 157, 158; llibreter, 164, 174.
- Moscarola, vila, arquebisbat de Saragossa, 105.
- Mulet, Antoni, forner, ciutadà de Barcelona, 134.
- Mulet, Joan, escriptent de Barcelona, 33, 40.
- Mullers, Francesc, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 66.
- Mulner, Antoni, blanquer, ciutadà de Barcelona, 18.
- Muner, Bernat, paraire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, 7.
- Muntaner, Francesc, prevere de Barcelona, 162.
- Muntanyola, Bernat, mercader, de Vilafranca del Penedès, 128.
- Muntcouth, vila, de Bretanya, 124.
- Mura, Pere, candeler de cera, ciutadà de Barcelona, 98.
- Murtra, Francesc, tapiner, ciutadà de Barcelona, 240.
- Nàpols, ciutat, 202.
- Navarra, regne, 123.
- Navarro, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 225.
- Navel, Dalmau, ciutadà de Barcelona, 248.
- Negre, Jeroni de, mercader genovès, habitant de Barcelona, 173, 176, 177, 178, 181, 188.
- Negre, Pere Joan, estudiant d'arts de Barcelona, 149.
- Nesplàs, Bartomeu, notari, habitant de Barcelona, 138, 139.
- Niort, Nicolau, 108.

- Novell, Guillem, prevere, ardiaca de Llimiana a la Seu d'Urgell, 34, 39.
- Noves, Bernat, escrivent de Barcelona, 29, 33.
- Olesa, vila, 58.
- Olivella, Francesc d', de l'ofici del mestre racional de la cúria reial, ciutadà de Barcelona, 43, 52.
- Oliver, Antoni, notari, ciutadà de Barcelona, 19.
- Oliver, Francesc, notari, habitant de Barcelona, 160.
- Oliver, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 69.
- Oliver, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 248.
- Oliver, Rafael, mercader, ciutadà de Barcelona, 256.
- Olives, Miquel d', rector de l'església de Sant Iscle de les Feixes, 3.
- Olives, Pere Pau ses, escrivent, oriünd de la ciutat de Girona, habitant de Barcelona, 41.
- Oller, Francesc, estudiant de lleis, ciutadà de Barcelona, 121.
- Oller, Francesc, fill de Rafael Oller, mercader, ciutadà de Barcelona, 118.
- Oller, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 185, 186.
- Oller, Rafael, mercader, ciutadà de Barcelona, 107, 110, 118, 121.
- Oluja, Berenguer, coraler, ciutadà de Barcelona, 145.
- Oluja, Francesc, fill de Berenguer Oluja, coraler, ciutadà de Barcelona, 145.
- Orcays, Jeroni, llibreter, ciutadà de Barcelona, 266.
- Osona, Joan, escrivent de Barcelona, 39.
- Osquet, Arnau, ciutadà de Barcelona, 22.
- Ossó, parròquia, diòcesi d'Urgell, 229.
- Pagès, mestre d'escolars, 105.
- Pagès, Vicenç, prevere, beneficiat a la Seu de Girona, habitant de Barcelona, 134.
- Palau, Antoni, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 121.
- Palau, Guillem, escrivent de Barcelona, 267, 270.
- Pallarés, Joan, escrivent, habitant de Barcelona, 274.
- Palomeres, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 194, 218, 235.
- Palou, Galceran, peller, ciutadà de Barcelona, 193.
- Palou, Lluís, fill de Galceran Palou, peller, ciutadà de Barcelona, 193.
- Panyella, Pere, de la parròquia de Sant Boi de Llobregat, diòcesi de Barcelona, 215.
- Panyella, Vicenç, escrivent de lletra rodona, mestre d'escriure lletres i mestre d'escolars, ciutadà de Barcelona, 79, >82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96.
- Parets, Francesc, escrivent, habitant de Barcelona, 165, 170.
- Pasqual, Bernat, de la parròquia de Santa Maria de Corbera, diòcesi de Barcelona, 191.
- Pastor, Antoni, habitant de Barcelona, 128.
- Pau, Joan, corredor, ciutadà de Barcelona, 18.
- Pedra, Pere de la, estamper, habitant de Barcelona, 209.
- Pedralbes, Joan, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 117.
- Peiró, Ferrer, escrivent, ciutadà de Barcelona, 55.
- Peitavi, Ramon, escrivent de Barcelona, 54.
- Pelegrí, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 155.
- Pelegrí, Pere, teixidor, de la vila d'Igualada, diòcesi de Vic, 204.
- Pellisser, Antoni, apotecari, ciutadà de Barcelona, 237.
- Pellisser, Francesc, escrivent de Barcelona, 1.
- Pellisser, Gabriel, estudiant d'arts, de la vila de La Bisbal, diòcesi de Girona, 96.
- Penedides, Les, església de Barcelona, 33.
- Pere [de Cardona], bisbe electe d'Urgell, 170.
- Pere, Galceran, obrer i procurador de l'església de Sant Andreu de Llavaneres, 191.
- Pereller, Guillem, notari, ciutadà de Barcelona, 65.
- Peris, Galceran, argenter, habitant de Mallorca, 68.
- Permanyer, Pasqual, raorer, ciutadà de Barcelona, 82.
- Perpilià, Castruccio, de la ciutat de Pisa, 5; escrivent, 11; il·luminador de llibres de Barcelona, 15.
- Perpinyà, Pere, escrivent, habitant de Barcelona, 97.
- Perpinyà, vila, 66, 108.
- Perrot, Antoni, escrivent de lletra rodona, de la ciutat de Lió, regne de França, 93.
- Pi, Bernat, escrivent de Barcelona, 10, 14.
- Pi, Francesc de, escrivent de Barcelona, 52.
- Pi, Joan, prevere, beneficiat a l'església del monestir de Sant Pere de les Puel·les, 69.
- Picardía, ducat, 162.
- Piera, vila, 75.
- Pinalt, Francesc, escrivent de lletra rodona, fill de Pere Pinalt, fuster, ciutadà de Barcelona, 130.
- Pinalt, Pere, fuster, ciutadà de Barcelona, 130.
- Pintor, Ausiàs, de Barcelona, 251.
- Pisa, ciutat, 5.
- Pla, Arnau, patró de nau, ciutadà de Barcelona, 114.
- Pla, Bernat, canonge de la Seu de Barcelona, 25.
- Pla, Joan des, llibreter o lligador de llibres, ciutadà de Barcelona, 4, 5, 7, 13, 15, 24, 53, 61, 70, 75, 76, 103, 104.
- Pla, Miquel, especier o apotecari, ciutadà de Barcelona, 199, 204, 222.
- Plamols, Pere, escuder de Barcelona, 146.
- Plana, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, re captador general de l'impost de la farina, 81.
- Plana, Pere, notari, habitant de Barcelona, 243.
- Planella, Roger, regent de la vegueria de Barcelona, 17.
- Planes, Joan, prevere de Barcelona, 151.
- Planes, Vicenç, ciutadà de Barcelona, 138.
- Poble, Jaume, mercader, taverner, ciutadà de Barcelona, 242, 258, 260, 263, 266, 268, 277.
- Ponç, Antoni, mestre d'escolars, ciutadà de Barcelona, 105.

- Ponç, Domènec, 40.
 Ponç, Esteve, escrivent de Barcelona, 118.
 Ponç, Martí Pere, canonge de la Seu d'Urgell, 170.
 Ponç, Sebastià, canviador, ciutadà de Barcelona, 222.
 Pont, Antoni, apotecari, ciutadà de Barcelona, 130.
 Pont, Joan, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 117.
 Pont, Joan, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 113.
 Pontgem, Pere Pau, escrivent, ciutadà de Barcelona, 143, 144.
 Portella, Francesc, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 20.
 Portugal, regne, 86.
 Pou, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 78.
 Pou, Gabriel, llibreter, ciutadà de Barcelona, 273, 274.
 Prat, Pere, prevere de la vila de Solsona, 31.
 Prats, Bernat, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 25.
 Prats, Ferrer, mercader, ciutadà de Mallorca, 223.
 Prats, Gabriel, llibreter, ciutadà de Barcelona, fill de Jaume Prats, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 126, 135, 141, 142, 170, 188, 217, 221, 234, 241, 271, 276.
 Prats, Jaume, llicenciat en lleis, ciutadà de Barcelona, 57.
 Prats, Jaume, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 126.
 Prats, Joan, fill de Ferrer Prats, mercader, ciutadà de Mallorca, 223.
 Prats, Pere de, escrivent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 26.
 Pres, Guillem de, del ducat de Picardia, 162.
 Preuss, Gerard, estampador alemany, habitant de Barcelona, 230.
 Primeran, Bartomeu de, porter del rei, ciutadà de Barcelona, 182, 193.
 Príncep, Guillem, àlies Gricor, sastre, ciutadà de Barcelona, 195.
 Puig, Galceran de, apotecari, ciutadà de Barcelona, 2.
 Puig, Guillem, barber, de la vila de Perpinyà, 108.
 Puig, Joan de, prevere, beneficiat a l'església de Sant Miquel de Barcelona, 20.
 Puig, Pere Antoni, notari de l'escrivania reial, ciutadà de Barcelona, 137.
 Puig, Pere des, escrivent de lletra rodona i il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 11, 15.
 Puig-alquer, Ramon, espaser, ciutadà de Barcelona, 9.
 Pujada, Bonanat, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 72.
 Pujades, Berenguer, causídic, ciutadà de Barcelona, 101.
 Pujades, Guillem, canviador, ciutadà de Barcelona, 224.
 Pujades, Pere Pau, notari, habitant de Barcelona, 52.
 Pujals, Joan, prohò i sagristà de la parròquia de Sant Pere de Gavà, diòcesi de Barcelona, 184.
 Pujol, Ferrer de, canonge de la Seu de Barcelona, 3, 42.
 Pujol, Guillem, convers, corredor, ciutadà de Barcelona, 18.
 Pujol, Jaume, porter de la cort del rei, ciutadà de Barcelona, 263.
 Pujol, Pau, 231.
 Pujol, Pere, 23.
 Pujol, Pere, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 31, 47.
 Quart, Gabriel, teixidor de lli, ciutadà de Barcelona, 227.
 Quintana, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 181.
 Rabassa, Pere, escuder de Jaume Torres, canonge de la Seu de València, bibliotecari major del rei, 115.
 Rabat, Joan, escrivent de lletra rodona, oriünd del comtat de Foix, habitant de Barcelona, 34, 69.
 Rabins, Joan, escrivent de Barcelona, 133.
 Rabins, Pere, escrivent, habitant de Barcelona, 49.
 Rafart, Guerau, escrivent, ciutadà de Barcelona, 65.
 Rajola, Jeroni, mercader, ciutadà de Barcelona, 174.
 Ramon, Antoni, àlies Corró, llibreter, ciutadà de Barcelona, 112, 138, 139, 145, 279.
 Ramon, Antoni, fill de Francesc Ramon, corredor d'animals, ciutadà de Barcelona, i germà de Joan Ramon, llibreter, ciutadà de Barcelona, 49; llibreter, ciutadà de Barcelona, 78, 103, 118.
 Ramon, Bages, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 205, 220.
 Ramon, Francesc, corredor d'animals, ciutadà de Barcelona, 24.
 Ramon, Francesc, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 45.
 Ramon, Joan, fill de Francesc Ramon, corredor d'animals, ciutadà de Barcelona, 24; llibreter, ciutadà de Barcelona, 45, 160.
 Rassacs, Gabriel, hostaler, ciutadà de Barcelona, 143, 144.
 Redon, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 37.
 Reig, Pere, escrivent de Barcelona, 163.
 Requesens, Bartomeu, notari, ciutadà de Barcelona, 120, 151.
 Respall, Guerau, escrivent de Barcelona, 276.
 Reyó, Jaume, escrivent, ciutadà de Barcelona
 Riba, Joan, argenter, ciutadà de Barcelona, 134.
 Ribalta, Pere, ciutadà de Barcelona, 68.
 Ribera, Francesc, mercader, ciutadà de Barcelona, 248.
 Ribes, Bartomeu, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 258/a.
 Riera, Arnau sa, de la casa del rei, ciutadà de Barcelona, 4.

- Rigual, Gabriel, escripteur de Barcelona, 69.
- Ripoll, Asbert, llibreter, ciutadà de Barcelona, 98, 102.
- Ripoll, Bartomeu, sastre, ciutadà de Barcelona, 16.
- Ripoll, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 229.
- Riquena, Antoni, de l'escuderia del rei, ciutadà de Barcelona, 6.
- Riquer, Miquel, prevere, comensal de Tarragona, 131.
- Riubregós, Antoni, clergue de la diòcesi de Barcelona, 119.
- Riubregós, Bartomeu, cosí germà d'Antoni Riubregós, 119.
- Riubregós, Llorenç, 205.
- Riubregós, Vicenç, mercader, habitant de Barcelona, 205.
- Robinell, Antoni, mercader, ciutadà de Barcelona, 185, 186, 192, 225, 241, 246.
- Robinell, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 209, 225.
- Roca, Antoni, escriptura reial, ciutadà de Barcelona, 170.
- Roca, Bartomeu, prohoms i sagristà de la parròquia de Sant Pere de Gavà, diòcesi de Barcelona, 184.
- Roca, Joan, frener, ciutadà de Mallorca, 79.
- Roca, Pere, escripteur de lletra rodona, fill de Joan Roca, frener, ciutadà de Mallorca, 79.
- Roca, Pere, prevere de Barcelona, 236.
- Roda, Miquel de, botiguer, ciutadà de Barcelona, 72.
- Roda, Miquel de, mercader, ciutadà de Barcelona, 7.
- Rodrigo, Joan, paraire de pergamins, ciutadà de Barcelona, 95.
- Roger, Arnau, llibreter, ciutadà de Barcelona, 179, 221.
- Roger, Bartomeu, fill d'Arnau Roger, llibreter, ciutadà de Barcelona, 179, 221.
- Roig, Francesc, habitant de Càller, illa de Sardenya, 18.
- Roig, Francesc, mercader, ciutadà de Barcelona, 268.
- Roig, Gabriel, parxer, ciutadà de Barcelona, 79.
- Roig, Jaume, escripteur de Barcelona, 126.
- Roig, Miquel, mercader, ciutadà de Barcelona, 269.
- Roig, Pere, lloctinent de la tresoreria del rei, ciutadà de Barcelona, 97, 98.
- Roig, Pere, tercer de la cort del veguer de Barcelona, 209.
- Roig, Ramon, ciutadà de Barcelona, 2.
- Romagosa, Ponç, del terme de Cervelló, 231.
- Romeu, Bernat, teixidor de draps de lli, ciutadà de Barcelona, 29.
- Romeu, Pere, àlies Corró, estudiant de medicina, 80.
- Roquers, Antoni, prevere, de Barcelona, 242.
- Ros, Joan, fra, mestre en teologia, de l'orde de Sant Francesc, del convent de Barcelona, 80.
- Rosàs, Feliu, giponer, ciutadà de Barcelona, 135.
- Rosàs, Ramon, fill de Feliu Rosàs, giponer, ciutadà de Barcelona, 135.
- Rosenbach, Joan, mestre de llibres d'estampa, oriünd de la ciutat de Heidelberg, d'Alemanya, ciutadà de Barcelona, 196, 197, 198, 201, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 224, 225, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 236, 239, 242, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 268; habitant de Tarragona, 269.
- Rosenheyer, Vendelin, estampador, habitant de Barcelona, 209, 230.
- Rossell, En, escripteur, 63.
- Rossell, Joan, escripteur de Barcelona, 156.
- Rossell, Pere, barifuller d'or i argent, ciutadà de Barcelona, 254, 259.
- Rossell, Pere, pergaminer, oriünd de la ciutat de París, regne de França, ciutadà de Barcelona, 196.
- Rosselló, comtat, 52, 65.
- Rotlan, Pere, sabater, ciutadà de Barcelona, 121.
- Roure, Berenguer, notari, ciutadà de Barcelona, 21.
- Roure, Guillem, barber, ciutadà de Barcelona, 59.
- Roure, Jaume, habitant de la vila de Tràpana o Trapani, illa de Sicília, 41.
- Roure, Pere, lloctinent del procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya, 43, 52.
- Roure, Pere, notari de la vila de Perpinyà, lloctinent del procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya, 65.
- Rouric, Bernat, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 39, 51, 54, 61.
- Rouric, Montserrat, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 75.
- Rouric, Pere, fill de Bernat Rouric, il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, 61.
- Rovira, Francesc sa, prevere, beneficiat a la capella de Marcús, 125.
- Rovira, Francesc, espaser, ciutadà de Barcelona, 246.
- Rovira, Francesc, notari, habitant de Barcelona, 151, 152.
- Rovires, Valentí, escripteur, ciutadà de Barcelona, 99, 100.
- Rull, Joan, escripteur de Barcelona, 202.
- Sabater, Joan, prevere de Barcelona, 109.
- Sabater, Salvador, llibreter, ciutadà de Barcelona, 37, 56, 60.
- Saborit, Jaume, prevere, capellà del rei, rector de l'església de Sant Esteve de Bagà, diòcesi d'Urgell, 9.
- Sagarra, Joan, prevere de la Seu de Barcelona, 146.
- Sagrera, Narcís, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 65.
- Saguer, Joan, apotecari, ciutadà de Barcelona, 96.
- Saint Pierre de Saintes, església, Seu, regne de França, 156.

- Sala, Francesc sa, cavaller, domiciliat a Barcelona, 99.
- Sala, Gaspar, mercader, ciutadà de Barcelona, 248.
- Sala, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 72.
- Sala, Jaume, sastre, ciutadà de Barcelona, 65.
- Sala, Joan, mercader, ciutadà de Barcelona, 209, 232, 239, 242, 260, 263.
- Sala, Miquel sa, mercader, ciutadà de Barcelona, 153.
- Sala, Miquel, notari, ciutadà de Barcelona, 138, 139.
- Sala, Nicolau, notari, ciutadà de Barcelona, 118.
- Sala, Pere sa, escrivà del rei, ciutadà de Barcelona, fill de Miquel sa Sala, mercader, 155.
- Sala, Ramon, prevere de Barcelona, 140.
- Salamantino, Diego, canonge de la Seu d'Àvila, 196.
- Salat, Jaume, llibreter, ciutadà de Barcelona, 187.
- Salavert, Guillem de, doctor en lleis, jutge ordinari del comtat de Cardona, 57.
- Sales, Pere, escrivà de Barcelona, 111.
- Salitons, Bartomeu, fill de Joan Salitons, de la vila de Guissona, diòcesi d'Urgell, 278.
- Salitons, Joan, de la vila de Guissona, diòcesi d'Urgell, 278.
- Sallent, Joan, llibreter, ciutadà de Barcelona, 250, 268.
- Salom, Antoni, fill de Pere Salom, metge, ciutadà de Barcelona, 240, 265.
- Salom, Pere, metge, ciutadà de Barcelona, 240, 265.
- Salort, Jaume, frener, ciutadà de Barcelona, 38.
- Salt, Guillem, notari de Mallorca, 17.
- Salt, Llorenç, mercader, ciutadà de Barcelona, 103, 104.
- Salvà, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 136.
- Salvador, Pere, paraire, ciutadà de Barcelona, 73.
- Salvat, Antoni, mercader, ciutadà de Barcelona, 225.
- Salvat, Miquel, corredor de felpa, ciutadà de Barcelona, 198, 205, 209, 224.
- Salvat, Pere, teixidor de draps de lli, ciutadà de Barcelona, 254.
- Salvatge, Guillem, il·luminador de la casa del rei, ciutadà de Barcelona, 6.
- Sans, Jordi, canonge de la Seu de Barcelona, 248, 249.
- Sant Andreu de Llavaneres, parròquia, 191.
- Sant Antoni, altar de la Seu de Barcelona, 7.
- Sant Bartomeu, puig del terme de la vila de Solsona, 8.
- Sant Benet, benifet de la Seu de Barcelona, 111.
- Sant Boi de Llobregat, parròquia, diòcesi de Barcelona, 215.
- Sant Cebrià de Cabanyes, parròquia, diòcesi de Barcelona, 86.
- Sant Esteve de Bagà, església, de la diòcesi d'Urgell, 9.
- Sant Feliu de Llobregat, parròquia, 38.
- Sant Francesc, orde, 80, 127, 129.
- Sant Hilari, Joan de, canonge de la Seu de Barcelona, 25.
- Sant Iscle de les Feixes, església, diòcesi de Barcelona, 3.
- Sant Jaume, església de la ciutat de Barcelona, 61.
- Sant Jeroni de la Murtra, monestir, diòcesi de Barcelona, 155.
- Sant Joan de Jerusalem, església de la vila de Berga, 20.
- Sant Joan Despí, parròquia, diòcesi de Barcelona, 38.
- Sant Joan d'Horta, església, diòcesi de Barcelona, 25.
- Sant Joan, Benet, monjo del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, 155.
- Sant Joan, Jaume de, causídic, ciutadà de Barcelona, 78.
- Sant Joan, Jaume de, fra, mestre en teologia, de l'orde dels Freres Predicadors, del convent de Barcelona, 78.
- Sant Joan, Miquel, ciutadà de Barcelona, 87, 93, 94.
- Sant Joan, Miquel de, ciutadà de Barcelona, 61.
- Sant Just Desvern, parròquia, diòcesi de Barcelona, 38.
- Sant Just, parròquia de Barcelona, 195.
- Sant Martí, Manuel de, mestre en arts i medicina, ciutadà de Barcelona, 140.
- Sant Martí, Marc, prevere, vicari de l'església de Sant Joan d'Horta, diòcesi de Barcelona, 25.
- Sant Miquel, capella de l'església parroquial de la vila de Ciutadella, 216.
- Sant Miquel, confraria dels forners i flaquers de la ciutat de Barcelona, 134.
- Sant Miquel, església de la ciutat de Barcelona, 20, 109.
- Sant Pau del Camp, monestir de Barcelona, 277.
- Sant Pere de Gavà, parròquia, diòcesi de Barcelona, 184.
- Sant Pere de les Puel·les, monestir de Barcelona, 47.
- Sant Pere de Riudebitlles, monestir, 73.
- Sant Pere, església de Barcelona, 1.
- Sant Sadurní de la Roca, església, diòcesi de Barcelona, 131.
- Sant Salvador de Breda, monestir, diòcesi de Girona, 107.
- Sant Sebastià, confraria de l'església de Santa Maria de la vila de Solsona, 150.
- Santa Clara, orde, 70.
- Santa Coloma de Queralt, parròquia, diòcesi de Vic, 34.
- Santa Coloma de Vinyoles, parròquia, diòcesi de Vic, 190.
- Santa Creu, Álvaro, ciutadà de Saragossa, 32.
- Santa Espina, capella de la Seu de Barcelona, 21.
- Santa Llúcia, església de la ciutat de Siracusa, regne de Sicília, 21.
- Santa Maria de Corbera, parròquia, diòcesi de Barcelona, 191.

- Santa Maria de Jesús, convent de l'orde de Sant Francesc, 127.
- Santa Maria de Jonqueres, església, monestir, de Barcelona, 51, 120.
- Santa Maria de la Mercè, orde, convent de Barcelona, 20.
- Santa Maria de Montsió, monestir de Barcelona, 172.
- Santa Maria de Pedralbes, monestir de l'orde de Santa Clara, 70.
- Santa Maria de Ripoll, monestir, 260.
- Santa Maria de Serrateix, monestir, diòcesi d'Urgell, 225.
- Santa Maria de Valldonzella, monestir del territori de Barcelona, 195.
- Santa Maria del Mar, església de la ciutat de Barcelona, 20, 28, 47, 58, 65, 71, 78, 113, 207.
- Santa Maria del Pi, església de Barcelona, 1, 120, 210, 211.
- Santa Maria dels Àngels, monestir del territori de Barcelona, 162.
- Santa Maria, església de la vila de Solsona, 150.
- Santcliment, Carles de, donzell, domiciliat a Barcelona, 207.
- Santlleí, Joan, prevere de Barcelona, 148.
- Santlleí, Pere, paraire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, 148.
- Santpedor, vila, 184.
- Saragossa, arquebisbat, 105.
- Saragossa, Pere de, llibreter, ciutadà de Barcelona, 121, 126, 143, 144.
- Saragossa, Pere, escriptent, ciutadà de Barcelona, 203; notari, 208, 211, 212, 213, 214, 234, 250.
- Saragossa, Pere, fill de Pere Saragossa, sastre, del lloc de Constantí, del Camp de Tarragona, 102.
- Saragossa, Pere, sastre, del lloc de Constantí, del Camp de Tarragona, 102.
- Sardenya, illa, 18.
- Sarrió, Pere, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, 1.
- Sarró, Salvador, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 134.
- Sastre, Bartomeu, fill de Francesc Sastre, ciutadà de Barcelona, 101; llibreter, ciutadà de Barcelona, 115, 128, 146, 152, 153, 156, 158, 164, 166, 179.
- Sastre, Francesc, ciutadà de Barcelona, 101.
- Sastre, Gabriel, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 101.
- Sastre, Guerau, llibreter, ciutadà de Barcelona, 154, 157, 164.
- Sastre, Jaume, escriptent de Barcelona, 226, 229.
- Sastre, Jaume, notari, ciutadà de Barcelona, 240.
- Savi, Simon, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 42.
- Savina, Joan, escriptent de Barcelona, 220, 223.
- Savoia, ducat, 87.
- Sayol, Bernat, prevere, beneficiat a l'església del monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona, 47.
- Sebiude, Pere, carnisser, ciutadà de Barcelona, 117.
- Seder, Francesc, seder, ciutadà de Barcelona, 163.
- Segarra, Francesc, escriptent de Barcelona, 79.
- Sellida, muller de Joan Almogàver, ciutadà de Barcelona, 140.
- Senant, Francesc, llibreter, oriünd de la ciutat de València, habitant de Barcelona, 165.
- Serena, muller de Ramon Bages, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 205, 220.
- Serra, Bernat, administrador de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona, ciutadà de Barcelona, 12, 14.
- Serra, Cristòfor, escriptent de Barcelona, 102, 105.
- Serra, Francesc, argenter, ciutadà de Barcelona, 68.
- Serra, Francesc, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 133.
- Serra, Jaume, escriptent de Barcelona, 165.
- Serra, Mateu, escriptent de Barcelona, 5.
- Serra, Mateu, prevere, rector de l'església parroquial d'Argentona, diòcesi de Barcelona, 33.
- Serraclara, Pere, candeler de cera, ciutadà de Barcelona, 248.
- Serramitjana, Joan, teixidor de lli, ciutadà de Barcelona, 172.
- Serrateix, monestir, bisbat d'Urgell, 225.
- Serré, Joan, doctor 'utriusque iuris', ciutadà de Barcelona, 215.
- Sestrada, Galceran, ciutadà de Barcelona, 237.
- Sevilla, ciutat, regne de Castella, 11.
- Sicília, illa, regne, 21, 41.
- Simon, Antoni, escriptent, habitant de Barcelona, 180, 181, 182.
- Simon, Pere, boter, ciutadà de Barcelona, 45.
- Siracusa, ciutat, regne de Sicília, 21.
- Sirvent, Bernat, conseller i tresorer del rei, 64.
- Sitges, castell, vila, 235.
- Solanelles, Esteve, notari, habitant de Barcelona, 204.
- Soldevila, Gabriel, porter de la Diputació del General de Catalunya, ciutadà de Barcelona, 262.
- Soler, Francesc, fra, prevere, eremita, que viu al puig de Sant Bartomeu del terme de la vila de Solsona, 8.
- Soler, Miquel, vidrier, ciutadà de Barcelona, 125.
- Soler, Pere, fill de Pere Soler, mercader, ciutadà de Tours, regne de França, 272.
- Soler, Pere, mercader, ciutadà de Tours, regne de França, 272.
- Soley, Esteve, escriptura de Barcelona, 113, 114.
- Solsona, Jaume, barxiller en arts, oriünd del lloc de Moscarola, arquebisbat de Saragossa, 105.
- Solsona, vila, diòcesi d'Urgell, 8, 29, 31.
- Soses, Vicenç, escriptent, oriünd de València, habitant de Barcelona, 17.
- Spindeler, Nicolau, mestre de llibres d'estampa, ciutadà de Barcelona, 156, 159, 160, 161, 167, 169, 192, 279.
- Sunyer, Pere, prevere de Barcelona, oriünd de la vila de Cardona, 58.

- Sureda, Joan, escriptent de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 150.
- Sureda, Ramon, carnisser, ciutadà de Barcelona, 75.
- Sussan, Pere de, mercader, ciutadà de Barcelona, 241.
- Tàpies, Felip, mercader, ciutadà de Barcelona, 257.
- Tarassona, diòcesi, 82.
- Tarragona, arquebisbat, ciutat, 131, 167, 269.
- Taús, Ponç, canonge de la Seu de Barcelona, 21.
- Teixidor, Joan, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 3.
- Terrassa, Gabriel, notari, ciutadà de Barcelona, 96.
- Terrè, Ug, de la ciutat de Carcassona, 34.
- Terrés, Bartomeu, mercader, ciutadà de Barcelona, 191.
- Tesarac, Mateu de, notari, ciutadà de Barcelona, 34, 42.
- Thimo, Franc, canonge de Brussel·les, diòcesi de Cambrai, il·luminador de llibres, 122.
- Tintorer, Miquel, prohomi i sagristà de la parròquia de Sant Pere de Gavà, diòcesi de Barcelona, 184.
- Tolosa, ciutat, 34.
- Tomàs, Baltasar, flassader, ciutadà de Barcelona, 159, 160, 163, 177, 187, 188.
- Tomàs, Francesc, escriptent, ciutadà de Barcelona, 43.
- Tomàs, Llorenç, teixidor de lli, ciutadà de Barcelona, 172.
- Torrelles, Nicolau, mercader, escriptent de Barcelona, 251.
- Torrent, Antoni, escriptent de Barcelona, 79.
- Torrent, Bartomeu, notari, ciutadà de Barcelona, 265.
- Torrent, Berenguer, mercader, ciutadà de Barcelona, 38.
- Torrent, Francesc, escriptent de Barcelona, 206.
- Torrent, Francesc, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona, 120.
- Torrent, Guillem, 40.
- Torrent, Jaume de, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 168.
- Torrenteller, Pere, de la vila de Solsona, 29.
- Torres, Jaume, canonge de la Seu de València, bibliotecari major del rei, 115.
- Torres, Jaume, prevere de Barcelona, 33.
- Torres, Joan, de Vilafranca del Penedès, 6.
- Torres, Joan, fill de Joan Torres, de Vilafranca del Penedès, 6.
- Torre-serona, vila, del territori de la ciutat de Lleida, 205.
- Tortosa, ciutat, 66, 159, 246.
- Tortosa, Gabriel, estudiant d'arts, oriünd de Constantí, diòcesi de Tarragona, 182.
- Tosquella, Pere, notari de Barcelona, 36.
- Tostat, vila del comtat de Bigorra, 185, 186, 190.
- Tours, ciutat, regne de França, 272.
- Trabuquer, Albert, mercader, habitant de Lleida, 238.
- Tràpèna o Trapani, vila, de l'illa de Sicília, 41.
- Travesset, Bartomeu, doctor en decrets, canonge de la Seu de Barcelona, 150.
- Travesset, Guillem Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 156.
- Trilla, Pere de, mercader, ciutadà de Barcelona, 8.
- Trilla, Pere sa, canonge de la vila de Solsona, 31.
- Trinxer, Joan, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 226.
- Trinxer, Joan, llibreter, ciutadà de Barcelona, 119, 202, 206, 220, 223, 229, 240, 241, 246, 255, 264, 265, 272, 274, 275.
- Trinxer, Lluís, fill de Joan Trinxer, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 226, 264.
- Trinxer, Pere, llibreter, habitant de València, 241.
- Trinxet, Jaume, mercader, ciutadà de Barcelona, 238.
- Trobat, Antoni, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 207.
- Trullols, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 174.
- Tudó, Joan, causídic, ciutadà de Barcelona, 60.
- Ubac, Jaume, doctor en lleis, ciutadà de Barcelona, 168.
- Ubac, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 54, 106, 168.
- Ulm, vila d'Alemanya, 252, 256, 257, 259, 261.
- Urgell, diòcesi, 9, 34, 39, 164, 278.
- Úrsula Mateua Ferrera, 269.
- Valdés, Joan de, impressor, ciutadà de Barcelona, 217.
- Valença, muller de Bernat Muner, pareire de draps de llana, ciutadà de Barcelona, 7.
- València, Andreu, fill de Joan València, pareire de draps, habitant de Barcelona, 95.
- València, ciutat, 165, 209, 241.
- València, Joan, pareire de draps, habitant de Barcelona, 95.
- Vallès, Antoni, escriptent de Barcelona, 19.
- Vallès, Felip, escriptent de Barcelona, 22.
- Vallès, Joan, prevere de Barcelona, 125.
- Vallfogona, Antoni de, escriptent, ciutadà de Barcelona, 53; notari, 56.
- Vallfogona, Gabriel Pau, fill d'Antoni de Vallfogona, notari, ciutadà de Barcelona, 56.
- Vallmanya, Pere, notari, ciutadà de Barcelona, 80.
- Valls, Francesc, cirurgià, ciutadà de Barcelona, 151.
- Valls, Francesc, cirurgià, de la vila de Ciutadella, illa de Menorca, 216.
- Valls, Galceran des, de la ciutat de Lleida, 4.
- Valls, Manuel des, fill de Galceran des Valls, de la ciutat de Lleida, 4.
- Valls, Orticó, barber, habitant de Barcelona, 119.
- Valls, Rafael, fill de Francesc Valls, cirurgià, de la vila de Ciutadella, 151, 216.
- Vallseca, Gabriel, mestre de cartes de navegar, primer ciutadà de Barcelona, després ciutadà de Mallorca, 68.
- Vasques, Lluc, escriptent de lletra rodona, del regne de Portugal, habitant de Barcelona, 86.

- Vendrell, Antoni, fill de Pere Vendrell, habitant de Vilafranca del Penedès, diòcesi de Barcelona, 26.
- Vendrell, Bernat, canviador de monedes, ciutadà de Barcelona, 60.
- Vendrell, Joanet, fill de Pere Vendrell i germà d'Antoni Vendrell, habitant de Vilafranca del Penedès, diòcesi de Barcelona, 26.
- Venècia, ciutat, 244.
- Verdaguer, [..], prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 174.
- Verdaguer, Ferrer, escriptor de Barcelona, 24.
- Verdaguer, Joan Miquel, estudiant d'arts, 267.
- Vernet, Antoni, llibreter, habitant de Barcelona, 119.
- Vic, ciutat, diòcesi, 34, 190, 230, 242, 263.
- Vicenç, Guillem, corredor d'orella, ciutadà de Barcelona, 267.
- Vicenç, Jaume, fill de Pere Vicenç, mercader, ciutadà de Barcelona, 44.
- Vicenç, Pere, mercader, ciutadà de Barcelona, 44.
- Vidal, Bartomeu, ciutadà de Barcelona, procurador reial al regne de Sicília, 37.
- Vidal, Bartomeu, corredor de felpa, ciutadà de Barcelona, 197.
- Vidal, Francesc, escriptor de lletra rodona, ciutadà de Barcelona, 125, 127.
- Vidal, Gabriel, mercader, ciutadà de Barcelona, 238.
- Vila, Berenguer, canonge de la Seu de Barcelona, 156.
- Vila, Marc sa, barber, ciutadà de Barcelona, 73.
- Vila, Pere, prevere, vicari perpetu de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 28.
- Viladecans, Antoni, habitant de Barcelona, 31.
- Viladecans, Joan, teixidor de vels, ciutadà de Barcelona, 154.
- Vilafranca del Penedès, vila, diòcesi de Barcelona, 6, 26.
- Vilagut, Gabriel, escriptor de lletra rodona, fill de Joan Vilagut, notari, ciutadà de Barcelona, 94.
- Vilagut, Joan, notari, ciutadà de Barcelona, 94.
- Vilalba, Joan, prior del monestir de Sant Pere de Riudebitlles, 73.
- Vilana, Joan, escriptor de Barcelona, 156.
- Vilanova, Antoni de, escriptor, ciutadà de Barcelona, 66.
- Vilar, Antoni, paraire de draps de llana, habitant de Barcelona, 274.
- Vila-rasa, Pere de, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 47.
- Vilardell, Francesc, argenter, ciutadà de Barcelona, 2.
- Vilardell, Francesc, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, 78.
- Vilert, Miquel, estudiant d'arts, habitant de Barcelona, 147.
- Viló, Antoni, escriptor de lletra rodona, habitant de Barcelona, 88, 89.
- Vinader, Francesc, ciutadà de Barcelona, 84.
- Vinyamata, Bernat de, prevere, beneficiat a la Seu de Barcelona, 21.
- Vinyes, Antoni, escriptor, ciutadà de Barcelona, 37.
- Vinyes, Mateu, mestre en arts i en medicina, ciutadà de Barcelona, 80.
- Vinyoles, Joan, scrient de Barcelona, 8, 10, 12, 14.
- Vives, Joana, monja del monestir de Santa Maria de Valldonzella, del territori de Barcelona, 195.
- Voltor, Jaume, escriptor, habitant de Barcelona, 270.
- Voltormà, Francesc, escriptor de Barcelona, 250.
- Xarmat, Mateu, del lloc de Torre-serona, del territori de la ciutat de Lleida, 205.
- Xarmat, Miquel, fill de Mateu Xarmat, del lloc de Torre-serona, del territori de la ciutat de Lleida, 205.
- Xicot, Jaume, sastre, ciutadà de Barcelona, 244.

Jordi BRUGUERA

LA POSSIBLE FILIACIÓ DIALECTAL
DEL *LLIBRE DELS FETS* DE JAUME I*

En ocasió d'una edició modernitzada del *Llibre dels fets* de Jaume I (FERRANDO-ESCARTÍ, 1995), els seus autors es declararen fermament convençuts del caràcter occidental de la llengua dels còdexs del llibre, incloent-hi el manuscrit bàsic de Poblet. Assumien alguns breus arguments esparsos de Joan Coromines a favor d'aquesta opinió i hi afegien alguns altres exemples lèxics per a corroborar-la. Val a dir que no feien cap esment del que jo ja n'havia dit çà i lla en treballs anteriors sobre Jaume I i en la introducció a la meva edició crítica del *Llibre dels fets*, on ja citava les al·lusions de Coromines.

Poc temps després em feia ressò de les seves opinions en un article publicat primer el 1996 a la «Miscel·lània Germà Colón» i reproduït a BRUGUERA, 1999, 147-157, juntament amb un nou estudi sobre les variants textuais (p. 159-179). Més recentment, el professor Antoni Ferrando (2001), en un extens i minucios article, publicat en aquestes pàgines, reprèn el tema de la filiació dialectal del *Llibre* de Jaume I, resseguint ben explícitament —ara sí— el que jo n'he pogut escriure fins ara.

Agraïxo cordialment l'interès que el professor Ferrando ha manifestat, fins i tot amb expressions de deferent consideració i simpatia, per la meua opinió i els meus arguments sobre aquesta qüestió, tot i no compartir-los. Fins aquí, i per aquest sol fet, no caldria potser remoure el tema i exposar-nos a convertir aquest desacord en una polèmica bizantina i enutjosa. Però en alguns moments de la seva contraargumentació fa afirmacions sobre certs punts en què sembla passar per alt el que n'he exposat, em fa dir a vegades alguna cosa que no he dit, almenys no prou exactament, i incorre també en alguna certa contradicció en les seves asseveracions. Per això l'amic Ferrando —i el lector pacient— em permetran que ressegueixi per ordre el seu article —a costa a vegades d'alguna reiteració que ell mateix fa— i que em deturi a comentar tot allò que no puc admetre.

Abans de tot, però, voldria intentar de centrar i esquematitzar el problema que ens ocupa. Que jo sàpiga o recordi, la qüestió de la filiació o subagrupació dialectal de la *Crònica* de Jaume I no fou esmentada ni abordada directament pels primers tractadistes. Joan Coromines, com deia abans, hi féu algunes al·lu-

* En aquestes pàgines les referències que es limiten a assenyalar una pàgina (amb o sense indicació d'una secció de la mateixa), remetent a Antoni FERRANDO (2001), i les que segueixen algun mot del *Llibre dels fets* a secció i línia de l'edició crítica de Jordi BRUGUERA (1991); ambdós títols es troben en les Referències bibliogràfiques finals.

sions en tres indrets del seu *DECat*, cenyint-se a l'àmbit lexical. En la meua introducció a l'edició crítica de la *Crònica* (BRUGUERA, 1991, I, 126, § 138; 133, § 145 e) recollia les observacions de Coromines i n'aventurava alguna presa de posició. Després seguiren les esmentades opinions de FERRANDO-ÈSCARTÍ (1995, 17-18), la publicació dels meus treballs (1999) i finalment el recent article de FERRANDO (2001).

Tenint present que en el problema d'aquesta possible subagrupació dialectal del *Llibre* de Jaume I entren en joc diversos còdexs o almenys dos grups de manuscrits i la participació en l'elaboració d'alguns d'ells de copistes identificats, en síntesi convé de tenir ben en compte i esbrinar:

- a) els possibles dialectalismes d'un còdex o un altre, si és que ho són;
- b) si es poden atribuir ja a cap manuscrit anterior;
- c) l'influx de la parla del copista.

Val a dir que, amb uns altres mots o enfocaments Ferrando també té en compte aquestes consideracions precedents (p. 526-527).

I ara passo a fer una lectura atenta i comentada de l'article d'Antoni Ferrando, seguint l'ordre de les successives pàgines.

1. *Pàg. 512, §2.* Jo no dic enlloc, 'en altres paraules', que «el caràcter oriental de determinats trets del *Llibre dels fets* no serien atribuïbles al copista de Poblet, sinó a l'obra original». Simplement parlo del ms. H de Poblet sense aventurar si les seves característiques podien ser degudes al text original o a la parla del copista. Referent a aquest darrer, en alguns indrets només opino sobre el possible respecte conservador que hagués pogut tenir pel text que copiava (BRUGUERA, 1991, 45, & 48 dd; 133, § 145 b, d; BRUGUERA, 1999, 146, 154).

2. *Pàg. 512, final.* El caràcter 'oficial' del text de l'Arxiu Reial barceloní (ms. C) i del de l'Arxiu del Mestre Racional de la ciutat de València (ms. D) no són «unes raons sòlides per fer també molt idònia la tria de C com a manuscrit base per a una edició crítica del *Llibre dels fets*», com afirma Ferrando. No crec que la simple 'oficialitat' d'un text sigui raó suficient per a preferenciar-lo, si no hi ha raons filològiques i lingüístiques que l'avalin especialment, com penso d'haver pogut subratllar comparant els mss. C i D amb H.

3. *Pàg. 513, § 1-2.* Que el ms. C presenti «trets gràfics i un bon nombre de tries lèxiques i variants formals, pròpies o predominants en el català occidental del segle XIV» no crec que permetin de «considerar-lo més fidel en aquests aspectes a la llengua del rei.» Per què? Ja vaig donar-hi les meves raons (BRUGUERA, 1999, 149-150), que no fan prou pes a Ferrando: es tracta d'uns pocs occidentalismes de C que també apareixen a H. Aquests pocs trets lèxics occidentals propis de C l'han de fer més fiable per més pròxim a la parla del rei, presumptament occidental del tot pel seu temps d'infantesa passada a Montsó i a terres de ponent?

A part de la poca seguretat que tenim que el possible influx lingüístic occidental en la parla de Jaume I, rebut de jovenet, persistís fins al moment de la redacció (o més bé dictat!) del seu llibre, això s'hi podria detectar amb

versemblança, si el mateix rei l'hagués escrit directament. Però els dos mss. en qüestió són obra de copistes de procedències diferents i d'èpoques molt més tardanes.

Ferrando diu que en la introducció a la seva edició de la *Crònica* (FERRANDO-ESCARTÍ, 1995, 17) «remarcàvem la contradicció entre la caracterització fonèticament oriental que Bruguera atribueix al *Llibre dels fets* i la presència de trets lèxics occidentals, no explicables per situacions contextuals». Aquesta afirmació em resulta poc clara. En aquella introducció no m'esmenten mai, fora de citar l'edició crítica: el que hi diuen, ho diuen sense referir-se per res a opinions meves. Això és ara, en l'article que comentem.

D'altra banda, i ja des d'ara, cal remarcar unes afirmacions de Ferrando, que em semblen poc precises, sobre la presumpta filiació dialectal dels mss. H i C que enterboleixen les seves consideracions. A la p. 513 diu que el ms. C té trets «predominants en el català occidental del s. XIV». A la p. 515: «Coromines... s'està referint, de fet, al ms. H, que, gràficament, és de mà oriental». A la p. 519: «H és, certament, una còpia oriental, però C no és de ,procedència occidental', ja que fou copiat i datat a Barcelona per un escriptor aragonès». A la p. 525: «H depèn d'un text occidental». A la p. 526: «Com ja s'ha dit, el ms. C no és occidental, sinó barceloní, i el seu copista, aragonès». A la p. 529: (parlant del ms. H) «l'elevat nombre d'indícis occidentals de tipus fonètic, morfològic i lèxic apunten cap a la dependència d'un text occidental». I més avall, al § 2: «El *Llibre dels fets* presenta una sèrie de trets gràfics i morfosintàctics, comuns, en diverses proporcions, a H i C, que en confirmen l'origen occidental». En resum, doncs, tant H com C, els fa orientals i occidentals gairebé a parts iguals. Fora que Ferrando no s'adonés prou bé que la seva manera d'expressar-se resulta almenys poc precisa, quan a vegades sembla dir dels còdexs que ,són' orientals o occidentals (en ells mateixos, per les seves característiques fonamentals) o bé que, siguin com siguin, en tot cas ,procedeixen', com a còpies, d'un original oriental o occidental.

4. *Pàg. 514, §1.* Sobre l'hàpax ,guilando / guiçado': «No hi ha cap raó per a suposar que l'original siga l'Intel·ligible ,guilando'». Realment. Ni tampoc n'hi ha cap per a suposar que ho sigui el ,guiçado' dels altres mss. Tots dos són rars i fins ara inexplicats. L'argument és una espasa de dos talls. D'altra banda, són molts els errors inexplicables que es donen entre els mss., sobretot respecte al ms. H (BRUGUERA, 1991, 18-21, § 17, 19-24). A la parella ,guilando / guiçado' podríem afegir, com a més sorprenents: «batut / bareyt, 25.35; roca / rota, 103.13; derrocada / de corrotada, 158.17; cales / falles, 159.16; formiga / formatge, 160.10; a l'alba / a laberade, 161.16». Potser se'n podrà treure més suc algun dia. De moment, vegeu el meu recent article *La ,roca' mallorquina de Jaume I*, en curs de publicació dins «Randa» (2002 = Miscel·lània Miquel Batllori).

5. *Pàg. 518, § 2.* Després de sintetitzar els trets lingüístics que jo donava (1991, I, 35-133) per a la caracterització oriental del ms. H, Ferrando subratlla el nombre d'arcaïsmes que jo presento, en gran part modernitzats al ms. C, sobretot per influx de la Cancelleria, mentre uns altres «comencen a esdevenir

dialectalismes». D'una banda, doncs, sembla que Ferrando, admetent també força arcaïsmes en el ms. H, hagi d'acceptar implícitament un major acostament d'aquest text al temps de Jaume I. D'una altra banda, reconeix que certs trets esdevenen dialectalismes després d'una fase d'arcaïsmes. Consideració que caldrà tenir ben present.

6. *Pàg. 518, darrer §, a.* Ben d'acord amb Ferrando que en qualsevol manuscrit «en la manera del possible, s'ha de diferenciar sempre la llengua original de la de la còpia, que és alterada conscientment o inconscientment pel copista». I és prou evident, comparant H amb C i els altres mss., que, a més de procedir d'originals poc o molt diferents, presenten notables divergències d'adaptació entre ells. Això sol ja ens relativitza l'aproximació que voldríem esperar de cada ms. al parlar del rei Jaume. Aquesta consideració, em sembla que ja l'he tinguda sempre en compte.

7. *Pàg. 519, § b.* D'acord que la procedència i la formació dels copistes pugui condicionar el color dialectal de cada còpia. Si podem acceptar que Celestí Des torrents era de parla oriental, aquest fet pot corroborar el possible color oriental del ms. H, malgrat les vacil·lacions de Ferrando sobre el seu caràcter oriental o occidental subratllades al paràgraf tercer.

Pel que fa a Juan de Barbastro, la seva filiació pot donar lloc a una doble consideració sobre el seu possible influx en el ms. C. Segons Ferrando, «per la seua condició de funcionari de la Cancelleria reial, devia tenir un bon coneixement del català cancelleresc i, gràcies als seus anys de residència a Barcelona, degué arribar a dominar també el parlar de la ciutat. [...] Juan de Barbastro difícilment podria haver introduït en la còpia de 1380 trets dialectals occidentals, i fins i tot extremoccidentals aliens al seu parlar nadiu i al de Barcelona. H és, certament, una còpia oriental, però C no és de 'procedència occidental', ja que fou copiat i datat a Barcelona per un escriptor aragonès». L'argument ja m'està bé. L'experiència sol confirmar que algú que aprèn a parlar una llengua estrangera, sobretot si té una certa cultura, procura de fer-ho al més acostat possible a allò que ell considera el nivell més comú, més acadèmic, més oficial. Però aleshores d'on provenen els trets occidentals de C que Ferrando també reconeix en altres llocs? Si el pòsit aragonès de Juan de Barbastro no podia traslluir-se en la seva còpia, llavors els seus occidentalismes haurien d'ésser de l'original? Tindríem, doncs, també una actitud de respecte a un text copiat? És ben acceptable.

8. *Pàg. 519, § c.* Observant les característiques materials i textuals i les possibles destinacions de cada ms., per determinar-ne també la valoració, Ferrando remarca que el ms. C té uns quants folis substituïts per còpies en paper del segle XVI. La diferència d'època d'aquests fulls s'ha de tenir en compte al moment d'avaluar-ne les variants textuals que presentin. Així, subratlla que el mot ‚barcelles‘ de 15.10 en lloc de ‚kafizes‘ de H s'explica perquè apareix en aquesta part afegida al segle XVI, procedent probablement d'una còpia valenciana, tal com suggereixen les versions de D, E, V. Jo encara li faig presents altres variants pròpies tan sols de C, aparegudes en els trenta-cinc capítols que abasten els fulls supletoris del segle XVI; les morfològiques: ‚atorgà / otorgué‘, 2.58; ‚nostre /

nòstron', 3.2; ,gità's / gité's', 26.32; ,mudà's / mudé's', 26.46; les lèxiques: ,Tolçà / Tolosà' 8.2; ,mester / menester', 16.20; ,ab si quart de / ab si quatre', 26.21; ,pug / puygant', 26.41; i la vintena llarga d'errors de còpia recollits a BRUGUERA, 1991, 20, § 24. No crec que aquestes variants ens serveixin gaire per a situar dialectològicament ni tan sols els fulls del segle XVI.

9. Pàg. 520, § d. En aquest paràgraf Ferrando troba inobjetable que l'aspecte fonètic del predomini del tractament en ,ei / ey' del grup llatí -ACT- en el ms. H sigui una característica d'arcaisme d'aquest ms. Però, en canvi, a la pàg. 522, 3.2 b diu: «Si, en el català i el balear, la reducció del diftong de ,-eit' a ,-et', ja iniciada a primeries del segle XIII, predomina al XIV, l'alt percentatge de casos (93 %) en què apareix a H el resultat ,ey / ei' podria expressar, efectivament, un respecte ,envers un text antic', però és més probable que reflectís un text occidental de la primera meitat del XIV, on, en general, continuava pronunciant-se així, com encara es fa al Pallars i a la Ribagorça»; i reitera la idea a la pàg. 529, 2. Per què hauria d'ésser més probable que aquest tret fonètic reflectís un text occidental de la primera meitat del XIV, si un text bàsic anterior al ms. H, per raó de la seva mateixa antiguitat, podia reflectir també un estadi de llengua més arcaic, no modificat per la parla oriental de Celestí Destorrents? Arcaisme, doncs, o bé occidentalisme?

10. Pàg. 521, § 2. Naturalment, el ms. H té errors (BRUGUERA, 1991, 21, § 25; 25, § 27) i algunes vegades C té lliçons millors a les quals convé recórrer. Però això no treu que, malgrat tot, H en tingui menys i de menys gruix que C i, per aquest motiu, pugui ésser preferible en general. No crec que inviti a canviar aquesta opinió el fet d'admetre la hipòtesi de Ferrando que els errors de H puguin ser atribuïbles a Celestí Destorrents o al còdex que copiava. Siguí qui en sigui el culpable, els errors hi són, en un lloc i un altre. Ja hem parlat abans de ,guilando / guicado'. Ara Ferrando hi afegeix amb el mateix argument simplista el doblet de l'hàpax ,sarces / treces', 202.15.

Segons ell, «no hi ha cap evidència que ,sarces' siga l'original. [...] Tot sembla que es tracta d'un error de lectura de Destorrents, atesa la proximitat paleogràfica entre tots dos mots, la unanimitat de tots els altres mss. per ,treces' i la inexistència de documentació medieval de ,sarces', si bé constatem un sospitós ,sarçal', però ja cap al 1400, a Antoni Canals» (521). En primer lloc, «proximitat paleogràfica entre tots dos mots»? Ja n'hi ha de similituds gràfiques en paleografia que han induït a confusions. Però, mirem-nos bé ,sarces' i ,treces': malgrat la ,s' gòtica afuada que podia evocar una ,t', no és tan fàcil de confondre ,ar' amb ,re', ni jugant amb metàtesi. D'altra banda, aquesta suposició implicaria que ,treces' fos l'original (tria unànime de CDENV), atesa la «inexistència de documentació medieval de ,sarces'». Manca de documentació de ,sarces'? M'estranya que Ferrando no tingui en compte la presència de ,sarces' al *Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321)* -el magnífic estudi del qual de M. Àngels Diéguez Seguí (2001, 405) ell no pot pas ignorar—, on apareix també l'altre conflictiu ,sas'. Em resulta, a més, sorprenent que Celestí Destorrents pogués tenir al davant un ,estrany treces' i el confongués ,paleogràficament'

amb un ,indocumentat sarces'. D'on el podria treure, si no existia al seu temps i precisament amb un sentit tan adient? Però, evidentment, existia. L'estudi de M. A. Diéguez (2001, 405) ens informa que «el mot sols estava documentat en la *Crònica* de Jaume I, on apareix una vegada [...] no és estrany que el mot també s'aplicàs a abraçadores i collars, com en l'exemple, o el derivat ,sarçal collar' en Canals» (testimoni que, d'altra banda, Ferrando reporta). Així, doncs, entre ,sarces' i ,treces', quin podia ésser més antic? Entre Destorrents i Barbastro, qui no entenia a qui? Continuo pensant que cap dels dos no podia ignorar el valor de cada mot, altrament pràcticament sinònims, sinó que —com ja insinuava (1999, 166)— tot i essent ,sarces' més antic i conegut entre els moros, possiblement ,treça' s'havia fet més corrent que ,sarça' a l'època més tardana del ms. C i companyia.

11. *Pàg. 521, § a.* Sobre el doblet ,secans / sas', 187.12, 201.3, Ferrando insisteix a desvalorar la meua argumentació dient simplement que la cosa és al revés i amb alguna contradicció. Per a ell el fet que el ms. H tingui els dos mots en dos contextos a poca distància entre ells no vol dir res. «Ben al contrari, a la vista de C i de l'absència de documentació històrica, sembla prou evident que (,secans') es tracta d'un mot inventat». ,Secans', un mot inventat per Destorrents? No té en compte Ferrando l'opinió de Coromines (*DECat*, VII, 725, s. v. *sec*), que jo ja citava (BRUGUERA, 1999, 160), segons la qual ,secà' «en sentit propi és usual a totes les terres catalanes, si bé és més propi del valencià l'aplicació individual a un camp secà»? Tan aberrant és de suposar que un mot antiquíssim i, sí, vivíssim en terres nord-occidentals (fins de contacte aragonès) hagués pogut esdevenir menys usual (com apunta Coromines) i en un moment donat Destorrents l'hagués substituït per un sinònim com ,secans'? Ferrando continua: «Possiblement, la lliçó ,pas' als mss. DEV s'explica també per la mateixa raó que Destorrents la interpretà ,secans', tot i que el mot no era desconegut a les comarques centrals del País Valencià, ja que apareix citat, al 1300, al *Llibre de Cort de Justícia*, de la ciutat de València» (esmentat, hi afegeixo jo, per Diéguez, 2001, 405). Llavors, la substitució de ,sas' per ,secans' en el ms. H, «no sembla avalar una intenció de precisar un mot en cada context», però, en canvi, la substitució de ,sas' per ,pas' en els altres mss., sí, és perfectament comprensible... (recordo de passada que el ms. N, com el C, té també ,sas'). Resulta que en substituir ,sas' per ,secans', Destorrents no devia tenir «una intenció de precisar un mot en cada context», però, en canvi, els textos de DEV, sí? Per quina mena de lògica? El que a mi continua intrigant-me és que en el ms. H aparegui la frase (estrictament) ,E nós anam pel secans' en quibida i vistement encorbada i atapeïda al damunt d'una raspadura, i que justament sigui aquest indret on es produeix el canvi de mot conflictiu. Curiosament, si en l'espai d'aquella frase hi hagués hagut ,sas' en lloc de ,secans', tots els mots haurien quedat harmònicament repartits com la resta de les línies. Què va passar?

12. *Pàg. 522 b.* Sobre la doble variant ,espantà's / emparà's', 171.7, jo ja admetia que la lliçó de H no era la més adient al context, però podia tenir un sentit, ni que fos paradoxal. De tota manera la versió de Marsili no es pot potenciar

gaire contra H, perquè, com ja remarcava, és ambigua. La frase ,Et admisit' es podria referir, com a subjecte, tant a Bernat Guillem com al rei. Si subratllava aquest cas era, com en el de ,secans / sas', perquè en H el mot també apareix corregit i atapeït dins la línia corresponent. Per què ho va fer el copista? En tot cas, la doble possibilitat ,espantà's / emparà's' no és gens pertinent per a consideracions dialectològiques o cronològiques sobre els mots.

13. *Pàg. 522, § c.* En el doblet ,xapsir / samit' Ferrando torna a sentir-se incòmode davant d'un hàpax de H enfront de la unanimitat dels altres mss. en una altra lliçó. Però, si tant Coromines com Moll no hi fan escarafalls com a impossible, per què no en podem admetre nosaltres la possibilitat, si, a més, aquí ens trobem, com ja indicava (1999, 177), en un cas tan semblant al doblet ,secans / sas'? Si ,xapsir' i ,samit' apareixen en contextos idèntics, no es podia adonar Destorrents que feia dues tries? Ara, per què?

14. *Pàg. 522, § d.* Sembla prou clar, com sempre he reconegut, que ,trebeyl' és un aragonèsisme. I és ben versemblant que el mot es trobés ja als textos més primitius, bases dels mss. H i C. I també és raonable que H catalanitzés el mot, mentre que C, d'autor aragonès, conservés la forma més original. Aquest cas fóra una excepció a la catalanitat oriental que Ferrando atribueix a vegades decididament al manuscrit de Juan de Barbastro.

15. *Pàg. 522, 3.2 a.* Ferrando considera que els noranta-quatre casos d'ús de grafia ,ix' de la fricativa palatal sorda en posició intervocàlica són contraris a la suposada parla oriental de Destorrents, el qual «difícilment podia imitar un hàbit gràfic i un tret fonètic inusitats en el català oriental de principis del segle XIV. En canvi, en el català occidental, aquell hàbit gràfic no era rar i el tret fonètic ja s'havia generalitzat». Per què subratlla els noranta-quatre casos ,occidentals' i no, en canvi, els dos-cents setanta-dos (més l'ús ,pàssim' de ,exir') de grafia ,x', ,oriental', que són més del triple? Per què no enfocar-ho al revés i remarcar una certa vacil·lació gràfica que pot revelar una primitiva pronunciació ,ix' més generalitzada que s'anà reduint fonèticament en la parla oriental?

16. *Pàg. 522, 3.2 b.* Sobre la major freqüència de la reducció del diftong ,eit' a ,et', si (d'acord amb Coromines mateix) admetem que la forma ,eit' és la més arcaica, tot i que després persisteixi només en català occidental, per què hem de presentar necessàriament la major freqüència de *eit* en H com un signe d'occidentalisme en comptes d'un signe d'arcaisme? Cal tenir present també, com ja remarcava (1991, 46, § 48 d), que els mss. del grup C, més tardans, presenten a vegades variants en ,e' de les formes en ,ei' de H, i moltes altres conserven les mateixes formes diftongades. I, si tantes formes en ,ei' de H són signe d'occidentalisme declarat, què hi fan les quaranta-tres formes en ,e'? Si Ferrando admet —tenint en compte el marc cronològic— que ,eit' pot ésser també un signe d'arcaisme, per què hem de fer prevaler necessàriament una opinió sobre una altra?

17. *Pàg. 523, § c.* La il·lusió occidentalista de Ferrando li fa llegir-me amb poca exactitud fins en un aspecte tan ,oriental' com la confusió gràfica entre ,a' i ,e' àtones. Diu que «encara que hi ha un bon nombre de casos de confusió de ,a' i

,e' àtones, com es pot esperar d'un copista oriental del segle XIV, la proporció dins el conjunt és, com reconeix Bruguera, ,minsa': ,Jaume', amb vint-i-dues ocurrences, contra ,Jacma', amb una; ,sempre', amb vuitanta-cinc, contra ,sempre', amb una, etc.» Jo no dic això, pres així fora de context. Aquesta afirmació, la faig referint-me a la confusió ,e / a' àtones «en posició final seguida de consonant», comentant el que en diu Coromines en general per al català d'abans del segle XV, on afirma que no es troben confusions ,a / e' en aquesta posició. Aleshores hi afegeixo que a la *Crònica*, malgrat d'ésser d'abans del XV, «la proporció de confusions ,a / e' és minsa, però, tanmateix, n'hi ha» (1991, 49, § 52, c; cf. 1999, 155, 2). Ferrando em fa generalitzar aquesta proporció ,dins el conjunt', quan precisament al començ del paràgraf sobre la distinció ,e / a' àtones (1991, 48, § 52) ja dic: «En el nostre text es dona abundantament la confusió gràfica entre ,e' i ,a' àtones, reveladora de la neutralització d'aquests dos fonemes, consumada ja des de molt aviat».

18. *Pàg. 523, § d.* Ferrando té raó de dir que la mutació en ,i' de la ,e' pretònica en contacte amb consonant palatal, com a tret acusat del rossellonès actual, ens ajuda ben poc a caracteritzar dialectològicament un text com el ms. H, que ningú no gosaria d'adscriure a aquell parlar. Ens hi ajudaria, en tot cas, una mica més de lluny, en tant que el rossellonès també és una parla oriental. Però, si aquest fenomen és també un tret documentat en català nord-occidental medieval, persistent també fins avui, aleshores em sembla que seria un tret no gaire específic, pel fet de ser compartit pels dos grups dialectals. De tota manera, val a dir que jo esmentava aquest tret fonètic sense subratllar-lo com a característica dialectològica pertinent del text de la *Crònica*. Amb tot, observem que al ms. H tenim dos-cents quaranta-nou casos de mots amb ,e' per seixanta-set amb ,i'. Si la mutació en ,i' és signe d'occidentalisme són gairebé el quàdruple els casos amb ,e'. Em sembla, doncs, que tenim aquí un indici més de la vacil·lació medieval d'un fenomen que més endavant podrà ser determinant dialectològicament.

19. *Pàg. 525, § 2.* Ferrando limita aquí a tres els trets que, segons ell «deixen entreveure prou clarament l'occidentalitat de la llengua del *Llibre dels fets*, mentre que la resta no permet traure'n conclusions dialectològiques en cap sentit». Els trets determinants són: ,ix / x, eit / et, e / i'. No sé si he reeixit a demostrar-ne la poca força de la seva argumentació. Amb tot, i malgrat de reduir a tres els trets dialectològicament determinants, conclou decididament que «H depèn d'un text occidental». És massa agosarat d'afirmar que una tal conclusió no es dedueix de tals premisses?

20. *Pàg. 526. a)* Si Ferrando creu que «de les 17 ,formes occidentals' de CDENV [arch de Sent Joan, corell, desunflada, dimarts, espesura, foya, mamprès, marjal, mate, mitat, muntar, oroneta, partiscats, sas, serviscats, trebello, xichs] que jo suposo que no són comunes ,a tot el domini del català antic', una gran part són també arcaïsmes més o menys generalitzats», ,pro me facit', perquè llavors encara em redueix el nombre d'occidentalismes possibles.

b) Semblantment, si «dels 10 ,dialectalismes' occidentals de H [albíxera, arena, aydar, bístia, dos, huy, muntar, riquea, sas, secans] una gran part són

també arcaïsmes de tot el domini lingüístic i, en tot cas, la ‚possibilitat migratòria‘ no és raó suficient per a justificar-ne la presència al *Llibre dels fets*», també ‚pro me facit‘, per la mateixa raó de reduir-ne el nombre d’occidentalismes possibles i considerar-los simplement arcaïsmes.

c) Afirma rotundament que «com ja s’ha dit, el ms. C no és occidental, sinó barceloní i el copista, aragonès». Ja he parlat abans de les contradiccions sobre aquesta filiació dialectal de C. Recordo ara, a més, que a l’edició popular del *Llibre dels fets* (FERRANDO-ESCARTÍ, 1995, 17-18) deia que C era més important, precisament per occidentalista.

21. Pàg. 526, § 5. Aquí sí, que estic d’acord amb les afirmacions de Ferrando sobre la dificultat «de determinar els dialectalismes a l’època de redacció del *Llibre dels fets*», amb la seva distinció de dialectalismes absoluts i dialectalismes relatius, amb la necessitat de relativitzar les dades, «ja que ben sovint s’ha d’entendre el dialectalisme de l’època simplement com a tendència cap a la preferència d’un mot o d’una variant formal en una determinada zona». Em sembla que aquest ha estat també sempre el meu enfocament del problema. El que potser no he aconseguit del tot ha estat de poder precisar, com Ferrando legítimament voldria, el grau de dialectalisme absolut o relatiu de cada mot qüestionat i en cada còdex, i quins devien ésser els dialectalismes originaris del *Llibre dels fets*. Cada mot sempre pot ser objecte d’estudi més aprofundit en diversos aspectes. Però hom no ho pot fer tot.

22. Pàg. 526, final - pàg. 529. Ferrando intenta de classificar els dialectalismes basant-se en les meves llistes i afegint-n’hi d’altres de possibles segons ell. Hi faré alguns comentaris.

Afegeix, com a dialectalisme absolut de H, ‚trehudament‘. N’afirma, sense donar-ne raons, que no té res a veure amb ‚trehut‘ o ‚trahut = tribut‘, sinó amb l’aragonès ‚trehudo = agosarat‘. A part de no considerar el que en dic en una altra ocasió (BRUGUERA, 1999, 44), tampoc no té en compte, sembla, l’opinió de Coromines (*DECat*, VIII, 827 b, 52, s. v. *tribut*), que relaciona l’aragonès ‚trehudo‘ amb el llatí ‚tributum‘. El que, crec, resta sense aclarir, entre tots tres, és el significat precís del nostre ‚trehudament‘, sigui quina sigui la seva etimologia.

Un altre dialectalisme absolut de H i C afegit és ‚lo pols‘, en masculí. Sembla que Ferrando també prefereix d’eludir el que jo en deia en una altra ocasió (BRUGUERA, 1999, 38), on, a més de recollir l’opinió de Coromines i de Veny sobre el caràcter arcaic en català medieval del gènere masculí de ‚pols‘, apuntava també un possible influx occità.

Malgrat el relativisme que poc abans admetia per a la consideració dels dialectalismes, absoluts o relatius, Ferrando continua adduint una sèrie de fenòmens que, adés per a un còdex, adés per a un altre, presenta com a occidentalismes:

a) «El caràcter extremoccidental del *Llibre dels fets* és confirmat per un conjunt de variants formals afins a l’aragonès», tals com els mots amb presència del grup consonàntic ‚-nd-‘. Però és un tret afí a l’aragonès i a l’occità (llevat el gascò), tan comú també en tants autors medievals, que inclina a fer pensar més aviat en arcaïsmes també genuïnament catalans (BRUGUERA, 1999, 22-23).

b) El mot ,servici', forma predominant enfront de ,servey', és més aviat un llatanisme que un occidentalisme, usat fins i tot per Lull (BRUGUERA, 1999, 156).

c) El verb ,defendre', en oposició al més predominant després ,defensar', malgrat que hagi pogut perdurar més en català occidental, no es pot considerar un occidentalisme. En tot cas —i a desgrat del mateix Coromines— és molt corrent a tots els autors medievals (a la *Crònica*, únic), no pas necessàriament occidentals. N'hi ha prou de fer una ullada a l'Alcover-Moll: Lull, Muntaner, Metge, Jordi de Sant Jordi, *Curial*, Eiximenis, *Tirant*, etc.

d) La no-palatalització de ,-nn-' [,engan, enganar'] és corrent en lleidatà. Però ,enganar' és també bastant general en català antic i conservat a les Balears (BRUGUERA, 1991, 40, § 42).

e) La potenciació provadora de l'ús a la *Crònica* dels possessius altres que ,llur' (un 3,7%) com a occidentalisme, amb l'única referència a l'opinió de Ferran Soldevila, és un dels casos on l'argumentació de Ferrando sembla prescindir més de les raons contràries. Així, doncs, no té cap valor que aquest ús aparegui ja de molt antic en català, com ho demostren tants textos i els testimonis i les opinions de Fabra, Badia i Coromines? (BRUGUERA, 1991, 61, § 64 d).

f) Que les moltes alternances dels articles personals ,En / Don, Don / En' davant noms d'origen català i aragonès no tenen «una explicació satisfactòria», ho deia jo (BRUGUERA, 1999, 22, 6) tenint en compte que l'un o l'altre tractament solien donar-se, en principi, a catalans o castellans, però a vegades un català tenia un ,Don' i un aragonès o castellà també podia tenir un ,En'. Però l'ús del tractament ,Don' fou molt corrent en català antic i no sempre per mer influx aragonès ni occidental. Ho explica prou àmpliament Coromines (*DECat*, III, 178-179, s. v. *dona*), tot i que acabi dient: «La conclusió em sembla que ha de ser que realment l'ús de ,don' davant un nom de persona fou un fet d'influència aragonesa, i que tanmateix en certs casos fou a manera d'empelt d'una vida essencialment forastera, però damunt un tany nostre: el record de l'ús antiquat de ,don = dominus' amb diferents papers en català, ja caduc des de c. 1300, però encara recordat una mica, i que li permeté de mantenir-se en lloc del castissísim ,En, Na', sempre molt més pol·lent en la nostra llengua». En altres mots, crec, si el ,Don' pot atribuir-se inicialment a un influx aragonès, aquest és un fenomen general de llengua, no de la llengua dels còdexs del *Llibre dels fets*.

g) Repetint el que diu a la pàg. 519, Ferrando considera difícil d'admetre que Barbastro hagués incorporat a la seva còpia variants inusitades en català oriental, «si no fossen els del còdex de l'Arxiu reial que copiava». Amb aquests mots concedeix un respecte particular al copista per un text anterior, sense que hi pogués tenir cap pes la seva estirp aragonesa, ni tan sols en alguns aragonesismes com ,trebello' i ,trehudament'. Un respecte textual que, en altres llocs, no concedeix a Destorrents.

h) Segons Ferrando, jo reconec ,de bon grat' el ,caràcter lèxicament occidental' del *Llibre dels fets*, «reforçat —també segons ell— per la presència d'un bon nombre d'aragonesismes i d'arabismes». En primer lloc, reconèixer una trent-

na de mots com a occidentals, i en una bona majoria especialment valencians (BRUGUERA, 1999, 178), reduïts a la meitat pel fet de trobar-se els altres també en molts textos de tot el domini català, no vol dir reconèixer el ,caràcter lèxicament occidental' de tot el *Llibre dels fets*. En segon lloc, els aragonesismes que hi afegeix, i que ja vaig sospesar ben detalladament (BRUGUERA, 1999, 30-35), no reforcen el caràcter lèxicament occidental de tot el *Llibre dels fets*; simplement n'hi trobem una vintena, que, d'altra banda —com subratllava—, són condicionats a la *Crònica* —llevat d'alguna rara excepció— per uns interlocutors o uns ambients de parla aragonesa o castellana. En tercer lloc, els arabismes que surten a la *Crònica*, i en tots els mss., han d'ésser signe d'occidentalisme i, encara més, de valencianisme? Parlant de la conquesta de València i de tot el que s'hi podia relacionar, amb quins mots havien d'expressar el que signifiquen tots aquells arabismes, nascuts naturalment en terres valencianes? No hi ha aquí, amagadeta, una mena de petició de principi?

i) Malgrat tot, tant H com C «comparteixen la presència de petges clares d'occidentalitat». I això no corrobora precisament la relativitat dels occidentalismes en un ms. o un altre? «En conseqüència, els trets orientals de H s'han d'atribuir a Celestí Destorrents». La veritat, no segueixo aquesta lògica. Passant per damunt de la ,pars major' de trets orientals del ms. H, aquesta resulta que no en pot ,minorem trahere partem', i els pocs trets lexicals orientals de H són intencionats de Destorrents per defugir els equivalents occidentals que s'havien de trobar necessàriament en un original occidental [breçol per bres, dimars per dimarts, oreneta per oroneta, vuy per huy, etc.]. En canvi, a C no li hauria calgut occidentalitzar certs mots...

23. Pàg. 529. a) D'altra banda, el que Ferrando acaba de dir ho reafirma a la seva primera conclusió general, llevat que aquí considera atribuïbles a Destorrents, no sols els trets lèxics orientals de H, sinó també els fonètics i recalca que «l'elevat nombre d'indícis occidentals de tipus fonètic, morfològic i lèxic apunten cap a la dependència d'un text occidental». Més rotund no pot ésser: el ms. H és totalment occidental amb algun tret fonètic i lèxic escapat de Destorrents.

b) «Els trets gràfics i morfosintàctics, comuns, en diverses proporcions, a H i C en confirmen l'origen occidental». Anteriorment ha reconegut, particularment pel que fa al diftong ,-eit', que aquests trets poden ser també signe d'arcaisme. Per què, doncs, una vegada més, ha de potenciar necessàriament com a dialectalismes fenòmens que també poden ésser vacil·lacions normals de caràcter evolutiu de la llengua? Justament, a continuació ell mateix sembla que, pendularment, accepti aquesta possibilitat evolutiva en exemples de lèxic, dient que es tracta «també de variants formals com ,corell' o ,oroneta', que han conservat allà (a terres de ponent) les formes més antigues, mentre que en la resta del català occidental han evolucionat, ja des del segle XIV, a d'altres formes, com ,cairell' o ,aurineta', més d'acord amb la resta del català del Principat (així, Bernat Metge ja utilitza ,oreneta')».

c) Reasumint el que diu a les pàgines 519 i 528, Ferrando descarta que Barbastro hagués substituït en C uns orientalisms [breçol, dimars, vuy...] per uns

occidentalismes [breç, dimarts, huy...], que ell desconeixia. Però si el copista era precisament aragonès, per què els havia de desconèixer? Si, a més, essent funcionari cancelleresc, havia de subjectar-se a les modalitats més orientals de la cúria, aleshores d'on surten aquells canvis? No hem quedat, segons Ferrando, que «H és, certament, una còpia oriental, però C no és de procedència occidental, ja que fou copiat i datat a Barcelona per un escrivà aragonès»? (p. 519 b, final). O no: seria que el text que Barbastro copiava ja tenia occidentalismes, que ell va respectar, essent així que, com deia poc abans, «els trets comuns a H i C en confirmen l'origen ,occidental'»? En què quedem, doncs?

d) Com diu Ferrando, a més dels possibles aragonesismes i el poliglòtisme (en algunes ocasions) o del tipus de cultura que respira la *Crònica*, les seves possibles opcions lingüístiques occidentals poden reflectir també el tipus de català que Jaume I va aprendre en la seva joventut a terres de ponent. Però una cosa és la modalitat catalana que pogué parlar el rei i una altra la naturalesa lingüística dels còdexs del seu llibre.

En resum, aquesta lectura atenta de l'estudi d'Antoni Ferrando per a mi revela una visió, per no dir una posició, excessivament panoccidentalista de la possible filiació dialectal del *Llibre dels fets* de Jaume I, per provar-ne millor, al capdavant, l'autoria reial. Una mica em fa pensar en la visió paneclesiàstica de la redacció del *Llibre* que manifestà Jaume Riera (1982), llavors, al contrari, per negar-ne precisament l'autoria de Jaume I, tesi que jo ja havia refusat, a més d'autors més autoritzats com Riquer i Burns (BRUGUERA, 1999, 80-82), i que darrerament ha estat ja, crec, definitivament desmuntada per Josep M. Pujol (2001).

La reconsideració de les meves opinions a què m'ha obligat gràtament el seriós estudi analític i crític de Ferrando encara m'ha fet convèncer més de la relativitat dels occidentalismes del *Llibre* del rei Jaume. Dic relativitat, no impossibilitat. Perquè, com diuen de les ,meigues' gallegues, d'haver-n'hi, n'hi ha. Però reduïts a mostres lèxiques. Continuo resistint-me a admetre, si no és almenys amb molts dubtes, els possibles occidentalismes de caràcter fonètic o morfosintàctic. El mateix Ferrando no deixa també d'admetre en el fons la possibilitat que certs presumptes trets occidentals [ix / x, ei / e, e / i] (p. 518, 522, 523, 526) siguin indicis de la tendència evolutiva de la llengua, arribada a terme en un dialecte i aturada en un altre: «Sempre s'hauran de relativitzar les dades, ja que ben sovint s'ha d'entendre el dialectalisme de l'època simplement com a tendència cap a la preferència d'un mot o d'una variant formal en una determinada zona» (p. 526).

Ni més ni menys el que ja pensava jo encara més explícitament a 1999, 178, sobre la dialèctica en molts casos entre arcaisme i dialectalisme, basant-me, a més, en l'autoritat de Joan Veny (1986), de qui em plau ara de retreure uns mots ben il·luminadors: «Com ha dit algú, un text escrit no és mai un text dialectal» (p. 149, § 182) i «les obres literàries posteriors al segle XIII resten més subjectes a una norma literària, a una pauta de llengua escrita, i només esporàdicament deixen traspuar particularitats regionals» (p. 153, § 187).

Per aquesta raó, i sobretot per als possibles dialectalismes lexicals, podem admetre sense gaires escarafalls que tant el còdex H com el C i companys pu-

guin compartir mots que, almenys ara, podem considerar dialectals, però sense poder afirmar rotundament si ho eren en H o en C o en tots dos. És clar que la freqüència o repetició d'un presumpte dialectalisme en un text o un altre, com la seva exclusivitat d'aparició, pot corroborar-ne la seva suposada identitat. Però ja hem pogut veure que alguns mots saltironen d'un lloc a un altre com moixons belluguets i ens deixen una mica perplexos; perquè, si uns trets lingüístics del segle XIII poden ser «dialectalismes-arcaïsmes des de l'òptica del segle XX, no seran dialectalismes, si aquestes formes reapareixen coetàniament a tot el —o a la major part del— territori català» (VENY, 1986, 151, § 185).

Per això, si no podem esgrimir arguments prou sòlids per a decidir si certs mots són o no dialectalismes en un còdex o en un altre, fins a quin punt els podem atribuir a un altre text o arquetip anterior, base de les respectives còpies de H i de C amb els altres mss.? Si un ms. té més presumptes occidentalismes, l'hem de considerar per això més pròxim a l'hipotètic original, perquè donem per inobjectable que la parla del rei Jaume havia de ser occidental a conseqüència dels seus anys d'infantesa en terres de ponent?

No deixa de ser possible que Jaume I hagués parlat de jovenet un català més occidental, si admetiem ja ben delimitat un català oriental i un català occidental al primer quart del segle XIII. Però més aviat cal reconèixer que en aquesta època el català encara era poc diferenciat. Així i tot, malgrat de no tenir cap cinta magnetofònica del rei, no és aberrant de suposar que hagués pogut dictar el seu llibre en la seva parla jovenívola, encara no alterada quan ho feia, i n'hagués resultat un arquetip occidental. Si mai descobrim aquest possible primer original, amb la seguretat que ho sigui —ai las!—, podem aventurar més afirmacions sobre la naturalesa de la parla de l'època i del Conqueridor.

Però, de moment, només en tenim còpies i aquestes no es poden escapar a l'influx, en un sentit o un altre, dels copistes, als quals, per molt cultes que fossin, difícilment els podem concedir el mateix nivell de rigor i d'objectivitat científica que ara exigim a un filòleg. Per això és possible que a vegades fossin respectuosos per l'original que copiaven i a vegades es deixessin endur, conscientment o inconscientment, per la bona voluntat d'aclarir o esmenar formes que consideraven errònies o poc entenedores per als seus futurs lectors. Això, d'altra banda, en crítica textual són les beceroles. Per això també fóra admissible que un text inicialment més occidental pogués ésser orientaltzat pel possible barceloní Celestí Destorrents al ms. H, i també al ms. C per l'aragonès Juan de Barbastro, professionalment adaptat a la parla dominant a la cancelleria barcelonina. En un i un altre còdex, però, haurien pogut quedar desigualment repartides restes de caràcter occidental, d'altra banda no sentides gaire importants pels dos amanuenses o flotants com a comunes en els ambients respectius.

Amb tot, fos quina fos la parla de l'arquetip del *Llibre* de Jaume I, els trets lingüístics de cada còdex no crec que siguin prou decisius per a assegurar el grau d'occidentalitat de cada un. Potser en podem tornar a parlar, si algun estudiós ens hi aporta nous arguments, que siguin, però, realment nous. Si no, no m'hi apunto.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Jordi BRUGUERA (1991): *Llibre dels fets del rei En Jaume*. Vol. I: Estudi filològic i lingüístic i vocabulari integral; vol. II: Text i glossari, «Els nostres clàssics», Col·lecció B, 10-11, Barcelona, Editorial Barcino.
- Jordi BRUGUERA (1999): *El vocabulari del Llibre dels fets del rei En Jaume*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DECat = Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions Curial, 10 vols., 1980-2001.
- Antoni FERRANDO, i ESCARTÍ, Vicent Josep (1995): *Llibre dels fets de Jaume I*, Introducció, transcripció i actualització a cura de, Catarroja-Barcelona, Editorial Afers.
- Antoni FERRANDO, (2001): *Aproximació dialectològica al Llibre dels fets de Jaume I*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 511-531.
- Maria Àngels DIÉGUEZ SEGUÍ, (2001): *El Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321). Estudi lingüístic*, Alacant-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Josep M. PUJOL, (2001): *¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei En Jaume*, dins «Estudis Romànics», XXIII (2001), 147-172.
- Jaume RIERA, (1982): *La personalitat eclesiàstica del redactor del «Llibre dels fets»*, dins *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Jaime I y su época*, Vol. III-V, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, p. 575-589.
- Joan VENY, (1986): *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

NOTES I DOCUMENTS

Jaume DE PUIG I OLIVER

SOBRE EL NOU FRAGMENT DE LA TRADUCCIÓ MEDIEVAL
DE LA BÍBLIA EN CATALÀ
DE LA BIBLIOTECA CAPITULAR Y COLOMBINA DE SEVILLA
(III Reg. v, 10 – IV Reg. xxv, 24 i I Par. 1,1 – II Par. xi,1).

En el volum anterior d'ATCA vam donar notícia de la troballa a la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla d'un nou testimoni de la traducció medieval de la Bíblia en català. Es tracta d'un fragment prou llarg: tres llibres històrics pràcticament íntegres i la quarta part d'un altre¹. En situàvem l'escriptura genèricament dins el primer terç del segle XV i expressàvem l'opinió que el fragment no era la relíquia salvada d'una Bíblia sencera, ans únicament la còpia d'alguns llibres bíblics històrics, interrompuda de sobte al bell inici del capítol onzè del segon llibre de les *Cròniques*. L'examen purament material de la composició del manuscrit que ha conservat el fragment bíblic posava de manifest que hi ha hagut pèrdua de text per la banda dels folis davanters, però no hi ha cap element objectiu que permeti d'avaluar l'extensió del text perdut.

Això s'esdevenia just al cap de deu anys que Josep Vicent Escartí publicqués en les pàgines d'aquest anuari un altre fragment bíblic català medieval, identificat en una coberta de pergamí del *Llibre de Clavaria de 1556 – 1557* de l'arxiu del Gremi de Fusters de la ciutat de València, cedit en dipòsit l'any 1988 a l'Arxiu del Regne de València².

En procedir a transcriure el llarg fragment bíblic colomí en la seva integritat, ens ha sorprès de constatar que, bo i tractant-se d'una traducció bíblica catalana medieval ben coneguda, l'anomenada tècnicament *Bíblia del segle XIV*, el text manté una relació complexa amb els altres manuscrits, alguns molt més complets, que la transmeten: els dos de París (Peiresc i Colbert) i el de Londres (Egerton). D'altra banda el fragment descobert per Escartí, que conté IV Reg. xxiii, 27 – xxv, 24 i és un únic foli supervivent d'una Bíblia catalana sencera escrita probablement els anys centrals del segle XV, havia fet pensar que es tractava d'una traducció diferent almenys de la del còdex de Londres. Escartí havia confrontat la seva troballa amb el text de la Vulgata i amb la corresponent traducció catalana transmesa pel manuscrit Egerton 1526, i les diferències entre les dues traduccions semblaven clares³. En

1. Cfr. Jaume DE PUIG I OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla*, dins «ATCA», 20 (2001), 453-510, especialment 482-483 i 500-501.

2. Cfr. Vicent Josep ESCARTÍ, *Un fragment de Bíblia catalana a l'Arxiu del Regne de València*, dins «ATCA» 10, (1991) 261-273.

3. Armand PUIG I TÀRRECH, *La Bíblia a Catalunya, València i les Illes fins al segle XV*, Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós. Arquebisbat de Tarragona. Lliçó inaugural curs 1997-1998, 42-43, nota 64.

ocasió de la nova troballa, ha semblat oportú d'ampliar la confrontació textual al nou text colombí i als dos de París, per tal de facilitar una primera aproximació a la relació entre els ara com ara ja cinc testimonis disponibles de la traducció medieval de la Bíblia en català, en una minúscula part del quart llibre dels Reis. És evident que només la publicació íntegra dels manuscrits permetrà d'arribar a conclusions sòlides entorn dels diversos problemes que graviten sobre aquest text. Ara bé, encara que l'experiència no permet de donar per definitivament tancada l'aparició d'altres possibles fragments de la traducció medieval de la Bíblia en català, potser passarà temps abans de poder confrontar no dos o tres, sinó cinc manuscrits bíblics catalans entre ells. Per això ha semblat que valia més no demorar l'estudi d'un cas tan feliçment especial com el que permet d'abordar el fragment descobert per Escartí. Amb el benentès que en aquestes pàgines no entrarem a fons en les qüestions relatives a la recepció del text de la traducció catalana, car l'intent seria prematur, i ens limitarem conscientment als aspectes crítics. Començarem, per tant, donant en les columnes corresponents el text de la Vulgata⁴ i els cinc textos cata-

4. Seguim el text de la Vulgata Clementina, segons edició d'A. Colunga i L. Turrado, Madrid, B.A.C. 1977.

Vulg.

V

S

[23]²⁷Et proiciam civitatem hanc, quam elegi Jerusalem, et domum, de qua dixi: Erit nomen meum ibi.

²⁸Reliqua autem sermonum Iosiae, et universa quae fecit, nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Iuda?

²⁹In diebus eius ascendit Pharaon Nechao rex Aegypti, contra regem Assyriorum ad flumen Euphraten: et abiit Iosias rex in occursum eius: et occisus est in Mageddo, cum vidisset eum.

³⁰Et portaverunt eum servi sui mortuum de Mageddo:

[23]...[col. a] ²⁷ciutat de Jer[u]salem, la qual io havia elegida, e la casa, en la qual io havia dit que seria^a mon nom.

²⁸Tot lo sobrepús de les paraules de Jozias són escrites en lo *Libre de les paraules dels dies dels reys de Judà*.

²⁹E en aquell temps anà farahó Nechao, rey de Egipte, e vench contra lo rey dels Sirians entrò al flum de Eufrates. E [Jo]zias, rey de Judà, exí-li a carrera, e a[que]lls de farahó tiraren-li ab sagetes, e morí Jozias en lo camp de Magedó,

³⁰en Jerusalem, e soterraren-lo en lo sepulcre seu. E

[23]²⁷... e destrouiré la ciutat de Iherusalem, la qual yo auia alagida e le cassa an la qual yo auia dit que seria mon nom.

²⁸Les altres cosas de Jozias e tot ço que féu ascrit és al *Libre de les paraules dels dies dels rey(s) de Judà*.

²⁹E an aquels dies farehó Nechaon rey de Agipta vench contra lo rey dels asirians en lo flum d'Eufrates, e Jozias axí-li a carrera, per ço que's combatés ab ell. E aquells del rey ferehó donaran-li ab segetes e morí Jozias en lo camp de Magedó.

³⁰E los seus seruesials portaren-lo mort en Iherusa-

lans de la traducció de *IV Reg.* xxiii, 27 – xxv, 24, bo i emprant les sigles següents:

V = Arxiu del Regne de València, full de pergamí provinent del *Llibre de Claveria de 1556 – 1557* de l'arxiu del Gremi de Fusters de la ciutat de València⁷.

S = Bibl. Capitular y Colombina de Sevilla, ms. 5 – 5 - 26, foli 72r-v.

P = BNP ms. espag. 2 (Peiresc), folis 278vb - 280rb.

C = BNP ms. espag. 5 (Colbert), folis 218ra – 219rb.

E = British Library, ms. Egerton 1526, folis 205a – 206a.

Pel que fa als textos d'Egerton i al fragment de València, hem seguit la transcripció que en va donar Escartí, després d'haver comprovat la part del text valencià que va reproduir en fotografia. Els textos aquí oferts dels mss. Peiresc i Colbert són transcripció nostra.

5. A la vista del nou text colomí i dels textos dels dos mss. parisencs, potser serà possible una lectura més ajustada, bàsicament pel que fa a les conjectures, del fragment de l'Arxiu del Regne de València acabat d'esmentar.

P

C

E

[23]²⁷ ... e destruiré la ciutat de Jerusalem, la qual yo auia alegida e la casa en la qual yo auia dit que seria mon nom.

²⁸Les altres coses de Jusias scrit és en *les paraulles dels dies dels reys de Judà*.

²⁹En aquests dies farahó rey de Agipta vench contra lo rey dels asirians en lo flum de Eufrates. E Iosias axí la a carrera per ço que's combatés ab ell. E aquells de farahó donàran-li ab sagetes e morí Josias en lo camp de Magadó.

³⁰E los seus seruicials portàran-lo en lo sapulcra seu

[23]²⁷ ...e destroyré le ciutat de Jerusalem, le qual yo auia alegida, e la casa en le qual yo auia dit que saria lo meu nom.

²⁸Les altres coses que auien dites de Josies són escrites en lo *Libra de les paraules dels reys de Judà*.

²⁹E aquests dies faraó rey de Agipta vench contre lo rey dels assirians en lo flum de Eufrates, e Jozies axí-li a carrera per ço que's combatés ab ell. E aquells de faraó donaren-li ab segetes e morí Jozies en lo camp de Magedon,

³⁰e los seus seruecials portaren-lo en lo seu sapulcre

[23]²⁷ ciutat de Jherusalem, la qual jo havia alegida, a la casa hon jo havia dit que seria lo meu nom.

²⁸Les altres coses de Josies són scrites en lo *Libre de las paraules dels reys de Judà*.

²⁹E en aquests dies, farahó, rey de Egipte vench contre los Cirians en lo flum de Eufrates. E Jozies axí-li a carrera, per ço que's combatés ab ell, e aquells de farahó donaren-li ab sagetes, e morí Jozies en lo camp de Magedon,

³⁰e los ceus servents portaren-lo en lo ceu sapulcre. E

et pertulerunt in Ierusalem, et sepelierunt eum in sepulchro suo. Tulitque populus terrae Ioachaz filium Iosiae: et unxerunt eum, et constituerunt eum regem pro patre suo.

³¹Viginti trium annorum erat Ioachaz cum regnare coepisset, et tribus mensibus regnavit in Ierusalem: nomen matris eius Amital, filia Ieremiae, de Lobna.

³²Et fecit malum coram Domino, iuxta omnia quae fecerant patres eius.

³³Vinxitque eum Pharaon Nechao in Rebla, quae est in terra Emath, ne regnaret in Ierusalem: et imposuit mulctam terrae centum talentis argenti, et talento auri.

³⁴Regemque constituit Pharaon Nechao Eliachim filium Iosiae pro Iosia patre eius: vertitque nomen eius Ioakim. Porro Ioachaz tulit, et duxit in Aegyptum, et mortuus est ibi.

³⁵Argentum autem et aurum dedit Ioakim Pharaoni, cum indixisset terrae per singulos, ut conferretur iuxta praeceptum Pharaonis: et unumquemque iuxta vires suas exegit, tam argentum quam aurum de populo terrae: ut daret Pharaoni Nechao.

³⁶Viginti quinque annorum erat Ioakim cum regnare coepisset: et undecim

lo poble de la terra pres son fill Johàs [e] huntaren-lo en rey e regnà per [s]on [p]are Jos[i]as.

³¹E com Johàs co[mençà a re]gnar avia XXIII anys, e regnà tres mesos en Jherusalem. E sa mare havia nom Mitayl, [f]ill[a] de Geremies, de Lompnà.

³²E Johàs [fé]u mal devant nostro Senyor, axí com [ha]vien fet [sos] pares.

³³E farahó Nechao pres-[lo en] Rebl[atà], qui és en la terra de Emach, per què no regnàs en Jerusalem e pos[...] en [la] sua terra, que li paguassen [...] argent e un diner d'aur.

³⁴E Farah[ó] [N]ech[ao] féu rey Eliachim, som [ger]mà, [e m]jud[à-li lo nom] e dix-[li Joa]chim. E puy^b, [...as]en Johàs en Egippte.

³⁵E Joachim [...] pagà lo trahut a fara[ó tots a]nys. E prenía Johàs de cascun [...] aur e argent segons [...poder e] donave'l a farahó Nechao.

³⁶E c[o]m Joa[chim] començà a regnar havia [XX]IV an[ys] e [r]egnà en

lem e sebolíran-lo an lo sepulcra seu, e puy^s féran rey Joàs son fill, e regnà per son para Jozias.

³¹E com Joàs comensà a regnar auia XXIII anys, e regnà III mesos an Iherusalem. E sa mara auia nom Amital filia de Geremies, de Lepnan.

³²E Joacàs féu mal deuant nostro Senyor, axí com auían fet sos pares.

³³E farahó Nachao pres-lo en Rabatà, qui és dins en terra de Amach, per ço que no regnàs en Iherusalem, e posà pena a la sua terra que li pegasen sent taléns de argent e hun talent de aur.

³⁴E farehó Nachaan^a féu rey son frara Eliachim, e mudà-li lo nom e apalà-lo Joaquim. E puy^s anà-se'n Johachàs en Agipta.

³⁵E Joaquim qui romàs rey pagà lo treüt a ferehó tots anys, e cascú de tota la terra segons que auia donaua aur e argent e Joaquim per ço que'l donàs al rey farahó.

³⁶E con comensà a regnar Joaquim auia XXV anys, e regnà XI anys en Iherusa-

he puyx faéran rey a Iosatàs son fill e regnà per son para Jozias.

e puxs rey Johatàs son fill, e regnà per son pare Jozies.

puxs féran rey Josatàs, son fill, e regnà per son pare

³¹E com Josatàs comensà a regnar hauia XXIII anys e regnà III messos en Jherusalem, e sa mara hauia nom Amical filla de Geremies, de Lompnà.

³¹E regnà tres mesos en Jerusalem, e se mare auia nom Amithal filla de Jeremies, de Lompnà.

³¹III mesos en Jherusalem. E sa mare havia nom Amital, filla de Geremies, de Lopnà.

³²E Josatàs féu mal dauant nostre Senyor [fol. CLXXIXra] Déu axí com hauían fet sos pares.

³²E Joathàs féu mal deuant nostre Senyor, axí com auien fet sos pares.

³²E Josatàs féu mal devant Déu, axí com havían fet sos pares.

³³E farahó Nechao pres-lo en Rabetà, qui es en terra de Amach, per ço que no regnàs en Jherusalem e posà pena a la sua terra que li pagàsan C diners e vn d'aur.

³³E faraó Nichahó pres-lo en Remaltà, qui és en terra de [f. CCXVIII rb] Emach, per ço que no regnàs en Jerusalem, e posà pena a la sua terra que li pegacen C diners d'argent e vn d'or.

³³E farahó pres-lo en Rabatà, qui és en terra de Emach, per ço que no regnàs en Jherusalem e posà pena a la sua terra, que li pegassen C diners d'argent e I d'or.

³⁴E farahó Nacho féu rey son jenre Eliachim, he mudà-li lo nom e dix-li Joatxim. E puyx manà-sa'n Josatàs en Agipta,

³⁴E faraó Nicahor féu rey son germà Eliatxim, e mudà-li lo nom Joatxim, e puxs menà-ce'n Joathàs en Agipte.

³⁴E farahó féu rey son germà Alatxim, e mudà-li lo nom Joatxim. E puxs manà-sse'n Josatàs en Egippte.

³⁵e Joatxim qui romàs rey paguà lo traüt e farahó tots anys. E cascú de tota la terra sagon que auia donaua aur e argent e Joatxim per ço que-l donàs al rey farahó.

³⁵E Joatxim qui romàs rey e pegà lo traüt ha faraó tots anys, e cascú de tota la terra donaua aur e argent ha Joatxim segons que auie, per ço que ell donàs al rey farahó.

³⁵E Joatxim, qui romàs rey, pagà lo trehut a farahó tots anys. E cascú de tota la terra, segons que havia, donaua or e argent a Joatxim, per ço que ell ho donàs al rey farahó.

³⁶E com comensà a regnar Joatxim auia XXV anys e regnà XI anys en Jherusa-

³⁶E com comensà ha regnar Joatxim auia XXV anys e regnà XI anys en Jerusa-

³⁶E com comensà a regnar Joatxim havia XXV anys e regnà XI anys en Jherusa-

annis regnavit in Ierusalem: nomen matris eius Zebida, filia Phadaia de Ruma.

³⁷Et fecit malum coram Domino iuxta omnia quae fecerant patres eius.

[24] ¹In diebus eius ascendit Nabuchodonosor rex Babylonis, et factus est ei Ioakim servus tribus annis: et rursus rebellavit contra eum.

²Immisitque ei Dominus latrunculos Chaldaeorum, et latrunculos Syriae, et latrunculos Moab, et latrunculos filiorum Ammon: et immisit eos in Iudam, ut disperderent eum, iuxta verbum Domini, quod locutus fuerat per servos suos prophetas.

³Factum est autem hoc per verbum Domini contra Iudam, ut auferret eum coram se propter peccata Manasse universa quae fecit,

⁴et propter sanguinem innocentium, quem effudit, et implevit Ierusalem cruore innocentium: et ob hanc rem noluit Dominus propitiari.

⁵Reliqua autem sermonum Ioakim, et universa quae fecit, nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Iuda? Et dormivit Ioakim cum patribus suis:

⁶et regnavit Ioachim filius eius pro eo.

Ierusalem XI anys. [E la] mar[e sua] havia nom Zebidà, filla de P[... de]jix de Rumà.

³⁷E féu mal devant nostro [Senyor] Déu {a}xí com havien fet sos pares.

[24] ¹En lo temps de Joach[i]m puia Nabugodonosor, rey de Babilònia, en Judea: e Joachim fo fet son servent III anys. E despuys levar's contra ell.

²En nostro Senyor tramès en Jerusalem ladres de Ca[l]d]jea, de Síria, de Moab, e dels fills de A[m]jon per ço que destrohissen tota Judea [col. b] axí com nostro Se[ny]or havia dit per los se[u]s proffetes,

³que É[il] lançaria e gitaria d'É[il] mateix Judà per los peccats de Manassés

⁴e per la sanch dels innocents que havia escampada e havia complida la ciutat de Jerusalem de la sanch dels innocents. E per aquesta rahó nostro Senyor no-ls volch perdonar.

⁵Tot lo sobrepús de les paraules de Joachim [e totes les coses] que ell féu són escrites en lo {Li}bre de les p[ara]ules dels dies dels reys de Judà. E Joach[i]m dormí ab sos pares

⁶e Joachim, son fill, regnà per ell.

lem; e la sua mara auia nom Jebidà filla de Fadeyà, de Ruynà.

³⁷E féu mal dena[n]t nostro Senyor Déus, axí con auían fet los seus pares.

[24] ¹E aquels dies pugà Nebuchadenasor rey de Babilònia en Judea, e sotsmès axí matex Johaquim e fo son servesimal tres anys, e puys leuà's contra ell.

²En nostro Senyor tremès an Iherusalem ladres de Caldeya e de Siria e de Moab e dels fills de Amon, per ço que destrouisen tota Judea, axí com nostro Senyor auia dit per los seus profetes.

³E dix nostro Senyor Déus que lenseria e giteria de si matex Judà per los peccats de Manesés

⁴e per la sanch dels innocents que auia ascanpada e auia complida la ciutat de Iherusalem; e per aquesta cossa nostro Senyor no uolch perdonar.

⁵De Joaquim e tot ço que féu ascrit és an lo *Libre de les paraules dels dies dels reys de Judà*. E dormí ab sos pares

⁶e regnà Joaquim son fill per ell.

lem, e la mara sua hauia nom Sabidà filla de Fadayà, de Ruynà.

lem e le sua mare auia nom Sabidà filla de Fadehà, Ruynà.

lem. E la sua mare havia nom Sabidà, filla de Fedeyà, de Ruynà.

³⁷E^a féu mal danant nostre Senyor Déu axí com auían fet sos pares.

³⁷E féu mal deuant nostre Senyor, axí com auien fet los seus pares.

³⁷E féu mal devant nostro Senyor axí com havían fet sos pares [f. 205b].

[24]¹En aquel temps e dies pujà Nabuguadenasor rey de Babilònia en Judà e sotmès a si matex Joatxim e fou son seruacial III anys e puy lauà's contra ell^a.

[24]¹En aquells dies passà Nabuguadenasor rey de Babilònia en Judà e pres e sotmès a cí Joatxim e son seruacial tres anys, e despuys leuà's contra ell.

[24]¹En aquell temps passà Nabugadonezor, rey de Babilònia: e pres-la e sotmès a si matex Joatxim e son seruecial III anys. Aprés levà's contre ell.

²E nostre Senyor tramès en Jherusalem ladres de Caldeha e de Siria e de Moab e dels fills de Amon, per ço que destruísan tota Judà axí com nostre Senyor hauia dit per los seus profetes.

²E nostro Senyor tremès en Jerusalem ladres Caldeya e de Siria e de Moab e dels fills d'Amon, per ço que destruÿsen tota Judea, axí com nostro Senyor auia dit per los profetes.

²E nostro Senyor tremès en Jherusalem ladres de Caldeya e de Síria e de Moab e dels fills d'Amon per ço que destruïsen tota Judeya axí com Déu havia dit per los profetas.

³He dix nostre Senyor Déu que lansaria e gitaria de si matex Judà per los paccats de Menasés

³E dix nostre Senyor Déu que lensaria de cí matex Judea per los peccats de Manassés,

³E dix nostro senyor Déu que lensaria de si matex Judà per los peccats de Manassés

⁴e per la sanch dels ignocens. E auia complida la ciutat de Jherusalem, e per aquesta cosa nostre Senyor Déu no volch perdonar.

⁴per la sanch dels ignocens que auia complida la ciutat de Jerusalem; e per aquesta cosa nostre Senyor no volch perdonar ha Joatxim.

⁴e per la sanch dels ignocents qui havia complida la ciutat de Jherusalem. E per aquesta cose nostro Senyor no volch perdonar a Joatxim.

⁵De Joatxim e tot so que féu és escrit en les *paraules dels dies dels reys de Judà*. E dormí ab sos pares

⁵E tot ço que féu és escrit en les *paraules dels dies dels reys de Judà*. E dormí ab sos pares

⁵E tot ço que féu és scrit en les *paraules dels reys de Judà*. E dormí ab sos pares

⁶e regnà Iochim son fill per ell.

⁶e regnà son fill per ell.

⁶e regnà son fill Joatxim per ell.

⁷Et ultra non addidit rex Aegypti, ut egrederetur de terra sua: tulerat enim rex Babylonis a rivo Aegypti usque ad fluvium Euphraten, omnia quae fuerant regis Aegypti.

⁸Decem et octo annorum erat Ioachin cum regnare coepisset, et tribus mensibus regnavit in Ierusalem: nomen matris eius Noheseta, filia Elnathan, de Ierusalem.

⁹Et fecit malum coram domino, iuxta omnia quae fecerat pater eius.

¹⁰In tempore illo ascenderunt servi Nabuchodonosor regis Babylonis in Ierusalem, et circumdata est urbs munitioibus.

¹¹Venitque Nabuchodonosor rex Babylonis ad civitatem cum servis suis ut oppugnarent eam.

¹²Egressusque est Ioachin rex Iuda ad regem Babylonis, ipse et mater eius, et servi eius, et principes eius, et eunuchi eius: et suscepit eum rex Babylonis anno octavo regni sui.

¹³Et protulit inde omnes thesauros domus Domini, et thesauros domus regiae: et concidit universa vasa aurea, quae fecerat Salomon rex Israel in templo Domini iuxta verbum Domini.

⁷E d'aquí avant lo rey de Eg[i]p[te] no exí de la sua terra, car lo rey de Ba[bilò]nia havia preses totes les [coses] qui e[ren del] rey de Egipte, del riu [de] Egipte en[trò] al flum de Euf[r]atres.

⁸E a[vi]a Joach[i]m [...] començà a regnar en Jherusalem [X]V[III] anys e r[e]g[nà III] anys en Jherusalem. E [sa mare a]via no[m .. eschà], filla de [...]

⁹mal devant nostro [Senyor ...] son p[are] Joa[chim].

¹⁰E [...] leva[r]en [...] servia [...]or, rey d[e Ba]bilònia, [...em e[...]varen-li au[...].

¹¹E Na[bugo]donosor vench [...]com]panya [...] combatre-la.

¹²E ix[qué ...]Judà e la [su]a mare e los seus servi[dors...]os seus [prí]nceps axiren tots al rey de [Babi]lònia. E e[ll] pres-los e menà'ls- se'n [...] en Babi[lòni]a en lo XVIII[è]n any del seu [re]g[nat].

¹³E aport[à-sse'n] tots los tresors qui éran [en la] casa d[e Déu] e tots los tresors qui [eren] en la cas[a del] rey. E trenchà tots los [vaxe]lls d'aur [que havi]a fets Salamó en lo [te]mple de Déu, a[x]í com nostro Senyor havia d[i]t.

⁷E d'equí avant lo rey de Agipta no axí de la sua terra, cor lo rey de Babilònia s'auia pres tot ço qui era del riu de Agipta entrò al flom de Eufràtem qui era astat del rey de Egipta.

⁸E auia Joachim com comensà a regnar XVIII anys, e regnà tres mesos an Iherusalem; e sa mara auia nom Nestahà filla de Olnatà, de Iherusalem.

⁹E fou mal deuant nostro Senyor, axí con son para Johachim.

¹⁰E en aquel tems leuàran se los serueials de Nabochadenasor rey de Babilònia, e anàran-se'n an Iherusalem e anvironàran la ciutat engir e antorn.

¹¹E Nebochadenasor vench aquí ab la sua conpaya per ço que la combatés.

¹²E Johaquim rey de Judà e la sua mara e los seus serueials e los seus magosdòmens axiren tots al rey de Babilònia, hi ell pres-los e menà'ls-se'n catius en Babilònia en lo VIII[è] any del seu regna.

¹³E portà-se'n tots los tresors qui són an le casa de Déu, e tots los tresors qui éran an la casa del rey, e trenchà tots los uaxells d'aur que auia fets Selemó an lo temple de Déu, axí com nostro Senyor auia dit.

⁷E d'aquí auant lo rey de Agipta no axí della sua terra, car lo rey de Babilònia s'auia pres tot so qui era del riu d'Egipte.

⁷E de qui auant lo rey de Agipte no isqué de la sua terra, car lo rey de Babilònia s'euia pres tot ço qui era del riu de Agipte.

⁷E d'aquí avant lo rey de Egipte no axí de la sua terra, car lo rey de Babilònia se havia pres tot ço que era del riu de Egipte.

⁸Auia Ioatxim com comensà a regnar XVIII anys e regnà III anys en Jerusalem, e se mare auia nom Nastaà filla d'Olnatà, de Jherusalem.

⁸E com [f. CCXVIIIva] Joatxim comensà a regnar auia XVIII anys, e regnà III anys en Jerusalem. E se mara auia nom Nestaà filla de Almatà, de Jerusalem.

⁸E com Joatxim comensà a regnar havia XVIII anys e regnà III anys en Jherusalem. E sa mare havia nom Nestaà, filla de Olmatà, de Yrrael.

⁹He féu mal dauant nostre Senyor Déu, axí com son para Joatxim.

⁹E féu mal deuant nostre Senyor, axí com son pare Joatxim.

⁹E féu mal devant nostro Senyor axí com son pare Joatxim.

¹⁰En aquell temps lauàran-sa los seruials de Nabugadenassor rey de Babilònia, e anàran- sa'n hen Jherusalem e anuironàran la ciutat engir e antorn.

¹⁰En aquell temps leuàren-se los seruecials de Nabugadenassor rey de Babilònia, qui anaren en Jerusalem e enuironaren le ciutat engir e entorn.

¹⁰En aquell temps se levaren los seruecials de Nabugadonesor, rey de Babilònia e anaren en Jherusalem e enuironaren la ciutat engir e entorn.

¹¹E Nabugadenassor vench aquí ab la sua companya, per ço que-lla combatés.

¹¹E Nabugadenassor ab le sua companya vench aquí per ço que la combatés.

¹¹E Nabugadenezor, ab la swa companya hi vench, per ço que la combatés.

¹²E Ioachim rey de Judà e la sua mara e los seus seruecials e los seus majordòmens axíran tots al rey de Babilònia. E ell pres-los e amenà'ls-sa'n tots catius en Babilònia en lo XVIII any del seu regna.

¹²E Joatxim rey de Judà ab los seus seruecials e los seus mayorsdòmens axiren al rey de Babilònia en lo VIIIèn any del regna.

¹²E Joatxim, rey de Judà, ab los ceus seruecials e ab los ceus majors axiren tro al rey de Babilònia, en lo VIIIèn any del regne de Joatxim,

¹³E portà-sa'n tots los tresors qui éran en la casa de Déu e tots los trasors qui éran en la casa del rey e trancà tots los vaxells d'aur que auia fets Salamó en lo temple de Déu, axí com nostre Senyor auia dit.

¹³E portaren-se'n tots los tresors qui eren en le casa del rey e en le casa de nostre Senyor. E trencà tots los vaxells d'aur que auia fets Salamó en lo temple de Déu, axí com nostro Senyor auia dit.

¹³e portaren-se'n tots los tresors qui éran en la casa de Déu e en la casa del rey. E trencà tots los vaxells d'or que havia fets Salamó en lo temple de Déu, axí com nostro Senyor havia dit.

¹⁴Et transtulit omnem Ierusalem, et universos principes, et omnes fortes exercitus, decem millia, in captivitatem: et omnem artificem et clusorem: nihilque relictum est, exceptis pauperibus populi terrae.

¹⁵Transtulit quoque Ioa-chin in Babylonem, et matrem regis, et uxores regis, et eunuchos eius: et iudices terrae duxit in captivitatem de Ierusalem in Babylonem.

¹⁶Et omnes viros robustos, septem millia, et artifices, et clusores mille, omnes viros fortes et bellatores: duxitque eos rex Babylonis captivos in Babylonem.

¹⁷Et constituit Matthaniam patrum eius pro eo: imposuitque nomen ei Sedeciam.

¹⁸Vigesimum et primum annum aetatis habebat Sedecias cum regnare coepisset, ut undecim annis regnavit in Ierusalem: nomen matris eius erat Amital, filia Ieremiae, de Lobna.

¹⁹Et fecit malum coram Domino, iuxta omnia quae fecerat Ioakim.

¹⁴E menà-ss[e'n tot] lo poble de Jerusalem [e t]ots los p[rínc]eps e tots los forts hòmens [captius, qui] éran d'entrò a X m[í]li[a e no y iaquí...] los pobres [...]

¹⁵en Joachi[m en] Babilònia, e sa mare, [e ...] ses muller[s e] los eunuchs e tots los jutg[es] de la terra,

¹⁶[e to]ts los hòmens pus forts, qu[i er]en VII m[í]lia]. E tots los hòmens que er[en] artificial[s e] manestrals eren en[to]rn [de] mil.

¹⁷E lav[or]s Nabugadeno-sor establí en rey M[ae]imon, son on-[col. c]-clo, per ell. E mudà-li lo nom e apellà-lo Sedechies.

¹⁸E havia Sedechies, com començà a regnar, XXI any; e regnà en Jerusalem XI anys. E sa mare havia nom Amichal, filla de Geremies, de Lompnà.

¹⁹E féu mal devant nostro Senyor axí com havia fet son pare, Ioachim, en totes les coses.

¹⁴E mudà tots los prínceps e tots aquels qui éran fores, qui éran d'entrò a X mília, e tots los se'n menà catius, e tots los menestrals; breument, que no'y gaquí sinó solament lo pobla qui era fort pobra.

¹⁵E menà-se'n Joachim an Babilònia, e se mara, e totes ses mulers, e los crestats, co és, aquels qui no auían colons, e tots los jutges de la terra

¹⁶d'entrò a VII mília dels hòmens pus forts, e tots los hòmens qui éran artificials o menestrals, e menà-se'n mil ancloygés, ço és a seber, hòmens qui saben alcuna cosa ancloura, axí com l'argent qui anclou la pérra en l'anel. Tots aquests hòmens ancara se'n menà catius en la terra de Babilònia.

¹⁷E lauors Nebochadenasor establí an rey Machatià, qui era son frare de Johaquim, e mudà-li nom e apelà'l Sedesias.

¹⁸E auia Sedesias con comensà a regnar XXI any e regnà XI anys en Iherusalem; e sa mara auia nom Amical fila de Geremies, de Lomnà.

¹⁹E féu mal deuant nostro Senyor, axí com auia son para Johaquim e son frare.

¹⁴E mudà tots los prínceps e tots aquells qui éran defores qui héran entrò a X mília, e tots los se'n manà catius, e tots los menestrals; breument, que no y jaquí sinó solament lo poble qui hera fort pobre.

¹⁴E mudà tots los prínceps e tots aquells qui eren forres, qui eren entrò ha X mília: tots los^a se'n^b menà catius e tots los menestrals e, breument, que no y jaquí sinó solament lo poble qui era fort pobre.

¹⁴E mudà tots los prínceps e tots aquells qui éran forts, entrò a X mília. Tots los s'enmanà catius, e tots los manestrals, [f. 105c] breument, que no y jaquí sinó solament lo poble qui era fort pobre.

¹⁵E manà-sa'n Joachim en Babilònia, e sa mara e totes ses mullers e los crestats, ço és, aquells qui no auían genetiús, e tots los jutges de.lla terra,

¹⁵E menà-ce'n Joatxim en Babilònia e se mare, e totes ses mullers, e los crestats, ço és aquells qui no auien genetiús, e tots los jutges de la terra,

¹⁵E manà-sse'n Joatxim en Babilònia, e sa mare e totas sas mullers, e los crestats, ço és, aquells que no havían genetiús, e tots los jutges de la terra,

¹⁶entrò a VII mília dels hòmens pus forts, e tots los hòmens qui éran artificials ho [f. CLXXIXva]^b manestrals; e manà-sa'n mília encloïdors, ço és a saber, hòmens qui saben alguna cosa encloure, axí com l'argenter qui enclou la pedra en l'anell. Tots aquests hòmens encara sa'n manà catius en la terra de Babilònia.

¹⁶on ha VIII mília dels hòmens pus forts; e tots los hòmens artificials e menestrals, e menà-ce'n encloïdors, ço és, hòmens qui saben alguna cosa encloura, axí com l'ergenter qui enclou le pedra en l'enell: tots aquests hòmens encara se'n menà catius en Babilònia.

¹⁶e X mília dels hòmens pus forts, e tots los hòmens artificials e menestrals. E manà-ce'n encloïdors, ço és a saber, hòmens qui saben alguna cose encloure, axí com lo argenter, qui enclou la pedre en l'anell. Tots aquests hòmens s'enmanà catius en Babilònia.

¹⁷E lauors Nabugadenasor establí rey Machaciam, qui era son frare de Joachim, e mudà-li lo nom e apalà'l Sadachias.

¹⁷E leuors Nabugadenosor establí lo rey Macasiam, qui era son frare de Joatxim, e mudà-li lo nom [f. CCXVIIIvb] e apellà-lo Sedetxies.

¹⁷E lavors Nabugadonesor stablí rey Mecassiam, qui era frare de Joatxim. E mudà-li lo nom e apellà'l Sedetxies.

¹⁸He auia Sadachies com comensà a regnar XXI any, e regnà hen Jherusalem XI anys, e sa mara auia nom Amical filla de Geremies, de Lompnà.

¹⁸E auia Sedetxies XXI any com comensà a regnar, e regnà XI anys en Jerusalem. E se mare auia nom Amical filla de Geremies, Lumpnà.

¹⁸E havia Sedetxies XXI any com comensà a regnar: e regnà en Jherusalem XI anys. E sa mare havia nom Amical, filla de Geremies, de Lompnà.

¹⁹E féu mal dauant Déu, axí com auia fet son para Joatxim e son frare.

¹⁹E féu mal deuant nostre Senyor, axí com auia fet son pare e son frare.

¹⁹E féu mal devant Déu, axí com havia fet son pare, Joatxim, e son frare.

²⁰ Irascebatur enim Dominus contra Ierusalem et contra Iudam, donec proiiceret eos a facie sua: recessitque Sedecias a rege Babylonis.

[25] ¹Factum est autem anno nono regni eius, mense decimo, decima die mensis, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse et omnis exercitus eius in Ierusalem, et circumdederunt eam: et extruxerunt in circuitu eius munitiones.

²Et clausa est civitas atque vallata usque ad undecimum annum regis Sedeciae,

³nona die mensis: praevaluitque fames in civitate, nec erat panis populo terrae.

⁴Et interrupta est civitas: et omnes viri bellatores nocte fugerunt per viam portae, quae est inter duplicem murum ad hortum regis. Porro Chaldaei obsidebant in circuitu civitatem. Fugit itaque Sedecias per viam, quae ducit ad campestria solitudinis.

⁵Et persecutus est exercitus Chaldaeorum regem, comprehenditque eum in planitie Iericho: et omnes bellatores, qui erant cum eo, dispersi sunt, et reliquerunt eum.

⁶Apprehensum ergo regem duxerunt ad regem Babylonis in Reblatha: qui locutus est cum eo iudicium.

²⁰E nostro Senyor enfel·loní's contra Jerusalem e contra los fills de Judà, en axí que no·ls iaquí estar en pau d'entrò que·ls ach lençats e gitats devant Ell. E Sedechies partí's del rey de Babilònia.

[25] ¹En lo IXè'n any de Sedexies, en lo Xèn mes, en lo Xèn dia, vench Nabugadenosor ab tota sa companya en Jerusalem, e assetià la ciutat engir e entorn.

²E la ciutat estech valleiate e tencade entrò en lo XIèn any de Sedechies,

³en lo IXè'n dia del mes. E ach gran fam en la ciutat e no havien pa.

⁴E una nit fogiren tots los hòmens forts combatadors, per hun loch qui era en [l'ort] del rey, hon havia doble mur, e desemperaren la ciutat. E los caldeus havien assetiade la ciutat tot entorn. E fugí Sedechies per la carrera qui amena hom als camps deserts.

⁵E la host dels caldeus encalçaren-lo e prengueren-lo en la plana de Gericó, e tots los hòmens qui eren ab ell fugiren e·l desemperaren.

⁶E com los caldeus l'agueren pres, ells l'amenaren al rey de Babilònia, en Rablatà.

²⁰E lauós era ten felò nostro senyor Déus, que no·ls gequí astar an pau, d'entrò que·ls hac gitats e lensats an gisa que no fosen deuant Ell. E Sedesies per tí's del rey de Babilònia.

[25] ¹En lo VIIIº any de Sedesias, en lo Xº mes, en lo Xº die, vench Nebuchadenasor ab tota la sua compayia en Iherusalem e asegaren la ciutat engir e antorn,

²e tengéran vetlade e tencade entrò al XI any del rey Sedesia,

³en lo VIII die del mes. E hach gran fam an la ciutat e no auían pa;

⁴e vna nit axíran-se'n tots los hòmens forts per hun loch qui era an l'ort del rey, hon auía dobla mur e auia-hi dobla porta, e desemperàran la ciutat. E lauós los caldeus tenían asegada la ciutat, e fugí Sedesias per los camps en lo desert.

⁵E la host dells caldeus ancalsàran-los e preséran-lo an vna plana de Jericó, e tots los hòmens qui éran ab ell desemperaren lo rey e fusquéran.

⁶E aquels qui'l preséran menàran-lo al rey de Babilònia an Rablatà.

²⁰ E lauors era tan falló nostre Senyor Déu que no·ls jaquia star en pau, d'entrò que·lls ach gitats e lansats, en guisa que no fósan dauant Ell. E Sedechies partí's del rey de Babilònia.

[25] ¹En lo nouè any de Sedechies, en lo deèn mes, e en lo deèn dia vench Nabugadenassor ab tota la sua companya en Jerusalem e asetiàran la ciutat engir e entorn

² e tanguéran-la auaylada e tancada entrò al XII any del rey Sadachias e

³ en lo XI dia del mes. E ach gran fam en la ciutat e no auían pa.

⁴ E vna nit axíran-sa'n tots los hòmens forts per un loch qui era en l'ort del rey, on hauia dobla mur he auia dobla porta, e deseparàran la ciutat. E lauors los caldeus tanían asetiada la ciutat, e fugí Sadacias per los camps en lo desert.

⁵ E la host dels caldeus encalsàuan-lo e pranguéran-lo en vna plana [f. CLXXIXvb] de Gericó, e tots los hòmens qui éran ab ell encalsàuan-lo,

⁶ e aquells qui·lls pranguéran amanàran-lo al rey de Babilònia en Rabachà.

²⁰ E leuors era ten falló nostre Senyor Déu que no·ls jaquí estar en pau entrò que·ls ha gitats e lensats deuant ell. E Sedetxies pertí's del rey de Babilònia.

[25] ¹En lo VIII any de Sedetxies, en lo Xè dia, vench Nabugadenasor ab le sua companya en Jerusalem e setiaren le ciutat engir e entorn,

² e tengueren-le auallada tencada entrò hal XIIè any del rey Sedetxies. E en lo XIè any,

³ dia del mes, ach gran fam en la ciutat, que no auien pa.

⁴ E vna nit axíren-se'n tots los hòmens forts per vn loch, qui era en l'ort del rey, on auia doble mur e auie-y doble porta; e desepararen le ciutat. E leuors los caldeus tenien asetiade le ciutat, e fogí Sedetxies per los camps en lo desert.

⁵ E la host dels caldeus encalsaren-lo e preseren-lo en una plana de Jericó; e tots los hòmens qui eren ab ell desepararen-lo e fugiren.

⁶ E aquells qui·l prengueren amanaren-lo al rey en Baaltà;

²⁰ E lavors era ten falló nostre Senyor, que no·ls jaquí star en pau entrò que·ls hach gitats e lensats deuant Ell. E Sedetxies pertí's del rey de Babilònia.

[25] ¹En lo VIIIè any de Sedetxies, en lo Xèn die, vench Nabugadenezor ab tota sa companya en Jherusalem, e asetjaren la ciutat engir hi entorn

² e tingueren-la vellajade e tencade entrò al XIè any del rey Sedetxies,

³ e en lo XIè die del mes. Hach gran fam en la ciutat, que no havían pa.

⁴ E una nit axiren-se'n tots los hòmens forts, per I loch qui era en l'ort del rey, a hon havia doble mur e doble porta, e desepararen la ciutat. E lavors los caldeus tenían asetjade la ciutat. E fugí Sedetxies per los camps en lo desert.

⁵ E la ost dels caldeus encalsaren-lo e prengueren-lo en una plana de Gerichó, e tots los hòmens qui éran ab ell de-[f. 205d]- semperaren-lo e fugiren.

⁶ E aquells qui·l prengueren, amanaren-lo al rey en Rabatà,

⁷Filios autem Sedeciae occidit coram eo, et oculos eius effodit, vinxitque eum catenis, et adduxit in Babylonem.

⁸Mense quinto, septima die mensis, ipse est annus novus decimus regis Babylonis: venit Nabuzardan princeps exercitus, servus regis Babylonis, in Ierusalem.

⁹Et succendit domum Domini, et domum regis: et domos Ierusalem, omnemque domum combussit igni.

¹⁰Et muros Ierusalem in circuitu destruxit omnis exercitus Chaldaeorum, qui erat cum principe militum.

¹¹Reliquam autem populi partem, quae remanserat in civitate, et perfugas, qui transfugerant ad regem Babylonis, et reliquum vulgus transtulit Nabuzardan princeps militiae.

¹²Et de pauperibus terrae reliquit vitatores et agricolas.

¹³Columnas autem aereas, quae erant in tempore Domini, et bases, et mare aureum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldaei, et transtulerunt aes omne in Babylonem.

¹⁴Ollas quoque aereas, et trullas, et tridentes, et scyphos, et mortariola, et omnia vasa aerea, in quibus ministrabant, tulerunt.

⁷E lo rey de Babilònia oçís-li sos fills devant, e tragué a Sedechies sos ulls e ligà'l ab cadenes e menà'l-s'en en Babilònia.

⁸En lo Vèn mes, en lo VIIè dia del mes, en lo XIX° any del rey de Babilònia, vench Nabugadonosor en Jerusalem,

⁹e cremà la casa de nostre Senyor Déu, e la casa del rey, e totes les cases de Jerusalem, ab foch.

¹⁰E tota la ost dels caldeus, qui era aquí ab los prínceps dels cavallers, enderrocharen los murs qui eren engir e entorn de Jherusalem.

¹¹E lavors Naburzadan pres tota l'altre part del poble qui era romàs en Jerusalem e menà'ls-s'en [col. d] ligats e presos

¹²e no y iaquí sinó lauradors qui laurassen los camps e les vinyes e donassen sert trahut al rey de Babilònia cascun any.

¹³E los caldeus trencharen les colones d'aram qui eren en lo temple de nostro Senyor, e les bases e la mar d'aram. E portaren-s'en l'aram en Babilònia,

¹⁴e les olles e los morters, e los anaps e les culleres, e tots los vaxells d'aram,

⁷E deuant ell metex, ço és, deuant Sedesias ausís sos fills e trasca a Sedesias los vlls e ligà'l (f. 72 v) ab cadenes e menà'l-se'n an Babilònia.

⁸E an lo V mes, e an lo VII die, en lo XVIII° any del rey de Babilònia, vench Nabusardan príncep de la host del rey de Babilònia en Iherusalem

⁹e cremà la cassa de nostro senyor Déus e la casa del rey he tots los alberchs de Iherusalem.

¹⁰E tota la host del caldeus qui era aquí ab lo príncep dels caualers enderocaren los murs qui éran engir e antorn de Iherusalem.

¹¹E lauors^b Nabusardan pres tota la altra part del pobla qui era romàs en Iherusalem e menà'ls-se'n ligats e preses,

¹²e no y jequí sinó leuradós qui leurasen los camps e les viyas e donasen sert preu e cert traüt al rey de Babilònia cascun any.

¹³E portà-se'n tot ço qui hi era en lo temple de nostro Senyor, ço és a seber, les colones de aram e les bases e la mar de aram, e fuséran-ho los caldeus e aportàran-ho an Babilònia.

¹⁴E les oles e los mortés e los anaps e tots los vexells de coure o d'aram

⁷E dauant ell matex, ço és dauant Sadachias, accís sos fills he trasch Sadacias sos uulls e ligà'll ab cadenas e manà'l-sa'n en Babilònia.

⁷deuant ell matex, ço és, Sedetxies, aucíeren sos fills e trasch los hulls ha Sedetxies e ligà'l ab cadenes en menà'l-se'n en Babilònia.

⁷e devant ell matex, ço es, Sedetxies, aucíeran sos fills e trasch los hulls a Sedetxies, e ligà en cadenes e portà'l-se'n en Babilònia.

⁸En lo V mes e en lo VII dia e en lo XVIII any del rey de Babilònia vench Nabusardan príncep de la host del rey de Babilònia en Jherusalem

⁸En lo Vèn mes, en lo VIIèn any e-n VIII dia del rey de Babilònia, vench Nabusardan, príncep de la ost del rey de Babilònia,

⁸En lo Vèn mes, en lo VIIèn die, en lo XVIIIèn any del rey de Babilònia, vench Nabuzerdan, príncep de la ost del rey de Babilònia en Jherusalem,

⁹e cremà la casa de nostre Senyor Déu e la casa del rey e tots los alberchs de Jherusalem.

⁹e cremà le casa de nostre Senyor Déu e le casa del rey e tots los alberchs de [f. CCXVIIIra] Jerusalem.

⁹e cremà la casa de nostro Senyor e la casa del rey, e tots los alberchs de Jherusalem.

¹⁰E tota la ost dells caldeus qui era aquí ab lo príncep dels cauallers endarocàren los murs qui éran engir e entorn de Jherusalem.

¹⁰E tota le ost del caldeus qui era aquí ab lo príncep dels caualers endorraquaren los murs qui eren engir e entorn de Jerusalem.

¹⁰E tota la ost dels caldeus, qui era ab lo príncep de la cavallaria, enderrocaren los murs qui éran engir e entorn de Jherusalem.

¹¹E lauors Nabuguadenasor pres tota la altra part de Babilònia qui era romàs en Jherusalem e manà'ls-sa'n liguats e pressos.

¹¹E leuors Nabuserdan pres tota l'altre part del poble qui eren en Jerusalem e menà'l-se'n ligats he pressos,

¹¹E lavors Nabuzardan pres tota la altre part del poble qui era romàs en Jerusalem e manà'ls-se'n presos,

¹²E no y jaquí sinó lauradors qui lauràsan los camps e les vinyes e donàsan sert preu e sert traüt al rey de Babilònia cascun any.

¹²e no jaquí sinó lauradors qui lauracen los camps e les vinyes e que donacen sert preu e sert tribut al rey de Babilònia cascun any.

¹²e no y jaquí sinó lauradors que lauracen los camps e las vinyes e que donassen sert trahut al rey de Babilònia cascun any.

¹³E portàran-sa'n tot ço qui era en lo temple de nostra Senyor Déu, ço és a saber, les colones d'aram e les basses e la mar d'aram. E fugíran los caldeus e portàran-sa'n l'aram en Babilònia,

¹³E portaren-se'n tot ço qui era en lo temple de nostre Senyor, ço és a saber, les colones d'aram; e fogiren los caldeus e portaren-se'n l'eram en Babilònia,

¹³E portaren-se'n tot ço qui era en lo temple de nostro Senyor, ço és a saber, las colones de aram. E aportaren-se'n los caldeus l'aram en Babilònia,

¹⁴e les olles he los mortés e los anaps e tots los vaxells de coura e d'aram,

¹⁴e les olles e los morters e los anaps e tots los vaxells de coura e d'aram,

¹⁴e las ollas e los morters, e las anaps e tots los vaxells de coure e d'aram,

¹⁵Necnon et thuribula, et phialas, quae aurea, aurea: et quae argentea, argentea, tulit princeps militiae,

¹⁶id est columnas duas, mare unum, et bases quas fecerat Salomon in templo Domini: non erat pondus aeris omnium vasorum.

¹⁷Decem et octo cubitos altitudinis habebat columna una: et capitellum aereum super se altitudinis trium cubitorum: et retiaculum, et malogranaeta super capitellum columnae, omnia aerea: similem et columna secunda habebat ornatum.

¹⁸Tulit quoque princeps militiae Saraiam sacerdotem primum, et Sophoniam sacerdotem secundum, et tres ianitores.

¹⁹Et de civitate eunuchum unum, qui erat praefectus super bellatores viros: et quinque viros de his, qui steterant coram rege, quos repperit in civitate: et Sopher principem exercitus, qui probabat tyrones de populo terrae: et sexaginta viros e vulgo, qui inventi fuerant in civitate.

²⁰Quos tollens Nabuzardan princeps militum, duxit ad regem Babylonis in Reblatha.

²¹Percussitque eos rex Babylonis, et interfecit eos in Reblatha in terra

¹⁵e los ensençers e les ampolles. E lo príncep de la cavallaria pres tota la vaxella d'aur e d'argent e d'aram e de coure,

¹⁶e breument, tot quant hi trobaren, car tant era que no [poria] hom comptar lo pes.

¹⁷La una colona havia XVIII colzes d'alt, e lo capitell d'aram, qui era sobre si, havia III colzes d'alt, e l'aret e les magranes qui estaven sobre lo capitell de la colona. E cascuna colona era aytal, e axí obrade d'aquelles mateixes obres.

¹⁸E lo príncep de la cavallaria pres Sarayà, qui era lo primer prevere, e Sophonies, qui era lo segon prevere, e tots tres porters de la ciutat;

¹⁹un qui era major sobre los hòmens qui garreiaven, e V hòmens d'[aqu]ells qui estaven devant lo rey, los quals atrobà en la ciutat; e Sopher, qui era príncep qui esprovave los cavallers novells que feya del poble de la terra; e VI hòmens del poble que atrobà en la ciutat.

²⁰E tots aquests manà Nabuzardan devant lo rey de Babilònia en Rablatà, hon era.

²¹E lo rey oçís aquí mateix, en Rablatà, qui és terra de Emach, e d'aquí avant

¹⁵e los ansensers e les ampolles. E lo príncep de la caueleria pres tota la vaxella d'aur e de argent

¹⁶e, breument, tot quant hi trobàren d'aur ne de argent ne de aram ne de coura. Tant era que no podie hom seber lo pes:

¹⁷la vna colona auia XVIII coldos an alt e desobra, e là astaua hun capitell de coura, e lo capitell auia tres coldos an alt. E los filats e les malgranes astauen sobre lo capitell, e tota la altra colona era aytall e axí hobrada de aqueles matexes hobres.

¹⁸E lo príncep de la caueleria pres Sereyà, qui era lo primer preuera, e Sefonias, qui era lo segon preuera, e tres portés de la ciutat,

¹⁹hu qui era megor de sobra los hòmens qui caregauen, e V hòmens de aquels qui astauen deuant lo rey, los quals atrobà en la ciutat, e Safer, qui era príncep de la ost, qui aspruaua los caualers nouels que feya del pobla de la terra, e VI hòmens del pobla que atrobà en la ciutat.

²⁰E tots aquests menà Nabuzardan deuant lo rey de Babilònia en Rablatà, on era.

²¹E lo rey aucís aquí matex en Rablatà, qui és terra de Emach. E de aquí auant

¹⁵e los ensensers e les ampolles. E lo príncep de la cauallaria pres tota la vaxella d'aur e d'argent,

¹⁵e los ancencers e les ampolles. E lo príncep de la cauallaria pres tota le vaxella d'aur he d'argent,

¹⁵e los encencers e las ampollas. E lo príncep de la cavallaria pres tota la vaxella d'or hi d'argent hi de coure.

¹⁶e breument, tot quant hi trobàren d'aur ne d'argent e d'aram e de coura. Tant era que no podia hom comtar lo pes.

¹⁶e breument tot quant hi trobaren d'aur e d'ergent e de coura; tant era que hom no-n poria comtar lo pes:

¹⁶E era tanta que no poria hom comptar lo pes.

¹⁷La vna colona hauia XVIII colzes en alt e los filats e les mel-[-f. CLXXXra]-granés stàuan sobra lo capitell; tota l'altra colona era aytal e axí obrada de aquelles matexas obres.

¹⁷le vna colona XVIII colzes d'alt, e los filats e les magranes estauen sobre lo capitell. L'altra colona era aytal e axí obrada d'aquelles matexas obres.

¹⁷La una colona havia XVIII colzos d'alt, e los filats e las magranes staven sobre lo capitell. L'altre colona era aytal, axí obrade de aquella matexa obre.

¹⁸E lo príncep de la cauallaria pres Sarayà, qui és lo primer preuera, e Sofonies, qui era lo sagon preuere, e III portés de la ciutat,

¹⁸E lo príncep de la cauallaria pres Sarayà, qui és lo primer preuera, e Seffonies, qui era lo segon, e tres portés de la ciutat,

¹⁸E lo príncep de la cavallaria pres Serayà, qui era lo primer preuera, e Sofonies, qui era lo segon preuera, e III porters de la ciutat,

¹⁹vn qui era maior sobra los hòmens qui careguàuan, e V hòmens d'aquells qui stàuan dauant lo rey, los quals atrobà en la ciutat, e Safer, qui era príncep de la host qui sperarua los cauallers nouells que faya del poble de la terra, e VI hòmens del poble que atrobà en la ciutat.

¹⁹la vn qui era lo mayor desobra tots los altres hòmens qui carragauen, e V qui stauen deuant lo rey, los quals ha trobats en la ciutat, e Safer, qui era príncep de la ost, qui esprouauen los cauallers nouells qui feya lo poble de la terra, e VI hòmens del poble de la terra que hatrobà en la ciutat:

¹⁹la I qui era major sobre los altres hòmens qui carragaven, e V hòmens qui staven devant lo rey, los quals havia trobats en la ciutat; e Safer, qui era príncep de la ost, qui sprouave los cavallers novells que feya lo poble; e VI hòmens de la terra [f. 206a] que trobà en la ciutat.

²⁰E tots aquests manà Nabusardan dauant lo rey del Babilònia en Reblatà hon era;

²⁰tots aquests menà Nabuserdan deuant lo rey de Babilònia en Rabaltà on era.

²⁰Tots aquests manà Nabuzerdan devant lo rey de Babilònia en Rabatà, hon era lo rey.

²¹lo rey aucís aquí matex en Rablatà, qui és terra de Amach. E de qui auant

²¹E lo rey aucís aquí matex en Rabaltà, qui és en [f. CCXVIIIrb] terra

²¹E lo rey los aucís aquí matex, en Rabatà, qui és en terra de Amach, e de aquí

Emath: et translatus est Iuda de terra sua.

Judà fo mudat e transmutat de la sua terra, que no y ach senyoria.

Judà fo mudat e tramès de la sua terra, que no y a senyoria.

²²Populo autem, qui relictus erat in terra Iuda, quem dimiserat Nabuchodonosor rex Babylonis, praefecit Godoliam filium Ahicam filii Saphan.

²²E donà per senyor al poble qui era romàs en Judà, lo qual havia iaquit Nabugadenosor, rey de Babilònia, Godelias, fill de Ahicam, qui fo fill de Sepham.

²²E donà per senyor al poble qui era romàs an Judà, lo qual auia gequit Nebuchadenasor rey de Babilònia, Godolias fill de Hicham, qui fo fill de Sepfan.

²³Quod cum audissent omnes duces militum, ipsi et viri qui erant cum eis, videlicet, quod constituisset rex Babylonis Godoliam, venerunt ad Godoliam in Maspha, Ismahel filius Nathaniae, et Iohanan filius Caree, et Saraia filius Thanehumeth Netophathites, et Iezonias filius Maachathi, ipsi et socii eorum.

²³E com hoÿren açò tots los duchs e los prínceps dels cavallers e aquells qui eren ab ells, ço és, que lo rey de Babilònia havia establhit Godelias senyor, vengueren a Godelias en Masphat, ço és a ssaber, Ysmael, fill de Nathanie, e [J]ohanàs, fill de Caree, e Sarayà, fill de Tenémech, en Conpatites, e Jophonàs, fill de Matati, e los seus companyons.

²³E con hoyïren açò tots los duchs e als prínceps dels caualers e aquells qui éran ab ells, so és, que'l rey de Babilònia auia astablhit Godolias senyor, vengéran a Golias en Masafat, ço és a seber, Ismael fill de Nathania, e Johanàs fill de Càrech, e Sarrarà fil de Tanàmech nechofanté, e Jesonàs fill de Machatí, e los seus conpayons.

²⁴Iuravitque Godolias ipsis et sociis eorum, dicens...

²⁴E Godelias féu ...

²⁴E Godolias féu ...

^a seria V *lect dub* posaria

^a *lect dub*: Nachaon?

^b V *seq. text illeg unius lineae*

^b *post* lauors *seq* nebocha de nator *cancell*

^c *post* hòmens *seq* qui caregauen *cancell*

Aproximació crítica

Dels cinquanta-sis versets transcrits n'hi ha divuit en els quals la coincidència entre el text de la Vulgata i els testimonis de la traducció catalana medieval és completa, bo i tenint en compte les inevitables variants ortogràfiques, les equivocacions que afecten una sola lletra (Jebidà' per Sabidà', Fادهà' per Fa/edeyà', etc.), i algunes variants que probablement són inercials (Senyor /

Iudà fou mudat e tresmudat de la sua terra, qui no y a senyoria.

²²E donà per senyor al pobla qui era romàs en Iudà, lo qual auia jaquit Nabugadenesor rey de Babilònia, Godelias fill de Acaym, qui fo fill de Safan.

²³E com hoÿran açò tots los duchs e ells prínceps dels cauallers e aquells qui éran ab ells, ço és, que lo rey de Babilònia havia stablit Godelias senyor, vanguéran ha Godalias en Masfach, ço és a saber Ismaell fill de Canahe, e Joanàs fill de Caree, e Sarrayà fill de Tàmèch enchopacite, e Jersonàs fill de Mechaci e los seus companyons.

²⁴E Godalias féu ...

d'Emach. E d'equí auant fou mudat Judà e trensformat de la sua terra, que no y ha senyoria.

²²E donà per senyor al poble qui era romàs en Judà, lo qual auia jaquit Nabugadenesor rey de Babilònia, Godobies fill d'Aychan, qui fou fill de Seffan.

²³E com hoÿren açò tots los duchs e los prínceps dels cauallers e los qui eren ab ells, ço és, lo rey de Babilònia qui ha stablit Godolies senyor, vengueren ha Godolies en Masffat, ço és a saber, Ýsmael fill de Natanat, e Jonàs fill de Carree, e Sarahà fill de Tanàmèch ecofatine, e Jonàs fill de Macari e sos companyons.

²⁴E Godolies féu...

avant Judà fou mudat e trestornat de la sua terra que no y hach senyoria.

²²E donà per senyor al poble qui era romàs en Judà, lo qual havia jaquit Nabugadonesor, rey de Babilònia, Godolies, fill d'Aycan, qui fou fill de Safan.

²³E com oyiren açò tots los duchs e los prínceps dels cavallers e aquells qui éran ab ells, ço és, que lo rey de Babilònia, havia stablit a Godolies en senyor, vengueren a Godolies en Masfà, ço és a saber, Ysmael, fill de Natanat, e Jonàs, fill de Carrehe, e Sarrayà, fill de Tanàmèch, e Çofarita e Jersonàs, fill de Metari, e los ceus companyons.

²⁴E Godolies féu ...

^a e iter

^a post los seq seus non cancell

^b o iter

^b interlin

^c corr pro Nabuguadena

Senyor Déu'). Els versets pràcticament idèntics són: xxiii, 27. 32. 36-37; xxiv, 2-3, 6, 9-10, 13, 18; xxv, 3, 10, 18, 20, 22-24. És evident que la identitat entre els cinc textos no es limita a aquests pocs versets. Tenint en compte que les variants són relativament poques en cada verset i que sovint són fenòmens de còpia (salts de mot a mot, lectures defectuoses), actualitzacions de llenguatge, ampliacions o pleonasmes, la identitat de fons entre els cinc testimonis de la traducció ha d'ésser considerada alta. Això confirmaria que es tracta de la ma-

teixa traducció i no de traduccions diferents. I el text traduït és evidentment la *Vulgata*. Per a corroborar-ho, consignem ara sense més triga que en el text colombí els dos llibres de les *Cròniques* són precedits del pròleg de sant Jeroni.

Les variants presenten, com és normal, un quadre complex. Hi ha casos, com és ara XXIII, 28, en què els cinc textos catalans discrepen tots entre ells sense deixar de dir el mateix. En aquest cas i en XXIV, 8, S és qui tradueix millor la *Vulgata*. No és pas estrany que S, P, C i E vagin de tronc contra V: XXIII, 29 (,dies / temps'; ,vench / anà'; ,donàran-li / tiraren-li'), 32 (,Joacàs / Johàs'), 33 (,per ço / per què'), 35 (,E prenia Johàs de cascun [...] aur e argent / E cascú... donaua aur e argent a Joachim'); XXIV, 2 (,seruesial / servent'), 3 (,de si matex / d'Él matex'), 4 (,cosa / rahó'), 11 ([...] ,combatre-la / per ço que la combatés'), 14 (,qui era fort pobre / los pobres'), 15 (,crestats / eunuchs'), 17 (,frare / onclo'), 19 (,e son frare / en totes les coses'), 20 (,era tan felló / enfelloní's'); XXV, 1 (,asegaren / assetià'), 2 (,tengueren vetlade / estech valleiate'), 4 (,axíran-se'n / fogiren; tenían asegada / havien assetiate; per los camps en lo desert / per la carrera qui amena hom als camps deserts'), 5 (,en vna plana / en la plana'), 6 (,preseren / agueren pres'), 8 (,Nabusardan / Nabugadonosor'), 9 (alberchs / cases'), 13 (,portaren-se'n / trencharen'), 17 (,filats / aret'), 19 (,careguauen / garreiauen'). Poques vegades S presenta alguna variant pròpia que tradueix la *Vulgata* millor que els altres testimonis: XXIII, 33 (,talent, talents / diner, diners') i XXIV, 8 (,mesos / anys'). Perquè en l'aspecte de la fidelitat al text llatí V sembla ésser molt més constant, com es comprova en XXIII, 30 ([parcialment, perquè conté una omissió] ,huntaren-lo en rey / féran rey'); XXIV, 4, 5, 17; XXV, 2, 4 (,per la carrera qui amena hom als camps deserts / per los camps en lo desert'), 13 (,trencharen / portaren-se'n'), 17. Això no obstant, almenys en un verset S tradueix amb més exactitud el llatí de la *Vulgata*: XXIV, 7.

També cal constatar que alguna variant és comuna a V, P, C i E contra S: XXIII, 33, i XXIV, 8, acabades d'esmentar, i encara XXV, 11 (,comptar / seber'); o comunes només a V i P contra S: XXIII, 34 (,dix-li / apalà-lo'). A part de la variant que ja hem recollit en XXIII, 30 (,huntaren / féran rey'), aquest mateix verset presenta altres discrepàncies. V diu: ,soterraren-lo en lo sepulcre seu'; i S: ,sebolíran-lo'; per contra P, C i E llegeixen: ,portaren-lo eb lo seu sepulcre'. En el verset XXV, 18, V, S i E coincideixen contra S i C (,era / és'). En XXV, 19, tots cinc manuscrits tradueixen unànimement els ,sexaginta viros' de la *Vulgata* per ,VI hòmens'. Altres vegades les coincidències i discrepàncies són més erràtiques: XXIV, 13 ([V, S, P] ,[a]portà-se'n' / [C, E] ,portaren-se'n'), 14 ([V, C] ,forts' / [S, C] ,fores' / [P] ,defores'), 16 ([S, P] ,entrò a VII mília dels hòmens pus forts / [V] los hòmens pus forts qui eren VII mília / [C] on ha VIII mília dels hòmens pus forts / [E] e X mília dels hòmens pus forts'). Hom pot veure encara XXV, 2 (,XI / XII'), 5 (,fugiren e-l desemperaren / fusquéran / encalsàuan-lo / desempararen-lo e fugiren'), 6, 13, 21.

Pel que fa a les addicions que conté la traducció catalana en relació amb el text de la *Vulgata* que ara llegim, moltes de les quals són glosses, es constata un comportament semblant. En alguns versets és el grup S, P, C i E el qui presenta una

addició que manca en V: xxiii, 29 (,per ço que's combatés ab ell'), 35 (,qui romàs rey'); xxiv, 1 (,sotmès a si matex'), 15 (,ço és aquels qui no auían colons / genetiús'), 16 (,ço és a saber, hòmens qui saben alguna cosa encloure...'); xxv, 4 (,auia-hi dobla porta'), 7 (,ço és, dauant Sedesias'), 14 (,coura'). En canvi tots cinc testimonis catalans van d'acord en xxiv, 17 (,E lauors Nabugadenosor'), 20 (,que no-ls jaquí estar en pau'), i xxv, 16 i 21 (,que no y ach senyoria'). En algun altre cas l'addició comuna incorpora una addició suplementària en el seu interior: xxiii, 29 ([V] ,e aquels de Farahó tiraren-li' / [S, P, C, E] ,donaren-li ab segetes'); xxv, 12 (,donassen' [S, P, C: ,cert preu e] cert trahut al rey de Babilònia cascun any'). En l'addició de xxiv, 16, comuna a S, P, C i E, hi ha una variant notable: ,argent' [S, P] / ,argenter' [C, E], que és una correcció de C i E respecte de S i P o una mala lectura d'aquests dos darrers respecte d'un estadi del text anterior. Reputem un pleonasme l'addició del grup S, P, C i E en el verset xxv, 14 (,vaxells d'aram / vaxells de coure o d'aram') i en xxv, 21 (,mudat e transmudat / mudat e tramès / mudat e tresmudat / mudat e transformat / mudat e trestornat').

Les omissions reflecteixen una panoràmica similar. En algun cas, S tradueix correctament la *Vulgata* mentre les altres versions catalanes ometen una part del text: xxiii, 28 (,e tot ço que féu'). Els cinc testimonis s'acorden a ometre els mots de la *Vulgata* ,de Mageddo' del verset xxiii, 30. Aquesta omisió és significativa d'una manera de traduir, car en el verset anterior ja hi apareixen els mots ,in Mageddo', correctament recollits en la traducció catalana, que per ventura el traductor reputà inútil de tornar a repetir, a tan poca distància, en el verset següent. També és omesa per tots cinc testimonis catalans la mort del rey Joacàs esmentada en el nostre text llatí de la *Vulgata* en el verset xxiii, 34. Són omesos també els esments dels ,eunuchi' de xxiv, 12, i del ,rex Babylonis' de xxv, 1. I aquí s'acaben les omissions comunes. Algunes omissions són pròpies del grup S, P, C i E: xxiv, 4 (,de la sanch dels ignoçents'), 5 (,e totes les coses'); xxv, 4 (,combatadors'), 14 (,culleres'). Algun cop és V qui comet l'omisió: xxv, 19 ([V] ,príncep qui asprovava / [S, P, C, E] príncep de la ost qui asprovaua'). Altres vegades S i P van d'acord contra C i E: xxv, 13 (,les colones d'aram e les basses e la mar d'aram'); i àdhuc, en aquest mateix verset, C contra E ([C] ,les colones d'aram; e fogiren los caldeus e portaren-se'n / [E] les colones de aram. E aportaren-se'n los caldeus'). Una vegada V i S s'acorden contra P, C i E, amb una variant interna: xxiv, 7 ([v] ,totes les coses qui eren del rey de Egipte' / [S] qui era astat del rey de Egipte').

La llengua no difereix substancialment en cap dels cinc manuscrits i correspon al català oriental.

CONCLUSIONS

A partir d'una mostra tan fragmentària i d'un sol llibre de l'Antic Testament no és possible d'anar gaire més enllà del que suggereix la confrontació estricta dels textos. El lector comprendrà que les precisions aventurades aquí

sobre una minúscula part del text bíblic català medieval, pertanyent a un dels llibres bíblics anomenats històrics, s'han de prendre amb totes les reserves del cas.

Els cinc manuscrits dels quals hem confrontat cinquanta-sis versets representen una mateixa traducció de la *Bíblia Vulgata* llatina: es tracta amb tota certesa de la *Bíblia catalana* del segle XIV.

Reputem simptomàtic que V incorpori menys glosses que els altres quatre testimonis. Aquest fet podria ésser indicatiu d'un estat més sobri del text català, que potser s'hauria carregat de glosses com a conseqüència d'una finalitat i d'un treball didàctic del o dels traductors i copistes. La incertesa respecte del tipus de text a partir del qual es va fer la traducció catalana medieval de la Bíblia – en aquells llibres que efectivament fossin traduïts del llatí directament i exclusiva – impedeix de fer cap hipòtesi fonamentada sobre la provenença de les glosses que contenen els mss. que avui hem examinat. Decidir si la traducció catalana es va carregar o descarregar de glosses en el curs de la seva recepció serà un problema difícil de resoldre, com tot el que forma part del problema de les glosses bíbliques.

L'arreglament de S, P, C i E que es produeix ara i adés tant en matèria de variants com d'addicions / glosses i omissions contra V sembla suggerir que V representa un estadi singularitzat de la traducció. No se'ns escapa que és molt perillós aventurar hipòtesis a partir d'una mostra tan petita com els cinquanta-sis versets de V, però tenim la impressió que el caràcter singular de V i sobretot la seva millor fidelitat a la *Vulgata* – per bé, com hem vist, que no és sempre estricta – faria pensar que ens trobem davant un estadi millorat de la traducció. Això significaria que V transmet un text que hom ha intentat d'acostar al text de la *Vulgata* i que hom hauria purificat de lectures reputades defectuoses? En aquest cas, podria tractar-se d'un text relativament tardà. I en aquest cas, també cal ponderar adequadament el fet que V no hagi quedat purificat del tot, ja que hi han restat incrustats elements defectuosos del o dels estadis precedents del text.

Semblaria avalar la rectitud de la nostra hipòtesi la variant de XXIC, 15: ‚eunuchs / crestats‘, ja recollida. Car Moll i Coromines documenten el mot ‚eunuc‘ circa 1500, en l'imprès *Quesits e perquens o Liber Aggregationis*, del pseudo Albert el Gran, incunable de 1499, acabat d'editar el 20 de novembre d'aquell any a Barcelona per Pere Posa.⁶ L'ús que fa V del mot seria un cultisme o un llatínisme de l'època humanista, i això avalaria la datació que Escartí va donar al

6. Data de l'incunable, corroborada pel *Catálogo General de Incunables en bibliotecas españolas*, Madrid 1988, vol. I, 201*, pel *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, 674* i per Jordi TORRA i MONTSERRAT LAMARCA, *Catàleg dels Incunables de la biblioteca de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1995, 25*. Hom pot trobar més informacions sobre aquesta obra i la seva autoria en l'article d'AMTÒNIA CARRÉ i LLUÍS CIFUENTES i COMAMALA, *Quesits (Barcelona, Pere Posa 1499: una traducció catalana desconeguda del Liber de homine (II perchè) de Girolamo Manfredi amb filtre napolità*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 543-560.

seu fragment, cap als anys centrals del segle XV. En canvi, ‚crestat‘, forma alterada de ‚castrat‘, és un mot que ja apareix documentat a finals del segle XIII. Direm tot passant que si la datació proposada per Escartí és correcta, V hauria fornit la primera documentació del mot ‚eunuc‘, anterior d’una cinquantena d’anys a la donada per Moll i Coromines.⁷

El caràcter més aviat tardà de V ajudaria a entendre encara la relativa independència entre S i V. En efecte, les poques variants pròpies de S, com és ara xxv, 13 (‚fuséran‘), xxv, 16 (‚seber‘) i xxv, 21 (‚tramès‘) no han tingut influència en V. I encara el text del verset xxiv, 7, que en V presenta una forma molt millorada respecte de P, C i E, continua essent més fidel a la *Vulgata* en S que en la versió [revisada?] de V.

Al seu torn, les diferències constatades entre S i el grup de mss. P, C, E (a vegades de S i P contra C i E), permeten de pensar que el llarg fragment colom-bí se situa en el conjunt dels mss. bíblics catalans d’una manera precisa. Si s’havia de mantenir el caràcter tardà de V, S podria ésser considerat el testimoni més antic de la traducció bíblica catalana, almenys pel que fa a IV Reis. Si, en canvi, calia admetre que V fos anterior, S se situaria entre V i el bloc P, C, E. Això sigui dit no sense advertir que són ben perceptibles també els símptomes de diferenciació entre P per una banda i C-E per l’altra.

Per això la possibilitat de confrontar sistemàticament tot el text conservat de S amb els textos de P, C i E serà un element clau per a entendre la relació que cal establir entre tots ells i per ajudar a entendre millor el caràcter singular del text que sembla transmetre V. És a dir, tant per a establir una cronologia més precisa entre aquests cinc manuscrits bíblics catalans com per a saber de quina manera ha anat evolucionant el text de la traducció, almenys en una franja de l’Antic Testament. Per sort, S ofereix una base textual àmplia, que abraça prou llibres –i prou diferents, segons s’ha dit– com perquè en el futur sigui possible de tenir una panoràmica més rica sobre aquest horitzó de recerca, tan misteriosos encara, de les traduccions bíbliques catalanes medievals.

Avui ens donarem per satisfets si la transcripció i l’anàlisi ràpida que hem fet dels cinc testimonis d’una ínfima part de la traducció d’un llibre bíblic històric servien per a impulsar l’estudi d’aquest camp tan ric i poc explorat encara de la catalanística. D’una banda l’experiència recent impedeix de creure que s’hagi de donar per tancat el procés de recuperació de nous manuscrits i fragments bíblics medievals en català, i en aquest aspecte caldria intensificar els esforços per tal de tancar-ne definitivament el catàleg. D’altra banda, és evident que la panoràmica ja força embolicada de les traduccions bíbliques catalanes medievals tendeix a fer-se més i més complexa a mesura que hom s’acosta als textos. Ara bé, la possible recuperació de tot el que pugui romandre tothora

7. Antoni M. ALCOVER -Francesc de B. MOLL, *Diccionari Català – Valencià - Balear*, t. 5, 630 – 631; Joan COROMINES, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, vol. II, 627; vol. III, 826. Per la documentació del mot *eunuc*, Coromines sembla dependre de Moll. Com sigui, tots dos daten equivocadament l’incunable de Barcelona el 1491.

ocult i sobretot l'estudi del que s'ha conservat de la traducció bíblica catalana medieval, amb la implicació dels jueus – conversos o no-,⁸ comença de dibuixar un quadre d'activitat literària d'una insospitada vivor. El tràgic destí final dels manuscrits i dels exemplars d'estampa de la *Bíblia catalana*, que els inquisidors van llençar a la foguera,⁹ hauria de fer sensible que tot el que es relaciona amb el text sagrat mai no és neutral. Si la crema de la Bíblia catalana no fou innocent, tampoc no ho fou per ventura la seva traducció. Esbrinar la mena de passions diverses, religioses o simplement culturals, que glatiren sota el projecte d'anostrar el text bíblic hauria de permetre en el futur de comprendre l'iter de la Bíblia catalana medieval, des del moment incert que comença a prendre forma en el tres-cents fins ben entrat el segle XV, quan s'iniciarà el procés de la seva hectombe. Capítol, aquest, de la nostra història literària mai encara no redactat, ni de forma completa ni incompleta, i que no és pas un dels menors ni dels menys interessants.

8. Pel que fa a la qüestió de les influències jueves en la traducció catalana de la Bíblia, és tothora essencial l'article de Josep PERARNAU I ESPELT, *Aportació al tema de les traduccions bíbliques catalanes medievals*, dins «Revista Catalana de Teologia», III (1978), 17-98. en particular 61-74.

9. Sobre aquells vergonyosos episodis inquisitorials hom pot veure Jordi VENTURA, *La Bíblia valenciana. Recuperació de la història d'un incunable en català* (Biblioteca Torres Amat, 12), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1993, 240 pp. (hom en pot veure recensió en aquestes pàgines d'«ATCA», XIII (1994), 442-444).

Josep PERARNAU I ESPELT

UNA NOVA FONT DE FELIU D'URGELL

Les runes a què la persecució carolíngia reduí els escrits de Feliu d'Urgell, runes que, malgrat tot, han estat darrerament aplegades posant fi a llur escampall i facilitant llur estudi,¹ han espantat en general els estudiosos, fins al punt que ultra les bíbliques, només era coneguda amb precisió una font o un llibre, en el qual Feliu havia aplegats materials per a la defensa de les seves posicions: era el *Liber de diversis quaestionibus*; el seu influx ha estat ja descobert ja fa anys i el possible interessat en pot trobar una exposició recent.¹

Però heus ací que de la manera més impensada se'n presenta una altra i fa referència a la famosa ,cedula' que Agobard de Lió trobà entre les pertinenècies de Feliu després de la mort d'aquest, contra la qual escriví el seu *Adversum dogma Felicis*.²

Començaré transcrivint allò que Agobard de Lió féu constar en el seu escrit polèmic, transcrivint amb tota la fidelitat allò que es troba en l'edició crítica esmentada:

«(IX) Dixit itaque Felix in suprascripta sua scedula post aliqua, que premise-rat, quasi interrogans: *Deus Pater omnipotens uoluntate genuit Filium an necessitate?*, et respondit: *Quantum ad diuinitatis eius essentiam pertinet, neque uoluntate, neque necessitate, sed natura. In uero quippe Filio de substantia Patris genito, uoluntas natiuitatem praere non potest, ubi natura praecedit, sed neque necessitate, que in Deo utique non est. Quantum uero ad humanitatis eius substantiam conuenit, eundem Filium suum quia non ex semetipso genuit, sed de substantia matris Virginis creauit et nasci uoluit, ob hoc uoluntate propter redemptionem nostram, non qualiber necessitate eius Filius creditur.*»³

La crítica d'Agobard diu així:

«(X) In hac sententia Felix primum ex interrogatione superflua et uana, qua interrogat, utrum uoluntate an necessitate genuerit Pater Filium, occasionem sibi parat perueniendi ad id, quod male sentit et loquendo explicare non audet.

1. Em permeto de remetre al meu *Aproximació al nucli doctrinal de Feliu d'Urgell*, dins BISBAT D'URGELL, *Jornades internacionals d'Estudi sobre Feliu d'Urgell*. La Seu d'Urgell, 28-30 de desembre de 1999. Crònica i estudis (Studia, Textus, Subsidia, IX), Barcelona i La Seu d'Urgell, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel-litana, MM, 109-137, en particular 131-135.

2. Edició crítica: AGOBARDI LEGIONENSIS, *Adversum dogma Felicis* (VAN ACKER, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LII), Turnhout, Brepols 1981, 71-117; aquest text fou objecte de la particular atenció de Benigne MARQUÈS, *Comenaris als textos de la Cedula de Felix d'Urgell*, dins *Jornades Internacionals...* (citat en la nota anterior), 139-147.

3. AGOBARDI... (citat en la nota anterior), 79.

Dicendo namque *In uero quippe Filio de substantia Patris genito*, ita diuidit diuinitatem ab humanitate in Domino, ut eum in sola diuinitate dicat uerum Filium, in qua et de Patris substantia est genitus, iuxta humanitatem autem, in qua et dicit illum de substantia matris Virginis creatum, sentiat eum non uerum, licet loquendo explicare non audeat. Apparet enim haec fraus in eo, quod sic de substantia diuinitatis loquitur quasi de alia persona praeter humanitatem. Dicens namque de sola diuinitatis substantia *In uero quippe Filio*, uult demonstrare non eum esse in utraque substantia uerum Filium. Quod autem interponit dicens *Voluntas natiuitatem praerire non potest, ubi natura praecedit*, apertissimum mendatium profitetur. In omnipotente enim et sempiterno Deo omnia sempiterna sunt, neque ei, qui fecit tempora, aliquid accessit ex tempore. Naturae enim, quae initio caret et incremento non indiget, quod est habere, hoc est esse, et quod est esse, perpetuum est, et sicut nullum finem, ita nullam recipit mutabilitatem. Non ergo in illo natura praecedit uoluntatem, neque uoluntas consilium, neque consilium Verbum, quia sicut numquam fuit sine Verbo, ita numquam fuit sine sapientia, sine consilio, sine uoluntate, uel quidquid de Deo ueraciter dici potest»⁴

Ultra el text, una cosa és clara: ni Agobard de Lió entorn el 820, ni L. Van Acker els anys anteriors al 1980 en què preparava la seva edició, conegueren i per tant no assenyalaren cap referència textual que expliqués ni que fos només la sola pregunta que Feliu d'Urgell s'havia feta.

Però heus ací que en els darrers mesos s'han presentat dues ocasions, que assenyalen en direcció a la possible font.

La primera l'ha oferta una recent estada a París, Bibliothèque Nationale (secció antiga), on, cercant d'altres coses, em vingué a les mans el volum manuscrit lat. 1750, d'època carolíngia o almenys escrit amb la lletra contemporània, en el f. 144c del qual hom pot llegir:

«*Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus: Voluntate Pater genuit Filium an necessitate? Responsum: nec uoluntate nec necessitate, sed natura*».

La pregunta, doncs, de Feliu d'Urgell, era coneguda en aquells moments i era atribuïda a sant Agustí. Però en aquests moments m'és impossible de demostrar que les dites *Interrogationes...* siguin de sant Agustí, o que fossin conegudes de Feliu d'Urgell.

Per això segurament serà més generós l'altre camí, obert per l'estudi sobre les *Quaestiones Orosii* i la seva possible atribució al nostre Consentius, que Josep Amengual publica en les pàgines inicials d'aquest volum, a les quals remeto a fi d'evitar repeticions.⁵

* * *

4. *Ibid.*, 79-80.

5. *Les Quaestiones Orosii et Responiones Augustini, obra de Consentius?* Hom pot veure tot el text relatiu a la *Quaestio VII* (37-39) amb les corresponents notes, on alguns elements són materialment idèntics.

Amb les informacions aplegades fins ara crec que podem distingir tres elements:

- a) la pregunta;
- b) la resposta;
- c) i la crítica d'Agobard de Lió a la resposta de FelIU d'Urgell.

Fixem l'atenció en la pregunta. Atenent-nos als texts al nostre abast, la pregunta (o l'afirmació que amb poc temps s'hauria convertit en pregunta) hauria comparegut en boca d'un arrià amb aquesta formulació:

1. «Voluntate Dei et Patris sui ante omnia saecula constitutus».⁶
2. «„Haereticus’: Deus Pater, ex voluntate genuit Filium an ex necessitate?»⁷
3. «Voluntate genuit Pater Filium an necessitate.»⁸
4. «Voluntate Pater genuit Filium an necessitate.»⁹
5. «Deus Pater omnipotens uoluntate genuit Filium, an necessitate?»¹⁰

Seguint el mateix ordre de les cinc formulacions de la pregunta, trobem a cada una d'elles la resposta següent.

1. La de Sant Agustí¹¹ comença repetint la, diguem-ne, pregunta, i, sense esmentar-la, pensa en aquell «erat quando [Verbum] non erat», tan discutit en els moments més àlgids de la controvèrsia amb els arrians; després, analitza el rerefons mental d'on procedeix la pregunta en el fragment transcrit per Josep Amengual, corresponent a la seva nota 140.

2. La de Luciferianus Hispanus també es troba en l'estudi d'Amengual, fragment que correspon a la nota 139. Exposa el rerefons doctrinal arrià de la pregunta.

3. La tercera és la pròpia de les *Quaestiones Orosii* i constitueix, amb la pregunta, el nucli de la *Quaestio septima* de l'estudi d'Amengual. La segona part de la resposta (...utrum volens an nolens genuerit Pater Filium...) segueix la també segona part de la resposta de sant Agustí, indicada en la nota 11, amb la diferència que allò que el sant exposa de forma impersonal, l'autor de les *Quaestiones Orosii* ho personalitza, com si fos un moment de polèmica entre un arrià i un catòlic.

4. La quarta és la resposta escarida reportada per les *Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus*: «Responsum: nec uoluntate nec necessitate, sed natura».¹²

6. *Sermo Arianorum* (inter opera Augustini; la *Clavis Patrum Latinorum*, 243, núm. 701 l'intitula: *Sermo Ariani cuiusdam*): ML 42, 678D.

7. ML 62, 290C, dins una *Expositio fidei catholicae ad Theophilum*, allí atribuïda a Luciferianus Hispanus, *De Trinitate libri X* (liber decimus) i posteriorment a Gregorius Illiberitanus; amb la pregunta transcrita comença una secció intitulada INTERROGATIONES HAERETICORUM, ET RESPONSIONES CATHOLICORUM.

8. Aquesta és la formulació de les *Quaestiones Orosii* (cf. nota 5).

9. *Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus*, París, BN, lat. 1750, f. 144c.

10. Lloc citat en la nota 2.

11. *Contra sermonem arianorum liber unus*, I, 2 (ML 42, 683-685).

12. París, BN, lat. 1750, f. 144c.

5. La cinquena és la de Feliu d'Urgell; és reproduïda al començament d'aquestes pàgines.

Anàlisi de pregunta i resposta de Feliu d'Urgell

Doctrinalment la pregunta s'homologa amb les altres quatre; textualment representa una variant gramatical de les que porten els números 3 i 4; tenint en compte la transmissió textual de les *Quaestiones Orosii* (pregunta núm. 3), el tenor textual de la pregunta és cronològicament molt pròxim a sant Agustí. No coneixent ni la transmissió textual ni les raons d'atribució al doctor africà d'aquelles *Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus*, tampoc no puc aventurar-los una datació.

La resposta de Feliu és tan clara com complexa. I és complexa perquè, després d'haver recordat en la primera part el sentit trinitari de pregunta i resposta dóna un tomb cristològic a la segona. Cal, distingir-hi, doncs, les dues meitats.

En la meitat inicial, trinitària, hem de distingir, entre la resposta estricta a la pregunta: «Quantum ad diuinitatis eius essentiam pertinet, neque uoluntate, neque necessitate, sed natura»: després de les paraules inicials que precisen el sentit trinitari de la resposta, aquesta és pràcticament calcada de la número 4, de les *Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus*, i representa un complement de la formulada en la primera línia de les *Interrogationes haereticorum, et responsiones catholicorum*,¹³ i la justificació de la resposta trinitària, que consisteix a excloure com a explicació de la nativitat eterna del Fill ,ex substantia Patris', tant la decisió voluntària com la necessitat; l'explicació es troba en la ,natura' de la mateixa deïtat. El punt de la ,voluntat' partia amb claredat la posició arriana de la catòlica: afirmar que el Fill era resultat de la voluntat del Pare equivalia a fer-ne un ,producte', a convertir-lo en ésser creat; d'ací la contraposició dels catòlics que veien en la pregunta l'ocasió de negar l'eternitat del Verb: «...hoc propterea dicunt, ut prior illo [Filio] videatur voluntas Patris», assenyalava sant Agustí, i comentava: «...prior illo esse voluntas eius: quo quid dicitur stultius?»¹⁴ La frase negativa de la necessitat és literalment pròxima i conceptualment idèntica a la de Luciferianus Hispanus: «...Deo nulla manet necessitas».¹⁵

Feliu, resumida la doctrina elaborada en aquella confrontació amb els arrians, fa saltar la resposta al pla cristològic i concretament al de la consistència i origen de la naturalesa humana, o dit amb altres paraules a la realitat ontològica de la humanitat de Crist: «Quantum vero ad humanitatis eius substantiam

13. «Nec ex voluntate, nec ex necessitate»; en la línia quarta: «Ex voluntate, aut ex necessitate»; només al final arriba la fórmula equivalent: «Filius ex Patre, non ex voluntate, neque ex necessitate, sed ex substantia natus est».

14. *Contra sermonem...* (citada en la nota 11), 684 i 685.

15. ML 62, 290 (citada en la nota 7).

convenit...».¹⁶ Prescindint ara de si hom trobarà mai la font d'aquesta segona meitat (en la suposició que existeixi), és indubtable que, amb o sense font, Feliu expressa la seva doctrina de la mateixa manera que la de la primera és feta seva pròpia tot i que li coneguem possibles fonts.

Delimitat així el tema a escatir, intentem de seguir el fil del raonament feliciana:

a) el primer pas consisteix a precisar de qui es tracta: «...eumdem Filium suum... genuit...»; l',eumdem' ens porta amb seguretat a aquell que en la primera meitat era anomenat «uero... Filio de substantia Patris genito», és a dir, en fer una pregunta sobre la humanitat de Crist, precisa que aquest és el (o no és altre que el), verus Filius Dei de substantia Patris genitus', és a dir, en parlar de l'Encarnació no parlem d'altre que d'aquell qui és idèntic al Fill engendrat eternament «ex substantia Patris»; això sol tira per terra les acusacions d'adopcionisme, o i més quan afegeix que aquest ,idem verus Filius' és ,de substantia Matris Virginis' (remarquem que en tota la resposta de Feliu no es parla de ningú més que del ,verus Filius de substantia Patris genitus');

i b) el segon pas és el de constatar que aquesta segona generació i naixença de l',idem verus Filius ex substantia Patris genitus' eternament, ara en el temps, en ésser engendrat i néixer ,de substantia matris', tampoc no fou sotmesa a cap necessitat (segueix vàlida l'observació de la primera meitat: ,...necessitate, que in Deo utique non est'), però, en canvi, existí per decisió de la voluntat lliure, salvífica i redemptora de Déu (...uoluntate propter redemptionem nostram').

Quant a la temàtica pròpiament feliciana, la de la segona meitat de la resposta de Feliu d'Urgell formulada en la ,cedula' pòstuma, confesso no veure altres afirmacions que aquestes:

a) identitat entre el Fill etern de Déu i l'encarnat nascut en el temps de Maria Verge;

b) reafirmació que la maternitat de Maria té com a persona única en la qual es realitza, la d'aquest Fill únic i idèntic, engendrat ,de substantia Patris' i ,de substantia Matris Virginis';

c) vistes des de Déu, la diferència entre les dues generacions és aquesta: l'eterna és «neque uoluntate, neque necessitate, sed natura»; la temporal no és ni ,necessitate', ni ,natura' sinó ,uoluntate'.

Si hom torna a llegir ara el paràgraf afegit per Agobard, criticant pregunta i resposta de Feliu, s'adonarà que o no sabé o no volgué recordar que la primera part pertany a la controvèrsia arriana i que la seva doctrina és la formulada per diversos autors catòlics, entre d'altres per sant Agustí; qualificar la pregunta de ,superflua et uana' és posar al descobert l'excessiva limitació dels propis coneixements; de més a més, s'adonarà que tot el pern de la seva crítica es troba en aquesta frase: «...ita diuidit diuinitatem ab humanitate in Domino, ut eum in sola diuinitate dicat uerum Filium, in qua et de Patris substantia est genitus, iuxta humanitatem autem, in qua et dicit illum de substantia matris Virginis

16. AGOBARD DE LIÓ, *Adversum dogma Felicis* (cit. en la nota 2), 79, líns. 7-8.

creatum, sentiat eum non uerum...». ¹⁷ Atès l',eundem Filium suum', que no és altre que el ,uero... Filio de substantia Patris genito', és per estricta necessitat de coherència amb la lletra que no em puc alinear amb la crítica d'Agobard.

Em pregunto si la idea que Agobard es feia de la divinització de Jesús-home passava per la mateixa filiació divina del Verb o pel fet que tota la Trinitat havia escollida la humanitat de Jesús i l'havia col·locada no pas en el fonament darrer de la pròpia persona, tal com succeeix en els altres fills d'Adam, ans en la Persona del Fill, mantenint però, ,sine confusione' la realitat i característiques ontològiques de la naturalesa humana en tots els plans.

Barcelona, maig-juny 2002

17. *Ibid.*, líns. 5-9; la frase transcrita conté repetit l'adjectiu ,verus'; això m'obliga a remetre al meu ,*Verus' i ,proprius' en la Confesio Fidei de Felii d'Urgell*, dins «*Revista catalana de Teologia*», XXV (2000), 161-166, resumit entre le *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum, 906, núm. 16.727.

Josep PERARNAU I ESPELT

LA QUAESTIO DE CONGRUO, ÉS DE RAMON LLULL?

No em consta que el tema de l'autenticitat de la *Quaestio de congruo* (*adducto ad necessariam probationem*) hagi estat col·locat damunt la taula d'estudi des del 1957, en què Erhard W. Platzeck l'edità i l'estudià en un article que, gairebé mig segle després, segueix mantenint tot el seu interès.¹

Un dels temes que hi tocà fou el de l'autenticitat lul·liana de l'opuscle; s'hi referia (i d'alguna manera ja l'afirmava) amb expressions com «és evidentment una autodefensa de Llull»² i, en plantejar-la de forma explícita, la justificava per dues raons: per les explícites referències a Ramon Llull tant al començament com a l'acabament del text³ i pel fet de trobar-se dins quatre manuscrits de darreries del XIV i del segle XV, tots dedicats exclusivament a obra lul·liana: els volums de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 10.497 i 10.500, i Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, mss. 1040, 1042, d'on dedueix que l'original de la ,quaestio' ja fou escrit en llatí i que ,von Lull selbst stammt';⁴ més encara,

1. Erhard W. PLATZECK, *Raimund Lull's Quaestio de Congruo (adducto ad necessariam probationem)*, dins «Münchener Theologische Zeitschrift», 8 (1957), 13-32; si no consta el contrari, totes les referències de les notes següents a la dita ,quaestio' remetent a les pàgines de l'estudi.

Quant a la valoració que la nostra *Quaestio* ha tingut en el curs de la història, reproduesc allò que en digué Arias de Loyola en el seu catàleg d'obres lul·lianes per a Felip I (II de Castella): «Haec quaestio est celebris: Illud quod est congruum in divinis ad necessariam probationem possit adduci. Barcinonae»: Pedro BLANCO, *Catálogo de las obras de Raimundo Lulio del Dr. Arias de Loyola*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XIII (1911), 102.

2. «Die genannte Quaestio ist offenbar eine Selbstverteidigung Lulls...», *ibid.*, 14.

3. Per si el possible lector no tingués a mà el text de l'article, en citaré els fragments que interessin el nostre raonament amb una certa major abundància: «Dass es sich um eine echte Lull-Schrift handelt, kann - begründeterweise kaum bezweifelt werden. Bei Beginn der Solutio heisst es ausdrücklich: ‚Respondit Raymundus secundum artem suam‘. Zum Schluss der Quaestio wiederholt der Verfasser, dass sein Beweis per ‚principia artis generalis Raymundi‘ geführt sei und dass er auch andere Glaubensartikel in einigen anderen Büchern auf diese Weise, ‚salvo semper merito fidei‘, gewiesen habe. Es folgt darauf der bereits mitgeteilte Satz: ‚Unde si aliqui nos mordere voluerint... etc.‘», *ibid.*, 14.

4. Immediatament després del paràgraf acabat de transcriure en la nota precedent, el text segueix així: «Zu dieser immerhin beachtlichen Selbstbezeugung des Opusculum tritt das Zeugnis älterer Handschriften hinzu...»; i, després de presentar-los (amb particular atenció al contingut del volum clm. 10.497, en les pàgines 16-17), conclou: «Ein sorgfältiger Vergleich der genannten vier älteren Handschriften ergibt, dass alle vier auf einen gemeinsamen lateinischen Text zurückverweisen. Ob dieser nun von Lull selbst stammt oder Übersetzung aus dem Katalanischen ist, kann nicht festgestellt werden. Immerhin ist mir das erste Glied der Alternative in diesem Falle wahrscheinlicher...», *ibid.*, 15.

Després del 1957, en què fou editada la *Quaestio de congruo*, ho han estat també les descripcions dels quatre manuscrits; els dos de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la ‚Bayerische Staatsbibliothek‘ de Munic*; el clm 10.497, en el primer

aprofitant una nota marginal afegida a la còpia del clm. 10.500 durant els segles XVII o XVIII (‘Non videtur esse Raymundi sed discipuli’), Platzeck reafirma la seva convicció favorable a l’autenticitat i explica l’observació manuscrita en el sentit que el text manifesta ‘ein gewisses Ausweichen Lulls’, com si aquest s’hagués permès una marrada apartant-se un moment de la seva forma normal d’argumentar i d’escriure.⁵

Això no obstant, malgrat la veneració per la memòria del P. Platzeck i el respecte a la seva certesa d’haver presentada una demostració de l’autenticitat clara i concloent, em permeto d’argumentar en sentit contrari, defensant que la *Quaestio de congruo* no és escrit autèntic de Ramon Llull, per dues raons:

- 1) la innegable alteritat personal entre Ramon Llull i l’autor (o autors) de la qüestió; i
- 2) la pràctica impossibilitat d’atribuir a Ramon Llull el claríssim raonament que constitueix l’esquema doctrinal de la mateixa.

I. L’alteritat personal

I.1. Els texts

Tal com Platzeck assenyala, el text de la ‘quaestio’ conté dues referències explícites a Ramon Llull, una al començament i una a l’acabament. La del començament diu:

«*Solutio*: Respondit Raymundus secundum artem suam... De qua demonstratione nihil dicere intendimus, sed de prima... Dicimus ergo... probamus tribus modis...»⁶

volum, Barcelona, 1982, 113; el clm. 10500 en el volum segon, Barcelona 1986, 31; els dos de Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, mss. 1040 i 1042, en el llibre de Jesús GARCÍA PASTOR, Jocelyn N. HILLGARTH i Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Manuscritos lulianos de la Biblioteca Pública de Palma*, Barcelona i Palma de Mallorca, Biblioteca Balmes i Biblioteca Pública 1965, 52 i 57. Una observació complementària: en dos d’aquests manuscrits, els clm 10.500 i Palma de Mallorca, BP, ms.1040, la *Quaestio de congruo* segueix immediatament després de les *Quaestiones Atrabatenses*: ff. 133-142 i 142-143 a Munic, i 79-95 i 95-97 a Palma; en un altre, el ms. 1042 de la darrera ciutat, les *Quaestiones Atrabatenses* també hi són, encara que separades de la *Quaestio de congruo*, ff. 35-42 i 63r-v, respectivament. Només en un volum manuscrit, el clm 10497, segurament el més antic, però també el que fa més la impressió d’èsser el resultat d’una tria molt personal i calculada de textos a copiar-hi, no presenta les *Quaestiones Atrabatenses*.

5. Després de reafirmar l’autenticitat del *De congruo* («Ich denke, der Leser hat den Eindruck gewonnen, dass zur einführenden Darlegung der Echtheit unserer Quaestio genügendes Material dargebracht wurde»), *ibid.*, 17, dóna per acabat el problema amb aquesta observació: «Der Zweifel des Glossariis ist, wie mir scheint, aufs erste gesehen, nicht einmal so unberechtigt. Aber die Lösung dieses Zweifels kann meines Erachtens unmöglich in der Ablehnung der Echtheit der Schrift liegen, sondern darin, dass man trotz der angestrebten Klarheit und Bündigkeit der Darlegung ein gewisses Ausweichen Lulls feststellen muss», *ibid.*, 18.

6. *Ibid.*, 21, línies 2-3, 8, 9 i 14. Recordem que el text continua sempre en primera persona del plural: ‘Legimus...’ (lín. 17), ‘credimus... intendimus’ (lín. 18), ‘tenebimus...’ (lín. 20), ‘cre-

La del final és, quant a l'expressió de l'alteritat de persones, encara més eloqüent:

«Ostendimus ergo... per principia artis generalis Raymundi... Per talem modum dico... Et [in] aliquibus nostris libris probavimus. Nec dicimus... Unde, si aliqui nos mordere voluerint dicendo, quod nos fidem probare intendimus et quod nostra probatio... hoc negamus et respondemus... Et sciendum est secundum modum, quem fecimus in adducendo... intellectu discurrere per principia artis generalis...»⁷

I.2. L'explicació

La primera constatació a fer és la clara diferència entre la forma de referir-se a Ramon Llull, sempre o en tercera persona (,respondit Raymundus secundum artem suam...', 21, lín. 2), o com a autor de l'*Ars generalis* (ja en la frase acabada d'esmentar i en la del paràgraf final, ,per principia artis generalis Raymundi': 23, líns. 15-16), en contraposició a la primera persona del plural, sempre utilitzada per l'autor, tal com hom pot veure en la nota 6, amb la sola excepció de 23, lín. 18, en què l'autor empra la primera persona del singular.⁸

Cal, encara, fixar-se en un altre detall, el de la distribució ,geogràfica' de les referències a Llull; ambdues, en efecte, es localitzen en unes línies que estableixen les bases o principis a partir dels quals aquell qui parla en primera persona del singular o del plural desplegarà la dinàmica del seu raonament:

«...respondit Raymundus secundum artem suam, quod necessaria probatio...» (21, lín s. 2-3); i «Ostendimus ergo, quomodo congruum adduci potest ad probationem necessariam per principia artis generalis Raymundi...» (23, líns. 15-16).

dimus...' (lín. 21), ,adducimus...' (lín. 24); ,dicimus...' (22, lín. 8); aquesta manera de parlar segueix en el cos de la ,quaestio', és a dir, en el text que va de la pàgina 22, lín. 13, a la pàgina 23, lín. 14. Hi podem afegir el ,Legimus...', a 21, lín. 17; ,credimus... intendimus', a 21, lín. 18; ,tenebimus...', a 21, lín. 20; ,credimus', a 21, lín. 21; ,adducimus...', a 21, lín. 24; ,Dicimus...', a 22, lín. 8; ,Legimus...', a 22, lín. 13; ,adducemus...', a 22, lín. 15, i 22, lín. 23; ,deducemus', a 23, lín. 1.

Remarquem, encara, el salt temporal entre el pretèrit del ,respondit Raymundus' (21, lín. 2) i els constantment repetits verbs en temps present, que, almenys quatre vegades es converteixen en el futur de ,tenebimus in subsequentibus', ,ad probationem necessariam adducemus' i ,ad congruam probationem deducemus' (21, lín. 20; 22, líns. 15 i 23; i 22, lín. 35-23, lín. 1: un futur, doncs, que ens col·loca al moment estricte en què l'autor estava escrivint i en què la part restant de la ,quaestio' encara era futura i per contra Llull era pretèrit).

En canvi, no he reportat en aquest aplec els ,credamus et confiteamur' de 22, lín. 13, perquè no són de l'autor de la *Quaestio de congruo*, ans del *Symbolum Athanasii* o *Symbolum Quicumque*, al qual l'autor es refereix tant a 21, lín. 17, com a 22, lín. 13.

7. *Ibid.*, 23, lín. 15-30.

8. «Per talem modum dico...» (23, lín. 18); també ací cal assenyalar que l'altre cas de primera persona del singular: ,Credo in...', no és ni de Llull ni de l'autor de la *Quaestio*, ans citació explícita de les primeres paraules del *Símbol apostòlic*.

El text mateix, doncs, deixa ben clar allò que és referència a principis de demostració o de raonament, principis que pertanyen a l'*Ars generalis* de Ramon Llull esmentat en tercera persona, i allò que és dinàmica del raonament o ,probatio' derivada d'aquells principis, ,probatio' o raonament o demostració assumida en primera persona per l'autor o autors de la ,quaestio' i mai no atribuïda a Ramon Llull.

El mateix text, doncs, no sols permet, ans obliga a distingir entre l'autor dels principis i l'autor del raonament o ,probatio'.

II. L'esquema del raonament

II. 1. Segons la *Quaestio de congruo*

El text de la *Quaestio de congruo* atribueix clarament a Ramon Llull la doctrina del doble possible camí d'establir una demostració o ,probatio necessaria': a) per ,congrua probatio'; i b) per ,potissima demonstratio';⁹ i diu de forma més aviat el·líptica que ha desplegat el de la ,congrua probatio' sota el guiatge dels principis de l'art lul·liana.¹⁰

La diferència entre la ,potissima demonstratio' i la ,congrua probatio', rau en el fet que la primera recau en formulacions evidents, que no necessiten demostració, com els dos ,principis' ací repetidament adduïts, de ,omne totum est maius sua parte' i ,de quolibet, affirmatio vel negatio';¹¹ la segona, en canvi, té una característica de punt de partida, una altra de dinàmica o passos del raonament i una terça de punt d'arribada.

9. «...respondit Raymundus secundum artem suam, quod necessaria probatio duobus modis intelligi potest; uno enim modo est probatio necessaria, quae scilicet deducitur de congrua probatione; alio modo est probatio necessaria illa scilicet, quae est potissima demonstratio, consentans ex primis principiis veris necessariis et illis, quae nullo alio modo se habere possunt», *ibid.*, 21, líns. 2-6.

El mateix Platzeck recorda que aquesta no és formulació típicament lul·liana, la qual (per exemple, en l'*Epistola Raymundi* de novembre 1308: 27) estableix quatre camins de demostració: les dues tradicionals d',a priori' o ,propter quid' o ,per causas', i la ,a posteriori, o ,per quia' o ,per effectus', i les dues específicament lul·lianes de ,per hypothesim' i ,per equiparantiam' (27-28 i nota 35).

10. «Ostendimus ergo, quomodo congruum adduci potest ad probationem necessariam per principia artis generalis Raymundi, salvo merito fidei...», *ibid.*, 23, líns. 15-16.

11. *Ibid.*, 21, líns. 4-7: i 23, líns. 21-23: conseqüències: en aquest cas, la fe no pot ésser principi d'evidència intel·lectual: «cum fides non sit in talibus demonstrationibus fundamentum» (21, lín. 9); ni hi ha dinàmica provatòria: «Nec dicimus quod [articuli fidei] probari possint per potissimam demonstrationem, quia cum fide non participat nec in ipsa est intellectus discursivus de suppositione ad necessitatem, sicut patet in primis principiis...» (23, líns. 19-22).

El punt de partida, ací sí, és un article de fe;¹² la dinàmica o passos del raonament són els següents: un que va de l'article de fe a reconèixer al seu contingut doctrinal la qualificació de ,congruum', i un segon que va de la darrera qualificació a la de ,necessari';¹³ i com que tot el moviment dialèctic ha partit i segueix elaborant el contingut doctrinal de l'article de fe, el resultat no ha ,evacuat' o eliminat la fe i el seu mèrit, ans l'ha ,salvat': ,salvo merito fidei'.¹⁴

II. 2. Segons Ramon Llull

En els paràgrafs anteriors ens ha passat davant els ulls una forma de salvar la ,demonstratio necessaria' o les ,rationes necessariae' lul·lianes, segant sota els peus dels antilul·listes la base per a l'objecció segons la qual les raons necessàries aplicades a la demostració de la fe són incompatibles amb el mèrit de la fe; la jugada (perdó per l'expressió!) és clara: tot el procés parteix de la fe, i aquesta segueix present en tot el procés fins que i inclús quan aquest desemboca en la demostració necessària.

No negaré que aquest sigui un camí lul·lià, i no sols possible, ans encara propugnat explícitament per Ramon Llull per exemple en la *Disputatio Raymundi per modum dialogi edita*, on ell justament proposa a l'artista averroista parisenc (per definició i professió, doncs, en aquells moments, cristià), de prendre com a punt de partida de la discussió tota la *Professio de fe cristiana*, cosa que l'artista averroista refusa perquè és teològica i ell no pot acceptar ni un punt de partida ni una dinàmica demostrativa que no sigui estrictament filosòfica, de raó natural.¹⁵

12. «...congruum adduci potest ad necessariam probationem, salvo merito fidei, tali modo videlicet ponendo, quod fides est fundamentum...» (*ibid.*, 21, lín. 11-12); i aquesta no és una formulació teòrica, car els tres casos d'aplicació del ,congruum' que constitueixen el nucli de la ,quaestio', parteixen tots d'un article de fe: «Legimus in symbolo athanasii quod unum deum in trinitate et trinitatem in unitate veneremur...» (21, líns. 17-18); «Legimus in prefato symbolo, quod hec est fides recta, ut credamus et confiteamur quod dominus noster jesus christus dei filius deus et homo est...» (22, líns. 13-14); i «Legitur in symbolo .XII. apostolorum: Credo in deum patrem omnipotentem creatorem caeli et terrae, quod per fidem credimus» (22, lín. 34-35).

13. Potser la frase que més permet de veure els passos consecutius que consisteixen a saltar de l'article de fe al ,congruum' i d'aquest al ,necessarium' és aquesta: «Credo in deum patrem omnipotentem creatorem caeli et terrae, [a] quod per fidem credimus. Et hoc [b] ad congruam probationem deducemus, deinde [c] ad necessariam [probationem]» (22, lín. 34 - 23, lín. 1). La formulació general diu així: «...congruum adduci potest ad necessariam probationem, salvo merito fidei, tali modo, videlicet, ponendo quod fides est fundamentum congruitatis et congruitas fundamentum illius demonstrationis, quae ex ipsa deducitur» (21, líns. 11-13); o encara: «...hoc credimus per fidem, quod inducere intendimus ad congruam probationem, et postmodum de congrua ad necessariam probationem. Et istum eundem modum tenebimus in subsequentibus» (21, líns. 18-20).

14. *Ibid.*, 21, lín. 2, 11; o «...huiusmodi demonstratio meritum fidei non evacuat, cum intellectus deductus sit de credere ad intelligere, ascendendo de simplici credulitate ad congruitatem et de congruitate ad praedictam necessariam probationem, supponendo quod, si non intelligeret, [tamen] crederet» (22, líns. 8-11.); 22, líns. 30-32; 23, lín. 8-11, 16, 18-19 i 23-24.

15. OTTO KEICHER, *Raimund Lull's Stellung zur arabischen Philosophie. Mit einem Anhang enthaltend die zum ersten Male veröffentlichte Declaratio Raymundi per modum dialogi edita* (Beiträge der Philosophie und Theologie des Mittelalters, VII), Münster i. W., Aschendorff, 1909, 96-97.

Allò que, en canvi, sembla que ha d'ésser absolutament refusat és que la versió que els textos obliguen a donar de la *Quaestio de congruo* pugui ésser presentada com 'la solució lul·liana globalment vàlida' per al problema de les 'raons necessàries', ni que només fos perquè la dita pretesa solució és inaplicable a aquell que és l'objectiu principal del projecte i el missatge lul·lià, el de la 'conversió dels infidels': si els articles de la fe s'han de trobar en el punt de partença del treball per al convenciment de l'infidel a acceptar el cristianisme, tot aquest treball de convenciment i allò que és la màxima raó d'ésser del lul·lisme, són inútils, car representa que ja han de donar per suposat al començament allò que per a Llull només es troba a l'acabament (o potser més enllà de l'acabament) de la seva feina. No cal gastar ni un segon de temps a demostrar dos extrems: que Llull no sols accepta, sinó que propugna contra tot i contra tothom que el camí que ha almenys d'acostar l'infidel a la fe cristiana no pot ésser el de l'autoritat o de la revelació ja pressuposada (com ho és la proposta de la *Quaestio de congruo*); i que, per contra, allò que propugna és el camí de la racionalitat o demostració racional; recordem la seva crítica als missioners cristians (en els quals tothom veu Ramon Martí o els dominics de les escoles de llengües) que exigien als musulmans el pas d'una fe a una altra, per al qual ells, els sarraïns, demanaven raons o arguments de la superioritat del cristianisme o de la doctrina cristiana. Clar i net: lul·lisme missioner i *Quaestio de congruo* són diametralment oposats o contradictoris.¹⁶

I a fi que l'afirmació que acabo de fer no pugui ésser considerada irresponsable, si no és immediatament demostrada, aduiré el cas paradigmàtic del

16. Hom pot copsar la distància entre la solució al problema de la 'demostració' dels articles de fe en el text que ens ocupa i la donada pel mateix Llull en l'*Epistola Raimundi*, que es troba al final del *De experientia realitatis Artis Generalis*, certament recordada però només extractada per Platzeck (28, nota 35); Llull propugna els quatre camins de demostració, els dos coneguts des d'antic i ben utilitzats pels mestres contemporanis, els d' 'a priori/propter quid' i 'a posteriori/per quia', i els dos nous proposats per ell, els de la 'demonstratio per hypothesim' i els de la 'demonstratio per aequiparantiam' (LOHR, CC CM XXXVII, RLOL XI, 1983, 220-221; l'havia donada a conèixer Salvador BOVÉ, *Al margen de un discurso*, La Seu d'Urgell 1912, 26-28).

Un cas clar de 'demonstratio per hypothesim' és el del Tàrtar del *Liber Tartari et Christiani*, al qual Blanquerna demana el següent: «...in principio probationis supponas quod sit possibile id, quod intendam probare: quia intellectus investigat per suppositionem et fit aptus ad intelligendum; quando autem investigator non vult supponere, tunc eius intellectus non potest operari», ed. SALZINGER, MOG IV, v, 6/I; segueixen les proves per a cada una de les formulacions de la fe en el *Quicumque...*, que acaben amb la de l'Eucaristia (*ibid.*, 372/26, II); i així, «Tartarus imbutus Sancto Spiritu respondit dicens: Sufficit mihi id, quod sentio operante gratia Sancti Spiritus... Tartarus surrexit, et flexit genua, et compulsis manibus elevavit suam mentem et oculos in caelos, dicens: Domine Deus altissime et omnipotens, credo in Te...» (*ibid.*); i el mateix Tàrtar descriu el seu canvi interior: «Domine Blanquerna: quando veni ad te, eram tamquam vas vacuum, nihil habens veritatis...; nunc autem, cooperante Divina Gratia sentio me plenum virtute, veritate, gratia, lumine scientiae et igne charitatis...» (*ibid.*, 374/28/I); ja només mancava el baptisme, narrat en el darrer apartat del llibre: *De baptizazione Tartari* (384/28/II).

La 'demonstratio per aequiparantiam' fou objecte d'una exposició específica en un opuscle que porta el títol de *Liber de demonstratione per aequiparantiam*, publicat quatre vegades, la darrera en edició crítica dins el CC CM XXXV, RLOL IX, 1981, 201-231.

Tàrtar, al qual és dedicat el *Liber Tartari et Christiani*, i on la situació inicial del dit Tàrtar és clarament d'absència de fe, tal com constata l'Ermità:

«...videtur tibi (Tartare), quod mea fides non sit vera...», cosa que aquest no rectifica, ans reafirma: «...videtur mihi quod Christiani sunt in maiori errore quam Judaei et Sarraceni».¹⁷

Però enviat el Tàrtar a l'abat Blanquerna, aquest li proposa una «vera demonstratio nostrae fidei» a partir de les dignitats divines; no cal dir que el Tàrtar, havent seguit el camí de la ,demonstratio' que li proposa Blanquerna i havent acceptada la fe cristiana, és tramès al papa perquè el bategi.¹⁸

III. Hipòtesis

Tenint en compte els elements de judici acabats d'esmentar i, doncs, la inutilitat de la proposta del *De congruo* tant per a la confrontació amb els infidels com amb els artistes averroistes, potser l'únic ,Sitz im Leben', l'únic ambient al qual sembla respondre la nostra ,quaestio', és el sensibilitzat fins a la controvèrsia amb el tema del ,meritum fidei', un ambient, doncs, en el qual les consideracions purament teològiques decanten decididament les balances: i aquest ambient tant es podia trobar en el París de les darreres estades de Ramon Llull, com en la Barcelona de la primera Escola Lul·liana, la de les darreres dècades del segle XIV.

La tradició manuscrita, d'una banda, assenyala vers París pel fet de la connexió entre *Quaestiones Attrabatenses* i *Quaestio de congruo*;¹⁹ de l'altra, l'absència de la darrera en les fonts parisenques i la procedència barcelonina, directa o indirecta, dels quatre manuscrits assenyala clarament en direcció catalana.²⁰

17. Ed. I. SALZINGER, MOG IV, v, 4/II i 5/I.

18. Vegeu la nota 16.

19. Vegeu la nota 4. La direcció parisenca es podria veure enfortida pel fet que la *Quaestio de congruo* es podria empetar en la primera de les qüestions del *Liber super psalmum Quicumque vult sive Liber Tartari et Christiani*, intitulada *Utrum theologia proprie sit scientia*, però el possible indicador es veu desactivat pel fet que allí (i no pas en la qüestió que ens ocupa) l'autor es remet a la ,demonstratio per aequiparantiam': «...non dico quod per hunc modum vel per similem [la intuïció] Trinitas sit demonstrabilis, cum ipsa non sit sensibilis nec imaginabilis, sed secundum modum discursivum, quem intellectus habet in attingendo, est Trinitas demonstrabilis, non propter quid, sed per aequiparantiam...»; afegiré que no és favorable ni a l'autenticitat lul·liana ni a l'origen parisenç el fet que la *Quaestio de congruo* sigui desconeguda de l'*Electorium magnum* de Thomas Le Myésier, tal com hom pot veure en el llibre de J. N. HILLGARTH, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth Century France*, Oxford, At Clarendon Press 1971, tant entre les ,quaestiones' de les parts quarta i cinquena (380-383, nn. 100-107), com en la part setena, on encaixa pel tema (388, n. 125); pàgines 394-395 i 401 de l'edició catalana.

20. Recordem ací les pàgines de Jocelyn N. Hillgarth, en les quals exposa que el lul·lisme mallorquí del segle XV prové no sols de Catalunya, ans més en concret dels mestres de l'Escola

No crec que el text doni (o almenys no els he sabuts copsar) elements de judici per a la localització de l'autor i molt menys per a la seva identificació. Dues paraules del text poden haver desvetllat la il·lusió que aquest contenia un indicador que podia conduir a l'autor:²¹ hom, en efecte, es pot preguntar si el plural (,nos, nostra, nostris') correspon a un col·lectiu (en el qual cas tindríem un grup o qui sap si una comunitat?) o es simplement expressió de l',autoritat' d'un autor damunt els seus escrits? Ni puc ni m'aventuro a donar cap resposta. Esperem noves aportacions que proporcionin clarícies.

Verament, tenia raó l'annotador modern del clm. 10500: la *Quaestio de congruo* «Non est Lulli, sed discipuli».

Monestir de La Real (Mallorca),
Setmana Santa, 2002

Lul·liana de Barcelona: *Els començaments del lul·lisme a Mallorca*, dins «Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1998», I (Biblioteca Abat Oliba, 201), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 21-34. (N'hi ha resum en aquestes pàgines del volum XIX (2000), 858, núm. 14.833).

21. Llegim: 'in aliquibus nostris libris' (23, lín. 19), i «si aliqui nos mordere voluerint, dicendo quod nos fidem probare intendimus et quod nostra probatio fidem evacuat...» (23, líns. 23-24).

Michael McVAUGH

«CORIANDRI BULLITI IN ACETO ET EXSICCATI.»
AN ARNALDIAN TOUCHSTONE?

At some point in the years between 1305 and 1308, Arnau de Vilanova drew up a *Regimen sanitatis* aimed at maintaining his king Jaume II in health. In a chapter on sauces and condiments, Arnau warned the king that certain spices would aggravate the royal hemorrhoids, but he described one ‚salsamentum’ that the king could take without danger:

«Take two drachms of the whitest ginger, one drachm of coriander boiled in vinegar and dried, one-half drachm each of cardamon and white ‚been’, two drachms of ivory shavings, washed, a drachm each of cloves and saffron, and six drachms of the best cinnamon. Make this into a powder, and use it with ground almonds as a ‚salsamentum’.¹»

A few years later, at the end of 1309, when he was on his way to meet the king at the siege of Almeria, Arnau drew up another much shorter regimen, this time intended to keep the army in health, and one of the items in the earlier recipe was here elevated into the status of a medicine. In order that the king’s warriors be preserved from pestilence, he advised, «universi cum cibo utantur pulvere coriandri, bulliti in aceto et exsiccati»² -this is the same ingredient that he had recommended to his monarch only a few years earlier. Taken together, these passages at the very least suggest that coriander boiled in vinegar, dried, and powdered, was a medicinal preparation that Arnau had come to value late in his career.

Recognizing that Arnau apparently found this drug useful leads naturally to a further question: might it be possible, then, to use this remedy as a touchstone to help in confirming as genuinely Arnaldian certain practical works that are traditionally ascribed to him, yet whose authenticity is nevertheless not as fully established as is that of his more theoretical writings? For example, the *Practica summaria seu regimen ad instantiam domini pape Clementis* has been generally accepted as Arnau’s work, though on what is admittedly relatively weak evidence, and its dedication to Clement V has also seemed questionable. It is

1. «Recipe: zinziberis albillimi drachmas duas; coriandri bulliti in azeto et exsiccati drachmam unam; cardamomi, ben albi, ana drachmam semis; rasure eboris lote drachmas duas; gariofilis, croci, ana drachmam unam; zinnamomi electi drachmas sex. Fiat pulvis, et de ipso cum amigdalīs pistatis fiat salsamentum», ARNALDI DE VILLANOVA, *Opera medica omnia* (hereafter AVOMO), X.1, 460-461.

2. AVOMO, X.2, 133.

deeply interesting, then, to discover in the *Practica's* chapter *De vertigine* a recipe including «pul. coriandri preparati» (c. 3),³ a second recommending that «contra lumbricos assiduetur sumptio coriandri preparati cum cibus, maxime in principio» (c. 11);⁴ and, above all, in a treatment for a double tertian fever (c. 18), the use of «coriandri bulliti in aceto et exiccati sicci, scilicet quod coriandrum pulverizabitur.»⁵ The regular use here of what we have already learned from independent evidence was a medicament that Arnau recommended more than once in the years 1305-10 not only strengthens the likelihood of the work's authenticity, it is also consistent with the dedication to Clement V, whose papacy began in 1305.

Or consider another regimen published under Arnau's name in his collected works, the *Regimen podagre*. At first glance this work appears to be simply a list of remedies, with no features that are distinguishably Arnaldian, but because manuscript copies also ascribe the work to him, it was accepted as genuine «con mayor o menor seguridad» by Juan Antonio Paniagua.⁶ Subsequently Paniagua and Pedro Gil-Sotres called attention to similarities between the *Regimen* and Arnau's *Aphorismi extravagantes* on gout, further supporting the authenticity of the former; and Alberto Alonso Guardo has pointed out even more similarities between the two works.⁷ In an even more recent paper Sebastià Giralt has shown that a powdered 'salsamentum' recommended in the *Regimen podagre* (based on coriander) is essentially identical to that prescribed in the *Regimen* for Jaume II, and he has agreed that for this and other reasons the *Regimen podagre* can now be confidently assigned to Arnau.⁸

This conclusion of course supports the idea that the coriander-recipe might help identify Arnaldian works more generally, but for our purposes it is particularly interesting that immediately after describing that 'salsamentum', the author of the *Regimen podagre* -Arnau de Vilanova- adds a personal remark:

«I often recommend (frequenter laudo) that they use prepared coriander, either in a comfit or taken by itself without sugar, before or after lunch or after supper, but without ingesting anything afterwards. Its properties are as follows. Coriander boiled in vinegar and then dried, if taken with food, first strengthens the mouth of

3. *Opera Arnaldi* (Lyons, 1520), fol. 205va. When Bernat Sarriera translated Arnau's *Regimen* for Jaume II into Catalan (before 1310, and thus in Arnau's lifetime and perhaps with Arnau's knowledge), he abbreviated Arnau's Latin phrase, 'coriandri bulliti in aceto et exiccati' simply as 'cilandre preparat': ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes*, II (Els nostres clàssics, 56-57), Barcelona, Barcino 1947, 180.

4. *Opera Arnaldi*, 206ra.

5. *Ibid.*, 206va.

6. Juan Antonio PANIAGUA, *El maestro Arnau de Vilanova médico*, València 1969, 62.

7. AVOMO, VI.2, esp. 383-384; A. ALONSO GUARDO, *Los Aphorismi extravagantes y el Regimen podagre de Arnaldo de Vilanova. Estudio comparativo*, in «Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval», I, León 1998, 201-207.

8. Sebastià GIRALT, *The consilia attributed to Arnau de Vilanova*, in «Early Science and Medicine» (in press).

the stomach and narrows it slightly; it prevents fumes from rising, preserves the ears from tinnitus, the eyes from dimness, the palate from rheum, the gums from putridity, the tonsils from swelling, the throat from quinsy; it enhances the appetite and results in a perfect digestion; it keeps food in the stomach and prevents it from escaping outside; it prevents the generation of worms and counters all poisons; it protects the spiritual members from poisonous apostemes; it effectively prevents the flow of humors to the joints; and it never allows the body to grow fat.»⁹

In the light of the favor shown to coriander boiled in vinegar by the *Regimen Almarie* and the *Regimen* for Jaume II, it seems not at all impossible that Arnau's 'frequenter laudo' may refer to those other references, and may therefore indicate that the *Regimen podagre* was composed after the *Regimen* for Jaume rather than before it. In any case, by going out of this way to emphasize that he has 'frequently' endorsed the use of coriander prepared in this way, Arnau encourages us still more to wonder whether it might not recur in some of his other practical works, and to think that its use might be a touchstone of genuineness.

In the article I have already referred to, Sebastià Giralt has also studied the question of the authorship of the *Consilium sive cura febris ethice* and the *Regimen sive consilium quartane* often ascribed to Arnau in manuscripts and early editions.¹⁰ Although in the end Giralt hesitated to conclude definitively for the authenticity of either one, our coriander touchstone would suggest that they may indeed both be Arnau's works. The *Regimen quartane* closes with a 'salsamentum' that is at least reminiscent of the one recommended in the regimen for Jaume II:

«This is the recipe for salsamentum. Take two ounces of lesser cardamom, one-half ounce of coriander prepared 'secundum artem', one ounce each of the inner bark of cinnamon and of white ginger, two drachms of clean melon seeds, one drachm of 'acedula', two drachms of white or yellow saffron, and make a fine powder as a 'salsamentum'.»¹¹

9. «Item, frequenter laudo ut utantur coriandro preparato condito vel solo sumpto sine zucaro confecto ante prandium sic, post prandium et post cenam, nihil superbibendo, cuius proprietates experite sunt he. Coriandrum bullitum in aceto et exiccatum si cum cibo sumitur primo orificium stomachi corroborat et moderate claudit; et fumos ascendere prohibet, aures a tinnitu, oculos a caligine, palatum a reumate, gingivas a putredine, amigdalas a tumore, guttur a squinantia; appetitum vivificat usque ad perfectam digestionem, cibum in stomacho retinet, ultra stomachum ipsum penetrare non permittit; lumbricos prohibet generari, venenis omnibus resistit; ab apostemate venenosu spiritualia protegit; superfluitatibus humorum ad iuncturas efficaciter obviat; pinguedinem corporis nunquam excedere sinit», *Opera Arnaldi*, f. 210va. The brief *Laudes coriandri* attributed to Arnau in a number of manuscripts proves simply to be this passage, extracted from the *Regimen podagre*; I have examined the text in Vat., Palat. 1240, f. 82v. I have found references to other copies in mss. Bordeaux 531, f. 81v; Tours 408, ff. 104-107; Vat., Palat. 1175, f. 89r-v; Vat., Palat. 1211, f. 179v; and Leipzig, Univ. 1182, f. 117bv; GIRALT, *The consilia*, has added two others, Vat., Regin. 198, f. 203r, and London, BL Sloane 3124, ff. 81v-82 and 182v-183r.

10. GIRALT, *The consilia*.

11. «Recepta salsamenti hec est. Rx. cardamo. mino. unc. ii, corian. preparati secundum artem unc. sem., corticis interioris cinamo., zinziber al. electi, ana unc. i, se. melonum munda. dr. ii, se. sedule dr. i, croci al. citri. dr. ii, fiat pul. salsamenti subtilis», *Opera Arnaldi*, f. 209vb.

The white ginger, the cardamom, the cinnamon, and the saffron in the recipe for Jaume are all repeated here, and the reference to «coriandri preparati secundum artem» strongly suggests a proprietary technique.¹² And the *Consilium sive cura febris ethice* uses ‚coriandri preparati’ in a powder to be used ‚pro salsamentis’ that matches Jaume’s still more exactly:

«Take half an ounce of ginger, two drachms each of cardamom and ivory shavings, one ounce each of crocus and white ‚been’, two ounces of prepared coriander, make into a powder and create a ‚salsa’ with ground almonds.»¹³

Cinnamon and cloves are missing here, but the ground almonds are included, and the coriander is significantly referred to as ‚prepared’ -again, presumably, ‚secundum artem’.

It might be, of course, that this coriander preparation was so widely used by physicians at the beginning of the fourteenth century that it cannot be understood as a distinctively Arnaldian recipe, but if we look at other ‚regimina’ published under his name in the sixteenth century, the results suggest otherwise. For dried coriander nowhere figures among the remedies listed in the *Tractatus contra calculum* or the *Regimen contra catarrum*¹⁴ or the *Regimen contra tremorem cordis*, though all are included in the sixteenth-century editions of the *Opera Arnaldi*. Miguel Ángel González Manjarrés has already argued forcefully that the attribution of the first of these works to Arnau is apocryphal,¹⁵ and Giralt has concluded independently that all three works were composed by Galvano da Levanto, a papal physician contemporary with Arnau, not Arnau himself.¹⁶ The failure of these ‚regimina’ to recommend the coriander ‚salsamentum’, by itself, obviously proves nothing about their authorship, but in conjunction with Giralt’s argument it must certainly weaken the presumption of their authenticity in comparison with that of the *Cura febris ethice* or even that of the *Regimen quartane*.

12. Accepting this coriander-recipe as an indication of the authenticity of the *Regimen quartane* is a little problematic, since it comes at the end of the work and is not obviously connected to what precedes it, as though it had been added to a previously existing work. However, this of course does not preclude Arnau’s authorship, and it should be remarked that ‚coriandrum preparatum’ is also recommended in the body of the *Regimen*, as part of an electuary (f. 209ra). At the very least, these references indicate that the work deserves careful editorial study as very possibly by Arnau.

13. «Tunc licet uti pro salsamentis pul. subscripto: Rx. zinzibe. unc. sem., cardamo., rasure eboris ana dr. ii, croci, been albi ana unc. i, coriandri preparati unc. ii, fiat pul. et cum amigdalidis pistatis fiat salsa», *Opera Arnaldi*, 210ra. Earlier in the work the author has already recommended ‚pul. coriandri’ in at least three other mixtures.

14. To be sure, this work does recommend chewing coriander and keeping it in the mouth, and drinking ‚aqua coriandri’, but these are rather different remedies.

15. Miguel Ángel GONZÁLEZ MANJARRÉS, *Problemas de autoría en el Tractatus contra calculum, una obra atribuida a Arnaldo de Villanova*, in «Actas del II Congreso Hispánico de Latín Medieval», I, León 1998, 515-524.

16. Sebastià GIRALT, *El autor del Contra calculum y de otros tres tratados médicos: Arnau de Villanova o Galvano da Levanto?*, in «Sudhoffs Archiv» (in press).

It might also be true that the praise of coriander expressed in these works was a local phenomenon, though not a general European one, so that Arnau was simply repeating an endorsement that was widespread at Montpellier. But this too seems not to be the case. Arnau's contemporaries at the school did certainly make occasional medicinal use of prepared coriander. Henri de Mondeville, for example, who had studied there c. 1300, recommended 'coriandi sicci pulverizati' as an ingredient in a drink effective against bee-stings.¹⁷ Bernard Gordon, Arnau's colleague on the Montpellier faculty of medicine, made references to it here and there in his *Lilium medicine* (1305): 'coriandrum siccum preparatum' was one of six constituents of a powder to be drunk as a treatment for a hangover; 'coriandrum preparatum' was one of seven ingredients used in a comfit to help indigestion, and was one of twenty in an electuary for hiccoughs.¹⁸ But Bernard's citations are infrequent and far less explicit than Arnau's, and he did not recommend the medicine for the conditions Arnau addressed -hectic fever, quartan fever, vertigo. There is a distinctiveness about the Arnaldian passages that seems to confirm that even among his colleagues at Montpellier his enthusiasm for the virtues of prepared coriander was exceptional, and that it was peculiar to his practical medical writings.

The authorship (and to some extent the dating, or at least the sequence) of Arnau's works on medical theory -e. g., *De intentione medicorum*, *De humido radicali*, *De dosibus tyriacalibus*, the *Speculum medicine*- has been firmly established by a series of cross-references within these works, but hitherto it has been impossible to identify any comparable cross-references within his works on 'practica' that would serve the same purpose. Arnau's fondness for coriander, boiled in vinegar and dried, suggests that it may be possible to identify additional specific medicinal preparations that will help characterize his practice and further assist us in establishing the authenticity, or falsity, of the practical writings attributed to him.

17. *Die Chirurgie des Heinrich von Mondeville*, ed. Julius Leopold PAGEL, Berlin 1892, 302.

18. Bernard GORDON, *Lilium medicine*, Venice 1498, II.10, f. 26ra; V.2, f. 63rb; V.7, f. 66ra.

Josep PERARNAU I ESPELT

LA LLETRA DE FELIP DE MALLA INFORMANT EL REI ALFONS DEL TERRATRÈMOL DE LA CANDELERA, 1428

Els darrers anys han vist repetir-se les publicacions, que han donat a conèixer descripcions dels terratrèmols soferts per Catalunya durant el bienni 1427-1428.¹ I fa ben poc un grup de professors de la Universitat de Barcelona hi ha insistit amb unes pàgines, que intenten de sintetitzar el tema,² però veig que ni uns ni altres fan referència a la lletra que «los diputats del General de Catalunya residents en Barchinona», és a dir, Felip de Malla en tant que diputat del braç eclesialístic i, doncs, en tant que president de la Generalitat de Catalunya, adreçaren al rei informant-lo d'aquella falconada pocs dies després de la tragèdia, tot i que la dita lletra havia estat assenyalada ja el 1979.³

A fi, doncs, que en endavant pugui ésser tinguda en compte en futurs intents de síntesi ofereixo a continuació el text de la dita lletra tal com es troba en l'únic exemplar que en conec, l'actual de Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴ Em limito a oferir-ne una transcripció que he procurat literalment fidel, en la qual he desfet les abreviatures d'acord amb llur significació generalment admesa, assenyalant en nota aquells (comptadíssims) casos en què la correcció m'ha obligat a oferir una grafia diversa de la del manuscrit; en un cas me n'he apartat, el de la doble ,ff' inicial.⁵

1. Manuel RIU I RIU, *Una font polonesa per a l'estudi del terratrèmol de 1427*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV (1979-1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 357-362 (cf. «ATCA», I (1982), 402, núm. 285); i Alexandre OLIVAR, *Sobre els terratrèmols dels anys 1427 i 1428 a Catalunya*, dins «Medievalia», 8 (1988 = Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell), 287-294 (cf. «ATCA», X (1991), 604, núm. 6754).

2. Antoni RIERA I MELIS et alii, *Catàstrofe i societat a la Catalunya medieval: els terratrèmols de 1427-1428*, dins «Misc. Riu», I, 699-735; n'hi ha resum en la secció de *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum, entre les del segle XV, 983-984, núm. 16.990; cf. 852, n. 16.518.

3. Tant la *Lletra tramesa al senyor rey...* com l'adreçada a l'ambaixador de la Generalitat figuren, amb els números LVII-LVIII de l'*Obra escrita de Felip de Malla*, en el meu Felip de MALLA, *Correspondència política* a cura de J. P. (Els nostres clàssics, 114), Barcelona, Editorial Barcino 1978, 97; l'atribució a l'autor o escriptor Felip de Malla de les lletres oficials, que ell havia de signar però no necessàriament escriure pel fet que en aquella Generalitat, era posat en primer lloc, ha estat raonada per mi en les pàgines 126-133 del mateix llibre.

4. ACA, *Generalitat. Lletres trameses*, reg. 642, ff. Cjv-CIIJr.

5. Aquest capteniment en relació a les ,ff' inicials té darrere seu una anècdota, de la qual vaig ésser testimoni directe: en el pas del 2001 al 2002, a la Biblioteca Vaticana, el gran mestre de paleògrafs, prof. Giulio Battelli, topà amb la transcripció (no recordo qui n'era l'autor, però és indiferent) més que literal, material, d'una paraula amb doble ,ff' al començament (suposem: ,ffrater'); en veure-la, manifestà amb vigor el seu contratemps i comentà que aquella duplicat era purament gràfica, sense valor literal. En canvi respecto la doble ,ff' dins paraula (,offici') no sols perquè respon a l'origen llatí (,officium') ans sobretot perquè no estic segur de si el 1428 hom pronunciava ,ofici' o ,offici'.

La comparació entre el nostre text i les altres descripcions d'aquells terratrèmols assenyala, almenys, un extrem, que les altres no comparteixen, la seva traducció política, ni que només sigui perquè només la nostra és escrita per qui té, en qualitat de ‚primus inter pares‘, la representació última institucional de Catalunya. I si tots (i Felip de Malla no n'és excepció) en aquell moment poden pensar en el flagell diví, només el nostre pot aprofitar l'ocasió per a plantejar problemes col·lectius, entre els quals destaquen el de la violència exportada per les expedicions de cors („per culpa de la qual som odiats per tothom i per ventura no sens causa“), el de l'administració de justícia (és a dir, de la no administració, estigmatitzada en la frase: ‚la justícia és morta e ben morta en mans dels vostres oficials‘) en els propis regnes i terres davant l'escampament de sang practicat com si es tractés de competició esportiva dins una societat esquinçada per les bandositats, cada una de les quals es pren la justícia com si li fos propietat exclusiva; i el de l'aliatge de les monedes, convertida en sangonella constant de bona moneda acarrerant-se vers l'estranger. Encara n'hi ha una altra, segurament la més greu: la irresponsabilitat d'un rei, clarament denunciada en la lletra al representant de la Generalitat, encarregant-lo d'assegurar-se que el rei llegís realment la lletra,⁶Tinc la impressió (i ofereixo el tema a qui li abellís d'estudiar-lo) que la imatge del rei Alfons IV derivada bàsicament dels humanistes italians (tal com, per exemple, es pot trobar en les pàgines d'Emilio SÁEZ, *Semblanza de Alfonso el Magnánimo*, publicades dins el llibre en col·laboració *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del Quinto Centenario de su muerte*, Ciclo de conferencias (mayo de 1959), Barcelona, Universidad 1960, 25-41), difereix profundament de la que proporciona la documentació professional contemporània; i en aquest sentit m'adono que Flocel SABATÉ, que ha pouat en importants arxius de Catalunya, hi copsa i formula en *La mort d'Alfons el Magnànim: coneixença, divulgació i repercussió de la notícia*, dins XVI Congreso Corona, II, 1891-1910 (resumit en la secció de *Notícies bibliogràfiques*, corresponent al segle XV), «el sentiment de desídia reial... (i) un sobirà que cada cop vol controlar més personalment els afers, malgrat relegar-los molt sovint rera els

6. La lletra al promotor d'afers de la Generalitat de Catalunya davant el rei diu així: «Mossèn molt honorable e molt saui: Sobre los greus casos e sinistrets, qui ara en aquests dies se són subseguits en aquesta ciutat de Barchinona e en altres ciutats, viles e lochs del principat de Cathalunya per ocasió de gran terratrèmol, qui per diuerses vagades fou sentit lo jorn de madona sancta Maria del present mes de febrer en aquesta dita ciutat e altres ciutats, viles e lochs damunt dits, hauem escrita e dictada al senyor rey la letra que us tramettem ensemps ab la present. Per què us pregam, mossèn, façats que la dita letra sia per vós donada al dit senyor rey e per lo dit senyor legida, car bé pensam que'l dit senyor, com a rey e senyor que és nostre natural, sta ab ànsia e ab no pocha cura de tots nosaltres, vassalls e gent sua, posats en [f. CIII] tanta persequició, exhi-gents-ho nostres peccats (*ms* peccants) per permissió diuina.

E sia, mossèn molt honorable e molt saui, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Escrita en Barchinona, a .viiiij.º dies de febrer del any Mil CCCC xxviii.

Philipp de Malla

Al molt honorable e molt saui micer Ramon dez Papiol, doctor en leys.

Domini deputati mandaverunt mihi, Petro Ramis».

afanys lúdics» (1892). irresponsabilitat que els humanistes partenopeus, mirant només el profit propi, recobririen amb aparences de magnanimitat, enganyant d'aquesta manera tots els incauts que els han seguit la beta. El nostre escriptor, per contra, recorda al rei la seva responsabilitat basant-se en aquella doctrina, que Kantorowitz ha qualificat tan bé en el títol del seu llibre, *The Kings two Bodies*.

Potser cal reconèixer l'honestetat del qui confessa les malifetes de la pròpia gent i la valentia de qui és capaç de parlar al rei tal com li parlava Felip de Malla.

Heus ací el text de la lletra:

LETRA TRAMESA AL SENYOR REY PER AUISAR-LO DEL TERRATRÈMOL QUI FOU LO JORN DE SANCTA MARIA CANDELER EN LO MES DE FEBRER EN...⁷

Molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor:

Ab gran dolor del passat e temor del que pot ab equal facilitat euenir, notificam a la vostra serenitat e senyoria lo juý diuinal digne de admiració e de stupor sobre lo vostre principat de Cathalunya: e vertaderament juý de gran spauentament e terror e eident indici e senyal de gran ira, indignació del Omnipotent sobre los habitants de la terra.

Senyor molt alt, lo dia de la Purificació de la gloriosa e pura verge Maria entre VIII e VIII° hores, succehí a vn altre poch abans precedent, vn terratrèmol inopinat, inusitat e sobiranament speuantable; e tal e tant en duració e en violència que cascun presumí ésser vengut a son derrer dia, majorment de aquells qui's trobaren dins les sgléyes, en les quals per sguard de la jornada e de la hora era la major part de tota la gent.

Lo cloquer de la Seu de aquesta ciutat és romàs desjunit de la rectitud de son fundament e sta molt perillós;

la sgléya de madona sancta Maria de la Mar, en la qual per trebucament de vna gran part de la O major, vint persones o més,⁸ vltra les nafrades e per gran pressura e compressió dels vns als altres molt afigides e cascades;

ha pres gran dan la sgléya del Pi e és molt carafaxada, e les sgléyes de Prehincadors e de Frares menors e totes les altres de aquesta ciutat, en tant, Senyor, que lo diuinal offici se ha a fer fora los lochs acustumats de fer, ço és en capelles, cases de capítols e en los ciminteris;

les cases, totes malmanades, mostren dins e defora llur lesió, d'on les gents són romases molt tribulades e no sens gran raó, car tal tribulació no és stada may vista en aquesta ciutat ne en moltes altres parts del principat de Cathalunya; e no solament no és stada vista, mas no és venguda en oppinió e no-s pot explicar lo gran

7. Excepcionalment, la nostra lletra és encapçalada per un títol clarament incomplet, escrit per mà contemporània diversa de la del copista (i que tampoc no és la de Felip de Malla).

8. Ací manca una paraula que podria ésser ,moriren' o ,periren': remarquem que el nombre de víctimes no és taxatiu, ans només aproximat: ,vint persones o més'; per això d'altres fonts augmenten fins a gairebé doblar-lo, el nombre de difunts.

dampnatge que ha reebut aquest vostre principat, axí per viles en gran part abisades, castells enderrocats, cases prostrades de gent molta morta e affollada, de què, Senyor, los vestigis de la dolor seran memorials de glay als qui après vindran.

* * *

E vertaderament, Senyor, se mostre que açò és stada ira del cell e gran diuinal indignació, per la qual la justícia de Déu, jassia ornada de infinida misericòrdia, no se és contenguda ne abstanguda, ans ha desparat e ferit; e no sabem si la sua mà sta encara per ferrir estesa, car la terra no cesse de tremolar.

Bé creem, Senyor, hauent sguard a les sues offenses més que jamés multiplicades, que hoc, si la sua misericòrdia, veent la nostra misèria, no la reté, e si a semblança de la ciutat de Níniva, gran penitència e emendació de vida no la mittiga e no la placca.⁹

Senyor molt excel·lent, aquest juý tocha a vós, qui sots cap nostre, qui sens falta serets conpunct de gran compassió de vostres pobles e terres, e a qui conuendrà sentir per nostra experiència, jassia sentíssets per certa fe e per sapiència quina és la potència del rey major, qui tol con a Ell plau l'esperit als príncips;¹⁰ cor no és, Senyor, que lo flagell tan vniuersal e tan greu de aquest principat no redunde a vostra reyal corona en gran pèrdua e dampnatge, car lo bé e lo mal dels vassals en lo príncep redunde, axí com és scrit que «lo seruent al seu senyor sta o cau»;¹¹ e toca semblantment a nosaltres, qui serem eximpli de emendació a les nacions¹² christianes e, si Déus [f. CIIR] no-s¹³ socorre, matèria de ludibi als pobles infaels.

Ara se elegiran aquells qui·ns han aïrats e blastomats sentints-se de la tribulació que passada han per nostres gents e per nostre cossaris, car dies ha que som en odi del món e per ventura no sens causa, car robat e flagel·lat hauem; e ara és vengut lo nostre dia, lo qual may no passe al qui mal obra; e lexar-nos-em de menyspressar e serem menyspressats, car tal és lo juý de Déu, segons dix *Isabies*.¹⁴

Senyor, la sanch innòxia és scampada per tot vostre principat sens punició, més sanch impunidament se scampa de part a part e entre compatriotes per priuada rigor e rancor en vostres regnes e terres que per tot lo residuu de cristiandat, part moltes altres coses les quals, totes ensemps nos reten Déu irat. E, ja insurgent la terra, la sua innada immobilitat no·ns pot pus comportar, ans, fremint en si mateixa, se alleuge de tal somada.

O Senyor molt excel·lent, plàcia a la vostra alta magnificència aduertir al fort e dur juý, qui és vengut en los vostres dies e en los nostres sobre los pobles vostres, lo qual no han may sentit ne per alguna oppinió redubtat los nostres

9. *Ion* III, 1-10.

10. *Ps* LXXV, 13.

11. *Rom* XIV, 4.

12. nacions *ms* jnacions.

13. no-s *legend* no·ns.

14. *Is* XXXIII, 1b

pares ne tots los nostres antichs en los dies passats. Plàcia a Déu, Senyor, que a vós record del rey de Nínive e a nosaltres de tot lo seu poble¹⁵ e que us do virtut de gràcia que, faent la justícia, conuertiscats la ira diuinal en benignitat, car en mà vostra, Senyor, és redressar la dita justícia, la qual huy és morta en la mà de vostres officials, e axí soterrada que res no resta de memòria de aquella sinó lo nom. Senyor, aquesta serà a vós damanada, per la qual seruar e mantenir sots rey e ministre de Déu, e la qual, Senyor, vos farà ésser temut per los malfactors e amat per tots los bons, qui zelen lo bé de la cosa pública; e qui més és, per Déu remunerador de tots béns, prosperat e mantengut en la ànima e en lo cors. Senyor, lo sguard del rey, qui sta en cadira de judici dreturer, dissipa tot inconuenient e tot mal, segons diu la Scriptura.¹⁶

* * *

E, Senyor molt alt e molt excel·lent, girats a nosaltres lo vulls de la vostra clemència, car gran clamència és la virtut de justícia en sguart del benefici públich, car ab exempli de pochs en nombra corregits e castigats viu tota la multitud e[n] tranquil·litat e en pau e en gran concòrdia; e tant com en vós sia e per vostra mercè, Senyor, tollets de vostres pobles los greus peccats, qui·l fan ésser axí enamich del ver Déu. Senyor, si los nostres demèrits nos han fets flagel·lar, la vostra obediència a Déu e a la sua ley porà nosaltres reparar e vostra ampla excel·lència conservar; en altra manera a nosaltres (si no·ns corregim, perirem totalment en nostre peccat),¹⁷ e a vós, Senyor, la hora que no pensarets,¹⁸ serà damanat. E pensats, Senyor molt excel·lent, que nosaltres ab tota humilitat e deuoció, e en tota aquella representació que·ns és atorgada e promesa, demanants a vós nostre redressament, nos justificam, feents lo que deuem perquè Déu nos haia, per la sua misericòrdia, scusats; e lançam sobre vós, Senyor, e sobre vostres reials spatles la càrrega qui tot sol hi podets prouehir, car a nosaltres és pertanyent parlar e damanar e ab tota humilitat supplicar, e a vós, Senyor, lo obrar e lo manar.

E axí, Senyor, vejats·hi per tots per vostra mercè, e hajats pietat del vostre poble, car lo vostre virtuós obrar pot la diuinal ira contra aquell concebuda placar e fer cessar; car molts són stats los reys, la virtut e la humilitat dels quals ha reuocada o placada la indignació celestial sobre llurs regnes e terres, axí que en llurs dies no venien los mals e cessauen per llur oració e deuoció, car molt plau a Déu la humilitat dels reys. E açò sab per experiència lo rey Acab, jassia poch li aprofitàs a la fi, car la sua iterada iniquitat li obstà.¹⁹

Ara, Senyor, és axí que nostra dolor nos força de parlar e vostra amor vos forçarà a orella donar a la nostra²⁰ justa clamor, e prouehir ab vostra oració e de to-

15. Cf. nota 9.

16. *Prov* xx, 8.

17. Cf. *Lc* xiii, 3.

18. *Lc* xii, 40.

19. Cf. e. g., *III Reg* xxi, 19-22.

tes aquelles justes e eletes persones, a les quals vostre proudència deliberrà recórrer, axí per vostres regnes e terres com per altres parts, a la nostra tribulació; e més auant, Senyor, vos farà fer lo qui en vós és, e que [f.CII^M] algú no pot fer sinó vós ab virtuosa operació de justícia, la qual no deliurarà a destre ne a sinistre, recordant-vos, Senyor molt excel·lent, de la instrucció, la qual en los eu *Deuteronomini* leixà Moisès als Rey de Israel,²¹ e la qual, si haguéssim saguida, après pacífich²² e prosperat regne mortal, fórem peruenguts a eternal fruició, de la qual instrucció no és necessari a nosaltres especificar, car parlam ab Rey qui ha reebuda de la diuinal clemència alta il·luminació.

* * *

Senyor molt poderós, alguns dies ha reebem vna affectuosa letra de vostra senyoria, per la qual nos demostràrets que hauríets a singular complacència que volguéssim pagar .viiij.^M .D. florins en quitament e luhició del empenyorament de les seques, les quals són familiar patrimoni vostre. Senyor, e verament senyor, de continent deliberam en nostres coratges de obeir a vostres prechs, los quals hauem en estima de manaments, pus per los quitadors haguéssim, axí com lo acte requer, suficients cauteles. Despuys, Senyor, és venguda aquesta dura plaga, per ocasió de la qual veem que lo General sostindrà gran detriment, car ja los mesquins de arrendadors no saben²³ què-s façen e vénen a nosaltres, clamants-se de lurs inconuenients e dispendis, temptants si-ns porien retre los setgells e los arrendaments que tenen.

Emperò, Senyor molt excel·lent, confiam en Aquell, qui és reparador de totes pèrdues, e qui pot conuertir tribulació en consolació e après tempestat dar bon port e fer la mar tranquil·la e suau, que nosaltres complirem als dits .viiij.^M .D. florins, veents que és seruey vostre, Senyor, e serà, si plau a Déu, bé avenir de aquest vostre principat per sguard de les monedes, lo just aleyament de les quals és pública consolació e prouisió contra molts perills e inconuenients, als quals obstar és obligada la reyal sol·licitud e aduertència, com sia vll e cap e mà dreta de tots los pobles a ella inclinats e súbdits. Plàcia, Senyor, a la immensitat de la diuinal clemència que, pus vos ha dotat de tants béns corporals e del bé de enteniment, que us do cor e voluntat de emparar vostres basautes en lo servey de Déu e en la vtilitat de vostres regnes e terres, da guisa que con vindrà lo vostre jorn, vos tròpia ab aquells multiplicats e regnats ab Jhesús en lo seu regne.

Scrita en Barchinona a .viii.^o dies de febrer del any Mil CCCC xxviiij.

Senyor, vostres vassalls e sotsmessos, qui humilment se recomanen en vostra gràcia e mercè, los deputats del General de Catalunya, residents en Barchinona.

Al molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor, lo senyor rey. Domini deputati mandaverunt mihi, Petro Ramis.

20. nostra *ms seq dolor canc.*

21. Cf. e. g., *Deut XVII, 14-20. Ms Rey pro Reys*

22. pacífich *ms seq proxis...? canc.*

23. saben *ms corr sabem.*

Josep HERNANDO

NOTÍCIES SOBRE LA BÍBLIA EN CATALÀ I LA INQUISICIÓ ESPAÑOLA EN ACABAR EL SEGLE XV

L'existència i, per tant, la lectura, de la Bíblia, sencera o de part d'ella, com el *Gènesi*, els *Proverbis*, els *Salms*, els *Evangelis* o els *Actes dels Apòstols*, en llengua vulgar o en català, és constant a les biblioteques dels barcelonins, clergues i seglars, els segles XIV i XV. Ho hem pogut constatar en fer la recerca dels instruments notariais d'aquests segles, que fan referència al llibre, es conserven dins els protocols dels arxius de la ciutat de Barcelona i ja fa anys que són objecte de la nostra recerca¹.

El decret del 14 de març de 1497, donat per l'inquisidor Fernando de Montemayor, publicant-lo reafirmà la prohibició de l'edició i possessió de la *Bíblia*, o de qualsevol dels seus llibres, en llengua vulgar. D'aquí que Guiu Camps, en el seu estudi de la prohibició i, en conseqüència, de la desaparició de les Bibles en llengua catalana, situés aquest fet al final del 1497 o principi del 1498. Però, tal com feia notar el mateix Guiu, tot citant el treball de Madurell-Rubió sobre el llibre en la Barcelona contemporània, cal situar aquest fet força abans.² De fet, la primera notícia de la crema de la Bíblia ja és documentada el 1492, tal com consta en l'inventari dels béns del ciutadà de Barcelona Jaume Sa Pila, en ser lliurada la *Bíblia* en llengua catalana, que aquest posseïa, en poder dels inquisidors per a ésser cremada, amb d'altres llibres, a la Plaça del Rei [doc. 1].

A partir d'aquí l'exigència dels inquisidors perquè hom els lliurés les Bibles, o les seves parts, escrites en llengua catalana, devia ésser freqüent, com hom pot veure en la nota marginal d'un instrument de venda simulada de di-

1. Cf. J. HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, Barcelona, Fundació Noguera 1995 (Col. Textos i Documents, 30). J. HERNANDO, *Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XVIII (Barcelona, 2000), 7-222.

2. G. CAMPS, *Cinc-cents anys de la primera edició catalana de la Bíblia*, dins «Revista Catalana de Teologia», III (1978), 9-13. Guiu Camps cita l'obra de M. Madurell sobre el llibre en col.laboració amb J. Rubió i Balaguer, *Documentos para la Historia de la imprenta i la librería en Barcelona (1474-1553)*, Gremio de Editores, de Libreros y de Maestros Impresores, Barcelona 1955. Vegeu també sobre la traducció, i presència en les biblioteques dels barcelonins, de la Bíblia en llengua catalana: J. PERARNAU, *Aportació al tema de les traduccions bíbliques catalanes medievals*, dins «Revista Catalana de Teologia», III/1 (1978), 16-97. Sobre la recuperació de la traducció: J. BONET I BALTÀ, *La Bíblia en llengua vulgar en els Països Catalans després de l'autorització emesa per la Inquisició*, dins «Revista Catalana de Teologia», IV/1 (1978), 167-211. El cas i situació paral·lela de València és presentada per Jordi VENTURA, *La Bíblia valenciana. Recuperació de la història d'un incunable en català* (Biblioteca Torres Amat, 12), Curial, Edicions catalanes 1993, 240 pp., amb la recensió publicada en aquestes pàgines d'«ATCA», XIII (1994), 442-444.

versos objectes i llibres, en realitat la garantia d'una venda d'un violari, feta l'any 1494. La nota marginal del protocol especifica que «l'anquissidor féu crida que les Bíblies en pla e Avangelis se possasen en son poder» [doc. 2].

La mateixa crida es repeteix en un altre instrument de venda d'un altre violari. En aquest cas la requisitòria de l'inquisidor consta en un bitllet o nota que es troba dins el protocol [doc. 3]. Tanmateix, aquesta crida o exigència no devia ésser observada, perquè hom pot veure en inventaris, i en els encants posteriors, almenys fins el decret del 1498, *Bíblies i Evangelis* en llengua catalana sense que consti llur lliurament als inquisidors.³

1

1492 juliol 30 - 1492 agost 25. Barcelona

Inventari dels béns d'Antoni Jaume Sa Pila, ciutadà de Barcelona. Hom trobà una Bíblia en llengua vulgar que fou lliurada als inquisidors per a ésser cremada a la Plaça del Rei.

AHPB, Joan Marc MIQUEL, *Secundus liber inventariorum et encantuum*
1492-1523, fol. 286.

«[...] Item, altre libre apellat la *Víbbia* en vulgar, scrit en pregamins, ab capletres d'or, de forma maior, ab cuberta de posts de cuyro leonat. E finex en lo segon corandell de la primera carta «lo Nilus e coria». E comensa en lo derrer corandells^a «als hòmens luxoriosos». [...]»

«La dita *Víbbia* é-stada^b portada per lo honorable en Johan Claperós e per lo notari devall scrit als inquisidors, qui aquella han cremada públicament en la plaça del rey ab moltes altres».

^a corandells *sic al ms i segueix ratllat* apo -

3. Aquest és el cas de l'inventari, datat l'any 1495, dels béns d'Antic Martí, mercader, ciutadà de Barcelona, que posseïa, entre d'altres llibres, els *Evangelis en pla* (AHPB, Lluís Carles MIR, *Plec d'inventaris i encants* 1493-1500). També posseïa els *Evangelis en pla* Bartomeu Joan, violer, ciutadà de Barcelona, com consta en l'inventari i l'encant dels seus béns fets l'any 1495. Aquests *Evangelis* foren comprats pel prevere de Barcelona Joan Palomera (AHCB, Arxiu Notarial, I - 18). Pere Germà, porter del rei, ciutadà de Barcelona, segons l'inventari dels seus béns i l'encant, datats també l'any 1495, posseïa el *Saltiri*, la *Flor de la Bíblia* i el *Gènesi*, tots en llengua catalana (AHCB, Arxiu Notarial, I - 18).

1494 gener 30. Barcelona

Pere Soles, assaonador, ciutadà de Barcelona, lliura a Francesc Oliver de Casoles, com a garantia en la venda d'un violari, mitjançant un instrument de venda simulada, diversos objectes i tres llibres: una Bíblia i els Evangelis en pla o llengua vulgar, i el Primer Libre del Cristià de Francesc Eiximenis. La Bíblia i els Evangelis varen ésser lliurats a l'inquisidor.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manual* 1492, novembre, 30 - 1495, febrer, 4, s.n.

«Item, vendo^a vobis, mediante Michaeli^b Salvat^c, un manto negre, ubert debant, ab una beta negra cosida de seda. Item, un sayo negre ubert, de pell de mosquetes. Item, un gipó de drap scur ab colar et mitges mànegues de morat de grana, ab son drap scur de pistes. Item, unes calses vermelas usades. Item, una *Blíbia* en paper, en pla, de stampa, cornada. Item, un libre dels *Avengelis* en pla, cisternat de pergamí, scrit de ploma, ab cubertas vermelas, ab un sayol d'oripell en lo mig. Item, altre libre en paper, de stampa, apellat *Lo Primer del Crestià*. Deducens vobis in posecionem corporalem *et cetera*. Cedens et mandans *et cetera*. Quibus iuribus et accionibus predictis *et cetera*. Ego enim. Precium est VIII librarum *et cetera*. Et ideo *et cetera*. Dando et remitto *et cetera*. Insuper convenio et pomito *et cetera*. Et pro hiis obligo omnia bona mea *et cetera*. Et iuro.

Testes predicti».

«Item, in alio instrumento^d, firmavit apocham in presencia dictorum testium

Item, dictus Petrus Soles dedit facultatem potestatemque dicto Francischo Oliverii quod possit legere dictos libros utendos bene. Testes predicti».

Els ítems que fan referència als tres llibres: *Blíbia*, *Avengelis*, *Lo Primer del Crestià*, varen ser ratllats al manuscrit i hom escriví interlineat «un qualder gran». I al marge esquerre: «Cobra lo dit Soles tres lliures per ço com l'anquissidor féu crida que les *Blí-blies* en pla e *Avengelis* se possasen en son poder».

^a Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma ^b Michaeli sic al ms ^c Michaeli Salvat interlineat ^d Damunt el mot instrumento les dues ratlletes de la ferma.

1494 abril 14. Barcelona

Jaume Armenter, barreter, ciutadà de Barcelona, lliura a Pere Miquel Carbonell, notari, ciutadà de Barcelona, com a garantia en la venda d'un violari, mitjançant un instrument de venda simulada, diversos llibres, entre els quals hi ha una Bíblia, que va ésser posada en poder de l'inquisidor.

AHPB, Antoni Benet JOAN, *Manual* 1492, novembre, 30 - 1495, febrer, 4, s.n.

«Item^a, in alio instrumento, vendo vobis mediante [Michaele Salvat], curritore phelpe, primo un libre de stampa appellat *Agustinus, De civitate Dei*, ligat ab posts. Item, altre libre appellat *Quadresimale*^b, ligat ab cubertes de pergami. Item, una *Bliblia* en paper, en pla^c, de stanpa, ligat ab posts. Item, un altre libre appellat *Nicholau de Lira*, de stampa, *super Testamentum Novum* cum addicionibus circa finem. Item, un^d libre appellat *Speculum virtutum*, scrit de ploma, en paper, ligat ab posts. Item, altre libre appellat *Canonicum seu defensorium ordinis Sancti Agostini*, de stampa, ligat ab posts. Item, un altre libre appellat *Cadragesimale Roberti*, ligat ab posts. Item, mitga *Bliblia* en pergamins, qui comensa ab letres de vermaló «Chramacio et Eliodoro Jeronimus», ligat ab posts, scrit de mà. Item, altre libre appellat *Suma Angelica*, de stampa, l'altra molt prima, ligat ab posts. [...] los dits libres^e, X^f en nombre, en quiscun, ço és, en lo dintra [...] ha scrit Jacobus Armanter. Item, un *Símbol*, casi discordat, ab cuberta de fusta, de la forma mitgana, sens clau. Inducens ,et cetera'. Cedens vobis omnia iura ,et cetera'. Quibus iuribus ,et cetera'. Ego enim ,et cetera'. Precium es X librarum. Et ideo ,et cetera'. Et pro hiis obligo omnia bona mea ,et cetera'. Et renuncio ,et cetera'. Testes predicti».

«Item^g, firmavit apocham».

[*Bitllet o nota dins el protocol*]

«L'anquissidor féu crida que la dita *Bliblia* en pla se possàs en son poder».

^{aba} *Damunt el mot Item, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma* ^b *Quadresimale s'ic al*
^{ms} ^c *en paper, en pla: «consta amb crida al bitllet o nota que es troba dins el protocol»* ^d *Segueix ratllat a*
^e *libres interlineat i escrit damunt dies ratllat* ^f *Segueix ratllat lliures* ^g *Damunt el*
^{mot Item, les dues ratlletes de la ferma.}

Ramon PLANES I ALBETS

UN LLIBRE DE L'ARXIU DE LA CONFRARIA DELS LLIBRETERS,
BARCELONA 1635-1662

L'any 2001 el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, des del Servei d'Arxius de la Direcció General del Patrimoni Cultural, va comprar a un llibreter de vell barceloní el llibre documental solt que motiva aquesta nota, que només vol servir per donar notícia de la seva existència mitjançant una breu descripció. El posseïdor anterior havia estat l'adés també llibreter de vell Savall, editor que fou de la *Revista de llibreria antiquària* (Barcelona, 1980-1986), que el tenia a la seva biblioteca particular i va anotar-hi, a llapis, que el considerava ‚no venal‘. Ell en va fer fer la seva actual i, probablement, primera, enquadernació, que és de cobertes de mig pergami i tela de color marró, amb un teixell que conté la intitulació *Companyia dels llibreters. Subministres als agremiats. 1635-1662*. Es tracta d'un títol atribuït perquè el cos del llibre no en té cap. És un volum en foli, format per 163 folis sense numeració, al primer dels quals, després de la invocació *Jesús, Maria, Joseph*, hi fou escrit 2ª mà. Aquesta nota ens deu indicar l'existència, aleshores, d'una primera part, o primera mà de plec de paper del mateix llibre, la qual no sabem si s'ha conservat.

L'any 1553 fou creada la Confraria de Sant Jeroni, dels llibreters de Barcelona. El 1623 la Ciutat va concedir a aquesta confraria l'exclusiva d'estampar «salms, beceroles y misses»¹, és a dir, les obres d'estudi i devoció més difoses i populars, manta vegada reeditades, com era el cas dels Erasmes, Torrelles, llibres del Roser, etc. El llibre que comentem correspon precisament a l'administració de les existències que en tenia la confraria, amb anotació dels lliuraments que el confrare *venedor* en feia als llibreters a partir de llurs comandes i dels diners que n'obtenia per a la confraria. Aquestes anotacions del llibre abracen des del 19 d'agost de 1635 al primer dia de desembre de 1662.

Per tal d'oferir una idea més detallada del contingut del llibre, dono tot seguit el repertori dels encapçalaments que conté. Ara aquest llibre és a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

f. {1r}: *Jesús, Maria, Joseph. 2ª mà.*

f. {2r}: *Dich jo, Joan Filló, que tinch rebut de Andreu Roure y Miquel Païsa, administradors y actós de la Companyia dels llibretés lo següent: als 19 de de [sic] agost de 1635...*

1. Miquel GONZÁLEZ Y SUGRAÑES: *Contribució a la història dels antics gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*. Volum II. Barcelona: Llibreria Antiga y Moderna de Salvador Babra, 1918, p. 6, 24, 26.

f. [10v]: *Lo que jo, Joan Fillol, tinch rebut dels administradós de la companya des de 12 de abril de 1637, ques féu lo balans de la mercaderia se tenia en la cambre, fins als [en blanc] de [en blanc].*

f. [17v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya als 8 de juliol de 1638 lo següent.*

f. [18v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya lo següent.*

f. [19v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya los llibres següens.*

f. [20v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya los llibres següens.*

f. [21v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya los llibres següens.*

f. [22v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya dels llibretés los llibres següens.*

f. [23v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut dels senyors aministradós de la companya dels llibretés los llibres següens.*

f. [24v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinc rebut dels aministradós de la companya los llibres següens.*

f. [25v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels aministradós de la companya los llibres següens.*

f. [26v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut dels aministradós de la companya, que és mossèn Andreu Roure y mossèn Miquel Païsa, los llibres següens.*

f. [27v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut dels aministradós de la companya, qui són mossèn Roure y mossèn Païsa...*

f. [28v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut de mossèn Roure y mossèn Païsa, com haministradós de la companya dels llibretés...*

f. [29v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut de mossèn Roure y mossèn Païsa, com haministradós de la companya dels llibretés...*

f. [30v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels aministradós de la companya dels llibretés, qui és mossèn Andreu Roure y mossèn Miquel Païsa...*

f. [31v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut de mossèn Roure y mossèn Païsa, aministradós de la companya dels llibreter(s)...*

f. [32v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels sobredits aministradós de la companya dels llibretés a 11 de juliol 1641.*

f. [33v]: *Jo, Joan Fillol, llibreter, tinch rebut dels aministradós de la companya dels llibretés, que és mossèn Andreu Roure y mossèn Miquel Païsa, llibreter...*

f. [34v]: *Dich jo, Joan Fillol, que tinch rebut dels aministradós de la companya als 24 de janer 1642.*

f. [35v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels haministradós de la companya...*

f. [37v]: *Present de mi, Francesc Manescal, librater de la confraria de Sant Hierònim, à rebut mossèn Joan Fillol, venedor de dita confraria, dels aministradors, que són mossèn Luch Duran y mossèn Joan Saperca, los llibres següens.*

f. [38v]: *Jo, Joan Fillol, tinch rebut dels aministradós.*

- f. [39v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels aministradós de la confraria los libres següens.*
- f. [40v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels aministradós de de [sic] la confraria los libres següens.*
- f. [41v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels haministradors de la confraria los llibre(s) següens.*
- f. [42v]: *Vuy, a 10 de mars, se à antragat a mossèn Juan Fillol lo següent.*
- f. [43v]: *Vuy, a 8 de agost 1644 à pres mossèn Juan Fillol lo següent.*
- f. [45r]: *Memorial de la mercaderia se troba en la cambra de la compania al primer de octubre 1644.*
- f. [45v]: *Memorial del que se va entregant a Miquel Grasian, comensant al primer de octubre 1644.*
- f. [52v]: *Comte de las aludas y cartrons se són conprats per comte de la companya a 21 de setembre 1635.*
- f. [53v]: *Jo, Joan Fillol, tinc rebut dels aministradós de la companya set dosenas de aludas ab los pre(u)s següens.*
- f. [54v]: *Comte nou de aludas comensant ha 8 de octubre 1637.*
- f. [55v]: *A 12 de octubre 1638 jo, Joan Fillol, tinc rebut dels aministradós de la companya las aludas següens.*
- f. [56r]: *Memorial dels llibres y mercaderia se troba en la canbra al 1 de octubre de 1645.*
- f. [56v]: *Memorial del que se va entregant a Miquel Bigorria comensant al primer de octubre de 1645, esent còsols Andreu Roure y Joseph Fretó, y, clavari, Joan Sopera.*
- f. [57r]: *Comte del diner se va rebent de Miquel Bigorria, venador, en lo present añ 1645.*
- f. [62v]: *Comte de la mercaderia se troba a la canbra vuy a 6 de maig 1646.*
- f. [63v]: *Memorial de la mercaderia va rebent Joseph Fretó, venedor, lo any 1646, comensant lo primer de octubre 1646.*
- f. [71v]: *Comte de la mercaderia donen a mossèn Josep Frató, venador, esent còsolls mossèn Miquel Païsa y mossèn Miquel Bigoria y, mossèn Agustí Maduxer, clavari, comensan a 6 de maig de 1647. Nostre Senyor los dexe ben acabar en hument de la confraria de Sant Jeroni. 1647.*
- f. [72v]: *Jo, Joseph Frató, tinc rebut dels còsolls y clavari de la confraria de Sant Jeroni dels llibretés lo següent.*
- f. [73v]: *Jo, Joseph Frató, tinc rebut dels còsolls y clavari de la confraria de Sant Geroni dels llibreTERS lo següent.*
- f. [74v]: *Jo, Josep Frató, llibreTER, tinc rebut dels còsolls y clavari de la confrariade Sant Geroni dels llibretés lo següent.*
- f. [75v]: *Comte de la mercaderia an dexada a la canbra mossèn Miquel Païça y mossèn Miquel Bigoria, còsolls, y mossèn Agustí Maduxer, clavari, en l'any 1646, als còsols de 1647 mossèn Agustí Maduxer y mossèn Salvador Feliu y mossèn Josep Frató.*
- f. [76v]: *Comte dels llibres estan en la canbra de 8 de octubre de 1647, esent còsolls mossèn Agustí Maduxer, mossèn Salvador Feliu, clavari mossèn Josep Frató, y, venader, mossèn Miquel Gràsia, y Joan Fillol portant los presents comtes.*
- f. [77v]: *Jo, Miquel Gràsia, tinc rebut dels còsolls y clavari los llibres següents.*

f. [78v]: Jo, Miquel Gràcia, llibreter, tinch rebut dels còsolls y clavari de la confraria de Sant Jeroni dels llibreters lo següent.

f. [85r]: Comte de la mercaderia an dexada en la cambra mossèn Agustí Maduxer y mossèn Salvador Feliu, còsolls en lo any 1647, y, clavari, a mossèn Joseph Fretó, analls còsolls de l'any 1648, que són mossèn Joan Sapera y mossèn Rafel Llorens, y, clavari, mossèn Joseph Soler. *Que nostre Señor los deix ben acabar.*

f. [86v]: Compte dels llibres se comensa a vendra a 13 de octubre de 1648, esents còsolls mossèn Joan Sapera y mossèn Rafel Llorens, y, clavari, mossèn Joseph Soler, y, venador, mossèn Miquel Gràcia. *Que nostro Señor los dexa ben administrar en augment de la confraria de Sant Jeroni dels llibraters, de 1648.*

f. [87v]: Jo, Miquel Gràcia, tinch rebut dells còsolls y clavari lo següent.

f. [89v]: 1649. Jo, Miquel Gràcia, tinch rebut dels còsolls y clavar{i} los llibres següens.

f. [91r]: Compte del valor té la cambra donat per Joan Sapera y Rafel Llorens, y, clavari, Luch Doran, donats als còsolls y clavari, que són Miquel Pajisa y Miquel Badia, y, clavari, Miquel Bigoria, del present any 1649.

f. [92v]: Comte dels llibres se comensan ha vendra a 2 de octubre 1649, esent còsolls mossèn Miquel Païsa y mossèn Miquel Badia, y, clavari, mossèn Miquel Bigoria, y, venador, mossèn Luch Duran. *Que nostre Senyor los dexe ben hacabar en hument de la confraria.*

f. [103r]: Compte del valor té la cambra, donat per los còsolls mossèn Miquel Pajisa y mossèn Miquel Badia en lo any 1650, donats als còsolls que són de dit any, mossèn Joseph Frató y mossèn Salvador Feliu, y, clavari, mossèn Agustí Maduxer, esents còsolls y clavari lo present any 1650.

f. [104v]: Compte dels llibres se comensan a vendra a 21 de octubre de 1650, esent còsolls mossèn Joseph Frató y mossèn Salvador Feliu, y, clavari, mossèn Agustí Maduxer, y, venador, mossèn Luch Doran. *Que nostro Senyor los dex ben acabar en augment de la confraria de l'any 1650.*

f. [108v]: Compte del valor té la cambra pres per inventari los còsolls se són trobats lo any 1651, trets per estrecció en casa de la Ciutat, són los següents: mossèn Joseph Soler y mossèn Rafel Llorens, y, clavari, mossèn Miquel Pajisa, lo any 1651, dic a 27 de satembre de dit any.

f. [109r]: Compte de la mercaderia, diner y dèbit se troba vuy en poder de la confraria de Sant Hierònim, és lo següent, vuy a 25 de setembre 1651.

f. [110v]: Compte dells llibres se comensan a vendra de la cambra a 3 de abril de l'any 1652, esent còsolls mossèn Joseph Soler y mossèn Rafel Llorens, y, clavari, mossèn Miquel Pajisa, y, venador, mossèn Miquel Gràcia. *Que nostro Señor los dex ben acabar en ament de la confraria de l'any sobredit.*

f. [115r]: Nota del que se troba en la cambra bont estan recòndides les stampes de la confraria, que se entrégan als còsolls y clavari del corrent any 1653, que són Llorens Soler y Joan Sapera, y, clavari, Miquel Pajissa, donat lo compte per Joseph Soler, present, y Rafel Llorens, absent, còsolls, y Miquel Pajissa, confirmat clavari per lo següent any.

f. [119r]: Nota del ques se troba en la cambra haont estant recòndidas las estampes de la confraria, que se entrégan als còsolls y clavari nous de l'any 1654, que són Rafell Llorens y Francesc Badia, y, clavari, Joseph Soler. *Que nostre Señor los dex ben acabar.*

f. [120v]: *Comte dels llibres se comènsan a vendra de la cambra a 20 de matg de l'any 1654, esent cònsols mossèn Refel Llorens y mossèn Francesch Badia, y, clavari, mossèn Joseph Soler, y, venador, mossèn Miquel Gràsia. Que nostro Señor los dex ben acabar en augment de la confraria, de l'any 1654.*

f. [121v]: *Comte dels llibres se comènsan a vendre de la cambra a 28 de novembra 1654, esent cònsols mossèn Joseph Soler y mossèn Ramon Buxeda, y, clavari, mossèn Francesch Badia. Que nostro Señor los dexe acabar, amén.*

f. [124r]: *Compte del valor se troba en la cambra, donats per los cònsols mossèn Rafel Llorens y mossèn Francesch Badia, y, clavari, mossèn Joseph Soler, esent cònsols en lo any 1653, donats als cònsolls que són de dit any, mossèn Joseph Soler y mossèn Ramon Boxeda, y, clavari, mossèn Francesc Badia, esent cònsols y clavari 1654.*

f. [125r]: *Compte dels llibres se comènsan a vendra de la cambra vuy, a 28 de novembre de 1654, esent cònsols mossèn Joseph Soler y mossèn Ramon Boxeda, y, clavari, mossèn Francesc Badia. Que nostro señor los dex ben acabar.*

f. [128v]: *Compte del valor se troba en la cambra donats per los cònsolls Joseph Soler y mossèn Ramon Boxeda, y, clavari, mossèn Francesc Badia, lo any 1655, donats alls cònsolls de dit any, que són mossèn Llorens Soler y mossèn Pera Aymerich, y, clavari, mossèn Joan Saperà, de 1655.*

f. [129v]: *Compte dels llibres se comènsan a vendra de la cambra dats per los cònsols de l'any 1655, primo, són los següents: mossèn Llorens Soler y mossèn Pera Aymerich, y, clavari, mossèn Joan Saperà, al venador del següent any, que és mossèn Joan Selma. És la mercaderia següent de dit any.*

f. [135v]: *Compte de la mercaderia de llibres se donan al venedor, dats per los cònsolls de l'any 1656 primo, són los següents: mossèn Salvador Fel.liu y mossèn Joan Selma, y, clavari, mossèn Joan Saperà. És la mercaderia següent.*

f. [148r]: *Comte del que han entregat, tant de mercaderia com ab dinés, Francesc Badia, clavari de l'any pasat, a Joan Saperà, cònsol en cap, y Dalmau Boxeda, cònsol segont, y, clavari, Salvador Feliu, tots llibraters de la confraria dels llibraters, a 3 de janer de 1661. És lo següent.*

f. [148v]: *Comte de la mercaderia ques comensa a vendra, esent cònsols Joan Saperà, llibrater, y Ramon Boxeda, llibrater y, clavari, Salvador Feliu, llibrater y, venador, Miquel Païssa, llibrater. Déu nos déxia ben administrar, amén. Comensant a 4 de janer 1661. És lo següent.*

f. [149v]: *Comte de la mercaderia{a} comenso a donar a Joseph Soler, llibrater. És lo següent, a 29 de mars 1661.*

f. [153v]: *Nosaltres, los cònsolls y clavari de la confraria del gloriós Sant Hyerònim dels llibreters, essent cònsols Francesch Badia y Hyacinto Clariana, y, Miquel Païssa, clavari de dita confraria, y, venedor, Juan Selma.*

Josep M. LLOBET I PORTELLA

NOTÍCIES DE LLIBRES ALS DOCUMENTS DE CERVERA
(SEGLES XIV I XV)

INTRODUCCIÓ

L'any 1995 publicàvem aquella part d'un inventari cerverí del 1506 que donava informació sobre uns vuitanta-sis llibres, setze dels quals —almenys— eren impresos¹. Dos anys després, veia la llum un treball amb els textos de quatre inventaris cerverins del segle XV que contenien, així mateix, dades sobre llibres.² Ara, oferim la transcripció de les parts de cinquanta-cinc documents de Cervera dels segles XIV i XV que aporten alguna notícia relacionada, igualment, amb els llibres. En la present ocasió, però, no solament hem tingut en compte els inventaris sinó qualsevol altre tipus de document notarial o municipal. D'altra banda, en aquest article, com vam fer en l'anterior, hi hem afegit —quan ha estat possible—, en forma de notes, aquelles dades que permeten identificar cada una de les obres i el seu autor.³

Tots els documents transcrits es guarden al Fons Dalmases (FD), el Fons General (FG), el Fons Municipal (FM) o el Fons Notarial (FN) de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC). Quant a la transcripció dels textos, hem seguit

1. Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els llibres de mestre Jaume Pallés*, dins «Àgora», núm. 0 (Cervera, maig de 1995), 4.

2. Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Llibres esmentats en alguns inventaris notarians cerverins del segle XV*, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, XVI (1997), 405-415.

3. En aquesta identificació, ens han estat molt útils els estudis següents, als quals remetem el lector:

Agustí DURAN I SANPERE, *Notícia de llibres en inventaris de Cervera*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», IV (1917), 127-135.

Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, 2 volums.

Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca, 1229-1550*, París, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1991, 2 volums.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Darrer inventari de la biblioteca privada de Benet XIII (1423)*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VI (1987), pàgs. 185-226.

Josep PERARNAU I ESPELT, *La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la 'Llibreria Sedís' de Girona (1397-1411)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», II (1983), 171-239.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Els inventaris de la biblioteca papal de Peníscola a la mort de Benet XIII*, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, VI (1987), 7-48.

Jaume de PUIG I OLIVER, Maria Josefa ARNALL, *Una biblioteca del Renaixement. L'inventari de la llibreria de Vilabertran de l'any 1587*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 217-259.

Martí de RIQUER, Antoni COMAS, Joaquim MOLAS, *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, Editorial Ariel, 1984-1988, 11 volums.

les normes d'edició habituals: resolució de les abreviatures i regularització de l'ús de majúscules i minúscules, l'accentuació i la puntuació.

És possible que els llibres documentats en aquestes pàgines no aportin cap dada transcendental (potser ho seria la de l'inventari 42, núm. 269, si aquell 'libre stampat' que podia haver estat escrit en català a judicar per l'incipit «Cum los comst.» (?), ja hagués figurat en un inventari del 1469); la dada segurament revolucionària la història de la impressió de llibres en català; però potser només és documentat el 1492.

En canvi, permeten de fer-se una (¿primera?) idea sobre la presència del llibre a Cervera, tenint en compte que hi podia haver llibres que mai no arribessin a entrar en un document notarial (cf. «ATCA», XVII (1998), 544-545); limitant-nos als que coneixem, podem afirmar que la vila posseïa blocs bibliogràfics ben consistents entorn tres temes: els litúrgics en parròquies o altres esglésies: Pallarols (3/14-16), Cervera, Sant Antoni (26/76-92 i 40/246-262) i Sant Pere dels Arquells (45/286-292); els jurídics (23/46-72; 34/102-133); i els mèdics (38/136-244).

Hi ha, encara, un altre detall, que només afecta el grup de llibres litúrgics, sobretot els dos principals que són el *Missal* i el *Breviari*. Del darrer consta en 10/36 que era «secundum consuetudinem sedis Vicensis»; i al primer fa referència tot el bloc documental dels núms. 11-18, que no sols ens innoven de les dificultats que havien de vèncer els paers per pagar el missal que els havia copiat i il·luminat N'Arnau de Muntadella, ans sobretot del fet que era un «exemplar que [la Paeria?] ha fet fer del *Missal* de la seu de Vich per tal que fes semblant *Missal* a la sglésia mayor de Cervera...» (12/37): Cervera pertanyia al bisbat de Vic i els seus llibres litúrgics havien d'ésser a imatge i semblança dels de l'Església de Vic. Aquell *Missale Vicense*, evidentment manuscrit a començaments del segle XV, noranta anys gairebé justos després seria imprès i acaba d'ésser parcialment reeditat sota el títol de *Missale Vicense 1496*. Edició facsimilar reduïda. A cura de Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ (Biblioteca Litúrgica Catalana, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 790 pp.

Encara un petit detall: si tant el breviari com el missal per a ús de Cervera havien d'ésser reproducció (ara en diríem 'clonació') del de la Seu de Vic, no de tots els llibres litúrgics es podia dir el mateix; i així en 19/40 trobem la diferència entre un missal «en què sien totes les dominicals, notat ab oracions e ab pístola e ab evangeli e l'offici, segons que pertanyerà a cascun dia», i l'oficier de festes, el qual havia de contenir «aytants officis festivals com los dits prohòmens volrran ni acordaran»: les festes, en efecte, almenys en part són determinades per les devocions, vots, patrons locals i els prohòms volien tenir un oficier que respongués a les necessitats de la parròquia. Si missal i breviari podien ésser llibres fets en sèrie, l'oficier de festes havia d'ésser a mida de cada església.

També podem resseguir en aquestes pàgines la progressiva compareixença dels llibres d'impremta; i la presència d'un primer i únic llibre en castellà (51/302), en poder d'un sabater, que, com tants altres menestrals, sembla que tenia en l'obrador llibres per vendre.

I ara deixem parlar els documents.

TEXTOS

1

1359, setembre, 12. Castellnou d'Oluja

Inventari dels béns del difunt Arnau d'Oluja, senyor de Castellnou d'Oluja.

AHCC, FN, Cervera, 5, Bernat de PUIG, *Capítols matrimoniales, inventaris i testaments*, 1357-1360, f. 193.

[...] ego Saura, uxor venerabilis Arnaldi de Ulugia, quondam domini de Castro Novo prope Ulugiam, [...], ffeci inventarium de bonis que fuerunt dicti viri mei prout sequitur:

In primis inveni [...] castrum predicti de Castro Novo [...].

[...].

[1]. Ítem unes *Ores* ab cubertes blanques ab creus blaves.

[...].

2

1366, agost, 29. Cervera

Declaració dels béns d'Antoni Tolrà, notari de Cervera.

AHCC, FM, *Manifest. Montserè*, 1366, f. 43.

Anthoni Tolrà, notari de Cervera, [...] fa manifest e ab sacrament manifeste sos béns axí com se segueix davall, lo qual fo feyt e donat a XXIX del mes d'agost del a[n]y de la nativitat de nostre Senyor M CCC LXVI.

[...].

[2-3]. Ítem una *Summa rotlandina e Constitucions*, que presé LX sòlidos.

[...].

[1]. Devia ser un llibre d'hores de l'ofici diví.

[2]. *Summa artis notariae*, de ROLANDINUS PASSAGERII.

[3]. Aquest llibre és possible que fos l'obra titulada *Constitucions de Catalunya*.

1372, juliol, 18. Pallerols

Inventari de l'església de Pallerols.

AHCC, FN, Cervera, 1, Ramon RAMA, *Llibre*, 1372, f. 33.

Inventarium ecclesie de Paylarolls.

[...].

[4]. Ítem I libre *Missal* veyl.

[5]. Ítem I^a *Consueta*.

[6]. Ítem dos volums en II llibres de *Dominical*.

[7]. Ítem I *Santoral*.

[8]. Ítem I libre *Responser e antiffaner dominical*.

[9]. Ítem altre libre *Antiffaner e responser festival*.

[10]. Ítem I *Pistoler*.

[11]. Ítem I *Evangelister*.

[12]. Ítem I *Saltiri* nou.

[13]. Ítem I *Saltiri* veyl.

[14]. Ítem I *Offeyer*.

[15-16]. Ítem II *Ordinaris* e és la I veyl.

[...].

1375, febrer, 27. Cervera

Venda d'un llibre anomenat Decretum.

[4]. Només sabem que era un *Missal* vell.

[5]. *Consueta* que contenia les cerimònies i actes litúrgics per costum celebrades a l'església de Pallerols.

[6]. *Dominical*, o sigui, llibre que contenia les lectures litúrgiques pròpies dels diumenges.

[7]. Devia ser un llibre de cor amb els introïts i les antífones corresponents a les festes.

[8]. *Responser i antifoner* per als diumenges.

[9]. *Antifoner i responser* per a les festes litúrgiques.

[10]. *Epistoler*, llibre que conté les epístoles llegides en la missa.

[11]. *Evangelister*, llibre que conté els evangelis de les misses.

[12]. Aquest *Saltiri* devia contenir els salms de l'ofici diví.

[13]. Un altre *Saltiri*.

[14]. Devia ser un *Oficier*, llibre que conté el text dels oficis divins.

[15-16]. Dos exemplars de l'*Ordinari*, llibre que conté les cerimònies ordinàries de la missa.

AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume SABATER; *Manual*, 1375, fs. 6 i 14 v.; *Llibre*, 1374-1375, fs. 11 v. i 15 v.

[17]. Noverint universi quod ego Guillemus de Valle, rector ecclesie loci de Argençola, cum presenti instrumento perpetuo valituro vendo et vendendo corporaliter trado vobis Iacobo de la Guàrdia, loci de Muntanyana, nunc studenti in civitate Ilerde, quendam librum meum vocatum *Decretum*, cohoptum coloris viridis, in quo quidem libro sunt quadringente septuaginta septem quarte scripte pergameni et una que non est perfecta, in quo est septus dictus liber, ultra alie que sunt in dicto libro, et incipit dictus liber «Humanum genus» et finit «quo acta servitia domino prestatetur», in secundo columdello textus prime carte et pagine incipit «In quo diferant inter se lex divina et humana» et finit finis dicti columdelli dicti textus «isti dolus ita dicens», in ultima carta textus primi columdelli incipit «Miracula gloriosa» et finit dictus columdellus textus «non ponet filius a se fa». Quem librum [...] pro pretio autem dicti libri habui et recepi a vobis sexcentos solidos Barchinone terni. Ideo renuntio [...]. Quod est actum Cervarie vicesima septima die febroarii anno a nativitate Domini millesimo CCC^o septuagesimo quinto. Sig+num Guillemi de Valle predicti, qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt discreti Berengarius Solert, studens, et Ffranciscus de Comabela, notarius, Cervarie.

Noverint universi quod ego Guillemus de Valle, rector ecclesie loci de Argençola, cum presenti instrumento confiteor et in veritate recognosco vobis Iacobo de la Guàrdia, de Muntanyana, nunc studenti in civitate Ilerde, presenti, quod dedistis et tradidistis michi et ego a vobis habui et recepi in bona pecunia realiter numerando omnes illos sex centos solidos Barchinone pro quibus et quorum pretio vobis et vestris perpetuo vendidi quendam librum vocatum *Decretum*, cohoptum coloris viridis, prout in instrumento venditionis dicti libri recepto die presenti et per notarium inffra scriptum continetur, de quibus ad meam voluntatem bene vestri paccatus sum et contentus. Ideo renuntio exceptioni dicte pecunie non numerate, non habite et non recepte et doli. Quod est actum Cervarie XX^a septima die februaryi anno a nativitate Domini millesimo CCC^o septuagesimo quinto. Sig+num Guillemi de Valle predicti, qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt discreti Berengarius Solert, studens, et Ffranciscus de Comabela, notarius, Cervarie.

Noverint universi quod ego Iacobus de la Guàrdia, loci de Muntanyana, nunc studens in civitate Ilerde, attendens vos discretum Guillemmum de Valle, rectorem loci de Argençola, presentem, michi vendidisse quendam librum vocatum *Decretum*, copertum coloris viridis, pretio sex centorum solidorum Barchinone, prout in instrumento venditionis dicti libri recepto die presenti paulo autem et per notarium inffra scritum continetur, attendens insuper quod in contractu venditionis dicti libri fuit actum et comprehensum et in pactum deductum inter vos et me quod vos nec bona vestra non teneamini michi de vitio dicti libri si quod in ipso est vel deinde appareret [seu] reperiretur quoquomodo. Idcirco confitens veritatem dicti facti volo quod si aliquod vitium seu vitia in dicto libro sunt vel deinde in ipso apparerent, quod vos nec bona vestra michi de dicto vitio et vitiis nullatenus teneamini. In quorum testimonium iubeo vobis fieri hoc presens instrumentum per notarium inffra scriptum. Quod est actum Cervarie

[17]. El *Decretum Gratiani* del *Corpus iuris canonici*.

vicesima septima die februarii anno a nativitate Domini millesimo CCC^o septuagesimo quinto. Sig+num Iacobi de la Guàrdia predicti, qui hec firmo et concedo.

Testes huius rei sunt discreti Berengarius Solert, studens, et Ffranciscus de Comabela, notarius, Cervarie.

5

1375, març, 10. Cervera

Inventari dels béns del difunt Borraç de Llorac.

AHCC, FN, Cervera, 12, Jaume SABATER, *Testaments*, 1374-1376, f. 13 v.

In Dei nomine. Noverint universi quod cum domina Stella, uxor Petri Mironis, ville Cervarie, filiaque Borratii de Lorac, quondam dicte ville, ab ipso Borratio, patre suo, heres fuerit instituta et relicta, dictusque Borratio de Lorac viam universe carnis fuerit ingressus, die octava infra scriptorum mensis et anni. Et volens dicta domina non inconsulte set cum beneficio inventarii ipsi hereditati se inmiscere ne ultra vires hereditarias teneatur et ut beneficium ex hoc inventario de iure debitum sibi ad integrum reserveatur. Idcirco in dicto Dei nomine die decima martii anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo septuagesimo quinto [...] dicta domina Stella, heres predicta, [...] inventarium sive repertorium de dictis bonis fecit [...] in modum qui sequitur:

[...].

Item in hospitio Petri Miró ubi dictus defunctus iacebat infirmus dum vivebat fuerunt inventa bona sequentia que erant dicti defuncti:

[...].

[18]. Item unum librum gramatice de papiro.

[19]. Item alium librum de papiro de disputa de heretgia.

[20]. Item unum librum de pergami de medicina.

[21]. Item alium librum de pergami de medicina.

[22]. Item alium librum de paper de poca valor.

[23]. Item unum libret de paper d'*Usatges*.

[...].

6

1378, novembre, 5. La Manresana

Inventari dels béns del difunt Joan de Mecina, senyor de la Manresana.

[23]. Podia ser l'obra anomenada *Usatges de Barcelona*.

AHCC, FN, Cervera, 2, Jaume FERRER, *Inventaris*, 1378-1379, f. 2.

[...] Idcirco ego domina Blanca, uxor venerabilis Iohannis de Mecina, quondam domini de za Menresana, filiaque venerabilis Petri Torrent, quondam mercatoris Berge, cum nondum sint decem dies elapsi quod dictus venerabilis Iohannes, vir meus quondam, decessit [...] facio presens inventarium sive repertorium de dictis bonis in modum qui sequitur [...].

[...].

[24]. Ítem un libre de paper de medecina.

[25]. Ítem altre libre de paper de menescaldia.

[26]. Ítem altre libre de paper ab cubertes verts apellat *Flors sanctorum*.

[27]. Ítem alguns querns de paper de pocha valor.

[..].

[28]. Ítem un libret poch d'oracions et postea fuit clausa.

[...].

[29]. Ítem *Parts e Recles e Cató e Contentus* en un volum.

[30-31]. Ítem dos *Vesprals* sotils.

[...].

[32]. Primerament un romanz de paper.

[33]. Ítem un libre de paper de oracions.

[...].

7

1379, novembre, 5. Cervera

Encant dels béns del difunt Joan de Mecina, senyor de la Manresana.

AHCC, FN, Cervera, 2, Jaume FARRER, *Inventaris*, 1378-1379, f. 81.

Et die sabbati, quinta die novembris anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo septuagesimo nono, ad mandatum dictorum venerabilium manumissorum fuit factum enquantum in platea Maiori ville Cervarie de raubis infra scriptis que aportate fuerunt de castro de za Menresana, que raube fuerunt vendite publice in enquanto personis infra scriptis [...].

[...].

[29]. Ítem *Parts e Regles e Cató e Contentus* a'n Pere Guilabert, XIII sous, I diner.

[25]. Era un tractat de manescalia, o sigui de les maneres de curar les malalties de les bèsties.

[26]. *Flos sanctorum*, de IACOBUS DE VORAGINE.

[28]. Aquest llibre, no el podem identificar.

[29]. Aquesta obra contenia, possiblement, les *Parts* gramaticals d'ELIUS DONATUS, les *Regles* de ???, els *Dístics* del PSEUDO-CATÓ i el *Contemptus mundi*, obra anònima. Posteriorment, aquest volum fou venut per 14 sous i 1 diner.

- [...].
 [30]. Ítem uns *Vesprals*, e no hi és lo començament, a'n Ramon de Vilaplana, III sous.
 [...].
 [33]. Ítem unes *Ores de Santa Maria* a mestre Guillem Sedacer per XI sous.
 [...].
 [31]. Ítem uns *Vesprals* dolents a'n Lyllet per III diners.
 [...].

8

1381, gener, 5. Cervera

Encàrrec d'un Missal per a Ramon Serra, major de dies, mercader de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, 7, Pere CORTÈS, *Llibre*, 1381, f. 1 (Una part del foli es troba estripada).

[34]. Noverint universi quod ego Raimundus Fexes, presbiter, civitatis Mino[rise], presenti instrumento promito et convenio bona fide vobis venerabili Ra[imundo Serra, mercatori, ma]iori dierum, habitatori ville Cervarie, quod ego hinc ad unum an[num ...] deliberabo vobis aut cui volueritis loco vestri quoddam *Misale* [...] inffra dictum tempus scribere promito simile et cum simili [... eod]em modo et forma quo scripsi quoddam aliud *Misale* mixtum quod [...] et scripsi venerabili Anthonio Tolrani, ville predictae Cervarie, quodque facere et com[plere ...]tonar et sui astrictus et etiam illuminare meis propriis sumptibus et [...] et cum meis pergamennis, etiam coperire de postibus et badana cum omnibus rebus necessariis et ligare. Vos tamen ten[e]amini michi solvere pro pretio et salario mei pro faciendis et complendis predictis viginti quatuor libras, quindecim solidos, barchinonenses, quas ten[e]amini michi solvere per terminos inffra scriptos, videlicet de presenti centum decem solidos et residuum, quod est decemnovem libras, quinque solidos, teneamini michi solvere cum dictum *Breviarium* vobis tradiderit completum et factum modo et forma predictis. Et, pro hiis complendis et firmiter atendendis, renuntians omni legi, iuri et rationi premis obviantibus, obligo vobis et vestris et notario inffra scripto legitime stipulanti, paciscenti et recipienti me et omnia bona mea, mobilia et immobilia, habita et habenda, [...]. Ffactum est hoc Cervarie quinta die iuanuarii anno a nativitate Domini millesimo [trecentesimo octuagesimo primo]. Sig+num Raimundi Fexes, presbiteri. Sig+num Raimundi Serra, [mercatori], qui hoc firmo et concedo.

[30-31]. Dos exemplars dels *Vesprals*, llibre on és contingut l'ofici religiós del vespre. Un exemplar fou venut per 3 sous i l'altre per 4 diners.

[33]. Aquest llibre és possible que fos l'obra titulada *Hores de Santa Maria* que va ser venuda per 11 sous.

[34]. *Missal* mixt il·luminat.

Testes rey sunt discreti Raimundus de Vilanova et Bernardus de Palafols, presbiteri, Cervarie.

Noverint universi quod ego Raimundus Ffexes, presbiter, civitatis Minorise, cum hoc presenti instrumento confiteor et recognosco vobis venerabili Raimundo Serra, mercatori, Cervarie, maiori dierum, et vestris quod dedistis et solvistis michi centum decem solidos barchinonenses terni, quos michi solvere tenebamini et debebatis de presenti ex illis viginti quatuor libris, quindecim solidis, quos michi solvere et dare debetis pro salario cuiusdam *Breviarii* quod vobis tradere et scribere debeo, prout in quodam instrumento hac presenti die per infra scriptum notarium recepto continetur, super quibus renuntio exceptioni peccunie predicte non habite, non numerate et non recepte et doli. Ffactum est hoc Cervarie quinta die mensis ianuarii anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo octuagesimo primo. Sig+num Raimundi Fexes, presbiteri, qui hoc firmo et concedo.

Testes predicti

9

1389, novembre, 17. Cervera

Inventari dels béns del difunt Berenguer Llobet.

AHCC, FD, caps 46, quadern.

Die XVII^a novembris anno a nativitate Domini M^o CCC^o LXXX° nono, inventarium ffactum per dominam Brunisendem, uxorem Berengarii Lobet quondam, de bonis dicti Berengarii.

Primo fuit inventum quod dictus Berengarius Lobet habebat in villa Cervarie quoddam hospitium situm in dicta villa in vico del Corral [...], in quo quidem hospitio fuerunt inventa bona sequentia:

[...].

[35]. Ítem un libre de paper ab cubertes de posts dels *Evangelis* en romans.

[...].

10

1397, novembre, 11. Cervera

Venda d'un llibre anomenat Breviari.

[35]. Una versió catalana dels *Evangelis* (?)

AHCC, FN, Cervera, 18, Pere de SALVANERA, *Llibre*, 1397, f. 176.

[36]. Noverint universi quod ego Guillemoneta, uxor quondam Iacobi Joc, loci de Maçóteres, habitatrix pro nunc ville Cervarie, gratis et ex certa scientia per me et omnes heredes et successores meos quoscunque vendo, concedo et vendendo corporaliter seu quasi trado vobis discreto Petro Salvatoris, presbitero ville Guissone, pro nunc habitatori ville Cervarie, presenti, et vestris ac quibus volueritis perpetuo quendam librum meum scriptum in cartis edinis vocatum *Breviari*, conte[n]tum in quadraginta sex quaternis, cum postibus eiusdem libri cohopertis corio rubeo coloris et cum decem clavibus sive platons argent[e]is fixis in dictis postibus, quinque videlicet in utraque ipsarum postium, et cum uno tanquador argenteo fixo in quodam parge vermileo fixo in altera dictarum postium, in qua quidem poste est similiter fixum unum trocium de parge vermeyll, in alia ubi parte sunt fixi duo aguyllons argentei in altero quorum dictum tanquador argenteum adiungitur pro claudendo libro pretacto. Primus autem quaternus dicti libri continet martilogium sive lo cómpter et secundus quaternus incipit sic scilicet ubi inceptum fuit scribi in litteris rubeis sive vermileis «In nomine Domini. Amen. Incipit Breviarium de officio totius anni secundum consuetudinem sedis vicensis», etc. Quem librum vobis dicto emptori trado in vestris manibus cum suis chohopertis et aliis predictis sibi contiguus in presentia notarii et testium infra scriptorum. Hanc autem venditionem facio vobis dicto emptori et vestris ac quibus volueritis de omnibus supra dictas perpetuo sicut melius diti potest et intelligi, scribi, cogitari ac etiam nominari ad vestrum semper comodum et vestrorum. [...]. Pro pretio vero predictorum que vobis et vestris perpetuo vendo dedistis et solvistis michi et confiteor me habuisse et a vobis recepisse in bona pecunia realiter et de facto numerando quadringentos et decem et octo solidos Barchinone terni. Et ideo renuntio [...]. Quod est actum Cervarie XI^a die novembris anno a nativitate Domini M^o CCC^o nonagesimo septimo. Sig+num Guillemonete, uxoris Iacobi Joc quondam, predictae, que hec concedo, firmo et iuro.

Testes huius rei sunt Iohannes Andree, Podii Ceretani scriptor, Ffranciscus Olle-rii, apotecharius, et Ffranciscus Reure, iuponerius, ville Cervarie.

Noverint universi quod ego Guillemoneta, uxor quondam Iacobi Joc, loci de Maçóteres, habitatrix pro nunc ville Cervarie, cum presenti instrumento confiteor et recognosco vobis discreto Petro Salvatoris, presbitero ville Guissone, pro nunc habitatori ville Cervarie, presenti, et vestris quod solvistis michi ad meam voluntatem omnes illos quadringentos solidos Barchinone terni pro quibus sive quorum pretio vendidi vobis et vestris ac quibus volueritis perpetuo quendam librum meum scriptum in cartis edinis vocatum *Breviari*, [...]. Quod est actum Cervarie XI^a die novembris anno a nativitate Domini M^o CCC^o XC^o septimo. Sig+num Guillemonete, uxoris Iacobi Joc quondam, predictae, que hec concedo et firmo.

Testes huius rei sunt Iohannes Andree, Podii Ceretani scriptor, Ffranciscus Olle-rii, apotecharius, et Ffranciscus Reure, iuponerius, Cervarie.

[36]. Era un *Breviari* de l'ofici diví de tot l'any segons la pràctica de la seu de Vic.

11

1400, març, 6. Cervera

Pagament relacionat amb la confecció d'un Missal.

AHCC, FM, *Clavaria*, 1400, f. 68 v.

[37]. Ítem fem donar e pagar per lo dit nostre clavari al discret en Guillem de Tàrraga, prevere, per salari de un dia que aturà a Vich per haver trellat d'una partida del *Missal* que la vila fa fer, pres-ne àpocha en Bernat dez Canós, notari, a VI dies de marz del any damunt dit, V sous, VI [diners].

12

1400, abril, 17. Cervera

Pagament relacionat amb la confecció d'un Missal.

AHCC, FM, *Clavaria*, 1400, f. 107.

[37]. Ítem fem donar e pagar per lo dit nostre clavari a'n Arnau de Muntadella, scrivà de letra redona, en adiutori del examplar que ha fet fer del *Missal* de la seu de Vich per tal que fes semblant *Missal* a la sglésia mayor de Cervera, e pres-ne àpocha en Bernat dez Canós, notari, a XVII d'abril, VI lliures, I sou.

13

1400, novembre, 25. Cervera

Pagament de l'import de fer un Ordinari.

AHCC, FM, *Clavaria*, 1400, f. 109.

[38]. Ítem com la sglésia parroquial d'esta vila stigués fort pobrament de *Ordinaris* en tant que no'n hi havie sinó .I. en què los preveres poguessen fer llur offici, per ço nós

[37]. Sembla que era un *Missal* que es copià d'un de Vic per tal de poder fer un altre exemplar per a Cervera.

[38]. Aquest *Ordinari* fou escrit per Arnau de Muntadella, escrivà de lletra rodona de Vic, per a ser usat a l'església de Santa Maria de Cervera.

dits pahers fem fer un *Ordinari* fort bell en pergamins a'n Arnau de Muntadella, de la ciutat de Vich, scrivà de letra redona, de què'ns convinguem ab ell a XXXV sous, los quals li fem donar per lo dit nostre clavari. È ha-n'í àpocha reebuda per lo dit Guim dez Canós, notari, a XXV de noembre del any present de M CCCC. I lliura, XV sous.

14

1404, febrer, 18. Cervera

Acord del consell de la vila de Cervera de fer caplletrar i acabar de pagar un Missal.

AHCC, FM, *Consells*, 1404, f. 19.

[39]. Ítem com lo *Missal* que la vila ha fet fer o scriure a'n Arnau de Muntadella, scrivà de letra redona, per obs de la sglésia maior d'esta vila sie acabat de scriure, per ço acordà que sie donat a capletrar, e que com se capletrará stigue axí a mà de la vila com del dit Arnau, volent que com lo dit *Missal* serà del tot complit e acabat los honrats pahers facen pagar dels diners de la vila ço qui resta a pagar al dit Arnau per rahó del dit *Missal*.

15

1404, març, 15. Cervera

Pagament del treball de caplletrar un Missal.

AHCC, FM, *Èpoques comunes*, 1404, f. 9.

[39]. Noverint universi quod ego Petrus Brancha, oriundus castri de Rochafort, vicarie civitatis Minorise, cum presenti instrumento confiteor vobis venerabilibus paciaris ville Cervarie hoc anno quod fecistis michi dari et solvi per venerabilem Ffranciscum Bagà, clavarium vestrum, quatuordecim solidos pro capletrando de capletres de vermelló e d'atzur quendam sisternum *Missalis* quod dicta villa fieri fecit Arnaldo de Muntadella, scriptori littere rotunde, vocatum del comú. Et ideo, renuntiando exceptioni non numerate et non solute pecunie et doli, in testimonium premissorum presentem vobis fieri facio apocam de soluto. Quod est actum Cervarie XV^a die martii

[39]. Sabem que aquest *Missal* va ser escrit per Arnau de Muntadella i caplletrat per Pere Branca, oriünd del castell de Rocafort. Fou posat al servei de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera.

anno a nativitate Domini M^o CCCC^o quarto. Sig+num Petri Brancha predicti, qui hec concedo et firmo.

Testes huius rei sunt Arnaldus de Muntadella et Petrus Johan, Cervarie.

16

1405, gener, 23. Cervera

Acord del consell de la vila de Cervera de fer acabar de pagar un Missal.

AHCC, FM, *Consells*, 1405, f. 14 v.

[39]. Més avant, com fos dit en lo dit consell que n'Arnau de Muntadella, scrivà de letra redona, havie mès en penyora lo *Missal* que la vila li ha fet fer, per ço lo consell acordà que per los honrats pahers, racional e altres persones qui sàpien en açò, sie encerquat quanta quantitat és stada pagada al dit Arnau, axí per la vila com per lo rector qui ladonchs ere de Cervera n'Arnau Ninot, prevere, e altres. E, açò ancerquat, volch que la restant quantitat al dit Arnau deguda per fer lo dit *Missal* li sie pagada per los honrats pahers demunt dits, car lo consell volch que'ls sie presa en compte e no'ls hi sie fet dubte alcú.

17

1405, juny, 20. Cervera

Acord del consell de la vila de Cervera de fer acabar de pagar un Missal.

AHCC, FM, *Consells*, 1405, f. 54 v.

[39]. E fo proposat en consell per n'Arnau de Muntadella, scrivà de letra redona, que ell, per una letra que li és stada tramesa a Vich, és vengut ací per lo *Missal* qua ha fet a la vila e ha estat ací als cuns dies per comprovar e il·luminar lo dit *Missal*, lo qual ha acabat. E com ell face ací messió, per ço prega al consell que li don ço que li reste a pagar del preu del dit *Missal*, com la stada d'ací sie gran dan a ell.

Sobre açò lo consell volch e acordà que los pahers aempren los preveres de la vila e als cuns prohòmens qui done al *Missal*. E, si res hi reste, que's pach de la vila e que açò's face com abans puxe e que sie pres en compte als pahers e que no y sie fet dupte per alcú.

1405, juliol, 13. Cervera

Acord del consell de la vila de Cervera de fer acabar de pagar un Missal.

AHCC, FM, *Consells*, 1405, f. 56 v.

[39]. E fo proposat en consell que en Arnau de Muntadela, scrivà de letra redona, ha dit que ell ha stat ara ací .XLVIII. jorns per endreçar e corregir lo *Missal* que ha fet a la vila, de qua ha fetes messions e despesses. Ara stà ací per la resta que li és deguda del preu que ha del dit *Missal*, perquè deye que li donassen la resta que li és deguda, sinó que ell se'n irie e se'n portarie lo dit *Missal*. E com la vila stigue fort vergonyosament de *Missal* e los pahers no hayen diners en lur poder ab què puxen pagar la dita resta, per ço pregaren al consell que acort que faran sobre aquest fet.

Sobre açò lo consell volch e acordà que, si lo dit *Missal* és bé acabat, il·luminat e pronat e aytal com ésser deu, que lo dit Arnau de Muntadella sie satisfet en ço que li sie degut per la dita rahó. E que los pahers ab lo rational regoneguen lo compte dells clavaris e de questés e d'altres qui res hayen regit o administrat de la vila e, de ço que degut és, que paguen lo dit *Missal*. E, si axí prestament no poden haver diners ab què paguen lo dit scrivà, que manleven diners d'aquells qui prestar-ne poden o penyores ab què lo dit scrivà sie pagat e la vila haye lo *Missal*.

1407, març, 13. Cervera

Capítols entre els representants de la universitat de Vergós de la Ribera i Pere Malrich, prevere, mestre de lletra rodona, per a fer un Missal.

AHCC, FN, Cervera, 15, Jaume MARTORELL, *Llibre*, 1406-1408, f. 12.

XIII martii anno millesimo CCCC VII°.

Capítols feyts e servats entre en Matheu Pereylló, Bernat Pereylló, fiyll de Bernat Johan Pereylló, Bernat Pereylló, fiyll de Johan Berthomeu Pereylló, Berthomeu Pereylló e Pere Cardona, en nom lur propri e de la universitat de Vergós de la Ribera, de I^a part, e mestre Pere Malrich, prevere, mestre de scriure letra redona, de la altra, segons que's seguex:

[40]. Primerament és stat convengut entre les dites parts que lo dit mestre Pere face .i. *Missal* per a obs de la sglésia de Sent Salvador, en què sien totes les dominicals, notat ab oracions e ab pístola e ab evangeli e l'offici, segons que pertanyerà a cascadun dia.

[40]. Aquest altre *Missal* fou escrit pel prevere Pere Malrich, mestre de lletra rodona, i lliurat a l'església de Sant Salvador de Vergós, població molt propera a Cervera. També va ser capllettrat.

Ítem és stat emprès entre les dites parts que lo dit mestre Pere les face aytants officis festivals com los dits prohòmens volrran ni acordaran, cascú d'aquest axí com damunt és dit, ab los officis que si pertanyen. E açò ab bons pergamins e ab bona letra e ab bona nota, segons la materia e mostra que ja'ns ha dada e myllor si myllor porà.

Ítem és stat emprès entre les dites parts que lo dit mestre Pere haie a capletrar lo dit libre ab vermaylló e ab indi en tots aquells lochs que necessari serà.

Ítem és stat emprès entre les dites parts que lo dit mestre Pere haie fer lo dit libre per tot lo mes de setembre primer vinent. E si no u havie que'l ne poguessen sercar en tots aquells mestres que trobaran e ab aquella via que's volrrà.

Ítem és stat emprès entre les dites parts que los dits prohòmens donen e paguen al dit mestre Pere per rahó del dit libre a fer, segons que damunt és dit, IIIIe sòlidos per cascun offici dels dessús dits, los quals li pagaran a la fi del dit libre, com acabat serà, sinò que ara de present li pac decem florins per pergamins [...]. E, si contra ere fet, que incorressen en pena del terz de ço que restarie a pagar al honrat batlle de Cervera.

E per totes aquestes coses a complir cascuna part obliga, ço és, sos béns mobles e in-mobles [...]. E lo dit mestre Pere ho jure.

20

1407, agost, 27. Cervera

Carta dels paers de Cervera a Tomàs Elzina, ministre de l'orde dels frares menors a la província d'Aragó, sobre el robatori d'un Breviari.

AHCC, FM, *Registre de lletres*, 1406-1408, f. 78.

Al ministre dels frares menors.

[41]. Reverent e religiós pare en Christ, a vostra reverent paternitat significam l'onrat e religiós frare Francesch Feliu, conventual antich del convent de vostre orde de aquesta vila, haver querelosament exposat a nosaltres, als quals se pertany lo regiment de la cosa pública d'aquesta universitat, al dit frare Francesch ésser stat pres amagadament e mala de un porche de sa cel·la o cambra un *Breviari* solemne, lo qual del dit porche no és stat pogut penre sens escala o altres artificis, com lo dit porche sie raxat de fust e sie prou alt. E com, reverent religiós pare, tals e semblants coses sien molt greus e normes de mal exemple e tornen no tan solament dan, interès, perjudici e detriment del dit frare Francesch mas encara de tot vostre orde e encara en infàmia e dan del convent del dit monestir e, no res menys, en interès e perjudici d'aquesta universitat, los singulars habitants e circumvehins de la qual són, per gràcia de Déu, per prehicacions, confessions e altres bones doctrines, per lo dit frare Francesch instruyts, on cordialment e effectuosa pregam vostra reverent paternitat que, provehint segons confiam sobre les coses damunt dites, vos plàcie lo dit libre, con trobat serà, fer restituir al dit frare Francesch, de la qual cosa ultra que'n servirets nostre senyor Déu, al qual totes coses són manifestes,

[41]. Només sabem que era un *Breviari* «solemne».

farets a nosaltres plaer agradable. E, si algunes coses podem fer per vostra paternitat, rescrivits fiablement. Scrita en Cervera a XXVII d'agost any M CCCC set.

Los pahers de Cervera, qui's recomanen a vostres oracions, a vostre honor appareyllats.

Al molt reverent pare en Christ ffrare Thomàs Elzina, ministre del orde dels ffreres menors en la província d'Aragó e mestre en sacra taulegia.

21

1408, setembre, 6. Cervera

Carta dels paers de Cervera a Macià Vidal, demanant-li el seu valiment a fi que el comte d'Urgell presti un Catholicon al monestir cerverí de l'orde dels predicadors.

AHCC, FM, *Registre de lletres*, 1406-1408, f. 140.

A micer Macià Vidal.

[42-44]. Molt honoracle mosser, a vostra gran saviesa significam en lo monestir del orde dels prehicadors d'aquesta vila ésser scrita certa e la maior partida del *Cathalicon*, e los conventuals del dit monestir e encara aquesta universitat e nosaltres desiyem molt lo dit libre ésser complit, per tant que los volents ésser certs e il'luminats en los duptes que han e sortexen en la Sacra Scriptura com en altra manera, de que's seguirà salut a les ànimes, profit e honor als corsos. E hayam entès que lo sènyer comte d'Urgell ha dos *Cathalicons*, ço és, I de gran fer e altre de miyancer. Vostra gran saviesa cordialment e ab aquella maior affectió que podem pregam vos plàcie fer ab lo dit senyor comte prest al dit convent a algun temps conivent lo dit *Cathalicon* de menor preu, per tant que lo libre començat en lo predit monestir puxe ésser complit. E on, mosser, conseyllets nosaltres scriure al dit sènyer, vos plàcie scriuren-se'n, cor nosaltres hi farem ço que vostra gran saviesa ordonarà. E en açò, mosser, vos plàcie haver aquella bona e solerta deligència que fiablement confiam. E, si algunes coses, mosser, podem fer per vostra honor, som prests complir. Scrita en Cervera a sis de setembre any M CCCC VIII.

Los pahers de Cervera prests, mosser, a vostra honor.

Al molt honoracle e de gran saviesa micer Macià Vidal, doctor en leys.

22

1422, octubre, 7. Cervera

Inventari dels béns del difunt Dalmau Sacirera, donzell domiciliat a Cervera.

[42-44]. *Catholicon*, de IOHANNES BALBI DE IANUA. Hom fa esment de tres exemplars: un d'ells, incomplet, era al monestir cerverí de l'orde dels predicadors i els altres dos els posseïa el comte d'Urgell.

AHCC, FN, Cervera, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1421-1424, f. 48.

Inventari fet dels béns del honorable en Dalmau Çacirera.

Die septima octobris anno a nativitate Domini millesimo CCCC° XXII° per venerabilem Galcerandum Çacirera, domicellum, et dominam Beatricem, uxorem venerabilis Galcerandi Lambard, quondam Cervarie, tutores filiorum et filiarum honorabilis Dalmatii Çacirera, quondam domicelli Cervarie domiciliati, prestito prius per eosdem iuramento in posse curie Cervarie, fecerunt inventarium de bonis dicti defuncti ut sequitur, etc., propter doli maculam evitandam.

[...].

[45]. Primo unes *Ores* de Santa Maria, en pergami scrites, sufficientis.

[...].

23

1422, novembre, 12. Cervera

Inventari dels béns del difunt Pere de Vilanova, llicenciat en decrets.

AHCC, FD, capsa 47, quadern.

Translatum inventarii facti de bonis honorabilis Petri de Villanova, in decretis licentiatii quondam.

[...].

Die duodecima mensis novembris, etc., foren atrobats en casa de madona Blanquina los libres del dit micer Pere següents:

[46]. Primerament un *Bartol* sobre la primera part *Digesti veteris*, ab po[s]ts, ab la cuberta groga e IIII gaffets, comence «Rubricha» e feneix «qui titulum non habet».

[47]. Ítem una *Novel·la* sobre lo primer decret, ab po[s]ts, cuberta vert, enlaunat, ab IIII gafets, comence «Ieronimus» e feneix «in patera».

[48]. Ítem altra *Novel·la* sobre lo tercer decret e cubertes verts e IIII gaffets, enlaunat, comence «Primo tractu» e fenex «figura».

[49]. Ítem un *Enrich* sobre lo primer decret, ab cubertes vermelles e ab quatre gaffets, comence «Venerabilibus et discretis» e fenex «Deo gratias».

[50]. Ítem un *Bartol* sobre la primera part de la *Digesta nova*, ab cubertes vermeylles, enlaunat als cantons e en lo mig, comence «Domini prout scitis» e fenex «ob causam».

[45]. Llibre d'hores.

[46]. *Super Digesto veteri. Prima pars*, de BARTOLUS DE SAXOFERRATO ?.

[47]. *Novel·la* sobre el primer decret de (?).

[48]. *Novel·la* sobre el tercer decret de (?).

[49]. Una *Lectura* a la primera de les *Decretals*, d'HENRICUS BOHIC ?.

[50]. *Super Digesto novo. Prima pars*, de BARTOLUS DE SAXOFERRATO ?.

[51]. Ítem altre *Enrich* sobre lo cinquè decret, ab cubertes vermeylles e quatre gaffets, comence «Si legitimus» e fenex «credendi», etc.

[52]. Ítem altra *Novel·la* sobre lo quart e cinquè decret, ab cubertes, la una groga e l'altra blava, launat als cantons, ab IIII gaffets, comence «Postquam satis tractavimus» e fenex «ipse Ieronimus».

[53]. Ítem un *Enrich*, ab les cubertes verts, ab dos gaffets, sobre lo segon libre de les *Decretals*, comence «De quo vult Deo» e fenex «requiesquat. Amen».

[54]. Ítem altre *Enrich* sobre lo terç de les *Decretals*, ab cubertes de post sense aluda, ab IIII gaffets, comence «Clerici arma» e fenex «volumus», etc.

[55]. Ítem un libre appellat *Pelies*, ab les cubertes vermeylles, sense gaffets, sobre lo feu e les emphiteotes, comence «Materia istius quos prohibet», etc.

[56]. Ítem un *Bartol* sobre la primera part de la *Enforçada*, ab cubertes negres e dos gaffets, comence «Qr. hic non est capud» e fenex «Deo gratias. Amen».

[57]. Ítem una *Degesta vella*, ab cubertes grogues, ab dos gaffets, comence «Omnem rey publice» e fenex «sit necessarium».

[58]. Ítem un *Bartol* sobre la segona part de la *Enforçada*, ab cubertes blanques, ab IIII gaffets, comence «Per omnia dicit textus de fide commissis bar.»

[59]. Ítem una *Inforçada*, ab les cubertes blaves, ab dos gaffets, comence «Dotis causa» e fenex «sit reverssus».

[60]. Ítem unes *Decretals*, ab cubertes blaves, ab dos gaffets, comence «Pape l.» e fenex «et necessario».

[61]. Ítem una *Degesta nova*, ab cubertes blanques e IIII gaffets, comence «Hoc edicto promittitur» e fenex «Digesti novi».

[62]. Ítem un libre apelat *Volumen*, ab cubertes grogues, menys de gaffets, comence «Imperatoriam magestatem» e fenex «santissimis episcopis ymo».

[63]. Ítem un *Codi*, ab po[s]ts sense aluda e gaffets, comence «Hec que necessario» e fenex «testem habeant».

[64]. Ítem una *Lectura sobre les Clementines* compilada per IIII o IIII [*sic*] doctors en Monpeyller, ab cuberta blanqua, sense gaffets, comence «Iohannes episcopus» e fenex «compacientis».

[65]. Ítem un *Callig*, ab cubertes vermelles, sense gaffets, comence «Quoniam» e fenex «C. de legibus».

[66]. Ítem un *Innocent*, ab cubertes blanques, sense gaffets, comence «Legitur» e fenex «pro temporalibus».

[51]. Una *Lectura* a la cinquena de les *Decretals*, d'HENRICUS BOHIC ?.

[52]. *Novel·la* sobre el quart i cinquè decret de (?).

[53]. Una *Lectura* al segon llibre de les *Decretals*, d'HENRICUS BOHIC.

[54]. Una *Lectura* al tercer llibre de les *Decretals*, d'HENRICUS BOHIC.

[56]. *Lectura primae partis Infortiati*, de BARTOLUS DE SAXOFERRATO.

[57]. El *Digest vell*.

[58]. *Lectura secundae partis Infortiati*, de BARTOLUS DE SAXOFERRATO.

[59]. L'*Infortiat*.

[60]. Les *Decretales Gregorii IX*, del *Corpus iuris canonici*.

[61]. El *Digest nou*.

[62]. El *Volum* del *Corpus iuris civilis*.

[63]. El *Codi* del *Corpus iuris civilis*.

[64]. Comentari a les *Clementines* del *Corpus iuris canonici*.

[65]. De Jaume CALLÍS (?).

[66]. *Lectura super Decretalibus*, d'INNOCENTIUS IV (?).

[67-68]. Ítem un *Sisè glosat* de Johan Andreu, ab cubertes vermelles, ab IIII gaffets, comence «Bonafacius episcopus» e fenex «anno octavo». Lo present libre no ere de micer Pere, ans ere d'en Ramon Tinturer, segons appar per un albarà scrit de mà de micer Pere, mas lo dit libre fonch tornat al dit Tinturer e en Tinturer tornà un *Sisè*, ab po[s]ts de noguer, comence «Bonifacius» e fenex «voluntatis».

[69]. Ítem unes *Clementines*, ab cubertes verts, ab dos gaffets, comence «Iohannes episcopus» e feneix «Clementium».

[70]. Ítem un *Sisè* menys de gloses, ab cubertes blanques, sense gaffets, comence «Bonifacius episcopus» e fenex «irritandus».

[71]. Ítem un *Decret*, ab cubertes blanques, ab dos gaffets, comence «Humanum genus» et fenex «non solum».

[72]. Ítem un *Ruffrè* sobre los *Libells sobre dret civil e sobre dret canònic*, comence «Si considerarem».

[...].

24

1422, desembre, 16. Cervera

Inventari dels béns del difunt Antoni Huc, quèstor de Cervera.

AHCC, FD, capsa 47, quadern.

Die XVI mensis decembris anno a nativitate Domini M^o CCCC^o vicesimo secundo fuit factum inventarium de bonis venerabilis Anthonii Huc, questoris quondam ville Cerverae, per venerabilem dominam Geraldonam, uxorem dicti Anthonii, pro conservationis [*sic*] dotis et iurium suorum, presente venerabile Bernardo Lop, presbitero Cerverae, procuratore animarum causarum piarum [...], que bona sunt ut sequitur:

Primo I alberch situat en la dita vila, en lo carrer de Barcelona, [...], en lo qual foren atrobats los béns següents:

[...].

[73]. Ítem un libre de paper, comence «Aquestes són les rúbriques».

[...].

[74]. Ítem un libre de paper ab les cubertes de pergamí, comence «Veus bona companyia», fenex «per dictum nostrum Ihesum».

[...].

[67]. *Novella super sexto Decretalium*, de IOHANNES ANDREAE (?).

[68]. El *Llibre sisè de les Decretals*, de BONIFACI VIII.

[69]. Les *Clementines* del *Corpus iuris canonici*.

[70]. Un altre exemplar del *Llibre sisè de les Decretals*.

[71]. El *Decret* del *Corpus iuris canonici*.

[72]. Sembla ésser volum únic, on eren copiats tant el *Libellus super iure canonico* com el *Libellus super iure civili*, de ROFFREDUS BENEVENTANUS.

1423, gener, 5. Cervera

Inventari dels béns del difunt Isern d'Alta-riba.

AHCC, FN, Cervera, 24, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1421-1424, f. 98.

Die martis V ianuarii anno XXIII° per venerabilem Manuelem de Cardona, procuratorem domine Elitssas, uxoris venerabilis Isern d'Altarriba, et per venerabilem Arnaldum d'Altarriba, eius heredem, fuit factum inventarium sequens de bonis dicti Isern.

In Dei nomine. Amen. [*Espai en blanc*].

Primo fou atrobat en lo alberch del dit honorable en Manuel de Cardona, on lo dit Isern morí, les robes següents:

[...].

[75]. Ítem unes *Ores*, en paper scrites, de poch valor.

[...].

1423, abril, 9. Cervera

Inventari de la comanda de Sant Antoni, de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, 24, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1421-1424, f. 91.

Die veneris VIII aprilis anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXIII° discretus Iohannes Palau, presbiter Cervarie, qui anno proxime preterito tenuit arrendatam ecclesiam Sancti Anthonii Cervarie, restituit et tornavit Anthonio Laurador, procuratori venerabilis fratris Petri de Avineone, comendatore [*sic*] comande Sancti Anthonii Cervarie, bona mobilia, res et reliquias, que a dicto comendatore seu eius procuratore receperat in comanda, ut infra sequitur:

[...].

[76]. Ítem un libret petit apellat *Prober*.

[...].

Ítem en lo cor de la església foren atrobats los libres següents:

[75]. Llibre d'hores.

[76]. *Proser*, llibre de proses per a cantar en la litúrgia; pertanyent al bisbat de Vic, podia ésser semblant al recensionat dins ATCA, XX (2001), 718-719.

[77-78]. Primo dos *Legendés*, un dominical, altre santoral, acabats, escrits en pergami.

[79]. Ítem un *Antiffener e responser*, en pergami escrit, dominical.

[80]. Ítem altre libre *Responser*, santoral, en pergami escrit.

[81]. Ítem un *Officier*, en pergami escrit.

[82-83]. Ítem dos *Saltiris*, en pergami escrits.

Tots los dits llibres són migecers e ab posts de fust, sinó un *Saltiri* que no n'a sinó miga a la una part.

[84]. Ítem un libre *Epistoler e evangelister*, ab posts cubertes blanques de cuyr.

[85]. Ítem un *Evangelister*, petit, antich, meys de posts.

[86-87]. Ítem dos llibres apellats *Probers*, petits, en pergami escrits, ab posts de fust cubertes d'aluda blanca.

[88]. Ítem un *Capitoler*, en pergami escrit, ab posts de fust cubertes d'aluda blanca.

[...].

[89]. Ítem un *Missal*, complit, en pergami escrit, cubert de post de fust e aluda vert.

[90]. Ítem altre *Missal*, mixt, en pergami escrit, a[b] posts de fust cuberts d'aluda vermeylla.

[...].

[91]. Ítem un libret petit de pergami per comunir, ab post de fust e d'aluda blanca.

[92]. Ítem altre libre de senyar l'aygua, sens posts, en pergami escrit.

1423, maig, 27. Cervera

Acord del consell de la vila de Cervera sobre la confecció d'un Epistoler.

[77]. *Llegender dominical*, llibre que conté les lectures destinades a la litúrgia nocturna o de matines dels diumenges.

[78]. Aquest *Llegender santoral* contenia les narracions de la vida dels sants per a les matines de llurs festes.

[79]. *Antifoner i responser* per als diumenges.

[80]. *Responser*, llibre de cor que conté responsoris.

[81]. *Oficier*, llibre que conté el text dels oficis divins.

[82-83]. Dos *Saltiris* que devien contenir les hores canòniques.

[84]. *Epistoler i evangelister*, llibre que conté les epístoles dels apòstols i els evangelis de les misses.

[85]. *Evangelister*.

[86-87]. Dos *Probers*.

[88]. Aquest *Capitoler* potser contenia les ordinations de la comanda.

[89]. *Missal* complet.

[90]. *Missal* mixt.

[91]. Llibre que conté oracions o exorcismes per a conjurar el mal temps.

[92]. *Ritus ad faciendam aquam benedictam*.

AHCC, FM, *Consells*, 1423, f. 84 v.

[93]. E fon proposat en lo dit consell per los dits honorables pahers que, enguan, com hic fon lo vicari spiritual o[r]donà que d'ací a la festa de Nadall fos fet un *Pistoler* en la església sots pena de vet. Axí que si da levors lo dit *Pistoler* no és fet lo jorn de Nadall e puy de qui avant la vila romandrà vedada, per què pregaren lo consell que sobre açò volguessen sàviament acordar.

Proposaren encara los dits pahers que los obrés de Santa Maria han a pagar lo dit *Pistoler* e com, enguan, assignassen en obrés en Johan Porta e en Berenguer Miret, los qualls no han volgut acceptar los dits officis, per què pregaren que, axí matex, vullen proveyr.

Sobre açò lo consell acordà que fins en Cornellana e en Guillem de Sbert hayen retut compte, haüda absoluta, que n'Aguiló e en Francesch Laurador, qui són procuradors de la caritat, regesquen lo officí de la obraria de Santa Maria e donen recapte al *Pistoler* e a totes les altres coses necessàries ha obra de la dita església.

28

1423, setembre, 9. Cervera

Inventari de la 'precentoria' de l'església de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, 24, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1421-1424, f. 102.

Die VIII septembris anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXIII per venerabilem Iohannem Cortada, precentorem precentorie ecclesie Cerverarie, fuit factum inventarium de bonis ipsis precentorie, ut sequitur:

[...].

[94]. Ítem I bel *Missal*, mixt, scrit en pergamí, ab posts vermeylles e tanchadors d'argent, comence en la primera fulla «Lo comptar» et, eo finito, in rubro «Incipit Missale» et in nigro «Ad te levavi», ab un senyal de torra en la precedent fulla, et finit in ultima «Reficiam vos alleluya».

Ítem I coxinet ab senyal de torres, blanch, que servex al dit missal.

[...].

29

1424, març, 28. Cervera

Encant dels béns del difunt Pere de Vilanova, llicenciat en decrets.

[93]. *Epistoler*.

[94]. *Missal* mixt.

AHCC, FD, capsa 47, quadern.

Die martis XXVIII^a martii anno a nativitate Domini millesimo [quadringentesimo] vicesimo quarto fuerunt apportata bona inffra scripta dicti Petri de Villanova in platea Maiori Cervarie et fuerunt subastata et vendita per Mathiam de Capdevila, preconem publicum Cervarie, prout sequitur:

[...].

[46-72].

Ítem un libre de paper en què ha constitucions e altres coses, a'n Gabriel Martorell, .III. sous, .X. diners.

Ítem un altre libre de paper en què ha constitucions e altres coses, a'n Gabriel Martorell, .I. sous, .VI. diners.

Ítem dos llibres, la hu de pergamí e l'altre de paper, ab taules de retòrica, a'n Bernat Ester, juriste, .I. sou, .I. diner.

[...].

Ítem un libre de paper descornat on ha al·legacions de dret e altres coses, a mosser Domingo Rocha per .II. sous.

Ítem un sistern de constitucions e altre sistern de dret, de paper, a mosser lo veguer per .I. sou.

Ítem un sistern de pergamí desmarxat a'n Içach de Quercií per .VI. diners.

Ítem un libre de paper, ab les posts de fust, a'n Anthoni de Odena, .II. sous.

[...].

1426, febrer, 7. Cervera

Inventari dels béns del benefici de Sant Jaume el Major instituït a l'església de Santa Maria de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, 24, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1425-1428, f. 19.

Die iovis VII febroarii anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXVI° per venerabilem Petrum Salelles [et] Bernardum Laurador, capitaneos una cum venerabile Iohanne Serra et Bartholomeo Segarra, sutore, Cervarie, confratrie Sancti Francisci, Cervarie, et per Iohannem Ledó, vice, nomine et ut coniuncta persona Bonanati Ledó, loci de la Guàrdia Lada, patronis beneficii per venerabilem et discretum Arnaldum Ninot, quondam presbiterum ville Cervarie, in capella Sancti Iacobi ecclesie maioris Cervarie instituti sub invocatione Sancti Iacobi Maioris, fuit factum inventarium pro conservatione iuris dicti beneficii, ut sequitur:

[46-72]. Aquests llibres venuts devien ser algunes de les obres inventariades l'any 1422 que hem comentat anteriorment.

Et primo fou atrobat un alberch del dit Arnau Ninot situat al fossar de la dita església, confrontat ab lo fossar e ab l'alberch d'en Anthoni Boxeda e ab lo carreró e ab l'alberch d'en Cerveró. En lo qual foren atrobats los béns mobles següents:

[...].

[95]. Ítem .i libre apellat *Suma Azonis*, lo qual se diu que és de mossèn Domingo Rocha. Stà per .iiii. florins penyora.

[...].

31

1426, març, 4. Granyanella

Inventari dels béns del benefici de Sant Mateu Evangelista instituït al castell de Granyanella.

AHCC, FN, Cervera, 24, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1425-1428, f. 25.

Die lune quarta martii anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXVI, in loco de Granyanella, per discretum Iohannem Serres, presbiterum loci de Granyena, procuratorem Thome de Rialp, clerici simplicis, beneficiati beneficii Sancti Mathei Evangeliste per venerabilem Matheum Bonjoch, iurisperitum, in castro dicti loci de Granyanella instituti, de qua eius procuracione constat instrumento acto Cervarie [*espai en blanc*], fuit factum inventarium de bonis dicti beneficii, prout sequitur:

[...].

Ítem més fou atrobat en la capella dessus dita:

[...].

[96]. Ítem .i. *Missal*, antich, ab letres gòtiques, scrit en pergami.

[97]. Ítem altro *Missal*, votiu, scrit en pergami, bo.

[98]. Ítem .i. altre libre, scrit en pergami, en lo qual és scrit l'*Ofici de Sent Mateu*, notat.

[...].

32

1426, març, 4. Granyanella

Inventari dels béns del difunt Jaume de Rialp, prevere de Granyanella.

[95]. *Summa* sobre el *Codi* i les *Institucions* de Justinià, de PORCIO AZZONE.

[96]. *Missal*.

[97]. *Missal* votiu.

AHCC, FN, Cervera, 24, Pere NOGUERS, *Testaments*, 1425-1428, f. 27 v.

Item eadem die, in eodem loco de Granyenella, idem procurator fecit inventarium de bonis que fuerunt discreti Iacobi de Rialp, quondam presbiteri loci de Granyenella, beneficiati beneficii per venerabilem Matheum Bonjoch, iurisperitum quondam, in castro dicti loci de Granyenella instituti sub invocatione Sancti Mathei Evangeliste, qui in eius ultimo testamento dictum beneficium heredem suum instituit.

Et fuerunt reperta in hospitio dicte capelle, in quo dictus defunctus in dicto locho habitabat, bona sequentia, que erant propria ipsius defuncti, ut sequitur:

[...].

[99]. Ítem .i. libre, scrit en paper, ab los caps dels coerns de pergamí, ab posts de fust cubertes d'aluda blanca, apellat *Breviari*, modern e del bisbat de Vich, lo qual *Breviari* lo dit defunt comprà, segons se diu, de aquelles .x. lliures que hagué de la devesa que vené a'n Pere Bonjoch, al terme de la Móra.

[100]. Ítem altre libre, de paper, squinçat, apellat *Diornal*, de pocha valor.

[...].

33

1444, febrer. Vergós

Inventari dels béns del difunt Bartomeu Perelló, de Vergós.

AHCC, FD, capsa 46, quadern.

Die [...] febroarii anno a nativitate Domino millesimo quadringentesimo quadragésimo quarto fuit factum inventarium [...] de bonis [...] Bartholomei Perellyó quondam et nunch tenet et possidet Geraldone, uxor dicti Bartholomei quondam [...].

Primo un alberch situat en lo dit loch de Vergós que fuonch del dit Bartholomeu Perellyó quòndam [...].

[...].

[101]. Ítem un libre de perguamí, ab posts, cubert d'aluda pintada, ab son tancador de leutó, ab V platons de leutó en quada post, que comence lo títol «Ací comença lo Libre de la misèria del hom», comença lo primer capítol «Del plant del home» e fenex lo dit libre «per ço és temps sens fe. Amén. Amén».

[...].

[99]. *Breviari* de l'ofici diví segons la pràctica de la seu de Vic.

[100]. *Diornal*, llibre que conté les hores menors des dels laudes fins a les completes.

[101]. *Llibre del plant de l'bom*, traducció catalana del *Liber de miseria humane conditionis* d'INNOCENTIUS III (cf. ATCA, XVII (1998), 641-643).

1451, juny, 15. Cervera

Inventari dels béns del difunt Jaume Sarri, prevere.

AHCC, FD, capsa 45, quadern.

Per venerabiles manumissores fuit factum subscriptum inventarium [...].

Noverint universi quod die quinta decima iunii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo venerabiles [*espai en blanc*].

Primo repperunt in quadam camera hospitii sive hostel Petri O[...], in qua quidem camera ipse honorabilis Iacobus Sarri, presbiter, dum vivebat [...] fovebat domicilium [...].

[...].

[102]. Ítem hun *Breviari* ab dos tancadors.

[...].

[103]. Ítem hun libret appellat *Diornal*.

[...].

[104]. Ítem altre *Breviari* ab son stoix.

[...].

Ítem una caixa gran on foren atrobats los béns següents:

[105]. Primo hun libre de dret qui comence «Boniffacius episcopus servus servorum» et finit «Qui scripsit scribat semper cum Domino vivat», ab posts de fust, ab quatre tancadors.

[106]. Ítem altre libre de dret, ab posts, qui comence «Incipiunt(?) Constitutiones pape Clementis» e feneix «Expliciunt Constitutiones Clementis».

[107]. Ítem altre libre de dret, ab posts, qui comence «In nomine Domini nostri Ihesu Christi», appellat *Instituta*.

[108]. Ítem altre libre de dret, ab posts, ab quatre gaffets, ab cubertes de aluda vermella, qui comence «Concordie discordantie canonum», appellat *Decret*.

[109]. Ítem altre libre de dret, ab posts e guaffets, qui comence «Incipit prohemium legitur in Eziquiele», appellat *Ignocent*.

[110]. Ítem altre libre de paper, ab guaffets, qui comence «De suma Trinitate et fide catalica [*sic*]», appellat *Enrich*.

[111]. Ítem altre libre de dret, ab posts e ab cubertes vermelles, qui comence «Summa hostiensis».

[102]. *Breviari* de l'ofici diví.

[103]. *Diiornal*.

[104]. Un altre *Breviari* de l'ofici diví.

[105]. El *Llibre sisè de les Decretals* (cf. núm. 68).

[106]. Les *Clementines* del *Corpus iuris canonici*.

[107]. Les *Institucions* del *Corpus iuris civilis*.

[108]. El *Decret* del *Corpus iuris canonici*.

[109]. *Lectura super Decretalibus*, d'INNOCENTIUS IV (?).

[110]. *Lectura super Decretalibus*, d'HENRICUS BOHIC (?).

[111]. *Summa super titulis Decretalium*, d'HENRICUS DE SEGUSIO (?).

- [112]. Ítem altre llibre de dret, ab posts ab aluda vermella, qui comence «Gregorius episcopus», *Test de Decretals*.
- [113]. Ítem altre llibre, ab posts cuberts de aluda verda, qui comence «Gregorius episcopus servus servorum Dei», appellat *Decretals*.
- [114]. Ítem altre llibre, ab posts de fust, qui comence «Incipit Libellus Trenqueri».
- [115]. Ítem altre llibre de dret, ab posts e cubertes blaves, comence «Decus si quis pro vim», appellat *Abbat*.
- [116]. Ítem altre llibre de dret, ab posts e cubertes verdes, qui comence «Codice componentis», appellat *Codi*.
- [117]. Ítem altre llibre appellat *Constitucions de Cathaluya*.
- [118]. Ítem altre llibre de dret, ab posts de fust, qui comence «Summa super titulo decretorum».
- [119]. Ítem huns *Tons* de cant.
- [120]. Ítem altre llibre de dret, ab posts vermelles, appellat *L'Arthiaca*.
- [121]. Ítem altre llibre, ab posts de fust, qui comence «Incipit Libellus de ordine iudiciorum».
- [122]. Ítem altre llibre de paper, que comence «Quoniam ut ahit Gregorius».
- [123]. Ítem altre libret petit que són decre[...].
- [124]. Ítem altre llibre de paper, qui comence «Incipit Libellorum a Petro Iacobo composita».
- [125]. Ítem altre libret de pergamí, qui comence «Quoniam».
- [126]. Ítem altre llibre, qui són los *Usatges de Barçinona*.
- [127]. Ítem altre llibre de pergamí, sens posts, comence «Premissis casibus», appellat *Di*.
- [128]. Ítem altre llibre de paper, apellat *De retorica*, qui comence «Memoria artificiali».
- [129]. Ítem altre llibre de pergamí, qui comence «Nota diligenter».
- [130-131]. Ítem dos librets de paper, qui comencen «Ite in castellum quod contra vos est».
- [132]. Ítem hun altre llibre de paper, qui comence «Secundum filosofum», *De modo significandi*.
- [133]. Ítem hun llibre appellat *Mestre de sentències*.
[...].

[112]. Les *Decretales Gregorii IX* del *Corpus iuris canonici*.
 [113]. Un altre exemplar de les *Decretals*.
 [114]. TANCRÉDUS, *De ordine iudiciario* (?).
 [115]. Abbas Panormitanus? = NICHOLAUS de Tudeschis
 [116]. Versió llatina de *Lo Codi*, text jurídic escrit en provençal, o el *Codi* del *Corpus iuris civilis* (?).
 [117]. Les *Constitucions de Catalunya*.
 [118]. Un altre exemplar de la *Summa super titulis Decretalium*, d'HENRICUS DE SEGUSIO (?).
 [120]. *Lectura super sexto Decretalium*, del mateix?.
 [121]. *Libellus de ordine iudiciorum*, de ROFFREDUS BENEVENTANUS.
 [122]. Si 'Gregorius' fos mala lectura de 'Geronimus', aquest llibre seria la *Summa de Paenitentia* de Sant RAMON DE PENYAFORT.
 [124]. *Libelli*, de PETRUS IACOBI (?).
 [126]. *Usatges de Barcelona*.
 [127]. *Lectura super sexto Decretalium*, de DINUS DE MUGELLO (?).
 [130-131]. S'acord amb la següent valoració d'aquests llibres, es tractava de volums de *Sermons*, l'incipit dels quals era el tema bíblic del primer sermó, *Mt XXI, 2*.
 [132]. *De modis significandi*, llibre de lògica.
 [133]. *Textus sententiarum*, de PETRUS LOMBARDUS.

1451, juny, 16. Cervera

Estimació dels llibres del difunt Jaume Sarri, prevere.

AHCC, FD, capsa 45, quadern.

Stima per honorabiles Petrum Ferrarii, decretorum doctorem, Petrum Raimundum de Canellis, in legibus licentiatum, Guilleum de Tarrega, in legibus licentiatum, et Raimundum Ferrarii, utriusque iuris baccellerium, facta sexta decima die iunii anno M^o CCCC LI°.

[105]. Primo fonch stimat hun libre de dret, appellat *Sisè*, per los dessús dits a XV florins.

[109]. Ítem altre libre de dret, appellat *Ignocent*, fonch stimat a XIII florins.

[116]. Ítem altre libre de dret, appellat *Codi*, stimat a X florins.

[106]. Ítem altre libre de dret, appellat *Clementines*, stimat X florins.

[110]. Ítem altre libre de dret, appellat *Enrich*, ço és, sobre la primera part de les *Decretals*, fonch stimat XXV florins.

[?]. Ítem altre libre de dret, que comence «Gregorius episcopus», appellat *Decret [sic]*, fonch stimat XXXX florins.

[113]. Ítem altre libre de dret, que comence «Gregorius episcopus servus servorum», appellat *Decretals*, foren stimades XV florins.

[120]. Ítem altre libre de dret, appellat *Arthiaca*, sobre lo *Sisè*, fonch stimat X florins.

[114]. Ítem altre libre de dret, appellat *Libellus Tranqueri*, fonch stimat tres florins.

[115]. Ítem altre libre de dret, appellat *Abat*, fonch stimat sis florins.

[121]. Ítem altre libre de dret, appellat *Guotfrè*, stimat quatre florins.

[117]. Ítem altre libre, appellat *Constitucions de Cathaluya*, stimat vuyt florins.

[112]. Ítem altre libre de dret, que comence «Gregorius episcopus», appellat *Lo test de Decretals*, en volum de forma menor, stimat tres florins.

[?]. Ítem altre libre de dret, appellat *Spica de dret*, en paper de forma mayor, stimat sis florins.

[124]. Ítem altre libre de dret, appellat *Pere Jacme*, stimat quatre florins.

[119]. Ítem hun libre de cant, appellat *Tons*, stimats tres sòlidos.

[126]. Ítem hun libre appellat *Usatges de Barchinona*, onze sous.

[127]. Ítem altre libre de dret, appellat *Di*, sobre regulis iuris, stimat dos florins.

[130]. Ítem altre libre de *Sermons*, que comence «Ite in castellum quod contra vos est», stimat onze sòlidos.

[?]. Ítem altre libre de pergamí, de certa obra de sent Thomàs, stimat tres florins, però volen que sie remès a teòlechs.

[133]. Ítem altre libre, appellat *Lo test del mestre de sentències*, ab altres obretes, stimat quatre florins, però remetten-ho a teòlechs.

[105-132]. Són els llibres anteriorment comentats.

[128]. Ítem hun libre de paper, de poca valor, de spera e de retòricha e altres dictats, onze sòlidos.

[131]. Ítem hun libre de paper, que comence, axí com lo dessús, «Ite in castellum quod contra vos est», appellat *Sermons*, stimat onze sòlidos.

[107]. Ítem altre libre de dret, appellat *Instituta*, stimat dos florins.

[132]. Ítem altre libre de paper, que comence «Secundum filosofum», appellat *De modo significandi*, stimat cinch sòlidos o sis.

[?]. Ítem altre libre [*espai en blanc*].

36

1451, juny, 17. Cervera

Encant d'un llibre del difunt Jaume Sarri, prevere.

AHCC, FD, capsa 45, quadern.

[105]. Die XVII iunii anno predicto, Ffranciscus Morera, curritor publicus dicte ville, retulit michi Francisco Saliteda, notario publico infra scripto, vendidisse palam et publice et tanquam plus offerenti tradidisse venerabili Petro Jutglar, hostalerio dicte ville Cervarie, quendam librum nominatum *Lo sisè*, pretio sex decim florenorum et medium auri, de voluntate predictorum venerabilium manumissorum et procuratoris actorum decanatus Cervarie.

37

1454, maig, 5. Cervera

Inventari dels béns del difunt Joan Giscafrè, paraire de draps de llana de Cervera.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Inventarium factum per discretum Bartholomeum Giscafrè, presbiterum, heredem Iohannis Giscafrè, paratoris pannorum, eius nepotis, ab intestato deffuncti, de bonis eius Iohanis.

[...].

Primo un alberch en la plaza de la Cebolleria situat, [...], en lo qual alberch foren atrobats los béns següents:

[...].

[134]. Ítem un libre de paper, ab cubertes de pergamí, amagadament.

[...].

[135]. Ítem un librot de paper, ab cubertes de pergamí, que parts en lo món.
[...].

38

1454, maig, 5. Cervera

Inventari dels béns del difunt Nicolau de Sant Amanç, cirurgià de Cervera.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Die quinta mensis madii anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o LIII°. Inventarium de bonis venerabilis magistri Nicholay de Sent Amanch, quondam cirurgici Cervarie, factum per dominam Margaritam, eius uxorem.

[...].

[136]. Ítem en lo studi de la dita casa un libre ab posts e ab dos tanquadors, és de pregamí, apellat *Lo primer e segon de Vicena*.

[137]. Ítem altre libre de pergamí, ab posts e dos tanquados, apellat *Lo gort*, ab plavons.

[138]. Ítem altre libre de paper e pregamí, ab posts e ab dos tanquados, apellat *Liber de plantis Aristotiles*.

[139]. Ítem altre libre gros de paper, ab posts, apellat *De mestre Guillem de Silicet*.

[140]. Ítem altre libre de pergamí, ab posts e ab un tanquador, apellat *Fra Tederich*.

[141]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab un tanquador, apellat *Circa instans*.

[142]. Ítem altre libre de pergamí, ab posts cubertes de vermell, ab dos tanquados, apellat *Almensor*.

[143]. Ítem altre libre gran de paper, ab posts e ab dos tanquados, apellat *Stòries*.

[144]. Ítem altre libre de paper, ab posts a ab dos tanquados, són molts volums, comence «Febris est calor», fins lo derer títol «Febris autem ex quibus».

[145]. Ítem altre libre de paper, ab posts e dos tanquados, apelat *Lantfranch*.

[146]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab I tanquador, apellat *Primus liber Aristotilis*.

[147]. Ítem altre libre de pregamí, ab cubertes de aluda engrutades, ab dos botons, tracte de medecines.

[136]. Els llibres primer i segon del *Cànon de medicina*, d'AVICENNA.

[138]. D'ARISTÒTIL (?).

[139]. De GUILLELMUS DE SALICETO (?).

[140]. *Liber chirurgie*, de TEODORICO BORGOGNONI.

[141]. MATTHAEUS PLATEARIUS, *De simplicí medicina* (HILLGARTH, II, 972).

[142]. *Kitab al-Mansuri*, d'al-RAZI.

[144]. Sembla un *Tractatus de febribus* (cf. «ATCA», XIV (1995), 22, III, 2).

[145]. *De cirurgia*, de LANFRANCO DA MILANO.

[146]. El *Llibre primer* (?) d'ARISTÒTIL.

[147]. Aquesta obra resulta impossible d'identificar.

- [148]. Ítem altre libre de paper, descornats, ab cubertes d'aluda, ab dos botons, és de istòries de vides de sants e en part de medecina.
- [149]. Ítem altre libre de pregamí, ab posts, sents tanquador, apellat *Glosa magistri Geraldii*.
- [150]. Ítem altre libre de taulotgia, de pregamí, ab posts e ab dos tanquadó.
- [151]. Ítem altre libre de paper, ab quatre tanquadó, ab posts, apellat *La demesa*.
- [152]. Ítem un libre de pregamí, ab posts e ab dos tanquadó, apellat *Nicholau de Liri*.
- [153]. Ítem altre libre gros de paper, ab posts, ab I tanquador de cuyr, parle de istòries de batalles.
- [154]. Ítem altre libre de paper, tot descornat, parle de la passió.
- [155]. Ítem altre libre de paper, de forma menor, ab posts a ab dos tanquadó, apellat *Vicis e virtuts*.
- [156]. Ítem altre libre, ab posts e ab dos tancadó, de pergamí, apellat *Beaticum*.
- [157]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab un tanquador, apellat *Libre de amar al-mucelli*.
- [158]. Ítem altre libre de pergamí, ab posts e un tanquador, comence «Los sinònimmes de alfito».
- [159]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab un tanquador, apellat *Gamaliell*.
- [160]. Ítem altre libre de pregamí, ab posts, ab dos tanquadó, d'astrologia.
- [161]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab dos tanquadors, de medecina, comence «Absolutam cuiuslibet dicipline» e fine lo darrer sigtó «Alcuius atins».
- [162]. Ítem altre libre de paper, ab post, ab un tanquador, apellat *Boeci. De consolació*.
- [163]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab dos tanquadors, apellat *Abreviarius a magistro Roaldo*.
- [164]. Ítem altre libre, ab posts e ab un tanquador, és de pregamí, apellat *Lo Nicholau*.
- [165]. Ítem altre libre de pergamí, ab posts pintades, apellat *Praticbo Bartho[...]i*.
- [166]. Ítem altre libre de pergamí, ab posts, sens tanquador, apellat *Mestre Geraldii*.
- [167]. Ítem un libre de rimes, de paper, ab cubertes de angrut, ab coreyes.
- [168]. Ítem altre libre de pregamí, ab posts, ab dos tanquadó, apellat *Abocasim. De medecines*.

[148]. La primera part pot ser el conegut *Flos sanctorum*, de IACOBUS DE VORAGINE.

[150]. Devia ser un llibre de teologia.

[152]. De NICOLAUS DE LIRA (?).

[153]. L'*Arbre de batalles*, d'HONORAT BOVET (?).

[154]. Tant podia ésser un de tants llibres sobre la passió, com el *Gamaliel* (o el documentat dins «ATCA», II (1983), 456-457), com una obra d'autor, per exemple el *Memorial del peccador reemut* de Ffèlip de MALLA).

[155]. *Libre de vicis i de virtuts*, de LAURENT D'ORLEANS (o de Guillaume Peyraut (?).

[156]. *Viaticum*, d'Ibn al-JAZZAR (?).

[158]. *Synonyma*, d'ISIDOR DE SEVILLA (?).

[159]. *Gamaliel*, obra anònima que conté un text apòcrif sobre la passió de Crist.

[160]. No és possible identificar aquest llibre.

[162]. *De consolatione philosophiae*, de BOECI.

[163]. *De cirurgia*, de ROLANDO DA PARMA (?).

[164]. L'*Antidotarium* NICOLAI SALERNITANI (?).

[166]. Semblarien els *Canones Arzaquielis...*, de GERARDUS CREMONENSIS.

[168]. D'Abu-l-Qasim al-ZAHRAWI (?).

- [169]. Ítem altre libre de pregamí, ab posts, sens tanquador, és de cilorgia.
 [170]. Ítem altre libret de pregamí, ab posts, apellat *Papa mudí*.
 [171]. Ítem altre libre de paper, ab cubertes angrutades, parle de miracles de la verge Maria.
 [172]. Ítem altre libre de paper, ab posts e ab dos tanquadós, apellat *Anotumia*.
 [173]. Ítem altre libret de pregamí, ab posts e ab I tanquador, apellat *Magistri Orlandi*.
 [174]. Ítem altre libre de paper, ab cubertes de pregamí, apellat *Circa instans*.
 [175-244]. Ítem, d'altra part, LXX llibres, entre uns e altres, de poch valor.
 [...].

39

1457, març, 23. Cervera

Venda d'un llibre anomenat Breviari.

AHCC, FN, Cervera, 44, Andreu Guillem CELLERER, *Manual*, 1453-1457, f. 90.

Die XXIII^a martii.

[245]. Ffrancisclus Morera, curritor publicus ville Cervarie, ffecit relationem michi Andree Guillermo Cellerer, auctoritate regia notario, presentibus testibus inffra scriptis, ipsum vendidisse, tanquam plus danti et offerenti, iuxta stilum curie dicte ville, quendam librum vocatum *Breaviri* [*sic*], qui erat Iohannis Soler, barbitunsoris ville de Thorà, et illum tradidisse, preieunte legitima subastatione, discreto Guillermo Martí, presbitero, rectori loci de Tudela e de Queraç, pretio decem et octo fflorenorum auri, etc., et hoc de grat e de voluntat, etc.

Testes Petrus Ffarrarii et Anthonius de Sanct Janís, Cervarie.

40

1464, febrer, 28. Cervera

Inventari de la sagristia de l'església de Sant Antoni de Cervera.

-
- [169]. Devia ser un llibre de cirurgia.
 [170]. *Papa stupor mundi* (?).
 [171]. Pere BOHIGAS publicà una versió del segle XIV de l'obra *Miracles de la Verge Maria* (Biblioteca Catalana d'Obres Antigues, Barcelona, 1956).
 [172]. *Anatomia* (?). Cf. núm. 141.
 [245]. Hem de creure que aquest llibre era un *Breviari*.

AHCC, FG, Comanda de Sant Antoni, quadern.

Sant Anthoni.

Inventarium aliquorum bonorum repertorum in sacristia ecclesie Beati Anthonii ville Cervarie.

[...].

[246]. Ítem I libre de sermons, scrit en paper, ab cobertes vermelles.

[...].

[247]. Ítem I libre appellat *Instituta*, scrit en pergami.

[...].

[248]. Ítem un libre *Officier*, scrit en pergami, notat, la primera carta del qual comença «Sparges me, Domine», etc., e la derrera carta fineix «extendis misericordiam eius», ab *[espai en blanc]*.

[249]. Ítem altre libre appellat *Legender*, scrit en pergami, la primera carta del qual comença en rúbrica vermella «Dominica prima de adventu Domini», e fineix «mitunt igitur farisey», ab cobertes encuyrades.

[250]. Ítem altre libre appellat *Saltiri*, nou, scrit en pergami, la primera carta del qual comença «Lo cónter. Ianuarius habet dies», e fineix en la derrera carta «do patris Anthonius».

[251]. Ítem I altre libre appellat *Antiphoner*, scrit en pergami, notat, la primera carta del qual comença en la rúbrica vermella «In vigilia Sancti Andree», e fineix la derrera ab una prosa «alma rede[m]ptoris», ab *[espai en blanc]*.

[252]. Ítem altre libre appellat *Anthiphoner d{omi}nical*, la primera carta del qual comença «Conditor alme siderum», e la derr[er]ja carta fineix «o sacrum convivium».

[253]. Ítem altre libre appellat *Legender santoral*, scrit en pergami, la primera [carta] del qual comença en la rúbrica vermella «In natale sancti Phani», e fineix en la derr[er]ja carta «abbas igitur ad capsam recurrens», ab cobertes de posts.

[254]. Ítem I *Saltiri*, veyll, sotil, scrit en pergami, la primera carta comença «Prima dierum omnium», e a la derrera carta fineix «magnificat».

[255]. Ítem altre *Saltiri*, scrit en pergami, molt sotil, la primera carta comença ab rúbrica vermella «Officium beati Iacobi ad missam», e fineix en la derrera «benedictus Dominus», ab cobertes de posts.

[256]. Ítem I libre appellat *Avangelister e apistoler*, la primera carta del qual comença en la rúbrica vermella «Dominica prima adventi», e fineix en la derrera carta «in diebus illis audivi vocem de celo»

[246]. No és possible identificar aquest llibre de sermons.

[247]. Podia ser les *Institucions* del *Corpus iuris civilis*.

[248]. *Officier*, llibre que conté el text dels oficis divins.

[249]. *Llegender*, llibre que conté lectures per a les matines de l'Ofici diví.

[250]. Aquest *Saltiri*, llibre dels salms.

[251]. *Antifoner*, llibre de cor que conté les antífones que hom canta.

[252]. *Antifoner* per als diumenges.

[253]. Aquest *Llegender santoral* (cf. núm. 78).

[254]. Aquest *Saltiri* (?).

[255]. Aquest altre *Saltiri* (?).

[256]. Contenia un *Evangelister* amb els evangelis de les misses i un *Epistoler* amb les epístoles.

[257]. Ítem I altre libre, ab cobertes de pergamí, escrit en paper, ab un offici de sent Anthoni de cant.

[258]. Ítem altre libre appellat *Officier*, sens cobertes, comença «Ad te levavi, Domine», e fineix en la darrera carta «posuerunt [...]».

[259]. Ítem I libre appellat *Proser*, ab les posts trencades, comença «O florens rosa».

[260]. Ítem I libre appellat *Consueta veylla*, sotil, ab posts.

[261]. Ítem I libre appellat *Misal*, ab cobertes de posts grogues, ab cobertes de li, la primera carta del qual comença en la rúbrica vermella «Incipit officium corporis Domini», e fineix en la darrera «celestia hich panis».

[...].

[262]. Ítem I altre *Missal*, votiu, escrit en pergamí, la primera carta del qual comença «Segueixen-se les misses de sent Amador», e fineix en la darrera carta «sacro numen satiasti».

[...].

1464, juliol, 27. Cervera

Inventari de la casa de la comanda de Sant Antoni de Cervera.

AHCC, FG, Comanda de Sant Antoni, quadern.

Inventarium bonorum repertorum in domo Beati Anthonii ville Cervarie factum per honorabiles paciarios dicte ville die veneris XXVII^a iulii anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXIII°.

[...].

[263]. Ítem I libret, petit, escrit en pergamí, la primera carta del qual comença «Salve crux santa», etc.

[264]. Ítem I libre escrit en paper, petit, apelat *Los set savis*.

[265]. Ítem I altre libre, petit, escrit en pergamí, sotil, comença «A vós filla de Déu».

[...].

[257]. Devia contenir la missa cantada de sant Antoni (?).

[258]. Un altre *Oficier*.

[259]. *Proser* (cf. núm. 76).

[260]. Aquesta *Consueta* devia contenir les cerimònies i actes litúrgics acostumats de celebrar a l'església cerverina de Sant Antoni.

[261]. *Missal*, llibre que conté les oracions de la missa amb la indicació de les cerimònies.

[262]. Aquest *Missal* votiu contenia les misses de sant Amador.

[263].

[264]. Documentat el 1466 dins HILLGARTH, II, 296, 24, allí qualificat de ,vell e sotil'.

[265].

[266]. Ítem I libre ab les posts vermelles, escrit en pergamí, la primera carta del qual comença «Aquests són los XXXII dies vedats».
[...].

42

Entre 1469 i 1492. Cervera

Inventari dels béns del difunt Berenguer Miquel, de Cervera.

AHCC, FD, capsa 46, quadern.

[Espai en blanc].

E primerament atrobam totes aquelles dues cases contigües, les quals lo dit deffunt, mentre vivia, havia e possehia, situades en la plaça de Sent Miquell o del Olm, en lo Capcoral, de la dita vila, [...], dins les quals, ço és en aquella que fonch d'en Ffrancesch de la Bacerila, foren atrobats los béns següents:

[...].

[267]. Ítem uns *Evangelis*.

[...].

[268]. Primo un libre de pregamí, ab cobertes de posts de aluda blanca, ab un gafet ab sa femella, comença la rúbrica vermella «Incipit Officium de corpore Christi».

[269]. Ítem un altre libre stampat, ab cobertes e posts cobertes de aluda groga e vermella, ab gafet e femella, comença «Cum los comst.».

[270]. Ítem altre libre escrit en paper semblant al prop dit, ab dos gafets e sinch plavons a quiscuna part, comença la rúbrica vermella «Incipit prologus in libro Constitutionum Cathalonie».

[271]. Ítem un libre escrit en paper, de forma maior, ab cobertes engrutades cobertes de aluda blanca, comença en la rúbrica vermella «In nomine Domini. Raimundus, comes vetus Barchinone».

[272]. Ítem altre libre de paper, ab cobertes engrutades cobertes de aluda verda, comença «Primus Aristotilis inbutum nectare sacro», appellat *Alexandre*.

[273]. Ítem altre libre de paper, de forma de IIII fulles lo full, ab cobertes engrutades cobertes de aluda vermella, ab dos botons e dues lasades, appellat *Gracisme o Abreart*, comença «Est pater hic cura».

[...].

[267]. Un exemplar dels *Evangelis*.

[270]. *Constitucions de Catalunya*.

[271]. Sembla un text dels *Usatici Barchinone*, que comença amb l'actual núm. 2 (BASTARDAS, Barcelona 1984, 50).

[272]. *Alexandreis*, de GALTERIUS DE CASTILLIONE (?).

[273]. *Graecismus o Abreart*, d'EBERHARDUS BETHUNIENSIS.

[274]. Ítem altre libre de pergamí que són dos coherns, comença «Açò és capbreu dels Usatges de Barchinona».

[275]. Ítem un libret de paper, comença «De nocte et de generali».

[...].

[276]. Ítem un cohern de paper, comença «Capítol primer qui tracte de la nació del món».

[...].

[277]. Ítem un libret de oracions.

[...].

[278]. Ítem un libre de pergamí antich, comença «Incipit Canticum gradum» en la rúbrica vermella, ab posts de fust.

[279]. Ítem un libre notat de cant, escrit en pergamí, ab posts de fust cobertes de aluda verda.

[...].

[280]. Ítem IIII coerns de forma de full, comença «En aquells temps, diu lo compte, que com fou la festa de pascha».

[...].

43

1476, març, 18. Cervera

Inventari dels béns del difunt Pere Esteve, mercader de Cervera.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

[*Falten els folis anteriors*].

[...].

Die lune intitulata decima octava mensis martii anno predicto a nativitate Domino M^o CCCC^o LXXVI° fuit continuatum presens inventarium per prenomatos ut sequitur, ço és, en lo dit escriptori.

[...].

[281]. Ítem atrobam un libre escrit en paper, ab cubertes de posts e aluda vermella, ab cinch platons e dos gafets, apellat *Flors sanctorum*.

[...].

[282]. Ítem en lo menyador, ço és, en lo armari de la paret, atrobam XV o vint librots, entre grans e xich[s], de impositions, de memòries e de recorts, de dates e rehebudes, e hu de legir, escrits en paper, coberts de pergamí, de poch valor.

[...].

[274]. *Usatges de Barcelona*, en versió abreujada.

[278]. Els *Salms graduals* del *Saltiri*.

[281]. *Flors sanctorum*, de IACOBUS DE VORAGINE.

[282]. Només ens interessa el llibre «de legir». Amb tot, és impossible identificar-lo.

44

1477, gener, 9. Cervera.

Inventari dels béns del difunt Antoni Garriga, agricultor de Cervera.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Inventarium bonorum Anthonii Garriga, quondam agricole ville Cervarie, factum per discretum Iohannem Garriga, presbiterum, iermanum dicti Anthonii, per obitum seu mortem naturalem domine Anthonie, uxoris eiusdem Anthonii Garriga eoque dicta Anthonia domina potens et usufructuaria omnium iurium et bonorum dicti viri sui erat [...].

Primo atrobam en la casa e habitació del dit deffunt, situada en lo Capcorral, asats prop lo portal de Oluga, [...], les coses següents:

[...].

[283]. Ítem un libre de pergami, cubert de posts, que comence «Ut ad sapientiam».

[284]. Ítem unes notes, qui comencen «Sequitur de verbis substantivis».

[...].

[285]. Ítem un libre de paper, cubert de pergami, qui comence «Ad habendum titulum scolarem»

[...].

45

1490, març, 28. Cervera

Inventari dels béns tornats a l'església de Sant Pere dels Arquells.

AHCC, FN, Cervera, 52, Llorenç SERRA, *Manual*, 1489-1491, f. 17.

Die XXVIII^a mensis predicti martii dicti anni.

Magnificus Guilermus Raymundus de Olugia, domicellus ville Cervarie, renunciavit et seu restituit honorabili Iohanni Perelló, canonico Sancti Petri dels Arquells, ac honorabili Petro Talaveró, baiulo eiusdem loci, Bartholomeo Gomar, iurato eiusdem loci, et Petro Segarra, proceri eiusdem loci, los libres e béns segens, los quals dix en temps passat li foren acomanats, e són los sigens:

[286]. Primo un bell libre de pergami, ab cubertes de posts, appellat *Dominical e Flos sanctorum*.

[284]. Part d'una gramàtica especulativa.

[286]. Aquest volum contenia un *Dominical*, llibre litúrgic propi dels diumenges, i l'obra titulada *Flos sanctorum* de IACOBUS DE VORAGINE.

[287]. Ítem un altre llibre molt gran de pergamí, ab cubertes de posts, appellat *Officier dominical e ferial*.

[288]. Ítem un altre llibre no tan gran, ab cubertes de posts, és de pergamí, *Dominical e Officier*.

[289]. Ítem un llibre *Ordinari* de pergamí, ab cubertes de posts.

[290-292]. Ítem tres llibres sotills.

[...].

46

1492 o abans. Cervera

Encant de béns.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Açò és tresllat dels enquants, ço és, del primer e del darer.

[...].

[293]. Ítem a ell matex [mosser Quintana] I llibre de paper, sotill, I sous.

[294]. Ítem a'n Arnau Sarran un llibre escrit en limoysí, II sous.

[295]. Ítem a'n Johan Çapera un librot de lòlich, II sous.

[...].

47

1493, novembre, 9. Cervera

Inventari dels béns del difunt Francesc Perelló, agricultor de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, 61, Joan CODINA, *Inventaris*, 1511-1532, f. 192.

Die nona novembris anno a nativitate Domini M CCCC LXXXVIII fuit inceptum inventarium Francisci Perelló, quondam agricole Cervarie.

[...].

[287]. Sembla que aquest llibre era un *Officier* amb el text dels oficis divins dels diumenges i dels dies laborables.

[288]. El volum reunia, doncs, un *Dominical* i un *Officier*.

[289]. *Ordinari*, llibre que conté les cerimònies ordinàries de la missa.

[294]. És impossible identificar aquesta obra escrita en llemosí.

[295]. Creiem que era un llibre de lògica.

[296]. Ítem un libre que diuen *Francell*.

[297]. Ítem un libre de stampa que diuen *Flor de virtuts*, cubert de pergamí.
[...].

48

1494, agost, 11. Cervera

Inventari dels béns del difunt Pere Pescater, sabater de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, Inventaris, quadern.

Die lune, undecima mensis augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC^o nonagesimo quarto.

Inventarium bonorum que fuerunt Petri Pescater, quondam cerdonis Cervarie, factum per venerabilem Iacobum Carulla, presbiterum, vice et loco ach nomine, ut dixit, venerabilis Ffrancisci Maior, presbiteri, rectoris de Vilagrasseta, [...].

Primerament atrobam en lo alberch del dit deffunt, qui és al carrer Maior, davant Sent Agostí, e a on lo dit deffunt finí sos darrés dies, les coses següents [...].

[...].

[298]. Ítem un libret, ab cobles en castellà, de stampa.

[...].

Ítem un cint ab una bosa de cint, gran, dins la qual havie dues oracions de pergamí [...].

[...].

[299]. Ítem un libret petit de sglésia, sotil.

[...].

49

1494, agost, 27. Cervera

Inventari dels béns del difunt Francesc Rocasalva, de Cervera.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Die vicesima septima mensis augusti anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o nonagesimo quarto.

[296]. Un exemplar del cèlebre *Franselm*, o Anselm TURMEDA, *Llibre de bons amonestaments*.

[297]. *Flors de virtut*, obra anònima italiana traduïda al català per Francesc de Santcliment.

[298]. Només sabem que era un llibre imprès que contenia poemes escrits en castellà.

Inventarium bonorum que fuerunt Ffrancisci Rochasalva, quondam habitatoris Cervarie, factum per dominam Margaritam, eius uxorem [...].

Primo en lo alberch a on lo dit deffunt finí sos derrés dies, qui és en lo Capcorral, davant lo call, atrobam les coses següents:

[...].

[300]. Ítem unes *Ores*, de stampa, de Nostra Dona, petites, de dit deffunt.

[...].

50

1495, agost, 5. Cervera

Inventari dels béns del difunt Jaume Cellerer, de Ribera.

AHCC, FN, Cervera, Inventaris, quadern.

Die mercurii, quinta mensis augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXXV, in loco de Ribera.

Per Petrum Esteve, loci de Sadó, et Bernardum Alió, loci de Ribera, tutores et curatores datos et assignatos per honabilem Pontium de Cornellana, baiulum dicatorum locorum, hiis presentem, personis et bonis Iohannis Cellerer et Iacobi Cellerer, heredum pupillorum Iacobi Cellerer, quondam dicti loci de Ribera, ffuerunt inventariata bona dicatorum pupillorum histum qui sequitur modum:

Et primo fonch atrobat una casa del dit defunt en lo dit loch de Ribera.

[...].

[301]. Ítem uns *Set sams* de paper, de estampa.

[...].

51

1496, abril, 9. Cervera

Inventari dels béns del difunt Lluís Ferrer, sabater de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, Inventaris, quadern.

Inventarium bonorum que ffuerunt Ludovici Ferrer, quondam cerdonis.

Die sabbati VIII° mensis aprilis anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXXVI°.

[300]. Llibre d'hores imprès.

[301]. *Els set salms penitencials*, imprès.

[...].

E primerament fonch atrobat la casa en la qual morí lo dit defunt, situada en lo carrer Maior.

[...].

[302]. Ítem un libre de paper, ab cubertes d'aluda, en castellà.

[...].

[303]. Ítem un libret petit de paper, cubertes de pregamí, que comence «En nom de la santa», etc., e acabe «comeduntur».

[304]. Ítem un libret petit de paper, ab cubertes de pregamí, comence «Si autem veniant».

[305]. Ítem un libre de stampa, ab cubertes de fust, cubert de pregamí, que comence «Amplissimo longequ» e acabe «pedes».

[306]. Ítem un *Doctrinal* de pregamí, ab cubertes de fust, bo.

[307]. Ítem un libre de paper, ab cubertes de fust e d'aluda blanca, en què ha imnes e altres obres.

[308]. Ítem un libre de paper, ab cubertes de pregamí, appellat *Verbal*.

[309]. Ítem un libre de paper, ab cubertes de burell, contenen faules, en letí.

[310]. Ítem un altre libre de pregamí, ab cubertes de pregamí, qui's diu *Breviari de Vich*, comence en lo vermell «In nomine».

[311]. Ítem un libre petit de stampa, ab cubertes de pregamí, que comence «Ffrancisci» e acabe «Patarcho».

[312]. Ítem un libre de paper, cubertes de pregamí, que comence «Quanquam» e acabe «confugiunt», és de stampa part e part de ploma.

[313]. Ítem altre libre de paper, cubertes de pregamí, que comence «Pandere preposui» e acabe «Deo gratias».

[314]. Ítem un libre de pregamí, cubertes de aluda blanca, comence «Dialectica est», etc., e acabe «suficiant».

[315-316]. Ítem dues *Parts* de pregamí, sens cubertes, dolentes.

[...].

1497, desembre, 30. Concabella

Inventari dels béns del difunt Rodrigo de Bovadilla, senyor de Concabella.

[303]. Podria ésser el *Thesaurus pauperum*, la traducció catalana del qual començava «En nom de la sancta e no departida Trinitat...» (HILLGARTH, II, n. 179, pp. 474-478 (476, núm. 31).

[306]. *Doctrinal*, llibre d'ensenyament gramatical.

[308]. *Verbal*, de PETRUS BLESENSIS.

[309]. *Fabulae AESOPI* (?).

[310]. *Breviari* segons la pràctica de la seu de Vic.

[311]. Obra ja impresa de Francesco Petrarca (?).

[312]. CICERÓ, *De officiis* (HILLGARTH, II, 1014).

[314]. *Tractatus logice*, de PETRUS HISPANUS (?).

[315-316]. Dos exemplars de les *Parts*, d'ELIUS DONATUS (?).

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Inventari fet dels béns del magnífich mosser Rodrigo de Bovadilla, cavaller, en la vegueria d'Urgell domiciliat.

Die sabbati XXX mensis decembris anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXXVIII^o, in castro de Concabella, sito in vicaria Urgelli.

En [...]el dit castell de Concabella, situat en la vegueria d'Urgell, hon habitave e morí lo dit defunt:

[...].

[317]. Ítem un libre de la *Bribia*.

[...].

53

1499, juliol, 23. Cervera

Inventari dels béns del difunt Joan Teixidor, peller de Cervera.

AHCC, FN, Varis, Inventaris, quadern.

Die XXIII^a iulii anno M^o CCCC^o nonagesimo nono.

Inventarium factum de bonis que fuerunt honorabilis Iohannis Texidor, quondam pellerii Cervarie, post mortem domine Angeline, quondam illius uxoris, et comprobatum cum proximo inventario factum per honorabiles Guillermmum Cerveró et Matheum d'Àger, manumissores dicti deffunti, [...].

Primo lo alberch situat al carrer Maior, a hon dit deffunt e dita Angelina finiren sos darrés dies, situat al carrer Maior de Cervera.

[...].

[318]. Ítem un libre de paper, cobert de pergamí, sotil, comence «Ací comence la istòria con nostre Senyor».

[...].

54

1500, setembre, 2. Cervera

Inventari dels béns del difunt Antoni Plegamans, prevere.

[317]. Una *Bíblia*.

AHCC, FN, Cervera, Inventaris, quadern.

Die mercurii, secunda septembris anno a nativitate Domini M^o D^o, Cervarie.

[...] nos Iohannes Plegamans, apotecarius, et Iacobus Plegamans, parator, cives Ilerde, heredes venerabilis Anthonii Plegamans, quondam presbiteri, ffacimus inventarium seu reportorium bonorum que ffuerunt dicti venerabilis Anthonii Plegamans quondam, quod textum confacere dicta secunda die septembris anno predicto.

Primo foren atrobades les cases, que són dos partits, situades en lo barri de Sent Johan.

[...].

[319]. Ítem un *Diornal* petit, ab cubertes de post e cuyro negre, en lo principi és lo cómpter, e après comence «Incipit Oficium defunctorum».

[...].

[320]. Ítem un *Breviari* nou de stampa.

[...].

[321]. Ítem una post de llibres sotils de gramàtica e de comptes e altres.

[...].

55

1500, desembre, 15. Cervera

Inventari dels béns del difunt Cristòfol Perelló, teixidor de Cervera.

AHCC, FN, Cervera, 61, Joan CODINA, *Inventaris*, 1511-1532, f. 199.

Inventarium bonis Christofori Perelló, textor.

Die XV mensis decembris millesimo quingentesimo.

[...].

[322]. Ítem un libre de *Flor de virtuts*.

[...].

[319]. *Diornal*. Al començament hi havia el «compte» o calendari litúrgic per al curs de l'any i, a continuació, l'ofici de difunts.

[320]. *Breviari* de l'ofici diví, imprès.

[322]. *Flors de virtut*, obra anònima.

TAULA D'ÍNCIPITS

Són aplegats en aquesta taula tots els sintagmes que en els documents aplegats en el present article són qualificats d'íncipit, encara que en realitat no ho siguin en el sentit tècnic del mot; en algun cas, l'íncipit real forma part del dit sintagma (per exemple, en el «Íncipit prohemium. Legitur in Ezequiele», on només la segona part és íncipit en sentit estricte). També cal tenir en compte que per als notaris que prenien dades d'un llibre, l'íncipit era constituït per les primeres paraules que ells podien llegir, encara que en realitat corresponguessin no pas al començament, ans al text fàcticament inicial d'un capítol incomplet.

A vós, filla de Déu	41/265
Absolutam cuiuslibet medicine	38/161
Ací comence la istòria con nostre senyor	53/318
Ací comença lo libre de la misèria del hom	33/101
Açò és capbreu dels Usatges de Barchinona	43/274
Ad habendum titulum scolarem	44/285
Ad te levavi	28/94, 40/258
Amplissimo longequè	51/305
Aquestes són les rúbriques	24/73
Aquests són los .xxxiii. dies vedats	41/266
Bonifacius episcopus (servus servorum)	23/67-68, 23/70, 34/105
Capítol primer, qui tracta de la nació del món	42/276
Clerici arma	23/54
Codice[m?] componentis	34/116
Concordie discordantium canonum	34/108
Conditor alme siderum	40/252
Cum los comst	42/269
De nocte et de generali	42/275
De quo vult Deo	23/53
De summa Trinitate et fide catholica	34/110
Decus si quis per vim	34/115
Dialectica est	51/314
Domini, prout scitis	23/50
Dominica prima de adventu Domini	40/249 i 256
Dotis causa	23/59
En aquells temps, diu lo compte, que com fou la festa de pascha	42/280
En nom de la santa	51/303
Est pater hic cura	42/273
Febris est calor	38/144
Francisci	51/311
Gregorius episcopus (servus servorum Dei)	34/112 i 113
Haec que necessario	23/63
Hoc edicto promittitur	23/61
Humanum genus	4/17, 23/71
Ieronimus	23/47
Imperatoriam maiestatem	23/62
In natali sancti (Ste)phani	40/253
In nomine	51/310
In nomine Domini nostri Ihesu Christi	34/107
In nomine Domini. Raymundus comes vetus Barchinone	42/271

- In vigilia sancti Andree 40/251
 Incipit Breviarium de officio totius anni secundum consuetudinem sedis Vicensis 10/36
 Incipit canticum graduum 42/278
 Incipit libellorum a Petro Iacobo composita 34/124
 Incipit libellus de ordine iudiciorum 34/121
 Incipit libellus Trenqueri 34/114
 Incipit missale 28/94
 Incipit officium defunctorum 54/319
 Incipit officium corporis Domini (de corpore Christi) 40/261, 42/268
 Incipit prohemium: Legitur in Ezechiele 34/109
 Incipit prologus in librum Constitutionum Cathalonie 42/270
 Incipiunt Constitutiones pape Clementis 34/106
 Iohannes episcopus 23/64, 23/69
 Ite in castellum, quod contra vos est 34/130 i 131
 Legitur 23/66
 Les sinònimes de Alfito 38/158
 Lo compter. (Ianuarius habet dies) 28/94, 40/250
 Materia istius quos prohibet 23/55
 Memoria artificialis 34/128
 Nota diligenter 34/129
 O florens rosa 40/259
 Officium beati Iacobi, ad missam 40/255
 Omnem rei publice 23/57
 Pandere preposui 51/313
 Pape I. 23/60
 Per omnia dicit textus de fide commissis 23/58
 Postquam satis tractavimus 23/52
 Praemissis casibus 34/127
 Prima dierum omnium 40/254
 Primo tractu 23/48
 Primus Aristotilis imbutum nectare sacro 42/272
 Quanquam 51/312
 Queritur (Quare?) hic non est caput 23/56
 Quoniam 23/65, 34/125
 Quoniam ut ait Gregorius 34/122
 Salve, crux sancta 41/263
 Secundum Philosophum 34/132
 Segueixen-se les misses de sant Amador 40/262
 Sequitur de verbis substantivis 44/284
 Si autem veniant 51/304
 Si considerarem 23/72
 Si legitimus 23/51
 Sperges me, Domine 40/248
 Summa Hostiensis 34/111
 Summa super titulis Decretalium 34/118
 Ut ad sapientiam 44/283
 Venerabilibus et discretis 23/49
 Veus bona companyia 24/74

Vicent MARTINES PERES

UN TAST EN EL FONTS ANTIC DE LA BIBLIOTECA PROVINCIAL
D'ALACANT. MATERIALS AMB INTERÈS CODICOLÒGIC,
D'HISTÒRIA CULTURAL, LINGÜÍSTIC I DIDÀCTIC

En la Biblioteca Provincial d'Alacant hi ha un Fons Antic força interessant i que, perfectament fitxat, catalogat i conservat, conté algunes obres que ens semblen, pel que ara ens fa al cas i des de la nostra formació, poder conformar un joiell de textos valencians.¹ Sia'ns permés de fer una petita repassada a alguns dels ítems d'aquest fons que ens semblen interessants atès que es tracta d'exemplars no tinguts en compte pels especialistes en literatura catalana. Aquest article manifesta un primer estadi en el tractament d'aquests materials i, en gran part, vol fer una crida d'atenció sobre la necessitat d'estudiar els nostres arxius i sovintejar la col·laboració amb tècnics (bibliotecaris, arxiviers, conservadors...) capaços. Per això he seleccionat cinc ítems que representen, cadascun, diverses menes de documents d'arxiu i, alhora, un tipus divers d'interés i d'aportació:

1. un incunable, una *Biblia* en llatí, amb il·luminacions i 'scholia';
2. un exemplar d'una obra valenciana impresa a començament del XVI, amb una relligadura reforçada amb un "makulatur" fet amb un full de pergamí manuscrit en llatí de mitjanja del segle XV;
3. dos exemplars de la versió llatina d'acaballes del sis-cents dels sermons de Sant Vicent Ferrer (edició Rocabertí), no tinguts en compte per les eines de referència del patrimoni bibliogràfic;
4. un volum mixt, un volum imprès al qual manca l'última part —de fet una extensió considerable—, que ha estat copiada amb una cal·ligrafia excel·lent per un possessor o lector de l'època força curós, qui, potser, també n'ha 'refet' la portada;
5. i, finalment, un manuscrit molt extens que conté textos perfectament datats no literaris escrits ininterrompudament des de 1466 i fins a 1734.

1. Vull fer públic el meu agraïment més sincer a la directora de la biblioteca, Esperanza López Vilellas, i a l'equip de tècnics bibliotecaris i conservadors, Emilia Isabel Richart, Pilar Azuar, Vicent Muñoz Carbonell i Maria Àngels Gomis Sempere. A tots ells, així com també a la resta del personal de la Biblioteca i de l'Arxiu Històric —localitzat al mateix edifici del Passeig de Ramiro d'Alacant, just en el rengle de l'antiga muralla de la ciutat i a tocar de l'església gòtica de façana barroca de Santa Maria, que encara mostra impactes de l'artilleria de les galeres del berberisc Barbarossa, davant mateix de la platja del Postiguèt—, els hem d'agrair no només la professionalitat amb què s'afanyen en la seua tasca, sinó les facilitats providencials que em consta que sempre han ofert als investigadors que hem consultat els seus fons.

Aquests i altres materials del mateix Fons Antic han estat objecte, en diverses ocasions, de diverses sessions pràctiques de la docència del curs de doctorat “Edició filològica de textos”, que qui subscriu ha impartit al llarg d’alguns cursos. L’experiència, repetida diversos anys, ha estat molt profitosa en la mesura que els alumnes han pogut treballar sobre fons autèntics —la qual cosa no havien fet ni gens ni mai durant la carrera— i de la tipologia més diversa. Tal i com estan els ,curricula’ universitaris no és gens difícil que els estudiants de Filologia —de qualsevol llengua— es llicencien, i fins i tot facen els cursos de doctorat, sense haver treballat directament sobre manuscrits o impressions antigues. Ben bé no es tracta d’això. Molts coincidim a afirmar que convé de formar els alumnes, futurs estudiosos, docents o professionals de la llengua i la literatura, perquè, precisament, almenys, tinguen una alta competència lingüístico-textual i perquè coneguen la llengua, en el nostre cas, la catalana, de manera com més completa millor. Això vol dir que l’han de saber tant en el tall sincrònic, així com també en el vector diacrònic, en la més ampla diversitat dels seus registres i de les seues manifestacions. A més a més, també convindria que tinguessen un bon domini de les tècniques d’estudi, recerca, documentació i fonamentació. Per tot això plegat, convindria que tinguessen fonaments en matèria de codicologia, biblioteconomia, arxivística, diplomàtica, etc. o que, almenys, s’haguessen familiaritzat amb els documents autèntics de les diverses èpoques, literàries i lingüístiques, que són objecte d’estudi.²

Hauria d’ésser una perspectiva que s’empeltés en les diverses assignatures, que les amerés; o, almenys, que fóra objecte d’assignatures troncal o obligatòries, i, tanmateix, només és present —i no arreu— en forma d’algunes optatives minoritàries. De tota manera, tal vegada siga —i a molts ens consta que és així— una metodologia que exigeix una preparació prèvia ben sòlida en general i tenir fonaments en altres disciplines a més a més de la Filologia. Potser per tot això plegat, els estudis sobre la nostra Història Cultural, amb una base positivament fonamentada en la recerca d’arxiu, són, en general, tan migrats, mentre que en altres facetes apareixen, certament, quasi hipertrofiats. I dic que són ,migrats’ tot i l’exemple magnífic que poden ser recerques arxivístiques com ara les de Rubió i Lluch,³ Rubió i Balaguer,⁴ Madurell,⁵ Batllori,⁶

2. Vid. Vicent MARTINES, *L’edició filològica de textos*, València, Universitat de València-Estudi General, 1999.

3. Entre altres, cf. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a l’història de la cultura catalana medieval*, 2 vols., Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, 1908. Nova edició, 1991.

4. Entre altres, cf. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Imprenta i llibreria a Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, Diputació, 1986 i *Llibreters i impressors a la Corona d’Aragó*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya & Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1993.

5. Per exemple, cf. José Mª MADURELL MARIMÓN & Jorge RUBIÓ Y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, Gremios de Editores, de Libreros y de Maestros Impresores, 1955.

6. Entre altres, cf. Miquel BATLLORI, *Humanismo y renacimiento: Estudios hispano-europeos*, Barcelona, Ariel, 1987; o *A través de la història i de la cultura*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1979.

Riquer,⁷ Bohigas,⁸ Fuster,⁹ Badia,¹⁰ Hauf,¹¹ Perarnau,¹² Soberanas,¹³ Chiner,¹⁴ o Barceló & Ensenyat.¹⁵

1. Només per oferir una mostra de l'interés d'aquest fons antic ens permetem de fer referència a un exemplar incunable que s'hi conserva, de la *Biblia* lla-

7. Entre altres, cf. M. de RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, 1-3, Barcelona, Ariel, 1984, o *Caballeros medievales y sus armas*, Madrid, Instituto Universitario "General Gutiérrez Mellado", UNED, 1999, o *Vida caballeresca en la España del siglo XV*, Madrid, Gráficas Marina, 1965, o *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona/Espulgues del Llobregat, 1968, o *Lletres de batalla, cartells de deseximents i capítols de passos d'armes*, 3 vols., Barcelona, Barcino, 1968, o *Cavalleria fra realità e letteratura nel Quattrocento*, Bari, Adriatica, 1970; o *Los trovadores*, 2 vols., Barcelona, Ariel, 1975, o *Tirant lo Blanch, novela de historia y de ficción*, Barcelona, Sirmio, 1992.

8. Entre altres, cf. Pere BOHIGAS (ed.), Ausiàs MARCH, *Poesies*, reedició revisada per Amadeu-J. SOBERANAS & Noemí ESPINÀS, Pròleg de Lola BADIA i *Bibliografia ausiasmarquiana* de Joan SANTANACH & Vicent MARTINES, Barcelona, Barcino, 2000.

9. Cf. Joan FUSTER, *Obres completes*, I, Barcelona, Edicions 62, 1968.

10. Entre altres, cf. Lola BADIA & Xavier LAMUELA (eds.), *Obra completa de Bernat Metge*, Barcelona, Selecta, 1983; Lola BADIA, *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella. Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*, Barcelona, Quaderns Crema, 1988; o *Lo somni de Bernat Metge: heretgia i hermenèutica*, dins «Literatura i Cultura a la Corona d'Aragó, segles XIV-XV», Girona, Universitat de Girona, [versió de bestreta penjada en <<http://www.udg.es/ilcc>> (consulta: 1/03/02) i RIALC <<http://www.rialc.unina.it/bolletino/base/destra.htm>> ([2002]consulta: 1/03/02)]. Cf. també, Lola BADIA, Miriam CABRÉ & Sadurní MARTÍ (eds.), *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / PAM, 2002.

11. Entre altres, cf. Albert G. HAUF i VALLS, *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Barcelona / València, Institut de Filologia València / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990; 'Tirant lo Blanc': algunes qüestions que planteja la connexió correlliana, dins Rafael ALEMANY i Antoni FERRANDO (eds.), «Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes (Alacant-Elx, setembre 1991)», 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Universitat d'Alacant / Universitat de València / Universitat Jaume I, 1993, pp. 69-116; Albert G. HAUF i VALLS & Vicent J. ESCARTÍ (eds.), Joanot Martorell (i Martí Joan de Galba?), *Tirant lo Blanch*, 2 vols., València, Generalitat Valenciana, 1992.

12. En el conjunt de la impressionant bibliografia d'aquest estudiós, n'hi ha prou amb examinar l'«Arxiu de Textos Catalans Antics», del qual tant hem d'aprendre.

13. Sia'ns permès remarcar ací la seua tasca com a director de l'editorial Barcino i, en especial, de la col·lecció «Els Nostres Clàssics» —veritable vaixell insígnia de l'edició filològica—.

14. Cf. Jesús VILLALMANZO & Jaime CHINER, *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)* {Premio Joanot Martorell de Investigación Histórica}, València, Ajuntament, 1992, que va acréixer el nombre de documents sobre els Martorell fins als 628; i, molt especialment, Jaume CHINER, *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell (amb un fragment d'un manuscrit del «Tirant lo Blanch»)*, Alcoi, Marfil, 1993, que dona a conèixer vora dos-cents documents nous, que aporten noves dades i en corregeixen força d'aparegudes en l'obra anterior. Per exemple, entre aqueixos nous documents, Chiner ha fer la troballa ben important de l'únic fragment manuscrit —que, a més a més, és de mitjan del segle XV— d'un fragment del *Tirant*. Finalment, cf. de Jaume J. CHINER també, *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Conselleria de Cultura (Generalitat Valenciana), 1997.

15. Entre altres, cf. Maria BARCELÓ CRESPI & Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Ferrando Valentí i la seva família*, Pròleg de Lola BADIA, Palma de Mallorca / Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996; o Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Nous horitzons del Renaixement*, Palma de Mallorca, 2001.

tina de Basilea, impresa per Johannes Froben, el 27 de juny de 1491. D'aquesta obra només es conserven quatre exemplars a tot l'estat i un és aquest. Els altres tres són a Madrid, un a la Biblioteca Nacional, un altre a la de Don Francisco Zabálduru i l'altre a la Biblioteca Universitaria de la Universidad Complutense. L'exemplar d'aquesta Bíblia conservada a Alacant, que presenta un correcte estat de conservació, ens permet contemplar la il·luminació de les caplletres i dels màrgens polícroms que arreen els inicis de cada llibre bíblic.

Hi ha un altre motiu d'interés en aquest exemplar ,alacantí'. Conté diversos ,scholia' (petits comentaris en llatí i en castellà als estrets màrgens sobre els pasatges bíblics que degueren cridar l'atenció dels lectors; hi ha també remarques, subratllats i d'altres elements no verbals de senyalització de lectura) de dues mans, una possiblement finals del segle XVI i una altra del XVIII i més en concret del primer terç. Aquesta mà divuitesca es va interessar per l'impressor i ens diu en un moment donat que:

“Juan Froben de Hammelburck fue uno / de los primeros Impresores que se conocieron en la Europa. Musancio en su: «Typographi inter / primos floruere Zellini, Jenson, Amerbac- / chius, Frobenius». Cuando se imprimió esta Biblia aun no / acia 40 años que se auia inventado / la Imprenta.”

2. Pel que pot resultar interessant quant a la nostra llengua i literatura en aquest Fons Antic, val a dir que hi ha un exemplar de l'obra *Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via*, que «Fon estampada dita obra en la ciutat de València per Xristofol / Kofman alamaný a. XIIIJ. del mes de maig. Any. M.D.XIJ.»¹⁶ Aquesta obra, que en la Biblioteca Valenciana [BV] apareix atribuïda a Francesc Eiximenis, tot i que ni en l'exemplar alacantí, ni en els altres exemplars conservats d'aquesta edició, no concorre aquest il·lustre nom, és un text de teologia moral i, en certa mesura prescriptiva. Vol instruir confessors i ,confitents' a complir bé un dels sagraments més importants, atès que, com diu en el “Pròlech” quan «un cech guia un altre cech, només poden caure en lo foch de l'infern».

Aquesta obra presenta una portada amb una orla i una xilografia molt il·lustrativa, un frare donant l'absolució a un penitent, i l'exemplar alacantí està en perfecte estat de conservació, el que permet que puguem llegir les dues-centes noranta-quatre pàgines sense cap problema. Aquest exemplar manifesta un altre motiu d'interès: el llom interior de la relligadura està reforçat per un “makulatur” de pergamí, escrit en llatí a doble columna (*recto* i *verso*), amb lletra clara de la segona part del segle XV. Correspon, pel que ens sembla, a un text teològic. No podem identificar-lo i no hi figura cap numeració, rubrica ni cap altre element que ho facilite.

16. Vid. la notícia que dóna d'aquesta edició Marià AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1747 hasta 1860*, Barcelona / Sueca, Curial Edicions Catalanes, 1977 [facsímil de l'edició homònima: Madrid, Sucesores de Rivadeneyra (S. A.), 1923], p. 217, núm. 405a.

D'aquesta mateixa edició, se'n conserven tres còpies més: dues a la Biblioteca de la Universitat de València-Estudi General i una a la Biblioteca Valenciana, a la seu de Sant Miquel dels Reis. Ara bé, l'exemplar del Fons Antic alacantí no figura en el catàleg col·lectiu d'aquesta magna biblioteca valenciana, on sí consten, però, els altres exemplars valencians. D'altra banda, tampoc no figura en el *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español*. Convindria, doncs, que tant la BV com la Biblioteca Nacional actualitzessen els seus fitxers. Independentment d'això, sembla que aquesta obra va suscitar no poc interès en l'època. A més a més de l'edició valenciana de 1512, amb aquests quatre exemplars conservats, hi va haver una edició a Barcelona, el 1535. D'aquesta edició barcelonina, feta pel gran impressor Carles Amorós,¹⁷ ens consten sengles exemplars conservats a la Biblioteca de Catalunya [BC] i a la Biblioteca Pública Lambert Mata de Ripoll [BPLMR].¹⁸

3. En el Fons Antic que ens ocupa també concorren dos exemplars de la versió llatina dels sermons de Sant Vicent Ferrer, els toms segon i tercer concretament, publicats a València, respectivament, el 1694 i el 1695. Tots dos exemplars, al peu de la portada, presenten el nom de qui devia ser-ne possessor (de cognom amb força presència, encara ara, a les comarques alacantines del sud) i la data en què els va adquirir: "Fray Luis Gosalbo, a 13 de enero 1698". Aquestos exemplars són, concretament:

— el de 1694, en perfecte estat de conservació:

SANCTI / VINCENTII / FERRARII / HISPANI, PATRIA VALENTINI, / ORDINIS
 PRAEDICATORVM, / SACRI PALATII MAGISTRI, / ET APOSTOLICI CONCIONATORIS /
 CELEBERRIMI, // OPERA. / TOMI SECVNDI. / PARS SECVNDA. / COMPLECTENS /
 SERMONES DOMINICALES POST PENTE- / COSTES VSQUE AD ADVENTVM.// EDI-
 TIO CAETERIS EMENDATIO, CENTVM ET VLTRA / CONCIONIBVS, EX PROBATIS-
 SIMO AVTHOGRAPHO // NVNC PRIMVM ERVUTIS, AVCTOR: INDICIBVS LOCVPLETIO-
 STUDIO, AC DILIGENTIA / FRATRVM PRAEDICATORVM REGII/ VALENTINI CON-
 VENTVS/ OPE, ET IMPENSIS ILLVSTRISSIMI, ET EXCELLENTISSIMI DOMINI, / D.
 FRATRIS IOANNIS THOMAE DE ROCABERTI, ARCHIEPISCOPI VALENTINI, / EIVS-
 DEM ORDINIS, & CONVENTUS ALUMNI. / [MÀ] + [MÀ] / VALENTIAE / In aedibus archie-
 piscopalibus typis Iacobi de Bordazar & Artazù. / ANNO M.DC.XCIV

— el de 1695, en perfecte estat, tot i que sense guardes:

17. Vid. la notícia que dona d'aquesta edició Marià AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1747 hasta 1860*, Barcelona / Sueca, Curial Edicions Catalanes, 1977 [facsimil de l'edició homònima: Madrid, Sucesores de Rivadeneyra (S. A.), 1923], p. 217ab, núm. 406.

18. L'exemplar conservat a la BC, 'in quarto', amb lletra gòtica i caplletres xilografades ornamentades (i amb alguns errors de foliació), es troba en perfecte estat de conservació. L'exemplar de la BPLMR, en canvi, manifesta alguns problemes a causa de l'òxid i la humitat (especialment en la primera i l'última pàgines), i presenta l',ex libris' dels caputxins de Sant Martirià de Banyoles (1622), així com també el segell de l'ajuntament de Ripoll en la portada i en la pàgina 8.

SANCTI / VINCENTII / FERRARI / HISPANI, PATRIA VALENTINI, / ORDINIS
 PRAEDICATORVM, / SACRI PALATII MAGISTRI, / ET APOSTOLICI CONCIONATORIS
 / CELEBERRIMI, // OPERA OMNIA. / TOMVS TERTIVS. / SERMONES SOLEMNI-
 TATVM SANCTORVM / TOTIVS ANNI.// EDITIO CAETERIS EMENDATOR,
 CENTVM ET VLTRA / CONCIONIBVS, EX PROBATISSIMO AVTHOGRAPHO // NVNC
 PRIMVM ERVTIS, AVCTIOR: INDICIBVS LOCVPLETIOR./ STUDIO AC DILIGENTIA. /
 FRATRVM PRAEDICATORVM REGII/ VALENTINI CONVENTVS/ ...ILLVSTRISSIMI,
 ET EXCELLENTISSIMI DOMINI, / FRATRIS IOANNIS THOMAE DE ROCABERTI,
 ARCHIEPISCOPI VALENTINI, / EIVSDEM ORDINIS, & CONVENTUS ALUMNI, / [MÀ] +
 [MÀ] / VALENTIAE / In aedibus archiepiscopalibus typis Iacobi de Bordázar &
 Artazù. / ANNO M.DC.XCV

No ens ha d'estranyar que es conserven arreu força exemplars d'aquesta obra, en general, i d'aquests volums, en concret. No només es tracta dels sermons d'un sant, sinó d'un sant que, com ara Vicent Ferrer, va tenir una anomenada immensa ja en vida i que, fins i tot, ha ultrapassat l'espai de les hagiografies i ha esdevingut personatge de l'imaginari col·lectiu i tradicional, i no només del valencià estricte. Així ens el trobem com a personatge de rondalles i llegendes populars o tradicionals valencianes, mallorquines i catalanes.¹⁹ A més a més, Sant Vicent Ferrer és formalment patró del Regne de València i de la diòcesi d'Oriola-Alacant, la qual cosa explica que se n'hi conserven força exemplars, com veurem tot seguit. Concretament, d'aquests exemplars que ens ocupen ara, n'hi ha 5 i 14 de conservats, respectivament, del de 1694 i del de 1695, i segons el que figura en el *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español*:

- Del de 1694 n'hi ha, a raó d'un exemplar en cadascuna, a més d'aquest del Fons Antic alacantí: a la Biblioteca Pública de l'Estat de Castelló, a la Biblioteca de la Universitat de València-Estudi General, a la Biblioteca Pública de l'Estat de Palència i a la Biblioteca de l'Institut Superior de Ciencias Morales (Padres Redentoristas) de Madrid.
- Del de 1695 n'hi ha, a més d'aquest del Fons Antic alacantí: a la Biblioteca Pública de l'Estat de Castelló (1), a la Biblioteca de la Universitat de València-Estudi General (1), Biblioteca Pública de l'Estat de Palma de Mallorca (2), a la Biblioteca Universitaria de Saragossa (1), a la Biblioteca Pública de l'Estat de Palència (1), a la Biblioteca Pública de l'Estat de Jaén (Biblioteca Provincial) (1), a la Librería Conventual de San Francisco d'A Coruña (Biblioteca Provincial) (1), al Seminario Mayor San José de Vigo (1), a la Biblioteca del Palacio Real de Madrid (1), a la Biblioteca de la Provincia Franciscana de Cartagena (1) i al Museu de Belles Arts de Múrcia (1). A més a més, consta que n'hi ha un altre exemplar a Euskadi, a una biblioteca privada, però sense permís de difusió.

19. Cf. el volum XVIII de l'«Arxiu de Textos Catalans Antics» dedicat a Sant Vicent Ferrer, guardonats amb el Premi de la Crítica de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, i el volum *Paradigmes de la història, 1: Actes del Congrés "Sant Vicent Ferrer"* (València, 13-16 maig, 1996), València, Editorial Saó.

Pel nostre compte considerem que cal ampliar i actualitzar aquestes dades del *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español* atés que, una simple consulta al Catàleg Col·lectiu de la BV ens permet tenir plena constància de l'existència de 7 exemplars més de l'edició de 1695 —a banda de l'exemplar alacantí que ens ocupa, i dels de la Biblioteca Pública de l'Estat de Castelló i de la Universitat de València ja assenyalats—, només en l'àmbit valencià. Així, tenim que n'hi ha també: a la Biblioteca Pública d'Oriola (5) i dos més en segles biblioteques privades (un dels quals porta a l'enquadració l'estemma de la Cartoixa de la Vall de Crist).

4. Un altre ítem d'interés en el Fons Antic de la Biblioteca Provincial d'Alacant és la

PRIMERA PARTE DE LA CRO- / NICA GENERAL DE TODA ESPAÑA Y ESPECIAL- / LMENTE DEL REYNO DE VALENCIA, DONDE SE TRATA / DE LOS EXTRAÑOS ACOTENCIMIENTOS *que* DEL DILUVIO DE NO / E, HASTA LOS TIEMPOS DEL REY *Don* / JAYME DE ARAGÓN, / QUE GANÓ A VALENCIA, EN ESPAÑA SE SIGUIERON: / CON LAS FUNDACIONES DE LAS CIUDADES MAS PRINCI- / PALES DE ELLA, Y LAS GUERRAS CRUELES, Y MUTACIO- / NES DE SEÑORÍOS QUE HAUIDO, COMPUESTO / POR EL DOTOR PERO ANTON BEUTER, MA- / ESTRO EN SACRA THEOLOGÍA / PROTONOTARIO APOSTOLICO /// IMPRESO EN VALENCIA EN CASA DE PEDRO / PATRICIO MEY, JUNTO A SAN MARTIN. // AÑO 1604.

Aquest exemplar es troba en perfecte estat de conservació i té un motiu molt especial d'interés. De fet, és un exemplar incomplet atés que només és imprès fins a la pàgina 302. Els altres exemplars de la mateixa edició tenen molt més text. En aquest cas, ens trobem que una curiosíssima mà de mitjan segle XVII, ha copiat el text que hi mancava; concretament des de la pàgina 303 fins a la 328. De fet, ha volgut respectar la caixa del text —tot i que el cos de l'excel·lent caligrafia és més gran que no el de la part impresa— i fins i tot ha consignat, provant de minvar la grafia, les rúbriques marginals de l'original. Aquest és un exemplar mixt molt interessant. De fet, en la relligadura costa de distingir els quaderns manuscrits dels impresos. La portada també ha estat refeta i acolorida a mà.

Aquesta *Crónica* de Beuter va ser una obra amb una gran recepció i a l'hora d'ara se'n conserven exemplars arreu de l'estat. Només a l'àmbit valencià, en tenim 18 exemplars, a més del fons alacantí. El *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español* ens dona notícia de l'existència de 34 exemplars d'aquesta obra. Aquest *Catálogo* inclou d'entre les biblioteques valencianes 12 exemplars d'aquesta obra, però se'n deixa 7, que sí són consignats al Catàleg Col·lectiu de la BV. Amb la qual cosa, les 'existències' totals d'aquesta obra, no són 34, sinó 41, i convindria que la BN actualitzés les seues dades. Per facilitar-ho remetem a tots els dos catàlegs, el *Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español* i a la

bv i, per facilitar la tasca, consignem tot seguit els exemplars inclosos en aquesta que no apareixen en aquell:

- Biblioteca de la Universitat de València-Estudi General, signatures: Y-46/54(1), Y-36/53(1), Y-43/54(1).
- Biblioteca Facultat de Teologia de València, signatura: H 382(I)(1).
- Biblioteca del Col·legi del Corpus Christi de València, signatura: 131-6/27(1).
- Biblioteca Municipal de Castelló, signatura: 1345(1).
- Biblioteca privada, signatura: C-73(1).

5. Hem de tenir en compte un altre ítem de gran interès filològic. No es tracta d'un còdex que haja estat "oblidat" del tot. De fet, a la relació d'investigadors que del Fons Antic alacantí, consta que ha estat "visitat" per estudiosos que se n'han ocupat des del punt de vista històric. Ara bé, fins a l'hora d'ara no hi ha hagut cap estudi que se haja ocupat del gran i ric cabal lingüístic d'aquest còdex. «Lo present instrument públich», com diu en el seu primer full manuscrit, ens facilita un gruixut banc lingüístic no literari que s'inicia «a huit dies del mes de abril del any de la nativitat de *nostre* senyor *Jhesus Xrist* de mil quatre-cents sexanta e sis» (f. 2r), és a dir, tot just quan la nostra producció literària acaba de donar o dóna les *Poesies* d'Ausiàs Marc, la prosa de Joanot Martorell en el seu *Tirant lo Blanch* o les poètiques ficcions de Joan Roís de Corella o la resta de la producció de l'anomenat Segle d'Or valencià. No deixaria de tenir interès, ans al contrari, comparar la llengua d'aquest 'instrument públich' amb la dels artistes esmentats a fi de tenir una perspectiva molt més completa de la descripció per nivells lingüístics. La grafia i l'estat de conservació d'aquest còdex alacantí ho permet sense dubtes. Fins ací fóra només una perspectiva més orientada cap al tall sincrònic d'un estudi de la llengua de la segona part del segle xv. D'altra banda, aquest còdex, conté «los actes antichs dels termes e mollozs» fins a 1739, ininterrompudament. Això permet desplegar estudis en un vector diacrònic de vora tres segles.

A mesura que ens apropem al XVIII ja no només és la catalana la llengua present, apareix el castellà i el llatí. La grafia i el format dels 'actes' canvia. Crec que, per tot, pagaria la pena que els experts en la nostra lingüística diacrònica se n'ocupassen, i em consta que rebrien les mateixes atencions i facilitats que qui subscriu ha gaudit per part de la direcció i de tot l'equip de la Biblioteca Provincial d'Alacant.

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Josep AMENGUAL I BATLE

COMPLEMENT A: CONSENTIUS/SEVERUS DE MENORCA VINT-I-CINC ANYS D'ESTUDIS. 1975-2000

Després que l'any passat publicàvem en aquestes pàgines el butlletí bibliogràfic indicat en el títol acabat de transcriure, m'han arribat a les mans d'altres referències bibliogràfiques o estudis, que ara són afegits com a llista de títols (la signifikació global dels quals subratllarem a continuació) o com a resum de contingut. Les abreviatures i sigles són les que constaven en les dues primeres d'aquelles pàgines.

PRIMERA PART: BIBLIOGRAFIA

I.- Consenci

- Peter BROWN, *Il sacro e l'autorità. La cristianizzazione del mondo romano antico*, Traduzione di Maria Cristina COSTAMAGNA (Saggine 20). Roma, Donzelli Editore 1996 (= *Authority and the Sacred* (Cambridge University. Press) 1995).
- Id. *Agustín de Hipona*, Nueva edición con un epílogo del autor. Traducción de Santiago TOVAR y Ma. Rosa TOVAR (revisada). Traducción del texto nuevo, de John OLDFIELD, (Acento. Las luces) Madrid 2001. (Original, *Augustin of Hippo. A Biography*, (Faber & Faber. London 2000).
- Diccionario de San Agustín. San Agustín a través del tiempo*, Director, Allan D. FITZGERALD, [...] Director de la versión española, Jaime GARCÍA. Traducción del inglés, Constantino RUIZ-GARRIDO, (Monte Carmelo) Burgos 2001, 1352 pp. (= *Augustine through the ages. An Encyclopedia*. Grand Rapids, Cambridge, Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 1999.).
- Ursicino DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura latina hispano-cristiana*, II, Siglos IV-V, Madrid, Fundación Universitaria Española 1997.
- María Victoria ESCRIBANO PAÑO, *Magia, maniqueísmo y cristianismo: el concilio I de Caesaraugusta (ca. 379)*, dins *I Concili della cristianità occidentale. Secoli III-V. (XXX Incontro di studiosi dell'antichità cristiana. Roma, 3-5 maggio 2001)*, (Studia Ephemeridis Augustinianum 78) Roma 2002, 89-116.
- W. H. C. FREND, *A New Eyewitness of the Barbarian Impact on Spain, 409-419*, dins «Antigüedad y cristianismo», 7 (1990), 333-341.
- María Elvira GIL EGEA, *Barbari ad pacem iucundam conversi. El año 411 en Hispania*, dins «Polis», 12 (2000), 73-84.

- Cristina GODOY, *El cristianismo en las Islas Baleares*, dins *Los orígenes del cristianismo en Valencia*, 251-257.
- Michael KULIKOWSKI, *The Career of the Comes Hispaniarum Asterius*, dins «Phoenix», 54 (2000), 123-141.
- Los orígenes del cristianismo en Valencia y su entorno*. Coordinador Albert RIBERA I LACOMBA (Grandes temas arqueológicos, 2), València, Ajuntament de Valencia 2000.
- Josep M. MACIAS SOLER, *Tarraco en la Antigüedad tardía: un proceso simultáneo de transformación urbana e ideológica*, dins *Los orígenes del cristianismo en Valencia*, 259-271.
- Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *La ciuitas de Iltirida-Ilerda (siglos III AC.-III dC.)*, dins *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior, Homenatge a Josep Estrada i Garriga* (ed. M. MAYER, J. M. NOLLA, J. PARDO, Ítaca. Annexos 1) Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 489-500. (cf. «ATCA», XIX (2000), 817-818).
- Josep RAVENTÓS I GIRALT, *La sinodalitat a Catalunya. Síntesi històrica dels concilis tarraconenses* (Estudis de Teologia i Ciències de la Religió 2), Barcelona i Tarragona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat- Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós 2000.
- F. MORGENSTERN, *Die Briefpartner des Augustinus von Hippo. Prosopographische, sozial- und ideologegeschichtliche Untersuchungen*, Bochum, Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1993.
- Basil STUDER, *Schola Christiana. Die Theologie zwischen Nizäa und Chalcedon*, Paderborn-München-Wien-Zürich, Ferdinand Schöningh 1998.
- Josep VILELLA, *Las primacías eclesiásticas en Hispania durante el siglo IV*, dins «Polis», 10 (1998), 269-285.
- Otto WERMELINGER, *Neuere Forschungskontroversen um Augustinus und Pelagius*, dins *Internationales Symposium über den Stand der Augustinus-Forschung vom 12. bis 16. April 1987 im Schloss Rauischholzhausen der Justus-Liebig-Universität Giessen*. Herausgegeben von Cornelius MAYER und Karl Heinz CHELIUS, Würzburg, Augustinus-Verlag 1989, 189-217.

II.- Sever

- DOMÍNGUEZ DEL VAL, Cf. en la llista de Consenci.
- Santiago FERNÁNDEZ ARDANAZ, *Pervivencia del mundo púnico en el Mediterráneo occidental de los siglos IV-V d. C. Estudio filológico*, dins «Antigüedad y Cristianismo», 8 (1991), 137-167.

SEGONA PART: CONSIDERACIONS GLOBALS

Per tal de contribuir a un enriquiment de la nostra coneixença de la història de la Tarraconense i de la Balearica a la Tardana Romanitat, completarem l'informe bibliogràfic que vàrem oferir en el volum anterior d'aquest anuari. Com és ben comprensible, no pretenem incloure la referència a tots els treballs que s'han publicat, car desconeixem la manera per poder-los abastar tots.

En els comentaris que farem, intentarem seguir d'una manera general l'esquema que adoptàrem anteriorment.

I.- Consenci

Entre els estudis d'enfocament general, hem d'esmentar la història de la literatura llatina cristiana de la Hispània del conegut autor Ursicino Domínguez del Val, que va ser un dels editors de la *Patrología* de B. Altaner en castellà, la qual tingué el mèrit de complementar amb un apèndix força útil, que feia justícia als autors hispànics. En aquesta ampliació d'aquell apèndix, *Historia de la antigua literatura latina hispano-cristiana*, que abasta quatre voluminosos toms, podem llegir unes pàgines referents a Consenci. Si la lectura d'aquell primer assaig era una bona guia, hem de dir que, pel que fa a Consenci, l'espai relativament ampli (53-56) que ara li dedica és decebedor¹. La bibliografia, que queda reflectida a l'índex (484) ens faria pensar en una informació actualitzada, la qual cosa s'acompleix en una petita part. De les quinze referències bibliogràfiques, deu són posteriors a la troballa de les noves cartes que va fer Divjak; però tota la aportació d'aquests deu estudis se limita a les tres curtes darreres línies de l'exposició, on llegim: «Últimamente, J. Divjak ha publicado dos cartas de Consencio, que son la 11 y 12 entre las agustinianas de este volumen.² Aporta nuevos datos sobre la expansión y extensión del priscilianismo» (56).

Tampoc no aporta novetats sobre el nostre autor el *Diccionario de San Agustín*. L'article de Boniface Ramsey, *De Mendacio/ Contra mendacium*, 882-886; a la p. 884, recorda que sant Agustí va compondre la segona obra perquè li ho demanà Consenci. Sabem ara que no la va demanar, sinó que el va provocar fortament, i Consenci prou que se'n va ressentir. L'autor desconeix la descoberta de Divjak, i l'identifica hipotèticament amb el Consenci de les *ep.* 120 i 205. L'article *Epistulae* de sant Agustí, 467-483, de Robert B. Eno, traductor de les noves cartes, conté el llistat de les epístoles escrites per sant Agustí, no de les rebudes, amb la datació, indicació del destinatari i de l'edició crítica. Com que, en la secció de destinataris importants (476-480) no hi compta Consenci, tampoc no cal ampliar la ressenya. Un tercer indret on podríem llegir qualque cosa referent al nostre personatge, seria a l'article de Roland J. Teske, sobre el *Contra Priscillianistas* (1097-1098), però essent que se basa en la literatura antiga, tampoc l'al·ludeix. Per trobar qualque referència interessant, per curta que sigui, hem arribat a l'article de Todd Breyfogle, *Intellectus* (736-739), que acaba amb la inevitable consigna agustiniana, adreçada a Consenci -Breyfogle no n'esmenta el nom- a l'*ep.* 120, 13: «intellectum ualde ama», que torna a recollir Basil Studer, *Schola Christiana* (234 i 273). Wermelinger (*Neuere Forschungskontroversen*.) compta Consenci entre els amics d'Agustí, que varen combatre el pelagianisme i altres heretgies (202).

Entrant ja dins els estudis que afecten als diversos angles de les aportacions de Consenci, n'esmentam en primer terme un que considera Consenci directament. Se tracta de la tesi doctoral de F. Morgenstern, *Die Briefpartner des Augus-*

1. Una referència simplement a títol d'inventari, vegeu-la a «ATCA», XX (2001), 824.

2. Cita en nota el vol. 88 del «Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum».

tinus, presentada a Bochum, en la qual estudia detingudament els corresponents de Sant Agustí. Consenci hi és identificat com a laic catòlic, de les Illes Balears, autor de diversos tractats de teologia i de les conegudes cartes adreçades a st. Agustí, del qual en va rebre dues, les 120 i 205, per a les quals conserva la cronologia tradicional, avui ja descartada.³ Tot i que esmenta expressament les dues lletres trobades per Divjak, (94-95 i 322, n1. 28) no al·ludeix al *Contra mendacium*, provocat per l'ep. 11* de Consenci. Pel que sembla, l'autor no va tenir accés a la literatura en llengües romàniques, tret de la francesa.

Pel que fa a la mentalitat dels cristians tardo-romans, Peter Brown, *Il sacro e l'autorità*, estudia 'el sant', l'home sant, com a l'àrbitre de la interpretació del que és sagrat, remarcant que no sempre els seus signes eren evidents i acceptats per tothom, i a fi de donar suport a la seva interpretació, cita l'esdeveniment macabre que pel 420 va protagonitzar a Tarragona el monjo Frontó quan, al final de les seves incidències, se va alliberar del majordom del 'comes Hispaniarum', Asterius (ep. 11*, 13, «CSEL», 88, 61). Brown, en un esplèndid epíleg a la seva clàssica biografia de sant Agustí, *Agustín de Hipona*, confessa que les noves cartes de Divjak li han descobert un nou sant Agustí, ancià, assequible, amatent, que li ha fet canviar també la consideració del paper del bisbe a l'antiguitat -i també avui; però passam per alt les seves confessions. Un dels tocs que ha rebut li ha vingut de la insolència amb la qual Consenci s'adreçava a qui el jove Brown havia imaginat com a una autoritat inqüestionada, sant Agustí (cf. 483-484).

Frend, *A new Eyerwitnes*, article en el qual situa l'ep. 11* de Consenci i en resumeix el contingut, pretén il·luminar la presència dels bàrbars a la Tarracense nord-oriental. Contrasta, segons l'autor, amb la sensació calamitosa que transmeten Hidaci i Orosi. En canvi, Consenci revela que, passats els deu primers anys de la presència bàrbara, els hispanorromans reprenen un ritme bastant acceptable en la seva vida (341; cf. 339), de manera que, pels anys 417-418, la situació havia adquirit una certa normalitat (340).

Per a l'autor, el 'comes' Asterius era al front d'un exèrcit contra els bàrbars i, probablement, contra els vàndals (338). De la mateixa opinió és María Elvira Gil Egea, en *Barbari ad pacem*, (83).

Ara bé, un altre estudiós, M. Kulikowski, (*The Career*), s'ha interessat més en la carrera del 'comes hispaniarum' Asterius, i des d'aquest horitzó revisa totes les dades que ofereix Consenci. El seu punt de partida se troba en el fet que existeix un paral·lel cridaner entre allò que escriu Consenci, a l'ep. 11*, 7, 3 («CSEL». 88, 56): «uir illustis Asterius comes, cui tanti belli summa commissa est», i el que havia ja redactat Orosi, dins *Historiarum*, 7, 42, 2 («CSEL», 5, 555): «Constantio comiti huius belli summa commissa est». Retornarem sobre aquest paral·lelisme. Deixem constància que Orosi no sembla que conegui la persona d'Asteri i menys la seva família.

3. J. DIVJAK, *Epistulae*, dins *Augustinus Lexikon*, 2 (Basel 2001), 946-947 (vegeu-ne resum al final d'aquest butlletí bibliogràfic).

Després de resumir la narració de Frontó, que forma el cos de l'*ep.* 11*, observa que els elements cronològics que ens ofereix l'escrit no són massa rigorosos. Crida, a més, l'atenció sobre el fet que pocs comentaristes de la lletra han observat que darrere la narració hi ha poc contingut verídic. En concret, Kulikowski no admet que a la Tarraconense hi hagués un focus influent de cripto-heretges.⁴ Frend (337, amb la nota 33) lamentava ja que l'article de Van Dam, *Sheeps* (cf. «ATCA», XX (2001), 597), desmereixia molt perquè no acceptava que el priscil·lianisme era l'heretgia que remuntava a la Tarraconense. Per la nostra part afegim que, ni pel que fa a la suposada feblesa de la cronologia de Consenci ni en allò que pertoca al poc relleu dels priscil·lians a la Tarraconense, l'autor no ofereix elements alternatius. Ho podem deixar com a hipòtesi, però no més. Tampoc consideram fundat afirmar que l'arribada d'Astèrius a Tarragona se degué al fet que la seva família, acusada pel monjo Frontó davant el tribunal episcopal (Frend, 339), l'havia cridat. Presidia la reunió episcopal el metropolità de Tarragona, Ticià. Els temps d'una gran guerra no són els més adequats per a entretenir el cap d'un exèrcit. Més aviat, consideram que la fortuïta presència d'Asteri va servir per a deixar clara la seva ortodòxia, i per establir que el que creien els seus parents no podia tacar-la, de manera que així ho expressà al monjo Frontó: *ep.* 11*11, 7-8 (*Ibid.*, 59): «Tunc comes: ,ago', inquit, ,tibi gratias, quod testimonium fidei meae ferre digneris. Seueri autem et ceterorum fidem, quamuis aliqua mihi consanguinitate iungantur, tamen certum est fidei meae obesse non posse'».

L'autor, com llegim al títol del seu treball, s'interessa pel ,cursus' d'Asteri. Hauria arribat al ,comitatus' després de la victòria contra Màxim, el qual per segona vegada hauria pretès aixecar-se com a emperador. Per això, Kulikowski considera que la campanya a la qual al·ludeix Frontó no és contra els bàrbars, en la qual cosa no just se decanta del parer de Frend y Gil Egea, citats, sinó de tots els autors. Creu que Consenci no es preocupa per cap poble bàrbar. D'aquí que no és necessari pensar que la guerra que ocupava Asteri fos una campanya contra ells, tot i que parla d'aquests pobles germànics diverses vegades, com observa l'autor. Troba que l'expressió que hem recollit més amunt cobra sentit, si la vinculam a la guerra contra Màxim, el qual Consenci no esmenta per res. Podria fer-ho, quan a l'*ep.* 11*, 24, 3 («CSEL», 88, 68) recorda que els afers priscil·lianistes tal vegada arribin a les «aures incliti principis».

Cerca un suport cronològic en el frustrat viatge d'Orosi a la Hispània, quan es veié obligat a retornar a Àfrica i a aturar-se a Magona. Dóna la cronologia de Bradbury («ATCA», XVII (1998), 603-605, i XX (2001), 599), segons la qual les relíquies de sant Esteve haurien aportat a Magona (Maó. Menorca) per la tardor de l'any 416, suposició que, també comparteix Frend (337) i que nosaltres creiem ben poc fundada. Més difícil encara és suposar, com Bradbury, que Oro-

4. En canvi, María Victoria ESCRIBANO PAÑO, *Magia*, 90-91, 94 i 111-112, tot i citar Kulikowski a la 111, suposa que la presència de priscil·lians, per l'any 419, no era una qüestió que s'hagués despartat de sobte.

si va acabar la seva obra històrica a la tardor de l'any 417 o a principis del 418. Per aquesta època era per Menorca. La datació dels esdeveniments de Magona no admet hipòtesis, car la confluència d'elements per a la datació no és possible fora de l'any 418, com vàrem provar dins «ATCA», XX (2001), 663-665. Si acceptam la hipòtesi, important per a Kulikowski, que Consenci va veure una còpia dels llibres de les *Historiarum* d'Orosi, aquestes havien d'haver estat acabades molt abans. Notau que el passatge que ha citat pertany al penúltim capítol del darrer llibre. I Bradbury retarda la seva composició fins al moment dels esdeveniments maonesos. Ara bé, Orosi o era al seu escriptori d'Àfrica o era a Menorca.

L'autor gira al voltant de l'esmentat passatge d'Orosi, i diu que quan Consenci parla d'Asteri hi ha clars ecos d'Orosi. Nosaltres no ho veiem tan clar. Mai Orosi no esmenta Asteri. I el text de referència no és l'únic a les històries d'Orosi, si no, vegeu-ne l'altre, uns capítols abans, referit a l'any 396, *Historiarum*, 7, 37, 2 («CSEL», 5, 537): «[...] et pagano duci, hoc est Sauli, belli summa commissa est». Per això, pensam que la hipòtesi de Kulikowski no és prou sòlida. Que, si ho fos, ompliria uns buits en la història de la Hispània, que se refereixen a l'esmentada segona usurpació de Màxim i a la conquesta de Wàlia, ens sembla molt bé; però per arribar a les seves conclusions ha d'esbucar allò que construïm amb les dades que ofereix Consenci. A més, perquè aquesta nova construcció s'aguanti, refa la cronologia d'una part de la correspondència entre Consenci i sant Agustí.

Ens centrarem en aquesta nova cronologia. Proposa que l'*ep.* 11* és anterior a la 12*. Aquesta seria de la primavera o estiu de l'any 419. La raó d'aquesta hipòtesi rau en el fet que l'*ep.* 12* és una ruptura amb la inèrcia de Consenci. Així, l'*ep.* 11* dataria de la primavera del 421 i la resposta de st. Agustí, el *Contra mendacium*, hauria estat composta la primavera del 422 (vegeu 137-138).

En abstracte la proposta de Kulikowski seria acceptable. Passant a allò que sembla que hem de tenir present, direm que, en principi, l'ordre que trobam en el conjunt de les lletres agustinianes mereix una consideració, i l'autor prescindeix de les altres referències. Diríem que retarda excessivament el *Contra mendacium*, que va ser provocat per l'*ep.* 11*. En aquest punt hi ha acord. La divergència comença quan, en general, hom admet que va ser aquesta rèplica agustiniana la que va causar el desencís de Consenci, expressat a l'*ep.* 12*. Aquesta reprensió va esfondrar-lo (*ep.* 12*, 8, 1-2, «CSEL», 88, 74-75): «Veni ergo ad te, in camo domini, cum reluctarem [...]». Podria ésser que ens mancàs una carta de Consenci, que ens ajudàs a explicar millor l'*'ergo'* que hem transcrit. Però, tal com ens han arribat les cartes, ens sembla més consistent la interdependència que hom ha establert que la que proposa Kulikowski, a partir de les soles dues cartes recentment publicades. La seqüència establerta, a l'interior de totes les peces literàries intercanviades entre sant Agustí i Consenci, quadra també amb les referències a la Circular de Sever i a la carta *Tractoria* del papa Gelasi, així com amb les campanyes militars contra els bàrbars, ja conegudes.

I és que l'autor no considera la relació d'aquestes cartes amb les anteriors, 205 i 120 de st. Agustí i la 119 de Consenci, a través de les quals tenim moltes informacions que no ens deixen acceptar simplement aquests canvis, si no s'addueixen raons més consistents. Tampoc trobam explicada l'ambientació cronològica de la informació que llegim a l'*ep.* 12*, 1, 3 («CSEL», 88, 70): «[3] Denique ut in conspectu domini simpliciter fatear, ante hoc ferme quadriennium, id est priusquam tuae sanctitatis aspectum expetere cogitarem». Aquesta visita de Consenci a sant Agustí, uns quatre anys abans de la composició de la carta, queda ben explicada seguint l'ordre fins ara acceptat, de llegir primer l'*ep.* 11* i llavors la 12*. A més, s'explica el primer contacte que tingué sant Agustí amb el priscil·lianisme, vers el 414; hom pot relacionar millor les peces de la correspondència que ens ocupa. Així podem precisar quan viatjava l'armador i portador de les lletres, Leonas. També ens explicam les absències de sant Agustí de la seva seu d'Hipona, etc. Són massa peces emmetxades, segons permet la solidesa possible en la història d'aquesta època, perquè ho hàgim de capgirar quasi tot, a partir d'unes lleus suposicions. No volem mantenir simplement una postura conservadora, sinó que preferim optar per la cronologia que hem proposat diverses vegades, per al conjunt de la correspondència que ens afecta, vinculada a la que els editors han proposat per a les dues noves cartes. Si sorgeix una proposta més fonamentada, que integri millor aquests elements que no han estat tinguts presents, la cronologia agustiniana en podrà sortir enriquida.

És cert que l'ordre que proposa Kulikowski ve postulat per la suposada carrera militar del ,comes' Asteri; però també hem vist que, ara per ara, no podem aprofitar l'*ep.* 11* per a lligar-la a la campanya contra el repetidament usurpador Màxim. La hipòtesi de trobar un paral·lel entre aquesta carta i el passatge d'Orosi, com hem vist, no se consolida, des del moment que l'expressió recorre també a un capítol anterior al citat per l'autor. Per tant, el paral·lel admet d'altres sortides.

Des de l'angle de les institucions eclesiàstiques, les aportacions de Consenci han estat de bell nou apreciades per Joan Raventós i Giralt (vegeu «ATCA», XX (2001), 597). Passarem per alt la suposada pertinença dels bisbats balears a la Tarraconense (12), que no troba suport en cap informació fiable. Direm que la notícia de la troballa de les noves cartes de Consenci, ja la tardor de 1975, ens va donar l'oportunitat de poder treballar amb noves informacions sobre les que l'autor qualifica de primers passos sinodals a la Tarraconense (17 i 157), que se varen donar pels volts de l'any 419. Raventós resumeix acuradament el que sabem de l'iter d'aquesta reunió episcopal (19). Aquest esdeveniment, amb la particularitat expressa que es va dur a terme sota la presidència del ,metropolitanus episcopus Titianus', serveix a Josep Vilella, (*Las primacías*, 282) per a treure la conclusió, que creiem important, segons la qual, al cap d'un segle qual·len a la Hispània les institucions territorials previstes per a l'Església al concili de Nicea de l'any 325.

Des del punt de vista institucional i urbanístic, A. Pérez Almoguera, (*La ciuitas de Iltirda-Ilerda...*, 498; cf. «ATCA», XIX (2000), 817-818) ha retornat

a Consenci, amb una ràpida al·lusió, on apunta que Lleida, segons les informacions que dona el menorquí, no seria tan decadent com s'ha cregut.

Una obra de magnífica presentació i amb il·lustracions topogràfiques, d'altres que reflecteixen l'estat de les excavacions o de peces de museu, ens acostava a molts més llocs del cristianisme antic, d'allò que suposàriem a partir del seu títol. Ens referim a *Los orígenes del cristianismo en Valencia y su entorno*. Prescindirem d'allò que diuen els autors sobre la vitalitat de les excavacions a València i a Catalunya, i ens centrarem en els dos autors que aprofiten els textos literaris, sobretot la correspondència de Consenci, per a dos ambients força diversos. En primer lloc esmentem la col·laboració de Josep M. Macias i Solé, *Tarraco en la Antigüedad Tardía*, el qual a la pàgina 263, considera que les cartes a què al·ludim, mostren un cristianisme força implantat, fins i tot arquitectònicament. L'episcòpium, el secretàrium i l'archívium degueren construir-se fora de la part alta de la ciutat. Sembla que aquest conjunt mai no assolí la monumentalitat dels edificis imperials, que eren més antics.

Més endavant, i ja entrat el s. VIII, se confirma la decadència del poder civil i eclesiàstic de Tarragona, que afecta l'arquitectura cristiana. En el *Liber orationum de festivitibus*, segons l'autor (265), l'àrea suburbana ocupada pels edificis al servei del cristianisme era ja en desús o en clara decadència.

Cristina Godoy, *El cristianismo en las Islas Baleares*, 252-253, recorre a la circular de Sever de Menorca i a les cartes de Consenci, no solament per descriure el cristianisme antic a les Balears, ans també per recalcar l'existència de jueus a Menorca, l'arribada de les relíquies de sant Esteve, d'una banda, i les campanyes del monjo Frontó, aliat de Consenci, per l'altra, fets que ens desvetlen una xarxa de comunicacions marítimes, que solquen la Mediterrània occidental segons tots els vents del món. Frontó i altres monjos, Patrocle d'Arle, Ticià i els altres bisbes de la Tarraconense, sant Agustí, Consenci i Sever de Menorca, i fins i tot Roma, són protagonistes d'aquest actiu món tardoromà, que escampa les ceràmiques de la Narbonesa i les orientals per tots els indrets per on corren les naus que transportaren els escrits que comentam.

Volem cloure aquesta secció amb la pertinent observació de Frend (338 i 340) sobre allò que podem comprovar, com a característic de la societat que ens mostra Consenci: s'obria pas la nova societat i, certament, era cristiana; però violenta. Els cristians havien oblidat que havien estat perseguïts, i ara aplicaven als heretges les mesures persecutòries que abans havien patit. I ara una de les raons era l'acusació de màgia, que Consenci, per mitjà de Frontó, encolomava als priscil·lians (Frend, 338-339). També Diocleciana, i altres emperadors, havien recorregut al mateix recurs. Tot allò que no cau sota control fa por al poder.

Prototipus d'aquesta societat era Consenci. Persona orgullosa de la cultura clàssica, però mancat de tolerància. Hereu de la tradició literària romana; però perseguidor dels heretges i dels jueus (338).

II.- Sever

Retornam a l'obra de Domínguez del Val (*Historia de la antigua literatura latina*, II, 78-81). Malauradament hem de repetir les observacions que hem fet en comentar l'estudi sobre Consenci. L'autor proposa un resum de la *Circular* de Sever i de l'estat en què se trobava l'estudi sobre la seva autenticitat fa uns vint-i-cinc anys. Des d'aleshores aquest plantejament ha esdevingut obsolet. Resta com a etapa fecunda de la investigació. La *Circular*, a partir dels recursos interns, com el text bíblic, l'esment exprés de la mateixa en el *De miraculis Vza-li*, les referències al món romà, la relació amb els jueus, la llengua, etc., ja bastaven per a declarar-ne positiva l'autenticitat. A tot aquest conjunt argumental, s'hi ha afegit la nova carta 12* de Consenci, segon testimoni extern de què disposam sobre la *Circular*. Per altra banda, Domínguez del Val coneix l'edició d'aquesta lletra de Consenci que hem indicat més amunt. La bibliografia solament esmenta un article, el de L.-J. Wankenne i B. Hambenne («ATCA», XX (2001), 602), posterior a la publicació de l'esmentada carta. No ens convenç que la *Circular* fos redactada l'any 417, per les raons adduïdes en aquest anuari, XX (2001), 663-665. El nostre acord amb l'autor és clar, quan exclou que l'*Altercatio Ecclesiae et Synagogae* sigui de Sever. Quant a la datació ens sembla convincent el que diu. En aquest mateix volum, recensió segona de la secció següent, hom pot veure la recensió de l'edició d'aquesta obra, publicada a cura de J. N. Hillgarth, dins el «CCL», 69A (1999). Per cert, que una nova edició o, millor, reedició, de la «BAC», 621, Madrid 2002, 683-710, torna a reproduir el text de la *Patrologia Latina* 42, 1131-1140.

Hem esmentat ja algunes al·lusions que fan els investigadors a la presència d'Orosi a Menorca, en ocasió del seu viatge a la Hispània Peninsular, per a dipositar-hi les relíquies del protomàrtir sant Esteve, que portava d'Orient, en què, degut a les convulsions dels bàrbars, hagué de retornar a Àfrica, fent recalada a Magona (Freund, 337 i Kulikowski, 133). Comprovam una volta més que els autors s'acorden a veure Orosi com aquell 'presbyter', protagonista d'aquests fets, segons ho llegim a la *Circular*, 4, 1, del bisbe Sever de Menorca (a. 418). Per la nostra part, consideram massa primerenca la data de l'any 416, assignada a aquesta arribada a Menorca, perquè la trobem adequada per a encaixar-la en la cronologia de Sever.

La pluriculturalitat, que de qualque manera caracteritzava la comunitat jueva de Menorca, ha estat objecte de l'atenció de Santiago Fernández Ardanaz (*Pervivencia del mundo púnico*, 161). A Menorca hi havia jueus amb noms llatins, grecs i hebreus i Sever reflecteix aquest estat sociocultural, en el qual són presents les diverses llengües: 'sermo punicus, sermo latinus, sermo haebraicus' i el 'sermo gentilis'. Advertim que aquest darrer se refereix a un vestigi de la llengua prellatina, que se va parlar a Menorca, de la qual poca cosa més sabem, fins ara.

La *Circular* se va difondre mitjançant una xarxa prou activa de comunicacions, de la qual hem parlat en la secció dedicada a Consenci. Godoy, *El cristia-*

nismo en las Islas Baleares, 252, ho ha subratllat. L'escrit de Sever, al seu torn, revela una gran capacitat de moviments de la comunitat jueva de Magona.

TERCERA PART: RESUMS D'ESTUDIS RECENTS

Les èpoques tardorromana i bizantina cada cop tenen més conreadors. Aquest fet configura progressivament una historiografia molt més rigorosa i ensems vigorosa, amb una elaboració acurada, a partir de les noves troballes arqueològiques i, venturosament, a partir de nous textos. En donam unes mostres en aquests apunts.

Andreu MUÑOZ MELGAR, *El cristianisme a l'antiga Tarragona. Dels orígens a la incursió islàmica*. (Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós. Arquebisbat de Tarragona. Lliçó inaugural del curs 2001/2002) Tarragona 2001. 87 pp.

Amb aquest treball, l'autor pretén substituir una sèrie d'estudis, que arranquen d'una conferència que li fou encomanada pels vols de 1991. El present estudi s'articula en sis capítols, en els quals intenta deixar ben establert l'estat de la qüestió. Nosaltres ens centrarem en copsar sobre tot allò que l'autor ha sintetitzat des del camp dels textos, que il·luminen la història d'aquesta seu primada.

El plantejament dels orígens és força prudent i gens maximalista. Fins i tot hom creuria que podria treure més derivacions per a Tarragona, a partir dels coneguts passatges de St. Ireneu, Tertul·lià i St. Cebrià. És d'agrair com matisa els orígens del cristianisme tarraconense, tot aprofitant les troballes de ceràmica nordafricana. Tal vegada hàgim de dir que els orígens pogueren ser diversos, en uns temps molts fluctuants, i que a la Hispània les comunitats durant temps difícils de subjectar a calendari varen configurar-se paulatinament com els fou permès.

Quant a la consolidació de l'església tarraconense en el s. III, no hi ha cap dubte i les actes martirials de st. Fructuós en són un bon testimoni. Tot i que l'autor matisa la seva afirmació sobre la general acceptació de l'autenticitat d'aquest inapreciable document, tal vegada a finals del s. IV fou més retocat del que sembla, sens que la substància de la narració en sortís perjudicada. Són ben adients els intents de contextualitzar la persecució de la segona meitat del s. III, que tendia a desarticular les comunitats cristianes, escapçant-li els dirigents, car l'imperi romà ja havia assolit un coneixement del que era el cristianisme.

És interessant com se situa la primera decretal papal, adreçada pel bisbe de Roma Sirici al que ja devia exercir de metropolità a Tarragona, encara que el primer bisbe que és conegut sota aquest títol és Ticià. Pels volts de l'any 419, com recull Muñoz i Melgar, aquest metropolità hagué d'intervenir en un afer

que va pertobar la Tarraconense, al menys en l'eix que davalla d'Osca-Lleida-Tarragona. Les informacions ens han arribat, com llegim, a través d'una carta de Consenci, un hispà retirat a Menorca, el qual mantenia forts vincles amb els bisbes i monjos de la Tarraconense. Aquestes informacions les devem a la troballa de l'esmentada carta, feta pel Prof. J. Divjak, l'any 1974. La reconstrucció dels fets és prou interessant. Assenyalem que l'episcopologi de diverses seus queda enriquit, així com hi guanya la institució metropolitana i la praxi sinodal. Les relacions amb la Narbonesa i amb la Baleàrica són paleses. Hom desitjaria que, en una propera edició, l'autor se ves en cor d'encarar amb extensió, i per primer cop des de la Catalunya actual, la presència del priscil·lianisme a la Tarraconense, des de tots els angles possibles.

Hom aprecia el profit que treu l'autor de les excavacions en tots els àmbits que se realitzen a Tarragona. Les relacions econòmiques i culturals hi surten reflectides.

L'episcopologi també se presenta amb varietat de formes. Tal vegada recents estudis sobre les dinasties episcopals puguin encara ser més conegudes, com per exemple la que va preocupar el metropolità Ascani, com era la de Nundinari de Barcelona, que va ocasionar diverses cartes al bisbe de Roma i la intervenció d'aquest.

En un sol punt ens decantam de l'exposició de l'autor: no diríem que els bisbats de Menorca, Mallorca i Eivissa, en temps del rei visigot Wamba, varen caure dins la remodelació de les divisions eclesiàstiques que el monarca pogués fer. Hi ha dos motius que ho dificulten. El primer és que les Balears i Pitiüses mai no varen tenir sobirans peninsulars, fins al s. X. Per això cal fer una història de les Balears diferenciada de la peninsular, car romangueren encara durant dos segles sota domini bizantí, no sabem si amb qualificació de província. Probablement no. I, en segon lloc, cal ser molt circumspectes amb el tractament de la divisió provincial de Wamba i també amb bona part dels estudis que encara se produeixen, a partir d'una projecció d'inquietuds extracientífiques sobre les estructures metropolitanas i diocesanes tardo-romanes i medievals.

Després de l'agradable lectura d'aquest llibre, consideram que el treball de l'autor ha aconseguit allò que ja fa anys li demanaren i que ara podem fruir, fins i tot fora dels prestatges de les biblioteques que serveixen les publicacions especialitzades.

Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya, III, (P-Z) Barcelona, Editorial Claret i Generalitat de Catalunya 2001,

La presència de les cartes de Consenci al diccionari ha originat una bona quantitat d'articles i n'ha enriquit d'altres ja clàssics en obres conseqüents. Solament ens pertany esmentar-los i retre compte dels aspectes singulars que hi podem observar. Començam per l'article dedicat al *primat de Tarragona*, de Miquel Barbarà i Anglès, p. 149, que esmenta la nova figura de Ticià. A les pp. 150-152 llegim l'article de Manuel Riu, *priscil·lianisme*. No entrarem directa-

ment en els plantejaments generals, que tanmateix els trobam desconnectats de la recent literatura general, i hispànica en particular. Quan a les referències a Consenci, ens distanciaríem de l'autor en diversos punts. Solament és l'*ep* 11*, i no les dues noves cartes, la que esmenta les aventures del monjo establert a Tarragona. Ens sembla un anacronisme que se refereixi a Ticià amb el títol d'"arquebisbe". Tampoc va ser aquest el qui va voler picar Frontó. No sembla que el bisbe sense seu coneguda, Agapius, que va ser el protagonista de les violències, arribàs amb les mans al monjo, car el text diu que fou contingut pels altres bisbes (l'*ep* 11*). No se tracta d'una qüestió de bons modes, sinó de lectura dels textos. Tampoc varen ser els bisbes de Lleida i d'Osca els que contribuïren a pacificar l'assemblea episcopal, car el primer feia els ulls grossos amb els priscil·lians, i el segon era un dels seus protagonistes. Vegeu-ho a la veu *Sagiti*, Bisbe de Lleida (p. 313), escrita per Carme Torres i Graell. Esmentem, encara, els articles *Sever* (p. 441) prevere priscil·lià, de Salvador Ramon i Vinyes, autor també de la veu *Titcià* (p. 541), primer bisbe hispànic conegut amb el títol de metropolità i que ho era de Tarragona. Aquest metropolità torna aparèixer a l'article *Tarragona, arquebisbat de*, (502—505, cf. pp. 502 i 504) escrit pel mateix autor. Hom desitjaria una actualització bibliogràfica per a tots els articles que hem esmentat, la qual cosa ja se podia observar en els publicats en els dos volums anteriors. Amb tot, la Tarraconense en surt històricament prou enriquida.

Margarita VALLEJO GIRVÉS, *La ausencia de Ibiza y Córcega en la Descriptio Orbis Romani de Jorge de Chipre y en la Chronographia de Theophanes*, dins «*Erytheia*. Revista de estudios bizantinos y neogriegos», 15 (1994) 23-32.

L'estudi comença observant com Jordi de Xipre i Teòfanès ometen els noms de Còrsega i d'Eivissa amb la qual cosa se distancien de Procopi, el qual a la seva narració de la conquesta bizantina de les Illes Balears, pels volts de l'any 534, sí que els inclou. L'autora intenta fer un estudi comparatiu amb altres textos que, com observa, són ben pocs, si bé molts més del que suposa. Una bona part es poden llegir, amb la traducció acarada, al nostre recull *Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, II, Mallorca 1992, pp. 130-151.

Una possible causa de l'omissió podria raure en què els dos autors parlarien de les Balears estrictament dites, i ometrien les Pitiüses. Nosaltres no faríem molta força en aquest punt, car l'administració romana sembla que va contribuir que aital distinció romangués com una dada per als erudits. De fet, hi ha textos tardans que parlen de les Pitiüses, però són escadussers.

Consideram important que l'autora recordi la *Carta del Cel*, suposadament rebuda pel bisbe Vicenç d'Eivissa, vers l'any 595. Se tracta d'una dada que queda ben ressaltada, per tal de recordar que Eivissa era un territori històricament viu. Però no veuríem tan clar ni que el recurs del bisbe Vicenç a Licinià de Carthago mostri que aquesta ciutat fos una seu metropolitana, ni que Licinià respongués com a bisbe i no coneixem cap raó seriosa que ens faci pensar que mai

les Balears tinguessin dependència ni administrativa ni eclesiàstica de Cartagena (cf. *Orígens*, pp. 413-438 i *ATCA*, 20 (2001) 694-697).

L'anàlisi ben esmicolada de les diverses hipòtesis deixa ben clar que l'omissió d'Eivissa i Còrsega no depèn d'una hipotètica inferioritat d'aquestes illes per comparació a Mallorca i Menorca per una banda i a Sardènia per l'altra; ni tampoc és fruit d'una determinada intencionalitat ni d'un error en la transmissió textual dels escrits, sinó que l'explicació més convincent, com escriu Vallejo Girvés, la trobam en els deficients coneixements geogràfics dels autors. Les proves se podrien multiplicar, fins i tot prenent-les dels geògrafs i historiadors àrabs (cf. *Orígens*, I (1991) pp. 443,446), dels annalistes carolins (*Ibid.* II, 140-142) i de les cròniques sobre les incursions normandes, que esmenten a vegades Formentera i ometen Eivissa (*Ibid.*, p. 144).

Estudis com els de Margarita Vallejo Girvés consoliden una etapa de la història de la mediterrània occidental, ben descurada en general o engolida per la que escriuen retrospectivament els que suposen que el món hispànic sencer va ser conquerit pels àrabs l'any 711.

José ORLANDIS, *Gregorio Magno y la España visigodo-bizantina*, dins *Estudios en Homenaje a don Claudio Sánchez Albornoz en sus 90 años*, dins «Cuadernos de Historia de España» I, Buenos Aires 1985, 329-348.

L'autor, al final del seu llarg article, contribueix a clarificar la peculiar via històrica de les Balears, car, com recorda, formaven part de l'Imperi bizantí (p. 346).

Quant a la missió de Johannes, defensor, enviat per Gregori Magne a Màlaga, amb la missió adjacent d'aturar-se a Cabrera (Reg. Ep. XIII, 48) solament recorda que havia de corregir abusos disciplinars en el monestir de l'illa. Creiem que una semblant missió, si no hi va haver implicacions exteriors, comercials, o de pirateria, és difícil d'explicar.

Rafael GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, *Las cartas de Gregorio Magno al Defensor Juan. La aplicación del derecho de Justiniano en la Hispania Bizantina en el siglo VII*, dins «Antigüedad y Cristianismo», 14 (1997), 287-298.

L'article pertany a la història del dret antic. L'autor suposa que, també a les Balears, com a Itàlia, hi va ser promulgada la codificació de Justinià (289). Quant al problema ben definit, de la recalada del defensor Joahannes a Cabrera, González, seguint Orlandis, (vegeu més amunt), creu que tenia com a objectiu combatre la laxitud disciplinar del monestir illenc. Johannes hi va ser enviat per Gregori Magne, molt interessat pel dret romà (292).

Johannes DIVJAK, *Epistulae*, dins *Augustinus Lexikon*, 2 (Basel 2001), 894-1057.

Aquest dens i altament especialitzat article té per a nosaltres l'avantatge que surt de la ploma del mateix autor que l'any 1974 va descobrir a la Biblioteca Municipal de Marsella les noves cartes de st. Agustí, entre les quals se'n troben dues de Consenci.

Després d'estudiar el gènere epistolar a l'antiguitat, en el cristianisme primerenc, entra en la temàtica referida a sant Agustí. Sintetitza allò que és conegut sobre el procés de configuració de les diverses col·leccions epistolars augustinianes i de la seva recepció, dedica un espai a les noves cartes (c. 919) i explica els criteris que ajudaren a garantir la seva autenticitat, esmentant les de Consenci. Cal no passar per malla, en la història de la transmissió de les cartes augustinianes, que Eugipi, al s. VI, es va incorporar passatges abundosos de les dites cartes. Entre les devuit que cita, s'hi compten les dues adreçades a Consenci, la 120 (*ex epistula de trinitate ad Consentium*) i la 205 (*De corpore domini post resurrectionem. Ex epistula ad Consentium de eadem re consulentem*) (p. 915).

La presentació de les tres-centes tretze peces epistolars és força detallada, i organitzada en grups, en els quals cada carta se presenta seguint la numeració tradicional, indicant a qui va adreçada, qui la remet i la 'salutatio', que tants d'indícis ofereix. La presentació, a més, en la mesura tolerable per a un diccionari, ofereix el context històric de cada peça i un resum del contingut.

Totes les cartes de Consenci i les que li adreçà sant Agustí se troben ressenyades i descrites entre els plec de cartes privades (cc. 922-947) a la secció I 1 i), en les cc. 946-947, i amb una referència a I 4, que presenta els *Commonitoria*, ep. 11* i 12* (Divjak). A la descripció, que segueix l'ordre actual segons el qual són editades les lletres, solament hi ha una referència a la descripció esmentada, i així les ep. 119 i 120 s'enumeren en la c. 971 i la 205 en la 994, mentre les 11* i 12* ho són en la 1021. A l'apèndix primer, sobre la cronologia epistolar, Divjak admet les noves aportacions que ressituen les cartes conegudes d'antic en un ordre invers (cf. 946): les ep. 119 i 120, ambdues a l'any 415 (c. 1032), i la 205, un temps abans, entre els anys 414-415 (c. 1033), mentre les ep. 11* i 12*, se daten amb els anys 419 i 420, respectivament (c. 1036). L'apèndix segon, que conté el llistat dels corresponents de st. Agustí, esmenta Consenci a la c. 1038.

És ben d'agrair aquesta nova aportació del prof. Johannes Divjak a la consolidació d'unes dades cabdals per a la història de la Baleàrica i de la Tarraconense en general, i fins i tot per a l'extensió no just del priscil·lianisme a la Narbonesa (c. 948) sinó que també ens documenten un moviment cultural, amb especial incidència de la teologia, que desconeixem en bona part, i ens mostren com la Mediterrània Occidental era solcada pels vaixells amb una intensitat que ajuda a explicar les deixes del món africà a les Illes Balears i a la Tarraconense.

RECENSIONS

Josep SASTRE I PORTELLA, *La Carta de Sever de Menorca. Anàlisi de les principals citacions bíbliques*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis. Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura 2000, 100 p.

Ens felicitem perquè, després de Mn. Antoni Roig i Rexac (1787), un menorquí, Mn. Josep Sastre i Portella, hagi parat esment en aquest testimoni històricament ric i culturalment envejable. Altres publicacions, algun cop bellament editades, no han suposat un avanç, comparable al dels dos autors que esmentam. L'obra que ens pren l'atenció és fruit d'un treball escolar, com també ho va ser el de la primera edició crítica, preparada pel P. Gabriel Seguí i Vidal (1937). És important remarcar-ho, no solament pels condicionaments metodològics i d'estil, ans també, en el cas de Sastre i Portella, perquè la presentació de la seva tesi de llicenciatura a l'Institutum Patristicum Augustinianum de Roma es va realitzar l'any 1990. Com bé ho podem observar, la rica bibliografia dels deu anys posteriors no hi pogué trobar cabuda, tot i que l'autor ha fet alguna excepció per a obres posteriors.

La primera de les dues parts que configuren la recerca se dedica a la historiografia sobre l'escrit severià. Arranca en l'estudi de Seguí, el qual havia resumit satisfactòriament les aportacions anteriors. Malgrat el seu interès, Sastre i Portella no assolí consultar altres dues tesis de llicenciatura, la més antiga presentada a la Universitat de Salamanca, de J. L. Ramírez Sádaba, (1968) i l'altra de Baudouin Hambenne, a la Universitat de Lovaina Nova (1984) Vegeu allò que en diu Sastre a la p. 17. D'ambdues en retérem compte dins «ATCA», XX (2001), 654-655, 658, 685, 686, 687-689. Sastre i Portella reafirma l'autenticitat de la *Circular* i precisa que, a l'hora de catalogar-la, uns autors prefereixen considerar-la una peça hagiogràfica i d'altres un escrit polèmic contra els jueus.

Si haguéssim de fer una observació a aquesta primera part, diríem que tal vegada hauríem de rebaixar la importància atorgada a les interpretacions de Peter Brown (cf. «ATCA», XX (2001), 679) per una banda, i a les de M. Dulaey i J. Amat, pel que fa als somnis. També consideram que l'ús que Sever fa del terme ‚missa‘ és més significatiu del que podríem suposar. Ens sembla molt ponderat el posicionament de l'autor, quant a la intervenció de Consenci en la redacció de la *Circular*, tot i que personalment consideram que va ésser més decisiva.

No volem deixar de recollir la pertinent observació que fa l'autor, quan se fixa que l'exemplar de la *Circular* que se'ns ha transmès devia anar adreçat a un bisbe concret (34), per més que l'escrit tingués uns destinataris molt genèrics.

En el capítol II, primer de la segona part, resumeix la Carta, dóna el calendari dels esdeveniments i presenta les citacions bíbliques, que estudiarà al capítol III. Ens diu que Sever no comença reflexionant sobre l'*Esriptura*, sinó que cerca els textos que emparen les seves tesis i les seves gestes. Així acaba el capítol II.

En el capítol III, quan estudia les esmentades citacions, és quan llegim les aportacions més interessants de l'estudi i les més noves. L'autor ha resseguit els antecedents de les diverses interpretacions, que podem deduir de la manera amb què Sever addueix aquests testimonis. El resultat més obvi és que, des del punt de vista de la teologia en general, les pot classificar, globalment, com a dependents de la tradició africana. Aquesta aportació, que no exclou altres contactes, no desdii gens ni de les dades arqueològiques sobre els elements d'origen cristià trobats a les Balears, ni tampoc del que ens permet deduir la història de la *Carta de Sever*, ni dels contactes que mantenia Consenci, qualsevol que pogués ésser la seva intervenció en la redacció de la *Circular*. Tal vegada aquesta vinculació amb Àfrica podria ésser confirmada, si hom emprengués la tasca d'estudiar l'exegesi severiana des de l'angle de la tradició literària en general, car, com és sabut, l'exegesi bíblica cristiana deu molt a la jueva i a la que practicaven els grecs i els romans en les seves escoles i escrits. És un suggeriment que surt fora de l'abast que l'autor va voler donar a la seva recerca; però pot ésser d'alguna manera pertinent.

Una altra aportació de Sastre i Portella, ben escaient, és que els texts adduïts per Sever pertanyen en bona part a la catequesi baptismal, que era la pròpia del temps en què degué ésser re-

dactada la *Carta*. De fet, tot i que el catecumenat durava alguns anys, s'accentuava en el temps pre- i post-pasqual. És ben clar que en aquestes catequesis Sever va trobar ja disposades les Escrip- tures per tal de poder agombolar la seva campanya, que havia de menar al baptisme de la comuni- tat jueva, com així ho narra.

És ben important que Sastre i Portella hagi assolit aquests resultats, en un estudi que, com hem dit, té un caràcter acadèmic, el que ens fa esperar que retornarà sobre la literatura cristiana tardo-ro- mana que, amb tanta exuberància, ha enriquit la història del cristianisme mediterrani occidental, i més en concret el de la Baleàrica i la Tarraconense, amb especial incidència a Menorca.

Josep Amengual i Batle

Altercatio Ecclesiae et Synagoga, cura et studio J. N. HILLGARTH, «Corpus Christianorum. Series latina, LXIX A», Turnhout, Brepols Publishers 1999, pp. 1-53.

Quasi mig segle separen les dues modernes edicions d'aquesta peça, que pertany a la polèmi- ca cristiano-jueva de l'antiguitat. Devem ambdues publicacions a l'hispanista britànic Jocelyn N. Hillgarth, afincat a Mallorca, tot seguint una herència paterna, deguda a l'exercici del consolat del seu país a Mallorca, del pare del nostre autor.

La present edició millora, des de diversos angles, la publicada al «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», l'any 1955, tot i que el tom 30, que ens ocupa, corresponia als anys 1947-1952. Com assenyalava l'autor, ni l'edició crítica de la *Circular* del bisbe Sever de Menorca, feta pel P. Gabriel Seguí Vidal, l'any 1937, el qual d'alguna manera vinculava el bisbe menorquí a l'*Altercatio...*; ni l'edició d'aquest escrit tingueren gaire ressonància. És ben d'agrair que, en llengua anglesa, Hillgarth hagi volgut contribuir a alliberar les publicacions illenques del desco- neixement exterior per mor de la insularitat, totes, i a causa de ser publicades en català, algunes, com precisa encara més en una seva ressenya dins «Speculum», 69 (1994), 729-731, pretensió que té més èxits a l'estranger que no en el món hispànic, tretes algunes excepcions.

Va ser aquesta implicació suposada de Sever en la redacció de l'*Altercatio...* allò que va induir Hillgarth a interessar-se per aquest escrit. Tanmateix s'ha de descartar aquesta relació, i també ja fa anys que hom va prescindir de tota connotació seva amb les restes arqueològiques menorquines.

Remarcam un incís de la introducció que ha preparat l'autor, amb el qual assenyalava la dife- rència entre la *Circular* de Sever i l'*Altercatio...* Mentre el bisbe demostra en la seva lletra un in- terès extrem en la conversió dels jueus, l'*Altercatio* pondera la inferioritat jurídica de la Sinagoga i hi descobrim un desdeny per la religió jueva (6 i 7), tot i que és ben lluny de les incitacions mo- dernes al racisme.

Quan a la datació del nostre escrit, Hillgarth pot establir que la legislació romana li permet establir l'any 438 com a terme 'post quem' hom va redactar aquest escrit polèmic. Tot i que les aparences són que pertany a l'època de l'Imperi Romà, caldrà considerar l'obra com a pertanyent al s. V, tot prescindint de la deposició de l'emperador Romulus Augustulus (a. 476), atès el poc relleu que va tenir.

Els africanismes que hom ja havia registrat en l'escrit (8-9) fan que Hillgarth el consideri com una obra d'un jurista nord-africà. Algunes característiques de l'ortografia, que se coneixen en altres escrits hispànics, fan pensar que, al menys, l'escrit se va transmetre atravesant la Hispània. Més encara, Hillgarth ha identificat alguns passatges de Julià de Toledo (+ 690) en els quals ressona l'*Altercatio*.

Quant a l'edició del text, són dotze els manuscrits emprats, això sí, en mesura críticament di- versa. Per una banda, Hillgarth no s'ha deixat impressionar davant la simple antiguitat dels còdexs. Modern no equival a més deteriorat. Ha establert dues famílies de còdexs. L'una, representada sola- ment pel còdex de Monte Cassino, 247 (=C), del s. XII, al qual atorga una clara preferència, i els al- tres quatre manuscrits, dels ss. IX-X i d'origen germànic, queden englobats sota la sigla ,f.

Atesa la impossibilitat de reproduir exactament el text original, l'editor ha prescindit de les variants merament ortogràfiques, a diferència de l'edició de 1955, en la qual les havia considerat.

No manca la cura a recollir les aportacions dels editors anteriors, entre les quals esmenta la d'Amerbach, de 1506, les dues d'Erasme de Rotterdam de 1531 i 1555, i la publicada per Jean Paul Migne, a la *Patrologia Latina*, 42, 1131-1140, que va recollir elements de les diverses edicions anteriors.

Indubtablement, la polèmica cristianojueva queda millor reflectida amb el nou text, la qual cosa permetrà defugir anacronismes atropellats. La història de la cultura i de la llengua llatina hi surt guanyant, amb un testimoni que mostra la seva solidesa i qualitat, fins i tot quan el poder polític a l'Occident havia passat a altres ceptres. No oblidem que una certa legislació medieval referent als jueus pogué trobar una inspiració, encara que fos indirecta, en aquest tractat.

Cal, doncs, agrair al Prof. Hillgarth haver-se dedicat a centrar i editar aquest escrit, malgrat que no pertanyi a cap dels grans autors i menys a st. Agustí, tot i que sovint s'ha transmès entre obres augustinianes i pseudoaugustinianes.

Josep Amengual i Batle

Antoni LLORENS I SOLÉ (+), *Els documents dels segles X i XI, de l'Arxiu Capitular de Solsona*, dins «Urgellia», XI (1992-1993 [1994]), 301-486.

Antoni BACH I RIU, *Els documents, del segle XI, de l'Arxiu Capitular de Solsona*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 37-334.

Suara, en presentar els documents del segle XI, conservats a l'Arxiu Reial de Barcelona, el prof. Pierre Bonnassie, en galejava la publicació recordant que si fins ara per manca de base documental, el coneixement del segle XI seguia restant en la penombra, si no embolcallat de tenebra, aquell bloc d'actes notariais eren com l'aurora d'un sol que clarificaria la situació i permetria de començar de veure-hi clar. I veus ací que gairebé de forma simultània ens trobem a les mans o damunt la taula el text complet d'altres quatre-cents onze diplomes solsonins, que s'han de sumar als 1.217 (em penso que no m'he equivocat: mil dos-cents disset!) datats els mateixos segles i conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell successivament publicats entre el 1980 i el 1987 en les pàgines dels volums d'«Urgellia», III-VIII, per l'amic dom Cebrià Baraut (i el nostre anuari ha estat amatent almenys a donar-ne notícia i a intentar de valorar-los tal com mereixen). Tenim, doncs, que de l'antic bisbat d'Urgell són afegits als fonaments, que han de permetre de bastir la nostra coneixença del segle XI, més de mil sis-cents actes notariais, que no sols són importants pel nombre, ans per la qualitat, en el sentit que, tant com els de l'Arxiu Reial donen sobretot notícia de les relacions entre personatges o institucions oficials, els urgellitans i solsonins, com si toquessin més de peus a terra, han deixat constància de moments normals de la relació diària entre les persones o entre aquestes i les institucions o les autoritats locals, tot i que no manquin, sobretot al principi, donacions o vendes comtals (326/6; 329/11; 330/14; 332/17; 338/25; 339/26; 341/30, 436/152, 395/102, 420/132, etc.), ni algun judici davant el tribunal del comte: 336/23.

Ja en la trentena de documents del segle X (322-339 i 451-456) es poden fer observacions d'interès: els escrivans tenen davant els ulls mostres de documents, que copien, sobretot la que comença *Per banc scripturam...*, que manté el predomini durant pràcticament tot el segle, encara que de tant en tant en comparegui alguna altra, com el *Certum quidem et manifestum est...* (167/298, del 1089) o la seva variant *Manifestum est enim quia sic placuit...* (49/171, del 1071), i que cap a darreries de segle els escrivans notaris siguin més capaços d'elaborar ells el text d'un document; algun fins i tot es permet qualche floritura com la d'encapçalar l'acte jurídic amb dos versos no sé si gaire poètics: «Sub sacro sempiterni nomine regis // cum auctoritate gotice legis». Potser seria interessant per a copsar l'evolució almenys de les cartes de poblament, fixar-se en la del 21 de setembre del 954, en què el lloc de Fontanet, vora Piera al comtat de Barcelona, és donat a quinze habitants, sota forma de ‚pactum et conventio‘, amb la condició de ‚domum edificare et ipsos ermos tragere a cultura‘, l'obligació de construir-hi ‚ipsa turre in comuno‘ (325), i la de donar el quint dels raïms i la tasca dels altres productes agraris (324-325/4); i prosseguir esbrinant què passà en temps posteriors amb aquells quinze repobladors i quina fi feren les propietats de cada un (cf. 343/33; 382/86; 392/98).

Aquests comptats documents del segle X també permeten d'assistir als primers passos de la llengua catalana, ben establerta en els topònims, fins i tot en els que hom encara recobria de vestidura llatina: ‚Fontaneda‘, ‚Rivo Nigro‘ (323/1), ‚Timoneta‘, ‚Lavanciense‘ (323/2; al cap de poc, ja serà ‚Timoneda‘: 333/17 i 334/19), ‚Madrona‘, ‚castel de Miralles‘, ‚Pinel‘ (324/3), ‚rio Riard‘, ‚Ciresa‘ (334/19); ‚Salsa‘ (334/20); ‚ipsa Serra‘ (336/22); la progressió de la llengua en deu anys es pot veure en dues compravendes d'una mateixa propietat, la d'Isanta, els anys 990 i 1000, respectivament; en la del 990 trobem les grafies ‚Kanavita‘ i ‚molinum rodarium‘, noms que deu anys després ja són ‚Canavita‘ i ‚Canavida‘ i ‚molino roder‘ (330/14 i 337/24); Isanta tornarà a sortir en aquesta documentació (343/32).

A mesura que avancem en el segle XI, en anirem adonant de la novetat dels antropònims compostos, que semblen ja ben establerts el 1023 (Gontrado de Rioalbo, Oliba Senfret, Raimon Gitardo: 357/51); i dos anys després ben assumits entre els pròcers (Guifret Ollomar, Richolf de Kastro Edrale, Mironi de Pontis, Bonofilio Sancio, Mironi Sancio, Hostem de Kastro Pollit: 359/54) (en canvi, el 954 tant els quinze repobladors de Fontanet/Piera com el donant, els testimonis i l'escrivà porten noms únics: 324-325). L'altra novetat podria ésser la progressiva ampliació del territori, car, si d'una banda, encara el 1041 hi ha el record d'aprisió de terres a Peramola (383/87) i al cap de poc, el 1044, d'una altra a El Llor (388/93), immediatament som informats que aquest darrer lloc es troba ‚in ipsa Marcha‘ (389/1); uns quants anys més tard, el 1070, encara trobem record d'una aprisió a Ivorra (II/48/170).

En aquella mateixa contrada entre Solsona, Cardona i Cervera assistim a un fenomen ara difícil de comprendre, com és el de l'estalonament entre els comtats. No cal dir que Solsona pertany al d'Urgell i tant els comtes com els bisbes són amatents a fer-ho constar; però no gaire quilòmetres vers sud-oest, tant Vallmanya com Pinós i fins i tot Portell, en plena Segarra, formen part del comtat de Berga (390794/4-5; 391/96; 427/140/5, 433/148/4; i II/59/183); en canvi un llogaret anomenat Calonge, de Cardona, constava pertànyer al comtat d'Osona. En punt de localització, hom es pot trobar amb l'agradable sorpresa que al cap de vora mil anys els punts de referència segueixen essent els mateixos: ‚in castrum Rinero, in locum qui dicunt ipsa casa de Susanna, prope ipsa via publica‘ (362/58): era el 1029; ara, només que canviem ‚casa de Susanna‘ per ‚Santa Susanna‘, tot segueix essent vàlid: terme de Riner, al costat de la carretera de Solsona a Manresa, parròquia de Santa Susanna.

Però s'equivocaria qui donés per segur que les pàgines que ens ocupen només són riques (i com!) per a les comarques del Solsonès, el Cardener i la Segarra, car no manquen les compra-ventes d'una o de més cases ‚in muro civitatis Barchinone‘ (421/133, del 1061); II/50/172; II/78/205); però segurament allò que és més frapant és el plec de documentació relativa a Piera: sense pretensió d'ésser exhaustiu, ultra la ja recordada carta de poblament als quinze repobladors, puc assenyalar el document pel qual la comtessa Riquilda en feia donació al fill Guisalbert, bisbe de Barcelona, el 1041 (382/86; trobem d'altres diplomes a 392/98 i 410-411/121). Més encara, els nostres avantpassats de fa mil anys sabien amb precisió quin era el ròdol que els feia de pàtria: car hi havia una pàtria espiritual, la de la ‚christianitas‘, amb tres punts de referència extrems, el Sant Sepulcre, Sant Pere de Roma i Sant Jaume de Galícia; però n'hi havia una de més immediata, que arribava pel Nord a Santa Maria del Puig, i, baixant pel Nordest, passava per Sant Pau de Narbona, per Santa Maria de Montserrat, Santa Maria de Navarcles, Sant Pere de Viladecavalls, Sant Fruitós de Bages, Santa Maria de Solerols i Santa Maria de Barcelona; aquesta, almenys, era la pàtria d'aquell Isarn Bernat que feia testament el 1070 i assenyala deixes per a les dites esglésies (448/167); quant al Sant Sepulcre, no mancava qui el 1037, decidit a anar-hi, abans feia testament (376/78). Col·locats en context de topònims, recordem-ne un de ben poètic, documentat a Solsona el 1071: ‚Piula Moxó‘ (II/55/177/6).

Dins aquesta pàtria, ben assegurada amunt i avall dels Pirineus, la societat que hi viu (i que se seguia regint per la *Lex gotborum*: 367/65; 415/126; 441/158; 442/159; II/73/199 i 200, etc.), començava d'experimentar modificacions de llarga durada. No sé fins a quin punt ho podia ésser la introducció del doble nom en l'antroponímia, a la qual ja m'he referit; certament ho era la progressiva introducció de les infeudacions i subinfeudacions o dels sotssenyorius; el mateix comte d'Urgell el 1049 donava en alou a algú, constituint-lo senyor feudal «de ipso castro cum ipsa villa et illorum terminis et illorum agecenciis», en aquest cas amb una motivació inusual: «per emen-

da de ipsa chonestabilia» (395/102-103); el 1071, una venda de castell feia constar que el senyoriu hi era inclòs (II/53/175); si no m'erro (i és ben possible) la primera manifestació de l'incipient feudalisme en pla inferior al comtal es trobaria en la ,convenientia' en virtut de la qual el 1047 era sotsinfeudat el castell de Timoneda (394/99); molt més ric en detalls d'obligacions mútues és la relativa al ,castrum' de Portell, en la qual una part és en català: «Et si non donave ipsa chavelleria de tera...» (428/141): era el 1066; n'hi ha d'altres a 429/142; II/80/206, etc.; posats en aquest marc feudalitzant deu ésser més significativa d'una resistència popular la concessió comtal de franquesa als habitants de la Vall de Lord, als quals reconeixia, també per al futur, la facultat de «qualem sibi expecierint senioem ex fidelibus meis qui eos regant sub me, ipsum habeant senioem» (436/152)

No cal dir, però, que el centre d'aquests quatre centenars llargs de documents és l'església i canonja de Santa Maria de Solsona i que el moment culminant d'aquesta és la seva dedicació el 1070, en una data que potser era significativa: un vuit de desembre (450/169); entorn a la dita solemnitat, en efecte, es concentraren una sèrie de donacions, realitzades tant abans com després d'aquella: no sé si la donació del poble de les Pallargues, feta per bisbe i canonges de la Seu a església i canonges de Solsona el 1061 ja era intencionada a afavorir la construcció de l'església romànica; però el cert és que immediatament abans d'aquell 8 de desembre del 1070 les donacions sovintegen: 440/157 a 447/165 i 450/168, i que després encara augmenten (i ja es troben en el lliurament segon): 48/170; 49/171; 50/173; 52/174; 54/177 a 58/181; 60/184; 68/194; 70/196 (donació comtal); 71/197; 76, 202; 77/203; 80/207. Santa Maria de Solsona ens ha col·locat en ambient religiós: hi pertanyia també la ,fraterna de Sancta Margarita'? I, suposada la resposta afirmativa, què podia ésser: una agrupació de vida comunitària o una germanat de seglars?

Les donacions a Santa Maria de Solsona entorn la festa de la consagració de l'església no són sols certificat de la generositat dels fidels i dels béns posats a disposició del temple i de la canònica adjacent en aquella escaiença, ans criden l'atenció des del punt de vista cultural; aquesta és almenys la impressió que fa la lectura d'encapçalaments com aquest: «Propheticis atque evangelicis instruimur documentis necnon et bonorum hominum informamur exemplis, ut de rebus nobis a Deo conlatis honoremus Deum in sanctis suis» (II, 241-242); o també: «Panditur luculentissime omnes homines periti divinarum scripturarum, donatio, si facta fuerit ex propria voluntate, roborem in omni tempore optineat» (II, 248), o encara el ,prologus galeatus' de II, 249, núm. 377, l'extensió del qual m'excusa de reproduir-lo (líns. 1-9); un bell llatí!

La classificació dels documents i la diversitat de monedes (311-318) és assenyalada en les pàgines inicials (302-305 i 319-320 i II, 38), on també es pot veure la taula de les monedes i dels preus pagats per béns diversos (II, 40-45).

Editors, doncs, i revisors (cf. 37, nota 1) d'aquest bé de Déu mereixen tot el reconeixement i gratitud dels possibles lectors i en particular dels estudiosos del nostre segle XI; i no hi escatimem pas els nostres.

Josep Perarnau

Jesús ALTURO I PERUCHO, *El llibre manuscrit a Catalunya, orígens i esplendor* (Col·lecció Som i Serem, 14), Barcelona, Generalitat de Catalunya 2000, 291 pp. i il·lustracions a color.

Dans sa collection ,Som i Serem', dont le titre est un beau programme de défense de l'identité catalane, la Generalitat de Catalunya vient de faire une place à l'histoire du livre manuscrit dans ce qui fut la partie la plus méridionale de l'espace carolingien. C'est à Jesús Alturo, professeur de paléographie et de diplomatique à l'Université autonome de Barcelone, qu'a été confiée la tâche de présenter cette histoire: il l'a fait dans un volume de présentation magnifique, richement illustré, dans un exposé de portée générale sur la civilisation du livre au Moyen Âge, mais que J. Alturo s'est efforcé de préciser avec des exemples pris dans la documentation locale.

Les quatre premiers chapitres, soit les trois quarts du volume, sont consacrés à l'histoire du livre manuscrit en Catalogne. Histoire de l'écriture, d'abord, dont les plus anciens témoins qui

aient été retrouvés, en langue ibérique, remontent au IVe siècle avant notre ère. La période romaine est très difficile à illustrer, car il ne subsiste plus que des épaves des livres de cette époque, mais J. Alturo a réuni un joli faisceau de témoignages littéraires sur la forme du livre, sur les procédures de sa diffusion, sur l'usage qui en a été fait, des témoignages qui renouvellent avantageusement ceux qui sont le plus souvent cités.

La période de la domination wisigothique représente, pour la Catalogne, une sorte de parenthèse culturelle, non pas que la vie intellectuelle et la fréquentation des livres aient été totalement en sommeil (et J. Alturo apporte, là aussi, une série de témoins précieux de l'existence de bibliothèques et de lecteurs lettrés), mais force est de constater que presque aucune production de livres ne peut, de ce qui subsiste aujourd'hui, être rapportée à la Catalogne wisigothique. Et il est symptomatique que le chapitre consacré à cette période de l'histoire de la Catalogne ne comporte pas d'illustration, sinon, en négatif en quelque sorte, pour présenter un manuscrit dont la critique s'accorde aujourd'hui à situer la provenance en dehors de la province à laquelle on avait cru pouvoir le rapporter.

Dans ces conditions, ce qu'on a qualifié, pour l'ensemble de l'Europe, de renaissance carolingienne prend en Catalogne, avec l'intervention de Charlemagne, le sens d'un vrai départ culturel. Une renaissance qui se traduit dans un premier temps par un réveil de l'activité graphique bien avant que celui-ci ne se traduise dans la nouvelle écriture qui se développe, au même moment, dans les centres d'écriture de Gaule et de Germanie. Les témoins attardés de l'écriture wisigothique sont alors nombreux dans les chartes et documents, dont on sait combien la Catalogne est riche pour cette époque. En fait, c'est avec le Xe siècle que la Catalogne connaît un bel essor intellectuel, et suit désormais, avec l'adoption généralisée de la minuscule caroline, dans ses variétés livresque et documentaire, puis de la lettre de forme gothique, une évolution en tous points comparable à ce qui se passe au nord des Pyrénées.

De cet essor intellectuel, qui va de pair avec la multiplication de l'activité graphique et des témoins indirects de cette activité, J. Alturo dresse un bilan richement documenté, où il n'oublie pas d'inscrire la production d'œuvres scientifiques, ce à quoi j'ai été personnellement très sensible: je regrette seulement qu'il n'ait pas mis plus de nuances dans la chronologie dont il accompagne ce bilan: si le rôle de Lupitus de Barcelone dans l'introduction de l'astrolabe dans le monde latin est à bon droit présumé, encore qu'il ne puisse être prouvé, il n'est pas raisonnable de continuer de lui attribuer, comme le faisait Josep Maria Millàs i Vallicrosa, tous les titres de textes sur l'astrolabe énoncés p. 71, dont la plupart ne remontent sans doute qu'au début du XIe siècle. Quant à l'astrolabe dit de Destombes, si son authenticité n'est plus mise en doute, il ne peut être rapportée à la deuxième moitié du Xe siècle qu'avec d'extrêmes réserves, tant une datation si haute soulève de difficultés.

La richesse de la documentation disponible à compter du Xe siècle permet à J. Alturo de présenter un tableau très complet de la place du livre manuscrit dans la société catalane médiévale: existence de bibliothèques, institutionnelles ou privées, place sociologique des possesseurs de livres, y compris des dames, production et prix des livres manuscrits, destructions et vols, notamment du fait des confrontations avec les musulmans, circulation des textes et des modèles, générant des changes d'influences, dont certaines illustrations donnent des exemples frappants (on regrette, à ce propos, que l'illustration de la p. 113 soit malencontreusement inversée), statut social du scribe, et finalement permanence du livre manuscrit pendant les premières décennies, sinon même le premier siècle, de l'imprimerie, tous ces aspects de la vie intellectuelle du Moyen Âge sont passés en revue et éclairés par des exemples précis et des illustrations très bien choisies.

Le dernier chapitre fait le point sur ce qu'on connaît maintenant du processus de confection du livre manuscrit. On sait que l'étude de ce processus est défini comme une science particulière, la codicologie: celle-ci est une des plus jeunes de celles qu'on désigne collectivement comme les sciences auxiliaires de l'histoire, puisqu'elle ne remonte guère avant le milieu du XXe siècle, mais c'est aussi une des plus dynamiques, de sorte qu'on peut considérer comme décisif tout ce qu'elle a déjà permis de réunir sur les conditions techniques qui présidaient à l'élaboration d'un livre manuscrit. Supports, petit matériel du scribe, appropriation du format et de l'écriture à l'usage auquel le livre était destiné, permanence occasionnelle du rouleau portant un texte littéraire, réglure, copies à plusieurs mains ou chronologie des divers intervenants (copiste, rubrica-

teur, illustrateur), lettrines et vignettes, colophons, réclames et signatures, organisation des cahiers, repères de lecture, reliures et enchaînages: aucun des champs d'investigation les plus actuels de la codicologie n'a été négligé. On peut dire qu'on dispose maintenant, avec *El llibre manuscrit a Catalunya*, d'un véritable manuel de codicologie.

J'ai déjà souligné la présentation magnifique de ce livre. Il faut y revenir, car il est assez exceptionnel d'illustrer un texte scientifique de haute tenue avec des reproductions de cette qualité. Qualité d'abord dans le choix des originaux: la documentation est essentiellement locale, par principe, certes, mais encore a-t-il fallu la réunir, ce qui suppose à la fois des investigations sans nombre dans des dépôts dispersés bien au-delà des frontières de la Catalogne, et la main heureuse pour y trouver exactement ce qu'on souhaitait montrer. Qualité technique ensuite: toutes les prises de vue sont en couleurs et rendent admirablement le relief du parchemin et du papier ancien, qui ne sont jamais des surfaces inertes et désespérément plates, au point de rendre ce relief presque palpable. Le large public auquel est destiné ce livre a bien de la chance de se voir ainsi offrir sans réserve la contemplation d'une documentation qui lui est le plus souvent inaccessible, et d'être introduit, en somme, dans le secret du travail de cabinet des historiens de la civilisation médiévale. Il faut encore ajouter que les explications substantielles qui accompagnent chaque reproduction permettent une lecture vagabonde du livre tout à la fois instructive et agréable.

Emmanuel Poule
viceprésident du C. I. P. L.,
membre de l'Institut de France

@Jordi BRUGUERA, *El vocabulari del Llibre dels fets del rei en Jaume* (Biblioteca Sanchis Guarner, 50), València i Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 228 pp.

Jordi Bruguera, que ens havia ofert una magnífica edició del *Llibre dels fets del rei en Jaume* (Barcelona, Barcino 1991), presenta ara un recull de deu estudis, que es trobaven dispersos en miscel·lànies d'homenatge i actes de congressos -només un és inèdit- que giren entorn el vocabulari de la susdita crònica.

En primer lloc, el llibre afegeix uns 'addenda et corrigenda' a l'edició esmentada i, a més, completa la nòmina dels tretze manuscrits coneguts aleshores amb el comentari d'un de nou, el ms. O, de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, identificat per Jesús Alturó i per ell donat a conèixer en aquestes pàgines (cf. ATCA, XVII (1998), 490-506).

D'altra banda, la seva edició crítica, que fa possible la comparació de les variants de tots els mss., confirma la prioritat que els especialistes han atribuït generalment al manuscrit H, de Poble, el més antic, enfront dels altres, especialment els C, D, E, N, més moderns i, segons ell, de valor inferior. El susdit coteig de formes i variants dels diversos mss., d'un costat, ajuda a entendre millor passatges obscurs o discutits de la *Crònica* i, de l'altre, fa avançar els nostres coneixements sobre història de la llengua. Efectivament, Jordi Bruguera matisa interpretacions sobre la filiació occidental dels mss. C, D, E, N, que Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí, partint del fet que Jaume I havia passat tres anys de la seva infantesa a Montsó, basaven en vint-i-nou mots: però d'aquests, sols cinc apareixen exclusivament en aquells mss., és a dir, que vint-i-quatre conviuen en el ms. H, considerat de factura oriental.

En segon lloc, l'autor confirma la lectura de mots que havia estat discutida per Joan Coromines, com és el cas de 'tocar' del passatge: «.ii. mília azembles carregades e .ii. mília hòmens d'armes que ,les tocaven'», que el savi lexicògraf proposava de llegir 'esxo(l)caven' = 'espiaven, atalaiaven', un verb inexistent en català, però que Jordi Bruguera, gràcies al recull lèxic exhaustiu -facilitat per la informàtica-, que associa en altres dos contextos 'tocar' amb 'azembles', reforça el seu significat raonable de 'fer caminar una bèstia, donant-li cops, estirant-li les regnes' i considera Coromines «víctima d'una il·lusionada intuïció etimològica», que mes d'una vegada substitueix la interpretació més fàcil i evident per una altra de més complicada i més difícil d'acceptar, per no

dir refusable; Jordi Bruguera esmena altres errors interpretatius de Coromines: ha de llegir ,se-brigola' = màquina de guerra, i no ,bigola'; ,de part' = més enllà, a l'altra banda, i no ,*depart' = separa (amb nou contextos més, on el valor verbal és impossible); ,servici' és predominant sobre ,servei / servii' i no a l'inrevés (la seva tradició escrita i el seu ús actual a València i Mallorca aconsellaren la seva introducció al *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans).

Resulta d'un gran interès per a la història de la llengua presentar una gradació diacrònica de mots i variants, propiciada per la cronologia dels diversos mss., d'acord amb la variable antic / modern (,femna / fembra', ,metre / posar', ,nuyt / nit', ,aur / or', ,divenres / divendres', ,clamar / demanar', ,enfre / entre', etc.); per cert, que el testimoni ,a la tarda (-e)', podria donar la raó a Coromines en la seva interpretació genuïna i no castellana de l'origen d'aquest mot.

Pel que fa a la filiació dialectal, Jordi Bruguera mostra com trenta-una formes presenten color occidental, especialment valencià (,arch de sent Joan = arc de sant Martí', ,mamprès = emprès', ,oroneta = oreneta', ,partiscats = partiu', ,xichs = nens', etc.), però el mateix autor precisa que una bona part d'aquests elements es troba en textos orientals (,arena = sorra', ,aidar = ajudar', ,barcella = mesura de capacitat', ,matalaf = matalàs', etc.) i, coincidint amb el meu parer, apunta el risc de confondre arcaïsmes amb dialectalismes, quan a l'Edat Mitjana molts d'aquests mots eren pancatalans.

L'autor procedeix a una dissecció lèxica de la *Crònica*. Dels 1.600 mots estudiats, 400 són genèrics, no adscrits a cap camp semàntic, mentre que els 1200 restants són classificats en àrees temàtiques, les més nodrides de les quals són les de les qualitats anímiques i de l'àmbit militar, en aquest darrer cas no gens estrany, si tenim en compte que entre el fets narrats figuren les conquestes de Mallorca, de València i de Múrcia. L'autor dóna compte dels arcaïsmes, cultismes, dialectalismes, occitanismes i aragonesismes presents a la *Crònica*. Entre els occitanismes reunits n'hi ha de clars (,solaç, aizina, pretz'...), alguns associats al context geogràfic o d'interlocució del rei (,mays, rasó', dits quan el rei és a Montpeller), però alguns altres no ho són necessàriament: és el cas de ,sau (< SALVU)', car el cat. ,saul' tendia a perdre la lateral final (com en els altres mots, on la ,l' va precedida de semivocal, com és ara ,Paul > Pau', o el cat. popular ,gasoi = gasoil'), i de ,dejós', ,enjós' = sota (< DEORSU), que apareix en alguns textos antics i avui és viu en el ribagorçà ,ditxós'. Per a la procedència de ,garnatxa', ara cal completar la informació amb el posterior llibre de X. Favà, *Diccionari dels noms de ceps i raïms. L'ampelonímia catalana*, Barcelona 2001. L'apartat dels occitanismes (35-40) hauria de contenir la traducció catalana per tal d'ajudar el lector (,mays, gobar, lasset, asaut', etc.).

Quant als aragonesismes, J. B. desfà errors d'interpretació de Ferran Soldevila i especialment de Manuel de Montoliu (,con que' no és aragonès, sinó el cat. ,com que'; ,Deus' té moltes ocurrències en català antic, etc.); refusa suposats aragonesismes, com ,tanda' (del qual ofereix documentació més antiga de la coneguda), ,espantar, nuyt, però, pertxa, servici, sí', etc.; fa precisions sobre l'ús de ,Don, En' i ,grau zero' davant noms de persona; confirma aragonesismes dubtosos (,celosia, merino, Jayme' usat en àmbit aragonès o castellà) i n'incorpora d'altres no tinguts en compte per Montoliu (,casar, casament, orar'). L'índex exhaustiu de variants li permet de fer-ne estadístiques (qual / quin / quiny', ,servici / servey / servi-), de gran utilitat a efectes diacrònics, i la consulta dels diccionaris històrics el porten a corregir significats inexactes del *Diccionari Alcover-Moll* (,solta = permís, i no absolució'). Tot i que Jordi Bruguera es mostra crític amb algunes interpretacions de Coromines, a vegades li manifesta una adhesió discutible, com quan fa procedir ,joïell' del francès ant. ,joiel' i aquest del llat. ,jocale': etimologistes francesos com Rey no comparteixen tal origen («n'est probablement pas issu du latin ,jocalis', adjectif tiré de ,jocus', mais dérivé de ,jeu').

En suma, un conjunt d'estudis que complementen aspectes de l'edició crítica del *Llibre dels fets* de Jaume I, que Jordi Bruguera ens havia ofert deu anys enrere, aclareixen, matisen i/o confirmen significats d'aquesta obra obscurs o interpretats altrament i en disseccionen els components lèxics, fent així una valuosa contribució a la història del lèxic de la llengua catalana.

Tomàs CARRERAS I ARTAU, Joaquim CARRERAS ARTAU. *Història de la filosofia espanyola. Filosofia cristiana del segle XIII al XV*. Edició facsímil. Estudis preliminars a cura de Pere LLUÍS FONT, Jaume MENSA, Jaume de PUIG, Josep M. RUIZ SIMON. Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Diputació 2001, Volum I, 70-XII-660 pp. Volum II, 686 pp.

El fet de posar a l'abast dels estudiosos i esperem que també dels estudiants, per ventura més inclinats a fonts d'informació electròniques, els dos volums, als quals és dedicada la present recensió, és per ell mateix digne de tot elogi, al qual s'ha fet mereixedor el prof. Pere Lluís i Font, que amb constància maldà durant temps a assegurar les condicions que han feta possible la present edició facsimilar; no cal dir que l'elogi s'estén a les dues institucions públiques que l'han feta econòmicament possible, l'Institut d'Estudis Catalans i la Diputació de Girona. A la persona del prof. Lluís i a les dues institucions l'enhorabona pel resultat de llur empresa, que els honora fins i tot per la seva tan digna presentació.

No cal dir que el fet bàsic d'aquesta reedició consisteix a haver posat altra vegada a l'abast dels interessats, els dos volums de la *Filosofia cristiana de los siglos XIII al XV*, ara absolutament introbables, exhaurida l'única edició anterior, dels anys 1939 i 1943. És un encert, perquè ningú no pot negar que els dos volums dels germans Carreras i Artau són tothora una fita en els estudis sobre les institucions i els grans filòsofs catalans d'aquells tres segles, nascuts dissortadament en uns moments en què la situació bèl·lica no permetia pas d'assegurar-los ni l'atenció ni la difusió que mereixien; no cal dir que augurem a l'edició present una escampalla que no sols confirmi entre els estudiosos el prestigi que sempre han tingut, sinó que de més a més ho facin amb ple coneixement pel fet d'haver facilitat l'accés directe a uns texts ja venerables. Més que galejar la felicitat avinentesa de fer coincidir la nova edició amb els primers passos del segle XXI i del terç mil·lenni, aplaudiríem l'encert d'haver donat nova presència i vigència a aquell gran estudi en els primers anys d'una nova època mundial en el camp de la comunicació d'idees. En aquest sentit, hom voldria no pecar d'ingenu, pensant que la nova edició ajudarà a enfortir el sentit de continuïtat entre l'anterior etapa de la comunicació vehiculada per les premses de les ja superades impremtes, i la nova presidida per l'electrònica.

Voldria també afirmar que, malgrat que una seixantena d'anys no passen pas damunt una obra d'aquest tipus deixant-la intacta (extrem confirmat per les introduccions escrites per a la present edició), voldria afirmar, dic, que els grans capítols d'aquella història de la filosofia (i em refereixo bàsicament al consistent estudi sobre Ramon Llull i el lul·lisme, que omple les pàgines que van de la 231 del primer volum a la 437 del segon, dins el qual hi ha el capítol dedicat a Ramon Sibiuda), i fa significativament d'enllaç entre dues altres pedres mil·liàries del lul·lisme del segle XX, els framenors, Ephrem Longpré, d'una banda, que en començar els germans Carreras i Artau la seva investigació acabava de treure l'article *Lull Raymond (le bienheureux)* en el «Dictionnaire de Théologie Catholique», i Ehrhard W. Platzeck, que ja és present en la pàgina 436, nota 179, del segon volum. Les 437 pàgines dedicades a història del lul·lisme a través dels prop de set segles posteriors a la mort de Ramon Llull, són encara ara una font d'informació globalment indispensable, tot i que localment ja enriquida per aportacions posteriors (i les noves pàgines introductòries en donen bona mostra).

És possible que el lector es preguntï si aquest judici sobre la validesa actual de l'obra que ens ocupa és també aplicable, posem per cas, a la presentació de la filosofia de Ramon Llull, a la qual és dedicada la meitat del volum primer.

Voldria fer present que, a diferència d'allò que s'esdevé amb el seu contemporani Arnau de Vilanova, on les bases de la investigació han canviat profundament, si ja no radicalment, després de la publicació d'un primer volum que resulta no ésser d'Arnau, les necessàries per a l'estudi de Ramon Llull s'han, certament, engrandit i enriquit, però quan els germans Carreras emprengueren l'elaboració de llur *Historia...* ja podien disposar d'una base bibliogràfica realment sòlida, després de cinc-cents anys de publicacions en què se sumen primer els incunables i tot seguit les edicions cinc-centines i les posteriors, entre les quals destaquen com estela mil·liària els nou volums de l'edició moguntina, enmig de tantes d'altres consignades en la *Bibliografia de les impressions lul·lianes* d'Elies Rogent i Estanislau Duran, obra en la seva totalitat absolutament vàlida i des del 1927 a l'abast de la mà; i també podien disposar de la vintena de volums de les edicions

mallorquines d'obres de Lull en llengua catalana de darreries del segle XIX i dels tres primers decennis del segle XX.

Ja sé que les comparacions són odioses i per això no posaré cap nom, però res no demostra tant la significació i, doncs, la vàlua de l'aportació dels germans Tomàs i Joaquim Carreras i Artau a l'estudi de Ramon Lull i del lul·lisme en la Catalunya de la primera meitat del segle XX com la comparació amb la dels lul·listes catalans i mallorquins que els havien precedit en els inicis del mateix segle XX —significativament la darrera batussa dialèctica, només iniciada perquè la mort del seu protagonista, figura ben representativa d'aquell lul·lisme neoescolàstic, la tallà en sec, fou contra un ja madur Tomàs Carreras i Artau—. Per això, la *Historia de la filosofía española de los siglos XIII al XV*, és representativa d'aquella etapa del lul·lisme que en els Països Catalans va d'entorn el 1915 al decenni del 1950 i imposà de forma definitiva la serenitat i la serietat als estudis lul·lians (recordem que el *Raimund Lull* de Platzeck aparegué el 1962 i que després d'ell l'atenció s'aniria concentrant cada vegada més en els aspectes específicament 'artístics' —lògics, combinatoris, i computerístics— o en els específicament literaris).

Però la raó de la validesa actual d'aquell estudi rau en la seva completesa, en el fet que tant resumeix la biografia, com exposa els diversos capítols del pensament lul·lià, anant de la lògica i de l'art fins a la moral i la mística. Aquest sentit de globalitat del lul·lisme, que sembla haver-se allunyat de les perspectives d'alguns lul·listes dels darrers decennis, és allò que explica la vigència tothora actual d'aquestes pàgines, en relació a les quals anys després, Erhard W. Platzeck explicità encara més la vinculació de les diverses parts del pensament lul·lià a la seva combinatoria, és a dir, a l'art'.

* * *

Però aquesta no és una pura reproducció facsimilar dels dos volums publicats per primera vegada fa una seixantena d'anys i per això introbables. El responsable de l'edició, el prof. Pere Lluís i Font, ha procurat que els nous lectors fossin informats de les aportacions fetes a les seccions principals d'aquella obra després de la seva aparició; aquest és l'objectiu de la setantena de pàgines inicials, signades (en estricte ordre alfabètic) pels professors Lluís, Jaume Mensa, Jaume de Puig i Josep M. Ruiz Simon.

El primer, després de resumir la biografia dels dos germans i de recordar l'ocasió que els decidí a escriure la *Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, s'associa a Miquel Batllori en considerar que és el llibre «primer que hauria de llegir tothom que desitgi avançar en els estudis lul·lians» (10), raó decisiva a l'hora de decidir-ne la reedició, amb unes pàgines inicials on el lector troba «una presentació de l'evolució de la investigació posterior a l'obra dels Carreras, amb una certa apreciació qualitativa» (11).

Per als temps posteriors a la *Historia...* dels germans Carreras, el prof. Ruiz Simon considera que la publicació del catàleg d'obres lul·lianes (I, 285-334) col·locà al mig del camp de recerca una torre des de la qual hom pogué assaltar el pensament de Ramon Lull; el fet bàsic hauria estat l'empresa de l'edició crítica de les *Raimundi Lulli Opera Latina*, iniciada el 1959, començant per les dels darrers anys de Lull; aquells texts clarificaren la posició lul·liana en relació a l'averroisme, als nous mètodes d'argumentació lògica i a l'homilètica (14); la represa de les edicions d'obres catalanes posà en un cert primer pla d'actualitat el tema de l'«affatus» (16); i si d'una banda els «Estudios Lulianos» des del 1957, les *Obres essencials* i els estudis de Miquel Batllori i Eusebi Colomer, d'Erhard W. Platzeck i d'Armand Llinarès feien noves aportacions en línia de continuïtat, Frances Yates el 1954 i Robert Pring-Mill tres anys després representaven una alternativa en insistir en les bases cosmològiques de les primeres versions de l'«ars» lul·liana, obrint una línia que ha estat seguida sobretot a Itàlia (20-22); les aportacions dels darrers decennis (Jordi Gayà, Jocelyn N. Hillgarth, Lluís Sala i Molins, Dominique Urvoy) desemboquen en Anthony Bonner, el catàleg i antologia del qual han ampliat la projecció geogràfica del lul·lisme. La gran assignatura pendent seria la de col·locar Ramon Lull dins la història de la filosofia (22-26).

Jaume Mensa presenta les novetats en l'estudi d'Arnau de Vilanova dels seixanta anys posteriors a l'obra de Tomàs i Joaquim Carreras a base de l'esquema generacional proposat per Francesco Santi en aquestes pàgines (II (1983), 371-395); la terça generació, la dels anys 1940-1970 (Joaquim

Carreras, Miquel Batllori, Raoul Manselli, Eusebi Colomer i per a les obres mèdiques, José Antonio Paniagua) empenqué la publicació de les obres, en primer lloc les catalanes (1947) i després programà l'edició de tota l'obra espiritual sota l'ègida de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Union Académique Internationale; de fet però, l'única obra apareguda no ha estat acceptada com a autèntica; també empenqué l'edició de les obres mèdiques en edicions crítiques, de les quals han sortit onze fascicles dins la col·lecció *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia* (AVOMO) (32).

La quarta generació ha seguit publicant les edicions mèdiques acabades d'esmentar n'ha subratllat el sentit d'ésser vehicle de la teoria galènica dels humors amb la qual explica tant la situació de salut com la de malaltia i, quant a les obres religioses, ha aportat nous manuscrits, amb la conseqüent descoberta d'obres abans donades per perdudes, n'ha editat críticament algunes i transcrit d'altres i, sobretot, amb la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», ha plantejat en tota la seva extensió, és a dir, tant per als escrits de tema religiós com als mèdics i als alquímics, el problema crític de l'autenticitat de les obres arnaldianes i àdhuc (cosa que l'autor sembla oblidar), el 1998 ell mateix ens ha obsequiat amb una tesi doctoral en la qual analitzava la dinàmica de les argumentacions emprada per Arnau de Vilanova en la literatura apocalíptica polèmica dels anys 1302-1305. Tot això ha conduït a esbossar una nova figura del nostre gran metge, en la qual és més fàcil de veure el sentit del seu missatge asceticoapocalíptic i més visible la coherència de la doble dedicació de metge i de capdavanter espiritual en la seva personalitat (38). L'apartat d'Arnau de Vilanova es clou amb la llista d'obres, tal com la podem conèixer en aquest moment.

Jaume de Puig resumeix l'estat actual dels coneixements sobre la primerenca evolució de lul·lisme i arnaldisme medievals, començant per assenyalar el fet que les dificultats ambientals conduïren a una defensa conjunta i, doncs, a entrellçar herències que en llurs capdavanters ocupaven posicions pràcticament antagòniques (43-46); l'arnaldisme valencià de segona generació, en efecte, es trobà en la necessitat de reaccionar contra la *Sentència antiarnaldiana de Tarragona* del 1316, lligà la seva sort amb la dels grups espirituals i per aquest camí es convertí en víctima de la inquisició (47-50). Llull, en canvi, hauria tingut continuïtat tant a París (Hillgarth) com en tota Europa, començant pel camí que des de Mallorca a través de València escampà el lul·lisme per tota la Península Ibèrica (54-55), i fou literàriament actiu des dels texts valencians dels tres dècenns 1310-1330 fins a la campanya barcelonina puríssima dels anys 1415-1432; dins aquesta vitalitat s'empel·la l'atac furibund de Nicolau Eimeric, el coneixement del qual és una de les grans aportacions dels darrers anys, i en particular del mateix Jaume de Puig (56). Les darreres pàgines resumeixen les aportacions recents sobre el primitiu lul·lisme italià (o de les regions meridionals de l'Imperi) (57-58).

El mateix Jaume de Puig és protagonista gairebé exclusiu del darrer apartat, el dedicat a Ramon Sibiuda, després que el 1966 Friedrich Stegmüller havia publicat una nova edició de la darrera feta a Alemanya el 1852, completada amb una mostra d'edició crítica de la secció inicial sobre la base de la quinzena de manuscrits coneguts en aquell moment; tres anys després començaven d'aparèixer els primers estudis sobre el pensament de Sibiuda, en el qual de Puig veu el triple influx de Ramon Llull, de l'antilul·lisme de Nicolau Eimeric, i de la *Sentència definitiva* del 1419, sense que sigui clar si també hi influí la decisió de Jean Gerson de tancar les portes de l'Estudi de París al lul·lisme (60-61): fos, però, la que fos la influència directa de Gerson damunt Sibiuda, aquest de fet assumeix les observacions d'aquell sobre el lul·lisme: no utilitzar el vocabulari específic de l',art' i atansar la doctrina lul·liana a la dels grans teòlegs del segle XIII; i ho fa reduint les pretensions de les ,rationes necessariae' i reconduint la ,scientia' a una ,sapientia christiana', retornant així a una teologia molt més tradicional.

Cal precisar conceptes sibiudians bàsics com ,experiència' (informació acrítica rebuda de testimonis) i ,scientia' (conjunt d'estratègies que presenten la saviesa cristiana en la seva totalitat). No tenir-ho en compte equival a enfortir les dificultats d'entendre Sibiuda, tal com ho demostren les lectures independents del *Pròleg*, quan, integrades en el conjunt de l'obra, indiquen «que només hi ha veritable comprensió de la naturalesa des de la gràcia i la revelació cristianes» (64), car, tot i que nombre d'elements induïxin a pensar el contrari, el *Liber creaturarum* és un llibre de teologia, i no precisament ,natural', ans de línia augustiniana entorn d'un centre que és el tema de l'amor.

Hem arribat a l'antropologia, en la qual la realitat de la naturalesa desemboca en l'home i aquest s'enlaira a Déu: «Posant en el primer pla del seu interès especulatiu el tema de l'home, i estudiant-lo d'acord amb l'ensenyament de la fe, Sibiuda obria la porta a una discussió racional, amb la intenció de mostrar i d'evidenciar la intel·ligibilitat i coherència d'allò que Déu revela» (65); només dins aquest bloc és possible d'individuï un conjunt d'opcions i d'orientacions pròpiament filosòfiques. Dins l'antropologia Sibiuda dibuixa una norma de vida que pacifiqui la voluntat orientant-la al seu últim fi i que ordeni el pensament amb un sistema de veritats superiors a tot dubte (66), i així, la tasca del filòsof consisteix menys a fer saber que a fer desitjar, car la unitat fonamental de la doctrina sibiudiana rau més en l'amor que en el coneixement (66-67). L'originalitat de Sibiuda respecte de Llull no rau només en la radicalitat de l'antropocentrisme sibiudà, ans en el fet que aquest sembla haver pres en el pensament de Sibiuda el lloc que ocupa l',ars' en el de Llull (68).

* * *

Si l'editor Pere Lluís i Font havia intentat amb la present edició de posar a les mans de nous possibles lectors una obra esgotada temps ha, i completada amb pàgines que els permetin d'informar-se d'allò que ha enriquit durant els darrers seixanta anys els tres punts centrals de l'estudi dels Carreras i Artau (Llull i lul·lisme, Arnau i arnaldisme i Ramon Sibiuda), val a dir que aquell objectiu ha estat plenament assumit, perquè en les pàgines inicials el possible lector pot informar-se de l'estat actual de les investigacions en els tres camps; més encara, no crec equivocar-me en considerar que les pàgines dedicades per Jaume de Puig a Sibiuda són com una síntesi de primera mà d'allò que anys de treball li han permès de descobrir en el *Liber creaturarum*.

A l'editor, doncs, als tres col·laboradors, i a les institucions públiques que han feta possible aquesta nova edició, les més grans i cordials gràcies.

Josep Perarnau

Raimundi LULLI *Opera latina 92-96 in civitate Maioricensi anno MCCC composita* edidit Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, CXII. Raimundi Lulli Opera Latina, XXI), Turnhout, Brepols 2000, XXXVIII i 424 pp.

Amb un retard d'uns dos anys (cal suposar que l'actual volum CXII del Corpus Christianorum havia d'aparèixer abans dels volums CXIV i CXV, ambdós publicats el 1998), arriba a les mans dels lectors aquest volum XXI de les *Raimundi Lulli opera latina*, que, com els de la mateixa sèrie, després de les pàgines preliminars de naturalesa en general més aviat tècnica, numerades amb xifres romanes, ofereix a l'estudiós el text, amb el corresponent aparat crític, de quatre llibres de Ramon Llull; *Liber de Est Dei* (28-58), *Liber de cognitione Dei* (70-116), *Liber de homine* (152-301) i *Liber de Deo* (322-403), amb les respectives pàgines introductòries; sembla que n'hi havia d'haver un cinquè, l'*Applicatio artis generalis*, ací reduïda a una *Nota sobre la Applicatio artis generalis* (407-409). Tot el conjunt és completat amb tres taules: de llocs bíblics, d'antropònims i d'obres lul·lianes (411-416).

El lector ja s'ha adonat que els quatre texts d'aquest volum giren entorn els temes fonamentals de la reflexió occidental, tant en filosofia com en teologia: Déu i l'home. És, doncs, particularment benvingut un llibre que dóna en les seves pàgines la possibilitat d'endinsar-se en el nucli doctrinal bàsic també del pensament lul·lià. El *Liber de est Dei*, en efecte, del 1300, és d'un interès que diria excepcional, ni que només sigui per aquestes raons: deixa ben clar que amb els seus raonaments, Llull de cap manera no pretén ni d'arribar ell ni de conduir ningú no sols a la comprensió de Déu (29/28), advertint que repetiria nombre de vegades durant la seva vida apostòlica, ans només a una ,cognitio(nem)' (29, lín. 30. 31 i 39); sí, en canvi, a un tal coneixement de Déu, que coincideixi amb la doctrina cristiana de Déu UníTri, encara que, per no tancar de bell antuvi l'accés a l'atenció dels sarraïns, no en parli explícitament, ans només de forma implícita

(29/39-40); el punt de partida és (o és molt semblant a) la figura A de l'Art' (31/4-7), el procés del raonament no és purament intel·lectual, ans efecte de la sinèrgia de la raó humana amb les altres potències de l'home i amb la gràcia de Déu (31/15-17); i que el resultat de la dinàmica anterior no és automàtic, ans ha de comptar amb un 'consentiment' del possible interessat, ací un sarraí (30/47); vuit anys més tard, en reconstruir a Pisa les discussions amb el (real o suposat) Hamar/Homer de Bugia, Llull es trobaria en una situació inesperada, car aquest no estava pas d'acord, almenys en un primer moment, en una teologia de Déu identificable amb la figura A (RLOL XXII (1998), 174-175), de la qual les pàgines dedicades al primer mode de la primera part són, si no una explicació sí una aplicació (31-37); hi estigué d'acord després? Deu ésser impossible de saber, car la disputa amb Hamar és vuit anys posterior al text que ens ocupa. Aquest no és el moment d'aprofundir en el tema, que no sols és teòricament bàsic per a un diàleg (possible?) amb l'Islam, ans també per a la comprensió de la trajectòria íntima de Llull.

De tota manera, la referència a Hamar (que no manca en l'editor: 8-9, encara que li atribueix, contra el text de la *Disputatio*, una 'base doctrinal comú': 8, quan en realitat hi ha entre la idea de Déu de Hamar i la de Llull l'abisme de la transcendència absoluta, en virtut de la qual el sarraí no admet que la majoria de les 'dignitats' lul·lianes [anomenades per ell 'qualitates', en contraposició de les set 'condiciones', aquestes sí reconegudes essencials i capacitades per a la 'conversio' lògica: 'Deus est Ens necessarium' i 'Ens necessarium est Deus'] siguin considerades essencials a un Déu que es trobaria en un pla pràcticament inaccessible, 'dignitats' que per contra Hamar redueix a mitjans 'ut Deus cum ipsis agat in creaturis'). Per part de Llull hi ha hagut l'intent constant tant d'emprar ell com de fer acceptar per l'interlocutor la vàlida dialèctica de la figura A o de les 'dignitats' i de llur dinamisme, però això no vol dir que ell mateix no vegés que les dues posicions no acabaven d'encaixar.

Dic això perquè tinc la impressió que la importància del *Liber de Est Dei* rau en ésser un intent per a trobar un punt comú acceptat o almenys acceptable per ambdues parts, la sarraïna i la cristiana) en la màxima profunditat de l'ésser. Hom es pot preguntar per què el dit intent és escrit a Mallorca el 1300, quan, si mirem la biografia de Ramon Llull, el darrer contacte amb sarraïns, almenys el d'alguna forma documentat, degué realitzar-se feia molt poc a Barcelona, on acabava de rebre de Jaume II el permís per a 'disputar amb sarraïns i jueus'. És que allí o en arribar a Mallorca el 1300 s'afanyà (cosa connatural en ell i, doncs, versemblant) a cercar el contacte doctrinal amb els sarraïns mallorquins, amb els quals podia mantenir una confrontació, ara sense el perill que li apliquessin la pena de mort, i es trobà amb una teologia musulmana que al cap de pocs anys també li seria contraposada per Hamar a Bugia?

Fos la que fos la realitat que explica la composició d'aquest escrit a Mallorca el 1300, el cert és que, si no m'erro, la significació doctrinal del mateix és aquesta: per molt que hom maldi a insistir en la transcendència inaccessible de Déu, per molt que hom negui que la 'bonitas' i les altres dignitats entrin en la definició de Déu, ningú no pot negar que d'una manera o altra Déu 'És' i 'És' en el grau o altura màxima i suprema. Ací hi hauria una nova versió del punt de trobada entre les tres teologies monoteistes més familiars a Ramon Llull, o les d'altres infidels possibles.

El *Liber de cognitione Dei* podria tenir un sentit molt especial: en el pròleg Llull diu clarament que ja se sent al final de la vida ('processum huius libri, quem facimus in ultimis diebus nostris': 71/30-31: com que se li estava morint Miramar, considerava que ja no tenia sentit seguir vivint i que ell acompanyaria el seu estudi?) i per això almenys hom es pot preguntar si aquestes pàgines no eren com el testament teològic. Val a dir que, si hom el compara amb el títol anterior, el planteig o punt de partida ha canviat profundament, no però l'objectiu: també ací hi ha una exposició de la seva doctrina teològica a base de les dignitats de la figura A, aquesta vegada completades amb els principis relatius; també ací l'objectiu és convèncer jueus i sarraïns que Déu és UníTrinitat, però de sotamà, sense ensenyar les cartes, ans deixant parlar només la dinàmica de la realitat divina 'secundum suam essentiam, suas dignitates et suas operationes', és a dir, mitjançant l'anàlisi de 'l'actus purus' que comporta els tres moments d'actiu, actuar i passiu. Però si en el *Liber de Est Dei*, també Llull fa referència a les 'conditionibus... sine quibus (deus) esse non posset et cum istis (conditionibus) procedere proponimus...' (31, líns. 13-15) en un context pròxim a la doctrina de la transcendència absoluta ('...maior distantia, quae esse possit, est inter tale est, quod habet ante dictas condiciones...'), doctrina que uns quants anys més tard tornaria a ésser for-

mulada per Hamar, en el *De cognitione*, en canvi, tornem als principis lul·lians en llur totalitat, absoluts o dignitats, i relatius sense possibilitat de confusió, tal com hom pot llegir en la pàgina 70, línies 14-18.

Recentment Theodor W. Köhler ha galejada l'antropologia lul·liana pel fet d'anar destinada no pas només a universitaris, ans a tothom, extrem confirmat en la introducció del *Liber de homine* d'aquest volum (152-153: 'omnis homo intelligere poterit'), i pel d'haver elaborada una síntesi doctrinal en la qual entra el dinamisme de l'actuació, de l'agere', extrem elemental en doctrina lul·liana. D'altra banda, no deu ésser gaire normal que un text d'antropologia dediqui la seva segona part al tema de la mort i la tercera a la pregària en forma d'un conjunt d'oracions per a situacions diverses (203/30-32).

La darrera de les obres publicades en aquest volum és un *Liber de Deo*, del qual la primera cosa que es pot dir és que fou molt més copiat que els altres dos dedicats al mateix tema, més de tres vegades més que el primer dels editats en aquest llibre i gairebé sis vegades més que el segon; i això sol ja obliga a fer-lo objecte de major atenció.

La lectura del *Liber de Deo* deixa la impressió d'ésser el resultat d'un treball pedagògic, amb el qual Ramon Llull, partint dels seus principis tant absoluts com relatius i de les regles (324, línies 26-35), intentava de fixar progressivament i pas per pas en la ment del lector (o potser abans en la de l'oient o del deixeble) el concepte cristià (o lul·lià) de Déu, seguint uns passos que el mateix autor explicita en la pàgina 330-331 del volum que ens ocupa, línies 122-129: a) és necessari que existeixi un ésser, que posseeixi les 'dignitats' en grau suprem; b) que aquestes dignitats 'es converteixin' les unes amb les altres; c) i que també 'es converteixin' entre ells els actes de les dignitats esmentades, d) que també han d'ésser supremes.

El *Liber de Deo* té també text català i la comparació amb el llatí suscita algun interrogant que no és pas favorable a la versió llatina i que per ventura no ajuda pas a copsar la dinàmica expositiva de Ramon Llull; llegim, en efecte, en la pàgina 337, 2, línia 1: «1. Deus est illa unitas, quae sui ipsius est plena»; sembla estrany aquest genitiu, que, si no entenc malament, presentaria Déu com un recipient ple no pas d'ell mateix, ans de la seva unitat; davant l'estranyesa, veig que l'aparat crític em permet de saber que quatre almenys dels manuscrits, els copistes dels quals, segurament també estranyats per aquell genitiu en femení, escriviren 'sui ipsius'; i també veig que el text català diu «de si metexa» i que aquesta és la grafia consignada 'passim'; i aleshores m'adono que quan la versió llatina ha hagut d'oferir un terme de comparació, positiu o negatiu, s'ha acostat al català, com fa immediatament en les línies 4-5: «unitas angeli, quae non est plena suae ipsius, inquantum angelus DE SUA ESSENTIA non unit»; o encara: «unitas Dei est suae ipsius plena, in quantum habet naturam unientis, unibilis et uniendi DE TOTA SUA ESSENTIA...» (338, lín. 13-14; els casos). És a dir, el text realment original, més encara el pensament de Ramon Llull, col·locava un ablatiu amb 'de' allà on una almenys de les traduccions i l'editor del volum actual ens regalen un genitiu que certament no salva el sentit de realitat que neix infinitament d'ella mateixa, del fons més profund del seu ésser.

* * *

Dissortadament, la collita de grafies estranyes, que es presenten espontàniament sense que hom hagi de perdre ni un segon a cercar-les, i troba entrebancant-lo en la lectura de les pàgines que ens ocupen, és de bon tros excessiva, sobretot tenint en compte que se li presenten dins una col·lecció i una edició que, si no m'erro, vol passar com a modelica.

Heus-ne la demostració (amb el benentès que de cap manera no pretenc presentar una llista exhaustiva): 44/70-71: amare amare < amare; 96/38-39: finitus... infinitum < finitus... infinitus; 101/29: magnam... finem < magnum... finem (masculí, com en 102/51-52: magni finis); 115/42: per quid < per quod; 173/206; 184/74: formam, corporis < formam corporis.; 192/211: quodquidem < quod quidem; 197/48 i 51: partis < panis; 198/82-83: eleemosynam < eleemosynam (cal suposar que tots els exemplars donen la primera grafia, car l'aparat crític no assenyala cap variant; cf. 230/387: eleemosynam); 207/82: rederent < redderent (altra vegada: cap còpia manuscrita no és correcta?); 232/401: peccatore intellectum < peccatore intellectu (com 'peccatrice memoria' i 'peccatrice uoluntate', 242/400-402); 233/415; paruum < parum

(contraposició amb ‚multum’); 245/803: gestium < gestuum; 255/1081: uerecundiam < uerecundiam (cf. líns. 1084-1085); 255/1087: uellet < uellet; 260/1249-1250: Deum, qui te creauit et qui est bonum, aeternum et infinitum < Deum, qui te creauit et qui est bonus, aeternus et infinitus (el subjecte de l’oració de ‚sum’ és ‚qui’ (nominatiu de ‚qui/que/quod’ i per tant nominatiu, singular, masculí), amb el qual han de concordar els adjectius en gènere, nombre i cas); 260/1252: et tu ipsum < et tu ipse; 265/1378: dicendo < docendo; 270/1512: moriretur < moretur; 282/326: uulnem < uulnera (i en plural, perquè ‚emiserunt’); 286/467: de uostra condemnationem < de uestra condemnatione; 289/585: quilibet < cuilibet; 320/H: Vic (Gerona) < Vic (Barcelona); 347/16-17: actus, quod < actus, quem. En un altre ordre de coses: la referència a ‚ATCA’ (X, nota 7), que significa, si tal sigla, repetida almenys a la pàgina XXXI V, no es troba en la pàgina XXXIII, que és on el possible lector l’hauria de trobar?

No sé si es tracta de faltes o de ‚lectiones difficiliores’; en cas que fossin això darrer, caldria que ho demostrés qui ho afirma i per aquesta raó, mentre no siguin publicades les reproduccions dels manuscrits que porten les tals ‚lectiones’, les haurem de considerar pures i simples i massa nombroses faltes. I en el cas que el recurs als manuscrits demostrés les dites ‚lectiones’, sorgiria una incoherència editorial com aquesta: a què ve tanta fidelitat a la grafia, fins i tot equivocada, en una edició que vol donar un text ‚normalitzat’ com el que tenim davant els ulls, intent de ‚normalització’ que es manifesta en el fet d’introduir diftongs ‚ae’ a balquena (‚quae’ per ‚que’, ‚aeternitas’ per ‚eternitas’ i un etcètera que seria inacabable), diftongs que certament no tenen a favor seu la grafia de cap manuscrit de la baixa edat mitjana?

Quant a la referència a l’article d’Isaac Vázquez Janeiro, esmentat, sembla que amb aprovació des del moment que hi és feta referència sense objeccions, en XXIX (Cf. XXVIII, P), l’autor s’hauria de preguntar i, segons quina sigui la seva resposta, aplicar-se allò que es digué d’aquell escrit en aquestes pàgines d’ATCA, XVIII (1999), 844-848.

Josep Perarnau

Raimundi LULLI *Opera latina 65 Arbor scientiae, Romae in festo sancti Michaelis archangeli anno MCCXCV incepta in ipsa urbe kalendis aprilibus anni MCCXCVI ad finem perducta*. Volumen I. Libri I-VII, Volumen II. Libri VIII-XV, Volumen III. Liber XVI. Edidit Pere VILLALBA VARNEDA (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, CLXXX A. Raimundi Lulli Opera Latina, XXIV), Turnhout, Brepols 2000, [X], 188*, 360 i [4] pp. i una làmina inicial en el primer volum; 361-830 pp. el segon; i 831-1438 pp. el tercer.

El sol fet de trobar-se-la al davant, aquesta obra suscita en el possible lector, també en el qui per obligació professional se l’ha de mirar amb ulls crítics, una primera impressió admirativa: salta per damunt la normalitat, tant del ‚Corpus Christianorum’ com de les *Raimundi Lulli opera latina*, on el normal és trobar volums que contenen més d’un títol, de manera que només en casos excepcionals com en l’esmentat ‚Corpus’ són els de les *Enarrationes in Psalmos* o *De civitate Dei* d’Agustí d’Hipona, una sola obra té més d’un volum; salta per damunt la normalitat el fet que l’edició del text és precedida per un estudi substantiu de l’obra, segurament el més ampli que mai li hagi estat dedicat; salta per damunt la normalitat pel fet que la nova composició tipogràfica ha donada més lluminositat a les pàgines; i salta per damunt la normalitat l’abundància de reproduccions de pàgines manuscrites del text dins els tres llibres i la novetat de la també abundància de fotografies de composicions artístiques dedicades al tema lul·lià de *l’Arbre de ciència*.

Aquesta edició s’enceta amb una llarga introducció dedicada al mateix *Arbor scientiae* i ja en el moment de passar el llindar, l’autor recorda la definició de l’obra que en els darrers temps ha estat la més repetida pels especialistes, la d’enciclopèdia (5-7), de la qual es distancia, després de recordar els altres autors que no hi estan d’acord (8-9).

Per la seva banda, l’autor, més que definir, dóna successius punts de referència: «...*Arborem scientiae* esse librorum librum..., ‚bibliam’ esse scientiarum aetatis auctoris, id est, ‚encyclion’

doctrinarum omnium disciplinam, quas cum ,Arte' lulliana aggreditur, ex generali idea ad particularem perveniendo, ita ut diuersae disciplinae, id est arbores, , quas liber continet, circularem conceptuum ordinem seruent, qui ex philosophia ad theologiam, et ex hac ad philosophiam, ducatur» (7*-8*), escrit per Llull amb la intenció de «clarum atque aculeum diurnarum rerum humanarumque fundamentum stabilire» (8*), en el qual «synthetice, perspicue, enucleate, artificioseque omnia scientiarum argumenta suae aetatis explicabit» (12*).

Amb encert l'autor dibuixa el marc en el qual es mogué Llull els anys en què treballava en el seu arbre, on recorda els esforços fets per a conjuntar l'objectiu de sempre (reforma de la cristiandat, conversió dels infidels) amb el clam popular de recuperació de Terra Santa després de la pèrdua de Sant Joan d'Acre; al final de tant d'esforç, isqueren *Desconfort i Arbre de ciència*, ambdós nascuts trenta anys després que l'autor s'havia llençat a la vida apostòlica (9*-18*, en especial 14*: però Llull no envià ,(miserat') a Celestí V una *Petitio pro conversione infidelium*, ans l'hi donà la *Petitio de Ramon a Celestí V per a la conversió dels infidels*: ATCA, I (1982), 9-46).

A partir d'ací l'autor exposa, servint-se de frases o petits fragments del mateix Llull, el sentit dels diversos elements que entren en el llibre, des de la metàfora de l',arbre' amb l'estructura de tota l'obra (19*23*) fins a la significació de cada un dels seus setze arbres particulars (111-148) i a les qüestions (149*). Segueix la presentació dels manuscrits que l'han conservat (150*-166*), el més antic dels quals seria el de Venècia, BMarciana, Lat. III, 118 (167*), pres a base de l'actual edició (169*). Les darreres pàgines de l'estudi introductorí recorden traduccions manuscrites i edicions d'aquest text lul·lià (172*-174*), també els esments que li han estat dedicats tant en altres obres del mateix Llull com en catàlegs lul·lians i en antics inventaris de biblioteques mallorquines (179*-181*), i finalment la llista d'abreviatures emprades (183*-188*), sense oblidar la ,ratio editionis': «textum ut re uera ab auctore intentum parauimus, non secundum archetypi textum, cum ipse iam deprauatus esse posset. Ideoque loca, quae iam in archetypo corrupta uidentur, correcturis, in quantum fieri possunt, ex diuersis codicum lectionibus caute emendare conati sumus, regulis et dictamine editionis criticae obseruatis...» (176*).

No cal dir que el text de l'*Arbor scientiae* ocupa la major part dels tres volums (des del I, 1 al III, 1390). I havent esmerçat l'editor, tal com ja sabem, unes cent cinquanta pàgines a explicar-nos què és la dita obra lul·liana no puc ni pensar que jo pugui fer el mateix en l'espai d'una recensió. He, però, de dir que surto de la lectura amb la impressió que Ramon Llull intentà amb aquest llibre d'oferir una demostració: la que l',art' era una eina capacitada a oferir una explicació unitària del món real (dic ,real' en el sentit de la realitat que un cristià en el pas del segle XIII al XIV considerava única existent i constitutiva de l'univers); per això, començant per la constitució de la matèria més primitiva, podem seguir l'autor i veure'l aplicant la seva ,art' als successius graons de l'ésser fins a arribar al mateix Déu UniTrí. Una altra qüestió és si reeixí a formular aquella visió unitària, que englobés de forma coherent dignitats lul·lianes transcendents, quatre elements del món material i realitats i doctrines cristianes. Un bon tema per a una gran recerca!

No és pas aquest el lloc d'emprendre-la. Direm només, per acabar, que el text del llibre es llegeix amb aquella satisfacció que produeix un camí pel qual hom pot caminar sense entrebancs, satisfacció que no és pas proporcionada gaire sovint en els nostres dies i, doncs, ha d'ésser cordialment avaluada i agraïda a l'editor. Ultra el text, el lector té a disposició un ampli aparat crític i algunes indicacions sobre fonts. Però a fi que aquesta valoració tan positiva no sigui considerada acrítica, indicaré algunes de les grafies que sí m'han entrebancat en la introducció de l'editor: ,initiale scopum' (10*, lín. 12: és neutre ,scopus'? El meu diccionari només el fa masculí); ,profiterere' per ,proficere' (17*, núm. 13, lín. 1); ,ad tres capitula' per ,ad tria capitula' (18*, núm. 18, línia penúltima). Puc dir que a mi les reproduccions artístiques (la vàlua, sobretot artística, de les quals no puc pas tenir la pretensió de discutir) no m'han semblat adients a una edició crítica? Si realment contribuïssin a la comprensió de l'obra, segurament ho serien en una edició escolar, però aquest no és el cas.

En situacions semblants és acostumat de dir que aquestes minses observacions no devaluen l'estimació, a la qual els tres volums es fan mereixedors, cosa que ací és plenament veritat. Per això la darrera paraula no pot ésser altra que la d',enhorabona' per semblant obra!

Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515). Estudi i edició a cura de M. Josepa ARNALL I JUAN (Diplomataris, 22 i 23; Col·lecció Documents de l'Arxiu municipal, 4-5), Barcelona i Girona, Fundació Noguera i Ajuntament de Girona 2000, Volum I, pp. 1-522; Volum II, pp. 523-1022.

A diferència dels volums de la Fundació Noguera dedicats a edicions documentals, el conjunt d'aquests dos no presenta estructura de trilogia, ans només de bipartició: trobem, en efecte, en la part introductòria dos estudis, un de la prof. Maria Josepa Arnall, ell sol equivalent a un llibre (17-161), i un, considerat annex, del prof. Pere-Enric Barreda (163-199), ambdós enriquits amb la corresponent bibliografia (153-160 i 200-202, respectivament).

La prof. Arnall, ens ofereix no res menys que un tractat de diplomàtica, amb la seva anàlisi de tots els extrems d'un document oficial català a les darreries de l'edat mitjana, amb l'avantatge pedagògic que l'exposició no és abstracta ni abstrusa, ans sempre aplicada a la documentació dels dos volums, de la qual aplega en cada cas les fórmules concretes. Per la seva banda, el prof. Barreda ens gratifica amb l'anàlisi del 'stilus curie', elaborat per a lligar tots els caps jurídics que cal assegurar en un document oficial.

No cal dir, però, que el gran present que els autors i la Fundació Noguera fan al possible lector i a les biblioteques d'aquest país o de fora (i en lloc preeminent el fa la prof. Arnall, damunt les espatlles de la qual deu haver recaigut la feina de transcriure i de publicar els dos volums) és el text dels set-cents documents, datats entre el 1293 i el 1515, en els quals no sols és possible de resseguir a la menuda la problemàtica ciutadana de cada dia, per a la solució de la qual sovint calia recórrer a l'autoritat reial (aquest aspecte és indefugible per al coneixement de la història de la ciutat de Girona en la Baixa Edat Mitjana), ans conté, més que una informació, una lliçó sobre la trajectòria general del país durant aquells dos segles.

Deixem constància que, en allò que toca el segle XIV, la Pesta Negra assenyala amb el màxim de claredat possible la línia que separa l'abans i el després d'aquell immens tràngol; n'hi ha prou d'adonar-se que la vida s'aturà, també per als qui no hi sucumbiren, tal com demostra el tall de tretze mesos sense ni una lletra entre el 7 de juny del 1348 i el 18 de juliol del 1349 (374-376); assenyalem, encara, a major abundament, que aquell 18 de juliol, fent referència a la «ingens ac terribilis mortalitas gencium ac pestilencialis» (377), el rei n'assenyala una primera repercussió: els menestrals es fan valdre l'ésser pocs els sobreviscuts per exigir més bona paga 'in quadruplo seu quintuplo et ultra'.

Abans de la Pesta Negra, assistim a una fluència de vida, en la qual els afers es resolen de forma mai traumàtica i que fins i tot permet de parar atenció a detalls personals, com que Jaume II era fredolic ((219/17); i els documents ens col·loquen davant els ulls com dues constants en la posició reial envers la ciutat de Girona: la defensa de les prerrogatives reials davant els intents de nobles i noblets, que se'ls volien apropiari després d'haver-ne comprada una explotació temporal, segurament en els moments agònics de la Croada contra Catalunya; i la confluència d'autoritat reial i interessos ciutadans a favor d'aquests; hom surt de la lectura de moltes d'aquestes pàgines amb el convenciment que, per la raó que fos, el rei era el primer interessat a enfortir i si cal ampliar les prerrogatives de la ciutat de Girona. Remarquem en aquells moments (any 1329) una com definició de Catalunya: «totam Cathaloni[am] seu comitatum Barchinone» (226/34/2).

Immediatament després de la Pesta Negra sembla com si tots els dimonis de l'infern s'haguessin abalançat damunt al país, damunt cada una de les seves poblacions i damunt cada un dels seus habitants, encara no refets de la pandèmia acabada de sofrir, que de tant en tant repetiria els seus cops (el 1362: 478/263): arribaren mals anys de collites miserables (el 1363: 492/276; i encara 493/278; 502-504/289); guerres per mar amb Gènova i per terra a Sardenya (389/175; 405/191; intercanvi de presoners: 410-412/197-198; Tossa en resultà destruïda); guerres per mar i per terra per a la reintegració directa dels comtats i de les Illes Balears a Catalunya; interminables guerres per mar i per terra amb el rei de Castella, Pedro el Cruel (433/220; 435/222; 442/228; 444/230; 448/234); àdhuc estat d'alerta (els murs de moltes poblacions, que ara admirem, hagueren d'ésser construïts en aquells moments d'angoixa) davant les Companyies d'aventura introduïdes en el país a fi de defensar-lo contra Castella (464/249; 465/250; 472/257; 475/360; 477/262; 487/271), fins al punt que el 1362 calgué invocar el remei extrem de l'usatge

Princeps namque (468/253). Les males anyades exigien la compra i importació de gra, i les guerres foren una autèntica sangonella econòmica que dessagnà regnes i terres de la Corona fins a l'extenuació. I aquestes pàgines ens col·loquen davant els ulls la manera concreta com aquests grans problemes i perills requeien damunt una ciutat i els seus ciutadans en tangible forma d'impostos cada vegada més ofegadors (402/189 i 190; 416-7/203; 418/305), ni que es tractés d'urgències d'autodefensa com el reforçament dels murs de Girona, punt entorn al qual calgué insistir massa vegades l'any 1361 i següents (465/250; 472/257; 475/260; 477/262; 487/271).

El 1380 pogué semblar per un moment que la maltempada s'havia acabat, car la mateixa casa reial podia pensar a redimir les jurisdiccions alienades, amb la intenció que els diners de la redempció s'esmercessin a extingir censals i violaris (577/338); la realitat, però, introduí de fet nova presència de gents d'armes estrangeres, que obligaren a elevar i enfortir els murs de la ciutat, amb noves imposicions de censals (609-625/365-377), els quals cresqueren fins a tal punt que ni totes les entrades de les imposicions de la ciutat abastaven a pagar-los (643/396); afegim-hi el pogrom del 1391 contra els jueus (622-628/379-380) i noves guerres a Sicília (628/389) i a Sardenya (636/389 i 639/392). I així arribaria l'interregne dels anys 1410-1412, durant el qual, com és obvi, manquen els documents reials.

Després manarien els Trastámara i la primera constatació és que les lletres reials no sols són molt més escasses, ans han pres un dring que fins aleshores no havien tingut; tot just començada la nova dinastia, el primogènit Alfons veia elevada la seva categoria en passar de duc a príncep de Girona (700/444) i la nova reina Maria, muller seva, en una lletra oficial, 'prega i encomana' als jurats de Girona de donar al seu sobrecoc, tramès a l'efecte, una vaixela de plata promesa al rei (701/446); la mateixa reina, uns quants anys després, exigia que la ciutat li fes obrar cambres reials a Sant Francesc de Girona amb motiu de la seva visita (807-810/531-534); la mateixa reina fundava un convent de clarisses a València, però volia que el paguessin les ciutats (779/508; 805/529). El seu marit, el rei Alfons, absent a Nàpols, on havia tingut filles il·legítimes, exigia el tribut del maridatge per al casori d'aquestes (819-821/542-544). Afegim-hi les eixides de to de la política de Joan II en relació a la ciutat imposant la insaculació d'algun nom concret (862/584), i envers el primogènit Carles de Viana (863/585), i no ens estranyarà que la situació econòmica s'acostés a la fallida i que les sobrecàrregues dels deutes estiguessin portant el país a la despoblació (864/586).

Mentrestant, arribava al màxim la lluita entorn els pagesos de remença, sobre la qual no manquen també ací intervencions del poder reial, favorables, fins que els remences es llencen a plantar cartells (868/590-592; 918/633; 927/641; 929/643; 934/648; 938/651). El 1445 s'havien publicat nous capítols i ordinacions per a l'elecció dels jurats (777/506) i dos anys després la corona determinava que el mostassaf de Girona tindria jurisdicció damunt tot el territori de la vegueria (793/520). Els anys del Concili de Basilea hom arribà a esperar que aquella assemblea solucionaria el problema teòric de l'usura (766/499-500); i en el punt de les relacions amb l'Església, el 1457 una executòria reial exigia el 'placet regium' previ a la presa de possessió del bisbe de Girona (855/577);

Els darrers temps tenen coloració bèl·lica, no sols perquè es fa present la croada darrera contra Granada (934/646), ans també perquè contingents militars passen per Girona en direcció als comtats del nord de Catalunya (951/664-665) i la corona demana la ramesa urgent de treballadors per a acabar l'obra de Salses', és a dir, la del Castell (964/676). Però hi ha un fet nou, desafiador: tot just començat el segle XVI, hom detecta crims comesos per malfactors disfressats (962/675), en particular segrest i extorsió de mercaders: per a la detenció dels segrestadors la corona es veu impotent, si les autoritats municipals no col·laboren en la captura; potser per aquesta situació, ningú no vol acceptar el càrrec de veguer de Girona (988/695).

No cal dir que la immensa majoria d'aquestes set-centes lletres és escrita en llatí o en català; però el castellà, que ha anat tenint presència esporàdica des del 1489 (929/644), a l'acabament sembla predominar, car tres dels cinc documents darrers són en castellà i els dos altres en llatí (990-994/696-700). Un almenys dels mots catalans és present però no documentat en el *Diccionari Alcover-Moll*, el de 'terol, -s' (bola buida per a sortejar), que amb aquest sentit es troba el 1481 = «dicti redolini sive 'terols' extrahantur de dicta bursa» (910/626/13); 'entrelís' és documentat en el dit diccionari el 1437, en les nostres pàgines del 1332: «quedam quantitas panni de

lino et d'entrelís» (258/57/2); en la pàgina 261, del 1333, trobem cinc vegades ‚les nedies‘, ja documentades el 1324; la mateixa pàgina empra una vegada ‚nadilles‘, que el diccionari només documenta el 1403. No cal dir que en comparació a les transcripcions llatines que darrerament som condemnats a sofrir, les d'aquests dos volums donen la satisfacció que proporciona la lectura de textos correctes; només en casos esporàdics el lector ha restat amb qualche dubte de lectura alternativa, com és l'‚imperi‘ de 240/39/10 (impeti?) o ‚imposu‘ (254/53/7); en algun altre cas no sembla difícil d'assenyalar la lectura alternativa i segurament encertada: ‚hinc‘ en comptes de ‚huic‘ a 300/95/12 i ‚vobis‘ per ‚nobis‘ dues línies més avall; o ‚jnich = inich‘ per ‚juich‘ a 442/228/6; no cal dir que aquestes i d'altres possibles menudències en res no invaliden el tan positiu judici que mereix aquesta edició; només esperonen l'autora a obsequiar-nos en el futur amb obres encara millors.

P. S. Dissortadament, aquestes obres encara millors, amb l'auguri de les quals arribava el punt final de la recensió precedent, ja seran impossibles, car en el moment en què les pàgines presents entraven a impremta arribava i ens colpia la notícia del traspàs de la prof. Maria Josepa Arnall i Juan, en plena maduresa d'edat i de prestigi. Que aquestes línies afegides a correuïta serveixin de record d'ella i de conhort a la família.

Josep Perarnau

Jocelyn N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família* (Col·lecció Blaquerna (!), 1), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2001, 106 pp.

No cal dir com n'és de benvingut aquest recull de documentació lul·liana, relativa, tal com diu el sotstítol, tant a la persona com a la família de Ramon Llull.

En les seves cent-sis pàgines trobem un tríptic format per la introducció (7-17), el cos del recull, que transcriu o almenys fa referència a cinquanta-un documents, datats entre el 1232 i el 1315 (18-100) i la taula única onomàstica, toponímica i d'obres citades (101-105).

La introducció comença recordant els documents o dades que en segles anteriors havien estat considerats provatoris i ara s'han demostrat falsos; segueix l'examen dels d'autenticitat dubtosa o almenys discutida (7-10), perquè tal com diu l'autor el present aplec inclou «només documents amb una autenticitat indubtable» (8), entorn als quals, però «convé subratllar alguns punts que potser no resulten tan obvius» (10), i que, a grans línies, assenyalen allò que representen els documents per a omplir buits de la *Vita coaetanea* o per al coneixement de la família Llull des de la conquesta a la fundació de Miramar (21-38, núms. 1-13), o per al coneixement més particular de la biografia de Ramon durant els anys d'existència de la dita escola i convent (39-73, núms. 14-36) i els posteriors (74-100, núms. 37-51).

Essent el pare un dels col·laboradors de Jaume I en la conquesta de Mallorca, rebé la part que li corresponia, de la qual la família fou propietària al·lodial, amb el dret d'establir propietaris útils en emfiteusi, extrem confirmat pels docs. núms. 2 i 3, 22-24; l'altra base econòmica de la família fou el comerç, també el d'esclaus (docs. 5-6, 26-27).

Però en un moment determinat la documentació para de referir-se a afers familiars i emprèn volada paral·lela a la del mateix Llull. I justament la lectura de la segona part de la documentació confirma, d'una banda, l'encert de la seva publicació però també fa sentir la necessitat imperiosa de posseir totes les dades que incideixen en aquell retall de vida, que ja seria apassionant encara que es limités a l'aventura personal del Doctor Il·luminat, però ho és molt més pel fet d'implicar-se en les relacions interiors dels regnes de la corona catalanoaragonesa nascuts del testament de Jaume I, i en concret en les de la Corona catalanoaragonesa amb el Regne de Mallorca, en particular les derivades d'uns fets de tant d'abast en la història europea com les conseqüències de les Vespres Sicilianes i de la consegüent Croada contra Catalunya. Uns fets, d'altra banda, que predeterminaren la història del lul·lisme en els Països Catalans. N'hi ha prou de veure en la taula final que Jaume II de Catalunya-Aragó és esmentat en vint-i-una pàgines (a les quals s'han de su-

mar les nou que esmenten el seu germà Alfons), les quals, sumades, puguen a una trentena, contra les només deu on és esmentat Jaume II de Mallorca.

En aquest cas crec que es realitza aquella regla segons la qual una publicació és important no sols per allò que aporta en ella mateixa, sinó també per les perspectives de futur que contribueix a obrir.

En aquest sentit, com que estic segur que aquest diplomatarí tindrà segona edició, em permetria (ni que sigui demanant disculpa) de plantejar un problema de fons i d'afegir-hi un parell de suggeriments: el problema de fons, si no m'erro, és aquest: què es considera un ,diploma lul·lià'? M'ho fa dir el fet que d'una banda, hi són integrades les tres instàncies ,franceses' (núms. 23-25, pp. 50-57: aquestes instàncies són al centre del segon article d'aquest volum) i de l'altra hi entren petits fragments, que de ,diploma', almenys en el sentit usual i tècnic de la paraula, en tenen ben poc, encara que podrien ésser base per a un document notarial, com les notes de donació de llibres.

Intentem de precisar el problema: si les tres sol·licituds franceses són ,diplomes', en virtut de què no ho són les altres peticions que no són llibres, com és ara la lletra a Nicolau IV del 1292, *Quommodo Terra Sancta recuperari potest*, o la *Peticio de Ramon al papa Celestí per a la conversió dels infidels*, i, no cal dir, la seva traducció al llatí, en aquest cas intitulada *Petitio ad papam Bonifacium VIII pro conversione infidelium*, i les altres. Un detall confirma que es tracta de documents, i no pas de textos doctrinals, detall ara reafirmat pel fet que les peticions franceses són escrites al final de la *Disputatio fidelis et infidelis*, cosa que obliga a plantejar-se aquesta pregunta: les peticions, almenys les dels primers temps, eren simple concreció d'una exposició doctrinal? Alguns exemples semblen confirmar-ho: car ultra les tres peticions franceses, almenys la perduda al futur Jaume II de Mallorca, segurament formulada en vida de Jaume I i per això adreçada, tal com permet d'endevinar la butlla de Miramar «nobili viro Iacobo, nato... Regis Aragonum», concretava els raonaments del *Llibre contra Anticrist*, i la presentada a Celestí V, era conseqüència de la *Disputació de cinc savis*. Si, doncs, les peticions que no són llibre (a diferència del *Liber de fine*) són instàncies, súpliques o sol·licituds, i algunes d'elles són considerades ,diplomes', per què no totes? No cal dir, doncs, que la vinculació entre aquestes i els respectius llibres previs hauria de resultar explícita.

El primer dels suggeriments és que els documents siguin donats complets, ni que sigui per al servei del lector, que no sempre té a l'abast de la mà les publicacions originàries.

El segon és el de completar els documents amb aquells possibles textos contemporanis que permeten de precisar-ne sentit o d'altres detalls: un exemple d'això darrer és el document del 19 de març del 1301 (73, núm. 36): més o menys mig any abans el mateix Llull havia manifestat en el colofó dels *Principia Philosophiae* la seva preocupació pel futur de Miramar: «Finiuit Raimundus quaestiones tertii circuli philosophiae in Ciuitate Maioricarum anno 1300 incarnationis domini nostri Ihesu Christi. Et quia isti tres circuli sufficient ad omnes alios, et ipse erat occupatus per studium arabicum, noluit tractare de aliis...» (CC, CM,CXI; RLOL, XIX, 323); si aquest colofó fou escrit entre final d'estiu i començaments de tardor del 1300, el fet que Llull es digui ,occupatus/atrafegat', deu voler dir que la sentència contra Miramar almenys no havia estat feta pública i encara menys aplicada i que, per tant, encara per ventura hi havia esperança de salvar Miramar en el mateix o en una institució equivalent. Podríem saber quelcom de la publicació de la dita sentència? Si directament potser no, almenys indirectament sembla donar-ne alguna clàrícia el *Pariatge* del 1301, en el qual Jaume II de Mallorca estableix el seu dret a desfer totes aquelles decisions dels anys anteriors, «que non solum iuri nostro preiudicium et aduersae fuerunt, verum etiam prefate insule habitatoribus minime congruebant». Sobre aquestes bases, hom ho entén tot: la mort de Miramar, el «malviatge, qui ho ha afollat», el detall que qui en el futur de debò ajudaria Ramon Llull no només de paraula sinó amb fets seria Jaume II de Catalunya-Aragó, tal com demostren els documents 37-40 (74-79) i 45-51 (91-100), i el fet no menys significatiu que, immediatament després de la mort de Ramon Llull, la doctrina lul·liana resuscités no pas en el regne de Mallorca, insular o continental, sinó en el regne de València, un dels ,regnes i terres' sota sobirania directa de Jaume II de Catalunya-Aragó.

Encara que hom només tingués en compte els fets acabats d'esmentar, qui pot dir que els hereus directes de Jaume I eren ,forans' al territori del Regne de Mallorca? I, ,dato non concessio',

que territorialment ho fossin, ho eren per als mallorquins, tots els quals seguiren considerant-se catalans, tal com confessen els historiadors actuals? Fou Jaume II de Catalunya-Aragó ,rei forà' per a Ramon Llull, tant abans com després del 1300 o aquest le'n considerà? Ho dic perquè lleigeixo en la pàgina 12: «...aquests reis forans [Alfons II i Jaume II d'Aragó], després de la conquesta aragonesa de Mallorca el 1285...». Si les meves informacions no són inexactes, encara en els nostres dies un català no és forà o forester a Mallorca per la senzilla raó que no parla ,forester'; però, a més d'això, durant tota l'existència del regne privatiu de Mallorca, per decisió institucional del testament de Jaume I, aquell regne seguia dins la Casa de Barcelona i havia de tenir bon compte i respectar l'hereu, com en qualsevol casa de Catalunya; com pot ésser considerat forà o forester qui és legalment a casa seva? I si les meves informacions no són errades, aquesta situació de sobirania suprema de l'hereu de Jaume I, comte de Barcelona, rei de Catalunya-Aragó, també damunt el regne privatiu de Mallorca, era establerta documentalment dins unes relacions de poder clarament feudals. Torno a repetir la pregunta: com és possible d'afirmar que uns sobirans eren ,forans' o foresters dins el territori de la seva sobirania? I com és possible de parlar de la «conquesta aragonesa de Mallorca el 1285»? (12); primer perquè el 1285 no hi hagué tal conquesta, sinó només reocupació, atès que el rei de Mallorca no havia honorat les condicions de la sobirania subordinada; i d'altra banda, quan hi ha hagut ni la mínima ,conquesta aragonesa' de Mallorca, ni el 1229 ni (en cas que hagués estat conquesta), el 1285? El Regne (no parlo de la Corona, cosa molt diferent) d'Aragó ha tingut mai res a veure amb Mallorca? Per al bé i per al mal, per què no dir les coses pel seu nom, sobretot en unes pàgines publicades en els Països Catalans?

Aprofito l'avinentsa per assenyalar la importància històrica que en tot aquest afer té la petició de Jaume II de Mallorca, acabada de publicar per Giulio BATTELLI, *Suppliche al papa di Giacomo II, re di Maiorca, e di Giacomo II, re di Aragona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 3-32, perquè demostra que Jaume II de Mallorca, abans i tot que s'hagués produït cap acció bèl·lica, ni afectés en res les terres que tenia en vassallatge feudal pel seu germà hereu, ja s'havia decidit a traïr el seu germà, la seva casa i l'herència del seu pare, i s'havia declarat partidari dels aliats en la imminent Croada contra Catalunya («...ipse... ecclesiae Romae ac domino Regi Francie... adhereat...»); i, en conseqüència i com a paga de la traïció, no sols demanava l'ajut econòmic del papa per a fortificar les seves terres en previsió del cas que al rei de França se li acudís de passar-hi en portar la guerra a Catalunya i a aquesta li calgués defensar-se, ans encara pidolava que el papa li lliurés ,totes les possessions' de la Corona catalanoaragonesa: ell pretenia ésser l'únic successor de Jaume I, desbancant totalment l'hereu; amb la qual cosa es confirma que no sols fou traïdor al seu germà gran i, doncs, a la pròpia casa, sinó befat per les potències al servei de les quals i sotmetent-se a elles no dubtà a cometre traïdoria, les quals, ,no pagant traïdors' posaren (o decidiren de col·locar) la corona catalanoaragonesa no en el seu cap, sinó en el del rei Anjou.

El títol del llibre promet la documentació relativa a la família de Ramon Llull, i ho compleix en allò que fa referència a Mallorca des de la conquesta, és a dir, a aquella branca dels Llull barcelonins, que es transplantà a Mallorca acompanyant Jaume I. Però, atenent-nos al llibre, fa la impressió que els Llulls mallorquins haurien sorgit o nascut per generació espontània. I quant a la família pròpia de Ramon Llull i de Blanca Picany, és a dir, a llurs successors, tampoc ni una paraula, quan ja fa anys (el 1971!) que Llorenç Pérez i Joan Miralles publicaren *Nuevos documentos sobre la familia de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», XV (1971), 93-98, amb nou documents dels anys 1326, 1332 i 1333, no integrats en el *Diplomatari*, en els quals compareixen tots tres anys la Senyora Lullia (Na Lula) i el 1333 ,Domingo Lul, ciutadà de Malorques', personatges que podrien molt ben ésser vídua i fill de Ramon Llull; i quan, de més a més, comencen de sorgir per tot notícies o referències de Llulls posteriors a Ramon, en general amb el nom de Domènec/Domingo: en trobà per València un de possible, M. Milagros Càrcel Ortí (cf. ATCA, XVI (1997), 519); hi acaba de contribuir Jaume de Puig en aquestes pàgines (XIX (2000), 207-209), amb un Domingo Lull al servei del bisbe de Barcelona a Mallorca, que es podria referir al mateix Domingo totjust documentat. És possible que el descobert per la prof.ssa Càrcel sigui idèntic amb el que surt a l'ACA, *Canc.*, reg. 1094, f. 4r, actuant a València, i en concret a Morvedre/Sagunt, al servei de l'administració reial. I a Mallorca, concretament a Algaida / Castellitx, també d'entorn el 1380, el *Llibre d'inquisicions* parla primer de l'Alqueria d'En Llull el 1381 (159/23), i només un any més tard de l'Alqueria dels hereus d'En Domingo Llull (163/29; 193/45 i 226/63). Caldrà

precisar la identitat d'aquests personatges i llur possible pertanyença a la família de Ramon Llull, però de moment ja són ací, ben documentats.

Hem desembocat en terra insegura, en la qual també trobem pàgines de l'època apostòlica de Llull: Charles Touati acaba de recordar una lletra del barceloní Salomó Ben Adret a la comunitat jueva d'Avinyó, posant-la en guàrdia contra un propagandista cristià i antijueu, que ell proposa d'identificar amb Llull, però que més aviat sembla Arnau de Vilanova (ATCA, XX (2001), 919, núm. 15869). El prof. Hillgarth està segur que en relació als números 41-43 (80-85), datats a París el 1310 (en les pàgines d'introducció ho són del 1309) «no es pot dubtar de l'autenticitat dels documents esmenats?» (9): sigui ben clar que no pretenc negar-la, però no puc dissimular la meua perplexitat, sobretot en relació als dos darrers: compareixen a Barcelona entorn el 1394, moment en què la lluita contra Nicolau Eimeric entorn Ramon Llull arriba al paroxisme, amb la contraofensiva d'Antoni Riera a Avinyó, de la qual són copromotors els «affines et amici dicti venerabilis magistri Llull» (9), i ho fa amb un document episcopal de Barcelona, notarialment protocolitzat, que les engage pel broc gros: «...continentium in effectu... vite honestas magistri R. Llull et suorum operum vera examinatio, aprobacio et recomendatio»; però en els tres documents de París, només hi ha un judici privat d'una única obra de Llull: l'*Ars brevis*, que no pinta res en el problema de l'ortodòxia lul·liana (80-81), i un de genèric sobre 'quibusdam operibus', que no tenen títol. Aquesta genericitat s'assembla massa a la de la, si no falsa almenys invàlida, butlla de Gregori XI, *Conservationi puritatis catholicae fidei*. I qui és el rei de França per a donar un certificat de bona conducta catòlica? Se'n coneix algun altre en els registres dels «Archives de France»? I un certificat doctrinal del canceller de l'Estudi de París, vist a través del cas ben certificat d'Arnau de Vilanova, almenys sembla estrany, car aquella autoritat posava en mans dels mestres de la Facultat de Teologia els casos conflictius i aquests s'adreçaven a qui corresponia, a l'Oficial del Bisbe o a aquest mateix, que era l'autoritat en punts de doctrina. No puc deixar de recordar que un document suara publicat per Jaume de Puig demostra la posició bel·ligerant d'alguna de les autoritats del bisbat de Barcelona en la contraofensiva contra Nicolau Eimeric (ATCA, XVII (1998), 511-513).

Per allò que aporta, doncs, i pels temes que posa damunt la taula, és d'estricta justícia agrair al prof. J. N. Hillgarth aquest diplomata, afegint a l'agraïment l'auguri d'una ben pròxima segona edició, tal com correspon a les segones edicions, 'corregida i augmentada'.

Josep Perarnau

Carles LLINÀS, *Ars Angelica. La gnoseologia de Ramon Llull* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XXVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 382 pp.

El llibre que ara ens ocupa és la tesi doctoral de l'autor, de més a més guardonada per l'Institut d'Estudis Catalans amb el «Premi Joaquim Carreras Artau 1996». I, si és normal, lògic i encertat que l'autor declari els seus objectius en la *Introducció general* (15-19), potser enlloc no ha 'confessat' la seva intenció de forma tan clara com en la frase de la pàgina 77: «una relectura global de Llull que pròpiament va més enllà dels continguts particulars d'aquest llibre» (77).

Com tota investigació digna d'aquest nom, la que ens ocupa comença amb una secció (la A de la primera part: 23-76), destinada a recordar allò que ja ha estat dit en relació al tema des de la gran exposició publicada l'any 1926 per Ephrem Longpré i anys després per Erhard-Wolfram Platzeck, que, ambdós franciscans, veien els planteigs de Llull dins el marc medieval de pensament cristià, en el seu cas particularment afí a l'augustinisme (25-35); gairebé trenta anys després de Longpré, Frances Yates establiria la contratesi en derivar l'Art lul·liana de la quàdruple matèria elemental, una forma de 'materialisme' molt adient a certs corrents culturals aleshores imperants (35-50; cf. la crítica de la pàgina 71); com és natural, després de tesi i antítesi, arribaria la síntesi conduïda per Robert Pring-Mill, el qual, en particular després d'un intercanvi d'idees amb Platzeck, integraria l'analogia i sobretot el 'princeps analogatum' (o primer analogat: 56), en l'explicació fontal de l'art, la qual, en la cara gnoseològica de l'*ascensus intellectus*' en partir

dels graus ínfims de l'ésser, integra la teoria tradicional dels quatre elements (51-62). En les pàgines següents, en companyia d'Eusebi Colomer i de Jordi Gayà i fortament recolzat en el bastó teològic que li proporciona la *Gloria* de Hans Urs von Balthasar (cf. 63-65), l'autor desvela la pròpia tesi, ja formulada amb claredat meridiana en la introducció (17), i ací encara més sintetitzada: «...una síntesi del pensament lul·lià des de la perspectiva ,descendent' d'una visió teològica cristiana del món, en concret... d'una visió angelològica cristiana del món» (75), explicitant-la, desplegant-la més que no havien fet els seus predecessors, i assenyalant-ne les conseqüències més importants (76).

La segona part d'aquesta primera secció és una síntesi ben personal i suggestiva de l'*Art lul·liana*, que s'acaba amb vuit figures (77-104).

La secció segona comença amb clara manifestació d'objectius: «fer un tractament profund de les relacions internes» existents entre la fe i la raó; «legitimitat i relativa necessitat de la indistinció lul·liana entre els àmbits de la raó i de la fe com la posició més originària des del punt de vista teològic, i com la més fecunda i ,complexa' des del punt de vista especulativofilosòfic general»; «tractament ,temptatiu' dels ,oblits lul·lians' com a causa darrera d'aquestes ambigüitats»; i «remarcar la connexió... entre el vessant del Llull espiritual (,amància') i el del Llull pensador (,ciència')» (108). A la recerca, doncs, del «nervi central de la preeminència de les raons necessàries» (107, cf. 116), llegim en les pàgines successives els arguments pels quals Llull les prediligia (109-116): la coincidència amb sant Anselm a l'hora de «valdre's només de la raó» (120-127), les objeccions i respostes a la utilització de les raons lul·lianes en teologia (128-132).

A partir d'ací podem trobar les tesis fonamentals del llibre. Una és la formulada després d'haver recordat aquella frase de Llull, segons la qual els articles de la fe es troben en un pla superior i la intel·ligència en l'inferior:

«...cal dir que totes les veritats que fan referència a Déu, indistintament, són ,articula (!) fidei'. En efecte, Llull mai no diferencia entre aquelles veritats sobre Déu que podrien ser conegudes per la raó sola (la raó natural del tomisme) i aquelles a les quals només la fe pot pujar. I cal afegir que això inclou la mateixa doctrina de les dignitats divines. L'intel·lecte sol, repetim-ho, no arriba al summe objecte. L'intel·lecte nu, sense l'hàbit de la fe, no il·luminat per la saviesa divina, és incapaç de pujar fins a les altures de la ,deïtat'. Val a dir: no li és possible, amb mitjans purament ,naturals' o ,humans', amb les seves pròpies ,forces', obrir-se camí fins a l'àmbit de les veritats més elevades.» (146, cf. 166-167, paràgraf d, que el lector pot llegir al final d'aquesta recensió, perquè és una observació de tipus gramatical que reverteix en aquest problema bàsic; cf. també, per allò que tenen de síntesi doctrinal acuradament elaborada, els dos esquemes de les pàgines 168-169).

Confesso no veure clar que l'afirmació anterior respongui a la doctrina de Ramon Llull. Trobo, en efecte, en una de les seves obres parisenques, la *Disputatio Eremitae et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi* (una obra, per cert, que no veig esmentada en la llista de les pàgines 373-374), la qüestió LXXXII, que s'intitula així: *Utrum ad actum intelligendi sit necessarium ponere intellectum agentem naturalem differentem a possibili* (i no crec que hom pugui dubtar que l'enteniment agent i el possible pertanyin a la raó natural, adjectius d'altra banda presents en el títol acabat de copiar); però és encara més clara la qüestió CXVII, *Utrum in Patria aliquid remaneat de fide vel scientia huius vitae*, en la qual, en relació a la ,scientia' o coneixement científic Ramon Llull s'expressa així:

«CXVII. Item, dixit Raymundus: Scientia in hac vita sic incipit, scilicet, sensitivum attingit sensibile, et imaginativum in suo proprio imaginabili deducit et imprimat similitudinem illius attractionis, et in ipso facit ipsam imaginabilem, et intellectus facit illam similitudinem in suo proprio imaginabili imaginatam intelligibilem; et sic est facta scientia de sensibilibus rebus, intellectivo se denudante de inferioribus speciebus ascendendo ad superiores species, scilicet ad similitudines Angelorum et Animarum et divinarum Rationum et Attributorum; et de tali modo sciendi huius vitae non remanet aliquid in alia vita de scientia huius vitae per impressiones in hac vita receptas, sicut intellectus, qui speciem de-

ductam de sensitivo et imaginabili facit intelligibilem in suo intelligibili» (MOG, IV, iv, 100-101; el text de la qüestió LXXXII es troba en les pàgines 71-72).

I si encara restés algun dubte, em permetria de remetre al *Liber de forma Dei*, del juliol del 1311, i en concret a les respostes a les tres preguntes següents: «Quaeritur: Quomodo intellectus facit scientiam?... Utrum intellectus humanus possit facere veriolem et altiolem scientiam per causas superiores quam inferiores?... Utrum intellectus particularis potest intelligere universaliam?...»; les respostes, que no transcriu perquè aquest escrit no és un tractat sinó només una recensió, es troben, en edició de Hermogenes Harada, dins «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis» xxxiv (RLOL, VIII), Turnhout, Brepols 1980, 82-83.

En canvi, transcriuré del mateix volum un fragment no gaire llarg pertanyent a la sisena de les propostes que Llull volia presentar al concili de Viena; és del setembre del 1311 i diu així:

«Ordinatum est quod intellectus faciat scientiam, primo cum sensu et imaginatione, et hoc de rebus corporalibus et imaginabilibus; post ascendit ad obiecta spiritualia, sicut ad Deum, ad angelos, ad animas racionales obiective; et faciat scientiam cum ipsis et de ipsis, quae imaginabiles neque sensibiles non sunt...», *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens* (ed. HARADA, loc. cit., 242, líns. 1856-1861).

La dinàmica cognoscitiva natural, doncs, formulada per Llull, que comença amb la percepció sensitiva, a través de la imaginació i de l'enteniment agent i del possible ateny una ‚similitudo‘ (suposo que puc traduir per ‚representació‘) dels àngels, de les ànimes i de conceptes i atributs divins. Es pot demanar una contraposició més frapant entre la tesi de Llull i la de Llinàs?

Si no m'erro, no són els esmentats els únics textos lul·lians contraris a la tesi que ens ocupa: la trajectòria cognoscitiva i religiosa del Tàrtar en el *Liber super psalmum Quicumque vult, sive liber Tartari et Christiani*, al començament de la qual l'infidel no es pot manifestar més indisposat i allunyat de la fe cristiana («videtur mihi quod Christiani sunt in maiori errore quam Iudaei et Saraceni»: MOG IV, v, 5/I), pel camí de les dignitats se li va demostrant la fe cristiana («per has [Dignitates] et per plures alias proprietates, quas omnes convenit esse in Deo, habetur vera demonstratio nostrae fidei», *ibid.*, 5/II), i així arriba a la fe i al baptisme (*ibid.*, 26-28), tal com hom pot veure amb més detall en aquest volum, secció de *Notes i documents*, en *La Quaestio de congruo és de Ramon Llull?*. Per cert, allí hom pot veure la referència a l'*Epistola Raimundi* afegida per Llull al final del *De experientia realitatis Artis Generalis* (CC CM xxxvii; RLOL XI, 1983, 220-221), on exposa els seus quatre camins de demostració: és de doldre que aquell text no hagi estat conegut en escriure la pàgina 153, o la 174, on tant hauria escaigut una referència a la ‚demonstratio per hypothesim‘.

L'autor s'ha encarat amb aquesta problemàtica, a la qual dedica en particular les pàgines 190-202, però no em veig amb cor de seguir-lo quan reafirma: «la raó de l'home, naturalment lligada al sensible per la unió de l'ànima i del cos, i encara més vinculada amb ell per la caiguda original és incapaç de remuntar-se fins als intel·ligibles divins» (191), justament perquè acabem de llegir que l'‚intellectus‘ en virtut de l'intel·lecte agent, transforma el resultat fornit per les potències sensibles en intel·ligible i que entren en aquest intel·ligible «similitudines Angelorum, Animarum et divinarum Rationum et Atributorum». Com tampoc no em veig en cor de seguir-lo quan Llull parla de ‚contemplar‘ (198) i aquest és transformat en ‚demostrar‘ (199).

No puc vèncer en mi el dubte de si el «tema ‚filosoficoespeculatiu‘ de la teognosi» (138), no és com una definició del treball que el prof. Llinàs presenta en aquest llibre, en el qual cas aquest més que un estudi de la gnoseologia lul·liana seria una elaboració doctrinal de l'autor; si ho fos, des d'aquestes pàgines, sense gaires concessions centrades en textos, em permetria de preguntar quin percentatge de reflexió o de pensament personal hi ha en la dita ‚teognosi‘, o, dit d'altra manera: l'*Ars angelica* és el resultat, d'una banda, d'una investigació en els textos lul·lians, i de l'altra, d'una elaboració filosòfica (i teològica?) entorn de problemes actuals (ni que siguin actuals perquè son eterns), sense que es vegi gaire clar on comença i on acaba cada un dels dos components? Si fos així jo m'atreveria a dir que cal una investigació asèptica de la gnoseologia lul·liana a base de tota l'obra de Llull, sense tancar a priori la porta a possibles evolucions (per exemple: quan

en el *Llibre de contemplació* estampa la frase: «...la qual [Trinitat divina] se demostra als uns hòmens per fe e als altres per raons necessàries», cap. 246, 2; OE II, 740/I), el concepte de ,demostració' és idèntic al que compareixerà en les darreres obres, després de les experiències i confrontacions universitàries, per exemple, en l'*Epistola Raimundi* acabada d'esmentar? I encara una altra pregunta: quina és la relació entre ,cognoscere' (cf. CC CM CXII; RLOL XXI, p. 29, lín. 30, 31 i 39: ,cognitio(nem)') ,probare' i ,intelligere' en l'obra de Llull, o entre ,credere', ,intelligere', ,apprehendere' i ,comprehendere'? S'ha mantingut sempre unívoca o hi ha hagut evolució? I encara una altra: és sempre idèntic i unitari el concepte de fe? Per exemple, el fragment núm. 1 (240), de la *Lògica del Gatzell*, i en concret el vers ,fe e ntendre t'auran mester', de quina fe parla? No es tracta d'aquella fe humana en virtut de la qual hom creu que París existeix encara que no hi hagi estat mai? I quan parla de fe-virtut teològica, parla sempre del mateix, o de vegades està pensant en un enunciat lògic com el de ,Déu és U en essència i Tri en persones', i en d'altres ocasions en la gràcia divina de la fe i encara en d'altres en l'acte (o en la virtut teològica) de fe, com aquell que finalment fa el Tàrtar quan acaba dient ,credo in Te'? (MOG, IV, v, 26/II).

No cal dir que una gnoseologia lul·liana hauria de començar per precisar (i, doncs, clarificar), les significacions doctrinals de totes les paraules implicades; i proporcionar una explicació de la doctrina lul·liana, no pas per referència a autors actuals, sinó als contemporanis seus; en aquest sentit em fa estrany que una recerca que toca el tema de les ,raons necessàries' i de la demostració en Ramon Llull no esmenti mai, per posar el nom d'un contemporani estricte, Agostino Trionfo, o almenys no ho recordo.

Fins i tot m'atreveria a proposar una contraprova tant d'allò que ací propugno com de la tesi del prof. Llinàs: és aquesta aplicable, no ja al Gentil del *Llibre del Gentil i dels tres Savis*, que encara a hores d'ara no sabem si féu ni un primer pas vers la fe (i no parlo només de la fe cristiana, ans de qualsevulla de les tres més a l'abast de la mà catalana del segle XIII-XIV, que afirmen llur procedència per revelació), sinó al Tàrtar del *Liber super psalmum Quicumque vult...*, o als sarraïns representats per En Hamar de la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni*, o als averroistes representats per En Sortes en la *Declaratio Raymundi per modum dialogi edita*, o al bloc format per sarraïns i jueus i tota mena de pagans en el *Liber de Est Dei*?

Voldria que l'única conseqüència deduïble dels paràgrafs anteriors fos que el prof. Llinàs ha tingut l'encert i la valentia de plantejar un gran tema, que mereix per això tot el reconeixement; que la feina realitzada fins ara demana a crits que sigui continuada centrant-la primer en la reconstrucció de la doctrina de Llull sobre un tema tan important, i que segurament ningú com ell està tan capacitat per a entendre-la. Per això, des d'ací, amb el reconeixement per la feina feta en aquest llibre, el voldria encoratjar a oblidar un quan temps (ni que fos ,per hypothesim') el tema de la teognosi i a llançar-se al de la gnoseologia lul·liana tant humana com angèlica.

* * *

És arribada l'hora de la crítica menuda:

Per al tema de la visió beatífica (135, nota 192), sense eixir de casa tenia a l'abast de la mà la tesi de Josep Gil i Ribas, i darrerament (ara arribant-li del Palazzo Farnese o École Française de Roma) el gran llibre de Trettmann sobre el tema.

Continuem amb alguna qüestió puntual, com la de la Puríssima: no es limita a ésser una certa intuïció en Llull (97, nota 133), car ja el 1297 li dedicava tot un capítol, el xcvi, de la *Disputatio Eremitae et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi* adreçades a Thomas Le Myésier: allò és realment una tesi, demostrada amb l'aplicació de tota l'artilleria lul·liana dels principis tant absoluts com relatius.

I el llatí: els ,articula', que ja ens saluden en la taula inicial (9) i després de tant en tant (79, nota 92; 82, 87, 144 (en títol!), 146), són una d'aquelles faltes que haurien d'ésser absolutament evitades: sempre hom ha sentit a parlar d',articulus fidei', en masculí, doncs, tal com fa Llull en el fragment núm. 40 (252; cf. 178), on trobem ,Articulos', i per tant ,Articuli', que és el que pertoca a una declinació masculina.

Però aquestes entrebancades amb el llatí són d'aquells detalls que fan mal als ulls, però no fan mal al blat, almenys en una investigació sobre pensament filosòfic. La situació, en canvi, que hom

pot constatar comparant una frase lul·liana de la pàgina 160 amb la seva traducció i interpretació de les pàgines 166-167, ja és d'altra naturalesa; la frase és: «...et ascendit ad suum primum obiectum, quod est intelligibile, quod existit in sensibili et imaginabili, ut puta Deus», que l'autor comenta així:

«...hi ha consideracions gramaticals que ens impedeixen afirmar que Llull està parlant aquí de Déu com a exemple d'objecte intel·ligible: ‚Deus‘ és un nominatiu. Si es tractés d'un exemple d'objecte intel·ligible, hauria d'estar en acusatiu, que és el cas en què apareix l'expressió en el text («ad suum primum obiectum, quod est intelligibile»). Déu, en aquest fragment, només pot ser, doncs, ‚exemplum intellectus humani‘, exemple de l'intel·lecte «qui ascendit ad intelligibile, quod existit in sensibili et imaginabili». L'enteniment de l'home, despullant-se del sensible, ja quan copsa els ‚abstracta‘, actua a imatge i semblança de l'Intel·lecte diví. Com no ho farà quan copsa la realitat divina mateixa?» (166-167).

El crític es veu en l'obligació de dissentir, i ho fa amb gran recança: car no és veritat que en la hipòtesi proposada per l'autor, ‚Deus‘ hagués d'anar en acusatiu, car aquest mot no ha de concordar amb ‚primum obiectum‘, sinó amb el ‚quod‘ repetit dues vegades en la línia anterior de la pàgina 160: i el doble ‚quod‘ és nominatiu, ni que només sigui perquè ambdues vegades és subjecte d'una oració de ‚sum‘ (i perquè és de gramàtica elemental que els relatius concorden amb llur antecedent en gènere i nombre, però no en cas, car el cas és determinat per la funció que fan en l'oració, a la qual pertanyen, ací la de subjecte d'una oració de ‚sum‘); la lectura, doncs, de la frase és aquesta: «...ascendit ad suum primum obiectum, quod est intelligibile, quod existit in sensibili et imaginabili, (exempli gratia‘ o ‚quod est‘) Deus».

És hora d'acabar: l'autor ha encetat un gran tema d'estudi i s'hi ha introduït amb un gran primer pas; cal, doncs, donar-li'n l'enhorabona i incitar-lo a prosseguir amb la clarificació dels conceptes i termes fonamentals que hi són implicats, i, a partir de la dita clarificació, amb l'estudi de tota la doctrina gnoseològica lul·liana en el seu context filosòfic i teològic.

Josep Perarnau

Passion Catalane-Occitane, edició, traducció i notes d'Aileen Ann MACDONALD (Textes Littéraires Français, núm. 518), Genève, Droz 1999, 368 pàgs.

Una Passió olotina medieval, edició de Pep VILA sobre la transcripció de NOLASC DEL MOLAR (Col·lecció Francesc Montsalvatge, núm. 5), Girona, Diputació 2001, 160 pàgs.

Fa anys que esperem l'edició de les quatre Passions mallorquines del Ms. Llabrés (s. XVI) que, després de patir tota mena de dilacions, confiem que no triguin a sortir a la llum. I és que en aquest sentit som un país del tot anòmal: en altres contrades ja se n'haguessin fet diverses edicions, però aquí abunda el mal costum entre els investigadors d'apropiar-se indegudament dels textos que estudien, amb tot el que això suposa de retardar o d'impedir el desenvolupament de la recerca, que un text publicat genera en els diversos camps del saber. Mentretant, però, hem de celebrar l'aparició de dues molt oportunes edicions passionístiques: la del primer text conegut d'un drama de la Passió d'origen català, i la d'una fins ara desconeguda versió siscentista que s'inscriu plenament en la mateixa tradició textual.

L'any 1992, en el «VIIè Col·loqui de la Societat Internacional per l'Estudi del Teatre Medieval», que es va celebrar a Girona sota la meua direcció, la investigadora canadenca Aileen Ann MacDonald va presentar una comunicació sobre el rol de Maria Magdalena en el drama provençal de la Passió (l'anomenada Passió Didot). Ja en aquella ocasió, com després vaig fer constar per nota en l'edició de les actes d'aquell Congrés (*Formes teatrals de la tradició medieval*, a cura de F. Massip, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, 1996, p. 144), vaig assenyalar a la professora MacDonald (Memorial University of Newfoundland, St. John's, Canadà) la més que probable derivació d'aquella Passió occitana (1345) d'un original creat a cavall dels segles

XIII-XIV en el territori de l'antic i efímer Regne de Mallorca (1276-1344) -que, amb capital a Perpinyà, era integrat per les illes Balears, el Rosselló, la Cerdanya i la senyoria de Montpeller-, com havia exposat en un Col·loqui a l'entorn de Josep-Sebastià Pons celebrat a Montpeller el novembre de 1986, seguint les passes de Josep Romeu i Figueras (*La légende de Judas Iscariot* 1957, ara a *Teatre Català Antic*, I, 97-143, Barcelona, Curial, 1994). L'existència de tres fragments d'aquella Passió originària trobats a Palma de Mallorca i a Illa de Tet (Rosselló) demostrava aquesta prelatió per la seva major antiguitat i millor qualitat en les rimes. Per això vaig batejar aquesta versió fragmentària amb el nom de *Passió del Regne de Mallorques* en sengles estudis apareguts el 1987 («Revista d'Art», 13: 253-268), el 1993 («Fifteenth-Century Studies», 20: 201-245) i el 1997 («II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana. Ponències», 327-332): ho dic perquè sovint s'han utilitzat àmpliament els resultats d'aquests treballs sense fer-ne la més mínima menció.

Els tres fragments han estat redescoberts l'un als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals de Perpinyà (ed. de Pep Vila a «Els Marges», núm. 54, (1995), 77-84) els altres a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ed. de Biel Ensenyat-P. Vila dins A. Rossich coord., *El teatre català dels orígens al segle XVIII*, Kassel, Reichenberger, 2001, 121-139), i almenys dos dels textos no semblen fulls d'un manuscrit que contingués una transcripció íntegra del drama, ans rols solts que utilitzaven els actors per tenir a mà els parlaments dels personatges que encarnaven, en aquest cas una rèplica de Judes i una d'Herodes, com explicava al «I Seminari d'història de l'espectacle teatral (Universitat d'Alacant 1993, Actes», publicades el 1996, p. 22 de ref.). Fet i fet, la nomenclatura proposada ha fet fortuna i MacDonald l'ha incorporada a la seva edició que, a la vista del que he exposat, no ha pogut per menys que titular *Passion catalane-occitane*, cosa que ja ha provocat certs recels d'inspiració jacobina a la «Revue de Linguistique Romane» (Strasbourg 2000), amb l'únic argument que «caldría evitar de multiplicar les designacions d'una mateixa obra», volent dir que ja tothom la coneix com a *Passió Didot* o *Passió Provençal*, i que no calen altres nomenclatures, com si l'avenç en la investigació no permetés precisament de matisar o corregir opinions i denominacions precedents.

Jo mateix havia provocat semblants recels quan, en l'esmentat Col·loqui a Montpeller, citava les reticències de l'estudiós Maurice Accaire que en un minuciós estudi sobre la Passió en territori francès (*Le théâtre sacré à la fin du Moyen Age*, Genève, Droz, 1979, 90) no tenia més remei que reconèixer que la Passió 'Didot' inaugurava el gènere dels misteris, però ho feia amb la boca petita, desconcertat davant la primícia occitana, perquè, deia, «l'aïllament lingüístic de la peça no ens permet de posar-la en relació amb les altres», és a dir, amb les Passions franceses, és clar. Jo sí que m'ho permetia a la vista de l'original català, i suggeria que, per una vegada, la transmissió hauria pogut anar del sud cap al nord: l'antiguitat dels textos i la pervivència ininterrompuda al llarg dels segles així m'ho feia pensar. I ho sostenia en un doble front: la continuïtat de les representacions tradicionals de la Passió, amb específiques tècniques de posada en escena que a Verges o a Mieres encara conserven aspectes ancestrals, i la tradicionalitat dels textos utilitzats, com s'ha confirmat amb l'arcaica Passió olotina descoberta per Nolasc del Molar i que acaba de donar a la llum Pep Vila.

L'edició d'Aileen A. MacDonald segueix ben de prop la que havia realitzat William Shepard el 1928 (*La Passion provençale du manuscrit Didot*, París, Champion), i en fa una traducció paral·lela al francès contribuint, doncs, al seu coneixement i difusió. Yan Greub (Universitat de Neuchâtel, Suïssa) ja hi ha fet les oportunes indicacions crítiques en un ampli 'compte rendu' («Revue des Langues Romanes», 64 (2000), 251-257). Em limitaré, doncs, a precisar alguns aspectes de l'estudi introductor (13-59). Per exemple, no es pot seguir parlant dels primers drames litúrgics conservats a Catalunya com a procedents del monestir de Ripoll (22, 24, 28-29), perquè ha estat a bastament demostrat que pertanyen als usos de la Catedral de Vic, com tampoc es pot seguir parlant de la 'Biblioteca Central' (23), nomenclatura franquista de la Biblioteca de Catalunya.

A l'hora de traçar el context dramàtic, MacDonald posa en dubte la influència de les anomenades 'Passions de Joglars' en els textos teatrals i es decanta per un desenvolupament del drama litúrgic. Penso que totes dues fonts van poder concórrer en la gènesi i evolució de les Passions escèniques, l'una, la via joglaresca, en l'aspecte teatral i interpretatiu, l'altra, la via litúrgica, en el textual i cerimonial. I, de fet, els dos formats (la representació al carrer i l'eclesial) es docu-

menten al llarg del segle XIV: així a la plaça del Mercat de Pollença (1355), als fossats de les muralles de Vila-Real (1369) o a la plaça Major de Castelló (1383), però també a la catedral de Tortosa (1347) i a les de Vic (*Representació del Centurió*) i Barcelona (*Davallament de la Creu*).

Vet ací, però, que el Consell municipal de València, el 1390, probablement pressionat per la jerarquia eclesiàstica o per rigoristes prèdiques de Vicent Ferrer, prohibeix fer la «representació de la Sagrada Passió de Nostre Senyor e Redemptor Jesucrist o de la sua Resurrecció o de la festivitats de la Passió, o de semblants coses devotes» al carrer, i determina que s'escenifiquin «tals representacions, dins lurs esglésies o fossars», o dins altre pati o plaça atinent de la església. E que algunes persones, de qualque edat, condició o estament sien, no gosen ne presumesquen fer tals representacions en alguns altres lochs, ne per raó d'aquelles anar per la ciutat ab cares cubertes ne descubertes, com açò engentre més jochs e indevotió que honestat e devotió». L'expressiu document valencià ens indueix a pensar que, a causa d'aquest tipus de disposicions, les escenificacions passionístiques, després de ben bé una centúria de produir-se sobretot en l'àmbit urbà, són reconduïdes a l'interior dels temples i sota la tutela eclesiàstica. Perquè l'expressat document matisa que la prohibició afecta «solament persones legues, someses a la jurisdicció reyal e seglar» (editat per Teresa Ferrer dins *Cultura y representación en la Edad Media*, Ajuntament d'Elx 1994, 163). En l'intent de col·laborar en l'atribució d'un origen mallorquí a la Passió provençal, MacDonald s'empeca dos arguments si més no extravagants: l'un, el fet de presentar els personatges d'Herodes i Pilat com dos capítostos del mateix país que malien un de l'altre, relacionant-los amb la situació històricopolítica del Regne de Mallorca que el 1344 era reabsorbit per Pere Terç a la Corona d'Aragó, malgrat la resistència del rei illenc Jaume III vençut definitivament el 1349, insinuant, doncs, un paral·lelisme entre els rivals bíblics de la Passió i els polítics dels dos monarquies de la mateixa dinastia (56). L'altre, el fet de vincular la representació d'Illa de Tet amb la pervivència de la Processó de la Sang de Perpinyà, qualificant la capital del Rosselló com «la petita Sevilla, a causa de la forta tradició de representar la Passió» (58), quan és evident que l'única tradició dramàtica d'origen medieval a la Península Ibèrica és la catalanovalenciana, que es transmet a Castella a finals del XV, però que allà, després de Trento, és substituïda per les processons d'imatges devotes (passos), en lloc d'actors, i pels sermons edificants pronunciats per conspicus predicadors, en lloc de diàlegs, un format plenament barroc que, efectivament, té a Sevilla la més destacada manifestació vivent.

L'edició de MacDonald té la virtut de posar les coses al seu lloc en el sentit d'evidenciar les sòlides relacions artístiques i literàries entre dues cultures germanes, l'occitana i la catalana, que en l'època medieval anaven de bracet en la creació plàstica i dramàtica fins a la violenta interposició francesa que ha acabat anorreant pràcticament l'una i l'altra dintre les seves malaurades fronteres polítiques. A banda de publicar els 2372 versos del manuscrit provençal, MacDonald aporta en apèndix els fragments catalans originaris: els dos de Mallorca i el d'Illa, així com la *Representació del Centurió* de Vic i fragments comparables a la Passió que edita procedents d'un misteri de la *Passió de Rouergue* (segle XV).

Per la seva banda, l'infatigable investigador gironí Pep Vila, que ha dut a terme una tasca ingent de descoberta i edició de texts dramàtics catalans, especialment de l'època moderna (segles XVII i XVIII), acaba de regalar-nos amb una nova troballa, que esdevé fonamental en la construcció del cademat textual del drama passionístic català. Cal dir que el descobriment el va fer el caputxí Nolasc del Molar (Daniel Rebull i Muntanyola, 1902-1983), que va viure tres dècades al convent d'Olot i que ja havia fet altres dues descobertes teatrals importants: la *Consueta de santa Àgata* i el misteri de Sant Eudald (ambdues del s. XVI). Sembla que estava treballant en l'edició d'aquesta Passió quan va morir, i n'havia enllestit una transcripció íntegra i múltiples notes lingüístiques, literàries i històriques que han estat integrades en l'edició de Vila.

Pep Vila, a banda d'altres estudis relacionats amb la bibliofília, l'edició de textos i la recerca documental en el camp dramàtic, ha destacat particularment en el tema passionístic. Ja el primer document que va publicar sobre l'assumpte a la revista literària gironina «L'Estruç», 7 (1981), 1-2, em va resultar altament revelador: eren les notes que explicaven la posada en escena d'una Passió tradicional al Rosselló del segle XVIII, amb unes tècniques i uns procediments que remuntaven a la pràctica escènica medieval. Després van seguir edicions d'episodis rellevants extrets de Passions dels segles XVII i XVIII (una *Lloa*, un *Davallament*, un *Sant Sopar*, etc.), així

com un desconegut fragment d'un misteri gironí de la Resurrecció del segle XV, per culminar amb aquesta edició d'una Passió íntegra. I esperem vivament que continuï aquesta ímproba tasca amb la publicació del Ms. Fonda (una Passió rossellonesa ben arcaica, tot i que el manuscrit sigui una còpia datada el 1819) i algun altre dels molts manuscrits passionístics que Vila posseeix o controla.

La que podem anomenar *Passió d'Olot*, és una còpia realitzada per Josep Oliveras el 1684, que reelabora un text més antic amb punts de contacte tant amb la *Passió catalanoprovençal* del segle XIV com amb el *Fragment de Vallclara* o el *Davallament de Cervera*, ambdós del XV. Quan l'esperada edició de les consuetes mallorquines i del Ms. Fonda ho permeti, podrà veure's fins a quin punt s'hi relaciona. El cas és que, malgrat la seva estructura reduccionista que, a l'estil del teatre barroc, distribueix la peça en una *Lloa* introductòria seguida de tres actes (*Cena i Presa, Passió i Mort i Davallament de la Creu*), conserva nombrosos passatges d'ancestral ascendència. Dels seus 1372 versos, en comparteix més de 170 amb la comentada Passió catalanoccitana, mentre que molts altres mantenen la forma estròfica per excel·lència del teatre medieval, les noves rimades, i presenten un lèxic i un to marcadament arcaïtzant. Aspectes tots aquests que fan pensar a l'editor que el manuscrit garrotxí partia d'una versió primitiva que, prenent peu en l'originària del XIV, hauria perviscut al llarg dels segles XV i XVI amb tota mena d'arranjaments i deturpacions pròpies de la tradició oral, que era la forma de transmissió més comuna en aquest tipus de teatre religiós d'implantació popular.

Cal celebrar, doncs, que l'obstinat escorcoll que des de fa anys Pep Vila duu a terme en biblioteques i arxius públics i privats o en llibreries de vell, hagi donat, novament, un fruit d'íestimable valor per a l'estudi del teatre català antic.

Francesc Massip

Furs de València, ed. de Germà COLÓN DOMÈNECH i Arcadi GARCIA SANZ, Volums I-VIII (Els Nostres Clàssics), Editorial Barcino, Barcelona, 1974-1999.

L'Editorial Barcino ha publicat els dos darrers volums de la seva edició dels *Furs de València* dins la col·lecció més àmplia de «Els nostres clàssics». És una edició que en total comprèn vuit volums; s'inicia el 1974 amb l'aparició del que, de fet, és el segon volum amb l'impuls des del principi del professor Honorí Garcia i a cura després fins la seva conclusió dels professors Germà Colón i Arcadi Garcia.

El primer volum inclou un extens estudi introductori, on els autors repassen la història política i jurídica del regne de València des de la seva conquesta cristiana el segle XIII fins l'edat moderna, però centrant-se concretament en la baixa edat mitjana (7-92).

Com és sabut, no és fins al regnat de Jaume I de Catalunya-Aragó quan l'any 1232 s'inicia la conquesta cristiana definitiva del que ha de ser el nou regne de València, i això amb la intervenció de tropes catalanoaragoneses. El 1238 s'ocupa la ciutat de València i el 1245 es conquereix la darrera plaça del que hom considera territorialment com el regne valencià.

El cas és que tenim un país conquerit que no té una tradició jurídica cristiana pròpia; per aquesta raó també hem de parlar del nou dret que hi sorgeix el segle XIII al llarg però de tot el procés de conquesta i que finalment cristal·litza en el text que es coneix amb la denominació de *Furs de València*. Aquest procés de formació és breu certament, però els autors distingeixen dos moments:

- a) El primer correspon a l'ocupació de l'actual territori de Castelló de la Plana entre 1232 i 1236, en una campanya dirigida per la noblesa catalanoaragonesa. En aquest període es concedeixen diferents cartes de poblament als llocs i viles que es van ocupant. Amb elles en ocasions s'autoritza la pervivència del dret musulmà (la *Sumna*) per a la població sarraïna que roman al lloc; en altres es permet la vigència del dret visigot en referir-se a la població cristiana (*Liber Indiciorum*). Però la majoria dels llocs i viles que passen a domini cristià reben altres drets estranys, propis de ciutats no valencianes, que normalment són dels llocs d'origen dels seus nous titulars jurisdiccionals o de la nova població que s'hi es-

tableix. D'aquesta manera es concedeixen el dret de Lleida, els furs de Saragossa, com també els furs castellans de Sepúlveda, per exemple (signe evident de la participació castellana en la repoblació del territori). Els nostres autors citen seixanta-tres cartes de poblament editades i es refereixen a altres tres-centes conservades però no publicades.

- b) El segon correspon als anys 1237 i 1238, els de la conquesta de la ciutat de València. Ara la campanya la dirigeix directament el rei. Hom afirma el predomini català en aquest moment de la conquesta i es destaca que la classe social dominant és la burgesia, que per la seva part defensa els principis de llibertat personal, propietat lliure, exempció fiscal, justícia pública independent, proteccionisme econòmic, etc. I la Corona accepta aquests principis per a assegurar-se la col·laboració de la burgesia en el repoblament de la ciutat.

Ja el 1240 Jaume I, que en aquell moment ostenta i exerceix la potestat legislativa en exclusiva, concedeix a la ciutat de València un codi que es coneix com *Costum o Fur*. Un text elaborat amb el concurs dels prohoms de València i de magnats catalans i aragonesos, entre els que destaquen el bisbe d'Osca, Vidal de Canelles, a qui alguns estudiosos (molt discutits) atribueixen l'autoria última del nou ordenament.

Malgrat aquest acte, se segueixen concedint cartes de poblament amb remissió a drets no valencians. De manera semblant, d'altres municipis se segueixen regint per drets propis d'origen català, aragonès o castellà fixats abans de 1240.

Però aquell nou ordenament s'estén per tot el regne, moltes vegades en tant que es reconeix oficialment com a dret propi de tantes altres viles. I això no obstant cal recordar que en ell ja es fa referència a la constitució d'un nou regne amb una capital que és València, i talment s'al·ludeix a la seva aplicació en tot el regne en tant que dret de la ciutat de València (*Fur*, 1, 1, 1). Aquests dos principis ultrapassen, el 1240, l'àmbit merament local, tot i que aleshores no expressen més que la voluntat d'assolir la unitat jurídica del regne que no comença a materialitzar-se fins al 1261.

Així, en el que seria un tercer moment històric, aquell any 1261 en unes Corts el rei jura els furs sancionant-los com a dret oficial del regne. No comptem amb el procés d'aquestes Corts que, d'altra banda, són les primeres documentades; però és justament en un privilegi de l'11 d'abril d'aquell any on el monarca reconeix haver jurat en Corts celebrades «quatre dies abans, els furs i els costums de València», i en conseqüència el mateix monarca mana als habitants de València i del seu regne que observin i es regeixin pels furs i costums de la ciutat.

La noblesa aragonesa causa els primers problemes al monarca i reivindica el seu dret particular front el dret del regne. No és fins el 1329 quan en el regnat d'Alfons III s'arriba a un acord de solució: es concedeixen majors prerrogatives jurisdiccionals als cavallers aragonesos que en un termini de tres mesos renunciïn als *Furs d'Aragó*. I així els *Furs de València* s'imposen finalment com a únic dret del regne.

El nou codi esdevé l'element central de l'ordenament jurídic primer de la ciutat de València, després de tot el regne. Però s'han constituït les Corts com un òrgan colegislador integrat pels tres braços (l'eclésiàstic, el militar i el reial); i en aquest aspecte del seu funcionament els braços poden actuar conjuntament o separadament la qual cosa «motivava la diferència entre dues classes de preceptes o lleis: els furs i els actes de cort» respectivament. Furs i actes de cort paccionats que constitueixen normes de general aplicació.

D'altra banda, «totes aquelles matèries que no afectaven els preceptes paccionats podien ésser regulades pel rei sense intervenció de les Corts. Això donava al sobirà una àmplia llibertat per a usar, per ell tot sol, del poder legislatiu ... Aquest (el dret paccionat) tenia encara un altre gran portell per a facilitar la llibertat d'actuació del poder reial, i era el silenci de les Corts, que a manera de «tacitum consensus populi» legitimava l'actuació del rei en aquells casos en què, havent-se actuat contra fur, les Corts no protestaven».

Ja en la seva actuació «extra curiam», el poder reial expedia provisions, sentències, privilegis, pragmàtiques, crides, concòrdies, cartes, etc. Però de tots aquests documents els que s'expedien tot constituint fonts del dret de forma directa eren els privilegis (atorgats a petició de part) i les pragmàtiques (dictades «motu proprio», sense cap petició prèvia). Els altres es dictaven en actuacions judicials i polítiques i podien evidentment crear dret però de forma indirecta, no eren pròpiament actes jurídics com a tals. En conclusió: el rei segueix essent altra font molt important de creació del dret general del regne.

Malgrat tot, el mateix text sancionat per Jaume I disposa que en cas de llacunes per manca d'un fur que reguli una situació determinada, s'ha d'acudir a la raó natural i a l'equitat. Aquesta clàusula que s'introdueix també a l'Aragó i a Catalunya, és interpretada com una remissió al dret comú romanocanònic en ple procés de recepció a la Península Ibèrica. Però l'ús que en feren els juristes sembla haver estat excessiu, de tal manera que Pere el Gran III en 1283 prohibia que en judici fossin al·legats ni el *Decret de Gracià* ni les *Decretals* (dret canònic), ni el dret romà.

El codi valencià rep diferents denominacions; en conjunt hom parla de 'costums' o 'costumes', i en llatí de 'consuetudo' i 'consuetudines', però ben aviat aquestes denominacions foren substituïdes per les de 'Furs' i 'Fori'. Colón i Garcia opinen que els valencians prefereixen finalment l'expressió de *Furs de València* per a equiparar el seu vigor i prestigi al dret aragonès (pels *Furs d'Aragó*).

Pel que fa al seu contingut, el codi conté els privilegis reials atorgats a la ciutat de València, i a més inclou una àmplia i molt extensa regulació de nombroses institucions jurídiques seguint la sistemàtica i fins i tot els mateixos textos del *Codi de Justinian*. És tal la influència del dret justinianeu, que hom es refereix a València com el primer regne peninsular que rep i assumeix com a propi el dret romà. Els autors opinen que la causa d'aquest fet es troba en la situació de València, un regne extens amb una població de procedència ben diversa.

L'obra doncs consta de nou llibres, que es divideixen en rúbriques i aquestes en capítols o costums, tot seguint la sistemàtica del Codi justinianeu; això no obstant s'adverteix que el paral·lisme entre els *Furs* i el *Codi*, per exemple «al llibre I ... no comença fins a la rúbrica VIII, ... i en el llibre IX només se segueix fins a la rúbrica VI».

Resalta el fet que al costat de preceptes transcrits literalment del Codi justinianeu n'apareixen d'altres que fins i tot es contradueixen amb el dret romà. Per això es parla de l'heterodoxia dels *Furs de València*, de manera que la seva romanització realment és «més incompleta, més fragmentària i en molts indrets més claudicant i, per tant, menys eficient en conjunt» que la que s'observa per exemple amb el text castellà de *Las Partidas*. Aquestes diferències s'acrediten amb casos concrets sobretot de l'ordre civil que tal vegada és una de les branques del dret tradicionalment més romanitzades. Igualment s'insisteix en la influència d'altres ordenaments catalans (fins i tot dels *Usatges de Barcelona*), però del dret canònic i del dret aragonès.

Cal destacar també que l'any 1261 els *Furs* foren traduïts del llatí al català, aprofitant que Jaume I havia de jurar-los; aquesta circumstància també serviria per a revisar el text original de 1240, incorporant-li furs i privilegis posteriors malgrat que els autors ignoren quins foren realment afegits i corregits.

Poc després, el 1271, els braços de la Cort demanen al rei i aquest concedeix que es corregeixi el text vigent; el monarca en document de març d'aquell any manifesta que s'ha procedit a la revisió del codi de manera que ha corregit i esmenat uns *Furs*, altres s'han afegit i encara n'ha deixat d'immuntats. Talment s'assenyala que els furs han de regir amb caràcter general la ciutat i el regne, precisant-se que aquest s'estén des de la frontera catalana (riu de la Sénia) fins a Biar i Xàtiva.

Colón i Garcia assenyalen sis manuscrits datats o datables que contenen la col·lecció general del text català dels *Furs*: el primer el 1261, altre de 1329, un tercer sense data però que és del segle XIV, i els tres darrers amb lletres dels segles XIV i/o del XV. A aquests afegim un altre manuscrit del text llatí que hom data entre 1301 i 1341.

Cal també tenir presents altres manuscrits amb col·leccions parcials de furs, de vegades còpies d'altres; els autors en citen trenta-tres: el primer una còpia del segle XV que recull furs atorgats des del regnat de Pere el Gran fins a Alfons el Magnànim; i el darrer ja és una còpia de 1786.

A més es coneixen diverses edicions del text en col·lecció general. En català n'hi ha una de 1482 feta per Lambert Palmart (alemany) i supervisada per misser Gabriel de Riusech, però sobre una còpia del notari Gabriel Lluís d'Arinyó; aquesta edició conté els furs i ordinacions concedits fins al 1436.

Una altra edició catalana és la que fou impresa entre 1547 i 1548 per Joan de Mey (flamenc), i feta sobre una altra còpia iniciada pel notari Francesc Joan Pastor, continuada pel també notari Lluís Alanyà i corregida per l'advocat valencià Pere Joan de Capdevila. Aquesta és l'edició intitolada *Fori Regni Valentiae* en dos volums, que té caràcter oficial segons privilegi reial datat el 1547 a Montsó, i és la que els professors Colón i Garcia han presa com a base de llur treball.

Encara com a edició del text llatí n'és citada una de molt recent, d'entre 1950 i 1967, a cura de Manuel Dualde Serrano sota el títol de *Fori antiqui Valentiae*. Una edició feta a partir de l'únic manuscrit llatí que existeix i que es troba en l'Arxiu de la Catedral de València.

Igualment tenim nombroses edicions parcials que apareixen els segles XV, XVI i XVII; els autors en citen quinze, la primera de 1493. A aquestes edicions localitzades cal afegir les que es conserven en els processos de les Corts, que les aprovaren.

Encara al marge dels furs, el notari Lluís Alanyà l'any 1515 publicava una recopilació dels privilegis de la ciutat i del regne de València en volum intítulat *Aureum opus* (que no inclou les pragmàtiques).

D'altra banda, cal tenir en compte que el 1645 se celebren les darreres Corts valencianes. Malgrat això, com dèiem, Colón i Garcia treballen a partir de l'edició de 1547, i així llur edició omet els furs posteriors fins al dit any 1645; d'altra banda, figuraven en aquella edició alguns que foren derogats o revocats en Corts de 1645 (Generals, a Montsó), en les quals els braços demanaren justament al rei una nova edició dels *Furs*, que eliminés de la compilació els revocats, els repetits i els superflus.

Els nostres autors se'n justifiquen afirmant que «l'heterogeneïtat i la desmesurada extensió d'una sèrie tan vasta, dificultaria excessivament l'edició, per raó de la gran quantitat de material legislatiu de l'època postclàssica (1547-1645), el qual altrament, per la seva modernitat no fretura tant d'una edició com els furs de les èpoques originària i clàssica».

Centrant-nos en l'edició de Colón i Garcia, recordarem que aquests parteixen de la col·lecció general de furs editada el 1547-1548, a partir de la qual elaboren la que seria l'edició definitiva del text a mitjan segle XVI, per la qual cosa tenen en compte i prenen en consideració els manuscrits existents més autoritzats indicant en nota les variants dels altres i de les edicions antigues que es conserven. Especialment important és als efectes d'aquesta edició el manuscrit llatí dels *Furs* de Jaume I que es conserva en l'Arxiu de la Catedral de València.

Fins i tot en notes al text s'estableixen equivalències i la correlació de les rúbriques dels *Furs* amb el *Codi de Justinià*, amb els *Costums de Tortosa* tot recordant la discussió científica no tancada que vincula ambdós textos (publicats entre 1277 i 1279) i també amb els *Costums de Lleida*, del 1228, tal com en d'altres ocasions ha ressaltat el mateix Dr. Garcia.

De manera semblant els *Furs* són relacionats en aquesta obra amb la bibliografia existent sobre els mateixos, i amb textos jurídics estranys, amb els quals existeix una relació literal, un precedent normatiu o una relació institucional immediata.

Ja per a la transcripció dels textos es desenvolupen les abreviatures, es regularitza l'ús de les majúscules, s'adopten els signes de puntuació, l'apòstrof, els guions segons el català modern, s'adopta l'accentuació moderna, etc. Precisament el volum primer inclou la llarga llista de fonts publicades i d'altres obres consultades per a l'elaboració d'aquesta edició dels *Furs de València*. D'aquesta manera, el seu primer volum, tercer en aparèixer (és de 1980, quan el número dos es publica el 1974 i el tercer el 1978), compta com ja hem dit amb una introducció relativament extensa a càrrec dels autors de l'edició en la que es fixen els elements que integren el dret valencià, es refereixen al seu procés de formació, a les seves fonts de creació, a les diferents compilacions que es coneixen, etc. Després segueix el pròleg del mateix text dels *Furs* i comença el seu llibre I amb un pròleg general seguit de tres rúbriques, la primera sobre el territori del regne i el terme de la ciutat, altra sobre «les pastures e del vedat», i una tercera sobre la cort del batlle.

En el segon volum, de 1974, continua el llibre primer dels *Furs* (les rúbriques IV a la XV -relatives a taxes i organització judicials, sobre els infidels, els «prec feyts al príncep», etc. I també hi són transcrits les disset rúbriques del llibre segon (relatives a institucions ben diverses com la prova judicial, a transaccions, advocats i procuradors, a infàmia, a restitució a favor dels menors, a sagrament de calúnnia, etc.), i segueix fins la rúbrica XVII del llibre II.

El volum tercer, que apareix el 1978, comprèn tot el llibre III dels *Furs*, amb vint-i-dues rúbriques, que regulen fonamentalment institucions processals, però també es refereixen a servituds, als jocs o a l'usdefruit, per exemple.

El quart volum, de 1983, correspon al llibre IV, amb vint-i-quatre rúbriques, sobre la capacitat processal de la dona, dels fills i dels serfs; també es refereixen a les proves judicials, en particular a la testifical; a les garanties creditícies (la penyor), la compensació o les usures, de la

mateixa manera que es regula el contracte de ,companyia', les fires i els mercats, o els delmes i les primícies.

El cinquè volum, de 1990, recull els llibres V i VI dels *Furs*. El primer s'ocupa del règim matrimonial (arres, esponsalici, donacions entre cònjuges, retorn de l'aixovar) i de la tutela testamentària; el segon es refereix als serfs que fugen, però també al testament i la capacitat per a testar, així com a institucions successòries (l'hereu, llegats, acceptació de l'herència o no, etc.).

El sisè volum, de 1994, transcriu els llibres VII i VIII. El llibre setè tracta de les prescripcions, de les penes del ,jutge qui mal jutjarà', de l'execució de les sentències, de les apel·lacions, dels deutors que renuncien i abandonen els seus béns per a liquidar el deute, etc. I el vuitè es refereix a institucions tan diferents com són la penyora i la fermaça i la liquidació de deutes, o l'evicció i l'afillament.

I els volums setè i vuitè, tots dos de 1999, s'ocupen del llibre IX dels *Furs*. El setè s'inicia amb una breu dedicatòria i recordatori del Dr. Garcia, coautor d'aquesta edició, traspasat quan el darrer volum d'aquesta obra estava quasi enllestit. Era l'any 1998. Serveixin aquestes línies de breu homenatge a la persona i obra del Dr. Arcadi Garcia.

Segueix encara el llibre novè dels *Furs*, en la part que pròpiament recull l'ordenament penal, que regula diversos aspectes de l'ordenament processal, però també castiga l'adulteri o la violació de dona verge, la falsificació de moneda, les injúries, la lesa majestat, la traïció, etc.; també, en part, la notaria.

L'últim volum és també dedicat al llibre novè dels *Furs*. En ell es regula el guiatge i la treva, els feus, i prohibeix la batalla; però també es refereix als serveis comunitaris com ara els molins, els forns i els banys, i als pesos i mesures, al mostassaf, així com a diversos oficis i professions privades; a les mesures de superfície de la terra; com també als oficials judicials com són el saig i el porter i al carcellatge.

Segueix pendent un darrer volum que, tal com anuncia la introducció a l'obra, s'havia de dedicar a l'estudi detallat i aprofundit de les institucions contingudes en aquest ordenament jurídic valencià. Un projecte que esperem es repregui malgrat la desaparició d'un dels seus principals impulsors, car els *Furs de València* ens obren un «extens i apassionant panorama... per a la investigació històrico-jurídica».

Josep Serrano i Daura

HIPÒCRATES, *Aforismes. Traducció catalana medieval*. Edició d'Antònia CARRÉ amb la col·laboració de Francesca LLORENS (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 76), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 104 pp.

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus de intentione medicorum* editit et praefatione et commentariis catalanis anglicisque instruxit Michael R. MC.VAUGH (Arnaldi de Villanova opera medica omnia, V.1), Barcelona, Fundació Noguera i Publicacions de la Universitat de Barcelona 2000, 226 pp.

El fet d'acomunar aquests dos títols en recensió unitària no és fruit d'alguna equivocació, ans de la convicció que, segurament, res no podria ésser tan il·lustratiu de la distància que hi ha entre els dos texts i per tant de l'evolució (per no parlar del salt) que es donava no sols en l'ensenyament de la medicina entre nosaltres a darreries del segle XIII, ans també en el mateix concepte o definició de quina era la funció de la medicina; situació que s'allargà almenys fins a la primera meitat del segle XV en què semblen haver estat copiats els dos volums manuscrits que han conservat els *Aforismes d'Hipòcrates* (Burdeus, BM 568 i Toledo, Catedral 96-31) i demostra que eren encara considerats llibre vàlid, un segle i mig després que Arnau de Vilanova hagués proposada una definició teòrica alternativa de medicina.

Els *Aforismes* són, en efecte, un aplec de normes pràctiques entorn a com el metge ha d'incidir en el malalt davant certs símptomes de malalties, fruit segurament del saber i de l'experiència d'un dels grans metges de tots els temps, però no gaire més que indicacions amb vistes a la pràctica immediata. Un parell d'exemples, triats per llur brevetat un de les pàgines inicials i un de les

darreres, ajudaran a comprendre millor la presentació teòrica dels *Aforismes d'Hipòcrates*: «Quant la malaltia és en estat, adonchs molt soptil dieta los cové donar» (20, 8); i «Lo cadarn en lo ventre demunt, en xx. jorns se fa brach» (58, 38).

No cal dir com s'ha d'agrair a l'autora i a la seva col·laboradora la demostració de feina seriosa i acurada ben visible en la descripció dels manuscrits i de les característiques de les còpies, en la transcripció d'ambdós texts, en l'abundant anotació sobretot de la còpia de Burdeus i en el glossari, que proporciona nombre de paraules no registrades fins ara.

En contraposició, l'apuscle d'Arnau de Vilanova ens trasllada, tot d'un cop, a un altre món mental, aquell en el qual vivia un professor (certament, no un professor qualsevol, ans un d'extraordinari en més d'un aspecte) d'una universitat europea de darreries del segle XIII, en el qual es podria personificar allò que aquesta institució havia representat (i que ara el lector pot comprendre sense haver-s'hi d'esforçar perquè ho té davant els ulls), per a l'avenç doctrinal o mental d'Europa. Ja sé que, tal com indica el prof. Mc.Vaugh, Arnau de Vilanova mai no qualifica la medicina de ,scientia' (69 i 182), però no crec que hi pugui haver cap dubte del fet que el *Tractatus de intentione medicorum* no sols és un tractat científic, ans un en el qual l'autor es mira de fit un dels problemes més sentits en la teòrica de tots els temps: el de la delimitació gnoseològica d'una pràctica humana i de la seva qualificació pedagògica en el grau superior de la universitat. Res d'estrany, doncs, que ens fixem en particular en aquesta notable aportació d'un autor nostre a l'elucidació del dit problema.

* * *

Ja fa uns quants anys que l'actual editor d'aquesta obra mèdica d'Arnau de Vilanova en pre-para la publicació i els lectors d'aquest anuari han estat informats dels successius estudis previs (cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 559-560, núm. 4619; XII (1993), 604-605, núm. 8545); en la introducció a l'edició present, el prof. Michael Mc.Vaugh avisa que les actuals pàgines prèvies (13-85 i 129-197) només són una revisió ampliada del segon dels articles.

Allò, doncs, que és totalment nou (almenys en sentit d'edició crítica) en el llibre actual és el text del *Tractatus de intentione medicorum*, col·locat per Juan Antonio Paniagua entre les obres d'autenticitat arnaldiana segura (cf. ATCA, XIV (1995), 20, I).

Creo que abans d'avançar en la present recensió, he de justificar la meua gosadia d'escriure-la. Són dues les raons que l'avalen: la principal és que Arnau de Vilanova exposà en aquest opuscle la seva idea de la peculiar naturalesa científica de la medicina; l'altra és que en aquesta exposició hi ha elements que també es troben en l'altra classe d'escrits d'Arnau, els relatius als valors del cristianisme.

Tal com Michael Mc.Vaugh assenyala constantment, el nostre opuscle respon a una problemàtica vivíssima en les facultats europees de medicina, en el pas del segle XIII al XIV: amb el seu concepte d',epistème / ciència', Aristòtil havia incidit (i amb quanta força!) en tots els àmbits del coneixement i les facultats universitàries, la de teologia inclosa, havien acceptat de sotmetre's a aquelles exigències aristotèliques, sense les quals un conjunt de coneixements no podia ésser considerat ,ciència'. La medicina també hagué de passar per l'adreçador, almenys fins a un cert punt, i repensar si la seva raó d'ésser era únicament la d'aplicar remeis purament empírics o només suggerits per l'experiència o l',auctoritas' dels grans mestres (Galè, o Hipòcrates, o Rasis, per exemple, el qual ja s'havia hagut d'encarar amb la dificultat de sintetitzar principis teòrics i experiència pràctica en el seu *De concordia philosophorum et medicorum*: 99, lín. 4), l'eficàcia dels quals remeis no podia ésser valorada ,a priori'. I l'interès del *De intentione medicorum*, que abasta molt més enllà del camp purament medical, rau justament en això, en permetre de conèixer la forma com Arnau de Vilanova dibuixà la solució del problema; ell, en efecte, distanciant-se ja de bell començament d'aquells que «solis theoreticis innitentes... in universalibus stantes» (98, lín. 1-2), no arriben a tocar de peus a terra, és a dir, a les malalties i als malalts concrets, defensa, a la seva manera, que el metge no sols no pot prescindir, ans ha de partir de coneixements teòrics, però que la seva feina és un ,art' i ell un ,artifex' (214, col. I); i així defensa alhora que els coneixements teòrics del metge no són els que interessen al ,naturali philosopho' (103/lín. 10-11), ben a l'inrevés, s'hi contraposen directament (,obviare directe', *ibid.*, lín. 10).

S'equivocaria, però, qui pensés que Arnau propugna, com tants dels seus antecessors, el pur empirisme del 'si t'encerto, t'endevino'. Ell defensa que el metge ha de tenir uns coneixements teòrics com més segurs millor, però alhora subratlla amb el màxim de decisió que la raó d'ésser no sols de la medicina, ans també dels coneixements teòrics que s'hi refereixen, només són vàlids, si i en la mesura que són eficaços en la pràctica de conservar la salut o sanitar o de defensar-se de la malaltia; i que és aquesta la principal raó d'ésser tant de l',art' com de la ,ciència' mèdica. Amb una conseqüència: l'aplicabilitat o l'eficàcia d'un tractament mèdic només és coneguda per l'experiència: «...medicus... non investigat nisi per ea que sensui manifesta sunt, cum artifex sit sensualis et operativus...» (103, lín. 19-22). Potser m'atreviria a dir que, segons Arnau de Vilanova, la medicina i el metge, acceptades les bases de pensament i les informacions segures de les ciències naturals, ell pel seu compte s'ha de procurar un cos de coneixements pròpiament mèdics, relatius a la configuració i a l'activitat sana dels òrgans del cos humà, i l'ha de saber aplicar al malalt concret, tant en el sentit de defensar-li la salut com de combatre-li la malaltia.

* * *

Dediquem ara uns moments a veure alguna mostra d'allò que en aquesta edició permet de saltar a l'altre bloc de la producció literària d'Arnau de Vilanova, la qualificada d',espiritual'. Trobem, en efecte, sovint repetit en el capítol segon de la segona part (110-118), el sintagma ,corpus melioris formarum' (112, líns. 23-24; 113 / 3-4. 15; 114/5, 115/3. 5-6) o d'altres d'equivalents, com ,corpus humanum optime compositionis' (113/9. 22-23. 26); però aquesta referència a l'organisme humà existent en plena forma o en plenitud de salut i de possibilitats, també es troba en un dels títols centrals de l'Arnau ,espiritual', la *Philosophia catholica et divina*, publicada completa en aquestes pàgines del volum X (1991), 57-162, on primer veiem una referència a la doctrina mèdica sobre el dit tema i a la seva utilitat: «Medicus etiam, tam in iudicio corporum sanabilium quam corporum salubrium pro canone directivo seu regula prestituuit oculis sue mentis corpus in meliori formarum...» (59-60, líns. 31-33); i no triga a arribar l'aplicació, car en el camp de la vida cristiana existeix un ,electus melioris formarum' (61/47), que no és altre que el Fill de Déu fet home: «Nullus igitur catholicorum ignorat quin eternus Dei Filius, ex tempore natus de virgine, sit inter homines melioris formarum...» (62/71-72); aquesta doctrina és d'una importància tan bàsica en el reformisme espiritual d'Arnau de Vilanova, que ell mateix la constitueix en norma bàsica per a la valoració de l'estat de salut o de malaltia (de ,pestilència') de l'Església, en resumir de forma coherent i sistemàtica en vint-i-quatre regles o conclusions tota aquella seva *Philosophia...*; quatre (o cinc) de les quals són com una aplicació del nostre tema i alhora base de la síntesi, a la qual ens hem referit; recordem el text de la *Regula tertia*, que identifica en el camp espiritual el ,corpus melioris formarum': «Homo, cui convenit personaliter esse Deum, est melioris formarum tam in corpore quam in spiritu, qui tanquam potissimum electorum est ceteris recte vivendi regula seu exemplar» (157/1540-1542); és fàcil de deduir-ne les conseqüències, en les quals no m'estendré, car l'únic interès d'aquesta referència era assenyalar que una doctrina mèdica és alhora un nucli central de la doctrina reformista d'Arnau de Vilanova.

Fixem-nos en un altre cas, al qual dóna ocasió el llibre que ens ocupa. El prof. Mc.Vaugh dedica bon nombre de pàgines a allò que ell anomena l',instrumentalisme mèdic' d'Arnau de Vilanova i, més en general, de l'Escola de Montpeller (68-84 i 181-197); i si en aquestes pàgines l'editor està més interessat a saber si Galè també era ,instrumentalista', em serà llegut a mi d'assenyalar en l'altra direcció, aquella que ja vaig fer explícita fa vora vint-i-cinc anys en publicar l'*Alia informatio beguinorum* (149-150) i després vaig repetir en editar en aquestes pàgines el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* («ATCA», VII-VIII (1988-1989), 49), i de forma encara més explícita en fer pública la *Philosophia catholica et divina* («ATCA», X (1991), 37-39, on em preguntava i, doncs, plantejava si en les pàgines ,reformistes' d'Arnau de Vilanova hi havia continguts doctrinals que no fossin de naturalesa ,purament instrumental i de conveniència' (39). Amb les pàgines del prof. Mc.Vaugh arriba un element de judici que caldrà tenir present a l'hora d'intentar de veure-hi clar en aquest punt realment bàsic per a la comprensió del nostre gran metge.

Fem constar, en posar punt final, que el text llatí és correcte, que cada pàgina dedica un espai considerable a l'aparat crític, que no manquen les indicacions de fonts com tampoc ni la correspo-

ment bibliografia (199-206) ni les taules d'antropònims (209-212), de paraules (213-222) o de fons de manuscrits esmentats en el llibre. Per tot això, no cal dir com manifestem l'enhorabona al prof. Mc.Vaugh i a la Fundació Noguera.

Josep Perarnau

Josep PERARNAU, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, Textus, Subsidia, X), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 408 pp.

El present volum és format per l'articulació, sense cap canvi en el número de les pàgines, de dos llargs estudis, apareguts amb la data del 2001 però impresos el 2002, amb els títols *L'Apologia de uersutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem d'Arnau de Vilanova*, «ATCA», 20 (2001), 7-348, i *Sobre la primera crisi entorn del De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova*, *ibid.*, 349-402. Crec que el primer mot, *Tres*, del títol d'aquest volum demanaria una explicació més planera i més clara en els mots de *Presentació* que s'hi anteposen.

Els qui ens interessem per les obres i les doctrines d'Arnau de Vilanova agrairem sempre al Dr. Perarnau la cura i la limpidesa a donar-nos, gairebé sempre, uns perfectes esquemes de les sengles obres arnaldianes que ell edita —quasi sempre per primer cop— o estudia. Qualque vegada hom arriba a pensar que el mateix Arnau es meravellaria que els seus escrits resultessin tan ben estructurats. Bé es veritat, em penso, que hom podria dubtar si l'ordre lògic de tants esquemes procedeix del qui ens els regala o d'aquell gra de seny que Arnau té, après a les escoles com alumne o, més endavant, com a professor universitari de medicina a Montpeller. Quan hom passa, però, de l'esquema al text, hi trobarà un seny entrunyellat ben sovint amb la rauxa característica de quasi tots els espiritualistes apocalíptics de la tardana Edat Mitjana, sota l'influx immediat o mediat de Joaquim de Flore.

Josep Perarnau, que només se sent segur caminant sobre textos o entre textos, ací arriba a ,in-siuar' el dubte de si Arnau coneixia quelcom més que el títol de la *Concordia* de l'abat Joaquim. (pp. 39-40). Cal subratllar-ho, perquè això torna a proposar, entorn d'Arnau, la qüestió sempre oberta de la transmissió dels corrents espirituals —i no només dels espiritualístics— per via oral comunitària, més que no pas per via escrita, més individual —àdhuc quan l'escassetat de volums manuscrits obligava a lectures, i a comentaris, en comú.

Per això hom es troba particularment colpit davant aguts aparellaments contradictoris, o complementaris, com el que ací es fa entre mestre Arnau i Ramon Llull (pp. 48-51) —no es veu tant l'altre emparellament entre Arnau i Ausiàs (a la *Presentació* ja esmentada), essent tan diferent el ,jo' dels místics medievals, més o menys derivats de les *Confessions* agustinianes, i el ,jo' dels primers humanistes i renaixentistes.

Recentment hom ha remarcat que amb els estudis i les edicions arnaldianes del Dr. Perarnau l'arnaldisme ha començat una nova etapa, que hom podria anomenar arnaldisme teològic. Aquesta centralitat teològica de l'arnaldisme no ha plagut a tothom en el món dels estudis arnaldians. Algú l'ha titllada de restrictiva i resclosida, que pot remarcar només alguna lleu originalitat dintre la teologia joaquimita. Però cal recordar i remarcar que aquesta no fineix amb la baixa edat mitjana: reviscola els decennis del cisma occidental, penetra dins els corrents espiritualistes del primer Renaixement, s'estén al món protestant i al nou cristianisme iberoamericà, reviu en la contrarevolució del final del segle XVIII i del començament del XIX i continua viu en alguns grups de cristians utòpics, catòlics o no. En certs moments i llocs, la presència arnaldiana, generalment per via no immediata, és constant. Benvingut, doncs, aquest neoarnaldisme teològic. Només em doldria que fos l'únic arnaldisme d'una nova etapa.

Car Arnau de Vilanova no serà mai tan sols una deïxa històrica secundària, una ,mòmia' com qualcú deïa de Ramon Llull els anys quaranta del segle passat.

El «Llibre en defensa seva» que apareix ja en la portada del volum és el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi*, conservat en

un manuscrit únic de l'arxiu carmelità de Roma, i només ara publicat complet, en una edició impecable com totes les altres del Dr. Perarnau. Ací aquest n'analitza acuradament el text i en detecta dues parts ben diferenciades, que el duen a atribuir-les a dos autors diferents. En estudis anteriors, l'editor crític i d'altres, amb raons prou convinents —algunes de les quals ja m'havia avançat de viva veu el Dr. Rubió i Balaguer—, havien atribuït aquest interessant tractat a un arnaldista o a diferents arnaldistes, que hi projectaven el polèmic ambient escatològic a favor o en contra d'Arnau, que s'havia conservat a París des de les disputes i el procés de 1299-1300, havia ultrapassat la data de la mort del metge-profeta (1311) i perdurat fins dintre el pontificat de Joan XXII.

La primera part d'aquest text reflecteix l'estil d'un escrit de defensa en un procés judicial, on sovint tant l'acusat com el seu advocat defensor solien, o almenys podien, escriure en tercera persona; ni era infreqüent que els escrits doctrinals al·legats en judici prenguessin el títol de: tractats.

Miquel Batllori

Claudia HEIMANN, *Nicolaus Eymeric (vor 1320-1399) - "praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius". Leben und Werk eines Inquisitors* (Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens, II/37), Münster, Aschendorff 2001, 248 p.

El propòsit d'aquesta obra d'una jove investigadora alemanya no podia ésser més oportú: presentar per primera vegada i de manera global els resultats de la recerca sobre una figura que sens dubte no ha estat tractada per la historiografia com el seu pes específic postula. Es tracta, en el cas de Nicolau Eimeric, d'un pes feixuc, ai làs, en haver-se acreditat un lloc en la història a redós d'una institució tan poc simpàtica com la Inquisició, avui repudiada de forma oficial per la mateixa Església que la va crear i durant alguns segles la va sostenir. Després, doncs, d'un llarg període en què la crítica històrica i el pensament ètic s'han abatut contra els aspectes més negatius de la Inquisició, sembla haver arribat l'hora d'investigar altres aspectes centrals de la institució que foren per ventura oblidats o menystinguts. Claudia Heimann reivindica des de les primeres pàgines de l'obra la necessitat d'escometre l'estudi de la Inquisició com d'un mitjà per a preservar els drets dels creients al manteniment de la integritat i ortodòxia de llur fe; es tractaria, per tant, de posar en relleu els aspectes pastorals del tribunal de la fe, expressats de forma clara en les primeres mesures papals que li donaren origen. Val a dir que no deixa d'ésser un acte de gran coratge intentar aquest tipus de reflexió històrica partint d'un inquisidor tan bescantat ja en el seu temps com Eimeric. Val a dir també que Claudia Heimann ha posat uns bons fonaments per a procedir a una revisió de l'activitat inquisitorial bo i recollint-ne el moment pastoral, en la mesura que de cap manera no intenta edulcorar els excessos comesos pels inquisidors, ans s'esforça a situar-los i llegir-los en el seu context adequat: l'acció eclesiàstica en defensa de la fe. Certament que serà sempre difícil per a un home modern comprendre la manera com el món medieval va estructurar una tal defensa, però això no és excusa perquè la història oblidí o menystingui uns quadres de pensament que a més de vigència van tenir coherència per als homes d'aquell món, caucionant d'alguna manera el que a nosaltres després ens ha escandalitzat.

Perquè una revisió d'aquesta envergadura sigui possible, cal primer de tot posar sobre la taula la informació coneguda. És el que ha fet Claudia Heimann en el cas d'Eimeric: reunir tot el que se sap sobre el personatge per tal de tenir un primer esbós de la seva activitat, com a punt de partida per a continuar investigant tot allò que roman en l'ombra i que no és poc. En aquest sentit, una primera valoració del treball de Heimann ha d'ésser molt positiva: l'autora ha recollit tot el que avui un historiador pot desitjar saber sobre Eimeric, tant des del punt de vista documental com des del punt de vista dels estudis del passat —escassos— i dels que avui són en curs, i ho ha fet amb un ull crític ple d'encert, obviant les banalitats i centrant-se tot d'una en el cor dels problemes. Un dels primers que sorgeixen davant els ulls de la historiadora és el fet que Eimeric ha estat estudiat sobretot, per no dir exclusivament, en relació amb la seva acció antilul·liana. Fins i tot els textos eimericians editats els últims anys són textos contra l'obra de Llull o contra els lul·listes.

Molts altres aspectes que tenen un gran volum en la vida de l'inquisidor - per exemple, la seva copiosa activitat com autor d'obres filosòfiques, teològiques i comentaris de l'Esclatúra i el seu mateix treball com a professional del tribunal de la fe - continuen essent en gran part desconeguts i haurien de sol·licitar l'atenció de la recerca en el futur, tasca en la qual hom espera que Claudia Heimann hi prengui el paper que d'ara endavant li correspon per mèrit propi.

Després de la introducció, on l'autora detalla les fonts documentals disponibles referents a la persona d'Eimeric i precisa les finalitats i el punt de partida del seu treball, els nou capítols en què es divideix el llibre ofereixen en síntesi l'anàlisi dels documents i dels resultats assolits per la recerca sobre Nicolau Eimeric fins al dia d'avui. En cadascun dels aspectes i problemes tractats en el diversos capítols l'autora fa aportacions del més alt interès. Algunes són rectificacions a recerques anteriors, com és ara el càlcul de la data de naixement del futur inquisidor, que havia estat estimada devers 1316 i que Heimann avança prudentment cap al 1320; o la revisió de la datació dels darrers escrits de l'inquisidor proposada fa anys pel qui signa aquestes ratlles. D'altres són el fruit d'haver explotat metòdicament les aportacions documentals dels darrers anys, la qual cosa ha permès a l'autora de presentar un quadre sobri i precís alhora dels primers anys de formació d'Eimeric al convent de Girona i en el marc de la província dominicana aragonesa, que havia adquirit personalitat pròpia, separant-se de la província castellana, el 1301. En aquest quadre, que abasta des de l'entrada d'Eimeric al convent gironí de l'Anunciació fins al seu magisteri en teologia i activitat docent posterior, són situats també alguns dominicans del temps d'Eimeric que tindran una influència forta en el currículum de l'inquisidor, com és ara Bernat Ermengol, i altres noms de frares que a títol divers dibuixen un paisatge més aviat dinàmic i polaritzat de la província aragonesa. Sense el perfil d'aquests rerefons, que Claudia Heimann ha sabut extreure de documentació poc explícita i encara dispersa, la comprensió de molts episodis de la vida d'Eimeric restaria incompleta. Ara comencem a saber que ja des de la seva entrada al convent de Girona Eimeric viu en un ambient que sovint és tens i fins i tot conflictiu, com a resultat de les tensions internes de l'orde dominicà d'aquells anys, que s'insinuen ara i adés, sense quedar tanmateix precisades amb prou nitidesa en els documents exhumats fins avui.

El segon i el tercer capítols són dedicats a estudiar els primers anys de l'activitat inquisitorial d'Eimeric, amb les dificultats incessants que ja des del primer moment li plantejarà el rei Pere el Cerimoniós. Claudia Heimann segueix molt atentament l'evolució de les relacions entre el rei i l'inquisidor, i assenyalava l'origen de llur mútua antipatia en l'intent de l'inquisidor d'eixamplar les competències del seu tribunal en detriment dels drets de la potestat reial. La jove historiadora alemanya ha sabut llegir molt intel·ligentment la causa real de l'enfrontament en el context de les relacions complexes entre l'Església i l'Estat en la corona catalanoaragonesa de la catorzena centúria. Sense tenir en compte que Eimeric és una peça més que juga fort i pren sempre posicions dures en els més diversos episodis que enfronten les dues potestats, no es pot comprendre la intensa activitat literària del rei a propòsit i contra Eimeric, ni el suport implícit i explícit que donaran sempre a l'inquisidor l'orde dominicà, els bisbes i la Cúria papal. Comptat i debatut, el rei intentarà neutralitzar-lo perquè li fa por. Ja des dels seus primers passos, Eimeric serà un os dur de pèlar, i no solament per al rei, ans també per als bisbes. Encara que hom voldria disposar de més dades, hom no es pot sotstreure a la impressió que Eimeric irromp en l'activitat del tribunal de la fe com un 'panzer', suscitant de seguida animadversions que no l'abandonaran mai més en la seva carrera. Claudia Heimann subratlla oportunament els documents en els quals l'inquisidor apareix sota una llum més benigna, que permeten inferir un exercici de les funcions inquisitorials més pastoral que no pas rigorosament repressiu, i és una dada que caldrà tenir en compte en el futur. En tot cas, amb mà esquerra o sense, Eimeric apareix des del primer moment com un tipus no precisament fàcil de tractar, amb una gran força interna que no pot ésser explicada només com un tret de caràcter i que caldrà relacionar sens dubte amb el seu convenciment íntim que la causa del tribunal de la fe era un afer transcendental amb el qual havia lligat vocacionalment la seva vida.

Claudia Heimann distingeix tres fases distintes en la pràctica inquisitorial del gironí. En la primera, que és la de l'aprenentatge, Eimeric treballa intensament i sense moure's dels termes del que seria una pràctica inquisitorial correcta (1357-1360). En la segona, l'exercici del càrrec s'inscriu en un context de forta polèmica, de tensió i de lluita franca entre el poder eclesial i el reial (1365-1375). La tercera és dominada de dalt a baix per l'enfrontament d'Eimeric amb els

lul·listes, amb les autoritats estatals i amb els municipis de València, Barcelona i Lleida a propòsit de la qüestió de l'ortodòxia de l'obra de Ramon Llull (1387-1393). Les reaccions suscitades per l'activitat de l'inquisidor foren de tal envergadura, que els dominicans van decidir suspendre'l en les seves funcions el 1360, i tant Pere el Cerimoniós com el seu fill Joan I el bandejaren dels seus regnes i terres, el primer el 1375 i el segon el 1393. Els períodes en què Eimeric no exercí el càrrec d'inquisidor són estudiats per l'autora en el capítol segon i en el sisè, com és ara el polèmic pas d'Eimeric pel Vicariat general de la província dominicana aragonesa (1362-1363), els anys en què col·laborà estretament amb Gregori XI, i la seva actuació durant el Cisma d'Occident (1378-1387), amb les repercussions que va tenir dins l'orde dominicà un fet tan insòlit i amb un repàs del paper de primera fila que hi va jugar Eimeric i dels tractats que va escriure aleshores per iniciativa pròpia o per encàrrec directe dels papes avinyonesos.

En el tractament de tots aquests temes l'autora assenyala amb gran cura tots aquells aspectes que la documentació no permet encara de desxifrar en detall i que ben sovint l'obliguen a reconstruir hipotèticament la seqüència i sobretot les motivacions dels fets. Tant en els episodis de la vida externa d'Eimeric com en d'altres on l'activitat intel·lectual de l'inquisidor pren més gruix, com és ara en el cas de la lluita contra Llull i, en general, en l'exercici del seu càrrec de jutge del tribunal de la fe, Claudia Heimann separa amb tota cura el que és històricament ben documentat del que no ho és gens o molt poc, en un exercici de sobrietat i prudència interpretativa digne d'ésser ponderat. És particularment reeixida l'anàlisi dels diversos processos inquisitorials duts a terme per Eimeric que la documentació coneguda per ara, inclosa la informació que en dóna el mateix Eimeric en els seus escrits, permet de conèixer i que mai no havia encara estat duta a terme tal com ho ha fet Heimann. Tant en aquest aspecte com en la descripció de les fases de la lluita contra l'obra de Llull i el desplegament que arribà a assolir, l'autora es mou amb una objectivitat remarcable, fins quan toca el tema de les falsificacions dels textos lul·lians per part de l'inquisidor, que no nega perquè és objectivament innegable, però que contrapesa amb la dada també objectiva d'altres casos en què Eimeric respecta al peu de la lletra la informació escrita d'altri que ell fa servir en processos de fe.

Ara potser és arribat el moment de fer una observació general sobre el llibre de Claudia Heimann a benefici del seu possible lector català. Per ventura constitueix un fet nou en el panorama de la recerca catalana una investigació històrica que es proposa de comprendre l'inquisidor Eimeric en totes les seves facetes. Conscientment o no, la consideració històrica d'Eimeric ha estat supeditada a la història del lul·lisme. Certament que Eimeric pertany a aquesta història i de quina manera! Però serà impossible d'entendre bé el paper fonamental que hi juga si no prescindim de la imatge fàcil i òbvia de l'inquisidor pervers que persegueix uns lul·listes arcàdics. Perquè, vulguem o no, en la controvèrsia entre l'inquisidor i el lul·lisme s'enfronten dues realitats que procedeixen de la mateixa matriu. És efectivament l'Església romana i el missatge evangèlic que vehicula qui va donar origen a l'afany missioner de Llull i és la mateixa Església romana qui va crear el tribunal inquisitorial per a preservar la puresa de la fe dels seus membres. L'afany missioner i l'afany defensiu obeeixen a pulsions distintes, per no dir contraposades, i si arriben a gravitar sobre un mateix punt poden arribar a repel·lir-se mútuament. Sens dubte que els factors humans individuals van jugar el seu paper en aquest lamentable episodi, però justament perquè no deixen d'ésser humans cal intentar circumscriure'ls amb la màxima precisió en el seu context. I té raó Claudia Heimann quan fa notar que fins ara ha estat insuficient l'estudi i la caracterització dels grups lul·listes de finals del segle XIV i principis del XV, que en part podrien explicar algunes de les preses de posició d'Eimeric a llur esguard. Com és i continuarà essent un gran obstacle a la recerca compenació de l'activitat i del pensament d'Eimeric la impossibilitat de llegir la major part de la seva obra, rigorosament inèdita i difícil de posar a disposició dels estudiosos de forma responsable a causa de la seva vastitud. En resum, la perspectiva que adopta Heimann en el seu llibre és exactament la contrària d'aquella que ha estat més habitual en la historiografia catalana: per a ella la lluita d'Eimeric contra Llull és un cas particular de l'exercici del seu càrrec d'inquisidor i no un episodi de la història del lul·lisme. No fou Eimeric qui va perseguir Llull, ans la Inquisició en el sentit més ample de la paraula, la qual cosa no es pot obviar en la consideració del problema de la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei*: Eimeric era tothora inquisidor delegat del papa; com no es pot comprendre adequadament l'atac d'Eimeric contra Llull sense tenir en compte les parti-

cularitats del tribunal de la fe i l'envergadura que va voler donar-li el pugnàç inquisidor gironí. I no fóra ingenu menystenir el grau de "nacionalisme" pro-lul·lià que va influir en la reacció antieimericiana de les capes burgeses i menestrals del país, liderades per un rei de tendències gibel·lines i d'ambicions de domini perfectament clares?

En les recerques actualment en curs sobre els aspectes doctrinals de la història catalana medieval, el llibre de Claudia Heimann representa, doncs, una novetat que està cridada a tenir influències benèfiques. Paradoxalment, l'esforç per a clarificar críticament tot el que havien assolit les recerques anteriors desemboca en una perspectiva on els buits i els plens, els resultats i els misteris es compensen en una barreja indestruïble. Des d'aquest punt de vista, la finalitat que l'autora s'havia proposat ha estat assolida, i el resultat de la recerca és la necessitat urgent de la seva continuació, si algun dia es vol tenir una idea històricament correcta del que representà Eimeric en el seu temps. No deixa d'ésser xocant que un personatge com Eimeric, tan profusament documentat, sigui al capdavant un desconegut. En el llibre de Claudia Heimann els buits hi han pres un relleu extraordinari, pel sol fet d'haver sabut organitzar objectivament i amb les cauteles metodològiques indispensables les dades disponibles. Tota observació a les seves conclusions haurà de passar per l'aportació de noves dades, per l'aprofundiment seriós de les que configuren avui l'univers eimericià i, sobretot, per l'aproximació al personatge que pugui facilitar l'edició sistemàtica dels seus escrits.

Per això nosaltres no sabríem fer retret a l'autora perquè en el seu llibre l'anàlisi de les obres d'Eimeric hi té poc espai. L'obra escrita d'Eimeric no és una obra anodina, ni serviria de res aproximar-s'hi a base de vaguetats. En canvi, Claudia Heimann ha fet un gran servei a la recerca del futur, en dreçar al final del llibre un apèndix de totes les obres d'Eimeric, on consta: el títol i la data de cada obra, l'eventual esment en tots els catàlegs anteriors, la o les edicions i la bibliografia de què hagi pogut ésser objecte i els manuscrits que la transmeten, amb transcripció d'incipits i explícits, i amb una descripció resumida de cadascun dels manuscrits, dels quals no se'n havia publicada mai cap. El catàleg de Claudia Heimann aplega trenta-nou obres autèntiques d'Eimeric conservades, n'esmenta cinc tothora perdudes, i quatre que se li atribueixen polèmicament. A hores d'ara és el darrer i el millor instrument de treball bibliogràfic sobre l'obra d'Eimeric, completat amb un segon apèndix on hi ha una cronologia de tots els fets documentats de la vida d'Eimeric, amb indicació bibliogràfica de les fonts. A través d'aquesta cronologia es veu molt clarament la seqüència dels escrits eimericians, tot i que no hi són indicats aquells dels quals no consta ni la data precisa de l'inici ni la de llur acabament. No cal dir que el llibre s'acaba amb una copiosa bibliografia i amb el corresponent índex de noms de persones i de llocs històrics, i dels títols de les obres eimericianes esmentades en el curs del llibre.

Si hom té en compte que l'elaboració d'aquesta síntesi ha estat realitzada en un termini de temps relativament curt i ha suposat a més que l'autora es familiaritzés de manera suficient amb la llengua catalana antiga, cal convenir que Claudia Heimann ha aparegut en el panorama de la recerca sobre temes d'interès per a Catalunya amb una força que ha d'ésser molt positivament valorada. La seva obra és un punt d'arribada i per això mateix serà un utilíssim punt de partida per a les recerques del futur. La seva lectura estimula, a més, per la seva contenció. Bo i situant-se en la perspectiva renovadora que hem intentat d'evocar, la sobrietat amb què tracta els diversos problemes i les incerteses que en cap cas no deixa d'assenyalar amb precisió produeixen el convenciment d'estar davant una obra que marca un abans i un després. Els resultats de la recerca de Claudia Heimann podran ésser tal vegada discutits, a condició que hom reïxi a superar la perspectiva des de la qual han estat formulats. Però això implicarà un esforç de treball que ara com ara poques persones, llevat naturalment d'ella mateixa, serien capaces d'emprendre, raó per la qual nosaltres no sabríem acabar aquestes ratlles sense reiterar el nostre desig que en el futur Claudia Heimann reprengui els estudis eimericians amb l'altura d'objectius i amb la mestria que ha sabut demostrar en aquesta 'opera prima'.

I potser tampoc no serà inoportú que des d'aquí se suggereixi la necessitat de traduir l'obra en català. Tant l'autora com el qui signa aquestes ratlles estan convençuts que el llibre hauria d'ésser llegit precisament a Catalunya, i no és cap secret per ningú que en temps passats altres obres de gran interès historiogràfic foren traduïdes de l'alemany al català, per iniciativa de l'I. E. C o de les institucions culturals gironines. Al mateix temps, en aquesta nova edició es podria donar

l'oportunitat a l'autora de revisar els criteris de transcripció d'alguns textos, tant llatins com del català medieval, que a causa de llur provenença diversa, tal vegada no han assolit el nivell d'unificació que hauria estat desitjable.

Jaume de Puig i Oliver

Jaume de PUIG I OLIVER, *El «Dialogus contra lullistas» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 9-296.

Proseguint els seus estudis sobre l'inquisidor Nicolau Eimeric, ben coneguts dels lectors d'aquestes pàgines, ni que només fos perquè pràcticament tots hi han estat publicats (cf. ATCA, II (1983), 319-346; III (1984), 29-58; IV (1985), 433-435; XI (1992), 191-289; XV (1996), 7-108; XVII (1998), 295-380), l'autor ens ofereix en les actuals un nou text, l'estudi i l'edició del qual es reparteixen gairebé a parts iguals l'espai d'aquesta llarga aportació; l'estudi, en efecte, arriba fins a la pàgina 139 i l'edició del text amb els corresponents aparats i la taula de mots, de la 141 al final.

És cosa acostumada que l'estudi introductori s'enceti presentant els manuscrits que ens han conservat el text objecte d'edició, en aquesta ocasió els dos del *Dialogus...* (Sevilla, Colombina; i París, BN, aquest copiat de l'anterior); ací, de més a més, ens recorda que amb el també eimericià i encara inèdit *Expurgate vetus fermentum* forma un bloc polèmic, en el qual el darrer títol és destinat a possibles lectors amb una certa preparació teològica i el *Dialogus...*, escrit en acabar el 1389, als curials d'Avinyó. Res d'estrany, doncs, que en l'esgrima dialèctica entre Eimeric i els seus contraris, les raons de polèmica antilul·liana s'entrellacin amb les apreciacions determinades pel Cisma d'Occident, que en aquells moments ja durava onze anys.

El problema, en efecte, és plantejat en relació al Cisma: dos anys abans que aquest esclatés, el 1376, Eimeric donava per acabat el *Directorium Inquisitorum* i treia de la cúria papal la (pretesa o almenys invàlida?) butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei*, amb la qual, per mans del papa Gregori XI, intentava de colpir la memòria i la doctrina de Ramon Llull i del lul·lisme posterior amb el cop de gràcia definitiu, cosa que caigué molt malament a la nostra casa reial i sobretot al rei Pere III el Cerimoniós; però heus ací que el Cisma permeté de provocar un cop d'efecte: mentre l'inquisidor lligava la seva sort a una de les dues obediències, l'avinyonesa, el rei es declarava indiferent entre ambdues, i en conseqüència refusava l'inquisidor Eimeric, vinculat a una, i trobava en Bernat Ermengol un col·laborador que demostrava, texts a la mà, que l'Eimeric s'havia inventat 'heretgies' per ell atribuïdes a Ramon Llull. Un nou cop d'efecte sobrevindria en morir el Cerimoniós: el successor acceptà, segurament convençut per Eimeric, l'obediència avinyonesa i l'inquisidor Eimeric tornà com cavall desfermat i en féu de tan grosses que fou acusat formalment per les capitals dels regnes de la corona i desqualificat pel cardenal de València, Jaume d'Aragó, membre de la casa reial; de resultes, Eimeric, quan encara no havien passat dos anys d'haver-hi retornat triomfant, era bandejat de les terres de la corona pel mateix rei que li havia donada tota la confiança, Joan I, i es refugiava a Avinyó, on el 1389 hauria intentat de rehabilitar-se del seu fracàs en la lluita antilul·lista amb els dos tractats *Expurgate vetus fermentum* i *Dialogus contra lullistas*.

Heus-nos, per aquest camí de l'estudi introductori (durant el qual hem anat coneixent d'una banda d'altres 'dramatis personae' com són els col·laboradors de Bernat Ermengol a l'hora de sotmetre a crítica algunes de les acusacions antilul·lianes de l'inquisidor i demostrar-ne la manca de base (10-13), i de l'altra les idees del tractat presentades en forma esquemàtica de disset punts [19-23]), arribats a la llinda de l'edifici central del mateix estudi, on trobem planta baixa i pis principal; en la primera (23-74) fem coneixença amb els 'lul·listes' atacats per Eimeric: 'fra' Pere Rossell, ermità i ensenyant d'un seu 'lul·lisme' molt personal, en el qual és per ventura més perceptible el joaquimisme que el lul·lisme (23-26) tal com el mateix autor fa avinent en pàgines posteriors (74-92, en particular 77-80); tres personatges de la València contemporània (el metge Pere Geronès, el ciutadà Galceran ces Fàbregues i Francesc de Luna: 26-46) que se sortiren amb la seva de fer a l'inquisidor la vida impossible a la ciutat de València; i els altres lul·listes anònims

atacats per Eimeric en el *Dialogus...*, que l'inquisidor presenta com a terregada, si no detritus, social (46-56), i el mateix Ramon Llull, sobre el qual val a dir que l'inquisidor estava tan passablement informat com obsessivament enderiat a desqualificar-lo ja ,a priori' (56- 74).

Crec que abans de passar endavant s'ho val d'aturar-nos en aquesta secció, de la qual cal valorar moltíssim, ja d'entrada, la riquesa d'informacions; però no és la quantitat allò que m'obliga a parar-me, ans la qualitat de l'aportació a la història del pensament català del XIV o almenys a la d'una de les seves manifestacions més autòctones. Si, en efecte, en una publicació d'aquestes pàgines del 1985 (ATCA, IV (1985), 61-172), un servidor detectava en aquell grup format a València en el primer terç del segle XIV una certa ,contaminació' d'herència lul·liana amb posicions arnaldianes (i ara em pregunto -evidentment només em pregunto- si la ,contaminació' no venia ja de Miramar, i si aquesta, amb seguretat més radicalment ,espiritual' que arnaldiana, no contribuïa a la mort d'aquell convent-escola per a framenors), ara en acabar el segle la ,contaminació' presenta una altra fesomia, la d'un clar ,joaquimisme' sobretot en la figura de ,fra' Pere Rossell (en la suposició que les informacions doctrinals proporcionades per Eimeric sobre ell -les úniques existents- siguin verídiques, cosa que hom no pot pas donar per segura en tractar-se d'acusacions eimericianes).

El gran problema és el del camí per on han arribat les dites ,contaminacions joaquimites'. D'una banda, tenim durant aquell darrer terç del segle XIV un altre text ,nostre' clarament ,joaquimita', en el qual l'autor no sembla haver pensat, el *De triplici statu mundi*, escrit entre darreries del 1378 i el 1379, que engruixeix la presència del pensament ,joaquimita' entre nosaltres. No cal dir que si un servidor sabés d'on i com arribà aquesta ,contaminació' ja l'hauria assenyalada; no és el cas, però ara, en ocasió d'aquest més que notable estudi de Jaume de Puig em trobo a l'abast de la mà l'ocasió per a formular una hipòtesi -i, compte!, res més que una hipòtesi, i encara en veu ben baixeta!-: una certa ,contaminació' de joaquimisme amb lul·lisme es donà en fra Joan de Rocatalhada; ell, en efecte, deu ésser dels pocs personatges europeus del segle XIV que, traspassat Llull, han copsat per dins el sentit de l',art' i valorat el seu autor fins a la vel·leïtat de convertir-lo en l'Hèctor de la seva Minerva, intent del qual s'hagué d'oblidar just per la insensibilitat del nostre Ramon a l'hora d'aventurar-se a pronosticar el futur, tal com hom pot veure dins ATCA, XVII (1998), 214-215; d'altra banda l'atenció catalana envers l'obra de Rocatalhada és un fet demostrat almenys per les dues traduccions salvades i per d'altres proves que han arribat fins a nosaltres, proves que afecten la casa reial barcelonina no sols d'alguna manera, ans encara, si no m'erro, ens obliguen a preguntar-nos si certes decisions de la política eclesial de Pere III no eren inspirades en els pronòstics d'aquell singular personatge que, des de la presó del palau papal d'Avinyó, es convertí en un molt escoltat oracle (ara en diríem ,analista de política prospectiva'). Repeteixo que és una simple i vergonyant hipòtesi on no veig que fins ara n'hi hagi haguda cap.

Perdó per la digressió. L'estudi introductor de Jaume de Puig segueix els seus passos avançant pel camp (minat?) de les dotze tesis que Eimeric atribuïa als nostres lul·listes i de les fonts lul·lianes que les podien haver alimentades tant en aquests com en la coneixença que en tenia l'inquisidor: és allò que aporten les pàgines 92-138, dedicades a l'anàlisi de cada una de les dites tesis, en les quals l'autor és guiat, en la mesura que ha tingut els materials a l'abast de la mà, per tres indicadors: el dels autògrafs eimericianes (per exemple els conservats en el *Llibre de contemplació*, 116, molts dels quals almenys foren ja transcrits en la meua descripció dels dos volums ara milanesos, 115, nota 312); el de la distància tant verbal com mental entre un text de Llull i l',he-retgització' que en fa Eimeric, distància bàsicament provocada per la manca d'atenció a l',art' lul·liana i de comprensió de la mateixa per part de l'inquisidor; i el principi de la mala fe inquisitorial, confessada pel mateix Eimeric i assenyalada per de Puig (90 i nota 240). I he de fer grans gràcies a l'autor per haver donat per bones les dues primeres indicacions que, si no m'erro, foren proposades i aplicades per primera vegada en pàgines publicades en el volum XVI (1997), 9-131, d'aquest anuari; la terça és aportació de de Puig i li ha d'ésser obertament reconeguda i agraiada. No cal dir com en seria d'apassionant resseguir l'aplicació dels tres indicadors a cada un dels dotze articles antilul·lians, però aquest text ja no seria una recensió.

Em fixaré, doncs, només en dos punts, en els quals l'aportació de les pàgines que ens ocupen, tot i les declaracions de l'autor de limitar-se a entendre l'acusació inquisitorial, ha avançat fins al llindar mateix de la solució; quan, en efecte, s'encara amb el gran trencacolls de la ,demostració per raons necessàries' i fins i tot reporta la frase del *Llibre de contemplació*, cap. ccxlvii, segons la qual

la Trinitat divina «se demostra als uns homes per fe e als altres per raons necessàries» (116, nota 313), era arribada l'hora de preguntar i preguntar-se quin és el sentit de 'demostrar' en Ramon Llull, si resulta que en comptes d'ésser subjecte passiu o objecte o resultat de demostració, la 'fe' és activa, també demostra, és a dir, si no m'erro, 'informa de l'existència de quelcom proposat com a veritat'.

Val a dir que aquest de la 'fe' i la seva relació amb la 'intel·ligència', que tant d'espai ocupa en aquestes pàgines (123-134), per ventura també s'hauria plevit de certes precisions verbals; és veritat que Eimeric, una vegada més (i són ja tantes les constatades en aquest estudi!) tira al dret i afegeix desvergonyidament pel seu compte 'ea que sunt fidei'(125). Però també, i una vegada més, topem amb el problema de la precisió de mots i de conceptes; perquè, què significa la paraula 'enteniment' en la mateixa pàgina; evidentment, ni l'home comú que entén, ni tan sols la potència humana intel·lectual, ans l'acte d'entendre, o la idea o comprensió intel·lectual d'una cosa; una idea o accepció o acte d'entendre que si mai (almenys en aquestes pàgines) no és equiparat a la fe teologal; i si, de més a més, recordem els dos versos de la *Lògica del Gatzell*: «Si tu vols entendre lo ver / fe e-ntendre t'auran mester», ens adonarem que es tracta d'una fe que, en comptes d'ésser demostrada, 'demostra' com ens acaba de dir el mateix Llull en el *Llibre de contemplació* perquè és una font de tot coneixement humà (tots hem començat de tenir coneixements 'per fe' i només amb el temps ens hem pogut permetre d'aprendre, de pensar, de preguntar o d'inventar per compte propi) i no sols del teologal. Té raó l'autor quan assenyalava la urgència de clarificar la significació de conceptes lul·lians bàsics, que també acabo de demanar en la recensió dedicada en aquest volum a la tesi de Carles Llinàs.

I aleshores som a la porta de comprendre allò tan 'heritificat' per l'inquisidor, que la fe (i repetim-ho, Llull no parla de la teologal) pot ésser enganyada molt més que la intel·ligència. Un exemple ho farà avinent: en aquest moment escric en un computador, però no hi entenc res. Si em sobrevé alguna dificultat en l'aparell (i no seria la primera vegada) hauré de recórrer a algú que jo consideri més coneixedor que jo dels ordinadors; ell, si la sap i l'encerta, m'indicarà la solució, jo l'aplicaré i, si tant jo com ell ens hem fet entendre, l'ordinador tornarà a funcionar: hauré actuat per pura fe; si, en canvi (deixeu-m'ho dir amb la paraula italiana: 'magari!'), jo entengués quelcom de computerística copsaria el mecanisme d'on pot venir la dificultat, dominaria la situació establint la relació de causa-efecte i em seria molt més difícil d'equivocar-me o molt més fàcil d'encertar: la 'comprensió' o 'enteniment' d'una situació es basa en una 'veritat' copsada, entesa i posseïda per mi i tant com és autèntic 'enteniment' o comprensió d'un 'Tatbestand' (per dir-ho amb Wittgenstein), és inaccessible a l'error.

Després d'aquestes elucubracions passablement espesses, si el possible lector es vol desenqueferar, em permeto de donar-li el consell de ficar-se decidit en la lectura del *Dialogus contra lullistas*, no sols per les raons de gènere literari àgil que tan bé exposa l'autor (15-19), ans també i potser sobretot, perquè després d'haver-se sentit impotent i qui sap si befat davant tanta pretesa transcripció de documents o textos llatins, autènticament desvergonyida i impresentable que ara sembla ésser de moda, ací disfrutará ni que només sigui perquè la netedat del text li permetrà de gaudir del domini expositiu i de l'estil esparracat i llampant, de què ací fa gala l'inquisidor Eimeric (i almenys una vegada li hem reconegut sincerament quelcom de positiu; per cert, d'on li ve el menyspreu per allò que és popular [47 i 168-169, líns. 655-669], si ell en posseeix la verba?). I, si l'hipotètic lector té dubte sobre algun mot, es podrà il·lustrar amb el vocabulari eimericià del mateix diàleg, que ocupa les pàgines finals (235-296). De més a més, ara, àdhuc qui no es vegi amb cor de llegir aquesta obra en llatí la té a l'abast de la mà en traducció catalana del mateix dr. de Puig, acabada de publicar per l'editorial Quaderns Crema de Barcelona.

En canvi, el crític, que com l'inquisidor ha d'atemperar l'ungo' amb el 'pungo' (203/lín. 1690), es permet de preguntar-se si l'*Expurgate vetus fermentum*, més doctrinal, no seria el text destinat a la gent de la cúria romana, que volen anar al gra, i en canvi el *Dialogus...* no seria un opuscle de propaganda destinat a aquell estrat social que, com el dels lul·listes valencians, es vantava d'estar a l'altura intel·lectual necessària per a judicar personalment dels problemes doctrinals, l'estrat social d'aquells que havien passat per les universitats i que, d'una forma o altra, ja constituïen legió a darreries del segle XIV. Eimeric no hauria considerat que el *Dialogus...* li havia de fer guanyar la batalla d'aquesta opinió pública?

I ara, finalment, deixem estar el ,pungó': l'autor es mereix més que mil mercès per haver-nos donat un gran text i per haver-lo acompanyat amb un estudi introductori, on s'ha aventurat per un camp en el qual ningú no s'havia gosat a ficar. A mesura que els darrers decennis del segle XIV i els primers del XV els nostres mercaders s'aventuraven per la Mar Océana més enllà de l'Estret de Gibraltar, els buixolers dels *Atles catalans* contemporanis rescataven llenques de ,terra incognita' i la feien accessible: és allò que ha fet Jaume de Puig en aquestes pàgines: ha encetat l'exploració d'una ,terra incognita' i, de més a més, pul-lulant de feres: moltes i grans gràcies!

* * *

Aquesta recensió, d'acord amb els mèrits de l'estudi presentat i avaluat, s'ha mantingut intencionadament en la discussió d'algun dels grans temes que planteja, sense baixar a punts de detall. Faré, però, una excepció: en relació al manuscrit 1130 de Palma de Mallorca, BP, la nota 148 de la pàgina 56 potser pot induir algun lector a pensar que un servidor considero falsos tots tres els texts que hi són copiats, cosa ben certa quant a la pretesa lletra del metropolità de Tarragona a Gregori XI i a la claríssimament pretesa contra butlla de la *Conservationi puritatis catholice fidei*; però quant a la *Informatio inquisitoris Aragoniae, Valentiae et Maioricarum*, crec que s'ho valdrà d'estudiar el tema de l'autenticitat amb més detall.

Josep Perarnau

Ramon J. PUCHADES I BATALLER, *Als ulls de Déu, als ulls dels homes. Estereotips morals i percepció social d'algunes figures professionals en la societat moral valenciana* (Publicacions del Seminari Internacional d'Estudis sobre la Cultura Escrita, 1), València, Universitat 1999, 224 pp.

València era reintegrada en el món cristià en un moment en què aquest era molt divers no sols del del segle VIII, ans encara del d'entorn l'any Mil, car s'anava estructurant, sempre sota la presidència de la teologia, entorn tres figures professionals: el del professional del dret (advocats, jutges, notaris); el del professional del diner (mercader, prestamista, banquer) i el del professional de la religió, equilibrat entre els canonistes que governen i els frares mendicants que encaminen i sovint critiquen; l'autor es proposa de donar-nos-en l'identikit, no pas el de la recerca actual, ans el de la mateixa literatura baixmedieval mitjançant «l'anàlisi dels texts del moralistes, dels seus sermons i tractats de moral» (22). En conseqüència, sengles terçons de l'exposició són dedicats al notari (27-84), als professionals dels diners (87-148) i als clergues (150-205), a base de fons manuscrits de València, ARV, de Barcelona, BC (6 i 215), i d'altres de ja publicats i estudiats en la bibliografia final (215-223).

Els notaris valencians semblen estar de moda, car darrerament han estat objecte d'altres estudis (cf. ATCA, XX (2001), 747-751). Prescindint ara de si la contraposició entre sistema oral i sistema escrit (27) és aplicable al cas valencià (els milers i milers de pergamins ja publicats i d'altres tants en curs de publicació aquests anys a Catalunya, demostren que el sistema escrit és vigent entre nosaltres des dels moments inicials de la reconquesta en començar el segle IX, i la València incipient del segle XIII no sols era empeltada en, ans era anomenada i considerada part de Catalunya), l'autor dedica algunes pàgines a avaluar tant qualitativament com quantitativa allò que representava el notari en la societat valenciana, situació que hauria canviat entorn mitjan segle XIV en què arribà la saturació notarial, la majoria es veié forçada a una ,aurea mediocritas' i alguns vivien en misèria (28-40); l'avaluació que els teòlegs feien del notari comença per la de sant Ramon de Penyafort: activitat lícita per a seglars; i ni Eiximenis ni sant Vicent Ferrer van més enllà d'indicar algunes de les temptacions, com són les d'aparentar una formació professional més elevada (al notari no li eren exigits estudis universitaris, car la notaria només era una ,art') (43-46); els juristes pròpiament dits o ,savis en dret' amb formació universitària romanista o canonista, potenciat pel fet que el Regne de València i els seus *Furs* foren impregnats de Dret Comú, també impulsat des de la Corona amb exclusió dels drets feudals precedents (59-70), tin-

drien consciència d'ésser els puntals de la nova sobirania, aspiraren a veure reconeguda la seva importància política i econòmica, i foren acusats d'avarícia pel poble i pels moralistes (71-74). Els jutges, finalment, es troben al cim de la jerarquia jurídica, car ells determinen i imposen el dret, tal com també estableixen els *Furs de València*; per això són acusats d'encaminar les sentències a favor propi amb accepció de persones, amb retards nocius a una de les parts o simplement per corrupció d'alguna manera pagada (76-83).

Els professionals dels diners anaren adquirint importància social amb la mateixa rapidesa amb què València es convertia en un empori econòmic, on (com en altres bandes: cf. ATCA, XIV (1995), 344-347) ja a darreries del segle XIII la pràctica de la usura era conflictiva, i on en la segona meitat del segle XIV aniria essent substituïda pels censals i violaris, després d'assistir a la discussió catalana entorn de llur legitimitat (100-104; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 241-253). I si Eiximenis, encara que no n'acabava d'estar, es deixà convèncer de llur legitimitat per Bernat de Puigercós (104-106), però mestre Vicent Ferrer mantingué en els seus sermons una posició més aviat sospitosa d'usura sots capa de censal o violari i concentrà les seves condicions per a un censal autèntic en un rèdit no superior al 5%; i és en aquest tema particularment benvinguda la referència de l'autor a aquella intervenció doctrinal de mestres dominicans en els sermons llatins de sant Vicent Ferrer assegurant-ne l'ortodòxia, descoberta per Siegmund Brettle (autor, per cert, no citat en la bibliografia), intervenció que afecta justament la doctrina sobre els censals i acaba de tenir repercussió els darrers temps en qualche estudiós dominicà del tema (107-115). Mestre Vicent era, de més a més, implacable a l'hora d'exigir la restitució del mal guany, i no sols de forma global, ans personalment al perjudicat, i això tant ací com a Fribourg de Suïssa (extrem també absent d'aquestes pàgines) (116-118).

L'ombra de l'usurer amenaça durant segles de projectar-se damunt la figura del mercader (122-123), començada de redimir en el moment en què la mercaderia fou integrada en el concepte de 'pública utilitat' (122); la desvinculació entre ambdues figures de mercader i d'usurer hauria estat obra i mèrit de sant Ramon de Penyafort (124-125); i en acabar el segle XIV es podia donar per assumida per part dels mercaders com ho demostren el *Manual de mercaderia* de B, BU, ms. 4 (126), i els *Manuale de consells* de l'AMV (127-128). És però de cultura general que el gran teoritzador del mercader com a servidor de la pública utilitat és Eiximenis (128-130), qui completà l'operació concentrant en el 'regater' els aspectes negatius que abans tenia el mercader (134); l'autor, de més a més, s'aventura per la selva, si no inexplorada sí encara no ben aclarida, de la interpretació de texts eiximenians i considera que certes afirmacions teòriques procedien també de raons excessivament concretes i interessades (132-133); no accepta la contraposició entre les idees eiximenianes, liberals, i les vicentines, immobilistes, car ambdós autors reconeixen que la riquesa pertany a la creació de Déu i ambdós exigeixen al mercader que la utilitzi guiats per principis cristians, entre els quals destaca el de l'almoïna (136-141); els dos manuals de mercaderia, el català i el mallorquí dibuixen les qualitats professionals (sovint apreses en una escola específica: 145) del mercader (143-145), que més d'una vegada a través dels càrrecs municipals s'enfilava fins a la noblesa (145-148).

La secció dedicada al clergat comença recordant la col·laboració decidida i decisiva de l'Església en la configuració del nou regne i dibuixant la situació socioeconòmica dels clergues de grans desigualtats entre ells, coneguda pel padró de riquesa del 1448 (156-159), tot i que en restaven fora els qui no tenien 'ni ofici ni benefici' (160); essent improductiu, aquest estament era «possiblement, el seu major extractor global de renda...; açò havia d'afectar de forma negativa... la figura del clergue secular» (161). I així entre la repetició de constitucions sinodals d'una banda (prova que la situació no canviava: 167) i les constatacions de visites pastorals i les fuetades de sant Vicent Ferrer, de l'altra, ens passen davant els ulls els casos, comptats però cridaners, d'acusacions a càrrec de clergues seculars: forma de vida de seglars, luxúria i concubinatge (183-189), el gran parany de l'ociositat (189-194), algun esclat de violència (194-197), l'absentisme (198-201), amb una manca de formació intel·lectual seriosa, punt en el qual els ordes mendicants superaven incomparablement la clerecia secular.

L'autor ha encetat un tema, el de la percepció popular de tres categories de persones en la València de la Baixa Edat Mitjana, i l'ha encetat proposant-nos una cinta en tres temps, el central dels quals sembla el més arrodonit; una qualitat no pas minsa és que l'autor sap allò que toca en

campes en els quals no és pas normal que els medievalistes tinguin idees clares, com el del dret canònic o el de la teologia moral. Aquest podria ésser un camp en el qual per ventura trobarà pocs contrincants i en el qual, en conseqüència, la seva aportació podria ésser estimable.

Hauria, però, de reforçar alguna base, com és ara l'amplitud de la informació, punt en el qual ell mateix té tota la raó quan en la pàgina 138 recorda a d'altres que haurien d'haver «tingut al seu abast el conjunt de sermons de sant Vicent i... estudiat amb cura», però resulta que el 1999 les indicacions bibliogràfiques sobre els dits sermons, per exemple les de les pàgines 220-221, no constitueixen pas «el conjunt de sermons»; i la manca dels publicats en el volum XVI d'aquest anuari, pàgines 109-340, ha repercutit en la pàgina 183, nota 191, on la frase «una medicina no val a totes malalties», es queda molt lluny d'ésser ni un pàl·lid reflex de la suculent contalla sobre el pagès que es volia enriquir guarint-ho tot amb ceba roja; i no és l'única manca; ja hem parlat de l'important (i pel que es veu desconegut) llibre de Siegmund Brettle, tot i que ja tingui vuitanta anys, com tampoc no hem sabut veure cap referència als sermons publicats per mossèn Manuel Betí (res de «pare» com tampoc no ho era mossèn Joan Puig, aquest sí citat) a partir dels manuscrits, tothora desapareguts, de Morella; perquè les peces publicades per Brettle i per Betí tenen un comú denominador, el de la urgència escatològica, en la qual cal suposar que mestre Vicent potser no coincidís amb les posicions d'Eiximenis. Un altre punt: l'autor insisteix (i té més raó que un sant) en la gran diferència entre la formació d'un clergue, ni que fos capellà secular i la d'un religiós d'orde mendicant: com és possible que no hagi fet cap referència a la font que sobre aquest tema han posat a l'abast de tothom les actes contemporànies dels capítols provincials dominicans publicades pel malaguanyat Adolfo Robles en successius volums d'«Escritos del Vedat»? Hi hauria trobades les «assignationes lectorum» i n'hauria pogut deduir la xarxa d'escoles internes i de professors tant de gramàtica (l'latina) com de filosofia i de teologia en tota la província d'Aragó.

L'escatològic, al qual ens acabem de referir, és un punt no pas secundari, en una exposició de la perspectiva des de la qual eren vists els estrats d'una societat com la valenciana dels segles XIII-XV, en parlar de la qual hom s'ha de preguntar si i com les conviccions escatològiques del «praedicator finis mundi» afectaven la seva visió i descripció de la realitat; realment, en aquella societat valenciana de començament del segle XV no se salvava res? I aquesta és la dimensió que caldria sobretot assegurar, passant de la descripció soma a la interpretació en profunditat. Perquè si no vaig errat creuria que el problema global del nou nat Regne de València és aquest: en què consistí no pas tant crear un estat institucionalment i constitucionalment «cristià», sinó una societat que sense cap mica ni ombra de dubte volia ésser cristiana; i en aquest sentit no em sé explicar la manca de qualsevol referència a l'*Ordinatio ecclesiae Valentinae* dins la província eclesialística Tarraconense, suara editada pel també malaguanyat amic Vicent Castell, o al «best-seller» medieval per a la formació de la clerecia, el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, o ni que sigui el *Tractatus Patriarchoe*; amb les decisions del rei Jaume I, aquell és el document configurador bàsic del nou regne. I si hom no s'accontenta d'exposar, sinó que vol explicar, cal partir d'aquelles pàgines.

L'autor ha demostrat que té bon instrumental a l'abast de la mà, fàcilment completable amb d'altres termòmetres socials com poden ésser els processos sigui quina sigui la jurisdicció, davant la qual foren enantats. Alhora que li donem l'enhonorabona per aquest («primer») fruit l'encoratgem a ampliar-lo en totes direccions.

Josep Perarnau

Alfons de Borja y la Ciudad de Valencia (1419-1459). Colección de documentos del Archivo Histórico Municipal. Edición y estudio de Agustín RUBIO VELA, València, Fundación Valencia Tercer Milenio 2000, 294 pp. i vuit pàgines de fotografies.

Quatre dècades centrals del segle XV vistes a través de les lletres oficials que els jurats de València adreçaven a un personatge que aquells anys pujà a la màxima altura a què era possible d'arribar en els Països de l'Occident Europeu, equival a proporcionar al possible lector un obser-

vatori, difícilment millor, des del qual veure passar la vida d'aquells quaranta anys i de forma ben dinàmica, i encara amb el dens entreteixit d'implicacions entre les diverses formes d'actuació privada i pública. És com contemplar el teatre d'aquella vida des d'una de les millors llotges.

Rubio, a qui ningú no negarà que deu ésser en aquests moments el millor coneixedor de l'Arxiu Municipal de València en els seus fons medievals, ens fa passar davant els ulls per dos camins aquella llenca de vida: per les seves pàgines introductòries (11-103) i per l'aplec de cent seixanta-cinc documents, datats entre el 1419 i el 1458 (105-286).

Llegint l'exposició proemial m'he adonat que l'ascensió d'Alfons de Borja fins al lliandar mateix del pontificat es féu amb tres grimpades, totes tres vinculades al Cisma d'Occident i a les seves escorrialles. Segurament escarmentat pel cas de Felip de Malla, a qui el rei Alfons mai no perdonà d'haver acceptat del mateix Martí V, qui li agraià amb una canongia de la Seu de Barcelona l'haver estat (el gran?) elector seu, perquè, segons el rei, els primers que havien de rebre els favors del papa (o dels seus legats, en el cas de Borja) havien d'ésser ell mateix i els altres membres de la família reial (fins i tot les dones havien de rebre beneficis eclesiàstics, com és ara la Rica Hembra), Alfons de Borja no gosà ni tocar una altra canongia que li oferia el cardenal Adamaro Alimanni, legat per a l'extinció del Cisma vivint encara Benet XIII, i així esperà que legat i rei li proporcionessin un primer salt en el 'cursus honorum', el d'una canongia a la Seu de València (i m'adono que cap a l'acabament del nostre període, el rei pretengué que totes les concessions de beneficis fetes pel papa als súbdits reials anessin primer a mans del rei: 272-273).

El segon salt arribaria un decenni després, de mà del mateix rei i d'un altre legat, aquesta vegada Pèire de Foix, a qui fou concedit de posar punt final al dit cisma entre nosaltres solucionant la situació del grup dur i resistent a Peníscola entorn Gil Sanches Munyós, Climent VIII: Borja conduí els darrers passos de negociació, que només podia tenir una sortida, perquè ja el rei no es podia permetre de fer més el ximple amenaçant Martí V amb un procés de destitució com el que el Concili de Constança havia fet a Benet XIII, i els resistents penisclans ja no podien aguantar més perquè se'ls acabaven els volums de la biblioteca papal, la venda o donació 'pro provisione' dels quals els havia permès de mantenir-se fins a darrers de juliol del 1429. I Alfons de Borja rebé la segona promoció, que li col·locà al cap la mitra de València, amb grans alegrois de la Ciutat, dels quals aquesta no trigaria a penedir-se. I altra vegada (és la terça) trobem la ximpleria d'un rei, jugant per pura i simple especulació entre el concili decapitat de Basilea i el papa, la reconciliació dels quals valgué a Borja el capell cardenalici. Simple instrument al servei fidel del seu amo, sabé congraciarse l'altra part, i aquesta manera d'actuar li permeté les tres grimpades.

Ja només mancava el darrer pas, el que el portaria a assegurar-se a la cadira papal. Tingué lloc el 8 d'abril del 1455 i vint dies després arribava la notícia a València, que llança totes les campanes al vol, endegà totes les processons pensables i encengué falles i alimares a desdir, alhora que els jurats de València intentaven de robar a Xàtiva l'honor d'ésser la pàtria del nou papa. Però si fem cas a allò que els contemporanis escriviren, el detall que meresqué una autèntica ovació popular a honor de Calix III fou la promesa no sols de centrar els seus esforços en la recuperació de Constantinoble, amb l'afebliment del poder dels turcs, ans d'implicar-s'hi personalment «tro a scampament del meu propi sanch, si mester serà» (77); jo no sé si el grup lul·lista valencià (69) féu arribar la idea, però el cert és que Ramon Llull l'havia proposada a Nicolau IV tan bon punt la pèrdua de Sant Joan d'Acre l'havia obligat a prendre's seriosament el tema de la croada per a la recuperació de Terra Santa. Hi ha encara en Calixt III un altre detall lul·lià: el de fer pagar la croada no pas al poble, ans als eclesiàstics a base d'un tribut proporcional a llurs rendes (82), tal com hom pot veure en l'estudi dedicat al tema de les escoles lul·lianes de llengües en aquest volum. Però immediatament els jurats ja començaren de demanar excepcions.

De fet, Alfons de Borja ja era Calixt III i així s'havia esmunyit de les mans del rei aquell instrument dòcil disposat en tot moment a cercar els camins que permetessin al rei sortir-se amb la seva. I quan ja havia resultat indubtable que els Trastámara no podrien seguir jugant amb l'antic servidor seu, assistim o bé a situacions esgarrifoses com la de la 'maledicció' papal a Eiximèn Roís de Corella, comte de Cocentaina, qui segurament havia saltat més enllà dels límits permesos en compliment de la missatgeria reial, o a l'espectacle de lluita aferrissada entre un lleó i un tigre per a apropiarse de les millors peces del regne, al voltant dels quals espia una guineu esperant endur-se algun mos al propi cau. Malgrat la canonització de mestre Vicent Ferrer, la capital no es

manifestà a gran altura en no dedicar ni una línia a la desaparició de qui poc temps abans galejava com de la suprema glòria valenciana. El fet és que aquell 1458 finalitzava la generació dels protagonistes de gairebé tota la primera meitat del segle XV.

La segona part ens dóna cent seixanta-cinc documents, cent quaranta-quatre dels quals són transcrits íntegres i vint-i-un només en regest, tots de l'AMV, *Lletres missives* o *Manuale de consells* (105-286); vint-i-dues de les lletres transcrits senceres foren escrites en llatí. Com és acostumat en les transcripcions documentals realitzades per Agustín Rubio Vela, llur lectura deixa aquell bon regust de boca, propi de la feina ben feta.

Un nombre no menyspreable de lletres són simples recomanacions o peticions de beneficis per a aspirants de la ciutat i sobretot per a parents dels jurats; però fins i tot en aquestes salten sovint notícies que entren directes en el nostre camp, com és ara una demanant un dels primers beneficis que vaquessin per a un estudiant d'arts de tretze anys, que tenia la intenció de matricular-se a l'Estudi de Lleida (148-149); uns quants anys més tard, aquell jovincell, Gaspar Pellicer, s'havia convertit en el «rector del studi de S. Jermà» (238: d'on? Existia el dit estudi a Lleida? o era potser un col·legi per a estudiants relacionat amb l'església de Sant Germà d'Auxerre, a París, ubicada prop del riu i de l'actual museu del Louvre?). Compareix un aspirant a estudiar dret canònic (266). Sabem d'«una notable i singular obra», escrita per Pere Belluga, un exemplar de la qual era destinat al rei (156); també sabem que calia «confirmació e/o reparació de les dites bul·les o rescrits» de Sant Salvador relatives a les gràcies espirituals que es deia concedides per papas antics, segurament a les esglésies dedicades al Sant Sepulcre (196).

Però les informacions almenys a primera vista més interessants semblen ésser les que es refereixen a la situació de València i en particular a la de l'església valenciana en aquells moments, encara que és difícil de destriar entre València i església valenciana a mitjan segle XV. València hagué de seguir la política del rei en el seu ball purament egoista entre el papa Eugeni IV i el concili decapitat de Basilea i no es privà de treure partit de la situació cismàtica (o almenys d'intentar-ho) (146-147). València, més que l'església valenciana, era favorable als moviments renovadors de l'orde franciscà (l'Observança) en els convents de Santo Spíritu i de la Vall de Jesús prop Gilet i Puçol, respectivament (165 i 211-215, 219, 222, 252). Sabem que no mancaren friccions amb un delegat inquisitorial (192, 199-200, 218, 249), per on som assabentats que alguna víctima d'aquell tribunal ingressà en el «càrrec perpetu» de Xilvella; sabem que durant tot el pontificat valencià i romà d'Alfons de Borja seguiren les confrontacions entre ambdós poders pel fet que la ciutat de València actuava aplicant penes de mort contra algun clergue purament tonsurat, reu de crims, apropiant-se així de la jurisdicció eclesiàstica (275-278). Una de les lletres sembla incidir en el conflicte creat a la Çaidia per la pretensió d'entrar-hi la germana de 'Jordier' de Sant Jordi (al qual es refereix l'article de Ferran Garcia Oliver i de Víctor G. Labrado, resumit en la secció de *Notícies bibliogràfiques* entre les del segle XV) (198). No cal dir que ciutat i església de València coincidien a desitjar i demanar que el bisbe-cardenal tornés al seu bisbat (171).

Però els dos punts, en els quals tant València com la seva església reberen de Calixt III plena satisfacció foren la canonització de sant Vicent Ferrer (205, 245, 248) i «la perdonança de la Seu», repetidora cada any en la festa de la Mare de Déu d'Agost, de la qual els jurats esperaven una forta atracció de visitants i una rica injecció de diners per a la continuació de les obres catedralícies (262-265; 264). Però fins i tot en aquella ocasió es manifestà la insaciabilitat monetària del rei, que volia ficar les mans en la caixa de les almoines (284).

La tensió, no tant entre la ciutat i l'església de València, com entre els dos poders suprems, tingué ocasió de manifestar-se entorn la successió en el bisbat de València després de la mort de Calixt III, bisbat que el nou rei, Joan II, volia per a un bastard seu, amb la conseqüència d'introduir al palau episcopal la vídua d'un seu germà (257); en tots dos punts s'hagué de quedar amb les ganes.

Només una pregunta: entorn el 1979, amb motiu del sisè centenari del Cisma d'Occident, l'Institut d'Estudis Catalans i la Societat Castellonenca de Cultura publicaren sis volums de bibliografia, regests i estudis, cap d'ells no citat en aquest volum (97-103). En punt de bibliografia borgiana crec que he d'assenyalar el llibre de Götz-Rüdiger TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 95), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2001, X i 470 pp.; l'assenyalo perquè, tot i que el títol no permet d'endevinar-ho, dedica nombre de pàgines a Calixt III.

Una vegada més, el prof. Agustín Rubio mereix ple agraïment i felicitació. Que no li manqui la nostra.

Josep Perarnau

Joan Roís de Corella, *Prosa profana*. Traducción, estudio y edición crítica de Vicent MARTINES PERES, Madrid, Gredos 2001, 312 pp.

El libro comienza con una introducción que, aunque concisa, trata los aspectos más importantes relacionados con la vida y repercusión de la obra de Roís de Corella (7-60). Martines afirma que Corella (1435-1497) es el menos conocido de los clásicos de la literatura valenciana (7). Después de hablar de su familia, explica cómo Corella se relacionó con autores como Bernat Fenollar o el Príncipe de Viana y cómo aparece en la lista de contribuyentes del monasterio de la Trinidad, donde fue abadesa Isabel de Villena.

Seguidamente se lleva a cabo una revisión de las ediciones publicadas de las obras de Corella desde 1913 a 1995 con abundantes explicaciones. Respecto a las traducciones, Martines señala una doble perspectiva: la vertiente centrífuga, que es la que hace llegar la obra de Corella a un público mayoritario, no sólo a los lectores de lengua catalana o valenciana; y la centrípeta, la que utiliza las traducciones publicadas para mejorar el conocimiento del autor, el mismo texto y su contexto (16).

Del estilo de Corella señala su fuerte conexión con Ausiàs March en su poesía, y de su prosa señala su estilo cuidado y elegante donde se ve un «retórico gusto por la acrobacia morfosintáctica» (20). Dedicó cinco páginas a la 'valenciana prosa', que es básicamente un estilo (22). Siguiendo a Carbonell, en lo que respecta a Corella, la valenciana prosa es una forma estilística que parte de Boccaccio y «evoluciona hacia soluciones lingüísticas originales, las cuales, sin violentar la lengua más allá de sus posibilidades estructurales, llega a un grado máximo de desarrollo en la prosa» (23). Según Carbonell, se trata de una 'prosa humanística' (23). Termina dando una explicación sobre las posibles razones de la desaparición de la valenciana prosa, partiendo de las ideas de Wittlin, que explica la cuestión como cambio de intereses en donde entran preferencias lingüísticas y temáticas (25).

Martines señala que Corella en su prosa profana utiliza los temas y los argumentos de la mitología clásica. No inventa sus argumentos. Mantiene que esa «falta de originalidad se salva por la profundidad psicológica» (27). La *Tragedia de Caldesa* es la piedra angular de su aportación literaria (27). Expone las generalidades de la obra, el concepto de tragedia e indica coincidencias con la lírica italiana (29). Estudia con abundantes notas a pie de página el resto de la producción y comienza a hablar de Corella como traductor. Martines habla de la maestría de Corella al traducir los salmos y diferencia entre traducir y actividad traductológica (42). Dice que muchas veces —por ejemplo en las *Lamentaciones de Mirra y Narciso* y *Tisbe*— reelabora y adapta, en lugar de llevar a cabo una verdadera labor traductora (42-43). Recuerda que la historia de amor incestuoso de Mirra, la toma Corella directamente de Ovidio (*Metamorfosis* X, vv. 299-502). Esto sucede en muchas de sus obras. Después de demostrar de forma detallada la gran recepción que tuvieron sus obras (47-53) pasa a explicar los elementos renacentistas de Corella, y cómo asimiló a los humanistas italianos (Dante, Petrarca, Boccaccio).

Termina la introducción explicando los criterios de su traducción. Indica que los textos base son: la edición de Tomàs Martínez Romero (1994), que no es completa; la de Jordi Carbonell (1983) para los textos que no aparecen en Martínez Romero; las ediciones que menciona más adelante en la bibliografía; y los manuscritos Maiansià (Biblioteca de la Universidad de Valencia), el *Jardinet d'Orats* (Biblioteca Universitaria de Barcelona) y el de Trinity College (University of Cambridge). Al final deduce que «toda traducción es una obra inconclusa, abierta, retocable y mejorable» (66).

Precisamente son estas últimas palabras las que pueden llevar a analizar algunas ideas o conceptos que se han ido exponiendo a lo largo de la introducción. Me refiero, sin ir más lejos, a lo de

que Corella sustituye originalidad por profundidad psicológica. Hay que entender que la originalidad en la época no contaba casi nada. La *'imitatio'*, aceptada por todos, servía para demostrar la habilidad de un autor en precisamente re-tomar un texto y llevar a cabo un producto no nuevo, sino propio, o a veces, simplemente retocado. Un caso de producto nuevo no es ni más ni menos que la historia de Válder y Griselda, que escribe en latín Petrarca a raíz de la novela escrita en vulgar por Boccaccio en su *Decamerón*. Pero lo más importante es lo que Martines da en llamar como *'profundidad psicológica'*. Es un aspecto fundamental que más que de Dante o Boccaccio proviene del Petrarca vulgar. Concretamente se debería señalar el capítulo IV del *Triunfo de Amor*, en donde los efectos psicológicos del enamorado están puestos en primer plano por el autor y son el origen de un corpus enorme, todavía no lo suficientemente estudiado. Por otra parte, si todavía hay estudiosos que dudan que el humanismo italiano llegó a la Península primero a través de la Corona de Aragón, libros como éste que ofrece Martines son necesarios e imprescindibles. Es indiscutible que aspectos como el de la profundidad psicológica son los que sitúan a Corella, no como un autor medieval, sino ya renacentista, un autor que había asimilado bien lo que llegaba de Italia. Su manera de traducir lo demuestra aún más.

Otro asunto que lleva al lector a replantearse ideas al leer el libro de Martines, es esa diferencia entre la acción de traducir y la acción traductológica. Martines trae a colación, de nuevo, algo fundamental si pensamos en la producción peninsular. El siglo XV castellano, pobre y dominado por las ideas obtusas de los latinistas, en donde Enrique de Villena era considerado un traductor extraño (todavía en nuestros días hay quien lo considera un mal traductor) traducir como Corella era impensable. Esto se debía a que en Castilla existían dos problemas ya superados desde hacía tiempo en Aragón: la idea de la inferioridad de la lengua vulgar y la exigencia de que una traducción fuera estrictamente literal aunque no se entendiera. Ahí han quedado para siempre Pero López de Ayala y los retruécanos que tuvo que hacer Alfonso de Madrigal en su *Tostado sobre Eusebio* (ca. 1450), no publicado hasta principios del XVI por el cardenal Cisneros, para poder decir que una traducción *'palabra por palabra'*, sobre todo si se pensaba en la belleza, no sólo era poco recomendable sino imposible, ya que se caía en el oscurecimiento del texto y había que pensar en la cultura a la que se traducía (el conocimiento de las lenguas era básico, así como el contexto cultural del autor y la obra) y en el público que iba a leer la traducción, según su concepto del *'linaje del saber'*. Madrigal, quizá obligado por el momento, recomienda la literalidad en tanto en cuanto no oscurezca al texto. Sus palabras hay que entenderlas en ese contexto. Si no lo hacemos así, podemos caer en equívocas. Madrigal llega a admitir *'rodeos'*, es decir, cambios que inclusive admiten añadidos, amplificaciones y supresiones en cualquier traslado. Una Castilla con intelectuales como López de Ayala o Cartagena no iba a aceptar a Madrigal. Por eso se le publica a principios del XVI. Si alguien entendió bien lo que era traducir en la época fue Madrigal, El Tostado. En Aragón, según ya he explicado en algunos trabajos, la situación era diferente afortunadamente para el humanismo peninsular. Negar la importancia del cambio de canciones catalanas por francesas y otras cosas, como por ejemplo utilizar la historia de Válder y Griselda de Petrarca traducida por Metge en lugar de la escrita por Boccaccio en la traducción catalana del *Decamerón*, llamándola adaptación, es una equivocación (Lola BADÍA, *Sobre la traducció catalana del Decameron de 1429*, en «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXXV, (1973), 74). La prueba es que el traductor castellano de la misma obra ya a finales de siglo (1496) sigue los métodos del traductor catalán. Como de todo cuanto trato —lo de El Tostado, el panorama castellano y Boccaccio— ya lo he analizado en otros lugares, no quiero repetirme (Cf. la bibliografía que aparece en mi artículo, *Petrarca traductor: los cambios de traducción peninsular en el siglo XV a través de la historia de Válder y Griselda*, en *Essays on Medieval Translation in the Iberian Peninsula*. Eds. MARTÍNEZ ROMERO Y RECIO. Castelló: Universitat Jaume I y Creighton University, 2001, 307-308) Sirva lo que digo para explicar que si Corella traduce y añade, o amplía o introduce pasajes de otros textos en el suyo, recreándolos, es porque forma parte de la tradición avanzada de Aragón (lo mismo le pasa a Enrique de Villena, partidario abiertamente de traducir «por la orden que mejor suena») y también porque, al pertenecer a un ambiente cultural avanzado, ya no se plantea la inferioridad de la lengua vulgar y, al mismo tiempo, valora su texto: tiene conciencia de que no debe ser oscuro y de que hay un público y una cultura que respetar. Por estas razones, en parte, se puede hablar de una prosa humanística. Corella es otro ejemplo de la superioridad intelectual en rela-

ción a los nuevos tiempos frente a Castilla. La actividad traductológica no es sino la libertad en la presentación de un texto por parte de un traductor-autor, con mentalidad moderna. Dicha mentalidad proveniente de Italia le permite poner, quitar, añadir, según criterio propio. Se corresponde esta actitud con la señalada por Martines al respecto de cómo Corella tradujo los salmos: cuando lo estimaba conveniente seguía al texto base, pendiente siempre de la belleza:

«Comparada con la atribuída a Bonifaci Ferrer, la traducción que realiza Roís de Corella de los salmos es una prueba inequívoca del progreso realizado tanto en la praxis traductológica en la Corona de Aragón como del progreso de la lengua catalana misma durante el siglo XV. Se percibe una nueva mentalidad lingüística que va de la mano con las nuevas ideas sobre religión. Roís de Corella, aun cumpliendo el débito traductológico (e inquisitorial) de fidelidad con respecto al original, no sólo abandona la literalidad extrema, sino que en numerosos puntos de su versión se atreve a realizar una traducción interpretativa y a introducir elementos de la nueva retórica; y, como un maestro que se debe a la correcta comprensión de lo que explica por parte de sus alumnos, a menudo indica las palabras o conceptos que, en el original, habían sido reemplazados por pronombres» (41).

Corella es pues, un gran traductor y una muestra más de cómo el acto de traducir se entendía en el ámbito cultural de la Corona de Aragón. Rita Copeland explica que ya los latinos manipulaban las fuentes cuando lo consideraban necesario:

«Unlike other forms of rhetorical (and sometimes literary) imitation, translation in Roman Theory is figured as a pattern of transference, substitution, and ultimately displacement of the source» (Copeland, *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press 1991, 30).

En esa manipulación entran los métodos de los que se ha hablado. Un traductor hasta se podía apartar de la fuente. Por lo tanto, las «semillas e injertos textuales» (43) son parte de la comprensión de las nuevas ideas sobre cómo traducir un texto. Lo literal y lo libre es simplemente una línea que se traza cuando el concepto de traducir no está delimitado. Estas cuestiones deben verse con la perspectiva de un estudioso, no bajo coordenadas que responden a la política del siglo XXI.

A esta sección le sigue una bibliografía selecta (61-65) que, para un libro como éste cuyo propósito es dar a conocer a un autor específico, resulta muy apropiada. Luego hay dos tablas cronológicas de la época: una de la Corona de Aragón y otra de la de Castilla que, indiscutiblemente, ayudan a visualizar y entender mejor el contexto en que se movió y desarrolló Corella (67-73). A continuación aparecen todas las prosas profanas de Corella acompañadas de una sinopsis argumental muy útil, que hace que el lector se interese y familiarice con la lectura y un detallado estudio filológico, producto de muchas horas de investigación. Martines ha utilizado todas las ediciones de las obras de Corella y su exactitud en seguir los diferentes textos es admirable. Así sucede con la *Tragedia de Caldesa*. Compárese, por tomar un par de ejemplos, un párrafo del texto original que presentan Jordi Carbonell (68-69) y Martínez Romero (79-80) con el texto traducido por Martines (81-82). Impresiona el gran número de explicaciones, el uso de diferentes fuentes y diccionarios, que se encuentran en las notas al pie de página. En la nota 5 de las páginas mencionadas (en realidad comienza la explicación en la página 80) señala «cárrec: carçre Roís de Corella, por fidelidad al original». Martines es siempre preciso y sus afirmaciones no pueden ser más correctas. A partir de ahí siguen una serie de datos de gran erudición. Todo el libro de Martines presenta el mismo rigor científico. Su traducción, tanto de la prosa como de los versos que en ocasiones intercala Corella, no puede ser mejor. En castellano logra mantener el estilo valenciano de Corella demostrando de esta forma un gran conocimiento de ambas lenguas. Se puede observar esto haciendo un cotejo en un párrafo de la *Tragedia*:

«Estava, però, la sua delicada persona maculada, semblant a roses ab blancs llliris mesclades, si ab sútzies mans se menegen; que la persona del galant que ab ella reposat havia, era en

extrem no conforme al delicament de tan tendra donzella» (Carbonell, 68 y Martínez Romero, 79).

«Estaba, empero, su delicada persona maculada, semejante a rosas con blancos lirios mezcladas si con sucias manos se manosean; que la persona del galán que con ella reposado había era en extremo no conforme a la delicadeza de tan tierna donzella» (Martines, 81).

Termina el libro con un índice toponomástico y otro de tópicos (301-10) que son otra muestra de la seriedad y atención con que se ha hecho esta edición de las prosas profanas de Corella. Las últimas páginas son un índice general.

La labor de Martines al traducir un clásico como Corella es realmente admirable. El libro sirve como modelo para cualquier edición crítica y consigue con creces hacer asequible los textos del clásico valenciano a lectores no familiarizados con la lengua original. Solamente me gustaría hacer hincapié en que deben traducirse más clásicos catalanes y valencianos y, sobre todo, que este libro sea como un llamado de atención a especialistas y estudiantes de algo más importante: la necesidad de conocer la cultura de la Corona de Aragón y su lengua. Para cualquier medievalista es ineludible el conocimiento del catalán, como lo es el de otras lenguas vivas o muertas. Si toda traducción es una obra abierta y mejorable, la que Martines nos presenta en la editorial Gredos es muy cuidada, completa y, desde luego, hoy por hoy, inmejorable.

Roxana Recio

Francesc Xavier PARÉS I SALTOR, *L'Ordinari d'Urgell de 1536* (Col·lectània Sant Pacià, 74), Barcelona i la Seu d'Urgell, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel·litana 2002, 336 pp. i vuit fulls de làmines.

L'estudi publicat per la Societat Cultural Urgel·litana és fruit d'un llarg treball que ha arribat a port com a tesi doctoral defensada en la Facultat de Teologia de Catalunya. D'ací ve que aquesta institució sigui coeditora amb aquella Societat i formi part de la seva «Col·lectània de Sant Pacià»; l'edició ha comptat amb l'ajut de la CaixaBank d'Andorra.

L'estudi d'un llibre litúrgic imprès, del Principat de Catalunya, anterior al Concili de Trento, acostuma a ésser agraït pel nombre d'originalitats que conté, tant del punt de vista ecològic com pel que fa a usos i costums locals. Sens dubte, aquest és el cas de l'*Ordinari de la Seu d'Urgell* del 1536, que es distingeix per l'originalitat de rúbriques i pels textos propis de la diòcesi d'origen. De fet, alguns textos i costums litúrgics desapareguts en altres indrets encara es poden trobar en aquest ordinari.

El llibre, per un costat, és un reflex fidel de la tradició romana, introduïda a Catalunya amb la conquesta carolíngia, i, per l'altra, de les tradicions locals amb un notable nivell d'originalitats, que combina amb una equilibrada síntesi. Tot i que la seva filiació principal l'emparenta amb la litúrgia catalanonarbonesa -situació que encaixa amb el fet que el bisbat d'Urgell fou el qui rebé la més primitiva i forta envestida de les innovacions carolíngies-, ha mantingut vestigis provinents de la Litúrgia Hispànica, en ús a la Seu d'Urgell fins als últims segles del primer mil·lenni. La prova se'ns presenta en repassar algunes de les referències que l'autor dóna en molts indrets del seu estudi. També hi podem descobrir usos conservats a la diòcesi, testimonis d'un fons antic, que segurament ja no eren vigents a l'època en què fou imprès el ritual, com poden ésser el baptisme per immersió en la celebració pasqual o la coronació dels esposos en el matrimoni. Per un altre cantó, també resulta molt satisfactòria la gran quantitat d'elements propis de la seu Urgellenca, tot i que en molts casos siguin compartits amb algunes diòcesis de l'àrea catalana.

No podem oblidar que l'ordinari, o ritual, és el llibre on resten més ben reflectits molts costums populars i, d'alguna manera, elements de la vida social, atès l'ample contingut que suposa la celebració de cada un dels sagraments, i de les diferents benediccions per diverses circumstàncies de la vida, o el *Cant de la Sibila*. No deixa d'ésser un valor important l'ús de la llengua catalana, tan abundant, tot i tractar-se d'un llibre en llatí. Per últim, els musicòlegs podran dir, si, com

sembla, la música del *Pregó pasqual* és diversa de la més coneguda i usada. Les setze pàgines del final del llibre són unes magnífiques il·lustracions que reproduïxen, en el color original, diferents folis amb text, música i gravats.

El contingut de l'obra es distribueix en disset densos capítols. Els cinc primers descriuen allò que eren els rituals de l'època, una ressenya dels rituals manuscrits i impresos a Catalunya, els rituals de l'arxiu d'Urgell i una descripció de l'*Ordinari d'Urgell del 1536*. Els dotze restants descriuen i analitzen la benedicció de l'aigua i l'aspersió, les benediccions relacionades amb l'any litúrgic, les que no s'hi relacionen com són, entre d'altres, les benediccions de campanes, d'esglésies, de cases, de pelegrins, d'ofrenes, de fruita del camp o de productes derivats del bestiar ramader o avícola. Hi ha les processons pròpies dels dies assenyalats. Té un relleu especial l'estudi de la Verlla Pasqual. En cinc capítols successius presenta per aquest ordre els sagraments del baptisme, matrimoni, penitència, eucaristia i extremunió. El penúltim estudia la sepultura i el darrer les pregàries dominicals i l'anunci d'algunes festes. L'obra conclou amb una detallada taula d'antropònims i de les fonts litúrgiques usades en l'elaboració de l'estudi.

Tenim, doncs, una excel·lent presentació de certes institucions litúrgiques catalanes en vigílies del Concili de Trento; la qualitat de l'estudi augmenta per l'explicable interès a conèixer aquella litúrgia que, essent ben viva, al cap de poc resultaria ofegada. No podem fer altra cosa que aplaudir el treball i desitjar que altres llibres paral·lels trobin qui els estudiï i posi els resultats de l'estudi a l'abast de tothom.

Acabem aquesta recensió assenyalant que el llibre del Dr. Parés és completat amb un apèndix, que ofereix reproducció fotogràfica de quinze belles pàgines de l'*Ordinari Urgellenc* objecte d'estudi, sis de les quals contenen notació musical.

Joan Bellavista

Jordi MASCARELLA I ROVIRA, Miquel SITJÀ I SERRA, *El món al Ripollès. Visions i experiències de viatgers al llarg del temps*, Ripoll, Consell Comarcal del Ripollès 1997, XIV i 496 pp.

La intenció d'aquesta obra, excel·lentment presentada, és, segons llegim en el *Prefaci*, «reunir en un volum les experiències i visions dels que han visitat la nostra comarca, o bé, d'aquells [,] que [,] sense conèixer-la directament, s'hi han referit» (XI).

Després d'un primer capítol (*I. Textos clàssics*) amb algunes esparses i incipients referències sobre llocs de la contrada (observacions degudes a Ptolemeu, Estrabó, Gai Plini o el poeta Marcial, etc.), ve un segon, ja més dens, amb documentació corresponent al període comprès entre els segles novè i dotzè (*II. Del segle IX al XII*), la qual permet de conèixer, bé que sense gaires detalls, els viatges que feren al Ripollès, per motius diversos, alguns personatges de l'època, com ara comtes, bisbes, magnats, monjos i monges, pelegrins, etc. (bona part d'aquest segon capítol és degut a l'historiador Ramon Ordeig); hi són recollits, també, l'*Inventari del tresor del culte del monestir de Ripoll, a la mort de l'abat Guidiscle*, que ja va ser editat per E. Junyent en *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona 1992 (ara en traducció catalana dels autors), i uns versos en lloança del monestir, dels abats i dels comtes que descansen a Ripoll, segons l'edició d'E. Nicolau d'Olwer, *L'escola poètica de Ripoll en els segles X a XIII*, Barcelona 1915-1920, si bé els autors han tingut en compte les esmenes de M. Mundó dins Francisco Rico, *Signos e indicios en la portada de Ripoll*, Barcelona 1976 (traducció de Jaume Medina: *Abat Oliba. Poemes entorn de Ripoll*).

Arribats al tercer capítol (*III. Del segle XII al XV*) és on els autors publiquen el més antic document original en llengua catalana dels inclosos en el present volum: sembla ésser del segle XII, procedeix de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, fou editat per primer cop per Pere Pujol i Tubau, i, malgrat la brevetat, és particularment interessant des d'un punt de vista lingüístic i, més concretament, toponímic. El present capítol inclou també un text degut a Ramon Vidal de Besalú (poemes, en occità, sobre el castell de Mataplana); un passatge dels *Gesta comitum Barcinonensium*, narrant les conteses entre Jaume II de Mallorca (senyor de la Vall de Ribes) emmarcades en la Croada contra Catalunya, en la qual aquell envaïa la terra col·laborant amb els croats, i el rei

Alfons d'Aragó, nebot seu, defensor de Catalunya (d'autor anònim); fragments de cartes del rei Pere III, el Cerimoniós, a propòsit del monestir de Ripoll (de 1358, 1366 i 1367; font: Antoni RUBIÓ i LUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona 1921); un text del canonge Andreu Alfonsello, vicari general del bisbe Joan Margarit de Girona, que toca de passada la comarca del Ripollès (extret de J. Villanueva, *Viage literario*; traducció del llatí al català pels autors); unes observacions jurídiques d'una de les col·leccions dels *Costums de Girona* (manuscrit 82 de Ripoll, avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; Josep M. Pons i Gurri, *Els costums de Girona*, Barcelona 1988), i finalment, un cens del Ripollès (de l'any 1497; Josep Iglésies, *Fogatge de 1497*, Barcelona 1992).

Entrats en el segle setzè, els autors hi dediquen tot el capítol quart (IV. *El segle XVI*), car en aquesta centúria s'intensifica l'interès per la descripció dels fenòmens geogràfics i humans. S'enceta el capítol amb uns passatges de l'obra de Jeroni Pau *De fluminibus et montibus hispaniarum libellus*, publicada a Roma l'any 1497, dedicada al cardenal Roderic de Borja, més tard abat comandatari del monestir de Ripoll i, finalment, Papa amb el nom d'Alexandre VI (en un dels passatges, Pau es refereix al riu Ter amb el nom de *Ticer*, «qui et *Ticer* a Plinio apellatur»; M. Vilallonga, *Jeroni Pau, Obres*, I, Barcelona 1986). De Francesc Comte, que en el segle XVI exercia de notari a Illa (Rosselló), els autors recullen uns fragments de les seves *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* (1586), i, semblantment, de Pere Gil (Reus, 1551 - Barcelona, 1622), *Història catalana, en lo qual se tracta d'història o descripció natural, ço és d'història natural de Catalunya* (1600).

Els historiadors del segle disset s'ocupen especialment del monestir i dels orígens de Ripoll. En aquest capítol (V. *El segle XVII*) hom reproduïx uns fragments de l'obra d'Antoni Vicenç Domènec (Sant Gabriel de Grions, 1553 - Girona, 1607), *Historia general de los santos varones ilustres en santidad del Principado de Catalunya* (1602), viatger que voltà a peu per tot el Principat; uns altres de l'obra de Jeroni Pujades (Barcelona, 1568 - Castelló d'Empúries, 1635), *Corónica universal del Principat de Cathalunya* (1609), redactada inicialment en català, llengua en la qual es va imprimir el primer volum a Barcelona (la resta de l'obra no va sortir impresa fins al segle XIX); un altre fragment de l'obra de Francisco Diago (Viver, Alt Palància, 1560 - València, 1615), *Historia de los victoriosísimos condes de Barcelona* (1603); un relat anònim sobre la persecució de bandolers de l'any 1616; unes llistes sobre ordenació administrativa del segle XVII extretes de Lluís de Peguera (Manresa, 1540 - el Bruc, 1610), oncle polític de Pau Claris, doctor en lleis, en «Descripció de la província», dins *Pràctica, forma i estil de celebrar corts en Catalunya* (1632, obra apareguda pòstumament); un text sobre administració eclesiàstica del bisbe de la Seu d'Urgell Pau Duran (Esparraguera, 1580 - Arenys de Lleó, 1651), *Llibre de la Confraria de Nostra Senyora de Núria, començament* (editat per Lluís Rounera i Farré, *Pau Duran 1582-1651 i el capítol i bisbat d'Urgell fins al tractat dels Pirineus*, UAB, 1987); uns documents sobre els conflictes militars del segle XVII (1640-1689) del *Llibre d'òbits 1643-1680*, de l'Arxiu Parroquial de Sant Joan de les Abadeses (edicions de P. Parassols i Pi, *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria el Santísimo Misterio*, Vic 1894, i de Lluís Soler i Terol, *Perot Rocaguinarda*, Manresa 1909), d'uns papers de l'Arxiu Parroquial de Camprodon (edició de L. Birba i P[ere] C[atalà], *Els castells catalans*, Barcelona 1976) i del *Llibre del Secretariat de la Universitat*, Arxiu Històric de Banyoles (text publicat en L.G. Constans, *Diplomatari de Banyoles*, 1992); uns paràgrafs deguts al dominicà gironí Narcís Camós, autor de l'obra *El jardí de Maria plantado en el Principado de Cataluña*, 1657; el relat detallat del viatge que Francesc Marés féu a Núria l'any 1665 (diu: «Escric-lo en llengua catalana a petició d'algunes persones i també perquè aquest santuari ordinàriament és freqüentat de la gent de les muntanyes de Catalunya, que mai són eixits d'entre aquelles muntanyes i no entenen la llengua castellana o no tindrien tan gust de llegir-la com tindran en la pròpia de sa pàtria») i altres textos (*La història i miracles de Nostra Senyora de Núria*, 1666); fragments de la descripció militar de Catalunya feta pel milanès Ambrosio Borsano, general d'artilleria del rei al Principat que arribà a Catalunya l'any 1673, en *Discurso general hecho por el maestro de campo* (manuscrit 2371 de la Biblioteca de Catalunya); textos a propòsit de tres visions històriques de finals de segle degudes al monjo benedictí Gregorio de Argaiz (Lugo - Madrid, s. XVII), *La perla de Cataluña. Historia de Nuestra Señora de Montserrat*, Madrid 1677, a Esteve de Corbera (Barcelona, 1563?-1631), *Cataluña ilustrada*, Nàpols 1678, i a l'olotrí Manuel Marcillo, autor de *Crisi de Cataluña, hecha por las naciones estrange-*

ras, Barcelona 1685; uns fragments de l'obra del lloctinent del poder francès a Catalunya arran de la guerra dels Segadors Pere (o Pèire) de Marca (Gant, Bearn, 1594 - París, 1662), *Marca Hispanica sive limes hispanicus* (text en llatí i versió catalana de Joaquim Icart, *Marca Hispanica (o país de la frontera hispànica)*, Barcelona 1965; el text d'una acta notarial en català del trasllat de les relíquies de Sant Valentí (1666), Arxiu Parroquial de Ribes; un text hagiogràfic sobre la vida del màrtir sant Eudald degut a Joan Baptista Tarrés, doctor en dret que va ocupar càrrecs importants en l'antiga universitat de Vic (Biblioteca Episcopal de Vic, núm. 223), i, finalment, el text de l'entrada solemne al monestir de Ripoll de l'abat Rafael Moner, 1699 (editat per J.M. Pellicer, *Santa Maria de Ripoll*, Mataró 1888).

El capítol sisè de l'obra (VI. *Segle XVIII*) s'enceta amb la reproducció d'un mapa del geògraf Josep Aparici i Mercader (Caldes de Montbui, ?-1731), acompanyat d'una descripció de Catalunya de la qual s'han conservat dues versions (1708 i 1715). Vénen a continuació un text sobre batudes per a perseguir lladres (de 1720; Arxiu municipal de Sant Joan de les Abadesses), un altre sobre cens d'arbres de Gombrèn (1753; Arxiu Municipal de Gombrèn); després, dos petits textos en francès (amb la traducció al català) deguts a dos geògrafs amb projecció europea: J. Alvarez de Colmenar, *Les delices de l'Espagne*, Leiden [1707, diuen els autors en la p. 139, o 1715, p. 146] i Bruzen de la Martinière, *Le grand dictionnaire géographique, historique et critique*, París 1786; passatges de l'obra d'Anton del Duque (la Seu d'Urgell, 1712 - Queralbs, 1779), *Viva Jesús y María. Itinerario y devocionario para el devoto que desea ir a visitar a Nuestra Señora de Nuria*, Vic 1772; fragments del conegut *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, ric compendi d'informacions històriques, econòmiques i artístiques, de Francisco de Zamora Peinado (Villanueva de la Jara, 1757-1812); un brevíssim fragment d'Antonio Ponz, autor d'un monumental *Viage de España* (1788); un text del metge Joan Sastre i Puig extret de l'opuscle *Reflexiones instructivo-apologéticas sobre el eficaz y seguro método de curar las calenturas pútridas y malignas* (impres a Cervera, 1787-1788); finalment, un recull de cartes particulars (dels anys 1793, 1799 i 1804) i unes referències (de 1792 i de 1794), a propòsit de la Revolució Francesa, extretes del *Llibre d'òbits*, de Ripoll (en transcripció de Tomàs Raguier).

En el capítol setè del llibre arribem ja al segle dinou (VII. *Segle XIX*), i des de l'ATCA ja no caldria precisar gaire més. Tanmateix, fem constar que, en un primer bloc, els autors reproduïen escrits del ripollès Manuel de Galadies i de Mas (Ripoll, 1807 - Vic, 1884); unes cartes de Francisco de Ferrer adreçades a Eudald Raguier; un fragment del llibre de sant Antoni M. Claret, *Autobiografia* (Barcelona, 1985), comentant que estigué a punt de no poder arribar a Roma, l'any 1838, per culpa de la inseguretat associada al pas per la collada de Toses; altres documents sobre els primers projectes de ferrocarril; un text en català de l'olotí Marià Vayreda (Olot, 1807 - Barcelona, 1903) sobre *La carretera de Sant Joan de les Abadesses*, i un altre de Gay de Montellà (Barcelona, 1882 - 1969) parlant també de comunicacions a la comarca; finalment, uns textos amb referències al Ripollès de Richard Ford (1796-1858), del seu *Handbook for travellers in Spain* (Londres 1849), i de Germond de Lavinge, de *Espagne et Portugal. Guide touristique* (París 1886). Un segon bloc d'aquest capítol es refereix als qui han escrit sobre la comarca moguts per l'interès de la pràctica excursionista: textos de «L'Avens» (1881), de Ramon Arabia (Mataró 1850 - Barcelona, 1902), d'Artur Bofill i Poch (Barcelona, 1844 - 1929), de Carles Bosch de la Trinzeria (Prats de Molló, 1831 - La Jonquera, 1897), d'Emili Brousse (Perpinyà, 1851 - Grenoble, 1914), de Cels Gomis (Reus, 1845 - Barcelona, 1915), de Santiago Rusiñol (Barcelona, 1861 - Aranjuez, 1931), d'Esteve Suñol (Barcelona, 1856-1913), de Cèsar August Torres (Barcelona, 1852 - 1923), de Jacint Verdaguer (Folgueroles, 1845 - Vallvidrera, 1902); altres textos reproduïts són deguts a Pau Piferrer (Barcelona, 1818-1848) i a Francesc Pi i Margall (Barcelona, 1824 - Madrid, 1901), a Víctor Balaguer (Barcelona, 1824 - Madrid, 1901), al reusenc Víctor Rosselló, autor de *La huérfana de Ribas* (1871), a Marià Vayreda (Olot, 1853 - Barcelona, 1903), a Jaume Massó i Torrents (Barcelona, 1863-1943), a Àngel Guimerà (Santa Cruz de Tenerife, 1845 - Barcelona, 1924), a Narcís Oller (Valls, 1846 - Barcelona, 1930), a Joan Maragall (Barcelona, 1860-1911). En un altre bloc del mateix capítol, bloc intitulat *La comarca com a camp de recerca científica*, els autors recullen aportacions de Jaime Villanueva (Xàtiva, 1765 - Londres, 1824), de Marian Aguiló i Fuster (Ciutat de Mallorca, 1825 - Barcelona, 1897), del metge ripollès Eudald Raguier i Batlle (que escriví sobre l'epidèmia del còlera que patí Ripoll l'any 1865), de Miquel Cuní i Martorell (Caella,

1827 - Barcelona, 1902), i tanca la secció una breu selecció de cartes de l'apotecari de Vic Josep Giró i Torà adreçades a Manuel Milà i Fontanals amb qui col·laborà en la recollida de material divers (literari, folclòric, etc.). En un altre bloc (*Textos militars*), hom recull textos de José Bellalta Collet, *Apuntes biográficos sobre el Marqués del Valle de Ribas*, Barcelona 1906; de Jean Charles Langlois, *Voyage pittoresque et militaire en Espagne (Catalogne)*, París 1826-1830; d'Antonio Piralá y Criado (Madrid, 1824-1903); del príncep Felix Lichnowsky (nat l'any 1814, ingressa a vint-i-tres anys en l'exèrcit del pretendent Carles, en la facció del Comte d'Espanya). En un altre bloc d'aquest capítol, els autors recullen escrits de Josep M. Pellicer (Barcelona, 1843 - Mataró, 1903), de Domingo Torrent i Garriga (Manlleu, 1844-1922), de Francesc Monsalvatje i Fossas (Olot, 1853 - Girona, 1917), d'Antoni Serrallach (*San Pedro de Camprodón. Apuntes y planos relativos a su restauración*, Barcelona 1896), de Santa Joaquina de Vedruna (Barcelona, 1783-1854).

En el capítol vuitè (VIII. *Segle XX*) trobem retalls d'obres de Rowland Thirlmere (Wythburn, 1861-1932), d'Antoni M. Alcover i de John Langdon-Davis. En el capítol novè (IX. *Apèndix al segle XX*) hom recull uns textos sobre indrets del Ripollès deguts a la ploma de Joaquim Renart i Garcia (Barcelona, 1879-1961) extrets del *Diari 1918-1961, manuscrit* (edició a cura de Jordi Serrate i Florenci Crivillé). Tanca el darrer capítol (X. *Epíleg*) la prosa *Les truites de Ripoll*, del celebrat escriptor Josep Pla (dins *Humor, candor*, vol. 24 de l'*Obra completa*). A la fi del llibre hi ha un útil *Índex de topònims* i l'*Índex general*.

En resum, doncs, *El món al Ripollès. Visions i experiències de viatgers al llarg del temps* és un llibre molt complet i útil per a conèixer com han vist la comarca autors ben diversos al llarg de la història.

Anotem, per últim, algun detall lingüístic perfectible en el text referencial (,Partinum' en comptes de ,Martinum' (XII: llanda); l'ús de ,diferent a' en comptes de ,diferent de' (pp. 1, 76); ,sense gaire detalls' en comptes de ,sense gaires detalls' (p. 13); «Raons paleogràfiques van fer pensar mossèn Pere Pujol i Tubau, el seu primer editor, que fou escrit...» en comptes de ... «van fer pensar a mossèn Pere...» (p. 27); «Sobre Francesc Marés poques coses en podem dir que...», en comptes de «... poques coses podem dir que...» (p. 96); «Els pelegrins de Núria també tenen les seves dificultats per accedir al Ripollès, i el propi santuari de Núria s'ocupa de posar-los a l'abast...» en comptes de «... dificultats per a accedir al Ripollès, i el mateix santuari de Núria s'ocupa de...», p. 139).

Carles Riera

Dolors SERRA I KIEL, *Bibliografia de la Catalunya Nord (1502-1999). Llibres en català impresos a Catalunya Nord. Llibres d'autors nord-catalans publicats en altres llocs* (Revista Terra Nostra, núm. 100), Perpinyà, Universitat 2001, 200 pp. i 1111 il·lustracions.

Els responsables de l'Institut català de recerca en ciències socials de la Universitat de Perpinyà han considerat (i no cal dir amb quant d'encert) que havien de col·locar una pedra mil·liària amb motiu de l'arribada al número 100 de la col·lecció «Terra Nostra», de la qual hom pot veure la llista en les cares interiors de la coberta.

I verament aquest volum és una pedra mil·liària, ni que només fos perquè, d'un sol cop, assegura dos objectius: el patriòtic d'autoafirmació i el científic d'informació bibliogràfica, vàlid, amb seves 1111 unitats, en ell mateix molt més enllà de les coordenades geogràfiques de la vila de Perpinyà i de la comarca de Rosselló. Ens associarem al primer recordant que el volum s'obre amb reproducció fotogràfica i traducció d'aquell *Edict du Roy*, declarant que la llengua catalana «est en quelque façon contraire... à l'honneur de la Nation Française...» (7-8): constatem amb aquest llibre que són molts els francesos que pensen de forma diversa de qui fou llur rei. Grans mercès.

És, sobretot, pel dit segon objectiu que la present secció del nostre anuari es fa ressò d'aquella pedra mil·liària, en la qual autora i editors, partint d'una àmplia bibliografia i d'algunes de les grans biblioteques europees (11-17), han posat a l'abast de la mà de l'estudiós tota la producció editorial en llengua catalana, que inclou la publicada a l'actual Catalunya Nord els anys indicats

en el títol (23-95) i l'editada fora d'aquelles comarques del Nord entre el 1659 i el 1999 (97-122; en general, les fitxes de les seccions anteriors i d'aquesta són completades amb indicació de la biblioteca que posseeix el títol en qüestió), a la qual s'han d'afegir les traduccions al català publicades fora la Catalunya Nord (123-124) i els números monogràfics de revistes (125-132); en aquestes seccions es troben el miler i escaig de publicacions, que constitueixen el material ofert en el present llibre.

Un material que a partir de la pàgina 133 és objecte d'informacions especialitzades: la temàtica (133-137) i l'estadística concretada en vuit gràfiques o quadres sinòptics (139-145); i de les corresponents taules: de pseudònims o de variants en els noms d'autors (148-149), d'autors amb les corresponents obres (150-169), de col·laboradors en obres col·lectives o d'altri (cas de prologuistes o presentadors) (170-177), de títols (178-192), d'impressors i d'editors (193-199).

A partir de la pàgina 201 comença la segona meitat del llibre, ja totalment unitària i cronològicament ordenada, en la qual (amb l'excepció de les edicions indicades en la pàgina 202) trobem reproducció d'una o de més d'una pàgina de les edicions objecte d'aquesta bibliografia, en general la de portada. Les setanta-quatre primeres són clarament anteriors al començament del segle XIX, essent dubtoses les cinc reproduccions que segueixen; el núm. 80 és ja del 1801. Cal encara tenir en compte que algunes de les edicions del segle XIX són en realitat reedicions que en reproduïxen alguna del segle anterior, com és ara la del núm. 81, del 1802, qualificada de 'Nova edició' que corregia 'les precedents', que es remuntaven al 1755. M'abellix de remarcar un aspecte d'aquesta secció de reproduccions fotogràfiques, el que no sols permet de llegir els respectius títols, ans encara veure la composició de les portades i, doncs, copsar l'evolució estètica en aquest punt.

Sense ni ombra de dubte la informació bibliogràfica que ens posa a l'abast de la mà aquest llibre és digna de tot agraïment, que de cap manera no escatimarem ni a l'autora ni als editors. Voldríem afegir només una incitació a prosseguir el treball, estenent el camp de recerca a nous àmbits de la bibliografia rossellonesa o de la Catalunya Nord, entre d'altres raons perquè també es poden trobar mostres de l'ús de la llengua catalana per part de rossellonesos en obres en les quals hom per ventura no la cercaria. Recordo en aquest sentit que Francesc Rovira i Bonet introduïa la seva obra principal, amb una llarga rècula de sonets escrits en una no menys llarga rècula de llengües, entre les quals no hi mancava la catalana.

Voldríem només cloure aquesta recensió assenyalant la gairebé obligació que el llibre ací presentat no hauria de mancar en les biblioteques universitàries dels Països Catalans ni en totes aquelles altres que volen mantenir una certa altura.

Encara que no caldria, la darrera paraula ha d'ésser de repetit agraïment, en primer lloc a l'autora, seguida dels editors i de tots aquells que han fet possible aquest servei bibliogràfic, que és alhora demostració de la vitalitat cultural de la Catalunya Nord. Mercès mil, doncs, i que per molts anys pugueu fer semblants i millors obres.

Josep Perarnau

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Bibliographie annuelle du Moyen-Âge Tardif. Auteurs et textes latins, rassemblée et compilée à la section latine de l'Institut de recherche et d'histoire des textes (C.N.R.S.) par Jean-Pierre ROTHSCHILD avec la collaboration de Ariane BERGERON, Julie BRUMBERG-CHAUMONT, Christine GEORGELIN et Patrice SICARD, Turnholt, Brepols, X (2000), X i 580 pp.

Ja d'entrada, en la llista de *Revue le plus complètement dépouillées*, figuren els volums 17 i 18 d'aquest anuari, únic cas de tota la Península Ibèrica (IX). En el curs de la bibliografia trobem notícies sobre la *Summula de Summa Raymundi* d'Adam Alderspacensis, en còpies manuscrites de Koblenz, Landeshauptarchiv, Best. 701, Nr. 138; i la mateixa 'cum commento', de Mainz (Magúncia), Stadtbibl. I, 172; I, 226; i I, 239 (nn. 3-4); sobre Antonius Andreae (nn. 211-213); Antonius Raymundus Pasqualis (n. 224); Arnaldus de Villanova (nn. 276-292); Bíblia (n. 544); biblioteques (n. 603); Franciscus Eximensis (!) (nn. 946-950); Guido de Monterocherii (n. 1114); Guido Terreni (nn. 1115-1116); heretgies (n. 1256, 1264); Iacobus Marquilles (n. 1515); Iohannes Ballistarius (n. 1581); Iohannes de Montesono (n. 1835); Iohannes de Palomar (n. 1857); Iohannes de Rupescissa (n. 1903); Iohannes-Ludovicus Vives (nn. 1978-1985); dret (n. 2017); Nicolaus Eymerich (nn. 2376-2408); Raymundus Lullus (nn. 2789-2845); Raymundus Martini (nn. 2846); Raymundus de Pennaforte (nn. 2847-2852); Raymundus Sabunde (nn. 2853-2855); cisma d'Occident (2968); Thomas Migerii (n. 3424); Vincentius Ferrerius, s. (nn. 3458-3474). — J. P. E. [16.368

Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya. Volum II. D - O, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Editorial Claret 2000, XXII i 774 pp.

Aquest segon volum conté les següents biografies d'escriptors, que entren en el nostre camp: Deguí, Pere (1-2); Daniel, Francesc (6); Àngel Delfau (11); Descamps i de Riu, Antoni Ignasi (14-15); Despont, Ramon (16-17); Despuig, Miquel (17); Déu, Bernat de (18); Déu, Josep de (18); Diago, Francesc (21); Dionís de la Concepció (24); Domènec, Antoni Vicenç (27); Domènec, Pau; Domènec i Desbarri, Joan Ramon; Domènec de Catalunya (27); Domènec, Jaume (28); Domènec, Pere (28-29); Dorda, Francesc (39); Doria, Gerolamo (39-40); Duart, Esteve (42); Durall, Galceran (44); Duran, Pau (45); Duran d'Osca (48). Eimeric, Nicolau (53-56); Eiximenis, Francesc (57-58); Eiximeno, Joan (58); Elias, Francesc Xavier (58); Ermemir Quintilià (71); Estampa, Josep (117); Estela, Miquel (121); Estrugós, Josep Elies (127); Eura i Martro, Agustí (131); Faci, Roque Alberto (139); Factos, Pere Nicolau (139-140); Falces Salas, Joan de Santisteve de (141-142); Fauria, Pere Pau (148); Febrer, Isidre (149); Febrers, Andreu (149); Felip de Malla (151-152); Feliu d'Urgell (155-156); Fenoll, Joan Esteve (157); Ferran, Jaume (159); Ferrer [de Catalunya]; Ferrer, Esteve (161); Ferrer, Joan; Ferrer, Josep; Ferrer, Pere; Ferrer, Rafael (163); Ferrer, Vicent, s. (164-165); Ferrer i Puig, Vicenç (167-168); Ferrés, Andreu (169); Ferrussola, Pere; Fèuria, Pere-Pau (170); Fidel de Sautó (171); Figueras i Subirats, Francesc (173); Finestres i de Monsalvo, Daniel Antoni (i Jaume/ Josep/ i Pere Joan): 179-180); Fiter, Raimon; Fiter i Rossell, Antoni (181); Fletxa, Mateu (183); Fluvià, Francesc Xavier (184-185); Fogueres, Joan (186-187); Foixà, Jofre de (188); Font, Antoni (193); Font, Pere (194); Forcada, Anselm; Forcadell i Forcadell, Aleix (202); Forma, Francesc; Formiguera, Josep (204); Forner, Miquel (206); Fort, Joan (207); Francesc, Miquel (211); Francesc d'Olzinelles (211-212); Francesc de Taradell (212).

Galès i Rayner, Pere (237-238); Gallissà i Costa, Llucià (242); Garau, Francesc (244); Garcia, Francesc Vicent (244-245); Garcia, Manuel (245-246); Garcia, Pere (246); Gargallo, Lluís Vi-

cent (250-251); Garriga, Bartomeu (253); Gassó, Joan (256); Gassol, Jaume (257); Gàver, Nadal (259-260); Gelabert, Melcior (262); Gener, Jaume (263); Gener, Joan Bta. (263-264); Genover, Antoni (264); Genover, Fèlix (264-265); Germés, Joan (272); Giginta, Miquel (275); Gil i Estal·la, Pere (275); Gil de Frederich, Antoni (276); Ginebreda, Antoni (279); Girbau i Barceló, Narcís (280-281); Giribets, Jeroni (281); Gord, Bernat (300); Grima, Francesc (321); Gualbes i de Setantí, Joan Cristòfor (325); Guardiola, Joan Benet (328); Guasch, Pere Joan (329); Guifreu de la Palma, Josep (333); Guilla, Lluís (333-334); Guillem Pere de Ravidats (335); Guitart, Rafael (342); Gustà, Francesc (347); Guzmán, Juan de (347).

Hervieu Basan de Flameville, Jean (357); Hortolà, Cosme Damià (366).

Ifern, Francesc (380); Ignasi de Sant Feliu Saserra (381); Izquierdo i Capdevila, Joan (409).

Jacint d'Olp (411); Jalpí i Julià, Josep (412); Jeroni de l'Assumpció; Jeroni de la Verge de Montserrat (419); Joan de Bicularum (424); Joan de Jesús Roca (425); Joan de Sant Josep (426); Joan de Santa Cecília (426-427); Joan Antoni de Barcelona (427); Joan Hispà (428); Joaquim de Berga (429); Jofre de Foixà (432); Jofreu, Josep; Joglar, Jeroni; Jolis, Josep (432); Joncar, Francesc (433); Jordà, Gaspar (434); Josa i Agulló, Francesc (438); Josep de l'Esperit Sant (440); Josep de Jesús Maria; i Josep de Jesús Maria (440); Josep de Sant Benet; Josep de Sant Joan de la Creu (441); Josep Francesc d'Olot (442); Jover, Pere (446); Jubí, Joan (447-448); Julià, Antoni (448); Julià, Narcís (449); Juncà i Farré, Melcior (449-450).

Larraz, Blai (463-464); Lasala i Locela, Rafael (464); Llampillas, Francesc Xavier (475); Llinàs i Aznar, Josep (496); Lloaces, Ferran de (498); Llobet Mas i Navarro, Francesc (499); Llord, Josep (502); Lloret, Jeroni; Lloret, Mateu (504); Llot de Ribera, Francesc (505); Lluís d'Olot (508); Llull, Ramon (510-511); López i Bartrolí, Joan (515); Loris, Joan Dimes (519).

Macià, Agustí (524); Macià, Joan (525); Magarola i Fontanet, Pere de (527); Malegat i Escuder, Domènec (531); Mallol, Bernat (533); Manescal, Onofre (534); Manyà, Esteve (538); Marban, Pere (542); Marbres, Joan; Marca, Francesc (543); Marcé, Pere (544); March, Ignasi; March, Joan (547); Marcillo, Manuel (548); Marés, Francesc (549); Margarit i Pau, Joan (551); Marimon i Salvador, Felip (556); Marquès, Antoni; Marquès, Bonaventura (557); Marquilles, Jaume; Marquina, Martí; Marsal, Lluçia (559); Marsili, Pere; Martí, Bru (560); Martí, Francesc (561); Martí, Josep; Martí, Ramon (562); Martí i Estadella, Maria (565); Martí i Marvà, Jaume (566); Martí de Taradell (568); Martín i Coll, Antoni; Martín i Descatllar Pròsper (569); Martorell, Onofre (573); Martorell i de Luna, Francesc (574-575); Mascaró, Francesc (579); Masdeu i de Montero, Baltasar de (i Joan Francesc de, i Josep Antoni de) (580-581); Massot, Josep (588); Matamoros, Josep (590); Matas i Peramàs, Jaume; Mateu i Smandia, Francesc (593-594); Mauris, Teodor (597); Melich, Felicià (601-602); Melitò de Perpinyà (602); Mestre, Miquel (609); Mimbela i Morlans, Jaume; Mimbela i Morlans, Manuel (614-615); Minuart, Agustí Antoni (616); Miquel de Valladolid (618); Miracle, Pau (620); Mirambell i Fiol, Francesc (622); Miravall i Forcadell, Vicent de (623); Miró i Pou, Gabriel (624); Moixó i de Francolí, Benet Maria de (639); Molas, Antoni (640); Molinao, Agustí; Molines i Casadevall, Josep (641); Moner de Barutell, Francesc Pere de (646); Mont, Arnau de (648); Montalt, Pere (653-654); Montaner, Pere (654); Montcada, Joan Lluís de (658); Montjuïc, Jaume de (664); Montserrat, Andreu (671); Montserrat, Cosme (671-672); Montserrat i Montanyès, Miquel de (672); Montserrat i Rufet, Oleguer de (673); Morató, Antoni (681); Morell, Juliana (682); Morer, Ignasi; Morera, Llorenç (684); Moxí, Antoni; Mudarra, Josep (690); Muns, Pau (693); Muntaner, Arnau (694).

Navarro, Josep (711); Nicolau, Guillem; Nicolau, Pere (713); Ninot i Ninot, Jeroni (716); Noviala, Manuel (723-724); Nualart, Francesc (724); Nuix i de Perpinyà, Joan de (i Josep Xavier de; i Rafael de) (725).

Oliba (741-742); Oliba, Arnau (743); Oliver, Bernat d' (745-746); Oliveres i de Plana, Maria (746); Oller, Bernat (748); Orfanell i Prades, Jacint (755); Oriol, Pere (763); Orri, Francesc; Orriols, Francesc (767). — J. P. E.

[16.369

[Els quatre primers fascicles d'aquest volum han estat recollits en el nostre volum XVII (1998), 671, núm. 12556; en els dos restants assenyalam les entrades següents]: *Jardí, Ponç de*, d'Ernest Zaragoza (1044-1045); *Játiva* (!), d'A. Linage Conde (1102-1103); *Jaume d'Aragón* (primer fill de Jaume II), d'E. Zaragoza (1111-1112), i *Jaume Marquilles* (1114), *Jaume de Montjuïc* (1115), *Jaume de Viviers* (1115-1116) del mateix; *Jean de Alcoy*, de Vicent Càrcel Ortí (1207); *Jean d'Aragón*, metropolità de Tarragona, d'E. Zaragoza (1242-1243); *Jean Ballester*, de R. Aubert (1265); *Jean de Biclar*, d'A. Linage Conde (1302-1304); *Jean Borgia*, sr., i *Jean Borgia*, jr. (1323); *Jean Burgundi*, de José Goñi Gaztambide (1350-1351); *Jean de Campo* [de Campplonc?], del mateix (1366); *Jean de Casanova* (1382); *Jean le chanoine* (Joan Marbres), de R. Aubert (1400), i *Jean, évêque d'Elche* (Joannes Ilicitanus), d'E. Zaragoza (1496). — J. P. E. [16.370

Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques sous la direction de R[oger] AUBERT. Tome vingt-septième: *Jean E...-Jonhart*, París, Letouzey et Ané 2000, [XVI] i 1518 cols.

Entren en el nostre tema els títols següents: *Jean d'Espagne* (català, membre del grup de traductors de Toledo), d'Ernest Zaragoza (6-7); *Jean de Guimerà*, abat de Poblet, del mateix (125); *Jean de Monzón* (!), de Roger Aubert (318-319); *Jean d'Orgaia* (!), fundador del monestir de les Avellanès, de L. C. Van Dyck (395); *Jean de Palomar* (419); *Jean Pasqual*, d'I. Vázquez Janeiro (429-430); *Jean de Peralta*, abat de Montserrat, d'E. Zaragoza (435-436); *Jean de Puinoix* (*Johannes de Podionucis*), [dominicà francès que intervingué molt a les nostres terres en temps de Benet XIII], de A. Duval (481-482); *Jean de Ribera* (*saint*) (504); *Jean de Santa Cecília de Montserrat*, d'E. Zaragoza (587); *Jean de Tauste*, de I. Vázquez (702-703); *Joan i Escrivà*, *Honorat* (1359-1361), i *Joana Vidal*, *Gerard* (1361-1362), ambdós d'E. Zaragoza; *Jofre de Biure*, d'A. Garcia i Garcia (1416-1417); i *Jofre de Foixà*, d'E. Zaragoza (1418-1419). — J. P. E. [16.371

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. LIV. *Ghiselli-Gimma*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2000, XX i 774 pp.

En aquest volum recauen d'alguna manera en el nostre tema els articles següents: *Ghisi, Bartolomeo* (4-7) i *Ghisi, Giorgio* (10-12), ambdós de G. Ravagnani: en els primers anys del segle XIV protagonitzaren batalles, treves i pactes amb la Companyia Catalana en el Negropont; *Ghislieri, Michele*, de F. Crucitti (62): convers del judaisme amb tota la seva família, fou confessor de Joan Bta. Vives i col·laborador seu en la fundació del col·legi internacional per a missioners (futura Propaganda Fide); *Giamberti, Antonio*, *detto Antonio da Sangallo il Vecchio*, de P. Zampa (273-287): treballà per a Alexandre VI i per a Cèsar Borja; *Gianfigliuzzi, Bongiani*, de V. Arrighi (344-347): de família florentina dedicada a la banca i a la mercaderia, no sols tingué contactes, sinó que hauria fet l'aprenentatge en companyies mercantils afincades a Barcelona, València i Mallorca entorn el 1430; *Gianfigliuzzi, Castello*, del mateix (352-354): en el pas del segle XIII al XIV hauria efectuat operacions mercantívol i bancàries amb Jaume II de Catalunya-Aragó; *Gianfigliuzzi, Rinaldo*, del mateix (367-370), el 1424 formà part d'una ambaixada de Florència al rei Alfons IV, a Nàpols. — J. P. E. [16.372

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. LV. *Ginammi - Giovanni da Crema*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2000, XX i 792 pp.

Encara que no sigui documentada cap relació personal seva amb cap dels Països Catalans, és justificat d'assenyalar l'article dedicat a *Gioacchino da Fiore*, d'R. Orioli (61-66), per l'influx d'aquest autor en l'espiritualitat de Catalunya en la Baixa Edat Mitjana. Afegim-hi *Giordano, Onofrio*, d'M. G. Ercolino (277-279), la col·laboració del qual en la construcció del Castel Nuovo de Nàpols és documentada a l'ACA; amb *Giovanna I d'Angiò, regina di Sicilia*, d'Andreas Kiese-wetter, i amb *Giovanna II d'Angiò, regina di Sicilia*, d'A. Ryder (477-486), assistim a la repercus-

sió que durant un segle seguí tenint la situació creada per les Vespres Sicilianes i per la Croada contra Catalunya en la part contrària a la Casa de Barcelona, la d'Anjou, implicació que tingué dos cimals en el matrimoni de Giovanna I amb el pretendent al regne de Mallorca, Jaume (IV) el 1363 (466), i en la farsa de les esposalles de Giovanna II amb Juan de Trastámara, futur Joan II de Catalunya-Aragó, el 1415 (480), o a la declaració del rei Alfons IV com a hereu del 'Regno' i a la primera presència d'aquest entorn Nàpols el 1422 (483-484). Afegim-hi *Giovanna d'Aragona, regina di Napoli*, filla de l'acabat d'esmentar Joan II (486-489), article signat per P. Doria. *Giovanni I, marchese di Monferrato*, d'A. A. Settia (543-547), fou el primer pretendent a la mà de Blanca d'Anjou que després, casada a Vilabertran amb Jaume II, fou reina de Catalunya-Aragó; *Giovanni XXII, papa*, article no signat (611-621), recorda que un dels contraris a la seva opinió sobre l'ajornament de la visió beatífica fou un dels fills dels Jaume i Blanca acabats d'esmentar, Joan d'Aragó [el qual, però, no fou 'grande di Spagna', ans metropolità de Tarragona alhora que patriarca d'Alexandria: 620]; *Giovanni da Capestrano, santo*, d'H. Angiolini (744-759), el qual, tot i haver-se declarat contrari al rei Alfons IV en la seva lluita per Nàpols, intervingué davant aquest a favor de l'Aquila (753); i *Giovanni da Casamicciola*, d'F. Delle Donne (765), possible mestre en medicina d'Arnau de Vilanova segons el *Breviarium practicae* d'aquest. — J. P. E. [16.373]

«Dominican History Newsletter / Boletín de Historia Dominicana, Instituto Historici Ordinis Fratrum Praedicatorum», IX (2000), 205 pp.

La secció inicial, de *Notitiae*, informa dels projectes impulsats per Alfonso Esponera Cerdán, director del Instituto Histórico de la Provincia de Aragón i de la Col·lecció 'San Vicente Ferrer' de l'Ajuntament de València (11); de les intervencions sobre sant Ramon de Penyafort en la celebració romana del IV Centenari de la canonització, la publicació de les quals és prevista en la col·lecció «Dissertationes Historicae» del Istituto Storico Domenicano (12); i de les aportacions sobre *Los papas Borja y València* per a la «VI Jornada de Estudios de la Academia de Historia Eclesiástica de València» (16-17). Entre les *Dissertationes Universitariae* hi ha resum de la tesi d'Emilio Collado Estela [cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms 16.127-16.130] sobre el dominic arquebisbe de València, Isidoro Aliaga (19-25: amb considerable informació bibliogràfica; i 76-77/296-305). Assenyalen notícies esparses en les seccions *De historia generali ordinis* (36-42: 39/77: Vicent Ferrer; 41/96: Guerra de Separació), *De haereticis et de inquisitoribus* (45/117-118: Vicent Ferrer; i Inquisició Espanyola a València); *De traditione intellectuali ordinis* (52/158-159; 57/195: Estudi de València; 54/172, 55/180 i 57/198; cf. 180, núm. 1129: la *Disputa de Barcelona*), *De libris bibliothecisque fratrum* (60/207: obres de Tomàs d'Aquino en biblioteques conventuals de Barcelona), *De praedicatione*, on no manca mestre Vicent (63/216). La secció *De fratribus* informa d'aportacions bibliogràfiques recents sobre Antoni Ginebreda (79/316), Lluís Bertran (125/666-667), Nicolau Eimeric (129-130/690-695), Pau Cristià (131/701-702), Ramon Despont, Ramon Martí, Ramon de Penyafort (134-136/724-732), Bartomeu Ribelles (137/140-141), Lluís de Sales (140/762), Jacint Segura (144/797), Jacint Vilaseca (167/1027), sant Vicent Ferrer (171-174/1055-1082); i quant a germanes, Rosa Maria March (199/1277). — J. P. E. [16.374]

Gesamtkatalog de Wiegendrucke herausgegeben von der Staatsbibliothek zu Berlin -Preussischer Kulturbesitz-. Band X. *Gratia Dei - Hierocles*. Nummer 11339-12411, Stuttgart, Anton Hiersemann 1992-2000, *12 pp. i 808 col.

Am el cinquè lliurament, datat el 2000, s'acabava el cinquè volum d'aquesta obra bàsica per al coneixement d'edicions d'incunables i de biblioteques que en posseeixen exemplar. I així sabem que la BP de Tarragona posseeix exemplar d'Aesculanus Gratia Dei, *Super totam artem veterem*, Venècia 1493 (11340/3); que la mateixa i Barcelona, BU, tenen exemplars de Johannes Baptista Gratia Dei, *De confutatione hebraicae sectae*, Roma 1500 (11345/7); que a Barcelona, BC, i a Girona, Fons de Sant Feliu, hi ha exemplar del *Decretum Gratiani*, Roma 1478 (11358/20) i la BC, de Venècia 1498 (11385/46); i València, Catedral, de les de Venècia 1479/80 (11360/23),

1483 (11365/28) i 1493 (11378/39); d'una altra de Venècia 1490, de Venècia 1500 (11389/50), també a Barcelona, Seminari (11375/36); edició del 1500 és a B, BU i a la Bibl. dels Franciscans (11389/50); una altra edició del mateix any a B, BU (11390/51). De Gregori el Gran, *Dialogi*, Venècia 1492 (59/11401), a B, BC; Palma i Tarragona, BP; altra de París 1494 (60/11402), a Sogorb, Seminari; les *Homiliae in Evangelia*, París 1491 (78/11421), són a València, BU; Venècia 1493 (78/11422), a B, BC, Palma i Tarragona, BP; dels *Moralia in Iob*, París 1495 (89-90/11434), n'hi ha exemplar a Tarragona, BP; Basilea 1496 (89-90/11434), a B, ACA i a Lleida, BP; Venècia 1496 (90-91/11435), a B., BU; de Brescia 1498 (91-92/11436), a B, BC, a Maó, BP, i a València, Escolapis; Venècia 1480 (93-94/11437), a B, ACA, a Palma, BP i a Tortosa, Catedral. De la *Regula Pastoralis*, Venècia 1492 (101-102/11446), a B, BC i BU, i a Tarragona, BP; i de París 1498 (104-105, València BU. De les *Decretales* de Gregori IX (i de Sant Ramon de Penyafort), Roma 1474 (110-111/11453), a València, Catedral; Venècia 1475 (111-112/11454), a B, BU; de Venècia 1489 (133-134/11480), al Monestir de Montserrat i a Tarragona, BP; de Venècia 1491 (135/11482), a València, BU; de Venècia 1498 (146/11495), a Girona, BP; de Venècia 1500 (151/11501), a València, Catedral; i de Basilea 1500 (152-153/11502), a B, BU. El *Super I Librum Sententiarum Petri Lombardi*, de Gregori de Rimini (Gregorius Ariminensis), publicat a València, Crist. Cofmann 1500, per Joan Verdú d'Alcoi (155-156/11504), es troba a la BU de Barcelona i a la BP de Palma; aquestes biblioteques i les d'Oriola i Palma, BP, i València, Catedral també posseeixen exemplars del *Super II Librum Sententiarum Petri Lombardi* del mateix autor, editat a Milà, 1494 (156-157/11505). Barcelona, BU posseeix exemplar de Conradus Gritsch, *Quadragesimale*, Nürnberg 1483 (186/11548) i Lió 1487 (189-190/11552); del darrer també n'hi ha exemplar a Palma, BP; de la mateixa obra, Lió 1489, exemplar a Barcelona, BU (192/11555); de la de Venècia 1495, exemplars a Montserrat i a València, BU (194-195/11558); de la de Lió 1495, dos exemplars a Barcelona, BU i un a Girona, BP (196/11559); de la de Lió 1494, a Barcelona, Franciscans i a Palma, BP (197-198/11561). De Guarinus Veronensis, *Regulae grammaticales*, Nàpols 1489, exemplar únic a Palma, BP (237/11630). De Robertus Guiba, *Oratio ad Innocentium VIII*, Roma, s. a. (262/11692), exemplar a València, BU. De Guido de Cauliac, *Chirurgia*, Lleida c. 1749 (264/11695), exemplar a Girona, Catedral; i de la traducció catalana, Barcelona 1492, exemplars únics a Barcelona, BC i BU (270/11703). De Guido de Monterocherio, *Manipulus curatorum*, en són documentades cent-divuit edicions incunables, entre 282/11716 i 351/11834; una d'aquestes edicions és la de Tarragona, Nicolau Spindeler 1484, de la qual només en són coneguts tres exemplars, un a Tarragona, BP, i un altre a Barcelona, BC (325/11793). De Guillelmus Altissiodorensis, *Summa aurea*, París 1500 (371-372/11861): exemplars a Barcelona, BC; Palma, BP; i Sogorb, Seminari. De Guillelmus Alvernus, *Opera*, Nürnberg 1496-1497; exemplars a Montserrat; València, BU; *De rhetorica divina*, Freiburg post 1491 Barcelona, BU; Palma, BP; Sogorb, Seminari; Seu d'Urgell, Bisbat; València, Sant Francesc; *De sacramentis*; *De causis*, Nürnberg 1497 (383/11869): exemplars a Barcelona, BU; i Montserrat; *De universo* post 1497: exemplars a Barcelona, BU i Franciscans, i Montserrat. De Guillelmus Hentisberus, *De sensu communi et diviso*, Venècia 1491 (402-404/11901): exemplar a Palma, BP; altra edició de Venècia 1494 (404-405/11902), exemplar a Barcelona, BU. De Guillelmus de Ockam, *Compendium errorum Johannis papae XXII*, Lió 1495 (409-410/11905): exemplars a Barcelona, BU, i a Perpinyà, BM; *Decisiones octo questionum super potestate summi pontificis*, Lió 1496 (410-411/11906): a Barcelona, BU, i Palma, BP; *Dialogi adversus haereticos*, Lió c. 1494 (412-413/11908): exemplars a Barcelona, ACA i BU; i Perpinyà, BM; *Opus nonaginta dierum*, Lió 1495 (415-416/11910): Barcelona, ACA; i Perpinyà, BM; *Quodlibeta septem*, Estrasburg c. 1491 (417-419/11912): Barcelona, BU; *Super quatuor libros Sententiarum/Centiloquium*, Lió 1495 (420-423/11916): Barcelona, BU, Catedral, Franciscans; Maó, BP; Palma, BP; Tarragona, BP; València, Catedral, Franciscans; *Summa logicae*, París 1488 (424/11918): Barcelona, Franciscans; *Summulae in Aristotelis physicam*, Bolonya 1494 (425-426/11920): Barcelona, Seminari. De Guillelmus Parisiensis, *Postilla super epistolas et evangelia*, Nürnberg 1488 (463/11960): exemplar a València, BU; edició de Nürnberg 1496 (473-474/11975): Montserrat; segueix l'edició de Girona 1486 (474-475/11976): tres exemplars únics a Barcelona, BU; edició ampliada de Lió 1500 (478/479/11982): Palma, BP; edició modificada, Lió 1492 (481/11984): Barcelona, BU; de l'edició de Basilea 1492 (489-491/12000): Montser-

rat; edició de Lió 1499 (502/12021): Barcelona, BU. De Guillelmus de Parisiis, *Dialogus de septem sacramentis*, Lió c. 1500 (517/12043): exemplar únic a Palma, BP. De Guillelmus Peraldus, *De eruditione religiosorum*, Pamplona 1499 (520/12046: però el text no és català, sinó castellà); exemplar a Girona, BP; *Summa de virtutibus et vitiis*, Brescia 1494 (528-529/12054); Barcelona, BU; Girona, BP; Palma, BP; València, BU; edició de Basilea 1494 (529-530/12055): Maó, BP; Palma BP; edició de Venècia 1497 (531-532/12056): Palma, BP; València, BU; i edició de Lió 1500 (532-533/12057): Barcelona, BU; Girona, Seminari; Palma, BP.

De Felix Hemmerli, *Variae oblectationis opuscula et tractatus*, Estrasburg 1497 (611/12187): exemplar a Oriola, BP. D'Henricus de Frimaria, *De decem praeceptis*, París c. 1497 (627/12209): Barcelona, BC. D'Henricus de Gorinchem, *De celebratione festorum*, Tolosa de Llenguadoc 1486 (630/12213): Maó, BP (exemplar únic). D'Henricus de Herp, *Speculum aureum de praeceptis divinae Legis*, Nürnberg 1481 (640-641): Barcelona, BU; edició de Basilea 1496 (642-643/12228): Girona, BP; Palma, BP. Hi ha tres edicions d'un *De virtutibus barbarum* atribuït a Arnau de Vilanova i a Avicenna: Vicenza 1491; Venècia 1497; i 1499 (678-679): no en consta cap exemplar en biblioteques de Països Catalans. De Hermannus de Petra, *Sermones L super orationem dominicam*, Lió 1488 (688-689/12294): Palma BP; i València, Franciscans. De Johannes Herolt, *Sermones discipuli de tempore et de sanctis*, Lió 1483 (737-738/12351): Barcelona, Franciscans; edició de Lió 1499 (776-777/12385): Barcelona, BU. D'Heymericus de Campo, *Promptuarium argumentorum...*, Colònia 1496 (792-793/12407): Barcelona, BU. — J. P. E. [16.375]

«Lexikon für Theologie und Kirche.» Neunter Band. *San bis Thomas*, Freiburg, Basel, Rom, Wien, Herder 2000, 14* pp. i 1538 pp.

Trobem en aquest volum els següents títols que afecten el nostre camp: *Santes Creus*, d'Ursula Vones-Liebenstein (17-18), *Sanz, Pedro Mártir* (sic!), de Mariano Delgado (65); *Serra, Junípero* (sic!), de Norbert M. Borengässer (489); *Severus Bp. von Menorca*, d'Albert Viciano (504); *Sizilianische Vesper*, de Peter Herde (647-648); *Soler, Antonio* (sic!), de Rainer Heyink (705); *Tarragona*, d'Odilo Engels (1270-1271); *Terrassa-Ègara*, d'Ursula Vones-Liebenstein (1341); *Theodulf, Bischof von Orleans*, de Rudolf Schieffer (1426-1427); *Thomas Le Myésier*, d'Ulli Roth (1533); *Thomas von Villanova*, d'Adolar Zumkeller (1537). — J. P. E. [16.376]

«Medioevo Latino», XXI. A cura di Claudio LEONARDI e Lucia PINELLI, e di Rino AVESANI, Ferruccio BERTINI, Giuseppe CREMASCOLI, Giuseppe SCALIA. Firenze/Bottai, Edizioni del Galluzzo 2000, XXXVIII i 1286 pp.

El present anuari segueix figurant en la llista de publicacions, de les quals «Medioevo latino» es fa ressò (XIII i XXIII). En la primera secció, dedicada a la bibliografia relativa a autors i obres, en trobem que estudien: Adam Alderspacensis (9); Agobardus Lugdunensis archiepiscopus (17); Alexander VI papa (26); Antonius Andreae (42); Armengaudus Blasii (45); Arnaldus de Villanova (45-46); Benedictus XIII antipapa (!) (62-63); Benedictus Anianensis (63); Bernardus de Granollachs (72); Bonifacius Ferrerii (83); Callixtus III papa (87); *Carmina Rivipullensia* (89); Claudius Taurinensis episcopus (96), *Compendium examinatorum Parisiense* (99); Dhouda (108); Felix Urgellensis episcopus (128); Florus Lugdunensis (130); Franciscus Ximenius Gerundensis (139); Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (143); Guido de Monte Rocherii (165-166); Guido Terrena de Perpiniano (166); Guillelmus de Aragonia (167); Guillelmus de Rubione (174); Iacobus I Aragoniae rex (202); Iohannes Biclarensis abbas (217); Iohannes de Rupescissa (234); Matthaues Agrigentinus ep. (277: Guimerà, Matthaues (Fra Mateu); Nahmanides (283); Nicolaus Eymerici (288-289); Oliba Rivipullensis abb. (295); Paulus Christiani (299); Petrus IV Aragonum rex (301); Petrus de Albalat, Tarraconensis archiepiscopus (301); Petrus Paschalis, Giennensis ep. (310); Petrus Thomae (312); Petrus Michael Carbonellus (!) (313); Raymundus Lullus (321-323); Raymundus Lullus pseudo (323); Raymundus Martini (323-324; cf. 326); Raymundus de Pennaforti (324); Raymundus Sabunde (324); Salomon ben Adret Barcinonensis

(337); Savasorda (338); Thomas Migerii (369), Vincentius Ferrerii (3377-378); i Vitalis de Canelas (351). Les seccions següents ofereixen informació bibliogràfica nostra discontinua, que trobem, per exemple, en la de biografies (*Vite*) (382-423), en les de seccions temàtiques (487-606), o en les de biblioteques medievals (607-625); la darrera part informa d'autors i obres en manuscrits medievals de la província de Pistoia, coneguts per catàleg recent. — J. P. E. [16.377

Memòria de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Curs 1998-1999, València, Alacant, Castelló, Universitat, Desembre de 1999, 60 pp.

Ultra de l'activitat estrictament universitària, aquestes pàgines informen de les publicacions recents de la «Biblioteca Sanchis Guarner» i de «Symposia Philologica» (9-11), de les dels membres de l'Institut editor (21-47), de les tesis doctorals (47-48) i d'altres activitats (48-57). — J. P. E. [16.378

«*Quèrn. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna*». Elaborat per Pep VALSALOBRE (amb la col·laboració Francesc Xavier GÓMEZ i David PRATS). Dirigit per Albert ROSSICH i Lola BADIA. 3 (1999), 200 pp.

Els autors manifesten llur satisfacció pel doble fet que el present núm. 3 representa la consolidació del projecte i perquè amb tres edicions han més que doblat el nombre de referències bibliogràfiques, saltant de 713 en el primer a 1480 en l'actual: l'enhorabona! En aquest han introduït la modificació de reduir a sigla o abreviatura els títols de publicacions col·lectives, tres o més de les quals entren en el present servei, aplegant els títols complets al final (5 i 185-189). La llista bibliogràfica (7-183) manté l'ordre alfabètic del primer cognom dels autors d'escrits publicats els anys 1997-1998 [en honor de la veritat i de la justícia he d'indicar que la recensió que m'és atribuïda en el núm. 1037 no és meua, ans d'Armand Puig i Tàrrach, tal com consta al final de la mateixa]. La taula unitària d'autors, d'obres anònimes i de matèries ocupa les pàgines 191-199. — J. P. E. [16.379

Ramón HERNÁNDEZ MARTÍN, *Aportación del tomismo español al pensamiento medieval hispano*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1117-1142.

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *El pensamiento hispano-franciscano medieval en la historiografía reciente*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1143-1173.

[Els segles de la Baixa Edat mitjana els dos ordes religiosos, als quals són dedicats els dos títols anteriors, anaven units, ni que fos per contraposició, i per això ho van ací]. El primer dedica resums biobibliogràfics a Ramon Martí (1120-1121), a Nicolau Eimeric (1121-1123), a Antoni Canals (1123-1124), a Vicent Ferrer (1124) i a Joan Ferrer (1141). El segon, a Francesc Eiximenis (1165-1168). Al final de les dedicades a Diego de Moxena esmenta el seu títol publicat a «Salmanticensis», ja conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, XVIII (1999), 844-848, els advertiments de la qual recensió són vàlids per a les publicacions del mateix autor, sobretot per a les dedicades al seu confrare i connacional Diego de Moxena]. — J. P. E. [16.380-16.381

Klaus REINHARDT, *Bibelkommentare spanischer Autoren (1500-1700)*. I. Autoren A-LL. II. Autoren M-Z (Medievalia et Humanistica, 5-6), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, XX i 284; XXII i 428 pp.

Per als autors ací presentats, després del nom i d'una breu biografia, segueix la presentació de cada obra amb el títol, indicació de l'edició o de les edicions, o de la o de les biblioteques que posseeixen exemplars d'obres inèdites.

Troben en el primer volum: Antoni Abat, de Cardona, *El libro de san Mateo...*, Barcelona 1692 (3); Antonio Acevedo, *Elenchus commentarii in Pentateuchum...*, Barcelona, 1580; i *Commentaria in Matthaeum*, Lió 1570 (4-5); Jeroni Agulló, Barcelona, deixà manuscrit un comentari al salm 71 (9 i 277); a Tomàs Alaix, Barcelona, li és atribuït un *Commentarius in epistolam ad Hebraeos* (11); Pau Albinyà, València, *In Canticum Cantorum Salomonis...*, Gènova 1656, que havia de tenir cinc altres volums, manuscrits (13-14); Marc Antoni Alòs i Orraca, València, *Expositio in Genesim...*, València 1657; un segon volum restà manuscrit; *Tractatus de sacra et divina Scriptura...*, València 1663 (19-20); Miquel Antolí, professor a Lleida, *Commentaria in Ps. 1-6*, inèdit (24); Joan Aparici, Ènguera, deixà inèdits set volums sobre temes bíblics (25-26); Joan Artaç, la Pobla de Segur, deixà manuscrits cinc volums de comentaris bíblics (43). Ballester, Lluís, València, *Onomatographia sive descriptio nominum...*, i *Hierologia sive de sacro sermone...*, ambdós, Lió 1617 (57-58); Nicolau Ballester, Mallorca, *Periphrastica expositio in Psalmum 110...*, Palma 1679 (58-59); Josep M. de Barcelona, Sabadell, *In libros Macchabeorum* (60); Pau Bells, Barcelona, *Commentaria in Iob* (65); Jeroni Bellví de Montcada, Bèlgida-València, *El Génesis con reflexión*, dos volums, València 1731 (66); Pere Antoni Beuter, València, *Annotaciones decem in Sacram Scripturam*, València 1547; diverses obres inèdites; i llibres diversos sobre celebració de sagraments (68-72 i 280); Josep Bononat, Scala Dei, deixà un volum inèdit sobre salms i càntics (74); Francesc de Borja, sant, Gandia-Roma: *Tratado sobre el cántico de los tres muchachos...*, València 1548; *Exposición sobre los Trenos...* i *Avisos para leer la Sagrada Escritura*, Madrid 1644 (74-75); Antoni Brenach, Vilafraca de Conflent-Montserrat, *Epithalamium Salomonis* (77); Gregori Candel, *Expositio in canticum Magnificat*, València 1662 (87); Jeroni Cantó, *De las excelencias del santísimo Nombre de Jesús...*, Barcelona 1607 (90); Andreu Capella, València-Sanahuja, *Commentaria in Ieremiam...*, Scala Dei 1586 (91 i 280); Joan Bta. Cardona, València-El Puig, cinc títols inèdits a Tarragona, BP ms. 177 (95-96); Jeroni Miquel Calmell, Barcelona, cinc títols inèdits (96); Gaspar Carxes, Vall d'Hebron, *Silva hieroglyphicorum...*, manuscrit (100-101); Magí Cases, Barcelona, *Desengany...* i *Desengany del Apocalipsis*, Barcelona 1673 i s. a. (101-102); Galceran Cassayach, Mallorca, *In libros S. Scripturae commentaria* (102); Gaspar Català de Montsonís, València: *Tratado de la explicación del Pater Noster*, València 1667 (114); Joan Albert Cifré, Mallorca, quatre títols inèdits (121); Francesc Colín, Ripoll: *India sacra...*, Madrid 1666 (122); Jeroni Conques, *Llibre de Job*, Barcelona 1976 (123); Josep Cortès, *Tractatus de sensibus S. Scripturae*, inèdit a Girona, BP (129); Raimund Costa, *Biblia divi Thomae...*, Barcelona 1672 (130); Francesc Cruilles, València, *De vita Christi tractatus*, inèdit (130); Pere Cruilles, Valls, *Psalterium sancti Jobannis*, inèdit (130); Damià Esteve, *La biblia parva de San Pedro Pascual*, no conservat (155); Josep Esteve, València-Oriola, *De bello sacro...*, Oriola 1603 (155); Joan Francesc Fernández (Ferrandis) d'Herèdia, *Glosa al Pater Noster*, València 1562, *Contemplación al santísimo crucifijo* i *La Pasión de N. S. Jesucristo*, ambdós València 1913 (160); Francesc Ferràndez, *Expositio S. Evangelii*, inèdit (162); Josep Ferrer, *Pharus Evangelii*, Lió 1661 (162); Frederic Furió i Ceriol, *Bononia...*, Basilea 1556 (167); Vicent Garcia Ordóñez de Lloris, Oliva: *Exposición literal en lengua castellana...* (180); Joan Gili, Sineu-Valldemossa: *Quaestiones nonnullae... S. Scripturae...* (184); Alons Giron de Rebolledo, *Glosa del Padre Nuestro* i *La Pasión de N. S. Jesucristo*, València 1572 i 1563 (184); Pere Joan Guasch, Vilafranca del Penedès: *Tractatus de interpretatione S. Scripturae*, inèdit (196-197); Francesc Gutiérrez, Xàtiva-La Seu d'Urgell: *Commentaria in Capita I-X Matthaei* (201); Cosme Damià Hortolà, Perpinyà-Vilafranca: *In canticum canticorum Salomonis...*, Barcelona 1589 (214); Lupercio de Huete, València?: *Metaphrastica expositio in I Cap. Genesios...*, València 1589 (217); Lluís Istella, València: *Commentaria in sacram Genesim...*, i *Commentaria in Exodum...*, ambdós Roma 1601 (227); Josep Leonart, Tarragona: deixà quatre títols inèdits (271-272); Rafael Llinàs, Mallorca: *Commentaria in Vetus et Novum Testamentum* (272); i Jeroni Lloret, Cervera-Montserrat: *Sylva allegoriarum totius sacrae Scripturae*, Barcelona 1570, i *Index et genealogia virorum et mulierum...*, Barcelona 1568 (272-273). En apèndix: Joan Alçamora, València, *De decem nominibus...* (278)

El segon volum informa dels autors i obres següents: Joan Bta. Maltès, d'Alacant i Gandia, *Mulier apocalypica...*, inèdit (24); de Tomàs Maluenda, Xàtiva i València (24-32), després de mort foren publicades les *Opera omnia*, Lió 1650 (26-28); hi ha una sèrie d'escrits inèdits a València, BU (28-31); i les dues edicions del *De Antichristo* (31-32). Juan Mancebón, d'Oriola, *Comen-*

tarios... (34). Vicent Mariner d'Alagó, València-El Escorial, deixà cinc obres bíbliques inèdites (43-44). Joan Micó, Palomar-València, publicà *Rosarium sive psalterium sanctissimi nominis Iesu*, València 1583, i deixà dos títols inèdits (78-79). Joan Molina, traduït al castellà el *Gamaliel*, València 1525, i publicà *Vergel de Nuestra Señora*, Sevilla 1542 (81). Pere Mongay d'Espés, *Graduales y penitenciales...*, inèdit (82). Vicent Montanyès, València, Barcelona, Lleida, *De principiis praenoscendis sacrae theologiae*, Barcelona 1570 (84). Jeroni Monterde, de Benassal, mercader, *Theologia expositiva...* en tres volums publicats, València 1698-1704; i *Literal inteligencia... i Juicio según letras humanas y divinas...*, València 1684; *Espejo sacro profético...* (amb *Adiciones...*), València 1686 (86-88). Miquel Montserrat, català, protestant: *Christiana confessión...*, Leiden 1629; *Tbernos de David...* 1643; i *Libro intitulado in Coena Domini*, Den Haag (90). Pere Joan Montsó, València, *Enarraciones locupletissimae...*, València 1577 (91). Bartomeu Mora, Porreras-Palma de Mallorca, *Biblia eucharistica...*, inèdit (91-92). Andreu Moragues, *Lucubrationes in Sacram Scripturam*, inèdit (92). Llorenç Morera, *Itinerario espiritual... sobre el psalmo 118...*, Barcelona 1633 (94). Jeroni Nadal, Mallorca-Roma, *Evangelicae historiae imagines...*, Anvers 1593 i *Adnotationes et Meditationes...*, Anvers 1594 i edicions d'ambdós llibres (98-100). Gaspar Navarro, *Narratio evangelica...*, Besers 1681 (105). Pere Joan Nunyes, *Catholica et compendiosa sacrarum Scripturarum explicatio...*, inèdit (122-123). Josep d'Olleria, Olleria-València, *Hagiographica prolegomena...*, València 1700 (132). Àngel del Pas, Perpinyà-Roma, *Opera omnia*, Roma 1623 sq. (169-170). Raimon Pasqual, Barcelona, *In epistolam ad Romanos*, Barcelona 1594 (171). Francesc de Pau, *Commentarius super libros Regum. De regis potestate* (172). Benet Perera/Pereira, València-Roma, *Commentariorum... in Genesim*, quatre volums, repetidament publicats; *Selectarum disputationum... super libro Exodi...*, Ingolstadt 1601, ec.; *Commentariorum in Danielem prophetam...*, Roma 1578; *Selectarum disputationum in evangelium beati Iohannis...*, Lió 1608 i 1610; *...in epistolam ad Romanos...*, Ingolstadt 1603; *...in Apocalypsim...* Lió 1606; *Liber... disputationum adversus Joannem Annum Viterbiensem...*, Lió 1606; i *Adversus fallaces et superstitiosas artes, id est de magia...*, Ingolstadt 1591; i nombre de títols d'obres inèdites (177-182). Diego Pérez de Valdivia, Sevilla, Barcelona: *Tratado de la Singular y puríssima Concepción...*, Barcelona 1600; *Explicación sobre... los Cantares de Salomón...*, Barcelona 1600 (190-191). Joan Bta. de Pineda, *Dialogus de Morte Christi*, València 1566 (197). Salvador Pons, *Exposició sobre lo salm Miserere*, Barcelona 1592 (205). Jaume Puig, Cervera-Barcelona, *Commentariorum in libros Macchabeorum...* (214). Galí Punsó, Universitat de Lleida, dues obres inèdites (214-215). Hipòlita de Jesús Rocabertí, Barcelona: *Celestial Jerusalem...*, València 1683; *Exposiciones literales y místicas...*, *Tratado dividido en cuatro libros...*, València 1683; *Comentario y mística exposición de los divinos cantares de Salomón...*, València 1683; *Memorial de la Passión...*, València 1683; *Exposición literal... de los Hechos Apostólicos...*, València 1695, i *Exposición de la Salve Regina...*, València 1684-1685 (259-261). Martí Romeu, sis volums de comentaris a *Fets d'Apòstols i Lletres de Pau*, inèdits (267). Francesc Sancho, Morella-València, *Commentaria in Lamentationes Jeremiae*, inèdit (295). Pere Dimas Sanç, *Contra iudaeos*, inèdit (301). Antoni Seguí, *Tractatus de Scripturae Sacrae intelligentiis*, inèdit (305). Bernat Serra, Tarragona, *Speculum praedicatorum verbi Dei*, Tortosa, s.a. (306-307). Martí Serra, Muro-Palma de Mallorca, *Disputatio de Sacra Scriptura*, inèdita (307); Pere Màrtir Serra, *Tractatus isagogicus de sacra Scriptura*, inèdit (307-307). Rafael Serra, *Expositio libri Geneseos*, inèdit (308). Marcel·lí Siuri Navarro, València, *Tractatus evangelici...*, Córdova 1723-1727 (314). Baltasar Sorió, València-Tortosa, *Super psalmum XXXVIII*, Barcelona 1522, *Apologeticus pro unica Maria Magdalena...* Saragossa 1621, *Contra septem blasphemias...*, València 1511, i *Mariale*, Tortosa 1538 (315-317). Joan Sorribas, València, *Commentaria literalia et moralia...* (317). Miquel Torres, València, *Commentaria in psalmos*, *Commentaria in prophetas maiores*, inèdits (347). Pere Torres, València, *Explicaciones de varios lugares...*, i *Excelesias de San José*, Anvers 1714 (347-348). Joan Tremiño, Alacant/Oriola, *In Ionae prophetiam...* i *In quatuor priores Davidis psalmos...*, Oriola 1623 (340-341). Jeroni Trilles, *Commentaria in psalmos*, inèdit. Pere Joan Trilles, València, quinze títols inèdits (351-357). Vicent Trilles, València, *Institutiones sacrae linguae hebraicae*, València 1606 (357). Carles Bartholí, de València, Cocentaina-Gandia, quatre títols, inèdits (369-370). Joan Valero, Sogorb-Scala Dei, *Annotationes et Glossae...*, inèdit (375). Benet Vila, Montserrat, *Arpa de David...*, Barcelona 1540 (398-399). Joan Lluís Vives, València-Bruges, *Meditationes in septem psalmos paenitentiales*, Luvaína 1520, etc.; *Meditatio altera in psalmum 37...*, Bruges

1529; i *Commentarius in precationem dominicam*, Anvers 1535 (411-419). Ramon Zanglada, Palma de Mallorca, nou títols inèdits (422-424). — J. P. E. [16.382]

Adeline RUCQUOI, *Contribution aux Studia Generalia à la pensée hispanique médiévale*, dins «Misc. Santiago-Otero», 737-770.

[En les pàgines inicials, la informació de l'autora sembla confondre no sols Espanya amb Castella, ans encara reduir-hi Hispània: 738-740], encara que després, ni que sigui bastant de passada, informa d'alguns extrems que ens afecten: 743, 748, 749, 753, 758, 761, 762]. — J. P. E. [16.383]

Carlos BARQUERO GOÑI, *La Orden Hospital en España durante la Edad Media: un estado de la cuestión*, dins «Hispania Sacra», 52 (2000), 7-20.

Balanç de les investigacions sobre el tema, que els darrers anys han augmentat de forma considerable, per al coneixement del qual «son muy ricos los fondos conservados sobre Aragón y Cataluña» (7-8); en realitat, entre la bibliografia hispànica, són ben representades les publicacions dels Països Catalans, començant per les relatives a l'edició de fonts documentals en particular de capbreus; segueix la bibliografia sobre els començos, sobre les institucions locals, entre les quals destaca la Castellania d'Amposta, sobre la situació econòmica i sobre algunes de les personalitats destacades, com Joan Fernàndez de Heredia. — J. P. E. [16.384]

Tomeu CAIMARI CALAFAT, Ana COLL COLL, Rosa RAMOS RODRÍGUEZ, *Repertori bibliogràfic dels estudis sobre la cartografia mallorquina dels segles XIV-XVI*, dins «XVIII Estudis Locals», 277-285.

Hi ha dues parts ben definides; la primera és diacrònica i desgrana la successió dels treballs, d'onsevilla que siguin, des de mitjan segle XIX (277-279); la segona presenta llista bibliogràfica de títols, agrupats per estats actuals, col·locats seguint ordre alfabètic: bibliografia alemanya, anglesaxona, espanyola, francesa i italiana (280-285). — J. P. E. [16.385]

Antoni MAS I FORNERS, *Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la Toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels 're pobladors' de Mallorca (segles XIII i XIV)*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 125-143.

La introducció fa avinent la càrrega inclosa en mots com 'reconquesta' o 're poblament' [per ventura, a fi d'evitar tant la càrrega ideològica com el possible anacronisme, seria interessant d'esbrinar com ho veia i ho anomenava un mallorquí de la primera onada d'habitants, Ramon Llull]. Per la seva banda, l'autor es proposa d'esbrinar la validesa de la toponomàstica per conèixer la procedència dels immigrants a Mallorca fins a la Pesta Negra com també la supervivència onomàstica d'època andalusina. En el primer punt, ha documentat dos-cents quatre immigrants catalans (la llista dels quals és al final: 140-143), extrem que li ha permès de constatar que els antropònims compostos amb 'de i topònim' «no coincideixen mai amb la localitat documentada com el seu lloc d'origen» (132), i només en casos excepcionals els cognoms topònims o considerats típics d'una zona encaixen amb el lloc de procedència documentat (133). Quant als topònims considerats anteriors a la conquesta, la dita presència no s'ha confirmat en cap cas (136-138). — J. P. E. [16.386]

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *Les cartes portolanes mallorquines*, dins *La cartografia catalana*. 10è curs organitzat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Departament de Geografia de la

Universitat Autònoma de Barcelona, 22-26 de febrer de 1999, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya 2000, 19-115.

Montserrat GALERA i MONEGAL, *Guerra i cartografia a Catalunya. Segles XVII-XX*, dins *Ibid.*, 119-195.

Aquestes són les aportacions bàsiques del curs indicat en el títol, que «presenta una primera aproximació al paper de la cartografia catalana al llarg dels anys» (15). La primera comença resumint el procés de formació de les representacions geogràfiques des de Ptolemeu a les obres mestres d'un Cresques, en les quals és successivament assenyalada l'aportació mallorquina o catalana (30-31; 35, 37) o les informacions sobre la costa catalana (29); els descobriments de la impremta i d'Amèrica i l'interès de la monarquia hispànica per l'orient mediterrani causaren la dispersió dels obradors (38-42). A partir d'ací l'autor ens obsequia amb successius resums de la producció de Dalorto-Dulcert (52-54) i dels Cresques i seguidors (54-63); les observacions geogràfiques complementàries encaixen amb l'origen religiós dels respectius autors o amb les successives informacions, per exemple, en relació a les Illes Afortunades (64-64). Segueix un capítol dedicat als mestres, les notícies del qual són pràcticament totes mallorquines o catalanes; l'autor hi proposa que els buixolers formaven una categoria laboral superior a la dels mestres de cartes de navegar (68) i aplega les dades disponibles sobre llurs feines, eines i estris i sobre el preu que hom pagava pels seus productes (68-71); en contraposició a l'arrelament mallorquí dels Pruné(r)s fins a mitjan segle XVII, els Oliva-Olives serien ,paradigma de la mobilitat i de la dispersió' (71-74), demostrada aquesta per la també diversitat de fons on les cartes es troben ara i dels estudiosos que les han esbrinades, les mallorquines per obra de Julio Rey Pastor i Ernesto García Camarero (74-76), les quals, comptades totes, arribarien a cent seixanta-dues peces (76-77); la grafia dels topònims demostra que aquests tenien tanta mobilitat com els mestres, els nostres inclosos, entre català, italià, llatí i, ja en temps moderns, castellà; en aquest punt l'autor, analitzades les grafies de ,cap/cauo/capo' i dels vents, proposa una certa ,unitat lingüísticocultural de la Mediterrània', una certa ,lingua franca' (83-87); encara més mobilitat presenten les grafies (87-90). Les darreres pàgines descriuen els components gràfics i simbòlics de les cartes portolanes; al final es pregunten si en llur vessant artístic les nostres cartes manifesten un ,estil mallorquí' (91-107). Hi ha bibliografia (107-115).

El segon article ja declara en el títol la seva particular atenció a la cartografia bèl·lica, en la línia poliorcètica de Jodocus Lyps (Justus Lipsius) després de la publicació del seu *Poliorceticon sive de Machinis...* el 1596 (121). El seguiren trenta-set mapes diversos durant el segle XVII i vint-i-nou durant el XVIII, que tingueren fins a la vora de cent-seixanta reproduccions amb variants d'origen predominant holandès i francès (124-125). Segueix l'anàlisi de les principals produccions del segle XVII, del 1640 ençà: són vinculades a la Guerra de Separació les del Chevalier de Beaulieu (Sébastien de Pontault), *Les plans et profils des principales villes et lieux considerables de la Principauté de Catalogne...*, els dels comtats del Nord i els catorze plànols del Principat o dels Comtats integrats en el *Grand Beaulieu*, i els de Tarragona i de Tortosa (128-132); el mapa de J. Boisseau, del 1642, i dues vistes de Barcelona, una del mateix Boisseau (132-134). Fins a final de segle hi ha el mapa de l'esmentat Beaulieu amb les noves fronteres del Tractat dels Pirineus i els vuit mapes amb trenta-dues variants de Nicolas Sanson; els croquis de les defenses d'un triangle que va de Roses a Barcelona i a Bellguarda i Puigcerdà; i els relacionats amb el setge de Barcelona del 1697 (135-141). La Guerra de Successió ocasionà els plànols de sis ciutats del Principat dins la *History of England* de Paul Rapin de Thoyras, i d'altres mapes i plànols de ciutats (143-148). Dels temps posteriors són la *Carte générale des Monts Pyrenées* de Roussel i les primeres produccions de mà catalana: i del 1726 la *Guía de los caminos...* d'Oleguer de Taverner i d'Ardena, comte de Darnius (149-155). Les pàgines següents recauen en el segle XIX. — J. P. E. [16.387-16.388

Jaume ANDREU Galmés, *La projecció dels models urbanístics medievals a l'edat moderna. El cas de la Corona d'Aragó*, dins «XVIII Estudis Locals», 155-174.

Ja en la Catalunya Nova algunes de les poblacions foren planificades de forma geomètrica, esquema que fou aplicat a noves poblacions del País Valencià (Vila-real, Castelló, etc.); l'ús es con-

vertí en llei en les *Ordinacions* de Jaume II de Mallorca, conegudes no sols com a norma teòrica, ans també en llur aplicació almenys als nuclis de Felanitx i de Petra, amb el respectiu proveïment d'aigua, la carnisseria i la peixateria, la quartera, el pes i el mesuratge, l'església, rectoria i cementiri, els murs i d'altres serveis (159-164); Francesc Eiximenis en faria la teoria dins el *Dotzè del Crestià* o *Regiment de prínceps*; ell coneix els precedents tant peninsulars com insulars, però els sobrepassa, car no es limita a la configuració material, ans vol que aquesta sigui el resultat de l'ordenació espiritual i d'una constitució legal encertada, i la configuració urbanística és més pensada que en els models fàctics (165-166); aquests plànols racionals presidiren la construcció de ciutats com Santa Fe (Granada) i Caracas; hi ha croquis dels diversos esquemes (169-170) i bibliografia (171-172). — J. P. E. [16.389]

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Textos publicados en torno a Montesa en los siglos XVI, XVII y XVIII y edición de manuscritos: Historiografía clásica y fuentes impresas de la Orden Militar valenciana*, dins *Órdenes Militares*, II, 1289-1314.

La historiografia sobre Montesa comença amb Hipólito de Samper, *Montesa Ilustrada...* del 1669, «un verdadero libro de historia, aunque por descontado panegirista» (1291) en defensa de drets i privilegis de l'orde contra l'aragonès Miquel Ramón Zapater, que la sotmetia al Císter per obediència a l'abat de Santes Creus. La seguiria José Villaroya, *Real Maestrazgo de Montesa...*, destinada a «reconstruir el patrimonio histórico del ,maestrazgo' de la orden, recuperar en su caso el ilegalmente enajenado y... racionalizar su administración» (1292) després que el rei n'havia esdevingut ,mestre'; alhora, només de forma excepcional Montesa havia entrat en els tractats castellans sobre els ordes militars (1294, notes 15-17); després d'aquestes obres bàsiques (a les quals s'ha d'afegir la de Roberto Muñoz, *Origen, fundación... de la Real y esclarecida Orden Militar de Nuestra Señora de Montesa...*, Salamanca 1791: 1309), tenim informació de les edicions de textos normatius (1296-1297), de preses de posició en temes de govern i justícia, com també en el de la relació entre ordre i corona (1298-1302), en el de les tensions amb d'altres instàncies de l'Església (1303-1307) i de les de tema divers (1308-1310). Les darreres pàgines informen de la presència de Montesa en cròniques o d'altres obres de caràcter general, sobretot valencianes (1310-1311), i de les publicacions de fonts durant els segles XIX i XX, punt en el qual destaquen les edicions de cartes de població de llocs montesians, sobretot en el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» (1312-1314). En general els títols dels respectius escrits són donats complets en les notes. — J. P. E. [16.390]

Elena POSTIGO CASTELLANOS, *Las Órdenes Militares de la Monarquía Hispana. Modelos discursivos de los siglos XVI-XVIII*, dins *Órdenes Militares*, II, 1585-1636.

Una de les pàgines dóna informació, sobretot bibliogràfica, de les ,definicions' de l'orde de Montesa, publicades en el *Libro de las definiciones, instituciones y reformaciones...*, València 1570, i les definitives *Diffiniciones de la sagrada Religión y Cavallería de Santa María de Montesa y Sanct Jorge...*, València 1573 (1612). — J. P. E. [16.391]

Pedro GARCÍA MARTÍN, *Bibliografía de las lenguas hispanas de la Orden de Malta en la época moderna*, dins *Órdenes militares*, II, 1315-1337.

A diferència de l'estudi anterior, en aquest les referències que ens afecten són molt discontinües, com la de Josep M. d'Alòs i de Dou, *Índice y extracto de las pruebas...* (1317-1318), o les de Pau Clascar del Vallès a la traducció de Domenico M. Curione, Barcelona 1619, de Juan Agustín de Funes, València 1626 (1319) o de Genís Campillo, Barcelona 1769 (1320), o l'edició del 1645 de la *Còpia del manifest o edicte del Gran Turcb, ab lo qual declara los motius que té de rompre la guerra ab*

la cristiandat, senyaladament ab la Religió militar de Sant Joan (1130). També hi ha indicacions bibliogràfiques de publicacions recents (1323, 1325-1326, 1332 i 1334). — J. P. E. [16.392]

Dolors PIFARRÉ TORRES, *La transmissió de la informació i la seva importància en el comerç internacional baixmedieval*, dins «Misc. Riu», I, 683-697.

Article dividit en dues parts, la primera de les quals resumeix els sistemes de comunicació ,ràpida' entre Barcelona i els principals punts comercials d'Europa, amb particular atenció a l',escarcella' segellada on anava la correspondència (684-691); la segona, a base del *Llibre del consolat dels mercaders catalans en Bruges*, concreta amb considerable detall les condicions del dit servei entre Bruges i Barcelona, com són el cost del servei, la durada normal del viatge, la distribució de la correspondència en el lloc d'arribada (692-693). Les lletres de l'Archivio Datini, de Prato, aporten detalls complementaris de la forma com realment funcionaven aquells correus, sobretot entre les tres capitals marítimes dels Països Catalans (694-696). — J. P. E. [16.393]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Rampellament, terme de ramaderia*, dins *Rural ramadera*, 341-348.
Josep MARTINES, *Dues petites aportacions al lèxic de la ramaderia*, dins *Rural ramadera*, 605-616.

El primer títol s'encara amb el mot ,rampellament' emprat per Jaume Roig en estrofa de tema ramader (versos 8484-8494) i recorda l'explicació oferta per successius editors (342-343); per la seva banda, aplega mostres textuals dels segles XIII-XV que inclouen el mot (343-346) i en dedueix el significat d'acció de foragitar bruscamment i violenta bestiar(s) envaiador(s) de terreny, on no poden pasturar.

El segon esbrina la biografia diacrònica de dos mots: ,madallar / madullar' i ,forro / aforrar', començant, en ambdós casos per allò que en diuen els diccionaris i per l'extensió geogràfica constatada: el primer és present en documentació valenciana dels segles XIV-XV (607-608), el segon en documentació del segle XVII i XVIII (610); l'autor en dedueix «la constant transformació a què està sotmès el significat» dels mots (611). Hi ha bibliografia (613-616). — J. P. E. [16.394-16.395]

Josep MARTINES, *Sobre una construcció sintàctica catalana una mica controvertida: «ser + de + infinitiu»*. «E si de dos mals lo menor és de elegir, qual serà l'altre, si la mort per menor elegexes» (*Joan Roís de Corella*), dins *Estudis Corella*, 211-263.

L'autor comença resumint les posicions dels gramàtics actuals entorn la dita construcció (211-225); les ,autoritats' d'escriptors antics comencen d'ésser aplegades amb motiu d'una construcció paral·lela «haver + a + INF» (habere/tenere + ad + INF) (224-225), i segueix amb «ésser + a + INF» (226-228), o «ésser + de + INF» (229-232), «fer + a + INF» (233-234), «NOM + a + INF» (235-243), «ADJ + ad/a + INF» (243-246) i variacions. Les darreres pàgines tornen als gramàtics d'ara (243-252). Hi ha bibliografia (253-263). — J. P. E. [16.396]

Josep MARTINES, *El canvi lèxic en català (s. XVI-XX). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva. Les novetats i la llengua catalana*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant» (16 i 17 d'octubre de 1998), Barcelona i Elx, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament 2000, 35-64.

En aquestes pàgines l'autor esbrina «alguna mostra del canvi lèxic produït en català d'ençà del segle XVI, arran de les novetats materials derivades del descobriment d'Amèrica» (36), en concret la substitució de ,pebre = piper' per la novetat americana de ,pebre = capsicum annum', documentada ja de darreries del segle XVI ençà (37-38), de la qual ací l'autor ressegueix la multitud de variants amb què hom ha designat la planta, el fruit o el producte utilitzat en gastronomia (39-57). Hi ha bibliografia (60-64). — J. P. E. [16.397]

Joan VENY, *De la nineta a l'ànima de l'ull*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant» (16 i 17 d'octubre de 1998), Barcelona i Elx, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament, 2000, 83-92 i un desplegable.

Estudi de geolingüística aplicada als dos mots del títol i als equivalents en l'àrea lingüística catalana, que aplega les dades diacròniques d'època medieval per a ,nina' (88-89), l'absència de ,pulpil-la' encara el segle XVII (88), i l'ús de ,negre dels ulls' en el XVIII (86). Hi ha bibliografia (91-92). — J. P. E. [16.398]

Costanzo DI GIROLAMO, Donatella SIVERIO, *Da Orange a Beniarjó (passando per Firenze). Un'interpretazione degli estramps catalani*, dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 81-95.

,'Estramps' són una «forma mètrica abbastanza curiosa, típicament catalana», caracteritzada «per l'esclusione della rima, e inoltre per l'adozione obbligatoria in fine verso di parole parossitone» i per la «conservazione della misura strofica e inoltre, in una tipologia particolare dei vocaboli che concludono il verso, che chiameremo ,non rimanti'» (81-82). Uns primers passos es troben en el ,trobar ric o car' de Raimbaut d'Orenga, Giraut de Bornelh i Arnaut Daniel (87), que després cultivarien Andreu Febrer i Jordi de Sant Jordi; aquests, però, utilitzen mots no emprats pels predecessors (87-89); les paraules utilitzades rimarien amb mots absents dels versos, però «ben presenti nella memoria letteraria del poeta e del suo pubblico» (90), detall que els hauria salvat d'ésser ,rims espars o bruts' (92); Ausiàs Marc hauria utilitzat alguns d'aquells mots, repasant-los, però, fins a tal punt d'esdevenir irrecognoscibles (93-94). Amb la seva traducció de la *Divina Comèdia*, Andreu Febrer hauria estat l'eminència grisa que hauria preparat l'oblit de la tradició trobadoresca i l'eclosió marquiana (94-95). — J. P. E. [16.399]

Antoni SERRÀ CAMPINS, *La tençó popular: el combat de corrandistes, glosadors o enversadors*, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 64 (setembre de 1999), 5-38.

Exposició sistemàtica d'un gènere literari popular dels Països Catalans, fins fa quatre dies ben viu a les Illes Balears. La presentació dels diversos aspectes, amb particular atenció als de l'espectacle, és acompanyada de nombre d'exemples, un almenys dels quals és documentat en el segon decenni del segle XVIII, protagonitzat per Sebastià Gelabert, ,Tià de sa Real' (15: nota 15: en són assenyalades variants). Hi ha bibliografia (33-38). — J. P. E. [16.400]

Veronica ORAZI, *Die verfolgte Frau': Per l'analisi semiologica di un motivo folclorico e delle sue derivazioni medievali (con speciale attenzione all'ambito catalano)*, dins «Estudis Romànics», XII (2000), 101-138.

Després d'algunes consideracions generals sobre els continguts dels relats folclòrics o populars i les seves relacions amb els mateixos relats quan són treballats des d'una intenció culta, l'autora estudia el motiu de la noia perseguida, on apareixen reminiscències d'antics ritus d'iniciació sexual, i que serà reprès abundantment en la literatura medieval. Aquesta destacarà el caràcter sexual i incestuos de la persecució, i sobre aquest fons constant sorgiran les diverses formes que adopta el relat. L'autora inventaria totes les versions medievals conegudes, tant en llatí com en vulgar. En l'àmbit català hi ha la *Història de la filla del rei d'Hongria*, la *Història de la filla de l'emperador Contastí*, la novel·la *La comtessa lleial*, i el *Miracle que la Verge Maria féu a l'emperadriu muller de l'emperador de Roma*. Després exposa l'estructura d'aquest relat medieval, amb les variants que s'incorporen a les diverses versions. Finalment escomet els quatre relats medievals catalans amb el propòsit d'establir si hi ha un antecedent textual immediat que hagi servit de model a tots ells. El resultat és que les tres primeres novel·letes no podien ésser considerades una derivació de cap model precís, perquè en totes tres hi ha proximitats i allunyaments a l'esguard de possibles models precedents: d'un text a l'altre es constata «una costellazione di rimandi narratologici ...

all'interno di un gruppo circoscritto di opere coeve». En canvi del *Miracle sí* que es pot afirmar que deriva directament de la redacció miraculista originària, encara que sigui difícil una filiació del relat català més precisa a l'esguard d'una redacció llatina en particular. — J. de P. [16.401

Anscri M. MUNDÓ, *Le statut du scribeur en Catalogne du IXe au XIe siècle*, dins *Le statut du scribeur au Moyen Age*. Actes du XII colloque scientifique du Comité international de paléographie latine réunis par Marie-Clotilde HUBERT, Emmanuel POULE et Marc H. SMITH (Matériaux pour l'histoire publiés par l'École des Chartes, 2), Paris, École des Chartes 2000, 21-28.

Jesús ALTURO, *Le statut du scribeur en Catalogne (XII-XIII siècles)*, dins *ibid.*, 41-55.

J. Antoni IGLESIAS, *Le statut du scribeur en Catalogne (XIV-XV siècles): une approche*, dins *ibid.*, 229-266.

Immediatament després de la primitiva intervenció carolíngia a Catalunya, la feina dels escriptors públics seguia essent regulada pel *Liber iudiciorum*; això no obstant, ja en el segle IX s'anà estenent l'ús de la lletra carolíngia (22); alhora, la redacció de documents anà passant, amb denominacions diverses, dels ,pueri' visigòtics als jutges i clergues carolingis, algun dels quals, excepcionalment, s'autoqualificava de ,poeta' (21-22). L'autor assenyalava certes dades biogràfiques d'escriptors destacats, deduïbles de la documentació: Addanagildus (Vic), Richarius (Girona), Sigefredus (Barcelona), Joan de Ripoll, Ervigi/Marc (Barcelona), Bonsom (Barcelona: establí el propi ,scriptorium', planter de ,scriptores' laics), Ermemir Quintilà (Vic) (22-25). La denominació de ,notarius' comparegué a redós de bisbes i abats (per influx del ,scriptorium' pontifical?), també dels comtes, i sembla indicar l'establiment d'un grau a ocupar per qui oficialment és responsable de l'elaboració de documents, sota el qual treballaven els ,scriptores' (27-28).

El prof. Alturo remarca que els escriptors eren majoritàriament eclesiàstics, només excepcionalment laics, i encara molt més, dones (42). Però saber d'escriure era element de prestigi i es repetien les afirmacions de saber-ne quan, per la raó que fos, hom no signava (43, nota 13); des de mitjan segle XII els pares procuraven que llurs fills aprenguessin de lletra (44), car era ofici redditiu (44-45); fins a darreries del segle XIII no és documentat un copista de llibres, laic (46). Un segle abans s'havia anat introduint la gòtica cursiva, però no com a tipus únic d'escriptura (57). La bona qualitat gramatical dels documents demostra la serietat de les escoles i de llurs biblioteques (48). Hi ha llista de fonts i reproducció d'onze mostres cal·ligràfiques (51-55).

El prof. Iglesias recorda que els protocols notarials són ara sistemàticament estudiats i ell ho ha fet a la recerca de notícies sobre copistes i il·luminadors de llibres; ell pretén en aquestes pàgines fer conèixer els dits treballs i presentar un mostrari, ni que sigui limitat, de pàgines manuscrites (258-266, amb tretze reproduccions). La documentació reial fou aplegada anys ha per Antoni Rubió i Lluch (230-231), però la notarial és més generosa en notícies personals: nomenclatura de la qualificació professional (,scriptor' sol, però també ,illuminator'?) (232-235), nom i filiació dels implicats en el contracte, essent digna d'atenció l'activitat de menestrals com a copistes de llibres, extrem confirmat pels inventaris ,post mortem' (237-239); també permet de saber la identitat dels il·luminadors (240-241), la col·laboració entre uns i altres (242) i algun cas en què la mateixa persona realitzà ambdós treballs (243), la duració de la feina (244-246), i les mostres que calia reproduir (247-249); àdhuc és documentat algun cas d'abús de confiança, traient més còpies de les acordades (249-251). Les pàgines següents sintetitzen les dades (251-254). En annex tenim llistes diverses de ,scriptores' d'acord amb llur especialització o qualificació (255-257). — J. P. E. [16.402-16.403-16.404

Paola SUPINO MARTINI, *Orientamenti per la datazione e la localizzazione delle cosiddette litterae textuales italiane et iberiche nei secoli XII-XIV*, dins «Scriptorium», LIV (2000), 20-34.

Visió global del problema, que per a les escriptures ibèriques ha d'ésser vist de forma diferent segons que es tracti de portugueses, castellanen o catalanes, encara que en tots els casos l'origen de la lletra gòtica s'ha de col·locar en la segona meitat del segle XII, a Catalunya en un marc comú

amb el Llenguadoc i el Nord d'Itàlia (21), cosa que es manifesta sobretot en la ,rotunda libreria' del segle XIV, que fa pensar en la ,Bononiensis', tal com demostrarien nombre d'exemplars manuscrits, ara a París, BN, lat. 8926, 4670; Barcelona, BC, 1759; ACA, Casa Reial 7, i Sant Cugat 1; Bruxelles, BR 9169, o Lleida, AMun. 1375 (25, nota 10). — J. P. E. [16.405]

Manuel CALDERÓN CALDERÓN, *Rocatalhada, joaquinismo y sebastianismo (siglos XIV-XVIII)*, dins «Boletín de la Biblioteca de Menéndez Pelayo», LXXIII (1997), 245-281.

La trajectòria de les prediccions de Joan de Rocatalhada passà per Catalunya, des d'on s'escampà per la Península fins a Portugal; hi ha referències a poblacions o a personatges dels Països Catalans (251-254, 260-263); de més a més, nombre de dades d'aquest article procedeixen de Josep M. Pou i Martí i de Pere Bohigas (268, 260, 264). Hi ha bibliografia (277-281). — J. P. E. [16.406]

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Parròquia i societat rural: 15 anys d'investigacions*, dins «Revista de Girona», núm. 202 (setembre-octubre 2000), 67-71.

L'autor recorda que fins al final de la dècada del 1970 els arxius parroquials eren utilitzats com a font per a estudis de demografia, ajudats per inventaris heurístics, ací personificats en el llibre d'Antoni Mayans, *Els arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa*, del 1987; però el 1978 Josep M. Marquès assenyalava perspectives més globals, i en aquesta línia anà la tesi de llicenciatura de l'autor, estudi de la *Consueta de Rindellots de la Selva*, escrita el 1763 per Joan Calderó, que permetia una reconstrucció de l'entrellat de relacions que vinculava tota la comunitat a la parròquia, alhora que assenyalava el protagonisme dels fidels; darrerament hom ha cercat en la documentació parroquial la forma d'esbrinar aspectes de convivència i d'estructuració política i social de les comunitats de l'Antic Règim, i sobretot els mecanismes de repartiment de càrregues des de la connivència entre els qui les havien de suportar. — J. P. E. [16.407]

Alicia CÁMARA, *Las fortificaciones y la defensa del Mediterráneo*, dins *Felipe II*, IV, 355-376.

Visió global de les necessitats i dels projectes de fortificació en els diversos regnes de Felip I de Catalunya (II); quant als Països Catalans, trobem un resum de la situació de Mallorca descrita en un manuscrit de Madrid, Biblioteca de Palacio, II-175 (360-362); també de Peníscola, Alacant i València el 1560, notícies aplegades a Simancas, AG, *Guerra Antigua*, lligall 70 (366-367). Hi ha reproducció d'un croquis contemporani de Maó 1597 (351), i el dibuix de Barcelona, d'Anton Van den Wyngaerde (375). — J. P. E. [16.408]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Franciscanisme cultural i modernisme teològic dels framenors caputxins de Catalunya*, dins «Analecta Sacra Tarraconensis», 73 (2000), 391-427.

Ultra les notícies sobre l'ambient de la província caputxina de Catalunya els primers decenniis del segle XX, aquestes pàgines contenen informació biobibliogràfica d'estudiosos que entren en aquestes pàgines: Ambròs de Saldes (Ramon Fontdevila i Fontdevila), editor de documents d'ACA i d'un llibre del 1612, inèdit, entre el 1907 i el 1912 (401-402); i Martí de Barcelona (Jaume Bogunyà i Casanoves), assassinat el 1936, els estudis del qual sobre història cultural de Catalunya són tothora tinguts en compte (405-408; cf. ATCA, XI (1992), 467-470). — J. P. E. [16.409]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Studia in codicum fragmenta* (Seminari de Paleografia, Diplomàtica i Codicologia. Monografies, núm. 1), Barcelona, Universitat Autònoma 1999, 312 pp.

Aplec de divuit títols, gairebé tots ja publicats i molts resumits en les nostres *Notícies bibliogràfiques*. Són els següents: *La aportación del estudio de los fragmentos y membra disiecta de códices a la historia del libro y de la cultura*, del 1990 (11-40; cf. ATCA, IX (1990), 421, núm. 5248 i XI (1992), 508, núm. 7086); *Un nou fragment visigòtic dels Moralia in Iob de sant Gregori el Gran: el 106 de Solsona, Arxiu Catedralici*, del 1984 (41-51; cf. ATCA, V (1986), 574, núm. 3174); *El fragment del còdex visigòtic de Terrassa* (aportació nova): el fragment procedeix de Sant Pere d'Ègara, escrit durant la primera meitat del s. IX; el text també correspon als *Moralia in Iob*, llibre XXV, cap. xxvi, nùms. 36 (en afegit marginal), 37-39 (53-58); *Manuscripts i documents en escriptura beneventana conservats a Catalunya*, del 1987 (59-101; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 691, núm. 5082); *Le manuscrit 1038 de la Bibliothèque de l'Abbaye de Montserrat: un glossaire du VIII siècle*, del 1990 (103-121); *Los folios de guarda del manuscrito París, Bibl. Nac. lat. 6113, un Commentarium in Luccam de Beda del siglo IX*, del 1992 (123-130; cf. ATCA, XVII (1998), 777-778, núm. 12952); *Un manuscrit du Scriptorium de Sant Pere de Rodes (Catalogne): le Tractatus in Iohannem de saint Augustin*, del 1993 (131-139; cf. ATCA, XIV (1995), 515, núm. 10166); *El fragment de còdex 2541. IV de la Biblioteca de Catalunya amb algunes notes sobre característiques paleogràfiques de la primitiva minúscula carolina catalana*, del 1994-1995 (141-148; cf. ATCA, XVI (1997), 643, núm. 11998); *Un Seduli amb gloses de Remi d'Auxerre copiat a començos del segle X (a Barcelona?)*, del 1996 (149-174; cf. ATCA, XVII (1998), 778, núm. 12954); *Un Facetus en dístics copiat a Barcelona al segle XII-XIII*, del 1996, publicat en aquestes pàgines (175-183; cf. ATCA, XVII (1998), 778-779, núm. 12965); *El manuscrit més antic del Pamphilus, copiat a Barcelona?*, del 1997 (185-195; cf. ATCA, XVIII (1999), 977-978, núm. 13973); *Un manuscrito del Liber de dono perseuerantiae de san Agustín copiado en Gerona en torno al decenio 870-880*, del 1997 (197-203; cf. ATCA, XVIII (1999), 970, núm. 13844); *Fragment d'una traducció catalana medieval dels Moralia in Iob de sant Gregori el Gran*, del 1985 (205-222; cf. ACTA, VII-VIII (1988-1989), 598, núm. 4747); *Un nou manuscrit (incomplet) del Llibre de l'orde de Cavalleria de Ramon Llull*, publicat el 1988-1989 en aquestes pàgines (223-241; cf. ATCA, X (1991), 572, núm. 6645); *Un nou testimoni de la versió catalana medieval de la Vita Sancti Antonii*, del 1989 (243-264; cf. ATCA, X (1991), 594, núm. 6720); *L'apporto delle carte alla storia della scrittura e del codice*, del 1995 (265-278); *Un altre manuscrit del Llibre dels Fets del rei en Jaume*, publicat en aquestes pàgines el 1998 (279-296); i *Restes codicològiques del més antic manuscrit de Jaufre amb algunes consideracions sobre aquesta novel·la provençal*, del 1997-1998 (297-311; cf. ATCA, XIX (2000), 833, núm. 14.733). — J. P. E. [16.410

Miquel BATLLORI, *Iberoamèrica: Del descobriment a la independència*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (cord.). Pròleg de Pere GRASES (Obra completa, XIV; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 31), València, Eliseu Climent editor 1999, XII i 530 pp.

Són aplegats en la primera secció d'aquest volum (Descobriments i conquesta) els títols següents: *Les idees geogràfiques de Ramon Llull i llur difusió a Itàlia durant els segles XIV i XV*, del 1951 (3-10); *Catalunya i Amèrica: Precedents, descoberta i període colomí*, del 1984 (11-30); *Alexandre VI, Colom i els Reis Catòlics*, del 1961 (31-40); *La divisió papal del món i les seves conseqüències*, del 1975 (41-54). Dins el segon bloc (*Evangelització*), dos articles: *Els jesuïtes a les Filipines: L'aportació catalanoaragonesa*, d'entorn 1965 (119-128), i *Fra Juníper Serra (1713-1784)*, del 1984 (139-141). També són reproduïdes algunes recensions d'obres més o menys integrades en la nostra temàtica. — J. P. E. [16.411

Miguel BATLLORI, *De la Edad Media a la contemporánea. Conversaciones sobre mi obra*. Edición a cargo de Carla CARRERAS, Barcelona, Ediciones Ariel 1994, 152 pp.

Traducció castellana del llibre presentat en aquestes pàgines d'ATCA, XVII (1998), 686, núm. 12608. — J. P. E. [16.412]

Agustí ALCOBERRO, *Miquel Batllori* (Història, 8), Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca 2000, 154 pp.

L'autor pretén resseguir alguns moments biogràfics més significatius, però també dades que facilitin la lectura de l'obra de Miquel Batllori (14). I així en aquestes pàgines s'entrellacen els moments personals, familiars o socials, amb els anys de formació i la creixent dedicació a la recerca, al mestratge i a l'edició, ací i sobretot a Itàlia, fins a arribar a la plenitud dels noranta anys (100-102). La segona part és dedicada més directament a l'obra, en la qual destaquen com dos eixos: el de Catalunya-Europa i el d'història religiosa i història cultural (105), no pas unilineal, ans a la recerca d'una visió integradora de línies diverses dins una història total, sense oblidar una dosi d'agnosticisme ni el contacte constant amb les fonts, tant literàries com arxivístiques (105-113); i així desemboquem en la temàtica dels segles XIII al XX que ha atreta l'atenció de Batllori (113-134) i en la seva concreció dels dinou volums de l'*Obra completa* (135-153). — J. P. E. [16.413]

Gabriel LLOMPART, *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca, Folklore de Europa*. Miscelánea de estudios. I. *El calendario y la jornada*.² Prólogo de Julio CARO BAROJA (La Foradada, 85), Palma de Mallorca, José J. de Olañeta, editor 2001, 428 pp.

Reedició del recull conegut dels lectors d'ATCA per la notícia bibliogràfica del volum III (1984), 353-354, núm. 1387. — J. P. E. [16.414]

Ramon MIRÓ, *La correspondència entre Caro Baroja i Duran i Sanpere*, dins «Palestra Universitària», 13 (2000), 163-227.

Les més de vuitanta lletres d'aquesta correspondència entre Julio Caro Baroja i Agustí Duran i Sanpere, datada els anys 1944 i 1952, entren en el nostre anuari perquè ajuden a conèixer la biografia de Duran, perquè són font d'informació de treballs d'estudi a Catalunya i dels problemes que presentava la integració en programes centralitzats a Madrid, i perquè una de les lletres innova de l'existència de la sèrie de *Llibres de passanties* del gremi d'argenters i joiers de Barcelona, segles XVI-XIX, existents a Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat (186). Les lletres són a Cervera, AHC, *Fons Duran i Sanpere*. — J. P. E. [16.415]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Enric Casassas i Simó. In memoriam*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 505-506.

Antic President de l'Institut d'Estudis Catalans, en qualitat del qual càrrec, assegurarà la continuïtat d'aquest anuari en vincular-lo al dit Institut i a la Facultat de Teologia de Catalunya; després hi col·laborà amb recensions de volums sobre temes d'història científica dels Països Catalans. — J. P. E. [16.416]

Abelard SARAGOSSA, *El quart homenatge científic a Germà Colón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (1999 [2000]), 179-200.

Aquest homenatge número quatre és l'intitulat *La corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge a Germà Colón*, Tübingen 1999; els seus estudis són dedicats a filologia

castellana, tot i que dos almenys dels títols recauen en el nostre camp, els de Kurt Baldinger sobre els diccionaris de Joan Corominas (188-189) i *Los catalanismos en la traducción castellana de la versión catalana del libro de Valerio Máximo*, de Curt Wittlin (199-200). — J. P. E. [16.417]

Juan Manuel ABASCAL PALAZÓN, *Fidel Fita (1835-1918). Su legado documental en la Real Academia de la Historia*, Madrid, Real Academia de la Historia 1998, 282 pp.

El treball del p. Fidel Fita i Colomer, sobretot el d'editor en publicar les corts medievals de Catalunya i València, fou tan important per a les nostres terres, que per força el seu llegat ho ha d'ésser i, doncs, ha d'ésser assenyalada ací la seva conservació en la Reial Acadèmia de la Història, ara més accessible gràcies a l'inventari elaborat per Abascal. El volum conté un esbós biogràfic i taules finals. — J. P. E. [16.418]

Vicente GARCÍA EDO, *Arcadio García Sanz (1926-1998)*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXVIII (1998), 744-749.

Format entre Vic, Barcelona i València, immediatament després investigador a l'arxiu de Vic amb Eduard Junyent i amb Raimon d'Abadal molt abans que professor d'Història del Dret a València, col·laborador de Josep M. Font i Rius, de Germà Colón i de Raimon Noguera, es concentrà en l'estudi del nostre dret marítim i mercantil medieval i en l'edició dels *Furs de València*, que completà, però no pogué veure totalment editada. Hi ha bibliografia (748-749). — J. P. E. [16.419]

La història arrelada al territori. Homenatge a Antoni Pladevall i Font. Coordinació a càrrec de Carme CARA, Vic, Centre d'Estudis Socials d'Osona, L'Albergueria i Patronat d'Estudis Osonencs 2000, 256 pp.

Destinat a recordar la figura d'Antoni Pladevall en el moment de la seva jubilació el 1999, aquest volum té tres parts: la de les valoracions fetes per nou col·legues, que esbrinen abast i significat de les diverses facetes personals i de l'obra escrita, alhora que obliguen l'homenatjat a donar la seva versió de cada tema mitjançant preguntes (13-127); la segona, que transcriu la conversa de Carme Cara i Castro amb Antoni Pladevall a Taradell, equival a una 'autobiografia' d'una banda, i de l'altra a una 'confessió general' entorn l'obra (129-194); la tercera part conté la cronologia i la bibliografia (197-250: [aquesta darrera a hores d'ara ja s'ha quedat curta per les noves publicacions, entre les quals hi ha el butlletí bibliogràfic del volum XIX (2000), del nostre anuari, 651-660, i la recensió publicada en el volum XX (2001), 701-704]). — J. P. E. [16.420]

Joan DOMÈNECH MONER, *Josep Maria Pons Guri, tot un personatge*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1», 9-32.

Josep M. CODINA BAGUÉ, *Tot recordant...*, *ibid.*, 33-34.

D'aproximació a la personalitat i de 'síntesi biogràfica' qualifica Domènech les seves pàgines, en les quals, aprofitant el fil conductor dels successius esdeveniments vitals, destaca les successives etapes d'estudis, en particular els anys de formació universitària i els mestres (de la Torre, Rubió i Lluch, Galo Sánchez), la dedicació a la història del dret català, a la de les institucions del bisbat de Girona i a la del vescomtat de Cabrera, la fundació i direcció de l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar i el mestratge privat exercit a través d'aquesta institució. Hi ha llista de les principals publicacions de Pons Guri (24-27).

Codina subratlla els records del mestratge privat. — J. P. E. [16.421-16.422]

Salvador CLARAMUNT, Antoni RIERA, *Presentació i Bibliografia del dr. Manuel Riu i Riu*, dins «Misc. Riu, I», 9-55.

Recordada sumàriament la trajectòria acadèmica del prof. Dr. Riu i Riu, arriba la bibliografia, dividida en dues seccions, que apleguen respectivament els escrits dels anys 1950 a 1982 (11-33) i els del 1983 al 2000 (33-55), i subdividida la primera en treballs d'investigació (11-18), obres de síntesi i pedagògiques (19-21), pròlegs i presentacions (21), programes d'assignatures universitàries (22), treballs de vulgarització (22-23), ressenyes i comentaris bibliogràfics (24-25) i articles periodístics i de divulgació cultural (25-33); la llista de la segona secció és unitària. El conjunt bibliogràfic produït pel prof. dr. Riu i Riu, arriba en aquestes pàgines al núm. 722 [i augurem a llur autor vida i salut per a sobrepassar-lo de molt]. — J. P. E. [16.423]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Assaigs de literatura valenciana del Renaixement* (Biblioteca de Filologia Catalana, 9), Alacant, Universitat 1999, 160 pp.

Aplec de quatre estudis «particularment denotatius d'una cultura brillant i d'una crisi d'identitat lingüística i social» (7); algun d'ells ocuparen l'autor, «fa anys», foren editats en publicacions ara d'accés no fàcil, i per això es trobaran més a l'abast aplegats en aquest llibre. Són *Sobre la farsa de La vesita de Joan Ferrandis d'Herèdia*, publicat fa una quarantena d'anys (9-15); *Mateu Fletxa el Vell, la cort literariomusical del duc de Calàbria i el cançoner dit d'Uppsala*, del 1958 (17-107); *Literatura valenciana en El cortesano de Lluís del Milà*, del 1951 (109-129); i *Cinc aspectes de poesia tradicional valenciana del Renaixement*, títol reelaborat com el primer dels quatre (131-159). — J. P. E. [16.424]

Albert MESTRES, *Rubió i Ors i la Renaixença. Represa o ruptura*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000), 641-654.

Enric PUJOL, *Els fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1911)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000), 655-669.

Personificació de la Renaixença en la seva etapa inicial romàntica, Joaquim Rubió i Ors, ultra la poesia, també publicà semblances de personatges que entren en les nostres pàgines: Ausiàs Marc (1882), Francesc Vicent Garcia (1882 i 1883), Bastero (1894); sobretot, però, hi entra per haver il·lustrat amb noves dades d'arxiu la vida i l'obra d'Antoni de Capmany i de Montpalau (1869) i d'haver documentat el segle XV a base de fons de l'Arxiu Municipal de Barcelona (1904).

La generació següent, a la qual pertanyia el fill Antoni (que en seria personatge clau: 657-658) i després el nét Jordi (668), passaria, per obra d'Enric Prat de la Riba, de l'entusiasme romàntic a l'etapa institucional amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans; en foren membres constituents, figures que són de casa en aquestes pàgines: Jaume Massó i Torrents, Joaquim Miret i Sans, Guillem M. de Brocà (659-661). Les altres pàgines resumeixen els problemes de tota mena, personals i polítics, que hagué de solucionar Enric Prat per a fer nèixer l'Institut. — J. P. E. [16.425-16.426]

Jordi MALÉ I PEGUERÓLES, *Jordi Rubió i Balaguer, molt més enllà del positivisme*, dins «Revista de Catalunya», núm. 148 (febrer de 2000), 89-115.

Del seu pare, Antoni, Jordi Rubió havia rebut la consigna de «llegir amb la ploma a la mà»; la complí, a la recerca d'allò que a ell li interessava per a l'explicació de fets o de texts, la recreació de l'ambient; aquest seria «el concepte clau del seu pensament literari» (93) i explicaria la recerca apassionada del document (93-96); l'altra dimensió seria la diacrònica, la de veure el tema d'estudi «sota la llum de la tradició literària» (97); una tradició, però, que havia de reconèixer la font de novetat, la inspiració interior (97-99), tesi aplicada a temes diversos d'estudi (99-101).

L'element personal de l'obra literària explica la insistència de Rubió en els conceptes d',originalitat' i d',autenticitat', aplicable al tema de l'humanisme: aquest implicava ,originalitat' i ,autenticitat' en la formació de l'home, mentre el classicisme era simple imitació de models literaris (105-106); les valors humanistes eren a la base de l'exercici de la crítica (107-109), aquella que cal per a establir la llista de les obres «que jamai no desemparen» (110-113). Hi ha una nota bibliogràfica (114-115). — J. P. E. [16.427

Pau VICIANO, *Erudició i autoctonisme al País Valencià. La història eclesiàstica de Josep Sanchis Sivera (1920-1921)*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», núm. 36 (2000), 399-420.

Els historiadors valencians dels anys 1926-1936, crítics amb la feina de llurs antecessors immediats, integraren Josep Sanchis Sivera en el nou grup, reconeixent així la qualitat de la seva obra i emparant-se en una figura de prestigi. Els anys indicats en el títol són els de la publicació dels dos volums de l'obra capdal de Sanchis Sivera (402), en tota la qual batega la gran herència d'erudició eclesiàstica del segle XVIII i la concepció de la història com a biografia de les nacions, que, per a ell hauria estat «una ciència que revelava les manifestacions seculars d'una essència regional valenciana on la religió catòlica n'era un element constitutiu» (403). En dos punts, però, el sentit religiós deixava en segon terme les exigències crítiques: el de la continuïtat des dels íbers, els valors ètics dels quals haurien estat consubstancials amb el cristianisme, i haurien superat tots els invasors (406-410), continuïtat que s'hauria mantingut durant els segles d'Islam amb els mossàrabs (410-415). — J. P. E. [16.428

Juan VERNET, *La transmisión de algunas ideas científicas de Oriente a Occidente y de Occidente a Oriente en los siglos XI-XIII*, con prefazione di Francesco GABRIELI, introduzione di Biancamaria SCARCIA AMORETTI e una bio-bibliografia dell'autore (Unione Internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma. Conferenze, 9), Roma, 1992, 84 pp.

Bibliografia complementaria de Juan Vernet, dins «Misc. Vernet», 15-18.

Els dos títols són complementaris, no sols perquè el primer conté una biografia del prof. Joan Vernet, de Biancamaria Scarcia Amoretti (9-17), i la conferència del professor, que dóna títol a la publicació primera, ans, sobretot, perquè conté l'establiment bàsic de la seva biobibliografia (56-83), de manera que la de l'article remet explícitament a la de l'opuscle romà i el completa, concretament en la secció d'articles de revista, fulletons i notes, que, si en la primera versió arribava al número 307, en les pàgines de la miscel·lània puja a 327 títols (15-18). [No cal dir que ATCA i els qui la fan s'associen a l'homenatge de la recent miscel·lània a qui també ha honorat aquestes pàgines col·laborant-hi en el volum XII (1993), 441-442]. — J. P. E. [16.429

Bibliografia 1999-2000, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 531-548.

Llista única, ordenada d'acord amb la seqüència alfabètica del primer cognom dels autors, de les publicacions de tema humanístic sobre les Illes Balears, publicades en la seva gairebé totalitat en les mateixes Illes durant els dos anys indicats en el títol; un elevat percentatge de temes recau en el nostre camp. — J. P. E. [16.430

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'Història de l'Església d'àmbit català (1996-1999)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 72 (1999), 525-556.

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'història de l'Església d'àmbit català (1999-2000)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 465-471.

Ambdós reculls presenten una estructura bàsicament paral·lela de simple llista de títols, repartits entre els corresponents a fonts (525-527), a temàtica general (527-529; 465-466), a arqueologia i història antiga (529-531; 466), a història medieval (531-541; 466-468), història moderna (541-549; 468-469) i a història contemporània (549-556; 469-470), i en el segon lliurament, a l'art (470-471). — J. P. E. [16.431-16.432

Resenyes col·lectives, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 475-531.

Sota aquest títol col·lectiu trobem informació bibliogràfica sobre: *Els quatre últims volums de les Obres completes de Jordi Rubió i Balaguer*, de Lola Badia (475-477); *Selecció d'edicions i estudis lul·lians (1996-1998)*, d'Albert Soler (477-482); *Selecció d'edicions i estudis arnaldians recents*, del mateix (482-485); *Profetisme escatològic medieval*, de Joan Requesens i Piquer (485-498); *Joan Ramis, Antoni Febrer i Cardona, Vicenç Albertí i la Menorca de la il·lustració*, de Josep Solervicens Bo i Antoni Moll Benejam (498-517); i *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*, de Joan Anton Rabella (523-531). — J. P. E. [16.433

Alexander FIDORA, *Die Beschäftigung mit katalanistischen Themen in romanistischen Sammelpublikationen und Zeitschriften aus dem deutschsprachigen Raum*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 13 (2000), 109-120.

Les informacions bibliogràfiques d'aquestes pàgines, setze de les quals almenys recauen en el nostre camp, s'agrupen en estudis publicats en miscel·lànies i en actes de congressos o sota d'altres títols (110-117) i en els editats en revistes (117-120); sobrepugen en nombre els dedicats a Ausiàs Marc, Ramon Llull i Joanot Martorell. — J. P. E. [16.434

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Roser PARCERISAS I COLOMER, *Memòria d'Aguilar de Segarra. Recull de la vida d'un poble* (Monogràfics, 22), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 2000, 296 pp.

Més que una història del poble, l'autora ha escrit un intent de penetració en l'esperit popular, sobretot en la segona part del llibre, que és la més congruent amb el nostre anuari. Seguint els segles, presenta fragments d'assentaments parroquials, de fogatges, de capbreus o de documents notariais, però també llargues transcripcions de remeis, consignats en la llibreta d'un fill de gavatxos, Joan Camps i Bacardit (1549-1615), barreja de religiositat i receptes populars (74-77), l'inventari d'un mas amb motiu del canvi de masovers a mitjan segle XVI (86), anotacions sacramentals relatives a gavatxos (88-93) i narracions de bandolers (94-95). El segle XVII presenta fragments de procés judicial per abusos a una menor (98-101), però sobretot problemes d'allotjament i de deutes amb motiu dels exèrcits (103-105), que portà a la misèria moltes famílies (107-109). Noves morts el segle XVIII amb motiu de la Guerra de Successió (113-117), i dificultats agreujades pel cadastre (117-118); els arxius familiars han conservat les ordinacions proclamades amb motiu de la presa de possessió de la senyoria d'Aguilar (120-121), i ja pertanyents als darrers anys del segle, dues tirallongues de versos corresponents a sengles esquellots, del 1796 (126-130) i del 1798 (137-141) i així sortim del segle XVIII. — J. P. E. [16.435

Natxo CRUZ CARDIEL, *Els models familiars en la història. Les respostes generals d'Agullana de 1717*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 127-145.

Els responsables municipals d'Agullana donaren a l'intendent la resposta als requeriments fiscals d'aquest, document de 23 pàgines, ara conservat a Agullana. L'autor n'estudia la informació que fa referència a les cases del poble, esmentant els models metodològics d'estudi històric de les famílies, comparant l'evolució demogràfica d'Agullana amb la d'altres pobles veïns: Darnius, La Jonquera, Maçanet de Cabrenys, i descrivint-ne l'estructura. Aquesta és dinàmica i complexa, de manera que es fa difícil d'encabir-la en un model. Hi ha bibliografia. — J. de P. [16.436]

Enrique CUTILLAS BERNAL, *La feria de Alicante (1296-1804)*, dins *Jaume II*, 651-666.

Basat en documentació inèdita d'Alacant, AM, *Armaris diversos* entre l'1 i el 12, de la qual són constantment transcrits fragments, l'autor ha pogut «esclarecer el devenir de la Feria nacida hace ahora setecientos años, la poca inclinación ferial de Alicante y cómo las clases dirigentes de la Ciudad, manipulando la organización en favor de sus intereses personales, consiguieron hacerla fracasar en reiteradas ocasiones, hasta hacerla desaparecer durante largos períodos al provocar la huida de feriantes a otras poblaciones donde no existían presiones fiscales y económicas» (651), raó per la qual les fires de les diverses localitzacions només s'haurien reafirmat durant el segle XVIII (566 i 664). — J. P. E. [16.437]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Oligarquías urbanas en las ciudades y villas alicantinas durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, II, 295-310.

L'autor ha dedicat estudis diversos a la introducció documentada del sistema d'insaculació (o ,de sac i sort') en l'elecció de càrrecs municipals de l'àrea alacantina baixmedieval i ara es fixa en detalls que poden resultar signifiactius. — J. P. E. [16.438]

José HINOJOSA MONTALVO, *La organización social del espacio alicantino y las transformaciones agrarias en los siglos bajomedievales*, dins *Rural ramadera*, 499-531.

,'L'espai alacantí' és la zona ,dellà Xixona' agregada definitivament al Regne de València a començos del segle XIV. Per documentació notarial consta que l'espai era molt trencat en bancals de secà (503-504), i durant tot el segle la política de la corona fou la d'impulsar la transformació d'erms en camps de conreu (509-512) i del secà en regadiu, amb creixement general de la producció agrícola típicament mediterrània (513-518), sobretot de l'arròs (515); els excedents destinats al comerç eren exportats a través dels carregadors de la costa, en particular Dénia, Xàbia i la Vilajoiosa, on feien escala les naus en ruta per la Mediterrània occidental (528-529). — J. P. E. [16.439]

Rosa ALOY I PEDRÓS, Francesc RUIZ I QUESADA, *Pere Lembrí i el Mestre d'Albocàsser. Inici d'una revisió sobre la pintura castellanenca en temps del gòtic internacional*, dins «XL Assemblea Morella», 381-401.

Estudi d'història d'art, un dels elements de la qual és la documentació relativa a obres artístiques, coneguda per publicacions anteriors i reportada en alguns fragments textuais. Hi ha bibliografia (398-401). — J. P. E. [16.440]

Maria-José CARBONELL BORJA, Irene MANCLÚS CUÑAT, *El Libro de fábrica de la iglesia parroquial de Alcudiola*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 135-140.

L'antic arxiu parroquial de l'Alcudiola es troba ara en el de Favara. Entre els seus fons hi ha l'esmentat *Llibre de fàbrica*, manuscrit 11, amb anotacions que van del 1636 al 1744, repartides en tres grups: la llista dels obrers de la parròquia del 1634 al 1711, ací transcrita (138-139), els ingressos de la fàbrica del temple i les entrades pel ,bací de les ànimes'; de totes tres parts hi ha transcripcions de fragments textuais, sempre en llengua catalana, transcripcions que s'estenen a aspectes fundacionals de la parròquia de l'Alcudiola i a la seva vinculació amb el monestir de la Valldigna, copiats de l'ARV, *Clerecia. Lligalls* (135-137). — J. P. E. [16.441]

Paloma MARTÍN ARREDONDO, *Lozas y porcelanas tiernas de Alcora en el Museo de Artes decorativas de París. Primera aproximación a una serie desconocida*, dins «Estudios Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 119-145.

Objectiu de l'autora: «presentar un catálogo de las piezas que, en el departamento de los siglos XVII y XVIII [del Musée des Arts Décoratifs] estaban atribuidas a la manufactura de Alcora» (121), cosa que fa després de resumir, a base de la bibliografia existent, història i característiques tècniques i estètiques de la producció, en la qual des del 1784, una ,A' distingeix les peces de la Fàbrica de les de les ,fabriquetes' (122-126). El catàleg de les divuit peces ocupa les pàgines 127-144; algunes d'elles, pots de farmàcia, tenen les corresponents inscripcions, ben legibles en les fotografies (133-134, núms. 6-8); el barralet de taula (139, núm. 145) té en la cara superior la inscripció de propietat. Hi ha bibliografia (144-145). — J. P. E. [16.442]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Jordi Clariana Font, notari d'Alcover (1731)*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 91 (juliol-setembre 2000), 4-7.

La publicació dels inventaris de protocols notariais duta actualment a terme per la Fundació Noguera permet de conèixer amb més facilitat la trajectòria d'un notari; el cas de Jordi Clariana n'és mostra, car els seus llibres professionals comencen a Tarragona i rodalia el 1730; el 1735 iniciava l'activitat a El Vendrell, on seguí actuant fins al 1777, tot i que el 1760 obtingué una de les notaries de nombre de Tarragona, servida pel seu gendre. Els seus llibres es troben a Tarragona, AH, *Fons notarial*, i a El Vendrell, també *Fons notarial* (7, notes 3-6). — J. P. E. [16.443]

Miquel Àngel CAPELLÀ GALMÉS, *Els retaules de l'església d'Algaida* (Monuments de les Illes Balears, 16), Palma de Mallorca i Algaida, Institut d'Estudis Baleàrics i Ajuntament 1999, 156 pp.

Els catorze retaules existents ara en l'església parroquial d'Algaida són ací descrits un per un, aprofitant les dades que els afecten en documentació d'arxius diversos: Palma de Mallorca, ADM, *Visites pastorals*, i Algaida, AP i AM, començant per les dades relatives a la construcció de l'església durant els segles moderns (13-19), que condicionen les capelles i els respectius retaules, tal com hom pot veure en el croquis (133). Segueix la descripció de cada retaule tant històrica com estilística, acompanyada amb fotografies en blanc i negre, en la qual són aprofitades les corresponents dades arxivístiques (20-90); aquestes són concentrades en l'apèndix documental, que les transcriu; són datades entre el 1581 i el 1797 (91-114); segueix la reproducció total de cada un dels retaules amb fotografia a colors (135-148); les darreres pàgines són de bibliografia (149-152). — J. P. E. [16.444]

Joan ARMANGUÉ, Luca SCALA, *Sant Narcís i el lladre de sants*, dins «Revista de Girona», núm. 199 (març-abril 2000), 54-55.

En virtut de vot de poble, el 1687 l'Alguer s'encomanava a sant Narcís per veure's lliure d'una plaga de llangosts, tal com reporta el canonge Tensa en el seu *Repertori* manuscrit; contra la dita plaga, com també a llaor del sant gironí hi hagué goigs a l'Alguer, ací en part copiats; el sant fou també patró del gremi de segadors, el primer a desfilar en les processons tal com recorden la *Cançó del dijous de Setmana Santa*, i el *Llibre de les ordinacions*, còpia del qual es conserva a l'AComunal, 102. La conta-lla popular dels lladres de sants' es refereix a dos capellans de l'Alguer que intentaren fer passar la imatge de sant Narcís per la de la Mare de Déu. — J. P. E. [16.445

David IGUAL LUIS, *Almassora a la Baixa Edat Mitjana: comunitat rural, espai agrari i dinamisme social*, dins *Rural ramadera*, 533-560.

David IGUAL LUIS, *Església i societat a Almassora (1245-1489)*, dins «La Murà. Revista del Museu Municipal d'Almassora», núm. 3 (1999), 35-79.

L'autor es proposa d'aportar informacions i hipòtesis entorn l'establiment en el terme d'Almassora d'una comunitat cristiana medieval, sobre l'organització de l'espai agrari que la dita comunitat posà en marxa i sobre les condicions en què es concretà la vida, sobretot l'econòmica, dels conveïns (535). El castell (sarraí) d'Almassora, conquerit el 1234, fou primer integrat en el reialenc, però ja el 1237 passava a senyoriu eclesiàstic, que el 1245 fou el de l'església de Tortosa i durà fins al segle XIX; l'intent reial de recuperar el mer imperi, desembocà en cosenyoriu i aquest en tensions constants dins la població; el nucli urbà passà del castell a la plana i es formà com les noves poblacions cristianes veïnes, amb les quals foren normals la corba i estratificació demogràfica, la mobilitat, les relacions i les tensions (535-541), tot documentat en quatre sèries de fonts, entre les quals destaquen els llibres del notari Antoni Martí, ara a València, Arxiu del Patriarca (541-542); les dades proporcionades per aquests documents permeten a l'autor de dibuixar zones, cultius i delimitacions en el terme en la segona meitat del segle XV (543-551), també de destacar aquelles trajectòries personals que, per camins civils o eclesiàstics, projectaven certs almassorins més enllà de la Plana, de València a Tortosa (552-559).

El segon article documenta punts fonamentals que ja coneixem per l'anterior com la vinculació senyorial a l'església de Tortosa i la partició de mer i mixt imperi entre rei i bisbe (40-48); però l'autoritat eclesiàstica, com arreu, també actuava a Almassora administrant la parròquia, que, ultra el servei litúrgic als fidels o a tota la comunitat, amb el temps anà augmentant l'activitat amb beneficis i capellanies (cf 67-76: inventari de les vint capellanies establertes a Almassora els segles XIV-XV), fundacions piadoses o caritatives, processons i sobretot amb la comunitat de beneficiats, segurament semblant a les catalanes (49-52, notes 33 i 36); sembla documentada una particular devoció a sant Llorenç amb fundació de beneficis i construcció d'un retaule el 1480 (54); el parament de casa de l'abadia és conegut per l'inventari del 1459 (56-57). Les bases econòmiques de parròquia [pobra? 63; i (la part dels delmes i primícies?) i clerecia eren diversificades, car els rèdits eclesiàstics se sumaven als de propietat privada i d'hora als censals, tal com demostren els casos concrets (63-66). — J. P. E. [16.446-16.447

Antoni GILI i FERRER, *El monedatge d'Artà de l'any 1337*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 477-487.

Presentació i transcripció del procés enantat contra Jaume Martí, batlle i collidor del monedatge reial del 1337 a la vila d'Artà, acusat d'haver defraudat en els comptes del dit tribut, no fent constar i per tant no satisfent al rei de Mallorca algunes de les quantitats rebudes; el procés es troba a Palma de Mallorca, ARM, AA-7, és ací transcrit en totes les seves parts conservades (manquen els capítols d'acusació), entre les quals destaca la declaració dels setanta-cinc testimonis de l'acusació o de la defensa (51 homes, dos dels quals esclaus, i 24 dones, dues de les quals esclaves: 479-485, amb llista dels declarants: 478), la defensa de l'advocat (486-487) i la sentència absolutòria (487). — J. P. E. [16.448

Jesús BERNAT AGUT, *Toponímia rural d'Atzeneta del Maestrat. Recull toponímic i estudi primerenc* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 40), Castelló, Diputació 2000, 398 pp.

Llibre tot ell concentrat en l'aspecte descriptiu, tant global del terme i de les seves contrades, o de la metodologia de l'estudi, com de cada un dels topònims, que en constitueixen el gruix principal, encara que només sigui qualificat d'*Apèndix toponímic* (81-394), sovint completat amb fotografies a colors que permeten de concretar el sentit del mot corresponent; ja en la part inicial, l'autor esmenta les 'visures' dels segles XVI i XVII (25) com a una de les fonts del seu aplec; en l'esmentat apèndix la frase corresponent de les dites 'visures' és transcrita quan existeix. Hi ha bibliografia (395-397). — J. P. E. [16.449]

Jesús MIRALLES PORCAR, *Parròquia de Sant Bartomeu. Atzeneta del Maestrat. Visites Pastorals. 1602-1688*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (1999 [2001]), 61-123.

Després d'alguna notícia sobre la parròquia posterior a la reconquesta, l'autor innova que l'arxiu parroquial se salvà l'any 1936; un dels seus volums conté actes de visita pastoral dels anys 1608-1763 i resumeix les dades principals sobre rectors, temple, i demografia (64-67). Són transcrites íntegres les actes de visita pastoral dels anys 1602 (68-72), 1605 (72-75), 1609 (75-78), 1614 (79-84), 1617 (84-88), 1621 (88-92), 1624 (92-96), 1630 (96-99), 1634 (99-105), 1637 (105-109), 1654 (109-114); les dels anys 1664, 1666, 1674, 1685, 1686 només són resumides (114-118); la del 1688 és altra vegada completa (118-123). — J. P. E. [16.450]

Josep BAUCELLS I REIG, *Les relacions, adés amicals, adés discordants, entre el monestir de Sant Cugat del Vallès i la Seu Episcopal de Barcelona al llarg de la història*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 5-66.

Exposició, que s'estén del segle XI al XIX, basada en documents ja publicats i en sèries inèdites, tant de l'ADB, *Visitationum* (cf. 13-15), *Regesta communia* i *Monestirs. Sant Cugat*, com de l'ACB, *Libri Antiquitatum* (6-7; cf. 12). Dins la tònica de convivència basculant es concreta un punt conflictiu, el de la jurisdicció (episcopal o abacial) damunt la parròquia de Sant Pere d'Octavià i de les altres situades dins el senyoriu temporal de l'abat (8-11), i compareixen de tant en tant d'altres moments de fricció: entre bisbe i abat de Sant Ponç de Tomeres per l'elecció de nou abat de Sant Cugat, conflicte solucionat pel papa a favor ni de l'un ni de l'altre, ans a favor dels monjos vallesans (16-18); el pleb del 1117 entorn de si el monestir tenia prerrogatives parroquials (baptisteri, p. e.) s'acabà indecís, però amb un reforçament de la jurisdicció directa de la Santa Seu damunt el monestir (18-20); durant el segle XIII el bisbe volgué clarificar fins on arribava l'exempció, decidida per arbitratge del metropolità de Tarragona a favor del bisbe de Barcelona, amb excepció de la parròquia de Sant Pere d'Octavià, situació que es mantingué fins al 1381 (21-28). El 1382 començava un colla-amolla de més de dos segles entre abat i bisbe entorn al dret de visita, normalment i fàctica resolt a favor del primer (29-42); tot el segle XVII i fins al 1739 les relacions es guïaren amb petits entrebancs per una concòrdia del 1606 entre bisbe i abat (43-49; resum de la concòrdia: 45); el 1740 hi havia un terç en discòrdia, l'intervencionisme regalista dels Borbons i llur Patronato Regio, que entre els anys 1740-1761 intervé en les picabaralles acostumades entorn l'exempció, amb algun moment conflictiu com quan el monestir intentà negar que la parròquia de Sant Pere es trobava en el bisbat de Barcelona (45-50); però les fortes despeses que costava la protecció reial desaconsellà de repetir els recursos a la mateixa, sobretot quan les respostes reials no satisfïen cap de les dues parts (50-57); definitivament aquestes seguiren la via de la concòrdia en acceptar i signar el 1788 bisbe i abat el dictamen de dos juristes, ací resumit (60-61); l'oratge era nou i ja féu efecte abans i tot de la dita signatura (61-63; 65). El restant, amb l'extinció del monestir, ja pertany al segle XIX. — J. P. E. [16.451]

Jordi GUNZBERG MOLL, *Crisis agrarias, mortalidad y alimentación en la ciudad y territorio de Barcelona, durante la Alta Edad Media*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 979-1013.

A base d'una àmplia bibliografia (981-984), i de vint documents de Barcelona, ACB, *Libri Antiquitatum* o *Pergamins*, i d'ACA, *Pergamins, Ramon Berenguer I*, en els quals hi ha referència explícita a anys de fam o a moltaldats (1006-1012), completats amb notícies de cròniques, i dades d'epigrafia i d'arqueologia (984), l'autor, després d'haver recordat allò que hom pot saber dels canvis en la relació entre bosc, conreu i ciutat en els segles entorn l'any mil, i de les bases alimentàries d'aquella societat (985-990), ressegueix des del moment de la conquesta de la ciutat per Lluís el Piadós (995), les declaracions documentals de situació personal desesperada per fam o misèria (991), les devastadores ràzzies musulmanes del segle IX (995-996), i de manera cronològica, les notícies dels successius mals anys durant els segles IX-XII (997-1001); l'arqueologia confirma que, comparats amb les visigòtiques, les restes humanes d'entorn l'any mil manifesten una talla entre dos i sis centímetres més curta (1002-1003). — J. P. E. [16.452]

M. Teresa FERRER I MALLOL, *Jurisdicció i control de la navegació a la Ribera i Mar de Barcelona*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 113-133.

Tant els *Usatges* com les *Constitucions de Catalunya*, començant per les de Pau i Treva, col·locaven la mar de Barcelona sota la protecció del príncep, el qual, d'acord amb el Dret Romà era l'únic titular de platja i mar, i exercí les seves prerrogatives a través del veguer o el batlle de Barcelona (114-116) i més tard a través del batlle general de Catalunya (117-120), d'acord amb les normes del *Consolat de mar*. L'almirall, únic per al o als estols de tots els regnes i terres de la corona, tenia jurisdicció exclusiva sobre les naus i els qui treballaven tant a fer-les i adobar-les com a servir-les, però no mancaren conflictes competencials; hi hagué vicealmirall per a cada un dels estats marítims (120-124); també tenien missions judicials específiques els còsols de la mar, creats el 1279 i convertits en consolat el 1348 (124-128), els defensors de la mercaderia (128) i els consellers de Barcelona (129). Hi hagué *Ordinacions reials de la manera de navegar en temps de guerra* de la primera meitat del segle XIV (130-133). La formulació de la normativa és reforçada i il·lustrada amb casos coneguts per documentació ja publicada per Antoni de Capmany i de Montpalau o per l'autora, o encara inèdita a l'ACA, *Reial Patrimoni. Batllia*, o a *Canc., reg.*, com també a l'AHCB, *Arxiu del Veguer*. — J. P. E. [16.453]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Notaries i conflictes entre notaris en les ciutats i viles*, dins «Actes Notariat II», 9-28.

Recordada l'existència de notaris per autoritat diversa (de ciutat, imperials/reials, i apostòlics), l'autor centra la seva exposició en el conflicte creat entre els barcelonins, sobre la base de concessions reials contradictòries, car d'acord amb la cort de Montsó del 1289, Pere III el Cerimoniós confirmava que els notaris reials havien de sotmetre's a l'examen, al qual se sotmetien els notaris de la ciutat (14-15). Tenim en aquestes pàgines descrita l'evolució del problema, que arribà a la creació de dos col·lectius notariais, els de la ciutat i els reials, amb el ben entès que cap dels notaris creats per autoritat reial directa no podia exercir a Barcelona si no se sotmetia a examen específic; és ací aplegada la documentació que acompanyà l'afer fins a darreries del segle XVI, tant la favorable a la dita exigència (14-23), com la que delimitava el camp d'actuació dels notaris reials (24), la que confirmava que la cort del veguer no era tancada als escrivans de Barcelona (25) i la que delimitava el camp dels notaris d'autoritat apostòlica (26). És transcrit el document de Pere III el Cerimoniós declarant exigible segon examen només als notaris creats pel veguer, no als creats per autoritat reial, d'ACA, *Canc., reg.* (27-28). — J. P. E. [16.454]

Josefina MUTGÉ i VIVES, *Documents de cancelleria reial sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1402-1450)*, dins «Misc. Riu», I, 663-682.

[Continuació de les pàgines resumides dins ATCA, XIX (2000), 767, núm. 14.466]. En aquestes tenim regest de vint-i-cinc documents pertanyents als regnats de Martí l'Humà i dels dos primers reis Trastámara. Cinc contenen intervencions reials en plets d'aquella comunitat; un en conflicte entre autoritat reial i eclesiàstica; tres són autoritzacions a capbrevar; i els altres incideixen en la manca d'acord entre corona i pontificat en la provisió de càrrecs monacals (664-671). Segueixen els regests de cada un dels documents (672-680) i la taula d'antropònims que hi són esmentats (681-682). — J. P. E. [16.455]

Lluís MONJAS MANSO, *El estado interior y exterior de los edificios de culto en Cataluña a finales de la Edad Media: la expresión de la pastoral de la decoración*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 207-250.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 514-534, i 725-726, núm. 12758]. Els edificis de culte de Catalunya es limiten als de les parròquies del Baix Llobregat i llur situació interna i externa és coneguda gràcies a les actes de visita pastoral dels anys 1414, 1421 i 1425, conservades a l'ADB, *Visitacionum*. L'autor aplega les dades que aquesta font li proporciona i les presenta agrupades en els principals punts en què es concentrava la visita: estat de l'edifici del temple, del cementiri, del campanar i les campanes, de la reserva eucarística, de les fonts baptismals i dels sants olis, de l'altar major i dels altres, de la roba i els objectes de culte, entre els quals hi ha els llibres, en general els litúrgics, i només per excepció, algun d'altre, com una *Bíblia* i *Flos sanctorum*, aquest en català, a Santa Eulàlia de Provençana (241). Les dades i les conseqüents prescripcions són reduïdes a nombre de taules i de quadres sinòptics. — J. P. E. [16.456]

Jorge GUNZBERG MOLL, *Los notarios de Barcelona en la Corte de Alfonso el Magnánimo. Embajadas y actividad laboral en Nápoles*, dins XVI Congreso Corona, I, 919-932.

La documentació ja publicada per autors diversos, i en particular per Josep M. Madurell i Marimon, permet a l'autor de resumir les notícies sobre les onze missatgeries trameses per la ciutat al rei (919-921), amb motiu de les quals alguns dels enviats practicaren l'ofici de notaris (922-923); un d'ells, Antoni Vinyes, destaca per les informacions que tramet en les seves lletres (924); a Nàpols foren atorgades prerrogatives importants a la ciutat de Barcelona: construcció de port, batiment de croats, competències del Consolat de Mar, fundació de l'Estudi General (925). L'activitat dels notaris barcelonins a Nàpols és coneguda per nombre de protocols conservats (926 i 931-932); catorze dels dits notaris són recordats nominalment (928-931). — J. P. E. [16.457]

Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA, *La protocol·lització de la conflictivitat familiar a l'inici de l'època moderna*, dins *Actes Notariat II*, 343-354.

L'autora es fixa en la conflictivitat entre famílies d'estatut social elevat per propietats de terra (344, nota 7), coneguda per les concòrdies dels anys 1500-1650 (348 i nota 20); analitza els elements integrats en actes diversos de concòrdia i llur evolució (346-348), i observa que amb el segle XVII compareixen llibres notariais exclusius per a concòrdies (349). Són font tant per a conèixer la conflictivitat com un dels camins de pacificació social dins l'entrellat jurídic d'aquell moment (350-351). N'és transcrita una del 1624 entre uns Copons i uns Fivaller, emparentats, de Barcelona, AHPB, *Miquel Amell. Llibre de concòrdies i capítols matrimonials* (352-354). — J. P. E. [16.458]

Doris MORENO, *Redes clientelares e Inquisición en la Barcelona de Felipe II*, dins *Felipe II*, IV, 43-62.

Tres temes: 1. atès que la Inquisición Española fou un poder més, quina participació hi pogueren tenir els catalans de la segona meitat del segle XVI; 2. anàlisi sociològica del personal burocràtic del tribunal i vies d'accés als càrrecs; 3. el familiar i la seva funció de tascó jurisdiccional (44). L'autora es basa en la documentació de Madrid, AHN, *Inquisición. Lligalls*, completada amb la de l'AHPB. El poder de la Inquisición Española s'estengué de l'inicial tema de puresa de fe, a una sèrie de comportaments considerats immorals i a tota la jurisdicció damunt tot el personal del mateix Sant Ofici, i tot de forma discrecional, cosa que topava amb les *Constitucions de Catalunya*; les autoritats procuraren d'arribar a una concòrdia que delimités camps, però el parer dels inquisidors a Catalunya era que «...esta gente... tienen necesidad de una cara de hierro para resistirlos» (47). Essent els inquisidors en general forasters, l'anàlisi sociològica es limita als 'oficials', de posició intermitja, recrutats entre cavallers ciutadans honrats, juristes, mercaders i notaris (49), sobretot per tres camins: herència, dot i favor reial: els Sorribes, procedents de Berga el 1546 i el 1628 insaculats per a la conselleria terça de la ciutat de Barcelona, poden servir de cas paradigmàtic (49-57). Els 'familiaris' passaven de 783 el 1567 a 847 el 1600 (58), predominaven els mercaders, considerats particularment seriosos: cercaven en la familiaria les exempcions legals i la protecció del Sant Ofici (58-63). — J. P. E. [16.459]

Jaume DANTÍ I RIU, *Oligarquía urbana i hisenda local a Barcelona al segle XVI*, dins *Felipe II*, II, 345-361.

Objectiu de l'autor: «aprofundir en la connivència de l'oligarquia barcelonina en les dificultats de la hisenda local manifestada en la insuficiència dels successius redreços que el propi Consell de Cent endegava en el segle XVI» (345-346), i en concret «l'estudi dels tipus de negligència que el consell permetia, de la participació en els arrendaments d'imposicions de la ciutat de membres de les famílies que composaven l'esmentada oligarquia, així com de les irregularitats que es detectaven en els processos de visita a la mateixa administració» (346), a base d'estudis anteriors i de seccions diverses de Barcelona, AHCB, *Mss.*, *Dietari de l'antic consell barceloní*, *Consejlers*, *Diversorum*, *Consell de Cent. Deliberacions i Ordinacions*, i *Lletres closes*, que permeten a l'autor d'exposar els casos successius de mala administració demostrats pels també successius intents de redreç, la successió dels quals demostra llur inutilitat, i les manipulacions que permeteren als membres de l'oligarquia ciutadana d'assegurar-se llocs en el Consell (348-349) i tota mena d'intervencions en el Racional o en la Taula de Canvi de la Ciutat, ultra les inversions en el deute de la mateixa o els arrendaments d'impostos. — J. P. E. [16.460]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Oposición del rey Felipe II a la implantación y expansión de los franciscanos capuchinos*, dins *Felipe II*, II, 205-218.

La primera part d'aquest article exposa la contradicció entre la negativa de Felip II a la implantació del nou orde religiós i el favor que aquest trobà entre les autoritats de Barcelona, actuant d'acord amb llurs prerrogatives; el resultat fou no sols la fundació de convents per tot Catalunya, ans encara l'expansió pels altres estats de la corona catalanoaragonesa, malgrat l'oposició d'altres famílies franciscanes (210-214). La segona part de l'article conté transcripció de tres lletres, conservades a Barcelona, APCaputxins de Catalunya, *Civils*, dels Diputats de la Generalitat de Catalunya a Felip I (II de Castella) i a membres del consell reial, totes del 7 de juliol del 1584, intentant de contrarrestar la campanya dels altres franciscans contra l'establiment de caputxins (215-218). — J. P. E. [16.461]

Josep PELLICER I BRU, *Les monedes del segle XVII amb marques B - A, encunyacions de la Seca de Barcelona o de Burgos?*, dins «Gaceta Numismática», núm. 138 (septiembre 2000), 51-58.

La qüestió afecta les «peces d'or de tipus provincial o metropolitana B - A, a martell, ... atribuïdes fins ara a la seca de Barcelona» (51), les quals, un cop analitzades i ateses les informacions que les afecten en les *Rúbriques de Bruniquer* (54-55), són atribuïdes per l'autor a la seca de Burgos (57-58). — J. P. E. [16.462]

Josep PAVIA I SIMÓ, *Calendari músico-litúrgic de la Catedral de Barcelona, finals del s. XVII-inicis del s. XVIII*, dins «Anuario Musical», 55 (2000), 99-153.

Davant les partitures conservades a l'ACB l'autor es pregunta a què responien, i la resposta ve del *Manual del cabiscol* per als anys 1682-1729, del mateix arxiu, la taula de capítols i annexos del qual és transcrita (100-101); segueix la indicació de les funcions de cada un dels obligats al cor en relació a les parts cantades de la litúrgia (cabiscol, succentor, domers, dormitorer: 102-104); la classificació de les celebracions litúrgiques d'acord amb la major o menor jerarquia de festes, fèries o dies de sants (104-126); les particularitats litúrgiques de la Seu de Barcelona, des dels horaris de les hores canòniques fins a les pregàries per pluja o serenor o a esdeveniments particulars (126-136). És transcrit al final el *Cbalendari de tots los mesos y dias del any en què se asseñala en cada diada en particular la solemnitat que li correspon...* (136-153). — J. P. E. [16.463]

Lluïsa RODRÍGUEZ MUÑOZ, *La Iglesia de Santa Marta: Un ejemplo de la arquitectura barcelonesa de la primera mitad del siglo XVIII*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 95-112.

Estudi de l'activitat de Josep Juli i Fabregat, autor del projecte i de la taba del nou Hospital d'En Pere Desvilar, enderrocant el que havia arribat dels temps fundacionals (començaments del segle XIV) per trobar-se en zona destinada a les casernes borbòniques de la Ciutadella; la construcció del nou tingué dues etapes, d'acord amb les possibilitats econòmiques, escasses: 1735-1739 (100-102) i 1743-1754 (103-106). Els projectes eren ja influïts per les idees de les Acadèmies militars borbòniques, en particular de la de Matemàtiques. Les etapes i altres detalls de la construcció, en particular els de la façana i del retaule principal (106-110) són coneguts per l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, *Documentació de l'Hospital Desvilar*, completada amb la de l'AHCB, *Acords Municipals*, i ADB, *Communium*. Els nous hospital i església foren víctima de la reforma viària de Barcelona els primers anys del segle XX. — J. P. E. [16.464]

Isabel LOBATO FRANCO, L'amigable composició. *La negociación de la insolvencia y la quiebra mercantil en la Barcelona del siglo XVIII*, dins *Actes Notariat*, II, 291-311.

No abunden els estudis de l'activitat mercantil vista des de la situació dels perdedors; l'autora, resumides les normes del dret comercial català sobre abatiments o fallides comercials (294-295), concentra l'atenció en els casos barcelonins documentats a Barcelona, AHPN, *Miquel Cabrer i Sebastià Prats*, dels anys 1729-1770, en els quals ha localitzat una trentena de documents sobre insolvents i impagats (296), vint dels quals són resumits en quadre sinòptic (300-302); aquella situació comportava inventaris o memorials de béns dels abatuts (298, nota 19: llista de memorials); hom arribava, tant que era possible, a una amigable composició (299), en la qual era bàsica la intervenció de terceres persones, normalment familiars (303-306). Aquests documents contribueixen al coneixement de l'economia catalana del XVIII entre d'altres raons perquè els acreedors sovint es repeteixen. — J. P. E. [16.465]

Jordi BASSEGODA, *El VII Centenari de la Seu Gòtica de Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 353-365.

Estudi de caràcter històric, basat en documentació ja publicada, on és transcrit el contingut de dues làpides de pedra col·locades a banda i banda del portal de Sant Iu de la Seu barcelonina, sense desenvolupar les abreviatures de l'original llatí. L'autor fa referència a la transcripció que n'havia donada Pi i Arimon i a les crítiques que aquest havia fetes a transcripcions anteriors. — J. de P. [16.466]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Llibre de la Mare de Déu del Portal patrona de Batea*, Batea 2000, 398 pp. Localitzats i descrits terme i població de Batea (27-42), és resumida l'advocació de Mare de Déu del Portal, documentada en el segon decenni del segle XV, incidentalment el 1413 i de forma directa el 1417, en què haurien obtinguda l'aprovació reial els *Capítols de la confraria de la Mare de Déu del Portal* (164-173); seguirien determinacions de visita pastoral, com la que el 1428 encarregava als responsables de la confraria l'administració dels béns de l'hospital de la vila (110-113), de la qual són transcrits les *Ordinacions del 1770* (115-116); no mancaren prescripcions relatives al culte (77-79); el 1739 Roque Alberto Faci en el seu *Aragón, Reyno de Christo...* destinava una pàgina a la Mare de Déu del Portal, ací transcrita (175). Moltes d'aquestes pàgines són dedicades a les vicissituds dels segles XIX i XX i a la reproducció de texts d'aquests dos segles (176-385). — J. P. E. [16.467]

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *Els canvis senyoriais a Bellver de Sió i Mont-roig durant els segles XIII i XIV: dels Alemany als Mur i als Queralt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», núm. 13 (2000), 26-43.

Fins al segle XIX ambdós pobles pertanyien al mateix senyoriu; el primer conegut, per donació de Jaume II el 1296, és el de Ramon Alemany, senyor de Guimerà; hi ha ací notícies de la seva col·laboració amb el rei Jaume i de les disposicions testamentàries. Els Anglesola, ja presents abans, tornen a ésser documentats com a senyors el 1328; el 1368 ho era Dalmau de Mur, per herència femenina, i pel mateix camí el 1378 els Queralt, que el posseïren mentre foren vigents els drets senyoriais. Aquesta trajectòria es basa en els fons Queralt de B, BC, *Arxiu*, i *ACA*, *Cases senyoriais*. Les dades són reduïdes a arbres genealògics dels Alemany, Puigvert i Mur. Són transcrits en apèndix l'arranjament de béns i drets senyoriais entre els esposos Dalmau de Mur i Constança de Carcassona, del 1367, i el testament del dit Dalmau, del 1375, ambdós del *Fons Queralt* de B, BC, *Arxiu* (34-41). — J. P. E. [16.468]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Paleotoponímia de Benassal, la Tinença de Culla i Ares*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 667-725.

Aquest aplec de topònims comença amb la delimitació del territori en la documentació medieval, de la qual són transcrits els fragments relatius, els quals, per la part d'Aragó assenyalen com a límits Alcanyis, la Comunitat de Terol, Cantavella, Linares, Mosquerola i Nogueruelas (670-672) i per la del Regne de València, Vilafermosa, l'Alcalatén, la Serra d'En Galceran, les Coves de Vinromà, Morella/Catí i Ares (673-675). Un recull semblant aplega les indicacions de delimitacions interiors (675-681), els topònims de les quals són col·locats en ordre alfabètic, il·lustrats (681-695) i assenyalats en mapa de la contrada (698). Segueixen sis documents transcrits d'ACA, de Madrid, AHN, i de València, ARV, datats entre el 1203 i el 1405 (699-709); i un segon apèndix dedicat a exposar la situació del Mall fins a la seva agregació a Mosquerola, amb vint-i-quatre nous documents dels anys 1284-1322, de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc. reg.* (709-722). Hi ha bibliografia (722-725). — J. P. E. [16.469]

M. CRUSAFONT I SABATER, *Troballa dels Cingles de Bertí*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 168-170.

M. CRUSAFONT I SABATER, *Troballa del Bruc*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 171-174.

En ambdós casos es tracta de moneda falsa del temps de Felip II de Catalunya i de Carles II o de l'Arxiduc Carles, respectivament; entre els elements copiats hi ha les inscripcions en general de moneda barcelonesa i en un cas d'aragonesa. — J. P. E. [16.470-16.471

Marc SUREDA I JUBANY, *La Congregació dels Dolors de Besalú. Venerable Congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Besalú*, Olot, Ajuntament de Besalú i Diputació de Girona 1999, 235 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [16.472

Ramon MIRÓ, *La Inquisició, del testimoni a l'acció, la moderació i l'abús*, dins «Quaderns de El Pregoner de l'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 13 (2000), 21-52.

Recordats els estudis recents sobre inquisició en general i sobre la Inquisición Española a Catalunya, l'autor, aprofitant d'una banda les dades ofertes per Juan Blázquez Miguel [cf. ATCA, XII (1993), 507, núm. 8207; i XIV (1995), 366-367], i de l'altra les trobades per ell a Cervera, AHC, *Fons Dalmases*, sobretot en el *Regestrum Sancti Officii Inquisitionis, districtus Cerverarie*, corresponent als anys 1632-1663, ens informa de les activitats de la dita Inquisición en el ròdol entorn Bellpuig, de Balaguer a les Borges Blanques i de Santa Coloma de Queralt a Lleida (22, nota 3). La documentació inquisitorial ceriverina, ací transcrita, conté una llista de dubtes jurídics que la Inquisición Española, els seus oficials i familiars, presentaven davant les *Constitucions de Catalunya* (38-39); segueixen les anotacions del 1509, que permeten de veure les tres novetats que la dita Inquisición comportà a nivell local: l'haver d'assenyalar per a ara i al futur ,lloc per a cremar' (40) els heretges, que fou «detràs la ribera o gobina dels blanqués, que vulgarment se diu lo Prat del rey, allà cerqua o lo més prop de la aygua o torrent..., a fi que l'aygua se'n port tot aygu-avall» (41); el d'haver de preparar un cadafal a la Plaça del Blat per als autos de fe (43-46); i la imposició de la llengua castellana en la documentació oficial de la Inquisición Española (47). Després es presentarien els conflictes i la consegüent cacera de pretesos bruixots o bruixes (48-50), i els relatiu als familiars de la mateixa Inquisición per deutes impagats (50). — J. P. E. [16.473

Josep M. PLANES I COSTA, *Estructura laboral i aspectes socials de Bellpuig en els anys 1575-1577*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'Estudis», 13 (2000), 53-74.

L'autor ha aplegat en tres volums notarials de Bellpuig pertanyents als anys indicats en el títol, ara a Cervera, AHC, *Fons notarial. Antoni Joan Mestre*, els noms dels cent quaranta-cinc actuants (llista nominal: 56-60), que no són tots els habitants de la vila, ans els dels qui aquells anys anaren a cal notari i, malgrat les pèrdues del paper, encara són legibles; també hi ha llista d'oficis, predominantment pagesos (66), i de noms de pila, els més comuns dels quals eren els d'Antoni, Francesc, Jaume i Pere (67-68). També trobem aplec de notícies entorn els cognoms portats per les famílies més influents en la vida col·lectiva vilatana (70-73). — J. P. E. [16.474

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre la fabricació d'un orgue per a l'església parroquial de Bellpuig (1686-1688)*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 13 (2000), 17-20

Quatre documents, ara a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, ací transcrits (18-20), donen fe de la recepció de l'orgue fabricat els anys indicats en el títol, dels pagaments ja efectuats i de

l'acord de completar el pagament definitiu un cop el dit orgue haguès estat reafinat. Gairebé un segle després, el 1764 la comunitat de preveres en contractava un altre. — J. P. E. [16.475]

Josep RECASENS LLORT, *Blancafort, a partir dels noms passats i presents* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, IV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 158 pp.

Bàsicament aquestes pàgines són llista alfabètica dels topònims del terme de Blancafort (Conca de Barberà) (33-158), de cada un dels quals és indicat el fet d'ésser documentat, la majoria de les vegades ja abans del 1801, en algun dels arxius o dels registres o manuals de protocols indicats en les pàgines inicials (13-15). Precedeix una descripció tant literària (23-27) com cartogràfica (19-21) del terme i segueix una llista de llocs d'anomenada, de noms de casa, de partides de terra i de poblacions veïnes (155-157). — J. P. E. [16.476]

Jesús RODRÍGUEZ BLANCO, *La reconstrucció del 'Llibre dels actes, privilegis i escriptures pertanyents a la Universitat i comú de la vila de Calella fet pel notari Joan Boscà en 1564'*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri I), 65-77.

Calella havia tingut el seu *Llibre de privilegis* obra del notari Joan Boscà, ara dissortadament perdut; la petja deixada pel dit notari en l'AM de Calella, *Pergamins* (65, nota 3), ha facilitat el camí vers el *Llibre...*, les rúbriques del qual han pogut ésser reconstruïdes gràcies a les transcripcions d'Albert Giol Galceran (68-69), que també permeten de resumir els vint-i-quatre documents d'aquell recull (68-86), al final cronològicament ordenats del 1327 al 1568 (76-77). — J. P. E. [16.477]

Andreu GALERA I PEDROSA, *Els Ros de Garrigosa: entorn les relacions entre l'oligarquia de la vila de Cardona i l'alta burgesia barcelonina (segles XII-XV)*, dins «Misc. Riu», I, 591-615.

L'escorcoll dels arxius de Cardona (AHM i AParroquial); de Solsona, ADioçesa; de Barcelona (ACB, AHPB, i de la BC), ha permès a l'autor de resseguir la trajectòria dels Garrigosa/Ros des del moment en què compareixen a Cardona el 1191; a mitjan segle XIII és documentat llur alberg, que donava nom al carrer (595), i d'altres béns a la vila o a pagès (596-599). En el terç decenni del segle XIV ja eren ciutadans de Barcelona, on havien constituït societat mercantil, i el 1333 un d'ells, Berenguer, era membre del Consell de Cent (603-605); al cap de poc arribaria l'entroncament matrimonial amb els grans noms de la burgesia barcelonina com els Dusai o els Desbosc, i l'extensió de la influència, ara a la Generalitat en els primers anys Trastámara (606-609); després serien gairebé tots bigaires, i en la Guerra contra Joan II es posarien a favor de les institucions de la terra (610-613). Hi ha arbre genealògic (615). — J. P. E. [16.478]

Pedro LÓPEZ ELUM, *La ocupación de los castillos valencianos después de la conquista cristiana del siglo XIII*, dins «Misc. Riu». I, 267-277.

A base de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, tant publicada com inèdita, i dels *Llibres del repartiment*, l'autor personifica en el cas de Dénia (ja estudiat per ell) el resultat del colla-i-amolla entre la corona, que volia enfortir els castells fent assentar els immigrants en les seves faldes, i aquests, que preferien les alqueries de les planes; també es refereix a Castelló, estudiant les concessions reials en la zona (269), i creu que la decisió del 1251 fent deixar el castell i poblar el pla és explicable per les relacions de Jaume I amb l'infant Pere de Portugal (272); solucionat aquest punt, el rei el 1272 intentà la repoblació del castell, en el qual era previst un 'raval' habitat, no repoblat per sarraïns ans per cristians (274-276): era el 'saxum [= saxum = roca o rocam] Castilionis' (276-277). — J. P. E. [16.479]

Carles RABASSA I VAQUER, *L'extensió del regadiu de Castelló durant la Baixa Edat Mitjana*, dins *Rural ramadera*, 617-649.

La sèrie de *Llibres de la peita*, de Castelló, AM, ha estat parcialment utilitzada per a reconstruir l'agricultura castellonenca dels segles XIV i XV (618-623); l'autor es proposa de quantificar l'extensió de l',Horta vella', definida pel dret a regar amb les aigües del riu de Millars; tenia unes 2.250 Ha. No hi ha cap notícia de la situació del regadiu en temps islàmic, però és documentada immediatament després en la *Carta de poblament de Benimabomet* del 1239 i en les donacions incloses en el *Llibre del repartiment* (624-625); seguiria el 1307 la primera distribució de les tandes de reg (629-635), precedida del primer sogueig de l'horta, que tenia 1.731'31 Ha. (636-637: quadre amb l'extensió del regadiu de les altres tres viles de la Plana: 638); el 1347, el comte de Ribagorça en sentència arbitral determinava el repartiment de l'aigua del Millars entre les quatre viles de la Plana (628). D'altra documentació posterior permet a l'autor d'arribar a la conclusió que la superfície cultivada dins el terme de Castelló era en la segona meitat del segle XV de 3.400/3.500 Ha., i que l'horta representava «més de la meitat de l'espai total roturat» (646). — J. P. E. [16.480

José SÁNCHEZ ADELL, *La ganadería medieval en Castellón de la Plana. Materiales para su estudio*, dins *Rural ramadera*, 721-781.

José Ángel SESMA MUÑOZ, Germán NAVARRO ESPINACH, *Herbajes de ganados valencianos en tierras de Teruel (siglo XV)*, dins *Rural ramadera*, 783-801.

Els afers de ramaderia han deixat petja abundosa en sèries diverses de l'AM de Castelló de la Plana, sobretot en la de *Llibres de consells*, també en d'altres com els *Pergamins*; l'autor els aplega en els capítols de pastura dins el terme, amb particular presència dels drets de la ciutat de València (721-740; drets de València: 734-740), relacions amb el termes veïns (740-758: Almassora, Borriol, Onda, Montornés i Morvedre) i les particular amb llocs de Terol (758-779). Les dades tenen en general la forma de decisions del consell, consignades en el *Llibre* corresponent i transcrits sovint íntegres, altrament en registre, o de documents, nombre dels quals són també transcrits sencers, tot i llur llargada. Hi ha bibliografia (779-781).

El segon títol, encara que d'abast general, posa atenció particular a Castelló. Recordats estudis anteriors sobre el tema, els autors assenyalen llur aportació: «dos documentos excepcionales...: las cuentas de los herbajes de los ganados del reino de Valencia y de otras partes... los años 1462-1466 (documento n.º. 1) y 1469 (documento n.º. 2)» (786-787), transcrits de Terol, AM, *Concejo. Manual de Actos*, respectivament en les pàgines 792-799 i 799-801; la dada que els autors consideren més interessant és la xifra exacta de caps en cada ramat, que, amb la data, el nom del propietari del bestiar, el nombre de caps i la quantitat pagada per l'herbatge han estat reduïdes a quadre sinòptic (787-788). — J. P. E. [16.481-16.482

Pau VICIANO, *Els cofres del rei. Rendes i gestors de la batllia de Castelló (1366-1500)*. Pròleg de Guy BOIS (Recerca i pensament, 12), Catarroja-Barcelona, Editorial Afers 2000, 200 pp.

En l'economia de la corona, les entrades procedents de béns patrimonials superaren les de la fiscalitat pública recent (21-22); el 1417 Castelló hi aportava 17.700 sous (29); després de diversos senyors, finalment el 1366 la vila tornava a la corona. Des d'aquell moment i fins al començament del segle XVI, l'aportació castellonenca a l'erari reial consta a València, ARV, *Mestre Racional, Batllia i Canc.*, i a Castelló, AM, *Llibres de consells* i *Llibres de vâlues de la peita*, completats amb l'Arxiu del Patriarca, *Protocolos*, i per Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (187-188), i els seus resultats econòmics, tant en absolut com en gràfiques relatives, consten en les pàgines d'apèndix (163-178), de la mateixa manera que tenim un resum del sistema comptable aplicat en els registres del Mestre Racional (40-43). El bloc central del treball (inicialment tesi de llicenciatura: 15) s'enceta amb la presentació sistemàtica de les fonts diverses de percepció numèrica (45-74) i que, vistes de més a menys, eren el ,terç delme' (encara que a Castelló era la meitat), la peita, la cena,

les regalies i un grup d'altres percepcions menors, ací explicades tant en el seu origen històric i legal com en la respectiva rendibilitat i forma de percepció, que podia ésser directa o per arrendament a un col·lector (46). En el segle i mig estudiat, la suma dels tributs en general baixà d'uns 20.900 sous de mitjana els anys 1372-1374 a uns 13.200, també de promig, els anys 1498-1500 (76), exceptuades les escrivanies, que augmentaren perquè el 1423 els establiments foren substituïts per arrendaments a curt termini, i així saltaren de 27 sous a 500 i seguiren creixent durant tot el segle (81-82); i si la disminució global de les rendes no sembla que tingués gaire a veure amb la devaluació de la moneda (84-85), sí que fou paral·lela i resultat de la minva de població castellenca, que passà d'un miler de focs el 1350 a menys de 500 el 1499 (86-90), i de la devaluació del preu del gra (el cafís de forment valia quaranta sous el 1372 i la meitat la dècada del 1490, alhora que el d'ordi baixava de vint a deu en el mateix període (91-99). El gestor local dels drets reials era el batlle (= baiulus) i en la seva absència o impossibilitat, el lloctinent, que a Castelló fins al 1466 eren prohoms de la vila, pertanyents a aquell 10% de la població que es dedicava a la mercaderia o a professions liberals i pertanyia a l'estrat social superior; després s'instaurà l'absentisme, amb titulars que ni vivien a la vila. De més a més, només en pocs casos el batlle era el perceptor directe dels drets reials [potser en el dels establiments de terres o edificis?], car el terçdelme era recaptat per arrendataris i els serveis públics de molí, forn i carnisseria eren atribuïts al millor postor, cosa que, durant la primera meitat del segle XV, es concentrà sovint en Domingo Dolç (103-124). El darrer capítol és dedicat a *La gestió dels batlles* (124-154): atès el descens demogràfic i econòmic, causant del de les percepcions reials i del dels salaris dels oficials reials (138-140), calgué cercar correctius en la percepció i en els seus possibles abusos, que, però, només donaren algun resultat positiu en els censos d'algun molí i en el d'una escrivania (130-132); d'acord amb la línia general de percepcions, les despeses per pagues o jornals també baixaren d'uns sis-cents a uns tres-cents cinquanta sous (140); globalment, les despeses per càrrecs, jornals, costos d'administració i inversions en obres havien passat d'uns sis-cents a uns set-cents sous entre el 1366 i els darrers anys del segle XV (141). Altra font de despeses fou la paga i la lluçió de censals creats en els moments difícils de la segona meitat del segle XIV, els quals, gràcies a una operació que implicava l'administració municipal, eren progressivament liquidats en començar el segle XV (143-149); i no mancaren els problemes i àdhuc els conflictes entre els molts implicats en els drets reials (150-154). El cas de Castelló confirma que formar part del realenc era garantia d'estabilitat i d'un tracte acceptable. Hi ha llista dels emfiteutes o arrendataris de les rendes de la batllia (178-186) i bibliografia (188-198). — J. P. E. [16.483

Concha DOMINGO PÉREZ, *El territorio interior de Castellón: femenino rural*, dins *Rural ramadera*, 349-370.

Només les primeres pàgines entren en la present bibliografia, car reporten amb transcripció textual, allò que Anton Josep Cabanilles deixà consignat en les *Observaciones sobre la historia natural...del reyno de Valencia* del 1795 sobre la feina de les dones i la seva consistència econòmica en la comarca de Morella i en general en la muntanya al nord de la Plana (350-353). — J. P. E. [16.484

María de los Dolores MATEU IBARS, *Consideraciones sobre el culto y arte de san Vicente en Cataluña. La hagiotoponimia de san Vicente Mártir según fuentes arquitectónicas del románico catalán*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 343-370.

Pàgines definides per l'autora d'«avance de la completa hagiotoponimia de San Vicente en Cataluña» (344), la qual, ultra els monuments arquitectònics, també s'ha servit de fonts manuscrites, en particular de l'ACB. Comença recordant els treballs recents sobre el tema del culte a sant Vicent màrtir tant d'ella com d'altres, entre els quals destaquen els d'Àngel Fàbrega i de Victor Saxer (344-350), les fonts escrites des de l'Alta Edat Mitjana de Catalunya i les representacions pictòriques de cada un dels passos de la vida i sobretot del martiri (351-352); la indicació de les principals esglésies a ell dedicades, d'entre les quals destaca Sant Vicenç de Cardona (354-358),

conduïx a la llista de totes, primer per comarques i després per rigorós ordre alfabètic (359-364). Les darreres pàgines són dedicades a informació bibliogràfica i documental (365-367). — J. P. E. [16.485

Antoni RIERA I MELIS, «*Transmarina vel orientalis especies magno labore quaesita, multo precio empta*». *Especies y Sociedad en el Mediterráneo Nordoccidental en el siglo XII*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 1017-1087.

La ‚Mediterrània occidental‘ significa el territori que va del Rose a l'Ebre, és a dir Languedoc i Catalunya, entre el 1098 i el 1229, temps en el qual la desfeta de Muret desembocà en el tractat de Corbelh del 1229 (1017); el mot ‚espècies‘ és pres en sentit estricte (1019); l'època de plenitud del sistema feudal (1020-1025) havia creat una nova classe, la dels senyors, en la qual els *Usatges* distingien quatre plans, dos per a l'alta (vescomtes i comtors) i dos per a la baixa noblesa (varvasors i cavallers) (1025-1028). L'arribada d'espècies, facilitada per les expedicions de Croada, era assegurada pels estols italians, provençals, occitans i catalans; i el mercat real és conegut per Barcelona, ACA, *Canc. Pergamins*, i les seves dades són concentrades en quadres sinòptics per a la casa reial (reina, rei i comte Sanç de Provença: 1031-1040), per a la noblesa (Guillema de Montcada, i estada d'un grup de tarragonins a Cervera: 1041-1049), per a l'alta clerecia (metropolità de Tarragona i bisbe de Lleida: 1049-1064), als monestirs (1065-1075), i als camperols (1075-1078). Essent un producte d'importació i car, prestigiava tant els qui se'n podien plevir com les mateixes espècies (1079-1086). — J. P. E. [16.486

Flocel SABATÉ I CURULL, *La Governació al Principat de Catalunya i als comtats de Rosselló i Cerdanya*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 12 (1999), 21-62.

La base arxivística d'aquestes pàgines ja és coneguda dels nostres lectors (21, nota 1) [cf. ATCA, XX (2001), 932, núm. 15.916]. El primer apartat repassa les formes diverses de representació del sobirà a Catalunya des de Jaume I a Martí l'Humà, d'entre les quals destaca la del governador de Catalunya (21-28). L'autor dibuixa les funcions dels seus col·laboradors a base de casos documentats, en primer lloc per als del Principat de Catalunya: vicesgerent o portantveus del governador general (28-31), lloctinent de l'anterior i components de la seva cort de justícia: assessor, procurador fiscal, escrivà, advocat fiscal dels pobres, collidor o receptor de drets (32-35); a continuació els càrrecs paral·lels per als comtats de Rosselló i Cerdanya (36-42). El següent apartat fita la col·laboració en la tasca governativa i administrativa del sobirà, sempre a base de casos concrets documentats tant per al Principat com per als Comtats (42-46). A partir de les mateixes fonts, les pàgines següents recorden la relació de les poblacions amb les dites instàncies de l'administració reial (47-52), que els senyors jurisdiccionals acusaven d'invasora dels atributs senyorials (52-54). Els darrers temps medievals assistiren a algunes modificacions: exigència de ciutats i senyors que els oficials reials superiors juressin les *Constitucions de Catalunya* i els privilegis locals; encàrrec momentani de vicesregències per a afers concrets; lloctinència particular de la reina Maria per a Catalunya; i el pas decidit vers els virreis en la segona meitat del segle XV (55-62). — J. P. E. [16.487

Antoni SIMON I TARRÉS, *El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials*, dins *Felipe III/1*, 79-98.

L'autor es proposa mesurar i valorar el pes de la immigració gavatxa en el creixement demogràfic de Catalunya durant el segle XVI i esbrinar els processos d'integració d'aquella població forània en la societat catalana. En el primer punt, la consciència d'eufòria manifestada en textos de darreries del s. XVI contrasta amb la de prostració de cent anys abans (80); i si la comparació entre les dades de fogatges fins al 1515 i el cens del bisbat de Vic 1626, dona un creixement

del 100%, l'establerta en les anotacions de baptisme de vuit parròquies catalanes entre la dècada 1521-1530 i la de cent anys després certifica un creixement que supera quelcom el 50% (81-82); causes? Una combinació de factors que inclou immigració francesa, descens de les crisis de mortalitat, estímul de natalitat i nupcialitat (83-88). La integració d'aquesta allau de gavatxos en la societat catalana és tema no tan clar com el de llur quantificació, però l'autor considera que fou afavorida, ultra pel veïnatge lingüístic, per un ràpid i intens mestissatge amb la població autòctona, la ràpida inserció en el món del treball, i una bona integració en la vida parroquial i religiosa en les comunitats (90-93); no mancaren elements de refús com la malfiança bàsica envers el gavatx, francès, major en èpoques de conflicte amb França (sobretot als Comtats) o per sospites de contaminació amb hugonots, de connivència amb escamots de bandolers o per tendència a brui-xeria (aquesta es plasmà en les cobles de la *Història meravellosa del sabbat de les bruixes i bruixots* (94-97). — J. P. E. [16.488

X. SANAHUJA ANGUERA, *Rals i croats catalans del segle XVI*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 95-130.

La manca de monedes encunyades per sobirans posteriors a Ferran II acaba d'ésser explicada per la constatació documental que el 1584 «encara es batién croats a Barcelona... amb el retrat de Ferran el Catòlic» (97). L'autor reconstrueix les vicissituds i redueix a quadres sinòptics les dades tècniques de les emissions tant de Barcelona com de Perpinyà, valent-se de vint-i-set documents, en general ací transcrits, datats entre el 1460 i el 1598, de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent, Registres de deliberacions, Lletres closes i Ordinacions*; i de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Llibre de seguretats de la Ciutat de Lleida i Consells generals*. — J. P. E. [16.489

Bernat HERNÁNDEZ, *La fiscalidad en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVI*, dins *Felipe II, I*, 529-554.

En l'estudi de la fiscalitat pública a Catalunya, l'autor es concentra en l'aplicació del concepte de 'pressió fiscal' esbrinant les repercussions socials d'unes estructures d'hisenda que cresqueren durant aquest període, amb l'exigència que 'cada província pagui les seves despeses' per mitjà de la percepció del quint a les hisendes municipals, d'una crítica i intent de revisar la gestió de la Generalitat de Catalunya i d'una proposta de millor administració directa del patrimoni reial, a la qual respon el *Liber Patrimonii Regii*, començat el 1582 (535-538). L'autor basa les seves reflexions en documentació inèdita, entre d'altra, de l'AHCB, *Consell de Cent* (534, nota 2), en un text també inèdit de Gaspar de Pons, *Exposició de los puntos que se tocaron...* (536-537) i en un fascicle intitulat *Liber de iuribus et tributis Generalitatis Cathaloniae...*, imprès els primers anys del segle XVII i conservat a l'ACA, *Generalitat* (538, nota 9). La secció següent recorda els tres capítols dels ingressos de la Generalitat: els impostos sobre el comerç i sobre la fabricació de productes tèxtils, i el de galeres, que arribaren al màxim d'ingressos en el darrer decenni del segle XVI, i resumeix les constants propostes de revisió en la forma de percebre'ls, atesos els abusos, cosa que obligà a plantejar-se llur licitud moral, confirmada el 1610 per una junta de teòlegs, de la qual nasqué l'esmentat *Liber de iuribus...* (539-548). Les darreres pàgines indiquen casos d'implicació de grans negociants en les finances tant de la Corona com de la Generalitat de Catalunya per mitjà de préstecs amb elevats interessos (550-551). Hi ha bibliografia (552-554). — J. P. E. [16.490

Pere MOLAS I RIBALTA, *La noblesa catalana a l'època de Felip II*, dins *Felipe II, II*, 99-112.

A base d'estudis previs, de memòries contemporànies com el *Llibre de coses assenyalades* de Pere Joan Comes, el *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, de les *Rúbriques de Bruniquer* o el *Manual de Novells Ardits*, i de qualque referència a fons inèdits (Madrid, BN, mss.; AHN, *Órdenes militares. Calatrava*), l'autor resumeix la trajectòria que portà les grans cases nobles catalanes a nissagues de

la corona de Castella: Requesens a Zúñiga (99-100), Cardona-Bellpuig a Sessa (101-107); hi ha notícies sobre la branca dels Montcada marquesos d'Aitona (107-108), sobre els Erill (109) i sobre la integració de nobles catalans en ordes militars de Castella (foren quaranta-nou durant el segle XVI) (110-111). En canvi, «Felip II va ser gasiu en la incorporació de noves famílies a l'estament militar», a diferència del seu fill, que en les corts del 1599 escampà «66 privilegis de ciutadans honrats, 70 de cavallers i 85 de nobles» (111). — J. P. E. [16.491

Pilar SÁNCHEZ, *Senyors de la muntanya i hugonots a les alteracions d'Aragó*, dins *Felipe II*, II, 113-126.

D'aquestes pàgines ens afecten les dedicades a la comarca de Ribagorça (118-122), basades en estudis anteriors i en documentació de Madrid, AHN, *Inquisición i Consejos*, en Simancas, AG, *Estado*, i àhuc en Londres, British Library, Egerton 1508, ja que per la seva extensió i pel veïnatge amb Gascunya, situació que augmentava el perill hugonot, Felip I (II) el volgué incorporar a la corona, cosa assolida per negociació el 1588; però tant abans com després era viva la por inquisitorial que els gascons que havien ajudat el duc de Villahermosa a posseir el comtat de Ribagorça haguessin deixada llavor d'heretgia. — J. P. E. [16.492

Eloy MARTÍN CORRALES, *El comercio marítimo catalán a través de los archivos notariales (siglos XVI-XVIII): resultados, posibilidades y límites*, dins *Actes Notariat*, II, 249-289.

Dues parts ben diverses formen aquest article: la primera comença presentant les fonts arxivístiques no notarialis que contenen dades sobre el comerç marítim català de l'Edat Moderna: *Registre de llicències de coses vedades*; *Drets de la Generalitat*; *Noticias de los barcos que salen y entran en puerto de Barcelona* 1778 i el 1799, de Simancas, AG, *Drets de lleuda i de pariatge* (249-259), i segueix presentant les sèries notarialis: contractes d'assegurances, de noliejament, préstecs sobre buc i arreus, comandes, companyies mercantils, inventaris, escrivanies de Marina, armament en cors (259-267), alhora que en cada tema són indicats els treballs que han explotat la font indicada [cosa que confereix a aquestes pàgines una certa fesomia de butlletí bibliogràfic]; hi ha tres quadres sinòptics: de vaixells entrats al port de Barcelona entre el 1762 i el 1803 (252); de nombres globals d'entrades i eixides de naus al mateix port, 1498-1712 (262); i armes de foc lliurades per Intendència a patrons catalans (267). La segona part és de bibliografia (272-289). — J. P. E. [16.493

Gabriel VERDÚ, *Descripción succincta de la noble y antigua universidad de Catí*. Introducció i edició a cura de Vicent PITTARCH (Biblioteca Veles i Paisatges, 3), Benicarló, Edicions Alambor 2000, 174 pp.

L'actual volum és dividit en dues parts: la primera conté l'estudi introductori de Vicent Pittarch (9-50); la segona, l'edició de la *Descripción...*, inèdita fins ara, de propietat particular (41) i sortosament retrobada després d'haver-se considerat engolida en la voràgina de la Guerra Civil 1936-1939 (51-128); un *Annex d'il·lustracions* ocupa les pàgines 129-174. L'estudi preliminar col·loca l'autor, no sols per la cronologia, ans també per les vinculacions personals (l'oncle dominic Blai Verdú i l'arquebisbe de València Isidoro Aliaga [cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms. 16.126-16.130], al costat del qual Gabriel madurà en concepte de 'familiar'), dins els corrents de la Contrareforma valenciana, amb la qual compartí religiositat barroca, plena ortodòxia i autèntica devoció a la reialesa en els moments de la Guerra de Separació. La *Descripción...*, oficialment destinada a completar amb informacions sobre Catí el llibre de l'oncle Blai sobre la Font de l'Avellà, en realitat hauria estat la col·laboració del catinenc amb estudis a la perfídia secular amb què Catí lluità a independitzar-se de Morella (25-26), datable entre el 1672 i el 1684 (27); només una de les tres altres obres seves fou publicada, les restants haurien restat inèdites (24). N'és descrita la qualitat de la llengua (32-40), que «conserva l'encant del

text ingenu, fresc, amb tons d'apassionament, i sobretot el caliu propi del petit fragment de vida del nostre Barroc» (40). Descrita la còpia actual incompleta, escrita el 1689 (42-47), i recordada la bibliografia adient (49-50), arriba la transcripció generosament anotada de la *Discripció...* (51-122); n'hem de destacar el capítol IX, *De los méritos y prendas del insigne R. P. M. Fr. Blacio Verdú...*, per les informacions sobre l'oncle escriptor (93-104); és també publicada la *Dedicatòria* del mateix Verdú a l'edició del *Sermó de la Conquesta* de Gaspar B. Arbuixech, del 1666 (125-127). L'*Annex d'il·lustracions* completa visualment moltes descripcions del text i anotacions de l'editor (129-174). — J. P. E. [16.494]

Enric VENTOSA I SERRA, *Velles esglésies de Cerdanya. Origen, descripció i característiques*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 439-552.

La descripció de cada una de les esglésies cerdanes, la situació geogràfica de les quals es pot veure en el croquis de la pàgina 441, és bàsicament arquitectònica i es concreta en una fitxa, en la qual consten les característiques principals, i en particular les de cada absis, de cada nau i de cada campanar, completades amb un dibuix de cada planta i de cada alçada i amb les corresponents fotografies; en la part expositiva consten les dades històriques conegudes i documentades, en general per la bibliografia aplegada en les dues pàgines finals (551-552). Les esglésies ací analitzades són: Santa Maria d'All, Sant Mamet d'Anes, Sant Andreu d'Angostrina, Sant Bartomeu de Bajande, Sant Andreu de Baltarga, Santa Maria de Bastanist, Santa Cecília de Beders, Santa Maria de Bell-lloc, Santa Cecília de Bolvir, Sant Marcel de Bor, Sant Romà de Càldegues, Sant Serni de Coborriu, Sant Policarp de Cortàs, Sant Joan de Dorres, Santa Eulàlia d'Éller, Sant Martí d'Envals, Sant Serni d'Enveig, Sant Julià d'Estavar, Sant Climent de Gréixer, Sant Esteve de Guils, Sant Fruitós d'Iravals, Sant Martí d'Ix, Sant Fruitós de Llo, Santa Magdalena de Mendrat i Sant Sadurní de Meranges, cada una de les quals és acompanyada per les corresponents indicacions bibliogràfiques. — J. P. E. [16.495]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Sis inventaris del castell de Cervera (1482-1667)*, dins «Palestra Universitària», 13 (2000), 61-100.

Presentació (61-66) i transcripció (67-100) de sis inventaris del dit castell. La presentació localitza la fortalesa i descriu la seva estructura (punt il·lustrat amb dues fotografies i tres croquis entre les pàgines 64-65), recorda alguns dels alcaïds i explica una llista de mots militars (65-66). Són conservats a Cervera, AHC, *Fons Dalmases*; ultra les parts de la construcció i de l'instrumental militar, hi ha constància de documents en l'inventari del 1482 (73), en el del 1516 (85); i en el plec de paper adjunt: 88-90); en el del 1599 (93); en el del 1516 figura «un libre de stampa, de paper, cubertes de post, que és de gramàtica» (85), i en el darrer, del 1667, «una salutació de Nostra Senyora, francesa» (96). — J. P. E. [16.496]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre una societat de mercaders (1485-1486)*, dins «XL Assemblea Morella», 135-137.

Presentació i publicació dels tres documents amb els quals es constituí i es dissolgué al cap d'un any a Cervera una societat mercantil entre un mercader de Jaén i un de Vallibona; són a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera*. — J. P. E. [16.497]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626) (segona addenda)*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 93-94.

[Cf. ATCA, XV (1996), 669, núm. 10881, i XVII (1998), 714, núm. 12717]. Ara és presentada i transcrita una lletra de Francí Torroja, datada el 1485, defensant davant el regent de la cancelleria reial a Barcelona el seu dret als ploms o senyals que tenia en la dita vila, de Cervera, AHC, *Fons notarial* (94). — J. P. E. [16.498]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Joglars i músics de la Conca de Barberà i d'altres comarques tarragonines a Cervera i Tàrraga (segles XIV a inicis del XVIII)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 9-25.

L'autor ha aplegat en sèries diverses de Cervera, AHC, *Fons municipal*, i de Tàrraga, AHC, *Fons municipal*, les anotacions relatives a pagues a joglars o músics de poblacions de la Conca de Barberà (15-18) per llurs actuacions en les dues viles entre el 1338 i el 1633 a Cervera (10-13), i el 1361 i 1701 a Tàrraga (13-14); també les relatives a professionals d'altres comarques (18-19), que amb el pas del temps s'anaren multiplicant i professionalitzant (19-20). Hi ha llista unitària d'uns i altres (20-22) i en apèndix, transcripció de cinc documents datats entre el 1446 i el 1701 (22-25). — J. P. E. [16.499]

Andreu Josep VILLALONGA, *Art i religió a Consell. Estudi historicoartístic de l'església parroquial (s. XVI-XX)* (Monuments de les Illes Balears, 17), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1998, 122 pp.

L'objectiu d'aquestes pàgines és l'estudi de l'església parroquial de Consell des dels punts de vista arquitectònic i artístic, cosa que comporta reconstruir dins el possible el seu procés de construcció i d'embelliment; l'autor ha aprofitat els estudis d'altri (13-16; bibliografia: 118-119); les bases arxivístiques per a documentació nova són l'ADM, *Visites pastorals i Parròquies. Consell*, l'AP, l'AM i l'Arxiu privat de Son Fiol en la població, l'AM d'Alaró i l'ARM, *Protocols notarials i Parròquies i convents*. L'exposició té dues grans parts, respectivament dedicades a l'arquitectura del temple, del qual és transcrita la notícia de la primera pedra el 1580 (21); l'església subsistiria encara durant el segle XVIII, modificada per la construcció de capelles secundàries (21-64, amb nombre de fotografies). La segona part és per a les arts plàstiques i posa particular atenció a descriure els retaules (67-80), i la capella del Sant Crist (80-84). L'apèndix documental transcriu nombre de documents, deu dels quals són anteriors al segle XIX; contenen rebuts d'obres i la descripció de l'església el 1789 escrita per Jeroni de Berard, *Viaje a las villas de Mallorca* (99-105). — J. P. E. [16.500]

Joan MARÍ CARDONA, *El camí de missa. Poblament d'Eivissa i Formentera* (Monuments de les Illes Balears, 13), Palma de Mallorca i Eivissa, Institut d'Estudis Baleàrics i Consell Insular d'Eivissa i Formentera 1996, 180 pp.

,'Camí de missa' significa a Eivissa un dret inalienable de pas per propietat particular d'altri només per a accedir a l'església parroquial en ocasió de rebre algun sagrament o de sepultura. Essent durant segles Santa Maria d'Eivissa parròquia única per a les Pitiüses, el ,camí de missa' constituïa una xarxa que intercomunicava tot el territori. En aquest cas, l'autor, com fa segle i mig l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg, ha refet el camí que porta a totes les parròquies actuals i als altres temples, dedicant a cada un la respectiva presentació, dins la qual transcriu fragments de fons arxivístics, tant d'Eivissa, Arxiu de la Pabordia de Santa Maria, o AHM; de Tarragona, AHA; de Barcelona, ACA, de Palma, ARM; i de Madrid, AHN (171); destaquen les delimitacions de termes parroquials realitzades pel primer bisbe, Manuel Abad i Lasierra, del 1784. Hi ha fotografia de totes les esglésies. — J. P. E. [16.501]

V. FERRER, *Un memorial de la guerra contra el turc. Les 'Notes' dels 'Llibres d'entrevèniments' de la parròquia de Santa Maria d'Eivissa (segle XVI). Edició i estudi*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1997.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[16.502

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Las Islas Adyacentes al Reino de Mallorca en la época de Felipe II*, dins *Felipe II*, 293-311.

Amb trajectòries divergents, les illes a les quals són dedicades aquestes pàgines són les d'Eivissa i de Menorca, acomunades pel perill turc (al qual en ambdós casos la corona respongué amb fortificacions adients) i per l'economia d'exportació, sal i ramaderia, respectivament. Eivissa tot just ha encetat la recerca en els seus fons arxivístics; d'allò que hom en pot deduir, començà la solució al problema de la multiplicitat de jurisdiccions pel fet que els diversos senyors delegaren llurs funcions en el governador reial (298-299); el comerç de la sal, en canvi, caigué en forta crisi, fins a un 85% de les exportacions (300-301). Menorca, concentrada a Ciutadella abans del 1558, sofrí aquell any la presa i destrucció a mans dels turcs, i com a conseqüència de la fortificació a Maó (Castell de Sant Felip), es creà un nou pol, més dinàmic en la part oriental de l'illa i cap al final del regnat de Felip II la recuperació en ramaderia i teixits era innegable (306-309). — J. P. E.

[16.503

Erika SERNA I COBA, Joan SERRA I PERALS, *Documents per a la història de l'art altempordanès (1594-1618)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 123-248.

Tercera i darrera sèrie del conjunt d'estudis dels altars prebarrocs i barrocs altempordanesos coneguts gràcies a la recerca arxivística centrada en protocols notariais (cfr. ATCA XX (2001), 809, núm. 15.425). Serna i Serra estudien els autors dels retaules (Rafael Andreu, Francesc Borgonyó, Joan Mazier, Jaume Moler, Josep i Rafael Oliu, Gaspar Payrachs, Francesc Rago, Arnau Rocafort, Joan Baptista Toscano, Baldiri Vilar i Jaume Lazonera), el més notable dels quals és Gaspar Payrachs. Després són analitzats els contractes dels retaules, l'estructura o el programa artístic i els elements dels mateixos, com llur iconografia. En apèndix documental són publicats vint-i-tres d'aquests contractes, vint-i-dos procedents de l'Arxiu Històric de Girona i un de l'AHC d'Olot. Els contractes fan referència a retaules de les esglésies de Sant Cebrià de Mollet de Peralada, de Sant Climent Cescebes, de Sant Julià de Llers, de convents de Castelló d'Empúries, de Santa Eulàlia de Garriguella, d'Agullana, d'Arenys d'Empordà, de Saus, de Llançà, de Vilabertran, de Sant Llorenç de la Muga, de Beuda, de Vilamalla, de Maçanet de Cabrenys, de Figueres, d'Espolla i de la capella domèstica d'Ignasi Prats, de Figueres. Amb aquests són cinquanta-dos els contractes analitzats i publicats pels autors. — J. de P.

[16.504

Anna Maria CORREDOR PLAJA, *La vida dels francesos residents a la costa del Baix Empordà el 1637*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 79-100.

Aquestes pàgines es basen en el document intitulat: *Matrícula de francesos habitants a la costa de Catalunya, any 1637*, anys de guerra encoberta amb França en què calia controlar els francesos, de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de Catalunya*, 551; aquest és el resultat: Torroella de Montgrí: 141 gavatxs; Pals: 18; Begur 12; Palafrugell, 11; Palamós, 15; Colonge, 6; Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, 50 (81-82); l'autora aplega les dades comunes entorn l'origen, la forma de vida a Catalunya, oficis i propietat, punt ric en toponímia. Hi ha llistes alfabètiques dels residents a Pals, Begur, Torroella de Montgrí, Palafrugell, Palamós, Calonge i Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro (94-96); segueixen quadres sinòptics segons anys d'estada, de parents i d'oficis, d'anys de residència a Catalunya, d'estat civil, de nombre de fills i de propietats (96-98). Són transcrits set declaracions d'altres tants residents (98-100). — J. P. E.

[16.505

Josep LLOP I TOUS, *Dades, notes i apunts històrics de la vila de Falset, iniciats per mossèn Francesc Mestre*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 5-82.

La major part d'aquestes pàgines recorden efemèrides dels segles XIX i XX; però les primeres contenen una certa transcripció d'acta jurada, en la qual Alfons I de Catalunya manava d'establir els termenals de Siurana el 6 de març del 1173 (1172), d'ACA, *Canc., perg. d'Alfons I* (16-18); la traducció de l'acta de donació del terme de Falset als habitants, del *Llibre vermell* de l'AM de Falset; l'acta és del maig del 1191 i la transcripció del 1621 (19-20); l'anotació de naixement al castell de Falset, d'Elionor d'Aragó, filla de l'infant, futur fra, Pere d'Aragó i de Joana de Foix (20); la notícia de la troballa el 1821 d'un pergamí amb fragments en hebreu del *Deuteronomi*, VI, 4-9, i XI, 11-21 (21); i la narració d'un episodi de la Guerra de Successió, de l'AP, terç llibre de baptismes, matrimonis i sepultures (21-22); hi ha notícies diverses relatives a la parròquia (22-24). És transcrita la inscripció que presidia l'antiga porta de l'ermita de Sant Gregori: «San Gregorio Pontifice Romano del Tesoro de la Iglesia Concede a todos sus Devotos Quanto Puede. Año 1721» (80). — J. P. E. [16.506

Josep LLOP I TOUS, *Una cruel sentència de l'any 1696 a Falset*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 277-280.

Narració resumida del doble crim d'assassinat del batlle i el lloctinent de Falset el 1696, del procés i de la sentència a càrrec de l'assassí, mentrestant difunt, i dels seus còmplices, de Tarragona, AH, *Protocolos notariales. Tortosa*. — J. P. E. [16.507

Carlos BARQUERO GOÑI, *Actuaciones de Jaime II en las encomiendas Hospitalarias de la Castellania de Amposta: una aproximación*, dins *Jaume II*, 511-519.

Amposta i el seu castell eren el cap i donaven nom a tota la comanda hospitalera; l'autor narra alguns moments conflictius per a cases diverses de l'orde, en els quals hagué d'intervenir el rei, coneguts per Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Carpetas*, i per la documentació ja publicada de Barcelona, ACA: hi hagué conflictes de jurisdicció entre Fraga i Torrent de Cinca (on també hi hagué problemes per fugues de vassalls), entre Tortosa i Cervera del Maestrat per robatori de bestiar i entorn Ulldecona i Peníscola per la utilització de l'aigua de la Cènia; i en les antigues cases templeres de la Ribera d'Ebre a l'hora de passar a mans de l'Hospital, el qual, però, no volia donar la documentació de les seves cases al nou orde de Montesa. — J. P. E. [16.508

Marta SANCHO I PLANAS, *La producción de Bierro en el establecimiento siderúrgico de Fabregada (Pre Pirineo Catalán) en la Edad Media (siglos XI-XIII)*, dins *Medieval Culture in Medieval Europe* (Papers of the 'Medieval Europe Brugge 1997' Conference", volume 7), edited by Guy DE BOE, Frans VERHAEGHE, Zellik - Asse, I. A. P. Repporten 1997, 61-72.

Localitzada l'antiga farga en la comarca del Pallars Jussà, en són donades algunes notícies sobre allò que era en l'Edat Mitjana abans del segle XIV en què ja havia desaparegut. El treball previ a l'excavació en el jaciment consistí a revisar els més d'onze mil documents dels segles IX-XIII que fan referència a la contrada, cent trenta-nou dels quals fan conèixer setanta-vuit fargues entre els Pirineus i l'Ebre a Catalunya (65), de les quals només una ha estat identificada i investigada, amb els primers resultats que figuren en les pàgines 66-71. Hi ha bibliografia (71-72). — J. P. E. [16.509

Josep M. BERNILS I MACH, *Antigues ordinacions de la vila de Figueres (1620, 1806, 1817 i 1852)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 157-165.

Recau en el camp del nostre interès el resum que l'autor ofereix d'uns *Capítols i Ordinacions de la vila de Figueres de la Mostasaffaria que foren corregides pels magnífics misser Paulí Romaguera i Francesch Pujol, botiguers de la mateixa vila per comissió a ells donada pels magnífics Cònsols i consell amb conclusió feta el 5 de gener de 1620*. No s'indica si el document és manuscrit o imprès, i l'autor hi ha tingut accés a través de fotocòpies conservades a l'arxiu municipal de Figueres. — J. de P. [16.510]

María Teresa IRANZO MUÑO, *La Carta de Franquicias de 1302 de Fortanete (Teruel)*, dins «Misc. San Vicente», 411-424.

Part de l'Alt Maestrat, integrat al regne d'Aragó el 1169, concedit a l'Orde de l'Hospital el 1202, i cal suposar que en aquells moments inicials dotat de la pròpia Carta de Poblament, que els habitants al cap d'un segle havien perduda tal com diu el text de la nova («...com éls aguessen perduda la carta antiga que avien de població del Espital...»: 423), Fortaner (la grafia del document és aquesta) rebia nou estatut municipal de relació amb els senyors, redactat en llengua catalana i datat pel còmput de l'Era el 1340, ací transcrit de Toledo, AHN, *Nobleza. Frías* (423-424). En les pàgines introductòries l'autora exposa l'estat actual dels estudis entorn les cartes de poblament aragoneses. — J. P. E. [16.511]

Maria Rosa FORT I CAÑELLAS, *Elements lèxics i toponímics en un document de Fraga de 1501*, dins «Misc. San Vicente», 355-371.

[Cf. ATCA, XX (2001), 810, núms. 15430-15432]. Estudi realitzat a base d'un volum d'actes del consell del 1501, de Fraga, Arxiu Municipal, d'on l'autora transcriu l'acta del 18 d'octubre, en la qual els jurats establiren les condicions per al contracte d'utilització d'herbes i aigües en el sector de sol ixent de Montnegres (370-371); l'autora analitza «alguns elements lèxics del dit document» (356), als quals dedica dues llistes alfabètiques: la dels mots emprats per a designar localitzacions (356-358) i la dels que designen objectes que entren en el contracte (358-366). Hi ha bibliografia (368-369). — J. P. E. [16.512]

Maria Mercè HOMS I BRUGAROLAS - Josep CANAL I ROQUET, *Senyors i pagesos del castell de Toralles (Garrotxa)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 51-122.

Amb documentació de l'arxiu del monestir de Sant Daniel de Girona, i d'altra de propietat particular que s'indica, els autors estudien la geografia, la vila, la parròquia i el castell de Toralles, la seva història -amb detall notable- i la qüestió remença des que es planteja fins a la sentència arbitral de 1488 i les disposicions complementàries posteriors. Els autors drexen inventari dels trenta-sis masos existents a Toralles abans de la Pesta Negra i en annexos donen el nom de tots els pagesos que capbreven el 1345 i el 1558. En dos parells de quadres s'extreuen els topònims de rius i torrents, els altres topònims, els senyors del castell de Toralles des del s. XI fins al 1558, la lista de mals usos, els masos i bordes coneguts i els antropònims. Els documents són citats només per referència. — J. de P. [16.513]

Pere CATALÀ I ROCA, *Contribució a l'estudi dels Bertran (segle XIV), família senyorial de Gelida*, dins «Misc. Riu», I, 381-390.

En el *Fogatge* del 1358 consta que Gelida és senyoriu del Jutge d'Arborea i en el de 1365-1370, d'En Berenguer Bertran (383), canvi causat per la rebel·lió sarda dels Arborea i consegüent venda de la jurisdicció senyorial de Gelida a l'esmentat mercader i ciutadà de Barcelona, sobre el qual i la seva família són ací aplegades notícies (384-387), també sobre llur relació amb Sardènia per casament amb la pubilla del comtat de Quirra (388-389). — J. P. E. [16.514]

M. Lluïsa ORRIOLS VIDAL, Xavier SORNÍ ESTEVA, *El capbreu de la rectoria de la parroquial església de Santa Maria de la Geltrú de l'any 1495* (Documents i Estudis de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú, 1), Vilanova i la Geltrú 1995, 136 pp.

Conservat a Vilanova i la Geltrú, AP de la Geltrú, el *Capbreu del 1495*, redactat en llatí (fora del text de la crida que proclamava l'obligació de capbrevar: 23), és ací d'alguna manera transcrit (21-44), amb el complement de tres actes d'establiment (o de la seva confirmació) d'una vinya i de dues peces de terra (45-48). Els capbrevants foren vint-i-quatre, els quals reconegueren al rector de la Geltrú els drets senyoriais sobre quaranta-sis peces de terra (51-53), que en les pàgines següents són localitzades tant dins el terme de la Geltrú com en el de Vilanova (57-73), i delimitades les relacions entre els emfiteutes i la senyoria (74-104). El darrer capítol presenta un esquema de cada confessió (106-130). — J. P. E. [16.515]

THESAURI GUALTRUDE. *Recull d'articles de Mn. Miquel Nicolau Faura. Apunt biogràfic*: M. Ll. ORRIOLS VIDAL. Edició a cura de Ferran SANZ LOU i Xavier SORNÍ ESTEVA (Col·lecció Documents i Estudis de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú, 2), Vilanova i la Geltrú, Parròquia de Santa Maria de la Geltrú 1996, 142 pp.

Responsable en qualitat d'Ecònom de la parròquia de la Geltrú el decenni 1926-1936, assassinat el 12 d'agost del darrer any esmentat, Miquel Nicolau i Faura ordenà i valorà l'arxiu parroquial, d'una banda (per les garanties que donava, obtingué de l'Institut d'Estudis Catalans la devolució de noranta-vuit pergamins que un seu antecessor havia donat a la institució barcelonina: 16-17; però..., 19, nota 11), i de l'altra amb quaranta-un articles divulgà en publicacions locals nombre d'informacions històriques mitjançant fragments textuais transcrits o traduïts d'aquell fons, ara reproduïts en aquesta publicació. — J. P. E. [16.516]

Francesc RUIZ QUESADA, *Els Borrassà i les canòniques de Girona*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XII (1999-2000), 117-147.

Repàs de l'activitat de la raguelia Borrassà a Girona des del 1360 al 1422, amb particular atenció a la successió de pintors Borrassà entre aquelles dates i a l'atribució d'obres a cada un d'ells (Guillem Borrassà I i II, Lluís i Francesc Borrassà); els dos darrers el 1422 confessaven liquidat el pagament del retaule de Sant Martí Sacosta (són publicades en apèndix dues èpoques pel retaule major de la darrera església: 146-167, de Girona, AH, *Protocols. Notaria* 1, 385); ultra aquests documents, les presents pàgines es basen en els publicats per d'altres autors, en particular per Josep M. Madurell i Marimon i Josep Clara i Resplandis. — J. P. E. [16.517]

Carlos del VALLE, *Los terremotos de Girona de 1427 en la fuente hebrea*. Edición príncipe con un epílogo del Dr. Antoni ROCA (Colección España Judía. Autores Judíos de Cataluña, 1), Madrid i Girona, Aben Ezra ediciones i Ajuntament de Girona 1996, 133 pp.

En aquesta publicació són ofertes al públic en primer lloc i com a aportació principal, la narració dels terratrèmols del 1427 escrita per un jueu de Girona sembla a començaments de juny d'aquell any, abans que el 18 del mateix mes es produís la darrera sotragada; i en apèndix les narracions d'aquelles falconades del mateix any a Catalunya de procedència cartoixana i conservades a Viena, Staatsbibliothek ms. 3529; i a Gdansk / Danzig, Ms Mar. F. 256. — J. P. E. [16.518]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona* (Col·lecció Francesc Monsalvatge, 4), Girona, Diputació 2000, 186 pp.

A base de sèries diverses de l'ADG, i diferenciant amb precisió les capelles dels santuaris, l'autor ofereix informació documental i bibliogràfica de més de cinc-cents llocs de culte del bisbat de Girona, alfabèticament ordenats pel nom de la respectiva població, d'Adri a Vulpellac, sota la qual són aplegades les referències documentals proporcionades per les esmentades sèries (39-163); en el cas que una població tingui més d'una ermita o santuari, hi ha paràgraf particular per a cada un. El conjunt de notícies aplegades han permès a l'autor d'escriure les pàgines inicials de visió global, en les quals presenta de forma diacrònica la compareixença d'ermites i santuaris en la documentació antiga, les processons o pelegrinatges que hi feien cap, els goigs que en resultaren (33-35), i les formes de vinculació amb la comunitat parroquial o amb la jerarquia eclesiàstica (27-32). Les pàgines finals ens ofereixen llista de noms i d'avocacions (165-170) i onze pàgines de reproduccions fotogràfiques (173-183, una de les quals, almenys, correspon als *Goigs en alabansa de la verge Santa Brígida...*, d'Amer, del segle XVIII: 179). — J. P. E. [16.519

Pep VILA, *Les litúrgies del menjar a les terres gironines*, Girona, Diputació 2000, 580 pp.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [16.519 bis

Josep CLARA, *Un cens desconegut del bisbat de Girona (1598)*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis a honor de Josep M. Pons Guri, I), 173-184.

El dit recompte demogràfic s'ha conservat a Girona, AD, *Visitationum* (P-75), i consisteix a indicar el nombre de focs al costat del nom de la població visitada (no són totes les del bisbat, començant per la capital, que no hi figura); la primera llista conté les parròquies a les quals hom assignava cent o més focs, al capdamunt de les quals en aquell moment s'havia col·locat Olot amb 800 cases, passant Castell d'Empúries a segon terme amb 500 (174-175; els nombres del 1598 són col·locats al costat dels de 1553); les altres poblacions són aplegades per comarques: Alt Empordà (175-178), Baix Empordà (178-179), Garrotxa (180-181), Gironès (181-182), Pla de l'Estany (182-183), Ripollès (183-184) i Selva (184). La impressió era la de creixement demogràfic: Camprodon hauria crescut el 300% i Vilallonga el 303%. — J. P. E. [16.520

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Carreres dels col·laboradors dels bisbes de Girona 1600-1774*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 125-178.

L'autor es proposa d'estudiar dins el període seleccionat la promoció de les persones eclesiàstiques de l'entorn del bisbe de Girona. El bisbe és tothora el detentor d'una potestat i el cap d'una administració. Com a tal, exerceix el seu poder a través d'organismes com és ara la Cúria, que se li subordinen però que també el limiten. Marquès descriu la divisió del poder en l'esfera eclesiàstica, amb la part important que hi pren també el Capítol catedralici, i els 'pactes' que feien possible el seu funcionament regular. Normalment com a vicari general era designat un canonge, amb poques excepcions. A partir del s. XVIII es desenvolupa el càrrec de secretari de cambra i govern, persona de la confiança del bisbe, pertanyent a la seva 'família'. Els servidors del bisbe veien retribuïts els seus serveis amb l'assignació de parròquies, que després es podien permutar per beneficis més interessants. Aquesta mena de nepotisme diocesà s'acabà amb el concordat borbònic de 1753, quan s'aplicaren al peu de la lletra les disposicions conciliars tridentines, abans vulnerades d'una manera sistemàtica mitjançant trucs i subterfugis. En apèndix és donada una llista llarga d'eclesiàstics que van fer carrera de la mà dels bisbes que governaven la diòcesi de 1598 al 1774. Les notícies, com avisa l'autor, procedeixen dels índexs de documents de la sèrie *Manuale* de l'arxiu diocesà, elaborats per ell mateix, els quals analitzen 60.071 documents del període que va del 1576 al 1819. És una veritable 'selva de noms i currículums', de gran utilitat per a il·lustrar la història gironina del període, que la manca d'índexs de noms del volum farà poc manejable, ai làs, quan és un primer intent de

penetrar en un dels boscos documentals diocesans, dels quals és ben coneguda l'espessor i són prou desconegudes les informacions que contenen. — J. de P. [16.521]

Pep VILA, *'Adsumus', l'oració del consell municipal gironí*, dins «Revista de Girona», núm. 198 (gener-febrer 2000), 54-55.

Conservada en un full de pergami en l'AM de Girona, introduïda al començament de les sessions municipals per decisió presa el 10 de gener del 1648, és ací reproduïda fotogràficament i traduïda al català; l'original llatí procedeix d'un 'ordo' sinodal anterior al segle VII i fou integrada per Guilhem Durand, de Mende, en la seva compilació litúrgica. En llatí o en versió castellana fou emprada pel consell municipal gironí fins enllà del segle XIX. — J. P. E. [16.522]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Organistes i mestres de capella de la diòcesi de Girona*, dins «Anuario Musical», núm. 54 (1999), 89-130.

Exposada la vinculació entre música i església per raó de la celebració solemne d'ofici litúrgic i missa, en resulta l'existència, ultra del xantre, tant d'organistes com de mestres de capella en les principals esglésies del bisbat i la d'un sol clergue que feia d'organista i de músic alhora en la immensa majoria de les altres; el mestre de capella era alhora el primer mestre de música en la localitat. Els registres de l'ADG permeten de conèixer els noms, el temps i la localització en la qual cada un dels eclesiàstics que figuren en les llistes ací publicades prestaren els respectius serveis. — J. P. E. [16.523]

Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *L'episcopat i la formació del baix clergat al segle XVIII. L'exemple de les conferències eclesiàstiques del bisbat de Girona*, dins *Bisbes segle XVIII*, 89-132.

Ultra la celebració de sínodes diocesans i l'erecció de seminaris, la línia posttridentina es concretà el 1717 en l'establiment de les 'Conferències sacerdotals' per obra del Concili Provincial de la Tarraconense reunit a Girona (91). L'autor recorda en aquestes pàgines els precedents tant europeus (92-94), com catalans, als quals l'edicte tarraconí donà continuïtat (95-98), i es fixa més en l'aplicació gironina, oficialment implantada el 1718, que el 1751 assolí el cim de cinquanta-set (99), amb una xarxa que prescindia de les estructures oficials i cercava la facilitat d'accés, de la mateixa manera que la temàtica sorgia d'allò que el bisbe havia constatat en les visites pastorals, i cada assistent n'havia de presentar un breu resum per escrit (cosa que incitava a l'estudi i la possessió de llibres), llegit i discutit en la conferència (100-102). Els temes (no pas les respostes) dels anys 1718-1778 es conserven a l'ADG: insisteixen en la figura del pastor-rector i en la seva actuació d'acord amb la normativa posttridentina (103-107). No cal dir que foren d'efecte positiu, sobretot en la formació de biblioteques eclesiàstiques locals, però vers la meitat de segle ja passaven per la crisi de l'absentisme (107-110). Trobem en apèndix les *Ordinacions de la Germanat de Sacerdots de la Conferència de Rupit*, del 1739 (115-118); l'*Establiment de conferències quinzenals a Sant Cristòfor de les Planes*, del 1736 (118-121); i *Tria de temes a estudi de les conferències diocesanes*, 1718-1778 (121-132). — J. P. E. [16.524]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Pep VILA, *Llicències i permisos de representacions teatrals en les comarques gironines de la Contrareforma*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 481-502.

El nucli central d'aquestes pàgines és constituït per la llista, cronològicament ordenada entre el 1613 i el 1680, de permisos de representació teatral, per a cada un dels quals consta el títol de l'obra representada; la font és Girona, ADG, *Sèrie U* (487-491). També són transcrits sencers, de sèries diverses del mateix arxiu, com el *Registre de lletres* o el *Manual*, set permisos dels anys 1363-1677 (495-501). Hi ha taula de topònims i de títols d'obres, llista de temàtica de les repre-

sentacions, i dels llocs d'aquestes (501-502). Les pàgines inicials recorden, amb transcripció de paràgrafs, la normativa diocesana al respecte posterior al concili de Trento, dictada en *Constitucions sinodals* o en *Concilis Provincials* entre el 1543 i el 1717 (483); a Perpinyà és documentat el 1614 un conflicte dins el capítol de Sant Joan perquè un ardiaca anava a veure comèdies (484); i els Jurats de la Ciutat de Girona establiren un vot de poble que frenava les representacions (485). A través d'aquesta documentació coneixem dos nous autors: Felicià Tarrats, rector de Tarradelles, que escriví una peça sobre Sant Mer, abat de Banyoles, i Joan B. Miró, de Lleida, autor d'una *Passió* (486). — J. P. E. [16.525]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Beneficis de les abadies gironines (s. XVIII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 389-417.

Abans del concordat amb la Santa Seu del 1753, el marquès de la Ensenada va sotmetre als abats de l'estat espanyol un qüestionari sobre els beneficis fundats a les esglésies que regien. Aquests documents són ara a l'AHN de Madrid, Secció de *Consejos*. Del lligall 12049, l'autor publica les respostes dels abats de Santa Maria d'Amer i Santa Maria de Roses, Sant Pere de Camprodon, Sant Esteve de Banyoles, Sant Pere de Besalú, Sant Pere de Roda, Sant Pere de Galligants i Sant Salvador de Breda. — J. de P. [16.526]

Josep FÀBREGAS ROIG, *La Guerra Gran, 1793-1795. El protagonisme de Girona i la mobilització dels Miquelets*, Lleida, Pagès editors 2000, 176 pp.

Part de tesi doctoral, que esbrina, primer, el conflicte bèl·lic i la reacció del poble coneguda a través de lletres, diaris, etc.; després, la contribució econòmica tant de Girona com de Besalú i els seus contorns, tot a base de la documentació de nombrosos arxius de Catalunya (comarcals de Cervera, Reus, Tàrraga, Tortosa; municipals de Barcelona, Girona, Sant Feliu de Guíxols; històrics de Girona i Tarragona; i General de Simancas; i els del Palau de Peralada i Palau Requesens, a Sant Cugat del Vallès): la primera part equival a un diari de les operacions bèl·liques de les successives campanyes dels anys 1793 (17-44), en què l'exèrcit del rei d'Espanya no es pogué apoderar de Perpinyà; aquesta part porta intercalada la presa de Toló (31-38); 1794, en què l'exèrcit de la République Française contraatacà fins a les envistes de Girona i calgué resuscitar la milícia de la terra, els Sometents (45-84), per als quals fou escrita una *Instrucción para las Justicias y Ayuntamientos*, ací resumida (79-81); i 1795, en què el darrer anava reculant i les hostilitats s'acabaren perquè ambdós països i exèrcits, exhausts, ja no pogueren seguir (86-96); la narració de la primera part és sovint feta amb fragments de texts contemporanis dels fets i completada amb nombre de croquis geogràfics i de quadres sinòptics que presenten els efectius militars o els resultats de les batalles. La segona part presenta i quantifica l'aportació de la terra en forma de miquelets, quan el fracàs continu de l'exèrcit espanyol obligà les poblacions a prendre la defensa pel seu compte el gener del 1795, una defensa que no sols comportava la formació d'un cos militar, sinó sobretot la seva financiació per les poblacions de Catalunya; gran part d'aquesta secció és dedicada als problemes que suscità Girona a fi que la seva contribució no fos superior a la dels altres corregiments; en aquesta part els quadres sinòptics, alguns dels quals són de naturalesa demogràfica, són particularment abundants; assenyalem la llarga *Relació de pobles del partit de Besalú ocupats per les tropes franceses* (119-121). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (169-172). — J. P. E. [16.527]

Joan BOADAS, Josep M. LLORENS, Josep Manuel RUEDA, *El patrimoni cultural. Del conreu de la història a la gestió integral*, dins *Girona 200*, 227-238.

Aquestes pàgines recorden les actuacions empreses des de camps diversos per a la conservació i sovint salvaguarda del patrimoni cultural i ens informen de la constitució de biblioteques especialitzades d'arqueologia i d'història actualment en el Museu d'Arqueologia de Catalunya (Sant

Pere de Galligants (229); de les actuacions de la Comissió de Patrimoni des del maig del 1937 salvant i concentrant alguns arxius, sobretot eclesiàstics, quan per la follia incendiària del 1936 «muchos archivos parroquiales y monacales habían sido destruídos» (232-233). Després del 1939 naixerien els Instituts d'Estudis comarcals o provincial, el Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona (235). Hi ha bibliografia (238). — J. P. E. [16.528

Francisco de LARA LÓPEZ, *El pensament. Lluites ideològiques i polítiques entre tradició i modernitat*, dins *Girona 2000*, 239-252.

Pàgines que presenten la successió de formes predominants de pensament, de vegades més subterrànies que explícites, en la Girona del segle XX, on trobem informació i enquadrament -aquest bàsicament des d'un punt de vista ,español'- de persones gironines habituals en les nostres pàgines com Tomàs i Joaquim Carreras i Artau, Josep M. Millàs i Vallcrosa, Lluís Batlle i Prats, Eusebi Colomer i Pous, i llur obra col·lectiva l'Institut de Estudios Gerundenses i els «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», els quals (homes i obra col·lectiva) en col·laboració amb d'altres, contribuïren «a l'enderrocament ideològic del nacionalcatolicisme» (251). — J. P. E. [16.529

Enric PUJOL, *{La historiografia}. Entre la realitat comarcal i l'atracció barcelonina*, dins *Girona 2000*, 287-294.

Repàs de la dedicació i de la producció historiogràfica, que fa passar davant els ulls l'obra del grup que, vinculat a la «Revista de Gerona», escorcollà els arxius i produí obres com la de Francesc Monsalvatge i Fossas i Joaquim Botet i Sisó (l'obra del qual, *Les monedes catalanes*, fou publicada per l'Institut d'Estudis Catalans); amb aquesta institució col·laboraren plenament els gironins Josep M. Millàs i Vallcrosa, i Tomàs i Joaquim Carreras i Artau; després del 1940 s'ha d'esmentar el nucli universitari gironí (Jaume Vicens i Vives, Joan Reglà i Campistol i Santiago Sobrequés i Vidal), al qual s'afegiren els grups d'historiadors locals de Girona (Lluís Batlle i Prats i els ,seus' «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses»), d'Olot (Nolasc del Molar) i Figueres (Albert Compte). Els darrers decennis han donat un esplet de noms [que arriben o ja viuen en plena maduresa, els noms dels quals es troben contínuament en aquestes pàgines]. Hi ha un quadre cronològic i un de bibliogràfic (293-294). — J. P. E. [16.530

Joan DUCH I MAS, Gener GONZALVO I BOU, *Els pergamins reials sobre el mercat i les fires de Guimerà. El privilegi de Jaume II (1294)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 14 (2001). 54-57.

Crònica de la troballa i identificació de dos documents en pergami a la Casa de la Vila de Guimerà, ara a Tàrraga, AHC; ja foren publicats el 1994 en la mateixa revista [cf. ATCA, XV (1996), 679, núm. 10.925]; ara hi és afegida notícia, transcripció i traducció del document de Jaume II concedint a Guimerà mercat setmanal els dimecres (56-57). — J. P. E. [16.530 bis

Manuel JIMÉNEZ CATALÁN, *La imprenta en Lérida. Ensayo bibliográfico (1479-1917)*. Edición dirigida y coordinada per Lola GONZÁLEZ, Lleida, Universitat i Institut d'Estudis Ilerdencs 1997, LII i 588 pp.

Aquest treball arriba al públic vuitanta anys després d'haver estat acabat i guardonat. La part introductòria ofereix una breu presentació de l'autor (XV-XXIII), repassa els estudis dedicats a la introducció i activitat de la impremta a Lleida, tant els anteriors (XXIII-XXVIII) com els posteriors (XXIX-XXXVII) a la guerra civil dels anys 1936-1939, i remarca allò que els estudis de Jiménez Catalán representaren dins el conjunt de recerques hispàniques sobre el tema (XXXVIII-XL). La introducció es clou amb la bibliografia de Jiménez Catalán (XLIII-XLIV) i la

dedicada a la impremta a Lleida (XLV-XLVIII). En allò que recau en el nostre camp, el volum és dividit en aquestes dues seccions: la dedicada als successius impressors: dels segles XV (9-16), XVI (17-24), XVII-XVIII (25-40), on trobem nombre de reproduccions, entre les quals hi ha uns *Goigs en alabansa al gloriós sant Isidro, Patró dels pagesos*. La segona part analitza tècnicament cada una de les edicions impreses a Lleida, altra vegada per segles: XV (63-80), XVI (81-119), XVII (123-209) i XVIII (210-253), i amb un complement per als impresos de datació dubtosa (436-448 i 481-486), amb particular atenció a l'edició lleidetana del 1910 del *Regiment de preservació a epidèmia o pestilència*, de Jacme d'Agramont, amb narració del seu descobriment a l'Arxiu Parroquial de Verdú (519-521). Hi ha taula d'impressors i de llibreters (527-528) i taula general d'autors, traductors, compiladors i d'obres anònimes (529-544). — J. P. E. [16.531]

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *La campaneta de les ànimes de la Llèqua*, dins «XL Assemblea Morella», 413-416.

Descrits tant el lloc despoblat de la Llèqua (prop Cinctorres, els Ports de Morella) com les característiques tècniques de la dita campana, construïda entorn el 1450, i ara dipositada en el Museu Arxiprestal de Morella, n'és reportada la inscripció: «te deum laudamus» (415). — J. P. E. [16.532]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La Governación del Reino de Mallorca*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 79-111.

La governació del Regne de Mallorca naixia l'octubre del 1230, el 1256 era atribuïda a l'infant Jaume (futur rei de Mallorca), cosa que creava una situació especial, car havia de col·laborar amb els funcionaris reials posats pel seu pare, Jaume I (83-85); aquestes pàgines ens en fan conèixer l'evolució i algunes vicissituds molt concretes, com és ara la forma de pagament del sou a un dels primers governadors (82: quadre sinòptic), o la seqüència de governadors en les tres illes (88: quadre sinòptic), tant en el temps d'integració (83-85 i 86) o reintegració en la corona catalanoaragonesa (90-100) com en el del regne privatiu, al qual corresponen algunes sèries de l'ARM i alguns llibres de privilegis (86-90); el governador, màxima representació reial després del 1343 i l'actuació del qual fou formulada i era guiada per *Estils de governació* (93), presidia òrgans executius i era ajudat per assessors (101-108); a darreries del segle XIV compareixeria el primer virrei, Hug d'Anglesola, decidit i efectiu, cosa que contribuï a enfrontar dos corrents d'opinió, el de l'eficàcia o el de la vigència de les franqueses del Regne (94-98). Les fonts en què aquestes pàgines es basen són de Palma de Mallorca, ARM, *Escrivania de cartes reials*, o d'altra documentació ja publicada. — J. P. E. [16.533]

Gabriel ALOU FORNER, *El mercader Juan Barral y el comercio en Mallorca e Ibiza tras la conquista (1235-1236)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 469-476.

«Este estudio tiene por objeto dar a conocer un botón de muestra de las posibilidades que permite a la investigación una documentación tan variada como rica» (469) com la de Sant Domènec de Mallorca, conservada a Madrid, AHN, *Clerecia*, carpeta 77, en la qual hi hauria més de cent cinquanta pergamins anteriors al 1250; ací en són transcrits vuit (472-476), a través dels quals hom es fa una idea de la vitalitat comercial de Mallorca en els primers anys de la conquesta, d'Occitània al Nord d'Àfrica fins a Espanya, amb particular interès en la sal d'Eivissa. L'autor indica semblant riquesa documental de la cartoixa de Valldemossa en el mateix arxiu. — J. P. E. [16.534]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Las cuentas de la colonización feudal (Mallorca 1231-1245)*, dins «En la España Medieval», 20 (1997).

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[16.535]

Ricard SOTO, *Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca del segle XIII*, dins «Gaceta Numismática», núm. 137 (junio 2000), 51-66.

Aquestes pàgines es basen sobretot en la documentació de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni. Escritania de cartes reials*; l'autor hi veu diferenciades dues etapes: 1230-1247 i 1247-1301; en la primera, després d'uns primers anys en què la moneda corrent devia ésser la procedent de la presa de la ciutat, per als anys 1236-1247 de les cinc-cents cinquanta-una transaccions documentades, el 82'39% foren realitzades en moneda melgoresa; els anys 1247-1276, en canvi, en el 75'60% de les 820 transaccions, la moneda foren els reials valencians (53-54); i dels 273 establiments en la zona de Nuno Saç, el 61'04% havia d'ésser pagat amb masmudines (55-56). L'economia reial en temps de Jaume II de Mallorca es basà sobretot en venda de drets reials, que podia oscil·lar entre les 5000 i les 15000 lliures de reials valencians; el 1301, amb les *Ordinacions del Regne de Mallorca*, Jaume II, creà el reial de Mallorca, amb paritat oficial amb el valencià, però la realitat no respongué a la pretesa paritat i el reial mallorquí s'hagué de limitar a l'interior del regne (63). És transcrit un permís de cercar tresors, del 1247 (64-65). Hi ha bibliografia (65-66). — J. P. E. [16.536]

Antoni MAYOL I LLOMPART, *El vi en el sistema tributari de Mallorca (segles XIV-XV)*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 163-179.

Repàs de les taxes sobre el vi, que compareixen el 1310; el 1328, els controls esdevingueren estrictes: els recol·lectors havien de declarar la producció. La normativa per a la segona meitat del segle XIV és aplegada en el còdex 29 de l'ARM; destaca la relativa al sisè del vi, amb *Ordinacions* pròpies en vint-i-sis capítols, ací resumits i reduïts a quadre sinòptic (165-168). Per a la Part forana, el tribut era, de més a més, d'un quint, objecte del còdex 30, de la segona meitat del segle XV; també n'és resumida la normativa, i esquematitzada en quadre (170-174); a darreries del segle XV, Ferran II intentarà un redreç de la producció disminuint la fiscalitat, però agravant el control (178-179). — J. P. E. [16.537]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los delitos contra el matrimonio y la moral sexual en el Derecho histórico de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 45-64.

Aquestes pàgines recorden, d'una banda, que el dret mallorquí era calcat en el natural i el canònic (en alguns casos a través de les explicacions de Francesc Eiximenis en el *Regiment de la cosa pública*), i que, de l'altra, es basava en l'assumpció de les normes legals canòniques en la legislació o la normativa mallorquines, paral·leles de la catalana, i la seva aplicació a casos reals, ni que fos per sentències de la Reial Audiència, aquells coneguts per fonts diverses ja publicades o encara inèdites; l'autor divideix la seva exposició en delictes contra el matrimoni (45-54) i delictes contra la moral sexual (54-64); són tractats en la primera part l'adulteri, el concubinat, la bigàmia, els matrimonis sense consentiment familiar, els besos i altres actes que podien forçar al matrimoni, i la separació de fet. En la segona meitat trobem pàgines dedicades al crim contra natura, a l'incest, l'estupre i la violació, el rapte, i el lenocini, dins el qual trobem l'alcaoteria, el rufianisme i el lenocini simple. Les fonts són alguns sínodes diocesans de Mallorca, i documentació inèdita de l'ARM, sobretot de l'AA, o de volums com el *Llibre de jurisdiccions e stils* o els dos *Roselló*, el Vell i el Nou. — J. P. E. [16.538]

Bartomeu BESTARD CLADERA, *L'heràldica medieval a la Seu de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 79-88.

Repàs analític tant des del punt de vista històric com de l'heràldic dels escuts d'armes que es troben en llocs diversos de la dita Seu, començant per la O/rosassa. En algun cas hi ha referència a volums manuscrits de Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials* (82, nota 22), a l'*Armorial català* de

Salamanca, (Biblioteca de la Universitat 84, nota 33) o a qualche llibre de fàbrica de l'arxiu de la mateixa seu (85, nota 44). El text d'aquestes pàgines és completat amb les vuit primeres fotografies en la secció de làmines al final del volum. — J. P. E. [16.539]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La estructura de la administración real en la isla de Mallorca circa 1358*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 145-159.

Entorn el 1358 el *Llibre de les rendes e emoluments que'l senyor rey rebia en la ciutat e illa de Mallorca*, ara a ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, reestructurava d'acord amb la sobirania única tant la percepció com la normal despesa de diner reial, reduïda aquesta a quadres sinòptics per a la Casa dels bans, la Batllia, la Justícia criminal i el port (151-152); segueix la distribució i remuneració de personal en cada una de les seccions de l'administració reial: governació (153-154), administració de justícia (154-157) i administració econòmica (158-159). Hi ha alguna notícia sobre l'economia del regne privatiu (147-148). — J. P. E. [16.540]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, 'Folles fembres bordelleres'. *La prostitució femenina al tombant de l'edat mitjana (Ciutat de Mallorca, segles XIV-XVI)*, dins «XVIII Estudis Locals», 213-249.

Les primeres pàgines repassen el tractament del tema en els historiadors del Barroc i els estudis i publicacions del segle XX, tant de tipus històric com antropològic i folclòric (214-218). El cos de l'article té dues grans parts: la primera descriu la prostitució de manera que barreja les consideracions generals amb les dades de Mallorca: figura jurídica de la prostituta, l'interès públic a delimitar l'exercici dins un clos ciutadà i la funció social de descarregador de tensions, sobretot entre col·lectius d'avalot fàcil (220-226). La segona part es limita a Ciutat de Mallorca, a base de documentació ja publicada i en un cas inèdita a ARM, *Reial Patrimoni*, i en especial de les *Ordinacions del 1479*, en part resumides (233-234): hi ha la tensió entre una prostitució omnipresent i la tancada al bordell, reconstruït en la data esmentada (228-230), la condícia a delimitar jurídicament la figura de la prostituta («dona errada que viu a guany del seu cos obrintut amb més d'un home»: 232) i tota la voracitat dels qui viuen dels diners d'elles, sobretot al bordell, amb diversitat de figures sociojurídiques: senyor del bordell, alcavots, hostalers, etc. (227-239). — J. P. E. [16.541]

José Francisco LÓPEZ BONET, *La Ceca y los Jurados de Mallorca. Diferencias criteriológico contables con el fisco real (1434-1438)*, dins XVI Congreso Corona, I, 395-419.

Dibuixat el marc de desfeta econòmica de Mallorca en el pas del segle XIV al XV i els seus antecedents ja del temps de Joan I (397-401), l'autor analitza el procés dels anys 1434 i següents, conservat a Palma de Mallorca, ARM, Arxiu Històric 2030, que discutia si la corona o la ciutat de Mallorca tenia dret a una quantitat que superava les 1215 lliures, generades pels interessos als préstecs de la darrera als reis Joan I i Martí l'Humà; l'autor hi destaca «la diferencia abismal de criterios de imputación mantenidos por los representantes de los jurados frente a las instancias políticas y a sus oficiales fiscales» (405); un dels punts interessants inclosos en el procés és el compte de l'or encunyat a la Ceca de Mallorca en forma de florins d'or d'Aragó entre el 1401 i el 1432, ací presentat en diversos quadres sinòptics (410-413). — J. P. E. [16.542]

Onofre VAQUER BENNASAR, *Comerç entre Mallorca i Nàpols després de la conquesta de 1443*, dins XVI Congreso Corona, II, 1201-1219.

L'autor ha escorcollat els protocols de quatre notaris especialitzats en comerç i n'ha tret les xifres tant absolutes com relatives de naus adreçades a Nàpols els anys 1448-1468: cinquanta-tres

en total, que arriben al 12'04% els anys 1465-1468 i assenyalen els mercaders mallorquins que s'establiren a Nàpols (1201-1202); sintetitzades les dades sobre productes intercanviats (1204-1206), tenim llista dels noliejaments (1207-1208), de mercaderies assegurades (1209-1212), de comandes (1213-1214) i d'importacions de Nàpols (1215-1217) i de trameses de pedra de Mallorca a Nàpols (1217-1219). Hi ha bibliografia (1219). — J. P. E. [16.543]

Joana Maria PUJADES I MORA, Enrique SÁNCHEZ NIEVAS, *Els sistemes alimentaris del tombant de l'edat mitjana: cartoixos i dominics*, dins «XVIII Estudis Locals», 483-495.

Ultra els estudis sobre alimentació, aquestes pàgines apleguen les informacions dels *Llibres d'entrades i eixides* de Sant Domènec de Ciutat i de la cartoixa de Valldemossa, ara a Palma, ARM, *Convents*, C-1242 i C-1517, ací aplegades sota el epígraf de llegums i hortalisses, fruita, llet i productes làctics, ous, carn (no per als cartoixos), peix i altres productes, distingint entre ambdues cases; assenyalen la llista de denominacions de peixos (490); també hi ha notícia de preus. Tot i que els llibres arriben respectivament al 1514 i 1533, no documenten cap presència de comestibles de les Índies fa poc descobertes (493). Hi ha bibliografia (494). — J. P. E. [16.544]

Josep ESTELRICH I COSTA, *Macrotoponímia d'un monestir. El monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes, de Ciutat de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 407-414.

Fundat el 1333 com a Casa de dones de Penitència, considerades del Terç Orde (regular) de Sant Francesc, transformades elles el 1485 en Jerònimes i la casa o convent en monestir, la comunitat ha creat una toponímia d'ús intern, que ha passat a la documentació de l'arxiu (i en un parell de casos, a la de l'ARM i a l'ADM). L'autor l'ha aplegada en aquestes pàgines, amb indicació de la data més antiga en què es documenta; entre els topònims hi ha els de ,s'Arxiu' («amb un bon armari de bon llenyam, amb data de 1753»: 410) i de ,sa Biblioteca'. — J. P. E. [16.545]

Sebastiana SABATER, *La pintura gòtica en el convento de Santa Elisabet. Obras de maestros castellanos*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 415-420.

Encara que l'estudi d'història de l'art no entra en el nostre camp, sí que hi entra l'atenció posada per l'autora a la decoració de llibres de cor i en concret a les inicials miniades de l'Ofici de la Santíssima Trinitat, i del *Volum de Corpus*; la d'aquell seria de tipus francoflamenc normal a Castella els trenta darrers anys del segle XV, i la de Corpus, de la darrera miniatura gòtica flamenca, normal també a Castella en la darrera dècada d'aquell segle (418-420). Tenia decoració semblant un còdex de la Seu de Manresa, del segle XV, perdut (418). — J. P. E. [16.546]

Antonio CONTRERAS MAS, *Astrología, alquimia y medicina en Mallorca medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 89-102.

Aplec de notícies ja publicades per autors diversos, sobre pràctiques fetilleres (92), sobre alquímia i medicina, sobretot en relació a la darrera malaltia de Ferran d'Antequera (92-95) i sobre astrologia i medicina, particularment cultivades en temps de Pere el Cerimoniós (96-100). — J. P. E. [16.547]

Miguel José DEYÁ BAUZÁ, *La manufactura de la lana en la Mallorca de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, II, 1095-1111.

Les notícies extretes de Palma, ARM, *Protocolos notariales* són el punt de partida, on l'autor vol trobar els trets distintius de la fabricació de llana mallorquina, manifestats en les ocasions de proteccionsime, en particular en les *Ordinacions de l'obratge de la llana*, del 1454, normes que no foren complertes i el 1455 ja era legitimada la importació (1096-1097). El quinquenni 1416-1421 els documents notarians demostren el protagonisme dels mercaders en la comercialització de la llana, mentre els venedors mallorquins eren petits amos de ramats de Part Forana (1098-1099); la compra a espera assegurava que, gràcies a certes operacions, la llana i la seva manufactura seria controlada pels mercaders, que també condicionaven la seva venda (1100-1104); de fet, alhora que s'enfortien els mercaders-productors eren reduïts a situació marginal els paraires residuals (1105-1106); aquesta era la situació que les ordinacions del 1454 haurien enfortit. — J. P. E. [16.548

Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Mallorquins a la Cort del Magnànim i a la Itàlia renaixentista: la seva influència cultural al regne de Mallorca*, dins XVI Congreso Corona, II, 1293-1310.

Dins una investigació sobre l'encavallament de la novetat renaixentista en la tradició medieval mallorquina, l'autora avança resultats provisionals relatius a tres personatges vinculats a la cort del rei Alfons: Francisc Eixaló (1296-1298), Mateu Malferit (1299-1302) i Joan Valero (1302-1305), secretaris el primer i el darrer i conseller el segon, i ressegueix «les incipients vies de recepció d'idees i models italians a Mallorca», encara que només reeixissin a introduir-se «en determinats manlleus culturals» (1305); l'autora s'apunta a la teoria, segons la qual «l'Humanisme no va gaudir als territoris catalans d'un èxit generalitzat ni permanent», car constata «una continuïtat del component medieval en nombrosos àmbits» (1294) dins el qual s'introdueixen nous elements. Els tres personatges, sobre els quals aquestes pàgines aporten dades d'arxiu (Palma, ARM, *Arxiu Històric*), també relatives a llibres (1298, 1301-1302, 1303-1304), n'haurien estat introductors. — J. P. E. [16.549

Maria BARCELÓ CRESPI, *Notes sobre alguns picapedres en la Mallorca tardomedieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 103-116.

Aquestes pàgines, qualificades per l'autora de ‚primera aportació‘, es limiten a fer públiques les dades trobades per ella en un escorcoll de sèries diverses de l'ARM, sobretot en *Protocolos notariales*, dades que completa amb d'altres de ja publicades; en molts casos la informació consisteix a transcriure fragments textuais inèdits. La present primera aportació es limita a documentar Mateu Forcimanya, que en començar la segona meitat del segle XV es trobava a Nàpols, i [mort el rei Alfons] acceptà l'oferta d'ésser ‚capmestre de les obres de l'Hospital General de Mallorca‘ (104); i membres diversos de la família Creix, on ultra transcripcions escadusseres, trobem considerables fragments de contractes d'obra (107-114). — J. P. E. [16.550

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *El régimen de Sort i Sac. Consecuencias financieras de su instauración*, dins XVI Congreso Corona, I, 763-771.

La instauració del sistema insaculatori en la universitat de la ciutat i regne de Mallorca el 1445, anorrea les expectatives de les faccions (Call i Almudaina), que havien esmerçat quantitats importants per a assegurar-se els càrrecs i exigiren compensació; dos anys després el rei establia que aquesta s'havia de carregar damunt els acreeadors d'acord amb determinades taxes, cosa que desembocà en nova emissió del deute públic el 1449; la documentació de Palma, ARM, *Còdexs, Arxiu Històric i LR* permet de seguir els passos de la distribució dels rèdits entre les dues faccions, problema encara viu el 1478 [cf. resum següent]. — J. P. E. [16.551

Jaume PALOU SANTANDREU, *El problema del deute públic i l'enfortiment del poder reial a la Mallorca del darrer terç del segle XV: l'ambaixada de Jaume de Montanyans de 1478 a la cort de Joan II*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 197-208.

La documentació de Palma de Mallorca, ARM, *Extracció d'oficis, Actes del Gran e General Consell, Lletres missives i Protocols notarials*, ha permès a l'autor de refer la successió familiar durant el segle XV i la biografia de Jaume, jurista comparat als més grans d'Itàlia (198-200); de resumir els preparatius i el desenvolupament de l'ambaixada del 1478, encaminada a alleujar l'enorme pagament de censals, a cridar l'atenció del rei envers la constant violació de les lleis mallorquines per part de les autoritats reials i la condonació del maridatge; el resultat fou minso, amb només rebaixa d'un terç en el maridatge (de 9000 a 6000 lliures) i confirmació d'algunes franqueses. — J. P. E. [16.552]

Josep JUAN VIDAL, *El Regne de Mallorca en temps de Carles V: balanç i perspectives*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 13-56.

L'autor repeteix en la introducció que es proposa de fer balanç d'un regnat només recentment objecte d'estudi. Les bases arxivístiques, ultra l'ACA, són sobretot mallorquines amb predomini de l'ARM i la seva dotzena de sèries, en particular les de l'*Arxiu Històric, Reial Audiència i Gran e General Consell* (56). I així resumeix l'estructura jurídica de poder (lloctinent i assessor per al tribunal reial, procurador per als béns de la corona, Gran i General Consell), amb notícies dels qui tingueren els càrrecs i dels problemes i àdhuc conflictes que sorgiren ja els anys previs a les Germanies, tant entre els mateixos representants reials com amb la representació de la terra (15-20); la Germania no sols provocà el caos en la representació reial, ans encara plantejà el problema de la superioritat entre el rei i la llei (en aquest cas, el rei havia nomenat un lloctinent aragonès contra una franquesa de Pere el Cerimoniós, jurada per cada rei successor seu) i hagué de contrarrestar la propaganda adversa. Després de la Germania, Carles I seguí mantenint, i àdhuc nomenant, lloctinents aragonesos (20-24). Després, conflüïren les repressions contra els agermanats i el bandolerisme (24-28); les conseqüències de la Germania arribaren a les bosses d'insaculació per als càrrecs elegibles, «a sac e sort», ja que l'autoritat reial, contra franqueses, controlà els insaculats, de manera que només hi hagués afectes a la política reial (28-31). La demografia seguí ascendent fins al 1517, davallà i es recuperà fins a un 6'41% en acabar el regnat, el 1552 (31-35). Els delmes demostren que la producció agrícola augmentà considerablement durant aquells anys (36), però seguí l'endèmica fretura de grans (en la primera meitat del segle XVI, trenta-quatre anys foren deficitaris: 38); calgué importar-ne d'on fos, de Sicília en particular (36-42); la producció de vi fou fomentada amb prohibicions d'importació de vi forà i amb exempcions de delme durant quinze anys, que donaren resultat (3-46, amb quadre sinòptic: 45); la producció d'oli s'estabilitzà (46-47), i la d'hortalisses cresqué molt sobretot en la Part Forana (48); la Germania, amb les mances de bestiar, capolà el creixement de la ramaderia, que ja no es reféu i calgué importar (49-50); en la indústria tèxtil es repetí una situació semblant (51-52); el comerç seguí basant-se en l'eix Mallorca, Sardenya i Sicília o Nàpols (53-54). Les darreres pàgines són dedicades a la Inquisició Espanyola en la seva primera etapa (fins al 1535) encaminada al criptojudaisme: 806 jutjats, una mitjana anyal de 14'14 condemnats; després del 1544 l'actuació inquisitorial es desvià a apòstates, luterans i bruixes i s'anà esllanguint (54-56). — J. P. E. [16.553]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *Sant Cabrit i Sant Bassa. Com es construí un mite a la Mallorca medieval* (Llibres de Nostra Terra, 46), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, editor 2000, 128 pp.

Narració que intenta de reconstruir el procés que féu néixer el culte als dos, sants' esmentats, procés que s'alimentà de les teories d'Annio da Viterbo i el 'Pseudo-Beroso', que propugnaven orígens ennoblidors i heroics de les col·lectivitats; també el Regne de Mallorca hauria tingut la seva trilogia celestial en Ramon Llull, Caterina Tomàs i Cabrit-Bassa. Però els fets documentats

no confirmen llur suplici a mans dels militars d'Alfons II de Catalunya entorn el 1285, raó per la qual hom pot dubtar de llur historicitat (43-61); una certa primera compareixença en el *Breviarium Maioricense* imprès el 1506, no acaba d'ésser clara, car entre els oficis *Plurimorum martyrum* col·loca el dels dos 'Capello et Bassa' [qui sap si el sintagma fou introduït en aquella edició (70-73); el culte esclatà a Alaró per obra del rector Joan Coll des del 1620 (78-84); una de les peces-clau per a la potenciació i extensió del culte fou el sermó de fra Jeroni Planas, imprès en castellà per Gabriel Guasp el 1625 (89-96); reproducció de la portada: 4). Però la substitució del *Breviarium Maioricense* pel *Romanum* i les imposicions de la Il·lustració borbònica reduïren aquell culte a la marginalitat. — J. P. E. [16.554

Margalida BERNAT I ROCA, *Llibre de reparacions de cases de la present Ciutat de Mallorca* (1525), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 117-144.

Segons la Procuració Reial de Mallorca, les Germanies portaren «destrucció i ruïna de moltes cases i edificis» en la porció reial, que la dita procuració mirà de refer començant per inventariar els danys, tal com demostra el *Llibre de reparacions...*, ara a l'ARM, *Reial patrimoni*, 4178. Tot i ésser incomplet, el llibre informa de l'estat de cent catorze immobles en tres de les parròquies ciutadanes, i l'autora ha completat aquelles dades amb les d'una talla del 1512 i d'un corpus cadastral dels anys 1513-1514, del mateix arxiu i sèrie (118), i amb la *Informació judicial sobre-ls adictes a la Germania...*, publicada per Josep M. Quadrado, cosa que li permet de recordar les malvestats causades per aquella confrontació (118-122) i en particular els afectats de la parròquia de Santa Eulàlia (122-125). Tractant-se de la porció reial, tots els immobles eren posseïts en emfiteusi, encara que aquesta sovint no era directa, car és documentat el cas de l'estadà en sotsestabliment, que tenia dos emfiteutes entre ell i el rei (126-129). Segueixen cinc quadres sinòptics que presenten per ordre alfabètic la situació dels censalers segons els diversos documents (131-137); les darreres pàgines contenen transcripció del *Llibre de reparacions...* (137-143). — J. P. E. [16.555

Onofre VAQUER, *La repressió dels agermanats*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 59-71.

Del *Llibre de lletres certificatòries de la Germania*, de Palma de Mallorca, ARM, AH, 4806, l'autor en dedueix que les condemnes a mort allí documentades van del setembre 1522 al febrer del 1525, quan només n'hi hagué vint-i-tres per als Comuneros de Castella. Ací són presentades per llista alfabètica de poblacions el nombre d'agermanats que sofriren penes pecuniàries (primera xifra) i com la suma total de lliures (segona xifra): Alaró: 118/2640; Algaida: 134/3823; Artà: 142/2530; Binissalem: 117/3219; Bunyola: 47/3048; Campanet: 72/2188; Campos: 113/2920; Escorca: 11/1037; Esporles: 47/1483; Felanitx: 187/4535; Inca: 285/7104; Llcmajor: 517/12374; Manacor: 188/3890; Montuïri: 96/2807, Muro: 163/3889; Petra: 64/806; Pollença: 311/8493; Porreres: 196/5092; Sa Pobla: 71/1667; Sencelles: 110/2709; Santa Margalida: 63/1755; Santa Maria: 41/1681; Santanyí: 82/1901; Sant Joan: 52/617; Selva: 122/3825; Sineu: 382/3546; Sóller: 254/12446; i Valdemossa: 108/2301 (60-68). A Ciutat la repressió anà per gremis: paraires: 230/7588; ferrers: 42/959; sabaters: 40/500; forners: 36/539; sastres: 52/1121; fusters: 34/954; traginers de garrot: 31/452; picapedrers: 30/550; hortolans: 26/568; barreterers: 27/438; moliners: 25/661; revenedors: 21/511; argenters: 22/415; botiguers: 14/155; gerrers: 13/181; apotecaris: 12/629; barbers: 11/306; boters: 9/300; corredors de coll: 9/113; basters-corders: 9/282; i calafats: 7/89 (69-71). Hi ha gràfica per a les sis principals poblacions afectades (71). — J. P. E. [16.556

Enrique SÁNCHEZ NIEVAS, *La herencia económica de Carlos V*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 101-110.

Primer tast d'un estudi sobre la hisenda reial al Regne de Mallorca els darrers anys de Carles V, basat en sèries diverses de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*; les dades esparses són resumides en cinc quadres sinòptics, on consta d'una banda que entre el 1550 i el 1556 les entrades a tresoreria reial passaren de 25.133 a 53.091 lliures (103). També hi ha llista de les principals despeses, tant ordinàries (105), com de les inversions en obres o en atencions militars (106-108). El darrer any de l'emperador Carles el superàvit fou de 27.692 lliures (105). — J. P. E. [16.557

Onofre VAQUER, *Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (I)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 199-226.

L'autor indica que prossegueix en aquestes pàgines els recomptes anteriors dedicats a la primera meitat del segle XV i a la primera meitat del XVI [cf. ATCA, XVI (1997), 595, núm. 11793; i XIX (2000), 792, núm. 14560] i comença amb un quadre sinòptic de procedències, on destaca la de Catalunya (262 persones, 28'8%), seguida de la de França (144 = 15'8%, el terç dels quals de Marsella). Les notícies, limitades als anys 1551-1575, provenen de Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notariats*, i de l'ADM, *Concessos*. El cos de l'article dóna llista alfabètica dels nou-cents trenta-vuit documentats (dotze dels quals eren dones), per a cada un dels quals figuren les dades que consten a les fonts (201-225). — J. P. E. [16.558

Román PIÑA HOMS, *El Gran y General Consell y la creación de la Audiencia de Mallorca en la política de Felipe II*, dins *Felipe II*, III, 631-642.

Recordada la representació de Mallorca en el Gran i General Consell i en els paral·lels de les altres dues illes, i l'existència del lloctinent, i de la Cúria del lloctinent per a l'administració de justícia fins a mitjan segle XVI, en la segona meitat del dit segle, i coincidint amb uns decennis horribles per a Mallorca, el Consell proposà al rei el 1564 i 1567 que un dels extrems de redreç havia d'ésser una Reial Audiència que assegurés una justícia imparcial (634-638). El 1571 era promulgada la *Pragmatica super institutione Regii Consilii in regno Maioricarum*, que lluny d'equilibrar-la de forma pactista feia de la nova audiència una manifestació de l'autoritat reial (639-640). Aquell pas provocà la primera fractura seriosa, de desconfiança, del regne de Mallorca envers el rei (641). — J. P. E. [16.559

Gabriel JOVER I AVELLÀ, *Nobleza terrateniente y crecimiento agrario. Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI*, dins *Felipe II/1*, 195-227.

Objectiu de l'autor: esbrinar, partint de la realitat mallorquina, els factors que tallaren l'època daurada de l'economia urbana i formular preguntes i hipòtesis de per què Mallorca fou incapaç de respondre als canvis econòmics i comercials de la segona meitat del segle XVI (196); recordats els precedents configurats en la segona meitat del segle XV (196-197), sobre la base d'estudis ja publicats i en algun cas d'accés directe a l'ARM, *Protocols notariats*, o de l'ACM, l'autor exposa i concentra en quatre quadres i gràfiques, les dades relatives a dues cases de grans terratinents emfiteutes confiants amb la petita noblesa, els Ballester de Togores i els Sureda de Sant Martí: en ambdós casos, en començar el segle XVI, la font principal d'ingressos era la ramaderia (198-200); durant la segona meitat del dit segle, la ramaderia baixà i augmentava la producció de grans; també baixà l'exportació de teixits i augmentà la d'oli i formatges, els teixits eren la contrapartida a la importació de gra, deficitari en l'illa, cosa que desequilibrà la balança de pagaments i féu créixer la sembradura de cereals en detriment de la ramaderia (200-207); les dades proporcionades pels documents de les dues famílies esmentades confirmen la trajectòria indicada en les pàgines anteriors, cosa que repercutí en l'ordenació del territori, en la producció i en les formes d'explotació del treball (209-221). Hi ha bibliografia (223-227). — J. P. E. [16.560

Jaume SERRA I BARCELÓ, *El bandolerisme mallorquí postagermanat*, dins «Mayurqa», 20 (2000), 75-97.

Jaume SERRA I BARCELÓ, *El bandolerismo en Mallorca durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, II, 443-478.

En el primer article, l'autor basat en documentació ja publicada o en la inèdita de Palma de Mallorca, ARM, AH i RA, recorda els estudis anteriors dedicats al tema, posteriors al de Joan Reglà i Campistol, i manifesta el seu desacord amb la versió, segons la qual després de les Germanies Mallorca hauria viscut en pau, car, tant abans com després, 'qüestions' i 'banderies' pul-lulaven, entre les darreres la dels Torrella contra Puigdorfilà, que desembocaren respectivament en Canavall i Canamunt; tant abans com després de les Germanies, les notícies d'escamots de bandejats són constants, com també les de bregues i faccions, ben documentades en aquestes pàgines, incloses les de nobles entre ells, malgrat la pau signada per aquests a Eivissa el 1522 (84). D'altra banda, per a la Cort, el 1557-1558 la situació de Mallorca no era diversa de la de Catalunya (445) i entre el 1560 i el 1598 hi hauria la primera explosió de violència generalitzada (454); Felanitx en presentaria un cas clar, en la lluita del consell municipal contra els senyors de la vila, la família dels Pax entre el 1596 i el final de segle (455-464); no mancaren d'altres bandes i quadrilles, ben documentades en l'ARM, *Reial Audiència* (466-470), o conflictes com els de Sóller, implicat en els crims de Torrelles i Puigdorfiles (471-477). — J. P. E. [16.561-16.562]

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *La manufactura en el reino de Mallorca durante la época de Felipe II*, dins *Felipe II*, I, 311-322.

«El objetivo del presente trabajo es analizar la situación que presentaban los sectores textil, curtidor y metalúrgico durante el reinado de Felipe II» (312). L'exposició del primer tema es basa en sèries diverses de l'ARM, *Audiència*, *Presidials decrets*, *Arxiu Històric* i *Protocols notarial*; de fet, quant a la llana, les successives prescripcions dels *Capítols del redreç* completades amb les dades dels protocols notarial permeten de conèixer el desplaçament vers la fabricació d'estamenyes i escots i la utilització de productes més barats en els tints; en conseqüència, les estamenyes esdevingueren el drap més exportat; també és documentada la progressiva dependència de paraïres envers els mercaders de primeres matèries (313-321); aquest apartat és completat amb notícies relatives a la fabricació de lli i cànem, a la irrupció de la indústria de la seda, a la producció de peces menors i a la competència estrangera (322-326); quant al cuir, es presentà el problema bàsic de l'exclusiva de blanquers i assaonadors damunt una matèria primera, la pell, que també pretenien els sabaters, amb sentència reial del 1597, favorable a aquests; també incidí la primera matèria arribada d'Amèrica; és escassa la informació sobre fersers (329-330). J. P. E. [16.563]

Mateu COLOM PALMER, *El Tribunal de la Inquisició a Mallorca a l'època de Felip II. Crisi i reformes*, dins *Felipe II*, IV, 65-77.

La Inquisición Española fou introduïda a Mallorca el 1488 i tingué una primera etapa de gran activitat amb els conversos del judaisme; després en seguí una segona de gran prostració, en què ni fou nomenat inquisidor per la Suprema, ans actuà el delegat Nicolau Montanyans; fou el bisbe Diego de Arnedo qui el 1563 demanà que hom la reviscolés (67); la informació dels esdeveniments posteriors és treta de Madrid, AHN, *Inquisición*: visita d'inspecció el 1569 (69-71); introducció de canvis estructurals el 1578 encaminats a restablir el prestigi del Sant Ofici a Mallorca; augment de causes sentenciades amb presència significativa de sarraïns conversos o de cristians renegats en captiveri; repressió de desviacions sexuals que arribaren a ésser la meitat de les causes; i escenificació de vint actes de fe (72-76). Les relacions amb les autoritats tant civils com eclesiàstiques foren difícils (77). — J. P. E. [16.564]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *L'advocació del Remei i els trinitatis de València*, dins *Estudis de Toponímia Valenciana*, en honor de Vicenç M. Rosselló i Verger, València, Denes Editorial 2000, 289-293.

[Encara que el títol esmenti València, aquesta notícia bibliogràfica correspon a Mallorca perquè] transcriu un paràgraf inèdit del llibre de Llorenç Reynés, *Crònica de la província de Aragón de la orden de la Santíssima Trinidad*, manuscrit de Palma de Mallorca, Biblioteca Pública, 62, relatiu a l'origen de la Confraria del Remei, erigida a Ciutat després de Lepant el 1574 a iniciativa del virrei Miquel de Montcada (292). — J. P. E. [16.565]

Emilio BEJARANO GALINDO, *El almotacén como institución armonizadora de las relaciones sociales*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 243-260.

Descripció de comportaments socials a la ciutat de Mallorca del segle XVII, presidides per la immobilitat de classe en un moment de refeudalització: el nucli compacte de les cases, les corporacions i gremis, l'església (244-248); el mercat de treball i de capitals (249-251); i els mercats de queviures són recordats mitjançant transcripció de fragments dels *Capítols per lo exercici de la jurisdicció del magnífic mostassaf...*, del 1688 (251-256); la relació humana s'establia en català, de vegades anomenat «llengua balear» (256-257); la patent de cors formava part de les possibilitats de subsistència (257). L'Estudi General de Mallorca esdevenia Universitat el 1673 i s'havia de defensar tant contra la competència pedagògica dels jesuïtes com dels atacs dels antilul·listes (258-259). — J. P. E. [16.566]

Miquela FORTEZA OLIVER, *Heràldica episcopal en la xilografia mallorquina (siglos XVII y XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 145-172.

L'autora fa constar que es limita als escuts xilogràfics, no als realitzats amb altres tècniques, com la calcografia. N'ha trobats vint-i-quatre corresponents a divuit dels vint-i-un bisbes de Mallorca durant els dos segles indicats en el títol [no pas vint-i-dos, car el que no prengué possessió no fou bisbe de Mallorca]; alguns dels dits segells s'han conservat en impresos contemporanis: el de Joan Vich i Manrique en cinc (148); el de Simó Bauzà i Salas, en dos (149); el de Baltasar de Borja i Velasco, en un (151); el de Joan de Santander, en dos, ultra la inscripció inclosa en el segell (152); el de Tomàs de Rocamora, en un (153); el de Diego de Escolano, en un (156); els tres de Pedro Fernández, en un els dos primers (158-159) i en dos el terç (160); el de Pedro de Alagón, en dos (161); i el d'Anastasio de Esterripa, en un (164). — J. P. E. [16.567]

Cristina BARDOLET, *Iglesia de Nuestra Señora del Socorro de Palma. Noticias históricas sobre su construcción y diferentes reformas*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXXIV (2000), 99-150.

Aquestes pàgines tenen dues parts. La primera reproduïx la descripció de convent i església del P. J. Jordán, *Historia de la corona de Aragón de la Sagrada Orden de los Ermitaños de S. Agustín...*, València 1704-1712 (100-107), i campanar (124-125); la segona estableix la cronologia de les obres tant en convent i església del 1659 ençà (110-115), com en campanar (126-127), a base de llibres de comptes conservats a l'ARM, sèrie C, i a la Biblioteca Augustiniana de Palma de Mallorca (132), d'on són transcrits els fragments textuais corresponents. Hi ha bibliografia (133-134) i transcripció de la descripció del temporal del 16 de febrer del 1679 que malmeté les obres de l'església (135-137), i de dues notes comptables (137-138), de l'ARM, C-704. Les darreres pàgines reproduïxen deu dibuixos (141-150). — J. P. E. [16.568]

Félix CARMONA, *Iconografía de la Iglesia de Nuestra Señora del Socorro de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 173-198.

Malgrat la desamortització, una part de l'arxiu del convent augustinà passà a l'ARM, i una altra part salvada es troba en el mateix convent. El resum sobre construcció del temple es basa en la *Historia...* de Jaume Jordà [cf. resum anterior] i en textos inèdits com el *Llibre de obres de la Iglésia... dels Desemparats*, de l'Arxiu del Convent o el *Llibre d'entrades 1653-1767*, de l'ARM, C-716. Algunes imatges són documentades abans del segle XIX, com la de la Mare de Déu del Socors de començaments del segle XVI (176), la de la Mare de Déu d'Itria o de la Mare de Déu de Gràcia (177); també les pintures de sant Tomàs de Villanueva (segona meitat del segle XVII), amb dues inscripcions (182), i del venerable Joan Eixarc, fundador de temple i convent, amb inscripció llatina datada el 1480 (186); d'altres són documentades en els segles XVII o XVIII, com la col·lecció de sants augustinians, anterior al 1792 (187-188), el Sant Crist del cor, i el Sant Crist de la sagristia, ambdós d'entorn el 1750 (189); una primitiva imatge de la Mare de Déu del Socors, coneguda ja el 1549 (190-191, nota 45: ara transformada en Pilar). El quadre de càtedra i apoteosi de sant Pere i el de sant Vicent Ferrer, ambdós amb breus inscripcions, són dels segles XVII i XVIII respectivament (196-197). — J. P. E. [16.569]

Aina PASCUAL, Jaume LLABRÉS, *La configuració del jardí artístic en el segle XVIII: Gabriel de Berga y la reforma barroca de Alfàbia*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 91-112.

La documentació de Palma, ARM, *Protocols notarials*, i les investigacions d'altri permeten de refer la trajectòria d'aquell noble botifler i la concentració en ell d'herències de rames familiars diverses, cosa que el constituí en una de les grans fortunes de Mallorca la primera meitat del segle XVIII (91-92); això li permeté de programar la transformació tant de la casa gòtica de Ciutat en una gran mansió il·lustrada, com de la possessió d'Alfàbia en una agricultura reditícia i en un casal de repòs amb considerables jardins i jocs d'aigua, projectes avortats per la mort tant de Gabriel de Berga com del seu hereu el 1756 (96-100); recordem que Alfàbia havia estat ja una gran mansió sarraïna, de la qual es conservava l'enteixinat i una llarga inscripció àrab al saló primitiu (100-101). Els plànols han estat atribuïts a Joan Francisc Aragon (101-108). Les darreres pàgines resumeixen la bibliografia dels segles XIX i XX sobre Alfàbia (109-110). — J. P. E. [16.570]

Mercè GAMBÚS, Catalina GENESTAR, Josefina PALOU, Antònia REIG, *El retaule major de l'església conventual de Sant Francesc (Palma 1734-1742)*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 27-46.

L'objectiu d'aquestes pàgines és presentar un estudi científicotècnic del dit retaule; al començament, però, hom recorda que fou construït entre el 1734 i el 1739 i que les vicissituds de la construcció consten per les cròniques coeves de Ramon Calafat, publicades els anys 1925 i 1928, pel *Llibre de enterraments i òbits del real convent de Sant Francesc* i *Llibre de antiguitats de la iglésia del real convent de Sant Francesc* (29-30); la investigació recent ha confirmat que només la imatge de Sant Francesc és de fusta i que les altres són de conglomerat damunt una estructura de fusta o de ferro «coberta amb teles, estopa i capes de guix policromades» (30: fotografia: 37). Són transcrits en apèndix la descripció del retaule, del dit Calafat (39-40); *Memòria de la Iglésia de Sant Francesc 1732*, del pare Barceló (40-45); i *Memorial y resolució... para el coste de la figura de San Jorge...* (45). — J. P. E. [16.571]

Andreu Josep VILLALONGA VIDAL, *Las causas civiles y el arte religioso en la Mallorca moderna. Estado de la cuestión*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 113-126.

Les primeres pàgines resumeixen les publicacions globals de referència o d'edició de documents relatius a retaules mallorquins del 1789 ençà (113-116); les següents assenyalen els fons fins ara utilitzats: protocols notarials, a l'ARM; llibres de comptes de confraries i els llibres del *Reverend comú*, als corresponents arxius parroquials, a l'ADM i a l'ARM; els aplecs d'albarans, als

arxius parroquials, en els quals i en l'ADM hi ha les actes de visita pastoral; i les actes dels consells de les universitats i els llibres del clavari, en els arxius municipals (116-121). L'autor assenyala, de més a més, el fons de *Causas civiles* de l'ADM, per als casos conflictius en què el punt discutit gira entorn una obra d'art, car en tal cas les dades són abundants, precises i segures (121-123), concreta les dites possibilitats en el plet entorn al daurat del retaule per al Sant Crist d'Alcúdia (primers anys del segle XVIII) i dona una fitxa de mostra (123-126). — J. P. E. [16.572

Joan PARETS I SERRA, *Notes per a la història de la música a Mallorca (4)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 421-426.

Transcripció de cinc fragments relatius a cantors o a agrupacions d'ells, una del 1596: *Cantores et musicos pro singulis vocibus*; una altra del 1728; i les condicions per a la fusió de les capelles de música de la Seu i de la capella reial de l'Almudaina, del 1772; aquests tres textos, els dos primers en català, procedeixen de l'ACM; acta de constitució d'una nova capella de música, del 1678; i altra acta d'agrupació dels músics que segueien la 'música nova', el 1717, de l'ARM, *Protocolos notariales*. — J. P. E. [16.573

José Luis BARRIO MOYA, *Diversas noticias familiares sobre el pintor mallorquín Pedro Onofre Cotto*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 427-432.

La família Cotto es traslladà a Madrid el 1691 i dos anys després ja era requerit a avaluar els quadres d'una herència (428), de més a més, l'Archivo Histórico de Protocolos de Madrid, protocols 15530 i 15531, conserva els testaments de dos dels germans Cotto dels anys 1733 i 1738, aci transcrits (429-431). — J. P. E. [16.574

Josep JUAN VIDAL, *El Cens d'Aranda a Mallorca (1768-1769)* (El Tall del Temps, 25), Palma de Mallorca, El Tall Editorial 1996, 144 pp.

La part del *Cens d'Aranda* corresponent a l'illa de Mallorca s'ha conservat en còpia a Madrid, Academia de la Historia, i és ací transcrita (107-139). Les dades proporcionades pels respectius rectors de les parròquies, als quals fou encomanat el compliment de l'encàrrec, distingint edats, sexe i estat de vida (96), ultra la jurisdicció a la qual pertanyia cada censat, cosa que permet tota mena d'estudis sociogràfics, tant del conjunt de bisbat i illa, que compta va 123.630 habitants (20-21), com de cada una de les parròquies, en xifres absolutes (22-25), o en relatives (32-78). — J. P. E. [16.575

Joaquim NOLLA I AGUILÀ, *El Masroig i les Pinyeres (segles XII-XIX)*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 93-202.

Amb la reconquesta comença la història d'ambdós pobles, en un primer moment a base d'allò que permeten d'endevinar els documents reials de delimitació de termes i d'infuedació de la comarca a Albert de Castellvell, i les consegüents cartes de poblament (95-105); en un segon, a base de la documentació, ara a Toledo, AHN, *Sección nobleza. Medinaceli*, sobre les batusses entre els Templers, els Montcada i els Entença, fins al 1313, en què el territori del comtat de Prades passava al rei, no, però, el de Garcia (112-123); a partir d'ací, destruïts i cremats l'estiu del 1936 els arxius tant municipal com parroquial, els passos successius són coneguts, ultra pel dels Medinaceli, per arxiu particular (134, nota 29) o per la història general de Catalunya (guerres contra Joan II, dels Segadors, de Successió, i expulsió dels moriscs: 135-140 i 144-146), fins que la segona meitat del segle XVII arriben el capbreu del 1615 i del 1659 (141-143 i 183-185) i el procés de segregació de Garcia, ja en acabar el segle XVIII, documentat a l'ACA, *Reial Audiència* (146-149).

És transcrita l'acta de possessió senyorial el 1692, de Tarragona, AH, *Protocols notarials. Tortosa* (186-190). Hi ha bibliografia (192-197). — J. P. E. [16.576]

Miquel COLL I CANYELLES, Biel MASSOT I MUNTANER, *Marratxí: aproximació a partir dels Stims de 1581 i el Cadastre de 1685*, dins «II Jornades Marratxí», 13-27.

M. Pilar LÓPEZ I SASTRE, Gaspar VALERO I MARTÍ, *Els estims de Marratxí de 1732*, dins «II Jornades Marratxí», 29-56.

En tots tres casos, els documents originals s'han conservat a Marratxí, AM; els utilitzats en el primer títol són reduïts a quadres sinòptics, el primer dels quals només fa constar el valor global dels béns en lliures (14), mentre el segon inclou d'altres dades (casa o conreu, hort o vinya), també reduïdes a quadre sinòptic per ordre alfabètic de propietaris (16-21), completat amb quadre comparatiu entre les dues fonts (23), i seguint l'ordre en què aquells es troben en l'original (25-27).

El segon títol transcriu tot l'*Estim del 1732* (37-56), mentre en les pàgines inicials els autors són més atents a la toponímia de les possessions (30-31 i 35-36) i als antropònims dels propietaris, ací disposats en ordre alfabètic (33-35). — J. P. E. [16.577-16.578]

M. Teresa MÁRQUEZ, *Troballes de peces de moneda feudal a l'illa de Menorca*, dins «Gaceta Numismática», núm. 136 (marzo 2000), 51-58.

A les quatre-centes cinquanta-cinc monedes trobades a Menorca, conegudes fins ara, i publicades per Manuel Crusafont i Felip Mateu i Llopis, l'autora n'afegeix quaranta-cinc localitzades per tota l'illa (57 i 58), pertanyents a sobirans diversos, tant del regne privatiu com de tota la corona catalanoaragonesa, de Jaume I a Ferran II (51-52); en són descrites set, on consten les corresponents inscripcions, cinc del regne privatiu i dues d'Alfons IV (55-56). — J. P. E. [16.579]

Coral CUADRADA, *El paper de la llana menorquina segons la documentació datiniana: mecanismes i estratègies comercials*, dins «Misc. Riu», I, 391-407.

L'Archivo Datini, de Prato, conserva tres-centes cinc lletres comercials enviades de Menorca, datades entre el 1395 i el 1411 (392), pràcticament desconegudes; les seves dades són completades amb les que proporciona l'ARM, *Registres de la Lleuda* (395), i resumides en quatre quadres sinòptics de les mateixes lletres (394 i 401) i dels corresponents (398), d'entre els quals destaca Bernat Portal (399-401). Les informacions es refereixen a l'obertura d'una sucursal Datini a Palma de Mallorca i al descobriment del mercat menorquí, la llana del qual resultà ésser excel·lent i els productors menorquins se'n prevalgueren per a fer-se pagar més el producte (403-406). — J. P. E. [16.580]

Joan HERNÁNDEZ ANDREU, *Florentins a terres de Menorca, Un model de comerç marítim a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 41-49.

L'autor recorda l'alta qualitat de la llana menorquina ja des del temps dels àrabs. L'Archivo Datini, de Prato, conté informació sobre la importació de llana menorquina per Florència a partir del 1375. El tràfic comercial, a base de nolis especialitzats, era a tres i quatre bandes: Florència, Barcelona, Palma, Menorca. Durant els segles XIV i XV el comerç menorquí de la llana fou totalment lliure. A partir de la segona meitat del s. XVI es registren els primers actes d'autoritats municipals en defensa de la indústria llanera, oposats als exportadors de llana; seguiran disposicions reials semblants fins a temps recents, en què ni la indústria drapera ni l'exportació de llana no es perjudicaren mútuament de forma sensible. L'autor treballa amb dades de segona mà. Hi ha bibliografia. — J. de P. [16.581]

El Moianès al llarg de la història. Fascicle monogràfic de «Modilianum», núm. 22 (juny 2000), 112 pp.

Més que treballs d'investigació, els tres d'aquest aplec que entren en el nostre camp són síntesis globals, resultat d'un cicle de conferències. Antoni Pladevall i Font, *El Moianès i la sots-vegueria de Moià en els segles medievals* (29-46), recorda en les primeres pàgines els documents més antics, entre darreries del segle IX i començaments del X, en què compareix la contrada, o alguns dels seus topònims (32-34); segueix un simple tast o visió abreujada d'alguns dels termes senyoriais que es formaren en la comarca (35-38), i aplecs de notícies sobre la vila de Moià (39-40) i sobre la família senyorial dels Planella (40-44), de la qual Moià (46: demografia) maldà a redimir-se i tornar al senyoriu reial directe (44-45). Jaume Dantí i Riu, *El Moianès entre la crisi i el desenvolupament: segles XVI-XVII* (47-62), és més atent a les bases demogràfica i econòmica del creixement de la contrada, a la tensió entorn els drets senyoriais (Estany, Planella, Centelles) i, no cal dir, a les exigències reials d'allotjament de soldats. Llorenç Ferrer i Aldòs, *El Moianès en els segles XVIII i XIX; de l'especialització llanera a la decadència per manca d'aigua* (63-92), desplega el doble creixement, demogràfic i econòmic, i presenta el darrer com a resultat de l'empenta tant de l'agricultura com de la indústria llanera; i es reflecteix en les informacions de final de segle, com les de Francisco de Zamora o de Francesc Vilarrúbia, de les quals són transcrits fragments (75-83). — J. P. E. [16.582]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dos documents sobre obres d'orfebreria produïdes per argenters de Montblanc (1407 i 1412)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 115-118.

Els dos documents esmentats en el títol es conserven a Cervera, AHC, *Fons notarial*; són els rebuts, ací transcrits, del respectiu import d'una creu i d'una custòdia de plata per a Granyena de Segarra. — J. P. E. [16.583]

Sofia MATA DE LA CRUZ, *Pintors montblanquins del cinc-cents*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 119-129.

Aplec de dades sobre artistes montblanquins documentats en els abundants estudis que els han estat dedicats, ací reportats en notes; són reproduïdes tres signatures de Cristòfor Hortonedà dels anys 1599-1610 (126-128). Eren, en general, «pintors locals, que acaparaven el mercat de les confraries i les esglésies parroquials de la zona» (129). — J. P. E. [16.584]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *El castlà de Montblanc, una institució medieval en època moderna*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 57-70.

Des de començaments del segle XVII consta que els successius castlans de Montblanc (família Calders o Copons-Calders, barons de Segur) acumularen creacions de censals (almenys fins a 742 lliures: 59), no pas sempre pagats segons que consta en documents conservats a Barcelona, ACA, *Batllia de processos moderns*. Els béns dels castlans a la vila consten per les successives actes de presa de possessió de la castllania, on figuren tant els béns seients dins la vila com els del terme (61-62) i pels convenis d'arrendament, conservats a Montblanc, AHC, *Fons notarial*, o a Tarragona AH, *Fons notarial*. És transcrita en apèndix, del fons de Montblanc, l'acta de la possessió de la castllania i les seves propietats el 1791 (65-70). — J. P. E. [16.585]

Miguel Ángel GONZÁLEZ DE SAN SEGUNDO, *El Consejo de Aragón y la Orden de Montesa*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXVII (1997), 901-923.

D'entre els biaixos des dels quals es podria estudiar la relació entre l'orde de Montesa i el Consell d'Aragó, l'autor tria el prosopogràfic, basat en nombre de publicacions i de Madrid, AHN, *Montesa*. I així desgrana els cavallers de l'ordre que foren vicecancellers, presidents o regents del Consell d'Aragó (905-908), consellers de capa i espasa (909-910), fiscals o secretaris del dit consell (911-912). En la segona part desfilen les dignitats, comanadories i oficis de l'orde: clavers (913), (2000), 145-161. assessors (916-920) i secretaris de l'orde (920-922). — J. P. E. [16.586

Anna M. BALAGUER, *La medallística barcelonina dels segles XV, XVI i XVII. Catalogació i justificació cronològica*, dins «Acta Numismàtica», 27 (1997), 186-226.

Anna M. BALAGUER, *Noves dades sobre la medallística montserratina dels segles XV-XVII*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 145-161.

El segon títol completa amb un fragment ja publicat d'ACA, *Reial Patrimoni*, l'episodi de la reina Elionor de Sicília enduent-se i pagant amb cent sous «alguns anells d'or e peres precioses menudes» que el 1358 havia agafades de la imatge de la Mare de Déu (146); i amb anotacions en l'inventari de béns relictos d'Isabel de Trastàmara, reina de Catalunya-Aragó, la Catòlica, que esmenten medalles de pelegrinatge o de devoció, señaes de plata dorada, que paren de Monserrate' o de plata simple (148). També informa de la troballa de noves plaquetes, la del tipus 1.1, al nord de França, departament de Seine et Marne, i la del tipus 7, ambdues amb inscripció (151-154), a les quals s'han d'afegir dues medalles del segle XVII, totes tècnicament descrites (157-161). — J. P. E. [16.587-16.588

Josep ALANYÀ I ROIG, *La Vera Creu de Morella. Joiell templer del Castell de Miravet*, dins «XL Assemblea Morella», 373-380.

És cosa sabuda que els béns de l'orde del Temple passaren a les mans reials de Jaume II, també els objectes litúrgics, entre els quals consten documentalment les (vera)creus (374). També consta documentalment que la més ornamentada fou lliurada en dipòsit als jurats de Morella el 1312 i el 1747 fou oberta segons acta notarial que indica allò que hi havia al seu interior; acta de donació reial i acta de reconeixement del segle XVIII, respectivament de Barcelona, ACA, i de Morella, Arxiu Històric Eclesiàstic (379-380). — J. P. E. [16.589

Josefina y M. Dolores MATEU IBARS, *Morella y su referencia documental en «Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón»*, dins «XL Assemblea Morella», I, 315-325.

Hom pot trobar en aquestes pàgines, ultra records personals, una presentació de l'Arxiu Històric Eclesiàstic de Morella amb indicació de les seves seccions i dels segles als quals pertany la documentació de cada una (316-317); bibliografia sobre el mateix arxiu (318); transcripció d'uns *Establiments del vet del vi*, del 1306 (320), amb consegüents anotacions i bibliografia (321); transcripció d'una citació reial del futur Joan II, del 1434, amb les corresponents anotacions i bibliografia (322-325). Hi ha reproducció fotogràfica d'ambdós documents (322 i 319, respectivament). — J. P. E. [16.590

Ferran OLUCHA MONTINS, *Noves dades sobre argenters i brodadors a Morella (segles XIV-XVII)*, dins «XL Assemblea Morella», 403-416.

El *Fons Betí* de Castelló, Societat Castellonenca de Cultura, ha estat revisat per l'autor, que hi ha trobat dades sobre pintors i brodadors morellencs, que no havien entrat en publicacions ni de Manuel Betí i Bonfill ni de Manuel Milian i Boix; són resumides amb indicació de font en

aquestes pàgines les relatives a dinou argenters (404-409) i a tres brodadors (409-410); és reproduït en apèndix el text de set documents dels anys 1395-1414 (410-413); assenyalem que les condicions d'obra d'un pal·li precisen que uns àngels entorn la imatge de la Mare de Déu «tinguen quiscun títol en lo qual sien scríts los VII goygs de la Verge Maria o almenys un troz» (411, del 1410). — J. P. E. [16.591

Josep ALANYÀ I ROIG, *El Castell de Morella. Obres i enderrocs a l'Edat Mitjana*, dins «XL Assemblea Morella», 95-111.

Josep ALANYÀ I ROIG, *Professions i oficis a Morella segons el morabatí de 1397*, dins «XL Assemblea Morella», 113-119.

Set documents de Barcelona, ACA, *Canc. reg.*, datats entre el 1322 i el 1372, transcrits en apèndix del primer títol (105-111), ultra els copiats en les pàgines de la primera part, permeten al lector de fer-se una idea de la importància del castell, reconeguda pel rei Jaume I, i de les destruccions i prostració dels darrers segles. Les necessàries reparacions del segle XIV es veieren afectades en negatiu per la lluita de les aldees contra Morella; això no obstant, la casa reial insistí en la seguretat tant de castell com de vila, que es traduí en l'existència d'un mur comú, precisant fins al detall el seu perímetre; passava pel Pla dels Estudis i la seva construcció obligà a obrir el Portal dels Estudis (103).

Els comptes del morabatí de l'any indicat en el títol, conservats a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 2405, donen nou-cents quaranta-nou focs, uns tres-mil vuit-cents habitants. L'autor presenta existència i consistència de les diferents cinquanta professions documentades, amb dos-cents vint-i-set exercents, els més nombrosos dels quals eren els paraires (30), sastres (18), notaris (17) i pastors (15); hi havia tres mestres i dos pintors de retaules i un escriptor. Hi ha llista nominal tant d'oficis com dels qui els exercien i de la respectiva localització en una de les tres parròquies de la vila (116-119). — J. P. E. [16.592-16.593

Vicent GARCIA EDO, *Una proposta de reconstrucció del dret municipal del territori de Morella i de les seues aldees*, dins «XL Assemblea Morella», 61-69.

La proposta era la publicada el 1930 per Joan Puig, de Catí, en el sentit d'aplegar la documentació de la comarca; fora de la seva aportació i de la de Manuel Milian, fou ineficax; però quatre anys abans, Ferran Valls i Taberner havia començada la feina publicant els *Establiments de 1530 de Morella i les seues aldees*, que descobria l'existència a Castelltort, AM, de dos volums manuscrits: *Establiments Generals de Morella* del 1530, i *Índex general de privilegis*, ambdós conservats tothora en el mateix arxiu; ell mateix donava a conèixer existència i publicava regest dels documents copiats en tres llibres oficials de Morella: el *Llibre Vermell*, el *Llibre Blanc* i el *Llibre de provisions*, dissortadament destruït amb l'AM de Morella durant el segle XIX; però essent Morella població reial, els documents són en general a l'ACA i alguns, pel camí de Benifassà, a Madrid, AHN; de més a més, hi ha dos altres volums d'establiments (67 i 63, nota 8), respectivament al mateix AM de Castelltort i a Barcelona, BC, *Reserva*, ms. 2292. — J. P. E. [16.594

Lluís MESEGUER, *Els Ports de Morella: comarca i literatura*, dins «XL Assemblea Morella», 483-515.

Dins aquest recull hi ha seccions, com la dedicada a la cultura popular escrita (486-515), en la qual algunes de les estrofes podrien ésser anteriors al segle XIX, però no consta; d'altres entren en aquestes pàgines com la referència a les nades de Gasulla d'Ursino (489) o a vides santes de frares del temps del barroc (490) o en representacions escèniques (492); la secció d'història recorda 'milacres morallans' de s. Vicent Ferrer (495) o la posició de Morella en la guerra de les Germanies, recordada per autors com Josep Pau Cros, Bartomeu Vilanova o Lluís Crespí de Valldaura

(495-497); la secció de patrimoni i memòria literària informa de representacions teatrals a la comarca en el pas del s. XVII al XVIII (502) i sobre autors comarcals de temes més amplis des de darreries de l'Edat Mitjana (503-504). Hi ha bibliografia (510-515). — J. P. E. [16.595]

Sebastià RIUTORT TABERNER, *Sant Josep fa la capta. Religiositat, societat i art a la Mallorca del segle XVIII: les confraries com a client artístic*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 59-78.

L'exposició del tema és concentrada en la Confraria de Sant Josep de Muro, del 1742ss., els *Llibres de comptes* i *Llibres de sentències* de la qual són conservats a l'AP de Muro; se'n dedueixen les dades sobre la mateixa confraria i els seus responsables (60-63); però el tema bàsic és el de la financiació de la mateixa confraria, tant en el capítol d'entrades (64-70) com en el de despeses (71-73); del corresponent *Llibre de comptes* són transcrits en apèndix les anotacions de pagaments de capella i retaule de Sant Josep dels anys 1767-1776 (74-76). Hi ha bibliografia (76-77). — J. P. E. [16.596]

Jordi CARDONA I REGADA, *Fets i gent de la baronia d'Ogern i la Salsa*, Solsona, Solsona Comunicacions 2000, 208 pp.

El fil conductor d'aquestes pàgines, un cop resumit origen i característiques dels senyoriis feudals a partir del moment de llur supressió (15-27) i després d'un capítol dedicat als fets més colpidors des de la Pesta Negra fins al bandolerisme del Barroc passant per les secades i el recurs a la Mare de Déu del Claustre (28-44), són els successius senyors de la Baronia d'Ogern i la Salsa, fins al segle XVIII els Josa, amb presentació global i petites biografies dels successius caps de la raguèlia, dins la qual narració són integrats fragments de capítols matrimonials, d'anotacions de baptisme, de capbreus, de compravendes, d'establiment de botigues de blat per a assegurar als pobres el gra de sembradura, i de lletres trameses, procedents de Solsona, ADS i ACS, *Protocols notariats* (45/106). Els capítols següents presenten el capbreu del 1783 (107-112), el batlle del senyor i la universitat dels veïns (114-122), la presa de possessió de la baronia (123-129), els seus termenals (130-136), les propietats immediates del senyor (137-139), els antroponims dels caps de família documentats en successius instruments des del 1497 (140-156), la configuració urbanística d'Ogern (157-166) o de la Salsa (167-179). Clouen el llibre les llegendes del poble (180-187) i l'explicació de mots tècnics (188-192). Són reproduïdes signatures dels senyors (193) i dues pàgines manuscrites dels anys 1661 i 1714 (194-195); hi ha bibliografia (197-198) i catorze reproduccions fotogràfiques (201-208). — J. P. E. [16.597]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, José HINOJOSA MONTALVO, *La contribución de la procuración de Orihuela en la conquista de Cerdeña*, dins *Jaume II*, 377-383.

[Recordem que la Procuració d'Oriola era formada per aquella part del Regne de València, dellà Xexona', que fins al 1294 pertangué al Regne de Múrcia i a la corona de Castella]. Les negociacions per a obtenir ajuda comportaren la confirmació i concessió de nous privilegis municipals per a Oriola, que consten a Oriola, AM, *Libro de privilegios*, i a Madrid, AHN, *Códices, Privilegia per serenissimos reges civitati Oriole concessa*, a Elx, AHM, i a Barcelona, ACA, *Canc.*, reg. i *CRD d'Alfons III*; però també introduïren una forma d'imposició fiscal, que, repetida els anys 1322 i 1324, acabaria fent-se permanent, les sises gravant l'adquisició de béns de subsistència, tant a les comunitats de cristians com de sarraïns i de jueus; d'aquesta manera la capital del regne de València aportaria 350.000 sous i la procuració d'Oriola 46.000. — J. P. E. [16.598]

Antonio CARRASCO RODRÍGUEZ, *Los orígenes del pleito del obispado de Orihuela (siglos XIII-XIV)*, dins *Jaume II*, 633-642.

Primer la conquesta cristiana i després la integració del territori del·là Xixona en el Regne de València, amb capitalitat a Oriola, però dins el bisbat castellà de Múrcia, foren les raons per les quals tant la corona (després d'un intent fracassat a favor de Xàtiva) com la vila d'Oriola insistiren a demanar que aquesta fos bisbat per a la part sud de València, insistència documentada a Oriola, AM, *Libro becerro de Privilegios reales*, i Arxiu de la Catedral, *Actas capitulares*. Les situacions de tensió amb el bisbe de Múrcia es repetiren durant el segle XIV, en part per la pertanyença als dos regnes. L'elevació a seu episcopal arribaria el 1564. — J. P. E. [16.599]

Clara ALARCÓN RUIZ, Julio NAVARRO MOLTÓ, Rafaela VIDAL FERNÁNDEZ, *Capítulos entre Murcia y Orihuela. Relaciones de frontera (1427)*, dins *Jaume II*, 543-552.

Els capítols pactats entre les dues ciutats es troben dins una lletra de Pero Maça de Liçana, governador de València del·là Xixona, a les autoritats d'Oriola, comunicant-los el text aprovat del dit pacte; aquest es conserva a Oriola, AM, *Llibre 20*, i és ací transcrit, com també ho és l'acta de presentació als justícia i jurats de la vila d'Oriola (550-552). Aquells capítols intentaven evitar que en el futur es repetissin els moments de tensió entre les poblacions dels dos regnes per problemes de frontera i sobretot per les contínues incursions d'almogàvers de totes les procedències, sarraïna de Granada inclosa (543-549). — J. P. E. [16.600]

Miguel RODRÍGUEZ LLOPIS, *Propiedades y rentas de la Orden de Santiago en Orihuela durante la Baja Edad Media*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 237-248.

El canvi de sobirania del Regne de Múrcia i la integració de la seva part oriental al Regne de València afectà la presència de l'orde de Santiago (Uclés) a la comarca d'Oriola. Les vicissituds per les quals passaren aquelles propietats, tant rústiques com urbanes, són documentades per Barcelona, ACA, *Canç., reg.*, i Madrid, AHN, *Órdenes militares. Santiago o Uclés*, i resumides en dos quadres sinòptics (245 i 247). — J. P. E. [16.601]

José HINOJOSA MONTALVO, Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, Pedro PICATOSTE NAVARRO, *Las relaciones entre Alfonso V y Eugenio IV ante la crisis del Concilio de Basilea y la cuestión del obispado de Orihuela (1431-1447)*, dins XVI Congreso Corona, I, 383-393.

Resumida la situació general de relacions difícils entre el rei Alfons, Eugeni IV i el Concili de Basilea (383-385), ho és també la historiografia sobre el tema, només present en la local i en l'obra de Josep Ametller i Vinyas (385-386). L'aportació pròpia d'aquestes pàgines és «la dinàmica generada entre Alfonso V y el papado en torno a la erección de un obispado en Orihuela» (386), vista des d'Oriola, AM, *Contestador*: rei i vila volien bisbat per no dependre d'un de Castella, però calia vèncer dues dificultats, la de les males relacions entre rei i papa, portades fins a la ruptura en ocasió del concili decapitat de Basilea, i la de l'oposició bel·ligerant del bisbe de Cartagena a perdre una part del seu bisbat; aquest conjunt de tensions avortà l'establiment del bisbat d'Oriola en temps d'Alfons IV, quan, sobre el paper, el rei ja havia obtingut que fos seu episcopal (387-392). — J. P. E. [16.602]

Juan Manuel del ESTAL, *Elevación de la villa valenciana de Orihuela a ciudad por Alfonso V de Aragón (1437)*, dins XVI Congreso Corona, I, 225-236.

En aquestes pàgines l'autor exposa la situació política, social i econòmica d'Oriola en el moment de la seva elevació a seu episcopal; resumeix les raons presentades per Oriola a favor de la

seva elevació i tradueix fragments del privilegi reial atorgant el títol de ciutat i prometent que li procurarà l'elevació a seu episcopal (228-231); les darreres pàgines resumeixen els documents que fan referència a l'ennobliment civil d'Oriola (232-235). — J. P. E. [16.603]

A. CARRASCO RODRÍGUEZ, *Una aportación al estudio de las Germanías valencianas: el saco de Oriuela de 1521*, dins «Revista de Historia Moderna. Universidad de Alicante», núm. 17 (1998-1999), 219-234.

Exposició tant de la posició d'Oriola dins el moviment de les Germanies, com de la posterior repressió, que hauria estat particularment cruel. — J. P. E. [16.604]

Pere MOLAS I RIBALTA, *El setge de Palamós de 1655 vist des de Madrid*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 101-106.

Els episodis bèl·lics dels darrers anys de la Guerra de Separació eren seguits tant a Barcelona (sotmesa a Felipe IV el 1652) com a Madrid, tal com demostren els escrits contemporanis entre els quals figura la correspondència del dit rei amb sor María de Ágreda, dels quals són ací transcrits alguns fragments. — J. P. E. [16.605]

Philip DAILEADER, *True Citizens. Violence, Memory, and Identity in the Medieval Community of Perpignan, 1162-1397* (The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cultures, 400-1453, 25), Leiden-Boston-Köln, Brill 2000, XIV i 280 pp.

[Cf. ATCA, XX (2001), 831-832, núm. 15521]. «Aquest llibre esbrina la ciutadania urbana del Perpinyà medieval» (1) entre les dues dates indicades en el títol mitjançant els cinc capítols que constitueixen el seu bloc central, després d'haver resumit la història de Perpinyà (8-11) i d'haver manifestat el desig no sols de contribuir al coneixement de la història urbana de Perpinyà, ans a la de Catalunya en general (12). El primer capítol, distingint entre habitants i ciutadans, dibuixa la història de les normes que determinaven la ciutadania perpinyanesa i es reduïen a dues: pagar els tributs (o ‚vicinitas‘) i ciutadinatge (13-37). Establerta l'obligació de pagar el 1176, molts en volgueren ésser exclosos, però només ho obtingueren aquells que havien fet vot d'entrar en orde militar i encara no l'havien complert (15); però entre 1162 i 1274 s'introdueix la tripartició d'habitadores, cives, vicini; hom els exigia residència contínua (no pas sols d'un any i un dia); quan s'hi afegí l'obligació de contribuir, anà desapareixent la diferència entre ‚vicinus‘ i ‚civis‘ (17-20). El 1274, Jaume I establí la norma que tot habitant o continu resident a Perpinyà havia de contribuir a les exaccions municipals; hom inventà subterfugis, ben documentats, com el d'esborrar-se de les llistes de residents, o presentà privilegis generals, com els clergues (20-29); el principi de la residència tingué modificacions, car als nouvinguts els era exigida contínua durant els primers cinc anys, després només era indispensable la de quatre dies l'any (29-32); l'obligació de residència per als qui ‚són nadius e naturals de la dita vila‘ es rebaixà fins a l'extrem que ‚hagen a tenir d'ací avant en la dita vila casa lur o logada‘ (34, nota 73); els nouvinguts havien de tenir la dita casa abans d'arribar-hi o dins els tres primers mesos (33-37). El segon capítol resumeix i analitza les successives redaccions dels *Costums de Perpinyà*: del 1162 (38-41) i del 1243 (41-47: aquestes serien copiades al començament del *Llibre verd menor*, del *Llibre de provisions* i del *Llibre verd major*: 48), als quals el 1264 i el 1275 hom afegí dos nous costums escrits; el 1279 començaven els *Ordonaments* (49); en canvi, la voluntat reial favorable a la validesa dels *Usatges* topà amb qualche resistència (53-54); de resultes de la Pesta Negra, calgué reconèixer a les autoritats locals la legitimitat d'ordinacions incompatibles amb els costums anteriors (60-68). El capítol terç, dedicat a la defensa (70-114), ens guia en el colla-amolla entre els ciutadans, conduïts pels ‚prohoms‘ de Perpinyà, i el poder reial, entre la pau del rei i el consolat amb la seva ‚mà armada‘; analitzat el document del 23-II-1197 (79-84), l'autor estableix la seva tesi: el consolat perpinyanès

yanès fou creat contra la ‚pau del rei‘ amb vistes a l’eficàcia (83), no pas contra el rei, car tant el veguer com el batlle reials formaven part de la ‚mà armada‘ (86; 95-97); per això hi hauria hagut relació entre la desaparició del consolat en ciutats i viles de Catalunya i el retorn a la ‚Pau del rei‘ (87-95), situació que repercutia en la vigència a Perpinyà dels *Usatges de Barcelona* (104); les dues posicions entorn prerrogatives municipals es complicaren amb el problema de la supervivència del Regne de Mallorca o de la reintegració a la corona (104-109); però aquella situació es demostrà envellida quan la corona hagué de protegir els jueus per exemple el 1391. I així arribem al capítol quart, dedicat a esbrinar la col·locació ciutadana dels jueus a Perpinyà, començant per recordar que ni clergues ni jueus no eren membres de la comunitat de ciutadans; els darrers sembla que comptaven unes tres o quatre-centes persones, la majoria prestamistes (116), per als quals si el 1391 fou un cop dur el 1415 fou una catàstrofe (117). Recordades les qualificacions dels autors en relació al tema de la integració ciutadana (els darrers temps, els estudiosos s’han allunyat de considerar-los ‚un estat dins l’estat‘), l’autor sentència: «Els jueus de Perpinyà eren marginats, tant jurídicament com físicament» (121), extrems que explica en les pàgines següents, segons les quals haurien estat introduïts mitjançant ordinacions donades els anys 1279-1315, corresponents al regnat de Jaume II de Mallorca (cf. p. XIII) (121-140), encara que també en ambdós aspectes la marginació tenia límits, tal com demostrà l’interès a obrir portes en la paret protectora del call i el capteniment dels cristians en el ‚pogrom‘ de 1391 (141-150); per això l’autor es pregunta qui foren els atacants del call durant la segona meitat del segle XIV (154). El capítol cinquè i darrer és dedicat a respondre-hi (155-206): l’autor creu que hi ha relació entre els atacs contra els jueus dels anys 1348, 1367, 1370 i sobretot 1391, els protagonistes dels quals haurien estat la gent dels gremis (202), i la descohesió interna de la comunitat civil de cristians perpinyanesos (201), raó per la qual justament l’any sobre els cònsuls demanaven que el jurament de ciutadania tornés a ésser obligatori. El ‚pogrom‘ del 1391, que a Castella hauria estat de naturalesa religiosa, a Catalunya hauria estat un alçament social no sols contra els jueus, ans també contra els clergues i contra els rics (202-203). Les pàgines finals ofereixen nombre de gràfiques i quadres sobre dades sociològiques (233-243), llistes de cònsols perpinyanesos entre 1266 i 1399 (245-255), transcripció dels documents del rei Sanç confirmant el privilegi de la mà armada el 1322, i de Joan I facultant els cònsols a repetir i fer repetir el jurament de mútua defensa o mà armada el 1392 (256-261), bibliografia (263-273) i taula única d’antropònims i topònims (275-280). — J. P. E. [16.606

Josep SERRANO DAURA, *La Carta de població de Pinell (de Brai), en la comarca catalana de la Tierra Alta, de 1223*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXIX (1999), 275-290.

Després de la reconquesta i de la donació de la zona a l’orde del Temple, Pinell del Brai rebé cartes de població els anys 1198 i 1207; foren ineficaces; la del 1223, en transcripció feta el 1589 conservada a Barcelona, ACA, *Audiència. Plets civils*, 13658, és ací publicada (289-290), i analitzada en els seus diversos elements, també en comparació amb les dues anteriors; la del 1223 limita a quinze el nombre de caps de casa i també limita a incursions contra els sarraïns l’obligació d’enrolar-se en l’exèrcit senyorial (286-287). — J. P. E. [16.607

Antonio M. GARCÍA ESPAÑOL, *La institució de la familiaritas en documents del monasterio de Poblet (segunda mitad del siglo XII)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l’Arxiu Històric Comarcal. Valls [Alt Camp]», 4 (1998), 81-121.

Datats els anys 1186-1190, la documentació actual de Poblet a Madrid, AHN, *Clero regular y secular* (pergamins i *Cartulari major de Poblet*), o a Tarragona, AH, *Cartulari menor de Poblet*, conserva vint-i-vuit documents que certifiquen altres tants actes de donació a la comunitat del monestir. Les pàgines inicials exposen la diversitat de vincles que, d’acord amb la situació personal, el dit acte establia entre el donat i el monestir tant en el pla espiritual com en el civil (82-88). El text dels documents (alguns dels quals és testament: núm. 2/91-92) ocupa les

pàgines 90-120; els antropònims, que en el text són llatinitzats, en les pàgines inicials són castellanitjats [vol dir això que la llengua castellana era la vernacle de Poblet i de la seva zona els anys finals del segle XII? Aleshores, què hi fan les paraules catalanes que s'han esmunyit a l'interior dels documents?]. — J. P. E. [16.608]

Natividad de DIEGO RODRÍGUEZ, *Correspondencia de Alfonso V con el monasterio de Poblet*, dins XVI Congreso Corona, I, 213-224.

Presentació i regist de quaranta-cinc documents conservats a Madrid, AHN, *Clero. Poblet*, datats entre el juliol del 1416 i el maig del 1456. Els dos darrers registes repeteixen a l'abat de Poblet que no alieni el volum de Nicolau de Lira, propietat del monestir (224, núm.s 44 i 45). — J. P. E. [16.609]

Miquel CRUSAFONT I SABATER, *Les encunyacions monetàries del monestir de Poblet*, dins «Misc. Riu», I, 211-221.

Després de la informació de monedes encunyades per dignitaris eclesiàstics i de les relatives a moneda local, l'autor resumeix els tres documents que esmenten emissions monetàries a Poblet, anys 1564, 1640 i 1647, la primera de les quals és coneguda per l'esment d'Antich Roca en l'*Aritmètica* (215-218). De més a més, és ací presentada una moneda de plom inèdita (230), corresponent a l'abadiat de Domènec Porta (1502-1526), paral·lela a d'altres de locals (221). — J. P. E. [16.610]

Miquela SACARÉS TABERNER, Catalina Maria VENY RIERA, *L'ornamentació a la retaulística barroca porrerena: el retaule del Sant Crucifixi*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 47-58.

Les consideracions generals sobre les intervencions tècniques normals en la construcció d'un retaule o sobre el seu repertori decoratiu, són aplicades al del Sant Crucifixi de Porreres. L'AP, *Llibres d'entrades i eixides...*, forneix les èpoques, ací transcrites, dels successius pagaments, quantitats bestretes a compte de la feina a fer (48-49); l'ARM, *Protocols notariais*, ha conservat el contracte, del 1729, del qual són transcrits alguns paràgrafs (55-56). Hi ha bibliografia (59). — J. P. E. [16.611]

Jill R. WEBSTER, *Un segle d'inquietud religiosa a Puigcerdà*, dins «Estudios Franciscanos», 101 (2000), 347-364.

Aplec de notícies resumides dels successius *Llibres del consell* de Puigcerdà, AHC, *Fons municipal*, en gran part relatives a la competència entre ordes religiosos per a serveis a càrrec de la universitat, com era la predicació quaresmal; també hi ha notícies sobre el tancament del convent de framenors i la seva substitució per augustinians, o del de Santa Clara, perquè amenaçava ruïna i les clarisses foren acollides en el convent de Balaguer, amb les gestions per al restabliment de la comunitat ja el 1630. També presentà problemes la capella de la Soledat i l'elecció de l'orde religiós que se n'havia d'encarregar (358); no mancà a Perpinyà la presència de qualche inquisidor en els moments de la caça de bruixes entorn el 1629 (361), o dels jesuïtes (631-632). També es fa sentir la presència de francesos en els anys de la Guerra de Separació (360). És transcrita en apèndix una lletra dels cònsols, del 1619, oferint als caputxins facilitats per a fundar a Puigcerdà (363). — J. P. E. [16.612]

Ramon RIPOLL MASFERRER, *L'obra pública en el segle XVIII. L'arranjament de la riera de Santa Coloma al seu pas per Riudarenes*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000), 103-111.

La dita riera revenia sovint en temps de pluja i inundava el poble (105: set vegades almenys entre 1763 i 1791; hi hagué ofegats); fou constant la petició de solucions; el 1780 intervingué el capità general borbònic i el projecte aprovat i aplicat arribà el 1784; dos terços del cost havien de recaure damunt els terratinents afectats per les riuades i l'altre terç sobre els habitants del poble. Malgrat les obres, les queixes seguiren. Tot és documentat a Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, lli-gall 259/111, d'on són transcrits fragments (105-110). — J. P. E. [16.613

Mercè RENOM I PULIT, *Arrendaments Municipals i control del mercat local a finals de l'Antic Règim. Sabadell com a exemple*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 9-27.

L'autora comença amb unes consideracions generals sobre la naturalesa del mercat i del pacte social en l'Antic Règim: el mercat afectava una part relativa de la producció degut a la intensitat de l'autoconsum, i en els nuclis urbans, on era més ampli, era controlat i regulat per l'Administració. Després descriu el model vigent a Sabadell a finals del s. XVIII, partint de la *Memòria de les coses notables de la vida de Sabadell comensant en desembre de 1787*, manuscrit d'Antoni Bosch i Cardellach, on s'esmenten diversos incidents entorn els arrendaments de botigues i les incidències de llur servei. L'autora conclou que en el fenomen del mercat local s'hi observa la capacitat política i social de la comunitat per a organitzar el seu consum. Per això és possible de detectar-hi la presència de criteris d'equitat i formes d'actuació en defensa del dret col·lectiu (el clam, l'avalot) que són consuetudinàries. En apèndix l'autora edita les tabes per a l'arrendament de la fleca per l'any 1781 i de la carnisseria per a l'any 1798, documents de l'Arxiu Històric de Sabadell. Hi ha bibliografia. — J. de P. [16.614

Esteve CANYAMERES I RAMONEDA, *Les falsificacions nobiliàries: el cas dels Amat de Palou originaris de la vila de Sabadell*, dins «Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i vexil·lologia», 11 (2000), 63-85.

Les pretensions a una canongia en la catedral de Sevilla entorn el 1753, més segura si l'aspirant podia demostrar ascendència noble, provocà la corresponent falsificació documental, ja detectada a darreries del segle XVIII per Antoni Bosch i Cardellach (65-66) i confirmada per l'autor, que ha reconstruït a base de documentació autèntica (Barcelona, AHPB, ACB i ADB) les línies genealògiques dels Amat de Palou i dels Amat de Sabadell amb els corresponents arbres (68-77) i ha individuat els documents falsificats en aquella ocasió (78-82). Hi ha bibliografia (84-85). — J. P. E. [16.615

Benet JULIÀ I FIGUERAS, *Marina guixolenca del segle XVIII. (Del desastre a la recuperació)*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 107-154.

A partir de notícies aplegades en arxius diversos: AHM de Sant Feliu de Guíxols; i Girona, ACG, ADG, AMG i AHG, que conserva els *Llibres de Marina*, l'autor intenta de veure en aquestes pàgines la col·laboració de la gent de mar en la recuperació col·lectiva després de la desfeta del 1714; la documentació és particularment abundosa en la segona meitat de la centúria (109). Demogràficament, la vila saltà de 1500 a 6000 habitants i de set naus a un centenar, ultra les dedicades a la pesca (108-109). Ens passen davant els ulls les naus mercants i llurs mariners o pescadors (111-115) i els mestres d'aixa (116) i altres personatges de la gent de mar com els patrons, dels quals és feta la llista per als anys 1752-1766 (120-127), com també la de les embarcacions de més abast i dels corresponents ports (128); segueixen pàgines dedicades a la lleva de mariners

(129-133), al treball en la drassana reial (133-140), al trànsit marítim (141-142), als corsaris (143-151) i a les epidèmies (151-153) i als 'americans' (154). — J. P. E. [16.616]

Guillem SINTES ESPASA, *El procés de formació del poble de Sant Lluís. L'ambició d'un petit model d'illa* (Monuments de les Illes Balears, 17), Palma de Mallorca i Menorca, Institut d'Estudis Baleàrics i Institut Menorquí d'Estudis 2000, 136 pp.

Durant la dominació francesa en l'illa de Menorca, entorn el 1760, aquelles autoritats decidiren de construir una nova població que fés productiva una extensió fins aleshores erma a fi que assortís Maó sobretot quan hi fondejava l'estol francès, alhora que fos un testimoni constant de la presència francesa; per aquesta raó s'havia d'anomenar Sant Lluís, el qual també havia d'ésser el titular de l'església parroquial; l'Arxiu Històric de Maó, els parroquial i municipal de Sant Lluís, però sobretot el de París, Centre d'Accueil de Recherche des Archives Nationales, han proporcionat les dades tant per al capítol primer, que reconstrueix la distribució d'establiments de terres en la contrada del 1530 ençà, amb nombre de quadres sinòptics (11-49), com per al dedicat a la configuració del nou poble i a la construcció de l'església parroquial, sota aquesta inscripció: «Divo Ludovico Aedem Dedicavere Gallii. MDCCLX» (68). Les darreres pàgines són dedicades a fonts i a bibliografia (128-133). — J. P. E. [16.617]

Antoni MAS I FORNERS, *De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà*, dins «XVIII Estudis Locals», 437-450.

A base de documentació ja publicada i de la inèdita a Palma, ARM, *Protocols notarials i Plets*, l'autor refà la trajectòria dels Cerdà de Binicalvell, parròquia de Santa Margalida, d'ençà de la primera meitat del segle XIV, la normal de tantes famílies de terratinents; el salt qualitatiu vingué amb els dos eclesiàstics, el cardenal Antoni Cerdà i el nebot canonge Gabriel Cerdà, que 'actuà com a veritable cap del llinatge' i planificà l'ascens tant econòmic com social, car en començar el segle XVI els Cerdans ja eren cavallers (440); el creixement patrimonial és exposat, reduït a quadres i dibuixat en les darreres pàgines (440-445). — J. P. E. [16.618]

Joan PAPELL I TARDIU, Montserrat GARRIGA I PUJALS, *Documents sobre la mort de l'últim abat perpetu de Santes Creus, dom Jaume Carnicer, i sobre l'elecció, després d'ingressar el monestir a la Congregació Cistercenca d'Aragó, del primer abat quadriennal Josep Barberà*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls [Alt Camp]», 4 (1998), 125-159.

De Valls, AHC, *Protocols notarials*, han estat transcrits els nou documents del 1619 que informen sobre els tres fets de la mort i funeral de Jaume Carnicer, de la integració de Santes Creus en la Congregació Cistercenca de la corona catalanoaragonesa i de l'elecció a abat de Josep Barberà. Assenyalem que encara en aquell moment l'abat de Santes Creus és oficialment qualificat de «Cappellanus Maior potentissimi domini nostri Regis Aragonum» (137); que el monjo arxiver de Santes Creus es deia Dionís Gravalosa i que dos monjos estudiaven a Ossa en el Col·legi Cistercenc: Joan Domènec i Joan Bosc (136). També compareix, relacionat tant amb Santes Creus com amb el seu priorat perpinyanès d'Eula, Miquel Agustí/Agostí [l'autor dels *Secrets d'Agricultura...?*] (131). — J. P. E. [16.619]

Elena SÁNCHEZ ALMELA, *Establiments de Saranyana*, dins «XL Assemblea Morella», 357-370.

Presentació (357-359) i transcripció (359-370) d'establiments dels anys 1386, 1388, 1394, 1399, 1409 i 1418, conservats en un manuscrit copiat el segle XIX, ara conservat a Castelló, So-

cietat Castellonenca de Cultura, intitulat *Còpia del llibre de stabliments del lloch de Saranyana, carrer de la vila de Morella*. Al final hi ha taula onomàstica (370). — J. P. E. [16.620

Carles DORICO I ALUJAS, *Els escultors sarraïens de la família Espinalt i les seves obres (I)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», núm. 16 (1998), 71-118.

Carles DORICO I ALUJAS, *Els escultors sarraïens de la família Espinalt i les seves obres (II)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de treballs», núm. 18 (2000), 131-166.

El primer lliurament es concentra en l'escultor de Sarraï Isidre Espinalt i Serra-rica, «iniciador i principal membre d'un llinatge d'escultors» (131); el segon, en el seu nét Isidre Espinalt i Vellet, el qual igualà l'avi en categoria, treballà durant gairebé tota la segona meitat del segle XVIII, però és menys conegut que aquell. Ací, a base de les informacions ja publicades per autors diversos i de la documentació de paròquies conservada a Tarragona, AHA, l'autor il·lustra (també amb vuit fotografies) nombre d'obres d'aquells i d'altres artistes de la família; al final transcriu de l'arxiu esmentat, *Poboleda. Lligall església*, contracte i rebut relatiu al retaule major de Poboleda (164-166), cosa que li permet de precisar la data d'aquell retaule i la diferència amb el que fou construït cent anys després (150-151). — J. P. E. [16.621-16.622

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal a La Selva del Camp (segles XVI i XVII)*, dins «Gaceta Numismática», núm. 135 (Diciembre 1999), 49-52.

Vint-i-set documents datats entre el 1521 i el 1712, aplegats tots menys un en sèries diverses de la Selva del Camp AM, i un a Reus, AHC. *Fons municipal. Reus*, ací publicats (53-62), permeten de conèixer emissions dels anys 1521, 1533, 1556, 1614 i d'altres, algunes de les condicions prèvies a l'emissió i els problemes inherents a tal moneda, entre els quals la seva acceptació tant fora com dins la mateixa vila. — J. P. E. [16.623

Cebrià BARAUT, *L'origen de la senyoria episcopal de la Seu d'Urgell*, dins «Misc. Riu», I, 57-61.

Els historiadors de la Seu d'Urgell, refusada la donació de Lluís el Piadós, no s'han pronunciat sobre l'origen del senyoriu episcopal damunt la capital del bisbat, i l'autor es proposa de «donar-li una resposta vàlida en la mesura que ho permet la documentació conservada» (57); el primer esment de possessió es troba en la butlla de Benet VIII a sant Ermengol d'Urgell, del 1012 (58-59), la qual n'atribueix la donació al comte Ramon Borrell de Barcelona, en tant que tutor del nebot futur comte Ermengol II, donació datable d'entre el novembre del 1010 i el desembre del 1012 (60). — J. P. E. [16.624

Antonio BACH I RIU, *Artistas de Solsona y su entorno con algunos comentarios*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 255-276.

Aplec de notícies, procedents sobretot de Solsona, AD, *Pergamins*, relatives a característiques especials de certs temples (p. e., criptes) (255-256), a artistes (257-260: amb transcripció del pergamí enterrat en l'altar major de la canònica en la consagració del 1407), al cor de la mateixa (amb transcripció del contracte del 1497: 261-262), a les obres i decoració realitzades amb motiu de l'elevació a catedral (265-267) i en temps posteriors fins a darreries del s. XVIII (267-276: amb transcripció de l'acta amb què el 1735 el Gremi de Platers de Barcelona acceptava la Reial Cèdula del 1732: 272-275; i d'aquella amb què el 1792, Josep Pujol declarava els cinc retaules que ja tenia començats: 275-276). — J. P. E. [16.625

Francisco Javier LACUEVA USED, *Balance económico de la Aduana de Tamarite de Litera en el año 1445-1446*, dins «Misc. San Vicente», 445-465.

Un quadern de comptes conservat a Saragossa, Archivo de la Diputación Provincial, *Cajón* 26, núm. 159, que es devia intitular *Còpia del libre de la segona anyada del sisè any de la arrendació del General*, serveix a l'autor per a exposar extrems diversos en l'activitat de la duana de Tamarit de la Llitera en l'exercici que va del 25 al 24 d'agost dels dos anys esmentats: percepció per arrendament, quantificació per mesos (450-451), amb clar predomini del juny, posició de la duana de Tamarit en les del Regne d'Aragó (453) i visió general tant d'importacions (drap de Puigcerdà, Bagà, la Pobla de Liller, Ripoll), com exportacions (grans), sense que hi manqui el capítol de fraus (460-461) [hi ha repetides referències a un apèndix documental que no he sabut veure]. — J. P. E. [16.626]

Daniel PIÑOL ALABART, *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)* (Estudis, 27), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 394 pp. i cinc fulls d'apèndix sense numerar.

Daniel PIÑOL ALABART, *Notaris, notaries i protocols a la diòcesi de Tarragona a l'Edat Mitjana*, dins *Actes Notariat*, II, 427-445.

L'autor, ja des de la tesi doctoral que és el primer títol, esbrina el funcionament de la institució notarial a fi de comprendre amb profunditat contingut i característiques de la documentació; per això, de forma resumida, es refereix en l'article als fons notariais de Reus, AHC, i als de parròquies diverses, ara a Tarragona, AHA, completats amb d'altres fonts manuscrites. Amb la conquesta del segle XII s'implantà el notariat tradicional, vinculat al rector de la parròquia sota l'autoritat del metropolità, situació que hauria durat globalment fins a la segona meitat del segle XIII, en què compareixen les notaries públiques i els nomenaments reials (429-432). De les notaries tradicionals, parroquials, n'era titular el rector, el qual normalment en llogava l'exercici, i això fins al segle XVII (433-436). A Tarragona, ultra l'escrivania eclesiàstica, el metropolità era senyor de l'escrivania comuna i l'atorgava a l'encarregat, tal com demostren casos diversos (437-438). Les darreres pàgines subratllen algunes característiques dels més de tres-cents manuals, datats entre el 1229 i el 1351, salvats de les parròquies del camp de Tarragona: és sobretot característica la constitució del Concili Provincial del 1364, que obligà els rectors i els seus notaris de tota la Província Eclesiàstica a escriure les anotacions notariais sense abreviatures i a datar-les pels anys de la Nativitat (439-443). El llibre ofereix informació de fons notariais de Tarragona i del Camp (331-345) i bibliografia (347-393) i una certa transcripció de vuit documents, datats entre el 1241 i el 1330; el cinquè, del 1323, és acta de lliurament al prebost i al capítol de la seu de Tarragona de saquets de documents, cada un dels quals es referia a gran nombre de poblacions tarragonines i fins a Vilafranca del Penedès, retrobats a Valls; el sisè, del 1328, és inventari dels béns personals d'un rector de la Selva del Camp, on figuren: un llibre de sants, un *Suffragia monachorum*, la *Summa* de sant Ramon de Penyafort, un *Doctrinale*, *Compot* i *Himnes*, unes *Glosses a Horaci*, i unes *Constitucions*. — J. P. E. [16.627-16.628]

Jordi MORELLÓ I BAGET, *Vers l'obtenció d'una franquesa fiscal: el rescat del bovatge al Camp de Tarragona (1347)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls [Alt Camp]», 4 (1998), 39-74.

Assetjat per la revolta de Sardenya i per l'esclat de la Unió de València, Pere III el Cerimoniós en cort inacabada de Barcelona 1347 acordà amb el metropolità i les universitats del Camp de Tarragona la «remissionem, absolutionem et diffinitionem» del bovatge per una quantitat teòrica de quaranta-mil lliures (62-63). La percepció del dit tribut inicial de cada regnat havia tingut variacions des del temps de Pere el Gran i en els primers anys del Cerimoniós presentava tres problemes i un apèndix: si era una regalia exclusiva o d'alguna manera compartida o condicionada d'alguna manera amb el o pel metropolità i si aquest en podia rebre una part; si el rei feia directament la percep-

ció a la menuda o per composició amb les universitats; i darrer tema: si aquell bovatge significava o no l'alliberació dels futurs (50-55). Les darreres pàgines resumeixen les notícies sobre la percepció del dit bovatge (64-73). La documentació és nombrosa tant a Tarragona, AHA, *Registra Negotiorum* i *Protocolos notariales*, AH, *Pergamins*; ACA, *Canc., reg.*, en particular el 552; AHC de Reus i de Valls i AMH de la Selva del Camp (44, nota 16). — J. P. E. [16.629]

Manel GÜELL, *La dispersió de documentació notarial a Tarragona a través d'un document del principi del segle XVIII*, dins *Actes Notariat*, II, 447-459.

L'autor fa un repàs d'alguns fets més coneguts de dispersió documental, i informa d'iniciatives de poblacions diverses encaminades almenys a saber on es troba ara llur documentació, darrerament conegudes a través dels inventaris dels arxius de protocols publicats per la Fundació Noguera. Dóna notícia de peticions del consistori tarragoní demanant la creació d'un col·legi de notaris, on es conservessin els llibres notarians, però sense resultat concret; per això a començament del segle XVIII algú redactà una *Taula dels notaris que-i à bagut en la ciutat de Tarragona y que tenen escripturas vellas y en poder de qui estan avuy en dia...*, conservada a Barcelona, ACA, *Monacals. Hisenda* (450), ací transcrita (456-458). Al final hi ha una altra *Taula dels notaris que vuy en lo any de 1688 habitan en la ciutat de Tarragona* (459): són vint-i-sis noms, de només deu dels quals hi ha volums, en general escadussers, a l'AH de Tarragona, d'un altre a Valls, AHC, i encara d'un altre a Barcelona, ACA; també conste els notaris adquirents de protocols d'altri, on és cospicable un intent de monopolitzar aquells fons i el fet que alguns volums marxaren de Tarragona (452-455). — J. P. E. [16.630]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Joglars i músics a Tàrrrega del segle XIV a inicis del XVIII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 13 (2000), 45-68.

Fruit de l'escorcoll en sèries diverses del *Fons municipal*, de Tàrrrega, AHC, l'autor resumeix totes i cada una de les referències que hi ha trobades des del 1341 al 1706 (46-59), després de les quals configura la imatge pública dels verguers, dels joglars, dels músics i de les festes, on és documentada la representació d'obres teatrals: *Comèdia dels set pecats mortals*, *Història del fill pròdig* i *Comèdia del Sant Sagrament* (59-63). Segueix la llista de joglars i músics (63-64) i transcripció de quinze anotacions dels anys 1341-1787, en general del *Llibre de consells*, algunes del *Llibre d'albarans* i una del *Llibre de pòlisses* (64-67). Hi ha bibliografia (67). — J. P. E. [16.631]

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Ordinacions de bon govern de la Batllia de Terrassa (1299-1625)*.

Introducció i edició a cura de Vicenç RUIZ I GÓMEZ, sota la direcció de Pere PUIG I USTRELL (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 129), Barcelona 2000, 232 pp.

Procedents de l'antiga biblioteca Soler i Palet [i abans, potser de l'arxiu de la batllia de Terrassa], l'AHC de Terrassa poseeix una sèrie de *Llibres {de la cort?} del batlle* (27), que amb deplorables pèrdues intermitges van del 1298 al 1626 (37-38). D'aquests volums, el recordat Salvador Cardús, del qual es commemora el centenari del naixement, aplegà les quatre-centes cinquanta-set decisions tant dels jurats de la vila com del mateix batlle, que poden ésser agrupades sota el títol del llibre (39-219); hom en pot saber la temàtica per la taula específica (221-225). La introducció recorda allò que eren les batllies i resumeix dades conegudes sobre la de Terrassa, en particular els canvis causats per la successió de senyors (11-17); la potestat normativa dels municipis catalans medievals, una manifestació de la qual eren les ordinacions, i llur normal temàtica col·lectiva (19-26), que tingué poques variacions al llarg de quatre segles, indiferent als canvis de dinastia (28); les darreres pàgines introductòries recorden el treball de l'autor en la sèrie dels *Llibres del batlle*, del qual és mostra el present llibre, que ha esperat mig segle a ésser publicat (27-29). Hi ha bibliografia (35-36). Una observació: si l'escrivania compareix d'hora (el 1326,

núm. 53), les escoles de la vila i llur mestre triguen molt i ho fan en un context en què sembla que fou normal que el mestre de minyons de l'escola pública es dedicés també a l'exercici didàctic privat (el 1572, núm. 421). — J. P. E. [16.632]

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: la Vall de Terrassa*, dins «Terme. Terrassa», núm. 15 (novembre 2000), 15-23.

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: forn de districte, fleca, molins, fàbregues i hostals*, dins «Terme. Terrassa», núm. 15 (novembre 2000), 24-28.

Ambdós títols són pòstums. El primer ressegueix i sovint transcriu fragments de sèries documentals diverses de Terrassa, AHC, que fan referència als accidents de la vall geogràfica que es forma als peus de Sant Llorenç del Munt, des de Matadepera fins a la fondalada de can Bosc de Bassea. El mateix fa el segon [en aquest cas amb nombroses referències a les *Ordinacions...* aplegades per ell mateix [i ara finalment editades: cf. notícia bibliogràfica anterior] en relació als serveis comunitaris locals indicats. — J. P. E. [16.633-16.634]

Vicenç RUIZ I GÓMEZ, *La cúpula del poder institucional laic al Castrum Terracie (segles X-XI)*, dins «Terme. Terrassa», núm. 15 (novembre 2000), 30-37.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'«identificar els detentors dels principals càrrecs de poder laic al terme castral de Terrassa» (30), a base de la documentació ja publicada o de l'encara inèdita de Terrassa, AHC, *Pergamins*, i Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer I i Memorials*. Així identifica la successió de veguers entre els segles X i XI i la compareixença i arrelament de Bernat Amat de Claramunt i dels seus amb funcions senyoriales damunt Terrassa; el veguer aniria prenent la fesomia de castlà (34-35). — J. P. E. [16.635]

Xavier SOLDEVILA I TEMPORAL, *La notaria de Torroella de Montgrí abans del 1348*, dins *Actes Notariat*, II, 503-516.

La documentació notarial d'aquella vila és dispersa entre Girona, AHG, i ADG; hi ha capbreus a Barcelona, ACA, i pergamins a l'AM de la població. L'autor es proposa d'establir la llista de notaris i distingeix entre els successius titulars de la notaria i els actuants reals (505-512); també dóna en respectius quadres la llista dels vint-i-un llibres salvats (513-514) i la dels respectius escrivans (515-516). — J. P. E. [16.636]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *El capbreu de Torroja del Priorat del 1744*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 203-234.

El capbreu es conserva a Tarragona, AH, *Reus*, en volum que en conté de la Vilella Alta, Gratallops i Porrera, de senyoriu de Scala Dei, reconegut «segons las Constitucions del present Principat de Catalunya» (210) amb les corresponents prestacions i contraprestacions en delmes, emprius, prestació personal, drets i cens, reduïts a quadre sinòptic (211-212); el capbreu delimita el terme del poble en descripció ací transcrita (215) i aplega els reconeixements de senyoriu, tant de vilatans com de forasters (216-219), i permet de conèixer la distribució de la propietat, la seva transmissió (219-223) i els censals que la gravaven (224-226). Al final és transcrit un contracte de parceria, del 1712, del mateix arxiu, *Protocols notariales. Tortosa (Falset)* (227-234). Les primeres pàgines resumeixen les dades de Tarragona, AHA, *Torroja del Priorat. Llibres de baptismes, etc.*, sobre evolució demogràfica del 1670 al 1720, de clara línia creixent amb l'excepció dels anys de Guerra de Successió, en què el 1706 fou tràgic amb quaranta morts contra una mitjana d'entre

cinc i deu (206-209); és copiada la descripció de les violències certificades en quatre cossos el 1711 (204-205). — J. P. E. [16.637]

Josep TORNÉ I CUBELLS, *Les Ordinacions municipals de Torroja i de la Figuera, reflex d'un món rural, al marge dels grans canvis*, dins «Estudis Prioratins», II (2000), 235-249.

Les primeres pàgines resumeixen la formació del senyoriu territorial de Scala Dei (235-238). Les ordinacions dels dos pobles es troben respectivament a Falset, Centre d'Estudis, i són ja publicades (239, nota 13) i a la Figuera, AM, *Llibre de les ordinacions*; ací n'és exposada tant la significació genèrica per a un sistema molt autònom de govern municipal (239-244), com els principals extrems de les dues ací contemplades (245-249). — J. P. E. [16.638]

Antoni VIRGILI, *Moneda i peces de moneda en els inicis de la Tortosa feudal*, dins «Gaceta Numismàtica», núm. 137 (junio 2000), 29-50.

En documentació tortosina ara a l'ACA, *Ordres militars. Temple*, o a l'ACatedral de Tortosa, completada amb la contemporània de Poblet i de Santes Creus, l'autor ha comptabilitzat quatre-cents cinquanta-dues actes notariais amb referències monetàries, més de la meitat de les quals (256) són compravendes (31); ultra els tipus dels documents, són analitzades les denominacions de les monedes, entre les quals predominen els morabatins (34) i en les gràfiques de l'apèndix és visible l'evolució diacrònica per quadriennis entre les dues dates del títol, línia paral·lela tant amb la situació política del Sharq al-Andalus com de les relacions d'aquell amb la nostra corona entre la conquesta de Tortosa i la de València. — J. P. E. [16.639]

Maria Victòria ALMUNI BALADA, *Pere de Moragues, mestre major de l'obra de la Seu de Tortosa*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 423-449.

Fins ara era detall desconegut que Pere de Moragues, imager i orfebre barceloní, havia estat el mestre major de l'obra de la Seu de Tortosa els anys 1382-1383. La documentació de Tortosa, Arxiu Capitular, *Notaris del Capítol, Traces i dibuixos i Capellanies*, ha proporcionat les capitulacions amb el capítol tortosí, en virtut de les quals Moragues esdevingué mestre major de l'obra de la Seu, ací transcrits (446-448); amb aquestes han ofert d'altres dades que permeten a l'autora de refer l'intent inicial d'afermar per al càrrec Antoni Guarc (427-428), d'analitzar amb detall el conveni amb Moragues (429-434) i de completar les notícies sobre el seu aparellador, Joan de Mayni (424-436). Les darreres pàgines completen amb informació d'altres treballs professionals la fesomia artística de Pere de Moragues, documentat treballant des del 1358 en llocs diversos de la corona catalanoaragonesa (437-443). — J. P. E. [16.640]

Albert CURTO HOMEDES, Albert MARTÍNEZ SILVESTRE, *La presència del llop a l'antic terme de Tortosa durant la Baixa Edat Mitjana*, dins «Misc. Riu», I, 455-475.

Cristófor Despuig esmenta el malson que causaven llops i guineus a ramats i galliners, contra el qual en els dos segles anteriors hom s'havia defensat amb establiments de la ciutat que fomentaven la cacera sistemàtica compensada (463-464). Les recompenses consten en a l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons municipal. Claveria*, d'on els autors han extret les dades de dos-cents vuitanta-dos casos, que han sistematitzat en quadre sinòptic on consten data, caçador i domicili, nombre de peces, premi i localització de la cacera entre el 1371 i el 1461 (466-475). — J. P. E. [16.641]

David BEA I CASTAÑO, Albert VILASECA I CANALS, *L'excavació arqueològica al pati de l'antic convent de Sant Joan de Jerusalem i de l'Orde de Malta, de Tortosa (Baix Ebre). Nota Preliminar*, dins *Nous Horitzons*, IV, 85-95.

Propiciada per la urgència d'unes construccions, l'excavació d'una zona de muralla del segle XIV, comptava amb la informació proporcionada per la llicència de construcció donada pel capítol catedralic tortosí el 1727, ací transcrita (86-88). Entre els objectes descoberts per l'excavació hi ha vaixel·la del convent amb nom de propietat d'una monja (91-93). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [16.642

Àngel MONLLEÓ I GALCERÀ, *Noves consideracions a l'entorn del camí de Sant Jaume de l'Ebre centrades en la Ciutat de Tortosa*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 191-242.

L'autor malda a demostrar una tesi: «la funció de Tortosa i del 'Portal del Romeu' com a capçalera i porta respectivament d'un camí que conduïa a Compostel·la» (238). De moment concentra dades sobre la dita porta i les seves imatges entre Cristòfor Despuig i l'acta municipal del 1756, que en pagava de noves per a sant Jaume i sant Cristòfor, completades amb les dels *Goigs de la Verge del Romeu* (194-200); n'aporta de desconegudes sobre pelegrins a o de Compostel·la passant per Tortosa, que reberen almoïna del municipi tortosí, documentades a l'AM dins l'AHC de les Terres de l'Ebre (227), o de la casa reial (228-231: anotacions reproduïdes en apèndix: 240-241, i resumides en quadre sinòptic: 242). Més enllà de les dades, l'autor recolza la tesi en consideracions interpretatives. — J. P. E. [16.643

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Revolta i contrarevolta a Tortosa (1640)* (Col·lecció Dertosa, 47), Tortosa, Cooperativa Gràfica Dertosense 1997, 128 pp.

A base de les fonts indicades en la corresponent secció (Barcelona, ACA; Tarragona, ACatedral i AH; i Tortosa, ACatedral i AHC de les Terres de l'Ebre) i en la de bibliografia (121-124), els autors refan els esdeveniments de l'estiu del 1640, fins ara només coneguts per allò que en consignà Vicent Miravall i Forcadell en *Tortosa ciudad fidelísima y exemplar* del 1641. L'exposició segueix aquests passos: *Catalunya i Tortosa l'any 1640* (9-17), *La revolta popular del juliol de 1640* (19-28); *La contrarevolta dels oligarques* (29-36); *Tortosa sota l'administració dels contrarevolucionaris* (37-46); *El procés dels revoltats* (47-63); *Personatges principals de la contrarevolta* (65-78); *Posicionament de l'estament nobiliari* (79-96); *Actuació dels eclesiàstics* (97-111); i *Vicent Miravall i el seu 'Tortosa ciudad fidelísima'* (113-116), i *Cloenda* (117-119). Ultra la constatació de fragments textuals, alguns dels quals també donats en fotografia (81), hi ha apèndix, on són transcrits tres documents de Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, *Paeria i veguer*. — J. P. E. [16.644

Yolanda GIL SAURA, *La iglesia de la Purísima Concepción Victoria de Tortosa, el arquitecto Juan Ibáñez y la arquitectura valenciana del seiscientos*, dins *Nous col·loquis*, IV, 177-190.

Volguda pel bisbe Giovanni Battista Veschi en reconeixement per la victòria reial en la Guerra dels Segadors (178-179), la mateixa autora diu que «el descubrimiento de que el maestro que construyó esta iglesia fue el arquitecto Juan Ibáñez nos ha servido de pretexto para realizar un análisis de la arquitectura de este templo, la figura del maestro y a su vez hacer una pequeña valoración de su labor...» (177). El document, en el qual el bisbe, ja preconitzat i a punt de marxar a la seu de Puzzuoli, assegurava la construcció del temple, és transcrit ací (178-180); Ibáñez era aragonès i s'havia prestigiat en obres de la zona valenciana del bisbat de Tortosa (180-182; cf. 189); les darreres pàgines descriuen les característiques arquitectòniques del temple, fortament influït pel renaixement italià a través de l'arquitectura valenciana del segle XVI (185). — J. P. E. [16.645

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *El llinatge Escofet de Tortosa, i la raó social Francisco de Escofet e Hijo (1790-1833)*, dins *Actes Notariat*, II, 461-473

La documentació familiar del segle XVIII prové de Tortosa, ACatedral, de Tarragona, AHistòric. *Protocolos notariales. Tortosa, completat per d'altres. Segurament el fet més singular fou l'ennobliment de Francesc Escofet, els darrers mesos del 1799, guanyat amb accions generoses en moments de perill col·lectiu, documentat a Madrid, AHN, Consejos*, amb descripció de l'escut nobiliari (463). Així entrava al segle XIX. — J. P. E. [16.646]

Mario ZUCCHITELLO, *Tossa: la formació d'una vila. El comte, l'abat i els tossencs (segles IX-XII)* (Quaderns d'Estudis Tossencs, 5), Tossa 1998, 256 pp.

A base de la documentació proporcionada per Barcelona, ACA, BC i AHPB; Girona, ACG i ADG; i Tossa, AHM i AP (11), l'autor, recordada la pèrdua irreparable de documentació de Ripoll la nit incendiària del 9 d'agost del 1835 (15-20), ressegueix les notícies anteriors a l'any Mil, començant per la derivació del topònim, 'Tossa' de la 'Turissa' romana a través de la 'Tursa' altmedieval (23-31); segueix el capítol dedicat a precisar la delimitació del terme i dels veïns, concretada en croquis (40). La darrera voluntat del comte Miró de Barcelona, el 966 (213-219; traducció: 220-224), estenia i delimitava el senyoriu d'abat i monestir de Ripoll damunt Tossa (41-63); les còpies del document es divideixen en qualificar Tossa de 'vall' o de 'villa', però la documentació paral·lela és favorable a 'vall' (65-69). La secció següent ens informa de la situació imperant fins i tot després del 801, en què la conquesta de Barcelona per Lluís el Piadós, no donà seguretat als pobladors de les marines, ja mínimament documentats, però esparso car, per la constant basarda davant el perill d'incursions sarraïnes per mar, s'amagaven en foranques boscoses prop esglésies (ací, Sant Vicenç/Sant Benet o Sant Lionç) i es protegien amb torres de guaita (79-113). La darrera part aplega les notícies existents sobre els béns vegetals i animals de la contrada i els cursos d'aigua, molins i camins que ajudaven a posar-los al servei de l'home, en aquell moment pagesos o pescadors (115-155); i així arriba la secció dedicada a la carta de poblament del 1186, al començament de la qual abat i comunitat de Ripoll afirmen: 'facio castellum' (231), sempre traduït per 'construeixo un castell' (235 [però atesa la diferència del document entre 'castellum' i 'castrum', la traducció fidel no seria 'estableixo un castell', en el sentit de 'castell termenat'? Així s'explicaria la diferència textual entre 'castellum' i 'castrum': aquest seria la fortalesa], amb la corresponent diferenciació entre les cases de dins i les de fora la vila. — J. P. E. [16.647]

David MORÉ AGUIRRE, *Cas Fuster: La família Martí a través dels seus documents* (Quaderns d'Estudis Tossencs, 6), Tossa de Mar, Ajuntament 2000, 292 pp.

El fons documental de la família Martí, donat a l'ajuntament i dipositat en l'AM de Tossa, té la característica de no ésser 'patrimonial', car la documentació no fa referència a patrimoni, ans familiar, perquè només conserva documentació personal dels seus membres, menestrals. La part principal tant de l'arxiu com d'aquest llibre pertany als segles XIX i XX; assenyalen, però, les dues anotacions del segle XVIII (70-71) i les pàgines que refan la història de la família des de darreries del segle XVII (73-80; vegeu els arbres genealògics: 18-23 i 31-47; i la cronologia: 24-30). Particular interès té la llibreta de l'aprenent de fuster Josep Martí i Mondet, que ell mateix intitula així: *Aquest llibre és de Josep Martí y Mondet, abui 30 de lo mes de setembre en lo present any 1725 trobanme jo en la present siutat de Barcelona apranent en casa de mestre Anton Millà fuster*, de la qual són transcrits fórmules diverses per a fer ingredients de l'ofici i un remei d'*Ungén per a curar persellanas o tumors freds que són ja oberts* (271-278) i reproduïdes fotogràficament algunes pàgines (269-270). — J. P. E. [16.648]

Agustín RUBIO VELA, *El ganado de Valencia y los pastos del reino. El avituallamiento urbano bajomedieval como factor de conflictividad*, dins *Rural ramadera*, 651-719.

Aquestes pàgines són repartides en dues meitats: l'exposició inicial (651-686) i la transcripció de quaranta-quatre documents datats entre el 1347 i el 1488, de València, AMV, *Manuale de consells* (687-719), sense que l'autor hagi pretès que hi són tots ans només «una muestra significativa» (669). En la primera, l'autor en precisa l'objectiu: refer el secular conflicte entre l'actuació dels ciutadans, recolzats per la ciutat de València, i les queixes de les poblacions del regne «por el uso, control y comercialización de algunos bienes y alimentos obtenidos en el territorio de este» (652). El centre del conflicte rau en el dret d'empriu de les pastures de tot el regne atorgat a la capital per Jaume I, dret defensat sempre per la ciutat i també atacat sempre per tots els altres (652-654). La raó era el lloc que ocupava la carn en l'alimentació medieval: calia importar-la i la forma més adient era menar les bèsties vives, cosa que exigia pastures per al camí (654-658); les autoritats ciutadanes tenien molt clares dues idees: la necessitat d'importació de carn per a l'assortiment de la població, i la de defensar amb decisió el privilegi d'ús d'emprius concedit per Jaume I no sols en terres de la corona, ans encara de nobles i de l'Església (658-661); les pàgines següents recorden la constant defensa d'aquest dret per part de la capital, i la no menys constat contraoposició de les altres parts del regne, de vegades violenta o fregant la violència (668-671). Els bovalars foren ocasió de conflicte, car per *Furs* eren exclusius de cada població i aquestes, multiplicant-los i engrandint-los, se'n valgueren per encongir el terreny en el qual València tenia dret de pastura (674-676). La transcripció dels documents segueix deixant aquell regust de feina ben feta, a la qual l'autor ens té acostumats. — J. P. E. [16.649

Josep TORRÓ, *L'organització monetària del Regne de València al segle XIII (1247-1277)*, dins «Gaceta Numismàtica», núm. 137 (junio 2000), 67-92.

Entre el 1238, any d'entrada en la capital, i el 1247, data de la imposició dels reials de València, les monedes documentades en el *Llibre dels fets* de Jaume I, i en els fons de Barcelona, ACA, de València, Catedral, i de Cocentaina, AM, són les masmudines i els besants, per la part dels vençuts, i els diners jaquesos i melgoresos, per la part vencedora. El 1247, Jaume I creava i imposava els reials de València, en paritat de valor amb les dues darreres monedes (70-75: amb particular atenció als problemes de la paritat i de les emissions). El 1271 hi hagué una nova emissió, que immediatament s'hagué d'enfrontar amb la desconfiança dels usuaris (76-79). Les darreres pàgines informen de la situació de cada tipus de moneda aquells anys: besants, millaresos, moneda de billó, moneda d'or i moneda reial (80-88). En apèndix és esquematitzada la documentació relativa al valor de les dites monedes (89-91). — J. P. E. [16.650

José HINOJOSA MONTALVO, *Las fronteras del Reino de Valencia en tiempos de Jaime II*, dins *Jaume II*, 213-228.

La sentència arbitral de Torrellas, del 1304, completada amb l'acord d'Elx de l'any sobre, fixava la frontera del Regne de València amb Múrcia i amb la corona de Castella (215); la part oriental (governació o procuració ,dellà Xexona', amb capital a Oriola) seria oficialment confirmada al Regne de València el 1308 amb la consegüent aplicació dels *Furs de València* (215-217). La dita modificació de fronteres tingué una altra conseqüència: el Regne de València, si no limitava de forma estricta, resultava ubicat molt prop del de Granada, amb la consegüent permeabilitat sarraïna, cosa que ja assenyalà P. Bellot en els *Anales de Orihueta* (218-220) i és ací exposada amb cert detall, car no existí sols la frontera de terra, sinó també la de mar, en la qual el fracàs de la campanya d'Almeria el 1309 assenyalà el començament de la pèrdua de poder marítim de la corona catalanoaragonesa (321-324). Les darreres pàgines recorden episodis d'aquell estat de perill constant (225-227). — J. P. E. [16.651

Vicente PONS ALÓS, *Heràldica Episcopal Valentina (ss. XIII-XVI)*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 585-612.

L'autor es proposa d'oferir un catàleg de l'heràldica dels bisbes de València des del moment de la reconquesta fins a sant Juan de Ribera, prenent com a base el text manuscrit de Madrid, BN, 732, ací transcrit (601-606); en l'estudi inicial, el text és completat amb les dades proporcionades pels mateixos escuts conservats a la Seu de València o en d'altres indrets del bisbat (592-595; 597-598), per fonts manuscrites o impreses (595-596), en especial per alguns manuscrits de l'AC de València, ja estudiats (586-587); no sempre coincideixen aquestes fonts (587-592); mereixen particular atenció l'heràldica episcopal borgiana (598-599) i els quadres de Joan de Joanes, portadors d'inscripcions (600-601). Hi ha divuit reproduccions d'obres o pàgines diverses (607-612). — J. P. E. [16.652]

David IGUAL LUIS, *Las relaciones financieras de una ciudad mediterránea: Valencia en la Baja Edad Media*, dins *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*. Actas del Simposio Internacional «Dinero, Moneda y Crédito. De la Monarquía Hispánica a la Integración Monetaria Europea». Madrid, 4-7 de mayo de 1999, Madrid, Marcial Pons 2000, 99-120.

Objectiu de l'autor: «reincidir en el análisis de las condiciones en que se desarrolló históricamente la circulación internacional del dinero, a partir del ejemplo concreto... (de) un núcleo mediterráneo (la Valencia de los siglos XIII-XV) y, más específicamente, el desarrollo en su interior de los mecanismos cambiarios» (100) sobre la base dels entorn sis milers de registres notariais conservats a València per als segles XIII-XV (104, nota 10). Les ,pratiche di mercatura' col·locaven València dins l'organigrama bancari europeu i donaven notícia de la paritat de les monedes barcelonesa o valenciana (101), manifestant així «la buena salud monetaria de Valencia en el Cuatrocientos», que afegí el caràcter de ,ciutat financera' al de ,ciutat comercial' (103); la situació del primer terç del s. XIV (104-106), evolucionà des del darrer terç gràcies a la lletra de canvi, àmpliament utilitzada per l'empresa Datini (108), i ja en començar el segle XV era ben altra (109-110); quant a la segona meitat del segle XV, l'autor resumeix estudis personals seus dels registres notariais, sobretot dels de Jaume Salvador [sobre aquest notari, cf. estudis del mateix autor resumits dins ATCA, XVIII (1999), 952-953, núms. 13.781-13.785], d'on es dedueix la idea d'una València que «exportaba más capitales de los que importaba» (113), perquè els mercaders obtenien més beneficis fent passar llurs negocis per València (115) a través de ,taules de canvi' (118-119). — J. P. E. [16.653]

Ramon Josep PUCHADES BATALLER, *El notari valencià baixmedieval: exemple de la posició i percepció social de la professió notarial en l'Occident mediterrani dels segles XIII, XIV i XV*, dins *Actes Notariat*, II, 517-549.

«L'anàlisi d'aquest joc fascinant d'adaptació mútua entre realitat i imatge estereotipada en el cas concret de la professió notarial és el camí a recórrer en les pàgines que segueixen» (518). L'autor recorda l'actuació notarial anterior a la constitució del Regne, en els *Llibres del repartiment*: vint-i-cinc notaris ajudats de cinquanta-cinc escrivans col·laboraren amb Jaume I entre 1218 i 1250; el 1239 el notariat era establert oficialment a València per donar ,fides publica' amb ,instrumenta publica' (519): el notari esdevenia punt central de referència per a totes les capes socials (520) i «als anys quaranta del segle XIV quedava definitivament consagrat el procediment de la triple registració» (521) en els llibres rebedor, protocol i notal, respectivament. Atesa la centralitat oficial i social del notari, és explicable la seva creixença aritmètica, tant a la capital com en les poblacions (522-524). De les possibilitats de promoció econòmic-social ja en el segle XIII n'és prova l'inventari ,post mortem' d'Esteve de Mediona (ARV, *Protocolos notariales*, 2811) (524-526), situació, però, que canviaria des de mitjan segle XIV, en què era determinant la clientela, i en què es presenten en la documentació els «pobres notaris de la dita ciutat de València» (527); Alzira i en menor grau Castelló en serien mostra (528); però el pas definitiu a la promoció social era la formació jurídica universitària (529-530). La valoració social dels notaris és expressada amb frases de sant Ramon de Penyafort, que considera incompatible amb la clerecia l'exercici del notariat, si el clergue té béns

de subsistència (531-533; és la posició del *Decretum*, 543), i de Francesc Eiximenis, que viu en moment d'inflació del nombre de notaris, i avisa que tal situació és perillosa, car pot ésser ocasió de saltar-se les obligacions de la 'fides publica', ja que «ofici de notari és ofici de honor e, per consegüent, ha mester covinent salari de son treball» (536); i així, per a sant Vicent Ferrer, el pecat professional dels notaris valencians és la supèrbia (537); de fet, el notari hauria estat alhora admirat i particularment odiat per les classes populars (538). Les darreres pàgines fan referència a la situació en d'altres països d'Europa (540-549; cf. 794-796). — J. P. E. [16.654]

Andrés DÍAZ BORRÀS, *Los antecedentes trecentistas del curso murciano. Las vinculaciones del corsario Martín Sánchez con las autoridades de Valencia en las postrimerías del reinado de Jaime el Justo*, dins *Jaume II*, 385-394.

L'ARV, *Reial* 611, conserva la documentació, datada el 1327 i ací transcrita en notes (388-392), relativa a la legalització d'una sagetia de Martín Sánchez 'amaridada' al Grau de València i al permís per a fer-se a la mar; les gestions giraven entorn les fiances que havia de presentar abans d'obtenir el permís de sortir de platja i els documents de Múrcia que havia de presentar a fi que les fiances fossin restituïdes; el 1334 l'esmentat Sánchez practicava el cors des de l'illa de Mallorca contra el regne de Granada (394). — J. P. E. [16.655]

María Dolores LÓPEZ, *De nuevo sobre la 'Guerra del Estrecho': la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)*, dins *Jaume II*, 405-416.

La inutilitat de l'intent de conquerir Almeria el 1309 demostrà que calia controlar l'Estret de Gibraltar, però l'abril del 1340 l'estol musulmà derrotava el castellà i amb ell les quatre galeres catalanes. Aquestes pàgines, basades en Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, 1377 i 1378, exposen el segon intent, que obligà a celebrar corts de València el desembre 1342 per a assegurar el subsidi a base d'imposició sobre béns de consum inexcusable amb condicions que portaren al naixement de la Generalitat Valenciana, i les dificultats per a arribar a un resultat satisfactori. Part del subsidi anà a sufragar les operacions bèl·liques de la reintegració del Regne de Mallorca i la part principal posà fi «a la intervenció mariní en la península ibérica» (416). — J. P. E. [16.656]

Manuel BENÍTEZ DOLORINOS, *Las cofradías medievales en el Reino de Valencia (1329-1458)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 261-287.

Objectiu d'aquestes pàgines: a base de publicacions anteriors i de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, on l'autor ha identificats noranta-tres privilegis per a setanta-tres confraries, el 75% de les quals eren de la ciutat de València: 264, realitzar «el estudio de las ordenanzas otorgadas por la Corona de Aragón a las cofradías del reino de Valencia, centrándose en el espacio temporal comprendido entre los reinados de Alfonso IV y Alfonso V» (261). La corona seguí un camí fluctuant en l'aprovació d'estatuts, d'acord amb la prevenció d'avalots dels oficis o de l'estat del real patrimoni en temps de Joan I (264-265); mereixen particular atenció les confraries de conversos (Sant Cristòfor i Sant Amador, unificades el 1420), la dels «Cent ballesters de la ploma», milícia ciutadana sota patrocini de Sant Jordi, i la dels cecs (266). Les ordinacions determinaven les condicions d'acceptació de nous membres (honorabilitat, ésser de l'ofici si calia, satisfer la quota), les funcions dels càrrecs i llur elecció, i les condicions per als capítols de la confraria (267-270); també les obligacions dels confreres (271-274). La documentació certifica que les confraries eren molt diferents en quant a la possessió de béns materials, tant immobles com diners (274-275). Segueixen les pàgines que resumeixen les activitats religioses, especialment els sufragis per als confreres difunts (276-278) i les atencions assistencials (279-280). Del 1392 al 1443, les *Ordinacions* inclouen articles de natura gremial com els de control de dies de festa o de feina ben feta o de

requisits per al mestratge (280-284). Hi ha croquis de la distribució geogràfica de les confraries en el Regne de València (285). — J. P. E. [16.657]

José HINOJOSA MONTALVO, *Aspectos del comercio exterior valenciano en el siglo XIV (1351-1378)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 207-236.

A base de sis registres d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, completats amb documentació municipal de l'AMV i d'ARV, *Protocols notariais*, l'autor proporciona una sèrie de dades que ajuden a conèixer aquells anys de dificultats, sobretot en quant al comerç exterior, ja que els dits registres certifiquen l'exportació de 'coses vedades' (208; cf. 214, nota 11). Les primeres pàgines informen, àdhuc amb quadres sinòptics, de la procedència geogràfica o d'altres detalls personals dels propietaris de les mercaderies (210-213); amb semblant ús de quadres som informats dels productes que s'exportaren (214-215) i de llur destinació (216-217), tant per via marítima (Mallorca, destí principal: 218-221; Catalunya: 221-223; Itàlia i Occitània: 224-230; països musulmans: 231-232; i Andalusia: 233), com per camins de terra vers Aragó i Castella (234-236). — J. P. E. [16.658]

Mª Mar SÁNCHEZ VERDUCH, *A propósito de la situación del maestro de obras en la València gótica*, dins «Estudios Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 393-402.

A base de l'AMV, *Sotsobreria de Murs i Valls. Llibres de comptes*, del 1380 al 1480, completats amb la *Claveria de Censals* dels anys 1391-1392 i amb un pergami de Madrid, AHN, *Clero*, l'autora es proposa de «clarificar cuál debió ser el status social del maestro de obras» (395); d'una banda, l'encarregant de l'obra feia constar en contracte que el mestre d'obres es trobaria a peu de feina i per a això li assegurava casa pagada (i el preu d'aquest lloguer era el termòmetre de la valoració social del mestre: 397); aquest podia ésser alhora empresari de la pròpia colla de menestrals i manobres, o desdoblar-se en un per a l'obra i un altre per als picadors de pedra; en obres llargues la contractació era a sou, en les altres podia ésser a preu fet; en alguns casos els mestres exigien que tot el material i eines se'ls posés a peu d'obra, en d'altres s'havien d'espavilar ells mateixos. — J. P. E. [16.659]

Mª Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Ad servitium Ecclesiae dedicandi. Clérigos aragoneses ordenados en Valencia en el siglo XV*, dins «Misc. San Vicente», 163-183,

Els registres d'ordenacions del bisbat de València es troben a l'AD (dos) i en el patrimonial del Baró de Llaurí (tres); un de cada fons correspon al segle XV; l'autora n'aplega les dades relatives a l'acte mateix de l'ordenació (166) i les que es refereixen a les persones, tant del bisbe ordenant com dels ordenats (167-171); del segon dels arxius són transcrits quatre mostres d'actes o certificats d'ordenació (172-175). Les pàgines següents donen llista cronològica d'ordenats aragonesos del 1401 al 1421 (176-180) i del 1463 al 1479 (181-183). — J. P. E. [16.660]

David ABULAFIA, *La produzione dello zucchero nei domini della Corona d'Aragona*, dins «Misc. Del Treppo», 105-119.

L'autor dedica les pàgines inicials a recordar la trajectòria de l'expansió del sucre, antigament considerat producte exòtic de l'Índia; l'illa de Sicília, hauria estat la primera de l'Occident medieval a esdevenir productor i distribuïdor sucrer (110-111); quant a València, el punt més septentrional de producció sucrera, l'autor resumeix dades procedents dels comptes d'entre el 1460 i el 1550, de la «Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft», que no sols es dedicà al comerç, ans també intentà d'estendre el seu negoci a la producció de sucre dins el senyoriu de N'Hug de Car-

dona, amb transcripció de fragments tant en alemany com en català. La competència econòmica del sucre de Madeira féu decaure progressivament l'interès internacional pel valencià (112-116). — J. P. E. [16.661]

Agustín BERMÚDEZ, Magdalena MARTÍNEZ, Alfredo OBARRIO, *Las Cortes valencianas durante el reinado de Alfonso V el Magnánimo. La legislación foral*, dins XVI Congreso Corona, I, 73-97.

Els autors deploren la poca atenció que hom dedica a les corts valencianes en els estudis recents; per llur part, precisen que en aquestes pàgines es limiten als furs, ja que només tres de les corts valencianes del rei Alfons promulgaren furs (74-75), perquè una part important del treball de les corts consistia a revisar, corregir i precisar la legislació precedent (76-78), i, fur' requeria «acord, consell e exprés consentiment de tots los dessusdits e de cascú d'ells» (94/56). L'aportació d'aquestes pàgines consisteix a indicar tots i cada un dels furs de les dites tres corts (1417-1418, 1428 i 1443-1446), que foren acollits en l'edició del 1547 dels *Fori Regni Valentiae* (84-91). — J. P. E. [16.662]

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La estética del poder. Arte y gastos suntuarios en la corte de Alfonso el Magnánimo (Valencia, 1425-1428)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1705-1718.

L'autor presenta els volums de l'ARV, Mestre racional, 8.760-8.771, que li han permès de conèixer allò que econòmicament representaren per a València les estades reials en la dita ciutat, després que aquesta havia ofert al rei mil florins cada mes que ell s'hi estigués (1706-1707); una de les despeses majors de la cort fou la celebració de justes cavalleresques o cavalcades amb participació de la magestat reial (1708-1710) o la de solemnitats religioses (1711-1714); cada un d'aquests capítols és documentat amb nombre de casos. — J. P. E. [16.663]

Enrique CRUSELLES, José M. CRUSELLES, *Valencianos en la corte napolitana de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 875-897.

La ciutat de València entrà en el segle XV amb forta atracció immigratòria, també, però, amb exida de valencians a d'altres bandes; els autors han detectat els presents en la cort del rei Alfons en els protocols notariais de Jaume Eiximeno dels anys 1449-1459, ara a l'ARV; en tres registres ara a l'Arxiu del Patriarca; i en les *Lletres missives*, de l'AMV; la dita presència de valencians fou considerable el decenni del 1450, fou normalment temporal, i de persones pertanyents o acostades al centre del poder, sobretot als ambients polítics de la cort (funcionaris, 'familiars', consellers, proveïdors: 879); les pàgines següents contenen notícies prosopogràfiques abundoses sobre aquells valencians pertanyents al patriciat urbà (885-891), alhora que, prenent com a punt de comparació Barcelona, assenyalen línies d'actuació com, per exemple, el «repliegue del patriado mercantil valenciano justo en el momento de la constitución de la corte napolitana» (882). — J. P. E. [16.664]

M. José CARBONELL BÒRIA, Andrés DÍAZ BORRÀS, Luis J. GUIA MARÍN, *Crisi política i estabilitat institucional. El regne de València i les corts de Montsó el 1435-1436*, dins XVI Congreso Corona, I, 147-158.

La primera conseqüència de la 'Comedieta de Ponza' fou la concentració de poders de la corona en l'única persona reial lliure, la reina Maria, muller i lloctinent del rei Alfons, que organitzà un consell reial de crisi, encarat amb dos problemes: la solució de la treva establerta el 1430 amb Castella i la de la crisi institucional causada per la presó del rei. Les gestions d'aquells moments són conegudes per l'ARV, *Canç.*, *reg.*, *Batllia*, i *Mestre racional*; i AMV, *Lletres missives*. La prolon-

gació de la treva amb Castella, obligà a convocar corts a Montsó, que la ratifiquessin, però alhora no podien deixar d'ocupar-se del captiveri reial; la ciutat de València en féu un estudi minuciós (150), atrapada entre l'obligació d'ajudar el rei i la de fer respectar el dret de la ciutat a la llibertat en les decisions polítiques: la ciutat ajornava la decisió i la reina hagué de presentar fiadors (151-152). L'alliberament del rei Alfons i del seu germà Joan, rei de Navarra, desvirtuà la cort de Montsó amb la perspectiva de les que se celebrarien en cada estat. En aquella situació-límit, la cohesió de la corona catalanoaragonesa resistí i el rei pogué veure que ací havia de respectar les lleis. — J. P. E. [16.665]

A BERMÚDEZ, *El asesoramiento judicial en los pleitos reales valencianos de la Baja Edad Media*, dins XVI Congreso Corona, II, 1367-1377.

El fet que el jutge que presidia la cort de justícia no fos necessàriament un 'savi en dret' propicià l'existència d'assessors en tots els graus de l'administració de justícia. L'autor aplega ací, de l'ARV, *Real*, els noms d'assessors que foren nomenats pels reis Alfons i Joan II en la tramitació de plets relatius a Oriola entre el 1428 i el 1478 (1375-1377). — J. P. E. [16.666]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Aproximació a la noblesa valenciana en la segona meitat del segle XV*, dins XVI Congreso Corona, I, 899-917.

No existint claredat en el tema del títol, l'autor, basat en tres fonts documentals ja publicades (900-901: havien d'ésser presentades en una nota 5, inexistent en la pàgina 917), distingeix els grups de nobles titulats, que aleshores pujaren a sis (902-903), els trenta-un «nobles, reconeguts pel prefix ,don'» (903), els cavallers, que arribaven a 195 a darreries del segle (904-905), i els donzells, encara no armats cavallers (906-907); les llistes nominals de títols, nobles, cavallers i donzells figuren en les pàgines 908-912, als quals s'han d'afegir vint-i-tres persones incloses en les llistes del braç militar (912), i encara tres juristes, quinze vídues i dos comanadors d'ordes militars (912-913). — J. P. E. [16.667]

María Luisa CABANES CATALÀ, Ramon BALDAQÚ ESCANDELL, Verónica MATEO RIPOLL, *Sigilografía Valenciana en la Época de Alfonso el Magnánimo: estado de la cuestión*, dins XVI Congreso Corona, I, 99-109.

Els autors recorden els estudis anteriors sobre el tema i els treballs en curs de realització (106-109), presenten les variants, sobretot sigil·logràfiques, en segells aposats a lletres missives conservades a Cocentaina (107/8), que tenen en comú les mides, en general d'entre 40 i 45 mm.; quant al text, aquest és escrit en lletra gòtica, majúscula o minúscula o capital (100). — J. P. E. [16.668]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Valencia y Mallorca en el siglo XV*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 183-193.

El segle XV fou ben divers en ambdós regnes: pau i empena a València, problemes econòmics i malestar social que esclatà en revolta el 1450, repercussions de la Guerra Civil catalana del 1460 a Mallorca. Les primeres pàgines resumeixen en quatre quadres notícies de moviment de naus comercials des del 1401, menys intens en la segona meitat del segle i en particular els anys de la guerra civil catalana (184-187); la segona part, més directament basada en els protocols notariais de l'ARM informa, també en quadre sinòptic, de les societats comercials i corsàries constituïdes a Mallorca els anys 1415-1418, en resposta al triangle comercial de Mallorca - València - el Maghreb, amb gran participació tant de jueus com de conversos (188-191); per als anys 1459-1461 són també coneguts els casos de valencians casats a Mallorca (192). — J. P. E. [16.669]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Los buertos de sogueros de Valencia y Castellón: Una larga tradición artesanal nacida en la Edad Media*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 303-345.

A base d'un escorcoll de València, AMV, *Manuale de consells*, i *Llibres d'aveïnament*; de l'Arxiu del Patriarca, *Protocols notarial*s (341-345), de Castelló, AM (321), en particular del *Llibre del mostassaf* i dels *Llibres de valnes de la peita* (325), i de publicacions basades en fonts castellonenques, l'autor es proposa d'aclarir en què consistia la feina dels corders, que, com a 'Hort de soguers', té encara topònim viu a Castelló i ho fou a València; descriu les feines de l'ofici de corders a començaments del segle XX a base de les informacions i dels dibuixos proporcionats per Josep Pasqual Tirado per al *Diccionari...* d'Alcover-Moll (308-311), i completa la informació a base de documents valencians de darrerries de l'Edat Mitjana (contractes i *Ordinacions dels anys 1476 i 1511*); els de Castelló li permeten d'assenyalar la transformació d'alguns empresaris en capitalistes [cf. ATCA, XIX (2000), 772-773, núm. 14490] (319-322), i de donar algunes notícies relatives a l'ofici en el segle XIII (326-328), amb noves ordinacions de temps posteriors (329-330). L'apèndix informa de la localització topogràfica de corders en la ciutat de València en el pas del segle XV al XVI (332-332) i afegeix dades personals de nombre de corders de la mateixa ciutat entre 1450 o 1525 (333-341). — J. P. E. [16.670

David IGUAL LUIS, *La confraria dels genovesos de València. Una associació interprofessional a les darrerries de l'Edat Mitjana*, dins *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, a cura de Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 91-102.

Resumida la creixent presència i activitat d'italians a València durant el segle XV, dels genovesos consta el 1487 llur voluntat de tenir a Sant Francesc una capella o 'casa de disciplinants' (95), posteriorment anomenada 'confraria de genovesos' (96); és documentada a València, Arxiu del Patriarca, *Protocols notarial*s; la capella fou enderrocada el 1805; a darrerries del segle XVI el convent franciscà interposà plets contra la capella (97); la darrera presència notarial és a mitjan segle XVIII en què per l'estat decadent de la capella calia establir una taxa entre els confreres per a reforçar-la (98). — J. P. E. [16.671

Vicente PONS ALÓS, *Documentos y sellos de las aldeas de Teruel en un proceso ante el gobernador de Valencia de 1492*, dins «Misc. San Vicente», 637-657.

L'ARV, *Canç.* conserva en el seu registre 618 un document que no és reial dins un procés judicial entorn els drets de pasturatge en la zona de La Garrofera entre Alzira i Tous davant el senyor d'aquest lloc; hi foren testimonis pastors de Terol que hi anaven a hivernar, les declaracions dels quals són presentades tant en la materialitat de llur composició (certificat de la 'creença', del fet de la declaració i transcripció de la mateixa, amb llista de testimonis i de notaris: 643-645), com en l'aspecte diplomàtic dels segells locals que les validen (646-648). Segueix transcripció de tres documents, el terç dels quals és l'acta de la declaració d'un dels testimonis (649-653). Hi ha reproducció fotogràfica dels segells (654-657). — J. P. E. [16.672

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *La población valenciana en la segunda mitad del siglo XVI*, dins *Felipe III/1*, 99-119.

Les primeres pàgines esbrinen críticament la vàlua de les dades ofertes per les diverses fonts demogràfiques; d'entre els veïnatsges, el més fiable seria el del 1510, al costat dels llibres parroquials, dissortadament tan fragmentaris i, en tractar-se de moriscs, tan poc fiables (99-103); cal afegir-hi els amplis despoblats i la baixa població a la costa, per perill d'atacs i el pes de la ciutat de València (104-105). Les dites fonts permeten aproximacions desiguals, segons les idees dels respectius autors (106); la situació dels moriscs, que podien emigrar lliurement, dificulta preci-

sar el ritme de creixement de la població, però aquest sembla segur en el pas del segle XVI al XVII (107-110), superior la dels moriscs per la nupcialitat més primerenca, natalitat més nombrosa i manca d'estat celibatari (112-116). Les darreres pàgines ofereixen sengles quadres per a les tres actuals províncies entre el 1540 i el 1609 (118-119). — J. P. E. [16.673]

David BERNABÉ GIL, *Aspectos sociales del crecimiento agrario valenciano en tiempos de Felipe II*, dins *Felipe II/1*, 179-193.

L'autor allarga el temps de la investigació fins a l'expulsió dels moriscs i presenta sobretot els resultats de la seva investigació damunt la comarca del Baix Segura, on, a diferència d'altres, la població cristiana vella superava la morisca i el reialenc el senyoriu; els dits resultats coincideixen a reafirmar el creixement amb els dels estudis realitzats a base de preus i jornals o del delme percebut per la Seu de València. Un dels factors fou el de l'arrancada de noves terres, documentada en l'AM d'Oriola, *Contestador*, i l'ampliació de les de regadiu, igual com en nombre de poblacions valencianes (182-183); cresqué la producció de gra, la de morera, oli, canyamel i vi (184-185). El creixement no sempre revertí a favor dels senyors, ans només en els casos de parceria, o en el d'exploració directa de zones de reialenc, o pels delmes en el cas de les institucions eclesiàstiques (186-188); els aspectes de distribució de la terra i de configuració del grup de majors terratinents són reduïts a quadres sinòptics (192-193). — J. P. E. [16.674]

Ricardo FRANCH BENAVENT, *La evolución de la sedería valenciana durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, I, 289-310.

La sederia valenciana cresqué fins a les Germanies, després de les quals sofrí greu crisi i l'autor n'esbrina causes i abast. La producció fou gravada amb nova imposició del 5% del valor, cosa que disminuï la competitivitat del producte; una informació del 1580, d'ARV, *Generalitat*, reg. 3319, descriu el fenomen general del contraban i el seu resultat: la seda valenciana era més barata a Toledo que a València (293-294). La sèrie de *Dades i rebudes* de València, Arxiu del Col·legi de l'Art major de la seda permet de resseguir l'evolució quantitativa tant d'efectius humans com d'ingressos del col·legi, ambdues reduïdes a quadres; se'n dedueix que la dècada del 1565-1575 fou de represa o almenys d'equilibri tant en sentit personal com econòmic i que des del 1585 el descens fou dràstic en ambdós sentits, en un moment en què el Col·legi hagué d'esmerçar sumes considerables en la defensa dels propis drets davant la fiscalitat municipal. Hi ha quadres dels principals productors (306) i dels tipus de teixits fabricats el 1598 (308). — J. P. E. [16.675]

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *Las Cortes de Valencia y las Juntas de Estamentos*, dins *Felipe II*, IV, 139-157.

L'autora reivindica per a l'organigrama d'institucions representatives del regne de València les Junes d'Estaments, la documentació sobre els quals es troba a València, ARV, *Canc.*, reg. i *Generalitat*; AMV, i ACV (140, nota 4), també en Llorenç Matheu i Sanç. Sobre aquestes bases l'autora toca quatre temes: relació entre les corts valencianes i les corresponents juntes d'estaments; la tensió entre aquestes i la Generalitat en apropiar-se unes i altra la representació del regne en els períodes entre corts; resum de les dues corts del 1563 i 1585 (149-152); i algun dels temes que tractà la Junta d'Estaments en aquell període (153-156). Fora de corts, la Junta d'Estaments era capacitada a assignar donatius al rei i l'autora creu que «la genuina representación del Reino de Valencia fuera de Cortes corresponde a los Estamentos» (157) i que la indefinició de competències entre aquests i la Generalitat fou un dels estratagemes del rei per a domar les institucions representatives del Regne de València. — J. P. E. [16.676]

Jorge Antonio CATALÀ SANZ, *La nobleza valenciana en la época de Felipe II. Mecanismos de castigo y disciplina*, dins *Felipe II*, II, 77-97.

Les primeres pàgines recorden els estudis sobre el tema, també les zones inexplorades (77-80), i formulen el propòsit de l'autor: esbrinar els mecanismes mitjançant els quals Felip II intentà de frenar els excessos facciosos dels nobles valencians, coneguts per les sentències de la Reial Audiència, pels pagaments a saigs en execució de crims de nobles (ARV, *Mestre racional*) i per les actes de reunions de l'estament militar, sense oblidar la concessió de favors reials (80-81). Les pàgines següents descriuen la situació de discòrdia permanent entre la classe nobiliària del Regne de València resumint els atacs mutus, sovint criminals, entre els Borja i els Centelles, i d'altres, la participació de nobles en crim organitzat dins quadrilles de bandolers, situació confirmada per les sentències de la Reial Audiència, ara a ARV (82-89). Els mecanismes del càstig començaven amb la imposició per autoritat reial de paus i treves entre els enemistats, la fractura de les quals era castigada amb penes fins a la capital d'alguns nobles; seguien amb pragmàtiques, edictes, bans, crides i ordenances, però aquestes no sols provocaren polèmica, ans encara arribaren al contrafur (90-94). Les successions amb mancaça d'hereu posaven sovint a les mans del rei títols nobiliaris, cosa que aquest aprofitava per a domar els afavorits amb la concessió (95-97). — J. P. E. [16.677

Amparo FELIPO ORTS, *Control monárquico y oligarquía municipal en la Valencia de Felipe II*, dins *Felipe II*, II, 311-344.

L'autora, basada en la documentació de l'AMV, *Manuales de consells*, analitza en aquestes pàgines el mecanisme d'intervenció reial en els nomenaments de jurats, racional, síndic i d'altres càrrecs majors de la ciutat de València. Per als jurats, elegits per rodolins, el moment d'intervenir era aquell en què el rei rebia del racional la proposta de noms i ell la podia modificar a discreció; el resultat es manifesta en els quadres de jurats cavallers i de ciutadans; només cent-cinc foren presentats, pertanyien a cinquanta-cinc famílies, catorze d'ells foren elegits més de deu vegades; els ciutadans proposats foren cent setze, de vuitanta-tres famílies (315-316); una altra constatació és la poca iniciativa dels racionals, car hi ha noms sistemàticament proposats per racionals diversos; la iniciativa devia trobar-se en mans del rei a l'hora de formular la ceda o llista definitiva dels que entraven en els rodolins (317-319). El racional era de nomenament reial directe i ací és transcrita de València, AM, *Manuales de consells* la lletra comunicant el nomenament el 1583, on també són documentades d'altres intervencions reials directes o a través del virrei (320-330: hi ha llista dels racionals en el regnat de Felip II: 329). Les pàgines finals informen dels nomenaments de justícia civil (334-336), justícia criminal (336-338), i mostassaf (338-342), amb corresponents quadres tant dels qui exerciren el càrrec com dels qui foren proposats. — J. P. E. [16.678

Javier PALAO GIL, *La tributación de los bienes eclesiásticos en Valencia tras los decretos de Nueva Planta*, dind XVI Congreso Corona, II, 1747-1763.

«Las líneas que vienen a continuación constituyen el esbozo de un tema arduo», el de compagnar l'abolició el 1707 dels *Furs de València*, que comportava l'equiparació a Castella i al cap de poc la submissió a l'«equivalent», d'una banda, i de l'altra la Cèdula del 7 de setembre del 1707 amb què Felip V, declarava a favor dels eclesiàstics que la Nova Planta no abolia «lo favorable de la inmunidad, y por fueros tenían toda exención» (1748, nota 6). El tema ha deixada documentació a València, ARV, *Reial Acord, Batllia*; ACat, *Lligalls*; Madrid, AHN, *Consejos*; i Simancas, AG, *Secretaría i Superintendencia de Hacienda*, i seguia sense resoldre en el moment del concordat del 1737, en què era viu en el punt dels béns adquirits per institucions eclesiàstiques després de la Nova Planta i convertits en exempts i amortitzats; ací és resumida la discussió sorgida quan el 1741 el poder reial intentà gravar els dits béns (1751-1761). — J. P. E. [16.679

Francisco J. SANCHIS MORENO, *La descripción del Hospital general de Valencia a la luz de un plano de 1749 hallado en el Archivo del Reino de Valencia*, dins «Estudios Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 727-734.

En data recent no indicada, els Archives Departementales de l'Aude, a Carcassona, restitueïen a l'ARV, certs fons segurament enduts per l'exèrcit francès entorn el 1814, dels quals forma part el dit plànol, ara conservat en la secció de *Mapes i plànols* (731); la distribució dels espais assenyalsats en aquell plànol és possible gràcies a la *Relación y noticia de la fundación del Hospital Real y General de la Ciudad de Valencia...* d'Ignasi Espluges, editada durant el segle XVIII. La identificació i descripció dels diversos ambients ocupa les pàgines finals (732-734). — J. P. E. [16.680

Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Història de Valldemossa (1230-1516)*.

Presentació d'Antònia SERRANO DARDER. Pròleg de Gabriel ENSENYAT PUJOL (Na Fàtima, 1), Valldemossa, Obra Cultural Balear/Documenta 1999, 288 pp.

Valldemossa inicia la seva història dins la conquesta i colonització catalana del 1230, tan prest que l'any sobre ja és documentada. Conservà, certament, de l'àrab una part del seu nom (Muço/Músuh o Músû), però l'altra part ja és de llengua llatina/romañç. La dels tres segles del títol és presentada en quatre parts: territori (21-92), població (95-125), administració i govern (129-172) i religió (175-231). Els successius temes són exposats de manera que són primer resumits en regist els documents que s'hi refereixen (la majoria de l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials*: 235-257) i després explicada la respectiva situació. Tenen particular interès en aquestes pàgines l'inventari de la parròquia del 1466, en el qual no manca l'apartat dels llibres litúrgics (198 i 201), o el de Miramar, en un moment (1455) en què estigué en mans de l'Orde Dominicà (221-227), en el qual eren presents els llibres litúrgics, però també d'altres, en l'església (222-223, 225), però sobretot en la llibreria (226-227: hi havia tres obres segurament d'Eiximenis: *Llibre dels àngels*, *Lo crestià* i *Vita Christi* (223 i 227); aquell ,libra qui à nom *Plasent*' (227) no seria la *Plasent visió* de Lull, després perdut? També hi havia ,desets llibres cornats e molts descornats' (225). Assenyallem la secció dedicada a Miramar (213-231) i les dues pàgines sobre sant Vicent Ferrer a Valldemossa, amb les despeses de la cartoixa en aquella ocasió (230-231). Hi ha bibliografia [en la qual no haurien de manca «Estudios Lulianos», XXIII (1979), 73-76, ni ATCA IX (1990), 233-239] i taules toponímica i antroponímica (263-286). — J. P. E. [16.681

Núria CANYELLAS VILAR, *L'assistència als pobres de Valls (fi del segle XIII-meitat del segle XIV). A través del cartulari de clàusules dels pobres del bací de Valls*, dins «Historia et documenta. Revista de divulgació històrica i del fons documental de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 29-59.

Les dades realment referides al tema es basen en el *Cartulari de clàusules testamentàries*, de Valls, AHC, *Fons municipal. Beneficència*, llibre oficial on eren consignades per notari les clàusules testamentàries favorables als pobres de la vila, d'on és transcrita la declaració inicial i algunes altres mostres. És subratllat el detall que l'assistència als dits pobres no era a Valls en mans de l'església, ans del municipi, que a través d'administradors regia el ,Bací dels pobres' (38-40); l'autora es fixa sobretot en la diferència entre destinació de llegats i de béns a distribuir en dates determinades o en general, en certes modificacions introduïdes en el curs del temps [assenyalen-ne una que pot ésser important: en la primera dècada del segle XIV apareixen els pobres com a hereus universals, 49; cal preguntar-se si Arnau de Vilanova i el missatge del seu *De belemosina et sacrificio* hi tingueren quelcom a veure]. Les dades diverses són concretades en sis gràfiques, en les quals es fa visible l'impacte de les motaldats de la Pesta Negra (55-59) [Una observació: als segles XIII-XIV, l'Ascensió de Crist no era el VII diumenge després de Pasqua: 53]. — J. P. E. [16.682

Jordi MORELLÓ BAGET, *Les estimés de 1378: consideracions sobre la població fiscal de Valls*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 5 (1999), 9-56.

El dit AHC posseeix la sèrie d'*Estimes*, el primer volum de les quals, del 1378, és ací breument descrit (10-12); l'existència d'unes *Ordinacions fiscals* del 1369 permet d'esbossar una comparació entre els dos documents (13-14) i d'estudiar la població fiscal, començant per la constatació dels set-cents vint-i-cinc declarants de l'estima, cinc-cents quaranta-tres dels quals eren de la vila, i onze jueus [s'hi haurien d'afegir clergues i religiosos, en nombre desconegut] (17); és també documentada la ubicació de contribuents en els tretze carrers (24-25) i la distribució per professions (26); en general, un declarant representava una casa, però hi ha casos en què el declarant devia ésser autònom davant el fisc (31-34). L'annex de l'estudi dóna la llista alfabètica de tots els subjectes inscrits en les estimés del 1378 (38-56). — J. P. E. [16.683]

Joan PAPELL I TARDIU, *Les actes municipals de la vila de Valls de 1394*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 99-157.

El *Llibre del Consell Secret* de la vila de Valls, ara a Valls mateix, AHC, *Fons municipal*, conserva les actes de les sessions del dit consell de l'any indicat en el títol. Hi foren tractats els afers que afectaven el dit consell, tant per al servei de la comunitat (conducta de metge i de barber, intent de portar a la vila homes d'ofici, ajuts a donzelles a maridar, arrendament de serveis comunitaris), com de la comuna de les universitats del Camp; i les relacions amb el senyor, el metropolità de Tarragona, amb un intent-límit, el de fer-li destituir el batlle en la vila; un cas toca la relació amb la casa reial, el de la «cruel mort e ladronia, que fet e perpetrat ... en la persona d'en Bonanant de la Guarres, domèstich de la senyora Reyna» (150-151 [i hom es pregunta si no fou un dels episodis que, mort Joan I, portarien a una acusació general dels cortesans del dit rei i de Violant de Bar, la reina]). Un fet interessa en particular aquestes pàgines: el 4 d'octubre del mateix any «Francesch de Vacharisses, prevere, presentà los scolans qui deuen anar a Leyda» (142): hom hi veu el grup d'estudiants que, havent acabat els estudis de gramàtica (l·latina) i arts en l'estudi de la vila, eren enviats a seguir carrera universitària a Lleida; Francesc de Vacarisses devia ésser el director de l'estudi de Valls. — J. P. E. [16.684]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els nobles de Valls a l'època dels Àustria*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», núm. 6 (2000), 161-198.

El buidatge de sèries diverses (sobretot del fons notarial i dels llibres parroquials) de Tarragona, AHA, i AH, de Tàrrrega i de Valls (AHC), ha permès a l'autor de refer la raguèlia de vuit cases nobles ubicades a Valls durant els segles XVI i XVII i de donar informació sobre altres vuit famílies nobles que en algun moment del segle XVI hi tingueren casa parada; quatre de les del primer grup pertanyien a la categoria de donzell/cavaller (Ferrer, Moreda, Pedrolo i Ubac) i les altres quatre a la de ciutadans honrats (Bellver, Rosselló, Segarra i Torner). Hi ha aplec de notícies personals i patrimonials de cada un dels membres de les vuit cases i arbre genealògic de les mateixes; un plançó Pedrolo, Joan, es féu carmelità abans del 1522 i escriví un *De potestate clavium*, inèdit (176); un altre, Miquel, el 1608, un llibre d'espiritualitat sobre l'eucaristia: *Descubrimiento de los tesoros y riquezas que Dios tiene escondidas...* (178). — J. P. E. [16.685]

Isidre PUIG I SANCHIS, *El tresor de l'església parroquial de Verdú*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 69-102.

Una primera idea de la riquesa artística que posseïa i, malgrat els robatoris i d'altres pèrdues, encara posseïx la parròquia de Verdú en mobiliari i parament litúrgics és oferta per la *Consuetud* de Ramon Cortadellas, de mitjan segle XVIII, i per la de Josep Antic, d'entorn el 1866 (70-73). De les quaranta-dues peces conservades tenim ací descripció individualitzada i en general completada amb la corresponent fotografia (73-90). Segueix l'apèndix documental, amb divuit aplecs de documents, dels anys 1402-1687, transcrits de Verdú, AP, *Comptes de la comunitat, Documents diversos, Manuals notariais* i àdhuc de Barcelona, AHPB (90-100). — J. P. E. [16.686]

Josep FORMIGA I BOSCH, *Les propietats dels vescomtes de Cabrera a Vidreres*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = «Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1»), 37-49.

Delimitat el terme de Vidreres dins el vescomtat de Cabrera i aquest dins el bisbat de Girona, i recordades les institucions que posseïen domini directe en el dit terme (40-41) són presentats els capbreus que permeten de conèixer els béns sota senyoriu dels Cabrera dels anys 1537, 1584 i 1643, microfilmats en l'Arxiu Medinaceli de Poblet, i el del 1729-1739, ara a Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita (43), d'on són reportats actes de reconeixement datats entre el 1439 i el 1730 (43-46). Hi ha quadres sinòptics de senyorius directes de masos existents (46-47) o desapareguts (48-49) i de cases dins la vila (49). — J. P. E. [16.687]

Miquel CRUSAFORT I SABATER, *Malles de Vilafranca de Conflent?* dins «La Pallofe», núm. 41 (Février 2000), 17-19.

Estudi de «dues petites peces de billó», ací descrites, amb transcripció de les respectives inscripcions; per llur «gran parentiu amb els diners rossellonesos d'Alfons IV i Joan II» (18), l'autor pensa que les dites peces podrien ésser exemplars de moneda que, per raons de guerra amb França, Joan II havia permès de batre al comú de Vilafranca de Conflent el 1473. Segueix traducció francesa (20-23). — J. P. E. [16.688]

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els Peirí, de Vilanova d'Escornalbou*, dins «Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia», núm. 12 (2000), 27-36.

Reconstrucció d'aquella nissaga des de mitjan segle XVII a base de la documentació de Tarragona, AH, *Protocols notariais*, i Reus, AHC, *Fons Peirí*, amb particular atenció a l'activitat econòmica i a la inversió dels resultats en censals i en propietats tant rústiques com urbanes. — J. P. E. [16.689]

Enric MOLINÉ, *Les passeries de 1653 i la Vall de Cardós*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 553-558.

[Cf. ATCA, V (1986), 349-350]. Establertes com a mitjà per a mantenir la pau o de rescabalar les pèrdues d'uns i d'altres entre les comarques veïnes d'una i altra banda de la frontera, sobretot en temps de conflicte entre les monarquies francesa i hispànica com els dels anys centrals del segle XVII, l'autor ha descobert a Seu d'Urgell, Arxiu Diocesà, *Estèrri d'Àneu*, les prolongacions de les passeries dels anys 1655, 1656 i 1657, així com el document d'adhesió a les dites passeries de la Vall de Cardós el 1657. El conjunt d'aquells documents, ací transcrits (556-558), és encapçalat per aquest títol: *Original de les capitulacions et passeries fetes, firmades y jurades entre los habitants y naturals de les viles y locbs de les Valls de Àneu y Vall de Aran, jurisdicció o terra de Espanya, de una; y los habitants y naturals de les viles y locbs de tot Coserans, Vila de Sant Girons, Ciutat de Sant Lisé y Castellanía de Castilló, jurisdicció ho terra de Fransa, de part altra* (354). També hi havia condicions jurídiques per al cas que alguna de les col·lectivitats en vengués envair una altra (555). — J. P. E. [16.690]

Concepció BAUÇÀ DE MIRABÓ GRALLA, *Una tècnica olvidada en la Cartuja de Valldemossa: el esgrafiat*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 113-124.

Les restes de la dita Cartoixa conserven esgrafiats del temps del Barroc, si no únics, uns dels pocs de les Balears. Aquestes pàgines són dedicades a la reconstrucció i descripció tècnica d'aquelles representacions, reproduïdes ací tant en dibuix (114-115) com en fotografia (118-121), en les quals no manca alguna inscripció (115); la tècnica de l'esgrafiat es d'origen català (118); la interpretació de les figures condueix a la història tant de l'antic palau com de la cartoixa fortificada, amb nombre d'anotacions de Palma ARM, *Diversos*, que documenten pagaments a la Cartoixa, també per necessitats de defensa (119-122). — J. P. E. [16.691

Josep M. BENET I OLLÉ, *Els Argentona, Vallmoll i el Padrós*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 9-26.

Objectiu de l'autor: «...exposar, junt amb la seva (dels Argentona) genealogia, el règim sota el qual eren posseïts aquests béns i les estructures feudals que pesaven sobre els mateixos» (9): residents a Vilaseca, senyors de Vallmoll sota el metropolità de Tarragona, la documentació que permet de reconstruir raguèlia i béns és bàsicament la de Tarragona, AHA, *Vallmoll. Fons notarial*, completada amb d'altra de Valls, AHC, i de Madrid, AHN, *Còdices*, d'on són transcrits fragments. El curs de l'exposició ens assabenta dels canvis de senyoriu entre els segles XIII i XIV en feus que serien dels Argentona, dels juraments de fidelitat al senyor superior, metropolità de Tarragona, de situacions en què aquest, d'acord amb els *Usatges*, exigí la 'potestat' d'alguns llocs i sobretot de notícies familiars, que arriben fins a darreries del segle XV a l'Espluga de Francolí. — J. P. E. [16.692

Paul FREEDMAN, *Another Look at the Uprising of the Townsmen of Vic (1181-1183)*, dins «Misc. Riu», I, 177-186.

[Cf. ATCA, I (1982), 332, núm. 45; II (1983), 475, núm. 708 i 477, núm. 717]. La pretensió dels Montcada a posseir el ple senyoriu de la meitat de Vic provocà el 1209 una informació judicial, en part coneguda, de la qual Josep Masnou ha trobat a Vic, AC, calaix 6, núm. 2875, dues declaracions desconegudes, una de les quals pot ésser atribuïda a 'Petrus, capellanus Vici' identificat amb 'Petrus Petragoricus' (179), ací transcrita (186), que informa sobre la 'coniuratio/conxorxa jurada' per a defensa col·lectiva, datable els anys 1181-1183 (185), de la qual no eren globalment exclosos els clergues de Vic, refusada pel bisbe però aprovada pel rei, sense que els Montcada hi entressin per res; la nova informació completa però no enriqueix la coneguda per la sentència donada a l'afer, ja coneguda per la còpia d'ACA, *Canc., Extraintentari*. — J. P. E. [16.693

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Un cas de dissidència cronogràfica: còmput cronològic a Vic i al bisbat de Vic, segles XII-XIV*, dins «Misc. Riu», II, 561-590.

Entre els arxius episcopal i capitular de Vic, els documents datats durant el segle XII sumen mil quaranta-sis, set-cents cinquanta dels quals són datats pels reis francs, dos-cents vuitanta 'anno Domini', quaranta-un per l'any de l'Encarnació i vuit pel de la Nativitat (562-565), les datacions dels quals, si no són dobles (568-572) són transcrites (581-586) i resumides en quadre sinòptic; des del 1181 la relació entre les tres datacions canvia i des del 1187 les tres darreres s'imposen, sobretot 'l'anno Domini' (587-590). Realitzades les observacions adients, no resulta clar quin dia començava l'any en el còmput dels reis francs; en canvi, la datació substitutiva era la d'annus Nativitatis' i així des del 1180 s'anà imposant l'inici de l'any el 25 de desembre (574), també aplicat a Manresa (575, nota 21) i en les notaries d'entorn Vic o de senyoriu episcopal, com

Santa Maria d'Horta (575). Les hipòtesis d'explicació d'aquesta peculiaritat vigatana ocupen les pàgines 578-580. — J. P. E. [16.694

[Modest REIXACH], *Llibres i estudis superiors a Vic. Una història de mil anys*, Vic, Eumo Editorial 1999, 60 pp.

Guia de l'exposició enllestida a Vic amb motiu dels vint-i-cinc anys d'existència de l'Editorial Eumo, de la Universitat de Vic, que reflectia les dues parts, respectivament i desigualment dedicades al llibre manuscrit i al llibre imprès. Són dedicats a la primera tres breus resums de M[iquel dels]-S[ants] G[ros], que recorden el 'scriptorium' i l'escola catedralícia i els orígens de l'ensenyament superior en les Escoles Generals (7-10). També és recordada la significació cultural de la impremta, amb particular atenció als Països Catalans (16-17), i més concreta a Vic des del 1740, amb bibliografia (21-24); són particularment recordades les impremtes Morera i Tolosa (25-28); les explicacions són completades amb reproduccions de pàgines. Al final hi ha llista de les peces presents a l'exposició (48-59). — J. P. E. [16.695

Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els Pontarró de Vilabella. De pagesos i mercaders a nobles (segles XV-XVIII)*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp), 4 (1998), 9-37.

A base de la documentació parroquial de Vilabella, ara a Tarragona, AHA, l'autor reconstrueix la prosopografia de deu generacions de Pontarrons, en la qual destaquen la predominant dedicació a la mercaderia des d'entorn el 1520 a Tarragona (10), en la qual destacà el comerç amb mules (21), i l'ennobliment per haver-se decantat a favor de Felip IV el 1640 [li eren ja o li feren d'espies aprofitant la mobilitat de marxants, com els Ninot de Santa Coloma de Queralt?: cf. ATCA, XX (2001), 991-992, núm. 16.143], qualitat que no li era reconeguda per les autoritats de Vilavella (33-34). Assenyalen la notícia sobre l'incendi de part de l'arxiu familiar el 1597 (14). Hi ha reconstrucció tant de les activitats econòmiques (20-26), com del patrimoni familiar (26-32), dels béns en la Taula de Canvi de Tarragona (32) i de l'arbre genealògic (36-37). — J. P. E. [16.696

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *La desaparecida Solispassa de Vilafranca*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 147-179.

Aplec de dades, exposades «de forma descriptiva para constituir, a la par, un trabajo eminentemente etnográfico» (150), i també aplec bibliogràfic en les notes a peu de pàgina. La descripció sovint fa referència al *Llibre Tenal* de l'AP de Vilafranca, d'on trascriu fragments (159, 164). Recordades les variants en tot l'àmbit de la llengua (153-155), descriu el ritus i reporta els rodolins o altres formes de poesia popular que l'acompanyaven (160-163), amb les corresponents tonades (169-171). Hi ha cinc reproduccions figuratives (178-179) [El 1330 a Santa Caterina de València hi havia ,i. calder per a salpaçer', *ibid.*, 419]. — J. P. E. [16.697

Joaquín APARICI MARTÍ, *Vila-real y los ganados de Teruel en el siglo XV*, dins *Rural ramadera*, 307-323.

L'autor aplega en aquestes pàgines tres classes de notícies, bàsicament a partir de Vila-real, AM, *Manuale de consells i Peita*, completat amb Castelló de la Plana, AM, *Justícia*: turolencs documentats a la vila per raons diverses (309-310); notícies esparses ja del segle XIV entorn presència de ramats en règim de reciprocitat (313-317); i quadre sistemàtic dels turolencs documentats en els *Llibres de la peita* de Vila-real entre el 1444 i el 1531 (318-322). Hi ha croquis geogràfic de la zona aragonesa documentada (323). — J. P. E. [16.698

ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Leandre VILLARONGA, *Les monedes de plata d'Empòrion, Rbode i les seves imitacions. De principi del segle III aC. fins a l'arribada dels romans el 218 aC* (Complements d'Acta Niumismàtica, 5), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 256 pp.

Després de l'estudi dedicat a les monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC [cf. ATCA, XVIII (1999), 957, núm. 13801] arriba ara el de «les monedes amb el tipus de cavall dempeus» (11) corresponents als anys indicats en el títol. En realitat, després de la bibliografia (13-19), la primera part del llibre descriu les monedes de Rhode (27-74), on trobem unes pàgines dedicades a llurs inscripcions (33-34; cf. 63-65). La segona analitza les d'Empòrion (75-174); també en aquesta segona part hi ha una secció dedicada a les inscripcions (85-87) i són transcrites les de les imitacions (148-149), les indesxifrables (154 i 165) i les d'imitació (155-157). Per a ambdós casos són indicades les col·leccions públiques que en posseeixen exemplars (71-72 i 167-168). La darrera part conté les reproduccions fotogràfiques de les peces (184-254).— J. P. E. [16.699

Manel GARCÍA SÁNCHEZ, *Epigrafia anfòrica grega de Mas Castellar - Pontós*, dins «Pyrene», 29 (1998 [1999]), 243-251.

Manel GARCÍA SÁNCHEZ, *Epigrafia anfòrica de Empúries*, dins «Pyrene», 30 (1999 [2000]), 223-242.

En les successives excavacions de Mas Castellar, a Pontós, han estat trobats i identificats vint-i-quatre segells i tres grafitos, de cada un dels quals aquestes pàgines ofereixen fitxa amb reproducció del 'sigillum', transcripció i indicació d'altres característiques.

La majoria dels 'sigilla' trobats a Empúries en fragments d'ànfores són jònics, d'on es dedueix que les ànfores servien per al transport de vi i són datables d'un segle i mig immediatament aC. Trobem ací reproducció, transcripció i anàlisi de vint-i-nou segells, d'onze de miscel·lanis i d'un, el darrer, núm. 41, de fenici-púnic escrit amb grafia grega. Hi ha taula d'antropònims documentats (241) i bibliografia (242).— J. P. E. [16.700-16.701

Marisol MADRID FERNÁNDEZ, *Primers resultats de l'estudi de la Terra sigillata de Baetulo: circulació ceràmica i aportacions cronològiques a la ciutat*, dins «Pyrene», 30 (1999 [2000]), 147-172.

Les excavacions realitzades del 1970 ençà en punts diversos de Badalona han proporcionat nombre de fragments, en els quals es troben antropònims, ací aplegats formant grups segons llur localització a l'hora de la troballa, i transcrits en la pàgina 151; correspondrien al primer segle aC. (169). Hi ha bibliografia (171-172).— J. P. E. [16.702

Sabine GOT CASTELLVÍ, *Le «Trésor de Bompàs»*, dins «La Pallofe», núm. 41 (Février 2000), 24-26.

Trobat el 1910 per un pagès del poble de Clarà, el tresor ha estat adquirit per la vila de Perpinyà i integrat dins el Museu Puig; l'autora en dóna una idea general: és constituït per tretze diners romans normals, amb les respectives inscripcions que permeten de datar-los entre els anys 122-77 aC.; els centenars de monedes gàl·liques són anepígrafes. El tresor hauria estat amagat amb motiu de la campanya de Pompeu a Hispània els anys 77-74 aC.— J. P. E. [16.703

«Hispania Epigraphica», 6 (1996), XVI i 538 pp.

La part dedicada a l'estat espanyol agrupa per províncies civils tant informacions de troballes com transcripcions, una o més, si n'hi ha, de dedicatòries, donades a conèixer entorn el 1994: Ala-

cant (26-28, del mateix Alacant, de Dénia i d'Elda); Balears (65-67: Alaior, Alcúdia, Eivissa); Barcelona (67-72: Bagà, Barcelona, Cabriels, Granollers, Mataró); Castelló (162-164: la Vilabella); Girona (172-173: Empúries, Besalú); Lleida (204-205: Abella de la Conca, Isona, Penelles); Tarragona (330-334: Roda de Berà, Tarragona); i València (346-364: Énova, Xàtiva, Lliria, Montichelvo, Olocau, Ribarroja del Túria, Sagunt, València i Vallada). Algunes de les procedents d'altres terres es troben en localitats dels Països Catalans: són ací presentades i llurs inscripcions transcrites en català, quan les publicacions així ho han fet (378-380).— J. P. E. [16.704

Enrique GARCÍA RIAZA, *Los nomina de origen romano-republicano en la necrópolis de Sa Carrotja (Ses Salines, Mallorca)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 25-34.

L'autor recorda les anàlisis precedents d'antroponímia insular (25, nota 3) i que cap conjunt no arriba a l'abundància de les gairebé cinquanta inscripcions de Son Corretja, dins les quals els Antestii, Caecilii, Pompeii i Sergii representa més del 75% dels ,nomina'; són datables majoritàriament dels dos segles I aC. i I pC. i confirmarien l'establiment de vincles clientelars entre les capes superiors indígenes i els colonitzadors del 123 aC. ençà (27). Analitzada l'extensió de cada un dels ,nomina' (28-32) i resumides les dades, resulta que els quatre noms, predominants a Mallorca, no ho són ni a Menorca ni a Eivissa, on, en canvi guanyen els Cornelii, sobretot en la Pitiüsa (33).— J. P. E. [16.705

Enrique GARCÍA RIAZA, *Manlii en las Baleares romanas. A propósito de un nuevo testimonio*, dins «Maurycia», XXVI (2000), 241-243.

,Manlii' eren documentats fins ara en dues inscripcions de Palma i dues vegades en una de Pollentia, on n'acaba d'aparèixer una altra en el fòrum de la ciutat; en el segle XIII, en el moment de la conquesta, un fragment de muralla portava el nom de ,muris Manlius'; les inscripcions podrien ésser contemporànies de Pompeu, d'entorn al 67 aC.— J. P. E. [16.706

Geza ALFÖLDY, *Wann wurde Tarraco römische Kolonie?*, dins «Misc. Gasperini», I, 3-22.

Hom ha considerat fins ara que Tarraco hauria esdevingut colònia per obra de Cèsar el 45 aC.; darrerament, arqueòlegs tarragonins, posaren la data entorn el 25 aC., amb motiu de l'estada d'August (4), i, sense relació mútua, coincidiren amb ells dos arqueòlegs alemanys (5); l'autor critica els arguments dels darrers (6-13) i es manifesta a favor de la tesi tradicional (13-14), que ell justifica amb nova lectura de CIL II 4134, inscripció per a un monument dedicat a Cn. Domitius Calvinus, que ell reconstrueix completa, i en la qual Tarragona entorn el 36 aC. és qualificada de ,Colonia · Urbs · Triumphalis' (20-21).— J. P. E. [16.707

Juan José SEGÚI MARCO, José Manuel MELCHOR MONSERRAT, Josep BENEDITO NUEZ, *Nuevas inscripciones funerarias de Valentia*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIV (2000), 135-154.

El jaciment excavat l'estiu 1999 es troba en el carrer de Sant Vicent, paral·lel a la Via Augusta, tocant l'antiga Valentia, i hauria estat destruït en primitiva època musulmana (s. VIII-IX); són ací analitzades, transcrites i algunes reproduïdes en fotografia tretze inscripcions o fragments (138-146 i 153-154), pertanyents a classe social poc elevada i datables entre mitjan segle I i mitjan segle III pC. (151).— J. P. E. [16.708

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Una Flaminica en la Menorca altoimperial*, dins «Mayurqa», 26 (2000), 255-258.

L'autora reanalitza una inscripció trobada a Maó a darreries del segle XVIII (CIL II, 3712) i es decanta per la lectura de Jean-Noël Bonneville: ;[FLAVIAE (?) S]JERENAE / [FLAM.IAMO]NTA / [NAE...; hauria estat, doncs, la dita Serena «una ,flaminica' municipal elegida, como era norma, por el ,ordo' local» (256); fins ara, fora d'aquest, no existiria «ningún ejemplo explícito de sacerdocio femenino» (255); aquest seria de darreries del segle II o començaments del III dC.— J. P. E. [16.709

M. Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Movilidad geográfica y élites municipales en la Menorca romana (Siglo II dC.)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 35-44.

La revisió de la inscripció CIL II 3711 (Maó, Museu de Menorca) i la nova lectura d'un dels seus mots MONTANUS, reconstruït en [IA]MONTANUS, a la qual l'autora s'associa i, gràcies a la inscripció de Barcino CIL II 4538 i d'altres que documenten trajectòries semblants, en treu la conseqüència de la mobilitat entre Iamo-Ciutadella i Mago-Maó; serien de la segona meitat del s. II pC.— J. P. E. [16.710

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *Nueva lectura, con comentario, del epitafio métrico de Julio Estatuto (R.I.T., 447)*, dins «Misc. Gasperini», I, 417-428.

La dita inscripció, ara a Tarragona, Museu Nacional d'Arqueologia, 1, ací fotogràficament reproduïda (419), ha estat sotmesa a relectura crítica, resultat de la qual és la doble transcripció, epigràfica i diacrítica (421); l'estudi de les darreres pàgines assenyalava, amb referència constant a estudis d'altri, els paral·lels epigràfics i literaris, i les característiques lexicogràfiques, onomàstiques i lingüístiques (422-427); resultat de l'estudi és la traducció castellana i la datació: del segle II pC., però llenguatge i mètrica serien més del s. III pC. (429).— J. P. E. [16.711

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *La tradición medieval de los Carmina Latina Epigraphica*, dins *Humanismi medievali*, 171-189.

El ,carmen' numerat 2.7, «Pius preclarus doctor alacer fecundus...», dedicat a Justinià de València (Tarraconensis), posterior al segle VI, és ací reproduït (183); els altres pertanyien, en general, a la Tarraconensis, però no als actuals Països Catalans.— J. P. E. [16.712

Henar GALLEGO FRANCO, *Los Aurelii en Hispania Tarraconense. Un estudio de las fuentes epigráficas*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIV (2000), 219-250.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'avaluar les peculiaritats del ,nomen Aurelii' en la Tarragonesa i la seva aportació a la romanització i urbanització de la dita província, en la qual s'han identificat cent-quatre individus portadors del dit nomen (,duo nomina' més que ,tria nomina': 235), el doble que a les províncies Bètica i Lusitània (220-221 i nota 7; 244-248: quadre sinòptic), amb gran concentració en la capital (trenta-sis: 250) i presència a Emporiae, Barcino, Dertosa, Viver Lliria i Lucentum (249). És ací analitzat el ,nomen' i els seus complements de ,praenomen' i ,cognomen' o d'antropònims grecs (220-225). La ,gens', particularment representada entre els darrers decennis del s. II i els del III pC. (239), inclouria un fort component d'administració civil i de professió militar (236); «merece destacarse la implicación de los Aurelii tarraconenses en las primitivas comunidades cristianas, hallándose en las de Alicante y especialmente Tarragona en el siglo IV dC.» (237-238). Hi ha bibliografia (243).— J. P. E. [16.713

Francisco Javier GARCÍA DE CASTRO, *Epigrafía y culto imperial en la provincia tarraconense durante el Bajo Imperio*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIV (2000), 251-260.

L'anàlisi de la dotzena de mostres epigràfiques pertanyents a l'època i relatives al culte imperial permeten de constatar que havien desaparegut els càrrecs vinculats a aquell culte en l'Alt Imperi (253) i que els oferents són persones integrades en l'alta administració del mateix i fins a un 80% residents a Tarraco; d'altra banda, després de Constantí, l'únic que rebé culte documentat fou l'usurpador Magnus Màxim (256); l'extinció del culte imperial durant el segle IV hauria estat un efecte de l'extensió del cristianisme (257). Les dedicatòries són sintetitzades en quadre sinòptic (258) i transcrites en les pàgines 259-260 (Barcelona, 1; Tarraco, 9).— J. P. E. [16.714

Marta DARDER, Gisela RIPOLL, Calimorfvs (est) patinivvs. *La cuadriga vencedora del mosaico circense de Bell-lloc (Girona)*, dins *Romanité et cité chrétienne. Permanences et mutations, intégration et exclusion du Ier au VIe siècle*. «Mélanges en l'honneur d'Yvette Duval», París, De Boccard 2000, 128-139.

Descripció i anàlisi del mosaic de Bell-lloc, descobert el 1876, amb particular atenció a les tres quadrigues, cada una de les quals porta la corresponent inscripció (132-133); hi ha cinc reproduccions fotogràfiques entre les pàgines 142-143, explicades en la pàgina 140.— J. P. E. [16.715

Alberto LÓPEZ MULLOR, Maria Magdalena ESTARELLAS, *La céramique à parois fines du sanctuaire de So N'Oms (Palma de Majorque, Espagne)*, dins «Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Libourne. 1er - 4 juin 2000», décembre 2000, 211-223.

So N'Oms portava fins fa poc el topònim de Pleta de Son Vidal Nou; el jaciment, ja conegut des del 1908, fou redescobert amb motiu de la construcció de l'autovia de Palma a l'Aeroport; hom hi identificà un lloc de culte, del qual s'ha salvat el santuari, entorn al qual el culte fou més viu entre el segon decenni del segle I aC. i mitjan segle I pC. (221). L'atenció dels autors se centra en la descripció de les restes ceràmiques, i en la identificació de llurs tipologies i procedències (Mallorca, Eivissa, Itàlia i Bètica); en algunes de les reproduccions figuratives, hom pot llegir en general una paraula i en algun cas més d'una (I, 5 i 10; III, 6 (?); IV, 1 i 2; V, 2, 4, 5; VI, 7 (en grec) i 8; i VII, 8). Hi ha bibliografia (221-223).— J. P. E. [16.716

Ramón JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *El Alto Palancia en la época romana* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 38), Castelló, Diputació 2000, 342 pp.

Descrita la comarca i assenyalats els tres problemes que l'afecten en tractar-se de l'època romana (identificació de Sogorb amb Segobriga; localització dels ,turdetans' que, partidaris de Cartago, atacaren Sagunt en la Segona Guerra Púnica; i equivalència del riu Palància amb el ,Pallantia' esmentat per Ptolemeu: 29-33), l'autor exposa allò que han donat cada un dels jaciments localitzats entre Sot de Ferrer i Barracas, en els quals monedes i inscripcions (aquestes, llatines ací transcrites), entren en el nostre camp (37-187); recorda allò que hom pot deduir de les dades dels antics itineraris transmises per autors medievals i de les restes arqueològiques, cosa que li permet de proposar una hipòtesi de recorregut de la via romana per la comarca (189-239), que formava part del ,Conventus Tarraconensis, car aquest per la part meridional arribava fins al Xúquer (246). Per la notable quantitat de terrissa de totes procedències, els darrers capítols descriuen allò que hom pot saber de l'ocupació del territori en època romana i dels aspectes socials i econòmics de la població. L'apèndix gràfic inclou cinc reproduccions textuais (289-297); hi ha bibliografia (327-341).— J. P. E. [16.717

Anna M. BALAGUER, *Troballa al municipi de Gavet de la Conca* (Troballes monetàries, 16), dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 163-165.

En la dècada del 1960 fou trobada en camp de conreu d'aquell municipi del Pallars Jussà una siliqua de Màxim Tirà (409-411), ací analitzada, on consta la inscripció (164). Hauria estat encunyada a Barcelona; hi ha croquis geogràfic dels llocs on se n'han trobades d'altres (165).— J. P. E. [16.718

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *La nota marginal Maria ex stirpe Danielis en la edició de Paciano del cardenal Sáenz de Aguirre*, dins «Emerita. Revista de lingüística y filología clásica», LXVI (1998), 23-26.

En editar les obres de Pacia de Barcelona dins la seva *Collectio Maxima...*, Roma 1694, 97, al marge de l'expressió «pater Mariae, Iudaei etiam dominator imperii», afegí l'anotació «Maria ex stirpe Danielis», nota originada en una errata d'impremta en la quarta edició de la *Bibliotheca Patrum* de Margerin de La Bigne, Colònia 1618, IV, 245, d'on passà a la darrera edició, Lió 1677, 317, i d'ací a Sáenz.— J. P. E. [16.719

Pacian of Barcelona. Orosius of Braga. Translated by Craig L. HANSON (The Fathers of the Church, 99. Iberian Fathers, 3), Washington, The Catholic University of America Press 1999, X i 192 pp.

La part dedicada a l'antic bisbe de Barcelona, ofereix la traducció anglesa de les tres lletres de sant Pacia de Barcelona a Simpronià, de la *Paraenesis* i del *De Baptismo*, no, en canvi del *De similitudine carnis peccati* ni del *Liber ad Iustinum*, considerats espuris. La introducció subratlla la defensa de l'eclesiologia catòlica enfront del rigorisme novacià, tant en les lletres com en la *Paraenesis*, que propugnen la possibilitat de penitència pública després del baptisme.— J. P. E. [16.720

Hubertus R. DROBNER, *Die «Passio» des hl. Vinzenz von Saragossa nach den Festpredigten Augustins* (*sermones* 4, 274-277 A, 359 B), dins «Misc. Ramos-Lissón», 133-166.

Són relativament nombrosos els textos escrits durant el temps de l'Imperi Romà que esmenten sant Vicent màrtir; destaquen els set sermons que li dedicà sant Agustí entre el 403 i el 419, els nús. 4, 274-277A i 359B; els sis darrers foren precedits per la lectura de les actes del martiri (135-136). L'autor resumeix el treball crític realitzat del 1479 ençà pels editors o els estudiosos de la *Passio Vincentii*, amb el resultat de reconèixer dues famílies textuais, respectivament utilitzades per Agustí i Prudenci (137-140). L'autor replanteja tot el problema, començant per assenyalar les característiques d'ambdues famílies (140-146) i les dels sermons d'Agustí (146-160), seguint per les comparacions textuais en quadres sinòptics (161-164) i acabant amb la indicació de resultats: cap de les versions actuals constituí la base precisa per als sermons d'Agustí, car el vocabulari emprat per ell es troba en ambdues versions; justament per això, el problema resta obert, tot esperant l'estudi de Victor Saxer sobre la tradició manuscrita (166).— J. P. E. [16.721

Antonio LINAGE CONDE, *Algunos textos sobre el monacato en la Hispania de Teodosio*, dins «Cuadernos de Historia de España», LXXV (1998-1999), 7-16.

La connexió entre text i monacat es troba ja a l'Orient en la *Vita Antonii* de sant Atanasi; en la Tarraconense, on el rigorisme priscil·lianista tenia adeptes entre els i les ascetes, el Concili de Saragossa, dels bisbes nostres i d'Aquitània, del 380, havent deixat entendre que la vida dels clergues era excessivament mundana i la dels monjos més observant, intentava de frenar el pas dels primers als segons; els escrits de Baquiari confirmen la valoració popular del monacat en tant que

forma de vida institucionalitzada i no sols en tant que camí d'ascesi personal (10-13); la resposta del papa Sirici al metropolità Himeri, a la inversa del concili de Saragossa, declarava desitjable que els monjos de fiar fossin ordenats clergues; de fet, també els monjos en els monestirs serien progressivament ordenats clergues (14-16).— J. P. E. [16.722]

Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, *La Carta encíclica del obispo Severo de Menorca (a. 418)*, dins «Misc. Muñoz», 63-76.

[Cf. ATCA, XX (2001), 656, nota 293], on Josep Amengual qualifica així aquestes pàgines: «un article, que més tost és un resum de la circular, amb bibliografia antiquada, que coneix les noves cartes de Consenci a través de Stemberger». Realment, la bibliografia baleàrica de les edicions de la lletra de Sever es para el 1981 (65). Després segueixen els resums tant de la topada judeocristiana de Maó amb motiu del pas de les relíquies de sant Esteve (68-72), com de l'*Altercatio Synagogae et Ecclesiae*, en la qual la primera acaba donant la raó a la segona (73-76).— J. P. E. [16.723]

M. CRUSAFONT I SABATER, Jean Claude RICHARD, *El trient de Barcelona de Sisebut, trobat a Magalona*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 33-36.

La dita peça, trobada a Magalona, és conservada a Montpeller, Société Archéologique; és ací descrita, transcrita la corresponent inscripció (34) i reproduïda en fotografia en la qual la inscripció és clarament legible (35). Entre els anys 612 i 621 Barcelona encunyava moneda d'or.— J. P. E. [16.724]

Joan-Vianney M. ARBELOA I RIGAU, *Dertosa a l'antiguitat tardana. Consideracions sobre els espais culturals*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 45-71.

Des de segles, tres columnes tortosines (49-50) han estat associades a antics edificis cristians de culte; després, els anys 1964 i 1967 aparegueren dos fragments arquitectònics (62), i encara darrerament (1988) altres restes arquitectòniques (59-60), cosa que ha fet recordar aquella «ecclesiam vetulam» documentada el 1178 (64-65, nota 7) i d'altres dades ofertes per Cristòfor Despuig i Antoni Cortès; en conseqüència, l'autor, ultra la catedral, esmenta «la possibilitat d'una església visigòtica prop l'antic alfóndec» (66-67). Hi ha bibliografia (68-71).— J. P. E. [16.725]

AGOBARDI LUGDUNENSIS, *Adversum dogma Felicis*. Text llatí i traducció catalana a cura de Manuel RIU I RIU, La Seu d'Urgell, Bisbat d'Urgell 1999, 76 pp.

Breu presentació i transcripció del text llatí del llibre indicat en el títol, reproduït de l'edició Van Acker del «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», del 1981 (5-37), text que Manuel Riu i Riu ha traduït al català (39-75).— J. P. E. [16.726]

Josep PERARNAU I ESPELT, '*Verus*' i '*proprius*' en la *Confessio fidei* de *Feliu d'Urgell*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXV (2000), 161-166.

La comparació entre les frases, on es troben els dos adjectius en la *Confessio fidei*, atribuïda a Feliu d'Urgell, i els fragments autèntics salvats en les obres dels seus detractors demostra la diferència amb què foren emprats aquells qualificatius (amb sentit de continuïtat biològica Feliu; amb sentit d'atribució purament lògica la *Confessio fidei*), d'on es dedueix que aquesta no fou escrita pel nostre bisbe.— J. P. E. [16.727]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *L'adopcionisme i el camí de la litúrgia*, dins *Del romà al romànic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1999, 403-407.

Aquestes pàgines exposen l'adopcionisme centrat en Elipand de Toledo i es fixen en les repercussions que tingué en els llibres litúrgics la integració de la Marca Hispànica dins l'Imperi carolingi després de la destitució de Feliu d'Urgell el 799. Hi ha bibliografia.— J. P. E. [16.728

Álvaro d'ORS, *Teodulfo de Zaragoza, arzobispo de Orleans, entre San Isidoro y Rabano Mauro: el origen hispánico del renacimiento carolingio*, dins «Misc. Ramos-Lissón», 773-799.

A base de les fonts indicades en la bibliografia (775-777), i deixant-se guiar pels *Carmina* del mateix Teodulf, l'autor acumula hipòtesis sobre el seu origen, començant per la del naixement a Saragossa [es pot deduir amb certesa res més que no sigui l'ésser un ,geticus = got', i que Prudenci era ,noster', segurament perquè era de la mateixa província tarraconense?]. La seva formació fou francesa (Gallia... nutriit': 779; cf. 784), i el seu ,cursus honorum' tingué per marc la cort carolíngia, per a la qual elaborà els *Libri Carolini*, inconfondibles com Claudi de Torí i després bandejats (784-787); bisbe d'Orleans contribuí a difondre la idea imperial de Carlemany, cantada en els seus versos («Ut tibi cedit aper, Maurus tibi cedat Arabsque / Sarmata succumbat, ut tibi cedit aper»: 788); el 817 queia en desgràcia i morí el 720/721. Sabem les seves lectures pel *Carmen* 45, li coneixem la predilecció per Ovidi, Virgili i Prudenci, i l'influx de sant Isidor sobre ell potser rebut a Saragossa (792-795). [Sobre aquesta temàtica cf. les pàgines d'Elisabeth Magnou-Nortier, resumides dins ATCA, XIX (2000), 826-827, núm. 14.707].— J. P. E. [16.729

Christian MÉNAGE, *Le De processionne Spiritus Sancti [De Spiritu Sancto] de Théodulfe d'Orléans. Édition, études des sources et commentaire*, dins «Positions des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2000 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», Paris, École des Chartes 2000, 225-229.

Resum de tesi per al "diplôme d'études approfondies", en la qual l'autor defensa que el títol d'aquell tractat de Teodulf ha d'ésser el *De processionne Spiritus Sancti*, recull de textos patristics destinat al concili d'Aachen del 809 i a la introducció del ,Filioque' en el *Credo*. L'edició del text es basa en el ms de Londres, British Library, Harley 3024, contemporani de l'autor; cinc d'altres en deriven (226); de més a més, l'autor ha esbrinat no sols els disset autors, grecs i llatins citats amb una certa predilecció pels hispànics, i els seixanta-vuit fragments, aplegats en el recull (no tots autèntics), ans encara els volums manuscrits que possiblement va utilitzar, com l'actual de Berlín, Staatsbibliothek, Phillipps 1671, aleshores a l'abadia de Fleury, on pogué utilitzar també els actuals volums d'Orléans, Bibliothèque Municipale 160, i de la Bibl. Vaticana, Reg. lat. 267; també es pogué servir del volum de Berna, Bürgerbibliothek 224, de l'abadia de Saint-Mesmil de Micy, encara més pròxima a Orleans. Trenta-set fragments procedeixen d'obres, de les quals no són coneguts els manuscrits que Teodulf tingué a les mans. Ultra el prefaci en vers dedicant el llibre a Carlemany, la feina de Teodulf consistí a estructurar diacrònicament i a introduir el material aplegat entorn a sant Agustí, precedit per Pares tant grecs com llatins i seguit per escriptors posteriors. El *De processionne Spiritus Sancti* reflecteix el mètode teològic propi de l'època carolíngia.— J. P. E. [16.730

Paul-Irénée FRANSEN, *Florilège Pastoral tiré de Grégoire de Nazianze par Florus de Lyon*, dins «Revue Bénédictine», CX (2000), 86-94.

Dins el ms. de París, BN, lat. 13371, ff. 60-68, són copiats uns *Pauca capitula ex dictis beati Gregorii Nazianzeni episcopi excerpta habentur*, selecció atribuïda a Florus de Lió, atribuïció que l'autor confirma per detalls diversos típics dels extrets de Florus (87); també transcriu els dits tretze ,capitula' (89-94).— J. P. E. [16.731

Michael Idomir ALLEN, *The Chronicle of Claudius of Turin*, dins *After Rome's Fall. Narrators and Sources of Early Medieval History*. Essays presented to Walter Goffart edited by Alexander Callender MURRAY, Toronto, University Press Inc. 1998, 288-319.

L'autor informa que prepara l'edició de la dita obra per al «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis». Recorda que la dita *Chronica* només havia estat parcialment publicada i coneguda fins que el 1973 Mirella Ferrari demostrà l'existència de l'obra completa; és conservada en tres còpies: la de París, BN lat. 5001, seria la més antiga (292-293); la més completa, en canvi, seria la de Madrid, BN, 9605 (294-295); n'hi ha una tercera, a Monza, BCapitolare, c-9/69 (295-297); l'autor assenyalava en particular els afegits de cada còpia. Claudi s'hi manifesta interessat a precisar la cronologia de les successives edats del món i sobretot la de les genealogies de Crist segons els evangelistes Mateu i Lluc (300-302). Les pàgines següents resumeixen allò que Claudi diu de cada ‚aetas mundi‘ (303-313). La segona part de la *Chronica* s'ocupa de temes particulars, com és ara el paral·lelisme entre la cronologia de la creació de l'home i la de la Passió i Resurrecció de Crist (313-314); un altre és el de convertir «the lunar date into the solar calendar via ‚compotus‘» (316); o la impossibilitat de preveure els anys que durarà aquest món (318).— J. P. E. [16.732

Raffaele SAVIGNI, *L'immagine dell'ebreo e dell'ebraismo in Agobardo di Lione e nella cultura carolingia*, dins «Annali di Storia dell'Esegesi», XVII (2000), 417-461.

Les primeres pàgines recorden tant idees com bibliografia de polèmica anti jueva dels segles anteriors a Agobard (418-431); l'època carolíngia hauria reforçada la teologia de la institució eclesiàstica (432-434) i, per contra, menysvalorat tot allò que en restava fora (heretges, jueus, infidels), ja perceptible en el sínode romà del 745 (434-436); dins aquesta atmosfera, Agobard reforça la institució eclesiàstica, atribuint-li els «modeli sacrali veterotestamentari», en particular la figura del jerarca (437-438), amb clara repercussió política i econòmica (sacralització dels béns i de les donacions a les esglésies); aquestes idees topaven amb el rol politicosocial dels jueus al Lió del s. IX. De fet, Agobard dedicà cinc opuscles a temes jueus entre el 823 i el 828 (438-440): *De baptismo mancipiorum Iudaeorum*, favorable al baptisme d'esclaus d'amos jueus ‚invito domino‘ (440-442); *Contra preceptum impium de baptismo mancipiorum judaeorum*, que insisteix en el component cristià de l'Imperi i en la necessitat d'establir fronteres clares entre el cristià i els altres (443-444); segueixen *De insolentia Iudaeorum* i *De iudaicis superstitionibus et erroribus*, que baixen a situacions lioneses molt concretes de convivència civil (444-448); i finalment, *De cavendo convictu et societate iudaica*, que estén a la vida civil el principi de la frontera religiosa (448-450); per aquest camí s'arribaria prest al ghetto.— J. P. E. [16.732

Guifre el Pelós. Documentació i identitat. Edició a cura de Jordi MASCARELLA i Miquel SITJAR, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1997, 88 pp.

Els autors s'han proposat d'oferir «el conjunt de textos conservats en la redacció dels quals van intervenir directament Guifre o Guinidilda» (11), exclosos els ‚falsos originals‘ com la donació a Sant Joan de les Abadesses del 885. Els aplegats són quinze, la majoria dotalies o donacions a institucions eclesiàstiques, datats entre el 873 i el 890, un dels quals, el núm. 11, compravenda de la vall d'Espinavessa al Berguedà, és presentat com a «document autèntic, que correspon a l'acte que en motiva el redactat» i de fet és l'únic dels quinze l'original del qual encara es conserva, a l'ACA, *Canc. Pergamins de Jofre el Pelut*, 6 (11 i 60-63). L'edició segueix la metodologia acostumada en aquesta classe de documents, amb l'afegit de la traducció en català, d'algunes il·lustracions i de bibliografia (83-85). L'esmentat document original inclou en la línia 16 el mot ‚abante‘, documentat el 889 [llatinització d'un mot ja català? L'hauria traduït ‚en avant‘] (62).— J. P. E. [16.733

Martí VERGÉS TRIAS i Teresa VINYOLES VIDAL, *De la Seu de Frodoí a la catedral romànica de Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 9-49.

A base de trenta-dos documents de l'ACB, molts procedents dels *Libri Antiquitatum*, que abasten des del 875-877 al 1058, data de la consagració i dotació de la seu romànica, i tenint en compte les dades arqueològiques sòlidament establertes fins ara, els autors estudien les circumstàncies de tot tipus que han gravitat sobre el temple cristià principal de Barcelona des de l'època visigòtica fins al 1058: l'antiga seu tardoromana, la seu de la restauració carolíngia, la destrucció d'Al-Mansur i la restauració posterior. Fixant-se bé en les afrontacions dels immobles veïns i analitzant amb cura extrema la terminologia que hi és emprada, els autors conclouen que «el centre principal del culte cristià a Barcelona se situà des d'antic al lloc on és encara avui la catedral» i, per tant, cal situar «la catedral d'època carolíngia a l'indret i amb la orientació de les subsegüents» (36).— J. de P. [16.733]

M. Pilar SENDRA BELTRAN, *Els notaris i la canònica de Sant Tomàs de Riudeperes. Segles X-XII*, dins *Actes Notariat*, 419-426.

L'autora explica el camí que, a través de segles, ha portat les restes de l'arxiu d'aquella canònica a l'actual Arxiu Provincial dels Franciscans de Catalunya, a Barcelona. Hi ha set-cents cinquanta-set pergamins (420), cent dels quals pertanyen als tres segles indicats en el títol: l'autora es fixa en algunes característiques com la del ,signum', la de la datació pels reis francs (422) o l'antroponímia (423-424); al final dóna llista cronològica de tots els escrivans, que signen cada un dels documents (425-426).— J. P. E. [16.734]

José V. BOSCA CODINA, *De la voz en el texto: cambios y permanencias en el proceso de afirmación de la escritura (Cataluña, ss. X-XII)*, dins «Misc. Riu», 139-175.

A base de documentació d'arxiu catalans diversos datada entre el 907 i el 1175 (170-173), en general ja publicada (173-175), l'autor esbrina, a través de la utilització del mot ,vox', la desvaloració de la paraula parlada i la contraposada valoració de la paraula escrita en el llenguatge jurídic dels segles X-XII, quan normalment significa el dret d'algu sobre quelcom (142-146), transmissible de paraula o per escrit (144); es pot referir a paraula escrita en la *Lex visigotorum* (149) o a l'equiparació de ,vox' i document escrit amb finalitat jurídica (150-153). El prestigi de la ,vox' hauria assolit el cim el segle XI, i decaigut en el segle XII (153-155), en què comença a ésser substituïda per la lectura directa i silenciosa del document (157); en conseqüència, l'encapçalament dels documents dóna per suposat que aquests poden ésser coneguts més enllà del grup que n'escolta la lectura: «Notum sit omnibus hominibus tam presentibus quam futuris...» (159); la funció de la veu era subratllada amb l'ús de ,resonare' (162-163). I el *Liber* resumia en ,videre et audire' les dues fonts que donaven força a un testimoni (165-169).— J. P. E. [16.735]

Josep CAMPRUBÍ SENSADA, *La indivisibilitat del bloc comtal cerdanoberguedà en època d'Oliba (Cabreta) i dels seus fills (finals del segle X inici de l'XI)*, dins *Actes Gerbert*, 151-162.

L'autor revisa les interpretacions de la separació entre els comtats de Cerdanya i de Berga, començant per analitzar els documents. Quant a la hipòtesi que col·loca la dita separació en el pas d'Oliba Cabreta als seus fills entorn el 990, l'autor recorda cinc documents berguedans que certifiquen actuació o presència de la vídua amb el(s) fill(s) d'aquell comte els anys 990-995, i vuit la del fill d'ambdós, Oliba, comte (anys 997-1003), abat i bisbe (152-155), d'on sembla poder-se deduir que inicialment aquest fou comte de Berga (consta tal en un document del 997: 155). El 1035 el comte Guifré, fill d'Oliba Cabreta, separava Cerdanya i Conflent, donats al seu hereu Ramon, i el Berguedà, a l'altre fill Bernat (159-161).— J. P. E. [16.736]

Pierre RICHÉ, *Deux siècles d'études gerbertiennes*, dins *Actes Gerbert*, 23-42.

La primera part d'aquesta exposició ressegueix els estudis publicats sobre aquell personatge del 1835 ençà, d'entre els quals destaquen les publicacions dels seus escrits des del 1867 al 1993 (23-26). La segona presenta les fonts que permeten de conèixer el personatge: les dues-centes vint lletres, les obres autèntiques i la *Historia* de Riquer de Reims, amb informacions sobre manuscrits i autògrafs (26-28). En la tercera part som informats de les etapes de la carrera de Gerbert, el segon pas de la qual hauria estat la temporada d'estudiant a Catalunya (29-30). La darrera part informa de les activitats intel·lectuals de Gerbert, on trobem els resultats dels estudis sobre el literat, i els coneixements entorn el 'trivium' i el 'quatrivium' (37-40).— J. P. E. [16.737]

Jean MERCIER, *Les problèmes politico-religieux en Catalogne (IX-XI siècles)*, dins *Actes Gerbert*, 115-133.

La base textual per a l'estudi d'aquells segles consisteix en documentació pontifícia, reial, sinodal, esparsa i en la *Vita Sancti Theodardi*, que dona el punt de vista de Narbona en l'afer del restabliment a Vic de la metròpoli Tarraconense, i en la qual l'autor assenyala els elements sòlidament històrics, els silencis significatius (p. e., sobre l'existència dels bisbats d'Osona-Vic i de Pallars), i els afegits espuris o falsejats, com la butlla narbonesa d'Esteve VI (116-121). Sobre aquesta base, l'autor proposa un esquema de l'evolució catalana envers Narbona, en el qual ja troba un cert distanciament a darreries del segle IX, decisions importants preses pels comtes en camp eclesiàstic sense comptar amb Narbona en el segle X i el restabliment oficial de la metròpoli tarragonina el segle XI, alhora que la primacia de Toledo. La *Vita...* hauria estat la defensa narbonesa més davant Toledo que davant Tarragona.— J. P. E. [16.738]

Raül PÉREZ I POZA, *La relació de Sant Pere de Rodas amb l'aristocràcia laica dels segles IX-XI*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 33 (2000), 55-95.

A base de documentació ja publicada, l'autor estudia les relacions del monestir de Sant Pere de Roda amb l'aristocràcia dels segles IX-XI, que prèviament és sotmesa a un intent d'anàlisi. Sant Pere de Roda té múltiples relacions amb els comtes d'Empúries i Peralada, amb els de Barcelona, els de Rosselló, els de Besalú, els de Cerdanya i és molt puntual la relació amb els altres comtats, com és ara Tolosa, Carcassona, Urgell, i els vescomtats de Rosselló, Girona, Narbona, Rocafortí, Castellbó i Conflent. Després l'autor dreça un inventari d'altres magnats locals, molt nodrida, que van tenir contactes i relacions amb el gran monestir de Roda. Aventura la hipòtesi que alguns fills de les grans famílies empordaneses foren monjos de Sant Pere, en constatar-hi la presència de «noms ben documentats entre les famílies de l'entorn del comte d'Empúries». Les relacions foren complexes: donacions, assistències a actes diversos celebrats en el monestir, convivència en cercar el manteniment de l'ordre social, atacs francs, baralles jurídiques, etc.— J. de P. [16.739]

Adam J. KOSTO, *Oliba, Peacemaker*, dins *Actes Gerbert*, 135-149.

A base de les fonts ja publicades, l'autor resumeix la vida de qui, segons un vers escrit a Ripoll, fou 'comes, abbas, praesul', en ell s'intercomunicaren els tres càrrecs (137) per i en la constant recerca de la pau; la manifestació més coneguda és la promoció del moviment de Pau i Treva (138); l'autor es fixa en la seva actuació en processos judicials, de la qual s'han conservat setze documents, a través dels quals es pot reconstruir la composició i el funcionament d'un tribunal, i pels quals coneixem els casos en què en fou president, aquells en què fou demandant i aquells en què fou amdues coses (139-140); de l'anàlisi de les actes judicials no es dedueix una particular tendència al compromís (142-143); però aquesta lectura personal i familiar podria resultar tendenciosa (145), si no es col·loqués en companyia i pel camí dels concilis de Pau i Treva de Toluges 1027 i de Vic 1030 i 1033 (145-146).— J. P. E. [16.734]

Francesc RODRÍGUEZ BERNAL, *Els vescomtes d'Osona. Dades familiars i gènesi patrimonial d'un llinatge nobiliari pels volts de l'any 1000*, dins *Actes Gerbert*, 163-174.

L'autor ha aplegat uns setanta-cinc pergamins datats entre el 975 i el 1040 a Barcelona, ACA, i ACB i BC; Vic, ACat. i AEpisc.; Girona, ADG; i la Seu d'Urgell, ACat., i estableix la successió d'Arnulf, bisbe de Vic, a Ramon i Bermond, vescomtes d'Osona, l'activitat dels quals, fora del nord d'Osona, es concentrà en la reintegració de la terra enllà del Cardener vers la Segarra. Hi ha llista tant de senyories com de parròquies d'aquesta zona (172).— J. P. E. [16.735]

Pere BENITO i MONCLÚS, *Fams atroces en la Catalunya de l'Any mil*, dins *Actes Gerbert*, 189-207.

La documentació de Barcelona, ACA, ACB, ADB, BC, BUB; de Vic ACV; i de Girona, ADG, sobretot la publicada darrerament en edicions ben conegudes dels lectors d'aquest anuari (194/nota 8), permeten a l'autor de proposar aquestes dades, que ell qualifica de ,primera aproximació'; recorda la presència de fams a l'Europa contemporània i, d'acord amb els documents, assenyala que foren de fam els anys 983-984, 992-993, 995-996, 1017, 1024-1025, 1028-1040, 1043, 1046, 1052-1055, 1066-1067, 1083-1086, 1092-1095 i 1099 (194-200). L'autor es pregunta si tanta fam fou només resultat dels ,mals anys' o, per contra, hi influí l'augment de terra destinada a vinya i la consegüent disminució de la dedicada a cereals (201-202). Hi ha sis gràfiques (203-206).— J. P. E. [16.736]

Xavier SOLDEVILA i TEMPORAL, *La plana del Baix Ter fa mil anys: ocupació i organització del territori*, dins *Actes Gerbert*, 227-244.

El Baix Ter equival a la marina del Baix Empordà, comtat d'Empúries. L'autor presenta ocupació i organització dels segles IX-XI a base de la documentació catalana (Marca, Abadal) o específicament gironina (Marquès i Planagumà, Martí). La toponímia indica l'existència d'estanys i aiguamolls (228-229), el treball al mar (corall i pesca) i la diversificació de la terra cultivada (230-233, amb quadre); la distribució del poblament és documentada per les ,villae' i ,villulae' (234-236, amb dos quadres sinòptics), i aquestes aplegades en parròquies (237-239: nou quadre sinòptic); políticament la població és agrupada en pobles i castells (240-242).— J. P. E. [16.737]

Joan BASTARDAS, *El català vers l'any 1000*, dins *Actes Gerbert*, 495-514.

Les primeres pàgines apleguen dades sobre al pas del llatí a les llengües romanes a l'Europa occidental (495-501); a mitjan segle IX les novel·les seguien essent tan semblants que el text del *Jurament d'Estrasburg* del 842 (498) encara ara «resulta més entenedor, en igualtat de coneixements lingüístics, per a un catalanoparlant que per a un francòfon» (503). Les pàgines següents recorden que Gerbert formava part del seguici que el 967 acompanyà a Catalunya els comtes Borrell II de Barcelona i Ledgarda de Roergue; l'autor, bo i preguntant-se si en aquell viatge roergats i catalans s'entenien i com s'entenien, exposa, amb minúcia filològica, les característiques d'una llengua catalana naixent en aquells moments (503-509). A final adueix cinc mostres de les diferències en les redaccions llatines del segle X (510-513).— J. P. E. [16.738]

Ramon ORDEIG i MATA, *Ató de Vic, mestre de Gerbert d'Orlbac*, dins *Actes Gerbert*, 593-620.

Les primeres pàgines de l'article reproduïxen els paràgrafs dedicats pel monjo Riquer de Reims a la vinguda de Gerbert a Catalunya a formar-se ,in artibus' (544-545), recorden els altres texts contemporanis que parlen de Gerbert, sense que informin més que Riquer (596-598) i repassen la bibliografia moderna, al final de la qual compareixen les primeres aportacions de documentació medieval per part dels estudiosos sobretot dels segles XIX i XX (599-606). Per

la seva banda, Ordeig resumeix les aportacions recents, que confirmen la vinculació d'Ató amb el bisbe Gotmar de Girona (607-608), el viatge del comte Borrell a Alvèrnia i Roergue (609-610), la vinculació Borrell-Ató, el nomenament d'aquest a la seu de Vic el 957 (611-612) i la forma de mestratge personal [o sistema de mestre particular] documentat a Vic en la segona meitat del segle X, cosa que fa pensar en un mestratge en arts d'aquest tipus d'Ató a Gerbert (616-617).— J. P. E. [16.739]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Entorn de l'estada de Gerbert a Catalunya (967-970). L'existència de biblioteques privades perdudes*, dins *Actes Gerbert*, 651-663.

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *La vila de Vic i el monestir de Ripoll en els anys 867-970*, dins *Actes Gerbert*, 747-761.

Visió de conjunt de tota la temàtica al voltant de Gerbert i de la seva estada a Catalunya, amb la constatació que allò que sabem de biblioteques d'institucions no permetria de suposar que a Catalunya d'aquells moments eren molt estesos grans coneixements de ,quatrivium' (657-658), i que l'aprenentatge de Gerbert s'hauria d'haver fet pel sistema de mestre particular.

El segon títol és molt més detallat en analitzar els fons de la biblioteca de la seu de Vic els anys indicats i també confessa «l'absència total de llibres d'autors clàssics, de gramàtica i de ciències» (751-754); manca que, aquells anys, també és constatable a Ripoll (758-760).— J. P. E.

[16.740-16.741]

Josep M. MASNOU, *L'escola de la catedral de Vic al segle XI*, dins *Actes Gerbert*, 621-634.

Objectiu d'aquestes pàgines: «centrar-nos en com estava organitzada aquesta escola i l',scriptorium' annex i, sobretot, veure quins van ser els personatges que se'n van ocupar» (621). El 1015 és documentat a Vic el gramàtic seglar Guifred, de Lodi (Llombardia), també ho és la seva successió fins a final de segle (622-624 i 632). Ja el 1009 és documentada una ,schola minor', elemental, i la ,maior' per al trivium i quatrivium; algun dels alumnes d'aquest, ,nutritus' o ,scholaris', és conegut pel *Martyrologium II*; és conegut també algun mestre o ,grammaticus' (625-626 i 628-630). De l'activitat del ,scriptorium' en resten alguns còdexs i la memòria d'algun mestre, com Ermemir Quintilià (626-627). Ultra l'arbre genealògic del gramàtic Guifred (632) tenim reproducció de signatures i anotació autògrafes (633).— J. P. E. [16.742]

Pierre BONNASSIE, *Sur la genèse de la féodalité catalane: nouvelles approches*, dins *Il feudalesimo nell'Alto Medioevo*. 8-2 aprile 1999 (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, XLVII. Tomo secondo), Spoletto, Sede del Centro 2000, 569-609.

Aquestes pàgines comencen recordant que la tesi de l'autor ja havia complerts els vint-i-cinc anys i que en l'entremig d'altres havien fetes aportacions notables al tema; en la present ocasió ell se centra en la diferència de valoracions del procés que menà al feudalisme, vist com a seqüència més constant per Dominique Barthélemy, i com a més discontinua o ,mutacionista' per l'autor, el qual reexamina ací el vocabulari dels documents «en centrant mon exposé sur les deux institutions cardinales de la féodalité: le fief et la vassalité» (572). La primera part de l'estudi se centra en el sintagma aparentment contradictori d',alodem fevalem / alode de feo / alode feal', amb constant referència a documents concrets, parts dels quals són transcrites (572-580); sintagma que des del 1020 es comença de desfer separant alou de feu, situació que s'estén arreu vint anys després, en què l'alou ja privat es divideix i subdivideix en tants castells com descendències, fins a l'atomització de les cavalleries, amb el contrapès comtal d'insistir en la característica de ,feu', situació, les dades de la qual l'autor interpreta en sentit ,mutacionista' (580-588). Quant al vassallatge, Bonnassie assenyala que, de manera significativa, també entorn 1020 compareix per primera vegada a Europa, en una ,conventia' entre els comtes de Barcelona i d'Urgell, el mot ,hominaticum', i que en canvi sovint-

gen (un centenar entre el 1041 i el 1076), els juraments de fidelitat (588-590), a l'anàlisi dels quals són dedicades les pàgines 591-594; abans de l'any Mil, tot i mancar el jurament, és una vintena de vegades documentada la fidelitat o la qualitat de ,fidelis', potser perquè hom suposava que la coherència de la sang o l'adhesió al cap eren suficients (595-601). Resumint: poc després de l'any Mil compareixen els primers documents escrits i això significa que la relació vassallàtica ha accedit a la categoria de contracte social dependent així a les noves necessitats de la societat (602-603), que també s'imposen mitjançant fenòmens contemporanis com la dissociació entre alou i feu, l'aparició del ,nomen paternum', la dels cognoms geogràfics dependents d'un castell i la negociació de les primeres ,convenientiae' (604-605.— J. P. E. [16.743

Josep M. SALRACH, «Multa placita et contenciones». *Conflictos de los siglos X-XII en el Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, dins *Les orígenes de la feodalitat*. «Hommage à Claudio Sánchez Albornoz. Actes du Colloque International tenu à la Maison des Pays ibériques les 22 et 23 octobre 1993» réunis et présentés par Joseph PÉREZ et Santiago AGUADÉ NIETO (Collection de la Casa de Velázquez, 69), Madrid, Casa de Velázquez - Universidad de Alcalá 2000, 197-228.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «trabajo sobre pleitos y conflictos basado únicamente en documentos de los siglos X-XII» (199), amb la finalitat de precisar el ritme de les mutacions que desembocaren en el nou ordre social del feudalisme. Precisa el nombre de 1.229 documents que corresponen al conjunt i els que foren escrits en cada un dels segles IX-XIII en el *Chartularium* indicat en el títol, l'autor n'ha escollit cent-dinou que documenten solucions a conflictes (i per tant conflictes) entre el monestir i els o alguns dels seus homes; alguns dels dits documents són actes complets de judicis (199-200), i uns i altres li han permès de treure'n tres idees globals: la corba de la conflictivitat per blocs de cinquanta anys; la identitat de la part altra que discuteix amb el monestir; i els béns i drets en discussió. El màxim de conflictivitat es concentra en la segona meitat del segle XII amb el 54% de tot el període, dada que coincideix amb la de les ,quaerimoniae' conegudes per d'altres fonts (201-202); el 70% de pledejants pertanyia a la classe senyorial, un 23% eren petits nobles i pagesos grassos (203-210); i l'objecte més freqüent en discussió, fins a un 39%, eren béns productius, des de terres a molins o graners, seguits per apropiació de tributs senyorials, amb un 17%, i, en general consistent en allò que aleshores era anomenat ,invasio bonorum ecclesiasticorum' (211-220). El darrer apartat informa de les instàncies de recurs i de la dinàmica de l'administració de justícia (221-227), que al principi és el comte en el seu ,palatium', però després s'atomitza en tots els graus de la jerarquia feudal, per tornar a la justícia, ja reial, els darrers anys del segle XII; en la primera meitat del segle XI la dinàmica era la de la *Lex Visigotorum*, progressivament substituïda per arbitratges i ,convenientiae' i coronada per la ,definitio', que liquidava el contenciós.— J. P. E. [16.744

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Ermengol d'Urgell: l'obra d'un bisbe del segle XI*, dins *Les transformacions de la frontera al segle XI. Reflexions des de Guissona arran del IX centenari de la consagració de l'església de Santa Maria*. «IV Fòrum d'Arqueologia i Història de Guissona (Guissona, 4 i 5 de setembre de 1998)», Lleida, Universitat i Institut d'Estudis Ilerdencs 2000, 89-132.

A l'interior d'un esquema biogràfic, que acompanya aquell bisbe des dels orígens familiars fins a la mort i al culte pòstum, i sempre a base de la documentació tant urgellenca com d'altra recentment publicada, són tocats temes de més abast com el de les canòniques augustinianes del bisbat d'Urgell, amb particular atenció a la reforma de la canònica urgellenca, als seus membres coneguts per llurs testaments, i àdhuc a la seva vida intel·lectual, rica tant en llibres clàssics d',artes sermocinandi' com en textos bíblics, litúrgics i patristics (93-104; cf. 114-120), o al constant impuls a la reconquesta en direcció a les terres de Lleida (109-112). Enfora del bisbat és notable la seva coincidència amb l'obra d'Olibà de Vic (p. e., a favor de les prescripcions de Pau i Treva: 106, 120-122), i les dues vegades que cercà a Roma (la primera en temps del papa Silvestre / Ger-

bert) allò que ja no trobava en els reis francs (112-114); afegim-hi la seva activitat judicial, coneguda per resums de judicis (114-120), i la constructora en la qual morí, concretament en la construcció del Pont de Bar (122-125). Assenyaem la traducció del testament al català (126-129).— J. P. E. [16.745]

Carlos LALIENA CORBERA, *Rituales litúrgicos y poder real en el siglo XI*, dins «Misc. San Vicente», 467-476.

Objectiu de l'autor: «subrayar el notable interés de los actos simbólicos de carácter religioso que se asociaban con la monarquía y transferían carisma a los soberanos» (469). Entre les fonts per a tal constatació hi ha el *Sacramentari de Roda*, poc posterior a l'any 1000, en què hi ha fórmules de benedicció a l'exèrcit i al rei capdavanter i d'altres invocacions a favor del monarca (471-473). Però la gran dificultat és la manca de textos rituals, àdhuc a Catalunya, on els documents, en general notariais, són tan abundosos, en els quals, però, i en concret en les dotalies, el rei només compareix com a donant (476).— J. P. E. [16.746]

VI Col·loqui: *Les canòniques catalanes. Arquitectura i art medieval*. Barcelona, 4 - 5 i 6 de novembre de 1998, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XII (1999-2000), 9-115.

El conjunt d'aportacions al tema publicats en aquestes pàgines proporciona fragments textuais en algun cas (p. e., 46, nota 87), però sobretot resumeix els estudis dels darrers anys. Són: Joan-Albert Adell i Gispert, *L'arquitectura romànica a les canòniques augustinianes* (15-19); Rosa Alcoy i Pedrós, *L'art de les canòniques augustinianes a l'època gòtica* (21-54); Xavier Barral i Altet, *L'escultura romànica de les canòniques augustinianes* (55-63); Pere Besaran i Ramon, *Revisions i propostes per a l'escultura del claustre de l'Estany* (65-80); Antoni Pladevall i Font, *Les canòniques augustinianes a Catalunya durant el segle XI* (81-89); Olivier Poisson, *El priorat agustí de Serrabona (Rosselló)* (91-101); i Manuel Riu i Riu, *Les canòniques augustinianes del bisbat d'Urgell* (103-115).— J. P. E. [16.747]

Max TURULL RUBINAT, *Sobre la potestad tributaria del Conde de Barcelona (siglos XII-XV)*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 689-723.

L'autor qualifica aquestes pàgines de notes, materials per a la discussió i hipòtesis entorn a la forma i a les raons amb les quals el comte de Barcelona justificava la seva capacitat d'imposar tributs (690). Aquest fou un dels punts, i no el mínim, que s'ha de col·locar en el marc de la lluita del comte(rei) de Barcelona per la sobirania damunt Catalunya. Els passos previs són el precedent visgot que traspasà als reis les prerrogatives imperials, també damunt la moneda i els tributs (596). Els *Usatges* no estableixen res directament, sí però, almenys en sis reconeixen al comte-prínceps facultats indirectes (597-599). El ‚*Ius commune*‘ o romà reintroduït reconeixia als reis els privilegis imperials (600-602). De fet, els dos tributs de bovatge i monedatge damunt tot Catalunya ja eren vigents abans del 1257 (603) i la situació extrema de la Croada contra Catalunya féu comparèixer formes noves de tributació, oficialment ‚*ex mera liberalitate*‘ i ‚*pro defensione terre nostre*‘, que es repetiren en les guerres de Sardenya i en els moments angoixants de la segona meitat del segle XIV (603-607). Oficialment la potestat impositiva del comte(rei) damunt el seu senyoriu era reconeguda; en els altres, calia la seva confirmació a les imposicions dels senyors, laics o eclesiàstics. Quant a l'Església, almenys a Tarragona, també calgué l'aquiescència de l'arquebisbe-cosenyor de la ciutat i del Camp (615-619). Durant la segona meitat del segle XIV, l'aplicació del *Princeps namque*, de fet estengué la tributació als eclesiàstics, extrem acceptat pel braç eclesiàstic amb acte de Cort en la de de Sant Cugat, 1419-1420, en guerres, coronatges, maridatges (620-622); el rei Alfons IV, unilateralment pretengué imposar el darrer en el casament de filles seves bastardes (620-622) [cf. en la secció corresponent, la recensió de les *Lletres reials a la Ciutat de Girona*].— J. P. E. [16.748]

Pere BENITO I MONCLÚS, *Els clamores' de Sant Cugat contra el fill del Gran Senescal i altres episodis de terrorisme nobiliari (1161-1162)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 851-886.

Estudi dedicat a un pergami fins ara desconegut, individuat a Barcelona, ACA, *Monacals. Pergamins sense inventariar*, ací transcrit (879-883), on no sols hi ha narració d'accions violentes en persones i béns realitzades al final del 1161 i els primers mesos del 1162 (quadre sinòptic de les malifetes de Guillem de Montcada: 876), ans també menyspreu de sentència judicial; per tot el conjunt, el monestir de Sant Cugat clamava justícia al comte; la narració fou «elaborada per l'escriptori monàstic, redactada en un llatí correcte, d'un estil acurat, i el que és més remarcable, conté nombrosos referents temporals destinats a atorgar credibilitat a la declaració dels monjos» (855). La denúncia és estructurada en cinc parts, cada una de les quals és analitzada amb referències constants al *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* (857-873). L'anàlisi és completada amb dos croquis geogràfics (885-886).— J. P. E. [16.749]

Adam J. KOSTO, *The convenientia in the Early Middle Ages*, dins «Medieval Studies», 60 (1998), 1-54.

[Cf. ATCA, XIX (2000), 830, núm. 14.721]. Treball resultat de l'estudi de fonts de l'Alta Edat Mitjana, ací presentades com a antecedents de les ,convenientiae' catalanes, ja de la primera meitat del segle XI; els dits antecedents es trobarien en la pràctica oral o escrita, qualificada de ,convenientia', i documentada des dels segles VII-VIII en escrits jurídics o literaris i en documents d'Itàlia del Nord, de la Rètia o de Baviera. Tot i els possibles precedents, l'autor veu una innegable originalitat de contingut i de forma en les ,convenientiae' catalanes i les considera manifestació de noves relacions socials.— J. P. E. [16.750]

Eliana MAGNANI SOARES-CHRISTEN, *Monastères et aristocratie en Provence, milieu Xe - début XIIe siècle* (Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter, 10), Münster, LIT Verlag 1999, XX i 610 pp.

Entre la descomposició de les estructures carolíngies abans de l'any Mil i el començament del segle XII, en què es fa sentir el poder de Roma, impulsant una clarificació i diversificació dels plans religiosos i el segle de la vida, els monestirs de Provença estigueren fortament condicionats per les pretensions i les intervencions de les famílies senyorials. En aquest marc, les decisions del comte de Barcelona Ramon Berenguer III pesaren de forma decisiva a favor de la política romana obligant senyors feudals a restituir béns apropiats dels monestirs, com el de Lerins per membres de la família de Grassa el 1125 (304-305); en la segona meitat d'aquell segle, el 1176, Alfons I impulsà la constitució de consuls locals que permetessin a les poblacions de regir-se elles i no estar a l'albir dels senyors (307). La relació dels comtes de Barcelona amb Lerins és abundantment documentada desde mitjan segle XI i es concretà en la donació de Sant Pol de Mar el 1068, abans de Sant Víctor de Marsella (315); també estigué vinculat a Sant Víctor el monestir de Ripoll i en aquest fou escrita la crònica de l'abadia marsellesa (7).— J. P. E. [16.751]

Helena de CARLOS, *Algunas huellas de materia troyana en el medioevo hispano*, dins *Umanesimi medievali*, 85-95.

Dues de les dites petjades són catalanes: el díptic funerari per a Guillem Berenguer a Sant Miquel del Fai (prop Sant Feliu de Codines), ací transcrit (89) i la còpia ripollesa del *Carmen Campidoctoris*, ara a París, BN, *Royal* 5132, ,carmen' que, per expressions com ,marchio... comes', no seria castellà, ans català, i del qual ací són reportades quatre estrofes; aquest mateix text permetria de parlar d'influx de Virgili en la Catalunya del segle XI, influx confirmat per l'existència a Ripoll d'un glossari de Virgili i d'altres *Libri artium* (89-91).— J. P. E. [16.752]

Michel ZIMMERMANN, *Le chateau contre la cité. Les représentations de l'espace politique dans la Catalogne féodale (XI-XIIe siècles)*, dins *La Ville médiévale en deçà et au-delà de ses murs*. Mélanges Jean-Pierre Leguay. Textes réunis par Philippe LARDIN et Jean-Louis ROCH, Rouen, Publications de l'Université 2000, 387-402.

Els juraments de fidelitat, que compareixen en la segona dècada del segle XI, són la millor font per a descobrir els nous equilibris de poder i l'autor es fixa en els del temps de Ramon Berenguer I, del 1035 al 1076, tots de Barcelona, ACA, Canc., *Pergamins de Ramon Berenguer I*, sense data; estructuralment, els juraments presenten al començ els actuants i després precisen les obligacions a les quals el jurant se sotmet (389-390); la superioritat del comte es manifesta per la seva vinculació a una 'civitas', detall demostrat en la integració de la 'civitas Minorise' en substitució d'una Ausona destruïda i reduïda a 'vicus' (392-393); la localització del poder es completa amb la del bisbat paral·lel. En els juraments de fidelitat es demostra l'aparició dins el comtat del 'castrum' com a personificació d'un poder, amb el qual cal comptar, sobretot en la frontera del país amb Hispania (395), i que esdevé nou punt de referència geogràfica 398-400); els juraments són la fórmula de coexistència entre 'comitatus/episcopatus' seu del poder sobirà, i 'castrum' al seu interior; per prestigi s'anirà destacant (i imposant) Barcelona: serà la 'patria' (402).— J. P. E. [16.753]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Monument a la Catalunya romànica*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 651-660.

L'autor delimita cronològicament (segles XI-XIII) i geogràficament (tot el territori que secularment ha format part dels nou bisbats de Catalunya amb l'afegit de la Val d'Aran) allò que hom pot trobar en els disset volums de la dita col·lecció (652-653). Recordats els iniciadors i els autors d'un projecte que intentava «inventariar i estudiar tot el patrimoni romànic català» (655), i no pas de forma selectiva: «per tant, s'estudien des dels monestirs i catedrals a la més petita capella, resta de castell, peça de ceràmica o moneda i des dels *Beatus* i Tapís de la Creació de Girona o les pintures murals al més humil manuscrit il·luminat, vestigi de pintura o grafit gravat en un mur» (656). És de justícia subratllar en aquestes pàgines la notícia que en els vint-i-set volums hi són reproduïts sis-cents cinc documents (dues-centes cinquanta-cinc dotalies d'esglésies, vint-i-vuit preceptes carolingis, vint-i-quatre butlles papals), en original llatí i traducció catalana, d'una trentena dels quals hi ha reproducció fotogràfica. La col·lecció és completada amb un volum intítulat *Del romà al romànic*, síntesi d'història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X.— J. P. E. [16.754]

M. Luisa MELERO MONEO, *Iconografía de los oficios artísticos en el románico. Algunas representaciones en la escultura monumental*, dins «Lambard. Estudios d'art medieval», XIII (2000-2001), 61-79.

En un estudi de caràcter generalístic sobre escultura monumental de l'època del romànic, l'autora recull i publica la inscripció del claustre de Sant Cugat del Vallès, en el qual Arnau Cadell es presenta com autor de l'escultura del mateix.— J. de P. [16.755]

Joan F. CABESTANY I FORT, *Tres masos medievals (Pontons)*, dins «Lambard. Estudios d'art medieval», XIII (2000-2001), 111-123.

Traducció al català d'un treball publicat dins els «Acti del Colloquio Internazionale di Archeologia Medievale (Palermo-Erice 20-22 setembre 1974)»; Università di Palermo 1976. Sobre la base de documentació precedentment publicada, l'autor descriu els masos de cal Reig, cal Xamanet i cal Guixó, tots tres existents en el pas del s. XII al XIII.— J. de P. [16.756]

Anna ORRIOLS I ALSINA, *El 'Beatus' de Torí i les imatges profanes*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», XIII (2000-2001), 125-162.

L'autora estudia el ms. I.II.1 de la Biblioteca Nazionale de Torí, copiat a Girona a principis del s. XII. El posa en relació amb els altres *Beatus* coneguts i especialment amb el que encara es conserva a Girona, assenyalant les convergències i les divergències en la decoració, taules genealògiques, mapamundi i fonts del comentari.— J. de P. [16.757]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Liber Usatici y Tomás Mieres. Notas desbilvernadas y materiales de trabajo*, «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 1-132.

Exposició de les vicissituds per les quals ha passat en la seva conformació la compilació dels *Usatges*, i de les diverses versions que en donen els manuscrits i, després del 1495, les *Constitucions de Catalunya* (46). L'autor es mira amb particular atenció el ms. d'ACA, *Casa reial. Còdex 10*, del qual transcriu la taula de rúbriques (61-71), la seqüència dels *Usatges* (72-86), comparada amb la d'altres testimonis (86-94), i la llista dels capítols esmentats per Narcís de Sant Dionís (95-101), els no numerats i els dels reis Martí l'Humà i Ferran I (102-116), també els caiguts en dessuetud (117-123) i els capítols llatins del mateix manuscrit (124-132).— J. P. E. [16.758]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El manuscrito latino 4792 de la Biblioteca nacional de París. Usatges y Liber Iudiciorum*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 643-825.

Troben en aquestes pàgines descripció del volum i anàlisi comparativa del text, a la qual segueixen les transcripcions dels *Capítula* o índex de rúbriques, del text del *Liber usatici* (723-775), i d'una tria de fragments del *Liber Iudiciorum* (777-813), i tres apèndixs (815-825).— J. P. E. [16.759]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, Daniel DURAN I DUELT, *Una ambaixada catalana a Constantinoble el 1176 i el matrimoni de la princesa Eudòxia*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 963-977.

Les pàgines expositives expliquen la situació preocupant de Catalunya dins el joc de forces de la política internacional d'aquells anys, en què el rei Alfons I, a fi d'assegurar l'autoritat de la Casa de Barcelona damunt Provença, hagué de cercar el contrapès de Pisa i, a través d'ella, de l'Imperi Grec, contra Gènova i els seus aliats; un dels elements d'aquell equilibri consistí en el casament de la princesa Eudòxia, que seria l'àvia de Jaume el Conqueridor; els contactes amb Pisa i amb Constantinoble exigiren desplaçaments per mar, dels quals han restat dos documents a Barcelona, ACA, *Canc., Pergamins. Alfons I i Extraintentari*, ací transcrits; són, respectivament un canvi de moneda, que permet de veure les equivalències; i un contracte de préstec, que precisa amb detall les garanties del prestamista en cas de no ésser pagat en el temps convingut (974-977). És transcrit el fragment del *Llibre dels fets*, que explica amb poc d'encert la vinguda i casament d'Eudòxia, narració corregida pels *Annales Pisani* (791-792).— J. P. E. [16.760]

Mireille MOUSNIER, *Dono unum hominem meum: désignations de la dépendance du XIe au XIIIe siècle en Languedoc occidental*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 111 (1999), 51-60.

Les dades sobre el Llenguadoc occidental, conegudes sobretot gràcies als cartularis, són comparades amb les del Rosselló i de Catalunya (! [el Rosselló no és Catalunya?]); de fet la denominació 'homo proprius et solidus' es troba en tota Catalunya sense diferència (55), i la d'amansati exactament igual (59); el sentit de les dites expressions «engage tout l'être dépendant y compris dans sa composante biologique, charnelle et reproductrice; son avenir est voué à son maître. Ca-

ractéristique également est l'engagement de la progéniture, surtout à partir du XIIe siècle» (60).— J. P. E. [16.761]

Víctor FARÍAS ZURITA, *Sobre la reorganización del señorío rural y la figura del baiulus en la Catalunya del Noroeste de los siglos XII y XIII*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 887-916.

Sobre la base arxivística de nombrosos arxius (Barcelona, ACA, *Canc.*, ACB, *Libri antiquitatum i Pergamins. Diversorum*; i Sant Pere de les Puelles; de Girona, ACG, ADG, AHG; de Terrassa, AHC; de Montserrat, Arxiu; de Mataró, Arxiu-Museu de Santa Maria) i de nombre d'edicions de documentació catalana d'entorn l'any Mil (887, nota 1), l'autor, partint del fet que la unitat tant productora com fiscal al nord-est de la Catalunya Vella era el mas i que els drets senyorials eren fets efectius pel 'baiulus / batlle', exposa en aquestes pàgines, primer, l'origen del mot i, tot seguit «las funciones y los ámbitos de actuación que se atribuyeron a los 'baiuli' y la manera en que eran retribuidos. A continuación presentaremos lo que era la 'baiulia' en tanto que cargo ('officium'), para acabar precisando el estatus social, jurídico y político de los 'baiuli'» (889) en les pàgines següents.— J. P. E. [16.762]

Nikolas JASPERT, *Bonds and Tensions on the Frontier: the Templars in Twelfth-Century Western Catalonia*, dins *Mendicants, Military Orders, and Regionalism in medieval Europe*, edited by J. SARNOWSKY, Aldershot, Ashgate 1999, XIV i 334 pp.

Les dificultats d'integració a Catalunya entorn el 1120, augmentades per la contraposició dels ordres anteriors, foren vençudes gràcies a la protecció tant de la corona com del papat, el qual amb la butlla *Omne datum optimum* del 1139 els declarava exempts de l'autoritat episcopal i els facultava a sepultar difunts cristians en cementiris del Temple, cosa que provocà la confrontació amb els bisbes entorn el 1180 i preludiaria les topades amb els ordres mendicants entre el 1230 i el 1240.— J. P. E. [16.763]

José María CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Elías, canónico Rotense, posible autor de la Chronica Adefonsi Imperatoris*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 735-755.

Les primeres pàgines reporten les hipòtesis relatives a l'autor d'aquella *Chronica*, d'entre les quals destaca la que l'atribueix a Arnoldus, bisbe d'Astorga, però Canal la refusa perquè «por su calidad de obispo no gozaba de la tranquilidad y tiempo necesarios», encara que el fet d'ésser català l'afavoriria en la candidatura (738); ell, en canvi, proposa Elies, canonge de Roda d'Isàvena, perquè és autor d'una *Vida de sant Ramon de Roda* (738-740) i perquè algunes consideracions li serien favorables: l'encàrrec d'Alfonso VII de Castella, casat amb una catalana, alguns paral·lelismes textuais i d'estructura entre els dos textos (741-745), i la relació de la *Chronica...* amb la *Historia Roderici* i amb el *Carmen Campidoctoris*, amb el resultat que l'autor pogué ésser un monjo de Ripoll o un canonge de Roda d'Isàvena en la segona meitat del segle XII (746-750); les darteres pàgines resumeixen allò que l'autor anomena el 'movimiento cidófilo' (751-753); hi ha bibliografia (753-7549).— J. P. E. [16.764]

Arcadi GARCIA I SANZ, *Origen de la fe pública del document notarial*, dins *Actes Notariat*, II, 491-501.

Aquestes pàgines tenen dues parts: la primera presenta l'evolució de la legislació sobre 'fides publica' en els textos bàsics de la canònica medieval, fins a les *Decretals* i a les diverses *Glossa ordinària* (492-495): de per si, la 'fides publica' és exclusiva de l'*instrumentum in publicam formam redactum*'. La segona part exposa l'aplicació de la dita normativa a les nostres terres, ja en el

Liber iudicum, en l'*Usatge Si quis testamentum*, i sobretot en els *Furs de València* i el *Costum de Tortosa*, que donaven força pública també a les notes en llibre notarial, encara que no haguessin passat a 'instrumentum publicum' (495-499). A Barcelona, en canvi, encara en la segona meitat del segle XIV, el darrer cas depenia de la validació del veguer (500).— J. P. E. [16.765]

Marc TORRAS I SERRA, *Escrivanies judicials, vicarials i senyorials*, dins *Actes Notariat*, II, 355-407.

L'autor precisa la diferència entre les escriptures del títol i les notaries, en el sentit que aquestes registraven els actes administratius o judicials de l'autoritat corresponent, amb la conseqüència que els registres eren de la institució, i aquestes els de protagonistes privats (356), encara que l'autoritat que les justificava fos vicarial o senyorial, amb la conseqüència que els registres eren del corresponent notari (358). Veguers i batlles tenien la cúria corresponent a llurs funcions (administrativa i de jurisdicció civil la segona i continuà existint després de la Nova Planta) (359-361); és àmpliament descrita la funció dels escriptors a base de situacions concretes (361-370); la multiplicat d'actuacions, normalment registrades en les corresponents sèries, amb particular esment dels *Llibres de la cort del batlle* (371-374), dels processos (374-379), apel·lacions (379-380), compromisos i sentències arbitrals (380-381), trasllats de documents (381-382), protestes o lletres de protest (382), obligacions i debitoris (383-384), escriptures i penes de terç (384-385), fermances o penyores (386-388), manlleutes (388), emparets (389-390), ferma de dret (391-392), guiatges (392-393), marca i retromarca (394-395), exàmens i permisos per a exercir un càrrec (395), crides (396) i lletres (397). Són transcrites en apèndix setze mostres de documents, de Manresa, AHM, en general dels segles XIII-XIV, i els quatre darrers dels segles XVI i XVII (398-407).— J. P. E. [16.766]

M. Teresa FERRER I MALLOL, *L'instrument notarial (segles XI-XV)*, dins *Actes Notariat*, II, 28-88.

Els orígens del notariat a Catalunya són dubtosos (entre els segles XII i XIII), però es consideren vinculats i contemporanis de la territorialització de la funció notarial, del pas del pergami escrit a l'*'instrumentum publicum'* i de la introducció del Dret Romà, cosa que es dataria a mitjan segle XII si no fos l'*Usatge Si quis testamentum*, núm. 148 (30-33). Per la seva banda, l'autora es proposa analitzar el formulari i el lèxic emprat pels documents notaries com a pautes d'evolució (33). Aquesta comença [amb formularis tradicionals del tipus *Per hanc scripturam...*] dins els quals són introduïts els extrems concrets com la intitulació presentant els protagonistes, la naturalesa de l'acte, la descripció de l'objecte, les clàusules de validació i les finals de datació i signatura (34-36). A darreries del segle XII, per la multiplicat de legislacions (gòtica del *Liber iudiciorum*, feudal dels *Usatges*, i nou dret romà), noves clàusules fan constar la validesa de l'acte en qualsevol cas (37-39). Després del segle XI els instruments notaries es diversifiquen d'acord amb la multiplicat d'actes dels quals donen fe: contractes feudals, documents referents a la successió i al matrimoni, a la propietat immoble, a béns mobles, a vaixells o parts de vaixells, a comandaments-dipòsit, a liquidacions de comptes i venda de censals i violaris, a contractes de transport o d'activitats mercantils, a construcció i reparació d'edificis, vaixells i obres d'art, arbitratges i concòrdies, i a actes referents a persones (41-67). Les pàgines següents analitzen les successives parts dels nous instruments notaries: protocol, part dispositiva, clàusules de renúncia, en particular les relatives a obligacions solidàries, les de risc de mar, i de corroboració; i l'escatocol: data i subscripcions d'atorgants, de testimonis i de notari, amb la corresponent clausura i el signe del notari (69-86). També és prevista la possibilitat de validació internacional (87).— J. P. E. [16.767]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Les escriptures eclesiàstiques a Catalunya*, dins *Actes Notariat*, II, 89-160.

Des de mitjan segle XII és patent l'interès de la corona a atribuir-se la fe pública i així entre el 1188 i el 1329 l'autor compta dinou concessions de notaria a entitats o institucions eclesiàstiques

catalanes (90-92) i de les quaranta-quatre notaries de les que s'han conservat llibres datats el segle XIII (92, nota 17), almenys trenta-cinc són vinculades a institucions eclesiàstiques; el 1281 Pere el Gran encarregava a Ramon de Besalú un projecte de reglamentació de les relacions entre el rei i les notaries eclesiàstiques, no aplicat per les dificultats de la Croada contra Catalunya, però respescat per Jaume II (94-98). Les pàgines següents descriuen les situacions jurídiques de les notaries eclesiàstiques: les plenament eclesiàstiques (100-105), les públiques de domini eminent laical però de domini útil eclesiàstic (105-110) i les de cúries eclesiàstiques (110-111); segueix un apartat que aplega i transcriu constitucions tant de concilis provincials tarraconenses, com de sínodes diocesans relatives a eclesiàstics notaris o a notaries d'Església fins al segle XVIII (111-129). L'apèndix primer transcriu constitucions provincials publicades pel metropolità Joan Terés el 1593 (136-141) i el segon els capítols corresponents de les constitucions sinodals vigatanes del 1748 (142-145).— J. P. E. [16.768

Frederic UDINA I MARTORELL, «*Haec est memoria*», escrita pel primer historiador modern de Catalunya, dins «Misc. Riu», I, 203-209.

Amb aquest íncipit comença una narració conservada a l'ACA, *Canc., Perg. extrainventari*, el títol de la qual podria ésser *Haec est memoria qualiter civitas Carcassona cum omni comitatu devenit venerabili comiti Barchinone*, que era Ramon Berenguer el Vell, per tant vers mitjan segle XI. La narració, en plural, ací transcrita (207-208), recorda la compra del comtat de Carcassona i les posteriors vicissituds de la seva vinculació amb la dinastia de Barcelona fins al rei Alfons I de Catalunya, amb la indicació d'informar-se en la documentació de l'Arxiu Reial. Hi ha reproducció d'una pàgina (209).— J. P. E. [16.769

Thomas N. BISSON, *Poder escrit i successió al comtat d'Urgell (1188-1210)*, dins «Misc. Riu», I, 187-201.

En preveure una successió sense hereu legítim, Ermengol VIII assegurarà la fidelitat de les poblacions a la muller Elvira i a la filla i pubilla Aurembiaix; en resten set documents a l'ACA, *Canc. Pergamins de Pere I*, ací resumits en regist (197-201). L'autor defineix aquestes pàgines d'«estudi preliminar que tracta tres punts crítics: els objectius, els mitjans i l'èxit del comte Ermengol VIII (1184-1209) i el rei Pere (1196-1213) a l'hora d'aconseguir que els habitants d'Urgell signessin els compromisos; la naturalesa del poder definida per les peticions d'adhesió i les declaracions de submissió; i, finalment, el procediment de fer d'aitals registres en relació amb situacions semblants a Catalunya i Aragó» (189).— J. P. E. [16.770

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Gènesi i evolució dels registres notariais (segles XIII-XIX)*, dins *Actes Notariat*, II, 161-184.

La gènesi dels registres o protocols notariais hauria estat «paral·lela a l'evolució del notari públic i de l'ús del paper» en el primer terç del segle XIII; l'evolució tingué un punt de ruptura per les disposicions borbòniques dels anys 1736 i 1755, que imposaren el sistema castellà (163). La implantació del dret romà distingí entre l'anotació bàsica i la seva transformació en document definitiu; l'anotació bàsica féu nàixer els registres o protocols notariais; en parlen les *Consuetudines Dertose*, les *Ordinacions dels paers de Lleida* de darrerries del segle XIII i un segle més tard disposicions dels consellers de Barcelona (167); els volums havien comparegut molt abans, car se'n troben del 1222 ençà (169: Arxiu de la Seu de Manresa); l'autor descriu les característiques dels volums primitius i les raons d'evolució (p. e., diferenciació en temes o diversitat de cobertes) o els textos privats i complementaris (170-179); les reials ordres del 1736 i 1755, imposades tant a notaris col·legiats com no, homologaven els nostres registres als de Castella, imposant-los el paper segellat i la constitució

de volums a base de quaderns (180-182); la darrera, però, acceptava que «los instrumentos se otorguen en idioma inteligible a los contrayentes» (184).— J. P. E. [16.771]

Cebrià BARAUT I OBIOLS, *Els inicis de la Inquisició a Catalunya i les seves actuacions al bisbat d'Urgell (segles XII-XIII)*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 407-438.

La part expositiva d'aquest article resumeix les decisions reials contràries a l'heretgia des del decret d'Alfons I, el Cast, promulgat a Lleida el 1194, confirmat quatre anys més tard a Girona per Pere I el Catòlic, i enfortit en decisions de Jaume I els anys 1225 i 1228 (408); al cap de quatre anys, el 1232, era introduïda la inquisició per delegació papal, al costat dels bisbes, jutges únics fins aleshores, per a la repressió de l'heretgia (409) i per a l'actuació dels quals a Occitània ja el 1229 havien estat redactades ordinacions, completades el 1235 per sant Ramon de Penyafort (*Nota Raimundi*), i el 1242 per a la província eclesiàstica de Tarragona, que precisava les possibilitats teòriques i els graus de col·laboració fàctica amb heretges (410-411); fou contemporània la intervenció al bisbat d'Urgell (412-413). El primer inquisidor papal fou sant Bernat Calvó, bisbe de Vic, que actuà en comissió amb el metropolità i d'altres bisbes, fins que entorn el 1255 la comissió papal fou donada als dominics, que estengueren les seves enquestes a encausats ja difunts (414). Segueix en apèndix la transcripció textual completa de tretze documents, datats entre el 1194 i el 1255, procedents d'arxius diversos, sobretot de Tarragona, Arxiu Metropolità, salvats per Jaume Villanueva (419-438 [alguns dels quals havien estat publicats també per Marcelino Menéndez y Pelayo]).— J. P. E. [16.772]

Jill R. WEBSTER, *Carmel in medieval Catalonia* (The Medieval Mediterranean, 23), Leiden - Boston - Colònia, Brill 1999, XVII i 202 pp., un mapa i quatre làmines.

Pàgines només conegudes per la recensió signada per Richard Cosey i publicada dins «The Journal of Ecclesiastical History», 51 (2000), 786-787; el crític, després d'algunes observacions, resumeix la seva valoració amb aquesta frase: «...this volume could have been a valuable addition to Carmelite studies but it is marred by inaccuracies and misleading hypotheses». Hom en pot veure una altra recensió, bàsicament descriptiva, signada per Enric Moliné i publicada dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 72 (1999), 521-523.— J. P. E. [16.773]

Joan BELLAVISTA, *Diversos formularis litúrgics de la missa de santa Eulàlia de Barcelona i les seves peculiaritats*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXV (2000), 179-189.

L'autor aplega disset formularis litúrgics, conservats en nou manuscrits medievals i en dues impressions del 1509 (180-185: Barcelona, ACB, 163 i 116; ACA, St. Cugat 47 i 24; Ripoll, 112; BC, ms. 420; Seu d'Urgell, ACat., Missal del segle XIV; Vat. lat. 3547; i Vic, Mus. Ep. 68); s'agrupen entorn al dia de la festa, al de la translació i a celebracions votives. El text més antic dels conservats seria el de St. Cugat 47, amb fort influx en els posteriors (186-188).— J. P. E. [16.774]

Damián SMITH, *Motivo y significación de la coronación de Pedro II de Aragón*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LX (2000), 163-179.

El dia 11 de novembre del 1204, Innocenci III protagonitzava a Roma, San Pancrazio, la coronació reial de Pere I, el Catòlic, ja adobat cavaller a Sant Pere. L'autor, a base de documentació tant romana com catalana, en general ja publicada, de la qual reproduïx fragments, es proposa de clarificar certs punts de la coronació mateixa, col·locar-la en el context històric, esbrinar-ne les causes i apuntar noves perspectives quant a la significació de la mateixa (164). La font bàsica és l'*Ordo coronationis Petri, regis Aragonum*, ja publicat, elaborat per a aquella ocasió a base de fonts di-

verses; per la seva banda, el rei sotmetia el regne al Papa, amb tribut anyal, en document ací transcrit (166/12). Ultra el desig de prestigi personal i de la casa de Barcelona, aprofitant en profit propi allò que també cercaven d'altres (173), hi havia repercussions polítiques (ja assenyalades pel papa en la seva carta: 167/14), en relació a la casa dels Staufen, en preparació de la conquesta de Mallorca, en confirmació del comtat imperial de Provença i de la lluita antiherètica a Occitània (167-173); també el papa podia esperar avantatges per a la política papal i la llibertat de l'Església (174-176). De fet, la coronació pesaria en la croada antialbigesa, en el record de la dinastia i potser en la prudència política romana (177-179).— J. P. E. [16.775]

Saverio GUIDA, *Uc de Saint Circ e la crociata contro gli Albigesi*, dins «Cultura Neolatina», LVII (1997), 19-54.

L'autor atribueix a Hug de Sant Circ, exiliat a Itàlia després de la batalla de Muret, la *Vida* de Folquet de Marselha, de trajectòria contraposada a la seva, car arribà a bisbe de Tolosa de Llenquadoc sota els vencedors; una de les raons de la divergència rau en les pàgines laudatòries dedicades per Hug a Pere el Catòlic i a la seva cort, punt de convergència dels trobadors i de tota la nació occitana (41), de la qual Pere hauria estat l'únic rei defensor (49-50).— J. P. E. [16.776]

Martín ALVIRA CABRER, *La cruzada albigense y la intervención de la corona de Aragón en Occitania. El recuerdo de las Crónicas Hispánicas del siglo XIII*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LX (2000), 947-976.

Les primeres pàgines, alhora que recorden la nul·la o poca presència de la croada antialbigesa en les cròniques hispanes contemporànies, constata que la memòria històrica d'aquella lluita es concentrà en la mort del rei de Catalunya-Aragó, Pere el Catòlic (952-956), entorn al qual calia fer entenent que un rei catòlic, heroi croat a Las Navas de Tolosa, hagués mort immediatament després defensant heretges, i així, o bé la solució era presentar la seva mort com a càstig de Déu (*Crónica latina de los reyes de Castilla*) o limitar-se a dir que havia mort (amb alguna excepció, com la dels *Annales Sancti Victoris Massiliensis*, segons els quals el rei hauria mort «in bello, quod habuit cum Francigenis... de cuius morte tota christianitas lugere debet et tristari» [959]); les altres versions explicatòries comencen amb la primera versió dels *Gesta Comitum Barcinonensium et Regum Aragonensium*, que silenciava l'aspecte religiós, i fou molt acceptada, fins i tot a França (960-961); a Castella, Rodrigo Jiménez de Rada, la porta a l'extrem de presentar-la com a obligació de família ('affinitatis debito'), versió seguida pels *Gesta Comitum Barcinonensium II i III* (962-966); la historiografia castellana posterior completà la versió de Rodrigo Jiménez, amb la del càstig diví (967-968), i l'oficial catalana de les *Cròniques* reials hi afegí l'autocrítica de la mala disposició a la batalla i en tregué la lliçó dinàstica: d'una batalla, els reis de la Casa de Barcelona només en poden sortir o vencedors o morts (969-973). La *Crónica latina de los reyes de Castilla*, acaba la història celebrant que una castellana, la reina Blanca, imposés a Occitània la 'pax gallica' (974-975).— J. P. E. [16.777]

Damian J. SMITH, *Pope Innocent III and the Minority of James I*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 19-50.

Assenyalada la manca d'estudis sobre els punts més importants de relació entre Roma i la Península Ibèrica en aquell començament de segle XIII, l'autor es proposa de clarificar els primers anys de Jaume I a través del tracte que rebé del dit papa i alhora plantejar noves qüestions, però també la manera com el pontificat en tragué benefici polític. La relació entre Pere el Catòlic i Innocenci III no pogué ésser més positiva i, malgrat la desfeta de Muret i el caos que se'n seguí, el papa complí la promesa de vetllar per l'hereu del rei i es responsabilitzà de la situació enviant el cardenal legat Pietro Collivaccina da Benevento. Ultra els records d'infantesa consignats en el

Llibre dels fets del rei, la documentació tant pontifícia com reial aplegada en reculls diversos i butlles o altra documentació d'ACA, Canc. *Pergamins Pere II o de Jaume I* i ACB, *Pergamins*, permet de constatar que el primer èxit del legat papal fou el d'obtenir que Simó de Montfort posés l'Infant a les seves mans (24-27); el segon fou establir una xarxa d'autoritat a Catalunya, encarregar l'educació del futur rei al comte Sanç de Provença (al qual donà instruccions per escrit) i obligar catalans i aragonesos a jurar-lo per rei i a mantenir la unió dinàstica (28-30). Segueixen pàgines dedicades a l'actuació del cardenal a Occitània (30-34); al Concili IV del Laterà (35-37), on fou reafirmada la primacia de Toledo, sense que resultés clar què significava en concret atesa la independència dels regnes hispànics (37-40); també fou depositat el comte de Tolosa (40-43); després fou reconciliat Guillem de Montcada per haver assassinat el metropolità de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, amb imposició de dura penitència (44); segueix resum de les butlles papals dels anys 1213-1216 avortant una conspiració aragonesa contra l'infant-rei i assenyalant les línies d'actuació del consell reial durant la minoria d'edat (46-47). Els mesos de maig i abril del 1216 el cardenal afegia la seva signatura en butlles per a Vic i l'Estany; el mes sobre moria a Perusa (48).— J. P. E. [16.778]

Manuel BESER I JORDÀ, *Orígens del feudalisme a la comarca dels Ports*, dins «XL Assemblea Morella», 81-93.

Els orígens del feudalisme en la dita comarca són personificats en les actuacions de Balasc d'Alagó. L'autor resumeix així les seves pàgines: «Primerament indicarem les causes principals que motivaren la conquesta d'aquestes terres...; després voldríem incidir en els fets i la personalitat d'En Blasc d'Alagó..., a continuació tractarem com el règim feudal s'introduí a la comarca mitjançant un(a) anàlisi de les cartes de població i de les donacions que oferí el rei en Jaume a Morella...» (82). Les causes de la conquesta haurien estat econòmiques: els morellans no volien pagar tributs a estranys, el bisbe de Tortosa es volia assegurar delmes i primícies, el rei volia augmentar el seu territori (83-84). De Balasc d'Alagó en subratlla, d'acord amb les fonts històriques, el caràcter ambiciós, adelerat a ésser rei de València, amb un joc no gens noble envers Jaume I (85-88). La carta de poblament de Balasc, ací resumida, establia una estructura que recolzava en els senyors de les aldees, mentre la de Jaume I introduïa l'opció reial d'afavorir el consell de Morella, cosa que augmentà les tensions entre aquest i les aldees (89-93).— J. P. E. [16.779]

Alexandre FONT, *Algunes observacions a l'entorn d'un document de delimitació de propietats de 1232*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 459-468.

El document, que Josep M. Bover diu haver trobat en l'Arxiu Reial i Josep M. Quadrado diu conèixer pels papers del P. Gaietà de Mallorca, ara no és ni a l'ARM ni entre els papers del segon conservats en la Biblioteca Vivot. Si els autors precedents el consideraren previ al repartiment i l'atribuïren als 'agrimensores', l'autor, ni que només fos per la data (set de setembre del 1232), el considera posterior, car el *Llibre del repartiment* ja havia estat autènticat el primer de juliol del mateix any, l'atribueix a uns 'divisores', que haurien delimitat els termes de Lluçmajor, Campos i Porreres, Montuïri i Sant Joan, Petra i Manacor i Porreres, i el considera paral·lel al *Llibre de les quarterades* de Barcelona, ACA, ja publicat per Pròsper de Bofarull. L'autor el reproduïx i anota amb profusió (463-468), atès que els topònims de les possessions són transcrits de l'àrab, però alhora els 'divisores' fan constar si pertany a la porció del rei o a la de Nuno Sanç i sovint el propietari posterior al *Repartiment*.— J. P. E. [16.780]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Las lechugas y la etimología del amainar*, dins «Revista de Filología Española», LXXIV (1994), 291-296

Germà COLÓN DOMÈNECH, *El fantasmagòric Amainar de Guillem de Berguedà*, dins «Revista de Filología Española», 76 (1996), 155-160.

Sota el primer títol, l'autor recorda que dins el *De viribus barbarum* de Macer de València, BU, ms. 216, hom havia transcrit 'poden amainar', on, en de la còpia de París, BN, Faraudo de Saint-Germain havia llegit 'poden asuavar'; l'autor reproduceix el fragment de València (294) i transcriu 'poden asuavar', que invalida l'altra lectura, acceptada per Joan Coromines.

En el segon, un vers de Guillem de Berguedà diu en un manuscrit segons Joan Coromines 'e fes l'amainar', on dos altres manuscrits i els editors llegeixen 'e fes l'amagar'; els altres manuscrits porten variants diverses. Però 'amainar' era inexistent en occità i en català només compareixeria durant el segle XV.— J. P. E. [16.781

Vicenç BELTRAN, *Tipos y temas trobadorescos. XVI. Sordel en España*, dins «Cultura Neolatina», LX (2000), 341-369.

Una part d'aquestes pàgines és dedicada a esbrinar quan hauria tingut lloc una trobada entre Sordel i Jaume I de Catalunya-Aragó, que justificués la referència de Pèire Bremon i la dedicatòria al rei del sirventès *Qui be-is membra del segle qu-és passatz*, atès que les anades de Jaume I a Occitània i a Provença no acabaren amb èxit, normalment per imposició pontifícia; l'autor pensa en una trobada personal, que s'hauria esdevingut el 1241, entre el rei, Ramon VII de Tolosa i Ramon Berenguer V de Provença (364-368).— J. P. E. [16.782

Míriam CABRÉ, *La 'Faula del Rossinyol' de Cerverí de Girona*, dins *La narrativa in Provenza e in Catalogna nel XIII e XIV secolo*, a cura di F. BEGGIATO, Pisa 1995, 67-81.

Míriam CABRÉ, *Cerverí de Girona and his Poetic Traditions*, Londres 1999.

Títols només coneguts per referència.— J. P. E.

[16.783-16.784

Antoni M. ESPADALER, *El final del "Jaufré" i, novament, Cerverí de Girona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 321-334.

Contra la datació del *Jaufré* proposada per Jesús Alturo (entre 1176 i 1185), l'autor creu que la novel·la ha d'ésser datada ben entrat el segle XIII, i en dóna unes quantes raons de naturalesa literària: els *planbs* per la mort del protagonista, en els quals és esmentada la Mare de Déu, orientarien una datació posterior al 1220; el silenci sobre el *Jaufré* i els seus personatges en l'*Ensenbament* de Guerau de Cabrera (1196-1198), així com la sentència de Ramon Vidal de Besalú afirmant que «la parladura francesca val mais et es pluz avinenz a far romanz», indicaria que el *Jaufré* ha d'ésser posterior. En particular l'autor remarca les coincidències entre el *Jaufré* i alguns passatges de Cerverí de Girona, especialment l'acabament de la novel·la amb una invitació a la pregària, amb ressons sistemàtics en l'obra de Cerverí: *Maldit-Bendit*, *La faula del rossinyol* i el *Sermó*. En aquest sentit, l'autor revaloritza la seva proposta anterior d'identificar amb Jaume I el rei d'Aragó a qui és dedicat el *Jaufré*, la qual cosa implica una datació entorn als anys 1272-1274. Hi ha bibliografia.— J. de P. [16.785

Carles DUARTE, *El Llibre de les costums de Tortosa i l'establiment del llenguatge jurídic actual*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Tortosa» (4 i 5 de juny de 1999), Barcelona i Tortosa, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament, 2000, 61-63.

L'actual 'aggiornamento' del llenguatge jurídic català també s'ha inspirat en «el retrobament de formes tradicionals... que permetessin reflectir-ne el lligam amb els antecedents històrics i que alhora donessin al nostre llenguatge jurídic una personalitat pròpia» (61): i així, trobem

en *Les Costums* i en la traducció del *Forum iudicum* són introduïdes formes tant masculines com femenines ('teners / teneres', 'aquell / aquella') àdhuc on el llatí només és masculí; altres casos serien 'interlocutòria' en sentit de sentència no definitiva i l'adjectiu 'interlocutori' (62); el sufix '-atge' en sentit d' 'impost corresponent a' (peatge); o la predilecció per llatinismes en compte de germanismes. Això no obstant, en certs àmbits semàntics, continuaven certs arabismes, de la mateixa manera que en d'altres la grafia era poc fixa (63).— J. P. E. [16.786

Elmar FLEUCHAUS, *Die Briefsammlung des Berard von Neapel. Überlieferung - Regesten* (Monumenta Germaniae Historica. Hilfsmittel 17), Munic, Monumenta Germaniae Historica 1998, XLII i 802 pp.

Berardus de Neapoli fou notari de la cancelleria apostòlica entre el 1261/1262 i el 1292/1293, encarregat de la correspondència que tocava afers internacionals, testimoni de la qual és la col·lecció de lletres que porta el seu nom, conservada, en estrats redaccionals diversos, almenys en vint-i-quatre volums manuscrits (VII-VIII); la característica de recull de mostres documentals explica que aquestes no segueixin una ordenació cronològica, ans saltada. Ultra l'estudi dedicat a Berard i al seu aplec documental, on l'autor fa constar que un dels primers a utilitzar aquest aplec fou Jerónimo Zurita (19-239), aquest volum proporciona regest de vuit-cents quaranta documents (241-676), molts dels quals recauen en el nostre camp i constitueixen font única per a esdeveniments capdals del passat dels Països Catalans com foren les Vespres Sicilianes i les seves conseqüències, sobretot la Croada contra Catalunya. De fet, el primer document ací resumit és l'avís d'Urbà IV a Jaume I contra un pacte matrimonial amb Manfred Hohenstaufen, el 1262 (244/4); quatre anys més tard seguien nous advertiments al mateix rei, entre els quals una crida d'atenció a la versió mentidera de Mossè ben Nahman sobre la *Disputa de Barcelona* (252/18); el 1274 el rei era informat d'una missatgeria al rei de Castella encomanada al bisbe de València, Andreu d'Albalat (278-279/66-67); 343/186: compareix una de les còpies del procés contra Pere el Gran i els avalotats en les Vespres Sicilianes, 1283 (343/186); entre el 1272-1276 havia escrit a Jaume I demanant-li d'ajornar decisions sobre el projecte de croada a Terra Santa (397/286), i el 1275 el mateix Gregori X agraià a l'hereu, Pere el Gran, la seva disponibilitat al servei de Déu (403/298); arriba el gran bloc d'escrits pontificis relatius a la deposició de Pere el Gran i a la Croada contra Catalunya per a l'entronització de la dinastia Anjou, 1283-1284 (456/388-482/450: [alguns d'aquests documents es troben a l'ACA, però la gran majoria, no]). La futura reina nostra Blanca d'Anjou, muller de Jaume II, havia estat destinada pel seu pare, Carles d'Anjou, a esdevenir esposa del dalfí, Joan de Vienne (488/461). Pere el Gran informà el papa del seu projecte de campanya a l'Àfrica del Nord i el papa li demanava d'ampliar la informació, 1282 (489/463; [és la campanya que derivà en les Vespres Sicilianes]). Segueixen una sèrie de textos papals contra Pere el Gran, des de les esmentades Vespres fins al procés de deposició contra ell (496/477; 498/480; 499/484-500/485; 502/490-506/499; 507/501-508/503). En reacció contra el matrimoni de Pere el Gran amb Constança de Hohenstaufen, es trencà el compromís de casament entre Felip I Ardit de França i la futura santa Isabel de Portugal, filla de Pere el Gran (518/523); el 1265 el papa animava a la croada contra els sarraïns d'Espanya i de l'Àfrica (533/548; cf. 590/663); i reptava Jaume I a tallar una relació amb una casada i encarregava el metropolità de Tarragona i el bisbe de Tortosa de retornar-la al seu marit (584/650-652); després de l'empresonament de Carles d'Anjou, el 1288 el papa encarregava el rei de França que mirés d'alliberar-lo (649/780; 650/782 i 659/804); a 658/803 torna el primer procés contra Pere el Gran i els avalotats de les Vespres Sicilianes, i a 661/808 la lletra de Martí IV contra el duel de Bordeus entre Pere el Gran i Carles d'Anjou, 1283 (cf. 459/394 i nota 562). Ultra el regest, incipit i èplicit de cada document, l'autor afegeix indicació dels manuscrits on aquest es troba, i, en cas d'existir, de les seves edicions o regests ja publicats; sovint, de més a més, la informació és enriquida amb notes a peu de pàgina que fan referència a notícies complementàries en d'altres fonts. Per la relació que té amb la literatura catalana, indiquem la lletra del 1276 a (Pere?) Pasqual, bisbe de Jaén (594/670).— J. P. E. [16.787

Josep M. MAS I SOLENCH, *Ramon de Penyafort* (Episodis de la Història, 327), Barcelona, Rafael Dalmau editor 2000, 94 pp.

Ramon de Penyafort i el dret català. Quatre-cents anys de la canonització del patró dels advocats de Catalunya (1601-2001), Barcelona, Fundació Jaume I, Nadal del 2000, 98 pp.

L'autor del primer títol exposa en aquestes pàgines «els trets més destacats de la vida i els esdeveniments en els quals va intervenir» (7) sant Ramon de Penyafort, amb particular atenció a les successives aportacions al camp de la ciència juridicocanònica, amb resums tant dels llibres del sant com d'obres que les precediren (per exemple, el *Decretum* de Gracià en relació a les *Decretals*: 37-39) i amb esment dels escrits perduts: *Modus iuste negotiandi in gratiam mercatorum* o la *Forma visitandi ecclesias*; i una particular sensibilitat envers el tema de la vigència del Dret Canònic en tant que supletori del dret català (39-41); i a les decisions polítiques preses per Jaume I dins la línia marcada pel pontificat després de la desfeta de Muret (pèrdua de l'influx damunt Occitània i Provença i concentració en la reconquesta de les Illes i de València); a l'activitat al servei de Gregori IX i al retorn a Barcelona (42-45); després dels anys en què fou general de l'orde dominicà (45-48), el 1241 tornava a Barcelona, on, ultra la intervenció en afers de tota mena com a personalitat reconeguda per tothom, participà en l'erecció de col·legis de llengües orientals i en la *Disputa de Barcelona* del 1263 (56-58), i donà el seu parer en qüestions econòmiques com el valor de la moneda o l'ètica del comerç (60-61). Les pàgines següents resumeixen la supervivència tant en el record popular com en el culte (63-79). En el seu pensament destaquen la doctrina pactista en política i la distinció entre préstec de consum i préstec de producció, per al segon dels quals hom pot percebre interès o 'usura' (83-84). Al final hi ha bibliografia (87-89) i cronologia dels esdeveniments relacionats amb sant Ramon de Penyafort (91-94).

Sota el segon títol trobem un conjunt de temes, aplegats en dues seccions. La primera s'intitula *Un sant català* i engloba: Llorenç GALMÉS, *Sant Ramon de Penyafort. L'home* (6-17); *Cronologia* (18-19); Josep M. AINAUD DE LASARTE, *Un sant popular* (20-25); i *Ramon de Penyafort i el dret*, de Santiago BUENO SALINAS (26-32). La segona part, sota el títol, *El Dret dels catalans, ofereix Dret civil i identitat nacional. Del dret pactat a la reivindicació política*, de Josep M. PUIG I SALELLAS (34-49); i *L'ordenament jurídic de Catalunya*, de Josep M. MAS I SOLENCH (50-96). El volum és ricament il·lustrat amb fotografies, bon nombre de les quals són de pàgines de manuscrits o d'edicions del barroc.— J. P. E. [16.788-16.789]

RAMON DE PENYAFORT, *Summa de penitència. Cartes i documents*. Introducció de Llorenç GALMÉS, traducció de Jaume FÀBREGAS (Clàssics del Cristianisme, 75), Barcelona, Edicions Proa 1999, 196 pp.

Dues parts ben diferenciades formen aquest volum: l'exposició introductòria (7-45) i l'edició de texts en traducció catalana (47-191). En la segona part trobem en primer lloc quatre fragments de la *Summa de penitència*, o *De casibus*: el proemi (49-50); i els títols *Dels jueus, sarraïns i llurs esclaus* (51-56); *Dels beretges, protectors i ordenats per ells* (57-63); i *De poenitentiis et remissionibus*, que no sols exposa el tema de les penes administratives o judicials, sinó també de l'administració del sagrament de la penitència (65-128); l'altra secció aplega les seves setze lletres conservades (129-170) i en apèndix la traducció de la *Vita antiqua* (171-187) i la petició de canonització adreçada pel concili provincial de Tarragona el 1279 a Nicolau IV (189-191). La introducció resumeix la biografia del sant, dins la qual és subratllada la seva obra escrita, tota ella vàlida durant segles, sobretot la jurídica de les *Decretals* (15-24), i l'activitat més pròpia de l'orde, en la qual entra la relativa a l'heretgia i a la conversió dels infidels (25-37). Hi ha cronologia (39-42) i bibliografia (43-45).— J. P. E. [16.790]

Juan Alfredo OBARRIO, *La prueba judicial en los Furs de Valencia*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», LXX (2000), 297-350.

Aplicació dels principis del dret romà comú, els *Furs de València* també s'hi inspiren en establir l'iter procesal, començant per atribuir a l'actor o demandant l'obligació de la prova: ‚necessitas probandi incumbit actori‘, ja deien els *Fori antiqui Valentiae* (301-304), amb la intenció que el jutge no pogués sentenciar de forma arbitrària, ans atenent-se a allò que era provat (305). D'ací la importància de la o de les proves a les quals era reconeguda força demostrativa: jurament, confessió, testimonis, documents, tortura, investigació o ‚inquisitio‘, duel judicial i les presumpcions, indicis i sospites) (306-349).— J. P. E. [16.791

‚Edición‘ y ‚traducción‘ de las *Constituciones Americanas* (1272), por Francesc GÓMEZ MARTÍN bajo la dirección de la catedrática de Filología Lola BADÍA, dins «Estudios. Revista trimestral publicada por los frailes de la Orden de la Merced», LV (1999), 9-48.

Després d'una explicació de com ha sorgit aquesta edició i traducció i d'indicació de diferències entre la present i la de Juan Devesa (7-11), segueix la doble edició del text català i de la traducció castellana en pàgines paral·leles, amb numeració repetida, de la 14 a la 30. El text català ha estat comprovat amb l'original de Barcelona, ACA (7).— J. P. E. [16.792

Ángel CORTARRABÍA BEITIA, *Los ‚studia linguarum‘ de los dominicos en los siglos XIII y XIV*, dins «Misc. Muñoz», 253-276.

Establerta la vinculació entre orde dominicà i escoles de llengües. en són presentats els principals protagonistes, un dels quals és sant Ramon de Penyafort (255-257); malgrat que la província dominicana d'Aragó no existís encara, el Studium Arabicum de Tunis tingué particular relació amb Catalunya tant per Jaume I i el seu influx a Tunis, com per fra Ramon Martí i d'altres dominics catalans (264-266); des d'entorn el 1260 hi hagué Studium Hebraicum a Barcelona i també allí trobem Ramon Martí (267); abans del 1281 hi havia Studium Arabicum a València i cap a darreries del segle XIII, a Xàtiva tant d'hebreu com d'àrab (267-269). Les pàgines següents apleguen de les respectives actes de l'orde les notícies tant relatives a professors com a alumnes: destaca Ramon Martí amb les seves successives obres: *Explanatio symboli apostolorum*, *Capistrum iudaeorum*, *Pugio fidei*, a qui se n'atribueixen d'altres, potser no segures (271-275).— J. P. E. [16.793

Ursula RAGACS, *Raimundo Martí, O. P. Biografía*, dins «Misc. Muñoz», 300-308.

Aplec d'algunes notícies biogràfiques bàsiques, vistes des de perspectiva jueva, i en un context en què interessen més les divergències d'autors jueus sobre Martí i les seves obres principals que la biografia d'aquest [i així l'autora, que accepta el naixement a Subirats (303), pren molt seriosament la possibilitat que Ramon Martí hagués estat un convers i que abans «hubiera recibido una formación rabínica profunda» (306) (on, a Subirats? Hi ha estat mai l'autora a Subirats? Quants jueus pot demostrar l'autora que hi ha hagut a Subirats durant els deu segles de l'Edat Mitjana?). La ciència consisteix primer de tot a tocar de peus a terra].— J. P. E. [16.794

Charles BURNETT, *Encounters with Râzî the Philosopher: Constantine the African, Petrus Alfonsi and Ramón Martí*, dins «Misc. Santiago-Otero», 973-992.

L'autor aplega proves de la presència de Râzî a l'Europa Occidental abans de la traducció de Gerard de Cremona i presenta proves tretes dels tres autors indicats en el títol. Quant a Ramon Martí i al *Pugio fidei* l'autor observa que en encarar-se amb els sarraïns, Martí es mou en pla purament filosòfic en discutir amb alguns filòsofs musulmans el problema de l'eternitat del món (891-892), i dedica a Râzî una sèrie de paràgrafs transcrits ací (982-986), traduïts a l'anglès i anotats (986-991). Constatada la qualitat dels fragments i de les referències de Martí tant a Râzî com

a Galè (991), insisteix, en comparar-lo amb els altres dos, en el seu «precise and accurate knowledge of a key work by Râzi» (992), els *Dubtes presentats a Galè*. — J. P. E. [16.795]

Rebecca Lynn WINER, *Defining Rape in Medieval Perpignan: Women Plaintiffs before the Law*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 31 (2000), 165-183.

Aquest article parteix d'un document notarial del 1279, conservat a Perpinyà, ADPO, 3EI 10, en el qual una noia negava davant notari que un individu determinat li hagués fet o feta fer violència carnal; aquell document és publicat amb un altre d'ACA, *Canc., reg.*, en el qual cinc anys abans el rei absolia un seu antic batlle de semblant acusació envers una dona casada (183). Hom es pot preguntar quin sentit té negar d'haver estat objecte de violència carnal, si aquesta existí, sobretot tenint en compte les penes de mort imposades tant pels *Usatges de Barcelona* com pels *Costums de Tortosa* i els *Furs de València* (167); en aquest context és recordada la sentència de Jaume I a Perpinyà el 1274, absolvent, perquè les interessades no mantingueren l'acusació, un altre batlle seu d'una sèrie d'acusacions fetes pels jurats de la vila, les sis primeres de les quals eren de violència carnal (169-172); d'altres formalitats legals invalidaven l'acusació, com que aquesta no hagués estat presentada l'endemà mateix, segons els *Furs* (173); casos posteriors de Beatriu de Planesoles o novel·lescs com els del *Tirant lo Blanc*, semblen demostrar que les formalitats legals i les conseqüències socials frenaven el reconeixement oficial del crim i l'aplicació de la pena capital prevista.— J. P. E. [16.796]

Suzanne F. CAWSEY, *Royal Eloquence, Royal Propaganda and the Use of the Sermon in the Medieval Crown of Aragon, c. 1200-1410*, dins «The Journal of Ecclesiastical History», 50 (1999), 442-463.

L'autora es proposa de tocar quatre punts: si les al·locucions dels nostres reis a les corts es poden qualificar de sermons (l'autora considera tals, aquells textos conservats que comencen amb un 'tema bíblic', exposen la matèria de forma ordenada i reblen l'ensenyament amb 'auctoritates'; els dels nostres reis, de més a més, eren predicats des de la trona i tenien un clar recobriment religiós: 443-446); el context dels sermons reials a les corts europees (les pàgines 446-448 apleguen casos coneguts de reis europeus predicadors); la tradició sermonadora dels membres de la casa reial de Barcelona (la casa de Barcelona hauria estat única a mantenir una tradició pràcticament ininterrompuda de predicar, des de començament del segle XII fins al XV: 449-455, tal com demostren les cròniques de Jaume I, de Ramon Muntaner, de Bernat Desclot i de Pere III i d'altres com Nicolò Speciale, *Historia Sicula*); i anàlisi dels dos predicats per Pere III el Cerimoniós a les corts de Tarragona, el 1370, i de Montsó, el 1383 (442); quant al darrer punt, l'autora resumeix cada un dels dos sermons, seguint el desplegament de llurs raonaments: el de Tarragona posava els representants del país davant la responsabilitat de defensar els ciutadans dels perills, en aquells moments les companyies de ventura, tal com havien fet sempre els reis de la nissaga (455-460); el de Montsó respon a un estat de coses en el qual la corona demana contínuament ajut per a la submissió de Sardenya, però els representants retreuen les contínues exaccions, la manca de justícia i els mals consellers del rei, davant les quals queixes aquest es limita a repetir que seguirà les petjades dels seus predecessors (460-463).— J. P. E. [16.797]

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual, obispo de Jaén*, dins «Misc. Muñoz», 309-315.

Domingo MUÑOZ LEÓN, *San Pedro Pascual y la Biblia* (1). *Misterios de la Infancia de Cristo en el tratado sobre la Secta Mahometana*, dins «Giennium», 1 (1998), 42 pp.

El primer article conté un resum biogràfic i una presentació de les obres, tant castellanes: *Impugnación de la secta mahometana*, *Glosa del Pater noster* i *Tratado contra el fatalismo musulmán* (312-313); com de les catalanes: *Biblia parva* i *Disputa del bisbe de Jaén contra los jueus* (313-314).

També hi ha referència a la controvèrsia entorn la identitat de l'autor i la personalitat d'un, 'sant Pere Pasqual', tradicionalment presentat com a mossàrab, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir (314-315).

El segon títol només m'és conegut per referència.— J. P. E. [16.798-16.799]

Vincent LAGARDÈRE, *La chancellerie ou Dîwân al-rasâ'il à l'époque almoravide (1035-1146) en Andalus et au Maghreb*, dins «Revue des études islamiques», LXI-LXII (1993-1994 [1998]), 19-62.

Els primers passos de l'autor, encaminats a una història de les cancelleries almoràvits, consisteixen a recordar successius caps de les dites oficines i a presentar o a resumir la respectiva documentació conservada. Tenen particular importància per a nosaltres la lletra d'Abû-l-Qâsim b. al-Gadd sobre la situació de Mallorca els primers decennis del segle XII, amb una descripció de l'atac pisanocatalà des del punt de vista sarraí, els anys 1114/508 (41); i la de Tâsfin b. `Ali b. Yusuf sobre les tensions, també doctrinals, en la València de mitjan segle XII entorn la doctrina d'Al Gatzell (58); i una altra del mateix, subratllant el perill que gravitava damunt Lleida i les conseqüències nefastes per a la defensa del Sharq-al-Andalus, si la dita ciutat era conquerida pels cristians (59).— J. P. E. [16.800]

Anna M. BALAGUER, *Nova evidència del felús amb cap de guerrier (segle II H/VIII dC.)*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 37-45.

Un dels deu exemplars ara coneguts fou trobat vers el 1950 en camps de conreu de la província de Tarragona (37 i 44-46); es tracta d'un tipus de moneda tan pròxim a la conquesta que podria haver estat encunyat en una ceca itinerant com l'exèrcit conqueridor; n'és transcrita i traduïda la inscripció àrab (36 i 44) i les peces reproduïdes en fotografia (45).— J. P. E. [16.801]

Dominique VALÉRIAN, *Bougie, port maghrébin à la fin du Moyen Age (1067-1510)*, París, Université I-Pantheon-Sorbonne 2000, 734 pp.

Dominique VALÉRIAN, *Contribution à l'étude de la guerre dans le Maghreb médiéval: Bougie et la mer de la fin du XIe au début du XVIIe siècle*, dins «Mésogéios / Méditerranée», 7 (2000), 126-142.

Ja en la introducció, en presentar les fonts escrites en llengües llatines, som informats que els arxius notariais de Mallorca, València i Barcelona són molt rics (27, 315) i que, quant a documentació política, el fons més important és el de l'ACA, *Canc., reg.*, (668-669), al qual cal afegir la documentació municipal de Barcelona i de València (28 i 670-671) i la de l'ARM, *Reial Patrimoni* (31 i 669-670). Sobre aquesta base, la presència de mercaders catalans a Bugia és constant des del moment en què l'exposició ens fa passar per la duana (245-261) i àdhuc ens eximeix de pagar drets reials en el cas de compravenda d'una nau entre cristians d'acord amb *Consolat de Mar* (255). En entrar al fonduk català (262-288) ens trobem a casa (amb obradors, botigues, església i cementiri) i des del 1300, per la represa polèmica del Regne per Jaume II de Mallorca, també ens hi trobem en el mallorquí (262-269), governat per un (o dos) cònsol(s) (271-272), nomenat(s) pel rei (274-276), i dotat(s) de jurisdicció civil i criminal, també sobre no cristians en el fonduk (278-279). No cal dir que el fonduk bull amb la vida dels mercaders, les seves relacions, tractes i compravenda de productes (291-314), tant d'importació (315-353: quadre sinòptic de drap importat de Mallorca, entre 1408 i 1427: 325), com d'exportació (354-395). No tot era comerç legítim, car l'activitat corsària fou constant des d'ambdues parts (396-469) amb una gravetat particular pel fet d'ésser font d'esclavitud; ací la documentació dels nostres arxius reials és particularment generosa de dades, car permet de presentar en quadre sinòptic els avisos de presència de pirates musulmans en mar de València en la segona meitat del segle XIV (403), i també en quadre les missions de redempció entre 1373 i 1410 (403-404), els llocs de detenció de captius

valencians al Maghreb del 1400 al 1479 (408) i l'equipatge d'una galiota de Bugia capturada el 1423, conegut per ARV, *Batllia* (411-412), com també els tipus de naus utilitzades pels pirates d'aquella ciutat entre 1315 i 1498, documentats en diversos fons arxivístics (417); assenyalen el resum de la narració d'un acte de pirateria, d'ACA, *Canc., reg.*, 2288 (419-420: és qualificat de ,malheureusement exceptionnel'); les nostres són encara les fons principals per al quadre d'apresaments de naus en aigües cristianes entre 1370 i 1434 (422), de preus de rescats en dobles (456-457) o en monedes europees (457-458) i de nombre d'antics captius musulmans repatriats des de Mallorca i València (461). El tercer gran apartat de la tesi dibuixa la significació de les dades per a la comprensió de la trajectòria comercial de Bugia, a diferència d'altres països musulmans, encarada a l'Occident cristià, amb la consegüent presència de mercaders de les dues procedències en els territoris de l'altra (471-631); i altra vegada són els nostres arxius els qui permeten de reduir les dades a quadres: musulmans i jueus de Bugia documentats a Mallorca i a València, 1279-1500 (483-484); mercaders musulmans i jueus de València actuant a Bugia, 1336-1492 (489-490); tipus de naus de comerç, 1150-1500 (525-527); tractats de pau entre els Hafside i les potències cristianes, 1230-1360 (568); contractes barcelonins i quantitats invertides, segons destins diversos, 1200-1290 (577); i ja en el segle XIV, en què la importància del comerç italià a Bugia s'encongeix i creix el mallorquí (589-600), les xifres són també reduïdes a quadres sinòptics: nombre de naus que van de Mallorca a Bugia, 1310-1410 (595), destinacions maghrebines de naus sortint de Mallorca, 1385-1419 (597); nous tractats de pau entre els Hafside i les potències cristianes, 1360-1500 (613); guiatges concedits a Mallorca amb destinacions maghrebines i destinacions de musulmans deixant Mallorca (624); i evolució de la part que correspon a Bugia i a l'Alger en el comerç mallorquí al Maghreb, 1385-1500 (625). En annexe trobem llistes de sobirans maghrebins de les diverses dinasties (638-639), arbres genealògics (640-641), cronologies sinòptiques (642-644) i llista bibliogràfica dels tractats de pau (645-649). Hi ha bibliografia (672-727). [Encara que no hi anés a negociar, no hauria estat sobrer de recordar l'estada de Ramon Llull el 1307 a Bugia, descrita per ell en el *Liber disputationis Raymundi christiani et Hamar sarraceni* i resumida en la *Vita coetanea*].

L'article aplega notícies esparses que ens afecten, com és ara la petició d'ajut naval de Bugia a Barcelona a començament del segle XIV, situació de feblesa ben captada pels mercaders catalans presents a Bugia (135-136) i exposada en lletra a Jaume II conservada a l'ACA, *Canc., CRD*, núm. 5115 (141-142, nota 68).— J. P. E. [16.802-16.803]

Elena LOURIE, *Black Women Warriors in the Muslim Army besieging Valencia and the Cid's Victory: A Problem of Interpretation*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 55 (2000), 181-208.

Article de tesi, basada en un esdeveniment sembla documentat: l'autora propugna que els historiadors han de prendre amb més serietat la narració de la *Primera Crònica General*, segons la qual en l'exèrcit almoràvit, actuant en el marc d'una ,Djihad', en intentar d'expugnar València després de la conquesta del Cid i ja mort aquest, hi havia un cos format per tres-centes dones negres, que formaven en primera línia davant els murs i sofriren grans pèrdues en la coneguda com a batalla de Quart.— J. P. E. [16.804]

Philippe GOURDIN, *Les États européens du nord de la Méditerranée occidentale et le Maghreb au XIII siècle: des relations entre égaux ou des rapports de dépendance?*, dins «Mésogeios / Méditerranée», 7 (2000), 113-125.

Pàgines que, basades en «l'ensemble des traités qui sont régulièrement signés et que les archives européennes conservent en grand nombre» (114), representen una contra-tesi de la de Charles-Emmanuel Dufourcq en quatre punts, que afecten de forma particular la corona catalanoaragonesa: els dits tractats no estableixen cap superioritat (ni en els fonduks) a favor de la nostra corona, ans són estipulats en pla d'igualtat, punt vàlid concretament per al tractat de 1271

entre Jaume I i Al Mostancer (114-117); i aquests tractats no eren un tapabrats d'una submissió real exercida a través de les milícies cristianes, car aquestes eren al servei i pagades pel rei de Tunis (117-118); l'autor també discuteix que el percentatge percebut pel rei comte de Barcelona damunt els drets de duana hagués estat «une mainmise chrétienne sur la politique fiscale du roi de Tlemcen» (120), car en algun cas consta haver estat una forma de restitució de pillatges (118-120); i, essent veritat que en el tractat del 1286 amb Oran és reconegut protector únic dels cristians de totes les procedències, cosa que és un triomf comercial i diplomàtic, però no implica cap submissió dels súbdits d'altres estats i en particular dels genovesos al comte rei de Barcelona (120-121). És transcrit en apèndix el conveni del 1287 entre Alfons II de Catalunya i Atmet Abuçayt, rei de Tirimce, d'ACA, *Canc., reg.*, ja publicat per L. Klüpfel (121-123).— J. P. E. [16.805]

A. BOFARULL I COMENGE, *Troballa a la zona de Lleida*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 166-167.

[Cf. ATCA, XX (2001), 797, núm. 15.381]. Com en aquell cas, també ara l'autor informa que entorn el 1982 foren trobats pels volts de Lleida un dirhem i un fragment, encunyats en la taifa lleidatana, a nom de Iusuf al-Mudhaffar ibn Sulaiman, els anys 1046-1067; les peces són reproduïdes i hi són visibles les inscripcions, que no són ni transcrites en àrab ni transliterades.— J. P. E. [16.806]

Catalina VANRELL BERGA, *La ràtzia pisanocatalana contra Mayûrqa segons el Kitâb al-iktifâ' d'Ibn al-Kardabûs (XII-XIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 403-406.

Després del recull inicial de notícies sobre autor i obra, que en el punt de l'atac pisanocatalà coincideix amb el del *Liber maiolicbinus*, fins a fer pensar que en depèn, segueix la traducció anotada del capítol d'Ibn al-Kardabûs (404-406). El text àrab fou editat el 1966 per Ahmad Mujtâr al-Abbâdî dins la «Revista del Instituto de Estudios Islámicos en Madrid».— J. P. E. [16.807]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La contribución confesional: musulmanes y judíos en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)*, dins «Misc. Riu», I, 119-138.

Objectiu: «examinar la inserción de musulmanes y judíos dentro del aparato fiscal del reino y su relación institucional con la monarquía y con el municipio de Mallorca» (121). En el moment de la conquesta, l'illa hauria estat poblada per 30.000-35.000 habitants, cinc-mil dels quals haurien disfrutat d'una situació de favor i els altres esdevingut esclaus; després del 1245, els esclaus alliberats pagaven el morabatí anyal o vuit sous, el 1275, 227 (122-124); el 1276, Jaume II de Mallorca introduïa tres noves taxes: el dret dels sarraïns, i els del passatge i eixida dels mateixos, que foren arrendades, i després reduïdes a dues: d'estades i d'eixides de sarraïns (127), ultra la «Lleuda dels sarraïns estranys» per als estrangers (127). La fiscalitat damunt els jueus, ells, però, lliures, comença a ésser coneguda des del 1244, i era executada a través dels secretaris de l'aljama; el 1247 la contribució gravava la totalitat de l'aljama i pujava a 3.300 sous; d'altra banda, podien ésser gravats amb tributs particulars (129). De més a més, s'introduïren en la fiscalitat reial com a recaptadors i com a arrendadors de drets reials (129-130); el 1300, Jaume II de Mallorca establiria el monedatge a pagar cada septenni (132); i el 1309 també el municipi volgué una contribució de l'aljama (132), durant anys discutida amb la monarquia, comportà un elevat deute de l'aljama, amb rössec encara després de la reintegració definitiva a la corona (134-135); la fiscalitat damunt l'aljama s'estabilitzà en tres tributs: quèstia, monedatge i lleuda, ultra les exaccions fora del normal, sempre en qualitat de ‚regalies del senyor rei‘ (136); les dificultats de la segona meitat del segle XIV introduïren formes de tributació indirecta, com el ‚quart del vi jueuesc‘ (137).— J. P. E. [16.808]

M. Magdalena MARTÍNEZ ALMIRA, *Derechos y privilegios de los mudéjares en las tierras alicantinas en la documentación de Jaime II*, dins *Jaume II*, 667-681.

A base de documentació ja publicada per autors diversos, l'autora es proposà «configurar un esquema sintético de las instituciones jurídicas, que... constate el respeto a determinados derechos inherentes a los mudéjares de Sharq al-Andalus» (668). El punt bàsic era la confirmació dels drets ja reconeguts, amb vista a la convivència pacífica entre religions, tant a favor de tots els habitants d'un lloc, com en particular a favor dels sarraïns del mateix; quant a aquests, Jaume II deixà clar que ell, en primer lloc respectaria la situació establerta pels reis de Castella i per possibles convenis bilaterals amb sobirans del Nord d'Àfrica (671-672) quant a seguretat personal, de residència i de desplaçament (672-674), a drets reconeguts de naturalesa judicial i procesal (674-675) o relacionats amb patrimoni personal o mercantil (675-677). Els sarraïns, però, tenien les mateixes obligacions defensives o de tributació personal (monedatge) que els altres habitants de la seva població (677-679), encara que en el darrer punt hi podia haver concessió(ns) puntual(s) o permanent(s) d'alguna exempció (680-681).— J. P. E. [16.809

Gabriel GONZÁLEZ MAURAZOS, *La documentación diplomática entre la corona de Aragón y el sultanato mameluco durante el reinado de Jaime II: un ejemplo de las transformaciones en las relaciones internacionales del ámbito mediterráneo en la Baja Edad Media*, dins *Jaume II*, 395-403.

Coneguda des d'Antoni de Capmany a darrereries del segle XVIII, després publicada, resumida i traduïda per autors diversos, la dita documentació és constituïda per tretze unitats, datades entre el 1292 i el 1327 (397), i darrere seu hi ha l'interès recíproc de rei i de soldà a passar per protectors dels fidels de la pròpia religió en la zona sota sobirania de l'altra part contractant (398). L'autor divideix aquells tretze documents en tres grups cronològics: els dos del 1292 manifesten la política internacional catalana d'aquell moment, d'associar els altres estats hispànics, i d'assegurar recolzaments en la lluita contra França (388-389); els cinc dels anys 1300-1306 representen moments conflictius: el del 1300 intentava de treure avantatges de la conquesta fugissera de Terra Santa pels Mongols, les altres intenten de reconduir una batussa que portà a la presó tots els catalans d'Alexandria (399-400); les sis dels anys 1314-1327, ja només en nom de la corona catalanoaragonesa, insisteixen en la protecció a llocs sants i pelegrins, insistència coronada amb èxit en decantar-se el soldà a favor del successor de Jaume II desestimant la competència d'una ambaixada de França i de la Santa Seu.— J. P. E. [16.810

Mercè VILADRIKH, *Noves dades sobre les relacions entre el soldà del Caire al-Nâsir Muhammad ibn Sayf al-Dîn Qalâwîn i el rei Jaume II*, dins *Jaume II*, 501-507.

[Vegeu la notícia bibliogràfica precedent (397, núm. 7), que informa d'una lletra del soldà datada el 16. II. 1306 i d'una llista de regals ja publicada per Aziz Suryal Atiya, tot procedent d'ACA, *Cartes àrabs. Rotllo IV*]. Ara l'autora, sense citar Atiya, i fiant-se només d'altres editors, que trobaren a mancar la dita llista, creu poder-la identificar «entre els papers de la caixa IV dels documents àrabs de l'Arxiu de la Corona d'Aragó» (503), diu preparar l'edició i traducció del text àrab, i la identificació dels objectes; dóna algunes dades dels tres fulls de paper, recorda l'incident diplomàtic amb què acabà aquella ambaixada i la lletra de l'ambaixador català al rei des de Sicília, ja publicada per Àngels Masià de Ros (506-507).— J. P. E. [16.811

Roser SALICRÚ I LLUCH, *La presència comercial catalano-aragonesa al sultanat de Granada durant el regnat d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congreso Corona, II, 1173-1200.

Resultat de les aportacions d'autors precedents i de l'escorcoll directe de l'ACA, *Canc., reg.*, i de València, ARV, *Canc.*, l'autora contribueix a omplir el buit de coneixement en les relacions entre les dues corones en el segle XV, i constata que aquelles relacions no foren assegurades per

sarraïns valencians, ans ho foren «essencialment, gràcies al paper que hi tingué el col·lectiu cristià valencià», cosa que obliga a redimensionar el paper dels genovesos (1176); en pàgines successives, l'autora informa de cristians valencians (entre els quals destaca Joan Mercader), de mallorquins (1183-1185) i de catalans (1185-1187) actuant en el regne de Granada (1177-1182).— J. P. E. [16.812]

Mercè VILADRICH, *Jaque al Sultán en el ,damero maldito'. Edición y traducción de un tratado diplomático entre los mercaderes catalanes y el sultanato mameluco (1429)*, dins *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, a cura de M. Teresa FERRER I MALLOL i Damien COULON, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1999, 161-205.

Informació datada el 1429 destinada al comissionat per a les relacions amb Egipte, sobre els passos de negociació entre el rei Alfons IV i el soldà d'Egipte amb vistes a l'acord establert el 1430.— J. P. E. [16.813]

Mercà VILADRICH, *L'extraterritorialitat del dret: una concessió atorgada al cònsol dels catalans a Alexandria el 1430*, dins XVI Congreso Corona, I, 807-830.

L'ACA, *Canc., doc. àrab*, conserva sota els nùms. 145 i 164 dues versions del tractat de pau entre la Corona Catalanoaragonesa i Egipte del 1430; ja publicada la primera, l'autora es fixa en la segona, tot i que es trobi partida en 111 trossos desordenats, i presenta l'edició, traducció i estudi del seu capítol 26, que l'autora qualifica no sols de ,sulh' = ,tractat de pau', ans també de ,marsûm' = ,privilegi o salconduit comercial bilateral' (809); transcriu el text àrab, el tradueix al català (810-811), l'analitza i comenta (811-814), alhora que reflexiona sobre l'encaix dels mercaders no sarraïns en terres d'Islam i més en concret a l'Egipte (814-816); en apèndix és reproduït l'article 26 del doc. 145 (816). Hi ha bibliografia (817-822).— J. P. E. [16.814]

Manuel RUZafa GARCÍA, *La corte de Alfonso V, eje vertebrador de intercambios económicos y circulación de élites entre Valencia y Nápoles (1440-1458)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1161-1172.

L'atenció de l'autor s'adreça als intercanvis humans propiciats per l'estada del rei Alfons a Nàpols entre les dates indicades en el títol, i basat en les informacions de l'ACA, de l'ARV, *Canc., Batllia general i Mestre racional*, i els *Protocols notariais*; i de l'AMV, *Manuals de consells i Lletres missives*, després d'haver recordada la situació d'aquells moments (1162) i els estudis d'autors diversos (1163-1165), resumeix l'estada d'un any a Nàpols del metge Abdallà Algazí, síndic de l'aljama de València, que féu una certa amistat amb el rei i n'obtingué decisions a favor de l'aljama després del pogrom del 1455 (1166-1168).— J. P. E. [16.815]

Bernard VINCENT, *Benimuslem, village de la Ribera valencienne*, dins *L'histoire grande ouverte. «Homages à Emmanuel Le Roy Ladurie réunis sous la direction d'André BURGUIÈRE, Joseph GOY et Marie-Jeanne TITS-DIEUAIDE»*, París, Arthème Fayard 1997, 459-464.

Localitzada la Ribera Alta, l'autor informa d'haver tingut accés i pogut estudiar un procés inquisitorial del 1574 a càrrec de moriscos, ara de propietat privada; els interrogatoris haurien estat realitzats a Alzira i els moriscs pertanyien a la mateixa població i a Benimodo, Carlet, el Pujol i Benimuslem; Vincent es fixa en el darrer: era poble de 25 cases i 110 habitants, tots moriscos, quaranta-sis dels quals declararen davant l'inquisidor, gairebé tots llauradors, gairebé tots casats dins l'Islam (només una dona havia estat casada amb un cristià vell, però enviudada es tornà a casar amb un sarraï); quant a les pràctiques musulmanes, els declarants reconegueren de practicar-ne i àdhuc el qui més insistí a confessar-se cristià, no sabia ni fer el senyal de la

creu; tots, però, pogueren respondre en català o en castellà, a diferència d'altres pobles. Els inquisidors no sembla que insistissin a aclarir les contradiccions entre les afirmacions dels diversos declarants.— J. P. E. [16.816]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els sarraïns del Regne de Múrcia durant la conquesta de Jaume II (1296-1304)*, dins *Jaume II*, 173-200.

Les notícies incloses en aquestes pàgines, que es limiten als anys indicats en el títol i encara a les conseqüències de la guerra, procedeixen de Barcelona, ACA; *Canç., reg.*, ja sigui directament ja a través de publicacions prèvies de l'autora o d'altri. El primer fet a remarcar és que les conseqüències bèl·liques queien damunt una població sarraïna, 'gent espantadissa' (200), i provocaren reaccions múltiples i al final despoblació de la terra (175-178); segueixen pàgines dedicades a cada una de les poblacions afectades: Alacant (179-181), Elx (181-183), Crevillent, amb la seva situació particular (era l'únic senyoriu sota arraix musulmà, on la població es podia sentir més protegida i on de fet la d'altres llocs cercà aixopluc: 184-186), les poblacions de la Vall d'Elda (Monòver, Xinosa, Petrer, Elda i Novelda, Asp: 186-189), Oriola (189-191) i les definitivament romanes en el regne de Múrcia (189-198) i les d'ordes militars (198-199).— J. P. E. [16.817]

Josep Ramon SEGARRA I ESTARELLES, *El crim del Tossal. Justícia privada i ritualització de la violència a la València del segle XV*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000), 613-632.

L'ARV, *Batllia* 1431, conserva el procés per l'assassinat d'Açén Muça per Abdal-là Centido, dins l'aglomeració per la processó de Corpus del 1491 a València, en plena tensió per la Guerra de Granada; a través dels fets documentats, l'autor esbrina el problema de la violència i el seu significat històricocultural (614). El fet és que Muça apunyà Centido, confessà el fet i l'explicà perquè aquest havia participat en la mort d'un seu germanastre i, tot i que la família estava d'acord a fer les paus per diners, ell no s'hi sumà ans declarà «que ell sabia que-s havia de fer» (620) i ho complí després que Centido aquell mateix dia diverses vegades l'havia provocat amb gests i ganyotes a 'affrenellar-se' (624-628). L'autor veu en l'episodi una «violència fortament ritualitzada» (629). Centido, de més a més, havia estat condemnat dues vegades a pena de mort i a ban, i, això no obstant, seguia lliure (618). Quant a la convivència entre cristians i sarraïns, és documentat que aquests cercaven la companyia de cristians en passejar-se per València, a fi d'evitar conflictes (623).— J. P. E. [16.818]

Eugenio CÍSCAR PALLARÈS, *La vida cotidiana entre cristianos viejos y moriscos en Valencia*, dins *Felipe II*, II, 569-591.

«...pretendemos aquí movernos en el terreno de lo concreto y prosaico, en el análisis de la vida social a pequeña escala, en el ámbito de la 'vida cotidiana'... a partir de fuentes que inciden en el ámbito privado o íntimo de los individuos» (572), i així les primeres pàgines dibuixen una geografia morisca del País Valencià (572-575) amb particular atenció a la contrada de la Vall d'igna, on l'autor, basat en València, ARV, *Cleracia, Capbreu de Simat 1600*, i en documentació notarial i judicial, assenyalà la relativa alta barreja en la mateixa unitat de població i la similitud de les cases d'uns i d'altres, dins les quals, però, l'autor assenyalà quatre diferències de detall: coixins contra cadires, estores i cortinatges contra representacions religioses, monedes contra joies, i tipologia de les armes (577-580: amb tres quadres sinòptics); les pàgines següents expliquen aquestes diferències (580-682), que en canvi no es manifesten en la forma de vestir, ja que els moriscs es vestien «como los naturales del Reino de Valencia» (682); el paral·lelisme entre les dues comunitats hauria estat pràcticament total en la vida ordinària (583-588) amb l'excepció de les

manifestacions religioses (588-589) i de l'alfabetització, un 16% més elevada en els cristians, essent analfabetes les dones (589-590).— J. P. E. [16.819]

Santiago VALLDEPÉREZ CASTAÑO, *Muchos moros en la costa y pocos moriscos en el interior catalán*, dins *Felipe II*, II, 593-609.

L'autor presenta la seva aportació dividida en dues parts, la primera per al perill musulmà a la costa i l'altra per als moriscs de l'interior del bisbat de Tortosa i en particular de la Ribera d'Ebre. Resumeix en la primera casos concrets d'atacs corsaris entre les platges de Sant Jordi d'Alfama i els Alfacs, amb incursions a l'interior, sobretot al Coll de Balaguer, des de mitjan segle XVI a ja ben entrat el XVIII, conegudes per Tortosa, AC, *Visites pastorals*, i per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, lligalls diversos; la resposta a les dites incursions fou la vigilància, per a la qual hom projectà les 'Torres de Moros' i nomenà els corresponents guaites (597-599). En l'interior, cal distingir entre la virulència de les moreries entorn la Serra d'Espadat (Vall d'Uixó, Tales, Onda), objecte de clamorosos processos inquisitorials (600), i la relativa pau de Tortosa i Ribera d'Ebre, on les institucions reial i eclesiàstica desplegaren l'intent d'escola de cristians nous dels Sants Jaume i Maties de Tortosa, els estatuts del qual són ací resumits (600-601) i transcrits de Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (605-609), i crearen parròquies per a moriscs, a les quals tornaren algunes famílies que havien estat expulsades el 1610 (602-603).— J. P. E. [16.820]

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *La política de Felipe II ante la minoría morisca*, dins *Felipe II*, II, 503-536.

Aquestes pàgines tracten el tema amb abast general, però concentren l'atenció en els nuclis de Granada, de València i de l'Aragó. Quant a aquest, la Junta de Valladolid del 1548 hauria dibuixada una política més estricta envers els moriscs valencians, que no fou aplicada durant els darrers anys de l'emperador Carles (506); dibuixada la geografia dels moriscs valencians amb els seus 10.683 focs (507-508) i recordades les limitacions que imposaven els *Furs* quant a la confiscació de béns tant alodials com emfiteùtics (510), arribà la primera manifestació de canvi de política en les corts de València del 1563-1564, amb el principi «ja que són batejats, viuen com a cristians» (512) i les peticions dels braços, ací resumides. La política a seguir fou encarregada a un comissari amb la missió d'inspeccionar, evangelitzar i reconciliar (513-514). La sublevació dels moriscs de Granada des del 1569 (519-525) deixà en segon terme els de València, entorn als quals el Consell discutí si els havia de portar terra endins i àdhuc si els havia d'expulsar, però no féu res, i així, entre informacions i delacions més o menys verídiques, més o menys fantasioses, proposades, respostes, contrapropostes i aturades, ben conegudes per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, València, ARV, *Reial*, Madrid, AHN, *Inquisición*, i Simancas, AG, *Estado*, s'acabà el regnat de Felip II, en els darrers temps del qual l'únic projecte estudiat seriosament fou el d'assegurar la xarxa de parròquies de cristians novells i llur eficàcia (526-535).— J. P. E. [16.821]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Entorn de l'expulsió dels moriscos: un procés per robatori*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 261-274.

Després de la conquesta, la presència de sarraïns a Mallorca hauria estat esporàdica, però augmentà després de la guerra de las Alpujarras (263); també és documentada la presència a l'illa de contingents de moriscs expulsats de València o de l'Aragó (266-268). Després de l'expulsió encara se'n trobaven (almenys el grup de Ricote (Múrcia), considerats bons cristians), però el rei manà que també aquests fossin foragitats (268-269). L'interrogatori ací transcrit (272-274) de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Audiència*, és particularment important perquè documenta una nau grossa amb moriscs procedents de València el 5 de setembre 1609, abans que el decret d'expulsió fos publicat a València (270-272).— J. P. E. [16.822]

Antoni MAS I FORNERS, Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ, *Re pobladors mallorquins al Sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 275-296.

Era dada coneguda i acceptada que Tàrbena i els pobles de la Vall de Gallinera foren repoblats amb famílies mallorquines després de l'expulsió dels moriscs, però darrerament Josep Costa en la tesi doctoral sobre el marquesat de Dénia afirma que els mallorquins repoblaren bona part del dit marquesat, la Marina Alta i alguns pobles de la Marina Baixa, el Comtat i la Safor, i encara Xaló, Llíber, Pedreguer i la Vall d'Alaguar (275-276). Atesa la reacció a la dita tesi, reafirmant que la repoblació partí del mateix Regne de València (282-283), l'autor considera que cal replantejar-la i buidar la documentació tant valenciana com mallorquina (277); aquesta, concretament la de Llucmajor i la de Santa Margalida en els respectius AM, confirma l'emigració (280-281), i per part valenciana les cartes de poblament i els arxius parroquials documenten una repoblació immediata a l'expulsió a les valls de Castells, Alaguar, Ebo, Gallinera i Tàrbena, seguida d'una segona i més duradora onada en d'altres zones (285); les esmentades i d'altres fonts (Ávila, Archivo de Orgaz, *Callosa d'En Sarrià*; AHN, *Osuna*; ARV, *Escribanies de cambra, Reial Audiència, Mestre racional*) permeten a l'autor dreçar una llista de vint-i-vuit poblacions illenques d'on isqueren repobladors vers València (286-287); l'anàlisi dels cognoms o llinatges, malgrat les deformacions, confirma l'allau (289-291). Són transcrites en apèndix set anotacions de baptisme o de matrimoni dels AP de Tàrbena, Beniardà i Fageca, *Quinque libri* (291-292). Hi ha bibliografia (294-296).— J. P. E. [16.823

Alia BACCAR, *Traces de la Catalogne dans la Tunisie contemporaine*, dins «Mésogéios / Méditerranée», 8 (2000), 85-98.

Repàs global, que recorda la inscripció púnica del pas del segle IV al III aC, ara a París, Musée du Louvre, pagada per un Hanníbas, membre de l'assemblea del poble d'Eivissa (87); les estades de Ramon Llull els anys 1291 i 1314 i sobretot d'Anselm Turmeda, esdevingut 'qaïd Abdallah Tourjman' (89-91); aquell Rafael Vives, que el 1446 obtenia la primera concessió exclusiva de corall (91-92) i el vocabulari català més o menys desfigurats que subsisteixen en el parlar de Tunis (92).— J. P. E. [16.824

Vicente CANTARINO, *Notas para la polémica contra el Islam en España*, dins *Spanien und der Orient im Frühen und Hohen Mittelalter*. «Kolloquium Berlin 1991» (Madrider Beiträge, 24), Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern 1996, 127-141.

Aquesta presentació global conté paràgrafs o pàgines dedicades a escriptors nostres: Ramon Martí, el *Pugio fidei* del qual no és polèmic contra l'Islam; el controvertit Pere Pasqual (130); l'infant Juan Manuel [clarament influït per Ramon Llull] (131) i aquest darrer (132); l'alfaquí convers Joan Andrés (137-138), Bernardo Pérez de Chinchón, canonge de Gandia, i Joan Lluís Vives (138-139).— J. P. E. [16.825

John V. TOLAN, *Rhetoric, Polemics and the art of hostile biography: Portraying Muhammad in thirteenth-Century christian Spain*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1497-1511.

Són resumits en aquestes pàgines els capítols de polèmica antimusulmana basats en la biografia de Mahoma en llibres de Pere Pasqual [tan divulgats en català medieval], d'Alfons el Savi i de Ramon Martí. El primer en *Sobre la seta mahometana*, dona dues biografies, una segons fonts sarraïnes i l'altra a base de les cristianes (1498); la primera reporta en àrab textos de l'*Alcorà*, de Hadits i de Mi'raj, repeteix les normals acusacions cristianes contra l'Islam i reporta consideracions d'Al-Kindi i de biografies llatines polèmiques (1498-1499); la segona és farcida de narracions desfavorables i l'autor considera que, «encegat pel seu esperit de polèmica, Pere Pasqual fou incapaç de distingir entre veritat i falsedat entorn l'Islam» (1501). Ramon Martí dedicà al tema el *De seta Machometi*,

suara editat per Josep Hernando (1502, nota 15), la primera part del qual desacredita Mahoma, acusant-lo de fals profeta, i l'Islam, que sotmet a la ,quadruplex refutatio' demostrant que els seus fruits han estat dolents, sobretot en el camp de la pràctica sexual; la segona refuta l'acusació anticristiana de falsificació de la Bíblia. En resum, Martí tria aquells elements que més poden desacreditar Mahoma davant els cristians, en particular els clergues (1502-1505).— J. P. E. [16.826

Carmen BARCELÓ, *Ganados, agua y fortificaciones: el arabismo ,albacar(a)' y otros préstamos afines*, dins *Rural i ramadera*, 325-340.

Les primers pàgines recorden les interpretacions donades actualment al mot; per la seva banda, l'autora indica textos on es troba ,albacar', començant pel *Llibre dels fets* de Jaume I (327-328), i seguint per terminologia àrab afí, documentada en escrits contemporanis, per exemple a Xàtiva (330); i així ,çeloquia' (absent del DCVB) seria la ,torre de l'homenatge' (332) i ,barbacana' tindria el sentit actual (333-334); quant a ,albacar' l'autora aplega mostres d'ús del mot durant el segle XIII a Catalunya i a València (337-338), creu que corresponia al ,cortal' del català d'aleshores i el defineix com a «muro exterior que envuelve una fortificación y por extensión, la superficie limitada por la muralla» (337). Hi ha bibliografia (339-340).— J. P. E. [16.827

Eva LAPIEDRA GUTIÉRREZ, *Cómo los musulmanes llamaban a los cristianos hispánicos*. Prólogo-presentación de Mikel de EPALZA, Alacant, Generalitat Valenciana, Instituto de Cultura Juan Gil Albert', Diputació d'Alacant 1997, 378 pp.

Llibre només conegut per la llarga recensió, signada per Rubén Chuaqui, publicada dins «Nueva revista de filología hispánica», XLIX (2001), 127-134, de la qual resulta que una de les categories, constatables en cròniques sarraïnes o textos afins, en les quals l'autora reparteix les denominacions documentades, és la geogràfica, i que dins aquesta hi ha la ,ifran[^]y', que «puede referirse a francos, catalanes y europeos» (129, amb referència a la pàgina 249 del llibre.— J. P. E. [16.828

David ROMANO, *Notes sobre l'activitat dels jueus a Catalunya l'any mil*, dins *Actes Gerbert*, 697-699
Laura MINERVINI, *I mercanti ebrei radaniti e le lingue d'Europa*, dins «Cultura Neolatina», LVII (1997), 7-18.

El primer títol informa de jueus coneguts a Barcelona i, ja entorn l'any mil, també a Girona i Tortosa, amb informació bibliogràfica del mateix autor.

El segon títol podria ésser una novetat: els jueus radanites són qualificats per l'autora d'«audaci mercanti ebrei che, nel IX secolo... trasportarono beni di lusso tra la Cina e l'Europa occidentale» (7) i són coneguts, ells, llurs itineraris i mercaderies, pel *Llibre dels camins i dels regnes* (*Kitâb al-masâlik wa l-mamâlik*) d'Ibn Hurdâdbih, del 846. Un dels països esmentats és ,Firanga', país dels Francs, al qual pertanyien «in primo luogo coloro che vivono nei territori dell'Impero carolingio..., ma anche gli abitanti della marca catalana...» (12; cf. 16), amb esment especial de Girona (13); en canvi, l'autora no veu clar que ,la llengua dels Francs' (,ifrangiyya) es refereixi a què més que a una varietat gal·loromànica (16).— J. P. E. [16.829-16.830

Michael MCGAHA, *El tapís de la Creació i els cabalistes de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins». XLI (2000), 9-26.

Planteig de les similituds constatades per Josep Calzada i Oliveras entre els mosaics de la sinagoga de Beth-Alfa i el tapís de la Creació de la seu gironina i dels estudis posteriors de Pere de Palol, que van corroborar aquella similitud; l'autor exposa les raons per les quals creu que pot afirmar que el tapís hauria estat teixit per jueus, a Girona mateix, i que les influències de

Beth-Alfa podrien ésser indirectes a través, per exemple, de la iconografia de les catifes. Les raons al·legades són els paral·lelismes simbòlics de l'especulació cabalística amb les figures del tapís: representacions de les 'sefirot', el simbolisme de l'unicorn, del cèrvol, la col·locació dels vents, els dos Messies de la tradició jueva, etc. En una paraula: el tapís encarregat per algú de la Seu a un obrador jueu tindria un sentit aparent cristià, però en realitat vehicularia tot de missatges que només els jueus -i encara potser només els cabalistes- serien capaços de desxifrar. McGaha recolza cadascuna de les seves exposicions en textos de cabalistes i altres socis jueus, alguns d'ells catalans i gironins. Hi ha bibliografia i il·lustracions.— J. de P. [16.831

Yom TOB ASSIS, *Jaime II y los judíos en la corona de Aragón*, dins *Jaume II*, 331-342.

La base d'aquestes pàgines es troba sobretot a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, gairebé sempre a través de la recopilació de J. Regné. L'autor parteix del principi que 'els jueus són del rei' amb la doble conseqüència: d'una part són intocables, perquè tenen assegurada la protecció reial, de l'altra són font segura per al reial patrimoni. En els diversos reis, aquest principi va des de l'acolliment en els regnes i terres (cas de Mallorca i València després de la conquesta: 334; i dels jueus francesos després de llur expulsió de França: 338) fins a la prohibició de marxar-ne donada per Jaume II (332-334). La croada contra Catalunya repercutí en les relacions entre jueus i corona, car els nobles condicionaren llur col·laboració al compromís reial de no donar a jueus càrrecs amb autoritat sobre cristians (334-336); però seguiren actuant com a ambaixadors a reis sarraïns i com a metges (336-337 i 339). Durant el segle XIV el fet nou és la creixent importància de les aljames com a tals, amb la possibilitat d'ascens social (338-339), i Jaume II incidí en la vida interna de les aljames afavorint suaument les aspiracions dels estrats inferiors de població, introduint en la determinació de càrregues econòmiques representants de les tres mans.— J. P. E. [16.832

Garrit BOS, Guido MENSCHING, *Macer floridus: A middle hebrew Fragment with romance Elements*, «The Jewish Quarterly Review», XCI (2000), 17-51.

Presentació i edició d'un fragment del *Macer floridus* en traducció hebrea, conservada a Berlín, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, confrotat amb el text llatí. La traducció hauria estat realitzada en zona entre Occitània i Catalunya [Montpeller?], car ha integrat en el text hebreu nombre de mots occitans i catalans. L'estudi té en compte la traducció catalana publicada per Lluís Faraudo de Saint Germain (20-21) i els diccionaris (50). En l'anàlisi dels mots derivats de llengua romànica és constantment tingut en compte el mot català (43-49).— J. P. E. [16.833

Marco PERANI, *Il giardino dell'Eden in Nabmanide*, dins «Annali di Storia dell'Esegesi», 13 (1996), 477-491.

Segons Mossè ben Nahman o Bonastruc de Porta, el paradís terrenal descrit en el *Gènesi* era el símbol del cel, perquè Adam hi vivia sense coneixement del bé i del mal ni voluntat pròpia.— J. P. E. [16.834

Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, *La Disputa de Barcelona de 1263*, dins «Misc. Muñoz», 277-291.

Recordades les dues versions de la dia disputa, l'hebrea i la llatina, resumeix els documents que indiquen el protagonisme de Jaume I i les actuacions reials consecutives en el sentit d'obligar i de desobligar els jueus a escoltar les tesis cristianes. I quant a la valoració d'ambdues versions, l'autor afirma: «los dos documentos, el latino y el hebreo, tienen su valor y se complementan» (286). En les pàgines següents són resumits tres dels quatre punts principals de la disputa (286-290), car la manca del quart indicaria que la discussió fou voluntàriament interrompuda (291).— J. P. E. [16.835

Josep-Ignasi SARANYANA, *A propósito de la Disputa de Barcelona de 1263 (La razón especulativa versus la fe teológica)*, dins «Misc. Santiago Otero», 1513-1527.

Les primeres pàgines recorden tant les controvèrsies orals com els autors d'obres polèmiques o apològètiques de l'Occident cristià en els segles XIII-XV, i els avalots per dificultats de convivència sobretot a la corona de Castella (1514-1518). La *Discussió de Barcelona*, s'emmarca al Palau Reial i a la sinagoga de Barcelona els dies 20 de juliol a 8 d'agost del 1263; per primera vegada, ultra la *Bíblia*, hom discutí a base de literatura rabínica, cosa que ocasionà una precisió de Nahmànides: els 'midrashim' no són considerats obligatoris (1519-1520 i 1525). De les dues narracions, la considerada més objectiva és la llatina, car l'hebrea és visiblement personalista; hi ha alguna possible altra narració escrita, però no és segur que es refereixi a la discussió de Barcelona (1521-1522). És dubtós que la controvèrsia jueva entorn els escrits de Maimònides incidís en les sessions de Barcelona, però sí que hagué d'ésser clarificat el valor doctrinal dels 'midrashim'; Nahmànides atacà d'irracionals els dogmes cristians fonamentals (1524-1527).— J. P. E. [16.836

Alisa MEYUHAS GINIO, *Nahmànides (Mose ben Nabman; Bonastrug de Porta) y la polémica cristiana Adversus Iudaeos*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1529-1542.

Aquestes pàgines pretenen «efectuar algunas observaciones respecto de la influencia que tuvo la disputa de Barcelona sobre la polémica interreligiosa de la península ibérica en las generaciones que siguieron» (1532), ja que tant la narració que Nahmànides féu de la discussió com el seu *Llibre de la redempció* tingueren gran influx en les comunitats jueves, documentada en la disputa de Mallorca i entrellucada en la de Tortosa cent cinquanta anys més tard (1533), sobretot tenint en compte que la narració de Nahmànides intentava «fortalecer y estimular a sus hermanos judíos ante el ataque cristiano, y no tanto atenerse a la verdad histórica» (1533). També influí en la part cristiana, car el *Pugio fidei* de Ramon Martí era un desplegament dels raonaments de Pau Cristià en la discussió, i fou llibre bàsic per a Jerónimo de Santa Fe en la *Disputa de Tortosa* (1534); i les posicions cristianes en la discussió de Barcelona foren assumides per Alonso de Espina en el *Fortalitium fidei*, que esmenta, certament, Nahmànides, però mai en connexió amb Barcelona, i en canvi assumeix la posició dels dominicans barcelonins quant al *Talmud* com a font favorable a la fe cristiana (1537); per contra, reporta fragments de Nahmànides en què utilitza els 'midrashim', en contradicció amb allò que havia sostingut en la disputa (1538-1539). Quant a la previsió escatològica, Espina critica no sols Nahmànides, ans també Arnau de Vilanova, car havien assenyalat anys de la segona meitat del segle XIV (1541).— J. P. E. [16.837

Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, *La Disputa de Mallorca (a. 1286)*, dins «Misc. Muñoz», 293-300.

Ben documentada per divuit manuscrits i tres edicions, dues de les quals ben recents, és resumida la discussió i constatada la victòria cristiana, tal com demostraria el fet que «los judíos de Mallorca cerraron filas e impusieron la excomuni3n a todos los que mantuvieran encuentros o cualquier contacto con Inghetto» (298). L'autor resumeix l'argumentació d'Inghetto a favor de la dignitat messiànica de Jesús i encara més les favorables a les imatges, als aliments i a la Trinitat (299-300); quant a la historicitat, és inqüestionable que els elements contextuals són documentalment confirmats, tot i que el text actual sigui reelaboració literària.— J. P. E. [16.838

Ram BEN-SHALOM, *The Ban placed by the Community of Barcelona on the Study of Philosophy and allegorical Preaching - A New Study*, dins «Revue des études juives», 159 (2000), 387-404.

L'averroisme també afectà les comunitats d'Occitània i es manifestà en predicadors populars en les jueries que explicaven de forma al·legòrica narracions bíbliques normalment considerades veritat objectiva. En la contrada de Montpeller, la reacció se centrà al voltant el rau Abba Mari, de Llunell, que cercà el suport dels savis i comunitat de Barcelona, personificats per Salomó ben

Adret, que publicà la prohibició als menors de vint-i-cinc anys d'aprendre ciència natural o filosofia en llibres de gentils. Els ,filòsofs' s'empararen del governador de Montpeller, que anul·là les limitacions; Abba Mari reaccionà amb una *Adrabba*, que enduria les prohibicions anteriors; ben Adret, per la seva banda, publicà una llista de les interpretacions al·legòriques i bandejava de la ,col·lecta' de Barcelona com a heretges els qui les defensaven i els corresponents llibres (390-390); poc abans havia aconsellat Abba Mari a no radicalitzar les posicions. L'autor creu que les reaccions s'expliquen per la voluntat de mestres i comunitats d'evitar tot allò que pogués justificar la intervenció de la inquisició cristiana en temes doctrinals jueus.— J. P. E. [16.839

Elka KLEIN, *The Widow's Portion: Law, Custom and Marital Property among Medieval Catalan Jews*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 31 (2000), 147-163.

La convivència dels jueus amb la societat cristiana propicià la permeabilitat àdhuc en punts tan propis com la legislació matrimonial entorn els béns i l'herència. El pergami 1-6-1096 de l'ACB documenta el cas d'un deute contret per un jueu, que hipotecava un tros de terra, i fou redimit per la seva vídua, la qual, segons la llei jueva, no podia heretar ni la terra ni els deutes del marit, car només els fills eren hereus (149-151), en són assenyalats d'altres casos (151-152), com també els ,responsa' que donà Salomó ben Adret, considerant que la vídua era com un creditor del difunt marit; en realitat, algunes precisions en ,ketubbah' són paral·leles al ,decimum / sponsalitiu' que corresponia a l'esposa en els béns del marit segons dret català, tot i les diferències entre les dues institucions (154-156), però és possible que el dret de la vídua no depengués únicament de si era reconegut en ,ketubbah' (158), car podria ésser manifestació entre els jueus catalans del principi del manteniment íntegre del patrimoni familiar, almenys fins a darreries del segle XIII (159-162).— J. P. E. [16.840

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La conversión de judíos y su repercusión en la sociedad aragonesa durante los primeros años del reinado de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 843-859.

Miguel Ángel MOTIS DOLADIER, Luisa SÁNCHEZ ARAGONÉS, *Legislación sobre judíos promulgadas (!) por las Cortes de Aragón durante el reinado de Alfonso V (1416-1458)*, dins XVI Congreso Corona, I, 933-947.

[Encara que tant pel tema com per les fonts les pàgines del primer títol no haurien de figurar en les nostres notícies bibliogràfiques], excepcionalment també han extret dades d'ACA, *Canc.*, reg. (849, notes 23 i 27) i es refereixen a conversos traslladats a València (850, notes 31 i 32); de més a més, la situació aragonesa era paral·lela a la dels jueus dels Països Catalans.

Pràcticament el mateix es pot dir del segon títol.— J. P. E. [16.841-16.842

Eleazar GURWIRTH, *De Castellnou a Tlemcen. La Crónica de Shem Tov de Tudela de Navarra*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 171-182.

Entre el 1489 i el 1491, Shem Tov realitzava un desplaçament que, amb marrades, el portaria de Tudela de Navarra a Almeria passant pel País Valencià, que recorregué des de la Capital a Tortosa i retorn fins a Almeria, sempre encaïtat per la Inquisició Espanyola. El fragment de narració ací traduït (170-182) comença en un Castellnou entre València i Tortosa, que l'autor identifica no pas amb l'actual Castelló, ans amb Castellnou, l'actual Castelnovo prop Sogorb (175). El relat del pas per València es troba en la pàgina 181 i el resum de l'autor en la 171.— J. P. E. [16.843

Bibliografia lul·lística, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XL (2000), 117-209.

Enguany trobem sis títols en el grup inicial d'*Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes* (117-118), i setanta-vuit (nn. 7-84) en el grup d'*Estudis lul·lístics* (118-127). Se-

gueixen sota l'epígraf de *Ressenyes* textos comentant la immensa majoria dels títols esmentats (130-209).- J. P. E. [16.844

Joan SANTANACH, *Notes per a la cronologia del cicle de l'Ars compendiosa inveniendi veritatem*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XL (2000), 23-46.

L'autor recorda la dificultat de datar les obres lul·lianes anteriors al 1294; ell repensa el tema a base de dos punts de referència: d'una banda l'existència de Miramar entorn el 1275 [ell sembla posar «la fundació del monestir de Miramar, del 1276»: 24/nota 4: però la butlla de Joan XXI, que reflecteix la situació anterior a la mort de Jaume I, parla de l'estudi de Miramar a) com d'una institució finançada per l'infant (després, rei) de Mallorca; b) fundada per les autoritats de l'orde franciscà; c) i quan ja funcionava («inibi per eosdem [tredecim fratres OFM] laudabiliter studio insititur memorato») d) Joan XXI el confirmà amb la protecció de la Santa Seu; Miramar, doncs, ja funcionava abans de la mort de Jaume I i la intervenció de Joan XXI només és la darrera anella d'una cadena fundacional]; i de l'altra la consideració de les relacions entre llibres lul·lians, consideració que el mateix autor qualifica de ,problemàtica'. En treu la conseqüència d'una nova ordenació de vint-i-una obres de Ramon Llull (42 [però què té a veure el *Llibre contra anticrist* amb l'any 1276? I el *Blanquerna*, com pot ésser datat el 1274, si la seva proposta, vergonyant, de procediments evangèlics de conversió és incompatible amb la defensada obertament en el dit *Llibre contra anticrist*? Per a ordenar els llibres lul·lians, també és indispensable un altre punt de referència: l'evolució de la doctrina].- J. P. E. [16.845

Josep Enric RUBIO, *Com és la verdadera Figura X de l'Ars compendiosa inveniendi veritatem?*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 47-80.

La Figura X és anomenada pel mateix Llull ,Figura praedestinationis' i amb major justesa ,Figura contrariorum et concordantium' (49). El dibuix que apareix en l'Edició Moguntina (50) és molt diversa de la que, en doble concreció, circular o amb quadrats interns (51-52, figures 2 i 3), es troba en onze manuscrits (56); és analitzada amb particular atenció la dels mss. de Munic, BSB, Clm. 10511, i de Barcelona, BC 118 (54-56). L'autor esbrina el sentit dels quadrats pel camí de descartar i de refusar hipòtesis, en concret la de la figura elemental (58-62) i pel d'analitzar-los en ells mateixos i en llurs components (62-79), arriba a la sospita que la figura X de la Moguntina no és l'autèntica i es pregunta, sense respondre-hi, quina ho és [per ventura hom podria dir: aquella en què es trobi l'aparellament de conceptes del Clm. 10511 (54); com també es podria preguntar què hi fan a la Moguntina (50) i a Barcelona 118 (56) les línies d'identitat de dignitats pròpies de la Figura A, quan en els de Sant Francesc i de la Sapiència (51) les dites línies són limitades a una de les cares de la dita figura; aquest de les línies no sembla aspecte tingut en compte per l'autor].- J. P. E. [16.846

Yanis DAMBERGS, *Elemental Figure Symmetry*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 81-110.

Estudi destinat a manifestar la racionalitat de la distribució dels noms en els seixanta-quatre calaixons de la figura elemental (81). Comença per una descripció de la dita figura, amb particular atenció al dinamisme operatiu de cada element dins la mateixa (83-85); exposa tot seguit el sentit de la col·locació dels noms dels elements en les columnes, lleixes i compartiments de la mateixa figura (86-96), el de llur combinació mitjançant mesclament, incorporació d'uns en altres i llur composició (96-98), les possibilitats de visualitzar-ho de forma tridimensional (99-103) i el paral·lelisme entre la disposició dels elements en la figura elemental i les possibilitats subjectives d'encarar-se amb els problemes o qüestions (104-109).- J. P. E. [16.847

Raimondo LULLO, *Phantasticus. Disputa del chierico Pietro con l'insensato Raimondo*. Traduzione di Mario POLIA. Prefazione di p. Guglielmo SPIRITO. Nota bio-bibliografica di Adolfo MORGANTI, Rimini, Il Cerchio Iniziative Editoriali 1997, 70 pp.

El prefaci contraposa la vanitat eclesiàstica del clergue a la saviesa cristiana del *Phantasticus*, de Ramon Llull (5-8). La introducció, intitulada *Un uomo per il suo tempo*, teixeix la seva biografia a base dels fets explicats en la *Vita coetanea* i de resums de les obres consecutives, sobretot de les més populars com el *Llibre del gentil i dels tres savis*, el *Llibre de l'ordre de cavalleria*, el *Llibre d'amic i amat*, el *Llibre de meravelles* i les repetides propostes de missió i de croada (9-25). Un darrer apunt introductori col·loca el *Phantasticus* dins la producció dels darrers anys (27-38). Segueix la traducció italiana del text llatí publicat dins el «Corpus Christianorum» (29-60) i en apèndix el fragment de l'*Ars generalis ultima* dedicat a les preguntes sobre la imaginació (61-69).- J. P. E. [16.848

Raymond LULLE, *Anthologie poétique*. Introduction et traduction par Armand LLINARÈS (Sagesses chrétiennes), Paris, Les Éditions du Cerf 1998, 204 pp.

La present antologia, després d'una visió general de l'obra poètica de Llull, de les seves intencions i dels seus gèneres, ofereix versió de les dues poesies del *Blanquerna* (*A vós, dona verge santa Maria i Sényer, ver Déu, rei gloriós*), traducció parcial de *Els cent noms de Déu*, de *Medicina de peccat i de Lo Concili*; i completa d'*Hores de Nostra Dona*, del *Plant de nostra dona santa Maria*, de *Lo Desconhort*, del *Cant de Ramon* i dels *Proverbis d'ensenyament* [cf. Rev Scienc Phil Theol, 83 (1999), 365].- J. P. E. [16.849

Antoni BORDOY FERNÁNDEZ, *Ramon Llull; un pensador entre dues èpoques*, dins «XVIII Estudis Locals», 267-275.

Assaig de classificació de Ramon Llull dins la història del pensament, entre l'Edat Mitjana i la primera modernitat. Prescindeix de les 'autoritats' i en això s'allunya de l'Edat Mitjana; torna al diàleg i a l'ús de figures i en això s'acosta al platonisme, avançant-se als humanistes; recupera la idea transcendent i inefable de Déu i també així s'acosta a Agustí i a Plató; en canvi, és insensible a models matemàtics i «aplica la lògica a la totalitat dels estudis» (273). Per això seria un pensador entre dues èpoques.- J. P. E. [16.850

Álvaro GALMÉS DE FUENTES, *Ramón Llull y la tradición árabe. Amor divino y amor cortés en el 'Llibre d'amic e amat'* (Biblioteca General, 22), Barcelona, Quaderns Crema 1998, 206 pp.

El primer apartat és una presentació fortament elogiosa tant de la tradició cultural àrab com de la catalana en la confluència de les quals es formà Ramon Llull (9-26). El segon esbrina significació ('un verdadero arte de contemplación'), estructura (els 365 dies de l'any) i data del dit llibre: escrit els anys 1276-1278, el 1278 hauria estat integrat dins el *Blanquerna* (27-31). El terç és un primer pas de relació amb la tradició àrab: l'anella és 'la manera dels sufís', que per la seva espiritualitat personal tingueren dificultats a ésser reconeguts per l'Islam, dins el qual acabaren formant confraries, sense arribar a vida comunitària (33-41). Amb el terç comença la part central del llibre: «divido mi análisis en dos grandes apartados, dedicados respectivamente al amor divino [43-93] y al amor cortés, en los que trataré de establecer una relación precisa entre las máximas del *Llibre de amic e Amat*, de una parte, y los motivos temáticos de la mística y del amor cortés en la literatura árabe, de otro lado [95-149], para añadir, finalmente, un capítulo sobre la lengua y el estilo del libro luliano [151-200]» (44). Serien elements de lírica eròtica transposats a la mística els temes de l'amic i l'amat, ambdós en masculí per a significar l'absència de relació sexual (44-46); el del 'dikr-remembrança' (50-53), la síntesi de contraris (53-56), els senyals d'amor (56-58), la possessió i l'oblit (58-61), la identitat d'amic i amat (61-65), amic i amat, espill un de l'altre (66-69), el martiri d'amor (69-70), el 'no me mueve...' (70-75), amor-amar-amic-amat

(75-76), l'amor al no-ésser (76-78), la melenconia amorosa o l'oració sense plor (78-79), l'hàbit de drap (79-80), la intenció simbòlica de la realitat vulgar i l'amat representat en les coses visibles (80-83), les mars d'amor (83-84), la trobada amb els lleons (84-86), la bogeria d'amor (86-88) i la ciència infusa i el coneixement de l'amat (88-89), tot recobert d'una dèbil cristianització trinitària o cristològica (89-93). L'apartat cinquè, després d'un resum de com evolucionà la lírica cortès en el món àrab (95-102), presenta «otros elementos que de la lírica erótica se transfieren a la mística» (95), tenint present que en la lírica àrab «no importa tanto lo que se dice sino cómo se dice», raó per la qual presenta nombre de variants d'un mateix tema (103), com obediència i servei amorós (104-109), el sofriment joiós (109-113), l'amor sense guardó (114), la mort d'amor (115-117), el secret d'amor (117-120), la comunicació per senyals (121), l'enamorament d'oïda (122-124), el tema de l'albada (125-130), l'evocació primaveral (131-136), el cor de veus pertorbadora dels amants (137-141), la manifestació baladrera del dolor (142-146) i el tema bàquic (147-149); en aquesta secció són contínues les transcripcions de fragments àrabs i lul·lians. La secció cinquena s'ocupa de les particularitats lingüístiques i constata que, a diferència del *Llibre de contemplació*, on «aparecen abundantemente calcos sintácticos del árabe» (152), el *Llibre d'amic i amat* no presenta calcs, però sí «matizaciones estilísticas acusadas» (151), de les quals posa exemples, començant per l'ús absolut del relatiu [però el primer l'exemple: «trametre un metge ,qui' pensàs ,d'ell (= del que pensase)»], no és encertat, car el sentit és «trametre un metge, qui l'atengui» (o tingui cura d'ell: ,pensar' és atendre o tenir cura o guarir un malalt o algú que necessita ésser atès)]; també «podemos observar... importantes motivos estilísticos transferidos del árabe a la prosa del *Llibre...*» (160), entre els quals es trobaria tota la nomenclatura vinculada als correlatius, tant en llur concreció com en llur abstracció (180-182). D'ací ve la tesi d'En Galmés: el *Llibre...* no és una traducció de l'àrab (no tenen, doncs, raó els qui l'en consideren), però és escrit ,a la manera dels sufís', que vol dir col·locat en aquell món mental que prové del platonisme a través de la reelaboració àrab (no tenen, doncs, raó, els qui desestimen l'influx àrab) (185-200); més encara, aquest és superior al del *Cant dels cants*, car no canta l'amor entre espòs i esposa com aquest (193-197) i al dels poetes franciscans com Jacopone da Todi, amb els quals hi ha la base comuna de l'amor cortès (198-200). «La aportación bíblica, de san Agustín, de san Buenaventura o de la escuela franciscana fue débil en el *Llibre d'amic e Amat...*, obra realizada, según su propio autor declara, ,segons la manera' de la mística sufi» (201). - J. P. E. [16.851

Dominique URVOY, *Traces arabes dans la pensée européenne non scolastique*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», CI (2000), 137-148.

L'autor es pregunta si contemporani i paral·lel a la gran escolàstica no existí un rerefons de pensament divers i, sense donar una resposta global, en presenta tres grans eixos, cada un personificat per una obra en el camp del pensament. El primer és el ,fet de pensar' en general, que ha donat els llibres de saviesa popular, com el *Flores de philosophia*, depenent d'obres àrabs i àmpliament divulgat (138-140); la segona línia és la del pensament religiós, que no tingué influx directe damunt el pensament europeu a partir teòlegs àrabs, però, en canvi, hom troba «des marques d'une très probable influence de ces courants théologiques musulmans sur l'oeuvre de Ramon Lull» (142), com la de Juwainí en el *Llibre dels cent noms de Déu* o la d'Ibn Tûmart en el cap. 348 del *Llibre de contemplació*, sense, però, que Lull en fés un problema teòric, car, quan ell es refereix a un model islàmic (el sufisme, en el *Llibre d'amic i amat*), en realitat segueix models occidentals, en el dit cas, de ,conception troubadouresque'; en canvi, Urvoy assenyala punts de paral·lelisme entre el capteniment de Francesc d'Assís, de Joaquim de Flore i sobretot d'ambdues heterodòxies, la de ,certaines thèses bâtinites (= ésotèriques)' i la dels ,espirituals', aquests personificats per Arnau de Vilanova (143-144), el qual hauria reforçada la idea de croada (?), propugnat la discriminació dels sarraïns en els territoris conquerits, i sobretot amb la pràctica de l'oniromància; en aquest sentit, «Arnau de Vilanova inaugure la restauration d'une vision magique du monde» (144). Acceptació o desafiament són les dues respostes possibles (i som en la tercera línia), i Lull ha cercat constantment el segon, des dels *Cent noms de Déu* contra els noranta-nou dels sufís, fins a la combinatòria, que també per a l'autor «est à la base des techniques modernes d'informatique»

(147) a través de la reelaboració de G. Leibniz. Les tres línies de ‚saviesa laica‘, de religiositat esotèrica i de procediments combinatoris s’imposaran en el món mental del Renaixement (148). [No s’hi haurien d’afegir moltes de les historietes que corrien d’un país a l’altre en forma d’ ‚exemplis?’].- J. P. E. [16.852]

J. L. SÁEZ-DÍEZ, *Ramón Llull, un medioevo de frontera*, Madrid 1995.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[16.853]

Josep-Ignasi SARANYANA, *Le vocabulaire philosophique en langue romane: les premiers écrits catalans de Ramon Llull*, dins *L’élaboration du vocabulaire philosophique au Moyen Âge*. Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve et Leuven 12-14 septembre 1998 organisé par la Société Internationale pour l’Étude de la Philosophie Médiévale édités par Jacqueline HAMESSE et Carlos STEEL, Turnhout, Brepols 2000, 325-335.

L’estudi del vocabulari filosòfic de Llull es concentra ací en el *Llibre de contemplació*, en l’*Art amativa* i en els *Proverbis de Ramon*. Quant al primer, l’autor resumeix els estudis de Francesc de Borja Moll, d’Antoni Badia i Margarit i de Tomàs Carreras Artau (324-327 [però l’edició mallorquina dels anys 1906-1914 fou realitzada a base del manuscrit de l’Ambrosiana de Milà?]); l’escrit realment primer és el *Llibre de contemplació en Déu*, que és alhora la primera gran incursió de la llengua catalana en temàtica filosòfica i teològica i per això permet de seguir la formació de neologismes tècnics, empeltant en l’arrel els sufixos corresponents (327). En l’*Art amativa* es proposa justament dotar la llengua catalana del vocabulari filosòfic que fins aleshores li mancava, i s’encara amb el problema dels neologismes, entrebanc en un text que vol ésser a l’abast de tothom; d’ací ve, al final la *Taula d’aquesta art que és de explanament de vocables...*, de la qual són reportats alguns exemples (328-330), alguns dels quals són ací traduïts en francès (327-330). Segueixen dues consideracions sobre sintagmes del *Llibre de proverbis* (331-333), que volen manifestar la naturalesa de les substàncies i de llurs accidents; ‚estar per’ = ‚ésser’, analitzat en quatre casos, «n’indique pas une situation transitoire: il vise une condition essentielle», ja que «‚estar’ signifie ‚être’» (332); ‚ésser en’ és contrari a ‚privació d’ésser’, equival a l’existir factic, mentre que ‚vostre ésser ésser en ésser’ significa l’existir per impossibilitat de no existir o per identitat entre essència i existència (333-336). A *Contemplació* hom troba ‚Vós [Déu] sots en ésser’, contraposat a ‚ésser en privació’, que expressen «la contingence ou possibilité, opposée à la nécessité» (335). Un dels grans serveis de Llull a la llengua catalana naixent ha estat la de naturalitzar-hi «les notions métaphysiques les plus élevées (telles que être, rien, consister, contingence, participation)» (336).- J. P. E. [16.854]

Charles LOHR, *The Arabic Background to Ramon Llull’s Liber Chaos (ca. 1285)*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion», 55 (2000), 159-170.

En el *Compendium Logicae Algazelis*, Llull introdueix materials procedents d’altres bandes, com per exemple, de Pere Hispà sobre el tema del sil·logisme, i al final les *additiones theologiae*, de les quals serien particularment interessants les *De investigatione veritatis*, *De investigatione secreti* i *De prima et secunda intentione*; la primera exposa el pas de la fe a la intel·ligència; la segona els quatre camins pels quals hom salta d’allò conegut a allò desconegut entre sensible i intel·ligible (que completava l’exposició d’allò que és possible, impossible i necessari); era així formulada la doctrina sobre el tercer grau o camí de coneixement, el d’intel·lectual a intel·lectual, que avançava més enllà dels dos acceptats pels escolàstics (coneixement sensorial i coneixement intel·lectual d’allò que donen els sentits) i feia possible una resposta cristiana a l’exigència islàmica que els fidels coneguïn per prova, i no pas per autoritat, els articles de l’Islam sobre Déu (159-162). Darrere aquesta doctrina hi ha Ibn Khaldûn i darrere aquest, al-Gazzali, per al qual el pas del coneixe-

ment sensorial a l'intel·lectual és comparable a l'alliberament d'un vel, cosa que s'obté a base de ,sinceritat' i de ,recta intenció', d'acord amb la ,primera i segona intenció' dels Germans de la Puresa (162-164). En les seves obres primitives, Llull aplicava aquesta doctrina a temes diversos, i en el *Liber chaos* a la teoria dels elements (165). La connexió entre terç grau de coneixement i ,producció pràctica' explica que Llull presentés la seva aportació com a ,art', amb la conseqüència que «he had to reject the Dominican attempt to present Christian doctrine as a demonstrative ,science'» (165): Déu és vist com a ,faedor', com a ,artista' amb les dues doctrines dels nou graus d'ésser o subjectes i la metodologia de les nou preguntes o regles, en la línia d'Ibn Sabin de Múrcia i del seu *Budd al-`arif*, dependència clara en la introducció de la *Lògica nova*, que s'estén al *De ascensu et descensu intellectus*; i en la del neoplatònic murcià Ibn al-Arabi (sobre els graus de l'escala dels éssers, sobre el cosmos i sobre el Tron Diví, Realitat de Realitats: 165-168), que es trobaria darrere el *Liber chaos*; ja aquesta paraula seria transposició de l'àrab ,qaws', «the entire complex of the confused possibilities conceived of by God in a single act, together with the determinations categorizing them» (169); les dues darreres pàgines resumeixen les línies bàsiques del *Liber chaos* (169-170).- J. P. E. [16.855]

Charles LOHR, *Ramon Lull's new Theory of the Logical Categories*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1023-1214.

D'acord amb la situació religiosa de Mallorca en la segona meitat del segle XIII, Ramon Llull s'autodefiní ,christianus arabicus' i emprà mètodes acostats a la tradició àrab per a convèncer jueus i musulmans de la veritat del cristianisme (1024) i així elaborà en paral·lel amb escoles àrabs i jueves, una teologia natural bàsica acceptable en les tres religions, a base de la contemplació dels noms divins (= dignitats), més poderosos que les realitats inferiors de la creació, car són capaços no sols de fer superar el coneixement sensible assolint el grau superior de coneixement intel·lectual de la realitat sensible (= melius), ans encara el suprem del coneixement purament intel·lectual de la realitat espiritual (= optimum), grau màxim, al qual aspira tota la creació, tota ella activa, sobretot els noms divins o dignitats, no sols actives ,ad extra' -cosa que admeten jueus i sarràins-, ans també ad intra. Els noms divins o dignitats han d'ésser vistos, doncs, no sols com a principis d'ésser (essentia) ans també d'actuar (agentia): Déu actua ,necessarie ad intra', o en el sentit dels tres correlatius ,-ivum, -bile, -are' (1205-1207). També la realitat del món en la seva globalitat és activa, cosa que Llull exposà en el *Liber chaos* [cf. notícia bibliogràfica precedent] (1207-1209). I la teoria de les categories lògiques és aplicació de l'anàlisi dels aspectes ,ad intra/ad extra' de la realitat, punt que l'autor exposa a base de sis fragments o grups de fragments de la *Lògica nova*; parteix de les teories aristotèliques dels quatre elements constitutius de la matèria i de les categories de la lògica, i les reelabora d'acord amb la seva teoria de l'acció com a integrada en tot ésser; a cada categoria, doncs, li són aplicables els correlatius; de més a més, la distinció entre qualitat intensiva i extensiva, o entre pròpia i apropiada (escalfar és qualitat pròpia del foc, eixugar li és apropiada) condueix Llull a presentar la qualitat apropiada com a instrument per a produir l'efecte ,ad extra' de cada un dels elements, amb la qual cosa col·loca la base per a la comprensió del terç grau de coneixement en les categories o predicaments (1210-1214).- J. P. E.

[16.856]

Gabriel JANER MANILA, *De l'educació del jove Blanquerna*. Conferència pronunciada el 26 de novembre de 1999 al saló d'actes del Col·legi de Sant Francesc de Palma (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 29), Palma (Mallorca) 2000, 24 pp.

L'autor recorda, amb Armand Llinarès, que la vida de Ramon Llull és repartida en tres etapes, de plaer, de meditació i d'acció (7-12). La proposta pedagògica que batega darrere els texts «és el resultat de l'observació i de l'estructuració mental d'aquesta observació convertida en imatges, representacions que la intel·ligència elabora en interacció profunda amb l'entorn" (15). La proposta pedagògica lul·liana és concreta en la *Doctrina pueril*, primerenca enciclopèdia escolar, que davalla al

concret, cor intenta d'integrar l'infant en la cultura del seu poble, és a dir, en el triple marc, català, europeu i mediterrani (17), que és el de les tres religions monoteïstes, tant com en allò que té d'específic el seu món cristià (17-21): «allò que aporta Llull de més original és la rara combinació de la contemplació mística i la finíssima intuïció psicològica» (21).- J. P. E. [16.857

Sebastià TRIAS, *Nota sobre la pregunta antropològica lul·liana*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 111-115.

L'autor exposa que l'equivalència de ,som' en el capítol primer, part tercera del *Llibre d'home*, no és ni ,sóc', ni ,superficial', ans en aquell cas ,summe = summum', cosa que el porta a precisar el concepte d'home en tant que ,acte d'ésser' aclarint la interrelació de les dues preguntes: Com és home? i Què és home? (111), preguntes que desemboquen en el fet que la composició d'ànima i cos causa un ésser terç, no confusible amb cap dels dos elements, l'home.- J. P. E. [16.858

Theodor W. KÖHLER, *Aufbrüche im Fragen des Menschen nach sich selbst als Menschen. Die Definitionsantwort des Raimund Lull und ihre Systematische Bedeutung*, dins «Salzburger Jahrbuch der Philosophie», 40 (1995), 79-96.

Theodor W. KÖHLER, *Grundlagen des philosophisch-antropologischen Diskurses im dreizehnten Jahrhundert. Die Erkenntnisbemühung um den Menschen im zeitgenössischen Verständnis* (Studien und Texte zur Zeitgeschichte des Mittelalters, LXXI), Leiden, Brill 2000, XII i 746 pp.

El llibre sintetitza el pensament de l'autor: l'actual treball d'edició de textos lul·lians és un dels elements que demostra la vivacitat de la medievalística actual (2), al qual s'han d'afegir els estudis sobre la seva antropologia (11, nota 62); en semblança, però no en dependència de Guillem de Conches, el coneixement de quelcom s'obté segons Llull per la resposta a les deu preguntes o ,regulae' de l'Art i l'autor es fixa en la ,Quid est homo?' i sobretot en la resposta: és ,animal hominificant', definició ací qualificada de «hochinteressante, ihrer Zeit weit vorauseilende Begriffsbestimmung des Menschen» (80). En el mateix Llull es troben altres casos en què es repeteix la dita pregunta, com en el *Liber de homine*, i respon que és un ésser capaç de conèixer-se i d'estimar-se si mateix, el proïsme i Déu; en l'*Ars generalis ultima* ressegueix el camí dels nou ,subjectes' i en arribar a l'home dona trenta respostes a la pregunta ,Què és l'home' i reafirma que ésser home exigeix saber reflexament allò que és l'home, car altrament ,est negligere hominis esse' i repeteix la definició d',animal homi[ni]ficans' (84-87); així alliberava la reflexió filosòfica de la definició tradicional i replantejava amb força la necessitat d'una reflexió antropològica (88). Les pàgines 239-245 recorden el conjunt sistemàtic dins el qual és emmarcada la reflexió lul·liana sobre l'home, tant en el *Liber de homine* com en la distinció VI del *De ascensu et descensu intellectus*: hom hi troba la dinamicitat de la definició i l'extensió de la temàtica a punts com la mort de l'home i la pregària. Les pàgines finals tornen a subratllar el fet d'haver superat la definició clàssica i d'haver col·locat la problemàtica sobre l'home en una perspectiva dinàmica (629).- J. P. E. [16.859-16.860

Marc EGEA I GER, *Fe y razón en Ramón Llull*, dins «Sapientia», LV (2000), 385-396.

L'autor es proposa de subratllar la importància que té la relació entre els dos conceptes del tríton en l'obra de Ramon Llull; estableix doble punt de partida: l'objectiu final de la conversió dels infidels; i la triple actuació de l'ànima (recordar, entendre i estimar Déu) i l'estructura del raonament. En funció d'aquestes dues bases entrarien les raons necessàries en el camí d'entendre Déu. Quant a la fe, aquesta, en un grau mínim, també es troba en jueus i musulmans (existència de Déu, idèntic a les seves dignitats; i creació del món, on es troba el reflex de Déu i de les seves dignitats). A base d'aquests pressupòsits, Llull intenta demostrar a jueus i a sarraïns la Trinitat de Déu, la creació del món i que aquest reflecteix i demostra l'acció Trinitària (388). La fe, encara, dona coneixença d'allò que és més enllà de l'abast de la intel·ligència humana i és necessària per a

entendre els misteris de la fe catòlica. La fe, doncs, és la realitat més important i es troba en pla superior al de l'enteniment (389). L'anàlisi del capítol 145 del *Llibre de contemplació* presenta fe i raó com a dues realitats complementàries, respectivament més arrelades, però comunicant-se, en les potències de l'ànima (390-391). La fe seria necessària al cristià per a entendre els misteris i les raons al no cristià, no sols per a entendre els misteris, ans també per a entendre per què els ha d'acceptar (392). En Llull la fe hauria progressivament passat davant les raons, i alhora hauria estat acceptat l'ús de la força (393). Les darreres pàgines contextualitzen Llull en relació als pensadors passats, als contemporanis i als posteriors (393-396).- J. P. E. [16.861

Lluís CABRÉ, *Homilètica lul·liana: context i públic a l'ombra de l'art*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XL (2000), 3-22.

Les primeres pàgines resumeixen l'esforç realitzat durant la Baixa Edat Mitjana per a oferir obres d'ajuda als predicadors; Llull, en canvi, hauria insistit en l'aplicació de l',art' també en la predicació; però l'autor «pretén modular una mica aquesta visió» (6), assenyalant no sols el lloc que el mateix Llull reconeix als ,exempla / eximplis' ans encara que aquests han d'ocupar la primera part del sermó, seguida de les consideracions morals o doctrinals ,artístiques' (7-10). El sermó lul·lià no era una peça alternativa del normal, i l'acceptació del ,thema' quan els heterodoxos en prescindien demostraria que Llull homologa el seu camí peculiar dins els canons usuals d'instrument tant doctrinal com moral (11-13); per això, les obres homilètiques darreres integren tant els elements comuns com les formes expositives proòpies de l',art' (14-17). Hi ha bibliografia (19-21).- J. P. E. [16.862

Miguel LLUCH BAIXAULI, *Claves de la antropología y la ética de Ramón Llull en sus sermones sobre el Decálogo*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1097-1115.

L'autor comença recordant les explicacions del decàleg en la tradició cristiana (1097-1098); després presenta el decàleg com a base de la doctrina moral lul·liana, que és la submissió de l'home a Déu (cf. 1112-1113), ací exposada a l'abast del poble, començant per una formulació de cada manament reduïda a l'essencial, en la qual s'han introduït els elements inclosos per la tradició cristiana (1099-1102); l'explicació de cada manament és ocasió de recordar temes bàsics de doctrina lul·liana: dignitats (1102-1104), antropocentrisme amb potències de l'ànima (1104-1106 i 1109), entre les quals destaca la voluntat (1107-1108), primera i segona intenció, aplicable al sentit de la festa (1110-1111) i crítica dels errors contraris, en particular de l'averroisme (1113-1115).- J. P. E. [16.863

Marielle LAMY, *L'Immaculée Conception: étapes et enjeux d'une controverse au Moyen-Âge (XII-XV siècles)* (Collection des Études Augustiniennes. Série Moyen Âge et Temps modernes, 35), París, Institut d'Études Augustiniennes 2000, 676 pp.

En dos punts d'aquest llibre trobem pàgines que recauen en el nostre camp: en parlar de Pere Pasqual i de Ramon Llull (326-336); i en ocupar-se de les controvèrsies protagonitzades pels dos dominicans Joan de Montsó i Nicolau Eimeric (562-586). Si en relació a Pere Pasqual l'autora, tot i no conèixer bibliografia recent, no acaba de veure clar quina realitat històrica hi havia darrere aquell nom, però reporta paràgrafs d'obres que li han estat atribuïdes (*Istòria de sanct Lâtzer, Contemplació del dimecres sant i Disputa contra els jueus*), segons els quals, per gràcia especial, Déu ,volch-la [la futura Mare de Déu] reservar del pecat original' (329, nota 10); quant a Ramon Llull, recordades les posicions entorn la seva prioritat o no en relació a Joan Duns Escot, recull la declaració de l'*Arbre de ciència* «...nostra Dona fo concebuda sens peccat» (332, nota 24) i sobretot es deté en el capítol 96 de les *Quaestiones Attrabatenses* del 1298, que resumeix bo i transcrivint-ne fragments, i on veu ,divers arguments de convenance' (333-335, en

particular 333) [sense adonar-se que els raonaments de Llull han d'ésser llegits i compresos a l'interior dels principis de l'*Art* i en concret ací dins el joc dels principis absoluts i relatius]. Quant a les controvèrsies de darreries del segle XIV [saltant-se, doncs, algun text d'escola lul·liana primerenca com el *Llibre de 'Benedicta tu in mulieribus'*] l'autora recorda les polèmiques protagonitzades per Joan de Montsó a la Universitat de París, transformades en problema d'ortodòxia davant el tribunal del bisbe de la ciutat i davant el del papa a Avinyó, amb intervenció dels més prestigiosos teòlegs del moment (Joan Charlier de Gerson i Pierre d'Ailly) i amb sentència contra el dominicà (562-575), i la campanya de Nicolau Eimeric contra els purrissims, en general lul·listes, sense oblidar l'impacte de l'edicte de Joan I declarant festiu el dia 8 de desembre en tots els seus regnes i terres (575-586); en ambdós casos les repercussions en els Països Catalans foren immediates i considerables per la resposta teològica a càrrec de Francesc Martí, de Joan Vidal i del lul·lista Ramon Astruc de Cortielles; per la implicació de la temàtica purrissima en les lluites entre lul·listes i antilul·listes encapçalades per Nicolau Eimeric, i pel protagonisme de la casa reial i de les capitals a favor de la doctrina i de la festa de la Puríssima. La darrera intervenció catalana medieval en el tema fou la campanya a favor de la Puríssima dels anys 1415-1432 en els concilis de Constança i de Basilea a través de l'emperador Segimon d'Hongria; l'autora recorda com ha estat possible de reconstruir tot el conjunt d'instàncies i tractats [publicats en aquest anuari, III (1984), 59-191] i la insistència en la institució de festa universal a honor de la Puríssima (591-594).- J. P. E. [16.864]

Harvey J. HAMES, *Ramon Llull y su obra polémica contra los judíos*, dins «Misc. Muñoz», 317-344.

Després d'un resum biogràfic de Llull (320-321), l'autor precisa la situació de la 'coexistència' tant des de la pressió de la comunitat cristiana com des dels problemes interns dels calls, amb el refús jueu del pensament de Maimònides i les seves repercussions polítiques (322-323); també reflecteix la varietat de valoracions d'autors actuals entorn la posició de Llull davant els jueus (324-326). En les pàgines següents, l'autor s'encara amb diverses obres lul·lianes, començant pel *Llibre de meravelles* i el *Blanquerna*, en els quals critica la permissivitat cristiana en relació als jueus (326-329); centrat després en la confrontació doctrinal, el seu interès s'adreça a la qualificació intel·lectual del jueu, punt en el qual Llull limitaria l'interès de la disputa a aquells que són capaços de copsar les raons dialèctiques de l'art lul·liana (329-331), raó per la qual ell considera ineficaces les discussions basades en l'autoritat de l'Antic Testament (333) i proposa alternatives sobretot en els llibres de diàleg fictici (*Llibre del Gentil*, *Liber Tartari*), insistent, però, en la permissivitat cristiana. Ell propugna i practica la predicació en sinagogues [cf. ATCA, XX (2001), 907, núm. 15830] en la qual exposa la seva teologia trinitària i la força de la 'demonstratio per aequiparantiam' per a fer acceptar la Unió Trinitat cristiana, alhora que en general el tracte als jueus és atent, sense, però, excloure l'ús de l'autoritat civil per a obligar-los a escoltar-lo i a contradir-lo (337-343).- J. P. E. [16.865]

Lynn D. CATES, *Lull's Modal Voluntarism*, dins *Medieval Logic*, 405-409.

L'autor concentra la seva atenció en l'explicació lul·liana de possible i impossible en el *Liber de possibili et impossibili*, del 1310, i transcriu la definició i el llarg paràgraf corresponent (405-406). Si en Déu 'ad intra' no hi pot haver ni possible ni impossible, 'ad extra' Ell 'causat possibile et impossibile', i en concret l'impossible «quia vult hoc esse impossibile» o almenys «quod Deus posset absolute, et vult hoc non esse ordinate» (406); en conseqüència, Cates es pregunta si segons Llull Déu pot fer una taula rodona quadrada, que ell qualifica de 'Meinongian object' (407), i doncs, si es pot saltar el principi de no-contradicció, i quines raons tingué Llull per a apuntar-se a aquest 'modal voluntarism'.- J. P. E. [16.866]

Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. A cura d'Albert SOLER amb la col·laboració d'Anna ALBERNI i Joan SANTANACH (Textos i estudis de Cultura Catalana, 61), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 456 pp.

Aquest llibre és bàsicament una traducció del publicat en anglès a Oxford, At the Clarendon Press 1971. Però tal com diu l'autor en el prefaci [en el qual reconeix la meua indicació d'un manuscrit de Chartres, que agraeixo, a la qual ara s'ha d'afegir la del ms. 96 de Clarmont Ferrand, francès pels quatre costats i de la primeríssima hora], trenta anys després de l'edició original el mateix autor presenta una revisió de l'obra, tal com demostra no sols la bibliografia essencial, ajornada (11-15), sinó multitud de notes, d'entre les quals, a tall només d'exemple, crec poder assenyalar la 198 de les pàgines 125-126. En les pàgines del *Prefaci* l'autor es reafirma en les seves conviccions entorn els contactes de Ramon Llull amb la cort francesa i Felip el Bell (6). En aquest volum [en el qual són publicades les tres lletres de Llull al rei de França, a un prelat del consell reial i a l'estudi de París], crida particularment l'atenció el capítol segon de la primera part, dedicat justament a les visites de Ramon Llull a París i a les seves relacions amb la cort de Felip el Bell, ni que només fos perquè representa una revisió del tema que té en compte les aportacions dels darrers decennis, sobretot les procedents del món anglosaxó (73-163).- J. P. E. [16.867

Jaume de PUIG i OLIVER, *Un Domènec Llull de 1341, descendent de Ramon Llull?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 507-509.

És publicat en aquestes pàgines un document de la sèrie *Communium* de l'ADB, relatiu a un Domènec Llull a Mallorca, que podria ésser l'anella que enllaça els Llull de principis del segle XIV amb aquells del segle XV, que ja formaven part del patriciat urbà de Ciutat de Mallorca [cf. la recensió del *Diplomatari lul·lià* en la secció corresponent d'aquest volum].- J. de P. [16.868

Dominique de COURCELLES, *Note sur le lul·lisme en Italie à l'époque d'Alphonse le Magnanime (1416-1458)*, dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 71-80; i dins XVI Congresso Corona, II, 1383-1400.

Una primera part recorda les successives estades de Ramon Llull a Itàlia entre el 1283 i el 1314 i els intents relacionats amb les mateixes (72-75). La segona part refà la trajectòria dels mestres de l'Escola Lul·liana de Barcelona, primer a Mallorca/Randa (Joan Llobet) i des dels dos llocs a punts diversos de la península italiana, sobretot la protagonitzada a Pàdua per Joan Bulons i fra Joan Ros, i recorda manuscrits copiats a Itàlia durant aquells anys (76-80).- J. P. E. [16.869

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Ramon Llull: su santidad y martirio. Referencias bibliográficas (1491-1750)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 65-78.

El present article es basa en un procés del 1751 destinat a provar el martiri a base d'una cinquantena de textos impresos entre el 1491 i el 1750 [la numeració salta del núm. 12 al 19: 68-69], i de quatre documents inèdits, aleshores conservats en el convent de Sant Francesc de Palma de Mallorca, en els quals Ramon Llull és qualificat de doctor il·luminat, de mestre diví o simplement de diví, de sant (amb els dos qualificatius separats de ,beatus' i de ,sanctus') o de sant i màrtir alhora; també són recordats els manaments papals de no atribuir els darrers qualificatius a qui no els són reconeguts per la Seu Apostòlica (73/36 i 74/42).- J. P. E. [16.870

Josep HERNÁNDEZ, *Escoles i programes acadèmics a la Barcelona del segle XV. L'escola de mestre Ramon Llull i l'ensenyament de disciplines gramaticals i d'arts*, dins «Misc. Riu», I, 633-662.

L'escorcoll sistemàtic dels protocols notarials barcelonins realitzat per l'autor [cf. ATCA, XII (1993), 141-171; i XVI (1997), 131-298; i encara en el terç dels articles d'aquest volum], li ha posat a les mans documentació, de la qual ací dóna a conèixer la relativa a escoles ,privades' (entre les quals, la de Mestre Ramon Llull), als programes escolars amb l'afegit de l'acta notarial de l'examen d'un ,magister in artibus' (634). Les dades són aplegades en les pàgines 634-636 (societats per a l'ensenyament), 637-638 (de Mestre Ramon Llull), 639-641 (programes d'ensenyament) i 641-642 (acta d'examen de magisteri en arts). Segueix la transcripció de dos contractes de societat per a l'ensenyament, dels anys 1425 i 1455 (642-646), de dotze relatius a les Escoles de Mestre Ramon Llull (646-660) i l'acte d'examen del [també lul·lista] Gabriel Desclapers per al magisteri d'arts, 1462 (660-662).- J. P. E. [16.871]

Gabriel RAMIS, *Historia de la Causa de Canonització del Siervo de Dios Ramón Llull llamado Beato (1232c - 1315)*, dins «Analecta Tertii Ordinis Regularis», 31 (2000), 307-325.

Presentació esquemàtica dels fets que des de mitjan segle XIV fins als nostres dies han constituït la història de la Causa de Canonització de Ramon Llull, història que l'autor divideix en quatre etapes: la primera inclou les controvèrsies entorn l'ortodòxia lul·liana des de Nicolau Eimeric a la Contrareforma amb les posicions oficials de les successives autoritats civils, constantment favorables a Llull (308-313); la segona inclou els fets entorn el primer procés diocesà dels anys 1612-1613 (313-314); la terça va de mitjan segle XVII a la segona meitat del XVIII, durant el qual coincidiren el segon procés diocesà (1747-1749), amb les exposicions i decisions negatives de Benet XIV, aplicades a Mallorca pel bisbe Juan Díaz de la Guerra (314-317); el període quart, coincidint amb el segle XX, exposa les iniciatives de represa de la causa, definitivament reencaminada els darrers anys (317-322), d'on es dedueix la situació de la mateixa en aquests moments (323-324).- J. P. E. [16.872]

M. Rita PAGNONI-STURLESE, *Lazar Zetzner*, Bibliopola Argentinensis. *Alchimia e lullismo a Strasburgo agli inizi dell'età moderna*, dins *Albertus Magnus und der Albertismus. Deutsche philosophische Kultur des Mittelalters*, von Maarten J. F. M. HOENEN und Alain de LIBERA (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XLVIII), Leiden-New York-Köln, E. J. Brill 1995, 353-379.

D'entre els cent-trenta títols de la producció editorial de Zetzner (355-360), destaquen dos blocs temàtics: el lul·lisme enciclopèdic i el pensament alquímic posterior a Paracels, amb l'aplec de més de cent textos en els quatre volums del *Theatrum chemicum* (360-365), on ens trobem amb Arnau de Vilanova ,e, naturalmente... Lullo' (365), al qual dedicà les *Raymundi Lullii opera*, amb tretze textos, la majoria pseudolul·lians desconeguts o coneguts (Pietro Mainardi, *De auditu kabbalístico*; dues obres de Giordano Bruno i una de Cornelius Agrippa; i des de la segona edició l'*Opus aureum* de Valerio de Valeriis), amb quatre edicions entre el 1598 i el 1651 (366); el pròleg de Zetzner, en línia amb la valoració de l'art combinatòria feta per Bernat Lavineta, resumeix l'art lul·liana en tres trets: oferir base per a totes les ciències; facilitar; i certesa absoluta (367-368). En anys successius publicaria la *Syntaxes artis mirabilis* de Pèire Gregori de Tolosa i la *Clavis artis lullianae et verae logicae* i el *Consiliarius academicus* de Johannes Heinrich Alsted (368); l'edició de l'*Explanatio compendiosaque applicatio artis Lullii* de Bernat Lavineta, a cura d'Alsted, coronaria les edicions lul·lianes de Zetzner (369).- J. P. E. [16.873]

Jordi MALÉ I PEGUEROLES, *Les Perles a la llum del Llibre d'amic e amat: anàlisi dels recursos de poetització*, dins «Anuari Verdaguer 1995-1996. Conferències. Ponències. Comunicacions, Crònica», Vic, Eumo Editorial 1999, 329-342.

[Cf. ATCA, XX (2001), 917, núm. 15.862]. L'autor es proposa de realitzar «una anàlisi dels principals recursos i procediments literaris de què es val [Jacint Verdaguer] ... a l'hora de glossar els articles del *Llibre d'amic i amat...*» (329); indicades les edicions del *Llibre...* que Verdaguer pogué tenir a les mans, l'autor assenyalava que en algun cas, aquest es limità a escriure el text de Llull en forma de vers; en d'altres, 'poetitzà' el text introduint-hi elements nous, en d'altres, encara, creà el text, sense que manqui l'ocasió en què el verset lul·lià fou, 'pretext' (330-332: amb mostres textuais). Després l'autor esbrina «quins són els procediments concrets de manipulació de què es val Verdaguer» (332).- J. P. E. [16.874

Joan Miquel MUT GARCIA, *La influència de Ramon Llull en el pensament de Joan Mascaró Fornés. Paral·lelismes en la concepció d'amor entre el Llibre d'amic i Amat i les introduccions de Joan Mascaró*, dins «Estudis Baleàrics», 68-69 (2000-2001), 81-102.

A base de correspondència i de l'article *L'orient i Ramon Llull*, del 1934 (82), l'autor es proposa d'establir la visió que En Mascaró tenia de l'obra i de la figura de Ramon Llull i l'influx del concepte d'amor del *Llibre d'amic e Amat* en el de l'autor modern. Mascaró admirava Llull per la seva alta espiritualitat (d'on, la predilecció per *Llibre d'amic e Amat*: 84-85), pel seu sentit pedagògic i pel fet d'haver estat el configurador del català literari. Per a Mascaró, espiritualitat i bellesa eren consubstancials, punt, en el qual s'empara sempre en Llull; contra el materialisme mecànic i el xoc dels blocs, només hi ha una guerra, «la guerra eterna per arribar a la victòria del Déu d'Amor» (88), en la qual guerra ell veia «un substrat comú referent a l'amor diví, que entroncaria el Bhakti Ioga amb el sufisme i, per tant, amb Ramon Llull» (91); ací comencen pàgines de fragments paral·lels del *Bhagavad Gita* i del *Llibre d'amic e Amat* (91-100). Hi ha bibliografia (101-102).- J. P. E. [16.875

Pere-Joan LLABRÉS MARTORELL, *Ramon Llull en temps de Sínode*. Conferència pronunciada al Saló d'Actes del Col·legi de Sant Francesc en la festa del beat Ramon Llull, el 27 de novembre de 1998 (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 27), Palma (Mallorca) 1999, 48 pp.

La coincidència cronològica de la festa del Beat amb la celebració del Sínode Diocesà (7), és ocasió a una reflexió dels problemes que s'hi presenten. En la biografia de Llull hi ha un concili, el de Viena, al qual ell presentà projectes, finalment aollits (10-11), però hi ha sobretot una visió de vida cristiana i d'Església que és adient de recordar en moments com aquells i que ací és formulada amb referències constants a obres lul·lianes, en particular a les escrites en llengua catalana: vigència de l'ordre entre primera i segona intenció, necessitat de valor, servei a l'Evangeli, conjunció de fe i raó, vida i funcions en l'Església; tot un programa entre bàsic i utòpic de reforma.- J. P. E. [16.876

Albert G. HAUF, *Corrientes teològiques valencianes, s. XIV-XV: Arnau de Vilanova, Ramón Llull, y Francesc Eiximenis*, dins *Teología Valencia*, 9-47.

Els tres autors són estudiats sota el caire teològic i en continuïtat amb pàgines anteriors [resumides dins ATCA, XIX (2000), 879, núm. 14.915], on ho foren en tant que 'espirituals'. Arnau contraposa la teologia pastada de filosofia a la beguda directament de la contemplació de la paraula de Déu; la contraposició conduí a la polèmica entre ell i els 'thomatistes', d'una banda, però també a ampli influx damunt el poble, de l'altra (14-19). Ramon Llull, en línia amb sant Bonaventura, assenyalava la 'necesaria proyección trinitaria' (21) de la realitat i, amb el *Llibre de meravelles*, la vivor d'una teologia que reproduceix els problemes sentits per tothom i els dona resposta a l'abast de tothom (21-25), i amb l'*Arbre de ciència* desemboca en saviesa de vida d'altura teològica (26-29), en «programa de esfuerzo intelectual puesto al servicio de la primera intención

a través del cristocentrismo y de la devoción mariana» (29). La presentació d'Eiximenis comença centrant-se en el pròleg de *Lo crestià*: teologia és coneixement de la fe amb la vista posada en la conducció de la vida cristiana tant personal com comunitària (33-34); l'autor transcrivint extensos fragments del I i del III del *Crestià* exposa la crítica d'Eiximenis a la preponderància de juristes en el govern de l'Església i propugna la superioritat dels teòlegs estudiosos i 'espirituals' en la línia d'Ubertino da Casale; sense negar la validesa de la teologia acadèmica resultat d'estudi seriós, insisteix en aquella que procedeix de la santedat de vida i de la contemplació (31-46: amb bon concepte d'Arnau de Vilanova: 43).- J. P. E. [16.877

Jaume MENSA I VALLS, «*En aquest centenar que ara corre fenirà lo món*». *Els darrers temps en autors catalans del segle XIV: Arnau de Vilanova i Ponç Carbonell*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 37 (2000 = *Mil·lenarisme i utopia*), 569-584.

Resumida la situació dels estudis arnaldians fins al 1999, l'autor presenta en aquestes pàgines «les tesis contraposades d'Arnau de Vilanova i Ponç Carbonell en el context de les idees apocalíptiques a la Catalunya del segle XIV. Arnau de Vilanova afirma que és possible, útil i convenient conèixer per endavant els darrers temps, i que aquests són imminents; Ponç Carbonell, contràriament, ho nega. Intentarem veure si llurs tesis formen part d'una teologia general (joaquimita o no) de la història.» (570). Resumit el profetisme apocalíptic a la Catalunya del segle XIV (570-573), el missatge proximitista d'Arnau hauria pretès d'ésser el tro gros que havia de somoure les consciències endurides dels cristians i disposar-les a la lluita final contra l'Anticrist (573-575), sense elaborar una teologia pròpia, ans aprofitant elements justificadors tant de tradició augustiniana com més o menys pròxima al joaquimisme (575-577), d'entre els quals destaquen idees pròximes a la ‚concordia‘ joaquimita (578). Ponç Carbonell, en canvi [cf. ATCA, XX (2001), 929, núm. 15905], en el *De mundi aetatibus et tentationibus et de Anticristo*, es limita a aplegar i seguir la doctrina dels Pares de l'Església i dels teòlegs anteriors, en particular l'augustiniana de les edats del món i la de sant Bernat sobre les quatre grans tribulacions de l'Església, sense que, ni les unes ni les altres permetin de saber per endavant quan seran els temps finals (579-582).- J. P. E. [16.878

Emili BALAGUER I PERIGÜELL, *Arnau de Vilanova. La medicina, la ciencia y la técnica en tiempos de Jaime II*, dins *Jaume II*, 13-27.

Les pàgines 13-19 contenen un conjunt de dades o comentaris sobre la situació científica de València, tant abans com després de la conquesta. Quant a Arnau, a base d'una bibliografia que només arriba al 1994 (25-27), recorda que es troba dins els plantejaments de l'escolàstica contemporània amb predilecció per les ‚questiones disputata (!)‘, que contribuï a l'enriquiment dels coneixements mèdics traduint llibres de l'àrab i descobrint i impulsant el coneixement de Galè des de la seva càtedra de Montpeller, on confluïren l'escolasticisme i l'aportació àrab fins a dotar la facultat de nou pla d'estudis; i que els seus propis llibres hi contribuïren (20-23). Malgrat l'oposició oficial al seu missatge teològic, no mancaren a València seguidors de les seves doctrines sobretot espirituals; però amb el segle XV, els metges valencians miraren més a Itàlia que a Montpeller (24-25).- J. P. E. [16.879

Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *Scienze della natura e cura del corpo alla corte di Bonifacio VIII*, dins *Bonifacio VIII e il suo tempo. Anno 1300 e il primo Giubileo*, a cura di Marina RIGHETTI TOSI-CROCE, Milano, Electa 2000, 61-64.

L'autor recorda l'interès científic entorn els problemes de la llum i de la visió durant la segona meitat del segle XIII en cort papal. L'altre camp científic cultivat en aquella cort fou la medicina (per al segle XIII són documentats vuitanta arquiates pontificis). Ací compareix Arnau de

Vilanova al servei de Bonifaci VIII, a qui almenys alleugerí els dolors del mal de pedra i en els primers temps del seu servei escriví el *De regimine sanitatis*. L'altre tema que interessava Bonifaci VIII fou el *De prolongatione vitae*, al qual Arnau respongué amb el seu *De conservanda iuventute et retardanda senectute*, i amb la teoria de l',humidum radicale' (63-64).- J. P. E. [16.880]

Sebastià GIRALT, *Arnau de Vilanova i les propietats ocultes, de la màgia a la medicina universitària*, dins «V Història Ciència», 393-398.

El *Regimen podagre* «inclou un seguit de remeis que en l'actualitat ens poden sobtar pel seu caire màgic», raó per la qual l'autor esbrina en el *Speculum medicine* i en el *De parte operativa* «de quina manera són compatibles amb una pràctica mèdica que Arnau vol racional» (394). La primera obra, descrites les qualitats primàries i secundàries dels éssers compostos, vinculades a les quatre bàsiques, n'assenyala un grau terç, anomenat ,proprietat / virtus specifica / virtus occulta', només experimental pels seus efectes i, doncs, imprevisible i potser atribuïble a influx dels astres, sobretot a través de l'aire. Un cas concret, esmentat en el *De parte operativa*, podria ésser, entre d'altres, l'alienació mental, on el metge es troba perdut tant en l'etiologia com en el tractament (395). La mateixa teoria de les qualitats ocultes explica que el *De vinis*, d'atribució dubtosa, accepti remeis ,procedents d'altres tradicions' tant avalats per ,autoritats', com de tradició popular. Però Arnau de Vilanova no sembla haver admesa la darrera font, car en casos d'aplicació de remeis dubtosos indica que el metge els ha d'experimentar (396). Hi ha bibliografia (397-398).- J. P. E. [16.881]

Manuel Alejandro RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, Hesper, *el Vespro y el Vespertilio: Elementos de continuidad entre el milenarismo staufico y el ciclo profético del imperio aragonés*, dins *Jaume II*, 685-697.

En línia amb Marjorie Reeves, l'autor considera joaquimita tot text que susciti l'expectativa de la tercera edat (686) i que els seus principals introductors, en Espanya' haurien estat, los franciscanos catalanes' impregnats de joaquimisme i Arnau de Vilanova el capdavanter «de las ideas joaquinitas al sur de los Pirineos», les concepcions filosòfiques del qual haurien recolzat en la «Tertia Aetas' anunciada por Joaquín de Fiore», amb els [pretesos] seus *De semine Scripturarum* de [pseudo-]Joaquim i l' *Expositio super Apocalypsi* (687) [el senyor Rodríguez, els coneixements del qual sobre Arnau es paren en Menéndez y Pelayo i en Josep M. Pou i Martí, sembla ignorar que el *De semine scripturarum* és d'un pseudo-Joaquim de Flore i que l'*Expositio...* no és d'Arnau de Vilanova, el qual mai no ha propugnat una ,tercera edat'; a base, doncs, d'unes obres [que no són d'Arnau de Vilanova] i del *Vae mundo in centum annos* [que tampoc no ho és, encara que per coincidència en previsions per al segle XIV Arnau la inclogués en el *De mysterio cymbalorum* [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 102-103, líns. 940-988], l'autor presenta un Arnau, propagandista de la Casa de Barcelona, el qual hauria aplicat a aquesta casa la figura, ,cargada de significado', del ,vespertilio' [que no és d'Arnau, sinó de l'autor del *Vae mundo...*, i a la qual Arnau mai no donà importància], figura que destinava la dita casa a la ,Monarchia mundi' (688); després haurien contribuït a la dita propaganda el *De statibus Ecclesiae secundum Apocalypsim*, el *Breviculum de concordia Veteris et Novi Testamenti*, el *De triplici statu mundi*, que segueix atribuïnt a Francesc Eiximenis, i Joan de Rocatalhada (691). Les *Cròniques* de Jaume I i de Ramon Muntaner s'haurien fet ressò d'aquelles perspectives d'àmplia dominació (694), empeltant així amb les ,profecies' favorables a la casa dels Staufen (689 i 695-697).- J. P. E. [16.882]

Chiara CRISCIANI, Michela PEREIRA, *Black Death and Golden Remedies. Some Remarks on Alchemy and the Plague*, dins *The Regulation of Evil. Social and Cultural Attitudes to Epidemics in the Late Middle Ages* edited by Agostino PARAVICINI BAGLIANI and Francesco SANTI, Sismel, Edizioni del Galluzzo 1998, 7-39.

Les autores es pregunten si i fins a quin punt les referències a l'alquímia aportaren quelcom als intents de trobar un remei universal que permetés de vèncer la pesta després de l'experiència de la Pesta Negra. Trobem referències a Jacme d'Agramont (14, nota 2), en recordar que autors diversos consideraren aquell flagell un càstig de Déu; Arnau de Vilanova hauria obert camí per a trobar aquell remei extrem i momentani, el 'Vinum extinctionis auri' (16, noa 2); sobretot, ell mateix, o hauria estat l'única 'auctoritas' citada en la *Quaestio an lapis philosophicus valeat contra pestem...* (23-30), o un dels més escoltats en el *Tractatus de investigatione auri potabilis...*, l'autor del qual qualifica Arnau de 'doctor subtilis' i utilitza en particular el seu (autèntic?) *De vinis* per a establir doctrina sobre l',or potable' (31-35). L'autoritat d'Arnau era tal que [mort el 1311], anys després de la Pesta Negra Richardus Anglicus li atribuïa l'haver guarit de la pesta del 1348 el papa Innocenci [VI (1352-1362) (!)] (38, nota 3).- J. P. E. [16.883]

Daniele BARCA, *La prophetia tripolitana in Catalogna*, Roma 1996.

Daniele BARCA, *Alfonso il Magnanimo e la tradizione dell'immaginario profetico catalano*, dins XVI Congresso Corona, II, 1283-1291.

El llibre només m'és conegut per referència.

L'autor resumeix al començ de l'article el *Vae mundo in centum annis*, integrat per Arnau de Vilanova dins el seu *De mysterio cymbalorum*, i es fixa en el paràgraf dedicat a «Hispania, nutritrix mahometicae pravitatis», que ja suscità l'atenció de Joan de Rocatalhada i trobà acolliment entre els estrats directors de Catalunya. En el rei Alfons desembocava la personificació del ,vespertilio / rata-pinyada, en Enrique II Trastámara i l'herència dels Hohenstaufen; Rocatalhada també havia identificat el ,vespertilio' amb l'infant Ferran d'Aragó [que l'autor confon (1286) amb el rei Ferran I, quan aquell era fill d'Alfons el Benigne i de Leonor de Castella]. Eiximenis es fa ressò de la identificació de la rata pinyada amb el rei d'Aragó; amb l'infant Pere d'Aragó i amb Anselm Turmeda, formen la línia d'intèrprets de profecies en clau política (1286). Les darreres pàgines se centren en el ms. 336 de la Bibliothèque Inghimbertaine de Carpentras i en la seva datació (XV-XVI) i procedència, bo i subratllant la hipòtesi napolitana, car un dels texts eleva a figura escatològica el fill del rei Alfons, Ferrante de Nàpols, i el mateix rei (1287-1289).- J. P. E. [16.884-16.885]

Pascual TAMBURRI, Íñigo MUGUETA, *Navarra en una guerra europea. La estrategia capeta tras las Vísperas Sicilianas (1283-1296)*, dins «Príncipe de Viana», LXI (2000), 657-671.

Resumits els esdeveniments que, com a conseqüència de les Vespres Sicilianes, originaren la Croada contra Catalunya, els autors recorden que, ultra el front sicilià i el català, hi hagué també el navarrès (i encara el castellà), car els dos reis de França afectats (Felip III l'Ardit i Felip IV el Bell), aprofitaren la seva sobirania damunt Navarra per incidir en aquella guerra. La base documental es troba a París, BN, lat. 10.150 (d'on procedeix la recent publicació de Juan Carrasco i Pascual Tamburri, *Acta Vectigalia Regni Navarrae. Documentos financieros para el estudio de la Hacienda Real de Navarra*. I, 2, 2: *Registros de la Casa de Francia. Felipe el Hermoso*, Pamplona 2000) i Nouv. acq. lat. 81; i Pamplona, Archivo General de Navarra, Reg. 4 i 5 (667-668). Hi ha resum d'algunes dades com la presència de nombrosos contingents de gents de guerra a Navarra durant aquells anys, d'algunes de llurs operacions bèl·liques, arbres genealògics de les cases de França i de Barcelona (661-662) i croquis geogràfics de les dites operacions (664 i 668).- J. P. E. [16.886]

Andreas KIESEWETTER, *Die Anfänge der Regierung König Karls II. von Anjou (1278-1295). Das Königreich Neapel, Die Grafschaft Provence und der Mittelmeerraum zu Ausgang des 13. Jahrhunderts* (Historische Studien, 451), Husum, Matthiesen Verlag 1999, 650 pp.

[L'autor no és pas un desconegut en les nostres pàgines, i hom pot trobar resums de treballs seus en els volums XVII (1998), 671, núm. 12557; XVIII (1999), 876, núms. 13506-13507; i XX

(2001), 926, núm. 1. El que ara ens ocupa és la seva tesi o ‚Dissertation‘ defensada el 1993 en la Universitat de Würzburg, resultat d‘una recerca realitzada en un nombre considerable d‘arxius i biblioteques dels diferents països afectats per l‘estada o per l‘activitat d‘aquell rei, el primer lloc dels quals és ocupat per Barcelona, ACA (586-590); la recerca en fons inèdits és completada amb la utilització de fonts ja publicades (590-597) i pels estudis dedicats al tema (598-621). Els anys inicials del regnat de Carles II tant a Nàpols com a Provença coincideixen amb una de les èpoques més importants i decisives de l‘existència de Catalunya: herència de la Casa de Hohenstaufen pel casament de Pere el Gran amb Constança, filla de Manfred i néta de l‘emperador Frederic; les Vespres Sicilianes i l‘entronització d‘una branca de la casa de Barcelona a l‘illa de Sicília, d‘on, per aquest fet, n‘era ex-tromès Carles II d‘Anjou; la consegüent deposició papal de la casa de Barcelona dels regnes i terres de la corona catalanoaragonesa, la concessió dels dits títols al rei Carles, i la Croada contra Catalunya amb la participació del rei de Mallorca contra el seu germà hereu i la pròpia casa de Barcelona, amb el final inesperat d‘un nou David aterrant els Goliats del moment; l‘extensió naval de la guerra per la Mediterrània Occidental; els intents d‘arribar, si no a una pau definitiva, almenys a una solució que hi acostés; afegim-hi l‘estada del rei Carles i dels seus fills presoners a Catalunya, la relació personal amb els dos grans intel·lectuals catalans del moment, Ramon Llull i Arnau de Vilanova, i la constant utilització de les *Cròniques* de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner: tot aquest conjunt de fets converteixen el rei Carles II d‘Anjou en un dels protagonistes (ni que sigui en negatiu) de la història de Catalunya d‘aquells anys. Val a dir que, ultra el protagonisme constant dels nostres reis (p., e., el de Jaume II) en tot el volum, cent-seixanta pàgines del llibre són dedicades a l‘exposició dels dits esdeveniments i dels complicadíssims condicionants nacionals i internacionals que els emmarcaren (137-297): són les seccions 11-13 del volum, respectivament intitolades *Les operacions militars 1283-1284 i la batalla naval de Nàpols* (137-159); *La captivitat i les negociacions per a l‘alliberament de Carles de Salern* (160-199) i *La política enfront d‘Aragó i el problema sicilià* (200-297), subdividida en tres apartats: *Les negociacions de l‘estiu del 1289 fins a l‘acord de Brignoles-Tarascon* (200-240); *Les negociacions de l‘estiu 1291 fins a l‘elecció de Bonifaci VIII* (240-277) i *Els tractats d‘Anagni i la confirmació de Vilabertran* (277-297). Afegim-hi dos croquis del Golf de Nàpols i de Gaeta després de les pàgines 153 i 206. En la part expositiva, ultra una narració documentada dels esdeveniments gairebé dia per dia amb la corresponent localització tan precisa com és possible, llegim la valoració positiva de l‘objectivitat de Ramon Muntaner en la *Crònica*, tot i la seva clara simpatia per Jaume II (161); la detallada i documentada descripció de la batalla del Golf de Nàpols amb la desfeta de l‘estol anjoí i l‘empresonament del príncep hereu Carles de Salern amb un bon nombre de nobles provençals i francesos (149-159); la documentació sobre la traïció de Jaume II de Mallorca a la seva pròpia casa de Barcelona el 1283 (157, nota 9; 185, nota 9; 221, notes 3 i 5; 227, nota 2; 239, nota 2; 259, nota 2; ara s‘hi ha d‘afegir l‘article de Giulio Battelli, citat en la pàgina 167, nota 26 d‘aquest volum); els articles del Conveni de Cefalú per a la solució global del conflicte entre Jaume II i l‘esmentat Carles (169), els de l‘acord de Canfranc (190-192) i els del tractat de Brignoles (236); la proposta que la ‚croada contra Catalunya‘ porti el nom de ‚Croada pervertida / pervertierter Kreuzzug‘ (167, nota 3); la captivitat del dit Carles a Siurana (173-174). I ja sota el regnat de Jaume II, en la trobada entre els dos reis a la Jonquera, hom preveia el casament del nostre rei amb Blanca d‘Anjou a confirmació de la pau, en la qual Sicília tornaria als Anjou i Jaume II (o el seu germà Frederic) seria recompensat amb el Regne de Sardènia (259-261). El darrer apartat explica les maniobres diplomàtiques fàrcides de jocs de sotamà, i, partint del nou protagonista que desféu tot aquell embull, Bonifaci VIII, resumeix successió, contingut i aplicació dels acords d‘Anagni, dels quals Jaume II hauria sortit ‚guanyador‘ i ‚triomfant‘ (291) per emprar les qualificacions de l‘autor (277-297).- J. P. E. [16.887

Cristina MONTERDE ALBIAC, Mª Desamparados CABANES PECOURT, *Aragón en las cartas reales de Jaime II (1290-1300)*, dins «Misc. San Vicente», 521-554.

De l‘ACA, *Canc.*, CRD, les autores han aplegat les que, datades en els anys indicats en el títol, fan referència a l‘antic Regne d‘Aragó: són dues-centes onze, ací resumides en regist; bon nombre d‘elles afecten directament o indirectament catalans.- J. P. E. [16.888

Antoni RIERA I MELIS, *El context mediterrani de la primera fase del regnat de Jaume II (1291-1311): conflictivitat i canvis*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 183-205.

Una àmplia bibliografia tant catalana com forana, i la documentació inèdita de Barcelona, ACB, *Pia Almoina*, recolen l'objectiu de l'autor: «examinar la dinàmica socioeconòmica i política existent... a la vessant europea de la Mediterrània Occidental» entre la caiguda de Sant Joan d'Acre i el fracàs de la campanya d'Almeria. Les primeres dècades del segle XIV s'estengué per la Mediterrània una crisi agrària, que rebaixà els drets senyorials (185-192) i provocà en les ciutats crisis de creixement i tensions socials (193-202: assenyalem la llista de mercaders catalans actuant a Xipre segons els protocols notorials de Lamberto di Sambuceto, 194, nota 60: cf. ATCA, XVII (1998), 796-797, núm. 13014).- J. P. E. [16.889

Miguel MARZAL GARCÍA-QUISMONDO, *La perspectiva catalano-aragonesa de D. Jaime de Sicilia*, dins *Jaume II*, 417-444.

L'autor ha dedicat la seva tesi a la *Proyección de las Vísperas Sicilianas en la política peninsular española*, de la qual les actuals pàgines són un tast. L'embull d'interessos polítics que dominà l'escenari de l'Occident Europeu els dos darrers decennis del segle XIII, en el qual es veieren implicades totes les potències des de les Vespres Sicilianes fins a un primer besllum de pau en el Tractat de Brignoles, del 1291, és ací resumit bàsicament per documentació encara inèdita o ja publicada de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*; les primeres pàgines sintetitzen les línies bàsiques que emmarcaren aquells esdeveniments: l'expansió catalana per la Mediterrània, les imposicions dinàstiques tant la conflictiva en relació a Mallorca com la més efectiva en relació a l'illa de Sicília, on, la fórmula de corregència, destacava els drets de la casa Staufen (reina Constança) i alhora la vinculació amb la Casa de Barcelona (amb el futur Jaume II al costat de la reina mare), aquesta concretada en confederació dinàstica (417-427).- J. P. E. [16.890

José M. de FRANCISCO OLMOS, *Jaime II y la 'constitución' de la corona de Aragón*, dins *Jaume II*, 521-529.

Els estudis de constitucionalistes tant antics com moderns, les *Cròniques* i en particular la documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, sobretot en allò que, malgrat la prova a què sotmeté el sistema la defecció de l'infant Jaume i la seva substitució pel futur Alfons el Benigne, toca la configuració constitucional de l'hereu i de les seves prerrogatives com a tal, en primer lloc la de la procuració general automàtica i la del dret de representació, permeten de veure que el Primogènit posseïa «una capacidad de maniobra que no tienen ninguno de los herederos de los reinos de la Europa Occidental» (529). J. P. E. [16.891

Juan Manuel del ESTAL GUTIÉRREZ, *El itinerario de Jaime II de Aragón en la conquista del reino castellano de Murcia (1296-1301)*, dins *Jaume II*, 135-171.

Al començament, l'autor recorda els itineraris reials des de Jaume I a Martí l'Humà publicats abans del 1936 (136-137), informa d'haver acabat el de Jaume I, la publicació del qual ha ofert a una institució valenciana (140); per al de Jaume II de Catalunya-Aragó, del qual aquestes pàgines són un tast (141 i 145), s'ha valgut sobretot de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, font completada amb d'altres quan ha estat possible. L'actual itinerari, amb les dades cronològica i tòpica de cada document, amb la referència arxivística i breu regest del contingut, i encara amb anotacions complementàries a peu de pàgina, ocupa les 146-171, cosa que permet de saber on cada dia era present el rei en aquells anys tan moguts del seu regnat.- J. P. E. [16.892

Carles VELA I AULESA, Per ço com gran fretura és de vianda en la nostra host... *L'avitallament de l'exèrcit de Jaume II en la campanya de Múrcia (1296)*, dins *Jaume II*, 599-630.

L'objectiu d'aquestes pàgines és «aprofundir en diversos aspectes de l'aprovisionament de l'exèrcit catalanoaragonès» (599) els dos primers mesos de campanya, de mitjan abril a mitjan juny 1296, entre el setge d'Alacant i el d'Elx (600). Resumida la campanya de possessió del regne de Múrcia (601-603), amb particular atenció als problemes d'intendència d'una host en peu de guerra (603-607), arriba, a base de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, particularment el núm. 340, a conèixer els casos en què el rei hagué d'intervenir personalment a fi d'assegurar l'avitallament de l'exèrcit, no sols quant als aliments bàsics (pa, vi i carn), sinó també quant als complementaris com verdures i llegums, i quant a la compra i transport dels mateixos, per mar o per terra; es pot calcular que la dieta d'un home equivalia a 1'065 kg. de farina, 1'35 l. de vi, i 37'69 kg. de civada per al cavall (615). L'aprovisionament obligà a muntar una administració específica amb compradors, traguers, repartidors de racions, pagadors, etc. i, tot i que calgué solucionar situacions imprevistes, el sistema funcionà (630).- J. P. E. [16.893]

Pedro Carlos PICATOSTE NAVARRO, *El caballero Berenguer de Puigmoltó, guerrero y funcionario al servicio de Jaime II*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 249-259.

Des del Penedès o la Segarra natal, el cavaller de Puigmoltó és recordat per Ramon Muntaner al costat de Jaume II en l'assalt al castell d'Alacant el 1296 fent d'armes, que meravella era' (250). Immediatament després entra en la confiança reial i el rei li encarrega tant activitats pròpiament bèl·liques, com guarda dels principals castells dellà Xixona (Oriola, Alacant, Elx), i el retribueix amb successives donacions de patrimoni (252-257), que al final de la vida li permeten de fer una fundació de quatre-cents sous anyals a Santa Maria d'Alacant (258). Tot és puntualment documentat a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* i CRD. *Jaume II*, o en l'antic arxiu de la dita parròquia, *Libro antiguo de beneficios.*- J. P. E. [16.894]

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *Los Santiaguistas del Reino de Murcia durante la ocupación aragonesa (1296-1304)*, dins *Jaume II*, 272-299.

La documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i CRD, *Jaume II*, d'on són transcrits ací sis lletres (295-299), permet de conèixer la línia política d'entesa menada pel rei, les vicissituds per les quals passaren durant aquells vuit anys les relacions amb els cavallers de l'orde militar de Santiago i el capteniment pròxim o llunyan d'entesa amb Jaume II, segons que existissin o no les perspectives de reintegració a Castella.- J. P. E. [16.895]

Ordinacions de Jaume II de Mallorca (1300), dins «Lluc», núms. 816-817 (maig-agost 2000), 3-11.

Reedició de les esmentades *Ordinacions per a l'establiment de pobles en la illa de Mallorca*, conservades a Palma de Mallorca, ARM, *Llibre del delmar del bestiar*, transcrits i publicades el 1945 per Joan Vich i Salom i Joan Muntaner i Bujosa; ací, de més a més, són publicades en transcripció moderna, en paral·lel amb el text medieval (3-8); segueixen les *Ordinacions de la vila de Felanitx* (8-11). L'edició d'ambdues *Ordinacions* és completada amb els articles següents: Gabriel Ensenyat, *Les Ordinacions de 1300* (12-14); Pau Cateura Bennàsser, *El reformisme medieval: les Ordinacions de Jaume II* (15-18); Jaume Andreu Galmés, *Les Ordinacions de Jaume II per a la creació de pobles a Mallorca: la planificació i la dotació urbana* (19-26); Antoni Mas i Forners, *Les Ordinacions de Jaume II: construint un país o administrant el patrimoni del rei?* (27-32); i Pere Fiol Tornila, *L'Església mallorquina medieval* (33-37).- J. P. E. [16.896]

Maria VILAR BONET, *Els béns del Temple a la Corona d'Aragó en suprimir-se l'orde (1300-1319)*.

Pròleg de Josep M. SANS TRAVÉ (Estudis 28), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 210 pp.

Tesi doctoral de l'autora, presentada a la Universidad de Madrid el 1950, de la qual fins ara només havia publicat algunes pàgines (II, notes 4 i 5). La introducció és sobretot bibliogràfica (15-20), l'exposició es limita a la descripció dels béns, entre els quals es troben els llibres (105-107), [però té mancances tan clares com el fet de desconèixer les propostes de Ramon Llull tant abans com després de la supressió de l'orde]; allò que al cap de cinquanta anys resta vàlid és sobretot el recull documental, on són aplegats setanta-set documents, tots transcrits de Barcelona, ACA, *Canc. (CRD, Reg. Templariorum)* i *Reial Patrimoni. Mestre racional* (113-200). Hi ha taules de topònims (201-203) i d'antropònims (205-209).- J. P. E. [16.897

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *La supresión de la Orden del Temple en Aragón. Proceso y consecuencias*, dins *Órdenes Militares*, I, 379-401.

„Aragó” significa generalment en aquestes pàgines „Corona catalanoaragonesa”, alguna vegada „Regne d'Aragó”. L'autor, que assenyala el detall que els Templers eren de jurisdicció reial i no eclesiàstica (380), basant-se en documentació pràcticament tota ella de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, ja publicada o no, refà tota la trajectòria dels procés, paral·lel al de França, seguit pels Templers a casa nostra i els portà de la màxima confiança reial com a dipositaris del tresor (383), a una indecisió de Jaume II quant al camí a seguir, i, ja pel camí de la violència armada, a la resistència de les cases de Templers, més forta a l'Aragó i en el cas de Miravet (386-389), a l'extinció el 1312 en aplicació del Concili de Viena (389-390), a la liquidació dels béns del Temple, eficaçment controlada per Jaume II (390-394), a la creació de l'Orde de Montesa en el regne de València, amb els béns de Templers i d'Hospitalers (394-397) i de la Castellania d'Amposta a Catalunya (397-398).- J. P. E. [16.898

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Las relaciones entre la Orden de Montesa y la Monarquía en la Corona de Aragón bajomedieval*, dins *Órdenes Militares* I, 437-453.

L'autor, en temàtica d'ordes militars, constata la manca d'estudis globals o que abracin més d'un regnat. Ell, basant-se sobretot en la documentació de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i en Barcelona, ACA, *Canc., Pergamins*, assenyalades les dues característiques de la relació de Montesa amb la corona: vinculació de fidelitat i pes en els afers polítics valencians, ofereix una visió de conjunt en tres passos: de la fundació [cf. resum precedent] al Compromís de Casp, temps dins el qual aquelles característiques es concretaren en moments de perill, com el de la Germania contra la Unió el 1347 i els moments negres de la Guerra dels dos Peres (440-444); l'etapa central o de crisi, del 1382 al 1412, en què la corona es decantà a favor de les poblacions mirant d'assuaujar les pressions senyorials (444-448); i del Compromís de Casp a Ferran II, en què Montesa col·laborà amb els reis Trastàmara en la política italiana (449-452).- J. P. E. [16.899

Albert FAILLER, *Ferran d'Aunés gentilhomme catalán*, dins «Revue des Études Byzantines», 53 (1995), 327-336.

El dit Ferran era membre de l'estat major de la Companyia Catalana sota Roger de Flor, que el proposà a l'emperador Andrònic II per al càrrec d'almirall i l'amullerà amb una noia de família imperial. Les activitats de N'Aunés són conegudes per les cròniques de Ramon Muntaner i de Georgios Pachymères, els quals, però, no acaben de concordar, diferència agreujada pel fet que en un punt que l'afecta, la darrera fou mal transcrita pel seu editor. La primera part intenta de conjuntar les dues fonts d'informació per a les actuacions dels anys 1303-1305 (328-333); narra la mort d'Aunés en els avalots posteriors a la traïció en la qual fou assassinat Roger de Flor; restava un germà seu, el nom del qual és desconegut, i del qual hom només sap que seguí al servei de l'emperador,

però no n'és sabut res més perquè el text ha sofert una important llacuna: «deux chapitres entiers ont été perdus, ainsi que des fragments de deux autres chapitres» (336).- J. P. E. [16.900

Francisco de MOXÓ Y MONTOLIU, *¿Torrellas o Torrijos? En torno a la ubicación de la sentencia arbitral de 1304*, dins *Jaume II*, 643-649.

Documentació d'ACA, recentment publicada per M. Àngels Masià de Ros, coincideix amb la publicada per d'altres a donar la grafia de 'Torrijos' en la datació d'actes de l'any 1304, del mes d'agost i del mateix 8 del dit mes, en què és datada i localitzada la coneguda sentència de delimitació entre el regne de Castella i els d'Aragó i València. L'autor es manifesta perplex pel fet que Jerónimo Zurita es decidís per 'Torrellas' i exposa hipòtesis diverses d'explicació; la seva és que el lloc es deia Torrijos, que pràcticament desaparegué durant el segle XIV i que fou rehabitada amb el nou nom.- J. P. E. [16.901

Pedro Carlos PICATOSTE NAVARRO, *Intereses transalpinos de Jaime II en la conquista del Reino de Murcia. La donación de los calatravos al infante Juan en 1304*, dins *Jaume II*, 457-464.

En apèndix és transcrita d'ACA, *Canc.*, reg., la lletra del Mestre de l'Orde de Calatrava, del 1304, donant a l'infant Joan d'Aragó, per tot el temps de la seva vida, els fruits i drets de l'orde en una llista taxativa de poblacions de la Puglia, el Principato i la Romània, amb acta de possessió dels mateixos pel delegat de l'Infant (463-464). L'altra documentació sobre l'afer, que acompanya l'acta publicada, és al mateix arxiu i sèrie, registre 235 (460-461); fa constar la particular simpatia entre el rei i el mestre de Calatrava, i ja el títol fa pensar en les campanyes de Múrcia [però la localització de les dites poblacions en la zona meridional de la Península Italiana fa pensar en una posició del mestre favorable als nostres reis en la guerra posterior a les Vespres Sicilianes].- J. P. E. [16.902

Agustín BERMÚDEZ AZNAR, *Una perspectiva jurídica sobre la donación del reino de Murcia a Jaime II de Aragón*, dins *Jaume II*, 65-78.

La possessió del Regne de Múrcia es basava en una donació reconeguda pels afectats com a font legitimadora de la nova sobirania. L'autor, a base de la documentació arxivística ja publicada, es fixa en aquell acte de donació, repetit els anys 1289 i 1296, i l'analiza tant des de l'acció del donant, Alfonso de la Cerda, entorn la legitimitat de la qual veu 'abundantes y no fácilmente resolubles problemas' (67-72), com des de l'acceptació de Jaume II (73-78), en la qual potser l'únic element dubtós podria ésser la manca de 'naturalesa', entorn la qual, però hom no mirava massa prim a Castella (72); en canvi, foren normals tant l'acceptació del nou regne per part de Jaume II com la presa de possessió i l'exercici de la nova sobirania, un dels extrems de la qual fou la *Compilatio Fori Regni Murcie*, que tenia com a dret supletori els *Fori Regni Valentie* (77, nota 61). [Sembla mancar un extrem, en aquells moments important: la confirmació papal tant de l'agregació del 1296 com de la partició final del 1304].- J. P. E. [16.903

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Activitat piràtica entre catalano-aragonesos i castellans a la Mediterrània Occidental durant el regnat de Jaume II*, dins *Jaume II*, 445-456.

L'autora comença recordant la trajectòria de les relacions oficials entre la corona de Castella i la de Catalunya-Aragó des del moment en què Jaume II, tot just encetat el seu regnat damunt la Confederació, signava a darrers de novembre 1291 el tractat de Monteagudo-Sòria que confirmava les mútues fronteres estatals; la incorporació de Múrcia el 1296 representà la renaixença del cors castellà, fins a la nova pau de Torrellas del 1304, que durà fins al 1312 després del

fracàs tant de la campanya d'Almeria com dels projectes matrimonials entre les dues dinasties. Els dos actes de pirateria comesos per castellans, resumits en aquestes pàgines, són documentats a Barcelona, AHCB, *Consell de Cent* (448-452); un de catalans, particularment complicat perquè un dels seus afectats era l'abat de la col·legiata de Jerez i l'afer arribà a cort papal, és conegut per l'ACA, *Canc. reg. i CRD. Jaume II*, caixa 50, on es conserva la declaració de béns robats al dit abat (455-456).- J. P. E. [16.904

Rica AMRÁN-TEDGHI, *El papel de Ceuta en la política exterior de Jaime II de Aragón*, dins *Jaume II*, 465-478.

Troben en aquestes pàgines una informació general del comerç que els mercaders europeus feien a Ceuta, tant d'importació com d'exportació, i resum de les notícies sobre contactes diplomàtics entre Jaume II i els successius reis de Marrocs, sobirans de Ceuta, amb transcripció dels dos textos, ja publicats, del 1309 (471-475), en què el marroquí prometia ajuda contra el rei de Granada [ajuda que el text permet de comprendre que consistiria en l'atac al regne de Granada a Almeria, aleshores imminent] i del 1323, en què Jaume II demanava col·laboració, també econòmica en l'empresa de Sardenya (475-477); les dues lletres fan un recompte de les relacions diplomàtiques des d'un parell de generacions.- J. P. E. [16.905

M. Desamparados MARTÍNEZ SAN PEDRO, *Jaime II y la cruzada de Almería*, dins *Jaume II*, 579-598.

Allò que els cronistes digueren de l'expedició a Almeria del 1309 ocupa les tres primeres pàgines (579-581); segueix la descripció dels preparatius i del setge, i el seu relatiu fracàs (alliberació de tots els captius cristians i treva amb el regne sarraí de Granada) per la retirada del rei de Castella i per la manca d'ajut del papa, que s'inclinava pel projecte francoanglès d'expedició directa a Terra Santa (581-585). Segurament per fer accessible el *Llibre dels fets* de Jaume I a la cúria romana, Pere Marsili enviat a Climent V per a obtenir-ne l'ajut, n'emprengué la traducció al llatí (585-586).- J. P. E. [16.906

Josep BAUCCELLS I REIG, *L'enterrament de Jaume II a Santes Creus l'any 1327*, dins «Misc. Riu», I, 323-343.

La documentació aportada per l'autor permet de precisar tres detalls: dies de defunció i sepultura i hàbit amb què el rei fou sepultat. Hauria mort el 2 de novembre, segons document d'escrivania reial per a la reina Elisenda de Montcada, ara a Pedralbes, Arxiu del Monestir, ací en part transcrit (326-327); la data és confirmada per Ramon Muntaner, per l'*Obituari de Pedralbes* i per Pere III el Cerimoniós i d'altres (327-330). Fou revestit de l'hàbit cistercenc, igual com la primera muller, Blanca d'Anjou (330). Quant a la data dels funerals i sepultura, desfeta la versió segons la qual només hauria estat traslladat a Santes Creus el 1410 (331-334), els documents avalen la data del 19 del mateix novembre (335-342). Un document de l'ADB, ací transcrit (342-343), demostra que el 14 del dit mes hom havia pres a Barcelona totes les decisions prèvies al trasllat de les despulles a Santes Creus.- J. P. E. [16.907

Milisenda FLORIANA, *I monasteri delle Clarisse in Sicilia nel XIII e nel XIV secolo*, dins «Collectanea Franciscana», 70 (2000), 485-519.

Les primeres pàgines reporten allò que des de segles els autors van descobrir en relació als dits monestirs de Santa Clara, entre els quals té particular interès l'estudi de Filippo Rotolo, *I Francescani e i re aragonesi in Sicilia*, dins «Miscellanea Franciscana», 61 (1961), 54-91, perquè as-

senyala fons documentals: Palerm, Archivio di Stato, *Regia Cancellaria* i *Protonotario del Regno*; i Biblioteca Comunale (489, nota 19). A través de la dita documentació, repetidament citada, hom pot resseguir una línia de la política eclesiàstica tant de la reina Constança, muller de Pere el Gran, i de llur fill, Frederic d'Aragó, rei de Trinària, anys després de les Vespres Sicilianes, car alguns dels dits monestirs foren fundats per ells entre el 1294 i el 1320 (494-503 i quadre sinòptic: 515).- J. P. E. [16.908

Anne GILMOUR-BRISON, *L'elezione di Bertrand de Got (Clemente V) e l'incontro a St. Jean d'Angély: realtà o leggenda*, dins «Rivista di Storia della Chiesa in Italia», LIII (1999), 407-445.

Una de les narracions de l'elecció de Climent V a Perusa el 1305 més pròximes als esdeveniments és la de la lletra de Guillem Ramon d'Entença a Jaume II, conservada a l'ACA, *Canc.*, CRD. *Jaume II*, i publicada per Heinrich Finke (413-414); del mateix fons i de la mateixa publicació procedeixen nombre d'altres dades esparses per aquestes pàgines (421, 423, 425-426, 427-428, i 444).- J. P. E. [16.909

Lluís GIMENO BETÍ, *Lèxic ramader en documents valencians del segle XIV*, dins *Rural ramadera*, 460-497.

Les nombroses publicacions de documentació valenciana d'aquell segle aplegades en la bibliografia final (494-497) constitueixen la base del present estudi, en la primera part del qual l'autor recull no sols frases en les quals es documenten mots de tema ramader (bestiar, ramat, ganado, cabana), ans també aquelles en les quals figura el mot corresponent completat amb qualificatiu(s) o dins sintagmes; assenyalem l'ús repetit de ,mostrenc' en plural tant masculí com femení, tot i que les frases no són «recollides pels nostres diccionaris històrics» (466), on tampoc no es troba *,radiu' = ,errativum', «ço és sens guarda» (464-465 i 493); la segona part és dedicada a paraules de dret senyorial ramader, com ,herbatge, beuratge, carnatge, etc.' (470-478) o ,redonda, lligallo, devesa, bovalar i mallada' (478-490). Les darreres pàgines són dedicades a altres mots (490-492). Ultra els fins ara no registrats, d'altres resulten molt més antics d'allò que diuen els diccionaris històrics (493).- J. P. E. [16.910

Vicente GARCÍA EDO, *El efímero mandato de Guillem d'Erill, primer mestre de la Orden de Montesa (22 julio / 4 octubre 1319)*, dins *Órdenes Militares*, I, 589-606.

La base arxivística d'aquestes pàgines es troba a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Reg.* i *Butlles*, i a Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i València, ARV, *Clerecia. Protocol 895* (Protocol de Pere Llovet de Balanyà). Hi són reconstruïts els fets de constitució de l'orde, d'elecció del primer mestre i de problemes immediats per malaltia i mort d'aquest, amb les normes per a l'elecció de successor. Té un interès particular l'acta de l'11 d'agost 1319, en què el nou mestre detalla els deu documents o plects de documentació fundacionals rebuts de Jaume II, ací transcrita (600-602), i la confirmació de privilegis de la vila de Sant Mateu, 17 setembre (604-606).- J. P. E. [16.911

Alan FRIEDLANDER, *Processus Bernardi Delitiosi: The Trial of fr. Bernard Délicieux, 3 September - 8 December 1319* (Transactions of the American Philosophical Society, 86), Philadelphia, American Philosophical Society 1997, XII i 393 pp.

Alan FRIEDLANDER, *The Hammer of the Inquisitors. Brother Bernard Délicieux and the Struggle Against the Inquisition in Fourteenth-Century France* (Cultures, Beliefs and Traditions, 9), Leiden · Boston · Köln, Brill 2000, XX i 328 pp.

El primer títol correspon a l'edició del procés enantat contra el framenor occità, Bernat Deliciós, relacionat estretament amb aquella branca de la Casa Reial barcelonina que eren reis de Mallorca i amb Ramon Llull i Arnau de Vilanova, amb aquest en particular durant l'interregne pontifical entre Benet XI i Climent V, car el metge fou acusat d'haver col·laborat amb Deliciós en la mort per enverinament del papa difunt; el procés, parcialment copiat per Étienne Baluze durant el segle XVII en els mateixos arxius de Carcassona i d'Albi, és conegut per aquestes transcripcions conservades a París, BN, *Fonds Baluze*. L'edició nordamericana m'és coneguda per la revisió de la «Revue d'Histoire Ecclésiastique», XCIII (1998), 118-121, signada per Michael Robson.

El llibre indicat en el segon títol comença recordant els predecessors en la lluita contra la Inquisició a Occitània, on som informats d'actuacions del futur bisbe d'Elna, Ramon Costa, des del 1272 a Carcassona, no pas favorables a la Inquisició (15-17). Tot el seu capítol sisè és dedicat al complot de Ferran de Mallorca (178-211), preparat durant els primers mesos del 1304 com a reacció a la negativa del rei de França a defensar la gent de la duressa de la inquisició (Tolosa de Llenguadoc, 25 de gener); dos punts d'aquest capítol entren en el nostre camp: l'itinerari de Jaume II de Mallorca, i del seu quart fill, l'infant Ferran, des de Montpeller, on havia rebut el rei de França, Felip el Bell, acompanyant-lo després fins a Nimes: durant aquelles jornades les autoritats municipals de Carcassona i d'Albi haurien ofert la corona del Llenguadoc a l'infant Ferran, després que el poble s'hagués alçat contra França (186-188); i el viatge de Bernat Deliciós al Rosselló l'abril del mateix any, en concret a Sant Joan de Pladecorts, per a informar el dit infant de les perspectives de complot (sobre el qual el framenor hauria donada més d'una versió en el procés consegüent), en realitat, però, per a caure l'infant i ell a les mans de Jaume II de Mallorca (201-207). No cal dir que la resposta del rei de França fou implacable (cf. 213, nota 2), i és normal de preguntar-se si i quan Jaume II de Mallorca informà del complot el de França, atès que hi era implicat el seu fill, però les dades no permeten de respondre en cap sentit (221-222); la sort posterior de Bernat Deliciós, almenys des que començà el pontificat de Climent V, hauria millorat gràcies al valiment d'Arnau de Vilanova amb el papa (230 i 249), ja que Deliciós és considerat partidari de les posicions espiritualistes d'Arnau, i a través d'ell es podia fer sentir en els ambients més elevats aquells primers anys del segle XIV (241-242); llurs enemics els acusaren tots dos de còmplices de la mort de Benet XI per verí, però l'autor és taxatiu: aquell papa «died of disease» (277-279). Deliciós hauria estat també en òptimes relacions amb Ramon Llull, qui li donà un llibre, potser l'*Ars brevis*, potser l'*Arbor scientie* (240). Tots tres són culturalment acunats per llur predilecció pedagògica pels símils d'intenció política protagonitzats per bèsties (125, 132-138).- J. P. E. [16.912-16.913]

Ferran SOLDEVILA (+), *De la política matrimonial d'Alfons el Benigne de Sardènia*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 31-39.

Text evidentment pòstum, presentat a la Primera setmana d'Estudis catalanoaragonesos i sards (Càller 1964): és un cop d'ull a la política matrimonial impulsada pels reis entre llinatges catalans i sards: els Bas amb els Arborea i amb els Torres, els Arborea amb els Montcada i els Rocabertí. L'autor es fixa sobretot en el matrimoni de Bonaventura, filla d'Hug III d'Arborea, amb Pere d'Eixèrica, besnét de Jaume I i Teresa de Vidaure, en temps d'Alfons el Benigne, rei que va mostrar un interès molt especial en aquesta boda, en va seguir de prop els preparatius i va contribuir a fer àgil la capitulació matrimonial. En apèndix són publicats dos documents del 1328, procedents de l'ACA, sobre donacions del rei Alfons al Jutge d'Arborea, i els capítols que havien d'ésser signats pels representants dels contraents.- J. de P. [16.914]

Paolo EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria minoritica. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)* (Istituto Italiano per gli Studi Storici, 43), Nàpols i Bolonya, Società Editrice Il Mulino 1998, LII i 364 pp.

L'autor analitza el *Liber recuperationis Terrae Sanctae*, de Fidenzio da Padova, publicat el 1913 a Quarachhi per Girolamo Golubovich en el segon volum de la seva *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano*, 1-60, en el qual defensa que el dit autor medieval transvasa els principis, raons, figures i referències bíbliques pròpies de la primitiva literatura franciscana a la literatura específica dels tractats *De recuperatione Terrae Sanctae*. En el curs de l'estudi fa referència als paral·lels de Ramon Llull (cf. 356/II), i sobretot al *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis (cf. 353/II), al qual dedica les pàgines 113-122, on exposa que el concepte moral de 'largitas' és utilitzat per Eiximenis per a definir el sentit de l'activitat mercantívol; ell, basant-se en el sentit de l'encarnació i del sacrifici de Jesucrist, en les lletres de sant Pau que parlen del Cos Místic, i en la lloança de sant Agustí a aquells governants de l'antiga Roma que, restant personalment pobres, administraven grans riqueses a favor del bé comú, exposa que el mercader ha de cercar el màxim de profit econòmic, i alhora que a través d'ell la riquesa s'ha de repartir a tot el cos de la cosa pública cristiana (i no sols al Cos Místic de Crist, que és l'Església), arribant a la definició que «vera riquesa... és caritat e vera amor a bé comú».- J. P. E. [16.915]

Raquel MADRID SOUTO, Nieves MUNSURI ROSADO, *Libros, joyas y ornamentos de la parroquia de Santa Catalina de Valencia (1330)*, dins «Estudios Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 403-419.

L'inventari dels béns mobles de la dita parròquia valenciana fou dreçat el juliol del 1330; es conserva a València, ARV, *Protocolos notariales*, núm. 2.758 i és ací transcrit (417-419: fotocòpia: 411); els diversos béns són reduïts a tres quadres sinòptics per a objectes litúrgics i llibres, per a indumentària i per a teixits litúrgics, respectivament (414-416). La llista de llibres litúrgics deu ésser significativa per a parròquies de ciutat: un capitoler i una consueta, dos evangelistes i dos llegenders, quatre missals, dos ordinaris, dos pastorals, un proser, un quadern de Santa Caterina i un de vides des sants, dos responsers, dos saltiris i un ,virginari' (ofici o lectures sobre la Mare de Déu o d'alguna verge, com santa Caterina?).- J. P. E. [16.916]

Josep HERNANDO, *La obras de Santo Tomás de Aquino en la biblioteca de un jurista barcelonés del siglo XIV: Ramón Vinader, doctor en leyes (+ 1351)*, dins «Actas del IV Congreso Internacional de la Società Internazionale Tommaso d'Aquino», s. ll., s. d. (1999?), 1357-1366.

Cf. ATCA, XVII (1998), 849-850, núm. 13.198 [sense, però, que en les noves pàgines hi hagi transcripció de l'inventari].- J. P. E. [16.917]

Pere CATALÀ i ROCA, *Monsenyor de Morella (Apunts d'una traïció)*, dins «XL Assemblea Morella», 127-134.

Narració presentada com a transcripció textual, que sembla traduïda o directament del *Liber inquisitionis Jacobi Fornerii, episcopi Appamiarum*, o retraduïda de la seva traducció francesa.- J. P. E. [16.918]

José CHABÁS, «*Lo compta de la luna*». *Lunarios medievales*, dins «V Història Ciència», 335-341.

Els llunaris foren el gènere literari científic més estès, tant en còpies manuscrites com en edicions incunables i posteriors, on destaca el de Bernat de Granollacs, les dades del qual sobre sícigies i eclipses «tienen un antecesor directo en las tablas de Jacob ben David Bonjorn», calculades per a Perpinyà (337); aquestes taules també es troben a El Escorial, Monasterio, &-IV-19 (338); els dos llunaris en llengua catalana del tipus de *Lo compta de la lluna* es troben a Barcelona, BU, ms. 68, i a València, BU, ms. 216 (338-340). Hi ha bibliografia (340-341).- J. P. E. [16.919]

Máximo DIAGO HERNANDO, *La ,Quema'. Trayectoria histórica de un impuesto sobre los flujos comerciales entre las coronas de Castilla y Aragón (siglos XIV y XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 91-156.

La ,quema' era l'impost percebut damunt mercaderies que passaven de Castella a la corona catalanoaragonesa o al revés; intentat i experimentat durant el temps de Jaume II, fou institucionalitzat el 1329 i tant els precedents com l'establiment i successives vicissituds consten per la documentació de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.* o *CRD*, ací constantment esmentada, ja que, com tota imposició fiscal, tingué per ambdues bandes dificultats a l'hora d'ésser aplicada i sofrí intents constants d'excepcions sobretot a petició de les poblacions frontereres, que veien disminuir el comerç per culpa del nou tribut (99-105). La situació seguí durant els primers vint anys de Pere III el Cerimoniós (106-114), però en esclatar la Guerra dels dos Peres, durant els temps de conflicte declarat, el comerç era impossible i durant els períodes de treva era major el perill de robatoris, situació agreujada per la divisió a Castella entre el partit de Pere el Cruel i el d'Enric de Trastámara (115-119). Després del rei Cruel, hom arribà a una base sòlida en un acord del 1371 (120-126), però la conflictivitat entorn l'exacció de l'impost no s'estroncà (127-133); aquest donà unes sumes ací indicades (134-140). La voluntat política de Pere III propugnà la cessió a l'erari reial dels drets dels damnificats (aleshores, sis diners per lliura del valor del producte) i així les quantitats de la ,quema' entraven directament al reial patrimoni (141-142). Cap a les acaballes del segle, al Regne d'Aragó l'impost fou venut a perpetuïtat per quinze mil florins d'or (148), en el de València, en canvi, on era molt més important, seguí, fou replantejat i al final, rebaixat a tres diners per lliura, fou agregat als impostos percebuts per la Generalitat Valenciana, amb una quarta part per al rei (149-154). Per part de Castella, a finals del segle XIV hom volia la supressió de l'impost (143-148 i 155).- J. P. E. [16.920

M. CRUSAFONT, Andreu VIDAL, *Els rals de Mallorca de Pere III (I de Mallorca), del fons de «Sa Nostra», Caixa de Balears*, dins «Acta Numismàtica», 30 (2000), 57-92.

A partir del 1300, Jaume II de Mallorca també revisà el sistema monetari i establí en fragment documental ací transcrit quins havien d'ésser «els tipus que s'havien de gravar en les seves monedes, així com les seves llegendes» (59); llur qualitat artística era considerable (60-61); amb la plena reincorporació a la corona catalanoaragonesa del 1343 canvià la inscripció (70), repetida en les successives sèries, ací analitzades (74-90, on hi ha reproducció fotogràfica de les peces). És transcrita en apèndix, de l'ARM, *Còdex de franqueses*, l'ordre de Jaume II de Mallorca establint l'encunyació de rals d'or i precisant-ne les característiques (90-92).- J. P. E. [16.921

Rosa ALCOY I PEDRÓS, *El retaule de Santa Anna del castell reial de Mallorca i els seus mestres. Dels Bassa a Destorrents (1345-1358)*. Pròleg de Frederic Pau VERRIÉ (La Foradada, 56), Palma de Mallorca, J. J. de Olaneta editor 2000, 186 pp., de les quals quaranta (145-184) són de làmines.

Estudi d'història de l'art, que afecta l'atribució de nombre de pintures i miniatures de mitjan segle XIV a grans noms de l'art català. Entra en aquesta bibliografia per la seva base documental, que es troba en reculls d'autors diversos, d'entre els quals destaquen Antoni Rubió i Lluch, Josep M. Madurell i Marimon, i Gabriel Llompарт i Moragas. Cinc dels documents o anotacions documentals, dels anys 1345-1360, són aplegades en les pàgines 117-120. Hi ha bibliografia (121-142).- J. P. E. [16.922

J. Antoni IGLÉSIAS, *Un bifoli en pergami de la parròquia barcelonina de Vilanova del Vallès: el testimoni en català més antic del Llibre de conservació de sanitat de Joan de Toledo (s. XIV)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 389-428.

Copiat a mitjan segle XIV (409-410), conservat només en fragments, ací reproduïts (425-428; també ho són dos altres fragments per facilitat de comparació: 423-424), el text del qual, corresponent a part del capítol IX, el X i part del onzè (410), és ací transcrit amb la corresponent anotació crítica; l'autor el sotmet a estudi codicològic (405-409); recorda els *Regimina sanitatis* medievals, començant pel d'Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*, conservat en seixanta-una còpies manuscrites completes i disset de parcials, traduït a sis llengües i al català dues vegades. Fou paral·lel l'èxit del *De conservanda sanitate* de Joan de Toledo (391-393), de la traducció catalana del qual es conserven dues còpies manuscrites, a Barcelona, BC, ms. 1829 (ms. Bisbal) (397-402), i el de la Biblioteca Vaticana, Barb. lat., 311 (403-405).- J. P. E. [16.923

Lluís CIFUENTES, *Tres notes sobre traduccions quirúrgiques medievals al català: I. Fragments d'un ms. en català de la Chirurgia de Teodoric, reaprofitats en velligadures del cinc-cents. II. Notícia d'una traducció catalana de la Chirurgia d'Henri de Mondeville. III. Una traducció catalana desconeguda de la Chirurgia parva de Guiu de Chauliac*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 561-609.

Edició de cinc 'fragmenta codicum' en pergamí corresponents a un sol manuscrit de la traducció catalana de la *Chirurgia* de Teodoric Borgognoni, copiat durant la segona meitat del segle XIV. La major part d'aquests fragments, repartits entre l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (3) i l'Arxiu del Monestir de Pedralbes, també a Barcelona (2), no havien estat identificats fins ara. El manuscrit original fou desmembrat durant la segona meitat del segle XVI molt probablement per un notari de la ciutat que actuava també com a escrivà de la comunitat de Pedralbes, ja llavors sota patronatge del municipi. La traducció que conté correspon a la versió 'esmenada' per mestre Bernat, conservada al ms. 342 de la Universitätsbibliothek de Graz (Àustria), la datació del qual potser cal fer més primerenca del que s'ha escrit aquí. És acarada amb la traducció de Guillem Corretger (ms. Esp. 212 de la Bibliothèque Nationale de París), es demostra que, tot i la proximitat cronològica entre ambdues, es tracta de traduccions diferents i es defensa la prioritat qualitativa de l'efectuada per Corretger.

A partir de la identificació d'una referència localitzada en un inventari de béns d'un balancer de la seca de Barcelona (d'altra banda de gran interès per a la història de la tècnica), actuat l'any 1461, dedueix la circulació en català, durant la baixa Edat Mitjana, de l'únic tractat de cirurgia de l'època del qual ignoràvem la traducció al nostre vulgar: l'interessantíssim text d'Henri de Mondeville (1306-1320). En recorda la penetració de l'original llatí a la Corona d'Aragó (1320), ja comunicada per J.-E. Martínez Ferrando i per Martí de Barcelona.

A partir de la consulta directa (microfilm) del text (exemplar únic a la biblioteca de la Hispanic Society, Nova York), és identificada l'edició impresa a Barcelona per Joan Rosembach i Carles Amorós l'any 1508 d'un text de Guiu de Caulhiac traduït al català per Narcís Solà. Contra el que hom havia pressuposat, no es tracta de l'*Inventarium* (o *Chirurgia magna*) d'aquell autor, sinó del promptuari conegut com *Chirurgia parva*, l'atribució del qual al mateix mestre montpellerí sovint ha estat posada en dubte. La traducció catalana efectuada per Solà, un cirurgià format en medicina, és comentada (amb àmplies glosses als marges) i adreçada en un magnífic postfaci, que és transcrit en la mateixa nota, als cirurgians i barbers no llatínistes i sense formació universitària. Es proposa superar els dubtes que afecten el text original a partir d'arguments poc convincents per exclusivament internalistes, i entendre'l com una obra de joventut i pensada com a guia pràctica per a aquest mateix tipus de públic.- Ll. C. M. [16.924-16.925-16.926

Josep Antoni YSERN I LAGARDA, *Edició i estudi del Recull d'Exemples morals contingut en el ms. Sant Cugat 39 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 51-126.

Després d'algunes consideracions genèriques sobre l'exemplum com a gènere literari i les investigacions de què ha estat objecte, l'autor estudia el *Recull d'Exemples morals* del ms. 39 del fons de Sant Cugat, ara a l'ACA: contingut, llengua i estil, amb atenció particularitzada sobre els exemples de tema meravellós, sobre l'altra vida i la salvació eterna, l'amistat, els exemples de tema marià i cinc fragments clarament homilètics. La conclusió és que l'exemplari no és traducció de cap altre recull precís anterior, encara que els exemples siguin tradicionals i hagin pogut ésser traduïts d'un a un. Tot el *Recull* sembla haver estat afegit com a complement circumstancial a la traducció catalana de la *Somme le Roi*, continguda al mateix manuscrit. Després el text és editat segons les normes de la col·lecció "Els Nostres Clàssics", seguit d'un comentari de cadascun dels tretze exemples, on es compara la versió editada amb d'altres conegudes per l'autor, i es ponderen les variants temàtiques de les diverses versions. Hi ha glossari selectiu i bibliografia.- J. de P. [16.927]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Alguns documents sobre Antoni Ginebreda, O. P. (1340?-1395)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 511-524.

La recent publicació de les actes dels capítols de la província dominiciana d'Aragó ha proporcionat noves dades sobre Antoni Ginebreda, ací aplegades. De més a més són ací presents i transcrits setze documents de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, relatius al mateix personatge, assenyalats però no publicats per Antoni Rubió i Lluch en els *Documents per la història de la cultura catalana mig-aval*, i tres trobats darrerament en el mateix arxiu.- J. de P. [16.928]

Pilar PUEYO COLOMINA, *Licencias para pedir limosnas, con y sin indulgencias, otorgadas por los arzobispos de la diócesis de Zaragoza en la segunda mitad del siglo XIV*, dins «Misc. San Vicente», 683-707.

Les dites llicències es troben a Saragossa, Archivo Diocesano, *Registro de Actos Comunes*. El 1349 és documentada una concessió per a l'altar de Santa Bàrbara de Girona, repetida el 1387 (700, núm. 7; 705, núm. 40); i per al de les Onze Mil Verges de Cervera, aleshores bisbat de Vic, repetida el 1355 (701, núm. 12, i 702, núm. 23); aquest any per a Sant Jordi d'Alfama, bisbat de Tortosa (702, núm. 25); el 1387, per a la capella de Santa Eufrosina, en el claustre de la Seu de Barcelona (704, núm. 34), i per a Montserrat (704, núm. 35), aleshores bisbat de Vic (685-686).- J. P. E. [16.929]

Fernando SERRANO LARRÁYOZ, *Un proyecto de embajada navarra a Cerdeña. Cuestiones alimentarias de un viaje a mediados del siglo XIV*, dins «Misc. Riu», I, 409-453.

A Pamplona, Archivo General de Navarra, *Comptos*, caja 12, es troben els *Conto et partidas de las expensas por Peyre de Rosas en el viaje... al Rey d'Aragón*, que recau en el nostre anuari pel fet de consignar el trajecte de cada una de les jornades o de l'estada a Barcelona, el cost dels allotjaments i de la manutació o d'altres despeses de persones o de bèsties, dia per dia. La transcripció de la part corresponent a Catalunya (Fraga-Barcelona i Barcelona-Alfagerín) ocupa les pàgines 425-430.- J. P. E. [16.930]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit del Directorium Inquisitorum de Nicolau Eimeric conservat a la Biblioteca de l'Escorial (Ms. N. I. 18)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 525-560.

Descrit el volum, l'autor estudia les notes autògrafes d'Eimeric, una de les quals és una llarga addició sobre els errors dels lullistes, que en manuscrits i edicions posteriors fou incorporada al

text. Una altra nota és una llista dels condemnats per la inquisició (segurament el *Martirologi beguï*), víctimes que els grups espirituals i beguïns consideraven màrtirs sants i que l'inquisidor considera heretges justament condemnats. Són també transcrits els cent errors lul·lians del *Directorium inquisitorum*, per l'interès d'algunes variants pròpies d'aquest manuscrit, possiblement el més antic. Són transcrits en apèndix dos documents dels registres *Communium* de Barcelona, ADB, relatius a l'actuació de Nicolau Eimeric en els casos del jueu Astruc de Piera i del framenor Joan Lledó, sobre els quals hi ha referències al *Directorium*.- J. de P. [16.931]

Gener GONZALVO I BOU, *El sepulcre d'Alfons el Cast a Poblet*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 957-962.

Per prescripció testamentària, el primer rei de Catalunya-Aragó fou soterrat a Poblet, on les seves despulles foren portades des de Perpinyà i després de col·locacions diverses, sota Pere III el Cerimoniós i per projecte d'aquest, fou fabricat el nou sepulcre per a aquell antecessor seu (958); la disposició de les sepultures reials anterior a l'exclaustració és coneguda per la descripció de Jaume Finestres, *Epítome històric de el Real Monasterio de Santa María de Poblet*, manuscrit a Madrid, AHN, còdex 777B, ací resumit, i per la d'Antonio Ponz en el volum XIV del *Viage a España*; també pels gravats d'Alexandre de Laborde i de Francesc Xavier Parcerisa.- J. P. E. [16.932]

Juan Manuel CACHO BLECUA, *La lengua de Juan Fernández de Heredia: una carta del Castellán de Amposta*, dins «Misc. San Vicente», 111-127.

Tot i que ja ho havia estat, la dita lletra adreçada a Pere III, el Cerimoniós, des d'Avinyó el 1364, en la qual l'informava de les dificultats del rei en cort romana i de les represàlies que aquesta preparava pel fet d'haver hagut de disposar el rei de béns eclesiàstics per les necessitats de la Guerra amb Castella, és ací transcrita (119-121); en les consideracions filològiques són assenyalades paraules o expressions catalanes (124-126).- J. P. E. [16.933]

Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *La venda de l'impost de bovatge de 1379-1384*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 30 (2000), 51-90.

Després de la fallida econòmica del 1380-1381, la casa reial hagué d'alienar successivament drets reials entre els quals el del bovatge; l'autor es proposa «d'estudiar aquest procés d'alienació dels drets del bovatge per poder establir una cronologia precisa de les successives vendes» (52), a base de la documentació de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, completat amb la de *Canc., reg.* (52 i 59). Les primeres pàgines resumeixen allò que hom sap dels fogatges des del 1118 al 1379 (53-58); quant al quinquenni 1379-1384, la raó de demanar fogatge era l'enèssima campanya militar a Sardènia amb una referència, en un primer moment, a una anada a Sicília (59-60), en una situació en què la banca Descaus-Olivella ja no podia avançar més diners a la casa reial, deutora de quantitats exorbitants (60-62); d'ací vingué la venda del drets de bovatge a redimir per les poblacions; tenim llista de vendes dels anys 1379-1380 (62-63), i resum de cada una de les operacions, concentrades en senyorijs eclesiàstics (66-74), on calgué solucionar problemes de fogatjament (64-65). L'operació donà unes 40.000 lliures (77-78); el deute reconegut només a la banca Descaus-Olivella era de 128.000 lliures (62). Són transcrits [sense indicació de font] en apèndix les llistes de termes i llocs inclosos en la venda general de bovatge dels bisbats de Girona, Vic i Barcelona (81-88).- J. P. E. [16.934]

José CHABÀS, *Astronomía andalusí en Cataluña: Las tablas de Barcelona*, dins «Misc. Vernet», 477-525.

Publicades el 1962 per Josep M. Millàs i Vallicrosa, conservades a Ripoll, BM, les *Taules de Pere el Cerimoniós* han estat objecte d'estudis diversos, que s'han preguntat si eren realment noves o confeïdes a base d'altres. L'autor, basat en l'edició Millàs, es proposa «identificar, con la mayor precisión posible, la tradición astronómica en que se insertan las tablas de Barcelona» (479); segueix l'anàlisi de cada una de les cinquanta-tres taules (480-515), d'on dedueix que es troben en línia amb l'astronomia andalusí, més en concret, depenen sobretot de l'*al-Muqtabis* d'Ibn al-Kammâd, també de l'*Almanac* d'Azarquiel, i que el redactor hauria estat Jacob Corsuno qui les hauria acabades el 1381 (520-521). Hi ha bibliografia (522-525).- J. P. E. [16.935]

David A. KING, Kurt MAIER, *The Medieval Catalan Astrolabe of the Society of Antiquaries, London*, dins «Misc. Vernet», 673-718.

Des del 1893 el dit astrolabi es troba a Londres, Society of Antiquaries; immediatament després, en publicà una decriptió C. H. Reed, ací transcrita (688-700). Del 1993 ençà, els autors li han dedicades algunes recerques, que els portaren a una primera constatació: els noms dels mesos i els de les estrelles són en català, la col·locació de les coordenades coincideix amb les nostres ciutats (691-694), com també els horaris dels fenòmens atmosfèrics. Feta una nova descripció del conjunt i de cada un dels elements (675-678) i establerta la comparació entre les dites denominacions i les paral·leles en Ramon Llull i en literatura científica catalana medieval, fins a la traducció d'Egidi Romà, *De regimint de prínceps* (688-690), arriba la datació a darreries del segle XIV (696). Segueix la llista dels astrolabis citats (701-705), la bibliografia (706-712) i sis reproduccions fotogràfiques de l'astrolabi català o d'algunes de les seves peces, i d'un de semblant, àrab/hebreu.- J. P. E. [16.936]

Jospe BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ, *Nicolau Eimeric (1320-1399) i la polèmica inquisitorial* (Episodis de la Història, 319), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1998, 94 pp.

Obra que pretén divulgar la biografia d'Eimeric i la seva actuació inquisitorial, a base d'una elaboració personal de la bibliografia i documentació diversa, que alguna vegada no ha pogut ésser ben contextualitzada ni ben emmarcada en les grans qüestions que agitaren l'època medieval, i particularment l'origen i desenvolupament de la singularíssima Inquisició.- J. de P. [16.937]

Klaus REINHARDT, *Nicolàs Eymerich, OP (+ 1399), inquisidor y exegeta: edición de dos textos selectos de su Postilla litteralis super evangelia*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1215-1236.

Nicolau Eimeric és ben conegut com a inquisidor, però desconegut com a exegeta; per això, l'autor presenta i publica ací dos fragments d'altres tantes *Postillae*: la lletra dedicatòria de la *Postilla litteralis super Matthaeum* i l'explicació de la frase «et tenebrae eam non comprehenderunt», del pròleg a l'*Evangelii de Joan* (I, 5b), de la *Postilla litteralis super Iohannem*. Resumida la biografia d'Eimeric (1216-1217), l'autor indica que les dites lletres introductòries continuen les interpretacions al·legòriques dels antics Pares de l'Església (1218); en tres punts, però, Eimeric es distancia de l'al·legoria: en avaluar la recerca del sentit literal de la Bíblia, en el fet d'assumir un cert sentit crític davant la tradició, i en la introducció del mètode de 'quaestiones' (1219-1222). La interpretació de la frase joànica aniria contra afirmacions atribuïdes als espirituals, refusades pel concili de Viena (1223). El text dels dos fragments promesos, transcrits de Barcelona, BC, mss. 1278.I i 1279, i l'anotació que els acompanya ocupa les pàgines 1224-1230 i 1231-1236.- J. P. E. [16.938]

Marielle LAMY, *Les Dominicains dans la tourmente: les suites de l'affaire Jean de Monzon*, dins *Religion et société urbaine au Moyen Âge*. Études offertes à Jean-Louis Biget par ses anciens élèves réunies

par Patrick BOUCHERON et Jacques CHIFFOLEAU. Préface de Pierre TOUBERT, París, Publications de la Sorbonne 2000, 177-200.

El 1387, en acabar el seus estudis a la facultat de teologia de París, Joan de Montsó en l'acte de graduació defensà que la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria era expressament contrària a la fe. L'afer s'allargà i complicà amb intervencions de l'autoritat eclesiàstica tant a París com a Avinyó, alhora que l'orde dominicà s'adheria a Joan de Montsó i el defensava. D'entre les intervencions posteriors contra Montsó és recordada la del nostre Francesc Martí (185-186); en aquell moment, la controvèrsia havia saltat fora les escoles i era tema popular (191): sentències inquisitorials contra Montsó i retractacions solemnes dels seus defensors es convertiren en espectacles públics, mentre Joan I de Catalunya-Aragó demanava una discussió del tema més equànime (198).- J. P. E. [16.939

Josep PUIG MONTADA, *Francesc Eiximenis y la tradición antimusulmana peninsular*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1551-1577.

Les primeres pàgines resumeixen precedents de la visió que Eiximenis té de Mahoma: Al-Kindi, *Apologia*, amb les seves dues versions, la del musulmà i la del cristià (1553-1556), la del nuvolós bisbe de Jaén, Pere Pasqual, en *Sobre la seta mahometana*, ací resumit (1558-1562); i els tres autors catalans, Ramon Martí, Ramon Llull i Guiu Terrena (1562-1563). Quant a Eiximenis, l'autor recorda i resumeix les raons dels capítols 63, 96, i 98-102 del *Primer del Crestià*, que desqualifiquen creences sobre Mahoma i els seus pretesos miracles, en part seguint Vincencius Bellovacensis, *Speculum historiale* (1565-1568). Fins ara Eiximenis respira com els altres polemistes, però hi ha una part que li és pròpia: la comparació entre els aspectes polítics i pràctics de la ciutat cristiana i de la islàmica (1569-1574), en la qual (caps. 166-169 del *Dotzè del crestià*) exposa les condicions per a la convivència entre sarraïns i cristians: d'una banda, el reconeixement pràctic dels drets naturals de tota persona, com el de propietat, però de l'altra, insistència en aquelles limitacions establertes en les lleis eclesiàstiques com les *Decretals* [però el comentari d'Henricus de Segusio/Hostiensis no és el d'Innocenci IV/Petrus de Tarantasia: 1571, nota 126], amb la múltiple problemàtica entorn a casos concrets, o per les exigències de seguretat de la terra, però no acaba de veure clar si és llegut d'administrar el baptisme a infants d'infidels contra la voluntat dels pares (1570-1574). I no manquen lloances a virtuts col·lectives dels sarraïns, com la frugalitat o la netedat de i entorn les mesquites o la forma d'administrar justícia (1575-1577).- J. P. E. [16.940

Agustín UÑA JUÁREZ, *Eiximenis: moral y moralidad en la gestión pública*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XXII (1995), 51-68.

Pres Eiximenis com a «exponente muy significativo de sus días», l'autor es pregunta si el gironí tingué consciència dels problemes plantejats en la primera meitat del segle XIV en el tema de la moralització de la realitat política i, en cercar la resposta, esbrina quina fou tant la personalitat d'Eiximenis com la seva doctrina sobre la moralitat de la cosa pública (53); la personalitat és resumida en aquestes frases: «hombre culto y franciscanamente bondadoso que ve en las cosas su parte mejor y presenta el lado radiante de toto aquello en lo que piensa, vive y cree» (59); la doctrina sobre la moralitat política és exposada resumint la *Doctrina compendiosa* (61-63) i el *Regiment de la cosa pública* (63-47) i sintetitzada en aquests punts: Eiximenis s'encara amb la realitat política des de l'angle moral, és a dir, des de les disposicions interiors de rectitud, base de l'activitat política; la reflexió s'adreça no als «prínceps» sinó a tota la cosa pública, a la concreta de la ciutat de València, el benestar de la qual és vinculat als mercaders; per a ells i per a tots, el bé suprem és el bé públic o «la cosa pública»; l'ètica del bé públic dibuixa la figura «de un nuevo hombre activo y emprendedor que demanda eficacia en vista del éxito y la prosperidad» (68).- J. P. E. [16.941

Maria Teresa FERRER MALLOL, *Frontera, convivència y proselitismo entre cristianos y moros en los textos de Francesc Eiximenis y de san Vicente Ferrer*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1579-1600.

L'autora comença recordant les incomoditats provocades pel fet de la convivència entre cristians i musulmans en la zona 'dellà Xixona', on aquests eren tan prop del regne sarraí de Granada, incomoditats que es traduïren en limitacions a algunes de les llibertats dels sarraïns i es pregunta com veié aquesta situació Francesc Eiximenis (1580-1583). A continuació aplega i comenta fragments textuais del *Regiment de la cosa pública* o del *Dotzè del crestià* sobre els perills que podien venir de la convivència amb sarraïns, quan aquests no s'acabaven d'emmotllar en la nova situació i, de més a més, el regne de València era format per gent 'aplegadissa' (584-586); sobre el conflicte públic que representaven certes manifestacions musulmanes, com la crida a la sala [sobre el qual conflicte també legislaran els sínodes diocesans de València: cf. ATCA, XIV (1995), 342], el mateix Eiximenis insistia a cristianitzar la vida pública i en la consegüent transformació de la ciutat després de la conquesta (1587-1590), però també galejava la forma musulmana d'impartir justícia (1590). Les darreres pàgines combinen fragments del mateix teòleg amb les de mestre Vicent Ferrer sobre el comerç amb els musulmans (1592) i sobre les conversions forçades o sobre el baptisme d'infants contra la voluntat de llurs pares, punt en el qual les autoritats tant civils com religioses, aplicaven el principi del respecte a l'autoritat paterna, tot i que es presentaren casos conflictius (1593-1600).- J. P. E. [16.942]

Curt WITTLIN, *Prophezeiungen in den Werken von Francesc Eiximenis: Ihr Einfluss auf Missionare in Südamerika und Rebellen in Spanien*, dins *Dulce et decorum est philologiam colere*. «Festschrift für Dietrich Briesemeister zu seinem 65. Geburtstag» herausgegeben von Sybille GROSSE und Axel SCHÖNBERGER, Berlin, Domus Editoria Europaea 1999, 793-812

En quatre dels seus llibres tracta Eiximenis de profecies, tema al qual dedica una dotzena de capítols, concentrats en dos temes: els pronòstics entorn l'anticrist i el monarca universal, punt en el qual insistiren els primers missioners d'Amèrica; i el del final de les monarquies i llur substitució per ciutats sobiranes, punt en el qual es recolzaren els Agermanats. Però el cas és que Eiximenis no sols desconfiava, ans negava la vigència de la profecia en el Nou Testament (794). Per això és estrany que en el *De triplici statu mundi* s'hagués aventurat a prediccions datades (795); Wittlin el data dos anys després del cometa Halley del 1378, en un moment en què Eiximenis treballava a Barcelona entorn el *Primer del Crestià*, en el qual deixa en ridícul l'infant Pere d'Aragó per no haver pogut confirmar els seus pronòstics i en canvi l'autor del *De triplici...* el recolza; Eiximenis, per la seva banda, eleva a principi general la seva doctrina en el capítol 56 del *Segon...*, el qual confirma teològicament i estilísticament les diferències entre els dos autors: per a Eiximenis, les profecies de l'Antic Testament ja s'han complert totes, per a l'autor del *De triplici...*, algunes encara no; aquest emprà sovint la primera persona ('Consulo'), mentre el franciscà s'amaga darrere les seves fonts (795-796). Segueix una revisió dels pronòstics polítics del *Primer...* i del *Dotzè del Crestià*, tant dels relacionats amb la Casa de Barcelona com amb la Casa de França, on l'autor subratlla amb força les precisions que ell mateix fa sobre les afirmacions posades en boca d'altri en el capítol 466 del *Dotzè...* (796-800); el *Llibre de les dones* conté crítica política contra els impostos excessius i la manipulació amb la moneda, aplicables tant ací com a França (400-402). El *Llibre dels àngels* i la *Vida de Jesucrist* es limiten a recordar fets que podrien fer pensar, com l'extinció de cases regnants o la incitació a aprofitar l'avantatge de tenir el papa Benet XIII dins el propi regne (802-805). L'anàlisi anterior fa respondre negativament tant a l'influx 'joaquimita' d'Eiximenis en els primers missioners a Amèrica com al polític en els Agermanats de València (805-808). Hi ha bibliografia (808-812).- J. P. E. [16.943]

Curt WITTLIN, *Francesc Eiximenis i les seves fonts*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 41-108.

L'autor s'encara amb el problema de les referències eiximenianes a fonts doctrinals, comença per les que no són sospitoses i per les llatines, perquè la distància entre la citació i la font no augmenta pel canvi de llengua: n'analitza quatre de bíbliques (43-44) i sis de jurídiques (aquestes tractades amb la serietat d'un professional: 44-47); onze citacions bíbliques curtes (47-51) i vint-i-cinc d'altres també curtes (52-55); segueix l'anàlisi de deu citacions extenses o compilacions de sentències ampliades (on destaquen dos Pares de l'Església: Jeroni i Gregori el Gran: 55-73), i la d'una citació extensa subdividida (73-75). Quant a fonts i sumaris, n'hi ha dos de fonts escrites (Gregori i Joannes de Lignano: 75-80), i vuit de fonts enciclopèdiques i informacions orals (80-86). La secció de configuracions textuais macroestructurals ens ofereix dos casos de citacions manlleuades en sèrie (87-92), un d'estructures ofertes per la font (92-95) i un de macroestructures (95-97). Finalment, trobem vuit casos de repeticions i reescriptures (97-101). El sistema de citacions seria tan complex perquè la realitat no es presenta senzilla: potser ell mateix utilitzava un pseudònim, potser els companys s'anomenaven amb motius, perquè nombre d'idees ja eren de domini públic i ell mateix diu que ha posat més atenció a la doctrina que a circumstàncies personals (101-104). Les fonts d'Eiximenis de vegades s'acumulen en configuracions molt complexes, com és ara quan manlleua idees d'un autor tractant-les des d'un determinat punt de vista i manlleua les fonts i citacions que vehicula aquell mateix autor aplicant-les a problemes i punts de vista distints. L'anar i venir «entre fonts i idees pròpies» és un altre recurs que suggereix una activitat compiladora notable per part d'Eiximenis durant els seus viatges a tantes biblioteques europees on hauria aplegat «una pila de quaderns amb extrems i resums d'autors llegits». Compilador, predicador, teòleg professional i assagista, Eiximenis hauria elaborat un sistema força complex de citacions reals i inventades, cap sense intenció. Hi ha bibliografia (104-108).- J. de P. i J. P. E. [16.944

Eusebi AYENSA I PRAT, "*Lipot*": *un préstec grec en l'obra de Francesc Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 377-382.

Arran de l'expedició dels almogàvers a Grècia, i després de recordar que en el terreny lingüístic els estudis sobre l'abast del contacte entre catalans i grecs són encara a les beceroles, llevat de les aportacions de Joan Coromines que posaren de manifest l'arrel grega d'una sèrie de mots catalans de caràcter bàsicament mariner, l'autor es detura en la paraula 'lipot' que apareix dues vegades en el *Dotzè del Crestià* de Francesc Eiximenis, i que segons l'autor significaria 'cavaller', fento-lo derivar de l'arrel grega 'hippótes' més l'article.- J. de P. [16.945

Rafael ALEMANY FERRER, *La Disputa de Turmeda/Abdal-là: preludis d'innovació literària en la literatura catalana del període prenapolità del Magnànim*, dins XVI Congreso Corona, II, 1269-1281.

Resumit l'argument de la *Disputa...*, l'autor la qualifica de reelaboració en forma d'altercatió dialogada d'un apòleg àrab inclòs en l'enciclopèdia dels Germans de la Puresa, en el qual Turmeda hauria introduït set elements renovadors: motiu temàtic central; intervenció de contendents secundaris; diàleg menys esquemàtic; inserció de matèria narrativa; autobiografisme com a motiu argumental; realisme de les referències històriques i geogràfiques; i ús d'ironia i de paròdia (1270), cada un dels quals és explicat en les pàgines següents; són particularment interessants les dades autobiogràfiques (1274-1275) i la relativa al Compromís de Casp [el cavall que sentència la successió perquè tots li han conferit la potestat de triar el successor reial, no seria Benet XIII? Cf. ATCA, XII (1993), 442-444]. Turmeda, com Bernat Metge, atorguen ple sentit a la narració de l'experiència personal empírica, sense recurs a objectius ulteriors.- J. P. E. [16.946

Vincent BARLETTA, George D. GREENIA, *Scripta nuda tenemus. Discovered Manuscripts on the Exploration of New Spain*, dins «Romance Philology», 53 (1999), 23-43.

De forma totalment impensable, al començament de l'article assenyalat en el títol, els autors informen que es troba a l'arxiu d'un monestir benedictí (St. John's Abbey, Collegeville, Minnesota?), un lligall 'impressionant' que «offered a complete Catalan version» del plet que el 1398 enfrontà Vidal de Vilanova i Joan de Bellvís pels drets de propietat sobre unes terres de Risalai i de Rufat donades pel darrer al monestir de la Valldigna.- J. P. E. [16.947]

José Miquel BARRACHINA LAPIEDRA, *Fray Guillermo Monraù, OFM. Un obispo liriano del siglo XV*, dins «Archivo Ibero-Americano», LX (2000), 447-457.

Aplec de notícies sobre aquell franciscà natural de Llúria, anys més tard bisbe de Gualtelli a Sardenya; destaquen les notícies del 1408 procedents del *Bullarium Franciscanum* relatives tant als estudis previs al grau de mestre en teologia (449) i a la consideració adient al dit grau (453-454), com a la seva promoció episcopal (456). Assenyalen la referència a l'acte en el qual l'any 1412 mossèn Antoni Riera, procurador de Pere de Comolls i de Benet XIII, liquidava diners i llibres de l'herència de Francesc Eiximenis destinats al convent de València (452); cf. «Archivo Ibero-Americano», II (1914), 232-238).- J. P. E. [16.948]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Otra aportación al 'Debat de les jurisdiccions' entre Bailía y Gobernación. El criterio jurídico de Domingo Mascó*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 63-77.

[Aquestes pàgines completen les de l'autor resumides dins ATCA, XX (2001), 929, núm. 15.904]. Les primeres pàgines de l'article actual resumeixen l'evolució de l'afer durant el segle XIV (63-68); el segon apartat sintetitza un altre conflicte entre governador general i batlle general del Regne de València entorn la competència judicial damunt autoritats locals acusades d'haver exercit violència contra oficials reials, en què les dues parts es defensaren amb raons jurídiques i amb referències al *Stil de la Governació*; el rei Martí encomanà la solució del cas a Joan Mercader (67-71). Era normal que els afectats defensessin llurs punts de vista amb dictàmens de juristes reconeguts, com l'esmentat *Stil* d'Arnau Joan, o el de Domènec Mascó, sobre poder i jurisdicció de Batllia i Governació de la ciutat i regne de València, en el qual establia la no subordinació de cap de les dues instàncies a l'altra i tocava tres temes: el de la jurisdicció damunt els sarraïns del Regne de València, el de l'autoritat del batlle general per a imposar multes i el de la resistència als oficials reials (74-77).- J. P. E. [16.949]

Anna CORTADELLAS I VALLÈS, *Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval*, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 7-39.

Les dites sis llegendes són conegudes per títols datats entre el 1407 i el 1546 i han estat ací disposades «segons l'ordre cronològic dels personatges que en són protagonistes» (7). Són *L'abadessa Na Madruí* (7-10); *La comtessa de Tarragona* (10-14); *Guillem d'Anglesola de Bellpuig i la neboda del vescomte de Bearn* (14-17); *La corona de pa de Pere I el Catòlic* (17-21); *Don Balasc d'Alagó i la conquesta de Morella* (21-32); i *De les gestes de Pere II essent infant* (32-39).- J. P. E. [16.950]

Júlia BUTINYÀ, *Un altre Metge, si us plau (al voltant de la dissortada mort del rei Joan a Foixà a propòsit de noves fonts de «Lo Somni» i d'una reconsideració sobre la data)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 27-50.

L'autora reivindica Metge com a innocent en la mort de Joan I i com a funcionari sense tara, humanista, cristià, esperit obert, amant dels clàssics, al·legòric i no només epicuri. Creu que cal

rectificar la cronologia de *Lo Somni* perquè «en cinc mesos escassos no es pot haver elaborat» (32). Així, «Els llibres I, III i IV serien anteriors i el II hauria estat inserit arran de la mort sobtosa del rei a Foixà i del procés contra els curials». Hi ha bibliografia.- J. de P. [16.951]

Emili ALIAGA GIRBÉS, Vicent CANET i LLIDÓ, *Els rituals valentins. La teologia transmesa als fidels* (ss. XIV al XX), dins *Teologia València*, 433-460.

En continuïtat amb unes pàgines de José Miguel Sustaeta [cf. ATCA, XIV (1995), 608, núm. 10471], les inicials d'aquest article recorden que només coneixem els ritus utilitzats a València després de la reconquesta i que aquests eren «poco menos que transcripciones del *Ordinarium sacramentorum* de Tarragona» (435); només variaren des de mitjan segle XVI i sota l'influx del concili de Trento, en què aparegué el *Manuale Valentinum ad sacramenta Ecclesiae ministranda* del 1592 (436); en ell i en els seus successors és clara «la progresiva eliminación de los elementos locales, incluida la lengua vernácula» (437). La segona part de l'article recorda que les normes per a l'administració del baptisme i del matrimoni són integrades en els tretze missals valencians dels segles XIV-XVI conservats a València, ACV (442-443) i explicades en algun sínode diocesà (443-444); després els ritus evolucionaren vers la romanització (446-448); la llengua vernacle, sempre valenciana, el 1746 també és la castellana (esquemes i quadres sinòptics: 448-452). Les darreres pàgines descriuen cada un dels successius rituals dels anys 1514, 1527, 1592, 1654, 1706-1724 i 1746, amb indicació de les biblioteques valencianes que en conserven exemplars (BU, BM, BCorpus Christi, BFacultat de Teologia i Bd'Oriola) (452-457).- J. P. E. [16.952]

Giovanna MOTTA, *Saintes et marchands. pratique de la foi et des affaires dans une famille de Messine au XVe siècle*, dins «Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome», LXX (2000), 39-57.

Sota Martí el Jove, Sicília comença el segle XV amb noves perspectives, conduïda per una monarquia forta, que, però, durant tot el segle, fins a Ferran II, li respectà l'estatut de «reialme autònom». Durant aquest segle, el govern de les ciutats deixà d'ésser camp exclusiu de les grans famílies, car fou compartit per la nova classe d'administradors al servei de la monarquia i per la dels homes d'empresa, sobretot mercaders («La caractéristique essentielle de la monarchie catalane réside dans son vigoureux anti-féodalisme»: 40). Un d'aquells mercaders, encara que mínim, fou Antonio Cofino, dit Calafato, propietari d'una petita embarcació, que el 1398 col·laborà amb Martí el Jove en la conquesta de Malta i de Gozzo, per la qual rebé una pensió anyal de sis unces d'or; fou avi de santa Esmeralda Calafato; justament el procés *Canonizationis Beate Eustochiae Calafato virginis clarissae fundatricis Monasterii Montis Virginis Messanensis* (+ 1485). *Positio super virtutibus*, Roma 1976, és la font per a conèixer detalls familiars i personals en el marc d'aquell segle, entre els quals no manquen ordres de pagament de Ferran I o d'Alfons IV (49-50).- J. P. E. [16.953]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XVIII (2000), 7-222.

La constitució d'un censal mort o d'un violari, ultra la quantitat invertida per l'inversor i l'obligació de pagar cens assumida pel receptor, comportava una fiança damunt béns d'aquest que assegurés a aquell la seva inversió. Aquestes pàgines són «el resultat de l'escorcoll dels instruments continguts als protocols notariais del segle XV dels arxius de Barcelona» (10), alguns milers, cinc-cents seixanta-nou dels quals contenen fiança damunt llibres (9: dos-cents cinquanta-vuit per als anys 1473-1500: 10, nota 6). L'autor exposa, àdhuc mitjançant nombre de quadres sinòptics, les dades que figuren en els respectius contractes, on no manca el valor assignat al llibre-fiança, cosa que permet de copsar fins i tot la corba de la inflació durant el segle XV

(12-45), i les raons de la venda, normalment deutes o altres necessitats de numerari (46-52). La part més interessant per al nostre anuari, la relativa als llibres, comença amb unes pàgines de presentació, on és explicada la llista següent i la seva distribució en grups (54-57), després de les quals segueix la presentació de tots els llibres localitzats en els dits contractes de compra-venda de censals o violaris: textos o comentaris bíblics (58), llibres de ciències, sobretot de medicina (58-60), llibres dels autors clàssics (60-63), obres per a l'ensenyament (63-64), tractats jurídics (64-71), llibres d'autors humanistes (71), llibres litúrgics (71-72), tractats teològics (73-77). La part central de l'estudi consisteix en el resum de tots i cada un dels cinc-cents seixanta-nou documents, on consta la qualificació de censal o violari, els protagonistes i el(s) títol(s) de llibre(s) que entra(n) en l'operació, un resum d'aquesta i la localització arxivística (78-207); les fitxes dedicades a cada classe d'obres són particularment interessants, car, per exemple, informen de l'existència de diverses *Bíblias* en llengua catalana, també de les impreses, de dues de les quals consta que es trobaven segrestades a poder de la Inquisició Española (58). Les darreres pàgines presenten llista alfabètica única de tots els antroponims que surten en els documents, amb llur qualificació sociolaboral (208-222). [Una petita correcció: pot ésser atribuït amb certesa a Arnau de Vilanova el *De Anticristo* (59) d'un carmelità, que el 1456 també posseïa el *De misterio simbolorum ecclesie* (112-113), títol que certament s'ha de col·locar entre els d'Arnau?].- J. P. E. [16.954

Stefano Maria CINGOLANI, *Política, societat i literatura. Claus per a una reinterpretació de 'Lo somni' de Bernat Metge*, dins «Revista de Catalunya», núm. 150 (abril de 2000), 106-132.

En la seva edició, Martí de Riquer establí les múltiples vinculacions entre *Lo somni* i la situació contemporània, sobretot de la cort de Joan I. Aquesta interpretació ha determinat els estudis posteriors i l'autor es proposa revisar-la en la seva futura edició crítica de *Lo somni*, desvinculant-lo de funcionalitat i intencionalitat pràctiques i centrant-se en qüestions ètiques i literàries personals (109). Resumit i discutit el procés contra els homes de Joan I, considera que la interpretació de Riquer equival a «sobrevalorar el poder i l'efectivitat d'una obra de ficció, reduir-ne brutalment el significat literari i cultural i veure el rei Martí com un ingenu, quan, de fet, era un polític hàbil i cautelós» (116); analitzades tant les informacions sobre les companyies (116-117) com la successió de Joan I per Martí l'Humà i el procés contra els homes de Joan I (117-124), es dibuixa la conclusió que en *Lo somni* «hi hem de veure en primer lloc una funcionalitat literària, des del moment en què Metge reproduceix models clàssics o classicitzants, com Petrarca. El primer que haurem de fer, «doncs, és analitzar el tractament literari que en fa, i només en un segon moment podrem copsar el sentit civil i històric...» (128). Hi ha bibliografia (131-132).- J. P. E. [16.955

Rafael ALEMANY, *El mite d'Orfeu en Bernat Metge i en Joan Roís de Corella. Lectura comparativa*, dins *Estudis Corella*, 41-54.

Les *Metamorfosis* d'Ovidi haurien estat una de les seves obres més influents en la literatura catalana medieval; els seus llibres X-XII reporten el mite d'Orfeu, foren utilitzats tant per Metge com per Corella i l'autor es proposa d'«establir una comparació entre els 'modus operandi' d'ells dos «i les respectives concepcions literàries que se'n deriven» (42). Resumida la narració ovidiana del mite (42-43), segueix la utilització que en fa Metge, on és clara la dependència del text llatí, extrem que no exclou alguns trets peculiars de cortesia medieval (Orfeu justifica en la seva joventut el fet de parlar abans de Tirèsias, perquè així l'honora), o l'enriquiment de personatges o de dades procedents d'altres autors clàssics, com Virgili, i, no cal dir, l'exclusió de qualsevol referència a amor homosexual (43-46). En el *Parlament en casa de Berenguer Mercader*, Corella posa en boca de Joan Escrivà (encara que segurament l'escriu ell mateix) la faula d'Orfeu i de bell començament deixa clara la intenció moralitzant d'evitar «la tempestuosa mar de Venus» (47); ni paraula, doncs, d'homosexualitat, tampoc, però, d'incitació a la misogínia; introdueix fragments d'estil directe en diàlegs d'Orfeu amb d'altres i sobretot l'«exuberància retòrica» (51). Metge esporga i simplifica la narració d'Ovidi, en Corella «s'exacerben intensament els episodis més dramàtics i

es desenrotlle al màxim l'escenografia com a element essencial del relat» (52). Hi ha bibliografia (52-54).- J. P. E. [16.956

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *La actualidad de los tratados filosóficos de san Vicente Ferrer*, dins *Teología Valenciana*, 51-58.

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *Tradition and innovation in the logical Treatises of St Vincent Ferrer (1350-1419)*, dins *Medieval Logic*, 159-181.

L'autor [cf. ATCA, XIX (2000), 883, 14.933] recorda els elements nous que assenyalava mestre Vicent en el concepte de 'suppositio', començant per ensenyar que només es dona en el subjecte d'una oració (161). Les notícies esparses que hom té de la seva formació filosòfica (fora de la negativa que no la rebé a París i que potser no es basà en el tractat de Pere Hispà) (152-166), donen importància a les fonts citades en els seus tractats lògics: el *De unitate universalis* esmenta Aristòtil, Boeci, Avicenna i el *Liber de causis*, però també coneix Guillem Occam; el *De suppositionibus* cita obres d'Aristòtil, Tomàs d'Aquino i Averrois, i esmenta una vegada Boeci, Porfiri, Petrus Elias, al-Farabi, Egidio Romà i el *Liber de causis*; Walter Burleigh i Guillem d'Occam són citats només nominalment; no ho són Pere Hispà, Shyreswood, ni Lambert d'Auxerre (166-168). Ell mateix es col·locava en un punt mitjà entre Walter Burleigh i Guillem d'Occam, certament més pròxim al primer i contrari als nominals (170-175). Però el mestre reconegut és sant Tomàs d'Aquino, encara que el deixeble sabia pensar pel seu compte, per exemple en classificar les formes de 'suppositio', o en distingir entre el mode discret i el comú de significació, o en la teoria de la 'suppositio' natural (176-180).- J. P. E. [16.957-16.958

Josep PERARNAU I ESPELT, *Els dos sermons de sant Vicent Ferrer al Capítol Provincial de Savona, 1408*, dins «Dominican History Newsletter», IX (2000), 215-220.

Una sèrie de circumstàncies vinculades a les projectades vistes entre Benet XIII i Gregori XII per al final del Cisma d'Occident, propiciaren el pas de la Ligúria amb la capital Gènova a l'obediència avinyonesa; en aquest context, la província dominicana de Ligúria celebrà capítol a Savona, on estigué present i predicà mestre Vicent; els resums d'ambdós sermons es conserven a Perusa, San Domenico, i un a la BAV, Vat. lat. 4375, ací transcrits (218-220); hom hi pot copsar la forta crítica del futur sant a la situació de Cisma, que aleshores ja durava trenta anys.- J. P. E. [16.959

Bernard HODEL, *Saint Vincent Ferrer à Aubonne? Les prédicateurs d'après un registre de comptes de la ville (1408-1448)*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXIX (1999), 181-198.

L'autor recorda les dades ja conegudes del pas de mestre Vicent per les contrades entre Ginebra i Berna els anys 1403-1404 i afegeix nous esments que demostren la viva memòria del seu pas per aquelles terres (186-188), car d'una banda hi esmenta la 'logiam fratris Vincentii' (192), 'in capella fratris Vincentii' (195) i 'capelle facte in quercu pro fratre Vincentio' (197 [però aquest 'frater Vincentius' era realment el futur sant Vicent Ferrer, és a dir, el 'magister Vincentius' (o el 'mestre Vincent') de la pàgina 190?]); de l'altra banda és constantment esmentat un fra Raphael de Cardona 'de la compagnie de mestre Vincent', que tot fa suposar català, car el 1421 era assignat com a lector 'Conventui Barchinonensi', [que hom diria ésser el Convent de Barcelona i no el de Barceloneta] (189).- J. P. E. [16.960

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Uno de los focos de la presentación apocalíptica de la figura de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXX (2000), 351-394.

Recordades amb Roc Chabàs les dues figuracions de sant Vicent Ferrer, la històrica i la fantàstica, i els progressos darrers en el coneixement històric, l'autor vol «rastrear los inicios fundantes de uno de los focos más importantes de la corriente que insiste en su aspecto apocalíptico» (353). Ja abans de la canonització, els autors que parlen de mestre Vicent no n'esmenten la dimensió apocalíptica, però alhora les comparacions de textos demostren que alguns fragments apocalíptics foren depurats; i la representació de Santa Maria Assunta de Macello (Piemont) té en compte les *Litterae ad Benedictum papam XIII* del 1412 (356-357); alguns testimonis de les actes de canonització recorden moments frapants de sentit apocalíptic (358-359) i la butlla de canonització el presenta com a aquell «alterum angelum volantem per caeli medium... diemque iudicii appropinquare ostenderet...» (360). Després d'aquesta, la *Legenda* de Pietro Ranzano (i d'altres obres seves) recullen la visió avinyonesa del 1398, amb el «volo ut populus extremum iudicii diem cito affuturum denunties...» (362); en la mateixa línia es trobaria sant Antoní de Florència (363-364), però Francesco de Castiglione accentuaria les narracions d'interès popular (364). En les representacions pictòriques el lema del 'Timete Deum' compareix en les taules de Joan Reixac d'entorn el 1459 i es repeteix en la de Domenico Bigordi (il Ghirlandaio), a Rimini, Palazzo Comunale (366-367). La miniatura inicial de l'edició dels *Sermones* (Venècia 1496) representa el tema del judici final (367) i en la de Lió 1523 hi ha el 'Timete Deum' (368); el 1496 el sermó sobre l'Anticrist era publicat a part a Pamplona dins el recull de M. Martínez de Ampíes, *Libro del Anticristo* (369-370), en un moment en què augmentava l'ebullició escatològica, i dins un clima valencià fortament espiritual, la *Vida de sant Vicent Ferrer*, de Miquel Peres dedica un llarg paràgraf a l'anunci 'del final juhi', ací transcrit (373-374). Segueixen les pàgines que recorden successives modalitats espirituals imperants en la València dels segles XVI i XVII (la reforma dominicana i Girolamo Savonarola i sant Lluís Bertran, ambdós imitadors de sant Vicent); la Contrareforma presidida per san Juan de Ribera, en la qual, a darreries del segle XVI, naixen les dues biografies de Vicent Justinià Antist, completada amb edició dels *Opuscula*, dins els quals es troba la lletra a Benet XIII, de la qual també s'ocuparia Tomàs Maluenda en el seu *De Anticristo* (380-388), i sobretot Francisco Diago, primer en la *Historia de la Provincia...* i després en la *Historia de la vida... (de) S. Vicente Ferrer*, que conté un capítol *De cómo predicaba san Vicente en todas partes, del día del Juyzio Final...*, que «establece ya definitivamente los derroteros que seguirán las presentaciones posteriores y recapitula los presuntos fundamentos que se esgrimirán» en llargs paràgrafs ací transcrits: sant Vicent Ferrer hauria estat l'Àngel promès en l'*Apocalipsi* (390-392). La conclusió de l'autor és: «El origen de esta exclusiva y casi excluyente 'dimensión apocalíptica' vicentina está tanto en ellos [els autors dominics citats, i d'altres] como en su Convento de Predicadores... Como decía al principio, en la actualidad una de las más comunes y populares presentaciones se sigue basando en su visión como aquel Ángel del Apocalipsis (cf. *Apoc* 14, 7). Y como he intentado mostrar, ni siempre fue así, ni responde plenamente a su vida y obra, sino que es un reduccionismo sumamente empobrecedor de ellas» (394).- J. P. E. [16.961

José GUADALAJARA MEDINA, *La edad del anticristo y el año del fin del mundo, según fray Vicente Ferrer*, dins «Misc. Santiago-Otero», 321-342.

Les primeres pàgines subratllen l'estranyesa que causa trobar en boca d'un frare dominicà tanta seguretat sobre la imminència de fets escatològics, copsable, ultra en l'*Epistola ad Benedictum XIII del 1412*, en els sermons pronunciats a Castella immediatament abans. L'autor es pregunta per què mestre Vicent feia tals afirmacions i assenyalava raons pastorals de conversió (326), però també perquè n'estava íntimament convençut, tal com demostra, sobretot, la dita lletra al Papa, encara que no ho considerés una conclusió teològica segura, ans només una convicció individual (327-328 i 331); més encara, estava segur que l'anticrist es manifestaria 'tost, tost e ben tost', i que ja havia nascut i anava creixent, d'on es dedueix que per a ell hauria nascut el 1403 (335), cosa que hauria sabut per un ermità de la Toscana, 'molt devot', que el visità aquell mateix any, potser a Chiaves, al NO de Torí (338-339); i ací l'autor, basant-se en els trenta anys de vida privada de Jesús, creu que per a mestre Vicent la previsió de l'anticrist es podria fixar els anys 1436-1437 (340-342). [Però el 1433 del sermó de Tortosa, 1/VII/1413, que distingeix explíci-

tament entre ,duravit' (els 1433 anys) i ,durabit' (,no trigarà gaire' 333), no pot ésser de mestre Vicent, que el 1433 feia catorze anys que era mort, sinó del copista, detall que permet datar amb precisió el ms. 477 de Barcelona, BC].- J. P. E. [16.962

M. Fuenciscla GARCÍA CASAR, *Seфарad: bella utopía del pensamiento hispano medieval*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1687-1697.

Interessen aquestes pàgines per una nota a peu de pàgina (1689), que informa d'un procés inquisitorial del 1497 a càrrec d'un convers castellà de Molina de Aragón que «avia sido judío y se boluió christiano en tiempo de fray Vicente [Ferrer]».- J. P. E. [16.963

Hélène TROPÉ, *La formation des enfants orphelins à Valence (XVe-XVIe siècles). Le cas du Collège impérial Saint-Vincent-Ferrier*. Préface d'Augustin REDONDO (Textes et documents du Centre de Recherche sur l'Espagne, 8), Paris, Presses de la Sorbonne Nouvelle 1998, 417 pp.

A base d'una documentació recollida principalment en l'arxiu de la mateixa institució valenciana i que, transcrita, omple les pàgines 288-369, i d'una bibliografia de més de trenta (371-404), l'autora refà el naixement del Col·legi d'Infants Orfes, després posat sota la protecció de sant Vicent Ferrer, car fou establert el 1410, en un moment en què el futur sant era a la ciutat de València, però definitivament constituït el 1624, en rebre edifici, categoria imperial i béns anteriorment destinats a la formació cristiana d'infants de moriscs -institució que l'expulsió dels moriscs del 1609 havia deixat sense objectiu;- també refà els aspectes principals de la vida interior de la casa, tant la diària (higiene, vestit, alimentació i ensenyament, que per als nois, no pas per a les noies, incloïa l'aprendre de lletra), com la de les festes, i les principals vicissituds de la vida posterior durant dos segles, entre les quals destaca el fet que el col·legi no sols acollia, sinó que formava (fins i tot assistint col·lectivament a les execucions de condemnats a mort) i ensenyava a guanyar-se la vida i procurava de col·locar en treball els nois arribats a l'edat de campar pel seu compte.- J. P. E. [16.964

Martín MARTÍNEZ DE AMPIÉS, *Libro del Anticristo. Libro del Juizio postrero, si quier final, con los quinze señales que ban de venir ante el día del juicio, la Declaración... del sermón de San Vicente, y la Epístola de Rabí Samuel* (Pamplona, 1496). Reedició de F. GILBERT, Pamplona 1999, 185 ss.-.

La pàgina acabada d'assenyalar és una de les que ocupa la *Declaración... del sermón de s. Vicente*, que hauria estat feta pel mateix mestre Vicent Ferrer a Salamanca el 1412 (369, nota 61). Reedició només coneguda per referència.- J. P. E. [16.965

Mª Luisa CABANES CATALÀ, *Cartas enviadas por los jurados valencianos al Reino de Aragón durante el Interregno*, dins «Misc. San Vicente», 73-82.

L'escorcoll de la sèrie *Manuale de consells* de l'AMV, i en concret el dels volums g-3/10 i g-3/11, ha fet conèixer vint-i-nou lletres de les autoritats municipals valencianes als seus corresponents aragonesos del temps de l'interregne sobre problemes d'aquella situació, ací resumides en regest; en una del 12 d'abril del 1412, consta que els jurats enviaven Joan Mercader a Casp portador del llibre *Repertorium* (81, núm. 27).- J. P. E. [16.966

Marta BUENO SALINAS, *Edición de diversos documentos relativos a la «Primera Compilació»*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 827-833.

La 'Primera Compilació' de constitucions de Catalunya fou la decidida per la Cort de Barcelona del 1413. Ací són presentats i transcrits quatre documents de 1413-1427, trobats a l'ACA, *Generalitat*, 508 i 510, relatius a la realització d'aquell encàrrec: del rei Ferran I, dels diputats del 1417, i de Felip de Malla, dels anys 1425 i 1427.- J. P. E. [16.967]

M^a del Mar AGUDO ROMEO, *El providencialismo de la Chronica actitatorum temporibus Benedicti XIII de Martín de Alpartir* (!), dins «Misc. San Vicente», 1-14.

Partint del pressupòsit que la visió cristiana de la història consisteix a atribuir el seu curs a la Providència, la qual hi actuaria, ni que sigui de forma miraculosa i amb fets, en els quals ja és copiable el judici de Déu, l'autora aplega fragments o frases de la dita *Chronica...* que encaixen en cada un dels tres extrems, com és, en el darrer, la narració de la mort dels enemics de Benet XIII o, més en general, la interpretació del fracàs final de la seva vida com a compliment de la voluntat de Déu (14).- J. P. E. [16.968]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Joan Mercader: la intervenció del batlle general del Regne de València en la política granadina d'Alfons el Magnànim*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 135-150.

L'autora comença recordant alguns dels estudis que els darrers decennis s'han ocupat de Joan Mercader (135-136), com és ara l'edició de les lletres al rei Ferran per Margarida Tintó i Sala, que dóna alguna sucosa mostra de les adreçades al rei Alfons, més mal·leable que el seu pare (138-139), i es concentra en la correspondència relativa al regne de Granada (ara a ACA, *CRD. Alfons IV i Canc., reg.*), demostrant que Mercader féu canviar la posició del rei en l'afer del 'conveni de la seda' amb Granada perquè imposava drets d'eixida en un producte que havia estat de comerç lliure (142-144); aquest punt féu fracassar la treva amb Granada preparada, sempre seguint indicacions de Joan Mercader, el 1418 (144-147); encara faria canviar el parer del rei el 1429 en relació a una treva amb el rei de Granada contra el de Castella (148-150).- J. P. E. [16.969]

Johannes GROHE, *Das Provinzialkonzil von Tarragona 1415 unter Erzbischof Pere de Sagarriga*, dins «Misc. Ramos-Lissón», 679-698.

Resumida la situació 'cismàtica' de la corona després de Casp (1412) i de les vistes de Perpinyà (1415) (681-682), és resumida la biografia de Pere de Sagarriga i la seva relació amb Benet XIII i amb els Trastámara (682-685). Durant el primer trimestre del 1415 fou celebrat a Tarragona concili provincial, publicat el 21 de març (697, nota 65), del qual s'han conservat sis constitucions en els aplecs de Girolamo Doria, Antoni Agostí, Joan Terès i Domènec Costa i Borràs (685-688), analitzades en les pàgines següents (689-697) [bibliografia i enfocament són forasters i així semblen desconeguts la publicació de gran part de la correspondència de Francesc Climent (Çapera) per Sebastià Puig i Puig (cf. 688, nota 24) i cinc dels sis volums editats el 1979 per l'Institut d'Estudis Catalans amb motiu del VI Centenari del Cisma d'Occident, en particular la bibliografia, qualificada per Walter Brandmüller d',erschöpfende': LMA, I, 1864; quant al 'Sitz im Leben', hauria estat més encertat de col·locar-lo entre les Vistes de Morella (agost 1414) i les de Perpinyà (novembre 1415)].- J. P. E. [16.970]

José Antonio GARCÍA LUJÁN, *De sigilografía fernandina*, dins «Misc. San Vicente», 393-398.

Presentació i transcripció (396-398) de dos documents originals, segellats amb els de Ferran I i Ferran II de Catalunya-Aragó, respectivament, ara a Toledo, AHN, *Nobleza. Frías*, el primer dels quals datat a Perpinyà, el 4 gener 1416, en el qual, en qualitat de tutor del rei de Castella, es-

tablia que, atesa la seva greu malaltia que li impossibilitava de signar, fossin considerats signats per ell els documents per a Castella que ho fossin ,de parte de dentro' amb el seu segell secret. L'altre és encàrrec a Pere Miquel Carbonell de cercar en l'Arxiu Reial de Barcelona un cert document de Joan II de Catalunya-Aragó.- J. P. E. [16.971

Frederic UDINA I MARTORELL, *La preparació política del primogènit Alfons (després Alfons el Magnànim)*, dins XVI Congreso Corona, I, 755-762.

Les primeres pàgines recorden la posició constitucional del primogènit reial en la Corona catalanoaragonesa i la documentació de la seva activitat en l'ACA, *Canc., reg.*, de Jaume I ençà (756-757); el primogènit Alfons, de més a més, hagué de suplir el rei en vida d'aquest per causa de la greu malaltia "de pedra o arenes e mal de ronyons" en afers de tant d'abast internacional com la solució del Cisma d'Occident a l'hora en què es preparaven i celebraven les vistes de Perpinyà; en són prova les indicacions per a Pere de Falchs, ambaixador a l'emperador Segimon d'Hongria, del 15 d'agost del 1415, ací transcrites (758-760), dins les quals el príncep Alfons era assenyalat com a interlocutor de Segimon en tot aquell afer. [Una observació relativa a l'estranyesa de l'autor pel fet que el rei Ferran el 26 d'agost del 1415 signava una lletra a Barcelona, «la qual cosa sembla equivocada»; si entorn el 20 d'agost signava lletres a València o a Santa Maria del Puig i el 25 a Cunit (super nostra Galea in locum de Cunit': 761), què té d'estrany que, camí de Perpinyà, l'endemà, 26 d'agost, signés una lletra a Barcelona?: 758].- J. P. E. [16.972

Manuel RIU I RIU, *El papel de las cortes catalanas en la política de los primeros años de reinado de Alfonso el Magnánimo (1416-1423)*, dins XVI Congreso Corona, I, 657-672.

La cort del 1412-1413 havia intentat de reblar la concepció pactista del govern davant la nova dinastia. Per als primers anys d'Alfons, l'autor fa una relectura de les actes de cort i subratlla l'absentisme del rei ja des del primer moment de la primera (setembre 1416) i la desgana dels assistents, que prengueren l'acord de no atorgar ajut econòmic al rei (661). Aquest arribaria en la cort de Sant Cugat del Vallès: 60.000 florins (665); el trasllat a Tortosa augmentà l'absentisme, també del rei, i la desconfiança dels presents a l'hora d'atorgar ajuts pecuniaris era paral·lela de la calma de la corona a donar resposta a les peticions; només el 1422 arribaren noves constitucions, quan el rei demanava altres 70.000 florins. La distància inicial entre Trastàmaras i Catalunya havia augmentat (672).- J. P. E. [16.973

Damien COULON, *Un tournant dans les relations catalano-aragonaises avec la Méditerranée orientale: la nouvelle politique d'Alphonse le Magnanime (1416-1442 environ)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1055-1073.

A base de nombroses publicacions anteriors i de referències directes a l'ACA, *Canc., reg.*, l'autor estudia la política del rei Alfons en relació als països de la Mediterrània Oriental durant uns anys en què el perill otomà no era ofegador i el rei no posseïa el sud de la Península Italiana, amb particular atenció al paper que hi feren els mercaders barcelonins, condicionants de la política reial, que es concentrà en el sultanat mamluk d'Egipte i Síria i en l'illa de Rodes. Amb el sultanat mamluk les relacions són qualificades de tumultuoses, ja que el regnat començava amb ruptura de relacions comercials (1056-1067); els anys següents la situació canviava constantment per les decisions (i les conveniències personals) dels sobirans, per la necessitat comercial de trobar acords estabilitzadors i per l'activitat de cors. L'assentament a Rodes era necessari i facilitat per Antoni Fluvià, gran mestre de Sant Joan del 1421 al 1437 (1061-1063). Els registres del *Dret de dressanes* i els *Protocols notarials*, tot i les faltes comeses pels copistes, són font indispensable per a conèixer el comerç amb l'Orient i confirmen la importància de Rodes com a destinació de les naus (1063-1065), car «la piraterie n'empêchait pas le commerce», tal com demostra l'AHPB (1066);

però la concentració dels interessos del rei i dels dels mercaders a Rodes, en compte d'enfortir-se mútuament, propiciaren que el rei insistís en la seva intervenció i aquesta desnaturalitzà el comerç (1066-1068).- J. P. E. [16.974

Jordi PARRAMON I BLASCO, *Els apèndixs del Cançoner Vega-Aguiló*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 383-404.

En ocasió de transcriure el ms. 8 de la BC, l'autor s'ha adonat que l'edició Bohigas de les peces poètiques inèdites del dit cançoner, del 1988, n'ometé una de breu (la *Dansa de figures*) i incorregué en altres errors. Ara aquells textos són publicats «d'acord amb la lliçó que sembla més ajustada a l'original»; l'autor assenyala, de més a més, que les cinc peces tornades a publicar pertanyen al grupet d'obres poètiques copiades en el cançoner Vega-Aguiló, escrites per mans segona i terça, clarament distintes de la bàsica. Hi ha aparat crític i bibliografia.- J. de P. [16.975

Máximo DIEAGO HERNANDO, *Conflictividad en las relaciones comerciales de la Corona de Aragón con Francia durante el reinado de Alfonso el Magnánimo. Las negociaciones de las marcas (1437-1442)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1113-1131.

La conflictivitat entre les cases de Barcelona i d'Anjou féu créixer els actes de violència per mar i terra contra mercaders i súbdits de l'enemic, en particular els de les poblacions frontereres o marineres, i, doncs, les peticions de ‚cartes de marca‘ per a rescabalar-se, però la quantitat de violències feia insuficients les sumes de l'impost de tres diners per lliura tant sobre importacions com exportacions. Entre el 1437 i el 1442 una comissió s'informà de les malifetes i elaborà un acord, els passos i resultat del qual són coneguts per ACA, *Canc.*, *reg.*, i ací resumits.- J. P. E. [16.976

Francesco MANCONI, *La pesca e il commercio del corallo nei paesi della Corona d'Aragona al tempo di Alfonso il Magnanimo*, dins XVI Congresso Corona, II, 1133-1145.

La pesca del corall era particularment activa en les costes occidentals de Sardènia i de Còrsega, en els bancs de Barbaria i des del 1418, en el nou banc descobert prop Trapani; l'Alguer era punt cèntric d'aplec de la pesca setmanal, tramès per a la seva elaboració a Barcelona o a ciutats d'Itàlia; la importància econòmica és demostrada per l'atenció amb què és contemplada en la Cort de Barcelona del 1381 (1137). Suposada la llicència reial i el pagament dels drets habituals, la política de la corona és la de permetre la pesca a qui sigui, àdhuc súbdits d'enemics com els Anjou; així, fins i tot en els moments de més tensió, corallers marsellesos segueixen actius a Sardènia (1138-1139); la primàcia empresarial fou de Barcelona fins al 1462 (1142). La documentació prové no sols dels arxius barcelonins (ACA, AHCB, AHPB), ans també dels de Càller, Archivio di Stato. *Antico Archivio Regio*, i de l'Alguer, Arxiu Comunal, *Llibres vell, gran, de privilegis i Liber magnus*.- J. P. E. [16.977

Coral CUADRADA, Ma. Dolores LÓPEZ, *Finanzas, comercio y contabilidad: la plaza de Nápoles y los intercambios de larga distancia (2ª mitad del siglo XV)*, dins XVI Congreso Corona, II, 1081-1093.

Aquestes pàgines es basen en el segon *Libre de deu e deig de mi*, Jacme Pere Giner, conservat a Viassar de Dalt, Arxiu del Marquès de Barberà, llibre personal de comptes, en el qual es poden trobar tota mena de dades tant d'operacions financeres de taules de canvi com de despeses familiars i de cobraments, però no sembla un cas de comptabilitat per partida doble (1082-1083); les autores es fixen en les operacions centrades en Nàpols, setanta-vuit mitjançant lletres de canvi entre

1445 i 1455, indiquen les persones afectades tant a Nàpols com a Barcelona entre les quals el protonotari reial, Arnau de Fonolleda, les operacions amb mercaders italians a Barcelona, en particular amb florentins, mentre aquests no foren expulsats entre els anys 1447-1450 i 1451-1455 (1084-1087); hi ha quadre de l'equivalència monetària entre el ducat napolità i el sou barceloní els anys 1445-1453, en línia de devaluació del ducat (1088).- J. P. E. [16.978

Francisco de MOXÓ Y MONTOLIU, *Documentación napolitana de Alfonso V conservada en el archivo del Instituto de Valencia de Don Juan de Madrid*, dins XVI Congreso Corona, I, 545-565.

L'arxiu del dit Instituto madrileny posseeix set documents originals d'Alfons IV, dels anys 1429-1448, ací resumits en regist (552-553) i dos d'ells transcrits, el comú denominador dels quals és l'alienació de drets reials per necessitat de diners (553-560).- J. P. E. [16.979

Josefina MATEU IBARS, *Los virreyes de la Corona de Aragón durante Alfonso el Magnánimo (1416-1458). Su nómina*, dins XVI Congreso Corona, 457-481.

Explicats els conceptes de 'Corona d'Aragó' i la diferència, alhora que la tendència a la confusió entre 'lloctinent' i 'virrei' (457-460), trobem la nómina dels virreis de Nàpols (460-464), de Sicília (464-466), de Sardenya (466-469), de València (469-471), de Catalunya (471-474), d'Aragó (474-475) i de Mallorca (476-479). Nombre de notícies pertanyen a temps posterior al del rei Alfons.- J. P. E. [16.980

Silvana FOSSATI RAITERI, *Alfonso d'Aragona e Tommaso di Campofregoso tra Catalogna, Genova e Milano, arbitri della politica del suo tempo (1415-1428)*, dins XVI Congreso Corona, I, 345-360.

A base de documentació de Gènova, Archivio di Stato, *Diversorum del Comune i Istruzioni e Relazioni agli ambasciatori*, de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i AHCB, *Cartes comunes originals i Lletres closes*, l'autora dibuixa l'actuació paral·lela d'ambdós personatges entre els dos tractats de pau del 1417 i del 1428: hi veu un primer temps, fins al 1420, determinat per la situació heretada (347-349); per la seva banda, el 'doge' genovès, assegura pau en totes direccions (Catalunya, Milà, França) (349-350); el segon període és més complex, perquè Alfons, el protagonista d'aquells anys, ha de comptar amb Milà i a través d'ell amb Venècia, Florència i l'Imperi; en aquells moments de la primera possessió i pèrdua de Nàpols, les línies de la seva política dibuixen una espessa xarxa d'objectius i intervencions i són formulades en el memorial per a Ramon Berenguer de Llorac (351-352); les més particulars en relació a Gènova, en el donat a Nicolò Speciale, i en relació a Florència, a Andreu de Biure (353-354), o comunicades al duc de Milà (357); els darrers anys es dibuixava el gran cop: aprofitant algun moment de crisi, apoderar-se de Gènova (357-358).- J. P. E. [16.981

Silvana FOSSATI RAITERI, *I mercanti genovesi e la corona d'Aragona tra il 1417 e il 1428*, dins «XV Congrès d'Història de la Corona de Aragó». Actas. Tomo I, volumen 3º: *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)* (Colección Actas, 38), Saragossa, Diputación General de Aragón 1994, 111-119.

Breu presentació dels dos tractats de pau de la corona catalanoaragonesa amb Gènova. El del 1417 era continuació d'anteriors; el del 1428, en canvi, era vist en funció de les aliances italianes d'Alfons amb la vista posada en la seva política napolitana. Estenia a Sardenya, Còrsega i Sicília els privilegis dels mercaders genovesos a Catalunya, amb una certa intervenció indirecta del duc de Milà (118).- J. P. E. [16.982

Remedios FERRERO MICÓ, *Reivindicaciones estamentales frente al poder monárquico*, dins XVI Congreso Napoli, I, 321-344.

Presentació i resum de cada un dels greuges al·legats pels braços en la cort del Regne de València dels anys 1417-1418: persistència del *Fur d'Aragó* en alguns senyoriis del nord del regne (322-323); fiances dels oficials públics (323-325), defensa del reial patrimoni (326), contra la sostracció de l'obediència a Benet XIII (327-328), préstec de vint mil florins (328-329), intrusions en matèria de jurisdicció (329-331), incompliment de la legislació anterior a la Sentència de Casp (332-333), oficis del Regne per a nadius (333-334), al·legacions jurídiques en les quals era implicat el comte Jaume d'Urgell (335-336); també una reparació sense haver estat greuge (336-338) i eleccions municipals (338-340). La base és a València, AMV, *Processos de cort*, completada amb l'ARV, *Canc.*- J. P. E. [16.983]

Ferran GARCIA-OLIVER, Víctor G. LABRADO, *L'entorn familiar de Jordi de Sant Jordi*, dins «Afers.

Fulls de recerca i pensament», 35 (2000), 220-229.

De l'ascendència de Jordi de Sant Jordi no som fins ara informats, car l'episodi entorn la difícil entrada de la germana Isabel al monestir de la Çaidia (València), no permetia de traure conclusions; per això és més important la lletra dels jurats de València, publicada per Agustín Rubio [cf. ATCA, XVIII (1999), 850-852], en la qual aquells justificaven les dificultats pel fet que ambdós germans «eren fills de hun moro catiu qui après fou cristià e libert» (223), fet que els autors comenten des de perspectiva sociològica [per ventura la situació era aquesta: és possible que el pare moro fos un dels conversos de sant Vicent Ferrer; el cert és que l'ascensió de Jordiet' a cambrer del rei Alfons ja al començament del regnat obeïa a les normes d'integració de conversos propugnades per Benet XIII i per mestre Vicent, normes que foren aplicades en el seu cas i que no eren acceptades pels estaments oficials de la ciutat de València].- J. P. E. [16.984]

Aniello FRATTA, *Per una rilettura di Jus lo front' di Jordi de Sant Jordi*, dins «Estudis Romànics», XIII (2000), 177-195.

L'autor assenyalava en la composició *Jus lo font* de Jordi de Sant Jordi una sèrie d'elements poètics que són al·lusions o proveniències directes d'obres stilnovístiques del Dant i àdhuc de la *Commedia*. Aquest poema seria un homenatge a Dant i a la vegada una inversió del sentit transcendent de la poesia dantesca de la *Commedia*, que Sant Jordi reconduiria cap a un misticisme cortès del tot immanent, per no dir del tot material. L'autor edita el poema, amb anotació copiosa de fonts, referències i aclariments filològics. Hi ha bibliografia.- J. de P. [16.985]

Veronica ORAZI, *Presoner di Jordi de Sant Jordi: tra eredità medievale e fioritura umanistica nell'orizzonte mediterraneo della politica alfonsina*, dins XVI Congresso Corona, II, 1533-1551.

L'autor assenyalava en les primeres pàgines les manifestacions de tradició trobadoresca en les divuit composicions de Sant Jordi, «sia al piano concettuale che a quello più strettamente espressivo» (1534-1536), que dibuixen la «immagine del cavaliere-cortigiano innamorato», en el qual predominen els aspectes sentimentals i afectius (1536), propis de la cort preitaliana del rei Alfons (1537). En el *Presoner*, escrit en la presó de Nàpols el 1423, l'autor hi esbrina «le coordinate storico-politiche complemento indispensabile e necessario del profilo puramente poetico di Jordi e di quelli anni» (1538): l'expansionisme de la corona, causa del seu empresonament (1539-1541), en el qual ell experimenta el drama de la solitud i l'expressa amb íntimes notes humanes (1542). Però el retorn a Nàpols donaria possibilitats a la cultura nova de l'humanisme (1543-1545).- J. P. E. [16.986]

Jaume de PUIG I OLIVER, *La Sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes, problemes*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 297-388.

L'autor exposa l'estat de la qüestió codicològica respecte del text de la *Sententia definitiva* de l'any 1419, que va retrotraure el problema de l'ortodòxia de les doctrines lul·lianes a l'any 1374, invalidant així els efectes jurídics de la butlla *Conservationi puritatis catholicae fidei* de Gregori XI. Contenint la dita *Sententia* l'instrument notarial de la reunió de la comissió de teòlegs presidida per fra Bernat Ermengol, O. P., aleshores provincial i inquisidor de la corona catalanoaragonesa, en la qual es discutia i s'afirmava la no autenticitat de tres textos lul·lians integrats per Eimeric en la llista de les cent proposicions lul·lianes del *Directorium inquisitorum*, l'autor estudia l'anàlisi que la comissió fa dels tres articles i la frondosa rèplica que Eimeric va fer-ne en el seu tractat encara inèdit *Expurgate vetus fermentum*, bo i posant de manifest les mancances, les incongruències i àdhuc les contradiccions en què incorria Eimeric. La polèmica serveix per a aprofundir en les preocupacions dels lul·listes de la catorzena centúria i en la manera com van organitzar la defensa de la doctrina lul·liana i de la figura del seu autor. El text de la *Sententia* és editat segons la versió de Proaza, no havent estat possible a l'autor d'accedir a cap dels textos manuscrits del segle XV conservats fins avui.- J. de P. E. [16.987

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Orfebrería impignorada por Alfonso el Magnánimo en Nápoles en 1421*, dins «Misc. San Vicente», 185-196.

El 1421 encetava el rei Alfons l'aventura de Nàpols i un any després havia d'empenyorar una sèrie d'objectes d'argent per pagar algun dels capitans i llur tropa; una d'aquestes operacions, del 1422, consistí a empenyorar una imatge de la Mare de Déu, sis d'apòstols i quatre d'àngels i un conjunt d'altres vint-i-cinc objectes per 1500 florins d'or de Florència a un interès del 20%. Són publicats en apèndix, de Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni*, l'inventari descriptiu de les peces empenyorades (191-195); i de *Canc., reg.*, ordre d'acceptar el comte d'un pagament d'interessos de la dita operació per part del tresorer (196).- J. P. E. [16.988

Pierre BONNEAUD, *Diferencias y conflictos entre Alfonso el Magnánimo, el maestro de Rodas y los Hospitalarios Catalanes (1426-1436)*, dins *Órdenes Militares*, I, 457-471.

El mateix autor resumeix així aquestes pàgines: «Los registros de Cancillería de la Corona de Aragón, los Manuales de los capítulos provinciales del Priorato de Cataluña, así como los procesos de las Cortes catalanas, y varias páginas de la crónica general de la Orden escrita en 1594 por fray Jacomo Bosio, nos han permitido identificar y analizar ciertas situaciones que ponen de relieve, entre 1426 y 1436, unas relaciones difíciles y a menudo conflictivas entre Alfonso el Magnánimo y la Orden» (458) i en concret en el Priorat de Catalunya per les ganes reials de controlar l'orde (459-461 i 468-469), per la resistència d'aquesta a recolzar obertament el rei a Nàpols (462-464 i 468-469) i per la posició del prior de Catalunya en la cort de Barcelona del 1436-1437, aliniat amb els nobles contra la monarquia en el tema dels pagesos de remença (465-467; cf 470-471, quant a la posició des de Rodas del Gran Mestre Antoni de Fluvià en política internacional a l'orient de la Mediterrània).- J. P. E. [16.989

Antoni RIERA I MELIS et alii, *Catàstrofe i societat a la Catalunya medieval: els terratrèmols de 1427-1428*, dins «Misc. Riu», I, 699-735.

Pàgines de síntesi provisional, atentes a les falconades dels dos anys indicats en el títol perquè «per la quantia de les pèrdues humanes i materials... amb una intensitat estimada d'un grau IX o X de l'escala de MSK, són les més intenses i destructives de què s'ha guardat memòria en el nord-est peninsular» (701), és a dir, a la zona gironina. Les pàgines 701-704 presenten les fonts escrites i llur utilització en estudis dels darrers temps; algunes de les narracions són

aprofitades per a descriure el sisme i les seves conseqüències destructives, reduïdes a quadre sinòptic (704-708). La darrera part de l'estudi exposa la resposta dels afectats, anorreats personalment i socialment per les destrosses, i conduïts a una interpretació ètica i religiosa per les manifestacions col·lectives subsegüents, destinades a restablir la cohesió social, amb particular col·laboració de fra Mateu [Guimerà?] d'Agrigento [cf. ATCA, XVIII (1999), 1032, núm. 14067] (708-733).- J. P. E. [16.990]

Josep SERRANO i DAURA, *Les corts de Barcelona de 1432*, dins XVI Congreso Corona, I, 717-735.

Les actes publicades dins les *Cortes de los antiguos reinos...*, les constitucions i actes de cort, de les *Constitucions de Catalunya*, i la documentació d'ACA, *Canc. Processos de Corts, Generalitat*, i de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent*, permeten a l'autor de resumir el desplegament de la dita cort (717-721) i de presentar les constitucions que hi foren aprovades (721-728), entre les quals destaquen la *Constitució dels pagesos* establint llibertat de desplaçament (722-723) i la relativa als *Usatges Princeps namque* i *Alium namque* precisant el dret reial a convocar host (723).- J. P. E.

[16.991]

Giuseppe GRILLI, *Il Cant CXXIII di Ausias March e il re innamorato*, dins XVI Congreso Corona, II, 1489-1501.

L'autor interpreta el dit cant col·locant-lo en el carreró sense sortida a què havia arribat la relació del rei Alfons amb Lucrezia d'Alagno: ni matrimoni ni amistançament públic (1490) i proposa dues hipòtesis: la que hi tracta el rei de vell o la que col·loca aquells amors en la categoria dels espirituals; la data seria 1457-1458 (1490-1491); i amb Amadeu Pagès considera que en aquest cant, Ausiàs aixeca acta de la defunció de ,l'amor pur' dels trobadors i resumeix la seva interpretació en el díctic final: "Lo rei se fa de la serventa-sclau / e d'ella vol l'honest e-l delitós" (1498), en el qual veu la poesia no pas en la repetició d'una teoria, ans en l'expressió de la realitat viva.- J. P. E.

[16.992]

Pep VILA, *Una religiosa clarissa de Vic, lectora del 'Cant espiritual' d'Ausiàs Marc (1570)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 150 (abril de 2000), 133-141.

L'autor informa del contingut del manuscrit 213 de Vic, AE, calaix de sastre al servei d'una menoreta, d'entre les peces del qual destaca la còpia de només les catorze primeres estrofes del poema 105 de Marc, conegut com a *Cant espiritual*, i una traducció catalana de la *Forma honestae vitae*, al f. 38v. És conegut el nom de dues monges que utilitzaren el volum: Helena Fàbregues Roquer, clarissa als vint-i-tres anys, ja vídua, i sor Olímpia; hi ha una data: 1570 (134 i 137). L'autor s'endina en hipòtesis de vivència personal per a explicar que una religiosa s'interessés en el dit *Cant*.- J. P. E.

[16.993]

Albert ESTRADA RIUS, *Jaume Callís i la caracterització jurídica del Monarca en temps del Magnànim*, dins XVI Congreso Napoli, I, 237-252.

L'autor es proposa reflexionar sobre aspectes puntuals de l'estructura institucional polític-jurídica de Catalunya segons la doctrina de l'*Extravagatorium Curiarum* de Jaume Callís, tractat del 1423 sobre convocatòria, constitució, sessions i conclusió de la cort de Catalunya (240). Basat en el ,ius commune' i suposada la ,universitas' del cos polític visible en la cort per la presència dels braços (242-243) i per l'autoritat suprema (sense superior) del ,princeps' amb les seves atribucions exclusives o ,regalies' i amb qualitats que, en tant que persona pública, el col·loquen per damunt les mesquineses humanes (244-245); però l'exercici de les regalies, il·limitat segons les

teories del dret, té sovint límits en el seu exercici a Catalunya, per tal com el príncep ha renunciat o limitat el seu ús privatiu (245), per exemple, en el legislatiu, on ha d'intervenir el consentiment o l'aprovació dels braços (246); li és més personal l'exercici de l'autoritat per via de govern, de gràcia i de justícia (246-247). HI ha bibliografia (248-249).- J. P. E. [16.994

Carlos HEUSCH, *De la medicina a l'erotisme. El problema de la prosa científica a l'Speculum al foder* (s. XV), dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 97-112.

L'autor vol demostrar la importància d'aquesta obra, que ja ha tingut dues traduccions, a l'anglès i al francès, per a la història de la cultura medieval i alhora la posició central en el marc de qualsevol problemàtica sobre el desenvolupament i la difusió de la prosa científica a la Catalunya de la 'tardor medieval' (97). Resumit el tema de l'obra (89-102), original català i no pas traducció (98), destinat a professionals de la medicina i 'a moltes altres gents' (99); el llibre se centra en el tema de la salubritat (100), «basada en l'evacuació de l'esperma» (102). El planteig mèdic és completat amb el farmacèutic en assenyalar ingredients que ajuden o retarden l'objectiu mèdic; però aquest camp tècnic és traspasat amb nombre d'indicacions encaminades directament a assegurar el plaer sexual (103-104). En tota la segona part l'erotisme passa a primer pla, car l'autor hi «desenvolupa un art d'amar absolutament pràctic, és a dir, en el sentit més eròtic de la paraula, ja que l'amor es confon plenament amb la sexualitat» (105), mantenint, però, «el compromís entre la medicina i l'erotisme» (111).- J. P. E. [16.995

Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD, *De Nàpols a València: El Llibre de menescalia de Manuel Dies, majordom d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congrés Corona, II, 1321-1333.

Síntesi de notícies sobre l'autor Dies (1321), sobre l'estructura del *Llibre* en dues parts (*Llibre de cavalls* i *Llibre de les mules*) i les seves fonts, *Liber Marescalcie* de Lorenzo Rusio, i *Libro de fecho de los cavallos*, elaborat en la cort d'Alfonso el Sabio; tingué gran èxit, tant en còpies manuscrites com en edicions d'estampa. La crítica ha suprimit dos detalls previs al llibre: l'encàrrec del rei i la conferència de menescals dels quals Dies hauria rebuda informació (1323-1324); fou llibre de nobles i de menescals i l'exposició teòrica del tema contribuï al reconeixement institucionalitzat dels menescals (examen, tribunal examinador, protomenescalia) (1327).- J. P. E. [16.996

Josep David GARRIDO i VALLS, *Correspondència entre Alfons el Magnànim i Leonardo Bruni al voltant de la traducció dels llibres de La Política d'Aristòtil: el ms. 388 de la Biblioteca General i Històrica de la universitat de València*, dins XVI Congrés Corona, II, 1453-1462.

Després d'una informació resumida de les traduccions gregues realitzades en la cort del rei Alfons, és presentada la de la *Política* d'Aristòtil que el Bruni li envià, i ara es troba a València, BU, ms. 388; conté d'altres traduccions del grec i al començament la correspondència creuada entre el rei i l'Aretí, també conservada a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, 2.716, que les data el 1440. A continuació d'algunes notícies sobre el còdex ara valencià (1456-1458), ve la transcripció de les tres lletres (1458-1461).- J. P. E. [16.997

Isabel GRIFOLL, *Pervivències i innovacions poètiques en temps d'Alfons el Magnànim: Lo 'Conhort' de Francesc Ferrer*, dins XVI Congrés Corona, II, 1463-1488.

Escrit entorn 1447-1449, l'autor, mercader i conseller de la ciutat de Barcelona, hi exposa un cas que li esdevingué, en el qual desesperat d'amor és aconhortat per una rècula de poetes que amb llur exemple el convencen a 'dir tostemps mal de dona' (1464). L'autora sotmet aquell llibre 'a una interrogació sobre la forma' tant narrativa com lírica (1465-1466), i comença assenya-

lant-ne els precedents, que havien incorporat citacions líriques en poemes escrits en noves rimades' (1466-1468), bo i subratllant les divergències amb *Lo conbort* fins al final de l'exposició. Hi ha bibliografia (1481-1483).- J. P. E. [16.998

Maria Rosa MANOTE CLIVILLÉS, *Guillem Sagrera i Pere Joan, dos artistes catalans al servei d'Alfons el Magnànim a la cort de Nàpols*, dins XVI Congresso Corona, II, 1729-1743.

La documentació ja publicada i la que d'ACA, *Canc., reg.*, aporta l'autora, li permet de refer la feina de cada un dels dos artistes, que treballaren a Nàpols entre el 1447 i el 1458, també la d'altres, tot resumit en els quadres sinòptics de la pàgina 1733 i de la 1736, i en els dos croquis, que indiquen el treball atribuïble als nombrosos artistes que col·laboraren en l'arc de triomf del Castelnuovo de Nàpols (1738-1739). Hi ha dues fotografies de capitells (1741).- J. P. E. [16.999

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Alfonso de Borja, Obispo de Valencia*, dins «Anales Valentinus», XXVI (2000), 315-356.

Els anys i l'activitat episcopal del futur Calixt III són tema pràcticament desconegut, que l'autor dóna a conèixer basat en els arxius de Barcelona, ACA, de València, ACV, AMV, ARV i Arxiu del Patriarca; i de Roma, ASR i ASV. El seu nomenament s'explica per la concessió papal al rei Alfons d'indicar les persones que havien d'ocupar les seues vacants en el moment de finalitzar el Cisma d'Occident el 1429; el rei proposà el seu vicecanceller Alfons de Borja, del qual, però, rebé almenys onze mil florins (316-322). Ja bisbe, predicava ell mateix i impulsà devocions diverses, entre les quals la de sant Lluís d'Anjou, les despulles del qual, robades de Marsella, el dit rei diposità en la seu de València (323-328); en el sínode diocesà del 1432, ultra la insistència en el compliment de les obligacions pastorals dels clergues i en la vida cristiana dels fidels, procurà posar fre a l'extensió de doctrines i seguidors de fray Felipe de Berbegal (328-336); fou decidit a fer valdre l'autoritat episcopal tant dins l'església com en relació a les autoritats civils, en particular envers els jurats de la Ciutat, amb els quals mantingué una certa tensió (337-346); i fou amament a defensar els drets de l'església en particular en relació al delme de la canyamel [cf. ATCA, XX (2001), 950-951, núm. 15.983], al senyoriu damunt castell i vall de Garig i delmes i primícies de llocs diversos (347-353). Les darreres pàgines documenten donacions a la família, des de la mare i germanes fins a parents més allunyats (353-355).- J. P. E. [17.000

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Documentos inéditos sobre el vaticinio de san Vicente Ferrer a Alfonso de Borja*.

La Torre de Canals y los abuelos paternos de Alejandro VI, dins *Teología en Valencia: Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes de cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Histórica (3-5 marzo 1999), València, Facultat de Teologia 2000, 59-71.

Atesa l'escassetat de documents sobre els Borja anteriors al papat de Calixt III, l'autor n'aporta quatre d'italians contemporanis (Milano, Archivio di Stato, *Carteggio Sforzesco*; Enea Silvio Piccolomini (Pius II), *Commentarii*; Pietro Ranzano, *Vita s. Vincentii*; i la *Cronica Veronese*) informant que el papa narrava sovint que mestre Vicent li havia pronosticat l'ascensió fins a papa i que el canonitzaria (60-64). També aporta, del 1437, la cessió de vuitanta-vuit sous d'un censal que el cavaller de Xàtiva, Jofre de Borja, havia de pagar cada any per Nadal a l'anterior senyor de la Torre de Canals, censal inclòs en la compra-venda del dit senyoriu (València, Patriarca, *Protocolos de Francesc Cardona*), completada amb nombre d'altres dades ja publicades, que clarifiquen la relació dels Borja amb la Torre de Canals (64-68). I de l'Archivio Segreto Vaticano, *Reg. Vat.*, la dispensa pontificia de quart grau de consanguinitat el 1375 entre Roderic de Borja i Sibila Escrivà, vídua Domènec, avis de Roderic de Borja - Alexandre VI (69-71).- J. P. E. [17.001

José Luis SÁNCHEZ NOGALES, *Un nuevo «Ars Philosophandi»: Lulio y Sibiuda*, dins «Misc. Santiago-Otero», 1237-1265.

Les primeres pàgines sintetitzen allò que de la relació entre els dos autors nostres hom ha dit entre el 1545 i el 1988 (237-243 [i per tant no sembla conegut allò que en temps posteriors hom n'ha dit tant en les pàgines d'aquest anuari com en d'altres]). Per la seva banda, l'autor assenyala dues característiques generals d'acomunament entre Llull i Sibiuda: la facilitat pedagògica dels respectius sistemes i la col·laboració de fe i ciència en l'estudi d'aquests (1244-1245), a les quals afegeix una desena de punts concrets, en els quals l'influx de Llull damunt Sibiuda és constatable (1245-1250). Un terç apartat assenyala quatre notes específicament lul·lianes en Sibiuda: la formulació d'un mètode universal de coneixement científic (*Ars generalis*), aplicable a cada camp del saber (*artes particulares*) (1251-1253); la utilització gnoseològica d',ascensus' i ,descensus', de ,regles' [però les de Sibiuda no semblen les sistematitzades per Llull] i de ,demonstratio per aequiparantiam' i d'altres detalls verbals (1254-1260); la racionalització dels articles de la fe (1261-1263); i la popularització de la filosofia (1263-1265). Els diversos punts són completats amb fragments textuals d'ambdós autors disposats en paral·lel dins requadre.- J. P. E. [17.002

Glòria SABATÉ, *La concepció de l'heroi al Curial e Güelfa*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 13 (2000), 7-20.

La primera part d'aquestes pàgines esbossa la trajectòria que va d'un naixement plebeu a un reconeixement cavalleresc, on, amb la protecció de personatges de grau superior, corpresos de la bellesa del Curial, l'ascensió d'aquest també ha estat fruit dels seus estudis (gramàtica, lògica, retòrica i filosofia: 8) fets en moments de marginació, de la dedicació a les obligacions cavalleresques, fetes possibles per la generositat de la Güelfa, la traïció amorosa a la qual retorna l'heroi al no-res (7-11). La segona part sintetitza les dues dimensions de la personalitat del Tirant: la pública, que és la del cavaller complert, en la qual la bellesa és només la condició prèvia de l'ascens social, de seguida oblidada (no ens podem imaginar com era el Curial: 14), i la privada: «qualsevol referència a l'esfera privada de Curial la trobem en relació als sentiments amorosos i està estretament lligada amb l'humor. Curial, com a home enamorat, és ridícul» (15). L'heroi Curial és el resultat d'«una ferma voluntat i la cultura... la nova figura de l'heroi és possible» (18). Hi ha bibliografia (18-20.- J. P. E. [17.003

Mario DEL TREPPO, *Alfonso il Magnanimo e la Corona d'Aragona*, dins XVI Congresso Napoli, I, 1-17.

L'autor constata l'evolució historiogràfica tant entorn a la figura del rei Alfons com al concepte de ,Corona d'Aragó'. Ell considera que la Corona fou l'espai per al qual pensà una política complementària entre la indústria, sobretot drapera, de Catalunya, i la producció agrícola del Regne de Sicília (3), i intentà d'introduir-hi ,trattamenti fiscali comuni', la caixa única, els mètodes mercantívols en la comptabilitat de l'Estat i la unificació de la moneda entre els dos estats italians (4-5); l'altra cara del rei era la cavalleresca i l'autor parla d'un Alfonso-Tirant (7), allargant així la llista dels qui han intentat de ,retratar' aquell personatge (8); per a ell, allò que el defineix són els tres documents conservats a Barcelona, AHCB, *Cartes Comunes Originals*, que contenen la seva reacció apassionada a les propostes de la Cort de Catalunya a Perpinyà 1450; si aquestes, a fi d'assegurar l'administració de justícia, propugnaven una extensió a aquest camp de la cosobirania Rei-Cort, ell s'atribuïa la potestat absoluta' (11), com la que tenia a Nàpols, i assenyalava que els inconvenients venien del fet que a Catalunya eren «impertinentment alegats Usatges de Barchinona, Constitucions e Capítols de Cort de Catalunya, privilegis e pretesos usos e llibertats» (11).- J. P. E. [17.004

Jorge SÁIZ SERRANO, *Los capitanes de Alfonso el Magnánimo en la conquista del reino de Nápoles: la caballería del ejército real de 1441*, dins XVI Congreso Corona, I, 981-1009.

La base arxivística d'aquest estudi es troba en l'ARV, *Mestre racional*, 8790, Nàpols, Archivio di Stato, *Fonti Aragonesi. Frammenti di cedole della tesoreria* (pagaments de soldades); i ARV, *Mestre racional*, 9573 (pagaments en espècie, normalment en draps), i serveix a l'autor per a analitzar «la estructura, procedencia geográfica y grado de vinculación con la monarquía de este conjunto de líderes de compañías de origen no italiano» (981); les informacions són exposades en el cos de l'article (982-999) i reduïdes a sis gràfiques quantitatives al final (1000-1002); l'autor destaca la figura del rei Alfons com a ‚condottiere‘ i la particular atenció amb què configurava la cavalleria reial, amb efectius directament vinculats a la corona (984-988).- J. P. E. [17.005]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Contribució a l'estudi de les relacions polítiques i comercials a la Mediterrània occidental: anàlisi d'un procés de l'any 1442, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona*, dins XVI Congreso Corona, II, 1147-1160.

La signatura del procés és ACA, *Batllia general. Processos antics 1442-1-H*. Es refereix a l'apresament d'una sagetia a la platja de Salou, forçada pel fortunal; pertanyia a dos florentins residents a Aigüesmortes i a Montpeller, considerats súbdits dels reis Anjou, enemics d'Alfons IV; les declaracions dels testimonis són una font de notícies marítimes, començant per la descripció de la sagetia (1150); per l'acusació de no portar ‚cartulari o manifest‘, és a dir, llibre de navegació; per la llista de mercaderies, llur origen i destinació (Aigüesmortes-Mallorca); per les declaracions contradictòries d'una i altra banda; i per la sentència, contrària al segrest (1149-1154). Per la seva banda, l'autora completa les notícies sobre mercaders italians a la corona i sobre un dels amos, Riccardo Davanzati, sobre les rutes comercials per la Mediterrània i sobre la tipologia dels vaixells (1155-1157).- J. P. E. [17.006]

Francesc MASSIP, *De ritu social a espectacle del Poder: l'Entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1443), entre la tradició catalana i la innovació humanística*, dins XVI Congreso Corona, II, 1859-1889.

Aquella entrada és coneguda per nombroses descripcions: d'Antonio Beccadelli (il Panormita), d'Antoni Vinyes; de Melcior Miralles; de Marino Jonata; de Bartolomeo Facio; d'Angelo de Tummullis; de Gianantonio de Pandoni; i d'un anònim sicilià; hom hi pot distingir tres moments forts: el carro triomfal del rei, dels napolitans (1860-1862); els entremesos dels florentins (1863-1867); i els entremesos dels catalans (1867-1876). L'autor hi esbrina «el contingut polític i ideològic dels elements espectaculars que varen conformar aquella entrada» (1860), tota centrada en la figura del príncep virtuós i en les vel·leitats de la Fortuna, amb qualche bursada als Anjou vençuts. Analitzats els components dels tres nuclis, l'autor constata ‚poques autèntiques innovacions‘, com també que damunt velles imatges es projectaren noves idees i ambicions i així l'entrada esdevingué «un veritable espectacle emblemàtic del poder reial» (1877). Hi ha bibliografia (1978-1880) i tres pàgines d'il·lustracions (1887-1889).- J. P. E. [17.007]

Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LUIS, *Mercaderes-banqueros en tiempos de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 949-967.

Les empreses bèl·liques del rei Alfons requeriren els serveis dels banquers, que sovint eren també mercaders, i es valgueren d'un instrument peculiar: la lletra de canvi, moltes d'elles documentades a València, ARV, *Mestre racional* (952-953): ja en els canvis de moneda guanyaven entre un 15 i un 20% (954); la funció dels dits mercaders-banquers és exemplificada en la relació de Mateu Pujades, tresorer general de totes les terres de la Corona, i el financer napolità Giovanni Miroballo, relació que generà «graves problemas de contabilidad, que afectaron al mismo Puja-

des incluso después de su muerte» (957), però també la concentració de les operacions en el banc de Miroballo el 1448 (958); moltes de les operacions són conegudes pel registre de l'ARV, *Vària*, 181, ací àmpliament resumit (959-961).- J. P. E. [17.008]

Jill R. WEBSTER, *Contractes (!) entre els ordes mendicants i Itàlia durant el regnat d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congreso Corona, I, 1011-1020.

Aplec de referències a l'atenció amb què la casa reial i en particular la reina Maria, muller d'Alfons IV, seguia la situació espiritual dels ordes mendicants de les respectives províncies d'Aragó, en un moment en què, els franciscans per exemple, vivien els problemes del naixement i consolidació d'una branca observant, personificada en Bernat Escoriola, figura central d'aquestes pàgines (1013-1016). És notable la situació de la província dominicana, mancada d'efectius ací, que s'estaven a Itàlia, i hom els volia recuperar a fi de potenciar la casa d'estudis de Lleida (1016). Són transcrites dues lletres de la reina, d'ACA, *Canc.*, *reg.*, una d'elles relativa a l'afer dels dominics (1019); l'altra, a l'anada d'un observant al capítol general de l'orde.- J. P. E. [17.009]

Gabriella ALBANESE, *Tra Napoli e Roma. Lo scriptorium e la biblioteca dei Re d'Aragona*, dins «Roma nel Rinascimento», (1997 [1998]), 73-86.

La biblioteca palatina de Nàpols fomentada en continuïtat per Alfons IV i pel seu fill Ferrante seria «la formazione più importante dei sovrani venuti a Napoli di Catalogna» i ha d'ésser estudiada «nel contesto della più ampia storia politica economica culturale e artistica del „Regnum”» (73). Les aportacions dels darrers anys comencen amb l'adquisició per a la Biblioteca Universitària de València (actual ms. 947) del darrer inventari d'aquella biblioteca fet venir pel duc de Calàbria el 1527, i segueixen amb les exposicions amb motiu del centenari del naixement del rei Alfons (1396-1996) i amb el paral·lel Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, una secció del qual fou dedicada a *Fonti, Documenti, Archivi* (77 i nota 13); segueix la informació sobre individuació recent de manuscrits procedents del „scriptorium” napoletà i sobre estudis a ells dedicats i sobretot a llurs miniatures (78-83). «Una biblioteca, quella aragonesa, sospesa tra reale e ideale» (85).- J. P. E. [17.010]

Alexandre BATALLER CATALÀ, *Llibres d'escacs i difusió del joc durant el regnat d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congreso Corona, II, 1803-1818.

Una primera secció reproduïx les anotacions relatives a escacs i al *Libre dels scachs* llatí [el *De ludo scachorum?*] en l'inventari de béns de l'infant Alfons el 1416; segueix un aplec de notícies sobre el mateix tema en poder de Joan I i de Martí l'Humà (1804-1810) i altre on són agrupades dades de llibres d'escacs entre el 1349 i el 1527 (1811-1817). El darrer apartat informa del joc d'escacs en la cort dels Anjou i en corts italianes contemporànies (1818-1820). Els darrers anys d'aquella centúria serien escrits a València dos llibres sobre el tema: el poema al·legòric *Escacs d'amor*, de Bernat Fenollar, Narcís Vinyoles i Francesc de Castellví i el *Libre dels jocs partits d'escacs en nombre de 100* (1821-1822). Hi ha bibliografia (1823-1825).- J. P. E. [17.011]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *La „Bula de oro” de 1451: nota crítica*, dins XVI Congreso Corona, I, 421-437.

A fi de poder sostenir la seva ambiciosa política, Alfons IV insistí a percebre tributs directes dels eclesíasts, en particular per raó dels béns de reialenc en mans d'ells, que havien d'ésser capbrevats. La Butlla d'or (6 gener 1451) establí la solució pactada amb les esglésies dels regnes de València i Mallorca, comtats de Rosselló i Cerdanya, i amb les illes de Menorca i d'Eivissa. El per-

gamí original es conserva a València, ACV, 541 (428-431); una còpia per al bisbe de Sogorb fou segellada amb ‚bullla plumbea‘ i ara es troba a València, ARV, *Fons de Sogorb*, pergamí 36 (431); fou registrada en volum de l'Arxiu Reial, *Gratiarum Valencie Primum*, però ara es troba a València, ARV, Reial 395 (427); n'hi ha còpies en volums diversos de l'arxiu acabat d'esmentar (431-432), a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Processos de corts* 37 (432); a Mallorca, ACM, Armari LVI, taula IV, núm. 54 (434); ha estat editada dins compilacions de corts o de *Furs de València* (432-435).- J. P. E.

[17.012]

Francesco SENATORE, *Le ultime parole di Alfonso il Magnanimo*, dins «Misc. Del Treppo», 247-270.

L'autor resumeix la manera com primer fou donada i després comentada o interpretada la notícia de la mort d'Alfons IV de Catalunya, o com fou circumstanciada la narració dels seus darrers dies per Vespasiano da Bisticci o Angelo Tummolillo da Sant'Elia (250); en particular entorn les darreres recomanacions al fill i hereu, Ferrante, hi hagué contraposició de versions, segons que fossin pro o anti catalanes (254-255), fins a convertir-les en ‚institutio Ferdinandi‘ per obra d'Antonio Beccadelli, ‚Il Panormita‘ (258). Mostra de com la informació sobre aquell traspàs fou amplificada és la doble versió de la lletra de Pere de Vilarrasa a l'ambaixador d'Alfons davant el duc de Milà, Bartolomeo da Recanati, conservada a Milà, Archivio di Stato, *SPE Napoli*, i *Registri delle Missive*, respectivament, ací transcrites en paral·lel (265-270).- J. P. E.

[17.013]

Flocel SABATÉ, *La mort d'Alfons el Magnànim: coneixença, divulgació i repercussió de la notícia*, dins XVI Congresso Corona, II, 1891-1910.

A base de la documentació aplegada en els arxius de Barcelona, AHCB; Cervera, Tàrraga i Tortosa, AHC; i Girona, Osca i Lleida, AM, l'autor, recordats els interessos dels qui volien aprofitar-se del veïnatge al poder en una situació deficiosa davant el pròxim final d'un ‚statu quo‘ fins aleshores estabilitzat, i allò que representava la llunyania del rei per a la informació ràpida, resumeix les circumstàncies de l'arribada de notícies a Barcelona des del febrer 1458 desvelant que el rei està ‚malalt e desbaratat‘ (1892), alhora que les altres ciutats també demanen informació a Barcelona (1893); successivament arribaria el 12 de juliol la notícia que el 26 de juny el desenllaç semblava imminent (1894) (i seria un fet l'endemà: 1896); el missatge enviat pel príncep de Viana al seu pare, ja Joan II, trigà quinze dies a arribar a Barcelona, i la ciutat aprofità l'avinentosa per reafirmar la capitalitat, mentre la comunicació oficial només arribava el 16 de juliol (1899). Segueixen les expressions de dol, tant oficials com (menys) populars (1899-1903); les exèquies foren ocasió tant de tensions a l'hora de defensar cadascú la representació que li pertocava per la respectiva importància social, com d'ostentació oficial i col·lectiva de la població (1903-1907).- J. P. E.

[17.014]

Gabriella ALBANESE, Daniela PIETRAGALLA, Monia BULLERI, Marco TANGHERONI, *Storiografia come ufficialità alla corte di Alfonso il Magnanimo: i Rerum gestarum Alfonsi regis libri X di Bartolomeo Facio*, dins XVI Congresso Corona, II, 1223-1267.

Liliana MONTI SABIA, Debora D'ALESSANDRO, Antonietta IACONO, *Il ricordo di Alfonso di Aragona nelle opere di Giovanni Pontano*, dins XVI Congresso Corona, II, 1503-1531.

Els quatre primers assaigs interpretatius del llibre dedicat a enaltir les gestes del rei Alfons (1223-1234; 1235-1244; 1245-1253; 1253-1267, respectivament) entren en el nostre camp només per la matèria primera manipulada per Facio: el rei i les notícies que el dit autor li galejà, al servei d'un planteig que, tal com diuen les darreres línies de Tangheroni, demostra una «voluta italianizzazione del personaggio e della sua politica» amb «indifferenza alla realtà pluristatale della Corona», fins al punt que «quasi non si coglie l'esistenza di regni iberici o anche italo-insu-

lari» (1255); per això el mateix autor assenyalava la necessitat de controlar els fets narrats pel Facio amb la els fets documentats en els arxius municipals i notariais tant de Barcelona com de València (1253).

Les autores del segon títol resumeixen així llur aportació: «...la figura di Alfonso assume negli scritti pedagogici ed etici del Pontano un valore esemplare, come l'incarnazione più perfetta... dell'ideale rinascimentale di uomo magnifico e liberale... il Magnanimo appare ripetutamente accanto agli ,exempla' classici, e quasi in gara con essi, come valido ,exemplum' contemporaneo» (1504); les pàgines següents assenyalen els llocs de l'obra del Pontano, d'on les autores dedueixen llur tesi.- J. P. E. [17.015-17.016]

Eulàlia DURAN I GRAU, *La imatge del rei Alfons*, dins XVI Congreso Corona, II, 1401-1418.

«El meu propòsit és analitzar la manera com fou elaborada aquesta imatge, per quins mitjans fou difosa i com anà evolucionant. Tenint en compte que ens movem en el terreny de l'imaginari...» (1401). L'elaboració imaginària de la figura reial començava per la del seu físic (1401-1402), seguia amb la justificació dinàstica per la continuïtat amb la casa de Barcelona, i la glorificació del primer Trastàmara (1402); la legitimació de la conquesta de Nàpols tingué moments diversos en ploma de Pere Rossell, *Llibre de successió del reialme de Nàpols*, Lupo di Specchio, *Summa della re di Aragona...*, Bartolomeo Facio, *De viris illustribus*, i Lorenzo Valla, *De falso credita et ementita Constantini donatione*, que equivalia a declarar innecessària la concessió papal; el punt culminant fou «l'entrada triomfant en la ciutat rendida, el 1443» (1403-1405); la imatge del rei humanista li rendí els intel·lectuals italians (1405-1408) i els intents de croada l'anaven convertint en monarca universal (1408-1411). La dita imatge, importada a Catalunya per Joan Margarit, seria confirmada per una rècula d'annalistes: Pere Tomic, Gabriel Turrell, Jordi Centelles, Pere Miquel Carbonell, Pere Anton Beuter, Martí de Viciana i Jerónimo Zurita (1411-1413).- J. P. E. [17.017]

Giancarlo ANDENNA, *Una valutazione di Ferrante I d'Aragona sulla politica milanese (1450-1479)*, dins «Studi in onore di Giosuè Musca» a cura di Cosimo Damiano FONSECA e Vito SIVO, Bari, Edizioni Dedalo 2000, 1-20.

Fill català il·legítim del rei Alfons IV i successor seu a Nàpols, Ferrante I d'Aragona el 1479 encarregava a l'augustinia mestre Agostino da Ancona una ambaixada als ducs de Milà, en compliment de la qual el frare escriví per ordre del rei de Nàpols un memoràndum sobre la sempre embullada situació política entre els estats italians durant la darrera trentena d'anys, memoràndum que es conserva a Milà, Archivio di Stato, *Fondo Sforzesco*, cart. 229, ací transcrit (17-20), acompanyat en text o en notes de nombre d'altres lletres o fragments del mateix fons.- J. P. E. [17.018]

Nouveaux textes inédits d'humanistes français du milieu du XVe siècle. P. de la Hazardière, Jean Serra, Jean Jouffroy, Guillaume Fillastre et Antoine de Neufchatel. Édition, introduction, notes et index par Evencio BERTRAN (Travaux d'Humanisme et Renaissance, CCLXV), Genève, Librairie Droz 1992.

Prossegueix en aquestes pàgines la publicació d'obres de Joan Serra [cf. ATCA, IV (1985), 444-447; IX (1990), 255-258; i X (1991), 412-413], on trobem el *Liber de controversia trium animarum potentiarum* (29-83) (que no coneix les pàgines ací publicades el 1985), i el *De institutione Rhetorica dialogus* (85-195).- J. P. E. [17.019]

Montserrat BAJET ROYO, *La producció legislativa a les corts de 1454-1458. Evolució posterior*, dins XVI Congrés Napolí, 45-57.

L'autora es proposa de recordar la producció normativa de les dites corts i la seva recepció en les tres posteriors compilacions de *Constitucions i altres Drets de Catalunya*, a partir dels processos de corts publicats per Fidel Fita entre el 1896 i el 1919, de les dites *Constitucions...*, del *Llibre dit dels quatre senyals* (ACA, *Generalitat*, 162/1), i dels dos dietaris de la Generalitat de Catalunya i de l'Antic Consell Barceloní (45). En primer lloc l'autora recorda l'existència de normativa de la dita cort no aplegada en les *Constitucions...*, com l'ordenació per a les eleccions dels tres diputats del general i dels tres oïdors de comptes (47-48), o la *Constitució de la part de Vic, apellada de Montcada, a la corona reial* (48-49); segueix la constatació que les vuit constitucions de la dita cort no totes han estat reproduïdes en cada una de les tres edicions dels anys 1495, 1588-9 i 1704 (49-54).- J. P. E. [17.020

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dalmau de Copons, un cavaller cerverí desafiat per Gil Suárez (1465)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 425-429.

L'autor publica un document conservat a l'ACA i Cervera, AHC, del 3 d'octubre del 1465, en el qual Joan II assigna lloc i dia per a la batalla entre Dalmau de Copons, cavaller de Cervera, i Gil Suárez; també resumeix dades sobre els Copons de la Segarra i identifica el Dalmau de Copons, ací documentat, amb el personatge del mateix nom que el 1487 adquirí la senyoria de Bullidor.- J. de P. [17.021

Frédérique DESMET, *Le roman en prose Guy de Warewyk (XV siècle). Édition et commentaire*, dins «Positions des thèses soutenues par les élèves de la Promotion de 2000 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École des Chartes 2000, 125-128.

Essent el *Guy de Warewic* font de la primera part del *Tirant lo Blanc*, tenint sobretot en compte que ací la narració és en prosa, no és descartable que la versió francesa prosificada de l'original anglès en vers, realitzada entre el 1300 i el 1310, hagi tingut alguna relació amb el nostre romanç, recordat amb d'altres, en el treball de Desmet com a prova de la supervivència de la narració a Europa (127).- J. P. E. [17.022

Josep GINEBRA, S. COBOS, *Anàlisi estadística de l'estil literari. Aproximació a l'autoria del 'Tirant lo Blanc'*, dins «Afers. Fulls de Recerca i pensament», 29 (1998), 185-206.

Àlex RIBA, Josep GINEBRA, *Riquesa de vocabulari i homogeneïtat d'estil en el 'Tirant lo Blanc'*, dins «Revista de Catalunya», núm. 152 (juny 2000), 99-118.

El primer títol, explicada la tècnica de l'anàlisi estadística de la diversitat del llenguatge dins un text, com a mitjà per a esclarir-ne l'autor sobre la base de característiques quantificables, establia dins el *Tirant* la frontera entre dos estils entre els capítols 300 i 390.

El segon, recordades les posicions dels crítics sobre l'autoria única o doble del dit romanç (104-105), precisen que la fractura és constatable entorn el capítol 383 (115) i afirmen que «el llenguatge emprat des dels voltants del capítol 383 fins al final del *Tirant lo Blanc* és més pobre que no pas a la resta del llibre» i més en general que «el llenguatge del començament del llibre, potser amb l'excepció dels primers 40 capítols, és més pobre que el de la zona central, entre els capítols 119 i 382, però més ric que el llenguatge de la zona final» (107), resultat que és expressat visiblement en gràfiques de colors (109-110 i 112-114). «Queda per aclarir si aquestes fronteres estan lligades a un canvi d'autor o bé si són fruit d'evolucions temporals».- J. P. E. [17.023-17.024

Josep PUJOL, *Esriptura, imitació i memòria al Tirant lo Blanc*, dins «Els Marges. Revista de Llen-gua i Literatura», núm. 65 (desembre de 1999), 23-50.

Parla l'autor mateix: «Els tres substantius del títol d'aquest article volen cridar l'atenció... sobre la manera com la memòria de Joanot Martorell -és a dir, el conjunt dels textos que consti-tueixen el seu horitzó cultural- s'actualitza en l'escriptura concreta de la novel·la a partir d'una concepció essencialment imitativa de la prosa literària culta» (23). Comença recordant el mo-ment en què es troba l'estudi sobre el *Tirant*, quan en la darrera dècada s'han multiplicat les apo-racions d'autors sobre ressons d'obres d'altri en el dit romanç, dades que cal veure dins el marc de la cultura tardomedieval a fi de «dotar de significació cultural la manipulació martorelliana dels més diversos materials literaris» (25), i van des de la constatació de ressons al replanteig de l'autoria, dades en virtut de les quals «és urgent fer-se càrrec... que l'escriptura del *Tirant* és molt més complexa i molt menys impremeditada del que havia semblat durant molts anys» (27; la llista d'obres clàssiques i medievals més usades al *Tirant* és a les pp. 41-42); i així, si hom arriba a veure la multiplicat de textos que incideixen en el romanç, aquest també és «el millor testimoni de l'impacte, la recepció, la lectura i la rendibilitat literària i cultural de les traduccions d'obres llatines i de les novetats que arribaven d'Itàlia» (28). La segona part de l'estudi reparteix els dits materials en tres categories: fonts pròpiament dites, que actuen en l'estadi de la ,inventio'; ,mo-dels' imitats o copiats en l',elocutio'; i textos que proporcionen informacions puntuals de caràcter divers (28-33: amb exemples textuals en paral·lel). La tercera, dedicada a ,valoracions', informa «que Guido [delle Colonne] i Corella fan de substrat al progressiu descobriment d'altres textos, que es reconeixen com a pertanyents a la mateixa tradició» (34); entre els darrers, «el descobri-ment martorellian de la *Fiammetta* de Boccaccio devia ser tot un esdeveniment» (34). L'autor apli-ca aquestes idees a exemples concrets (42-48), que són adientment explicats (36-39). Resultat: «siguin quines siguin les claus que permeten en cada cas l'itinerari de la memòria literària a l'escriptura, Martorell no es compromet sinó ocasionalment amb el significat de les seves fonts, reduïdes a un gran magatzem de significants pel qual es mou lliurement a la recerca dels seus ma-terials de construcció» (42). Hi ha bibliografia (48-50).- J. P. E. [17.025

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *Mujeres y literaturas en los medioevos ibéricos: voces, ecos y distorsiones*, dins «Estudis Romànics», XXII (2000) 155-176.

Després de repassar l'estat dels estudis sobre literatura escrita per dones a l'Edat Mitjana, l'autor recorda que aquest tipus de literatura és més aviat escàs en els regnes ibèrics de l'Edat Mit-jana, i que els escrits de dones medievals han d'ésser interpretats rigorosament, evitant apologies extemporànies. Recau en els interessos d'aquest anuari l'al·lusió a sor Isabel de Villena i a la seva *Vita Christi*, en el context d'una crida a evitar lectures massa interessades en textos medievals molt precisos en la seva intenció. Hi ha bibliografia.- J. de P. [17.026

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Kirieleyson de Muntalbà o la literatura com a base i contrapunt*, dins «Medioevo Romano», 24 (2000), 92-109.

Recordades les aportacions dels darrers temps que indiquen precedents i fonts a episodis del *Tirant lo Blanc*, l'autor es proposa d'oferir una lectura de l'episodi del dit Kirieleyson, ací resumit (93-94), i més en concret, de la seva mort (96), clarament fora els paradigmes cristians, exposats per Eiximenis en el *Dotzè del cristià* (97); però «que hom morís de sentiment pel seu senyor... sí que tenia ple sentit per a un lector del segle XV», sentit expressat en la literatura artúrica i «pre-cisament ací trobem les explicacions que busquem» (98-99). L'autor prossegueix esbrinant «allò que sembla irònic, còmic o paròdic en la mort de Kirieleyson» (99) i, amb S. Roubaud «le méca-nisme interne qui à présidé à l'assemblage de plusieurs réminiscences hétéroclites» (102), i així «als primers capítols sí que hi ha, poc o molt, renarració d'aquesta matèria [de la cavalleria artúrica]», amb la qual cosa el *Tirant* contindria «exemplificació d'una diversitat de cavalleries, que,

això sí, fan superar la barrera entre cavalleries antigues i modernes» (104). Hi ha bibliografia (106-109).- J. P. E. [17.027]

Germà COLÓN I DOMÈNECH, *Entre el Cartoixà de Corella i el Tirant*, dins *Estudis Corella*, 125-132.

Proposada darrerament la hipòtesi que Joan Roís de Corella sigui l'autor del *Tirant lo Blanc*, l'autor ofereix «unes notes, que tenen un caràcter molt provisional» (125). En primer lloc introdueix la comparació entre el vocabulari del *Tirant* i el del *Cartoixà*, començant per una llista de mots cultes (126), seguida per una de divergències (127) i d'una segona, més llarga, de cultismes corellians (127-128); hi ha noves indicacions de diferències (128-129) i una comparació de fregaments descriptius (130-131); resultat: «Corella no és el nou candidat per a llevar a Joanot Martorell l'autoria del *Tirant lo Blanc*» (132).- J. P. E. [17.028]

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *La aportación de la primera historiografía española moderna a los estudios 'tirantianos' (De José Amador de los Ríos a Marcelino Menéndez y Pelayo)*, dins «Boletín de la Biblioteca de Menéndez Pelayo», LXXIV (1998), 13-32.

José Amador de los Ríos, aprofitant dades proporcionades per Pascual de Gayangos, dedicà pàgines al *Tirant lo Blanc* en el volum VII de la *Historia crítica de la literatura española*, en les quals començà a esmentar-lo dins una llista de títols de llibres de cavalleria (15); n'assenyalà les edicions i desféu la versió d'haver estat escrit en anglès o en portuguès, perquè fou publicada el 1490 «en lenguaje valenciano» (17) i s'emmirallava en el Roger de Flor descrit per Ramon Muntaner, en una narració ben travada i fidel a l'humus cultural que la féu nàixer (18-19). Per la seva banda, les primeres aportacions de la Renaixença catalana haurien proporcionat a Marcelino Menéndez y Pelayo informació bibliogràfica i un cert ambient postromàntic; el resultat es troba en el capítol dedicat als llibres de cavalleries autòctons dins *Los orígenes de la novela*, que s'apropia la lloança de Miguel de Cervantes i a continuació assenjala que la base de la narració és catalana (Ramon Llull, Expedició a l'Orient i política d'expansió mediterrània), farcida i revestida amb materials de procedència diversa (26-30), en la qual possibles falles resultarien redimides per «l'obsessió de la vida común, el amor al detalle concreto» (31).- J. P. E. [17.029]

Anton M. ESPADALER, *Política i ideologia en la novel·la catalana del segle XV*, dins XVI Congreso Corona, II, 1419-1430.

Les implicacions polítiques existents en la literatura catalana des de darreries del segle XIV han estat insuficientment subratllades, i l'autor es proposa d'assenyalar-les en *Curial e Güelfa* i en *Tirant lo Blanc*. El primer, sense vehicular una tesi política, «planteja qüestions i fa passar idees que només poden ser enteses políticament» (1422), com la de la centralitat de la figura del rei, que desqualifica els cavallers indòmits però els glorifica quan fan pinya amb llur rei, com en el torneig de Melú (és a dir, de Bordeus entre Pere el Gran i Carles d'Anjou) o quan lluiten contra els sarraïns (1423-1424); quant a la corona catalanoaragonesa, l'autor del *Curial...* té prevenció davant la nova dinastia, i alhora admiració pel rei Pere el Gran (1425-1428). El *Tirant* conté un document polític, la *Lletra de reials costums* o epístola XII de les *Familiars* de Petrarca, que contraposa el govern ètic i respectuós a la imposició dictatorial (1428-1429), com també contraposa la indecisió del rei Alfons davant l'amenaça turca a Constantinoble amb la decisió de Tirant a entrar-hi vencedor després d'haver subjugat l'Islam al nord d'Àfrica, projecte personificat per Portugal i, doncs, per aquell rei Ferran, al qual el *Tirant lo Blanc* és dedicat (1429-1430).- J. P. E. [17.030]

Llúcia MARTÍN PASCUAL, *Les comparacions de tema animal relacionades amb el desengany amorós en les poesies de Joan Roís de Corella i en l'Espill de Jaume Roig*, dins *Estudis Corella*, 193-209.

La comparació és delimitada, en Corella, a la poesia de tema amorós; quant a Roig, l'*Espill* «pot considerar-se un sermó d'amor, paròdia del sermó canònic», que insisteix en els aspectes fisiològics desagradables, mentre Corella es fixa en la passió amorosa impossible tant en el cas de la dama honesta com el de la dissoluta (195). Roig i Corella (aquest en parlar de Caldesa) coincideixen a referir-se a la figura d'aquells animals que representen traïció i engany com guilla, aranya, escorpió; o la pura malignitat, com el cocodril i el basilisc (197), sobretot l'aranya, també assenyada en la *Doctrina compendiosa* atribuïda a Eiximenis (198); no cal dir que el paó personifica la vanitat femenina (199), la salamandra el foc de la luxúria (200). Per contra, Corella aplica les qualitats del lleó a la mort i resurrecció de Crist (com l'au fènix) o al poder de la dama de donar vida al poeta; el pelicà, en canvi, serveix per a criticar aquelles mares que no alleten (201-203); per contra, la coloma, el voltor o l'abella són figures de castedat (205). A través de totes elles, els dos poetes expressen el rebuig de la passió amorosa, la impossibilitat d'accedir a l'amor i la terapèutica que tots dos proposen (206). Hi ha bibliografia (206-209).- J. P. E. [17.031

Josep Lluís MARTOS, *Els mantells de les deesses en Lo johí de Paris de Roís de Corella: tradició i innovació iconogràfica*, dins *Estudis Corella*, 283-301.

L'autor resumeix tant el mite de Paris i les tres deesses com la interpretació significativa donada des del final de l'època clàssica i continuada en l'Edat Mitjana. La sentència de Paris ha de tenir en compte les qualitats de cada una de les tres, manifestades en els respectius mantells (287); segueix el text de Corella (288-289) i la triple anàlisi d'aquells elements significatius sobreposats als dits mantells, que Corella completa amb altres tantes 'sentències' (290-296); la font tant podria ésser literària com iconogràfica i decorativa (298). Hi ha bibliografia (299-301).- J. P. E. [17.032

Annamaria ANNICCHIARICO, *Presenza e presenza-assenza di madonna Fiammetta e di Corella nel Tirant lo Blanc*, dins *Estudis Corella*, 55-69.

L'autora assenyala l'existència en el *Tirant*, d'«enunciati ed assunti corelliani intrecciati a passi desunti dalla *Fiammetta*, o inseriti in contesti emotivi e situazioni, con relativo lessico, per cosí dire ‚da *Fiammetta*» (58), passatges que l'autora treu dels capítols 268 (58-63), 311 (63-65) i 319 (65-69), manlles que alguna vegada arriben a Ausiàs Marc (60-61).- J. P. E. [17.033

Isolda BIGVAVA, ‚*Tragèdia de Caldesa*’ i ‚*Lo jardí d'amor*’ com a mostres de la narració poètica corelliana, dins *Estudis Corella*, 83-88.

En aquestes pàgines, l'autora insisteix a considerar ‚prosa poètica’ la de les dues obres corellianes i dóna particular significació a la ‚tragèdia’ dins el títol de la primera (84), subratlla la concentració descriptiva del nucli temàtic en poques pàgines i elabora «una anàlisi conjunta de les dues obres, partint de l'afirmació que les tragèdies i els destins dels seus personatges s'assemblen» (85), car en ambdues el tema ‚amor’ (i ‚passió’) «ha motivat la selecció dels elements d'expressió, la seva sintagmàtica, ha predeterminat la fusió de la paraula amb la idea» (86) mitjançant una sèrie d'‚eines poètiques’ com «combinacions concretes de paraules i el seu ordre» (86) i d'altres.- J. P. E. [17.034

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Per a una interpretació de la «Balada de la garsa i l'esmerla»*, dins *Estudis Corella*, 265-281.

Qualificada com «el poema més impressionant de les nostres lletres», o «el millor virelai de la poesia catalana», l'autor observa que els deu primers versos amb la presentació dels dos ocells donen sentit i vàlua als següents (266-267), que algú ha considerat protagonistes de la balada; l'autor, en canvi, recorda l'existència del narrador i posa la hipòtesi que els esmentats deu primers versos en realitat siguin posteriors als altres (268). La descripció de garsa i d'esmerla potser no és ornitològicament correcta, però en Corella «l'experiència estètica està molt per sobre de l'experiència personal i ètica» i, també en Corella, és «deutora de la tradició trobadoresca» (271-275), i així «l'ús poètic de temes literaris ja existents» obliga a «reivindicar l'enorme gust i l'elegant tractament que els hi atorga» (276), «un trajecte cap a la selecció conscient i simbòlica dels elements en l'espai» (279). Hi ha bibliografia (279-281).- J. P. E. [17.035]

Stefano M. CINGOLANI, *Anticavalleria com a anticlassicisme a l'obra de Joan Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 107-123.

Objectiu de l'autor: «plantejar... un aspecte de la ideologia de Corella, i relacionar-ho amb les seves idees literàries: el de la seva aversió a la cavalleria», manifestada en un fragment del *Tribunfo de les dones*, ací transcrit, i diametralment contraposat a la lloança de l'orde cavalleresc en el *Tirant*; tal aversió seria explicable per «un context més aviat cultural -i ètic com a conseqüència» (108-109) i una de les fonts haurien estat les *Històries troianes* de Guido delle Colonne i el seu ,moralisme anticlassicista' (109-110), amb el qual comparteix la idea «de l'heroi com a mesquí, interessat, és a dir, del tot desproveït dels típics valors cavallerescos»; l'autor col·loca la dita coincidència en el marc de la recuperació i recreació dels clàssics en la literatura catalana del segle XV, de la qual recuperació i recreació fou significativament exclosa «l'exemplaritat heroica de les virtuts masculines» transmesa «per les històries i els poemes èpics» (110); n'és mostra i prova el tractament que rep Eneas, l'heroi de l'*Eneida*: és bandejat de les *Històries troianes* i Corella el recupera en el *Plant dolorós de la reina Hècuba*, no, però, com a heroi ans com a traïdor (111). L'ideal literari de Corella seria una «barreja d'heroisme cristià, drama moral clàssic, filogínia boccacciana i teoria poètica aristotèlica», barreja que ell trobaria personificada en les figures femenines, car els models masculins no són purament morals, ans sobretot físics o polítics (113). Les pàgines següents presenten les dites heroïnes (115-120). Hi ha bibliografia (120-123).- J. P. E. [17.036]

Rafael FRESQUET FAYOS, Encarna VILLAFRANCA GINER, *Algunes consideracions morfològiques al voltant de l'obra de Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 157-168.

Els autors precisen allò que hi ha sota el títol: «Començarem per la morfologia nominal, on resseguirem les traces de l'antiga declinació latina i les alteracions i evolucions que han patit el gènere, el nombre i la gradació de l'adjectiu. Més endavant ens referirem a la determinació nominal, és a dir, revisarem l'article definit, els possessius i els demostratius. El punt següent el dedicarem als pronoms personals. I el darrer apartat de la nostra anàlisi el dedicarem a la morfologia verbal, on mirarem d'analitzar el tema del perfet, les desinències del subjuntiu, tant en present com en imperfet, el futur i el condicional i les perífrasis verbals» (158-159); l'anàlisi es basa en quatre obres de Joan Roís de Corella, de les quals procedeixen els exemples que els autors han aplegat en cada un dels temes estudiats. Hi ha bibliografia.- J. P. E. [17.037]

Marinela GARCIA SEMPERE, *Algunes connexions entre l'obra religiosa i l'obra profana de Joan Roís de Corella: L'Oració i la prosa mitològica* La història de Leànder i Hero, dins *Estudis Corella*, 169-181.

Entre l'obra religiosa i la profana de Corella no hi ha tanques insaltables, ans ,concomitàncies discursives interessants' entre els dos gèneres d'obres indicats en el títol. Són resumides tant l'*Oració a la Sacratíssima verge Maria...*, com la *Història...* (169-170). En ambdós casos les protagonistes, Ma-

ria verge i Hero, expressen elements comuns: «el desig de ser soterrada amb Leànder, que... és un element procedent de la tradició del ‚planctus Mariae‘; la demanda a un tercer perquè els soterre junts...; l'epitafi que desitgen que aparega en la tomba» (174), paral·lelisme que s'estén a la reacció de Carmesina en la mort de Tirant; un altre element comú serien els acaronaments de Maria, d'Hero o de Carmesina al cadàver ensangonat del Fill o de l'amat (174-176). Són transcrits els respectius fragments textuais (177-179). Hi ha bibliografia (179-181).- J. P. E. [17.038]

Curt WITTLIN, *La Història de Josep de Joan Roís de Corella: traducció amplificada i retoricada del text bíblic*, dins *Estudis Corella*, 315-329.

L'autor dóna en aquestes pàgines el resultat de «col·lacionar detalladament els escrits de Corella amb els textos que ha traduït» (316) en el cas concret de la història bíblica de Josep (*Gènesi*, XLIV, 27-29): la línia narrativa és idèntica, no les expressions, que concreten, reforcen, introdueixen i amplifiquen la narració (316-319) tal com les pàgines següents exemplifiquen a la menuda (319-326). Vist en la diacronia de les produccions corellianes, la *Història de Josep* podria ésser un exercici previ a «les adaptacions de versos d'Ovidi» i datable d'entorn el 1460 (327), però el mateix autor no creu que aquesta sigui conclusió apodíctica. Hi ha bibliografia (328-329).- J. P. E. [17.039]

Sergi GASCÓN, *Corelliana: l'amor dels orats*, dins *Estudis Corella*, 183-191.

L'actual ms. 151 de Barcelona, BU, fou escrit en vida de Joan Roís de Corella, d'acord amb la data del 1486. repetida en folis diversos del volum; recordada la seva trajectòria des del Convent de Sant Josep a la biblioteca actual, l'autor proposa que el títol de *Jardinet d'orats* es basa en el ‚jardí d'amor‘ esmentat en el f. 78r, dins les *Lamentacions de Mirra e Narcisso e Tisbe* (184); dels vuitanta-nou textos copiats en el volum només dotze són de Corella, però tres altres entre els poetes ‚orats‘ parlen d'ell: Bernat Fenollar, Joan Vidal i Joan Verdansa (185-186), els textos dels quals i de Miquel Stela són transcrits (187-190): manifesten la vàlua que contemporanis atribuïen a la prosa elegant de Corella i a la seva condícia. Hi ha bibliografia (190-191).- J. P. E. [17.040]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *De poesia i lògica corellana: Comentarís a ‚La mort per amor‘*, dins «Estudis Romànics», XXII (2000) 197-212.

És analitzat en aquest article el poema *La mort per amor* de Joan Roís de Corella, reproduït i citat segons l'edició de Jordi Carbonell, de l'any 1983. Discutint interpretacions anteriors, que havien insistit en la influència trobadoresca i del bestiari de Philippe de Thaün, l'autor posa en relleu la presència en el poema d'elements de la lògica i dialèctica aristotèliques, apresos per Corella a l'escola, al costat de referències mitològiques com la de l'au Fènix. Després edita el poema *Jo bé que us vull, be may repose* de Joan Moreno, recollit al *Jardinet d'orats* com el poema de Corella, per a demostrar com Moreno es feia ressó de *La mort per amor*.- J. de P. [17.041]

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *Comentarís a l'entorn de la primera difusió impresa de Joan Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 303-313,

Hom havia ja assenyalat el fet que l'obra profana de Corella es transmeté manuscrita i la religiosa impresa. L'autor afegeix d'altres punts de referència, com és el fet que la impremta prest se sotmeté a les decisions dels editors, que cerquen l'èxit de públic; en aquest sentit, Corella hauria estat primer utilitzat i, després de la seva mort el 1507, oblidat pels seus editors, en particular per Diego de Gumiel, essent significativa la comparació entre les edicions anteriors i les posteriors a aquella data (308-310). Hi ha bibliografia (311-313).- J. P. E. [17.042]

Lluís CIFUENTES, *La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç (f. 1421-1464)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 429-479.

Edició i estudi de l'inventari de béns de Joan Vicenç, barber-cirurgià de Barcelona mort l'any 1464. Contextualització d'aquest completíssim document, tant de la informació proporcionada per la descripció de l'obrador, que en reflecteix l'ocupació de 'cirurgià' (en realitat també barber), com la del conjunt de la casa, que dóna idea del patrimoni del finat, entre el qual destaca la petita (12 volums) però selecta biblioteca, tots ells en català i, llevat d'un exemplar de la *Consolació* de Boeci, especialitzats en cirurgia i medicina. Aquesta biblioteca és detingudament analitzada i posada en el context del procés de promoció socioprofessional protagonitzat per aquest col·lectiu de pràctics, palesada en els altres extrems de l'inventari. Fou heretada pel seu fill, Miquel Climent Vicenç, en la biblioteca del qual, inèdita, són identificats els volums, i el qual, ja un cirurgià format en medicina, arribaria a ser conseller de Barcelona. El document és presentat com a exponent d'aquell procés, en el qual la literatura tècnica disponible en llengua vulgar jugà un paper de primer ordre. Complementa altres publicacions de l'autor, algunes de les quals aparegudes en aquest anuari, i en particular la monografia *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Barcelona, Universitat de Barcelona-Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2002).- Ll. C. M. [17.043]

Jaume PALOU SANTANDREU, *Els Montanyans i el cercle d'humanistes. Una família poderosa a finals de l'edat mitjana (1465-1545)*, dins «XVIII Estudis Locals», 451-468.

Moltes publicacions s'han ocupat dels Montanyans, però l'autor aporta documentació inèdita de Palma, ARM, *Arxiu Històric, Lletres reials i missives, Actes del Gran e General Consell, Extracció d'oficis i Protocols notariais*. Sobre aquesta base és exposat i reconstruït l'arbre genealògic (452-454), les operacions econòmiques (455-456), la dedicació a la política, amb quadre dels càrrecs encomanats als diversos membres de la família (457-460), i la relació amb els humanistes: tant Jaume com Nicolau de Montanyans haurien estat 'dos exemples de transició', tal com indicarien llurs biblioteques (460), amb forta vinculació a Itàlia ja en els anys d'estudi (Pisa, Florència, Bolonya, Pàdua), on es formaren algunes dinasties de juristes mallorquins, en les biblioteques dels quals és constatable un progressiu major interès per obres representatives de l'Humanisme italià (462-464).- J. P. E. [17.044]

Vicenç BELTRAN, *Tipologia i gènesi dels cançoners. La reordenació de J i K*, dins «Llengua i literatura.

Revista anyal de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», XI (2000), 355-395.

L'autor estudia el ms. 10 de la BC (K) i el ms. esp. 225 de la BNP (J), dels quals són donades sengles descripcions. De J l'autor n'explica la seqüència cronològica, bo i avançant el terme 'ad quem', fins als primers anys de la segona meitat del s. XV. Després s'entreté a esbrinar com i perquè K reordenà J i amb quins criteris, a més de disposar d'alguns materials ara desconeguts que també haurien estat a disposició de J. Després de passar revista a les anomalies i omissions que es poden observar, i representant una observació d'Amedée Pagès, l'autor creu que la reordenació parcial de K es podria explicar perquè Joan Fogassot, Jaume Vallmanya i Joan Berenguer de Masdovelles, així com probablement mossèn Avinyó, potser formaven part d'un grup literari, i per això les seves obres foren reunides en un cançoner.- J. de P. [17.045]

Joke SPRUYT, *A Fifteenth-century Spanish Treatise on Consequences*, dins «Vivarium», (1999), 178-257.

Joke SPRUYT, *Some remarks on semantic topics in two spanish Tractatus de consequentiis*, dins *Medieval Logic*, 183-207.

L. M. DE RIJK, *Logica Morelli: Some notes on the semantics of a fifteenth century spanish logic*, dins *Medieval Logic*, 209-224.

El tractat, al qual es refereix el primer títol, és la *Logica Morelli = Lògica d'En Morell*, servada a Sevilla, Colombina, i a Saragossa, Biblioteca de la Seu; ací és donada la descripció d'ambdós manuscrits i un resum general del tractat.

El segon títol estudia un *Liber consequentiarum*, conservat a Barcelona, ACA, Ripoll, 141, ff.20-35 (183-193), i la secció *De consequentiis* de l'esmentada *Logica Morelli*, copiada per Guillem Ferrer de la de Sevilla, i per un desconegut el 1476 l'altra (193-207); el títol terç s'ocupa també de la darrera. No constant que sigui d'autor català, del *Liber consequentiarum* només cal donar la notícia de la seva presència en el fons esmentat, cosa que indica la seva permanència al monestir de Ripoll des de segles enrere. Quant a la *Lògica d'En Morell*, Spruyt en reporta la definició i les classificacions de conseqüència, n'analitza els elements constitutius (antecedent i conseqüent) i en formula les regles, tant generals com especials, on exclou les conseqüències aparents; finalment estableix en sis regles la relació de conseqüència entre el terme inferior i el superior (193-206). Aquesta doctrina es trobaria en la línia de John Buridan i de la tradició anglesa (207).

El prof. de Rijk presenta les cinc seccions de la *Logica Morelli*, respectivament dedicades a la ,Logica terminorum', ,Logica propositionum', argumentació, predicables i categories i ,obligationes' (209-210). Es fixa en la secció vuitena de la ,divisio terminorum' en infinits i categoremàtics, divisió que explicita amb transcripció dels corresponents paràgrafs (210-212); la doctrina dels termes infinits és relacionada amb la de la suposició, ampliació i apel·lació (212-218), i amb la doctrina de l'autor sobre la ,semantic stratification' (218-220); al final tenim observacions sobre la naturalesa de la còpula dins la proposició, sobre el significat total o parcial d'una proposició, i sobre la ,propositio scita' (221-224).- J. P. E. [17.046-17.047-17.048

Ester GESSA, *La Carta de Logu e la magistratura di Oristano. La nascita della città regia ed il suo impianto istituzionale (sec. XV-XVI)*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 23 (2000), 115-133.

Marina VINCIS, *La Carta de Logu diritto vigente nella città di Oristano (secoli XV-XVII)*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 23 (2000), 135-153.

El 1477, resultat d'un procés judicial contra Leonardo de Alagon, Joan II el destituïa de marquès d'Oristà i agregava el vell marquesat a la Corona; començava així un camí d'equiparació de les estructures ciutadanes a les de les ciutats de la Corona Catalanoaragonesa (una mostra n'és el sistema d'insaculació per a l'elecció de càrrecs municipals: 122-123; o la col·locació del ,podestà', delegat i home de confiança del rei, a la cima de l'organigrama administratiu), alhora que es mantienien en vigor prescripcions de la *Carta de Logu* en tant que codi civil, penal i agrari de la ciutat d'Oristà; tot resseguible per la documentació d'Oristano, Archivio Comunale, *Pergamene o Libro de regiment o Libro de cancelleria*, redactada en llatí o en català; de més a més, la justificació en teoria política es trobava en la *Doctrina compendiosa* de Francesc Eiximenis (124 i 127); també és normalment redactada en català la documentació de les representacions municipals que miraren de posar fre als molts abusos del sistema després que hom havia obtingut que el ,potestà' fos un ciutadà oristanenc (140).- J. P. E. [17.049-17.050

Jesús VILLANUEVA, *Observacions sobre La fi del comte d'Urgell: datació, transmissió manuscrita, contingut ideològic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 611-635.

«...*La fi del comte d'Urgell* és una obra ,autèntica', és a dir, composta el segle XV...» (632-633). L'autor arriba a aquesta conclusió després d'haver sintetitzat les dues línies d'atribució de l'obra, al segle XV o al XVII, amb un terme mig de considerar-la bàsicament del XV amb afegitons de darreries del XVI; i d'haver-se proposat de reconstruir la tradició manuscrita i de propugnar que la ideologia de l'escrit encaixa en la segona meitat del segle XV, bo i distingint entre la veritat de la datació del text i la dels fets que reconta (611-613). La tradició manuscrita amb els onze passos que hi veu l'autor, és resseguida en les pàgines 614-623; el primer pas dels quals seria documentat en el

segle XVI (ell mateix la considera ,en certa mesura hipotètica': 622; però també ,raonable': 624), i concretada en esquema (623). Les raons per a la datació en el segle XV comencen pel fet que el llenyatge és ,pur i correcte' (625), són objectives les valoracions dels dos primers reis Trastámara, tot i el judici negatiu sobre el Compromís de Casp (626); encaixa amb el segle XV l'anticastellanisme (encara amb més raons que l'antigal·licisme) (626-627), també les acusacions a la ciutat de Barcelona tant pel seu capteniment ambigu a Casp com per la contraposició a Ferran I (627-636) o la pretesa ,profecia' de papa Benet (534-635). L'autor hauria estat un urgellenc, arrossegat al seguiment dels Trastámara fins que la guerra contra Joan II el féu allunyar tant del rei com de la ciutat de Barcelona (635).- J. P. E. [17.051]

Robert ARCHER, *Las coplas De las calidades de las donas de Pere Torroella y la tradición lírica catalana*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVII (1999-2000), 405-423.

L'autor edita i comenta el poema misògin escrit en castellà per Torroella. Fa esment de la seva transmissió i dels problemes que planteja, decantant-se per donar la versió en tretze estrofes del *Cancionero de Estúñiga* contra les quinze del *Cancionero general* i del ms. de París, BN, *Esp.* 479, i de les disset del ms. 1 de l'Ateneu Barcelonès. Després posa en relació aquell poema amb la tradició poètica misògina castellana i amb l'occitanocatalana i conclou que Torroella aporta «a la poesia castellana les convencions d'una arrelada tradició catalanooccitana de vituperid'una dama, que és o havia estat objecte del servei amorós».- J. de P. [17.052]

Las glosas de mestre Aleix de Barcelona en su edición catalana del 'De regimine principum' de Egidio Romano y su versión navarroaragonesa, edició bilingüe de Jukka KIVIHARJU (Annales Academiae Scientiarum Fennicae / Suomalainen Tiedeakatemia Toimituksia, ser. B, núm. 278), Helsinki Suomalainen Tiedeakatemia 1995, 138 pp.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 877, núm. 13294. Allà, però, indicàvem que la nostra notícia només es basava en referència, ara, en canvi, és possible de donar-ne una informació directa]. La introducció (9-19) recorda l'existència de la traducció catalana medieval del *De regimine principum* de Gil de Roma, realitzada per fra Arnau Estanyol, conservada en tres manuscrits (El Escorial, R.I.8; Barcelona, BC ms. 739; i Girona, Seminari, ms. 10), completats amb la *Declaració e splanació d'alguns vocables*; i en dues edicions incunables (Barcelona 1480 i 1498), revisades per mestre Aleix, «regent les scoles en dita ciutat» de Barcelona, que presenten la novetat de seixanta-dues gloses afegides al final de capítols, vint-i-nou de les quals, traduïdes al navarroaragonès, foren afegides a la còpia de la *Visión deleytable...*, d'Alfonso de la Torre, de la manera que hom pot veure en la reproducció d'una pàgina manuscrita (138). L'autor es fixa en la llengua de la traducció (10-17) i, d'acord amb la ,ratio editionis' (17-19), transcriu text català i traducció de les vint-i-nou, amb els respectius aparats crítics (22-131). Al final hi ha bibliografia (133-134) i taula de persones esmentades en les gloses (135-137); el text català de cada una és normalment encapçalat pel corresponent títol i algunes són particularment llargues, com la *Glosa de accident* (54-59), o la núm. 15, que no fa referència a un sintagma concret del text, ans a tot el capítol *Com són partidas las potencias de la ànima e en quals potencias han a ésser les virtuts* (64-71); la més llarga és la *Glosa de passions* (74-87); assenyalem també la *Glosa de los elements* (94-99) i la *Glosa de corsos superiors* (118-127). El conjunt de les gloses constituïa una exposició de doctrina cosmològica, antropològica, psicològica i ètica segons la tradició aristotèlica medieval (10).- J. P. E. [17.053]

Helios BORJA CORTIJO, Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *La biblioteca del señor de Torres Torres. El doncel Joanot de Vallterra*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 181-197.

Les primeres pàgines ressegueixen a grans gambades les vicissituds de la família Vallterra des del moment en què el 1421 Alfons IV donava al besavi de Joanot, Joan de Vallterra I, el senyoriu de l'illa de Formentera a fi de, ahora, agrair-li els grans serveis prestats amb les seves operacions de cors i de facilitar-les-hi; afincats a València, els Vallterra esdevingueren una família aristocràtica amb el toc característic del punt d'honor. El protagonista (1450-1487), mort de resultes d'una brega de carrer (187), tenia a la casa de València un llibre i en el castell de Torres Torres una certa biblioteca de clara fesomia humanística (189-192, en total 47 títols), part de la qual es trobava «en la cambra on dorm lo mestre ab los fills del dit defunt» (190), dins la qual destacaven, de molt, els títols de clàssics llatins (disset títols) o cristians (sis títols), continuats amb sis més de literatura italiana recent i sis d'altres que devien servir d'instruments pedagògics o texts d'estudi; és també notable en aquell moment l'abundància de llibres d'estampa: setze, gairebé tots en l'armari de l'estudi.- J. P. E. [17.054]

Vicent MARTINES PERES, *El còdex Vaticanus latinus 4802: els textos literaris de Moner a cavall de diverses edicions*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», VII (Studi e testi, 396), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2000, 215-244.

Les primeres pàgines, partint de l'anotació de l'*Inventarium manuscriptorum BAV*, manuscrit, recorden les dues edicions de l'obra completa de Francesc Moner datades a Barcelona 1528 i 1871, la particular recent de l'obra catalana i les d'obres esparses de la castellana (215-219); segueix la descripció de la materialitat i estructura d'aquell volum, i l'anàlisi particularment detallada de les tres filigranes, totes elles normals en les darreres dècades del s. XV i les primeres del XVI, una de les quals almenys ben present a Perpinyà (222-232). L'apartat següent assenyala les variants entre el text manuscrit i el de les edicions posteriors, sense que manqui algun cas en què la diferència és causada per descolocació d'algun foli no advertida pels editors (233-241). Trobem al final reproducció fotogràfica de tres pàgines manuscrites (242-244).- J. P. E. [17.055]

Antoni FERRANDO, *L'anònim Pròleg d'una no poc devota adoració de Jesús Crucificat: una mostra de la prosa artitzada de les darreries del segle XV*, dins *Estudis Corella*, 133-156.

Durant les quatre darreres dècades del segle XV, escriptors de tota procedència geogràfica dels Països Catalans i en particular Corella s'expressaren en aquella prosa cultista, d'ampulositat sintàctica i ornamentació lèxica, 'valenciana prosa', també en el *Pròleg de una... adoració...* Segueix la descripció de l'únic exemplar conservat, ara de València, BU, al qual manquen els dos folis on devien figurar l'autor i la data d'impressió; l'únic element concret és el nom de la dama valenciana, a la qual l'*Adoració...* és dedicada, Isabel de Castellví, nom repetit, però que Ferrando creu poder identificar amb una Isabel, nada Suau, però maridada amb Lluís de Castellví i Mercader (134-137). L'autor acomuna per estructura, to i contingut l'*Adoració...* amb l'*Homilia sobre lo psalm Miserere* de Narcís Vinyoles, i amb l'*Homilia sobre lo psalm De profundis* de Jeroni Fuster; l'estructura és així descrita: «Després d'una dedicatòria o d'una introducció d'extensió variable en prosa, el text va alternant en prosa i en vers la meditació/contemplació i la pregària que suscita en el devot penitent la lectura de cada un dels versicles d'un salm penitencial o el record de la mort i passió de Jesucrist, tot això contemplat davant la imatge de Jesús en la creu. La part versificada es redueix a una cobla de deu versos per cada un dels objectes de devota meditació. En tots tres casos, el penitent s'expressa en primera persona...» (137-138). Segueix el resum de les nou cobles i de llur explicació (138-141), que s'acaba amb la indicació dels títols contemporanis que tracten els mateixos tòpics i expressions, d'entre els quals destaca, quant als temes, la traducció corelliana del *Quart del Cartoixà*, pel camí de la qual li arribà tot un gruix de literatura europea devota (141-142), i la prosa de Miquel Peres quant a l'estil (iteratio' sinonímica, figures etimològiques, combinacions binàries d'epítets, al·literacions, fraseologia llatinitzant, imatges conceptuals, construccions positives de conceptes negatius, jocs paranomàstics); per això, si l'autor no és Miquel Peres, fou un seu plagiari «molt o poc reeixit» (145-146). Hi ha bibliografia

(146-147) i reedició del *Pròlech de una no poch devota adoració...*, anotada amb particular atenció a les fonts (148-156).- J. P. E. [17.056]

Agustín CORTÈS SORIANO, *Teología en la Valencia de Alejandro VI*, dins «Anales Valentinus», XXVI (2000), 297-313.

Text d'una conferència, que oferí una resposta global a la pregunta de quina teologia era elaborada, ensenyada i publicada a València en el segle XV. La primera part és un repàs de l'edició valenciana contemporània no sols estrictament teològica, ans també literària (298-302), d'on dedueix tres conclusions: aquella era una teologia plenament integrada en la vida diària; amb una elevada avaluació de la cultura teològica; la qual tenia manifestacions en el pla profà (303). La segona part (304-313) incideix en la presentació de Jaume Peres de València, en línia amb precedents publicacions seves ja conegudes dels lectors d'ATCA [XV (1996), 801, núm. 11387; XVIII (1999), 1022, núm. 14025, i 1046, núm. 14116; i XIX (2000), 900, núm. 15003].- J. P. E. [17.057]

Enrique BENAVENT VIDAL, *Jaime Pérez de Valencia y la doctrina de la doble justicia de Seripando*, dins *Teología Valencia*, 139-153.

Dins la discussió tridentina sobre la justificació, Girolamo Seripando, general de l'orde de Sant Agustí, recolzava la seva exposició en la doctrina de Jaume Peres de València; l'autor estudia les idees d'aquest en els seus comentaris als salms penitencials, i als 45, 1 i 118 i les compara amb les d'aquell (141). Exposades certes característiques de la doctrina de Peres sobre la situació de pecat i sobre la justificació (142-147), resumeix en quatre les diferències entre els dos autors: situació del fidel justificat; continuïtat de la concupiscència en el fidel batejat; conseqüències que en deriven per a la doctrina del mèrit de les bones obres; i abast escatològic de la justificació, absent en Peres (148-150); per això, comparats fragments d'ambdós agustins, l'autor diu: «no podemos afirmar que Pérez de Valencia sea un precursor de la doctrina de la doble justicia» (153).- J. P. E. [17.058]

Jon ARRIZABALAGA, *Tradició medieval i cultura humanista en la medicina universitària: les activitats editorials de Francesc Argilagues i Guillem Caldentei per a les premses italianes de les acaballes del segle XV*, dins *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanista*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2000, 175-198.

Les primeres pàgines informen de l'aprofitament de la novençana impremta per a la difusió dels textos mèdics, en particular a Itàlia (176-177). En aquells moments, el valencià Francesc Argelagué(rs) esdevenia metge entre Siena, Pisa i Pàdua i s'establí a Venècia entre el 1483 i el 1508 (178-179), on fou curador de dues edicions de l'*Articella* els anys 1483 i 1487, i de tres del *Conciliator differentiarum medicorum et philosophorum* de Pietro d'Abano els anys 1483, 1490 i 1496 (180-181). El mallorquí Guillem Caldentei, de Felanitx, doctorat en medicina a Pavia el 1496, el mateix any i lloc publicava l'«editio princeps» de l'*Expositio... Ugonis Senensis super libros Tegni Galieni...* (182-185). El galenisme acomuna ambdós autors (186-190). És transcrit i traduït al català l'*Epistola nuncupatoria* de Caldentei a l'edició esmentada (191-193).- J. P. E. [17.059]

José Jaime BROSEL GAVILÀ, *La devoción a la Sangre de Cristo en la diócesis de Valencia. Apuntes históricos*, dins *Setmana Santa Saguntina* 1999, Sagunt, Majoralia de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist 1999, 177-199.

José Jaime BROSEL GAVILÀ, *La Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist: apuntes històrics sobre la devoció en la diòcesis de València*, dins «Anales Valentinos», XXVI (2000), 163-189.

El segon títol és revisió ampliada del primer [i a ell ens atndrem]. Desestimades dues possibles explicacions entorn l'origen (el 'miracle' de Mislata, segons narració del 1716 escrita per Teodosi Herrera i aplegada per Josep Teixidor en *Antigüedades de Valencia*; i un poema sobre la Passió d'Andreu Martí Pineda, desconegut; ho és en canvi la *Contemplació en honor i reverència de les set vegades que l nostre redemptor Jesús escampà la sua preciosíssima sancb...*, València 1521: 165-169), l'autor assenjala el conjunt de factors que l'explicarien: l'atenció baixmedieval a la Humanitat de Crist, la predicació de sant Vicent Ferrer i les confraries de la Sang, les discussions teològiques *De sanguine Christi* els segles XIV-XV [en les del darrer destacà a Roma el dominic valencià Jaume Gil, fet no esmentat per Brosel], la devoció popular a les relíquies de la Passió i en especial a València el Sant Calze i la fundació del convent femení de Santa Caterina de Siena, d'on s'escamparen culte i devoció a la Sang de Crist (170-179). Sant Joan de Ribera, també amb la vista posada en les parròquies de moriscs, hauria aprofitat el conjunt de gèrmens i hauria impulsat de forma decidida la dita devoció mitjançant els nous convents de caputxins i la institució de la festa litúrgica obtinguda de la Santa Seu el 1583; el corresponent *Officium Sanguinis Christi* era el de fra Joan Micó, desestimant els anteriors existents en breviaris i missals propis del bisbat de València (180-186).- J. P. E. [17.060-17.061]

José Rafael RUIZ CARVAJAL, *Los jurados de la Ciudad i Regne de Mallorca como promotores de cultura (s. XV-XVI)*, dins «XVIII Estudi General», 517-530.

Malgrat les grans dificultats econòmiques per al pagament de censals i el malestar social que esclataria en les Germanies, els jurats de Mallorca donaren proves d'atenció a la cultura: recolzant les iniciatives de promoció de la doctrina lul·liana de Beatriu de Pinós i d'Agnès de Pacs, obtenint de Ferran II concessió d'Estudi General, afavorint els jesuïtes tant com l'Estudi i creant càtedra de Cirurgia (518-521); afavorint l'escola de gramàtica de la muntanya de Randa (521-522); i encarregant reculls de legislació mallorquina (*Ordinacions i Franqueses*) o de consuetes, creant el càrrec de cronista del regne, impulsant l'elaboració de plànols i promovent la legislació sanitària (522-524); afegim-hi el sarcòfag de Ramon Llull (525-526).- J. P. E. [17.062]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Pervivències de la tradició medieval en la literatura mallorquina del segle XVI. Primera aproximació*, dins «XVIII Estudis Locals», 327-338.

L'autor propugna que el Renaixement no provocà cap ruptura cultural, i que aquesta s'ha de col·locar en l'inici del barroc i per això subratlla «la pervivència de la tradició medieval al llarg del segle XVI» (328-329), a Mallorca manifestada amb l'*Obra del menyspreu del món*, de Francesc d'Olesa (text de l'estrofa 9: 336, nota 5), i, tot i certa obertura a valors humanistes, amb la *Nova art de trobar*, i la *Representació de la mort*, ja no atribuïdes a Olesa (329-332). Les *Consuetes*, conservades en el ms. 1.139 de Barcelona, BC, procedents de Búger 1598-1599, segueixen «els patrons medievals de creació i d'escenificació dramàtiques» (332). La *Història del regne de Mallorca* de Joan Binimelis partia de més endarrere que les humanistes (335); quant a la poesia de certamen, ja Estanislau de K. Aguiló subratlla que «seguien la ,norma vella'» (336).- J. P. E. [17.063]

Antonio CONTRERAS MAS, *Influencias italianas en la transición de la medicina mallorquina medieval a la renacentista*, dins «XVIII Estudis Locals», 299-308.

Assenyalada la presència de metges en la parròquia de Santa Eulàlia de Ciutat de Mallorca els primers decennis del segle XVI, l'autor recorda la doble influència italiana o montpelleresa entre els metges mallorquins d'aquell moment, entre els quals destaca Mario de Passa, Antoni Alemany, Bartomeu i Guillem Caldentey; també la tirada dels estudiants de medicina vers València:

Pere d'Olesa, Damià Carbó, Sebastià Ferragut, Francesc Terrades, i sobretot Joan B. Binimelis, l'obra científica i mèdica del qual és recordada (305-306); les darreres pàgines esmenten diverses ordinations per a la salut pública i que la ciutat creà una lectura pràctica de cirurgia i anatomia el 1573 (306-307).- J. P. E. [17.064]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *Cartes de dones en el pas de l'edat mitjana al Renaixement*, dins «XVIII Estudis Locals», 555-566.

En l'albada del Renaixement hi ha dones que estan a l'altura dels més alts escriptors i poden mantenir diàleg amb ells; l'autora, però, després de recordar la sèrie de lletres existents, sobretot de reines, es fixa i resumeix les de dones d'estaments diversos, en concret les de Sereneta de Tous, esposa d'un funcionari reial, massa absent al gust d'ella (557-559), les escadusseres de Françaia i d'Avinent, amb problema únic, el casament de les filles (559), les d'una reclusa, Brígida Terrera (560-561), i les d'Estefania i Hipòlita de Requesens, mare i filla que narren problemes familiars, però també d'alta política en la cort de Carles emperador (561-564).- J. P. E. [17.065]

Gaspar FELIU I MONTFORT, *Addenda a: 'El Fogatge de 1515'*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 61-63.

En un treball del 1998 (cfr. ATCA, XIX [2000], 904, núm. 15.018), dedicat a publicar un fogatge inèdit de Josep Iglésies, hom va ometre per error donar les dades de les comarques del Maresme i el Garraf; ara l'autor en dóna els resums.- J. de P. [17.066]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Gabriel Móra, un humanista porrerenc*, dins «XVIII Estudis Locals», 199-211.

Esther CRUZ PÉREZ, M. José BORDOY BORDOY, *La Criança: una aportació humanística a l'ensenyança*, dins «XVIII Estudis Locals», 311-326.

A base sobretot dels protocols notarials de l'ARM, l'autora reconstrueix la vida, sobretot la pública i social d'aquell personatge que entrà en bona relació amb destacades personalitats mallorquines del pas de l'Edat Mitjana al Renaixement com els lul-listes Bartomeu Caldentey, Francesc Prats (introduïdor de la impremta) i Gregori Genovard; allò que més justifica recordar-lo és la seva contribució bàsica en l'establiment i configuració jurídica de 'la Criança', col·legi per a al·lots, els *Capítols e regles de recolliment...* del qual foren escrits per l'esmentat Genovard (204-205); no manquen alenades d'espiritualitat visionària i escatològica entre aquelles relacions (206). És documentat fins al 1527 (207).

Les autores del segon títol treballen amb la intenció d'aplegar tota la informació possible sobre fundació i fundadora de la dita Criança (Isabel Cifre), atès que no s'ha conservat, almenys 'in situ', l'arxiu de la casa (312). En aquestes pàgines, a base dels Estatuts, ací resumits (319-322), i de les notícies de Vicenç Mut, reconstrueixen els anys inicials, en els quals destaquen els noms de Gabriel Móra, Jaume d'Olesa i Zanglada, Guillem Caldentey i Gregori Genovard, ultra el de la fundadora (313-317); és transcrita la inscripció de la seva tomba (318-319). Hi ha bibliografia (324-325).- J. P. E. [17.067-17.068]

Angel d'ORS, *'Dubium proponitur': Andrés Limós and the Treatise on Obligations*, dins *Medieval Logic*, 225-249.

D'Andreu Llimós no n'és coneguda ni la data de naixement ni la del traspàs, i àdhuc s'ha especulat si és diferent d'un Martí Llimós o si es tracta de dos noms d'identica persona; l'autor dedica algunes pàgines a clarificar vida i obra del valencià, deixeble de Martí Enyego i professor de

l'estudi de València (230-237), autor d'uns *Dubia in insolubilibus*, on són esbrinats quinze dubtes, ací enumerats (238-241). La doctrina del *Dubium proponitur* és acompanyada de fragments textuals (242-247); al final és resumida la seva exposició d'una exigència lògica *Responsiones pro eodem instanti capiendae sunt* (247-249).- J. P. E. [17.069]

Joël BIARD, *Les trois Voies' selon les textes logiques de Jean de Celaya*, dins *Medieval Logic*, 276-290.

Format a París en l'escola de Jean Mair, Salaia hi publicà el 1515 les *Summulae logicales* i l'any sobre l'*Expositio magistri Johannis de Celaya in librum praedicabilium Porphyri cum quaestionibus eiusdem secundum triplicem viam beati Thome, realium et nominalium*, on són exposades les posicions de les tres escoles i llurs derivacions fins als primers decennis del segle XVI. L'autor concentra la seva atenció en els temes de l'universal (276-282) i de les categories (281-285); els tomistes reconeixen realitat només als éssers concrets, d'on l'enteniment configura les idees dins l'esperit humà; Salaia, en canvi, no es refereix a l'analogia; els ,reals' o realistes són personificats per Escot, configurat per Antoni Andreu: insisteixen en el fet que la idea respon a la realitat d'una natura que no sols és individual, ans també de tota una espècie; els nominals, constantment lloats, parteixen, com Guillem d'Occam, dels anteriors i insisteixen, com John Buridan, en la relació de significat (termes) i significat (286-288); Salaia informa de la situació d'aquests problemes en la facultat d'arts de París en començar el segle XVI (288-290).- J. P. E. [17.070]

Rafel BADIA MAS, *Les Sentències Cathòliques del divi poeta Dant i la difusió de la Divina Comèdia a la Corona d'Aragó en els segles XV i XVI*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis a honor de Josep M. Pons Guri), 51-63.

Entre el 1427, data de la traducció catalana de la *Commedia* del Dant per Andreu Febrer, i el 1545, en què Carles Amorós publicava les *Sentències catbòliques* de Jaume Ferrer, passà més d'un segle, durant el qual s'estengué i enfortí l'influx de Dante Alighieri, tant en forma de comentaris orals (cas de l'aprofitat Joan de Pisa: 52-53), o escrits (comentari italià copiat per Bernat Nicolau Blanquer, ara a Nova Iork, Hispanic Society of America; i els fragments de glosses catalanes procedents de l'AP de Granyena: 54-55); els grans comentaris italians a la *Commedia* foren aprofitats per Joan Pasqual per als seus *Summa de l'altra vida*, que col·locà el Dant a l'altura de les ,autoritats teològiques' (56); el comentari de Cristoforo Landino fou traduït al català i se n'ha conservada part a Barcelona, BU, ms. 20 (57); aquests i d'altres texts i comentaris presents en la cort de Ferran II de Catalunya-Aragó i d'Isabel de Castella pogueren ésser aprofitats per Jaume Ferrer per a les seves *Sentències*, de les quals són ací transcrits fragments (60-61); l'edició de Carles Amorós conté d'altres títols de Jaume Ferrer (61-62). Hi ha bibliografia (63).- J. P. E. [17.071]

Berislav PRIMORAC, *La Filomena de Timoneda y sus fuentes*, dins «Hispanic Essays in honor of Frank P. Cusa», edited by A. R. LAUER, H. W. SULLIVAN, Nova York-Berna 1997, 26-40. Article només conegut per referència.- J. P. E. [17.072]

Giovanni MUTO, *Un inedito testo cinquecentesco: il Tratado de razon et valuta de le monete del Regno de Napoli di Thomàs Oliver*, dins «Misc. Del Treppo», 175-185.

Poc abans de deixar el càrrec de virrei de Nàpols, Alfons d'Aragó, comte de Ribagorça, informava Ferran el Catòlic que un tal Tomàs Oliver havia convençut tot el consell reial sobre la política monetària a seguir en un moment de crisi i que «para mayor demostración de lo que affirmava hizo, señor, un libro de cosas de monedas» (177); era ,d'origine spagnola', perquè ,su padre fue de Barcelona' (178); el pare havia estat nomenat titular «della credenza, della bilancia e

della zecca del regno» (180), amb dret d'herència en un dels seus fills, de fet Tomàs; el llibre era el *Tractato de ragon et valuta de monete*, descobert per l'autor a Londres, BL, Egerton 2853 (178, nota 8); el text i la seva tesi, contrària al canvi del valor de la moneda, és resumit en les pàgines 181-184. De moment, no varià el valor de la moneda napolitana.- J. P. E. [17.073]

Clive GRIFFIN, *An Unlucky Number of Seville Imprints*, dins «Gutenberg-Jahrbuch», 74 (1999), 146-155.

En aquestes pàgines l'autor dreça la llista cronològicament establerta de les tretze edicions sevillanes de Jakob Cromberger, datables entre el 1505 i el 1549; les número 4 i 12, són, respectivament, les del *Gamaliel* i textos menors associats (anys 1528 i 1538), atribuït a sant Pere Pasqual, i declaradament traduït 'de lengua catalana en castellana' (148 i 152); de la segona n'és assenyalat exemplar a París, Arsenal.- J. P. E. [17.074]

Joaquín APARICI MARTÍ, *La manufactura medieval dels cuiros. Les ordenances tècniques de Sogorb*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 429-443.

El 1511 eren publicats uns *Capítols fets e fermats... al ofici de blanquers e sabonadors de la dita ciutat*, conservats a Sogorb, AM, *Manual de consells*, 223, ací transcrits (438-441), completats amb explicacions d'una quinzena de paraules tècniques i amb bibliografia (441-443); és característic de les dites ordinacions llur atenció a un saber tècnic, i a una reglamentació del treball, als materials necessaris i als preus del producte (436). En aquesta ocasió són aplegades en les pàgines introductòries notícies sobre adoberies de couro a Sogorb, sobre l'avantatge econòmic per a l'erari municipal (433) i sobre assaonadors o blanquers documentats (435).- J. P. E. [17.075]

Miquela FORTEZA OLIVER, *Adornos tipogràfics utilizados como marcas o escudos por las imprentas mallorquinas durante los siglos XVI al XVIII*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 66-67 (2000), 125-157.

Acceptada l'agrupació de les ornamentacions libràries proposada per Francisco Vindel, l'autora es fixa en les tipogràfiques emprades pels impressors mallorquins del 1525 fins a darreries del segle XVIII, subratlla les característiques d'algunes (125-128) i en reproduïx trenta, cada una de les quals és repetida i tècnicament analitzada amb indicació de les edicions en les quals figura (129-156); la núm. 8, del 1609, porta inscripció, transcrita amb falta: 'ADVERIUM < ADVERSUM' (134). Hi ha bibliografia (157).- J. P. E. [17.076]

Jaume AYMAR I RAGOLTA, *Ermittans jerònims i Carles I*, dins «Estudis del Baix Empordà», 19 (2000), 51-68.

La *Crònica dels priors* de Sant Jeroni de la Murta, conservada en el monestir fins a l'exclaustració i ara a Barcelona, ACA, *Monacals. Hisenda*, reg. 2516, és la font d'on l'autor extreu les notícies biogràfiques de fra Mateu Blanc (c. 1498-1558), monjo i prior de la Murta (dins el seu priorat, el 1535 l'emperador Carles hi sojornà preparant la campanya de Tunis: 56-57) i de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, i durant anys ermità a Sant Sebastià de Palafrugell; la narració biogràfica consisteix sovint en transcripció de fragments. Són de la mateixa font les notícies sobre un altre jerònim i ermità a la Costa Brava, el genovès fra Damià[no] Marruff[fo].- J. P. E. [17.077]

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *El circulant català del segle XVI. Moneda castellana, moneda local*, dins *Felipe II, I*, 567-585.

L'autor recorda la situació medieval dels dos models monetaris vigents respectivament a Catalunya i a Castella (568-570), com a primer pas per a entendre l'aproximació dels dos sistemes pel fet d'un «sobirà comú, enemics sovint, encara que no sempre, comuns, interessos que poden esdevenir i de fet esdevindran en molts casos comuns» (567); les pàgines següents resumeixen la trajectòria de Castella (,del ducat a l'escut' en or i el ,nou sobirà' de Felip II en moneda menuda, més enriquida: 572). A Catalunya, malgrat l'aparença de normalitat (ducats, croats, doblers i diners), s'encetava una profunda transformació i s'accentuava la manca de moneda menuda (574); d'ací les emissions locals, algunes de les quals són conegudes per les *Rúbriques de Bruniquer* (375-377); la moneda forta catalana, en canvi, tingué emissions fins a Felip III (IV de Castella), que foren testimonials (573), però la moneda d'or o d'argent que realment circulava fou la de Castella i d'Amèrica, tal com demostra el tresor de Valls (850).- J. P. E. [17.078]

Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Del último Trastámara a los Austrias Mayores: Cataluña y la monarquía hispánica*, dins *Felipe II*, IV, 453-479.

Repàs d'allò que els catalans han dit de la unió de regnes realitzada pels Reis Catòlics, a base de publicacions dels darrers decennis sobre el tema, de textos del segle XVI com els *Col·loquis de Cristòfor Despuig*, i àdhuc de fons inèdits com els *Processos de corts* del 1701-1702 (Barcelona, ACA, *Processos de corts*): des d'una acceptació inicial, entusiasta en boca d'algú, hom s'anà adonant de la marginació, sospita esdevinguda certa en la segona meitat del segle XVI (465), que es traduí en negar la identificació Castella = Espanya (466). Això no obstant, la distanciació amb la monarquia no vingué per part d'intel·lectuals com l'esmentat Despuig (465 i 468) o Dionís Jorba, ni per la situació econòmica, amb empena cap a finals del regnat (469), ans per la representació oficial de la terra, la Generalitat, a la qual la historiografia recent afegeix les catalanes Junes de Braços o les valencianes Junes d'Estaments [cf. l'article que els dedica Emilia Salvador en aquest volum], les quals, atesa la directa i anticonstitucional i constant intromissió reial a través de pragmàtiques (que per al rei eren la manera de substituir les corts i les seves dificultats), es trobaren cada vegada més foragitades de la línia de govern central, ja descaradament castellà des de començaments del segle XVII (469-478).- J. P. E. [17.079]

Maurice KRIEGL, *Le parcours de Juan Luis Vives: du milieu judaïsant à l'option érasmienne*, dins «Revue de l'histoire des religions», 215 (1998), 249-281.

De família valenciana de conversos judaïtzants en el pas del segle XV al XVI, Joan Lluís Vives, exclòs qualsevol altre element d'herència cultural i particularment exclosa la referència a la Inquisició Espanyola, s'hauria definit per la pertanyença a la societat cristiana expressada amb categories erasmianes, tal com ell mateix, en una reflexió de caràcter general, formulà en el *De pacificatione*, dedicat justament al gran inquisidor Alonso Manrique el 1529; Vives hauria estat doblement convers, en apartar-se de la religió dels seus, i en qüestionar-se, laic, sobre temes teològics, cosa que l'hauria fet sospitós.- J. P. E. [17.080]

Joseph RICAPITO, *Commonality of thought: Juan Luis Vives and Lazarillo de Tormes*, dins «Crítica Hispánica» (Pittsburg), 19 (1997), 24-40.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[17.081]

J. MONCHO, *El pauperismo según Vives*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», 22 (1995), 69-80.

El mateix autor defineix aquestes pàgines de lectura breu i comparativa del *De subventione pauperum*, que assenyalava dos camins d'ajut: l'almoïna i el treball, ambdós controlats per l'autoritat, que no pot admetre pobres captaires (71-72); la comparació, que podria ésser establerta amb predecessors, contemporanis i posteriors, es limita als fenòmens contemporanis: refús dels anabaptistes de Münster i de llur comunitat de béns en el *De rerum communione* (73-75); i coincidència amb Luter en propugnar una societat cristiana basada en la valoració cristiana del treball (76-78).- J. P. E. [17.082]

Jorge M. AYALA, *Juan Luis Vives en la tradición humanística española de los siglos XVI y XVII*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XXIII (1996), 219-253.

El ràpid triomf d'Antonio de Nebrija a la Corona de Castella hauria tingut per causa el baix nivell de domini del llatí i l'hauria accentuat; a València, Jeroni Alegret, el mestre de Vives, hauria estat molt crític d'Antonio de Nebrija (220-223). Les obres de Joan Lluís s'introduïren en la Península Ibèrica sota l'empar d'Erasme (225) i entre els segles XVI i XVII només hi hagué cinc edicions d'obres de Vives (226); aquest hauria influït més o menys en alguns autors: Sebastián Fox Morcillo (230-231), Juan Lorenzo Palmireno (231-235), Juan Huarte de San Juan (235-237), Francisco Sánchez de las Brozas (237-240) i Pedro Simón Abril (240-243). Compartí, però, la dissort d'Erasme, substituïts en les escoles per les obres plaents als jesuïtes, o pel neoes-tocisme de Justus Lipsius; Vives era confinat a les aules de llatí; el filòsof i el teòleg de la història era ‚vitandus‘ (247); Baltasar Gracián fou excepció amb la seva alta estima de Vives (248-250). A Amèrica, el valencià influí a través de Francisco Cervantes de Salazar, catedràtic de retòrica a Mèxic i editor de Vives tant a la Península (*Introducción a la Sabiduría*) com a Mèxic (*Diálogos*) (252-253).- J. P. E. [17.083]

Francisco CALERO CALERO, *Francisco Cervantes de Salazar autor de la primera biografía de Luis Vives*, dins «Epos. Revista de Filología», XII (1996), 53-64.

Francisco CALERO CALERO, *Traiciones a Luis Vives*, dins «Anales del Seminario de Historia de la Filosofía», 13 (1996), 237-245.

Francisco CALERO CALERO, *Traduir a (!) Vives. Elogi crític de L. Riber*, dins «Cresol», 7 (1998), 15-28.

Títols només coneguts per referència.- J. P. E. [17.084-17.085-17.086]

Valentín MORENO GALLEGU, *Ediciones de Luis Vives en la biblioteca de Menéndez Pelayo*, dins *Estudios sobre Menéndez Pelayo*. Número extraordinario en homenaje a don Manuel Revuelta Sañudo, Santander, Sociedad Menéndez Pelayo 1994, 415-443.

Aquella biblioteca posseïx exemplars tant de les edicions d'*Opera omnia* de Basilea 1555, com de la valenciana del segle XVIII (418-420); les edicions d'obres escadusseres són aplegades per segles: abundosa la del XVI (421-430), minsa la del XVII (430), major la del XVIII (431-436), limitada la d'edicions vivianes del XIX (436-437). El polígraf anotà amb profusió molts d'aquells exemplars, i és documentada la llista dels que envià a Santander des de Barcelona (438); l'interès per Vives fou alimentat per les lliçons de Francesc X. Llorens i Barba, del qual Menéndez afirma que «procuró enlazar con la tradición de Vives» (440).- J. P. E. [17.087]

Luis VIVES, *Obras políticas y pacifistas*. Estudio introductorio de Francisco CALERO. Traducción y notas de Francisco CALERO, Mª José ECHARTE. Mª Luisa ARRIBAS y Mª Pilar USÁBEL (Biblioteca de Autores Españoles, 304), Madrid, Ediciones Atlas 1999, 336 pp.

La introducció (9-63) presenta cada una de les set obres ací publicades en traducció castellana (13-16), el conjunt de les quals és immediatament qualificat de ‚Summa pacifista‘ (16-21) i a favor de la unitat d'Europa (21-32): la darrera part de la introducció és com un tríptic dedicat al pacifisme: a les seves arrels (32-43), a les característiques del pacifisme propugnat per Vives (44-53), i a les seves actuacions de pacifista (53-59). La introducció es clou amb pàgines de bibliografia (59-63). Els textos traduïts i publicats ací són aplegats en seccions; la primera, dedicada a escrits polítics, conté els següents: *Al papa Adriano VI sobre las perturbaciones de la Iglesia* (67-76); *A Enrique VIII, rey de Inglaterra, sobre la captura del rey de Francia* (77-79); *Al mismo rey sobre el gobierno del reino, sobre la guerra y la paz* (81-90); *Diálogo de Juan Luis Vives sobre las disensiones de Europa y la guerra contra los turcos* (91-113); *Juan Luis Vives a Juan, obispo de Lincoln y confesor del ilustre rey de Inglaterra* (115-117). La segona secció inclou aquestes obres pacifistes. *Sobre la concordia y la discordia en el género humano* (121-293); i *Sobre la pacificación* (295-334).- J. P. E. [17.088]

Juan Luis Vives. *Sein Werk und seine Bedeutung für Spanien und Deutschland*, herausgegeben von Christoph STROSETZKY, Frankfurt am Main 1995

Només conegut per referència. Juan F. Alcina hi signa unes pàgines de *Notas sobre la pervivencia de Vives en España* (s. XVI), 213-228.- J. P. E. [17.089]

Antonio MESTRE SANCHIS, *Reflexiones sobre el influjo de Vives en el reformismo del deán Martí*, dins «Estudios», 23 (1997), 153-168.

Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E. [17.090]

Francesc J. FORTUNY, *Els ‚platònics‘ de Tomàs d'Aquino i Joan Lluís Vives i Marc*, dins «XVIII Estudis Locals», 11-88.

Resseguida l'evolució de l'epistemologia des del segle XI a darreries del XV, l'autor se serveix de frases del *De disciplinis* de Joan Lluís Vives (33) per exposar successivament la pròpia crítica als sistemes pedagògics de la filosofia en tant que pretesament incontestables, començant per la logomàquia dels nominalistes extrems en les ‚disputaciones‘, on allò que és considerat axioma o exigència d'escola sepulta la raó personal, i on la ‚possessió de la veritat‘ no permet de veure que l'estudi només equival a entrellucar la veritat llunyana per una excletxa (51-61), ni reconèixer que «la dimensió més genuïna de tot saber és construir el propi subjecte del coneixement» (65) i servir per a quelcom de real; però la crítica de Vives a les ‚disputaciones‘ d'escola no abasta a endevinar la «semiótica pura... com a epistemologia per a qualsevol nivell on recuperar ell mateix el subjecte dinàmic que llegeix, comprèn, jutja i innova, si cal» (70).- J. P. E. [17.091]

Pablo de la FUENTE, *Els canons Löffler rosincs*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 117-125.

L'any 1613 el majordom d'artilleria Vicent Ferrer dreça un inventari del material artiller de Roses, on figuren quatre canons Löffler del 1533. El document procedeix de Simancas i es publica fotografia del seu foli 1. L'autor estudia la tipologia, prestacions i estat dels canons fins al segle XVII, quan se'n perd la pista. Més ençà haurien d'ésser buscats en algun museu espanyol o francès.- J. de P. [17.092]

Xim RAURICH I SANTALÓ, *Mariners contra patró: un arbitratge entre genovesos a Roses (1545)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 97-115.

L'autor estudia i transcriu els folis 5-10 d'un arbitratge dels còsols de mar de Roses, de l'any 1545, conservat en català a l'Archivio di Stato di Genova, *Camera del Governo. Finanze* 22, descobert per Antonella Grati, de l'Universitat di Pisa. L'arbitratge fou demanat als còsols de mar ros-sincs pels dotze membres d'una tripulació que es queixen que el patró i propietari del vaixell no fa adobar uns desperfectes estructurals de l'embarcació, tan importants que la nau no pot navegar sense perill. Els còsols fallaren a favor de la tripulació.- J. de P. [17.093]

Jordi BUYREU, *De Carlos V a Felipe II. La problemática de las abdicaciones y la cuestión virreinal en la Corona de Aragón*, dins *Felipe II*, III, 339-358.

El 16 gener 1556, amb tres documents diversos Carles I renunciava als seus regnes hispànics a favor del seu fill Felip, amb el segon als regnes de la corona catalanoaragonesa i a Sardenya, per als quals aquell acte realitzat en terra estrangera era contrari a les constitucions que l'emperador havia jurat complir i fer complir (342-343). La documentació sobre aquells afers és, ultra el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, la de l'ACA, *Canc.*, *reg.*, a Simancas, AG, *Estado*, i a Madrid, Academia de la Historia, C. S, A-48: la llei exigia la presència personal (com en la renúncia de Flandes) i en el Regne d'Aragó ja s'havia convocat la Junta de Braços; la manca de comunicació oficial de la renúncia (ajornada fins a l'octubre) agreujà la situació, car legalment ningú no tenia autoritat; la possibilitat legal que l'emperador, encara únic posseïdor legal de l'autoritat, convoqués corts per als regnes de la corona no fou acceptada per Felip I (II); els atacs turcs per la Mediterrània agreujaven la situació i la mort de l'emperador privà de l'única cobertura legal que restava a l'autoritat règia en la Corona (346-352); però aquella mort canvià la situació, que fou no de renúncia, ans la d'una successió normal i sobre aquesta base s'anà normalitzant l'exercici de l'autoritat, amb convocatòria de corts i jurament personal del nou rei (353-357).- J. P. E. [17.094]

Francesc GUIRADO PAGÈS, *Erasmus de Rotterdam i Cristòfol Despuig: los Col·loquis de la Insigne Ciutat de Tortosa*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 117-136.

Les pàgines inicials resumeixen allò que representà Erasme de Rotterdam per a Europa de la primera meitat del segle XVI, el seu influx en la Península Ibèrica i les formes expositives de diàleg i d'adagis (117-124). Cristòfor Despuig hauria emprada la forma dialogal en els *Col·loquis* per «il·lustrar i defensar la naturalesa pròpia» (126) en un moment en què la personalitat de Catalunya podia resultar afectada per la integració dins una monarquia que tenia perspectives diverses i s'expressava amb altra llengua, «i així pareixeria ser per los castellans conquistada» (128). Despuig realitza el seu objectiu amb ,estil baix i humil', però digne d'uns col·loquis (129), en els quals és buidada la saviesa popular entorn la convivència col·lectiva en forma d'adagis, tan rics de doctrina com els d'Aristòtil o de Tul·li Ciceró (131): l'autor n'ha comptat cent trenta-tres (102 en català, 21 en llatí, 9 en castellà i 1 en italià), la majoria dels quals és ací transcrita (134-136).- J. P. E. [17.095]

Jorge MAÍZ, Sonia MARTÍNEZ, David PARDO, *Carles V i el Llibre de la benaventurada vinguda. Recepció d'un monarca: elements de continuïtat i canvi als actes de protocol*, dins «XVIII Estudis Locals», 427-435.

Antoni I. ALOMAR, Miquel A. CAPELLÀ, *Miquel Bestard i una vista de la ciutat de Mallorca com a tema patriòtic al segle XVII*, dins «XVIII Estudis Locals», 113-128.

L'octubre del 1541 l'emperador Carles conduït pel projecte de conquerir Alger féu estada a Mallorca, la crònica de la qual, el *Libre de la benaventurada vinguda del emperador y rey don Carlos en la sua ciutat de Mallorques...*, fou encarregada a Joanot Gomis; el primer punt fou la provisió de virtuals; seguiren la neteja i embelliment dels llocs públics i les manifestacions de satisfacció amb arcs de triomf; ací és transcrita la salutació del jurat Joanot Caulelles i descrit el trajecte de

l'entrada a ciutat fins a la seu [Isabel Sifre, la fundadora de 'La Criansa' hauria predit que l'empresa seria un fracàs i que prest l'alegria tornaria un funeral: 316].

Record llunyà d'aquells esdeveniments fou la pintura de Miquel Bestard, ací reproduïda (123), inspirada en el *Libre de la benaventurada...*, inicialment dedicada a rememorar la intervenció de Pere Ramon Safortesa i Cerdà en el dit estol, i després, alguna almenys de la dotzena de còpies (114-117) era destinada a recordar la participació de la ciutat (en la de Sant Francesc, la inscripció és: «Arma Balearica, non funda sed arballista fidei»: 116); hi ha taula de les variacions en les còpies esmentades (125).- J. P. E. [17.096-17.097]

Pablo PÉREZ-VILLEGAS ORDOVÁS, Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La biblioteca de misser Gaspar de Villalonga, I. U. D. (1559)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 227-242.

Les primeres pàgines recorden la trajectòria dels Villalonga en el pas del segle XV al XVI; Gaspar seguí estudis d'ambdós drets a Pàdua, Pavia, Bolonya i Pisa, on assolí el títol de 'Utriusque Iuris Doctor' el 1517; a Mallorca féu d'advocat i de propietari agrícola i tingué relació literària amb Francesc d'Oleza, per a l'*Obra del menyspreu del món* (Mallorca 1540) del qual escriví una epístola proemial llatina. La part de la seva biblioteca que es trobava a la casa de Ciutat constava de cent títols, de tema jurídic fins a un 70%, en gran part de procedència italiana; l'inventari pòstum es conserva a Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notarials*, és ací transcrit i són identificats gairebé tots els exemplars, dels quals, però, no consta si eren impresos o manuscrits. Hi havia un *Directorium Inquisitorum* [cal suposar de Nicolau Eimeric], els *Usatges* i les *Constitucions de Catalunya* en un volum i les *Decisiones* Guillelmi Cassador; també un *Compendio d'errori et inganni luterani*, sembla d'Ambrogio Catarino (233-241).- J. P. E. [17.098]

Jorge de MONTEMAYOR, *Les sept livres de Diane*. Trad. par Anne CAYUELA, París, Klincksieck 1999, 273 pp.

Aquesta traducció francesa ha estat realitzada a base del text establert recentment per Juan Montero a base de l'edició 'princeps' realitzada a València per Joan Mey el 1559, a la qual havien seguit fins a vint-i-vuit reedicions en arribar el 1607. En l'estudi inicial la traductora subratlla l'influx del llibre de Montemayor en l'*Astrée* de H. d'Urfé.- J. P. E. [17.099]

Ángel Luis LUJÁN, *La corrección lingüística, Furió Ceriol y Palmireno en el Ciceronianismo español*, dins «Revista de Filología Española», LXXVI (1996), 141-153.

Ciceró hauria estat l'alternativa a Erasme entre professors valencians com Andreu Sempere, Pere Joan Núñez i Llorenç Palmireno, qui hauria definida aquella posició en *De vera et facili imitatione Ciceronis* del 1560. Però essent el llatí llengua morta i, doncs, essent impossible el recurs suprem a l'ús, aquest és substituït per les 'autoritats', les quals, per a Furió, acabarien reduint-se a Ciceró (143), i la qualitat dels texts llatins contemporanis a la imitació d'un autor únic, cosa que fou concretada en sis regles (151-151). Però també en aquest punt, la regla suprema fou l'ús, en aquest cas, dels ciceronians (153).- J. P. E. [17.100]

Jon ARRIETA ALBERDI, *Gobernar rescribiendo. Felipe II y el Consejo de Aragón*, dins *Felipe II*, II, 65-96.

Sentit d'aquestes pàgines: «Hacer un balance de la trayectoria de la relación de Felipe II con el Consejo de Aragón, para lo que se prestará especial atención a los años iniciales y a los finales de aquella» (66), tenint en compte que un dels dos extrems relacionats té la darrera paraula en aque-

lla situació política. Base especial per a l'estudi són els documents que arribats, llegits i sospesats pel rei, eren retornats al Consell amb les observacions o decisions, 'reescrites' per ell mateix. Després d'unes pàgines en què l'autor exposa la importància que aquell rei atribuïa al Consell d'Aragó en tant que col·laborador en les decisions reials (67-78), el darrer apartat presenta la conseqüència d'aquella forma de govern per autògrafs als marges dels documents, considerada forma excessivament expeditiva i lesiva de les *Constitucions de Catalunya* i de les atribucions de les institucions catalanes en el cas conflictiu de la detenció de Joan de Queralt, afer que s'enverinà fins a l'acusació de 'lesa majestat' (79), car el rei considerà que afectava les seves regalies, conegut pel *Manual de novells ardots* i per documentació de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, on les anotacions 'epistoliques' del rei són constants; el conflicte es resolgué en empat (87). Les darreres pàgines (88-96) transcriuen dues mostres dels dits autògrafs, en resposta a dues consultes al Consell d'Aragó, dels mesos de juny i juliol 1588, conservades a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 264, plec 12.- J. P. E. [17.101]

Eva SERRA I PUIG, *Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)*, dins *Felipe II*, IV, 159-189.

Lluny d'ésser institucions fossilitzades, les corts es mogueren al ritme del temps i una de les proves és la necessitat que la seva documentació fos ben conservada i disponible, car aquesta creix en la mesura que una societat viu i prospera (162); també n'és prova l'augment de les entrades de la Generalitat, de 85.153 lliures anyals de mitjana entre el 1527 i el 1564, a 147.756 entre el 1564 al 1585, que malgrat la inflació, representava un augment real del 21% i es traduïa en una certa febre constructora en el Palau de la Generalitat, cosa que engelosí el rei (163-164). El 1585 arribaven un bloc de lleis que indicaven el canvi de la societat, com obres públiques (camins i obres hidràuliques «perquè lo comerç ab los bons camins [és] més facilitat»:168), o la unificació de pesos, mides i mesures a patró de Barcelona, les garanties del crèdit, el dret successori entre hereu i fadrins, i àdhuc mesures d'ordre públic i judicials (165-173). I si els *Capítols del redreç* del 1564 es limitaren a retocar la concòrdia catalanoaragonesa del 1553 sobre el tema de les marques frontereres, els del 1585 no sols són importants pels seus noranta-sis capítols, o pel nombre de temes, sinó per llur importància: legalitat en la provisió d'oficis, honoradesa en la recaptació i esmerç de diners públics, eficàcia dels serveis i servidors de la Generalitat, les exigències personals per a les insaculacions, i la normativa per al govern, la fiscalitat i l'economia de Catalunya (174-183). Després de les corts del 1585 la problemàtica política fou viva (184), és coneguda a través de l'AHCB, *Consell de Cent*, i l'autora la veu concentrada en tres punts: «els greuges pendents de resolució, les lleis no aprovades o amb decrets simulats, i els efectes polítics derivats de l'aprovació del sistema de divuitenes» (185); ens afecta particularment la dificultat a obtenir que la monarquia estigués d'acord en la publicació dels tres volums de *Constitucions i altres drets...*, *Pragmàtiques i altres drets de Catalunya...* i *Constitucions y altres drets de Catalunya supèrfluos...*, Barcelona, Hubert Gotard 1588-1589; particular interès polític hi hagué en les divuitenes, establertes per a control de la Generalitat, que donà més representativitat al conjunt del país i tingué la desconfiança del poder central i de l'Audiència (185-189).- J. P. E. [17.102]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *El entorno clientelar de los virreyes de Cataluña durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, III, 359-375.

Establerta la llista dels virreis de Catalunya entre el 1556 i el 1598 (361), Torras en subratlla dues característiques: són aclaparadorament de la noblesa castellana, però en cap cas pertanyents a la família reial, com els lloctinents de la corona catalanoaragonesa (361-364); quant a la clientela, es fixa en la del virrei Fernando Álvarez de Toledo (365), d'entre la qual destaca el grup familiar de Martí Joan Franquesa, les actuacions proreialistes del qual són conegudes pel *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, i per documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, *Consell d'Aragó*, *Generalitat*; de l'AHCB, *Consell de Cent* i *Deliberacions*; d'Igualada, AHC, *Liber Universitatis*, o Madrid, Archivo Zabálburu,

família a la qual l'autor ha dedicat estudis consistents [d'ATCA, XII (1993), 656, núm. 8721; XVII (1998), 761-762, núm. 12885; XVIII (1999), 1064, núm. 14187; i XIX (2000), 914-915, núms. 15061-15062, als quals em permeto de remetre] (365-370) i que després del virregnat d'Álvarez de Toledo seguiren mantenint a Catalunya «la facción cortesana de los Alba» (371-374).- J. P. E. [17.103]

Eduardo ESCARTÍN, *La Capitanía General de Cataluña bajo Felipe II*, dins *Felipe II*, III, 377-392.

En les corts de Montsó 1547, hom demanà que el càrrec de capità general s'unís al de virrei; era magistratura reial que no exigia ésser natural de la terra, era permanent i s'estenia a tot el territori de Principat i Comtats (382); en aquestes pàgines són aplegades d'ACA, *Canc., reg.*, i de Simancas, AG, *Estado i Guerra*, aquelles situacions que posaren en dubte l'aplicació de la jurisdicció militar i les decisions que hi recaigueren (379-381), com també la configuració i amplitud de l'escrivania major (ben conegudes per les dades d'un expedient informatiu del 1597) (382-384), del tribunal de la dita capitania (384-389) i de la col·locació d'aquest en relació a la Reial Audiència, que defensà sempre la seva prerrogativa de tribunal suprem de la terra (390-391).- J. P. E. [17.104]

Teresa CANET APARISI, *Los tribunales supremos de justicia: audiencias y chancillerías reales*, dins *Felipe II*, III, 565-598.

En la primera part, l'autora descriu la situació, entre d'altres, de les audiències de Catalunya, València i Mallorca durant el segle XVI (567). En la de Catalunya haurien estat clars els principis de col·legialitat i de territorialitat i la configuració de l'Audiència hauria estat obra conjunta de rei i corts de 1493 i de 1512 (570-571); sota Felip I (II), rei i corts hi afegien el 1564 la sala criminal, el 1585 reconduïda dins una reestructuració de l'Audiència; la seva competència tenia un abast amplíssim (572-574). Fundada el 1506, la valenciana fou reformada amb *Pragmática de la institució* el 1543, amb *Nova Pragmática* el 1570 i definitivament el 1572 amb la *Pragmática regia circa ordinem servandum in Regia Audientia Valentiae*, que la independitzava del virrei i la col·locava per damunt ell (574-579). La mallorquina, creada el 1571, mai no fou resultat de col·laboració entre rei i representació de la terra, ans creació reial exclusiva, que augmentà la centralització i la conflictivitat entre rei i regne (379-382).- J. P. E. [17.105]

Joan Lluís PALOS PEÑARROYA, *La Audiencia de Cataluña en tiempos de Felipe II: la fuerza y la debilidad del rey*, dins *Felipe II*, III, 617-630.

Per a l'administració de justícia Felip II potencïà les Audiències en cada un dels regnes i terres. L'autor es pregunta si realment contribuï a fer la justícia més ràpida i eficaç; la resposta de diverses institucions contemporànies coincideix en una qualificació: 'les causes (o: 'los pleytos') se fan immortals' (619: cf. Perpinyà, ADPO, G-60; AM AA-13; Girona, AC, en tots tres casos, instruccions als síndics tramesos a les corts del 1585). La raó: el sistema d'administració de justícia no mirava sols aquesta, ans tenia l'objectiu polític de fer present l'autoritat reial en cada regne i això tenia un cost: el de poder oferir perspectives d'ascens o de millora als juristes al servei de sa majestat; i així, no sols es creà un esperit de cos, ans també, dins aquest, faccions clientelars, recolzades en personatges concrets de la cort (620-625). La discussió entorn als executors dels *Capítols del redreç* establerts en corts, que donà nova bel·ligerància a la teoria del pactisme (Francesc Calça, *De Catalonia*), fou ocasió que els juristes reials aprofitaren per constituir-se en instància suprema, bandejats tant la Generalitat com el virrei i àdhuc el Sant Ofici i el sistema de visites, establert per a controlar els juristes (626-629).- J. P. E. [17.106]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Els fons de l'Arxiu de la Generalitat de Catalunya a l'època de Felip I de Catalunya-Aragó*, dins *Felipe II*, IV, 203-212.

Exposició de la diversitat d'oficis de l'antiga Generalitat (la documentació dels quals, la rebuda i l'expedida, era conservada en l'arxiu de la institució) i de les sèries documentals que conserven fons corresponents al regnat de Felip I (II) (207-212); remarquem la notícia d'existència de volums notarial amb documentació de Generalitat en l'AHPB (204-205, nota 2) i la de la recent publicació dels successius tres primers volums dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (210).- J. P. E. [17.107]

Xavier GIL, «A noticia de todos». *Las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1585 a través de fuentes externas*, dins *Felipe II*, IV, 213-230.

Objectiu de l'autor: «atender a noticias que circularon a propósito de aquella reunión. La creación de noticias, su difusión y el impacto que ejercieron sobre la vida política y cultural» (215), fins i tot exclosos els tractats sobre corts elaborats en aquella circumstància (215-216); són aprofitades les notícies sobre aquella cort conservades a Barcelona, AHCB, i a Barbastre, AM, les lletres personals del mateix rei, conservades a Madrid, Fundació Francisco Zubalburu, el *Dietari* de Frederic Despalau (214 i 217) o el de la *Generalitat de Catalunya*; van resseguint els esdeveniments, repeteixen les queixes de lentitud i allargassament, i reporten episodis com el de la prensió del Regne de València de tenir precedència sobre el Principat de Catalunya, resolta repetint la declaració de Pere III el Cerimoniós, donada al mateix Montsó el 1363, favorable a Catalunya (221).- J. P. E. [17.108]

Lilia E. F. de ORDUNA, *Sobre El felicísimo viaje de Calvete de Estrella: una poética de las entradas reales. Ficción y realidad*, dins «Anuario de Letras» (México), 35 (1997), 461-487.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[17.109]

Andrés GALLEGO BARNES, *Un aspecto de la difusión de la emblemática: el Alphabetum rerum heroicarum de Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Bulletin Hispanique», 97 (1995), 95-108.

Julio ALONSO ASENJO, *Dos mujeres de armas tomar en la Fabella aenaria de Palmireno*, dins «Edad de Oro», 16 (1997), 29-52.

Els *Emblemata* d'Andrea Alciato suscitarren moltes imitacions, no sols en llibres, sinó també en exercicis escolars, com l'*Alphabetum rerum heroicarum, in quo sunt emblemata...*, conservat a València, AMV, *Fons Serrano Morales*, dins un volum intitulat *Laurentii Palmireni Opuscula...*, 1576, fet copiar per Joan A. Maians i ací descrit (98-99). Essent un exercici escolar és natural que tingui faltes (100-101); les fons consten en el títol: Girolamo Ruscelli, Paolo Giovio, Claude Paradin, Gabriele Simeoni (101-102). Palmireno trià aquells emblemes que insistien en les virtuts cavalleresques i cristianes (102-104) i els afegí breus comentaris, units als quals hi ha la notícia de com Palmireno els il·lustrava amb dibuixos (104-106). La finalitat pedagògica era la d'integrar valors morals en l'ensenyament i d'assegurar major difusió a les explicacions escolars, ni que de vegades fos de 'gramàtica parda' (106-108).

Les pàgines del segon títol només em són conegudes per fererència.- J. P. E. [17.110-17.111]

Pilar BARBEITO DÍEZ, *Impresos de Pedro Juan Núñez: Estudio bibliográfico*, dins «Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos», 18 (2000), 335-386.

Les primeres pàgines concentren l'atenció en els anys més prolífics en activitat editorial del valencià Pere Joan Nunyes, professor als Estudis Generals de València i de Barcelona durant la se-

gona meitat del segle XVI. L'autora avisa que el seu treball de recopilació s'ha basat en les biblioteques de l'estat espanyol i en les de París, BN, de Roma, Vaticana, i de Londres, BL, no, en canvi, en les riques biblioteques americanes (336-337). Els títols de Nunyes són distribuïts en vuit apartats: obres sobre retòrica (338-350, publicades els anys 1552-1607); filosofia (351-358, anys 1554-1677); llengua grega (359-365, anys 1555-1589); edicions d'autors diversos (366-371, anys 1553-1601); traduccions (372-373, anys 1553-1554); anotacions de Nunyes a obres d'altres autors (373-378, anys 1585-1806); obres dubtoses (378-381, anys 1551-1581); i obres documentades, però ara introbables (381-383). Hi ha bibliografia (383-386).- J. P. E. [17.112

Álvaro HUERGA, *Corrientes teológicas valencianas en la época de San Juan de Ribera (siglos XVI-XVII)*, dins *Teología Valencia*, 105-122.

Juan BELDA PLANS, *San Juan de Ribera (1532-1611), arzobispo de Valencia, y la escuela de Salamanca*, dins *Teología Valencia*, 123-137.

Del 1569 al 1611 Juan de Ribera fou arquebisbe de València i el seu primer problema fou el de la universitat, que ell volia posar en mans millors i quant a la facultat de teologia, que fos reconegut l'ensenyament de col·legis religiosos; encausà i empresonà els catedràtics contraris (107); del 1526 al 1558 Joan Salaia hi havia imposat el tomisme, sense refusar les altres dues 'vies' (113); Ribera havia estudiat a Salamanca amb mestres dominics (Pedro de Sotomayor) en el moment del procés contra Bartolomé de Carranza, en què escrits protestants corrien per les mans dels estudiants, i algun arribà a les seves. Després, ell propugnava que la teologia no fos sols metafísica, ans sobretot bíblia i pregària (115-118); ja bisbe, sintonitzà amb Luis de Granada (119-120) i pertanyé al grup de sant Carles Borromeu i sant Francesc de Borja (121-122).

Belda resumeix la significació de l'escola de Salamanca de mitjan segle XVI (127-132) i assenyala que l'influx en Juan de Ribera es pot trobar en aquests punts: figura del bisbe ideal; amor a l'estudi i als llibres; coneixement científic de la Bíblia i de les llengües bíbliques; i càrrega teològica de la predicació. El Col·legi del Patriarca n'hauria estat la concreció, com també la reforma que imposà en la Universitat de València (133-137).- J. P. E. [17.113-17.114

Antonio BENLLOCH, Miguel Àngel BONDÍA, *Correspondencia de Felipe II con san Juan de Ribera*, dins *Teología Valencia*, 155-181.

Breu presentació i transcripció de les trenta-sis lletres reials a l'arquebisbe de València, dates entre el 1570 i el 1594, conservades a València, Col·legi del Patriarca. Des de la reforma de la Universitat fins al tema de les parròquies i la instrucció de moriscs amb elaboració de nou catecisme, passant per la reforma de cases religioses i les picabaralles entre dominics i jesuïtes, hi passen tots els afers valencians contemporanis.- J. P. E. [17.115

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El testament del bisbe Gaspar Punter*, dins «XL Assemblée Morella», 139-153.

Les pàgines inicials resumeixen biografia i activitat episcopal de Punter, on destaca l'interès a assegurar l'ensenyament de la doctrina cristiana, per al qual publicà *Doctrina cristiana y instrucció breu, fàcil y útil per ensenyar-la* i féu un llegat testamentari a fi d'assegurar-la els diumenges en quatre ermites dels Ports de Morella (143 i 150); el testament, conservat a Tortosa, Arxiu de la Seu, *Calaix de Testaments i Llegats piadosos*, núm. 45, és ací transcrit complet (145-153); les *Actes capitulars* del mateix arxiu permeten de conèixer detalls de com foren aplicades les disposicions testamentàries; la biblioteca personal passà íntegra al seu vicari general, alhora que consta l'existència de l'inventari dels llibres propis del palau episcopal; també hi ha llista de les confraries i gremis de Tortosa l'any 1600 i d'altres detalls de l'organització del bisbat a la part valenciana.- J. P. E. [17.116

Identitat i territori. Textos geogràfics del Renaixement. A cura d'Agustí Alcoberro (Col·lecció Escolis, 7), Vic, Eumo Editorial 2000, 240 pp.

Entorn el 1600 en els tres Països Catalans apareixien descripcions de cada un d'ells (les de Pere Gil, Joan Binimelis i Gaspar Escolano), bàsicament descriptives i basades en l'observació; integren l'herència dels autors clàssics, les denominacions geogràfiques dels quals intentaven d'identificar en la realitat d'aquells moments i, portats per un instint d'imitació creativa, en corregien les faltes, aplicaven llur voluntat descriptiva a les realitats noves i, tal com havien fet els humanistes italians, feien remuntar als temps heroics les ciutats actuals (7-11). L'interès per la geografia encaixava amb l'enfortiment dels estats moderns i l'exigència de claredat en llur delimitació, amb la recerca de la pròpia història i amb la creació de la pròpia cartografia (el mapa més antic conservat de Catalunya és del 1603) (12-16); i així, les obres d'on són extractats els quaranta-cinc textos, responen sempre a la necessitat d'exaltació del propi estat o ciutat, que hom intentava de prestigiar amb una llengua pròpia, en detriment de la unitat de la llengua (17-20). Aquest seria el marc teòric, al qual (i en concret al territori), són dedicats cinc fragments dels tres autors esmentats i de Joan Margarit i Rafael Martí de Viciana (32-55); i tres a les divisions comarcals, de Dionís Jeroni de Jorba, Onofre Menescal i Pere Gil (57-71). Després arriba la temàtica concreta: el relleu: cinc fragments de Jeroni Pau, Francesc Tarafa, Francesc Comte, Jeroni Pujades i Gaspar Escolano (73-88); la hidrografia, amb sis fragments de Jeroni Pau, Pere Antoni Beuter, Joan Binimelis, Pere Gil (bis) i Gaspar Escolano (89-106); el clima, flora i fauna: sis fragments de Cristòfor Despuig, Joan Binimelis, Pere Gil (bis), Gaspar Escolano i Miquel Agustí (107-125); les ciutats: quatre fragments de Jeroni Pau, Cristòfor Despuig, Dionís-Jeroni de Jorba i Gaspar Escolano (127-150); el camp, amb cinc descripcions de Pere Antoni Beuter, Lluís Ponç d'Icard, Cristòfor Despuig, Joan Binimelis i Gaspar Escolano (151-169); les activitats econòmiques: sis fragments de Cristòfor Despuig, Pere Gil (ter) i Gaspar Escolano (bis) (171-191); a la gent són dedicats quatre elogis, de Joan Binimelis, Pere Gil, Gaspar Escolano i Francesc de Gilabert (193-212). La teoria de la ,província feliç' arriba de la mà de Pere Gil (215-218). Hi ha presentació dels autors (219-222) i bibliografia (223-233). Els textos escrits en llatí són donats en llengua original i en traducció catalana.- J. P. E. [17.117]

Jordi GUNZBERG MOLL, *L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVII)*, dins *Actes Notariat*, II, 313-342.

Una primera part recorda les bases jurídiques o cos normatiu, d'acord amb les quals s'havia de configurar l'instrument notarial: les *Constitucions de Catalunya*, els privilegis i la normativa municipal i les obres dels grans juristes del segle XVII (318-320) i àdhuc les sentències de la Reial Audiència (313-317). Els col·legis notariais tenien facultats de control de la validesa de la documentació (321). En conseqüència la documentació notarial, tant privada (323), com judicial (323-327), augmentà considerablement durant aquest període, sobretot la privada mercantil (328-331); algunes de les grans obres dels juristes són dedicades a documentació privada, com nocces, testaments, etc. Foren molt corrents els volums de mostres documentals (a Catalunya en són coneguts una quarantena, catorze dels quals conservats a la BC: 331-336); llur qualificació també era donada per les corresponents taxes oficials (337-340) i per fonts diverses, tant privades com públiques, la llista de les quals es troba en els dos apèndixs (340-342).- J. P. E. [17.118]

Emilio COLLADO ESTELA, *Maculistas e immaculistas en la Valencia del siglo XVII. El arzobispo Aliaga y su oposición a la Inmaculada Concepción*, dins *Teología Valencia*, 183-192.

[Cf. ATCA, XX (2001), 987-988, núms.16.127-16130]. Un decret del Sant Ofici romà del 1617, limitadament favorable a la doctrina de la Puríssima, desencadenà a València una gran alegria, enfortida perquè era camí de manifestar el disgust per les prohibicions de culte a mossèn Francesc Jeroni Simó; contra ambdós punts lluitaven els dominics; l'arquebisbe Aliaga ho era i així aquella lluita enfrontà l'arquebisbe amb la ciutat; les gestions d'aquesta són documentades

amb transcripció de fragments de l'AMV, *Manuale de consells, Lletres missives i Crides i pregons*. En aquella ocasió el comte de Bunyol, Gaspar Mercader, patrocina una nova edició de la pragmàtica de Joan I a favor de la Puríssima, del 1394 (187, nota 20).- J. P. E. [17.119]

Bartomeu PROHENS PERELLÓ, *La mort d'En Berga. Mallorca, 1619*. Amb una presentació de Biel MAJORAL (Biblioteca Raixa, 159), Mallorca, Editorial Moll 2000, 156 pp.

L'autor, basat i sovint amb transcripció de fragments dels processos judicials conservats en l'ARM, *Audiència i Miscel·lànies Pasqual*, i amb documentació complementària de Madrid, AHN, *Inquisición. Mallorca* ('testificacions', 'càrrecs' i 'descàrrecs') (141), elabora una narració tant de l'assassinat de Jaume Joan de Berga, i de la llarga conspiració que el preparà, com de la repercussió, que féu trontollar les solidaritats de facció (Canamunt i Canavall), i posà al descobert les contraposicions d'una societat en què les jurisdiccions civil i eclesiàstica, judicial i inquisitorial, i les enemistats i complicitats entre faccions podien convertir-se en encobridores de delinqüents. Hi ha també informació sobre els escamots de bandejats que s'amagaven en la Muntanya de Mallorca, sovint al servei dels senyors i de llurs bàndols.- J. P. E. [17.120]

Maria VILAR I BONET, *Antoni de Cardona, senyor de la baronia de Calonge (1550-1606)*, dins «Estudis del Baix Empordà», XIX (2000), 69-78.

De la biografia d'aquell duc de Sessa, etc., i ambaixador a Roma entre el 1590 i el 1603, l'autora en destaca el fet que Marc Antoni de Camós li dedicués la *Microcosmia y gobierno universal del hombre christiano*, publicat a Barcelona el 1592; ultra el resum de l'obra tenim ací reproducció d'una pàgina sobre l'ofici de tresorer reial, la de la dedicatòria (72-73) i la portada (75); també destaca la presència de la curta estada a Barcelona dels ducs de Sessa en els llibres dels cronistes catalans del moment: Jeroni Pujades, *Dietari de la Generalitat de Catalunya* i *Manual de novells ardits* (76-77).- J. P. E. [17.121]

Antoni SIMON TARRÉS, *Salvador Fontanet i Savila (1560?-1633). Un jurista gironí a la cort dels Àustria*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1), 79-89.

Fontanet fou un dels pocs catalans que ocuparen llocs de responsabilitat en el govern dels Àustries; les notícies sobre la família procedeixen sobretot dels testaments, conservats a Girona, AH, *Protocols notariais*, i Barcelona, AHPB, *Notaris diversos* (80-82). Entrà al servei de la corona en l'administració reial de Catalunya: diversos càrrecs en l'Audiència li obriren el camí a l'ennobliment i a un lloc en el Consell d'Aragó a Valladolid i a Madrid (83-84); fracassà, però, en l'intent de fer acceptar a les institucions catalanes la Unió de Armas d'Olivares i fou arrossegat pel fracàs de les corts dels anys 1626-1632, de les quals, amb el duc de Cardona, era habilitador (84-85). Fou repetidament acusat d'enriquiment il·legal en escrits d'ACA, *Consell d'Aragó* (86-87). El 1640, el seu fill Tomàs desertà i fou acollit a Madrid (88). Hi ha arbre de família (89).- J. P. E. [17.122]

Goffredo CIANFROCCA, *Fra cronaca e storia. (Ad Epistolario calasanziano aperto)*, dins «Archivum Scholarum Piarum», XIX (1995), 1-54.

Obert l'epistolari calassancià corresponent al 1617 i següents, l'autor n'ha aplegat i en transcriu aquelles frases que fan referència a petites coses i que alhora permeten de descobrir en Josep de Calassanç l'home atent a les menudències de la vida, sobretot quan poden repercutir en servei d'altres que ho necessiten, com malalts: indicacions sobre el tracte a donar a dues someretes, una

de blanca i una de negra (3-9 i 19-27), ,asinello / somarello' pres com a punt de referència en textos espirituals (10-16); atencions a malalts (16-19), o advertiment a no trametre una bóta de vi la nit, perquè pel camí, vora alguna font, podia augmentar de quantitat i disminuir de qualitat (23-34), o els malsdecap per una herència cardenalícia de vint egües (35-49); tanquen el recompte les notícies de visites o peregrinacions o caminades a peu (49-51): «Se non si osservano le picco-le cose, non si starà bene» (52).- J. P. E. [17.123]

Eulàlia MIRALLES, *Jeroni Pujades i la Ciutat de Tortosa*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 137-148.

L'autora recorda que sovint els biògrafs han pouat en el *Dietari* les notícies biogràfiques de Pujades i assenyalat les que hi ha en les altres obres, sobretot en els *Flosculi*, ara a París, BN, *Baluze*, 234, 238 i 239, on és documentada la seva estada a Tortosa la darrera dècada de setembre de 1623 (139), durant la qual copià textos o fragments (de Cristòfor Despuig, de Francesc Vicenç a través de l'*Antiquum Breviarium Ecclesiae Dertusensis* i d'altres) (140), tractà amb personatges diversos (Francesc Puig, potser Francesc Martorell i de Luna); aquest i Pujades s'aprofitaren mútuament de la *Història de Catalunya* i de la *Historia de la antigua Hibera*, tal com demostren els fragments ací transcrits (143-145). Són donades en apèndix les inscripcions tortosines aquells dies copiades per Pujades (145-147).- J. P. E. [17.124]

Bonifacio PORRES ALONSO, *Dos manuscritos autógrafos del padre Juan Figueras Carpi conservados en la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Trinitarium», 7 (1998), 253-273.

Els volums són els mss. 3584 i 3585; contenen, respectivament, els *Apuntes para la orden de la Sma. Trinidad* i la *Corónica de la Trinidad*; el primer, de més a més, inclou noranta-quatre folis originals d'un procés sobre empresonament i mort a Argel de tres trinitaris, datat a Mallorca el 1624, en llatí i català; són també descrits quatre llibres seus (256-260) i cinc opuscles (260-261); l'activitat literària seria d'entorn el 1650 (265-267). El seu treball és vàlid en tant que aplega documentació, però, barroca, de vegades es deixa endur per la fantasia (271-272; assenyalam la llista de documents relatius a l'Ordre Trinitari i Catalunya: 263, nota 32).- J. P. E. [17.125]

Francesc Vicent GARCIA, *La Armonia del Parnàs*. Introducció d'Albert ROSSICH, Barcelona-València, Edicions de la Universitat de Barcelona i Publicacions de la Universitat de València 2000, 407 pp.

El volum, editat amb motiu del 375^è aniversari de la mort de Francesc Vicent Garcia, recull en reproducció facsimilar la primera edició de les obres del Rector de Vallfogona, *La Armonia del Parnàs, mes numerosa en las poesias varias del atlant del cel poetic, lo Dr. Vicent Garcia, Rector de la Parroquial de Santa Maria de Vallfogona. Recopiladas i emendadas per dos Ingenis de la molt ilustre Academia dels Desconfiats*, Barcelona, Rafael Figueró 1703, acompanyada d'una nota preliminar d'Eulàlia Duran (7-8), una introducció d'Albert Rossich (9-15) i un apèndix que inclou les lliçons il·legibles de l'imprès setcentista (407). L'estudi de Rossich comenta breument aspectes de la biografia de Garcia i la transmissió de la seva obra, i es detura a analitzar amb detall l'edició de 1703 (cf. també ATCA, III (1984), 261-264), en repassa el contingut (inclou peces apòcrifes -algunes de les quals són detallades a la pàgina 12- i no recull el *Sermo predicat {...} en les exequies fetes a la Magestat Catholica del Rey Don Phelip Tercer, nostre senyor, lo dia 12 de Maig 1621*) i valora les dades que ofereix la *Vida del Dr. Vicent Garcia*, així com la cura dels editors a respectar el text, tot i «la inevitable censura que [...] van haver d'aplicar a alguns passatges que no haurien superat l'examen de la Inquisició, i malgrat que la ciència filològica encara no havia desenvolupat els mètodes sofisticats que avui la caracteritzen». La de 1703 és l'edició «prnceps» de l'obra de Garcia (la de 1700 és furtiva), i la que, d'aleshores ençà, ha fixat les edicions posteriors. [La reedició de *La*

Armonia... té la virtut de servir d'eina de treball mentre esperem l'edició crítica de l'obra completa, que Rossich promet tenir molt avançada].- E. M. J. [17.126

Miguel MARAÑÓN RIPOLL, *Las ediciones gerundenses del Discurso de todos los diablos de Quevedo*, dins «Revista de Filología Española», LXXVI (1996), 327-342.

La primera edició isqué a Girona, obra de Gaspar Garric i Juan Simón. Recordada la presència de la dada en els repertoris bibliogràfics i també llurs diferències, l'autor estableix les fitxes tècniques de la primera edició, 1628, de la segona i de la terça, ambdues del mateix any, i encara d'una segona tirada de la terça, sempre d'any idèntic, amb indicació dels exemplars de cada una, localitzats en biblioteques diverses.- J. P. E. [17.127

Anne CAYUELA, Pascal GANDULPHE, *Littérature et pouvoir: dédicaces et dédicataires dans Noches de placer d'Alonso Castillo Solórzano (1631)*, dins «Bulletin Hispanique», 101 (1999), 91-110.

El 1631, Sebastià de Cormellas imprimia a Barcelona el llibre indicat en el títol, on són aplegades les dotze 'novel·les' presumptament explicades dotze vespres per altres tants personatges en les festes entre Nadal i els Reis d'un any en què Gaspar de Centelles i les seves dues filles les passaren a Barcelona i programaren sis vetllades, durant les quals dos dels convidats s'encarregaven de sengles contalles. Particularitat de les dites 'novel·les' és que cada una és dedicada a un personatge valencià contemporani, el comú denominador dels quals no és el fet d'ésser grans nobles, ans el d'ocupar càrrecs en les principals institucions del dit Regne: Església, Generalitat, Ciutat o administració reial (103). Al final, quadre sinòptic de temes i dedicataris, amb indicació dels títols o càrrecs de cada un.- J. P. E. [17.128

Pep VALSALOBRE, Narcís FIGUERAS, *Confluències literàries en el Viatge de Pere Porter a l'Infern*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000 = Estudis en honor de Josep M. Pons Guri/1), 91-102.

[L'edició del *Viatge...* a cura de Josep M. Pons i Guri ha estat objecte de recensió, signada per Eulàlia Miralles i Jori, dins ATCA, XIX (2000), 724-727]. L'edició de Pons Guri proporciona «la pintura nítida, i per primer cop entenedora, del context social que va generar, molt probablement, la redacció i difusió del text» (91); més enllà, els autors plantegen punts com la tradició literària de què s'alimentà, les repercussions socials que pogué tenir i que potser expliquen el retard en la seva edició, i el judici que l'obra merescu als estudiosos catalans en el pas del segle XIX al XX (92-93). Per als autors «és evident l'ús de la literatura que fa l'autor anònim» (93): no manquen els recursos narratius, i sobretot «molts episodis i motius literaris... remunten a una llarga tradició» (94), com els 'exempla' medievals de condemnats o de visitants de l'infern (95-98), o el barroc, del diable que ajuda el protagonista humà conduint-lo a viatges fantàstics amb objectiu crític i satíric (99). Conclusió: en el *Viatge...* «conflueixen molt diversos materials» (101). Hi ha mostra d'un manuscrit i portades de dues edicions del *Viatge...* (102).- J. P. E. [17.129

Sven EXTERNBRINK, «*Faire contrepois à la puissance d'Espagne*». *Paul Ardier de Beauregard (1590-1671) et la politique de Richelieu en 1633*, dins «Francia. Forschungen zur Westeuropäischen Geschichte», 27/2 (2000), 1-24.

Estudi que només té una relació negativa o indirecta amb el tema d'aquest anuari i consisteix en el fet que, presentant la reflexió que Ardier escriví sobre la relació de França amb els Habsburgs i en particular amb la monarquia hispànica, sobretot en les *Mémoires sur les affaires générales de la Chrestienté, au mois d'avril 1633*, amb la intenció que França adquirís a Europa una força que

limités la dels Habsburgs, no fa cap referència ni a utilitzar Catalunya ni pensa en el nostre país com a escenari de la confrontació amb la Casa d'Àustria (10-20). Igual silenci en el *Prince* de Jean-Louis Guez de Balzac, que intentava de formular el sentit de la política estrangera de Riche-lieu (21-22). [John Elliot, *A non-revolutionary Society: Castile in the 1640*, dins *Études d'Histoire Européenne*. Mélanges offerts à René et Suzanne Pillorget, Angers, Presses de l'Université 1990, 253-269, aporta un punt de confrontació amb les opcions catalanes del 1640, complementari del francès]- J. P. E. [17.130]

Valentí GUAL VILÀ, *Les misèries de la guerra. Pira, 1635-1670*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 27-56.

L'autor informa de la descoberta a Montblanc, AHC, *Fons municipal. Pira*, del lligall de comptes i acords municipals del 1583 al 1695; el seu interès se centra en les anotacions entorn la Guerra de Separació, que comencen el 1637 amb problemes en l'avituallament de l'exèrcit castellà i acaben el 1666 amb dificultats semblants. Les pàgines 31-56 són pràcticament un enfilall de fragments sobre els successius problemes que el consell del comú hagué d'estudiar i als quals hagué de donar resposta: «exigències d'homes per al front, relació d'armes disposades pels particulars, fiscalitat creixent (una autèntica corrua de talls), necessitat d'allotjar les tropes (un veritable flagell), morts...» (28).- J. P. E. [17.131]

Vicent PITARCH, *Nota sobre la qüestió de la llengua al Barroc: dues perspectives des de la talaia de Tortosa*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Tortosa (4 i 5 de juny de 1999)», Barcelona i Tortosa, Institut d'Estudis Catalans i Ajuntament 2000, 49-59.

En els concilis provincials tarragonins dels anys 1636 i 1637 fou debatut el tema de la llengua a emprar en la predicació; en el primer dels dos, el bisbe de Tortosa, Justino Antolínez, hi defensà la llengua catalana amb tanta d'eficàcia, que el concili promulgà la *Constitutio ad concionandum lingua Cathalana*; la posició contrària fou defensada el mateix any per un 'doctor Juan Gómez Adrín', (que sembla ésser pseudònim d'Alexandre de Ros) en el *Memorial en defensa de la lengua castellana para que se predique en ella en Cataluña*, la posició del qual era que el català havia de servir per a la gent rude, i el castellà per als 'lucidos' ja que tenia a favor seu el fet d'ésser la llengua del poder reial i eren bon nombre els qui per posició social la parlaven a Catalunya.- J. P. E. [17.132]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *La Junta de Ejecución', de Madrid, i els fets contrarevolucionaris de Tortosa de Setembre de 1640*, dins *Nous Col·loquis*, IV, 149-160.

La repercussió a Tortosa del Corpus de Sang consistí en un alçament popular els dies 21-22 de juliol, contra el qual les autoritats contraposaren els gremis, cosa que els donà la victòria el 4 de setembre, i el 6 eren ajusticiats amb garrot sis capitostos. Les autoritats ciutadanes i el sotsveguer s'afanyaren a informar-ne el rei, informació que fou a la base de la Junta de Ejecución del 23 de setembre; les dues lletres i l'acta d'aquella sessió s'han conservat a Simancas, AG, *Guerra y Marina*, lligall 1345, d'on són transcrits (153-160); els parers expressats en aquella ocasió tenien més davant els ulls les repercussions a Barcelona que a Tortosa.- J. P. E. [17.133]

Enrique SOLANO CAMÓN, Porfirio SANZ CAMAÑES, *La monarquía hispánica y el reino de Aragón en tiempos de crisis. La década de 1640*, dins «Cuadernos de Historia de España», LXXVI (2000), 239-253.

Els estudis anteriors i la documentació de nombrosos arxius (de Saragossa, Diputació, *Cartas de Aragón, Registro de actos comunes*; Ayuntamiento, *Libro de actos comunes*; Simancas, AG, *Guerra y Marina*; Madrid, Academia de la Historia, mss.; AHN, *Estado. Legajos*; BN, mss. 2336 i 2372; Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*) permeten als autors de resseguir la trajectòria de les institucions aragoneses davant la Guerra de Separació, des de la desconfiança envers Felip IV, fins a la plena col·laboració cordial i econòmica en el bàndol realista, amb particular atenció a situacions i decisions concretes, com la que el Regne d'Aragó pagà durant sis mesos els tres mil soldats enrolats per a la conquesta de Lleida el 1644 (250).- J. P. E. [17.134]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Alguns processos eclesiàstics a la diòcesi de Tortosa durant la Guerra dels Segadors*, dins *Nous Col·loquis*, 161-175.

La versió donada pels historiadors subratllava la fidelitat dels eclesiàstics a Felip III de Catalunya, IV de Castella, però l'autor informa d'un 'conjunt de processos', conservats en l'AD de Tortosa, dels quals en presenta tres: l'enantat a càrrec de l'augustinia valencià, Josep Horta, que, arribat del convent de Perpinyà, anava, 'semblant noves y malícies' i causava avalots entre els soldats, raó per la qual fou assignat al convent augustinia de Vinaròs (162-163); l'instruït a càrrec d'Atanasi Roger, procedent de Falset i rector de Masroig, que fou desterrat de la ciutat i diòcesi de Tortosa (163-165); l'actuació d'aquests dos pertanyia als primers temps de la revolta. El terç anà contra Pere Figuerola, rector, i Baptista Cabés, beneficiat d'Arnes, del 1642, que foren alliberats de la presó de Tortosa en els moments d'ocupació francesa (165-173).- J. P. E. [17.135]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Legitimació de la moneda municipal catalana: dos casos de falsificació documental*, dins «Gaceta Numismática», núm. 139 (diciembre 2000), 55-57.

Ambdós casos es refereixen a les peticions municipals de batre menuts durant la Guerra dels Segadors, en què l'autoritat només renovava concessions anteriors, i en què aquesta fou falsificada, tant a Vic 1643, on hom la datà del 1366 i 1375, com a Agramunt 1648, on és datada del 1314; la de Vic és desconeguda de l'inventari de privilegis reials relatiu a imposicions (ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*) i ho era dels mateixos consellers de Vic a l'hora de la primera petició (55-56); la d'Agramunt oblidava que el 1314 l'autoritat competent era a Agramunt el comte d'Urgell, que no hi corrien menuts, que la primera concessió d'un comte, Ermengol X, és del 1331, i que el document del 1314 és d'exempció de lleuda i peatge en tot el territori de la corona: hom hi afegí la concessió d'encunyar menuts.- J. P. E. [17.136]

Antoni PICAZO MUNTANER, *El ideario de fray Antoni Llinàs, OFM, para la creación del primer colegio de Propaganda Fide de América*, dins «Archivo Ibero Americano», LX (2000), 437-446.

A base de documentació de Sevilla, Archivo General de Indias, *México*; de Mèxic, Archivo General de la Nación, *Sección Indios*, i de Celaya (Mèxic), Archivo Histórico de la Provincia Franciscana de Michoacán, l'autor resumeix el malestar dels nadius per la colonització espanyola en començar el segle XVII; entorn mitjan segle el mallorquí Antoni Llinàs formulà un projecte que respectava la personalitat cultural dels indis mitjançant escoles de missioners, projecte ací resumit en onze punts (440-444); el fet de prescindir de la força hauria conduït el projecte «al fracaso o a un éxito limitado» (444).- J. P. E. [17.137]

Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *El futuro de Cataluña: un sujet brûlant en las negociaciones de Münster*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 19 (1999), 95-116.

Aquestes pàgines són traducció de *The Future of Catalonia, a sujet brûlant at Munster. Negotiations*, dins *Der Westfälische Friede. Diplomatie-politische Zäsur - kulturelles Umfeld - Rezeptionsgeschichte*, Herausgegeben von Dr. Heinz DUCHHARDT, Munic, Oldenburg Verlag 1998, 273-291. L'autor s'hi proposa presentar una panoràmica de les complicades negociacions sobre el futur de Catalunya, 1643-1648, amb particular atenció tant als elements de continuïtat com a les variacions conjunturals en paral·lel al resultat de la contesa a Catalunya; i el tema en els deu anys posteriors fins a la Pau dels Pirineus. La situació de Catalunya, tal com era vista per les potències europees aquells anys, és deduïda de la documentació publicada en la col·lecció *Acta Pacis Westphalicae*, completada amb la de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent. Cartes comunes originals*, i Simancas, AG, *Estado*: el de Catalunya era a Münster el problema de solució més difícil, per a la qual hom volia prescindir d'escoltar la veu dels catalans i només a contracor França acceptà que Josep de Fontanella formés part de la seva representació (98-101). Ultra la dificultat del tema, foren constants el fet que Catalunya fou tractada més com a objecte de canvi que com a protagonista; i que les negociacions passaren per mans de mitjancers italians i eclesiaístics, sempre a remolc de la situació en el camp de batalla. Per a la Generalitat i el Consell de Cent, fou constant l'esforç a garantir la totalitat del territori de Catalunya (Principat i Comtats) i la vigència de les *Constitucions de Catalunya*; per a França, quedar bé en el compliment dels compromisos assumits envers Catalunya, i alhora la diferència entre Catalunya i els Comtats, dels quals no es volia desprendre; per a Madrid, la recuperació de Catalunya, resignant-se a la pèrdua dels Comtats (102-109). Les negociacions sobre el futur de Catalunya començaren centrant-se directament en el problema; després es desviaren cercant la solució de la independència per als Països Baixos, després de la qual les dues potències enfrontades (París i Madrid) foren incapaces de moment de cercar una solució al problema de Catalunya, [que seria tan dolenta com la Pau dels Pirineus] (110-114).- J. P. E. [17.138]

Narcís IGLÉSIAS, *La llengua al Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Vic, Eumo Editorial 1998, 153 pp.
Títol només conegut per referència.- J. P. E. [17.139]

Tomás ECHARTE, Alberto MONTANER FRUTOS, *Un gravado de San Luis Bertrán con las armas del marqués de Astorga*, dins «Emblemata. Revista Aragonesa de Emblemática», VI (2000), 377-384.

Per encàrrec de fra Josep Favores, el 1668 el dibuixant Domenico Raynaldi i el gravador B. Thiboust dedicaven a l'ambaixador de Felip IV a Roma Antonio Pedro Álvarez de Osorio, marquès d'Astorga, un gravat del 'miracle de la creu a l'arbre', atribuït al futur sant Lluís Bertran, realitzat a Colòmbia el 1568, la descripció del qual, feta pel biògraf Francesc Vidal i Micó, és ací transcrita, com també la reelaboració de fra Favores en la dedicatòria llatina al dit marquès (378-379), les armes del qual presideixen tota l'escena. Hi ha reproducció fotogràfica general (378) i quatre de parcials, totes a color. El gravat és ara a Torrent, Museo Histórico Dominicano de la Provincia de Aragón.- J. P. E. [17.140]

Antoni ESPINO LÓPEZ, *Les lectures d'un religiós durant el regnat de Carles II. La Biblioteca de Daniel Saiol*, dins «Revista de Catalunya», núm. 150 (abril de 2000), 32-52.

Ardiaca de l'església de Barcelona, diputat de la Generalitat de Catalunya pel Braç eclesiaístic, pertanyent a una família que acabà essent bandejada dels càrrecs polítics pel govern de Carles II, deixà en morir una biblioteca de més de 1300 títols, dels quals són en aquestes pàgines presentats només els que fan referència a l'art de la guerra (34-38), a la informació o propaganda bèl·lica o política contemporània (Guerres dels Segadors i de Portugal, informació sobre estralls a les

Índies, tensió entre Anglaterra i França) (38-43), història (43-49) i teoria política (50-52). Hi ha bibliografia (52).- J. P. E. [17.141]

Joan TRES, Montserrat CLARASÓ, *Un altre col·loqui valencià del segle XVII: El col·loqui entre el doctor Chanqueta y un orat o loco de l'Hospital*, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 63 (maig de 1999), 39-57.

Conservat en el volum miscel·lani, ms. 3619, de Barcelona, BC, ací transcrit i anotat (48-57), el col·loqui gira entorn l'aplicació de pena capital a un frare augustinià a València el setembre del 1680 i en particular sobre el detall que la dita pena havia estat imposada pel capità general, sense respectar la jurisdicció eclesiàstica, que l'arquebisbe, fra Joan Tomàs de Rocabertí i de Safortesa, havia de defensar; no cal dir que tots els penjaments són destinats als defensors de la sentència del capità general i totes les lloances als de la jurisdicció eclesiàstica; els editors donen aclariments sobre la parròquia de Sant Nicolau i els seus captaires, sobre els doctors de l'Hospital General de València, que integrava el d'Innocents i Folls, i sobre les particularitats de la llengua del *Col·loqui...*, clarament escrit en valencià central o apitxat.- J. P. E. [17.142]

Júlia BUTINYÀ, Enric PRAT, Pep VILA, *La comèdia hagiogràfica de santa Quitèria (s. XVII). Edició del text*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 191-266.

Estudiada aquesta comèdia en un volum anterior dels «Annals...» i resumit dit estudi en ATCA, XIX (2000), 916, núm. 15.067, ara els autors procedeixen a editar-ne el text, d'acord amb la normativa que descriuen sumàriament. El ms. és propietat de Júlia Butinyà, heretat del seu avi patern. És donada llista de mots interessants.- J. de P. [17.143]

Pep VILA, Albert ROSSICH, *Un cançoner català del Barroc*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 179-190.

Descripció del manuscrit que duu el número de registre 288 de l'inventari del fons Manuel Blanxart i Torradella (1865-1932), donat el 1997 a l'arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses per la família Blanxart. Pertany al grup de cançoners intitolats *Reneo i Jardí del Parnàs*, ha perdut 85 folis inicials i un nombre indeterminat al final. Ara té 81 folis i conté 204 peces, atribuïdes al Rector de Vallfogona, Jofreu, Cervera, Francesc Fontanella, Antoni Massanés, Baptista Mirambell, Joan Terré, i fragments de comèdies. Els autors detallen peça per peça el contingut del ms.- J. de P. [17.144]

Carles DORICO i ALUJAS, *Algunes precisions sobre l'escultor mallorquí Miquel Perelló*, dins «Estudis Baleàrics», 66-67 (2000), 79-90.

El 1690 Perelló deixava inscrit al frontís del Bonsuccés de Barcelona que ell era l'autor d'aquella portada; ara, corregint els autors de diccionaris d'artistes, l'autor, basat tant en els *Protocols notariais* de Palma, ARM, com de Barcelona, AHPB, el fa néixer devers el 1643, el fa deixeble de Joan Antoni Homs (1600-1667), i establert a Barcelona abans del 1668 (80-81); d'ençà és documentada tant la vida personal i familiar (ACB, *Esposalles*) com la professional dins el Gremi d'escultors des del 1684, del qual fou prohom segon i després oidor de comptes (82); integrat en el taller de Pau Costa, és documentat construint retaules en indrets diversos de Catalunya (Torelló: Vic, AE, *Torelló. Protocols*; Berga, ACA, *Protocols. Berga*) (84-87); hauria mort entorn el 1716. Hi ha notícies familiars (87-88). El 1781 Perelló era recordat com un dels grans escultors del gremi barceloní en un memorial a favor del dit gremi (89-90: AHPB).- J. P. E. [17.145]

Antoni COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres i la seva fundació l'any 1700*. Inauguració conjunta de les corporacions catalanes del curs acadèmic 2000-2001, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 2000, 150 pp.

Edició definida com a «recuperació de diversos capítols que [Antoni Comas] va dedicar a la història de l'Acadèmia dels Desconfiats així com a la seva successora, l'Acadèmia de Bones Lletres» (7) en el volum IV de la *Història de la Literatura Catalana*, publicat el 1964; algun dels títols aplegats en la bibliografia (137-146) o esmentats en les notes són posteriors al dit any.- J. P. E. [17.146]

Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Corrientes teológicas valencianas en los siglos XVIII y XIX*, dins *Teología Valenciana*, 269-305.

Allò que es refereix a València caracteritza les inclinacions teològiques dels successius arquebisbes del segle XVIII, començant per Andreu Mayoral, d'un rigorisme pròxim als jansenistes (273), al redós del qual es formà un estol de bisbes il·lustrats com Ascensi Sales, Felip Bertran, Josep Climent o Rafael Lasala (274-276); no mancà la posició intransigent d'un Vincet Calatayud (276-277), tampoc la tensió entre les diverses escoles d'ordes religiosos, dominics, framenors, agustins, jesuïtes (278-279). La segona meitat del segle XVIII aportà dues novetats: la supressió de la Companyia de Jesús i la reforma de les universitats: ambdós fets confluïren en resultat unitari, el predomini del tomisme en convertir la *Summa theologiae* en llibre de text per a l'estudi universitari de la teologia (280-281); en aquest marc, l'arquebisbe Francisco Fabián y Fuero creava el Seminari de València, al qual donava les *Reglas y constituciones* ((282-283). I així arribava el segle XIX.- J. P. E. [17.147]

Pere MOLAS RIBALTA, *El marquès d'Aitona a la guerra de Successió*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XI (2000), 51-59.

A base de bibliografia impresa i amb una sola cita del ms. 2336 de la BNM (Memorial d'Aitona sobre l'actuació de Mata), l'autor resumeix primer la trajectòria dels marquesos d'Aitona, des del s. XVI a principis del s. XVIII, esmentant els càrrecs que van tenir, les moltes declaracions de catalanitat que van fer, formalistes de dalt a baix, i els enllaços matrimonials i patrimonials que van protagonitzar. El sisè marquès d'Aitona, don Miquel de Montcada, formà en el bàndol filipista, lluità en els setges de Barcelona de 1705 i de 1706. Organitzà prou bé la retirada cap a França, passant per molts llocs de la seva jurisdicció i pactant amb els pagesos una retirada honorable. No va voler comanar l'exèrcit filipista el 1713. El 1714 fou designat membre del Consell de Guerra, i dimití d'aquest càrrec el 1724. Morí a València el 1727. Segons l'autor, la trajectòria política del sisè marquès d'Aitona mostra l'etapa final de la incorporació de l'aristocràcia catalana a la de Castella.- J. de P. [17.148]

Albert COMPTE, *Cartografia antiga de pobles empordanesos*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXIII (2000), 147-156.

L'autor publica fotografies de mapes del territori de Riumors, de Fortià, de Llers, d'Avinyonet, de Garriguella, de Sant Climent des Cebs i de les esglésies de Vilabertran i de Vilasacra, provinents de la Biblioteca Nacional de Madrid. Són de la primera meitat del segle XVIII, amb toponímia força correcta i amb indicació d'estanys i masos ara desapareguts.- J. de P. [17.149]

Tomàs Vicent TOSCA, *Compendio mathematico en que se contienen todas las materias más principales de las Ciencias que tratan de la Cantidad.*² Tomo V que comprende arquitectura civil. Monte y cantería. Arquitectura militar. Pirotechnia y Artilleria, Madrid Antonio Marín 1727, 254

pp. *Facsímil de los tratados: Tratado XIV de la Arquitectura civil. Tratado XV de la montea y cortes de cantería*, València, Universitat Politècnica de València 2000.

Margarita FERNÁNDEZ GÓMEZ, *Estudio de los tratados XIV y XV del Compendio Mathematico del Padre Tosca*, València, Universitat Politècnica 2000, 76 pp.

El primer títol es limita a ésser reproducció facsimilar d'aquell text. El segon, després d'assenyalar les edicions del *Compendio mathematico...* (9-10), recorda que aquest començava a veure la llum el mateix any del primer *Decret de nova planta*, l'imposat a València, raó per la qual no es pot veure com a resultat de la il·lustració borbònica, ans de la renovació dels ,novatores' procedent de la segona meitat del segle XVII (13-15); les obres de Tosca i en particular el *Compendio...* són resumits en les pàgines 16-21; aquest és col·locat dins una llista de publicacions similars editades entre el 1617 i el 1797, a les quals, i en particular a Caramuel, és Tosca particularment deutor (22-39); l'autora resumeix amb més detall, però esquemàticament i sintètica, tant el tractat XIV (31-38) com el XV (39-46) i reproduceix la taula general de tot el *Compendio...* (46-74).- J. P. E. [17.150-17.151]

Antoni HOMS I GUZMÁN, *Una relació desconeguda sobre Terra Santa: les Notícies verdaderes, del franciscà Pau Pou (1732-1737)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 87-128.

Presentat el ms. 2.456 de Barcelona, BC, i els textos copiats (87, nota 1), l'autor informa d'altres narracions catalanes de pelegrins a Terra Santa durant el segle XVIII, una almenys, la de l'osonenc Joan López, del 1781 (88-89); no és, en canvi, peregrinació o viatge l'assenyat per Josep Pijoan en el ms. 90 de Barcelona, BU (89); resumida la bibliografia de fra Pau Pou i la seva narració (90-92), és publicat i anotat el text de *Notícies verdaderes del que passà, véu i visità lo pare fra Pau Pou en la peregrinació {que} féu en Terra Santa de Jerusalem des de lo dia 15 de juliol de l'any 1732 que partí de Barcelona fins l'any 1737, als 2 del mes de setembre, que desembarcà en Mataró* (94-128).- J. P. E. [17.152]

Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ, *Les topografies mèdiques menorquines i els seus autors*, dins Josep BERNABEU MESTRE, Francesc BUJOSA HOMAR, Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ (coords.), *Clima, microbis i desigualtat social: de les tipografies mèdiques als diagnòstics de salut* (Col·lecció recerca, 5), Maó, Institut Menorquí d'Estudis 1999, 87-183.

L'estudi ací transcrit abasta els segles XVIII-XX; la part relativa al segle XVIII és paral·lela d'altres pàgines del mateix autor, conegudes pels resums publicats dins ATCA, XX (2001), 1007-1008, núms. 16.201-16.202.- J. P. E. [17.153]

Josep M. PLANAS I CLOSA, Roser PUIG I TÀRRECH, *Un fragment de cens del marquès de la Ensenada referit a Catalunya: el bisbat d'Urgell l'any 1749*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 13 (2000), 103-135.

Localitzat a Madrid, AHN, *Estado*, consta que el dit cens fou elaborat entre el 1747 i el 1749, en què era enviat a Madrid; tot i les mancances (sembla que no comptabilitza els infants) és interessant perquè permet de conèixer amb una certa precisió la demografia de mitjan segle XVIII. Aquell cens divideix el bisbat d'Urgell en catorze oficialats, el conjunt dels quals dona 318 parròquies, 10.097 cases i 34.198 persones comptabilitzades, amb una taxa de creixement demogràfic del 6'8% (108). Les dades del cens són resumides en dotze quadres (108-121). Les darreres pàgines ofereixen, parròquia per parròquia de cada un dels catorze oficialats, l'*Annex estadístic amb totes les dades ofertes pel cens i les corresponents mitjanes i taxes brutes* (122-134).- J. P. E. [17.154]

Joan BADA I ELIAS, *L'episcopat il·lustrat a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII*, dins *Bisbes segle XVIII*, 149-168.

Del 1750 a final de segle foren quaranta-tres els bisbes que governaren els bisbats del Principat de Catalunya [Elna no és considerada], només cinc dels quals eren catalans; de formació generalment universitària (159), escollits pels reis borbons i, doncs, dòcils a llur política regalista, en general més pre-il·lustrats que il·lustrats pròpiament dits (153-156), es poden caracteritzar per alguns trets: la crítica a la religiositat barroca, el foment de vivències més íntimes, amb més coneixement de la doctrina cristiana tant de fe com de costums, *Biblia* inclosa, només parcialment contraris a l'expulsió dels jesuïtes, preocupats per la formació del clergat diocesà i partidaris de reformes en els ordes religiosos, protagonistes de reformes en el pla civil (ensenyament, salubritat i atenció a desvalguts, noves formes d'indústria, comunicacions), algun d'ells, com Pedro Díaz de Valdés, ha deixat prova de la seva plural curiositat (164); un bon nombre figuren en la llista dels il·lustrats (166-168).- J. P. E. [17.155]

Ignasi ROVIRO i ALEMANY, *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del Seminari de Vic (1749-1968)*.

Precedit per *Aproximació a la història del Seminari Conciliar de Vic* de Ramon RIAL CARBONELL (Osona a la butxaca, 22-23), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2000, 338 pp.

Tal com consta en el títol, el Seminari de Vic nasqué definitivament el 1749 i, doncs, els seus cinquanta-dos primers anys pertanyen al nostre camp. A base de les fonts (327-332) i de la bibliografia (333-336), els autors ens ofereixen, primer, la dita *Aproximació...*, en la qual som informats dels primers intents posteriors al Concili de Trento (32-34), de la fundació definitiva el 1749 (34-40) i de l'edifici inicial i del definitiu després de l'expulsió dels jesuïtes (40-42); el nombre d'estudiants saltà de 98 el 1773-1774 a 308 el 1799-1800 (52); la institució tingué tres reglaments abans del segle XIX (78-79) i deu rectors (84). El *Diccionari...* conté notícia dels següents professors que, per haver publicat quelcom durant el segle XVIII, recauen en el nostre camp: Jacint Bertrams, *Dissertatio... ad casus hac in Ausonensi dioecesi reservatos...*, Vic, 1782; i *Brevis instructio...*, Vic 1796 (122-123); Manuel Comes i Just, *Novenario para el uso del Hospital de Vic*, Vic 1784 (147); Segimon Pou i Comella de Palau, *Extracto de algunas reglas de la lengua latina...*, Vic 1779; i *Plan o método de estudios para las aulas de Gramática y Retórica...*, Vic 1787 (232-242); Josep Roig, *La ciudad de Vich patente en la mystica ciudad de Santo Thomás...*, Vic 1761; *Panegírico funeral... de ... Isabel Farnesio...*, Girona 1766; i *Alabanza sin oprobio...*, Barcelona 1775 (261-262). També hi ha semblances i alguna bibliografia de Miquel dels Sants Gros i Pujol (183-185), Josep Gudiol i Cunill (185-188), Eduard Junyent i Subirà (192-194) i Antoni Pladevall i Font (225-227).- J. P. E. [17.156]

MARQUÈS DE LLO, *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*. Introducció de Pere MOLAS RIBALTA, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona 2000, 667 i 50 pp.

Aprofitant el tricentenari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, aquesta corporació ha reeditat les *Observaciones...* de Josep de Móra i Catà, marquès de Llo, que havien aparegut en els primer i segon volum de les «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» els anys 1756 i 1868, respectivament. L'avinentsa de la commemoració ha permès, també, que l'Acadèmia s'hagi fet càrrec de recuperar els capítols de la *Història de la Literatura Catalana* dedicats a la institució a càrrec d'Antoni Comas (Barcelona 1964, vol. IV), i els hagi publicat de nou, amb alguna nota afegida i amb bibliografia completa al final sota el títol *L'Acadèmia de Bones Lletres des de la seva fundació l'any 1700*, Barcelona 2000. Les *Observaciones...* són precedides d'una introducció de Pere Molas, que repassa la vida privada i pública del marquès, la història de la refundació de l'Acadèmia sense nom el 1729 i les gestions de la institució a Madrid el 1751 per a obtenir el títol de ,reial', tot vist des del paper que hi féu Josep de Móra; hi és subratllada la relació entre l'Acadèmia de Barcelona i l'Academia de la Historia de Madrid, de la qual el marquès fou membre honorari. Des del seu començament, la de Barcelona es proposà d'elaborar una història de Catalunya i, amb vista a assolir l'objectiu, el 1751 hom demanava a Móra que redactés l',obra prèvia' a la gran *Història de Catalunya*, un mètode que servís de guia als acadèmics. Móra

exposà els seus treballs a les juntes corporatives i el 1756 -tres anys més tard del previst- es presentà la primera part de l'obra, d'un total de tres. A les *Observaciones...*, inspirades en el *Norte crítico* de Jacint Segura, Móra es val del criticisme històric hispànic de la segona meitat del segle XVII, així com dels corrents de la historiografia crítica i les obres erudites de la primera meitat del XVIII, per confegir «un treball de metodologia i crítica històrica que encara avui és judicada positivament pels estudiosos de la historiografia, que el consideren un tractat sistemàtic de l'especialitat». La segona i tercera part de les *Orservaciones...*, molt resumides, no foren publicades en volum únic fins al 1868.- E. M. J. [17.157]

Anna BORRUEL LLOVERA, *Els Mossos d'Esquadra. Aportació documental a la seva història (1741-1821)* (Estudis Vallencs, XXXVII), Valls, Institut d'Estudis Vallencs 1998, 604 pp.

La introducció (11-38) resumeix tant el marc dins el qual nasqueren els Mossos d'Esquadra, tot i la malfiança de les autoritats borbòniques davant qualsevol cos armat de Catalunya, com les aportacions dels successius comandants dels mossos, tots pertanyents, fins a començaments del segle XIX, a quatre generacions de la família Veciana; el fundador, Pere-Anton Veciana i Rabassa, donà al cos la pròpia configuració (17-27), però els successors no estigueren a la seva altura. L'autora ha trobat en l'arxiu particular del senyor Paül González Castells els 977 documents que transcriu, dels quals només els quatre darrers pertanyen al segle XIX, i els 'primers' nou-cents setanta-tres al segle XVIII (41-598). Es tracta de documentació personal de l'esmentat Veciana i àdhuc d'altres persones de la seva família, en la qual, però la major part fa referència amb molt de detall al cos dels Mossos (informacions, ordres, actes d'òrgans col·legiats, comunicacions amb o de la superioritat), sense que manquin les que barregen els dos temes. És una font indispensable per al coneixement de l'ordre públic a Catalunya en la segona meitat del segle XVIII.- J. P. E. [17.158]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *La relació de Mateu Aymeric amb Gregori Mayans*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXV (2000), 223-232.

Proseguint pàgines anteriors [resumides dins ATCA, XX (2001), 1016-1017, núm. 16.239], l'autor es fixa en les vint-i-nou lletres d'Aymeric a Maians i en les trenta d'aquest a aquell, conservades a València, Patriarca, Biblioteca Hispano Mayansiana, datades entre el 1756 i el 1767. Josep Finestres havia informat Maians de les publicacions d'Aymeric, i les primeres lletres se centren en les *Prolusiones Philosophicae* del jesuïta; després aquest i Maians no sempre coincidiren, i la distància s'engrandí entorn les exigències de la crítica històrica i dels falsos cronicons, i es concretà en la valoració crítica de sant Sever de Barcelona (227-228); la bona relació, en canvi, s'enfortí amb motiu de l'estada d'Aymeric a Gandia, cosa que propicià tracte personal (229-230). Aymeric informava Maians de la maltempada que es congriava a Europa contra els jesuïtes (231).- J. P. E. [17.159]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Beneficios de las abadías benedictinas de Montserrat y de la diócesis de Gerona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 73 (2000), 129-160.

El 1753 el govern borbònic requeria informació sobre tots els beneficis fundats en les esglésies; les respostes dels abats benedictins de Catalunya es troben a Madrid, AHN, *Consejos*, 12049; l'autor, atesa la importància informativa, sobretot econòmica, d'uns textos oficials, transcriu les respostes del monestir de Montserrat (134-140), dels de Santa Maria d'Amer i de Santa Maria de Roses (141-143), del de Camprodon (143-146), de Banyoles (146-151), de Sant Pere de Besalú (151-154), de Sant Pere de Roda (154-155), de Sant Pere de Galligants (155-158) i de Sant Salvador de Breda (158-160).- J. P. E. [17.160]

Luis QUÍLEZ MATA, *La reforma del clergat en el si del programa reformista borbònic: el Nuevo Plan Beneficial de la catedral de Tarragona*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», V (2000), 9-42.

Pedro Rodríguez Campomanes programà una política intervencionista en l'Església en *Bosquejo de política económica española*, que el Consejo de Castilla propugnà en resolucions diverses des del 1758 (13-15). L'arquebisbe de Tarragona inicià el 1768 els tràmits per a l'aplicació de les normes de revisió de beneficis de la catedral de Tarragona, gestions documentades a Tarragona, ASeu, com el *Libro del Nuevo Plan por real cédula...*, i els *Llibre de varies notas fetas per lo doctoral i Llibre de torns de canonges* (17). A base d'aquesta i d'altra documentació són exposats primer els criteris de reducció per supressió de beneficis; les modificacions són resumides (18-21; 25-31; 33-34), reduïdes a quadres sinòptics (22, 23-24, 32-33) i a tres esquemes (41-42), i exposades en la situació en què foren formulades en la *Consueta del 1768*, reelaborada el 1816 (34-38).- J. P. E. [17.161]

Antoni CORCOLL I LLOBET, *Una llista de peixos valencians de Mariano Bru (1778)*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XL. Homenatge a Arthur Terry 4», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000, 5-55.

En el ms. 490 del Museo Nacional de Ciencias Naturales de Madrid hi ha una llista de peixos de les costes valencianes, amb els noms del país. L'autor l'edita, bo i fent precedir l'edició d'unes notícies sobre el seu per ara poc conegut autor, Marià Bru, i sobre la llengua emprada; i d'un estudi detallat des del punt de vista filològic de cadascun dels ictiònims, amb indicació dels esments literaris de cadascun d'ells. Hi ha bibliografia.- J. de P. [17.162]

Juan ANDRÉS, *Origen, progresos y estado actual de toda la literatura*. Traducció de Carlos ANDRÉS. Volum I. *Estudio preliminar*. Tomos I y II. Edició de Jesús GARCÍA GABALDÓN, Santiago NAVARRO PASTOR y Carmen VALCÁRCEL RIBERA. Dirigida por Pedro AULLÓN DE HARO, Madrid, Verbum Editorial 1997, CCXII i 416 pp.- Volum II. Tomos III y IV (*Poesía*), Madrid, Verbum Editorial 2000, 410 pp.- Volum IV. Tomos VII y VIII (*Ciencias naturales*), Madrid, Verbo Editorial 2000, 490 pp.- Volum V. Tomos IX y X (*Ciencias naturales. Filosofía. Jurisprudencia*), Madrid, Verbo Editorial 2000, 570 pp.- Volum VI. Tomos XI, XII y XIII (*Ciencias eclesiásticas. Addenda. Onomástica*). Traducció de Santiago NAVARRO PASTOR, Madrid, 2001, 1000 pp.

Jesuïta valencià víctima de llur expulsió per Carles III, es refugià a Itàlia i ocupà càrrecs de confiança de diversos reis i prínceps en el camp cultural. Els anys 1782-1799 publicà a Parma *Dell'origine, progressi e stato d'ogni letteratura*, ara traduït en castellà i publicat en l'edició assenyalada en el títol.- J. P. E. [17.163]

Manuel BARRUECO SALVADOR, *Capítulos de la provincia agustiniana de la Corona de Aragón (1786-1791)*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXXIV (2000), 45-97.

Recordades les publicacions d'actes de capítols provincials celebrats entre el 1611 i el 1758, l'autor informa d'un lligall que conté actes posteriors a la darrera data i es conserva a Madrid, Archivo de la Provincia de Castilla. En transcriu els decrets publicats al final dels capítols de València 1761 i Barcelona 1764, les actes dels quals no s'han conservat (47-49); i les actes del capítol del 1786, celebrat a Sant Agustí de Barcelona (50-66), les de 1788, corresponents al capítol provincial celebrat a València (66-76), del 1790 a Saragossa (76-90) i del 1791, altra vegada a Barcelona (90-97). Ultra les llistes dels presents en cada capítol i dels elegits per als càrrecs de cada convent de la província, aquestes pàgines donen llista dels qui havien estat professors més de dotze anys i dels qui passaven a la categoria de jubilats; som també informats que hi havia una nova metodologia d'estudis per als convents del Principat de Catalunya i que el

1788 a València el p. Josep Flórez havia enviat als definidors del capítol un opuscle ('libellus', qui sap si un pamflet) «mendiis et iniuriis intexto atque incredibili procacitatis (!) scripto» (68). Retinguem algunes decisions doctrinals de teologia augustiniana en el capítol del 1761 (47).- J. P. E. [17.164]

Josep MORAN OCERINJAUREGUI, *Estudi lingüístic del Manual Digest d'Antoni Fiter i Rossell*, dins «Revue d'études catalanes», 2 (1999), 149-157.

Presentat com a una de les mostres de la llengua catalana escrita durant el segle XVIII, gramaticalment ben digna perquè pressuposava un bon coneixement de la llengua llatina, el llibre d'Antoni Fiter és ací successivament analitzat en ortografia, fonètica, morfosintaxi nominal, morfosintaxi verbal, sintaxi, vocabulari i toponímia (dos temes particularment interessants, per les particularitats andorranes).- J. P. E. [17.165]

Pasqual BERNAT, *La difusió de nous conreus a la Catalunya de la Il·lustració. Les aportacions de la Direcció d'Agricultura de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1766-1808)*, dins «V Història Ciència», 279-284.

Els il·lustrats proposaven en agricultura tant l'optimització dels cultius tradicionals, com la introducció d'altres, entre els quals algunes espècies de ferratges. Destacaren per les seves propostes els opuscles de Josep Albert Navarro-Mas i Marquet i de Marià Oliveres i de Plana, que alhora que informaven propugnaven els nous conreus per llur gran adaptabilitat, per la senzillesa del cultiu, pels costos ben enraonats i per l'ampli ventall d'utilitats; de cada un d'aquests avantatges en són transcrits fragments textuais (281-283). Hi ha bibliografia (283-284).- J. P. E. [17.166]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Mostra d'obres de dret impreses a la Universitat de Cervera. Exposició en homenatge a Ramon Maria Roca Sastre*, Cervera, Universitat Nacional d'Educació a Distància 2000, [16 pp.]

El catàleg consisteix en la reproducció de les portades d'almenys vint-i-sis volums publicats per la impremta de la Universitat durant el segle XVIII, ací ordenats seguint la llista alfabètica de llurs autors.- J. P. E. [17.167]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un inventari de la biblioteca de Josep Antoni de Gomar i de Navés, catedràtic de lleis de la Universitat de Cervera (1788)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 637-648.

Després de les notícies personals i familiars relatives al dit catedràtic cerverí, ens és oferta la transcripció d'aquell inventari, conservat a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera*, on consten dos-cents seixanta-sis títols (alguns d'ells amb més d'un volum), pertanyents a obres del mateix professor de Gomar fins ara desconegudes, també a d'altres professors cerverins, i, no cal dir, un considerable percentatge de llibres de dret, tant civil com canònic, sense que hi manquin les grans obres dels juristes catalans del Barroc; és també notable l'abundància de literatura clàssica, sense que manqui alguna obra de teologia, com el comentari als salms de Jaume Peres de València. Assenyalem «un llibret de gramàtica catalana, molt vell» (647/233), la *Història del Sant Misteri de Cervera* (647/235) i alguns llibres de pietat. Quant als títols en castellà potser no tots s'han d'entendre en el sentit que el text de l'obra ho sigui.- J. P. E. [17.168]

Lluís ROURA I AULINAS, *Poder o glòria? La imatge de Felip II a l'època de les Llums*, dins *Felipe II*, IV, 501-525.

Encara que aquestes pàgines no es limitin a autors catalans, bon nombre d'elles presenten les caracteritzacions que els nostres atribuïren al dit rei: Narcís Feliu de la Penya veu en Felip II «un model de govern i de comportament que ell reivindica per al Principat» (506); Jaume Caresmar, A. Josep Cabanilles i Cristòfor Cladera s'haurien sumat a l'apologia del segle XVI enfront les crítiques de l'*Encyclopédie* (507-508). Fou, però, Antoni de Capmany qui replantejà la visió de la història d'Espanya «amb aplicació rigorosa del mètode i l'anàlisi històrica» (511), criticà la visió retòrica dels qui cantaven els temps d'or recordant que allò que permeten de saber les fonts d'aquells temps, a les quals ell es volia atendre, és 'la miseria y ruina' dels regnes de Castella (512-513); posat en el pla de la doctrina política fou un clar propugnador de l'esquema pactista de poder establert en la corona catalanoaragonesa, en què aquesta, la corona, era pobra, però la nació rica i aquesta mateixa s'imposava els tributs i se'ls administrava; però Felip I (II) hauria atacat el sistema a l'Aragó, Felip III (IV) a Catalunya i Felip IV (V) hauria acabat d'aterrar-lo (522-523).- J. P. E. [17.169]

Josep FÀBREGAS I ROIG, *Catalunya i la Guerra Gran. L'aportació dels corregiments meridionals*, Tarragona, Diputació 2000.

A base de documentació conservada en els arxius municipals de Girona i Sant Feliu de Guíxols, de la biblioteca del Palau de Peralada, de l'AHCB de Barcelona i del AG de Simancas, ultra les dades que proporcionen autors com Jaume Caresmar i Francisco de Zamora, l'autor analitza els dos aspectes bàsics en tota guerra: la formació dels contingents humans i la financiació. Els contingents humans es concretaren en terços comarcals i la financiació es basà en gran part en les contribucions al cadastre dels diversos corregiments. L'exposició és completada amb nombre de mapes, gràfiques i quadres estadístics.- J. P. E. [17.170]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)*, dins *Bisbes segle XVIII*, 11-87.

Al cap de dos segles, el bisbe Lorenzana no ha estat oblidat, l'autor però, a base de la documentació tramesa a Roma, [ara a l'ASV] i de la conservada a Girona, AD, o a Madrid, AHN, respon a la pregunta de com exercí el govern ordinari del bisbat alhora que rectifica dades sistemàticament imprecises. Resumeix la biografia (ocasió per a refer l'esbós d'un bisbe borbònic) (12-19); troba en la clerecia jove que formava part de la 'família' episcopal, noms que després serien coneguts: Gabriel Casanova, Narcís Coll i Prat, Cirus Valls, Francesc Dorca (23-24). Tot i que les rendes li donaven una mitjana de 157.882 reials de billó anyals (26), sembla que morí pobre (28). Cada any hi havia provisió de parròquies per concurs (28-31), féu tres visites pastorals a tot el bisbat, on no mancaven exàmens de mestres de primeres lletres (32), celebrà sínoda cada any (32-34), insistí en les conferències morals (34-36), que formaven com la secció terça del seminari de Girona, per al qual Lorenzana escriví unes *Constituciones...* el 1795 (36-40); el creixement demogràfic propicià una reorganització parroquial (40-41), la creació i financiació de l'hospici per a pobres, tant a Girona com a Olot (45-52), l'Escola de Dibuix, la Capella de Sant Narcís de Girona (52-56) i la publicació del ritual diocesà revisat en alguns punts el 1788 (57-58); la Revolució Francesa provocà algun trasbals, sobretot en esclatar la Guerra Gran, en què tot se somogué (59-60). Moria el 1796 (61-62). En l'apèndix trobem un document personal (la partida de baptisme: 64), cinc mostres de la intervenció borbònica en afers eclesiàstics (65-70), quatre constitucions sinodals entre 1777 i 1789 (71-73), disposicions, llistes de professors i de directors i quadres de xifres del seminari (74-79) i tres sobre l'hospici (80-84). Les darreres pàgines són de fonts i bibliografia (86-87).- J. P. E. [17.171]

Joan Carles MAIXÉ i ALTÉS, *Els instruments de pagament i de crèdit a la documentació notarial catalana del segle XVIII*, dins «Actes Notariat», 409-418.

L'autor esbrina el paper que tingué el mercat monetari en el procés de finançament de la indústria i en el sistema de pagaments del darrer terç del segle XVIII, a base dels registres dels corredors de comerç, conservats a Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, i de la documentació notarial d'escriptures de protest d'unes cinc-cents lletres de canvi i d'altres efectes, que havien d'incloure tot el tenor de la dita lletra, amb tots els endossaments, dates, places i pobles de circulació, per als anys 1773, 1787 i 1795, existents en els arxius de protocols notarians de Reus, Tarragona i Barcelona. L'autor explica les formes que podien revestir les dites lletres de canvi (val, bitllet, paper-ordre, o, una vegada, pagaré) i es pregunta si sota els endossaments no hi hauria una forma de fer negoci, retardant almenys el pagament (414).- J. P. E. [17.172]

Miquel FERRER FLÓREZ, *La personalidad de Antonio Desbrull Boil de Arenós (1745-1827)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LVI (2000), 297-336.

Fill de família mallorquina noble, membre de l'Orde de Malta, i militar de professió (cf. 321-323), s'apropià de les idees filosòfiques de la Il·lustració amb clar influx de Jean-Jacques Rousseau; soci fundador de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, deixà biblioteca i arxiu, ara a l'AM de Palma de Mallorca, *Fons Desbrull*; la seva actuació política es desplega en el segle XIX; són del XVIII nombre dels seus escrits: *Diario de la expedición contra Argel...*, del 1775; *Recopilación histórica de la revolución de Malta...*, en part almenys del 1798; *Ora-ción en la abertura de la escuela de Matemáticas de esta ciudad...*, del 1779 (cf. 316-318); *Memorias sobre la formación de viveros y plantas comunes...*; i escrits diversos, alguns dels quals almenys semblen del segle XIX (302-304). Associà el liberalisme amb el despotisme il·lustrat i la lluita contra Napoleó (306-308), idees que aplicà particularment al camp de l'economia (318-321). L'apèndix documental és datat del segle XIX (324-335).- J. P. E. [17.173]

Josep Lluís BARONA, Joan A. MICÓ NAVARRO, *Salut i medi ambient en tres topografies mèdiques valencianes: Cavanilles (1795), Peset Vidal (1878), Guillén Marco (1898)*, dins Josep BERNABEU MESTRE, Francesc BUJOSA HOMAR, Josep M. VIDAL HERNÁNDEZ, *Clima, microbis i desigualtat social: de les topografies mèdiques als diagnòstics de salut* (Col·lecció recerca, 5), Maó, Institut Menorquí d'Estudis 1999, 13-33.

Entra en les nostres pàgines de part de l'article dedicada a Anton Josep Cabanilles i a la connexió per ell establerta entre salut i ambient en les seves *Observaciones sobre la historia natural... del Reyno de Valencia*, del 1795, i en les *Observaciones sobre el cultivo del arroz en el Reyno de Valencia*, del 1797, que insisteixen en l'efecte pernicios de les marjals pels miasmes que crien en les aigües pútrides; i així les febres terçanes haurien estat vinculades als arrossars, fins al punt de suggerir la supressió total del cultiu de l'arròs en la Ribera del Xúquer (18-22). Hi ha bibliografia (31-33).- J. P. E. [17.174]

Gregori MIR, *Una conseqüència de la tercera dominació anglesa de Menorca (1798-1802): els menorquins sota sospita*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2000), 489-494.

Dins el joc d'acció-reacció entre les grans potències europees i contra els plans expansius de Napoleó Bonaparte per la Mediterrània, Anglaterra ocupà per tercera vegada Menorca durant els anys indicats en el títol. Entre les mesures espanyoles de resposta hi ha la real ordre del 2 de gener del 1799, ací transcrita (491-492), que exigia als menorquins residents a d'altres illes o a la Península jurament de fidelitat al rei d'Espanya i prohibia contactes adhuc comercials amb Menorca; el mateix dia era publicat en el «Semnario Económico» de Mallorca el ban del capità general prohibint tota mena de comerç amb Menorca (491, nota 6).- J. P. E. [17.175]

Joan PAPELL I TARDIU, Josep J. ESCODA I ANGUERA, *El llibre de farmacoepa del fratre caputxí fra Miquel de Tarragona*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», 5 (1999), 89-147.

Els editors daten el dit llibre, de finals del segle XVIII' (89); ara és dipositat a Valls, AHC, on arribà per camins explicats en les primeres pàgines; descrit el volum en la seva materialitat (90-92), n'és transcrit el contingut, que comença amb un vocabulari específic llatí-català (92-96), després del qual comencen les receptes, amb algunes anotacions o remeis en castellà (97-127). Segueixen pàgines que contenen *El tractat de avisos y advertències que han de tener los flebotomianos...* en forma de catecisme, que conté dibuixos de venes i d'instruments quirúrgics (127-129). Tornen noves receptes i fórmules devocionals, en català (*Lletra al naixament de Jesús*, en vers: 134-135) o castellà, i noves equivalències de vocabulari d'herbes medicinals (132-147). Assenyalen alguna dada autobiogràfica de l'autor (132).- J. P. E. [17.176]

Antonio ASTORGANO ABAJO, *El fiscal inquisidor don Nicolás Rodríguez Laso en Barcelona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 47 (1999-2000), 197-275.

De Nicolás Rodríguez Laso (1747-1820), salmantí i darrer gran inquisidor de València, n'és donada una biografia detallada a base de documentació de l'AHN i de l'Arxiu de la Universitat de Salamanca: estudis, exercici de la carrera d'advocat, secretari del bisbe de Conca, acadèmic corresponent i supernumerari de l'Acadèmia de la Història, ingrés a la Inquisició (1779), primer com a comissari, amb el seu germà, i després com a fiscal del tribunal de Barcelona (1783). Laso fou filojansenista i es relacionà amb els clergues de la mateixa tendència formats sota el magisteri del bisbe Climent. Com a inquisidor del tribunal català, del qual l'autor dona tot de notícies ben documentades, Laso procurà posar pau entre els seus membres malavinguts, sense massa èxit. Entre 1788 i 1789, Laso viatjà per França i per Itàlia; d'aquest viatge n'ha quedat un dietari ple d'observacions, d'entre les quals cal remarcar l'interès de Laso per l'exemplar de la *Biblia catalana* de la Biblioteca Reial de París (segurament les traduccions catalanes conegudes, actualment ,esp. 2 i 5') i altres manuscrits catalans. Després del viatge, Laso es reintegrà al tribunal barceloní per a col·laborar en les mesures de control ideològic imposades per Floridablanca arran del procés revolucionari de França. De 1792 a 1794 viu a Madrid, on maldà a ésser traslladat a València i on exercí com a membre de la Reial Acadèmia de la Història. Passà a València els darrers anys de la seva carrera, arribant a ésser inquisidor degà (1811-1820). De Rodríguez Laso hi ha un tret remarcable: sempre va mantenir bones relacions amb tothom, conservant la seva dignitat. Fou jansenista i va haver de fer complir la butlla antijansenista *Auctorem fidei* (1801). Fou respectat per Torres i Amat i pel general Suchet, pels revolucionaris de Cadis, pels reaccionaris ferrandins i pels liberals del Trienni. I, malgrat el seu filojansenisme, quan s'oferí l'avinentesa tingué relacions excel·lents amb els jesuïtes.- J. de P. [17.177]

SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Christina MECKELNBORG, *Die nichtarchivischen Handschriften der Signaturengruppe Best 701 Nr. 1-190, ergänzt durch die im Görres-Gymnasium Koblenz aufbewahrten Handschriften A. B und C.* (Mittelalterliche Handschriften im Landeshauptarchiv Koblenz, 1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1998, VIII i 623 pp. i 48 làmines.

L'arxiu del Land posseeix en el ms. Best 101, núm. 138, un exemplar d'Adam Alderspacensis, *Summula de Summa Raimundi* (217); en el Best 101, núm. 183, ff. 192-198, un fragment del *Commentum in Decretum* de Guiu Terrena (420), i en el Best 101, núm. 172, ff. 80-107v, una *Expositio super tria cantica [Novi Testamenti]*, atribuïda al mateix Guiu Terrena (377); en el ms. Best 101, núm. 161, ff. 99-105, un *Sermo de Purificatione BV Mariae*, de Joan Ballester (326); i finalment, de Joan de Palomar, *De temporalitate cleri*, en el volum Best 101, núm. 183, ff. 165-176 (418-419).- J. P. E. [17.178]

Gerhard LIST, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz. Zweiter Band: Hs I 151-Hs I 250*, Wiesbaden, Harrassowitz 1999, 443 pp.

El ms. I 151, ff. 214, de la biblioteca de la ciutat de Mainz (Magúncia) conté còpia de les XIV *propositiones fr. Ioannis de Montesono condemnate a Fac. Theol. Universitatis Parisiensis*, del 1387 (30); i els volums manuscrits I 172, ff. 306-318; I 202, ff. 1-103; I 226, ff. 4-260; i I 239, ff. 65-146, de la mateixa biblioteca text, glossa i comentari d'Adam Alderspacensis a la *Summa* de sant Ramon de Penyafort (110, 276 i 304).- J. P. E. [17.179]

Die Lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München. Die Handschriften aus der Quartreihe beschrieben von Marianne REUTER unter Mitarbeit von Gerhard SCHOTT, mit Vorarbeiten von Natalia DANIEL und Peter ZAHN (Die Handschriften der Universitätsbibliothek München, 5), Wiesbaden, Harrassowitz 2000, XXXVI i 454 pp.

El 4º Cod. ms. 259 conté l'*Apparatus ad Adami Summulam de Summa Raymundi* (ff. 1-131) amb un pròleg («Circa initium Summe Reymundi...»), abans de la *Summula* pròpiament dita, la que comença: «In summis festis ad missam...» (122); aquesta es troba sense afegits en el 4º Cod. ms. 524, ff. 1-17 (151); el 4º Cod. ms. 804, f. 252, presenta un text dedicat a la crida de Calixt III després de la caiguda de Constantinoble: *Super defensionem fidei christianae 1456*: «dominus papa Calixtus hortatur et requirit...». I en el *Nachtrag zu Band 3.2*, trobem la *Vita s. Vincentii Ferrerii* de Pietro Ransano, ff. 58-107; la *Legenda fr. Raymundi de ordine Praedicatorum*, ff. 107-136, que inclou la vida (ff. 107-115) i les narracions de 'miracles', que comencen amb un certificat del notari Jacobus de Portu (ff. 115-136); i la butlla de Calixt III per a la canonització de s. Vicent Ferrer, 29 juny 1455 (334).- J. P. E. [17.180]

Wilfried WERNER, *Die mittelalterlichen nichtliturgischen Handschriften des Zisterzienserklosters Salem* (Kataloge der Universitätsbibliothek Heidelberg, 5), Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 2000, LXVIII, 4 folis de reproduccions fotogràfiques a colors i 428 pp.

El volum COD. SAL. VIII 41, ff. 66-115, conté còpia de Guido de Monte Rocherii, *Manipulus curatorum* (127-128), ss. XV-XVI.- J. P. E. [17.181]

Isabel KNOBLICH, *Die Bibliothek des Klosters St. Maximin bei Trier bis zum 12. Jahrhundert*, Trier, Wissenschaftlicher Verlag 1996, XLVIII i 294 pp.

Ultra l'estudi d'aquella biblioteca fins a darreries del segle XII, és donada en apèndix la llista de manuscrits d'aquell monestir conservats ara en biblioteques i en col·leccions diverses: hi figura un exemplar, copiat entorn el 1300, de sant Ramon de Penyafort, *Summa de casibus penitentiae*, ara a Nova Iork, Library of Phillis Goodhard and John Dozier Gordan jr, ms. 95 (161).- J. P. E. [17.182]

Ulrich HINZ, *Handschriftencensus Westfalen* (Schriften der Universitäts- und Landesbibliothek Münster, 18), Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 1999, XXXIV i 483 pp.

Trobem a Wiedenbrück, Convent de Franciscans, ms. 566, ff. 1-177: *Summula de Summa Raimundi de Pennaforti (Manuale Sacerdotum)*, «mit Glossen und Kommentar» (326); a Soest, Wissenschaftliche Stadtbibliothek, cod. 14a, Nicolaus Eymerici, *Directorium Officii Inquisitionis*, parts I i II, «partim cum glossis Jacobi de Susato»; i cod. 14b, Nicolaus Eymerici, *Directorium Officii inquisitionis*, tercera part (c. 1410) (382); cod. 21a, de mitjan segle XV, seria una *Lectura in libros sententiarum* de o relacionada amb Guiu Terrena (385 i 424); el cod. 29 conté quelcom de sant Ramon de Penyafort (388 i 435); cod. 33 (XIV/1), Arnoldus de Villa Nova, *Tractatus introductorius ad iudicia astrologie quantum pertinet ad medicum* (389-390).- J. P. E. [17.183]

Bayerische Staatsbibliothek. Inkunabelkatalog. BSB-Ink, Band 5. *Rid-Z*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 2000, 582 pp.

[Aquest volum cinquè clou la catalogació dels incunables de la Bayerische Staatsbibliothek, obra de la qual han estat successivament informats els lectors d'aquest anuari, a mesura que apareixien els quatre toms precedents: ATCA, XII (1993), 680-681, núms. 8802-8803; XIV (1995), 674, núm. 10602; i XIX (2000), 936, núm. 15142]. En el cinquè, ultra remissions a Ramon Sibiuda (39) i a sant Vicent Ferrer (493), trobem notícia de l'edició del *Gloria, laus et honor...*, V-72, de o atribuït a Teodulf d'Orleans (Leipzig, Martin Landsberg c. 1490) (262), i de la del *Dialogus de dolore in pudendagra*, i *De ulceribus in pudendagra*, de Gaspar Torrella, amb dedicatòria a Cèsar Borja, T-382 (Roma, Johann Besicken 1500) (338).- J. P. E. [17.184]

AMÈRICA

James E. WALSH, *A Catalogue of the Fifteenth-Century printed Books in the Harvard University Library*. I. *Books Printed in Germany, German-Speaking Switzerland, and Austria-Hungary*. II. *Books Printed in Rome and Venice*. III. *Books printed in Italy with the exception of Rome and Venice*. IV. *Books printed in France, The Netherlands, the Iberian Peninsula, England, and Montenegro*. V. *A Brief History of the Collection. Cumulative Indices* (Medieval and Renaissance Texts & Studies, 84, 97, 119, 150 i 171), Binghamton (N. Y.), State University of New York 1991, XXVI, 618 i XVI làmines; 1993, XII, 674 i XVI làmines; 1994, XII, 398 i [XX] pp. de làmines; 1995, XVIII, 332 pp. i XVI reproduccions de pàgines; i 1997, XII i 479 pp. i VIII làmines.

Aquella biblioteca posseeix exemplars de les següents edicions incunables: d'Estrasburg, Martin Flach, Ramon Sibiuda, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, 1496, (120-121: dos exemplars); Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, 1499 (122). De Colònia, Heinrich Quentell, Peter Dorlant, *Viola animae* (resum del *Liber creaturarum* de Sibiuda), 1499 (186); magister Adam, *Summula* (treteta de s. Ramon de Penyafort), 1500 (187); Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Regimen contra pestilentiam, Regimen sanitatis per circulum anni* (194: tres exemplars). D'Augzburg, Anton Sorg, s. Vicent Ferrer, pseudo, *De fine mundi* (en alemany), 1486 (230); Johann Keller, Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Tractatus de pestilentia*, 1478/1482 (235); Christmann Heyny, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, 1481 (244-245). De Nürenberg, Anton Koberger, s. Vicent Ferrer, *Sermones de temore. Pars Hiemalis*, 1492 (284-285); Conrad Zeninger, Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Regimen contra pestilentiam*, 1482 (311-312). De Leipzig, Melchior Lotter, Arnau de Vilanova, *De vinis*, c. 1500 (406).

De Roma, Bartholomaeus Guldinbeck, Arnoldus de Villanova, *De arte cognoscendi venena*, c. 1475-1476 (41); Stephan Planck, Bernat de Granollachs, *Lunarium*, 1490 (57); Petrus Garcia, *Determinationes magistrales contra conclusiones Johannis Pici Mirandulae*, 1489 (68-69); Pere

Pintor, *Aggregator sententiarum de pestilentia*, 1499 (77). Johann Besicken: Jeroni Pau, *Practica Cancellariae apostolicae*, 1493 (84-85); Gaspar Torrella, *Dialogus de dolore cum tractatu de ulceribus in pudendagra evenire solitis*, 1500 (87); Bernat de Granollachs, *Lunarium*, 1500? (87-88). De Venècia, Antonius de Strata, Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, 1481, i *Scriptum aureum super Metaphysicam Aristotelis*, 1482 (214); Bernardinus Benalius, *Regimen sanitatis*, amb comentari d'Arnau de Vilanova, c. 1500 (318); Bonetus Locatellus, Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, 1487 (376-377); Johannes Canonicus, *Quaestiones super Physica Aristotelis*, 1487 (377); Jacobus Pentius, s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, tres volums, 1496 (527-528); Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, c. 1500 (531); Otinus de Luna, Arnoldus de Villanova, *Breviarium practicae medicinae*, 1497 (534).

De Ferrara, Laurentius de Rubeis, Antoni Andreu, *Quaestiones de tribus principiis rerum naturalium*, 1490 (9). De Pàdua, Laurentius Canozius, altra edició del mateix, 1475 (13-14). Florència, Lorenzo Morgiani, Bernat de Granollachs, *Lunarium* (en italià), 1491 (83-84). Milà, Christophorus Valdarfer, Arnau de Vilanova, *De arte cognoscendi venena*, 1475 (116); Uldericus Scinzenzeler, s. Vicent Ferrer, *Sermones de sanctis*, 1488 (131). De Màntua, Johannes Vurster, Arnau de Vilanova, *De arte cognoscendi venena*, 1473 (217: dos exemplars). De Pavia, Antonius de Carcano, Arnau de Vilanova, *Breviarium practicae medicinae*, c. 1485 (257-258).

París, d'Ulrich Gering, Johannes Jacobi (= Joan Jaume), *Regimen contra pestilentiam* (traducció francesa), c. 1481 (7-8). De Guy Marchant, Ramon Llull, *De laudibus BV. Mariae, De natali pueri parvuli JC., Clericus, Phantasticus* (!) dos exemplars, datats el 6 i el 10 d'abril 1499 (19-20: cf. RD: 24-25); i d'impressor desconegut, Bernat de Granollachs, *Lunarium*, c. 1495 (71). De Lió, Guillaume Balsarin, Raimundus de Sabunde, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, c. 1488 (86-87); Michel Topié i Jacques Heremberck, Bernat de Granollachs, *Lunarium*, 1497 (91). Jacques Mailliet, Ramon Llull, *Quaestiones dubitabiles super quatuor libris sententiarum*, 1491 (100). De Deventer, de Richardus Pafraet, Raimundus de Sabunde, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, entre 1480-1485 (133). De Luvaina, Johannes de Westfalia, Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* (amb el *Regimen sanitatis Salernitanum*), entre 1483-1485 (153).

De Barcelona, de Pere (no Pedro) Posa, *Capítols i actes de la cort primera de Barcelona; Capítols i ordinations sobre los drets del General; Capítols i actes de la cort primera de Barcelona*, nova edició que inclou *Privilegis atorgats als estaments eclesiàstic i militar; Capítols per al redreç de la mercaderia; Pragmàtica sobre la prohibició de la treta dels corals de Sardènyia; Lo acte sobre los censals de Mallorca*, tots quatre del 1481, aplegats en un volum (164-165); Ramon Llull, *Arbor scientiae*, 1482 (165-166). De Pere Miquel: Nicolaus Bonetus, *Metaphysica*, 1493; dos exemplars de *Statuta Barcinoniae et Cataloniae*, 1495 (sic: *Usatges de Barcelona i Constitucions de Catalunya?*); *Sentència en la qüestió entre los senyors de remença i los pagesos donada per lo rey Ferrando II* (166-168). De Johan Rosenbach, Ximenes, Franciscus (Francesc Eiximenis), *De los dones* (!); i Ferran II, *Confirmació de la pragmàtica sobre les immunitats i llibertats de les esglésies*, 1496 (168-169). De València, Lambertus Palmart, Mela, Pomponius, *Cosmographia*, 1482, Alfonso Fernández de Córdoba: Jaume Peres de València, *Opuscula*, 1484-1485. Petrus Hagenbach i Leonardus Hutz, *Imitatio Christi*, 1491; i Plutarchus, *De liberis educandis*, c. 1493?, traducció de Miquel Peres (170-171). De Montserrat, Johann Luschner, Pseudo-Bonaventura, *De instructione novitiorum*, 1499 (184). I entre els ,Hebraica, de Nàpols, de Joseph ben Jacob Ashkenazi, Moses ben Nahman, *Perush 'al ha-Thora*, 1490 (217); altre exemplar de Lisboa, Eliezer Toledano, 1489 (221-222).

El volum de taules conté la bibliografia (78-105), llista alfabètica d'autors amb indicació de les respectives obres amb any de publicació de cada una (109-263), llista també alfabètica d'editors i traductors (264-288), de llocs d'edició i d'impressors (289-313), de precedents possessors (314-379), llista d'incunables relligats amb manuscrits (380), d'enquadernadors identificats (381) i de punts d'especial interès (382-383). El darrer apartat és el d'equivalències de les signatures de la biblioteca de la Universitat de Harvard amb les de les més conegudes col·leccions d'incunables (387-373).- J. P. E. [17.185-17.186-17.187-17.188

ANGLATERRA I PAÏSOS DE LENGUA ANGLESA

Andrew A. WATSON, *A Descriptive Catalogue of the Medieval Manuscripts of Exeter College Oxford*, Oxford, University Press 2000, XXVIII i 150 pp.

El dit col·legi d'Oxford posseeix un volum del segle XII (mss. 18) amb l'*Expositio in Epistolas Sancti Pauli* de Florus de Lió (23-24); un volum d'entorn 1330 (ms. 23), amb els diversos complements de Johannes de Friburgo a la *Summa* de Sant Ramon de Penyafort, un dels quals s'intitula *Libellus quaestionum casualium occurrentium in summa et apparatu fratris Raymundi*; i un altre comença: «Isti sunt paragraphi *Summe* fratris Raymundi per numerum, secundum quem ut plurimum in hac summa confessorum eorumdem fit assignatio...» (31-32); i dos textos del pseudo-Arnau de Vilanova: *Tractatus de modo qualiter medicus visitabit infirmos*; i *Flos dietarum*, en el ms. 35 (58).- J. P. E. [17.189]

BARCELONA

L'informe sobre els fons de l'Arxiu Corona d'Aragó de F. Valls Taberner (1933), dins «Arxiu. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 25 (primavera 2000), 1-2.

Presentació i transcripció de l'informe indicat en el títol, elevat oficialment a la Comissió Mixta de l'Estatut de Catalunya a fi de determinar quins fons ubicats en aquell moment en l'ACA pertanyien a la Generalitat de Catalunya i li havien d'ésser restituïts. Valls i Taberner distingia entre allò que pertanyia a l'Arxiu Reial i ja es trobava o s'havia de trobar a l'ACA i allò que s'hi trobava sense que fos el seu lloc propi, com la documentació de la Generalitat de Catalunya fins al 1714.- J. P. E. [17.190]

Beatriz CANELLAS, Alberto TORRA, *Los Registros de Cancillería de Alfonso el Magnánimo*, dins XVI Congreso Corona, I, 121-145.

Aquest seria «un estudio completo que permitiera reconstruir la estructura original de las diversas series registrales, restituyéndoles sus verdaderos títulos y su primitivo orden, y explicando convenientemente su contenido» (122), objectiu no pas fàcil, ateses les modificacions que els registres sofriren durant el segle XVIII, en què uns quaranta són el resultat d'agrupar dos o més registres inicials (122-123). Notícies de l'estat antic dels volums es troben en el *Libre de entrades e eixides dels registres e scriptures reals* (ACA, *Canc. Memorials*, 51). El resultat del treball és concretat en el quadre que presenta la consistència actual de cada una de les sèries, amb indicació de temps i signatura vigent (129-132). De més a més, la documentació específica de Sardenya i Sicília («citra et ultra Farum») és indicada, segons sèries, en les pàgines 133-134 per a Sardenya i en les 134-142 per a Sicília, on és aplegada d'acord amb la successió dels secretaris reials (136-140); hi ha una sèrie napolitana específica (*Privilegiorum Cancellariae Neapolis*) i dos volums de *Regestrum* (140-142).- J. P. E. [17.191]

Maria Giuseppina MELONI, *Alfonso il Magnanimo e la Corsica. Attività militare, política e diplomatica tra il 1416 e il 1422*, dins XVI Congreso Corona, I, 483-513.

La base arxivística d'aquestes pàgines es troba a l'ACA, *Canc., reg.*, d'on són transcrits quatre documents, tots de la mateixa sèrie, tres dels quals escrits en català (495-504).- J. P. E. [17.192]

Luisa SÁNCHEZ ARAGONÉS, Miguel Àngel MOTIS DOLADIER, *Papel de las ciudades y villas de Aragón en las Cortes celebradas durante el reinado de Alfonso el Magnánimo (1416-58)*, dins XVI Congreso Corona, 673-688.

En les vuit corts celebrades al Regne d'Aragó durant aquells anys, fou constant la línia d'allunyament entre els interessos de la corona i els del regne; les bases arxivístiques d'aquestes pàgines es troben en gran part a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*- J. P. E. [17.193]

Eva SERRA I PUIG, *Informe sobre els Llibres de matrícula de les insaculacions de la Diputació del General o 'Llibres de l'ànima'*, dins «Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia», núm. 11 (2000), 53-55.

Presentació de la sèrie de Barcelona, ACA, *Llibres de l'ànima de la Diputació del General*, on és aplegada informació sobre totes les persones que en un o altre moment foren insaculades per als càrrecs de la Generalitat elegidors a ,sac e sort' (o en els corresponents arxius municipals de ciutats on també vigia la insaculació), indicació de les informacions que contenen, i proposta de publicació.- J. P. E. [17.194]

María Isabel FALCÓN-PÉREZ, *La introducción del sistema insaculatorio para la provisión de cargos municipales en Aragón*, dins XVI Congreso Corona, I, 253-276.

Quinze dels setze documents en què principalment es basa aquesta exposició, transcrits en l'apèndix documental, procedeixen de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i són datats entre el febrer del 1444 i l'agost del 1445 (261-274).- J. P. E. [17.195]

Maria-Mercè COSTA, *Relacions entre Alfons el Magnànim i els Països Balcànics. Testimonis documentals*, dins XVI Congreso Corona, I, 199-211.

Per al temps del rei Alfons, el nombre de documents d'ACA, relatius als Balcans és de norantaisis, el contingut dels quals és ací agrupat per temes: esclaus (200), Orde de Sant Joan (200-201), el rei Ladislau de Polònia (201), l'intent de recuperar el ducat d'Atenes (201-202), l'imperi de Constantinoble i la família imperial (202-204), la política envers els turcs (204-205) i envers els senyors de l'antiga Iugoslàvia (205-206), les paus (206), Albània (206-207), Ragusa (207-209) i Bòsnia (209-211).- J. P. E. [17.196]

Laura SCIASCIA, *Pirati a Trapani (1332)*, dins «Studi in onore di Giosuè Musca» a cura di Cosimo Damiano FONSECA e Vito SIVO, Bari, Edizioni Dedalo 2000, 473-486.

Episodi de pirateria protagonitzat al moll de Trapani pel català Pericó Soler a càrrec d'una nau toscana, feta a la mar a Port Pisà, acte que comportà un procés conservat a Barcelona, ACA, *Canc., CRD de Jaume II*, caixa 146, núm. 274, ací transcrit (481-486); les acusacions dels damnificats han permès a l'autora de reconstruir la llista dels productes transportats i llur valor declarat: 3749 florins (476).- J. P. E. [17.197]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La lucha entre los notarios reales y los notarios de número de Zaragoza a través del proceso judicial contra Juan Cavero (1368-1369)*, dins «Misc. San Vicente», 45-63.

El procés judicial enantat pels notaris saragossans de nombre contra un contrincant, notari per nomenament reial, Juan Cavero, es conserva a Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos, i és datat el 1368. La defensa de la part reial i de la seva intervenció, amb el consegüent control en el

nomenament de notaris, és coneguda per documentació d'ACA, *Canc., reg.*, tant contemporània com precedent, atès que el del control reial era un punt entorn el qual lluitava la corona de temps enrere (58-60).- J. P. E. [17.198]

Beatriz CANELLAS ANOZ, *Del oficio del maestro racional de la corte en el Reino de Aragón (1420-1458)*, dins «Misc. San Vicente», 145-162.

Entre les moltes ruptures amb el passat introduïdes pels Trastámara hi ha la creació del càrrec de mestre racional reial propi per a cada un dels dos regnes de València el 1419 i d'Aragó el 1420, amb els consegüents nomenaments de mestre racional, extrems coneguts per documentació d'ACA, *Pecuniarum*, i resumits en les pàgines introductòries. En apèndix és d'alguna manera transcrit el document fundacional del dit ofici en el regne d'Aragó i el de nomenament del segon mestre, Pero de la Cavallería, ambdós conservats a València ARV, *Reial* 417 (154-156) i els de la privació i restabliment d'aquest, conservats a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* (157-161).- J. P. E. [17.199]

Gaspar COLL I ROSELL, «*El arte de los códices*». (*Aproximación al estudio de los manuscritos iluminados bajomedievales del Archivo Capitular de la S. I. Catedral Basílica de Barcelona*), dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 651-667.

L'autor diu limitar-se a presentar algunes mostres que serien inèdites i destaquen per bellesa o d'altres detalls de les il·lustracions (652). En la primera part repassa la successiva accésio de volums a la llibreria de la Seu de Barcelona, començant pels que conserven il·lustracions (653-658); la segona part és dedicada als còdexs medievals miniats de la Seu de Barcelona, amb particular atenció als de contingut jurídic, sobretot al còdex 99, els *Instituta* de Justinià (658-662); de catorze dels dits còdexs hi ha llista al final de l'exposició (663). Hi ha en apèndix reproducció de catorze pàgines (664-667).- J. P. E. [17.200]

Massimo MIGLIO, *Xàtiva, Roma, Barcellona: Pietro Garcia*, dins «Roma nel Rinascimento», 1999 [2000], 257-260.

La síntesi biogràfica de Pere Garcia, en la que destaca la seva activitat doctrinal a Roma en controvèrsia amb Giovanni Pico della Mirandola, és completada amb la notícia de la supervivència a Barcelona, ACB, de dos incunables, que formaven part de la biblioteca donada per ell a la dita catedral, els núms. 85 (Thomas de Aquino, *Quaestiones disputatae de veritate...*) i 90 (Hieronymus, *Epistolae*), ambdós editats a Roma el 1476 i 1470, respectivament; és transcrita la notícia de la donació del primer (260).- J. P. E. [17.201]

Alberto TORRA PÉREZ, *Los libros de profesiones ilustrados del Convento de San Agustín de Barcelona*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 479-492.

Tot i que l'objectiu principal sigui el de descriure les il·lustracions que emmarquen certes pàgines dels llibres de professió (vint-i-vuit de les quals són ací reproduïdes: 486-492), al començament l'autor dreça la llista dels deu volums, tots pertanyents a la sèrie de *Monacals. Hisenda* de l'ACA, amb actes que van del 1569 al 1834 (480-481); però el dels anys 1696-1713 ja s'havia perdut abans que la sèrie entrés en el dit arxiu, i fa constar que les actes són escrites en general en llatí, excepcionalment en català i encara més testimonialment en castellà (482).- J. P. E. [17.202]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Los archivos de la monarquía hispánica*, dins *Felipe II*, III, 193-211.

Tal com el títol indica, aquestes pàgines s'ocupen dels arxius reials dels diversos estats peninsulars, també d'ACA i de l'ARV [continuant pàgines conegudes dels lectors pels resums d'ATCA, XX (2000), 714-718]. Ací trobem pàgines que, recordada la diferència entre l'arxiu reial de Barcelona pròpiament dit i els de diversos serveis de la monarquia, com el del mestre racional o els dels veguer i batlle, ara aplegats tots dins ACA, i la successiva aparició d'altres arxius reials a València i a l'Aragó, exposen la situació dels dits diversos arxius reials en el pas de la dinastia Trastámara a la d'Habsburg (199-204, amb bibliografia sobre ACA, 198, nota 10), i la situació durant el regnat de Felip I, en què, interposat el Consell d'Aragó i vivint el rei fora la Corona, la documentació reial es dispersà entre els arxius anteriors i el de Simancas (205-205).- J. P. E. [17.203]

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *El Reino de Aragón en la época de Jaime II (1291-1327)*, dins *Jaume II*, 301-314.

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *La Gobernación General en Aragón durante la Edad Media*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 12 (1999), 9-20.

Les pàgines d'ambdós títols recauen fora del nostre camp, car es limiten al regne d'Aragó, però ambdós tenen almenys part dels seus fons bàsics a Barcelona, ACA, *Canc., reg., o CRD*. Al final del segon, de més a més, és transcrita de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 34, l'*Acta de insolutundación otorgada por... don Joseph de Urries y Marcilla... en favor de Dionisio Ximénez de Urrea* del 1689 (16-20).- J. P. E. [17.204-17.205]

Vicent GARCIA EDO, *El Libro de la Comunidad de Teruel (1206-1533)*, dins *Rural ramadera*, 371-460.

[Segurament ingressat a la BC de Barcelona amb el fons Sánchez Munyòs durant el segon decenni del segle XX], l'actual ms. 707 és ací presentat per l'autor, que concentra tota l'atenció en el contingut tant de les pàgines inicials (373) com de tot el conjunt mitjançant sumari dels documents que hi són transcrits (374-381), i en els temes principals (381-386). Els trenta documents són transcrits sencers (386-458), com també la *Tabla del presente libro* (458-460). Ultra el fet que hi són esmentats un bon nombre de catalans, començant pels reis de la Casa de Barcelona, molts dels documents estableixen drets de pas o d'ús de pastures en el Regne de València i alguns són almenys parcialment escrits en llengua catalana (núms. 3, 6, 15, 16, 17, 18, 19, 26, 29 i 30).- J. P. E. [17.206]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *El poder real en la Murcia aragonesa a través del oficio de la procuración, 1296-1304*, dins *Jaume II*, 79-110.

Directament o indirecta, la font pràcticament única d'aquestes pàgines és Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, d'on també procedeixen els deu documents ací transcrits datats entre el 1296 i el 1309 (103-110).- J. P. E. [17.207]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Notícies de genovesos al Regne de Múrcia al tombant del segle XIII*, dins *Jaume II*, 479-491.

Tal com diu l'autora, les notícies d'aquestes pàgines deriven «quasi exclusivament, dels registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó» (479) i segons ella mateixa són particularment interessants perquè «l'anàlisi de la presència genovesa al Regne de Múrcia al tombant del segle XIII pot transformar-se en un observatori privilegiat de les actituds genoveses i catalanoa-

ragoneses en el moment en què... comencen a cristal·litzar i a posar-se de manifest els episodis d'aquella pugna plurisecular» (483), que arribaria fins a l'edat moderna.- J. P. E. [17.208

Máximo DIAGO HERNANDO, *El final de la Guerra de los dos Pedros y sus efectos sobre el escenario político regional soriano en la segunda mitad del siglo XIV*, dins «Celtiberia», 92 (1998), 125-156.

Exposició de les repercussions d'aquella guerra en una zona castellana de frontera afectades per les divisions internes entorn Pedro el Cruel i Enrique de Trastámara, en part conegudes per la documentació de Barcelona, ACA, *Canc.*, reg.- J. P. E. [17.209

Gabriella OLLA RIPETTO, *Ebrei Sardi e Aragonesi nella Sardegna tardo medievale*, dins «Orientalia Kalaritana», 3 (aprile 1998), i *Contributi alla storia degli ebrei nel Regno di ,Sardegna e Corsica'*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 23 (2000), 155-178.

L'autora, després d'indicar que el segon títol és versió més completa del primer, informa que l'estudi d'Alberto Boscolo, *Gli ebrei in Sardegna durante la dominazione aragonese*, Città di Castello 1952, confirmada pels estudis posteriors, havia fet desaparèixer la versió precedent, segons la qual la presència de jueus a Sardenya durant la Baixa Edat Mitjana hauria estat ,comercial, no pas residencial' i, doncs, esporàdica. Els estudis de la segona meitat del segle XX s'han basat en els ,due grandi Archivi' que són l'ACA de Barcelona i l'Archivio di Stato de Càller (156), i exposa els resultats de les investigacions de forma diacrònica des de la conquesta catalana el 1323 a l'expulsió dels jueus el 1492, de manera que aquestes pàgines són com un butlletí bibliogràfic sobre el tema; gran part de la documentació tant de Barcelona com de Càller és redactada en llengua catalana.- J. P. E. [17.210-17.211

CASTELLÓ DE LA PLANA

Ferran OLUCHA MONTINS, *Unes notes sobre el Museu Provincial de Belles Arts de Castelló*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 637-655.

Encara que aquestes pàgines no recaiguin bàsicament en el nostre camp, cal retenir la informació sobre el nombre de volums que es trobaven a Castelló a conseqüència de la desamortització del 1835, molts dels quals devien haver estat en els respectius convents abans d'acabar-se el segle XVIII: de l'Alcora, Sant Pasqual, 1354; de Sant Agustí i Sant Francesc de Castelló, 435; i dels Caputxins de Castelló, 3357, en total cinc-mil cent quaranta-sis volums. Era el 1842 (639).- J. P. E. [17.212

CIUTAT DEL VATICÀ

Dorothea WALZ, *Die historischen und philosophischen Handschriften der Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek*, herausgegeben von Veit PROBST und Karin ZIMMERMANN (Katalogue der Universitätsbibliothek Heidelberg, III), Wiesbaden, dr. Ludwig Reichert Verlag 1999, LX i 329 pp.

El volum manuscrit Pal. lat., ff. 226-238, conté el *De adventu anticristi et fine mundi* de Johannes Parisiensis, del 1300, que conté la seva presa de posició en relació al *De adventu anticristi-*

risti d'Arnau de Vilanova (7); el Pal. Lat. 958, tot ell és dedicat a lletres o títols d'Antonio Beccadelli, il Panormita, secretari d'Alfons IV, entre els quals hi ha el seu *De dictis et factis Alfonsi regis Aragonum*, ff. 137-202; el *Triumphus Alfonsi regis*, ff. 204-210; i epigrames, en general ja editats, entre els quals es troben: *Ad viatores de operibus Alphonsi regis*; *Alfonsus V. rex Aragonum*; hi ha també una *Alfonsi regis oratio in expeditionem contra Turcos*, ff. 202-204 (60-61); els textos en prosa (no els epigrames) també es troben en el Pal. lat. 959, ff. 1-41, als quals s'ha d'afegir el *Commentum in Antonii Beccadelli Panormitae De dictis et factis Alfonsi regis*, del papa Pius II (62-63). El Pal. lat. 978, ff. 66-76, conté el *Thesaurus thesaurorum sive Rosarius philosophorum*, del pseudo Arnau de Vilanova (101). El Pal. lat. 981, ff. 179-198, Ramon Llull, *Ars inventiva veritatis sive Ars intellectiva veri* (105). El Pal. lat. 984, és gairebé tot ell lul·lià: *Tabula generalis*, a-65; *Ars brevis*, ff. 95-107; i *Ars generalis ultima*, ff. 192-375; entre aquests texts hi ha comentaris a l'obra de Llull: *Commentum in artem Magnam Raimundi Lulli*, ff. 65-93; *Commentum in Artem brevem Raimundi Lulli*, ff. ff. 109-138; i un altre *Commentum in Artem magnam Raimundi Lulli*, [que no coincideix amb el primer *Commentum*, però, a judicar pels breus fragments d'incipit i explícit, aquell podria ésser la part lògica i aquest la física] (984-985).- J. P. E. [17.213]

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas Spectantia ann. 1385-1492. Pars I. Documenta Vaticana ann. 1385-1417*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 90 (1997), 85-135.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas Spectantia ann. 1385-1492. Pars II. Documenta Vaticana ann. 1417-1431*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 91 (1998), 65-131.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas Spectantia ann. 1385-1492. Pars III. Documenta Vaticana ann. 1431-1447*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 92 (1999), 143-198.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas Spectantia ann. 1385-1492. Pars IV. Documenta Vaticana ann. 1447-1458*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 93 (2000), 217-259.

Cesare CENCI, *Documenta Vaticana ad Franciscas Spectantia ann. 1385-1492. Pars V. Documenta Vaticana ann. 1458-1471*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 94 (2001), 85-145.

L'autor es proposà de sotmetre a revisió la totalitat de les sèries de l'ASV i d'altres fons a fi de completar el *Bullarium Franciscanum* amb aquelles peces que s'havien escapat als compiladors inicials. La primera part pertany als anys del Cisma d'Occident, on només consten sengles documents de Climent VII (Avinyó) el 1388 a la futura reina Maria de Luna i a Joana de Montcada concedint-los companyia de dues o d'una menoreta (118). El 1409 compareix el futur cardenal Pèire de Foix (128 i 135).

La segona part correspon als anys en què el Cisma d'Occident encara cuejava en les nostres terres i així la figura principal d'aquestes pàgines és Pèire de Foix, que ja compareix al començament (67), i sobretot consta el seu nomenament a legat a la corona catalanoaragonesa (102/1425), la concessió del priorat de Cervià (Girona) (112/1427), i el retorn a la cúria (118/1428). De més a més, fr. Joan Eixemeno era nomenat bisbe de Malta, fr. Bernat Roig bisbe d'Usselli (Sardenya) (70/1418), i fr. Joan Ferrer, de Galtelli (Sardenya).

El terç lliurament d'aquesta sèrie ha estat aplegat en fons diversos de l'ASV, d'entre les quals destaca el *Fondo Camerale* (143). Són els anys immediats a l'acabament del Cisma i s'explica que, ja des de la primera pàgina, moltes de les anotacions facin referència al cardenal Pèire de Foix, que en fou un dels grans protagonistes; de més a més: Ramon Gornau és nomenat prior de Cervià (Girona) (147) i Arnau Guilhem de Bearn ho és d'Organyà (149, nota 25); el cardenal Joan de Casanova actuava com a relator en el nomenament de bisbes (153, nota 56; 154, nota 60; 155, nota 64);

Lliurament quart: 1448: Santa Clara de València pagarà a la catedral de Jaca, malmesa recentment pel foc, els 150 florins que devia a la Cambra Apostòlica (221); dues notícies dels anys 1450-1452 sobre actuacions documentades del futur cardenal Joan Margarit com a agent de la Cambra Apostòlica (231 i 239, notes 98 i 139); i 1453: Miquel Castault, nomenat bisbe auxiliar de València amb facultat 'exercendi pontificalia' a Sogorb (241, notes 131-132).

Finalment, la cinquena part ens permet d'assistir a les darreres compareixences de Pèire de Foix, renunciant a la sagrsta d'Elna per a Pere Guillem d'Oms, i al priorat de Cervià per a Gabriel Miquel, amb contrapartida de pensions (89/1460 i 101/1461). Sabem d'un fr. Jaume Gazull que pretenia un priorat a Ascoli (113/1464; cf. 115/1465); hi hagué un intent d'expedir butlles de nomenament d'Elionor, àlias Isabel de Villena a abadessa de la Trinitat, de València (116/1465); i Joan ‚Megnio‘ i Lluís Joan, framenors de Barcelona, foren ordenats respectivament de diaca i prevere a l'Araceli de Roma (125/1467).- J. P. E. [17.214-17.215-17.216-17.217-17.218

ELX

M. Luisa CABANES CATALÀ, Ramon BALDAQUÍ ESCANDELL, *Sellos parroquiales conservados en el Archivo Histórico Municipal de Elche*, dins «Memoria Ecclesiae», XVI (2000), 371-383.

Dins l'Arxiu Municipal d'Elx hi ha un fons parroquial i en aquest els expedients matrimoniales, que conserven segells des del 1675; n'hi ha dos d'altres del segle XVII i dinou del segle XVIII; en són principalment analitzades les representacions iconogràfiques i en algun cas n'és ací reportada la inscripció (378).- J. P. E. [17.219

ESPANYA

Marta MONTERROSO LÓPEZ, M^a de las Mercedes PATO CALLEJA, Patricia PESQUEIRA LÓPEZ, Mª Teresa PIRIS PEÑA, *Aproximación metodológica para la identificación de series documentales en el fondo del Consejo de Órdenes Militares del Archivo Histórico Nacional*, dins *Órdenes Militares*, II, 1407-1427.

Treball destinat a organitzar i descriure els llibres de registre del Consell d'Ordres Militars conservats a Madrid, AHN; la documentació de l'orde de Montesa és diferent de la dels altres ordes, car passà a la corona a darrerries del XVI i el 1704, extingida la Corona d'Aragó i el Consell corresponent, la documentació passà al Consejo de Castilla; les autores assenyalen els volums d'*Índices de los libros de registro*, indiquen l'existència d'altres sèries com la de *Cartas reales originales* (1423) i donen notícia de l'existència de registres de Capítols generals anteriors al pas a la corona (1424). Hi ha bibliografia (1425-1427).- J. P. E. [17.220

Mercedes DÍAZ-PLAZA RODRÍGUEZ, *Testimonios comarcales en los archivos zaragozanos*, dins «XL Asamblea Morella», 335-337.

Notícia d'alguns documents relatius a la comarca dels Ports de Morella existents en els arxius saragossans, històric provincial i en el de la Diputació Provincial; en el primer, *Reial acord*, document relatiu al nomenament de mossèn Vicent Palos Gil, veí de Sorita, a mestre de Valjunquera; i *Pleitos civiles*, afer testamentari, que inclou darrera voluntat de mossèn Gabriel Salvador, de Cretes: «el interés de este documento se encuentra... sobretodo en el hecho de estar redactado en lengua dialectal» (336). El segon, *Albacena de Zurita*, posseeix tres documents relatius a castells d'Olocua i de Vilafranca dels anys 1286, 1318 i 1336 (337).- J. P. E. [17.221

José Luis GONZALO SÁNCHEZ-MOLERO, *La «Librería rica» de Felipe II. Estudio histórico y catalogación* (Colección del Instituto Escorialense de Investigaciones Históricas y Artísticas, 10), San Lorenzo del Escorial, Estudios Superiores 1998, 880 pp.

Moltes pàgines de l'estudi introductorí descriuen l'activitat de l'aragonés' (50), [el sabadellenc] Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, el qual, en qualitat de preceptor del futur Felip I de Catalunya-Aragó (II de Castella), era l'encarregat de la biblioteca del príncep; sota la direcció d'En Calvet aquesta anà abandonant les funcions pedagògiques i convertint-se en una biblioteca d'Estat per a la qual el nostre adquirí constantment obres en les llibreries de Salamanca i en la fira de Medina del Campo, tal com documenten les anotacions de pagament conservades a Simancas, AG, *Casa y sitios reales*, Legajo 36 (49-125); aquella biblioteca s'integraria en la del Monestir de El Escorial. El catàleg d'aquells volums, alfabèticament ordenats, ocupa les pàgines 165-817; hi trobem els *Epigrammata Antiquae Urbis Tarraconensis* (Esc. T-III-24); *Observaciones militares dirigidas al emperador don Carlos V*, datades a Mallorca 4. XII. 1543 (Esc. f-IV-5) (202/94 i 95); Joan Bta. Anyés, *Apologia...*, València 1543, i *Elegia...*, València 1545 (Esc. 39-V-73 i 3-XIII-31) (209-210/114-115); Joan Lluís Vives, *De libris Aristotelis censura* dins *Aristotelis... opera...*, Basilea 1538 (Esc. 70-VI-1) (222/141), Antonio Beccadelli (Panormita), *De dictis et factis Alphonsi Regis... cum Aeneae Sylvii commentariis...*, Basilea 1538 (242-243/183); del mateix Calvet d'Estrella, un títol desconegut, i *El felicísimo viaje...*, Anvers 1552; *De Aphrodisio expugnato...*, Anvers 1551 (Esc. 34-I-15 i 121-VI-60); i *Epigrammata* manuscrits, perduts (286-288/298-301); Bartolomeo Facio, Antonio Beccadelli, *Rerum gestarum Alfonsi regis, libri X; In Alfonsi regis dicta aut facta libri IV; Alfonsi regis triumphus*, manuscrit (Esc., f-I-9) (400/555); Francesc Jover, *Sanctiones ecclesiasticae...*, París 1555 (Esc. 25-III-11) (508/799); Justí Urgellensis, *In Cantica Canticorum explanatio*, Hagenau 1529 (Esc. 5-VI-19) (519/838); Margarit, Antonio (! Joan), *Pavalipomenon Hispaniae libri decem*, Granada 1545 (Esc. 41-IV-1) (558/937); Lucio Marineo Sículo, *Crónica d'Aragón*, València 1524 (Esc. 29-V-8) (558-559/939); Pomponii Melae, *De situ orbis... cum annotationibus Petri Ioannis Oliuarii*, París 1539 (dos exemplars, un de perdut, l'altre Esc. 73-IV-3) (569-570/961-962); Paciani, Barcinonensis Episcopi, *Paraenesis ad Poenitentiam...*, París 1538 (Esc. 37-IV-27) (611/1051); Guido de Perpiñán (! Guiu Terrena), *Summa de haeresibus...*, París 1528 (Esc. 58-VI-13) (623/1075); Ramon Sibiuda, *De natura hominis dialogi Viola animi ab ipso auctore inscripti*, Lió 1544 (703/1257); Francesc Tarafa, *De origine ac rebus gestis Regum Hispaniae*, Anvers 1553 (Esc. 40-VI-13) (729/1311); s. Vicent Ferrer, *Sermones*, totes tres parts, Lió 1539 (Esc. 84-IV-3-5) (783-784/1431-1433); i Joan Lluís Vives, *Linguae Latinae Exercitatio...*, sense indicacions (Esc. 102-VI-15), i altra de Lió 1546 (Esc. 4-II-29); *De anima et vita*, Basilea 1538 (Esc. 39-V-64); *Declamationes sex...* (Esc. 8-II-9); *Opuscula aliquot*, Lió 1532 (Esc. 57-IV-7) i Lió 1551 (41-II-78) (796/1460-780/1469). El volum és completat amb bibliografia i índexs (819-828), (829-879).- J. P. E. [17.222

Pedro M. CÁTEDRA, *El taller del predicador. A propósito de un sermón castellano para el Domingo de Ramos* (RAE, ms. 294), dins «Misc. Santiago-Otero», 291-320.

El sermó, al qual es refereix el títol, ací publicat (313-320), es troba en el mateix volum manuscrit que conserva els resums dels sermons predicats per sant Vicent Ferrer entorn Toledo el juny del 1411; la dita peça hauria estat transcrita en temps posterior al de la còpia dels sermons vicentins i per aquesta raó ajuda a conèixer la història del dit volum i sobretot a constatar l'influx que seguien tenint els sermons vicentins a la corona de Castella a mitjan segle XV, car aquest del diumenge de Rams té clares reminiscències ferrerianes. Hi ha, de més a més, referència a Francesc Eiximenis en exposar la tècnica d'elaborar un sermó (297) i més d'una als sermons castellans de sant Vicent Ferrer (302-304, 308 i nota 36); i al roboratori sofert pel carmelitá fra Pere de Tarragona el 1382 mentre predicava per la Serranía de Cuenca (311).- J. P. E. [17.223

Charles B. FAULHABER, *Las bibliotecas españolas medievales*, dins «Misc. Santiago-Otero», 785-800.

Dins una visió de conjunt, l'autor destaca pel nombre de volums de cultura profana la biblioteca de Ripoll (787); els fons de la biblioteca reial en temps de Jaume II (788-789) i successors (790-791) i els de ciutadans i nobles en les darreres pàgines (793-795). La informació de les pàgines inicials es basa en una sèrie d'inventaris de biblioteques (796-800 [que no és pas completa, car almenys hi manquen, sense excepció, els publicats en aquestes pàgines, que, entre d'altres punts, haurien permès d'assenyalar l'important impacte de la dissolució de la biblioteca papal de Peníscola en les dels Països Catalans].- J. P. E. [17.224

FRANÇA I PAÏSOS FRANCÒFONS

Damien RUIZ, *Pour l'histoire franciscaine provençale: le Formularivm litterarvm provincie Provincie (XV s.)*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 93 (2000), 137-216.

El manuscrit 1200 de la Bibliothèque Municipale de Marsella (139-144) ens afecta per dues raons: perquè sorgí de l'encàrrec de Benet XIII al ,seu' provincial Guilhem de Vilamaleta d'encaminar els convents franciscans de la província franciscana de Provença per camins d'autenticitat franciscana; i perquè la dita província incloïa els comtats catalans de Rosselló, Conflent i Cerdanya amb llurs convents franciscans masculins i femenins; els formularis ací transcrits (155-216) manifesten el sentit de la dita reforma i encaminaren durant anys la vida també dels nostres convents de Perpinyà, Vilafranca de Conflent i Puigcerdà. Seguint aquests formularis devien arribar als dits convents les comunicacions oficials del Provincial almenys durant el segle XV.- J. P. E. [17.225

Romain JUROT, *Catalogue des incunables du Fonds ancien de la bibliothèque cantonale jurassienne à Porrentruy*, Dietikon / Zurich i Porrentruy, Graf Verlag i Office du patrimoine historique de la République et Canton du Jura 2000, 160 pp.

Aquesta biblioteca posseeix actualment dos jocs dels tres volums dels *Sermones de tempore et de sanctis* de sant Vicent Ferrer (Lió, Trechsel 1493; i Lió, Matthias Huss 1497) (64-65, núms. 78-79); també dos exemplars de Guido de Monteroquerii, *Manipulus curatorum* (Estrasburg, Husner? 1493; i París, Mittelhus? 1500-1501) (70-71, núms. 92-93); i un de Joan Jaume (Johannes Jacobi), *Tractatus de pestilentia (Regimen contra pestilentiam)* (Besançon, Peter Metlinger 1487) (113-114, núm. 184).- J. P. E. [17.226

GIRONA

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *La catedral gòtica de Girona en el Archivo Capitular*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 573-584.

Les primeres pàgines fan un repàs històric centrat en la catedral de Girona, que les troballes arqueològiques demostren haver substituït un temple pagà; per als temps visigòtics són recordats els grans bisbes i en especial Joan de Bícclarum, amb transcripció de fragments llatins o traduïts que s'hi refereixen, d'Isidor de Sevilla, o d'Ildefons o Julià de Toledo (576-577); per al temps carolingi són indicats els nou diplomes reials de Carlemany i successors i les dues butlles dels papes Formós i Romà (578-579); sota els reis Capets i els comtes es construí la catedral romànica, a la qual el 1018 s'uní la canònica; a partir d'ací, les notícies ja es basen en la documentació actual de Girona, AC, *Pergamins o Llibre verd*, d'entre les quals destaca la de la lluada dedicació el

1038 (580-581). El 1312 s'iniciava la construcció de la catedral gòtica, per a la qual hom disposa de nova font d'informació, la sèrie *Notularum* (582); el 1417, els mestres d'obres de les catedrals catalanes votaren gairebé unànimes saltar de les tres a l'única volta de la nau gòtica, que s'acabaria el 1570 (584).- J. P. E. [17.227]

ITÀLIA

Bruno ANATRA, *Aspectos de la fiscalidad en Cerdeña durante el reinado de Felipe II*, dins *Felipe II*, I, 555-566.

La fiscalitat sarda, de tipus pactista d'estil català, és ací exposada a base de documentació inèdita dels arxius sards (Arxivi di Stato de Càller i Iglésias i Capitular de Càller), i dels *Acta Curiarum Regni Sardiniae*, en part almenys escrits en llengua catalana.- J. P. E. [17.228]

Catalogo dei manoscritti filosofici nelle biblioteche italiane. Volume 9: *Firenze* a cura di Gabriella POMARO (Unione Accademica Nazionale. Subsidia al 'Corpus Philosophorum Medii Aevi, XI), Florència, Sismel - Edizioni del Galluzzo 1999, 214 pp.

En la Biblioteca Medicea Laurenziana. Fondo Conventi Soppressi, 415, f.40r, després d'una còpia dels *Articuli Parisius condempnati* 1241, 1270, 1277 et 1346, segueix un començament de nota: *Isti sunt aliqui passus in libro sententiarum in quibus idem magister communiter non tenetur* (44[; recorda el títol de Nicolau Eimeric, *Declaratio xxii articularum magistri Sententiarum in quibus ab omnibus non tenetur*; n'és un resum?); el ms. A. 7. 1474, del mateix fons és el comentari de Joan de Friburg a la *Summa confessorum* de st. Ramon de Penyafort, completat amb uns *Statuta Summae Confessorum* i amb una *Tabula super Summam Confessorum*; el volum B. 3. 1573 de la mateixa sèrie conté còpia de Ramon Llull, *Ars compendiosa medicinae* i *Tractatus novus de astronomia* (86-87); i el B. 6. 1680, també còpia incompleta (per pèrdua de quaderns) del *Liber de quadratura et triangulatura circuli* del mateix Llull (96-98 [sobre els dos darrers volums, cf. ATCA, XIX (2000), 849-850, núm. 14799]); finalment, en el volum D. 2. 1538, ff. 60a-73a, un *Sermo de tempore adventus anticristi* (137 = [Arnaud de Vilanova, *De adventu anticristi?*]).- J. P. E. [17.229]

I codici della biblioteca capitolare di Cividale del Friuli, a cura di Cesare SCALON e Laura PANI (Biblioteche e Archivi, 1), Bottai (Firenze), Edizioni del Galluzzo 1998, XXX, 462 pp. de text i 160 pp. de làmines.

Els volums descrits en aquest llibre són litúrgics, molts dels quals passionaris; i així, el Cividale VIII, *Passionarium*, reporta la *De sanctis martyribus Fructuoso, Augurio et Eulogio*: «Fructuosus episcopus apud Terraconam...» (93), que no sembla haver entrat en la BHL; els Cividale VII i VIII, sota el títol *Passio sancti Vincentii martyris*, al qual el segon afegeix *Augustinus in sermone suo*, contenen tant el text de sant Agustí com la 'passio' pròpiament dita, respectivament identificats amb BHL n. 8628 i 8631 (89 i 92); en canvi, el Cividale XVI, sota el títol *Passio sancti Vincentii martyris*, només reporta la 'passio', BHL 8631 (124), i el Cividale XVII, *Passio sancti Vincentii levitae et martyris*, només el sermó de Sant Agustí (BHL 8628). El Cividale XII, *Passionarium* del s. XV, recull la *Legenda sante Eulalie virginis martiris. Die XII decembris*: «Eulalia virgo civis Barcinone... rapuerunt et honorifice sepelierunt in civitate emerita iiii° idus decembris» (113). El Cividale XXXVI, *Antiphonarium Ordinis Praedicatorum*, del segle XIV, afegí ja després de mitjan segle XV, l'*Antifona per li secondi vespri di san Vincenzo Ferreri*, (165: «Gloriose pater Vincenti, cui arcem...»; cf. 166).- J. P. E. [17.230]

I manoscritti della biblioteca del Seminario Vescovile di Padova, a cura di Andrea DONELLO, Gianna Maria FLORIO, Nicoletta GIOVÈ, Leonardo GRANATA, Giordana Canova MARIANI, Paola MASSALIN, Antonella MAZZON, Federica TONIOLO, Stefano ZAMPONI (Biblioteche e Archivi, 2. Manoscritti medievali del Veneto, 1), Venècia i Bottai (Florència), Regione del Veneto i Edizioni del Galluzzo 1998, LII, 158 pp. i CCXL làmines.

El Cod. 60 té l'*Epistula ad Manfredum*, d'Agobard de Lió (21); el Cod. 83, ff. 45-47, una *Epistola* d'Alfonso d'Aragona (27), repetida en el cod. 692 (100).- J. P. E. [17.231]

I manoscritti medievali della provincia di Pistoia, a cura di Giovanna MURANO, Giancarlo SAVINO, Stefano ZAMPONI, con la collaborazione di Sandra BERTELLI, Simona BIANCHI, Francesca Sara D'IMPERIO, Silvia FIASCHI (Biblioteche e archivi, 3. Manoscritti medievali della Toscana 1), Florència, Regione Toscana i Edizioni del Galluzzo 1998, XXIV, 212 i CCIV pàgines de làmines.

El volum ms. C.54, de Pistoia, Archivio Capitolare, conserva en els ff. 12r-27v, un text descrit així: [Consentius Hispanus, Dialogus quaestionum LXV] (attr. Augustinus)] (23); el C.62, una *In sanctum Vincentium confessorum oratio*: «Deus, qui gentium multitudinem mira beati Vincentii...» (26-27); el D.291 de la Biblioteca Comunale Forteguerriana, ff. 8-94, uns *Sermones de oratione* de Petrus Hieremieae de Panormo, algun dels quals podria ésser de sant Vicent Ferrer (101). A Pistoia, Convento di San Francesco a Giaccherino, hi ha dins el volum I.F.5, ff. 155a-164d, una còpia de la *Disputatio contra Iudaeos*, d'Inghetto Contardo (116). Figura, finalment, com a furdat després del 1982 el ms. 314 de Pistoia, Biblioteca Capitolare Febroniana, conjunt de textos de naturalesa científica, sobretot astronòmica, entre els quals hi havia, traduïda al català, la *Theorica planetarum* de Gerardus Cremonensis (140) [cf. ATCA, III (1984), 7-1].- J. P. E. [17.232]

I manoscritti medievali della provincia di Prato a cura di Simona BIANCHI, Francesca GALLORI, Giovanna MURANO, Martina PANTAROTTO, Gabriella POMARO con la collaborazione di Sandro BERTELLI, Francesca Sara D'IMPERIO, Silvia FIASCHI (Biblioteche e Archivi, 5. Manoscritti medievali della Toscana, 2), Florència, Regione Toscana i Edizioni del Galluzzo 1999, XVI, 134 i XCVI pàgines de làmines.

La Biblioteca Roncioniana de Prato posseeix en el volum Q.VIII.5 (22), els tres títols de o atribuïts a Joan de Casanova, *Tractatus de potestate papae et concilii generalis*, *Quaestio de potestate papae*, i *Quaestio quid venit nomine ecclesiae*, en còpia anterior al 1442 (56-57; cf. 96 [28]).- J. P. E. [17.233]

Claudia ANDREASSI, *La biblioteca di frate Giovanni Battista Panetti carmelitano*, dins «Medioevo e Rinascimento», XI (2000), 183-231.

Carmelità i home de confiança d'Ercole I d'Este, a Ferrara, es procurà una biblioteca, que ara és reconstruïda a partir dels manuscrits i incunables conservats a Ferrara, Biblioteca Ariosteia; figuren, entre els darrers, el *Scriptum super metaphysicam Aristotelis*, i les *Quaestiones super metaphysicam Aristotelis*, d'Antoni Andreu, en edicions de Venècia, da Strà, 1482 i 1481, respectivament (224-225).- J. P. E. [17.234]

Incunaboli e cinquecentine del Fondo trentino della Biblioteca Comunale di Trento. Catalogo a cura di Elena RAVELLI e Mauro HAUSBERGHER (Patrimonio storico e artistico del Trentino, 23), Trento, Provincia autonoma 2000, XXXVIII i 402 pp.

Aquella biblioteca posseïx, d'acord amb el present catàleg, els següents exemplars que re-cauen en el nostre camp: Joan Bta. Burgos, *Concio euangelica ad Patres Concilii Tridentini habita dominica tertia Aduentus Domini anno MDLXII ...*, Pàdua, Christ. Gryphius 1563 (doble exemplar) (31-32); Jaume Ferrús, *Oratio in festo assumptionis sacrae Dei Genitricis Mariae ad Patres...*, Venècia, Officina Erasmiana 1551 (122); Missim ben Reuben Gironi, *Hiddushe ha-Rav...*, Riva de Trento, Jacob Mercharia 1558 (doble exemplar) (192); Lluís Joan Vileta, *Disputatio de communione sub una panis specie...*, Venècia, Domin. de'Farris 1562(?), (269); Yishaq ben Sheshet Perfet, *Sefer bar Sheshet...*, Riva de Trento, Jacob Marcaria 1559 (273).- J. P. E. [17.235

Il Patrimonio Libraio della Biblioteca 'Pasquale Rosario' di Ascoli Satriano. Le Cinquecentine. Catalogo a cura di Potilo MELE e Grazia COLUCCELLI. Riproduzioni fotografiche a cura di Ciro PIO, Ascoli Satriano (Foggia), Comune 2000/2001, 120 pp.

Aquesta biblioteca posseïx sengles exemplars de Jaume Peres de València: *Orthodoxa et perdovina explanatio in Psalmos Davidicos. In Cantica Canticorum Salomonis...*, Venècia 1574; i de l'*Expositio in cantica ferialia et evangelica...*, *In Cantica Canticorum Salomonis...*, *Contra iudeos*, també de Venècia 1574 (63-64: amb reproducció d'ambdues portades).- J. P. E. [17.236

MALLORCA

Maria J. MASSOT RAMIS D'AYREFLOR, *Notes per a la investigació de temes d'història de l'art en els fons documentals dels arxius de Mallorca*, dins «Estudis Balearics», 66/67 (2000), 7-21.

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Breus directrius per a la recerca de la història de l'art en l'Arxiu Diocesà de Mallorca*, dins «Estudis Balearics», 66-67 (2000), 23-26.

L'autora es proposa ací tant una informació metodològica per al possible aprenent, com una descripció de fons heurístics per a l'investigador. I així informa de quins poden ésser els fons que contenen dades sobre art i de llur actual localització, a Mallorca mateix o a Madrid, AHN, o a Barcelona, ACA (8-10); la segona part informa d'allò que hom pot trobar en sèries com les de *Gremis* i *Protocols notariais* en l'ARM (1-14), i en els fons eclesiàstics dels ACM i ADM i de les parròquies; o en els arxius de l'Estat Espanyol, a Mallorca o a Madrid, quan es tracta de fons d'ordes religiosos suprimits o desamortitzats (14-15); hi ha encara d'altres fons documentals, tant públics com privats (16). Hi ha bibliografia (17-21).

El segon autor indica que la recerca de noms d'artistes s'ha d'encaminar vers els *Quinque libri* parroquials, la majoria dels quals comencen entorn el 1564, i vers els *Regesta sponsalium*, també dits *Concessos*, alguns dels quals ja han estat publicats. Les notícies sobre obres concretes es poden trobar en les actes de visita pastoral; els casos conflictius poden ésser documentats en els processos judicials. Els registres parroquials poden furnir notícies sobre gremis i confraries.- J. P. E. [17.237-17.238

Isabel ESCANDELL PROUST, *El Liber Chronicarum de Hartmann Schedel, en Mallorca*, dins «XVIII Estudis Locals», 339-351.

Un exemplar d'aquell llibre, en edició de Nüremberg 1493, és ara a la biblioteca del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, desconegut dels catàlegs públics. L'autora vol esbrinar «la relevància de esta obra en general... hasta nuestros días en Mallorca» (339), car n'hi ha un altre exemplar, en mal estat, a la BP, aquest inventariat (340); també n'és documentat un en l'inventari de Jeroni Garau, del 1607, i amb el títol de *Chronica Mundi* en tres biblioteques de la primera meitat del segle XVI (341); l'exemplar estudiat conserva l'*ex libris*' del comte d'Espanya, Carlos José de

España y Cabalby, d'on l'autora dedueix que «se encuentra con seguridad en Mallorca desde principios del siglo XIX» (343). Hi ha cinc reproduccions (345-346).- J. P. E. [17.239]

MARRATXÍ

María José MOYA PAIS (red.) et alii, Isabel GARAU LLOMPART (coord.), *Inventari de l'Arxiu Municipal de Marratxí* (Instruments de descripció documental, 16), Palma de Mallorca i Ajuntament de Marratxí 2000, 192 pp.

La introducció ofereix un resum de la història municipal, presenta la localització de l'actual arxiu i les seves seccions (15-30); segueix el quadre esquemàtic de classificació (31-45), després del qual tenim la part principal del llibre o inventari pròpiament dit. Els fons que recauen en el nostre temps són el *Llibre dels jurats i determinacions de consells*, des del 1715, i un *Llibre d'actes* del 1753 (52); *Bans i edictes* des del 1739 (70); *Expedients d'acordament*, des del 1777 (72); és particularment completa la secció de patrimoni i finances, amb llibres de censals des del 1747 (74-75), actes d'establiment des del 1601 (76), repartiment de blat i de pa (105); i la documentació de clavaria, des del 1732 (113-117); després només compareixen unitats esparses de correspondència, des del 1730 (137), llibres d'utensili', des del 1721 (144-145), una sèrie força completa de *Llibres de talla*, del 1783 ençà (147-149); uns pagaments de censos a l'ajuntament, des del 1693 (157); i algun volum de la Cúria del Pariatge, des del 1771 (165). Hi ha taula alfabètica de temes (171-189).- J. P. E. [17.240]

PERALADA

Inès PADROSA I GORGOT, *Els manuscrits francesos de la Biblioteca del Palau de Peralada*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 555-562.

Completant inventaris anteriors, (cfr ATCA, XIX (2000), 960, núm. 15.233), l'autora presenta la llista dels deu manuscrits francesos conservats a la biblioteca del Palau de Peralada, vuit dels quals són del segle XVIII i els altres dos del XIX, en la seva major partida d'assumepte militar i referits a fortificacions i plànols de ciutats catalanes i mediterrànies. D'alguns plànols hi ha reproducció fotogràfica.- J. de P. [17.241]

POLÒNIA

Jolanta M. MARSZALSKA, *Katalog inkunabolów biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnow, Seminarium 1997, 154 pp.

Entre les cent quaranta-sis obres presentades en aquest catàleg hi ha exemplars de dues edicions de Guido de Monterocherio, *Manipulus curatorum* (un d'anterior al 23 III 1474, sense localització d'impresma, i un d'Estrasburg, Ge. Husner?, 1493) (55-56, núms. 65-66); del segon és reproduïda la pàgina de portada per les anotacions manuscrites (147); també s'hi troben tres jocs complets de s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis* (Colònia, Quentell 1487; Nürnberg, Koberger 1492; i Estrasburg, Husner? 1493) (84-85, núms. 141-143). Hi ha reproducció amb fotografia a colors de la caplletra inicial manuscrita del volum *De sanctis* de l'edició més antiga de

les tres esmentades (142). Cap de les 146 edicions incloses en aquest catàleg no fou impresa en els Països Catalans.- J. P. E. [17.242]

PORTUGAL

Catálogo dos códices da livraria de mão do mosteiro de Santa Cruz de Coimbra na Biblioteca Pública Municipal do Porto, coordenação Aires Augusto NASCIMENTO, José Francisco MEIRINHOS, Porto, Biblioteca Pública Municipal 1997, CXIV i 524 pp.

Trobem a Santa Cruz 14 (Geral 27), Florus de Lió, *Expositio epistularum beati Pauli...ex libris sancti Augustini*, del segle XIII (96-100); les *Passio Sancti Cucufati* i *Passio Felicis martyris Gerunde*, a Santa Cruz 20 i 21 (124 i 130); Just d'Urgell, *Explicatio mystica in Cantica Cantorum*, còpia del s. XII, Santa Cruz 46 (Geral 800) (234); Ramon de Penyafort, *Summa de poenitentia et de matrimonio* (incompleta), Santa Cruz 36 (Geral 48) del pas del s. XIII al XIV (206-207), i *Constitutiones Ordinis Fratrum Praedicatorum*, Santa Cruz 54 (Geral 101) (256-259); i Ramon Llull, *Compendium artis demonstrative, Liber propositionum secundum artem demonstrativam, Ars inveniendi particularia in universalibus* i *Liber super figuram elementalem artis demonstrative*, Santa Cruz 95 (Geral 1150) de mitjan XV (366-368).- J. P. E. [17.243]

ROMANIA

Elena-Maria SCHATZ, *Catalogul colectiei de incunabule. Biblioteca Nationala a României*, Bucuresti 1995, 268 pp.

La Biblioteca Nacional de Romania posseeix sengles exemplars de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, edició de París? 1497 (82-83); i de Joannes [Marbres] Canonicus, *Quaestiones in VIII libros Physicorum Aristotelis*, edició de Venècia, Octavianus Scotus 1481 (93-94). I facsímil de *Les Trobes en labors de la Verge Maria*, [València 1474] (149-150).- J. P. E. [17.244]

SALT

Narcís CASTELLS, M. Assumpció COLOMER, *Els pergamins de l'Arxiu del Marquès de Camps*, Salt, Ajuntament 1999.

Els dits pergamins es troben en l'AM de Salt (Girona). L'edició de l'inventari només m'és coneguda per referència.- J. P. E. [17.245]

SILS

Lluís COSTA, *El patrimoni català dels Medinaceli, més a l'abast*, dins «Quaderns de la Selva», 12 (2000), 139-157.

Ultra el conveni entre la Generalitat de Catalunya i la Fundació Medinaceli, en virtut del qual la documentació catalana serà reproduïda i dipositada dins l'Arxiu de Poblet, un altre fons, aquest format d'originals i vinculat a l'Estany de Sils, ha estat donat pel darrer posseïdor dels drets damunt l'estany, Josep Madi i Rusiñol, a l'AM de Sils; és format per setanta-set unitats, cada una de les quals és mínimament descrita en l'inventari (151-154), amb particular atenció a les relatives al dit estany (155-156). Són reproduïts en fotografia la coberta i tres lloms de registres d'establiments (157).- J. P. E. [17.246]

TARRAGONA

Krijnie. N. CIGGAAR, *Une description de Constantinople dans le Tarragonensis 55*, dins «Revue des Études Byzantines», 53 (1995), 117-140.

El volum que l'autora anomena 'Tarragonensis' es troba ara a Tarragona, Biblioteca Pública, *Santes Creus*, 55; conté un fragment del *Liber sancti Jacobi* i la *Disciplina Clericalis* de Pedro Alfonso, ultra el *De Constantinopoli civitate*, transcrit ací (119-128); el text original, que sembla ésser de la segona meitat del segle XI (130-131), no sols descriu la realitat que es va presentant als ulls de l'autor, ans sobretot el continu embadaliment del visitant davant tanta meravella; atès aquest estat d'esperit, és normal que l'autor (absolutament desconegut, però occidental que aprenia el grec: 132-134) recordi en particular els miracles vinculats a santuaris o a imatges de la Mare de Déu, 'tis Teotochui' (121).- J. P. E. [17.247]

Montserrat SANMARTÍ ROSET, Daniel PIÑOL ALABART, *Pergamins de l'Arxiu Històric de Tarragona. L'època d'Alfons el Magnànim*, dins XVI Congressó Corona, I, 701-715.

Presentació del fons de pergamins del dit arxiu, que, pel fet d'integrar el municipal, conserven testimoniatge jurídic dels primers passos de la ciutat de Tarragona; són vint-i-sis els datats entre el 1416 i el 1456, ací resumits en regest; assenyalam la clàusula del testament de Pere Sagarriga destinant quaranta lliures a favor de dos estudiants de Teologia i de Dret Canònic (704/3).- J. P. E. [17.248]

Isabel COMPANYS I FARRERONS, Jordi PIQUÉ I PADRÓ, *Catàleg dels protocols notariais de Tarragona (1472-1899)* (Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya, 23), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 546 pp.

Les primeres pàgines parteixen de la informació oficial elaborada el 1869, en la qual consta quins protocols notariais de segles anteriors posseïa cada un dels vuit notaris de Tarragona i el de Vila-seca, completats amb els del Capítol de la Seu, de l'Ajuntament i de Lluïsa Mallafre (10-14). L'objectiu, a partir d'ací, és el de reconstruir parcialment cadenes de notaris en les nombroses escrivanes tarragonines (del metropolità, del capítol, del veguer unitari dels cossenyors, del consell municipal...) (15), cosa que és feta en doble línia: la d'un aplec de notícies sobre institucions disposades en ordre cronològic del 1198 al 1749, amb particular atenció als emoluments fixats per a cada tipus de document, a la confraria de Sant Lluç i al Col·legi de notaris, amb el corresponent articulat fundacional (36-37; 116-123) i a les ordinacions del 1617 (38-41; 123-135); l'altra línia és prosopogràfica dels notaris aplegats per segles, amb o sense dades biogràfiques (47-93); la introducció es clou amb un annex on són transcrits cinc documents datats entre el 1241 i el 1617 (107-135) i amb reproducció fotogràfica de tres pàgines manuscrites (137-139). El cos del llibre conté l'inventari pròpiament dit dels volums notariais tarragonins, contenint documents en general ('omnia instrumenta'), o emanats d'una sola institució, com el capítol de la Seu, o de temà-

tica especialitzada (com capítols matrimonials, testaments, capbreus, inventaris, censals...), entre els quals hom pot trobar volums de tema ben particular com l'*Inventarium bonorum que fuerunt Sullam de Çaporta, quondam, iudei* (140), o els capítols per a la construcció de l'església de Belianes el 1563 (148), o la documentació de la casa de probació dels jesuïtes, de Tarragona, 1582-1589 (156), o indicació de folis d'un manuscrit medieval servint de cobertes (190). Les darreres pàgines donen taula cronològica (529-531) i alfabètica dels notaris (533-535).- J. P. E. [17.249]

Roser PUIG I TÀRRECH, *Catàleg dels protocols notarians dels antics districtes de Falset i Gandesa* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 22), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 196 pp.

Les pàgines introductòries informen dels camins que han portat els antics fons notarians als arxius que actualment els conserven, en general els indicats en la pàgina 12. Quant al districte de Falset, que ocupa la primera part del volum, ultra les informacions sobre els protocols notarians de cada poble (19-31), trobem transcripció de l'*Inventari de totes les escriptures... de les corts de la Batllia de la vila de Falset...*, escrit el 1682 per Josep Bernardí Llop, el qual, seguint la successió dels notaris, descriu cada un dels volums amb indicació de l'any al qual corresponen (31-42), començant el 1521 (41); hi afegí la llista dels manuals de notaris diversos alguns dels quals eren del segle XIV, repartits entre els *Liber communis christianorum* i *Liber notarum christianorum* (42-50); les pàgines següents agrupen els volums que corresponen a cada notari (50-69). El catàleg pròpiament dit segueix l'ordre alfabètic de les poblacions i dedica fitxa a cada un dels volums, amb indicació de l'arxiu on ara es conserva. S'han conservat registres anteriors al segle XIX de les poblacions de Cornudella de Montsant (73-75), Falset (77-82 [trobo a les pàgines 81-84 la sigla AFPascó, absent de la llista de la pàgina 12 i que interpreto 'Arxiu Familiar Pascó']), Garcia (89), Poboleda (93-94), Prades (95-96), Tivissa (97-98) i Ulldemolins (99-102). Segueix la part dedicada a Gandesa, la introducció de la qual és estructurada com la de Falset (109-147). El catàleg informa dels volums anteriors al 1801 procedents de Batea (151-157), Benissanet (159-160), Bot (161), Corbera d'Ebre (163-164), Flix (167), Gandesa (169), Horta de Sant Joan (177), Miravet (179), Benicarló-Rossell (187) i Xerta (189-190).- J. P. E. [17.250]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Manel GÜELL, *Arxius i arxivística a les comarques tarragonines. Un balanç finimil·lenari. Història i producció bibliogràfica*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», núm. 6 (2000), 45-157.

Les pàgines inicials resumeixen allò que hom sap dels diversos i successius arxius tarragonins posteriors a la reconquesta (46-50), dels arxivers (50-54) i dels inventaris o repertoris almenys de la documentació considerada més important del 1548 ençà, en què el Capítol de la Seu de Tarragona decidí inventariar les seves escriptures; el següent Tortosa, la Selva del Camp, Scala Dei, l'*Índex vell* de l'AHA, i la Ciutat de Tarragona i d'altres ja en el segle XVIII (54-57); assenyalen els efectes de la desamortització (57-58), però també els esforços realitzats durant els segles XVIII i XIX, tot i els tràngols com la Guerra Civil dels anys 1936-1939, fins a arribar a la cura amb què hom mira en general els arxius i a la normalització que representen els AHC (57-71). La segona part de l'article conté la bibliografia específica publicada fins al darrer dia del segle XX, ordenada d'acord amb l'esquema de la pàgina 75 en les successives (76-138). Segueix taula alfabètica d'autors (138-145) i una *Anàlisi de la bibliografia sobre arxius i arxivística a les comarques tarragonines* (146-157).- J. P. E. [17.251]

Julio Luis QUÍLEZ MATA, *L'aplicació de la norma ISAD(G) als fons parroquials de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, dins «Lligall», 15 (1999), 259-287.

Títol només conegut per referència.- J. P. E.

[17.252]

TÀRREGA

Gener GONZALVO I BOU, Manuel SALAS I FLOTATS, *Inventari de l'Arxiu Patrimonial de la família Pedrolo (1056-1941)* (Col·lecció Ardèvol, 2), Tàrrega, Arxiu Històric Comarcal 2000, 60 pp.

Gener GONZALVO I BOU, *Fons documentals de Montblanc a l'Arxiu Comarcal de Tàrrega*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 18 (2000), 167-181.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 568, núms. 11674-11675]. El fons documental, al qual es refereixen aquests títols, és el patrimonial de la família Pedrolo i de totes les que per enllaços matrimonials hi confluïren (documentació del 1056 al 1941), que durant el segle XIX fou estructurada per Manuel de Pedrolo i de Gomar, ordenació que s'ha mantingut en el present inventari, que conserva diferenciades les raguèlies originàries: Pedrolo (21-30), Gomar (31: cf. ATCA, XIX (2000), 637-648), Desclergue (31-35), Folcràs (35-39), Nuix (40) i Sánchez de Molina-Vidal i Quer (40); i els fons particulars de Manuel de Pedrolo i de Gomar (40-43); i Joaquim de Pedrolo i de Nuix (43-44). Hi ha una secció dedicada als dos-cents cinc pergamins, datats entre el 1255 i el 1754 (44-56). Hi ha reproducció fotogràfica d'algunes pàgines.

El fet que en un cert moment l'arxiu familiar Desclergue, de Montblanc, fos, per enllaç matrimonial, integrat en el dels Pedrolo, dins el qual ha mantingut la seva identitat (169), justifica l'atenció a aquell fons en una publicació de la Conca de Barberà; resumida la trajectòria de la família Pedrolo i la seva vinculació a Montblanc (170-175), trobem l'esquema dels fons tant dels pertanyents a la família Pedrolo (175-176) com els de la família Desclergue (176-179). És transcrit en apèndix el nomenament reial de Francesc de Pedrolo i Desclergue a veguer de Montblanc el 1687, de Tàrrega. AHC, *Fons Patrimonial Pedrolo* (179-181).- J. P. E. [17.253-17.254]

Emma NOVELL I PERELLÓ, *Catàleg de la Biblioteca Antiga del fons patrimonial Pedrolo* (Col·lecció Ardèvol, 1), Tàrrega, Arxiu Històric Comarcal 1999, 56 pp.

La trajectòria familiar de les vàries raguèlies integrades en el patrimoni Pedrolo explica la composició de la biblioteca, predominantment jurídica ja per als temps anteriors a la Nova Planta i, després d'aquesta, fortament vinculada a la Universitat de Cervera i als seus grans noms, Josep de Finestres, Ramon Llätzer de Dou, sense que hi manqui l'autor de la família, Josep Antoni de Gomar [cf. ATCA, XIX (2000), 637-648]. Actualment consta de cent cinquanta-nou volums, entre els quals no manquen algunes de les obres bàsiques d'espiritualitat cristiana d'època del barroc (7); tampoc no hi manquen els tres volums de les *Constitucions de Catalunya* del 1704 (19, núm. 36); ni el *Llibre fàcil de comptes fets...*, Barcelona c. 1779 (32, núm. 88). Hi ha reproducció d'onze portades i taula dels autors (53-56).- J. P. E. [17.255]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *L'arxiu Històric Comarcal de Terrassa: de la captació de fons documentals a la recerca per a la difusió de la història*, dins «Terme. Terrassa», 15 (novembre 2000), 3-5.

Pere PUIG I USTRELL, *El text més antic conservat d'una Constitució de Pau i Treva Catalana: el document 50 del Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa, del 1063 o 1064*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 27 (tardor de 2000), 1-2.

Si la captació de fons documentals es limita aquesta vegada als recents, la recerca ens informa d'una mostra dedicada a *Pergamins i llibres medievals: a la recerca dels orígens de la vila de Terrassa* i de l'estudi i transcripció de la primera part dels pergamins de Santa Maria d'Egara, els dos-cents vint-i-dos datats entre el 958 i el 1207, inicialment transcrits per Fortià Solà i Moreta i ara reela-

borats amb vistes a l'edició; en destaca el Pergamí IV-A-4, que conté el text més antic conservat d'una constitució de pau i treva, que l'autor data de o de poc després l'any 1064.

El Pergamí IV-A-4, acabat d'esmentar, és objecte de presentació particular; per raons paleogràfiques i lingüístiques, l'autor el considera datable dels anys indicats en el títol, segons quin sigui el còmput utilitzat, i en resumeix el contingut.- J. P. E. [17.256-17.257]

VALÈNCIA

Irene MANCLÚS CUÑAT, *Els registres de Cancelleria d'Alfons el Magnànim: l'administració reial i els seus documents*, dins XVI Congreso Corona, I, 439-455.

Els registres de cancelleria reial relatius a València formen part, teòricament, de l'ARV, *Reial*; l'autora informa dels treballs de catalogació realitzats en ocasions successives i de l'actual, que, amb l'elaboració de noves fitxes, «ha intentat ésser sistemàtica, confeccionant una fitxa que ens ha servit de base per la catalogació dels registres pertanyents al rei Alfons, i a la reina Maria i Joan de Navarra, com lloctinents del primer» (440); exposats els diversos punts que ha calgut clarificar, arriba el nou inventari, que distingeix els registres d'Alfons, dels de la reina Maria i de Joan en tant que lloctinent; per a cada volum consta la signatura topogràfica dins la secció Reial de l'ARV, la cronologia i la intitulació del registre (443). El triple inventari ocupa les pàgines 444-449.- J. P. E. [17.258]

M. de las Nieves PEIRÓ GRANER, *Archivos y crónicas institucionales. El ejemplo de la provincia franciscana de Valencia*, dins «Archivo Ibero-Americano», LX (2000), 461-510.

Després d'un resum de la història de l'orde franciscà a València, en el qual destaquen les dates de 1357 (delimitació de la custòdia de València: 470), i 1559 (creació de la província franciscana de València: 466); també el 1424 (creació de la custòdia eremítica de Sogorb i Sant Esperit) i 1441-1443 (reconeixement de la branca observant: 471, amb la pròpia província per a València i Balears des del 1503: 474). La documentació generada per tots aquests fets i per la vida normal en l'arxiu de Sant Francesc de València fou objecte d'atenció per part de diversos arxivers i historiadors; ací és publicat el *Libro de las bulas, privilegios y otros papeles que contiene el archivo de la provincia...*, escrit per fra Josep Ferrando, datat el 1764: els documents són resumits i agrupats per segles, sense que a l'interior de cada un d'aquests hi hagi seqüència cronològica (482-508); un darrer apartat conté els documents sense datació (508-510).- J. P. E. [17.259]

Ramón FITA REVERT, *Pérdida y recuperación del tesoro documental. Los archivos eclesiásticos*, dins «Memoria Ecclesiae», XVII (2000), 539-571.

Les pèrdua i recuperació es refereixen a València, al període posterior al 20 de juliol del 1936 i al treball realitzat més o menys oficialment per membres del Cos Facultatiu d'Arxius i Biblioteques, entre els quals des del març del 1937 destacà, ni que sigui ateses les actuals fonts d'informació, En Felip Mateu i Llopis (539-540); «la Archidiócesis Valentina perdió más de la mitad de sus archivos eclesiásticos» (541) i damunt els salvats pesava el perill d'ésser transformats en pasta de paper, atesa l'escassetat d'aquest; de fet, per aquest camí desaparegué gairebé tot l'arxiu diocesà de València (13.000 lligalls: 545 i nota 16), però fou salvat d'una fàbrica de paper de Bunyol, entre d'altres fons no valencians, l'Arxiu de la Catedral de Sogorb (542-543); per iniciativa particular se salvà arxiu i biblioteca de la Seu de València (545-547), que seguí al seu lloc fins a l'abril del 1937 (548-549), traslladat les setmanes següents al Col·legi del Patriarca; les notícies de fets tant anteriors com posteriors procedeixen d'anotacions del prof. Mateu i Llopis, ja

publicades (548-555). Les pàgines finals contenen transcripció o notícia de trenta documents, datats entre el 22 de juliol 1936 i el 3 maig 1937, relatius a la conservació de patrimoni artístic, documental o bibliogràfic (556-571).- J. P. E. [17.260]

Jesús VILLALMANZO, *Catálogo de los pergaminos de Segorbe existentes en el Archivo del Reino de Valencia*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]). 471-498.

Regests de quatre-cents cinquanta-set pergamins, la referència arxivística dels quals és València, ARV, *Sogorb*. El brevíssim regest i les indicacions complementàries són agrupades en pergamins reials (núms. 1-45, entre els anys 1256 i 1620); pontificis (núms. 46-123, dels anys 1327-1907); i d'institucions menors o de particulars (núms. 124-457, amb dates dels anys 1232-1792). Les darreres pàgines ofereixen taula única d'antropònims i de topònims (589-598).- J. P. E. [17.261]

Juan FERNÁNDEZ VALVERDE, *Manuscritos de las obras históricas de Rodrigo Jiménez de Rada (ca. 1170-1247) en la Biblioteca Vaticana*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», VII (Studi e Testi, 396), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2000, 183-192.

Un dels volums manuscrits que contenen les obres de Jiménez de Rada és l'actual de València, BU 260 [olim 1204], assenyalat amb X, les variants del qual en relació al Vat. lat. 2007, són indicades en les pàgines 185-186; en canvi, no sembla haver-hi variants en relació al Vat. lat. 1932 (188-182).- J. P. E. [17.262]

VILAFRANCA (els Ports de Morella)

Pere-Enric BARREDA, *Fons històrics de l'arxiu parroquial de Vilafranca*, dins «XL Assemblea Morella», 327-334.

Presentació de les diverses sèries del dit arxiu i de cada un dels volums que les componen, amb indicació de l'any en què cada un comença. Registres parroquials: baptismes-confirmitacions del 1564 ençà (327); matrimonis i defuncions, des del mateix any, com també hi comencen les taules dels llibres esmentats (328-329); els llibres de visites pastorals comencen el 1555. Llibres de confraries: de la Mare de Déu o Major, 1587; Mare de Déu del Roser, 1596; Puríssima o dels Lletrats, 1599; Santíssim, 1638. Llibres de fundacions: Administració de l'almoïna, 1703 (330-331); només resten dos pergamins, dels anys 1443 i 1575 (392). Hi ha un lligall amb documentació sobre censals, del segle XVIII i el *Tenal*, escrit per Antoni Tena des de darreries del segle XVIII (332). La darrera pàgina aplega notícies diverses relatives al dit arxiu (333). Hi ha bibliografia (334).- J. P. E. [17.263]

VILANOVA I LA GELTRÚ

Montserrat COMAS I GÜELL, *La Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 5 (2000), 625-640.

L'autora sintetitza la biografia de Víctor Balaguer i Cirera (625-627) i la fundació de la Biblioteca-Museu Balaguer el 1884 (627); com a mostra de la importància dels fons, és presentada

una llista de cent vint-i-dos títols relatius a Dret (628-638), completada per alguns de la secció de manuscrits (639-640).- J. P. E. [17.264

LLOCS DIVERSOS

Pep VILA, *Tractats de cuina i rebosteria catalans*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLI (2000), 267-388.

L'autor transcriu l'índex dels continguts de diversos receptaris provinents de les biblioteques del Seminari Conciliar de Girona, BUB i BC, a més d'altres receptaris del fons Manuel Blanxart i Torrabadella, actualment a l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses; de l'Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll, i d'un imprès del 1871. Els textos manuscrits s'han conservat en còpies dels segles XVIII i XIX. Són indexats, doncs, els núms. 154 i 178 de la Bibl. del Seminari gironí, els núms. 4, 62, 68, 1152, 1395, 1938, 2010 de la BUB, el ms. 44 i 55 de la BC; un receptari de cuina del Monestir de Banyoles del s. XIII, la *Instrucció* de cuina, copiada a Castelló d'Empúries el 1835 per Narcís Fabrellas, frare O. P. d'aquella localitat, i els textos de Ripoll i Sant Joan ja al.ludits; finalment el *Nuevo arte de cocina* de l'aragonès Juan Altimiras, amb dues edicions setcentistes de Girona el 1745 i el 1770.- J. de P. [17.265

Nous fons documentals i documents ingressats als arxius, dins «Arxius. Butlletí del servei d'arxius», núm. 25 (primavera 2000), 3-5; núm. 26 (estiu 2000), 4-5; núm. 27 (tardor 2000), 3-4; núm. 28 (hivern 2000), 4-5.

Assenyalem les notícies següents: l'arxiu familiar Vilaseca-Biosca, amb fons des del 1691, ha ingressat a Igualada, AHC; el també familiar de Can Martelló, de Peramea, a Sort, AHC, on també ingressava el fons patrimonial Subirà d'Altron; el dels germans Puig i Aguilar, del 1693 ençà, a Vilanova i la Geltrú, AHC. A l'AM d'Esplugues de Llobregat, l'*Especulo dels actes en pergami y en paper fabens per la hazienda de la casa de Picalqués...*, del 1759; i el *Llibre mestre de tots los sensos que en 1774 deu pervivir lo sr. comte de Darnius...*; i cinc registres parroquials de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú, dels anys 1503-1559; i tretze pergamins de la família Mansilla-Navarro, dels segles XVI-XVII).

Ha ingressat a Vic, AHC d'Osona el fons patrimonial Mas La Roca, amb documents del segle XVII; al de Solsona, l'*Inventari de les jocalies i robes... de Nostra Senyora de las Claustres*, del 1624; a l'AHC de la Val d'Aran, dos llibres del segle XVIII, i el fons patrimonial Es de Saforcada, del 1582; a Valls, AHC, els fons de l'ajuntament de Nulles, del 1688 ençà. A l'AHC d'Igualada, el fons personal d'Ignasi Colomer; i al de Montblanc, documentació municipal i de la cort del batlle, de Solivella, del darrer decenni del segle XVIII. I a l'AH de Tarragona inventari de documents de Pere Antoni Veciana, relatius al bandoler Andreu Garcia, del 1734-1759; i en dos lliuraments el llegat documental d'Eufemià Fort i Cogul.

A Manresa, AHC, ingressaven cent vuit pergamins de l'ajuntament de Calders, el primer dels quals és del segle XI; i a Terrassa, AHC, el fons patrimonial de Can Perellada, que comença el 1542; al de la Bisbal d'Empordà el fons patrimonial Ciurana; al de Montblanc la col·lecció d'Ismael Balanyà i Moix amb el *Llibre del Llochtinent...*; al de Solsona, documents d'Eusebi de Llobera; al de Valls, fons municipals de Bràfim i del Pla de Santa Maria; i al del Vendrell, documentació municipal de la mateixa vila. Finalment, l'AHC de Manresa ingressava dos gravats francesos de Cardonar del Castell, corresponents a la Guerra de Separació.- J. P. E. [17.266-17.267-17.268-17.269

Les signatures consignades al final de cada notícia bibliogràfica corresponen a Lluís Cifuentes i Comamala (Ll. C. i C.), Eulàlia Miralles i Jori (E. M. J.), Josep Parnau i Espelt (J. P. E.) i Jaume de Puig i Oliver (J. P. i O.).

ABREVIATURES EMPRADES EN LA PRESENT SECCIÓ DE NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Actes Gerbert* = *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlbaç i el seu temps: «Catalunya i Europa a la fi del I mil·lenni*. Vic-Ripoll, 10-13 de novembre de 1999». Coordinació, presentació i edició Imma OLLICH I CASTANYER, Vic, Eumo Editorial 1999, 888 pp.
- Actes Notariat* = *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. A cura de Juan José LÓPEZ BURNIOL i Josep M. SANS I TRAVÉ (Estudis, 23), Barcelona, Fundació Noguera 2000, 549 pp.
- Bisbes segle XVIII* = Joan BADA, Emilio LA PARRA, Ernest LLUCH, Josep M. MARQUÈS, Joaquim M. PUIGVERT, *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII* (Biblioteca Universitària. Història, 6), Vic, Eumo Editorial 2000, 182 pp.
- Felipe II/1* = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum I: *Los recursos humanos y materiales*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 596 pp.
- Felipe II, II* = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum II: *Los grupos sociales*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 632 pp.
- Felipe II, III* = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum III: *La monarquía y los reinos (I)*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 652 pp.
- Felipe II, IV*: = *Felipe II y el Mediterráneo*. Coordinador: Ernest BELENGUER CEBRIÀ. Volum IV: *La monarquía y los reinos (II)*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V 1999, 536 pp.
- Girona 200* = «Revista de Girona», núm. 200 (maig-juny 2000 = *El balanç del segle XX/200 números de la Revista de Girona*), 393 pp.
- Jaume II* = «Congreso Internacional Jaime II 700 años después. Actas». Juan Antonio BARRIO BARRIO, José Vicente CABEZUELO PLIEGO, Juan Francisco JIMÉNEZ ALCÁZAR, editores, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 11 (1996-1997 [1998]), 698 pp.
- Medieval Logic* = *Medieval and Renaissance Logic in Spain*. «Actes of the 12th European Symposium on Medieval Logic and Semantics, held at the University of Navarra (Pamplona, 26-30 May 1997)». Edited by Ignacio ANGELELLI and Paloma PÉREZ-ILZARBE (Philosophische Texte und Studien, 54), Hildesheim - Zürich - New York, Georg Olms Verlag 2000, X i 480 pp.
- «Misc. Del Treppo» = *Medioevo Mazzogiorno Mediterraneo*. Studi in onore di Mario Del Treppo a cura di Gabriella ROSSETTI e Giovanni VITOLO. Volume II (Europa Mediterranea. Quaderni 13), Nàpols, Liguori editore 2000, VIII i 376 pp.
- «Misc. Gasperini» = EPIGRAFIÀ. Miscellanea epigrafica in onore di Lidio Gasperini (Collana del Dipartimento di Scienze Archeologiche e Storiche dell'Antiquità. Università di Macerata, 5), Tivoli, Editrice Tipigraf 2000, I-II, XXXVI i 1140 pp.
- «Misc. Muñoz» = *La controversia judeocristiana en España (desde los orígenes hasta el siglo XIII)*. Homenaje a Domingo Muñoz León. Carlos del VALLE RODRÍGUEZ, editor con la colaboración de Andrés BARCALA MUÑOZ, Jaime COLOMINA TORNER, Angel CORTARRABIA BEITIA, Carlos del VALLE, Luis Díez MERINO, Harvey J. HAMES, Lorenzo JIMÉNEZ PATÓN, Juan Carlos LARA OLMO, Daniel J. LASKER, Domingo MUÑOZ LEÓN, José V. NICLÓS, Úrsula RAGACS, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1998, 358 pp.
- «Misc. Santiago-Otero» = *Pensamiento Medieval Hispano*. Homenaje a Horacio Santiago-Otero. I-II, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1998, LVIII i 1706 pp.
- «Misc. Sanvicente» = «Aragón en la Edad Media», XVI (2000 = Homenaje al profesor emérito Ángel San Vicente Pino), XXIV i 758 pp.
- «Misc. Vernet» = «Anuari de Filologia», XIX/B2 (1996 = *From Bagdad to Barcelona*. Studies in the Islamic Exact Sciences in Honour of Prof. Juan Vernet. Edició preparada por Josep CASULLERAS y Julio SAMSÓ), 830 pp en dos volums.

- Nous Col-loquis*, IV = *Nous col-loquis*, IV, Tortosa, Centre d'Estudis Francesc Martorell 2000, 292 pp.
- Órdenes militares*, I/II = *Las órdenes militares en la Península Ibérica*. Volumen I: *Edad Media*. Coordinadores: Ricardo IZQUIERDO BENITO, Francisco RUIZ GÓMEZ, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha 2000, XX i 1154 pp; Volumen II. *Edad Moderna*. Coordinador: Jerónimo LÓPEZ-SALAZAR PÉREZ, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha 2000, XX i 1555-2376 pp.
- Rural ramadera* = «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXV (1999 [2000]) = *Vida rural i ramadera*, a cura de Germà COLÓN DOMÈNECH i José SÁNCHEZ ADELL, 298-806.
- Teología Valencia* = *Teología en Valencia. Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes cara al futuro*. Actas del X Simposio de Teología Històrica (3-5 marzo 1999) (Series Valentina, XLV), València, Facultat de Teologia 2000, 654 pp.
- Umanesimi Medievali* = *Gli Umanesimi Medievali*. «Atti del II Congresso dell'Internationale Mitteleiner Komitee». Firenze, Certosa del Galluzzo, 11-15 settembre 1993» a cura di Claudio LEONARDI, Bottai (Firenze), SISMEL-Edizioni del Galluzzo 1998, VIII i 884 pp.
- «II Jornades Marratxí» = «II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1997», Marratxí, Ajuntament 1998, 266 pp.
- «V Història Ciència» = «V Trobades d'història de la ciència i de la tècnica (Roquetes, 11-13 de setembre 1998)». Coordinació: Josep BATLLÓ ORTIZ, Pere de la FUENTE COLLELL, Roser PUIG AGUILAR, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 566 pp.
- XVI Congresso Corona = XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politico-istituzionali. La circolazione degli uomini, delle idee, delle merci. Gli influssi sulla società e sul costume*. Celebrazioni Alfonsine. Alto Patrocinio del Presidente della Repubblica Italiana. Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997, Napoli, Paparo Edizioni 2000, XXXIV i 1910 pp. en dos volums.
- XVIII *Estudis Locals* = *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Palma, del 15 al 17 de desembre de 1999. Coordinació: Maria BARCELÓ CRESPI (XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals), Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2000, 568 pp.
- XL Assemblea Morella = «Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella». Volum I, Castelló, Diputació 2000, 532 pp.

TAULA DE FONTS MANUSCRITS I SIMILARS

ALACANT

- Arxiu Municipal
 - Armaris diversos 831
- Arxiu parroquial de Santa Maria
 - Libro antiguo de beneficios 957
- Biblioteca Provincial
 - Fons antic 727-734

ALARÓ

- Arxiu municipal 848

ALCORA, L'

- Antiga biblioteca del convent de St.Pasqual 1040

ALGAIDA

- Arxiu municipal 832
- Arxiu parroquial 832

L'ALGUER

- Arxiu comunal
 - Llibre de les ordinacions 833
 - Llibre vell 980
 - Llibre gran 980
 - Llibre de privilegis 980
 - Liber magnus 980

AMIENS

- Bibliothèque Publique 11

ARENYS DE MAR

- Arxiu Municipal Fidel Fita 827, 898

ASCOLI SATRIANO (Foggia)

- Biblioteca Pasquale Rosario
 - Cinquecentine 1047

ATZENETA DEL MAESTRAT

- Arxiu Parroquial
 - Visites Pastorals 834

ÁVILA

- Archivo de Orgaz
 - Callosa d'En Sarrià 936

BANYOLES

- Arxiu Històric
 - Llibre del secretariat de la universitat 804

BARBASTRO

- Archivo municipal 1013

BARCELONA

- Antic Arxiu Reial 606, 614, 753, 824, 920, 979, 1036, 1038
- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) 811, 839, 848, 850, 852, 871, 872, 886, 887, 911, 923, 925, 927, 955, 962, 980, 986, 992, 1036, 1037, 1039, 1040, 1047
- Casa Reial
 - Manuscrits 824, 917
- Cancelleria 918
 - Processos de corts 984, 990, 1007
 - Pergamins 835, 844, 850, 908, 916, 917, 920, 923, 958
 - Pergamins extrainventari 917, 920
 - Cartes reials diplomàtiques (CRD) 124, 167, 236, 873, 930, 955, 957, 958, 960, 961, 964, 978, 1037, 1039
 - Cartes àrabs 932, 933
 - Registres 771, 835, 836, 839, 841, 842, 872, 873, 874, 889, 928, 929, 930, 931, 932, 934, 935, 938, 940, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 964, 966, 967, 978, 979, 980, 981, 983, 985, 986, 989, 1010, 1012, 1013, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040
- Extrainventaris 899
- Butlles 961
 - Privilegiorum Cancellarie Neapolis 1036
- Regestrum Neapolis 1036
- Regestra Templariorum 958
- Memorials 1036
- Reial Audiència 868, 876, 878
 - Batllia general. Processos antics 988
- Reial Patrimoni 871, 983.
 - Batllia 835, 870, 967
 - Mestre racional 859, 872, 890, 958, 967, 1021
 - Pecuniarum 1038
 - Dret de dressanes 979
- Generalitat 845, 978, 984, 992, 1012

- Lletres trameses 666-670
 Llibres de l'ànima de la Diputació del General 1037
- Monacals
 Pergamins sense inventariar 915
- Monacals. Hisenda 1006, 1038
- Ripoll 804, 821, 999
- Sant Cugat 824, 921, 965, 966
- Incunables 813
- Consell d'Aragó 849, 935, 1012, 1017, 1021, 1039
- Cases senyorials 839
- Fons notarial: Berga 1023
- Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB) 841, 843, 878, 911
- Libri Antiquitatum 834, 835, 909, 918
- Pergamins 918, 940
- Diversorum 918
- Procures 267
- Còdexs 238, 921, 1038
- Incunables 1038
- Fons musical 838
- Protocols notarials 316, 317, 318, 319, 325, 327, 329, 330, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 346, 347, 351, 352, 354, 358, 359, 361, 362, 371, 382, 929
- Pia Almoina 956
- Esposalles 1023
- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) 878, 911, 960
- Visitationum 834, 836
- Regesta communium 834, 838, 949, 967
- Monestirs. Sant Cugat 834
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) 282, 828, 855, 929, 980, 990, 991
- Consell de Cent 837, 845, 960, 984, 1012, 1022
- Consellers 837
- Deliberacions 837, 845, 1012
- Acords municipals 838
- Cartes comunes originals 981, 987, 1022
- Arxiu del Veguer 835
- Ordinacions 837, 845
- Lletres closes 837, 845, 981
- Arxiu notarial 372, 447, 464, 465, 467, 470, 475, 477, 479, 495, 520, 540, 556, 672
- Manuscrits 751, 837, 965
- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)
- Notaris diversos 261-264, 266, 268, 274-276, 278, 282, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 328, 331, 332, 333, 334, 336, 341, 342, 343, 345, 348, 349, 350, 352, 353, 356, 357, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 468, 470, 472, 473, 474, 476, 477, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 517, 518, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 533, 534, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 672, 672, 673, 674, 836, 837, 838, 841, 878, 886, 898, 929, 979, 980, 991, 1014, 1017, 1023, 1030, 1031
- Arxiu de Sant Pere de les Puelles 918
- Arxiu del monestir de Pedralbes 960, 965
- Arxiu de la Província Franciscana de Catalunya 909
- Arxiu de la Província Caputxina de Catalunya
- Afers civils 837
- Antiga biblioteca del convent de Sant Josep 997
- Biblioteca de Catalunya 841, 886, 911
- Manuscrits 234, 776, 794, 804, 824, 825, 921, 941, 968, 977, 980, 998, 1000, 1003, 1023, 1024, 1039, 1055
- Incunables 812, 813, 814
- Reserva 731, 872
- Arxiu Històric 532
- Fons notarial 1016
- Fons Queralt 839
- Biblioteca de la Universitat 911
- Manuscrits 795, 799, 963, 997, 1005, 1025, 1055
- Incunables 642, 812, 813, 814
- Biblioteca del Seminari
- Incunables 813

- Biblioteca dels Franciscans
Incunables 813
Museu d'Història de la Ciutat
Llibres de passanties 826
Ateneu Barcelonès
Manuscrits 1000
- BENIARDÀ
Arxiu parroquial
Quinque libri 936
- BERLÍN
Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz
Phillipps 907, 938
- BERNA
Burgerbibliothek 11
Manuscrits 11, 907
- BISBAL D'EMPORDÀ
Arxiu Històric Comarcal
Fons patrimonial Ciurana 1055
- BORDEUS
Bibliothèque Municipale
Manuscrits 661, 783, 784
- BRUXEL·LES
Biblioteca Reial
Manuscrits 824
- BUCAREST
Biblioteca Nacional
Incunables 1049
- CALELLA
Arxiu municipal
Pergamins 841
- CÀLLER
Archivio di Stato 1045
Antico Archivio Regio 980, 1040
Archivio Capitolare 1045
- CAMBRIDGE
Trinity College Library
Manuscrits 799
- CAMBRIDGE (Massachussets)
Harvard University Library
Incunables 1034-1035
- CAMPRODON
Arxiu Parroquial 804
- CARCASSONA
Archives Departementales de l'Aude 896
- CARDONA
Arxiu històric municipal 841
Arxiu parroquial 841
- CARPENTRÀS
Bibliothèque Inghimbertine
Manuscrits 954
- CARTAGENA
Biblioteca Convento Franciscano 732
- CASTELLÓ DE LA PLANA
Arxiu municipal
Pergamins 842
Llibres de consells 842
Llibres de la peita 842, 893
Llibres del mostassaf 893
Justícia 900
Biblioteca Pública 732
Biblioteca Municipal 732
Antiga biblioteca del convent de St. Agustí 1040
Antiga biblioteca del convent de St. Francesc 1040
Antiga biblioteca del convent de Caputxins 1040
Societat Castellonenca de Cultura 879-880
Fons Betí 871
- CASTELLTORT
Arxiu Municipal
Establiments generals de Morella 872
- CELAYA (Mèxic)
Provincia Franciscana de Michoacán 1021
- CERVERA
Arxiu Històric Comarcal 855, 990, 992
Fons Dalmases 681-725, 847

- Fons general 681-725
 Fons municipal 681-725, 848
 Fons notarial 681-725, 847, 848, 870, 1029
 Fons Duran i Sanpere 826
- CHARTRES
 Bibliothèque Municipale
 Manuscrits 949
- CIUTAT DEL VATICÀ
 Archivio Segreto Vaticano 986, 1041-1042
 Reg. Vat. 153, 167, 168, 169, 986
 Visitaciones ad limina 1030
 Fondo Camerale 1041
 Biblioteca Apostòlica Vaticana 10, 1015
 Barb. lat. 965
 Ottob. lat. 185
 Palat. lat. 661, 1040-1041
 Regin. lat. 907
 Vat. lat. 921, 975, 1000, 1054
- CIVIDALE DEL FRIULI
 Biblioteca Capitolare
 Manuscrits 1045
- CLARMONT-FERRAND
 Bibliothèque Municipale et Universitaire
 Manuscrits 123-148, 201, 209, 210, 213, 949
- COCENTAINA
 Arxiu municipal 887, 892
- COLLEGEVILLE (MINNESOTA)
 St. John's Abbey 972
- CONSELL
 Arxiu municipal 848
 Arxiu parroquial 848
 Arxiu privat Son Fiol 848
- CORBIE
 Antiga biblioteca monàstica 11
- A CORUÑA
 Biblioteca Provincial 732
- ERVISSA
 Arxiu de la Pabordia 848
 Arxiu Històric Municipal 848
 Arxiu parroquial
 Llibres d'entrevencions 849
- EL ESCORIAL
 Antiga Biblioteca Chica de Felip I (II) 1043
 Biblioteca del Monasterio 119, 120
 Manuscritos 963, 966, 1000
- ELX
 Arxiu Històric Municipal 873
 Fons parroquial 1042
- ESPLUGUES DE LLOBREGAT
 Arxiu municipal 1055
 Documentació parroquial de Sant Antoni de Vilanova 1055
 Fons Mansilla-Navarro 1055
- FAGECA
 Arxiu parroquial
 Quinque libri 936
- FALSET
 Arxiu municipal
 Llibre vermell 850
 Arxiu parroquial
 Llibre de baptismes, etc. 850
 Antic arxiu notarial 1051
 Arxiu familiar Pascó 1051
 Centre d'estudis 884
- FAVARA
 Arxiu Parroquial de l'Alcudiola
 Llibre de fàbrica 832
- FERRARA
 Biblioteca Ariostea 1046
- LA FIGUERA
 Arxiu municipal 884
- FIGUERES
 Arxiu municipal 851

- FLEURY
Antiga biblioteca 907
- FLORÈNCIA
Biblioteca Medicea Laurenziana
Conventi Soppressi
Manuscrits 1045
- FRAGA
Arxiu municipal
Actes del consell 851
- FREIBURG IM BREISGAU
Universitätsbibliothek 119, 120
- GANDESA
Antic arxiu notarial 1051
- GDANSK / DANZIG
Biblioteca Pública
Manuscrits 852
- GÈNOVA
Archivio di Stato
Diversorum del comune 981
Istruzioni agli ambasciatori 981
Camera del Governo. Finanze 1010
- GIRONA
Arxiu de la Catedral (ACG) 878, 886, 918, 1013, 1044
Pergamins 1044
Notularum 1045
Manuscrits 219, 221
Missal de Sant Iscle 238-240, 245
Llibre verd 1044
Incunables 813
Arxiu Diocesà de Girona (ADG) 853, 854, 878, 886, 911, 918
Visitationum 853
Sèrie U 854
Regestrum litterarum 854
Manual 854
Fons de Sant Feliu 812
Arxiu Històric 855, 918
Llibres de marina 878
Fons notarial 849, 852, 1017
Arxiu històric municipal 855, 878, 990, 1030
Arxiu de Sant Daniel 851
- Biblioteca Pública
Manuscrits 816
Incunables 813, 814
Biblioteca del Seminari
Manuscrits 1000, 1055
Incunables 814
Museu d'Arqueologia de Catalunya 855
- GOMBRÈN
Arxiu Municipal 805
- GRANYENA
Arxiu parroquial 1005
- GRAZ
Universitätsbibliothek
Manuscrits 965
- HEIDELBERG
Universitätsbibliothek
Manuscrits 1033
- IGLÉSIAS
Archivio di Stato 1045
- IGUALADA
Arxiu històric comarcal
Fons municipal
Liber Universitatis 1012
Fons Vilaseca-Biosca 1055
Fons Ignasi Colomer 1055
- JAÉN
Biblioteca Pública 732
- KOBLENZ
Landeshauptarchiv
Best. 701, Nr. 138 809, 1032-1033
Görres-Gymnasium
Manuscrits A-B-C 1032-1033
- LEIDEN
Universiteitbibliotheek 10, 103
- LEIPZIG
Universitätsbibliothek
Manuscrits 661

- LISBOA
 Biblioteca Nacional
 Manuscrits 30, 119, 120
- LEIDA
 Arxiu de la Paeria 990
 Consells generals 845
 Llibres de seguretats 845
 Manuscrits 824
 Biblioteca de la Seu
 Roda 10
 Biblioteca Pública
 Incunables 813
- LLUCMAJOR
 Arxiu parroquial 936
- LONDRES
 British Library 1015
 Egerton 621-644, 846, 1006
 Harley 907
 Sloane 661
 Society of Antiquaries 968
- MADRID
 Biblioteca del Palacio Real 732, 824
 Archivo Histórico Nacional (AHN) 839, 1047
 Estado 1021, 1025
 Consejos 846, 855, 886, 895, 1027
 Clero 857, 876, 890
 Órdenes religiosas 872
 Órdenes militares 845, 850, 874
 Montesa 871, 958, 961, 1042
 Índices de los libros de registro 1042
 Cartas reales originales 1042
 Inquisición. Legajos 837, 846, 865, 935, 1017, 1032
 Osuna 936
 Códices 873, 899, 967
 Real Academia Española
 Manuscritos 1043
 Real Academia de la Historia 868, 1010, 1026, 1032
 Manuscritos 119, 1021
 Fondo Fidel Fita 827
 Archivo Histórico de Protocolos 868
 Archivo del Instituto de Valencia de Don Juan 981
 Archivo Agustiniانو de la provincia de Castilla 1028
 Biblioteca Nacional 845
- Manuscritos 119, 888, 908, 1018, 1021, 1024
 Incunables 730
 Biblioteca Convento Redentoristas 732
 Biblioteca de Francisco Zabalburu 730, 1012, 1014
 Museo nacional de ciencias naturales 1028
- MAINZ
 Stadtbibliothek 809, 1033
- MANRESA
 Arxiu de la Seu 860
 Llibre notarial 1222 920
 Arxiu històric municipal 919
 Arxiu Històric Comarcal
 Pergamins de l'Ajuntament de Calders 1055
 Gravats francesos de Cardona i el Castell 1055
- MAÓ
 Arxiu històric 879
 Biblioteca Pública
 Incunables 813, 814
 Museu de Menorca 903
- MARRATXÍ
 Arxiu municipal 1048
 Llibres dels jurats i d'actes 1048
 Llibres de talla 1048
 Bans i edictes 1048
 Estims 869
 Cadastre 869
 Expedients d'acordament 1048
- MARSELLA
 Bibliothèque Municipale
 Manuscrits 750, 1044
- MATARÓ
 Arxiu Museu de Santa Maria 918
- MÉXICO
 Archivo General de la Nación
 Indios 1021
- MILÀ
 Archivio di Stato

- Registro delle missive 990
 Carteggio Sforzesco 986, 991
 SPE Napoli 990
 Biblioteca Ambrosiana
 Manuscrits 158, 212, 944
- MONTBLANC**
 Arxiu històric comarcal
 Fons municipal. Pira 1020
 Fons municipal de Solivella 1055
 Fons notarial 870
 Col·lecció d'Ismael Balanyà i Moix 1055
- MONTECASSINO**
 Biblioteca de l'Abadia 752
- MONTPELLER**
 Société Archéologique 906
- MONTSERRAT**
 Arxiu del Monestir 918
 Biblioteca del monestir
 Manuscrits 226-231, 233, 234, 825
 Incunables 813
- MONZA**
 Biblioteca Capitolare 908
- MORELLA**
 Arxiu Arxiprestal 871
 Manuscrits 796
 Museu Arxiprestal 857
 Antic Arxiu Municipal 872
- MUNIC**
 Bayerische Staatsbibliothek
 Handschriftenabteilung
 Clm 119, 120, 129, 131, 132, 218,
 651, 652, 941
 Hisp.-[Cat.] 132
 Incunables 1034
 Universitätsbibliothek
 Manuscrits 1033
- MURCIA**
 Museo de Bellas Artes 732
- MURO**
 Arxiu parroquial
- Llibres de comptes 873
 Llibres de sentències 873
- NÀPOLS**
 Archivio di Stato
 Fonti aragonesi 988
- NOVA IORK**
 Hispanic Society of America
 Biblioteca 965, 1005
 Phillis Goodhard Library
 Manuscrits 1033
- OLOT**
 Arxiu Històric Comarcal 849
- ORIOLA**
 Archivo Municipal
 Libro de privilegios 873, 874
 Libros 874
 Contestador 874, 894
 Archivo de la Catedral
 Actas capitulares 874
 Biblioteca Pública 733, 973
 Incunables 813, 814
- ORISTANO**
 Archivio comunale
 Pergamene 999
 Llibre del regiment 999
- ORLÉANS**
 Biblioteca Municipal
 Manuscrits 907
- OSCA**
 Archivo municipal 990
- OXFORD**
 Exeter College
 Manuscrits 1036
- PADOVA**
 Seminario Vescovile
 Biblioteca 1046
- PALENCIA**
 Biblioteca Pública 732

PALERM

- Archivio di Stato
- Regia Cancelleria 961
- Protonotaro del Regno 961

Convent del Socors

- Arxiu 867
- Biblioteca Augustiniana 866
- Biblioteca Vivot 924

PALMA DE MALLORCA

- Antic Arxiu Reial 923
- Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) 777, 848, 857, 860, 866, 957
- Arxiu Antic 833, 858
- Arxiu històric 859, 861, 862, 863, 865, 998
- Reial Audiència 862, 935, 1017
 - Plets 879
- Reial Patrimoni 859, 863, 864
- Escrivania de cartes reials 857, 858, 896
- Lletres Reials 861, 998
- Actes del Gran e General Consell 862, 998
- Presidials decrets 865
- Lletres missives 862, 998
- Registres de la lleuda 869
- Extraccions d'oficis 862, 998
- Gremis 1047
- Fons notarial 848, 859-860, 861, 862, 864, 855, 867, 868, 877, 879, 892, 929, 998, 1004, 1011, 1023, 1047
- Còdexs 858, 861, 964
- Parròquies i convents 848, 860, 867
 - Llibres d'entrades i eixides 860
- Miscel·lànies Pasqual 1017
- Diversos 899
- Arxiu de la Catedral de Mallorca (ACM) 864, 868, 1047
 - Armari LVI 990
 - Llibres d'obra 859
- Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM) 860, 1047
 - Concessos 864, 1047
 - Visites pastorals 832, 848, 868, 1047
 - Fons de parròquies 848, 867, 1047
 - Processos 1047
 - Causes civils 868
- Arxiu municipal
 - Fons Desbrull 1031
- Biblioteca Pública 1047
 - Manuscrits 651, 652, 794, 866
 - Incunables 813, 814
 - Reserva 732
- Biblioteca del Seminari 1047
- Col·legi de la Sapiència 941
- Convent de Sant Francesc
 - Arxiu 949
 - Manuscrits 941

PAMPLONA

- Archivo General de Navarra
- Registros 954
- Comptos 966

PARÍS

- Archives nationales 879
- Bibliothèque Nationale 1015
 - Royal 915
 - Lat. 191, 646, 647, 791, 824, 825, 907, 908, 917, 954
 - Nouv. acq. lat. 12, 954
 - Esp. 621-644, 924, 965, 998, 1000, 1032
 - Fonds Baluze 962, 1018
- Bibliothèque de l'Arsenal 1006
- Musée du Louvre 936
- Musée des Arts Décoratives 832

PENÍSCOLA

- Antiga biblioteca papal 1044

PERALADA

- Arxiu del Palau 855, 1030
- Biblioteca del Palau
 - Manuscrits francesos 1048

PERPINYÀ

- Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals
 - 777
 - 3EI 928
 - G-60 1013
- Arxiu municipal
 - Llibre de provisions 875
 - Llibre verd major 875
 - Llibre verd menor 875
 - AA-13 1013
- Biblioteca Municipal
 - Incunables 813
- Museu Puig 901

PERUGIA

- San Domenico
 - Manuscrit de Sant Vicent Ferrer 975

- PISTOIA**
 Archivio Capitolare 1046
 Biblioteca Capitolare 106, 1046
 Convento di San Francesco a Ghiaccherino 1046
- POBLET**
 Fons Medinaceli 1050
- PORRENTROY (Jura, Suïssa)**
 Bibliothèque cantonale
 Incunables 1044
- PORRERES**
 Arxiu parroquial
 Llibres d'entrades i d'eixides 877
- PORTO**
 Biblioteca Publica Municipal
 Fons Santa Cruz de Coimbra 1049
- PRATO**
 Archivio Datini 821
 Biblioteca Roncioniana 1046
- POBLET**
 Antiga Biblioteca del Monestir 605, 606, 757
 Arxiu Medinaceli 898
- PUIGCERDÀ**
 Arxiu Històric Comarcal
 Fons municipal
 Llibres del consell 877
- REUS**
 Arxiu Històric Comarcal 855, 882
 Fons municipal 880, 883
 Fons notarial 881, 883, 1031
 Fons Peiró 898
- RIBES DE FRESSER**
 Arxiu Parroquial 805
- RIPOLL**
 Arxiu Històric de Santa Maria 1055
 Antiga biblioteca del monestir 915, 1044
 Biblioteca municipal Lambert Mata 731, 968
- ROMA**
 Archivio di Stato 986
 Archivio dei Carmelitani 787
- SABADELL**
 Arxiu Històric Municipal
 Fons municipal 878
- SAINT MESNIL DE MICY**
 Antiga biblioteca 907
- SALAMANCA**
 Archivo de la Universidad 1032
 Biblioteca de la Universidad
 Manuscrits 859
- SALEM**
 Zistenziarsenkloster
 Manuscrits 1033
- SALT**
 Arxiu municipal
 Fons Marquès de Camps 1949
- SANKT GALLEN**
 Stiftsbibliothek 11
- SANT JOAN DE LES ABADESSES**
 Arxiu Parroquial 805
 Llibre d'òbits 1643-1680 804
 Fons Blanxart 1023
- SANT CUGAT DEL VALLÈS**
 Arxiu Nacional de Catalunya 675
 Registres de corredors de comerç 1031
 Centre Borja (Arxiu de Palau) 855
- SANT FELIU DE GUÍXOLS**
 Arxiu històric municipal 844, 878, 1030
- SANT LLUÍS**
 Arxiu municipal 879
 Arxiu parroquial 879
- SANTA MARGALIDA**
 Arxiu parroquial 936

- SANTANDER
Biblioteca Menéndez y Pelayo 1008
- SARAGOSSA
Archivo Diocesano
Regesta Communium 966
Archivo de la Diputación Provincial 881
Cartas de Aragón 1021
Registro de actos comunes 1021
Alhacena de Zurita 1042
Archivo municipal
Libro de actos comunes 1021
Archivo histórico provincial
Real Acuerdo 1042
Pleitos civiles 1042
Archivo histórico de protocolos 1037
Biblioteca de la Seo
Manuscritos 999
Biblioteca Pública 732
- LA SELVA DEL CAMP
Arxiu municipal 880, 882, 1051
- SCALA DEI
Antic arxiu de la Cartoixa 1051
- SEU D'URGELL
Arxiu Capitular 753, 803, 911
Missal del segle XIV 921
Arxiu del Bisbat
Parròquies 898
Incunables 813
- SEVILLA
Archivo de Indias
México 1021
Biblioteca Capitular y Colombina
Manuscritos 119, 621-644, 791, 999
- SILS
Arxiu municipal
Fons de l'Estany de Sils 1050
- SIMANCAS
Archivo General 855, 1009, 1030
Casa y sitios reales 1043
Secretaría 895
Estado 846, 985, 1010, 1013, 1022
Guerra 824, 1013
Guerra y Marina 1020, 1021
- Superintendencia de Hacienda 895
- SOEST
Wissenschaftliche Bibliothek
Manuscrits 1034
- SOGORB
Archivo Catedral 1053
Archivo Municipal
Manuals de consells 1006
Biblioteca del Seminario
Incunables 813
- SOLSONA
Arxiu Capitular 753-755, 825
Fons notarial 873
Arxiu diocesà 841
Arxiu Històric Comarcal
Inventari del Claustre 1055
Documentació d'Eusebi de Llobera 1055
- SORT
Arxiu Històric Comarcal
Fons Can Martelló de Peramola 1055
Fons Subirà d'Altron 1055
- TÀRBENA
Arxiu parroquial
Quinque libri 936
- TARRAGONA
Antic arxiu metropolità 921
Arxiu Històric Arxidiocesà 848, 1051
Regestra negotiorum 881
Parròquies 880, 881, 883, 897, 900
Protocols notarials 882, 897, 899
Arxiu de la Seu 885, 886, 1028, 1051
Arxiu municipal 1051
Arxiu Històric 855, 882, 885
Pergamins 882, 1050
Fons de Poblet 876
Fons notarial 832, 850, 869, 870, 886, 897, 898, 1031, 1051
Documentació de Pere Antoni Veciana 1055
Fons d'Eufemià Fort i Cogul 1055
Biblioteca Pública
Manuscrits 816
Fons de Santes Creus 1050
Incunables 812, 813

- Museu Nacional d'Arqueologia 903
- TÀRREGA**
 Arxiu Històric Comarcal 855, 990
 Fons municipal 848, 882
 Llibres de consells 882
 Llibres d'albarans 882
 Llibres de pòlisses 882
 Pergamins 856
 Fons notarial 897
 Fons de l'arxiu Pedrolo 1052
 Antiga biblioteca Pedrolo 1052
 Fons Desclergue 1052
- TEROL**
 Archivo municipal
 Manual de actos 842
- TERRASSA**
 Antiga biblioteca Soler i Palet 882
 Arxiu Històric Comarcal 918, 1052
 Llibres de la cort del batlle 882
 Pergamins 883, 1052, 1053
 Fons patrimonial Can Parellada 1055
- TOLEDO**
 Archivo Histórico Nacional
 Nobleza 851, 868, 978
 Biblioteca de la Catedral
 Manuscritos 119, 783
- TORÍ**
 Biblioteca nazionale
 Beatus 917
- TORNOW (Polònia)**
 Biblioteca del Seminari
 Incunables 1048
- TORRENT**
 Museu d'Història Dominicana 1022
- TORROELLA DE MONTGRÍ**
 Arxiu Municipal 883
- TORTOSA**
 Arxiu de la Catedral 884, 885, 1051
 Actes capitulars 1015
 Capellanies 884
- Notaris del capítol 884
 Visites pastorals 935
 Traces i dibuixos 884
 Testaments i llegats 1015
 Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre 855, 885, 990
 Fons municipal 884, 885
 Paeria i veguer 885
- TOSSA**
 Arxiu històric municipal 886
 Fons Fuster 886
 Arxiu parroquial 886
- TOURS**
 Bibliothèque Municipale
 Manuscrits 661
- TRENTO**
 Biblioteca Comunale
 Cinquecentine 1047
- TRIER (Trèveris)**
 Antiga biblioteca de St. Maximin bei Trier
 1033
- VALÈNCIA**
 Antic Arxiu Reial
 Gratiarum Valentiae 990
 Antic Arxiu del Mestre racional 606
 Arxiu del Regne de València (ARV) 839, 986, 1039
 Mestre racional 842, 891, 895, 933, 936, 988
 Reial 889, 892, 935, 990, 1038, 1053
 Reial Patrimoni 929
 Batllia 842, 891, 895, 930, 933, 934
 Canc., reg. 842, 891, 893, 894, 932, 933, 982
 Escrivanies de cambra 936
 Reial Audiència 895, 936
 Reial Acord 895
 Generalitat 894
 Mapes i plànols 896
 Clerecia. Lligalls 832, 934, 961
 Fons de Sogorb 990
 Pergamins 1054
 Fons notarial 889, 890, 891, 929, 933, 963, 991
 Fons en dipòsit 621
 Vària 989

- Arxiu de la Seu (ACV) 887, 894, 986, 1053
 Pergamins 990
 Manuscrits 782, 888
 Missale Valentinum 973
 Incunables 812, 813
 Lligalls 895
- Arxiu Diocesà de València (ADV) 1053
 Registres d'ordenacions 890
- Arxiu Municipal (AMV) 890, 894, 929, 980, 991
 Processos de corts 982
 Manuals de consells 795, 798, 887, 893, 895, 933, 977, 1017
 Llibres d'aveïnaments 893
 Sotsobreria de murs i valls 890
 Llibres de comptes 890
 Claveria de censals 890
 Crides i pregons 1017
 Lletres missives 796-799, 891, 933, 1017
 Fons Serrano Morales 1014
- Antic Arxiu del Gremi de Fusters 621-644
 Arxiu del Col·legi major de la seda
 Dades i rebudes 894
- Arxiu de la Província Franciscana 1053
 Col·legi del Patriarca 734, 1015
 Biblioteca 973
 Biblioteca Hispano Mayansiana 1027
 Protocols notarials 833, 842, 891, 893, 929, 986, 991
- Arxiu de la Casa d'Orfes de Sant Vicent Ferrer 977
- Arxiu del baró de Llaurí
 Registres d'ordenacions del bisbat de València 890
- Biblioteca municipal 973
 Biblioteca Universitària
 Manuscrits 119, 799, 963, 989, 1054
 Incunables 813, 814, 1001
 Reserva 731, 732, 734
 Biblioteca Valenciana 731
 Biblioteca Facultat de Teologia 734, 973
 Biblioteca del Convent Franciscà
 Incunables 813, 814
 Biblioteca privada 733, 734
- VALL DE CRIST
 Antiga biblioteca de la Cartoixa 733
- VALLS
 Arxiu Històric Comarcal 899, 1032
 Fons municipal
 Beneficència 896
- Estimes 896
 Llibres del consell secret 897
 Fons notarial 879, 897
 Documentació municipal ee Bràfim 1055
 Documentació municipal de Nulles 1055
 Documentació municipal del Pla de Santa Maria 1055
 Arxiu particular González Castells 1027
- EL VENDRELL
 Arxiu Històric Comarcal
 Fons municipal d'El Vendrell 1055
 Protocols notarials 832
- VENÈCIA
 Biblioteca Marciana
 Lat. III. 118 776
- VERDÚ
 Arxiu Parroquial 857
 Comptes de la comunitat 898
 Documents diversos 898
 Fons notarial 898
- VIC
 Antiga biblioteca de l'església de Vic 912
 Arxiu capitular 899, 911
 Calaix 6 899
 Arxiu Episcopal 827, 911
 Manuscrits 805, 984
 Fons parroquial: Torelló 1023
 Museu episcopal
 Manuscrits 921
 Arxiu Històric Comarcal
 Fons patrimonial del Mas la Roca 1055
- VIELHA
 Arxiu Històric Comarcal
 Fons patrimonial Es de Saforcada 1055
- VIENA
 Staatsbibliothek
 Manuscrits 852
- VIGO
 Biblioteca del Seminario Mayor 732
- VILAFRANCA DEL MAESTRAT
 Arxiu parroquial 700, 1054

- Llibres parroquials 1054
 Visites pastorals 1054
 Confraries 1054
 Fundacions 1054
- VILANOVA I LA GELTRÚ
 Arxiu Històric Comarcal
 Fons Puig i Aguilar 1055
 Arxiu parroquial de La Geltrú 852
 Biblioteca Museu Balaguer 1054
 Manuscrits 1055
- VILANOVA DEL VALLÈS
 Arxiu parroquial
- Pergamins fragmentaris 964
- VILA-REAL
 Arxiu municipal
 Manuals de consells 900
 Llibres de la peita 900
- VILASSAR DE DALT
 Arxiu del Marquès de Barberà 980
- WIEDENBRÜCK
 Franziskanerkloster
 Manuscrits 1034

TAULA D'ANTROPÒNIMS I DE TÍTOLS ANÒNIMS

No es repeteixen en aquesta taula ni noms ni referències de les pàgines 587-606.

- A jorn incert* 226
 Abad y Lasierra, Manuel 848
 Abadal i de Vinyals, Raimon d' 827, 911
 Abano, Pietro d' 1002
 Abascal Palazón, Juan Manuel 827
 Abat, Antoni 816
 Abba Mari de Llundell 940
 Abdal·là Algazí 933
 Abdal·là Centido 934
 Abdal·lah Tourjman = Turmeda, Anselm
 Abel 106
 Abraham 17, 99, 106
 Abulafia, David 890
 Abû-l-Qâsim b. al-Gadd 929
 Abu-l-Qasim al-Zahrawi 711
 Accaire, Maurice 777
 Accrocca, Felice 151
 Acén Muça 834
 Acevedo, Antonio 816
 Acord de Brignoles-Tarascon 955, 956
Acta Curiarum regni Sardiniae 1045
Acta de insolitudinación... 1039
Acta Pacis Westphalicae 1022
Acta vectigalia Regni Navarre 954
Actes d'Apòstols 31, 40, 41, 92, 93, 95, 150, 571
Ad providam 194
- Adam 35, 93, 106, 938
 Adam Alderspacensis 809, 814, 1033, 1034
 Adamaro Alimanni 797
 Addanagildus 823
 Adell i Gispert, Joan-Albert 914
 Adret, Salomó ben 772, 814
 Adrià VI 1009
 Adroher Ben, M. Antònia 221, 232
 Adzuara, Domènec 263, 290, 290
 Aelius Donatus 721
 Aesopus 721
 Agapius 748
 Àger, Mateu d' 722
 Agobard de Lió 645-650, 814, 906, 908, 1046
 Agostí, Antoni 978
 Agostino d'Ancona 991
 Agramont, Jacme d' 857, 954
 Àgreda, María de 825
 Agrippa, Cornelius 950
 Agudé Nieto, Santiago 913
 Agudo Romeo, M. del mar 978
 Aguiló, N' 702
 Aguiló, Estanislau de Kostka 1003
 Aguiló i Fuster, Marià 730, 731, 805
 Agulló, Jeroni 816

- Agustí d'Hipona, s. 9-121, 268, 647, 648, 672, 739, 742, 743, 750, 753, 765, 825, 905, 907, 942, 952, 943, 963, 1002, 1045, 1049
- Agustí / Agostí, Miquel 879, 1016
- Ahmar Mujtâr al-Abbâdî 931
- Ailly, Pierre d' 948
- Ainaud de Lasarte, Josep M. 926
- Al-Farabi 975
- Al-Gazzali 929, 944
- Al-Kindi 936, 969
- Al-Mansur 909
- Al-Mostancer 931
- Al-Nasîr Muhammad ibn Sayf al-Dîn Qalâwûn 932
- Al-Razi 710
- Alagno, Lucrezia d' 984
- Alagona, Leonardo de 999
- Alagón, Pere d' 866
- Alaix, Tomàs 816
- Alanyà, Lluís 782
- Alanyà i Roig, Josep 839, 871, 872
- Alarcón Ruiz, Clara 874
- Albalat, Andreu d' 925
- Albalat, Pere d' 814
- Albanese, Gabriella 989, 990
- Alberigo, Giuseppe 30, 165, 193, 194, 207
- Alberni, Anna 126, 949
- Alberola Romà, Armand 831
- Albert el Gran, pseudo 642
- Albertano da Brescia 268
- Albertí, Vicenç 830
- Albertí Albertí, Jaume 167, 896
- Albinyà, Pau 816
- Alçamora, Joan 816
- Alciato, Andrea 1014
- Alcina, Juan F. 1009
- Alcoberro, Agustí 826, 1016
- Alcorà* 148, 196, 936
- Alcover i Sureda, Antoni M. 614, 643, 758, 768, 806
- Alcoy, Joan d' 811
- Alcoy i Pedrós, Rosa 914, 964
- Alcuí de Iork 12
- Aldama, José M. de 22, 27
- Alegre, Francesc 282, 308, 309
- Alegret, Jeroni 1008
- Aleix de Barcelona, mestre 1000
- Alemaný, família 839
- Alemaný, Antoni 1003
- Alemaný, Ramon 839
- Alemaný i Ferrer, Rafael 729, 971, 974
- Alexandrano, Joan 274, 298
- Alexandre IV 153, 154, 155, 814
- Alexandre VI 804, 811, 825, 986
- Alföldy, Geza 902
- Alfons I de Catalunya-Aragó 850, 915, 917, 920, 921, 967
- Alfons II de Catalunya 770, 771, 804, 863, 889, 931
- Alfons III de Catalunya 124, 780, 932, 956, 962, 954; Leonor de Castella, muller 954
- Alfons IV, Trastàmara 268, 665-670, 781, 797, 812, 836, 860, 861, 869, 874, 877, 889, 891, 892, 898, 914, 940, 949, 954, 971, 973, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 994, 1000, 1036, 1037, 1041, 1050, 1053; Maria, muller, reina 891, 989, 1053
- Alfonsello, Andreu 804
- Alfonso VII de Castilla 918
- Alfonso el Sabio 936, 985
- Alfonso, Pedro 1050
- Aliaga, Isidoro 812, 812, 846, 1016
- Aliaga Girbés, Emilio 973
- Alió, Bernat 720
- Alium namque* 984
- Allen, Michael Idomir 908
- Almar, Johan 277
- Almogàver, Gabriel 274, 298
- Almogàver, Joan 298
- Almuni i Balada, M. Victòria 884
- Alomar, Antoni I. 1010
- Alonso Asenjo, Julio 1014
- Alonso Guardo, A. 660
- Alòs i de Dou, Josep M. 820
- Alòs Moner, Ramon d' 184, 185
- Alòs i Orraca, Marc Antoni 816
- Alou Forner, Gabriel 857
- Aloy i Pedrós, Rosa 831
- Alpartil, Martín d' 978
- Alsted, Johann Heinrich 950
- Altadell, Gabriel 266, 268, 294
- Altaner, Bernhard 124, 155, 174, 175, 193, 197, 200, 211, 739
- Alta-riiba, Isern d' 700
- Altercatio Ecclesiae et Synagogae* 118, 745, 752, 906
- Altés i Aguiló, Francesc Xavier 682
- Altimir, Galceran 261, 288, 288
- Altimiras, Juan 1055
- Alturo i Perucho, Jesús 265, 266, 755, 757, 823, 825, 924
- Aluja, Francesc 274
- Álvarez de Colmenar, J. 805
- Álvarez de Osorio, Antonio Pedro 1022
- Álvarez de Toledo, Fernando 1012, 1013

- Alvira Cabrer, Martí 922
 Alzina, Tomàs 695, 696
 Amador de los Ríos, José 994
 Amat de Claramunt, Bernat 883
 Amat de Palou, família
 Amat de Sabadell, família 878
 Ambròs de Saldes 824
 Amengual i Batle, Josep 7-121, 646, 647,
 737-750, 751-753, 906
 Amer, Pere 927
 Amerbach, Johannes 753
 Ametller i Viñas, Josep 874
 Amorós, Carles 233, 731, 965, 1005
 Amrán-Tedghi, Rica 960
 Anatra, Bruno 1045
 Andenna, Giancarlo 991
 Andreae, Iohannes 699
 Andreassi, Claudia 1046
 Andrés, Carlos 1038
 Andrés, Joan 936, 1028
 Andrés Robres, Fernando 820
 Andreu, Antoni 809, 814, 1004, 1035, 1046
 Andreu, Francesc 251, 286,
 Andreu, Joan 690
 Andreu, Rafael 849
 Andreu Galmés, Jaume 820, 957
 Andrònic II, emperador de Bisanzis 958
 Àngel, mestre 278, 280, 306, 307
 Angelelli, Ignacio 1056
 Angelo da Clavasio 674
 Angiolini, H. 812
 Anglada Anfruns, Àngel 905
 Anglesola, Hug d' 857
 Anjou, dinastia 925, 989
 Anjou, Blanca d' 812, 925
Annales Pisani 917
Annales Sancti Victoris Parisiensis
 Annicchiarico, Anna Maria 994
 Annio da Viterbo 862
 Anònim Hispà 25, 28, 38
 Antestii 902
 Antic, Josep 898
Antifona per li secondi vespri di San Vincenzo Ferre-
ri 1045
Antifoner 684, 701, 711, 713
Antiquum Breviarium Ecclesiae Dertusensis 1018
 Antist, Vicent Justinià 976
 Antolí, Miquel 816
 Antolínez, Justino 1020
 Antoni, Jaume 267, 296
 Antoni, Joan 286
 Antoní de Florència, s. 976
 Anyés, Joan Bta. 1043
 Aparici, Joan 816
 Aparici Martí, Joaquín 900, 1006
 Aparici i Mercader, Josep 805
Apocalipsi 41, 70, 150, 242, 246
 Aragó, Alfons d' 1005, 1046
 Aragó, Elionor d' 850
 Aragó, Ferran d' 828, 954
 Aragó, Ferran d', duc de Calàbria 989
 Aragó, Jaume de, cardenal 791
 Aragó, Jaume 811, 956
 Aragó, Joan de, patriarca 796, 811, 812, 959
 Aragó, Joana de 812
 Aragó, Pere d', fra 850, 954, 970; Joana de
 Foix, muller 850
 Aragon, Joan Francesc 867
 Arbeloa i Rigau, Joan-Vianney 906
 Arbona, Miquel 159, 160, 162, 164
 Arborea, Bonaventura d' 962
 Arbuixech, Gaspar 847
 Archer Robert 1000
 Ardier de Beauregard, Paul 1019
 Aretino = Bruni, Leonardo
 Argaiz, Gregorio de 804
 Argentona, família 899
 Argilagué(r)s, Francesc 1002
 Arinyó, Gabriel Lluís 781
 Aristòtil 268, 269, 274, 281, 292, 296, 304,
 710, 784, 975, 985, 996, 997, 1000,
 1010, 1049
 Armangué, Joan 832
 Armenter, Jaume 673
 Arnall i Juan, Maria Josepa 681, 767-769
 Arnedo, Diego de 865
 Arnoldus d'Astorga 918
 Arnulf de Saint Omer 207
 Arnulf de Vic 911, 912
 Arribas, M. Luisa 1008
 Arrieta Alberdi, Jon 1011
 Arrighi, V. 811
 Arrizabalaga, Jon 1002
 Artal, Joan 816
Articella 1002
Articuli Parisius condempnati... 1045
 Ascani de Tarragona 747
 Asterius 738, 740, 741, 742, 743
 Astorgano Abajo, Antonio 1032
 Astruc de Cortielles, Ramon 948
 Astruc de Porta 966
 Atanasi d'Alexandria, s. 29, 905
 Atriya, Aziz Suryal 124, 182, 932
 Ató de Vic 911, 912
 Aubert, Roger 810, 811
Auctorem fidei 1032
 August 902
Augustinus Lexikon 7

- Aullón de Haro, Pedro 1028
 Aunés, Ferran d' 958
 Aurelii 903
 Aurembiaix d'Urgell 920
 Ausoni 116
 Averrois 975
 Avesani, Rino 814
 Avicenna 710, 814, 975
 Avinent, N' 1004
 Avinyó, Joan 130, 158, 165, 170, 172, 174, 182, 184, 185, 187, 189, 191, 192, 194, 195
 Avinyó, mossèn 998
 Avinyó, Pere d' 700
 Aycelin, Gil I 207
 Ayensa i Prat, Eusebi 971
 Aymar i Ragolta, Jaume 1006
 Aymerich, Pere 679
 Aynat, Antoni 261
 Azarquiel 968

 Baccar, Alia 936
 Bach i Riu, Antoni 753, 880
 Bada i Elias, Joan 1025, 1056
 Badia, Francesc 678, 679
 Badia, Lola 192, 729, 800, 815, 830, 927
 Badia, Miquel 678, 579
 Badia i Margarit, Antoni M. 235, 614, 944
 Badia i Mas, Rafael 1005
 Bagà, Francesc 692
 Bages, Pere 274, 298, 300
 Bages, Ramon 298, 300
 Baget Royo, Montserrat 992
 Balaguer, Anna M. 871, 905, 929
 Balaguer i Cirera, Víctor 805, 1055
 Balaguer i Perigüell, Emili 952
 Balanyà i Moix, Ismael 1055
 Balasc d'Alagó 923
 Balbi de Ianua, Iohannes 696
 Baldaquí Escandell, Ramon 892, 1042
 Baldinger, Kurt 827
 Baldo degli Ubaldi 266, 292
 Ballester, Joan 809, 811, 1033
 Ballester, Lluís 816
 Ballester, Nicolau 816
 Ballester de Togores, família 864
 Baltasar, Tomàs 278
 Balthasar, Hans Urs von 773
 Baluze, Étienne 962
 Banyaloca, Antoni 303, 312
 Baquiari 18, 21, 27, 28, 105, 905
 Baraut i Obiols, Cebrià 753, 921
 Barbarà i Anglès, Miquel 747-748

 Barbastro, Juan de 608, 610, 611, 614, 615, 616, 617
 Barbeito Díez, Pilar 1014
 Barber, William Th. A. 123
 Barberà, Josep 879
 Barca, Daniele 954
 Barcala Muñoz, Andrés 1056
 Barceló, fra 867
 Barceló, Francesc 278, 304, 305
 Barceló Crespi, Maria 729, 861, 1004, 1057
 Barceló Torres, Carmen 737
 Barcelona, Josep M. de 816
 Bardolet, Cristina 866
 Bardy, Gustave 8, 12
 Barletta, Vincent 971
 Barona, Josep Lluís 1031
 Barquero Goñi, Carlos 818
 Barrachina Lapiedra, José Miguel 972
 Barral, Joan 857
 Barral Altet, Xavier 914
 Barreda i Edo, Pere Enric 767, 839, 1054
 Barrio Barrio, Juan Antonio 873, 874, 1056
 Barrio Moya, José Luis 868
 Barruoco Salvador, Manuel 1028
 Bartelink, G. J. M. 107
 Barthelemy, Dominique 912
 Bartholí, Carles 817
 Bartholus de Saxoferrato 697, 698
 Bartolomeo da Saliceto 266
 Barzizza, Bartolomeo 268
 Barzizza, Gasparino 294
 Bassa, família 964
 Bassegoda, Jordi 838
 Bastardas i Parera, Joan 911
 Bastat, Pere 261, 275
 Bastero, Antoni de 828
 Bataller Català, Alexandre 989
 Batallós, Jaume 298
 Batallós, Rigald 274, 298
 Batlle, Bernat 292
 Batlle i Prats, Lluís 855, 856
 Batlló Ortiz, Josep 1057
 Batllori i Munné, Miquel 125, 149, 156, 172, 210, 728, 760, 761, 787, 825, 826
 Battelli, Giulio 167, 665, 771, 955
 Bauçà de Mirabó Gralla, Concepció 899
 Baucells i Reig, Josep 238, 240, 241, 243, 244, 834, 960
 Bauzà Sales, Simó 866
 Bea i Castaño, David 885
 Bearn, Arnau Guilhem de 1041
 Beart, Enric 261, 292
 Beatriu de Planesoles 928
 Beattie, Pamela Drost 212

- Beatus* 916, 917
 Beccadelli, Antonio 988, 990, 1041, 1043
 Becerila, Francesc de la 715
 Beda el Venerable 825
 Beggiatto, F. 924
 Bejarano Galindo, Emilio 866
 Belda Plans, Juan 1015
 Belenguer Cebrià, Ernest 1007, 1056
 Bellavista, Joan 802, 821
 Bellet, Paulí 10
 Bellmunt, Joan de 261
 Bellmunt, Tomàs de 274, 275
 Bellot, Pere 887
 Belluga, Pere 798
 Bellví, Joan de 972
 Bellví de Montcada, Jeroni 816
 Beltran, Vicenç 924, 998
 Benaula, Miquel 311
 Benavent, Bernat de 263
 Benavent Vidal, Enrique 1002
 Benedito Nuez, Josep 902
 Benet VIII 880
 Benet XI 187, 962
 Benet XIII 797, 811, 814, 970, 971, 972, 975, 976, 978, 982, 1000, 1044
 Benet XIV 950
 Benet d'Aniana 814
 Benet, Domènec 288
 Benet, Pere Climent 261, 263, 288
 Benet Ollé, Josep M. 899
 Benítez Delorinos, Manuel 889
 Benítez i Riera, Josep M. 1027
 Benítez Sánchez-Blanco, Rafael 935
 Benito Monclús, Pere 911
 Benilloch, Antonio 1015
 Bensen, Joan 292
 Ben-Shalom, Ram 939
 Berard, Jeroni de 848
 Berardino, Angelo di 49
 Berardus de Neapoli 925
 Berbegal, Felipe de 986
 Berga, Gabriel de 867
 Berga, Jaume Joan de 1017
 Bergeron, Ariane 809
 Bermond, vescomte d'Osona 911
 Bermúdez Aznar, Agustín 891, 892, 959
 Bernabé Gil, David 894
 Bernabeu Mestre, Josep 1025, 1031
 Bernat [de Barriac?], mestre 965
 Bernat de Berguedà 909
 Bernat de Claravall, s. 269, 296, 952
 Bernat, Francesc 292
 Bernat, Isarn 754
 Bernat, Pasqual 1029
 Bernat Agut, Jesús 834
 Bernat i Roca, Margalida 859, 862, 863
 Beroso, pseudo 862
 Bertelli, Sandra 106, 1046
 Berthier, André 155
 Bertini, Ferruccio 814
 Bertold, mestre 210
 Bertós, Jaume 290
 Bertran, família 851
 Bertran, Berenguer 851
 Bertran, Felip 1024
 Bertran, Francesc 270, 274
 Bertran, Lluís s. 812, 976, 1022
 Bertran, Ramon 270, 284
 Bertran i Roigé, Prim 913
 Bertrams, Jacint 1026
 Besarán i Ramon, Pere 914
 Beser i Jordà, Manuel 923
 Bestard, Miquel 1010, 1011
 Bestard Cladera, Bartomeu 858
 Betí i Bonfill, Manuel 796, 871
 Beuter, Pere Anton 733, 816, 991, 1016
Bhagavad Gita 951
 Bianchi, Luca 208
 Bianchi, Simona 1061046
 Biard, Joël 1005
Bíblia 266, 294, 306, 722, 727, 729, 751, 809, 836, 939, 1026
Bíblia del segle XIV 621-644
Bíblia en català 671-674, 974, 1032
Bibliographie annuelle du Moyen-Âge tardif 809
 Bigalli, Davide 153
 Bigaroni, Marino 151
 Bigordi, Domenico (il Ghirlandaio) 976
 Bigorra, Miquel 677, 678
 Bigvava, Isolda 995
 Binimelis, Joan 1003, 1004, 1016
 Birba, L. 804
 Bisson, Thomas 920
 Bisticci, Vespasiano da 990
 Biure, Andreu de 981
 Biure, Jofre de 811
 Blanc, Joan 278, 281, 304, 305
 Blanc, Mateu 1006
 Blanc, Pere 261, 274
 Blanca de Castella, reina de França 922
 Blanco, Pedro 651,
 Blanquer, Bernat Nicolau 1005
 Blanxart i Torradella, Manuel 1055
 Blasco Martínez, Asunción 940, 1037
 Blasi, Ermengol 814
 Blazquez Miguel, Juan 840
 Boadas, Joan 855
 Boccaccio, Giovanni 799, 800, 993, 996

- Boccali, Giovanni 150, 151
 Boeci, Severí 711, 975, 998
 Börengasser, Norbert M. 814
 Bofarull i Comenge, A 931
 Bofarull i Mascaró, Pròsper de 923
 Bofarull i de Sartorio, Manuel de 219, 220, 221, 226,
 Bogunyà i Casanovas, Jaume = Martí de Barce-
 lona
 Bohigas i Balaguer, Pere 712, 729, 824, 980
 Bois, Guy 842
 Boisseau, 819
 Bonanant de la Guarres 897
 Bonaparte, Napoleó 1031
 Bonastruc de Porta = Nahmànides
 Bonaventura de Bagnoregio, s. 943, 951
 Bonaventura de Bagnoregio, pseudo 1035
 Bondia, Miguel Ángel 1015
 Bonet, Mateu de 277, 282, 310, 311
 Bonet, Nicolau 1035
 Bonet i Baltà, Joan 671
 Bonifaci VIII 124, 125, 182, 183, 187, 199,
 699, 706, 709, 770, 952, 953, 955
 Bonjoch, Mateu 704, 705
 Bonjoch, Pere 795
 Bonllavi, Joan 170
 Bonnassié, Pierre 753, 912
 Bonneaud, Pierre 983
 Bonner, Anthony 123, 158, 175, 211, 760
 Bonneville, Jean-Noël 903
 Bononat, Josep 816
 Bonsom 823
 Bordassar d'Artazu, Antoni 731, 732
 Bordoy Bordoy, M. José 1004
 Bordoy Fernández, Antoni 942
 Borgognoni, Teodoric 965
 Borgonyó, Francesc 849
 Borja, família 895
 Borja, Alfons de 796-798, 986
 Borja, Cèsar de 811, 1034
 Borja, Francesc de, s. 816, 1015
 Borja, Joan de sr. 811
 Borja, Joan de jr. 811
 Borja, Jofre de 986
 Borja, Roderic de 986; Sibil-la Escribà, muller
 986
 Borja, Roderic de = Alexandre VI
 Borja Cortijo, Helios 1000
 Borja i Velasco, Baltasar 866
 Borraç de Llorach 866
 Borràs i Rullan, Jaume 158
 Borrassà, Família 852
 Borrassà, Francesc 852
 Borrassà, Guillem sr. 852
 Borrassà, Guillem jr. 852
 Borrassà, Lluís 852
 Borrell II de Barcelona 911, 912; Ledgarda de
 Roergue, muller 911
 Borromeo, Carlo, s. 1015
 Borrueu Llovera, Anna 1027
 Borsano, Ambrosio 804
 Bosc, Bartomeu 276
 Bosc, Cristòfor de 270, 274, 298
 Bosc, Guillem de 270
 Bosc, Miquel de 270
 Bosc, Pere de 270, 274, 298
 Bosca, Joan 841
 Bosca Codina, José V. 909
 Bosch, Joan 879
 Bosch i Cardellach, Antoni 878
 Boscolo, Alberto 1041
 Bosio, Jacomo 983
 Boss, Garrit 938
 Bossuat, A. 126
 Botet i Sisó, Joaquim 857
 Bou, Guillem 311, 314
 Boucheron, Patrick 969
 Bovadilla, Rodrigo de 721, 722
 Bové, Salvador 656
 Bover, Josep M. 923
 Bovet, Honorat 711
 Boxeda, Antoni 704
 Boxeda, Dalmau 679
 Bozzolo, C. 260
 Bradbury, Scott 740, 741
 Branca, Pere 692
 Brandmüller, Walter 978
 Bremon, Pèire 924
 Brenach, Antoni 816
 Brettle, Siegmund 795, 796
Breviari 266, 268, 274, 280, 283, 292, 294,
 296, 304, 306, 310, 315, 688, 690, 695,
 705, 706, 712, 723, 1018
Breviarium Maioricense 863
Breviculum de concordia Veteris et Novi Testamenti
 953
 Breyfogle, Todd 739
 Bridges, John Henri 153
 Brocà, Guillem M. de 828
 Brooke, Rosalind B. 149
 Brosel Gavilà, José Jaime 1002, 1003
 Brown, Peter 737, 740, 751
 Bru, Narcís 275
 Brugada i Gutiérrez-Ravé, Josep 968
 Bruguera, Jordi 605-618, 757
 Bruguera, Pere 261
 Brumberg-Chaumont, Julie 809
 Bru, Marià 1028

- Brun, Pere 277, 304
 Bruni, Leonardo 985
 Bruno, Giordano 950
 Bruzen de la Martinière 805
 Bueno Salinas, Marta 977
 Bueno Salinas, Santiago 926
 Buesa, Jaume 292
 Bujosa Homar, Francesc 1025, 1031
Bullarium Franciscanum 167, 972, 1041
 Bulleri, Monia 990
 Bulons, Joan 949
 Burgos, Joan Bta. 1047
 Burguière, André 933
 Burgundi, Joan = Burgunyó, Joan
 Burgunyó, Joan 811
 Buridan, John 999, 1005
 Burleigh, Walter 975
 Burnet, Charles 927
 Burns, Robert Ignatius 212, 616
 Busa, Gabriel 233
 Busquet, Pere 261, 286
 Busquets i Dalmau, Joan 109
 Bussot, Antoni 296
 Butinyà, Júlia 972, 1023
Butlla d'or 989
 Buxeda, Ramon 679
 Buyreu, Jordi 1010
 Bvlhart, Vincentius 25

 Cabanes Català, M. Lluïsa 892, 977, 1042
 Cabanes Pecourt, M. Desamparados 955
 Cabanilles i Palop, Antoni Josep 1030, 1031
 Cabés, Baptista 1021
 Cabezuelo Pliego, José Vicente 873, 874, 972, 1039, 1056
 Cabré, Lluís 947
 Cabré, Miriam 729, 924
 Cabrer, Vicenç 307
 Cabrit, Bernat 298
 Cabrit, Dalmau 298
 Cabrit, Gabriel 274, 298
 Cabrit, Pere 274, 298
 Cabrit i Bassa 862
 Caecilii 902
 Cacho Blecua, Juan Manual 966
 Caín 17, 106
 Caimari Calafat, Tomeu 818
 Calàbria, duc de = Aragó, Ferran d'
 Calafat, Ramon 867
 Calafato, Esmeralda 973
 Calassanç, Josep de, s. 1017
 Calatayud, Vicent 1024
 Calça, Francesc 1013
 Caldentey, Bartomeu 1003, 1004
 Caldentey, Guillem 184, 1002, 1003, 1004
 Calderó, Joan 824
 Calderón Calderón, Manuel 824
 Calderons, Mateu 261, 262, 263, 288, 292
 Calero Calero, Francisco 1008
 Calimorfus 904
 Calixt III 797, 798, 814, 986, 1033 (cf. Borja, Alfons de)
 Callís, Jaume 267, 292, 294, 698, 984
 Calm, Francesc sa 274, 300
 Calmell, Jeroni Miquel 816
 Calpurnius, Titus 282
 Calvet d'Estrella, Joan Cristòfor 1014, 1043
 Calvó, Bernat, s. 921
 Calzada Oliveras, Josep 937
 Cámara, Alicia 824
 Camós, Marc Antoni 1017
 Camós, Narcís 804
 Campillo, Genís 820
 Campo, Heymericus de 814
 Campo, Joan de 811
 Campofregoso, Tommaso di 981
 Camporells, Joan de 274, 297, 300
 Camprubí Sensada, Josep 909
 Camps i Bacardit, Joan 830
 Camps i Reverter, Guiu 671
 Canal i Roquet, Josep 851
 Canal Sánchez-Pagín, José M. 918
 Canals, Antoni 219-256, 609, 610, 815
Cancionero de Estúñiga 1000
Cancionero general 1000
Cançó del Dijous de Setmana Santa 833
Cançoner Blanxart 1023
Cançoner dit d'Uppsala 828
Cançoner Vega-Aguiló 980
 Cançoners 828, 980, 998, 1000
 Candel, Gregori 816
 Canellas, Vidal de 780, 815
 Canellas Anoz, Beatriz 1036, 1038
 Canelles, Pere Ramon de 708
 Canet Aparici, Teresa 1013
 Canet i Llidó, Vicent 973
Canonicum seu defensorium ordinis Sancti Augustini 674
 Canonicus = Marbres, Joan
 Canós, Bernat dez 691
 Canós, Guim dez 692
Càntic dels Càntics 943
Cant de la Sibila 219-256, 802
 Cantarino, Vicente 936
 Canteaut, Olivier 175
 Cantó, Jeroni 816
Cantores et musicos pro singulis vocibus 868
 Canyameres i Ramoneda, Esteve 878

- Canyelles Vilar, Núria 896
 Canyelles, Gabriel 261, 264, 276
Capbreu de Simat 934
Capbreu de Torroja del Priorat 883
Capbreus de Vidreres 898
 Capdevila, Maties 703
 Capdevila, Pere Joan 781
 Capella, Andreu 816
 Capella, Miquel A. 1010
 Capella Galmés, Miquel Àngel 832
 Çapera, Joan 718
Capítoler 701, 963
Capítols i actes de la cort primera de Barcelona 1035
Capítols de la Confraria Mare de Déu del Portal 839
Capítols de cort 987
Capítols del redreç 1564 1012, 1013
Capítols fets i fermats a l'ofici de blanquers... 1006
Capítols per lo exercici del mostassaf de Mallorca 866
Capítols i ordinacions sobre los drets del General 1035
Capítols i ordinacions de la vila de Figueres 1620 851
Capítols per al redreç de la mercaderia 1035
Capítols i regles d'acolliment de La Criança 1004
 Capmany i de Montpalau, Antoni de 328, 828, 835, 932, 1030
 Cara i Castro, Carme 827
 Caramuel, Juan 1025
 Carbó, Damià 1004
 Carbonell, Francesc 307, 309, 314; Joana, vídua 307, 309
 Carbonell, Jordi 799, 801, 802, 997
 Carbonell, Miquel 307
 Carbonell, Pere 314
 Carbonell, Pere Miquel 219, 220, 221, 222, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 241, 242, 243, 249, 309, 311, 314, 673, 914, 979, 991; Eulàlia, muller 309, 311, 314
 Carbonell, Ponç 952
 Carbonell Boria, Maria-José 831, 891
 Cárcel Ortí, M. Milagros 771, 890
 Cárcel Ortí, Vicent 811, 1024
 Cardona, Francesc de 270
 Cardona, Gabriel 307
 Cardona, Hug de 890-891
 Cardona, Joan de 270, 274
 Cardona, Joan Bta. 816
 Cardona, Manuel de 700
 Cardona, Pere 694
 Cardona, Pere de 270, 274
 Cardona, Rafael de 975
 Cardona Regada, Antoni 873
 Cardús i Florensa, Salvador 882, 883
 Caresmar, Jaume 1030
 Carlemagne 8, 756, 907, 1044
 Carles I emperador 862, 863, 864, 935, 1004, 1006, 1010, 1043
 Carles II Habsburg 840, 1022
 Carles II d'Anjou 925, 954, 955, 994
 Carles III Borbó 1028
 Carles arxiduc 840
 Carles de Salern 955
 Carles de Viana 768, 990
Carmen Campidoctoris 918
Carmina Latina Epigraphica 903
Carmina Rivipullensia 814
 Carmini, Ferrer 274
 Carmona, Fèlix 866
 Carnicer, Jaume 879
 Caro Baroja, Julio 826
 Carranza, Bartolomé de 1015
 Carrasco, Juan 954
 Carrasco Rodríguez, Antonio 873, 875
 Carré, Antònia 642, 783, 784
 Carrera, Jaume 290
 Carrera, Pere 291
 Carreras, Carla 825
 Carreras Artau, Joaquim 157, 175, 759-762, 856, 944
 Carreras Artau, Tomàs 157, 175, 759-762, 856, 944
 Carrozzi, Luigi 117
Carta de Logu 999
Carta de poblament de Benimahomet 842
Carta de poblament de Fortaner 851
Carta de poblament de Morella 923
Carta de poblament de Pinell del Brai 876
Carta de poblament de Tossa 886
Carta de sant Bernat a sa germana 247
Carta del cel 748
 Cartagena, Alonso de 800
 Cartes de poblament 780
Cartoixà 1001
Cartulari de clàusules testamentàries 896
Cartulari major de Poblet 876
 Cartulari o manifest de navegació 988
Cartulari menor de Poblet 876
 Carulla, Jaume 719
 Carxes, Gaspar 816
 Casafanra, Jaume de 307, 311
 Casal, Vicenç 278, 282, 310, 311
 Casanova, Emili 221, 232, 233, 237
 Casanova, Gabriel 1030
 Casanova, Joan de 811, 1041, 1046
 Casasaia, Bonanat 274, 296

- Casasaia, Francesc 296
 Casasnovas Camps, Miquel Àngel 849
 Casassas i Simó, Enric 826
 Caselles, Mateu 290
 Cases, Magí 816
 Cassador, Guillem 1011
 Cassayach, Galceran 816
 Castanyer, Benet 274
 Castanyer, Francesc 290, 296
 Castanyer, Francesc Benet 267, 274, 296
 Castault, Miquel 1041
 Castell Mahiques, Vicent 796
 Castells, Narcís 1049
 Castellvell, Albert de 868
 Castellví, Francesc 989
 Castellví, Isabel de 1001
 Castellví i Mercader, Lluís de 1001
 Castiglione, Francesco de 976
 Castillo Solórzano, Alonso 1019
 Casulleras, Josep 1056
 Català de Montsonís, Gaspar 816
Cató 687
 Català, Francesc 274, 298
 Català i Roca, Pere 804, 851, 963
 Català Sanz, Jorge Antonio 895
 Catarino, Ambrosio 1011
 Cátedra, Pedro 1043
 Cates, Lynn 948
 Cateura i Bennàsser, Pau 857, 892, 931, 957
Catholicon 696
 Caulelles, Joanot 1010
 Cavallería, Pero de la 1038
 Caveró, Juan 1037
 Cawsey, Suzanne 928
 Cayuela, Anne 1011, 1019
 Cebrià de Cartago, s. 746
 Celestí V 124, 125, 157, 182, 183, 184, 199,
 206, 766, 770
 Cellent, Joan 274
 Cellerer, Andreu Guillem 712
 Cellerer, Jaume 720
 Cellerer, Joan 720
 Cenci, Cesare 1041-1042
Cens d'Aranda 868
 Centelles, família 895
 Centelles, Gaspar de 1019
 Centelles, Jordi 991
 Cerda, Alfonso de la 959
 Cerdà, Antoni 879
 Cerdà, Gabriel 879
Certum quidem et manifestum est... 753
 Cervantes Saavedra, Miquel de 994
 Cervantes de Salazar, Francisco 1008
 Cervera, 1023
 Cerverí de Girona 924
 Cerveró, Guillem 704, 722
 Cèsar 902
 Chabás, José 963, 967, 976
Chalendarí de tots los mesos y dies del any... 838
Chartularium Universitatis Parisiensis 207
 Châtelain, Émile 126, 130, 135, 154, 174
 Chelius, Karl Heinz 738
 Chiffolleau, Jacques 969
 Chiner, Jaume 729
Chronica Adefonsi imperatoris 918
 Chuaqui, Rubén 937
 Cianfrocca, Goffredo 1017
 Ciceró, Marc Tul·li 114, 267, 268, 269, 292,
 294, 296, 721, 1010, 1011
 Ciera, Antoni 261
 Cifre, Isabel = Sifre, Isabel
 Cifré, Joan Albert 816
 Cifuentes i Comamala, Lluís 125, 642, 965,
 985, 998, 1055
 Ciggaar, Krijnie 1050
 Cingolani, Stefano M. 974, 996
 Císcar Pallarés, Eugenio 934
 Cisma d'Occident 798, 791, 797, 798, 975,
 978, 979, 986, 1041
 Cisneros, Francisco Jiménez de 800
 Cladera, Cristòfor 1030
 Claperós, Joan 313, 672
 Clara i Resplandis, Josep 852, 853
 Claramunt, Salvador 828
 Clarasó, Montserrat 1023
 Clareno, Angelo 150, 151
 Claret i Clarà, Antoni M., s. 805
 Clariana, Jacint 679
 Clariana Font, Jordi 832
 Clarís, Pau 804
 Clark, Elizabeth A. 51
 Clascar del Vallès, Pau 820
 Claudi de Torí 10, 814, 907, 908
 Clavaria, Garcia 261, 286
Clavis Patrum Latinorum 30
Clementinae 699
 Climent IV 153, 154, 197
 Climent V 569, 660, 706, 708, 960, 961, 962
 Climent VII 1041
 Climent VIII 799
 Climent, Francesc (Çapera) 978
 Climent i Avinent, Josep 1024, 1032
Cobles del judici 220, 221, 222-225, 235, 237,
 238, 246
 Cobos, S. 992
Còdex de franqueses de Mallorca 964
Codi 698, 707, 708
Codi de Justinià 781, 782

- Codina, Joan 723
 Codina i Bagué, Josep M. 827
 Cofino, Antonio 973
 Cofman, Cristòfor 813
 Coll, En 296
 Coll, Antoni des 296
 Coll, Bonanat des 274, 296
 Coll, Galceran des 280, 311
 Coll, Joan 863
 Coll, Josep M. 155
 Coll i Canyelles, Miquel 869
 Coll Coll, Ana 818
 Coll i Prat, Narcís 1030
 Coll i Rossell, Gaspar 1038
 Collado Estela, Emilio 812, 812, 1016
 Collell, Bartomeu 303
Col-loqui entre el Dr. Chanclera... 1023
 Colls, Arnau des 261, 290
 Colom Mateu, Miquel 234
 Colom Palmer, Mateu 865
 Colomer, M. Assumpció 1049
 Colomer i Pous, Eusebi 125, 760, 761, 773, 856
 Colomer i Preses, Ignasi M. 1055
 Colomina Torner, Jaime 1056
 Colón i Domènech, Germà 233, 779-783, 821, 826, 827, 923, 924, 994, 1057
 Coluccelli, Grazia 1047
 Colunga, Alberto 622
Com són partides les potències de l'ànima 1000
 Coma, Antoni ça 270
 Coma, Guillem ça 270, 274, 297, 302
 Coma, Joan ça 270, 274-275
 Coma, Pere ça 270, 275
 Comabella, Francesc de 685
 Comas, Antoni 681, 1024, 1026
 Comas i Güell, Montserrat 1054
Comèdia de santa Quitèria 1023
Comèdia del Sant Sagrament 882
Comèdia dels set pecats mortals 882
 Comedieta de Ponza 891
 Comes, Pere Joan 845
 Comes i Just, Manuel 1026
Commentarii in Genesim in tres libros distributi 107
Commentum in Artem Magnam Raimundi Lulli 1041
Commentum in Artem Brevem Raimundi Lulli 1041
 Comolls, Pere de 972
 Companys i Farrerons, Isabel 1050
Compendium examinaorum Parisiense 815
Compilatio Fori Regni Murcie 959
Compots 306, 881
 Compromís de Casp 958, 971, 978, 982, 1000
 Compte, Albert 856, 1024
 Comte, Francesc 804, 1016
 Concili d'Aquisgrà 809 907
 Concili de Basilea 768, 797, 874, 948
 Concili I de Braga 22
 Concili de Constança 797, 948
 Concili IV del Laterà 207
 Concili II de Lió 165, 167, 206, 212
 Concili I de Nicea 111
 Concili de Saragossa de 380 105, 905, 906
 Concili Provincial de Tarragona 1279 926
 Concili Provincial de Tarragona 1364 881
 Concili Provincial de Tarragona 1415 978
 Concili Provincial de Tarragona 1636 1020
 Concili Provincial de Tarragona 1717 854
 Concili I de Toledo 21, 27, 28
 Concili IV de Toledo 22, 102
 Concili XI de Toledo 21, 23, 39
 Concili de Toluges 1027 910
 Concili de Trento 802, 803, 855, 973, 1026
 Concili de Vic 1030 910
 Concili de Viena 124, 165, 190, 192, 193, 194, 195, 203, 951, 958, 968
Concilioorum Oecumenicorum Decreta 30
 Concilis provincials de la Tarraconense 920
 Conde y Delgado de Molina, Rafael 835, 859, 983, 1039
 Conesa, Jaume 269
Confessio fidei Felici Urgellensi attributa 906
Confirmació de la pragmàtica sobre les immunitats i llibertats de les esglésies 1035
 Congar, Y. M. Joseph 30
 Conomina, Guillem ça 271, 275
 Conques, Jeroni 816
 Consenci/Consentius 9, 19, 22, 25, 27, 28, 31, 34, 40, 44, 53, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 646, 737-750, 751, 906, 1046
Conservationi puritatis catholicae fidei 772, 789, 791, 794, 983
Consolat de Mar 835, 836
 Constans, Lluís G. 804
 Constantí l'Àfricà 927
 Constantí emperador 904
Constitució dels pagesos 984
Constitució de la part de Vic... 992
Constitució de Pau i Treva 1052, 1053
Constituciones del Seminario de Gerona 1030
Constituciones 683, 881
Constituciones mercedàries de Pere d'Amer 927

- Constitucions de Catalunya* 292, 707, 708, 715, 835, 837, 840, 844, 984, 987, 992, 1011, 1012, 1016, 1022, 1035, 1052
 Constitucions sinodals 920
Constitutio ad concionandum lingua cathalana 1020
Consueta 266, 683, 963
Consueta Catedral Tarragona 1768 1028
Consueta de Riudellots de la Selva 824
Consueta de Santa Àgata 778
Consueta vella 714
Consuetes mallorquines 1003
Consuetudines Dertose 920
 Contardo, Inghetto 939, 1046
Contemplació del Dimecres Sant 947
Contemplació en honor i reverència de les set vegades... 1003
Contemptus 687
Conto et partidas de las expensas... 966
Contra Marivadum 39
 Contreras Mas, Antonio 860, 1003
 Conveni de Cefalù 955
 Conveni amb Tirimce 1278 931
 Copeland, Rita 801
Còpia del manifest... del Gran Turcb... 820
 Copons, família 836
 Copons, Dalmau de 992
 Copsey, Richard 921
 Corbalán de Celis y Durán, Juan 1000
 Corbera, Esteve de 804
 Corcoll i Llobet, Antoni 1028
 Cormellas, Sebastià de 1019
 Cornellana, Ponç de 720
 Coromines i Vignaux, Joan 233, 234, 236, 237, 243, 247, 605, 607, 610, 611, 612, 613, 614, 618, 642, 643, 757, 758, 830, 924, 971
Corpus Christianorum 25, 26, 51, 70, 115
Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 7, 15, 19, 28, 31, 33, 45, 47, 50, 52, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 104, 108, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 120
 Corredor Plaja, Anna Maria 849
 Corretger, Guillem 965
 Corsuno, Jacob 968
 Cort de Barcelona 1347 881
 Cort de Barcelona 1381 980
 Cort de Barcelona 1422 979
 Cort de Barcelona 1432 984
 Cort de Barcelona 1436 983
 Cort de Barcelona 1701 1007
 Cort de Montsó 1289 835
 Cort de Montsó-Barcelona 1563 1012
 Cort de Montsó 1547 1013
 Cort de Montsó 1585 1012
 Cort de Perpinyà 1450 987
 Cort de Tarragona 1370 928
 Cort de València 1417 982
 Cort de València 1563 935
 Cortada, Joan 702
 Cortadellas, Ramon 898
 Cortadellas i Vallès, Anna 727
 Cortal, Salvador 263, 288
 Cortarrabía, Àngel 155, 927, 1056
 Cortès, Antoni 906
 Cortès, Josep 816
 Cortès, Pere 688
 Cortés Soriano, Agustín 1002
 Costa, Bartomeu, sr. 266
 Costa, Guillem 275
 Costa, Josep 936
 Costa, Llorenç 300
 Costa, Lluís 1049
 Costa, Pau 1023
 Costa, Raimund 816
 Costa, Ramon 962
 Costa i Borràs, Domènec 978
 Costa i Paretas, M. Mercè 1037
 Costafreda i Puigpinós, Virgínia 839
 Costamagna, M. Cristina 737
 Costilla, Jordi 278
Costum de València 780
Costums de Girona 804
Costums de Lleida 782
Costums de Perpinyà 875
Costums de Tortosa 782, 919, 924, 925, 928
 Cotto, Pere Onofre 868
 Couderc, Camille 127
 Coulon, Damien 938, 979
 Courcelles, Dominique de 949
Credo 907
 Creix, família 861
 Creixell, Antoni 262
 Cremascoli, Giuseppe 814
 Crespí de Vallldaura, Lluís 872
 Cresques, família 819
 Criança, la 1004, 1011
 Crisciani, Chiara 953
 Cristià, Pau 812, 814, 939
 Cristòfol, Pere 296
 Cromberger, Jakob 1006
Crònica latina de los reyes de Castilla 922
Crònica dels priors de Sant Jeroni de la Murta 1006
Crònica Veronese 986
 Cròniques reials catalanes 922, 956
 Cros, Josep Pau 872

- Crucitti, F. 811
 Cruïlles, Francesc 816
 Cruïlles, Pere 816
 Crusafont Sabater, Manuel 840, 869, 877, 898, 906, 964, 1006
 Cruselles, Enrique 891
 Cruselles, José M. 891
 Cruz Cardiel, Natxo 831
 Cruz Pérez, Esther 1004
 Cuadrada, Coral 869, 980
 Cuberga (Koberger), Joan 275
Curial e Güelfa 614, 987, 994
 Curione, Domenico M. 820
 Curto Homedes, Albert 884
 Cutillas Bernal, Enrique 831

 D'Alessandro, Debora 990
 D'Imperio, Francesca Sara 1046
 Daileder, Philip 875
 Dalorto / Dulcert 819
 Dambergs, Yanis 941
Daniel 57
 Daniel, Arnaut 822
 Daniel, Francesc 809
 Daniel, Natalia 1033
 Daniélou, Jean 91, 92, 95
Dansa de figures 979
 Dante Alighieri 799, 800, 982, 1005
 Dantí Riu, Jaume 837, 870
 Darder, Marta 904
 Desmet, Frédérique 992
Davallament de Cervera 779
Davallament de la Creu 778
 Davanzali, Riccardo 988
 De Boe, Guy 850
De Constantinopoli civitate 1050
De la vinguda de l'Anticrist 234
De les gestes de Pere II essent infant 972
De ludo scacorum 989
De miraculis Uzali 19, 745
De modo significandi 707, 709
De recuperatione Terrae Sanctae 963
De sanctis martyribus Fructuoso, Augurio et Eulogio 1045
De sanguine Christi 1003
De semine scripturarum 953
De similitudine carnis peccati 905
De statibus Ecclesie secundum Apocalypsim 953
De triplici statu mundi 792, 953, 970
De vinis 953, 954
De viribus herbarum 924
Debat de les jurisdiccions 972
Declaració i explanació d'alguns vocables... 1000
Declaración del sermón de san Vicente... 977

Decret de Nova Planta 895, 919, 1025
Decretals 207, 698, 706, 708, 781, 813, 918, 926, 969
Decretum Gratiani 685, 699, 706, 708, 781, 812, 889, 926
 Deguí, Pere 809
 Deiber, Hans 198
 Dekkers, Eligius 9, 10
 Del Treppo, Mario 987
 Delgado, Mariano 814
 Delfau, Àngel 809
 Deliciós, Bernat 961, 962
 Delle Donne, F. 812
Delmari 267
Dels confessors la vera guia... 730
 Denifle, Heinrich 126, 130, 135, 154, 174, 175
 Besbrull i Boil d'Arenós, Antoni 1031
 Descamps i de Riu, Antoni Ignasi 809
 Descaus-Olivella, banca 967
 Desclapers, Gabriel 950
 Desclot, Bernat 928, 955
 Despalau, Frederic 1013
 Despont, Ramon 809, 812
 Despuig, Cristòfor 884, 885, 906, 1007, 1010, 1016, 1018
 Despuig, Miquel 809
 Destorrents, Celestí 608, 609, 610, 611, 614, 615, 617, 964
 Déu, Bernat de 809
 Déu, Josep de 809
Deuteronomi 31, 77, 670, 850
 Devesa, Juan 927
 Devesa, Pere 262
 Deyà Bauzà, Miquel José 860, 865
 Dhouda 814
 Di Girolamo, Costanzo 822
 Diago, Francisco 804, 809, 976
 Diago Hernando, Máximo 964, 980, 1040
Dialogus quaestionum LXV 8
 Díaz Borrás, Andrés 889, 891
 Díaz y Díaz, Manuel Cecilio 130, 158, 165, 174, 175, 182, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 194, 195
 Díaz de la Guerra, Juan 950
 Díaz-Plaza Rodríguez, Mercedes 1042
 Díaz de Valdés, Pedro 1026
 Díaz de Vivar, Rodrigo 930
Diccionari català valencià balear 233, 234, 235, 236, 243, 611, 614, 893, 937
Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya 809
Diccionario de San Agustín. San Agustín a través del tiempo 737, 739

- Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*
- Diego Rodríguez, Natividad 877
- Diéguez Seguí, M. Àngels 609, 610, 618
- Dies, Manuel 985
- Dietari de l'Antic Consell Barceloní* 837, 992, 1010, 1012
- Dietari de la Generalitat de Catalunya* 845, 992, 1014, 1017
- Díez Merino, Luis 1056
- Diffinitiones de... Montesa y Sanct Jorge* 820
- Digestum novum* 697, 698
- Digestum vetus* 697, 698
- D'Impero, Francesca Sara 106
- Diocleciana 744
- Dionís de la Concepció 809
- Diplomatari lul·lià* 124, 769-772, 949
- Disputa contra els jueus* 947
- Disputa de Barcelona* 812, 925, 938, 939
- Disputa de Mallorca* 939
- Disputa de Tortosa* 939
- Diürnal* 266, 268, 280, 283, 292, 294, 306, 310, 705, 706, 723
- Divjak, Johannes 10, 114, 117, 739, 740, 747, 750bus
- Dizionario Biografico degli Italiani* 811
- Doctrina christiana i instrucció breu... per ensenyar-la* 1015
- Doctrinale* 721, 881
- Dolç, Domingo 843
- Dolç i Dolç, Miquel 16
- Domènec, Antoni Vicenç 804, 809
- Domènec, Arnau 275, 298
- Domènec, Cristòfor 298
- Domènec, Joan 879
- Domènec, Pau 809
- Domènec i Desbarri, Joan Ramon 809
- Domènec de Catalunya 809
- Domènech, Jaume 809
- Domènech, Pere 809
- Domènech Moner, Joan 827
- Domingo Pérez, Concha 843
- Domínguez Reboiras, Fernando 185, 192, 195, 762
- Domínguez del Val, Ursicino 737, 738, 739, 745
- Dominical* 266, 277, 296, 684, 717, 718
- Dominican History Newsletter* 812
- Domitius Calvinus, Cn. 902
- Don Balasc d'Alagó i la conquesta de Morella* 972
- Donatus, Aelius 282
- Donello, Andrea 1046
- Donovan, Richard B. 244
- Dorca, Francesc 1030
- Dorda, Francesc, abat 809
- Doria, Gerolamo 809, 978
- Doria, P. 811
- Dorico i Alujas, Carles 880, 1023
- Dorlant, Peter 1034, 1043
- Dosetti, J. A. 30
- Dou, Ramon Llätzer de 1052
- Drobner, Hubertus R. 905
- Dronke, Peter 248
- Dualde Serrano, Manuel 782
- Duart, Esteve 809
- Duarte, Carles 924
- Duch i Mas, Joan 856
- Duchhardt, Heinz 1022
- Dufourcq, Charles-Emmanuel 930
- Duns Escot, Joan, s. 947
- Duque, Anton del 805
- Dulaey, M. 751
- Durall, Galceran 809
- Duran, Estanislau 759
- Duran, Eulàlia 825
- Duran, Jacint 212
- Duran, Lluç 676, 678
- Duran, Pau 804, 809
- Duran, Pere 311
- Duran d'Osca 809
- Duran i Grau, Eulàlia 226, 991, 1018
- Duran i Sanpere, Agustí 282, 681, 826
- Durand, Guilhem 854
- Durand, Ursinus 126, 130, 174, 175, 209
- Duray, Galceran 311
- Duval, A. 811
- Eberardus Bethuniensis 715
- Echarte, M. José 1008
- Echarte, Tomás 1023
- Eclesiastes* 78
- Eclesiàstic* 104
- Edició Moguntina de Llull 941
- Edict du Roi* 806
- Egea i Ger, Marc 946
- Egidi Romà 968, 975, 1000
- Eimeric, Nicolau 156, 166, 268, 294, 761, 772, 787-794, 809, 812, 814, 815, 947, 948, 950, 965, 966, 968, 983, 1011, 1034, 1045
- Eimeric, Mateu 1027
- Eixaló, Francesc 861
- Eixarc, Joan 867
- Eixemeno, Joan 809, 1041
- Eixèrica, Pere d' 962
- Eixerrat, Pere 312
- Eiximenis, Francesc 236, 268, 269, 281, 290, 296, 308, 309, 614, 673, 730, 794, 795,

- 796, 809, 814, 815, 820, 858, 889, 896,
963, 951, 952, 953, 954, 969, 970, 971,
972, 993, 995, 999, 1035, 1043
- Eiximenis, Pere 261, 286, 292
- Eiximeno, Jaume 891
- Elias de Roda 918
- Elias, Francesc Xavier 809
- Elipand de Toledo 24, 907
- Elisenda de Montcada, reina 960
- Elliot, John 1020
- Elm, Kaspar 149
- Encyclopédie* 1030
- Engels, Odilo 814
- Eno, Robert B. 118, 739
- Enric II de Xipre 125
- Enric VIII Tudor 1008
- Enrique II de Trastámara 954, 964, 1040
- Ensenada, marquès de la = Somodevilla y Ben-
gochea, Zenón de
- Ensenyat Pujol, Gabriel 729, 777, 861, 896,
957, 1003
- Entença, Guillem Ramon d' 961
- Enyego, Martí 1004
- Epalza, Mikel de 937
- Epigrammata Antiquae Urbis Tarraconensis*
1043
- Epistola Tractoria* 742
- Epistoler* 684, 701, 702, 713
- Erasmus de Rotterdam 753, 1008, 1010, 1011
- Ercolano, M. G. 811
- Ercole I d'Este 1046
- Erill, Guillem d' 961
- Ermemir Quintilià 809, 823
- Ermengol II comte d'Urgell 880
- Ermengol VIII comte d'Urgell 920; Elvira,
muller 920
- Ermengol X d'Urgell 1021
- Ermengol d'Urgell, s. 880
- Ermengol, Bernat 788, 791, 983
- Ervigi / Marc 823
- Escandell Proust, Isabel 1047
- Escariot, Benet 272, 298, 300
- Escariot, Pere 275
- Escartí, Vicent-Josep 605, 606, 607, 613,
618, 621, 622, 642, 643, 729, 757
- Escartin, Eduardo 1013
- Escòcia, Sebastià d' 277, 281, 282, 310, 311,
312, 313
- Escoda i Anguera, Josep J. 1032
- Escofet, Francesc 886
- Escolano, Diego de 866
- Escolano Gaspar 1016
- Escoriola, Bernat 989
- Escot, Joan Duns, s. 1005
- Escribano Paño, María Victoria 737, 741
- Escrivà, Joan 974
- Escuder, Berenguer 262
- Escura, Pere 261, 286
- Esdras* 150
- Espadaler, Antoni M. 924, 994
- España y Cabalby, Carlos José 1047
- Espèculo dels actes en pergami i en paper... de Pical-
qués* 1055
- Espina, Alonso de 939
- Espinalt i Serra-rica, Isidre 880
- Espinalt i Vellet, Isidre 880
- Espinàs, Noemí 729
- Espino López, Antonio 1022
- Esplugues, Ignasi 896
- Esplugues, Joan 269, 292
- Esponera Cerdán, Alfonso 812, 975
- Esser, Kajetan 150, 152
- Establiments de conferències quinzenals a Sant
Cristòfor de les Planes* 854
- Establiments generals de Morella* 872
- Establiments del vet del vi a Mallorca* 871
- Estal Gutiérrez, Juan Manuel del 874, 956
- Estaci 268, 294
- Estampa, Josep 809
- Estanyol, Arnau 1000
- Estanyol, Francesc 263
- Estarellas, M. Magdalena 903
- Estatuts col·legi cristians nous de Tortosa* 935
- Estela, Miquel 809
- Estelrich Costa, Josep 860
- Ester, Bernat 703
- Esterripa, Anastasio de 866
- Esteve VI 910
- Esteve protomàrtir, s. 745, 906
- Esteve, Damià 816
- Esteve, Joan 261
- Esteve, Josep 816
- Esteve, Pere 716, 720
- Estils de governació* 875, 972
- Estrada Rius, Albert 984
- Estrabó 803
- Estrugós, Josep Elies 809
- Eubel, Conrad 207
- Eugeni IV 798, 874
- Eugipi 103, 104, 750
- Eulàlia de Barcelona, s. 921
- Euler, Walter 186
- Euqueri de Lió, pseudo 8, 10, 12-14, 15, 55,
71, 103, 104, 112
- Eura i Martro, Agustí 809
- Eva 106
- Evangelí de Joan* 15, 22, 23, 24, 28, 29, 29, 31,
32, 33, 35, 39, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 55,

- 57, 63, 64, 67, 77, 82, 83, 85, 86, 152, 191, 244
Evangelii de Lluç 28, 46, 47, 48, 54, 54, 55, 64, 74, 152, 159, 208, 243, 249, 669, 908
Evangelii de Marc 45, 46, 47, 48, 69, 242, 243
Evangelii de Mateu 15, 24, 28, 29, 32, 33, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 60, 67, 69, 70, 74, 89, 93, 101, 149, 150, 152, 187, 191, 209, 242, 243, 908
Evangelis 871, 672, 689, 715
Evangelister 684, 701, 713, 963
 Evangelisti, Paolo 125, 962
Excerpta ex operibus sancti Augustini 17
Excerpta Vincentii Lerimensis 33
Expositio in Apocalypsim 953
Expositio Quatuor Magistrorum super Regula fratrum minorum 151
 Externbrink, Sven 1019
- Faba, Guido 269
 Fabián y Fueyo, Francisco 1024
 Fabra i Poch, Pompeu 614
 Fabre, Rafael 288
 Fàbregas, Jaume 926
 Fàbregas i Roig, Josep 855, 1030
 Fàbregues, Galceran ces 791
 Fàbregues, Rafael 262, 294
 Fàbregues Roquer, Helena 984
 Fabrellas, Narcís 1055
Facetus 825
 Faci, Roque Alberto 809, 839
 Facio, Bartolomeo 268, 294, 988, 990, 991, 1043
 Factor, (Pere) Nicolau, s. 809
 Failler, Albert 958
 Faiol, Gaspar 262, 286
 Falces Salas, Joan de Santisteve de 809
 Falchs, Pere de 979
 Falcón Pérez, M. Isabel 1037
 Fanians, Baltasar 275, 298
 Fanians, Manuel 298
 Far, Francesc 300
 Far, Pere 275, 300
 Faraudo i de Saint-Germain, Lluís 924, 938
 Fargas Peñarrocha, M. Adela 836
 Farías Zurita, Víctor 918
 Farreres, Pere 312
 Faulhaber, Charles B. 1043
 Fauria, Pere Pau 809
 Favà, X. 758
 Favores, Josep 1022
 Febrer, Andreu 822, 1005
 Febrer, Isidre 809
 Febrer i Cardona, Antoni 830
 Febrers, Andreu 809
 Felip I (II), Habsburg 651, 837, 840, 845, 849, 864, 865, 894, 895, 935, 1007, 1010, 1013, 1014, 1015, 1030, 1039, 1043
 Felip III (IV), Habsburg 875, 900, 1007, 1022, 1030
 Felip III de França, l'Ardit 925, 954
 Felip de Valois, rei 1215
 Felip IV, de França, el Bell 125, 133-135, 175, 191, 200, 962 201, 206, 949, 954
 Felip V Borbó 175, 200, 895, 1030
 Felipo Orts, Amparo 895
 Feliu, Antoni 277
 Feliu, Francesc 695
 Feliu, Salvador 677, 678, 679
 Feliu d'Urgell 24, 645-650, 809, 814, 906, 907
 Feliu i Montfort, Gaspar 1004
 Feliu de la Penya, Narcís 1030
 Fenoll, Joan Esteve 809
 Fenollar, Bernat 799, 989, 997
 Ferber, Franc 309, 311, 314
Ferial 266
 Fernández, Pedro 866
 Fernández Ardanaz, Santiago 738, 745
 Fernández Gómez, Margarita 1025
 Fernández de Heredia, Joan 818, 828, 967
 Fernández (Ferrandis) de Heredia, Joan Francisc 816
 Fernández Valverde, Juan 1054
 Ferrà i Juan, Miquel 158, 170
 Ferragud, Carmel 985
 Ferragud, Sebastià 1004
 Ferran I Trastámara 836, 860, 954, 973, 978, 991, 1000
 Ferran II Trastámara 845, 858, 869, 958, 973, 978, 1003, 1005, 1007, 1035; Isabel Trastámara, muller, reina de Castella 871, 1007
 Ferran de Portugal 994
 Ferran, Jaume 809
 Ferran, Mirella 908
 Ferràndez, Francesc 816
 Ferrando, Josep 1053
 Ferrando i Francès, Antoni 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 618, 729, 757, 1001
 Ferrante Trastámara, rei de Nàpols 954, 989, 990, 991
 Ferrer, Bonifaci 801, 814
 Ferrer, Carles 312
 Ferrer, Carmini 282, 311
 Ferrer [de Catalunya] 809

- Ferrer, Esteve 313, 314, 809
 Ferrer, Francesc 985
 Ferrer, Francisco de 805
 Ferrer, Jaume 275, 298
 Ferrer, Jaume 686, 687, 1005
 Ferrer, Joan 269
 Ferrer, Joan 809, 814, 1041
 Ferrer, Joan Ramon 307
 Ferrer, Josep 809, 816
 Ferrer, Lluís 720
 Ferrer, Macià 309
 Ferrer, Pere 708, 712
 Ferrer, Pere 809
 Ferrer, Rafael 809
 Ferrer, Ramon 708
 Ferrer, Úrsula 313
 Ferrer, V. 849
 Ferrer, Vicenç 1009
 Ferrer, Vicent, s. 232, 727, 731, 732, 778, 794, 795, 796, 797, 798, 809, 809, 812, 815, 867, 872, 889, 896, 970, 975, 976, 977, 982, 986, 1003, 1033, 1034, 1035, 1043, 1044, 1046, 1048
 Ferrer, Vicent, s., pseudo 1034
 Ferrer i Alòs, Llorenç 870
 Ferrer Flórez, Miquel 1031
 Ferrer i Mallol, M. Teresa 778, 835, 919, 933, 934, 970
 Ferrer i Puig, Vicenç 809
 Ferrero Micó, Remedios 982
 Ferrés, Andreu 809
 Ferrús, Jaume 1048
 Ferrussola, Pere 809
 Feu, Bartomeu des 271, 275
 Feu, Joan des 271
 Fèuria, Pere-Pau 809
 Fexes, Ramon 688, 689
 Fiaschi, Silvia 106, 1046
 Fidel de Sautó 809
 Fidentius de Patavio (Fidenzio da Padova) 125, 963
Fides catholica 27, 28, 37, 38
Fides Romanorum 27, 28
Fides Sancti Hieronymi 27, 28
 Fidora, Alexander 830
 Figueras, Narcís 1019
 Figueras Carpi, Juan 1018
 Figueras i Subirats, Francesc 809
 Figuerola, Pere 1021
 Filioque 27
 Fillol, Joan 675-677
 Finestres i de Monsalvo, Daniel Antoni 809
 Finestres i de Monsalvo, Jaume 809, 967
 Finestres i de Monsalvo, Josep 809, 1052
 Finestres i de Monsalvo, Pere Joan, 809
 Finke, Heinrich 961
 Fiol Tornila, Pere 957
 Fita i Colomer, Fidel 827, 992
 Fita Revert, Ramon 1053
 Fiter, Raimon 809
 Fiter i Rossell, Antoni 809, 1029
 Fitzgerald, Allan D. 737
 Fivaller, família 836
 Flandes, Adrià de 275
 Flavi Josep 274
 Flàvia Serena 903
 Fletxa (el Vell), Mateu 809, 828
 Fleuchaus, Elmar 925
 Flood, David 150, 151
Flor de la Bíblia 672
Flor de virtuts 719, 723
 Flor, Roger de 958
Flores de philosophia 943
 Flórez, Josep 1029
 Floriania, Milisenda 960
 Floridablanca, comte de = Moñino y Redondo, José
 Florio, Gianna Maria 1046
 Florus de Lió 814, 907, 1036, 1049
Flos sanctorum 281, 312, 687, 716, 717, 836
 Fluvià, Antoni 979, 983
 Fluvià, Francesc Xavier 809
 Fluvià, Joan 262, 275
 Fogassot, Joan 998
Fogatge 1358 851
Fogatge 1515 1004
 Fogueres, Joan 809
 Foix, Pèire de 797, 1041, 1042
 Foixà, Jofre de 809, 811
 Folgueres, Pere 262
 Folgueres, Pere Ramon 262, 286
 Foliandi, Pere Joan 262
 Folquet de Marsella 922
 Fonolleda, Arnau de 981
 Fonolleda, Miquel 290
 Fonseca, Cosimo Damiano 991, 1037
 Font, Alexandre 923
 Font, Antoni sa 290
 Font, Antoni 809
 Font, Mateu sa 312
 Font, Pere 809
 Font i Rius, Josep M. 827
 Fontaine, Jacques 107
 Fontanella, Francesc 1023
 Fontanella, Josep 1022
 Fontanet, Tomàs 1017
 Fontanet i Savila, Salvador 1017

- Fontdevila i Fontdevila, Ramon = Ambròs de Saldes
- Forcada, Anselm 809
- Forcadell i Forcadell, Aleix 809
- Forcimanya, Mateu 861
- Ford, Richard 805
- Fori Antiqui Valentiae* 782, 927
- Fori Regni Valentiae* 781, 891, 959
- Forma, Francesc 809
- Forma honestae vitae* 984
- Forma visitandi ecclesias* 926
- Formiga Bosch, Josep 898
- Formiguera, Josep 809
- Formós, papa 1044
- Forner, Miquel 809
- Fort, Joan 809
- Fort, Pere 269, 292
- Fort i Canyellas, Maria Rosa 851
- Fort i Cogul, Eufemià 1055
- Forteza Oliver, Miquela 866, 1006
- Fortià, Galceran 294
- Fortuny, Francesc 1009
- Fortuny, Miquel 274, 277
- Forum iudicum* 925
- Fossati Raiteri, Silvana 981
- Fox Morcillo, Sebastián 1008
- Fragment de Vallclara* 779
- Franc, Francesc 309, 311
- Franc, Girart 312
- Franc, Joan 264
- Francesc d'Assís, sant 148, 149-152, 205, 943
- Francesc, Miquel 809
- Francesc d'Olzinelles 809
- Francesc de Taradell 809
- Franch Benavent, Ricardo 894
- Francisco Olmos, José M. de 956
- Françoia, Na 1004
- Franquesa, Martí Joan 1012
- Franquesa, Miquel 262
- Franqueses de Mallorca* 1003
- Fransen, Paul-Irénée 907
- Fratta, Aniello 982
- Frederic d'Aragó, rei de Trinàcria 195, 196, 814, 955, 960
- Frederic Hohenstaufen, emperador 955
- Freedman, Paul 899
- Frend, W. H. C. 737, 740, 741, 744, 745
- Fresquet Fayol, Rafael 996
- Fretó, Josep 677, 678
- Fray-Lepoittevin, Brigitte 213
- Fridlander, Alan 961, 962
- Friedberg, Emil 193
- Frimaria, Henricus de 814
- Froben, Johannes 730
- Frodoí de Barcelona 909
- Frontó 740, 741, 744, 748
- Fruitós de Tarragona, s. 746
- Fuente, Pablo de la 1009
- Fuente Collell, Pere de la 1056
- Funes, Juan Agustín de 820
- Furió i Ceriol, Frederic 816, 1011
- Furs d'Aragó* 780
- Furs de València* 779-783, 794, 795, 827, 887, 891, 895, 919, 916, 927, 928, 935, 982, 990
- Fuster, Francesc 263
- Fuster, Jeroni 1001
- Fuster i Ortells, Joan 729
- Gabrieli, Francesco 149, 829
- Gaietà de Mallorca 923
- Galadies i de Mas, Manuel de 805
- Galè 784, 785, 928, 952, 1002
- Galera Monegal, Montserrat 819
- Galera Pedrosa, Andreu 841
- Galès i Rayner, Pere 809
- Galí, Agustí 275
- Gallego Barnes, Andrés 1014
- Gallego Franco, Henar 903
- Gallissà i Costa, Lluçia 809
- Gallori, Francesca 1046
- Galmés, Llorenç 926
- Galmés de Fuentes, Álvaro 942, 943
- Galmés i Sancho, Salvador 158, 159, 160, 162, 164, 170, 171, 175, 184
- Galvano da Levanto 662
- Gamaliel* 711, 1006
- Gambús, Mercè 867
- Gandulphé, Pascal 1019
- Garau, Francesc 809
- Garau, Jeroni 1047
- Garau Llompart, Isabel 1048
- Garcia, Andreu 1055
- Garcia, Antoni 262, 263, 286, 288
- Garcia, Diego 290, 292
- Garcia, Honori 779
- García, Jaime 737
- García, Manuel 809
- García, Pere 809, 1034, 1038
- García Camarero, Ernesto 819
- García Casar, M. Fuenciscla 977
- García de Castro, Francisco Javier 904
- García Cuadrado, José Àngel 975
- García Edo, Vicent 827, 872, 1039
- García Español, Antonio María 876
- García Gabaldón, Jesús 1028
- García García, Antonio 811
- García Luján, José Antonio 978

- García Marcilla, Juan Vicente 891
 García Martín, Pedro 820
 García Oliver, Ferran 798, 982
 García Ordóñez de Lloris, Vicent 816
 García Pastor, Jesús 652
 García Riaza, Enrique 902
 García Sánchez, Manuel 901
 García i Sanz, Arcadi 779 827, 918
 García Sempere, Marinela 996
 García Torres, Francesc Vicent 809, 828,
 1018, 1023
 Garcias Palou, Sebastián 125, 167, 169, 170,
 184, 193
 Gargallo, Lluís Vicent 809
 Garric, Gaspar 1019
 Garrido Valls, Josep David 985
 Garriga, Antoni 717; Antònia, muller 717
 Garriga, Bartomeu 810
 Garriga, Joan 275, 297
 Garriga, Joan 717
 Garriga i Pujals, Montserrat 879
 Garro, Joan 312
 Gascón, Sergi 997
 Gassó, Joan 810
 Gassol, Guillem 262
 Gassol, Jaume 810
 Gavarró, Pere 299
 Gavarró, Pere Ramon 275, 309
 Gàver, Nadal 810
 Gay de Montellà, Rafael 805
 Gayà Estelrich, Jordi 212, 760, 773
 Gayangos, Pascual de 994
 Gelabert, Melcior 810
 Gelabert, Sebastià 822
 Gelasi, papa 742
 Gener, Jaume 810
 Gener, Joan Bta. 810
 Generalitat Valenciana 964
Gènesi 13, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 43, 44,
 50, 51, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 67, 68, 69,
 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85,
 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 99, 100, 112, 113, 116, 242, 671,
 672, 938, 997
 Genestar, Catalina 867
 Genovard, Gregori 1004
 Genover, Antoni 809
 Genover, Fèlix 809
 Georgelin, Christine 809
 Gerardus Cremonensis 711, 927, 1046
 Gerbert d'Orlhac 910, 1056
 Geremia, Pietro 1046
 Germà, Pere 672
 Germans de la Puresa 945, 971
 Germés, Joan 810
 Geronès, Pere 791
 Gerson, Jean Charlier de 948
Gesamtkatalog der Wiegendrucke 642, 812-814
 Gessa, Ester 999
Gesta comitum Barcinonensium 803, 922
 Gasull, Jaume 1042
 Gherlinch, Joan 277, 280, 306, 307, 312
 Ghisi, Bartolomeo 811
 Ghisi, Giorgio 811
 Ghislieri, Michele 811
 Giamberti, Antonio, detto Antonio da Sanga-
 llo il Vecchio 811
 Gianfigliuzzi, Bongiani 811
 Gianfigliuzzi, Castello 811
 Gianfigliuzzi, Rinaldo 811
 Gibert, Romeu 292
 Giginta, Miquel 810
 Gil, Jaume 1003
 Gil, Pere 1016
 Gil, Xavier 1014
 Gil Egea, María Elvira 737, 740, 741
 Gil i Estalella, Pere 804, 810
 Gil de Frederich, Antoni 810
 Gil i Ribas, Josep 775
 Gil Saura, Yolanda 885
 Gil-Sotres, Pedro 660
 Gilabert, Francesc de 1016
 Gilabert, Joan Miquel 314
 Gilbert, F. 977
 Gili, Joan 816
 Gili i Ferrer, Antoni 833
 Gilmour-Brisson, Anne 960
 Gimeno Blay, Francisco 260
 Gimeno Betí, Lluís 960
 Ginard Bauzà, Rafael 185, 186
 Ginebra, Josep 992
 Ginebra Molins, Rafael 899, 919
 Ginebreda, Antoni 810, 812, 966
 Giner, Jacme Pere 980
 Giol Galceran, Albert 841
 Giordano, Onofrio 811
 Giorgi, Barbara 10, 11
 Giovanni da Casamicciola 812
 Giovanni da Pian di Carpine 123
 Giovè, Nicoletta 1046
 Giovio, Paolo 1014
 Giralt, Sebastià 660, 661, 662, 953
 Girard / Girardus 277, 304
 Giraut de Bornelh 822
 Girbau i Barceló, Narcís 810
 Giribets, Jeroni 810
 Giró i Torà, Josep 806
 Girón de Rebolledo, Alons 816

- Giscafré, Bartomeu 709
 Giscafré, Joan 709
Glosa de accidents 1000
Glosa dels cossos superiors 1000
Glosa dels elements 1000
Glosa de passions 1000
Glossa magistri Geraldí 711
Glossa ordinaria 918
Glosses a Horaci 881
 Godoy, Cristina 738, 744, 745
Goigs 248, 833, 853, 872
Goigs de la Verge del Romeu 885
Goigs en alabansa de la verge santa Brígida 853
Goigs en alabansa de sant Isidro, patró dels pagesos 857
 Goldbacher 19
 Golubovich, Girolamo 123, 125, 172, 174, 175, 182, 186, 187, 189, 191, 192, 195, 963
 Gomar, Bartomeu 717
 Gomar i de Navés, Josep Antoni 1029, 1052
 Gómez, Francesc Xavier 815
 Gómez Adrín, Juan 1020
 Gómez Martín, Francesc 927
 Gómez Pallarès, Joan 903
 Gomis, Joanot 1010
 Gomis Sempere, M. Àngels 727
 Gonod, B. 127
 González, Lola 856
 González, Francisco Antonio 24
 González Castells, Paül 1027
 González Fernández, Rafael 749
 González Manjarrés, Miguel Ángel 662
 González Maurazos, Gabriel 932
 González de Sansegundo, Miguel Ángel 870
 González i Sugrañes, Miquel 675
 Gonzalo Sánchez-Molero, José Luis 1043
 Gonzalvo i Bou, Gener 856, 967, 1052
 Goñi Gaztambide, José 124, 811
 Gord, Bernat 810
 Gordon, Bernard 663
 Gorinchem, Henricus 813
 Gorman, Michel 8, 12
 Gornau, Ramon 1041
 Gosalbo, Lluís 731
 Got, Bertran de = Climent V
 Got Castellví, Sabine 901
 Gottron, Adam 123, 187, 188, 191
 Gourdin, Philippe 930
 Goy, Joseph 932
 Goyecque, E. 11
 Gracián, Baltasar 1008
 Granada, Luis de 1015
 Granata, Leonardo 1946
 Granollachs, Bernat de 814, 1034, 1035
 Grases, Pere 825
 Grasià(n), Miquel 677, 678, 679
 Gratti, Antonella 1010
 Gratia Dei, Aesculanus 812
 Gratia Dei, Johannes Bta. 812
 Grau, Engelbert 149, 152
 Grau, Pere 312
 Grau i Pujol, Josep M. T. 832, 870, 883, 1051
 Gravalosa, Dionís 879
 Greenia, George D. 971
 Gregori I, el Gran 749, 813, 825, 971
 Gregori IX 207, 813, 926, 983
 Gregori X 153, 925
 Gregori XI 772, 789, 791, 794
 Gregori XII 975
 Gregori d'Il·liberis, s. 18, 21, 22, 25, 27, 28, 30, 37, 38, 90, 105, 647
 Gregori de Nazianz 907
 Gregori de Tolosa, Pèire 950
 Gregori, Rafael 263
 Greub, Yan 777
 Griffin, Clive 1006
 Grifoll, Isabel 985
 Grilli, Giuseppe 984
 Grillmeier, Alois 32
 Grima, Francesc 810
 Gritsch, Conradus 813
 Grohe, Johannes 978
 Gros i Pujol, Miquel dels Sants 900, 907, 1026
 Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft 890
 Grosse, Sybille 970
 Guadalajara Medina, José 976
 Gual Vilà, Valentí 1020
 Gualbes i de Setantí, Joan Cristòfor 810
 Gualterus de Castellione 715
 Guarch, Antoni 884
 Guàrdia, Jaume de la 685
 Guardiola, Joan Benet 810
 Guardiola, Pau 264
 Guarino Veronese 268, 294, 813
 Guasch, Pere Joan 810, 816
 Guasp, Gabriel 863
 Guasp Gelabert, Bartomeu 125
 Gudiol i Cunill, Josep 1026
 Güell, Manel 882, 1051
 Guerau de Cabrera 924
 Guerau, Berenguer 262
 Guerau, Llorenç 275, 298
 Guerau, Melcior 298
 Guez de Balzac, Jean-Louis 1019
 Guía Marín, Luis J. 891
 Guiba, Robertus 813

- Guidiscle 803
 Guida, Saverio 922
 Guido de Baysio 282
 Guido delle Colonne 269, 290, 993, 996
 Guido Fava 290
 Guifré el Pelut 908; Guinedilda, muller 908
 Guifré II de Cerdanya 909
 Guifreu de la Palma, Josep 810
 Guilabert, Pere 687
 Guirado Pagès, Francesc 1010
 Guilhem de Vilamaleta 1044
 Guilla, Lluís 810
*Guillem d'Anglesola de Bellpuig i la neboda del ves-
 comte de Bearn* 972
 Guillem d'Aragó 814
 Guillem d'Auvergne 246, 813
 Guillem de Berguedà 924
 Guillem, Bernat 611
 Guillem de Conches 946
 Guillem de París 814
 Guillem Pere de Ravidats 810
 Guillem de Rubruc 123
 Guimerà, Joan de 811
 Guimerà, Mateu (Mateu d'Agrigento) 814,
 984
 Guinot Rodríguez, Enric 892, 958
 Guió, Cristòfor 292
 Guisalbert de Barcelona 754
 Guitart, Rafael 810
 Guiu de Chaulhac 282, 284, 308, 813, 965
 Gulielmus Altissiodorensis 813
 Gulielmus Hentisberus 813
 Gulielmus Parisiensis 813
 Gulielmus Peraldus 814
 Gulielmus de Saliceto 710
 Gumbert, J. P. 260
 Gumiel, Diego de 278, 280, 282, 283, 308,
 309, 310, 314, 315, 997
 Gunzberg i Moll, Jordi 835, 836, 1016
 Gurwirth, Eleazar 940
 Gustà, Francesc 810
 Gustà, Marina 170, 175
 Guzmán, Juan de 810
 Gutiérrez, Francesc 816
Guy de Warewyk 992

Hadits 936
 Hamar de Bugia 763
 Hambenne, Baudouin 745, 751
 Hames, Harvey 948, 1056
 Hamesse, Jacqueline 944
 Hannubas d'Eivissa 926
 Hanslik, Rudolf 10, 11
 Hanson, Craig L.905

 Harada, Hermogenes 156, 169, 175, 182,
 191, 192, 774
 Hauf i Valls, Albert G. 232, 245, 248, 729,
 951
 Hausbergher, Nauro 1046
 Haylo, Joan 262
 Hazard, Harry W. 125
*Hec est memoria qualiter civitas Carcassona... deve-
 nit comiti Barbinone...* 920
 Heidelberg, Franz 123
 Heimann, Claudia 787-791
 Hemmerli, Felix 814
 Henricus Bohic 697, 698
 Henricus de Segusio 267, 290, 706, 707, 708,
 969
 Herde, Peter 814
 Hernández Andreu, Joan 869
 Hernández, Bernat 845
 Hernández Martín, Ramon 815
 Hernando i Delgado, Josep 257-603,
 671-674, 681, 949, 963, 973
 Herolt, Johannes 814
 Herp, Henricus de 814
 Herrera, Teodosi 1003
 Hervieu Basan de Flameville, Jean 810
 Heusch, Carlos 985
 Heyink, Rainer 814
 Hidaci 740
 Hilari de Poitiers 32, 34
 Hilhorst, A. 107
 Hillgarth, Jocelyn N. 33, 124, 125, 127, 130,
 135, 175, 206, 208, 209, 652, 657, 658,
 681, 710, 721, 745, 752, 753, 760, 761,
 769-772, 949
 Himeri de Tarragona 906
 Hinojosa Montalvo, José 831, 873, 874, 887,
 890
 Hinz, Ulrich 1034
 Hipòcrates 783-784
Histoire Littéraire de la France 130, 158, 165,
 170, 172, 174, 175, 182, 184, 185, 186,
 187, 189, 191, 194, 195, 200
Història del fill pròdig 882
Història de la filla de l'emperador Contastí 822
Història de la filla del rey d'Hongria 822
Història meravellosa del Sabbat 845
Història del Sant Misteri de Cervera 1029
Historia Roderici 918
 Hodel, Bernard 975
 Hoenen, Maarten J. F. N. 950
 Hohenstaufen, dinastia 954, 955, 956
Homilies d'Organyà 235, 236
 Homs, Joan Antoni 1023
 Homs i Brugarolas, M. Mercè 851

- Homs i Guzmán, Antoni 1025
 Honori IV 153, 172, 200
 Horaci Flac, Quint 268, 294
 Hores 683, 700, 720
 Hores de Nostra Dona 283, 306, 720
 Hores de Santa Maria 688, 697
 Horta, Josep 1021
 Hortolà, Cosme Damià 810, 816
 Hortoneda, Cristòfor 870
 Hostiensis = Henricus de Segusio
 Huc, Antoni 699; Geraldona, vídua 699
 Huarte de San Juan, Juan 1008
 Huerga, Álvaro 1015
 Huete, Lupercio de 816
 Hug III d'Arborea 962
 Hug de Digna 151
 Hug de Sant Víctor 220, 232
 Hug de Siena 1002
 Hugo de Sancto Caro 267, 290
 Huguet, Bernat 275, 304
 Huguet, Jaume 298
 Huguet, Joan 275, 298
 Humpreys, K. W. 260
- Iacono, Antonietta 990
 Ibáñez, Juan 885
 Ibn al-Arabi 945
 Ibn al-Jazzar 711
 Ibn al-Kammâd 968
 Ibn al-Kardabûs 931
 Ibn Hurdâdbih 937
 Ibn Khaldun 944
 Ibn Sabin de Múrcia 945
 Ibn Tûmart 943
 Icart, Joaquim 805
 Ifern, Francisc 810
 Iglésias, Narcís 1022
 Iglesias Fonseca, Joan Antoni 258, 823, 964
 Iglésias, Josep 804, 1004
 Ignasi de Sant Feliu Saserra 810
 Igual Lluís, David 833, 888, 988
Imitatio Christi 1035
Informació judicial sobre addictes a la Germania 863
Infortiatum 698
 Innocenci III 705, 921, 922
 Innocenci IV 153, 154, 155, 698, 706, 708, 969
 Innocenci VI 954
 Inquisición Española 940, 974, 1007
Instituta 706, 709, 713
Instrucción para las Justicias y Ayuntamientos 855
Inter sollicitudines 193
- Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus* 646, 647, 648
Inventari de les jocalies i robes... de N. S. de las Clastras 1955
 Iranzo Muñío, M. Teresa 851
 Ireneu, s. 746
 Isaac 17, 99, 100
 Isabel d'Aragó, reina de Portugal, s. 925
 Isach, Ramon d' 275, 307
 Isaïes 29, 54, 92, 95, 101, 208, 209, 242, 243, 249, 668
 Isern, Jaume 262
 Isidor de Sevilla, s. 22, 33, 711, 907, 1044
 Istella, Lluís 816
Istòria de sanct Lätzer 947
 Iusuf al-Mudhaffar ibn Sulaiman 931
 Izquierdo Benito, Ricardo 1057
 Izquierdo i Capdevila, Joan 810
- Jacint d'Olp 810
 Jacob ben David Bonjorn 963
 Jacopone da Todi 943
 Jalpí i Julià, Josep 810
 Janer Manila, Gabriel 945
 Járrega Domínguez, Ramón 904
 Jaspert, Nicolas 918
Jaufré 825, 924
 Jaume I de Catalunya-Aragó 205, 605-618, 733, 757-758, 769, 770, 771, 779, 780, 781, 796, 814, 825, 841, 844, 857, 869, 872, 875, 887, 888, 889, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 931, 937, 938, 941, 953, 956, 960, 962, 979
 Jaume II de Catalunya-Aragó 124, 167, 204, 205, 659, 660, 661, 662, 767, 769, 770, 771, 711, 811, 812, 839, 850, 856, 871, 887, 920, 925, 932, 934, 938, 952, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 964, 1039, 1041; Blanca, muller, reina 812, 955, 960; Elisenda de Montcada, muller, reina 960
 Jaume II de Mallorca 167, 168, 173, 770, 771, 803, 820, 857, 858, 876, 929, 931, 941, 955, 957, 962, 964
 Jaume III de Mallorca 778
 Jaume [IV] de Mallorca 812
 Jaume, Joan 1034, 1035, 1044
 Jaume d'Urgell 982
 Jaume, Pere 707, 708
 Jean de París 1040
 Jean de Vienne 925
 Jedin, H. 30
 Janner, Sara 11

- Jeroni, s. 17, 18, 32, 94, 101, 103, 115, 971, 1038
 Jeroni de l'Assumpció 810
 Jeroni de la Verge de Montserrat 810
 Jeudy, Colette 10
 Jiménez Alcázar, Juan Francisco 1056
 Jiménez Catalán, Manuel 856
 Jiménez Platón, Lorenzo 1056
 Jiménez de Rada, Rodrigo 922, 1054
 Joan XXI 167, 172, 204, 941
 Joan XXII 787, 812
 Joan I de Catalunya-Aragó 237, 789, 791, 859, 876, 889, 897, 948, 969, 972, 974, 989; Violant de Bar, muller, reina 897
 Joan II Trastámara 768, 798, 812, 862, 868, 871, 892, 898, 979, 990, 992, 999, 1000, 1053
 Joan I, marquès de Monferrato 812
 Joan, Antoni 262, 288
 Joan, Antoni Benet 274, 275, 673, 674
 Joan, Arnau 972
 Joan, Bartomeu 672
 Joan de Bíclarum 810, 811, 814, 1044
 Joan de Capestrano, s. 812
 Joan d'Elx (Joannes Illicitanus) 811
 Joan d'Espanya 811
 Joan de Friburg 268, 290, 1045
 Joan de Jesús Roca 810
 Joan de Sant Josep 810
 Joan de Santa Cecília 810, 811
 Joan de Toledo 964, 965
 Joan Antoni de Barcelona 810
 Joan Hispà 810
 Joan, Lluís 1042
 Joan (Oliu), Peire 150
 Joan, Pere 693, 986
 Joan i Escrivà, Honorat 811
 Joana I d'Anjou 811
 Joana II d'Anjou 811-812
 Joana Vidal, Gerard 811
 Joanes, Joan de 888
 Joannes de Lignano 971
 Joannou, P.-P. 30
 Joaquim de Berga 810
 Joaquim de Flore 150, 786, 811, 943, 953
Job 56, 57
Joel 29, 243, 244
 Jobst, Werner 10, 11
 Joc, Jaume 690; Guillemoneta, vídua 690
 Jofre de Foixà 810
 Jofreu 1023
 Jofreu, Josep 810
 Joglar, Jeroni 810
 Johannes 749
 Johannes de Friburgo 1036
 Jolís, Josep 810
Jonàs 668
 Jonata, Marino 988
 Joncar, Francesc 810
 Johnston, Mark D. 212
 Jorba, Dionís Jeroni de 1007, 1016
 Jordà, Gaspar 810
 Jordán, Jaume 866, 867
 Josa, família 873
 Josa i Agulló, Francesc 810
 Josep de l'Esperit Sant 810
 Josep de Jesús Maria 810
 Josep de Jesús Maria 810
 Josep de Sant Benet 810
 Josep de Sant Joan de la Creu 810
 Josep Francesc d'Olot 810
 Jové, Jaume 305
 Jover, Bernat 262
 Jover, Francesc 1043
 Jover, Pere 810
 Jover Avellà, Gabriel 864
 Juan Manuel, infant 936
 Juan Vidal, Josep 868
 Jubí, Joan 810
Judicii signum 240
 Juli i Fabregat, Josep 838
 Julià, Antoni 810
 Julià, Narcís 810
 Julià Figueras, Benet 878
 Julià de Toledo 1044
 Julius Statutus 903
 Juncà i Farré, Melcior 810
 Juncosa Ginestà, Isabel 829
 Junyent i Subirà, Eduard 803, 827, 1026
 Junta de Valladolid 1548 935
 Jurot, Romain 11, 1044
 Just d'Urgell, s. 1043, 1049
 Justinià, emperador 749, 1038
 Justinià de València 903
 Jutge d'Arborea 851
 Jutglar, Pere 709
 Juwainí 943
 Kamar, Eugène 190
 Kantorowitz, 667
 Keicher, Otto 655
 Kiesewetter, Andreas 954
 King, David A. 968
 Kiviharju, Jukka 1000
 Klein, Elka 940
 Klüpfel, L. 931
 Kneepens, C. H. 107
 Knoblich, Isabel 1033

- Kofman, Cristòfor 730
 Köhler, Theodor W. 764, 946
 Kosto, Adam J. 910
 Kriegel, Maurice 1007
 Kulikowski, Michael 738, 740, 741, 742, 745
 Künstle, 37, 103, 105
 Kurz, Reiner 10

L'abadessa Na Madruí 972
 La Bigne, Margerin de 905
 La Cepère, Pierre 209
La comtessa lleial 822
La comtessa de Tarragona 972
La corona de pa de Pere I el Catòlic 972
La fi del comte d'Urgell 999
 La Parra, Emilio 1058
 La Porta, Cristina 151
 Labarola, Bartomeu 278, 281, 304, 305, 306, 307
 Labià, Pere 275, 299
 Laborde, Alexandre 967
 Labrado, Víctor J. 798, 982
 Lacueva Used, Francisco Javier 881
 Ladislau de Polònia 1037
 Lagardère, Vincent 929
 Laliena Corbera, Carlos 913
 Lalou, E. 206
 Lamarca, Montserrat 642
 Lambard, Galceran 697; Beatriu, vídua 697
 Lambert d'Auxerre 975
 Lamberto di Sambuceto 956
 Lamuela, Xavier 729
 Lamy, Mireille 947, 968
 Landino, Cristoforo 1005
 Lanfranco da Milano 710
 Lapiedra Gutiérrez, Eva 937
 Lara López, Francisco de 856
 Lara Olmo, Juan Carlos 1056
 Lardin, Philippe 916
 Larraz, Blai 810
Las Partidas 781
 Lasala i Locela, Rafael 810, 1024
 Lasker, Daniel J. 1056
Laudanda tuorum 167
 Lauer, A. R. 1005
 Lavigne, Germond de 805
 Lavineta, Bernat de 950
Lazarillo de Tormes 1007
 Lazoner, Jaume 849
 Le Myésier, Thomas 657, 775, 809, 814, 815
Lectura super Clementinis 698
 Lefèbre d'Étapes, Jacques 189, 191
Legenda fr. Raimundi de Ordine Praedicatorum 1033

Legenda sancte Enlalie virginis martyris 1045
 Leibniz, Gottlob Friedrich 944
 Leonardi, Claudio 30, 814, 1057
 Leonas 743
 Lepe, Ferran de 309
Lex (visi)gotborum 754, 909, 913, 917
Lexikon des Mittelalters 978
Liber ad Justinum 905
Liber aggregationis 642
Liber de Benedicta tu in mulieribus 948
Liber de causis 975
Liber consequentiarum 999
Liber de diversis quaestionibus 645
Liber inquisitionis Jacobi Fornerii, episcopi Appamiarum 963
Liber iudiciorum 779, 823, 913, 917, 919
Liber de iuribus et tributis Generalis Cataloniae 845
Liber Maiolichinus 931
Liber magistri Orlandi 712
Liber orationum de festivitatibus 744
Liber patrimonii regii 845
Liber sancti Jacobi 1050
 Libera, Alain de 950
Libri artium 915
Libro de la comunidad de Teruel 1039
Libro de las bulas de la provincia franciscana de Valencia 1053
Libro de las definiciones... de Montesa 820
Libro del nuevo plan por real cédula... 1028
 Licinià de Cartagena 748, 749
 Lillet, En 688
 Linage Conde, Antonio 811, 905
 Lippi, Adriana 151
 Lipsius, Julius = Lyps, Jodocus
 Lira, Nicolau de 674, 711, 877
 List, Gerhard 1033
 Littré, Émile 182, 209
 Llabrés Martorell, Pere-Joan 951
 Llampillas, Francesc Xavier 810
 Llaurador, Antoni 700
 Llaurador, Bernat 703
 Llaurador, Francesc 702
 Llabrés, Jaume 867
 Lledó, Bonanat 703
 Lledó, Joan 703, 966
 Lledó, Tomàs 263-264, 292
Llegender 266, 701, 713, 963
 Lleonart, Josep 816
Lletra als Colossencs 85
Lletra I als Corintis 31, 33, 50, 51, 53, 54, 55, 70, 97, 114
Lletra II als Corintis 20, 36, 66, 89, 92, 100
Lletra als Efesis 19, 20, 86, 87,

- Lletra als Filipesos* 31, 33, 35, 70, 86, 87, 242
Lletra als Gàlates 29, 43, 51, 89, 96, 101
Lletra als Hebreus 41
Lletra I de Joan 31, 33, 66
Lletra de Judes 97
Lletra al naixement de Jesús 1032
Lletra I de Pere 152
Lletra als Romans 28, 30, 32, 35, 43, 44, 52, 54, 66, 76, 86, 90, 92, 150, 244, 668
Lletra de reials costums 994
Lletra I a Timoteu 33
Lletra II a Timoteu 91, 92, 97
Lletra a Titus 208
Llibre de antiguitats de Sant Francesc de Mallorca 867
Llibre... de la arrendació del General 881
Llibre de l'Arxiu de la Confraria de Llibreters 675-679
Llibre de la benaventurada vinguda... a Mallorca 1010
Llibre de Benedicta tu in mulieribus 236, 237
Llibre de Clavaria de 1556-1557 621
Llibre del Consolat de Mar 929
Llibre de la cort de justícia de València 609, 610, 618
Llibre del consolat... de Bruges 821
Llibre del Consolat de mar 235
Llibre del delmar del bestiar 957
Llibre de deu e deig de Jacme Pere Giner 980
Llibre d'enterraments i òbits de St. Francesc de Mallorca 867
Llibre d'entrades e eixides dels registres i escriptures reials 1036
Llibre d'entrades del Socors de Mallorca 1653... 867
Llibre fàcil de comptes fets 1051
Llibre d'inquisicions 771
Llibre de jurisdiccions e stils 858
Llibre de lletres certificatòries de la Germania 863
Llibre del llocinient del procurador reial de la ciutat, camp i vegueria de Tarragona 1055
Llibre mestre de tots los censos a percebre pel comte de Darnius 1055
Llibre de vàries notes fetes per lo doctoral {de Tarragona} 1028
Llibre d'obres del Socors de Mallorca 867
Llibre de les ordinacions de la Figuera 884
Llibre I dels Paralipòmens 621-644
Llibre II dels Paralipòmens 621-644
Llibre dels quatre senyals 992
Llibre III dels Reis 621-644, 669
Llibre IV dels Reis 621-644
Llibre de les quarterades 923
Llibre de les rendes e emoluments reials de Mallorca 859
Llibre de reparacions de cases després Germania 1523 863
Llibre del repartiment de Mallorca 923
Llibre del repartiment de València 841, 842, 888
Llibre de stabliments del lloc de Saranyana 881
Llibre de torns dels canonges {de Tarragona} 1028
Llibre dels actes, privilegis i escriptures... de Calella 841
Llibre dels jocs partits d'escacs 989
Llibre verd de Girona 268
Llibre vermell de Falsset 850
Llibre Tenal de Vilafranca 900
Llibres de la cort del batlle 919
Llibres d'escacs 989
Llibres d'hores 280
 Llimós, Andreu 1004
 Llimós, Martí 1004
 Llinarès, Armand 760, 942, 946
 Llinàs, Antoni 1021
 Llinàs, Carles 772-776, 793
 Llinàs, Rafael 816
 Llinàs i Aznar, Josep 810
 Llo, marquès de = Móra i Catà, Josep de
 Lloaces, Ferran de 810
 Llobera, Eusebi de 1055
 Llobet de Barcelona 756
 Llobet, Berenguer 689; Brunissén, vídua 689
 Llobet, Joan 949
 Llobet Mas i Navarro, Francesc 810
 Llobet i Portella, Josep M. 681-725, 840, 847, 870, 992, 1029
 Llobregat, Simon 264
 Lombart, Roger 262, 292
 Llompарт i Moragas, Gabriel 826, 964
 Llop, Bernat 699
 Llop, Josep Bernardí 1051
 Llop i Tous, Josep 850
 Llorac, Ramon Berenguer de 981
 Llord, Josep 810
 Llorenç d'Orleans 711
 Llorens, Francesca 783, 966
 Llorens, Josep M. 855
 Llorens, Rafael 678, 679
 Llorens i Barba, Francesc X. 1008
 Llorens Solé, Antoni 753
 Lloret, Jeroni 810, 816
 Lloret, Mateu 810
 Llot de Ribera, Francesc 810
 Llovet de Balanya, Pere 961
 Lluch Baixauli, Miguel 947
 Lluch i Martín, Ernest 1056
 Llucià 19

- Lluís el Piadós, emperador 880, 886
 Lluís IX, rei de França, s. 200
 Lluís d'Anjou, s. 986
 Lluís Font, Pere 759-762
 Lluís d'Olot 810
 Lluís Salvador d'Habsburg, arxiduc 243, 848
 Llull, Domènec 949
 Llull, Lluís 267, 296
 Llull, Ramon 123-218, 236, 237, 247, 614, 651-658, 759-776, 786, 789, 791, 792, 809, 810, 814, 818, 825, 830, 862, 896, 930, 936, 940-952, 955, 958, 962, 963, 968, 969, 987, 994, 1003, 1035, 1041, 1045, 1049
 Llull, Ramon pseudo 236, 237, 269, 292, 814
 Llull, Romeu 312
 Llúria, Roger de 200
Lo acte sobre los censals de Mallorca 1035
Lo compta de la luna 963
Lo jorn del judici 239-240
 Lobato Franco, Isabel 838
Logica Morelli 999
 Lohr, Charles 656, 944
 Lomalí, Cosme 309, 314
 Longpré, Ephrem 130, 131, 157, 159, 165, 170, 172, 174, 175, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 759, 772
 López, Joan 1025
 López, María Dolores 889, 980
 López de Ayala, Pero 800
 López i Bartrolí, Joan 810
 López Bonet, José Francisco 859
 López Burniol, Juan José 1056
 López Elum, Pedro 841
 López Mullor, Alberto 904
 López Rodríguez, Carlos 989
 López-Salazar Pérez, Jerónimo 1057
 López i Sastre, M. Pilar 869
 López Villegas, Esperanza 727
 Loris, Joan Dimes 810
Los set savis 714
 Lourie, Elena 930
 Loyola, Arias de 651
 Luciferianus Hispanicus 29, 37, 38, 39, 647, 648
 Luján, Ángel Luis 1011
 Luna, Francesc de 791
Lunari 282, 306
 Luschner, Joan 277, 280, 283, 308, 309, 312, 313, 314
 Luther, Martin 1008
 Lyps, Jodocus (Justus Lipsius) 819, 1008
 Maça de Lizana, Pero 874
 MacDonald, Aileen Ann 776-779
Macer floridus 924, 938
 Machielsen, J. 9, 10
 Macià, Agustí 810
 Macià, Joan 810
 Macias Soler, Josep M. 738, 744
 Madi i Rusiñol, Josep 1050
 Madoz Molerés, José 9, 12, 13, 14, 28, 33, 42, 105
 Madre, Alois 157, 187, 188, 189
 Madrid Fernàndez, Marisol 901
 Madrid Souto, Raquel 963
 Madrigal, Alfonso de 800
 Maduell, Àlvar 123
 Madurell i Marimon, Josep M. 257, 258, 259, 261, 262, 263, 276, 671, 728, 836, 852, 964
 Maduxer, Agustí 677, 678
 Magarola i Fontanet, Pere de 810
 Magnani Soares-Christen, Eliana 915
 Magnou-Nortier, Elisabeth 907
 Magnus Màxim 904
 Mahoma 181, 936, 969
 Maians i Siscar, Gregori 1027
 Maians i Siscar, Joan Antoni 1014
 Maier, Kurt 968
 Maimònides 939, 948
 Mainardi, Pietro 950
 Mair, Jean 1005
 Maixé Altés, Joan Carles 1031
 Maíz, Jorge 1010
 Major, Francesc 719
 Majoral, Biel 1017
 Malé i Pegueroles, Jordi 828, 950
 Malegat i Escuder, Domènec 810
 Malferit, Mateu 861
 Malla, Felip de 291, 665-670, 711, 797, 809, 978
 Malla, Felip de, jr. 297
 Mallafré, Lluïsa 1050
 Mallo, Bernat 810
 Mallorca, Ferran de, infant 962
 Malrich, Pere 694, 695
 Maltès, Joan Bra. 816
 Maluenda, Tomàs 816, 976
 Manclús Cuñat, Irene 831, 1053
 Mancebón, Juan 816
 Manconi, Francesco 980
 Manescal, Francesc 676
 Manescal, Onofre 810
 Manfred de Hohenstaufen 925, 955
 Manfredi, Girolamo 642

- Manifestum est enim quia placuit...* 753
 Manlii 902
 Manote Clivillés, Maria Rosa 986
 Manrique, Alonso 1007
 Manselli, Raoul 761
Manual de mercaderia 795
Manual de novells ardiits 845, 992, 1012, 1017
Manual del cabiscol 838
Manuale Valentinum 973
Manuale de consells 795
 Manyà, Esteve 810
 Marañón Ripoll, Miguel 1019
 Marban, Pere 810
 Marbres, Joan 810, 811, 1035, 1049
 Marc, Ausiàs 734, 799, 822, 828, 830, 984, 995
 Marc, Joan 292
 Marca, Francesc 810
 Marca, Pèire de 805, 911
 Marcé, Pere 810
 March, Ignasi 810
 March, Joan 810
 March, Rosa Maria 812
 Marcial 803
 Marcillo, Manuel 804, 810
 Marés, Francesc 804, 810
 Margarit i Pau, Joan 804, 810, 991, 1016, 1041, 1043
 Marí, Joan 296, 294
 Marí Cardona, Joan 848
 Maria de Castella, reina de Catalunya-Aragó 844
 Maria de Luna, reina de Catalunya-Aragó 1041
 Mariani, Giordana Canova 1046
 Marimon, Bernat 269, 296
 Marimon i Salvador, Felip 810
 Marín Martínez, Tomás 15
 Marineo Sículo, Lucio 1043
 Mariner d'Alagó, Vicent 817
 Marquès, Antoni 810
 Marquès, Benigne 645
 Marquès i Planagumà, Josep M. 824, 852, 853, 854, 911, 1030, 1056
 Marquès, Bonaventura 810
 Márquez, M. Pilar 869
 Marquilles, Jaume 809, 810, 811
 Marquina, Martí 275, 810
 Marrulfo, Damià(no) 1006
 Marsal, Lluçia 810
 Marsili, Pere 610, 810, 960
 Martène, Edmundus 126, 130, 135, 174, 175, 209
 Martí IV 925
 Martí V 797
 Martí l'Humà 236, 836, 844, 859, 911, 965, 972, 974, 989; Maria de Luna, muller, reina 1041
 Martí el Jove 973
 Martí, família 886
 Martí de Barcelona 824, 965
 Martí, Antic 672
 Martí, Bru 810
 Martí, Francesc 810, 948, 969
 Martí, Guillem 712
 Martí, Jaume 262, 286, 833
 Martí, Josep 810
 Martí, Pere 309
 Martí, Ramon, fra 125, 656, 809, 810, 812, 814, 815, 927, 936, 969
 Martí, Sadurní 729
 Martí i Castelló, Ramon 911
 Martí i Estadella, Marià 810
 Martí i Marvà, Jaume 810
 Martí i Mondet, Josep 886
 Martí i Saragossà, Manuel 1009
 Martí de Taradell 810
 Martín Arredondo, Paloma 832
 Martín i Coll, Antoni 810
 Martín Corrales, Eloy 846
 Martín i Descatllar, Pròsper 810
 Martín Pascual, Lluçia 995
 Martina, Joana 305
 Martines Peres, Vicent 799, 821, 1000
 Martínez, Magdalena 891
 Martínez, Sònia 1010
 Martínez Almira, M. Magdalena 932
 Martínez de Ampiés, Martín 976, 977
 Martínez Díez, Gonzalo 15
 Martínez Ferrando, Josep Ernest 965
 Martínez Romero, Tomàs 799, 800, 801, 802, 993, 995, 997
 Martínez de San Pedro, M. Desamparados 960
 Martínez Silvestre, Albert 884
 Martinell, Maria 109
 Martines Peres, Vicent 727-734
 Martorell, Gabriel 703
 Martorell, Joanot 282, 310, 614, 729, 734, 830, 993, 994
 Martorell, Onofre 810
 Martorell i de Luna, Francesc 810, 1018
Martirologi beguí 967
 Martos, Josep Lluís 995
Martyrium quinque fratrum minorum apud Marochium 151
Martyrologium Vicense 912
 Marzal García Quismondo, Miguel 965
 Mas, Jaume 275

- Mas, Josep 262
 Mas i Forners, Antoni 818, 879, 936, 957
 Mas i Solench, Josep M. 926
 Mascarella i Rovira, Jordi 803, 908
 Mascaró, Claretà 271
 Mascaró, Francesc 810
 Mascaró, Francesc, sr. 271, 275, 302
 Mascaró, Francesc, jr. 271
 Mascaró, Guillem 275, 300
 Mascaró, Pere 271, 275, 297
 Mascaró, Salvador 271
 Mascaró Fornés, Joan 951
 Mascó, Domènec 972
 Masdeu i de Montero, Baltasar de 810
 Masdeu i de Montoro, Joan Francesc de 810
 Masdeu i de Montoro, Josep Antoni de 810
 Masdovelles, Joan Berenguer de 998
 Masià de Ros, Àngels 959
 Masnou i Pratdesaba, Josep M. 899, 912
 Massalin, Paola 1046
 Massanés, Antoni 1023
 Massip, Francesc 242, 776-779, 988
 Massó i Torrents, Jaume 220, 232, 234, 244, 805, 828
 Massot, Josep 810
 Massot i Muntaner, Biel 869
 Massot i Muntaner, Josep 219, 221, 231
 Massot Ramis d'Ayreflor, Maria J. 1047
 Mata de la Cruz, Sofia 870
 Matamoros, Josep 810
 Matas i Peramàs, Jaume 810
 Mateo Ripoll, Verónica 892
 Mateu i Llopis, Felipe 869, 1053
 Mateu Ibars, Maria Dolores 260, 843, 871
 Mateu Ibars, Josefina 260, 871, 981
 Mateu i Smandia, Francesc 810
 Matheu, Pere Antic 277
 Matheu i Sanç, Llorenç 894
Matrícula de francesos a la Costa de Catalunya
 1637 849
 Mattesilani, Matteo 267
 Mattheus de Matasalanis 294
 Mattheus Platearius 710, 712
 Maura i Gelabert, Joan 167, 169
 Maurins 30, 119
 Mauris, Teodor 810
 Màxim, emperador 741, 742, 743
 Màxim Tirà 905
 Maximí, bisbe arrià 22
 Mayans, Antoni 824
 Mayer, Cornelius 738
 Mayer, Marc 738
 Mayni, Joan de 884
 Mayol Llompart, Antoni 858
 Mayoral, Andreu 1024
 Mazan, Nicolau 275, 281, 299, 311
 Mazier, Joan 849
 Mazzon, Paola 1046
 McGaha, Michael 937, 938
 McNally 33
 McVaugh, Michael 659-663, 783-786
 Mecina, Joan de 686-687; Blanca, vídua 687
 Meckelnborg, Christina 1032
 Medina, Jaume 803
 Mediona, Esteve de 888
 Mediona, Miquel de 309, 311
 Megnio, Joan 1042
 Mehuyas Ginio, Alisa 939
 Meians, Joan Benet 307
 Meirinhos, José Francisco 1049
 Mela, Pomponius 1035, 1043
 Melchor Monserrat, José Manuel 902
 Mele, Potilo 1047
 Melero Moneo, M. Luisa 916
 Melich, Felicià 810
 Melitó de Perpinyà 810
 Meloni, M. Giuseppina 1036
 Ménage, Christian 907
 Menéndez y Pelayo, Marcelino 921, 953, 994
 Menescal, Onofre 1016
 Mensa i Valls, Jaume 760, 761, 952
 Mensching, Guido 938
 Mercader, Gaspar 1017
 Mercader, Joan 933, 972, 977, 978
 Mercier, Jean 910
 Mérida Jiménez, Rafael M. 993, 994, 997
 Mestre, Francesc 850
 Mestre, Guillem 158, 165
 Mestre, Miquel 810
 Mestre Sanchis, Antonio 1009
 Mestres, Albert 828
 Metge, Bernat 614, 615, 729, 800, 971, 972, 974
 Metodio da Nembro 125
 Mey, Joan de 781, 1011
 Mey, Pere Patrici 733
 Micó, Joan 817, 1003
 Micó Navarro, Joan Antoni 1031
Midrasbim 939
 Mieres, Tomàs 267, 294, 917
 Miglio, Massimo 1038
 Migne, Jean-Paul 753 (cf. *Patrologia llatina*)
 Milà, Lluís del 828
 Milà i Fontanals, Manuel 220, 241, 243, 244, 245, 806
 Milian i Boix, Manuel 871, 872
 Millàs i Vallicrosa, Josep M. 756, 856, 968
 Mimbela i Morlans, Jaume 810

- Mimbela i Morlans, Manuel 810
 Minervini, Laura 937
 Minuart, Agustí Antoni 810
 Miquel, Berenguer 715
 Miquel, Bernat 267, 290
 Miquel, Gabriel 1042
 Miquel, Jaume 275
 Miquel, Joan Marc 672
 Miquel, Pere 275, 278, 280, 282, 299, 306, 307, 308, 309, 310, 314
 Miquel de Barcelona 1032
 Miquel de Valladolid 810
 Mir, Andreu 274
 Mir, Gaspar 275
 Mir, Gregori 1021
 Mir, Lluís Carles 672
 Miracle, Pau 810
Miracle de Mislata 1003
Miracle que la Verge Maria féu a l'emperadriu, muller de l'emperador de Roma 822
Miracles de la Verge Maria 712
Miracula facta Uzali 107
 Mi'raj 936
 Miralles, Joan 771
 Miralles, Melcior 988
 Miralles i Jori, Eulàlia 1018, 1055
 Miralles Porcar, Jesús 834
 Miralpeix, Joan 262
 Mirambell, Baptista 1023
 Mirambell i Fiol, Francesc 810
 Miravall i Forcadell, Vicent de 810, 885
 Miravet, Miquel 262, 266, 277, 283, 292, 294, 292, 294, 305
 Miret, Berenguer 702
 Miret i Sans, Joaquim 828
 Miró, comte de Barcelona 886
 Miró, Joan Bta. 855
 Miró, Pere 686; Estela, muller 686
 Miró i Baldrich, Ramon 826, 840, 848, 882
 Miró i Pou, Gabriel 810
 Miroballo, Giovanni 988
 Miskovská, Hanna 11
Missal 265, 266, 267, 268, 277, 283, 284, 292, 294, 296, 300, 308, 310, 3315, 682, 684, 688, 691, 692, 693, 694, 701, 702, 704, 714, 963
Missale Sancti Aciseli 241, 243
 Missim ben Reuben Girondi 1047
Modus iuste negotiandi... 926
 Moisés 101, 670
 Moixó i de Francolí, Benet Maria de 810
 Molas, Antoni 810
 Molas i Batllori, Joaquim 681
 Molas i Ribalta, Pere 845, 875, 1024, 1026
 Moler, Jaume 849
 Molina, Joan 817
 Molinao, Agustí 810
 Moliné, Enric 921
 Moliné i Brasés, Ernest
 Molines i Casadevall, Josep 810
 Molinier, Guilhem 269
 Molins, Arnau 275
 Moll i Casanovas, Francesc de Borja 611, 614, 642, 643, 758, 768, 944
 Moncho, J. 1007
 Mondeville, Henri de 965
 Moner, Francesc 1001
 Moner, Rafael 805
 Moner de Barutell, Francesc Pere de 810
 Monferrer Guardiola, Rafael 856, 900
 Mongay d'Espès, Pere 817
 Monjas Manso, Lluís 836
 Monjo i Mascaró, Joan-Lluís 936
 Monlleó i Galcerà, Àngel 885
 Monràva, Guillem 972
 Monsalvatge i Fossas, Francesc 806, 856
 Mont, Arnau de 810
 Montalt, Pere 810
 Montaner, Pere 810
 Montaner Frutos, Alberto 1022
 Montanyans, família 998
 Montanyans, Jaume 998
 Montanyans, Nicolau 998
 Montanyès, Vicent 817
 Montcada, Guillem de 923
 Montcada, Guillem de 844
 Montcada, Joan Lluís de 810
 Montcada, Joana de 1041
 Montcada, Miquel de 1024
 Montemayor, Fernando de 671
 Montemayor, Jorge de 1011
 Monterde, Jeroni 817
 Monterde Albiach, Cristina 955
 Montero, Juan 1010
 Monterroso López, Marta 1042
 Monti Saba, Lilibiana 990
 Montjuïc, Jaume de 810, 811
 Montoliu, Manuel de 758
 Montpalau, Jaume de 312
 Mont-r(e)al, Pere de 262, 288
 Montroquer, Guiu de 280, 283, 306, 796, 809, 813, 814, 1033, 1034, 1044, 1048, 1049
 Montserrat, Andreu 810
 Montserrat, Cosme 810
 Montserrat, Miquel 817
 Montserrat i Montanyès, Miquel de 810
 Montserrat i Rufet, Oleguer de 810

- Montsó, Joan de 237, 809, 811, 947, 948, 968, 969, 1033
 Montsó, Pere Joan 817
 Moñino y Redondo, José 1032
 Mora, Bartomeu 817
 Móra, Gabriel 1004
 Móra i Catà, Josep de 1026, 1027
 Moragues, Andreu 187
 Moragues, Pere de 884
 Moran i Ocerínjauregui, Josep 865, 1029
 Morató, Antoni 810
 Moré Aguirre, David 886
 Morell, Juliana 810
 Morelló Baget, Jordi 881, 897
 Moreno, Doris 837
 Moreno, Joan 997
 Moreno Gallego, Valentín 1008
 Morer, Ignasi 810
 Morera, Francesc 709, 712
 Morera Llorenç 810, 817
 Morganti, Adolfo 942
 Morgenstern, F. 738, 739-740
 Morros, Antoni, jr. 263, 264
 Morros, Antoni, sr. 263, 264, 266, 288, 294
 Morvedre, Bernat 275, 298, 300, 304
 Mossè ben Nahman = Nahmànides
 Motis Doladier, Miguel Àngel 940, 1037
 Motta, Giovanna 973
 Mousnier, Mireille 917
 Moxena, Diego de 815
 Moxí, Antoni 810
 Moxó i Montoliu, Francisco de 959, 981
 Moya Pais, M. José 1048
 Mudarra, Josep 810
 Mugueta, Íñigo 954
 Müller, Ewald 124, 192
 Mulner, Antoni 312
 Mundó i Marcet, Anscari M. 803, 823
 Muns, Pau 810
 Munsuri Rosado, Nieves 963
 Muntadella, Arnau de 682, 691, 692, 693, 694
 Muntaner, Arnau 810
 Muntaner, Ramon 234, 614, 928, 953, 955, 957, 958, 960, 994 (cf. *Tirant lo Blanc*)
 Muntaner i Bujosa, Joan 957
 Muntanyans, Jaume 862
 Muntanyans, Nicolau 865
 Muñoz, Roberto 820
 Muñoz Carbonell, Vicent 727
 Muñoz León, Domingo 928, 1056
 Muñoz Melgar, Andreu 746, 747
 Muñoz Sebastià, Joan Hilari 885, 1015, 1021
 Mur, Dalmau de sr. 839; Constança de Carcassona, muller 839
 Murano, Giovanna 106, 1046
 Murray, Alexander Callender 908
 Murro, Joan de 208
 Mut, Vicenç 1004
 Mut Garcia, Joan Miquel 951
 Mutgé i Vives, Josefina 836, 958, 988
 Muto, Giovanni 1005
 Muzzi, Sara 125
 Nadal, Bernat 264, 282
 Nadal, Jeroni 817
 Nahmànides 814, 925, 938, 1035
 Nàpols, Pau de 262
 Nascimento, Aires Augusto 1049
 Navarro, Gaspar 817
 Navarro, Josep 810
 Navarro Espinach, Germán 842, 893, 988
 Navarro-Mas i Marquet, Josep Albert 1029
 Navarro Moltó, Julio 874
 Navarro Pastor, Santiago 1023
 Navarro Sorní, Miquel 986
 Nebrija, Elio Antonio de 233, 281, 284, 310, 312, 1008
 Negre, Jeroni de 307, 312
 Negre, Pere Joan 305
 Nestori 23, 110
 Nicholas de Tudeschis 707, 708
 Nicholas Salernitanus 711
 Niclós, José V. 1056
 Nicolau IV 157, 208, 770, 797, 926
 Nicolau, canceller de París 154
 Nicolau, Guillem 810
 Nicolau, Pere 810
 Nicolau Faura, Miquel 852
 Nicolau d'Olwer, Lluís 803
 Ninot, Arnau 693, 703, 704
 Ninot i Ninot, Jeroni 810
 Noè 17, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 106
 Noguera i de Guzmán, Raimon 827
 Noguers, Pere 697, 700, 702, 703, 704, 705
 Nolasc del Molar 777, 778, 856
 Nolla, Josep M. 738
 Nolla i Aguilà, Joaquim 868
Nota Raymundi 921
Nova art de trobar 1003
 Novell i Perelló, Emma 1052
 Noviala, Manuel 810
 Nualart, Francesc 810
 Nuix i de Perpinyà, Joan de 810
 Nuix i de Perpinyà, Josep Xavier de 810
 Nuix i de Perpinyà, Rafael de 810
 Nundinari de Barcelona 747

- Nuno Sanç 858, 923
 Nunyes, Pere Joan 817, 1011, 1014
- Obarrio, Juan Alfredo 891, 926
 Obergaw, E. A. 260
 Oberleitner, Mandfred 10
Obituari de Pedralbes 960
 Obrador i Bennàssar, Mateu 158, 189
Observaciones militares dirigidas al emperador don Carlos V 1043
 Occam, Guillem d' 813, 975, 1005
 Òdena, Antoni d' 703
 Odon de Saint-Denis 154
Officium defunctorum 723
Ofici de Corpore Christi 715
Ofici de sant Antoni 714
Ofici de sant Mateu 704
 Oficier 266, 277, 684, 701, 713, 714, 718
Officium sanguinis Christi 1003
 Oldfield, John 737
 Olesa, Francesc d' 1003, 1011
 Olesa, Pere d' 1004
 Oliba 810, 814
 Oliba de Vic, comte, abat i bisbe 909, 910, 913
 Oliba, Arnau 810
 Oliba Cabreta 909
 Oliger, Livarius 123, 151
 Olímpia, sor 984
 Oliu, Josep 849
 Oliu, Rafael 849
 Oliva / Olives, família 819
 Olivar, Alexandre 226, 665
 Oliver, 192, 195
 Oliver, Bernat d' 267, 296, 810
 Oliver, Joan 276
 Oliver, Thomàs 1005
 Oliver i Zanglada, Jaume 1004
 Olleria, Josep d' 817
 Olivares, comte-duc d' 1017
 Oliver, Pere Joan 1043
 Oliver de Casoles, Francesc 673
 Oliveras, Josep 779
 Oliveres i de Plana, Marià 810, 1029
 Olives, Miquel d' 290
 Olives, Pere Pau ses 290
 Olla Ripetto, Gabriella 1040
 Oller, Bernat 810
 Oller, Francesc 690
 Oller, Rafael 312
 Ollich Castanyer, Immaculada 1056
 Olucha Montins, Ferran 871, 1040
 Oluja, Arnau d' 683
 Oluja, Berenguer 298
- Oluja, Francesc 298
 Oluja, Guillem Ramon 717
 Olzina, Antoni 266
Omne datum optimum 918
Omnis utriusque sexus 207
 Oms, Pere Miquel d' 1042
 Orazi, Veronica 822, 982
 Orcays, Jeroni 304, 311
 Ordeig i Mata, Ramon 803, 911, 912
Ordinacions de confraries valencianes 889
Ordinacions per a l'establiment de pobles a Mallorca 957
Ordinacions fiscals de Valls 1369 897
Ordinacions de la germandat de sacerdots de la conferència de Rupjà 854
Ordinacions de l'Hospital de Batea 838
Ordinacions dels notaris de Tarragona 1050
Ordinacions de l'obratge de la llana 861
Ordinacions reials de la manera de navegar en temps de guerra 835
Ordinacions de bon govern de la batllia de Terrassa 882, 883
Ordinacions de la vila de Felanitx 957
Ordinacions del bordell de Mallorca 1479 859
Ordinacions del Regne de Mallorca 858, 1003
Ordinacions del sisè del vi de Mallorca 858
Ordinacions dels paers de Lleida 920
Ordinacions dels soguers 1476 i 1511 893
Ordinari 684, 691, 718, 963
Ordinarium Barcinonense 240
Ordinarium Sacramentorum Tarraconense 973
Ordinari d'Urgell 1536 802-803
Ordinarium Urgellense 241
Ordinatio Ecclesiae Valentinae 796
Ordo coronationis Petri regis Aragonum 921
Ordonaments de la vila de Perpinyà 875
 Orduna, Lidia, E. F. de 1014
 Orfanell i Prades, Jacint 810
 Organyà, Joan d' 811
 Orígenes 111
Original de les capitulacions i passerries... 898
 Oriol, Pere 810
 Orioli, R. 811
 Orlandis, José 749
 Orosi, Pau, de Braga 7-121, 740, 741, 742, 743, 745, 905
 Orri, Francesc 810
 Orriols Alsina, Anna 917
 Orriols, Francesc 810
 Orriols i Vidal, M. Lluïsa 852
 Ors, Álvaro d' 907
 Ors, Àngel d' 1004
 Ortiz de Urbina, Ignacio 37
 Ottaviano, Carmelo 130

- Ovidi Nasó, Publi 282, 284, 308, 799, 907, 974, 997
- Pabort, Guillem des 268, 294
- Pachymères, Georgios 958
- Pacià de Barcelona 905, 1043
- Pacs, Agnès de 1003
- Padrosa Gorgot, Inés 1048
- Pagarolas i Sabaté, Laureà 920
- Pagel, Julius Leopold 663
- Pagès, Amadeu 184, 984, 998
- Pagnoni Sturlese, M. Rita 950
- Païsa, Miquel 675, 676, 677, 678
- Palafolls, Bernat de 689
- Palao Gil, Javier 895
- Pallars, Roger de 275
- Palmart, Lambert 781
- Palmireno, Juan Lorenzo 1008, 1011, 1014
- Palol, Pere de 937
- Palomar, Joan de 809, 811, 1033
- Palomera, Joan 672
- Palomeres, Antoni 275
- Palos Gil, Vicent 1042
- Palos Peñarroya, Joan Lluís 1013
- Palou, Galceran 298
- Palou, Josefina 867
- Palou, Lluís 275, 298
- Palou Santandreu, Jaume 862, 998
- Pamphilus* 825
- Paniagua Arellano, Juan Antonio 660, 761, 784
- Pandoni, Gianantonio de' 988
- Panetti, Giovanni Battista 1046
- Panormita = Beccadelli, Antonio
- Pantarotto, Martina 1046
- Panyella, Vicenç 259, 261, 262, 286, 293
- Papa stupor mundi* 712
- Papell i Tardiu, Joan 879, 897, 1032
- Papiol, Ramon des 666
- Paracels 950
- Paravicini Bagliani, Agostino 952, 953
- Parcerisas i Colomer, Roser 830
- Paradín, Claude 1014
- Parassols i Pi, Pau 804
- Parcerisa, Francesc Xavier 967
- Pardo, J. 738
- Pardo, David 1010
- Parés i Saltor, Francesc Xavier 802
- Parets i Serra, Joan 868
- Pariatge* 1301 770
- Parramon Blasco, Jordi 221, 231, 248
- Parts* 687
- Pas, Àngel del 817
- Pascual Torró, Joaquín 25, 38
- Pasqual, Aina 867
- Pasqual, Joan 264, 266, 290, 811, 1005
- Pasqual, Anton Raimon 182, 809
- Pasqual, Pere 276, 814
- Pasqual, Ramon 817
- Passa, Mario da 1003
- Passageri, Rolandinus 290, 683
- Passeries* 1563 898
- Pàssia* 267, 296
- Passió Didot* 776, 777, 778,
- Passió d'Olot* 779
- Passió de Rouergue* 778
- Passio sancti Cucuphati* 1049
- Passio Felicis martyris Gerunde* 1049
- Passio (sancti) Vincentii (martyris)* 905, 1045
- Passion catalano-occitane* 777-779
- Pastor, bisbe hispà 27
- Pastor, Francesc Joan 781
- Pastoral* 963
- Pato Calleja, M. Mercedes 1042
- Patrocle d'Arlé 104, 105, 744
- Patrologia llatina* (Migne) 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 148, 196, 647
- Pau apòstol 963
- Pau, Jeroni 804, 1016, 1035
- Pau dels Pirineus* 1022
- Pauca capitula ex dictis b. Gregorii Nazianzeni* 907
- Pavia i Simó, Josep 838
- Payrachs, Gaspar 849
- Pax, família 865
- Pedra, Pere de la 278, 309, 314
- Pedro el Cruel 767, 1040
- Pedrol, Joan 262
- Pedrolo, Joan 897
- Pedrolo, Miquel 897
- Pedrolo i Desclergue, Francesc de 1052
- Pedrolo i de Gomar, Manuel de 1052
- Pedrolo i de Nuix, Joaquim de 1053
- Peers, Edgar Allison 175
- Peguera, Lluís de 804
- Peirí, família 898
- Peiró, Ferrer 292
- Peiró Graner, M. Nieves 1053
- Palau, Joan 700
- Pellicer, J. M. 805

- Pellicer, Gaspar 798
 Pellicer i Bru, Josep 837
 Pellisser, Gabriel 262, 286
 Pena, Arnau de la 264
 Peniázavá-Tenorová, Dogmar 11
 Penyafort, Ramon de, s. 207, 707, 708, 794, 795, 809, 812, 813, 814, 881, 888, 921, 926, 927, 1033, 1034, 1036, 1045, 1049
 Peña Díaz, Manuel 257
Per hanc scripturam... 753, 919
 Pera, Bonanat ça 267
 Peralta, Guillem de 268
 Peralta, Joan de 811
 Perani, Mauro 938
 Perarnau i Espelt, Josep 38, 106, 123-218, 268, 281, 644, 645-650, 651-658, 665-670, 671, 681, 729, 755, 762, 765, 766, 769, 772, 776, 786, 787, 794, 796, 807, 826, 906, 975, 1055, 1058
 Pere I el Catòlic 921, 922, 922
 Pere II el Gran 781, 881, 920, 927, 955, 961, 994; Constança de Hohenstaufen, muller 925, 955, 961
 Pere III el Cerimoniós 778, 788, 789, 791, 792, 804, 814, 835, 860, 862, 881, 928, 960, 964, 967, 968, 1014; Elionor de Sicília, muller 871
 Pere el Cruel 964
 Pere Hispà 944, 975
 Pere Llombart 707
 Pere Pascual, bisbe de Jaén 925, 928, 929, 936, 947, 969, 1006
 Pere de Portugal 841
 Pere de Tarragona 1043
 Pere el Venerable, s. 148, 196
 Pereira, Michela 953
 Perelló, Bartomeu 694, 705; Geraldona, muller 705
 Perelló, Bernat 694
 Perelló, Bernat Joan 694
 Perelló, Cristòfor 723
 Perelló, Francesc 718
 Perelló, Joan 717
 Perelló, Joan Bartomeu 694
 Perelló, Miquel 1023
 Perera (Pereira), Benet 817
 Peres, Miquel 976, 1001, 1035
 Peres de València, Jaume 1002, 1029, 1035, 1047
 Pérez Almoguera, Arturo 738, 743
 Pérez de Chinchón, Bernardo 936
 Pérez Ilzarbe, Paloma 1056
 Pérez Martínez, Llorenç 652, 771
 Pérez Poza, Raül 910
 Pérez de Valdivia, Diego 817
 Pérez-Villegas Ordovás, Pablo 1011
 Perpiliani, Castruccio 262, 264, 288
 Perramon Blasco, Jordi 979
 Perrot, Antoni 262, 286
 Persi 268
 Pescater, Pere 719
 Pesqueira López, Patricia 1042
 Petech, Luciano 149
 Petra, Hermannus de 814
 Petrarca, Francesco 266, 274, 292, 302, 721, 799, 800, 974, 994
 Petrus Alfonsi 927
 Petrus Blesensis 721
 Petrus Elias 975
 Petrus Hispanus 721
 Petrus Petragoricus 899
 Petrus de Tarantasia = Innocenci IV
 Peyraut, Guillem 711
 Pi, Bernat 268
 Pi, Francesc 290
 Pi i Arimon, Andreu Avel·lí 839
 Pi i Margall, Francesc 805
 Picany, Blanca 771
 Picatoste Navarro, Pedro Carlos 874, 957, 959
 Picazo Muntaner, Antoni 1021
 Piccolomini, Enea Silvio 986, 1041
 Pico della Mirandola, Giovanni 1034, 1038
 Pietragalla, Daniela 990
 Pietro Collivacina da Benevento 922
 Pietro del Murrone 184 (Cf. Celestí V)
 Pifarré Torres, Dolors 821
 Piferrer, Pau 805
 Pila, Jaume sa 672
 Pin i Soler, Josep 123
 Pinalt, Francesc 262, 288
 Pinalt, Pere 288
 Pineda, Andreu Martí 1003
 Pineda, Juan Bta. de 817
 Pinelli, Lucia 814
 Pinós, Beatriu de 1003
 Pintor, Pere 1035
 Piña i Homs, Romà 864
 Piñol i Alabart, Daniel 881, 1050
 Pio, Ciro 1047
 Piqué i Padró, Jordi 1050
 Piquer, Antoni 275
 Piris Peña, M. Teresa 1042
 Pisa, Joan de 1005
 Pitarch, Vicent 846, 1020
 Pizzani 104
 Pla, Joan des 275, 297, 298, 300, 302, 303, 305
 Pla, Miquel 307

- Pla Alberola, Primitivo J. 893
 Pladevall i Font, Antoni 827, 870, 912, 914, 916, 1026
 Planas, Jeroni 863
 Planas i Closa, Josep M. 1025
 Planas Rosselló, Antonio 858, 1011
Planctus Mariae 997
 Planella, família 870
 Planes i Albets, Ramon 675-679
 Planes i Costa, Josep M. 840
 Plató 942
 Platzeck, Erhard W. 126, 130, 131, 158, 165, 166, 170, 172, 174, 175, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 194, 195, 651, 652, 654, 656, 759, 760, 772
 Plegamans, Antoni 722, 723
 Plegamans, Jaume 723
 Plegamans, Joan 723
 Plini, Gàius 803, 804
 Plutarc 1035
 Poble, Jaume 277, 305, 311
 Poisson, Olivier 914
 Polia, Mario 192, 942
 Pomaro, Gabriella 1045
 Pompeu 901, 902
 Ponç, Domènec 303
 Ponç, Guillem 262
 Ponç Pilar 46, 48, 49
 Ponç d'Icard, Lluís 1016
 Pons, Gaspar de 845
 Pons, Josep Sebastià 777
 Pons, Salvador 817
 Pons Alós, Vicente 887, 893
 Pons i Guri, Josep M. 804, 827, 1019
 Pont, Joan 262, 264, 288
 Pontano, Giovanni 990, 991
 Pontarró, família 900
 Pontault, Sébastien 819
 Ponz, Antonio 805, 967
 Porfiri 975, 1005
 Porres Alonso, Bonifacio 1018
 Porta, Domènec 877
 Porta, Joan 702
 Porta, Joan de la 275
 Portal, Bernat 869
 Portalié, É. 8
 Portu, Jacobus de 1033
 Posa, Pere 157, 183, 642
 Possidi 20, 107
 Postigo Castellanos, Elena 820
 Pothast, Augustus 153, 154
 Pou, Gabriel 281, 312, 313
 Pou, Pau 1025
 Pou i Comella de Palau, Segimon 1026
 Pou i Martí, Josep M. 824, 953
 Poule, Emmanuel 755-757
Pragmàtica de Joan I a favor de la Puríssima 1017
Pragmàtica regia circa ordinem servandum in regia Audientia Valentiae 1013
Pragmàtica super institutione regii consilii Maioritarum 864
Pragmàtica sobre la prohibició de la treta de corals de Sardenya 1035
Pragmàtiques de la institució 1013
 Prat, Enric 1023
 Prat de la Riba, Enric 828
 Prats, David 815
 Prats, Ferrer 298
 Prats, Francesc 1004
 Prats, Gabriel 270, 272, 275, 298, 299, 301, 304, 307, 309, 314
 Prats, Ignasi 849
 Prats, Jaume 298
 Prats, Joan 275
 Prats, Pere 262
Prebriarii de multorum exemplaribus 9-10
Pregó pasqual 803
 Prelat francès del consell reial 138
 Preuss, Gerard 277, 283, 308, 314
Primera Compilació 978
Primera Crònica General 930
 Primmer, Adolf 10, 11
 Primorac, Berislav 1005
 Príncep de Viana 799
Princeps namque 768, 914, 984
 Pring-Mill, Robert 760, 772
 Priscia 10
 Priscil·lià 22
Privilegia per serenissimos reges civitati Oriole concessa 873
Privilegis atorgats als estaments eclesiàstic i militar 1035
 Proaza, Alonso de 983
 Probst, Veit 1040
 Procopi 748
 Prodi, P. 30
 Prohens Perelló, Bartomeu 1017
Pròleg d'una no poc devota adoració de Jesús Crucificat 1001, 1002
Proser 700, 701, 714, 963
 Prou, dom 153
Proverbis 669, 677
 Prudenci 905, 907
 Pruné(rs), família 819
 Ptolemeu 803, 819, 904
 Puchades Bataller, Ramon J. 794-796, 888, 888
 Pueyo Colomina, Pilar 966

- Puig, Francesc 1018
 Puig, Jaume 817
 Puig, Joan 796, 872
 Puig, Pere 262
 Puig, Pere des 262, 264, 286, 288
 Puig i Aguilar, Roser 1057
 Puig Moncada, Josep 969
 Puig i Oliver, Jaume, 156, 166, 621-644, 681, 760, 761, 762, 771, 772, 787-794, 949, 966, 983, 1055
 Puig i Puig, Sebastià 978
 Puig i Salellas, Josep M. 926
 Puig i Sanchis, Isidre 897
 Puig Tàrrach, Armand 621, 815
 Puig i Tàrrach, Roser 883, 1024, 1051
 Puig i Ustrell, Pere 882
 Puigcercós, Bernat de 795
 Puigdorfila, família 865
 Puigmoltó, Berenguer de 957
 Puigpelat i Oliva, Carles 967
 Puigvert i Solà, Joaquim M. 824, 854, 1056
 Puinoix, Jean de 811
 Pujades, Jeroni 804, 1016, 1017, 1018
 Pujades, Mateu 988
 Pujades i Mora, Joana Maria 860
 Pujol, Enric 828, 856
 Pujol, Josep 880, 993
 Pujol, Josep M. 616, 618
 Pujol, Pere 290
 Pujol i Tubau, Pere 803, 806
 Punsó, Galí 817
 Punter, Gaspar 1015

Quadern de santa Ceterina 963
 Quadrado, Josep M. 863, 923
Quadragesimale 674
Quadragesimale Roberti 674
Quaestio de congruo 651-658
Quaestio an lapis philosophorum valeat contra pestem 954
Quaestiones Orosii et Responsiones Augustini 7-121, 646, 647, 648
Quaestiones sancti Isidori 33
 Quasten, Johannes 49
 Quema 964
 Queralt, família 839
 Queralt, Joan de 1012
 Querciá, Isaac de 703
Quesits o perquens 642
 Quevedo y Villegas, Francisco de 1019
Qui bé-is membra del segle qu-és passat 924
 Quílez Mata, Julio Luis 1028, 1051
 Quintana, mosser 718
Quinze signes 234, 236, 243, 244

 Quirante, Luis 242

 Ràban Maur 907
 Rabat, Joan 262, 290, 292
 Rabassa i Vaquer, Carles 842
 Rabí Samuel 977
 Ragacs, Úrsula 927, 1056
 Rago, Francesc 849
 Rahner, Hugo 90
 Raimbaut d'Orenga 822
 Rambaud-Buhot, Jacqueline 157, 181
 Rambo, Nicolau 262
 Ragner, Eudald 805
 Ragner, Tomàs 805
 Ramírez Sádaba, José L. 751
 Ramis, Gabriel 950
 Ramis, Joan 830
 Ramis, Pere 666
 Ramon Berenguer I 916
 Ramon Berenguer, el Vell 920
 Ramon Berenguer III 915
 Ramon Berenguer V de Provença 924
 Ramon Borrell comte de Barcelona 880
 Ramon, vescomte d'Osona 911
 Ramon de Besalú 920
 Ramon de Cerdanya 909
 Ramon, Antoni 271, 272, 275, 296, 297, 302, 304, 312
 Ramon, Francesc 271, 296
 Ramon, Joan 271, 272, 275, 296, 297, 299
 Ramon Corró, Joan 299
 Ramon Vidal de Besalú 924
 Ramon i Vinyes, Salvador 748
 Ramos Rodríguez, Rosa 818
 Ramsey, Boniface 739
 Ranzano, Pietro 976, 986, 1033
 Rapin de Thoyras, Paul 819
 Rasis 784
 Raurich Santaló, Xim 1009
 Ravegnani, G. 811
 Ravelli, Elena 1046
 Raventós Giralte, Josep 738, 743
 Raynaldi, Domenico 1022
 Râzî 927, 928
 Rebull i Muntanyola, Daniel = Nolas del Molar
 Recanati, Bartolomeo da 990
 Recasens i Llort, Josep 841
 Recio, Roxana 798-783, 802
Recull d'exemples morals 965, 966
 Redondo, Agustín 977
 Redondo, Valentín 212
 Reed, C. H. 968
 Reeves, Marjorie 953

- Regestum sancti Officii Inquisitionis districtus Cer-varie* 846
Regimina sanitatis 964
 Reglà Campistol, Joan 856, 865
Reglas y constituciones del seminario de Valencia 1024
Regles 687
Regles de esquivar vocables 235
 Regné, J. 938
Regula bullata 149, 196
Regula fidei 15, 27
Regula fratrum minorum 204
Regula non bullata 149-152
 Reig, Antònia 867
 Reinhardt, Klaus 968
 Reixac, Joan 976
Relació dels pobles del partit de Besalú ocupats per França 855
 Remigi d'Auxerre 825
 Renom i Pulit, Mercè 878
Repertorium 977
Representació del Centurió 778
Representació de la mort 1003
 Requesens, Bartomeu 274
 Requesens, Estefania 1004
 Requesens, Hipòlita 1004
 Requesens, Lluís 275
 Requesens, Maria Alba 219, 221
 Requesens i Piquer, Joan 219-256, 830
 Res, Jordi 212
Responser 684, 701, 963
 Reure, Francesc 690
 Reuter, Marianne 1033
 Rey, 758
 Rey Pastor, Julio 819
 Reynés, Llorenç 866
 Rial i Carbonell, Ramon 1025
 Rialp, Jaume 704
 Rialp, Tomàs de 704
 Riba, Àlex 992
 Ribelles, Bartomeu 812
 Ribelles Comín, Josep 220
 Riber, Llorenç 1008
 Ribera, Juan de s. 811, 889, 976, 1003, 1015
 Ribera i Lacomba, Albert 738
 Ricapito, Joseph 1007
 Richard, Jean Claude 906
 Richardus Anglicus 954
 Richart, Maria Isabel 727
 Riché, Pierre 910
 Richelieu, Armand Jean du Plessis de 1020
 Richarius 823
 Rico, Francisco 803
 Riera, Antoni 772, 828
 Riera, Carles 806
 Riera i Melis, Antoni 665, 844, 956, 983
 Riera i Sans, Jaume 236, 237, 616, 618
 Rifós, Pere 274
 Righetti Tosti-Croce, Marina 952
 Rijk, L. M. de 999
 Rimini, Gregori de 813
 Ripoll, Asbert 275
 Ripoll, Gisela 904
 Ripoll, Pere 275
 Ripoll Masferrer, Ramon 878
 Riquer de Reims 910, 911
 Riquer i Morera, Martí 184, 220, 221, 231, 248, 616, 681, 729, 974
 Riquilda, comtessa 754
Rituale Gerundense 1030
Ritus ad faciendam aquam benedictam 701
 Riu i Riu, Manuel 665, 748, 828, 906, 914, 979
 Riubregós, Antoni 296
 Riubregós, Bartomeu 275, 296
 Riusech, Gabriel de 781
 Riutort Taverner, Sebastià 873
 Robinell, Antoni 307
 Robinell, Joan 307, 309, 314; Agustina, vídua 309
 Robles, Adolfo 796
 Robson, Michael 962
 Roca, Antic 877
 Roca, Antoni 852
 Roca, Domingo 703, 704
 Roca, Joan 286
 Roca, Pere 262, 286
 Roca Sastre, Ramon M. 1029
 Rocabertí, Hipòlita de Jesús 817
 Rocabertí i Safortesa, Joan Tomàs de 727, 731, 732, 1023
 Rocafort, Arnau 849
 Rocamora, Tomàs de 866
 Rocasalva, Francesc 719, 720; Margarida, vídua 720
 Rocatalhada, Joan de 792, 809, 814, 824, 953, 954
 Roch, Jean-Louis 916
 Rodríguez Bernal, Francesc 911
 Rodríguez Blasco, Jesús 841
 Rodríguez Campomanes, Pedro 11028
 Rodríguez Laso, Nicolás 1032
 Rodríguez Llopis, Miquel 874
 Rodríguez Muñoz, Lluïsa 838
 Rodríguez de la Peña, Manuel Alejandro 953
 Roffredo da Benevento 267, 294, 699, 707, 708
 Rogent, Elies 759

- Roger Bacon 148, 149, 153, 153, 197, 198
 Roger, Arnau 271, 298, 300
 Roger, Bartomeu 271, 275, 298, 300
 Roger, Pere 275
 Roger de Flor 994
 Roig, Bernat 1041
 Roig, Francesc 312
 Roig, Jaume 821, 995
 Roig, Josep 1026
 Roig i Rexac, Antoni 19, 751
 Roís de Corella, Eiximèn 797
 Roís de Corella, Joan 734, 799, 993, 994, 995, 996, 997, 1001
 Rolandino de Passageri 269, 290
 Rolando da Parma 711
 Romano, David 937
 Römer, Hans 10
 Romeu, Martí 817
 Romeu i Figueras, Josep 184, 190, 236, 777, 828
 Romulus Augustulus 752
 Ros, Alexandre de 1020
 Ros, Alà 262
 Ros, Joan 949
 Ros de Garrigosa, família 841
 Ros de Garrigosa, Berenguer 841
 Rosàs, Antoni 275
 Rosas, Pèyre de 966
 Rosàs, Ramon 275, 298
 Rosembach, Joan 277, 280, 281, 282, 283, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 965
 Rosenheyer, Vendelin 277, 283, 308, 309, 314
 Rossell, En 292
 Rossell, Pere 307, 311, 314, 991
 Rossell, Pere, fra 791, 792
 Rosselló i Lliteras, Joan 167, 949, 1047
 Rosselló i Ribera, Jeroni 184
 Rosselló Vaquer, Joan 167
 Rosselló Vaquer, Ramon 896
 Rosselló i Verger, Vicenç M. 818
Rosselló nou 858
Rosselló vell 858
 Rossetti, Gabriella 1056
 Rossi, Paolo 151
 Rossich, Albert 777, 815, 1018, 1019, 1023
 Roth, Erich 10, 11
 Roth, Ulli 814
 Rothschild, Jean-Pierre 809
 Rotolo, Filippo 960
 Roubaud, S. 993
 Roura Aulinas, Lluís 1030
 Roura i Güibas, Gabriel 238, 241, 1044
 Roure, Andreu 675, 676, 677
 Roure, Julià 275, 282
 Rourera i Farré, Lluís 804
 Rouric, Bernat 264, 266, 290, 292
 Rouric, Guillem 264
 Rouric, Montserrat 264
 Rouric, Pere 263, 264
 Rousseau, Jean-Jacques 1031
 Roussel, 819
 Rovira Belloso, Josep M. 104, 105
 Rovira i Gómez, Salvador J. 885, 886, 897, 898, 900, 1020
 Roviró Alemany, Ignasi 1026
 Rubió, Guillem de 814
 Rubio, Josep Enric 941
 Rubió i Balaguer, Jordi 221, 247, 257, 258, 259, 276, 279, 280, 281, 282, 671, 728, 787, 828, 830
 Rubió i Lluch, Antoni 728, 804, 823, 827, 828, 964, 966
 Rubió i Orts, Joaquim 828
 Rubio Vela, Agustín 796-799, 886, 982
Rúbriques de Bruniquer 838, 1006
 Rucquoi, Adeline 818
 Rueda, Josep Manuel 855
 Rufí d'Aquileia 30
 Ruffini, 184
 Ruiz Carvajal, José Rafael 1003
 Ruiz Garrido, Constantino 737
 Ruiz i Gómez, Vicenç 882, 883, 1057
 Ruiz i Quesada, Francesc 831, 852
 Ruiz Simon, Josep M. 750
 Runciman, Steven 125
 Ruscelli, Girolamo 1014
 Rusio, Lorenzo 985
 Ruzafa García, Manuel 933
 Ryder, A. 811
 Sabasorda 815
 Sabaté, Glòria 987
 Sabaté i Curull, Flocel 844, 990
 Sabater, Jaume 688
 Sabater, Salvador 275, 302, 312
 Sabater, Sebastiana 860
 Sacarés Taberner, Miquela 877
 Sacirera, Dalmau 696, 697
 Sacirera, Galceran 697
Sacramentari de Roda 913
 Sáenz de Aguirre, José 905
 Sáez, Emilio 666
 Sáez Díez, J. L. 944
 Safortesa i Cerdà, Pere Ramon 1011
 Sagarriga, Pere de 978, 1050
 Sagrera, Guillem 986
 Sáinz de la Maza Lasoli, Regina 957

- Saiol, Daniel 1022
 Sáiz Serrano, Jorge 988
 Salà, la 970
 Sala, Pere sa 268, 296
 Sala Molins, Lluís 760
 Salaia, Joan de 1005, 1015
 Salas i Flotats, Daniel 1052
 Salat, Jaume 275, 307
 Salelles, Pere 703
 Sales, Ascensi 1024
 Sales, Lluís de 812
 Saliceto, Bartolomeo da 290
 Salicrú i Lluch, Roser 932, 978, 978, 1039
 Saliteda, Francesc 709
 Salitons, Bartomeu 275, 298
 Salitons, Joan 298
 Sallent, Joan 275, 304
Salms graduals 716
Salms penitencials 267, 292, 720, 1001
 Salom, Antoni 275, 298, 300
 Salom, Pere 298, 300
 Salomó ben Adret 939, 940
 Salrach i Marés, Josep M. 913
Saltiri 16, 22, 24, 25, 26, 29, 47, 57, 70, 71,
 72, 88, 92, 267, 269, 292, 294, 668, 671,
 684, 701, 713, 963
 Salvà, Joan 294
 Salvador, Jaume 888
 Salvador, Pere 690
 Salvador Esteban, Emília 894, 1007
 Salvat, Miquel 673, 674
 Salvatge, Guillem 264, 288
 Salzinger, Ju 131, 158, 172, 174, 182, 185,
 186, 189, 209, 219, 656, 657
 Samaran, Charles 125, 200
 Samper, Hipólito de 820
 Samsó, Julio 1056
 Sanahuja Anguera, Xavier 845, 880, 1021
 Sanç de Mallorca 876
 Sanç, Jordi 311
 Sanç, Pere Dimas 817
 Sanç, Pere Màrtir 814
 Sanç de Provença 844, 923
 Sánchez Munyòs, família 1039
 Sanches Munyòs, Gil 797
 Sánchez, Martín 889
 Sánchez, Pilar 846
 Sánchez Adell, José 842, 1057
 Sánchez Almela, Elena 879
 Sánchez Aragonès, Luisa 940, 1037
 Sánchez de las Brozas, Francisco 1008
 Sánchez León, M. Luisa 903
 Sánchez Marcos, Fernando 1021
 Sánchez Nievas, Enrique 860, 863
 Sánchez Nogales, José Luis 987
 Sánchez Verduch, M. del Mar 890
 Sanchis Moreno, Francisco J. 895
 Sanchis Sivera, Josep 829
 Sancho i Planas, Marta 850
 Sancho, Francesc 817
 Sanmartí Roset, Montserrat 1050
 Sans, Jordi 280
 Sans Travé, Josep M. 958, 1014, 1056
 Sanson, Nicolas 819
 Sant Amanç, Nicolau de 710
 Sant Dionís, Narcís de 267, 917
 Sant Genís, Antoni 712
 Sant Jordi, Isabel de 982
 Sant Jordi, Jordi de 614, 798, 822, 982
 Santa Fe, Jerónimo de 939
 Santanach, Joan 126, 729, 941, 949
 Santcliment, Carles 282, 309
 Santcliment, Francesc de 719
 Santi, Francesco 760, 953
 Santllef, Joan 294
 Sant Martí, Marc de 290
 Santander, Joan de 866
 Santo Domingo, Rodrigo 262
Santoral 266, 277, 296, 684, 963
 Sanz Camañes, Porfirio 1020
 Sanz Lou, Ferran 855
 Sapera, Joan 676, 677, 678, 679
 Saragossa, Albert 826
 Saragossa, Pere de 275, 299, 304, 312
 Saranyana, Josep-Ignasi 939, 944
 Sarasa Sánchez, Esteban 958, 1039
 Sargossa, Pere 272
 Sarnowsky, J. 918
 Sarran, Arnau 718
 Sarri, Jaume 706, 709
 Sarriera, Bernat 660
 Sarrió, Pere 290
 Sastre, Bartomeu 271, 272, 275, 296, 299,
 301, 304
 Sastre, Francesc 271, 296
 Sastre, Gabriel 271, 275
 Sastre, Guerau 271, 273, 275, 299
 Sastre, Manuel 271
 Sastre i Portella, Josep 19, 751
 Sastre i Puig, Joan 805
 Saül, dux 742
 Savall, 675
 Savi, Simon 262, 290
Saviesa 66, 79, 86
 Savigni, Raffaele 908
 Savino, Giancarlo 1046
 Savino, Gianfranco 106
 Savonarola, Girolamo 976

- Saxer, Victor 843, 905
 Scala, Luca 832
 Scalia, Giuseppe 814
 Scarcia Amoretti, Biancamaria 829
 Schatz, Elena-Maria 1049
 Schein, S. 125
 Schib, Gret 159, 166
 Schieffer, Rudolf 814
 Schedel, Hartmann 1047
 Schönberger, Alex 970
 Schort, Gerhard 1033
 Sciascia, Laura 1037
 Sedacer, Guillem 688
 Seduli 825
 Segarra, Bartomeu 703
 Segarra, Pere 717
 Segarra i Estarelles, Josep Ramon 934
 Segimon d'Hongria, emperador 948, 979
 Seguí Marco, Juan José 902
 Seguí Vidal, Gabriel 9, 106, 751, 752
 Segura, Jacint 812, 1027
 Selma, Joan 679
 Sempere, Andreu 1011
 Senant, Francesc 275
 Senatore, Francesc 990
 Sendra Beltran, M. Pilar 909
 Sèneca, Luci Anneu 232, 268, 294
 Senellart, 192, 195
Sentència definitiva 1419 761, 983
Sentència reial sobre els remences 310, 1035
Sentència de Tarragona 1316 761
 Sergii 902
 Seripando, Girolamo 1002
Sermo Ariani cuiusdam 38
Sermo Arianorum 647
Sermons 707, 708, 709, 713
 Serna, Erika 849
 Serra, Bernat 817
 Serra, Francesc 262
 Serra, Joan 281, 306
 Serra, Joan 703
 Serra, Juníper, s. 814, 825
 Serra, Martí 817
 Serra, Pere 262
 Serra, Pere Màrtir 817
 Serra, Ramon 688, 689
 Serra i Barceló, Jaume 859, 862, 865, 935
 Serrà Campins, Antoni 822
 Serra i Kiel, Dolors 806
 Serra i Perals, Joan 849
 Serra i Puig, Eva 1012, 1037
 Serra de Manresa, Valentí 824, 837
 Serrano Darder, Antònia 896
 Serrano i Daura, Josep 783, 876
 Serrano Larráyo, Fernando 966
 Serré, Joan 309
 Serres, Joan 704
 Sesma Muñoz, José Ángel 842
Set salms = Salms penitencials
 Settia, A. A. 812
 Setton, Kenneth M. 125
 Sever de Barcelona, s. 1027
 Sever de Menorca, s. 19, 20, 107, 108, 117,
 737-750, 744, 751, 752, 814, 906
Sextus Decretalium 699
 Shem Tob 940
 Shepard, William 777
 Shyreswood, John 975
Si quis testamentum 919
 Sibiuda, Ramon 759, 761-762, 809, 814,
 987, 1034, 1035
 Sicard, Patrice 809
 Siculus, Andreas 281, 284, 306
 Sifre, Isabel 1004, 1011
 Sigefredus 823
 Silagiová-Pospisilová, Zuzana 11
 Silvestre II 910, 913
Símbol apostòlic 653, 655
Símbol de Nicea 30, 37
 Simeoni, Daniele 1014
 Simó, Francesc Jeroni 1016
 Simó de Montfort 923
 Simón, Juan 1019
 Simón Abril, Pedro 1008
 Simon Tarrés, Antoni 844, 1017
 Simonetti, Manlio 25, 27, 30, 37
 Simonut, Noè 151
 Simpronà 905
 Sintes Espasa, Guillem 879
 Sirici papa 746, 906
 Sisebut 906
 Sitjar Serra, Miquel 803, 908
 Siurí Navarro, Marcel·lí 817
 Siverio, Donatella 822
 Sivo, Vito 991, 1037
 Smith, Damián 921, 922
 Smolak, Kurt 11
 Soberanas i Lleó, Amadeu 729
 Solà, Narcís 965
 Solà i Moreta, Fortià 1052
 Solano Camón, Enrique 1020
 Soldevila i Temporal, Xavier 883, 911
 Soldevila i Zubiburu, Ferran 614, 758, 962
 Soler, Antoni 814
 Soler, Francesc 312
 Soler, Joan 712
 Soler, Josep 678, 679
 Soler, Llorens 678

- Soler, Pere 276, 298
 Soler, Pericó 1037
 Soler i Llopart, Albert 209, 830, 949
 Soler i Terol, Lluís 804
 Solert, Berenguer 685
 Solervicens, Josep 825
 Soles, Pere 673
 Solsona, Jaume 269, 292
Somme le Roi 966
 Somodevilla y Bengoechea, Zenón de 855, 1025
 Sordel 924
 Sorió, Baltasar 817
 Sorní Esteva, Xavier 852
 Sorribas, Joan 817
 Sorribes, família 837
 Soses, Vicenç 290
 Soto i Company, Ricard 858
 Sotomayor, Pedro de 1015
 Specchio, Lupo di 991
 Speciale, Nicolò 928, 981
Speculum al foder 985
Speculum virtutum 674
 Speer, Robert 123
Spica iuris 708
 Spígol, Llorenç 277
 Spindeler Nicolau 277, 279, 280, 281, 306, 307, 312, 313, 314, 813; Caterina, muller 305
 Spirito, Guglielmo 942
 Spruyt, Joke 998, 999
 Spunar, Pavel 11
 Steel, Carlos 944
 Stegmüller, Friedrich 761
 Stela, Miquel 997
 Stemberger, Günter 906
 Stöhr, Johannes 195, 198
Stories 710
 Strosetzky, Christoph 1009
 Studer, Basil 738, 739
 Suárez, Gil 992
 Suchet, Louis-Gabriel 1032
 Suchier, Hermann 243, 244
Suffragia monachorum 881
 Sugranyes de Franch, Ramon 124, 158, 159
 Sullam Çaporta 1051
 Sullivan, H. W. 1005
Summa Aazonis 704
Sunna 779
 Supino Martini, Paola 823
 Sureda, Joan 262, 294
 Sureda i Jubany, Marc 840
 Sureda de Sant Martí, família 864
 Sustaeta, José Miguel 973
Symbolum 674
Symbolum Atbanasii (S. Quicumque) 653, 655, 656
 Tajó de Saragossa 33
 Talaveró, Pere 717
Talmud 939
 Tamburri, Pascual 954
 Tancredus 707, 708
 Tangheroni, Marco 990
 Tarafa, Francesc 1016, 1043
 Tarrats, Felicià 855
 Tarré, Josep 184
 Tàrrega, Guillem de 691, 704
 Tarrés, Joan Bta. 805
 Tâsfin b. Âli b. Yusuf 929
Taula dels notaris que hi ha hagut a Tarragona 882
Taules de Barcelona 967, 968
 Taust, Joan de 811
 Taverner i d'Ardena, Oleguer de 819
 Teixidor, Joan 722; Angelina, muller 722
 Teixidor, Josep 1003
 Tejada y Ramiro, Juan 23, 24
 Tena, Antoni 1054
 Tensa, canonge de l'Alguer 833
 Teodorico Borgongioni 710
 Teodosi, emperador 905
 Teodulf d'Orleans 814, 907, 1034
 Terenci Àfer, Publi 114, 268, 282, 292, 310
 Terés, Joan 920, 978
 Terrades, Francesc 1004
 Terré, Joan 1023
 Terrena, Guiu 809, 814, 969, 1033, 1034, 1043
 Tertul·lià 746
 Teske, Roland J. 739
 Tewes, Götz Rüdiger 798
 Thaün, Philippe de 997
 Theophanes 748
Thesauri Guialtrude 852
 Thiboust, B. 1022
 Thimo, Franc de 263, 264, 288
 Thorndike, Lynn 130
 Tià de Sa Real = Gelabert, Sebastià
 Ticià de Tarragona 741, 744, 747, 748
 Timoneda, Joan 1005
 Tintó i Sala, Margarida 978
 Tintorer, Ramon 699
 Tirado, Josep Pasqual 893
Tirant lo Blanc 236, 928, 987, 992, 993, 994, 885, 996 (cf. Martorell, Joanot)
 Tits-Dieuaide, Marie-Jeanne 933
Tobit 19, 20

- Tob Assis, Yom 938
 Tolan, John V. 936
 Tolrà, Antoni 683, 688
 Tomàs, Baltasar 304, 305
 Tomàs, Caterina, sta. 862
 Tomàs d'Aquino, s. 708, 812, 963, 975, 1005,
 1009, 1024, 1038
 Tomàs, Pere 814
 Tomic, Pere 991
 Toniolo, Federica 1046
Tons 707, 708
 Torné i Cubells, Josep 884
 Torra, Alberto 1036, 1038
 Torra, Jordi 642
 Torras Ribé, Josep M. 1012
 Torras i Serra, Marc 919
 Torre y del Cerro, Antonio de la 827
 Torre, Alfonso de la 1000
 Torrella, família 865
 Torrella, Gaspar 1034, 1035
 Torrent, Bartomeu 276
 Torrent, Francesc 292
 Torrent, Pere 687
 Torrents, Rafael des 264
 Torres, Jaume 290
 Torres, Joan 264, 288
 Torres, Miquel 817
 Torres, Pere 817
 Torres i Amat de Palou, Fèlix 1032
 Torres i Graell, Carme 748
 Torró, Josep 887
 Torroella, Pere 1000
 Torroja, Francí 848
 Tortosa, Gabriel 278, 280, 307
 Tosca, Tomàs Vicent 1024
 Toscano, Joan Bta. 849
 Touati, Charles 772
 Tous i Gayà, Miquel 185, 186
 Tous, Sereneta de 1004
 Tovar, M. Rosa 737
 Tovar, Santiago 737
 Trabuquer, Albert 314
Tractat d'Anagni 955
*Tractat de avisos i advertències que han de tenir los
 flebotomians...* 1032
Tractat de Corbell 844
Tractat del molí espiritual 245
Tractat de Monteagudo-Soria 959
 Tractats de pau amb Gènova 981
Tractatus de consequentiis 998
Tractatus de febribus 710
Tractatus de investigatione auri potabilis 954
 Trapé, Agostino 49
 Trastámara, Juan de 812
 Tremiño, Joan 817
 Trenchs i Òdena, Josep 200
 Tres, Joan 1023
 Tresor de Bompàs 901
 Triadú, Joan 184
 Trias Mercant, Sebastià 946
 Trilla, Pere de 312
 Trilles, Jeroni 817
 Trilles, Vicent 817
 Trinxer, Gaspar 271, 276
 Trinxer, Joan 271, 276, 281, 297, 298, 299,
 301, 311, 313; Agnès, muller 271
 Trinxer, Joan, jr 271, 272
 Trinxer, Lluís 271, 272, 276, 298
 Trinxer, Pere 271, 276, 305
 Trionfo, Agostino 775
 Triter, Pere 269
Trobes en labors de la Verge Maria 1049
 Tropé, Hélène 977
 Trottmann, Christian 775
 Tubunal, Jaume 276
 Tummullis (Tummolillo), Angelo de 988,
 990
 Turell, Gabriel 991
 Turmeda, Anselm 936, 954, 971 (cf. *Fran-
 selm*)
 Turrado, Lorenzo 622
 Turull i Rubinat, Max 914
 Ubac, Joan 262, 263, 267, 292, 296
 Ubertino da Casale 952
 Uc de Saint Circ 922
 Udina i Martorell, Frederic 920, 979
Ungüent per a curar porsallanes i tumors freds 886
 Uña Suárez, Agustín 969
 Urbà IV 925
 Urfé, H. d' 1011
 Urgell, comte de 696
 Urgell Hernández, Ricard 861
 Urríes y Marcilla, Joseph de 1039
 Urvoy, Dominique 760, 943
 Usábel, M. Pilar 1008
Usatges 296, 686, 707, 708, 715, 716, 781,
 835, 844, 875, 876, 899, 914, 917, 919,
 928, 984, 987, 1011, 1035
 Vacarises, Francesc de 897
Vae mundo in centum annis 953, 954
 Valcárcel Ribera, Carmen 1028
 Valdés, Joan de 278, 308, 309
 Valeri Màxim 232, 237, 267, 296, 826
 Valérian, Dominique 929
 Valériis, Valerio de 950
 Valero, Joan 817, 861

- Valero i Martí, Gaspar 869
 Vall, Guillem de 685
 Valla, Lorenzo 268, 294, 991
 Valldepérez Castaño, Santiago 935
 Valle Rodríguez, Carlos del 852, 906, 938, 939, 1056
 Vallejo Girvés, Margarita 748, 749
 Vallmanya, Jaume 998
 Valls, Bartomeu 262
 Valls, Cirus 1030
 Valls, Galceran des 296
 Valls, Manuel des 276, 296
 Valls i Taberner, Ferran 872, 1036
 Vallterra, Joan de 1001
 Vallterra, Joanot de 1000
 Valsalobre, Pep 815, 1019
 Van Acker, L. 645, 906
 Van Damm, Raymond 741
 Van Dyck, L. C. 811
 Van den Wyngaerde, Anton 824
 Van den Wyngaert, Athanasius 123
 Vanrell Berga, Catalina 931
 Vaquer i Bennàssar, Onofre 859, 863, 864
 Vasques, Lluç 262, 286
 Vayreda, Marià 805
 Vázquez Janeiro, Isaac 765, 811, 815
 Veciana i Rabassa, Pere Anton 1027, 1055
 Vendrell, Joan 264, 288
 Ventosa i Serra, Enric 847
 Ventura i Subirats, Jordi 644, 671
 Veny i Clar, Joan 613, 616, 617, 618, 757-758, 822
 Veny Riera, Catalina Maria 877
 Verdager, Bernat 277
 Verdager, Ferrer 261, 274
 Verdager i Santaló, Jacint 236, 950
 Verdansa, Joan 997
 Verdú, Bartomeu 262
 Verdú, Blai 846, 847
 Verdú, Gabriel 846
 Verdú, Joan 813
 Vergés Trias, Martí 909
 Vernet, Joan 829
 Verhaeghe, Frans 850
 Vernet, Antoni 276
 Verrié, Frederic Pau 964
 Veschi, Giovanni Battista 885
Vesprals 687, 688
Viatge de Pere Porter a l'infern 1019
 Vicenç, Francesc 1018
 Vicenç, Joan 998
 Vicenç, Miquel Climent 998
 Vicenç, Pere 269, 290
 Vicenç d'Eivissa 748
 Vicenç de Lerins 104, 106, 109, 110
 Vicens Vives, Jaume 856
 Vicent màrtir, s. 843, 905
 Vich i Manrique, Joan 866
 Vich i Salom, Joan 957
 Viciàna, Rafael Martí de 991, 1016
 Viciano, Albert 814
 Viciano, Pau 829, 842
 Vidal, Andreu 964
 Vidal, Francesc 262, 292
 Vidal, Guiot 262, 288
 Vidal, Joan 288, 948, 997
 Vidal, Macià 696
 Vidal de Besalú, Ramon 803
 Vidal Fernández, Rafaela 874
 Vidal Hernández, Josep M. 1025, 1031
 Vidal i Micó, Francesc 1022
 Vidaure, Teresa de 962
Vides de Sants Rosselloneses 237, 243
 Vila, Antoni 262, 268
 Vila, Benet 817
 Vila, Pep 776, 777, 778-779, 853, 854, 984, 1023, 1055
 Vila, Pere 290
 Vila i Aulèstia, Carles 957
 Vilademús, Berenguer 922
 Viladrich, Mercè 932, 933
 Vilagut, Gabriel 262, 286
 Vilagut, Joan 286
 Vilaloban, Joan de 276
 Vilanova, Antoni 275
 Vilanova, Arnau de 159, 195, 207, 659-663, 759, 760-761, 772, 783-786, 809, 812, 814, 896, 939, 943, 950, 951-954, 955, 962, 965, 974, 1034, 1035, 1041, 1045
 Vilanova, Arnau de, pseudo 1034, 1036, 1041
 Vilanova, Bartomeu 872
 Vilanova, Pere de 697, 702, 703
 Vilanova, Ramon de 689
 Vilanova, Tomás de 814
 Vilanova, Vidal de 972
 Vilaplana, Ramon de 688
 Vilar, Baldiri 849
 Vilar Bonet, Maria 958, 1017
 Vilarrasa, Pere de 990
 Vilarrúbia, Francesc 870
 Vilaseca, Jacint 812
 Vilaseca Canals, Albert 885
 Vilella, Josep 738, 743
 Vilella, Tomàs 276
 Vileta, Joan Lluís 1047
 Villafranca Giner, Encarna 996
 Villalmanzo, Jesús 729, 1054
 Villalonga, Gaspar de 1011

- Villalonga Vidal, Andreu Josep 867
 Villanueva, Jaime 244, 804, 921
 Villanueva, Jesús 999
 Villanueva, Tomàs de, s. 867
 Villaronga, Leandre 901
 Villaroya, José 820
 Villalba Verneda, Pere 765-766
 Villalonga, Mariàngela 804
 Villalonga Andreu, Josep 848
 Villanueva, Jaume 805
 Villena, Enrique de 800
 Villena, Isabel de 799, 993, 1042
 Viló, Antoni 262, 286
 Vinader, Ramon 963
 Vincent de Beauvais 269, 290, 969
 Vincent, Bernard 933
 Vincis, Marina 999
 Vindel, Francisco 1006
 Vinyes, Antoni 836, 988
 Vinyes, Mateu 292
 Vinyoles, Narcís 989, 1001
 Vinyoles i Vidal, M. Teresa 909, 1004
 Virgili 14, 16, 71, 94, 114, 115, 907, 915, 974, 996
 Virgili, Antoni 884
Virginari 963
 Virós i Pujolà, Lluís 893
 Vistes de Morella 979
 Vistes de Perpinyà 979
Vita Antiqua fr. Raimundi de Pennaforti 926
Vita Antonii 905
Vita canonica 266, 290
Vita coaetanea 156, 169, 172, 181, 182, 187, 210, 769, 942
Vita Martini 107
Vita minorum fratrum 149-150
Vita sancti Anthonii 825
Vita beati Raymundi Rotensis 918
Vita sancti Theodardi 910
 Vitolo, Giovanni 1056
 Vivers, Jaume de 811
 Vives, Joan Bra. 811
 Vives, Joan Lluís 809, 817, 936, 1007, 1008, 1009, 1043
 Vives, Pere 276
 Vives, Rafael 936
 Vives i Gatell, Josep 15
Volum de Corpus 860
Volumen 698
 Vones-Liebenstein, Ursula 814
Vulgata 622, 638, 640, 641, 674
 Walsh, James E. 1034
 Walz, Dorothea 1040
 Wamba 747
 Wankenne, L.-Jules 117, 745
 Watson, Andrew A. 1036
 Weber, Dorothea 11
 Webster, Jill R. 877, 921, 989
 Weidmann, Clemens 11
 Weiser, Marie Therese 10, 11
 Wermelinger, Otto 738, 739
 Werner, Wilfried 1033
 Wieruszowski, Helena 182, 184, 192, 195, 196
 Wigbod 8
 Winer, Rebecca Lynn 928
 Wittgenstein, Ludwig J. J. 793
 Wittlin, Curt 799, 827, 970, 971, 997
 Xarmat, Mateu 298
 Xarmat, Miquel 276, 298
 Ximénez de Urrea, Dionisio 1039
 Xipre, Jordi de 748
 Yates, Frances 760, 772
 Yisshaq ben Sheshet Perfet 1047
 Ysern Lagarda, Josep Antoni 965
Zacaries 69, 70
 Zacour, Norman P. 125
 Zahn, Peter 1033
 Zamora Peinado, Francisco de 805, 870, 1030
 Zampa, P. 811
 Zamponi, Silvia 106
 Zamponi, Stefano 1046
 Zanglada, Ramon 818
 Zapater, Miguel Ramon 820
 Zaragoza Pascual, Ernest 811, 811, 855, 1027
Zelus fidei 165
 Zetzner, Lazar 950
 Zimmermann, Karin 1040
 Zimmermann, Michel 916
 Zucchitello, Mario 886
 Zumkeller, Adolar 814
 Zurita, Jerónimo 925, 958, 991, 1042
 Zwemer, Samuel M. 123

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

- «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 20/21 i 22 (1999/2000 i 2001 = Homenatge al dr. Manuel Riu i Riu, 1 i 2), 766 i 814 pp.
- «Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Morella», II, Castelló, Diputació 2001, 504 pp.
- «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 38 (2001 = Dossier: *Humanisme, ciència i política*), 266 pp.; núm. 39 (2001 = Dossier: *Arròs: prosperitat i malaltia*), pp. 275-528; núm. 40 (Dossier: *Història i territori dedicat al professor Vicenç M. Rosselló i Verger*), pp. 533-784.
- M. Dolores AGUSTÍ SOLER, *Las Germanías en la Gobernación de la Plana. Història i documents*, Castelló, Diputació 2002, 116 pp.
- Josep ALANYÀ I ROIG, *El Seminari Diocesà de Tortosa*. Pròleg de Javier SALINAS I VIÑALS, bisbe de Tortosa, Tortosa, Bisbat 2001, 1198 pp.
- Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Introducció al poblament ibèric a la Plana de l'Arc (Castelló)* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 45), Castelló, Diputació 2001, 384 pp.
- Ángel ALLOZA APARICIO, José Miguel LÓPEZ GARCÍA, José Luis de PABLO GAFAS, *Prevention and Repression: Food Supply and Public Order in Early Modern Madrid*, extret de «Mélanges de l'École Française de Rome. Italie et Méditerranée», 112 (2000), 615-644.
- Josep AMENGUAL I BATLE, *Unes peces de l'epistolari de la família Maura*, extret de «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 57 (2001), 385-400.
- «Analecta Tertii Ordinis Regularis [Sancti Francisci]», 32/168 (2001), pp. 417-874.
- «Anjub. Quadern de Cultura Tradicional i Popular de Cambrils», novembre 2001, 16 pp.
- ANÒNIM, *Viatge a l'infern d'En Pere Porter*. A cura de Josep M. PONS I GURI (Autors Catalans Antics, 12), Barcelona, Fundació Pere Corominas 1999, 172 pp.
- «Anuari Verdaguer 1995-1996. Conferències. Ponències. Comunicacions. Crònica» (Estudis Verdaguerians, 9), Vic, Eumo Editorial 1999, 440 pp.
- Joan Baptista ANYÉS, *Obra profana*. Apologies, València 1545. Introducció d'Eulàlia DURAN I GRAU. Edició del text llatí i traducció catalana de Martí DURAN MATEU, Barcelona, Universitat Nacional de Educació a Distància i Reial Acadèmia de Bones Lletres 2001, 450 pp.
- Joan ARMANGUÉ HERRERO, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (Biblioteca Filològica, XLIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 286 pp.
- Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (1975-2000). 25 anys d'un projecte internacional* (Col·loqui d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 36 pp.
- M. Josepa ARNALL JUAN, *Llibres de dret a la biblioteca de Sant Josep de Barcelona (segles XV-XIX)*, extret de «Quaderns de la Selva», 13 (2001 = Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri, II), 289-306.
- «Arxiu Comarcal del Solsonès», núm. 2 (novembre 1998), 20 pp.
- «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», n. 25 (Primavera 2000), 8 pp.; n. 27 (Tardor 2000), 8 pp.; n. 28 (Hivern 2000), 8 pp.; n. 29 (Primavera de 2001), 8 pp.; núm. 30 (Estiu de 2001), 8 pp.; n. 31 (Tardor de 2001), 8 pp.; núm. 32 (Hivern de 2001), 8 pp.
- Gemma AVENOZA, *La Biblia de Ajuda y la Megil-lat Antiochus en romance* (Biblioteca de Filologia Hispànica, 25), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2001, XVI i 216 pp.
- Francisco BAILA HERRERA, *La educación en la Orden de Santa María de Montesa* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 44), Castelló, Diputació 2001, 320 pp.
- «Baix Llobregat. Butlletí del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», núms. 53 i 54, juliol-novembre 2001, 8 i 8 pp.; núm. 57, maig/juny 2002, 8 pp.

- Pep BALSALOBRE, Joan GRATACÓS, *Agustí Eura, O.S.A. (1684-1763), escritor y obispo. Un clásico de la poesía catalana en la edad moderna* (Historia Viva, 22), Madrid, Editorial Revista Agustinianna 2001, 334 pp.
- Giulio BATTELLI, *Suppliche al papa di Giacomo II, re di Maiorca, e di Giacomo II, re di Aragona*, ex-tret d'«Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 3-32 pp.
- Beato de Liébana. Los Beatos más hermosos*, Barcelona, Moleiro editor 2001, 40 pp.
- Bibliografía del dr. Josep M. Llobet i Portella des de l'any 1073 al 2000*, Cervera, Universidad Nacional de Educación a Distancia 2001, 38 pp.
- Bibliografía de Josep M. Pons i Guri*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans 2001, 24 pp.
- Bibliofília a Catalunya des del segle XIX*. Nadala 2001, Barcelona, Fundació Jaume I 2001, 120 pp.
- Stanislaw BOGUSZ MATULA, *La dottrina mariana nei commentari ai Vangeli e nei sermoni di San Bonaventura da Bagnoregio* (Dissertationes ad doctoratum, 387), Roma, Antonianum 2001, 284 pp.
- «Butlletí del Cente d'Estudis Alcoverencs», núm. 91 (juliol-setembre 2000), 34 pp.
- «Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans», 6 (2002), 106 pp.
- Franco BUZZI, *Teologia e cultura cristiana tra XV e XVI secolo* (,Dabar. Saggi teologici', 26), Genova, Marietti 1820, 2000, 448 pp.
- Jaume CABRÉ i FABRÉ, *Llegia però no movia els llavis*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2001-2002, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 60 pp.
- Cafè i Quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans (1900-1918)*. Edició crítica i estudi a cura de Philip D. RASICO (Biblioteca Filològica, XLV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 256 pp.
- Salvador CARDÚS i FLORENSA, *Ordinacions de bon govern de la batllia de Terrassa (1299-1625)*. Introducció i edició a cura de Vicenç RUIZ i GÓMEZ sota la direcció de Pere PUIG i USTRELL (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 129), Barcelona, 2000, 232 pp.
- Tomàs CARRERAS i ARTAU, Joaquim CARRERAS i ARTAU. *Història de la filosofia espanyola. Filosofia cristiana del segle XIII al XV*. Edició facsímil. Estudis preliminars a cura de Pere LLUÍS FONT, Jaume MENSA, Jaume de PUIG, Josep M. RUIZ SIMON. Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans i Diputació 2001, Volum I, 70-XII-660 pp. Volum II, 686 pp.
- Manuel CASTELLET, *Llengua, ciència i cultura. Crònica d'una passió matemàtica*. Edició a cura de Ramon BALASCH (Proa, La Mirada, 55), Barcelona, Enciclopèdia Catalana 2002, 414 pp.
- Castellón 750 años. Imágenes para una historia*. Castellón de la Plana, Diputació de Castelló 2002, 144 pp.
- Catedral de Mallorca. Memòria 1 octubre 2000-2001*. Presentació del degà-president del capítol. Text i coordinació de Pere-Joan LLABRÉS i MARTORELL, Palma de Mallorca, 2001, 64 pp.
- «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 19 (2001), 182 pp.
- «Centre d'Estudis Falsetans. Secció d'Història. Estudis Prioratins», 2 (2000), 282 pp.
- Lluís CIFUENTES i COMAMALA, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i al renaixement* (Col·lecció Blaqueria (sic), 3), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2001, 410 i (12) pp. de reproduccions.
- Joaquim COMAS DELLÀ, Carme COMAS CIFRE, *Els masos valencians. Vilafranca 1800-1900* (Col·lecció Universitària, 46), Castelló, Diputació 2002, 158 pp.
- «Compactus. Revista d'Arxius i Biblioteques», núm. 2 (setembre-desembre 2001), 72 pp.; núm. 3 (gener-abril 2002), 54 pp.
- Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del Braç Reial*. A cura de Josep M. BRINGUÉ i PORTELLA, Pere GIFRE i RIBAS, Gerard MARÍ i BRULL, Miquel PÉREZ LATRE, Joan PONS i ALZINA. Coordinació i introducció per Eva SERRA PUIG (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums, II/5), Barcelona, Departament de Justícia 2001, 810 pp.
- Eugeni DÍAZ MANTECA, *Les Coves de Vinromà. Una vila del Maestrat històric* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 48), Castelló, Diputació 2002, 224 pp.
- Diplomatari de la Catedral de Tortosa (1193-1212). Episcopat de Gombau de Santa Oliva*. Estudi i edició a cura d'Antoni VIRGILI (Diplomatari, 25), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 526 pp.

- Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara Terrassa, 958-1207*. Edició a cura de Pere PUIG i USTRELL, Vicenç RUIZ i GÓMEZ i Joan SOLER i JIMÉNEZ (Diplomatari, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 600 pp.
- «Dominican History Newsletter / Boletín de Historia Dominicana», IX (2000), 272 pp.
- Nicolau EIMERIC, *Diàleg contra els lul·listes*. Traducció de Jaume de PUIG (Assaig 34), Barcelona, Quaderns Crema 2002, 164 pp.
- El manual de 1641 de Joan Francesc de Torrellebreta, notari de Vic*. Edició a cura de Rafael GINEBRA i MOLINS, Anna Maria de ROCAFIGUERA i GARCIA, Jordi VILAMALA i SALVANS (Acta Notariorum Cataloniae, 10), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 552 pp.
- El teatre català dels orígens al segle XVIII*. «Actes del II Conl-loqui: Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: "Teatre Català Antic". Girona, 6 a 9 juliol 1998». Albert ROSSICH (coord.). Edició a cura d'Albert ROSSICH, Antoni SERRÀ CAMPINS i Pep VALSALOBRE (Estudis Catalans, 5), Kassel, Edition Reichenberger 2001, VIII i 512 pp.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Pobresa i beneficència en Ramon Llull* (Publicació del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 30), Palma (Mallorca), 2001, 46 pp.
- Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*. Apèndix: *Articles de Joan Fuster i Joan Coromines*. A cura de Joan FERRER, Josep FERRER i Joan PUJADES. Pròleg de Jaume PÉREZ MUNTANER (Textos i Estudis, 4), Barcelona, Fundació Pere Coromines 2002, 182 pp.
- Juan ESQUERDA BIFET, *Giovanni Paolo II, Pellegrino in Santa Maria Maggiore. La 'Statio' mariana di papa Giovanni Paolo II*, Roma, Centro di Cultura Mariana 2001, 190 pp.
- Essays on Medieval Translation in the Iberian Peninsula*. Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, Roxana RECIO (eds.) (Col·lecció Estudis sobre la traducció, 9), Castelló, Universitat Jaume I 2001, 350 pp.
- Francesc ESTEVE i GÀLVEZ, *Les fonts antigues*, Castelló, Diputació 2001, 94 pp.
- «Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona», 21 (2001 = Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats. Volum I, a cura d'Albert ROSSICH, Mariàngela VILLALONGA i David PRATS), 524 pp.- «Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona», 22 (2002 = Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats. Volum II, a cura d'Albert ROSSICH, Mariàngela VILLALONGA i David PRATS), 570 pp.
- «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XIX (2001), 352 pp.
- «Estudis Romànics. A cura d'Antoni M. Badia i Margarit», XXIV (2002), 498 pp.
- José FERNÁNDEZ LAGO, *Semana Santa, Pascua y su Octava: el camino de la Vida* (Publicaciones del Instituto Teológico Compostelano. Colectánea Pastoral, 2), Santiago de Compostela 2002, 244 pp.
- Andrés de Sales FERRI CHULIO, *Grabadores y grabados castellonenses. Siglos XVIII - XIX*, Castelló, Diputació 2001, 288 pp.
- Alexander FIDORA, José G. HIGUERA (eds.), *Ramon Llull caballero de la fe. El arte luliana y su proyección en la Edad Media* (Cuadernos de Anuario Filosófico, 17), Pamplona, Universidad de Navarra 2001, 130 pp.
- «Floresia. Belletino del Centro Internazionale di Studi Gioacchimiti», 15 (2001), 158 pp.
- Fons d'art de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, 112 pp.
- «Frate Francesco. Rivista di cultura francescana», anno 67 (Aprile-Novembre 2001), 236 pp.
- José Miguel GARCÍA BELTRÁN, *Provincia de Castellón. Santuarios Marianos Camperos*, Castelló de la Plana, Diputació 2002, 180 pp.
- Germinabit. L'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX. Diòcesi de Solsona*. Barcelona, Generalitat de Catalunya 2002, 56 pp.
- Josep GONZÁLEZ-AGÁPITO, Salomó MARQUÈS, Alejandro MAYORDOMO, Bernat SUREDA, *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià* (Biblioteca Abat Oliba, 233), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 738 pp.
- Gener GONZALVO i BOU, Manel SALAS i FLOTATS, *L'Arxiu patrimonial del llinatge Pedroló (1056-1941)* (Col·lecció Ardevol, 2), Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal 2000, 60 pp.
- Josep M. T. GRAU i PUJOL, *Un notari carlí de Tarragona a l'Urgell. Nota de la producció documental de Miquel Martí Boronat (1831-1835)*, extret de «Urtx», 15 (2002), 229-236.

- Guifré el Pelós. Documentació i identitat*. Edició a cura de Jordi MASCARELLA i Miquel SITJAR, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1997, 88 pp.
- Francesc GUSI I JENER, *Castellón en la Prehistoria. Memoria de los tiempos del ensueño*, Castelló, Diputació 2001, 368 pp.
- Beatriz GUTTMANN, *El Museo de Vilaframés: un hecho insólito*. Segunda edición revisada (Col·lecció Universitària, 47), Castelló, Diputació 2002, 592 pp.
- Claudia HEIMANN, *Nicolaus Eymeric (vor 1320-1399) - praedicator veridicus, inquisitor intrepidus, doctor egregius. Leben und Werk eines Inquisitors* (Spanische Forschungen der Görresgesellschaft, II/37), Münster, Aschendorf Verlag 2001, 248 pp.
- Josep HERNANDO I DELGADO, *Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)* (Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona, 6), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat 2001, 64 pp.
- «Historia et documenta. Revista de Divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (Alt Camp)», Núm. 6 (desembre 2000), 200 pp.
- Homilies d'Organyà*. Facsímil del manuscrit. Edicions diplomàtica i crítica d'Amadeu J. SOBERANAS, Andreu ROSSINYOL i Armand PUIG (Els Nostres Clàssics, B.20), Barcelona, Editorial Barcino 2001, 338 pp.
- David IGUAL LUIS, *Almassora a la Baixa Edat Mitjana: Comunitat rural, espai agrari i dinamisme social*, extret de «Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura», LXXV (1999), 533-560; *Entre València y Nápoles. Banca y hombres de negocios desde el reinado de Alfonso el Magnánimo*, extret de «En la España medieval», 24 (2001), 103-143; *Església i societat a Almassora (1245-1489)*, extret de «La Murà. Revista de Museu Municipal d'Almassora», n. 3 (1999), 35-79; *Itinerarios comerciales en el espacio meridional mediterráneo de la Baja Edad Media*, extret de *Itinerarios medievales e identidad hispánica* (XXVII Semana de Estudios Medievales. Estella, 17 a 21 de julio de 2000), [Pamplona]. Gobierno de Navarra 2001, 113-158; *La difusión de productos en el Mediterráneo y en Europa occidental en el tránsito de la Edad Media a la Moderna*, extret de *Fiere e Mercati nella integrazione delle economie europee secc. XIII-XVIII* (Atti delle «Settimane di Studi» e altri Convegni, 32), Prato, Istituto Internazionale di Storia Economica, F. Datini' 2000, 453-494; *Las relaciones financieras de una ciudad mediterránea: Valencia en la Baja Edad Media*, extret de *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica* (Actas del Simposio Internacional. Madrid, 4-7 mayo 1999), Madrid, Marcial Pons ediciones de historia 2000, 99-120; *Una confraria dels genovesos de València. Una associació interprofessional a les darreries de l'Edat Mitjana*, extret d'*Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, a cura de Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, Barcelona, PAM 2000, 91-102; i *Sucre i comerç internacional al voltant del 1500*, extret de *Sucre & Borja. La canyamel dels ducs. Del Trapig a la taula*. Edició a cura de Josep A. GISBERT, Gandia, Ajuntament i Ceic Alfons el Vell 2000, 89-107.
- In itinere veritas*. Studi in onore di mons. Laureato Maio per il 50° di ordinazione presbiterale, a cura di Mario LADANZA e Carmelo LEPORE, Benevento, Seminario Arcivescovile 1998, 254 pp.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Memòria 1999-2000*, Barcelona 2001, 498 pp. - *Síntesi i memòria. 2000-2001*, Barcelona 2001, 24 pp.
- Institut Ramon Llull. Conveni de constitució i estatuts*. Palma, 5 d'abril de 2002, Palma de Mallorca, Govern de les Illes Balears i Generalitat de Catalunya 2002, 16 pp.
- Gabriel JANER MANILA, *De l'educació del jove Blanquerna*. Conferència pronunciada el 26 de novembre de 1999 al saló d'actes del Col·legi de Sant Francesc de Palma (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 29), Palma (Mallorca) 2000, 24 pp.
- Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *L'Església catalana sota la monarquia dels Borbons. La catedral de Girona en el segle XVIII*. Pròleg de Joaquim NADAL i FARRERAS (Biblioteca Abat Oliva, 214), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 600 pp.
- Pietro di GIOVANNI OLIVI, *Commento al Cantico dei Cantici*. Introduzione e traduzione di Francesca BORZUMATO (L'anima del Mondo, 42), Casale Monferrato, Edizioni Piemme 2001, 192 pp.
- «IV Jornades Culturals a la Plana de l'Arc. La Vall d'Alba - Octubre 1999», Castelló, Diputació 2001, 114 pp.

- Isabel JUNCOSA I GINESTÀ, *Catàleg del fons de reserva de la secció de litúrgica de la Biblioteca Episcopal de Barcelona (segles XVI-XVII): bases per a establir criteris en la catalogació de llibres antics de temàtica litúrgica*, extret de «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 47-117.
- «Lambard. Estudis d'art medieval», XII (1999-2000 [2001]), 222 pp.
- Librería Anticuaria Studio. Llibres antics, rars i curiosos*, núm. 6, Barcelona, s. d., 248 pp.
- Pere-Joan LLABRÉS MARTORELL, *Ramon Llull en temps de Sínode*. Conferència pronunciada al Saló d'Actes del Col·legi de Sant Francesc en la festa del beat Ramon Llull, el 27 de novembre de 1998 (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 27), Palma (Mallorca) 1999, 48 pp.
- «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 11 (2000), 640 pp; 12 (2001), 612 pp.
- Josep Enric LLEBOT RABAGLATI, *Eduard Fontserè i Riba. Semblança biogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 16 pp.
- Ramon LLULL, *Llibre del gentil i dels tres savis* a cura d'Antoni BONNER. Segona edició, revisada (Nova edició de les obres de Ramon Llull, II), Palma de Mallorca, Patronat Ramon Llull 2001, 220 pp.
- Ramon LLULL, *Llibre d'Amic i Amat*. Text en català modern per Miquel PEIX (El Bri, 42), Barcelona, Editorial Claret 2002, 110 pp.
- Àlvar MADUPELL, *Autors editats en català a principis del segle XIX (1801-1833)* (Maduixer, 9), Teià 2001, 104 pp.
- Francisco MARCO MORENO, Isabel MATEO FONT, *Rutas circulares - Paraje natural. Desert de les Palmes*, Castelló de la Plana, Diputació 2002, 112 pp.
- Francisc A. MARTÍNEZ GALLEGRO, Manuel CHUST CALERO, Eugenio HERNÁNDEZ GASCÓN, *Valencia 1900. Movimientos sociales y conflictos políticos durante la Guerra de Marruecos, 1906-1914* (Biblioteca de les Aules, 14), Castelló, Diputació i Universitat Jaume I 2001, 308 pp.
- Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Aproximació als sermons de sant Vicent Ferrer*. Presentació de Germà COLÓN (Col·lecció Francesc Ferrer i Pastor. Investigació, 8), Paiporta, Editorial Denes 2002, 188 pp.
- Antoni MARTÍNEZ ROVIRA, *De l'aladre romà a l'ordinador. Fets i gents de Nules del segle passat* (Biblioteca Popular), Castelló, Diputació 2001, 108 pp.
- Pilar MARTÍNEZ-CARNER I ASCASO, *Els inicis del catalanisme polític i Leonci Soler i March (1858-1932)*. Pròleg d'Emili GIRALT i RAVENTÓS (Biblioteca Abat Oliba, 212), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 740 pp.
- Carlos Mateo MARTÍNEZ RUIZ, *La dramatización de los acontecimientos de la Pascua a la Cristología. El cuarto libro del Arbor Vitae Crucifiji Iesu de Ubertino de Casale* (Dissertationes ad Doctoratum, 361), Roma, Antonianum 2000, 630 pp.
- Josep M. MAS I SOLENCH, *Ramon de Penyafort i el Consell de Cent. 750 aniversari dels privilegis atorgats per Jaume I a la ciutat de Barcelona, 1249-1999*, Barcelona, Associació Consell de Cent 2002, 32 pp.
- José Manuel MELCHOR MONSERRAT, Josep BENEDITO I NUEZ, José Luis FERRER CASTELLÓ, *L'arquitectura rural tradicional a la Ribera del Millars (Castelló)*, Castelló, Diputació 2001, 98 pp.
- Maria Domenica MELONE, *Lo Spirito Santo nel De Trinitate di Riccardo di S. Vittore* (Studia Antoniana, 45), Roma, Antonianum 2001, 368 pp.
- Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova* (Episodis de la Història, 313), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1997, 96 pp.
- Paul MEYVAERT, *Discovering the Calendar (Annalis libellus) attached to Bede's own Copy of De temporum ratione*, extret de «Analecta Bollandiana. Revue critique d'Hagiographie», CXX (2002), 5-64.
- Mil·lenari de la butlla del papa Silvestre II (1001-2001)*, a cura de Prim BERTRAN I ROIGÉ, Andorra 2001, 78 pp.
- «Miscel·lània Litúrgica Catalana», X (2001), 476 pp.

- Missale Vicense 1496*. Edició facsimilar reduïda. A cura de Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ (Biblioteca Litúrgica Catalana, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 790 pp.
- David MORÉ AGUIRRE, *Cas Fuster: la família Martí a través dels seus documents* (Quaderns d'estudis tossencs, 6), Tossa i Girona, Ajuntament i Diputació 2000, 292 pp.
- Andreu MUÑOZ MELGAR, *El cristianisme a l'antiga Tarragona. Dels orígens a la incursió islàmica*. Lliçó inaugural del curs 2001-2002, Tarragona, Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós 2001, 92 pp.
- Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LUIS, Joaquín APARICI MARTÍ, *Los inmigrantes y sus formas de inserción social en el sistema urbano del reino de Valencia (siglos XIV-XVI)*, extret de «Revista d'Història Medieval», 10 [2000?], 161-199; i Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LUIS, *Mercaderes-banqueros en tiempos de Alfonso el Magnánimo*, extret de *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. I modelli politico-istituzionali... Celebrazioni alfonisine* (XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. Napoli 1999), Napoli Papiro Edizioni 2000, 949-967.
- Norme per il lavoro scientifico in uso presso la SSSMF e i Frati Editori di Quaracchi*, Roma, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani 2001, 20 pp.
- Emma NOVELL I PERELLÓ, *Catàleg de la biblioteca antiga del Fons Patrimonial Pedroló* (Col·lecció Ardèvol, 1), Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal 1999, 56 pp.
- Arturo OLIVER FOIX con la col·laboració de Xavier ALLEPUZ MARZÁ, Carmen CUBERO CORPAS, Miquel CURA MORERA, Josep PLA ROS, *Un peculiar edificio ibérico: El Perengil (Vinaròs, Castellón)* (Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques, 6), Castelló, Diputació 2001, 214 pp.
- Ferran OLUCHA MONTINS, *La ventana del Museo. Breves comentarios a propósito de algunas piezas del Museo de Bellas Artes de Castellón*, Castelló, Diputació 2001, 188 pp.
- «Paratge. Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia», 11 (2000), 116 pp.
- Francesc Xavier PARÉS I SALTOR, *L'Ordinari d'Urgell de 1536* (Col·lectània Sant Pacià, 74), Barcelona i la Seu d'Urgell, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel·litana 2002, 336 pp. i vuit fulls de làmines.
- Pere PASCUAL I DOMÈNECH, *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris. 1. Liberalisme, conservadorisme i canvi econòmic i social (1820-1930). 2. Un estudi sobre la crisi de l'agricultura tradicional (1841-1930)*. Pròleg: Jaume TORRAS I ELIAS (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 130 i 131), Barcelona, 2000, 450 i 274 pp.
- Josep PERARNAU I ESPELT, *L'Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text. I transcripció del Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi*, extret de «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 9-348; *Sobre la primera crisi entorn el De Adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova. París, 1299-1300*, extret de «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402; *Sobre l'estructura global del De tempore adventus Antichristi d'Arnau de Vilanova*, extret de «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 561-574.- *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'Art amativa de Llull en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antillul·lianes del seu Directorium Inquisitorum*. Conferència pronunciada el l'acte acadèmic de la festa del beat Ramon Llull a la Ciutat de Mallorca el 27 de novembre de 1997 (Publicació del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 24), Barcelona i Ciutat de Mallorca 1997, 132 pp.- *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, textus, subsidia, X), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya MMII, 408 pp.- *Sermons manuscrits del dominic sant Vicent Ferrer en un convent franciscà (C/m 26785: un llibre amb una certa història)*, extret de *Revirescunt chartae: Codices documenta textus*. «Miscellanea in honorem fr. Caesaris Cenci OFM», Romae, Edizioni Antonianum 2002, 341-353.
- Roberto PÉREZ DE HEREDIA VALLE, *Primera parte de la Historia de la Germandat dels Cavallers de la Conquesta de Castelló de la Plana. Sus primeros 25 años. De 1949 a 1975. L Aniversari de la Germandat*, Castelló, Diputació 2002, 324 pp.

- «Periodística», 10 (2001 = *Noves recerques històriques i prospectives*), 124 pp.
- Josep PIJOAN, Josep PUIG I CADAFALCH, *Les pintures murals catalanes*. Fascicle V. Estudi Introductor de Xavier BARRAL I ALTET, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, pp. 75-110 i una làmina a color.
- Vicente PONS ALÓS, M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Cofradías religiosas en Valencia. Del Medioevo a la Modernidad*, extret d'«Archivo Sardo. Rivista di studi storici e sociali», N.S 2 (2001 = *Sardegna e Spagna. Città e territorio tra medioevo ed età moderna*), 175-186; i *La diócesis de Valencia durante los Pontificados de los Borja*, extret d'«Anales Valentinus», XXVII (2001), 87-119.
- Primers textos en llengua catalana*. A cura de Josep MORAN I OCERINJAUREGUI i Joan RABELLA I RIBAS (Clàssics Catalans, 1), Barcelona, Proa 2001, 132 pp.
- Aureli PUIG ESCOÍ, *Diccionari de la indumentària. El vestit popular valencià als segles XVIII i XIX*. Cançoner, Castelló, Diputació 2002, 311 pp.
- Armand PUIG I TÀRRECH, *Les Homilies d'Organyà: estructura i fonts*, extret de *Homilies d'Organyà*. Facsímil del manuscrit. Edicions diplomàtica i crítica d'Amadeu J. SOBERANAS, Andreu ROSSINYOL i Armand PUIG (Els Nostres Clàssics, B.20), Barcelona, Editorial Barcino 2001, 141-338.- *Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia*, extret de «Scripta Biblica», 3 (2001), 107-231.
- Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)* (Referències, 31), Vic, Eumo Editorial 2001, 232 pp.
- «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 21 (2000), 498 pp.
- «Quaderns de la Selva», 12 i 13 (2000 i 2001 = *Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri*, 1 i 2), 240 i 342 pp.
- «Quèrn. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna», núm. 3 (1999), 200 pp.; núm. 4 (2001), 192 pp.
- Eudald RAGUER, Pere PUIG, *Textos mèdics catalans (pediatria i obstetrícia al s. XVIII)*, a cura de Manuel M. ESCUDÉ i Josep GRAU. *Estudis mèdics*: Josep GRAU i Eudald MAIDEU. *Estudis lingüístics*: Jordi MASCARELLA i Miquel SRTJAR, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1989, 100 pp.
- «Recerca. revista de diàleg i estudis d'espiritualitat cristiana», n. 27 (2000), 40 pp.
- «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», núm. 7 (2001), 224 pp.
- Cosimo REHO, *Jubilare Deo... Antologia Teologica franciscano-pugliese* (Collana dello Studio Teologico Interreligioso Pugliese, V), Bari, Convento Santa Fara 2001, 372 pp.
- Repensar la pedagogia, avui*. A cura de Joan MALLART i NAVARRA, Martí TEIXIDÓ i Conrad VILANCO, editors, Barcelona i Vic, Institut d'Estudis Catalans 2001, 396 pp.
- Revirescunt chartae. Codices Documenta Textus*, curantibus Alvaro CACCIOTTI et Pacifico SELLA. *Miscellanea in honorem fr. Caesaris Cenci OFM, I* (Medioevo, 5), Roma, Pontificium Aethenaeum Antonianum 2002, XXVI i 704 pp.
- «Revista Catalana de Musicologia», I (2001), 248 pp.
- «Revista Catalana de Teologia», XXVI/1 (2001), 228 pp.; XXVI/2 (2001), 229-466 pp.
- «Revista de Dret Històric Català», 1 (2001), 310 pp.
- Josep Roca-Pons. Sessió en memòria*. Sala Nicolau d'Olwer 17 de maig de 2001, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 20 pp.
- Carles RIERA, *Els germans Batlles Torres-Amat, metges moianesos* (Publicacions del Seminari Pere Mata, 102), Barcelona, Universitat 2002, 170 pp.
- Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. *Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*. Edició facsímil. Pròleg de Maria Teresa FERRER i MALLOL (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2001, 10 -LXVI- i 802 pp.- *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*. I. *Estudi sobre A. Rubió i Lluch* per Albert BALCELLS; II. *Pròleg*: Albert HAUF (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LIV, 1 i 2), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 44 + XXXVI + 490 pp.; i 16 + CXVI + 456 pp.
- Agustín RUBIO VELA, *Alfons de Borja y la Ciudad de Valencia (1419-1458)*. *Colección de documentos del Archivo Histórico Municipal*, València, Fundación Valencia Tercer Milenio 2000, 296 i

- quatre fulls de reproduccions fotogràfiques.- *Valencia y el control de la producción cerealística del Reino en la Baja Edad Media. Orígenes y planteamiento de un conflicto*, extret de «Aragón en la Edad Media» (*Demografía y sociedad en la España Bajomedieval*), Zaragoza 2002, 33-65.
- Damien RUIZ, *Pour l'histoire franciscaine provençale: le Formularium Litterarum provincie Provincie (XV e s.)*, extret de «Archivum Franciscanum Historicum», 93 (2000), 137-216.
- Núria SALES, *La llengua dels documents baronials? Un cop d'ull a papers rossellonesos de l'arxiu dels marquès d'Alfarràs (c. 1660-1860)*, extret de «Estudi General», 21 (2001 [2002] = Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats, I), 261-281.
- Ignasi SALVAT, *Els mitjans de comunicació social. Un reptre humanitzador*. Lliçó inaugural del curs acadèmic 2001-2002, Barcelona, Facultats de Teologia i Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya 2001, 86 pp.
- Giuseppe E. SANSONE, *Poesia catalana del medioevo, Antologia* (Studi, 28), Novara, Interlinea edizioni 2001, 256 pp.
- Pedro SANTONJA, *Las doctrinas de los alumbrados españoles y sus posibles fuentes medievales*, extret de «DICENDA. Cuadernos de Filología Hispánica», 18 (2000), 353-392.
- Mariano SANZ, *La metodología del Concilio Plenario de la América Lantina*, extret de *Los últimos cien años de la evangelización en América Latina*. Simposio histórico, Città del Vaticano, 21-25 genai 1999. Actas, Ciudad del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2000, 1267-1284.
- Lluís SARRET I PONS, *Les signatures del notaris de Tàrraga*. Edició a cura de Gener GONZALVO I BOU (Col·lecció Ardèvol, 3), Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal 2001, 64 pp.
- Dolors SERRA I KIEL, *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999). Llibres en català impresos a Catalunya Nord. Llibres d'autors nord-catalans publicats en altres llocs* (Terra Nostra núm. 100), Perpinyà, Universitat de Perpinyà 2001, 202 i [280] pp.
- Valentí SERRA DE MANRESA, *Les Clarisses-Caputxines a Catalunya i Mallorca: de la fundació a la guerra civil (1599-1939)* (Col·lecció Sant Pacià, 76), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 456 pp.
- Miron K. SIKIRIC', *La Communio quale fondamento e principio formale del diritto canonico*. Studio teologico-giuridico (Dissertationes ad Lauream in Facultate Iuris Canonici, 122), Roma, Antonianum 2001, 330 pp.
- SOCIÉTÉ INTERNATIONALE POUR L'ÉTUDE DE LA PHILOSOPHIE MÉDIÉVALE, *XIe Congresso Internazionale de Filosofia Medieval. Porto, de 26 a 31 de Agosto de 2002. Intellecto e Imaginação na Filosofia Medieval*, Porto 2001, 32 pp.
- «Terme. Revista d'Història», núm. 16 (novembre 2001), 208 pp.
- «Territoris. Revista del Departament de Ciències de la Terra», 3 (2001), 496 pp.
- Roberto TONDELLI, *L'unità dei credenti* (Piccola collana di cultura religiosa, 2), Pomezia (Roma), Angelo Capriotti editore 2000, 32 pp.
- Jordi TORNER I PLANELL, *Inventari del fons documental de l'entitat municipal descentralitzada de Canalda (Odèn) (1973-1993)*, extret de *Canalda. 1.100 anys: 901-2001*, Solsona 2001, 129-132.
- Francisco TRAVER TORRAS, *El buen terapeuta. Mago y neurocientífico*, Castelló, Diputació 2001, 252 pp.
- «V Trobades d'història de la ciència i de la tècnica (Roquetes, 11-13 desembre 1998)». Coordinació: Josep BATLLÓ ORTIZ, Pere de la FUENTE COLLEL, Roser PUIG AGUILAR, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2000, 566 pp.
- «VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica (Vic, 27, 28 i 29 d'octubre de 2000). Coordinació: Josep BATLLÓ ORTIZ, Pasqual BERNAT LÓPEZ, Roser PUIG I AGUILAR, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 526 pp.
- Antoni UDINA I ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II* (Textos i Documents, 33), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 416 pp.
- Manfred ULLMANN, *Sätze mit lau* (Beiträge zur Lexikographie des Klassischen Arabisch Nr. 14), München, Bayerische Akademie der Wissenschaften 1998, 86 pp.
- Unió europea. Textos consolidats dels tractats constitutius*. Luxemburg, Comunitats Europees 2002, 782 pp.

- UniVersos*, Alcoi, Castelló, València, Grup 10. Llibreries de Qualitat, s. d., 116 pp.
- Juan VERNET, *La transmisión de algunas ideas científicas de Oriente a Occidente y de Occidente a Oriente en los siglos XI-XIII*, con prefazione di Francesco GABRIELI introduzione di Biancamaria SCARCIA AMORETTI e una bio-bibliografía dell'autore (Unione Internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma. Conferenze, 9), Roma 1992, 84 pp.
- Pere VILLALBA VARNEDA, *En el setè centenari de l'Arbor Scientiae de Ramon Llull: Significat d'aquesta obra i edició crítica llatina*. Conferència pronunciada en el Saló d'Actes del Col·legi de Sant Francesc, en la festa del beat Ramon Llull, 27 de novembre de 1996 (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 26), Palma (Mallorca) 1998, 32 pp.
- Visquen en la veritat*. «Jornades d'Estudis Franciscans». Coordinador: Jacint DURAN I BOADA, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2001, 172 pp.
- Vós sou sant, senyor Déu únic. Franciscanisme i Islam*. «Jornades d'Estudis Franciscans», Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002, 222 pp.
- Mario ZUCCHITELLO, *Jurisdiccions compartides: Tossa i Lloret*, extret de «Quaderns de la Selva», 13 (2001), 1-32.- *Tossa: la formació d'una vila. El comte, l'abat i els tossencs (segles IX-XII)* (Quaderns d'Estudis Tossencs, 5), Tossa i Girona, Ajuntament i Diputació 1998, 258 pp.

ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS segueix bàsicament les indicacions metodològiques de Josep Vives i Gatell, *Esquemas de metodología*, Barcelona 1947, en allò que fa referència a l'edició de textos i les de l'Institut d'Estudis Catalans en la presentació de textos medievals en llengua catalana.

Les abreviatures dels aparats crítics són les suggerides per la «Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale (S.I.E.P.M.)», publicades dins el seu «Bulletin», núm. 2 (1960), 142-149 (*Abbreviations latines et signes recommandés pour l'apparat critique des éditions de textes médiévaux*). Quan part d'un lema d'aparat crític es troba entre parèntesis, hom ha d'interpretar que l'anotació crítica corresponent, escrita en cursiva, es realitza en aquella part de la paraula no col·locada entre els parèntesis esmentats.

La secció de «Notícies bibliogràfiques» és dividida en quatre parts. Són col·locats en la primera («Obres generals i bibliografies») aquells títols que, per la multiplicitat de llur contingut (diccionaris, estudis relatius a més d'una època històrica o a un espai geogràfic molt ampli) o per raons similars són de difícil col·locació en alguna de les tres seccions següents. La segona («Estudis de referència local») aplega, seguint l'ordre alfabètic de les poblacions dels Països Catalans, els estudis que s'hi refereixen i es basen en textos o en documents anteriors al segle XIX. La tercera («Estudis de referència cronològica») presenta de forma successivament temporal les monografies més pròximes a la història literària i a la del pensament, bo i agrupant, però, les que posseeixen unitat temàtica, encara que es trobin separades pel temps (és el cas, per exemple, de Ramon Llull i el lul·lisme, que el lector pot veure en les pàgines 759-776 i 940-952). Finalment, les notícies bibliogràfiques relatives a arxius, biblioteques i museus segueixen l'ordre alfabètic de les poblacions on es troben les institucions esmentades, quan aquelles pertanyen a algun dels Països Catalans, i el dels respectius estats en els altres casos. El text de cada notícia bibliogràfica intenta d'oferir un resum objectiu de l'estudi corresponent; en cas que el signant del resum cregui que cal fer alguna observació, aquesta és escrita entre parèntesis quadrats [...].

ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS només es pot comprometre a donar almenys notícia bibliogràfica d'aquells estudis (llibres o articles), dos exemplars dels quals siguin enviats al director.

Les adreces d'ARXIU DE TEXTOS CATALANS ANTICS consten en l'orella de la coberta.

De recent aparició:

Josep PERARNAU I ESPELT, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, textus, subsidia, X), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya MMII, 408 pp.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA